KANTO
Türk tiyatro tarihinde çalgı eşliğinde oynanarak söylenen şarkı anlamında kullanılmıştır. Kanto XIX. yüzyılda görünmeye başlamış, Cumhuriyetin ilânından bir süre sonra kalkmıştır. Tulûat tiyatrolarının yer verdiği kanto, Batıdaki özelliğini yitirmiş, tamamen ayrı bir tür olmuştur. Daha çok kadınlar tarafından söylenir. Çabuk söylenen bir müzik ve oyun türüdür. Genellikle erkekleri etkileme amacını güder. Bazı ünlü kantocular şunlardır: Naşit Özcan, Peruz, Küçük Verjin, Mari, Avantia, Şamran, Büyük ve Küçük Amelya.

KANUN
Yasama organınca yapılan, yürürlüğe girmesinden sonra uyulması zorunlu olan genel, objektif, soyut ve sürekli kuralları kapsayan hukukî tasarruf. Yasama organının aldığı her karar maddî bakımdan kanun değildir. Objektif, genel ve sürekli nitelikte bulunmayan, belirli bir kişinin ya da belirli bir durumun düzenlenmesi için yasama organınca alınan kararlar sadece şeklî bakımdan kanundur, maddî bakımdan kanun değildir. Örneğin bir kişi hakkında çıkartılan bir af kanunu, maddî bakımdan kanun değildir.

Kanunlar hukuk metni, hukuk kaynağı olarak, diğer hukukî tasarruflardan üste gelir ve yönetmelik, tüzük, kararname v.b. nin kanuna uygun olması zorunludur.

Kanunlar konularına göre değişik adlar alırlar ve ilgilendikleri genel konulara ve niteliklerine göre bazı gruplara ayrılabilirler:

a) Anayasalar: Bunlar kanunlar içinde en üste gelen ve diğer kanunların da uyması gereken prensipleri gösteren, devletin siyasal ve ideolojik biçimleniş şeklini tespit eden kanunlardır. Her memleketin bir anayasası vardır.

b) Malî kanunlar: Malî konuları düzenleyen kanunlardır (Vergi kanunları, bütçe kanunları v.b.).

c) İdarî kanunlar: İdare hizmetinin görülmesi ve teşkilâtla ilgili kanunlardır (Zabıta, memur, kuruluş kanunları vb.).

d) Genel kanunlar: Kişiler arasındaki ilişkileri bir bütün olarak düzenleyen büyük kanunlardır (Ceza Kanunu, Medenî Kanun, Ticaret Kanunu v.b.).

e) Özel kanunlar: Dar ve belirli bir konuyu düzenleyen kanunlardır (Ateşli Silâhlar ve Bıçaklar Hakkındaki Kanun, v.b.).

f) Olağanüstü durum kanunları: Olağanüstü durumlarda uygulanacak kuralları tespit eden kanunlardır. Nitekim Anayasamız 123. maddesinde, olağanüstü hallerde vatandaşlar için para, mal, çalışma yükümleri konulabileceğini belirtmiş ve bu hallerin ilânı, yürütülmesi ve kaldırılmasıyle ilgili hususların kanunla düzenleneceğini belirtmiştir.

g) Güvenlik kanunları: Toplum düzenini ve kamu güvenliğini sağlamak amacıyle çıkartılan kanunlardır. Kişilerin ırz, mal güvenliğini, yabancıların ülkedeki durumlarını ülke dışına çıkış hallerini düzenleyen kanunlar bu türdendir.

h) Geçici kanunlar: Kanunlar genel olarak belirli bir süre için çıkartılmaz. Süreklilik kanunların ana niteliklerindendir. İstisnaî olarak, çoğunlukla olağanüstü nedenlerle, kanunların geçici ve belirli bir süre için kabul edilmesi ve bu durum ortadan kalkınca kanunun kendiliğinden yürürlükten kalkması mümkündür. Millî Korunma Kanunu, Türk Parasının Kıymetinin Korunması Hakkındaki Kanun bu türdendir.

Kanun teklif etme yetkisi Bakanlar Kuruluna ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine aittir. Kanun durumunu alması için hükûmet tarafından hazırlanıp Büyük Millet Meclisine sunulan, gerekçesi olan ve bütün hükümet üyelerince imzalanan kanun tekliflerine «kanun tasarısı» denilmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerince hazırlanıp, gerekçesiyle birlikte meclise verilen tasarılara ise «kanun teklifi» adı verilir. Kanun tasarı ve teklifleri önce Millet Meclisinde görüşülür. Millet Meclisince kabul edilen, değiştirilen ya da reddedilen tasarı ve teklifler daha sonra Senatoda incelenir. Millet Meclisinin görüşüyle Cumhuriyet Senatosunun görüşü aynı olursa tasarı ya da teklif kanunlaşır. Senato değişiklik yaparsa Millet Meclisinde yeniden incelenir ve Millet Meclisi Senatonun görüşünü benimserse, yine tasarı ya da teklif kanunlaşmış olur.

Millet Meclisinin kabul etmediği bir tasarı ya da teklifi Senato kabul ederse, ya da Senatonun Millet Meclisinin kabul ettiği şekil üzerinde yaptığı değişiklik Millet Meclisince benimsenmezse, Anayasanın 92. maddesinin gösterdiği usuller uyarınca bu uyuşmazlık giderilir.

Anayasanın 8. maddesine göre, «kanunlar Anayasaya aykırı olamaz. Anayasa hükümleri yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.» Kanunların Anayasaya uygunluğu Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmektedir.

Yasama organınca kabul edilen kanun Cumhurbaşkanının imzasına sunulur. Cumhurbaşkanı isterse kanunun bir daha görüşülmesini sağlamak üzere, gerekçesiyle birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisine gönderir. Büyük Millet Meclisi kanunu yine kabul ederse, Cumhurbaşkanı bu kanunu yayımlamak zorundadır. Kanunların yürürlüğü konusunda bir tarih belirtilmemişse, kanun Resmî Gazetede ilânını takip eden 45. gün yürürlüğe girer.

Kanunlar yürürlüğe girdikten sonra, artık bu kanunları herkesin bildiği kabul edilir. Hiç kimse bir kanunun olduğunu bilmediğini ileri sürerek, bu kanunun hakkında uygulanmamasını isteyemez. Bu husus «kanunu bilmemek mazeret sayılmaz» kuralıyle ifade edilmiştir.

Yürürlükteki bir kanunun, yürürlükten kalkışı da değişik şekillerde olabilir. Genellikle bir kanun aynı alanı düzenleyen yeni bir kanunla yürürlükten kalkar. Yeni kanun açık bir şekilde eski kanunu yürürlükten kaldırabileceği gibi, aynı alanı düzenleyerek zımnen de yürürlükten kaldırmış olabilir. Ayrıca süreli, geçici kanunlar, bu sürenin sonunda, yeniden uzatılmadıkları takdirde yürürlükten kalkmış olurlar. Bazı kanunlar da nitelikleri gereğiyle belirli bir süre uygulanır ve sonra hükümsüz kalırlar. Örneğin bütçe kanunları bir yıl için çıkartılır ve yeni malî yıldan sonra eski bütçe kanununun hükmü bitmiş olur.

KANUN
Türk müziğinde kullanılan bir çalgı. Kaynağının neresi olduğu kesinlikle bilinmemektedir. Fakat ilk şekillerinin Sümerlerde bulunmuş olması muhtemeldir. Türkler tarafından XIV. ve XV. yüzyıllarda çok kullanılmış ve sonra yavaş yavaş bırakılmıştır. Bunun nedeni herhalde o zaman kullanılan kanunların mandalsız oluşu ve Türk müziği seslerini her istenilen anda çıkarmak imkânını veremeyişi olmalıdır. Aynı eksiklik yüzünden çenk de bu yüzyıllarda terk edilmiştir. Daha sonraları kanuna mandal takılmış ve kanunî Ömer Efendinin, sonra kanunî Hacı Arif Beyin etkisiyle XIX. yüzyıl sonlarına doğru bu çalgı yeniden tutulmaya başlamıştır. Kanuna kimin mandal taktığı bilinmiyorsa da bu değişikliğin onu ölümden kurtardığı muhakkaktır. Nitekim şimdi çok tutulan bir çalgı olmuştur.

Kanunî Sultan Süleyman, kanun yapma konusuna verdiği önemden ötürü bu adla anılır.

Kanun, yamuk biçimli düz bir gövde üzerine üçer üçer gerilmiş, boyları gitgide daha uzun, 25 ya da 26 telden meydana gelmiştir. Teller, gövde üzerine gerilmiş bir deriye basan bir eşik üzerinden geçerler. Üçerli grupların her biri bir ayrı sese düzenlenir. Arada kalan sesler, mandallar vasıtasıyle tellerin titreşen boylarını kısaltarak çıkarılırlar. Kanundaki ses aralığı, kaba-çargâh ile tizacem arasında 3,5 sekizli kadardır. Kanun çalınırken dizler üzerine konulur ve her iki elin işaret parmaklarına geçirilmiş yüksüklere takılı mızraplarla teller çekilerek ses çıkarılır.

KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN
(**bkz.** Süleyman I.)

KANUN YOLLARI
Yargı organlarının verdikleri kararlar kesinleşmeden önce, bunların daha üst bir yargı organında incelenmesini istemek hakkı. Kanun yolları, ceza ve hukuk davalarında olduğu gibi, vergi cezalarıyle ilgili kararlar ve idarî yargı organlarınca verilen kararlar için de söz konusudur.

Mahkemelerce verilen kararlar hemen kesinleşmez ve taraflara kanun yoluna başvurmak için bir süre tanınır. Bu süre içinde kanun yoluna başvurulmazsa karar kesinleşir. Başlıca kanun yolları, itiraz ve temyizdir. İtiraz üzerine inceleme kanunun gösterdiği yetkili mahkemece, temyiz incelemesi ise Yargıtayca yapılır. Ceza usulünde bir de olağanüstü kanun yolu olan «yazılı emir» vardır. Yargıtayın inceleme sonuçlarına da «itiraz» ve «karar tashihi» yollarıyle karşı çıkmak ve yeniden inceleme sağlamak mümkündür. İdarî yargı organlarının kararlarına karşı Danıştaya müracaat edilebilir. Danıştay tarafından verilen bir karar için de Danıştaydan «kararın tashihi» istenebilir.

Kaolin seramik ve porselen sanayilerinde yaygın şekilde kullanılmaktadır.

KAOLİN
Saf kil. Kaolin (kaolen) sözü Çin'de bulunan Ka-o-ling adlı tepelerden gelir. Çinliler öteden beri bu tepelerden elde ettikleri saf kilden çeşitli ve değerli porselen eşya yapmışlardır.

Kaolin $K_2O \cdot Al_2O_3 \cdot 6\ SiO_2$ formülüyle gösterilebilen, feldispatların bozunmasıyle oluşur. Havanın karbon dioksitiyle su, feldispatlara etki eder; bir yandan potasyum bileşikleri oluşurken öte yandan $Al_2O_3 \cdot 2\ SiO_2\ 2H_2O$ formülüyle gösterilen kaolin yani saf kil ortaya çıkar. Aynı zamanda biraz da silisyum dioksit meydana gelir.

Kaolin açık grimsi-beyaz ya da grimsi açık yeşil renkli olur. İyi cins porselen eşya yapımında kullanılır. Çin'de yapılan değerli çiniler kaolinle feldispat karışımının hamur haline getirilip pişirilmesiyle elde edilmişlerdir. Kaolin ayrıca iyi cins kâğıtlara dolgu maddesi olarak da konur. Kağıt yüzeyleri düzgün ve beyaz renk kazanır. Bu yüzeylere yazı daha kolay yazılır.

Kaolin Çin, Almanya, Çekoslovakya, Fransa, İtalya ve A.B.D. ile yurdumuzun çeşitli bölgelerinde, örneğin İstanbul, Kocaeli ve Çanakkale bölgelerinde bulunur. Toprağın yüzeyine yakın olan kaolin büyük kürekler ya da ekskavatör adını alan makineli kepçelerle çıkarılır. Derinlerde bulunan kaolini yüzeye çıkarmak için, basınçlı su gönderilir. Pompalar yardımıyle, sulu kaolin bulamacı yer yüzüne çıkar. Daha sonra kum, mika ve demir oksit gibi yabancı maddelerden ayırmak için çeşitli işlemler yapılır. Bunu fazla suyun uçurulması izler. Sonunda saf kaolin ele geçer.

KAPALITOHUMLULAR (Angiospermae)
Çiçekli bitkiler şubesinin ayrıldığı iki alt şubeden biri. Bütün çiçekli bitkileri kapsar. Üremeleri çiçekle olur. Çiçeklerinde yumurtacıkları kapalı bir yumurtalık içinde, tohumları da meyve içinde saklı bulunur. Kapalıtohumluların 170 000 kadar türü vardır. Bunlar 10 000 kadar cins, 300 kadar da familyada toplanmışlardır.

Birçenekliler ve ikiçenekliler olmak üzere iki büyük sınıfa ayrılırlar. Birçenekliler sınıfındaki bitkilerde oğulcuk (embriyon) bir çenekten, ikiçeneklilerdeyse iki çenekten oluşmuştur.

Birçenekliler sınıfında: Soğangiller, süsengiller, nergisgiller, buğdaygiller, susamgiller vb. bulunur.

İkiçenekliler üç takıma ayrılır:

a) Taçyaprağı bitişik olanlar: Zeytingiller, baklagiller, asmagiller vb.

b) Taçyaprağı ayrı olanlar: Gülgiller, çınargiller, baklagiller, turpgiller, çaygiller, maydanozgiller, turunçgiller, gelincikgiller, ebegümecigiller vb.

c) Taçyaprağı olmayanlar: Ispanakgiller ve dutgiller vb.

KAPIDAĞI YARIMADASI
Marmara denizinin güney kıyısında dağlık bir yarımada. Kıyıya dar ve alçak bir kıs-

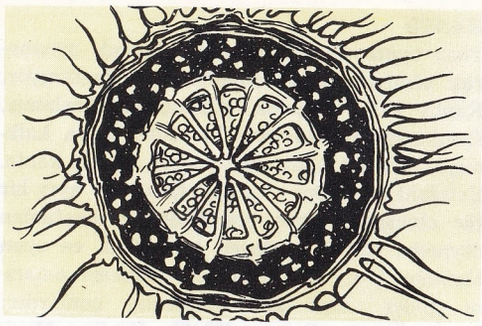

Haşhaş tomurcuğunun yukardaki kesitinde görüldüğü gibi kapalıtohumlularda yumurtalar yumurtalığın içinde kapalıdırlar.

takla bağlıdır. Büyük bir kesimi sarp yamaçlarla denize iner.

Dağlık olan Kapıdağı yarımadası genel olarak çalılıklarla (maki) kaplıdır. Güneybatısında zeytinlikler ve meyve bahçeleri geniş yer tutar. Bandırma karşısına düşen kesiminde bir içme suyu vardır. Bandırma'da bu su kullanılır. Kapıdağı'nın Erdek kesiminde kıyı boyunca geniş kumluklar uzanır. Bu yüzden buraları turizm bakımından çok rağbet görür. Bandırma tarafında ise, kumluk azdır.

Yarımadanın güney kenarında tarihî Kyzikos şehrinin kalıntıları bulunur.

KAPİTAL
(**bkz.** Sermaye)

KAPİTALİZM
Değişik anlamları olan ve ekonomik, hukukî, toplumbilimsel, politik, tarihsel ve ideolojik bakımlardan çeşitli tanımları yapılan terim. Bu değişik anlamları birbirinden açık bir şekilde ayırt etmek kolay değildir; bu anlamlar, ancak birbirlerine bağlı olarak, karmaşık bir şekilde kavranabilirler.

Kapitalizm, ekonomide bir üretim ve ticaret sistemi anlamında kullanılmaktadır; bu sistemin belirleyici niteliği, üretim faaliyetinin öncelikle kendi çıkarlarını düşünen bireylere bırakıldığı, serbest teşebbüs ya da «pazar» ekonomisidir. İşletmeler çok sayıda ve küçük çapta olduğu zaman, kapitalist sistemin temelini serbest rekabet esasına dayanan bir pazar ekonomisi teşkil eder. İşletmeler sayıca az fakat sermaye bakımından güçlü olduğu zaman, kapitalist rejim tekelci bir niteliğe bürünür. Bu durum, büyük üretim ünitelerinin ortaya çıkması, rekabetin yavaş yavaş kaybolması ve birtakım tekellerin ekonomiye egemen olması sonucunu doğurur.

Kapitalizm terimi, bazen de, sermayenin geleneksel üretim ögeleri olan toprak ve insan emeğinden daha önemli bir öge olduğu ekonomik sistemi tanımlamak için kullanılır. Bu anlamda kullanıldığında, terim, sermayenin (fabrikalar, makineler, barajlar, kanallar, demiryolları, v.b.) çok büyük olduğu ve geniş ölçüde sanayileşmiş bir üretim yapısı tipini belirler. Bu yapı tipi, para ya da maldan oluşan sermayenin nitelik ve nicelik

bakımlarından az önemli olduğu kapitalizm öncesi ya da geri kalmış yapılardan farklıdır.

Kapitalizmi belirleyen başlıca ögeler şunlardır: Tekniğin gelişmesi, para ve banka kredisinin önem kazanması, müteahhidin önemli bir rol oynaması, kişisel çıkar peşinde koşulması, toplumsal gelirin eşit olmayan bir şekilde paylaşılması ve bunun sonucu olarak sermaye birikim süreci, pazarların meydana gelmesi, ekonominin tipik bir biçimi olan küçük el sanatlarının yok olması, büyük sanayi kuruluşlarının üstünlük kazanması, çalışma alanının biçimsel olarak özgür bir şekilde örgütlenmesi v.b. Hukukî anlamda, kapitalizm, toprak, maden, fabrika gibi üretim araçlarının özel mülkiyete konu olabilmesinin yasalarca kabul edildiği ekonomik toplumsal sistemdir.

Kapitalizmin, buraya kadar belirtilmiş olan ekonomik ve hukukî anlamlarının birleştirilmesinden, «Devlet Kapitalizmi» terimi ortaya çıkmaktadır. Bu terim bazen bir pazar ekonomisini tanımlamak için kullanılmakla birlikte, bu sistemde, üretim araçları, kısmen ya da öncelikle devletin elindedir. Tarihte, bu durum, Rus devriminin ilk evresi sırasında gerçekleşmiştir; bu dönemde, Sovyet hükümeti özel girişimleri devletleştirmiş, ancak bunları planlanmış bir ekonomik sistem içine yerleştirmemişti.

Kapitalizmin belirlediği toplumsal örgütlenmede, geleneksel çalışma biçimlerinin ortadan kaybolması ya da büyük bir değişikliğe uğraması toplumbilim açısından, tipik olgular meydana gelmesine sebep olur; bu olgular şehirleşme, geniş sanayi işçisi kütlelerinin meydana gelmesi, babaerkil ailenin kaybolması, v.b.dır. Kapitalizm, özellikle iki büyük grubun ekonomik alandaki farklılaşmasının, bu gruplar arasında psikoloji, kültür ve toplumsal davranış bakımlarından da bir ayrılık meydana getirdiği bir ortak hayat sistemini belirler. Bu grupların birincisini, üretim araçlarının sahipleri ya da paralarının gelirleriyle yaşayan kişiler olarak tanımlanabilecek olan «kapitalistler» meydana getirir. İkinci grupta ise, emeklerinin karşılığında hayatlarını kazanan ve daha kötü koşullar içinde bulunanlar yer alır. Birinci grubun toplumsal ve politik üstünlüğü, ekonomik gücü ve ikinci grubu sömürmesi üzerinde duran Marksist kuramlar, bu iki grup arasında, uzlaşmaz bir çatışmanın, bir sınıf kavgasının varlığı yargısında birleşmekte, kapitalistlerle ücretliler arasındaki çatışma üzerinde durmaktadırlar.

Toplumsal temele dayanan başka tanımlamalar ise, kapitalist sistemde, çalışkanlık ve tutumluluk, toplumsal bir ün kazanma ve kişisel yeteneklerini ortaya koyma amacıyle zengin olma isteği gibi erdemlerin önemli yerini belirtirler. Bazı başka tanımlamalar da, buyruk altında ve makineleşmiş çalışmanın tekdüzeliği, çalışma ilişkilerindeki gerilim ve güvensizlik, v.b. gibi konular üzerinde durmaktadırlar.

Tarih açısından, kapitalizm, modern çağın yani derebeyliği izleyen tarihsel-ekonomik dönemin ayırıcı niteliğidir; bu anlamda kapitalizm, burjuvazi ve sanayi devrimi kavramlarıyle aynılaşmaya yönelir. Bazen de, kapitalizm, eski kapitalizm (bu tür kapitalizme «faizci» ve «malî» kapitalizm adı da verilmektedir) ve çağdaş kapitalizm (bu tür kapitalizme «ticaret» kapitalizmi veya «sanayi» kapitalizmi adları da verilmektedir) olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ayrımın temelinde, sermaye teriminin eski ve yeni çağlarda taşıdığı anlamlar arasındaki fark yatar. Eski çağlarda sermaye, tefecilerin, savaş ya da ticaret masraflarını karşılamak için prens ve tüccarlara, belli bir faiz karşılığında, borç olarak verdikleri paraydı. Daha sonraları sermaye, modern ekonomik sistemlerin üretim ve dağıtım donatımını niteleyen, sanayi ve ticaret ile sıkı sıkıya ilgili bir para miktarı niteliğini kazanmıştır. Bazı tarihçiler ise, kapitalizmin tarihsel, evrimsel sürecini, gençlik, olgunluk, ve çökme evreleri gibi çeşitli evreler içinde incelemektedirler.

Kapitalizm terimi bu çeşitli tanımlamalara rağmen günümüzde özellikle politik-ideolojik anlamda kullanılmaktadır. Bu anlamda kapitalizm, başlıca nitelikleri, kişisel niteliklerin özgür bir şekilde belirmesi, toplumsal zenginliğin hızlı birikimi, teknik ilerleme ve biçimsel demokrasinin politik kurumlarının gelişmesi olan bir düzeni belirtmek için kullanılır. Sermayenin kullanılışının haksız ve aşırı tarafları, kişiler ve uluslararası ilişkilerin eşya ve para ilişkilerine dönüşümü, emekçi sınıfların sömürülmesi, dönemsel ekonomik bunalımlar, servet ve enerji israfı gibi nedenlerle, eleştirilere hedef olur.

Kapitalizmin çok sayıdaki tanımlamalarının tek bir tanımlamaya indirilip indirilemeyeceği sorusuna Ludwig von Mises, Wilhelm Röpke, Passow ve Volrico Travaglini gibi incelemeciler olumsuz cevap vermektedirler. Bu incelemeciler yukarıda belirtilen tanımlamaların zaman ve mekân içinde değişebilen, yoğunluğu farklı olabilen ve kapitalist sayılmayan ekonomik-toplumsal durumlarda bile rastlanabilen niteliklere dayandığını belirtmektedirler. Kapitalizm teriminin kesin bir tanımlamasının yapılamayışı nedeniyle, yukarıda adı geçen incelemecilerin çoğu, söz konusu terimin bilimsel sözlüklerden çıkarılmasını önermektedirler. Ünlü İngiliz iktisat sözlüğü **Palgrave**'in 1925 baskısı bu görüşle kapitalizm terimine yer vermemiştir.

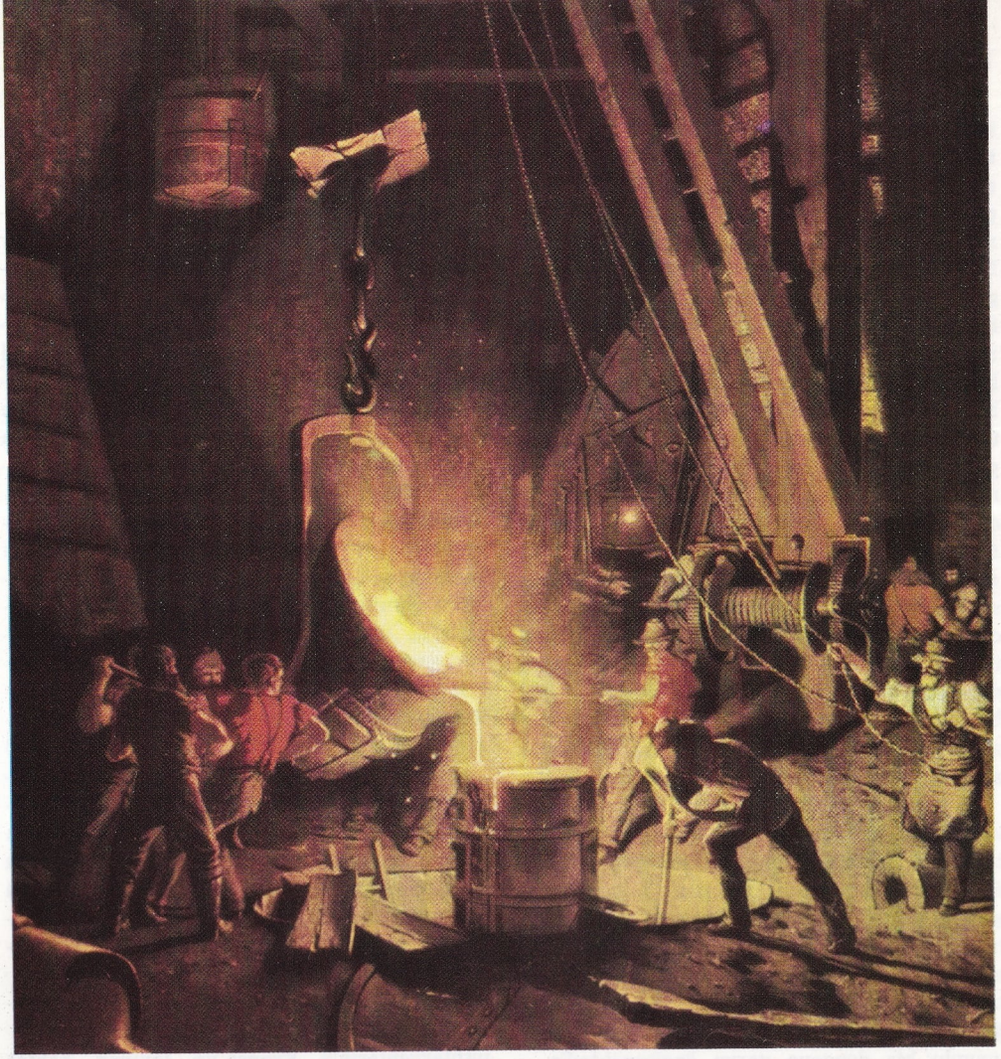

İç savaş sırasında yapılmış bir resimden, West Point (New York) deki bir dökümhanede silâh yapımı. Kuzeyin «kapitalist» devletlerinin sanayiinin geniş şekilde örgütlenmiş olması, bu devletlerin, ekonomileri tarıma dayanan Güney devletleri karşısında zafere ulaşmasının başlıca etkeni olmuştur.

Bununla birlikte, bu görüşü kabul etmeyen incelemeciler de vardır. Bunlar, kapitalizm teriminin, eğer, kesinlikle belirlenebilir bir gerçekle her türlü bağdan yoksun, basit bir propaganda kelimesi olsaydı, ulaştığı başarıya ulaşamamış olacağını belirtmektedirler. Nitekim bu terimi ünlü tarih ve ekonomi bilginlerinin (Werner Sombart, Max Weber, Henri Pirenne, Gino Luzzatto ve Georg von Below v.b.) bilimsel değeri yüksek eserlerde kullandıklarını eklemektedirler. Bu bilginler, biri felsefî, ikincisi ise tarihsel nitelikte, iki tanımlama önermektedirler. İlk tanımlamaya göre kapitalizm, ekonomik etkinliği diğer ruhsal biçimlere üstün tutma eğilimidir. İkinci tanımlamaya göre, kapitalizm, bir tarihsel durumlar bütünüdür. Bu anlayış geçmişin «felsefî-dinsel» anlayışıyle çelişir ve bilimsel-teknik keşiflerin temelini teşkil eden akılcı-deneysel yöntemi değerlendirerek dünya işlerine yönelir. Aynı zamanda, bütün insan etkinliklerinin üzerinde üstün ve aşırı bir güç biçiminde belirerek, daha önce politik hayatla ahlâkî, estetik, spekülatif ve dinsel hayat arasında var olan dengeyi yok eder.

Yukarıdaki iki tanımlamanın ışığında, birkaç yıllık bir geçmişi olan «yeni-kapitalizm» teriminin anlamı daha iyi anlaşılmaktadır. Bu terim, kapitalizm terimini bulanık bir şekilde tanımladığından değişik bir üretim, hukuk, politika yapısını belirlemekten çok, ekonomik biçimin daha az üstünlüğünü ve toplumsal hayatın bütününde, uygulama değerleriyle ruhsal değerler arasında daha uyumlu bir dengeye varışı öngörmektedir.

KAPİTÜLASYONLAR

Kanunî Sultan Süleyman döneminde, Osmanlı imparatorluğundan yardım isteyen Fransa krallığına, padişah fermanıyle ilk kez 1535 yılında tanınan hakların tümüne birden verilen ad; sözlük anlamıyle, bir ülkenin yurttaşlarının zararına olarak, yabancılara verilen ayrıcalıklar demektir.

Fransa kralı François I.'in, Mukaddes Roma Cermen imparatorluğuna seçilen Carlos V. tarafından tutuklanması üzerine (1525) karşılaştığı güç durumda Kralın annesi, Kanunî'ye bir mektup yazarak yardım istemiştir. Orta Avrupa'ya büyük bir sefer hazırlığı (Mohaç seferi) içinde bulunan Kanunî, istenen dostluğu, Habsburglara karşı bir birleşme yaratacağı düşüncesiyle kabul etmiştir. Gelişen olaylar içinde Osmanlı imparatorluğunun yararına bir sonuç sağlanamadığı halde, Fransız dostluğu zamanla resmî bir nitelik almış ve 1535 yılında da bir antlaşma imzalanmıştır. Kapitülasyonlar, bu dostluk antlaşmasının yarattığı yakınlaşma ortamında verilmiş olan haklardır. Buna göre, Fransız bayrağı taşıyan gemilere Osmanlı egemenliği altında bulunan bütün limanlarda serbestçe ticaret yapma ayrıcalığı tanınmıştır. Öte yandan, öbür yabancı devletler gemilerine, Osmanlı egemenliğindeki denizlerde ancak Fransız bayrağı altında ticaret yapma haklarının verilmesinin de kapitülasyonların tanıdığı hükümler arasında bulunması, Fransızların geniş ölçüde serbest ticaret yapma olanaklarını kazanmasına yol açmıştır. Ayrıca, Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde yaşayan Katoliklere ibadet özgürlüğü verilmesi, Fransız konsolosluklarına kendi vatandaşlarını ilgilendiren sorunlarda yargı yetkisi tanınması gibi hükümler, daha sonra imparatorluğun zayıf düşmesiyle, devletin bağımsızlığını yok edecek kurallar haline getirilmiştir.

1569, 1581, 1597, 1614, 1673 ve 1740 yıllarında yeni kapitülasyonlar verilmiştir. 1740 kapitülasyonlarıyle Fransa'ya tanınan haklar hem çok genişletilmiş, hem de öbür Batılı devletlere de aynı hakların tanınması kabul edilmiştir. 1740'tan sonra kapitülasyonlar, Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde yabancı devletlere çok geniş ölçüde ticaret yapma olanakları sağlamış, zamanla İstanbul'da yabancı postanelerin bile açılması, bu hakların taşıdığı hükümlerle mümkün olmuştur. Osmanlı imparatorluğunun Batı kapitalizmi önünde yarı sömürge durumuna düşmesini hızlandıran etkenlerin başında sayılan kapitülasyonlar konusunda Atatürk görüşlerini şöyle ifade etmiştir: «Kapitülasyonların, Türk milleti için ne derece menfur bir şey olduğunu tarife size muktedir değilim. Bunları diğer şekil ve namlar altında gizleyerek bize kabul ettirmeğe muvaffak olacaklarını tasavvur ve tahayyül edenler bu bapta pek çok aldanıyorlar. Zira Türkler kapitülasyonların devam etmesinin kendilerini kısa zamanda ölüme sevkedeceğini anlamışlardır. Türkiye esir olarak mahvolmaktansa, son nefesine kadar mücadele ve savaşta bulunmaya azmetmiştir.»

Osmanlı imparatorluğunun, Batılı devletler tarafından öne sürülen ekonomik ve siyasal her koşula boyun eğerek imzaladığı Sevr antlaşmasında, kapitülasyonlardan yararlanma hakkı Yunanistan ve Ermenistan'a da verilmiş ve deniz ticaretinde yabancı gemilere, Türk gemilerine tanınan bütün hakların tanınması kararlaştırılmıştır. Sakarya zaferinden sonra (22 mart 1922) Paris'te toplanan İtilâf devletleri Dışişleri bakanları konferansında ise İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Türkiye ve kapitülasyonlardan yararlanan öbür devletlerin katılmasıyle kurulacak bir komisyonca kapitülasyon hükümlerinin gözden geçirilmesi hususunda karara varılmasına karşılık, Lozan barış antlaşmasında Atatürk'ün Büyük Nutuk'ta belirttiği gibi «kapitülasyonların her çeşidi tamamıyle ve ebediyyen lağvolunmuştur.»

Kapitülasyonların kaldırılması nedeniyle Sultanahmet meydanında yapılan gösteriler (1914).

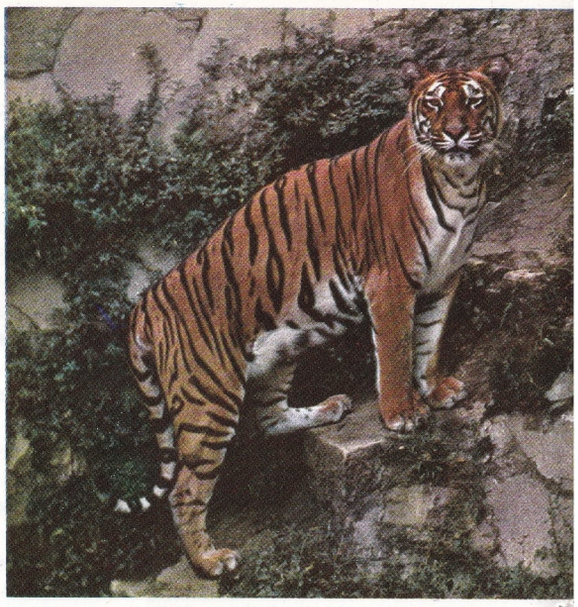

Etçil bir hayvan olan kaplan nemli ormanlaraa yaşar.

KAPLAN (Felis tigris)

Etçiller takımının kedigiller familyasından bir memeli türü. Tarçın renkli tüyleri üzerinde enine kara çizgiler bulunur. Kuyruğu ile birlikte uzunluğu 225-260 cm. kadardır. Ortalama ağırlığı 150-200 kg.'dır. Kürkü üzerindeki kara çizgiler sık çalılarla ağaçların rengine uyduğundan hayvanı gizler. Hareket yetisi fazladır ve yüzebilir. 4-5 metrelik bir alanı sıçrayarak geçer. Çiftleşme mevsimi belirli değildir. Yavrular çiftleşmeden 100 gün kadar sonra, gözleri kapalı olarak dünyaya gelirler. Ağırlıkları 1-1,5 kg. olan yavruların gözleri 2 hafta sonra açılır. Et yiyebilecek hale gelinceye kadar annenin sütüyle beslenirler. Altı haftalık yavrular anneleri ile birlikte avlanmaya çıkarlar. 6 ay kadar sonra da avlarına pusu kurmayı ve avlanmayı öğrenmiş olurlar.

Geyik, antilop, yaban domuzu, koyun, at, sığır gibi hayvanlar kaplanların besin kaynağıdır. Sibiryanın Amur bölgesiyle, Hindistan ve Malakka yarımadası arasındaki bölgede yaşarlar. Yaşlıları insana saldırabilir. Yelesiz olması bakımından aslandan ayrılır. Hayvanat bahçelerinde aslanla çiftleşmesinden meydana gelen melezlerinde bazen yele bulunabilir.

Yaşadıkları bölgelere göre farklılaşma gösterirler. Hindistan ile kuzeyde yaşayan kaplanlar diğerlerinden daha iri ve kuvvetlidir-

ler. 4 m. uzunluğunda ve 325 kg. ağırlığındaki Sibirya kaplanı, kaplanların en büyüğü sayılır. Kaplanın ömrü 25 yıl kadardır.

KAPLAN, MEHMET
(1915-) Türk edebiyat tarihçisi ve eleştirmeni. Sivrihisar'da doğmuştur. İlk öğrenimini doğduğu kasabada (1928), orta öğrenimini Eskişehir Lisesinde tamamlamıştır (1935). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat bölümünü bitirdikten sonra (1939), fakültenin öğretim kadrosuna girerek asistan, doçent ve profesör olmuştur (1952). İki yıl süreyle Erzurum Atatürk Üniversitesinde dekan ve rektör vekili olarak görev almıştır. Şimdi İstanbul Üniversitesi yeni Türk edebiyatı profesörü olarak çalışmaktadır.

Mehmet Kaplan, özellikle tanzimat sonrası düşün ve sanat hareketleri üzerine yaptığı incelemelerle edebiyat tarihi alanındaki çalışmalara geniş katkısı olan bilim adamlarımız arasındadır. Başlıca yazıları İnkılapçı Gençlik (1939-1943), İstanbul (1943-1946). Hareket (1943-1949), İstanbul (1953-1957), Çağrı ve Hisar dergilerinde yayımlanmıştır. İstanbul dergisinin (1943-1946) edebiyat bölümünü yönetmiştir.

Eserleri: Tevfik Fikret ve Şiiri (1946), Namık Kemal (1948), Şiir Tahlilleri (Akif Paşa'dan Yahya Kemal'e Kadar, 1954), Tanpınar'ın Şiir Dünyası (1964), Şiir Tahlilleri (2. Cilt, Cumhuriyet Devri Türk Şiiri, 1965), Nesillerin Ruhu (Denemeler, 1967).

KAPLICA
Yeryüzü kabuğunun derinliklerinden yukarı doğru, bir delik, bir çatlak bulup akmak için ilerleyen su, çok sıcak toprak ve kaya tabakalarından geçerek ısınır; bazen, bu toprak ve kaya tabakalarındaki madenler eriyerek suya karışırlar. Yeraltından fışkıran sulardaki erimiş madenlerin yüzdesi fazlaysa, bu sulara maden suyu adı verilir; bu tür suların aktığı kaynaklara içme denir. İçinde erimiş madenler bulunan sular aynı zamanda sıcaksa, bu tür suların kaynadığı yerlere hamamlar yapılır; dilimizde bu hamamlara kaplıca ya da ılıca adı verilmektedir. Kaplıcalar eski Yunan ve Roma'dan beri bilinmektedir. M.Ö. V. yüzyıldan itibaren eski Yunanistan'da kaplıcalar önem kazanmıştır. Fakat Yunanistan'da Roma'da olduğu gibi özel bir kaplıca mimarîsi meydana gelmemiştir. M.Ö. II. yüzyıldan sonra Roma'da gelişen kaplıcalar **apodyterium** (soyunma yeri), **frigidarium** (soğukluk), **tepidarium** ve **calidarium** (sıcaklık) gibi kısımlara ayrılıyordu. Kaplıcaların esasını teşkil eden bu temel yapıların yanı sıra, jimnastik salonları, bahçeler, sıcak su ve ısıtma kısımları gibi ikinci derecede yapılar ve kimi kaplıcalarda kitaplıklar ve toplantı salonları vardı. Roma'da bu kaplıcaların çoğu bugün de kullanılmaktadır. Eski Roma kaplıcalarının en ünlüsü, Caracalla'nın 216 yılında yaptırdığı ve yüzölçümü 83 700 m².lik bir alanı kaplayan kaplıcalardır; bu kaplıcalarda 2 600 kişi yıkanabiliyordu.

Türkiye'de çok sayıda kaplıca vardır; Anadolu ve Trakya'nın hemen her köşesine dağılmış olan bu kaplıcalara dilimizde 'ılıca', 'çermik', 'hamam', 'ılısu', 'girme', 'terme' gibi adlar verilmektedir. İçinde erimiş olarak bulunan mağnezyum, kalsiyum, demir bileşikleri, klorlu, bromlu, iyotlu, bikarbonatlı mineraller nedeniyle birçok hastalıklara iyi gelen şifalı sıcak suların aktığı bu kaplıcaların en ünlüleri, Bursa ve Yalova kaplıcalarıdır. Kütahya'da Yoncalı kaplıcaları, Salihli'de Kurşunlu ılıcası, İzmir'de Agamemnon ve Çeşme ılıcaları, Bolu ılıcaları, Gemlik'te Armutlu kaplıcası, Kızılcahamam kaplıcalarıdır. Ayrıca Eskişehir'de, İnegöl'de, Bingöl'de, Bursa'da, Ereğli'de, Gönen'de birçok kaplıca vardır.

Solda: Eskiçağ kaplıcalarından biri olan Roma'daki Diocleziano kaplıcasının girişi. Sağda: Eski bir Roma şehri olan Cherchel (Cezayir) de bir kaplıcanın havuzu.

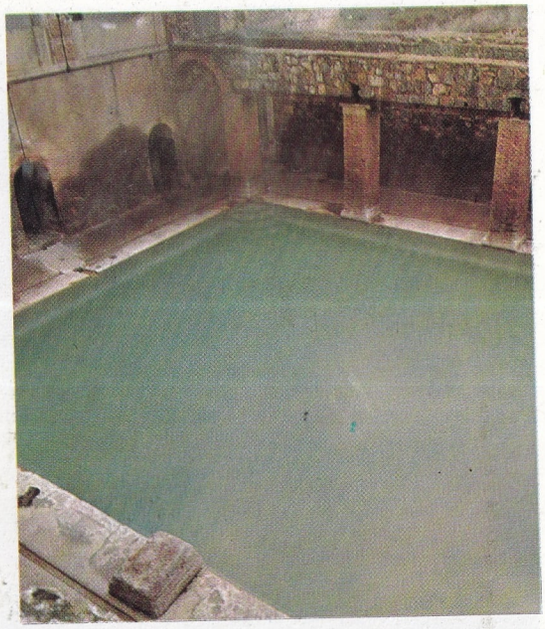

KAPLUMBAĞALAR (Testudinata)
Omurgalı hayvanlardan sürüngenler sınıfına giren bir takım. Vücutları, üzeri boynuz maddesi (keratin) ile kaplı kemiksel deri yapraklarından meydana gelen kabuk biçiminde bir bağa ile örtülüdür. Bağa hayvanların göğüs ve eğe kemiklerine bağlıdır. İlk türlerinin günümüzden 200 milyon yıl kadar önce yaşadığı sanılmaktadır. Dişleri yoktur. Çene, kuş gagası gibi boynuz levhaları ile örtülüdür.

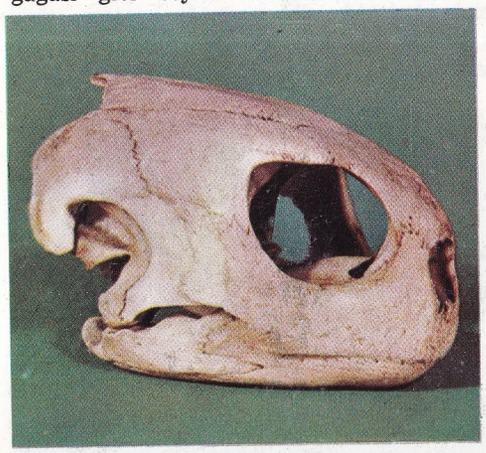

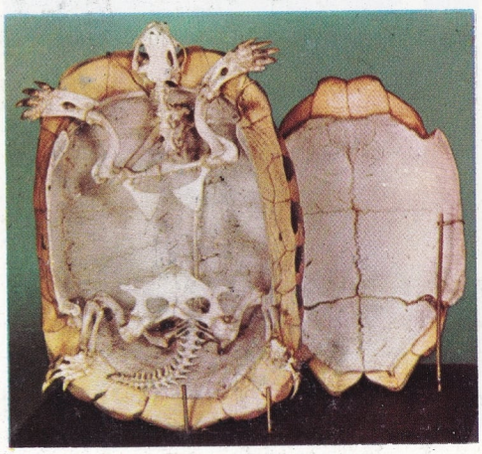

Kaplumbağalar: Üstte: Chelonia mydas'ın kafatası. Altta: Testudo graeca'nın iskeleti. Kaplumbağaların belirleyici nitelikleri, dişlerinin olmaması, diş görevini çenenin görmesi, çenede kemiksi bir dış zırh bulunmasıdır.

Sırt kabuğu az ya da çok kubbeli, karın kabuğu ise yassıdır. Yumurtalarını topraktaki delikler içine bırakırlar. Bir çok türlerde dişi bir yıl içinde birkaç defa birkaç yüz yumurta yumurtlar. Yumurtaların üzeri toprakla örtülerek kendi hallerine terkedilir. Omurgalıların en uzun süre yaşayan hayvanlarıdır. Kaplumbağaların dönerboyunlular (plevrodira) alttakımına giren çamurcul kaplumbağagiller (pelomedusidae) ve yılan boyunlu kaplumbağagiller (chelyidae) boyunlarını içeri çekmezler. Tatlı sularda yaşayan bu familyaların üyelerinde dinlenme ha-

lindeyken, sırt, kabuğun altına doğru kıvrılır. Afrika, Madagaskar, Güney Amerika'da tatlı sularda yaşayan tulgalı çamurcul (Pelomedusa galeata), çamurculkaplumbağagillerin en bilinen türüdür. Güney Amerika ve Avustralya'nın tatlı sularında yaşayan Matamata (Chelys fimbriata)nın kabuğu yosun, su bitkileri ve yumurtalarla kaplıdır. Suyun altında hareketsiz duran bu tür, yılanboyunlu kaplumbağagillerin bilinen örneğidir. Kaplumbağaların gizli-boyunlular alttakımı, boyunlarını dikey bir düzlem içinde geri çekebilirler. Suda ve karada 150 yıl kadar yaşayan kaplumbağagiller (testudinidae) ve ırmak, bataklık gibi yerlerde yaşayan uzun kuyruklu büyük yapılı kapankaplumbağagiller (chelydridae) gizli boyunluların iyi bilinen familyalarıdır. 32-40 cm. boyunda, Avrupa ve Batı Asya'nın durgun su ve göllerinde yaşayan ayakları perdeli bataklık kaplumbağası (Emys orbicularis), Balkanlar ve Ön Asya'da yaşayan 25 cm. uzunluğunda, Yunanistan kaplumbağası (Tesduto graeca) karakaplumbağasıgillerin türleridir. Kuzey Amerika'dan Ekvator'a kadar uzanan şeritte yaşayan, 90-100 cm. uzunluğunda ve 20 kg. ağırlığında, uzun kuyruklu yılansı kapan-kaplumbağa (Chelydra serpentina) da kapankaplumbağagillerin iyi bilinen türüdür.

Arif Kaptan'ın bir tablosu.

Kaplumbağaların diğer alttakımlarından biri de yumuşak kaplumbağalardır (Trionychoidae). Boyunlarını dikey bir düzlem üzerinde S biçiminde kıvırarak içeri çekerler. Kuyrukları kısa ve ayakları perdelidir. Suda uzun zaman kalabilirler. Eski dünyada ve Kuzey Amerika'da tatlı sularda yaşayan yumuşak bağalı, dudaklı kaplumbağagiller (trionychidae) yumuşak kaplumbağaların bilinen familyasıdır. Afrika ve Suriye'de yaşayan 50 cm. uzunluğunda ön ve ard ayakları üçer tırnaklı, dudaklı kaplumbağa (Trionyx triunguis) bu familyanın bir türüdür. Kaplumbağaların diğer önemli alttakımı da deniz kaplumbağaları (Cheloniides) dır.

KAPTAN, ARİF

(1905-) Türk ressamı. Deniz Harp Okulunu bitirmiş, ilk resim derslerini Nazmi Ziya'dan almış, daha sonra ressam Ali Çelebi ile kurduğu dostluk resim çalışmalarının gelişmesinde etkili olmuştur. Paris'e giderek ('947) iki yıl André Lhote'un atelyesinde çalışmış, 1957 yılında yeniden beş yıl süreyle Paris'te çalışma olanağı bulmuştur. Başlangıçta Cézanne ve Utrillo etkilerini taşıyan bir tutumla duygulu görünümler yapan Kaptan, 1955'ten sonra soyut resme yönelmiştir. Arif Kaptan'ın soyut resmi, geometrik bir anlayışı yansıtır. Bu geometrik görünüş yer yer vitray havasına bürünür, uyuma büyük önem verir. Yurt içindeki ve dışındaki sergilerinden başka Devlet Resim ve Heykel sergilerine katılmış, Çanakçılı resim yarışmasının ilk yılında birincilik ödülü almış, «D grubu» üyeleri arasına katılmıştır. Devlet Resim ve Heykel Müzesiyle yerli ve yabancı koleksiyonlarda tabloları vardır.

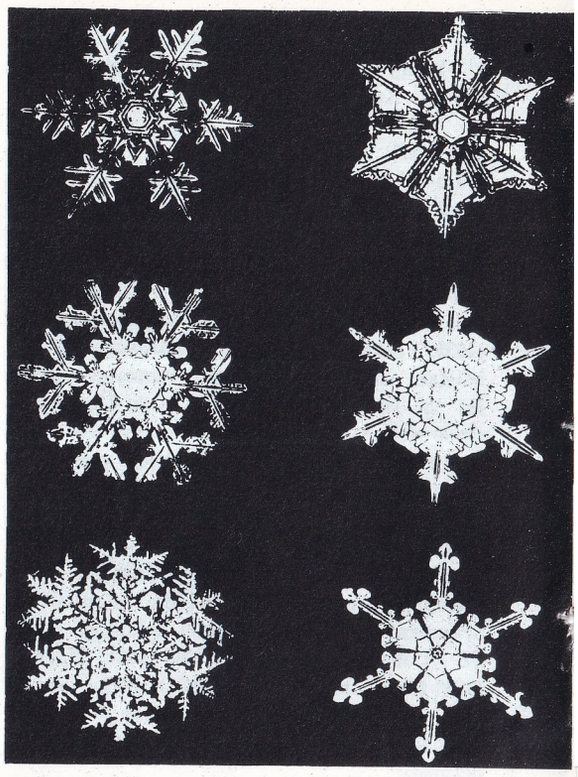

Büyütülmüş kar kristalleri. Kar kristalleri, çeşitli biçimlerde, fakat daima düzenli altı köşeli yıldız şeklindedirler.

KAR

Havada donarak yağan su buharı. Bir bulutu yapan su damlacıklarının donmasıyle hafif buz iğnecikleri oluşur. Bu iğnecikler, yere düşerken, birbirleriyle birleşerek altı köşeli geometrik şekiller meydana getirirler. Bunlara kar kristali adı verilir. Birçok kar kristalinin birleşmesiyle de kar yumakları oluşur. Kar kristalleri çok çeşitlidir. Fakat hepsi altı köşelidir. Bir kar kristalinin çapı 2-4 mm., ağırlığı ise 0,005 gramdır. Kar yağması için atmosfer sıcaklığının sıfır derecenin altında olması gerekmektedir. Sıcaklık sıfır derecenin az altında ise, yağan kar «ağır», nemli ve boyutları birkaç santimetreye varan parçalar halindedir. «Lapa lapa kar yağması» deyimi bu durumda kullanılır. Sıfırın birkaç derece altında sıcaklıkta yağan kar

Kar kristallerinin polarlayıcı mikroskoptan görünüşü.

Kar tarımsal toprakların korunması, su birikiminin sağlanması yönünden önem taşır.

ise ince, kuru ve sıktır. Toprağa değdiğinde toprağın sıcaklığı atmosferin sıcaklığının çok üzerindeyse kar hemen erir. Toprakla atmosfer arasında sıcaklık farkı yoksa kar toprak üzerinde oldukça uzun süre kalabilir.

Karın yoğunluğu toprak üzerinde kaldıkça artar. Toprağa değdiği anda karın yoğunluğu 0,09 g/cm³ dür. Kısa süre sonra bu 0,4 g/cm³ e yükselir. Toprak yüzünde kar birikmesi hava akımlarına da bağlıdır. Rüzgârlar karı yere düşmeden önce dağıtabilecekleri gibi, yere düştükten sonra da savururlar. Bir noktaya kar düşmesi olanağı, o noktanın, enlem derecesi ve deniz düzeyinden olan yüksekliğiyle doğru orantılıdır. Ancak, ılıman bölgelerin kara iklimi gösteren kesimlerinde, kar için gerekli enlem derecesine ve deniz yüzeyinden yüksekliğe varmayan noktalara da belirli mevsimlerde kar düşer.

Dünyanın bazı kesimlerinde hiç bir mevsimde erimeyen kar, sürekli olarak toprak yüzeyinde kalır. Binlerce yıldır erimeyen bu kar, katılaşarak buzulkarları ve buzulları meydana getirmiştir. Bunlar, kutuplar bölgesiyle yüksek dağların tepelerinde bulunur.

Karın beyaz görünüşü, kar kristallerinin güneş ışıklarının tamamını yansıtmasından dolayıdır. Kar bazı bölgelerde kırmızı ve yeşil renkli olarak da yağar. Bu, kar billûrları arasında bulunan birhücreli canlılardan ileri gelir. Ayrıca tozlarla karıştığı için siyah olarak yağan kar da görülmüştür.

Karın tarım bölgelerinde toprağı koruması bakımından önemi büyüktür. Toprağın yüzeye yakın tabakasının yapısı üzerinde de olumlu etki yapar. Ayrıca akarsuları ve gölleri beslemekte de karın etkisi büyüktür.

KÂR

Türk müziğinde kullanılan bir beste biçimi Söz eserleri biçimlerinin en büyüğüdür. Büyük usullerle bestelenir. Usul geçkileri de yapılır. Terennümler kullanılır ve çok kere terennümle başlanır. Birkaç haneden meydana gelir. Güfte olarak dört, altı ya da sekiz mısralı kıtalar kullanılmıştır. Kesin bir biçim vermek mümkün değildir. Her besteci kendisine göre bir biçim kullanmıştır. Kârlar, fasıl içinde, bestelerden önce, yani peşrevden hemen sonra okunur. Itrî'nin néva kârı ve Dede Efendinin rast kârı nevi en tanınmış kârlardandır.

Türk müziğinde bir de «kârınatık» denilen beste biçimi kullanılmaktadır. Adı kâr olmakla beraber asıl kârlarla pek ilgisi yoktur. Çok sayıda makamı göstermek için bestelenmiş uzun söz eserleridir. Her mısra ya da beyit ayrı makamlardan bestelenir ve kullanılan makam güftede belirtilir. Bazen bir mısra içinde birkaç makam da gösterilebilir. Kârın makamı bittiği makamdır. Gösterilen makam sayısı çok değişik olabilir. Şimdiye kadar bestelenen en büyük kârınatık A. Avni Konuk tarafından bestelenmiş olan 119 makamlı rast kârınatıktır.

KARAAĞAÇ (Ulmus)

Karaağaçgiller familyasından bir ağaç. Avrupa, Asya ve Amerika'nın birçok yerlerinde yetişir. Bol yapraklı bir ağaçtır. Boyu 20-30 m.'yi bulur. 200 yıl kadar yaşar. Kabuğu koyu renktedir, üzerinde ince çatlaklar vardır. Yaprakları oval biçiminde olup kenarları tırtıllıdır. Kerestesi serttir, rengi açık kahverengidir. Fıçı, tekerlek, tarım araçları ve deniz taşıtları yapımında kullanıldığı gibi yakıt olarak da kullanılır.

Karaağaç meyvesinin etrafında kalın ve saydam bir zar vardır. Zarın üzerindeki kanat gibi tüyler, tohumun rüzgârda uçmasını sağlar.

KARA AHMET

(1871-1902). Türk güreşçisi. Hezargrat dolaylarında doğmuştur. Memleketinde güreşe çalışmış, 21 yaşındayken İstanbul'a gelmiş ve ünlü pehlivan Hergeleci İbrahim'den güreş dersleri almaya başlamıştır. Yaptığı güreşlerde olağanüstü bir başarı sağlamış, 25 yaşındayken Avrupa'ya güreşmeye giderek Fransa, Avusturya ve Almanya'da birçok pehlivanlarla karşılaşmıştır. Aralarında Rus güreşçisi Hakenşmit ve Fransa şampiyonu Paul Ponce'un da bulunduğu 37 güreşçiyi yenmiş, sırtı hiç yere gelmemiş, dünya şampiyonu unvanını kazanmıştır.

Paris'teki güreşleri sırasında kendisine âşık olan bir Fransız kadını İstanbul'a kadar gelerek Ayşe Zarife adını almış ve İslâmlığı kabul etmiştir. Bu kadınla evlenen Kara Ahmet, üçüncü kez Paris'ten döndüğü bir sırada ölmüştür.

KARABARUT

Binlerce yıl önce Çinliler eliyle bulunmuş ilk patlayıcı madde. 15 kısım potasyum nitrat (güherçile), 3 kısım kükürt ve 2 kısım odun kömürü tozunun karıştırılmasıyle elde edilir. Potasyum nitrat KNO_3 formülüyle gösterilir. Karabarut tutuşturulunca büyük bir şiddetle yanar, alevler yükselir ve siyah dumanlar çıkar. Siyah dumanın nedeni kömür tozudur. Bu arada geçen kimyasal reaksiyon basit olarak aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$2KNO_3 + 3C + S \rightarrow$$

Potasyum Nitrat Kükürt

$$K_2S + N_2 + 3\,CO_2$$

Potasyum Sülfür Azot Karbon Dioksit

Cihan şampiyonu Kara Ahmet.

Patlama sırasında her kilogram başına yaklaşık olarak 30 m^3 sıcak gazlar oluşur. Bu da karabarutun itici gücünü ortaya koyar.

Çinliler karabarutu maytap ve hava fişekleri yapılmasında kullanmışlardır. Fakat ortaçağ sonlarına doğru karabarut ateşi, top gibi silâhların icadına yol açtı. Fatih İstanbul'u zaptetmeden önce toplar döktürmüş ve surları bunlarla dövmüştü.

KARA BAŞLI İSKETE (Carduelis spinus)
Ötücükuşlar takımının ispinozgiller familyasından bir kuş türü. Uzunluğu 12 cm.'dir. Tepesi, ensesi ve gerdanının üst kısmı siyah, sırtı sarı-yeşildir. Gerdanı, boynunun yanları ve göğsünün üst tarafı zeytin sarısı, karın bölgesi hemen hemen beyazdır. Sarı renkli kuyruk tüylerinin uçları siyahtır. Dişisinde tepe ile sırt tüyleri kahvemsi sarı-yeşil olup üzerinde daha koyu renkli benekler vardır. Kanatlarla kuyruk erkeğinkinden daha soluktur.

Karabaşlı iskete yazın ormanlık bölgelerde barınır, buralarda ürer. Bazen kış aylarında binlercesi köylerin yakınlarına kadar sokulur.

Çok hareketli bir kuştur. Dişisi yılda iki kez kuluçkaya yatar. 4-6 yumurta yumurtlar. Yumurtaları biçim, renk ve irilik bakımından birbirinden farklıdır. Üzerleri beyaz-mavimsi ya da soluk kırmızı beneklerle süslüdür.

KARABATAK (Phalacrocorax carbo)
Leyleksiler takımının karabatakgiller familyasından bir kuş türü. 36 cm. uzunluğunda ve siyah renklidir. Üreme mevsiminde boğaz, boyun ve yanlarında beyaz tüyler çıkar. Gagaları sivri ve çengel uçludur. Kayaların, ağaçların üzerine koloniler halinde yaptıkları yuvalarda 2-4 tebeşirimsi-mavimsi yumurta bulunur. Balık ve su ürünleriyle beslenir. Avrupa, Asya, Afrika, Avustralya ve Kuzey Amerika'nın deniz, ırmak ve göl kenarlarında toplu olarak yaşarlar.

Kâzım Karabekir.

KARABEKİR, KÂZIM
(1882-1948) Kurtuluş Savaşı komutanlarından. İstanbul'da doğdu. Babası Kırım, Silistre ve Sıvastopol savaşlarına katılmış olan Mehmet Emin Paşadır. İlk öğrenimine İstanbul'da Zeyrek'te başlamış, babasının Anadolu'da ve Irak'ta görevler alması üzerine Van ve Harput'ta devam etmiştir. Orta öğrenimini Fatih Askerî Rüştiyesi ve Kuleli Askerî İdadîsinde tamamladıktan sonra girdiği Harbiye Mektebini birincilikle bitirmiştir. Erkân-ı Harbiye mektebine (Harp Akademisi) alınan Kâzım Karabekir buradaki üç öğrenim yılında da başarılı bir öğrenci olmuş, akademiyi birincilikle bitirmiştir (1905).

Kurmay yüzbaşı olarak atandığı Manastır'da Bulgar ve Rum komitalarıyle yapılan çarpışmalarda gösterdiği başarılardan ötürü kolağası rütbesine yükselmiş (1907), kısa bir süre sonra da Harp Okuluna öğretmen olarak atanmıştır. II. Meşrutiyetin ilânından sonra Edirne'de bulunan 3. Piyade fırkası kurmay başkanlığına atanan Karabekir, 31 mart olayını bastırmak için İstanbul'a gelen Hareket Ordusu kurmayları arasında görev almıştır. 1912 yılında binbaşılığa yükselerek atandığı Edirne 10. Piyade tümeni kurmay başkanlığı görevindeyken Balkan Savaşına katılmış, daha sonra Erkân-ı Harbiye-i Umumiye İstihbarat Servisi şefliği görevine getirilmiştir.

I. Dünya Savaşında bir süre Sarıkamış cephesinde ve Irak bölgesi komutanlığında bulunduktan sonra, İstanbul'daki 14. Fırkanın komutanlığına atanmış, ve fırkasıyle birlikte Çanakkale savaşlarına katılmıştır. Alman generallerinin Harbiye Nazırlığında büyük söz sahibi oldukları bu dönemde, Kâzım Karabekir'e Çanakkale savaşlarında kolordu komutanlığı görevi verildiği halde, geri çağrılarak «Erkân-ı Harbiyede» tutulmuş, daha sonra da 6. Ordu komutanlığına atanan Alman mareşali Der Goltz'un kurmay başkanı olarak Irak'a gönderilmiştir. Miralaylığa yükselmesi Çanakkale savaşlarına katıldığı dönemdedir.

Irak cephesinde Kut-ul Amare savaşlarına 18. Kolordu komutanı olarak İngilizlere karşı başarılı bir savaş verdikten sonra Diyarbakır bölgesindeki 2. Kolordu komutanlığına ve 1918 yılında ise Doğu cephesinin Erzincan kesiminde bulunan I. Kafkas Kolordusu komutanlığına atanan Kâzım Karabekir'in Mondros mütarekesinin ilânına kadar süren bu kısa dönemde ilk büyük başarısı, Erzincan ve Erzurum'u Ermeni ordularının işgalinden kurtarmasıdır. Kâzım Karabekir, adının bütün yurtta duyulmasına yol açan bu başarısı sonucu livalığa (tuğgeneral) yükseldiği zaman 36 yaşındaydı. I. Dünya Savaşı yenilgisine boyun eğen Osmanlı Devletinin Mondros mütarekesini imzalamasıyle başlayan bu yeni dönemde İstanbul'da Genelkurmay başkanlığı görevini almayı kabul etmeyerek, millî kurtuluş savaşı ülküsünü eyleme geçirmek isteyen Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat (Cebesoy) Paşayla yakın ilişkiler kurdu. Harbiye Nazırlığında atama yetkisi olan ülkü arkadaşlarının aracılığıyle yeniden Doğu cephesindeki kolordusunda görev almak için çalıştı. Bu girişimler sonucu, ilkin kısa süre Tekirdağ'da bulunan 14. Kolordu komutanlığına, daha sonra da Doğu cephesi komutanlığına atandı (1919).

Bu görevinde bulunduğu dönemde Kâzım Karabekir'in adı Türk Kurtuluş Savaşına büyük katkılarda bulunan vatanseverler arasında yer alır. Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşanın, Osmanlı hükümeti tarafından görevinden alınması üzerine, ona, yine emir ve komutasında çalışacağını bildirmesi, siyasal ve askerî bir örgütlemenin ilk hazırlıklarının yapıldığı günlerde, unutulmayacak hizmetlerinin başında gelir. Son savaşlarını başarıyle bitiren Doğu ordularının yarattığı umut, hiç kuşkusuz Erzurum ve Sıvas kongrelerinin toplanması düşüncesini gerçekleştiren en büyük etkenler arasındadır. Kâzım Karabekir, Osmanlı iktidarının bütün emirlerine ve tehditlerine rağmen bu etkeni, ulusal savaşın emrinde kullanmakta en ufak bir çekingenlik göstermemiştir.

Kurtuluş mücadelesinin, ilk savaşlarını da bu cephede veren Kâzım Karabekir, Kars, Ardahan ve Artvin'i Ermenilerden geri alarak Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin ilk uluslararası antlaşması olan Gümrü antlaşmasını sağlamıştır.

Kurtuluştan sonra, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Orbay arasında beliren siyasal çelişki ve anlaşmazlıklarda ve Meclis içinde izlenen politikada, daha çok tutucu çevrelerin etkisinde kalan Kâzım Karabekir, 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurmuş ve bu partinin liderliğine seçilmiştir. Politik eğilimleri yurt gerçeklerine uymayan, öngörülen devrimlerin arkasında kalan bu kuruluş kapatılınca, Mustafa Kemal Paşaya yapılan İzmir suikastı nedeniyle yargılandığı İzmir İstiklâl Mahkemesinde beraet etmiştir (1927). Uzun süre köşesine çekilen Kâzım Karabekir, 1938'de İstanbul milletvekili olarak yeniden parlamentoya girmiş ve 1946'da Büyük Millet Meclisi başkanlığına seçilmiştir. Bir kalp krizi sonucu öldüğü zaman bu görevde bulunuyordu.

Eserleri: İktisat Esaslarımız, Ülkümüz Kuvvetli Bir Türkiye'dir, Cihan Harbine Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare ettik, Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu, İngiltere - İtalya, İstiklâl Harbimizin Esasları, İstiklâl Harbimiz, İttihat ve Terakki.

KARABİBER (Piper nigrum)
Karabibergillerden bir bitki türü. Sıcak ülkelerde, en çok Cava adasında yetişir. Tırmanıcı bir bitkidir. Yaprakları yürek biçiminde, çiçekleri salkım durumundadır. Meyvelerine «karabiber» denir. Bezelye iriliğinde olan meyveler olgunlaşınca toplanır, kurutulur, baharat olarak kullanılır.

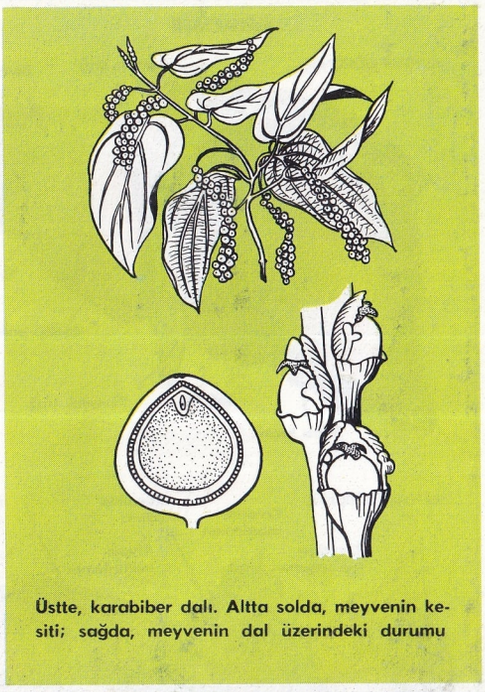

Üstte, karabiber dalı. Altta solda, meyvenin kesiti; sağda, meyvenin dal üzerindeki durumu

KARABURÇAK, İHSAN CEMAL
(1897-1970) Türk ressamı. Posta, Telgraf Mekteb-i Âlisi'ni bitirdi. Çeşitli memuriyetlerde bulundu. Resimle ilk ilgilenişi 1930 yılına rastlar. Paris'te Ecole Üniverselle'de bir süre öğrenim gördü. 1950 yılına kadar fazla ürün veremeyen sanatçı 1950 yılından sonra bütün çalışmalarını sanatına vermiştir. Meslekî kuruluşlarda görevler almış, yurtiçinde ve yurtdışında sergiler açmıştır. Çeşitli gazete ve dergilerde resimle ilgili makale ve eleştirileri yayımlanmıştır. Sıcak ve duyarlı renkler kullanan, figüratif ve non figüratif ayırımı yapmayan Karaburçak'ın eserleri, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi ve birçok özel koleksiyonlarda yer almaktadır.

KARABURUN
İzmir iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 1 053). İzmir körfezinin batısında, aynı adı taşıyan yarımadanın kuzey-doğu kıyısında kurulmuştur. İzmir'e Urla üzerinden 103 km.'lik bir yolla bağlıdır. Eski adı Ahırlı'ydı.

Karaburun ilçesinin yüzölçümü 413 km^2., nüfusu 6 867'dir. Merkez, Küçükbahçe ve Mordoğan bucakları içinde 15 köyü vardır. İlçe toprakları Ege denizine uzanmış bir yarımada biçimindedir. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Önemli akarsuları yoktur.

KARABÜK
Zonguldak iline bağlı ilçe merkezi şehir (nüfusu 46 169). Araç ve Soğanlı çaylarının birleşmesiyle meydana gelen Filyos çayının vadi tabanı ile yamaçlarında kurulmuştur. Demir ve çelik fabrikasının etkisiyle gelişen şehrin Yenişehir kesimi Araç çayı vadisinin sağ yamacında kurulmuştur. Fabrikaya ait lojmanlar burasını modern bir site haline getirmiştir. Şehrin çarşısı vadi tabanında kurulmuştur. Başlıca caddesi Millî Birlik (eski adı Cumhuriyet) Caddesidir. Gecekondular, şehrin düzensiz olarak büyümesine sebep olmuştur. Şehirde fabrikadan başka, şahıslara ait demir işleyen birçok yapımevleri de vardır. Bunlar daha çok istasyon çevresinde toplanmıştır.

1936'da Karabük'ün yerinde bulunan köy evlerinin sayısı bir düzineyi geçmiyor ve burası, 10 km. uzaklıktaki Safranbolu kasabasına bir yolla bağlanmış bulunuyordu. Demir-çelik fabrikasının yapımından sonra hızlı bir gelişme görülmüş, Karabük'ün nüfusu 1940'ta 6 825, 1950'de 9 778 olmuş, 1960'ta 30 bini geçmiş (31 440); 1965'te 46 bini aşmıştır.

Karabük ilçesinin yüzölçümü 1 376 km^2., nüfusu 84 457'dir. Merkez bucağından başka Yenice adlı bir bucağı ve 51 köyü vardır.

İlçe toprakları Araç ve Soğanlı çayları arasındaki sırtlar ile bu akarsuların çevresindeki düzlükleri kapsar. Yazlar çok sıcak, kışlar ılık geçer. İlçenin batı ve güneyindeki sırtlar ormanlıktır. Tarıma elverişli olanlar azdır. Akarsu boylarında geniş meyve bahçeleri yer alır.

KARACA (Capreolus nasus)
Çiftparmaklılar takımının geyikgiller familyasından bir memeli türü. Yalnız erkeklerinde dik silindir biçiminde ve ucu dallı boynuz vardır. Hareketli hayvanlardır. 120 cm. kadar olan vücutları güdük bir kuyrukta son bulur. Tüyleri yazın kırmızıya, kışın külrengine çalar. Ağırlıkları yaklaşık olarak 30 kg. kadardır. Çiftleşme mevsiminde belli bir bölgede toplanırlar. Dişi, çiftleşmeden 40 hafta kadar sonra yavrular. Genellikle ikiz olan yavrular, koyu ya da esmer renkli postlarında üç dizi beyaz benek taşırlar. Körpe ağaç kabukları, sürgünler, otlar, hayvanın başlıca besin kaynağıdır. Avrupa ve Güney-batı Asya'da yaşarlar.

KARACABEY
Bursa iline bağlı ilçe merkezi şehir (nüfusu 18 368). Ulubat (Apolyont) gölünün batısında, Susurluk vadisinde kurulmuştur. Kurulduğu yer az eğimli bir sırt şeklindedir. Yükseltisi 41 m.'dir. Şehrin ortasında geniş bir meydan vardır. Önemli caddeler bu meydanda birleşir. Şehrin eski adı Mihaliç olup bu ad, bu gün bu dolaylarda elde edilen bir peynir türüne verilir.

Karacabey ilçesinin yüzölçümü 1 295 km^2., nüfusu 57 455'tir. 66 köyü vardır. İlçe toprakları, Ulubat gölünün batıya doğru uzantısı olan bir ova ile başlar. Bu ovayı, kuzeyde yer alan Karadağ (764 m.) kitlesi Marmara denizinden ayırır. İlçede yazlar sıcak ve kurak geçer. Kışlar çok soğuk olmaz. İlçe toprakları çok verimlidir. Karacabey ovasında buğday yetiştirilir. Ayrıca arpa, çavdar, yulaf, mısır, darı, ayçiçeği, bakla, nohut, fasulye,

Karabük demir-çelik fabrikasından bir görünüş.

mercimek, patates ve soğan da elde edilir. Daha az olarak pamuk ve tütün de ekilir. Meyve ve sebzecilik gelişmiştir. Hayvancılığa da önem verilir. Deri ve peynir gibi hayvan ürünleri önemli bir gelir kaynağıdır. Karacabey - Mustafakemalpaşa yolu üzerinde tarım ve hayvancılık (özellikle merinos) üretimi bakımından önemli büyük bir devlet çiftliği (Karacabey harası) vardır.

KARACADAĞ
Güneydoğu Anadolu'da Diyarbakır'ın güneybatısında yayla düzlükleri üzerinde yükselen sönmüş yanardağ (yükseltisi 1 919 m.dir). Adını koyu renkli bazaltik lav kayalarından alır. Karacadağ'ın geçirimli kayaçlardan yapılı kütlesi çevresi için bir su deposu rolünü oynar. Diyarbakır'ın Hamravat içme suyu da Karacadağ'dan gelir. Dağın yamaçlarında seyrek meşe çalıları görülür.

KARACA, MUAMMER
(1906-) Türk tiyatro oyuncusu. İstanbul'da doğmuştur. Tiyatroya Darülbedayi'de başlamış (1925), 1942 yılına kadar çalışmalarını sürdürdüğü bu kurumda başarılı roller oynamıştır. Daha sonra özel topluluklarda çalışmış, Safiye Ayla ile «Alabanda» revüsünde oynadıktan sonra, kurduğu toplulukla Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde temsiller vermiştir. 1955 yılından bu yana İstanbul'da kendisine ait Karaca Tiyatrosunda kendi topluluğuyle çalışmaktadır. Muammer Karaca, geniş halk kitlelerini hedef tutan, oyunlarında toplumsal olayların taşlamasına yer veren yönüyle, çağdaş Türk tiyatrosunun önemli sanatçılarındandır.

KARACAN, ALİ NACİ
(1896-1955) Gazeteci ve yazar. İstanbul'da doğdu. Mekteb-i Sultanî (Galatasaray) yi bitirdi. Tasvir-i Efkâr gazetesinde gazeteciliğe başladıktan sonra İkdam'a geçti. Daha sonra tekrar Tasvir-i Efkâr ve Vakit gazetelerinde çalıştı. İttihat ve Terakki fırkası yöneticilerine karşı yazılar yazdı. Vakit gazetesinin yazı işleri müdürlüğünde bulundu. I. Dünya Savaşından sonra Akşam gazetesini kurarak Kurtuluş savaşını destekledi. Daha sonra İkdam gazetesini kurdu. Bir ara yurt dışına çıktı, dönünce ilkin Politika sonra da İnkılâp gazetelerini çıkarttı. Bunlar kapanınca Tan gazetesini yayımlamaya başladı (1935). Gazete o yılların en çok satan günlük gazeteleri arasındaydı. 1948 yılına kadar İsviçre'de basın ataşeliği göreviyle bulundu. «Lozan Konferansı ve İsmet İnönü», «Ya Hürriyet Ya Ölüm» vb. gibi kitapları vardır. 1950 yılında bugünkü Milliyet gazetesini kuran Karacan, 1954'de gazeteye yeni bir şekil verdi.

KARAOĞLAN
(1606?-1679?) XVII. yüzyılda yaşadığı sanılan ünlü halk şairi. Şiirlerinden, daha çok Orta Anadolu'da ve Toroslarla Gâvur dağlarının bulunduğu yörelerde yaşadığı anlaşılmaktadır. Doğduğu yer hakkında çeşitli düşünceler ileri sürülmüştür: Kozan dolaylarındaki Kökçe (Gökçe) köyü, Kırşehir'in Mecidiye ilçesine bağlı Mamaıl köyü, Erzurum çevreleri ve Adana'nın Bahçe ilçesine bağlı Farsak köyü. Bunlardan sonuncusu üstünde durulmakta, şairin adı geçen köyde yaşamakta olan Dâiloğulları ailesinden geldiği iddia edilmektedir. Ama Karacaoğlan'ın Türkmen olduğu açıktır. Şiirlerinde kullandığı dil, yaşadığı yerler bu yargıyı doğrular.

Türk halk edebiyatının önemli kişilerinden biri olan Karacaoğlan şiirlerini arı bir Türkçeyle yazmış, aruz veznini hiç kullanmamıştır. Şiirlerinin asıl öğesi sayılan şey, öz ve biçim gibi iki temel niteliği birleştirebilmiş az sayıda ustalardan biri olmasıdır. Karacaoğlan, doğanın kendi iç dünyasına yansıyan görüntülerini başarıyla kullanmıştır. Halk edebiyatımızın en önemli aşk şairlerinden sayılır. Yazdığı lirik şiirler değerlerinden bir şey yitirmeden günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca tekke ve medresenin etkisine kapılmamış olan gerçek bir halk şairidir. En fazla ilgi gösterdiği türler; koşma, semai ve destandır.

KARACASU
Aydın iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 4 983). Karıncalı dağın eteklerinde kurulmuştur. Kasaba aşağı mahalleden başlayarak gittikçe yükselen bir yaylaya yaslanmış gibidir. Bu yayladan çıkan bol kaynak suları aşağıya akarak kasabanın içinden geçer. Evlerde kadınlar çeşitli bez, astar, perdelik, sedir örtüsü, yatak ve yorgan çarşafları dokurlar. Karacasu'ya Aydın'dan 65 km.'lik bir yolla gelinir.

Karacasu ilçesinin yüzölçümü 781 km^2., nüfusu 19 724'tür. Merkez bucağından başka Yenice adlı bir bucağı ve 32 köyü vardır. İlçe toprakları, güneyde Aydın dağından (1 444 m.) ayrılan iki dağ kitlesinin sarp yamaçları ile bunlar arasındaki vadileri kapsar. Bu iki dağ kitlesinden biri olan Karıncalı dağı (1 691 m.) batıdadır, ikincisi kuzey-doğu yönünde uzanan Çubuk dağıdır. Dağ kitlelerinin arasında uzanan vadilerden Kekre ve Vandalas çayları akar.

Karacasu ilçesinde Akdeniz iklimi hüküm sürer. İlçe topraklarında tarıma ayrılan arazi oldukça azdır. Burada tahıl, tütün vb. yetişir. Çayır ve otlaklar fazla yer tutmaz, bu sebeple halkın bir kısmı geçimini ev dokumacılığıyle sağlar.

KARACİĞER
Diyafram kası altında sağböğür ile karınüstü bölgesinin bir parçasını dolduran ve ucu sol böğre uzanan organ. Gerek anatomisi, gerek görevi bakımından, sağ ve sol lop olarak ikiye ayrılır. Organın alt yüzünde bu ayırım iyice bellidir. Lopları birbirinden ayıran çizgi üzerinde birçok damarın giriş çıkış noktası sıralanmıştır. Karaciğer safra (öd) kanalları da yine bu bölgeden çıkar. Öd kesesi, karaciğerin alt yüzü üzerine yapışmıştır. Alt ana toplardamarlara karışan karaciğer toplardamarları, organın üst kenarından çı-

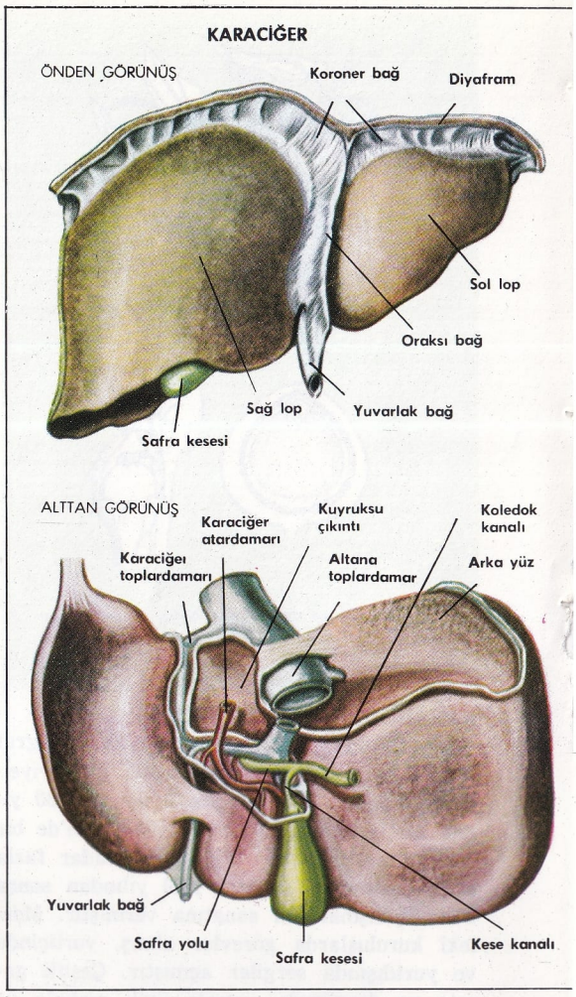

kar. Karaciğerde çifte dolaşım vardır. Bunların biri, organa temiz kan dağıtan karaciğer atardamarını besler; ötekiyse dalak ve bağırsaklardan gelen kirli kanı alan toplardamarın görevini düzenler. Mikroskop incelemesinde karaciğerin lopcuk adı verilen pek çok sayıda ve hepsi biribirine benzer ögelerden meydana geldiği görülür. Bu lopçuklar piramit biçimindedir. Piramidin kenarları dıştan içe dönük hücreler dizisinden meydana gelir. Piramidin ekseni, tepeden tabana indikçe kalınlaşan bir kanaldır. Karaciğer toplardamarlarının başlangıcı bu piramidin tabanından çıkar. Lopçuğun orta atardamarına, yani piramidin eksenine çok sayıda büksül kılcal damar açılır. Bunlar lopçukarası boşluklardan gelip, piramidin kenarını aşarak bu noktaya dökülür. Karaciğer hücrelerinin arasında lopçukların kenarına yönelen kılcal öd kanalları, bunlardan geçtikten sonra öd kanallarına dökülürler.

Görev bakımından, karaciğer sindirim aygıtına ek bir salgı bezi olarak kabul edilir. Bu salgı bezi, organizmanın enerji üreten ve metabolizma olgularına tanık olan en önemli yeridir. Öd çıkarmaktan başka, kirli kanda bulunan katabolitlerin (çürüme sonucu meydana gelen maddelerin) ve bağırsaklar tarafından emilen maddelerin işlenmesi de karaciğerin görevleri arasındadır. Karaciğer dokusunun glikozu, glikojen biçimi altında toplayıp organizmanın gereklerine göre çöze-

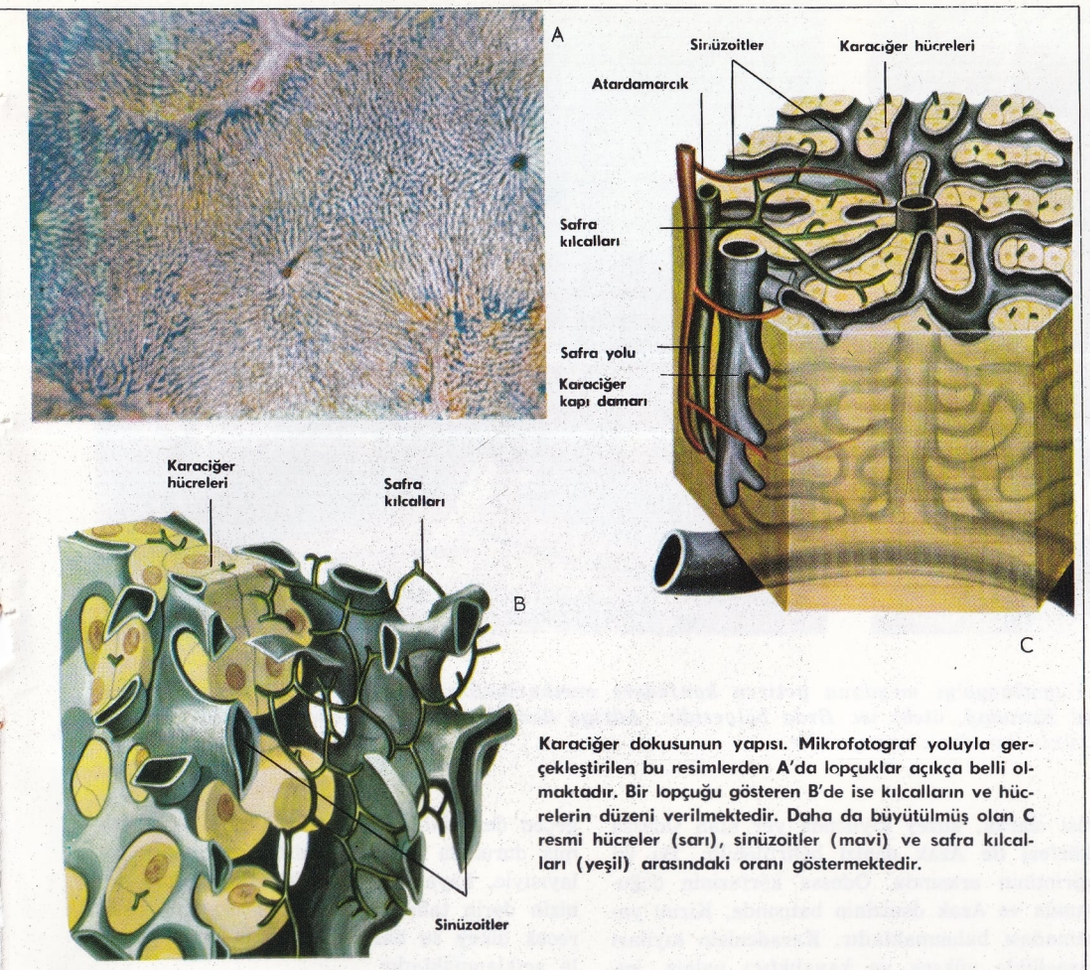

Karaciğer dokusunun yapısı. Mikrofotograf yoluyla gerçekleştirilen bu resimlerden A'da lopçuklar açıkça belli olmaktadır. Bir lopçuğu gösteren B'de ise kılcalların ve hücrelerin düzeni verilmektedir. Daha da büyütülmüş olan C resmi hücreler (sarı), sinüzoitler (mavi) ve safra kılcalları (yeşil) arasındaki oranı göstermektedir.

rek glisemiyi aynı düzende tutma yeteneği vardır. Ayrıca, yağ ve proteinlerden karbonhidrat meydana getirebilir.

Karaciğer dokusu metabolizma zincirine birçok proteinin bireşimi ve protidlerin çürütülmesiyle katılır. Proteinlerin bireşimi aminoasitler tarafından yapılır. Karaciğerin öteki önemli görevleri şunlardır: Kolesterol bireşimi, steroit hormonların çözülmesi, vitamin ve demir metabolizmasına katılma, birçok endogen ve egzogen toksik maddeleri değiştiren oksit indirgeyici ve sentetik tepkiler gösterme ve kan pıhtılaşmasına katılma.

Bu eylemlerin çokluğu ve önemleri gözönüne alınınca, karaciğerdeki ufak bir görev bozukluğunun neden bütün organizma üzerinde yansımaları olduğu anlaşılır.

KARAÇAM (Pinus nigra)
(bkz. Çam)

KARAÇİ
Pakistan'da bir şehir (nüfusu 1 150 000). 1843 yılında 14 000 nüfuslu küçük bir balıkçı limanıyken, İngilizler tarafından işgal edilmiş, sonraları Hindistan'a giden yollar üzerinde önemli bir durak yeri haline gelmiştir. Karaçi'nin önemli bir liman olmasında, Hint vadisinde yapılan tarımın sulama tesisleriyle daha verimli bir hale getirilmesi büyük rol oynamıştır. Geniş Hint havzasının çeşitli ürünlerinin (pamuk, yün, buğday, yağ tohumları vb.) başlıca ihraç limanı Karaçi'dır. Liman, batıda Manora yarımadası ve küçük Kiamari adasıyle sınırlanan uzun bir kanaldan meydana gelir. Uzun bir dalgakıran ve doğuda bulunan bent, kanalı karaya bağlar. Şehirde bulunan endüstri kuruluşlarının hemen hepsi, ancak şehrin ihtiyaçlarını sağlayabilecek niteliktedir. Kara ve denizyolları, Karaçi'nin çevreyle bağlantısını gerektiği şekilde sağlar. Hindistan'la bağlantısı Haydarabat şehri aracılığıyle sağlanır. Karaçi üç havaalanına sahip olduğundan hava ulaşımı yönünden de önem taşır. Pakistan devletinin kurulduğu yıldan (1947), 1960 yılına kadar başkent olmuştur.

KARADAĞ
Balkan yarımadasının batısında dağlık bir ülke. Sırp dilinde adı Çrna Gora'dır; bu ad XV. yüzyılda ülkeye sahip olan Çrnoyeviç hanedanının adından gelir. Türkler Bosna Hersek ve Arnavutluk'a yerleştikten sonra, Karadağlılar ile Osmanlı kuvvetleri arasında, özellikle XIX. yüzyılın ortalarından sonra, kanlı savaşlar olmuş, bu savaşlar sırasında çoğu kez Karadağlılar yenilgiye uğramışsa da, koruyucu devletlerin müdahaleleriyle Karadağ toprakları, Osmanlı devleti zararına genişlemiştir. Böylece Karadağ, İşkodra gölü kıyılarının batı yarısına, daha doğudaki dağlara, küzeydeki yayla ve ovalara yayılmış, hatta çok genişlediği sıralarda Boyana suyu ağzıyle Ulcinj ve Antivari limanlarını kapsayan bir kıyıya da sahip olmuştur. XIX. yüzyılın ortasında prenslik (emaret) ve 1910'da krallık haline gelen Karadağ devletinin 1918'de varlığı sona ermiş ve toprakları Sırp-Hırvat ve Slovenler krallığına (sonradan Yugoslavya'ya) katılmıştır. İkinci Dünya Savaşında, kısa bir süre, yeniden siyasî hayatına kavuşur gibi olmuşsa da sonunda Yugoslavya Federal Devletini teşkil eden cumhuriyetlerden biri olmuştur.

Karadağ, ülkeyi baştanbaşa kesen oluk biçimli çukur bir alanla, eşit olmayan iki bölüme ayrılır. Adı geçen çukur alan, güneyde İşkodra gölü kıyılarından başlar, kuzeyde Duga geçidine dek uzanır. Bu çukur alan, güneyde İşkodra gölü vasıtasıyle Arnavutluk'a ve Adriya denizi kıyılarına, kuzeydeyse Hersek'e açılan doğal bir yol teşkil eder. Bu doğal oluk, Adriya kıyıları boyunca uzanan kalker kayalardan oluşmuş karst yaylalarının en verimsiz alanlarını teşkil eder. Bu kesimde dağların yüksekliği 2 000 m.'ye yaklaşmakla beraber, bol yağış almasına rağmen, yerin hiç su tutmaması nedeniyle, toprak kurudur. Tarıma elverişli topraklara ancak vadilerde ve dışarıya akışı olmayan çukurlarda rastlanır. Ülkenin yerleşme yerleri de çukurluklarda yer alır.

Çetine kasabasının batı kenarında yükselen Lovçen dağı (1 759 m.) nın karşı yüzü, gayet dik yamaçlarla Cattaro körfezine ve Adriya kıyılarına doğru iner. Yaylanın yüksek kesimlerinde ancak yazın koyun ve keçilerin otladığı cılız otlaklar yer alır. Ormanlara rastlanmaz. Fakat Brda bölgesinin doğu kesimlerinde durum değişir. Burada Tara ve Piva sularıyle kollarının oluşturduğu yoğun vadi şebekesiyle Durmitor (2 528 m.) ve Kom

Karaçi, hem İndus ırmağı havzasının doğal kapısı, hem de Hindistan yolu üzerinde önemli bir uğrak noktasıdır.

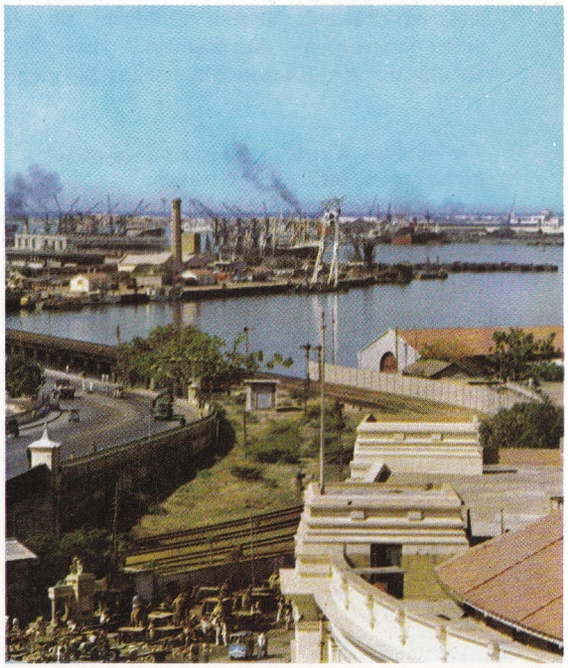

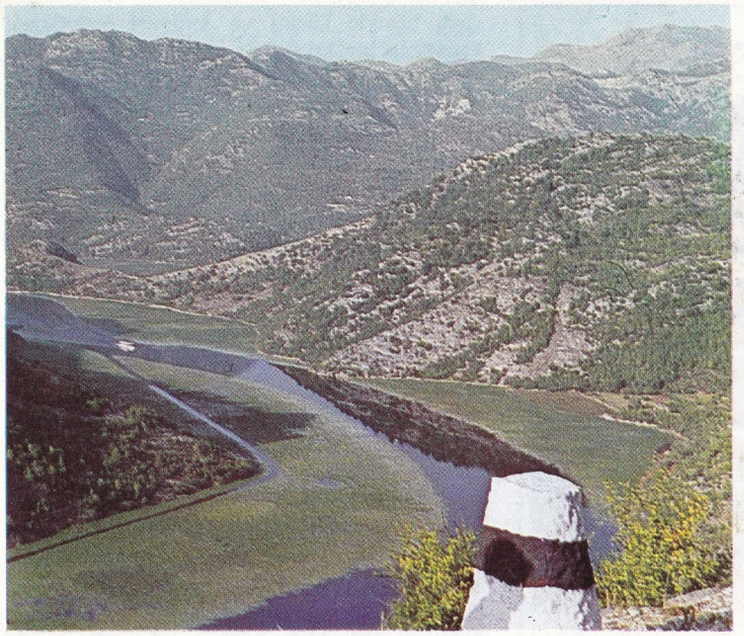

Solda: Çrnoyeviça ırmağından bir görünüş. Yugoslavya'yı meydana getiren konfedere cumhuriyetlerden biri olan Karadağ iki tarihî bölgeden kuruludur; bu bölgelerin biri asıl Karadağ, öteki ise Brda bölgesidir. Adriya denizi kıyısında, Budva yakınlarında bir burun üzerinde kurulmuş olan S. Stefan köyü ünlü bir dinlenme yeridir.

(2 448 m.) dağ kitleleri etrafında, toprak suyu geçirmeyen şistlerden oluştuğu için, sürekli akarsulara daha çok rastlanır ve ormanlarla bol otlu meralar bulunur. Fakat iklimi sert olan bu bölgede tarıma ayrılan toprak azdır. İşkodra gölünün kıyılarıyle bu göle açılan vadilerde ve Adriya kıyılarında Akdeniz iklimi hüküm sürer ve bu iklime özgü bitkiler yetişir.

KARADENİZ

Avrupa (Trakya, Bulgaristan, Romanya ve Sovyetler Birliği) ve Asya (Anadolu) kıtaları arasında bulunan kapalı bir deniz. Akdeniz'e İstanbul boğazı, Marmara denizi ve Çanakkale boğazı yoluyle bağlıdır. Enlem daireleri doğrultusunda uzanan ve biçimi bir yamuka benzeyen Karadenizin yüzölçümü 460 000 km².dir. Karadenizin başlıca iki girintisi olarak, kuzey kıyısında yer alan Odessa körfezi ile Azak denizi belirtilebilir. Bu iki girintinin arasında, Odessa körfezinin doğusunda ve Azak denizinin batısında, Kırım yarımadası bulunmaktadır. Karadenizin kıyıları genellikle yüksek ve kayalıktır; yalnız, kuzeyde Tuna ırmağının ağzı ile Kırım yarımadası arasında kalan kesimi ovalık ve yer yer bataklıktır. Karadeniz diplerinin morfolojik yapısı çok basittir. Karadeniz, kenarları güneyde çok dik, kuzeyde ise, Kırım kıyıları dışta bırakılacak olursa, biraz daha yumuşak olan geniş bir çukur görünümü gösterir. Bu çukurun dibinin ortalama derinliği 2 000 m. kadardır; en derin yer 2 245 m.'dir.

Türkiye'nin Karadeniz kıyısındaki güzel şehirlerinden biri olan Giresun.

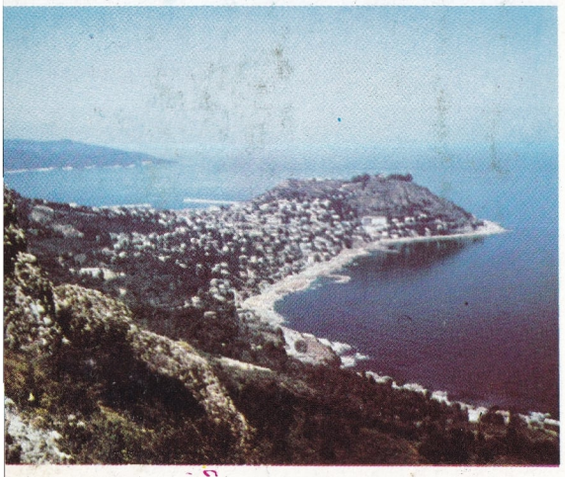

Çevre bölgelerden Karadeniz'e çeşitli akarsular önemli sayılabilecek miktarda su boşaltırlar. Karadeniz'e dökülen akarsuların en önemlileri kuzeyde Tuna, Dniester, Bug, Dnieper, Don ve Kuban ırmakları, güneyde ise Yeşilırmak, Kızılırmak ve Sakarya ırmaklarıdır. Karadeniz'e ırmaklarla boşalan suların miktarı, yüzey buharlaşması ve denizde tuzların erimesi olayları sonucu, denizden giden su miktarından çok olduğundan Karadeniz'in suları ile Marmara denizinin suları arasında sürekli bir akıntı oluşur. Akdeniz'in sularına göre nispeten tatlı olan yüzey suları bir tatlı su akıntısı halinde Akdeniz'e doğru akarken, daha tuzlu olan Akdeniz suları da dipten bir tuzlu su akıntısı halinde Karadeniz'e doğru akar. Karadeniz'e ırmaklarla çok tatlı su boşalmasının başka bir sonucu da, Karadeniz'in tuzluluk derecesinin oldukça düşük olmasıdır. Tuzluluk derecesi diplerde binde 22, yüzeyde binde 18, ırmak ağızlarına yakın kesimlerdeyse binde 9 kadardır. Yüzey akıntıları saat yönündedir; gelgit hemen hemen hiç hissedilmez, sular en çok 10 cm. yükselir.

Karadeniz'in başka bir özelliği, 200 metreyi geçen derinliklerinde, bol miktarda suda erimiş durumda hidrojen sülfür bulunması dolayısıyle, hayat olmamasıdır. Bu durum, denizin derin tabakalarına hava oksijeni götürecek dikey su hareketlerinin bulunmamasıyle açıklanmaktadır.

Karadeniz'in ve çevre bölgelerinin ikliminin başlıca nitelikleri, ılıman yazları ile başlıca belirleyici özelliği sert kuzey rüzgârları olan soğuk kışlarıdır. Kırım yarımadasının güney kıyılarının iklimi daha yumuşaktır.

Karadeniz'in yüzey sularında bol balık bulunur. Balıklar sürü halinde kıyı boyunda yer değiştirirler ve sular soğumaya başlayınca Boğazlardan Marmara ve kısmen Akdeniz'e geçerler, bu sırada büyük ölçüde avlanırlar.

Karadeniz, uluslararası deniz ulaştırma yolları bakımından pek önemli değildir. En önemli limanları Odessa, Herson, Novorossisk ve Batum (Sovyetler Birliği); Köstence (Romanya); Varna ve Burgaz (Bulgaristan); Ereğli, Zonguldak, Samsun ve Trabzon (Türkiye) olarak belirtilebilir. Türkiye'nin Karadeniz kıyılarındaki şehirlerinin ulaştırması, karayolunun İstanbul'dan yapılan vapur seferleriyle sağlanır. Zonguldak, aynı zamanda, bölgede çıkartılan kömür cevherinin ihraç edildiği bir limandır.

KARADENİZ BÖLGESİ

Türkiye'nin coğrafya bölgelerinden biri. Kendi adını taşıyan denizin kıyısında uzanır. Genişliği değişkendir; kimi yerlerde 100 km. olan genişlik, yer yer de 200 km.'yi bulur.

Türkiye'nin en büyük bölgelerinden birini meydana getiren Karadeniz bölgesi, doğuda Sovyetler Birliği sınırından başlayarak batıda Aşağı Sakarya (Adapazarı) ovasına kadar uzanır. Artvin, Rize, Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun, Amasya, Sinop, Kastamonu,

Zonguldak ve Bolu illerinin tamamı bu bölge içindedir. Ayrıca Erzurum, Erzincan, Sivas, Çorum, Yozgat, Çankırı, Ankara, Eskişehir, Bilecik illerinin bir kısım toprakları da Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalır.

Karadeniz bölgesinin yüzölçümü 141 155 km². olup bu sınırlar içinde nüfusu 6,9 milyon kadardır.

Yer şekilleri: Karadeniz bölgesini kuzey Anadolu sıradağları baştan başa geçer. Bu dağlar kıyıya ve birbirine paralel olarak doğu-batı doğrultusunda uzanır. Bunlardan kuzeydekilerine **Kıyı dağları** ötekine **İç sıralar** adı verilir. İki dağ sırası Çoruh, Kelkit, Gökırmak, Devrez çayı vadileri gibi vadilerle birbirinden ayrılır. Kıyı dağlarının doğuya doğru yüksekliği artar, batıya doğru ise gitgide alçalır. En yüksek noktası doğuda Kaçkar dağı (3 937 m.) dır.

İç sıralardan doğuya kıyı dağlarından Çoruh ve Kelkit vadileriyle ayrılırlar. İç sıralar da doğuda daha yüksektir, batıya doğru alçalırlar. Fakat Kızılırmak'ın batısında yeniden yükselerek Ilgaz-Bolu dağları adını alır. Bu kesimde İç sıralar kıyı dağlarından daha yüksektir. Bu dağların daha güneyinde kısmen Devrez ve Soğanlı çaylarının vadileriyle ayrılmış Köroğlu dağları bulunur. Bu dağ sırasının en yüksek yeri Bolu'nun güney-doğusundaki Aladağ kitlesinin Köroğlu tepesi (2 378 m.) dir.

İklim: Karadeniz bölgesinde kıyı dağlarının denize bakan yamaçlarında denizin etkisi kuvvetlidir. Kışlar ılık, yazlar serin, her mevsim yağışlı geçer. Daha gerilerde iklim gittikçe kuraklaşıp sertleşir. Bölgenin batı kıyıları kuzey rüzgârlarına karşı açık olduğundan, kışlar daha soğuk geçer. Buna karşılık Doğu Karadeniz kıyıları Kafkas dağlarının siperinde bulunduğundan kışlar ılıktır.

Karadeniz bölgesi yurdumuzun en çok yağış alan bölgesidir. Özellikle Doğu Karadeniz kıyıları bu bakımdan rekor kırar.

Bitki örtüsü: Kıyıya paralel dağlar, denizden gelen nemli rüzgârları tuttuğu için bol yağışlara sebep olurlar. Bu sebeple dağların denize bakan yamaçları gür bir orman örtüsüyle kaplıdır.

Deniz kıyısından dağların yamaçlarına tırmanılırsa, orman üst sınırından yukarı kalan yerlerde otlaklara rastlanır. Fakat dağların içeriye doğru bakan güneşli ve daha kuru yamaçları üzerinde artık sürekli orman örtüsü görülmez; daha çok yer yer ağaçlıklar ve çalılıklar bulunur. Dağların gerisinde kalan alanlar ise, yağışların azlığı yüzünden, hemen hemen istep görünüşündedir. Nihayet en geride dağların sırtındaki ormanlar, kıyıdakilere göre büsbütün seyrekleşir.

Tarım: Tarıma ayrılan topraklar bölge yüzölçümünün 1/5'i kadardır. Deniz kıyısında ekilebilen toprağın küçük bir parçası bile boş bırakılmaz. Yalı halkı geçiminin eksiğini başka bölgelerde çalışmak ve balıkçılıkla sağlar. Yağışlarının bol oluşu mısır tarımını geliştirmiştir. İç kesimlerde buğday yetişir. Tütün ekimi Orta Karadeniz bölümünde ve Doğu kıyısında yaygındır. Orta bölümde şekerpancarı ekimi de gelişmiştir. Sinop ve Zonguldak illerinde keten ekilir. Kastamonu ilindeyse kenevir oldukça fazla yer tutar. Karadeniz bölgesinde meyve üretimi çeşitli ve boldur. Doğu kesiminde turunçgiller, orta kesimde fındık, batıda elma, ceviz, erik yetişir. Çay üretimi Rize yöresinin kıyı kesiminde çok yayılmıştır.

Hayvancılık: Karadeniz bölgesinde evcil hayvanların yetiştirilmesine önem verilir. Büyük ve küçükbaş hayvanların yanında kümes hayvanları da beslenir. Ordu ili en çok hayvan besleyen yerler arasında Samsun'dan sonra ikinci sırayı alır. Ordu ve çevresinde karakaya koyunu, jersey ırkı inek; Amasya, Kastamonu, Bolu yörelerinde tiftik keçisi yetiştirilir. Kümes hayvanları (başta tavuk) Batı Karadeniz bölgesinde fazlaca yetiştirilir. Kıyı bölgelerinde çeşitli balık avcılığı yapılır. En çok hamsi tutulur. Karadeniz'e dökülen ırmak ağızlarında, siyah havyar veren mersinbalığı avcılığı yapılır. Doğu Karadeniz kıyılarında çok sayıda inek beslenir.

Madenler: Karadeniz bölgesinde daha çok endüstri alanında enerji kaynağı olan madenler ile maden endüstrisinde hammadde olarak kullanılan madenler bulunur.

Doğu Karadeniz bölümünde bakır, kurşun ve demir yataklarına rastlanır. Bunlardan Murgul'daki bakır maden yatakları işletilmektedir. Karadeniz Ereğlisi yakınlarında manganez, Kastamonu ve Düzce yörelerinde de demir yatakları vardır. Kastamonu-İnebolu arasında Küre'de pirit (sülfür) yatakları işletilmektedir.

Maden kömürü, daha çok Zonguldak yöresinde bulunur. Kömür yatakları Ereğli yakınlarından başlayarak doğuya ve içerilere doğru uzanmaktadır. Bu kömürlerin ancak bir kısmı işletilmektedir. Yeşilırmak yöresinde Çeltek (Amasya) de zengin linyit yatakları vardır.

Endüstri: Karadeniz bölgesinde endüstri merkezleri daha çok kıyı bölgelerinde gelişmiştir. Turhal, Amasya ve Kastamonu'da şeker fabrikası; Samsun'da tütün fabrikası; Rize yöresinde çay fabrikaları; Kastamonu'da Taşköprü kendir fabrikası, Ordu'da soya yağı fabrikası; Karabük ve Ereğli'de demirçelik fabrikaları; Doğu ve Batı Karadeniz bölümünde (Ordu, Çaycuma) kâğıt fabrikaları; Murgul'da bakır fabrikası vardır.

KARAFATMA
(**bkz.** Hamamböceği)

KARAGÖZ
Türk gölge oyunu. Gölge oyunun kökeni konusunda iki görüş vardır. Bunlardan birincisi gölge oyununun Asya'dan Batıya yayıldığını, ikincisi ise Batıdan Doğuya yayıldığını savunur. Gölge oyununun Asya kökenli olduğunu savunan görüş, çıkış yerini Cava, Hindistan ya da Çin olarak gösterir. Gerçekten de Cava gölge oyunu **Wayang Kulit** temsillerinin M.Ö. 1000 tarihine kadar uzandığı bilinmektedir. Gölge oyununun Batıdan Doğuya yayıldığı görüşünü savunanlar, eski Yunanistan'a dayanmakta, ancak kanıt olarak kukla örnekleri vermektedirler. Bu nedenle gölge oyununun bu alanda çok zengin bir geleneğe sahip olan Asya'dan Batıya geçmiş olduğu görüşünü benimsemek daha doğru olur. Gölge oyununun İslâm ülkelerine, Müslümanlığın oldukça yaygın olduğu Endonezya'dan gelmiş olduğunu kabul etmek

Batı Karadeniz bölgesinde turistik bir kasaba olan Amasra çok eski bir tarihe sahiptir.

Karagöz oyununun başlıca tiplerinden «Acem» (solda), «Haham» (ortada), ile «Arap» (sağda). Karagöz XVII. yy.'dan sonra yayılmıştır.

yanlış olmaz. Gölge oyunu Türkiye'ye Mısır'dan gelmiş (XVI. yüzyıl) ve **hayal-i zıll** ya da **zıll-ı hayal** deyimleriyle adlandırılmıştır. XVII. yüzyılda Türk gölge oyununun baş kişileri Karagöz ile Hacivat, kesin niteliklerini almışlardır. Nitekim Evliya Çelebi, bu yüzyılda Karagöz konusunda bilgi vermiş, hatta Karagöz ile Hacivat'ın gerçekten yaşamış kişiler olduğunu öne sürmüştür. Bunun gibi, Karagöz ile Hacivat'ın gerçek kişiler oldukları yolunda çeşitli söylentiler vardır. Ancak bu söylentileri, halkın çok sevdiği bu kahramanları, gerçekten yaşamış kişiler olarak görmek istemesinin ürünü olarak değerlendirmek daha doğru olur. Bunun gibi, kimi kaynakların Türk gölge oyununun kurucusu olarak gösterdiği ve Karagöz gazellerinde daima adı geçen Karagöz perdesine, **Küşterî Meydanı** adını veren Şeyh Küşterî'nin de Karagöz'ün kurucusu olduğunu kesin olarak ileri sürmek mümkün değildir. İran'dan Bursa'ya göçen Şeyh Küşterî (? -1366) Karagöz'ün kurucusu olmasa da, gölge oyununun pîri sayıldığından, büyük önemi vardır.

XVII. yüzyıldan sonra hızla gelişerek Türklerin belli başlı gösterisi olan Karagöz'ün iki önemli özelliği vardır; biri toplumsal ve siyasal eleştiriye dayanması, yani taşlama özelliği, diğeri de açık-saçıklığıdır.

Karagöz uzun zaman yanlış tanıtılmış, onun dar bir çevre içinde kaldığı ve sınırlı konuları işlediği söylenmiştir. Oysa gerçek bunun tam tersidir. Karagöz'ün esnek bir yapıya sahip oluşu her türlü konuyu ele almasına, her olaya yönelmesine yardımcı olmuştur. O zamanki toplum yapısının katı, baskıcı özelliğini bilmek, Karagöz'ü doğru değerlendirebilmeye yeter.

Karagöz, perdeyle dik açı yapan çubuklarla bir perdenin arkasında oynatılır. Önce **tasvir** denilen görüntüler hazırlanır. Tasvirler, saydamlaştırılabilir, sıcağa dayanıklı esnek derilerden (özellikle deve derisi) yapılır. Perdenin kıyıları çiçekli bezden, ayna denilen beyaz kısmıyse mermerşahi patiskadan yapılır. Ayrıca perdenin arkasında ve tabanında çerçeveye iplerle tutturulmuş **peç tahtası** (destgâh) denilen bir rafa meşale konulur. Peç tahtası üzerinde birkaç sıra delik bulunur, bunların içine **hayal ağacı** adı verilen sopalar sokulur. Bunlar görüntülere yardımcı olmaları için kullanılır. Geri dönemeyen görüntüler için **fırdöndü** denilen dönerlik kullanılır. Karagöz genellikle tek kişi tarafından oynatılır. **Hayalî** ya da **hayalbaz** adlı ustanın yanında bazen birkaç çırak bulunabilir, ayrıca çırağın da **sandıkkâr** adlı bir yardımcısı olabilir. Oyunlarda şarkı ve türküleri söyleyenlere **yardak,** tef çalana **dayrezen** denilir.

Karagöz'ün mukaddime (giriş), muhavere (söyleşme), fasıl (oyunun aslı) ve bitiş olmak üzere dört bölümü vardır. Mukaddimede, ilkin müzikle boş perdede göstermelik (ya da gösterme) adı verilen çoğunlukla oyun dışı bir görüntü yer alır. Sonra **nâreke** adlı bir kamış düdüğün sesiyle oyun başlar. Önce tefin ritmine uygun hareketlerle soldan Hacivat girer ve bir semaî okur. Bunu yine Hacivatın «Off.. hay Hak!» çığlığı izler ve Hacivat perde gazeline başlar. Meşrutiyet için söylenmiş bir perde gazeli şöyledir:

Çok zamandır hükm-i istibdadda olmuştuk esir.
Geçti ol zulm-ü cefâlar nâil-i hürriyyetiz.

Karagöz'le Hacivat arasında geçen muhavere bölümünden sonra fasıl bölümü başlar. Fasılın özelliği oyunun temeli oluşudur. Burada başka kişiler de yer alır. Fasılın ardından pek kısa olan bitiş bölümü gelir. Bu bölümde Karagöz oyunun bittiğini ve gelecek oyunu duyurur. Kılıklar değişmişse oyunun başındaki kılıkları giyerler. Kısa bir söyleşiyle oyun biter.

Hayalî Memduh'un Çifte Sihirbazlar oyunundan alınan bir bitiş bölümü:

Hacivat — Her ne ise halâs olduk. Bir daha böyle başından büyük işe karışma ve bu iyiliğimi de unutma.

Karagöz — Hiç unutur muyum? (Hacivat'a tokat).

Hacivat — Yaa, iyiliğe kemlik öyle mi?

Karagöz — Meşhur sohbettir, her kime edersen iyilik, ondan bulursun kemlik (Hacivat'a tokat).

Hacivat — Yıktın perdeyi eyledin viran, haber vereyim yârâna heman (Hacivat gider).

Karagöz — Her ne kadar kusur ettikse af ola. Yarın akşam «Yalova Safası»nda yakan elime geçerse bak ben sana neler yaparım.

Başlıca Karagöz tipleri: Çelebi, Tiryaki, Ar-

navut, Acem, Beberuhi, Ayvaz Serkis, Tuzsuz Deli Bekir, Zenne, Zeybek, Baba Himmet, Frenk.

Bazı fasıl adları: Balıkçılar, Canbazlar, Sahte Esirci, Kâğıthane Safası, Sünnet, Ters Evlenme, Tımarhane, Yangın, Kanlı Kavak, Kanlı Nigâr, Yalova Safası, Ferhad ile Şirin, Leylâ ile Mecnun, Bekri Mustafa v.b.

Adları yüzlerce olan Karagözcülerden bir kısmının adları: Aktar Rıza, Baba Halim, Badi Rıza, Beygir Süleyman, Bol-ahenk Rakım Efendi, Çilingir Ohannes, Dalgın Serafim, Gülünç Fahri, Hayal Küpü Emin Ağa, İki-yanlı Kevork, Kaşıkçı Aziz, Kütburun Hakkı Necip, Lavantacı Kemal, Miralay Neş'et Bey, Papel Ahmet, Seraskerkapılı Yoklamacı Tecelli Bey, Şekerci Derviş, Tenekeci Hımhım Hüsnü, Uzundudak Ahmet, Zenne Sait.

KARAGÖZBALIĞI (Sargus sargus)
Kemikli balıklar takımının izmaritgiller familyasından bir balık türü. Uzunluğu 25-30 cm.'yi bulur. Küçük ağızlı, yassı ve genişçe olup üzeri iri pullarla kaplıdır. Parlak sincabî renkleri üzerinde karına kadar uzanan yaldızlı ve esmer çizgiler bulunur. Karnı beyazdır. Her mevsimde avlanabilirler. Atlantik okyanusu, Marmara denizi ve Akdeniz'in taşlık ve kayalık yerlerinde yaşarlar. Eti makbuldür.

KARAGÖZOĞLU, ŞADİ FİKRET
(1881-1941) Türk tiyatro oyuncusu. İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesinden ayrılmıştır. İlk tiyatro kültürünü Manakyan piyeslerinden alan Şadi, 1908 Meşrutiyetinden sonra Şehzadebaşı'nda oynanan Zor Nikâh piyesiyle ilk olarak sahneye çıktı. Paris'ten dönmüş bulunan Burhanettin Tepsi topluluğuna girerek, Selânik'te turneye çıktı. Burhanettin Tepsi'nin kendilerini yüzüstü bırakıp gitmesi üzerine, İstanbul'a dönerek, İstanbul Polis Müdürlüğünde memur oldu. Dört ay sonra buradan ayrılıp, Madam Binemeciyan topluluğuna girdi. 1913'te Fehim Efendiyle çalışmaya başladı. Divaneler Hekimi, Kadın Pençesi, Ceza Kanunu, Gülnihal piyeslerinde oynadı. Donanma Cemiyeti yeni bir tiyatro açınca oraya geçti. I. Dünya Savaşında askerliğini yaptı; dönüşte Darülbedayi'e girdi. Bir Çiçek, İki Böcek, Hisse-i-Şayia gibi oyunlarda büyük başarı kazandı. Darülbedayi oyuncularıyle İzmir turnesine çıktı; oradan Ankara'ya geçti; Konya, Adana taraflarına ve yine İzmir'e gitti. Topluluğun adı «Millî Sahne»ydi. Türk tiyatrolarını korumak amacı güden bir de dernek kurmuştu. Fakat bu topluluk bir süre sonra dağılınca Şadi Fikret sahneden çekilerek sinema işletmeciliğine başladı.

Şadi, kurnazlık, tatlı bir saflık ve bönlük, emellerinin kırılmasından gelen safça üzüntü, şaşkınlık ve telâş karışımı oyuncu kişiliğiyle Türk sahnesinde yer etmiş sayılı sanatçılardan biridir.

KARAHALLI
Uşak iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 4 987). Yükseltisi 900 m.'dir. İl merkezine 66 km.'lik bir şoseyle bağlıdır. Çivril demiryolu istasyonuna 20 km. uzaklıktadır. İki küçük parkı vardır. Kasaba halkının büyük bir kısmı dokumacılıkla uğraşır.

Karahallı ilçesinin yüzölçümü 323 km², nüfusu 15 732'dir. 10 köyü vardır. İlçe topraklarının güney ve güney-batısı tatlı eğimli, hafif dalgalı, kuzeyi ise düzlüktür. İklimi karasaldır. Halkının geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanır.

KARAHAN, ABDÜLKADİR
(1913-) Türk edebiyat tarihçisi ve yazarı. Siverek'te doğmuştur. Orta öğrenimini İzmir İlk Öğretmen Okulunda tamamladıktan sonra (1934) bir yıl kadar ilkokul öğretmenliği yaptı. Daha sonra dışarıdan girdiği lise bitirme sınavlarında başarı kazanarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümüne yazıldı. Fakülteyi bitirince, Samsun ve İzmir liselerinde edebiyat öğretmenliği görevinde bulundu (1939-1947). İzmir'de çıkan Fikirler dergisinde, Yeni Asır gazetesinde eski ve yeni edebiyat üzerine makaleler yayımladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde asistan, Eski Türk Edebiyatı Doçenti ve profesörü oldu. Edebiyata 1934'te yayımladığı bir şiir kitabıyle **(Güneşin Doğduğu Yurt)** giren Karahan, öğretim üyeliği döneminde kendisini daha çok bilimsel çalışmalara vererek, divan edebiyatının önemli kişilikleri üzerinde araştırmalar yaptı.

Eserleri: Fuzulî'nin Mektupları (1948), Fuzulî, Muhiti, Hayatı, Şahsiyeti (1949 Doktora tezi), Nabi (1953), Nef'i (1954), İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis (1954), Figanî ve Divançesi (1966).

KARAHANLILAR
Batı ve Doğu Türkistan'da hüküm sürmüş olan (840-1212) ilk Türk-İslâm sülâlesinden gelen bir Türk Devleti. 932 yılında kurulmuş, XI. yüzyılın sonunda Selçuklular tarafından yıkılmıştır. İki kolu vardır. Doğu kolunun başkenti önceleri Balasagun'du, daha sonra Kaşgar'ı başkent yaptılar. Böylece devletin sınırları genişlemiş oldu. Karahanlılar, VI. Büyük Türk Hakanlık hanedanıdır ve bu özelliklerini bir yüzyıl koruyabilmişlerdir. Türk kültüründe önemli bir yer tutarlar. Edebiyatımızın temel eserlerinden sayılan «Kutadgu-Bilig» ve «Kitab Divan el-lugat el-Türk» (Divan-ül lûgat-it-Türk) Karahanlılar zamanında yazılmıştır.

KARAHITAYLAR
1124-1211 yılları arasında Türkistan'da hüküm sürmüş olan Moğol imparatorluğu. Başkenti bugünkü Balasagun'dur. Karahıtaylar. Budizme inanırlardı. Bu yüzden Çin kültürünün etkisinde kalmışlardır. Yazılarının aslı Çin hiyeroglifleriydi. İmparatorluğun sınırları kesin olarak bilinmemektedir. Tarihinde Kant-t'ien ve Çieng-tien adlı iki imparatoriçe vardır. 1141'deki Katvan Meydan Savaşında Selçukoğlu Sultan Sencer'i yenmişler, bu zaferden sonra Türkistan'ın önemli yerlerini ele geçiren Karahıtaylar bir süre sonra Harzemşahlar tarafından ortadan kaldırılmışlardır.

KARAHUMMA
(bkz. Tifo)

Eski İstanbul'da özellikle Ramazan gecelerinin vazgeçilmez bir eğlencesi olan Karagöz geleneği bugün hemen hemen kaybolmak üzeredir.

KARAİSALI
Akdeniz bölgesinde Adana iline bağlı bir ilçe merkezi (nüfusu 1 814). Karapınar suyu vadisinin sağında, Torosların güney eteklerinde kurulmuştur. Yükseltisi 250-300 m.'dir. Evleri tepelerin sırtına doğru yayılır.

Karaisalı ilçesinin yüzölçümü 2 903 km^2., nüfusu 47 443'tür. Merkez bucağından başka Çatalan ve Karsantı adlı iki bucağı ve 100 köyü vardır. İlçe toprakları Torosların birçok yüksek tepelerinin bulunduğu kesimi kapsar. Bu tepeler: Akdağ, Çilhoroz, Kaledağ, Karanfil, Karınca dağı, vb.dir. İlçenin bazı kesimleri ovalıktır. Başlıca akarsuyu Çakıt suyudur. Dağların eteklerine yakın kesimleri çalılıklar ve fundalıklarla kaplıdır. Daha yukarılarda orman örtüsü yer alır. İlçede en çok tahıl yetiştirilir.

KARAJAN, HERBERT VON
(1908-) Avusturyalı orkestra yönetmeni. Viyana'da Franz Schalk'ın öğrencisi olarak müzik öğrenimini tamamladıktan sonra, kısa süre içinde olağanüstü yetenekte bir yorumcu olarak kendisini kabul ettirdi. 1927 yılından bugüne kadar dünyanın en büyük ve ünlü orkestralarını yöneten Herbert von Karajan, halen Londra ve Berlin Filarmoni orkestralarıyle, Viyana Opera orkestrasının sanat yönetmenliğini yapmaktadır. Karajan'ın bir yorumcu olarak belirleyici niteliği her müzik öğesinin gerçek yerini aldığı dengeli bir icradır. Yorumlarında metne bütünüyle bağlı kalan Karajan özellikle Mozart, Wagner ve Strauss'un eserlerinin yönetimiyle tanınır. Son yıllarda Puccini ile Verdi'yi de olağanüstü bir başarıyla yorumlamaya başlamıştır.

KARAKAŞ, FETHİ
(1916-) Türk ressamı. İstanbul'da doğdu.

Herbert von Karajan.

1935 yılında geçirdiği bir hastalık sırasında, evinde tedavi edilirken resim çalışmalarına başladı. Nazmi Ziya Güran, Léopold Levy, Zeki Kocamemi, Cemal Tollu ve Sabri Berkel'le resim çalıştı. Çalışmalarını özellikle gravür alanında yoğunlaştırarak, 1949 yılından itibaren Aile dergisinde sürekli olarak gravürler yayınladı. 1952 yılında Lugano'da açılan uluslararası siyah beyaz sergisine katıldı. Daha sonra birçok uluslararası sergiye, bu arada 1960 Tokyo sergisine katıldı. Birçok özel sergi açmış olan ve «yeniler» topluluğu ressamlarından olan Fethi Karakaş, gravürde olduğu gibi yağlıboya çalışmalarında da yurdunun ve insanlarının özelliklerini işler. Resimleri İstanbul Resim ve Heykel Müzesiyle birçok özel koleksiyonda yer almaktadır.

KARAKOÇAN
Elazığ iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 2 965). Köy niteliği taşıyan Karakoçan 1939'da ilçe merkezi olmuştur. İl merkezi Elazığ'a 98 km.'lik bir şoseyle bağlıdır. Elazığ-Tatvan şosesinin 94. km.'sinden ayıran bu yol ile Kiğı'ya da gidilir.

Karakoçan ilçesinin yüzölçümü 1 085 km^2., nüfusu 30 850'dir. Merkez bucağından başka Başyurt ve Çan adlı iki bucağı ve 87 köyü vardır. İlçe toprakları yer yer engebelidir. İlçede sert kara iklimi hüküm sürer. Kışları çok soğuk ve karlı geçer. Kar uzun süre yerde kalır. Dağlık alanların bazı kesimlerinde meşelikler görülür. En çok buğday, arpa, darı ekilir.

KARAKOYUNLULAR
XIV. Yüzyılın ikinci yarısında Doğu Anadolu'da kurulmuş bir beylik iken, XV. yüzyılın başlarından itibaren Horasan hariç bütün İran, Azerbaycan, Irak ve Arran ülkelerini egemenliği altına almış bir Türk imparatorluğu. Adını totemlerinin koyun olmasından aldığı sanılan Karakoyunlu devletini, Van gölü kıyısındaki Erciş merkez olmak üzere, kuzeyde Erzurum, güneyde Musul yöresine kadar uzanan bir Türkmen kabilesi meydana getirmiştir.

Karakoyunlular İran, Irak ve Arran'da 150 yıldan fazla sürmüş olan Moğol egemenliğine son vermişler; bu bölgelerin, özellikle de Azerbaycan'ın büyük ölçüde Türkleşmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Buna karşılık XV. yüzyılda devletin İran'a doğru yayılması sonucunda büyük göç hareketlerinin öncüsü olarak Doğu Anadolu'daki Türk unsurunun zayıflamasına yol açmışlardır.

Karakoyunlu devletinin esas kurucusu ve en büyük hükümdarı Kara Yusuf'tur. Kara Yusuf, Timur'un amansız düşmanı olmakla beraber, onu ve oğlu Şahruh'u kendisine egemen tanımak zorunda kalmış; Yıldırım Beyazıt'a sığınması Osmanlılarla Timur'un çatışma nedenlerinden biri olmuştu. Oğlu Cihan Şah zamanında devlet, bir imparatorluk biçimini alarak en parlak devrini yaşamış; Ortadoğu'da önemli bir kuvvet ve denge unsuru olmuştu. Cihan Şah'ın ölümüyle bu parlak devir son bulmuş, az sonra da Karakoyunlular devleti ortadan kalkmıştır.

Yüz yıl kadar sürmüş olan Karakoyunlu devletini yöneten hükümdarlar saltanat yıllarına göre şöylece sıralanabilir:

Bayram Hoca (1360-1380), Kara Mehmet (1380-1389), Kara Yusuf (1389-1420), İskender (1420-1439), Cihan Şah (1439-1467), Hasan Ali (1467-1468).

KARAKÖSE
Doğu Anadolu bölgesinde Ağrı ilinin merkezi olan şehir (nüfusu 24 168). Trabzon-İran transit yolu üzerinde kurulmuştur. Yükseltisi 1 640 m.'dir. Şehir, batıya doğru hafifçe yükselen düz bir arazi üzerindedir.

Çıplak bir yerde kurulmuş olan şehir, akasya ve söğüt ağaçlarıyle yeşillendirilmiştir. Başlıca caddeleri Atatürk Caddesi ile, buna bağlanan bir yol ve çarşı içinden geçen yollardır. Şehrin yanıbaşında, yeşillikler içinde şehitler anıtı vardır. 1876'ya dek bir köy olan Karaköse, bu tarihte ilçe merkezi, 1926'da da Ağrı ilinin merkezi olmuştur.

KARAKTER
Yunanca «bilemek, sivriltmek, yontmak» anlamlarındaki bir kökten türeyen «karakter» kelimesi, felsefede ve ruhbilimde, kişinin iç ve dış etkenlerin itisi altında, kendisine öz davranışlarının bütünü olarak kullanılmaktadır. Ayrı ayrı bireylerde karakterin tanımlanabilmesi zorluğu, karakteri meydana getiren öğelerin karmalığından ileri gelmektedir. Bundan ötürü, çok eski çağlardan beri gerek bilginler, gerek bilim dünyası dışından kimseler, hem kuramsal olarak, hem de uygulamalı olarak karakterin incelemesi üzerinde uğraşmışlardır. Yine bu nedenle, psikolojiden ayrı bir bilim dalı olan karakteroloji doğmuştur.

Halk psikolojisi dilinde karakter terimi daha çok bireyin biyolojik eğilimlerini bastırmakta gösterdiği güç anlamında kullanılmaktadır. Çevresiyle ilişkilerinde süreklilik gösteren, çeşitli etkilere direnebilen kimselere «karakter sahibi adam» denir. Bunun tersine, sözünden dönen, gereken yerde direnç göstermeyen kimselere «karaktersiz» sıfatı verilir.

Bilimsel psikoloji, karakterin bu çeşit tanımlamalarını kabul etmemekte, her bireyde karakter olduğu, bunun nicelik değil, nitelik bakımından değiştiği görüşünü savunmaktadır.

Ruhbilimciler, karakterin doğuşunu ve çeşitli görüşlerinin yalnız görgüye dayanan, yani ampirik yoldan incelemekte ve değer yargısı vermekten kaçınmaktadırlar. Bilim çevresi dışında, karakterle ilgili olarak kullanılan çeşitli deyimler daha çok bilimsel bir ölçüye vurulamayan duygusal temellere dayanmaktadır.

En yeni ruhbilim kuramlarında, karakterin kaynağının fizik ötesi türden bir istemgücünden geldiğini gösterecek bir nokta yoktur. Bu kuramlar karakterin bireyin az ya da çok bilerek kabul ettiği birtakım ilkelere kendini uydurmasıyle meydana geldiğini açıklamaya

Louis Boilly'nin bu taş baskısında görüldüğü gibi, birçok sanatçılar insan karakterlerinin olağanüstü çeşitliliğini canlandırmayı denemişlerdir.

çalışmaktadır. Bu ilkeler, bu önceden belirli ölçüler, bir eğitimin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu eğitim hayatın çeşitli dönemlerinde farkedilmeden sindirilen bilgilerle birden benimsenen ilkelerin bir karışımı olmaktadır. Karakterin eğitime bağlılığı, aynı tür eğitimi almış kimselere ana çizgileriyle biribirine benzer karakterler vermektedir. Hatta bazı toplumbilimcilerin «ulusal karakter» adını verdikleri genel nitelik de, sınırları geniş de olsa tek bir çevre içinde az çok aynı etkileri almış bir toplulukta böyle doğmaktadır.

Karakterin bu ikili kaynağı, yani bireyin kendine öz yapısal etkenleriyle, içinde yaşadığı ortamın etkenlerinden gelmesi eylemi, felsefeci, ruhbilimci ve toplumbilimcilerin bu iki kaynaktan hangisinin daha önemli olduğunu araştırmalarına yol açmıştır.

Bilimsel karakteroloji her ne kadar yeni bir çalışma ve araştırma dalıysa da, edebiyatta ve felsefede karakteroloji çok eskidir; kökleri İngiliz toplumbilimcisi Samuel Smiles'a (XIX. yüzyıl), Fransız ahlâkçısı La Bruyêre'e (XVII. yüzyıl), Yunan şairi Teofrast'a (M.Ö. IV. yüzyıl) dayanır. Felsefe içinde yer alan karakterolojinin en son temsilcileri, her ikisi de Alman olan Ludwig Klages ve Eduard Spranger'dir. Bu filozofik karakterolojinin yanı başında, ruhbilimde de ruhsal eylem ve tepkilerin pozitif incelenmesiyle karakterlerin bir sınıflanmasına gidilmektedir. Şu veya bu yoldan yapılan, şu veya bu bilim dalı içinde yer alan bu sınıflamaların uygulamadaki faydası, belirli karakter tiplerinden sapan kimselerdeki ruhsal bozuklukların giderilmesinde yardımcı olmalarıdır.

KARAKURT, ESAT MAHMUT

(1902-) Türk romancısı. İstanbul'da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Kadıköy Lisesinde tamamladıktan sonra Diş Hekimliği Okulunda (1924) ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde öğrenim gördü (1930). Dişçilik ve avukatlıktan çok gazetecilik mesleğinde çalıştı. 1957 seçimlerinde, C.H.P. listesinden Urfa milletvekili seçilerek Büyük Millet Meclisine girdi. 1961 seçimlerinde de aynı ilden senatör oldu, 1966 yılına kadar bu görevi yaptı.

Esat Mahmut Karakurt, kendi yazı alanında geniş bir ün sağlayarak eserlerini büyük kalabalıklara götürmüş bir romancıdır. Çoğu romanı önce gazetelerde tefrika edilmiş, daha sonra birçok kez basılmıştır. Edebiyat tarihi açısından bir değerlendirme olanağı vermeyen bu romanlar, aşk, tutku ve serüvenler üzerine kurulmuş kendine özgü bir anlatım şeması içinde hazırlanan yüzeysel çalışmalardır.

Eserleri: Vahşî Bir Kız Sevdim (1926), Çölde Bir İstanbul Kızı (1926), Aşkın Alevleri (1926), Dağları Bekleyen Kız (1934), Allahaısmarladık (1936), Ölünceye Kadar (1937), Son Gece (1938), Kadın Severse (1939), İlk ve Son (1940), Kocamı Aldatacağım (1940), Sokaktan Gelen Kadın (1945), Ankara Ekspresi (1946), Bir Kadın Kayboldu (1948), Ömrümün Tek Gecesi (1949), Erikler Çiçek Açtı (1952), Son Tren (1954), Kadın İsterse (1960).

KARAKURUM DAĞLARI

Güney Keşmir'de bir sıradağ. Karakurum Tibet dilinde «Kara Taş» anlamına gelir. Kuzeyden Kuen-Lun dağları, güneyden Himalâya sıradağları ve İndüs ırmağı, doğudan Shyok ırmağı vadisi, batıdan ise Hindikuş dağları ile çevrilir. Kuzey-batıdan güney-doğu yönüne doğru uzanan dört sıradağdan oluşmuştur. Uzunlukları 400 km.'ye yaklaşan dağlar püskürük, tortul ve başkalaşmış kayalardan meydana gelmiştir.

7 000-8 000 m.'den yüksek tepelerin başlıcaları, Everest'ten sonra dünyanın en yüksek noktası olan K_2 ya da Godwin Austen (8 611 m.), Brod Peak (8 270 m.) ve Gasherbrum (Midden Peak 8 035 m.) dur. Himalâya dağlarında bulunan buzullara Karakurum dağlarında da rastlanır. Bölgede bulunan akarsuların en önemlileri: Baltoro (86 km.), Siachen (72 km.), Biafo, Punna, Rimu'dur. Alçak basınç yüzünden dağlık bölge barınmaya elverişli değildir. Buna rağmen sayıları pek az da olsa dağlarda göçebe topluluklara rastlanmaktadır. Karakurum dağları bitki örtüsü yönünden zengin sayılmaz. Enine uzanan vadilerin 3 000 m.'ye kadar olan kısımlarında yerli kabileler yaşar. Bunlar tarım ve meyvecilikle geçinirler. Bölgede kara iklimi hüküm sürer. Karakurum dağcılığa elverişlidir. Godwin Austen başkanlığında bir heyet, geçen yüzyılın sonlarına doğru bölgede incelemelerde bulunmuş ve topoğrafyasını tespit etmiştir. XX. yüzyılın başlarında Luigi Amedeo di Savoia ve Dainelli başkanlığındaki İtalyan dağcıları Karakurum dağlarındaki bazı tepelere ulaşmışlardır. Nihayet 1954 yılında Ardito Desio başkanlığında bir İtalyan heyeti, K_2 tepesine ulaşmıştır.

KARAMAN

İç Anadolu'da Konya iline bağlı ilçe merkezi şehir (nüfusu 26 051). Orta Toroslar yayının kuzeyinde, demiryolu üzerinde kurulmuştur. Yükseltisi 1 024 m.'dir İl merkezi Konya'ya 108 km. uzaklıktadır.

Eski çağlarda Karaman ın adı Laranda, Selçuklu ve Osmanlılar devrinde ise Lârende idi. Şehre Karaman adı 1256'da Karamanoğulları devletine başkent olması üzerine verilmiştir. Şehir XII. yüzyıl başlarında Danişmentlilerin eline geçmiş, 1165'te Selçuklu hükümdarı Kılıçarslan II. tarafından geri alınmıştır.

Karaman'da, çoğu Karamanoğulları devrine ait birçok tarihî eserler vardır. Başlıcaları şunlardır: Karaman Kalesi (Selçuklular devrinde yapılmış, ancak bugün iç kalesi kalmıştır; restore edilen bu kısımda her yıl Dil Bayramı kutlanır), Emir Musa külliyesi (içinde büyük Mevlevî semahanesi bulunur), Hatuniye medresesi (1382 yılında yapılmıştır, taş kapısıyle ünlüdür), İbrahim Bey külliyesi (1433 yılında yapılmıştır, yanında beyin türbesi vardır, değerli mihrabı İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'ndedir). Mader-i Mevlâna camii (avlusunda Mevlâna'nın annesi ve kardeşleri yatar), Yunus Emre camii (XIV. yüzyılda yapılmıştır) en önemli camilerdir. Ayrıca şehirde hamamlar ve türbeler (Karamanoğlu Alâettin Bey türbesi) vardır.

Karaman ilçesinin yüzölçümü 4 657 km^2., nüfusu 89 175'tir. Merkez bucağından başka Bu-

cakkışla, Karabekir, Kılbasan, Kızılkaya, Yeşildere adlı beş bucağı ve 102 köyü vardır. İlçe topraklarının büyük bir kısmını Karaman ovası kaplar. Bu ova güneyden Toros dağlarıyle çevrilmiştir. İlçede karasal iklim hüküm sürer. Başlıca akarsuyu dağlık kesimde Göksu'dur. İlçe ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanır. En çok tahıl ekilir. Ayrıca koyun ve sığır yetiştirilir.

KARAMANÎ MEHMET PAŞA
(? -1481) Osmanlı sadrazamı. Mevlâna'nın torunlarındandır. 1458'de vezir, 1464'te nişancı, 1478'de sadrazam olmuştur. «Fatih Kanunnamesi»nin hazırlanmasında payı vardır. Devlet yönetiminde değişiklikler yapmıştır. Şair Nedim, Karamanî'nin soyundandır. «Nişânî» takma adıyle düz yazılar ve şiirler yazan Mehmet Paşanın en ünlü eseri «Osmanlı Sultanları Tarihi»dir. Fatih öldükten sonra, Sultan Cem'i tahta çıkarmak istemiş, ama Beyazıt taraftarlarınca öldürülmüştür. Kumkapı'da, adını taşıyan caminin avlusunda gömülüdür.

KARAMANLİS, KONSTANTİNOS
(1907-) Yunan devlet adamı. Hukuk fakültesini bitirmiş, 1935 yılında milletvekili seçildikten sonra çeşitli bakanlıklarda bulunmuş, 1955-1963 yılları arasında, üç dönem başbakanlık yapmıştır. Sağ politikanın temsilcisi olan Karamanlis 1963 yılında yapılan seçimleri kaybedince başbakanlığı radikal Papandreu'ya bırakmak zorunda kalmıştır.

KARAMANOĞULLARI
Anadolu Selçuklularının yıkılışından sonra kurulan beylikler arasında bugünkü İçel, Konya ve Niğde illeri üzerinde gelişip çevreye yayılan bir Türk devleti. Osmanoğullarından sonra Anadolu'da en kudretli beyliği kurmuşlardır. Politikada devlet olarak etkinlikleri 1256 yıllarında başlar. 150 yıl süreyle Anadolu egemenliği konusunda Osmanlıları engellemiş, başta Akkoyunlular gibi büyük Türk beylikleri olmak üzere birçok Avrupalı devletlerle antlaşmalara girerek, aradaki rekabetten yararlanmaya çalışmışlardır.

Anadolu Selçuklularının en yakın mirasçısı kabul edilen Karamanoğulları, Oğuzların Afşar boyunun beylerinden, 1228'de Sultan Alâettin Keykubat tarafından Ermenak yakınlarına yerleştirilen Sadettinoğlu Nûre Sofi Beyden gelir. 1262'de Nûre Sofi'nin yerine geçen oğlu Mehmet Bey, Moğol davasını ciddî şekilde ele alıp, 1277'de geçici olarak Konya'yı zaptetmiş, bu arada Selçuklular hesabına İlhanlılara başkaldırmıştır. Türkçenin resmî devlet dili olarak kullanılmasını öngören ünlü fermanın yayımlanışı bu devreye rastlar. Bu ilerici tarihî olay, bugün de Karaman'da her yılın 2 haziran günü ilk Türk dil devriminin yıldönümü olarak kutlanmaktadır.

İlhanlıların karşısında başarılı olamayan Mehmet Bey, bir ara Türk Memlûk imparatoru Sultan Baybars'ın yardımını istemiş, 1278'de de Moğollarla bir çarpışma sırasında ölmüştür. Yerine kardeşi Güneri Bey, ondan sonra yine kardeşlerinden Mahmut Bey, 1307 de Mahmut'un oğlu İbrahim ve onun yerine de oğlu Halil Bey sırasıyle beyliğin başına geçmişlerdir.

Selçuklu hanedanının yıkılışından yararlanan Karamanoğulları 1314'te Konya'yı kesin şekilde ele geçirmişler, daha sonra İlhanlıların yıkılışından yararlanarak bu bölgeye sızmak isteyen Memlûkler ve daha başka Türk devletleriyle, Osmanlı tehlikesine karşı dayanışma kurmuşlardır.

Karaman tahtına Halil Beyden sonra Süleyman Bey, onun yerine de Sultan Murat I.'in damadı olan Süleyman Beyin kardeşi Alâettin Bey geçmiş ve onun zamanında Karamanoğulları Osmanlı nüfuzuna girmişlerdir. Alâettin Bey'in Yıldırım Beyazıt tarafından öldürülmesinden sonra da devlet 4 yıl kadar Osmanlı egemenliğinde yaşamıştır. 1402'de saltanat Ali Beyin oğlu Mehmet II., 1424'te onun oğlu İbrahim Bey, 1464'te İbrahim'in oğulları İshak, Pir Ahmet ve Kasım Beyler arasında el değiştirdikten sonra, 1483 yıllarında Karamanoğulları devleti tarih sahnesinden silinmiştir.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa.

KARA MUSTAFA PAŞA, Merzifonlu
(1634-1683) Osmanlı sadrazamı. Mehmet IV. zamanında Viyana'yı ikinci kez kuşatmıştır. Merzifon'un Marınca köyünde doğmuş, baba dostu Köprülü Mehmet Paşa tarafından korunup yetiştirilmiştir. Babası, Murat IV.'ün ikinci Bağdat fethi (1639) sırasında şehit düşen Oruç Beydir.

Kara Mustafa Paşa medrese öğreniminden geçmiş ve klasik bir kültürle beslenerek, üstün zekâsı, yetenekleriyle hızla yükselmiş, Köprülü'ye damat olmuştur. Uzun seferlerle İstanbul'dan uzaklaşan Fazıl Ahmet Paşaya yıllarca sadaret kaymakamı olarak vekâlet etmiş, 1676 yılında Fazıl Ahmet Paşanın ölümü üzerine henüz 41 yaşındayken 3. vezirlikten sadrazamlığa getirilmiştir.

En büyük ülküsü devlete Kanunî devrinin güç ve itibarını kazandırmak olan Kara Mustafa Paşa, bu amaç uğruna hayli çalıştığı halde kendine aşırı güveni ve gereksiz atılganlıkları, bu arada karşı deney ve düşünceleri yeterince değerlendirememesi yüzünden çabalarında sonuna dek başarılı olamamıştır. Türk-Rus savaşında padişahla birlikte sefere katılmış, savaş sonunda Ukrayna kazanılınca, Kara Mustafa Paşa Fransa kralı Louis XIV.'ye kudretini kabul ettirmiş, Almanya seferini hazırlamıştır. Zamansız giriştiği ve sorumluluğunu tek başına yüklendiği İkinci Viyana Kuşatması büyük bir bozgunla sonuçlandıktan sonra düşmanlarının da kışkırtmasıyle idam edilmiş, başı İstanbul'a getirilerek, gövdesi Belgrad'da gömülmüştür.

İstanbul içinde ve dışında yaptırdığı birçok hayır eseri vardır. Kendisinden sonra da ailesinden birçok vezirler yetişmiştir.

KARAMÜRSEL
Marmara bölgesinde Kocaeli iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 9 144). Yalova ile Gölcük arasında, deniz kıyısında düz bir alanda kurulmuştur. İzmit'e 38, Yalova'ya 33 km. uzaklıktadır. Denize paralel uzanan geniş caddeleri vardır. Resmî binalar, dükkânlar, iş yerleri bu caddeler üzerindedir. Kasabanın çevresinde, Marmara'nın güzel köşeleri ve plajlar yer alır, meyve bahçeleri uzanır.

Kasabanın adı Osmanlı devletinin kuruluş devrinde büyük yararlıklar gösteren Kara Mürsel Beyden gelmektedir.

Karamürsel ilçesinin yüzölçümü 379 km², nüfusu 32 766'dır. Merkez bucağından başka Yalakdere adlı bir bucağı ve 46 köyü vardır. İlçe topraklarının kıyı boyları ovalıktır. Güneye doğru gidildikçe arazi yükselir, alçak bir tepelik alandan sonra Samanlı dağları başlar. İlçede, Akdeniz iklimi hüküm sürer. Başlıca akarsuyu Yalakdere'dir. Bundan başka bazı küçük dereler de vardır. Bunlar İznik gölüne dökülür.

İlçe halkının başlıca gelir kaynağı zeytinciliktir. Zeytinlikler Samanlı dağları yamaçlarında yer alır. Meyveciliğe de önem verilir. Meyveler arasında erik, kiraz, ayva, kestane, armut, ceviz, dut, fındık başta gelir. Son yıllarda yetiştirilen şeftaliler de Bursa şeftalileriyle rekabet edecek durumdadır. Karamürsel kıyılarında çeşitli balıklar avlanır.

KARANFİL (Caryophyllus aromaticus)
Kapalı tohumlular altşubesinden ikiçenekliler sınıfının mersingiller familyasından, 7-10 m. boyunda bir ağaçtır. Moluk adalarında, Filipinler'de ve Hindistan'da yetişir. Yaz kış yeşil kalan yaprakları meşin gibi serttir. Çiçekleri demetler halinde, pembe renklidir. Çiçekler tomurcuk halindeyken toplanıp kurutulur, karanfil diye anılan çivi biçimindeki koyu renkli taneler elde edilir. Bunlar çeşitli yerlerde kullanılır. Bir karanfil ağacı yılda 10 000 tane kadar karanfil verir. Karanfil tanelerinden damıtma yoluyle karanfilyağı elde edilir.

Karanfilyağı doktorlukta, esans yapımında,

Karanfil İndonezya ve Madagaskar'da yetiştirilen bu bitkiden çıkarılır.

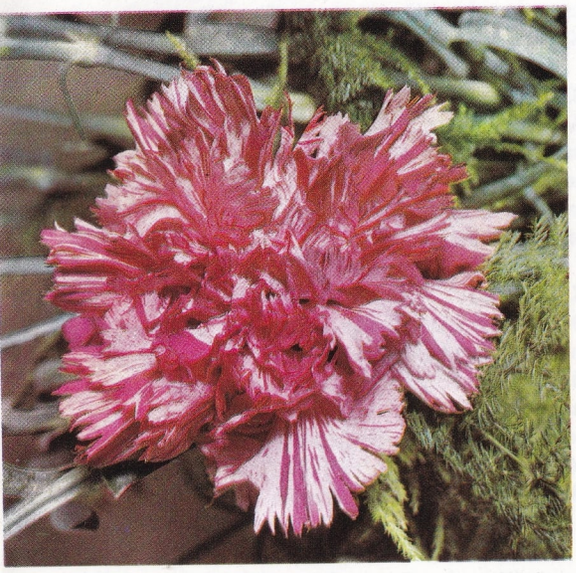

Süs bitkilerinden olan karanfilin gövdesi tüysüzdür.

mikroskop merceklerinin temizlenmesinde, bazı yiyeceklerde kullanılır.

KARANFİLGİLLER (Caryophyllaceae)
İkiçeneklilerden bir bitki familyası. Karanfilin pek çok türleri vardır: Beyaz saraçotu, serçeotu, karamuk, sabunotu ve karanfil (Dianthus caryophyllus) bu familyadandır.

Karanfil bir süs bitkisidir. Gövdesi ve yaprakları tüysüzdür. Boyu 30-90 cm.'dir. Çiçekleri pembe, kırmızı, beyaz ya da alaca renkte ve güzel kokuludur. En çok Güney Avrupa memleketlerinde yetiştirilir. İngiltere'de yabanî cinsleri vardır. Genellikle ekim ve mart aylarında çiçek açar. Limonluklarda yetiştirilen türleri her mevsimde çiçek açar. Daldırma ya da çelik usulleriyle üretilir. Bir kökten yıllarca çiçek alınmaz; her mevsim bunların daldırma suretiyle yenilenmesi gerekir.

KARANTİNA
Bulaşıcı bir hastalığın yayılmasını engelleme amacıyle hastalığı diğer insanlardan ayırma süresi ve işlemin tümüne verilen ad. Bulaşıcı hastalığa yakalanan hasta, hastalığın kuluçka dönemi süresince diğer insanlardan ayrılır. Karantina süresi hastalığın kuluçka dönemine göre uzar ya da kısalır. Karantina, hastalık bulunan bölgelerden gelen yolcu ve taşıtlara da uygulanır. Örneğin sağlık tezkeresini kontrol ettirmemiş gemiler sarı renkli karantina filâması çekerler. Bu filâma inmediği sürece dışarıdan gemiye kimse alınmaz.

KARAOSMANOĞLU, YAKUP KADRİ
(1888-) Türk edebiyatçısı. Kahire'de doğmuştur. Manisalı Karaosmanoğlu Kadri Beyin oğludur. Çocukluğu Mısır'da geçmiş, ailesiyle birlikte baba memleketi olan Manisa'ya döndükten sonra ilk öğrenimini bu şehirde tamamlamıştır. Rüştiye (ortaokul)nin ikinci sınıfına kadar Manisa'da okumuş, daha sonra girdiği İzmir İdadîsini (lise) bitiremeden öğrenimine İskenderiye'de devam etmiştir. Ailesini himaye eden Prens Mehmet Ali'nin ölümü üzerine annesi ve kardeşiyle birlikte İstanbul'a gelerek (1908) Kadıköy'e yerleşmiş ve İstanbul Hukuk Mektebine girmiştir.

Yakup Kadri'nin ilk yazısı «Resimli Kitap»ta yayımlanan «Nirvana» adlı bir perdelik oyundur (1909). Aynı yıl Celâl Sahir (Erozan)in yöneticiliğini yaptığı «Musavver Muhit» dergisinde «On Temmuz» adlı yazısı ve yine Resimli Kitap'ta «Veda» adlı bir perdelik oyunu yayımlanmıştır. Daha sonra Servet-i Fünun dergisinde yazmaya başlayan Yakup Kadri, Fecr-i Ati edebiyat akımının kurucuları arasına katılmış, millî mücadeleye kadar Peyam ve İkdam gazetelerinde makale ve hikâyeler yazarak hayatını kalemiyle kazanmıştır. Cumhuriyetten sonra Mardin ve Manisa milletvekili olarak parlamentoya girmiş, Tiran (1934), Prag (1936), Lahey (1939), Bern (1942) elçiliklerinde bulunduktan sonra emekliye ayrılmıştır. Uzun yıllar Ulus gazetesinin başyazarlığını yapmış, 27 Mayıs 1960'tan sonra toplanan Kurucu Meclise üye olarak katılmıştır.

Yakup Kadri, 60 yılı bulan yazarlık hayatında deneme, hikâye, makale, tiyatro, anı, monografi ve roman türleriyle sayısız eserler vermiş ve özellikle romancı olarak büyük ün yapmıştır. Ünlü romanı «Yaban», C.H.P. roman armağanında ikinci ödülü almıştır. Türk toplumunun geçirdiği değişimi konu olarak alan romanlarında gerçekçi bir gözlem yeteneğiyle birlikte sağlam bir yapı en belirgin özellikleri arasındadır. Ele aldığı kahramanların, iç dünyalarını yansıtan ruh tahlillerinde başarı kazanmakta, böylece toplumsal ile bireysel unsurları bir potada eritme güçlülüğünü göstermektedir. Bu özellikleriyle Yakup Kadri, ilk gençlik yıllarında karşılaştığı edebiyat anlayışlarının dar sınırları içinde kapanmamış, yeni Türk dilinin kurulmasında büyük katkılarda bulunan II. Meşrutiyet kuşağının üç dört kaleminden biri olmuştur.

Özellikle «Yaban» ve «Ankara» romanları, yeni Türk insanının ortaya çıkışını, kişiliğini bulma savaşını anlatma yolunda kuşaklar boyunca etkisini sürdüren iki önemli örnek olarak gücünü koruyan eserleri arasındadır.

Eserleri: Bir Serencam (hikâyeler, 1913), Kiralık Konak (roman, 1922), Erenlerin Bağından (düzyazı şiirler, 1922), Nur Baba (roman, 1922), Rahmet (hikâyeler, 1923), Hüküm Gecesi (roman, 1927), Sodom ve Gomore (roman, 1928), Seçme Yazılar (derleme, F.R. Atay ve R.E. Ünaydın'la birlikte, 1928), Ergenekon (anılar, 1929), Yaban (roman, 1932), Ankara (roman, 1934), Ahmet Hâşim (monografi, 1934), Bir Sürgün (roman, 1937), Okun Ucundan (düzyazı şiirler, 1940), Alp Dağlarından ve Miss Chalfrin'in Albümünden (düzyazı fikir, 1942), Atatürk (monografi, 1946), Millî Savaş Hikâyeleri (1947), Atatürk'ün Gerçek Siması (1953), Panorama (roman, 1953), Zoraki Diplomat (anılar, 1955), Hep O Şarkı (roman, 1956), Anamın Kitabı (anılar, 1957), Vatan Yolunda (anılar, 1958), Politikada 45 Yıl (anılar, 1968), Gençlik ve Edebiyat Hatıraları (1969).

KARAPINAR
Konya iline bağlı ilçe merkezi şehir (nüfusu 12 989). Konya-Ulukışla yolu üzerinde, Konya'ya 100 km. kadar uzaklıkta kurulmuştur. Yükseltisi 980 m.'dir. Yol üzerinde oluşu, geniş tarım topraklarının ortasında bulunması Karapınar'ın gelişmesini sağlamıştır. Tarihî eserler arasında Yavuz Sultan Selim'in yaptırdığı büyük bir kervansaray ile bir cami vardır.

Karapınar ilçesinin yüzölçümü 2 669 km^2., nüfusu 35 052'dir. Merkez bucağından başka Gölören ve Hotamış adlı iki bucağı, 29 köyü vardır. İlçe topraklarının büyük bir bölümü Konya ovasının doğuya doğru uzanan düzlüklerinden meydana gelir. Bu düzlüklerin yanı başında volkanik yapılı Karacadağ yükselir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu.

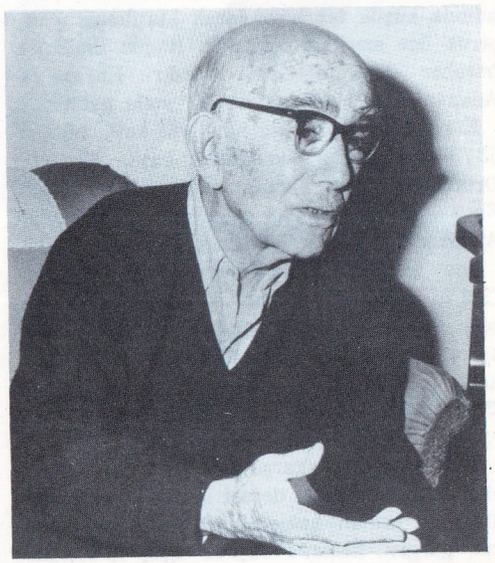

İlçede kara iklimi hüküm sürer. Yazlar çok kuraktır. Yıllık yağış tutarı 400 mm.'dir. Şiddetli kuraklık doğal bitki örtüsünü de etkiler. Kuraklığa dayanıklı bozkır bitkileriyle tuzlu topraklar üzerinde tuzsever bitkiler görülür. Karapınar yakınları çöl görünüşlüdür; burada yürür kumulları saptamak için önemli çalışmalar yapılmaktadır.

İlçe halkının gelir kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanır. Hayvanlardan en çok koyun beslenir.

KARASİOĞULLARI

XIV. yüzyıl başlarında Batı Anadolu'da kurulmuş bir Türk beyliği. Kurucusu Karasi Bey, Danişmentoğulları soyundandır. Karasi Bey ve babası Kalem Bey, XIII. yüzyıl sonlarında, Anadolu Selçuklularının hizmetinde bulundukları sırada, Bizans'a karşı akınlar yapmışlar ve Batı Anadolu topraklarında yerleşip beylik kurmuşlardı. Önceleri Balıkesir merkez olmak üzere, Çanakkale ve yöresini ele geçiren Karasi Beyliği, Bizanslılarla zaman zaman çatışmaya devam ederek Bergama dolaylarını da topraklarına katmıştır.

Karasi Beyin ölümünden sonra beylik Demir Han ve Yahşi Han arasında paylaştırılarak bölünmüş; bu arada gelişmekte olan Osmanlılar Karasi Beyliğinin iç işlerine karışmaya başlamışlardır. Karasi Beyliği Osmanlıların batıya doğru ilerleme eğilimi karşısında çok geçmeden topraklarını bu güçlü beyliğe vermek zorunda kalmış; önce Balıkesir, sonra da Çanakkale Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Murat I'in tahta geçtiği 1359 yılında Karasi Beyliği tamamen ortadan kalkmıştır. Böylece Karasioğulları, Osmanlıların hizmetine girerek, geleceğin Türk imparatorluğunun Rumeli'ne yayılmasında büyük ölçüde yardımcı olmuşlardır.

KARASU

Sakarya iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 7 060). Sakarya ağzının doğusunda, Karadeniz'e eğimli bir tepe üzerinde kurulmuştur. Kasabadan denize kadar olan kısım geniş bir ova halindedir. Kasaba önceleri İncili adında küçük bir köy olarak kurulmuş; gelişerek ilçe merkezi olmuştur. Bugün İncili ile beraber dört mahallesi vardır. Karasu'ya Adapazarı'ndan 52 km.'lik bir yolla gelinir.

Karasu ilçesinin yüzölçümü 788 km^2., nüfusu 52 770'tir. Merkez bucağından başka Kocaeli, Ortaköy adlı iki bucağı ve 52 köyü vardır. Kocaali bucak merkezi Karadeniz kıyısında, Akçakoca yolu üzerindedir.

İlçe topraklarının güney kesimi Çamdağı (900 m.) ile kuşatılmıştır. Arazi güneyden kuzeye doğru bir alçalma gösterir. Bu alçalma kuzey kesimlerinde 200 m.'ye iner. Kıyıda bulunan Sivritepe ile Salaktepe'nin yüksekliği 250 metreyi bulur. İlçe, nemli ve serin Karadeniz ikliminin etkisindedir.

İlçenin başlıca akarsuyu Sakarya'dır. Öbür akarsular ise Melen deresi ile Karasu deresidir. İlçe orman bakımından zengindir. Kayın, gürgen, kestane başlıca ağaç türleridir. Tahıl ürünleri arasında mısır başta gelir. Ayrıca patates, keten ve kenevir de ekilir. Plajları nedeniyle turizm gelişmektedir.

KARASU

Yurdumuzda bu adı taşıyan birçok akarsu olup en önemlisi Fırat ırmağının iki kolundan birini meydana getirir. Karasu Erzurum'un kuzey-doğusunda Dumlu dağdan çıkar. Erzurum ve Erzincan ovalarından ve yer yer dar boğazlardan geçer. Önceleri batı genel doğrultusunda akarak Munzur dağlarının kuzey yamaçlarını boylar, Çaltı suyu kavşağında güney-doğuya dönerek Keban yukarısında Murat suyu ile birleşip Fırat'ı oluşturur. Uzunluğu 460 km. olan Karasu, ilkbaharda karların erimesiyle kabarır.

KARA SULARI

Bir devletin kıyıları boyunca uzanan, o devletin ülkesinden sayılan ve açık denizlerin serbestliği kuralının uygulanmadığı deniz parçası. Kara suları o devletin egemenliğine bağlıdır. Bu sulardan içeri girmek konusunda ilgili devlet sınırlar koyabilir, gümrük kuralları uygular, yabancı gemilere uygulanacak disiplin kuralları kabul eder. Örneğin Türkiye kara sularında kabotaj hakkı söz konusudur ve bu kara sularındaki deniz servetlerinden yararlanmak sadece Türklere aittir. Yabancıların bu sularda avlanmaları yasaktır. Bu sulardaki gemilerde ya da gemiler vasıtasıyle işlenecek suçlar Türkiye'de işlenmiş sayılır.

Kara sularının genişliği her devletin kabul biçimine göre değişmekte, her devlet kendi kara suyu genişliğini ilân etmektedir. Bu genişliğin çok oluşu, diğer devletlerin açık deniz serbestliğini sınırlandırdığından bazı uluslararası uyuşmazlıklara yol açmaktadır. Kara sularının genişliği uzun süre 3 deniz mili olarak kabul edilmiştir. Son zamanlarda birçok devlet kara sularını 12 deniz miline kadar genişletmiştir. Türkiye de son yıllarda kara sularının genişliğini artırmıştır.

KARATAŞ

Akdeniz bölgesinde, Adana iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 3 683). Adana'nın 50 km. güneyinde, Akdeniz kıyısında İskenderun körfezinin batı ucunu işaretleyen Karataş burnu yakınındadır. Düzgün bir yolla Adana'ya bağlıdır. Karataş Adanalıların plaj yeridir. Yazları denizden faydalanmak için gelen Çukurovalılarla kasabanın nüfusu artar.

Karataş ilçesinin yüzölçümü 1 292 km^2., nüfusu 32 705'tir. Merkez bucağından başka Doğankent ve Tuzla adlı iki bucağı ve 72 köyü vardır. İlçe toprakları, Akdeniz'e doğru çıkıntı teşkil eden aluvyonlu alanları kapsar. Seyhan ve Ceyhan'ın oluşturduğu bu geniş ova, denizden birkaç sıra kumul setleriyle ayrılır. Yükseklikleri 10 metreyi bulan kumul setlerinin arkasında kıyı gölleri (lâgünler) sıralanır. Bunların en önemlileri Akyatan ve Tuz gölüdür. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Halkın başlıca gelir kaynağı pamuk tarımıdır.

KARATAVUK (Turdus merula)

Ötücü kuşlar takımının karatavukgiller familyasından bir kuş türü. Erkeği kara, dişisi kahverengidir. Uzunluğu 25 cm.'dir. Kanatları kısa ve güdük, kuyruğu uzunca, ucundan yuvarlanmıştır. Palearktik bölgenin orman, fundalık ve bahçelerinde, yiyeceği bol bölgelerde yaşarlar.

KARATE

Japon savunma ve saldırı oyunu. Temelini, rakibin vücudunun can alıcı noktalarına, kol ve bacakların çeşitli yerleri ile yapılan düz vuruşlar (**atemi**) teşkil eder. Karatede, zaman zaman, judoya özgü olan boğma ve kırma hareketleri de uygulanır. Bu özellikleri nedeniyle, karate hareketleri spor kurallarının dışında yapıldıkları takdirde, çok ağır, hatta ölüme kadar varabilen sonuçlar verebilir. Karate, Avrupa'da, Amerika'da ve Japonya'da özel olarak kurulmuş karate okullarında öğretilmekte; gösteri, yarışma, ve şampiyonalar düzenlenmektedir. Uluslararası Karate Federasyonunun merkezi Paris'tedir.

KARATEPE

Adana ovasının Yukarıova kesiminin doğu kenarında Ceyhan vadisine hâkim bir tepe olup, son yıllarda önemli Hitit kalıntıları bulunmuştur. Karatepe'ye Kadirli'den 31 km.'lik bir yolla gelinir.

KARAYAZI

Doğu Anadolu'da Erzurum iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 1 032). Aras ırmağının kaynak bölgesinde geniş bir ovanın ortasında kurulmuştur. 134 km.'lik bir şoseyle Tekman üzerinden Erzurum'a bağlıdır. Karayazı ilçesinin yüzölçümü 2 531 km^2., nüfusu 28 976'dır. Merkez bucağından başka Elmalı-

Serçegiller familyasından olan karatavuk, yuva yaptığı bölgenin iklimi ılımansa kışın güneye göç etmez.

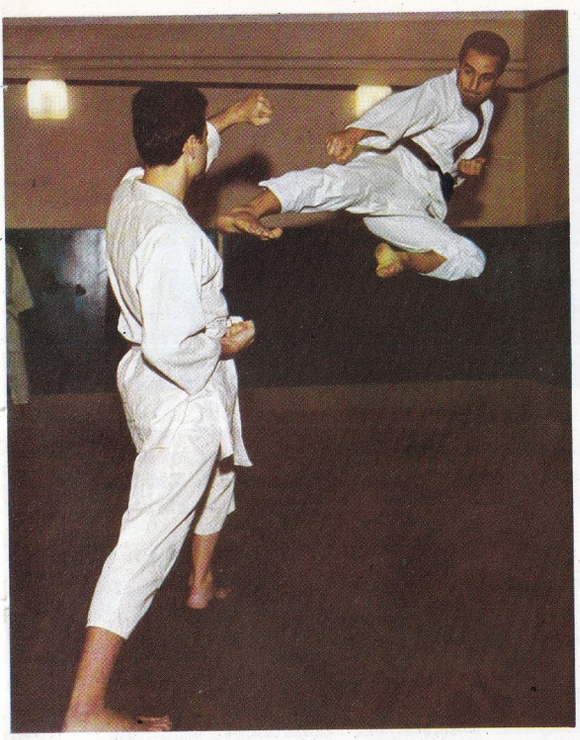

Bir Japon sporu olan karatenin oldukça sert bir hareketi.

dere, Göksu, Söylemez adlı üç bucağı ve 75 köyü vardır. İlçe toprakları, doğuda Osmanbaba dağının batı yamaçlarını, güneyde Güzelbaba, Tirman ve Karagila dağlarının kuzey yamaçlarını kapsar. İlçede sert bir kara iklimi hüküm sürer. Kar çok yağar, uzun süre yerde kalır. Bu durum ilçenin çevre ile olan ulaşımını güçleştirir. İlçe orman yönünden çok fakirdir. Otlaklar, geniş alanları kaplar. Bu nedenle hayvancılık gelişmiştir. Halkın başlıca geliri de hayvan ürünleridir.

KARAYİB DENİZİ

Orta Amerika'da yüzölçümü 1,9 milyon km². olan deniz. Güney ve batısında çeşitli Orta ve Güney Amerika devletlerinin doğu ve kuzey kıyıları, doğusunda bir yay biçiminde dizilen Küçük Antil adaları, kuzeyinde ise Büyük Antil adalarından bazıları yer alan Karayib denizi, iklimi Akdeniz'in iklimine benzeyen bir güney denizidir. Karayib denizine, Yucatan kanalı yoluyle bağlandığı Meksika körfeziyle birlikte, Amerikanın Akdenizi adı da verilir. Karayib denizinin kuzey ve doğusunda yer alan adalar arasındaki birçok kanal Atlas okyanusuna bağlanmasını sağlar. Karayib denizi çökme sonucu oluşmuş büyük bir çukurdur; orta kesiminde yükselir; bu yükselti Honduras ve Nikaragua kıyılarından Jamaika adasına kadar uzanır. Bu denizaltı yükseltisi Karayib denizini daha küçük iki çukura ayırır; bu iki çukurdan kuzeybatıda olanı Küba adasının yakınlarında 7 241 m. derinliğe kadar ulaşır. Güney-doğudaki çukurun dibi daha tekbiçimdir; bu çukurun derinliği pek ender olarak 5 500 metreyi aşar. Yeşil mavi arası çok güzel bir rengi olan suların sıcaklığı, yüzeyde ortalama olarak 25° C kadardır; sıcaklık derinlerde 4° C nin altına düşmez.

KARAY, REFİK HALİT

(1888-1965) Türk edebiyatçısı. İstanbul'da doğmuştur. İlk öğrenimini İstanbul'da Vezneciler'de ve Göztepe'de tamamladıktan sonra 6 yıl Galatasaray Sultanîsinde, 1 yıl da Hukuk Mektebinde okumuştur. Kısa bir süre Maliye Nezaretinde görev almış, II. Meşrutiyetin ilân edilmesiyle basın hayatına girmiştir. 1913'e kadar Tercüman-ı Hakikat gazetesinde yazar ve çevirici olarak yaşamını sürdürmüş, bu arada Kalem dergisine (Kirpi imzasıyle) mizah, Eşref dergisine Yeniler başlığı altında Şehabettin Süleyman, Fazıl Ahmet (Aykaç), Hamdullah Suphi (Tanrıöver) vb. üzerine tanıtma yazıları yazmıştır. Bu dönemde Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ahmet Haşim, Mehmet Fuat (Köprülü), Emin Bülent, Ali Canip (Yöntem) vb. ile birlikte Fecr-i ati edebiyat topluluğuna katılmış, ilk hikâye denemelerini toplayan İnhizam'ın, bu topluluğun kurduğu yayımlar arasında çıkacağı bildirilmiştir. 1913'te İttihat ve Terakki hükümetine muhalefet edenlerle birlikte sürgüne gönderilmiş; Sinop, Çorum, Ankara ve Bilecik'te 5 yıl boyunca sürgün kalmıştır. Mütarekenin ilânından sonra (1918) İstanbul'a döndüğü zaman bir süre Robert Kolej'de Türkçe öğretmenliği yapmış, daha sonra da Hürriyet ve İtilâf Fırkasının genel merkezinde görev alarak Posta Telgraf Umum Müdürlüğüne atanmıştır (1919).

Anadolu gözlemlerinden yararlanarak kaleme aldığı «Memleket Hikâyeleri»nin Yeni Mecmua'da ve kitap halinde yayımlanması bu dönemdedir. Kurtuluş Savaşına karşı olan yazıları da yine bu dönemde yayımladığı Aydede adlı dergide çıkmıştır. Bu nedenle Kurtuluştan sonra, «yüzellilikler» listesine alınmış, 9 kasım 1922'de yurdu terkederek, 1938'de af kanunu çıkıncaya değin 15-16 yılı Beyrut ve Halep'te geçirmek zorunda kalmıştır.

Yurda dönüşünden hemen sonra sürgünde bulunduğu yıllarda yazdığı 19 ciltlik külliyatı yayımlanmış (1939-1944), bu eserler eski ve yeni kuşaklar tarafından ilgiyle karşılanmıştır. İlk yazarlığa başladığı yıllarda Guy de Maupassant'ın etkisinde kaldığı halde, sürgün yıllarında kendine özgü bir mizah havasını çok zengin gözlemlerle birleştirerek usta bir romancı kimliği kazanmayı başarmıştır. Refik Halit'i, II. Meşrutiyet kuşağının yıllar boyunca yeni aşamalara ve yeni değerlere ulaşma çabası göstererek zamanın ve değişmelerin gerisinde kalmayan yazarlarından biri saymak yanlış değildir.

Eserleri: Sakın Aldanma, İnanma, Kanma (mizah, 1915), Kirpinin Dedikleri (mizah, 1916), Ago Paşanın Hâtıratı (mizah, 1918), Ay Peşinde (kronik, 1918), İstanbul'un İçyüzü (roman, 1920), Guguklu Saat (hiciv, 1922), Tanıdıklarım (hiciv, 1922), Yezid'in Kızı (roman, 1939), Bir Avuç Saçma (kronik, 2. baskı 1939), Bir İçim Su (kronik, 2. baskı 1939), Memleket Hikâyeleri (1939), Çete (roman, 1939), Deli (oyun, 1939), Gurbet Hikâyeleri (1940), Sürgün (roman, 1941), İlk Adım (kronik, 1941), Üç Nesil-Üç Hayat (kronik, 1943), Makiyajlı Kadın (kronik, 1943), Tanrıya Şikâyet (kronik, 1944), Anahtar (roman, 1947), Bu Bizim Hayatımız (roman, 1950), Nilgün (roman, 3 cilt, 1950), Yer Altında Dünya Var (roman, 3. baskı 1953), Dişi Örümcek (roman, 1953), Bugünün Saraylısı (roman, 1954), 2000 Yılın Sevgilisi (roman, 1954), İki Cisimli Kadın (roman, 1955), Kadınlar Tekkesi (roman, 1955), Karlı Dağdaki Ateş (roman, 1956), Dört Yapraklı Yonca (roman, 1957), Minelbab İlel Mihrab (anı, 1964), Sonuncu Kadeh (roman, 1965), Ayın Ondördü, Yüzen Bahçe, Ekmek Elden Su Gölden, Yerini Seven Fidan romanları ve Bir Ömür Boyunca adlı anı kitabı henüz yayımlanmamıştır. Yazarın külliyatı İnkılâp ve Aka Kitabevleri tarafından basılmaktadır.

KARBON

Kimyasal element. Periyodik sistemin IV. a grubunda bulunur. Ametaldir. C sembolüyle gösterilir. Atom numarası 6, atomik kütlesi

Refik Halit Karay.

12,011 a.k.b.'dir. Doğada serbest halde pek az karbon vardır. Bu, elmas ya da grafit şeklindedir. Karbon daha çok bileşikleri halinde bulunur. Bulunuş oranı ancak %0,0002 kadardır. Doğada en çok karbon dioksit ve karbonatlar halinde bulunur. Havada %0,03 oranında karbon dioksit vardır. Yerkabuğunda kalsiyum karbonat ve magnezyum karbonat büyük kitleler yapar. Kalker sıra dağları kalsiyum karbonattan yapılmıştır. Buna karşılık bütün canlılar karbon bileşiklerinden yapılmıştır. İnsan vücudunun %18'i karbondur. Jeolojik devirlerde yaşamış olan canlı varlıkların kalıntılarından oluşan maden kömürleri, petrol ve yer gazı karbon bileşiklerinin karışımıdır. Canlıların yapısını meydana getiren bileşikler karbon bileşikleridir. Bunlara organik bileşikler adı da verilir. Organik bileşiklerin sayısı 1 000 000'u aşmıştır. Organik bileşiklerin önemli bir kısmı da yapay olarak elde edilir. Organik maddeler arasında petrol ve petrolden elde edilen sıvı ve gaz yakıtların içinde bulunan hidrokarbonlar, besinleri meydana getiren karbonhidratlar, proteinler, yağlar ve vitaminler, doğal ve ya-

pay giyecekler, ilâçlar, boyalar, plastikler, kauçuk, vb. sayılabilir.

Element halinde karbon elmas, grafit ve amorf (şekilsiz) karbon adını alan üç allotropik halde bulunur. Bunlar birbirinin allotroplarıdır. Allotrop sözünden bir elementin değişik yapı ve özelikler gösteren türleri anlaşılır. Elmas bilinen maddelerin en sertidir. Saydamdır. Yalnız ışığı çok kırar. Elmasın pırıltılı görünüşü bundan ileri gelir. Isı ve elektriği iletmez. Kapalı kapta ısıtılırsa grafite dönüşür. Grafit, elmasın tersine siyah renkli, yumuşak bir maddedir. Saydam değildir. Buna karşılık, ısı ve elektriği iletir. Amorf karbon çeşitli şekillerde görülür. Kok, odun kömürü, kemik kömürü, is, amorf karbon türleridir. Eskiden bunların kristal yapılı olmadığı sanılırdı. Son yıllarda yapılan araştırmalar bunlarda da karbon atomlarının grafite benzeyen çok küçük (mikro) kristaller meydana getirdiğini göstermiştir. Kok, maden kömürünün kuru kuruya damıtılmasından elde edilir. Odun kömürü yapmak için odun kuru kuruya damıtılır. Kemik kömürü hayvan kemiklerinin vakumda kızdırılması ile elde edilir. İs, karbon oranı büyük olan sıvı ya da gaz yakıtların az hava içinde yanması sonucu ortaya çıkar. Şekeri artık duman çıkmayacak kadar kuru kuruya ısıtırsak yine gözenekli bir karbon türü elde edilir. Bunun özelikleri odun kömürüne benzer. Odun kömürü, gözenekli başka kömür cinsleri iyi soğurucudur. Odun kömürü gazları soğurur. Kemik kömürü sıvılarda bulunan katı maddeleri tutar. Bu özeliği ile eriyiklerin rengini gidermede kullanılır.

Atmosferdeki karbon anhidritte belirli miktarda C^{14} karbon izotopu bulunması, 40 000 yılı aşan fosil kalıntılarının yaşı üzerine bilimsel araştırmalar yapılması olanağını vermektedir. Gerçekten, normal karbonla C^{14} izotopu arasındaki oran, atmosferdeki karbon anhidrit ile C^{14} izotopu arasındaki oranın aynıdır. Resimde, bu sürecin başlıca evreleri

Karbonun allotroplarının kimyasal özelikleri birbirine benzer. Bunlar hiç bir eritkende erimezler. Hepsi yanar. Yanma ürünleri CO_2 ya da CO olur. Hangisinin olacağı sıcaklığa ve ortamdaki oksijen miktarına bağlıdır. Çok yüksek sıcaklıkta ya da yeteri kadar oksijen olmazsa CO oluşur. Karbon derişik nitrik ve sülfürik asitlerle sıcakta reaksiyon verir.

KARBONAT

Kimyasal adı sodyum bikarbonat olan bir sodyum bileşiği. Bikarbonat dö sud adıyle de bilinir. Kokusuz, fena tadlı, beyaz renkli ve suda eriyen kristal halinde bir tozdur. Karbonat yoğun bir maddedir. İlâç olarak kullanıldığında midedeki klorik asitle bile-

Tablo karbonun doğadaki sürekli dolaşmasını canlandırmaktadır Atmosferde karbon anhidrit biçiminde bulunan karbon, bitkiler ve bazı mineraller tarafından soğurulur. Atmosfere dönüşü ise solunumla, kayaların dağılmasıyla, yanardağ fışkırmaları ve yanmayla olur.

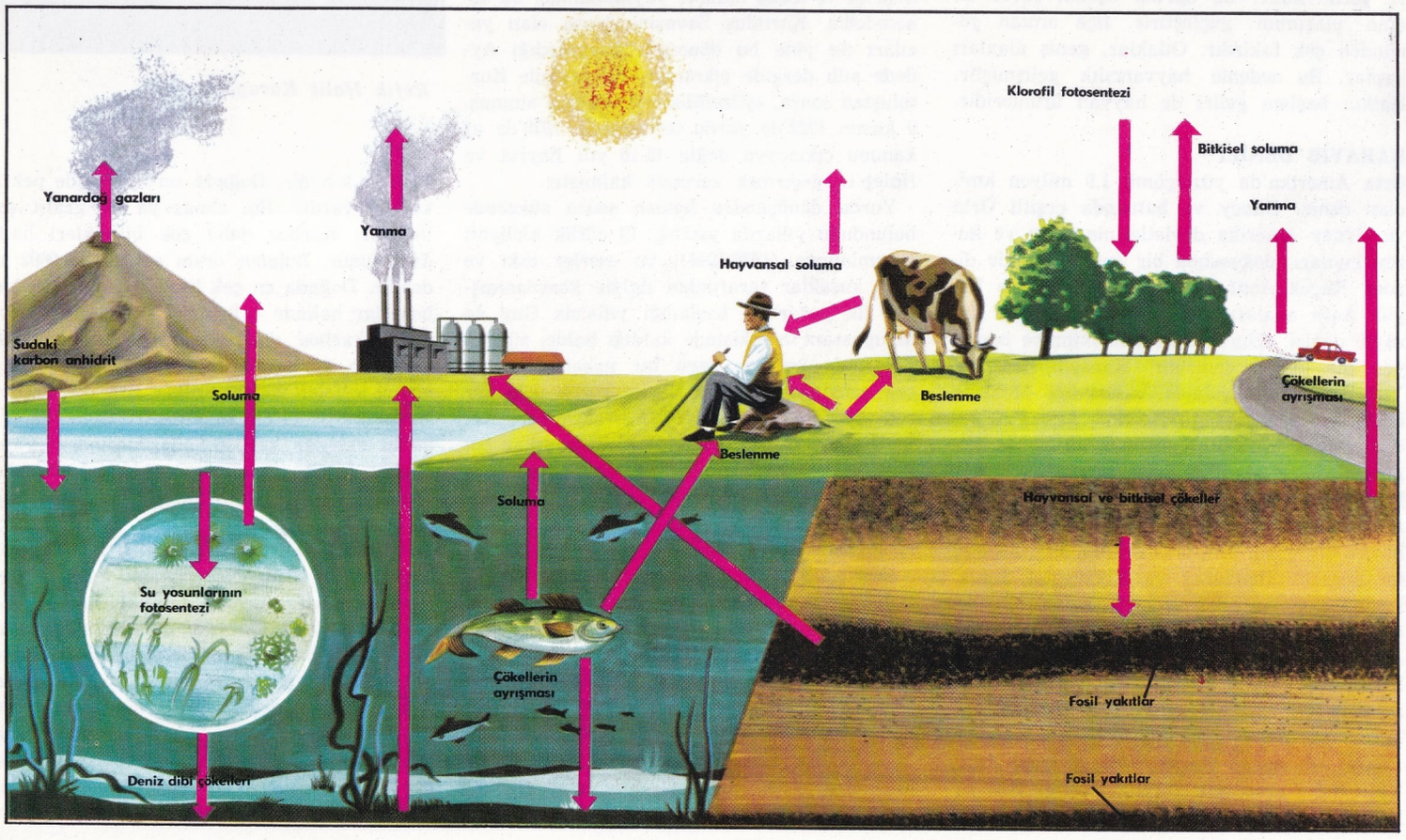

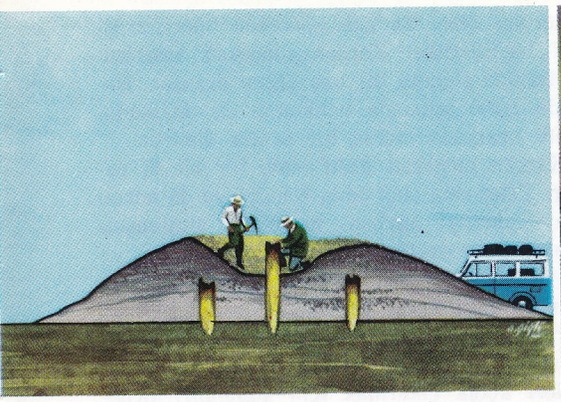

gösterilmektedir: Bitki atmosferdeki karbon anhidriti özümlüyor; tarih öncesi insanları ağacı kesip kulübe yapıyorlar; yüzyıllar geçerken C^{14} azar azar normal karbona dönüşüyor; bilginler kulübeden bir parça alıp Geiger sayacında C^{14} miktarını ölçerek kulübenin yaşını saptıyorlar.

şerek mide ekşiliğini giderir. Bu bileşme sırasında tuz ve karbondioksit meydana gelir. Karbonat alındıktan sonra geğirme gaz halindeki karbondioksidin çıkarılmasındandır. Karbonat ilâç olarak kullanıldığı gibi evlerde pasta ve çörekleri kabartmak için de kullanılır.

KARBON DEVRİ

Jeoloji, Yerkürenin geçmişini beş zamana ayırır; Karbon devri, Birinci (paleozoik) zamanın bölümlerinden dördüncüsüdür. Devon devrinin bitiminde başlar ve Perm devrinin başlamasıyle biter. Adını büyük kömür fosili tabakalarından alır. Bu tabakalar Karbon devri boyunca oluşmuştur. Karbon devri jeolojik devirler içinde en önemlilerden biridir; çünkü bu devirde gerek fizik, gerek biyoloji alanlarında önemli olgular gerçekleşmiştir. Bu önemli olguların başında bütün kıtaları etkisi altında bırakmış olan Hersinya sıradağ oluşumu gelir. Devon devrindeki volkanik oluşum başlangıçları hep bu dönemde tamamlanmıştır. İlk sürüngenler ortaya çıkmış, amfibyumların çeşitleri artmış, kanatlı böcekler gelişmiştir. Karalarda bitki örtüsü yayılmış, karayosunları, damarlı kapalıtohumlular, eğreltiler gelişmiş ve ilk açıktohumlular meydana gelmiştir. Suların üzerinde kalan topraklarda ve kıyı şeritlerinde zengin ormanların ortaya çıkması bitki dünyasındaki bu zenginliğin bir sonucudur.

Karbon devrinin günümüzden 280 milyon yıl önce başlamış olduğu ve 60-65 milyon yıl sürdüğü hesaplanmıştır. Bu devir yereylerine Yerkürenin çeşitli kesimlerinde rastlanır. Bu yereylerin 9 000 metreye kadar bir kalınlık gösterdiği bölümler vardır. Daha önceki ve daha sonraki zamanlarda oluşmuş yereylerden ayırdedilmeleri zordur. Çünkü çeşitli oluşumlar birbirinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır; tek ayırma yolu paleontoloji (fosil bilimi) yoludur. Karbon devri yereylerini bir sonraki devir olan Perm devri yereylerinden ayırdetmek o kadar zordur ki, bazı jeologlar bu iki devri Antrakolitik devir adı altında bir bütün olarak kabul etmektedirler. Karbon devri yereylerinde volkanik külteler (granit, porfir, porfirit ve melafir), gerek deniz, gerek karadaki tortul külteler (kömür, kalker, marn, şist, kumtaşı, alçı ve tuz) önemli bir yer tutar. Kömür oluşumu öteki devirlerin hiçbirinde bu kadar önemli olmamıştır. Tropikal iklimin, yani kavurucu olmayan, fakat sıcak, güneşi her zaman bulutlarla örtülü, nemi çok yüksek bir iklimin bütün devir boyunca sürdüğü sanılmaktadır. Öte yandan yılın ayrı ayrı bölümlerinde mevsim değişmediği gibi Yeryüzünün çeşitli enlem derecelerindeki kesimlerinde de mevsim aynı kalmıştır. Devrin sonunda büyük bir soğuma meydana gelmiştir. Bunun sonucu güney yarıkürede (Güney Afrika, Avustralya, Hindistan) buzullar oluşmuştur. Bugünün moren denen buzultaşları bu oluşumlardan kalmadır. Avrupa'da Karbon devri yereyleri en çok Orta Avrupa, İngiltere, İskoçya, Balkanlar ve Rusya'da görülür. Ülkemizde Zonguldak çevresi ve Balıkesir-Balya bölgesi bu dönem yereylerindendir. Avrupa dışında Afrika'da, Batı Sibirya'da, Japonya'da, Çin'de, Avustralya ve Kuzey ve Güney Amerika'da bu yereylerden bulunmaktadır. Bu devirden, kömürden (Orta ve Doğu ABD, Büyük Britanya, Batı Almanya'da Ruhr ve Saar, Rusya, Türkiye vb.) başka, petrol (ABD), kalay (İngiltere), gümüş ve altın (Fransa ve Almanya), bakır ve kükürt (İspanya) ve platin (Rusya) yatakları da kalmıştır. Çin ve Japonya'da ve Büyük Okyanusun bazı adalarında da bu yataklardan bulunmaktadır. Avustralya ve Yeni Zelanda'da Karbon devri bakır, tungsten, altın ve bizmütü çıkarılmaktadır.

KARBON DİOKSİT

Odun, kömür, maden kömürü gibi katı, benzin ve gazyağı gibi sıvı, havagazı ya da bütan gazı gibi gaz yakıtların yanması ile oluşur. Karbon dioksit aslında bileşiminde karbon bulunan bütün maddelerin yanması ile ortaya çıkar. Bu maddelere genel olarak organik maddeler adı verilir. Yanan yakıt ya da başka bir organik maddenin karbon dioksit meydana getirmesi için, yeteri kadar oksijen bulunmalıdır. Yoksa ürün olarak karbon dioksit yerine karbon monoksit hatta is meydana gelebilir.

Karbon dioksit, havada %0,03 oranında bulunur. Kapalı odaların ya da kalabalık salonların havasında bu oran daha yükselir. Bunun dışında doğada volkanlardan fışkıran gazlarda, volkanik bölgelerden çıkan maden sularında, bazı mağaraların taban kısımlarında bulunur. Doğada geri kalan karbon dioksitin büyük kısmı metal oksitlerle bileşip karbonat adını alan bileşikler meydana getirmiştir.

Endüstride karbon dioksit en ucuz olarak kireç taşının kızdırılmasıyle elde edilir. Kireç taşı $CaCO_3$ formülü ile gösterilen kalsiyum karbonat bileşiğidir.

$CaCO_3$	→	CaO	+	CO_2
Kireç Taşı		Sönmemiş Kireç		Karbon Dioksit

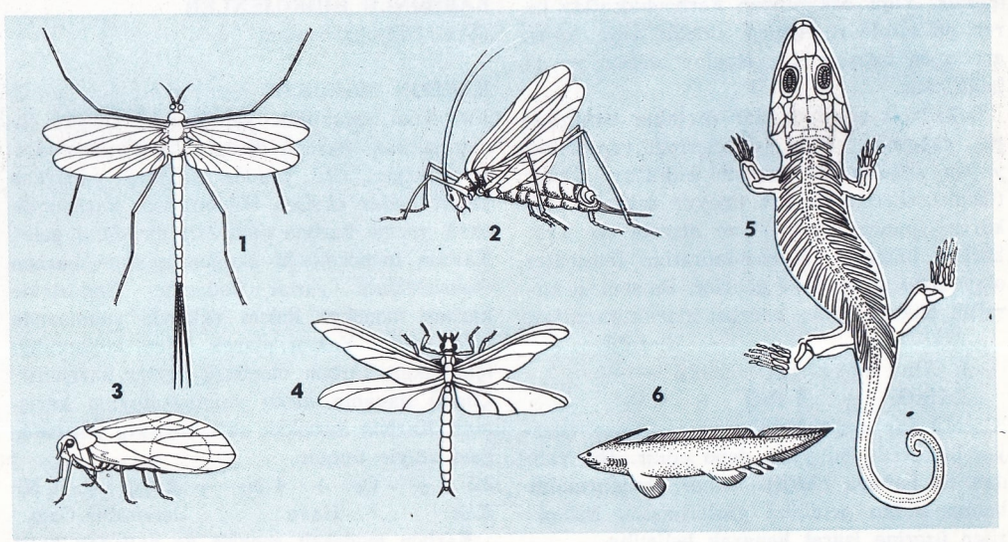

Gerek karbon devrinde, gerekse onu izleyen perm devrinde, geniş bataklıklarda uygun bir ortam bulan böcekler (1-2-3-4) önemli bir gelişme göstermişlerdir. İkiyaşayışlıların zırhlıbaşlılar takımı (5) da büyük bir gelişme gösterirken balıklar sınıfının (6) henüz kemikli türleri ortaya çıkmamıştır. Bu devirlerdeki gelişme, böceklerin genel gelişmesi içinde önemli bir yer tutar.

Karbon dioksit renksiz, hafif ekşimsi kokulu, havadan 1,5 defa daha ağır bir gazdır. Bu nedenle doğada mağara ve maden kuyuları gibi çukur yerlerde toplanabilir. Basınç altında kolaylıkla sıvılaşır. Sıvı karbon dioksit, karbon dioksit bombalarına konur. Bombanın musluğu açılınca birden bire kaynayan sıvı nedeniyle, karbon dioksit katılaşır. «Karbon dioksit karı» oluşur. Bu katı, erimeden kaynadığı için «kuru buz» adını alır. Adi sıcaklıkta 1 litre suda yaklaşık olarak 1 litre karbon dioksit erir. Basınç yükselirse erirlik artar. Gazoz, bira vb. içkiler yapılırken sulu ortamda basınçla karbon dioksit eritilmiştir. Kapak açılınca basınç düşer ve gaz dışarı çıkar. Suda eriyen karbon dioksitin bir kısmı suyla bileşir, karbonik asit yapar. Gazozun ekşi lezzeti bundan ileri gelir. Karbonik asitin tuzlarına karbonat adı verilir.

$$CO_2 + H_2O \rightarrow H_2CO_3$$

Karbonik Asit

Karbonik asit oluşumu iki yönlüdür. Bir dengeyle biter. Eğer bir metal karbonat üzerine asit dökülerek karbonik asit meydana getirilirse bunun büyük bir kısmı bozunarak karbon dioksit halinde çıkar.

$$Na_2CO_3 + 2\,HCl$$

Sodyum Karbonat — Hidroklorik Asit

$$2NaCl + CO_2 + H_2O$$

Sodyum Klorür — Karbon Dioksit

KARBONHİDRATLAR

Karbon, hidrojen ve oksijen elementlerinden meydana gelmiş organik bileşikler. Bunlarda tüm hidrojen atomları sayısının, tüm oksijen atomları sayısına oranı tıpkı sudaki oran gibi 1/2 olduğundan bu adı almışlardır. Aslında genel formülleri $C_n\,(H_2O)_m$ şeklinde gösterilebilirse de, bunlar karbon atomlarının su molekülleriyle bileşmesinden meydana gelmezler. Yapı bakımından karbonhidratlar birer polialkoldür. Ayrıca aldehit veya keton grubu da taşırlar. Bu gruplar serbest ya da bağlı olur.

Doğada karbonhidratlar özellikle bitkilerde çok yaygındır. Bitki hücrelerinin çeperlerini yapan sellüloz bir karbon hidrattır. Glikoz (üzüm şekeri), fruktoz (meyve şekeri), sakkaroz (pancar şekeri) ve nişasta da birer karbon hidrattır. Karbonhidratlar fotosentez olayı sonucu meydana gelirler. Bu sentezi klorofilli bitkiler güneş enerjisi alarak yaparlar.

$$6\,CO_2 + 12\,H_2O^* \xrightarrow{\text{Enerji, Klorofil}} C_6H_{21}O_6 + 6\,H_2O + 6\,O_2^*$$

Klorofil bir çeşit katalizördür. Güneş enerjisi bitkilerde bu yolla depo edilir. Bir yandan da havaya oksijen salınır. Araştırmalar bunun sudan geldiğini göstermiştir. Bu oksijen üzerine işaret konarak belirtilir.

Karbonhidratlar, monosakkaritler, disakkaritler ve polisakkaritler adını alan sınıflara bölünür. Monosakkaritlerde bir tek karbon zinciri bulunur. Bunlar bir aldehit ya da keton grubu taşıyan polialkollerdir. En önemlileri glikoz, fruktoz ile galaktozdur. Bunların genel formülü $C_6H_{12}O_6$'dır. Bu nedenle bu maddeler birbirinin izomeridirler. Disakkaritler iki molekül disakkaritten bir molekül su çıkmasıyle oluşur. Bunlarda iki monosakkarit iskeleti bir oksijen köprüsü ile birbirine bağlanır. En önemlileri sakkaroz, laktoz (süt şekeri), maltoz (malt şekeri)dur. Sakkaroz bir galaktoz ile bir fruktoz molekülünden oluşmuştur. Laktozda bir glikozla bir galaktoz iskeleti vardır. Maltoz ise iki glikozdan yapılmıştır. Monosakkaritlerin indirgen oluşlarına karşılık, disakkaritlerden laktozla maltoz indirgendir, sakkaroz indirgen değildir. Bu nedenle örneğin; glikoz ya da fruktozun Fehling eriyiğine etki etmesine karşılık sakkaroza etki etmez. Laktoz ile maltoz da Fehling ayıracından etkilenir.

Karbonhidratlar enerji verici besinlerdir. Bunlar vücudun değişmeyen sıcaklığını sağlar. İç organlarının ve kasların hareketi bu besinlerimizle sağlanır. Kanda daima belli bir oranda glikoz bulunur. Bu, hücrelerde her an harcanmaya hazır bir yakıttır. Vücude gelen karbon hidratlar sindirimde monosakkaritlere bölünür. Bunlar kana geçer. Fazlası karaciğerde glikojene çevrilir. Bir kısım glikojen de kaslarda saklanır. Eğer çok fazla karbonhidrat gelirse o zaman bunların bir kısmı da yağlara çevrilir. Vücutta glikoz harcandıkça kandaki glikoz oranını sabit tutmak için bir kısım glikojen glikoza çevrilerek kana karışır.

Nişasta, selüloz ve glikojen gibi karbonhidratlara polisakkarit denir. Bunlar çok sayıda monasakkarit molekülünün bileşmesiyle oluşur. Bu sırada aradan su molekülleri de çıkar. Monosakkarit molekülleri, disakkarit oluşumundaki gibi, oksijen köprüleriyle glikozdan oluşmuşlardır. Yalnız bunlarda glikoz moleküllerinin sayısı ve birbirine bağlanış biçimleri birbirinden farklıdır.

KARBONLU HİDROJENLER

(**bkz.** Hidrokarbonlar)

KARBON MONOKSİT

Karbonun sıcaklıkta yanmasıyle oluşur. Sıcak karbon, karbon dioksiti karbon monoksite indirger. Öte yandan yakıtlar yanarken yeteri kadar oksijen bulunmazsa, karbon dioksit yerine karbon monoksit meydana gelir. Karbon monoksitteki oksijen miktarı karbon dioksittekinin yarısı kadardır. Endüstride karbon monoksit kokun akkorda yanmasıyle elde edilir. Yakıcı olarak hava kullanıldığı için çıkan karbon monoksit azotla karışıktır. Çünkü havanın azotu yanma olayına karışmaz. Karbon monoksit azot karışımı **jeneratör gazı** adıyle tanınır.

$$2C + O_2 + 4\,N_2 \rightarrow 2\,CO + 4\,N_2$$

Kok — Hava — Jeneratör Gazı

Karbon monoksit renksiz ve havadan hafif bir gazdır. Suda pek az erir. Zehirlidir. Alyuvarlardaki hemoglobinle oksijene oranla daha kolay bileşir, karboksi hemoglobin yapar. Güç ayrışan bu bileşik oksijenin hemoglobinle bileşmesini önler. Solunum durur. Hücreler ölür. En çok etkilenen hücreler sinir hücreleridir. Karbon monoksit zehirlenmelerinde şiddetli bir baş ağrısı duyulur. Havada 1/200 oranında bulunursa iki dakikada, 1/500 oranında olursa bir saatta öldürür.

Karbon monoksit hafif mavi bir alevle yanar. Yanmakta olan odun kömürü ya da kokun mavi alevleri karbon monoksit oluşumunu gösterir. Jeneratör gazı endüstride yakıt ya da sentezlerde ilkel madde olarak kullanılır. Karbon monoksitin en önemli kimyasal özeliği indirgen oluşudur. Bu özeliğiyle karbon monoksit metalurjide metal oksitlerinden metalleri açığa çıkarmak için kullanılır. Örneğin, yüksek fırında demir oksitin demire indirgenmesi işini karbon monoksit yapar. Karbon monoksit uygun sıcaklıkta ve katalizörler yardımıyle su buharını da hidrojene indirger.

$$H_2O + CO \xrightarrow[500°C]{\text{Katalizör}} H_2 + CO_2$$

Su Buharı — Karbon Monoksit — Hidrojen — Karbon Dioksit

KARBON SÜLFÜR

Kok ile kükürtün elektrik fırınlarında ısıtılmasıyle oluşur. CS_2 formülüyle gösterilen karbon ve kükürt elementlerinden oluşmuş bir bileşiktir. Renksiz, akıcı ve uçucu bir sıvıdır. Hafif ve aromatik bir kokusu vardır. Fakat zamanla bozununca, ekşimiş lahana turşusu gibi kokar. Organik maddeleri, özellikle yağları, reçineleri ve kauçuğu eritir. İnorganik maddelerden kükürt, beyaz fosfor ve iyot karbon sülfürde erirler. Çok kolay tutuşarak yanar. Buharı havada patlayıcı karışım yapabilir. Zehirlidir. Eritken ve böcek öldürücü olarak kullanılır. Ayrıca viskos ipeği yapımında büyük ölçüde karbon sülfür harcanır.

KARBON TETRAKLORÜR

Karbonun klorla yaptığı bileşik. CCl_4 formülüyle gösterilir. Buna rağmen karbon tetraklorür elementlerinden doğrudan doğruya elde edilmez. Ya CH_4 formülü ile gösterilen metan'ın ya da daha iyisi CS_2 formülü ile gösterilen karbon sülfürün klorla bileşmesi sonucu oluşur.

$$CS_2 + 3Cl_2 \rightarrow CCl_4 + S_2Cl_2$$

Karbon Sülfür — Klor — Karbon Tetraklorür — Kükürt Klorür

Karbon tetraklorür 77°C sıcaklıkta kaynayan, renksiz, hafif kokulu ve yoğun bir sıvıdır. Yoğunluğu suyun 1,6 katı kadardır. Suda erimez. Buna karşılık iyot, brom, kauçuk, reçineler, yağlar ve esterleri eriten iyi bir eritkendir. Yanmaz; yalnız yüksek sıcaklıkta suyla ayrışarak, zehirli karbon oksi klorür yani fosgen gazını verir.

$$CCl_4 + H_2O \rightarrow COCl_2 + 2\,HCl$$

Fosgen

Karbon tetraklorür başlıca, eritken olarak kullanılır. Kauçuk bu eritkende eritildikten sonra kumaşlara sürülür; kauçuklu kumaş elde edilir. Bazı çiçeklerin esansları karbon tetraklorür içinde eritilerek alınır. Yanmadığı için yangın söndürücü olarak da kullanılır.

KARBÜRATÖR

İçten yanmalı motorlarda, silindirin içinde yanacak olan benzinle havanın karıştırılması için kullanılan bir düzen. Hava-benzin karışımı emilerek silindire çekilir; fakat bu karışımdaki oran motorun hızıyle değişir. Karbüratör, emme borusuna daima uygun oranda hava ve benzin gelmesini sağlar. Benzinin sabit bir düzeyle gelmesini sağlamak için, benzin deposundan gelen boru şamandıra odası denilen küçük bir kaba girer. Benzin bunun üst kısmındaki, bir şamandıraya bağlı bir iğneyle kapatılabilen küçük bir delikten akar; belirli bir düzeye kadar benzin dolunca şamandıra yükselir, delik kapanır.

Şamandıra odasından çıkış, ucunda bir meme bulunan küçük bir boruyla olur. Motorun emmesiyle benzin buradan zerrecikler halinde püskürür. Meme bir difüzyon odasına açılır; bu odanın bir tarafı emme borusuna bağlıdır, öteki tarafı ise giren havanın tozlardan temizlenmesi için bir tel filtreyle havaya açılmıştır. Bir taraftan memeden benzin emilirken, bir taraftan da buradan hava girer. Benzin motora doğru çekilirken buharlaşır ve havayla karışır. Difüzyon odasının havaya açılan tarafı bir huni gibidir ve bunun dar boğazı, girmesi gereken minimum miktarda havayı geçirir. Kelebek şeklinde bir supapla kontrol edilebilen ikinci bir delik ise buna ilâve olarak fazla hava emilmesini sağlar; bunun nedeni havanın esnek bir akışkan, benzinin ise esnek olamayan bir akışkan olmasından dolayı, motorun emdiği karışımdaki oranın motorun hızıyle değişmesidir.

Meme ve hava giriş deliği yavaş hızlara göre ayarlanırsa motorun hızı arttıkça karışım benzince zenginleşir ve daha fazla hava emilmesi gerekir. Öte yandan motor hızlı dönerken karbüratör ayarlanırsa, bu sefer alçak hızlarda ya da motorun ilk çalıştırılması sırasında gerektiği kadar benzin emilemez.

Genellikle gaz kelebeği açılıp kapandıkça hem hava, hem benzin kendiliğinden ayarlanır. Havanın ayarı ayrı bir supabı ya da hava kelebeğini hareket ettirerek de yapılabilir. Benzin de çapı değişen memeler ya da yardımcı memeler kullanarak ayrıca ayarlanabilir. Bu ilkeler üç türlü uygulanabilir; 1 - Meme sabit olur, hava girişi değiştirilir; 2 - Hava girişi sabit olur, meme değişken yapılır ya da çift meme kullanılır; 3 - Hem meme, hem hava girişi değişken olur.

Karbüratörün verdiği hava, benzin karışımının miktarı, motorun hızına bağlıdır ve bu miktar difüzyon odasıyle emme borusu arasına konmuş olan, kelebek şeklindeki bir kapaktan ibaret gaz kelebeği vasıtasıyle ayarlanır. Bu kapak emme borusunu kısmen kapatarak motorun emme kuvvetini ve emilen karışım miktarını değiştirerek motorun hızını ayarlar.

Daha çok geliştirilmiş modern bir karbüratör daha karmaşık olabilir. Bazen difüzyon odasının etrafında, motordan gelen sıcak suyun dolaştığı bir ceket bulunur; bu tertip soğuk havalarda benzinin daha kolay buharlaşmasına yardım eder. Bazılarında hava girişi egzoz borusunun yakınına konur, böylece içeriye sıcak hava çekilir. Karbüratörde buna benzer daha birçok nicelikler bulunur. Parafinle işleyen motorlarda motoru ilk çalıştırırken karbüratörün ayrıca ısıtılması gerekir, aksi takdirde parafin yeteri kadar buharlaşmaz, yanmaz ya da patlamaz.

KARCIĞAR

Türk müziğinin ikinci-üçüncü sınıf bir basit makamı. Uşşak dörtlüsünün tiz tarafına hicaz beşlisinin eklenmesiyle yapılmıştır: KST + BAST. Durağı dügâh, güçlüsü neva perdesidir. Buna göre, donanımına fa için B-diyezi, mi için S-bemolü ve si için F-bemolü konulur. İnici ve çıkıcı olarak kullanılmıştır. Dizisini meydana getiren sesler sırayla, dügâh, segâh, çargâh, neva, nim-hisar, eviç, gerdaniye ve muhayyer perdeleridir. Bu seslerin durağa göre aralıkları şöyledir:

Karcığar makamı dizisi, Türk genel dizisinde 14 perdeye göçürülebilir. Bunlar, kaba-çargâh, kaba-hicaz, yegâh, kaba-hisar, aşiran, acemaşiran, dik-acemaşiran, geveşt, rast, zirgüle, dügâh, kürdî, dik-kürdî ve puselik perdeleridir. Bu göçürmelerden sadece dügâh perdesindeki göçürmeye bağımsız ad verilmiştir.

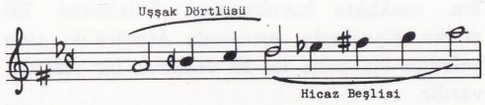

Bağıl Frekans	1,000	1,110	1,185	1,333	1,405	1,665	1,778	2,000
Sent	0	181	294	498	588	882	996	1200
Koma	0	8	13	22	26	39	44	53

KARDİNAL KUŞU (Cardinalis cardinalis)

Ötücü kuşlar takımının ispinozgiller familyasından bir kuş türü. 22-23 cm. boyunda iri bir yapısı vardır. Koni biçiminde kalın kavisli kırmızı gagaya, kısa ve yuvarlanmış kanatlara ve hafif yuvarlanmış kuyruğa sahiptir. Tüylerde canlı bir kırmızı hâkimdir. Gözlerinin kenarında dar bir şerit vardır, çenesi ve gerdanın üst kısmı siyahtır. Parlak rengi ve gösterişli hotozu ile ormanlarda ve çayırlarda kolaylıkla tanınır. Birleşik Amerika'nın güney-doğusunda ve kuzeyinde yaşar. Yazın çift dolaşır, kışın sürüyle gezer.

Kuzey ve Orta Amerika'da yaşayan kırmızı kardinal kuşu.

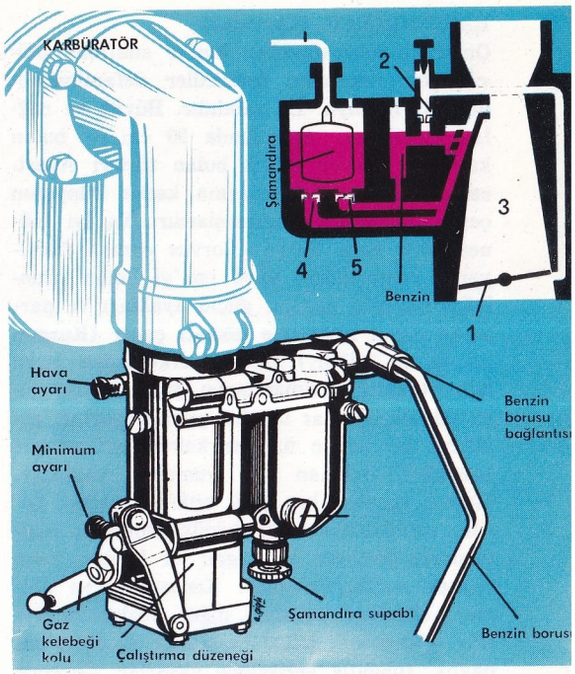

Gaz kelebeği (1) hemen hemen açık durumdayken basınç azalması sadece ralanti memesi (2) üzerinde etkir. Buradan çıkan benzin havayla karışır: Böylece elde edilen karışım motor tarafından emilir. Gaz kelebeği açık durumdayken basınç azalması ana meme (4) ile denkleştirici meme (5) üzerinde etkir; benzin difüzyon odasında (3) havaya karışır.

KARE

Geometride kenarları ve açıları eşit olan düzlemsel dörtgen. Karenin dört iç açısından her biri dikaçıdır (90°). Karşılıklı köşeleri birleştiren doğrulara köşegen denir ve bunlar kenarlarla ortak ölçüleri olmayan uzunluklardır. Bu özellik Pitagorcular tarafından keşfedilmiştir. Aynı zamanda iki köşegenle yeni bir kare yapıldığı zaman bunun alanının asıl karenin alanının iki katı olduğunu da bunlar bulmuştur, bu özellik Pitagor teoreminin bir sonucudur.

Bir karenin çevresinin uzunluğu bir kenarının uzunluğunun dört katına ve alanı da bir kenarının uzunluğunun kendiyle çarpımına eşittir. Bundan dolayı bir sayının kendisiyle çarpılmasına bu sayının «kare»sini almak denir. Bir sayının karesi, 1'den başlayarak bu sayı kadar art arda tek sayının toplamına eşittir. Örneğin $1 + 3 = 4 = 2^2$; $1 + 3 + 5 = 9 = 3^2$; $1 + 3 + 5 + 7 = 16 = 4^2$; vb. Herhangi iki sayının kareleri arasındaki fark bu sayıların toplamı ile farkının çarpımına eşittir. Örneğin $9^2 - 5^2 = 81 - 25 = 56$ sayısı $(9 + 5 = 14)$ ile $(9 - 5 = 4)$ sayılarının çarpımına eşittir.

KARGAGİLLER (Corvidae)
Omurgalı hayvanlardan kuşlar sınıfının, ötücükuşlar takımının özötücüler üsfamilyasından bir familya. İri yapılıdır. Büyük ve sağlam ayakları, açıldığında 90 cm.'yi bulan kanatları vardır. 200'ü bulan türleri Avustralya ve Hawaii adalarına kadar dünyanın çeşitli yörelerine dağılmışlardır. En iyi bilinen türü kara karga (Corvus corax) familyanın sembolüdür. 64-65 cm.'yi bulan uzunluğu, kuvvetli gagası, güçlü ayakları ve parlayan siyah tüyleriyle dikkati çeker (Kuzgun adıyle de bilinir.) Dişileri erkeğinden biraz daha ufaktır. Tırmanılması güç kayalar ya da yüksek ağaçlar üzerine yuva yaparlar, yeşilimsi bir zemin üzerine kahverengi ve gri benekleri bulunan 4-5 yumurta yaparlar. Meyve, taneler, her çeşit bitkisel madde, böcek, sümüklüböcek ve küçük omurgalı hayvanlarla beslenir. Saldırgan bir kuştur. Yavruyken evcilleştirilebilir. Konuşmayı ve gülmeyi öğrenme yetisiyle diğer kuşlardan ayrılır. Palearktik bölge ve Kuzey Amerika'nın dağlık, fundalık yerlerinde yaşarlar. Çevreye çok çabuk uymaları nedeniyle çöllerde ve Grönland gibi buzlu ülkelerde de görülebilirler. Leş kargası (Corvus Cornix), kestane kargası (Garrulus glandarius), küçük karga (Coloeus monedula), köknar kargası (Nucifraga caryocatactes), sarı gagalı dağkargası (Pyrrhocorax graculus), kırmızı-gagalı dağ kargası (P. Pyrrhocorax) saksağan (pica pica) türleri diğer bilinen türleri arasındadır.

Asya ve Avrupa'nın ılıman iklim bölgelerinde yaygın olan karga hem et, hem ot yiyen bir kuştur.

KARGI
Orta Karadeniz bölümünde Çorum iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 3 954). Kızılırmak'ın geniş vadisinin sol kenarında Samsun - İstanbul karayolu üzerinde, il merkezine 114 km. uzaklıkta kurulmuştur. Yükseltisi 350 m.'dir. Kasabada, ortasında Atatürk'ün anıtı bulunan bir park ile 20 dekarlık bir fidanlık vardır.

Kargı ilçesinin yüzölçümü 1 301 km^2., nüfusu 32 816'dır. Merkez bucağından başka Hacıhamza adlı bir bucağı ve 58 köyü vardır. İlçe toprakları vadi tabanlarında ovalıktır. Kargı ovası adı verilen ova dağlarla çevrilidir. Ovanın batı ve kuzey kesimlerini kuşatan dağlar Ilgaz dağlarının doğudaki son uçlarıdır. Ovanın doğu ve kuzey kesiminde de Adadağı, Kunduzdağı gibi tepeler yer alır. İlçede ilkbahar ılık ve yağışlı, yazlar sıcak ve kurak, sonbahar oldukça yağışlı, kışlar az soğuk geçer. İlçenin başlıca akarsuları Kızılırmak ile ona karışan Devrez çayıdır. Doğu, batı ve kuzeydeki dağlar ormanlıktır. En çok kayın, gürgen, meşe, köknar, sarı ve karaçam ağaçlarına rastlanır. Kızılırmak ve Devrez çevresindeki bitek düzlük alanlar tarıma elverişlidir. En çok buğday ve pirinç ekilir. Sebzecilik ve meyvecilik de gelişmiştir.

KARINCA ASİTİ
(bkz. Formik Asit)

KARINCA ASLANI (Myrmeleon formicarius)
Eklembacaklılardan böcekler sınıfının sinirkanatlılar alttakımından bir tür. Uzunluğu 18-30 mm.'dir. Duyargaları kısa ve tokmak biçimindedir. Avlarını kavramaya yarar güçlü bir çift çenesi vardır. Avını aramayıp, kumlu toprak üzerinde huni biçimi açtığı bir tuzağın dibinde tetikte bekler. Bu çukuru, arkaya sürünerek ve kumu kafasının hareketiyle dışarı atmak suretiyle kazar. Bundan sonra çukurun dibine gömülerek ve yalnız iri çenelerini dışarıda bırakıp burada avını bekler. Bir karınca ya da bir böcek çukurun kenarına basınca kumlarla birlikte aşağıya doğru yuvarlanır. Karınca aslanı böylece avını yakalamış olur. Bazen yakından geçen karıncalar üzerine kum savurarak onu aşağıya düşürmeye çalışır. Karınca aslanının kurtçuğu büyüdükten sonra kaba bir koza örer ve bunun içinden kızböceğine benzer bir kanatlı böcek halinde çıkar.

KARINCALAR
Zarkanatlıların geniş bir familyası. Büyüklükleri ve nitelikleri farklı 7 500 kadar türü bilinmektedir. Bütün bu çeşitlerin yapılarında ortak nitelikler çoktur. Boyutları ve biçimi her türün bireylerinde, o bireyin görevine göre ayrı olmakla beraber, altçene hepsinde çok kuvvetlidir. Altçene, tutma, delme işlerinde kullanılır; beslenmede rolü azdır. Beslenmede hayvan genellikle üstçene ve dil biçimini almış olan altdudaktan yararlanır. Üstçene ve altdudak karıncanın emme-yalama aygıtını meydana getirir. Karma yapıdaki gözler az gelişmiştir; başın iki yanında bulunur, aralarında üç basit göz ve çok hareketli iki duyarga vardır. Basit gözler işçi karıncada genellikle yoktur.

Çoğunda göğüskafesi, parçaların birbirleriyle kaynaşması ya da küçülmesi nedeniyle basit bir yapı gösterir. Genellikle ince uzun olan üç çift bacak vardır; bunların görevi hem hareketi sağlamak, hem de temizleme işini görmektir. Her bacakta bir çift fırça bulunur; bunların içi boş olan kılları, salgılarla yağlanmıştır. Erkek ve dişi karıncalarda zar yapısında iki çift kanat vardır. Genellikle arkadaki kanat çifti, öndekinden daha iridir. Eşeysiz karıncalarda kanat bulunmaz. Eşeylilerde de kanat çiftleşme uçuşundan sonra gereksizleşir ve bundan ötürü de hay-

Karınca yuvasının önünde karıncalar. Karınca türleri, toprağın üzerinde yuva yapmak yerine, ağaç köklerinin ya da büyük taşların dibine, toprağın altına yuva yaparlar.

van kanatlarını atar. Bütün pedonküllü zarkanatlılarda olduğu gibi, karıncalarda da karın göğüse bir pedonkülle tutturulmuştur. Bu pedonkül incelmiş bir parçadır. Bazen iki parça da olabilir. Ön tarafta daha geniş bir parça, yapısal olarak göğüs kısmına bağlıdır. Birçok türde gövdenin arka ucu bir iğne biçiminde uzamıştır. Sindirim aygıtında yutak geriye doğru bir kese biçiminde genişlemiştir. Bu kese bir besin deposu ve bir «toplumsal mide» görevindedir. Çünkü kesede toplanan besinler, yuvanın öteki üyelerini beslemek için dışarı çıkartılır. Amerika kaynaklı bazı türlerde, bazı işçi karıncaların kesesi şekerli besinlerle öylesine dolar ki, hayvan hareket edemez ve yuvanın içinde bir odanın çatısında asılı kalır. Öteki işçilerin hepsi arkadaşlarından damla damla besin çekerler. Bu keseden sonra karıncık gelir. Karıncığın görevi besini pompalayarak bağırsakaskısına

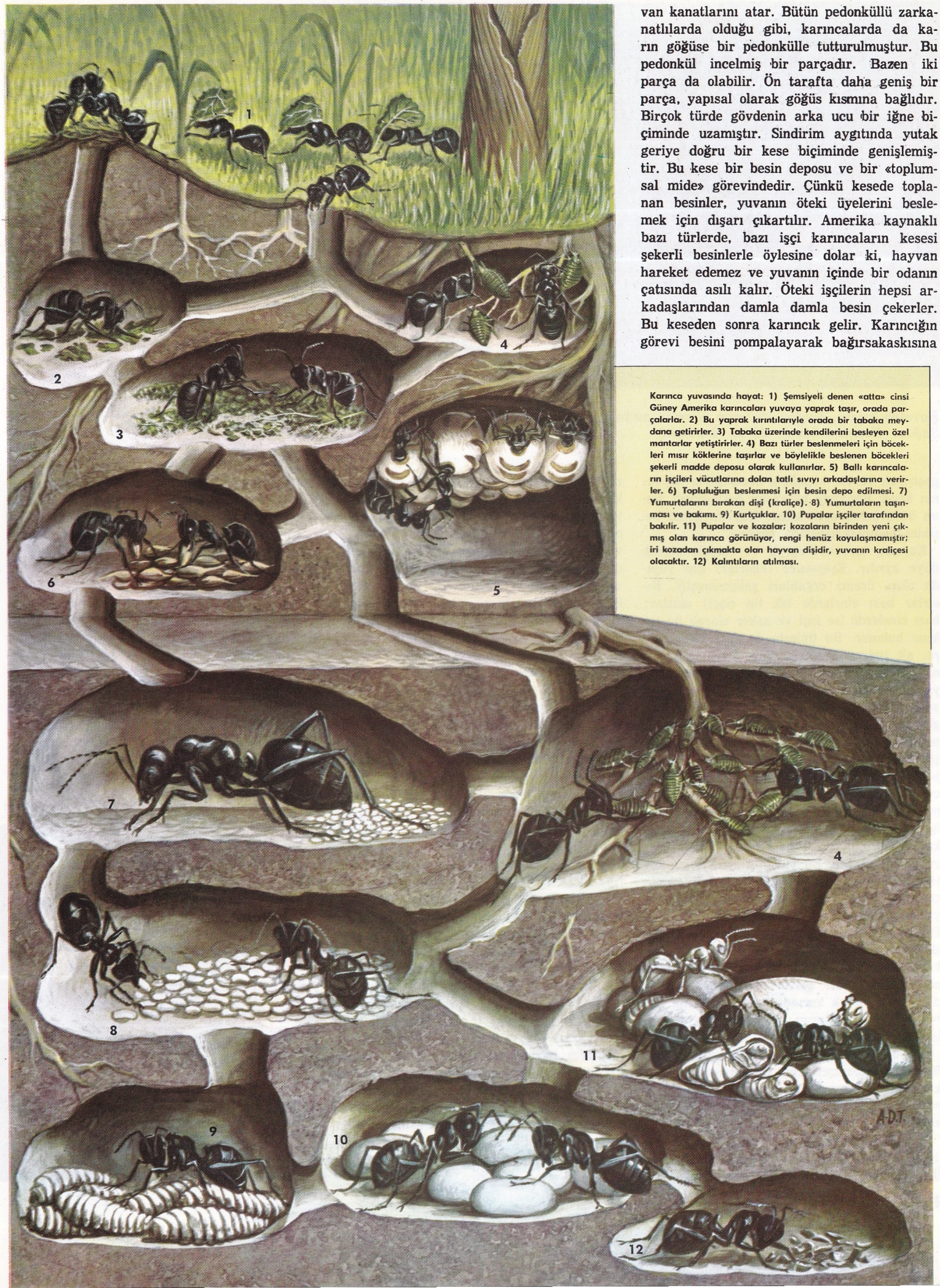

Karınca yuvasında hayat: 1) Şemsiyeli denen «atta» cinsi Güney Amerika karıncaları yuvaya yaprak taşır, orada parçalarlar. 2) Bu yaprak kırıntılarıyle orada bir tabaka meydana getirirler. 3) Tabaka üzerinde kendilerini besleyen özel mantarlar yetiştirirler. 4) Bazı türler beslenmeleri için böcekleri mısır köklerine taşırlar ve böylelikle beslenen böcekleri şekerli madde deposu olarak kullanırlar. 5) Ballı karıncaların işçileri vücutlarına dolan tatlı sıvıyı arkadaşlarına verirler. 6) Topluluğun beslenmesi için besin depo edilmesi. 7) Yumurtalarını bırakan dişi (kraliçe). 8) Yumurtaların taşınması ve bakımı. 9) Kurtçuklar. 10) Pupalar işçiler tarafından bakılır. 11) Pupalar ve kozalar; kozaların birinden yeni çıkmış olan karınca görünüyor, rengi henüz koyulaşmamıştır; iri kozadan çıkmakta olan hayvan dişidir, yuvanın kraliçesi olacaktır. 12) Kalıntıların atılması.

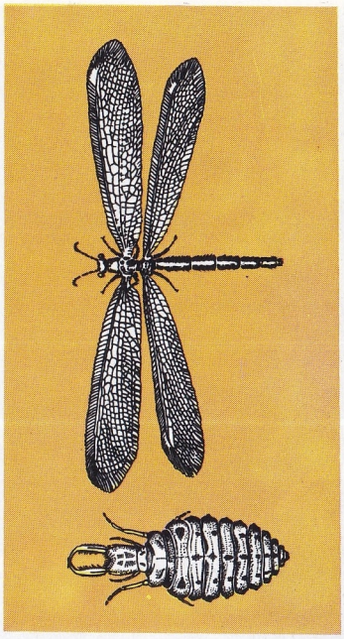

Karınca aslanı. Solda: Yetişkin karınca aslanının ön kısmının büyütülmüş fotoğrafı. Sağda: Yetişkin böcek. Altta: Larvası.

geçirmek ve bir kapakçık aracılığıyle hayvanın kendi besiniyle başkasını besleyeceği kısmı birbirinden ayırmaktır. Hayvan kendi besinini bağırsakaskısında sindirir.

Karınca bireyleri eşeyli ve eşeysiz olarak ikiye ayrılır. Eşeysizler (kısırlar) dişi yapıda olup, üreme organları gelişmemiştir. Kısırlar bazı cinslerde tek tip (işçi) olurlar; bazı cinslerde ise işçi ve asker olarak iki tip kısır bulunur. Bu tiplerin de görevlerine göre, alt tiplere ayrıldığı olur. Yuvanın yapılması, kanalların oyulması, besin toplanması, yuvanın düşmanlardan korunması kısır hayvanların görevidir. Yuvalar karınca türüne göre tahta, toprak, kâğıt ve ipek gibi çeşitli maddelerden olabilir; yapı ve boyutları çeşitlidir. Bazılarında birkaç kat, dehlizler, depolar bulunur. Bu besin depolarında bazı böcekleri saklayan karınca türleri vardır. Dimorf parazit denen bazı tür karıncalarda, işçi tip yoktur. Bunlarda dişi, yumurtalarını, kraliçesini öldürdüğü başka tür bir karınca yuvasına bırakır. Bu yuvanın işçileri yumurtaları benimseyerek bakarlar. Eşeyli karıncalarda kanat vardır. Çiftleşme, ilkbaharda ya da yazın çiftleşme uçuşu sırasında olur. Dişi, spermaları tohum torbasında biriktirir. Bu spermalar, hayvanın on-onbeş yıl süren hayatı boyunca döllenmiş durumda kalmasına yetecek kadar çoktur. Çiftleşme uçuşundan sonra, erkek karınca ölür; dişi artık gereksiz olan kanatlarını atar ve yumurtalarını bırakmaya başlar.

Bu yumurtalardan ayaksız kurtçuklar çıkar. Bunların beslenmesinden ve bakımından işçi karıncalar sorumludur. Kurtçuklar önce nemf başkalaşmasına, sonra da imego başkalaşmasına uğrar.

Zooloji bilginleri, karıncaların çok değişik ve ilginç âdetlerini öteden beri incelemişlerdir. İğneyapraklı ağaçların çoğunlukta olduğu Avrupa ormanlarında yaşayan bir cins kırmızı karınca (formica rufa), avcı davranışları gösterir ve kendinden çok iri böceklere ve başka hayvanlara saldırır. Son yıllarda Almanya'da ve İtalya'da bu kırmızı karıncaların çeşitli ormanlık bölgelerde zararlı böcekleri yok etme amacıyle yetiştirilmesine gidilmektedir. Bazı türler, yalnız otla beslenirler; bazıları da birtakım böceklerin sıvı ve şekerli boşaltım maddesiyle yaşarlar. Bunlar duyargalarının hareketiyle böcekleri boşaltım maddesi vermeye yöneltir ve bunu kendileri alırlar; bu bakımdan karıncaların bir kısmı bazı böcekleri sağıyor denebilir. Düşman karıncalar arasındaki ve karıncalarla divik denen termitler arasındaki savaşların metotları çok ilginçtir. Güney Amerika'da yaşayan **atta** cinsi karıncalar, bitkilere büyük zarar verdiğinden bunlara «yaprak kıran» denir. Amazon karınca ve kan karıncası Avrupa'da çok yaygındır. Başka cins karıncaların yuvalarını ele geçiren ve «esirci karınca» da denen bu cinse, Asya ve Amerika'da rastlanır. Bunların altçeneleri tam bir silâh niteliğindedir. Ele geçirdikleri yuvanın kraliçe karıncasını öldürürler ve işçilerini kendilerine hizmete zorlarlar. Avustralya ve İndonezya'da yaşayan bazı türler, yuvalarını yapraklar üzerinde yaparlar ve yaprağı ipek çıkaran kurtçukları kullanarak dikip kapatırlar.

Bitkileri ve besinleri yıpratıp bozmaları bakımından, karıncalar tarıma ve ev ekonomisine zararlı hayvanlardır. Avrupa'da en zararlıların başında Güney Amerika kaynaklı Arjantin karıncası gelir. Bu tür, Avrupa'nın yerlisi birçok türü ortadan kaldırmıştır.

Bir süreden beri karınca yalnız başka böcekleri öldürmekte değil, aynı zamanda zehirinden antibiyotik ve böcek öldürücü nitelikte maddeler elde etmekte de kullanılmaktadır.

KARINCAYİYENGİLLER
(Echidnidae ve Myrmecophagidae)

Omurgalı hayvanlardan memeliler sınıfının birdelikliler (monotremata) ve dişsizler (edentata) takımlarına giren iki familyanın ortak adı. Birdelikliler takımının, karıncayiyengiller familyasına giren türlerinin vücudu, kirpi gibi dikenli olup, ağızları boru biçiminde uzamıştır. Dillerini dışarı uzatabilirler. Karıncalarla beslenirler, dişleri yoktur. Familyanın en iyi bilinen türü karıncayiyen (echidna aculata), 35-40 cm. uzunluğundadır. Ekidne adıyle de bilinir. Vücudunun sonunda bir kuyruk başlangıcı bulunur. Kısa pençelerindeki uzun tırnaklarıyle toprağı kazarak, başta karınca olmak üzere diğer böcekleri diliyle yakalar. Dişi ve erkek arasında görünüş bakımından fark yoktur. Avustralya ve Tasmanya'da yaşarlar. Dişsizler takımının karıncayiyengiller familyasına giren türlerin ise ağızları karınca yemeye elverişli olarak uzamıştır. Dilleri uzundur. Vücutları uzun kıllı olup Güney Amerika'da yaşarlar. Familyanın iyi bilinen türlerinden büyük karıncayiyen (myrmécophaga tridactyla)in uzunluğu 120 cm., kuyruğu 100 cm.'dir. Külrenkli uzun kılları üzerinde kara-ak bantlar bulunur. Dili iplik gibi dışarı uzayarak karıncaları yalar. Ön ayaklarındaki kuvvetli tırnaklarıyle toprağı kazar. Bu familyanın diğer bilinen türleri cüce karıncayiyen (cyclopes didactylus) ve tamandua (tamandua tetradactyla) dır.

KARINDANAYAKLILAR (Gastropoda)

Çok gözeli hayvanlardan birincilağızlılar filumunun yumuşakçalar dalına giren geniş bir sınıfı. Salyangozlar adıyle de bilinirler. Vücutları çıplak ya da parçalı bir kabukla örtülüdür. Gözleri baştaki dokungaçlar üzerindedir. Kabuk, bir eksen çevresinde konimsi bir biçimde kıvrılmıştır. Ağızda radula adı verilen dişli dil bulunur. Denizlerde, tatlısu-

Karıncayiyengillerden büyük karıncayiyen, Orta ve Güney Amerika'da yaşar.

larda ve karada yaşayan türleri vardır. Kambriyumdan beri taşılları vardır.

Karındanayaklıların, öndensolungaçlılar (prosobranchia) takımının üyelerinde kabuk kalker ya da keratin bir operkulumla kaplıdır. Bu takımın bazı üyeleri kabuksuzdur. Solunum organları yüreğin önünde bulunur. Etlerinden yararlanılır. Paludina (Paludina), devkulağı (strombus gigas), denizkulağı (haliotis), dikenli salyangoz (murex), purpura (purpura), litorina (littorina) öndensolungaçlıların iyi bilinenleridir.

Solunum organlarının yüreğin art bölgesinde yer almasından ötürü, karındanayaklıların, arttansolungaçlılar (opisthabranchia) adıyle tanınan takımının üyelerinde, kabuk küçük ya da hiç yoktur. Hepsi erdişi olan saçaklı sümüklüböcek (aeolis papilloss), doris (doris), deniztavşanı (aplysia) arttansolungaçlıların iyi bilinenleridir. Önde bulunan manto boşluğundaki bol damarlı tavan bölgesinin, solunum organı görevi yapmasından ötürü, akciğerli salyangozlar (pulmonata) adını alan takım da, karındanayaklıların hepsi erdişi olan bir takımdır. Genellikle karada yaşarlar. Kabuk, ya sade bir biçimde kıvrılmıştır ya da hiç yoktur. Gelişmelerinde başkalaşma görülmez. Bağsalyangozu (helix pomatica), bahçesalyangozu (cepaea hortensis), sülüksalyangozu (limax), tabaksalyangozu (planorbis) akciğerli salyangozların iyi bilinenleridir.

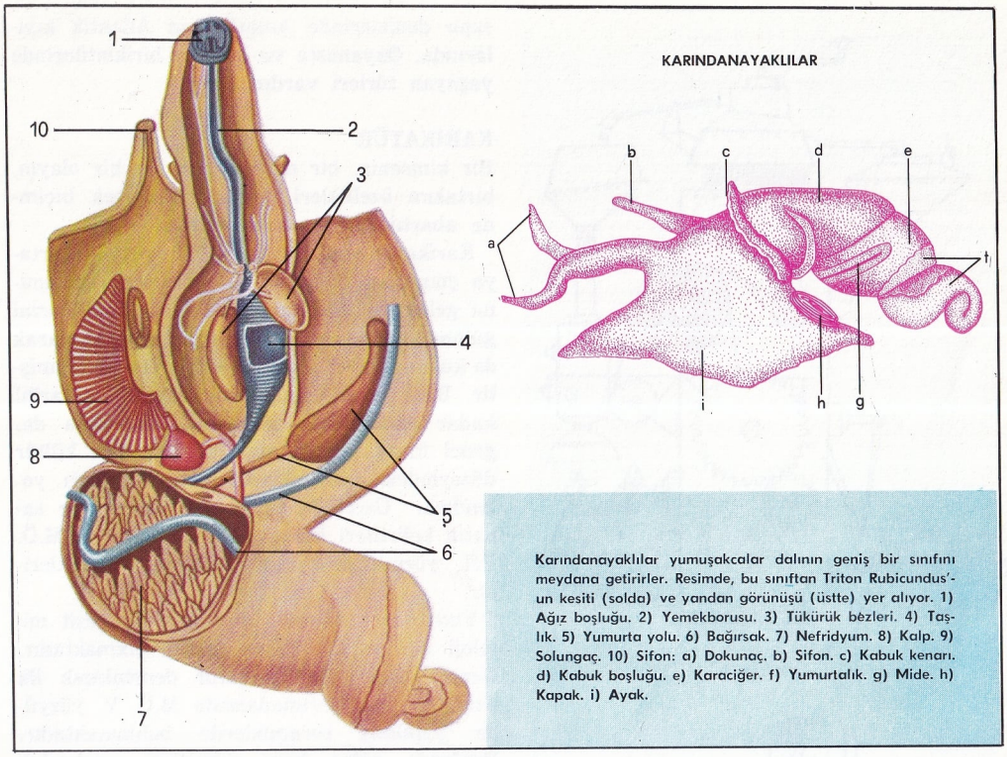

Karındanayaklılar yumuşakcalar dalının geniş bir sınıfını meydana getirirler. Resimde, bu sınıftan Triton Rubicundus'un kesiti (solda) ve yandan görünüşü (üstte) yer alıyor. 1) Ağız boşluğu. 2) Yemekborusu. 3) Tükürük bezleri. 4) Taşlık. 5) Yumurta yolu. 6) Bağırsak. 7) Nefridyum. 8) Kalp. 9) Solungaç. 10) Sifon: a) Dokunaç. b) Sifon. c) Kabuk kenarı. d) Kabuk boşluğu. e) Karaciğer. f) Yumurtalık. g) Mide. h) Kapak. i) Ayak.

KARIŞIMLAR

Karışımlar iki ya da daha çok maddenin bir araya gelmesiyle oluşurlar. Örneğin demir tozu ile yemek tuzu karıştırılırsa bir karışım elde edilir. Bunun gibi demir tozu suyla karıştırılabilir. Bu da bir karışım olur. Bu iki karışımda, demir tozu tanecikleri gözle ya da büyüteçle ayırt edilebilir. Yemek tuzu suyla karıştırılınca tuzlu su adını alan bir eriyik oluşur. Bu eriyikte yemek tuzu kristalleri görülmez. Mikroskop da yetersiz kalır. Bu karışım demir-tuz ya da demir-su karışımından farklıdır. Demir tozu tuzruhuyla karıştırılınca bir gaz çıkışı görülür. Bu gaz hidrojendir. Demir tozu kaybolur. Yerine demir (2) klorür eriyiği meydana gelir.

$$Fe + 2HCl \rightarrow H_2 + FeCl_2$$

Demir — Tuzruhu — Hidrojen — Demir (2) Klorür

Buna göre bir kimyasal değişme olmuştur. O halde birbirine etki ederek bir **kimyasal değişme yapan maddeler birbiriyle karıştırılamaz.** Demir tozu - yemek tuzu karışımıyle yemek tuzu - su karışımı birbirine benzemez. Demir tozu - yemek tuzu karışımında, karışımın bir yerinden rastgele bir örnek alınırsa, bu demir tozu olabileceği gibi yemek tuzu da olabilir. Buna göre karışımın yapısı ve özelikleri değişik yerlerde birbirinden farklıdır. Böyle karışımlara **heterojen** karışım denir. Buna karşılık tuzlu su denilen, tuz - su karışımının neresinden örnek alınırsa alınsın hem yapı hem de özelikler, hep birbirinin aynı olur. Bu çeşit karışımlara **homojen** karışımlar denir. Homojen karışımlara eriyik ya da çözelti adı da verilir. Örneğin tuzlu su bir eriyik (çözelti) türüdür. Homojen karışımlarda birbiriyle karışan tanecikler molekül atom ya da iyonlardır. Tuzlu su eriyiğinde sodyum (Na^+) iyonları ile klorür (Cl^-) iyonları su molekülleri arasına dağılarak bunlarla karışmıştır. Sıvı ortamda, molekül ya da iyonlar sürekli hareket ettikleri için dağılma her tarafta eşit oranda olur. Bir denge sağlanır. Birbiri içine dağılan molekül, atom ya da iyonları ne göz ne de mercekli mikroskopla görmek mümkün değildir. Buna karşılık bir heterojen karışımın tanecikleri çok daha büyüktür. Bunlar göz, büyüteç ya da mikroskopla görülebilir.

KARİDES (Crangen crangen)

Kabuklular sınıfından bir eklembacaklı türü. Makbul denizböceklerinden biridir. Çalı karidesi olarak da adlandırılır. Genellikle uzun ve silindir biçimli vücutları ve çok uzun duyargaları vardır. En gösterişlileri 20 cm. uzunluğunda karamut (penaous caramota) tur. Ortalama uzunlukları ise 5-6 cm.'dir. Av-

İki katı cismin meydana getirdiği bir karışım örneği. Solda üstte: Demir tozuyla kükürt çiçeği karışımı. Altta: Aynı karışımın, karışımı meydana getiren öğeler iyice görülecek kadar büyütülmüş bir fotoğrafı. Sağda: Karışımı meydana getiren maddelerin bir mıknatıstan yararlanılarak birbirinden ayrılması.

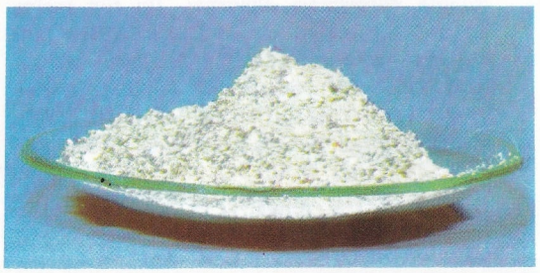

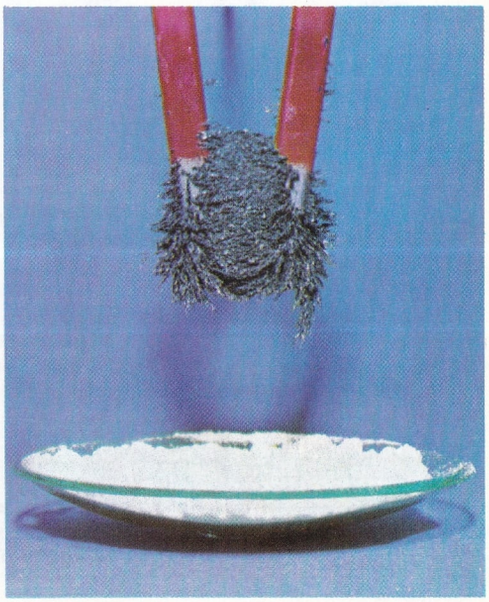

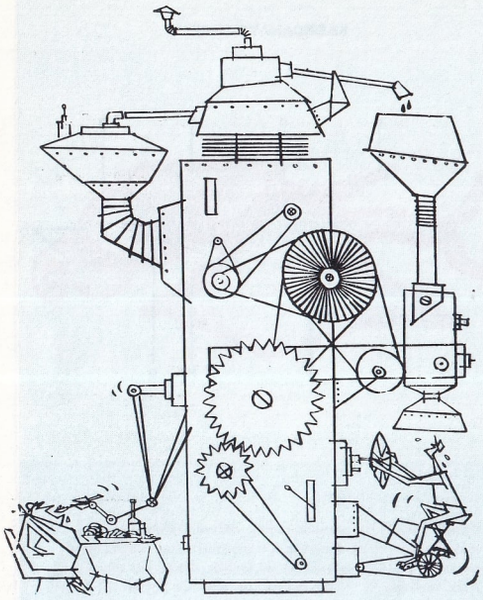

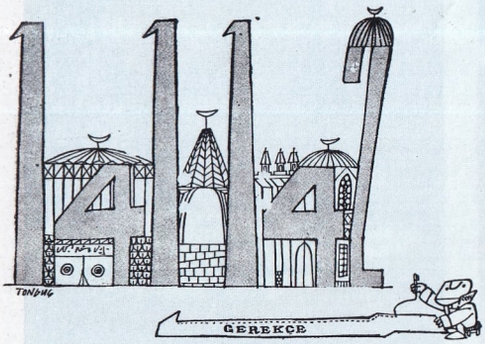

rupa denizlerinde Amerika'nın Atlantik kıyılarında, Okyanusta ve bazı su birikintilerinde yaşayan türleri vardır.

KARİKATÜR

Bir kimsenin, bir nesnenin ya da bir olayın, birtakım özellikleri insanı güldürecek biçimde abartılarak yapılmış resmi.

Karikatür sözü ilk kez XVII. yüzyılda ortaya çıkmıştır. İtalyancada «yüklemek» anlamına gelen ve «bir kimsenin belirli özelliklerini gülünçleştirme amacıyle değiştirmek» olarak da kullanılabilen «caricare» fiilinden türetilmiştir. Bazı yazarlar karikatürün insanlık tarihi kadar eski olduğu görüşünü savunursa da, genel inanç, bu sanatın oldukça ileri kültür düzeyindeki topluluklarda ortaya çıktığı yolundadır. Üzerinde karikatüre benzer bir sanatın belirtileri bulunan en eski eserler M.Ö. VII. yüzyıldan kalma Korintos seramikleridir.

Yunan uygarlığında karikatür bir çeşit mitoloji eleştirmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Gerçek anlamıyle karikatür denebilecek ilk çizgiler, Attik yarımadasında M.Ö. V. yüzyılda yapılmış seramiklerde bulunmaktadır. Bunlarda sofra başı sohbetleri, sarhoşluk olayları, sevişme sahneleri gibi konular işlenmiştir. Bu çağın karikatürü, aşağı yukarı Aristofanes'in edebiyatta yaptıklarını çizgiyle canlandırmıştır. M.Ö. IV. yüzyılda, İtalya yarımadasında yapılmış bazı seramiklerde de, mitolojik öykülerin ya da klasik çağ metinlerinin karikatürlerine rastlanmaktadır.

Roma uygarlığı döneminde karikatürler yapılmış olduğu bilinmekle beraber, bunun, hiç bir zaman sanatın öteki dallarında görülen olgunluğa varamadığı bir gerçektir. Ortaçağda güldürü gelişmekle birlikte, bunlardan karikatüre bir geçiş olmamıştır. Ancak bazı kilise süslerinde, insan davranışlı hayvan resimleri görülmektedir. Bu dönemde gülünç olarak yorumlanabilecek; fakat açıkça güldürme amacı gütmeyen resimler yayılmıştır.

Bu resimlerde en çok işlenen iki konu, Adem ile Havva öyküleri ve Davut peygamberin aslanla çarpışması olmuştur. Bu tür resimler tam bir karikatüre dönüşmeden Rönesans boyunca da sürüp gitmiştir. Bugünün karikatürü XVI. yüzyıl sonlarında Annibale Caracci'nin (1560-1609) **«ritrattini caricati»** (Yüklenmiş, Hücum Edilmiş Portrecikler) adlı eseriyle başlamış, XVII. yüzyıl boyunca yolunu aramış, XVIII. yüzyıldaysa sınırları belirli tam bir sanat niteliğini kazanmıştır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında siyasal ve toplumsal eleştirmelere karikatürlerinde yer veren sanatçılar yetişmiştir. Fransa'da Cornelius Dusart (1660-1704) la başlayan siyasal konulu karikatür kısa zamanda Hollanda ve İngiltere'ye geçmiştir. Savaş yıllarında, sanatçıların düşman ülkenin yönetici ve komutanlarını konu edinmeleriyle dış politika da karikatüre girmiştir. Thomas Rowlandson (1756-1827) ve James Gillray (1757-1815) uzun süre Fransızları ve Napoléon'u konu olarak almışlardır. XVIII. yüzyıl sonlarında örf ve âdet yergileri karikatür sanatında ön sıraya geçmiştir. Bu sanatın gelişmesinde büyük etkileri olmuş karikatüristler İngiliz George Cruikshank (1792-1878), Fransız Honoré Daumier (1808-1879), Charles Philipon (1806-1862) ve Paul Gavarni (1804-1866)dir.

Günümüz Türk karikatüristlerinden örnekler: Turhan (üstte) ve Yalçın Çetin (ortada)'in yazısız karikatürleriyle, Tonguç'un «Minareye Kılıf» adlı karikatürü.

Daumier, konu olarak iç politikayı almış, Paul Gavarni ise daha ince, daha modern bir üslûbu geliştirmiştir. Philipon ise yayımladığı «La Caricature» ve «Charivari» adlı dergilerle bu sanata büyük hizmetlerde bulunmuştur.

İngiltere'de **Punch** (1840), Almanya'da **Fliegende Blaetter** (1844) ve **Kladderatatsch** (1848) XIX. yüzyılın ünlü karikatür dergileridir.

İtalya'da bu sanat XIX. yüzyılın ikinci yarısında gelişmiş, ancak uzun süre Fransız ve Alman çizgilerinin düzeyine varamamıştır. Kiliseye karşı çıkan «Don Pirlone» dergisi belli bir düzeye varabilmiş ilk karikatür yayını olmuştur. Daha sonra yüzyılın sonunda yayımlanan sosyalist eğilimli ilk karikatür dergisi **L'Asino** (1891) bir süre çok tutunmasına rağmen Birinci Dünya Savaşı boyunca savaşa karşı bir tutum gösterdiğinden okurların gözünden düşmüştür.

Günümüzde karikatür, gündelik basında, özellikle özgür ülkelerin basınında, çoğunlukla iç ve dış politikayı, dergilerde ise örf ve âdetleri konu olarak almakta ve gelişmesine ara vermemektedir.

Türkiye'de karikatürün tarihi **Diyojen** dergisine dayanır (1870). Bu ve bundan sonra çıkan on kadar hiciv dergisinde karikatürlerle o devrin yöneticilerine çatılmış, rüşvet ve iltimas eleştirilmiştir.

Daha sonra **Kalem** ve **Cem** (1910) dergileri, karikatüre ve eleştiriye kapalı meşrutiyet devrinin sık sık değişen kabinelerini ve uygulamalarını, sert şekilde eleştirmişlerdir. Karikatürcüler bu dergilerde liberal demokratik düşüncelerini yaymışlardır. Bu dönemin en önemli ve ünlü karikatürcüsü Cem (Cemil)dir. Türkiye karikatüründe I. Dünya Savaşı sonu önemli yer tutar. Karikatürcüler siyasal ve toplumsal karikatürlerle, dergiler ve günlük gazetelerde tek parti yönetimini ve savaş sonrası toplumsal dengesizlikleri kıyasıya eleştirmişlerdir. Özellikle Cemal Nadir Güler'in çizgileri bu dönem Türkiye karikatürüne damgasını vurmuştur.

1950-1960 arası, çok partili demokrasi denemesi Türkiye karikatürü için yeni atılımlar nedeni olmuştur. Yirmiden fazla karikatürcü, çeşitli dergi ve günlük gazetelerde siyasal ve toplumsal eleştirileri en sert biçimde ortaya koymuştur. 1950-1960 arasında karikatür halkın günlük hayatına girmiş, ayrıca uluslararası yarışmalarda dereceler almıştır. Turhan Selçuk bu dönemin en belirgin imzasıdır. Bu dönemin sanatçıları, Semih Balcıoğlu, Yalçın Çetin, Ferruh Doğan, Altan Erbulak,

Bedri Koraman, Mıstık, Eflâtun Nuri, Mim Uykusuz, Nehar Tüblek ve Tonguç'tur.

1960'tan sonra, Türkiye'de karikatürün gelişiminde kısmî bir durgunluk olmuşsa da, daha sonra ülkede gelişen toplumsal olaylara paralel olarak karikatürde de yeni atılımlar yapılmıştır. 1960 sonrasındaysa karikatür toplumsal gelişimlere ışık tutar niteliktedir.

KARİYE

İstanbul'da bir Bizans kilisesi. Asıl adı Kora, Yunancada şehir dışı ya da köy anlamına gelir. Aynı adı taşıyan ve bugün kalıntıları kaybolmuş olan manastır külliyesi inşa edilmiştir. İlk inşası IV. yüzyıla ait olması muhtemel olan bu yapı V. yüzyılda inşa ettirilen Teodosyus surlarıyle şehrin sınırları içine girmiştir. Zamanın tahribine uğrayan kilise Justinianus zamanında Teodor adlı rahip tarafından yeniden yaptırılmış ve 557 yılındaki depremden sonra da Justinianus tarafından bir kere daha inşa ettirilmiştir. VIII. yüzyıl başından IX. yüzyıl ortalarına kadar devam eden ikonaklast devirde imparator Konstantin V. tarafından tahrip ettirilmiş ve sonra yeniden onarılmıştır. Justinianus tarafından yaptırılan inşaatta bir bazilika biçimi verilmiş olan yapı XI. yüzyılın ikinci yarısına kadar zamanın tahribine terk edilmiştir. Ancak imparator Aleksi Komnenus yönetiminin başlarında, imparatorun kaynanası Maria Douania tarafından kilise bugünkü plan biçiminde tekrar inşa ettirilmiştir. Kariye kilisesi XIV. yüzyıl başlarında büyük logotet Teodor Methochites tarafından ele alınarak mükemmel bir şekilde onarılmıştır. Bu arada yapıya bir dış narteks, bir paraklesion ve bir yan koridor eklenmiştir. Aynı dönemde imparator olan Andronikus II.'nin düşmesinden ve yerine Andronikus III.'ün tahta çıkmasından sonra, Methochites sürülmüş ve kiliseye el konulmuştur. Methochites sürgünden döndüğü zaman kilisenin yakınında bulunan sarayının yakıldığını görmüş ve rahip olarak Kariye kilisesine girmiştir. Vasiyeti gereğince de, ölünce kilisenin önüne gömülmüştür.

Bizansın son devri olan Paleologoslar devrinde Kora adı yepyeni bir anlam kazanmış ve kilisenin İsa'yı sembolleştirdiği gibi kutsal hayatın en yüce mevkiini temsil ettiğine de inanılmıştır.

Bugünkü plan şeması itibarıyle Kariye anıtı, iç ve dış narteksleri olan bir esas kubbeli yapıyla, güneyde bir paraklesion ve kuzeyde bir yan koridordan teşekkül etmektedir. Dıştan uzunluk ve genişlik ölçüleri 28 X 28,5 m. dir. Ana apsidinin yanlarında vaftiz ve prothesis hücrelerinin bulunduğu asıl kubbeli mekânın boyutları 15 X 10,5 m.'dir. Bu kubbeli ana mekânla dış narteks yerden belirli bir yüksekliğe kadar mermer levhalarla kaplanmışlardır. Kariye anıtında ana mekânın üstünü örten kubbeden başka, ikisi apsidin iki yanındaki hücrelerin üstünde, ikisi iç narteksin güney ve kuzey kesimlerinde, biri de 29 m. uzunluğundaki paraklesionun ortasında bulunmak üzere beş kubbe daha vardır.

Kariye anıtı duvar yüzeylerini ve kubbelerini kaplayan mozaikler ve fresklerle ün ka-

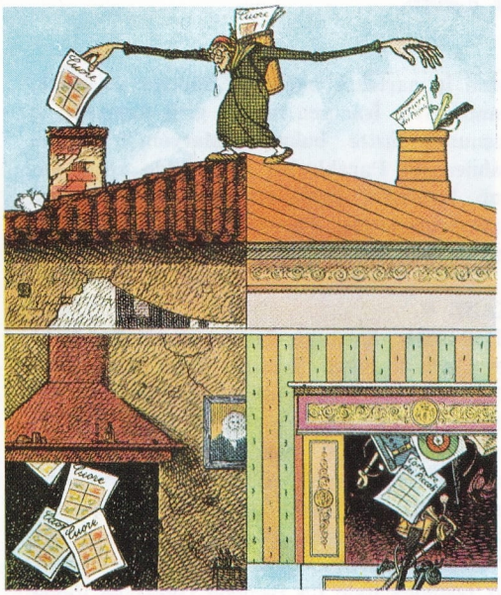

Üstte, soldan sağa: Ratalanga'nın «Eşek» adlı eserinin kapağı (Gabriele Galantara); Yoksul ve Zengin Çocukların Noeli (Giuseppe Scalarini, 1921); «Dağcılar» (Mino Maccari, 1936). Aşağıda, soldan sağda: «İnsan İyidir» (George Grosz). «Dikkat, Kocam Bizi Gözetletiyor» (Albert Dubout); «Küçüklere Yasak» (Ronald Searle).

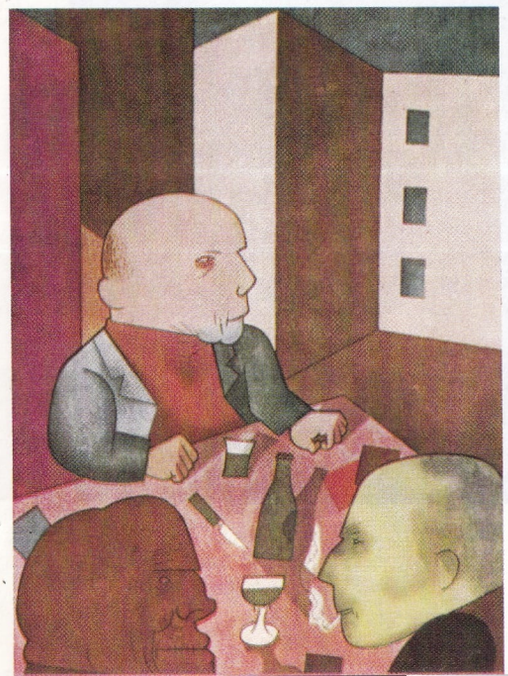

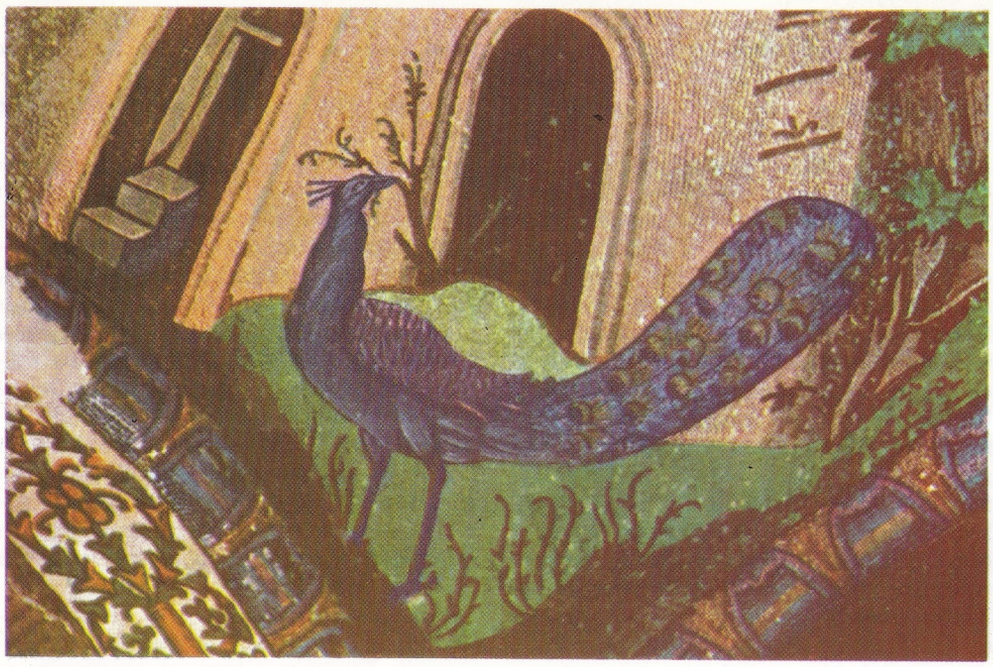

İstanbul'daki Kariye kilisesi mozaiklerinden bir ayrıntı.

zanmıştır. Avrupa Rönesans resmine büyük etkiler sağladığı ileri sürülen bu eserlerin tümü XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde Teodor Methochites tarafından yaptırılmıştır. Sahneler İsa ve Meryem'in hayatlarıyle ilgili olarak İnciller ve apokriflerden alınmıştır. Paraklesion kısmı özellikle fresklere ayrılmıştır.

İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından 29 mayıs 1453'te fethinden sonra bir süre kilise olarak kalan ve Beyazıt II.'nin vezirlerinden Atik Ali Paşa tarafından camiye çevrilen Kariye anıtının fresk ve mozaiklerine dokunulmamış, 1879'da bu eserler temizlenerek üstlerine ince bir sıva tabakası çekilmiştir. Ancak sıva zamanla yer yer dökülmüş ve cumhuriyet devrinde yapının Vakıflar idaresince onarımını, Amerikan Bizans Enstitüsünün onarımları izlemiştir. Mozaik ve freskler bu enstitü tarafından sıva altından bütünüyle çıkarılıp temizlenmiş ve Kariye anıtı Ayasofya Müzesi Müdürlüğüne bağlı bir müze bölümü olarak ziyarete açılmıştır.

Kariye anıtına ek olarak XVIII. yüzyılda Beşirağa'nın yaptırdığı okul ve imaretten de bugün hiç bir iz kalmamıştır.

Kariye anıtının mozaikleri arasında Bizans'ın tarihî kişilerini tasvir edenler vardır ki, bunların başında gelen ve Teodor Metochites'i tahtta oturan İsa'ya kilisenin maketini sunarken gösteren mozaik tablo, kubbeli ana mekânın giriş kapısı üzerinde bulunur. Bu kapının solunda İsa ve Meryem'i çok büyük boyda gösteren Deisis kompozisyonunda figürlerin eteklerinde, rahibe Melani adını taşıyan ve imparator Mihail VIII.'in kızı olan Maria Paleologina ile imparator Aleksi Komnenus'un oğullarından İssac Komnenus'un küçük boyda tasvirleri bulunmaktadır.

Kariye'de İsa ve Meryem'le ilgili olan mozaik ve fresk tasvirlerin en ünlüleri, dış narteksi iç nartekse bağlayan kapının üstündeki pantokrator İsa, ana mekân giriş kapısının iç kısmında üstte bulunan Meryem'in ölümü sahnesi ve Paraklesion bölümünde apsid yarım kubbesini kaplayan Anastasis sahnesi gibi tasvirlerdir. Paraklesion bölümü koyu fon renkleriyle alabildiğine etkilidir.

KARL V.

(1500-1558). Almanya imparatoru (1519-1556) ve Carlo I. adıyle İspanya kralı (1516-1556). Charles Quint (Şarlken) adıyle tanınır. Belçika'nın Gand şehrinde doğdu. 1519'da Alman imparatoru seçildi. İmparatorluğunun sınırları içine İspanya ve sömürgeleri, Avusturya ve Almanya giriyordu. Büyük bir Avrupa imparatorluğu meydana getirmek amacıyle Fransa'yla savaştı. Otuz yıl süren bu savaşlar boyunca ilkin La Bicoque (1522) ve Pavie (1525) savaşlarını kazanarak Fransa kralını esir aldı. Daha sonra Fransa tahtına çıkan François I., Kanunî Sultan Süleyman'dan yardım istedi, Osmanlı imparatorluğunun çıkarlarını da göz önüne alan Kanunî yardımı kabul ederek Macaristan seferine çıktı (1526) Kral Layoş II.'yi yenerek Transilvanya'yı aldı. Bundan sonra Almanya ve İspanya'ya sürekli seferler yapan Kanunî'nin yanında, Barbaros da denizde zaferler kazandı.

François I.'in ölümünden sonra Karl V. Metz'i kuşattı ve Vaucelles antlaşmasını imzaladı (1556). Luther'in çıkışından sonra beliren mezhep kavgaları Karl V.'in durumunu sarstı. Luthercilere vicdan özgürlüğü tanımak zorunda kalarak 1556'da tahttan feragat etti. Ölünceye kadar Yuste manastırında yaşadı.

KARLIDAĞ, ABDULLAH CEVDET

(1869-1932) Türk şair, yazar ve politikacısı. Arapkir'de doğmuştur. Babası Tabur İmamı Hacı Ömer Efendidir. Orta öğrenimini Elaziz Askerî Rüştiyesinde tamamladıktan sonra girdiği Mülkiye Mektebinde bir yıl okuyarak İstanbul Askerî Tıbbiye Okuluna geçti. Tabip yüzbaşı rütbesiyle (1894) Gülhane hastanesinde göz hastalıkları ihtisasına başladı. İlk gençliğinden itibaren yazdığı şiirlerle ve öğrenci hareketlerinde Abdülhamit'in mutlakıyet rejimine karşı eylemlerde bulunduğu için saray hafiye örgütünce izlenenler arasındaydı. 1892 yılında bir süre tutuklanarak önce Trablus Merkez hastanesi göz hekimliğine atandı, dört ay kalede hapsedildi. Daha sonra Fizan'a sürgün gönderileceğini öğrenince Tunus yoluyle önce Paris'e kaçtı, oradan Cenevre'ye geçti. Burada çıkardığı **Osmanlı** adlı gazeteyle Osmanlı yönetimini eleştirdi, gazetenin yayımını kesmesi şartıyle Abdülhamit II. tarafından Viyana elçiliği hekimliğine atandı. Burada Elçiyle çıkan anlaşmazlıklar dolayısıyle yeniden bir kalede tutuklanması kararı üzerine Cenevre'de serbest hayata atıldı; İçtihad basımevini kurarak aynı adı taşıyan dergiyi yayımlamaya başladı. Bir yıl sonra da, beş yıl kalacağı Mısır'a geçti. 1910'da İstanbul'a gelerek ölümüne kadar İçtihad'ın yayımını sürdürdü.

Mütareke yıllarında, Damat Ferit Paşa kabinesinin iktidarda bulunduğu sırada Sıhhiye Umum Müdürlüğünde bulundu.

Abdullah Cevdet, Cumhuriyetten çok önce Latin alfabesinin kabul edilmesini savunmuştu. Doğu ve Batı dillerini bildiği için Shakespeare'in Hamlet, Makbet, Jül Sezar, Kral Lir, Romeo Juliet'i ile Dr. Gustave Le Bon'un bilimsel eserlerini dilimize çevirmiştir. Ömer Hayyam, Alfieri, Byron, Jean-Marie Guyau, Emil Botomy gibi Doğu ve Batı yazarlarından da yaptığı çevirilerin yanı sıra hekimlik konusunda çalışmaları vardır. Şair olarak, yaşadığı dönemin gelişmelerine bir katkıda bulunduğu iddia edilemez.

Abdullah Cevdet Karlıdağ.

Eserleri: Fizyolocya-i Tefekkür (1892), Masumiyet (1896), İki Emel (1897), Fünun ve Felsefe (1906), Gizli Figanlar (Şiirler, 1906), Kahriyat (Şiirler 1906), Mahkeme-i Kübra (1908), İstanbulda Köpekler (1909), Bir Hutbe (1909), Yaşamak Korkusu (1911), Hadd-i Te'dip (1912), Edirne Söğüdünün İçyüzü (1913) Dimağ ve Melekât-ı Akliye'nin Fizyolocya ve Hıfzıssıhhası (1917), Cihan-ı İslâm'a dair bir Nazar-ı Tarihî ve Felsefî (1922), Adab-ı Muaşeret Rehberi (1927), Kafkasyalı Hemşehrilerime, Âmâlığın Sebepleri ve Korunma Çareleri (1931), Karlı Dağdan Ses (Şiirler 1931), Düşünen Musiki (Şiirler 1931). Dozy'den Tarih-i İslâmiyet (Essai sur L'Histoire de L'İslamisme), Schiller'den Giyom Tel (Guillaume Tell), Shakespeare'den Jül Sezar (Julius Caesar), Hamlet, Makbet (Macbeth), Kral Lear (King Lear), Antuan ve Kleopatra (Antony and Cleopatra) önemli bazı çevirileridir.

KARLIOVA
Doğu Anadolu'nun orta Fırat bölümünde Bingöl iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 1 350). Bingöl dağlarının güney-batısında, Murat suyunun bir kolu üzerinde kurulmuştur. Yükseltisi 1940 m.'dir. Bingöl'e 74 km.'lik bir yolla bağlıdır. Kış aylarında, fazla kar yağışı yüzünden çevreyle bağlantısı kesilir.

Karlıova ilçesinin yüzölçümü 1349 km^2., nüfusu 18 307'dir. Merkez bucağından başka Göynük adlı bir bucağı ve 39 köyü vardır. İlçe toprakları Bingöl dağı (3 350 m.)nın batı, Şerafettin dağlarının batı ve kuzey etekleriyle, batıdaki Şeytan dağlarını kapsar. Kışlar çok soğuk geçer. Kar uzun süre yerde kalır. Önemli ormanları yoktur. Dağlık yerlerin bazı kesimleri çalılık ve meşeliktir. Halkın başlıca gelir kaynağı küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine dayanır. Az olarak tahıl da yetiştirilir.

KARLOFÇA ANTLAŞMASI
Osmanlı imparatorluğu ile Almanya, Venedik, Lehistan ve Rusya arasında Karlofça kasabasında yapılan antlaşma. Osmanlı devleti, II. Viyana kuşatması üzerine kutsal bir birlik meydana getiren Hıristiyan devletlerle savaşa girmişti. Düşmanın gücü karşısında bozguna uğrayan Osmanlı ordusu geri çekildi. Osmanlı hükümeti barış isteğinde bulununca, uzun görüşmelerden sonra Tuna ırmağı kıyısındaki Karlofça kasabasında antlaşma imzalandı (1699). Bu antlaşmayla Osmanlı imparatorluğunun Orta Avrupa'ya doğru gelişme hareketi kesinlikle durdurulmuş ve Osmanlı imparatorluğu yayılma durumundan savunma durumuna geçmiş bulunuyordu. Barış görüşmelerine arabulucu olarak katılan İngiliz ve Hollanda hükümetleri Osmanlı hükümetine konferanstan önce antlaşma esaslarını kabataslak ortaya koyan bir protokol imzalatmayı başarmışlar; bu nedenle Osmanlı delegesi Rami Mehmet Efendinin başarılı diplomatik çıkışlarına rağmen Karlofça antlaşması Osmanlı imparatorluğu için ağır bir yenilgi olmuştur.

Antlaşmaya göre Banat (Tamışvar) dışında Macaristan, Güney Slovakya, Erdel (Transilvanya) Almanya'ya bırakılıyor: böylece Macaristan'daki Osmanlı egemenliği sona eriyordu. Venedik, Mora ve İyonya adalarını alıyor; Lehistan Podolya'yı (Güney Lehistan) ele geçiriyordu. Rusya ise Azak ve Rostov'u alarak Kırım'daki Osmanlı egemenliği sarsıyordu.

KARLOFF, BORIS
(1887-1969) İngiliz sinema ve tiyatro oyuncusu. Asıl adı William Henry Pratt'dır. 1909 yılında Amerika'ya yerleşmiştir. Sahne ve perdede değişik karakterleri canlandırmıştır. 1931 yılında çevirdiği Frankenstein filmiyle büyük bir üne kavuşmuştur. Mary Wollstonecraft Shelley'in aynı adı taşıyan eserinden perdeye aktarılan filmin yönetmeni James Whole'du. John Ford ve Howard Hawks gibi ünlü yönetmenlerin eserlerinde de oynamış; fakat daha sonra çevirdiği korku filimleri, Frankenstein kadar ilgi toplamamıştır.

KARLOVY VARY
Çekoslovakya'da, Bohemya'nın batı kesiminde, Ohre ırmağı kıyısında bir şehir (nüfusu 43 000). Almanca adı Karlsbad'tır. Önemli bir turizm merkezi olan Karlovy Vary kaplıcaları, içmeleri ve filim festivaliyle ünlüdür. 1949 yılında düzenlenmeye başlanan filim festivali, 1959 yılından bu yana iki yılda bir yapılmaktadır. Aynı zamanda bir sanayi merkezi olan Karlovy Vary'de en gelişmiş olan sanayi dalları kimya, cam, besin ve makine sanayileridir. 1358 yılında Karl V. tarafından yaptırılan bir şatonun çevresinde doğan Karlovy Vary, 1547 yılında derebeylik merkezi olmuştur.

Karlsbad Buyrultusu: 1819 yılının ağustos ayında Metternich'in başkanlığında toplanan Alman konfederasyonu bakanları, bu buyrultuyla, Avusturya'da ve Avusturya'ya bağlı devletlerde, özgürlük düşüncesi taşıyan ve yayanlara çok ağır cezalar verilmesini kararlaştırmışlardır.

Karlsbad Kongresi: Nazi eğilimli Südet Almanları partisinin kongresi. 25 nisan 1938 tarihinde toplanan kongrede, Çekoslovakya sınırları içinde yaşayan Alman azınlıklarına bağımsızlık verilmesi istenmiştir.

KARLSBAD
(**bkz.** Karlovy Vary)

KARNABAHAR (Brassica aleracea)
İkiçeneklilerin turpgiller familyasından bir bitki. Yaprakları lahana yaprağına benzer. Etlenmiş çiçek sapları ile açılmamış çiçekleri yenir. Karnabit ya da çiçek lahanası da denir. Besleyici, vitamince zengin, lezzetli bir sebzedir. Kışı ılık geçen, toprağı nemli olan kıyı bölgelerinde yetişir. Akdeniz, Ege, Marmara ve Karadeniz kıyılarımız karnabahar ekimine çok elverişlidir. Kesim zamanına göre güzlük karnabahar, kışlık karnabahar, ve mart karnabaharı olmak üzere üç çeşite ayrılır.

Karnabahar fideyle yetiştirilir. Sıcak yerlerde erken dikilen fideler vaktinden önce baş bağlar, güneşin etkisiyle rengi sararır, çiçekleri sertleşir ve besin değerini kaybeder. Günlük dilde «karnabahar» adıyle anılır.

KARNAK
Mısır'ın Tep bölgesindeki tapınaklar toplulu-

Mısır'ın, birçok eski tapınak yıkıntısı bulunan arkeolojik bölgesi Karnak'da «Aslanlı Yol».

Karnak. Seti I. ve Ramses II. zamanlarında yapılan Mısır'ın büyük tanrısı Ammon tapınağının büyük salonu.

ğu. Luksor tapınağının kuzeyindedir. Tapınakların ortasında Orta Krallık devrinde (M.Ö. 2052-1778) yapılmış olan Tanrı Ammon tapınağı yer alır. Bu devirde başa geçen her firavun tapınağa bir katkıda bulunmak istemiş, yapım ve süslemenin ayrı zamanlarda, ayrı kişiler tarafından yapılması sonucu tapınak düzensiz bir şekilde genişlemiştir. Tapınakta en çok dikkati çeken kısım, Seti ve Ramses II. tarafından yaptırılan sütunlu salondur. Ammon tapınağı yanında Ptah, Knonsu, İpet, Montu ve Mut adına yaptırılan tapınaklar yer alır. Mısır'ın bu tarihsel tapınaklar bölgesinde iki kutsal göl de vardır.

KARNAVAL

Hıristiyanların et yemedikleri ve kırk gün süren pehrizden önce yaptıkları şenlikler. Çeşitli yerlerde çeşitli zamanlarda başlayan karnavalların süreleri yapıldıkları bölgelere ve ülkelere göre değişir. Hıristiyanlık öncesi, yani çok Tanrılı dinler geleneklerinin Hıristiyanlığa uygulanmasından başka bir şey olmayan karnavallar, yüzyıllar boyunca bir dinsel şenlik niteliğinde sürdükten sonra, dinle ilişkisi yavaş yavaş zayıflamaya başlamış ve karnaval bir halk şenliği niteliği kazanarak Hıristiyan olmayan bölgelerde de yapılmaya başlanmıştır. Hıristiyan ülkelerinde karnavalların, en önemli dönemi kapanış gününden önceki haftadır. Geleneksel karnaval eğlencelerinin başında kral seçimi, maskeli ve allegorik arabalarla yapılan geçit törenleri, maskeli balolar gelir. Bugün dünyanın hemen bütün Hıristiyan ülkelerinde, özellikle İtalya, Almanya, Belçika, İsviçre, İngiltere, Brezilya, Peru, Bolivya ve Meksika'da, daha çok bir dindışı eğlence havası içinde her yıl karnavallar yapılmaktadır.

KAROLENJLER

Fransa'nın üç krallık soyundan ikincisi. Avrupa tarihinin en ünlü kral soylarından biridir. 207 yıl Fransa krallığı ve 89 yıl Almanya İmparatorluğu tacını taşımış olan bu soyun kurucusu Pépin I.'dir. Landen kontu olan Pépin ve oğulları Fransa'da Merovenj krallık soyu üzerinde «Saray nazırı» sıfatıyle uzun süre egemen olmuştur. Torunlarından Charles Martel yine nazır sıfatıyle Fransa diktatörü olmuştur. Egemenliği sırasında Fransa'ya saldıran Arapları Poitiers'de durdurmuş ve Karolenj soyuna büyük bir onur kazandırmıştır. Yerine geçen oğlu kısa Pépin kendisini Fransa kralı ilân etti (751). Kısa Pépin'den sonra yerine oğlu Charlemagne (Şarlman) geçti. Charlemagne 800 yılında Roma'nın sahipsiz tacını Bizans İmparatorluğundan alarak Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğunu kurdu. Bu imparatorluk bütün Fransa'yı, Orta ve Kuzey İtalya'yı, Korsika'yı, Belçika'yı, Hollanda, Avusturya ve Batı Almanya'yı kapsıyordu.

Karolenjlerin son üyesi olan Othon, 1005 yılında Lorraine dükası olarak ölmüştür. Avrupa kral soylarının birçoğunda Karolenj kanı vardır. Örneğin, İngiltere kraliçesi Elizabeth II. ana tarafından Karolenj soyundan gelmektedir.

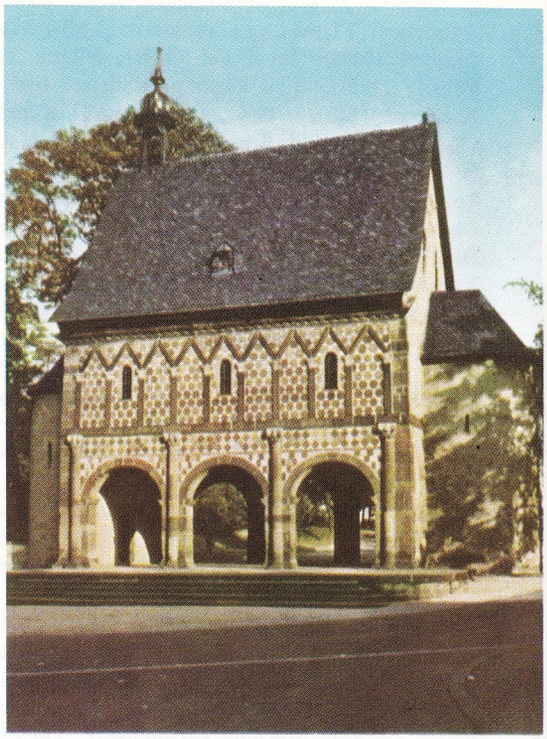

Lorsch manastırında «Krallık Salonu».

Bir Venedik karnavalı. Karnavallar, XIX. yüzyıla kadar halk geleneğinin en canlı yanlarından biri olarak kalmıştır. Günümüzde de birçok ülkede, daha çok bir eğlence havası içinde, her yıl karnavallar yapılmaktadır.

KAROLİN ADALARI

Pasifik'te ekvatorla 5°-10° kuzey paralelleri ve 130°-165° doğu meridyenleri arasında bir takımada. Mikronezya takımı içinde bulunan Karolin adaları, Avustralya'nın kuzey-doğusunda uzanan ve sualtı sıradağının su yüzünde kalan en yüksek tepelerinden meydana gelmiştir. Batı-doğu doğrultusunda 3 000 km.'lik bir yarım daire biçimi göstermektedir. Takımadada 500 kadar ada yeralır. Bunların çoğu mercan adadır. Büyük kısmı ıssızdır. Toplam yüzölçümü 1 197 km².dir. Çoğunluğu Mikronezyalı ırktan olan 55 000 nüfus genellikle daha geniş ve daha verimli olan volkanik adalarda yaşar. Karolin adaları şu bölgelere ayrılır: 1) Batı ucundaki Palau ada-

ları; 488 km². yüzölçümündeki bu bölgenin nüfusu 10 000 kişidir. Volkanik birer ada olan Babelthuap, Arakabesan, Koror, Malakal ve mercan oluşumu olan Urukthapel, Angaur, Peleliu bu bölgede bulunur. 2) Palau adalarının kuzey-doğusundaki Yap adaları; 100 km². üzerinde yayılmış olup nüfusu 7 000 kişidir. Rull, Gagil-Tomil, Map, Rumung bu bölgededir. 3) Doğu Karolinler; 609 km². üzerinde 38 000 kişi yaşayan bu bölge Truk, Ponape, Kusaie gibi volkanik adalarla pek çok sayıda madrepor topluluğundan meydana gelmiştir.

Bellibaşlı gelir kaynakları sedef, balık, kaplumbağa kabuğu, kopra, muz, şekerkamışı, tütün, narenciye, boksit ve değerli kerestedir. 1527 yılında Portekizliler tarafından bulunan takımada 1686'da İspanyolların eline geçmiş ve adalardan biri İspanya kralı Carlos II.'nin adını almıştır. Sonradan bu ad takımadanın tümüne verilmiştir. 1899'da Almanların egemenliğine geçen Karolin adaları 1920'de Milletler Cemiyeti tarafından Japonya'nın mandası altına verilmiştir. Japonlar, adaları İkinci Dünya Savaşı boyunca Büyük Okyanustaki savaş hareketlerinde üs olarak kullanmışlardır. 1944 yılında Amerikan birliklerince Japonlardan alınan adalar bugün Amerika Birleşik Devletlerinin yönetimi altındadır.

KARPAT DAĞLARI

Orta Avrupa'da bir dağ sırası. Morava ve Tuna'nın birleştiği noktanın altında, ırmağın kuzeyinden başlayarak, Transilvanya platosu ve Macaristan yaylasında bir yay çizerler, 1 500 km.'lik uzunlukta ve 12-80 km. arası bir genişlikte yayılırlar. Polonya, Çekoslovakya, Romanya, S.S.C.B. topraklarında uzanırlar.

Alp sıraları gibi, Karpatlar da Alp tipi kıvrımlara dahildirler. Alplerdeki yay şeklinde tepeler ve tepelerdeki köy hayatı Karpatlarda da göze çarpar. Ancak, Alplerden daha alçaktırlar. En yüksek nokta Tatra dağıdır (1 655 m.). Tepeler ve yamaçlar otluklardan çok, geniş ormanlarla örtülüdür. Yükseklik, buzul oluşumuna imkân vermeyecek kadar azdır.

Karpatlar, orta Alp kitlelerini andıran billûrlu bir iç kısımla, dirençsiz ve ayrı cins maddelerden oluşmuş bir dış kısımdan meydana gelmişlerdir. Kireç oranı çok düşüktür; kireçli kısımlar, yumuşak kayaların yıpranmasıyle diş diş yükselirler. Karpatlar, ikinci zamanın sonundan, üçüncü zamanın sonuna kadar çeşitli kıvrılma evreleri geçirmiştir. Yayın iç kısımlarında birçok çöküntüler meydana gelmiştir.

Ukrayna'daki daralma, kuzey-batıdaki Slovak-Polonya Karpatlarını, güney-doğudaki Romanya Karpatlarından ayırır. Slovak-Polonya Karpatları kireçli, billûrlu ya da uzunlamasına kesitlerle ayrılmış, dağ çemberlerinden meydana gelmiştir. Bu dağların en yükseği olan Tatra'nın zirvesinde, buzul gölleri yer alır. Ormanlar, güneye doğru, bağlarla kaplı yörelerde son bulurlar. Romanya Karpatları, 400-500 m.'lik tepeler halinde, geniş Transilvanya havzasını çevreler.

Üstü ormanlarla kaplı olan bu dağ sıraları, bol miktarda nem toplar ve birçok akarsuyun varlığını sağlar. Tiza ve kolları Karpat çemberinin iç yamaçlarından doğar. Vistül ırmağı ve Galiçya'yı sulayan sağ kolları, Dniester ırmağı ve Bukovina'dan geçen sol kolları, Prut ve Siret ırmakları, Tuna'nın Moldavya kolları, kaynaklarını Karpat sıralarının dış yamaçlarından alırlar. Bu akarsular, dağ kitleleri arasında geçit açarlar. Özellikle güneyde yer alan geçitlere demiryolu, çağlayanların üzerine de hidroelektrik santralları kurulmuştur.

Dağlarda demir, altın ve özellikle linyit yatakları yer alır. Dağ çemberinin dış kısmındaki yamaçlarda, Ukrayna (Borislav), Moldavya ve Valaşi'deki (Ploesti ve Pitesti) petrol kuyuları ve Transilvanya havzasındaki tabiî gaz işletilmektedir.

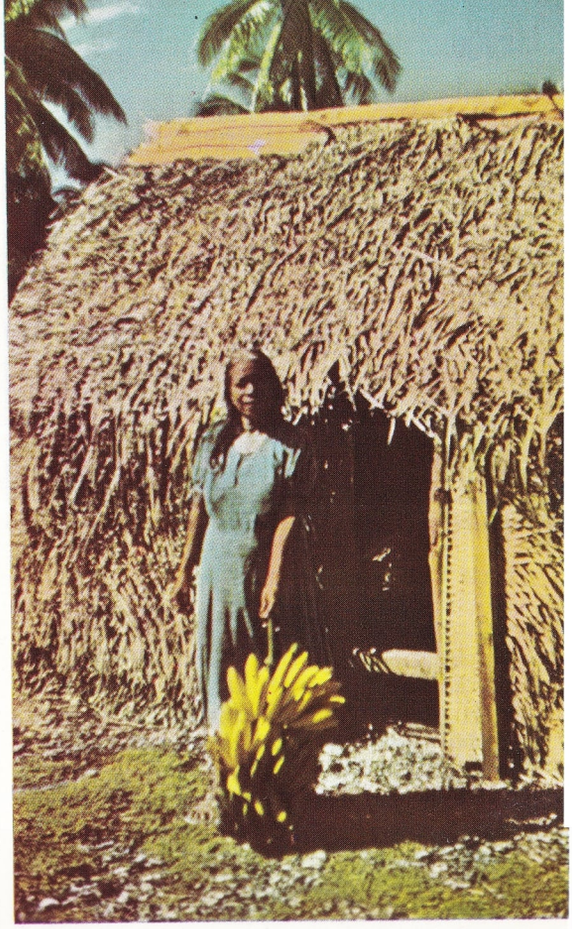

Karolin adaları. Tobi adasından bir yerli kadın. Muz tarımı da halkın belli başlı geçim kaynaklarından biridir.

Karpat dağlarının Romanya sınırları içinde kalan «Moldavya Karpatları» adlı kesiminde aşınmayla oluşmuş kayalıklar.

KARPİT

(**bkz.** Kalsiyum)

KARPUZ (Citrullus vulgaris)

Kabakgiller familyasından bir meyve. Gövdesi sürünücüdür, sülükleriyle yere tutunur. Yaprakları el damarlıdır. Çiçekleri kabak gibi tek cinslidir. Meyveleri alaca yeşil, sert kabuklu ve iridir. Meyvenin içi kırmızıdır, siyah ya da kırmızı çekirdekleri vardır. Bazı türlerin içi sarıdır. Memleketimizde yetiştirilen karpuzun çeşitli türleri vardır: Tekirdağ karpuzu; ince kabuklu, kırmızı etli, tatlı, ufak bir karpuzdur. Yenidünya karpuzu; gevrek, çok tatlı bir karpuzdur. Bursa çevresinde yetişir. 9-10 kg. ağırlığında olanları vardır. Diyarbakır karpuzu; 30-40 kg. ağır-

Kars kalesinden bir görünüş.

lığında büyük bir karpuz türüdür. Çekirdekleri kırmızıdır. Lezzetli değildir. Dicle civarında yetişir. Taşköprü karpuzu; çekirdekleri siyahtır. Vaşington karpuzu; iri kalın kabukludur.

Karpuz ılık-sıcak yerlerde yetişir. Kumlukilli toprakları sever. Güvercin ve kümes hayvanlarının gübresi verilerek daha iyi ürün alınabilir.

KARS

Doğu Anadolu bölgesinde il merkezi şehir (nüfusu 41 376). Erzurum-Kars platosunun doğusunda, yüksek bir düzlükten geçen Kars çayı vadisinde kurulmuştur. Erzurum'a karayoluyle 227 km. uzaklıktadır. Ayrıca Erzurum'u Kafkasya'ya bağlayan demiryolu da buradan geçer. Şehir, eski ve yeni olmak üzere iki kısma ayrılır. Şehrin eski kısmı Kars çayı vadisi boyunda yer alır. Bu kısmın esas çekirdeği, eski Kars kalesi içinde yer alan Kaleiçi mahallesidir. Doğu yönünden Bayrampaşa kapısı ile aynı adı taşıyan eski bir mahalleye açılır. Batıda ise Kars çayı üzerindeki Taşköprü yanında Sukapısı bulunur; bunun da eşiğinde aynı adı taşıyan eski bir mahalle vardır. Eski Kars, Ortakapı vasıtasıyle Yeni Kars'la birleşir.

Şehir, imar planına uygun olarak güneye doğru genişlemiş, bayındır bir hale gelmiştir. Eski kısım bakımsız bir haldedir. Yeni şehir ise modern taş binalar ve geniş caddelerle süslenmiştir.

Resmî binalar şehrin en önemli caddesi olan Karadağ ve Ordu caddelerinin birleştiği alanda bulunur. Kars çayı kısmında un fabrikası ve değirmenler, demiryoluna yakın yerde de süttozu fabrikası vardır.

Kars şehrinin tarihi çok eskidir. İlk adı Khorzena ya da Khorsa'dır. Şehir, 1064'te Selçukluların eline geçti. XIII. yüzyılda Moğolların istilâsına uğradı. Kanunî Süleyman devrinde de Osmanlıların eline geçti. 1828, 1855, 1878'de olmak üzere üç kez Rusların eline geçti. 1878'den 1918'e kadar Rus işgalinde kalan Kars, 1918 Gümrü antlaşmasıyle anayurda kavuşmuş, I. Dünya Savaşından sonra bir aralık Ermenilerin eline geçmiş, 30 ekim 1920'de Türk kuvvetleri tarafından geri alınmış, 16 mayıs 1921 Moskova, 13 ekim 1921 Kars antlaşmalarıyle, sınırlarımız içinde kalmıştır.

Kars şehri tarihî eserler bakımından oldukça zengindir. Fakat Rus savaş ve istilâları Türk anıtlarının çoğunu tahrip etmiştir. Kars şehrinin başlıca camileri: Evliya camii, Ulucami ve Kümbet camiidir. Kümbet camii X. yüzyılda yaptırılmış bir kiliseden 1579'da camiye çevrilmiştir.

Kars'ın en önemli tarihî anıtı Kars kalesidir. İlk yapısı çok eski olan bu kale Selçuklular devrinde yeniden yapılmış, Murat III. zamanında hemen hemen yenibaştan inşa edilmiştir. İç ve dış kalede 220 burç ve kule vardır. Kale, şehrin kuzeyinde vadiye hâkim dik yamaçlı bir tepe üzerinde kurulmuştur. Bunlardan başka Kars suyunun üzerindeki Taşköprü, İlbeyi ve Cuma hamamları şehrin diğer tarihî anıtlarıdır.

Kars ili, Doğu Anadolu bölgesinin Erzurum-Kars bölümünde yer alır. Kuzeyden ve doğudan Sovyetler Birliğiyle sınırlıdır. Arpa çayı ve Aras doğuda sınır çizgisi olur. Güneyinde Ağrı ili, batısında Artvin ve Erzurum illeri bulunur. İlin yüzölçümü 18 557 km^2., nüfusu 606 313'tür. Merkez ilçesinden başka: Aralık, Ardahan, Arpaçay, Çıldır, Digor, Göle, Hanak, Iğdır, Kağızman, Posof, Sarıkamış, Selim, Susuz, Tuzluca olmak üzere 14 ilçesi ve 780 köyü vardır.

Kars ili topraklarının kuzey kesimleri az engebeli yayla görünüşündedir. Buraya Ardahan yaylası denir. İlin güney kesiminde Aras ırmağı boyunca ovalar uzanır. Bu ovalar kuzey ve güneyden yüksek dağlarla çevrilidir. Bu dağların en önemlileri Aras güneyindeki Aşağıdağ ile Perili dağdır. İlin orta kesimlerinde de yükseltisi 3 000 m.'yi aşan dağlara rastlanır. En önemlileri Çıldır gölünün batısındaki Kısır dağı (3 192 m.) ile Göle'nin güneyindeki Allahüekber dağı (3 123 m.) dır.

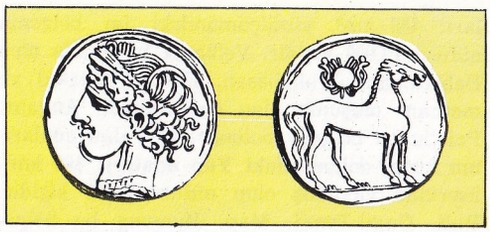

M.Ö. III. yüzyıla ait olduğu sanılan Kartaca parası.

Kars ilinde pek şiddetli bir kara iklimi hüküm sürer. Kışlar çok soğuk ve sürekli olur. Kars şehrinde ocak ortalaması -12°C dir Şimdiye kadar kaydedilen en düşük sıcaklıl -39°C dir. Yazlar kısa ve geceleri serin geçer. Temmuz ayının ortalama sıcaklığı 17°4 tür. Yağışlar en çok yazın düşer (yıllık ortalama 535 mm.).

Iğdır ovasının iklimi ilin öbür kesimlerinden farklıdır. Burada yazlar sıcak geçer (ortalama 25°8, en fazla 39°6). Kışlar oldukça soğuktur (ortalama-3°4, en düşük -30°3).

Kars ilinin başlıca akarsuları kuzeyde Kuruçay, güneyde Aras, orta kesimde de Arpaçayı'dır. Gölleri: Çıldır ve Azap gölleridir. Azap gölünün bir kısmı Sovyet Rusya toprakları içinde kalır.

Kuzeydeki yaylalarda doğal bitki örtüsü çayırlardır. Dağlık bölgelerin yalnız Sarıkamış çevresi ormanlıktır. Bu ormanlar tamamen sarıçam ağaçlarından oluşan güzel bir ağaç topluluğudur.

Kars ilinin ekonomik hayatı tarım ve hayvancılığa dayanır. Tahıl ürünleri arasında en çok buğday ve arpa ekilir. Iğdır ovası Kars'ın pamuk tarlasıdır. Kış sebzesi olarak lahana ve şalgam yetiştirilir. Aras vadisinde, Kağızman'da çeşitli meyveler yetişir. Iğdır'da da meyvecilik çok çeşitlidir. Çayır ve otlakların genişliği hayvancılığı geliştirmiştir.

Kars. Kaleden bir görünüş.

Kars'ta ineklerin (Göle ya da Ardahan soyu) sütlerini işleyen bir süttozu fabrikası vardır.

KARŞIYAKA
İzmir iline bağlı ilçe merkezi şehir (nüfusu 82 574). Burası gerçekte İzmir'in en önemli banliyösüdür. İzmir körfezinin kuzey-batısında dar bir şerit halinde uzanır. İzmir-Manisa demiryolu üzerinde bir istasyonu vardır. Eskiden olduğu gibi bugün de İzmir'in bir yazlığı durumundadır. Kıyı boyunca uzanan geniş caddeleri üzerinde gazinolar yer alır.

Karşıyaka'nın evleri çoğunlukla bahçelidir. Karşıyaka ile İzmir arasında küçük tersaneler, akaryakıt tesisleri ve bazı fabrikalar vardır.

Karşıyaka ilçe topraklarının yüzölçümü 97 km^2., nüfusu 96 344'tür. İlçenin 6 köyü vardır. Bunlardan biri askerî hava üssünün bulunduğu Büyük Çiğli'dir (nüfusu 8 700).

İlçe toprakları, İzmir körfezinin kuzeyini kuşatan Yamanlar dağı (1 075 m.) nın yamaç ve etekleriyle, kıyıdaki küçük bir ovayı kapsar.

KARTACA
Fenikelilerin Kuzey Afrika kıyısında, bugünkü Tunus şehrinin yakınlarında kurdukları koloni. Tarihçi Timeos'a göre Kartaca'nın kuruluş tarihi M.Ö. 814'tür.

Şehrin batıya yönelen gemiciler için uygun coğrafî konumu, geniş ve güvenilir doğal limanları bulunması, kalesinin çok sağlam olması, Kartaca'nın kısa süre içinde gelişerek önemli ve büyük bir ticaret merkezi haline gelmesini sağlayan başlıca nedenlerdir. Bu Fenike şehrinin özelliği, ticaret gemileri için dikdörtgen, savaş gemileri için yuvarlak olmak üzere iki kısımdan meydana gelen bir limana sahip olmasıydı, M.Ö. VII. yüzyıldan başlayarak, güçlü savaş filosu sayesinde, Kartaca Batı Akdeniz'e egemen olmuştur. İlk olarak komşusu olan Afrika kavimlerini kendisine bağlayan Kartaca, daha sonra Afrika'daki öteki Fenike kolonilerini kendi yönetiminde bir birlik kurmaya zorlamış, daha sonra Fenike'nin İspanya ve Akdeniz adalarındaki başka kolonilerini egemenliği altına almıştır. M.Ö. VI. yüzyıldan başlayarak, Kartaca önce Yunanlılarla, daha sonra da Romalılarla çatışmaya başlamıştır. M.Ö. 540 yılında Yunanlılar Korsika ve Sardinya'yı Kartaca'ya bırakmak zorunda kalmışlardır. Kartacalılar daha sonra Sicilya'daki Yunanlılarla savaşmışlardır.

Kartacalılar ticarî ve stratejik önemi büyük olan Sicilya'yı ele geçirmek için ilk denemeyi M.Ö. 480 tarihinde yapmışlar, adanın bazı bölümlerine yerleşmişlerdir. Bu tarihten başlayarak, iki yüzyıl boyunca Kartacalılarla Yunanlılar Sicilya'ya tek başlarına sahip olmak için sürekli olarak savaşmışlar; fakat taraflardan hiç biri adaya tek başına egemen olamamıştır. Kartacalılar adanın batı kısmında yerleşerek burada Solunto, Mozia ve Panormo (Palermo) şehirlerini kurmuşlar; Yunanlılar ise güçlü bir kale olan Siracusa'da oturmuşlar ve Kartacalıların saldırısına başarıyla karşı koymuşlardır. Kartacalıların Sicilya adasına yerleşmeleri Roma ile çatışmaları sonucunu doğurmuştur. Özellikle III. yüzyılda Roma'nın güçlenmesi, iki ülkenin Akdeniz egemenliği için çatışmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. M.Ö. 264 yılında 120 yıl sürecek olan Pön savaşları başlamıştır. Eskiçağda iki ulus ve iki yayılma ihtirası arasındaki çatışmaların en korkuncu olan bu savaşlarda Kartacalı Annibal başarılar kazanmış, ancak çatışma M.Ö. 146 yılında Kartaca'nın kesin yenilgisiyle sonuçlanmıştır.

M.Ö. 44 yılında Caesar Kartaca'da bir Roma kolonisi kurmuş, bu şehir Afrika'nın en zengin şehri ve imparatorluk çağında da ünlü bir sanayi ve kültür merkezi olmuştur. Vandalların eline geçen şehir 439 tarihinde Belisarius tarafından Bizans imparatorluğu sınırları içine katılmış, 695 yılında Arap egemenliği altına girdikten sonra gerilemiş, limanları kullanılmaz hale gelmiştir. Askerî alandaki kuvvetine ve önderlerinin dehasına rağmen Kartaca daima ticarete önem vermiş, güçlü bir imparatorluk kurmaktan çok, ulusları ticarî bakımdan sömürmek amacını gütmüştür.

Kartaca'da Roma açıkhava tiyatrosu. Sütun, burada Settimio Severo zamanında işkence edilen «Perpetua» ve «Felicita» adlı azizeler için dikilmiştir. Şehrin bir odeonu ile bir de tiyatrosu vardı (M.S. II. yüzyıl).

KARTAL
(bkz. İstanbul).

KARTALGİLLER (Falconidae)
Omurgalı hayvanlardan kuşlar sınıfının gündüz yırtıcıları alttakımına giren bir familyası. Kuvvetli ve yarık gagalı kuşlardır. Baş-

Bir kartal başı.

ları orta irilikte ve bütünü tüylerle örtülüdür. Kanatları yuvarlak, kuyrukları uzun ve geniş, pençeleri kuvvetlidir. 100'ü aşan türleriyle dünyanın çeşitli bölgelerine yayılmışlardır. Kuzey Afrika, Ön, Orta ve Doğu Asya ile Anadolu'nun yüksek dağlarında yaşayan kaya kartalı (Aquila chrysaetus) familyanın en gösterişli türüdür. 80-95 cm. uzunluğundadır. Sırtı koyu kahverengi, kanatları karadır. Kanat üzerinde sarı ak lekeler de vardır. Uzunluğu 58-64 cm. olan kanatları açıldığı zaman 2 m.'yi bulur. Havadan avının üzerine büyük bir hızla iner. Tavşan, yer sincabı, küçük kuzu ve hindilere saldırır. Yüksek ağaçlara ve kayalara yaptıkları yuvalarında 3-5 yumurta bulunur. Yavrular ağır gelişirler. Orta Asya'da, yavru kartallar eğitilerek tilki ve ceylan avında kullanılırlar. Kanada kartalı (A. canadensis), büyük bağırgan kartal (A. pomarina), şah kartal (A. heliaca), yılan kartalı (circaetus gallicus), kızıl doğan (c. cyaneus), doğan (falco peregrinus), kerkenez (F. tinnunculus), kara çaylak (milvus migrans), şahin (Buteo buteo), atmaca (Accipiter nisus), çakırkuşu (A. gentilis) kartalgillerin iyi bilinen türleridir.

KARTOGRAFYA
(**bkz.** Haritacılık)

KAS
Kasılma özelliğine sahip olup vücudun çeşitli kısımlarının hareketini sağlayan organlar. Hareket sağlama görevi dışında, kasların glüsid metabolizmasındaki etkileri de büyüktür; ayrıca vücut sıcaklığının düzenlenmesine de önemli ölçüde katkıda bulunurlar.

Kaslar çizgili kas ve yalız (düz) kas olmak üzere ikiye ayrılırlar. Çizgili kaslar istemli kas adını da alır; bunlara bilim dili dışında «et» adı verilir. Çizgili kaslar uzunlamasına ve enlemesine çizgili liflerden meydana gelmiştir. Yalız kasların lifleriyse yalnız uzunlamasına çizgilidir. Bunlar ciğer, bağırsak vb. gibi iç organlarda, damarların çeperlerinde bulunur. Bunların hareketi nörovejetatif sistemin hareketleriyle düzenlenir. Bundan ötürü de çizgili kasların tersine istemsiz kas adını taşırlar. Miyokard adı verilen kalp kası bunlardan ayrı bir dokuya sahiptir. Çizgili kaslar kendilerini meydana getiren liflerin çoğunluğuna göre kırmızı ya da beyaz olabilirler. Beyaz lifler kırmızı liflere oranla daha çabuk kasılırlar.

İnsanda kaslar kırmızı kas türündendir. Kas'a bu rengi veren, yapı bakımından hemoglobine benzer solunumsal bir boya olan miyoglobin maddesidir. Sistematik anatomi bilimi insan vücudunda 500 kadar kas bulunduğunu kabul etmektedir. Bunlar vücut ağırlığının %40'ına eşittir.

Her kasta «kas karnı» denen etkin bir kısımla, kemiğin içine giren bir birleştirici kısım vardır. Kas karnı kas liflerinden meydana gelir. Birleştirici kısım ise kiriş ya da kaszarından yapılmıştır. Kaslar biçimlerine göre uzun, geniş ve kısa olarak üçe ayrılır. Çember biçimi kaslar da vardır. Boyundaki digastrik kas gibi bazıları da, birbiri üzerine konmuş iki kas karnına sahiptir. Deri tabakalarının iç taraftaki yüzü üzerinde bulunabilen tüylü kaslar da ayrı bir grup meydana getirirler; insanda bunlar başın, yüzün ve boynun bazı kesimlerinde bulunur ve «mimik» denen yüz anlatımı hareketlerini yaparlar. Kas liflerinin uzunluğu bir iki mikron ile birkaç santimetre arasında değişir. Her kas lifinin uç taraflarında, kas zarına dayanmış birçok çekirdek bulunur. Lifin bütünü miyofibril adı verilen uzunlamasına dizilmiş ipliğimsi maddelerin sıkışmasından ortaya çıkmıştır. Miyofibriller bir dizisi açık renk, bir dizisi koyu renk olmak üzere enine çizgiler gösterir. Miyofibrillerin bileşiminde en önemli madde aktomiyosindir. Aktomiyosin, enzim görevinde bir proteinler topluluğudur ve bir dizi biyokimyasal oluşma sonucunda yapısını değiştirebilir. Bu yapı değişmeleri için gerekli olan enerjiyi kaslardaki glikoz yapan maddenin ayrışımı sonunda açığa çıkan glikozit sağlar. Aktomiyosinin yapısal kasılması miyofibrillerin kasılmasını, bu da kas liflerinin kasılmasını doğurur. Olayın biyokimyasal temeli, kasa kimyasal enerjiyi devinsel enerjiye dönüştüren bir makine niteliği vermektedir. Kas liflerinin fizyolojik dürtüsü sinirsel kaynaklıdır; her sinir lifi ucu, her biri bir kas lifine yönelen birkaç dala ayrılır. Bu dallar, dürtüleri, hareket levhası denen özel bir aygıtla iletirler. Kas içinde sinir dürtüsüne bağlı olarak ortaya çıkan biyokimyasal olayların yanıbaşında ısı ve elektrik akımları da meydana gelir. Öteki dokuları etkileyen durumlar karşısında, yani iltihap, dolaşım bozuklukları, çeşitli düzensizlikler vb. gibi durumlarda, kaslar da etkilenir. Ayrıca kendilerine özgü hastalıkları da vardır. Sinir-kas geçişmelerindeki bozukluklar felce kadar giden çeşitli hastalıklar yapabilir.

Kas teli hücrelerinin büyütülmüş fotoğrafları. Solda: Düz kas dokusunun lif hücreleri: Hücre çekirdekleri görülüyor. Sağda: Çizgili kas lifleri: Çapraz lif hücreleri ve lif hücresine göre yatay durumda olan bir çekirdek görülmektedir.

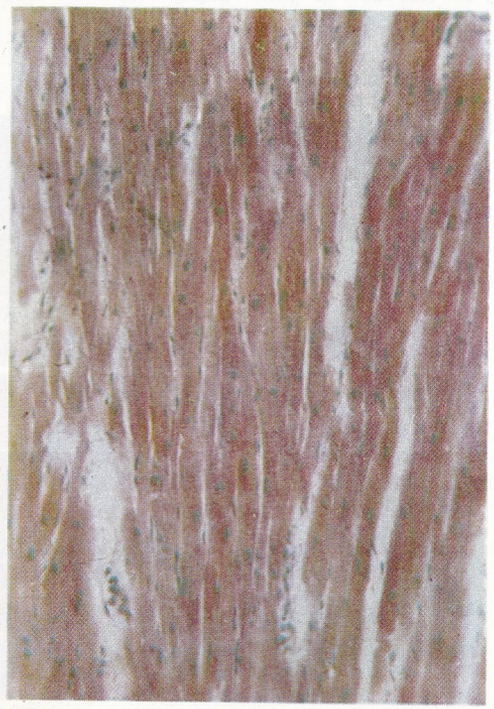

KASABA
(**bkz.** Turgutlu)

KASAP, TEODOR
(**bkz.** Teodor Kasap)

KASAVUBU, JOSEPH
(1910-) Kongolu devlet adamı. Léopoldville (Kinşasa) de doğmuştur. Öğretmenlik ve gazetecilik yaptıktan ve belediye başkanlığı gibi görevlerde bulunduktan sonra, 1959 yılında tutuklanarak iki ay hapis yatmış; Lumumba'nın önderlik ettiği Kongo Ulusal Hareketine katılmış, 1960 yılında cumhuriyet ilân edildikten sonra, cumhurbaşkanı seçilmiştir. Daha sonra Mobutu'yla anlaşarak sömürgeciliğe karşı bir politika izleyen Lumumba hükümetini deviren Kasavubu, başbakan Lumumba'nın öldürülmesi olayının da suçlularından biridir. 1965 yılında Mobutu tarafından görevinden uzaklaştırılmıştır.

KASIM, ABDÜLKERİM
(1914-1963) Iraklı general, devlet adamı. Orta ve lise öğrenimini Bağdat'ta gördü. Irak Askerî okulunu bitirdi (1934). 1940 yılında girdiği Kurmay okulunu da bitiren (1942) Kasım, kendisine meslek olarak seçtiği askerlikte hızla ilerledi ve genç yaşta çeşitli komutanlıklarda bulundu. 1948'deki Filistin seferine Irak ordu komutan yardımcısı olarak katıldı. 1958'de bir darbe yaparak, hükümeti ve krallığı devirdi, cumhuriyeti ilân etti. Ye-

İNSAN VÜCUDUNUN KASLARI

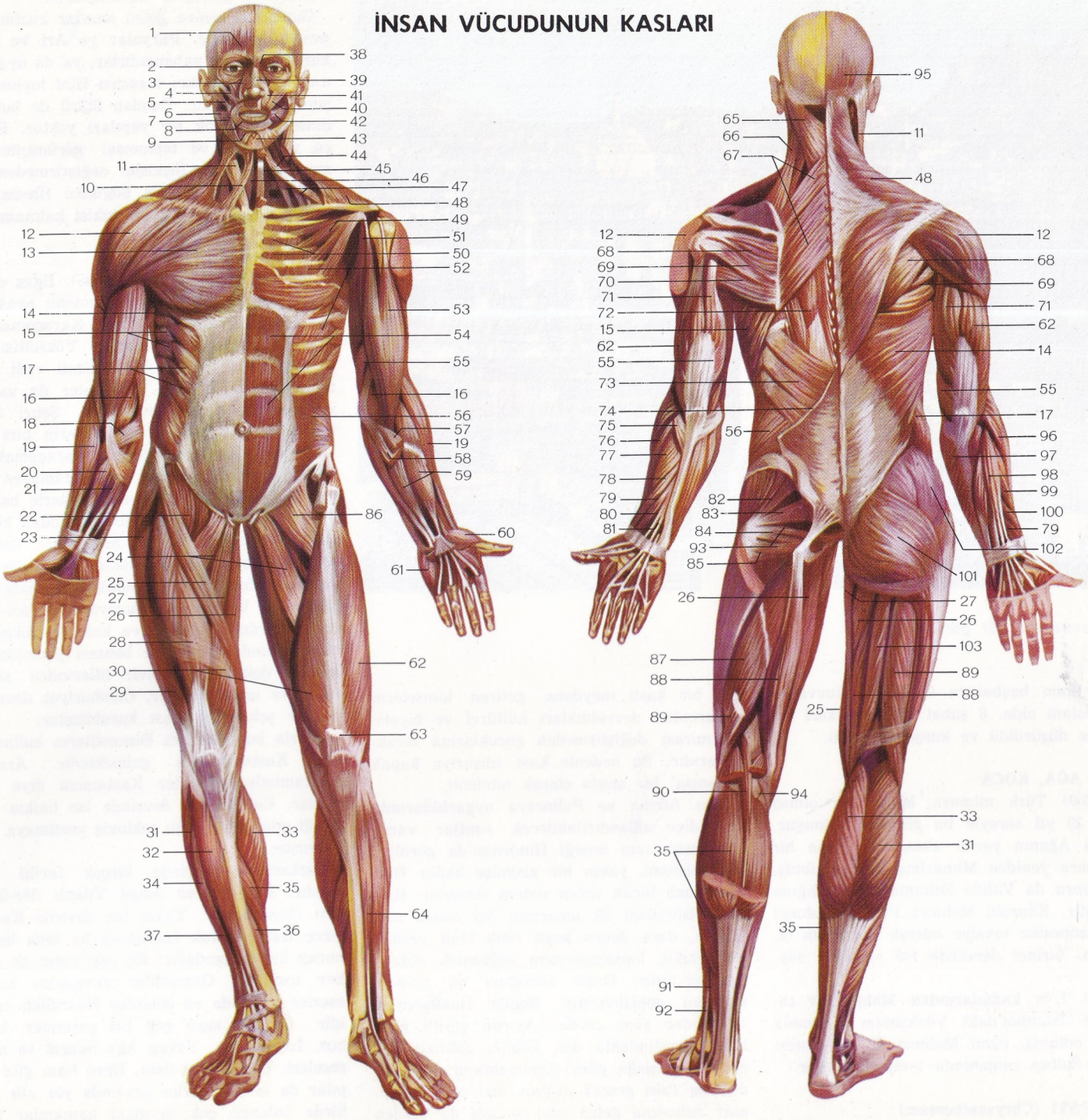

1) Alın kası. 2) Gözkapaklarının çevre kası. 3) Burun kası. 4) Elmacık küçük kası. 5) Elmacık büyük kası. 6) Güldürücü kas. 7) Ağız büzücü kas. 8) Ağzın çevre kası. 9) Çenenin dörtgen kası. 10) Boyun deri kası. 11) Sterno-kloido mastoid kası. 12) Deltoid kas. 13) Göğüs büyük kası. 14) Sırt yan kası. 15) Büyük dişli. 16) Kol kası. 17) Yuvarlak ronator kas. 18) Yuvarlak pronator kas. 19) Brakioradial kas. 20) Bileğin fleksor dış kası. 21) Aya uzun kası. 22) Psoas kası. 23) Fascia latanın gerici kası. 24) Orta uzaklaştırıcı kas. 25) Terzi kası. 26) Büyük yaklaştırıcı kas. 27) İç doğru kas. 28) Uyluk dörtbaşlısı. 29) Uyluk dörtbaşlısı, yan bölümü. 30) Uyluk dörtbaşlısı, orta bölümü. 31) Yan baldır kası. 32) Bacak ön kası. 33) İkiz baldır kası. 34) Uzun fibula kası. 35) Soleus kası. 36) Parmağın uzun fleksor kası. 37) Parmağın uzun ekstensor kası. 38) Piramit kası. 39) Burun kası. 40) Kanin kası. 41) Burun kası. 42) Üfürten kas. 43) Çene ucu kası. 44) Kürek kemiği-dil kemiği kası. 45) Sternum-tiroit kası. 46) Sternum-dil kemiği kası. 47) Skalen kası. 48) Trapez kas. 49) Küçük göğüs kası. 50) Kaburgalararası iç kası. 51) Korakobrakial kas. 52) Kaburgalararası dış kası. 53) Pazı kası. 54) Karın doğru kası. 55) Kol uçbaşlısı. 56) Karın dış eğik kası. 57) Bileğin fleksor dış kası. 58) Aya uzun kası kesiti. 59) Yüzey parmak fleksor kası. 60) El başparmağının kısa uzaklaştırıcı kası. 61) El küçük parmağının kısa uzaklaştırıcı kası. 62) Ayak üçbaşlısı. 63) Dizkapağı kirişi. 64) Ayak parmaklarının uzun ekstensor kası. 65) Splenius kası. 66) Kürekkemiği kaldırıcı kası. 67) Büyük ve küçük romboid kası. 68) Dikenaltı kası. 69) Küçük yuvarlak kas. 70) Büyük yuvarlak kas. 71) Kol üçbaşlısı, uzun yanı. 72) Uzun sırt kası. 73) Küçük disli. 74) Sırt yan kasının kesiti. 75) Dirsek kası. 76) Bileğin kısa ekstensor kası. 77) Supinator kas. 78) El başparmağının uzaklaştırıcı kası. 79) El başparmağının kısa uzaklaştırıcı kası. 80) El başparmağının ekstensor kası. 81) Beşinci parmak ekstensor kası. 82) İlye küçük kası. 83) Piramit kas. 84) İç obturator kas. 85) Uyluk dörtbaşlısı. 86) Taraksı kas. 87) Baldır iki başlısı, kısa yanı. 88) Yarızar kas. 89) Baldır ikibaşlısı, uzun yanı. 90) Plantaris kası. 91) Ayak başparmağının uzun fleksor kası. 92) Kısa fibula kası. 93) İkizler. 94) Dizardı kası. 95) Kafaüstü kası. 96) Bilek yan ekstensor kası. 97) Bilek fleksor kası. 98) El parmaklarının ana ekstensor kası. 99) Bilek yan kısa ekstensor kası. 100) El başparmağının uzaklaştırıcı kası. 101) İlye büyük kası. 102) İlye orta kası. 103) Yarı kiris kas.

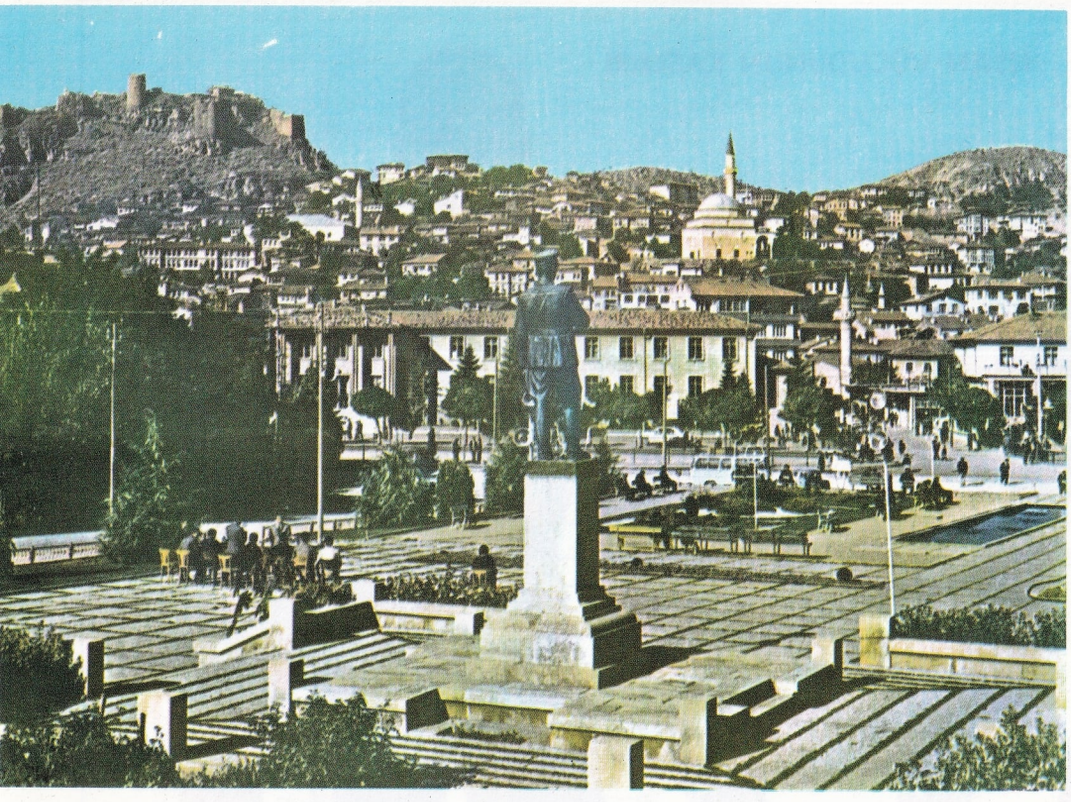

Kastamonu'dan bir görünüş.

ni yönetimin başbakanı ve silâhlı kuvvetler başkomutanı oldu. 8 şubat 1963'te askerî bir darbeyle düşürüldü ve kurşuna dizildi.

KASIM AĞA, KOCA
(? -1659) Türk mimarı. Mimarbaşı olmuş (1622), 20 yıl süreyle bu görevde kalmıştır. Mustafa Ağanın yerini almasından kısa bir süre sonra yeniden Mimarbaşılığa getirilmiş, daha sonra da Valide Sultanın kethüdalığına atanmıştır. Köprülü Mehmet Paşayı Mehmet IV.'ün annesine tavsiye ederek sadrazam olmasında, birinci derecede rol oynadığı söylenir.

Ahmet I.'in kadınlarından Mahpeyker tarafından İstanbul'daki Yenicamiin yapımına memur edilmiş, cami Mehmet IV.'ün annesi Turhan Sultan zamanında tamamlanmıştır.

KASIMPATI (Chrysanthemum)
Bileşikgiller familyasından bir süs bitkisi. Güzden kışa kadar çiçek açar. Çiçekleri türlü renklerde olur, büyükleri türüne göre değişir. Küçük kasımpatılar düğmeye benzer, büyükleri toparlak görünüşlü ve katmerlidir.

Kasımpatı çelikle üretilir. Çelikler Nisanda saksıya dikilir, kök salmaya başladıktan sonra gübreli, kumlu bir toprağa aktarılır. Kasımpatı sık sık su ister. Bitki boy verdikçe sürgünlerin tepe tomurcukları koparılır. Böylece bitki daha gür dal budak salar. Kasımpatına krizantem, kasım çiçeği, japon gülü de denir.

KAST
Bir çeşit toplum sınıfı. Kastın en büyük özelliği, bir kastı meydana getiren kimselerin atalarından devraldıkları kültürel ve biyolojik mirası değiştirmeden çocuklarına bırakmalarıdır. Bu nedenle kast «dışarıya kapalı toplumsal bir sınıf» olarak nitelenir.

Bazı Afrika ve Polinezya uygarlıklarında kast diye adlandırılabilecek sınıflar varsa da, kastın tam örneği Hindistan'da görülür. Kast sistemi, yakın bir geçmişe kadar Hint toplumuna biçim veren sistem olmuştur. Hint kast sisteminin ilk amacının Ari denen soyluların, dasa denen koyu renk tenli yerlilerin ırkıyle karışmamasını sağlamak olduğu sanılmaktadır. Daha sonraları bu amacın kapsamı genişlemiştir. Bugün Hindistan'da 130 kadar kast vardır. Ayırım çeşitli niteliklere, çoğunlukla din, kabile, politika, sanat ve mesleğe göre yapılmaktadır. İki kez doğmuş (biri gerçek doğum, biri çevreye uyma) anlamına gelen «dvi-ja» adı da verilen Ariler, başlangıçta üç kasta ayrılmıştı. Bu üç kast Brahmanlar, Ksatriyalar ve Vaisyaları içine alırdı. Brahmanlar din adamları olup, din bilgisine sahiptiler ve kutsal geleneklerin yürütülmesiyle görevliydiler. Ksatriya kastı savaşçılar sınıfıydı; krallar bu kasttan olurdu. Tarım ve hayvan yetiştiriciliğiyle uğraşanları içine alan Vaisya kastı, ülkenin ekonomik bakımdan üretici sınıfını meydana getirirdi. Uygarlık düzeyi bakımından bunlardan aşağı olan bir dördüncü kast, Arilere yasak bazı görevleri yerine getirebilecek yetenekte yerlilerin meydana getirdiği Sudralar kastı olmuştur. Hintliler bu dört kastın Brahma'nın, sırasıyle ağzından, kollarından, kalçalarından ve ayaklarından, yani kutsal bir kaynaktan geldiğine inanmışlardır.

Bunlardan sonra gelen sınıflar kastdışı denen paryalardır. Paryalar ya Ari ve Sudra karmasıdır, ya yabancıdırlar, ya da uygar olmayan kimselerdir; kısacası Hint toplumu dışında kalanlardır. Bundan ötürü de bunların dinsel ve politik bir yapıları yoktur. Binlerce yıl dinsel ve toplumsal görünüşünü ve mesleklerle olan ilişkisini değiştirmeden sürdürmüş olan kastların bugünkü Hindistan'ın politik örgütünde hiç bir etkisi kalmamıştır.

KASTAMONU
İl merkezi şehir (nüfusu 29 485). Ilgaz dağlarının kuzey eteğindeki Kastamonu ovası kenarında, Gökırmak'a karışan Karaçomak deresi vadisinde kurulmuştur. Yükseltisi 790 m.'dir. Şehrin büyük bir bölümü vadi tabanında yer alır. Bazı mahalleler de vadinin yamaçlarına doğru yayılmıştır. Şehri kuşatan tepeler çıplaktır. Bu tepelerin biri üzerinde kale kalıntısı yükselir. Karaçomak deresinin her iki yanında geniş caddeler uzanır. Bu caddeler birbirine köprülerle bağlanmıştır. Bunların en önemlisi Nasrullah köprüsüdür. Şehrin çarşı ve dükkânları, derenin sol yakasında, resmî binalar daha çok sağ yakasındadır. Doğu kesiminde, ortasında Atatürk anıtı bulunan Cumhuriyet meydanı vardır. Şehirdeki dokuma ve kenevir bükme el tezgâhlarında çarşaf ve benzeri pamuklu kumaşlar dokunur. Kenevir liflerinden sicim, halat ve urgan yapılır. Cumhuriyet devrinde de bir şeker fabrikası kurulmuştur.

Şehrin bugünkü adı Bizanslıların kullandıkları Kastamon'dan gelmektedir. Araplar Kastamunîye, Türkler Kastamoni diye yazmışlar, Cumhuriyet devrinde ise halkın söylediği gibi Kastamonu şeklinde yazılmaya başlanmıştır.

Kastamonu şehrinde birçok tarihî eser vardır. Bunların en eskisi Yılanlı dâr-üş-şifası (hastane)dır. Yakın bir devirde Kadirîlerce tekke olarak kullanılan bu bina bugün harap bir durumdadır. En eski cami de Atabey camiidir. Osmanlılar devrinden kalma eserler arasında en önemlisi Nasrullah camiidir. Önünde suyu çok bol çeşmeler bulunur. İsmail Bey, Yakup Ağa imaret ve medreseleri, İsmail Bey hanı, Deve hanı gibi yapılar da tarihî eserler arasında yer alır. Şehirde bulunan çok sayıdaki hamamlar arasında en önemlileri: Atabey, İsmail Bey, Kadı Nasrullah, Ferhatpaşa hamamları ve Yeni hamamdır.

Kastamonu'nun tarihi oldukça eskidir. Bizanslılar devrinde önemli bir kasabaydı. 1075 yılında Türklerin eline geçtiyse de bir süre sonra tekrar Bizanslılar tarafından geri alındı. 1213'te Alâettin Keykubat devrinde Hüsamettin Çoban, Kastamonu'yu ele geçirdi. Çobanoğulları burada XIV. yüzyıl başlarına kadar valilik ettiler. Kastamonu ondan sonra Candaroğullarının eline geçti. 1461'de kesin olarak Osmanlı topraklarına katıldı.

Kastamonu önceleri Anadolu eyaletinde bir sancak merkezi iken Tanzimatın ilânından sonra eyalet merkezi olmuştur.

Kastamonu ili Karadeniz bölümünde yer alır. Doğusunda Sinop, güney-doğusunda Çorum, güneyinde Çankırı, batısında Zonguldak illeri vardır. Kuzeyden ise Karadeniz'le sınırlanır. Yüzölçümü 13 108 km²., nüfusu 441 638'dir. Merkez ilçesinden başka Abana, Araç, Azdavay, Bozkurt, Cide, Çatalzeytin, Daday, Devrekâni, İnebolu, Küre, Taşköprü, Tosya adlarında 12 ilçesi ve 1 090 köyü vardır.

Kastamonu il toprakları doğu-batı doğrultulu dağ sıraları ile, bunlar arasında uzanan ve yer yer genişleyen vadilerden meydana gelmiştir. İlin kuzeyinde İsfendiyar (Küre) dağları bulunur. Bu dağların en yüksek noktası Yaralıgöz dağı (1 985) m.) dır. Bu dağların güneyinde Devrekâni çayı vadisi uzanır. Daha güneyde geniş Gökırmak vadisi uzanır. Aradaki dağlık alanların arkasında Arap çayı vadisi; onun güneyinde de Ilgaz dağları bulunur. Bu dağların güneyinde uzanan Devrez çayı vadisinin orta kesimi Kastamonu il sınırları içinde kalır (Tosya ovası).

Deniz kıyısında ılık olan iklim, içerlere doğru gidildikçe sertleşir. En soğuk ay (ocak) ortalaması kıyıdaki İnebolu'da +6° iken, denize 90 km. uzakta bulunan Kastamonu şehrinde —1,°3 C dir. Buna karşılık yazlar oldukça serin geçer: En sıcak ay (temmuz) ortalaması Kastamonu'da 20,°3, İnebolu'da 22,°2 C dir. Kastamonu'da şimdiye kadar kaydedilen en düşük sıcaklık —26,°9 C, en yüksek sıcaklık ise 38,°9 C dir. Yağışlar kıyıya yaklaştıkça ve dağların denize bakan yamaçlarında artar (1 m.'den fazla) Kastamonu'da yıllık ortalama yağış 445 mm. olup, mevsimlere dağılış yüzdesi şöyledir: Kış 18,5, ilkbahar 36, yaz 26,5, sonbahar 19.

Kastamonu orman bakımından çok zengindir. İsfendiyar ve Ilgaz dağlarında özellikle çam ormanları geniş yer tutar. Başlıca akarsuları Kızılırmak'ın kollarından Devrez ve Gökırmak ile Karadeniz'e dökülen Devrekâni çayıdır.

Kastamonu ilinin ekonomisi tarıma dayanır. En çok tahıl üretilir. Tahıl ürünleri arasında başta mısır, ondan sonra buğday gelir. Sulak vadi tabanlarında çeltik ekimi yapılır. Bu ekim Gökırmak ve Devrez vadilerinde daha yoğundur. Örneğin Devrez vadisinde yer alan Tosya'nın pirinci ünlüdür.

Kastamonu'nun başlıca yeraltı zenginliğini, Küre'de çıkarılan pirit madeni teşkil eder. Bu madde havaî hatla İnebolu iskelesine indirilerek öğütülüp gemilerle İstanbul'a ve dış ülkelere gönderilir.

Kastamonu ilinde ulaşım daha çok karayollarıyle yapılır. İstanbul'dan gelen karayolu Araç vadisinden geçerek Kastamonu ili topraklarına girer. Bu yoldan Kastamonu şehrine giden bir yol ayrılarak Ecevit belinde İsfendiyar dağlarını aşar, İnebolu'ya ulaşır. Aynı yol güneyde Ilgaz dağlarını da aşarak Çankırı'ya varır. Bu yol Kastamonu'yu Ankara'ya bağlar.

KAŞ

Akdeniz bölgesinin Teke yöresinde Antalya iline bağlı bir ilçe merkezi (nüfusu 1 269). Buraya Finike'den 76 km.'lik bir yol ile gelinir. Akdeniz kıyısında, Meis adasının karşısında güzel bir koyda kurulmuştur. Yeşil sırtlara yaslanmış güzel binalarıyle çok şirin bir yerleşmedir. Eski adı **Andifli**'dir. Daha çok bir iskele durumundadır. Çevrenin tarım ürünleri, dağlık alanlardaki ormanlardan elde edilen kereste bu iskeleden sevkedilir.

Kaş ilçesinin yüzölçümü 2 231 km²., nüfusu 38 046'dir. Merkez bucağından başka Kale, Kalkan adlı iki bucağı ve 62 köyü vardır. Kale bucağı topraklarında ünlü Demre (Myra) harabeleri bulunur.

İlçe toprakları Batı Toroslarının Akdeniz kıyılarına ulaştığı kesimleri kapsar. Bu kesimde Alaca, Mancarlı, Koho, Susuz dağları yer alır. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Dağlık alanlar ormanlıktır. Bu ormanlarda en çok katranağacı bulunur. Kaş'ta zeytinlikler yaygındır, turunçgiller de yetiştirilmektedir.

KAŞAĞI

Madenden yapılmış dişli alet. Hayvanların, özellikle atların tımar edilmesinde kullanılır. Hayvanların tüylerindeki toz, çamur gibi maddelerin temizlenmesinde yararlıdır. İnsanların sırtlarını kaşımada kullandıkları tahta, fildişi, sedef, abanoz, bağa, şimşir gibi maddelerden yapılan, uzun saplı, uçları bir elin parmakları gibi oyulmuş gereçler de kaşağı adıyle bilinirler.

KAŞALOT (Physeter Catodon)

Balinalar takımının İspermeçet balinasıgiller familyasından bir memeli türü. İspermeçet balinası adıyle de bilinir. Erkeğin uzunluğu 18 m. kadardır. Sırt karamsı, külrengi, ak olur. Boğaz kısmı hayli geniştir. Bütün okyanuslarda rastlanan kaşalotun başında is-

En büyük balinalardan biri olan kaşalot, vücudundan çıkarılan çok miktarda yağ için avlanır. Yağ çıkarma işlemi bu iş için özel olarak yapılmış olan gemilerde, ya da karadaki tesislerde yapılır.

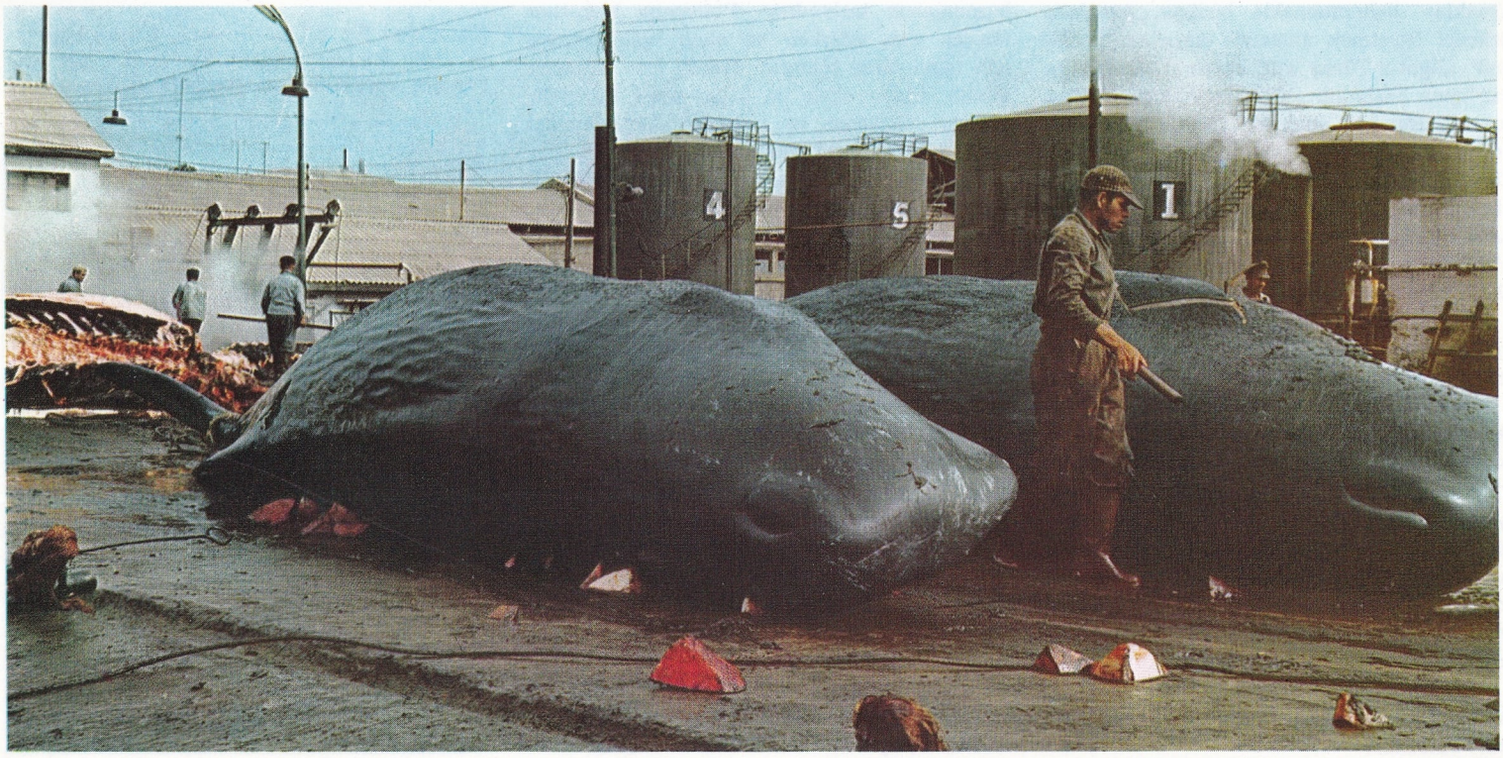

permeçet ve yağ depo ettiği büyük bir boşluk vardır. İspermeçet balinasının yağından, derisinden ve etinden yararlanılır.

KAŞGAR
Çin Türkistanında bir şehir. Nüfusu 100 000 kadardır. Çin'in Sinkiang eyaletine bağlı olan Kaşgar, Tien Şan sıradağlarının uzantısı olan yarı bozkır bir yayla üzerinde, denizden yüksekliği 1 300 metre kadar olan bir vahada, Tarım ırmağının soldan katılan kollarından biri olan Kaşgar suyunun kıyısında kurulmuştur. Orta Asya'nın önemli şehirleri ile Çin arasındaki yolların üzerinde kavşak noktası olan Kaşgar, etkin bir tarım ve hayvancılık ürünleri pazarıdır. Çevrede beslenen hayvanların başında koyun ve deve gelir Eski bir Türk şehri olan Kaşgar, yüzyıllar boyunca Türklerle Çinliler arasında sürekli olarak el değiştirerek yaşadıktan sonra X. yüzyılda Türklerin eline geçerek 1759 yılına kadar Türklerde kalmış, bu arada Karahanlılar devletinin de başkenti olmuştur. Karahanlılardan sonra Moğol egemenliğine geçen Kaşgar, Yusuf Has Hacip ve Kaşgarlı Mahmut gibi Türk kültüründe çok önemli yeri olan kişiler yetiştirmiştir. Türk yönetiminde kaldığı süre içinde Türkçenin belli başlı lehçelerinden biri olan Çağataycanın örnek şivesinin konuşulduğu Kaşgar halkının bugün de büyük çoğunluğu Türk olup dinleri Müslümanlıktır. Kaşgar halkı, 1759 yılında kesin olarak Çin egemenliğine girdikten sonra defalarca Çinlilere karşı ayaklanmış, hatta II. Dünya Savaşı sırasında burada bağımsız bir Türk devleti kurulmuşsa da bunun ömrü kısa olmuştur.

KAŞGARLI MAHMUT
(? - ?) X. yüzyıl Türk dil bilgini, İslâmlığı kabul eden ilk Türk devleti Karahanlılardandır. Hayatı üzerine geniş bilgi veren kaynaklar bulunmamakla birlikte. Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyle hazırladığı «Divanü Lügat-it-Türk» adlı eserinin Bağdat'ta hazırlığına başladığı (1072) ve Abbasî halifesi Muktedi Billâh'a sunarak (1074) itibar kazandığı bilinmektedir.

Türkçenin ilk dilbilgisi ve ilk sözlüğü olarak kabul edilen «Divanü Lügat-it-Türk»te, Türkçe sözlükler Arapça sözlükler gibi «aksam-ı seba'ya» (yedi parçaya) ayrılmış, mastarlar ise sülâsî (üçüzlü), rubaî (dördüzlü) ve humasî (beşizli) olarak düzenlenmiştir. Türk dilinin güçlü ve zengin bir dil olduğunu belirtmek iddiasıyle hazırlanan sözlükte, ayrıca Türklerin İslâmiyeti kabul etmelerinden önceki dönemde de yazılmış şiirlerden alınmış örnek beyitler vardır. Çeşitli Türkçe lehçelerden derlenmiş olan bu parçalarda, bilgece söylenmiş atasözleri, ağıtlar ve destanlardan örnekler verilmiştir. Türk dilinin, gelişmekte olan Arap kültürü içinde boğulup kalarak gücünden yitirmemesi gibi çok bilinçli bir çalışmanın ürünü olan eser, uygarlık tarihimizin ilk büyük anıtlarından biridir.

KATALİZ
(bkz. Katalizör)

KATALİZÖR
Kimyasal reaksiyon hızlarına etki eden maddeler. Kimyasal reaksiyonlar belli bir hızla yürür. Bazı maddeler bu hızı artırabilir. Böyle maddelere hız artırıcı ya da **pozitif katalizör** denir. Buna karşılık bazı maddeler reaksiyonu yavaşlatır. Bunlara da engelleyici ya da **negatif katalizör** denir. Katalizörler arasında en tanınmış olanları metaller ve metal oksitlerle enzimlerdir. Metal ve metal oksitleri, daha çok, reaksiyonu hızlandıran pozitif katalizörler olarak işe yarar. Enzimlerse organik katalizörlerdir. Bunlar da çoğu kez pozitif katalizördür. Ancak aralarında önleyici etki yapanlar da vardır. Katalizörler özellikle hayat olaylarında ve kimya endüstrisinde çok önemli maddelerdir. Birçok reaksiyonların yeteri kadar hızla yürümesi katalizörlerle sağlanır. Örneğin katalizörler olmasa birçok sentezler yapılamazdı. Yine enzimler olmasa besinler sindirilmez, vücuttaki hayat olaylarından çoğu duracak derecede yavaşlardı. Vitaminler ve hormonlar da birer organik katalizördür.

Metal katalizörler arasında, ince dağılmış platin, nikel, demir ve molibden sayılabilir. Örneğin platin katalizörle, amonyak azot oksitlerine yükseltgenir. İnce dağılmış nikel tozu hidrojenlendirme işlemlerinde kullanılır. Bu sayede karbon monoksit ve hidrojen karışımından yapay benzin elde edilebilir. Ya da ince dağılmış nikel tozu yardımıyle sıvı bitkisel ya da hayvansal yağlar katılaştırılarak çeşitli margarinler yapılır. Molibden ya da sodyum alüminat tozuyle aktif duruma getirilmiş ince demir tozu, havanın azotuyle hidrojenden amonyak elde edilmesinde kullanılır.

Metal oksitlerden en önemlileri mangan dioksit, çinko oksit, krom oksit, demir (3) oksit, nikel oksit ve vanadin pentaoksittir. Mangan dioksit hidrojen peroksitin adi sıcaklıkta bozunmasını hızlandırır. Potasyum klorattan oksijen elde ederken bu olayı hızlandırmak için içine biraz mangan dioksit tozu konarak ısıtılır. Çinko oksit ve krom oksit karışımı, karbon monoksit ve hidrojen karışımından metal-alkol sentezi yapılırken işe yarar. Vanadin pentaoksit kontakt yöntemiyle sülfürik asit elde edilirken katalizör olarak kullanılır. Katalizörlerin çeşidi ve oynadığı roller geniş bir inceleme ve araştırma konusudur. Örneğin volfram ve molibden sülfürleri, ağır yağlardan hafif akaryakıt elde edilirken uygulanan hidrojenlendirici krakingde kullanılır. Asetanilit ise, negatif bir katalizördür. Bu, hidrojen peroksidin bozunmasını geciktirir. Bu amaçla ticarette hidrojen peroksit içine biraz asetanilit konur. Alçı da çimentonun içine konunca onun sertleşmesini yavaşlatır. Çok hızlı sertleşmeden doğacak çatlamalar önlenir. Azot oksitleri kurşun odalar metoduyle sülfürik asit elde edilirken katalizör olarak etki eder. Bu homojen bir katalizördür. Yani ortamda ayrı bir madde olarak görülmez. Enzimler de homojen katalizörlerdir. Buna karşılık metaller, oksitler, sülfürler heterojen katalizörlerdir. Bunlar reaksiyon ortamında ayrı bir madde olarak kalırlar. Katalizör yardımıyle kimyasal reaksiyonların hızını değiştirmeye kataliz adı verilir.

KATALOG
Bir kütüphanede bulunan eserlerin yerini belirtmek ve kolay bulunmalarını sağlamak amacıyle hazırlanan liste.

Günümüzde kataloglar standart fişler (7,5 X12,5 cm.) üzerine yazılmaktadır. Katalog hazırlama işine tasnif denir. Okuyucunun aradığı eseri kolaylıkla ve süratle bulması için çeşitli kataloglar hazırlanır:

1 - Alfabetik katalog: Yazar, çeviren, yayınlayan ve kitap adı aynı alfabetik sıra içinde düzenlenir.

2 - Konu kataloğu: Çeşitli sistemlere ve eserlerin konularına göre hazırlanan katalog. En yaygın olan sistemler Dewey ve Bruxelles sistemleridir. Bu çeşit katalog okuyucunun araştırma yaptığı konudaki eserlerin tama-

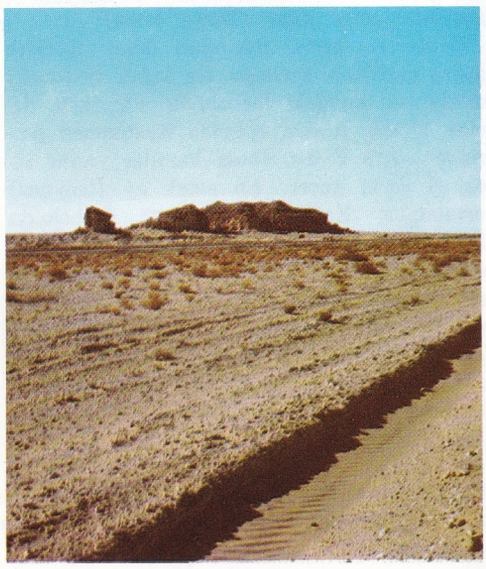

Katar'dan bir çöl görünümü. Katar Şeyhliği İran körfezi kıyısındaki ovalık bir yarımada üzerinde kurulmuştur.

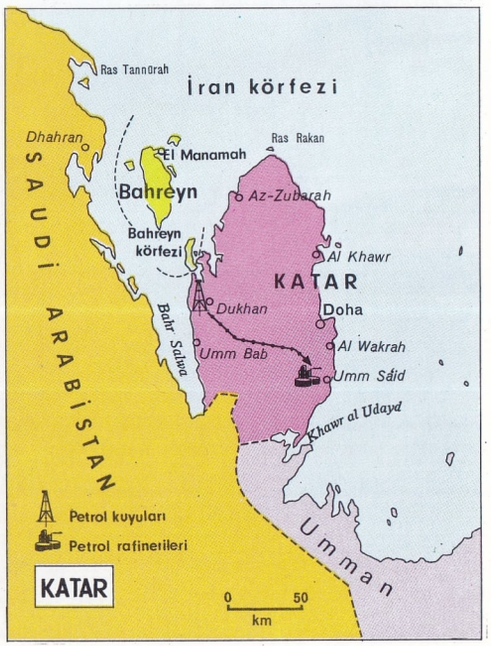

mını bir arada görmesini sağlar.

3 - Sözlük kataloğu: Bu katalog, alfabetik kataloğa konu başlıklarının katılması suretiyle hazırlanır, yani yazar adı, kitap ve konu adı aynı alfabetik sırada gösterilir.

Bazı kütüphanelerde kitap adına göre ayrı, süreli yayınlar için ayrı kataloglar düzenlenir.

KATAPULT
(**bkz.** Mancınık)

KATAR
İran körfezi kıyısında yarımada ve bir şeyhlik. Yüzölçümü 21 765 km², nüfusu 60 000'dir. Başkent Doha (nüfusu 10 000) yarımadanın doğu kıyısındadır. Katar, güney-batıda Saudî Arabistan, güney-doğuda yengeç dönencesiyle sınırlıdır. Bu düz yarımada, Ortadoğunun en kurak bölgelerinden biridir. Sadece kurak bölge bitkileri yetişir. Katar şeyhliği İngiltere'nin himayesi altındadır. Dış politika ve millî savunma İngiltere tarafından düzenlenir.

Geleneksel kaynaklar, çobanlık, balıkçılık ve inci avcılığıdır. Batı kıyısındaki Dukhan'da, 1939 yılında petrol bulunmuş, 1949 yılında başlayan üretim, ülke ekonomisinin gelişmesini sağlamıştır. İşlenmemiş petrol, doğu kıyısındaki Umm Said'de bulunan rafineri kuruluşlarına 112 km. uzunluğundaki borularla nakledilir.

KATARAKT
Göz perdesi adıyle de bilinen, göz merceğinin saydamlığını kaybetmesinden ve bazı görüntüleri geçirmemesinden meydana gelen göz hastalığı. Değişik biçimlerde ortaya çıkar. Şeker hastalığı, yaşlılık, gözbebeğine isabet eden bir darbe, katarakt haline sebep olabilir. Gözlerin önünde siyah noktacıkların uçuşması, uzağı buğulu seçme, çift görüntüler hastalığın ilk belirtileridir. Katarakt miyopluk yaratır. Erken teşhis ve ameliyat, hastalığı giderebilir. Genellikle uzağı görmede dışbükey mercekli gözlükler kullanılır.

KATAYEV, VALENTİN PETROVİÇ
(1897-) Rus yazarı. İlk denemeleri Bunin üzerindedir. Sonraları sistemli ve verimli bir şekilde çalışarak hiciv alanında ün kazanmıştır. Birçok komedi ve roman yazmıştır. 1926 yılında tamamladığı «Müsrifler» ilgiyle karşılanmıştır. «Zaman, Haydi! (1932)» adlı romanında, olayları ilginç bir açıdan yorumlamış, daha sonra tekrar klasik sayılacak eserler vermeye başlamıştır.

1936 yılında yazmaya başladığı ve XX. yüzyıl başlarındaki Odessa'yı konu edinen «Beyaz Bir Tül Dalgalanıyor» adlı roman, aynı yıl filme de alınmıştır.

KATBİLİM
(**bkz.** Jeoloji)

KATERİNA
İki Rus çariçesi.

Katerina I. (1683-1727) Lituanyalı bir köylü ailesinin kızı olan Katerina, Ruslara esir düşerek Moskova'ya gönderilmiş, Rus çarı Büyük (ya da Deli) Petro'nun 1703 yılında sevgilisi, 1712 yılında da karısı olmuştur. Kültürsüz, fakat zeki bir kadın olan Katerina, kocasının üzerinde olumlu bir etki yapmış, Büyük Petro öldükten (1725) sonra soylıların muhalefetine rağmen, tahta çıkmıştır. Dış politikada Katerina İngiltere, Fransa ve Prusya'nın kurduğu Hannover Birliğine karşı Avusturya-İspanyol işbirliğine katılma yolunu izlemiştir. 1726 yılında Petersburg'da Bilimler Akademisini kurmuştur.

Rus imparatoriçesi Katerina I., 1711 Prut savaşı sırasında, Baltacı Mehmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından Prut ırmağı kıyısında sarılan Rus ordusunu yok olmaktan, Türk ordugâhına gidip Baltacı Mehmet Paşayla çadırında özel bir görüşme yaparak kurtardığı söylentisiyle tanınır.

Katerina II. (1729-1796) Alman asıllı olan Katerina II., Petro III. ile evlenmiş, onun ölümü üzerine 1762 yılında tahta çıkmıştır. Pugaçev (1774-1775) ayaklanmasını bastırmayı başaran Katerina II. adliye, maliye, idare alanlarında reformlar yapmış; Türklerden Kırım'ı, Polonya'dan doğu topraklarını almıştır. Voltaire ve Diderot ile mektuplaşan Katerina II., tarihte «Büyük Katerina» adıyle anılır.

Erkek eşekle dişi atın birleşmesinden doğan katır yük taşıma ve araba çekme gibi işlerde kullanılır.

KATIR (Equus mulus)
Tekparmaklılar takımının atgiller familyasından bir tür. Kısrak ile erkek eşeğin çiftleştirilmesinden meydana gelen bir melezdir. Ağır ve düzenli hareket eden dayanıklı hayvanlar olduklarından, tarihöncesi çağlardan beri üretilmektedirler. Özellikle dağlık arazide askerî ulaşım ve yük taşımada kullanılırlar. Erkekleri kısırdır. Büyük başlı uzun kulaklı ve at büyüklüğünde olurlar. Aygır ve dişi eşeğin birleşmesinden meydana gelen meleze Bardo (Equus hinnus) adı verilir. Bardo katırdan daha küçük olup, bacaklarına oranla iri vücutludur. Kuyruğu çalı gibidir. Katır Türkiye'de de beslenir.

KATIRTIRNAĞI (Genista luncea)
İkiçeneklilerin baklagiller familyasından bir bitki. Denize yakın kesimlerde yetişir. Yaz başlarında çiçek açarlar. Dalları çok ince, çiçekleri sarı renklidir. Bazı türleri tıpta idrar söktürücü olarak kullanılır.

Katırtırnağı. Solda: Silisli topraklarda yetişen ve tohumlarında spartein bulunan katırtırnağı türü. Sağda: Kurak topraklarda yetişen ve dallarından çok dayanıklı ip ve kınnap yapılan bir lif çıkarılan katırtırnağı türü görülmektedir.

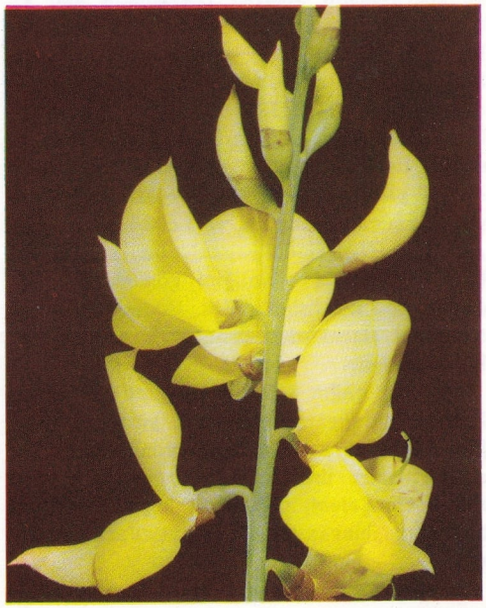

KÂTİBÎ

(? - ?) XVII. yüzyıl saz şairlerinden. Yaşamı üzerine kesin bilgi veren kaynaklar yoktur. Padişah Murat IV.'ün Bağdat seferi üzerine yazmış olduğu bir şiirden, XVII. yüzyılın birinci yarısında yaşadığı anlaşılmaktadır. Asıl adı Seydî Ali Reis olan «Mir'at-ül-Memalik»in yazarı Kâtibî ile karıştırılmamalıdır.

Şiirlerinde hem hece, hem aruz veznini kullanması, divan edebiyatına özgü nazım biçimlerinde başarı göstermesi, çağının öğrenim koşullarından yararlandığını gösterir. Şiirin içyapı özellikleri belli bir düzeyin altına düşmemekte, eserlerinde içten bir duygululuk en belirgin unsur olarak gözükmektedir.

KÂTİP ÇELEBİ

(1609-1657) XVII. yüzyıl bilginlerinden. Asıl adı Mustafa olup Doğu ve Batı kitaplarında kendisine Hacı Kalfa, Hacı Halife de denilmektedir. 17 yaşındayken divan kalemlerinden birine girmiş, bir yıl sonra, silâhtar olan babasıyle birlikte Tercan (1624) ve Bağdat (1625) seferlerine katılmıştır. Bu seferlerden dönüşlerinde babasının Musul'da ölmesi üzerine İstanbul'a gelmiş (1628-1629) ünlü bilginlerin derslerine devam etmeye başlamıştır. Daha sonra da ordunun güney seferlerine katılarak Bağdat (1631), Halep ve Hicaz (1634) ve Revan'a (1635) gitmiş, gezdiği yerlerde bilgi ve görgüsünü artırmıştır.

Kâtip Çelebi'nin kendisini tamamen öğrenime ve araştırmaya verişi 1638'de yakın akrabalarından birinin ölümü üzerine, ufak bir mirastan yararlanarak devlet hizmetinden ayrılışına rastlar. Bu tarihten sonra dilediği kitapları edinme olanağı bulduğu gibi, medrese öğreniminden de daha geniş ölçüde yararlanma fırsatları kazanmıştır. XVII. yüzyılın Osmanlı İmparatorluğu koşulları içinde müspet bilimin ilk verimlerini getiren Kâtip Çelebi, Doğu dillerinin (Arapça ve Farsça) yanı sıra Fransızca ve Latince de öğrenerek Batıdaki bilimsel gelişmeleri izleme olanağını kazanmış, buna karşılık Japonya'dan Irak ve Erzurum sınırına kadar uzanan ülkelerin tarih ve coğrafyasını anlatan **Cihannüma** adlı kitabı da Batı bilginlerine kaynaklık etmiştir. Bir sonraki yüzyılda yetişen ünlü Fransız haritacısı D'Anville, Batı Asya haritalarını düzenlerken (1748-1760) Osmanlı İmparatorluğu bölümlerinde Kâtip Çelebi'nin Cihannüma'da ileri sürdüğü görüş ve bilgileri esas olarak almıştır. Bu eserin önemli bölümlerinin Almanca, Fransızca ve Latinceye çevrilerek Batı ülkelerinde yayımlanmış olması da, bilim alanındaki etkinliğini göstermiştir. Bu özelliğiyle kendisini Türk Rönesansının ilk habercisi olarak değerlendirmek gelenek haline gelmiştir.

Yaşadığı çağın bilim anlayışının dar sınırlarında kalmayarak dünyanın yuvarlak olduğuna kanıtlar arayan ve Batıdaki astronomi araştırmaları üzerine yazılan eserleri çeviren Kâtip Çelebi, döneminin koşullarını aşan bir bilim dünyasının ilk yaratıcılarından biridir.

Eserleri: Cihannüma (1648). İbrahim Müteferrika tarafından 1733 yılında bazı eklemelerle yayımlanmıştır. Latinceye (Mathauss Norberg; Cihan Numa, Geographia orientalis 2 cilt, Londini Gotharum, 1818), Fransızcaya (Description de l'Asie Mineure, extraite de la géographie Turque de Hadji-Khalfa, surnommé Kiatip Tchelebi) ve Almancaya (Von Hammer; über die Geographie der Asiatischen Türkei: Jahrbücher der Literatür, Wien 1821) çevrilmiştir. Fezleke (1592-1654 yılları Osmanlı tarihi); Tuhfet-ül-Kibar fi Esfar -il-Bihâr (1645-1656 yılları arasındaki deniz savaşlarını anlatır; ırmak ve denizlerin coğrafî durumlarını inceler. İngilizceye ve Fransızcaya çevrilmiştir. Keşf-üz-Zunun (15 000'e yakın kitabın konuları ve yazarları üzerine bilgi veren bibliyoğrafya sözlüğü. 20 yılda tamamlanmıştır. Latinceye ve Fransızcaya çevrilmiş). Mizan-ül-Hak (din, ahlâk, toplum sorunları üzerine görüş ve ilkeler).

KATMANDU

Nepal devletinin başkenti. Himalaya sıradağlarının güney yamacında, Bagmati ırmağının vadisinde, deniz düzeyinden 1000 m. yüksekliktedir. Nüfusu 122 507'dir. Ülkenin tarım ve hayvancılık ürünlerinin büyük kısmının toplandığı en önemli pazarı olan Katmandu'da sanayi de oldukça gelişmiş durumdadır. En ileri sanayi dalları besin, dokuma, cam, seramik ve kimya sanayileridir.

KATOLİKLİK

Hıristiyanlığın bir mezhebi. Yunanca «evrensel» anlamına gelen Katoş sözcüğünden türetilmiştir. İsa'nın ve İncil'in yolundan ayrılmayıp, doğrudan doğruya Papaya bağlananları içine alan bir mezheptir. Katoliklik eleştiriye yer vermediği için bağnaz bir mezhep sayılmaktadır. Katolikler insanla Tanrı'nın İsa'da birleştiğine, onda varolduğuna inanırlar. Katolikliğe göre; Hıristiyanlığı ilgilendiren her konuda Papa söz sahibidir. Dinî merkez, Roma Katolik kilisesidir. Bugünkü Hıristiyanların çoğu Katolik mezhebine bağlıdır.

KATOT

Bir elektrolitik selülün, bir termoiyonik tübün ve genel olarak içinden bir elektrik akımı geçen herhangi bir düzeneğin pozitif elektrotudur.

KATOT IŞINLARI

İçinde 10^{-3} mm. civadan daha düşük bir gaz basıncı bulunan bir deşarj tübünün katodunun yüzeyinden çıkan elektronlardan oluşan taneciksel ışınım. Bu koşullar altında, tübün elektriksel direnci arttığından, akımın geçişini sağlamak için elektrotlar arasında büyük bir gerilimin oluşması gerekir. Katot ışınları, ilk kez, çok düşük basınçlı gazlarda meydana gelen elektriksel boşalmalar üzerine deneyler yapan William Crookes tarafından gözlenmiştir. Katot ışınları yolları boyunca görülmezler. Ancak tübün yanlarına çarptıkları kesimlerde, yeşilimsi bir ışıma ortaya çıkar. Katot ışınları, elektrik ya da manyetik bir alanın etkisi altında yollarından saparlar; sapma yönleri bunların negatif yüklü olduklarını göstermektedir. Geçen yüzyılın sonunda J.J. Thomson, oldukça yüksek bir manyetik alanın meydana getirdiği sapmayı ölçerek, elektronların yükleriyle kitleleri arasındaki oranı tespit etmiştir. Birçok kim-

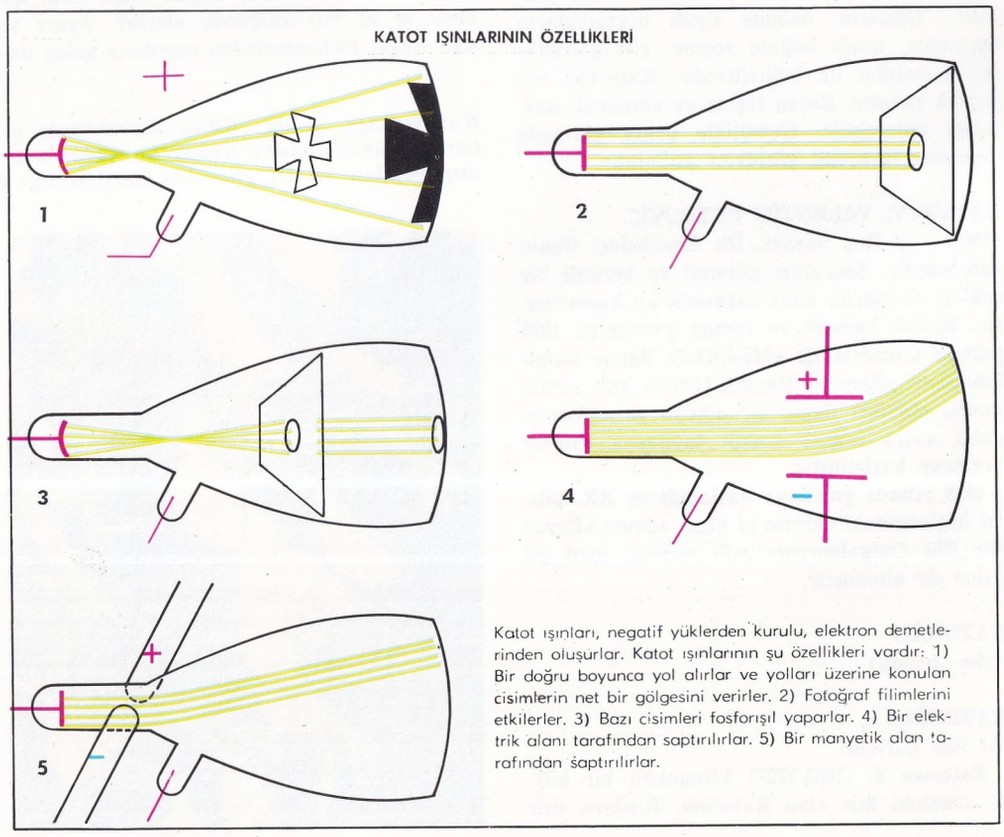

Katot ışınları, negatif yüklerden kurulu, elektron demetlerinden oluşurlar. Katot ışınlarının şu özellikleri vardır: 1) Bir doğru boyunca yol alırlar ve yolları üzerine konulan cisimlerin net bir gölgesini verirler. 2) Fotoğraf filimlerini etkilerler. 3) Bazı cisimleri fosforışıl yaparlar. 4) Bir elektrik alanı tarafından saptırılırlar. 5) Bir manyetik alan tarafından saptırılırlar.

yasal bileşim, bu arada potasyum platino-siyanür, katot ışınlarının üzerlerine düşmesiyle fosforışıl hale gelirler. Bu nitelikten, böyle bir kimyasal bileşim sürülmüş bir ekrana düşürülen bir katot ışınları demetinin sapmasını gözlemede yararlanılır; katot ışınlarının ekran üzerinde çarptıkları noktada parlak ışıklı bir leke meydana gelir. Katot ışınları, bundan başka, fotoğraf filimlerini de etkilerler. Katot ışınları katoda dik olarak yayılırlar; katotla bir ekran arasına yerleştirilmiş bir cisim ekran üzerine net bir gölge verir. Parabolik bir katot kullanarak, katot ışınlarını bir odakta toplamak mümkündür. Katotlar arasında uygulanmış olan gerilim ne kadar yüksekse katot ışınlarının enerjisi o kadar yüksek olur; öyle ki, parabolik bir katodun odağına yerleştirilmiş olan platin, katot ışınlarının kendisine çarpması sonucu eriyebilir. Katot ışınları bazı kimyasal bileşikleri fosforışıl yaptıkları gibi, çarptıkları her cismin X ışınları yayımlamasına sebep olurlar.

Az şiddetli elektrik ve manyetik alanların bile katot ışınlarını yollarından saptırmaları, bu ışınlardan birçok konuda yararlanılmasına yol açmıştır. Bu uygulamaların en önemlileri, osilograf ve elektron kaynağı olarak bir «elektron topu» kullanan televizyon tüpleridir.

KATRAN

Madenkömürünün kuru kuruya damıtılmasıyle ortaya çıkan koyu renkli ve kokulu sıvı ürün. Taşkömürü 1000°C de, kapalı kaplarda ısıtılınca damıtılmış olur. Koklaşma gazı, katran ve gaz suyu adını alan ürünler çıkar. Geriye kapta kok kalır. Damıtma sırasında ilk yoğunlaşan kısım katrandır.

Bir karışım olan katran siyah renkli, pis kokulu bir sıvıdır. İçinde katı ve sıvı aromatik hidrokarbonlar ve bunların türevleri, aromatik azotlu, oksijenli ve kükürtlü bileşikler bulunur. Damıtılmasıyle çeşitli ürünler elde edilir.

Katranın damıtılması petrolün damıtılması metoduna benzer. Damıtma işlemi kesiksizdir. Bir fırın içinde ısıtılan borulardan sürekli olarak katran geçirilir. İlk dolaşımda sıcaklık 180°C kadardır. Çıkan buharlar küçük soğutma kulesinde yoğunlaştırılır. Üst kısımda hafif ve uçucu bileşikler yoğunlaşır. Alt kısımdaysa su ve katran üst üste iki katman şeklinde yoğunlaşır. Böylece katranın içindeki su giderilmiş olur. Suyundan kurtarılan katran, ikinci kez yine borular içinden dolaştırılarak bir fırında 350°C ye kadar ısıtılır. Çıkan buharlar bir yoğunlaştırma kulesine gönderilir. Bu kule dışarıdan, havayla kendiliğinden soğutulur. Kulenin altından verilen buharlar yukarıya doğru yükselir. Önce alt kısımlarda en ağır ve güç kaynayan kısım yoğunlaşır. Üst kısımlara doğru çıkıldıkça gittikçe daha hafif ve uçucu kısımlar yoğunlaşarak toplanır. Yoğunlaşan kısımlar şöyle sıralanır: % 2-8 oranında hafif yağlar, %8-10 kadar orta yağlar, %10-16 ağır yağlar ve %16-20 oranında antrasen yağıdır. Isıtılan borularda, geriye %50-55 oranında zift kalır.

Bir katran damıtma tesisi. Katran, taş kömüründen elde edilen bir hidrokarbür karışımıdır. Resimdeki yüksek kulede katrandan çıkarılan maddeler dereceli damıtma yöntemiyle birbirinden ayrılmaktadır.

Hafif yağlarda, benzen ve benzen homologları, yani toluen, ksilen vb., ile naftalin, fenoller, piridin ve benzeri bazlar tiyofen gibi kükürtlü bileşikler bulunur.

Orta yağlarda en çok naftalin, fenoller ve daha az oranda piridin vardır. Ağır yağlarda en çok naftalin ve antrasen bulunur. Antrasen yağı antrasen ve fenantren ile yüksek fenollerin ve yüksek moleküllü bazların bir karışımıdır.

Birkaç yıl öncesine kadar petrol alifatik, katran ise aromatik bileşiklerin başlıca kaynağı sayılıyordu. Son zamanlarda petrolden uygun sıcaklık ve basınç şartları sağlayarak, katalizörlerin de yardımıyle çeşitli aromatik bileşikler elde edilmiştir.

Endüstri alanında elde edilen bu gelişmelere rağmen, katran yine değerli bir ilkel maddesidir. Yukarıda sayılan çeşitli bileşikler katrandan elde edilir. Bu bileşiklerden de çeşitli boyalar, ilâçlar, yapay kauçuk, böcek öldürücüler, patlayıcı maddeler ve plastikler elde edilir.

KAUÇUK

Tropikal ülkelerde yetişen bazı ağaçların verdiği özsudan elde edilen madde.

«Kauçuk» sözcüğü, Güney Amerika yerlilerinin dilinde «damlayan ağaç» anlamına gelir. Bu madde ilk kez Güney Amerika ormanlarında bulunan Hevea brasiliensis adlı ağaçtan elde edilmiştir. Daha sonra Güney-doğu Asya'ya götürülen bu ağaç türü orada hızla çoğaltıldı. Bir süre sonra Güney-doğu Asya kauçuk çiftliklerinin üretimi dünya üretiminde birinci sırayı aldı. Bir ılımlı iklim bitkisi olan «guayula» (kök sakızı) adlı bir çeşit fundadan da kauçuk elde edilir. Yurdumuzda Antalya çevresinde bu bitkinin yetiştirilmesi için bazı denemeler yapılmıştır.

I. Dünya Savaşına kadar doğal kauçuk başlıca kauçuk kaynağı olarak kalmıştır. Bu savaşta Almanya'nın abluka altına alınmasıyle bu ülkede sentetik kauçuk yapılması için çalışmalar yapıldı. Ancak savaşın bitmesiyle piyasayı dolduran ucuz doğal kauçuk sentetik kauçuğun daha fazla gelişmesini önledi.

II. Dünya Savaşı sırasında Japonlar Güney-doğu Asya ülkelerini ellerine geçirince, müttefik ülkelerde kauçuk stokları hızla tükenmeye yüz tuttu. Bunun üzerine A.B.D.'de sentetik kauçuk üretimi hızla gelişti. Günümüzde iki milyon tonu aşan yıllık kauçuk üretiminin %65'ten fazlası sentetik kauçuktur.

Kauçuk çok önemli bir ilkel maddedir. Bir otobüste kauçuktan yapılmış 500 parça bulunabilir. Bir uçak gemisinde bu sayı 20 000'i bulur. Kauçuk hammadesi kullanılarak çeşitli lastikler ve ebonit adını alan sert lastikler yapılır. Kauçuktan yapılan eşyaların bazıları şunlardır: Oto, kamyon ve traktör lastikleri, makine kayışları, ayakkabı, eldiven, plaster, top, balon, lasteks mayo, akümülatör kablo, elektrik, telefon, radyo parçaları, tarak, düğme, vb. Bunların sayısı 50 000'i bulur.

Hevea ve benzeri ağaçların kabukları kesilirse, süt görünüşünde bir sıvı akar. Bu sıvıya «lateks» adı verilir. Lateks, içinde kolloidal kauçuk tanecikleri bulunan bir sıvıdır. Bu nedenle süt gibi görünür. Lateksteki kauçuk tanecikleri asetik ya da formik asitle çöktürülür. Yıkanır, kurutulur, balyalanır ve ham kauçuk olarak işlenmek üzere fabrikalara gönderilir.

Doğal ham kauçuk ısıtılırsa bozunur. Damıtılırsa «izopren» adı verilen bir sıvı ele geçer; bu oldukça uçucudur. İzopren, doymamış bir hidrokarbondur. Molekülünde bir 1,3 butadien iskeleti vardır. Bu iskeletin ikinci karbonuna bir metil (CH_3) grubu bağlanmıştır. Bu nedenle izoprene 2 metil 1,3 butadien denebilir. 1,3 butadien $CH_2=CH—CH=CH_2$ formülüyle gösterildiğine göre izopren $CH_2=C(CH_3)—CH=CH_2$ şeklinde gösterilir. İzoprenin kapalı formülü C_5H_8'dir. İzoprene doğal kauçuğun monomeri denir. Doğal kauçuk izopren moleküllerinin polimerleşmesiyle oluşmuştur. Bu bir kimyasal birleşmedir. Bu birleşmede çok sayıda molekül birbiriyle birleşerek uzun bir zincir meydana getirir. Yeni ve büyük bir molekül oluşur. Doğal kauçuk damıtılınca tekrar izopren moleküllerine bölünür.

$n\ CH_2=C(CH_3)—CH=CH_2 \rightarrow$
İzopren
(Monomer)
$—(—CH_2—C(CH_3)=CH—CH_2—)—_n$
Doğal kauçuk
(Polimer)

I. Dünya Savaşının sürdüğü yıllarda yapılan sentetik kauçuk elde etme çabaları önceleri pek başarı sağlamadı. Almanlar izopreni elde edip bunu polimerleştirmeye uğraştılar. Polimerleşme düzgün olmadı. Zamk kıvamında, çok dayanıksız bir ürün elde edildi. Daha sonra metil grubu taşımayan butadieni polimerleştirmeye çalıştılar. Bunda başarı sağladılar. Ürün homojen ve oldukça dayanıklıydı. Bu polimerleşmeyi sodyumla sağladılar. Sodyum bu olayda katalizör olarak etki etti. Bu yolla elde edilen sentetik kauçuğa butadienin ilk hecesiyle sodyumun Almancası olan «Natriyum» kelimesinin ilk hecesini birleştirerek «buna kauçuğu» adını verdiler. Butadien asetilenden elde edilebilir. Asetilen karbit (kalsiyum karbür) le suyun birleşmesi sonucu oluşur. İki molekül asetilen birbirine katılırsa vinil asetilen oluşur. Bunun hidrojenasyonu butadien verir.

$CH_2=CH—C=C—H + H_2 \xrightarrow{Ni}$
Vinil Hidrojen
Asetilen
$CH_2=CH—CH=CH_2$
Butadien

Almanlar tarafından I. Dünya Savaşında bir başka kauçuk türü de elde edildi. Buna metil kauçuk adı verildi. Metil kauçuk 2,4 dimetil, 1,3 butadienin polimerleşmesiyle elde edildi. Bu oldukça homojen ve sağlam bir üründür. Doğal kauçuğa benzeyen özelikler gösterir. Klor kauçuğu ya da neopren bir başka sentetik kauçuk türüdür.

Neopren doğal kauçuktan daha güç yanar. Yağlarda daha az erir, daha dayanıklıdır. Bunların dışında değişik sentetik kauçuk türleri de bulunmuştur. İki ayrı molekül türünün birbiriyle çok sayıda birleşmesiyle oluşan bu kauçuk türleri ko-polimer maddelerdir. Bunların en önemlileri şöyle sıralanabilir: 1 kısım acrilonitril ile 3 kısım butadienin polimerleşmesiyle Almanların «Buna N», Amerikalıların «GR-A» dedikleri bir yapay kauçuk oluşur. Akrilonitril $H_2C=CH—C=N$ formülüyle gösterilebilir. Başka bir adı da «vinil siyanür» dür. Bundan daha önemli kopolimer sentetik kauçuk, Almanların «Buna-S», Amerikalıların «GR-S» adını verdikleri kauçuk türüdür. Bu, 1 kısım vinil benzenin 3 kısım butadienle polimerleşmesi sonucu oluşur. Vinil benzen $H_2C=CH—C_6H_5$ formülüyle gösterilir; «stiren» adı da verilir.

Doğal ve çoğu yapay kauçuklar oldukça esnek maddelerdir. Fakat bunlar ısınınca sakız gibi süner, soğukta kırılgan olur ve esnekliğini kaybederler. Doğal ve yapay kauçuk molekülleri helezon şeklinde bükülmüşlerdir. Çekince uzar, bırakılınca eski haline dönerler. Esnekliğin nedeni bu yapıdır. Ancak esneklik sıcaklık değişmelerinden çok etkilenir. Isıtılan kauçuk her kalıba giren plastik bir hal alır. Kauçuğun mekanik sağlamlığı azdır. Benzen, benzin, terementi yağı, karbon tetraklorür gibi organik eritkenlerde erir. Açıkhavada bırakılan kauçuk yavaş yavaş havanın oksijeniyle birleşerek bozunur. Özeliklerini kaybeder. Bu, yapısındaki çift bağlardan ileri gelir. Yine bu nedenle kauçuk halojenlerle katma ürünleri verir. Ozonla bileşir. Permanganat kauçuğu yükseltger.

Yukarıda açıklanan özelikleri nedeniyle kauçuk olduğu gibi kullanılmaz. Amaca göre içine kükürt ve dolgu maddeleri ve bozunmayı geciktirici inhibitörler eklenerek lastik elde edilir. Ebonit de kauçuktan elde edilir. Yalnız ebonitin içindeki kükürt oranı daha yüksektir.

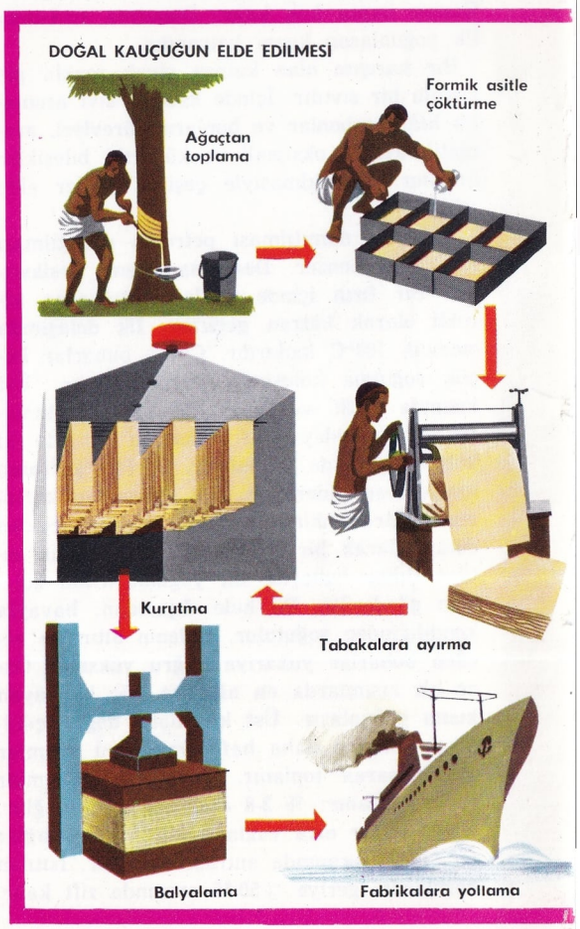

KAUNOS
Hellenistik devrin önemli şehirlerinden biri. Muğla ili, Marmaris ilçesi, Köyceğiz bucağındadır.

Tiyatro: Roma devrine aittir. Efes, Selge, Termessos, Aizani ve Sagalassos tiyatrolarıyle yakın benzerlik gösterir. Yunan devri tiyatrolarının tipindedir.

Stoa: İki dar yanlarda girişi bulunması yönünden Atina Agorasındaki Attalos II. Stoasına benzemektedir. Yalnız bir uzun kenarına ait duvar kalmıştır.

Güney-Batı Şehir Kapısı: Eski şehri çevreleyen surun batı ucuna yakın bir yerdedir. Kapının giriş yerinde yapılan kazılardan, M.Ö. III. yüzyıla ait çanak çömlek parçaları çıkmıştır.

Mabet: Geniş bir alanda «İn Situ» olarak birçok sütun, sütun kaidesi, ve mimarî parça bulunması bu yerde bir mabet olabileceği fikrini akla getirmiştir.

Nekropol: Likya ve Karya bölgelerinin özelliği olan duvarlara oyulmuş tipte çeşitli mezarlar vardır. Bunun yanında son yıllarda Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinin burada yaptığı kazılarda gömme mezarlar bulunmuştur.

KAUTSKY, KARL
(1854-1938) Alman sosyalisti. Marx'ın öğrencisi ve dostu olan Kautsky, Engels'in ölümünden sonra marksizmin en büyük yorumcusu olmuştur. Devrimin gerekliliği ilkesini savunarak Bernstein'in reformcu revizyonizmiyle çatışmıştır. 1917 yılında Hugo Haase'la birlikte, bağımsız Sosyal Demokrat Partiyi örgütleyerek Rus devrimine karşı çıkmış, birçok yazılarında Lenin ve Troçki'yle tartışmaya girmiştir (bunların en ünlülerinden biri **İşçi Sınıfı Diktatörlüğü** adlı yazısıdır). Partisinin çoğunluğuyle birlikte Alman Komünist Partisine katılmayarak sonuna kadar partisinde kalan Kautsky Viyana'da yerleşmiş; fakat 1938 yılında Nazi birliklerinin Avusturya'ya girmesi üzerine önce Çekoslovakya'ya oradan da Amsterdam'a kaçmak zorunda kalmıştır. Aynı yıl Amsterdam'da ölmüştür.

KAVAFİS, KONSTANDİNOS
(1863-1933) Yunan şairi. İskenderiye şehrinde doğan Kavafis, İngiltere ve İstanbul'da okumuş, 1895 yılından sonra, binlerce yıllık tarihi ve uygarlık kaynaşmaları ile kendisini derin bir şekilde etkileyen İskenderiye'ye yerleşmiştir. 1908 yılından sonra kendisini bütünüyle şiire vermiştir. Elde bulunan eserleri 154 şiirden ibarettir. Bu şiirleri ilk olarak ölümünden sonra 1935 yılında bir arada yayınlanmıştır. Yalnız içeriği bakımından değil, dili ve kullandığı ölçüler bakımından da çok özgün olan şiirleri, Yunanistan'da uzun süre ilgi görmemiş, fakat bütün dünyada geniş yankılar uyandırmıştır. Kavafis'in bazı şiirleri Türkçeye de çevrilerek dergilerde yayımlanmıştır.

KAVAK (Populus)
İkiçeneklilerin söğütgiller familyasından, daha çok sulak yerlerde yetişen bir ağaç. Uzun ve ince gövdelidir. Gövdesi açık renkli, kabuğu düzdür; dalları yukarıya doğru yükselir. Yaprakları genel olarak genişçe ve sivri uçludur. İkievcikli bir bitkidir. Çiçekler, 3-10

Yapraklarının beyaz, kabuğunun gümüş rengi olmasıyla tanınan ak kavak.

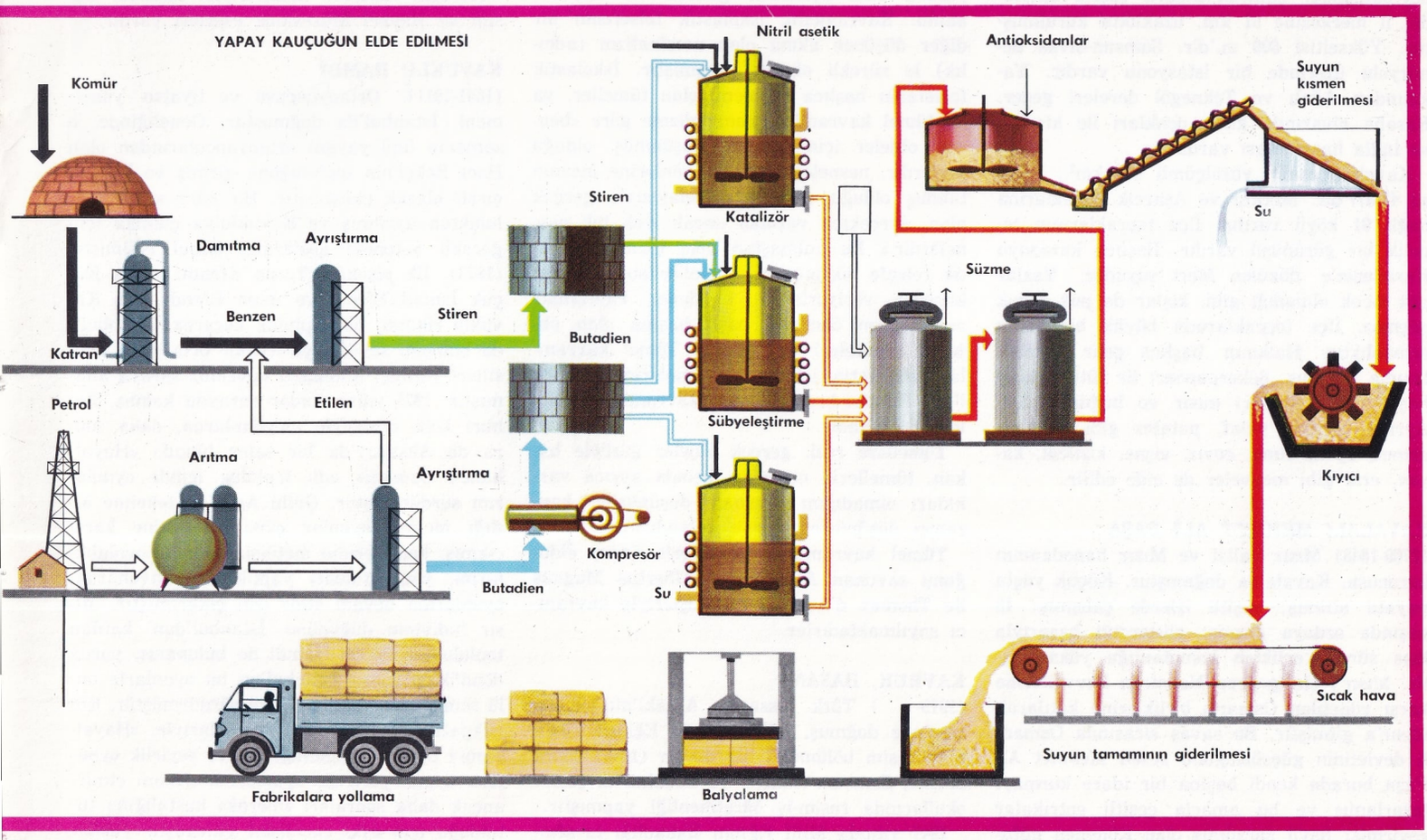

cm. uzunluğundaki salkımlar üzerinde toplanmıştır. Bu salkımlara sümbüle denir. Kavağın çiçekleri, ilk yapraklar ortaya çıktıktan hemen sonra açmaya başlar. Meyvesi bir kapçık içinde bulunur. Olgunlaşan kapçık açılınca, içinden pamuk yumağını andıran binlerce beyaz tüy ortaya çıkar. Tohumlar bu pamukçukların diplerinde bulunur. Hafif bir rüzgârda tohumlar tüycüklerin yardımıyle uçuşarak çevreye yayılır.

Kavak, Avrupa, Orta Asya ve Kuzey Amerika kökenlidir. Özellikle ovalık yerlerde yetişir. Fakat 800 m.'ye kadar olan dağ yamaçlarında yetişenleri de vardır. Nemli toprakları sever. Yabanî olarak yetişen kavaklar tohumla, akarsu boylarında yetiştirilenler ise çelikle üretilir. Kavak, 10-12 yaşında yetişkin hale gelir. 100, 300 yıl yaşayan türleri vardır.

Kerestesi çok yumuşaktır, kolay işlenir. Kutu, sandık, kibritçöpü, kâğıt hamuru, selüloz yapımında ve yapı işlerinde kullanılır.

Kavağın 30'a yakın türü vardır. En tanınmışları şunlardır:

Akkavak (Populus alba). Boyu 40, çapı 2 m. kadardır. Kavak ağaçlarının en uzun olanıdır. **Karakavak** (Populus nigra). İyi gelişmiş olanlarının boyları 30 m., çapları 1 m.'ye yaklaşır. **Titrekkavak** (Populus tremula). En kısa boylu kavaktır (20 m.). Yuvarlak olan yaprakları sürekli kımıldar.

KAVAK

Orta Karadeniz bölümünde Samsun iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 2 473). Samsun'un güney-batısında, Samsun-Ankara şosesi üzerinde, il merkezine 51 km. uzaklıkta kurulmuştur. Yükseltisi 600 m.'dir. Samsun-Sıvas demiryolu üzerinde bir istasyonu vardır. Yakınından Ağalı ve Teknegöl dereleri geçer. Kasaba civarında kireç ocakları ile kiremit ve tuğla harmanları vardır.

Kavak ilçesinin yüzölçümü 943 km^2., nüfusu 42 677'dir. Merkez ve Asarcık bucaklarına bağlı 91 köyü vardır. İlçe topraklarının tepelik bir görünüşü vardır. Başlıca karasuyu Karadeniz'e dökülen Mert suyudur. Yazlar pek sıcak olmadığı gibi, kışlar da pek soğuk geçmez. İlçe topraklarının büyük bir kısmı ormanlıktır. Halkının başlıca gelir kaynağı tarıma dayanır. Şekerpancarı ile tütün ekimi başta gelir. Bunları mısır ve buğday izler. Ayrıca çavdar, yulaf, patates gibi ürünler, armut, ayva, elma, ceviz, vişne, kızılcık, kayısı, erik gibi meyveler de elde edilir.

KAVALALI MEHMET ALİ PAŞA

(1769-1848) Mısır valisi ve Mısır hanedanının kurucusu. Kavala'da doğmuştur. Küçük yaşta hayata atılmış; çeşitli işlerde çalışmış; 18 yaşında orduya girmiş; gösterdiği başarıyla kısa sürede erlikten komutanlığa yükselmiştir. Mısır'ı ele geçiren Napoleon kuvvetlerine karşı yönetilen Osmanlı birliklerine katılarak Mısır'a gitmiştir. Bu savaş sırasında Osmanlı devletinin güçsüzlüğünü sezen Mehmet Ali Paşa burada kendi başına bir idare kurmayı tasarlamış ve bu amaçla çeşitli entrikalar çevirmiş; hayli sarsılmış olan Kölemen nüfuzunu kırmış; kendisini halka sevdirmiş; Mısır valiliğini elde etmeyi başarmıştır.

Valiliği sırasında İskenderiye'yi kuşatan İngiliz kuvvetlerini geri püskürtmüş, böylece ilk kez olarak Avrupa'ya adını duyurmuştur. Osmanlı hükümetinin Hicaz'da çıkan Vahabî ayaklanmasını bastırmakla görevlendirdiği Mehmet Ali Paşa, bu görevde de başarı göstermiş; Osmanlı devletine büyük yararlılıkları dokunmuştur. Diğer yandan, merkezî bir idare kurmuş bulunan ve giriştiği çeşitli imar ve eğitim çabalarıyle; yaptığı savaşlar, kazandığı başarılarla gitgide kuvvetlenmekte olan Mısır valiliğinin asıl amacı Osmanlı devletinin gözünden kaçmamaktaydı. Bununla beraber devlet o sıralarda buna karşı duracak güçten yoksun bulunuyordu. Mehmet Ali Paşanın Suriye valiliğini istemesi üzerine Osmanlı hükümeti bu isteği geri çevirdi. Suriye'yi işgal eden Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Osmanlı kuvvetlerini yendiyse de, araya giren Rusya'nın baskısıyle anlaşmak zorunda kaldı (Kütahya Antlaşması). Önce Suriye valiliğine razı olmuşken, sonradan yapılan ikinci bir anlaşmayla Suriye'yi geri vererek, Mısır valiliğinin kendisinden sonra soyuna geçmesini sağladı. Böylece 1952'de yapılan ihtilâle kadar sürecek Mısır Krallığının temeli atılmış oluyordu.

KAVRAMCILIK

Kökenini Aristoteles öğretisinden alan ve ortaçağın önemli düşünürleri tarafından Tanrı'nın kanıtlanmasında kullanılan tümeller sorusuna belli açıklıklar getiren bir düşünce akımı. Kavramcılık iskolastik felsefenin bir diğer düşünce akımı olan nominalizm (adcılık) le sürekli olarak çatışmıştır. İskolastik felsefenin başlıca problemi olan tümeller, ya da tümel kavramlar, nominalizme göre «benzer objeler için insanın düşünmüş olduğu şeylerdir, nesnelerin benzer yönlerine insanın takmış olduğu adlardır.» Dolayısıyle gerçek olan, gerçekten varolan ancak «tek tek nesnelerdir.» Bu anlayıştan yola çıkan iskolastik felsefe düşünürleri, tümeller sorusuna üç karşılık veriyorlardı. 1 - Tümel kavramlar nesnelerden öncedir; başlı başına olan objektif realiteleri vardır. 2 - Tümel kavramlar nesnelerin içindedir, nesnelerin özleriyle ilgili formlardır. 3 - Tümel kavramlar nesnelerden sonradır.

Tümellere reel, gerçek objeler gözüyle bakan, tümellerin nesneler dışında ayrıca varlıkları olmadığını savunan düşünürler kavramcı düşünürler olarak adlandırılırlar.

Tümel kavramların nesnelerle özdeş olduğunu savunan Abaelardus, Albertus Magnus ile Thomas d'Aquin bu görüşleriyle kavramcı sayılmaktadırlar.

KAVRUK, HASAN

(1919-) Türk ressamı. Akseki'nin Belen köyünde doğmuş, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü resim bölümünü bitirdikten (1944) sonra Silifke, Samsun, Ankara ve İstanbul'un çeşitli okullarında resim-iş öğretmenliği yapmıştır.

1947 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Paris'e gönderilmiş, André Lhote ve Ducos de la Haille'in yanında iki yıl çalışmış, 1948-1949 yıllarında Sonbahar Salonunda eserlerini sergilemiştir. Daha sonra Jean Lombart'ın atelyesinde soyut sanat konusunda çalışmalar yapmıştır.

Hasan Kavruk'un bir tablosu.

Bugüne kadar on üç özel sergi açan Hasan Kavruk, İzmir'de Birinci Sanat Festivalinde (1963) resim birinci ödülünü kazanmış, 1966 yılında da Güzel Sanatlar Akademisi sanat ödülünü kazanarak yılın ressamı seçilmiştir. Devlet Resim ve Heykel sergilerine 17 yıldan beri katılmaktadır Kavruk, resim çalışmalarını figüratif anlayışa uygun olarak sürdürmektedir.

Avrupa, Amerika müzeleriyle, İstanbul Resim ve Heykel Müzesinde eserleri vardır.

KAVUKLU HAMDİ

(1841-1911). Ortaoyuncusu ve tiyatro yönetmeni. İstanbul'da doğmuştur. Gençliğinde, o zamanın ünü yaygın ortaoyuncularından olan Hacı Bekçi'nin topluluğuna girmiş ve burada çırak olarak çalışmıştır. Bir süre sonra topluluktan ayrılmış ve Kavuklu'ya çıkmak için gerekli yeteneği gösterdiği kabul edilmiştir (1873). İlk pişekârı Tosun Efendi, sonra Küçük İsmail Efendi ve Asım Efendi olan Kavuklu Hamdi, bir topluluk kurarak, İstanbul'da bulunan seyirlik yerlerinde ortaoyunu temsilleri vermiş, Abdülaziz devrinde saraya alınmıştır. 1875 yılına kadar sarayda kalmış, Zuhurî kolu düzeniyle meydanlarda, daha sonra da Aksaray'da bir salaş binada «Hayalhâne-i Osmanî» adlı topluluk içinde oyunlarını sürdürmüştür. Güllü Agop'un tekeline aldığı metinli oyunlar oynamak iznine karşı çıkmış, kendilerinin metinsiz oyunlar oynadıklarını, yani «tulûat» yaptıklarını savunarak, oyunlarına devam etme izni çıkartmıştır. Mısır hidivinin düğününe İstanbul'dan katılan topluluklar içinde Hamdi de bulunmuş, yurda döndükten sonra İstanbul'un bu oyunlarla ünlü semtlerindeki temsillerini sürdürmüştür. Küçükpazar, Yeşiltulumba gazinolarıyle, «Hayalhâne-i Osmanî» topluluğunda ve seyirlik oyunlara uygun yerlerde oyunlarına devam etmiş, ancak daha sonraları «merak» hastalığına tutulduğu için eski enerjisini yitirmiştir (1885).

KAVUN (Cucumis melo)
Kabakgiller familyasından bir meyve. Bitkisel özellikleri karpuza benzer. Anavatanı tropikal bölgelerdir. Buralardan zamanla bütün Akdeniz ülkelerine yayılmıştır. Güney-batı Asya kökenli türleri de vardır. Meyvekabuğu sarıdan koyu yeşile kadar değişir. İçi sulu, tatlı, pembemsi sarıdır. Yurdumuzda kavun yetiştiren bölgelerin başında Trakya, Ege bölgesi ve Konya gelir. Trakya'da Uzunköprü çevresinde «topatan» kavunu yetiştirilir. Trakya'da ayrıca «çitili» adı verilen bir kış kavunu da yetiştirilmektedir.

Ege bölgesinde yetiştirilen kavunların en önemlisi «kırkağaç» kavunudur. Bu kavundan üretilmiş kavunlar da vardır. Başlıcaları: Hasanbey, altınbaş, dilimli ve hallaç kavunlarıdır.

KAWELEROWICZ, JERZY
(1922-) Polonyalı sinema yönetmeni. Güzel Sanatlar Akademisinde okudu. Krakovy Sinema Enstitüsünden mezun oldu. Önceleri reji asistanlığı, daha sonra yönetmenlik yaptı. 1950 yılında, Sumerski'yle birlikte yazdığı bir senaryo ödül aldı. Aynı senaryodan 1952 yılında yapılan **Gramada** adlı filim, 1952 Karlovy Vary şenliğinde mansiyon aldı. 1955 yılında Kadr Filim Grubunun artistik direktörlüğüne getirildi. Kawelerowicz, yaşayan Polonyalı yönetmenlerin en ünlülerinden biridir. Sanatı, entellektüel görünümüne karşı gerçeklerle iç içedir. Sinematografik ve hayatla dolu bir dünya görüşü eserlerini belirler. Başeseri **Meleklerin Jeanne Anası**'nın gözkamaştırıcı başarısı daha önceki verimli çalışmalarının bir sonucudur.

Filimleri: Komün (1952), Selüloz (1954), Gölge (1956), Herşey Bitmedi (1957), Gece Treni, Meleklerin Jeanne Anası (1961), Firavun (1965).

KAYA
(**bkz.** Külte)

KAYAALP, FETHİ
(1923-) Türk ressamı. Ezine'de doğdu. Devlet Güzel Sanatlar Akademisini 1947 yılında bitirdi. Nurullah Berk, Sabri Berkel ve başka öğretmenlerle çalıştı. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde öğretmenlik yaptıktan sonra, Devlet Güzel Sanatlar Akademisinde aynı işi sürdüren Kayaalp, sağlam desenleri, doğayı sade bir güzellik içinde verişiyle dikkati çeker. Gravürlerinin yapısı, siyah beyaz dağılımı, soyut ve yer yer anlatımcı niteliği başarılı sonuçlara ulaşır. İstanbul, Ankara ve Bursa'da özel sergiler açan Kayaalp, 28. Devlet Resim ve Heykel sergisinde, «Kömür Arabaları» adlı yağlıboya tablosuyle ikincilik ödülü almıştır.

KAYABALIĞIGİLLER (Gobiidae)
Omurgalı hayvanlardan balıklar sınıfının kemiklibalıklar takımının, geri kemikli alttakımına giren familyası. Başları büyük, basık ve uzun yapılı küçük balıklardır. Genel olarak denizlerin kayalık yerlerinde ve haliçlerde tatlısularda yaşarlar. İlki dikenli olan iki sırt yüzgeçleri vardır. Kuyruk yüzgeçleri yuvarlanmıştır. Karın yüzgeçleri ise göğsün altında birleşerek bir nevi vantuz meydana getirirler. En bilinen türlerinden kömürcün kayası (Gobius niger) 10-12 cm. uzunluğunda, kömüre yakın siyah renklidir. Akdeniz ve Kuzey denizinde, bazen de ırmak ağızlarında görülebilir. Hurma kayası (G. minutus), azman kaya (G. jose), salyangoz kayası (G. elongatus), cüce kaya (Pandaka pygmaea), tokmakbaş kayası (G. ophiocephalus), sarı kayabalığı (G. auratus) ve tatlısu kayası (G. fluviatilis) diğer bilinen türler arasındadır.

KAYAK
Kar üzerinde kayarak yol almak için ayaklara takılan ve tahta ya da hafif bir maden alaşımından ya da sentetik reçineden yapılmış uzun basacak. Kayak yapmaya en elverişli tahtalar kayın, dişbudak ve Amerika kıtasında yetişen bir çeşit ceviz olan «hickory» keresteleridir. Kayakların ön ucu yukarı doğru kalkık bir kürek biçimi gösterir. Taban yay biçiminde ve esnektir. Uzunlamasına bir ya da birkaç çizgi, kayağı boydan boya izler. Arka uç sivrilmeksizin küt olarak son bulur. Kayakların uzunluğu, genişliği, ağırlığı, esnekliği, kayakçının yapısına ve ağırlığına, kullanılma yerine, karın şartlarına göre değişir. Ancak, genel olarak 7-9 cm. en, 200 cm. boy en çok kullanılan ölçülerdir. Kunduranın kayağa oturduğu kesimin alt yüzü genelliklę çelik gibi bir madenle güçlendirilmiştir. Kayak, kayakçının ayağına maden bir maşayla ayakkabıya takılmış bir tabanla tutturulur. Turizm ve spor amacıyle kullanılan çeşitli kayak türleri vardır. Spor amacıyle kullanılan kayaklar, uzun mesafe yarışması, iniş ve atlama için kullanılmalarına göre ayrı özellikler gösterir. Atlama yarışmaları dışında kayakçılar özel çubuklar kullanırlar. Bunlar hafif; fakat dayanıklı, alt ucu topuzlu ve kar raketli, üst ucu bileğe geçebilecek gibi çember saplı birer bastondur.

Kayak Sporu: Kayakların çok eski çağlardan beri karlı bölgelerde yaşayan topluluklar tarafından kullanıldığı bilinmekte ve kayağın Altay dağlarında kullanıldığı sanılmaktadır. Rengeyiği derisi kaplı, işlenmemiş tahtalardan yapılmış bu ilk kayaklar birer kar ayakkabısıydı. Kar ayakkabıları 8 000 yıl önce Altaylardan dünyaya yayılmıştır. Kar ayakkabılarının biçimi, bugünkü kayak biçimine varılıncaya kadar çeşitli değişikliklere uğramıştır. Norveç kıyılarında küçük bir ada olan Rödöy'deki mağaralarda bulunan ve taş devrinden az sonra yapılmış bazı yontmalar, bugünün kayakçıları gibi giyinmiş insanları yalın çizgilerle göstermektedir. En eski kayak kalıntıları yine Norveç'te Ovrebö'de bulunmuştur. Bunlar tunç ve demir devirleri arasındaki geçiş çağından kalmadır. Zaten birçok dilde «kayak» ve «kayakçılık» karşılığı olarak kullanılan «ski» sözcüğü Norveçcedir. İnsanın ağırlığını daha geniş bir yüzeye yayarak yüksek ve yumuşak kar tabakalarına gömülmesini önleyecek bir araç olarak ortaya çıkan kayak, XII. ve XIII. yüzyıllar arasında çok kullanılan hızlı bir ulaştırma aracı olmuştur. Kayağın ulaştırma aracı olarak değerini ilk ortaya koyan İskandinav Kralı Swerre (1151-1202) olmuştur. Swerre, kayağı ordusunda kullanarak Oslo yakınlarında başarılı bir savaş çıkarmıştır.

Davos'da (İsviçre) bir kayak dersi.

Bir kayak yarışının başlayışı.

İlk kayak yarışmaları XVIII. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. 1767 yılındaki bir yarışmada uygulanan ve bugün de kullanılan bir teknik, yarışmanın yapıldığı yer olan Christiania (bugünkü Oslo) şehrinin adını almıştır. Bu ilk yarışmalarda iki kayak kullanılmaktaydı. Sol ayağınki uzun, ince ve çıplak tahtadan, sağ ayağınki kısa, enli ve deri kaplı olurdu. Langskia adını alan sol kayak, kar üzerinde kaymaya, andoren adını alan sağ kayak fren yapmaya yarardı. XIX. yüzyıl başlarında Fin ordusunda bazı birlikler kayakla birlikte bir baston da kullanmaya başlamışlardır. Norveç'in geniş Telemark bölgesinde kayak tekniği çok gelişmiş ve bugünkü kayak sporunun birçok kuralı burada saptanmıştır.

1843'te Tromsö'de bir yarışma yapılmış, 1860 Holmenkollen yarışmalarına Norveç kralı birinci ödül olarak kendi adına bir kupa vermiştir. 1885'te Laponyalı Tuorda, 220 km.'yi 21 saatta alarak ilk uzun mesafe yarışmasını kazanmıştır. 1924'te Chamonix'de düzenlenen ilk kış olimpiyat oyunlarında, kayak yarışmalarına da yer verilmiştir. 1928'de St-Anton'da Kandahar stilinin uygulandığı ilk yarışmalar yapılmıştır. 1929'da Zakopane'de (Polonya) İskandinav stillerini içine alan ilk uluslararası şampiyonluk yarışmaları yapılmıştır. 1931'de Mürren'de (İsviçre) Alp stillerini içine alan ilk uluslararası yarışmalar yapılmıştır.

Yarışma tekniği: Spor dalı olarak kayağı ikiye ayırmak gerekir: Atletizm kayağı ve dağcılık kayağı. Atletizm kayağı İskandinav kayağı, Alp kayağı olarak ikiye ayrılır. İskandinav kayağında en çok yapılan yarışmalar mesafe yarışması, uzun mesafe yarışması, atlama ve estafet ya da röle adları verilen türlere ayrılır. Alp kayağı türleriyse serbest iniş, slalom ve büyük slalomdur. Her iki kayak grubunda bu türlerin ikisinden meydana gelmiş karma türler de vardır.

Uzun mesafe yarışmaları 30 ve 50 km.'lik pistlerde yapılır. Düzey farkı 250 m.'dir. En yüksek sürekli çıkış 150 m.'dir. Düzey farkları toplamı 30 km.'likte 800 m., 50 km.'likte 1200 m.'dir. Uzun mesafe yarışması yalnız erkeklere açıktır. Mesafe yarışmalarına ise erkekler ve kadınlar ayrı karşılaşmalarda olmak üzere katılabilirler. Erkeklerde mesafe 15-18 km., düzey farkı 200 m., en yüksek sürekli çıkış 100 m., düzey farkları toplamı 400 m.'dir. Kadınlarda mesafe 5-10 km., düzey farkı 100 m., en yüksek sürekli çıkış 75 m., düzey farkları toplamı 250 m.'dir. Estafet ya da röle erkeklerde 4, kadınlarda 3 kişilik takımla yapılır. Her erkek yarışmacı 100 m. düzey farkı, 85 m. en yüksek sürekli çıkış ve 250 m. düzey farkları toplamıyle 10 km.'lik bir pisti koşmak zorundadır. Kadınlarda bu rakamlar 85 m., 70 m., 175 m. ve 5 km.'dir.

Mesafe ve uzun mesafe yarışlarında yarışmacılara depar aynı anda verilmez. Sınıflandırma yarışmacıların ayrı ayrı zaman derecelerine göre yapılır. Estafette sınıflandırma esası ise yarışmacıların varış sırasıdır.

Atlama yarışmaları, zaman sırasının bahis konusu olmadığı, derecelendirmenin puanlara göre yapıldığı tek yarışma türüdür.

İskandinav türü kayağın en gelişmiş yarışma çeşidi, 15 km.'lik yol üzerinde yapılan atlama-mesafe karmasıdır. Sınıflandırma atlama bölümü için puana, mesafe bölümü için varış zamanına göre yapılır.

Serbest iniş yarışması doğal bir yol, bir su yatağı boyunca düzenlenir. Bunda mesafe 3 km.'ye kadar olabilir. Düzey farkı 800-1000 m. arasında değişir; kadınlarda bu 500-700 m. olur. Yol boyunca, yarışmacıya izleyeceği yolu kaybetmeme ve hızını frenleme olanağını vermek için bayrak sopaları ya da kapı denen araları tepeden birleştirilmiş sopa çifleri dikilir. Kayıtlı iniş ya da slalom yarışması düzey farkı 150-250 m. arasında değişen bir pist üzerinde yapılır. Her yarışmacı yol boyunca aynı belirli yerlerden geçmek zorundadır. Kapıların genişliği 3 m.'den, iki kapı arasındaki uzaklık ise 75 cm.'den az olamaz. Sınıflandırma her yarışmacının kaydettiği zamanların toplamına göre yapılır. Serbest inişle slalom aynı pist üzerinde yapılır; fakat izlenecek çizgi değişiktir. Büyük slalomda serbestin ve slalomun nitelikleri birleşmiştir. Bu yarışma 2 500 m.'lik bir pist üzerinde yapılır. Düzey farkı 400-600 m.'dir. Kapı sayısı slalomdakinden azdır. Sınıflandırma yolu aynıdır.

Alp kayağı karma yarışmasında da bir serbest inişle bir slalom vardır. Sınıflandırma zaman üzerinden tutulan puan tablosuna göre yapılır. Alp kayağı büyük karması ise bir serbest, bir slalom, bir de büyük slalomdan meydana gelir. Sınıflandırma aynıdır.

KAYALIK DAĞLAR

Meksika'da Vera Cruz yakınlarında başlayan ve kuzeye doğru kıtayı aştıktan sonra Alaska'da son bulan sarp sıradağlar. Kuzey Amerika'nın hemen bütün batı kesimini kaplayan bu dağ zincirinin uzunluğu 3 500 km.'yi bulur. Eni yer yer 150 km.' yi geçer. Alaska'daki Mc Kinley tepesi (6 240 m.) sıradağların en yüksek noktasıdır. Bunu Logan tepesi (5 956 m.) izler. Başlangıç bölgesi olan Meksika körfezi kıyılarından itibaren, Kayalık dağlar sarp yamaçlar halinde 5 000 m.'lik bir yükseltiye ulaşır. Kuzeyde Çağlayan dağları, güneyde Sierra Nevada ve Büyük Okyanus boyunca uzanan Kıyı dağları ile, topluluğun doğusunda kalan Kayalık dağlar arasındaki Columbia, Büyük Havza ve Colorado

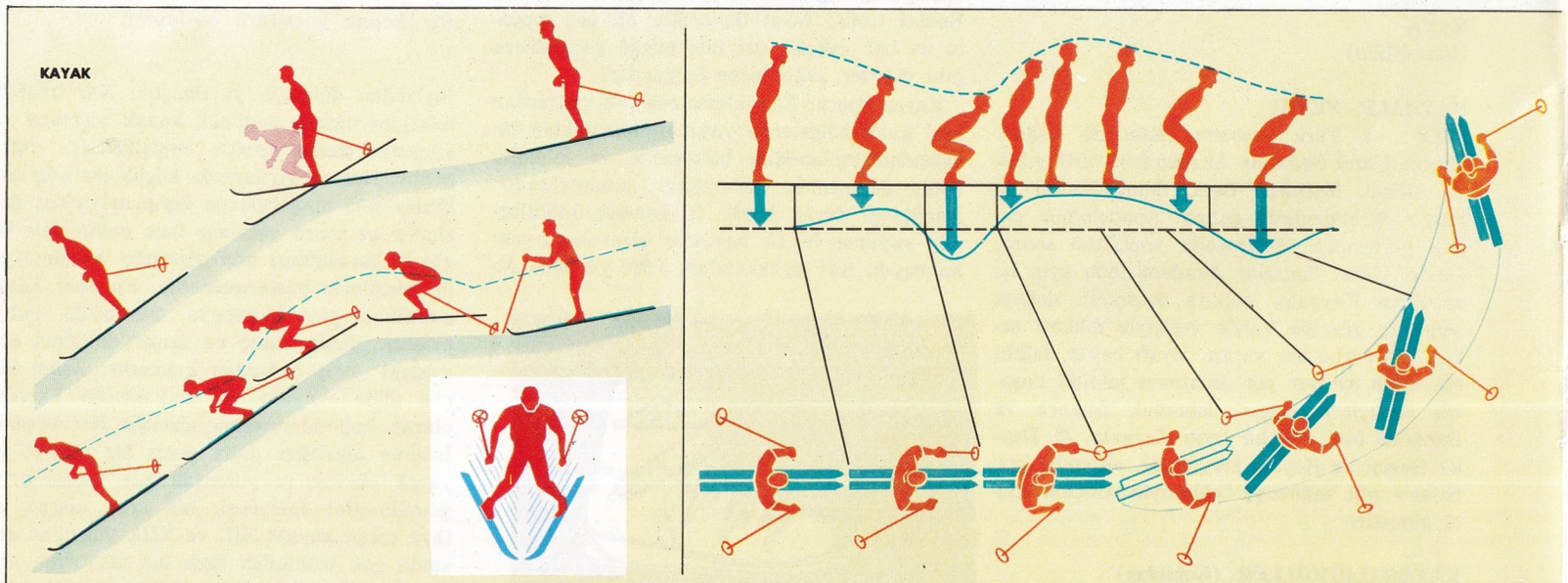

Sol taraftaki resimlerde, eğimi az bir düzeyden, eğimi çok daha fazla bir düzeye geçen kayakçının yapmak zorunda olduğu hareketler görülüyor: Üstte, kayakçının hızı az olduğundan, vücudunu hafifçe eğerek dengesini sağlar; altta ise kayakçının hızı fazla olduğundan, dengeyi sağlamak için atlaması gerekir.

İçi beyaz kısımdaki resimdeyse, kayakçının bozulan vücut dengesini sağlamak için yaptığı bir hareket görülüyor. Sağ taraftaki resimlerde, kayakları birbirine paralel tutmak suretiyle ve yön değiştirmek ya da fren yapmak amacıyle yapılan bir hareket dizisi görülüyor.

Şükrü Kaya

yaylalarına Kuzey Amerika'nın Batı Yayları adı verilir.

KAYA, ŞÜKRÜ
(1884-1959). Türk siyaset adamı. İstanköy'de doğmuştur. İlk ve orta öğrenimden sonra Galatasaray Lisesini bitirerek Hukuk Fakültesine girmiş ve burasını tamamlamıştır. Bir süre de Fransa'da okumasını sürdürmüş, I. Dünya Savaşı sırasında siyasal hayata atılmıştır. Mütarekeden sonra İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürülmüş, yurda dönünce, İzmir Belediye başkanlığı görevine getirilmiştir. Bu görevdeyken Muğla'dan milletvekili seçilerek B.M.M.'ne girmiş, daha sonra Dahiliye vekili olarak uzun yıllar bu görevde kalmıştır. Bu arada C.H.P.'nin Genel Sekreterliğine atanan Şükrü Kaya, Atatürk'ün ölümünden sonra siyasal hayattan çekilmiştir (1938).

KAYGILI, OSMAN CEMÂL
(1890-1945) XX. yüzyıl roman ve hikâyecilerinden. İstanbul'da Eğrikapı'da doğmuştur. Babası doğduğu mahallenin bakkalı Mehmet Mustafa Efendidir. İlk öğrenimini Cezri Kasımpaşa ilk okulunda, orta öğrenimini Eğrikapı Merkez Rüştiyesinde tamamladı. Daha sonra girdiği «Menşe-i Kuttab-ı Askeriye» yi bitirerek Erkân-ı Harbiye-i Umumiye dairesine atandı (1906). Kıtaat-ı Fenniye Müfettişliği kaleminde çalıştı (1909). II. Meşrutiyet döneminin siyasal kargaşalıkları içinde Mahmut Şevket Paşaya yapılan suikastla ilgili görülen muhalif yazarlarla birlikte Sinop'a sürgün edildi. Seferberlik ilân edilince bir süre yeniden kâtiplik göreviyle gezici tümenlerde çalıştıysa da hastalığı nedeniyle ordudan emekliye ayrıldı (1918).

İlk yazısı Baha Tevfik'in Eşek adlı güldürü dergisinde çıkan Osman Cemâl'in daha sonra Şahap, Aydede, Alay, Şeytan, Güleryüz, Akbaba, İkdam, Alemdar, Akşam, Cumhuriyet, Haber, Son Posta vb. gazete ve dergilerinde hikâyeleri, romanları yayımlanmıştır. Genellikle yaşadığı kenar mahalle ortamında gördüğü kişilere bağlı konuları işleyerek, İstanbul'un Kasımpaşa, Aksaray, Fatih ve kale dışı semtleri insanlarının hayatlarını, acı bir güldürü havası içinde yansıtması en belirgin özelliğidir. Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim geleneğine bağlı olduğu halde, yansıtmaya çalıştığı kişilerin günlük yaşamları içinde bulunması, onları çok iyi tanıması eserlerine gözlem yönünden önemli zenginlikler kazandırmış, ancak bu gözlemleri değerlendirmede «gazete» ölçüsüne bağlı kaldığı için büyük bir başarı sağlayamamıştır. Bu ölçüyü aşan en önemli eserleri **Aygır Fatma** ile **Çingeneler** adlı romanlarıdır. Özellikle Çingenelerde, döneminin sanat düzeyini aşan bir çaba görülmekte, roman belli bir metod ve disiplinle kurulmadığı halde gerek dil, anlatım, gerekse konu zenginliği açısından edebiyat tarihimiz içinde kendine özgü bir yer almaktadır.

Eserleri: Eşkiya Güzeli (hikâyeler, 1925), Sandalım Geliyor Varda (hikâyeler, 1938), Çingeneler (roman, 1938), Bekri Mustafa (roman, 1944), Aygır Fatma (roman, 1944), Üfürükçü (oyun, 1940).

KAYGUSUZ ABDAL
(? - ?) XV. yüzyıl tasavvuf şairlerinden. Asıl adı Gaybî'dir. Hayatı üzerinde pek az bilgi vardır. Alâiye beyinin oğlu olduğu, Padişah Murat II. devrinde yaşadığı söylenmektedir. Bektaşi Şeyhi Abdal Musa'nın Elmalı'daki dergâhına babasının isteği dışında girmiş ve 40 yıl burada kalmıştır. Daha sonra şeyhi tarafından bir tekke kurması amacıyle Mısır'a gönderilmiştir. Bir şiirinde 1398 tarihinde doğduğunu belirten mısralar vardır. Kimi şiirlerinde de Mısır'da kurduğu tekkeden söz edilmekte, pîri Abdal Musa'ya duyduğu özlem dile getirilerek yaşamı üzerine bilgiler verilmektedir. Bu bilgilere göre Edirne, Filibe gibi Rumeli şehirlerinde de gezmiş olduğu anlaşılmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesinde XVIII. yüzyılda Levnî tarafından çizilen bir minyatürü vardır.

Kaygusuz Abdal, şiirlerinde inanış ve felsefesini halkın anlayacağı bir dille vermeyi başarmış, yalınlık içinde coşkunluğundan birşey yitirmemiştir. Bu özelliğinin yanı sıra, bilerek, özellikle doğadan seçilmiş örneklerle «olmayacak şeyler» üzerinde çelişkiler yaratarak, bir çeşit gerçekdışını araması, çıplak gerçekten, yani yaşamdan duyduğu rahatsızlıkla açıklanabilir. **«Kelebek buğday ekmiş Manisa ovasına, Sivrisinek derilmiş ırgat olup biçmeye», «Ergenenin köprüsü susuzluktan bunalmış, Edirne minaresi eğilmiş su içmeye»** gibi örneklere Kaygusuz Abdal'ın şiirinde sık sık rastlanır.

Alevî-Bektaşî edebiyatının kurucusu kabul edilen Kaygusuz Abdal, «Dilgüşa», «Maglataname», «Esrar-ı Huruf» adlı kitapçıklarında mensur şiiri denemiş ve arı Türkçe örnekler bırakmıştır. Aruz vezniyle yazdığı şiirlerde kullandığı dilden ve bu şiirlerin özünden, çok iyi bir eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. O da Yunus Emre gibi düşüncenin şiirini aramış, kendine özgü bir sanatçı olmayı başarmıştır. Mısır'da ölmüş, Kahire'deki Bektaşî tekkesi alanında bir mağaraya gömülmüştür. «Sarayî» mahlasını kullanan bir başka Kaygusuz Abdal daha vardır.

Ressam Carpaccio'nun «Elçilerin Gelişi» adlı tablosunda kayık.

Marmara kıyılarında balık avlamada kullanılan kayık örneği.

KAYIK
Kürek ya da yelkenle yürütülen ufak tekne. Kayıklar çoğunlukla ağaçtan, bazen de metalden yapılır; son yıllarda kayık yapımında plastik maddeler de kullanılmaya başlanmıştır. Kayıklar, kullanıldıkları amaca göre, kürek, yelken ya da motorla hareket ettirilirler. Yapım tekniğinin gelişmesi ve buna paralel olarak maliyet fiyatının düşmesiyle birlikte, başlangıçta kullanılan buharlı makinelerin yerini patlarlı motorlar ya da dizel motorları almaya başlamıştır; bu motorlar kayığın gövdesinin içine ya da dışına takılır.

Tunus dolaylarında kullanılan yelkenli bir kayık tipi.

Kayıklar, gerek denizde, gerekse göl ve akarsularda, yük taşıma, yolcu taşıma, balıkçılık ve kurtarma işleri gibi amaçlarla kullanılır. Çeşitli kayık tiplerine kullanıldıkları yerlere, biçimlerine, donatımlarına ve kullanıldıkları işlere göre çeşitli adlar verilir. Özellikle, motorlu su taşıtlarının ve vapurların olmadığı zamanlarda, İstanbul sularında çeşitli adlar verilen pek çok kayık tipi kullanılmaktaydı. Boğaziçi ve Haliç'in çeşitli köy ve semtleri arasında yolcu taşıyan kayıklara «piyade kayığı» adı verilirdi; dört ya da beş yolcu taşıyan bu kayıklar, kendi içlerinde, bir çifte, iki çifte, üç çifte gibi türlere ayrılırlardı. Yük ve 20-30 kişi taşıyacak büyüklükte kayıklara ise «pazar kayığı» adı verilirdi; bu kayıklarla İstanbul'un çeşitli yerlerinde kurulan pazarlara yük ve pazarcılar taşınırdı; bu tür kayıklar bugün de kullanılmaktadır. Bunların dışında, saraya mensup kişilerin, devlet adamlarının, saray kadınlarının, şehzadelerin ve padişahın özel kayıkları vardı. Kıç tarafında padişahın oturduğu bir köşk bulunan ve on çifte ya da daha çok kürekli olan padişah kayıklarına «hünkâr kayığı» denirdi. Paşaların bindikleri kayıklara ise «saltanat kayığı» adı veriliyordu. Bu tür büyük kayıklarda kıça en yakın olan birinci oturakta kürek çekenlere «hamlacı» denirdi. Eski İstanbul kayıklarının kendilerine özgü bir biçimi vardı. Gerek halkın, gerekse saray mensupları ile devlet adamlarının taşınmasında kullanılan kayıklar ince ve uzun biçimliydi. Halkın kullandığı kayıklar sade olur, tahtaları çoğunlukla boyanmayıp sadece cilâlanırdı. Saray ve devlet adamlarının kayıklarıyse çok süslü, işlemeli olurdu. Bu süsler ve işlemelerin zaman zaman bir sanat eseri düzeyine yükseldikleri görülmektedir.

KAYIKÇI KUL MUSTAFA
(? - ?) XVII. yüzyıl saz şairlerinden. Doğum ve ölüm tarihleri üzerine kesin bilgi bulunmayan Kul Mustafa'nın yaşamı da, şiirlerinde söz konusu ettiği olaylardan çıkarılmıştır. Gazi Murat Reis'in ölümü (1610), Osman II.'nin öldürülmesi (1622), İran Şahı Abbas I.'in Bağdat'ı alması, Osmanlı Padişahı Murat IV.'ün Bağdat'ı almak için düzenlediği sefer ve şehri kuşatması gibi olayları işleyen şiirler, XVII. yüzyılda yaşadığına kanıt olarak gösterilmiştir. Çeşitli savaşlara katıldığı ve gençliğinde Murat Reis'le birlikte Cezayir'e gittiği anlaşılan Kul Mustafa'nın Yeniçeri ocağında yetiştiği, kayıkçı adını Cezayir'de aldığı ileri sürülmektedir.

Şiirleri, içyapı özellikleri yönünden sağlam bir kuruluş ve teknik düzeyine ulaşamamasına karşılık, coşkun mısralar getirmesi, içtenlikleri, halk beğenisine bağlı deyişleri yansıtması nedenleriyle, uzun yıllar söylenmiş, kuşaktan kuşağa aynı etkileri yaratmıştır. Murat IV.'ün Bağdat seferinde vuruşan Genç Osman adlı bir savaşçının ölümünü anlatan destanı daha sonra Anadolu'da halk türküsü haline gelmiştir.

KAYIN (Fagus silvatica)
Kayıngiller familyasından orman bitkisi. Gümüşî kabuklu düzgün gövdesi 40 m. kadar yükselir. Deniz yüzeyinden 800-1 300 m. yükseklikte geniş ormanlar meydana getirir. Yaprakları incedir. Erkek ve dişi çiçekleri ayrı ayrıdır. Kerestesi beyaz, sağlam ve serttir. Mobilya ve tarım araçları yapımında kullanıldığı gibi yakıt olarak da kullanılır.

KAYISI (Prunus armenica)
Gülgiller familyasından bir bitki ve meyvesi. Kayısı ağacı denizden uzak ve yüksek yerlerde bol güneş alan yamaçlarda, su tutmayan, kireçli ve kuru topraklarda bol ürün verir. İyi bakılan bir kayısı ağacı yılda 30 kg. meyve verebilir.

Kayısı cevizden iri, derisi ince, açık turuncu renkte, eti sulu ve güzel kokulu, tek ve sert çekirdekli bir meyvedir. Komposto ve reçelleri yapılır.

Memleketimizin hemen her tarafında, özellikle dağlarda yabanîsine rastlanır. Buna zerdali ya da hudai denir. Kayısı en çok Amasya, Ankara, Edirne, Hatay, Kağızman, Malatya, Niğde, Tekirdağ ve Erzincan'da yetiştirilir.

Türkiye'de en yaygın kayısı türleri şunlardır:

Çöloğlu; turfanda, sofralık ve kurutmalıktır. Meyvesi orta irilikte, yarma, açık sarı renkte, kokulu, bademi tatlıdır. Malatya'da yetişir.

Hasanbey; kurutmalık ve sofralıktır. Meyvesi iri, sulu, etli ve tatlıdır. Malatya'da yetişir.

Şekerpare; sofralıktır. Kırmızı benekli, kabuğu kalınca, çekirdeği ufak, eti çok tatlı ve suludur. Hatay'da yetişir.

Oranj kayısısı; çok erkenci, iyi kaliteli yarma bir kayısıdır. Meyveler aynı zamanda olgunlaşır. Olgunlaşan meyvenin bir yanı sert ve yeşil kalır.

Şeftali kayısısı; Fransız türü olup Nancy kökenlidir. Ağustos başında olgunlaşır. Meyvesi iri, karınlı ve ovaldır. Kabuğu parlak yeşil, kısa tüylerle örtülüdür. Olgunlaştıkça altın sarısı bir renk alır. Güneşe bakan ya-

Kayın ağacı (fagus silvatica).

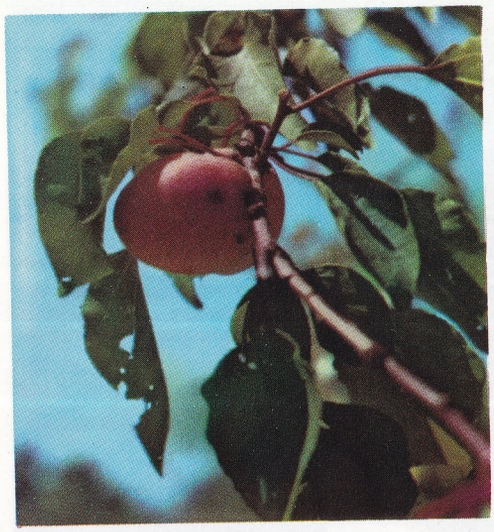

Ilıman iklimde yetişen kayısı meyvesi.

nı kırmızı zemin üzerine siyah beneklidir. Eti portakal sarısı renginde, tatlı, sulu ve güzel kokuludur.

KAYIŞBALIĞI (Regalecus glesne)
Kemiklibalıkların kâğıtbalığıgiller familyasından bir balık türü. 5-6 m. uzunluğunda bir derin deniz balığıdır. Ağırlığı 300 kg. kadardır. Sırt yüzgeci balığın bütün uzunluğunu kaplar. Işınlarının ilk 10-12'si uzayarak, tepesinde yele görünüşlü bir çıkıntı meydana getirirler. Vücudu gümüş renkli, yüzgeçleri mercan kırmızısıdır. Kuzey Avrupa denizlerinde ve Akdeniz'de yaşayan kayışbalığı, yüzerken yılanınkine benzer hareketler yapar.

KAYNAÇ
İçindeki su ve su buharını az ya da çok düzenli aralıklarla yeryüzüne fışkırtan sıcak kaynak. Sularını birkaç metreye kadar fışkırtan kaynaçlar olduğu gibi 20-30 metreye fışkırtanlar da vardır. Pek az sayıda olmakla beraber suyu yüz metreye çıkan kaynaçlar da bilinmektedir. Birçok Batı dilinde kaynaç karşılığı olarak «gayzer» sözcüğü kullanılmaktadır. İzlanda dilinde gür ve güçlü fışkırma anlamına gelen bu sözcük 1600 yılında Güneybatı İzlanda'nın bazı kaynakları için kullanılmaya başlanmıştır. Kaynaç az rastlanan bir doğal olaydır. Genellikle oldukça yeni oluşmuş volkanik bölgelerde görülür. Hemen hepsinde su silislidir. Silis soğuma aşamasında erir ve kaynağın ağzında «gayzerit» adı verilen bir halka meydana gelir. Yeryüzünde kaynaçların en çok bulunduğu bölgeler şunlardır: İzlanda, Yeni Zeland, Alaska, Şili, Tibet, Japonya, Malezya adaları ve Wyoming (ABD)'de Yellowstone National Park. Bu parkın içinde 200'den fazla kaynaç bulunmaktadır. Kaynaçların dünyada en yoğun olduğu bölge bu parktır. Bunlardan Old Faithful adlı kaynaç, 65 dakikada bir, 4 dakika süreyle 40 m. yüksekliğe kaynar su fışkırır. Yine aynı park içindeki Castle adlı kaynaç 80 m.'den fazla bir yüksekliğe su fışkırtır ve her fışkırıştan sonra iki saattan fazla bir süre buhar çıkarır. Otuz kaynacı olan İzlanda adasının en ünlü kaynacı «Büyük gayzer»dir. Ancak, bunun iki fışkırtması arasındaki süre gittikçe uzamaktadır.

Alman fizikçisi R.W.Bunsen'e (1811-1899) göre kaynaçların su fışkırtması, yüzeyden toprak içine inildikçe, suyun sıcaklığının artmasının bir sonucudur. Belirli bir derinlikte ve su sütununun basıncı altında, su, kaynama derecesine çok yaklaşır. Basınç ve sıcaklık nedeniyle serbest kalan birtakım gazların yeryüzüne çıkması basıncı azaltır. Basıncın azalması kaynama derecesini düşürür ve bunun sonucu olarak alt tabakalarda oluşan buhar, üzerindeki su sütununu büyük bir hızla gökyüzüne fışkırtır.

KAYNAK
Maden ya da kauçuk parçalarını ısıtarak birbirine kaynaştırma, ekleme işi. Bu işlemde kullanılan gereçler genellikle iki öbekte toplanır: Oksijen kaynak makineleri ve elektrik kaynak makineleri. Yapılan kaynak, kullanılan makineye göre adlandırılır: Oksijen kaynağı, elektrik kaynağı. Kalay, kurşun gibi kolay eriyen madenlerin kaynakları (yumuşak kaynak) prümüs adı verilen aletlerle yapılır. Yüksek ısıda ergiyen madenleri kaynak yapmak için ise, oksijen kaynak makinesi, asetilen kaynak makinesi ve elektrik punta makinesi gibi aletlerden yararlanılır. Bu makinelerin çıkardığı ısı 2 000-5 000°C ye çıkmaktadır. Özellikle oksijen kaynağı yapılırken çıkan ışık göze zararlı olduğundan, kaynakçılar renkli camdan bir gözlük kullanırlar. Oksijen kaynak makineleri aynı zamanda madenleri parçalamada ve bölmede de kullanılır.

KAYNAMA
Bir sıvının buhar basıncı dış basınca eşit ya da ondan fazla olduğu zaman meydana gelen olay. Ya sıvının sıcaklığını yükseltmek, ya da yüzeyindeki basıncı azaltmakla meydana getirilebilir. Her iki halde de sıvı çabucak buharlaşır ve içinde buhar kabarcıkları meydana gelir; bunlar yüzeye doğru yükselir ve dışarı çıkar. Bu olay basit buharlaşmadan farklıdır; kaynama ancak, sıvının sıcaklığı, doymuş haldeki buhar karşısında bile buharlaşmayı devam ettirecek yükseklikteyse meydana gelir. Alçak sıcaklıklarda sıvı yüzeyinin hemen üzerindeki hava doyuncaya kadar yüzeyden yavaş yavaş buhar çıkar, sonra buharlaşma durur.

Ne kadar ısı verilirse verilsin belirli bir sıvı için kaynamanın meydana geldiği sıcaklık sabittir. Verilen ısının artması kaynama hızını artırır; fakat başka bir etkisi olmaz.

Kaynama olayı çok eski zamanlardan beri bilinmekle beraber, ancak son zamanlarda sistemli bir inceleme konusu olmuştur. Kaynamanın henüz tam bir kuramsal açıklaması yoktur.

KAYNANADİLİ (Opuntia)
Atlasçiçeğigillerden bir bitki türü. Frenkinciri de denir. Sıcak iklimlerde yetişir. Geniş

Üstte: Yellowstone Parkındaki kaynaçlardan biri; bu parkta 200'ü aşkın kaynaç bulunmaktadır. Aşağıda: Bir kaynaçın genel şeması.

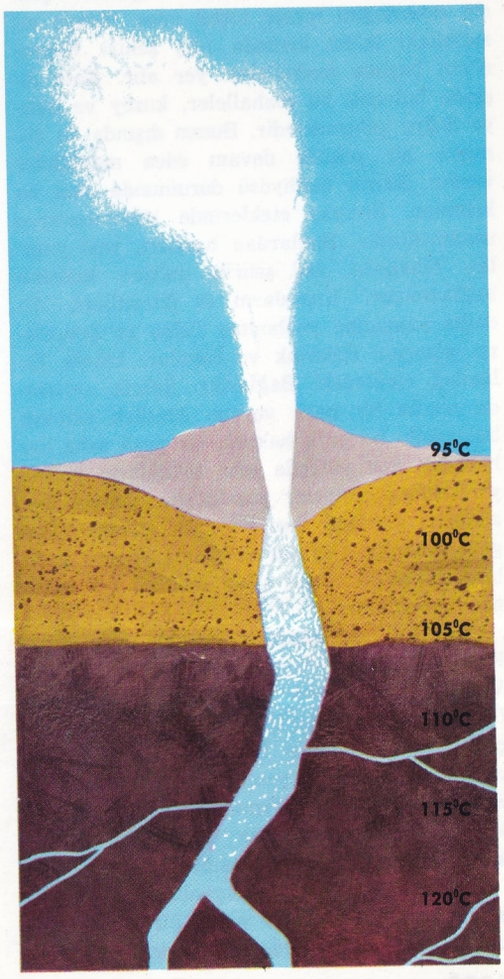

ve etli yapraklarının üzerinde ince dikenler vardır. Kalın ve dikenli bir kabuk içinde bulunan meyvesi tatlıdır.

KAYNARCA
Marmara bölgesinde Kocaeli iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 1 035). Kandıra-Adapazarı şosesi üzerinde kurulmuştur. İl merkezi İzmit'e 68 km., Adapazarı'na ise 35 km. uzaklıktadır. Kasabanın Kandıra-Ağva-Şile üzerinden İstanbul ile ayrıca bağlantısı vardır.

Kaynarca ilçesinin yüzölçümü 360 km²., nüfusu 17 856'dır. Merkez bucağına bağlı 15 köyü vardır. İlçe toprakları Karadeniz kıyılarına bakan, hafif dalgalı sırtlar ile bu sırtlar arasında yer alan geniş vadilerden meydana gelir. İlçede hemen hemen her mevsim yağış alan, yazları sıcak ve kışları ılık bir iklim hüküm sürer. Yer yer seyrek ağaçlı ormanlara rastlanır. Halkın başlıca gelir kaynağı, tarım ürünlerine (mısır, buğday, sebze, meyve) dayanır. Hayvancılığa da önem verilir.

KAYNARCA ANTLAŞMASI
(bkz. Küçük Kaynarca Antlaşması)

KAYSERİ
İç Anadolu bölgesinde il merkezi şehir (nüfusu 126 653). Erciyas dağının kuzey eteğinde bir ova kenarında kurulmuştur. Yükseltisi 1 050 m.'dir. Kayseri, karayolu ve demiryolu ile Ankara'ya, Sıvas, Malatya ve Samsun'a, Konya, Niğde ve Adana'ya bağlanır. Şehrin çekirdeğini içkale teşkil eder. Bunun etrafındaki ikinci kısımda (dış şehir) Kayseri'nin başlıca mahalleleri yer alır. Kale dışında bulunan bu mahalleler, kuzey ve batıya doğru gelişmektedir. Bunun dışında da düzensiz bir şekilde devam eden mahalleler vardır. Şehrin banliyösü durumunda olan bu kısımlar, Erciyas eteklerinde kilometrelerce uzanmaktadır. Bunlardan bazıları, yeni yapılan binalarla, asıl şehrin gelişen kısmına bağlanmıştır. Kısımların en önemlileri, Ali dağın yamacına yaslanmış Talas ve Zencidere, güneyde Hisarcık ve Hacılar, batıda Yılandağ eteğindeki Bağlardır. Şehrin ortasında büyük bir park vardır. Atatürk anıtının bulunduğu bu park bakımlı bir yeşil saha halindedir. Son yıllarda eski sokakların yerine yeni asfalt caddeler yapılmıştır. Önemli bir endüstri merkezi olan Kayseri, günden güne gelişmektedir. Düzgün caddeleri ve çok katlı binalarıyle bu tarihî şehir modern bir görünüş almaktadır.

Şehirdeki eski eserlerin başında kale gelir. Kayseri kalesinin kuzey yönünü tutan surlar, VI. yüzyılda Bizans İmparatoru Jüstinyanus tarafından inşa ettirilmiştir. Daha sonra Selçuklu Sultan Alâettin Keykubat I. kaleyi bugünkü görünüşüyle yeniden inşa ettirmiştir. Karamanoğulları ve Osmanoğullarının da kaleyi onarttıkları, burçlar üzerindeki onarım kitabelerinden anlaşılmaktadır.

Kayseri kalesi, iç ve dış olmak üzere iki kısma ayrılır. Dış kale geniş bir alanı kaplamakla beraber bugün harap bir haldedir.

Kayseri'den bir görünüş.

Dış kalenin muhtelif burçları ve Meydan, Sıvas, Boyacı adlı kapıları vardır. Dış kale tarafından kuşatılan iç kale, kare planlıdır. Karenin her kenarı 500 m.'dir. Dış kaleye oranla daha iyi korunmuştur. İç kalede 195 burç vardır. Biri doğuya, diğerleri güneye ve kuzeye bakan üç kapısı bulunur. Doğuya bakan kapısının iki tarafında, Selçuklulara ait birer aslan heykeli göze çarpar. Kalenin kuzey kapısından Atmeydanına çıkılır.

Şehir, Selçuklu eserleri bakımından çok zengindir. Çoğu harap olmakla beraber, Türk mimarîsinden zengin örneklere sahiptir. En eski Selçuklu eseri 1193'te yapılmış olan Hoca Hasan Medresesidir. Fakat Danişmentliler devrinden kalma Ulucami, ondan daha eskidir. Huand Hatun camii Ulucami'den daha büyüktür. Yanında Melik Gazi Medresesi ile Danişmentli hükümdara ait olduğu sanılan bir türbe vardır. Ulucami ve çevresindeki binalar XII. yüzyıl ortasında yapılmış, 1205'te Selçuklular tarafından onarılmıştır. XVIII. yüzyıl sonlarında Reisülküttap Raşit Efendi tarafından bir kitaplık yaptırılmıştır. Bu kitaplıkta çok değerli yazma eserler vardır.

Külük camii, mihrabının güzelliğiyle ünlüdür. Bu cami XII. yüzyılda yaptırılmışsa da, bugünkü şekli 1210 tarihlidir. Muzaffereddin Mahmut'un kızı Atsız Elti Hatun tarafından yaptırılmıştır. Çifte medreseler adı verilen Gıyasiye ve Şifaiye medreseleri 1206'da Sultan Keyhusrev tarafından yaptırılmıştır. Bunlardan birinde tıp öğretiliyor, öteki ise tatbikat hastanesi olarak kullanılıyordu. Huand Hatun Medresesi kadar önemli bir bina da Hacıkılıç camii ve medresesidir. 1250 yılında inşa edilmişlerdir. Sahibiye Medresesi 1267'de Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından yaptırılmıştır. İlhanlılar devrinden de birçok tarihî eser kalmıştır. Eretnaoğullarından kalan en tanınmış anıt Köşk Medresesidir. Şehirde **kümbet** denen ortaçağ Türk türbelerinden bir kısmı ayaktadır. En önemlileri: Döner kümbet ve Sırçalı kümbettir.

Şehirde ilk Osmanlı eseri Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı camidir. Osmanlı devrine ait eserler arasında, Mimar Sinan'ın yaptığı iki cami gelir. Bunlardan biri Kaptan-ı Derya Hacı Ahmet Paşa camiidir. Ötekiyse Lalapaşa camiidir.

Şehirde sivil mimarlık eserlerine ait güzel örnekler de vardır. En önemlileri XII. yüzyıl sonlarında yapılmış Vezirhanı ile Pamukhanıdır. Pamukhanı'nın yanındaki Şeyh Müeyyet çeşmesi, Kadı Burhanettin devrinden kalan nadir eserlerden biridir. Ayrıca Kapalıçarşı, Selâhattin hamamı, Kadı hamamı gibi değerli eserler de vardır.

Kayseri'de bir de müze vardır. Burada Hititlerden başlayarak çeşitli çağlara ait eserler yer alır. Kayseri, önceleri Hitit imparatorluğuna dahildi. M.Ö. VI. yüzyılda İran (Pers) imparatorluğuna, M.Ö. 380'e doğru ise Kapadokya krallığına geçmiştir. Bu devirde şimdiki Kayseri şehrinin güney-batısında «Eusebia» ya da «Mazaka» denen şehir bulunuyordu. «Mazaka» Kapadokyalıların atası sayılan Mosoch'un, «Eusebia» da Kapadokya krallarından Eusebes'in adlarından gelmektedir. Roma devrinde buraya «Caesarea» den-

miştir. Bu ad Kayser, yani İmparator şehri anlamına gelir. M.S. 17 yılında Roma İmparatoru Tiberlus, Augustus'un hatırasına şehre bu adı vermiştir. Latince olan bu adı, Araplar «Kayseriye» şekline çevirmişlerdir; XX. yüzyıl başlarına kadar şehrin adı resmen Kayseriye diye yazılır, konuşma dilinde Kayseri şeklinde geçerdi. Cumhuriyetin ilânından sonra resmî ad olarak Kayseri kabul edildi.

Önce Kapadokya krallığının, sonra Roma'ya bağlı Kapadokya eyaletinin merkezi olan şehir, imparator Valens, eyaleti ikiye bölünce I. Kapadokya eyaletinin başkenti oldu. 395 yılında Roma'nın ikiye ayrılması üzerine Kapadokya da Bizans imparatorluğunun payına düştü.

260 tarihinde şehir Sasanî hükümdarı Şapur tarafından yağma edilmiş ve büyük zarara uğramıştı. Kayseri Hıristiyanlık dininin büyük merkezlerinden biriydi. VI. yüzyıl ortalarında imparator Justinyanus, şehri surlarla çevirdi ve bayındır hale getirdi.

1071 Malazgirt zaferi sırasında Kutalmuşoğlu Süleyman'ın emrindeki Türk kuvvetleri Kayseri'yi fethetmiş, bu tarihten sonra şehir Türk egemenliğinde kalmıştır. Kayseri Anadolu Selçukluları devrinde devletin en büyük şehirlerinden biri haline geldi. Alâettin Keykubat ve oğlunun devrinde Kayseri en parlak çağını yaşadı ve imar hareketiyle gelişti.

Kayseri XIV. yüzyıl ortalarında Eretnaoğullarının Sıvas'tan sonra ikinci başkenti oldu. Şehir 1398'de Yıldırım Beyazıt tarafından fethedilip Osmanlı imparatorluğuna katıldı. Fakat 1402 Ankara Savaşından sonra, Karamanoğullarına geçti. 1419'da Memlûkler Kayseri'yi aldıysa da bir süre sonra Dulkadiroğulları beyliğine bıraktı. Karamanoğulları, Dulkadiroğullarını şehirden kovunca Murat II., 1436'da şehri alıp tekrar Dulkadiroğullarına verdi. Bir süre sonra burası tekrar Karamanoğullarına geçti.

Kayseri 1515'te tekrar Osmanlı devletine katıldı ve Konya eyaletinin 7 sancağından birine merkez oldu. Tanzimattan sonra ise, Ankara eyaletinin sancağı oldu. Cumhuriyet devrinde sancaklara il adı verilince, Kayseri de il merkezi oldu.

Kayseri ili İç Anadolu'nun orta Kızılırmak bölümünde yer alır. Kuzey-doğu ve doğuda Sıvas, güney-doğuda Maraş, güneyde Adana, batıda Niğde ve Nevşehir, kuzeyde Yozgat illeriyle sınırlıdır. İlin yüzölçümü 16 917 km^2., nüfusu 536 206'dır. Merkez ilçesinden başka Bünyan, Develi, Felâhiye, İncesu, Pınarbaşı, Sarıoğlan, Sarız, Tomarza, Yahyalı, Yeşilhisar adlarında 10 ilçesi ve 489 köyü vardır.

İl sınırları içinde yüksek tek dağlar, sıradağlar, derin vadilerle ayrılmış yüksek yaylalar, geniş ovalar yer alır. Bunlar arasında Erciyas dağı (3 916 m.) en yüksek noktayı teşkil eder. Bu dağ kitlesi yükseklikleri 1 000 metreyi geçmeyen ovaların yanıbaşında birdenbire yükselir.

Erciyas'ı kuşatan ovalar arasında en önemlisi Kayseri ovasıdır. Bu ovayı kuzey ve batıda sınırlayan ve yükseltisi 1 400-1 600 m.'yi bulan dik kenarlı bir sıra düzlükler vardır. Bu yayla düzlükleri Kızılırmak ve kolları tarafından yarılmıştır. Erciyas dağının güneyinde de Develi ovası uzanır. Bu ovanın bir kısmı bataklıktır. Bu bataklığa Sultan sazlığı adı verilir.

Kayseri ilindeki sıradağlar, doğu ve güney-doğuda güney-batı—kuzey-doğu doğrultusunda uzanır. İlk sıra Erciyas'ın kuzey-doğusundan başlayarak Korumaz ve Hınzır dağları ile Uzunyayla'ya doğru dizilir. Bunlar, kendilerine paralel olarak uzanan Aygörmez, Köşkerli ve Kepekli dağlarından, Çürümçek havzasıyle ayrılırlar. Samantı havzasından sonra da Torosların yüksek sıraları uzanır. Anadolu'nun en geniş yaylalarından biri olan Uzunyayla, Kayseri ilinin doğusundadır.

Kayseri'de istep iklimi özellikleri görülür. Bu nedenle yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve yağışlı geçer. Kayseri şehrinde yıllık sıcaklık ortalaması 10°,8'dir. Yıllık yağış tutarı 367 mm.'dir. İlin yüksek kesimlerinde bu miktar daha da artar. İlde kar yağışlı günlerin ortalama sayısı 20'dir.

Kayseri ili orman yönünden çok fakirdir. Erciyas'ın kuytu yamaçlarında çalılıklar, Toroslarda orman kümeleri vardır.

İlin başlıca akarsuları Kızılırmak ve Samantı (Seyhan) ile bunların kollarıdır. İlin kuzey kesimindeki sular Kızılırmak aracılığıyle Karadeniz'e dökülür. Kayseri ilinden Kızılırmak'a karışan suların en önemlisi, Kayseri ovasının ortasından geçen Karasu'dur. İlin güney kesimindeki sular ise, Samantı vasıtasıyle Akdeniz'e dökülür. Kayseri ilinin en önemli gölü Tuz gölüdür. Yüzölçümü 19 km^2. olan bu göl, Hınzır dağının batı yamaçlarından gelen bazı küçük akarsularla beslenir. Dışarıya akıntısı olmadığı için suları tuzludur. Bu göl, yaz sıcakları nedeniyle hemen hemen tamamıyle kurur; gölün kurumasıyle oluşan tuz tabakasından sofra tuzu elde edilir. İl topraklarında alçılı göllere de rastlanır.

Kayseri ilinde ekonomik hayat canlıdır. İl topraklarının %38'i tarıma elverişlidir. Bu alanlarda bol miktarda tahıl ve şekerpancarı ekildiği gibi, meyve bahçeleri ve üzüm bağları da önemli yer tutar. Tahıllar arasında en çok buğday yetiştirilir. Bunu çavdar izler. Şekerpancarı tarımı, il merkezinde şeker fabrikasının kurulmasıyle gelişmiştir. Kayseri'de şeker fabrikasından başka, büyük bir pamuklu dokuma fabrikası ile birçok küçük fabrika ve atelyeler de vardır. Ayrıca, Kayseri'ye özgü pastırmacılık da ilin ekonomik hayatında önemli bir yer tutar. Halıları da ünlü ve değerlidir. Bunlar arasında Bünyan halıları başta gelir.

Kayseri'de Selçuklular zamanında yapılmış bir cami.

İl topraklarının yarısı çayır ve otlaklarla kaplı olduğu için hayvancılık bir hayli gelişmiştir. Ankara-Sıvas demiryolu Kayseri şehrinden geçer. Bu hattan ayrılan bir kol da Niğde üzerinden Konya ve Adana'ya bağlanır.

KAZLAR (Anseres)
Omurgalı hayvanlardan kuşlar sınıfının kazsılar takımına giren bir alttakımı. Vücutları ağır, boyunları uzundur. Geniş ve yassı gagalı, uzun kanatlı ve kısa kuyrukludurlar. Göçücü su kuşlarıdır. Perdeli ayakları ile iyi yüzer ve dalarlar. Yeryüzünün hemen her tarafına yayılmışlardır. Toplu yaşarlar, göç edenleri de vardır. Kazlar alttakımın ördekgiller (Anatidae) adını taşıyan tek familyası vardır. Bu familyaya giren kar kazı (Chen hyperboreus) nın uzunluğu 96 cm. kadardır. Beyaz tüylüdür. Kuzey Asya ve Amerika'da ırmaklarda, akarsularda yaşarlar. Familyanın bir başka türü olan ekin kazı (Anser fabias) 70 cm. uzunluğunda, külrengi tüylü, kara gagalı ve kırmızı ayaklıdır, Palearktik bölgenin kuzeyinde ve Asya'nın güneyinde yaşar. Bir diğer tür de boynu hilâlli kaz (Branta bernicla) dır. Kutuplar yakınında yaşayan bu hayvan 58 cm. uzunluğundadır. Tüyleri kara, kahverengi ve külrengi karışımıdır. Kazların etlerinden, yumurtalarından ve tüylerinden yararlanılır.

KAZA
İnsan vücudunda yaralayıcı ya da öldürücü bir etki yapan ve istekdışı meydana gelen olaylar. Ölümle sonuçlanan kazalar konusunda 42 ülkede yapılan karşılaştırmalı incelemelerden, kazaların ekonomik ve toplumsal bakımlardan gelişmiş ülkelerde daha çok görüldüğü sonucu çıkmaktadır. Ölümle sonuçlanan otomobil kazalarının en çok Amerika Birleşik Devletleri, Batı Almanya, İsviçre ve Fransa gibi en gelişmiş ülkelerde olması da bunu tanıtlamaktadır. Adı geçen ülkelerde bu sayı 100 000'de 52 ile 72 arasında değişmektedir. Dominiken Cumhuriyeti, İspanya ve Yunanistan gibi ülkelerdeyse, otomobil kazalarındaki ölüm sayısı bir yılda 100 000 kişide 30 kişiyi aşmamaktadır. Bu durum, teknik ilerlemenin, makineleşmeyi günlük hayata kadar sokarak kişiyi büyük bir kaza tehlikesiyle karşı karşıya bırakmasıyle açıklanabilir. Bununla birlikte, kimi ülkelerde, sanayi gelişmesinin devam etmesine ve insanların gittikçe daha çok seyahat etmelerine rağmen, kazaların zamanla azaldıkları görülmektedir; bunun nedeni, yasalar, teknik öğretim, sağlık denetimi, eğitim ve propaganda gibi birtakım tedbirlerin alınmasıdır. Bu sayede, Amerika Birleşik Devletlerinde, 1903 yılı ile 1961 yılı arasındaki dönemde, kazaların sebep olduğu ölüm sayısı %36 oranında azalmış, yıllık kaza sonucu ölüm sayısı 100 000 kişide 85,9'dan, 51,7'ye düşmüştür.

Kazaların sebep olduğu ölümlerle ilgili veriler, kazayı meydana getiren sebep açısından incelendiğinde, ölüm sayısının ülkelere ve değişik yaş gruplarına göre değiştiği görülmektedir. Gerçekten, kaza nedenleri ülkeden ülkeye değişmektedir. Örneğin makine kazaları Kanada'da dördüncü sırayı işgal ederken, Guatemala'da on beşinci sıraya düşmektedir. Kalp hastalıkları, kanser gibi hastalıklar, adam öldürme ya da yaralama gibi fiiller kazalardan daha yaygın ölüm nedenleridir. Ancak, ölüm nedenleriyle ölenlerin yaşları arasında bir ilişki kurulduğunda, özellikle ekonomik bakımdan gelişmiş ülkelerde, kazaların en büyük ölüm nedeni olduğu görülmektedir. Avustralya, Kanada, Fransa, Batı Almanya, İngiltere, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde, 15-24 yaş arasındaki kimselerde en önde gelen ölüm nedeni kazalardır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan incelemelere göre, bu ülkede 1964 yılında çeşitli kazalarda ölen 103 843 kişinin %40,1'inin ölüm nedeni otomobil kazaları, %20,3'ünün ölüm nedeni düşmeler, %7,8'inin ölüm nedeni yangınlar, %7'sinin boğulmalar, %2,6'sının tren kazaları, %2,5'inin ateşli silâhlar ya da patlayıcı maddelerin sebep olduğu kazalar, %1,8'inin katı ve sıvı maddelerin sebep olduğu zehirlenmeler, %1,2'sinin gaz zehirlenmeleri, %15,7'sinin diğer kaza türleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu rakamlardan da görüldüğü gibi trafik kazaları Amerika Birleşik Devletleri'nde en çok ölüme sebep olan kaza türünü teşkil etmektedir. Trafik kazaları başka ülkelerde de aynı niteliği göstermektedir. İstatistiklere göre, ölümle sonuçlanan trafik kazalarının %38,7'sini iki ya da daha çok taşıt arasındaki çarpışmalar, %31,7'sini devrilme ve yoldan çıkmalar, %20,3'ünü yayaların motorlu taşıtlar tarafından çiğnenmesiyle sonuçlanan kazalar, %5,8'ini taşıtların duran taşıtlara, duvarlara, ağaçlara ve

Kazaları önlemek ve kazalardan korunmak amacıyle, çeşitli ülkelerde hazırlanmış afişler. İlk sırada, soldan sağa doğru, İngiltere, Almanya, Kanada, SSCB ve Fransa'da, ikinci sırada ise, yine soldan sağa doğru, İrlanda, İtalya, İsrael, Bulgaristan ve İspanya'da yapılmış afişler.

hayvanlara çarpmaları, %3,4'ünü motorlu taşıtlarla ray üzerinde giden taşıtlar arasındaki çarpışmalar, %0,1'ini ise motorlu taşıtlarla bisikletler arasındaki çarpışmalar teşkil etmektedir.

Kazaların önemli bir bölümünü de iş kazaları meydana getirir. Bu olgunun ekonomik alandaki önemi üzerine bir fikir edinmek için, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1964 yılında görülen iş kazalarının 230 milyon iş günü ve 4,5 milyar dolarlık bir zarara sebep olduğunun düşünülmesi yeter. Özellikle, II. Dünya Savaşı sonrası yıllarında, birçok ülkelerde iş kazalarında önemli bir artma görülmüştür; bunun nedenleri, bu yıllarda, sanayi alanında gelişme ve yayılmanın hızlanması ve çok sayıda işçinin, kısa süre içinde, dokuma sanayii gibi tehlikesi az sanayi dallarından, makine sanayii gibi tehlikeli sanayi dallarına geçmesidir.

İş kazalarında, vücudun hangi kesimlerinin daha çok kazaya uğradığı konusunda bir fikir edinmek için, Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1957-1959 yılları arasında bir araştırma yapılmıştır; bu araştırmada elde edilen sonuçlara göre, vücudun en çok iş kazasına uğrayan kesimi gövdedir; (%25); gövdeyi el parmakları (%20) ve ayaklar (%12) izlemektedir.

KAZABLANKA

Fas'ın Atlas okyanusu kıyısında, Rabat'ın 80 km. güney-batısında bir şehir (nüfusu 960 000). Şehrin modern mahalleleri limanının çevresinde toplanmışlardır; Fas'ın deniz ticaretinin önemli bir kısmı, demiryoluyle Fas şehrine ve ülkenin bütün kuzey kesimine bağlı olan Kazablanka limanı yoluyle yapılır. 1934 yılında Fransızlar tarafından yapılan iki dalgakıranın koruduğu Kazablanka limanı geniş bir bölgenin ürettiği malların çıkış kapısıdır.

XVI. yüzyılın başlarında Portekizliler tarafından kurulan Kazablanka, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yeniden düzenlenmiş, 1907 yılında Fransızlar tarafından işgal edildikten sonra büyük bir gelişme göstermiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Müttefikler Afrika'ya buradan çıkarma yapmışlar (1942), Kazablanka Konferansı adı verilen konferans da yine burada toplanmıştır (1943); Rus cephesinden sonra ikinci bir cephenin açılmasına ve İtalya'nın istilâ edilmesine bu konferansta karar verilmiştir.

KAZAKİSTAN

Sovyetler Birliği'ne dahil bir Cumhuriyet. Topraklarının büyük kısmı Batı Asya'da yer alır. Ural ırmağının batısındaki toprakları Avrupa sınırları içine girer. Yüzölçümü 2 756 000 km².dir. Nüfusu 12 000 000'dur. Başkenti Alma-Ata'dır. Batısında Hazar denizi, kuzeyinde Urallar ve Batı Sibirya, güney-batısında Türkmenistan, güneyinde Özbekistan ve Kırgızistan, doğusunda ise Çin Halk Cumhuriyeti yer alır. Doğudan batıya (Çin sınırından Aşağı Volga boylarına) olan uzunluğu 3 000 km.'yi bulur. Kuzeyden güneye (trans-Sibirya demiryolundan Tyen-Şan dağlarına) olan uzunluğu ise yaklaşık olarak 1 500 km.'dir.

1515 yılında Portekizliler tarafından kurulan Kazablanka'da Sultan camii.

Kazakistan coğrafya yönünden değişik özellikler gösteren bir ülkedir. Batısında ovalar, güney ve güney-doğusunda engebeler, merkez-doğu kesiminde yüksek platolar yer alır. Ortalama yüksekliği 350 m. olan merkez-doğu bölgesinde 1 559 m.'yi bulan yüksek yerler (Kızıl Raj) vardır.

Bu bölgenin batısında Turan ovası uzanır. Bu ova Batı Sibirya ovalarına, Turgay kapısı denilen geniş bir çöküntüyle birleşir. Ural dağlarının güneye doğru doğal bir uzantısı olan Mugodzâri (656 m.) tepeleri ve Aral gölü Turan ovasının batı sınırını çizerler. Bu sınırın ötesinde, kuzeye doğru Hazar ovaları uzanır. Bu ovalar genellikle deniz düzeyinden daha alçaktadır. Hazar denizi yakınlarında Üst Yurt adı verilen kalkerli düzlükler yer alır. Üst Yurdun güneyinde geniş ovalar uzanır.

Kazakistan'ın doğu sınırında Altay dağları, Tanrı dağları ve Ala dağlar yükselir. Bu dağlardan İrtiş ve İli ırmakları doğar.

İklimi tipik kara ikliminin bütün özelliklerini gösterir. Kışlar çok soğuk, yazlar çok sıcak geçer. Kazakistan topraklarının 9/10'u yılda 300 mm.'nin altında yağış alır. Bu yüzden ancak sulama yapılan yerlerde tarım ya-

Kazakistan'da tarımla geçinen bir köy. Sovyetler Birliğini meydana getiren konfedere cumhuriyetlerden biri olan Kazakistan'ın en büyük zenginliğini yeraltı kaynakları teşkil etmektedir. Ülke topraklarında zengin bakır, çinko, kurşun, nikel, kömür ve petrol yatakları bulunmaktadır.

pılabilmektedir. Ülkenin yalnız kuzey, doğu ve güney-doğu kesimleri 300 mm.'den fazla yağış alır.

Kazakistan topraklarının kuzey ve kuzeydoğu kısımlarından açık denizlere dökülen akarsular geçer. Ülkenin diğer kısımları kapalı havza özelliklerine sahiptir. Akarsularından İrtiş ve İçim, Obi ırmağına karışıp Kara denizine, Ural ve Emba Hazar denizine dökülür. Siriderya (Seyhun) Aral gölünü, İli ise Balkaş gölünü besler. Hazar denizinden başka Aral, Balkaş, Saissan, Tengiz ve Alagöl birer iç havzadır.

Kazakistan ekonomisi oldukça karmaşıktır. Yağışların az olması nedeniyle topraklarının büyük kısmı tarıma elverişli değildir. Tarım Doğu, Batı ve Kuzey kesimlerinde yapılır. En çok buğday, pirinç, ayçiçeği, şekerpancarı, tütün, patates, pamuk, sebze ve meyve üretilir. Ülkenin her yerinde, özellikle tarım yapılan bölgelerde öküz ve domuz beslenir. İklimin elverişli olmadığı kesimlerdeyse koyun ve keçi yetiştirilir. Ülkede 6 milyon kadar öküz, 2 milyondan fazla domuz, 29 milyona yakın koyun beslenir. Bunlara karşılık keçi sayısı ancak 550 000'e yaklaşmaktadır. Kazakistan'ın ekonomik gelişmesi maden yataklarının işlenmesine bağlıdır. Ülke özellikle bakır, çinko, kurşun ve nikel yatakları bakımından zengindir. Ayrıca demir, manganez, fosfor, madenkömürü, petrol de çıkarılır. Maden, kimya ve makine endüstrisi gelişmiştir.

Nüfusun büyük bir kısmı (%30) Kazaklardan meydana gelmiştir. Fakat nüfusun %50'sini oluşturan Rusların ve Ukraynalıların sayısı sürekli olarak artmaktadır. Güneyin vahalarında Özbekler yaşar.

Önemli şehirleri şunlardır: Alma-Ata (nüfusu 550 000), Karaganda (nüfusu 480 000), Aktijubinsk (nüfusu 130 000), Uralsk (nüfusu 120 000), Guriyev (nüfusu 90 000), Kustanaj (nüfusu 95 000), Petropavlovsk (nüfusu 160 000), Kokçetav (nüfusu 50 000), Celinograd (nüfusu 200 000).

KAZAN

Suyu ısıtarak buhar elde etmek için kullanılan kap. Kazan bir buhar üreticinin iki ana kısmından birisidir. Öbür kısım ocak ya da (bazı hallerde) elektrikli ısıtıcı elemandan meydana gelir. Endüstride kullanılan kazanlar odun, kömür, petrol ya da gazla ısıtılır. Verimli çalışan bir kazanın, yanan yakıttan kabil olduğu kadar fazla ısı alması istenir. Bu da, içinde su bulunan kabın alevlere ve ocaktan çıkan sıcak gazlara kabil olduğu kadar büyük bir yüzey göstermesini gerektirir. Kazanın yapısı tasarlanırken, suyun, sıcak yüzeyle nasıl temas ederek ısıtılacağı hesaplanır. Su, kötü bir ısı iletici dir; fakat sıvı bir cisim olduğundan konveksiyonla büyük miktarda ısı yayabilir. Konveksiyon, su içersinde kendiliğinden bir dolaşım meydana getirir, sıcak yüzeye değen su ısınıp genleşir ve yukarı doğru gider; soğuk su aşağıya doğru gelir ve onun yerini alır. Böylece kazandaki bütün su ısınır. Kazanların çoğu bu dolaşımı kolaylaştıracak ve çabuklaştıracak şekilde yapılmıştır.

En basit kazan, altında ocak bulunan bir su kabından ibarettir. XVIII. yüzyılda James Watt'ın ilk buhar makineleri yapıldığı zaman, arı kovanına benzer kazanlar kullanılıyordu. 1812'de Richard Trevithick, ocaktan çıkan sıcak gazların alt yarısından geçtiği, yatay bir silindirden ibaret olan Cornish kazanını icat etti. Bu yüksek basınçlı kazan lokomotiflerde kullanılmak üzere tasarlanmıştı; 3,5 atmosferlik bir basınç meydana getiriyordu (bu basınç 1830'da iki katına çıkarılmıştır).

1844'te, William Fairbairn tarafından icat edilen Lancashire kazanlarının içinden, yan yana konmuş iki büyük boru geçiyor, yakıt bunların giriş tarafındaki ıskaralarda yakılıyordu. Çıkan gazlar borulardan geçip tuğladan yapılmış kapalı bir odaya giriyor, kazanın dışında tuğladan örülmüş çeperlerde dolaşıp bacadan dışarı çıkıyordu. Böylece kazan aynı zamanda hem içten hem dıştan ısıtılmış oluyordu.

Boydan boya kazanın içinden geçen bir ya da iki duman borusunun kullanılması, daha büyük bir yüzeyin alev ve sıcak gazlarla temasını sağlamış ve bir büyük boru yerine birçok küçük boru kullanmakla bu yüzeyin daha da artırılacağı anlaşılmıştır. Bu prensip ilk olarak İskoç tipi kara kazanları ile gemi kazanlarında kullanılmıştır; bunlarda sıcak gazlar kazanın alt tarafındaki büyük bir alev borusundan geçtikten sonra üst taraftaki küçük borulardan geriye döner. Bu tip kazanlar ilk açık deniz gemilerinde kullanılmıştır. **Mauretania** gemisinde, her birinde sekiz ocak bulunan 23 tane çift taraflı ve dörder ocaklı, iki tane tek taraflı gemi kazanı vardı. Bu kazanların hepsi birden 24 saatta 1 000 ton kömür yakarak 9 000 ton suyu buhar haline getiriyordu.

Lokomotif kazanlarında, ocak kazanın bir tarafındadır. Silindir biçimindeki deponun içinden geçip kazanın öbür tarafındaki duman kutusuna açılan birçok alev borusu vardır. Duman odasına dolan baca gazları, makineden gelen egzoz buharı vasıtasıyle bacadan dışarı atılır; böylece borularda şiddetli bir çekme sağlanır. Alev borulu kazanlar, sabit makineler için buhar elde etmek amacıyle de kullanılmıştır; bunun yaygın bir örneği Cochran'ın çok borulu düşey kazanıdır. Bunda,

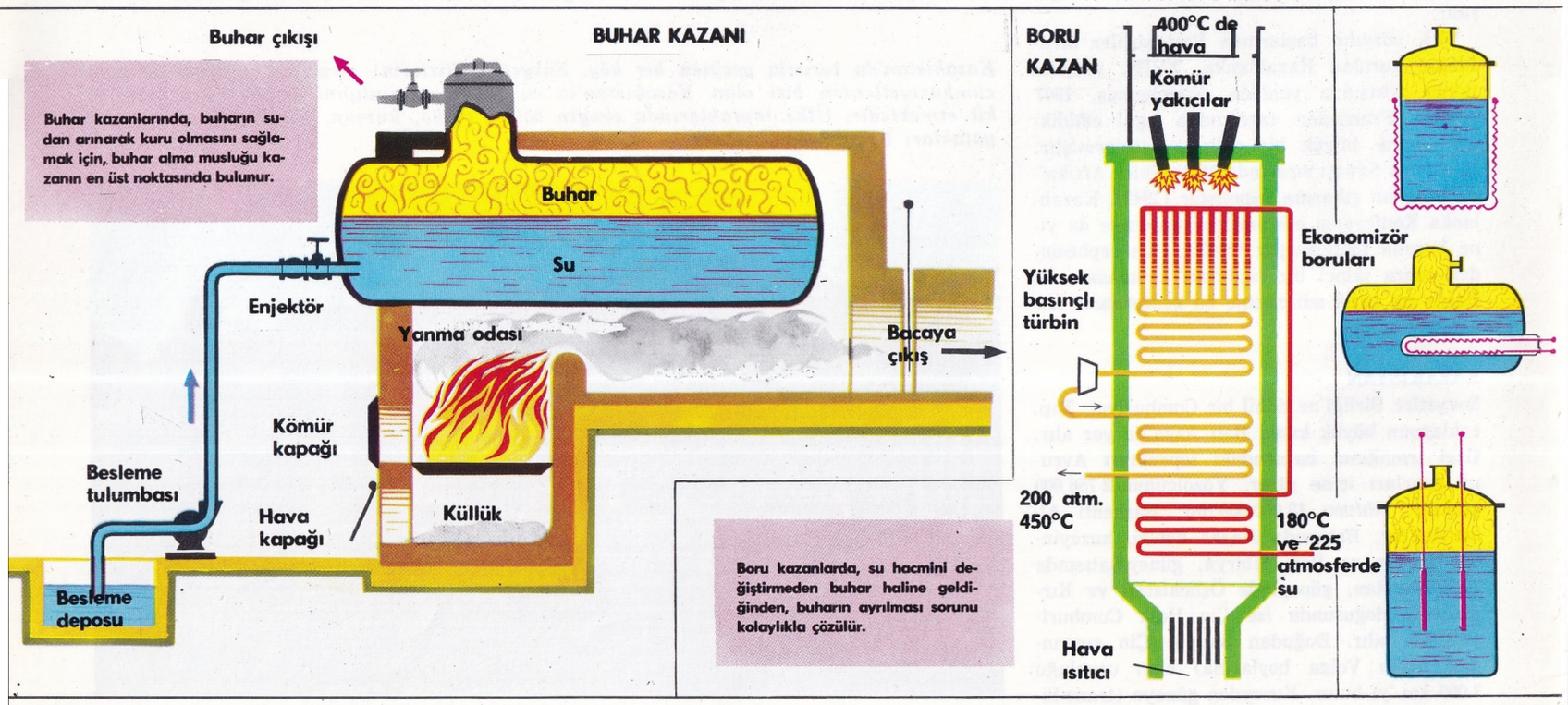

Elia Kazan'ın konusunu Tennesse Williams'ın bir eserinden aldığı «Baby Doll» (1946) adlı filiminin bir sahnesinde Carroll Baker ile Eli Wallach görülüyor.

ocak kazanın altındadır; sıcak gazlar kazanın bir tarafından yukarı çıkıp, yatay alev borularından geçtikten sonra öteki tarafındaki bacadan çıkar.

Çok miktarda buhar elde etmek için borulardan sıcak gazlar geçirecek yerde, buhara çevrilecek suyu geçirmenin daha iyi olacağı anlaşılmıştır. Bu tip kazanlarda su borularının uçları, içinde buharın biriktiği silindir biçiminde bir depoya bağlıdır. Babcock-Wilcox kazanlarında, suyun dolaşımını kolaylaştırmak için, su boruları eğik olarak konur ve üst yarısı doğrudan doğruya ocaktan ısınır. Sıcak su depoya doğru yükselir, soğuk su boruların alt ucundan girmek üzere aşağı doğru iner. Bir zamanlar torpidobotlarda ve muhriplerde kullanılan Yarrow kazanında üç depo vardır; bunlardan küçük olan iki tanesi ocağın iki kenarına konmuş ve eğik su

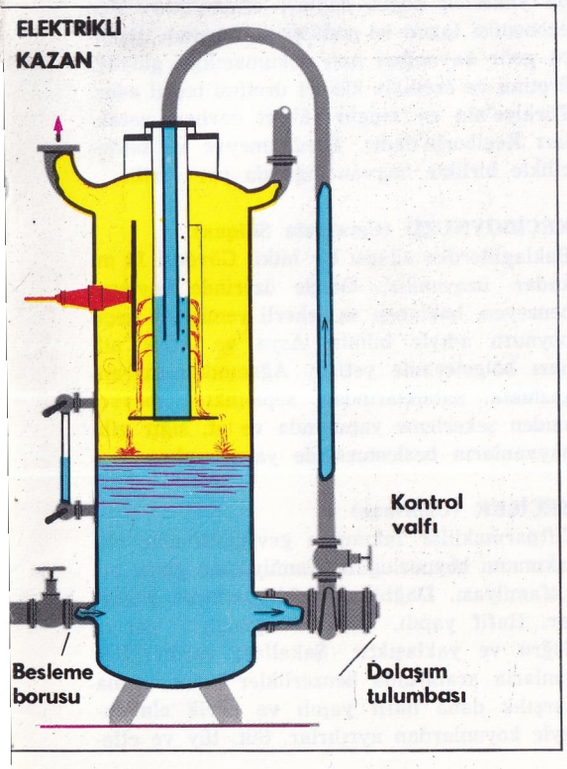

borularıyle yukardaki büyük depoya bağlanmıştır. Bunların hepsi birden bir muhafaza içine alınmıştır; böylece sıcak ocak gazları boruların etrafından geçer ve yukarıdaki deponun etrafını sarar.

Kazan patlaması tehlikesi, güven supaplarıyle önlenir; daha 1776'da James Watt, kazanında düşey cam borulu su göstergesi kullanmıştı. Kazanın üzerinde, bir çıkıntı teşkil eden ve içinde makineye giden buharı alan borunun ucu bulunan bir buhar kubbesi vardır. Bu düzen makinenin silindirine su gitmesini önler. Buhar basıncını kaybetmeden kazandan eksilen suyu tamamlamak için çeşitli su enjektörleri kullanılır. Isının dışarıdaki havaya kaçmasını önlemek için de, kazanın ve buhar borularının etrafı amyant, cüruf yünü gibi yalıtıcı maddelerle kaplanır.

«Kazan» terimi evlerdeki su ısıtıcıları için de kullanılır; bunlar çok çeşitlidir. En yaygın olanı, bir ocağın etrafını saran basit bir su kılıfından ibarettir.

KAZANCAKİS, NİKOS

(1883-1957) Yunanlı şair; roman, hikâye ve oyun yazarı. Dünyanın dört bir yanını dolaşmış, yolculuk kitapları yazmıştır.

Şair olarak ününü 33 333 dizelik ünlü **Odissea** (1938) adlı büyük şiiriyle sağlamıştır; Kazancakis bu şiirinde, daha önce bir oyunda işlediği Odisseus mit ve sembolünü ele alarak eroik bir nihilizme varmaktadır. Romancı olarak, Jules Dassin'in sinemaya uyguladığı **İsa Yeniden Çarmıha Geriliyor** ve Mihail Kakoyannis'in sinemaya uyguladığı **Aleksi Zorba** adlı romanlarıyle uluslararası bir ün elde etmiştir; yazarın diğer romanlarının en önemlileri Fransa'da çok tutulan **Toda-Raba** ve **Kayalık Bahçeler** adlı romanlarıdır. Kazancakis, tiyatro yazarı olarak, sahnelenmeğe pek uygun olmayan lirik trajedilerde Prometeus, Teseus, İsa gibi efsanevî ve tarihsel kişileri canlandırmıştır; oyunlarının arasında sadece **Kapodistria** 1946 yılında Atina'da sahneye konulmuştur.

Çeşitli kültürlerin içinde yoğurulmuş bir kişi olan Kazancakis, dünya edebiyatının bazı ünlü eserlerini Yunancaya çevirmiş, estetik, felsefe, kültür sorunlarıyle ilgilenmiştir. Estetik alanda vardığı sonuçlar tartışılabilirse de, eserlerine keskin bir zekânın, Girit deyimleriyle beslenen zengin bir dilin ve olağanüstü anlatım kaynaklarının egemen olduğu bir gerçektir.

Nikos Kazancakis'in **Aleksi Zorba, Toda-Raba, İspanya-Yaşasın Ölüm, Ya Hürriyet Ya Ölüm, Kardeş Kavgası, Günaha Son Çağrı** ve **İsa Yeniden Çarmıha Geriliyor** adlı romanları Türkçeye çevrilmiştir.

KAZAN, ELIA

(1909-) A.B.D.'li sinema, tiyatro yönetmen ve oyuncusu. Asıl adı Elia Kazancıoğlu'dur. İstanbul'da doğmuş, 1913 yılında Amerika'ya göç etmiş, tiyatro eğitimi görmüştür. Oyuncu olarak «Group Theatre»a katılmış, Clifford Odets'in dramlarında oynayarak dikkati çekmiştir. Sonraları yönetmenliğe başlamış, 1942 yılında Thornton Wilder'in **«The Skin of Our Teeth»** adlı komedisini başarılı bir şekilde sahneye koyarak, ödül kazanmıştır. 1947 yılında Cheryl Crawford'la, ünlü tiyatro okulu «Actors Studio»yu kurmuş, Stanislavski'nin metodunu geliştirerek öğrencilerine uygulamıştır. Bu devrede sahnelediği Arthur Miller'in **All My Sons** (Bütün Oğullarım) ve **Death of a Salesman** (Satıcının Ölümü) adlı iki oyunu büyük başarı sağlamıştır. Sonraları politik nedenlerden ötürü Arthur Miller'le arası açılmış, Tennessee Williams'ın oyunlarını sahnelemiştir. Bu arada sinemaya geçmiş ve başarı sağlamıştır. En önemli filimleri şunlardır: **Boomerang** (1947), **A Streetcar Named Desire** (İhtiras Tramvayı, 1952), **Viva Zapata** (1952), **On the Water front** (Rıhtımlar Üstünde, 1954), **East of Eden** (Cennet

Bugünkü Kazan şehrinin bir caddesi. Kazan'da 1804 yılında kurulmuş olan üniversiteden başka birçok bilim kurumu vardır.

Yolu, 1955), **Baby Doll** (Taş Bebek, 1956), **A Face in the Crowd** (1957) ve **America America** (1963). İki defa en iyi yönetmen Oscar'ını almış, Cannes (1954) ve Venedik (1954) filim festivalleri ödüllerini kazanmıştır.

KAZAN HANLIĞI

1419'da Altınordulu Uluğ Mehmet Han'ın kurduğu bir Türk devleti. Başkenti Kazan'dı. 119 yıl yaşamış bir hanlıktır. Zamanla genişlemiş ve transit ticaretinden sağladığı kazançla zengin olmuştur. Ruslarla birçok kereler savaşmış, sonunda Korkunç İvan'ın 43 gün süren kuşatmasıyle Rusların eline geçmiştir. Kazan Hanlığı Rus yönetimine boyun eğen ilk Türk devletidir. Başkent Kazan yüzyılların önemli bir kültür merkezi olmuştur. Kazan lehçesi, Türk edebî diyeleklerinin en önemlilerinden biridir. Kazan, bugünkü Tatar Cumhuriyeti'nin (SSCB) başkenti ve önemli bir endüstri şehridir.

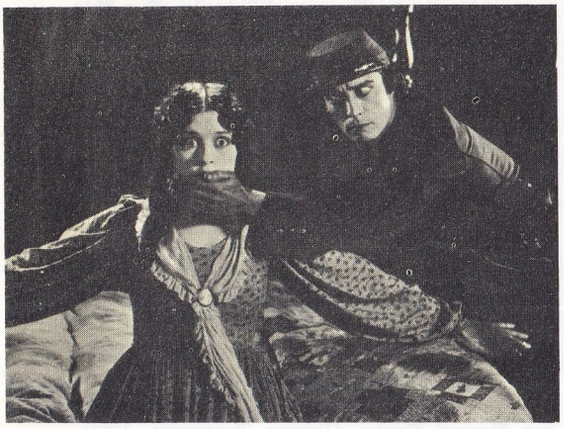

Amerikalı sinema oyuncusu Buster Keaton, Clyde Bruckman ile birlikte yönetmenliğini de yaptığı «General» (1926) adlı filmin bir sahnesinde görülüyor.

KEATON, BUSTER
(1896-1966) Birleşik Amerikalı sinema oyuncusu ve yönetmeni. Asıl adı Francis Keaton Joseph'tir. Bir varyete temsilinde komik Fatty tarafından keşfedilmiş ve Fatty'nin kısa filimlerinde küçük roller almıştır. Daha sonra, genellikle Eddie Cline ile birlikte çevirdiği kısa güldürü filimlerinde başrolde oynamıştır. 1923 yılında yine Cline'le birlikte ilk uzun filmi: **The Three Ages** (Üç Çağ)i çevirmiştir. Buster Keaton, güldürücü öğeler bakımından en zengin ve üslûp bakımından da en olgun filimlerini bu dönemde çevirmiştir: Jack Biystone'la birlikte yönettiği **Our Hospitality** (Konukseverliğimiz, 1923); **Sherlock Junior** (Genç Sherlock, 1924); Donald Crisp'le birlikte yönettiği **The Navigator** (Denizci, 1924); **Go West** (Melek Kovboy, 1925); Clyde Bruckman'la birlikte yönettiği **The General** (General, 1926).

Keaton, sessiz filimlerinde gösterdiği olağanüstü başarıyı sesli filimlerde gösterememiş, sesli filim döneminde beyaz perdede daha az görülür olmuştur. Bununla birlikte Billy Wilder'ın **Sunset Boulevard** (1950) ve Charles Chaplin'in **Limelight** (Sahne Işıkları, 1952) adlı filimlerinde kısa, fakat başarılı oyunlar vermiştir. Buster Keaton, sinemanın en başarılı güldürü oyuncularından biridir. Keaton'ın taklit edilemez komikliği, yüz hatlarının, çeşitli olaylar karşısında, hiç değişmeksizin aynı kalmasından doğmaktadır.

KEATS, JOHN
(1795-1821) İngiliz şairi. Henüz dokuz yaşındayken babasını, ondört yaşındayken de annesini kaybetmiş, ölümünden iki yıl önce de kardeşi Tom ölmüştür. Annesinin ve kardeşinin ölümüne sebep olan vereme Keats de yakalanmış, Fanny Brawne'e karşı beslediği aşk da kendisini avutamamıştır. Hayatının tek ışıklı yanı şiir, edebiyatçılar ve ünlü kişilerle kurduğu dostluklar olmuştur. İtalya'ya yaptığı bir yolculuk sırasında ölmüştür.

Keats'ın edebiyat dünyasına girişi, 1816 mayısında, **O Solitude** (Ey Yalnızlık) adlı sonesini Leigh Hunt'ın **The Examiner**'da yayımlanmasıyle olmuştur; bunu, aynı yılın aralık ayında, **On First Looking into Chapman's Homer** (Chapman'ın Homeros'una Bir İlk Bakış) adlı şiirinin yayımlanması izlemiştir. Keats'ın ilk şiir kitabı **Poems** (Şiirler, 1817) dikkati çekmemiş, ertesi yıl yayımladığı **Endymion** adlı uzun şiiri ise eleştirmenlerin sert saldırılarına uğramıştır. Şiirleri üzerine ilk övücü yazı, ancak 1820 yılında **Edinburgh Review**'da yayımlanmıştır. Keats'ın bütün şiirlerini içine alan bir kitap ancak 1840 yılında yayımlanabilmiştir. **Lamia, La Belle Dame Sans Merci, The Eve Of St. Agnes** gibi şiirler yazan Keats romantik bir şairdir. Bir epik şiir denemesi olan **Endymion**, güzel bir şiir olmakla birlikte bütünlük bakımından aksaklıkları vardır. **Hyperion, Lamia, Isabella** ve **The Eve of St. Agnes** Keats'ın olgunluk çağı ürünleridir. Elizabeth dönemi üslûbundaki tiyatro denemesi **Otto the Great** (Büyük Otto) önemli bir eser değildir. Şairin en iyi eserleriyse **To Psyche, To Autumn, To a Nightingale** ve **On a Grecian Urn** gibi uzun lirik şiirleridir. Bu şiirlerinin özellikle sonuncusu Keats'ın sanat anlayışını (Güzellik Gerçek, Gerçek Güzelliktir) en iyi belirten eseridir. Keats'da dikkati çekmesi gereken bir nokta da Güzellik kavramının Sonsuzluk kavramıyle birleşmesidir.

KEBAN
Elazığ iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 2 746). Fırat'a karışan Keban deresinin kuzey kenarında kurulmuştur. Yükseltisi 750 m.'dir. Elazığ-Arapkir şosesi kasabanın içinden geçer. Elazığ'a 50 km. uzaklıktadır. Kasabanın ortasında Cumhuriyet alanı ile küçük bir belediye parkı vardır. Evleri bahçeler içinde dağınık bir haldedir. Yusuf Ziya Paşa camii tarihî bir eserdir.

Geçen yüzyıl ortalarına kadar önemini koruyan gümüşlü kurşun madenleri nedeniyle büyük bir merkez durumunda olan Keban, işletmenin sona ermesiyle sönükleşmiş ve küçük bir köy durumuna düşmüşken son yıllarda yapılmasına girişilen baraj ve hidroelektrik santral sebebiyle gelişmeye başlamıştır. Yakın bir gelecekte Keban'ın canlı bir endüstri merkezi olması beklenmektedir.

Keban ilçesinin yüzölçümü 543 km^2., nüfusu 10 014'tür. Merkez bucağına bağlı 28 köyü vardır. İlçe arazisi dağlıktır. Fırat'a doğru alçalan yayvan sırtlar küçük dere vadileriyle yarılmıştır. İlçede yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise soğuk ve karlı geçer. İlçe halkının gelir kaynağı tahıl ürünleri, meyvecilik ve bağcılığa dayanır. Hayvancılığa da önem verilir. Geçmiş yüzyıllarda işletilmiş; fakat sonradan bırakılmış olan gümüşlü kurşun yatakları son yıllarda yeniden işletmeye açılmış olup, kurulan fabrikada kurşun ve çinko elde edilmektedir.

KEBAN BARAJI
Keban barajı, Fırat ırmağının iki kolu olan Karasu ve Murat suyunun birleştikleri yerin biraz aşağısında inşa edilmektedir.

Baraj sıkıştırmalı kaya dolgulu olarak yapılmaktadır. Temelden itibaren yüksekliği 205 m. olup, barajın arkasında meydana gelecek gölün uzunluğu 125 km., yüzölçümü ise 680 km^2. olacak ve gölde 23 milyar metreküp su toplanmış olacaktır. Yüzölçümü bakımından Keban Barajı Beyşehir gölünden de daha büyük bir alan kaplamış olacaktır.

Keban projesi, bir baraj ve santral ile, iletim hatlarından ibaret bir enerji projesidir. Keban barajının elektrik üretimi, Türkiye için erişilmemiş bir rakam olacaktır. Santral açıkhava tipi olup, barajın hemen yanında kurulacak, her biri 155 000 Kw h.lık 8 üniteden meydana gelecektir. Santralın yıllık enerji üretimi 6 milyar kilovat saatı bulacaktır.

Barajın elektrik enerjisini veren ilk dört ünitesinin 1971 yılında faaliyete geçeceği tahmin edilmektedir. Baraj tamamlandıktan sonra 1,6 milyon hektarlık bir arazinin sulanması mümkün olacaktır. Keban barajı tamamlandığı zaman dünyanın önemli barajları arasında 13. sırayı alacaktır.

KEÇECİZADE MEHMET FUAT PAŞA
(bkz. Fuat Paşa, Keçecizade Mehmet)

KEÇİBORLU
Isparta iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 5 430). Burdur gölünün kuzeyindeki Keçiborlu deresi vadisinde kurulmuştur. Yükseltisi 1 010 m.'dir. Isparta'ya 43 km. uzaklıktadır. Kasaba halkının büyük bir kısmı halıcılık ve dokumacılıkla uğraşır. Bir kısım halk kasabanın yanı başında bulunan kükürt fabrikasında çalışır.

Keçiborlu ilçesinin yüzölçümü 565 km^2., nüfusu 17 663'tür. Merkez bucağına bağlı 15 köyü vardır.

İlçe topraklarında geniş düzlükler yer alır. İlçenin iklimi karasal bir nitelik taşır. Batıda yükselen Söğüt dağları ormanlıktır. İlçe ekonomisi tarım ve endüstriye dayanır. Başlıca gelir kaynağını halı dokumacılığı, gülyağı üretimi ve özellikle kükürt üretimi teşkil eder. Türkiye'nin en zengin kükürt cevheri yatakları Keçiborlu'dadır. İlçede meyve ve sebzecilikle birlikte hayvancılığa da yer verilir.

KEÇİBOYNUZU (Ceratonia Siliqua)
Baklagillerden ağaçsı bir bitki. Gövdesi 12 m. kadar uzayabilir. Gövde üzerinde boynuza benzeyen, baklamsı az şekerli yemişi de keçiboynuzu adıyle bilinir. Asya ve Afrika'nın bazı bölgelerinde yetişir. Ağacından marangozlukta, kabuklarından sepicilikte, meyvesinden şekerleme yapımında ve at, sığır gibi hayvanların beslenmesinde yararlanılır.

KEÇİLER (Caprinae)
Çiftparmaklılar takımının gevişgetirenler alttakımının boynuzlugiller familyasına giren bir altfamilyası. Dağlık, kayalık yerlerde yaşarlar. Hafif yapılı, çevik, boynuzları geriye doğru ve yaklaşıktır. Sakalları vardır. Koyunlarla aralarında benzerlikler bulunmasına karşılık daha hafif yapılı ve çevik olmalarıyle koyunlardan ayrılırlar. Süt, tüy ve etle-

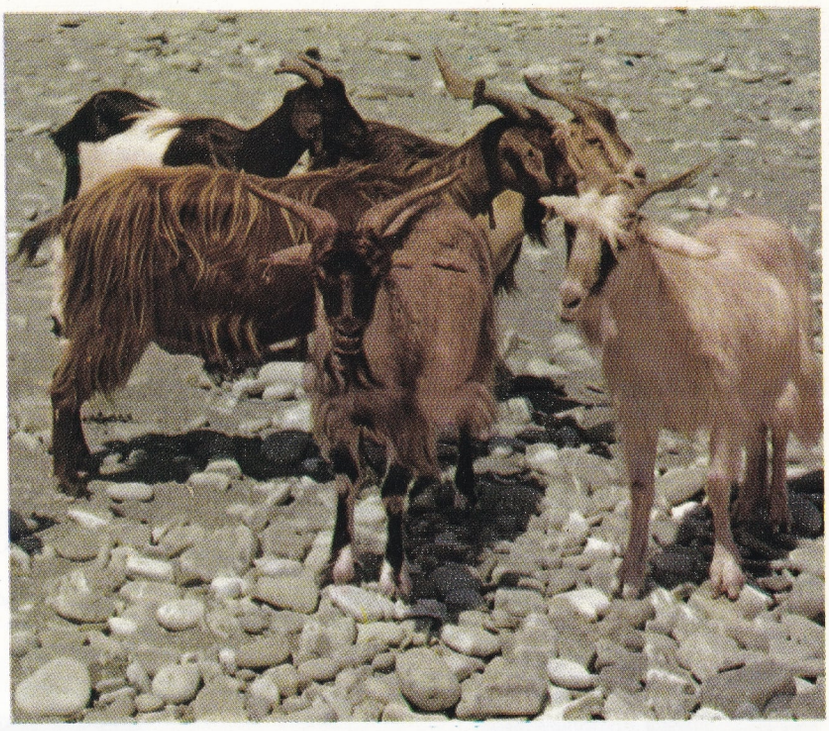

Solda: Himalaya dağlarının eteklerinde yünüyle ünlü olan Keşmir keçisi yaşar. Sağda: Yaşadığı kıtalara göre çeşitli ırklara ayrılan evcil keçinin atası yaban keçisi ya da markor adı verilen keçi türüdür.

rinden geniş ölçüde yararlanılır. Yabankeçisi (Capra aegagrus) nden evcilleştirilen evcil keçi (Capra hircus) süt, deri, tüy ve etinden yararlanılan bir Avrupa ırkıdır. Himalayalarda yaşayan yılan yiyen keçi (Capra falconeri) nin uzun ve dağınık tüyleri vardır. Sakalları çeneden boğazın altına kadar uzanan bu keçinin uzunluğu 135 cm., yüksekliği 80 cm.dir. Uzun ipek gibi tüyleriyle Türkiye'nin Ankara ve çevresinden yayılmış bulunan Ankara keçisi (Capra hircus angoriensis) evcil keçinin bir ırkıdır. Alp dağkeçisi (Capra İbex)nin büyük kıvrık boynuzları vardır. Bugün soyu tükenmek üzere olan Alp dağkeçileri kolay evcilleştirilebilir. Uzunluğu 150 cm., yüksekliği 80 cm. kadardır. Kısa ve hafifçe kıvrık boynuzları, külrengi kaba tüyleriyle Tibet'te yaşayan keçi antilopu (naemorhedus thar), uzunluğu 160 cm., yüksekliği 100 cm. olan büyük başlı, boyun bacak ve kuyrukları kısa, çok uzun ak tüylü ak dağkeçisi (oreamnos montanus) ve İran yakınlarında yaşayan kırmızımsı kırçıl renkli olup kara çizgili yabankeçisi (capra aegagrus) keçilerin iyi bilinenleridir. Yerel özelliklerine göre keçilerin bazı ırklarına maltız keçisi, kılkeçisi, tiftik keçisi gibi adlar da verilmektedir.

KEÇİSAKALI (Galega)

İkiçeneklilerin bileşikgiller familyasından çayırlarda ve nemli yerlerde yetişen bitki. Yaprakları mızrak biçiminde, çizgili çiçekleri mavimtırak, bazı türlerinde mor renklidir. Çiçeklerinin kokusu beğenilir. Anavatanı Akdeniz ülkeleri olmakla birlikte Kuzey Amerika'da da yetiştirilir. Avrupa'da sebze olarak yenir. Keçisakalı yurdumuzun güney bölgesinin kimi kesimlerinde yetişir.

KEDİ (Felis)

Kedigiller familyasından bir memeli türü. Evcil kedi, yabankedisi bilinen türleridir. Yabankedisi ev kedisinden daha büyüktür. Boyu 1,20 m.'ye varan yabankedileri bulunur. Bunun 35 cm.'si kuyruk uzunluğudur. İnce, çok hareketli bir vücudu vardır. Başı kısa ve yuvarlaktır. Özellikle arka bacakları güçlü ve uzundur. Kuyruğu her noktasında aynı kalınlığı gösterir; uç tarafta güdüktür. Kızılımsı gri renkteki tüyleri sık ve yumuşaktır; karın bölgesinde renk daha açık olur. Baştan kuyruğa kadar inen koyu renk bir çizgi hayvanın vücudunu iyice belirli olarak ikiye ayırır. Ayrıca, yanlara doğru da birçok ince çizgi iner. Boyun çevresinde de koyu renk halkalar vardır. Kulakkepçeleri dip tarafta geniş ve diktir. Gözler sarı renkte olup gözbebekleri dikeydir. Üstçenede 16, altçene-

Solda: Bir Habeş kedisi. Bu kedi, bugün yaşayan kedi türlerinin eski Mısır'ın kutsal kedisine en yakın olanıdır. Ortada: Tabby ya da Avrupa kedisi. Bütün Avrupa'da raslanan bu kedi çok iyi bir fare avcısıdır. Sağda: Siyam kedisi. Evcil bir hayvan olan bu kedi de aranan bir ev kedisidir.

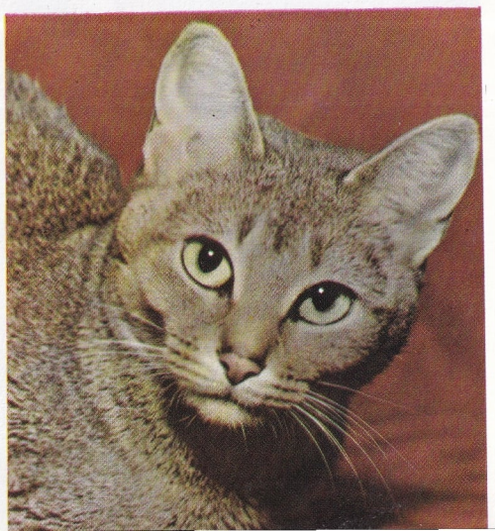

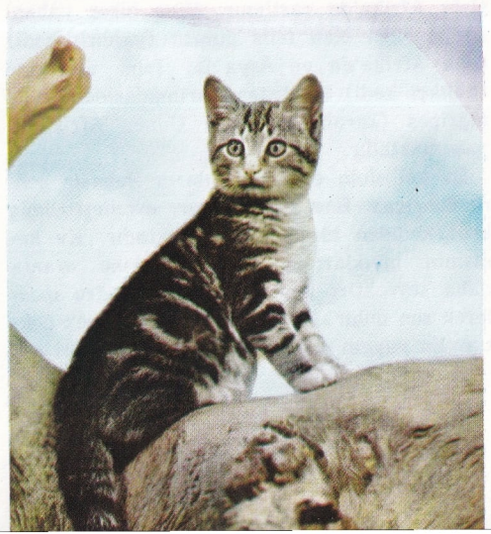

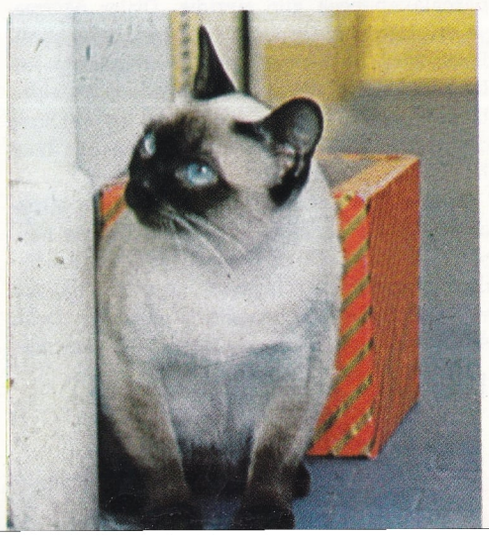

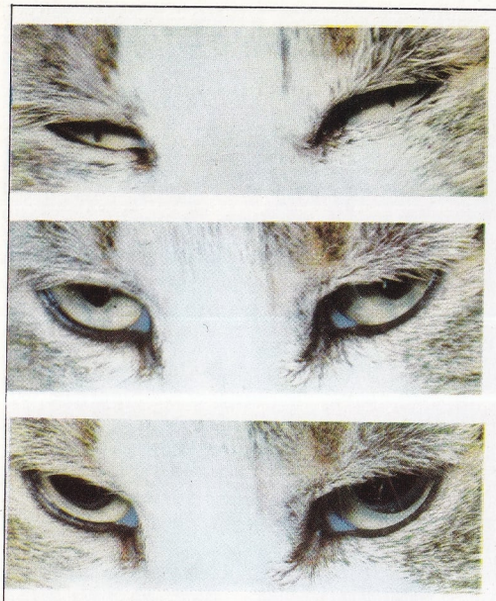

Işığın çok az olduğu ve insan gözünün etrafı seçemediği durumlarda da kediler görür. Bunun nedeni, kedilerin gözbebeklerini sıkıp, gevşetmek suretiyle çevredeki ışığa göre ayarlayabilmeleridir. Soldaki resimlerde bol ışıklı, orta ışıklı ve az ışıklı bir çevrede kedinin gözbebeğini ayarlaması görülmektedir. Sağdaki resimlerde ise kedinin yüksek bir yerden düşmesi görülüyor: Kedi düşme sırasında vücudunu döndürerek, yere genellikle dört ayak üstünde düşer.

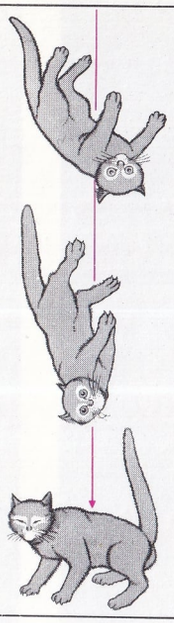

Tüylerinin renkleri çok çeşitli olan İran kedisi çok aranan bir ev kedisidir.

de 14 diş vardır. Yan dişler ve azıdişleri avı parçalayabilecek gibi sivridir. Dişler öğütmeye elverişsizdir. Ön ayaklarda beş, arka ayaklarda dört parmak vardır. Parmaklarda enlemesine yerleşmiş, kavisli ve sivri tırnaklar bulunur. Bu tırnaklar genellikle içe çekilmiş olarak durur; hayvan saldırma sırasında bunları dışarı çıkarır.

Yabankedisi ağaçlar üzerinde yaşar. Gündüzleri kaya ve ağaç kovuklarında, boş hayvan inlerinde saklanır. Gece ağaçlar üzerinde daldan dala atlayarak memeli hayvan ve kuş avlar. Yabankedisine Orta ve Doğu Avrupa'da, Apeninlerin bazı kesimlerinde, Sicilya ve Sardinya adalarında, Kuzey ve Orta Afrika'da rastlanır. Yine birer yabankedisi cinsi olan felis aurata (yaldızlı kedi) Orta Afrika'da ve Asya'da, felis viverrine (balıkçı kedi) Hindistan yarımadasında, felis nigripes (karabacak kedi) Güney Afrika'da yaşamaktadır.

Ev kedisinin eski Mısırlıların Bubaste şehri Tanrıçası Bast'a adadıkları evcilleştirilmiş kızıl kediden türediği sanılmaktadır. Ev kedisinin bıyıkları yabankedisininkine oranla daha seyrektir; kuyruğu da uca doğru incelerek son bulur. Evcil kedinin türleri pek çoktur. En yaygın olanlar şunlardır: Çizgileri yabankedisininkilere benzeyen tekir ve sarı tekir; iyi bir fare avcısı olan adi renkli kedi, siyahlı beyazlı iki renk kedi; mavimsi renkli İzlanda kedisi; kızıl ve gri renkli Ümit burnu kedisi; krem rengi uzun ve ipeğimsi tüyleri ağız ve burun dolayları ile kuyrukta ve bacaklarda koyulaşan Birmanya ya da Siyam kedisi; gri ve mavi renkte, çok ince vücutlu Malta kedisi; uzun, ipeğimsi tüyleri çeşitli renklerde olabilen İran kedisi; çok uzun ve çok yumuşak tüylü beyaz, siyah ve gri renklerde bulunan, çoğu zaman gözleri iki ayrı renkte olan Ankara kedisi; sarkık kulaklı Çin kedisi ve Van kedisi.

KEDİOTU (Valeriana)
Bileşikgillerden bir bitki. Kökü tıpta, sinir bozukluklarının tedavisinde kullanılır. Uçucu ve keskin kokulu bir yağ taşır. 300'den fazla türü bulunur. Taşıdığı koku kedilerin hoşuna gittiği için bu adla bilinmektedir.

KEFAL (Mugil Cephalus)
Kemiklibalıklar takımının kefalgiller familyasından bir balık türü. Kalabalık sürüler halinde gezerler. Sığ deniz kıyılarında ve denizle bağlantılı tatlısularda bulunurlar. Kefalgiller (Mugilidae) in en irisidir. Uzunlukları 60 cm. kadardır. Enli ve etli sırtlarında iki sırt yüzgeci vardır. Kafaları iri, yassı ve yanaklara doğru yayılan pullarla kaplıdır. Ağız enine yarılmış hafif kemerlidir. Altçenede bulunan bir çıkıntı üstçene ortasındaki bir oyuğa girer. Boğazlarında bir süzgeç tertibatı vardır. Atlantik okyanusu kıyılarında, Akdeniz ve Karadeniz'de yaşayan kefalların etleri lezzetlidir.

KEFALET
Bir borcun ödenmesi konusunda, üçüncü bir şahsın alacaklıya teminat vermesi anlamına gelen sözleşme. Kefalet sözleşmesiyle, kefil olan üçüncü şahıs, borçlunun borcunu ödeyeceği alacaklıya güven verir. Sözleşmenin

Ilıman iklim bölgelerinde gerek kendiliğinden yetişen, gerekse ekilen kırmızı kediotu (Centranthus ruber).

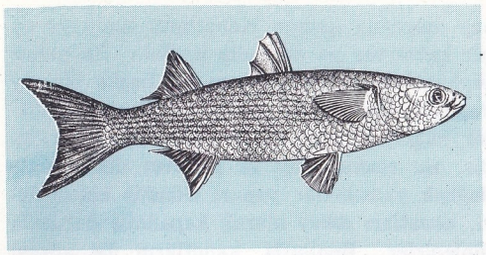

Kefal balığının eti iyi bir besindir. Yumurtalarından bir cins havyar elde edilir.

geçerli olabilmesi için yazılı şekilde yapılması gerekir. İpotek ve rehinde, bir borcun ödeneceği hususunda teminat olarak bir mal gösterilir. Kefalette ise borcun ödeneceği üçüncü şahıs tarafından sağlanmaktadır. Bu nedenle kefalete «şahsî teminat» denilir.

Kefalet sözleşmesi yapılırken, kefilin ne ölçüde sorumlu tutulacağının belirtilmesi gerekir. Bu ölçü için kefil bütün mal varlığıyle sorumlu tutulur. Kefalet ancak muteber bir borç için söz konusu olur.

Kefalet çeşitli şekillere ayrılır: Adi kefalette alacaklı ancak, borçlunun iflâsı ya da hakkında yapılan takibatın sonuçsuz kalması nedeniyle kefile başvurarak alacağını ondan isteyebilir. Müteselsil kefalette ise borcunu tahsil etmek için asıl borçlu yerine doğrudan doğruya kefile başvurabilir. Bölünmesi mümkün bir borcun, belirli kısımlarına, birden fazla kişinin kefil olması halinde ise «birlikte kefalet» söz konusu olur. Bir borç için kefil olan kimsenin bu kefaletine kefil olmak da mümkündür. Kefaletin bu türüne «kefile kefil» denilir. Kefil borçlu adına borcu ödedikten sonra, bu ödeme için esas borçluya başvurup, ödediği borcun kendisine ödenmesini isteyebilir. Yani, esas borçluya «rücu» edebilir.

KEFİZODOTOS

(? - ?) Yunan heykelcisi. M.Ö. VI. yüzyıl sonu ile V. yüzyıl başları arasında yaşamıştır. Ünlü Praksiteles'in babası olduğu sanılmaktadır. Eserlerinden hiç biri günümüze ulaşmamıştır. Kendisinden bahsetmiş olan yazarların hepsi en çok bronz üzerinde çalıştığını yazmaktadırlar. Bu bronzların birçok mermer kopyası yapılmıştır. Mermer kopyaların en iyi saklanabilmiş olanı Münih Eski Eserler Müzesindeki Eirene ve Plutos (Barış ve Zenginlik) adlı heykeldir. Aslı Atina'nın pazar yerine dikilmiş olan bu heykel, otuzyıl savaşlarından sonra şehrin tekrar canlılık bulmasını kutlama amacıyle yapılmıştır. Bu heykel, Yunan sanatının ilk allegorik heykeli olarak kabul edilmektedir. Kefizodotos, Fidyas'tan sonra gelen heykelcilerin şekilci üslûbuna tepki göstererek daha insancıl bir görünüş vermiştir.

KEFKEN

Batı Karadeniz'de Sakarya ağzı batısında bir adacık ve buna komşu kıyıda bucak merkezi bir köy. Yine bu kıyıda eskiden yelkenlilere sığınak olan Kerpe limanı bulunur. Kefken adasında tahlisiye kuruluşları vardır ve buraya gemilerin barınması için bir mendirek yapılmıştır.

KEHRİBAR

Eski jeolojik devirlerde yaşayan bazı büyük reçineli ağaçlardan sızmış kitle halindeki reçinelerin fosilleşmesiyle meydana gelmiş madde. Açık kahverengi ve sarı renklidir. Yarısaydam görünüştedir. İyi cinslerine Kuzey Avrupa ve Baltık denizi dolaylarında rastlanır. Serttir. Bazı sıvılar içinde eriyebilir. Ağızlık, baston, şemsiye sapı, tespih, biblo, küpe, kolye, bilezik gibi küçük süs eşyalarının yapımında kullanılır.

Yunan heykelcisi Kefizodotos'un ünlü eserlerinden «Eirene ile Plutos»un kopyalarından birinin bir parçası.

KEKEMELİK

Konuşmayla ilgili kasların gerektiği gibi çalışmamasından meydana gelen hastalık. Güvensizlik, ürkme ve uyumsuzluk gibi nedenlerden doğan hastalık, genellikle asabîdir. Dudaklar, dil, damak ile ses telleri ve akciğer hareketlerini ayarlamaz. Özellikle p.b.m. gibi dudakla çıkarılan harfleri söylemede hasta güçlük çeker. Konuşma çağındaki çocuklarda hafif kekemeliğe sık rastlanır. Bu kekemelik, çocuğun çevresindeki insanların güven duygusu aşılamasıyle giderilebilir. Erken teşhis ve tedavi, hastayı kekemelikten kurtarır. Tedavide psikolojik metot uygulanır. Asabî şok geçirmiş büyük insanlarda da kekemeliğe rastlanır. Tedavi yine psikolojik metotlarla yapılır.

KEKİK (Thymus vulgaris)

İkiçenekli bitişik taçyapraklıların ballıbabagiller familyasından ıtırlı bir bitki. Yaprakları küçük ve karşılıklıdır. Gövdesi 15-20 cm. uzunluğunda olan bitkinin çiçekleri ak, pembe ya da kırmızı renkli başak durumundadır. Akdeniz yöresinde yetişir. Yemeklere tat vermede ve eczacılıkta kullanılır.

Eczacılıkta kullanılan bir özsu çıkarılan kekik çiçeği.

KEKLİK (Perdix perdix)

Tavuksular takımının sülüngiller familyasından bir kuş türü. Kahverengimsi başında uzunlamasına sarı, gri renkli; sırtında, enine pas kızılı çizgiler bulunur. Uzunluğu 26 cm.' dir. Vücudu uzuncadır. Orta uzunlukta ve yanlardan basılmış kubbeli gagası ve yuvarlak kanatları vardır. Parmaklar çıplaktır. Çok sayıda yumurta yumurtlar.

Sardinya adası ile Kuzeybatı Afrika'da yuva yapan Sardinya kekliği.

Beyaz keklik. Bu kekliğin birçok cinsi Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika'nın dağlık kesimlerinde yaşamaktadır.

Kanatlarını gürültülü biçimde çırparak havalanır. Çok hızlı uçar. Genellikle yerli kuşlardandır. Avrupa ve Orta Asya'da yaşayan keklik belli başlı av hayvanlarındandır.

KELÇİCKİ, PETR
(1390-1460) Çek filozofu. Toplumbilimsel teoloji alanında çok sayıda eser vermiş bir yazardır. Çeşitli değerlerin altüst olduğu bir çağda kuşağının isteklerini derli toplu bir biçimde dile getirmiştir. En önemli iki kitabı **İsa'nın İnsanlığı Kurtarışının Bir Yıllık Dua Metinleriyle Açıklanması** ve **İnancın Ağı,** 1440 yılına doğru yazılmıştır. Kelçicki'nin düşüncesi, «iyi» ile «kötü» arasındaki çatışma üzerinde kurulu kuvvetli bir düalizm olarak tanımlanabilir. İnsanoğlunun özsaygısını ve değerini ateşli bir şekilde savunmuş, dinsel ve siyasal baskıya karşı çıkmış, her türlü tutucu görüşe karşı koymuştur. Fikirlerinde hayalci bir anarşi özlemi sezilmektedir. Hakkındaki en yeni araştırmalar, önceleri Kelçicki tarafından ortaya atılmış olduğu kabul edilen bazı fikirlerin, kendinden önceki filozoflar tarafından öne sürülmüş olduğunu göstermektedir.

KELEBEKLER (Lepidoptera)
Pulkanatlıların ergin aşamadaki durumu. Kelebeğin küçük, daha çok enine gelişmiş bir başı vardır. Başın iki yanında bulunan gözler, bileşik yapıda olup iridir; bunları meydana getiren basit gözlerin sayısının bazen 27 bine vardığı olur. Bazı gece kelebeklerinde, başın tam tepe kısmında iki tane basit göz daha bulunur. Başın ikinci parçasından iki duyarga çıkar. Bunların biçimi ve uzunluğu çeşitli olabilir. Bütün gündüz kelebeklerinde duyargalar birer topuzla son bulur. Gece kelebeklerindeyse, bunlar düzgün taranmış iplik ya da tüylere benzer ve hayvanın cinsine göre değişik olur. Kelebeğin ağzı emici yapıdadır. Alt ve üstçenenin dış lopçukları birleşerek bir boru meydana getirir. Bu boru hayvanın çiçeklerden ya da meyvelerden emdiği balözünü sindirim borusuna gönderir. Burmalı bir hortum olan sindirim borusu kelebek hareketsiz durumdayken sarmal biçimdedir; böcek harekete geçince kıvrımları açılır, düzelir. Bazı türlerde sindirim borusu çok uzundur: bazılarında ise basittir ya da hiç yoktur. Bazı türlerde sindirim borusu meyvelerin kabuğunu delecek kadar güçlü bir hortumdur. Kelebeklerin göğüs kısmından çıkan, orta uzunlukta üç çift ayağı vardır. Bunların gelişmesi, yapısal özellikleri cinse göre değişir. Çoğunlukla birinci çift ayakta hareketli, şerit biçimi bir ek bulunur. Epifiz denen bu kısım tüylerle örtülüdür; bu tüyler duyargaların ve hortumun temizlenmesinde fırça olarak kullanılır. Öteki iki çift ayakta birer ya da ikişer mahmuz bulunur.

Kanatları dört tane olup, genellikle üçgen biçimindedir. Ön kanatlar, arka kanatlara oranla daha güçlüdür. Ancak ucu parlak renkte ve süslü olup, kuyruk biçiminde uzayan arka kanatlar hayvanın uçuşunda birinci derecede önem taşır. Bazı türlerin kanatlarında, tüyden uzun saçaklar olur. Bir kısmında bunlar küçük yelpazelere benzer. Ön ve arka kanatlar, birbirlerine boyunduruğa benzer özel bir aygıtla bağlanarak, bir bütün yüzey meydana getirir. Kanatların tümü ya da bir kısmı tüy ya da pulla kaplıdır. Bu pullar tüylerin düzleşmiş durumundan başka bir şey değildir. Bu tüy ve pullar çeşitli güzel renkler sağlayan pigmentler bakımından zengindir. Bu renkler tüy ve pulların dizilmesiyle değişik yansımalar yapar. Gündüz kelebekleri, kanatları dikey olarak kapanmış durumda dinlenirler. Bunlarda kanatların üst yüzeyi çok canlı renklidir; alt yüzeyiyse ağaç gövdeleri gibi koyu renktir. Gece kelebekleri ise, ön kanatlar arka kanatları örter durumda katlanmış olarak dinlenirler. Bunların kanatlarında alt ve üst yüzeyin renkleri aynıdır. Arka kanatlar canlı ve parlak renktedir, ön kanatlar üzerinde çeşitli çizgiler vardır. Gece kelebekleri, gündüz kelebeklerinden daha fazla pullu ve tüylüdür. Kelebek uçuşu birçok cinste güçsüz ve kısa bir uçuştur. Göçmen tipi bazı kelebekler ise uzun süre uçabilirler. Kelebeklerin büyük bir kısmı gece, bir kısmı gündüz, bir kısmı ise şafak ve akşam alacakaranlığında uçar. Buna göre de bu böcekler, gündüz kelebeği, alacakaranlık kelebeği ve gece kelebeği olarak üçe ayrılır.

Kelebekler yumurtlama yoluyle ürerler. Yumurtlama ile kurtçuğun yumurtadan çıkışı arasındaki süre, kelebek türüne ve iklim şartlarına göre değişir. Kurtçuklar bitkilerle beslenirler. Çoğu, bitkilerin yaprak, tomurcuk, çiçek gibi dış parçalarını alır. Bir kısmı da meyvelerin eti gibi iç parçalarla beslenir. Bombicus cinsinin kurtçuğu ipek çıkardığı için, bu kelebek insanlar için çok yararlıdır. Kelebek bütün kıtalarda, fakat en çok, bitki örtüsü zengin, yani beslenmesi için gerekli balözünü bol bulabildiği bölgelerde yaşar.

Pulkanatlıların ergin aşamadaki durumu olan kelebekler bütün kıtalarda yaşarlar. Resimde çeşitli kelebek örnekleri görülüyor.

Özellikle tropikal iklim bölgelerinde rastlanan parlak renkli ve büyük egzotik kelebekler: 1) Çeşitli cinslerine Amerika kıtasında yaygın bir şekilde rastlanan Danais chrysippus. 2) Kolombiya'da yaşayan Chlorippe cyane. 3) Güney Asya'da ve Malezya'da rastlanan Sonthonnaxia maenas. 4) Asya ve İndonezya'nın Papilio priamus adlı kelebeği. 5) Güney Asya'da yaşayan Actias selene. 6) Danais türlerine benzeyen Hypolimnas misippus. 7) Afrika'da yaşayan Papilio dardanus. 8) Güney Asya'da yaşayan Kallima inachis. 9) Güney Amerika'da yaşayan Urania leilus. 10) Papilio androgeus. 11) Heliconius melpomene. 12) Morpho melacheilus. 13) Morpho peleides. 14) Agrias narcissus. 15) Morpho hecuba. (Son altı örnek de Güney Amerika'da yaşamaktadır).

KELER (Rhina squatina)
Köpekbalıkları takımının kelergiller familyasından bir balık türü. Karnı sarımsı-beyaz, sırtı kahverengi siyah lekelidir. 1,5 m. uzunluğunda bir dip balığıdır. Kedibalığıgillerle beslenir ve onlar gibi yarısı kuma batık olarak avlanır. Bir defada 20 yavru doğurur. Ilık ve tropik denizlerde çok bulunur.

KELES
Bursa ilinde bir ilçe merkezi (nüfusu 1 643). Uludağ'ın güney yamacında kurulmuştur. Yükseltisi 1 000 m.'dir. Bursa'ya 57 km.'lik bir şoseyle bağlıdır. Evlerin büyük bir kısmı bahçeler içindedir.

Keles ilçesinin yüzölçümü 640 km^2., nüfusu 20 218'dir. Merkez bucağına bağlı 37 köyü vardır.

İlçe toprakları Tepel dağının güney-batı yamaçlarını ve onun güneyinde uzanan yer yer düzlük ve dalgalı araziyi kapsar. Uludağ sert kuzey rüzgârlarını önler. Arazinin büyük bir kısmı ormanlarla kaplı olduğundan, tarım alanları az yer tutar. Halkın başlıca geçim kaynağı orman ürünleridir.

KEL HASAN
(1874-1929) Türk tulûat oyuncusu. İstanbul'da doğmuştur. Önceleri Kadıköy'de, Kuşdili'nde Küçük İsmail'in tiyatrosunda ikinci komik rollerinde oynamaktayken, birinci komik Abdürrezzak ile geçinememiş, oradan ayrılarak Agâh ile birlikte bir topluluk kurmuştur. Sonradan Külhanyan ve Papazyan'ı da aralarına alan topluluk, kantocu Eleni'yle birlikte Şehzadebaşı'nda gösterilere başlamış, kısa zamanda başarı kazanmıştır. Abdürrezzak'ın saraya alınmasıyle tulûat sahnesi Kel Hasan ve arkadaşlarına kalmıştır. Kel topluluğunun yarattığı aptal uşak rolü çok sevilen bir tipti. Bir elinde gaz tenekesi, bir elinde tavan süpürgesi, ayağında nalınlar, başında basık bir fes olduğu halde sahneye çıkmadan önce, kulisten tenekesini fırlatır, gürültüyle söylenirdi. 1908 Meşrutiyetinden sonra yeni çıkan akımlar karşısında bocalamış; Naşit ve Burhanettin Tepsi'yle birleşmiş; fakat eski başarısını tekrarlayamamıştır.

Kel Hasan.

KELİME-İ ŞEHADET
İslâm dininin beş temel şartından birincisi. Müslüman sayılabilmek, bu şartı yerine getirmeye bağlıdır. Bunsuz öbür şartlar yerine getirilemez. Kelime-i Şehadet getiren bir kimse, öbür şartlara uymasa bile yine Müslüman sayılır; yalnız Tanrı'ya karşı borçlu olur.

Kelime-i Şehadet şöyledir; «Eşhedü en lâ ilâhe illâllah ve eşhedü enne Muhammeden Abdühü ve Resulüh (Tanıklık ederim ki: Allah'tan başka Tanrı yoktur ve tanıklık ederim ki Muhammed Allah'ın kulu ve peygamberidir). Bazen de kısaltılarak «lâ ilâhe illâllah; Muhammedün Resulüllah» (Tanrı'dan başka Tanrı yoktur, Muhammed Tanrı'nın elçisidir) şeklinde söylenir. Fakat bu, genel bir anlam ifade ettiği ve tanıklığı kapsamadığı için Müslümanlığın şartı olan cümlelerin yerine geçmez. Örneğin yeni Müslüman olan kimsenin bunu değil, baştaki cümleleri söylemesi gerekir.

Kelime-i Şehadet birçok hattata konu olmuş, güzel motiflerle cami duvarlarına ve kubbelerine, tablolara yazılmış; seccadelere, duvar halılarına, tabut örtülerine işlenmiştir.

KELKİT
Gümüşhane iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 4 840). Gümüşhane'nin güneyinde, Kelkit vadisinde kurulmuştur. Yükseltisi 1 474 m. olup il merkezine 91 km.'lik bir şoseyle bağlıdır. Fakat bağlantısı daha çok Erzincan şehriyledir (77 km.). Çünkü Erzincan, kasabanın istasyonu durumundadır.

Kelkit ilçesinin yüzölçümü 1 925 km^2., nüfusu 53 663'tür. Merkez ve Köse bucaklarında 100 köyü vardır. İlçe toprakları Kelkit çayı vadisi ile bunu kuzey ve güneyden kuşatan yüksek dağları kapsar. Vadinin kuzeyinde Gümüşhane dağları (3 800 m.) yükselir. Kelkit vadisinin bu kesiminde yazlar sıcak, kışlar epeyce soğuk geçer. Halkın gelir kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanır.

KELKİT ÇAYI
Doğu ve orta Karadeniz bölümlerinin en önemli akarsularından biri ve Yeşilırmak'ın en uzun kolu (373 km.). Gümüşhane'nin güneyindeki dağlardan çıkar. Kendi adını almış olan ilçe merkezinden geçtikten sonra, Karadeniz kıyı dağlarıyle iç sıralar arasında sürekli bir geniş oluk meydana getiren doğu-batı doğrultulu vadiyi boylar. Şebinkarahisar, Suşehri, Koyulhisar, Reşadiye, Niksar ve Erbaa kasabaları bu vadi kenarında sıralanmıştır. Kelkit çayı Taşova kesiminde Yeşilırmak'la birleşir. Çayın suları en kabarık düzeyine ilkbaharda varır.

KELLER, HELEN ADAMS
(1880-1968) Amerikalı yazar ve eğitimci. Ondokuz aylıkken geçirdiği bir hastalık sonucu kör, sağır ve dilsiz olan Keller 6 yaşına kadar konuşmayı öğrenemeden büyüdükten sonra, Boston'daki Sağır ve Dilsizler Okulundan mezun olan Anne Mansfield Sullivan'dan kısa süre içinde okuyup yazmayı öğrenmiştir. Daha sonra bir sağırlar okuluna devam ederek konuşmayı da öğrendi. Radcliff Kolejine devam ederek bitirdi. Bu başarıları kazanmasında Keller'e yardımcı olan öğretmeni Anne Sullivan, hayatının sonuna kadar Keller'in yanından ayrılmamıştır. Keller, hayatını kör ve sağırlara yardım etmeye adamış, hemen hemen hepsinde körlük ve sağırlık günleri yaşantılarını anlattığı kitaplarının gelirini bu işte kullanmıştır.

Eserlerinin en önemlileri **The Story of My Life** (Hayatımın Hikâyesi, 1902); **Optimism** (İyimserlik, 1903); **The World I Live In** (İçinde Yaşadığım Dünya, 1908); **The Song of the Stone Wall** (Taş Duvarın Şarkısı, 1910); **Out of the Dark** (Karanlığın İçinden, 1913); **My Religion** (Dinim, 1927); **Helen Keller's Journal** (Helen Keller'in Günlüğü, 1938) dır.

Ayrıca, başka yazar ve eğitimciler de, Helen Keller üzerine birçok deneme ve inceleme yazıları yayımlamışlardır.

KELLİK (Favus)
Trichophyton adlı bitkisel klorofilsiz bir mantarın sebep olduğu bulaşıcı bir hastalık. Genellikle saçlı deride ve tırnaklarda görülür. Saçlı deride meydana gelen kabuklar hastalığın mikrobu ve sporlarıyle doludur. Hastalık temas ya da kabuklara bulaşmış eşyayla geçer. Birçok evcil hayvan da kel mikrobu taşıyabilir. Daha çok küçük yaşlarda rastlanan hastalık, tedavi edilmezse olgun çağa kadar uzayabilir. Başlangıçta saçlı deride bir kabarık görülür. Gözden kaçabilen bu kabarıklık, içinde hastalık mikroplarını, akyuvarları ve epitel hücrelerini barındıran çanak şeklinde kabuklar haline dönüşür. Sayıları pek çoktur. Kükürt renkli kabuklu plaklar üzerindeki saçlar bütünüyle dökülür. Kazındıkları zaman alttan iltihaplı bir deri meydana çıkar.

Teşhiste mikroskobik muayene yardımcıdır. Tedavisi hayli uzun ve zahmetlidir. Temizliğe uyulmayan topluluklarda bütün kişileri sarabilen bir hastalıktır. Saç diplerinin sabunlu su, sonra salisilik asitli alkolle temizlenip ovulması, mevcut kılların çekilip alınması, ilâçların uzun süre kullanılması tedavide yardımcıdır.

KELTLER
M.Ö. son bin yıl içinde Orta Avrupa ve Britanya adalarına yerleşen ve buralardan, batıda İber yarımadasına, güneyde Kuzey İtalya'ya, doğuda ise aşağı Tuna ötesine kadar yayılan tarihöncesi kavimleri. Eskiçağ yazarlarının anlattıklarına ve arkeolojik araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre Keltler, savaşçı, aynı zamanda tarım ve hayvancılıkla uğraşan insanlardı. Maden işleme ve kuyumculuk gibi küçük el sanatlarında çok ileriydiler.

Eski çağlarda Avrupa'nın orta-batı kesiminde yerleşmiş olan ve eski yazarların Keltler, Galyalılar ya da Galatyalılar gibi adlar verdikleri kavimlerin konuştukları Hint-Av-

Kelt sanatı. M.Ö. III. yüzyıla ait kumtaşından piramit biçiminde bir dikilitaş.

Kelt sanatı. Mitolojik kabartmalarla süslü gümüş bir kazan. II.-III. yüzyıllara ait olduğu sanılan bu kazan Gundestrup (Himmerland, Danimarka) da bulunmuştur.

Bir Galya-Roma seramik vazosundaan ayrıntı. Vazoda Kelt ve Yunan sanatlarının izleri görülmektedir.

rupa kökenli dillerin bütününe Kelt dilleri denilmektedir. Avrupa'nın bugünkü Bohemya, Avusturya, Güney Almanya, Kuzey İtalya ve Fransa'ya karşılık olan bölgelerinde bir zamanlar Keltçe konuşulurdu. Daha sonra bu bölgelerde Keltçe'nin yerini Latince ve Cermen dilleri almıştır. İngiltere'de de istilâcı Anglosakson kavimleri Kelt dilleri konuşan kavimlerle karşılaşmışlardı; fakat Keltçenin İngilizcenin üzerinde pek az etkisi olmuştur. Bugün konuşulmakta olan Kelt dillerinin en önemlisi İrlanda dilidir. Bu dilin belgeleri, VIII. yüzyıla kadar uzanan bir el yazması edebiyatıdır.

İskoçya'da konuşulan Gal dili de, İrlanda dilinin bir dalıdır; bu dile R. Burns ve W. Scott gibi yazarlar önem kazandırmışlardır. Gal, Breton ve Cornwall dilleri ise Kelt dilleri ailesinin başka bir dalını meydana getirirler.

KELVIN, LORD WILLIAM THOMSON (1824-1907) İngiliz fizikçisi. Bir matematik profesörünün oğludur. 21 yaşında Cambridge'ten mezun olmuş, öğrenimine Paris'te H.V. Regnault'nun yanında devam etmiş, 1846'da Glasgow Üniversitesi fizik kürsüsünün başına geçmek üzere İskoçya'ya dönmüştür. 1889'da ders vermeyi bıraktığı halde, 53 yıl süreyle bu kürsüyü idare etmiştir.

Katılaşmaya başladığından beri yerkürenin soğuma hızından hareket ederek, dünyanın yaşını hesaplamış, maksimum değer olarak 400 milyon yıl bulmuştur. 1853'te Herman von Helmhotz'la birlikte, güneşin yaşını 50 milyon yıl olarak hesaplamıştır. Ancak her iki sonuçta da yanılmıştır.

Kelvin, J.P. Joule'le de arkadaş olmuş ve onun ısı hakkındaki düşüncelerini ve keşiflerini izleyerek termodinamiğin teorisini kurmuştur. İki arkadaşın adları Joule-Thomson olayında bir araya gelmiştir (1852). 1848'de ortaya attığı mutlak termometre ölçeğine Kelvin derecesi adı verilmiştir. Yaptığı birçok keşifler arasında buhar basınçlı termometre, magnetik denizci pusulası ve denizin dibindeki çamurlardan otomatik olarak örnek almaya yarayan derin deniz iskandil aleti bulunmaktadır.

Kelvin, elektrikte de bazı buluşlar yapmış ve uzun kablolardan gelen işaretleri almaya yarayan bir aynalı galvanometreyi, kadranlı elektrometreyi, akım şiddetinin mutlak ölçüsünü yapmak için kullanılan ve bir elektrodinamometreden ibaret olan Kelvin terazisini ve bükülebilir telli iletkeni icat etmiştir. Teorik çalışmaları arasında bir elektrik kablosunun maliyetiyle elektriksel kayıpları arasında bir bağıntı olduğunu belirten Kelvin kanunu da vardır. Işık veren esirin yoğunluğunun 5×10^{-18} g/cm^3 olması gerektiğini tahmin etmişti. Fresnel'in ışığın dalga olduğu hakkındaki teorisi üzerinde Lord Rayleigh'in yaptığı değişiklikleri geliştirmiştir, güneşten ışıyan enerjinin güneş yüzeyinin beher metre karesinden 76 000 beygirlik bir güce eşdeğer olduğunu hesaplamıştır.

Kelvin, bilimin hemen hemen her kolunu ilgilendiren 300'den fazla bilimsel makale yazmıştır. Bu yazıların bilimsel araştırmanın yayılmasındaki rolü büyük olmuştur.

Kelvin Derecesi: Mutlak sıfırdan başlayarak ölçülen sıcaklık derecesi. Kısaltılmışı K'dir. İstatiksel ısı teorisine göre mutlak sıfır sıcaklığındaki cisimlerde moleküllerin hareketi tamamen durur; fakat pratikte bu sıcaklığa erişmek kabil değildir. Santigrat ölçeğinde mutlak sıfırın değeri —273,16° C dır. O halde 0°C = 273,16°K ve 100°C = 373,16°K olur.

KEMAH
Erzincan iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 1 829). Munzur dağlarının kuzeyinde, Karasu vadisinde, Tanasur deresi ağzında kurulmuştur. Kemah, Kale tepesinin çevresinde ve bu tepe ile Karasu arasındaki düzlükte yerleşmiştir. Irmağın karşı tarafında Melik Gazi türbesi denilen sekiz köşeli bir kümbet bulunur. Kemah'ın başlıca camii Gülâbi Bey camisidir.

Kemah ilçesinin yüzölçümü 2 354 km², nüfusu 22 809'dur. Merkez bucağından başka Alpköy, Bozoğlak, Doğanbeyli, Oğuz adlı dört bucağı ve 71 köyü vardır.

İlçe toprakları çok engebelidir. Başlıca dağ sıraları Munzur dağlarıdır. Karasu vadisi kuzeyden Karadağ kitlesiyle kuşatılmıştır. İlçede yazlar sıcak geçer. Buna karşılık kışlar sürekli, şiddetli ve karlıdır. İlçe halkının geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanır.

KEMAL, BEKİR
(1924-) Günümüzün hikâyeci, romancı ve sahne sanatçılarından. Çivril'de doğmuştur. İzmir, Gazi Ortaokulundan sonra (1942) bir süre okuduğu Ticaret Lisesinden ayrılarak Devlet Konservatuvarı tiyatro bölümüne girmiş (1944), orta ve yüksek öğrenimini burada tamamlamıştır (1949). Devlet Tiyatrosunda aktör olarak çalıştıktan sonra İstanbul Şehir Tiyatrolarına geçmiştir.

Edebiyata İzmir'de lise öğrencisiyken şiirle başlayan Kemal Bekir, bu tür çalışmalarını İstanbul (1944-1946), hikâyelerini ise İzmir Halkevi edebiyat kolunun çıkardığı Fikirler dergilerinde (1947-1949) yayımlamıştır. Hikâyeleri bir kitapta toplanmamıştır. Bir süredir bazı romanları, radyoya ve sahneye uygulamakta, daha çok roman alanında çalışmaktadır.

Eserleri: Yabancılar (roman, 1958), Kaçaklar (roman, 1961).

KEMALETTİN, MİMAR
(1870-1927) Türk mimarı. İstanbul'da doğmuştur. Medreseyi bitirdikten sonra, yeni açılan Mühendis Mektebine girmiş, burasını birincilikle bitirerek (1891), 4 yıl süreyle aynı okulda hocalık yapmış, daha sonra ihtisas görmek üzere Almanya'ya gönderilmiştir.

Yurda döndükten sonra Mühendis Mektebinin «Mimarî ve İnşaat Şubesi»ne atanmış, aynı zamanda serbest olarak çalışmıştır. Bir ara Seraskerlik Dairesi başmimarlığı görevine getirilmiş, daha sonra Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Müdürlüğüne geçmiştir.

Evkaf Umum Müdürlüğü Heyet-i Fenniye müdürlüğü görevindeyken ölen Mimar Kemalettin, Kudüs'teki Mescid-i Aksa'nın onarılmasındaki hizmetleri nedeniyle İngiliz Kraliyet Mimarlar Enstitüsü üyeliğine seçilmiştir. Eserlerinin bazıları şunlardır: İstanbul'daki 1., 2., 3., 4. Vakıf Hanları, İstanbul'da Çamlıca Kız Lisesi, Bebek ve Bakırköy camileri, İstanbul'da Lâleli'deki Türk Hava Kurumu apartmanları, Üniversite Kütüphanesi, Ankara'da Evkaf apartımanı, Ankara Atatürk Enstitüsü (Yüksek Öğretmen Okulu), Devlet Demiryolları binası. Ayrıca, Atatürk'ün Çankaya'da ilk oturduğu köşkü de onarmıştır.

KEMALİYE
Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat bölümünde Erzincan iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 2 384). Munzur dağlarının batısında, Karasu vadisinde kurulmuştur. Erzincan'a 160 Malatya'ya 136 km. uzaklıktadır. Yükseltisi 900-1 000 m. arasında değişir. Kadı gölü adı verilen kaynağın gür suları, kasabanın bahçelerini sular, çeşmelerini besler, su değirmenlerini işletir. Kasabanın eski adı Eğin'dir. Cumhuriyet devrinde adı Atatürk'e izafeten Kemaliye olmuş, önce Elazığ'a, sonra Malatya'ya, 1938'de de Erzincan'a bağlanmıştır.

Kemaliye ilçesinin yüzölçümü 1 168 km², nüfusu 15 035'tir. Merkez bucağından başka Başpınar ve Dutluca adlı iki bucağı ve 61 köyü vardır. İlçe toprakları Karasu vadisi ile bu vadiyi kuşatan yamaçları kapsar. Yazlar oldukça sıcak geçer, kışlar ise fazla soğuk olmaz. İlçenin başlıca akarsuyu Karasu'dur. İlçede tarım toprakları az olduğundan halkın çoğu büyük şehirlere çalışmaya gider. Meyvecilik, tahıl ve sebze ekimi yerel geçimde yer tutar.

KEMALPAŞA
Ege bölgesinde İzmir iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 4 953). İzmir'in doğusunda, İzmir-Turgutlu şosesi üzerinde kurulmuştur. Eski adı Nif olan Kemalpaşa kasabası İzmir'e 29 km. uzaklıktadır. Etrafındaki kiraz bahçeleri kasabayı güzelleştirir.

Kemalpaşa ilçesinin yüzölçümü 658 km², nüfusu 35 025'tir. Merkez bucağına bağlı 33 köyü vardır. İlçe toprakları Manisa dağının güney kesimleri ile Nif dağını ve bunlar arasında kalan Nif ovasını kapsar. İlçede yazlar sıcak ve kurak, kışlar serin ve yağmurlu geçer. Başlıca bitki örtüsü makilerdir. İlçenin başlıca akarsuyu Nif çayıdır. Halkın gelir kaynağı sebzecilik ve meyveciliktir. Zeytin, tütün, çekirdeksiz üzüm, elde edilen başlıca ürünlerdir.

KEMAL REİS
(1450?-1511) Türk denizcisi. Gelibolu'da doğdu. Gençliğinde korsanlık yaptı, daha sonra Osmanlı donanmasına deniz piyadesi (azap) olarak girdi. 1487'de Batı Akdeniz'in ele geçirilmesinde rolü oldu. Denizcilik tarihinde ilk kez uzun menzilli toplar kullandırdı. Cerbe adasında ve Cezayir'deki Bicaye limanında Osmanlı donanması için üsler kurdu. 1499'da, XV. yüzyılın en büyük savaşı sayılan ve Sapienza (Burak-Reis) adası dolaylarında Venediklilerle yapılan deniz savaşını kazandı. 1500 yılında Kefalonya'yı, 1502 yılında ise Santa-Maria adalarını aldı. 1501'de yine Venediklilerle yapılan Navarin deniz savaşını kazandı. 1510'da İspanya'ya ikinci bir sefer yaptı. İspanyol egemenliği altında yaşayan Arapları Kuzey Afrika'ya taşıdı. 60 yaşlarındayken gemisiyle beraber fırtınaya tutuldu ve boğularak öldü.

KEMAL TAHİR
(1910-) Günümüz romancılarından. İstanbul'da doğmuştur. Kasımpaşa Cezayirli Gazihasanpaşa Rüştiyesini bitirdikten (1923) sonra girdiği Galatasaray Lisesinin II. sınıfından ayrılarak çeşitli işlerde çalışmıştır (1928-1932). Daha sonra basın hayatına atılmış (1932-1938), günlük gazetelerde röportajlar, çeviriler yayımlamıştır. Siyasal tutumundan ötürü 12 yıl Çorum, Kırşehir, Malatya cezaevlerinde hapis yatmış (1938-1950) bu döneminde, sonradan yayımladığı romanlarından bazılarını yazmıştır.

Edebiyata önce şiir ve hikâye ile (Yeni Kültür, Geçit, Yedigün dergileri 1932-1935) giren Kemal Tahir, asıl ününü 1952'den sonra yayımladığı romanlarıyle kazanmıştır. Konuları, Türk toplumunun ve tarihinin çeşitli kesim ve dönemlerinden alınan bu romanlar, işleniş yönünden eski bir düzyazı yapısı özelliği taşımalarına karşılık kuruluşlarında klasik anlayışa özgü bir bütünlük göstermektedirler. Kimi zaman çok canlı ve yaşayan gerçekçi kahramanların yanı sıra, kimi zaman uzak ve yüzeysel gözlemlerin yarattığı tiplere rastlanması Kemal Tahir'in güçlü ve güçsüz yanlarını ortaya koymaktadır.

Dost dergisinin düzenlediği bir soruşturmada 1959 yılının en başarılı romancısı seçilmiş, «Yorgun Savaşçı» romanı ise 1967 yılı Yunus Nadi roman armağanını kazanmıştır.

Eserleri: Göl İnsanları (Hikâyeler, 1955), Sağırdere (roman, 1955), Esir Şehrin İnsanları (roman, 1956), Körduman (roman, 1957), Rahmet Yolları Kesti (roman, 1957), Yediçınar Yaylası (roman, 1958), Köyün Kanburu (roman, 1959), Esir Şehrin Mahpusu (roman, 1962), Kelleci Mehmet (roman, 1962), Yorgun Savaşçı (roman, 1965), Bozkırdaki Çekirdek (roman,1967), Devlet Ana (roman, 1967), Kurt Kanunu (roman, 1969), Esir Şehir (roman,

Keman yapımcısı Giuseppe Guarneri'nin eseri olan bu kemanı Paganini kullanmıştır.

1969), Büyük Mal (roman, 1970).

KEMAN
Yayla çalınan dört telli bir müzik aleti. Keman, viyola, viyolonsel ve kontrbastan kurulu yaylı sazlar dörtlüsünün sopranosudur. Kökeni kesin olmamakla birlikte, Avrupa'da ilk kemanların, İspanya'daki Arap egemenliği döneminde rebap (rübap) adlı Arap çalgısından esinlenilerek yapıldığı sanılmaktadır. Kemanın kökeniyle ilgili başka bir görüş ise, bu çalgının Avrupa'ya Haçlı Savaşları sırasında, Hindistan'dan geldiğini ileri sürmektedir. Bugünküne benzeyen ilk keman, Brescia ile (İtalya) Gasparo da Salô tarafından yapılmıştır. İlk kemanlar, İtalya'da yapılmış olduğu gibi, kemanı bugünkü haline getiren bütün ünlü keman yapımcıları da Amati, Guarneri ve Stradivari gibi ünlü İtalyan kemancılarıdır. Çalınması büyük bir ustalık gerektiren ve büyük ses olanakları getiren bir çalgı olarak keman, gerek tek başına, gerekse orkestra içinde çok kullanılır. Orkestra içinde sayı bakımından en kalabalık olan çalgı topluluğunu viyola ailesi çalgıları meydana getirir. Bach'tan bu yana keman için bestelenmiş müzik parçalarının sayısı büyük bir toplama ulaşmaktadır. Bach'ın, biri la majör, öteki mi minör iki konçertosu, Beethoven'in re majör konçertosu, Mozart'ın, Paganini'nin, Brahms'ın, Mendelssohn'un, Lalo'nun, Saint-Saens'ın, Bruch'un, Çaykovski'nin, Bartok'un ve Prokofiev'in konçertoları keman için yazılmış müzik parçalarının en ünlülerinden bazılarıdır. Ravel ve Szymanovski'nin de keman için çok güzel besteleri vardır.

KEMENÇE
Türk müziğinde kullanılan bir yaylı çalgı. 40 cm. kadar boyunda, armut biçiminde küçük bir çalgıdır. Sapında telleri germek için burgular bulunur. Sağ elde tutulan yayla çalınır. Dik tutulur, sol dize dayanır ve sol elin tırnaklarıyle tellere basılarak istenilen sesler çıkarılır. Klasik kemençelerde üç tel bulunur. Bu teller yegâh, rast ve neva seslerine düzenlenir. Fakat bu durumda çalgının imkânları çok sınırlı olmaktadır. Oysa kemençe son derece güzel ses çıkaran bir çalgıdır; Türk müziğine ve diğer Türk çalgılarına kemandan çok daha iyi uymaktadır. H.S.Arel, kemençeye bir dördüncü tel takmayı ve bu telleri kemandaki gibi, kaba-rast, yegâh, dügâh, hüseynî seslerine düzenlemeyi düşünmüştür. Şimdi kemençe dört telli olarak da kullanılmaktadır. Ayrıca H.S.Arel, keman ailesinde olduğu gibi, çeşitli büyüklükte beş tane kemençe yaptırmış ve bu beşlemeden çoksesli Türk müziğinde yararlanmayı düşünmüştür.

KEMER
Kumaş, deri, maden ya da başka bir maddeden yapılmış, elbiseyi tutmak için ya da sadece süs amacıyle bele takılan kuşak.

Tunç çağından beri kullanıldığı bilinen kemer, insanların kullandığı giyimle ilgili eşyaların en eskilerinden biridir. Eski Mısırlılar, deriden çeşitli motiflerle süslü ya da ketenden nakışlı kemerler kullanıyorlardı. Eski İbranîlerin kemerleri ise, gömlek üzerine takıldığından, keten ya da ipekli kumaştan yapılıyor, geniş oluyordu. Eski Yunanlılar da süslü ve işlemeli kemerler kullanıyorlardı. Gerek Yunanlılarda, gerekse Romalılarda, askerlerin kendilerine özgü, değişik biçimlerde kemerleri vardı. Giyimlerin basitleştiği ortaçağda, kemer, üst üste giyilen gömlekleri tutmak için bele bağlanıyordu. 1200 yıllarında, giyimlerin zenginleşmesiyle birlikte, daha süslü kemerler ortaya çıktı. Değerli taşlarla süslü bu altın ya da gümüş kemerlere silâh, çanta ve başka eşyalar asılıyordu. Bu moda kısa bir süre sonra kadınlar tarafından da benimsendi. Rönesans dönemi kemerlerine anahtar, makas, tespih vb. gibi değerli madenlerden yapılmış tamamlayıcı eşyalar asılıyordu.

Kemençe özellikle Doğu Karadeniz bölgesinde çok kullanılan bir çalgıdır.

XVII. yüzyılın sonlarına doğru süsleyici işlevini kaybeden kemer yeniden basit bir kuşak ya da kordon haline geldi. Daha sonraki yıllarda, belden kesilen alt kısmı geniş kadın elbiseleriyle yüksek belli elbiselerin moda olduğu devirlerde kemer kullanılmaz olmuştur. Kemerin yeniden ortaya çıkışı romantik çağda olmuştur. XIX. yüzyılın sonlarına doğru erkek elbiselerinde, özellikle spor giyimlerde, elbisenin kumaşından kemerler kullanıldığı görülmektedir. Kadın modasına ise, belden yukarı kısmı uzun elbiseler egemen olduğundan kadın giyiminde kemer hiç kullanılmıyordu. Bugün de kemer geçmişte olduğu gibi modanın yönelimlerine bağlı olarak önem kazanmakta ya da kullanılmaz olmaktadır.

Kemer, Doğu giyiminde de önemli bir yer almıştır. Eski Hint kemerleri kumaştan ya da inciden yapılıyordu; geleneksel Japon giyiminin belirleyici niteliğiyse kimonoyu kapatmaya yarayan ve kelebek şeklinde düğümlenen kemerleridir. Eski Türk giyiminde de kemerin önemli bir yeri vardı; kayış kemer, sırmalı kemer, para kemeri ya da altın kemeri gibi kemer türleri bilinmektedir.

İlkel kavimlerde kemer, işlevsel olarak ve öncelikle erkek ve kadın giyimlerinin vücuda tutturulması amacıyle kullanılmaktadır. Bununla birlikte kemerin süsleyici işlevi de yok değildi. Nuba'da kullanılan küçük çanlarla ya da tüylerle süslü kemerler ya da Karolin adaları yerlilerinin kullandıkları deniz kabuğu, hindistancevizi ya da kaplumbağa kabuğu parçalarından yapılmış kemerler, süsleyici işlevi de olan kemerlere örnek gösterilebilir.

KEMER
Mimarlıkta mekân bölmelerini birbirine bağlayan, sütun ve paye gibi dayanak ve taşıma unsurlarını birleştiren içi doldurulmuş ya da boş bırakılmış dairesel kavisli açıklıklar.

Kemerin mimarlıkta temel fonksiyonu üst yapıdaki ağırlığı yanlara dağıtmak suretiyle hafiflemesini sağlamaktır. Geleneksel mimarlıkta statik dengenin sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Kemer mimarlık eserinin oluşumundaki ana fonksiyonlarını özellikle kubbeli mekân mimarlığında bulmuştur.

Kemerin fonksiyonel bir hafifletme unsuru olarak ele alınmadığı mimarî alanlarda, bu unsuru anıtsallaştırmak ve mimarî ifadenin baş temsilcisi haline getirmek eğilimi vardır. Kemerin bir tak ve eyvan mahiyetinde kullanımı bu alana girer. Kemer özellikle Roma çevresinde pek revaçta olan zafer taklarında fonksiyonel anlamında kullanılmaz, bir anıt kavrayışı içinde değerlendirilir. İran Sasanî çevresinde örneği özellikle Ktesifondaki ünlü Tak-ı kisra'da görülen büyük anıtsal eyvanda, kemer yine bağımsız bir mimarî öğe iddiası taşır.

Kemerin Roma çevresindeki ana biçimi yuvarlak kemer adı verilen muntazam yarı dairesel kemerdir. Buna karşılık Sasanî ve İran çevresinde kullanılan kemere sivri kemer adı verilmiştir.

Kemer Ortadoğu ve Akdeniz mimarlığının bir öğesi olarak ele alınabilir. Bu alandaki bütün mimarî üslûplar kendi özelliklerini doğrulayan kemer biçimlerini elde etmişlerdir. Örneğin Kuzey Afrika'da atnalı biçimli kemer kullanılmıştır. Bunun yanı sıra tezyinî mahiyetteki dilimli kemerler birçok çevrede rağbet görmüştür.

Kemerin bütünüyle özel şartlar içinde kullanıldığı ve uzun sivri biçimleriyle mimarîde dikey ölçülere bağlı gotik üslûbun hizmetine girmiş olduğu alan Kuzey Avrupa bölgeleridir. Kemer bu mimarîde dikey atılım ve aşkınlık ihtiyacını karşılayan bir öğe olarak görülür. Bu üslûplarda kemer biçimlerinin kullanımına paralel olarak teşekkül eden üst örtüleri birinde beşik, diğerinde çapraz tonoz adını alır. Beşik tonoz ve yuvarlak kemerde mimarî dengenin sağlıklı ifadesi, uzun sivri kemer ve çapraz tonozda ise gotik ifadenin

sağlıksız, huzursuz ruhu yansır.

En ilkel kemer yapımının üçgen bir açıklık meydana getirmek üzere taşların birbiri üzerinden aşırıldığı bindirme tekniğinde yapıldığı görülür. Başka bir ilkel kemer tekniğiyse, kemer açıklığını meydana getirecek kısmın iki yekpare taştan yontularak bitiştirilmesi ve üzerine bir baskı taşının konmasıdır. Yekpare taştan yontularak meydana getirilen, ancak ileri mimarî aşamalara ait olan kemer biçimleri de vardır. Üç ya da beş yuvarlak dilim meydana getirilen bu kemer biçimleri genellikle tezyinî değerler taşırlar. Kaş kemer adı verilen ve Osmanlı çevresinde de kullanıldığı görülen kalkık sivri uçlu kemer de yine tezyinî niteliktedir.

Bu tiplerin ötesindeki bütün kemer biçimleri kalıp kullanmak ya da kullanmamak, kesme taşları ya da tuğlaları biribirine dayayıp yan yana eklemek suretiyle örme ve bitiştirme tekniğinde meydana getirilir. Yuvarlak dairesel kemer çeşitleri, basık ya da az kavisli kemer çeşitleri, yumurta kemerler, kırma, köşeli kemerler, sivri ya da yuvarlak nal kemer örnekleri, sivri kemerin İslâm ya da gotik üslûplarda kullanılan çeşitleri, Tudor kemeri gibi özel isimler alanlar, armudî ve mızrak ucu biçimli kemerler, açıklığı meydana getiren kemer yayının dışa olduğu kemer örnekleri, abanık kemerler ya da dış dayanak kemerleri, kemer açıklığına özel tezyinî biçimler verilmiş kemer çeşitlerinin tümü örme ve geçme tekniğinde harç ya da kenet kullanılmak suretiyle meydana getirilmişlerdir.

Kemer yapımında kullanılan kalıplar da çeşitli tekniklere sahiptir. Bunlardan en basiti yığılmış toprak üzerinde kemeri inşa edip toprağı boşaltmaktır. En yaygın olan teknikse kemer kalıbının ahşaptan yapılması ve bunun sonradan sökülerek çıkarılmasıdır. Aynı şekilde demirden yapılmış sökülür-takılır kemer kalıpları da vardır. Diğer bir teknikse dökülmüş madenî parçalardan bir kalıp teşkil etmektir. Kemer yapımı bittikten sonra bu çıkarılır ve yeni bir kemer yapımı için saklanır.

Kemer yapımında kullanılan taşlar kemerdeki yerlerine göre çeşitli isimler alırlar. Kemerin başladığı yerde konan karşılıklı ilk iki taş yastık taşı adını alır. Bunu kemer taşı ya da aşağı doğru incelen biçimlerinden ötürü kama taşları adını alanlar izler. En ortada kemer açıklığını kapatıp kilitleyen taşa da kilit taşı adı verilir.

Kemerler mimarîdeki gereğine göre tek ya da sıra halinde yapılırlar. Tek başına yapılan büyük kemerler içinde iki ya da üç göz halinde küçük kemer bölmeleri de yer alabilir. İkiz ya da üçüz kemerlere ortaçağ ve Bizans mimarîlerinde rastlanır. Üçüz kemerin Hıristiyan teslisinin bir sembolü olduğu da ileri sürülmüştür.

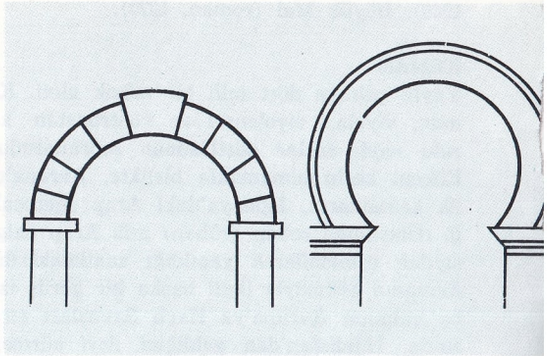

Kemer türleri: Solda: Yuvarlak kemer. Sağda: At nalı biçimli kemer.

Sıra halinde yapılan kemerler tezyinî mahiyette oldukları zaman içleri doldurulmuştur ve sağır kemer adını alırlar. Bunların birbiri içinden geçen, birbirini keserek tekrarlanan örnekleri de vardır.

Anadolu'da XI.-XIII. yüzyıllardaki Selçuklu devrinde, kemer yapımı daha çok İran etkisi altındadır. Özellikle eyvanlı Selçuk medreselerinde bu etki açıkça görülür. Ancak orijinal Anadolu Türk mimarîsinin gelişmesine paralel olarak, mimarî içinde fonksiyonel değeri çok büyük olan kemer biçimleri elde edilmiştir. Genel olarak hafif sivri kemer ya da Türk kemeri adı verilen yukarı doğru kalkık dairesel kemer biçimleri sentezci bir mimarî anlayışın ürünü olmuştur. Türk kemer biçimleri çizim tekniklerine göre şu adları alırlar. İki merkezli beşlik sivri kemer, teğetli dairesel kalkık kemer, iki merkezli sekizlik sivri kemer, yayvan kemer, köşeli kaş kemer. Bunlardan en çok kullanılanı, penci adı da verilen iki merkezli beşlik sivri kemerdir.

Erken Osmanlı mimarîsinde rastlanan orijinal kemer biçimlerinden biri de Bursa kemeri adı verilen basık ve ortasında köşeli bir girintisi bulunan kemerdir. Anadolu Türk mimarîsinde Selçuklu devrinde önem taşıyan mimarî cephe görünüşleri içinde kemer ancak portal düzeni içinde bir yer alır. Genellikle çeşitli tezyinî düzenler ve detaylara sahip olan portallar basık ya da vayvan kemerli bir kapı ya da giriş açıklığı ihtiva ederler. Portal düzeninde egemen olan unsur mukarnaslı nişlerdir. Kemer unsurunun portal düzenine hâkim oluşu ise Divriği Ulucami kompleksinin Darüşşifa portalinde olduğu gibi nadir örneklere sahiptir.

Kubbe unsurunun mimarî karaktere hâkimiyeti yüzünden cephe görünüşlerinin kuvvetli vurgulara sahip olmadığı Osmanlı mimarîsinde kemer son cemaat yerlerinde ya da büyük mimarî eserlerde dış yan galerilerde kullanılır. Ama büyük yapılarda pencere sıralarının yer aldığı duvarlarda, hafifletme amacıyle büyük kemerler de kullanıldığı

İznik'te kemerli Lefke kapısı. İznik caddesi bu kapıyla Göl kapısını bağlayan caddedir.

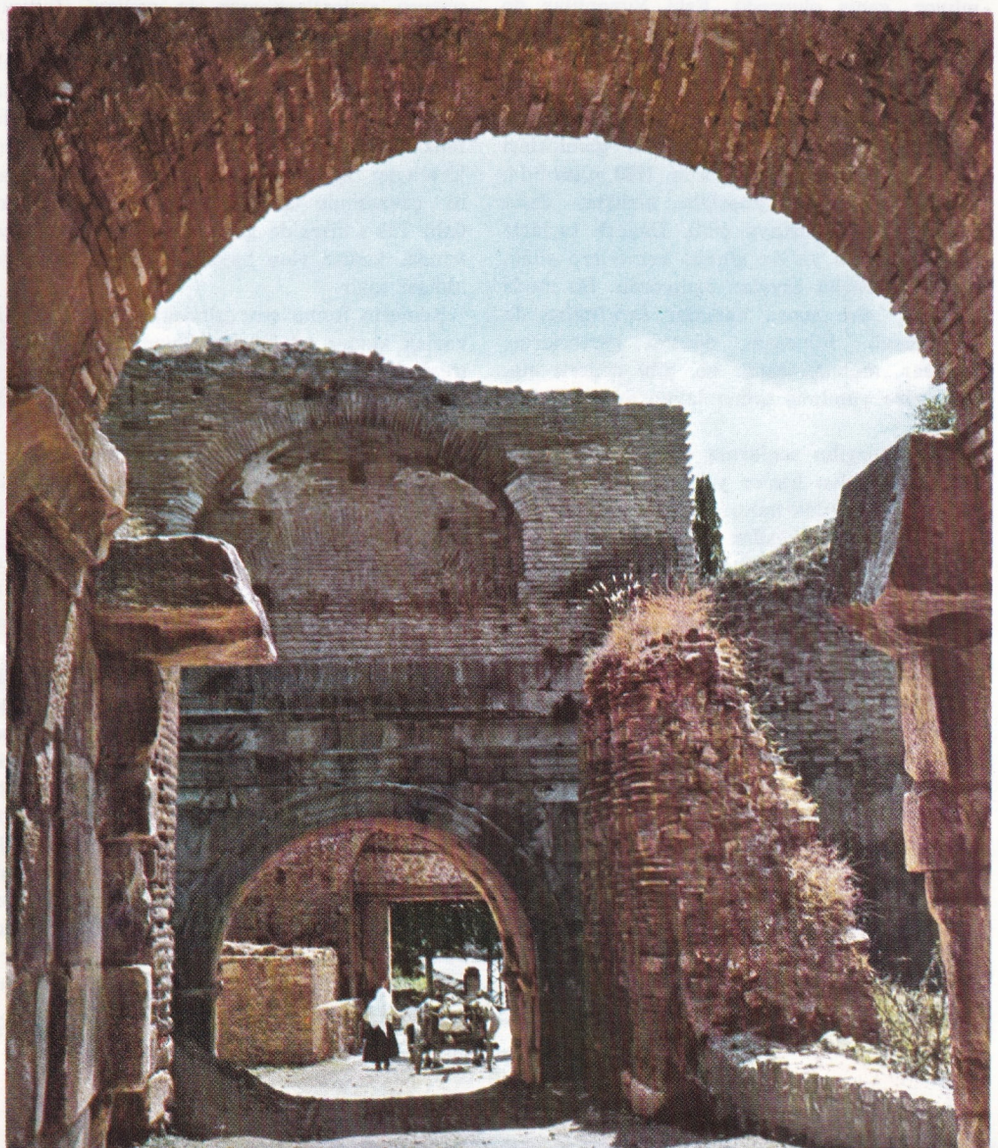

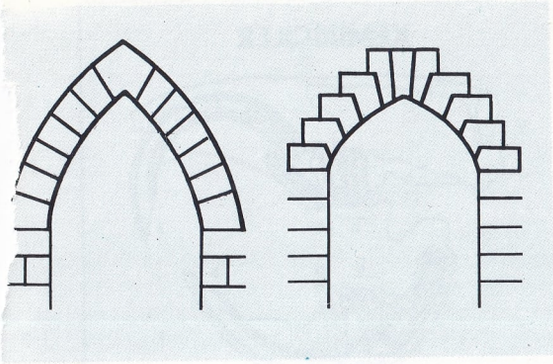

Solda: Mızrak ucu (uzun sivri) kemer. Sağda: Tudor kemeri (basık sivri kemer).

olur. Yine iç avlu sistemine sahip olan büyük yapılarda küçük kubbeli revakların önündeki arkadlar ya da sıra-kemerler büyük merkezî kubbe unsurunu haber veren fonksiyonlarının öncüleridir.

Anadolu Türk mimarîsinin erken çağlarından beri giriş açıklıklarını teşkil eden basık kapı kemerlerinin daha çok yastık ve kilit taşlarında tezyinî vurgular kullanılagelmiştir. Selçuklu devrinde insan, hayvan ve mitolojik hatıralara bağlı figür kabartmalarına yer verilen kilit ve yastık taşları üzerinde Osmanlı devrinde daha çok rozetler, çarkıfelekler ve kavuk biçiminde motifler görülür. Kemerin doğrudan doğruya tezyinî bir görünüşte kullanıldığı kabartma mermer işlerinden başka kemerle tezyinî özellikler arasındaki ilişkilerin bir başka örneğini tezyinî geçmeli kemertaşları teşkil eder.

Daha çok kırmızı ya da yeşil mermerle beyaz mermerin sırayla kullanıldığı bu tezyinî geçmelerde birçok İslâm ülkelerinde rastlananların aksine aşırı süslemeden çok teknik fonksiyonların gözetildiğine tanık olunur. Kemerle tezyinat arasındaki ilişkinin bir başka örneği de iç avludaki pencere açıklıkların üstünde bulunan hafifletme mahiyetindeki kemerlerin içinde meydana gelen ve kemer tablası adını alan yüzeylerin çini ya da kalem işleriyle, hat örnekleriyle doldurulmuş olmasıdır. Aynı kemer tablası tezyinatlarına camilerin içindeki pencere açıklıklarının üstündeki yüzeylerde de sık sık rastlanır.

Modern malzeme ve tekniklerin gelişmesiyle mimarî üslûpların değişmesi sonucunda kemer eski önemini yitirmiştir. Ancak klasik mimarîlere özenen taklit yapılarda ya da eski yapıların onarımında eski kemer yapım tekniği kullanılmaktadır. Bununla beraber modern çelik ve beton teknikleriyle kemer yapıldığı durumlar da büsbütün yok değildir.

KEMİK
(bkz. İskelet)

KEMİKDOKUSU
Bir çeşit bağdokusu olan kemikdokusunun sertlik ve direncini anamaddesinde büyük miktarda bulunan tuzlar sağlar. Mikroskobik incelenmesinde, hücrelerle birlikte bir de hücrelerarası madde görülür. Osteosit denen ve anamadde içine oyulmuş yuvalara gömülü olan bu hücrelerin birçok uzantısı vardır. Bunlar komşu hücrelerin uzantılarıyle dolaşmış durumdadır. Hücrelerarası madde ya da anamaddede, çok sayıda kollagen lif ve şekilsiz bir eleman bulunur. Madensel tuzların doyması sonucu meydana gelen, bu şekilsiz eleman osteomukoit adını taşır. Memelilerin ve ergin insanın kemikdokusunda kollagen lifler üst üste konmuş şeritler biçimini gösterir. Bu şeritler çok incedir ve birbirlerine şekilsiz osteomukoit maddesiyle perçinlenmiş tabakalar durumundadır. Bu perçinlenmiş şeritler, kemiğin iç ve dış yüzeyinde çok geniştir ve kemiğin ucundaki yuvarlaklığın yarıçaplarını meydana getirir biçimde birbiri üzerine yassılarak dizilmiş durumdadır. Uzun kemiklerin orta bölüm çeperlerini, kısa ve yassı kemiklerin dış yüzeylerini meydana getiren tıkız maddede, şeritler bir boydan bir boya kemiğin içinden geçen kanallar çevresinde ve çok kısa yarıçaplı çemberler biçiminde dizilmiştir. Havers kanalları denen bu kanallar aşağı yukarı her kemiğin uzunlamasına eksenine doğru yönelmiş olup, ya sünger boşluklarına ya da ilik boşluklarına açılırlar. Bu kanallardan damar ve sinirler geçer. Osteositlerin uzantıları olan kanalların ağzı bunlardadır. Bir Havers kanalıyle çevresindeki kemik şeritlerinin ikisine birden bir osteon denir. Kemiğin tıkızlığı aralarında perçinlenmiş osteonlardan meydana gelir. Bu perçinlemeyi yapan, her kemiğin sürekli olarak uğradığı yapı yenilenmesi sırasında az çok yıpranmış öteki osteonlardan gelen şerit takımlarıdır. Uzun kemiklerin epifiz denen iki ucunda, kısa kemiklerin ana kısmında, yassı kemiklerin dış yüzeyinde bulunan sünger maddesi, ince ve çoğu zaman kemiğin bağlı olduğu kuvvet çizgisi boyunca dizilmiş trabekol adı verilen maddelerden meydana gelir. Trabekoller birbirlerine kalsiyumlu maddelerle perçinlenmiş şerit takımlarından yapılmıştır.

Gerektiğinde kemikdokusu kendini yeniler; bunu yapan, her kemikte bulunan ve lifli bir tabaka olan periost dokusudur. Her ne kadar madenselleşmesi sürekli olarak artarsa da, kemikdokusu aynı zamanda yeni osteonların meydana çıkmasıyle de kendini yeniler. Bu arada yıpranmaya karşı koyma eylemi de görülür; bunu yapan da osteoklast adı verilen iri boyutlu, çok çekirdekli özel hücrelerdir.

Bütünüyle ele alınırsa, kemikdokusunun organik bir ana bölümü ve inorganik bir küçük bölümü vardır. Birincisi osteomukoitten ve osein denen bir katı proteinden meydana gelir. İnorganik bölümün bileşenleri ise, kalsiyum, magnezyum, sodyum ve potasyumun fosfat ve karbonatlarıdır. Bu tuzlar kemikte yarı kristalize olarak bulunurlar. Ayrıca fluor da bulunur, ancak bunun oranı hep aynı kalmaz. Kemiği madensel bileşenlerinden ayırmaya dekalsifikasyon, organik bileşenlerini çözmeye ise kalsinasyon adı verilir.

1 mm^2.si 15 kiloluk basınca ve 10 kiloluk çekme gücüne direnebilen kemikdokusu, organizmanın destek ve hareket görevlerini yüklenmiştir. Ayrıca, vücudun kimyasal dengesini koruyabilmesi için gerekli madenlerin saklandığı bir depo durumundadır.

KEMİKİLİĞİ
Kemik içinde bulunan ve görevi kanın bileşimindeki bazı elementleri meydana getirmek olan özel bir doku. Bir fibrin örgüsünden meydana gelmiştir. İçinde ağdokusu hücreleri ve kan hücreleri bulunan bu örgünün delikleri arasından pek çok sayıda kılcal damar geçer. Kemikiliği parlak kırmızı renktedir. Canlının doğumunda sünger dokulu kemiklerin bütün ara boşluklarında ve uzun kemiklerin bütün iç boşluklarında bulunur. Canlı büyü-

Solda: Bir kemikdokusu kesiti: Havers kanalları açık bir şekilde görülüyor. Sağda: Uyluk kemiğinden bir kesit: Kemikdokusunun durumu açıkça bellidir.

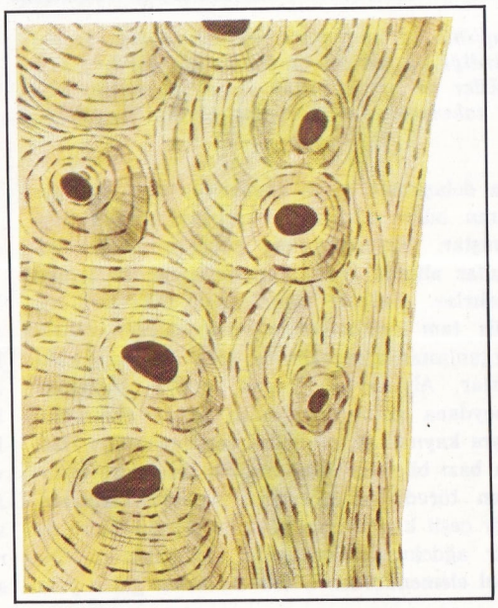

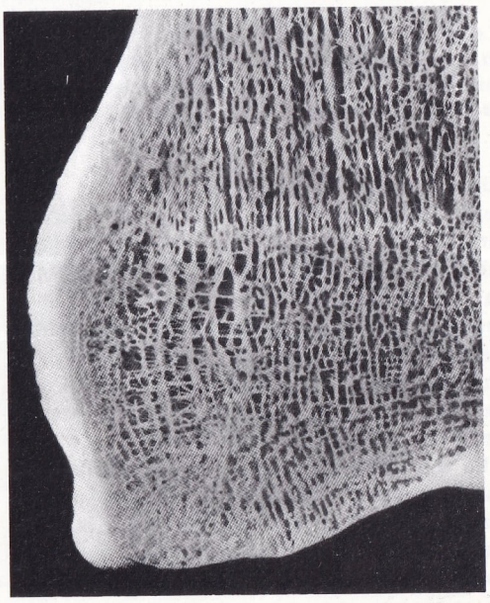

Kemiriciler: Memeliler sınıfının birbirinden çoğunlukla boy, görünüş ve yaşama biçimi bakımından çok farklı olan çok sayıda türün girdiği bu takımı 45 familyaya ayrılır; 11'inin soyu tükenmiş olan bu 45 familya, çiftdişliler ve yalındişliler olmak üzere iki alttakımda toplanmaktadır. Resimde, kemiriciler takımından bazı türler görülmektedir.

KEMİRİCİLER

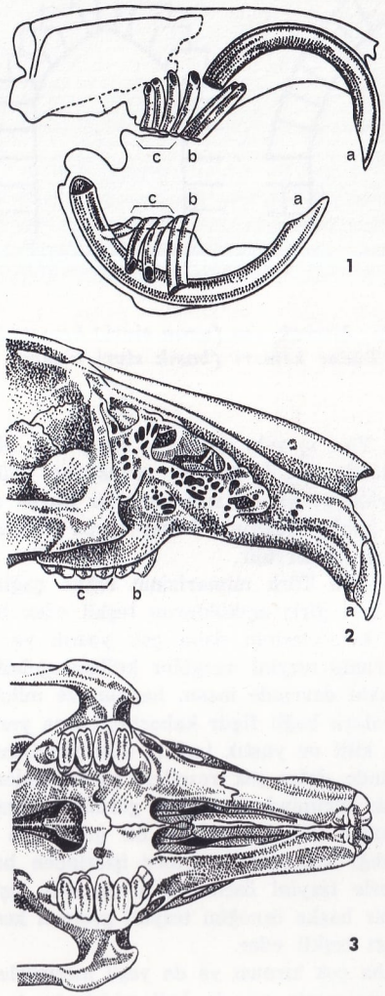

Kemiricilerin dişleri: 1) Yalındişli bir kemiricinin kafatası kesiti, kesici dişlerin aşırı derecede gelişmiş olduğunu göstermektedir. 2) ve 3) Çifdişli bir kemiricinin çenesinin yandan ve alttan görünüşü: a) Kesici dişler. b) Küçük azı dişleri. c) Azı dişleri.

dükçe kırmızı ilik azalır ve yerini sarı ilik denen dokunun rengini veren yağlı dokuya bırakır. Bu doku kan hücreleri bakımından fakirdir; fakat çeşitli dürtücü etkenler altında yine ilk görevlerini yüklenebilir. Büyük insanda kemikiliği uzun kemiklerin uçlarında, sternum kemiği, kaburgalar, kafatası kemikleri gibi bazı yassı kemiklerde ve omurlarda bulunur. Bütün vücutta 1,5 - 3,5 kg. arası kemikiliği bulunduğu hesaplanmıştır.

Bu ilik içinde alyuvarlar, başka küçük yuvarlar meydana gelir. Bileşiminde bu yuvarları meydana getirebilecek hücreler bulunmaktadır. Kanın morfolojisi üzerindeki çalışmalar, birçok olgunlaşma aşamasından sonra dolaşımına giren elementler meydana getiren hücre dizilerinin varlığını ortaya koymuştur. Olgunlaşmamış hücreler, doğal koşullar altında, kana karışmaksızın ilik içinde kalırlar. Halbuki olgunlaşmış hücreler, henüz tam açıklanamamış nedenlerden ötürü, organizmanın gereklerine göre dolaşıma katılırlar. Alyuvarları yapan, çeşitli granülleri meydana getiren bellibaşlı hücre dizilerinin aynı kaynaktan geldikleri sanılmaktadır. Hatta bazı bilginler bunların tek bir hücre tipinden türedikleri görüşünü savunmaktadırlar. Bir çeşit kan hücresi olan bu tek tip hücre de bir ağdokusu hücresinden doğmaktadır. Temel elementlerden hücre dizilerine giden yola «farklılaşma» denmektedir. Farklılaşma, olgunlaşma ve çoğalma işlemlerinin aşamalarında görülen değişiklikler lösemi gibi hastalık durumlarının belirtisidir. Kemikiliğinde yukarıda sözü edilen hücre dizilerinden başka, monosit ve lenfosit denen plazma hücreleri de bulunur. Bunların çalışması, ağdokusu hücrelerinin çalışmasıyle de birleşerek, iliğin bütün hücre-ağ sistemi işlemesine katılmasını sağlar.

Kemikiliğinin incelenmesi oldukça kolaydır. Kendisini taşıyan bir kemikten, çoğunlukla sternum kemiğinden özel bir iğneyle alınır. Mikroskopta incelenmesi, kanla ve kan yapıcı organlarla ilgili birçok hastalığın teşhisinde, büyük önem taşımaktadır. Mikroplu hastalıkların teşhisi için de ilik incelenmesine baş vurulduğu olur. Son yıllarda organizmalar arasında ilik nakli yapılmışsa da, varılan sonuçlar henüz başarılı olmaktan uzaktır. Bununla birlikte gelecekte bu konuda da olumlu sonuca ulaşılacağına inanılmaktadır.

KEMİRİCİLER (Rodentia)
Omurgalı hayvanlardan memeliler sınıfının etenliler altsınıfına giren bir takımı. 2 alttakım ve 35 kadar familya içine giren 6 000'i aşkın türüyle memeliler sınıfının en geniş takımıdır. Üstçenede küskü biçiminde, kemirmeye yarayan bir çift kesici diş bulunur. Köpekdişlerinin bulunmamasına karşılık kesici dişler aşındıkça alttan büyürler. Boyları küçüktür ve bazılarının yanakları keselidir. Tabanları üzerinde yürürler; tırnakları kancalıdır. Bitki kökü, meyve, tahıl, böcek ve diğer hayvansal besinlerle beslenirler. Soğuk aylarda kış uykusuna yatanları olduğu gibi, sürüler halinde göç eden türleri de vardır. Çabuk ürerler. Çiftdişliler (Duplicidentata) ve yalındişliler (Simplicidentata) olmak üzere iki alttakımı vardır.

KENDİR
(**bkz.** Kenevir)

KENE (İxodes ricinus)
Eklembacaklı hayvanlardan, örümceğimsiler sınıfının keneler takımından bir tür. Köpek kenesi olarak da bilinir. Gözleri yoktur. Karnı boşken 3-4 mm. olan dişi, kan emdikten sonra irileşerek 12 mm.'yi bulur. Erginleri koyun, köpek vb. gibi hayvanlar üzerinde asalak olarak yaşarlar. Uzun süre aç yaşayabilir. Yapıştığı yerden alkol ya da benzinle ayırmak mümkündür.

KENEVİR (Cannabis sativa)
Kendirgiller familyasından yıllık bir bitki. Anayurdu Orta Asya'dır.

Kendir diye de adlandırılır. Boyu 1,5-4 m., yaprakları 4-11 parçalı ince ve uzundur. İki evcikli bir bitkidir. Erkek çiçekler bitkinin ucunda salkım şeklinde durur. Dişi çiçekler yeşil bir kılıf içinde yaprak koltuklarında bulunur. Tohumları darı tanesi iriliğindedir.

Tohum ve lif keneviri diye ikiye ayrılır. Lif keneviri, tohum kenevirinden daha ince ve dalsız olur. Saplarındaki liflerinden halat, çuval, sicim, yelkenbezi gibi kaba örgüler yapılır. Kenevirin tohumu kuş yemi olarak kullanıldığı gibi, yağı çıkarılarak yumuşak sabun yapmada ve boyalara karıştırılmakta kullanılır.

Lifleri daha çok suya daldırılarak ayrılır.

Hindistan'da yetişen bir kenevir türüne de hintkeneviri ya da jüt adı verilir. Hintkenevirinin tohumlarından ve liflerinden yararlanıldığı gibi, yapraklarından da esrar çıkarılır.

Bursa, İzmir ve Orhangazi kenevirleri de esrar için elverişlidir. Esrar, bitkinin gövde ve yaprakları üzerindeki ince kılların içinde bulunan kokulu ve yağlı bir maddedir. Çok zehirli olan esrar, ilâçlara katılır. Serbest satılması yasaktır.

KENNEDY, JOHN F.
(1917-1963) Amerika Birleşik Devletleri'nin 35. cumhurbaşkanı. İrlanda asıllı zengin bir aileye mensuptur. Harvard Üniversitesini bitirdikten sonra, birçok gezi yapmış, toplumsal sorunları daha yakından inceleyebilme olanağını bulmuştur. Dünya görüşünü açıklayan «İngiltere Niçin Uyudu» adlı kitabı ilgiyle karşılanmış, II. Dünya Savaşı patlak verince gönüllü olarak savaşa katılmıştır. Deniz savaşlarında gösterdiği başarıdan ötürü mükâfatlandırılmıştır. Savaştan sonra gazetecilik yapmış, bir süre sonra politikaya atılmış, politika ve ekonomi alanında çok güçlü olan ailesinin de desteğiyle Demokrat Partiden milletvekili seçilmiş, 1952 yılında senatör olmuştur. 1954-1955 arasında hastalandığından bir süre politikadan uzak kalmış, iyileşir iyileşmez tekrar politika hayatına dönmüştür. 1956 yılında pek az oy farkıyle başkan yardımcısı adaylığını senatör Kefauver'e kaptırmış; fakat 1960 seçimlerinde, Katolik olmasının doğurduğu büyük sakıncaya rağmen, Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kennedy'nin başkan olmasıyle Beyaz Saray yeni bir politika izlemeye başlamış, Kennedy iç ve dış sorunlarda kendinden öncekilerden daha etkili bir politika izlemiş, toplumsal adalete ve barışa dayanan bir dünya düzeni gerçekleştirmeyi amaç edindiğini belirtmiştir. İç politikada büyük çelik tröstleriyle mücadele ederek, çelik fiyatlarının yükselmesini önlemiş, A.B.D.'nin en önemli sorunlarından olan ırk ayırımıyle yakından ilgilenmiştir. Dış politikada Sovyet liderleriyle görüşmeyi kabul etmiş, 1961 yılında Viyana'da Kruşçev'le yaptığı görüşme, Küba buhranının doğurabileceği uluslararası vahim olayları önlemiştir. Nükleer araştırmalara bir süre ara verilmesini sağlamış, Moskova-Washington arasında özel bir telefon hattı döşeterek A.B.D. ve S.S.C.B. ilgililerinin doğrudan doğruya temas edebilmeleri olanağını sağlamıştır.

1963 yılında Avrupa ülkelerini ziyaret ederek, Atlantik antlaşmasına bağlı devletler arasında başgösteren anlaşmazlıklara bir çözüm yolu bulmaya çalışmıştır. Aynı yılın kasım ayında Texas'ın Dallas şehrinde vurularak öldürülmüş, sanık olarak tutuklanan Lee Oswald da tutuklandıktan bir gün sonra vurularak öldürülmüştür. Böylece Kennedy cinayeti esrarlı bir biçime girmiş, Kennedy'ye suikast tertipleyenlerin kimlikleri anlaşılamamıştır.

John Fitzgerald Kennedy.

KENTAURLAR
Yunan mitolojisinde belden aşağısı at, belden yukarısı insan gövdeli bir yaratık. Bir efsaneye göre, Tesalya dağlarında yaşayan Kentaurlar, Tesalya bölgesinin efsanevî halkı Lapitlerin kralı İksiyon'un at biçimli oğlu Kentaur'un soyundan geliyorlardı. Lapitlerin kadınlarını bu canavarlardan korumak için yaptıkları savaş, birçok sanat eserine konu olmuştur. Kentaurların belirleyici niteliği vahşilikti. Bununla birlikte, kentaurlar başlangıçta bu kadar olumsuz olarak düşünülmemiş, hatta Khiron adlı Kentaur, mitolojide olumlu bir şekilde işlenmiş, bilgeliği övülmüştü.

Astronomide, göğün güney yarıküresinde, başak burcunun güneyinde yer alan bir burca Kantores burcu adı verilmektedir. Bu burcu ilk gören ve gök burçları arasına sokarak adlandıran Ptolemaios olmuştur. Bu burcun en büyük yıldızı güneş sistemine çok yakın olan (4,3 ışık yılı) üçlü bir yıldızdır. Kantores burcunun ayakları arasında ise Kutupyıldızı yer almaktadır.

«Aşkın Evcilleştirdiği Kentaur» adlı Yunan heykeli (Paris, Louvre Müzesi). Kentaurlar Yunan mitolojisinin yaratıklarındandır.

Müşfik Kenter (sol başta) ve Yıldız Kenter (oturan), Şükran Güngör ve Candan İsen'le birlikte.

KENTER, MÜŞFİK
(1932-) Türk tiyatro oyuncusu. İstanbul'da doğmuş, 1950 yılında girdiği Ankara Devlet Konservatuvarını 1955 yılında bitirmiştir. Bir süre Ankara'da Devlet Tiyatrosunda çalıştıktan sonra ablası Yıldız Kenter'le birlikte İstanbul'da kurdukları toplulukla ilkin Karaca Tiyatroda, Site Tiyatrosunda ve Dormen Tiyatrosunda temsiller vermişler, 1968 yılında ise Harbiye'deki kendi binalarına geçmişlerdir. Yerli ve yabancı oyunlarda çeşitli kompozisyonları başarıyle canlandırmış olan Müşfik Kenter, 1959-1960 mevsiminde İlhan İskender armağanını kazanmıştır.

KENTER, YILDIZ
(1928-) Türk tiyatro oyuncusu. İstanbul'da doğmuştur. Ankara Devlet Konservatuvarı tiyatro bölümünden mezun olmuş (1948), Tatbikat Sahnesinin Ankara Küçük Tiyatroda verdiği oyunlarda dikkati çekmiş, daha sonra Devlet Tiyatrosunda başarılı oyunlar oynamıştır.

1959-1960 mevsiminde kardeşi Müşfik Kenter'le Devlet Tiyatrosundan ayrılarak İstanbul'a yerleşmiş ve Kent Oyuncuları adlı bir topluluk kurmuştur. Önce Karaca Tiyatroda, Site Tiyatrosunda ve uzun süre Haldun Dormen (Ses) Tiyatrosunda çalışan topluluk, 1968 yılından beri çalışmalarını Harbiye'deki kendi binasında sürdürmektedir. 1959-1960 ve 1961-1962 yıllarında «en başarılı kadın sanatçı» seçilen Yıldız Kenter günümüzün en önemli kadın sanatçıları arasında yer almaktadır.

KENTSOYLULUK
Yapısı yüzyıllar boyunca değişmiş olan toplumsal bir sınıf (burjuvazi). Batı dillerindeki burjuva (kentsoylu) deyimi, kentsoyluların, çevresinde toplandıkları ve örgütlendikleri kale olan **burg** sözcüğünden türemiştir. Ekonomik koşulların olumlu bir şekilde geliştiği X. yüzyılda tacirler, etrafı yukarıda sözü edilen kalelerle çevrili şehirlerde toplanmışlardır. Kalenin sağladığı güvenlik köylülerin ve yolcuların bu merkezlerde konaklaması ve alışveriş yapması sonucunu doğurmuştur. Bu merkezlerdeki ufak dükkânlar, dokuma tezgâhları, el sanatlarının yapıldığı atelyeler o çağın ekonomik gelişmesini büyük ölçüde etkilemiştir.

Bu faaliyetleri yürüten kentsoylular toplum içinde ayrıcalıklı bir duruma yükselmişlerdir. Soylulardan seyahat özgürlüğü, vergi ödememe, özel mahkemelerde yargılanma gibi bazı haklar elde etmişlerdir. Kentsoyluların ekonomik bakımdan gittikçe zenginleşmesi bu sınıfın sürekli olarak yeni isteklerde bulunması sonucunu doğurmuştur. Ticarî faaliyetlerin yanında para alışverişi de yapmaları malî bakımdan bu sınıfı çok güçlendirmiştir. Kentsoylu sınıfın güçlenmesi yöneticileri yeni ayrıcalıklar tanımak zorunda bırakmış, XIII. yüzyıldan itibaren kapitalist anlamda birikimler meydana gelmeye başlamıştır. Senyörlerin, din adamlarının kentsoyluluğa karşı çıkmalarına rağmen XVII. yüzyılda krallar bu sınıftan yararlanarak derebeylerinin gücünü azaltmışlardır. Ticaret, iktisat ve maliye alanlarına egemen olan kentsoylular, Fransız devrimiyle ilk olarak bir ülkenin yönetimine de el koymuşlar, çok geçmeden hemen hemen bütün ülkelerde yönetim kentsoylunun eline geçmiştir.

Endüstri devriminden sonra kentsoyluluk üretimde yönetici bir görev görmeye başlamış ve sınıf olarak proletaryadan ayrılmıştır. Artık bu sınıfın çıkarları çalışanların çıkarlarıyle çelişki halindedir. Ancak toplum içindeki önemli fonksiyonların kentsoylular tarafından yerine getirilmesi, halk tabakalarına ise yaratıcılık yönü olmayan işlerin bırakılması çok geçmeden kentsoyluluğun suçlanmasına yol açmıştır. İşçilerin karşılaştıkları bütün zorlukların nedeni, kentsoylulara yüklenmiş, kentsoyluluğun çalışanları kendi çıkarına sömürdüğü öne sürülmüştür. Kentsoylu yönetici duruma geçtikten sonra iktidarı sürdürebilmek amacıyle tutucu bir niteliğe bürünmüştür.

Ekonomik açıdan kentsoyluluk sanayiciler, maliyeciler ve tacirler olmak üzere üçe ayrılabilir. Kentsoyluluğun bu bölümleri üretim araçlarını ellerinde bulundurarak, sermaye birikimi sağlayarak, dağıtım şebekesine hâkim olarak kapitalist düzene yön verirler. Öte yandan hekim, avukat, öğretmen, yazar, sanatçı vb. gibi serbest meslek sahipleri de kentsoylu sınıfa katılmaktadır. Yöneticiler ve memurlar da bu sınıfa girmektedirler.

Kentsoyluluk kavramının geniş bir anlam taşıması, bu sınıf içinde de ayırımlar yapılmasını gerekli kılmıştır. Gerçekten de kentsoyluluk büyük, orta ve küçük olmak üzere üçe ayrılarak sınıflandırılmıştır. Kentsoylu sınıfın en büyük bölümünü meydana getiren küçük kentsoylular, birçokları tarafından başlı başına bir sınıf olarak değerlendirilmektedir. Bunlar küçük kentsoyluların proleterlerle kapitalistler arasında bir yer işgal ettiğini ileri sürerler.

Kentsoylu sınıf Fransız devrimiyle yönetici sınıf haline gelmiş, yani yükselişinin doruğuna erişmiştir. Yukarıda: Devrim günlerini canlandıran allegorik bir tablo görülmektedir (Paris, Carnavalet Müzesi).

KENTUCKY
Amerika Birleşik Devletleri'nde bir eyalet. Yüzölçümü 104 623 km², nüfus 3 100 000'dir.

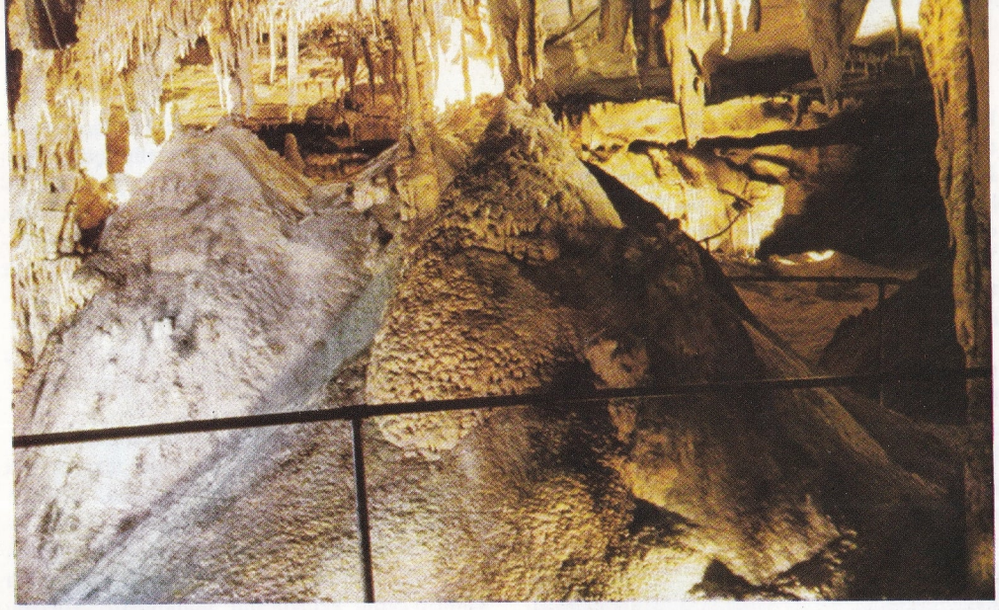

Güney Kentucky'de Mammoth Cave'den bir görünüş. 1799 yılında keşfedilen bu mağara 200 km. boyunca uzanan yeraltı gölleri ve çağlayanlarıyle ilginç bir yerdir.

Birleşik Amerika'nın doğu kesiminde yer alır. Başkenti Frankfort (nüfusu 20 000) tur. Kentucky River ırmağının sağ kıyısında kurulmuş, etkin bir ırmak limanı ve tarım ürünleri pazarıdır.

Eyaletin batı kesimi düz ve tek biçim bir bölge halindedir. Mississippi, Ohio ve Cumberland ırmaklarının sınırladığı bu bölgede tarım yapılır; bölgenin en önemli şehri Ohio üzerinde bir ırmak limanı ve Amerika Birleşik Devletleri'nin en önemli tütün pazarlarından biri olan Paducah (nüfusu 37 000) şehridir. Eyaletin doğu kesiminde hafif engebeli bir ova olan ve başta Green River ırmağı olmak üzere çok sayıda ırmağın suladığı Western Coal Field yer alır; Kentucky'nin orta kesimiyse, Knobbs adı verilen bir alçak dağ sırasının kuzeyinde Bluegrass, güneyinde Pennyroyal Plateau bölgeleri bulunur. Bluegrass bölgesi Kentucky'nin en önemli tarım ürünü olan tütün, buğday, patates, yulaf, pamuk ve çeşitli meyveler yetiştirilen verimli bir tarım bölgesidir. Geniş çayırlarında çok sayıda at beslenir. Kentucky'nin ekonomik bakımdan en önemli şehirleri ulaştırma olanaklarının yoğun olduğu bu bölgede yer alır. Şehirlerin en önemlileri, Ohio ırmağının sol kıyısındaki Louisville (nüfusu 400 000) ve Covington (nüfusu 70 000); Louisville'nin 120 km. güney-doğusundaki Lexington (nüfusu 65 000) şehirleridir.

Bluegrass bölgesinin güneyinde, Cumberland yaylasıyle birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'nin en ilginç turizm bölgelerinden birini teşkil eden ve yeraltı zenginlikleri bakımından Birleşik Amerika'nın en verimli kesimlerinden biri olan Pennyroyal Plateau bölgesi yer alır. Maden bölgesi, Pennyroyal Plateau ile Kentucky'nin, Pine Mountains dağlarına kadar uzanan doğu kesimini içine alır. Buradan petrol, doğal gaz, kömür, asfalt ve demir elde edilir.

KENYA

Doğu Afrika'da bir devlet (Jamhuri Ya Kenya). Yüzölçümü 575 898 km^2., nüfusu 9 400 000. Güney-doğuda Hint okyanusu, doğuda Somali, kuzeyde Habeşistan, kuzey-batıda Sudan, Batıda Victoria gölü ve Uganda, güneyde Tanzanya topraklarıyle sınırlıdır. Başkenti Nairobi (nüfusu 270 000) dir.

Kenya toprakları, kuzeyde Habeşistan yaylası, güneyde Kilimanjaro dağıyle birleşen bir dizi yayladan meydana gelmiştir. Bunlar, ülkenin temelini teşkil eden arkeen granitlerinin ve gnaysalarının ortaya çıkardığı yaylalardır. Bu havzada yanardağların etkisiyle, büyük lav akıntıları, yüksek volkanik koniler, Kenya dağında (5 194 m.) en yüksek noktasına erişen engebeli bir yüzey oluşturur. Yerkabuğunun hareketleri, yanardağların etkinliğini artırmış, Kenya'yı baştan başa aşan bir çukur meydana getirmiştir. Bütünüyle Kenya sınırları içinde bulunan Rudolf gölü bu çukurlardandır. Çukur kayalıktır. Doğuda Kenya dağı ve diğer dağlarla çevrilidir. Batısında Elgon dağı (4 321 m.), Cherangani'nin zirveleri (3 444 m.) ve Mau dağı (3 049 m.) vardır. Yarığın dağlık olan batı yanı uçurumlar ve kayalık yamaçlarla kaplıdır. Victoria gölü üzerindeki Nyanza'nın dalgalı kıyısına doğru alçalır. Kuzey-doğuya doğru alçalma, Somali'nin ovalarıyle birleşen bir dizi düz teraslar halinde olur. Doğu ve güney-doğuya doğru, Hint okyanusu üzerindeki kıyı kuşağı vardır. Bu kıyı kuşağının büyük bir kısmı denizin getirdiği tortularla ve kıyı boyunca görülen mercan kayalıklarında olduğu gibi, toprak düzeyinin son yükselişi sırasında oluşmuştur. Daha sonra meydana gelen aşa-

Solda: Nairobi yakınlarında ünlü «Forutheen Falls» çağlayanı. Sağda: Nairobi'nin kuzeyinde, Kikuyu'da yaşayan Bantuların el işlerini sattıkları bir pazar yeri.

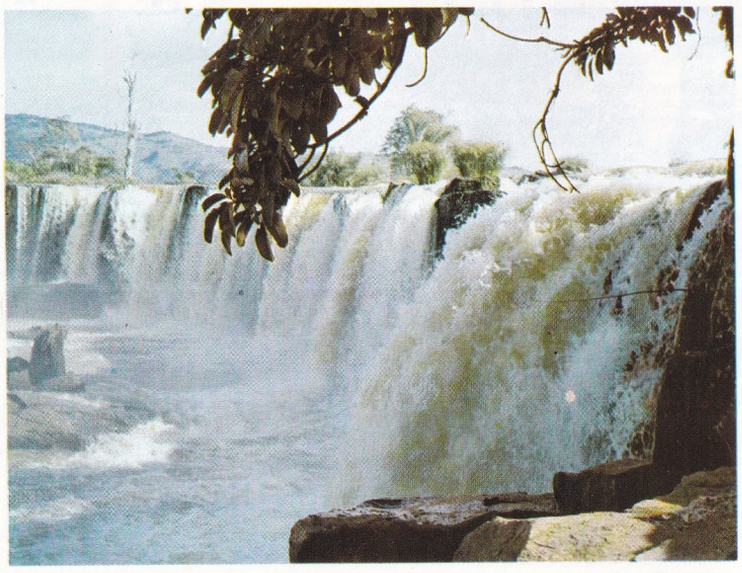

ğı doğru hareket, ırmak ağızlarının denizle dolmasına yol açmış, küçük tekneler için birçok küçük sığınak meydana gelmiştir.

Ülke akarsu bakımından çok zayıftır. Kenya'nın kuzey ve kuzey-doğusu yarıçöldür. Rudolf gölü havzası dışında, akarsu yoktur. Yaylaların daha yüksek noktalarındaki engebeler, büyük akarsuların doğmasına elverişli değildir. Akarsuların en büyüğü olan Nzoia. Victoria gölüne dökülür. Hint okyanusuna akan Tana ile Galana ırmakları daha önemlidir. İkisi de tektonik çukurun doğu kıyısındaki dağlardan doğarlar.

Ekvator kuşağı Kenya'nın tam ortasından geçmesine rağmen, denizin ve yükseltinin etkisiyle iklim yumuşamıştır. Mombasa kıyısında ortalama günlük sıcaklık yıl boyunca 21°C ile 30°C arasında değişirken, Nairobi'de, günlük sıcaklık değişimi 10°C ile 26°C arasında oynar. İklim, genellikle ılık, yağışlar azdır. Yağışlar nisan ve mayıs aylarında en yüksek düzeye ulaşır. Yine de sık sık kuraklık görülür.

Ulusal gelirin beşte ikisi ve toplam ihracatın üçte ikisi tarım ürünlerinden sağlanır. Bölgenin beşte üçü kuraklıktan dolayı işlenmeye elverişli değildir. Tarım, yaylaların iklimi uygun yamaçlarında ve kıyı boyunda yapılır. Akdarı, mısır, süpürgeotu ve tapyoka başlıca yiyecek maddeleridir. Ayrıca buğday, arpa, pirinç de üretilir. Başlıca ihraç maddesi kahvedir. Kahvenin çoğu Nairobi yakınlarında yetiştirilir. Çay ekimi oldukça yaygındır. Sisal da önemli bir üründür. Kenya dünyanın en büyük pireotu üreticisidir. Şekerkamışı kıyı boyunca ekilir. Pamuk ekiminin artırılmasına çalışılmaktadır. Beslenen hayvanların sayısı 7 milyonun üzerindedir. Sürülerin büyük kısmını, kısa boynuzlu zebu cinsi hayvanlar meydana getirir. Sığır sayısı 800 000'dir.

Nairobi'nin güney-batısındaki Magadi gölündeki sodyum karbonat işletmesi ülkenin tek maden işletmesidir. Besin, dokuma, ayakkabı ve çimento fabrikaları vardır. Tana ırmağı üzerindeki Seven Forks hidroelektrik santralı önemlidir. Doğal güzellikler turizm endüstrisinin gelişmesini sağlamıştır. Turizm, kahveden sonra ülkenin ikinci gelir kaynağıdır. Nüfusun yoğun olduğu yerler Kikuyu yaylaları ile Victoria gölü yakınlarıdır. Başkentten sonra en önemli şehir, Mombasa (nüfusu 180 000), Doğu Afrika kıyısında elverişli bir limandır. Naçuru (nüfusu 40 000) ile Kisumu (nüfusu 25 000) da önemli şehirlerdir. Kisumu, Victoria gölü kıyısında bir limandır. Mombasa'dan Nairobi'ye ve Uganda'ya uzanan, Nakuri ile Kisumu'da da kolları bulunan tek demiryolu hattı, 2 092 km., karayolları ise 41 834 km. uzunluktadır. Nairobi'de uluslararası bir havaalanı vardır.

Kenya nüfusunun çekirdeğini Bantular meydana getirir. İngilizlerin Kenya ile ilk ilişkileri ticarî olmuştur. 1887 yılında Zengibar sultanıyle yapılan bir anlaşma sonunda, British East Africa Association ülkeye yerleşmiştir. 1895 yılında İngiliz hükümeti, Kenya'-

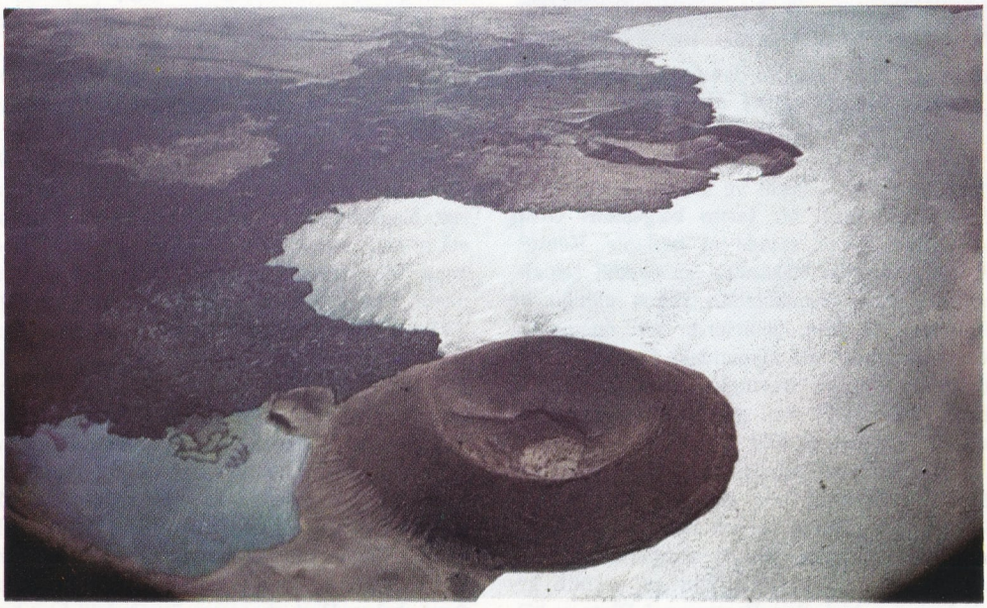

Kenya'nın kuzey kesiminde tektonik bir çukurda meydana gelen Rudolph gölünün havadan görünüşü. Bu gölün belirleyici özelliği, tuzlu suyu ile kıyılarında yaşayan timsah ve su aygırı gibi hayvanlardır. Bölgenin çok sıcak ve sağlığa uygun olmayan iklimi dolayısıyle kıyılarında pek az insan yaşamaktadır.

Mombasa'nın dört dev fildişinden yapılmış olan ünlü «Afrika Kapısı.»

yı manda ilân etmiş, 1921 yılında, ülke bir koloni olmuştur. İki yıl sonra kurulan Kikuyu Merkez Birliği Avrupalılara karşı mücadelenin önderliğini yapmış, 1948 yılında, Kenya, Uganda ve Tanganika'nın yönetimini birleştirmek için Afrika Yüksek Komisyonu adlı bir örgüt kurulmuştur. 1951 yılında Griffith komisyonunun, Kenyalı liderlerin isteklerini dikkate almayışı iç huzursuzluğu artırmış, Mau Mau ayaklanması başgöstermiştir. Mau Mauların lideri Jomo Kenyatta'nın sürgün edilmesine rağmen 8 yıl süreyle iç çatışmalar devam etmiş, Kenyatta 1961'de serbest bırakılmış, 1963 yılı mayıs ayında yapılan seçimlerde çoğunluğu sağlamış, arkasından da Kenya bağımsızlığına kavuşmuştur (12 aralık 1963).

KENYATTA, JOMO

(1890-) Kenyalı devlet adamı. Kikuyu kabilesindendir. Londra'da okuduktan sonra yurduna dönen Kenyatta, önce Kikuyu Central Association'ın genel sekreteri, 1947 yılında da Kenya African Union'un başkanı oldu. Mau Mau hareketini örgütlemekle suçlanarak, 1953 yılında İngilizler tarafından tutuklanıp hapsedildi, 1954 yılında sınır dışı edildi. 1959-1961 yılları arasında gözaltında tutulan Kenyatta, 1961 yılında KANU (Kenya African National Union) başkanlığına seçildi. 1962 yılında Londra'da toplanan Anayasa Konferansına, Birliğin delege kurulu başkanı olarak katılan Jomo Kenyatta, 1962-1963 yılları arasında Anayasa işleri ve ekonomik planlama bakanlıkları, 1963-1964 yılları arasında iç güvenlik ve savunma bakanlıkları ile başbakanlık yapmış, 1964 yılında cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. O tarihten beri Kenya cumhurbaşkanı olan Jomo Kenyatta'nın basılmış kitapları vardır.

KEPLER, JOHANNES

(1571-1630) Alman matematik ve astronomi bilgini. Weil'de (Württemberg) doğmuş, Regensburg'da (Bavyera) ölmüştür. Tübingen Üniversitesinin papaz yetiştiren bölümüne verilmiş, astronomiye olan ilgisi daha o yıllarda Mäastlin'in derslerini izlerken kendini belli etmiştir. Özellikle Kopernik kuramlarını benimsemiş ve savunmuştur. Bu çalışmaları din adamı olmasını önlemiş, 1594'te Graz'da (Avusturya) matematik öğretmenliğine atanmıştır. 1596'da yazdığı **Mysterium cosmographicum** (Evrenbilimin Sırrı) adlı kitapta, o tarihte varlığı bilinen altı gezegenin yörüngeleri arasındaki uzaklıkların, beş çeşit geometrik çokyüzlüyle hesaplanabileceğini ispatlamıştır. Bu ispatlama Kepler'in ününü sağlamış, Prag imparator sarayı matematikçisi Tycho Brahe'yle dost olmasına yol açmıştır. Kepler Protestan mezhebinden oluşu nedeniyle Graz'dan çıkartılınca, Tycho, dostunu sarayda kendi yardımcılığına getirtmiş ve Mars gezegeninin yörüngesini hesaplamakla görevlendirmiştir. Kepler teleskopun bilinmediği bir çağda, pek güç bir iş sayılacak bu hesaplamayı başardıktan başka, gezegenle Güneş arasındaki uzaklığın değiştiğini, Mars'ın çember biçimi bir yörüngede dönmediğini ortaya koymuştur. Bundan da ilk Kepler yasasını çıkarmıştır: «Gezegenler Güneş çevresinde düzlem bir yörüngede dönerler; bu yörünge elips biçimidir ve Güneş bu elipsin odak noktalarından biri üzerindedir.» Tycho'nun 1601 yılında ölmesi üzerine, imparator Rudolf II., Kepler'i saray matematikçiliğine atamıştır. Böylece Tycho'nun toplamış olduğu malzemeyi elde eden Kepler, ikinci büyük yasasını ortaya koyabilmiştir. «Gezegenlerin yörüngeleri boyunca hızları aynı kalmamakta, gezegenle Güneş arasındaki vektörün eşit zaman parçaları içinde, eşit düzlem parçaları meydana getirmesini sağlayacak şekilde değişmektedir.» Bu araştırmalarının sonuçlarını 1609'da yayınladığı **De motibus stellae Martis** (Mars Yıldızının Hareketi Konusunda) adlı kitabında toplamıştır. Mars için koyduğu kuralları öteki gezegenlere de uygulamış ve **Epitome astronomiae copernicanae** (Kopernik Astronomisinden Özetler) adlı kitabında açıklamıştır. 1612 yılında imparator Rudolf II.'nin ölümü üzerine Linz'de matematik dersi vermeye başlamış, 1626 yılına kadar bu görevde kalmıştır. İlk teleskop yapıldığında Kepler bu yeni aracı hemen benimsemiş, yüksek güçte astronomi teleskoplarının nasıl yapılabileceğini göstermiştir. Görme eyleminin bütün aşamalarını bugünkü açıklama yoluyle ilk anlatan Kepler olmuştur. **Dioptrice** (Diyoptrik) adlı kitabıyle ortaya koyduğu bu optik araştırmalarında, ayrıca ışığın atmosfer içindeki kırılmasını da açıklamaktadır. 1618 yılında üzerinde yıllarca çalıştığı **Harmonices mundi** (Dünyanın Uyumu) adlı kitap yayımlanmıştır. Kepler, burada gezegenlerin hareketini müziğin uyum yasalarına göre açıklamakta ve üçüncü yasasını ortaya koymaktadır: «Gezegenlerin hareketinde bir dönüş zamanının dörtte biri, elipsin büyük yarıekseninin küpüyle orantılıdır». 1626 yılında Avusturya'da Protestanlara karşı başlayan yıldırma ve baskı Kepler'in önce Ulm, sonra Regensburg şehirlerinde zor bir hayat sürmesine yol açmıştır. 1627'de **Tabulae rudolphianae** (Rudolf Cetvelleri) başlığı altında gezegenlerin temel tablolarını yayımlamıştır. Tycho'nun yardımcısıyken başladığı hesapların tamamını gösteren bu tablolar, yüz yıldan uzun bir süre boyunca bilgin ve araştırmacılara güneş sistemine bağlı çeşitli elemanların yerleri ve hareketleri konusunda en doğru bilgiyi sağlamıştır.

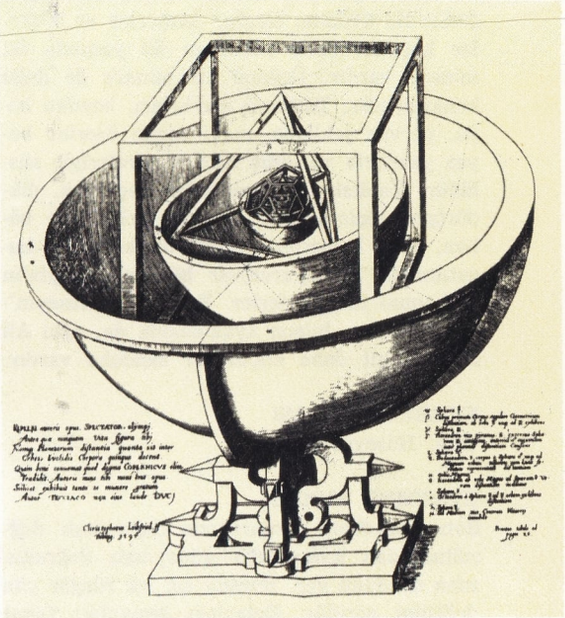

Üstte Johannes Kepler'in bir portresi. Altta: Kepler'in gençlik eserlerinden «Mysterium Cosmographicum»dan bir şekil.

KEPSUT

Marmara bölgesinde Balıkesir iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 4 111). Balıkesir ovasının doğusunda, Susurluk çayının Killer deresiyle birleştiği yerde Dursunbey şosesi üzerinde kurulmuştur. Balıkesir'e 26 km. uzaklıktadır. Kasabada 500 m².'lik küçük bir belediye parkı vardır.

Kepsut ilçesinin yüzölçümü 894 km².., nüfusu 30 991'dir. Merkez ve Durak bucaklarına bağlı 64 köyü vardır. İlçe topraklarının kuzey-doğusunda Çataldağ, güney-doğusunda Alaçam dağları yükselir. Bunların eteğinde Kepsut ovası yer alır. Kepsut ovasının güneyinde Baldıran dağı, batısında Beşiktepe ve Araptepe, kuzeyinde ise Yılanlıdağ yükselir. İlçede kışlar ılık ve yağışlı geçer. Yazlar sıcaktır. Başlıca akarsuyu Susurluk ırmağıdır. İlçenin dağlık kesimleri ormanlıktır. Ormanlarında meşe, kayın, gürgen ve kızılçam ağaçları bulunur. İlçe halkının çoğu tarımla geçinir. En çok buğday, arpa, çavdar, susam, haşhaş ve pamuk ekilir. İlçede hayvancılığa da önem verilir.

KERBELÂ

Irak'ta bir şehir (nüfusu 83 301). Bağdat'ın 100 km. kadar güney-batısında, Fırat kıyılarına yakın bir yerde kurulmuştur. İç Arabistan'la yapılan ticaret bakımından, çöl sınır-

boyunda önemli bir transit merkezidir. Şehir, Bağdat-Basra demiryoluna el-Hille kuzeyinden ayrılan bir şube hattıyle bağlıdır. Hurmalıklar içinde bulunan şehrin eski bölümü, modern mahallelerle çevrili olup, nüfusun yarıdan çoğunu İranlılar, geri kalanını da Şiî Araplar teşkil eder.

Kısa bir süre İran işgalinde kalan Kerbelâ, 1843'te Necip Paşa tarafından ele geçirilerek Türklerin egemenliğine girdi. O sırada eski şehri kuşatan surların büyük bir bölümü yıkıldı. Vali Mithat Paşa 1871'de pazar meydanını genişletti.

Kerbelâ adı, Aramîce «Kerbelâ» ve Asurîce «Karaballatu» kelimelerinden gelmektedir. Bütün önemi, Şiîlerin kitle halinde ziyaret ettikleri bir yer olmasındandır. Bu ziyaretin nedeni, Hz. Muhammed'in torunu Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmiş olmasıdır. Hüseyin'in başsız cesedinin gömülü bulunduğu türbe şehrin ortasındadır, yanında büyük bir medrese ve ziyaretçiler için bir zaviye vardır. Türbe 108X82,5 m. boyutunda bir avlu içindedir. Bu avlunun etrafını kemerler ve hücreler kuşatır. Giriş kapısının iki yanında iki minare vardır. Üçüncü bir minare de doğu kenarındadır. Türbenin duvarları, boydan boya, pervaz şeklinde, mavi zemin üzerine beyaz yazılarla yazılmış Kur'an sureleriyle süslüdür. Yaldızlı bir koridordan geçilerek, dikdörtgen biçimli orta bölüme girilir. Bu bölüm, üzeri kemerlerle örtülü bir koridorla kuşatılmıştır ki, ziyaretçiler burada Hüseyin'in makamını tavaf ederler. En ortada Hüseyin'in sandukası, bunun ayakucunda da, oğlu Ali Ekber'e ait daha küçük bir sanduka vardır.

KERBELÂ VAKASI
(**bkz.** Hüseyin Hz.)

KEREMPE BURNU
Batı Karadeniz kıyılarımızın doğu—batı doğrultusundan kuzey-doğu—güney-batı doğrultusuna döndüğü yer. Burada sık sık rüzgâr yön değişimi görülür. Dolayları ormanlık; fakat işlek yollardan yoksun olan Kerempe burnunda bir deniz feneri bulunur.

KERENSKİ, FEODOROVİÇ
(1881-1970) Rus devlet adamı. Devrimci Sosyalist Partisinin üyesi olan Kerenski, 1912 yılında Duma'ya seçilmiş ve buradan radikal köylü milletvekilleri olan trudovikler kanadına katılmıştır. Hükümet politikasının şiddetli bir şekilde eleştirildiği 9 mart 1917 oturumunda dikkati çekmiş, çarlığın düşüşüyle Bolşevik devrimi arasında geçen sekiz ayın en önemli kişilerinden biri olmuştur.

Geçici Lvov hükümetinde adalet bakanlığı yapan Kerenski, özellikle radikal burjuva çevrelerinde düşüncelerini kabul ettirmiş, daha sonra savaş bakanlığına getirilmiş, bu görevdeyken orduyu yeniden düzenlemeyi denemiştir. Galiçya saldırısının başarısızlıkla sonuçlanmasından ve temmuz ayındaki şiddetli ayaklanmalardan sonra, Lvov istifa etmiş ve iş başına geçen Kerenski, basın özgürlüğünü kısıtlamış, ölüm cezasının uygulanmasını yaygınlaştırmış, devrimci önderleri tutuklamış, gerici bir politika izlemiştir. Eylül ayında, başkomutan General Kornilov, Petersburg'u ele geçirip bir askerî diktatörlük kurmayı denediğinde, Kerenski bu girişim karşısında kararsız kalmıştır. Kornilov tehlikesi ortadan kalktıktan sonra, Kerenski bütün çabalarını toplumsal devrimi durdurmak amacına yöneltmiştir. Kerenski, ekimin başlarında yeni bir koalisyon hükümeti kurmayı denemiş; fakat Kazaklar ve Devrimci Sosyalist Partiyle yaptığı temaslardan sonuç elde edememiştir. Ekimin sekizinde, bolşevik devrimi gelişirken, Kerenski Petersburg'u gizlice terketmiş, bazı Kazak birlikleriyle başkenti ele geçirmeyi denemiş; fakat başaramamıştır. 14 ekimde sahte bir pasaportla Rusya'yı terkeden Kerenski, o tarihten sonra Sovyetler Birliği aleyhine bir propaganda kampanyası yürütmüştür. Kerenski A.B.D.'de ölmüştür.

Ilıman iklim bölgelerinde yetiştirilen çeşitli kereviz türleri vardır.

KERESTE
(**bkz.** Odun)

KEREVİZ (Apium graveolens)
İkiçenekliler sınıfının ayrı çanakyapraklılar takımının maydanozgiller familyasından bir bitki. Köklerinden, saplarından ve yapraklarından besin olarak yararlanılır. İki yıllık bir bitkidir. Çiçekleri çok küçük ve sarı renkte olup bileşik şemsiye durumunu gösterirler.

Kereviz; yaprak kerevizi ve kök kerevizi olmak üzere iki türdür. Yumruları proteinli ve lezzetlidir. Daha çok ılık iklimleri sever. Nemli deniz kıyılarında ve kuvvetli topraklarda bol ürün verir. Bol su ve gübre ister. Tohumla üretilir.

KERİME NADİR
(1917-) Günümüzün romancılarından. İstanbul'da doğmuştur. İlk öğrenimini Hilâl okulunda, orta öğrenimini Saint Joseph Fransız Kız Lisesinde tamamlamıştır.

Edebiyata şiir ve hikâye türünde çalışmalarla giren Kerime Nadir, daha sonra kendisini roman yazmaya vermiştir.

Eserleri: Yeşil Işıklar, Kalp Yarası, Sonbahar, Gönül Hırsızı, Hıçkırık, Seven Ne Yapmaz, Funda, Samanyolu, Günah Bende mi?, Gelinlik Kız, Suçlu, Solan Ümit, Aşka Tövbe, Uykusuz Geceler, Kahkaha, Balayı, O Gün Gelecek Mi?, Aşk Rüyası, Posta Güvercini, Ruh Gurbetinde, Pervane, Son Hıçkırık, Esir Kuş vb.

Kerkenez Avrupa, Asya ve Afrika'da yaşayan bir yırtıcı kuş türüdür. Bazen avcılıkta da kullanılır.

KERKENEZ (Falco tinnunculus)
Kartallar takımının kartalgiller familyasından bir kuş türü. Tüyleri kırmızı, kara, kahverengi karışık renklidir. Uzunlukları 33-35, ağırlıkları 200-230 gr. kadardır. Tarlafareleri, kurbağa ve küçük kuşlarla beslenirler. Avrupa, Afrika ve Asya'nın ova ve yüksek yerlerinde yaşarlar. Göçücü, yerli ve gezici olan türleri vardır.

KERKÜK
Kuzey Irak'ta bir şehir; aynı adı taşıyan idarî bölgenin (liva) merkezidir. (nüfusu 167 413). Musul'un 160 km. güney-doğusunda bir ovanın kenarındadır. Yükseltisi 310 m.'dir. Şehir, Asur hükümdarı Sardanapal tarafından kurulmuştur. Sonraları Kral Seleuks, şehrin kalesine bir burç eklemiş, bundan ötürü şehir Seleuks (Selokh) adını almıştır. Kerkük XI. yüzyıl sonlarında Selçuklu Türklerine, sonra da Begtiginlere geçti. Timur, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler zaman zaman bu bölgeye hâkim oldular. Çaldıran zaferinden sonra 1515'te Osmanlı ülkesine katıldı. 1732 ve 1743 yıllarında iki kez geçici olarak İran istilâsına uğradı. 7 mayıs 1918'de İngilizlerin eline geçtiyse de, 17 gün sonra geri alındı. 26 ekim 1918'de tekrar İngilizlerin eline geçti. Lozan antlaşmasıyle Türkiye sınırları dışında kalması kabul edilmeyerek

Milletler Cemiyetinin hakemliğine bırakıldı. 1926'da Irak'a verildi.

Kerkük, Osmanlı yönetiminde Musul eyaletine bağlı bir sancak merkeziydi. 1927'de şehir yakınlarında zengin petrol yatakları bulunması önemini çok artırdı. Bugün bir petrol merkezi olan Kerkük, Irak'ın dördüncü büyük şehridir. Kerkük livasının yüzölçümü 7 170 km², nüfusu 469 520'dir. Toprakları kuzey-batıda Küçük Zap vadisi, güney-batıda Hamrin dağları, güney-doğuda Diyale vadisi ve kuzey-doğuda Zagros dağlarıyle kuşatılır. Kerkük topraklarının doğu kesimi oldukça engebeli, batı kesimiyse düzlükler halindedir. Yeter derecede yağış alan kesimleri hayvancılıkla birlikte tahıl tarımına da elverişlidir.

KERME KÖRFEZİ

Anadolu'nun güney-batı ucunda Bodrum ve Reşadiye (Datça) yarımadaları arasında yer alan geniş deniz girintisi. İstanköy Körfezi de denir. Batı ucunu İstanköy adası kısmen kapatır. Körfezin kuzey kıyısı üzerinde dik yamaçlı dağlar yükselir. Kerme körfezi kıyıları turistik bakımdan gelişmelere elverişlidir.

KERTENKELELER (Lacertilia)

Omurgalı hayvanlardan sürüngenler sınıfının pullu sürüngenler takımına giren bir alttakım. Takımın bütün familyaları ve türlerinin üzeri pullu ya da pürtüklüdür. Beş parmaklı ayakları çoğunlukla iyi gelişmiştir. Gözkapakları hareketlidir. İnce ve uzun kuyrukları vardır. Toprağın yüzeyinde, yeraltında ve suda yaşarlar. Çenekemiklerinin tepesine ya da iç yüzeyine oturmuş dişleri, çatallı dilleriyle birlikte, avını yakalamaya yardım ederler. Böcekler, akrepler, çokayaklılar gibi küçük hayvanlarla beslenirler. Özkertenkelegiller familyasına giren türlerinin bacakları iyi gelişmiştir. Ayakları 5 parmaklıdır. Uzunlamasına çıkıntılı pullardan meydana gelen enine halkalı kuyrukları yakalanınca kopar. Etçildirler ve güneşi severler. Kafaları kemik sertliğinde ve çok köşeli pullarla örtülüdür.

Asya, Avrupa ve Afrika'da yaşarlar. Yumurtayla çoğalırlar. Bazı türlerinde yavrular belli bir kuluçka devresinden sonra çıktığı halde diğer bazı türlerde yavrular gelişmiş olarak yumurta içinde bulunur. 1 yaşından başlayarak deri değiştirirler. Uzunluğu 20 cm.'yi bulan Orta Avrupa, Kuzey Afrika ve Ön Asya'nın harabe ve eski duvarlarında yaşayan duvar kertenkelesi (L. muralis), Akdeniz'in kuzeyinde ve doğusundaki ülkelerin tarla, çayır ve çitlerinde yaşayan 30-40 cm. boyunda yeşil renkli yeşilkertenkele (L. viridis) özkertenkelegillerin yaygın türlerindendir. Anadolu kertenkelesi (Lacerta anatolica), Danford kertenkelesi (L. danfordi), hafif kertenkele (L. laevis), küçük kertenkele (L. parva), çayır kertenkelesi (L. praticola), kaya kertenkelesi (L. saxicola), kamamsı kertenkele (L. sicula), çizgili kertenkele (L. strigata), üç çizgili kertenkele (L. trilineata) gibi türler de özkertenkelegiller familyasına girer.

Irak'ın en zengin petrol bölgesinin ortasında yer alan Kerkük'ün kalesi.

Duvar kertenkelesinin başı. Türkiye'de de çok bulunan bu kertenkelenin birçok alttürü vardır.

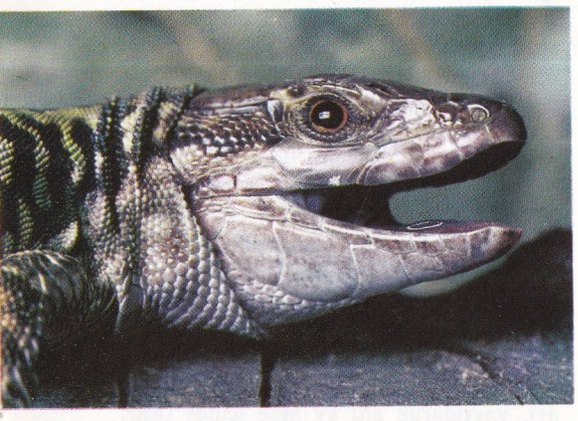

Afrika, Güney Asya ve Avustralya'da yaşayan yırtıcı varangiller (Varanidae) de kertenkelelerin bir diğer familyasıdır. Uzun kuyrukları, kuvvetli bacakları ve uzun dilleri bulunan familya üyelerinin üzerleri küçük pullarla örtülüdür. Uzunlukları 2-3 m.'yi bulur. Karada yaşayanları olduğu gibi suya girenleri de vardır. Bir kın içine çekilen uzun ve çatallı dil, beslenme sırasında sert cisimlerin etkisinden korunur. Uzun kuyruk suda ya da karada yaşamalarına göre yassılmış ya da yuvarlanmıştır. Kuyruk aynı zamanda hayvanın savunma aracıdır. Yumurta, yılan, kertenkele, balık, kuş ve küçük memeliler gibi avlarla beslenirler. Komodo adasında yaşayan ve uzunluğu 3 m. olan dev varan (Varanus komodoensis), 130 cm. uzunluğuyle Kuzey Afrika ve Güneybatı Asya'nın kurak bölgelerinde yaşayan çöl varanı (V. griseus), Afrika'da su kenarlarında yaşayan sarı lekeli, esmer renkli 170 cm.'lik Nil varanı (V. niloticus) türleriyle varangiller, yaşayan kertenkelelerin en büyükleridir.

Derilerinin üstünde boncuk gibi pütürler bulunan çok zehirli boncuklu kertenkelegiller (Helodermatidae) de kertenkelelerin bir familyasıdır. Uzunluğu 60 cm. olan boncuklu kertenkele (Heloderma susperctum) türü, altçenede bulunan zehir bezleri ve zehir bezlerinin açıldığı zehir dişleriyle öldürücü bir kertenkeledir. Arizona ve Yeni Meksika'da yaşar. Vücudu beyazımsı sarı ya da pembe fon üzerinde enine siyah yollarla süslüdür. Isırdığı insanı yarım saatta öldürebilir.

Kahverengi köryılansı (Anguis fragilis) ve külrengi köryılansı (Ophtosaurus apus) türleri, köryılansıgiller (Anguidae) kertenkelelerin ayakları körelmiş bir familyasıdır. Yılana benzerler. Avrupa ve Batı Asya'da yaşarlar. 54-110 cm. uzunluğundadırlar.

Eskidünyanın sırtları taraklı agamagiller (Agamidae)i, kertenkelelerin ot ve böcekle beslenen ilginç bir familyasıdır. Derileri kiremit biçiminde dizilmiş, çıkıntılı, bazen de diken diken pullarla kaplıdır. Kuyrukları uzun olmakla birlikte kırılmaz. Renk değiştirme ve çevreye uyma gelişmiştir. Uzunlukları 40-80 cm. arasında değişir. Erkeklerinde çoğu zaman taraklar ve sarkık etler bulunur. Taraklar ve yakalar hayvanın savunma aracıdırlar. Yakalı agama (chlamydos aurus), diken kuyruklu agama (Uromastix spinipes), çöl agaması (Agama mutabilis) ve hardun (A. Stellio) agamagillerin bilinen türleri arasındadır. Iguanagiller (Iguanidae) ve geko-

giller (geckonidae) de kertenkelelerin diğer familyalarıdır.

KERVANSARAY

Eski ticaret yolları üzerinde kervanların konaklaması için yapılan büyük han. Bu yapılar baskın ve soygun tehlikesine karşı muhkem birer kale niteliğinde yapılmışlardır. Issız ve uzun ticaret yollarının bulunduğu bölgelerde öteden beri bu tip yapılara ihtiyaç olmuştur. Ancak bu yapıların belirli bölgelerde şemaları ve ek unsurları belirlenen bir mimarî program haline gelişleri ortaçağlara rastlar. Özellikle İslâm bölgelerinde ortaçağın ekonomik ve toplumsal feodal zorunlulukları, ticaret yollarının güvenlik altına alınmasını şart koşmaktaydı. Kıtalararası denizyollarının açılmasıyle kervansarayların önemi azalmıştır.

Anıtsal bir mimarî anlayışla yapılan kervansarayların en eski örnekleri Büyük Selçuklular devrinde İran'dadır. Bunlar arasında büyük Doğu-Batı yolu üzerinde Sebzevar kervansarayı harap olduğu halde pek ünlüdür. Şahrud ile Simnan arasındaki geçitte bulunan Ahuvan kervansarayı sağlam durumdadır. İran'daki kervansaraylar köşelerinde burçlar bulunan sekizgen ya da kareye yaklaşan dörtgen planlı yapılardır. Aralarında Dih-i Bad, Keleziş adlarını taşıyan örnekler vardır. Sultaniye ile Tebriz şehirleri arasında bulunan dörtgen kervansaray da anıtsal bir yapıdır. Bu yapılar belli bir ölçüde Persler ve Sasanîler devrindeki kapalı muhkem saray yapılarını da hatırlatırlar. Genellikle ortalarında büyük bir avlu bulunan İran kervansaraylarında çeşitli örtülü mekânlar bu avlu etrafında çepçevre sıralanır. Bazen avlu boşluğunun ortasına şadırvan da konulmuştur. Avlu etrafındaki irili ufaklı mekânların tümü dışarıya açılan pencerelerden yoksun olarak yapının savunma eğilimine uyarlar.

Anadolu Selçukluları devrinde Anadolu'nun kervan yollarında yapılan hanlar özel tiplerde plan şemalarına sahip olarak çok önemli bir mimarî programı yansıtırlar. Bir kısmı harap, bir kısmı oldukça sağlam durumda ya da onarılmış bulunan bu kervansaraylar sayıca yüzü aşar. En anıtsal örnekleri XIII. yüzyılın ilk yarısında yapılmıştır. Plan şemaları ana çizgileriyle dikdörtgen ya da kare olan Anadolu kervansarayları avlulu ve avlusuz olmak üzere iki tipe ayrılabilir. Avlulu tiplerin birçokları, giriş kapısından sonra üç yanında mekânlar bulunan ve bazı hallerde ortasında bir köşk mescidin yerleştirilmiş bulunduğu oldukça geniş bir avluya yer verir. Avlu geçildikten sonra diğer bir kapıdan kapalı mekâna girilir. Kapalı mekân paye sıralarıyle nef adı verilen ve ortadaki aksiyal derinliğin belirgin olduğu üç, beş ya da yedi bölmeye ayrılır. Bu mekân bölmelerinin üstleri çeşitli tonoz tipleriyle örtülmüş ve çok defa orta nefin orta mekân bölmesi üzerinde küçük bir kubbe yükseltilmiştir. Kubbe, yapıya ışık sağlayan bir açıklık da ihtiva eder. Bu tipte dikdörtgen avlu, kapalı mekândan daha da enlidir. Sultan hanı adı verilen en büyük kervansaraylar bu plandadırlar. Örneğin Kayseri-Sivas arasındaki Sultan han, Konya-Aksaray arasındaki Sultan han, Nevşehir - Aksaray arasındaki Ağzıkara han, Konya civarında Sadettin han, Kayseri-Bünyan arasında Karatay han, Avanos yakınında Sarıhan bu tiptedirler. Bunlardan ilk üçü avlu ortasında kemerler üzerinde yükseltilmiş mescitleri ihtiva ederler. Kervansaraylarda genellikle giriş kısmının iki yanlarında mescit ve hamam gibi bölümler vardır.

Avlulu han şemasının başka bir örneğini, ortadaki geniş avlu çevresine örtülü mekânların sıralanmış bulunduğu tip teşkil eder. Bunun en ünlü örneği Antalya civarındaki Evdir handır. Öbür avlulu tipdeyse avlu geçildikten sonra bir kapıdan enlemesine, dar bir örtülü mekânın bulunduğu kısım gelir. Bunun da örneği yine Antalya civarındaki Kargı han ve Kırkgöz handır. Avlu ihtiva etmeyen hanlardaysa doğruca kapalı mekâna girilir. Bunlarda yine enlemesine ya da uzunlamasına nef bölmeleri vardır; bazılarında mekânın tam ortasına bir kubbe oturtulmuştur. Örnek olarak Antalya yakınında Susuz han, Ezinepazar han, Eskişehir civarında Eğret han, Deve han, İshaklı han ve ince uzun avlusuz hanlara örnek olarak Antalya-Alanya arasındaki Sarafşa han belirtilebilir.

Anadolu Selçuklu kervansarayları kitle izlenimi uyandıran ağır taş yapılardır; bunların cephelerindeki portaller özenle tezyin edilmiştir. Geçme tezyinatı adı verilen geometrik ve bitkisel örnekli kabartma frizlerin yanı sıra kervansaray portallerinde stilize hayvan kabartmalarına da rastlanabilir. Kayseri civarındaki Karatay han, Denizli civarındaki Akhanda bu çeşitten kabartmalar vardır.

Anadolu'da Bizans devrinde kervansaray yapılmış olduğuna dair işaretler yoktur. Ancak Roma imparatorluğu zamanında bu çeşitten yapıların bulunduğu bilinmektedir. Örneğin Roma'daki Trajan forumunda bir kervansaray kalıntısı vardır.

Kervansaray yapımı Osmanlı devrinde aynı ölçüde bir mimarî program olarak ele alınmamıştır. XV. yüzyılda yapılmış bir han örneği Bursa-Balıkesir arasındaki Issız handır. Osmanlı devrinde daha çok şehirlerde özel plan şemalarına sahip bulunan ticaret hanlarının geliştiği görülür. Bursa döneminden beri bu han yapıları önem kazanmıştır. Bursa'daki erken örneklerden biri ünlü Koza hanıdır. Şehirlerdeki han ve kervansaray yapıları büyük mimarî kompleksler, külliyeler içinde de yer almışlar ve Selçuklu yolüstü kervansarayları gibi bağımsız bir mimarî program niteliğinden ayrılmışlardır.

Kervansaraylar ticaret yolları üzerinde kervanların konaklaması amacıyle yapılırdı. Resimde bir kervansarayın içini gösteren eski bir gravür görülüyor.

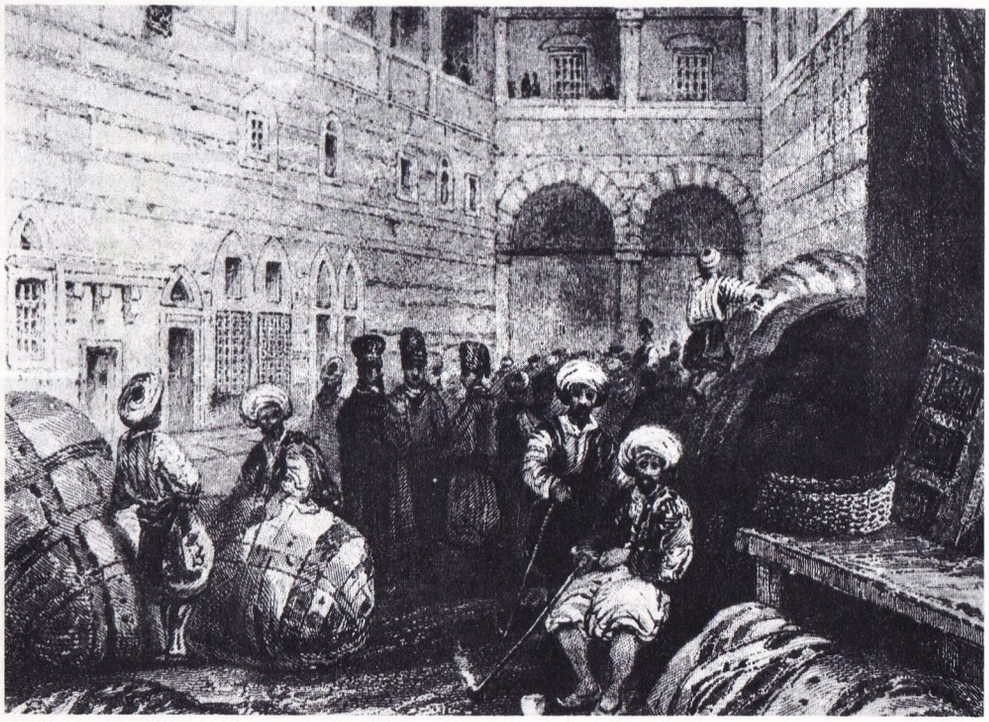

KESE

İçine para ve bazı şeyler koymaya mahsus küçük torbacık. Çeşitli büyüklükte olanları vardır. Eski Türkler para ve mühürlerini kese içinde saklarlardı. Deriden, bezden örme ibrişimden yapılır. Ağzı büzmeli küçük torbacıklar, gördükleri görevlere göre adlandırılır; saat kesesi, para kesesi, tütün kesesi vb. gibi.

KESELİ AYI (Phascolaretus cinereus)

Keseliler takımının kuskusgiller familyasından bir memeli türü; Koala adıyle de bilinir. Uzunluğu 50 cm. kadardır. Uzun püskül biçiminde kulakları vardır. Kuyruğu körelmiştir. Kırçıl renkli tüyleri boldur. Tembel bir hayvandır. Avustralyada yaşar. Dişi keseli ayı, yavrularını altı ay kese içinde taşır.

Keseliler genellikle Avustralya, Tasmanya, İndonezya ve Amerika'da yaşarlar. Resimde keselilerin en önemli örnekleri yer alıyor: 1) Wallaby. 2) Kanatlı keseli. 3) Opossum. 4) Tilki opossum. 5) Tilki kuskusu. 6) Bandikut. 7) Keseli kurt ya da Tasmanya kurdu. 8) Keseli karıncacıl. 9) Keseli şeytan. 10) Keseli sıçan. 11) Süpürge kuyruklu keseli. 12) Keseli köstebek. 13) Tavşan bandikut.

KESELİLER (Marsupialia)

Omurgalı hayvanlardan memeliler sınıfının hem bir altsınıfı, hem de aynı adı taşıyan takımıdır. Yumurtayla çoğalan birdelikliler (Monotremata) dışında memelilerin en ilkelleridir. Dişinin döl yatağında dölünün besin ve oksijen değişimini sağlayan eten yoktur. Bunun yerine karın üzerinde memeleri kapsayan ve yavrunun gelişme sürecini içinde tamamladığı bir kese bulunur. Et ve otlarla beslenirler. Beyinleri çok küçüktür. 44'ten fazla dişleri vardır.

Kuzey Amerika'da yaşayan keseli sıçangillerden opossum (Didelphys virginianus) dışında bütün diğerleri Avustralya'da yaşarlar.

İki öndişliler (Diprotodontia) ve çok öndişliler (Polyprotodontia) olmak üzere 2 alttakımı vardır. Keseliler, Avustralya, Tasmanya ve İndonezya'da yaşarlar.

KESİR

Birbirine eşit (b) tane parçadan yapılmış bir şeyin (a) tane parçasının, (b) toplam parça sayısına oranı. Bu oran şu şekillerden biriyle gösterilir: $\frac{a}{b}$, a/b. Bu şekillerden biriyle ifade edildiği zaman bu kesre «bayağı kesir» denir. Böyle bir sembol görüldüğü zaman bir cismin, bir büyüklüğün ya da bir sayının (b) kadar kısma bölündüğü ve (a) kadar kısmının alındığı anlaşılır; (b) ye **payda,** (a) ya da **pay** adı verilir. Örneğin 3/4 kesri, dört eşit parçadan 3 tanesinin alındığını belirtmektedir.

Payı paydasından küçük olan kesre «basit kesir», büyük olana «bileşik kesir» denir; pay paydanın tam katı olursa buna da «görünürde kesir» adı verilir, böyle kesrin değeri payın paydaya oranına eşittir. Örneğin 8/2 = 4 gibi. 11/4 gibi bileşik kesir, payı paydaya bölünerek tamsayılı kesir halinde ifade edilir; bölmede kalan, bu sayının kesir kısmının payını teşkil eder. Buna göre 11/4 = 2(+3) olduğundan bu kesir $2\frac{3}{4}$ olur ve buna «tamsayılı kesir» denir.

Bir kesrin payı ve paydası aynı sayıyla bölünür ya da çarpılırsa kesrin değeri değişmez. Örneğin 3/4, 6/8 ve 9/12 kesirleri değerce birbirine eşittir, bunlara eşdeğer denir. Buna benzer şekilde 9/12 kesri, hem payı hem paydası 3'le bölünerek 3/4 haline getirilebilir, bu işi yapmaya kesrin «sadeleştirilmesi» denir.

Genel olarak a/b ve c/d gibi iki kesir ancak a.d = b.c olduğu zaman birbirine eşittir.

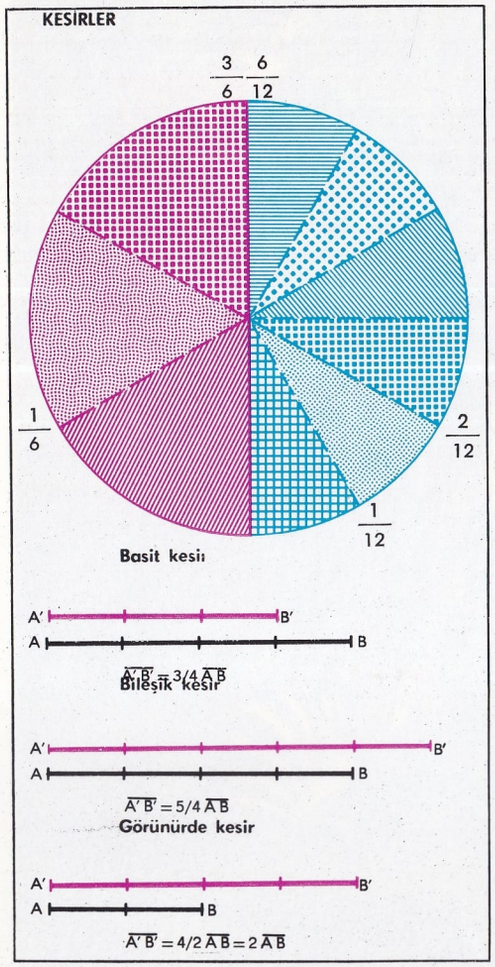

Kesirler üzerinde yapılan işlemler aşağıdaki temel eşitliklere dayanır:

$k \neq o$ olmak şartıyle $a/b = k.a/k.b$

$k \neq o$ olmak şartıyle $a/b = (a \div k) / (b \div k)$

a/b kesrinin sadeleştirilmesi demek, (a) ve (b) yi bu iki sayının en büyük ortak böleniyle bölerek a/b ye eşdeğer a'/b' kesri haline getirmek demektir. a'/b' «sadeleştirilemeyen kesir» dir; çünkü (a') ve (b') birbirine göre asaldır. Örneğin 30/45 kesrini sadeleştirmek için 30 ile 45'in en büyük ortak böleni bulunur; bu 15'tir. Buradan $30/45 = (30 \div 15) / (45 \div 15) = 2/3$ bulunur. 2 ve 3 birbirine göre asal olduğu için 2/3 sadeleştirilemeyen bir kesirdir.

a/b ve c/d gibi iki kesrin paydalarını eşitlemek için önce (b) ve (d) nin en küçük ortak katı, (m), bulunur. (m) sayısı (b) ile bölünüp bir (b') ve (a) sayısı (b') ile çarpılıp (a') elde edilir. Aynı şekilde $m \div d = d'$ ve $c \times d' = c'$ hesaplanır. Buna göre $a/b = a'/m$ ve $c/d = c'/m$ elde edilir. Örneğin 2/15 ve 3/6 kesirleri verildiğine göre $m = 30$, $b' = 2$, $a' = 4$, $d' = 5$ ve $c' = 15$ bulunur; o halde $2/15 = 4/30$ ve $3/6 = 15/30$ olur.

Kesirleri toplamak için önce paydaları eşitlenir, sonra payları toplanır. Örneğin $2/3 + 3/4 + 1/6 = 8/12 + 9/12 + 2/12$. O halde toplam $(8 + 9 + 2)/12 = 19/12$ olur. İki kesrin farkı da aynı şekilde bulunur, daha küçük olan pay büyük olandan çıkarılır. Buna göre $8/15 - 4/9 = 24/45 - 20/45$; o halde $(24-20)/45 = 4/45$ olur.

Kesirleri birbirleriyle çarpmak için paylarını birbiriyle, paydalarını da gene birbiriyle çarpmak gerekir. Örneğin $3/5 \times 2/7 \times 4/9$ çarpımı $(3 \times 2 \times 4) / (5 \times 7 \times 9) = 24/315$ kesrine eşittir. Kesirleri birbiriyle bölmek için de bölen kesir ters çevrilip iki kesir birbiriyle çarpılır. $11/15 \div 3/7$ bölümü $11/15 \times 7/3$ çarpımına eşittir; bu da $(11 \times 7)/(15 \times 3) = 77/45$ tir. Bunlara benzer şekilde a/b kesrinin karesi a^2/b^2, kare kökü ise $\sqrt{a}/\sqrt{b}$ dir.

Paydalarında 10'un bir kuvveti bulunan kesirler ondalık kesirlerdir ve yazılışları bayağı kesirlerden farklı olur. Bir tamsayının yazılışı ondalıktır, örneğin 2603 sayısı aslında $2 \times 10^2 + 6 \times 10^1 + 3 \times 10^0$ dır ($10^0 = 1$ olduğu için). Bir tamsayıdan sonra ondalık kesirleri yazarken virgülden sonra sağa doğru devam eder ve sırayla 10^{-1}, 10^{-2}, 10^{-3}...ün katlarını belirtir. Buna göre 3,26 sayısı $3 + 2/10 + 6/100 = 3\ 26/100 = 3\ 13/50$'dır. Böyle olunca, ondalık kesri bayağı kesirle göstermek için virgülden sonraki sayılar pay olarak yazılır, paydaya da önünde virgülden sonraki rakamların sayısı kadar sıfır bulunan 1 rakamı konur. Böylece çıkan kesir sadeleştirilebilir.

Bayağı kesri ondalık kesirle göstermek için pay, paydaya bölünür; bu işlemi yapmak için paya ilk sıfırı ilâve etmek gerektiği zaman bölüme bir virgül konur ve bölmeye devam edilir. Bölme ya $1/8 = 0{,}125$'te olduğu gibi sona erer, ya da $22/7 = 3{,}14285$ ... da olduğu gibi sonsuza kadar devam eder. Bazen $1/3 = 0{,}3333$ .... te olduğu gibi devirli olur.

Sürekli kesir a_1/b_1, a_2/b_2 ... kesirlerinden yapılmış bir sıradan oluşur, ancak bir sonraki kesir bir öncekinin paydasına eklenmiştir.

$$\cfrac{a_1}{b_1 + \cfrac{a_2}{b_2 + \cfrac{a_3}{b_3 + \cfrac{a_4}{\cdots\cdots}}}}$$

gibi. Burada 1., 2., 3. ..... adımda durmakla 1., 2., 3. yaklaşıklık elde edilir. Bu yaklaşıklıkların teşkil ettiği dizi yakınsak ise sürekli kesir gerçek bir sayıyı tanımlar. Tersine her gerçek sayı böyle bir sürekli kesre açılabilir. Sürekli kesirler teorisinin sayılar teorisinde, olasılık teorisinde vb. önemli uygulamaları vardır.

KESİT

Geometride, bir düzlem şeklin bir doğruyla kesiti, hem doğruya hem de şekle ait olan noktaların geometrik yeridir. Bunun gibi uzaydaki bir şeklin bir düzlemle kesiti, hem o düzleme hem de şekle ait olan noktaların geometrik yeridir. Kesitlerin en önemli uygulamalarına koniklerde rastlanır. Sonsuz bir dairesel konik yüzeyin, tepesinden geçmeyen bir düzlemle kesiti, düzlemin eğimine göre, bir elips, parabol ya da hiperbol olabilir; eğer düzlem koninin eksenine dikse kesit bir dairedir.

KESKİN

İç Anadolu'nun Orta Kızılırmak bölümünde Ankara iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 7 453). Kırıkkale'nin yaklaşık olarak 25

Kestane çok besleyici bir meyvedir: Dıştaki dikenli kabuğu meyvenin olgunlaşması tamamlanınca çatlar. Birkaç meyve bir arada oluşur.

km. güney-doğusunda, küçük bir vadide kurulmuştur. Gümüşlü kurşun madenlerini işletmek için 1859'da Denek Madeni adıyle kurulmuştur. Kasabanın etrafı bahçeliktir.

Keskin ilçesinin yüzölçümü 1 464 km², nüfusu 41 168'dir. Merkez ve Çelebi bucaklarına bağlı 71 köyü vardır. İlçe toprakları yükseltisi 1 000 m. olan bir yayla halindedir. Bu yayla üzerinde 200-300 m. yüksekliğinde tepeler görülür. İlçenin en önemli dağları Denek dağı (1 742 m.) ile Böbrek dağı (1 497 m.) dır. İlçede kara iklimi hüküm sürer. Bu nedenle toprakları bozkır halindedir. Başlıca akarsuyu Kızılırmak'tır. İlçe halkının gelirini tarım ve hayvancılık teşkil eder. Çok sayıda tiftik keçisi beslenir. Meyveciliğe de önem verilir.

KESTANE (Castanea sativa)
İkiçeneklilerin kayıngiller familyasından bir bitki ve meyvesi. Kestane ağacının yaprakları oval ve büyüktür. Yaprakların kenarları dişli, dişlerin ucu da dikenlidir. Meyvesi, birkaçı bir arada yeşil ve dikenli bir dış kabuk içindedir; ayrıca her birinin açık kahverengi bir kabuğu vardır. Nişasta ve şekerli maddeler bakımından zengindir. Haşlanarak, ya da kebabı yapılarak yenir. Ayrıca şekerlemesi de yapılır. Kayalık yerleri ve kumlu toprakları sever. Kireçli topraklarda yetişmez. Yurdumuzda Akdeniz iklimli olan yerlerde yetişenleri meyve verir. Başka yerdekiler ağaçtan ibarettir. Meyve veren kestanelerin boyları 4-5 m. kadardır, kerestelik kestanelerin boyları ise 30-40 m.'yi bulur.

Kestane yere gömülerek yeni fidanlar elde edilir. Fidanların boyu 2 m.'yi bulduktan sonra aşılanır. Aşılanmayan kestanelerin meyveleri küçük ve tatsız olur. Yurdumuzda özellikle Bursa kestaneleri ünlüdür.

KEŞAN
Marmara bölgesinde Edirne iline bağlı ilçe merkezi şehir (nüfusu 20 293). Saros körfezinin kuzeyinde, Gelibolu-Uzunköprü şosesi üzerinde Kaletepe'nin kuzey eteğinde kurulmuştur. Yükseltisi 110 m.'dir. Şehirden geçen yollar Keşan'ı geniş bir bölgeye bağlar. Keşan aynı zamanda askerî bir merkezdir. Bu nedenlerle şehir büyük bir gelişme göstermiştir. Şehirin içme suyu İlyasbey, Bağlar ve Karayılan kaynaklarından sağlanır. Tarihî eser olarak Hersekzade camii vardır.

Keşan ilçesinin yüzölçümü 1 087 km², nüfusu 53 693'tür. Merkez bucağından başka Mecidiye ve Yerlisu adlı iki bucağı ve 49 köyü vardır. İlçe toprakları geniş düzlüklerle bu düzlüklerin kuzey, doğu ve güneyinde yer alan hafif dalgalı sırtlardan ibarettir. İlçede yaz ve kış ayları arasındaki sıcaklık farkları fazladır. Yağmurlar daha çok ilkbahar ve sonbahar aylarında yağar. İlçenin tepelik kesimleri kısmen meşe ormanlarıyle kaplıdır. Ağaçsız alanlarda da yeniden çam ormanları yetiştirilmektedir. Düzlüklerdeki bitki örtüsü bozkırdır. İlçe halkının başlıca gelir kaynağı tarıma dayanır. Hayvancılığa da önem verilmektedir.

Keşmir. Jhelum ırmağı kıyısında kurulmuş olan Grinagar'dan bir görünüş. Burada oturan Moğol imparatorları şehrin ünlü bahçelerini yaptırmışlardır. İngiliz egemenliği döneminde ise şehir Hindistan'ın turistik merkezlerinden biri haline gelmiştir.

KEŞAP
Doğu Karadeniz bölümünde Giresun iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 4 402). Karadeniz kıyısında ve Giresun'un 12 km. doğusunda bir tepenin eteğinde kurulmuştur. Keşap ilçesinin yüzölçümü 222 km²., nüfusu 32 094'tür. Merkez ve Karabulduk bucaklarına bağlı 39 köyü vardır.

İlçe toprakları engebelidir. Her mevsim yağışlı bir iklimi vardır. Yazlar oldukça serin, kışlar ise ılık geçer. Başlıca akarsuyu Vanazıt deresidir. Kıyı boyunca uzanan dağlar ormanlarla kaplıdır. Ormanlarında en çok lâdin ve kayın ağaçları bulunur. Halkın başlıca gelir kaynağı fındık tarımına dayanır. Tahıl türleri arasında en çok mısır ekilir. Ayrıca buğday, fasulye, arpa ve patates de yetiştirilir.

KEŞİFLER
(bkz. Coğrafya Keşifleri.)

KEŞMİR
Kuzey Hindistan'da Sinkiang ve Tibet sınırında bir bölge. İndüs ve ona karışan akarsuların vadileriyle bölünmüş dağlık bir alandır. Siyasal bakımdan Hindistan, Pakistan ve Çin arasında bölünmüş durumdadır. Bu devletlerden Hindistan Keşmir'in dörtte üçüne sahiptir. Bununla beraber üç devlet tam bir anlaşmaya varmış değildir. Her biri Keşmir'deki topraklarını genişletme, daha çok yer işgal etme çabası içindedir. Bu yüzden sürekli çatışmalar olmaktadır.

Hindistan'ın yönetimi altında bulunan Keşmir kesimi, Hint Birliğine ait bir birleşik devlettir. Jammu and Kashmir diye adlandırılır. Yüzölçümü 222 716 km².'dir. Nüfusu 3 600 000'i bulur.

Pakistan Cumhuriyetine ait kesimin başkenti Azad Keşmir (Hür Keşmir) Muzafferabat'tır. Keşmir'in Afgan sınırına kadar uzanan kuzey kısımları Pakistan'a aittir. Dağlık ve az nüfuslu kuzey-doğu kesimiyse Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlıdır.

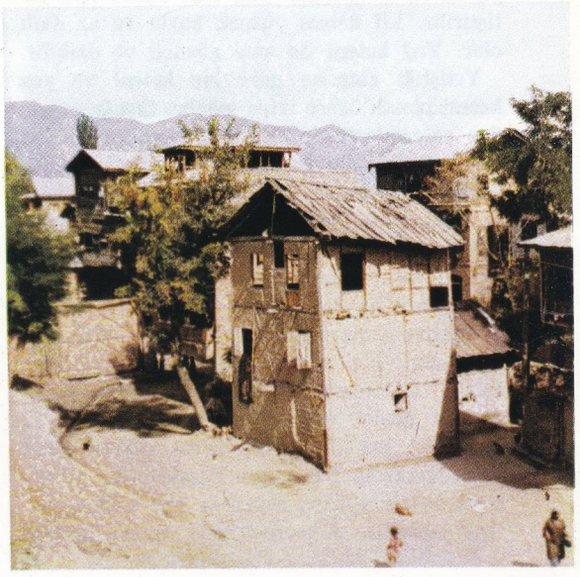

Keşmir. Srinagar yakınlarında bir köy. Evlerin yüksekliğine gelişmesi çevre mimarlığının belirleyici özellikleri arasındadır.

Keşmir dünyanın en yüksek ülkelerinden biridir. Kesin olmayan sınırları içine Karakurum, Himalaya dağlarının kuzey bölgeleri ve Transhimalayaların 8 000 m.'yi aşan tepeleri (K_2 ya da Godwin Austen 8 611 m., Nanga Parbat 8 126 m.) de girer. İklimi, dağ iklimi özellikleri gösterir. Yağışlar bol olmamakla beraber tarım için yeterli sayılır. Güney-doğudan doğan İndüs ırmağı Himalayalardaki vadiler boyunca akarak ülkeden geçer. Kuzeye doğru bir dirsek çevirerek Pakistan topraklarında akmaya devam eder. Bölgenin bütün akarsuları, Keşmir sınırları içinde ya da dışında İndüs'e karışırlar. Başlıcaları Shyok, Gilgit, Jhelum ve Chinab'dır. Keşmir'in en büyük gölleri Wular ve Pangong'dur.

Tarım (arpa, buğday, pirinç ve meyve) ve

hayvancılık (koyun, keçi) ekonominin başlıca kaynaklarıdır. Ayrıca ülkenin % 12'sini kaplayan ormanlardan yararlanılır, gök yakut çıkarılır, yün ve ipek işlenir. Başlıca yerleşme merkezleri sayılan Srinagar (nüfusu 300 000) ve Jammu (nüfusu 120 000), Jammu and Kashmir'in, biri yazlık diğeri kışlık başkentleridir.

KETEN (Linum)
Ketengiller familyasından bir bitki. Kazıkköklüdür. Gövdesinin boyu 1,5 m. olup içi boştur. Yaprakları küçük ve sapsızdır. Mavi renkte çiçek açar. Çiçeklerinde 5 çanakyaprak, 5 taçyaprak, 5 erkek organ ve 5 meyveyapraklı bir dişi organ vardır. Dişi organda 5 dişicik borusu ve 5 tepecik bulunur. Meyve olgunlaşınca 10 gözlü bir kapsül halini alır. Her gözde bir tohum bulunur. Keten bitkisi lif almak ya da tohumlarından yağ elde etmek için yetiştirilir. Lif keteni yüksek boylu ve az dallı olur. Yağ keteni ise kısa gövdeli ve dallıdır.

Yetiştiği zamana göre **kış keteni** ve **yaz keteni** olmak üzere ikiye ayrılır. Sıcağı ve yağışı yeter derecede olan her toprakta yetişir. Lif keteni nemli havayı, yağ keteni ise güneşli havayı sever. Lif ketenlerinin uzun boylu olanları makbuldür.

Yağ ketenleri olgunlaştıktan sonra, lif ketenleri ise olgunlaşmadan, yani yeşilimsi ya da sarımsı bir renk aldığı sırada biçilir. Çünkü olgunlaşmış ketenin lifleri çok kaba ve sert olur. Biçilen ketenler iyice kuruduktan sonra, döğülerek tohumlara ayrılır. Keten sapları demet haline getirilerek havuzlara bastırılır. Burada birkaç hafta bekletildikten sonra çıkarılıp kurutulur. Taraklardan geçirilerek lifleri ayrılır, sonra yumak halinde satışa çıkarılır. Ketenden elde edilen iplikler dokuma endüstrisinde, tohumları da beziryağı çıkarmakta kullanılır. Ayrıca küspesi, hayvanlara yem olarak verilir. Ketenin ince lifleri dokumacılıkta çeşitli kumaşlar yapımında kullanılır. Kaba liflerden ise sicim, halat vb. yapılır. Türkiye'nin Karadeniz bölgesinde hem yağ, hem lif keteni üretilir.

Keten, hem liflerinden kumaş dokunduğu, hem de tohumlarından bir tür yağ çıkarıldığı için, ekilmektedir.

KETEN KUŞU (Carduelis linaria)
Ötücükuşlar takımının ispinozgiller familyasına giren bir kuş türü. Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'da yaşar. Genellikle tarla ve çalılıklarda yuva yapar. Uzunluğu 13 cm. kadardır. Kuyrukları düz ve girintilidir. Gagaları genellikle küçük ve koni biçimindedir. Keten kuşlarının bazısı göçücüdür.

KEYNES, JOHN MAYNARD
(1883-1946) İngiliz iktisatçısı. Cambridge'de doğmuş, Firle'de (Sussex) ölmüştür. I. Dünya Savaşının bitmesinden sonra toplanan Versailles barış konferansında İngiliz heyeti üyesiyken bu görevinden ayrılmış ve barış antlaşmasının öngördüğü savaş zararlarını giderme sisteminin işleyemeyeceğini ileri süren bir kitap yazmıştır. 1936'da ana eseri olan **'The General Theory of Employment, Interest and Money'** (İşverme, Faiz ve Paranın Genel Kuramı) adlı kitabını yayımlamıştır. Bu kitap modern iktisat düşüncesinin gelişmesi yolunda önemli bir adım atılmasını sağlamıştır. İki dünya savaşı arasında İngiltere'yi kaplayan işsizlik krizi üzerindeki gözlemlerinden hareket eden Keynes, klasik okul iktisatçılarının düşüncelerine karşı çıkarak «tam istihdam» denen «işsiz kimse bırakmama» eyleminin, piyasanın özerk güçlerince kendiliğinden sağlanamadığı, geçici değil, sürekli bir işsizlik de olabileceği sonucuna varmıştır. Klasik okulun tersine, Keynes, analizini iş kuruluşu sınırları içine kapamamış, bütün toplumu ele almış ve ekonomi sorununu global (toplam) nicelikler içinde ortaya koymuştur. Halbuki klasik okul, üretimin kendi kendine sürekli olarak pazar bulacağını sanarak istek (talep) sorununu hiç ele almamıştır. Üretim etkenlerinden elde edilen gelir üç doğrultuda dağılmaktadır: Tüketim, yatırım ve biriktirme. 'Gerçek istek'i meydana getiren, bunlardan ilk ikisidir. Tüketime eğilim, yatırıma eğilim ve el altında her an harcanmaya hazır para bulundurma isteği 'istek'i ve buna bağlı olarak da üretim düzeyi ile işverme düzeyini niteleyen, belirleyen üç bağımsız değişkendir. Tüketim eğiliminin ve kapital yan etkinliğinin gitgide azalmasını ve el altında hazır para bulundurma isteğinin gitgide artmasını, Keynes, istekteki sürekli eksikliğin ve sürekli işsizliğin nedeni olarak görmektedir. İleri sürdüğü çözüm yolu, yüksek ücret ve düşük gelirliyi koruyacak vergi dağılımı yoluyle tüketimi; faiz haddini düşürme, kamu yatırımlarına gitme ve koruma sistemini güçlendirme yoluyle yatırımları destekleyecek bir para politikası olarak özetlenebilir.

KEZZAP
(bkz. Nitrik Asit)

KIBRIS
Doğu Akdeniz'de, Türkiye'nin güney kıyılarının yaklaşık olarak 65 km. güneyindeki Kıbrıs adasında kurulmuş bir devlet (Kypriaki Dimokratia - Kıbrıs Cumhuriyeti). Başkenti Lefkoşe şehridir.

Adanın yüzölçümü 9 251 km^2., nüfusu 560 000'in üzerindedir; Akdeniz'in, Sicilya ve Sardinya adalarından sonra, üçüncü büyük adasıdır. Adanın, Türkçede Kıbrıs, Yunanca Kypros adının, muhtemelen, tunç devrinden başlayarak eski çağlarda üretimiyle ünlü olduğu bakırdan geldiği sanılmaktadır.

Kıbrıs başkanlık sistemiyle yönetilen bağımsız bir cumhuriyettir. Adada yaşayan Rum ve Türk toplulukları her beş yılda bir, cumhurbaşkanını ve yardımcısını seçerler; başkan çoğunlukta olan Rum topluluğu, başkan yardımcısı ise azınlıkta olan Türk topluluğu tarafından seçilir. Yürütme yetkisini başkan, başkan yardımcısı ve hükümet birlikte kullanırlar; yasama yetkisi Millet Meclisindedir.

Kıbrıs, idarî bakımdan, adlarını yönetim merkezleri olan şehirlerden alan altı bölgeye ayrılmıştır; bu şehirler Lefkoşe (nüfusu 87 000), Larnaka (nüfusu 20 000), Limasol (nüfusu 40 000), Magosa (nüfusu 30 000), Baf (nüfusu 8 000) ve Girne (nüfusu 4 500) olarak sıralanabilir.

Ada halkını, Türk ve Rum toplulukları meydana getirir. Bu toplulukların resmî dilleri Türkçe ve Yunancadır. Din bakımından Türkler İslâmiyetin Sünnî mezhebine, Rumlar ise Yunan Ortodoks kilisesine bağlıdırlar. Kıbrıs Cumhuriyetinde geçerli olan para birimi İngiliz sterlini ile eş değerde olan Kıbrıs sterlinidir.

Yer şekilleri: Morfolojik bakımdan ada, doğu - batı doğrultusunda uzanan ve kısa bir ovalık bölgeyle birbirlerinden ayrılan iki dağ sırasından meydana gelir. Kıbrıs adasının yükseltileri, Türkiye'deki Toros dağlarının uzantısıdır; ada Anadolu'dan bir deniz koluyle ayrılmaktadır. En yüksek tepesi Beşparmak dağı (Akromandra, 1 019 m.) olan kuzeydeki dağ sırası, Morfu körfezinden Andreas burnuna kadar uzanır. Kuzey ve güneydeki dağ sıraları arasında yer alan Meseriya

ovası adanın en verimli ve kalabalık bölgesidir. Bu ovanın güney-batısında Kıbrıs Olimpsu dağları uzanır; adanın en yüksek tepesi Karlıdağ (Troodos, 1 953 m.) da buradadır. Kormakiti burnundan Andreas burnuna kadar uzanan kalkerli, dar ve az yüksek olan kuzeydeki dağlar (Beşparmak ya da Girne dağları) temel yapısı itibarıyle volkanik kayalar ve serpintilerden oluşmuş bir kitledir.

Kıbrıs adasında Akdeniz iklimi egemendir. Yazlar çok sıcak ve kurak, kışlar ise ılık ve yağışlı geçer. İklimin kuraklığının ve yükseltilerin denize yakınlığının doğal bir sonucu olarak, adanın akarsularının hemen hepsi kısa, hızlı ve düzensizdir. Bu akarsuların en önemlileri, Meseriya ovasının sulanmasında yararlanılan Kanlıdere (Pedéos) ile Çakıllıdere'dir. Adada çok küçük ve önemsiz birkaç göl vardır.

Ekonomi: Kıbrıs halkının başlıca geçim kaynakları tarım, hayvancılık, küçük el sanatları ve yeraltı kaynaklarının işlenmesidir. Tarımın en gelişmiş dalı bağcılıktır; bu bağların üzümünden yapılan Kıbrıs şarabı ünlüdür. Adanın diğer önemli tarım ürünleri keçiboynuzu, patates, portakal, mandalina, limon gibi turunçgiller, tütün ve pamuktur. Adaya kurak Akdeniz ikliminin egemen olmasının bir sonucu olarak, değişik koşullara kolay kolay uyamayan sığır ve domuz gibi hayvanlar pek beslenmez; buna karşılık koyun ve keçi yetiştirilir. Kıbrıs halkının geçim kaynakları arasında deniz ürünleri de önemli bir yer tutar; balıkçılık ve özellikle sünger avcılığı yaygın bir şekilde yapılmaktadır. Kıbrıs'ın başlıca yeraltı ürünleri olan demir ve bakır piritleri, aynı zamanda adanın başlıca ihraç maddeleridir. Bunlardan başka patates, turunçgiller, keçiboynuzu, şarap, amyant gibi maddeler de ihraç edilir. İhracat öncelikle Larnaka ve Limasol limanlarından yapılır. Bu iki şehirle birlikte Lefkoşe ve Magosa şehirleri, daha çok küçük sanat niteliği gösteren sanayi etkinliklerinin en canlı olduğu şehirlerdir. Sanayi etkinliklerinin en önemlileri meyve ve sebze kutulama sanayii, şarapçılık, yiyecek maddeleri sanayii, porselencilik, pamuklu dokuma sanayii ve tütün işleme sanayiidir.

Tarih: Doğu Akdeniz'in en büyük adası olan Kıbrıs'ın ilk uygarlık belirtileri tunç devrinde başlar. Ada, M.Ö. XI. yüzyılda Yunanlılar ve Fenikeliler tarafından kolonileştirilmiş, onları VII. yüzyılda Asurlular, VI. yüzyılda Mısırlılar, Persler ve yine Yunanlılar izlemiştir. Salamina beyi Evagoras (M.Ö. 411-374) adadan Fenikelileri kovarak burada krallık kurmuştur. Kıbrıs, M.Ö. 386 yılında, Yunanlılar ile Persler arasında yapılan bir anlaşmayla Perslere geçmiştir. M.Ö. 350 yılında ayaklanarak Büyük İskender'den yardım isteyen Kıbrıs, onun ölümünden sonra Mısır hükümdarı Ptolemaios'un egemenliği altına girmiştir. M.Ö. 58 yılında Romalılar tarafından fethedilen ada, Roma imparatorluğunun bir eyaleti haline gelmiş, imparatorluk ikiye bölündükten sonra (395) ise Doğu Roma (Bizans) imparatorluğuna bağlı kalmıştır. Ada, bu dönem içinde, büyük bir gelişme göstermiştir. 649 yılında Arapların eline geçen Kıbrıs, üçyüz yıl kadar sonra Niceforo Foca (963-966) tarafından alınmış, 1184 yılında ise, Isak Komnenos'un ayaklanarak krallığını ilân etmesiyle imparatorluktan ayrılmıştır. Komnenos'un Kıbrıs'taki egemenliğine, Üçüncü Haçlı seferi sırasında, adayı fetheden Aslan Yürekli Richard son vermiştir; Richard, memleketine dönerken, adayı Fransız soylularından Lusignan'a (1192) bırakmıştır. 1196 yılında Kıbrıs kralı unvanını da elde eden Lusignanlar, adadaki egemenliklerini 1 474 yılına kadar sürdürmüşlerdir. Bu dönem içinde Doğu Akdeniz'de bağımsız bir devlet olarak yaşayan Kıbrıs, Ceneviz ve Venedik devletleriyle iyi ilişkiler kurmuş, bu devletlerin Kıbrıs adasında koloniler meydana getirmelerine izin vermiştir. Kıbrıs'ta Ceneviz etkisi 1473 yılına kadar devam etmiş, Lusignan hanedanının son kralı Jacques II.'nin Venedikli Caterina Cornaro'yla evlenmesinden sonra ise bu etkinin yerini Venedik etkisi almıştır. Jacques'ın 1474 yılında ölmesinden sonra tahta çıkarak kraliçe olan Caterina, adayı 1489 yılına kadar yönetmiş, bu tarihte Venedik lehine tahtını bırakmak zorunda kalmıştır. Kıbrıs'ta Venedik egemenliğine ise 1571 yılında adayı fetheden Türkler son vermişlerdir. Yavuz Sultan Selim'in Suriye ve Mısır'ı Osmanlı sınırları içine katmasından sonra, Venediklilerin Kıbrıs'ı bir korsan yatağı haline getirerek özellikle İstanbul - İskenderiye yolunu kesmeleri Osmanlı İmparatorluğunu Kıbrıs'ın fethine yönelten başlıca etken olmuştur. Selim II. zamanında, Lala Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı ordusuyle Piyale Paşa komutasındaki Osmanlı donanması çetin savaşlardan sonra 1571 yılında Kıbrıs'ı bütünüyle Türk toprakları arasına katmışlardır. Osmanlılar Kıbrıs'ta bir beylerbeylik kurmuş, bu beylerbeyliğe Anadolu'nun Akdeniz kıyılarından da bazı topraklar verilmiştir. Güney Anadolu'dan çok sayıda insan Kıbrıs'a giderek yerleşmiş ve böylece Kıbrıs bir Türk toprağı haline getirilmeye başlanmıştır. Üçyüz yıl Türk egemenliğinde kalan ve bu üçyüz yılın sonlarında Türk nüfusu daha kalabalık durumda olan Kıbrıs, 1878 yılında, Osmanlı hükümeti tarafından, Berlin Kongresinde Osmanlı imparatorluğuna yardım etmesine karşılık olarak, belirsiz bir süre için ve ilerde geri verilmek üzere, İngiltere'ye bırakılmıştır. Fakat İngiltere, bu koşulu yok sayarak adayı bir daha bırakmamış ve 1914 yılında da sınırları içine katmıştır. Kıbrıs'ın İngiltere'ye geçmesi durumu 1920 Sevr ve 1923 Lozan antlaşmalarıyle de kabul edilmiştir. 1925 yılında İngiliz Hükümeti Kıbrıs adasının Birleşik Krallığın bir sömürgesi olduğunu ilân etmiştir; ada bu tarihte, iki meclisin (bir Yasama Meclisi ile bir Yürütme Meclisi) yardım ettiği bir genel vali tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Adadaki Rumların Yunanistan'la birleşme (enosis) amacı güden eylemlerinin 1931 yılında sebep olduğu karışıklıklardan sonra, İngiltere meclisleri dağıtmış ve yönetimle ilgili bütün yetkileri genel valiye vermiştir.

Enosis hareketi II. Dünya Savaşından

Kıbrıs Cumhuriyetinin başkenti Lefkoşe'den bir görünüş. Haçlı seferleri sırasında ticaret yolları üzerinde önemli bir uğrak olan Lefkoşe, krallık döneminde de bir süre Kıbrıs'ın başkenti olmuştur.

sonra daha da güçlenmiştir. 1946 yılının ekim ayında İngiliz hükümeti bütün partileri, kurulacak Yasama Meclisine katılmaya çağırmıştır. Fakat meclis bir İngiliz tasarısını geri çevirince 1948 yılında dağıtılmıştır. 1950 yılında Piskopos Makarios gizli bir plebisit yaparak halkın çoğunluğunun Yunanistan'la birleşmeyi istediğini ileri sürmüştür. Yunanistan'ın meseleyi Birleşmiş Milletlere götürmesine ve Albay Grivas'ın yönettiği EOKA örgütünün bir tedhiş kampanyası başlatmasına rağmen İngiltere çözüm önerilerini geri çevirmiştir. 1955 yılında Londra'da Türk, Yunan ve İngiliz dışişleri bakanları arasında yapılan bir konferans başarısızlığa uğradıktan sonra, Kıbrıs'ta sıkıyönetim ilân edilmiş ve EOKA ile suç ortağı olmakla suçlanan Piskopos Makarios, Seychelles adalarına sürülmüştür. 1957 yılında Piskopos Makarios serbest bırakılmış, EOKA tedhiş hareketlerini kesmiş ve sıkıyönetim kaldırılmıştır. 1958 yılında İngiltere hükümeti adanın yedi yıl Türkiye, Yunanistan ve İngiltere tarafından birlikte yönetilmesini öngören bir plan teklif etmiştir. Bu teklif, hem adanın kayıtsız şartsız bağımsızlığını ve ada halkına kendi kaderini kendisinin tayin etmesi hakkının verilmesini isteyen Yunanistan, hem de adanın paylaşılmasını isteyen Türkiye tarafından reddedilmiştir. NATO'nun arabulma çabaları da İngiltere'nin uzlaşmaz bir tavır takınması nedeniyle başarısızlığa uğramış; sonunda Kıbrıs'ın iki etnik topluluğun anlaşması temeline dayanan bağımsız bir devlet olması ileri sürülmüştür. Türkiye ile Yunanistan arasında başlayan görüşmeler Zürih antlaşmasıyle (1959) sonuçlanmış, bunu Londra anlaşmasının imzalanması (19 şubat 1959) izlemiştir. 19 şubat 1960 tarihinde ilân edilmesi öngörülen bağımsızlık, aynı yılın 16 ağustosunda ilân edilmiştir. Piskopos Makarios yeni devletin ilk cumhurbaşkanı seçilmiş, Fazıl Küçük cumhurbaşkanı yardımcısı olmuştur. Bağımsızlığın ilânından kısa bir süre sonra, Rumların Yunanistan'la birleşme isteklerinden vazgeçmemeleri nedeniyle, iki topluluk arasındaki çatışmalar, genç cumhuriyetin yaşamasını güçleştirmeye başlamıştır. Bu çatışmalar, 1963 yılında, Makarios'un anayasayı, Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesine imkân verecek şekilde değiştirmek istemesiyle, açık bir iç savaş halini almıştır. Bu çatışmalar EOKA'nın yönetiminde bir Türk kıyımına yönelince, Türkiye işe karışmak ve adanın bazı yerlerini bombalamak zorunda kalmıştır. 1964 yılındaki bu olaydan sonra Birleşmiş Milletler çarpışmaları durdurmak amacıyle adaya kuvvet göndermişse de, iki topluluk arasındaki çatışmalara bütünüyle engel olamamıştır.

Yunanistan'daki hükümet darbesinden sonra Albay Grivas'ın adadaki Yunan-Rum kuvvetlerinin komutanlığına getirilmesi, adaya gizlice Yunan birliklerinin sokulması, iki topluluk arasındaki gerginliği daha da artırmıştır. 16 kasım 1967 tarihinde Yunan-Rum kuvvetleri iki Türk köyüne saldırarak 24 kişinin ölümüne sebep olunca, Türkiye derhal ve kesin bir tepki göstermiş, ordu savaş durumuna geçirilmiş, donanma adaya yakın limanlarda harekete hazır duruma getirilmiştir. 19 kasımda Türkiye Yunanistan'a bir ültimatom verip, olayların baş sorumlusu kabul edilen Albay Grivas'ın adadan uzaklaştırılmasını, saldırıda ölenlerin ailelerine tazminat ödenmesini ve adaya gizlice sokulmuş Yunan kuvvetlerinin adadan çıkarılmasını istemiştir. Yunanistan Grivas'a adadan ayrılma emri vermiş, her ikisi de NATO üyesi olan iki ülke arasında silâhlı bir çatışma tehlikesini önlemek için, Atlantik Paktı Genel Sekreteri Manlio Brosio, Amerika Birleşik Devletleri başkanı Johnson'un özel bir temsilcisi ve bir de Birleşmiş Milletler temsilcisi arabuluculuk yapmışlardır. Anlaşmazlık, uzun görüşmelerden sonra, 4 aralıkta, Türkiye'nin isteklerinin Yunanistan tarafından bütünüyle kabul edilmesiyle çözümlenmiştir. Birleşmiş Milletler örgütü de, adanın bağımsızlığının korunması konusunda, Türkiye'ye garanti vermiştir.

Sanat: Akdeniz'in doğusunda bulunan Kıbrıs adası bu konumuyle, en uzak tarihöncesi dönemlerinden beri, Yakındoğu uygarlıklarıyle Avrupa uygarlıkları arasında bir köprü görevi yapmıştır. M. Ö. 4000 yılında, tarımın, insanların geçim kaynağı olarak, avcılık ve bitki toplamanın yerini almış olduğu Anadolu'dan Kıbrıs'a gelenler, doğmakta olan tarım uygarlığını, adaya da getirmişlerdir. Yerlilerinin, duvarları çamurla sıvanmış, damları kubbe biçiminde olan evlerde oturdukları ve henüz pişirilmiş topraktan kaplar kullanmasını bilmedikleri Chirokitia köyünün kalıntıları bu devirden kalmıştır. Kıbrıs'ta, toprak kap kacak, neolitik çağın daha ileri bir evresinde kullanılmaya başlanmıştır; bununla birlikte, bu devreye ait olan toprak eşyaların, oldukça gelişmiş bir tekniğin ürünü oldukları, üstlerinin parlak ve kırmızı renkte olduğu, bazılarının da çeşitli motiflerle süslenmiş oldukları görülmektedir. Kıbrıs'ın ekonomik bakımdan gelişmesi ancak tunç devrinde olmuştur; ekonomik gelişmenin kaynakları adanın çok zengin bakır yataklarıyle gemi yapımında kullanılan kereste elde edilen ormanlarıydı. Kıbrıs'ın bu parlak dönemi bütün ilkçağ boyunca devam etmiştir. Tunç devrinin ilk (M.Ö. 2400-2100) ve orta (M.Ö. 2100-1600) dönemleri sırasında Kıbrıs, büyük Doğu uygarlıklarının, önce Batı Anadolu uygarlığının, daha sonra da, Suriye, Filistin ve Mısır uygarlıklarının etki alanı içinde yaşamıştır. Yüksek surları ile giriş kapısının iki yanındaki iki kulesi hâlâ ayakta duran Nitovikla kalesi bu dönemde yapılmıştır. Konut olarak kullanılan evler, taş ve harç olarak kullanılan çamurla yapılıyordu. Ambelikou köyünde bu evlerin örneklerini görmek mümkündür. Tunç devrinin son devresi içinde (M.Ö. 1600-1050) ise, Kıbrıslılar komşu Ege uygarlıklarıyle, gerek ticarî gerekse kültürel alanlarda, gittikçe daha sık ilişkiler kurmaya başladılar. Bu yakın ilişkilerin sonucu adanın bazı bölgelerinde Miken kolonileri kurulması oldu. Aka denizcilerinin denetimi altındaki Enkomi şehrinin çok önemli bir denizcilik merkezi haline gelmesi bu döneme rastlar. Fakat M.Ö. XIII. ve XII. yüzyıllarda, bu şehir bir bunalım içine girince, Kıbrıs da bunun sarsıntısını duyduğu gibi, Hitit krallığını yıkan ve Mısır krallığını ciddî bir şekilde tehdit eden Deniz Kavimlerinin istilâsına boyun eğmek zorunda kaldı.

Kıbrıs, Deniz Kavimlerinin istilâsından sonra, konumu dolayısıyle, yabancı istilâlardan kurtulamamış, önce Fenikelilerin, daha sonra da Asurluların boyunduruğu altına girmiştir. M.Ö. VI. yüzyılda Mısır uygarlığının etkisi altında kalan Kıbrıs'a, Pers savaşlarından sonra Yunanlılar yerleşmiş, zaman zaman bağımsız olarak yaşayan ada, kral Ptolemaios tarafından Mısır'a bağlanmış, onlardan da Roma imparatorluğuna geçmiştir.

Kıbrıs sanat ürünleri Yunan sanatına göre önemli farklılıklar gösterir ve özellikle Doğu uygarlıklarından gelen etkilerin izlerini taşır. Mimarlık alanında, Yunan mimarî eserlerinden çok değişik olan büyük Vouni Sarayından (M.Ö. V. yüzyıl) başka, günümüze hiç bir eser kalmamıştır. Dinsel yapıların da Yunan tapınaklarıyle benzerliği yoktur. Kıbrıs tapınaklarının ortak öğesi, çevresine, gelişigüzel, başka avlu ve çeşitli büyüklükte boşluklar yerleştirilen büyük bir orta avludur. Heykeltıraşlık, kendine özgü niteliklerle, M.Ö. VII. yüzyılda ya da VI. yüzyılın ortalarında başlar. İlk heykel ürünlerinde Asur, daha sonrakilerdeyse Mısır etkisi sezilmektedir. Mısır'a bağlandıktan sonra adaya Hellenistik çağ kültürünün egemen olduğu görülmektedir; bu dönemde, özellikle, gerçekçilikten esinlenen heykel sanatı büyük bir gelişme göstermiştir. Roma devri sanat ürünlerinden ise günümüze çok sayıda portre ve adak başı kalmıştır.

Bir Tanrıyı tapınağında gösteren bir Kıbrıs seramiği (M.Ö. 1000 yılları). Paris, Louvre Müzesi.

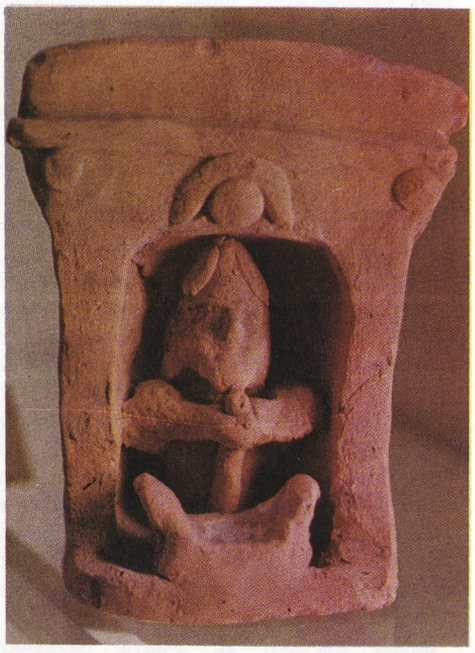

KIBRISCIK
Batı Karedeniz bölümünde Bolu iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 1 148). Köroğlu dağının güney yamaçlarında kurulmuştur. Bolu'ya 65 km.'lik bir şoseyle bağlıdır. Kasabanın dağlık kesimde yer alışı ve yol durumunun elverişsizliği gelişmesine engel olmuştur.

Kıbrıscık ilçesinin yüzölçümü 641 km², nüfusu 8 869'dur. Merkez bucağı ve 22 köyü vardır. İlçe toprakları tepelik bir görünüştedir. Tepeleri Köroğlu, Mehye ve Kerakiriş dağları çevreler. İlçede kışlar soğuk geçer, bol yağış alır. İlçe orman bakımından zengindir. Özellikle Köroğlu dağları zengin ormanlarla kaplıdır. Başlıca akarsuyu Uludere'dir. Halkın gelir kaynağı tarım ve hayvancılıktır. En çok buğday ve mısır ekilir. Halkın bir kısmı da orman ürünlerinden yararlanır.

KIKIRDAK
İskeletin kıkırdakdokusundan meydana gelen kısımlarına verilen ad. Kıkırdakdokusu oldukça dayanıklı, az esnek bir dokudur. Ana maddesi esas bakımından homojen olduğundan, basınca çok dayanıklı, fakat bükülmeye dirençsizdir. Ana maddede hücrelerle birlikte bir kısmı esnek, bir kısmı da kollagen özelliğinde olan lifler bulunur (kollagen, bağdokusunun hücrelerarası maddesini yapan karma proteide verilen addır). Esnek olan ya da esnek olmayanlardan birinin üstün gelmesine ve üstünlüğün oranına göre, doku camsı kıkırdak, esnek kıkırdak ve lifli kıkırdak türlerine ayrılır.

Omurgalılarda embriyonun iskeleti kıkırdaktan olur. Bazı kısımlar dışında, bu kıkırdak sonradan kemiğe dönüşür. Balıkların bir kısmı gibi aşağı omurgalılarda iskeletin tümü sonuna kadar kıkırdak olarak kalır. İnsanda birçok kemiğin eklem yüzeyi kıkırdakdokusuyle kaplıdır. Burun kemiği, meniskuslar, kaburgaların ön kesimi ve omurlar arasındaki levhalar, kulak kepçesi, gırtlakkapağı, larenks ve solukborusu çatıları, bronş çeperlerini tutan levhalar kıkırdaktandır. Doğrudan doğruya kanla beslenmeyen kıkırdaklar mikroplara karşı dirençsiz olup, güçlükle yenilenirler. Kıkırdakdokusunun iltihaplı durumu kondrit, tümörlerinin tehlikesizleri kondrom, tehlikelileri kondrosarkom adını alır.

KILCALLIK
Kılcal borular denilen küçük borularda gerçekleşen olaylar. Kılcal bir boruda bulunan bir sıvının yüzeyi düzlem değildir; dairesel kesitli bir boruda, sıvı yüzeyi, içbükeyliği yukarıya doğru ya da aşağıya doğru olan bir küre takkesi biçimini alır. Eğer sıvı, suyla cam örneğinde olduğu gibi, çeperi ıslatırsa, içbükeylik yukarıya doğrudur; eğer civayla cam örneğinde olduğu gibi, sıvı çeperi ıslatmıyorsa içbükeylik aşağıya doğrudur.

Bu olaylar yüzey geriliminden, yani farklı ortamları ayıran yüzeyler üzerinde etkiyen kuvvetlerden ileri gelirler. Sıvının kenarını sınırlayan çizgi üzerinde denge olabilmesi için, yüzey gerilimi kuvvetlerinin dengede olması gerekir.

Sıvıların yüzeyleri, içbükeylik yönüne, yarıçapın küçük olmasıyle orantılı bir basınç uygular. Eğer yüzey içbükeyse, dar bir boruda denge sağlamak için, bu basıncın, askıda tutulan sıvı sütununun ağırlığı tarafından dengelenmesi gerekir. Sıvı, ince boru boyunca, borunun yarıçapıyle ters orantılı olan bir h yüksekliğine çıkar. Eğer yüzey dışbükeyse, sıvı yine yarıçapla ters orantılı olarak aşağıya çekilir. Bu nedenle, birleşik kaplar kanunu ince borularda geçerli değildir; yani birbirleriyle bağlantılı olan ince borularda sıvıların serbest yüzeyleri aynı yatay düzlemde bulunmazlar. Jurin kanununa göre, çap küçük olduğu oranda yükseklik artar.

Kılcallık olaylarının önemi büyüktür; gözenekli ortamların, kumaş elyafının, vb. ıslanmaları bu olayla olur. Kılcallık olayları sayesinde, su, toprak derinliklerinden yüzeye doğru çıkar ve bitkiler tarafından kullanılabilir.

Bitkilerin kökleriyle topraktan emdiği ham besisuyunun yükselmesi ve bitkinin çeşitli kısımlarının beslenmesi de, kısmen bu olaya dayanır.

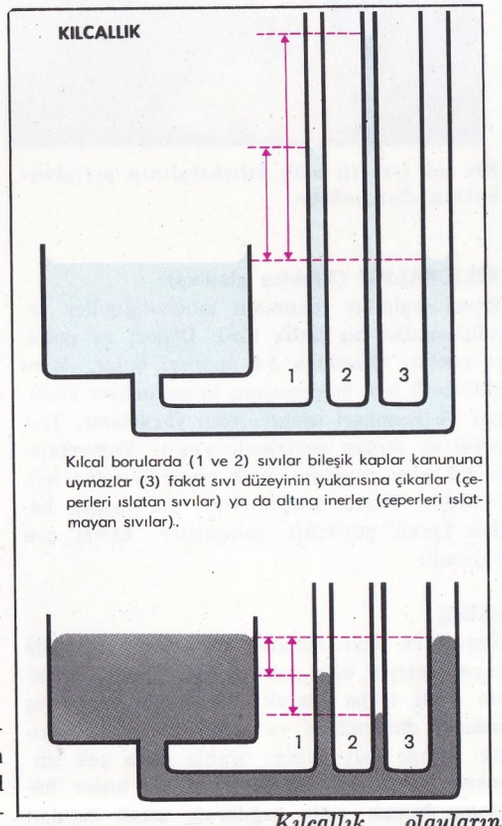

Kılcal borularda (1 ve 2) sıvılar bileşik kaplar kanununa uymazlar (3) fakat sıvı düzeyinin yukarısına çıkarlar (çeperleri ıslatan sıvılar) ya da altına inerler (çeperleri ıslatmayan sıvılar).

Kılcallık olaylarına uygulama alanında sık sık raslanabilir. Gaz ve alkol lambalarında alevi besleyen yakıtın fitilde yükselişi, kılcallık ilkesiyle açıklanabilir. Sıvıların kâğıt ve pamuk tarafından emilmesi de kılcallık olayının sonucudur. Gözeler ne kadar küçükse kılcallık o kadar büyüktür.

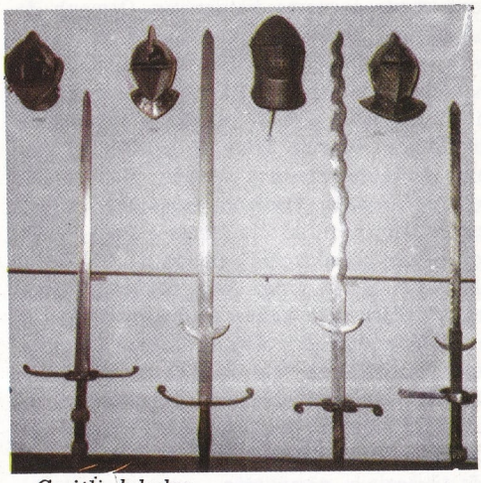
Çeşitli kılıçlar.

KILIÇ
Kın içinde korunan, bir ya da iki ağızlı kesici silah. Kılıç demirden yapılır. Bir kın içinde bele takılır. Tutacak yerine kabza ya da balçak adı verilir. Keskin kısmına da kılıç demiri ya da kılıç namlusu denir. Düz kılıç, eğri kılıç, ince kılıç, kalın kılıç, dalgalı kılıç ve kamçı kılıç gibi çeşitli kılıç türleri vardır. Kılıç kınları tahtadan ya da madenden, kınların ağız kısmına konan ve «kın ağızlığı» adı verilen halka biçimindeki parça ise altın ya da gümüşten yapılır. Kının ortasındaki kayış halkalarını tutmaya yarayan çembere bilezik denir.

Kılıcın tarihi tunç devrine, yani insanların madenleri eriterek biçimlendirmeyi bulmalarına kadar inmektedir. Avrupa'da ilk kılıçların tunç devri ortalarında kullanıldığı sanılmaktadır. Başlangıçta kılıçların sadece ucu sivriydi ve batıcı bir silah olarak kullanılıyordu. Daha sonra, savaş usullerinin değişmesi ve gelişmesiyle, kılıç kesici bir silah haline gelmiştir. Kılıcın demir kısmı başlangıçta daha kısa ve aşağı yukarı bir üçgen biçimindeyken zamanla uzamış ve iki ağzı birbirine paralel hale gelmiştir. Ateşli silahların gelişmesine kadar önemini koruyan kılıç, XVII. yüzyıldan bu yana önemini kaybetmeğe başlamış, XIX. yüzyıldan sonra ise sadece bir süs silahı olarak törenlerde kullanılır olmuştur.

Bugün Türkiye'deki müzelerde, özellikle İstanbul'daki Topkapı Sarayı ile Askerî Müzede birçok eski Türk kılıcı bulunmaktadır. Osmanlı padişahlarının, ünlü komutanların, sadrazam ve vezirlerin kılıçları ile Mukaddes Emanetler arasında bulunan Hz. Muhammed'e ait olduğu sanılan kılıç bunların en önemlileridir.

KILIÇ ALİ PAŞA
(1496-1587) Türk denizcisi, asıl adı Uluç'tur. Barbaros'un, ve Turgut Reisin yanında yetişmiş, 1560'ta bahriye sancakbeyi rütbesiyle İzmir'e vali olmuştur. 1565'te Malta kuşatmasına İskenderiye valisi olarak katılmış, daha sonra Paşa rütbesiyle Cezayir beylerbeyliğine getirilmiş ve filo komutanı olarak da İne-

bahtı deniz savaşına katılmıştır. Osmanlı donanmasının yenilgisiyle sonuçlanan bu savaştan, yalnız Uluç Ali'nin filosu kurtulmuş, düşman donanmasına ağır kayıplar verdirdiği gibi birçok esir alarak İstanbul'a dönmüştür. Bu başarısı üzerine Selim II. tarafından kaptan-ı deryalığa atanmış ve Uluç olan adı Kılıç'a çevrilmiştir. Osmanlı donanması, bir yıl içinde Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa ve Kılıç Ali'nin çabalarıyle yeniden kurulmuş ve Akdeniz'e açılan Uluç Reis, Akdeniz'i yeniden bir Türk gölü haline getirmeyi başarmıştır. 1574'te Tunus'u İspanyollardan temizlemiş, Venediklilere boyun eğdirmiş ve bütün Akdeniz'e egemen olmuştur. Hayatının sonuna kadar kaptan-ı derya olarak kalmıştır. İstanbul'da Tophane'de Mimar Sinan'a yaptırdığı türbesinde gömülüdür.

KILIÇARSLAN I.
(? -1107) Türkler'in Anadolu'yu yurt edinmelerini sağlayan üçüncü Selçuklu hükümdarı. Tahta geçtikten sonra başkent İznik'in kalkınmasında rolü oldu. Bağımsız olarak yaşayan Mengücük, Saltuk, Danişmentoğulları, Çaka ve Tangrıbermiş gibi yöresel krallıkları kendisine bağlamaya çalıştı. Bu sıralarda Haçlılar İznik üzerine yürüdüler. Şehrin yakınlarında Kılıçarslan'la karşılaşarak büyük bir yenilgiye uğradılar. 600 000 kişilik bir ordu toplayan Haçlılar tekrar saldırıya geçtiler. Aradan geçen zaman boyunca Haçlı ordusu güçlenmiş ve sayısı artmıştı. İznik'i kuşatan Haçlılarla Kılıçarslan arasında kanlı bir meydan savaşı oldu (1097). Kalabalık bir ordu karşısında fazla dayanamayan Kılıçarslan çete savaşına başvurdu. Fakat yine de Haçlıların Anadolu'nun içerilerine kadar girmesine engel olamadı. Başkent olarak Konya'yı seçen Selçuklular, Haçlılarla ölüm kalım mücadelesine girdiler. Toroslardaki Ermeni beylerinin ayaklanmasına rağmen, Haçlıları bozguna uğratıp Anadolu'yu kurtardılar. Zaferde, Türkmen beylerinin de Kılıçarslan kadar rolleri oldu.

KILIÇARSLAN II.
(? -1192) Anadolu Selçuklu Devletinin beşinci hükümdarı. 40 yaşında hükümdar oldu. Bizans'ı ve Anadolu'daki Türkmen beylerini sindirmek istiyordu. Bu amaçla önce Antep'i aldı (1157). Sonra Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'la Eskişehir dolaylarında yaptığı savaşı kazandı. Fakat Anadolu'da sağlam bir birlik gerçekleştirmek isteyen Kılıçarslan barıştan yanaydı. Bu nedenle İstanbul'a giderek Bizans İmparatoruyle görüştü ve aralarındaki savaş durumu sona erdi. 1175 yılında Danişmentoğullarını ortadan kaldırarak birliği sağladı. Selçukluların güçlenmesi Bizans'ın hoşuna gitmiyordu. Nitekim İmparator Manuel'in komutasındaki büyük bir ordu harekete geçti. Önce akıncılarla yıpratılan Bizanslılar, daha sonra Denizli yakınlarında bulunan Miryakefalon'daki dağlık bölgede sıkıştırıldılar. Kesin bir yenilgiye uğrayan Bizanslıların Anadolu'daki umutları böylece sönmüş oldu.

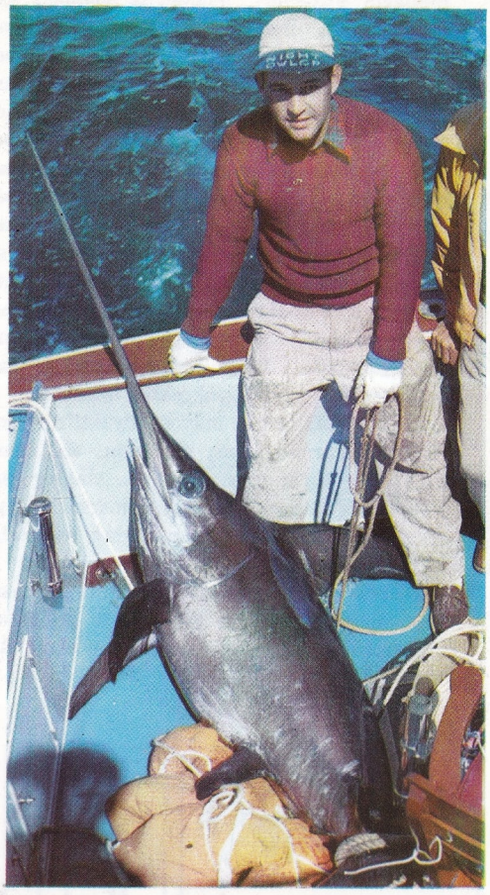

Eti çok lezzetli olan kılıçbalığının yetişkinlerinin dişi yoktur.

KILIÇBALIĞI (Xiphias gladius)
Kemiklibalıklar takımının kılıçbalığıgiller familyasından bir balık türü. Dişleri ve pulları yoktur. Uzunluğu 3-4 metreyi bulur. Avını öldürmek için üstçenesinin kılıca benzer yassı, dar ve kemiksel uzantısından yararlanır. Tropikal ve ılıman denizlerde yaşar. Yumurtaları 1,5 mm. çapında minik yüzer küreler şeklindedir. Yavru kılıçbalıkları 4,5 yaşına kadar farklı görünüşe sahiptirler. Etleri çok beğenilir.

KIMIZ
Kısrak ve deve sütünün köpürecek derecede ekşitilmesiyle elde edilen içki. Eski Türklerin millî içkisi olarak bilinir. Ekşimsi, hoş kokulu, dinlendirici ve keyif verici bir içkidir. İçinde inek sütüne oranla daha çok sütşekeri, daha az yağ ve madensel tuzlar bulunan kısrak sütü sağılarak sıcak tutulan kaplarda bekletilir. İyice köpürdükten sonra hava sızdırmayacak şekilde tulumlara doldurulur ve sıkıca kapatılır. İçindeki C vitamini oranı yüksek olduğundan bazı hastalıklara iyi geldiği bilinmektedir. Eski Türk yazıtlarında, yerli ve yabancı edebiyatta sözü geçen kımız Anadolu'nun bazı yörelerinde Türkistan bozası, kumuz olarak adlandırılmıştır.

KINA (Lawsonia inermis)
İkiçeneklilerden ağaçsı bir bitki ve bunun kurutulmuş yapraklarından döğülerek elde edilen tozu. Anayurdu Arabistan'dır. Hamur haline getirilerek kadınların el ve tırnaklarını, saçlarını ve erkeklerin sakallarını boyamakta kullanılır.

KINACIK
Buğdaypası mantarının tahıl bitkilerinin saplarında ve yapraklarında meydana getirdiği kına gibi kırmızı, turuncu lekeli bir hastalık. Özellikle buğday, arpa, çavdar ve yulafta çoğalırlar. Hastalığa sebep olan mantar klorofilsiz olduğundan besinini asalak yaşadığı bitkilerden sömürür. Rüzgârda yayılırlar ve önü alınması güç olduğundan tahıllara büyük ölçüde zarar verirler.

KINAÇİÇEĞİ (Balsamina hortensis)
Kınaçiçeğigiller familyasından çeşitli renkte çiçek açan bir süs bitkisi. Bazı türleri eczacılıkta kulıanılır. Yıllık bir bitkidir. Anavatanı Hindistan'dır. Çiçekleri bitkinin gövdesi (sapı) etrafında salkım gibi sıralanmıştır. Çiçek sapları çok kısa olduğu için kesilip vazoya konulamaz. Meyveleri olgun haldeyken dokunulunca hemen açılır.

KINAKINA (Cinchona)
İkiçeneklilerin kökboyasıgiller familyasından ağaçsı bir bitki. Kırmızı pembe ak renkli ve keskin kokulu çiçekleri şemsiye durumundadır. Yapraklarını dökmez. Ağacın kabuğu gövdeden uzun şeritler halinde çıkarılarak kinin elde edilir. Anayurdu Güney Amerika olan bitkinin kırka yakın türü, Cava ve Seylan'da sıcak ve nemli bölgelerde yetiştirilir. Çeşitli ilâçların yapımında kınakınadan yararlanılır.

KINALIZADE HASAN ÇELEBİ
(1546-1607) XVI. yüzyıl edebiyatçılarından. Bursa'da doğmuştur. Çağın ünlü bilginlerinden «Ahlâk-ı Alâî» adlı kitabın yazarı Ali Çelebi'nin oğludur. Köklü bir öğrenim görmüş, çeşitli illerde kadılık ve müderrislik görevlerinde bulunmuştur. Şiirde belli bir varlık gösteremeyen Hasan Çelebi, ilkel anlamda edebiyat tarihi demek olan tezkireler üzerindeki çalışmalarıyle ün yapmıştır. 600'e yakın şairin hayatı üzerine bilgileri derleyerek divan edebiyatının 1586 yılına kadarki gelişmelerine kaynak olan **Şairler Tezkiresi,** dönemin padişahı Murat II.'ye sunulmuştur. Basılma olanağı bulunamayan bu eser sade bir dille yazılmış ve aynı çağda Lâtifî tarafından meydana getirilen tezkirede olduğu gibi şairleri değerlendirme metodu uygulanmamıştır.

KINAR HANIM
(**bkz.** Sıvacıyan, Kınar)

KINIK
Ege bölgesinin Bakırçayı vadisinde İzmir iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 7 718). Yunt dağları eteğinde ve Bakırçay ovasının güney kenarında kurulmuştur. Yükseltisi 90 m.'dir. En yakın demiryolu istasyonu Soma (25 km.), en yakın iskelesi Dikili (49 km.) dir. İzmir'e olan uzaklığı ise 128 km.'dir. Kasabanın orta kısmında 10 000 m².'lik bir bele-

diye parkı vardır. Şosenin kuzeyindeki eski mezarlık da yerleşme alanı içinde kalmış ve kasaba bu yana doğru büyümüştür. 1951'de kurulan Yenimahalle bu kesimdedir. Kınık kasabasında yağhaneler, çırçır fabrikası, un fabrikaları, buz fabrikası ve çamaltı tuzlarını öğüten tuz değirmenleri vardır. Tarihî eserlerden en önemlileri Azade ve Dervişağa camileridir. Birçoğu yıkıntı halinde bulunan çeşmeler de vardır. Bunlar arasında en önemlisi Karaosmanoğlu Hacı Ömer Ağa çeşmesidir.

Kınık ilçesinin yüzölçümü 436 km^2., nüfusu 22 205'tir. Merkez bucağına bağlı 30 köyü vardır. İlçe toprakları Yunt dağlarının doğu kesimi ile Kınık ovasını kapsar. İklimi Akdeniz iklimi niteliğini taşır. Başlıca akarsuyu Bakırçay'dır. İlçenin gelir kaynağı tarıma dayanır. Başta gelen ürünleri tütün ve pamuktur. Çekirdeksiz üzüm bağları da geniş yer tutar.

KINKANATLILAR (Coleoptera)
Çokgözeli hayvanlardan eklembacaklılar dalının gerçek eklembacaklılar altdalının böcekler sınıfının kanatlılar altsınıfına giren bir takımı. Renk, biçim ve büyüklükleri bakımından geniş değişiklikler gösterirler. Zar görünümündeki art kanatları uçmayı sağlar. Ön kanatları kın biçiminde olup, uçmayı sağlayan art kanatlara örtü (elitra) görevini görürler. Bazılarında elitra yoktur. Ağız parçaları çiğneyici tiptedir. Orta göğüs bölütü büyüktür. Gelişmede tüm başkalaşma vardır. Okyanuslar ve kutuplar dışında bütün dünyaya yayılmışlardır. Binlerce türü vardır. Çiçekler üzerinde yaşayan yeşil kırmızı şanjanlı akınböcek (cetonia aurata), karnında ışınlar çıkaran organları bulunan 11-18 mm. uzunluğundaki ateşböceği (lampyrus noctulica), turuncu kırmızı renkli ve kara noktalı uğurböceği (coccinella septempunctata), 20-25 mm. uzunluğunda, güzel, fakat zararlı olan mayısböceği (melolontha vulgaris), unböceği (tenebrio molitor), kürkböceği (attagenus pellio), buğdayböceği (calandra granaria), geyikböceği (lucanus cervus), mercimekböceği (bruchus lentis), suböceği (hydrophilus caraboides), karıncaböceği (lomechusa), pislikböceği (ateuclus sacer), klaviger (claviger), girinus (girinus) çok zengin olan kınkanatlılar takımının tanınan, iyi bilinen türleridir.

KIPÇAK, KÂNİ SERVET
(1911-) Türk tiyatro oyuncusu. Makedonya'nın Radovişta (Üsküp) kasabasında doğmuştur. P.T.T. müdürü Süleyman Servet beyin oğludur. Ailesinin İstanbul'a göç etmesi üzerine öğrenimini bu şehirde yapmış, bir süre Yüksek Ticaret Okuluna devam ettikten sonra, Güzel Sanatlar Akademisine geçmiştir. İstanbul Konservatuvarında şan dersleri de alan Kıpçak, 1931 yılında Darülbedayie girmiş, sahneye ilk olarak «Kafatası» piyesinde figüran olarak çıkmıştır. Tiyatro çalışmalarını bugüne kadar Şehir Tiyatrosunda sürdürmüştür. İki yüzden fazla piyeste rol almış, ayrıca birçok oyunu da sahneye koymuştur. 1946 yılında «Yuvamı Yıkamazsın» filmiyle sinema yönetmenliğine de başlayan Kıpçak, 1957 yılına kadar filim yönetmenliğini sürdürmüştür (Ölünceye Kadar Seninim, İstanbul Kan Ağlarken, Üç Kurşun vb). 1935 yılında Bercuhi Kıpçak'la evlenmiştir.

Kâni Kıpçak.

KIPÇAKLAR
X. ve XII. yüzyıllarda Ukrayna dolaylarında

Kınkanatlıların, sayısı 300 000'i aşan türünden en çok bilinen birkaçı: Üstte, soldan sağa: Dytiscus marginalis; Geotrupes stercorosus; Leptinotarsa decemlineata. Altta, soldan sağa: Trichius zonatus; Hydrophilus piceus; Leptura cordigera.

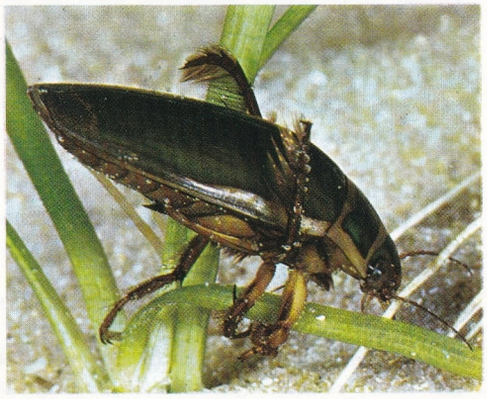

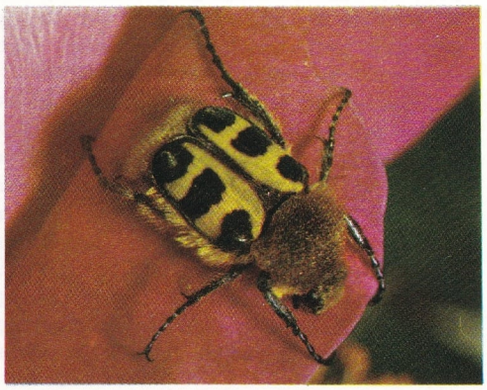
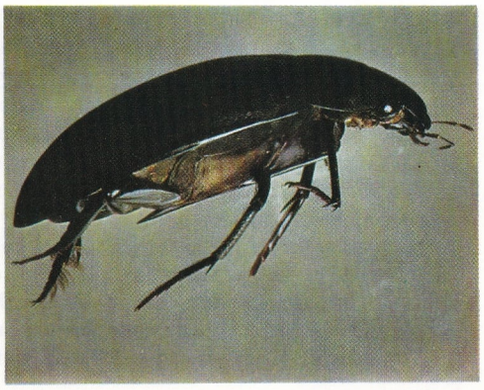

yaşamış göçebe Türk kavmi. Daha önce bölgede yerleşmiş bulunan Kumanların Ruslar tarafından ağır bir yenilgiye uğratılması üzerine Doğudan gelen Kıpçaklar bu bölgeye girmişler ve Moğol istilâsına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Şaman dinine mensup olan Kıpçaklar bugünkü Rusya'nın büyük bir bölümüyle, Karadeniz'in kuzeyindeki ülkeleri ellerine geçirmişler ve Orta Avrupa'ya doğru sarkmışlardır. Orta Asya, İdil-Yayık, Donets-Don, Aşağı Dnieper, Tuna gibi geniş bir alana yayılan Kıpçaklar siyasî bir birlik kuramamışlar, fakat Kıpçak egemenliğindeki bölgelerde yaşayan kavimler zaman zaman birlikte hareket etmişlerdir. Batıda Macaristan'a giren Kıpçaklar Macar kavminin kuruluşu sırasında önemli roller oynamışlardır. Doğuda Harzem ve Mısır'da Memlük imparatorluğunun kurulmasında ve yayılmasında Kıpçak Türkleri büyük ölçüde etkili olmuş, askerî komutanlar ve askerlerin bütünü Kıpçaklardan oluşmuştur. 1303'te yazılan ve bugün Venedik'te San Marco kütüphanesinde bulunan Codex Cumanicus adlı 82 parçalık eser Kıpçakların sağlam bir dile ve edebiyata sahip olduğunu belgelemektedir. Kıpçakların yaşadıkları zamana oranla savaş araçlarında ve maden işleme sanatında hayli ileri oldukları yine günümüze kalan belgelerden anlaşılmaktadır.

KIRAĞI

Havanın durgun, açık ve çok soğuk olduğu gecelerin sabahlarında, güneş doğmadan önce, topraklar, bitkiler ve dışarıda kalan cisimlerin üzerinde biriken yoğun bir beyaz tabaka. Kırağı, ışıma nedeniyle çok soğuyan (sıcaklık dereceleri sıfırın altında) cisimler üzerinde, onlara değen havanın içindeki bir kısım nemin (subuharı) donarak buz iğnecikleri haline gelmesiyle oluşur. Sert iklimli yerlere, ilkbaharda çiyden daha çok kırağı düşer. Kıyı bölgelerinde kırağı, daha çok sonbahar ve kış aylarında görülür.

KIRGIZİSTAN

Batı Türkistan'da Sovyetler Birliği'ne bağlı bir cumhuriyet. Yüzölçümü 198 500 km^2., nüfusu 2 600 000'dir. Ülke doğuda ve güney-doğuda Çin, kuzey ve kuzey-batıda Kazakistan, batıda Özbekistan ve güney-batıda Tacikistan'la komşudur. Kırgızistan dağları komşusu Tacikistan'daki dağlar kadar sarp olmamakla beraber Tanrı dağlarının bir devamı gibidir. Genellikle doğu-batı yönünde yükselme gösterirler. Doğuya doğru Çin sınırında en yüksek dağı olan Pobyedi tepesinde yükseklik 7 439 m.'yi bulur. Başlıca vadileri uzunlamasına olup batıdaki ovalara açıktır. Vadiler bol yağış alır. İklim genellikle karasaldır. Sıcaklığın günlük ve mevsimlik değişimleri hayli yüksek olmasına rağmen nem oranı yüksektir. Başlıca akarsuları olan Çu ve Talas, kuzey-batıya doğru akarlar, Muyun-Kum isteplerinde ve Kazakistan'da kaybolurlar. Siriderya'nın bir kolu olan Narin ırmağı ülkenin uzunluğu boyunca akar, Fergana vadisini sular. Fergana vadisi Özbekistan'ın doğusunda son derece bereketli ve geniş bir ovadır. Kırgızistan'ın içlerine dek girer. Batı bölümünü iki büyük dağlık bölgeye ayırır. En büyük göl Isık gölüdür (yüzölçümü 6 227 km^2., derinliği 702 m.). Bu göl, deniz düzeyinden 1 609 m. yüksekliğinde olan dağlarda, kuzeyde Kungei Alatau ile güneyde Terskei Alatau tepeleri arasındadır.

Nüfusun çoğunluğu ile, önemli şehirler ve ekonomik çalışmalar batıda, Fergana vadisinin eteklerinde ve kuzeyde toplanmıştır. Dağların yamaçlarındaki geniş otlaklarda hayvan yetiştirilir. 7,5 milyon koyun ve 850 000 sığır beslenir. Şekerkamışı, buğday ve mısır başlıca ürünlerdir. Dağlarda ve ovalarda pamuk, tütün, patates, üzüm, sebze ve meyve yetiştirilir. Endüstri alanında et konserveciliği çok önemlidir. Büyük dokuma fabrikalarının yanında, antimon, civa ve kurşun yatakları vardır. Fergana havzasının çevresinde ve Isık çukurluğunda kömür bulunur. Fergana havzasından petrol de çıkar.

Başkent ve aynı zamanda ülkenin en büyük şehri Frunze (nüfusu 360 000) dir. Burada dokuma, yiyecek ve makine endüstrisi vardır. Diğer şehirlerden Oş (nüfusu 100 000), Fergana vadisinin sınırındadır. Yine Fergana vadisinin güney-doğusunda bulunan Narin (nüfusu 20 000) de önemli bir şehirdir. Nüfusun üçte ikisi Kırgız, gerisi Rus ve Özbektir. Ruslar ülkenin kuzey bölümünde ve büyük şehirlerde otururlar. Özbekler ise Fergana vadisinin sınırlarına yerleşmişlerdir.

KIRIKHAN

Hatay iline bağlı ilçe merkezi şehir (nüfusu 23 405). Antakya'nın kuzey-doğusunda, Amanus dağlarının doğu etekleri önünde ve Amik ovasının kuzey kenarında kurulmuştur. 10 km.'lik bir yolla Antakya-İskenderun karayoluna bağlıdır. Antakya'ya olan uzaklığı 40 km.'dir.

Şehir yazın çok sıcak olduğundan halkın bir kısmı Soğukoluk adı verilen yazlıklara çıkar.

Kırıkhan ilçesinin yüzölçümü 688 km^2., nüfusu 52 292'dir. Merkez ve Yalangoz bucakları içinde 53 köyü vardır.

İlçe toprakları Amanus dağlarının kuşattığı Hopnik ovasıyle, Amik ovasının bir bölümünü kapsar. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. İlçenin dağlık kesimleri nispeten ormanlıktır. İlçe ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanır. Amik ovasında çeltik ekimi gelişmiştir. İlçede çeşitli meyveler ve narenciye elde edilir.

KIRIKKALE

İç Anadolu'nun Ortakızılırmak bölümünde Ankara iline bağlı İlçe merkezi, yeni kurulmuş ve çabuk gelişmiş bir şehir (nüfusu 57 669). Ankara'nın doğusunda, Ankara-Kayseri demiryolu üzerinde düz bir alanda kurulmuştur. Yükseltisi 705 m.'dir. Ankara-Samsun şosesi şehrin içinden geçer.

Şehir bu adı, üç kilometre uzağında bulunan Kırıkköy ile yanıbaşındaki kaleden almıştır. Önceleri burada küçük bir köyden başka bir şey yoktu, çevresinde kurulan askerî fabrikalar nedeniyle hızla gelişmiş, nüfusu artmıştır. Kırıkkale'nin nüfusu 1940 sayımında 10 000'i aşmış (11 434), 1950'de 40 000'in üstüne çıkmış (42 904), 1965'te ise 58 bine yaklaşmıştır. Bugün Türkiye'nin önemli harp endüstrisi merkezidir. Şehirde Askerî fabrikalar, Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumuna ait birçok tesisler vardır ki silah, mermi, çelik saç ve mofil, pirinç çubuk, torna tezgâhları, sayaçlar, gaz maskeleri vb. yapılır.

Atatürk parkı, şehrin içinden geçen Çoraközü deresi ve Kızılırmak kenarındaki söğütlükler halkın başlıca eğlence ve gezinti yerleridir.

Kırıkkale ilçesinin yüzölçümü 1 870 km^2., nüfusu 101 085'tir. Merkez ve Balışeyh bucaklarına bağlı 54 köyü vardır. İlçe toprakları bir yayla halindedir. Yayla üzerinde birtakım tepeler yükselir. İlçenin en yüksek noktalarını Denek dağı (1 585 m.) ile Küre dağı (1 400 m.) meydana getirir.

İlçede yazlar sıcak ve kurak, kışlar sert, karlı, ilkbahar oldukça yağışlıdır. İlçenin başlıca akarsuyu Kızılırmak'tır. İlçe toprakları orman bakımından çok fakirdir. Buna karşılık tarıma elverişli topraklar geniş yer tutar. En çok buğday yetiştirilir. Bağcılık da gelişmiştir. Elde edilen üzümlerden çoğu şarap yapımında, bir kısmı da sirke, pekmez ve cevizli sucuk yapımında kullanılır.

KIRILMA

Bir ışının, özel olarak ışığın, bir saydam ortamdan diğerine, örneğin havadan suya, havadan cama, bir cins camdan başka bir cins cama geçerken karşılaştığı sapma. Gelme açısı, gelen ışınla iki ortamı ayıran yüze, ışının çarptığı noktadan çıkılan dik doğru arasındaki (i) açısıdır. Kırılma açısı ise kırılan ışınla aynı doğru arasındaki (r) açısıdır. $i>r$ ise, birinci ortam ikinci ortamdan daha az kırıcıdır; $i<r$ ise tersi olur.

Kırılma kanunları 1621'de Willebrord Snellius (1591-1626) tarafından keşfedilmiş ve daha sonra Renè Descartes bunları geliştirmiştir: 1) Gelen ışın, iki ortamı ayıran düzlemin geliş noktasındaki dikey ve kırılan ışın aynı düzlem içerisindedir. 2) Belirli iki ortam ve aynı renkteki ışınlar için gelme açısının sinüsünün, kırılma açısının sinüsüne oranı sabittir. Bu $\frac{\sin i}{\sin r} = n$ oranına birinci ortamın ikinci ortama göre «kırılma indisi» denir. Belirli renkteki (yani belirli bir dalga boyundaki) ışık için, boşluğa göre kırılma indisi, «mutlak» kırılma indisi adını alır. Saydam cisimlerin kırılma indisleri için verilen değerler genellikle mutlak kırılma indisleridir.

Gelen ışın iki ortamı ayıran yüzeye dik ise, kırılan ışın sapmadan, bir doğru boyunca yoluna devam eder. Bir ışın iki yüzü birbirine paralel saydam bir levhanın bir tarafından girip öteki tarafından çıktığı zaman kendisine paralel kalır. Doğrultuda değişme yüzeyleri birbirine göre eğik (prizmalar) ya da yüzeyleri eğrisel (mercekler) olan cisimlerden geçişte meydana gelir. Bazı kristallerden geçerken ışık çift kırılma olayıyle karşılaşır,

Kırıkkale'nin genel görünüşü.

bazılarında ise kutuplaşır.

Tam yansıma: Daha çok kırıcı olan bir ortamdan daha az kırıcı olan ortama geçen ışık ışınının gelme açısı kritik açı denilen belirli bir değere eşit ise, kırılma açısı 90° olur ve kırılan ışın iki ortamı ayıran yüzeye paralel olur. Gelme açısı bu kritik açıdan büyük olursa, ışın öteki ortama geçemez ve tamamen yansır. Buna «tam yansıma» denir. İçine bir kaşık konmuş su dolu bir bardağa aşağıdan bakarak bu olay gözlenebilir. Uygun bir açıdan bakınca kaşığın görüntüsünün su yüzeyinden yansıdığı görülür. Bu olaydan dürbünlerde ve ayna kullanılması istenmeyen başka optik aletlerde kullanılan tam yansımalı prizmalarda faydalanılır. Özel bir uygulama yeri de, ışıklandırılmış havuzlardır, bunlarda fıskiyenin altından tutulan renkli ışık su damlalarının içinde tam yansır ve fıskiyenin içinde kalır.

KIRIM

Karadeniz'de bir yarımada, Rusya'nın güneyinde olup Ukrayna topraklarına, Perekop yarımadasıyle bağlanır. Azak denizinin güneyinde Kerç yarımadasıyle doğuya doğru uzanır. Kuzeye doğru, çorak istepler hafif engebelerle 1 000-1 500 m.'ye değin yükselir. Dikenli fundalıkları, koyun ve keçi üretimiyle Akdeniz ülkelerini andıran bir görünümü vardır. Güney yamaçları sert eğimlerle, kayalık körfezlere iner. Kuzey rüzgârlarına kapalı olan bu kıyılarda gerçek bir Akdeniz iklimi hüküm sürer. Ortalama sıcaklık Yalta'da 13° C; yılın ancak 70 günü yağmurlu geçer. Bununla beraber kışları oldukça serttir. Yağışlar kış ve sonbahar mevsimlerinde olur. İklim bağcılığın ve meyveciliğin gelişmesini sağlamıştır. Kırım'da en çok sayfiye şehri vardır: bunlardan en ünlüsü Yalta (nüfusu 55 000), Artek, Aluşta, Alupka ve Feodosya'dır. Kerç (nüfusu 115 000), yarımadada çıkarılan demir madenini ihraç eder. Kırım'ın en büyük şehri Sıvastopol (nüfusu 200 000) endüstri merkezidir.

Tarih: Kırım, ilkçağda İskitlerin, daha sonra Hazar Türk İmparatorluğunun yurdu olmuştur. XIII. yüzyılda Anadolu Selçukluları tarafından bir kısmı alınmış, bir süre sonra da Moğolların istilâsına uğramıştır. Altınordu devletinin parçalanmasından sonra Cengiz prenslerinden biri Kırım hanlığını kurmuştur. Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı imparatorluğunun himayesi altına alınan Kırım hanlığı, XVII. yüzyılın sonlarında Rusların istilâsına uğramıştır. Halkın çoğu kaçmış, Ukraynalılarla Ruslar Kırım'a egemen olmuşlardır. XIX. yüzyılda Rusya Boğazlardan geçiş hakkı ve Ortodokslara bazı ayrıcalıklar istedi. Bu isteklerini kabul ettirebilmek için İstanbul'a büyük amiral prens Mençikov'u gönderdi. Rusların istekleri reddedilince, savaş kaçınılmaz oldu. Ruslar Tuna boylarında ilerlemeye başladılar. Müşir Ömer Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Rusları birkaç yerde bozguna uğrattı. Fakat Ruslar Karadeniz'deki Osmanlı filosunu yaktılar. Mustafa Reşit Paşa, İngiltere ve Fransa'yı Ruslara cephe almaya razı etti. Her iki ülke Rusya'ya savaş açtılar (1854). Sardinya devleti de Osmanlıların yanında yer aldı. Osmanlılar Silistre dolaylarında, Fransız ve İngilizler Baltık dolaylarında birçok zaferler kazandılar. Osmanlılar ve müttefikleri arasında yapılan görüşmeler sonucunda savaşın Kırım'da yoğunlaştırılması kararlaştırıldı. Ama Sıvastopol kalesi büyük bir engeldi. İngiliz, Fransız, İtalyan ve Osmanlı orduları Kırım'a yığıldılar. Prens Mençikov komutasındaki Rus ordusu üst üste yenilgiye uğradı, Sıvastopol düştü. Nikola I. intihar etti. Yerine geçen oğlu Aleksandr I. antlaşma taraftarıydı. Taraflar arasında yapılan Paris Antlaşmasıyle Osmanlılar büyük bir başarı kazanmış oldular. 1917 devriminde «beyazlar»ın direndiği bölgelerden biri olan Kırım, 1922'de muhtar bir cumhuriyet olmuş, II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından işgal edilmiş (1941), 1954 yılında ise Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bağlanmıştır.

KIRIM HANLIĞI

1427-1783 yılları arasında egemen olmuş bir Türk devleti. Kurucusu Hacı Giray'dır. Halkı Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci Han'ın soyundan gelmedir. Başkenti Bahçesarayı'ydı. Bağımsız bir hanlıktı; fakat zaman zaman bir Osmanlı paşasının gizli denetimi altında tutulurdu. Osmanlı ordusunun atlı birliklerinin çoğu Kırım hanlığından seçilirdi. XVI. ve XVII. yüzyıllar hanlığın en parlak dönemi olmuştur. Sınırları genişlemiş, Ruslardan vergi alabilecek duruma gelmiş, böylece Rusları sindirerek güneye yayılmalarını önlemiştir.

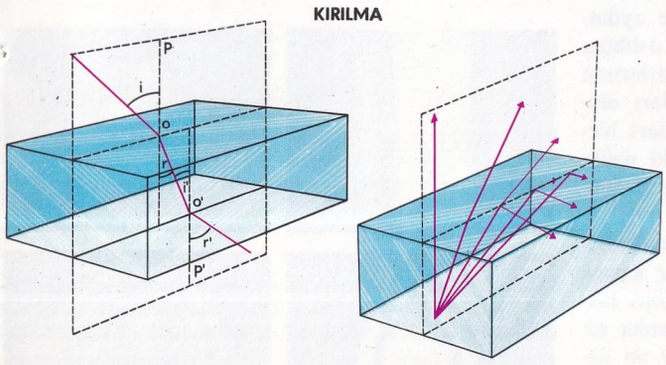

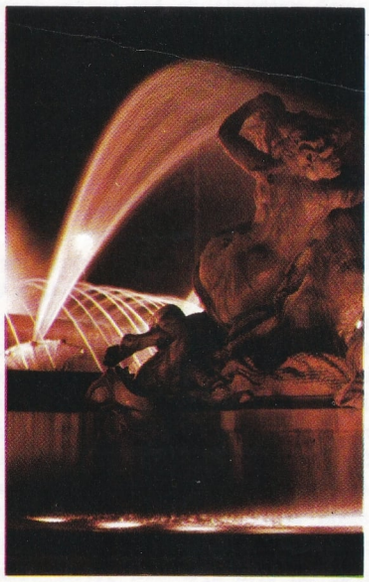

Bir ışık ışınının az kırıcı bir ortamdan (hava) daha kırıcı bir ortama (cam) ve kırıcı bir ortamdan (cam) az kırıcı bir ortama (hava) geçerken tam yansıması. Yanda: Havuzlarda fıskiyelerin aydınlatılması için tam yansıma olayından yararlanılır.

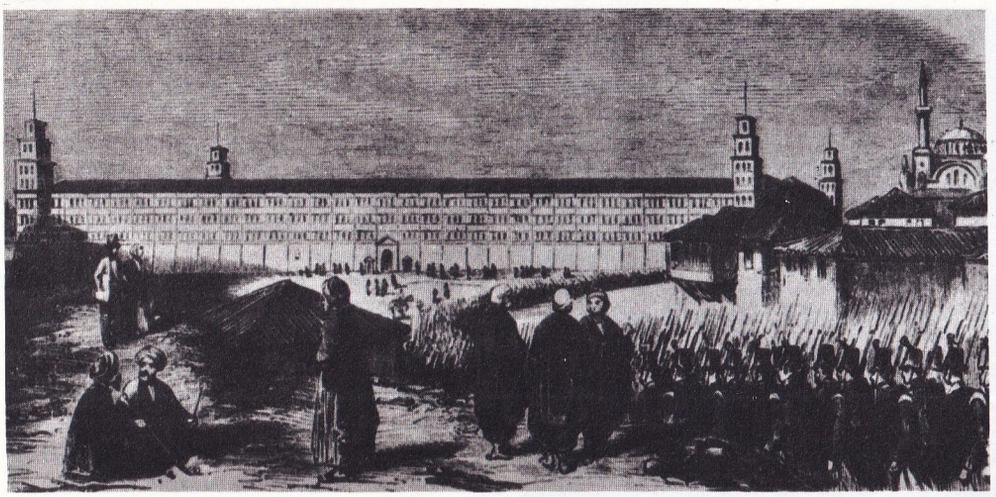

Kırım çarpışmalarına katılan İngiliz birlikleri Selimiye kışlasına girerken.

Kırım hanlığının ilginç bir tarihî serüveni vardır. XV. yüzyılda Osmanlılarla anlaşmış, 1774'te Kaynarca antlaşmasıyle egemenliğine kavuşmuş, 1783 yılında Ruslar tarafından alınmıştır. 1774'teki egemenliğin tam olup olmadığı tartışma konusudur. Çeşitli alanlarda değerli kişiler yetiştiren hanlık, Giraylar adıyle de anılır.

Kırım hanlığının teşkilâtı hemen bütünüyle Altınordu geleneklerine uygundu. Gerçi ülke Osmanlı nüfusu altına girdikten sonra Osmanlı kurumları ve uygarlığı güçlenmişse de, devletin Altınordu'dan gelen esas karakteri hiç bir zaman değişmemişti. Kırım hanlığının toplumsal yapısı feodal karakterde bir kabile aristokrasisine dayanırdı. Kabileler bey ailesinin en yaşlısını bey seçerler ve bu seçim han tarafından onaylanırdı; ama han kabile beyini azledemezdi. Kabileler hanın otoritesini ancak kendi beyleri aracılığıyle tanırlardı.

Devlete feodal bir karakter veren bu sıkı kabile ilişkileri Hanın otoritesini geniş ölçüde zayıflatır; feodal beyleri hem idarî hem de askerî alanda söz sahibi kılardı. Hanın divan toplantılarına katılan beylerin onayı alınmadan hiç bir karar alınamazdı. Bu durumlarını korumakta çok titiz davranan beyler, imtiyazlarını zedeleyebilecek her yeniliğe şiddetle karşı koyarlardı.

KIRINIM

Bir dalganın, kendi dalga uzunluğu mertebesinden delikler ya da engeller arasından geçtiğinde, sanki bu delikler ya da engeller bir kaynakmış gibi demet halinde yayılması olayı.

Kırınım olayına bütün dalgasal olaylarda rastlanır. Civayla dolu bir küvetin içine ufacık bir yarığı olan bir engel koyduktan sonra, titreşen bir uç aracılığıyle bu engelin bir tarafında dalgalar meydana getirilirse kırınım olayı açık bir şekilde gözlenir. Yarıktan itibaren engelin ötesine yayılan yeni dalgaların oluştuğu görülür.

Sesin yayılmasında da kırınım olayı ile karşılaşılır. Bu kırınım, sesin dalga uzunluğuna bağlı olarak değişir. Bu olayın fotoğrafları da çekilebilmektedir.

Işığın kırınımının incelenmesi ışığın dalgasal niteliğini ortaya koymuştur. Işığın kırınımı konusunda ilk incelemeler Francesco Maria Grimaldi (1618-1663) tarafından yapılmıştır.

Basit deneylerden hareketle, ışığın kırınımı hakkında fikir sahibi olunabilir. Noktasal bir ışık kaynağı ile beyaz bir ekran arasına yerleştirilmiş, ışık geçirmeyen bir ekranın yarım santimetre çapındaki dairesel deliğinden monokromatik bir ışık demeti geçirilir. Bu durumda beyaz ekran üzerinde, dairesel bir ışıklı bölge ile bunu çevreleyen gölgeli bir bölge meydana gelir. Bu sonuç, ışığın doğrular boyunca yayılan ışınlardan oluştuğunu varsayan geometrik optiğin öngördüğü bir olaydır. Deney, ışığın geçtiği delik gitgide küçültülerek tekrarlanacak olursa, geometrik optiğin öngörmediği birtakım yeni olaylar ortaya çıkar. Delik, ışığın dalgaboyu büyüklüğünde boyutlara eriştiği vakit (yani yaklaşık olarak 1 mm.'nin 10 binde biri kadar olduğu zaman) ekran üzerinde ve merkezden dışa doğru yoğunluğu azalan eş merkezsel halkalardan oluşan bir kırınım ortaya çıkar. Birbirine yakın çok küçük iki delikten ışık geçirmek suretiyle de bir başka deney yapılabilir; bu durumda da ekran üzerinde aydınlık ve karanlık saçaklar belirir. İki delikten de gelen dalgalar aynı fazda birbirlerinin üstüne binince parlak girişim saçakları oluşur. Bu durumda iki dalganın genlikleri birbirlerine eklenmiş olur. Bu durum, iki delikten geçen dalgaların ekran üzerinde göz önüne alınan noktaya gelinceye kadar aşmış oldukları yollar arasındaki farkın, bir dalgaboyuna ya da bir dalgaboyunun tam bir katına eşitse meydana gelir. İki dalganın karşıt fazda karşılaştıkları noktalarda ise karanlık girişim saçakları oluşur. Bu durum her iki delikten geçen dalgaların ekran üzerinde göz önüne alınan noktaya gelinceye kadar aşmış oldukları yollar arasındaki farkın yarım dalgaboyuna ya da yarım dalgaboyunun tam bir katına eşitse meydana gelir. Bu iki durum için gerekli koşulların gerçekleşmediği noktalarda da orta aydınlıklı yerler bulunur.

Bütün bu örnekler ve genellikle herhangi başka bir kırınım olayı, Huyghens-Fresnel ilkesi denilen ilkenin ışığı altında yorumlanabilirler. Bu ilkeye göre: «Noktasal bir ışık kaynağından gelen bir dalga yüzeyinin her noktası, hareket yönündeki genliği maksimum olan ve buna dik yönde sıfır olacak şekilde gitgide azalan küresel dalgalar kaynağı sayılabilir. Bu dalgalara teğet olan küre, ilkini izleyen bir dalga yüzeyi teşkil eder.»

Bu ilke uyarınca engelin ve deliğin kenarlarının her noktası bir dalga kaynağı haline gelmekte ve bu dalgalar aralarında farklı şekillerde girişim saçakları meydana getirmektedirler. Eğer engel ve deliklerin büyüklükleri fazlaysa sonuç daima geometrik optiğin öngördüğü şekilde olur; eğer bunların büyüklükleri dalgaboyu boyutlarındaysa, o zaman kırınım olayı sonucu girişim saçakları meydana gelir.

KIRKAĞAÇ

Ege bölgesinde Manisa iline bağlı ilçe merkezi şehir (nüfusu 12 162). Bakırçay havzasının yukarı kesiminde, kendi adını taşıyan ovanın batı kenarında kurulmuştur. Yükseltisi 172 m.'dir. Bandırma-İzmir demiryolu üzerinde bulunan şehir ayrıca karayoluyle de Akhisar üzerinden Manisa'ya bağlıdır (82 km.). Şehir düzgün bir görünüştedir. Önemli caddeler ortadaki meydanda birleşir. Modern binalar bu meydanı istasyona bağlayan cadde üzerinde sıralanmıştır. Kasabada çırçır fabrikalarıyle yağhaneler vardır. Başlıca tarihî eserleri Sarıhoca ve Karaosmanoğlu camileridir.

Kırkağaç ilçesinin yüzölçümü 543 km^2., nüfusu 30 879'dur. Merkez ve Gelenbe bucaklarına bağlı 33 köyü vardır. İlçe topraklarının büyük bir kısmını Kırkağaç ovası kaplar. İlçede yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. İlçenin başlıca akarsuyu Bakırçay'dır. Doğal bitki örtüsü maki toplulukları-dır. Ayrıca zeytinlikler de yamaçlara kadar dayanır. Başlıca gelir kaynağını pamuk ürünü teşkil eder. Kırkağaç ovalarında geniş pamuk tarlaları arasında ünlü Kırkağaç kavunları da yetiştirilir. Pamuktan başka tahıl ve

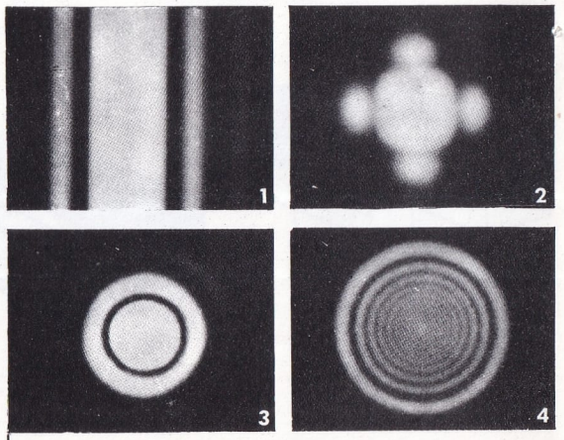

Bir yarık (1), bir dikdörtgen delik (2) ve dairesel delikler (3-4) aracılığıyle elde edilen ışığın kırınım şekilleri.

tütün ekimine de önemli bir yer verilir.

KIRKAYAK (Julus terrestris)
Eklembacaklı hayvanlardan çokbacaklılar sınıfına giren bir tür. Renkleri koyu kahverengi ile siyah arasındadır. Sırtlarında uzunlamasına iki sarı çizgi yer alır. Boyları 20-47 mm.'yi bulur, taşların altında yaşarlar, vücutları yuvarlak ve uzundur. Üremede döllenmiş yumurta bölütü çoktur. Sıcak ve ılıman iklimlerde yaygındırlar.

KIRKLARELİ
Marmara bölgesinin Trakya kesiminde il merkezi şehir (nüfusu 24 790). Ergene havzasının kuzeyinde, Istranca dağlarının güney eteklerinde kurulmuştur. Yükseltisi 230 m.'dir. Şehir, İnece ve Babaeski vadileri arasındadır. Doğusunda Babaeski suyu, batısında İnece suyu akar. Şehrin güneyinde ova başlar. Kuzeyde Istranca yamaçlarına dayanan tepeler uzanır. Eski tarihî İstanbul-Edirne yolu Kırklareli'nden geçer. (Edirne'ye uzaklığı 64 km). Şehir, daha güneyden geçen İstanbul-Edirne şosesine 77 km.'lik bir şoseyle bağlıdır. Ayrıca Mandıra istasyonundan ayrılan bir şube hattıyle de İstanbul-Edirne demiryoluna bağlanmıştır.

Geniş bir alana yayılmış olan şehir, bugün ovaya doğru gelişmektedir. Modern evler, ayçiçeği yağı fabrikaları, un değirmenleri bu kesimdedir. Şehrin çarşısı Cumhuriyet meydanı ile, bu meydandan muhtelif yönlere doğru uzanan caddeler üzerindedir. Meydanı, Belediye parkı, tarihî eserler, mağazalar çevirir. Tarihî eserler arasında yer alan camilerin en büyüğü Hızır Bey camiidir.

Şehrin eski adı «Saranta Ecclesies»tir. Türkler, XIV. yüzyılda şehri ele geçirdikten sonra bu adı Türkçe karşılığı olan «Kırkkilise»ye çevirmişlerdir. Bununla beraber şehir bu sayıdan anlaşılacak kadar tapınağa sahip olmamıştır. Şehrin civarında yerleşme çok eskidir. Kırklareli-Aslıbey yolunun doğusundaki höyüklerle, Aşağıpınar ile Eriklice köyleri arasında bulunan höyük ve mezarlar bunu doğrulamaktadır. Buranın eski halkı Traklar olmuşlardır. Pers imparatoru Büyük Darius, buraları imparatorluğuna bağlamıştır. Sonraları Makedonyalıların eline geçen yöre, 46'ya doğru, Roma imparatorluğuna bağlanmıştır.

Kırklareli'nin genel görünüşü.

Roma imparatorluğunun ikiye ayrılması üzerine, çevre Doğu Roma imparatorluğuna (Bizans) düşmüştür. Şehir uzun süre Bizans yönetiminde kalmış, Murat I. tarafından fethedilerek Osmanlı ülkesine katılmıştır.

XV. yüzyıl başında Süleyman Çelebi'nin ve 1411'de kardeşi Musa Çelebi'nin eline geçmişse de 1413'te Çelebi Sultan Mehmet tarafından alınmıştır.

İstanbul ve Edirne gibi iki büyük şehir arasında bulunan Kırklareli hiç bir zaman fazla gelişememiştir. Osmanlı devrinde Kırkkilise, Rumeli beylerbeyliğinin sancak merkeziydi. Tanzimattan sonra Edirne vilâyetinin sancak merkezi oldu. Cumhuriyet devrinde sancaklara vilâyet adı verilince, Kırkkilise vilâyet oldu. «Kırkkilise» adı 1924'te «Kırklareli» şeklinde değiştirildi. Kırklareli Osmanlı devrinin son yıllarında birkaç defa düşman işgaline uğradı. 1878'de birkaç ay Rus işgalinde kaldı. Balkan Savaşı sırasındaki Bulgar işgali ise 9 ay 10 gün (28 eylül 1912-8 temmuz 1913) sürdü. I. Dünya Savaşından sonra da Yunanlılar şehri işgal etti. Bu işgal de 2 yıl kadar sürdü. 10 kasım 1922'de şehir geri alındı. Lozan antlaşması uyarınca buradaki Rum azınlıkları, Yunanistan'daki Türklerle değiştirildi.

Kırklareli ili, Karadeniz'e kıyısı olan bir kuzey Trakya ilidir. Istranca ile Ergene bölümleri üzerinde yer alır. Toprakları doğuda Karadeniz, güney-doğuda İstanbul, güneyde Tekirdağ, batıda Edirne illeri ve kuzeyde Bulgaristan topraklarıyle sınırlıdır.

Kırklareli ilinin yüzölçümü 6 550 km²., nüfusu 258 386'dır. Merkez ilçesinden başka Babaeski, Demirköy, Kofçaz, Lüleburgaz, Pehlivanköy, Pınarhisar, Vize olmak üzere 7 ilçesi ve 196 köyü vardır.

İl topraklarının kuzey ve kuzey-doğu kesimleri dağlıktır. Istranca dağları ilin en önemli dağlarıdır. En yüksek noktası 1 030 m.'dir.

İlin güney kesimleri hafif dalgalı düzlükler halindedir. Istranca dağlarının birçok kesimleri sık ormanlıktır. Bol yağış alan Karadeniz'e bakan yamaçlar, Ergene havzasına bakan yamaçlardan daha sık orman örtüsüne sahiptir. Istranca ormanları, geniş yapraklı ağaçlardan oluşmuştur. Daha çok meşe ve kayın ağaçları hâkimdir. İlin güney kesimindeki Ergene havzasının bitki örtüsü bozkır görünüşündedir. İlde genel olarak yazlar sıcak, kışlar sert ve yağışlı geçer. İl topraklarının büyük bir kısmı dağlık olduğundan ekili-dikili alanlar azdır, bütün il yüzölçümünün ancak % 25'i kadardır. Vadi tabanları ve yamaçlar tarıma elverişlidir. Tahıllar arasında en çok buğday ekilir. Bunu arpa, çavdar, yulaf ve mısır izler. Sulak yerlerde az miktarda pirinç ekimi yapılır. Endüstri bitkileri arasında en çok ayçiçeği ve şekerpancarı ekilir. Üretilen şekerpancarı, Alpullu şeker fabrikasında işlenir. Kırklareli'nde hayvancılık çok gelişmiştir. Hayvan ürünlerinden özellikle peynircilik yaygındır. Trakya'nın ünlü beyaz ve kaşar peynirleri Kırklar-

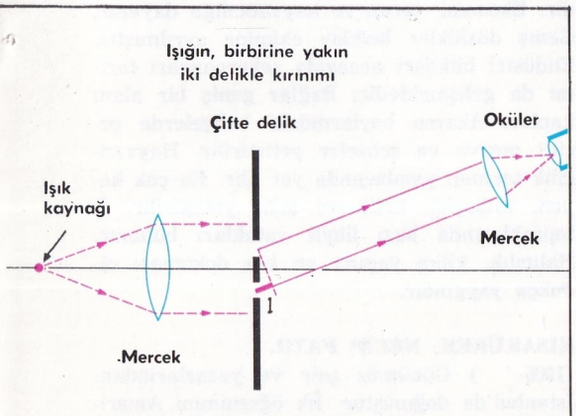

Işık dalgalarının aldıkları yolların uzunluk farkının (1), dalga uzunluğunun tam sayılı katı olması halinde ışık, kesirli katı olması halindeyse karanlık görülecektir.

eli'nde yapılır. Kırklareli'nin ekonomik kaynakları arasında orman ürünleri de önemlidir. Istranca ormanlarının ürünleri İğneada ve Midye iskelelerinden sevk edilir. İlde endüstri fazla gelişmemiştir. Alpullu Şeker Fabrikası ile Pınarhisar Çimento Fabrikasından başka önemli endüstri tesisi yoktur. Bu yüzden halk tarım ve hayvancılığa önem vermiştir.

KIRKPINAR GÜREŞLERİ
(**bkz.** Güreş)

KIRLANGIÇBALIĞIGİLLER (Triglidae)
Omurgalı hayvanlardan balıklar sınıfının kemiklibalıklar takımının dikenliyüzgeçliler alttakımına giren bir familyası. Kafaları köşeli olup çizgili geniş levhalar ve dikenlerle kaplıdır. Göğüs yüzgeçleri çok büyük ve ilk ışını ayrılmış bir duyarga haline gelmiştir. Bu duyargalar balığın dipte yürümesini ve cisimlere dokunmasını sağlar. Uçar gibi yüzerler. Sıcak ve ılıman denizlerde genellikle bir dip balığı olarak yaşarlar. En bilinen türü kırmızı renkli, uzunluğu 37-75 cm. olan kırlangıçbalığı (Trigla hirundo) dır. Sudan çıkarılınca solungaç kapağı kemiklerinin sürtünmesinden ötürü inilti gibi bir ses çıkarır. Atlas okyanusu, Akdeniz ve Marmara'da yaşarlar. Benekli kırlangıçbalığı (T. gurnardus), mazak (T. lineata), öksüzbalığı (T. Lyra), deniz narbülbülü (Prionotus carolinus) ve uçarbalık (cephalocanthus volitans) diğer önemli türleridir.

KIRLANGIÇGİLLER (Hirundinidae)
Omurgalı hayvanlardan kuşlar sınıfının ötücükuşlar takımının özötücüler üsfamilyasından bir familya. Göğüsleri enli, boyları kısa, başları yassıdır. Gagaları çok sayıda böcek kapabilecek uygunlukta kısa ve yassıdır. Bacakları kuvvetsizdir. Kanatları uzun, dar ve çok sivri, kuyrukları çoğu zaman derin çatallı, tüyleri kısa ve üstte madenî parıltılıdır. Dünyanın bütün kıtalarında yaşarlar. Uçarak hareket ederler ve böceklerle beslenirler. Kil toprağı görünüşündeki yuvalarında 5-6 yumurta bulunur. Dişi tek başına kuluçkaya oturur. 100 kadar türü vardır. En bilinen türü kır kırlangıcı (Hirundo rustica) 18 cm. boyunda, sırtı madensel mavi, gerdanı ve alnı kırmızı-kahverengidir. Kuyruğu çok çatallıdır. Kutup dairesi güneyindeki bütün Avrupa'da, Batı ve Orta Asya'da, Amerika'da yaşarlar. Yuvalarını 8 günde tamamlarlar. Yuvanın eni yaklaşık olarak 20, derinliği 10 cm.'dir. Yumurtalar tarçın renklidir. Kızıl kırlangıç (Hirundo daurica), pencere kırlangıcı (Delichon urbica), kum kırlangıcı (Riparia riparia), kaya kırlangıcı (Riparia rupestris), yar kırlangıcı (petrochelidon albifrons), ağaç kırlangıçları (İridoprocne bicolor) iyi bilinen türleri arasındadır.

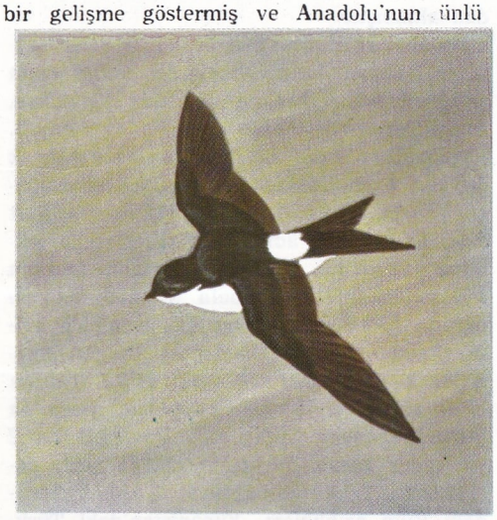

Kırlangıç Avrupa ve Asya'nın ılıman iklim bölgelerinde yumurtlar, kışı ise Afrika ile Asya'nın güney kesimlerinde geçirir. Solda: Kırlangıç. Üstte: Kırlangıçgiller familyasından başka bir kuş.

KIRŞEHİR
İç Anadolu'nun Ortakızılırmak bölümünde il merkezi şehir (nüfusu 24 861). Tuz gölü ve Kızılırmak'ın doğusunda kurulmuştur. Yükseltisi 980 m.'dir. Ankara'ya 192, Kayseri'ye 140 km. uzaklıktadır. Şehir, Kılıçözü suyu boyunca bahçeler içinde gelişerek 12 km. uzanır. Şehirde halıcılık çok gelişmiştir. Evlerin çoğunda halı ve seccade dokunur.
Kırşehir'in tarihi çok eskidir. Şehir Hititlerden sonra M.Ö. VI. yüzyılda Pers imparatorluğuna katılmış, M.Ö. IV yüzyılda da Büyük İskender topraklarına girmiştir. İskender imparatorluğunun parçalanması üzerine Selevkos devletinin egemenliği altına girmişse de, daha çok Kapadokya krallığına bağlı kalmıştır. Bu krallık sonraları Roma imparatorluğuna katılmıştır. Roma imparatorluğunun ikiye ayrılması üzerine (395) Kapadokya da Bizans imparatorluğunun payına düşmüştür. Şehir 1071 Malazgirt zaferinden sonra, Kutalmışoğlu Süleymanşah tarafından ele geçirilmiştir.

Kırşehir uzun yıllar Konya Selçuklularının elinde kalmıştır. Şehir XIV. yüzyılda büyük bir gelişme göstermiş ve Anadolu'nun ünlü kültür merkezlerinden biri olmuştur. XIV. yüzyılın ikinci yarısında bir ara Sıvas'a bağlanmış, sonradan Karamanoğullarının eline geçmiş, sonunda Osmanlı devletine katılmıştır. Bu çağda nüfusu yavaş yavaş azalmış, eski önemini kaybetmiştir. Osmanlılar devrinde Karaman (Konya) beylerbeyliğinin, Tanzimattan Cumhuriyet devrine kadar Ankara'nın sancak merkezi olmuştur.

Kırşehir Türk tarihî eserleri yönünden oldukça zengin ise de bu eserlerden çoğu bugün birer yıkıntı halindedir. Selçuklu valisi Cacaoğlu Emir Nurettin'in medresesi ünlüdür. Bu medrese cami olarak kullanılmaktadır. Caca Bey'in türbesi de medresenin yanındadır. Aşık Paşa'nın Eretnaoğulları tarafından yaptırılan türbesi de ünlüdür. Yine Selçuklu eserleri arasında Alâettin Keykubat II.'nin yaptırdığı cami, 1893'te Mutasarrıf bestekâr Ahmet Arifî Bey tarafından yıktırılıp yeniden yaptırılmıştır. Bugün bu cami Kırşehir müzesinin bir deposu olarak kullanılmaktadır.

Kırşehir ili, İç Anadolu bölgesinin Orta Kızılırmak bölümünde yer alır. Toprakları doğu ve güney-doğuda Nevşehir, güneyde Niğde, batıda Ankara, kuzeyde Yozgat illeriyle çevrilidir. İlin yüzölçümü 6 570 km^2., nüfusu 196 836'dır. Merkez ilçesinden başka Çiçekdağı, Kaman, Mucur adlı üç ilçesi ve 259 köyü vardır.

Kırşehir ili toprakları 900-1 000 m. arasında değişen yaylalar halindedir. Bu yayla üzerinde 1 500 m.'yi aşan dağınık dağlar yer alır. Bunlardan Kargasekmez dağının yükseltisi 1 712 m.'ye ulaşır. İl toprakları orman bakımından fakirdir. Ağaçlara ancak akarsu boylarında rastlanır. İlin başlıca akarsuyu Kızılırmak'tır. Kırşehir'le Ankara arasında kısmen sınır teşkil eder. Bu kesimde ırmak üzerinde Hirfanlı barajı vardır. İlin başlıca gölü Seyfe (Mağlı) gölüdür. Yazın kuruyan sığ göl birkaç akarsu tarafından beslenir. Dışarıya akıntısı yoktur. Kırşehir'de kışlar sert geçer. Fakat Doğu Anadolu'da olduğu gibi sürekli değildir. Yazlar sıcak ve kurak, ilkbahar yağmurlu, sonbahar ise az yağmurlu geçer. Yıllık yağış ortalaması 350-450 mm.'dir. Ekonomi, tarım ve hayvancılığa dayanır. Geniş düzlükler buğday ekimine ayrılmıştır. Endüstri bitkileri arasında şekerpancarı tarımı da gelişmektedir. Bağlar geniş bir alanı kaplar. Akarsu boylarındaki bahçelerde çeşitli meyve ve sebzeler yetiştirilir. Hayvancılık tarımın yanıbaşında yer alır. En çok koyun, kılkeçisi, tiftik ve sığır yetiştirilir. İl topraklarında bazı linyit yatakları bulunur. Halıcılık, kilim yapımı ve bez dokuması oldukça yaygındır.

KISAKÜREK, NECİP FAZIL
(1905-) Günümüz şair ve yazarlarından. İstanbul'da doğmuştur. İlk öğrenimini Amerikan ve Fransız Kolejlerinde tamamladıktan sonra Bahriye Mektebine girmişse de denizcilik mesleğini sürdüremeyerek, İstanbul Darülfünunu felsefe bölümüne yazılmıştır (1922). Daha sonra devlet hesabına öğrenim için Paris'e gönderilmiş (1925), bir yıl sonra yurda

Kırşehir'in genel görünüşü.

dönmüş, Hollanda (1926-1928) ve İş Bankalarında (1929-1939) görevler almıştır. Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesinde ve İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde öğretmenlik (1939-1943), günlük gazetelerde fıkra yazarlığı yapmıştır. Bir yandan da sahne oyunları yazmış; Ağaç (1936), sonra Büyük Doğu (1943) dergilerini yayımlamıştır. Şimdi fıkra ve makale yazarlığı yapmakta, çeşitli gazetelere tarihî romanlar, araştırma yazıları yazmaktadır.

Necip Fazıl Kısakürek.

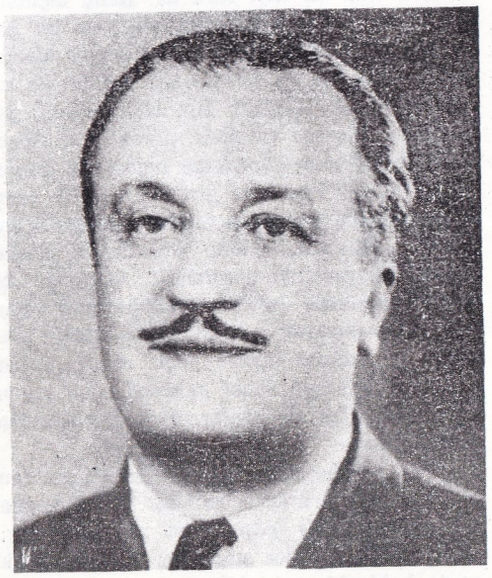

Eserleri: Örümcek Ağı (şiirler 1925), Kaldırımlar (şiirler 1928), Ben ve Ötesi (şiirler 1932), Birkaç Hikâye, Birkaç Tahlil (hikâyeler 1933), Ruh Burkuntularından (hikâyeler 1933), Sonsuzluk Kervanı (şiirler 1935), Tohum (hikâyeler 1935), Bir Adam Yaratmak (1938), Künye (1940), Sabırtaşı (1940 C.H.P. oyun yarışması birinci ödülü 1947), Namık Kemal (monografi 1940), Çerçeve (1940), Para (1942), Halkadan Parıltılar (1948), Nam-ı Diğer Parmaksız Salih (1949), Çöle İnen Nur (1950), 101 Hadis (1950), At'a Senfoni (1950), Büyük Doğuya Doğru (1959), Reis Bey (1964), İlim Beldesinin Kapısı Hazreti Ali (1964), Ulu Hakan Abdülhamid (1965), Büyük Kapı (1965), Peygamberler Halkası (1968).

KISIRLIK

Kadın ya da erkekte çocuk yapamama hali. Yakın tarihlere kadar yalnızca kadınlarda olduğu sanılan kısırlığın bugün erkeklerde de bulunduğu kanıtlanmıştır. Son yıllarda yapılan çeşitli araştırmalara göre çağdaş toplumlarda kısırlığın %48 erkeklerde, %52 kadınlarda olduğu sanılmaktadır.

Kadında ve erkekte kısırlığı belirleyen faktörler çok değişiktir. Kadında, spermlerin fallop borularından yukarı çıkmalarına engel olacak bir durumun bulunuşu, rahim bozuklukları, rahimle dış üretim organı arasındaki yolun iltihaplanması, röntgen ışınlarına maruz kalma gibi nedenler kısırlığa yol açabilirler. Erkekte ise sperm yapamama, penisteki bozukluklardan ötürü normal ilişkide bulunamayış, psikolojik iktidarsızlık, verem, frengi, belsoğukluğu, kabakulak ve kanser gibi iltihaplı hastalıkların etkileri kısırlık sebebidir. Tedavide eşlerden hangisinin kısır olduğu ve kısırlığın nedenleri araştırılır ve uygun tedavi yöntemi seçilir.

KIŞ UYKUSU

Bazı hayvanlarda yaşam eylemlerinin doğal olarak bir süre için kısıtlanması durumu. Gerek omurgalılarda, gerek omurgasızlarda görülebilen bu kış uykusu, çevrenin hayvanın normal yaşamına uygun düşmeyecek nitelikler kazanmasıyle ortaya çıkar. Uykunun süresi ve derinlik derecesi bu elverişsiz niteliklere ve hayvanın türüne göre değişir. Kış uykusunu yaratan belli başlı iki etken sıcaklık ve nem etkenidir. Sıcaklık canlıya gerekli olan derecenin çok altına düştüğü ya da çok üstüne çıktığı zaman hayvan baygın ve uyuşuk bir duruma girer. Aşırı kuruluk da (özellikle suda yaşayan canlılar için) önemli bir uyuşukluk etkenidir. Besin yokluğu da bu konuda önem taşıyan bir etkendir. Bu etkenlerin her üçü de ayrı ayrı mevsimlere bağlı olduğundan, uyuşukluk durumu çoğu zaman dönemsel bir nitelik taşır. Bunun için de uyuşukluğun ya da bilim dilindeki adıyle letarjinin en yaygın biçimi kış uykusu (hibernasyon)dur.

Kış uykusu en çok ılıman ve soğuk iklimde görülür. Buna karşı çok kuru ve sıcak iklimli bölgelerde de bir kısım hayvanlarda yaz uykusu denen bir uyuşukluk görülür. Memelilerin bir kısmı (gelincik, köstebek, kirpi vb.), sürüngenlerin çoğu ve böcek ve kurtçuk gibi pek çok omurgasız kış uykusuna yatar. Göçmen hayvanlar, bunlar arasında birçok kuşlar ve balıklar, kış uykusuna yatmazlar. Amfibyumların bir kısmı, özellikle tropikal bölgelerde yaşayanlar, susuzluk dönemini atlatabilmek için yaz uykusuna yatarlar.

İnsanda bu çeşit bir baygın uyuşukluk az görülür. Olduğu zaman da doğal (ansefalit hastalığı) ya da yapma (hipnozlama) bir anormalliğin sonucudur.

Baygın uyuşukluk süresince yaşam eylemleri o kadar ağırlaşır ki, hayvan dıştan ölüye benzer ve ancak çok güçlü dürtülerle uyandırılabilir. Kalp atışları, solunum ve öteki organik görevler azalır, zayıflar. Memelilerde vücut sıcaklığı 30-38° C den 13-15 C° ye düşer. Bazı hayvanlarda baygın uyuşukluk süresince hiç hareket görülmemesine karşı, yarasa gibi bazıları zaman zaman besin almak için uyanırlar. Kış uykusu süresince, hayvan normal yaşamında dokularında birikmiş olan maddelerle beslendiğinden, zayıflar; bazılarında kürklerinin nemle yüklenmesi sonucu ağırlık artması görülürse de bu aldatıcı bir artmadır.

KITA

Yerkabuğunun su üzerinde görünen çok büyük parçaları. Kıtalar birbirlerinden okyanuslarla ayrılırlar. Eskiden kıtaların sayısının dört olduğu kabul ediliyordu: Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları Eskidünya adıyle tek bir kıta sayılıyor; Güney ve Kuzey Amerika Yenidün-

ya adıyle ikinci bir kıta; Avustralya, çevresindeki adalarla birlikte En Yeni kıta ya da Okyanusya adıyle üçüncü kıta; güney kutbundaki kara parçalarıyse Antarktik adıyle dördüncü kıta olarak sıralanıyordu. Bu kıtaların yakınında bulunan adalar da olağan olarak yakınında bulundukları kıtanın parçası kabul ediliyordu. Bugünkü kıta sınıflandırılmasında ise yeryüzündeki kıtaların sayısı altıdır; bu kıtalar: Asya, Avrupa, Afrika, Amerika, Avustralya ve Antarktik olarak sayılmaktadır. Yüzölçümü ve nüfus bakımından dünyanın en büyük kıtası Asya'dır. Yeryüzünün en yüksek tepesi de Asya kıtasındadır (Everest). Buna karşılık ortalama yükseklik bakımından dünyanın en yüksek kıtası 2 600 metrelik yükseklik ortalamasiyle Antarktik kıtasıdır. Avustralya ise, 340 metrelik yükseklik ortalamasıyle yeryüzünün en alçak kıtasıdır.

KIYI

Karaların denizler boyunca uzanan bölümü. Kıyılar, karalarla denizlerin birbirlerini karşılıklı olarak etkilediği bir şerit meydana getirir. Özellikle gelgitin kuvvetli hissedildiği yerlerde kıyı çizgisi önemli derecede yer değiştirir. Bu değişikliği dalga ve deniz akıntılarının sürüklediği çeşitli maddeler de etkiler. Kıyıların dikey ve yatay profilleri, yeryüzünün çeşitli bölgelerinde değişir. Bu değişikliği, kıyıların yapısı, morfolojisi, jeotektonik hareketleri ve suların hareketleri doğurur. Bölgenin kıyıyı belirleyen yatay gelişimi genellikle girintiler çıkıntılar gösterir; bu yüzden, kıyıda iki nokta arasındaki mesafenin kuş uçuşu ölçümü, çoğunlukla, kıyıyı izleyerek yapılan ölçümden daha kısadır. Kıyılar, yatay doğrultuda az ya da çok girintili çıkıntılı oluşlarına göre, kırık kıyılar (girintili çıkıntılı kıyılar) ve tekbiçim kıyılar (sürekli ya da birleşik kıyılar) olarak ikiye ayrılırlar.

Kıyılar, dikey profillerine göre de, iç bölge yükseltilerinin uzantılarından ya da kıyı dağ ve tepelerinden meydana gelen «yüksek kıyılar» ve denizle aşağı yukarı aynı düzeyde ovalardan meydana gelen «alçak kıyılar» olmak üzere, ikiye ayrılırlar. «Yüksek kıyılar» da, üçe ayrılırlar: a) Fiyortlu kıyılar; Norveç, Güney Şili, İskoçya, İsveç ve Danimarka kıyılarında görülen fiyortlar tektonik olaylarla alçalmış yerlerdeki eski buzul yataklarını denizin basmasıyle oluşmuşlardır; Dalmaçya, İstriya ve İspanya kıyılarının fiyortları da, yine vadilerin, kanalların ya da derelerin deniz basmasına uğramasıyle oluşmuşlardır. b) Fransa'nın Bretanya bölgesi kıyıları ile İngiltere'nin Manş denizine açılan kıyıları gibi yüksek ve tekbiçim kayalık kıyılar. c) Skierli kıyılar (karşısında, kayalıklar vb.. yükselen kıyılar; bu kayalıklar buzulların oluşturduğu, çevreleri daha sonra deniz basmasına uğramış tepelerdir). «Alçak kıyılar» da şu şekilde gruplara ayrılırlar: a) Karanın hafif bir eğimle suya girdiği ve kıyının biraz açığında, bazen, kumluk şerit halinde yeniden yükseldiği düz ve kumsal kıyılar; bu şeritler iki yandan kıyıyla birleşerek kıyı gölleri meydana getirebilir; b) Bir akarsuyun denize döküldüğü yerde, bu akarsuyun taşıdığı tortularla meydana getirdiği deltalı kıyılar; c) Bataklık kıyılar; bu tür kıyılar, deniz suyunun durgun, derinliğin az olduğu, bataklık görünümünde kıyılardır; d) Organik kökenli kıyılar; bu tür kıyılar organizma kalıntılarıyle örtülüdür. Her iki gruba da girebilecek olan bir kıyı türü de 'Haliç biçiminde' kıyıdır; denize genişleyerek, yani bir haliç meydana getirerek dökülen ırmak ağızlarında rastlanan bu tür kıyılar, çoğunlukla alçak kıyılardır. Değişik kıyı biçimlerinin, gerek kıyı bölgeleri üzerinde, gerekse bu bölgelerin iç kesimleri üzerinde, belirleyici etkileri görülür. Yüksek ve girintili çıkıntılı kıyılarda sık sık limanlara rastlanır. Kayalık kıyılarda, limanlar, ancak ırmakların denize döküldüğü yerlerde görülebilir. Alçak ya da deltalı kıyılarda ise limanlar karanın içine daha bir sokulmuş durumdadırlar. Alçak, tekbiçim ve kumsal kıyılar deniz ulaştırmasına uygun değildirler; fakat karayollarının kıyıyı izleyebildiği bu tür kıyılar, turistik bakımdan önemlidirler.

Alçak ve bataklık kıyılar her bakımdan olumsuz ve yararsızdırlar; bu tür kıyılarda yaşayan insanlar geçimlerini zor sağlarlar. Ekonomik faaliyetler sınırlıdır. Sadece küçük çapta balıkçılık yapılabilir.

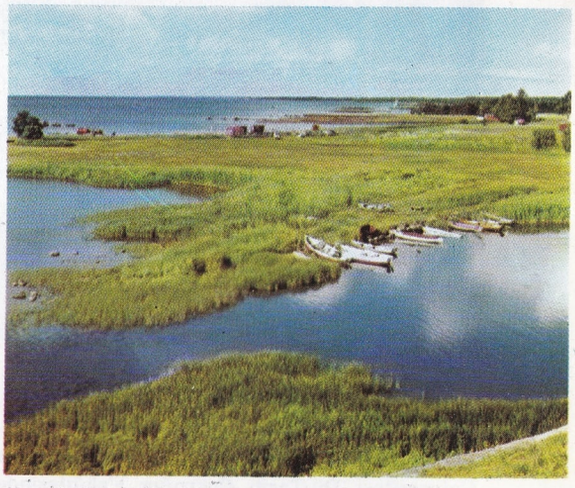

Üstte: Boulogne (Fransa) yakınlarında alçak ve kumluk kıyı. Altta: Kalmar (İsveç) yakınlarında bataklık kıyı.

Bretagne kıyılarından bir görünüş.

KIYMETLİ EVRAK
Bir hakkın senede bağlı olduğu hallerde, bu hakkı temsil eden senede verilen ad. Bu durumlarda, hakkın senet devredilmeksizin devri mümkün olmaz. Hakkın herhangi bir sebeple ileri sürülebilmesi de senedin varlığına bağlıdır. Ticarî senetlerden olan poliçe, çek, emre muharrer senetler kıymetli evraktır. Aynı şekilde, varant, nakliye senetleri, konşimento, devlet bonoları, hisse senetleri de kıymetli evraktır.

KIZAK
Kar ya da buz üzerinde hareket eden tekerleksiz taşıt. Buz ya da kara temas eden tahta yüzeyin önü, kayakta olduğu gibi hafif yukarı kalkıktır. Eğimli arazilerde iniş aşağı kendi ağırlığıyle hareket edebilir. Köpekler ya da atlar tarafından çekilirler. Sibirya, Kanada ve İskandinav ülkelerinde taşıt olarak kullanılır. Troyka adı verilen üç atlı araba şeklindeki Rus kızakları, donmuş göller üzerinde hareket eden kızaklar gibi birçok çeşitleri vardır. Kış aylarında çocukların eğience için kullandıkları kayma aracına da kızak adı verilir.

KIZAMIK
Genellikle çocuklarda görülen bulaşıcı bir hastalık. Göz, burun ve solunum geçitlerindeki mukozaların iltihaplanması ve cildin kızarmasıyle kendini gösterir. Bir virüsün sebep olduğu hastalık, kış aylarında ortaya çıkar. Salgın hale gelmesinin nedeni bulaşma döneminde, hastalığı belirgin yapan tipik kızarmanın olmamasıdır. Şiddetli nezle, göz kızarması, bronşit, sık sık aksırma, burun akıntıları, sık ve kısa öksürük, halsizlik, ateş yükselmesi hastalığın birinci dönemi belirtileridir. Bu dönemi, küçük kırmızı lekelerin alından başlayıp yüz ve bütün vücuda yayılması, ağızda mukoza zarının mavimsi kırmızı lekelerle (koplik benekleri) dolması izler. İki üç gün sonra kızarma geçmeye başlar. Bir hafta sonra soyulma ve hafif lekeler kalır. Daha sonra ateş düşer ve başka komplikasyona sebebiyet vermemişse hastalık sona erer. Bütün süresi 10-14 gündür. İyi bakım yapılamadığı zamanlarda göz, kulak, ağız, mide ve bağırsaklarda ciddî bozukluklar bırakabilir. Hastalık süresince hastanın sıcak bir odada kalması, sulu besin maddeleriyle beslenmesi, burun, ağız ve kulak temizliğine özen gösterilmesi tedaviye yardımcı olur.

KIZAMIKÇIK
Daha çok 5-15 yaşlarında görülen ve bazı özellikleriyle kızıl hastalığından ayrılan bir hastalık. Kolay ve tehlikesizce geçirilebilir. Hastalığa virüs cinsi bir mikrop sebep olur. Başağrısı, kırıklık, yorgunluk, deride, mukoza tabakasındaki kırmızı lekeler hastalığın başlıca belirtileridir. Kızamıkçığın lekeleri kızamık lekelerinden daha soluk ve düzdür. Döküntülerinde kızamıkçığa özgü beyaz hareler bulunur. 4-5 günde solan leke yerlerinde kaşıntılar belirir. Vücut sıcaklığı artar. 14-23 gün kadar süren hastalık gebe kadınlar için tehlikeli olabilir. Gebeliğin ilk dönemlerinde hastalığa yakalanan kadınların çocuklarında doğuş bozuklukları olabilir. Tedavi süresince kızıl hastalığındaki usuller uygulanır.

Solda: Arjantin'de köpekler tarafından çekilen bir kızak. Sağda: Kızak, bazı bölgelerde karla kaplı olmayan yerlerde de kullanılır.

KIZBÖCEĞİ (Libellula depressa)
Eklembacaklı hayvanlardan böcekler sınıfının kızböcekleri takımından bir tür. İnce yapılı, vücudu yeşil, kanatları kahverengimsidir. Karnı geniş ve yassı, başı geniştir. Erkeğin yassı karnı mavi bir çemberle çevrilidir. Su kenarlarındaki sazlıklarda, parklardaki havuzlarda yaşarlar.

KIZIL
Hemolitik streptokok mikrobunun sebep olduğu bulaşıcı bir hastalık. Boğaz ağrısı, ateş yükselmesi ve tipik kızartısıyle kendini gösterir. Çocuk hastalığı olmasına rağmen zaman zaman büyüklerde de rastlanır. Kış başlangıcında salgın olarak okul çocuklarında yayılır. Çocukların doğrudan doğruya birbirleriyle temasından, boğaz, burun ve kulak salgılarından bulaşır. Mikroplu giysiler, oyuncaklar ve besin maddeleri de hastalığa sebep olabilir. Başağrısı, titreme, bulantı, boğaz yanması ve havale (küçük çocuklarda) ile başlayan hastalık, ateş yükselmesi ve nabız hızlanmasıyle devam eder. Boğaz kırmızı renk alır ve bademcikler şişer. Hastalığın ikinci günü yüz, boyun ve bütün vücutta küçük kırmızı yuvarlak lekeler belirir. Önce kenarı ve ucu kırmızı olan paslı dilin, daha sonra her tarafı kızarır. Hastanın boğazı ağrır ve yutkunmada güçlük çeker. Hastalığın en şiddetli dönemi üçüncü ve dördüncü gecedir. Ateş düşmesi, soyulmanın tamamlanması ve başka bir komplikasyon yoksa bütün hastalık belirtilerinin ortadan kalkması 6 hafta sürer. Kızıl hastalığı böbrek iltihabı, sağırlık, eklem iltihabı (büyüklerde) gibi hastalıklara sebep olabilir. Tedavi sırasında, hasta iyi havalandırılan bir odada tecrit edilir. Kızarıklar her gün süngerle silinir. Soyulma sırasında antiseptik bir merhem hastayı rahatlatır. Burun, ağız ve kulak salgıları temiz bezle te-

Su olan yerlerde yaşayan kızböceği çok hızlı uçar, gözleri de çok keskindir. Yavrularının kanatları yoktur; küçük kabuklu hayvanları, balıkları ve çeşitli küçük hayvancıkları yiyerek beslendikleri suda yaşarlar.

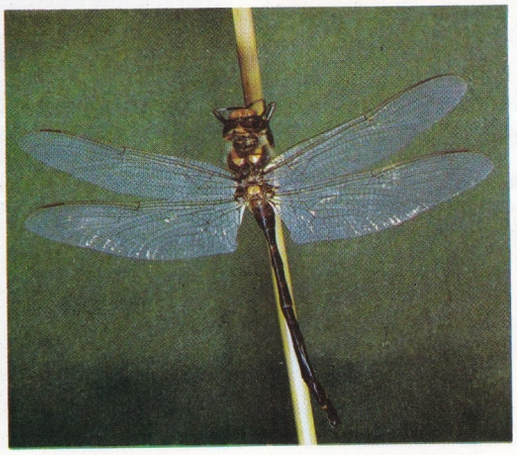

mizlenir. Hastanın kullandığı bardak, kaşık, çatal, tabak gibi malzemelerle giysileri özel şekilde dezenfekte edilir.

Hasta bütün belirtiler geçmeden iyileşmiş sayılmaz. Son yıllarda Dick testi adı verilen bir testle çocuklara hastalık öncesinden bağışıklık kazandırılabilmektedir.

KIZIL ADALAR

İstanbul belediye sınırları içinde bulunan adaların genel adı (Batı dillerinde Prens adaları) Büyükada, Heybeli, Burgaz, Kınalı, Sedef, Sivri, Yassı, Tavşan ve Kaşık adalarından meydana gelir. Eskiden beri ünlü olan ilk dördü İstanbul'un en tanınmış gezi ve oturma yerlerinden biridir.

KIZILALTI

Görünen ışık tayfının alt sınırı ile mikrodalgalar tayfının üst sınırı arasında kalan bölgedeki dalgaboylarında (kabaca 10^{-4} cm. ile 10^{-2} cm. arasında) meydana gelen elektromagnetik ışıma. Buna bazen «ısı» ışıması da denir; çünkü birkaç bin santigrat dereceye kadar olan sıcaklıklardaki cisimlerden çıkan ışınlar arasında, bunlar da bulunur. Bu ışınlar güneş ışığı içerisinde de vardır. Örneğin bir termometreyi ya da ısıya hassas bir düzeni güneş ışığı ile elde edilen bir tayfın kırmızı ucundan daha öteye koyarak güneş ışığında kızılaltı ışınlar bulunduğu meydana çıkarılabilir.

Kızılaltı ışınlardan birçok yerlerde yararlanılmaktadır. Bunlar arasında kızılaltı ışınlarla ısıtma ve bu ışınları kullanarak geceleri ya da sisli havada fotoğraf çekme sayılabilir.

KIZILCAHAMAM

Karadeniz bölgesinin İç Anadolu sınırında, Ankara iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 5 203). Ankara-İstanbul karayolu üzerinde, Ankara'ya 86 km. uzaklıkta kurulmuştur. Yükseltisi 1 000 m.'dir. Çevresi çam ormanlarıyle çevrilmiş olan kasaba kaplıcalarıyle ünlüdür. Ankaralıların bir yazlık yeri durumundadır. Büyük ve Küçük hamam adındaki kaplıcaları romatizma, siyatik, deri ve karaciğer hastalıklarına iyi gelir.

Kızılcahamam ilçesinin yüzölçümü 1 712 km²., nüfusu 42 649'dur. Merkez bucağından başka Çeltikçi, Güven, Pazar adlı üç bucağı ve 106 köyü vardır. İlçe toprakları Kirmir vadisiyle bu vadiyi doğu ve batı yönlerden kuşatan orta yükseklikteki dağları ve aradaki yayla düzlükleri kapsar. İlçede kış uzun ve yağışlı geçer. İlkbahar kısa sürer. Birdenbire yaz mevsimi başlar ve kurak geçer.

İlçenin başlıca akarsuyu Kirmir çayıdır. İlçe topraklarının dağlık kesimleri orman bakımından zengindir. Çam ormanları geniş yer tutar. İlçenin ekonomik kaynağı tarıma dayanır. Kirmir çayı vadisinde çeltik ekimi yapılır. Ayrıca sebzecilik de gelişmiştir. Bazı köylerde kilim dokunur.

KIZILCIK (Cornus)

İkiçeneklilerin kızılcıkgiller familyasından bir bitki türü. Özellikle dağ ormanlarında yetişir, sert çekirdekli bir meyvedir. Baharda çok erken küçük sarı çiçekler açar. Güzün olgunlaşan meyvesi kırmızı, mayhoş buruk lezzettedir. Meyvelerin iri, tek bir çekirdeği vardır. Bu meyveler ancak iyice olgunlaştıkları zaman yumuşar, tatlılaşır. Çok ekşi ve buruk olduğundan kızılcık çiğ olarak pek yenmez. Hoşaf, komposto, reçel ve şurubu yapılır.

KIZILDENİZ

Kuzey-doğu Afrika ile Arap yarımadası arasında, kuzey-batı — güney-doğu doğrultusunda uzanan deniz. Kuzeyde Süveyş kanalı yoluyle Akdeniz'e, güneyde ise Babülmendep boğazı yoluyle Hint okyanusunun bir parçası olan Arap denizine (Aden körfezi) bağlıdır. Kuzeyde, ikiye ayrılarak, aralarında Sina yarımadasının bulunduğu Süveyş ve Akabe körfezlerini meydana getirir. Kızıldeniz, pliosen devrinde Toros dağlarından Zambezi'ye ka-

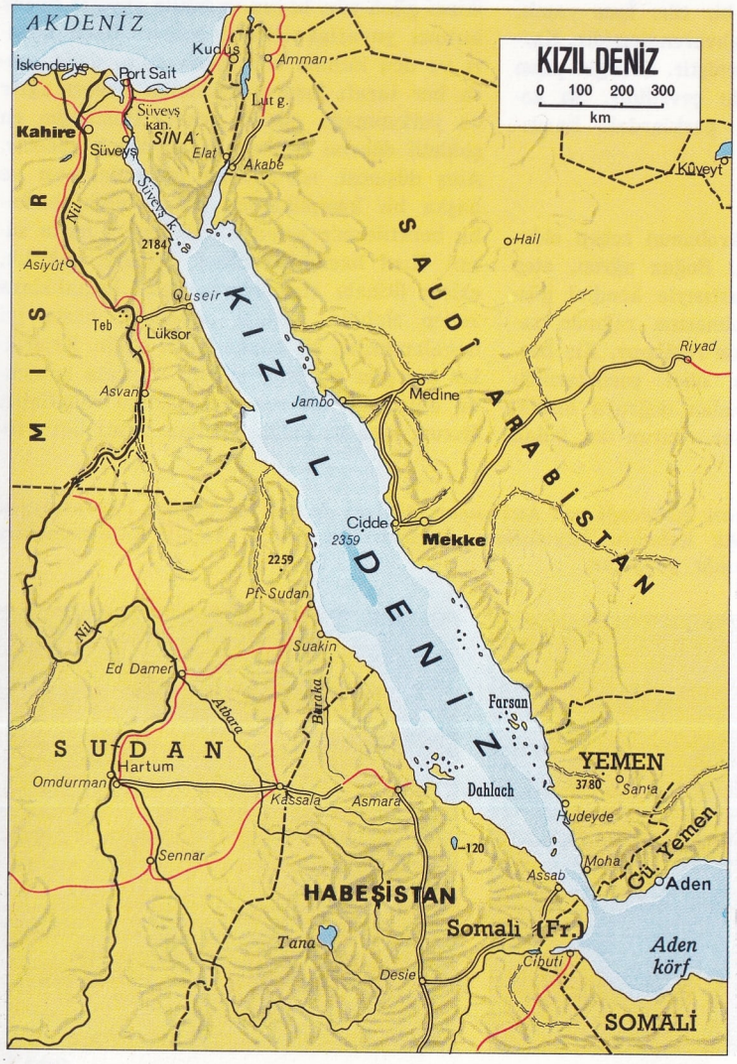

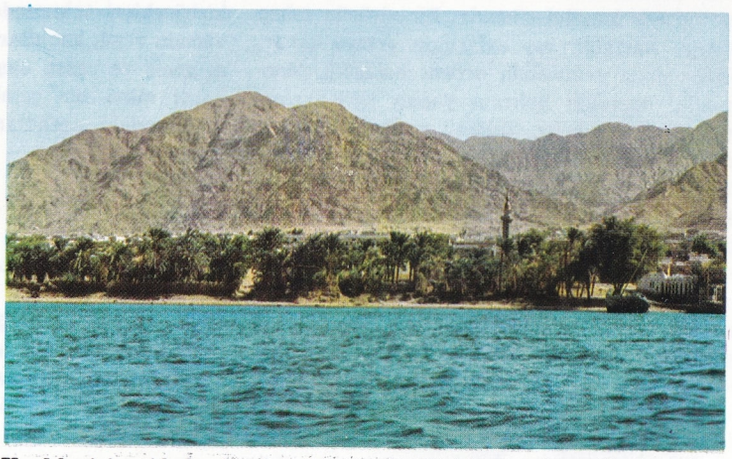

Kızıldenizin Akabe körfezi kıyısında kurulmuş olan Akabe şehrinin denizden görünüşü. Şehir, Kızıldeniz kıyılarının Ürdün'e ait olan bir kısmında kurulmuştur. Altta: Suudi Arabistan'ın Kızıldeniz kıyısından bir görünüş.

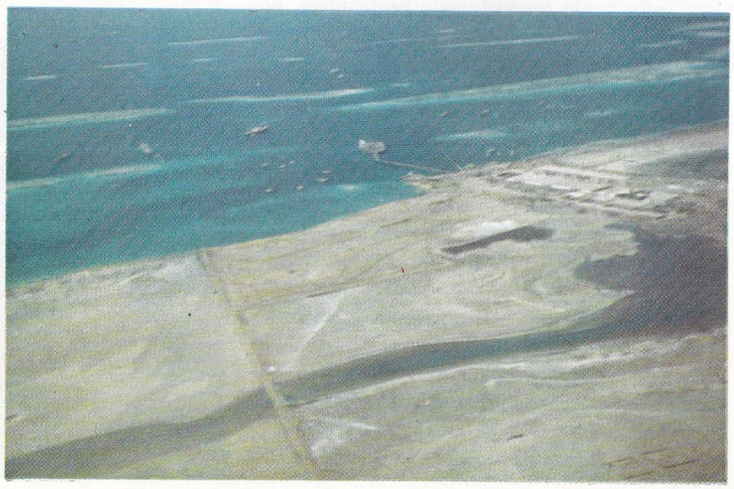

dar uzanan büyük kırılma ve çökmeler sistemini meydana getiren yerkabuğu hareketleri sırasında oluşmuştur. Yüzölçümü 442 000 km², uzunluğu 2 230 km., genişliği ise (Massaua hizasında) 320 km.'dir. Ortalama derinliği 500 metrenin biraz üzerinde, en derin yeri ise 2 360 metredir. Su değişiminin çok zor olması, tatlısu getiren akarsuların yokluğu, yağışların çok seyrek, buharlaşmanın çok fazla olması gibi nedenlerle tuzluluk derecesi çok yüksektir (‰40'a kadar); ortalama sıcaklığı 25° C ile 32° C arasında değişir. Kızıldeniz adının verilmesine sebep olan yüzey sularının kırmızı rengini, yosunlar verir. Denizin kıyıları boyunca çok bol olan mercanlar da balıkçılığı ve kıyıya çıkışı zorlaştırırlar. Özellikle Süveyş kanalının açılmasından sonra Avrupa ile Asya arasında önemli bir yol haline gelen Kızıldeniz'in başlıca limanları Süveyş, Cidde, Hudeyde ve Massaua - dır. Kızıldeniz üzerinde bazı adalar da vardır; bunların başlıcaları Tiran ve Farasan adaları ile Dahlak takımadalarıdır.

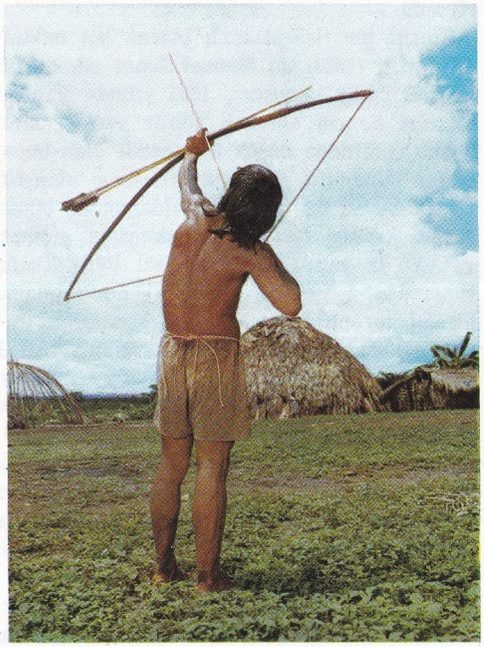

Brezilya yaylasında yaşayan yerli kabilelerden bir kızılderili.

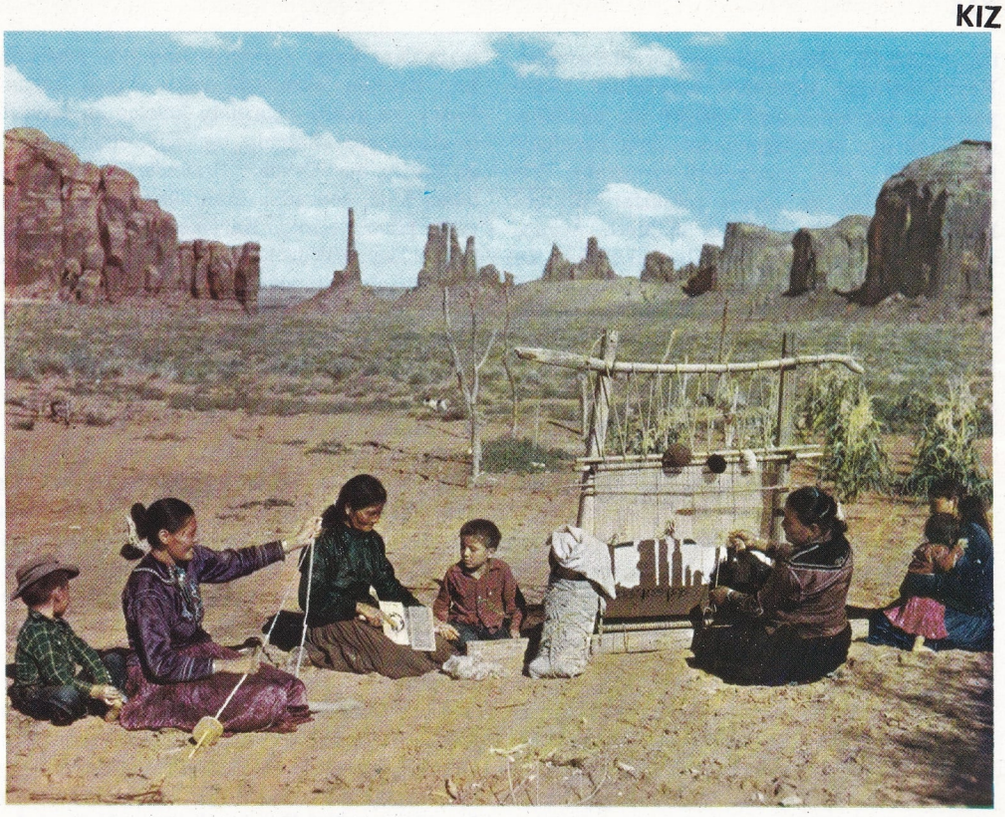

Bir Navajo kabilesi. Eskiden Batı Kanada'da yaşayan Navajolar bugün Amerika Birleşik Devletlerinin batı kesimindeki Colorado yaylasında yaşamaktadırlar.

KIZILDERİLİLER

Amerika kıtasının yerlileri. Amerika keşfedildiğinde, Asya'nın bir parçası olduğu sanılmış, bu yeni kıtaya Batı Hindistan, yerlilerine de Hintli anlamına gelen İspanyolca "Indios" adı verilmiştir.

Kızılderililerin karmaşık bir kaynaktan türemiş oldukları sanılmaktadır. Bunların daha önceki çağlarda Amerika'ya yerleşmiş ve daha sonra birbirlerine karışarak başlangıçtaki özelliklerini kaybetmiş insan toplulukları oldukları söylenebilir. Kızılderililerin saçlarında, gözlerinde, derilerinde Moğol tipinin dış özellikleri görülür. Bununla birlikte ırkların karışması iskeletin ve kafatasının yapısal özelliklerini çok az bozmuştur; bu kavimlerin çok çeşitli kaynaklardan geldiklerini gösteren, bu özelliklerdir. Gerçekten, Amerika kıtasının kuzey kutup bölgesinde yaşayan ve Amerika kavimlerinin içinde en çok Moğol özellikleri taşıyan Eskimolar bir yana bırakılacak olursa, Amerika kıtasının geri kalan kısmında iskelet özellikleri bu kavimlerin güney ırklarına yakın olduklarını göstermektedir.

Antropologlar, Kızılderililerin bir Okyanusya-Amerika ırkları topluluğu içinde yer alabileceğini ileri sürmektedirler. Bununla birlikte, bilginler arasında büyük düşünce ayrılıkları vardır. Amerika kıtasına gelip yerleşen kavimlerin dalgalar halinde ve çeşitli zamanlarda geldikleri kabul edilmektedir. İlk dalganın Malezyalılarla Avustralyalılardan oluştuğu, bunu Moğolların, onları Avrupa ırklarının izlediği, buzul çağının sonuna rastladığı sanılan son dalganın da yine Moğollardan meydana geldiği sanılmaktadır. Kızılderililerin en son antropolojik sınıflandırılması şu şekilde yapılmaktadır:

Eskimo ırkı (Kuzey bölgeleri); Kolumbid ırkı (Batı Kanada); Planid ırkı (Kanada ve Amerika Birleşik Devletlerinin orta ve kuzey kesimleri); Apaş ırkı (Kanada ve Amerika Birleşik Devletlerinin doğu kesimleri); Sonorid ırkı (Amerika Birleşik Devletlerinin batı kesimleri); And ırkı (Florida, Meksika ve And dağları); Berzah ırkı (Orta Amerika'nın berzah bölgesi); Amazon ırkı (Antiller, Amazon ve Paraguay ırmakları havzaları); Lagid ırkı (Brezilya yaylası); Pampa ırkı (Arjantin ve Mato Grosso) ve Fuegid ırkı (Güney Şili, Güney-batı Brezilya).

KIZILIRMAK

Bütün yatağı Türkiye topraklarında bulunan akarsuların en uzunu (1 182 km.). Irmağın adı, büyük bir kesimde arasından geçtiği kızıl renkli, içinde alçı ve tuz yatakları bulunan, üçüncü zamanın ortalarında çökelmiş göl tortullarının varlığıyle ilgilidir. Eskiçağdaki adı Halys idi. Bu ad tuzlu anlamına gelir.

Kızılırmak, Zara'nın doğusunda, 3 015 m. yüksekliğindeki Kızıldağ'ın güney yamaçlarından doğar. Tepelik bir alanda batıya doğru akarak Zara kasabası önüne gelir. Bundan sonra yavaş yavaş güneybatı doğrultusunda akarak Hafik kasabasından, daha sonra da Sıvas şehrinin 2 km. güneyinden geçer. Bu kesimde soldan Tecer, sağdan Kalın sularını alır, bir yay çizmek üzere güney-batıya doğru akışına devam ederek, Kayseri şehrinin 30 km. kadar kuzeyinden geçer. Avanos'ta en güney noktasına vardıktan sonra doğrultu değiştirir, önce batıya, sonra da kuzey-batıya doğru akmaya başlar. Hirfanlı barajı gölünden, Kesikköprü barajından, Ankara'nın 50 km. kadar doğusundan geçer, başlıca kolu olan Delicaırmak'ı sağdan alıp, Kuzey Anadolu dağları arasına girer. Burada Ilgaz dağlarından gelen Devrez ve Gökırmak çaylarını soldan alır. Bafra ovasını meydana getiren deltası arasından Karadeniz'e dökülür. Bu delta üzerinde birkaç sığ göl bulunmaktadır.

Kızılırmak'ın akışı düzensizdir. Yaz aylarında suları azalır, bazı kesimlerdeyse cılız bir dere halini alır. Sonbahar yağmurlarında geçici bir kabarma olur, fakat ilkbaharda suları bir hayli yükselir.

KIZILKANAT (Scardinius erythrophthalmus)
Kemiklibalıklar takımının sazangiller familyasından bir balık türü. 500-800 gr. ağırlığında, 25-30 cm. uzunluğundadır. Sırtı genellikle kahverengi yeşil, yüzgeçleri kırmızıdır. Yumurtaları ufak ve sayıca çokturlar. Eti çok kılçıklı olduğundan makbul değildir. Avrupa ve Anadolu'nun tatlısularında sürüler halinde dolaşırlar; küçük bitkiler ve onların üzerinde yaşayan hayvancıklarla beslenirler.

KIZILTEPE
Güney-doğu Anadolu bölgesinde Mardin iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 9 589). Mardin-Urfa yolu üzerinde, Mardin'e 27 km. uzaklıkta, Suriye sınırı yakınında kurulmuştur.

Kızıltepe'nin eski adı Koçhisar'dır. Kasaba'da XIII. yüzyılda Artukoğulları tarafından yaptırılmış bir cami vardır. Kızıltepe ilçesinin yüzölçümü 1 403 km², nüfusu 40 455'tir. Merkez ve Şenyurt bucaklarına bağlı 97 köyü vardır. İlçe toprakları kuzeyde Hiz dağının güney etekleri ile burdan başlayarak Suriye topraklarına doğru uzanan hafif dalgalı geniş düzlükleri kapsar. İlçede kışlar sert ve soğuk, yazlar çok sıcak geçer, yağış azdır. Kuzeydeki tepelikler üzerinde yer yer meşe görülür. Güneyindeki düzler ise bozkır durumundadır. İlçenin başlıca akarsuyu Zertan suyudur. İlçe halkının gelir kaynağı tarıma (en çok buğday ekilir) ve hayvancılığa (koyun) dayanır.

KIZKALESİ
Mersin ili, Silifke ilçesine bağlı deniz ortasında bir ada üzerine kurulmuş kale. Önceleri bu adaya Elousa denirdi. Burada Kral Archelus bir saray yaptırmıştı. Saray kalenin içindedir. Kale, denizden kıyıya gelecek tehlikelere karşı savunma amacıyle yapılmıştır. Kalenin etrafında sekiz kulesi vardır. Kuzey ve güney uçlardaki kuleler en kuvvetli olanlarıdır. Kalenin bir cephesinin uzunluğu 250 m.'dir. Evvelce Ermenilerin elinde bulunan kale, sonradan uzun süre Kıbrıs krallarının eline geçmiş, Karamanoğullarından İbrahim Bey 1448'de bu kaleyi zaptederek yeniden restore ettirmiştir. Kızkalesinin Osmanlı tarihinde önemli bir yeri vardır. Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Cem Sultan, Rodos'a gitmeden önce 39 gün burada kalmıştır.

KIZKULESİ
İstanbul limanında, Boğazın Marmara'ya açıldığı uçta, üzerinde bir deniz feneri bulunan kule. Kayalıklar üzerine kurulmuş olan kule 41° 01 enlem, 29° 01 boylam dereceleri üzerindedir. Kulenin tepesindeki fener üç saniyede ışık verir. XII. yüzyılda yapıldığı sanılan kulenin yapılışı konusunda değişik rivayetler vardır. Bunlardan birine göre Bizans imparatoru Konstantin'e saraydaki kâhinlerden biri tarafından «kızını yılan sokacak» denmiş, bundan ürken imparator Kızkulesi'ni yaptırarak kızını oraya yerleştirmiştir. Bir başka rivayete göre de mitoloji kahramanlarından Leandr sevgilisi Hero'ya kavuşmak üzere boğazı geçerken Kızkulesi civarında boğulmuş ve onun anısına bu anıt yapılmıştır.

KİBRİT
Bir ucu alçak ısıda yanabilir bir kimyasal bileşikle kaplı, tahtadan, mukavvadan ya da bir başka yanabilir maddeden yapılmış ince ve kısa çubuk. XIX. yüzyıla kadar ateş yakmak için pek çok araç kullanılmıştır; ilk kibrit John Walker adında bir İngiliz tarafından 1827 yılında yapılmıştır. Bu ilk kibrit potasyum klorat, antimon sülfür, nişasta ve zamk karışımına batırılmış birkaç santimetre uzunluğunda bir tahta kıymık parçasıydı. Çakmak için kumlu kâğıda sürtmek gerekiyor ve yandığında çürük yumurta kokusu veriyordu.

Kibriti bir ticaret malı olarak bol miktarda yapan (1829) da Samuel Jones adında bir başka İngiliz olmuştur. 1830 yılında Fransız Charles Sauria antimon sülfür yerine, alevlenme ısısı daha düşük bir madde olan beyaz fosfor kullanmış ve daha iyi sonuç almıştır. Ancak beyaz fosfor zehirli olduğundan bunun yerine kırmızı fosfor kullanılmasına gidilmiş ve 1906'da yapılan Uluslararası Bern Konferansından sonra her ülkede bunun kullanılmasını zorunlu kılan yasalar konmuştur.

Günümüzde kibrit başları, ortalama olarak şu bileşimleri gösterir: % 3-20 kırmızı fosfor, % 25-50 potasyum klorat; % 30'a kadar öteki oksitler (demir oksit, çinko oksit, bikromat); % 30'a kadar hareketsiz maddeler (cam, boya, kömür tozu); % 20'ye kadar yapıştırıcı maddeler (kola, kolofan, zamk). Çoğu zaman kırmızı fosfor yerine fosfor trisülfür (P_4S_3) kullanıldığı da olmaktadır.

En çok kullanılan kibrit tipleri şunlardır: Kükürtlü kibritler, emniyet kibritleri (bunlar da İsveç tipi, Minerva tipi olmak üzere ikiye ayrılırlar; bunların başında fosfor yoktur; kutunun ya da zarfın bir yüzeyi fosforla kaplıdır; bundan ötürü herhangi bir yere sürtmekle yakılmazlar); maytaplar, kabından çıkarılır çıkarılmaz otomatik olarak alev alanlar, başları renk renk pusula tipi olanlar, rüzgâra karşı çakılabilenler (bunların başında klorat ve bikromat miktarı fazla olduğundan alevleri rüzgâra dayanır); pembe ya da yeşil alevli Bengal tipi olanlar.

Kibrit çöpleri genellikle kavak kerestesinden yapılır. Ağaç kütüğü, kabuğu sıyrıldıktan sonra, özel bir bıçkı makinesine verilir. Çöpler istenen biçimi aldıktan sonra kükürt ya da parafine bulanır, daha sonra başları, hangi bileşimde olacaksa o bileşime batırılır, sonra kurutulur. Kuruyan kibritler yine makinelerle kutu ya da zarflara konur; etiketlenir ve ambalajlanır. Dünyada yıllık kibrit üretimi 40-50 milyar kutu arasındadır.

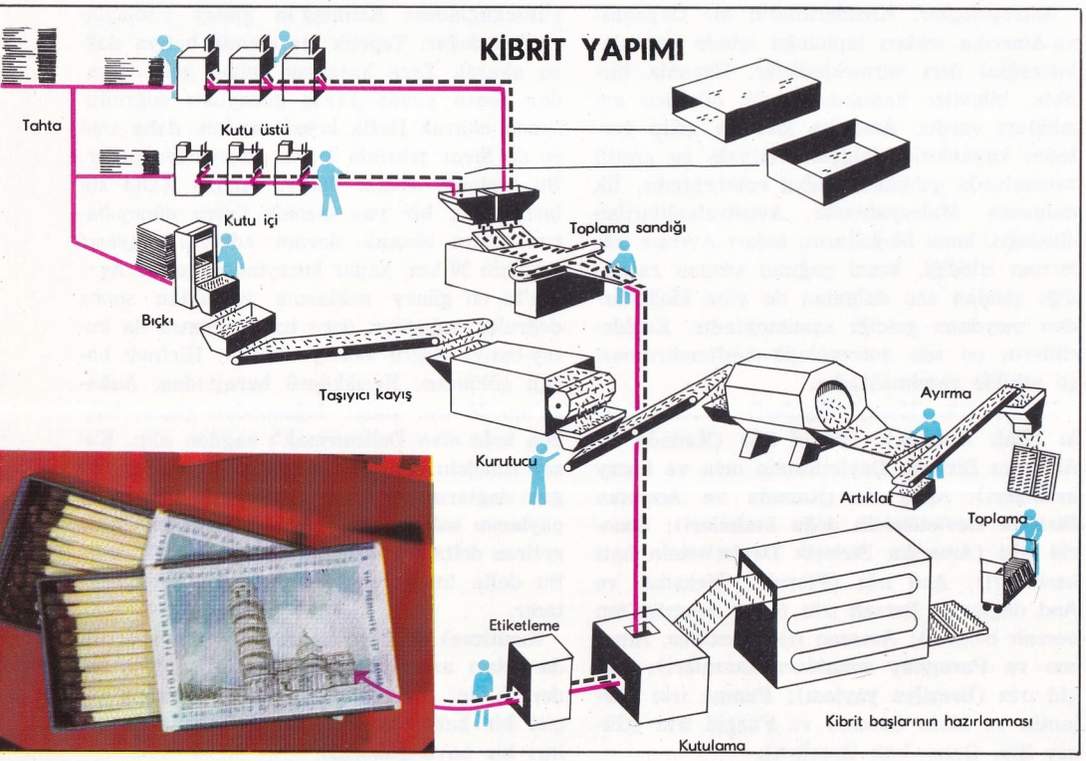

KİBRİTOTU
Çiçeksiz bitkiler şubesinin damarlı çiçeksizler altşubesinden kibritotugillerden bir bitki. Kırlarda ve çayırlarda kendiliğinden yetişir. İğneyapraklı ormanlarda ve sıcak bölgelerde yaygındırlar. Sapları ikişer kollu, yaprakları sık ve ufaktır. Hep yeşil kalır. Sürünücü gövdelidir. Soluk sarı renkli sporlarla çoğalır. Sporlar eczacılıkta bir süre hapların yuvarlanmasında kullanılmıştır. Kolay alev alması özeliğinden ötürü kibritotutozu tiyatrolarda aksesuar olarak kullanılır.

Yurdumuzda yetişen kibritotlarının boyları 40 cm. kadardır.

KIERKEGAARD, SÖREN AABYA
(1813-1855) Danimarkalı filozof. Kopenhag'da doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Çok sıkı bir dinsel eğitim gören Kierkegaard, o yıllarda

Hegel felsefesi etkisi altında bulunan Kopenhag Üniversitesinden teoloji diploması almıştır. Bu diplomanın, kendisini Protestan papazlığına hazırlamış olmasına rağmen, böyle bir görev almamış, 1841'de Berlin'e giderek iki yıl, o sıralarda Hegel felsefesine karşı çıkan Schelling'in derslerini izlemiştir. Kısa zamanda burada da hayal kırıklığına uğrayan Kierkegaard, Kopenhag'a dönmüş ve ömrünün sonuna kadar orada babasından miras kalan gelirle yaşamış, kendini kitap yazmaya vermiştir.

Kierkegaard, çoğunlukla Hegel felsefesine karşı çıkmıştır. Ona göre Hegel, somut olarak ele aldığı insanı düşünce, dünyasal us, mutlak ruh dediği soyutlaştırma içinde eritmektedir. Bu da Hegel felsefesinin kişisel olmayan, çözük ve nesnel niteliğini ispatlamaktadır. Bu felsefe için önemli olan birey değil, genel insanlık maddesidir; tek tek, ayrı ayrı uslar değil, evrensel ustur. Halbuki Kierkegaard için felsefe, her şeyden önce öznel düşünce demektir, bireyin varlığını ve kaderini önüne koyduğu kişisel görevdir. Evrensel geçmiş ele alındığında, karşıtların diyalektik yolla bağdaşabildikleri görülür, çünkü karşıtlıklar yalnızca görünüştedir. Halbuki tüm evrenselin geçmişi değil de, tek bir hayat ele alındığında karşıtlar bağdaşamamaktadır; biri olduğu zaman ötekinin mutlak yok olması gerekmektedir. Soyut usun hayatın zıtlıklarını toplayan bir sentez bulduğu her yerde, somut kişisel varlık birtakım değişmez alternatifler ortaya koymaktadır. Şu halde gerçek, önceden belli tek bir usçul oluşlar süreci değil, sonsuz sayıda olanakları içine alan bir karmaşadır. Bu olanaklar arasında başarısızlığa ve hiçe götüren yollar da bulunmaktadır. Yaşayışın doğrultusu evrensel bir yasayla önsel (apriori) olarak belirlenmemiştir. Bu doğrultu, gerçekleşmesi ya da gerçekleşmemesi yalnızca bireyin sorumluluğuna dayanan bir olanağa bağlıdır. Böylece varlığı bir olanağa bağlanan insanın durumu da kararsızlık olmaktadır. O halde bu yenilemez kararsızlığı yansıtan, her insanın içinde bulunan bunalım (anguas) dır. İnsan, önünde açılan sonsuz olanaklardan 'bunaltı'yı denemekte, bütün kaderini bağlayacak olan seçimin uçurumuna kendini bırakmaktadır. Kierkegaard'a göre insan ömründe üç aşama vardır: Estetik aşama, etik aşama, dinsel aşama. Bunlardan birincisinde insan düş ve hayalden yapma bir sarhoşlukla yalnız içinde bulunduğu anı yaşar. Etik aşama insanı estetik rüyasından uyandırır. Estetik aşamaya somut bir örnek olarak baştançıkarıcı âşık tipi gösterilirse, ahlâksal aşamanın somut örneği kocadır. Evlilik ahlâklılığın tipik anlatım biçimidir; çünkü ahlâksal aşama bireyin uygar toplumun içine girip onun tarafından sindirildiği aşamadır. Bir yüzyıl sonra varoluşçu felsefenin 'gerçek olmayan', 'kişisel olmayan' varlık aşaması diye niteleyeceği bu aşamadan sonra dinsel aşama gelmektedir. Bu, kişinin yalnız kaldığı aşamadır. İnanç, Allahla insan arasında özel bir ilişkidir.

En ünlü kitapları şunlardır: Alay Kavramı, (1841); Korku ve Ürkme, (1743); Tekrarlama, (1843); Korku Kavramı, (1844); Ölümle Sonuçlanan Hastalık, (1849).

Çağdaş varoluşçuluk akımının öncülerinden biri olan Kierkegaard.

KIESINGER, KURT

(1904-) Alman devlet adamı. Üniversite öğreniminden sonra Tubingen Üniversitesinde tarih ve felsefe okutmaya başlamış; 1927 yılında Berlin'e yerleşmiştir. Nazizmin ülkeye egemen olmasından sonra üniversiteden ayrılmış ve Berlin'de serbest olarak çalışmaya devam etmiştir. Savaştan sonra müttefik kuvvetler tarafından, on sekiz ay hapse mahkûm edilmiştir. 1948 yılında Hıristiyan Demokrat Partinin üyesi olan Kiesinger, partinin Güney Württemberg-Hohenzollern örgütünün başkanlığına seçilmiş, ertesi yıl Bundestag'a girmiştir. Adenauer'in politikasını destekleyen Kiesinger, önemli görevlerde bulunmuştur; Erhard'dan sonra, Hıristiyan Demokratlarla Sosyal Demokratların 1966 yılında kurduğu koalisyon hükümetinin başbakanı olan Kurt Kiesinger'in bu görevi 1969 seçimlerinden sonra hükümeti Liberallerle işbirliği yapan Sosyal Demokratların kurması üzerine sona ermiştir.

KİEV

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nde bir şehir (nüfusu 1 250 000). Ukrayna Federal Cumhuriyeti'nin başkenti ve yüzölçümü 29 000 km²., nüfusu 2 900 000 olan aynı adlı bölgenin de merkezidir. Dnieper ırmağının sağ kıyısında, Moskova'nın 770 km. güney-batısında kurulmuştur. VII. yüzyılda kurulmuş olan şehir, gemiyle ulaştırma yapılabilen bir ırmağın kıyısında ve Karadeniz, Baltık denizi, Tuna bölgesi ile iç bölgelerden gelen doğal yolların birleştiği bir noktada bulunduğu için kısa süre içinde bir ticaret merkezi olarak gelişmiştir. Prens Oleg tarafından kurulan bir Rus-Varyag krallığının başkenti olan Kiev daha sonra Moğolların, Litvanyalıların ve Polonyalıların egemenliği altında bulunmuş, nihayet XVII. yüzyılın ikinci yarısında Rusya sınırları içine katılmıştır.

Kiev'in asıl büyük gelişmesi geçen yüzyıl içinde olmuştur; son yarım yüzyıl içinde ise şehir, aynı zamanda önemli bir endüstri merkezi haline gelmiştir: Özellikle maden-makine, elektrik-makine, dokuma, kimya ve besin endüstrisi dallarında önemli kuruluşları bulunan Kiev, Ekim ihtilâlinden sonra Ukrayna Cumhuriyeti'nin başkenti olmuş; fakat 1920-1934 yılları arasında bu işlevini Harkov şehrine bırakmıştır. Kiev, günümüzde, önemli bir üniversitesi, Mühendislik Okulu, Bilimler Akademisi, çeşitli endüstri, ticaret ve bilim kuruluşları, müzeleri, kitaplıkları ve tiyatrolarıyle, Ukrayna Cumhuriyeti'nin en önemli kültür merkezi olduğu gibi, bütün Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin de en büyük kültür merkezlerinden biridir. Sanat ve tarih anıtları arasında en önemlileri XI. yüzyılda yapılmış olan Bizans katedrali Ayasofya, San Vladimir katedrali, ortaçağ kilisesi Sen Kiril, XI. yüzyılda yapılmış olan Sen Mişel manastırı, yine XI. yüzyılda yapılmış olan Lavra manastırıdır.

KİĞI

Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat bölümünde Bingöl iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 2 242). İl merkezinin 50 km. kuzeyinde, Murat suyunun kolu Peri suyu üzerinde kurulmuştur. Yükseltisi 1 750 m.'dir.

Kiğı ilçesinin yüzölçümü 2 162 km²., nüfusu 47 431'dir. Merkez bucağından başka Adaklı, Yayladere ve Yedisu adlı bucakları ve 105 köyü vardır. İlçe toprakları çok engebelidir. Kuzey kesiminde yüksek dağlar bulunur. En önemlileri Şeytan (2 563 m.) ve Seydikasım

XIX. yüzyılda hızla gelişerek Rusya'nın en önemli şehirlerinden biri haline gelen Kiev'in ana caddelerinden biri.

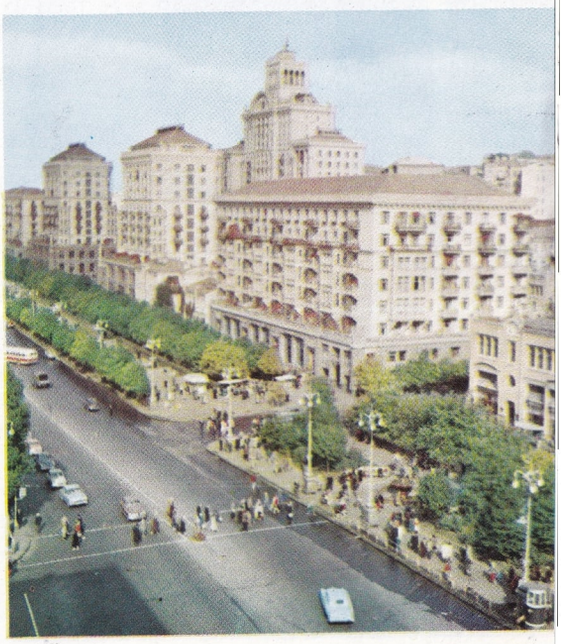

(2 400 m.) dağlarıdır. Başlıca akarsuyu Murat suyuna karışan Peri suyudur. İklimi kara iklimidir. Kışlar soğuk geçer ve uzun sürer. İlçe ekonomisi hayvancılığa dayanır.

KİL

Sulu alüminyum silikatlardan oluşmuş ince toprak. İyi cins kil parmaklar arasında yağımsı bir duygu bırakır. Oğuşturulunca toz haline gelir. Suyla karıştırılırsa yapışkan ve kaygan bir çamur olur. Kilin çeşitli türleri vardır. Bu türlerin hepsi mineraller karışımıdır. Karışımın temel maddesi $Al_2O_3 . 2SiO_2 . 2H_2O$. bileşiminde olan kaolin mineralidir. Saf kilin içinde yabancı madde azdır. Saf killere bazen kaolin adı da verilir. Kaolin beyaz renklidir. Bundan iyi cins seramik eşya yapılır. Adi killerin içinde çeşitli yabancı maddeler bulunur. Bu nedenle de değişik renkler alır. Örneğin içinde demir oksit bulunan killer kırmızı renkli olur. Organik kalıntılar taşıyan plastik killer ise gri renklidir. İçinde başka cins maddeler bulunan killer başka renkler alır. Killerin içinde yukarıda sayılan renk verici maddelerden başka ince silis, mika, feldispat ve çeşitli karbonatlar karışmış olarak bulunur. Bunlar killere değişik özellikler kazandırır. Biraz feldispat, kilin pişirildiği zaman çatlamasını önler. Eğer çok miktarda kalsiyum karbonat bulunursa böyle kile marn denir. Silis oranı yüksek olan kile ateş tuğlası kili denir. Bundan ateş tuğlası yapılır.

Oluşum şartlarına göre killer tortul killer ve kalıntı killer olmak üzere ikiye ayrılabilir. Kalıntı killer feldispatların hava ve suyun etkisi ile bozunması sonucu oluşur. Feldispatların bozunması kaolin verir. Bunun yanında bozunmamış feldispat, silis hatta mika da bulunur. Ayrıca kalsiyum, mağnezyum karbonatlar ve demirli feldispatların bozunmasıyle oluşan sulu demir oksitler bulunur. Bu killer suların etkisiyle sürüklenir. Akarsuların tabanlarında katmanlar şeklinde toplanır. Tortul killer de benzeri şekilde oluşur. Ancak bu killer rüzgâr ve akarsularla uzaklara taşınır. Uzak yerlerde katmanlar şeklinde tortul kayalar oluştururlar. Buzulların kayaları aşındırması kil oluşumuna yol açabilir.

Topraktaki kil tarım için önemlidir. Killi toprak amonyak vb. gazları tutarak bitkilerin gelişmesini sağlar. Benzer şekilde hayvan dışkılarını tutarak bunların çürüyüp gübre olmasına yardım eder. Buna karşılık çok kil bulunursa toprak çok sert olur. Suyu yüzeyinde tutar. Kurak zamanlarda sertleşerek yer yer çatlar.

Nemli kil plastik bir maddedir. İstenen biçime sokulabilir. İçinde organik maddeler bulunan killer bu özelliği daha çok gösterir. Eğer kil belli bir sıcaklığa kadar ısıtılırsa sertleşir. Bu sırada hacmi küçüldüğü için büzülür. Buna kilin pişirilmesi denir. Hacim küçülmesi çatlamaya yol açtığı için pişirilecek killerin içine biraz feldispat ve silis eklenir. Pişmiş kil ıslanınca artık yumuşamaz. Çamur haline gelmez. Pişmiş kilden inşaatta faydalanılır. Tuğla, kiremit pişmiş kil türleridir.

Değişik kil türleri içindeki maddelere göre değişik kullanma alanlarına yayılır. Saf kile kaolin adı verilerek bundan iyi cins porselen yapıldığı açıklanmıştır. Çok saf olmayan killerden yine başka çeşit seramik eşya yapılır.

Kilin en yaygın olarak kullanıldığı alan kap kacak yapımıdır.

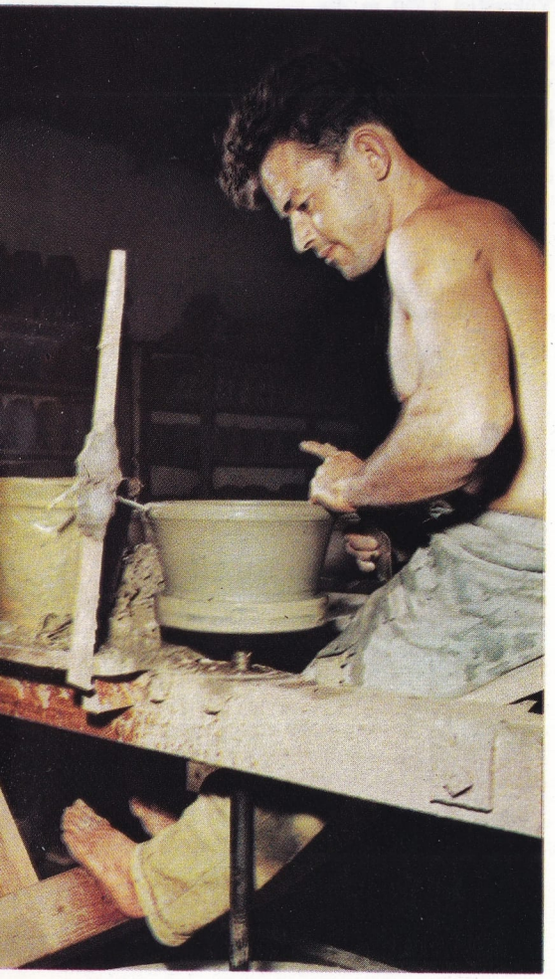

KİLİM

Evlerde, özellikle köy evlerinde yerde ya da sedirlerde yaygı olarak kullanılan renkli, nakışlı yün dokumalar. Kilimler aşiretlerin yayla göçlerinde denk işlerine yaradığı gibi, çadır döşemekte de kullanılır. Bazı kilim çeşitleri zahire çuvalı ya da heybe olarak kullanılmak üzere dokunur. Kilimin Anadolu'da cicim ve sili adı verilen çeşitleri olmakla beraber, bunlar dokuma tekniği yönünden oldukça farklıdırlar. Kilim köylerde ya da aşiretlerde «ıstar» denen ilkel tezgâhlarda çeyiz eşyası olarak ya da ticarî amaçlarla, kadınlar tarafından, boyanmış yün iplikler kullanılmak suretiyle dokunur. Kilimlerde doğal renk siyah ve beyazdır; bitkisel kök ya da yaprakların kaynatılmasıyle elde edilen boyalar ise, solmayıp zamanla güzelleşen diğer renkleri sağlar. Kilimlerin en belli başlı özelliği, zeminin nakışlarla birlikte meydana getirilişi ve halı gibi kalın bir tabaka teşkil edecek şekilde ilmek uçlarının bulunmayışı, ince ve düz bir dokuma halinde tersi ile yüzü arasında da bir fark olmayışıdır. Kilim daha çok dik ya da eğik tezgâhlarda arış ve argaç denen yatay ve dikey yün iplik atkıların meydana getirdiği ana kasnak üzerinde motiften motife geçilerek dokunur. Bu işte halılarda olduğu gibi parça parça yün iplikler değil, sürekli ve renk sırası geldikçe kullanılan boyalı yün yumaklar tezgâhın üzerinde hazır bulundurulur.

Kilim ıstar denen ilkel tezgâhlarda, çeyiz eşyası olarak, ya da ticarî amaçlarla dokunur. Resimde, Orta Anadolu'da kilim dokuyan bir köylü kadın görülüyor.

Kilim dokumanın kökeninin göçebe aşiretlerden geldiği sanılmaktadır. Ortaasya ülkelerinde olduğu gibi Anadolu, Kafkasya, Rumeli, Balkan ve İskandinav ülkeleri köylerinde de kilim dokunagelmiştir. Kuzey Amerika'da Navajo adı verilen kızılderili aşiretin bu çeşitten dokumaları çok ünlüdür. Güney Amerika'da Peru'da, büyük bir ün yapmış olan eski kumaş dokumalar kilim nakış ve tekniğiyle çok yakınlık gösterir. Bu çeşitten halk sanatları arasında bölge farklarını unutturabilen bazı doğal benzerlikler, bu dokumalarda ortak yanların görülmesine vesile olurlar. Ancak bölgesel kültür farkları gene de önemli ayrılıklar ortaya koymuştur.

Genel olarak kilim motifleri teknik zorunluluklardan ötürü köşeli, geometrik karakterde olurlar. Bu karakter stilizasyona geniş ölçüde imkân vermiştir. Kilim nakışları arasında basit prehistorik motifler, soyutlanmış sembolik motifler (dağ, ırmak, ev, taht, ha-

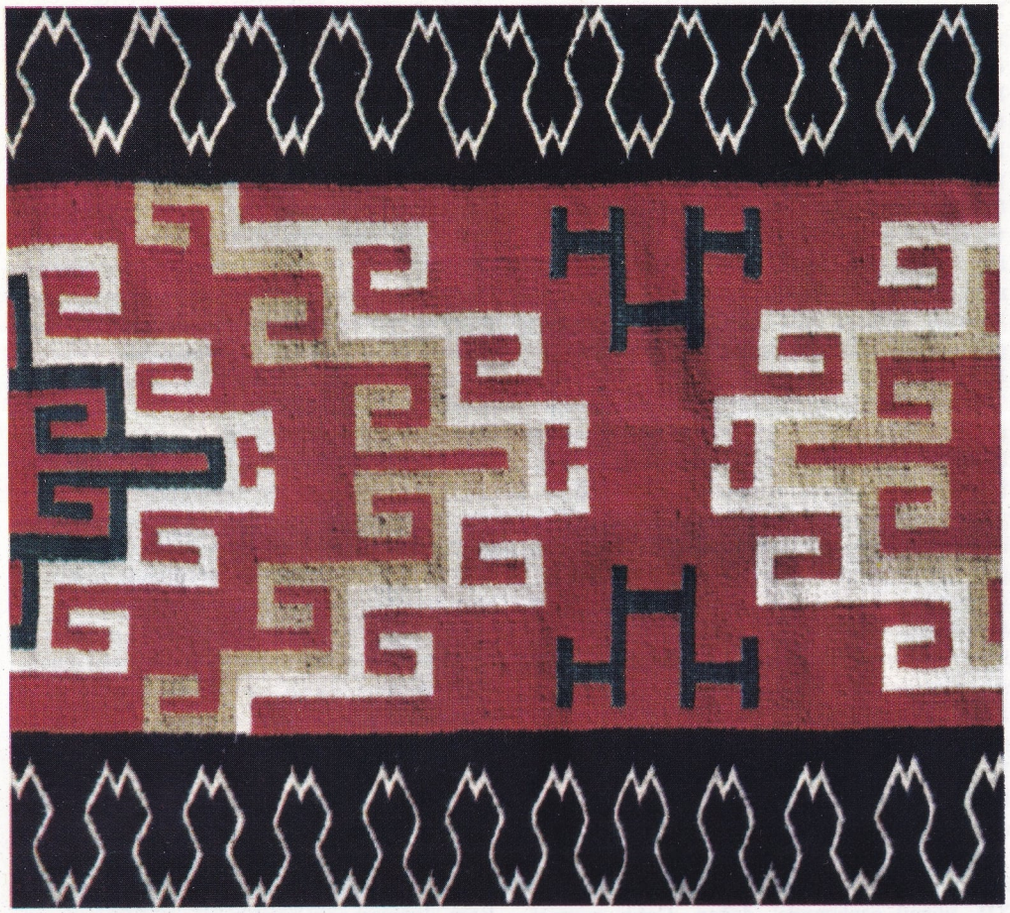

Kuzey Amerika'da yaşayan kızılderili kabilelerinden Navajolara ait bir kilim örneği.

yat ağacı vb. gibi), stilize insan, hayvan ve bitki motifleri, salt geometrik motifler bulunabilir. Çok defa bu nakışların anlamları olduğu ve belli hikâyelere bağlılığı da söylenir. Ancak bunlara daha çok eski sembolik anlamlarını yitirip süslendirilmiş örnekler olarak bakılabilir. Bu motifler arasına aşiret kilimlerinde özel aşiret damgaları da eklenmiştir. Kilimlerde nakışların bağıntıları belli düzen esaslarına göre kurulur. Örneğin bazılarında motifin tekrarı ya da alternatif olarak tekrarı, bakışım, motifin, iç içe büyütülmesi ya da motiflerin girişik olarak düzene konması esas alınmıştır. Kilim şemaları geleneksel, değişmesi güç şemalardır. Ama kilim motiflerinde bazen çağın getirdiği zevkler de rol oynar ve yabancı motifler bile araya karışır.

Anadolu'nun Orta, Doğu ve Batı bölgelerinde ayrı ayrı özellikler taşıyan kilimler dokunur. Bunlar bazen Türkmen, Yörük, Kürt ve Türk kilimleri diye sınıflandırılır. Ama bu sınıflandırma çok defa yanıltıcı olmaktan uzak değildir. Dokunduğu yerin adına göre sınıflandırma daha yaygındır. Kilimler motif karakterlerine göre de adlandırılır. Kayseri civarındaki Avşarların dokuduğu sandıklı ve kuşlu kilimler ve Doğuda Dırijan aşiretinin Yedi Dağ Çiçeği adlı kilimleri ünlüdür.

KİLİMANJARO DAĞI

Afrika'nın en yüksek dağı (5 895 m.). Afrika'nın orta-doğu kesiminde, Tanzanya'nın kuzey-doğu bölgesinde, Kenya sınırı yakınlarında, 3° güney paraleli ile 37° 20′ doğu meridyeninin kesiştikleri noktada bulunur. Yükseltisi 1 000 metre kadar olan bir yayladan yükselen sönmüş bir yanardağdır. İki tepesi vardır: Mawenzi (5 355 m.) ve Kibo (5 895 m.). Her zaman karlarla örtülü olan Kibo'nun zirvesinde çapı 2 km. kadar olan bir krater bulunur. Kilimanjaro'nun üçüncü jeolojik çağın sonlarına doğru oluştuğu sanılmaktadır.

Yamaçlarında, özellikle güney yamacında, 1 600 m. yüksekliğe kadar, kahve, muz ve çeşitli tahıllar ekilir; 3 000 m.'ye kadar olan kesiminde ormanlar yer alır; 4 700-4 800 m. yüksekliğe kadar uzanan çayırlardan sonra buzullar başlar. Kilimanjaro dağının tepesindeki kar ve buzul tabakasından sızan sular Pangani ırmağını besler. Kilimanjaro'nun zirvesine ilk defa 1889 yılında Meyer ile Purtscheller adındaki dağcılar çıkmışlardır. Güney yamacında yaşayan kabilelerin en önemlisi Moshiler'dir.

KİLİMLİ

Batı Karadeniz bölümünde Zonguldak'ın 8 km. doğusunda, merkeze bağlı bucak merkezi bir şehir (nüfusu 21 020). Karadeniz kıyısında Zonguldak'la Çatalağzı arasında yer alır. Yakınlarında faal şekilde işletilen maden kömürü yatakları vardır ve nüfusunun büyük kısmını madende çalışan işçiler meydana getirir.

KİLİS

Gaziantep iline bağlı, Suriye sınırı yakınında ilçe merkezi şehir (nüfusu 38 095). Gaziantep'in güney-batısında, tepelik bir alanda kurulmuştur. Yükseltisi 670 m.'dir. İl merkezi Gaziantep'e 53 km. uzaklıktadır. Kilis'ten geçen karayolu, Tibil sınır kapısından geçip Halep'e varır. Kilis'te evler genellikle taştan yapılmıştır, üzerleri düz damlı ve toprakla örtülüdür. Anacaddeleri düzgün olmakla beraber sokakları dardır. Zeytinyağı üretimine, sabun yapımına, pamuklu ve ipekli dokumacılığa ve dericiliğe dayanan oldukça geniş bir endüstri faaliyeti vardır.

Kilis, Hicretin ilk yıllarında İslâm egemenliği altına girmiş, Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı ülkesine katılmıştır. Şehirde Osmanlı devrinden kalma tarihî eserler vardır. En önemlisi Kanunî Sultan Süleyman zamanında Canbulat Bey tarafından yaptırılan Teke camiidir. Bu camiye bitişik bir de Mevlevî dergâhı bulunur.

6 ocak 1919'da İngiliz işgaline uğrayan Kilis, aynı yılın ekim ayı sonunda Fransızlara bırakılmış, 20 ekim 1921 tarihli Ankara antlaşmasıyle 23 aralık 1921'de geri alınmıştır.

Kilis ilçesinin yüzölçümü 1 243 km^2., nüfusu 75 092'dir. Merkez bucağından başka Musabeyli ve Polateli adlı iki bucağı ve 108 köyü vardır. İlçe topraklarının batı ve kuzey-batı kesiminden Torosların son kıvrımları geçer. Kuzey ve kuzey-doğu kesimi ise tepeliktir. Bu tepelik alan güneye doğru yavaş yavaş alçalır. Kilis'te yazlar sıcak, kışlar ise oldukça serin geçer. Yağışlar kışa rastlar. İlçe ekonomisi tarıma dayanır. Tarım ürünleri arasında tahıl başta gelir. Bağcılık ve zeytincilik de çok gelişmiştir. Sunî ipek dokumacılığı da önemlidir.

KİLİSE

Hıristiyanların içinde toplanıp ibadet ettikleri yapılar. Kilise sözcüğü Yunanca ekklesia'dan türemiştir, cemaatin bir araya geldiği yer demektir. İlk Hıristiyanlar I. - III. yüzyıllarda katakomb adı verilen mahzenlerde ya da bazı

Kilimanjaro'nun sürekli olarak karla kaplı olan Kibo tepesinden bir görünüş. Havadan çekilen bu fotoğrafta görülen kraterin çapı 2 km. kadardır.

müminlerin evlerinde toplanırlardı. IV. yüzyıl başında Hıristiyanlık resmî din haline geldikten sonra, kiliseler yapılmaya başlandı. İlk Hıristiyan kiliselerinde eski pagan tapınaklardan ve kalıntılarından belli ölçüde yararlanıldı. İlk kiliseler daha çok Roma çevresinde bazilika adı verilen ve toplantılarda, yargılama işlerinde kullanılan yapıların plan şemalarına uydurulmuştu. Doğu-batı yönünde ve uzunlamasına yapılan bazilika kiliselerin, ortada geniş ve yanlarda dar nefleri (sahın) bulunur ve absid denen yuvarlak ya da poligonal bir mihrap çıkıntısıyle son bulurlar. Nefler birbirinden kemerli ya da düz atkılı sütun sıralarıyle ayrılır. En eski bazilikaların çatıları ahşaptır ve içerden tavan kirişleri açık bırakılmıştır. Cepheden bakıldığında orta nef çatısının yüksek, iki yandakilerin alçak olduğu görülür. Roma'daki San Pietro bazilikası en eski örnektir; bu yapının kalıntıları XVI. yüzyılda yapılan yeni San Pietro'nun altında muhafaza edilmektedir. Santa Maria Maggiore (Roma), Sant Apollinare in Classe ve Sant Apollinare Nuovo (Ravenna), Studion manastır kilisesi (İstanbul) en eski bazilika örnekleridir.

Yuvarlak, merkezî planlı yapılar da erken devirde bazilika tiplerine karşıt bir kilise örneği meydana getirmiştir. Roma'da Santa Constanza, Ravenna'da San Vitale, İstanbul'da Sergios-Bakhos kiliseleri bu tipte yapılardır; son ikisinin sekiz dayanak sütunu üzerinde duran kubbeleri vardır.

Bizans başkentinde VI. yüzyılda bu iki kilise tipini birleştiren ve kubbeli bazilika adını alan Ayasofya, Sent İren gibi çok büyük kiliseler yapılmıştır. Özellikle Ayasofya Doğu Hıristiyanlığının mekân ideallerini temsil eden bir yapı olmuştur.

Bizans kilise mimarîsinde kubbe daima varolmuş, ancak orta ve geç Bizans çağlarında Ayasofya ölçüsünde büyük kiliseler yapılamamıştır. Bu çağlarda açık ya da kapalı Yunan haçı planlı kiliseler rağbet görmüştür. İki haç kolunun birbirine eşit uzunlukta olduğu Yunan haçı planlı kiliselerde haçın keşiştiği yerde bir ana kubbe ve «quincunx» adı da verilen kapalı örneklerde ise köşe mekânlarında birer küçük kubbe bulunur. Bu tipin İstanbul'da pek çok örnekleri vardır. En etkili nispetlere sahip olanı Fatih civarındaki Pantepoptes kilisesidir (Eski İmaret camiidir).

Bizans çevresindeki kiliselerde görülen bir unsur da narteks adı verilen ve kilisenin giriş kısmında yer alan enlemesine tek koridor ya da iki koridordur. İki koridor biribirini izlediği zaman iç ve dış narteks deyimleri kullanılır.

Bizans çevresinin haçvari ya da basit tek nefli plan tipleri, Kapadokya bölgesinde pek çok örnekleri bulunan kaya kiliselerinde de kayalara oyulmak suretiyle uygulanmıştır. Bir çoğunda freskler ve nakışlar bulunan kaya kiliseleri IX. - XIII. yüzyıllara aittir. Anadolu'da Binbir Kilise adı verilen kilise grupları bu bölgedeki orijinal taş kilise mimarîsinin örnekleridir. Erken devirlerden beri kilise inşaatına sahne olan Anadolu'nun yanı sıra, Suriye bölgesi de taş kilise mimarisinin örneklerine sahiptir. Mısır'da Kept kilise üslûbu kitlevî taş yapı örnekleri ortaya koymuştur. Örneklerine özellikle IX. yüzyılda rastlanan Ermeni kiliseleri dikine ve zarif nispetleriyle dikkati çeken yapılardır. Ani katedrali, Zvartnotz kilisesi, Van gölündeki Aktamar kilisesi çeşitli özellikleriyle ünlüdürler. Bunun yanı sıra İslav Rus ve Balkan çevrelerinde Bizans kültür çevresiyle bağıntıları bulunan orijinal kilise üslûpları doğmuş ve gelişmiştir. Kiev Ayasofyası XI. yüzyıla ait önemli bir yapıdır.

Yunanistan'da ve İtalya'da pek çok örnekleri olan Bizans çevresine ait kilise mimarisi bu ülkelerde de dikkat çekici üslûp anlayışları ortaya koymakla beraber, Batı Hıristiyanlığı VIII. yüzyıldan bu yana Roman mimarîsinde ilkeleri tespit edilmiş olan kilise yapılarına önem vermiştir. Roman kiliseleri örtü sistemi olarak daha çok beşik tonozların kullanıldığı ağır taş yapılardır. Katalonya ve Lombardiya'da doğan Roman mimarîsi Fransa, Almanya ve İngiltere'de XII. yüzyıl sonlarına kadar gelişme göstermiştir. Bu arada Almanya'da Hildesheim'daki St. Michael ve Worms katedrali, İngiltere'deki Gloucester katedrali ve Fransa'da Dijon ve Cluny kiliseleri gibi ünlü yapılar dikkati çeker.

Roman mimarîsi erken Hıristiyan mimarîsinin çeşitli şemalarından yararlandığı halde XII. yüzyıl sonlarında doğan Gotik mimarî daha çok Latin haçı planını kullanmıştır. Latin haçı haçın kollarından birinin diğerinden daha uzun olduğu şemadır; bunun erken örneklerinden biri Efes'teki Sen Jan kilisesidir (VI. yüzyıl). Latin haçı şeması, bazilikal yapıya absid önünde nefleri kesen ve transept adı verilen bir dehliz ilâvesiyle elde edilmiştir. Bu şemaya bağlı olan Efes'teki Sen Jan kilisesinde, haçın kolları üzerinde altı kubbe bulunmaktadır.

Gotik mimarî dikey nispetlerin alabildiğine abartıldığı, sonsuzluk izlenimine ulaşmak amacında olan ve taş oyma sanatına geniş ölçüde yer veren bir üslûp anlayışı ortaya koymuştur. Fransa'da St. Denis katedraliyle başlayan ve XIII. yüzyılda en parlak ifadesini gene bu ülkede kazanan gotik üslûbu, bir Kuzey Avrupa üslûbu olarak görmek gerekir. Fransa'da Paris, Rheims, Amiens, Chartres katedralleri, Almanya'da Freiburg, Köln katedralleri, İngilterede Canterbury, Westminster katedralleri, İspanya'da Tarragona katedrali, İtalya'da Milano katedrali gotik kilise üslûbunun başeserleridir.

İnce demet sütunlar, sivri kemerler ve çapraz tonozlu örtü sistemleriyle dikey ölçülerini, sonsuza atılma amaçlarını güçlendiren gotik üslûbu, Kuzeyde XVI-XVII. yüzyıllara kadar sürdüğü halde İtalya'da XV. yüzyılın ilk yarısında başlayan Rönesans hareketiyle yerini bambaşka bir üslûba bırakmıştır. Rönesans anlayışı kilise mimarîsine yeniden kubbeyi sokmuş ve antik mimarî biçimleri yeni baştan yorumlamıştır. Brunelleschi'nin Floransa'da inşa ettiği San Lorenzo kilisesi, Alberti'nin Rimini'deki Tempio, Malatestiane'su ve Bramante Raffaello ve Michelangelo gibi sanatçıların emeği geçen Roma'daki San Pietro kilisesi Rönesans kilise mimarlığının temsilcileri olmuşlardır.

Rönesansın geç devirlerinde kilise mimarîsinde yeni eğilimler belirmiş ve Barok üslûbun hazırlığı yapılmıştır. Barok üslûp hareketli, ışık-gölge etkilerine elverişli, yer yer içbükey ve dışbükey unsurlarla hem süslemede hem mekân ifadesinde farklı anlayışlar ortaya koymuştur. Bu üslûp özellikle Almanya, Avusturya ve İspanya'da önemli mimarî eserler ortaya koyduğu gibi Latin Amerika ülkelerinde çok yayılmıştır. Avrupa'da XVIII.-XIX. yüzyılda Avrupa mimarîsi kilise yapımında ya eski üslûp eğilimlerini denemiş ya da bunlara bazen aşırı üslûp eğilimlerini katmıştır. Paris'te Sacré Coeur kilisesi Neo-Roman denecek bir üslûptayken İspanya'da Barselon'da Antoni Gaudi'nin yaptığı katedral Art-Nouveau üslûbunun orijinal bir denemesi olmuştur.

I. Dünya Savaşından bu yana Hıristiyan ülkelerinde modern kiliseler yapılagelmektedir. Birleşik Amerika'da bu kiliselerin eski ya da yeni üslûp araştırmalarını izleyen pek çok örnekleri vardır. Almanya'da Dortmund'daki modern kilise, mimar Le Corbusier'nin Fransa'daki Ronchamp şapeli önemli örneklerdir. Hıristiyanlığın doğuşundan bu yana bağlı bulundukları mezheplere göre farklılaşan, törenlere sahne olan kiliselerin birçoğunda müminlerin oturması için sıralar ve apsid kısmına yakın bir yerde altar denen yüksek bir düz mermer tabla bulunur. Dinsel törenlerde kullanılan bu masadan başka ambon adı verilen bir vaız kürsüsü vardır. Bazı kiliselerde apsid kısmını orta sahından, ikonastasis denen ve tahta ya da gümüş malzemeden dekoratif olarak yapılan bir parmaklık ayırır. Apsidin iki yanında bulunan küçük odacıklar protezis ve diyakonikon adlarını alır ve törenlerin ha-

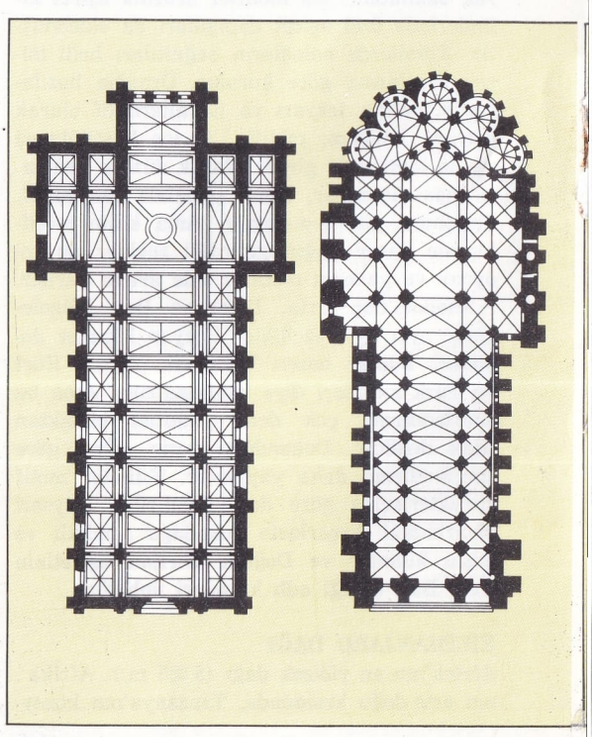

Solda: Napoli'deki San Francesco da Paola kilisesi 1817-1846 yılları arasında Roma Pantheon'undan esinlenilerek yapılmıştır. Mimar Pietro Bianchi'nin eseri olan kilise klasik üslûbun iyi örneklerinden biridir. Sağda: 1958-1960 yılları arasında çağdaş mimarların en büyüklerinden biri olan Alvar Aalto tarafından yapılan Imatra (Finlandiya) kilisesi.

zırlanması ve aksesuarın saklanmasında kullanılırlar.

Kiliseler Hıristiyan örgütlerinin hiyerarşisine göre metropolit katedral, katedral, kollegial ve paruvasial ve abatial kilise adlarını alırlar. Bu kiliselerde başpiskopos, piskopos ve rahiplerle abeler görev alır. Özel ibadetlerde kullanılan küçük kiliselere de şapel adı verilmiştir.

KİLİSE HUKUKU

Kilisenin dünyevî ilişkilerle ilgili olarak kabul ettiği toplumsal yapıyı düzenleyici kuralların bütünü, Hıristiyanlık, İslâmiyetten farklı olarak dünya ilişkileriyle ilgili kurallara sahip değildir. Hıristiyanların kutsal kitabı İncil'de belirli bir siyasî ve hukukî sisteme işaret edilmemiş, sadece dinî konularda bazı temel esaslar belirtilmiştir. Fakat Hıristiyanlık yayıldıktan ve Katolik kilisesi siyasî bir güç olarak belirdikten sonra, Hıristiyan inancına göre dünyevî ilişkilerin nasıl olması gerektiği konusunda birtakım kurallara varılmıştır. Hıristiyanlığın tamamen dinsel nitelikteki kuralları yorumlanırken, bu kurallardan dünyevî konularla ilgili sonuçlara varılmıştır. Hıristiyan dininin dinsel kurallarından yorum yoluyle çıkartılan ve dinsel kuralların mantıkî sonucu olarak görülen dünya ilişkileri konusundaki kurallar, bir Hıristiyan hukukuna ve siyasî sistemine yol açmıştır. Hıristiyanlığın temel dinî dogmalarına dayanılarak çıkartılan ve kilisenin çalışmalarında temellenen bu hukuk sistemine «kilise hukuku» denilmektedir.

Özellikle ortaçağda kilise bütün Batı dünyasının siyasî hayatına fiilen egemen olunca, kilisenin dünyevî olaylarla ilgili olarak kabul ettiği kurallar, Hıristiyan ülkelerin kanunlarında da yer almış ve dinsel görüşler uyulması zorunlu hukuk kuralları durumuna gelmiştir. Hıristiyanlık, İslâmiyetten değişik olarak hukuk kurallarına ve siyasî sisteme kendiliğinden, kaynaktan sahip bulunmadığından kilise hukukunun uygulanabilmesi için, herhangi bir ülkenin siyasî iktidarının bu kuralları resmen tanıması, kanunlaştırması gerekmiştir. Ortaçağda Katolik kilisesinin egemenliği, bu sonucu doğurmuş, yer yer yargı yetkisi din adamlarının eline geçmiş, günah ve suç kavramları aynı anlama gelmiştir. Engizisyon dönemi, dinsel inançların kanun niteliğini kazandığı bir çağdır.

Kilise hukuku, özellikle Papalık tarafından yaratılmış ve Katolik kilisesine bağlı ülkelerde uygulanmıştır. Kiliselerin ayrılmasından sonra Protestanlar bu hukuku tanımamıştır.

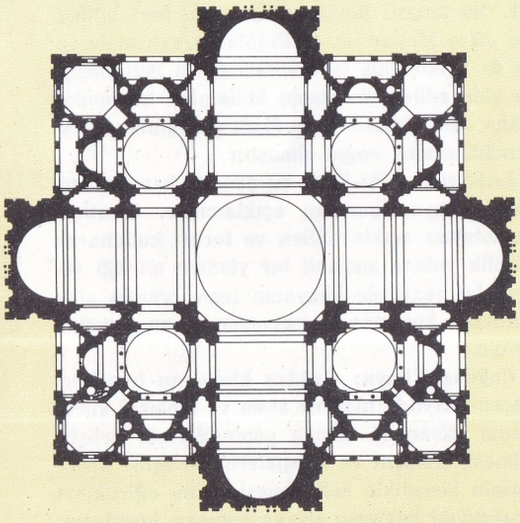

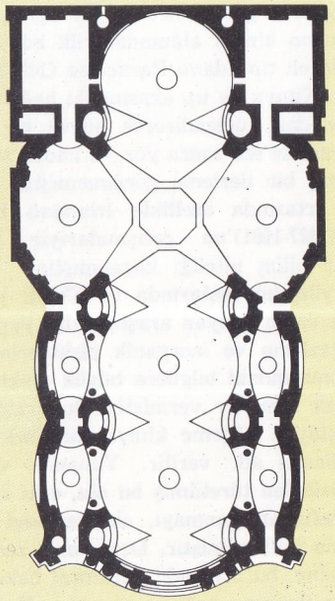

Kilise planları. Soldan sağa doğru: Fossanova manastırının planı (XII. yüzyıl). Reims katedralinin planı (XII. yüzyıl). Roma'daki San Pietro kilisesi için Bramante tarafından yapılan ilk plan. Lizbon'daki S. Maria kilisesinin planı (XVII. yüzyıl).

KİLİSLİ RIFAT

(bkz. Bilge, Rıfat)

KİMYA

Basit cisimlerin özeliklerini, bu cisimlerin birbiri üzerindeki etkilerini, bu etkiden gelen bileşimleri inceleyen bilim.

Kimyasal olayların karmaşık niteliği, tepki-

KİMYA ARAÇLARI

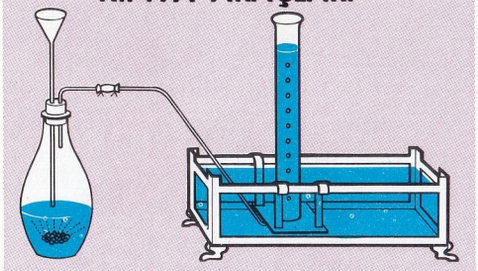

XIX. yüzyılın ilk yarısında kullanılan kimya araçları. Üstte: Çinko ve sülfürik asitten hidrojen elde etmeye yarayan düzenek. Altta: Klorhidrik asit hazırlamaya yarayan düzenek.

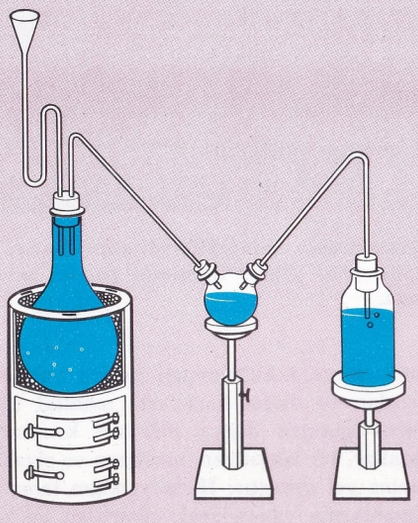

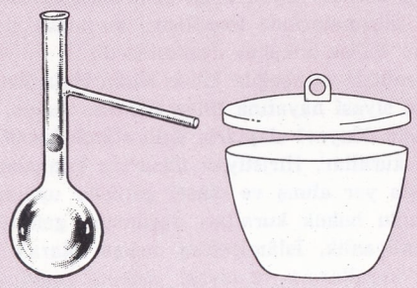

Günümüzde kullanılan kimya araçları. Üstte solda: Damıtmada kullanılan cam balon. Sağda: Kapaklı kap. Altta solda: Gazlı maddeler elde etmede kullanılan Kipp aleti. Sağda: Soxhlet çıkarıcısı.

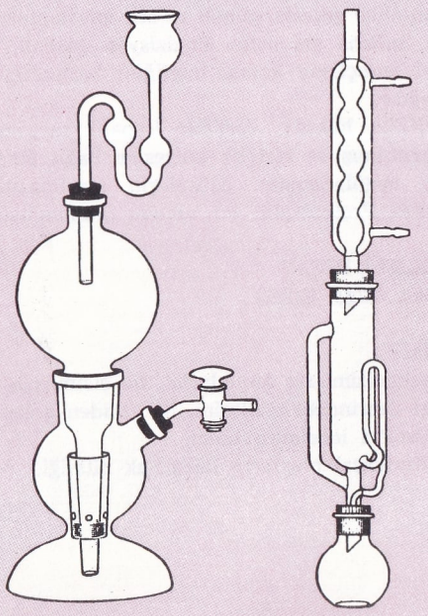

lerini izlemekteki zorluklar, genellikle bunları gözleyenleri yanlış sonuçlara yöneltmiştir. Yüzyıllar boyunca kimyasal olayların metafizik nedenlerle açıklanmasına çalışılmıştır. Ancak bu çalışmaları «kimya» sözü ile adlandırmak doğru olmaz. Geçmişte maddelerin bileşim ve tepkilerini usdışı nedenlerle açıklamaya çalışmış olan bu uğraşıya «ilm-i simya», «simya» veya «alşimi» adı verilirdi. Birçok doğal olguyu gözlemiş olan Aristoteles, öne sürdüğü bir kimya kuramında dört öğenin varlığını ortaya atmıştır. Bu dört öğe toprak, su, hava ve ateştir. Ancak Aristoteles bu dört öğeyi kimyasal niteliklerine göre değil, dış özelliklerine göre ayırmıştır. Böylece bir cismin niteliğinin, cismin dış özelliklerine bağlı bulunduğu yolundaki görüş pekiştirilmiş ve, bundan hareket edilerek madenleri altına dönüştürme girişimlerine önem verilmiştir. «Madenlerin boyanması» işlemi, altının nitelikleri olduğu kabul edilen birtakım dış özelliklerin elde edilmesine verilen önemi açıkça göstermektedir.

Kimyanın bir bilim olarak doğuşu çok daha yakın bir geçmiştedir. Birkaç bin yıldan beri insanoğlu, adını koymaksızın, kimyasal süreçlerin varlığını gözlemiş ve bunlardan yararlanmıştır. Toprağın pişirilmesi, madenlerin eritilmesi, cam dökülmesi, bitkilerin mayalandırılması vb. gibi kimyasal süreçler, uygarlık tarihinde, uzun süre kuramsal genelleşmelere yol açmaksızın önemli aşamaların işareti olmuştur.

Kimyasal süreçleri kullanan uygulama yolları ile kuramsal kimya arasındaki ilişkilerde ilk köklü değişme XV. ve XVI. yüzyıl arasında görülmüştür. Bu önemli değişmede en büyük etkenler nüfusun artması ve buna bağlı olarak isteklerin çoğalıp metalürjinin gelişmesidir. Matbaanın icadı da kuramsal-uygulamalı çalışmaların geniş bir alana yayılmasını sağlamıştır. Rönesans döneminde bilginlerin doğal olaylar karşısında yeni bir tutum benimsemeleri, yalnızca sanılara, varsayımlara dayanan kuramların bırakılmasına, deneylerden hareket eden bilgilerin genişlemesine yol açmıştır.

Rönesansın kimya alanındaki ilk büyük bilgini, İsviçreli tıp adamı Paracelse (1493?-1541) olmuştur. Kimya ile tıp arasındaki bağı, bilimsel bir yoldan güçlendirerek büyük bir adım atan Paracelse'ten sonra yüz yıl kadar süreyle pek önemli bir ilerleme görülmemiştir. XVII. yüzyılın ortasında özellikle İrlandalı Robert Boyle (1627-1691)'un çalışmalarıyle kimya özerk bir bilim niteliği kazanmıştır.

XVII. yüzyılın sonlarında ve XVIII. yüzyılda büyük önem taşıyan araştırmalar yapılmış, bunlar gazların ve inorganik cisimlerin nitelikleri konusundaki bilgilere büyük açıklık kazandıracak sonuçlar vermiştir. Bu araştırmalarla başlayan döneme kimya tarihinde «flojistik» dönemi adı verilir. Yunanca «floks» (alev) sözünden türetilmiş bu söz, eski kimyacılar tarafından yanmayı, oksitlenmeyi açıklamak için kullanılmıştır. Deneylerin zenginliğinin tersine, bu dönemde kuramsal bakımdan büyük bir ilerleme sağlanamamıştır. Hatta sıkı sıkıya bağlanılan birtakım eski kuramlar,

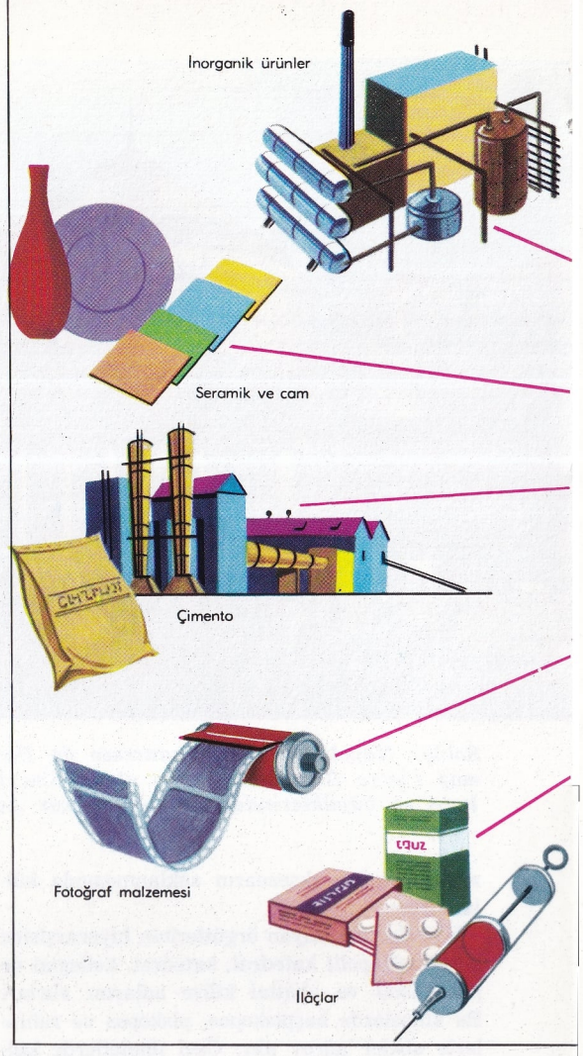

bazı noktaların aydınlığa kavuşmasına uzun süre engel olmuştur. Ancak, Black, Cavendish, Scheele ve Priestley gibi bilginlerin bu dönemdeki çalışmaları yine de kimya bilimine büyük katkıda bulunmuştur.

Bu dönem kimyacılarının ilgisi en çok olayların nicelik bakımından görünüşüne yönelmiştir. Bu tutum, Boyle zamanından beri bilinen ve John Mayow'un (1645-1679) araştırmalarıyle de açıklanmış olan «madenlerin ısıtılmasıyle elde edilen maddenin kullanılan madenden daha ağır olması» gerçeğinin gereğince değerlendirilmesine engel olmuştur.

Lavoisier (1743-1794) bu dönemi kapatıp modern kimya dönemini açıklamıştır. Oksitlenme olayını açıklayabilen ve terazi kullanarak nicelik yoluna sistemli bir yöntem niteliği veren, bu yöntemle kimyanın temel yasası olan «kitlenin korunması» yasasına varan Lavoisier'dir.

Çağdaş Kimya: Çağdaş kimyanın temelleri geçen yüzyılda modern atom ve molekül kuramının işlenmesi, analiz yöntemlerinin geliştirilmesi, element ve bileşiklerin birleşme ilişkilerinin kesinlikle belirtilmesi, atom ağırlıkları arasındaki bağların ortaya konması konularındaki çalışmalarla kurulmuştur. Birtakım elementlerin kimyasal tepkileri konusundaki bilgiler derinleştikçe, doğada birtakım element-grupları olduğu meydana çıkmıştır. Elementlerin gösterdikleri kimyasal tepkilere ve atom

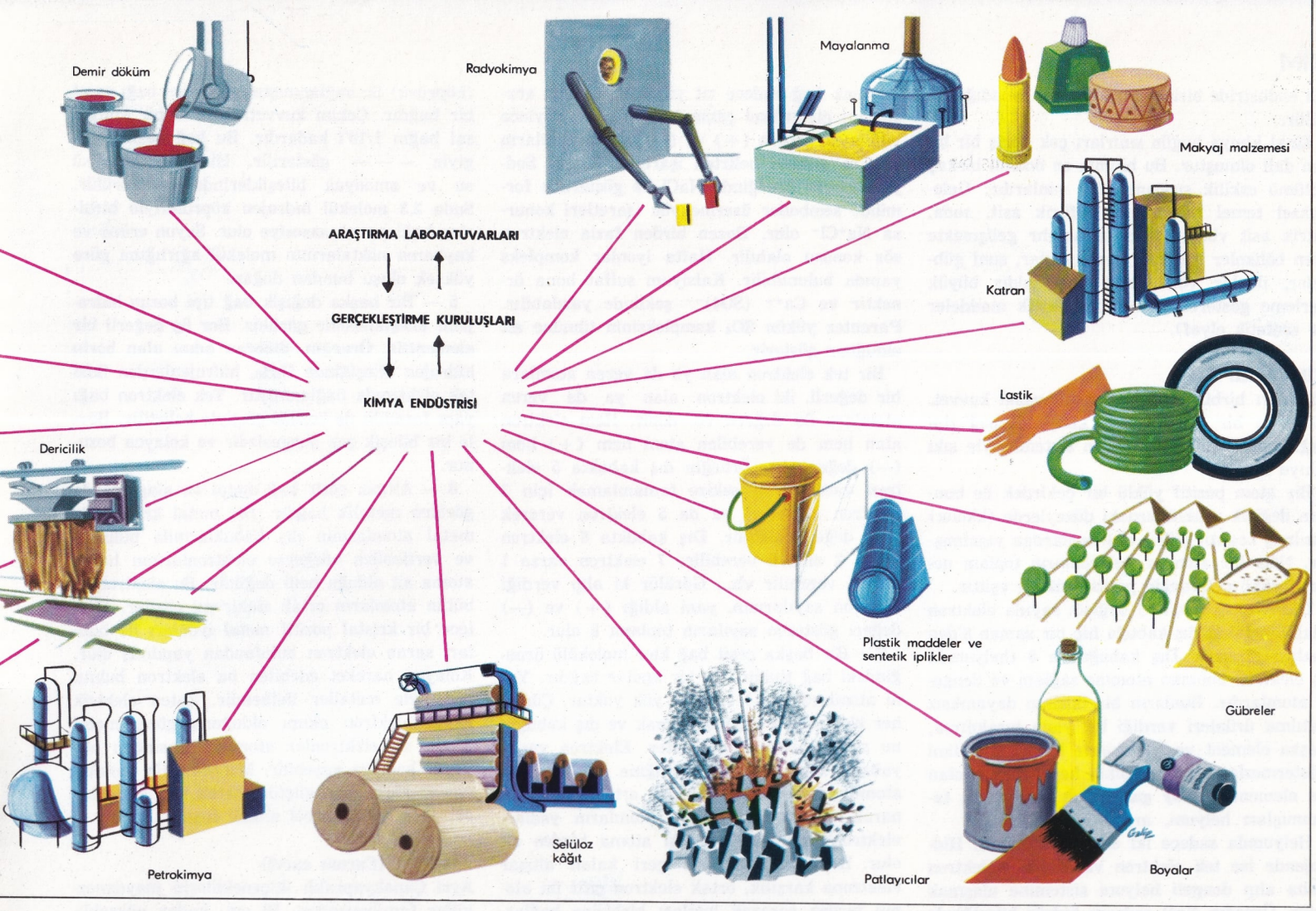

ağırlıklarına göre gruplarına Mendeleyev, dönemsel sistemiyle bir düzen bulmuştur.

Yıllar geçtikçe kimya özerkliğini kazanmış, amaçları ve yöntemleri bağımsız olarak ortaya çıkmıştır. Bir yandan da yöntemlerin gelişmesi bu özerk bilimin içinde alt bölünmeler, ayrı ayrı uzmanlık dalları yaratmıştır. Hatta biyokimya (hayatî kimya) gibi bazı dallar bugün bağımsız bir bilim dalı niteliği kazanmış durumdadır.

Genel kimya, kimyasal olayları düzenleyen temel yasaları inceler; bundan ötürü bu incelemede hem kimyasal, hem fiziksel yöntemlerden yararlanılır.

Analitik kimya uzun süre kimyanın bir temel parçası sayılmıştır. Bugün de yine kimyanın önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bileşimlerinin bilinmesi, cisimlerin yalıtılmasında ve çeşitli işlemlere katılmasında birinci derecede önem taşımaktadır. Son yıllarda analitik kimya yeni bulgularla zenginleşmiş ve geleneksel analitik kimyanın yanıbaşında yapısal kimya denen yeni bir dal da doğmuştur.

Sistematik Kimya: Tanımsal (deskriptif) açıdan kimyasal bileşikler organik ve inorganik olmak üzere ikiye ayrılır. Birincileri inceleyen bilim dalı organik kimya, ikincileri inceleyen ise inorganik kimya adını taşır.

Başlangıçta bu iki bilim dalı arasındaki ayırım «organik denen maddelere yalnızca yaşayan varlıklarda rastlanır» ilkesine dayandırılmıştır. Başlangıçta bunların laboratuvarda yapılamayacağı kanısı hâkim olmuştur. Ancak 1928 yılında Alman bilgini Wöhler tarafından ürenin sentetik yolla elde edilmesi bu kanıyı çürütmüştür. Bugün organik kimya karbon bileşiklerinin kimyasal incelenmesi olarak kabul edilmektedir. Karbon bileşikleri doğada üyesi çok bir grup meydana getirmekte ve özel bir incelemeyi gerektirmektedir. Ancak eski ayırımdan kalma birkaç nokta da vardır: Karbonhidrat, karbonanhidrit ve karbürler birer karbon bileşiği olmakla beraber incelenmeleri inorganik kimya çerçevesine girer. Buna karşı hidrosilamin, içinde karbon olmadığı halde, bir organik madde olarak kabul edilir.

İlk sınıflandırmalar ele alınan karbon bileşiğinin kaynağındaki organizmanın türüne dayandırılmıştır. Fakat kısa süre sonra bu bırakılmış, sınıflandırmalarda temel olarak kimyasal nitelikler seçilmiştir. Organik bileşiklerin birinci büyük ayırımı bunların temel yapılarına dayanır. Temel yapıları açık zincir formülü, benzen halkası formülü ve heterosiklik halka formülü göstermelerine göre üçe ayrılır. Karbon atomları arasındaki bağ kimyasal bağ adını alır. Kimyasal bağın tek veya çift ya da üçlü olmasına göre bileşikler doymuş ve doymamış olarak ikiye ayrılır.

Molekülde «fonksiyon» denen bir veya daha fazla grupun varlığı bileşiğin kimyasal tepkilerdeki tutumunu ve hangi grup içinde yer alması gerektiğini gösterir. Bu fonksiyonların en önemlileri şunlardır: Alkol, aldehid, keton, asit, ester vb...

Organik kimya kuramsal olarak birçok alt bölüme ayrılır; boyayıcılar, patlayıcılar, makromoleküller bunlardandır. Kimyanın elektrokimya, petrokimya, radyokimya vb. gibi yeni gelişen dalları gittikçe birbirinden ayrılarak bağımsızlaşmaktadır.

Laboratuvar donatımına gelince, bunda büyük bir değişiklik görülememektedir. Kimya laboratuvarı araçlarında ana madde camdır. Ancak cam üretiminde büyük gelişmeler olduğu, camla büyük kesinlik gösteren araçlar yapılabildiği de bir gerçektir. Geleneksel araç ve aygıtlara gitgide yenileri de eklenmektedir. Özellikle, fiziksel etkenlerin değişimlerini ölçen polarimetre ve kalorimetreden spektroskopa kadar birçok aygıt, bugün kimyasal analizlerin başarı ile gerçekleştirilmesinde kullanılmaktadır.

Sınaî Kimya: Kuramsal gelişmeyle aynı doğrultuda olmak üzere sınaî kimya da büyük ilerlemeler göstermiştir. Bugünün endüstrisi ile geçmişteki endüstriler kimya bilimi açısından karşılaştırılırsa, geçmişte yalnızca ampirik kimyasal oluşumlardan yararlanıldığı, bugün ise kesinlikle sınırları çizilmiş yöntemlerin ve kuramsal incelemelerin yön verdiği süreçle-

rin endüstride birinci derecede rol oynadığı görülür.

Sınaî kimya bugün sınırları çok geniş bir bilim dalı olmuştur. Bu bilimin en önemli birkaç bölümü eskilik sırasına göre şunlardır: Geleneksel temel maddeler (sülfürik asit, soda, nitrik asit vb.), epeyce zamandır gelişmekte olan bölümler (boyalar, patlayıcılar, sunî gübreler, ilâçlar vb.), yirmi otuz yıldır büyük ilerleme gösteren bölümler (plastik maddeler ve sentetik elyaf).

KİMYASAL BAĞ

Atomları birbirine bağlayan kimyasal kuvvet. Atomları bir arada tutan kimyasal bağ tipi bağlanan atomların elektron sistemleriyle sıkı sıkıya ilgilidir.

Bir atom pozitif yüklü bir çekirdek ile bundan değişik uzaklıklardaki düzeylerde (kabuk) dizilmiş negatif yüklü elektronlardan yapılmıştır. Nötr bir atomda elektronların toplam negatif yükü çekirdeğin pozitif yüküne eşittir.

Düzeyler (kabuklar) değişik sayıda elektron alabilir; fakat dış kabuğa hiç bir zaman 8'den fazlası giremez. Dış kabuğunda 8 (helyumda 2) elektron bulunan atomlar sağlam ve dengeli atomlardır. Bunların bir ikisinin dayanıksız katılma ürünleri verdiği bir yana bırakılırsa, başka element ve bileşiklerle birleşme eğilimi göstermezler. Adi sıcaklıkta hepsi de gaz olan bu elementlere **soy gazlar** adı verilir. En tanınmışları helyum, argon ve neondur.

Helyumda sadece iki elektron bulunur. Hidrojende ise tek elektron vardır. Bir elektron daha alıp dengeli helyum sistemine ulaşmak ister. Örneğin NaH sodyum hidrür bileşiğinde hidrojen iki elektronludur. Li, Be elementleri ise elektron vererek dış kabuklarını 2 elektronlu, kararlı helyum sistemine benzetmeye çalışırlar. Bunların dışında kalan ve dış kabuklarında 8'den daha az elektron bulunan bütün atomlar bileşirken dış kabuklarındaki elektron sayısını 8 yapmak isterler. Atomlar böylece daha dengeli bir elektron düzenine sahip olurlar. Atomlar dengeli (kararlı) elektron düzenine üç yolla ulaşabilirler.

1—Dış kabuklarında 7, 6, 5 elektron bulunan atomlar elektron verebilen atomlarla bileşerek dış elektronlarını 8'e tamamlarlar. Örneğin klor atomunun dış kabuğunda 7 elektron bulunur. Sodyum atomunun dış kabuğunda bir, bundan sonraki kabukta ise 8 elektron vardır. Sodyum dış kabuğundaki elektronu kolaylıkla verir, 8 elektronlu alt kabuk dış kabuk durumuna geçer. Sodyumun tek elektronunu alan klor da dış kabuğunu sekize tamamlamış olur. Bu elektron alışverişi sonucu (— 1) yük kaybeden sodyum atomu (+ 1) yüklü sodyum iyonu durumuna geçer. Elektron kazanan klor ise artık (— 1) yüklü klorür iyonu olmuştur. (+ 1) yüklü sodyum iyonlarının tümü (— 1) yüklü klorür iyonlarını çeker. Böylece sodyum iyonları ile klorür iyonları birbirine bağlanmış olur. Görüldüğü gibi sodyum klorür bileşiğinde atomlar, daha doğrusu iyonlar, elektriksel çekim kuvvetiyle birbirine bağlanmıştır. Bu çeşit bağa **elektrovalan** ya da **iyonik** bağ adı verilir.

İyonik bağ sadece zıt yüklü tanecikler arasındaki elektriksel çekimden doğar. Böylece yan yana dizilen (+) ve (—) yüklü atomların üzerine yükleri belirten işaretler konur. Sodyum klorür örneğinde NaCl ile gösterilen formülde semboller üzerine yük işaretleri konursa $Na^{+}Cl^{-}$ olur. Bazen birden fazla elektron söz konusu olabilir. Hatta iyonlar kompleks yapıda bulunabilir. Kalsiyum sulfat buna örnektir ve Ca^{++} $(SO4)^{--}$ şeklinde yazılabilir. Parantez yükün SO_4 kompleksinin tümüne ait olduğunu gösterir.

Bir tek elektron alan ya da veren atomlara bir değerli, iki elektron alan ya da veren atomlara iki değerli vb. denir. Hem elektron alan hem de verebilen atom hem (+) hem (—) değer alır. Örneğin dış kabukta 5 elektron varsa bunu sekize tamamlamak için 3 elektron alıp (—) ya da 5 elektron vererek (+) değerli olabilir. Dış kabukta 6 elektron varsa 2 alır, 6 verebilir; 7 elektron varsa 1 alır, 7 verebilir vb... Görülür ki alıp verdiği elektron sayılarının, yani aldığı (+) ve (—) değeri gösteren sayıların toplamı 8 olur.

2 — Bir başka çeşit bağ klor molekülü örneğindeki bağ tipidir. Bu bir apolar bağdır. Yani atomlarda (+) ve (—) yük yoktur. Çünkü her klor atomu elektron almak ve dış kabuğunu sekize tamamlamak ister. Elektron verici yabancı bir atom bulunmadığına göre iki klor atomu yedinci elektronlarını ortaklaşa kullanarak amaçlarına ulaşır. Atomların yedinci elektronları bileşip her iki atoma birden ait olur. Her klor atomunda geri kalan altışar elektrona karşılık, ortak elektron çifti iki atomu birden sararak bunları birbirine bağlar. İki atomlu kapalı bir birim, yani klor molekülü meydana gelir. Böylece birbirine düğümlenmiş iki klor atomunun da dış kabukları 8 elektronlu olur. Bu çeşit bağa **kovalan** (kovalent) bağ adı verilir. Bir kovalan bağın iki atom arasındaki ortak iki elektronu iki nokta ya da bir çizgiyle gösterilir. Örneğin klor molekülünün yapısı Cl: Cl ya da Cl-Cl şeklinde açıklanabilir. Bu, klor molekülünün yapı (strüktür) formülüdür.

3 — Bir başka çeşit kovalan bağda atomlar arasında paylaşılan ortak elektronları atomların sadece birisi sağlar. Örnek olarak kalsiyum sülfür, CaS, bileşiği alınırsa, kükürt atomu kalsiyumun iki elektronunu alarak dış kabuğundaki elektronları sekize tamamlamış, $^{-}2$ yüklü sülfür 5^{--} iyonu olmuştur. Bu kükürde, dış kabuğunda altışar elektron bulunan, dört oksijen atomu bağlanırsa, sülfür 5 iyonu yerine sülfat iyonu, $(SO_4)^{--}$, oluşur. Meydana gelen kalsiyum sulfat, $CaSO_4$, bileşiğinde Ca^{++} iyonu SO_4^{--} iyonuna iyonik bağla bağlıdır.

4 — Hidrojen bağı ya da hidrojen köprüsü de elektrostatik nitelikte daha zayıf bir bağdır. Hidrojen atomu elektron ilgisi (elektronegatifliği) büyük olan atomlarla bağlanınca pozitif yüklü bir tanecik halinde kalır. Bu tanecik elektronegatifliği büyük başka bir atomu çekerek bu iki atomu bir köprü gibi birbirine bağlayabilir. Örneğin potasyum hidrofluorürdeki, KHF_2, hidrofluorür iyonunda (F...H—F) —1, HF molekülü F^{-} iyonuna hidrojen bağı (köprüsü) ile bağlanmıştır. Hidrojen bağı zayıf bir bağdır. Çekim kuvveti normal bir kimyasal bağın 1/10'i kadardır. Bu bağ kesikli çizgiyle — — — gösterilir. Hidrojen köprüsü su ve amonyak bileşiklerinde de görülür. Suda 2,3 molekül hidrojen köprüleriyle birbirine bağlanarak **assosiye** olur. Suyun erime ve kaynama noktalarının molekül ağırlığına göre yüksek oluşu bundan doğar.

5 — Bir başka değişik bağ tipi borun hidrojenli bileşiklerinde görülür. Bor üç değerli bir elementtir. Örneğin, diboran adını alan borlu hidrojen bileşiğinde B_2H_6, hidrojenlerden ikisi tek elektronla bağlanmıştır. Tek elektron bağı yapı formülü de kesikli çizgiyle belirtilir. Böyle bir bileşik çok dengesizdir ve kolayca bozunur.

6 — Altıncı çeşit bağ metal ve alaşımlarda görülen metalik bağdır. Bir metal kristalinde metal atomlarının dış kabuklarında bulunan ve verilebilen «değer»e elektronlarının hangi atoma ait olduğu belli değildir. Bu elektronlar bütün atomların ortak elektronu olurlar. Böylece bir kristal pozitif metal iyonları ile bunları saran elektron bulutundan yapılmış olur. Kolayca hareket edebilen bu elektron bulutu nedeniyle metaller iletkendir. Zaten elektrik akımı elektron akımı olduğuna göre, metal içinde bu elektronlar atomlar arasından her yönde kolayca geçebilir. Metalik bağı şematik olarak göstermek güçtür. Zaten bağ kimyasal olmaktan çok fiziksel nitelik taşır.

KİMYON (Carum carvi)

Ayrı Çanakyapraklı ikiçeneklilerin maydanozgiller familyasından, 50 cm. kadar yüksekliğinde otsu bir bitki. Kokulu tohumları kurutup çekilerek et yemeklerine tat vermede kullanılır. Hollanda'da bazı çeşit peynirlere de karıştırılır. Ayrıca hekimlikte de kullanılır.

KİNEMATİK

Kendisini doğuran kuvvetleri dikkate almadan sadece bir hareketi inceleyen bilim dalı. Bütün hareketler izafî olduğu için önce uygun bir referans sistemi tanımlamak gerekir. Bundan sonra bir noktanın hızı, konumunun değişme çabukluğu; ivmesi de, hızının değişme çabukluğu olarak tanımlanır.

Bir noktanın başka bir noktaya göre konumu sadece bu iki nokta arasındaki uzaklığı vermekle tanımlanamaz. Aynı zamanda bunları birleştiren doğrunun doğrultusunu da vermek gerekir. Aynı düşünceler hız ve ivme için de geçerlidir: Bunların da büyüklüğü ve bir de doğrultusu vardır. Bir daire çevresi boyunca hareket eden bir noktanın, dairenin merkezinden uzaklığı değişmediği halde bir hızı vardır. Aynı şekilde bir noktanın hızı sabit kalsa bile hareket doğrultusu değişiyorsa bir ivmesi vardır. Buradaki hız, birinci örnekteki daire yarıçapının karşılığıdır.

Konum, hız ve ivme «vektör» denilen büyüklüklere bir örnektir. Vektör, büyüklüğü ve doğrultusu olan, kendine benzeyen başka vektörlerle özel bir şekilde toplanan bir niceliktir. Eğer bir üçgenin iki kenarının uzunlukları iki vektör ile orantılı ise, birinci kenarın baş-

KİNEMATİKTE HIZ VE İVME

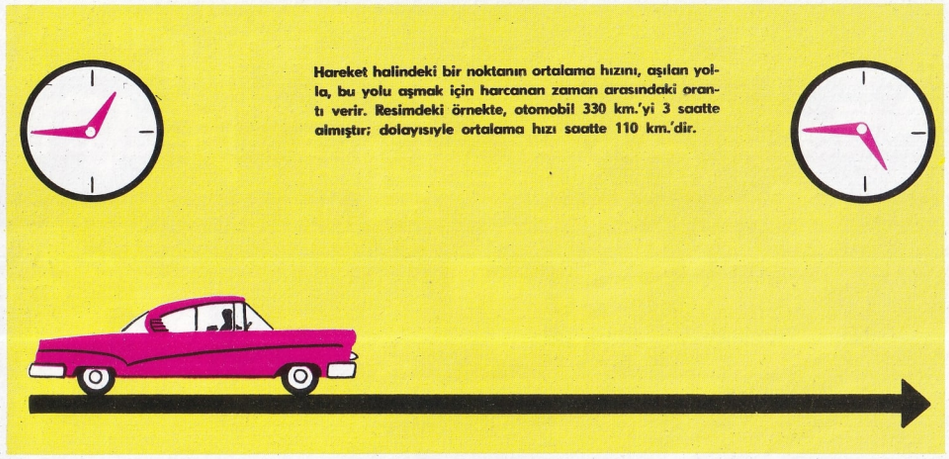

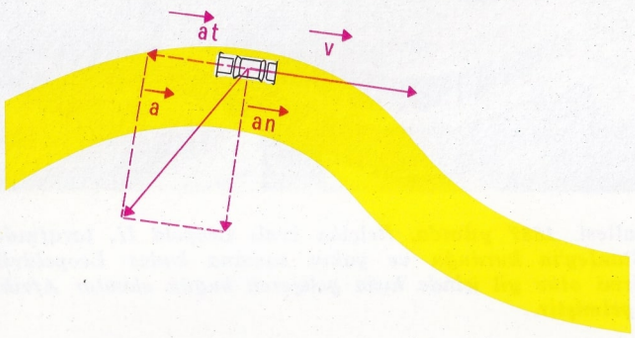

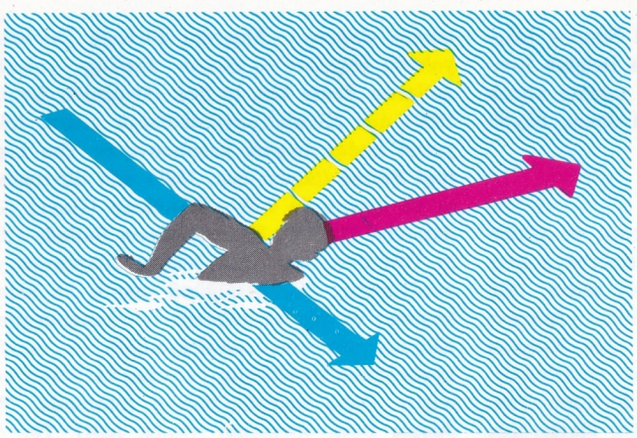

Sol taraftaki resimde, bir eğri boyunca yol alan bir noktanın ivmesinin, yola teget bir ivme (at) ve yola dikey bir ivme olmak üzere ikiye ayrılabileceği görülmektedir. Bunlardan ilki, hızın (v) artmasından ya da azalmasından, merkezcil ivme adını alan ikincisiyse, hızın yön değiştirmesinden etkilenir. Alttaki resimde, bir akıntının sürüklediği bir yüzücünün, karadaki hareketsiz bir gözlemciye oranla hızının yönü ve büyüklüğü verilmektedir.

langıcından ikinci kenarın bitimine kadar ölçülen üçüncü kenar uzunluğu, gerek büyüklük gerekse doğrultu bakımdan ilk iki vektörün toplamını temsil eder. Bu kural, vektörleri toplamak için kullanılan «üçgen kuralı»dır.

Bir noktanın bir daire boyunca düzgün hareketi, hızı değişmeyen ivmeli bir harekete örnektir. Hız dairenin teğeti boyunca yönelmiş olduğu halde, ivme dairenin merkezine doğrudur. O halde bir cisme içeriye doğru bir kuvvet uygulanırsa, bu cisim dairesel bir harekette tutulabilir. Bunun sebebi bir cisme ivme vermek için daima bir kuvvetin gerekli olmasıdır. Kuvvetlerle ilgilenmeyen kinematik bilimi bakımından ivme, dairesel hareketin geometrik bir sonucudur ve maddesel cisimlere olduğu kadar herhangi bir ışıklı beneğe yahut hayalî bir noktaya da uygulanabilir.

KİNETİK ENERJİ
(**bkz.** Enerji)

KING, MARTIN LUTHER
(1929-1968) Birleşik Amerikalı zenci politika adamı ve yazarı. Hayatı ve çalışmaları Birleşik Amerika'nın ırkçılık sorunu ve ülkede zaman zaman aşırılaşan ırkçılık akımıyle sıkı sıkıya bağlıdır. King ırkçılık akımına karşı çıkmış, ancak şiddete başvurmaktan kaçınmıştır. Mücadelesini barışçı yoldan yürütmesi, kendisine 1964 yılında Nobel barış armağanını kazandırmıştır. Pennsylvania'da «Grozer» seminerine devam eden, Boston Üniversitesinin teoloji bölümünü bitiren King, ırk ayırımına karşı Birleşik Amerikalı zencilerin başlattıkları direnme hareketinde, 1955'ten sonra önemli bir rol oynamaya başlamış, Alabama'da Montgomery şehrinde kamu taşıtlarını boykot hareketine önderlik etmiştir. 1963 yılında Time dergisi tarafından «Yılın Adamı» seçilen Martin Luther King'e, Yale Üniversitesi şeref diploması vermiştir. King'in 1968 yılı nisan ayında öldürülmesi Birleşik Amerika'da zencilerin ayaklanmasına ve ülkede karışıklıklar çıkmasına sebep olmuştur.

KİNİN
Kınakına (cinchona) çeşidinden bitkilerin kabuğundan elde edilen bir alkaloit ve bunun bazı tuzlarına verilen ad. Bu kınakına çeşitlerinin en önemlisi And dağlarında bulunan ve bugün Hindistan, Malezya, Cava ve Seylân'da yetiştirilen «Cinchona officinalis» tir. 25-30 metre yüksekliğe varan bu bitkinin oval ve alt yüzü parlak olan yaprakları, bir sap üzerinde bakışımlı olarak dizilmiştir. Çiçekleri küçük ve beş taçyapraklıdır. Taçyapraklar bir boru biçiminde birleşmiştir. Meyvesi kapsül meyvedir.

XVII. yüzyılda Avrupa'ya getirilmiş olan bu ağacın kabuğunda sıtmayı iyileştiren bir nitelik bulunduğu, Güney Amerika yerlilerince öteden beri bilinegelmiştir. Avrupa'da çeşitli kimselerin karşıt görüşlerine rağmen bu madde ile tedavi alanında önemli yenilikler başarılabilmiştir.

Kinin tekhücreliler, haşlamlılar ve amipler için bir zehirdir. Bu da sıtma üzerinde neden etkili olduğunu gösterir. Genel metabolizma üzerindeki etkisiyle kinin yüksek ateşi düşürmeye yarar. Kasların uyarılma yeteneği üzerinde çökertici etki yaptığından ötürü de doğuştan olan miyotoni (kasın gevşemesinin anormal bir yavaşlık göstermesi) vakalarında kullanılır.

Yerel uygulamada yakıcı etki gösterir. Bu özelliğinden ötürü varis vakalarında denenmiştir. Sinir sistemi üzerinde düşüklük verme etkisi vardır. Göz sinirine ve kulak yoluna verdiği zararlar büyük olabilir. Kininin bir baş-

Kinin adı, aşağıda resmî görülen Cinchona officinalis'den çıkarılan kinin adlı bir alkoloidin bazı tuzlarına verilmektedir.

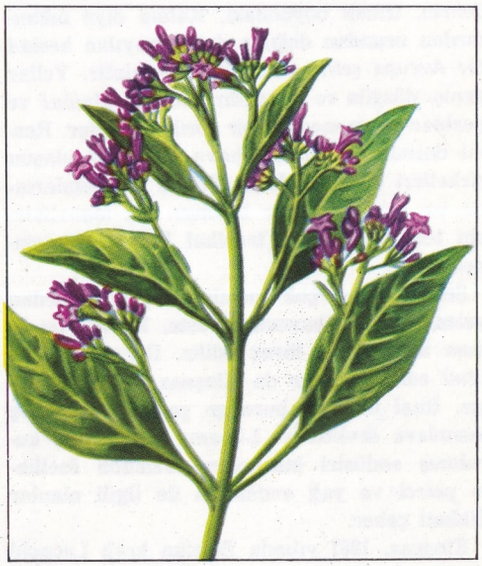

ka özelliği de kalp atışlarını ağırlaştırmaktır. Ancak tedavide bu amaçla kinin değil, onun bir türevi olan kinidin kullanılır. Acı tadından ötürü de sindirim salgılarını harekete geçirmekte yararlanılır.

En çok kullanılan tuzlarından biri olan kinin sülfatı sözünden türemiş olan sulfata sözcüğü gündelik dilde kinin yerine kullanılır.

KİNİZM

Yaşamanın anlam ve ereğini erdemde bulan bir felsefe okulu. Atinalı Antisthenes (M.Ö. 444-368) tarafından kurulmuştur. Yerleşik bir anlayışa göre kinik sözcüğü Yunancada köpek anlamına gelen kion sözcüğünden türemiştir. Kinizm ise köpek gibi yaşama anlamına gelmektedir.

İnsanın her türlü gereksinmeden arınmasını, ahlâk ilkelerinin salt bilgi olarak yaşanması gerektiğini savunan kinikler üzerinde Sokrates'in etkisi büyük olmuştur. Kiniklere göre bilgi ve bilim ahlâkî ereklere yararlı olmalıdır. Hayatın başlıca ereği mutluluktur. Bu mutluluğa da, boş kuruntulardan kurtulup neşeli bir ruh sükûnu ve ruhun özgürlüğüyle varılabilir. Erdem yalnız bir değer değil, kişinin kendisini mutlu kılmak için kullandığı bir araçtır. Sağlık, güzellik, zenginlik, lüks, şan ve şeref aldırış edilmeyecek kayıtsız kalınacak değerlerdir.

Fıçı içinde yaşayan Diogenes kiniklerin en ünlü temsilcisidir. Aşırı bireyci olan kiniklere göre bilgi bir parçalama işlemidir. Bir nesneyi bilmek, onu son öğelerine ayırmak demektir. İlk varlık konusunda insanların yapabileceği bir tanımlama yoktur. Kinizm Antisthenes'ten sonra Diogenes ve Aristippos tarafından geliştirilmiştir.

KİNŞASA

Kongo başkenti (nüfusu 730 000). Eski adı Leopoldville'dir. Kongo ırmağının sol kıyısında, 290 m. yükseklikte kurulmuştur. Brazzaville ile arasında, akarsuyun yayılmasıyle oluşmuş büyük bir su birikintisi olan Stanley-Pool bulunur. Bu birikintinin alanı 400 Km² ye yaklaşır. Ekvator Afrikasının öbür şehirlerinde görülen yerleşme şekli Kinşasa'da da görülür. Şehrin, ırmak boyundaki, Kalina diye adlandırılan ucundan doğuya doğru yayılan kesimi bir Avrupa şehri görüntüsüne sahiptir. Yollar geniş, düzgün ve ağaçlıdır. Düzenli alanlar ve parklar şehre modern bir görünüş sağlar. Resmî daireler, bankalar, hava ve ırmak ulaşım şirketleri bu kesimdedir. Şehrin iç kısımlarında ise eski tip evler bulunur. Bu mahallelerin tek katlı evleri tropikal bahçelerin içindedir.

Şehrin limanı çok önemlidir. İç kısımlardan gelen ürünler (hurma, kereste, kahve) bu liman aracılığıyle ihraç edilir. Dış ülkelerden ithal edilen mallar da Kinşasa limanına ulaşır. İthal malları, buradan çeşitli yollarla iç kısımlara sevkedilir. Limanın çevresinde kurulmuş endüstri kurumları arasında özellikle petrol ve yağ endüstrisi ile ilgili olanlar dikkati çeker.

Kinşasa, 1887 yılında Belçika kralı Leopold II.'nin buyruğuyle İngiliz kâşifi Stanley tarafından kurulmuştur. 1926 yılında Belçika Kongosunun başkenti olmuştur. Bu tarihte ancak 19 000 nüfuslu olan şehir daha sonra büyük bir hızla gelişmiştir.

Kinşasa'nın modern bir mahallesi. 1887 yılında, Belçika kralı Leopold II. tarafından Afrika'ya gönderilen kâşif Stanley'in kurduğu ve yakın zamana kadar Leopoldville adıyle anılan Kinşasa son yirmi otuz yıl içinde hızla gelişerek bugün ekvator Afrikası'nın en büyük şehri haline gelmiştir.

KINUGASA, TEINOSUKE

(1896-) Japon sinema oyuncusu ve yönetmeni. Tiyatro oyunculuğundan sinemaya geçmiş, birkaç başarısız denemeden sonra, 1926 yılında kendi hesabına bir filim yapımevi kurmuş ve izlenimci bir filim olan **Kurutta ippeiji** (Çılgın Ritm) adlı filmini çevirmiştir. 1928 yılında çevirdiği **Jûjiro** adlı filmi **Yoshivvara'nın Gölgeleri** adıyle Batı ülkelerinde de oynatılmış ve Carl Theodor Dreyer'in aynı yıllarda çevirmiş olduğu **La passion de Jeanne D'Arc** (Jeanne D'Arc'ın Tutkusu) ile karşılaştırılmıştır. Birkaç yıl Sovyetler Birliği ve Almanya'da kaldıktan sonra Japonya'da tarihî filimler çevirmiş, bu filimlerinde biçim bakımından başarılı bir bütünlüğe ulaşmış, **Jigokumon** (Cehennemin Kapısı, 1953) adlı filmiyle 1954 yılında Cannes Filim Festivalinin büyük ödülünü kazanmıştır.

KIPLING, RUDYARD

(1865 - 1936) İngiliz yazarı. Çocukluk yıllarını Hindistan'da geçirmiş, bir süre İngiltere'de yaşadıktan sonra, 1882 yılında yeniden Hindistan'a dönerek Lahor şehrinde gazetecilik yapmaya başlamıştır. İlk şiirlerini ve hikâyelerini burada yayımlamıştır. Başlangıçta gazete yazısı özellikleri taşıyan üslûbu daha sonra Stevenson'un ve Maupassant'ın etkisinde kalmıştır. Japonya - Amerika Birleşik Devletleri yoluyle İngiltere'ye dönen Kipling yolculuk anılarını **From Sea to Sea** (Denizden Denize, 1889) adı altında yayımladıktan sonra, hikâyeleri kadar başarı kazanamayan **The Light that Failed** (Sönen Işık, 1891) adlı ilk romanını ve ayrıca da **Life's Handicap** (Hayat Girdabında, 1891) ve **Barrack-Room Ballads** (Kışla Türküleri, 1892) adlı hikâye kitaplarını yayımlamıştır. Şiir sözlüğünü teknik ve askerî terimler ve diyelek kelimeleriyle zenginleştiren Kipling, şiirlerine sömürgeciliğin ve makine uygarlığının motiflerini yansıtan bir ritim vermiştir. Daha sonraki birkaç kitabında, **The Jungle Book** (Ormanın Kitabı, 1894), **The Second Jungle Book** (Ormanın İkinci Kitabı, 1895) ve **Captains Courageous** (Cesur Kaptanlar, 1897) adlı anlatı kitaplarıyle **The Seven Seas** (Yedi Deniz, 1896) adlı şiir kitabında Amerika'da kaldığı yılların (1892 - 1896) etkileri hissedilir. Fakat Kipling'in en iyi eserleri **Kim** (1901) adlı romanıyle çocuklar için yazdığı hikâyeleri topladığı **Stalky and Co.** (Stalky ve Ortakları, 1899), **Just So Stories for Children** (Çocuklar İçin Tam Böyle Hikâyeler, 1902), **Puck of Pook's Hill** (Dağların Puck'u, 1906), **Rewards and Fairies** (Hikâyeler ve Efsaneler, 1910) adlı hikâye kitaplarıdır. 1907 yılında Nobel edebiyat ödülünü alan Rudyard Kipling'in, I. Dünya Savaşından esinlenen daha sonraki eserlerinin dikkate değer hiç bir yanı yoktur.

KİRAZ (Prunus avium)

Gülgillerden bir ağaç ve meyvesi. Kuş kirazı

denilen yabanî bir kirazdan yetiştirilmiştir. Gövdesindeki kabuk, derimsi şeritler halinde halka halka gövdeden kopar. Kerestesi kırmızı renkte ve dayanıklıdır. Eşya yapımında kullanılır. Yaprakları uzunca ve kenarları dişlidir. Çiçekleri pembemsi ak, sapları uzundur. Çenek ve taçyaprakları beşer tanedir. Erkek organların sayısı 20 - 30 kadardır. Yumurtalık bir meyveyapraktan yapılmıştır ve bir gözlüdür. Yumurtalığın rengi, meyve ham iken yeşildir, sonra kızarır. Orta boy bir ağaçtan 20-30 kg. kadar kiraz elde edilir. İyi bakılan bir kiraz ağacı 60-70 yıl kadar yaşayabilir.

Kiraz az dayanıklı bir meyvedir, daha çok taze olarak yenir. Mevsim sonlarına doğru kurtlanır.

Türkiye'de yetiştirilen kiraz türlerinin en önemlileri Yarımca'nın ünlü dalbastı kirazı, Amasya'nın siyah renkli tabanıyarık kirazı, aşlama, ak kiraz, ballı, dragana, kırdar, elifî, sultanî kirazlarıdır.

KİRAZ

Ege bölgesinde İzmir iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 3 465). Eski adı: Keles. Bozdağların güney eteğinde, Ödemiş'in doğusunda kurulmuştur. 150 km.'lik bir yolla Ödemiş üzerinden İzmir'e bağlıdır. Kasabanın en yakın demiryolu istasyonu Ödemiş'tir (33 km.). Kiraz ilçesinin yüzölçümü 533 km^2., nüfusu 31 185'tir. Merkez bucağına bağlı 40 köyü vardır. İlçe topraklarının orta kesimini Kiraz ovası kaplar. Ova kuzeyden Bozdağlar, güneyden de Aydın dağlarıyle kuşatılmıştır. İlçede azçok karasal bir Akdeniz iklimi hüküm sürer. İlçe orman bakımından fakirdir. Daha çok makiler ve çalılıklar yer alır.Başlıca akarsuyu Küçük Menderes'tir. Gelir kaynağı tarım ürünlerine ve hayvancılığa dayanır.

Hindistan'da çok uzun süre kalmış olan Rudyard Kipling eserlerinin çoğunun konusunu bu ülkenin hayatından almıştır.

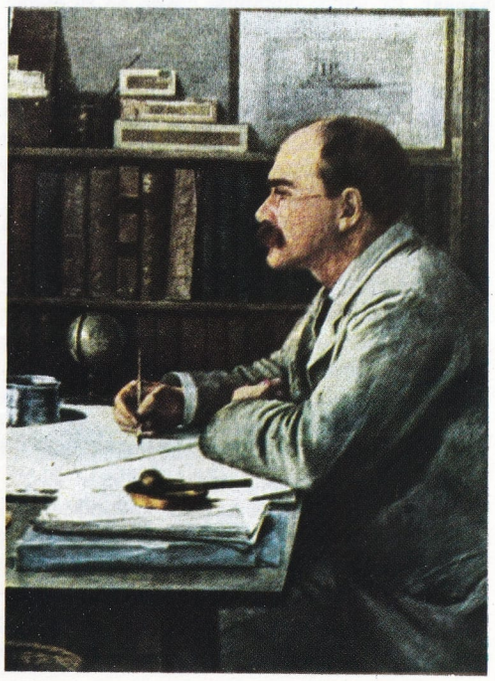

KİREÇ

İnorganik bir bileşik. Kalsiyum oksit anlamına gelir. Ancak teknikte elde edilen kireç saf kalsiyum oksit değildir. Kalsiyum oksit CaO formülüyle gösterilir. Kireç, temel maddesi kalsiyum karbonat olan kireçtaşının kızdırılmasıyle elde edilir. Bu işleme kirecin yakılması adı verilir.

$$CaCO_3 \rightarrow CaO + CO_2$$

Kireç taşı — Kireç — Karbon dioksit

Yurdumuzda kireç çoğunlukla kireçocaklarında elde edilir. Yerde kazılmış bir çukura kireçtaşı ve odun parçaları gevşek olarak yerleştirilir. Üstü örtüldükten sonra odunlar tutuşturulur. Odunların yanmasından çıkan ısı etkisiyle kireçtaşı kirece dönüşür. Sürekli kireç elde etmek için kireç fırınları kullanılır. Bunlar düşey ya da çimento elde edilmesinde kullanılan döner fırınlar tipinde olabilir. Bu fırınlar gaz yakıtla çalışır. Bu şekilde elde edilen kirecin içine yakıtın kalıntısı olan yabancı maddeler karışmaz. Kirecin özellikleri iyi olur. Böyle kireçlere yağlı kireç adı verilir. Yurdumuzda aranan kireç türü çalı kirecidir. Bu kireç elde edilirken ince dallar ve çalılar kullanılır. Bunlarda kül oranı düşük olduğu için üretilen kireç içine pek az yabancı madde karışır.

Kireç suyla birleşirse şiddetli bir reaksiyonla sönmüş kireç olur. Sönmüş kireç kalsiyum hidroksit bileşimindedir.

$$CaO + H_2O \rightarrow Ca(OH)_2$$

Sönmemiş kireç — Sönmüş kireç

Kirecin suyla karıştırılmasına kirecin söndürülmesi denir. Bu sırada o kadar ısı çıkar ki, su kaynayabilir. Elde edilen ürün sönmüş kireç adını aldığı gibi, bu olay ateşin söndürülmesine benzetilir. Bu nedenle de kirece sönmemiş kireç adı da verilir. Kimyasal bileşim bakımından kalsiyum karbonat kireçtaşı, bundan elde edilen kalsiyum oksit sönmemiş kireçtir. Kalsiyum oksitin suyla birleşme ürünü ise sönmüş kireç olur.

Sönmemiş kireç genellikle sönmüş kireç elde edilmesinde kullanılır. Sönmüş kireç ise yapı işlerinde kireç harcı yapımında harcanır. Öte yandan kalsiyum hidroksit bir bazdır. Bazların da en ucuzudur. Bu nedenle endüstride asitleri nötürleştirmek için geniş ölçüde kullanılır. Sönmüş kireçten ayrıca kireçkaymağı yapılır.

KİREÇKAYMAĞI

Bileşiminde kalsiyum hipoklorit bulunan madde. Sönmüş kirecin az suyla karıştırılarak elde edilen bulamacından klor geçirilerek elde edilir. Bu sırada kalsiyum hipoklorit ile kalsiyum klorür oluşur. Kalsiyum hipoklorit $Ca(ClO)_2$ formülüyle gösterilir. Kalsiyum klorürün formülü $CaCl_2$'dir.

$$2\,Ca(OH)_2 + 2Cl_2 \rightarrow CaCl_2 + Ca(ClO)_2 + 2H_2O$$

Reaksiyonda bir kısım kalsiyum hidroksit değişmemiş olarak kalır. Bu nedenle kireçkaymağı kalsiyum hipoklorit, kalsiyum klorür ve kalsiyum hidroksit maddelerinin bulamaç şeklindeki karışımıdır. Belki bu karışım kaymak görünüşlü olduğu için bu adı almıştır. Kireçkaymağının bu nedenle kesin bir formülü yok-

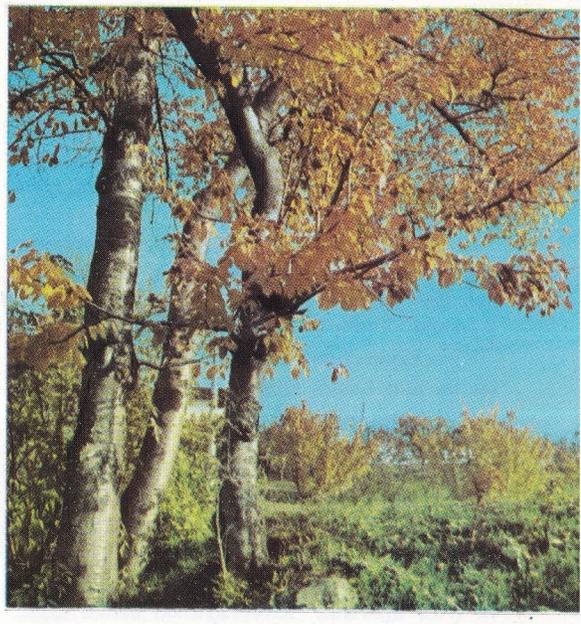

Üstte: Kiraz ağaçları. Ortada: Çiçekli kiraz dalı. Altta: Meyveli kiraz dalı.

tur. Yapısında +1 değerli klor bulunduğu için yükseltgendir. Bu nedenle renk giderir ve mikropları öldürür. Bu özelliğiyle pamuklu kumaşları ağartmak için kullanılır. Yün, ipek, naylon ve öteki sentetik ipliklerle yapılmış kumaşlar kireçkaymağında parçalanır. Çünkü kireçkaymağı bu iplikleri yapan maddeleri yükseltgeyerek bozar.

Kireçkaymağı havada klor kokar. Bu yavaş yavaş havanın karbon dioksitiyle birleşmesinden ileri gelir.

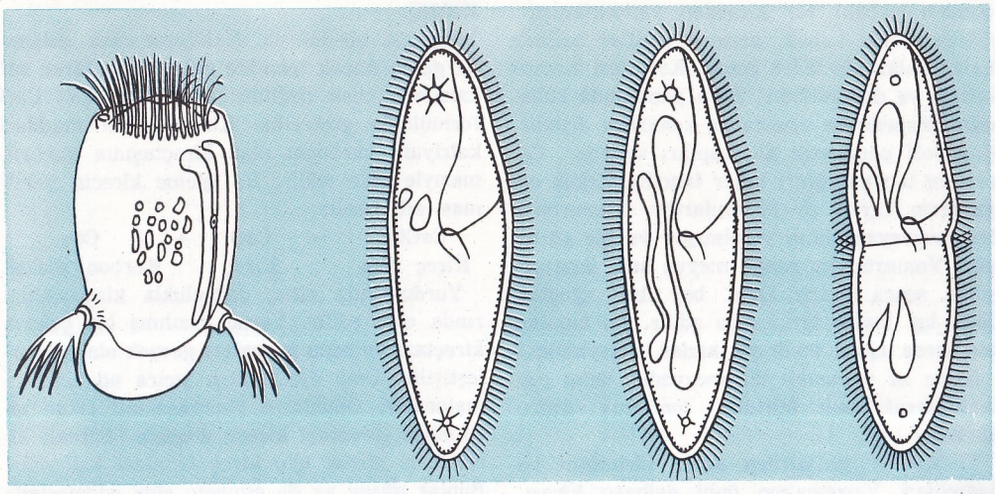

$$Ca(ClO)_2 + Ca\,Cl_2 + 2CO_2 \rightarrow 2CaCO_3 + 2Cl_2$$

Kireçkaymağına batırılıp asılmış çamaşırlar da klor kokar. Oluşan klor nemli çamaşırlar üzerinde suyla birleşir.

$$Cl_2 + H_2O \rightarrow H\,ClO + HCl$$

HClO ile gösterilen hipoklorür asit hem +1 değerli klor taşır, hem de dengesiz olduğu için kireçkaymağından daha güçlü bir yükseltgendir. Bu nedenle kireçkaymağında tamamen ağarmamış çamaşırlar asıldıktan bir süre sonra iyice ağarırlar. Kireçkaymağı bunun dışında mikrop öldürücü ve koku giderici olarak da kullanılır. Koku giderme özeliği koku maddelerini yükseltgeyerek bunları kokusuz bileşiklere çevirmesinden ileri gelir.

KİREÇTAŞI
(bkz. Kalker)

KİRPİ (Erinaceus europaeus)
Böcekçiller takımının kirpigiller familyasından bir memeli türü. Sırtlarından kulaklarına kadar sık dikenlerle örtülüdür. Dikenler yüzde, bacaklarda ve vücudun alt kısımlarında kaba kıllar halini alır. Renkleri koyu kahverengi, dikenlerin ucu sarı-aktır; uzunluğu 25-30, kuyruğu 4,5 cm.'dir. Yılda iki kez yavru yapar. Çiftleşmeden bir ay kadar sonra 5-7 yavru meydana getirir. Yavrular gözleri kapalı doğarlar, bir hafta sonra gözleri açılır. Yaşama alanları Batıda İngiltere ve İrlanda'dan Doğuda Sibirya, Mançurya ve Kore'ye kadar uzanır.

Tarıma zararlı birçok böceği yiyerek yararlı olan kirpi yılanın da düşmanıdır.

Kirpikliler bir hücreli hayvanların bir sınıfını meydana getirirler. Solda: Atların barsaklarında yaşayan bir kirpikli. Sağda: Başka bir kirpiklinin çaprazlamasına bölünerek üremesini gösteren üç şekil.

KİRPİKLİLER (Ciliata)
Bir hücreliler altâleminin bir sınıfı. Yapı bakımından birgözelilerin en çok gelişmiş olanlarıdır. Biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki çekirdekleri vardır. Gözle görülebilecek kadar büyük olabilirler. Soba, vazo, silindir, küre biçimlerindeki vücutları titreme ve kırbaçlama hareketini yapabilen ve yer değiştirmeyi sağlayan kirpiklerle kaplıdır. Bu organizmaların kabuk ya da iskeletleri yoktur. Tatlısularda ve denizlerde yaşayan kirpiklilerin özkirpikliler (euciliata) ve süktorlar (suctoria) olmak üzere iki alt sınıfı vardır.

KİŞİ DOKUNULMAZLIĞI
Toplumdaki kişilerin kendi varlıkları üzerinde sahip oldukları hak ve fizik hürriyeti. Anayasalar, kişinin can emniyetinin ve vücut bütünlüğünün her türlü saldırıya karşı korunmuş olmasını, bütün hürriyetlerin temeli kabul etmektedirler. Burjuva demokratik özgürlüklerini benimsemiş olan Anayasalar, kanun koyucunun ve siyasî iktidarın kişi dokunulmazlığını istedikleri gibi sınırlamalarını engellemek için siyasî iktidarın yetkilerini kısıcı hükümler kabul etmişlerdir.

Anayasamız da 14. maddesiyle, «kişi dokunulmazlığı»nı kabul etmiştir. Buna göre, «herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını geliştirme haklarına ve kişi hürriyetine sahiptir. Kişi dokunulmazlığı ve hürriyeti, kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça kayıtlanamaz. Kimseye eziyet ve işkence yapılamaz. İnsan haysiyetiyle bağdaşmayan ceza konulamaz». Anayasamız bu şekilde «kişi dokunulmazlığı»nı bütün hürriyetlerin, kişiyle ilgili her hususun düzenlenmesi konusunda temel ve sınırlayıcı bir hüküm olarak düzenlemiştir.

Kişi dokunulmazlığı, kişinin kendini geliştirme, fizik ve can varlığını her türlü saldırıdan koruma konusunda temel bir hüküm olarak benimsenirken, Anayasamız, 30. maddesinde «kişi güvenliği»ni, 33. maddesinde de «cezaların kanunî ve şahsî olması» kurallarını sistemleştirmiştir. Kişi dokunulmazlığı, gerçekte, özel hayatın gizliliğini, konut dokunulmazlığını, inanç hürriyetini de kapsayan, kişinin korkudan uzak yaşamasını, fiilî saldırılara konu olmamasını ifade eden bir anlam taşımaktadır.

KİŞNİŞ (Coriandrum sativum)
Maydanozgiller familyasından, yaprakları maydanozu andıran bir bitki. Boyu 30 - 40 cm. kadardır. Tohumları pastacılıkta, likör ve çeşitli ilâçların yapılmasında kullanılır. Ayrıca tohumların üzeri şekerle kaplanarak «kişniş şekeri» yapılır.

KİTAP
Yazılmış ya da basılmış sayfaların birleştirilmiş şekli. Unesco, kitabı, 48 ya da daha çok sayfası olan ve sürekli olmayan yayın diye tanımlamaktadır.

Kitabın geçmişi 5 000 yıldan uzun bir süreyi kapsar. İlk yarısı hakkında ancak az ve kesinlikten uzak bilgilere sahip olduğumuz bu sürenin hayli önemli bir parçasında kitap ve elyazısı kavramları birbirinden pek ayrılmaz. Kitabın en eski geçmişiyle elyazısının en eski geçmişi birbirinin aynıdır denebilir. Kitabın ilkönce Doğuda ortaya çıktığı biliniyorsa da, bunun hangi ülkede ve nasıl olduğu konusunda kesin bir bilgi yoktur. Belirli bir uygarlık düzeyine varmış bir toplumun yasalarını, dinsel kurallarını ve kamu yararına kaleme alınmış birtakım başka metinleri bir arada toplama gereğini duyması üzerine, aynı anda, birden fazla yerde ortaya çıktığı sanılmaktadır. Kitap yapımında kullanılan madde çağa ve ülkeye göre değişik olmuştur. Başlangıçta palmiye yapraklarının, ağaç kabuğunun, ince kil ve tahta tabakalarının, ipek ve keten şeritlerin, derinin ve nihayet kâğıdın kullanıldığı sanılmaktadır. Milâttan 3 000 yıl önce kitabın bir sopa üzerine dürülüp merdane biçimi gösterdiği bilinmektedir. Bu çağda, papirüs bitkisinin, yaprağının üzerine yazı yazılacak biçimde işlenmesi eski Mısır'da çok yaygındı. Papirüs

hafif, esnek; fakat epeyce dayanıklı bir maddedir. M.Ö. 2 400 yılında yazılmış bir papirüs kitabın günümüze ulaşmış olması Papirüs'ün dayanıklılığını gösterir. Mısırlıların rulo haline gelmeye elverişli olan papirüsü kullandıkları çağda, çok ileri bir uygarlık düzeyine varmış, zengin bir edebiyat yaratmış olan Çinlilerin kitap yapımında ağaç kabuğu kullandıkları sanılmaktadır. Ancak, bunu kanıtlayacak somut veriler yoktur. Efsaneye göre, Çin-Şin-Huang M.Ö. 213 yılında, ülkede kendisini yeren ne kadar kitap varsa hepsini yaktırmış, bu olaydan sonra da kitapların ipekten yapılmasına başlanmıştır. Mezopotamya uygarlıklarından ise, kil levhalar üzerine çivi yazısıyle yazılmış kitaplıklar dolusu örnek bugüne kadar bozulmadan kalmıştır. Bunların en zenginlerinden biri kral Asurbanipal'in (M.Ö. VII. yüzyıl) Ninova'daki 2 200 levhalık kitaplığıdır. Papirüs Yunanistan'a M.Ö. VII. yüzyılda girmiş, M.Ö. VI. yüzyıla kadar kullanılmış, çeşitli vergiler ve taşıt giderleriyle çok pahalılaşınca bırakılmıştır. Ayrıca, nemden bozulması, yanar bir madde olması, tek yüzünün kullanılabilmesi, tek bir metin için çok sayıda yaprak kullanılması da papirüsün bırakılmasında etken olmuştur. Papirüsten sonra, Akdeniz ülkelerinde çok eski çağlardan beri kullanılan bir madde olan hayvan derisinden yararlanılmaya başlanmıştır. Koyun derisini üzerinde yazı yazılabilecek gibi işleyen sanat önce Pergamos'da (Bergama, İzmir) geliştiğinden Romalılar bu deriye «Pergamon kâğıdı» demişlerdir. Kelime biraz biçim değiştirerek «parşömen» olarak bugüne kadar gelmiştir. Günümüzde bir çeşit kâğıda parşömen denmesi bundandır. Sıcaklık ve nemden kolay etkilenmeyen, iki yüzüne de yazı yazılabilen, üzerindeki yazı kazınıp, yıkanıp, yeniden kullanılabilen bu deriden yüzyıllar boyunca yararlanılmıştır. Önceleri tomar biçiminde dürülürken, sonraları Roma İmparatorluğunun son çağlarında, sayfa sayfa kesilip kodeks denen defter biçimini almıştır. Her ne kadar parşömen M.Ö. IV. yüzyılda papirüs yaprağının yerine geçmişse de, resmî belgelerde papirüsün kullanılması XI. yüzyıla kadar sürmüştür.

Kitap yazımının gelişip yayılmasında kilisenin payı büyük olmuştur. Manastırlarda din adamlarının çoğu metinleri kopya etmek, sayfaları boyamak, birbirine yapıştırmak gibi görevleri yüklenmiştir. Kopist (kopya eden) ya da müstensih (nüsha çıkaran) adı verilen bu din adamları genellikle Klasik çağ yazarlarının ve kilise büyüklerinin eserleriyle uğraşmışlardır. Kopya işi yapılırken el değişmesinin vereceği biçim bozukluklarını önlemek için, yazı sınırları çok belirli bir biçime sokulmuş, stilize edilmiştir. XII. yüzyıla kadar kitap din çevrelerinin dışına pek çıkmamıştır. Sınırlı bir çevrede kalan bu eserler, genellikle büyük boyutlu, minyatür ve yaldızlarla süslenen kitaplar olmuştur. Üniversitelerin kurulmasıyle zevkler, eğilimler değişmiş, kültürün çeşitli çevrelere girip yayılması insanlarda okuma isteğini artırmış, buna paralel olarak Avrupa'da Latince sönmeye, ulusal dillerde kaleme alınmış yazılar önde yer almaya başlamıştır. Kitap gereğinin artması, metin kopya etme işini din adamlarından sivillere kaydırmış, kilise dışında kitap hazırlayan işyerleri kurulmuş, bunlar kısa sürede çoğalmıştır. Bu işyerlerinin dışında yeni bir meslek, «gezgin kopyacılık» mesleği türemiştir. Halk ozanları gibi köy köy, şato şato gezen bu kopyacıların kitabın geçmişindeki payı hayli önemli olmuştur. Bu hareketli dönemde parşömenin pahalılığı, insanları daha ucuz bir yazı aracı bulmaya itmiş, böylece kâğıt ortaya çıkmıştır. Kâğıdı Avrupa'ya tanıtan Araplar olmuştur. Parşömenden daha hafif ve daha kullanışlı olan kâğıt ulusal dilde, yani Latincenin dışında yazılmış kitabın yayılmasında önemli bir etken olmuşsa da, büyük ölçüde kullanılması matbaayla başlamıştır.

İlk basılı kitaplar ksilografi denen metoda göre meydana getirilmiştir. Tahta kalıp basımı da denen ksilografide, metin tahta bir levha üzerine oyulur. Bu tahta levhanın kâğıda basılmasıyle basılı metin elde edilir. Ayrı ayrı harflerin kullanılmasıyle kitap basımındaki ilerleme büyük bir hız kazanmıştır; bugün eldeki belgeler, XV. yüzyılın sonunda Avrupa'da yüzden fazla şehirde matbaa bulunduğunu göstermektedir. İlk basılı kitaplar hemen her ülkede aynı biçimde yapılmıştır. Konularına gelince, bunlar pek çeşitlidir: Klasik Çağ edebiyatıyle halk edebiyatı, tıpla hukuk, resimli tarihle dinsel metinler, aynı zamanda ve aşağı yukarı aynı ölçüde matbaadan yararlanmaya başlamıştır. Baskı sanatı Almanya'da ortaya çıkmış olmakla beraber, kısa bir süre içinde İtalya ve Fransa'da yayılmıştır. XVI. yüzyılda kitap bugünkü biçimini hemen hemen kesinlikle bulmuş gibidir. Bu yüzyılın kitaplarında iç sayfalardan değişik yapıda bir kapak bulunduğu, sayfaların numaralandığı, resimlerde tahta oyma yerine bakır oyma kullanıldığı görülmektedir. Konular ise çeşitlenmelerini sürdürüp gitmektedir. Bilimin her dalında; tıp, botanik, cerrahlık vb. de; edebiyat, şiir, tiyatro gibi sanatlarda kitap basımı hızla yayılmıştır. XVII. yüzyılda ise Avrupa'nın birçok ülkesinde kitap basımı gerilemiştir. Fakat Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'deki bu gerilemeye karşı, Hollanda'da ünlü Elzevir ailesi basımevi baskı tarihinin en güzel, en değerli örneklerini vermeye devam etmiştir. XVIII. yüzyılda hemen her ülkede kültürel hayat bir canlanma göstermiştir. Ancak, duru ve ağırbaşlı yollardan ilerleyen bu canlanma etkisini kitap basımında da duyurmuş, barok süsler, yerini sade biçimlere bırakmıştır; süslü kapaklar ortadan kalkmış, metne uygun, hafifçe bezenmiş kapaklar görülmeye başlamıştır. Fransa'da Büyük Devrim sıralarında gazete baskısı çok ilerlemiş, buna karşı kitap gerilemiştir.

XIX. yüzyıl, kitabın, her gün bir başkası ortaya çıkan yeni metotlarla, ucuza maledildiği, her eve girebildiği yüzyıl olmuştur. Yüzyılımızda bu eğilim daha güçlenmiş, büyük endüstrinin gelişmesiyle birlikte halkın yararlanabileceği ve genellikle «cep kitabı» diye adlandırılan yayınların büyük ilgi gördüğü anlaşılmıştır.

XVI. yüzyıldan kalma el yazması bir kitap.

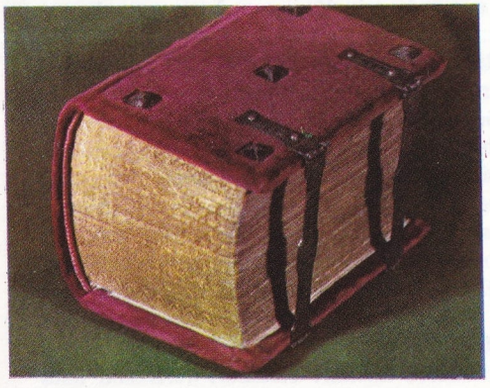

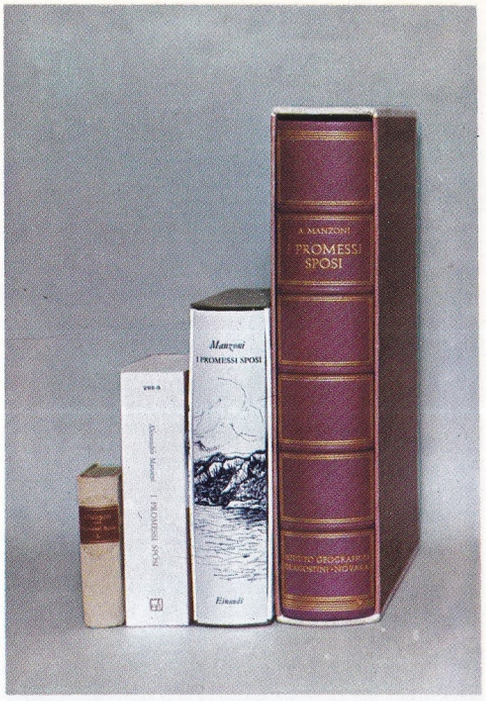

Aynı eserin çeşitli baskılarının yapılması bir gelenek halini almıştır. Yukarıda: Alessandro Manzoni'nin ünlü eseri «Nişanlılar»ın dört değişik baskısı görülmektedir.

KLARNET

Solukla çalınan bir çalgı. Esası tahta ya da ebonitten yapılmış ince bir borudur. Ağız kısmında basit bir «dil» bulunur. Bu dil havanın geçişiyle titreşerek ses çıkaran maden bir şerittir. Öteki uç konik biçiminde bir açıklık gösterir. Üzerindeki 14 delikten sekizi parmakla, altısı anahtarla kapanır. Çeşitli tipleri vardır. En yaygın olanları: Sibemol, la, mibemol ve basklarnet. Sibemol klarnet çok parlak bir ses çıkarır; çoğunlukla senfoni orkestralarında kullanılır. La klarneti daha ağır, daha derin bir ses verir. Mibemol en tiz sesi çıkaran klarnettir ve bandolarda kullanılır. Basklarnet, adının da belli ettiği gibi kalın bir ses verir.

İlk klarnet 1690 yılında Nüremberg'de Denner tarafından yapılmıştır. Bu ilk klarnet eski bir Fransız halk çalgısı olan «chalumeau»nun

Orkestra içinde önemli bir yeri olan klarnet, özellikle caz müziğinde, başlıca solo çalgılarından biridir.

geliştirilmiş bir biçimi sayılabilir. Denner sonradan klarneti bir oktav zenginleştirmiştir. XVIII. yüzyılda başka sanatçılar klarnete yenilikler getirmişlerdir. Çıkardığı sesin perdeleriyle, klarnet kısa zamanda gerek orkestra, gerek solist çalgısı olarak çok tutunmuştur. Klarnet için beste yapmış pek çok ünlü sanatçı vardır. Bunların başında Mozart, Brahms ve Weber gelir. Hâlen klarnet daha çok orkestra içinde kullanılmaktadır. Soloda ise ancak caz müziğinde yer almaktadır.

KLASİKÇİLİK

Sanat ve edebiyatta, klasik üslûba bağlı nitelikte eser vermeyi amaç edinen görüş (klasisizm). Edebiyatta «klasik akım» denince daha çok, sınırlı bir çevre (Avrupa) ve sınırlı bir dönem (XVI.-XVIII. yüzyıllar) anlaşılır. Sanatta ise bu deyimin kapsamı daha geniş, sınırları daha belirsizdir.

Sanatta Klasikçilik: Daha M.Ö. I. yüzyılda, Cicero Feidias'ın (M.Ö. V. yüzyıl) belirli bir güzellik örneğine dayanan heykeller yaptığından söz edilmektedir. Yine aynı yüzyılda Horatius da **Ars poetica** adlı eleştirisinde, doğanın izlenmesi ilkesini savunmaktadır. Aynı sav yüzyıllar sonra Rönesans döneminde uçul akımın temeli olmuştur.

Roma uygarlığında Augustus (M.Ö. I. - M.S. I. yüzyıl) ve Hadrianus (78-138) zamanında sanatçılar Yunan sanatının belirli ölçülerini izlemişlerdir. İki sanat dünyası arasındaki bu yakınlık öylesine gelişmiştir ki, daha ileri yüzyıllarda sanatçılar bunları birbirine karıştırır olmuştur. Hadrianus zamanında klasikçiliğin kendine özgü öğeleri, yani yaratmada öznel etkenleri gemlemek, biçim ve içerik arasında, usla düş arasında denge aramak ve geçmişin ana eserlerini örnek alan eserler meydana getirmek gereği ortaya çıkmıştır. Daha sonraki yüzyıllarda da, zaman zaman Karolenj (VIII - IX. yüzyıllar), Roman (X.-XII. yüzyıllar) ve Gotik (XII - XIV. yüzyıllar) sanat dönemlerinde klasik öğeler eksik olmamıştır. Bu dönemlerde eski çağın örneklerinin izlenmesi açıkça görülmüşse de, asıl klasikliğin XV. ve XVI. yüzyıllarda ortaya çıktığı söylenebilir. Çünkü eski çağla olan ilişkiler sorununu ilk kez bilinçli biçimde ortaya koyan sanatçılar o zaman ortaya çıkmıştır. Bu yüzyılların öncülerinin başında Donatello (1383 - 1466), Bramante (1444 - 1514), Leonardo da Vinci (1452 - 1519), Raffaello (1483 - 1520) ve Michelangelo (1474 - 1564) ve Correggio (1494 - 1534) gelir. Klasik sanatın en büyük temsilcileri olmakla beraber bu sanatçıların bazıları eserlerinde ilk antiklasik öğelere yer vermişlerdir. Başka bir deyimle XVI. yüzyılda, klasik sanat, en yüksek noktasına vardıktan sonra, kendine karşı bir tutuma yer vermiştir.

XVII. yüzyılda klasikçilik İtalya'dan bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Fransa'da bu akımın temelini atan, uzun süre İtalya'da yaşamış iki sanatçı olan Nicolas Poussin (1594 - 1665) ile Le Lorrain adıyle tanınan Claude Gelée (1600 - 1682) olmuştur. Ancak İtalyan etkisiyle gelen klasikçilik çok geçmeden Louis XIV.'ün krallığı sırasında, özellikle Poussin'in öğrencisi ve saray ressamı Le Brun'un (1619 - 1690) öncülüğüyle ülkenin resmî sanat yöntemi durumuna girmiştir.

İngiliz sanatında klasik akım XVII. ve XVIII. yüzyıllarda XVI. yüzyıl İtalyasının ünlü sanatçılarından mimar ve güzel sanatlar kuramcısı Palladio (1508 - 1580) nun etkisiyle başlamıştır. Ancak bu etki XVIII. yüzyılda yerini bir Yeni Palladioculuğa bırakmıştır. Anglosakson dünyasında klasik yola ikinci bir yöneliş Thomas Jefferson (1743 - 1826) ile Amerika'da görülmüştür. Güçlü bir devlet adamı olan Jefferson, eski çağ sanatını çok iyi tanıyan Fransız mimar Charles Louis Clerisseau'nun etkisiyle, klasik stili desteklemiş, bu da çağının Amerikan sanatı üzerinde önemli bir etki yapmıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında Fransa'da krallık rejiminin tekrar kurulmasıyle, klasik öğeler çözülmüş, romantizmin seçmeciliği ön plana geçmiştir. Romantizm çok yönlü bir sanat akımı olmuş, gotik, klasik, barok öğeler birlikte yer almıştır.

Almanya'da ise aynı dönemde, yani romantik çağda, büyük şehirleşmeler olmuş, bu kuruluşlarda İtalyan Rönesansının ve eski Yunan uygarlığının örnekleri izlenmiştir. Bavyera kralı Louis I.'in mimarı Leo von Klenze ve Langhans tarafından, Berlin'de yapılan

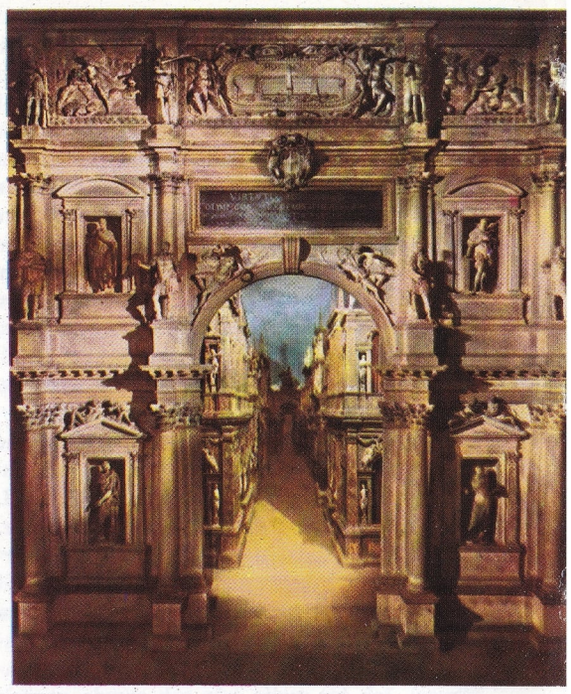

İtalyan mimarlığında XVI. yüzyıl sonlarında beliren klasikçi eğilimin en büyük temsilcilerinden Andrea Palladio'nun bir eseri: Vicenza'da Olimpico tiyatrosu.

Brandenburg Kapısı bu örneklerin en ünlüsüdür. Yine von Klenze'nin Regensburg'da yaptığı, Tuna'ya hâkim Walhalla, Parthenon'un bir kopyası sayılabilir. Daha sonraları Böchlin ve von Marées'le klasik biçimlere tekrar dönülmüştür; ancak bu ikinci dönüş daha çok allegorik ve fantastik bir neoromantizm yoluyle olmuştur.

İtalya'da Nino Cocta'nın, Sartorio'nun ve Il Convito (Şölen) dergisine bağlı grupların çalışmaları sınırlı kalmıştır. Fakat 1925-1945 yılları arasında İtalya, Almanya ve Rusya'da mimarlık alanında görülen klasikçiliğe dönüş hareketi oldukça önemli olmuştur.

Edebiyatta Klasikçilik: Klasikçilik Avrupa kökenli bir akımdır. Geçen yüzyıla kadar, eski çağdan kalan kültür mirasının, Roma İmparatorluğunun çöküşüyle ve Avrupa'nın uygar olmayan topluluklar eline geçmesiyle yok olduğuna inanılmaktaydı. Bugün bu görüş çürütülmüş ve eski çağın kültür mirasının hiç bir zaman yok olmadığı sonucuna varılmıştır. Ortaçağ başlangıcında ve Karolenj hanedanı sırasında eski Yunan ve Latin yazarlarının tekrar okunmasına başlanmıştır. IX. - XI. yüzyıllar arasında eski çağ yazarlarının eserleri Avrupa'nın en önemli kitaplıklarında yer almış bulunmaktaydı. Bu kitaplıklardan ortaçağ kültürünün nelere ve kimlere yöneldiği anlaşılabilir. Virgilius, Ovidius, Seneca, Terentius, Cicero ve Horatius ortaçağda en çok okunan, ortaçağ bilimine en çok yön veren yazarlar olmuşlardır. Tektanrılı dinlerden önceki uygarlık kuramsal olarak Kilise adamlarına karşıt sayılırsa da, liberal sanatların teolojiye bağlı olmakla beraber gerçek ve tam bilgiye varabilecek nitelikte oldukları yolundaki kanı

ortaçağda bile üstünlüğünü korumuştur. Ortaçağda klasik akım eski çağ eserlerinin kitaplıklarda yer almasıyle kalmamıştır; ortaçağ adamı, o eski öykülerin perdesi altında gerçeği aramış, bu arama yolunu birtakım kurallara bağlamıştır. Başka bir deyimle klasikler, ortaçağ insanına yol göstermiştir. Edebiyatta klasik akım, hümanizma döneminin ortalarında, yani XV. yüzyılda en parlak çağını yaşamıştır.

Klasikçilik deyimi Rönesansta edebiyat kurallarını, özellikle eski çağ yazarlarının izledikleri kuralları belirtmek için kullanılmıştır. Rönesans dönemi sanatçısı eskilerden Cicero ve Virgilius'u, çağdaşlarından da Petrarca ve Boccaccio'yu örnek almıştır. Klasik ölçüler ortaçağ tiyatrosunu etkilemekten de geri kalmamıştır. Daha sonraları da Rönesans tiyatrosunda, özellikle biçimsel açıdan, eski çağ örnekleri izlenmiştir.

Fransa'da ve en çok XVI. yüzyılın başlarında İtalyan etkisi, eski çağ klasiklerinin etkisi derin olmuştur. Bunun sonucunda Pleiade hareketi ve Rabelais ve Montaigne gibi yazarlar ortaya çıkmıştır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Boileau «Art Poétique (1674)» adlı eserinde döneminin edebiyat kurallarını ortaya koymuştur. Barok sanatın tam karşısında yer alan Art Poêtique, Molière'den La Fontaine'e, Racine'den Bossuet'ye, La Bruyère'den La Rochefoucauld'ya kadar bütün Louis XIV. çağını etkisi altında tutmuştur.

İngiltere'de XVI. yüzyıl sonunda Sidney (1554-1586) Aristoteles'in etkisi altındaki sanata dönmüş, yine aynı yüzyılda Seneca'nın tiyatrosu Elizabeth dönemi tiyatrosuna yön vermiştir.

Almanya ve İspanya'da ise XVIII. yüzyılın ilk yarısında kesin kalıplara dönüş görülmüştür.

KLAVSEN

Piyanodan önce kullanılmış olan klavyeli ve madenî sesli bir çalgı. Örnekleri günümüze kadar gelen klavsen, biçimi ve çalınışı bakımından piyano görünüşündedir. Ses, yatay olarak gerilmiş tellerden çıkar. Tuşlara basıldığı zaman, tuşların uçlarında dikey olarak bağlı bulunan çubuk ve en uçtaki tüy tellere çarparak, titreşimi ve sesi meydana getirir. Bu sistem piyanoda daha gelişmiş ve tuşlara çekiçler bağlanmıştır. İlk örnekleri XV. yüzyılda görülen klavsenler üç oktavlıktı. Bunu dört ve beş oktavlı klavsenlerin yapılması izlemiştir. Piyanonun bulunuşuna dek operalarda önemli bir çalgı olan klavsen için Bach ve Handel gibi besteciler besteler yapmışlardır. Günümüzde önemini kaybetmiş bir çalgıdır.

KLEE, PAUL

(1879-1940) İsviçreli ressam ve grafik sanatçısı. XX. yüzyıl sanatı içinde özgün bir yeri olan eserleri üzerinde Tunus (1914) ve Mısır'a (1928-1929) yaptığı yolculuklar sırasında özel bir ilişki kurduğu İslâm kültürünün izleri de önemlidir. Münih Akademisine devam ettikten sonra İtalya'ya (1901) ve Paris'e (1905) gitmiş, daha sonra Münih'te yerleşmiştir (1906 - 1920). Franz Marc ve Vassili Kandinsk ile birlikte ikinci «Blaue Reiter» (Mavi Atlı) sergisine katılmış, 1913 yılında Paris'te bulunduğu sırada Robert Delaunay, Pablo Picasso ve Georges Braque'ın eserlerini tanımış, kübizm akımının etkisi altında kalmıştır. Ertesi yıl Kuzey Afrika'da yaptığı gezi Paul Klee'nin renk anlayışı üzerinde çok önemli bir etki meydana getirmiştir. Renkli küçük karelerle yaptığı suluboyaları bu dönem ürünleri arasındadır. Bu motif daha sonra değişik bir anlayışla da olsa «büyülü kareler» dizisinde görülür. Walter Gropius tarafından Bauhaus'a çağrıldığı 1920 yılından sonra, «Bir Kızın Serüveni» (1922), «Kader Saati» (1922), «Kukla Tiyatrosu» (1923), «Tutkun Kız» (1924) gibi önemli eserlerini meydana getirmiştir. 1925 yılında Paris'te ilk gerçeküstücüler sergisine katılmış, Düsseldorf Akademisinde resim hocalığı (1931 - 1933) yaptıktan sonra, Nazilerin soyut sanata karşı kampanya açması üzerine, Almanya'yı terk ederek İsviçre'nin Bern şehrine yerleşmiştir. Son dönem eserleri arasında «Ana ile Oğul» (1938), «Sarhoşluk» (1939), «Giyimli Kadın» (1940) ve adını koyamadan öldüğü «Natürmort» (1940) adlı tabloları önemlidir.

Telli ve tuşlu bir çalgı olan klavsen özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda yaygındı.

Paul Klee'nin «Kuşotu» adlı yağlıboya tablosu (1922). Klee'nin eserinin temelini çoğunlukla ince ve zaman zaman alaylı bir biçim ve grafik uyumu teşkil eder.

KLEIST, HEINRICH VON

(1777-1811) Alman tiyatro yazarı. Askerî eğitim görmüş, Ren savaşına (1793-1794) katıldıktan sonra ordudan istifa ederek kendisini felsefe ve matematik çalışmalarına vermiştir (1799). Bu tarihten sonra, huzursuz bir hayat sürmüş, sonunda Wannsee gölünün kıyılarında kendisini öldürmüştür. Gerek üslûp, gerek dil bakımından karmaşık olan oyunları Kleist'in iç çatışmalarının aynasıdır. 1804 yılında oynanan **Die Famillie Schroffenstein** adlı oyunu Shakespeare'in **Romeo ve Jülyet** adlı oyununun yeni ve değişik bir yorumudur. 1901 yılında oynanan **Robert Guiskard** (1808) adlı oyunuyle, daha sonra **Hermannsschlacht** adlı oyunuyle bir kere daha deneyeceği tarihsel dram türünü ilk kez denemiştir. **Amphitrion** ve **Der zerbrochene Krug** güldürülerinden sonra **Penthesilea** adlı oyunuyle yeniden trajedi türüne dönmüştür. Bunlardan **Michael Kohlhaas** adlısı çok ünlüdür. Duygusal bir dram olan **Katchen von Homburg** (1810) adlı oyunundan sonra, bireyle yasal düzen arasındaki çatışmayı işleyen **Prinz von Homburg** (Homburg Prensi, 1921) adlı oyunda bu çatışmaya bir çözüm getirmeye çalışır.

KLEOPATRA

(M.Ö. 70 - M.Ö. 30) Ünlü Mısır kraliçesi. Babası Ptolemaios XI.'in ölümü üzerine tahta geçen erkek kardeşiyle evlendi ve saltanatın ortağı oldu. Kardeşi ölünce, tahta geçen çocuk denecek yaştaki diğer kardeşi Ptolemaios XIII.'le evlendi. Böylece Mısır'ın tek hâkimi oldu.

Roma imparatoru Caesar (Sezar) İskenderiye'ye gelince (M.Ö. 47) Kleopatra'yla ilişki kurdu. Daha sonra birlikte Roma'ya gittiler. Kurnaz ve şuh bir kadın olan Kleopatra, çeşitli entrikalarla Roma'nın Mısır üstünde egemenlik kurmasını önledi. Caesar'dan bir de oğlu oldu. Caesar öldürülünce (M.Ö. 44) Kleopatra İskenderiye'ye döndü. İmparator Antonius tahta geçer geçmez (M.Ö. 41), Kleopatra'ya âşık oldu. Uzun yıllar süren bu aşkın sonunda Antonius imparatorluk içindeki nüfuzunu kaybetti. M.Ö. 31 yılında Oktavianus Kleopatra ile Antonius'un donanmasını yendi ve İskenderiye'ye kadar geldi. Antonius intihar etti. Saraya kadar giren Oktavianus'un Mısır'ı tamamen ele geçirdiğini anlayan Kleopatra, göğsüne zehirli bir yılan basarak canına kıydı. Tarihin ünlü kadınlarından olan Kleopatra, birkaç yabancı dil bilir; edebiyat, felsefe ve tarihle ilgilenirdi.

Guido Reni'nin «Kleopatra» adlı tablosu.

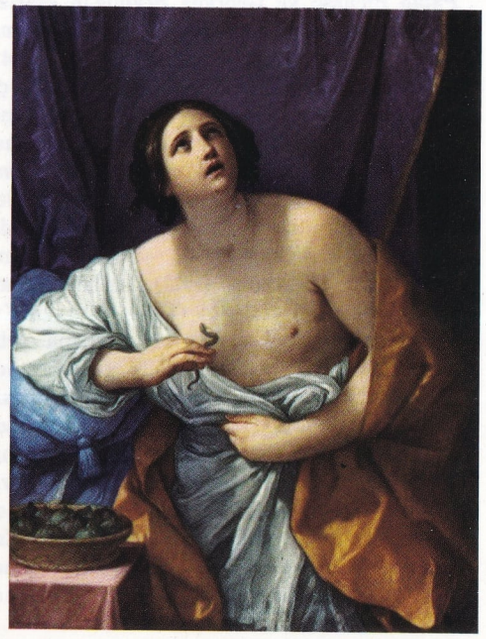

KLEPTOMANİ

Anlaşılır bir zorunluluk olmaksızın, ruhsal yapı bozukluklarından gelen çalma, hırsızlık hastalığı. Hasta çaldığı malın değeriyle ilgili değildir. Karşı koyamadığı bir iç itilim sonucunda hırsızlığa yönelir. Çalınan mal, hastanın gereksinimleriyle de ilgili değildir. Çoğu zaman atılır ya da bir başkasına hediye edilir. Yönelim, hırsızlık işleminin kendisidir. Daha çok kadınlarda görülür. Çağdaş ruhbilim uzmanları, kleptomaniyi insan gelişmesi sırasında cinsel içgüdünün belli bir basamakta takılıp kalması olarak yorumlamaktadırlar. Psikoterapi metoduyle tedavisi yapılabilir.

KLİMATOLOJİ

(bkz. İklim.)

KLOR

Halojenler adı verilen element grubunun fluordan sonra gelen ikinci elementidir. Periyodik sistemin VII. A grubunda yer alır. Sembolü Cl ile gösterilir. Atom numarası 17, atom tartısı 35,5 a.k.b.'dir. Kitle numarası 35 ve 37 olan iki sağlam izotopu vardır.

Klor doğada bileşikler halinde bulunur. En yaygın olarak bulunan bileşikleri kayatuzu NaCl, silvin KCl, karnalit KCl. $MgCl_2$. $6H_2O$ mineralleridir. Deniz suyunda da bol miktarda erimiş halde NaCl sodyum klorür ve $MgCl_2$ magnezyum klorür vardır.

Halojenlerden ilk önce elde edilen ve tanınan element klor olmuştur. Scheele 1774 yılında hidroklorik asidi (HCl) pirolozit (MnO_2) ile yükseltgeyerek kloru elde etmeyi başarmıştır. Ancak o zamanki inanca göre, bu maddeye klor değil «flojistonsuz tuzruhu» adını vermiştir. Daha sonra 1810'da Davy bu maddenin bir element olduğunu göstermiş ve sarıyeşil renginden dolayı «klor» adı verilmiştir.

Klor elementi bugün de hidroklorik asidin (HCl) mangan dioksit (MnO_2) tarafından yükseltgenmesiyle elde edilir. Bu laboratuvar metodudur. Yükseltgen madde olarak mangan dioksit (MnO_2) yerine kurşun dioksit (PbO_2), potasyum permanganat ($KMnO_4$) gibi yükseltgenler de kullanılabilir.

$$4HCl + MnO_2 \rightarrow$$
Hidroklorik asit — Mangan dioksit

$$MnCl_2 + Cl_2 + 2H_2O$$
Mangan klorür — Klor — Su

Endüstride bu metotla, yani hidroklorik asitten, klor elde edilmez. Çünkü endüstride klordan hidroklorik asit elde edilir. En çok uygulanan endüstri metodu alkali metallerinin ($CaCl_2$, $MgCl_2$) eriyiklerinin elektroliz edilmesidir. Özellikle alkali metallerinin klorürleri (NaCl, KCl) eriyikleri çok önemli bir ürün olan sut kostik (NaOH) ve potas kostik (KOH) elde etme amacıyle elektroliz edilir. Bu arada yan ürün olarak anotta klor, katotta hidrojen çıkar. Eriyikte sut kostik (NaOH) ya da potas kostik (KOH) kalır. Elektroliz süresinde meydana gelen sut kostikle klorun birbirine karışmaması sağlanmalıdır. Bunun için çeşitli aygıtlar ve metotlar geliştirilmiştir. Bunların en verimlisi Malgamma metodudur. Ayrıca diyafram metodu vb. de vardır.

Klor yeşil renkli, keskin kokulu, solunum yollarını tahriş eden, boğucu zehirli bir gazdır. I. Dünya Savaşı sırasında Batı cephesinde zehirli gaz olarak kullanılmıştır. Havadan 2,5 kez daha ağırdır. Elde edilirken boş bir kapta toplanabilir, başka bir kaba aktarılabilir. Kaynama noktası 35°C dir, 0°C de ve 4 atmosfer basınç altında sıvılaşır. Suda az erir. Sudaki eriyiği klorlu su adını alır.

Klor çok etkin bir maddedir. Bütün metallerle bileşerek klorür adı verilen tuzları yapar. Sodyum (Na), antimon (Sb), demir (Fe) gibi metaller klor içinde şiddetle yanarlar.

$$2Na + Cl_2 \rightarrow 2NaCl$$
Sodyum — Klor — Sodyum klorür

$$2Fe + 3Cl_2 \rightarrow 2FeCl_3$$
Demir — Klor — Demir (3) klorür

Klorun elektron alma yatkınlığı büyüktür. Bu nedenle güçlü bir yükseltgendir. Yukardaki reaksiyonlarda klorun güçlü bir yükseltgen olduğu görülür. Klor ametallerden hidrojen (H_2), fosfor (P), kükürt (S) ile doğrudan, oksijen ve azotla (N_2) dolaylı olarak bileşir. Hidrojen ve fosfor klor içinde şiddetle yanar ve klorla bileşirler. Bu reaksiyonlarda klor hidrojeni ve fosforu yükseltger.

$$H_2 + Cl_2 \rightarrow 2HCl$$
Hidrojen — Klor — Hidrojen klorür

$$2P + 3Cl_2 \rightarrow 2PCl_5$$
Fosfor — Klor — Fosfor pentaklorür

Klor amonyak (NH_3) ve hidrojen sülfür (H_2S) bileşiklerini de yükseltger. Organik maddelerle bileşir, bunların hidrojenlerini alır.

$$H_2S + Cl_2 \rightarrow$$
Hidrojen sülfür — Klor

$$2\,HCl + S$$
Hidrojen klorür — Kükürt

Klor diğer halojenlerden de (brom, iyot) elektron alarak onları yükseltger ve bileşik halden serbest hale geçirir. Yalnız fluordan (F_2) elektron alamaz, aksine ona elektron vermek zorunda kalır.

$$2KBr + Cl_2 \rightarrow$$
Potasyum bromür — Klor

$$2KCl + Br_2$$
Potasyum klorür — Brom

Bu reaksiyonda bromun serbest hale geçtiği, renksiz eriyiğin eklendikten sonra sararmasından anlaşılır.

Klor güçlü bir yükseltgen olması nedeniyle renk gidericidir. Pamuk, keten ve odun selülozu klorla ağartılır. Ancak nemli ortamda renk giderici etki görülür. Günlük hayatta element kloru renk giderici olarak kullanmak

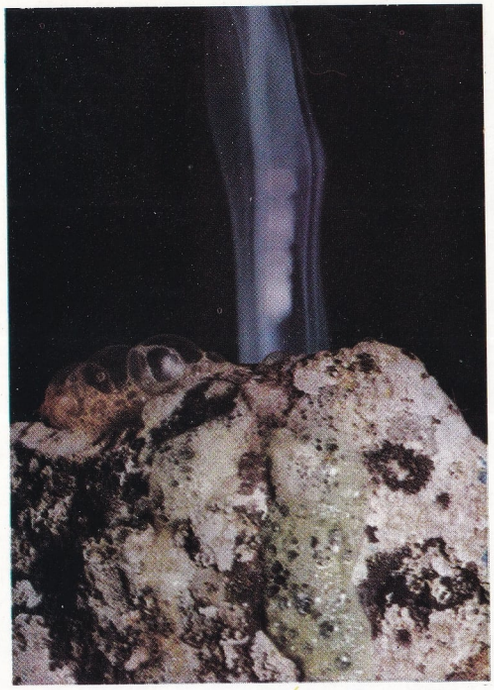

Çok kuvvetli bir asit olan klorhidrik asit kalkere etki ederek karbon anhidrit meydana getirir.

Hemen hemen bütünüyle klorit kristallerinden meydana gelen bir kaya örneği. Klorit, tipik bir kimyasal alterasyon mineralidir.

güç olduğundan daha çok renk giderici bileşikleri tercih edilir. Bunların en önemlisi kireçkaymağı ve çamaşır sularıdır. Halk arasında çamaşır suyu olarak bilinen ve javel suyu adı da verilen bu ağartıcı maddeler sodyum hidroksit (NaOH) ya da potasyum hidroksit (KOH) eriyikleri içinden klor gazı geçirmekle elde edilir.

$$2KOH + Cl_2 \rightarrow KCl + KOCl + H_2O$$

Potasyum hidroksit — Klor — Potasyum klorür — Potasyum hipoklorit — Su

Potasyum hidroksitin hepsi reaksiyona girmemiş, bir kısmı kalmıştır. O halde javel suyu potasyum hidroksit, potasyum klorür ve potasyum hipoklorit eriyiklerinin bir karışımıdır.

Klor ağartıcı maddeleri elde etmekte, hidroklorik asit (HCl), kloroform ($CHCl_3$), karbon tetraklorür (CCl_4), D.D.T. gibi önemli bileşikleri sağlamakta, şehirlerin içme sularını dezenfekte etmekte çok kullanılır.

KLORİTLER

Özellikle şist kayalarında raslanan bir mineral grubu. Kimyasal yapıları çok değişik biçimlerde olabildiğinden formülle göstermek çok zordur. Bununla birlikte, genellikle bazik aluminyum silikatlarla çeşitli oranlarda karışmış olarak bulunan magnezyum ve demirden meydana geldiği söylenebilir. Ana maddesi klorit olan kayalara klorit-şist kayaları denilir.

KLOROFİL

Bitkilerin güneş ışığı enerjisini kimyasal enerjiye dönüştürebilen yeşil doku boyası. Klorofil sudan ve havadaki karbon dioksitten karbonhidrat sentezi yapar. Klorofil fotosentezi denen ve sonucunda oksijenin açığa çıktığı bu işleme, klorofil, ışığın etkisi altında bir katalizör olarak katılır. Kimyasal bakımdan klorofil, içinde magnezyum olan bir porfirindir. Doğal olarak bir proteine bağlı bulunur. Kloroplastin adı verilen bu klorofil - protein kompleksi, yaprakların yeşil maddesinin önemli kısmını meydana getirir. Nişasta ve en basit şekerler klorofil fotosentezinin bitkilerde biriken etkisi altında hayvanların enerji kaynağını yarattıklarından, bu fotosentez doğanın önemli olaylarından biridir.

KLOROFORM

Metanın (CH_4) üç hidrojeni yerine üç klor atomu geçmesiyle oluşmuş renksiz, karakteristik kokulu, koklanınca bayıltan bir sıvı. $CHCl_3$ formülüyle gösterilir. Bir adı da triklor metandır. Kolay buharlaşır, kaynama noktası 61°C dir. Yanmaz, suyla karışmaz, alkol ve eterde erir, organik maddeleri eritir, iyi bir eritkendir.

Alkol (C_2H_5-OH) ile klor ya da kireçkaymağı beraber damlatılırsa kloroform elde edilir. Alkol yerine aseton da kullanılabilir.

Kloroform koklandığı zaman geçici bir bayılmalık verdiğinden ameliyatlarda narkoz olarak kullanılır.

KNİDOS

Muğla ili, Datça ilçesinde antik bir şehir. Birbirine bağlı, biri yarımada, diğeri kara parçası üzerinde iki şehirden meydana gelir. Halkının Yunanistan'dan geldiği sanılmaktadır. Afrodisia mezhebinin merkezi olması nedeniyle, her yıl diğer şehirlerin katılmasıyle dinî festivaller yapılırdı. Miken, Yunan, Roma ve Bizans egemenlikleri devrinde de merkezliğini sürdüren şehir, VI. yüzyılda önce Arapların, sonra korsanların hücumuna uğramış;

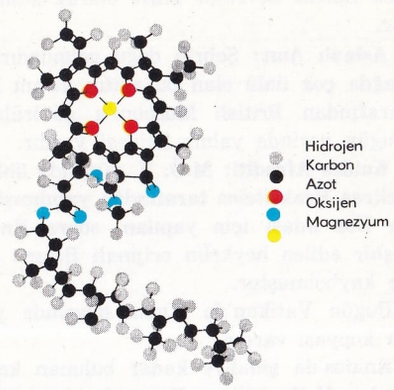

Klorofilin yapısını gösteren formül. Üst bölümdeki azot atomları (kırmızı renkli atomlar) ortadaki magnezyum atomuna (sarı renkli atom) bağlıdır.

Osmanlı devrinde XIX. yüzyıl başında Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa, yaptıracağı saray için şehrin tiyatrosuna ait mermerleri Mısır'a taşıtmıştır. Dolmabahçe sarayı için de, buradan mermer götürüldüğü sanılmaktadır. Knidos'da ilk kazılar 1856-1858 yıllarında İngiliz Newton tarafından yapılmıştır. Şehirdeki tarihî eserler şunlardır:

Küçük Tiyatro: Kara parçası üzerinde, deniz kıyısındadır. 10 000 kişiliktir. Düzgün oturma sıraları ticarî limana bakar.

Odeon: Deniz kıyısında 5 000 kişiliktir. Çok iyi durumda olan oturma sıraları nedeniyle bugün temsil ya da konserler için yararlanılmaktadır.

Pembe Mabet: Şehrin batısında en yüksek teras üzerindedir. Mermerinin renginden dolayı bu adı taşır. Afrodit ya da Apollon'a adanmıştır. Geç devirde üzerine bir kilise yapılmıştır.

Portik: Şehrin en yüksek terası üzerindedir. Dor nizamındaki sütunları yıkılmış durumdadır.

Korent Mabedi: Portiğin yanındadır; Roma devrine aittir. 1967 kazısında yanında açılan bir çukur içinde Augustus devrine ait mermerden bir güneş saatı bulunmuştur.

Villa: Şehrin doğu tarafında iki numaralı terastadır. Pompei'deki evlerin iç süslemesiyle benzerlik gösteren, M.Ö. IV - II. yüzyıl arasına tarihlenen renkli, geometrik ve figür süslemeli sıva parçaları bulunmuştur.

Büyük Tiyatro: En yüksek teras üzerindedir. 20 000 kişilik olduğu tahmin edilmektedir. Mermerleri Mısır'a ve İstanbul'a götürülmüştür.

Akropol: İyi durumdadır; surlar, kapı ve kuleler vardır.

Nekropol: Burada yapılan araştırmalar, Knidos'a özgü tipik mezarları görebilme olanağı vermiştir. Bunlar bir temenoslu, dört duvarlı, iki girişli mezar odalarıdır. Bu mezarlardan altın süs eşyasıyle cam içki kadehleri bulunmuştur.

Roma Mezarı: Yarımada üzerindedir. Üç podyum üzerinde yükselen üç lahtın bulunduğu mezar binasıdır. Geometrik mozaikli duvarının içi ince, beyaz mermerle süslüdür. Er-

ken Bizans devrinde kilise olarak kullanılmıştır.

Aslanlı Anıt: Şehrin doğu ucundadır. Antik çağda çok ünlü olan bu anıtın aslanı Newton tarafından British Museum'a götürülmüştür. Bugün yerinde yalnız kaidesi vardır.

Knides Afroditi: M.Ö. V. yüzyılda ünlü Heykeltraş Praksiteles tarafından yapılmıştır. Önce Kos adası için yapılan, sonra Knidos'da teşhir edilen heykelin orijinali Bizans devrinde kaybolmuştur.

Bugün Vatikan'da Roma devrinde yapılan bir kopyası vardır.

Knidos'da şimdiye kadar bulunan keramikler hep Hellenistik ve Roma devrine aittir. Son kazılardan ise, M.Ö. VI. yüzyıla ait örnekler de çıkmaya başlamıştır.

Miken körfezi denilen yerde de, Miken devrine ait duvarlarla yine bu devre ait keramikler bulunmuştur.

Knossos çevresinden bir görünüş. Önde, dinsel bir simge olan boynuzu canlandıran boynuz biçiminde bir taş görülüyor. Altta: Knossos'da kral Minos'un sarayının .M.Ö. 1400 yılındaki durumunun planı: 1) Taht salonu. 2) Ambarlara açılan koridor. 3) Tapınak. 4) Kraliçenin megaronu. 5) Giriş.

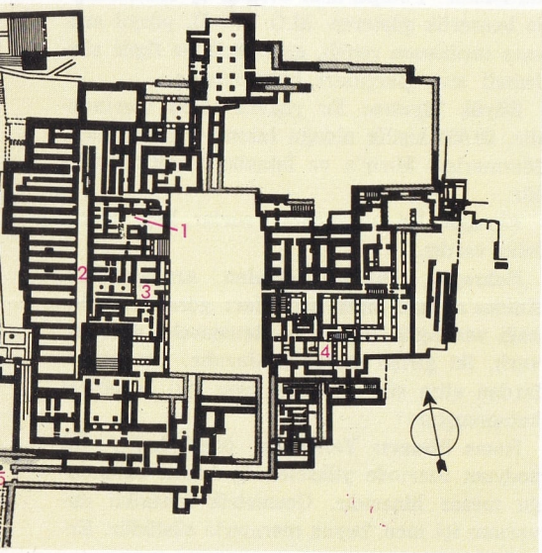

KNOSSOS

Girit adasında eski bir şehir. En parlak devrini M.Ö. 2000 yıllarında yaşayan Knossos, M.Ö. 1500 civarında, Yunan istilâsı nedeniyle, bir çöküş dönemine girmiştir. Bu istilâ sırasında şehir ve saray yıkılmış; fakat Hellenizm ve Roma devirlerine kadar bölgedeki insanlar yaşamaya devam etmiştir. Girit adasının en önemli şehirlerinden biri olan Knossos'ta yüzyılımızın başından beri yapılan kazılar Girit - Miken sanatının büyük ölçüde tanınmasını sağlamıştır. Güçlü bir beyin oturduğu derebeylik tipi saray, zaman zaman genişletilmiştir. Büyük bir merkez avlunun çevresine kurulmuş olan sarayda çok sayıda daha küçük avlular ve sık bir koridor ağı bulunmaktadır. Ayrıca tören salonları, çok geniş ambarlar, banyolar, el sanatları işlikleri ve basamak şeklinde oturacak yerlerle çevrili tiyatro temsilleri verilen dikdörtgen biçiminde bir avlu da vardır. M. Ö. XVIII. yüzyıldan sonra yapıldığı sanılan bazı duvar resimlerinin parçaları bugüne kadar kalmıştır. Bu duvar resimlerinin başlıca özellilkeri çok canlı ve çeşitli olan renkleridir. Meydana çıkarılan yapıların en eskilerinin neolitik öncesi çağa ait oldukları sanılmaktadır.

KOALA

(**bkz.** Keseli Ayı.)

KOBALT

Demir grubu elementlerindendir, periyodik sistemin VIII. B grubunda yer alır. Co sembolüyle gösterilir. Atom numarası 27, atom tartısı 59, a.k.b. dir. Kitle numarası 59 olan tek sağlam izotopu vardır. Diğer izotoplar şiddetli radyoaktif olmaları nedeniyle doğada bulunmaz. Atom numarası 60 olan kobalt-60 izotopu, kanser tedavisinde kullanılır.

Kobalt doğada kükürtlü ve arsenikli bileşikler halinde bulunur; en önemlileri smaltit ($CoAs_2$) ve kobaltit ($CoAsS$) filizleridir. Kobalt bu filizlerinden elde edilir. Kobaltit ve smaltit çeşitli işlemlerden geçirilerek kükürt ve arsenikten kurtarılır, kobalt (3) oksit elde edilir (Co_2O_3). Bu da hidrojenle indirgenerek kobalt elde edilir.

$$Co_2O_3 + 3H_2 \rightarrow 2Co + 3H_2O$$

Kobalt (3) oksit — Hidrojen — Kobalt — Su

Kobalt boz renkli, parlak, mıknatıslanabilen bir metaldir. Çok sert ve dayanıklıdır. Aktifliği demirden az, nikelden fazladır. Üzeri koruyucu oksit tabakasıyle kaplı olduğundan havada bozulmaz, asitlerden etkilenir.

Çeşitli çeliklerin ve başka alaşımların yapılmasında, bazı reaksiyonlarda katalizör olarak kullanılır.

KOBAY (Cavia porcellus)

Kemiriciler takımının kobaygiller familyasından bir memeli türü. İri vücutlu ve kısa bacaklıdır. Uzunluğu 30 cm. kadardır. Kulakları kısa ve yuvarlaktır. Kara-ak renklidir. Tüyleri uzun ya da kısa olan türleri vardır. Kuyruğu yok gibidir. Vatanı Peru'dan dünyaya yayılmıştır. Bitkilerle beslenir. Dişi yılda iki kez, bir batında iki, üç ya da daha çok yavru doğurur. Evcilleştirilmeleri kolaydır. Bilimsel araştırmalarda denek olarak kullanılır.

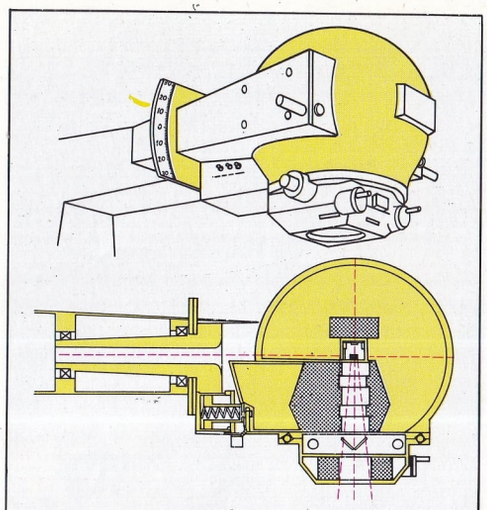

Bazı hastalıkların tedavisinde kullanılan kobalt bombası: üstte, bombanın başlığı; altta kesiti. Kesitin ortasında radyoaktif kobalt izotopu görülmektedir.

KOBRAGİLLER (Elapidae)

Omurgalı hayvanlardan sürüngenler sınıfının pullu-sürüngenler takımının, yılanlar alt takımının, suyılanları bölümünün önde oyuklular grubuna giren bir familyası. Familyanın türleri genellikle sıcak bölgelerde yaşayan çok zehirli yılanlardır. Asya'nın tropikal kesimlerinde yaşayan Hint kobrası (Naja tripudians) familyanın en iyi bilinen türüdür. Uzunluğu 1-2 m. arasında değişen bu çok zehirli kobranın ensesinde, gözlüğe benzeyen sarı bir süsü vardır. Sık ormanlarda olduğu kadar açıklıkta ve evlerin yakınlarında da dolaşır. Boynunun arkasındaki uzun kaburgaları kaldırıp öne itmek suretiyle kafasını genişletir ve düşmanlarıyle karşılaşınca iki zehir dişinden zehir püskürtür. Avını ya da düşmanını ısırarak öldürür. Fare, kurbağa, kuşlar ve diğer yılanlarla beslenirler. Ocak ve şubatta çiftleşen Hintkobrası, yumurtalarını mayısta toprakta-ki bir deliğe bırakır, Yavrular yumurtadan çıkana kadar dişi ve erkek sırayla yumurtaları bekler. Yavrular 25-30 cm. uzunluğunda-

Kobaylar fizyoloji ve patoloji deneylerinde yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

dır. Hint yerlileri için kobra kutsal bir hayvandır. Yılan oynatıcıları genellikle Hintkobrasını oynatırlar.

Kobragillerin bir başka türü, uzunluğu 225 cm.'yi bulan Mısır kobrası (Naja haje) dir. Büyük Sahra, Afrika'nın kuzey kıyıları, Doğu Afrika ve Angola'ya kadar inen bölgelerde yaşar. Sırtı sarı renkli olan türün zehiri çok kuvvetlidir, zehirlediğini 10 dakikada öldürebilir.

Doğu Hindistan, Seylan ve Çin'de yaşayan 175 cm.'lik Pama (Bungarus fasciatus) da kobragillerin bilinen türleri arasındadır.

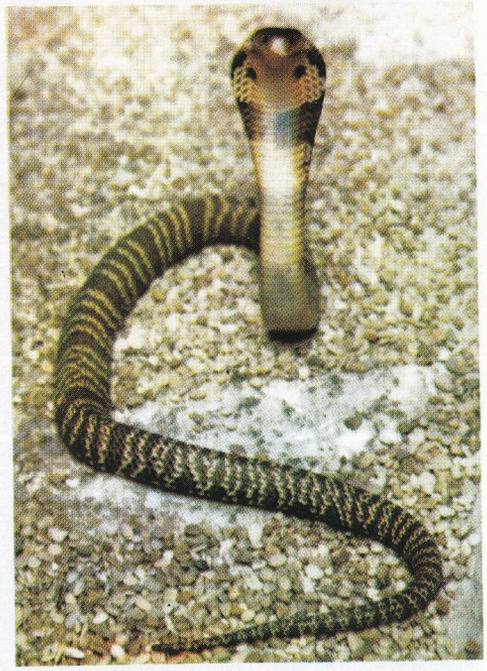

Gözlüklü yılan, Hindistan'da çok rastlanan bir kobra türüdür. Boynunun arkasındaki çizgilerden ötürü bu ad verilmektedir.

KOCAELİ

Marmara bölgesinin doğusunda yer alan bir il; Merkezi İzmit'tir. İlin küçük bir kısmı Güney Marmara bölümüne taşar. İlin doğusunda Sakarya, güneyinde Bursa, batısında İstanbul illeri bulunur. Kuzeyini Karadeniz kuşatır. Marmara denizinin bir girintisi olan İzmit körfezi il topraklarının içine sokulur.

Kocaeli'nin yüzölçümü 3 986 km², nüfusu 335 518'dir. Merkez (İzmit) ilçesinden başka Gebze, Gölcük, Kandıra, Karamürsel, Kaynarca adlarında beş ilçesi ve 291 köyü vardır.

Kocaeli toprakları İzmit körfeziyle ikiye ayrılır. Körfezin kuzeyinde kalan kesimleri, yüksekliği az olan tepelikler halindedir. Bu tepelerin en yüksek noktası Çene dağı (645 m.) dır. Tepelik alan ile körfez arasındaki arazi bir yalı şeridi halindedir. Körfezin kuzey ve kuzey-doğusunda İzmit ovası yer alır. İzmit körfezinin güneyinde ise Samanlı dağları yükselir.

Kocaeli'nin iklimi bazı özellikler gösterir. İzmit körfezi kıyılarında ılık bir iklim, körfezin kuzey ve güney kesimlerindeki dağlık bölgelerde ise daha sert bir iklim hüküm sürer. Kocaeli iklimi, Akdeniz iklimi ile Karadeniz iklimi arasında bir geçiş şekli meydana getirir. Yazlar sıcak ve az yağışlı, fakat ılık geçer. Kocaeli'nin Karadeniz'e ve körfeze bakan kıyılarının iklimi arasında büyük ayrılıklar görülür. Karadeniz kıyılarında yazlar oldukça serin, güneyde ise çok sıcak geçer. Kışın kuzey kesimleri soğuk olduğu halde, güney ılıktır. Yağışlar da kuzeyden güneye doğru azalır. Samanlı dağlarının körfeze bakan kesimleri de, Karadeniz kıyılarına benzer. Rüzgârlar kışın (ocak ayı) kuzey ve kuzey-doğudan, yazın (temmuz) kuzey-doğudan eser.

Kocaeli'nde önemli akarsu yoktur. İzmit körfezinin güneyinde denize dökülen dereler arasında en önemlileri Asardere, Beyoğlu deresi, Karıncadere, Değirmendere, Halidere ve Uşaklı deresidir. İlin Taşköprü deresi ve Kocadere gibi uzun akarsuları da Karadeniz'e dökülür. Yüzölçümü 42 km² olan Sapanca gölünün batı yarısı Kocaeli sınırları içinde kalır. İzmit Kâğıt Fabrikasının su ihtiyacı bu gölden sağlanır.

Kocaeli topraklarının %38'i ormanlıktır. Özellikle Samanlı dağları orman bakımından zengindir. Bu dağların yüksek kesimlerinde iğneyapraklı ağaçlar, daha alçaklarda ise yayvan yapraklı ağaçlar bulunur. Kocaeli'nde çeşitli tarım ürünleri elde edilir. Tahıl çeşitlerinin başında buğday gelir; bunu arpa, mısır ve diğerleri izler. Endüstri bitkilerinden şekerpancarı ve tütün başta gelir, keten de ekilir. Ayrıca çeşitli meyveler de yetiştirilir. İzmit körfezi kıyılarında meyvecilik ve turfanda sebzecilik çok gelişmiştir. Aynı bölgede zeytinliklere de rastlanır. Körfezin güney kıyısında bulunan Değirmendere ve çevresinde fındık yetiştirilir. Değirmendere fındığı taze olarak tüketilir.

Kocaeli, İzmit ve cıvarındaki türlü sanayi kollarıyle, Türkiye'nin bir endüstri merkezidir. Endüstri faaliyetleri başında İzmit şehrindeki kâğıt fabrikaları gelir. Kâğıt fabrikalarının yanıbaşında selüloz fabrikaları, klor ve alkali fabrikası gibi fabrikalar bulunur. İzmit'te ayrıca bir boru fabrikası da vardır. Derince'de D.D.Y.'na ait travers fabrikası ile, Tütünçiftliği mevkiinde kurulmuş olan petrol rafinerisi (İpraş) vardır. Yakında Petrokimya fabrikaları gelişecektir. Çayırova'da pencere camı fabrikası kurulmuştur.

İlin en önemli yolu, İzmit körfezinin kuzey ve güney kıyılarını izler. Körfezin kuzeyinden ayrıca demiryolu geçer.

KOCAGÖZ, SAMİM

(1916-) Günümüz hikâye ve romancılarından. Söke'de doğmuştur. İlk öğrenimini Söke'de, orta öğrenimini İzmir Erkek Lisesinde tamamladıktan (1937) sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk dili ve edebiyatı bölümüne girdi. Yüksek öğrenimini bitirerek (1942) Lozan Üniversitesinde 3 yıl sanat tarihi derslerine devam etti. Yurda döndükten (1945) sonra çiftçilik yapmaya, gazete ve dergilerde hikâye ve makaleler yayımlamaya başladı. Hikâyeleri Uyanış, Servet-i Fünun, Yenilik, Genç Nesil, Fikirler, Hep Bu Topraktan, Yeditepe ve Yeni Ufuklar dergilerinde, politik sorunları işlediği makaleleriyse Vatan, Cumhuriyet, Demokrat İzmir, Yön gazete ve dergilerinde yayımlanmıştır.

Yeni İstanbul gazetesinin, New-York Herald Tribune gazetesiyle birlikte 1950'de düzenlediği Dünya hikâye yarışmasında birinci ödülü kazanan Samim Kocagöz'ün birçok hikâyesi Alman dergi ve antolojilerinde yayımlanmış, «Onbinlerin Dönüşü», «Kalpaklılar» ve «Doludizgin» romanları ise Kıbrıs, Bulgaristan ve Rusya'da geniş yankılar uyandırmıştır.

Eserleri: İkinci Dünya (roman, 1938) Telli Kavak (hikâyeler, 1941) Sığınak (hikâyeler, 1946) Bir Şehrin İki Kapısı (roman, 1948) Sam Amca (hikâyeler, 1951) Yılan Hikâyesi (roman, 1954) Cihan Şöförü (hikâyeler, 1954) Onbinlerin Dönüşü (roman, 1957) Ahmet'in Kuzuları (hikâyeler, 1958) Kalpaklılar (roman, 1962) Doludizgin (roman, 1963) Yolun Üstündeki Kaya (hikâyeler, 1964) Yağmurdaki Kız (hikâyeler, 1968, Türk Dil Kurumu hikâye ödülünü almıştır).

KOCA HÜSREV PAŞA

(? - 1854), Mahmut II. zamanında seraskerlik yapmış, Abdülmecit saltanatının ilk yıllarında da sadrazam olmuş bir Osmanlı devlet adamı.

Abaza kölelerinden olup, Enderun'da yetişmiştir. Kaptan-ı derya Küçük Hüseyin Paşaya kethüda olmuştur. Selim III. zamanında Napoleon'un Mısır'a ordu çıkarmak istediği sırada İskenderiye muhafızlığı yapmış, Fransız askeri çekildikten sonra 1801'de Mısır'a vali olmuştur. Daha sonra çeşitli valiliklere, Mora isyanı sırasında da kaptan-ı deryalığa getirilmiştir.

Hüsrev Paşa, fesi Osmanlılara ilk getiren adamdır. Yeniçeri ocağının kaldırılması sırasında Tunus'tan almış olduğu fesleri kalyoncu

Samim Kocagöz.

neferlerine giydirerek selâmlık törenine çıkarmış, Padişahın bu kıyafeti çok beğenmesi üzerine külâh ve kavuğun yerine fes kullanılmış, zamanla yine Padişah buyruğuyle halk arasında da giyilmiştir. Hüsrev Paşa, on yıl seraskerlikten sonra Abdülmecit'in tahta çıkmasıyle sadrazamlığa getirilmiş ve Tanzimat Fermanı onun zamanında ilân edilmiştir. Bununla birlikte yeni fikirlere karşı olması, bir yıl sonra görevinden alınmasına yol açmış, bu arada birtakım karanlık işlere karıştığı anlaşıldığından Tekirdağ'a sürülmüştür. 1847'de de emekli olmuştur. Kurnaz ve hırslı bir adam olarak bilinir. Yüz yıl kadar yaşadığı için «Koca» sanıyle anılmıştır.

KOCAMEMİ, ZEKİ
(1902 - 1959) Türk ressamı. İstanbul'da doğmuş, Güzel Sanatlar Akademesinde okumuştur.

1923 yılında Türkocağı tarafından öğrenimini geliştirmek için Almanya'ya gönderilen Kocamemi, Münih'te ünlü sanatçı Hofmann'ın atelyesinde beş yıl çalışmıştır. Yurda döndükten sonra, bir süre Trabzon Lisesinde resim-sanat tarihi öğretmenliğinde bulunmuş, 1930 yılında Güzel Sanatlar Akademisi öğretim kadrosuna katılarak, kendi adına açılan özel atelyede ölümüne kadar öğretmenlik görevinde bulunmuştur.

«Müstakil Ressamlar» topluluğuna katılmış, 1938 yılında Cumhuriyet Halk Partisi tarafından Rize'ye gönderilmiş, bu çevrede resimler yapmıştır.

Kocamemi, izlenimcilik anlayışına karşı, geometrik düzende, hacmin aracılığıyle yapıda tümü yakalamaya yönelmiş, renkten önce çizgi ve desene eğilmiş, resmi, bir «yapı» sorunu olarak ele almıştır.

İstanbul Resim ve Heykel Müzesindeki «Mekkâre Erleri», «Natürmort», «Portre», ve Şişli'de Atatürk Müzesindeki «Atatürk'ün Cenaze Töreni» bu çabalarının en seçkin örnekleri arasında gösterilebilir. Bütün yapımcı anlayışına rağmen, Kocamemi'nin esprisi, yalınlığı ve sınırlandırılmış duyarlığı kendisini, Türk resim tarihinin en önemli sanatçılarından biri yapmaya yetmektedir.

Zeki Kocamemi'nin bir portresi.

Kocayemiş, yapraklarını dökmeyen bir ağaçtır. Yenebilen meyvelerinin kekremsi bir tadı vardır. Yaprakları ve kabuğu deri dabaklamakta kullanılır. Resimde kocayemişin olgunlaşmış meyveleri görülmektedir.

KOCA MUSTAFA PAŞA
(? - 1512) Fransız asıllı bir Osmanlı sadrazamı. Köle olarak getirildiği sarayda yetişmiş, Beyazıt II.'nin padişahlığı sırasında Cem Sultan'ın öldürülmesi göreviyle Roma'ya gönderilmiştir. Dönüşünde gördüğü hizmet karşılığı vezir olarak Rumeli'ye atanmıştır. 1511'de sadrazam olan Mustafa Paşa, Yavuz Sultan Selim devrinde Padişaha karşı Şehzade Ahmet'le işbirliği yaptığı için Bursa'da idam edilmiştir. İstanbul'da yaptırdığı cami ve medreselerin bulunduğu semt, Kocamustafapaşa adıyle anılmaktadır.

KOCA RAGIP PAŞA, MEHMET
(1698 - 1763) Osmanlı sadrazamı ve edebiyatçısı. İstanbul'da doğdu. Babası Defterhane kâtibi Şevki Mustafa Efendiydi. Yetenekli ve zeki bir insan olduğundan küçük yaşta, babasının yanında Doğu dillerini öğrenmiş, iyi öğrenim görmüştür. Bağdat defterdarlığı, Sadaret mektupçuluğu gibi memurluklarda bulunmuş, 1740'ta Reisülküttaplığa, 1743'te de Mısır valiliğine atanmıştır. Bağdat deftardarlığı sırasında bilim, edebiyat ve idare işlerinde gösterdiği başarı Bağdat valisi Ahmet Paşanın takdirini kazanmış, vali için yazdığı kaside de para bağışıyle mükâfatlandırılmıştır. 1756 yılında Osman III.'ün sadrazamı olarak sadarete gelmiş, Mustafa III. zamanında da sadrazamlığı devam etmiştir. Devlet memurluklarının alt kademelerinden başlayarak sadrazamlığa kadar yükselen Koca Ragıp Paşa, İmparatorluğun çözülmeye yüz tuttuğu bir dönemde sadrazamlığı başarıyla yürütmüştür. 1753 yılında Sultan Mustafa III.'ün dul kızkardeşi Saliha Sultan'la evlenmiş, bu evlilik kendisini padişaha daha da yakınlaştırmıştır. Sadrazamlığı sırasında imparatorluk sürekli bir barış içinde yaşamıştır. Vilâyetlerde asayişin korunması, maliyenin düzeltilmesi askerin disiplinli eğitimi, savaş gemileri yapımı, Lâleli camii inşası, Koca Ragıp Paşa devrine rastlar. Devlet adamlığını ve edebî kişiliğini bir arada yürüten Ragıp Paşa, yaşarken şiirlerini toplayamamış, ölümünden sonra Müstakimzade'nin yardımıyle şiirleri düzenli bir Divan halinde toplanmıştır. Ragıp Paşa'nın günümüze kadar gelen ve İstanbul kütüphanelerinden bazılarında asılları bulunan diğer eserleriyse Münşeat, Mecmua, Tahrik ve Tevfik, Safinat al Ragıp'tır. Genellikle Arapça yazmıştır. «Şecaat arzederken merd-i kıpti sırkatin söyler» beyti bugün de kullanılan bir darbımesel halindedir. 1763 yılında ölen Koca Ragıp Paşa, İstanbul'da Koska'da kendi adını taşıyan kütüphanenin yanında gömülüdür.

KOCATÜRK, VASFİ MAHİR
(1907-1961) Cumhuriyet dönemi edebiyat tarihçisi ve şairlerinden. Gümüşhane'de doğmuştur. İlk öğrenimini İstanbul'da Kocamustafapaşa ilkokulunda (1921), orta öğrenimini Darüşşafa-

ka Lisesinde (1927), yüksek öğrenimini de Mülkiye Mektebinde tamamlamıştır (1930). Yüksek okul öğrencisiyken Yedi Meşale edebiyat hareketine katılan Vasfi Mahir, okulu bitirdikten sonra öğretmenlik mesleğini seçmiş, uzun çalışma hayatında lise müdürlüğü, millî eğitim müfettişliği, edebiyat öğretmenliği yapmıştır. 1950 - 1954 döneminde Gümüşhane milletvekili olarak Büyük Millet Meclisine girmiş, daha sonra ölümüne kadar Ankara Gazi Eğitim Enstitüsünde edebiyat öğretmeni olarak çalışmıştır (1954 - 1961).

Şiir ve manzum oyunlarının yanı sıra edebiyat tarihi çalışmaları, çeviriler yapan Kocatürk, 1945'te Divan adlı aylık bir edebiyat dergisi çıkarmış, 80'e yakın eser bırakmıştır.

Eserleri: On İnkılâp (manzum oyun, 1933), Yaman (manzum oyun, 1933), Tunç Sesleri (Şiirler, 1935), Geçmiş Geceler (Şiirler, 1936), Bizim Türküler (şiirler 1937), Şaheserler Antolojisi (1934), Fransız Edebiyatı (1936), Yeni Türk Edebiyatı (1936), Ergenekon (Şiirler 1941), Divan Şiiri Antolojisi (1947), Metinlerle Türk Edebiyatı (1952), Elem Çiçekleri (Baudelaire'den çeviri, 1957), Türk Edebiyatı Tarihi, (1964).

KOCAYEMİŞ (Arbutus unedo)
Fundagiller familyasından bir ağaççık ve meyvesi. Yaz kış yeşil kalan yapraklar sepicilikte kullanılır. Salkım durumundaki çiçekleri beyaz ya da pembedir. Meyveleri kırmızı ve çilek görünüşündedir. Eti renkli ve buruktur. Bir Akdeniz orman meyvesidir. Birçok türleri vardır. Memleketimizde yetişen türüne en çok Akdeniz iklimli yörelerdeki ormanlarda rastlanır.

KOCA YUSUF
(? - 1898), Türk güreşçisi. Deliorman'ın Kareli köyünde doğdu. Küçük yaşta dikkati çeken güreş yeteneği, son derece biçimli ve dayanıklı gövdesiyle, başedilmez acı kuvveti, bu spor dalının bütün kademelerinde hızla yükselerek, Sultan Hamit devrinin başpehlivanı olmasını sağladı. Ataları da pehlivandı. Yurdunda kazandığı başarılardan sonra dış karşılaşmalara katılmak üzere gittiği Paris'te, o zamana kadar hiç denemediği greko-romen tarzı güreşte, Fransa birincisini ve dünya şampiyonunu yenip dünya şampiyonu oldu. Daha sonra Amerika'ya geçti. Orada da bütün rakiplerini yendi. 1898 yılı başında yurda dönerken, bindiği Lusitania transatlantiğinin Atlas okyanusunda batmasıyle öldü.

KOCA YUSUF PAŞA
(? - 1800) Osmanlı sadrazamı. Gürcü asıllıdır. Kölelikten yetişmiş, küçük ticarethanelerde ve gemilerde çalışmıştır. Cezayirli Gazi Hasan Paşa himayesinde devlet işlerine girmiş, Abdülhamit I.'in son, Selim III.'ün ilk yıllarında vezirlik yapmıştır. Rusya - Avusturya seferleri sırasında ordunun başına getirilmiş, fakat başarısızlığından ötürü görevinden alınmıştır. İkinci kez sadrazamlığa getirilmiş, kısa bir süre sonra Enepa muhafızlığına atanmıştır. Medine Muhafızı bulunduğu sırada ölmüştür. Koca lakabının uzun yaşamasından geldiği sanılmaktadır.

KOCH, ROBERT
(1842 - 1910) Alman mikrobiyoloji bilgini. Clausthal'de (Hannover) doğmuş, Baden - Baden'de ölmüştür. Bilimsel araştırmalarına doktorluk yaparken başlamış, şarbon hastalığı basilinin biyolojik çevrimini çizmiştir. Daha sonraları kendini mikrobiyolojiye vermiştir. Yeni bakteri araştırma metotları bulmuş, bakteri kültürü, bakteri boyaması ve mikroskop incelemeleriyle ilgili eski metotları geliştirmiştir. Başarılarının en önemlileri tetragen mikrokoku, kolera vibriyonunu ve tüberküloz basilini bulmasıdır. 1905 yılında Nobel Tıp ödülü almıştır.

KOÇ
(bkz. Koyunlar)

KOÇARLI
Aydın iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 4 811). Büyük Menderes vadisinin güney kenarındaki düzlük üzerinde kurulmuştur. En yakın demiryolu istasyonu İncirliova'dır. Kasabanın asıl çekirdeğini Koçarlı çayı ile İlhanlı çayı arasındaki yamaçlara kurulmuş olan kısım teşkil eder. Kasaba zamanla Koçarlı çayının iki yanına yayılmıştır. Çayın iki yanındaki mahalleler birbirlerine köprülerle bağlanmıştır.

Koçarlı ilçesinin yüzölçümü 471 km², nüfusu 32 990'dır. Merkez ve Çakırbeyli adlı bucaklarına bağlı 46 köyü vardır. İlçe topraklarının kuzey kesimini Menderes ovası kaplar. Bu ovanın güneyinde kalan arazi hemen yükselir. Beşparmak dağı (1 867 m.) nın önemli bir kısmı Koçarlı ilçe sınırları içinde kalır.

İlçede kışlar ılık ve yağışlı, yazlar sıcak ve kurak geçer. Başlıca akarsuyu Büyük Menderes'tir. Orman örtüsü dağınıktır. İlçe ekonomisi tarım ve meyveciliğe dayanır. İlçede tahıldan başka endüstri bitkilerinden pamuk da yetiştirilir. Meyvecilikte incire önem verilir.

Koca Yusuf.

Sadrazam Koca Yusuf Paşayı elinde sadaret mührü ile gösteren bir portresi (Topkapı Sarayı Müzesindedir).

KOÇİ BEY
(? - ?) Risale yazarı, padişah musahibi. Yaşamı üzerinde ayrıntılı bilgi yoktur. Göriceli olduğu, çocukken saraya alınarak Enderun'da yetiştirildiği bilinmektedir. Murat IV.'ün padişahlığı döneminde (1623-1640) güvenini kazanmış, onunla birlikte Bağdat seferine katılmıştır. Daha sonra tahta geçen İbrahim I.'e de hizmet etmiştir. Koçi Beyin kültür tarihimizdeki önemli yeri, yaşadığı dönemin sosyal sorunlarına eğilerek, bu sorunlara teşhis koyması ve olumsuzlukları ortadan kaldıracak çareler ileri sürmesidir. Sözkonusu çabaları, Murat IV.'e sunduğu 22 arz tezkiresinde göstermiş, bu tezkirelerde kullandığı ölçülü ve sade dil özelliğinden ötürü edebiyat tarihlerimize de geçmiştir.

XVII. yüzyılda toprak düzeninde başlayan aykırı hareketlerin zamanla devletin çeşitli görev kademelerini sardığı ifade edilen bu risalelerde, bir sonraki yüzyılda başlayacak olan çöküntü haber verilmektedir. Devleti ayakta tutacak olan halk gücünün, askeri besleme olanağından yoksun bırakılması üzerinde durularak reayanın (devlete ait topraklarda belli yasalara göre çalışarak üründen pay alan ve vergi ödeyen halk) perişan duruma düşürüldüğü belirtilmektedir. Sonradan, Osmanlı devlet düzeni üzerinde incelemeler yapan bilim adamlarına kaynak olan bu risalelerden kimilerini Padişah İbrahim I.'e de sunan Koçi Bey, doğduğu Görice'ye çekilmiş ve orada ölmüştür.

KOÇU, REŞAT EKREM
(1905-) Günümüz yazarlarından. İstanbul'da doğmuştur. Orta öğrenimini Bursa Lisesinde (1927), yüksek öğrenimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde tamamladıktan (1930) sonra, uzun yıllar İstanbul liselerinde tarih öğretmenliği yapmıştır. Öğretmenliği sırasında özellikle tarih konularında araştırma ve inceleme yazılarını çeşitli gazete ve dergilerde yayımlamıştır. 1944'ten beri yayımladığı İstanbul Ansiklopedisi'nin çalışmalarını emekli olduktan sonra da sürdürmektedir.

Eserleri: Çocuklar (1938), Eski İstanbul Meyhaneleri ve Meyhane Köçekleri (1947), Osmanlı Padişahları (1960), Forsa Halil (roman, 1962), Erkek Kızlar (hikâyeler, 1962), Dağ Padişahları (inceleme, 1962), Haşmetli Yosmalar (hikâyeler, 1962), Yeniçeriler (inceleme, 1964), Patrona Halil (roman, 1968).

KOÇ, VEHBİ
(1901-) İş adamı. Ankara'da doğmuş, ortaokuldan ayrılarak hayata atılmıştır. Önceleri babasının açtığı bir bakkal dükkânını işletmiş, daha sonra inşaat ve taahhüt işleriyle uğraşmıştır. Ankara'nın başkent oluşuyla birlikte başlayan inşaat işlerinin Koç'a büyük yararı dokunmuştur. Özellikle o yıllarda Ankara'da büyük hasarlara yol açan fırtına inşaat işlerinin hızlanmasına sebep olmuştur. Vehbi Koç'un sayılı iş adamlarından biri oluşu bu döneme rastlar (1933). Zamanla çeşitli şirketler kuran Koç, 1937 yılında şimdiki Koç Holding'in çekirdeği sayılabilecek olan Koç Ticaret A.Ş.'ni kurmuştur. II. Dünya Savaşından sonra sanayiciliğe başlamış, 1963'te ilk Holding sistemini kurmuştur. Koç'un, kurduğu ve ortak olduğu anonim şirketlerin sayısı 50'yi aşmaktadır.

KODALLI, NEVİT
(1924-) Türk bestecisi. Mersin'de doğdu. Ankara Devlet Konservatuvarı kompozisyon ve orkestra yönetimi bölümünü bitirdi (1947). Sonra Paris'e giderek Ecole Normale de Musique'te öğrenim gördü. Buradan 1953 yılında mezun olan Kodallı, Honegger ve Boulanger'den dersler aldı. Devlet Konservatuvarında Kontrpuvan, Form Bilgisi ve Enstrüman bilgisi öğretmenliği yaptı (1953-1955). 1955'ten sonra Devlet Operasında şef olan Kodallı, Ankara radyosunda tonmaysterlik de yaptı. 1945'ten bu yana çeşitli eserler vermiş olan Kodallı, ilk Türk operası **Van Gogh**'u bestelemiştir (1954). **Piyano Sonatı, Atatürk Oratoryosu,** çeşitli sahne müzikleri, **Garip Şarkılar Albümü** ve **Antigone** (bale, pandomim) başlıca eserleridir.

KODALY, ZOLTAN
(1882-1967) Macar bestecisi. Çok küçük yaşta müziğe başlayan Kodaly, Edebiyat Fakültesini bitirmiş, Béla Bartok'la birlikte, Macar folklorunun araştırılması ve sistemleştirilmesi konusunda, yoğun çalışmalar yapmıştır. Müziğe ilk başladığı yıllarda, Claude Debussy'nin etkisinde kalan Kodaly, daha sonra yalın ve gerçekçi bir müzik diline yönelmiştir. Aynı zamanda ince bir mizaha yer veren **Hary Janos** operası (1926), dramatik bir yoğunlukla, örülü tenor, koro ve orkestra için bestelenmiş **Psalmus Hungaricus** (1923) ve esinini dinden alan eserleri bu yalın, gerçekçi müzik dilinin en güzel örnekleridir. Esinini dinden alan eserlerinin en önemlisi, 1956 yılı Macaristan olaylarında ölenler için bestelediği **Requiem**'dir.

Kodaly'nin öğretmen, yönetmen ve nihayet Budapeşte Konservatuvarı müdürü olarak yaptığı öğretici ve örgütleyici çalışmalar Macar müzik kültürünün gelişmesinde büyük önem taşır. Müzik çalışmalarını yeniden düzenlemiş, bütün okullarda müzik öğretimi yapılmasını sağlamıştır. 1951 yılından başlayarak, içinde bilimsel bakımdan değerlendirilmiş binlerce metin bulunan **Corpus Musicae Popularis Hungaricae** adlı anıtsal bir halk ezgileri derlemesi yayımlamıştır. Üç kuarteti (1904, 1909, 1918), viyolonsel sonatı (1915), **Marosszék Dansları, Galanta Dansları** öbür önemli besteleridir. Zoltan Kodaly'nin ayrıca çok sayıda müzik araştırmaları ve monografi denemeleri vardır.

KODEİN
Fenantren iskeleti taşıyan alkaloitlerdendir. Formülü $C_{18}H_{21}O_3N.H_2O$ şeklindedir. Haşhaşta bulunur. Yapısı morfine benzer. Morfindeki OH grubunda bulunan H yerine CH_3 geçmesiyle oluşur. Bu nedenle özelikleri de morfine benzer, yalnız daha yumuşaktır. Beyaz toz ya da renksiz kristal yapılı bir maddedir. Ağrı dindirici ve uyku verici özeliği vardır. Morfinden daha az alışkanlık meydana getirir. Şiddetli öksürükleri, astım krizlerini, nevraljiyi teskin etmek için ilâç olarak kullanılır. Bazı öksürük ilâçları kodeinlidir. Ancak bunların küçüklere verilmesi ve sık alınması uygun değildir.

KOESTLER, ARTHUR
(1905-) Macar asıllı İngiliz yazarı. Rusya'da yaşamış, Komünist Partisine üye olmuş, en ünlü romanı **Dark at Noon** (Gün Ortası Karanlık, 1940) un konusunu meydana getiren Moskova duruşmaları sırasında partiden ayrılmıştır. Gazeteci olarak Filistin'de, Ortadoğunun öteki bölgelerinde ve İspanya iç savaşında bulunmuştur. İspanya'da Frankocular tarafından tutuklanıp ölüme mahkûm edilmişse de kaçmayı başarmıştır. İspanya'daki yaşantısından **Spanish Testament** (Ölümle Konuşma, 1938) adlı romanı doğmuştur. Diğer önemli romanları **Scum of the Earth** (Toprağın Köpüğü, 1941), **Thieves in the Night** (Gece Hırsızları, 1946) ve **Arrow in the Blue** (Maviliği Delen Ok, 1952) dur. Kıvrak bir gazeteci dilinden yararlanan anlatısının başlıca konuları, bireyle çağdaş politika kavramları arasındaki ilişki sorunu, siyasî mültecilerin çetin ve maceralı hayatıdır. Arthur Koestler şimdi Birleşik Amerika'da yaşamaktadır.

KOFÇAZ
Kırklareli iline bağlı bir ilçe merkezi (nüfusu 739). Istranca dağlarının güney-batı yamaçları üzerinde kurulmuştur. Kırklareli şehrine 28 km.'lik bir şoseyle bağlıdır. İlçe topraklarının yüzölçümü 551 km², nüfusu 7 197'dir.

Kokain, başka alkoloitlerle birlikte, Güney Amerika kökenli bir bitkinin yapraklarında bulunur. Resimde kokain toplanması görülüyor. Sinir sistemi üzerinde etkiyen kokain yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Merkez bucağı ve 16 köyü vardır.

İlçe toprakları Istranca dağlarının kuzey-batı kesimleriyle, güneyde Demirkapı tepesi (538 m.) nin kuzeyine bakan geniş düzlükleri kapsar. Yazlar pek sıcak değildir. Kışlar ise soğuk geçer. İlçe halkının başlıca gelir kaynağı orman ürünleridir. Ayrıca tarım ve hayvancılık da yapılır.

KOKAİN

Karbon, hidrojen, oksijen ve azottan meydana gelmiş bir kimyasal bileşim. Alkaloitler sınıfından olan kokain, başka alkaloitlerle birlikte, «erythoxylon coca» adlı küçük bir ağacın yapraklarında bulunur. Bu ağaç en çok Bolivya, Kolombiya, Peru, Arjantin, Seylan ve Cava adasında yetişir; günümüzde geniş ölçüde tarımı yapılmaktadır. Ağacın kuruyken % 0,2 - % 0,8 kokain taşıyan yapraklarını, duyumsal sistem üzerindeki etkilerinden ötürü, yerliler bir çeşit sakız gibi çiğnerler.

1923 yılında Willstätten (1872-1942) adında bir Alman kimyacısı, oldukça basit maddelerden hareket ederek sentetik kokain yapmayı başarmıştır. Renksiz, tadı acı, kristaller halinde bulunan kokain 98°C de erir, optik bakımdan aktiftir, yani bu kristallerin polarize ışığı sağa ya da sola saptırma yeteneği vardır. Suda ve bazı organik eriyiklerde erir. Çeşitli tuzların bileşimine girer.

Kokain yerel olarak kullanıldığında duyu sinirlerinin uçlarını hareketsizleştirir. Mukozalar üzerine uygulanırsa ya da deri altına enjekte edilirse, verildiği bölgenin acıya, dokunmaya ve sıcaklığa olan duyarlığını yok eder. Burun mukozasına uygulanan kokain, koku alma yeteneğini yok eder. Kokain yutan bir kimse, yutak ve mide sinirleri felce uğradığı için susuzluk ve açlık duymaz. Bu niteliğinden ötürü, Amerika kıtası yerlileri, geçmişte, geniş, ıssız ve kaynakları kıt bölgelerde yolculuk yapmak zorunda kaldıkları zaman koka yaprakları çiğnerlerdi.

Bu özel etkilerinden başka kokain genellikle merkezî sinir sistemi üzerinde önce coşturucu bir etki göstermekte, daha sonra ise hareketsizliğe yol açmaktadır.

Keyif duyma amacıyle kokain alınması, ilk alıştan sonra genel bir rahatlık duygusuna, yeteneklerin genişlediği sanısına yol açmasındandır. Ancak bu coşkunluk aşaması kısa zamanda yerini bir çöküntü duygusuna bırakır. Bu da tekrar tekrar kokain alma gereğini duyurur. Alışların arası gittikçe sıklaşır. Kokain alış kronik duruma girince, yani vazgeçilmez bir alışkanlık halini alınca istem gücünde ve ruhsal yeteneklerde hızlı bir çökme baş gösterir; bir yandan da organik bozukluklar ortaya çıkar.

Bugün tıpta kokain hemen hemen bırakılmış gibidir. Onun yerine birtakım sentetik maddeler kullanılmaktadır. Ancak bir çeşit göz damlalarında hâlâ kokainden yararlanılmaktadır.

KOKARCA (Mephitis mephitis)

Etçiller takımının, sansargiller familyasından bir memeli türü. Düşmanlarına karşı pis kokulu bir sıvı püskürttüğünden, kokarca adıyle bilinir. Uzunluğu 40, kuyruğu 24 cm.'dir. Siyah renkli sırtı üzerinde üç ak çizgi bulunur. Yetişkinleri 2-5 kg. gelirler. Gündüzleri dinlenir ve uyur. Yılan, kurbağa, fare, eşekarısı kurtçukları gibi hayvanlarla, çileğimsi meyve ve tahıl taneleri yer. Ağaç kovuğundan yuvalarda ya da toprak içindeki deliklerde yaşar. Çiftleşmeden elli gün kadar sonra 4-8 yavru, kör ve kürksüz olarak dünyaya gelir. Çiftleşme mevsimi ilkbahardır. Kendisini savunmak için kuyruk çıkışında bulunan iki iri misk bezinden yağlı, sarı ve pis kokulu bir sıvı püskürtür. 2,5-3 m. kadar uzağa giden sıvının kokusu, kuvvetli bir rüzgârda 800 m. uzaklara yayılabilir. Yavruların yakalanması ve evcilleştirilmeleri kolaydır. Rafine edilmiş salgısından ve postundan yararlanılır. Orta, Kuzey Amerika ve Avrupa ile Asya'nın bazı bölgelerinde yaşar.

KOKLAM

Koku alma duyusu. Koklam organı burun kanallarının en yukarı kesiminde yer alır. Bu boşluklardaki mukozanın çift kutuplu özel yapıda hücreleri vardır. Bir uçlarıyle epitel üzerine tutunarak koku uyarımlarını alırlar; öteki uçları koku sinirinin çok sayıdaki iplikçiklerini meydana getirirler. Buradan, çeperleri mukozalı koku kanalları beyinde unkusa, üçüncü karıncık denen bölgenin ön tarafına ve paraolfaktif bölgeye kadar gider.

İnsanda koku alma yeteneği hayvanların çoğuna oranla az gelişmiştir; görevi solunulan hava ve yenen yiyecekler konusunda bilgi vermektir. Bu duyu sınırsız sayıda koku ve ayrıca çok küçük miktarda uçucu küçük madde alabilme yeteneğine sahiptir. Örneğin bir litre havada 0,000000004 gr. oranında erimiş naftalini alabilir. Bir kimseye belirli bir koku bir süre koklatıldıktan sonra o kimsenin bu kokuyu duymaz olması çok ilginçtir. Koku alma yeteneğinin yokluğuna anosmi adı verilir.

Kokarca Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'nın geniş bölgelerinde suya yakın yerlerde yaşar.

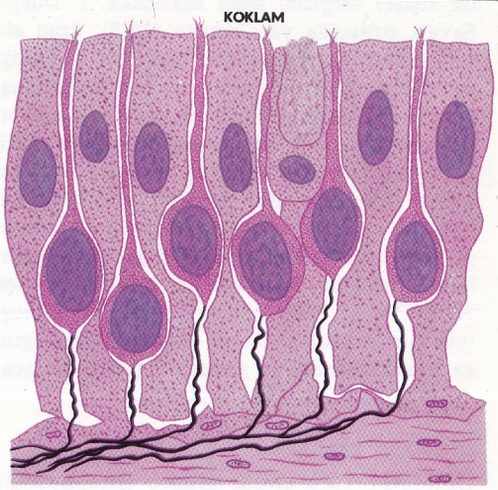

Koklam mukozasının bir bölümü. Koklam mukozası çift kutuplu özel hücrelerden oluşur. Bu hücreler bir uçlarıyle epitel üzerine tutunarak koku uyarımlarını alırlar; öteki uçları ise koku sinirinin iplikçiklerini meydana getirir. İnsandaki koku alma yeteneğinin görevi, solunan hava ve yenilen yiyecekler konusunda bilgi vermektir.

KOKOSHKA, OSCAR

(1886-) Avusturyalı ressam. Çağdaş sanatçıların en büyüklerinden biridir. Bir süre Viyana Sanatlar ve Meslekler Okuluna devam ettikten ve Klimt'in 1906 yılında Viyana'da tanıdığı, Van Gogh'un ve dışavurumcu akımının en anlamlı dönemini temsil eden «Die Brücke» (Köprü) hareketinin içinde yer aldıktan sonra, bu akımın önde gelen temsilcilerinden biri olmuştur. «Kuzulu ve Kaplumbağalı Natürmort» adlı eserinden sonra Viyana'dan ayrılan (1909) Kokoshka, İsviçre'de yerleşmiş, burada birçok Alp görünümü yapmıştır. İsviçre'den Berlin'e geçerek ünlü **Der Sturm** dergisine katılan ve 1910 yılında bu şehirde

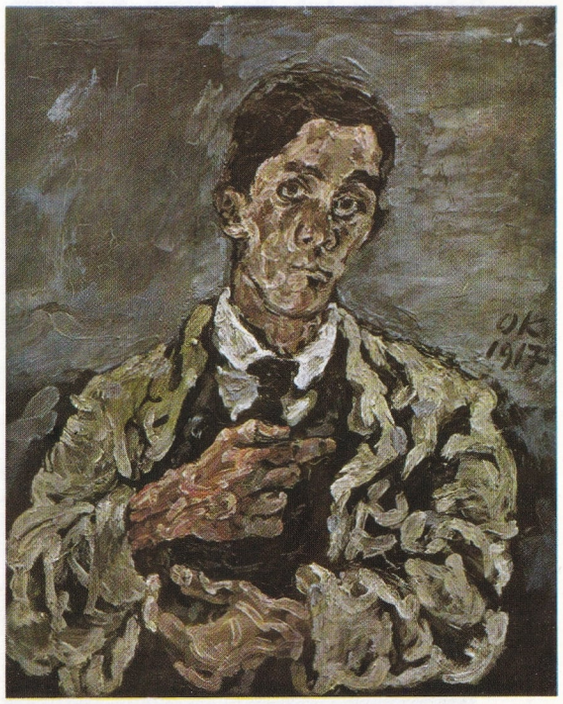

Oscar Kokoshka'nın kendi portresi (1917).

ilk kişisel sergisini açan Kokoshka, I. Dünya Savaşı sırasında yaralanınca (1915), uzun süren maddî ve manevî bir bunalım geçirmiştir. Bu bunalım çalışmasına engel olmamış, tersine, bu dönem içinde en önemli eserlerinden bazılarını ve bu arada kendisinin ünlü portresini meydana getirmiştir. 1920'den 1924'e kadar Dresden Güzel Sanatlar Akademisinde hocalık yaptıktan sonra, 1925 yılında Avrupa'yı dolaşmaya başlamış, ünlü şehir görünümlerini çizmiştir. Almanya'da iş başına gelen Nazi Partisi Kokoshka'nın eserlerini kokuşmuş bir sanatın ürünleri olarak damgalayınca sanatçı Londra'ya yerleşmiş (1938), bu arada 417 eseri müsadere edilmiştir.

KOLBEK, ERGİN
(1941-1969) Türk sözsüz oyuncu (pandomimci) su. Samsun'da doğdu. Güzel Sanatlar Akademisi resim bölümünü bitirdi. 1958'de sözsüz oyuna başladı. Güzel Sanatlar Akademisi sözsüz oyun topluluğunu kurdu. Türkiye'nin çeşitli illerinde sözsüz oyun gösterileri sundu. Uluslararası üniversite tiyatroları şenliğinde (1959), uluslararası kültür şenliğinde (1964), dünya üniversite tiyatroları şenliğinde (Nancy, 1965) büyük ilgi topladı. 1964'te Anadolu insanını simgeleyen Bico tipini yarattı. Güzel Sanatlar Akademisinin çatısından kendini atarak intihar etti.

Ergin Kolbek sözsüz oyunun yurdumuzda sevilip yayılması için büyük çaba göstermiştir. Bu amaçla gerek tek başına gerek topluluklarla birlikte birçok sözsüz oyun gösterileri düzenlemiş ve dergilerde sözsüz oyun sanatı üstüne kuramsal yazılar da yazmıştır. Arı mim okulunu Türk sözsüz oyun sanatına getiren Kolbek yazıp sahneye uyguladığı 70'ten fazla oyununda toplumsal yergilere geniş yer vermiştir.

En ünlü sözsüz oyunları şunlardır: Bico'nun Doğuşu, Bico Âşık, Bico Helvacı, Bico Güreşçi, Bico Savaşta.

Ergin Kolbek.

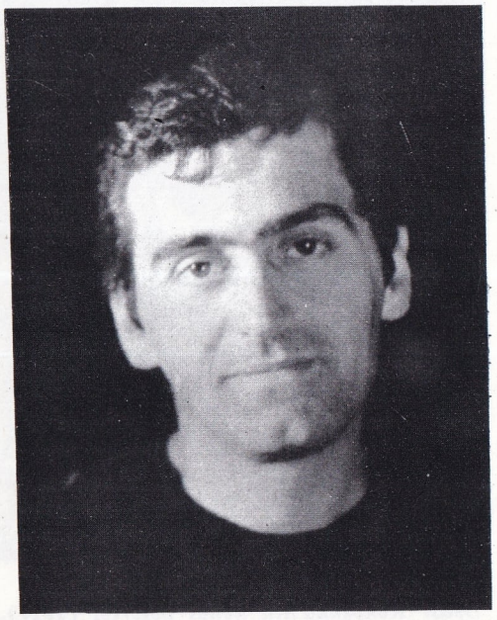

KOLERA
Belirtileri kusma, ishal, kas krampları ve idrar tutukluğu olan ve dışkılarda bulunan Koch koma basilinin sebep olduğu bir hastalık. Salgınlarla yayılır. Sağlık şartlarına uymayan pis ortamlar salgını kolaylaştırır. Özellikle içme sularındaki basiller salgına sebep olur. Hastalığın ilk devresinde ishal artar. Başağrısı, kusma, şiddetli karın ağrıları bu devrenin belirtileridir. İkinci devrede dışkılar pirinç suyu görünümünü alır, devamlı kusma, aşırı susuzluk, şiddetli karın ağrıları, bacak ve baldırlarda ağrılı kramplar, idrar tutukluğu devam eder. İkinci devrenin süresi 2-24 saat arasında değişmesine rağmen, kalp krizi sonucu hastayı öldürebildiğinden tehlikelidir. Diyarenin azalması, nabzın kuvvetlenmesi, vücut sıcaklığının artması hastalığın üçüncü devreye girdiğini gösterir. Böbrek, akciğer, bağırsak iltihaplarına sebep olabildiğinden bu devre de tehlikelidir.

Tedavi sırasında hasta tecrit edilir ve dezenfektasyona özen gösterilir. Kusmayı hafifletmek için hastaya buzlu su ve gazlı yiyecekler verilir. Bağırsaklardaki suyu dokulara ve kana geçirmek amacıyle, hastaya özel olarak hazırlanmış tuzlu bir ilâç şırınga edilir. Vücuda sıcak kompreslerin yapılması hastayı rahatlatır. Nekahet devresinde besin rejimi dikkatle kontrol edilir. Tedavide sülfamitler kullanılmaktadır. Kolera salgınlarının olduğu bölgelerde bütün suların kaynatılması gereklidir.

KOLESTERİN
Fiziksel ve kimyasal bakımdan yağ nitelikleri gösteren asiklik bir alkol. Ana kimyasal yapısı D vitamininde, böbreküstü salgılarında, androjen ve ekstrojenlerde ve öd asitlerinde ortak olan fenantrenik çekirdeğin yapısının aynıdır. Zaten fenantrenik çekirdeği yapısı gösteren bu bileşimler insan organizmasında kolesterinin çözülmesi sonucu ortaya çıkan maddelerden oluşur.

Öte yandan insan organizmasının çok basit maddelerden hareket ederek kolesterin sentezi yaptığı da saptanmıştır. 100 cm^3.lük kanda 160-250 mgr. kolesterin bulunur. Bazı durumlarda kandaki kolesterin oranı bu rakamın altına düşer: Kanserde, verem ve birtakım zehirlenmeler gibi hastalıklar sonucunda görülen aşırı zayıflıklar (kaşeksiler), tiroitin aşırı salgı bırakması, aşırı karaciğer yetmezlikleri bu durumlardandır. Bunun tersine idiopati denen bağımsız hastalıklarda, yani başka bir hastalığın sonucu olmayan hastalıklarda, ağır şeker hastalığı vakalarında, tiroitin gereğinden az salgı bırakmasında, metabolizma sonucu böbreklerde görülen hastalıklarda, öd kanallarının tıkanmasında kanda kolesterin oranı yükselir. Damar kireçlenmelerinde atardamar dokularında kolesterin biriktiği görülür. Ancak bu birikmenin ve damar kireçleşmesi sonucu ortaya çıkan doku bozukluklarının vücuttaki kolesterin miktarıyle doğrudan ilişkisi olup olmadığı bilinmemektedir.

KOLİBRİGİLLER (Trochilidae)
Omurgalı hayvanlardan kuşlar sınıfının gökkuzgunumsular takımının sağanlar alttakımına giren bir familyası. Küçük gövdeli, ince ve uzun gagalı hayvanlardır. Gagalarıyle çiçeklerden nektar emerler. Uçarken arı gibi vızıltılı bir ses çıkarırlar. Kuyruk tüyleri uzun olabilir. Güzel ve parlak renkli tüyleri bulunur. Güney ve Orta Amerika'da yaşayan 400 kadar türü vardır. Familyanın en küçük türü, arı kolibri (Mellisuga minima) yeşil-ak renklidir. Gagası düz ve kısa, kanatları uzun olan arı kolibri Jamaika'da yaşar. Dev kolibri (Patagona gigas), uzunkuyruklu kolibri (Aithurus polytmus), kral kolibri (Topaza pella), Güney Amerika mongosu (Lampornis violicauda), Meksika yıldızı (Calothorax lucifer), boynuzgaga (Prymnacantha popelairii) kolibrigillerin diğer iyi bilinen türleridir.

KOLODYUM
Selüloz dinitratın alkol-eter karışımındaki eriyiği. Nitrat oranı düşük olan selüloz nitratlar alkol-eter karışımında erir. Bu eriyik kıvamlıdır. Yaralara sürülünce alkol-eter karışımı uçar. Yaraları örten plastik bir kabuk kalır. Nitrat oranı düşük nitratlar karışımının ortalama bileşimi yaklaşık olarak selüloz dinitrat gibidir. Bu nitratlara kolodyum pamuğu adı da verilir.

KOLOİTLER
Bir ortamda dağılmış, mikroskopla görülemeyecek kadar küçük; fakat normal moleküllerden büyük tanecikler. Koloit taneciklerinin çapı normal molekül çapının 10-1000 katı kadar olabilir.

Koloitler, içinde dağıldıkları ortamda serbestçe hareket eden taneciklerden yapılmışlardır. Koloit tanecikleri kendi aralarında aynı cinsten elektrikle yüklüdür. Örneğin ya hepsi pozitif ya da hepsi negatiftir. Bu nedenle koloit tanecikleri birbirlerini iter ve bir çökelme olmaz.

Koloitler çeşitli tiplere ayrılır. Dağılan tanecikler sıvı ya da katı olabilir. Dağıldıkları ortam katı, sıvı ya da gaz ortam olabilir. Eğer hava (gaz) içinde ince sıvı tanecikleri dağılmışsa sis ya da bulutlar oluşur. Katı taneler dağılmışsa duman meydana gelir. Çini mürekkebi ya da tutkal eriyiği, bir katının sıvı içinde koloidal eriyik yaparak dağılması örneğidir. Zeytinyağı tanecikleri su içinde yumurta sarısı yardımıyle dağıtılırsa mayonez olur. Sütteki tereyağı koloit tanecikleri şeklinde su içinde dağılmış durumdadır. Proteinler suda eridikleri zaman koloidal bir eriyik yaparlar. Çünkü protein molekülleri çok iri yapılıdır. Büyüklükleri normal molekül büyüklüğünün 100 katı kadardır.

Koloit taneciklerini bir araya toplayıp maddeyi ortamdan ayırmak için bunların yüklerinin giderilmesi gerekir. Bu çöktürme işlemine pıhtılaştırma da denir. Örneğin lateks içinde bulunan ve bir protein zarıyle sarılmış kauçuk tanecikleri birbirine karşı (—) yüklüdür. Eğer bir asit karıştırılırsa bu yük nötürleşir, lateks pıhtılaşır, böylece ham kauçuk elde edilir. Kullanılan asit çoğunlukla asetik ya da formik asittir.

And sıra dağlarının Kolombiya topraklarında uzanan kısmının bir parçası olan Sierra Nevada de Santa Maria'dan bir görünüş.

KOLOMBİYA

Güney Amerika'da bir cumhuriyet (Repûblica de Colombia). Kuzey kıyıları Karayib denizi, batı kıyıları Büyük okyanusla çevrilidir. Komşuları doğuda Venezuela ve Brezilya, güneyde Peru ve Ekvador'dur. Yüzölçümü 1 138 338 km²., nüfusu 17 500 000'dir. Ülke halkının mezhebi Katolik, resmî ve en yaygın dil ise İspanyolcadır.

Yer şekilleri: Kolombiya değişik yer şekilleri olan iki bölgeye ayrılır. Bu bölgeler, batıda Kolombiya Andları, doğuda ise Orinoco havzası ile Amazon ormanlarıdır. Kolombiya Andları üç yüksek dağ sırasından meydana gelir; bu dağlar, ülkenin güney-batı sınırı yakınlarından yelpaze şeklinde açılarak kuzey — kuzey-doğu yönünde uzanırlar; Doğu Cordillera, Orta Cordillera ve Batı Cordillera adlarını alan dağların arasında Cauca ve Magdalena ırmaklarının aktığı derin vadiler yer alır. Bunlardan Doğu Cordillera, dağları en uzun olanıdır (1200 km.); bu dağlar kuzeyde iki kola ayrılır ve batı kolu bütünüyle Kolombiya toprakları üzerinde uzanır. Serrania de Baudo adı verilen bir başka dağ sırası, Büyük okyanus kıyısı boyunca uzanır; bu dağlar Batı Cordillera dağlarından Atrato ırmağıyle ayrılır. Ülkenin doğu bölgesinin başlıca özelliğini, doğuya (Orinoko Llanosları) ve güney-doğuya eğimli (Amazon çevresinin selvasları) yaylalar teşkil eder. Sık ormanlarla örtülü olan bu geniş ovalarda çok az insan yaşar.

Büyük okyanusa dökülen ırmaklar kısa ve taşkındır. And dağları boyunca uzanan vadilerden akarak Atlas okyanusuna dökülen akarsular daha uzun ve önemlidir. Bunların en önemlisi Magdalena ırmağıdır; soldan katılan kollarından biri olan Cauca ile Atrate ırmakları da önemlidir. Meta, Vichada ve Guaviare ırmakları Kolombiya'nın Venezuela ile sınırının önemli bir kısmını çizen Orinoko ırmağının kollarıdır. Kolombiya'nın diğer önemli akarsularıysa Amazon ırmağının bir kolu olan Putumayo, Rio Negro'ya katılan Vaupés'le birleşerek Japura ırmağını meydana getiren Apaporis ve Caqueta ırmaklarıdır.

Ülkenin doğu kesimindeki ovalarda ekvator iklimi egemendir. Dağlık bölgenin iklimiyse çok değişkendir. Bu bölge, yükseltilerine göre üç bölüme ayrılır: Deniz düzeyinden yükseltileri 600 metreye kadar olan ve ekvator tipi orman ya da savanlarla örtülü topraklara «tierra caliente», deniz düzeyinden yükseltileri 600 m. ile 2 000 m. arasında olan, orman bakımından zengin ve kahve yetiştirilen topraklara «tierra templada», deniz düzeyinden yükseltileri 2 000 m. ile 3 000 m. arasında olan ve ılıman-soğuk bir ikilimin egemen olduğu topraklara ise «tierra fria» adı verilir. Daha yükseklerde, sürekli karla kaplı bölgelere kadar olan topraklarda ise yerel adı «paramos» olan Alp tipi çayırlar yer alır.

Ekonomi ve şehirler: Büyük çoğunluğu melez ve beyazlardan meydana gelen Kolombiya halkı değişik tarım türlerinin uygulanabildiği dağlık bölgede toplanmıştır. Kolombiya öncelikle bir tarım ülkesidir. Tarım ürünleri arasında en ön sırayı kahve alır (ekilen toprakların % 35'i kahveye ayrılmaktadır). Kahveden sonra diğer önemli tarım ürünleri, sırasıyle, Atlas okyanusu kıyı kuşağında yetiştirilen şekerkamışı, hemen her yerde; fakat özellikle Atlantik, Bolivar ve Magdalena eyaletlerinde ekilen pamuk; Magdalena ve Atrato vadilerinde yetiştirilen muz; Santander eyaletlerinde yetiştirilen tütündür. Diğer önemli ürünler kakao, tahıllar ve dokuma bitkileridir. Özellikle doğu ovalarında ve dağlık bölgelerdeki çayırlarda uygulanan hayvancılık da oldukça önemlidir; en çok yetiştirilen hayvanlar küçük ve büyükbaş hayvanlarla (koyun ve sığır) attır. Kolombiya topraklarının aşağı yukarı yarısını örten ormanlardan ancak son 20-30 yıldan beri ekonomik bakımdan yararlanılmaktadır; fakat bu yararlanma da ormanların büyük zenginliğine oranla henüz çok küçük ölçülerde olabilmektedir. Ülkenin en zengin yeraltı kaynakları, özellikle Magdalena ve Catatumbo vadilerinde yer alan petrol yataklarıdır. Kolombiya, petrol üretimi bakımından Güney Amerika ülkeleri arasında Arjantin'le birlikte ikinci sırayı almaktadır. Kolombiya, kömür, altın, gümüş ve özellikle platin gibi madenler bakımından da zengindir; Kolombiya dünya platin üretiminde başta gelen ülkelerden biridir. Ülkenin diğer önemli yeraltı ürünleriyse dünyada tek üreticisi olduğu zümrüt ve kayatuzudur.

Üstte: Karayib denizi kıyısında bir balıkçı köyü. Altta: Dağlık kesimde kurulu bir kasaba olan Ubate'de pazar.

Kolombiya'da sanayi henüz gelişme evresinde bulunmaktadır. Sanayinin gelişmemiş olmasının nedenleri, iç ulaştırma güçlükleriyle, nüfus yoğunluğunun çok düşük (km². başına 13 kişi) olmasıdır. En etkin sanayi dalları demir - çelik (Boyaca eyaletinde Paz del Rio şehrinde), alüminyum (Cali ve Barranquilla'da), kimya (Betania ve Ziparaquira'da) ve otomobil lastiği (Bogota'da) sanayileridir. Medellin ve Barranquilla çevrelerinde kurulmuş olan pamuklu dokuma sanayileri de hızla gelişmektedir. Başlıca sanayi merkezleri arasında ulaştırma, genellikle havayoluyla yapılmaktadır. Demiryolu ve ırmak ulaştırmalarıyse, havayolu ulaştırmasına göre, çok daha az gelişmiş durumdadır.

Ülkenin en önemli şehri, aynı zamanda başkent olan 1 935 000 nüfuslu Bogota (ya da Santa Fe de Bogota) şehridir. Diğer önemli şehirler Medellin (nüfusu 773 000), Barranquilla (nüfusu 455 000), Cali (nüfusu 640 000), Cartagena (nüfusu 180 000), Manizales (nüfusu 171 000), Bucaramanga (nüfusu 209 000), San Juan de Pasto (nüfusu 112 000), San José de Cucuta (nüfusu 143 000), Ibagué (nüfusu 134 000) ve Monteria (nüfusu 97 000) dır.

Tarih: Kolombiya, 1536 yılında Gonzalo Jiménez de Quesada ve Sebastian de Belalcazar komutasındaki İspanyollar tarafından bulunmuş ve fethedilmiştir. Sömürge haline getirilerek, bugün Venezuela ve Ekvador'un bulunduğu topraklarla birleştirilmiştir. Bu üç sömürgeye birden Yeni Granada adı verilmiştir. Yeni Granada, önce 1718 tarihinde, ikinci defa da 1776 tarihinde olmak üzere genel valilik haline getirilmiştir. Diğer Güney Amerikalılar gibi, Kolombiyalılar da, XIX. yüzyılda kurtuluş hareketine girişmişler ve 1820 yılında bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Fakat Kolombiya, on yıl süreyle, Simon Bolivar ve Francisco de Paula Santander yönetiminde, Venezuela ve Ekvador'la birleşik kalmıştır. 1830'da bu birlik dağılmış ve Kolombiya Yeni Granada adını almıştır. Kısa bir süre içinde politik çatışmalar başlamış, iktidarı ele geçirmek için liberaller ile tutucular mücadeleye girişmişlerdir. Her iki parti de kimi zaman seçim yoluyle, kimi zaman şiddet kullanarak iktidara geçmiş, sürekli iktidar değişiklikleri ülkede tehlikeli bir kararsızlık durumu meydana getirmiştir. 1858 yılında ülke Granada Konfederasyonu halini almış, bir süre sonra ise Kolombiya Birleşik Devletleri adıyle anılmaya başlanmıştır. 1886 anayasasıyle kesin olarak Kolombiya Cumhuriyeti adını almış ve bu ad değişmemiştir. 1903 yılında Panama bölgesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğiyle, Kolombiya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilân etmiştir. 1904 yılından 1930 yılına kadar iktidarda tutucular, 1930 yılından 1946 yılına kadar ise liberaller kalmışlardır. Mariano Ospina Pérez'in (1946-1950) cumhurbaşkanlığına seçildiği 1946 yılında tutucular yeniden iktidara geçmişlerdir; liberal sol kanadın desteklediği kanlı halk ayaklanması (Bogota, nisan 1948) bu dönemde olmuştur. 1950 yılında cumhurbaşkanlığına aşırı tutucu Laureano Gomez geçtikten sonra gerilim artmıştır. 1953 yılının haziran ayında general Rojas Pinilla bir darbeyle askerî bir diktatörlük kurmuştur; bu diktatörlük 1957 yılında devrildikten sonra ülkeyi liberallerle tutucuların birlikte kurdukları bir koalisyon hükümeti yönetmeye başlamıştır.

Folklor: Kolombiya folkloru iki dala ayrılır; bunlardan, sayıları çok azalmış bulunan yerli topluluklar arasında yaşamakta olan ilki, İspanyolların gelmesinden önce Kolombiya topraklarında gelişmiş olan yerli uygarlığın niteliklerini korumaktadır; ülkenin geri kalan kısmında yaygın olan ve Kolombiya'nın ulusal folkloru sayılan ikinci dal ise, yerli folkloruyle ülkeye İspanyollarla gelmiş olan Afrikalı zencilerin folklorunun birleşmesinden meydana gelmiştir. Ülkedeki yerli kabileleri özgün Kolombiya folklorunun tanığıdırlar. Çoğunlukla ağaç kabuğundan yapılan maskelerin çok önemli bir yer tuttuğu danslar bu yerlilerin toplumsal ve dinsel hayatlarının ayrılmaz bir parçasını meydana getirir. Danslar ağaçtan büyük bir tambur, flütler, kavallar, çıngıraklar ve başka tipik çalgılarla çalınan bir müzik eşliğinde yapılır.

Bogota şehrindeki Altın Müzesinde, Kolombiya topraklarındaki uygarlığın ne kadar gelişmiş olduğunu gösteren çok değerli kuyumculuk ürünleri sergilenmektedir. Museo Nacional de Arqueologia y Etnologia adlı müze-

Çağdaş Kolombiya'nın kurucusu sayılan Francisco de Paula Santander.

nin etnografya kesiminde de, Kolombiya'nın iç bölgelerinde hâlâ yaşamakta olan yerli kabilelerine ait deri, tahta ve kaplumbağa kabuğundan yapılmış eşyalarla ağaç kabuğundan maskeler vardır.

Ulusal folklorun en canlı parçasını meydana getiren müzik ve dansın özellikleri bölgeden bölgeye değişir. Müzik ve dans çok zengin bir ritim ve tema zenginliği gösterir. En özgün yerli dansları olarak, sömürgeleşme döneminde Afrikalı zenciler tarafından getirildiği sanılan «bambuco», Karayib yerlilerinin dansı olan «currucao», Afrika kaynaklı bir dans olan ve mumlarla yapılan «cumbia» belirtilebilir. Başlıca müzik araçları küçük ve özgün bir gitar olan «tiple» ile «bandola»dır. İspanyol etkisinin açık olduğu boğa güreşi de oldukça yaygındır.

KOLYOZ (Scomber colias)
Kemiklibalıklar takımının uskumrugiller familyasından bir balık türü. Genel görünüşüyle uskumruya benzer. Uzunluğu 30-35 cm. kadardır. Ağustos ortalarında Karadeniz'den, Marmara'ya ve Akdeniz'e geçerler. Taze yenilir. Tuzlaması da yapılır.

KOMA
Kimi hastalıklar sırasında beliren ve anlama, duyma, hareket yetilerinin az çok yitirilmesiyle ortaya çıkan derin dalgınlık hali. Genel olarak komadaki hastanın yaşama belirtileri düzensizdir. Kafaya gelen şiddetli darbe, beyin tümörü, morfin, alkol, kloroform, eter, civa, kömür, uyku ilâçlarının meydana getirdiği zehirlenmeler, beyin kanaması, beyin yumuşaması, beyin zarı hastalıkları ve menenjitler, şiddetli açlık, donma, sıtma, koma halinin başlıca sebepleridir. Tedavide akciğer, kalp ve tansiyon belirtileri ile vücut sıcaklığı sıkı bir biçimde kontrol edilir. Koma nedeni bulunduktan sonra şiddetine göre tedavi uygulanır.

KOMA
İki ucundaki seslerin frekansları oranı 1,0132 olan küçük bir aralık. Bir tam sekizlinin elli üçte biridir. Diğer bir deyişle, bir tam sekizli 53 komadan meydana gelmiştir. Bir sekizli aynı zamanda 1200 sent kabul edildiğine göre, 1 koma = 1200/53 = 22,6 sent olur. Demek ki koma aralığı, Türk müziğinde kullanılan en küçük aralık olan fazla aralığından çok daha küçük bir aralıktır (F = 23,4 sent). İncelik istemeyen hesaplarda 1 koma = 1 fazla kabul edilir ve böylece koma, kolaylık sağlayan bir aralık birimi olarak kullanılır.

KOMAN, İLHAN
(1921-) Türk heykeltıraşı. İstanbul'da doğdu. Devlet Güzel Sanatlar Akademisini bitirdi. 1948-1950 arasında Paris'te heykel çalışmaları yaptı. Yurda döndükten sonra kısa bir süre Devlet Güzel Sanatlar Akademisinde asistanlık yaptı. Daha sonra İsveç'e yerleşti. Şimdi çalışmalarını İsveç'teki özel atelyesinde sürdürmektedir.

1948 yılına kadar figüratif heykel anlayışında çalışmalar yapan Koman, Paris'ten döndükten sonra soyut bir anlayışa yönelmiş, hacim endişesine ön planda yer veren çalışmalarının ardından, heykellerinde taş yerine malzeme olarak demir çubuklar kullanmaya başlamıştır. Bir süre sonra demir çubuklar yerine demir kitlelerle çalışmaya başlamış, yeni ve ilginç plastik sonuçlara varmıştır. Demir kitleleri oksiasetilenle parçalayarak çalışan Koman, «soyut-patetik» heykel anlayışı diye nitelenebilecek bir tutumun en güzel örneklerini vermiştir. Çağdaş Türk heykelciliğinin başta gelen sanatçılarından biri olan Koman, Türkiye'de ve başka ülkelerde çeşitli sergiler açmış, Anıtkabir röliyef çalışmalarına katılmıştır. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, New York Modern Sanatlar Müzesi ve özel koleksiyonlarda eserleri vardır.

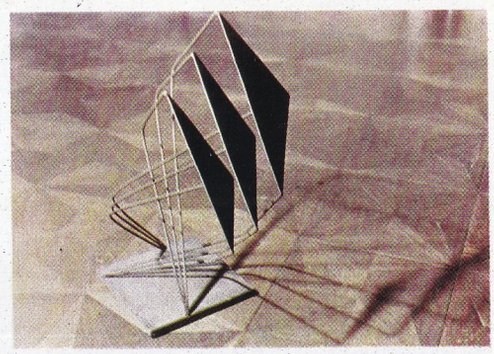

İlhan Koman'ın bir heykeli.

KOMAROV, VLADİMİR
(1927-1967) Sovyet uzay adamı. Uzay uçuşu yapan ilk ekibin komutanı. Ekibin öteki üyeleri Boris Yegorov ile Konstantin Feoktistov adlı uzay adamlarıydı. Komarov ile arkadaşları 12 ekim 1964 tarihinde başladıkları bu uzay uçuşunda dünya çevresinde 24 saat 17 dakikada 16 defa dönmüşlerdi. Komarov, 23 nisan 1967 tarihinde, ay uçuşu için büyük önemi olan bir deney sırasında, Soyuz I füzesinin düşmesi sonunda ölmüştür.

KOMEDİ
Sonu acıklı olmayan ve bir toplumun ya da bir kişinin kusurlarını, gülünçlüklerini ortaya koyan sahne oyunu.

Bilinen en eski komedi türü eski Attika uygarlığında görülmüştür. İlk komedi yazarı olduğu kabul edilen Magnete'den (M.Ö. V. yüzyıl) günümüze hiç bir metin ulaşmamıştır. Eldeki en eski komedi metinleri Aristofanes (M.Ö. V.-IV. yüzyıllar) tarafından yazılmış olan «Bulutlar», «Mecliste Kadınlar», «Lisistrata» vb.'dir. İlk komediler toplumsal, siyasal, edebî ve felsefî eleştirmeye yönelmiştir. Dans, şarkı ve koroya yer veren, uydurulmuş gülünç durumları işleyen komediye, eğlendirmekten başka bir de yerme görevi yüklenmiştir.

Özgürlüklerin kısıtlanmasıyle komedi, yalnızca bir eğlendirme aracı durumuna girmiştir. Aristofanes'ten sonra gelen Menandros (M.Ö. IV.-III. yüzyıllar) yeni Attika uygarlığının bu türde oyun yazan en önemli kişisi olmuştur. Yergi, yerini ciddî bir eserin alaylı bir şekilde yazılan benzerine (parodi) bırakmış, olayın ve kişilerin gerçeğe daha uygun olmasına çalışılmıştır. Kişiliklere belirli çizgiler verilmiştir. Komedi birkaç tip olayın içinde dönmeye başlamıştır. Yeni Attika uygarlığı komedisi, ad benzerlikleriyle, doğdukları gün birbirleriyle karıştırılan bebekleriyle, yanlış anlamalara dayanan karışıklıklarıyle, bugüne kadar komedi türünü etkilemiştir.

Ünlü İtalyan komedi oyuncusu Arnoldo Foà, Plautus'un «Pseudolus» adlı oyununda.

Menandros ve Aristofanes'ten başka, bu dönemin en ünlü komedi yazarları şunlardır: Difilos, Filemon, Apollodoros, Posidippos, Antifanes, Aleksides ve Eubulos.

Latinlerde komedi, Yunan komedisi örneğini izlemiştir. Ancak, Yunan etkisinin başlamasından önce de Roma'da «fabula atellana» ya da kısaca «atellana» denen bir gösteri türü bulunduğu da gerçektir. Adını Atella şehrinden alan ve kaynağını İtalya yarımadasını bir süre elinde tutmuş topluluklardan alan Osklara dayandığı sanılan bu oyunlarda, belirli bir metin bulunmazdı; olaylar ve kişiler uydurma olup, oyuncular yüzlerine maske takar ve kalıplaşmış bir dil kullanırlardı. Ortaoyununda olduğu gibi birkaç belirli tip vardı. Bunların en ünlüleri budala ve obur Maccus, geveze Buccus, ihtiyar ve bön Pappus ile kötü ve düzenci Dossenus tipleriydi. Silla'nın yönetimi (M.Ö. 138-78) sırasında yazılı metinlere bağlanan bu tür, Neron ve Hadrianus'un imparatorlukları sırasında tekrar eski biçimine dönüşmüştür.

Başka bir Latin oyunu olan «fabula palliata» ya da yalnızca «palliata» zaman zaman yerel özellikler göstermekle beraber, Yunan örneklerini izlemekten geri kalmamıştır. M.Ö. II.-I. yüzyıllarda yaşamış olan Volacacius'a göre, bu türün en başarılı yazarları Plautus

ve Terentius'tur. «Fabula togata» ya da «togata» denen tür ise, salt yerel özellikler gösteren bir komedi olmuştur. Titinius (M.Ö. II. yüzyıl), Atta (M.Ö. I. yüzyıl) ve Afranius (M.Ö. II. yüzyılın ikinci yarısı), bu türün en ünlü yazarlarıdır.

Yunan komedisinin tersine, Latin komedilerinde kısıtlama çok ileri bir derecede olmuştur. Kişiler Yunan komedisindekilerden daha belirli özellikler taşımakla beraber, hiçbir yazar kişilerini özgürce seçememiştir. Kamu hayatından kimseler, değerleri azalır gerekçesiyle, sahnede canlandırılmamış, oyunlarda kölenin efendisinden daha akıllı olmasına izin verilmemiştir. Bunlar gibi daha birçok kısıtlama, Latin komedisini sımsıkı bağlamıştır.

Roma imparatorluğunun çöküşüne kadar komedi alanının en önemli yazarları olan Plautus (M.Ö. III.-II. yüzyıllar) ile Terentius (M.Ö. II. yüzyıl)un eserleri hümanizma döneminde tekrar ortaya çıkarılmış ve XVI. yüzyıla kadar her yerde oynanmıştır. XVI. yüzyılda, dinsel konuları ele alan tiyatroya dindışı kültürün de girmesiyle iki ayrı yolda gelişen bir komedi doğmuştur. Bunlardan birincisi, yazılı metne bağlanmadan oynanan ve ortaoyunu tipleri gibi belli birkaç kişisi olan, her çeşit seyirciye yönelmiş bulunan, kısa zamanda gelişip bütün Avrupa tiyatrosunu etkisi altında tutan «Commedia dell'Arte»dir. Diğeriyse kültür bakımından yüksek düzeyde seyirciye ve saray halkına yönelmiş bir komedidir.

Her ikisinin de ilk örneklerine İtalya'da rastlanmıştır; ancak Commedia dell'Arte'nin öncelikle bir İtalyan sanatı olarak kalmasına karşı öteki dal, bugünkü anlamıyle komedi, evrensel bir sanat türü olmuştur.

İtalyanca olarak kaleme alınmış ilk komedi Publio Filippo Mantovano'nun Il Formicone (Karınca Beyi, 1506) adlı oyunudur. Daha sonra Ariosto, Kardinal Bibbiena, Machiavelli, Aretino vb. komedi yazmışlardır.

İspanya'da Gil Vicente, Lope de Rueda, Cervantes, Lope de Vega, Tirso de Molina, Calderon, Moretoy Moratin, İngiltere'de Shakespeare, Congreve, Goldsmith, Sheridan, Gay, Fransa'da Scarron, Molière, Marivaux, Beaumarchais hep bu ilk İtalyan örneklerinden esinlenmişlerdir.

Yunan, Latin ve İtalyan komedilerinde canlandırılan kişiler gerçeğe uygun nitelikler taşımakla beraber dil üzerinde durulmamıştır. İspanya'da ise ulusal gerçeklerden esinlenen bir gelişme görülmüştür. İngiltere'de bir yandan da gerçekle düşü birleştiren bir yol doğmuştur. Fransa'da fars, yani kaba komedi natüralist bir eğilimle gelişmiş, Molière karakter komedisinin en büyük temsilcisi olmuştur. İtalya'da Goldoni Molière'in komedi anlayışını sürdürmüştür. Molière ve Goldoni komedi türünün en büyük yazarlarıdır.

XVIII. yüzyılın yarısında komedi ve trajedi türleri karışmaya, birbirine yaklaşmaya başlamıştır. Böylece Fransa'da «comédie larmoyante» (ağlatıcı komedi), Almanya'da «weinerliches stück» (ağlatıcı tiyatro) ve İngiltere'de «sentimental comedy» (duygulu komedi) doğmuştur. Birer karmaşık entrika oyunu olan vodviller de bu dönemde doğmuştur.

Günümüzde komedi daha karma bir nitelik göstermektedir. Klasik tipte salt güldürülerin yanında, duygusal ve hüzünlü oyunlar da yazılmaktadır. II. Dünya Savaşından sonra ise operetlerden esinlenen müzikaller doğmuştur. Bunlar da komediye yaklaşan bir türün örnekleridir.

Komor adalarında bir yerli köyü. Arkada, volkanik kökenli olan bu adalarda bugün etkin durumda tek yanardağ olarak kalan Karthala (2 560 m.) dağı görülüyor.

KOMOR ADALARI

Hint okyanusunda, Afrika'nın güney-doğu kıyısı ile Madagaskar adasının kuzey ucu arasında, Mozambik kanalının kuzey ağzında bir takımada. Fransa Cumhuriyetinin denizaşırı topraklarından birini teşkil eder. Takımadaları meydana getiren adaların en önemlileri, Büyük Komor (1 148 km², nüfusu 92 000), Anjouan (359 km², nüfusu 62 000), Mayotte (363 km², nüfusu 25 000) ve Mohéli (290 km², nüfusu 8 000) dir. Takımadaların toplam yüzölçümü, yukarıda adları sayılan dört adanın dışındaki çok sayıda küçük adayla birlikte, 2 171 km²'yi bulur. Kuzey-batı — güney-doğu doğrultusunda aşağı yukarı 3 000 km. kadar uzanan Komor adaları volkanik kökenlidir. Adalardaki tek etkin yanardağ Büyük Komor adasındaki Karthala yanardağıdır (2 560 m.). Adaların halkını (nüfusu 190 000) Araplar ve Bantularla Malgaşlar teşkil eder; halkın çoğunluğu Müslümandır. Halkının başlıca geçim kaynaklarını tarım ve balıkçılık meydana getirir. Tarım ürünlerinin en önemlileri pirinç, muz, vanilya, mısır ve şekerkamışıdır. Büyük Komor adasındaki Moroni şehri Fransız yönetiminin merkezidir; Pamanzi adlı küçük adadaki Dzaoudzi, takımadaların en önemli şehridir.

Lancaster'in keşfettiği Komor adaları 1886 yılında Fransız mandası, 1898 yılında ise sömürge olmuştur.

KOMPLEKS TUZLAR

Asit kökü aynı; fakat metali (katyonu) farklı iki tuzun bileşmesiyle oluşurlar. Bu yönden çift tuzlara benzerler. Fakat kimyasal bileşme çok daha sağlamdır. Örneğin potasyum siyanür (KCN) ile demir (3) siyanürün bileşmesinden potasyum demir (3) siyanür ($K_3Fe(CN)_6$) kompleks tuzu oluşur. Bu tuz suda erir ya da ısıtılarak ergitilirse başlıca potasyum iyonu (K^+) ile ferri siyanür iyonu ($Fe(CN)_6)^{-3}$ tanecikleri görülür. Bundan da bileşmenin çok derin olduğu anlaşılır. ($Fe(CN)_6)^{-3}$ grubuna kompleks adı verilir. Bütün kompleks tuzlarda böyle kolay bozunmayan kompleksler oluşur.

KOMPRESÖR

Havayı ya da herhangi bir başka gazı sıkıştırmaya yarayan aygıt.

Gazın sıkışması ya bir silindir içinde bir piston tarafından uygulanan gerçek bir basınçla ya da kinetik enerjiden, yani dönmekte olan uygun organlar arasından geçen gazın kuvvetinden yararlanılarak sağlanır. Bu sistemlerden hangisi kullanılırsa kullanılsın, sıkıştırma işlemi daima emme, sıkıştırma ve yollama evrelerini kapsar.

Pistonlu kompresörün ana parçası bir silindirdir; bunun içindeki bir piston, patlarlı motorlardaki gibi, almaşık (alternatif) bir hareket yaparak, giderken gazı emer, geri dönerken sıkıştırır. Gazın giriş ve çıkışı, otomatik supapların açılmasıyle idare edilir. Bu işlemler pistonun sadece bir yüzü üzerinde olursa kompresör basit etkilidir. Emme ve sıkıştırma, pistonun ters yüzleri üzerinde olursa, kompresör çift etkilidir.

Sıkıştırma, birkaç silindir üzerine bölünürse basamaklı bir sıkışma söz konusudur; bu silindirlerin birinden çıkan gaz, bir sonrakine alınmadan önce, uygun bir soğutucudan geçirilerek, bir önceki sıkışmada oluşan ısının bir kısmı alınır.

Almaşık pistonlu kompresör, yüksek sıkıştırmalar ve % 60 ile % 70 arasında verim elde etmeye imkân verir.

Yukarıda sözü geçen temel sistemlerden ikincisine, yani gazın kuvvetinin artmasına dayanan sisteme, merkezkaç ya da türbokompresörle, eksenel kompresörlerde yer verilir.

Merkezkaç kompresörde, gazın bir ya da birkaç döner pervaneden aldığı merkezkaç kuvvetten yararlanılarak, bu kinetik enerji, gazın hızının azaldığı diffüzörün borularında, basınç haline çevrilir.

Bu tip kompresör büyük akışkan debileri elde etmeye elverişlidir; fakat sıkışma, pistonlu almaşık kompresörle elde edilebilenden daha düşüktür.

Merkezkaç kompresörün verimi, pistonlu kompresörünkinden daha düşük olmakla beraber, daha az yer tutması, kolay ayarlanabilmesi, hızlı dönebilmesi ve hızlı motorlara doğrudan doğruya takılabilmesi gibi üstünlükleri vardır.

Eksenel kompresör son yıllarda gelişmiştir; sınırlı basınçlarda, çok yüksek verimlerde (% 87-88) büyük debiler sağlar. Bu kompresör eksenel türbinin tersi gibidir; merkezkaç kompresör gibi, kanatlı bir dönücüden ve diffüzörden oluşur. İki tip arasındaki ana fark, türbokompresörde basıncın artmasının sadece merkezkaç kuvvete dayanması, eksenel kompresördeyse kanatlı dönücü sayesinde, basınç artmasının diffüzörden başka dönücü içinde meydana gelmesidir.

Bir başka önemli kompresör grubu da, soğuk endüstrisinde kullanılan frigorifik kompresörlerdir.

Kompresörlerin kullanıldıkları yerler: Kompresörler herhangi bir tip gazı sıkıştırmaya elverişli oldukları halde, en çok sıkıştırılmış hava elde etmekte kullanılır.

Sıkıştırılmış hava, enerjinin uzağa iletilmesinde kullanılır ve özellikle çok nemli ve sıcak ortamlarda, klasik elektrik enerjisinin yerini alır.

Sıkıştırılmış hava, küçük motorları, delicileri, hava çekiçlerini ve birçok başka aygıtları çalıştırmak için kullanılır. Ayrıca yüksek fırınlarda yakma için ve sıvı yakıtlı brülörlerde dağıtıcı olarak sıkıştırılmış havadan faydalanılır.

Otomatik ayarlı tesislerde, supapların, kapakların vb. çalıştırılmasına yarayan mekanizmaların işletilmesi için, ayar aletlerinde, ölçü, iletim ve kontrol elemanı olarak kullanılır.

Ayrıca püskürtmeyle parlatmada, ince damlalarla cilâlamada ve camları buzlu hale getirmede kullanılır.

Kompresörler, birkaç yıldan beri de patlarlı otomobil ve uçak motorlarının beslenmesi için kullanılmaktadır.

KOMÜNİZM

İnsanların eşit olması gerektiği ilkesinden yola çıkarak üretim araçları ve ana tüketim maddelerinin ortaklığı kavramına dayanan kuram.

Günümüzde komünizm K. Marx ve F. Engels tarafından ileri sürülen antikapitalist kuramlarla birleşir. Bu kuramlar Lenin tarafından tamamlanmıştır. Lenin, komünizmin siyasal ve ekonomik programını düzenlemiş, işçi sınıfının örgütlenmesini sağlamış, işçi sınıfının bütün halk kitlelerinin öncülüğünü yapması gerekliliğini savunmuştur.

İlkel topluluklarda ve eski çağlarda komünizme benzer uygulamalarla karşılaşılmıştır. Ancak bu uygulamalar köleliğin geçerli olduğu topluluklarda görülmüştür. Netekim Eflatun, **Cumhuriyet** ve **Kanunlar** adlı kitaplarında bu konuya değinmiştir. Hıristiyanlıkla birlikte, ilkel Hıristiyan topluluklarında mallardan ortak bir şekilde yararlanıldığı görülmüştür. Ancak Hıristiyanların bu davranışı, insanların yeryüzünde karşılaştıkları sorunları çözmekten çok, ölümden sonrasına hazırlık yapmak amacını güdüyordu.

Amerika'nın keşfinden sonra ele geçen veriler, Amerika'nın yerli uygarlıklarında ve özellikle İnka imparatorluğunda oldukça gelişmiş bir ortak yaşayışın varolduğunu göstermiştir. Öte yandan Avrupa'da XVI. yüzyılda ortaya çıkan toplumsal bunalımların nedeni, bir yandan köylü ayaklanmalarına bir yandan da fikirlerde meydana gelen büyük değişikliklere dayanıyordu. Gerçekten de Campanella'nın **Güneş Devleti** ve özellikle Thomas More'un **Ütopya** (1516) adlı kitaplarında özel mülkiyet eleştirilir ve komünizm bir sistem olarak değerlendirilir. Ancak özel mülkiyete yöneltilen büyük saldırılar Meslier, Mably ve Rousseau'yla başlamıştır. Bu fikirler 1789 devriminde uygulanma olanağı bulamamakla birlikte, 1796'da kanlı bir şekilde bastırılan olaylar sırasında Babeuf'ün tarım alanı için tasarladığı komünizm uygulanmak istenmiştir.

Endüstri devrimiyle birlikte, İngiltere'de güçlü bir işçi sınıfı bilinçlenirken, Ricardo ve A. Smith tarafından bilimsel bir şekilde

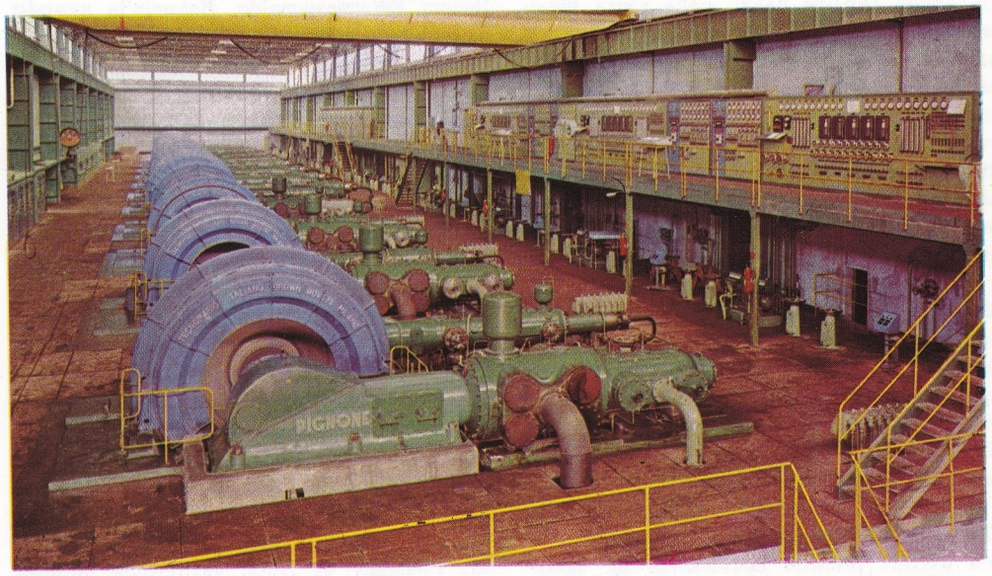

Üstte: Büyük bir kimya fabrikasının sentez ve yıkama tesislerinde motokompresörler bölümü. Aşağıda solda: Bir döner kompresörün kesiti ve işleyişini gösteren şema: Yayların dış silindire doğru ittiği paletler, emme evresinden boşalma evresine geçilirken, boşluğun küçülmesi sonucunu doğururlar. Çıkış kapakçığıyle çakışan odanın hacmi ile aynı odanın emme evresindeki hacmi arasındaki oran ne kadar büyükse çıkan gazın basıncı da o kadar büyüktür. Aşağıda solda: Hareketli motokompresör.

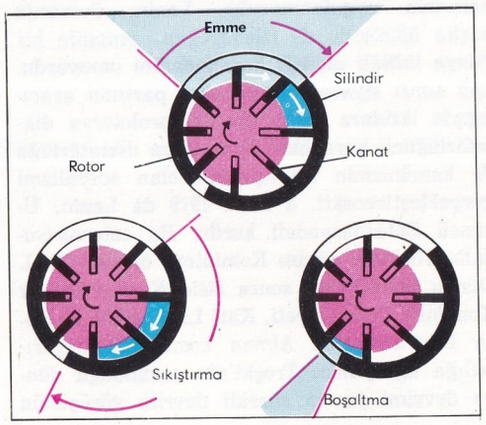

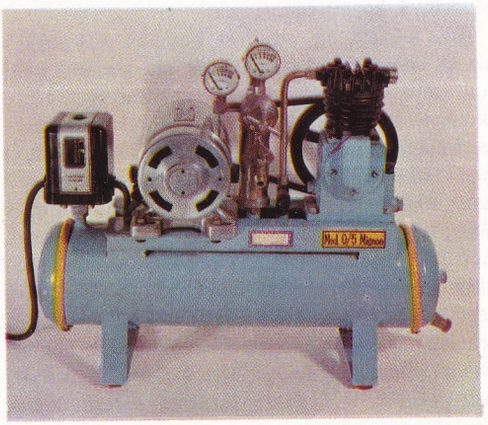

Thomas More'un komünist görüşler öne sürdüğü «Ütopya» eserinden bir resim.

Çin komünizminin en karmaşık uygulamalarından biri de toprak reformudur. Resimde, köylülere toprak tapularının dağıtımını gösteren bir propaganda afişi görülüyor.

ele alınan çalışma hakkı, daha sonra bilimsel Alman komünizmiyle, üretimin tümünde hak iddia etme biçimine dönüşüyordu. Böylece toplumsal ve ekonomik koşulların değişmesiyle ütopyanın yerini bir eleştiri dönemi alıyordu. Ancak Saint-Simon, Owen ve Fourier gibi bilginlerde ütopya ve eleştiri henüz birbirinden ayrılmış değildi. 1830 devriminin ertesinde Yeni Baböfçüler komünizmi, «herkese ihtiyacına göre» cümlesiyle tanımlıyorlardı.

Daha sonra ortaya atılan yeni görüşler, çalışanların ihtiyaçlarının karşılanması için siyasî iktidarın ele geçirilmesinin zorunlu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu görüşü savunanlar arasında Louis Blanc, Barbès, Blanqui ve mülkiyeti hırsızlık olarak niteleyen XIX. yüzyıl Fransız sosyalizminin en ünlü temsilcisi Proudhon da vardır.

Marx ve Engels'in bilimsel komünizmi, bütün bu akımlardan ve Bakunin'in anarşizminden ayrılır. Bilimsel komünizmin ilk ilkeleri 1848 tarihli Komünistler Birliği Manifestosunda ortaya atılmıştır. Bu görüşün sistemli bir şekilde açıklanması ise, K. Marx'ın **Kapital** adlı kitabında yapılmıştır. K. Marx artıkdeğer kuramıyle burjuvazinin sömürü mekanizmasını açıklamış ve üretimin toplumsal niteliğiyle, sermaye ve emek arasındaki çelişmeyi ortaya koymuştur.

Bilimsel ya da eleştirel komünizm (marksizm) sınıf mücadelesi olarak ele alınan tarihin, diyalektik bir yorumu üzerine dayanır; burjuva mülkiyetinin yerine ortak mülkiyeti getirmeyi amaç edinir. Kapitalit sistemde işçinin mal sayıldığını belirtir, ona özgür insan haysiyetini kazandıracağını öne sürer. Bunun için de, proletaryanın bütün haklarının bilincine varmasını sağlamaya çalışır. 1849 yılında Fransa'da meydana gelen tepkilerden ve Avrupa'da sosyalist fikirlerin gerilemesinden sonra, Avrupalı komünistler Londra'ya sığınmışlardır. 1864'te Londra'da kurulan ve 1876'da K. Marx tarafından feshedilen Birinci Enternasyonalde, Bakunin'in anarşist aşırıcılığıyle mücadele edilmiştir. Bu dönemin en önemli olayı, başarısızlığa uğramasına rağmen kuramın ilk olarak kitlelerle temasa geçmesini sağlayan Paris ayaklanmasıdır (Komün deneyi, 1871).

İkinci Enternasyonal (1889), kuramın burjuva parlamentolarına katılacak partilerin faaliyetiyle uygulanması yolunu savunmuştur. 1880 yılından I. Dünya Savaşına kadar geçen süre içinde komünizm başarısızlığa uğramıştır. Bununla birlikte Rus sosyal demokrasisinde sendika örgütlerinin yokluğu, işçileri partiye bağlıyor ve 1880 ile 1890 arasındaki grevlerle, 1905 ihtilâlinin de doğruladığı gibi devrimci atılım devam ediyordu. 1903 yılında Rus Sosyal Demokrat Partisi, Martov'un önderliğindeki ılımlı Menşevikler (azınlık grubu) ile, Lenin'in önderliğindeki Bolşevikler (çoğunluk grubu) olmak üzere ikiye ayrıldılar. Plehanov ve Lenin yazılarında bilimsel komünizmi savundular. Lenin **Ne Yapmalı?** adlı eserinde devrim için partinin nasıl örgütlenmesi ve hangi taktiği izlemesi gerektiğini açıkladı. **Nisan Tezlerinde** ise kısa bir süre sonra Rus Komünist Partisi adını alacak olan Bolşevik Partisinin devrimci eyleminin ilkelerini belirledi. 1917 Rus devrimi Lenin'in ilkelerinin uygulanmasıdır. Lenin, devrimin başka ülkelerde de izleneceğini, zamanla bir dünya ihtilâli niteliği kazanacağını umuyordu. İşçi sınıfı siyasal örgütü olan partinin aracılığıyle iktidara sahip olacak, proleterya diktatörlüğünü kuracaktı. Proleterya diktatörlüğü de komünizmin ilk aşaması olan sosyalizmi gerçekleştirecekti. 2 mart 1919 da Lenin, Üçüncü Enternasyonali kurdu. Bu enternasyonalin yürütme organı Komintern örgütü idi. I. Dünya Savaşından sonra Bèla Kun'un Macar Komünist Cumhuriyeti, Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un Alman komünizmi başarısızlığa uğrayınca, Troçki'nin savunduğu dünya devrimi ya da sürekli devrim görüşünün yerini, Stalin'in savunduğu tek bir ülkede sosyalizmin kurulması görüşü aldı. Lenin'in ölümünden (1924) sonra Stalin'le Troçki arasında ortaya çıkan anlaşmazlık, Stalin'in lehine sona erdi. Stalin, yönetimi sırasında aşırı bir parti disiplini uygulamış, 1936-1938 yılları arasındaki temizleme hareketiyle bu tutum en uç noktasına ulaşmıştır. Dördüncü Enternasyonal adı altında Rusya dışında örgütlenen Troçkicilik fazla başarılı olamamış, Troçki 1940 yılında Meksika'da öldürülmüştür. Stalin yönetimi, II. Dünya Savaşına kadar S.S.C.B.'de sosyalizmin güçlenmesi için çalışmış, dışta ise faşizmle savaşmıştır. II. Dünya Savaşının sonlarına doğru dağılan Kominternin (1943) yerine Kominform kurulmuştur (1947). Merkezi Belgrad'da bulunan bu yeni organ, savaştan sonra halk demokrasilerinde kurulan komünist partileriyle, Batı Avrupa komünist partileri arasında bir bağ kurmak amacını gütmüştür. Ancak 1948'den sonra Tito'nun Yugoslavya'da bağımsız bir politika izlemek istemesi, komünist blokta ilk parçalanmayı meydana getirmiştir. Tito Kominformdan çıkartılmış, örgütün merkezi Budapeşte'ye nakledilmiştir. Stalin'in ölümünden (1953) sonra, Doğu ile Batı arasında bir yumuşama politikası izlenmeye başlanmış, 1953'te Kore'de, 1954'te Çinhindi'nde savaş sona erdirilmiştir. S.S.C.B. Komünist Partisinin XX. kongresi (1956), komünizmin yakın tarihinde önemli bir aşama teşkil eder. XX. kongre, Stalin devri metotlarını eleştirerek sosyalizme parlamento yoluyle ulaşılabilmesi olanağını kabul etmiştir. Stalin'den sonra Rusya'da ve halk demokrasilerinde özgürlüklerin sınırının artırılmasına rağmen, Polonya ve kanlı bir şekilde bastırılan Macaristan bunalımı (1956), 1968'de Çekoslovakya'nın Rus birlikleri tarafından işgali, Rusya'da kimi aydınların yargılanması, bazı Sovyet yöneticilerinin XX. kongre kararlarından gerekli sonuçları çıkarmadıklarını göstermektedir. Öte yandan ka-

pitalizmle bir arada barış içinde yaşama siyaseti zaman zaman S.S.C.B. ile A.B.D. arasında sürtüşmelere yol açmaktadır. (Berlin bunalımı, Küba bunalımı, Vietnam ve Ortadoğu savaşları). Nihayet Çin'in S.S.C.B.'nin dış politikasına karşı çıkması üzerine Çin'deki Sovyet teknikerleri geri çağrılmış (1961), daha sonra iki ülke arasında köklü görüş ayrılıkları belirmiştir. Çin'in termonükleer silâhlanma konusundaki başarıları (1967), bu ülkenin az gelişmiş ülkelerdeki etkisini artırmıştır. Bu ülkelerin komünist partileri, genellikle Çin komünist partisinin izinden gitmekte, Rusya'yı revizyonizmle suçlamaktadırlar. Komünist bloktaki bu büyük görüş ayrılığı çağdaş komünizmin en önemli sorunudur.

KOMÜTATÖR

Yapısı bakımından enterüptöre (devre kesene) benzemekle birlikte, sadece bir devreyi açıp kapamakla yetinmeyip, daha karmaşık işlemler gerçekleştiren elektrik aygıtı.

Komütatör, iç yapısına göre, bir ölçü aletini bir devreden öbürüne sokabilir; A hattından gelen bir elektrik akımını, bir B hattına ya da bir C hattına çevirebilir; bir elektrik motoruna elektrik enerjisini getiren iletkenlerin bağlantılarını ters çevirerek, motorun dönme yönünü ters çevirebilir.

Komütatörlere, bulundukları yerden elle kumanda edilebildiği gibi, bir elektromıknatıs aracılığıyle uzaktan da kumanda edilebilir (telekomütatör). Özel bir telekomütatör örneğine otomatik telefonlarda rastlanır.

Dinamoların ya da daha genel olarak, doğru akım makinelerinin toplaçlarına da komütatör denir. Bunlar, birbirlerinden ve makinenin gövdesinden, yalıtkanlarla ayrılmış ve içi boş bir silindir oluşturacak şekilde düzenlenmiş bakır levhacıklardan oluşurlar. Levhacıklar sırayla, makinenin dönen sargısının, bir sarımının sonu ile bir sonrakinin başlangıcına bağlanırlar; komütatör (toplaç + fırçalar), dönen sarımların tellerindeki ters yönlü indüklenmiş akımları, dış devreye hep aynı yönde verir.

KONÇERTO

Orkestra eşliğiyle bir solo saz için yazılan üç bölümden kurulu eser. Uygulaması teknik olgunluğu gerektirir. Konçerto solo sazın orkestrayla bir çeşit yarışmasıdır. Piyano, keman, çello ya da nefesli sazlardan biri için yazılır. İkinci ve üçüncü bölümler birbirine eklenebildiği gibi, üç bölüm kesintisiz olarak da bağlanabilir.

KONDANSATÖR

Statik elektriği biriktirmek için kullanılan bir cam şişenin geliştirilmiş şekli. Birbirlerinden habersiz olarak 1745'te Ewald von Kleist ve 1746'da da Leyden'de Pieter von Musschenbrock tarafından icat edilmiştir. Almanya'da Kleist ya da Leyden şişesi diye bilinen ilk şekli, içine bir statik elektrik makinesinin kutuplarından birine bağlı bir zincir daldırılmış su dolu bir şişeden ibaretti. Şişe elektrikle yüklenirken elde tutulmaktaydı. Öteki elle zincire dokununca, şiddetli bir elektrik çarpması hissediliyordu. İlk önceleri suyun elektriği «eriyik» halinde tuttuğu düşünülmüştü; fakat daha sonra şişede su bulunmasının gereksiz olduğu ve elektriğin, şişenin ıslak olan iç tarafıyle deneycinin elini ayıran cam kısmın içinde biriktiği anlaşılmıştır. Bunun üzerine şişenin içindeki suyla dışarıdan tutan el yerine, şişe dıştan ve içten dörtte üçüne kadar ince kalay yaprağıyla kaplanmıştır.

1782'de Alessandro Volta, şişe kullanmanın da gereksiz olduğunu anlamış ve bir cam levhayla ayrılmış iki tane düz maden yaprağından ibaret olan «levha» şeklindeki kondansatörü icat etmiştir. Kuru havada saklandığı takdirde Leyden şişesi bataryasının çok miktarda elektrik yükünü uzunca zaman saklayabildiği anlaşılmış ve bundan sonra levha şeklinde kondansatör bataryaları yapılmıştır. Bugün kullanılan kondansatörlerin çoğu, böyle batarya şeklindedir ve cam, plastik, sıvı ya da hava gibi yalıtkan cisimlerle birbirinden ayrılmış çift sayıda madensel levhalardan ibarettir. Birer aşırı levha birbirine bağlanır, böylece bir levha takımı bir kutbu, öteki levha takımı da ikinci kutbu teşkil eder.

Elektriksel anlamda «kondansatör» kelimesini ilk kez Volta kullanmıştır. Belli bir kondansatörün, verilen bir gerilim altında tutabileceği elektrik miktarı, bunun «kapasite»si (ya da «sığa»sı) ile belirtilmiştir; bunun birimi de «farad»dır. Kapasitesi bir farad olan

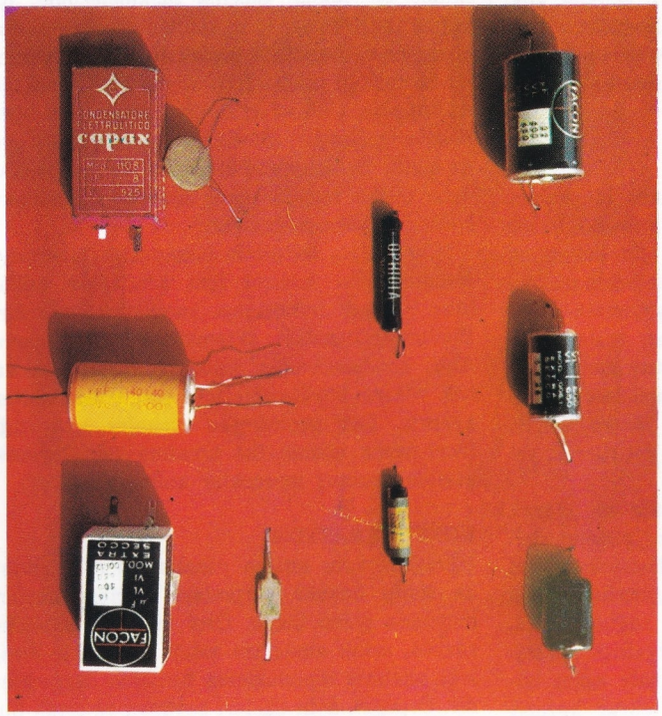

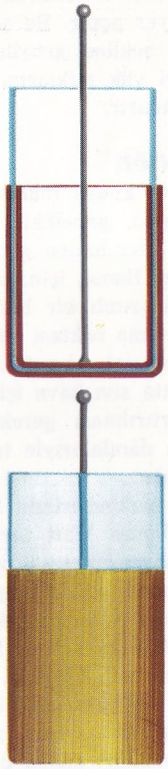

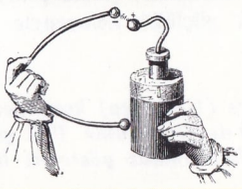

Leyden şişesi en eski kondansatörlerden birini meydana getirir. Leyden şişesi içine bir statik elektrik makinesinin kutuplarına bağlanmış bir zincirin daldırıldığı bir şişeden ibarettir. Şişenin yanları kalay yapraklarla kaplıdır. Üstte görülen çeşitli kondansatörler, özellikle radyoculuk alanında kullanılmaktadır.

KONDANSATÖRLERİN BAĞLANMASI

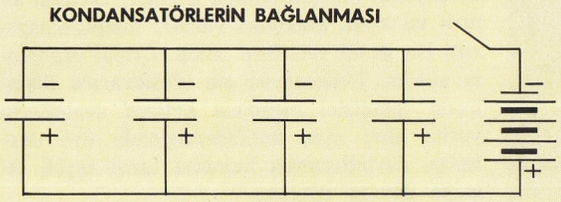

Paralel

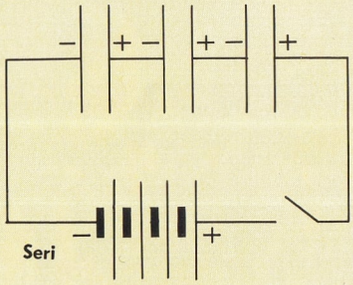

Seri

Birkaç kondansatörün aynı işaretli taraflarının birbirine bağlanması paralel bağlanmayı meydana getirir. Bu durumda, gücü, bağlanan kondansatörlerin gücünün toplamına eşit tek bir kondansatör elde edilmiş olur. Birkaç kondansatörün karşıt işaretli taraflarının birbirine bağlanması seri halinde bağlamayı meydana getirir. Bu yoldan elde edilen kondansatörün gücü, diziyi meydana getiren kondansatörlerin güçlerinin toplamından daha az olur.

kondansatöre bir kulonluk elektrik yükü verildiği zaman büyük levhalar arasında bir voltluk bir potansiyel farkı meydana getirir. Aslında bu birim çok büyüktür; onun için genellikle elektronik cihazlardaki küçük kondansatörler için mikrofarad (faradın milyonda biri) ve pikofarad (faradın milyon kere milyonda biri) kullanılır. Bir kondansatörün kapasitesi levhaların alanına, levhalar arasındaki aralığa ve bunları ayıran yalıtkan ortamın (dielektrik) cinsine bağlıdır.

Herhangi bir kondansatörün bir levha takımı topraklanır, ötekiler pozitif elektrikle yüklenirse, topraklanmış olan levhalarda negatif elektrik yükleri indüklenir. Bu iki cins elektrik yükü arasındaki çekme kuvveti yüklerin levhaların yüzeyine toplanmasına sebep olur, böylece levhalarda yeniden gelecek yükler için yer açılır. Bu şekilde levhaların kondansatör şekline getirilmesi bunların biriktirebileceği yük miktarını ve elektriksel kapasitesini artırır.

KONDANSÖR

Makine ve kimya mühendisliğinde bir buharı ya da gazı, genellikle sıcaklığını düşürmek suretiyle sıvı haline getirmek için kullanılan bir düzen. Bunun için, buharı soğuk suya batırılmış kıvrımlı bir borudan geçirmek gerekir. Kaynama noktası düşük olan gazların yoğunlaşması için, borunun donmuş karbon dioksit, hatta sıvı hava içine batırılması ve basıncın artırılması gerekebilir. Bazen buhar, düşen su damlalarıyle temasa getirilerek yoğunlaştırılır.

Buhar makinelerinde kondansör ilk olarak 1796'da James Watt tarafından, pistonu dolduran buharı çıkarmak için kullanılmıştır; bu suretle kısmî boşluk meydana getirilerek pistonun aşağıya doğru çekilmesi sağlanır. Pistonun buhar kuvvetiyle hareket ettiği genleşme makinesinin icadıyle, kondansör egzoz buharından su elde edip bunun tekrar kazana verilmesini de sağlamıştır. Bu bilhassa gemilerde önemlidir, çünkü deniz ortasında tatlısu bulma güçlüğü dolayısıyle eldeki suyun ziyan edilmemesi gerektir.

Alkolün damıtılmasında, imbikten gelen buhar bakırdan yapılmış kondansörlere gönderilir ve burada sıvı haline geçer. Bugün kullanılmakta olan kondansör, Julius von Liebig'in (1803-1873) kimya deneyleri için keşfettiği tipin, madenden yapılmışıdır. Laboratuvarda kullanıldığı şekliyle Liebig kondansörü helezon şeklinde, mantar açacağı gibi burulmuş ve silindir biçiminde bir cam kılıf içine konmuş bir cam borudan ibarettir. Kılıftan sürekli olarak soğuk su geçer, borudaki buhar yoğunlaşır.

Optikte: Bir ışık kaynağından çıkan ışığı toplayıp bir cismi aydınlatmak amacıyle bu cisim üzerine düşürmek için kullanılan büyük bir yakınsak mercek ya da iki mercekten yapılmış bir takım. Sinema makinelerinde, fotoğraf büyültmek için kullanılan agrandisörlerde ya da her türlü projeksiyon makinelerinde lambadan çıkan ışığı diyapozitif, cam ya da sinema filmi üzerine toplamak için kondansör kullanılır. Merceklerin akromatik ya da optik bakımdan mükemmel olması gerekmez, çünkü resmin perde üzerine düşürülmesinde bir rol oynamazlar.

Mikroskopta da platin üzerindeki cismin aydınlatılmasını kontrol için kondansör kullanılır. Birçok mikroskop kondansörü vardır. Bunlardan bazıları akromatiktir. En yaygını Abbe kondansörüdür. Eğik aydınlatma ya da çok yüksek büyütmeler için özel kondansörler gerekir. Işık geçirmeyen cisimler için ışığı incelenecek cismin üst tarafına fokûsleyecek şekilde konmuş mercekler kullanılır.

KONFEDERASYON

Uğraşları aynı amaca yönelen ve eşit haklara sahip hukukî kurumların birleşmesinden meydana gelen birlik. Özel hukukta konfederasyon, ortak amaçlara sahip, genellikle meslekî nitelikte toplulukların birliğine denmektedir. Örneğin, aynı ilkeleri savunan ve ortak bir amaca sahip işçi sendikaları, birleşerek konfederasyonlar meydana getirirler (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Türk-İş; Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, DİSK; Türkiye Kamu Personeli Sendikaları Konfederasyonu, Türk Per-Sen gibi).

Amme hukukunda, üyelerinin eşitliği ilkesine dayanan devletler birliği, Devletler Konfederasyonu adını taşır. Bunu, birlik ya da federasyonla karıştırmamak gerekir. Birliğin sınırlı ve kesin amaçları vardır; konfederasyonun ise genel yetkilere sahip sürekli organları vardır. Federasyon ise uluslararası ilişkilerde, kendisini meydana getiren devletlerin yerini alır; oysa konfederasyonda üye devletler, devletlerarası hukukta taraf teşkil etmeye devam ederler.

Konfederasyonun kurumları, üye devletlerindekinden ayrı olup, sınırlı bir egemenliğe sahiptirler ve devletlerin özerkliğini ihlâl etmezler. Konfederasyonun en önemli organı genellikle meclistir. Bu meclis üye devletlerin temsilcilerinden oluşur. Üye devletler eşit haklara sahip olduklarından kararların oybirliğiyle alınması gerekir. Konfederasyon yaygın olmayan bir amme hukuku uygulamasıdır. Konfederasyonda genellikle yerel eğilimler ağır bastığından yapı çoğu kez federasyona dönüşür. Bu durum A.B.D. ve İsviçre'de görülmüştür. İsviçre 22 kantondan kurulu bir konfederasyonken 1848'de de federal anlamda bir anayasa kabul etmiştir. Günümüzde İsviçre'nin resmî adı Konfederasyon olmakla birlikte, gerçekte devlet düzeni bir federasyondur. Bunun gibi Kanada için konfederasyon terimi kullanılırsa da, o da aslında bir federasyondur.

İsviçre (Helvetya) konfederasyonu. Flüelen (Uri) de Guillaume Tell şapelinde Helvetyalı kahramanı gösteren bir duvar resmi.

Hué'de Konfüçyüs kulesi. Konfüçyüs'e Çin'de bir peygamber saygısı gösterilmektedir.

KONFÜÇYÜS

(M.Ö. 551?-M.Ö.479) Çinli düşünür. Gerçek adı K'ung Ch'iu'dur. Öğrencilerinin verdiği K'ung Fu Tzu (saygıdeğer hoca K'ung) adını ilk misyonerler Confutius şeklinde Latinceleştirmişler, Konfüçyüs adı da buradan gelmiştir. Konfüçyüs, çeşitli görevlerde bulunduktan sonra, Lu derebeyliğinin adalet bakanı olmuş; fakat derebeyi öğütlerini dinlemediğinden, görevinden ayrılarak, ahlâkî ve siyasî ilkelerini uygulayacak bir derebeyi bulmak amacıyle, ülkeyi dolaşmaya başlamıştır. Bütün Çin'i dolaştığı halde, böyle bir derebeyi bulamayınca, Lu'ya dönmüş ve bir okul kurmuştur. Birçok öğrencisi olan Konfüçyüs ne bir felsefe okulu kurmak, ne de yeni bir din getirmek amacını gütmüştür. Tersine, sürekli olarak, eski çağların kurumlarını sevdiğini ve incelediğini, yaratmak değil bunları iletmek istediğini belirtmiştir. Çin'in, ülkeyi bilge hükümdarların yönettiği bir altın çağ yaşamış olduğu varsayımından hareket ederek, bu altın çağı bireyin incelenmesi ve ahlâkî bakımdan mükemmelleştirilmesi yoluyle, yeniden yaratmaya çalışmıştır. Ortaya koyduğu felsefî-siyasî sisteme Konfüçyüscülük adı

verilmektedir. **Ching** adı verilen bazı dinsel kitapların da onun tarafından yazıldığı kabul edilmektedir. Kişiliğiyle ilgili birçok efsane ve hikâye doğmuştur: Taocuların, Konfüçyüs'ün kendi okullarının kurucusu Lao-tzu ile karşılaşması konusunda yarattıkları efsane, bunların en ünlülerinden biridir. **Lun-yü** (Konuşmalar) adlı bir dinsel kitapta, hayatıyle ilgili bilgiler vardır. Bu kitap Konfüçyüs'ün ölümünden kısa bir süre sonra derlendiği için, içindeki bilgilerin doğruluğu kabul edilmektedir. Bu kitapta Konfüçyüs'ün, öğretim konusundaki çabalarının yararsız olduğuna inanmış olarak, düşüncelerini kabul edecek bir derebeyi bulamadan ve eski Çin inançlarına göre, bir bilgenin ölümünden önce gerçekleşmesi gereken doğaüstü olaylar görülmeden, öldüğü anlatılmaktadır. Konfüçyüs'ün etkisi ölümünden sonra artmış, anısını canlı tutmak için Çin'in her bölgesinde adına tapınaklar yapılmış, Konfüçyüs'ün düşünceleri, iki bin yıl boyunca, Çin düşüncesinin temelini teşkil etmiştir. Ancak XX. yüzyıl başlarında, siyasal olayların ve yeni eleştiri metotlarının etkisiyle, Konfüçyüs yeniden değerlendirilmiş, çağımızda fikirlerinin tutucu içeriği ortaya koyulmuştur.

KONGO DEMOKRATİK CUMHURİYETİ

Orta Afrika'da bir devlet (République Démocratique du Congo). Eski Belçika Kongosunun 30 haziran 1960 tarihinde bağımsızlığa kavuşmasıyle kurulmuştur. Cumhuriyetle yönetilir. Kongo, genişlemesine, yüksek Sudan yaylasının güney kıyısından, Güney Afrika yaylasının kuzey ucuna kadar uzanır (2 000 km.). Uzunlamasına ise, batıda Atlas okyanusu kıyısı ile Oubangui ve Kongo ırmakları ile, doğuda Albert, Edward, Kivu ve Tanganika göllerinin bulunduğu bölge arasında yer alır. Yüzölçümü 2 345 409 km². olan Kongo'nun nüfusu 16 664 000'dir. Ortalama nüfus yoğunluğu km². başına 5 kişidir. İdarî bakımdan, Bandundu, Ekvator, Orta Kongo, Doğu, Kivu, Katanga, Doğu Kasai, Batı Kasai olmak üzere sekiz eyalete ayrılır. Başkenti 730 000 nüfuslu Kinşasa (eski Leopoldville) şehridir. Kuzeyde Orta Afrika Cumhuriyeti ve Sudan; güneyde Zambiya ve Angola; doğuda Uganda, Ruanda, Burundi, Tanganika gölü ve Zambiya; batıda Kongo Halk Cumhuriyeti, Kabinda, Atlas okyanusu ve Angola ile çevrilidir.

Yer Şekilleri: Kongo topraklarının genel coğrafî görünümünü geniş bir çukur meydana getirir. Afrika kıtasının bu en geniş çukuru, doğu ve güney kesimleri dışında bütün ülkeyi kaplar. Doğuda ise yüksek dağ sıraları yer alır. Afrika'nın en önemli dağları arasında yer alan bu dağların başlıcaları: Ruwenzori dağları ile Virunga dağlarıdır. Bunların en yüksek tepeleri, Ruwenzori dağlarındaki Margherite (5 119 m.) tepesi ile Virunga dağlarındaki Karisimbi (4 531 m.) tepesidir. Güneydeyse Kundelungu (1 718 m.), Manika (1 735 m.) ve Kibara dağları gibi dağlar yükselir.

Ülkenin büyük bir kısmını kaplayan ovayı Kongo ırmağı ile kolları derin bir şekilde aşınmaya uğratmıştır. Ovayı kuzeye doğru geniş bir yay çizerek geçen Kongo ırmağı, buradan önce güneye, sonra güney-batıya, daha sonra ise batıya dönerek ovayla deniz arasındaki yaylayı aşıp Atlas okyanusuna dökülür. Kongo'da çok sayıda göl vardır. Bunların başlıcaları ülkenin doğu sınırında yer alan Albert, Edward, Kivu, Tanganika ve

Konfüçyüs'ü öğrencilerine ders verirken gösteren ipekli kumaş üzerine yapılmış eski bir Çin resmi. Ünlü Çin düşünürünü konu edinen birçok efsane doğmuştur.

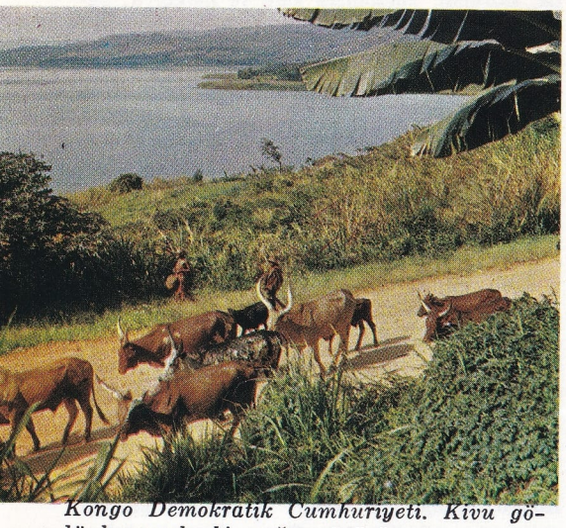

Kongo Demokratik Cumhuriyeti. Kivu gölü kıyısında bir sığır sürüsü.

Mweru, güneyde, Upemba ve Kisale, kuzeybatıda Leopold II. ve Tumba, kıyısında başkent Kinşasa şehrinin kurulu olduğu Stanley - Pool gölleridir.

İklimi: Ekvator çizgisinin doğu-batı doğrultusunda kestiği Kongo'nun büyük kısmı ekvator iklim bölgesinin sınırları içinde kalır. Bu bölgenin özelliklerini 24°C ile 30°C arasında oynayan yüksek sıcaklık ortalamasıyle, yıllık ortalaması 1 000 mm. ile 2 000 mm. arasında değişen bol yağışlar teşkil eder. Ülkenin ovalık bölgelerinde sürekli olan yağışlar, dağlık kesimlerde ilkbahar ve sonbaharda çok, diğer mevsimlerdeyse az düşer. Çukur bölgenin çevresindeki dağlarda az olan yağışlar zaman zaman kar şeklinde olur.

Yağış, Kongo'da bitki örtüsünün gelişimi için belirleyici bir etkendir. Çok yağış alan bölgelerde ve özellikle Kongo ırmağı boyunca, yüksek ve yapraklarını dökmeyen ağaçlardan meydana gelen yağışlı bölge ormanları daha da sıklaşır. Ülkenin kuzey ucu ile orta-güney bölgelerinde, savan ve koruluklar yer alır; güney ve doğu kesimlerindeki yükseltilere doğru gidildikçe savanlar daha da çoğalır. Yağmur mevsiminde sık bir ot örtüsüyle kaplanan savanlar kurak mevsimlerde kururlar.

Ormanlarda fil, gergedan, suaygırı, timsah ve yılan gibi hayvanlar çok boldur. Şempanze ve goril gibi maymun türlerine de çok sayıda rastlanır. Savanlarda özellikle etobur ve otobur hayvanlar yaşar. Böcek ve arılar çoktur. Dünyanın en büyük ulusal parklarından biri olan Upemba gölünün kıyısındaki Upemba parkında ülkede yaşayan bütün hayvanları bir arada görmek mümkündür.

Ekonomi ve şehirler: Maden kaynakları da önemli olmakla birlikte, Kongo bir tarım ve orman ülkesidir. Tarım ılık ülkenin büyük kısmında hâlâ ilkel metotlarla uygulanmaktadır. Başlıca tarım ürünleri olan manyok, patates, mısır, yerfıstığı, muz, pirinç, darı ve susam aynı zamanda ülke halkının başlıca besinleridir. Sıcak iklim sanayi bitkilerinden pamuk, ülkenin kuzey ve orta-güney kesimlerinde, kahve, dağ yamaçlarında, kakao, kuzey-doğu ve doğu ovalarında yaygın bir şekilde ekilir. Şekerkamışı ve kauçuk tarımları ise önemli değildir.

Irmak ve göl balıkçılığı önemlidir. Çevre koşullarının engellediği hayvancılık gelişmemiş durumdadır. Gerek yağ hurması ağaçları, gerekse normal ve değerli kereste veren ağaçlar bakımından çok zengin olan ormanların ülkenin ekonomik hayatında çok önemli bir yeri vardır.

Katanga'daki bakır yatakları ile dünya üretiminin yarısından fazlasını veren elmas yatakları en önemli madenlerdir. Katanga'da bakırdan başka gümüş, manganez, çinko, kalay ve kadmiyum da vardır. Ayrıca, kömür, uranyum, kobalt ve radyum gibi madenler de çıkarılmaktadır.

Katanga'daki maden - demir sanayii tesisleri bir yana bırakılacak olursa, Kongo'da sanayi gelişiminin henüz başlangıç durumunda olduğu söylenebilir. Başlangıç durumunda olan bu sanayinin en gelişmiş dalları besin maddeleri, dokumacılık, yağ, dericilik ve çimentodur. Kongo ve Kwilu ırmakları üzerine kurulması tasarlanan hidroelektrik santrallarının sanayi alanında önemli bir gelişme yaratacağı sanılmaktadır.

Kongo, özellikle Avrupa ülkelerine bakır, kalay, kobalt, elmas, altın, uranyum ve radyum gibi madencilik ürünleri ile pamuk, çay, baharat, hurma ve hurmayağı gibi tarım ürünleri ihraç eder.

Kongo henüz şehirleşmenin pek seyrek olduğu bir ülkedir. Gerçekten şehirlerde yaşayan nüfus, toplam nüfusun %10'unu bile bulmaz. Ülkenin en önemli şehri 730 000 nüfuslu başkent Kinşasa (eski Leopoldville) şehridir. Başkent, Kongo ırmağının aşağı kesimi üzerinde kurulmuştur. Diğer önemli şehirler Katanga'nın başkenti Lumumbaşi (eski Elisabethville; nüfusu 233 145), Doğu eyaletinin başkenti Kisangani (eski Stanleyville; nüfusu 149 887), Katanga'da bulunan bakır merkezi Likasi (eski Jadotville; nüfusu 102 187), Batı Kasai'nin başkenti Kananga (eski Luluabourg; nüfusu 140 897), Kongo ırmağının ağzında Atlas okyanusu kıyısındaki Matadi (nüfusu 60 295) ve Boma (nüfusu 33 145), Tanganika gölü kıyısında bir liman şehri olan Kalima (eski Albertville; nüfusu 29 934), Kivu gölü kıyısındaki liman şehri, Kivu'nun başkenti Bukavu (nüfusu 60 575) ve Kongo ırmağı ile Oubangui ırmağının birleştiği yerde kurulmuş, Ekvator eyaletinin başkenti olan Mbandaka (eski Coquilhatville; nüfusu 51 358) dir. Ülkenin diğer yerleşme merkezleri, duvarları tahta ya da çamurdan, damları samanla örtülü, yuvarlak ya da dikdörtgen biçiminde kulübelerden meydana gelen irili ufaklı köylerden ibarettir.

Kara ulaştırma şebekesi, Doğu'daki büyük göller üzerinde yapılan göl ulaştırması ile ırmaklar üzerinde yapılan ırmak ulaştırması bir yana bırakılacak olursa, çok seyrektir. Kinşasa ile Matadi arasında ulaştırma, demiryoluyla yapılmaktadır. En önemli demiryolu hattı, Kasai ırmağının orta kesimi üzerindeki Hebo (eski Port Francqui) şehri ile Lumumbaşi'yi birleştiren hattır. Bu hattan Lumumbaşi'de ayrılan bir kol, güneye doğru inerek Rhodezya demiryolu şebekesine bağlanır. Gerek Katanga'da, gerekse ülkenin kuzey kesimindeki demiryolu hatları yerel önem taşır. Kinşasa, Kisangani, Bukavu, Kananga ve Lumumbaşi aynı zamanda önemli hava ulaştırması merkezleridir.

Tarih: Geçen yüzyılın ikinci yarısına kadar Kongo ırmağı da, bu ırmağın geçtiği topraklar da çok az tanınıyordu. Kongo ırmağının ağzını XV. yüzyılda keşfetmiş olan Portekizli denizci Cam Diogo'nun verdiği bilgilerden başka hiç bir şey bilinmiyordu.

1871 ve 1874 yıllarında Livingstone ve Cameron, ırmağın yukarı kısımlarını keşfettiler. Bununla birlikte, ırmağı başlangıcından denize döküldüğü yere kadar izleyerek Kongo ırmağı ve geçtiği topraklar hakkında Avrupalılara ilk doğru ve belgeli bilgileri veren, İngiliz Stanley olmuştur. İngiliz hükümeti keşif seferlerine yardım etmeyi kabul etmediğinden Stanley, Belçika kralı Leopold II.'ye başvurmuş, Leopold II. bu geniş toprakların zenginliklerinden yararlanmak için uluslararası sermayeli bir şirket kurmuştur. Berlin konferansı Kongo topraklarını Leopold II.'nin kişisel egemenliğine bırakmıştır (1884). Bununla birlikte, kısa bir süre sonra ve özellikle İngiltere'de, özel şirketlerin yerli halka karşı sürdürdüğü sömürü ve zulmü protesto eden sesler yükselmeye başlamış, sonunda, 1908 yılında uluslararası bir soruşturma açılmıştır. Bu durum karşısında Belçika kralı ülkedeki kişisel egemenliğinden vazgeçmiş ve Kongo bir Belçika sömürgesi olmuştur. Bu dönem boyunca Kongo ekonomik bakımdan bir gelişme göstermişse de Belçika katı bir sömürgecilik anlayışıyle davrandığından, ülke halkından bir yönetici sınıf oluşmamış, ülke halkının toplumsal ve kültürel düzeyi hemen hemen hiç değişmeyerek aynı kalmıştır.

Komşu ülkelerdeki siyasal gelişmeler, Afrika Ulusları Konferansı gibi olaylar 1957'den sonra Kongo'da milliyetçilik akımlarını geliştirmiş, Patris Lumumba adlı genç bir Kongoluyu Belçika yönetimine karşı sert bir şekilde başkaldırmaya yöneltmiştir (1959). Halk ayaklanmaları karşısında Brüksel hükümeti Kongo'yu derece derece bağımsızlığa götürecek olan bir anayasa kabul etmiştir (1959). 1960 yılının ocak ayında Brüksel'de Kongolularla Belçikalılar arasında toplanan bir yuvarlak masa konferansından sonra Kongo'nun bağımsızlığı ilân edilmiştir.

30 haziran 1960 tarihinde ilân edilen Kongo Demokratik Cumhuriyeti anayasasına göre, ülkeyi, iki meclisten kurulu bir parlamento, parlamentoya bağlı hükümetle iki meclisin bir arada seçeceği devlet başkanı birlikte yöneteceklerdi. Patris Lumumba başbakan, Kasavubu cumhurbaşkanı seçildi. Fakat kısa bir süre sonra, kabile çekişmelerinin ve emperyalist devletlerin etkisiyle büyük bir siyasî bunalım ortaya çıktı. 14 temmuz 1960 tarihinde Moiz Çombe'nin zengin bir maden bölgesi olan Katanga'nın bağımsızlığını ilân et-

Kongolo yakınlarında, orman içinde kurulmuş olan tipik bir köy.

Poulis pazarında satış yapan yerli kadınlar.

Kivu bölgesinde, bir yaban öküzünün derisini soyan köylüler.

Katanga'da çok zengin bakır yatakları vardır.

Kongo ırmağının ağzında kurulmuş olan Matadi şehri Kongo'nun Okyanus kıyısındaki iki limanından biridir.

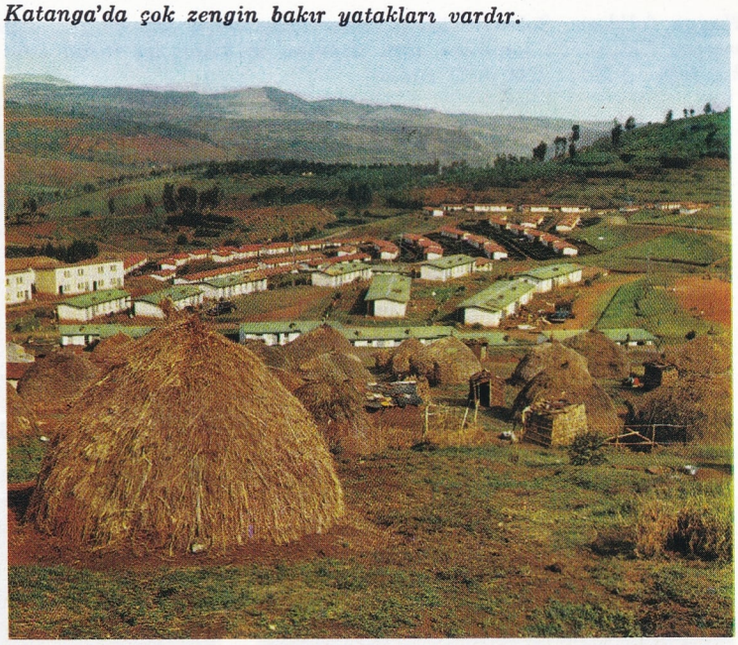

Bukavu yakınlarında bir köy. Ülkede tarım hâlâ ilkel yöntemlerle yapılmaktadır.

mesi bu bunalımı daha da ağırlaştırdı.

Sonunda Birleşmiş Milletler örgütü, Kongo'nun anarşi içine düşmesine engel olmak için, ülkeye askerî birliklerini gönderdi. Bu arada, askerî kuvvetlerin komutanı Mobutu ile Kasavubu bir hükümet darbesi yaparak Lumumba'yı tutuklayıp (aralık 1960) parlamentoyu dağıttılar. Lumumba ocak 1961'de öldürüldü. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld, bir anlaşmanın koşullarını tartışmak üzere Katanga'ya giderken bir uçak kazasında öldü. Bu kanlı olaylardan sonra 1963 yılında Birleşmiş Milletler örgütü daha kararlı bir şekilde işe karıştı ve Katanga ile Kongo yeniden birleştirildiler.

Katanga'nın ayrılma girişimi Birleşmiş Milletler örgütü kuvvetleri tarafından bastırıldıktan sonra, Kongo hükümeti, yeni bir bunalımla karşı karşıya kaldı. Ülkede solcu akımların güçlenmesi sonucu Kisangani (eski Stanleyville) şehrinde bir devrimci hükümet kuruldu (1964).

Devlet başkanı Joseph Kasavubu, bunun üzerine başbakan Sirille Hadula'yı görevinden uzaklaştırıyor ve Katanga'nın eski lideri Moiz Çombe'yi sürgünde olduğu yurt dışından çağırarak başbakanlık görevine getiriyordu.

1965 ilkbaharında yapılan seçimleri Moiz Çombe açık bir şekilde kazanmasına rağmen, başbakanlık görevi Kasavubu tarafından Evariste Kimba'ya verildi. Fakat aynı yılın kasım ayında yapılan bir hükümet darbesiyle Kasavubu ve Kimba safdışı edildiler. Darbeyi yapan General Joseph Mobutu Katanga'nın çok zengin maden yataklarının sahibi olan «Union Minière»i millîleştirdi; Moiz Çombe gıyaben ölüme mahkûm edildi. Kongo'dan kaçan Çombe, 30 haziran 1967'de Cezayir'e kaçırıldı. Birkaç gün sonra paraşütle inen ücretli askerler Kisangani ve Bukavu'yu işgal ettiler. Kongo ordusunun karşı koymasıyle kanlı bir savaş başladı; ağustos sonlarına doğru işgalciler geri çekildiler. Portekiz, İspanya ve Belçika, Kongo hükümeti tarafından saldırı ve işgal olayının tahrik ve düzenleyicileri olmakla suçlandılar. Bütün bunlardan sonra, 1967 yılının kasım ayında, ücretli askerlerden kurulu başka bir ordu, bu defa Portekiz Angolasından Kongo'ya girerek Lumumbaşi şehrine saldırdı; fakat bu saldırı birkaç gün içinde püskürtüldü. 1967 yılının haziran ayında ise Yeni Anayasa yürürlüğe girdi. Çombe ise Cezayir'de öldürüldü.

Folklor: Kongo halkının en azından üçte ikisi hâlâ dindışı geleneklere bağlı olup fetişçi inanışları sürdürmektedirler. Tanrıların, ataların, büyünün gücü danslı tören ve ayinlerle canlandırılır. Bu danslarda maskeler kullanılır. Bazı maskelerin basit ve kaba olmasına karşılık güney-batı kesiminde yaşayan Bwaların maskeleri iki yüzlü ve çift renkli olup özenle yapılmıştır.

Kongo'nun en önemli ırk grubunu teşkil eden Bantuların gelişmiş bir sanatçı yanları ve canlı bir müzik duyarlıkları vardır; öz olarak dramatik bir nitelik taşıyan şarkıları çoğunlukla mimiklerle yorumlanarak söylenir.

Kongo halklarının sanat üretiminin temelini, tahta heykeller meydana getirir. Önemli bir anlatım değeri taşıyan tahta heykellerden başka Kasai'de, yerli sanatçılar renkli ve ince dokumalar da meydana getirirler; dokuma işi hemen hemen bütünüyle kadınlara bırakılmıştır. Kral Şamba, XVII. yüzyılın başlarında dokuma, işleme ve heykelcilik gibi el sanatlarını soktuğundan beri Kasai halkı çok gelişmiş ve ileri bir kültür ve sanat düzeyine ulaşmıştır. Danslara eşlik etmekte kullanılan müzik aletlerinin başlıcaları tahta bir yaya gerilmiş tellerden ibaret olan «njimba», irili ufaklı davullar, çeşitli renklere boyanarak süslenmiş düdükler ve çıngıraklardır. Küçük gruplar halinde ormanların sık ve uzak bölgelerinde yaşayan Pigmelerin ise müzik aletleri yoktur; bunlar çok ilkel bir kültür düzeyindedirler.

Gelişmiş bir ırk grubu olan Bantularla ilkel bir hayat sürdüren Pigmeler arasındaki folklorik ayrımı doğuran etkenler, toplulukların yerleşme bölgeleri ve ekonomik düzenleridir.

KONGO HALK CUMHURİYETİ

Afrika'da bir devlet (République Populaire du Congo). Yüzölçümü 342 000 km², nüfusu 870 000'dir. Başkenti Brazzaville'dir. Kuzeyinde Orta Afrika Cumhuriyeti ve Kamerun, doğusunda Kongo Demokratik Cumhuriyeti, batısında Gabon ve Atlas okyanusu, güneyinde yine Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Portekiz'e bağlı olan Kabinda yer alır.

Yer şekilleri: Yüzey şekilleri çeşitlidir. Kıyı, aluvyonlu bir ovayla kaplıdır. Bu ovanın üstünde yer alan birtakım tepeler (Mayombe dağı, yüksekliği 800 m.'yi geçmez) kumtaşlı yüksek platolara doğru ilerleyerek, Kamerun dağlarının devamını meydana getirir. Ülkenin kuzey-doğu bölgesinde zengin aluvyonlu Kongo Ubangi ovası yer alır.

Kongo'nun akarsuları iki değişik havzada toplanır. Bunlardan biri kıyıda yer alır ve üzerinde belli başlı iki ırmak bulunur. Bu ırmaklardan Lueme, Karaburun'un güneyinden denize dökülür. Kwilu ırmağı ise, kollarıyle birlikte Mayombe bölgesinin belli başlı

Kongo folkloru. Solda: Kökeni Mısırlıların harp adlı çalgısı olan karakteristik bir müzik aleti. Çalgının kasası yılan derisiyle kaplanmıştır, fildişinden yapılmış olan sapının uç kısmı ise insan başı biçimindedir. Ortada: Üzerine büyü amacıyle çiviler batırılmış olan bir fetiş. Sağda: Bir yerli dansı.

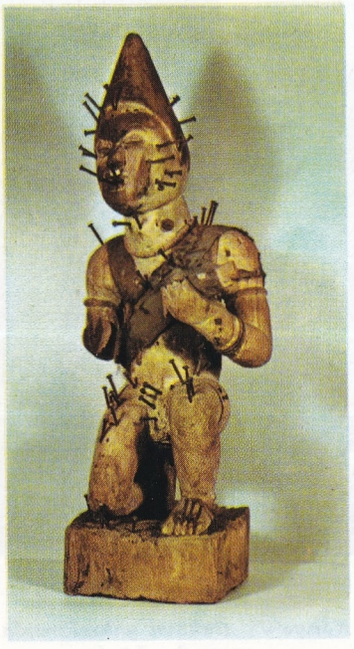

zenginliğini meydana getirir. Kongo havzası, 700 km. uzunluğundaki Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin sınırını takip eder. Bu havza Brazzaville şehrinin güneyinde bulunan birtakım çağlayanlarla bölünmüştür. Bu çağlayanlar, ulaştırmaya engel olmaktadır. Bu havzadaki önemli akarsular Ubangi, Sanga, Lukuale ve Lenifi'dir. Brazza, Kongo'ya Lenifi ırmağını aşarak girmiştir.

İklim: Kongo'nun büyük kısmı tropikal iklim bölgesindedir. Mevsim değişmeleri yağışlarla yakından ilgilidir. 15 mayıstan 30 eylüle kadar kuraklık hüküm sürer, 1 ekim - 20 aralık arası yağmurlu geçer, 20 aralık - 20 ocak arası yine kuraktır. Bunu uzun bir yağmur mevsimi izler. Böylece, Kongo'da sürekli bir kuraklık göze çarpmaz. Sıcaklık ortalaması 25°C dir. Kıyı bölgelerindeyse daha ılımlı bir iklim hüküm sürer. Bu bölge, Kuzey Atlas okyanusundan doğan Benguela soğuk su akıntısının etkisi altında kalır.

Kongo topraklarının % 47,8'i ormanlarla kaplıdır. Bu ormanların özelliği çeşitli türden ağaçların bulunmasıdır. Yüksek platolar bol otlu bir savanla örtülüdür. Savanla kaplı bu toprağın bazı bölgelerinde yer yer ağaç topluluklarına, su kıyılarında da ince orman şeritlerine rastlanır. Kongo havzasının bitki örtüsü, özellikle savan ve balta girmemiş ormanlardan meydana gelmiştir.

Ekonomi ve şehirler: Kongo'da nüfus yoğunluğu çok düşüktür (km².'ye 2,5 kişi). Nüfus dağılımı bölgeye (güney bölgeleri kuzeyden daha kalabalıktır) ve ırklara göre değişir. Savanlarda yerleşmiş olan Bantular ve ormanda yaşayan Negriller ülkenin Afrika halkını meydana getirir. Bu siyah halkın büyük bir kısmı, dinsel inançlar bakımından, canlıcılığa (animizm) bağlıdır. Fakat bunların dışında önemli Katolik (282 000 kişi civarında) ve Protestan (135 000 kişi civarında) gruplar da bulunur. Pek az Müslüman vardır. Ülkedeki Avrupalılar bütün nüfusun % 2'sini meydana getirir. Fazla büyük şehir yoktur. Belli başlı şehirler başkent Brazzaville (nüfusu 136 000) ve Pointe Noire (nüfusu 80 000) dır.

Kongo'da sanayi az gelişmiştir, ekonomi özellikle köy faaliyetlerine dayanır. Orman işletmeciliği uzun zaman sadece maun ve abanoz ağaçlarından yararlanmış; fakat günümüzde daha yaygın bir çalışma alanına ulaşmıştır. Kongo yılda 425 000 ton kereste ihraç etmektedir (ağaç kabuğu, kereste, kaplama).

Zencilerin çalıştığı plantasyonlarda yetiştirilen ürünler ihraç edilir. İhracatın % 50'sini yağlı tohumlar teşkil eder. Niari vadisinde şekerkamışı ekilir. Elde edilen ürün, aynı vadide kurulu şeker fabrikasında işlenir. Bu fabrikanın üretimi komşu devletler tarafından tüketilir. Şekerkamışı üretimi 1952 yılından bu yana artış göstermektedir. Balıkçılık da ileridir. Yılda 6 000 ton tatlısu balığı, 6 500 ton deniz balığı tutulur.

Kongo sanayii özellikle iç pazar için gerekli ürünleri sağlar. Kongo, maden yönünden fakir bir ülkedir. Minduli'de bakır, az miktarda kurşun, biraz altın, ufak petrol yataklarından da hidrokarbür (84 000 ton) elde edilir. Holle ve Kwilu'daki potasyum yatakları (yılda 600 000 ton) uluslararası bir üne kavuşmuştur. Kongo, hidroelektrik tesisler kurmaya çok elverişli bir ülkedir. Fakat bu tesisler henüz kurulamamıştır. Cue'deki elektrik santralından yılda 130 milyon Kws. enerji elde edilir.

Kongo Halk Cumhuriyeti'nin ticarî alanda önemli bir yeri vardır. Gabon, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin bir bölümünün bütün ticarî malları burada toplanır. Kongo ırmağının aşağı kısmı ulaşıma elverişli olmadığından, Brazzaville şehrini denize bağlayan bir yol yapılmıştır. Bu yola paralel olarak, Kongo-Okyanus demiryolu uzanır (Brazzaville'den Pointe Noire'a kadar). Bu demiryolunun yapımına 1924 yılında başlanmış; fakat bölgenin engebeli oluşu (12 tünel, 59 su kemeri) ve işçi eksikliği gibi birçok güçlüklerle karşılaşılmıştır. Bu demiryolunun son durağı olan Pointe Noire limanı, büyük gemileri barındırmak üzere yapılmıştır. Dış ticaretin büyük bir kısmı Fransa ile yapılır (1966 yılında ihracatın %18'i, ithalâtın % 61'i).

1968 yılında sona eren beş yıllık planda, özellikle ihraç malları ve bunların üretimi üzerinde durulmuştur. Kwilu ırmağı üzerinde bir baraj, buna bağlı olarak da bir elektrokimya ve elektrometalürji sanayiinin kurulmasına karar verilmiş ve bu alanda çalışmalara başlanmıştır.

Tarih: Stanley'in keşiflerine kadar geçen devrede, Kongo tarihi hiç bir özellik taşımaz. Bu bölgedeki diğer devletlerde olduğu gibi, burada da, birtakım kabile savaşları, esir ticareti, birtakım karışıklıklardan sonra da, yerli halkın kendi arasından seçtiği bir başkanın yönetimi ele alması (Başkan Mokoko tarafından yönetilen Azinco krallığı gibi), bu devrin belli başlı tarihî olaylarını meydana getirir. Stanley'in Kongo ırmağı dolaylarında gezindiği devirlerde, Savorgnan de Brazzaville adlı bir Fransız, Ogooué ırmağını izleyerek, Stanley Pool'a varmış ve Mokoko ile Fransa adına bir protektora antlaşması imzalamıştı (1880). 1885 ve 1887 yıllarında yapılan anlaşmalar, Leopold II.'nin sömürgesi olan Kongo devletiyle, Fransız protektorası arasındaki sınırı tespit etmiştir. Fransız protektorası 1891'-

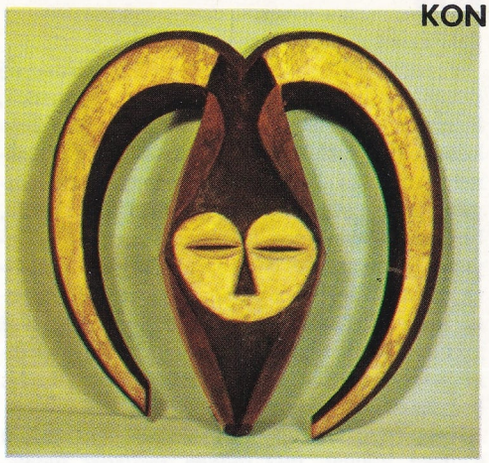

Maskeler bölge folklorunun temel öğelerinden birini teşkil eder. Resimde tahta bir maske görülmektedir.

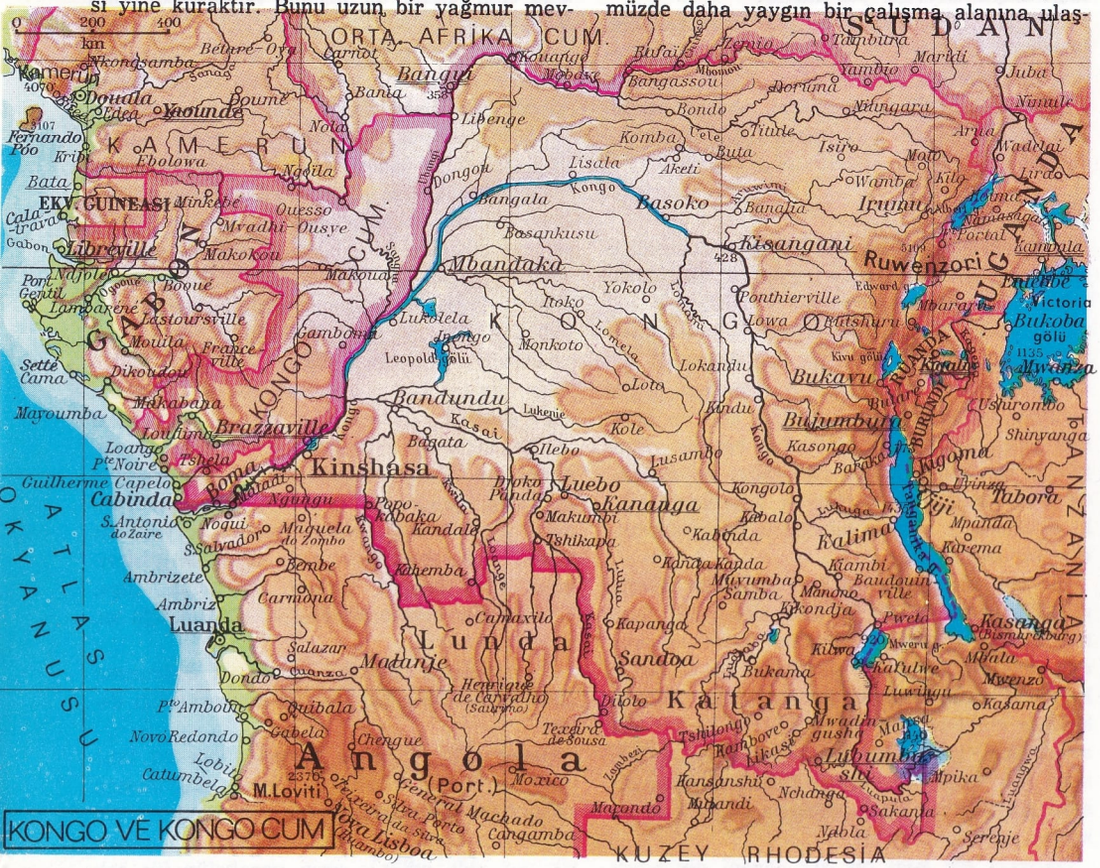

de Fransa'nın sömürgesi olmuştur.

Fransa, 1910 yılında egemenliği altındaki devletleri bölgesel federasyonlara ayırınca, Brazzaville, Fransız Ekvator-Afrikası'nın başkenti oldu. 1940 yılında, Fransız Kongosu genel vali Félix Eboué'nin yönetimi altında özgür Fransa'yla birleşti. General de Gaulle, başkanlığı sırasında, Fransız sömürge anlayışını değiştirerek Afrika uluslarının kişiliğini tanımak zorunda kaldı. Böylece Kongo yeni kurulan Fransız birliğinde yer aldı, 1956 yılında Deferre yasasıyle iç işlerinde özerkliğe kavuştu. Nihayet 15 ağustos 1960 yılında, bağımsızlığını elde etti.

Kongo'nun ilk cumhurbaşkanı olan rahip Fulbert Youlou, 1963 yılında sosyalist fikirlerin hâkim olduğu bir ihtilâlle düşürüldü. Bu ihtilâlden sonra, Massembat-Debat'nın yönetimi altında tek partili bir rejim kuruldu. 1968 yılının eylül ayında, Massembat-Debat, ülkedeki sosyalist akımların kuvvetlenmesinden endişeye düşen askerlerin baskısı altında istifa etti. Daha sonra 30 aralık 1969'da kabul edilen yeni anayasa ile ülke, sosyalizmi benimseyerek bir halk cumhuriyeti olmuştur.

KONGO IRMAĞI

Afrika'nın ekvator bölgesinde bir ırmak. Dünyanın, boşalttığı su miktarı bakımından (saniyede 75 000 m^3.) Amazon'dan sonra ikinci, uzunluk bakımından da altıncı (4 667 km.) ırmağıdır. Akaçlama alanı Akdeniz'den geniş olup, 12° güney ve 9° kuzey enlemleri arasında uzanır. Zambiya sınırı yakınında 1 500 m.'lik bir yükseklikte, Güney Katanga'dan doğar. Başlıca üç bölüme ayrılır. Yukarı Kongo ya da Lualaba, engebeli bir alandan geçer, yer yer çağlayanlarla kesilerek, dolambaçlı bir vadide yoluna devam eder. Yukarı Kongo'ya dökülen çeşitli kollar Afrika'daki büyük göllerin suyunu bu ırmağa boşaltır. Bu kollar, Bangweulu ve Moeru göllerinin boşaltma kanalı olan Luvua ve Tanganika gölünün boşaltma kanalı olan Lukuga'dır. Stanley çağlayanlarından sonra, Orta Kongo, orman ve savanlarla örtülü bir bölgeden geçerek, büyük bir yay çizer. Bu noktada ırmak genişler; kâh tek kol halinde, 20 km.'lik bir alana yayılarak, kâh çeşitli kollara ayrılarak akar. Bu safhadan sonra en önemli kollarıyle birleşir. Sağ kıyıdan, Oubangui kolunu, sol kıyıdan Kasai kolunu alır. 450 km^2. yüzölçümlü Stanley Pool gölüne varınca daha da genişler. Kongo bu gölden kuvvetli bir akıntıyla çıkar. (saniyede 12 m^3.) ve Aşağı Kongo adını alır. Kongo'nun bu kısmı kıyıdaki dağları 32 kadar çağlayanla (Livingstone) aşar. Banana'dan 17 km. genişliğinde ve 400 m. derinliğindeki bir haliçle Atlas okyanusuna dökülür.

Kongo ırmağının rejimi, dengeli yağışlardan dolayı oldukça düzenlidir; çünkü Kongo, ekvatorun hem kuzeyinden hem de güneyinden birtakım kollar alır. Irmağın sağ kolları ve Oubangui kolu yağmurlu mevsimlerde taşar; o zaman, sağ kollarda sular çekilir. Sular özellikle aralık ve ocak aylarında kabarır, mart ve temmuz aylarında ise alçalır. Debisi düzenli, suyu bol olduğundan Kongo ırmağı ve kolları ulaştırmaya çok elverişlidir; ancak, çağlayanlar ulaşımı geniş ölçüde engeller. Elverişli kesimlerde ufak çapta ulaşım yapılır. Bu bölümlerin en uzunu ve önemlisi Kisangani'den Kinşasa'ya kadar sürer (1 724 km.). Stanley çağlayanının yukarı kesiminde ulaşıma elverişli iki kısım daha vardır; bunlar Ponthierville-Kindu (310 km.), Kongolo-Bukama (565 km.) ve Kibombo-Kasongo'dur (110 km.). Kongo ırmağının ulaştırmaya elverişli kollarının uzunluk toplamı 14 500 km.'yi bulur. Buralarda 150-350 ton ağırlığındaki teknelerle ulaşım yapılır. 350 tonun üstündeki tekneler için ancak 2 785 km.'lik ulaştırmaya elverişli yol vardır.

Kongo, hidro-elektrik tesisler kurmaya çok elverişlidir. Özellikle çağlayanlar bu tesislerin kurulmasına yardım eder. Fakat, ülkenin endüstri alanında geri kalmış olması yüzünden, ancak ufak çapta tesisler kurulabilmiştir.

KONİ

Bir C eğrisinin dışındaki bir V noktasından geçen ve bu C eğrisine dayanan doğruların tanımladığı geometrik şekil. V noktasına koninin tepesi, C eğrisine doğrultmanı ve koniyi tanımlayan doğrulara da ana doğruları denir. Koninin V noktasının iki tarafına doğru sonsuza kadar uzanan kısımları koninin **zarfları** adını alır. Doğrultman bir konikse, koni yüzeyi bir ikinci derece yüzeyidir; bu durumda koni yüzeyinin kartezyen koordinatlardaki denklemi x, y ve z cinsinden ikinci dereceden bir denklemdir.

Bir açı, kenarlarından biri etrafında döndürüldüğü zaman dönel bir koni elde edilir. Açının kenarı koninin eksenidir. Koni, tepesinden itibaren belirli bir uzaklıkta bir düzlemle kesilerek sınırlanabilir. Bu halde bu düzleme koninin «taban» düzlemi denir. Bu düzlem eksene dikse, taban bir dairedir; böyle bir koniye «dik koni» adı verilir. Taban düzlemi eksene göre eğikse taban düzlemi elipstir ve bu koniye eğik koni denir.

Dairesel dik koni bir dik üçgeni dik açısının kenarlarından biri etrafında döndürerek de meydana getirebilir; bu durumda üçgenin hipotenüsü koninin eğrisel yüzeyini ya da «yanal» yüzeyini çizer. Hipotenüsün uzunluğuna «yanal yüzey yüksekliği» denir. Asıl yükseklik eksenin boyudur.

Dairesel dik konide yükseklik h, taban yarıçapı r ve yanal yüzey yüksekliği a ise, eğrisel yanal yüzeyin alanı $= \pi.r.a$; toplam yüzey alanı $= \pi r a + \pi r^2 = \pi r (a+r)$; hacim $= \frac{r^2h}{3}$ olur.

Dairesel dik koni taban dairesinin bütün noktalarını tepeye birleştiren doğrulardan yapılmış gibi düşünülebilir.

Eksene dik olsa bile tabanın her zaman daire olması gerekmez.

Dairesel dik koni eksene dik iki düzlemle kesilecek olursa, iki düzlem arasında kalan şekle kesik koni adı verilir. Geometride dik koninin adı daha sık geçer.

KONİK

Tepesi V ve doğrultmanı bir C dairesi olan sonsuz koninin, V nin iki tarafına doğru sonsuza uzanan iki zarfı vardır. Bu koninin, tepesinden geçmeyen bir π düzlemi ile arakesiti olan eğriye konik kesit ya da sadece konik adı verilir. π düzlemi ana doğrulardan hiç birine paralel değilse ve koninin sadece bir zarfını kesiyorsa, arakesit kapalı bir eğridir ve elips adını alır. π düzlemi ana doğrulardan birine paralel ise, koninin iki zarfından yalnız birini keser ve elde edilen konik, parabol denilen ve sonsuza uzanan bir eğri olur. Nihayet π her iki zarfı da kesiyorsa konik iki kolu olan sonsuz bir eğridir ve hiperbol adını alır.

Koniklerin incelenmesinin gerek kuramsal, gerekse uygulamalı matematikte büyük önemi vardır. Koniklere örnek olarak gezegenlerin, yapma uyduların, mermilerin ve Bohr-Rutherford modeline göre hidrojen atomundaki elektronun yörüngeleri gösterilebilir. Konikleri sistemli olarak ilk inceleyen, Eflatun'un öğrencisi ve Aristoteles'in çağdaşı olan Manaechinos'tur (yaklaşık olarak M.Ö. 340). Bunu, elips, parabol ve hiperbol terimlerini ilk olarak kullanan Pergalı Apollonius izlemiştir (yaklaşık olarak M.Ö. 220).

Bu eğrileri koniyi ele almadan da tamamlamak kabildir. Düzlem üzerinde bir F noktası ve bu noktadan geçmeyen bir d doğrusu alınırsa, bu düzlem üzerindeki, F noktasından ve d doğrusundan a_1 ve a_2 uzaklıklarının oranı sabit olan P noktalarının geometrik yeri bir koniktir. Bu sabit oran $e = a1/a2$ ile gösterilirse, $e<1$ olduğu zaman bu konik elips, $e=1$ olduğu zaman parabol ve $e>1$ olduğu zaman hiperboldur.

F noktasına koniğin odağı, d doğrusuna doğrultmanı ve e sabitine de dışmerkezliği denir.

Gerek elips, gerekse hiperbol için iki tane odak ve bu odaklara ait birer doğrultman bulunduğu gösterilebilir (her bir odak için buna ait doğrultmanı kullanarak aynı geometrik yer elde edilir): oysa parabolün bir tek odağı ve bir tek doğrultmanı vardır. Elips ve hiperbol için aşağıdaki özelikler de ispatlanabilir: Bir düzlem üzerinde F_1 ve F_2 gibi iki nokta seçildiğinde, bu noktalardan b_1 ve b_2 uzaklıklarının toplamı (ya da farkı) sabit olan P noktalarının geometrik yeri, odakları F_1 ve F_2 olan elipstir (ya da hiperboldür). Bu özelik elips ve hiperbolü belirten bir özelik olduğu için bu eğrilerin tanımlanması için kullanılabilir.

Konikler ikinci dereceden eğrilerdir. Yani x ve y kartezyen koordinatları ikinci dereceden bir denklemi gerçekleyen noktaların geometrik yeridir. Tersine, a,b,c,d,e ve f keyfî sabitler olmak üzere, analitik olarak $ax^2 + by^2 + cxy + dx + ey + f = o$ şeklinde ikinci dereceden bir denklemle verilmiş olan her eğri, yukarıda tanımlanan üç konikten biri ya da bir çift doğru (birbirinden farklı ya da çakışık), ya da bir tek gerçek noktadan (yani iki tane karmaşık eşlenik doğru) ibarettir, ya da hiç bir gerçek nokta belirtmez. Eğer sayı-

lan son üç şekil (bir, çift doğru, bir tek nokta ya da sanal nokta) de konik diye adlandırılırsa (dejenere ya da «sanal» konikler) x ve y cinsinden ikinci dereceden bütün denklemlerin bir konik tanımladığı söylenebilir. Bu sebeple analitik geometride konikler «x ve y kartezyen koordinatları, ikinci dereceden bir denklemi gerçekleyen noktaların geometrik yeri» olarak tanımlanır.

Analiz yönünden bu eğrilerin incelenmesine ilk defa Pierre de Fermat (1601-1665) teşebbüs etmiştir. Bu incelemeler sonunda, dejenere ve sanal konikler hariç, diğer bütün koniklerin temel özelikleri ortaya çıkmıştır.

Bir konik verildiğinde, bunun düzlemi içerisindeki bir doğrusu, bu koniği ya iki ayrı noktada ya bir tek noktada (çakışık iki noktada) keser ya da hiç kesmez. Birinci halde r doğrusuna kesen, ikinci halde teğet denir, üçüncü haldeyse doğru koniğin dışındadır. Düzlem üzerindeki bir P noktasından koniğe ya iki ayrı teğet, ya da bir tek teğet çizilebilir ya da hiç teğet çizilemez. Birinci halde P noktası koniğin dışında, ikinci halde konik üzerinde, üçüncüdeyse koniğin içindedir. A ve B konik üzerinde bulunan iki nokta ise A B doğru parçasına koniğin kirişi adı verilir. Birbirine paralel kirişler çizildiğinde bunların orta noktalarının bir doğru üzerinde olduğu ispat edilebilir; bu doğruya koniğin çapı denir. Parabolde bütün çaplar birbirine paraleldir ve her biri eğriyi bir tek noktada keser. Elips ve hiperbolde bütün çaplar merkez denilen bir tek noktadan geçer. Bu nokta koniğin simetri merkezidir. Bu nedenle, simetri merkezi bulunmayan parabolden ayırmak için, elips ve hiperbole merkezli konikler adı verilir. Kendisine dik doğrultuyla eşlenik olan çapa eksen denir; bu çap koniğin simetri eksenidir. Elips ve hiperbolün iki ekseni vardır ve odaklar bu eksenlerden birisi üzerindedir. Parabolün bir tek ekseni vardır ve eksen eğriyi tepe denilen bir noktada keser; parabolün odağı bu eksen üzerindedir ve eğrinin iç tarafında bulunmaktadır; doğrultman bu eksene diktir.

KONKORDATO

Borçlunun borçlarını ödeme konusunda alacaklılarıyle yaptığı bir anlaşma. Borçları yüzünden icraca takip edilen borçlu belirli bir uzlaşma çerçevesinde borçlarını ödemeyi teklif edebilir (konkordato). İcra tetkik merciince tayin edilecek bir komiserin başkanlığında toplanan alacaklıların çoğunluğu, konkordatoyu kabul ettiği takdirde borç, bu toplantıda tespit edilecek usul ve miktarlara göre ödenir. Bu açıdan konkordato, borçluyla alacaklıları arasında borçların ödenmesi konusunda bir anlaşma niteliği taşımaktadır. İflâs etmiş bir tüccar da konkordato teklif edebilir.

KONSERVATUVAR

Müzik ya da müzikle birlikte tiyatro ve dans öğretimi yapan kuruluş. İlk konservatuvarlar XVI. yüzyılda Napoli'de hastanelere bağlı ve yetimlerin eğitilmesi amacına yönelen ku-

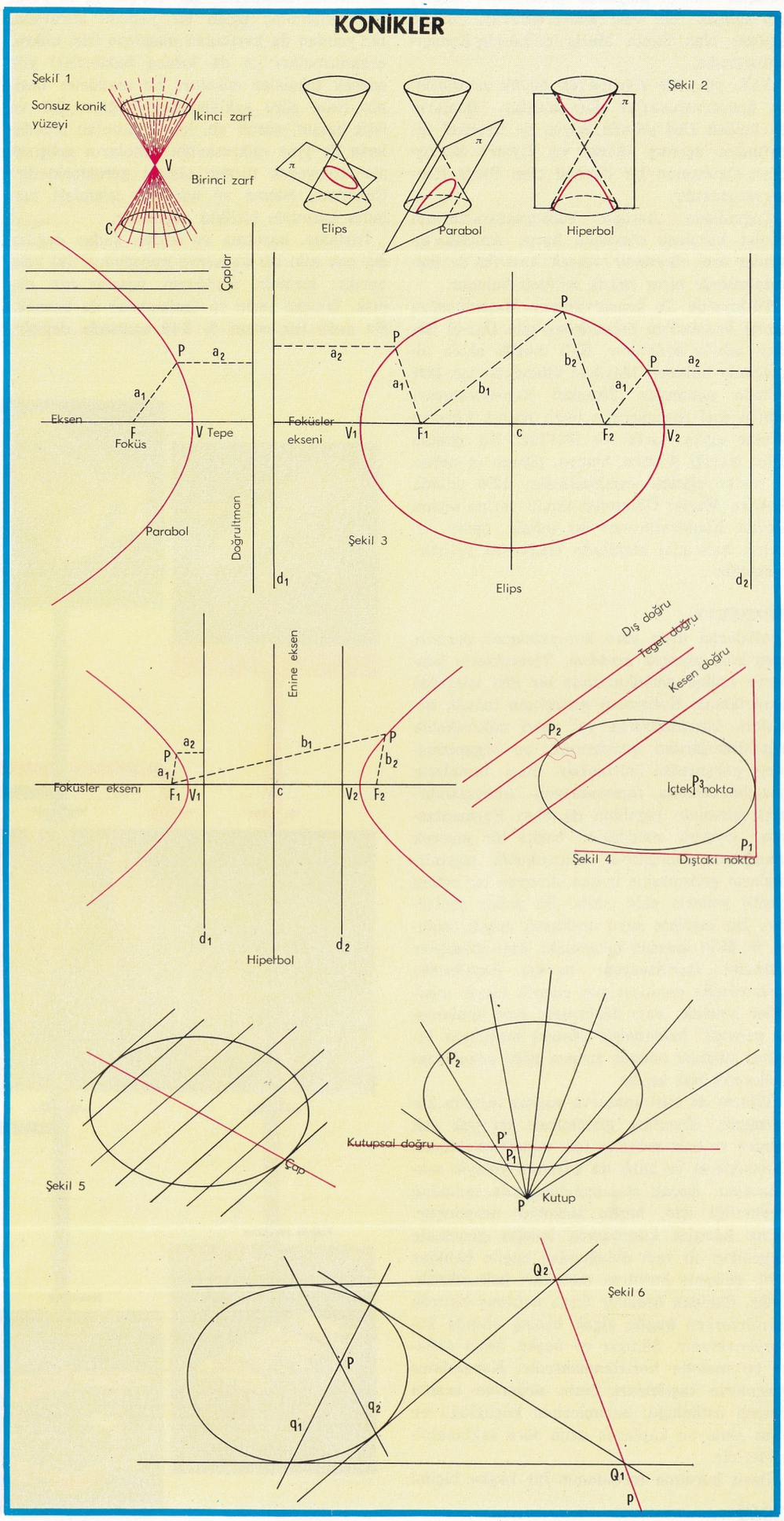

ruluşlar olarak meydana gelmiştir. Kuruluş yılı bilinen en eski konservatuvar, 1537'de açılmış olan Santa Maria di Loreto Konservatuvarıdır.

XIX. yüzyılda Avrupa'nın büyük şehirlerinde konservatuvarlar kurulmuştur. Bunların en ünlüsü 1784 yılında Baron de Breteuil tarafından açılmış «Şarkı ve Tiyatro Konuşması Okulu»nun bir devamı olan Paris Konservatuvarıdır.

Çoğunlukla Avrupa konservatuvarlarının devlet kuruluşu olmasına karşı, Amerika'da bunlar özel ellerdedir. Ancak Amerika'da üniversitelerde birer müzik bölümü bulunur.

Türkiye'de ilk konservatuvar Meşrutiyetten sonra İstanbul'da Şehzadebaşı'nda Dar-ül Bedayi adıyle açılmıştır. Batı müziği okulu niteliğinde bulunan Müzika-i Hümâyûn ise 1831 yılında açılmıştır. İstanbul Konservatuvarı adıyle özel muhasebeye bağlı olarak kurulan okulun açılış tarihi ise 1924'tür. Bu okulda Türk müziği, tiyatro, keman, piyano ve nefesli sazlar eğitimi yapılmaktadır. 1936 yılında Ankara Musiki Öğretmen Okulu yerine açılan Devlet Konservatuvarı ise müzik, opera, tiyatro, bale gibi alanlarda elemanlar yetiştirmektedir.

KONSERVE

Özeliklerini uzun süre koruyabilecek duruma getirilmiş yiyecek maddesi. Yiyeceklerin konserve haline getirilmesinde bir dizi işlemden yararlanılır. Kullanılan metotların temeli, besinleri, bozulmalarına yol açan mikroskobik organizmalardan arındırmak, bu organizmaların gelişmesini önlemektir. Bazı besinlerin hazırlanmasında fermantasyon (mayalandırma) işleminin yapıldığı da olur. Fermantasyon, yiyecek maddesini başka bir yiyecek maddesine dönüştürür. Mikroskobik organizmaların gelişmesine uygun olmayan bir ortam çeşitli yollarla elde edilir. Bu yollar şunlardır: Bir eriyikte suyu azaltarak eriyik oranını % 65'in üzerine çıkarmak; katı maddeler katmak; sterilizasyon; havayı boşaltmak; mikroskobik canlıları yok edecek toksik maddeler katmak; ısıyı düşürmek; iyon ışınlaması vermek. Saklanmak istenen maddenin türüne, alınmak istenen sonuca göre yukarıdaki yollardan biri seçilir.

Bilinen en eski konserve yapma metodu kurutmadır. Kurutma günümüzde de pek çok meyve ve bazı sebzeler için uygulanmaktadır. Geçmişte et ve balık da kurutma yoluyle saklanmıştır. Ancak et kurutulduğunda tadından kaybettiği için, başka metotlar aranmıştır. Buna karşılık kurutulmuş balığın genellikle beğenilen bir tadı olduğundan bugün balıklar için, gelişmiş kurutma metotları kullanılmaktadır. Eskiden besinler biraz ısıtılmış havada kurutulurken bugün alçak basınç altında kurutulmaktadır. Süttozu ve başka besin tozları bu metotla hazırlanmaktadır. Kurutulmuş besinlerin taşıdıkları besin değerine oranla önemli üstünlüğü, hacimlerinin küçüklüğü ve nem almayan kaplarda uzun süre saklanabilmeleridir.

Basit kurutma metodunun bir başka biçimi de isleme metodudur. Bu, en çok et ve balık için uygulanır. Besin bir yandan kururken, bir yandan da kurutulan maddeye isle, mikroorganizmaları ya da kısaca bakterileri yok edecek toksikler sokulur; bu maddeler besinin uzun süre saklanmasını sağlar. İsli ve issiz salam, sucuk vb. için kullanılan maddelerin de yine mikroskobik canlıların gelişmesini önleyecek türden olması gerekmektedir. Genellikle isleme ve kurutma işlemleri tuzlama işlemiyle birlikte yürütülür.

Tuzlama, kurutma ve isleme kadar değilse de, çok eski bir konserve metodudur. İki yolu vardır; birincisi maddenin üzerine tuz ekmek, ikincisi tuzlu su (salamura) da tutmak. Bu suda tuz oranı % 8-10 arasında değişir.

Kuru tuzlu besinlerden dünyada en yaygın olanı morina balığı tuzlamasıdır. Balıklar ve sebzelere uygulanan salamura metodunda hem emdirme, hem de geçişme yollarından yararlanılır. Salamuranın tuzu besin içine girerken besindeki su dışarı çıkar. Bu nedenle salamurada saklanmış besinler genellikle kırışık görünüştedir.

Yeteri kadar yoğunlukta hazırlanmış asetik asit (sirke asidi) ve etilalkol eriyikleri de besinlerdeki bakterilerin gelişmesini önleyecek birer ortamdır. Bu nedenle bazı besinlerin, özellikle sebzelerin konserveleri sirke içinde hazırlanır. Birçok meyve de, alkol içinde saklanır.

Düşük yoğunlukta şekerli eriyikler besinde-

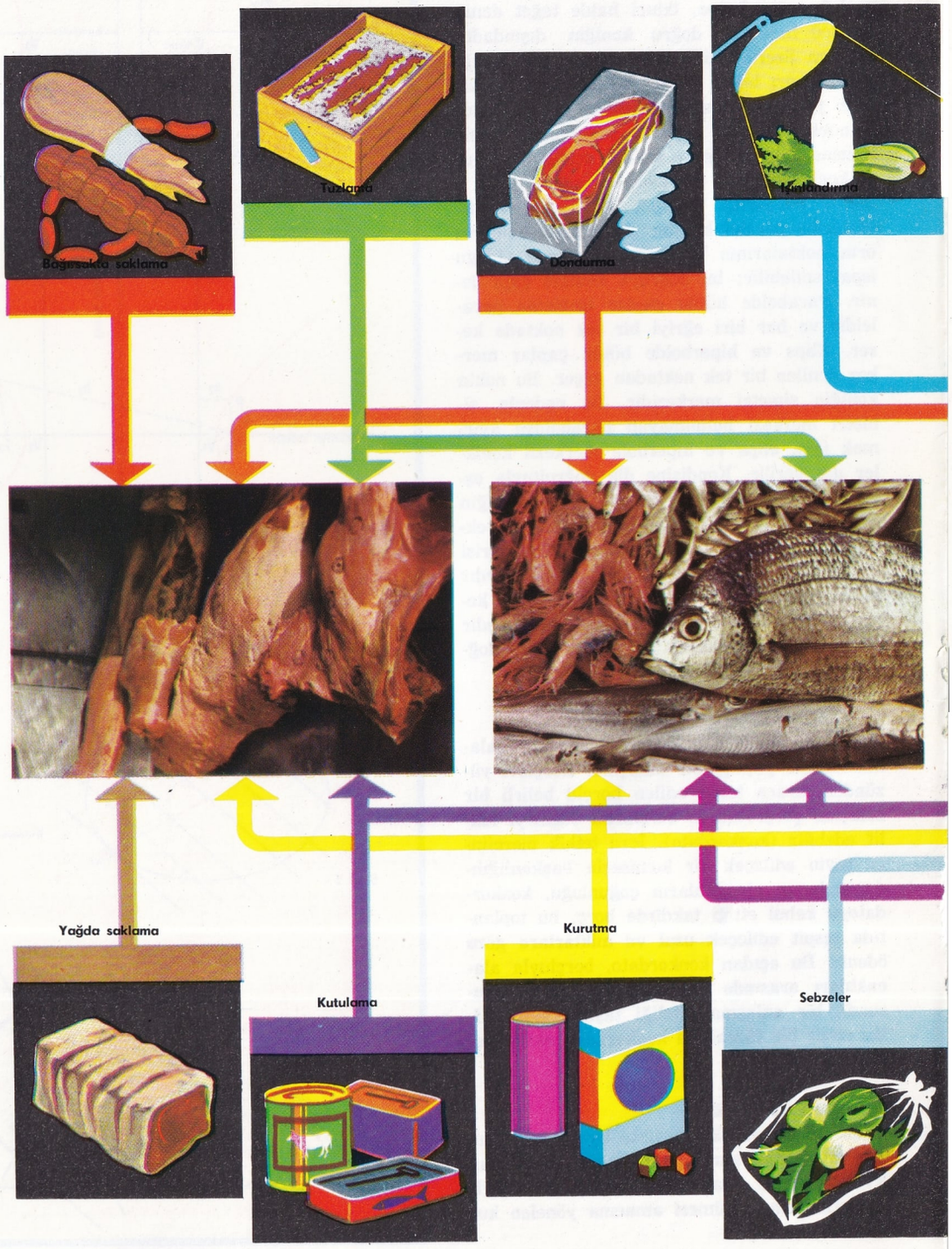

ki mikroorganizmaların fermantasyonuna yol açarak, bunlara uygun bir ortam hazırlar; buna karşılık, eriyikte şeker oranı artırılırsa durum tersine döner, böyle bir ortamda bakteriler gelişemez. Genellikle içinde % 65 oranında şeker bulunan bir eriyik, bakterilerin gelişmesine uygun düşmeyen bir ortam olarak nitelenir. Eriyiklerin hazırlanması, konservesi yapılacak maddeye göre değişir. Bitkisel dokular şekerli eriyik içinde, şekeri gerekli yoğunluğa gelinceye kadar emerler. Evlerde yapılan reçellerde yoğunlaşma, ateş üzerinde bekletip buharlaştırma yoluyle elde edilir. Aynı şekilde ev marmelatlarında da meyveler şeker % 65 oranına varıncaya kadar pişirilir. Endüstride hazırlanan reçel ve marmelatlarda ise şeker oranı daha düşük olur; bunlara sterilizasyon metodu uygulanır. Ayrıca saklamaya yardımcı birtakım maddeler katılması şeker oranının düşürülebilmesine yol açmaktadır.

Mikroorganizmaların gelişmesine uygun olmayan bir ortam yaratma ilkesine dayanan bütün bu metotların ortak sakıncası besinlerin tadının değişmesidir. Tat değişikliğinin derecesi çeşitli olabilir. Bazen besin yenemeyecek kadar kimyasal değişikliğe uğrar. Sterilizasyon metodu ise bunlardan apayrı bir yoldur. Sterilizasyonun amacı, bakterilerin gelişmesine uygun olmayan bir ortam hazırlamak değil bu canlıları yok etmektir. Bu sonuca vardıran pek çok kimyasal bileşik varsa da, sterilizasyonda en çok fiziksel yollardan yararlanılır; çünkü kimyasal bileşiklerin bir kısmı insana zarar verebilir. Besinlerin sterilizasyonu genellikle ışınlama ve ısıyla elde edilir. Işınlamadan yararlanan metot henüz pek yaygın değildir. Bununla beraber besinin niteliklerini değiştirmediği, çok iyi sonuçlar verdiği herkesçe kabul edilmektedir. Sıcaklık yoluyle sterilizasyon elde etme yüzyıldan beri uygulanan bir metottur. Endüstride Appert metodu denen bu yol evlerde besinlerin saklanmasında kullanılmaktadır. Bu metot da konservesi yapılacak besinin niteliklerine göre ayrılıklar gösterir. Temeli pişirme olan bu metotta fermantasyon yapan maddeler ve bakterilerin ürettiği enzimler etkisiz bırakılırken besinlerin nitelikleri de önemli bir ölçüde değişir.

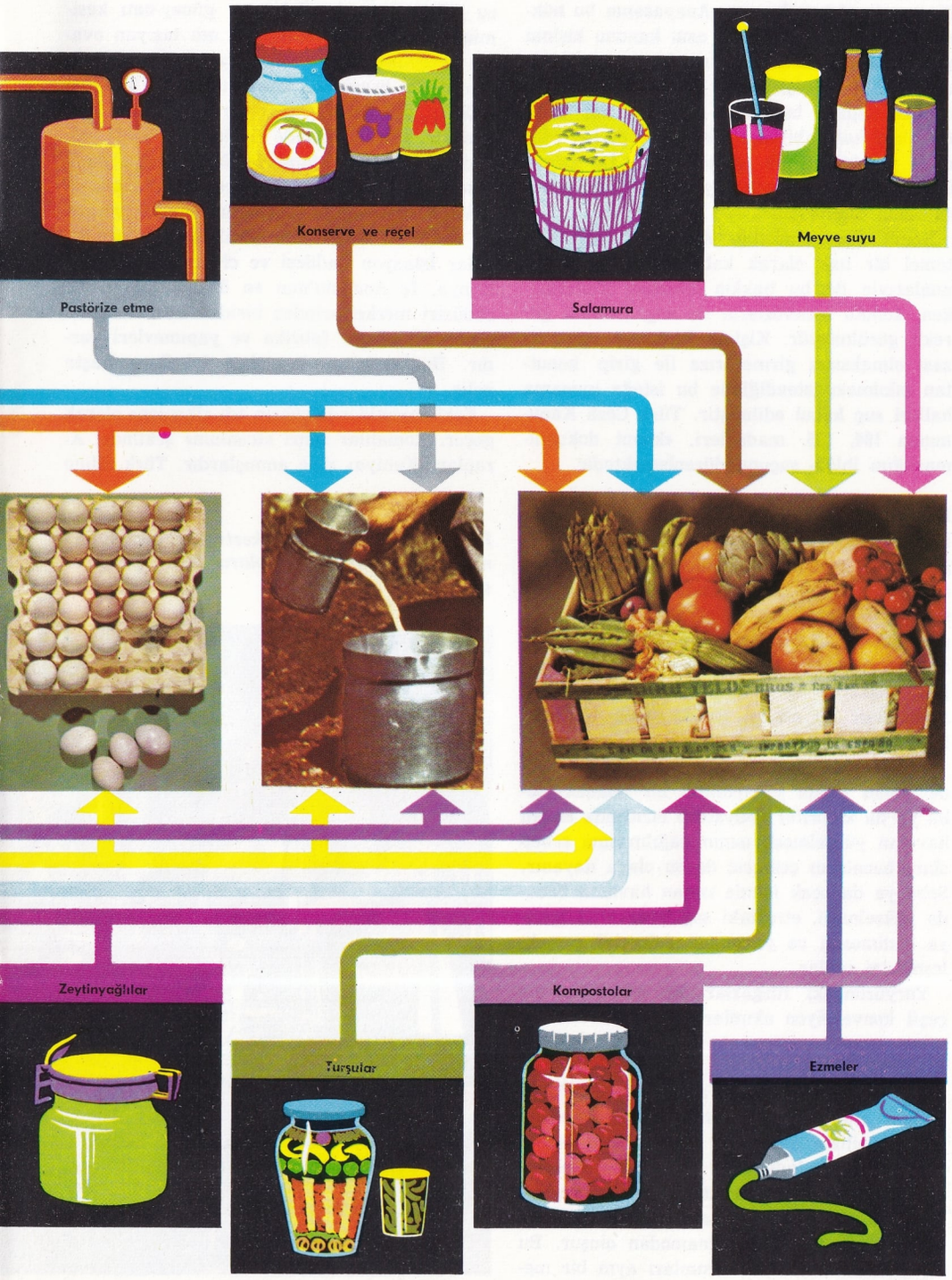

Sterilize edilmiş bir maddenin sterilizasyondan sonra uzun süre saklanabilmesi için, havada bulunan mikroskobik canlıların buna bulaşmaması gerekir. Bu da besinin kapalı kaplara (kavanoz, şişe, lehimli kutu vb.) konduktan sonra sterilize edilmesiyle sağlanabilir.

Süt, şarap, bira gibi tadının ve başka niteliklerinin bozulmaması kesinlikle gereken sıvılara gelince, bunlarda sterilizasyondan daha az etkili sistemler uygulanır. Bunlardan en önemlisi süte uygulanan pastörizasyon metodudur. Bu, sütü birkaç dakika süreyle 85° ısıtmakla ya da yarım saat süreyle 63°C de ısıtmakla elde edilir. Birincisine yüksek pastörizasyon, ikincisine alçak pastörizasyon adı verilir. Alçak pastörizasyon daha etkilidir. Bu metotla hem sütün nitelikleri hemen hemen hiç bozulmaz, hem de mikropların % 99,5'u yok olur. Stassano metodu denen ve henüz pek yaygın olmayan bir metotta da süt 15 dakika süreyle 75°C ısıtılır. Isıtma işlemi süresince süt, aralarında 1 mm.'den az bir aralık bulunan ısıtılmış iki silindir arasından akıtılır. Bu metotla da sütün nitelikleri bozulmaz ve mikropların % 99,9'u yok olur.

Besinin bitkisel yağda ve havası alınmış ortamda saklanmasına dayanan iki metot da önemli konserve metotlarıdır. Bu metotlarda havada bulunan mikroskobik canlıların besinle ilişkileri kesilir. Bu metotlar önceden sterilize edilmiş besinlere de uygulanabilir; bu durumda besin çok uzun süre saklanır.

Organik maddelerin alçak ısıda saklanması da soğuğun mikropların gelişmesini önleme özeliğine dayanan bir konserve yapma metodudur.

KONSTANTİN, BÜYÜK

(288-337) Roma imparatoru. Asıl adı Flavius Valerius Aurelius Constantinus'dur. Constantinus I.'le imparatoriçe Helena'nın oğlu olan Konstantin, babasının ölümü üzerine 18 yaşında Roma imparatorluğuna ortak imparator olarak katıldı. İmparatorluğu sırasıyle Galerius, Severus Maximianus, Maxentius ve Licinianus ile paylaştı. İmparatorluk ortaklarından sonuncusu olan Liciniaunus'la yaptığı savaşları kazanarak onu öldürdü ve tek başına imparatorluğa hâkim oldu. 324 yılında Hıristiyanlığı resmen kabul eden Konstantin, 325'te

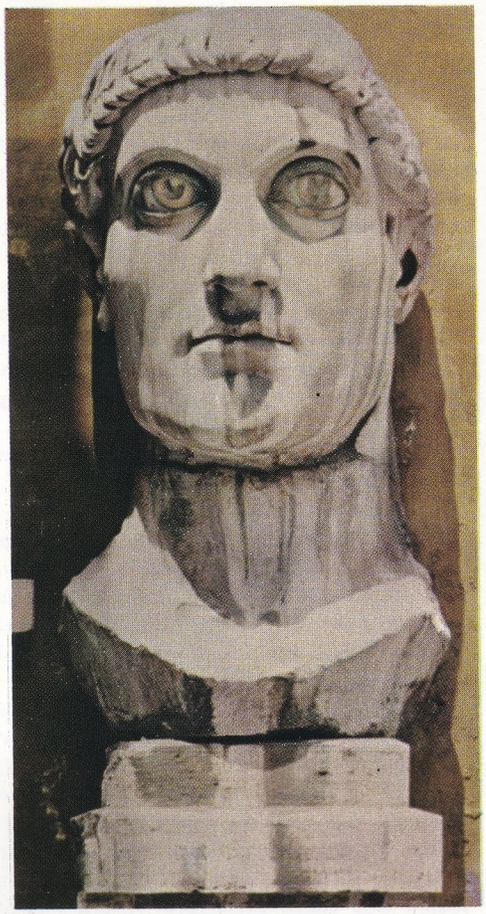

Konstantin'in başı. Massenzio Bazilikasında (Roma) bir heykelin kalan parçası.

İznik konsilini toplayarak Hıristiyanlığın temel ilkelerini saptadı. Bu ilkelere göre Tanrı, üçlü birlik (teslis) olarak yorumlanıyordu. Konstantin, 326 yılında Meryem Ana adına adadığı Konstantinopolis (İstanbul) şehrinin kurulmasını istedi ve şehir 11 mayıs 330 yılında törenle açılarak imparatorluğun başkenti haline geldi.

KONŞİMENTO
Deniz ticaretinde kullanılan bir kıymetli evrak, senet. Gemiye mal yükletene, geminin kaptanı, gemiyi sefere hazırlayan (donatan) ya da temsilcileri tarafından verilir. Konşimento, hem malın teslim alındığını, hem de geminin varacağı limanda yüklenilen malların konşimentoyu elinde bulundurana teslim edileceğini gösterir. Konşimento yükletenle donatan arasındaki mal nakli konusunu ispatlayan bir belgedir. Nama, hamiline ve emre muharrer şekilde düzenlenebilir.

KONTRBAS
Yaylı sazların en büyüğü ve en kalın seslisi. Keman ailesindendir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında bugün kullanılan biçimini almıştır. Uzunluğu 1,95 cm. olduğu için ayakta çalınır. Dört teli vardır. Yayla çalınabildiği gibi gerektiği zaman parmakla da çalınabilir. Kontrbas, bugün caz müziğinin önde gelen çalgılarından biridir.

KONUT DOKUNULMAZLIĞI
Kanunda yazılı usul ve durumlar dışında kişinin konutuna girilememesi; kişinin konutu üzerindeki gizlilik hakkı. Anayasamız konut dokunulmazlığını «kişinin hakları ve ödevleri» arasında kabul etmiştir. Konut dokunulmazlığı Anayasaya göre, «özel hayatın korunması» ile ilgili bir haktır. Konut dokunulmazlığı, kişi hürriyeti ve kişinin huzurlu yaşantısı için zorunludur.

Anayasaya göre, «konuta dokunulamaz. Kanunun açıkça gösterdiği hallerde usulüne göre verilmiş yargıç kararı olmadıkça, millî güvenlik ya da kamu düzeni açısından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunda yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, konuta girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz.» Anayasanın bu hükmüne uygun olarak, ceza usul kanunu kişinin evinde hangi hallerde ve nasıl arama yapılacağını, bir suç işlenmesi durumunda konutta arama yapılıp buradaki eşyalara suç delili olarak el konulabilmesi için nelere dikkat edilmesi gerektiğini vb. göstermiştir. Bu kuralların dışında hareketler, yetkili memurlar tarafından dahi yapılsa suç teşkil eder.

Konut dokunulmazlığı Anayasa tarafından temel bir hak olarak kabul edilip, usul kanunlarıyle de bu hakkın sınırları gösterilirken, konuta tecavüzlerin de engellenmesi gerekli görülmüştür. Kişinin konutuna onun rızası olmaksızın girme, rıza ile girip konuttan çıkılması istendiğinde bu isteğe uymama halleri suç kabul edilmiştir. Türk Ceza Kanununun 194, 195. maddeleri, «konut dokunulmazlığını ihlâl» suçunu düzenlemektedir.

KONVEKSİYON
Fizikte, termik enerjinin maddenin yer değiştirmesi aracılığıyle iletilmesi. Konveksiyon özellikle düzgün bir biçimde ısıtılmayan bir sıvı ya da gazda açıkça görülür. Konveksiyon genellikle, sıvı ya da gazın yoğunluğundaki azalma nedeniyle yükselmesinin ve daha soğuk akışkanın aşağıya doğru hareketinin bir sonucudur; bu arada, ısı da sıcak bölgeden soğuk bölgeye doğru iletilmiş olur.

Yemek pişirirken, alttan ısıtılan tencerelerde ısınan suyun yükselmesi, bir odadaki soba ya da kalorifer radyatörü etrafında ısınan havanın yükselmesi, ısının dağılmasına sebep olur; bacaların çekmesi de bu olaya dayanır. Soba ya da ocak içinde ısınan havanın bacada yükselmesi, etraftaki soğuk havanın içeriye emilmesini ve yanmanın daha iyi gerçekleşmesini sağlar.

Yeryüzündeki rüzgârlar da, genellikle bir çeşit konveksiyon akımlarıdır.

KONVERTİSÖR
Alternatif akımın doğru akıma ya da doğru akımın alternatife çevrilmesine yarayan aygıt. Genellikle alternatif akımı doğru akıma çevirmek için kullanılır. Bir hattan elektrik enerjisi alan bir alternatif akım motoru ve bu motorun verdiği mekanik enerjiyi alarak doğru akım veren bir dinamodan oluşur. Bu iki makinenin elektrik kısımları aynı bir mekanik parçada birleştirilince, konvertisör elde edilir. Konvertisörün statorunda ortak bir indükleyici ve sadece bir rotor vardır; rotor üzerinde biri alternatif akım makinesine ve öbürü doğru akım makinesine ait iki ayrı sargı vardır. İki kolektörden, dilimli olanı (komitatör) doğru akıma, bilezikli olanı alternatif akıma aittir; bunlar rotorun iki tarafında yer alırlar.

Konvertisörler, tramvay ve troleybüs hatlarına doğru akım vermek için çok kullanılırlar.

Konvertisörlerin yerini yavaş yavaş civa buharlı redresörler almaktadır.

KONYA
İç Anadolu bölgesinde il merkezi şehir (nüfusu 157 934). İç Anadolu'nun güney-batı kesiminde (Konya bölümü) aynı adı taşıyan ovanın kuzey-batı kenarında, Haydarpaşa-Ulukışla demiryolu üzerinde kurulmuştur. Yükseltisi 1 027 m.'dir. Şehrin asıl çekirdeği, batıda Zindankale semti, güneyde Sahip Ata camii, doğuda Kapı camii, kuzeyde de Hatuniye medresesiyle sınırlanır. Şehrin en önemli caddesi Alâettin caddesidir. Resmî daireler, iş yerleri bu caddenin iki yanında sıralanır. Modern binalar İstasyon Caddesi ve civarında yer alır. Konya, İç Anadolu'nun en önemli ticaret ve endüstri merkezlerinden biridir. Besin endüstrisine ait birçok fabrika ve yapımevleri vardır. Bunlar arasında şeker fabrikası başta gelir.

Eski kaynaklarda şehrin adı «İkonion» olarak geçer. Romalılar şehri «İconium» şeklinde, Araplar «Kuniya» diye anmışlardır. Türk diline

Bugün özellikle caz orkestralarında kullanılan kontrbas orkestralara XVI. yüzyılda girmiştir.

ise, en uygun biçimiyle Konya olarak geçmiştir. Konya şehri, çok eski bir tarihe sahiptir. Hititlerden Firiglere, onlardan Lidyalılara geçen şehir, M.Ö. VI. yüzyılda İran imparatorluğuna bağlanmıştır. İskender'in haleflerinden sonra M.Ö. II. yüzyılda Roma egemenliğine girmiştir. Roma imparatorluğunun ikiye bölünmesi üzerine (395) Bizans devletinin payına düşmüştür. X. yüzyıla kadar Araplar zaman zaman Konya'yı almak istemişlerse de, Konya şehri, 1071 Malazgirt zaferinden sonra Süleymanşah tarafından fethedilmiştir. Kılıç Arslan II. devrinde Konya, geniş ölçüde imar edilmiş, Alâettin Keykubat I. devrinde ise, ihtişamının en yüksek derecesine erişmiştir. Bu çağda, büyük bir bilim, sanat ve kültür merkezi haline gelmiş; büyük anıtlarla bezenmiştir. Fakat XIII. yüzyılın ikinci yarısı başlarken, Moğol akınına uğramış, daha sonra Karamanoğlu Mehmet Bey Konya'yı ele geçirmiştir.

Osmanlılar tarafından, Karamanoğulları saltanatına son verilince Konya, Karaman eyâletinin merkezi olarak Osmanlı şehzadelerinin yönetimine bırakıldı. Yavuz Sultan Selim, 1512'de Hemdem Paşayı Karaman beylerbeyliğine getirdi ve Karaman tahtına şehzadelerin oturtulması geleneğine son verdi. Konya, I. Dünya Savaşından önce 5 sancağı olan büyük bir vilâyetti. Cumhuriyet devrinde il merkezi haline getirildi.

Bugün birçoğu yıkılmış olmakla birlikte cami, mescit, medrese, kümbet ve hepsinin başında Mevlâna'nın türbesiyle Konya, bir anıtlar şehri olarak tanınır. Şehrin her köşesini Selçuklular ve Karamanoğulları devrinden kalma anıtlar süsler. Konya'da tek tük Hitit eserleri, ayrıca Roma ve Bizans devrine ait kalıntılar bulunmuştur. Osmanlılar da şehirde önemli imar hareketlerine girişmişlerdir. Tarihî eserlerin başında Mevlâna türbesi gelir. İlhanlı Emir Pervane tarafından yaptırılan (1273) bu yapı, bugün Eski Eserler Müzesi olarak kullanılmaktadır. Sultan İzzettin Keykubat camii (1155) yok olmuşsa da, yapıdan arta kalan ve pek büyük bir değer taşıyan mimberi, 1220 yılında yapımı bitirilen Alâettin camiindedir. Kapısındaki, mermer işçiliğiyle bir değer taşıyan Sırçalı medrese (1242), Türk çinicilik sanatının eşsiz bir örneği olan Karatay medresesi (1252), Sahip Ata camii, İnce Minareli cami Selçuklu eserlerinden birkaçıdır. Karamanoğulları devrinden kalan Has Bey medresesi (1421), Meram hamamı, Pir Hüseyin türbesi anılmaya değer anıtlardır. Osmanlılar devrinden kalan en güzel anıt da Selimiye camiidir.

Konya ili Türkiye'nin toprak bakımından en büyük ilidir. Topraklarının büyük bir bölümü İç Anadolu bölgesinde, güney kesimleri ise Akdeniz bölgesindedir. Doğuda Niğde, güneyde İçel ve Antalya, batıda Isparta ve Afyonkarahisar, kuzey-batıda Eskişehir, kuzeyde Ankara illeriyle sınırlıdır.

Konya ilinin yüzölçümü 47 420 km².. nüfusu 1 122 622'dir. 18 ilçesi vardır: Merkez, Akşehir, Beyşehir, Bozkır, Cihanbeyli, Çumra, Doğanhisar, Ereğli, Ermenek, Hadim, Ilgın, Kadınhanı, Karaman, Karapınar, Kulu, Sarayönü, Seydişehir, Yunak. Bu ilçelere bağlı 951 köyü vardır.

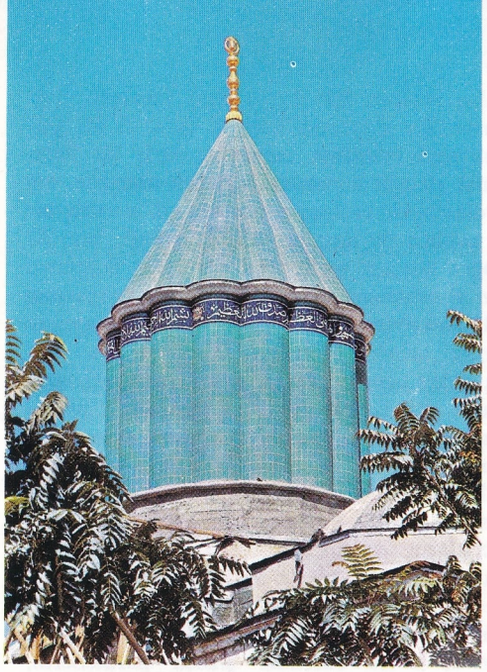

Konya'da Mevlâna türbesinin kubbesi.

İlin güney ve batı kesimlerinde, Toroslara bağlı dağ dizileri bir duvar gibi yükselir. Batıda Konya ilini Isparta ilinden ayıran Sultan dağları uzanır. Güney-batıda yine Toroslara ait Haydar dağı, Karakuş dağı, Geyik dağı gibi dağlar yükselir. Güney-doğuda yer alan Bolkar dağlarının yalnız bir bölümü Konya ili sınırları içinde bulunur. Bunların dışında Konya ilinde volkanik dağlara da rastlanır. En önemlileri Karaman'ın kuzeyinde kalan Karadağ (2 271 m.) ile Konya-Ereğli yolunun kuzeyinde bulunan Karacadağ'dır. Konya şehrinin batı ve kuzey-batısında da volkanik yapılı Hakıt dağı, Gevenli dağı, Loras dağı ve Tekeli dağı vardır. İl topraklarının orta kesimi Konya ovası adı verilen düzlükler halindedir. Bu düzlükler az belirgin sırtlarla birbirinden ayrılmış geniş çanaklardan oluşmuştur. Bunların en önemlisi Konya-Karaman-Ereğli arasında uzanan düzlüklerdir. Bu çukur alan, Obruk yaylasıyle Tuz gölü çukur alanından ayrılır. Daha batıdaki çukur alanda ise, Akşehir gölü vardır.

İlin kuzey-batı kesiminde kalker yapılı Cihanbeyli yaylası uzanır. Burası az çok dalgalı bir yüzeye sahiptir. Büyük bir bölümünde yüksekliği 1 000 metrenin üstünde olan bu yayla Tuz gölü yakınlarında alçalmaya başlar.

Yüksek dağlar dışında kalan bölgelerde sert bir kara iklimi hüküm sürer. Yağışlar azdır. Dağlık kesimlerde yıllık yağış tutarı 1 metreyi bulabilirse de, ovalarda yağış çok daha düşüktür. İl merkezinde ortalama yağış tutarı 328 mm.'dir.

İklimin kuraklığı yüzünden düzlüklerdeki bitkiler bozkır görünüşündedir. İlkbaharda yeşeren otlar, sıcakların başlamasıyle hemen solar. İlin dağlık kesimlerinde yer yer zayıf orman örtülerine rastlanır. İl yüzölçümünün ancak % 5 kadarı ormanlarla kaplıdır. Bununla beraber, ilin güney kesiminde önemli sayılacak ormanlar bulunur.

Konya ilinde önemli akarsu yoktur. Yalnız göllerde ve bataklıklarda kaybolan küçük dereler vardır. Toroslardan inen Ayrancı, Apa ve Sille gibi akarsular üzerinde küçük barajlar kurulmuştur. Buna karşılık Konya ilinde çok göl bulunur. Türkiye'nin ikinci büyük gölü olan Tuz gölü (1 620 km².) nün batı yarısı Konya ili sınırları içinde yer alır. Bu gölün çevresinde irili ufaklı daha birçok göl vardır. Bunlar içinde en önemlisi Terzihan gölü (41 km².) dür. Diğer küçük göller Köpek gölü, Kulu gölü, vb.dir.

Memleketimizin üçüncü büyük gölü olan Beyşehir gölü (651 km².)nün büyük bir bölümü Konya ili sınırları içindedir. Bu gölün güney-doğusunda da Suğla gölü (125 km².) bulunur. İlin kuzey-batı kesiminde Akşehir (105 km².) ve Ilgın (Çavuşçu) gölleri yer alır. Yunak ilçesinde yer alan Akgöl ise sularını Sakarya ırmağına boşaltır. Bunlardan başka, ilin orta kesiminde Obruk gölleri adı verilen küçük göller de vardır. Bunlar Obruk yaylasındaki Kızören obruğu, Mehil obruğu, Çıralıdeniz obruğu ile, Çumra'nın güney-doğusundaki Timraş obruğudur. Konya ilinde iki tane önemli krater gölü de vardır. Bunlar Acıgöl ile Tuzla gölüdür.

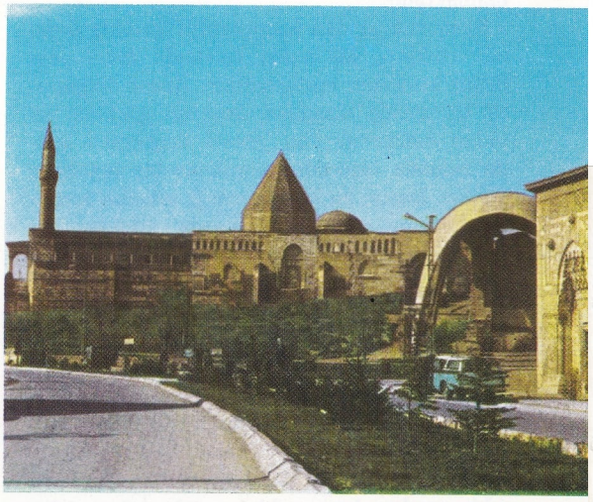

Konya'dan bir görünüş.

Konya ili, yurdumuzun en büyük buğday ambarı durumundadır. Topraklarının % 45'ini tarım alanları, % 5'ini ormanlar, % 41'ini çayır ve otlaklar, % 9'unu da ürün vermeyen topraklar teşkil eder. Tarıma elverişli düz alanlarda buğdaydan başka arpa, çavdar ve yulaf ekilir. İl merkezinde kurulan şeker fabrikasından sonra şekerpancarı tarımı da gelişmiştir. Çayır ve otlakların geniş yer tuttuğu Konya'da koyun beslenmesine de önem verilir. Yurdumuzda koyun sayısının en çok olduğu il Konya'dır.

KOOPERATİF

Esas amacı ortaklarına piyasa fiyatının altında mal ya da hizmet sağlamak olan ortaklık.

Kooperatifçilik hareketi, geçen yüzyılın or-

tasına doğru, İngiltere'de kaynakları, olanakları kıt halk tabakalarını, kapitalist sisteme karşı koruma isteğinden doğmuştur. Kooperatifler kuruluşlarını izleyen ilk dönemlerde güçlüklerle karşılaşmışlardır. Bunun başlıca iki nedeni vardır: Sürekli olarak sendikalarla ilişki durumunda bulunmaları politik organlarca iyi karşılanmamış; bazı ticaret toplulukları da kooperatifleri kendi çıkarlarına uygun bulmadıklarından bu harekete karşı çıkmışlardır. Eldeki araçların yetersizliği, üyelerin yeteneksiz ve böyle bir örgütlenmeye hazırlıksız oluşları da başarısızlığı etkilemiştir. Bugün kooperatifler oldukça yaygındır ve birçok ekonomik sistemin temel parçalarından sayılmaktadır. Birçok ülkede de kooperatiflerin toplumsal amacını göz önüne alan devlet bunları korumaktadır. Ancak bu, devletin kooperatifleri, herhangi bir kötüye kullanma durumunu önlemek için, denetlemesine engel olmamaktadır.

Ekonomik açıdan kooperatifin kuruluş nedeni, ortakları, bir malın fiyatında aracı payı denen kısımdan kurtarmaktır. Ancak kooperatif bu amaca ulaşırken aracının görevini ortadan kaldırmaz; bu görevi kooperatif içinde bulunan kişilerden kurulmuş bir topluluğa yükler. Bunun en belirli örneği tüketim kooperatiflerinde görülür. Bunlarda ortaklar bir malı doğrudan doğruya toptancı ya da üreticiden satın alırlar, bu mala gereksinme duyan ortaklar, dışarıdan aldıkları takdirde tüccarın kârı olacak olan parayı ödemeksizin, aynı malı kooperatiften sağlarlar.

Hukuk açısından bunların yapısı kâr ortaklığının, yani ana amacı ortaklarına kâr dağıtmak olan ortakların yapısına benzer; ancak bir kooperatifle bir kâr ortaklığı arasında ayrılık vardır; bu ayrılık amaçlarından gelir. Kooperatiflerin ilkesi gereği, bir kooperatife ortak olmak demek, o kooperatifin sağlamakla yükümlü bulunduğu belirli nitelikte bir mala ya da hizmete ihtiyaç duyan kişi olmak demektir. Belirli bir mal ya da hizmete ihtiyaç duyan kişilerin sayısı sınırlı olmadığından ortak sayısı her zaman değişebilir; ortak sayısı değiştiğinden kooperatifin elindeki araçların niteliği de değişir. Bir kooperatife kâr ortaklıklarında olduğu gibi elden geldiği kadar büyük gelir sağlama amacıyle ortak olunmadığından, bir ihtiyacı karşılamak üzere ortak olunduğundan bu, ortakların gücü arasında bir eşitlik kurmaktadır.

Çağdaş ekonominin en önemli ve yaygın kooperatif biçimleri tüketim kooperatifleri, yapı kooperatifleri ve kredi kooperatifleridir. Yapı kooperatiflerinin amacı üyelerine konut sağlamaktır. Kredi kooperatiflerindeyse ortaklar karşılıklı olarak birbirlerine borç verirler. Ayrıca tarım-satış kooperatifleri de tarım alanında en önemli yeri tutan kuruluşlardır. Bu kooperatiflerin ana amaçlarından biri de ürünü ve ürün alma metotlarını çeşitli yollardan geliştirmektir.

KOORDİNAT

Analitik geometride, bir noktayı ya da başka geometrik varlıkları belirtmek için kullanılan sayılar. Bir doğru çizgi üzerinde, doğrunun her noktasına karşılık (şek. 1) bir gerçek sayı belirtmek suretiyle, şöyle bir koordinat sistemi kurulabilir: Doğru üzerinde, koordinatların başlangıç noktası adı verilen bir O noktası ile uzunluk birimi olarak bir OU doğru parçası seçilir; bu durumda, doğrunun her P noktasına karşılık, OP doğru parçasının OU birimiyle ölçülen değeri olan bir x gerçek sayısı belirir. P noktası O dan U ya doğru giden tarafta olursa, x e artı işareti, aksi halde eksi işareti verilir. x sayısına P noktasının koordinatı (ya da kartezyen absisi) denir.

Kartezyen koordinatları bir düzlemde belirtmek için (şek. 2) bir O noktasında (koordinatların başlangıç noktası) kesişen iki doğru, ve bu doğrular (x ve y eksenleri) üzerinde, OUx ve OUy ölçü birimleri saptanır. P düzlemin bir noktası, Px ile Py de, P'den y ler ve x ler eksenine çizilen paralellerin, x ler ve y ler ekseniyle kesişme noktaları olursa, OPx in OUx birimiyle ölçümü olan x gerçek sayısı ve OPy nin OUy birimiyle ölçümü olan y gerçek sayısı, P noktasının koordinatları olurlar. Koordinatlar yönlerine göre artı ya da eksi işareti alır. Eksenler birbirlerine dik olursa, koordinatlar sistemine ortogonal, aksi halde eğik denir; OUx ve OUy birimleri birbirlerine eşitse sisteme monometrik, aksi halde dimetrik denir.

Kartezyen koordinatlardan başka koordinatlar da vardır. Bunların en önemlisi polar (kutupsal) koordinatlardır. Böyle bir koordinatı saptamak için, bir P noktası (kutup), bu noktadan geçen bir yarımdoğru (kutupsal eksen), bir ölçü birimi ve bir dönme yönü, (örneğin saat ibrelerinin hareketine ters olan yön) seçilir. Bundan sonra, her P noktasına karşılık olan OP doğru parçası (ışın vektör) ve OP yarımdoğrusunun kutupsal eksenle yaptığı ϑ açısı göz önüne alınır (şek. 3). Bu durumda, OP yi, seçilen birim cinsinden ölçen ρ sayısıyle, ϑ açısı, P noktasının koordinatları olurlar.

Uzayda bir koordinatlar sistemi kurmak için, düzlemde olduğu gibi, her P noktasına karşılık üç gerçek sayı belirtilir. Uzayda da, kartezyen koordinatlar ortogonal ya da eğik olabilirler. Uzayda ayrıca iki başka koordinat sistemi kullanılır: Silindirik ve kutupsal koordinatlar. Silindirik koordinatlarda (şek. 4), uzayda O başlangıç noktalı üç ortogonal ve monometrik kartezyen koordinat ekseni (x ler ekseni, y ler ekseni, z ler ekseni) yle, xy düzleminde kutbu O ve kutupsal ekseni x ler ekseni olan bir kutupsal koordinatlar sistemi seçilir. Bu durumda, uzayın her P noktasına karşılık olan silindirik koordinatlar, P nin xy düzlemi üzerindeki izdüşümü olan Pxy noktasının ρ ve ϑ kutupsal koordinatlarıyle, P noktasının Z kotudur.

Uzaydaki kutupsal koordinatları kurmak için (şek. 5) bir O noktası (kutup), O dan geçen bir r yarımdoğrusu (kutupsal eksen), r den çıkan bir α yarım düzlemi (kutupsal yarıdüzlem), bir ölçü birimi ve r den geçen bütün düzlemler için bir pozitif dönme yönü seçilir. Bundan sonra uzayın her P noktası aşağıdaki uç gerçek sayı (P noktasının kutupsal koordinatları) ile belirtilir: OP doğru parçasının (ışın vektör) ρ ölçümü; r yarımdoğrusunun OP yarımdoğrusuyle yaptığı konveks açının φ pozitif ölçümü (enlem); α yarı düzleminin, pozitif dönme yönünde, P noktası ve z ler ekseniyle belirli düzlemle yaptığı ϑ açısının değeri (azimüt ya da boylam). Böylece, uzayın her P noktasına karşılık üç r, φ ve ϑ sayısı vardır.

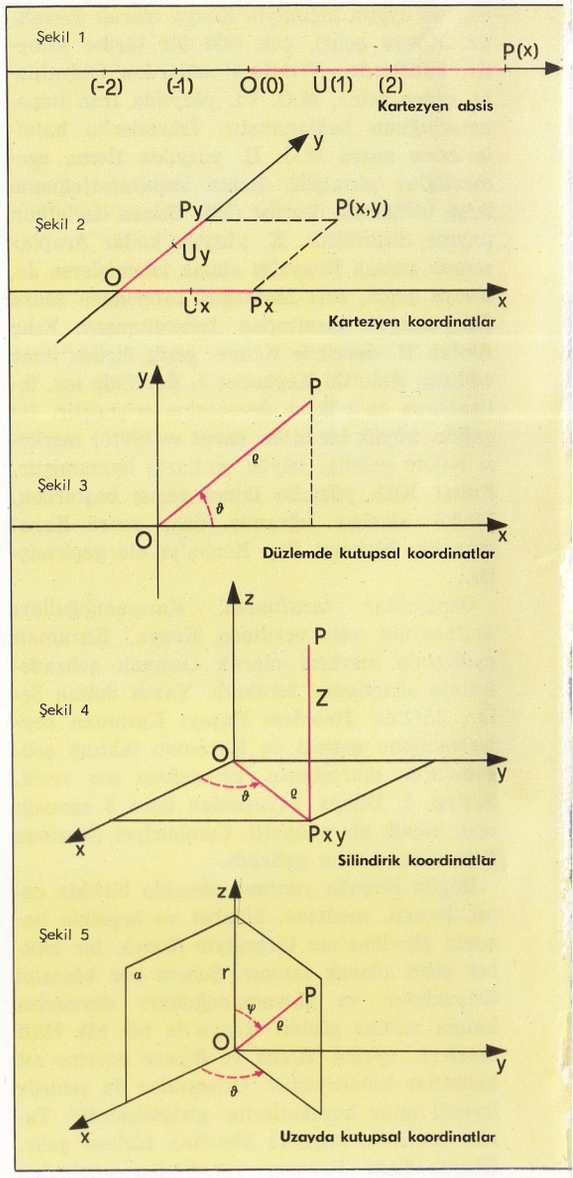

KOPENHAG

Danimarka'nın başkenti (nüfusu 1 220 000). Adı (Kobenhavn) Danimarka dilinde «Tüccarların Limanı» anlamına gelir. Danimarka'yı İsveç'ten ayıran deniz kolu Ore Sund'un dalı Kalvebolstrand üzerindeki Amager adasının kuzey kesimi ile Sjaelland adasının doğu kesiminde düz bir arazide kurulmuştur; bol kanallarıyle Venedik'i anımsatan bir görünüştedir. Taş devrinden beri bir yerleşme merkezidir. XII. yüzyılın başlarında burada bir kale yaptıran piskopos Axel, 1443 yılında başkent olan şehrin kurucusu sayılır. Kopenhag 1642 yılında Kristian IV. zamanında yeniden

surlarla çevrilmiştir; şehir sürekli olarak veba salgınlarıyle, yangınlarla, bombardımanlarla (1807 yılında İngiliz filosunun bombardımanı ünlüdür) yakılıp yıkılmıştır. Bununla birlikte her seferinde yeniden kurulmuş ve gelişmiştir; özellikle Kristian IV.'ün yaptırdığı surların, 1867 yılında yıkılmasından sonra sürekli olarak gelişmeğe başlamış ve ülkenin ticaret, sanayi, askerlik, kültür ve sanat alanlarındaki merkezi haline gelmiştir. Çok sayıda anıt, kilise ve sarayın güzelleştirdiği Kopenhag, Frederiksberg ve Gentofte belediyelerinden kuruludur. Teşkilâtlı, büyük bir limanı vardır.

KOPERNİK
(bkz. Copernicus Nicolaus)

KOPIT, ARTHUR
(1937 -) Birleşik Amerikalı tiyatro yazarı. Zengin bir ailenin çocuğu olan Kopit, Harvard üniversitesinde mühendislik öğrenimi yaparken oyun yazarlığına başlamış ve üniversite tiyatrosu için yedi oyun yazmıştır. Tiyatro eleştirmenleri kısa süre sonra bu yeni yazarla ilgilenmeğe başlamışlar; daha önce, 1960 yılında Harvard'da oynanmış olan **Oh Dad, poor Dad, Mama's Hung You in the Closet and I'm Feeling So Sad** (Ah Baba, Vah Baba, Anam Asmış Seni Dolaba, Bilsen Ne Kadar Üzüldüm Buna) adlı güldürüsü 1962 yılında New York'ta oynanmış ve yazara büyük bir başarı kazandırmıştır. Olağanüstü uzunluktaki adının da gösterdiği gibi yeni bir dil getiren bu oyunu 1963 yılında **Asylum** adlı güldürüsü izlemiştir. Arthur Kopit özellikle ilk oyunuyle modern Amerikan yazarlarının en önemlileri arasında sayılmaktadır.

KOPUZ
Türk ozanlarının çok eskiden beri kullandıkları bir Türk çalgısı. Şimdi yerini bağlamaya ve uta bırakarak kaybolmuştur. Orta Asya Türklerinin Şamanlık devirlerinden beri sahip oldukları kopuz, Çin, Türkistan, Anadolu, Ukrayna, Suriye, Mısır, Romanya ve Macaristan'a kadar yayılmıştır. Zamana ve yere bağlı olarak çeşitli biçimlere girmiş olan kopuzun şekli uta benzemekteydi. İki ya da üç teli bulunurdu. Telleri at kılından yapılırdı. Gövdesinin üzerine deri geçirilirdi. Altay Türklerinde, yayla çalınan bir çeşit kopuz da bulunmaktaydı.

KORAY, KENAN HULÛSİ
(1906 - 1943) Hikâyeci. İstanbul'da doğdu. Orta öğrenimini İstanbul Erkek Lisesinde tamamladıktan sonra girdiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin Türk dili ve edebiyatı bölümünü bitirdi. Yetiştiği yılların güçlü gazetelerinden olan Vakit'te çalışmaya başladı (1934); daha sonra bu gazetenin yazı işleri müdürlüğünü yaptı. Adapazarı'nda yedeksubaylığı sırasında tifüs hastalığından öldü.

Yüksek öğrenimini yaparken Halit Fahri Ozansoy'un yönettiği Servet-i Fünun dergisinde yayımladığı **Bir Tutam Saç** adlı hikâyesi (1928) ile edebiyat alanına giren Kenan Hulûsi aynı yıl, Yaşar Nabi Nayır'ın kurduğu Yedi Meşale topluluğuna tek hikâyeci olarak katılmıştır. Daha sonra Muhit, Mektep, Yedigün, Yeni Mecmua dergilerinde ve Vakit gazetesinde yayımladığı hikâyelerle ününü genişletmiştir. Vakit'te çıkan **Osmanoflar** adlı romanı (1936) kitap olarak yayımlanmamıştır.

Kenan Hulûsi, Cumhuriyetten hemen sonraki dönemde yetişen hikâyeciler kuşağının yeni gerçekçi anlayışı içinde Ömer Seyfettin - Sadri Ertem çizgisini sürdüren sanatçılardan biridir. Olağanüstü saydığı olaylardan birini konu alarak, konusunu ilgili kahramanlarıyle birlikte, klasik hikâye geleneğinin öngördüğü bir kuruluş disiplini içinde geliştirerek, şaşırtıcı bir sonuca bağlayan eserler vermiş, yalın bir ifade kurmayı başarmıştır.

Eserleri: Bir Yudum Su (hikâyeler, 1929), Bahar Hikâyeleri (1939), Son Öpüş (büyük hikâye, 1939), Bir Otelde Yedi Kişi (hikâyeler, 1940).

KORDA, SIR ALEXANDER
(1893-1956) Macar asıllı yönetmen ve yapımcı. İngiltere'de yerleşmiş ve çalışmıştır. Sinemaya gazetecilikten geçen Korda 1915-1919 yılları arasında Macaristan'da yönetmen olarak çalıştıktan sonra Viyana ve Berlin'e geçmiştir. 1927 yılında Hollywood'da çevirdiği ve karısı Maria'nın baş rolünü oynadığı **Troyalı Helena'nın Özel Hayatı** adlı filimle büyük bir üne kavuşmuştur. Buradan Fransa'ya geçerek orada da bir filim çeviren Korda, sonunda İngiltere'ye yerleşmiş ve bundan sonra çevirdiği filimlerin çoğunu burada kurduğu «London Film» adına yapmıştır.

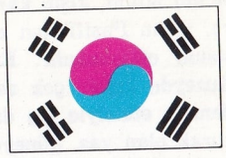

KORE
Doğu Asya'da bir yarımada. Doğuda Japon denizi, batıda Sarıdeniz, güneyde Doğu Çin denizi, kuzeyde Mançurya ile sınırlıdır.

1948'den bu yana yarımadada iki devlet vardır. 38° paralelin kuzeyindeki kesimde Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (120 538 km²., başkenti Pyongyang), güneyinde ise Demokratik Kore Cumhuriyeti (98 479 km²., başkenti Seul) yer alır.

Yer şekilleri: Kore dağlık bir ülkedir. Asya kıtasında ortalama yüksekliği 1 500 m. olan dağlarla (Myongyong, Nangnim) ayrılır. Yükselti kuzeyde 3 000 m.'ye ulaşırken güneye doğru 1 000 m.'ye iner. Ülkenin belkemiğini meydana getiren Sobaek sıradağları kuzey-doğudan güney-batıya uzanırlar ve Sarıdeniz'e doğru alçalırlar. Ülkede birçok yanardağ bulunmakla beraber bunlar etkin değildir.

Kore'nin çok zengin madenlere sahip olması, jeolojik oluşumların çeşitliliğinin bir sonucudur. Aluvyonlu ovalar ülkenin 1/5'ini kapsar. Kıyılar batı ve güneyde çok girintili çıkıntılıdır, kıyıları, sayıları 3 500'ü bulan adalar çevirir. Limanlar doğu kıyılarındadır. Kore boğazından doğan sıcak su akıntıları deniz suyunu ısıtır. Batı kıyıları kayalık ve yerleşmeye elverişsizdir: Toprak bataklık olup, kışın deniz donar ve kıyıları felce uğratır. Ko-

Kopenhag. Baltık kıyısında, Andersen'in ünlü masalının kahramanını canlandıran «Denizkızı» heykeli. Kopenhag şehri taş devrinden beri insanların yerleşme bölgesi olmuştur.

re'nin iklimi, kışın karadan esen soğuk ve kuru, yazın Pasifik'ten esen sıcak ve nemli musonun etkisindedir. Engebeler iklimi etkiler. Kuzeyde kışlar çok soğuk geçer; güneydeyse denizin etkisiyle kış daha az serttir. Kuzeyde kurak olan yaz, güneyde nemli ve sıcaktır.

Engebeler ve iklimin kurak oluşu yarımadanın akarsu sistemini etkiler. Irmaklar genellikle çok kısadır. Yalu (800 km.) ve Tumen kuzey sınırını meydana getirirler. Natkong, Han ve Kum ise Sarıdeniz'e dökülürler. Akarsular aluvyonlu yataklarda, sık sık çavlanlar yaparak akarlar. Tumen ırmağının aşağı kısmı yaz aylarında ulaştırmaya elverişlidir. Ülke göl bakımından yoksuldur. Buna karşılık sulama ya da elektrik enerjisi üretmek amacıyle birçok göl meydana getirilmiştir. Bunlardan çoğu Kuzey Kore'de olup, en büyüğü, Yalu üzerindeki 180 km.²'lik yüzölçümlü Süpüng'dür. Kore halkının ırk özellikleri kendine özgü olup, komşuları Çinlilerin ve Japonların özelliklerinden kesin olarak ayrılır. Nüfusu hızla artmaktadır. 1944'te 25 120 000 olan nüfus bugün 45 milyona yaklaşmaktadır (Kuzey Kore 13 milyon nüfuslu, Güney Kore 30 milyon nüfuslu). Ovalar dağlardan daha kalabalıktır. Güney Kore'de nüfus yoğunluğu km².'ye 288 kişidir. Güney Kore'nin başlıca şehirleri, Seul (nüfusu 3 972 000), Pusan (nüfusu 1 430 000), Taegue (nüfusu 811 000), İnşon (nüfusu 486 000), Kwangjü (nüfusu 366 000) dür. Kuzey Kore'nin başlıca şehirleri ise Pyongyang (nüfusu 653 000), Kaesong (nüfusu 140 000), Vonşan, Hamburg ve Songjin'dir.

Ekonomi: Ülkenin ikiye ayrılmasının siyasal ve ekonomik etkileri büyük olmuş ve çözümlenmesi güç sorunlar çıkarmıştır. Bölünme sonucunda yarımadanın iki kesimi de, karşı tarafta kalan doğal kaynaklardan ve ekonomik değerlerden yararlanamamak durumuna düşmüştür. Güney Kore'nin tarıma elverişli olmasına karşılık, Kuzey Kore hammadde kaynakları bakımından çok zengindir. Kuzey Kore'de akarsulardan da yararlanma olanağı olduğundan ağır sanayi gelişmiştir. Güney Kore'de ise ancak hafif sanayi (besin, tekstil) gelişebilmiş, ekonomiye daha çok tarım ve özellikle pirinç ekimi egemen olmuştur. Grafit kaynaklarının % 71'i, kömürün % 90'ı, demir madenlerinin hemen hemen tümü Kuzey Kore'dedir. Kaolinin % 73'ü, altının % 79'u, bakır ve demirin % 84'ü Kuzey Kore'de üretilir. Buna karşılık ülkede üretilen pirincin % 70'ini Güney Kore yetiştirir. Kuzey Kore'deki tesisler, yarımadada üretilen elektriğin % 96'sını sağlar. Hamhung'daki (Kuzey Kore) azotlu gübre sanayii tesisleri de önemlidir. Ülkenin ikiye ayrılması özellikle Güney Kore sanayiinin baltalanmasına yol açmıştır. Yarımadanın ikiye ayrılması kimyasal gübre azlığı nedeniyle Güney Kore tarım üretiminin azalması sonucunu doğurmuştur. Sovyet-Amerikan görüşmelerinin bir sonuca ulaşamaması üzerine, Kuzey Kore'nin, Güney Kore'ye vermekte olduğu elektrik enerjisini kesmesi, Güneydeki fabrikaları çalışamaz hale getirmiştir.

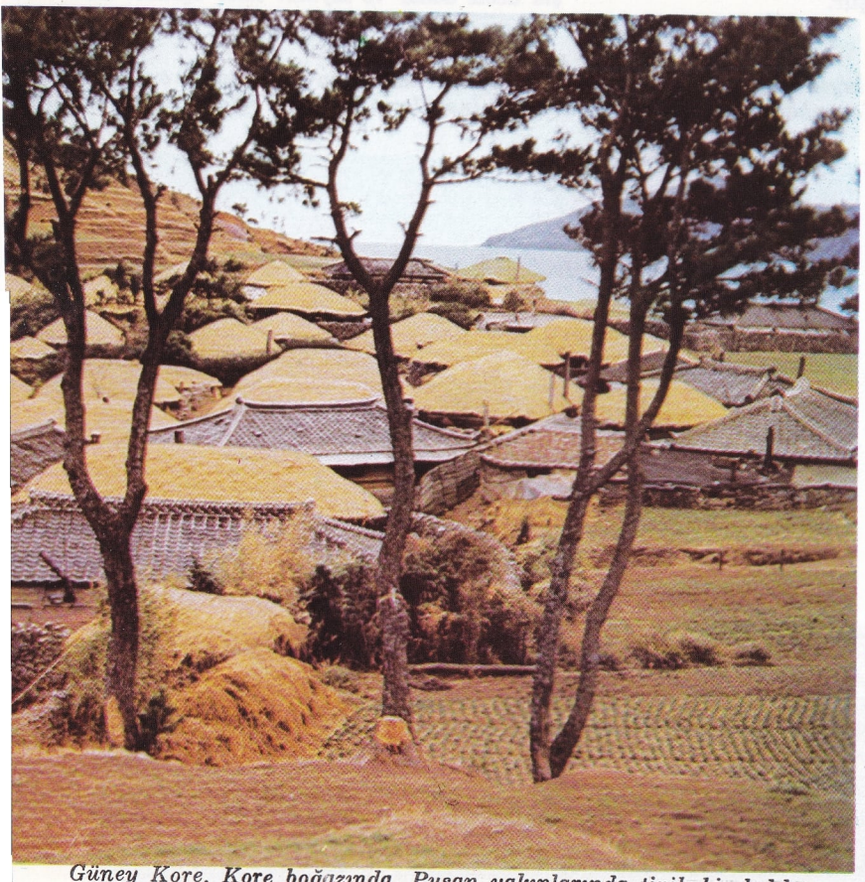

Güney Kore. Kore boğazında, Pusan yakınlarında tipik bir balıkçı köyü. Balıkçılık Kore ekonomisinin temellerinden biridir.

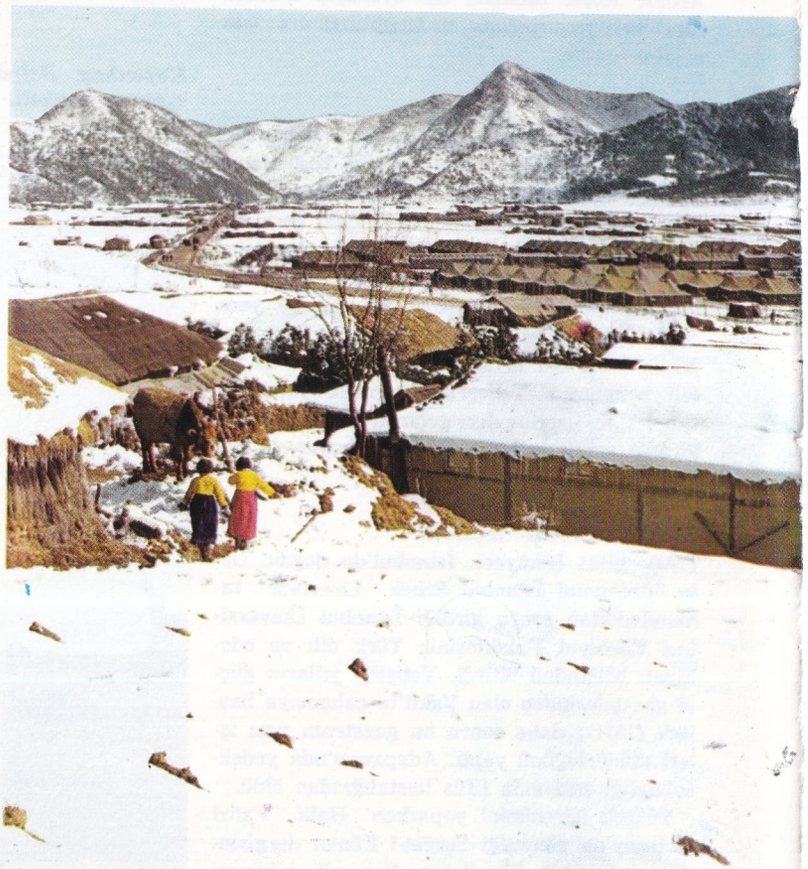

Kuzey Kore. Paektusan tepesinde 2 744 metre yüksekliğe erişen kuzey sıra dağlarının eteklerindeki bir köyden bir kış görünümü.

Güney Kore toprakları ekonomik gelişmeye elverişli değildir. Başlıca ürünü pirinç olan tarım bile, sadece ovalık ırmak vadilerinde ve aluvyonlu düzlüklerde yapılabilmektedir. Balıkçılık gelişmiş olmakla beraber balık ihracatı önemli değildir. Doğal kaynakları ise ekonomik bir kalkınmaya yetmeyecek kadar yoksuldur. Güney ve Kuzey Kore arasındaki savaşta (1950) Güney Kore bir milyondan fazla kayıp vermiş ve ülke harabeye dönmüştür. Güney Kore savaşöncesinin ekonomik düzeyine, ancak 1957 - 1958 yıllarında ulaşmıştır. Ülkenin kalkınmasında A.B.D. yardımı önemli bir rol oynamaktadır.

Savaş, Kuzey Kore'ye de ağır zararlar vermiştir. 1954 - 1956 kalkınma planı ülkeyi savaşöncesi düzeyine ulaştırmak amacını gütmüştür. Uygulanan ekonomik planlar ağır sanayiye öncelik tanımış, tarım sektörü de köklü bir değişmeye uğramıştır. Özel çiftlikler 1958'den sonra, yaklaşık olarak 80 aileyi barındıran kooperatifler haline getirilmiş, daha sonra kooperatifler 330 aileyi kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Sulama ve elektrik tesisleri kurulmasına büyük hız verilmiş, makineleşme yayılmıştır.

Tarih: Kökü çok eski bir geçmişe dayanan bütün ülkelerde olduğu gibi, Kore tarihinin de başlangıç devirleri efsanelerle yoğrulmuştur. Kore'nin tarihi çok eskidir. M.Ö. 57 yılında Silla krallığı, M. Ö. 37'de Kokuryo krallığı, M. Ö. 18'de Paekçe krallığı kurulmuştur. M. S. 668'de Silla krallığı öbür iki krallığı egemenliği altına alarak ülkeyi tek bir otorite altında birleştirmiştir. Silla krallığı 935 yılında ortadan kalkmış, yerini, egemenliği 457 yıl süren Koryo sülâlesi almıştır. Bu dönemde Budizm yayılmış ve sadece dinsel alanda değil; fakat siyasal ve toplumsal alanlarda da önemli etkileri olmuştur. Kore bu devirde yabancılarla ilişkiler kurmuş, Batılılar Koryo sözcüğünden Kore sözcüğünü türetmişlerdir. Moğol istilâsı (1231) Koryo sülâlesini zayıflatmış, ülke yeniden bağımsızlığına kavuşunca tahta Yi sülâlesi geçmiştir (1392). Bu sülâle Japonların ülkeyi ilhak etmelerine (1910) dek hüküm sürmüştür. Yi sülâlesinin tahtta bulunduğu devirde sanat, edebiyat ve bilim ilerlemiş; fakat dış dünyayla ilişkiler kesildiğinden feodal bir toplum ve ekonomi düzeni oluşmuştur. Bu durum krallığın zayıflamasına yol açmış, bu nedenle ülke XVII. yüzyılda, önce Japonların sonra da Mançuların egemenliğine girmiştir. XVIII. yüzyılda Batılılar bu bölgeye yerleşme isteği gösterdiklerinde Koreli yöneticiler gerektiği gibi karşı koyamamışlardır. 1876 yılında Japonya ile bir ticaret anlaşması kabul edilmiştir. Batılıların da benzeri istekleri karşısında ABD, İngiltere, Almanya, Rusya, İtalya, Fransa ve Belçika'yla da anlaşmalar imzalanmıştır.

1894 - 1895'te Çin'i dize getiren Japonya, Çin'in Kore'yi korumasına son vermiş, ancak Uzakdoğuda elverişli limanlar peşinde koşan ve Kore'den birçok ayrıcalıklar elde etmiş olan Rusya'yı karşısında bulmuştur. 1904'te Rus - Japon savaşı Rusların yenilgisiyle sonuçlanınca, Kore Japonlara siyasal, ekonomik ve ticarî ayrıcalıklar vermiş ve Japonların ülke üzerindeki koruyuculuğunu resmen tanımıştır. Nihayet 1910'da Japonya Kore'yi ülkesine katmıştır. Bu durum, İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar sürmüş, bu savaşta Japonya'nın yenilmesi üzerine 1945'te, Kore topraklarının 38° paralelin kuzeyinde kalan kesimi Sovyetler, güneyinde kalan kesimiyse Amerikalılar tarafından işgal edilmiştir. 1946 martında A.B.D. ve S.S.C.B. temsilcilerinden kurulu bir karma komisyon Kore'nin birleştirilmesi hazırlıklarına başlamış, 1947 eylülünde Birleşmiş Milletlerin denetimi altında genel seçimler yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak seçimleri denetleyecek komisyon Sovyet kesimine sokulmayınca yalnız Güneyde seçim yapılabilmiştir. Kuzeyde Mareşal Kim Sung'un başkanlığında bir Demokratik Halk Cumhuriyeti kurulmuş, Güneydeyse, Syngman Rhee Kore Demokratik Cumhuriyetinin cumhurbaşkanı olmuştur. Böylece Kore topraklarında iki egemen devlet kurulmuştur. 1949'da A.B.D. Güney Kore'deki kuvvetlerini çekmeye başlayınca, Kuzey ve Güneydeki devletler arasında sınır ça-

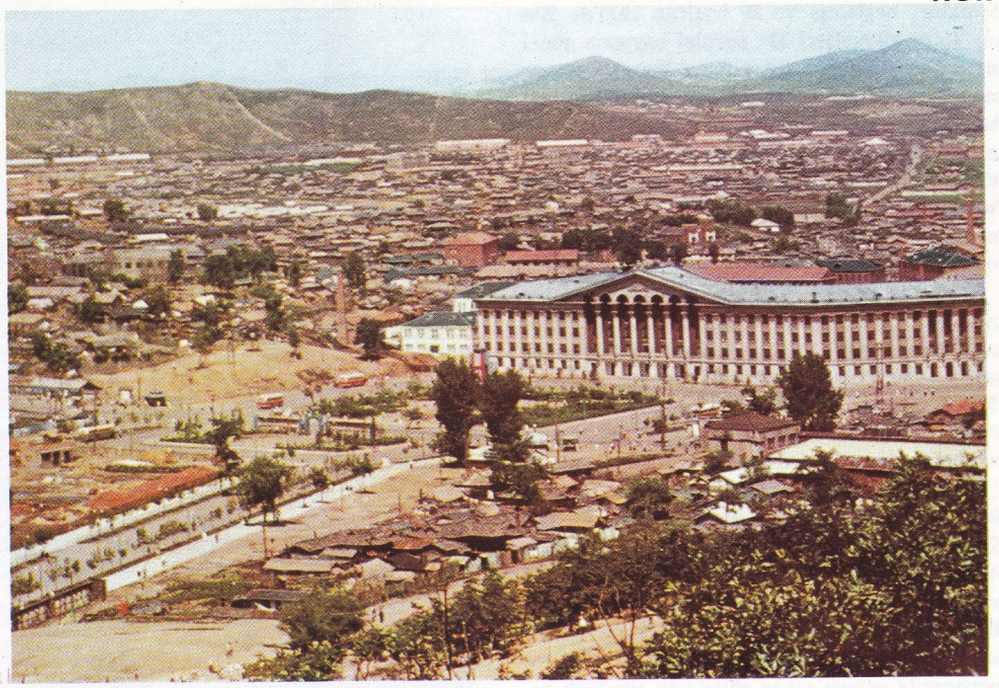

Kuzey Kore Demokratik Halk Cumhuriyetinin başkenti Pyongyang. Ülkede zengin demir ve kömür yatakları bulunmasının doğal bir sonucu olarak Kuzey Kore'de sanayi, özellikle demir sanayii gelişmiştir.

Güney Kore Demokratik Cumhuriyetinin başkenti Seul'den bir görünüş. Güney Kore'de sanayi dalları pamuk, ipekli dokuma, çimento ve besin sanayileridir.

tışmaları başlamış ve 25 haziran 1950'de Kuzey Kore kuvvetleri 38° paralel boyunca genel bir saldırıya geçmiştir. Güney Kore'yi savunmak için General Mc Arthur komutasındaki Amerikan birlikleri Birleşmiş Milletler kuvvetlerince desteklenmiş, bu kuvvetler arasında bir Türk tugayı da yer almıştır. Her iki tarafın da ağır kayıplara uğradığı savaş, 27 temmuz 1953'te bir ateşkes antlaşmasıyle sona ermiştir.

Kuzey ve Güney Kore'nin birleştirilmesi konusundaki çalışmalar bugüne kadar bir sonuca ulaşmamıştır. Syngman Rhee 1960'ta cumhurbaşkanlığından çekilmek zorunda kalmış, 1961'de yapılan bir darbe sonucunda General Park Chung Hee iktidarı almış ve 1963'te cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Edebiyat: En eski edebiyat türü müzik ve dans eşliğinde söylenen dinsel şiirlerdir. Asıl Kore edebiyatı, Kore yazısının kullanıldığı 1446'da başlar. Daha önceki sözlü edebiyat örnekleri kaybolmuş, bunlardan günümüze Budist papazların törenlerde söyledikleri yirmi beş **hyangga** (şiir) kalmıştır. Koryo sülâlesi zamanında ortaya çıkan **shijo** adlı şiir türü romantik ve doğalcı konuları işlediğinden büyük bir yaygınlığa kavuşmuştur. Bu tür güneyde de kullanılmaktadır. Kore alfabesinin bulunmasıyle Kore edebiyatı gelişmiştir. Koreli sanatçılar önce Çin edebiyatının etkisinde kalmışlardır. İlk eserlerde istilâcı Çinlileri ve derebeylerini taşlayan konular çoğunluktadır.

Roman, XVII. yüzyılda gelişme göstermiştir. Yazarı bilinmeyen **Çun hiang-con** (İlkbahar Kokuları) bu yüzyıldan kalma kusursuz bir aşk romanıdır. Edebiyatta Batı etkileri XX. yüzyıl başlarında görülmüş; fakat Japon işgali Kore dilinin yasaklanması nedeniyle edebiyatının bir duraklama devrine girmesi sonucunu doğurmuştur. Bu devirde (1910 - 1945) el altından basılıp dağıtılan eserler, edebî özgürlük ve düşmana direnç konularını işlemişlerdir. Younghil Khang'ın **Durgun Sabahlar Ülkesinde** (1936) adlı kitabı A.B.D. ve Fransa'da ilgi çekmiştir.

Kore edebiyatı günümüzde oldukça başarılı bir gelişme göstermektedir. Kore tiyatrosunun kökü Silla krallığı zamanındaki dinsel törenlere dayanır. Maskeyle oynanan oyunlarda taşlama çok yaygındır. Kuklanın Kore'de eski bir geçmişi vardır.

Güzel Sanatlar: Coğrafî durumu nedeniyle Kore, Çin kültürünün etkisinde kalmıştır. Ayrıca ülkenin tarih boyunca uğradığı istilâların çeşitli sanat eserlerini tahrip etmiş olması Kore sanatının incelenmesini çok zorlaştırmaktadır. Bu konuda son elli yıldan beri çalışmakta olan Japon arkeologları Kore'deki sanat eserlerinin bir listesini meydana getirmişlerdir.

Ele geçen eserler arasında neolitik devirden kalma çanak çömlekler, ve Tunç devrine giriş çağlarından kalma dolmenler vardır.

Nang-nang'da (eski Çin kolonisi Lolang) yapılan kazılarda, hanların (M.Ö. 108) sanatı hakkında bilgi veren çeşitli eserler bulunmuştur. Ülkede üç ayrı krallığın saltanat sürdüğü devre ait sanat eserleri özellikle gömüt süs eşyaları ve fresklerdir. Bu devre ait eserlerin en önemlilerinden biri 1959'da meydana çıkarılan Sosan'daki üçlü heykel grubudur. Puyo'daki Şonnisma pagodu ve daha heybetli bir görünüşü olan İksan'daki Miroksa pagodu çok önemlidir. Japonya'da bulunan birçok heykelin bu arada odundan yapılmış ünlü Kudara - Kannon adlı heykelin Koreli sanatçıların eserleri olduğu sanılmaktadır.

Silla krallığından kalma eser sayısı daha fazladır. Bu sülâle devrinde az savaş yapıldığından sanat eserleri yağmalardan korunmuştur. Bu devirden kalma elli kadar gömüt üzerinde Japon arkeologları bilimsel araştırmalar yapmışlardır. Bu gömütlerden çıkarılan süs eşyaları arasında V. - VI. yüzyıla ait altın taç çok değerlidir.

668'den sonra, özellikle Büyük Silla zamanında ülkede T'ang kültürü egemen olmuş ve Kore sanatı doruğuna ulaşmıştır. Ne var ki, bu devirden günümüze ulaşan kalıntılar azdır. Budizm de sanatı etkilemiştir; Pulguksa (742-764) tapınağı sanat açısından en önemli Budist tapınağıdır. Bu yapının tahta kısımları Yi devrinde yapılmıştır. Ancak temeli Silla devrinde atılmış, içindeki ünlü Buda Amitabha (1,65 m.) ve Buda Verokana (1, 83 m.) heykelleri de bu devirde yapılmıştır. Tapınağın, Nara devri Japon tapınaklarının özelliklerini taşıyan planı T'ang mimarlık anlayışına uygundur.

T'angların düşmesinden (X. yüzyıl) sonra koruyucusundan yoksun kalan Silla sülâlesi de yıkılmış, yerine 1392'ye dek sürecek olan Koryo sülâlesi geçmiştir. Bu devir mimarlığının özelliği, o zamana dek destek görevi gören

Güney Kore. Başlıca balıkçılık merkezlerinden biri olan İnchön'de karaya çekilmiş balıkçı kayıkları. Güney Kore'de birçok balık konserve tesisleri bulunmaktadır.

Geleneksel giysileriyle yerel bir davulu çalan Seullü bir dansöz.

sütunların, süsleme amacıyle kullanılmasıdır. Bu dönemin en güzel pagotlarından biri, 1348'-de yapılan Kiongsonsa, daha sonra Seul'deki Kiongbok sarayının bahçesine taşınmıştır. Bu devrin Buda heykelleri, Büyük Silla devri heykellerinin kusursuzluğuna erişememiştir. Resim Çin sanatının etkisinde kalmıştır. Koryo'nun sanat alanında en başarılı olduğu kesim seramik sanatıdır.

1392 - 1910 arasında saltanat sürmüş olan son Yi sülâlesi, Kore sanatının başlıca esin kaynağı olan Budizm'den ayrılınca ülkenin kültürel gelişmesi duraklamıştır. Konfüçyüs öğretisine dayanan yeni toplumsal yapı, sanata fazla önem vermemiş, Çin sanatı Kore'yi etkisi altına almış, özellikle resimde Çin resminin konuları (manzara, hayvan, çiçek vb.) taklit edilmiştir. Aynı gerileme seramikte de kendini göstermiştir.

Müzik: Koreliler, yak, koan (bir tür flüt) ve hiang-pifa (bir tür gitar) gibi geleneksel çalgılar kullanırlar. Geleneksel müzik, misyonerler ülkeye Batı müziğini getirinceye kadar tarihsel bir gelişme göstermiştir. Öteki, XX. yüzyılda ortaya çıkmış olup karma bir karakter taşır. Geleneksel müzik iki gruba ayrılır: Saraylardaki törenlerde çalınan a-ak (zarif müzik) ve sok-ak adını taşıyan halk müziği. İki türde de çalgılara sesle eşlik edilir. Üç zamanlık ritmiyle Kore müziği, Japon ve Çin müziğinden ayrıdır.

Dans: Eski çağlardan beri dansın Kore'de önemli bir yeri olmuştur. Kaynağı şarkıların eşliğinde yapılan dinsel törenlerdir. Üç-Krallık devrinde dans sarayda müzikle beraber gelişmiştir. Saray danslarının ağır olmasına karşılık halk dansları canlıdır. Eskiden, resmî törenlerde, maskeli folklor dansları yapılır, kukla oynatılırdı. Kore dansı, 1920 yıllarında ülkeye yayılan Batı danslarından tamamen farklıdır. Dansör yerinden kıpırdamadan hafif omuz hareketleriyle müziğe uyar, yere inen uzun bir etek giyer ve hiç ayak hareketi yapmaz.

KORENT

Güney Yunanistan'da bir şehir. Nüfusu 20 000 olan Korent'in Yunanca adı Korinthos'dur. Aynı adı taşıyan körfezin en iç kesiminde, Peloponez yarımadasının kuzey-doğusunda, Korent körfezi kıyısında kurulmuştur. Yüzölçümü 2 280 km.², nüfusu 120 000 olan Korinthias eyaletinin merkezidir. Bugünkü Korent şehri, bölgeyi altüst eden depremlerin en şiddetlilerinden biri olan 1858 depreminde yıkılmış olan eski Korent şehrinin yıkıntılarından birkaç kilometrelik bir mesafededir. Atina'yı Patras'a bağlayan demiryolu hattının üzerinde bulunan Korent, hızla gelişen bir ticaret merkezidir.

Bölgede bulunan cilâlıtaş çağı kalıntıları, burada en azından M.Ö. 2000 yılından beri insan yaşamakta olduğunu göstermektedir. Korent'e egemen olan ilkel monarşi M.Ö. VIII. yüzyılda bir toprak sahipleri oligarşisine dönüşmüştür. Aynı dönemde, nüfusun hızla artması ve toprağın bu nüfusu besleyememesi nedeniyle şehrin sömürgeci yayılması başlamış ve Korent kısa süre içinde en önemli Yunan şehirlerinden biri haline gelmiştir. M.Ö. VII. yüzyıl Korent'in en parlak devri olmuş, ilk resim ve heykel okulları kurulmuş, özellikle seramik sanatı büyük bir gelişme göstermiştir. Korent, M.Ö. VI. yüzyılın ilk yarısına kadar Yunan dünyasındaki üstünlüğünü sürdürdükten sonra, bu üstünlüğü Atina'ya bırakmış ve M.Ö. 146 yılında Romalılar tarafından yıkılıncaya kadar, Yunan tarihinde ikinci derecede bir rol oynamıştır. Kazılarda bulunan sanat eserlerinin sayısının az olması, şehrin yıkılıp yağma edilmesiyle açıklanmaktadır. Eski Korent şehri üç bölüme ayrılıyordu: Akropol ile Artemis tapınağının bulunduğu Akrokorinthos tepesi; tepenin eteklerinde yayılan asıl şehir; ayrıca, Apollon tapınağı, Odeon, tiyatro ve Eski Yunanistan'ın en büyük yapısı sayılan agoranın büyük kapısı.

Korent Kanalı: Attik yarımadasını Peloponez yarımadasıyle birleştiren kıstakta açılan yapay Korent kanalı, Korent körfezi ile Ege denizini birbirine bağlar. Ortalama genişliği 22 m., ortalama derinliğiyse 8 m. olan Korent kanalı, kuzey-batı — güney-doğu doğrultusunda 6 345 m. boyunca uzanır. Kanalın iki kıyısı arasındaki ulaştırma bir kara köprüsü ve Atina - Patras demiryolunun geçtiği bir demiryolu köprüsüyle sağlanır.

Çok eski çağlarda düşünülmüş olan kanal tasarısı Neron zamanında gerçekleştirilmek istenmiş, hatta 2 km. kadar da kazı yapılmıştı. Bugünkü kanalın açılma çalışmalarıyse 1881 yılında başlamış ve 1893 yılında sona ermiştir.

Yunan denizi yönünden gelen gemiler, Peloponez yarımadası ile Yunanistan'ın orta kesimi arasında yer alan Patras ve Korent körfezlerini aştıktan sonra Korent kanalına ulaşırlar. Oldukça geniş (ortalama genişlikleri 20 - 35 km. kadar) ve derin (ortalama derinlikleri 100 - 200 m. kadar) olan bu iki körfez arasındaki ulaştırma ise, bir boğaz niteliği taşımakla birlikte genişliği 10 km.'nin altına düşmeyen Naupaktos (Lepanto, İnebahtı) boğazı yoluyle yapılır.

KOREOGRAFİ

Figürlerini, adımlarını, toplu ve kişisel hareketlerini tasarlayarak, baleler ve danslar hazırlamak sanatı. Bu terim, ayrıca, bir bale ya da dansın figürlerinin, adımlarının, hareketle-

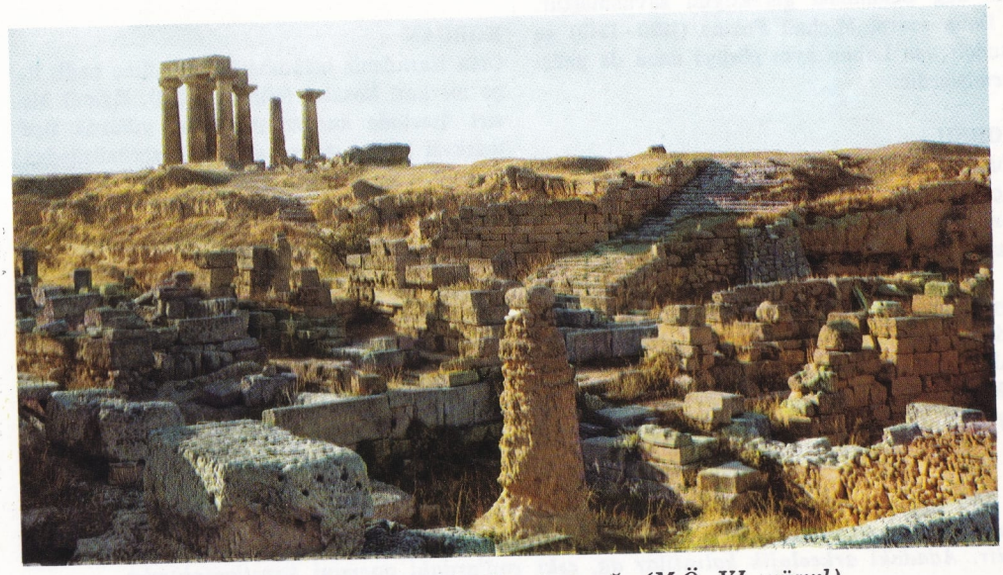

Korent. Dor döneminden kalma bir Apollon tapınağı (M.Ö. VI. yüzyıl).

Korent kanalından bir görünüş. Çok eski çağlarda düşünülen bu kanalı açmağa ilk girişen Neron olmuştur. Bununla birlikte kanalın açılması ancak XIX. yüzyılın sonlarında gerçekleştirilebilmiştir.

rinin tümü anlamına da gelir.

Koreograf bir baleyi düzenlerken, müziği bölümlere ayırır. Bu bölümlere, gerek zaman gerekse müziğin anlattığı konuya uygun birtakım figürler ve adımlar uygular. Bir bestecinin bestesini hazırlarken değişik enstrümanlara ya da enstrüman gruplarına değişik görevler vermesi gibi, müziği bölümlere ayırarak dans açısından değerlendirir. Solo kısımlarla toplu kısımlar daha sonra, koreografın tasarısına uygun bir düzen içinde birleştirilir ve sıralanır. Koreografiye önem veren ilk sanatçı Jean-Georges Noverre (1727 - 1810) baleyi anlamsız ve alışılagelmiş danslardan kurtarmış, ifadeye önem vermiş, özellikle, mimikleri değerlendirmiştir. Bir yandan, gösterinin belirli bir dramatik gelişim göstermesi gerektiğini, öte yandan, müzikle dans arasında sıkı bir bağ bulunması gerektiğini savunmuştur.

Daha sonra, Michail Fokine (1880 - 1942) ve Rudolf von Laban aynı görüşü daha da geliştirmişlerdir.

KORFU

Yunan denizinin kuzey kesiminde bir ada. Yüzölçümü 589 km².. nüfusu 101 770'tir. Yunanistan'a bağlıdır. Yunanistan'dan aynı adı taşıyan, ortalama genişliği 10 km. olan bir kanalla ayrılır. Halkının başlıca geçim kaynakları zeytinlikler, bağlar ve meyve bahçeleridir. Adanın başlıca yerleşme merkezi doğu kıyısındaki Korfu (nüfusu 26 991)) şehridir.

M.Ö. VIII. yüzyılda Korentlilerin gelip yerleştikleri Korfu, daha sonra Venediklilerin eline geçmiş, Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı topraklarına katılmış, kısa bir süre Napoleon'un egemenliğine girdikten sonra Osmanlılar tarafından geri alınmış, ancak daha sonra İngiltere'ye verilmiştir. İngilizler Korfu'yu 1865'te Yunanistan'a bırakmışlardır. Bugünkü Korfu şehrinin güneyinde kalan eski şehrin üç kapısı vardı. Bugüne bir burcu ile iki kapısı kalan surlarla çevriliydi. Adanın sanat bakımından en ünlü anıtı Garitza manastırı yakınlarındaki Artemis tapınağıdır: Bilinen en eski Dor tapınağı olan Artemis tapınağının M.Ö. VI. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olduğu tahmin edilmektedir. Tapınağın taş kabartmalarla süslü alınlıkları vardı. Bu alınlıklarda ilk kez bazı konular kabartmalar halinde canlandırılmıştır; daha önce alınlıkların süslenmesinde yalnız maskeler kullanılıyordu.

KORGAN

Orta Karadeniz bölümünde Ordu iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 2 858). Eğimli bir sırt üzerinde kurulmuştur. Son yıllarda ilçe merkezi haline gelen, ama köy görünüşünden farksız olan kasaba, 87 km.'lik bir şoseyle il merkezi Ordu'ya bağlıdır.

Korgan ilçesinin yüzölçümü 206 km².. nüfusu 23 520'dir. Merkez bucağına bağlı 21 köyü vardır. İlçe toprakları dağlıktır. Güney-batıda Eğeroluk (1 400 m.), güneydoğuda Kalınçorak dağları ilçe sınırları içindedir. Bu iki dağ arasında Ekşidere vadisi uzanır. Korgan'da iklim bol yağışlı geçer. Bu nedenle dağlık kesimler yer yer ormanlarla kaplıdır. İlçe halkının gelir kaynağı tarıma dayanır.

KORKUTELİ

Akdeniz bölgesinde Antalya iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 5 602). Antalya'nın 69 km. kuzey-batısında, Kestel gölüne dökülen Korkuteli çayı üzerinde kurulmuştur. Yükseltisi 1 050 m.'dir. Kasaba Antalya'yı Elmalı'ya bağlayan karayolu üzerindedir. Kavşak noktasında bulunduğu için, son yıllarda oldukça gelişmiştir. Kasabanın içinden geçen Korkuteli çayının iki kıyısında dükkânlar sıralanır. Eski adı «Istanoz» olan kasaba, bugünkü adını Beyazıt II.'nin oğlu Sultan Korkut'tan almıştır. Kasabanın ceviz ağacından yapılmış sandık ve mobilya işleri ünlüdür. Fidanlık, Kefenlipınar ve Çayağzı bahçeleri kasabanın başlıca mesire yerleridir.

Korkuteli ilçesinin yüzölçümü 2 471 km.², nüfusu 39 578'dir. Merkez, Bozova ve Kızılcadağ bucakları içinde 50 köyü vardır. İlçe toprakları Teke yarımadasının doğusunda yer alan Bey dağlarının kuzey uçlarını kapsar. İlçenin kuzey-doğu kesiminde Bozova, batısında Söğüt gölü çukur alanı bulunur. Söğüt gölünün batı yarısı Burdur'un Gölhisar ilçesi sınırları içinde kalır. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Dağlık kesimler ormanlarla kaplıdır. En çok kızılçam bulunur. İlçe halkının çoğu tarımla geçinir. En çok tahıl üretimine önem verilir.

KORNO

Tekerlek biçiminde üst üste bükülmüş perdeli orkestra borusu. Özellikle senfoni orkestralarında kullanılan nefesli bir çalgıdır. XIX. yüzyılda av borularının geliştirilmesiyle meydana gelmiştir. Kalın seslidir. 72 cm., 58 cm. ve 60 cm. uzunluğunda olanları vardır. Bandolarda ve orkestralarda İngiliz tipi kornolar kullanılmaktadır.

KORO

Bir besteyi birlikte söyleyen şarkıcılar topluluğu. Gündelik dilde koro sözcüğü, böyle bir topluluk için bestelenmiş parça için de kullanılır.

Koronun geçmişi tarih çağlarının başlarına kadar uzanır. Toplumbilim açısından ilkel toplulukların ilk kurumlarından biri olarak görülür. Eski Yunan uygarlığında koronun tek sesli olduğu bilinmektedir. Bu tür, ilk kilise şarkılarıyle ve halk türküleriyle sürdürülmüştür.

X. yüzyıla kadar çocuk, erkek ve kadın sesleri pes ve tiz diye bir sınıflandırmaya uydurulmamıştır. Böyle bir sınıflandırma X - XIII. yüzyıllar arasında yerleşmiştir. Ve koro bu dönemde belirli bir yapı göstermeye başlamıştır. Genellikle bir koroda dört ses bulunur: soprano, kontralto, tenor ve bas. Üç sesten (soprano, tenor ve bas) meydana gelen korolar da vardır. Üç sesli koroda iki, üç veya dört çocuk, kadın ve erkek sesi bulunur. Dörtten fazla sesli korolar için çeşitli düzenler vardır. Sekiz sesli bir koroda kadın ve erkek kategorileri ikişer ikişer gruplandırılır.

Çoksesli müziğin doğuşuyle papaların, kralların, soyluların özel kiliselerinde korolar kurulmaya başlanmıştır. Roma'da San Pietro kilisesinde Palestrina (1524-1594) yönetimindeki

Korfu'da Panaya manastırı (XVII. yüzyıl). Arkada, küçük Pondikonisi adası görülmektedir. Adadaki arkeolojik kalıntılar da, eski çağlardaki önemini kanıtlamaktadır.

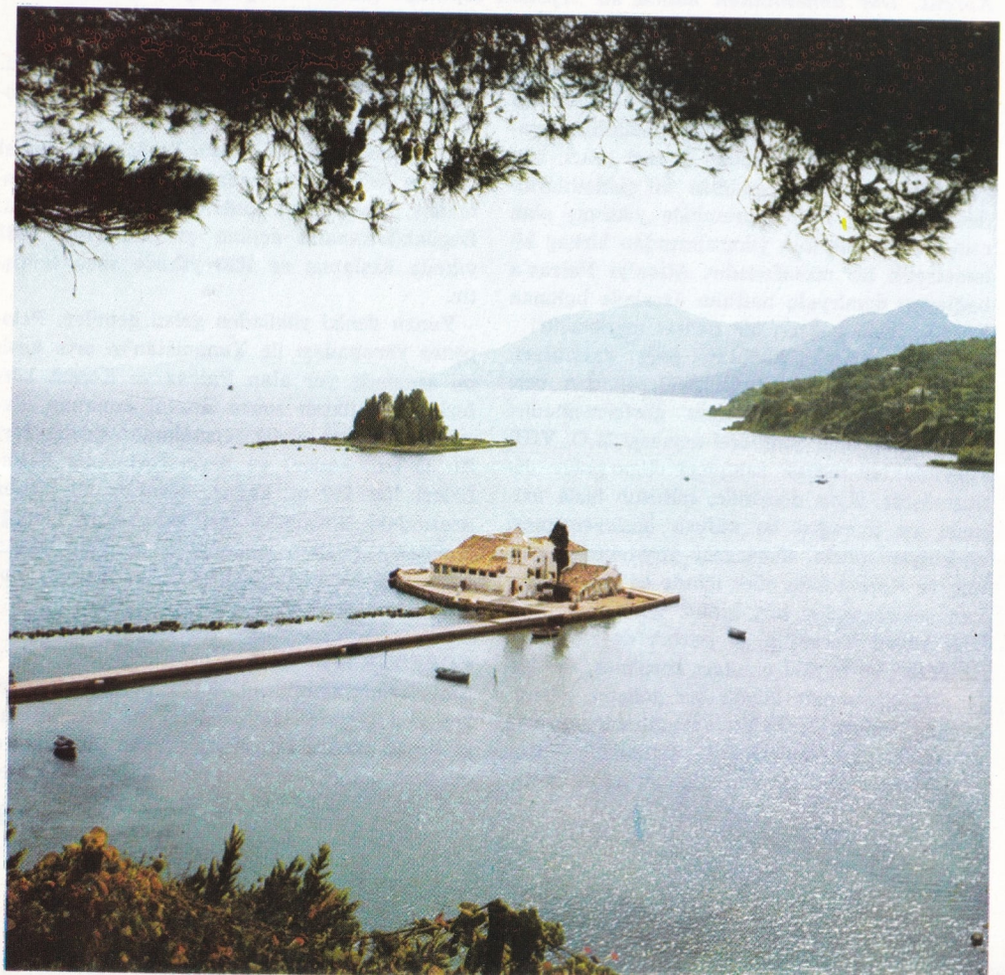

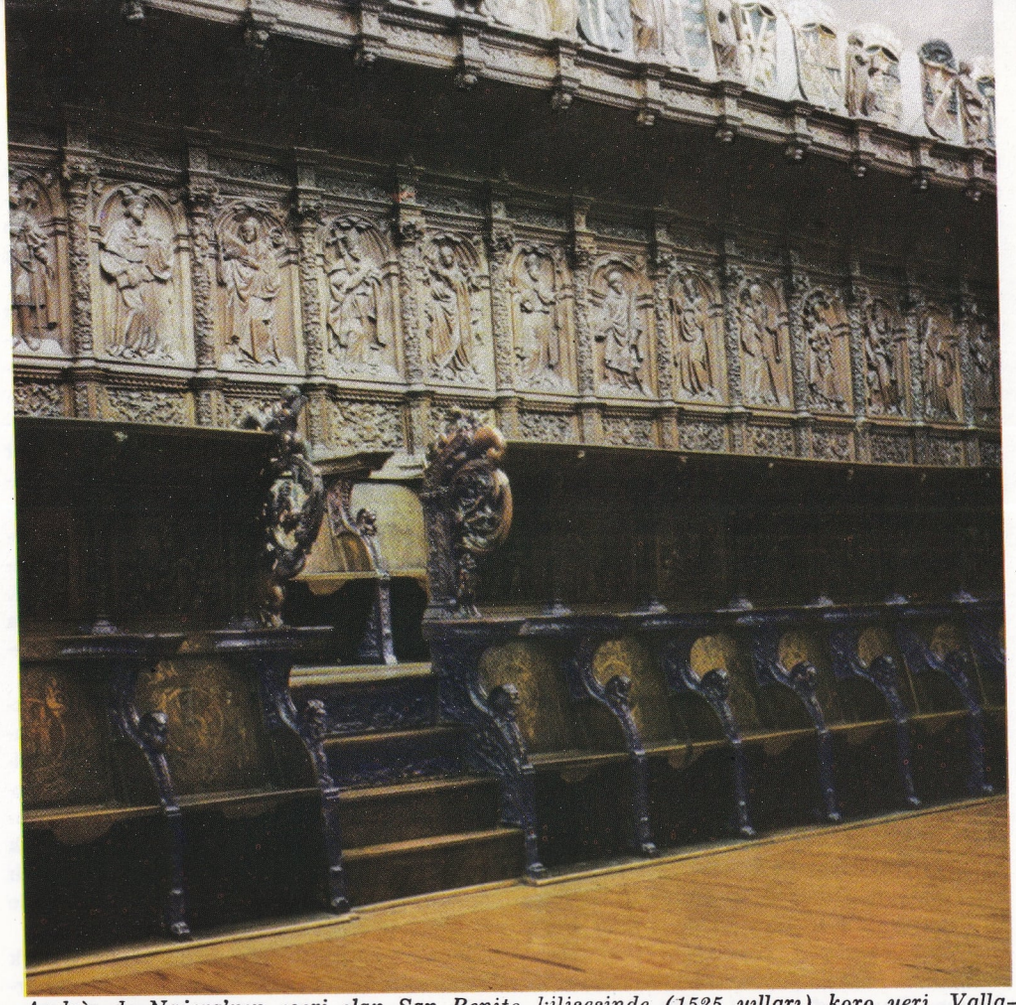

Andrès de Najera'nın eseri olan San Benito kilisesinde (1525 yılları) koro yeri. Valladolid (İspanya).

koroda altısı çocuk, altısı soprano, altısı kontralto, dördü tenor ve dördü bas olmak üzere 26 şarkıcı bulunduğu bilinmektedir. Fransa kralı Henri IV. de saray kilisesinde 26 kişilik bir koro kurdurmuştur. Çeşitli besteciler değişik sayıda korist için besteler yapmışlardır. Bach'ın Leipzig'de pek az sayıda şarkıcıdan kurulmuş korolardan yararlanmasına karşı Haendel'in 88 korist için beste yaptığı olmuştur.

Tiyatroda koro: Bu terim tiyatroda oyunu yorumlayan bir oyuncu topluluğunu adlandırmakta kullanılır. Yunan ve Latin tiyatrosunda koro büyük önem taşımıştır. O kadar ki Aristofanes'in «Kuşlar»ında olduğu gibi birden fazla koroya yer verilen oyunlar yazılmıştır. Koro eskiçağ sahnesinde çember veya dikdörtgen biçimi dizilirdi. Giriş bazen birerle kol düzeninde olur, bazen korodakiler hep birlikte sahneye girerlerdi.

Koronun Yunan tiyatrosunda oyunun özü bakımından bir önem taşımasına karşı, Latin tiyatrosunda, gözalıcı bir gösterişten pek ileri gitmemiştir. Yunan tiyatrosunda değişmeyen bir öğe olan koro, oyunun başkişisi erkekse, erkeklerden, kadınsa kadınlardan meydana gelirdi. Yeri bugünün tiyatrosunda orkestraya ayrılmış olan yerdi. Latin tiyatrosunda koro sanatçılarının sayısı değişirdi; bunlar sahneye oyuna bağlı olmaksızın girip çıkarak oyuna hareket verirlerdi. Koro çağımızda da önemini korumaktadır: Değişik tiyatro türlerinin yanı sıra Epik tiyatroda da yer alır.

KORSİKA

Akdeniz'de bir ada (8 722 km².). Fransa'nın egemenliğinde olup, yönetim merkezi Ajaccio'dur.

Dağlarla kaplı olan Korsika adası, yüzey şekilleri bakımından iki farklı kısma ayrılır. Batıda aşınma sonucu sert kayalarla kaplı tepeler yükselir ve adanın en yüksek noktalarını meydana getirirler (Cinto tepesi 2 710 m., Rotondo tepesi 2 625 m.). Batı yamaçları birbirine paralel olan ve genellikle kuzey-doğudan, güney-batıya yönelen oldukça derin ırmaklarla yarılmıştır (Liamone, Gravone, Taravo). Kıyı derin körfezlerle oyulmuştur (Valinco, Ajaccio, Sagone, Porto körfezleri).

Doğu yamacının eteğinde, kayalık kesimi şistli kesimden ayıran dar bir çöküntü alanı yer alır. Bu bölümdeki çıkıntılar daha süreksiz ve daha alçaktır. Tepelerin yüksekliği 1 500 m.'yi aşmaz (San Pietro tepesi 1 766 m.'dir). Şistlerle kaplı olan bu yöre, kuzeyde Sardinya burnuyle son bulur. Belli başlı ırmaklar (Golo, Tavignano, Fium'Orbo, Travo) doğu kıyısından denize dökülürler. Doğu kıyısı, kıyı kordonlarıyle sınırlanmış bataklıklarla kaplı alçak bir kısım ve Solenzara'nın güneyinde, daha girintili çıkıntılı bir kıyı olmak üzere iki bölüme ayrılır.

Geleneksel ekonomi, kestane ve koyun yetiştirimine dayanır. Korsika fakir bir adadır. Dış ilişkileri az gelişmiş olan adanın kalkınması için turizme önem verilmiş, tatil kampları kurulmuş, oteller yapılmıştır. Öte yandan Akdeniz özelliklerini taşıyan bir tarımı geliştirmek için çalışmalara girişilmiştir (Nebbio, Balagne ve Golo'nun güneyinde üzüm ve zeytinlikler gibi). Sulama sistemi de geliştirilmiştir. Ancak bu çalışmalar, endüstrisi olmayan ve nüfusu artmakta olan adanın ihtiyaçlarına tam olarak cevap verecek nitelikte değildir. Bugün 190 000 olan ada nüfusunun kısa zamanda 250 000'e çıkacağı sanılmaktadır. En önemli şehirler Ajaccio (nüfusu 45 000) ve Bastia (nüfusu 51 000) dır.

Tarih: Korsika'da M.Ö. 3 000 yılından beri klanların oturduğu bilinmektedir. Korsika uzun süre, Yunanlılar, Etrüskler ve Kartacalılar arasında savaşa yol açtı. M.Ö. 163 yılında Romalıların eline geçti, 600 yıl Roma egemenliği altında kaldı; Ortaçağda, Vandal, Ostrogot, Bizans, Lombard ve Arapların istilâsına uğradı. XI. yüzyılın sonunda Pisa, Papadan adanın yönetimini aldı. 1284 yılında Cenevizlilerin eline geçti. Cenova Senatosu 1768 yılında, iç isyanları bastıramadığından Korsika üstündeki haklarını Fransa'ya devretti. Charles Bonaparte tarafından desteklenen ve Pascal Paoli tarafından yönetilen son milliyetçiler 8 mayıs 1769 yılında Pontenuevo'da yenilgiye uğratıldı ve ada Fransa'nın egemenliği altına girdi.

KORUNUM İLKELERİ

Fizikte yalıtılmış bir sistemin zaman içindeki evrimiyle ilgili bütün işlemlerde bir ya da daha fazla fiziksel büyüklüğün değerlerinin sabit kaldığını öne süren ilkeler.

Korsika'nın Bastia şehrinde Belediye alanı ve San Giovanni Battista kilisesi.

Casalabriva yakınlarında sevkedilmeyi bekleyen mantarlar.

Deneyler, belirli bir olaylar kategorisinin fiziksel büyüklükleri için korunum kanunlarının varlığını göstermektedir. Korunum kanunları, araştırıcının işlemlerin belirleyici özelliklerinin çoğunu öngörmesini mümkün kılması bakımından yararlıdırlar. Netekim Lavoisier ilkesi diye bilinen ve kimyasal bir reaksiyonda, reaksiyon öncesi ve sonrası toplam kitlelerin korunduğunu öne süren, kitlelerin korunumu ilkesinin keşfi, kimyanın hızla gelişmesini sağlamıştır. Korunum ilkelerinin ilginç bir yönü de, bilimsel araştırmanın, belirli bir alanda geçerliliğini tespit ettiği bir korunum ilkesini genelleştirmek ya da çeşitli korunum ilkelerini genel bir korunum ilkesi altında toplamak eğilimidir. Buna örnek olarak enerji korunumu ilkesi gösterilebilir.

Önceleri mekanik sistemler için öne sürülen bu ilke, toplam mekanik enerjinin (yani sistemi teşkil eden bütün kısımların kinetik ve potansiyel enerjilerinin toplamının) zamana göre sabit kaldığını belirtir.

Mekanik enerjinin ısıya ya da ısının mekanik enerjiye dönüştüğü ya da bir cisimden bir diğerine ısı nakli olan bütün olaylar bu ilkenin geçerlilik sınırının dışında kalırlar.

Bu gibi olaylar için, önce biri ısı diğeri de mekanik enerji için iki ayrı ilke saptanmak istenilmiş, ancak bu durumun mekanik enerjinin ısıya, ısının da mekanik enerjiye dönüştüğü hallerle çeliştiği görülmüştür.

Bu çelişkiler, yalıtılmış bir sistemde korunan büyüklüğün, sistemin her bir parçasının her an sahip olduğu mekanik enerjilerle ısı miktarlarının toplamından oluştuğunu ortaya koyan bir dizi deneyle ortadan kaldırılmıştır. «Termodinamiğin birinci ilkesi» diye adlandırılan bu çok önemli ilke aracılığıyle büyük gelişmeler sağlanmış, örneğin buharlı ve patlarlı motorların gelişmesi hep bu ilkeye dayanan incelemelerle olmuştur. Korunum ilkesinin geçerli olduğu fiziksel büyüklükler arasında hareket miktarı (impuls), dönme ve elektrik yükü de vardır.

Hareket Miktarı (impuls): Dinamik kanunları yalıtılmış mekanik bir sistemde toplam hareket miktarının sabit olduğunu gösterir. Eylemsizlik ilkesinin genelleştirilmesi niteliğinde olan bu ilke, klasik mekanikte ve rölativite mekaniğinde geçerlidir. Bu ilkenin en önemli uygulamaları arasında, iki katı kürenin çarpışmalarının incelenmesi yer alır. Bu iki kürenin çarpışma anındaki davranışlarını kesin bir şekilde incelemek zor olmakla birlikte, korunum ilkesini uygulamak suretiyle, başlangıçtaki hareket miktarlarından, çarpışma sonrası hareket miktarlarını elde etmek kabil olur.

Hareket miktarının korunumu ilkesinin çok önemli bir uygulaması da tepkili füzelerdir; füzelerden fırlatılan gazların hareket miktarı, korunum ilkesi uyarınca füzenin hareket miktarına dönüştüğünden, füze ileri doğru hareket eder.

Dönme Momenti: Dönme momenti mekanik bir sistemin bir eksen etrafında dönme halini ele alır. Dönme momentinin korunması ilkesinin önemli bir uygulaması jiroskoptur.

Elektrik Yükü: Deneyler, yalıtılmış bir sistemde fiziksel ya da kimyasal bir işlemin başındaki ve sonucundaki yüklerin cebirsel toplamının sabit kaldığını göstermektedir.

KORYÜREK, ENİS BEHİÇ

(1891-1949) XX. yüzyıl şairlerinden. İstanbul'da doğdu. Orta öğrenimini Mercan İdadisinde tamamladıktan sonra Mülkiye Mektebine yazıldı (1910). Okulu bitirince Dışişlerinde görev alarak uzun süre yurt dışında çalıştı. I. Dünya Savaşı yıllarında Bükreş'te (1915), Budapeşte'de (1916-1922) konsolos muavinliği yaptı. Kurtuluş Savaşından sonra yurda dönünce Adalet ve İktisat Bakanlıklarında yüksek memuriyetlerde bulundu.

II. Meşrutiyet kuşağının öteki edebiyatçıları gibi Enis Behiç de ilk çalışmalarına Servet-i fünuncuların etkisi altında başlamış, bu dönemdeki şiirleri Şehbal (1912-1914), Hürriyet-i Fikriye (1913) dergilerinde yayımlanmıştır. Millî edebiyat akımının ilke ve kurallarını ortaya çıkaran çalışmalar belli bir gerçeklik kazanınca, ilk denemelerini yaptığı aruz veznini bırakarak hece veznini kullanmaya başlamış, edebiyat tarihlerinde «Hecenin Beş Şairi» olarak adlandırılan (Enis Behiç Koryürek, Orhan Seyfi Orhon, Halit Fahri Ozansoy, Yusuf Ziya Ortaç, Faruk Nafiz Çamlıbel) sanatçılar arasında yer almıştır.

Eserleri: Miras (Şiirler, 1927), Varidat-ı Süleyman (Tasavvuf şiirleri, 1947).

KOSİGİN, ALEKSEİ NİKOLAYEVİÇ

(1904-) Sovyet devlet adamı. Bir işçi ailesinin oğlu olan Kosigin, bir süre işçilik yapmış, Leningrad Teknik Okulunda okumuştur. 1937 yılında bir sanayi kuruluşunu yöneten Kosigin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Maliye Bakanı olarak hükümete girmiş, daha sonra da Başbakan Yardımcılığına getirilmiştir. 1964 yılında Kruşçev'in çekilmesi üzerine Başbakan olmuştur. Sosyalist ekonominin en yeni ve çağdaş kuramlarına açık, yetenekli bir teknokrat olan Kosigin, Sovyetler Birliğinin sanayi alanında rekabet ilkesini uygulamaya ve bir tüketim ekonomisine geçmeye yönelmesini sağlamıştır.

KOSOVA SAVAŞLARI

Türk tarihinin iki önemli savaşı. Her iki savaş da Kosova'da yer almış; ilkini Murat I., ikincisini de Murat II. yönetmiştir. Bu savaşlar sonucunda Balkanlarda Türk egemenliği sağlanmıştır.

I. Kosova Savaşı (15 haziran 1389): Murat I., Balkanları Osmanlı egemenliğine almak üzere planlı bir fetih hareketine girişmişti. Balkan devletlerinin kendisine karşı birleşmelerini önleyebilmek için öncelikle Bulgaristan ve Bosna üzerine birer sefer yapmaya karar verdi. Bu amaçla 1388'de Bosna üzerine yürüyen Osmanlı ordusu Ploşnik'te bir Sırp-Boşnak ordusu tarafından pusuya düşürüldü. Bunun üzerine, Çandarlızade Ali Paşa komutasındaki ikinci bir Türk ordusu Bulgaristan'a girerek Tuna ırmağına kadar olan Bulgar topraklarını Osmanlı ülkesine kattı. Ploşnik bozgunundan cesaretlenen diğer Balkan devletleri aralarında birleşerek, Osmanlılara karşı bir ordu kurdular. Buna karşılık Anadolu'daki Türk beylerinden Haçlılara karşı yardım sağlayan Murat I. Balkan fethine başlamak üzere, yanında oğulları Şehzade Beyazıt ve Yakup olduğu halde Rumeli'ye geçti. İki ordu Kosova ovasında karşılaştılar. Haçlı ordularının sayıca üstünlükleri karşısında önce gerileyen Türk ordusu, daha sonra düşmanı püskürttü. Murat I.'in yanına sokulan Miloş Obiliç adlı bir Sırp, padişahı hançerledi. Murat I. buna rağmen, Sırp kralı Lazar'ın esir edilip, karşısına çıkartılmasına kadar kumandayı elinde tuttu. Padişahın ölümü üzerine Beyazıt padişah ilân edildi. Lazar'ın ve yanındaki diğer Sırp soylularının başları kesildi. Meydan savaşının kazanılması, Balkanlarda XIX. yüzyıla kadar sürecek olan Türk egemenliğini sağlamıştır.

II. Kosova Savaşı (17-19 ekim 1448): Türklere karşı yapılan 5. Haçlı seferi de başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Macaristan bu yenilginin acısını çıkartmak amacıyle yeni bir Haçlı seferi daha hazırladı. Murat II. komutasındaki Osmanlı ordusu Macar, Romen, Çek ve Almanlardan meydana gelmiş olan haçlı ordusuyle yine Kosova'da karşılaştı. Şehzade Mehmet (Fatih) de bu savaşa katılmıştı.

Meydan savaşı üç gün sürdü. Haçlılar Türk ordusunun güçlü saldırısıyle dağıldılar. Orduya kumanda eden Macar kral naibi Hünyadi Yanoş, Varna'da olduğu gibi yine kaçmak zorunda kaldı. Yanoş'a güvenemediği için bu savaşa katılmamış olan Sırbistan dışındaki Balkan toprakları böylece Türk egemenliğine girmiş, Osmanlı imparatorluğu Tuna kıyılarına dayanmıştı.

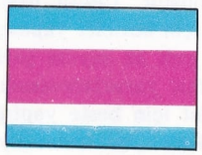

KOSTA RİKA

Orta Amerika'da bir cumhuriyet. Doğuda Karayib denizi, batı ve güneyde Pasifik okyanusu, kuzeyde Nikaragua, güney-doğuda ise Panama devletleriyle çevrilidir. Yüzölçümü 50 900 km², nüfusu 1 463 000'dir. Başkenti San José'dir.

Yer şekilleri: Ülke, kuzey-batı — güney-doğu doğrultusunda, arasında derin bir vadi bulunan iki dağ sırasıyle bölünmüştür. Kuzeyde yer alan Cordillera dağları, güneyden (İrazu volkanı 3 452 m.) kuzeye (Rincon volkanı 1 500 m.) gidildikçe alçalan dağlarla çevrilidir. Orta sıralar ise, Kosta Rika'nın en yüksek noktalarının toplandığı Talamanca Cordillera'sından meydana gelmiştir. Bu tepelerin en yüksek noktası Chirripo Grande'dir (3 837 m.).

Sınır boyunca, kuzeye doğru genişleyen aluvyonlu bir ovayla çevrili olan Atlas okyanusu kıyısı alçak bir şerit halinde uzanır. Pasifik kıyıları ise girintili çıkıntılıdır. Kıyıya paralel olarak uzanan iki yarımada, iki derin körfez meydana getirir. Bunlar kuzeyde

Nikoya yarımadası ve Nikoya körfezi, güneyde ise Osa yarımadası ve Golfika limanının yer aldığı Dulce körfezidir.

Ovaların iklimi yükseltiye göre değişir; böylece iklim bakımından üç ayrı bölge ortaya çıkar. Bu bölgeler sırayla yüksek bir sıcaklık, özellikle Karayib denizi kıyılarında bol ve düzenli bir yağış niteliğini gösteren sıcak toprak **(tierra caliente)**, ılımlı kışları ve serin yazlarıyle ılımlı toprak **(tierra templada)** ve nihayet zengin bir bitki örtüsüyle kaplı olan; fakat ekili topraklara seyrek rastlanan serin toprak **(tierra fria)** adlarını alırlar.

Dağlar doğrudan doğruya denize inerler; özellikle Pasifik'e dökülen ırmaklar oldukça kısadır. Belli başlı ırmaklar San Carlos, Chirripo, Pacuare ve Sixaola'dır.

Ekonomi ve Şehirler: Nüfusun çoğunluğunu, Kosta Rika'da doğmuş Katolik Avrupalılar (Ladinos) meydana getirir. En önemli şehirler, San José (nüfusu 181 000), Limon (nüfusu 30 000), Puntarenas (nüfusu 28 000), Alajuela (nüfusu 27 000) ve Heredia (nüfusu 21 000) dır.

Ölüm oranını % 7'ye düşüren bir sağlık seferberliğinden sonra, Kosta Rika'nın nüfusu yılda ‰35 oranında artmaya başlamış; böylece ülke, dünyanın nüfusu hızla artan ülkelerinden biri olmuştur.

Ülkenin ekonomisi tarıma dayanır. Sıcak topraklarda muz ekilir. Bu üretimin büyük bir kısmı da A.B.D.'ne ihraç edilir. Ilımlı topraklarda kahve ekimi yapılır. Diğer tarım bitkileri ise şekerkamışı, kakao, tütün, pirinç ve sebzedir. Balıkçılık da oldukça ilerlemiştir. En önemli liman Nikoya körfezi üzerindeki Puntarenas'tır. Endüstri fazla gelişmemiştir; besin endüstrisi ve kimya endüstrisi sektörleri önemlidir.

Tarih: Kosta Rika'nın yerlileri, Chorotegas ya da Mangues Hintlileri ve Aztek dili ve sanatını getirmiş olan Nafuaslardır. Ülkeyi son seyahatinde Cristoforo Colombo keşfetti. Fakat fethi ve kolonileşmesi ancak kral Philippe II. zamanında gerçekleşti. Latin Amerika'daki özgürlük hareketlerinin etkisiyle Kosta Rika da 15 eylül 1821 tarihinde Orta Amerika Birleşik Devletlerine bağlı olmak şartıyle bağımsızlığını ilân etti. Bugün Kosta Rika 7 kasım 1949'da kabul edilen Anayasayla yönetilen bir cumhuriyettir.

Kosta Rika: Alajuela'nın havadan görünüşü. XVI. yüzyılda kurulmuş olan şehir bugün ülkenin en önemli ticaret ve tarım merkezidir.

KOSTİK (YAKICI) MADDE

Canlı dokulara temas ettiği zaman yakıcı, parçalayıcı etki gösteren kimyasal maddeler. Kostik (yakıcı) maddeler asit, baz ya da bunun dışında bir madde olabilir. Örneğin derişik sodyum hidroksit, gümüş nitrat, nitrik asit, metalik sodyum kostik maddelerdir. Parçalanma ve yanma, deri ve daha derin dokularda, ya da ağızdan alındığı takdirde ağız, boğaz, yemek borusu ve mide dokularında olabilir. Parçalanma ve yanma derecesi maddelerin cinsine, derişikliğine ve dokunduğu dokuya etki zamanına bağlıdır. Deride, yüzeyde ya da daha derine inen bir yanık meydana gelebilir. Yakıcı madde yutulursa yutak, yemekborusu ve midede delikler açılabilir. Eğer hasta yaşarsa boğaz ve yemekborusundaki yaradan ötürü büyük acı çeker.

Deri üzerinde yanık meydana gelmesi endüstride kaza ya da cinayetlerde görülür. Evlerde kullanılan temizleyicilerin çoğunda yakıcı maddeler bulunur. Özellikle çocuklar tarafından yutulursa yutak, yemekborusu ve midede tehlikeli yanmalar olabilir.

KOSTÜM

(bkz. Giyim).

KOTUR

İran Azerbaycanında Türkiye sınırının 10 km. yakınında bir kasaba. Burası uzun süre Osmanlı devletinin Van eyaletine bağlı kalmış, sonra da bir sınır düzeltmesiyle İran'a geçmiştir. Kasaba, Van doğusunda Türkiye topraklarındaki Akgöl'den çıkan ve Urmiye gölüne dökülen Kotur suyu kenarındadır. Van'dan doğuya ve Tebriz'den batıya doğru yapılan Türk-İran demiryolu burada birleşecektir.

1

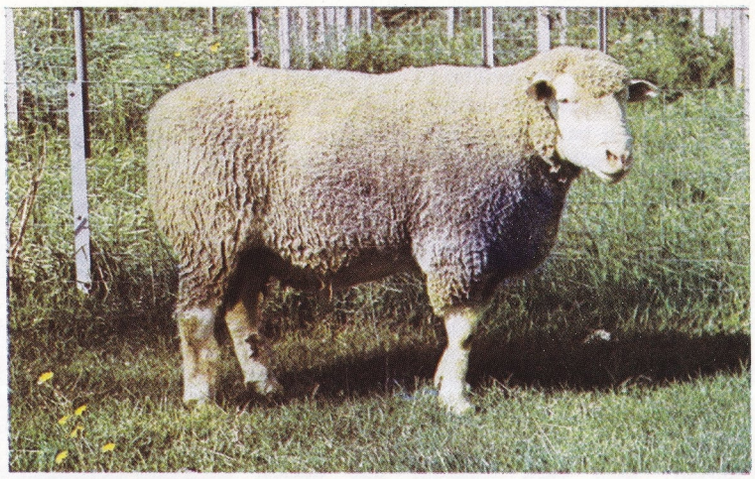

2

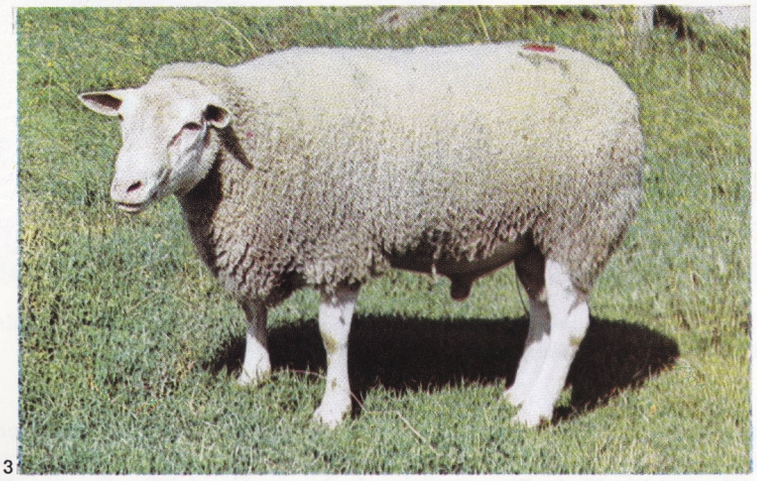

3

4

Evcil koyun türleri. Çok eski çağlardan beri beslenen koyunların birbirinden az çok farklı yirmi otuz türü vardır: 1) İyi nitelikli yünüyle ünlü olan merinos türü. 2) Yününden ve etinden aynı şekilde yararlanılan Fransız koyunu Ile-de-France. 3) Eti ve yünü için beslenen başka bir Fransız ırkı: Berrichon du Cher. 4) Etinden ve yününden yararlanılan Alman Württemberg ırkı.

KOYULHİSAR
Sıvas iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 2 538). Ordu'nun 158 km. güneyinde, Kelkit vadisinde kurulmuştur. Yükseltisi 800-850 m.'dir. Kasaba, başlıca iki karayoluyle Karadeniz'e bağlıdır.

Koyulhisar ilçesinin yüzölçümü 946 km²., nüfusu 29 342'dir. Merkez ve Ortakent bucakları içinde 49 köyü vardır. İlçe toprakları, Kelkit vadisi ile bu vadiyi kuzeyden ve güneyden kuşatan dağları kapsar. İlçe halkı daha çok tarım, az miktarda da hayvancılık ve kerestecilik işleriyle uğraşır. Tarım ürünleri arasında buğday ve arpa başta gelir. Az miktarda çavdar, mısır, fiğ, nohut, mercimek, fasulye ve patates yetiştirilir. Meyveciliğe de önem verilir. En çok erik, elma, dut, şeftali ve kayısı üretilir.

Çayırlarda yetişen koyungözü, papatyaya çok benzer. Tek farkı daha iri olmasıdır.

KOYUNGÖZÜ (Bellis)
Bileşikler familyasından iri bir papatya türü. Ak renklidir. Serlerde, bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Kır papatyalarından daha iri gövdesi vardır. Çiçekleri de daha gelişkendir. Boyu yarım metre ile bir metre arasında değişebilir. Çoğunluk beyaz çiçekli olmakla birlikte sarı renkli çiçekleri olan koyungözüne de rastlanır. Margarit ve ilkbahar çiçeği de denir.

Genellikle otluk ve çayırlık alanlarda yetişir. Fakat papatya kadar sık değildir.

KOYUNLAR
Boynuzlugiller familyasından keçiler altfamilyasına giren Ovis cinsi. Tıknaz yapıları, çevik olmayışları, boynuzlarının yassı ve yana doğru kıvrık oluşu, erkeklerinde sakal bulunmayışıyle keçilerden ayrılırlar. Yabanîleri ve evcilleri vardır. Evcil koyunlar, insanların çok eski çağlardan günümüze kadar uzanan metotlu üretimleriyle, besin ve endüstri kaynağı olmuşlardır. Yabanî türlerinin sert kıllı tüylerine ve kısa kuyruklarına karşı evcillerin uzun kuyrukları ve bol yünlü postları vardır. İyi bilinen türlerinden Kanada koyunu (Ovis canadensis) ortalama 16-20 yıl yaşar. 100 cm.yi bulan boyu, 85-175 kg. kadar ağırlığı ve boynuzlarıyle verimli bir av hayvanıdır. Yünsüz ve sert olan postları yaz mevsiminde koyu ya da gri kahverengi, kışın ise daha açık ve canlı renklidir. Erkeğine koç, yavrusuna kuzu denen hayvanın, sıçradığı zaman tabanlara yüklenen basıncı emen, kaygan ve pürüzlü yüzeylerde tutunmasını sağlayan yumuşak esnek yastıklarla desteklenmiş ayakları vardır. Dağ otları ve çiçeklerle beslenir. Çiftleşmesi ocak ayında son bulur, çoğunlukla ikiz olan kuzular mayıs sonu ve haziranda dünyaya gelirler. 1 yıl süresince 20 kadar kuzunun bulunduğu sürüler, başla-

rında dişi bir koyunla gezinirler. Hareket ve tırmanma yetileriyle Orta, Kuzey Amerika ve Kuzey Asya'nın dağlık yerlerinde yaşarlar. Orta ve Ön Asya dağlarında yaşayan Tanrı dağı koyunu (Ovis ammon poli) 200 cm.'yi bulan boyu ve 120 cm. yüksekliğiyle diğer yabankoyunu türlerindendir. Sırtı kırçıl esmer, karnı beyaz renklidir. Boynuzları keskin bir kavisle baştan uzaklaşarak birden fazla kıvrım meydana getirir. İlk kez Marco Polo tarafından görüldüğü için Marco Polo koyunu olarak bilinir. Üstün hareket yetileriyle sarp kayalıklarda ve yarlarda bulunurlar. Bu yabanî türlerin yanında evcil koyun (Ovis aries) bütün dünyaya yayılmış olarak yaşar. Tıknaz, sağlam yapılı, çevik olmayan evcil koyunun etinden, derisinden ve yününden yararlanılır.

Ülkemizde yararlanılan evcil koyunlar kıvırcık, dağlıç, karaman, kızıl karaman ve merinostur. Argali (Ovis ammon), muflon (Ovis musimon), yeleli koyun (Ammotragus lervia) diğer iyi tanınan koyun türleridir.

KOZA
(**bkz.** İpekböceği).

KOZAKLI
Nevşehır iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 2 963). Halaka deresi vadisinde kurulmuştur. Hamamorta adıyle de anılır. Kasabada irili ufaklı birçok kaplıcaların bulunuşu bu adı almasına sebep olmuştur. Kasaba 95 km.'lik bir şoseyle Nevşehir'e bağlıdır.

Kozaklı ilçesinin yüzölçümü 789 km^2., nüfusu 22 838'dir. Merkez ve Karahasanlı bucakları içinde 33 köyü vardır. İlçe toprakları, Boğazlıyan çayı vadisine bakan, geniş düzlükler halindeki sırtlardan meydana gelir. Kışlar oldukça soğuk, yazlar ise kurak ve sıcak geçer. Halkın geçim kaynağı tahıl ekimine ve hayvancılığa dayanır.

KOZALAKLILAR (Coniferae)
Çiçekli bitkiler altşubesinden açıktohumluların bir sınıfı. Bu sınıftaki bitkilerin çoğu ağaç halindedir. Meyveleri kozalak, yaprakları da iğne biçimindedir. Yaprakları kışın dökülmez. Kozalaklıların bütün organları reçinelidir. Çiçekleri bireşeyli ve çoğunlukla birevciklidir. Kozalaklılar yeryüzünün hemen her yanına yayılmıştır. Orta iklim kuşağında yetişen kozalaklıların bazı türleri, yükseklerde olmak üzere sıcak iklim kuşağında da yetişir. Çamgiller, porsukgiller, servigiller kozalaklılardandır. Kozalaklılara hemen bütün ülkelerde rastlanır. Özellikle süs eşyası yapımında ve mobilyacılıkta kullanılırlar.

KOZAN
Akdeniz bölgesinde Adana iline bağlı ilçe merkezi şehir (nüfusu 20 236). Adana'nın 71 km. kuzey-doğusunda, Ceyhan ovasının kuzey kenarında kurulmuştur. Yükseltisi 125 m.'dir. Ceyhan demiryolu istasyonuna 56 km. uzaklıktadır. Tarihî bir şehrin yıkıntıları üzerinde bulunan Kozan'ın anfi şeklinde bir görünüşü vardır. Şehir ovaya ve doğuya doğru genişlemektedir.

Kozan ilçesinin yüzölçümü 2 113 km^2., nüfusu 92 885'tir. Merkez, İmamoğlu, Tepecikören bucakları içinde 98 köyü vardır. İlçe topraklarının kuzey kesimleri Toros dağlarının dik eğimli bölümlerini, güney kesimleriyse Ceyhan ırmağı etrafındaki aluvyonlu düzlükleri kapsar. İlçede kışlar ılık, yazlar sıcak ve kurak geçer. Dağlık kesimler sık ormanlıktır. Başlıca akarsuyu Ceyhan ırmağıdır. İlçe halkının geçim kaynağı tarıma dayanır. Elde edilen başlıca ürünler buğday, arpa, pirinç ve pamuktur. Meyvecilik de gelişmiştir. Özellikle portakal ve az olarak da limon ve mandalina elde edilir.

KOZANOĞLU, ABDULLAH ZİYA
(1906-1966) Yazar. İstanbul'da doğmuştur. Orta öğrenimini Kabataş Lisesinde tamamlayarak (1922) girdiği Güzel Sanatlar Akademisi

Solda: Genellikle iğribüğrü gövdeli, dalları ve gövdeleri kısa ağaçlar olan selviler de kozalaklılardandır. Sağda: 1. Larix decidua'nın, 2. Abies alba'nın, 3. Picea excelsa'nın, 4. Pinus insignis'in yapraklarının biçim ve durumları. 5, 6. Abies alba'nın çiçek durumu ve erkek çiçeği; 7., 8. Cryptomeria japonica'nın dişi ve erkek çiçek durumları.

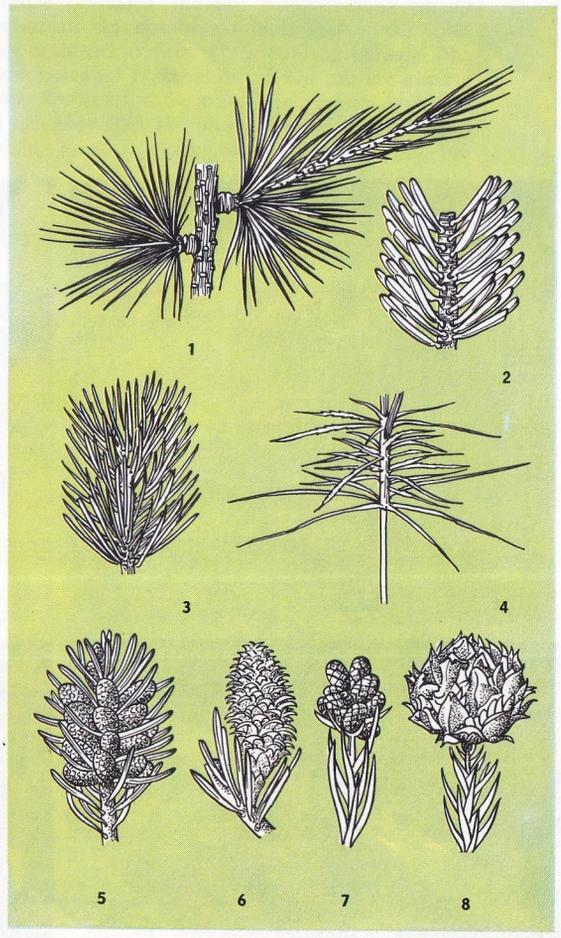

Mimarlık ve Teknik Üniversite İnşaat bölümlerini bitirmiştir. Bir süre Millî Eğitim Bakanlığı başmimarı olarak çalıştıktan sonra ölümüne kadar özel mimarlık ve taahhüt işleri yapmıştır.

Konularını tarihsel olaylardan, ünlü kahramanların yaşamlarından alan roman türünün en ünlü kalemlerinden biridir. Çoğu eseri ilkin çocuk dergilerinde ya da günlük gazetelerde tefrika edilmiş, kitap haline gelince büyük baskılara ulaşmıştır. Kendine özgü ve dil bozmayan bir anlatım biçimi kurabildiği için romanları belli bir beğeni çizgisinin altına düşmemiş, ilk okuma çağındaki gençler üzerinde olumlu etkiler yaratmışlardır.

Eserleri: Kızıltuğ (1923), Atlı Han (1924), Türk Korsanları (1926), Seyit Ali Reis (1927), Gültekin (1928), Kozanoğlu (1929), Kolsuz Kahraman (1930), Savcı Bey (1931), Sarı Benizli Adam (1932), Malkoçoğlu (1933), Patronalılar (1934), Tavşanbaşı (1935), Tokat (1936), Battal Gazi Destanı (1937), Sencivanoğlu (1938), Fatih Feneri (1949), Karakoldaki Ayna (1950), Dağlar Delisi (1951), Hilâl ve Haç (1958), Kızıl Kadırga (1962), Arena Kraliçesi (1964), Kubilay Han'ın Gelini (1966).

KOZLU

Batı Karadeniz bölümünde, Zonguldak'ın 7 km. batısında, merkeze bağlı bucak merkezi şehir (nüfusu 25 742). Yakınlarında kömür havzasının zengin bir kesimi yer alır ve nüfusun büyük kısmını maden işçileri oluşturur. Bu nüfusun % 70'i erkektir. Kozlu, bir demiryoluyle Zonguldak'a bağlanır.

KOZLUK

Siirt iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 3 724). Siirt'in karayolu ile 76 km. kuzey-batısında, Sason dağlarının güney eteklerinde bir vadi tabanında kurulmuştur. En yakın demiryolu istasyonu (57 km.) Kurtalan'dır.

Kozluk ilçesinin yüzölçümü 1 175 km², nüfusu 27 011'dir. Merkez, Bekirhan ve Tuzlagöze bucakları içinde 42 köyü vardır. İlçe toprakları Sason dağlarının yer yer derin vadilerle yarılmış kesimlerini ve bunların güneyindeki küçük düzlükleri kapsar. Kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Yağış oldukça fazladır. İlçe ekonomisi tarım ürünlerine dayanır. Buğday ve arpa başta gelir. Bunları darı, pirinç, mercimek ve patates izler. Az olarak meyve de yetiştirilir.

KOZMETİK

Vücut ve yüz güzelliği için kullanılan maddeler. Önceleri saç bakımı için kullanılan maddeleri belirtirken, zamanla anlamı genişlemiştir.

Çok eski çağlarda Doğuda zengin kadın ve erkeklerin güzelleşmek için kozmetik kullandıkları bilinmektedir. Tevrat'la İncil'de merhem ve parfümlerin kullanıldığını belirten konular vardır. Doğu'da güzellik maddelerine verilen önemin nedeni Filistin ve Arabistan-ın, bunların çıkartıldığı bitkiler yönünden zengin olmasıdır.

Kozmetik kullanma alışkanlığı Doğudan Yunanistan'a ve Roma'ya geçmiştir. Bu devirlerde kullanılan maddeler, banyodan sonra sürülen yağlar, gül ve yaseminden elde edilen kokular ve saç boyalarıydı. Ayrıca kıl dökmeye yarayan kremler, kaşları ve kirpikleri uzatmaya yarayan yağlar, sürmeler, üstübeçten elde edilen ve yüzü solgun gösteren kremler de kullanılıyordu. Bundan başka, Roma'da soylu kişilerin eşek sütü banyosu yaptıkları bilinmektedir. Ortaçağda, ilkel şekliyle de olsa güzellik maddeleri kullanılmıştır. X. yüzyıldan sonra güzellik anlayışında değişmeler başgöstermiş, kadınlarda ve bir dereceye kadar da erkeklerde güzellik maddeleri kullanma alışkanlığı yeniden yayılmıştır. O çağda kullanılan güzellik maddeleri şunlardı: Dudakları boyamak için safran, gözleri sürmelemek için is ve antimon, dişlere parlaklık vermek için adaçayı, cildi yumuşatmak için bademyağı, limon, sirke ve yumurta akı. Bundan başka saçların rengini açmak için bitkisel ya da madensel merhemler ve yağlar kullanılıyordu.

Güzellik maddeleri Rönesansta büyük bir önem kazanmıştır. O çağda yeni bir güzellik anlayışı yerleşmiş, kullanılan maddeler de bu anlayışa uygun olarak gelişmiştir. Bu alanın kurallarını İtalyanlar koymuş ve bunları

Çeşitli kozmetiklerin makyaj sırasında kullanılması özel bir bilgi ister. Aşağıdaki resimlerde bir uzmanın uyguladığı çeşitli işlemler görülüyor: 1) Makyaj başlamadan önce yüzün bir kremle ya da sıvı bir deterjanla temizlenmesi gerekir. 2) Temizleme işleminden sonra yüze fondöten sürülerek, yüz renginin koyulaşması sağlanır. 3) Göz makyajı büyük bir dikkat ve özen ister; gözkapaklarının üzerine çekilen gölge, gözün biçimine uygun düşecek şekilde yayılır. 4) Daha sonra fırçayla göz makyajı tamamlanır; özellikle üst kirpikleri daha belirgin kılmak için gözkapağı bir çizgiyle yukarıya doğru uzatılır; rengi göz rengine göre değişen rimellerin uygulanmasıyle de üst kirpikler daha uzun ve daha yoğun bir görünüşe sahip olurlar. 5) Bazen takma kirpik kullanılır. 6) Dudaklara sürülen ruj bir fırçayla uygulanır ve ağzın sınırlarını belirler.

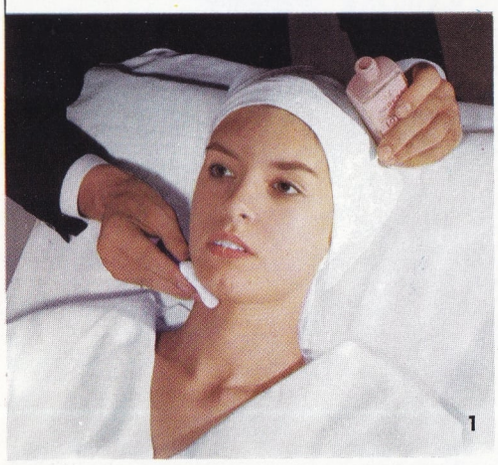
1

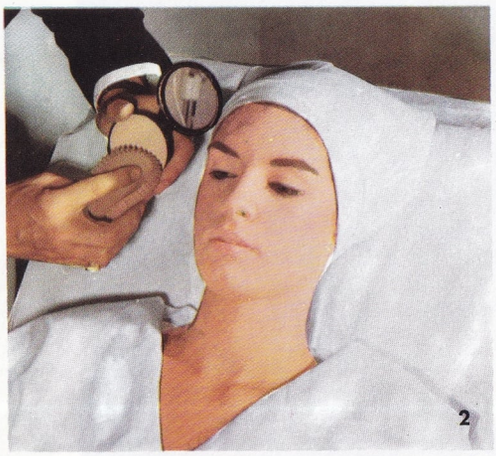
2

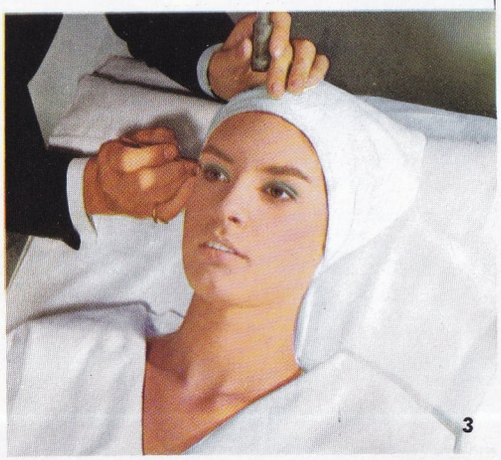
3

4

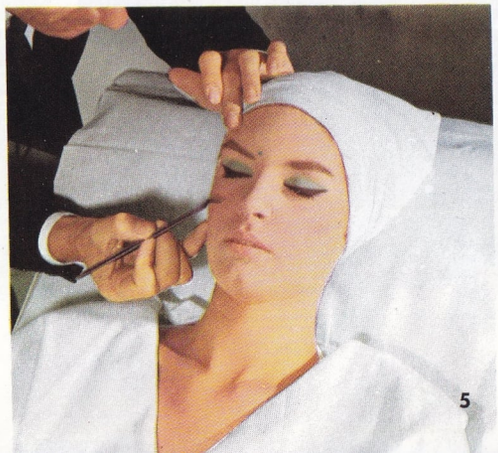
5

6

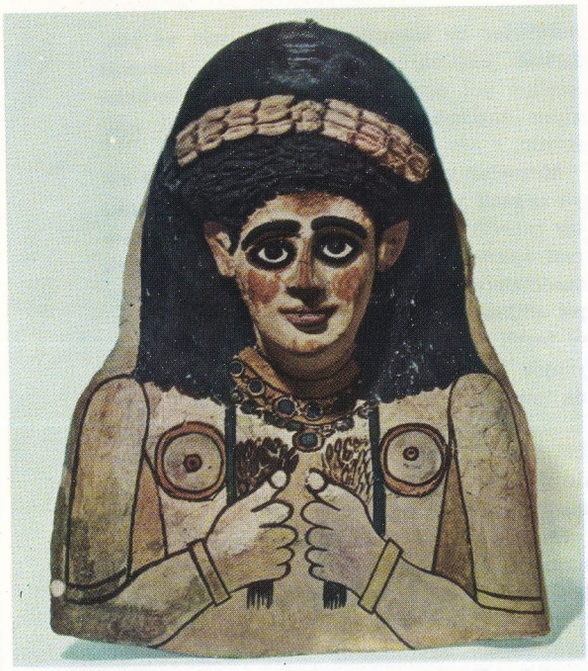

Kozmetiğin eski Mısır'da ne kadar önemli olduğu bu ölüm maskesinde açık olarak görülmektedir.

Batı dünyasında yaymışlardır. Günümüzde de kullanılan güzellik maskeleriyle, bazı tekniklerin XVI. yüzyılda da bilinmekte olduğu anlaşılmaktadır. XVIII. yüzyılda modanın öncülüğünü yapan Paris'te doğan pudralı saç modası, Fransız devrimine kadar sürmüştür.

Gerçek anlamıyle bir kozmetik sanayii XIX. yüzyılda gelişmiştir. Güzellik maddeleri kullanma alışkanlığı toplumun bütün tabakalarına yayılmış, yaşlıların yanında gençler de bu modaya ayak uydurmuşlardır. Günümüzde kullanılan güzellik maddelerinin başlıcaları şunlardır: Parfümler, güzellik müstahzarları (çeşitli ciltler için değişik kremler, besleyici losyonlar, fondöten, allıklar, gözkapağı farları, kaş kalemleri, rimeller, dudak boyaları, makyaj temizleyicileri, tırnak cilâları vb.), saç müstahzarları (boya, şampuan, losyon, spray), traş gereçleri (sabunlar, kremler, traş öncesi ve sonrası losyonları vb.), tuvalet müstahzarları (sabunlar, banyo köpükleri, ter kokusu gidericiler vb.). Boyaların hazırlanmasında kullanılan esanslar bitkilerden ya da meyvelerden elde edilir. Ayrıca adabalığı, amber, misk gibi hayvansal öğelere de yer verilir. Kimya endüstrisinin sağladığı ilerlemeler bu öğeleri yapay olarak elde etmeyi kolaylaştırdığından kozmetik sanayii büyük bir gelişme göstermiştir.

Günümüzde «güzellik enstitüleri» gittikçe çoğalmaktadır. Buralardaki estetikçi, masör, kuaför, manikürcü ve pedikürcü gibi uzmanlar müşterilere çeşitli hizmetler sunarlar; bakım ve makyajlarıyle uğraşırlar.

KOZMİK IŞINLAR

Uzayın derinliklerinden gelerek yerin yüzeyine erişen taneciksel ışınımlar. Bu ışınları teşkil eden atomsal ve temel tanecikler çok yüksek bir enerjiye sahiptirler. İnsanoğlunun yaptığı tanecik hızlandırıcı makinelerde hızlandırılan protonların, yaklaşık olarak 30 Gev'lik bir enerjiye erişebilmelerine karşılık, kozmik ışınlarda, 100 ile 1 000 Gev arasında, hatta daha da fazla enerjiye sahip taneciklere rastlanılmaktadır (1 Gev = 1 milyar elektron-volt).

Kozmik ışınların şiddeti oldukça zayıftır; örneğin deniz düzeyinde bir cm^2.'lik bir yüzey üzerinde, dakikada ortalama olarak bir tanecik kadardır. Bir insanın vücuduna bir günde yaklaşık olarak iki milyon tanecik çarpmaktadır.

İlk çalışmalar: Kozmik ışınların keşfi ve nitelikleri konusundaki derinlemesine araştırmalar, çekirdek fiziği alanında yapılan araştırmaların gelişmesi bakımından özel bir öneme sahiptir. Bu ışınlar ilk kez XX. yüzyılın başında gözlenmiştir. Gerçekten de o sıralarda kısa bir süreden beri bilinmekte olan radyoaktif olaylarla uğraşan fizikçiler, radyoaktif kaynakların şiddetlerini ölçerken, bu amaçla kullanmakta oldukları iyonlaştırma odasının iyonlaştırıcı bir dış etkeni ortaya koymakta olduğunu ve bu etkenin iyonlaştırma odası çok kalın kurşun tabakalarla çevrelense bile ortadan kalkmadığını gözlemişlerdir. Böyle bir etken iyonlaştırma odasındaki gazda bir iyonlaştırma meydana getirerek, iletken kalıyordu. Niteliği bilinmeyen bu ışınlar (X ışınları ya da radyoaktif cisimlerin yaydıkları α, β, γ ışınları gibi) o zaman bilinen ışınlardan oldukça yüksek bir içe girme gücüne sahipti. Bu ışınların niteliğini açıklamak için ileri sürülen ilk varsayımlar, bu ışınları yerdeki ve alçak atmosferdeki radyoaktif olayların doğurduğunu ileri sürmüştür. Ancak 1910 yılında içinde bir iyonlaştırma odası bulunan bir balonla 4 500 metreye yükselen fizikçi Gockel'in bu yükseklikte yaptığı gözlemler bu yorumun yetersiz olduğunu göstermiştir. Eğer yeryüzünde ortaya çıkan iyonlaştırıcı etkenin kökeni yeryüzü olmuş olsaydı, yükseklik arttıkça, atmosferin soğuması nedeniyle, elde edilen sonuçların azalması gerekirdi. Oysa Gockel'in deneyi bunun tamamen tersini, yani yükseklik arttıkça, olayların daha belirli ve önemli olduklarını göstermişti.

1922 ile 1927 arasında, içlerinde Millikan'ın da bulunduğu Amerikalı araştırıcılar, sondaj balonları aracılığıyle atmosferde 50 km. kadar yükseğe kaydedici düzenler göndermişlerdir. Aynı araştırıcılar, Kaliforniya'daki göllerde 200 m. derinliğe kadar aletler daldırarak birtakım ölçmeler yapmışlardır.

Gerek bu deneyler gerekse daha sonra yapılanlar, incelenen ışınların atmosferin dışında bir kökeni olduğunu ve radyumun yaydığı en yüksek enerjili ışınlara oranla yirmi kat daha fazla bir içe girme gücüne sahip olduklarını ortaya koymuştur. Bu ışınlar, kökenleri atmosferin dışında olduğu için kozmik ışınlar diye adlandırılmıştır.

1932'den bu yana bir taraftan nükleer sayıcılar, Wilson sis odası, difüzyon odası, nükleer emülsiyonlar gibi aygıtların gelişmesi bir taraftan da bu gibi aygıtları füzeler ya da sunî uydularla yükseklere gönderme olanağı-

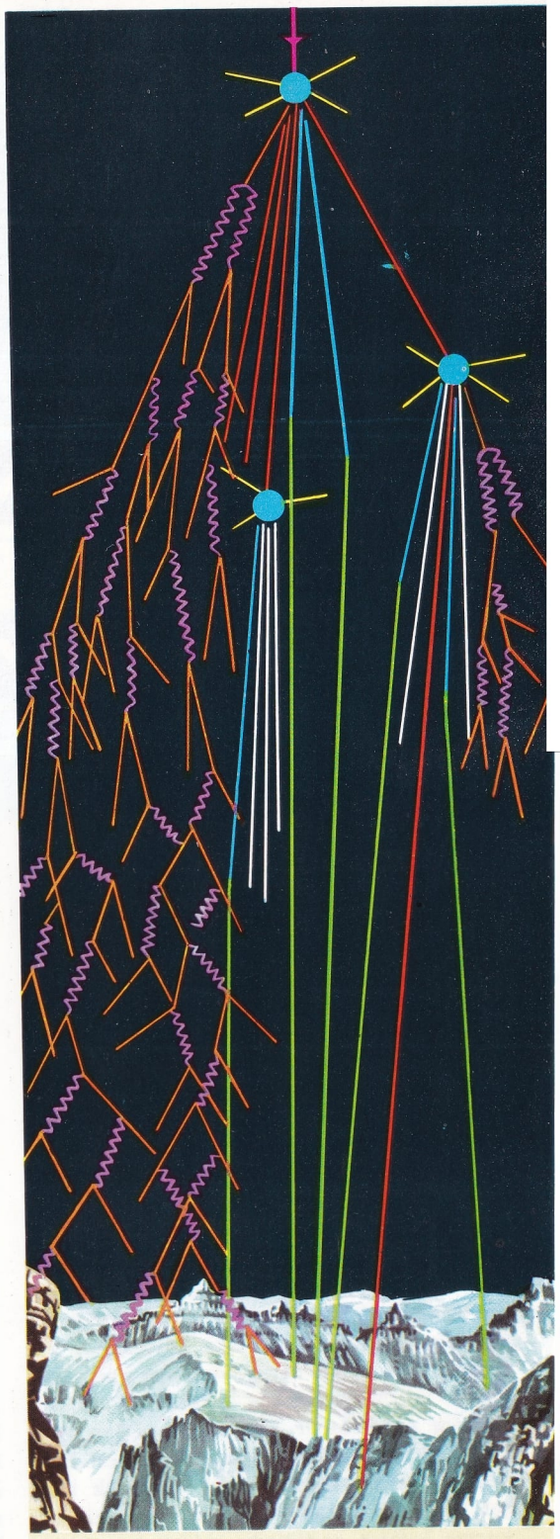

KOZMİK IŞINLAR

Atmosferde kozmik ışınlar. Kozmik ışınları meydana getiren ışınlar genellikle çok yüksek enerjilidir. Bu ışınlar atmosfere varınca, atmosfer atomlarına çarparak çeşitli nitelikte taneciklerin ve fotonların doğumuna yol açan olaylara sebep olurlar. Kozmik ışınların incelenmesi, bu ışınlar arasında birincil ve ikincil olmak üzere iki tip ışınımın bulunduğunu göstermiştir. Birincil ışınlar uzayın derinliklerinden gelen ışınlar, ikinciller ise birincil ışınların atmosfere çarpmasiyle atmosferde oluşan ışınlardır.

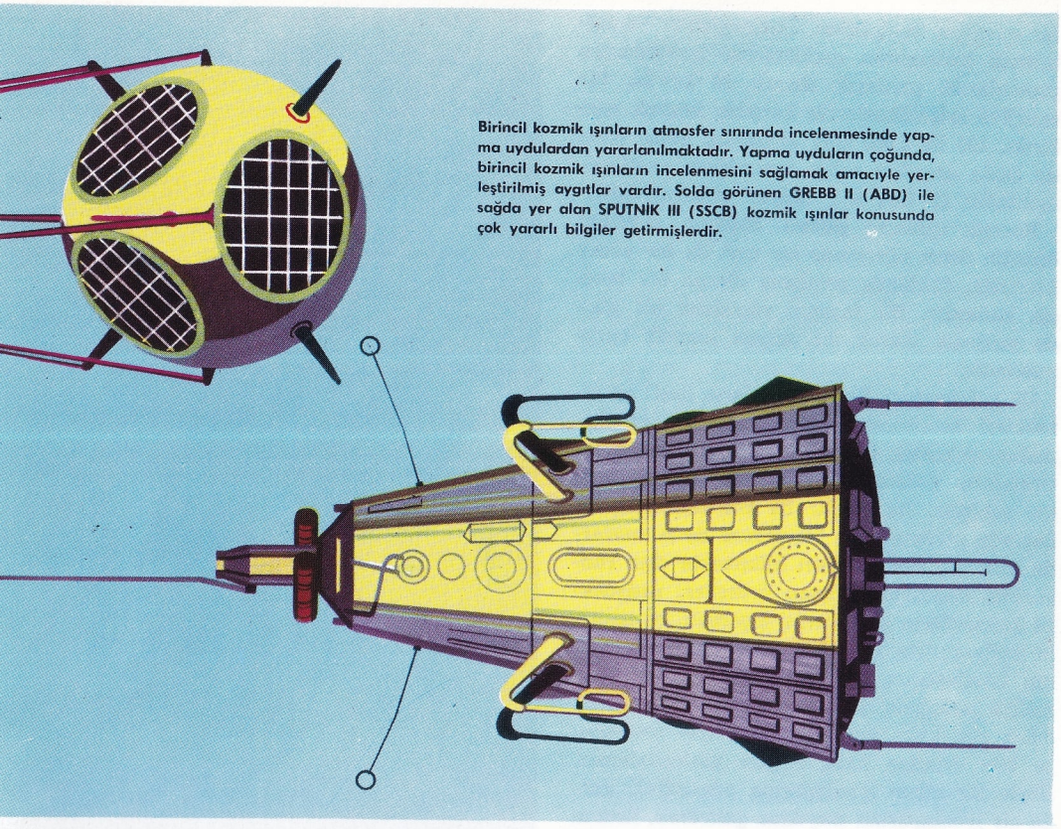

Birincil kozmik ışınların atmosfer sınırında incelenmesinde yapma uydulardan yararlanılmaktadır. Yapma uyduların çoğunda, birincil kozmik ışınların incelenmesini sağlamak amacıyle yerleştirilmiş aygıtlar vardır. Solda görünen GREBB II (ABD) ile sağda yer alan SPUTNİK III (SSCB) kozmik ışınlar konusunda çok yararlı bilgiler getirmişlerdir.

nın sağlanması bu alandaki incelemeleri geliştirmiştir.

Kozmik ışınların sınıflandırılması ve nitelikleri: Kozmik ışınların iyonlaştırma olayını doğurması, bunların elektrik yüklü taneciklerden oluştuğunu ortaya koymaktadır. Kozmik ışınları meydana getiren ve uzayın derinliklerinden gelen ışınlar genellikle çok yüksek enerjilidir. Bu ışınlar atmosfere vardıklarında atmosfer atomlarına çarparak, çeşitli nitelikte taneciklerin ve fotonların doğumuna sebep olan olaylara yol açarlar. Bu olaylar kozmik ışınlar konusunda yapılan ölçülerin ve bu ışınların niteliklerinin yorumlanmasını zorlaştırır. Bu zorluğa rağmen, kozmik ışınların denel ve teorik olarak incelenmeleri, bu ışınlar arasında birincil ve ikincil ışınlar olmak üzere iki tip ışınımın varlığını ortaya koymuştur. Birincil ışınlar uzayın derinliklerinden gelen ışınlardır; ikincil ışınlar ise, birincil ışınların atmosfere çarpmasıyle atmosferde oluşan ışınlardır. İkincil ışınlarda yumuşak ve sert bileşenler diye iki kısım vardır. Yumuşak bileşen, yaklaşık olarak 10 cm. kalınlığındaki bir kurşun levhayı geçtiğinde, şiddeti hemen hemen sıfıra indirgenmiş olan ışınlardan oluşur. Sert bileşen ise, çok daha kalın kurşun tabakalarından geçebilir. Bütün bu olayların incelenmesi rölativite teorisinin, kuvantum mekaniğinin ve elektrodinamiğinin ilkelerini doğrular.

Yumuşak bileşen: Kozmik ışınların yumuşak bileşeni pozitif ve negatif elektronlardan ve γ kuvantumları diye bilinen fotonlardan oluşmuştur. Bu bileşenin şiddeti, yükseklikle artar ve belirli bir yükseklikte maksimuma ulaştıktan sonra tekrar azalır. Çok yüksek enerjili bir elektron ya da bir foton bir madde tabakası içinden geçerken, pozitif ve negatif elektronlardan oluşan tanecik demetlerinin meydana gelmesine sebep olur. Örneğin bir elektron şu olayı doğurur: Elektron, maddeyi aşıp geçerken bir atomçekirdeğinin elektromanyetik alanında bulunacak olursa, bu alan tarafından frenlenir ve yüksek enerjili bir foton yayımlar. Buna «frenleme ışınımı» adı verilir. Bu foton yok olarak, zıt işaretli bir elektron çifti doğurur. Bu elektronlar da tıpkı ilk baştaki elektron gibi frenleme olayıyle karşılaşarak şiddeti gittikçe artan bir olayı doğururlar. Bir γ fotonu izlendiğinde de elektron örneğindeki olaylar tekrarlanır.

Bu olaylar atmosferde de meydana gelebilir. O zaman atomların çekirdekleri arasındaki uzaklık büyük ve çekirdek sayısı da az olduğundan araetki ihtimali yoktur. Bundan ötürü, bu şekilde oluşan bir demet, ancak birkaç kilometre gibi bir mesafe aştıktan sonra büyük boyutlar kazanabilir. Oysa, örneğin kurşun gibi bir madde içinde oluşan taneciklerin sayısı, daha hemen birkaç santimetre sonra maksimuma erişmiş olur. Bu açıklamalar, yumuşak bileşenin, demetlerden oluşmuş olduğunu göstermektedir. Aslında, yumuşak bileşen içinde proton, mezon vb. gibi birincil ışınımlara özgü tanecikler de bulunur; ama bunlar diğerlerine oranla hem çok daha düşük enerjili ve hem de çok daha azdır.

Sert bileşen: Bu bileşenin şiddeti, yükseklikle değişir. Yükseklik ne kadar fazlaysa şiddet o kadar fazladır. Deneyler, sert bileşenin hem pozitif hem negatif yüklü ve içe girme yeteneği çok fazla taneciklerden oluştuklarını göstermektedir. Sert bileşeni oluşturan taneciklerin, elektronlardan ve protonlardan farklı oldukları anlaşılmıştır. Bu konudaki incelemeler bu taneciklerin kitlelerinin ve yüklerinin tespitini mümkün kılarak, mezonun keşfine yol açmışlardır. Mezonların özelikleriyse hızlandırıcılar aracılığıyle tespit edilmiştir.

Mezonlar ya yüksüz (nötr) ya da pozitif veya negatif yüklü olabilirler. Mezonun kararsız bir tanecik olduğu, yani belirli bir zaman süresi içinde kendiliğinden parçalanarak yeni taneciklere bölündüğü ya da yok olduğu tespit edilmiştir. Mezonlar arasında sert bileşeni teşkil eden μ mezonları, çok enerjili, dolayısıyle içe giricidirler. Bunlara toprak altında yapılan deneylerde bile rastlanılmıştır. Bunların kitleleri elektronunkine oranla 200 kat daha fazladır. μ mezonları, π mezonları denilen mezonların radyoaktif bozulmaları sonucu ortaya çıkarlar.

Birincil ışınım: Birincil ışınımın niteliği konusundaki incelemeler oldukça yenidir. Bu konuda hâlâ çözülmemiş birçok sorun vardır. Yer'in manyetik alanının etkisi altında birincil ışınımın davranışının incelenmesi çok önemlidir. Bu davranış, birincil ışınımın yüklü taneciklerden oluştuğunu göstermektedir. Bilindiği gibi manyetik bir alanda yüklü bir taneciğin hareketi, onu kendi yörüngesinden saptıran bir kuvvete tabidir. Saptırma kuvveti, göz önüne alınan taneciğin yükünü, hızına, alanın kuvvet çizgileriyle hareketin doğrultusu arasındaki açıya ve alanın büyüklüğüne bağlı olarak az ya da çok olur.

Mıknatıslaştırılmış bir kürenin manyetik alanına benzeyen Yer'in manyetik alanı, ekvator düzleminde bu düzleme, kutuplarda ise Yer yüzeyine dik olarak bulunur. Böyle bir alanın şiddeti zayıftır; fakat Yer'den çok ötelere uzanabildiği için kozmik ışınları oluşturan yüklü tanecikler üzerindeki etkisi sürer; bu nedenle bu taneciklerin yörüngelerinin eğriliği önemli olabilir. Bu söylenenlerden şu sonuç çıkmaktadır: Çeşitli geliş açıları altında çeşitli hız ve yüklerle Yer'e yaklaşan tanecikler, az ya da çok bir sapmayla karşılaşırlar ve sapma sonucunda ya belirli açılar altında Yer'e ulaşırlar ya da hiç ulaşamazlar. Manyetik alanın iki ana etkisi vardır. Birincisi, kutuplardan ekvatora gidildikçe Yer yüzeyine ulaşan kozmik ışınların şiddetlerinin azalmasını sağlamaktır (enlemsel etki). İkincisiyse, gelen taneciklerin elektrik yüklerinin daha çok tek işaretli olması ve manyetik kuvvetin yükün işaretine bağlı olması nedeniyle Yer'in yüzündeki bir noktada, batıdan ya da doğudan gelen taneciklerin sayıları arasında bir bakışımsızlık doğurmasıdır (batı-doğu etkisi). Birincil kozmik ışınların şiddeti yükseklikle artarak bir maksimuma erişir ve sonra azalarak sabit bir değerde kalır.

Deneyler birincil ışınların protonlarla daha başka elemanların çekirdeklerinden oluştuklarını ortaya koymuştur.

Birincil ışınların bir başka özelikleri de, bunların uzayın derinliklerinden eşit bir şiddetle bütün yönlerden gelmeleri, yani atmosfer dışındaki dağılımlarının eşyönsel (izotrop) olmasıdır. Birincil ışınların şiddetleri, bazen geçici değişimlerle de karşılaşır. Özel-

likle güneşin etkinliğine bağlı olarak geçici bir süre için birincil ışınların şiddetlerinin arttığı görülmüştür.

Birincil ışınların kökeni: Güneş kökenli pertürbasyonlar olmadığı zaman birincil ışınların eşyönlü dağılımları, bunlarda çok yüksek enerjili taneciklerin varlığı, güneş olayları nedeniyle şiddetteki eşyönsüz (anizotrop) değişimler, kozmik ışınların kökeninin güneş sisteminin dışında, samanyolunda ve hatta onun da dışında bulunan birtakım kaynaklar olduğu varsayımını doğrulamaktadır. Bu gibi kaynaklardan gelen ışınlar yıldızlar arasındaki manyetik alanların etkisiyle, bir yandan eşyönlü bir dağılım kazanırlar, bir yandan da özel bazı mekanizmalarla hızlanarak yüksek bir enerjiye sahip olurlar. Bununla beraber kozmik ışınların oluşumunu tam olarak açıklayabilen yeterli bir kuram yoktur. Kozmik ışınların kökeni sorunu çağdaş fiziğin en ilginç konularından biridir.

KOZMOGONİ

Bir efsane ya da dinsel bir geleneğe göre evrenin kökeninin açıklanması. Kozmogoni yaratılış demek değildir; gerçekten de evrene, çok kere, bir yaratanın eseri değil de, farklılaşmamış bir bütünün, farklılaşmış bir çokluğa dönüşümünün sonucu olarak bakılmıştır. Var olan her şeyin, kimi zaman kaos, kimi zaman şekilsiz bir kitle, kimi zaman su ya da ateş gibi bir nesne, kimi zaman devasa bir yumurta ya da bir ejderha vb. gibi tasarlanan homojen ilkel bir nesneden şekillendiği ileri sürülmüştür. Çok kere de böyle bir nesneye, bir insanmış ya da hayat ve istem sahibiymiş gibi bakılmıştır; bu nedenle, evrenin kökeni sayılan su, ateş ya da bu gibi herhangi başka bir cevher, daima günlük hayatta karşılaşılan sudan, ateşten vb. nitelik itibarıyle farklı sayılmıştır. İlkel nesneye kişilik verildiğinde, evrenin oluşumu tıpkı bir doğum ya da bir doğumlar dizisi olarak düşünülmüştür. Eğer ilkel nesneye bir kişilik verilmemişse, evrenin oluşumunun efsanevî bir varlık tarafından başlatıldığı kabul edilmiştir. Kozmogoni birinci durumda bir teogoni, yani tanrıların doğuşu masalı olmak eğiliminde, ikinci durumda ise bir yaratılış havası kapsamak eğilimindedir.

KOZMOGONİ KURAMLARI

Evrenin evrimsel davranışına bilimsel ve akılcı bir açıklama bulmak ve evrenin kökenini araştırmak için insan tarafından ortaya atılan kuramlar. İlk kuramlar sadece gezegenler sisteminin kökenini göz önüne almışlardır. Çağdaş kozmogoni ise galaksilerin, gezegenler sistemlerinin ve evreni teşkil eden atomlarla kimyasal elemanların kökeniyle de uğraşmaktadır. İnsanoğlu eski çağlardan beri Yer'in kökenini merak edegelmiştir. Maddenin oluşumunu yorumlamak için çeşitli felsefe okulları ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları yaratıcı eleman olarak suyu, diğerleri ise ateşi öne sürmüşlerdir. Bu okullar genellikle meydana çıktıkları bölgeyi etkileyen (aluvyon, volkanik patlamalar vb. gibi) doğal olayların etkisi altında kalmışlardır. Akılcı ilkelere dayanan ilk kozmogoni kuramı XVIII. yüzyılda İmmanuel Kant tarafından öne sürülmüştür. Kant, ilk maddenin gazlardan ve kozmik tozlardan oluştuğunu ve bunun düzensiz bir şekilde uzayı kapsadığını öne sürmüştür. Çeşitli kısımların yoğunlukları arasındaki fark, daha az yoğun kısımların daha çok yoğun kısımlar tarafından çekilip, ilk hareketin doğmasına sebep olmuştur. Böylelikle merkeze yönelen kısımlar Güneş'i, diğer çekim merkezleri de gezegenleri oluşturmuştur. Fakat yer değiştirme hareketleri sırasında yoğun merkezler aralarında çarpışmış ve bunun tekrarı sonucunda da çok yoğun merkezlerin rotasyon hareketleri doğmuştur.

1796'da Fransız astronomu ve matematikçisi Pierre Simon de Laplace, Kant'ın kuramını geliştirdi. Laplace önceleri şimdiki güneş sisteminin çok ötesine kadar yayılmakta olan gazlardan oluşan bir bulutun varlığını kabul etti.

Laplace, çeşitli kısımları arasında bir çekim olan ve çok yüksek sıcaklıkta bulunan bu sistemin sabit bir hızla kendi ekseni etrafında döndüğünü kabul etti. Laplace'a göre sıcaklığın dağılması, rotasyon hızının artmasıyle sonuçlanan bir madde yoğunlaşması doğurmuş ve merkezkaç kuvvetin etkisiyle, merkezî kitle etrafında dönen halkalara benzeyen eşmerkezli bölgeler meydana gelmiştir. Bu halkaların düzensiz bir şekilde soğumaları sonucu kırılıp parçalanmalarıyse gezegenlerin doğmasına sebep olmuştur. Bu gezegenlerden de yine aynı mekanizma uyarınca uydular meydana gelmiş ve ilkel bulutun merkezî çekirdeği de Güneş'i oluşturmuştur.

Bilim tarihinde bir dönüm noktası teşkil eden ve bugün eskimiş olan Laplace kuramını başka kuramlar izledi.

Çağdaş kozmogoni kuramları, bütün evrene dağılmış bulunan galaksiler sisteminin sürekli genişleme halinde olduğu ilkesinden hareket etmektedirler. Georges Lemaître, evrenin bugünkü durumunun, yani maddenin uzayda çok farklılaşmış ve şekillenmiş olmasının başlangıçta çok yüksek basınç ve sıcaklık altında bulunan ve adına «ilkel atom» denilen homojen bir maddenin patlayarak dağılması sonucu olduğunu iddia eden bir kuram ortaya atmıştır. Daha sonra bu kuram oldukça büyük değişikliklere uğramıştır. Bilimin gelişmesiyle, belki de yakın bir gelecekte evrenin, özellikle Yer'in kökeni konusunda çok daha kesin bilgiler elde etmek mümkün olacaktır.

KOZMOLOJİ

(bkz. Evrenbilim).

KÖÇEK

Türkiye'de eskiden, dans eden erkeklere verilen ad. Köçekler, güzel erkek çocuklar arasından seçilir, 7-8 yaşlarında dansa başlatılır ve müzik öğretilirdi. Uzun saç bırakırlar ve özel elbiseler giyerlerdi. Ya tek ya da takım halinde dans ederlerdi. Köçek takımları, özel ve saraya ait olmak üzere iki türlüydü. Köçeklere kemençe, lâvta, tef gibi çalgılar çalan çalgıcılar ve okuyucular eşlik ederdi. İmparatorluk çöktükçe masrafları karşılanamayan köçek takımları da yavaş yavaş ortadan kalkmıştır.

Köçeklerin oyunu sırasında çalınan müzik parçalarına «köçekçe» denir. Halk türküleri ve bunlara benzetilerek klasik besteciler tarafından bestelenen eserler, uygun bir şekilde sıralanarak ve aralarına uzun aranağmeler, taksimler ve oyun havaları konarak «köçekçe takımı» denen eserler meydana getirilmiştir. Bu takımlardaki türküler ağırdan yürüğe doğru sıralanmışlardır.

KÖK

Bitkiyi toprağa bağlayan, topraktan su ve madensel tuzları alan kısım. Kök bütün eğreltiler ve tohumlu bitkilerde bulunur. Talli bitkilerde ise bu görevi biçim bakımından köke benzeyen başka oluşumlar yüklenir. Kök üzerinde hiç bir zaman tomurcuk ve yaprak meydana gelmez. Kök yeredoğrulum hareketi ve

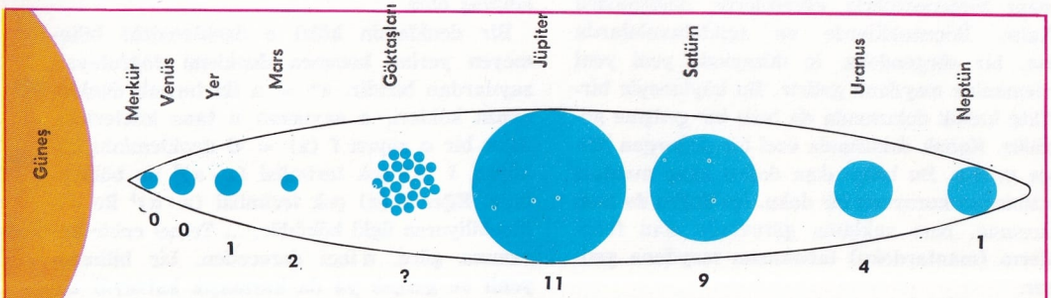

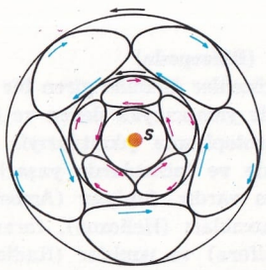

UYDULAR

Evrenin oluşumunu açıklamak için J. Jeans ve C. Weizsacker tarafından öne sürülen kuramın, gezegenler sisteminin meydana gelişini gösteren şeması. Adı geçen bilginlere göre, Güneşin yakınlarından geçen gökcisimlerinden, gelgit etkisiyle parçalar kopmuştur. Kopan parçaların yoğunlaşmasıyle gezegenler meydana gelmiştir (Jeans kuramı); Weizsacker'in 1943 yılında öne sürdüğü görüşe göreyse, gezegenler çeşitli madde kitlelerinin karşıt yönlerde döndükleri bölgelerde oluşmuştur (yandaki resim).

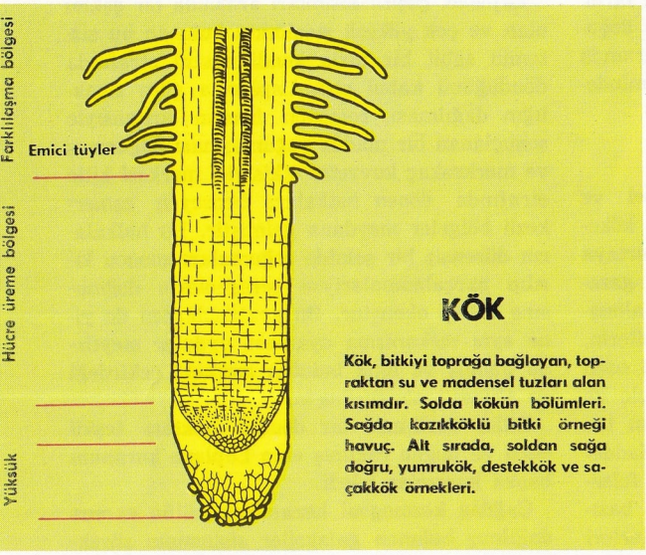

KÖK

Kök, bitkiyi toprağa bağlayan, topraktan su ve madensel tuzları alan kısımdır. Solda kökün bölümleri. Sağda kazıkköklü bitki örneği havuç. Alt sırada, soldan sağa doğru, yumrukök, destekkök ve saçakkök örnekleri.

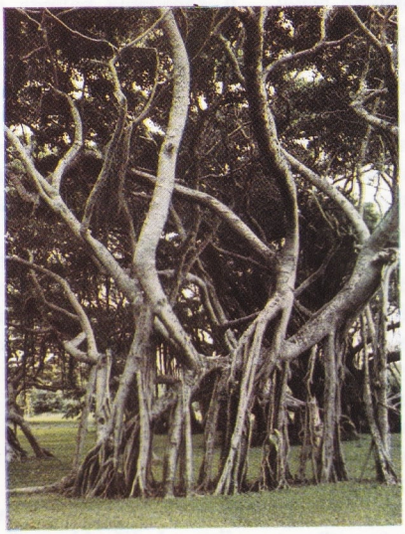

sürekli olarak toprağın içine uzanma eğilimi gösterir. Bu özelliği bitki henüz embriyon aşamasındayken ortaya çıkar. Kök meydana gelirken bir uzantıdan başka bir şey değildir. Buna anakök denir. Anakökten yankökler çıkar. Bunlardan da ikinci derecede yankökler ayrılır. Yankökler önceleri anakökle 90 dereceye yakın bir açı yaparlar, sonra aşağıya doğru eğrilip açıyı daraltırlar. Kökler biçim ve ödevlerine göre başlıca üç çeşide ayrılırlar: Saçakkök (buğdaygiller), kazıkkök (havuç), yumrukök (yıldız çiçeği) gibi. Bu çeşitli biçimleri veren, yanköklerin anaköke oranla az ya da çok gelişmesidir. Yankökleri az gelişmiş kökte bir bütün görünüşü vardır; yankökleri anakök kadar gelişmiş bitkinin toprakaltı kısmı bir demete benzer.

Her bitkinin kök biçimi cinsine, türüne göre değişmekle beraber, her kökte şu kısımlar bulunur: Kökle gövdeyi birleştiren boyuncuk, emici tüylerin bulunduğu emici kısım, çıplak bir uzama bölgesi, kökucu ve yüksük. Bu emici tüyler bölgesinde epidermin dışa doğru kırılmaları görülür. Bunlar emici tüylerdir ve görevleri topraktan suyu ve madensel tuzları emmektir.

Kök, kökucunun sürgendoku hücreleriyle büyür. Bu hücreler sürekli olarak bölünürler. Böylece meydana gelen çeşitli tabakalar genç bir bitkinin kökünde bile açıkça bellidir. Bu tabakalar üsderi, kabuk, merkez silindir ve öz bölgedir. Merkez silindirde iletken damarlar düzensiz ışınsal dizide yer almıştır. Bu yapı birçeneklilerle eğreltilerde değişmeden kalır. İkiçeneklilerde ve açıktohumlularda ise, bir sürgendoku, iç düzeyinde yeni yeni elemanlar meydana getirir. Bu büyümeyle birlikte kabuk dokusunda da hızlı bir gelişme görülür. Kabuk dokusunda özel bir doğurgan bölge gelişir. Bu bölge dışa doğru ağaç mantarı cinsinden koruyucu bir doku, içe doğru da hem koruma, hem saklama görevinde olan felloderm (mantardoku) tabakasını meydana getirir.

Kökler kendi öz görevlerini, yani besin alma ve saklama görevlerini yerine getirirken çeşitli biçimler alabilirler. İrileşebilir, yumrulaşabilirler (yıldızçiçeği, centiyan, havuç vb.) ya da bazı bitkilerde su içinde kalan kök aygıtı yeredoğrulumun tersi bir yönelmeyle yukarı doğru yükselebilirler. Bir desteğe sarılarak büyüyen bitkilerin topraküstü kısmından sonradan kökler çıkabilir. Bu kökler yeni dayanak noktaları bulur (sarmaşık) ya da yeni emme noktaları sağlar (linaria cymbalaria). Bazı topraküstü kökler de, tropikal bitkilerin bir kısmında olduğu gibi, hem dayanma, hem besin emme görevini yüklenmiştir. Bunlar dallardan ayrıldıktan sonra toprağa iner ve derinliklere dalarlar. Sonradan meydana gelen kökler bitkilerin hemen her noktasından çıkabilirler. Ancak bunun olabilmesi için bitkinin uygun şartlar içinde kırılması gerekir. Bitki üretmekte bundan yararlanılır.

KÖK

Bir a sayısının kökü, $b^n = a$ olan bir b sayısıdır. Bu eşitlik $b = \sqrt[n]{a}$ şeklinde yazılır ve n ye gösterge (indis) denir. Kök alma, a dan b ye geçme işlemidir; bu işlem n inci kuvvete yükseltme işleminin tersidir. $a = b^n$ direkt işlemine karşılık iki tane ters işlem vardır: a ile n verildiğine göre b yi bulmak (kök alma işlemi) ve a ile b verildiğine göre n yi bulmak (logaritma hesabı). 2 göstergeli kök almaya karekök alma denir ve 2 göstergesi konmayabilir; 3 göstergeli kök almaya da küpkök alma denir. İlk olarak a pozitif ve gerçek varsayılırsa: b nin değeri sıfırdan sonsuza giderken, b^n fonksiyonu her pozitif ve gerçek değeri sadece bir defa aldığından, pozitif gerçek sayılar arasında $b^n = a$ eşitliğini sağlayan sadece bir tane b değeri vardır. Eğer a nın sadece gerçek olduğu kabul edilirse, n nin çift olması halinde a pozitifse $b^n = a$ yı gerçekleyen iki gerçek sayı vardır; a negatifse hiç bir sayı yoktur. Örneğin $\sqrt{4} = \pm 2$ dir, oysa $\sqrt{-4}$ olan bir gerçek sayı yoktur. n tekse, a gerçek sayısı ne olursa olsun, sadece bir tane gerçekkök vardır. Aritmetik anlamda, a nın n inci dereceden kökü denince, bu sayının n inci kökünün mutlak değeri; bir sayının n inci dereceden kökünü almak denince de, aritmetik kökü bulmak anlaşılır.

Karekök ve küpkök almak için, iki terimlinin karesini ve küpünü alma işlemlerinin tersine dayanan aritmetik kurallar vardır; fakat uygulamada kök alma işi logaritmayla yapılır.

Eger $b = \sqrt[n]{a}$ ise $\log b = 1/n \log a$ dır; a verilince, logaritma cetvellerinden log a bulunup, n ile bölününce, b nin logaritması elde edilmiş olur.

Bir denklemin kökü o denklemdeki bilinmeyen yerine konunca denklemi doğrulayan sayılardan biridir. $x^n = a$ iki terimli denkleminin kökleri, a sayısının n tane kökleridir. Eğer bir α sayısı $f(x) = 0$ denkleminin köküyse, $f(x)$ çok terimlisi $(x - \alpha)^2$ ile bölünebilir. Eğer $f(x)$ çok terimlisi $(x - \alpha)^3$ ile bölünebiliyorsa üçlü köküdür, ... Temel cebir kuramına göre, n inci dereceden, bir bilinmeyenli ve gerçek ya da karmaşık katsayılı bir denklemin, daima gerçek ve karmaşık n tane kökü vardır.

KÖKAYAKLILAR (Rhizopoda)

Hayvanların bir gözeliler âlemine giren bir sınıfı. Kök biçiminde yalancıayak denen ve harekete yarayan protoplazma çıkıntılarıyle tanınırlar. Denizlerde ve tatlısularda yaşarlar. Asalak olanları da vardır. Amipler (Amoebozoa), güneş-hayvancıkları (Heliozoa), foraminiferler (Foraminifera) ve ışınlılar (Radiolaria) kökayaklılar sınıfına giren 4 takımdır.

KÖKNAR, SAİT
(1901-1944) Türk tiyatro oyuncusu. İstanbul'da doğdu. Sanat okulunu bitirerek bir süre Seyrisefain idaresinde çalıştıktan sonra Galata Osmanlı Tiyatrosunda «Eğlence-i Osmanî» oyununda ilk olarak sahneye çıktı. Bir süre Manakyan Tiyatrosunda çalıştı, sonra Naşit'in kumpanyasına girdi. Alay Köşkünde kurulan Sanayi-i Nefise Birliğinin tiyatro kolunda «Meri Dügen Davası» adlı bir oyunda başarı kazanarak Darülbedayiye geçti ve ölümüne kadar burada çalıştı. «Kaçaklar» adlı filmin çekimi sırasında geçirdiği bir otomobil kazasında yüzünden yaralanarak beş yıl sahneden ayrı kaldı. Bir süre içinde Darülbedayi sahne müdürlüğünü yaptı. «Katil» piyesinde gardiyan rolüyle yeniden sahneye dönen Sait Köknar, «Ayyar Hamza», «Büyük Şehir», «Paşa Hazretleri», «Bir Muhasip Aranıyor», «Yalı Uşağı», «Ye Kürküm Ye» gibi komedilerde çok başarılı kompozisyonlar canlandırdı. Köknar ilk sinema sanatçılarımızdandı (Bir Millet Uyanıyor, Bataklı Damın Kızı Aysel, Ateşten Gömlek, Kaçakçılar, Karım Beni Aldatırsa vb.). Veremden öldü. Sahne sanatçılarından Ergun Köknar'ın babasıdır.

Sait Köknar.

KÖKTENCİLİK
Kaynakları XVIII. ve XIX. yüzyıl İngiliz felsefesinde bulunan, devleti oluşturan bütün öğelerin insan yararına kökten değişmesini öngören düşünce ve felsefe akımı (Radikalizm). Jeremias Bentham, James Mill ve John Stuart Mill gibi, XIX. yüzyıl İngiliz düşünürleri bilim, din, politika, ahlâk gibi kurumların pratikteki deneylerinden yararlanarak, bütün insanların mutluluğu amacıyle, kökten değiştirilmesinin gerekliliğini savunmuşlardır. Köktenciliğin felsefî dayanakları da özgürlük, bireycilik, tözel yararcılık ve usculuk olarak belirlenebilir. Günlük dilde köktencilik, insan mutluluğunu sağlamak amacıyle kökten ve yeniden düzenleme anlamında kullanılmaktadır.

KÖKTÜRKLER
Tarihte adı «Büyük Hakanlık» olarak da geçen Türk imparatorluğu. V. yüzyılın ilk yarısında Orta Asya'da güçlü bir devlet kuran Cücenler, Ergenekon Türkleri olarak bilinen soyu da egemenlikleri altına almışlardı. Köktürk devletinin kurucusu Bumun Kağan (Bumin Hakan), Cücenleri yenilgiye uğratarak, bugünkü Moğolistan'da bulunan Ötüken dağı çevresinde aynı adla anılan şehir başkent olmak üzere yeni devleti kurdu. Bu suretle, VI. yüzyıl ortalarında Türkler kendi öz adlarıyle tarihi sahnesinde göründüler.

Bumun Kağan kısa süre içinde Orta Asya'daki bütün Türk boylarını kurt başlı sancağı altında topladı ve kardeşi İstemi'yi Batı Türklerinin başına han olarak geçirdi. Çünkü topraklarının genişliği 7 yüzyıl öncesinin Mete devri sınırlarını bulmuştu ve devletin Doğu ile Batı olmak üzere iki ayrı elden yönetimini zorunlu kılıyordu.

Bumun Kağan'dan sonra yerine geçen oğlu Muhan, 555'te Cücenleri büsbütün ortadan kaldırdı ve Kore'den Hazar denizine kadar uzanan Türkellerini egemenliğine kattı. Zamanla İtil boylarından Kırım'a kadar uzanan toprakların da ülkeye katılmasıyle Köktürk devleti büyük bir imparatorluk haline geldi. VI. yüzyılın ikinci yarısında Asya'nın en büyük siyasal ve askerî gücüne sahipti.

Bununla birlikte devlet 630 yıllarında ilk büyük sarsıntıyı geçirdi. Doğu Köktürkleri sürekli Çin saldırılarıyle parçalandılar. Batı Köktürkleriyse, 159 yılında birtakım iç çekişmeler ve dış saldırılarla yıkıldılar. Ancak 682'de Doğu Köktürklerinin başına geçen Kutluğ Han, Çinlileri yenilgiye uğratarak, sınırlarını İstemi Kağan devrindeki genişliğe ulaştırıp imparatorluğa eski itibarını kazandırdı.

İkinci kuruluştan 63 yıl kadar sonra Karluklarla birleşen Uygurlar, bu kez Köktürk hanedanını kesin olarak ortadan kaldırdılar. Kutluğ Kağanın oğlu Bilge Kağan ve onun oğlu Kül Tiğin devrinin kudretli yöneticisi Bilge Tonyukuk devlet yönetimine yeni bir düzen vermiştir.

Köktürk alfabesi: Daha çok taşlara yazılabilecek şekillerden kuruludur. 39 işaret vardır. Yan yana ve alt alta yazılabilirler. Bir işaret, birkaç heceyi gösterir: Sözgelişi ok işareti, ok-ko-ku-uk hecelerini içerir. Köktürk alfabesi ilk olarak Danimarkalı bilgin Wilhelm Thomsen tarafından (1922-1924) okunmuştur.

Köktürk yazıtları: İlk olarak iki yazılı taş halinde bulunan Köktürk anıtları (Orhun yazıtları) edebiyatımızın en eski yazılı kaynaklarıdır. XIX. yüzyılda ortaya çıkarılmışlardır. Yazıtlara bakılarak, bunların eski Türk geleneklerinden bazılarını yansıttığı anlaşılır; örneğin eski Türkler ölen ünlü kişiler için yazıtlar dikerlerdi ve çevrelerini insan heykelleri (Balbal) ile donatırlardı. Bu heykeller, çoğunlukla yenilgiye uğrayan düşman komutanlarının heykelleri olurdu. Yazıtlarda Türk imparatorluğunun Çin boyunduruğundan nasıl kurtulduğunu, Asya'nın en büyük devleti haline gelişini ve parlak dönemleri anlatılırdı. İlk yazıt Bilge Tonyukuk (730), ikincisi Bilge Kağan (732) tarafından diktirilmiştir. Üçüncü yazıt Bilge Kağan için yazılmıştır. Yazıtların metnini, adı ve ünü günümüze kadar gelmiş olan Yuluğ Tiğin yazmıştır. Yazıtlarda Köktürk ve Orhun alfabesi kullanılmıştır.

KÖLELİK
İnsanların özgürlükten yoksun sayılarak, başkasının malı sayılması sistemi, esirlik. Bu sistem içinde kişi vatandaş ve hatta insan sayılmamakta, herhangi bir eşya gibi alınıp, satılmakta, gereğinde öldürülebilmektedir. Kölenin hiç bir medenî ve siyasî hakkı yoktur. Kölelik sistemi eski çağlarda çıkmış ve belirli bir üretim ilişkisi düzeninin temeli olmuştur. Eski Roma ve Yunan devletleri, kölelik sistemini ekonomik bir temel olarak kabul etmişlerdir. Demokratik düzen olarak nitelendirilen Atina devletinde dahi, siyasî ve demokratik haklar sadece vatandaşlar için söz konusu olmuş, kölelere bu tür haklar tanınmamıştır. Köle bedava ya da çok ucuz bir emek olarak zamanın ekonomik hayatında iş gücünü yaratmıştır.

Tarih içinde köleler, çoğunlukla savaşlarda elde edilen esirlerdir. Kölelik sistemi ortaçağda da devam etmiş, Amerika'nın keşfinden sonra, bu topraklara göçen beyazlar, yerli halkı köleleştirdikleri gibi, Afrika'dan zencileri köle olarak getirtmişlerdir. Yenidünyanın el değmemiş zenginliklerine sahip çıkan beyazlar bu zenginlikleri işletmek için gerekli iş gücünü Afrika'nın zencilerini köleleştirerek sağlamağa çalışmışlardır. Bu nedenle, o dönemde Afrika ile Amerika arasında geniş bir esir ticareti gelişmiştir. Afrika'daki köyleri basan beyazlar, zencileri esir ederek, Amerika'ya gö-

Mısır'da, Amon Ra tapınağında, Nubialı köleleri canlandıran bir kabartma.

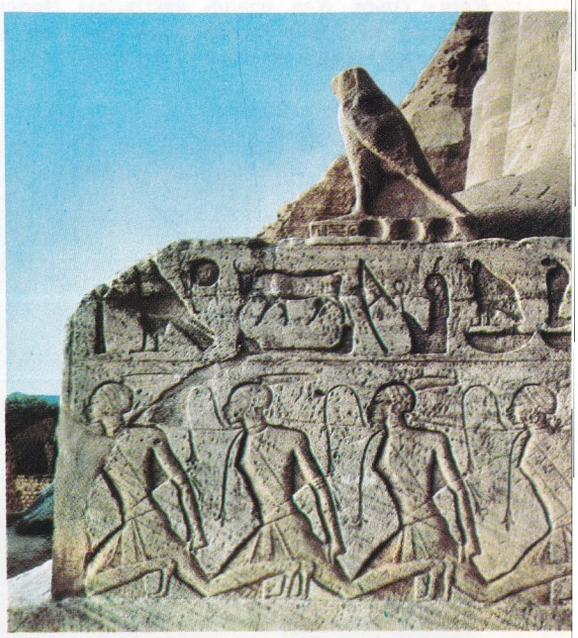

türmüşler, beyazlara satmışlardır. Milyonlarca zencinin o dönemde Afrika'dan Amerika'ya götürülürken öldüğü bilinmektedir.

XVIII. yüzyılda burjuvazinin gelişmesi, insan haklarının renk ve ırk farkı gözetilmeksizin kabulü, burjuva demokratik özgürlüklerinin sistemleştirilmesi, köleliğin de kaldırılmasına yol açmıştır. XIX. yüzyılda köleliğe, esir ticaretine karşı gelişen akımlar, XX. yüzyılda bu konuda uluslararası anlaşmaların kabulüyle sonuçlanmıştır. 1929 yılında Cenevre'de, köleliğin ve esir ticaretinin yasaklanması ve önlenmesi konusunda uluslararası bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmayı kabul eden uluslar, iç hukukları yönünden de köleliği yasaklayan ve cezalandıran hükümler getirmişlerdir.

Çağımızda esir ticareti ve kölelik yasaklanmış olmakla beraber, örtülü şekilde yine de devam etmektedir. Birleşmiş Milletler tarafından 1967 yılında yayımlanan bir rapora göre, dünyada halen yaklaşık olarak 250 000 köle bulunmaktadır ve esir ticareti devam etmektedir. Bu kölelerin büyük bir kısmı Arap yarımadasında ve Afrika'nın bazı bölgelerinde bulunmaktadır. Özellikle Suudî Arabistan köle ticaretinin halen devam ettiği bir ülke olarak görülmektedir.

Uluslararası ilişkiler yönünden kölelikle ilgilenen kuruluşlar, köleliğin günümüzde klasik şekillerinin dışında devam ettiği görüşündedirler. Beslemelik, yetiştirme amacıyle istihdam şekillerinin ve başlık usullerinin bugünün kölelik sistemini ifade ettiği kabul olunmaktadır. Netekim, 1956 yılında Cenevre'de, bu usulleri ve sistemleri yasaklayan bir anlaşma kabul edilmiştir.

KÖLEMENLER
(bkz. Memlûkler)

KÖLN
Federal Almanya Cumhuriyeti'nde bir şehir (nüfusu 820 000). Ren vadisinde kurulmuş şehirlerin en önemlilerinden biridir.

Ren ırmağının sol kıyısında «Ara Ubiorum» adıyle kurulmuş, 50 yılında ise Roma imparatoru Neron'un annesinin adı verilerek **Colonia Agrippina** adıyle anılmaya başlanan şehir, ortaçağ boyunca zengin bir ticaret merkezi haline gelmiştir.

Şehir, II. Dünya Savaşında, hava saldırılarından büyük zarar görmüş olmakla birlikte hâlâ çok güzel bir görünüme sahiptir. Üniversite merkezi olan Köln, aynı zamanda bir sanayi ve ticaret merkezidir; ırmak ulaştırması da çok yoğundur. Köln'de gelişmiş olan en ünlü sanayi dalları demir, makine, otomobil ve kimya sanayileridir. Kimya sanayiinin en tanınmış ürünü, kolonyadır.

Köln katedrali Alman gotiğinin en tipik örneklerinden birini meydana getirir; çok sayıdaki Roman kiliseleri de sanat bakımından büyük değer taşırlar; bunların en ünlüsü Apostelnkirche kilisesidir.

KÖMÜR
Karbon bakımından zengin olan bazı maddelerin ortak adı. Bu maddelerin bir kısmı bitkisel kalıntıların doğal yoldan değişmesi sonucu meydana gelir. Bu çeşit kömürlere fosil kömür ya da madenkömürü denir. Bir kısmı ise çeşitli organik maddeler üzerinde ısının etkisiyle meydana gelir. Bunlara da yapay kömür adı verilir.

Bitkisel maddeyi kömür durumuna getiren doğal değişime karbonizasyon denir. Kimyasal açıdan bakıldığında bitkiler bir karbon, hidrojen, oksijen ve azot bileşiği olarak görülür. Bu bileşimlerde ikinci derecede olmak üzere mineraller de bulunur. Karbonizasyon bitkinin havasız ortamda ve mikroskobik canlılarla ilişki durumunda uğradığı yavaş, aşamalı, karma değişimdir. Bu değişimde bitki karbon tutarı bakımından zenginleşir. Paleozoik zamanda Yerkabuğunda meydana gelen

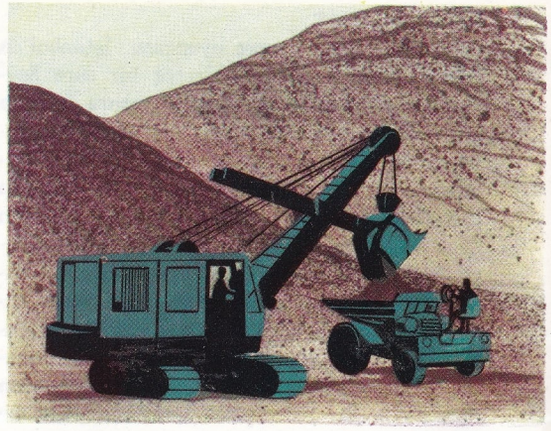

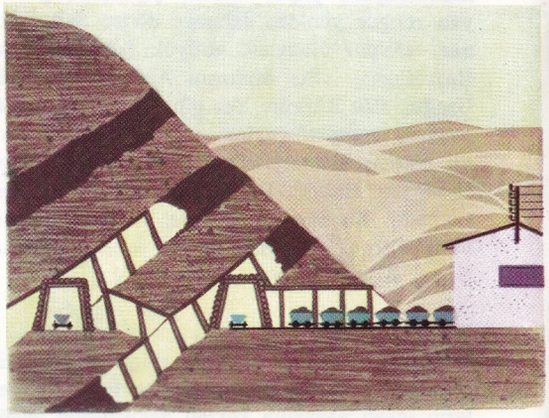

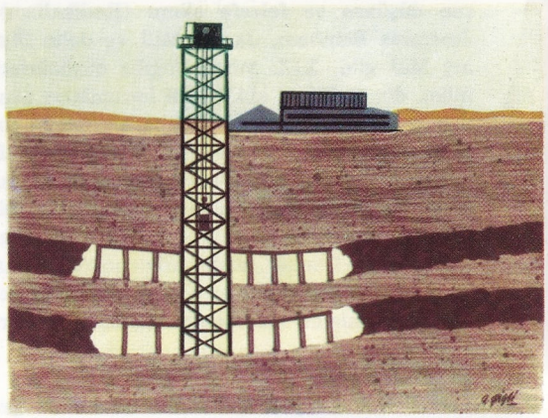

çökmeler sonucu, en çoğu Karbon devrinde olmak üzere, büyük ormanlar toprak altında kalmış ve büyük bir alanda karbonizasyon olmuştur.

Fosil kömürlerin sınıflandırılması, içlerindeki karbon tutarına, yani ait oldukları kömür yatağının yaşına göre yapılır. Kömür yatağı ne kadar eski zamanda oluşmuşsa, kömürde karbon miktarı o kadar yüksektir. Böylece eldeki kömürler yaşlıdan gence, ya da karbon tutarı yüksek olandan alçak olana şöyle sıralanır: antrasit, taşkömürü, linyit ve turba. Karbon miktarıyle orantılı olarak eskiden oluşmuş kömürden yeni oluşmuş kömüre giderken ısı gücü de azalır.

Genellikle kömürler denizkulağı, bataklık ya da göllük bölgelerde yığılmış olan, çoğu bitkisel kaynaklı organik maddelerin karbonizasyonu sonucunda meydana gelmiştir. Havayla ilişki kesildikten sonraki fiziksel ve kimyasal işlemler bu maddelerin yapısında

Köln: Önde, Ren ırmağı üzerindeki Hohenzollern köprüsü, geride ise Alman gotik üslûbunun en büyük anıtlarından biri olan Köln katedrali görülüyor. Şehir, Almanya'nın en önemli sanayi ve ticaret merkezlerinden biridir.

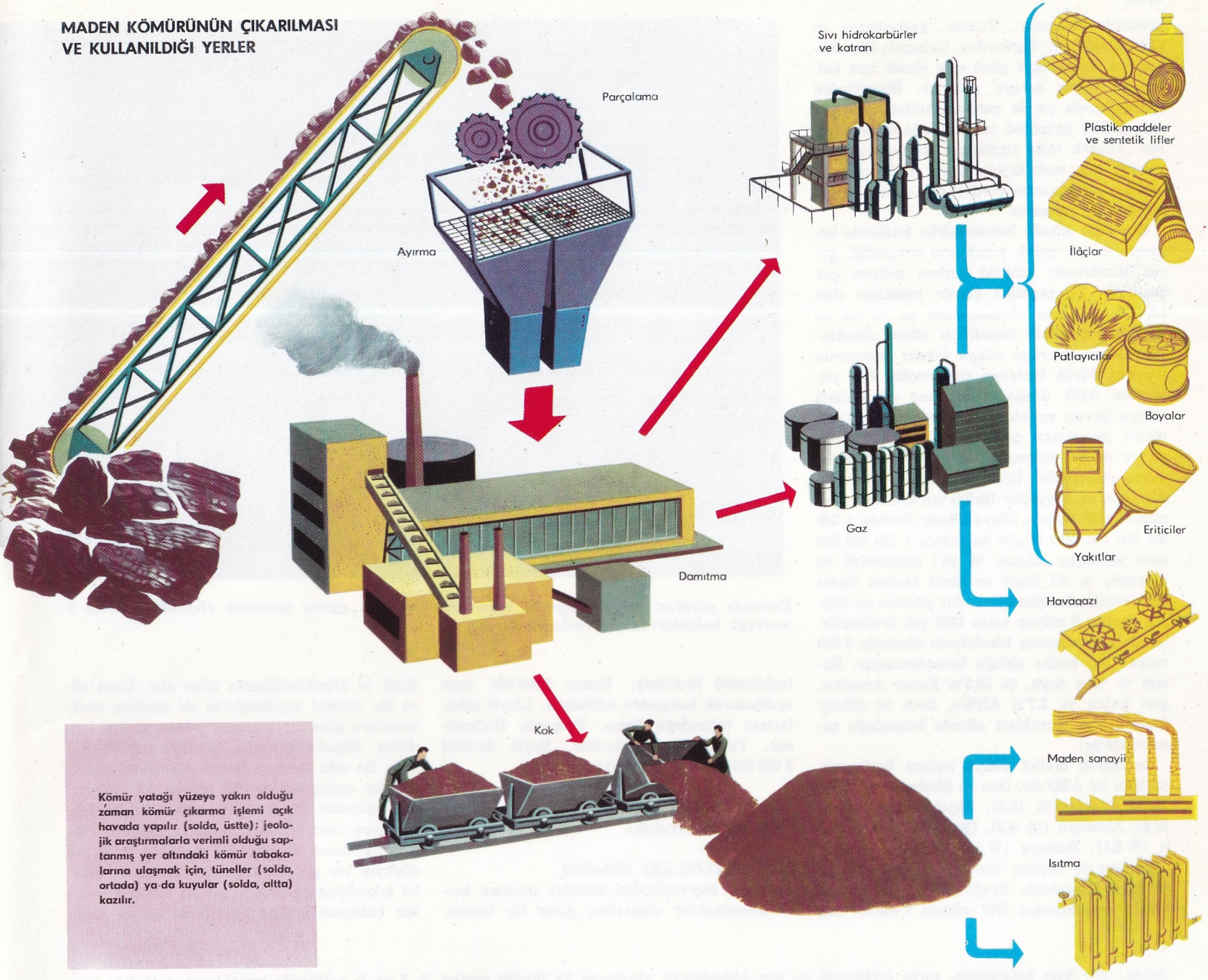

Kömür yatağı yüzeye yakın olduğu zaman kömür çıkarma işlemi açık havada yapılır (solda, üstte); jeolojik araştırmalarla verimli olduğu saptanmış yer altındaki kömür tabakalarına ulaşmak için, tüneller (solda, ortada) ya da kuyular (solda, altta) kazılır.

değişmeler yapmış, bunlardan çeşitli yeni maddeler türetmiştir. Bu fiziksel ve kimyasal işlemler jeolojik devirlerle ölçülecek kadar uzun sürmüştür. Çeşitli zamanlarda, yeryüzünün çeşitli kesimlerinde bitkilerin gelişmesine elverişli nemli, sıcak ya da ılıman bir iklim olduğu bilinmektedir. Ancak kömür oluşmalarının bitkilerin ilk yığınlaştığı çevre içinde meydana gelip gelmediği bugün henüz kesinlikle belli olmamıştır. Bu konuda iki varsayım üzerinde durulmaktadır. Bunlardan birine göre organik maddeler nerede yığınlaşmışsa orada kömürleşmiştir. İkincisine göre organik maddeler bugün bilinen kömür yataklarından çok uzaklarda yığınlaşmış ve bugünkü bölgelerine akarsularla taşınmıştır. Bu iki varsayımdan birincisini savunan bilgin ve araştırıcılar çoğunluktadır. Kömür tabakalarına kil, killi şist, kumtaşı ve kalker tabakalarıyle birlikte rastlanırsa da hiç katıksız kömür tabakaları da vardır.

Kömür çeşitleri: Bir kömürün çeşidi kendisinden türediği bitkiye göre nitelenir. Organik maddenin uğradığı fiziksel ve kimyasal değişikliklerin yoğunluğu ve niteliği, bu maddelerin, gömülü kaldıkları süreye ve yatağın uğradığı jeolojik değişikliklere bağlıdır. Fosil kömürlerin içindeki karbon oranı şöyledir: Turbada % 55-60; linyitte % 65-80; taşkömüründe % 75-93; antrasitte % 93-95; grafitte % 98-100.

Turba siyahımsı ya da siyah renkte, hâlâ bitki kalıntıları gösteren süngerimsi bir maddedir. Soğuk ve ılıman iklimde bataklıklarda bulunur; yataklarına turbiyer denir. Linyit yoğun bir kitledir. Toprağımsı bir görünüştedir; rengi ya çok koyu ya da siyahtır. İçindeki karbon oranına göre birkaç çeşit olabilir. Turbaya yakın olanları bulunduğu gibi taşkömürüne yakın linyitler de vardır. Taşkömürü çok yoğun değişimler sonucu meydana gelmiştir. Çıplak gözle bakıldığında görünüşünde bitkiyi hatırlatan hiç bir şey yoktur. Siyahtır; yoğunluğu değişik olabilir. Fosil kömürün en bilinen türüdür. Dünyadaki kömür yataklarının çoğu taşkömürü yatağıdır. Antrasit sert, yoğun, siyah renkte, karbon oranı çok yüksek bir yakıttır. Antrasit yatakları Perm-Karbon devrinden kalmadır.

Zamana bağlı olmayan çökme, dağ oluşumu gibi etkenler rol oynamışsa bir kömürün içindeki karbon miktarı karbonizasyon işleminin süresiyle orantılı olur. Bu hesaplamaya göre turba zamanımızda ve jeolojik zamanların sonuncusu olan dördüncü zamanda, linyit üçüncü zamanda, taşkömürü ikinci zamanda, yine taşkömürünün bir kısmı ve antrasit birinci zamanın dördüncü devri olan Karbon devrinde oluşmuştur.

Kullanıldığı yerler: Kömür belli başlı üç

yöntemle kullanılır: Yakma, gazlaştırma ve karbonlaştırma. Bunlardan birincisinden ısınmak ya da hareket gücü elde etmek için kullanılan buhar ortaya çıkarılır. İkincisinden aydınlatmada ya da ısıtmada kullanılacak gaz elde edilir; üçüncüsü ise kok elde etmeye yarar. Yüksek ısıda uygulanan karbonlaşmanın verdiği kok metalürjide, alçak ısıda uygulanan karbonlaşmanın verdiği kok dumansız yakıt olarak kullanılır.

Ekonomi: Kömür hemen bütün kıtalarda bulunur. Ancak gerek yatakların zenginliği, gerek kömürlerin içindeki karbon miktarı çok çeşitlidir. Bu çeşitlilik kömür yatakları olan bir ülkeyi dünya ekonomisinde şu ya da bu düzeye getirmekte önemli bir etken olmaktadır. Geçen yüzyılda dünya kömür üretiminin yarısını Büyük Britanya sağlamıştır. 1900 yıllarında ABD üretimini artırmış ve Birinci Dünya Savaşı sırasında bu üretimin % 43'ünü dünya piyasasına çıkarmıştır. Büyük Britanya'nın dünya piyasasındaki payı ise % 30'un altına düşmüştür. İki dünya savaşı arasında Almanya ve Sovyetler Birliği'nin üretimi gelişmiştir. 1938 yılında dünya kömür üretimi 1 329 000 000 ton iken bugün bu rakam 1 665 000 000 tona varmıştır. Bunun % 95'i taşkömürü ve antrasit, % 5'i linyit ve öteki karbon tutarı az kömürlerdir. Şimdiye kadar görülen en yüksek üretim 2 milyar tonla 1940 yılı üretimidir. Henüz çıkarılmamış kömürlerin tümünün 5 000 milyar ton kadar olduğu hesaplanmıştır. Bunun % 46'sı Asya, % 38,2'si Kuzey Amerika, geri kalan % 2,7'si Afrika, Orta ve Güney Amerika'nın toprakları altında bulunduğu sanılmaktadır.

En büyük üretici dünya toplam üretiminin % 26'sı ile ABD'dir. Onu şu ülkeler izler: Sovyetler Birliği (% 18,2), Büyük Britanya (% 13,6), Almanya (% 9,2), Çin Halk Cumhuriyeti (% 6,1), Polonya (% 5,7), Fransa (% 3,4).

Türkiye'de başlıca kömür yataklarının bulunduğu Zonguldak, Ereğli, Kozlu ve Kilimli kömür ocaklarından 1967 yılında 7 468 697 ton taşkömürü üretilmiş; bunun 5 030 864 tonu ayıklanarak konsantre edilmiştir. Linyit ocaklarının bulunduğu Soma, Tavşanlı, Değirmisaz, Tunçbilek bölgelerinin linyit üretimi 8 000 000 tona yaklaşmaktadır.

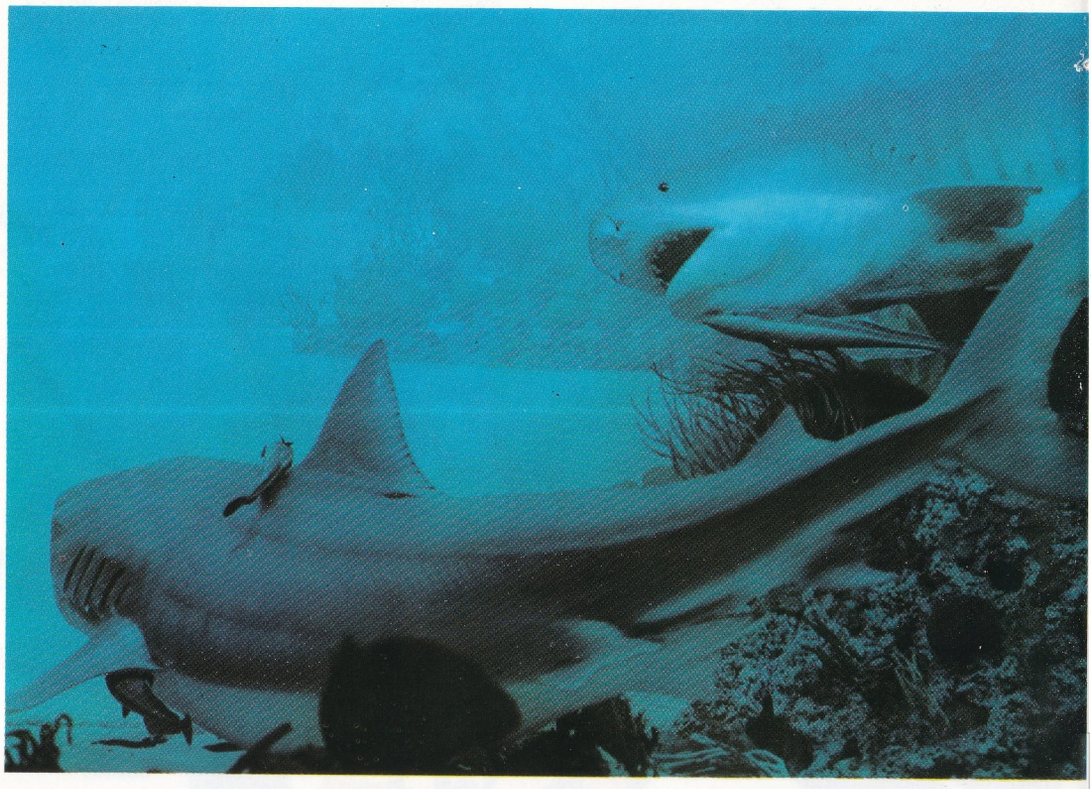

Resimde görülen, köpekbalığının boyu ortalama 4-5 metre arasında olmakla birlikte 9 metreyi bulanlarına da raslanmaktadır.

KÖPEKBALIĞI
(bkz. Öz Köpekbalığı)

KÖPEKBALIKLARI (Selachii)
Omurgalı hayvanlardan balıklar sınıfının keski solungaçlılar altsınıfına giren bir takımı. Kedi ve köpekbalıklarını içine alır. Uzun süre bir altsınıf sayılmışlarsa da modern sınıflamalara göre bir takım meydana getirmektedirler. Köpekbalıklarına kondroit adı da verilir. En eski fosilleri Devon devrinden, zamanımızın aşağı yukarı 300 milyon yıl öncesinden kalmadır. Bu fosillerin hemen hepsi dişlidir. İnce uzun vücutları pullarla kaplıdır. Plakoit pul denen bu cisimler gerçekte birer pul olmayıp ete gömülü birer küçük diştir. İskelet kıkırdaktan meydana gelmiş olmakla beraber kalsiyum tuzları emdiğinde sertlik kaza-

Solda: Bir kıyı bölgesinin, tortu birikmesi ve yer kabuğunun alçalması ile ilişkili evrimi. 2, 3 ve 4. şekillerde ırmakların getirdiği tortuların birikiminin yer kabuğunun alçalmasını yok edişi görülüyor. Şekil 4'te ormanlar en gelişmiş durumdadır ve kömür tortuları oluşur. Sonunda, yer kabuğunun alçalması tortu birikimine üstün gelince ovalık kıyı bölgelerini deniz istilâ eder (şekil 5 ve 6). Sağdaki şekilde ise bir lagünün ve çeşitli kömür türlerinin dağılımının şeması görülmektedir.

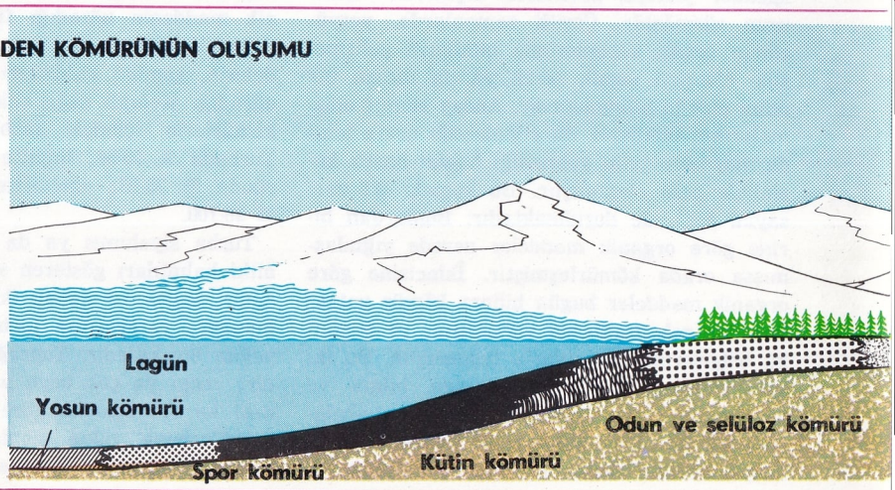

nabilir. Kafatasları bir gemi mahmuzu gibi öne doğru uzamıştır. Özellikle testerebalığında bu çok belirlidir. Ağız, başın karna doğru olan bölümünde bulunur; ağızda birkaç sıra üzerine dizilmiş pek çok diş yer alır. Dişlerin biçimi ve büyüklüğü balığın türüne göre değişir. Kasları çok güçlü olan yutak ve yemekborusundan başka, torba biçimi bir mide ve kısa genellikle dolambaçlı bir bağırsak vardır. Bağırsakta sarmal biçimi kapaklar bulunur; bunların görevi emici yüzeyi genişletmektir.

Köpekbalıklarında havakesesi yoktur. Solunumlarını yüzgeçlere açılan beş çift yarıkla sağlarlar. Kan dolaşımı basit dolaşım tipidir. Kalpte birçok kapağı olan atardamarlı bir sivri kısım, bir karıncık, bir geçişme kapağı ve toplardamarlı bir çukur vardır. Kanda üre oranı diğer omurgalılarınkinden yüksektir. Duyu organları oldukça gelişmiştir. Köpekbalıklarında yanda, kedibalıklarında tepede bulunan gözler birer gözkapağı, bazen de bundan ayrı bir zarla korunur. Kulaklarda mukozalı bir madde vardır; küçük dengetaşı cisimcikleri hayvanın dengesini sağlar. Başın alt kısmında ve ağzın önünde bulunan burun deliklerinde koku alma organları vardır. Ağızda tat almayı sağlayan yumrular bulunur. Vücut yüzeyinin hemen her yerinde dokunaçlar bulunur. Vücudu boydan boya kesen yatay eksenin kenarına dizilmiş aynı görevdeki organlardan başka, başın derisi altında Lorenzini ampulleri denen 8-12 küçük havakesesi daha bulunur.

Erkek ve dişi ayrıdır. İçten döllenme yoluyle ürerler. Yumurtalar genellikle büyük olup, sarısının akına oranı yüksektir ve kabuğu boynuzsu maddedendir.

Çoğunlukla denizlerde yaşarlar, etoburdurlar; çok sayıda balık bunlara yem olur. Yırtıcılıkları ve saldırganlıkları nedeniyle insanlar için de tehlikelidirler. Kemiklibalıklardan çok daha az yararlı olmakla beraber, D vitamini bakımından zengin olan karaciğerleri ve derileri için avlanırlar. Uzakdoğuda yüzgeçlerinden besin olarak yararlanılır.

KÖPEKGİLLER (Canidae)

Omurgalı hayvanlardan memeliler sınıfının etçiller takımının köpeğimsiler üsfamilyasına giren bir familyası. Görme, işitme ve koku alma duyguları gelişmiştir. Bacakları avın arkasından koşmaya, ağızları avı yakalamaya elverişlidir. Kanca tırnakları geri çekilmez; anlayışlı hayvanlar olduklarından insanlar tarafından çeşitli hizmetlerde kullanılırlar.

Familyaya adını veren köpek (canis familiaris) bugün bilinmeyen yaban türlerden evcilleştirilmiştir. 94 ırkı vardır. Rengi kahverengiyle ak arasında değişen buldog (canis familiaris molosus hiberricus) kuvvetli kasları ve kısa tüyleriyle yaygın köpek ırklarından biridir. Bekçilik hizmetinde kullanılırlar. Bir diğer bilinen ırk, tazı (Canis familiaris grajus hibernicus) ev köpeklerinin bir ırkı olup av hizmetlerinde kullanılır. Adını İsviçre Alplerindeki Saint Bernard misafirhanesinden alan Senbernar (canis familiaris extrarius st. bernardi) ırkı köpekler de iri yapılı olup av köpeklerindendir. Yolunu şaşıran yolculara ve dağcılara yol göstermesi ve yardım etmesiyle ün salmıştır. Kurt (canis lupus), çakal (canis aureus), dingo (canis dingo), kır kurdu (canis latrans), tanuki (c. procyonoides), çöltilkisi (canis zerda), tilki (canis vulpes), kutuptilkisi (canis lagopus) karsak (canis corsac) köpekgillerin diğer iyi bilinen türleridir.

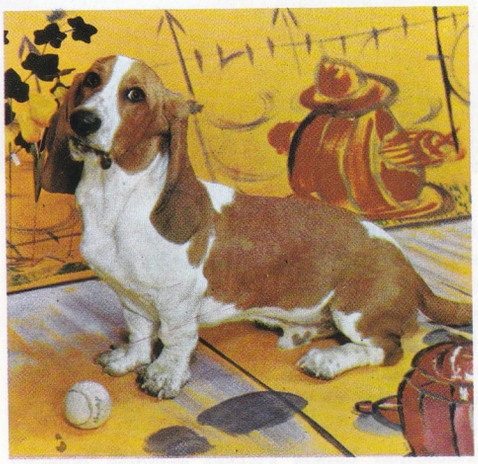

Bacaklarının kısalığı ve iyi bir av köpeği olmasıyla tanınan bir Alman köpek türü.

Kısa ve eğri bacaklı bir cins köpek olan basset, çok hızlı koştuğundan, özellikle tavşan avında kullanılır.

KÖPEKMEMESİ

Koltukaltı derisinin altındaki lenf boğumlarının mikroplanması sonucu şişlik, kırmızılık ve şiddetli ağrılarla ortaya çıkan bir hastalık. Halk arasında koltukaltında çıkan bu çıbanlara köpekmemesi denir. Hastalık ilerledikçe lenf boğumları şişer ve sarkar. Ağrılar şiddetlenir. Şeker hastalarında çıkan köpekmemesi ağır ve uzun sürelidir. Hastalığın başlangıcında alkol pansumanları, antibiyotik ilâçlar tedaviye yardımcıdır. İlerlemiş köpekmemesi ameliyat sonucu boşaltılarak tedavi edilir.

KÖPRÜ

Karşıdan karşıya yolla bağlanmak zorunda bulunan iki arazi yakası arasında dere ve ırmak gibi su akıntıları ya da yatakları, yolun normal yapımına imkân vermeyen çukurlar, yolun üstünden ya da altından aşması gereken demiryolu ya da karayolu gibi engeller bulunduğu zaman kurulan birleştirici yapılar. Doğal ya da yapma engelin üstünden geçen birleştiricilerin tümüne köprü adı verilirse de, engelin altından geçen birleştirici bölümlere geçit adı verilir.

Köprüler insanlar ya da taşıt araçlarının geçmesinde en önemli engeli teşkil eden akarsular üstüne kuruldukları zaman akarsuyun genişliğine göre çeşitli açıklıklara sahip olurlar. Bu açıklıklar kemer şeklinde yapıldıkları zaman köprü gözü adını alırlar. Kırkgöz köprü gibi bu özelliğe göre isimlendirilmiş eski köprüler de vardır.

Genellikle eski çağlarda ortası çukur olan geniş bir arazinin iki yakasını ayni düzeye getirmek amacıyle yapılmış ve altlı-üstlü sıralar halinde kemer gözlerine sahip olan yapılar köprü niteliğinde değillerdi. Bunlar akedük adı verilen su kemerleridir ve amaçları suyun aynı düzeye iletilmesidir.

Yapıldıkları amaca göre, yalnız insanların geçmesine yarayan köprüler olduğu gibi yalnız taşıtların geçmesine yarayan köprüler de vardır. Genellikle tren köprüleri yalnız bu taşıtın geçeceği şekilde özel olarak kurulmuştur. Yayaların geçtiği köprülerse tren ya da öbür taşıt araçlarının sürekli seyrettiği yerlerde insanların beklemeden ve tehlikesizce

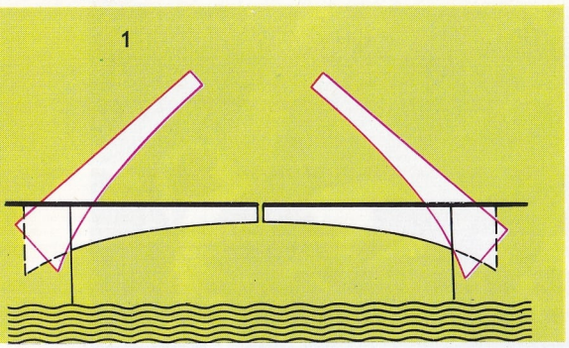

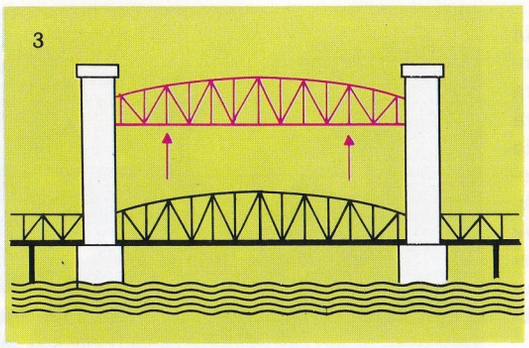

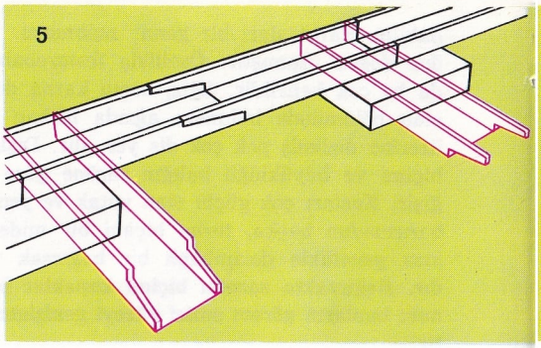

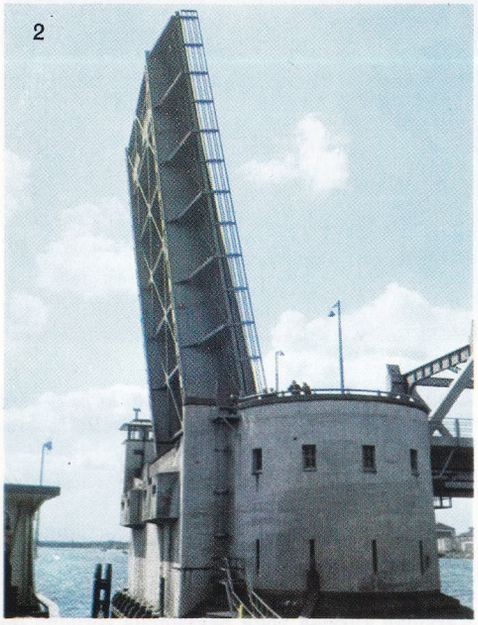

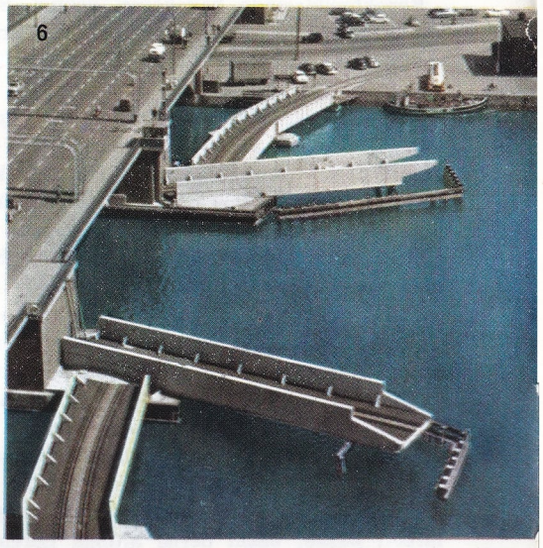

Hareketli köprüler. 1) Açılır-kapanır köprü şeması. 2) Amsterdam limanının çıkışındaki köprü. 3) İner-kalkar köprü şeması. 4) Fiumicino kanalı üzerindeki köprü. 5) Döner köprü şeması. 6) Kopenhag'da bir döner köprü.

karşı tarafa geçmelerini sağlar.

Köprü yapımı çağlara göre değişen malzemeyle ve statik hesapların geçerli olduğu çeşitli tekniklerle yapılmıştır. Bu tekniklere göre temelleri üzerine düşey abanan kayıklı köprüler, dış eğik ve bir ya da birkaç gözlü olan itimli köprüler, içe doğru eğik asma köprüler köprü çeşitlerini meydana getirir.

Köprüler tahtadan, taştan, demirden, betondan ya da bu malzemelerin bir arada kullanılabildiği şartlarda yapılır. Tahta köprüler çok defa geçici olarak ya da kerestenin bol olduğu yerlerde taşıtlardan çok yayaların geçmesi için yapılır. Bu köprüler ucuza çıkarsa da sürekli bakım ister.

Taş köprüler taş, tuğla ve harç karışımları ile yapılır. Taş en dayanıklı köprü malzemesi olmakla beraber, 100 m.'den fazla, ya da çok geniş olan açıklıkları birleştirmede elverişli değildir. Taş köprülerde temel sorunu büyük bir önem taşır. Sürekli su akıntılarına maruz bulunan bu yapılarda temelin sağlam olması ve bununla ilgili yapı sorunlarının en iyi şekilde çözümlenmiş olması gereklidir. Modern tekniklerle yapılan büyük köprülerde toprak etüdleri yapılır. Yeraltının jeolojik yapısı araştırılır ve eksplorasyon sondajları ile temele ilişkin bilgiler çoğaltılır. Böylece temel düzleminin çok derinlere inmesi sağlanır. Eğer yeraltı koşulları yeterince elverişli değilse çimento katılması, ahşap ve betonarme kazık gibi usullerle toprak takviye edilir. Sıkıştırılmış hava ile yapılan kontrollar yeraltındaki su akımlarının temele etkisini sınamak amacını taşır. Bu yöntemlerle Avustralya'daki Hawkesburg köprüsünde olduğu gibi temel kazıklarını 40 m.'den daha derine indirmek mümkün olmuştur. Köprü ayak ve kazıklarının üstüne silindirik yüzeyli kemerler oturtulur ve kemerlerin arası moloz taş ya da çakılla doldurulduktan sonra dış yan duvarları genellikle kesme taştan örülür. Köprünün üst kısmı bağlandığı yolla aynı hizaya gelecek şekilde gerekli malzeme kullanılarak düzlenip tesviye edilir ve yan korkuluk duvarları, yağmur suyu olukları v.b. gibi gerekli tesisler yapılır.

Eski imparatorluklar ticaret ve sefer yolları ile ilgili çalışmalarında köprü yapımına da önem vermiştir. Roma imparatorluğunun hüküm sürdüğü bölgelerde yuvarlak kemer gözlü Roma köprüleri, geniş arazilerin içinde hâlâ birer mimarî anıt olarak dururlar. Türkler zamanında Anadolu'nun kervan, sefer ve hac yolları üzerinde, eski köprüler yenilendiği ve kullanıldığı gibi birçok yenileri de yapılmıştır. Anadolu halkı kullandığı eski köprülere bazen mevkiine göre, bazen de çokgöz köprü, tekgöz köprü gibi adlar vermiştir. Bu köprülerin birçoklarında yaptırana ya da onarana ait kitabeler vardır Hatta bazı Osmanlı köprülerinde kitabe köşkü adı verilen anıtsal bir ek yapı ile köprü sahanlığı denen ve yayaların dinlenmesi için yapılan balkon şeklinde bir kısım köprünün ortasında karşılıklı olarak yer alır.

Eski köprülerin anıtsal etkisi ya çok uzun ve çok sayıda kemer gözlerine sahip olmalarından ya da kısa olmakla birlikte yüksek ve geniş orta kemer gözüne sahip olmalarından ileri gelir. Mimar Sinan'ın yaptığı birçok köprüler arasında Büyük Çekmece civarındaki Sinan köprüsü birinciye bir örnektir. İkinciye bir örnekse genişliği 40 m. civarındaki büyük kemer gözüyle Diyarbakır - Silvan arasında Dicle üzerindeki Malabadi köprüsüdür.

Köprülerde ana ayaklar ya da köprü başı ayakları karşılıklı iki yakada kitlevî olarak yapılır. Kemer gözlerinin dayandığı ayakların alt kısımlarında ise akar suyun aşındırmasını önlemek amacıyle yapılmış sivri, yuvarlak ya da döşeli çıkıntılar göze çarpar ve bunlara köprü mahmuzu adı verilir. Köprülerin anıtsal bütünlüğünü sağlamakta bu unsurlar önemli bir rol oynar.

Eski köprülerin belirgin özelliklerinden biri de köprünün iki yanlarında alçak, orta kısımda ise hafif bir yükseklik meydana getirmesidir. Bazı uzun köprülerde bu özellik tekrar lanarak inişli çıkışlı dalgalı bir görünüş meydana getirilir. Bu yapı hem arazinin koşullarından hem de statik bazı zorunluluklardan doğar. Eski köprülerin zemini Roma devrinde döşeme taşlarıyle kaplanırdı. Türklerde ise zemin toprak yol niteliğindedir.

Modern çağda yapımına başlanan madenî

köprüler ise önce dökme demir, sonradan çelik kullanılarak yapılagelmişlerdir. Putrelli, kemerli, asma ve hareketli köprüler olarak sınıflandırılabilirler. Madenî köprülerin temel yapıları taş köprülerden farklı değildir, ancak üst yapı değişiktir. Arazinin iki yakasında yapılan köprü başı ayakları bütün çelik yapıyı tutacak ve bağlayacak şekilde yapılır. Çelikten köprü yapısı, putrellerin meydana getirdiği bir kafes şeklinde üçgen biçimlerin sıralandığı bir düzendir. Üçgen biçimlerin tercih edilmesinin nedeni bu biçimin bozulmayışıdır. Büyük açıklıkları birleştiren madenî köprülerin yol sistemi ayrı ayrı işlevleri olan altlı üstlü ya da çift yollu sistemdir. Bazı hallerde normal taşıtlara ve trene ayrılan bu sistemlerde, yayalar için de yol şeritleri bulunur. Putrel kullanımı özellikle 50 - 100 m. açıklıklar için uygundur. Madenî asma köprü yapımı ise büyük açıklıklar için uygulanır. Bu köprülerde çelik zincir ve kablolar yüksek dayanak kulelerinin üst kısımlarına bağlanır ve öbür uçlarında kuvvetli desteklerle tespit edilir. Bu köprülerin en ünlüleri San Fransisco'daki Golden Gate köprüsü (orta açıklığı 1 067 m.), New York'taki Giovanni di Verrazzano köprüsü (orta açıklığı 1 300 m.) dür.

Asma köprüler genellikle altlarından büyük deniz ve nehir taşıtlarının geçebileceği yükseklikte yapılırlar. Bu yükseklikte yapılamayan yollar söz konusu olduğunda köprülerin deniz taşıtlarının geçebilmesi için hareketli, açılır kapanır sistemde kurulurlar. Bu tip köprülerin değişik sistemde olanları vardır. Örneğin yatay bir eksen etrafında, köprü bazen yukarı doğru kalkıp inen iki parça halinde açılır kapanır. Başka bir sistemde ise köprü dikey bir eksen etrafında döndürülerek açılır. Diğer bir sistemde açılacak kısmı sabit kısmı içine kaydırılarak sokulur ve köprü böylece açılıp kapanır. Daha başka bir sistemde ise açılacak orta kısım sabit iki yan kısım arasında yükseltilerek köprünün açılıp kapanması sağlanır. Açılır kapanır köprülerin eski örnekleri savunma amacıyle eski şatoların su hendekleri üstünde indirilip kaldırılan köprülerdir.

Betonarme köprülerde yapı tekniği köprüyle bağlanacak açıklığın uzunluğuna göre değişmektedir. Kısa açıklıklarda basit bir tek yapı uygulanır. 15 m.'ye kadar açıklıklarda ise yapı yanlardan desteklenir. 15 m.'den fazla açıklıklarda putrellerle birleştirilen paralel kemer dizileri kullanılır. Sakarya üzerindeki Ali Çetinkaya köprüsü bu tiptendir. Yapıda kemerler ve putreller enine bağlanırlar. Modern betonarme köprülerde tekniğin gelişmesiyle tek büyük destek kemeri yapmak mümkün olmuştur. Stockholm yakınında Traneberg köprüsü 181 m. lik kemeriyle buna örnektir.

Modern tekniğin gelişmesine rağmen dünyanın birçok yerinde hâlâ ilkel tekniklerle yapılmış köprüler kullanılmaktadır. Bu köprüler bazı bölgelerde düz sırıklar halinde, bazılarında bambu kamışlarından, hatta bazan ipten yapılmış asma köprüler şeklindedir. Bu köprüler yüksek ve tehlikeli vadilerde bölge insanlarının bir yakadan öbürüne geçmesini sağlar.

Eski askerî seferlerde kayıkları yan yana bağlamak suretiyle yapılan köprüler, sökülür takılır sistemler olarak modern askerlikte de yer bulmaktadır. İçi hava dolu kauçuk sallar ya da madenî dubalar, üstlerinde geçici ya da sürekli köprü yapımına elverişli olanaklar sağlamışlardır.

Arkeoloji: Engebeli araziyi ya da doğal engelleri kolay ve tehlikesiz bir şekilde aşmayı sağlayan ilk köprüler tahtadan yapılmıştı. Çeşitli yerlerde yapılan araştırma ve kazılarda ele geçen tarihöncesi buluntular bunu doğrulamaktadır. Tahta köprü eski çağlarda uzun süre kullanılmıştır. Sezar'ın seferleri sırasında askerlerini bir kıyıdan karşı kıyıya geçirmek için kullandığı sallardan yapılmış köprülerin, ya da Etrüsk ve Roma uygarlıkları devrinde ortaya çıkan örme köprülerin yaygınlaşmasından sonra da, tahta köprü geçerliğini uzun süre sürdürmüştür. Bilinen en eski taş köprü M.Ö. yaklaşık olarak 2700-2200 yılları arasında yapılmış olan bir Mısır köprüsüdür. M.Ö. 2000 yılı sıralarında Knossos sarayı yakınlarında meydana getirilen ayaklı bir köprünün kalıntıları günümüze kadar ulaşmıştır. Yunan uygarlığının Miken devrinden olsun, daha sonraki klâsik devrinden olsun, günümüze kadar ulaşmış köprü örneği çok azdır. Bunun nedeni ülkenin siyasal bakımdan çeşitli bölümlere ayrılmasından sonra, yeterli bir ulaştırma ağının kurulmamış olmasıdır. Etrüsk ve Roma köprüleri kemerli köprülerdir. Birçoğu günümüze kadar ulaşmış olan Roma köprülerinin en ünlüleri, Augustus devrinde İspanya'da Guadiana üzerinde yapılmış olan 792 m. uzunluğunda ve 60 kemerli köprüyle, Salamanca'da Tormes üzerinde yapılmış olan 400 m. uzunluğunda 26 kemerli köprüdür.

Anadolu'da Selçuklular döneminde Kızılırmak üzerinde yapılmış bir köprü (XI.-XIII. yüzyıllar). İki uçtan ortaya doğru yükselerek ortada hafif bir tepe yapan bu tür köprülerde genellikle bir de nöbetçi kulübesi bulunur.

KÖPRÜLÜ FAZIL AHMET PAŞA
(1635-1676) Köprülü Mehmet paşanın oğlu. Babasının vasiyeti üzerine Mehmet IV. tarafından sadrazamlığa getirildi ve 15 yıl bu görevde kaldı. İstanbul'da doğmuş, çok iyi bir öğrenim görmüştür. Babasının sağlığında Erzurum ve Şam valiliklerinde bulunmuş, sadrazam olduktan sonra ilk işi Erdel anlaşmazlığı yüzünden Avusturyalıları sindirmek olmuştur. O devirde Avrupa'nın en güçlü kalelerinden olan Uyvar'ı bir buçuk ayda zapt ederek Avrupa'ya telâş ve korku salmıştır. Askeriyle Moravya ve Silezya'nın altını üstüne getirmesi üzerine Papanın da kışkırtmasıyle düzenlenen büyük bir Haçlı ordusu Türklere karşı çıkmış, Sen Gotar'da bir ırmak kıyısında iki ordu karşılaşmıştır. Düşmanın, 10 000 kişilik Türk öncü kuvvetini burada yenilgiye uğratması üzerine imzalanan antlaşmada, Osmanlıların asıl büyük savaş gücünün geride beklediğini fark eden Haçlılar, Fazıl Ahmet Paşanın ileri sürdüğü bütün şartları kabul etmişlerdir.

Fazıl Ahmet Paşa, barış antlaşmasından ve kalenin teslimindan sonra 21 yıldır bitmek bilmeyen Girit'in fethine yönelmiş ve iki yıl süren bir kuşatma sonunda Kandiye kalesini düşürerek anahtarlarını teslim alıp Edirne'ye dönmüş, bu başarısından ötürü padişah tarafından törenle karşılanmıştır.

Daha sonra padişahla birlikte Lehistan seferine çıkmış, Bucaç antlaşmasıyle Podolya'yı Osmanlı ülkesine katarak yurda dönmüştür. 15 yıllık sadrazamlığı süresince imparatorluğu eskisinden daha güçlü bir duruma getiren bu büyük sadrazam, tıpkı babası gibi sefer hazırlığı içinde bulunduğu bir sırada ve genç denecek yaşta Edirne'de ölmüştür. İstanbul'da Çemberlitaş karşısında, babasının yanında gömülüdür.

KÖPRÜLÜ FAZIL MUSTAFA PAŞA
(1637 - 1691) Köprülü Mehmet Paşanın ikinci oğlu, Fazıl Ahmet Paşanın kardeşidir. İstanbul'da doğmuştur. İkinci Viyana kuşatmasını izleyen günlerde iş başına getirilmiş, aldığı köklü ve yerinde tedbirlerle İmparatorluğun yıkılmasını geçici bir süre için de olsa durdurmayı başarmıştır. Süleyman II. ve Ahmet III. devirlerine rastlayan görev süresi sadece iki yıldır.

Ağabeyi gibi çok iyi bir öğrenim yapmış, kültürlü, zeki, ileri görüşlü bir devlet adamıdır. Müderris olmuş, 1680'de vezir rütbesiyle Silistre valiliği ve Babadağı serdarlığına atanmıştır. Bu görevi sırasında gözden düşüp sürgüne yollanmıştır. Kısa süre sonra yeniden görev başına çağrılmış ve Sadaret kaymakamlığına atanmıştır. Mehmet IV.'ün 1687'de tahttan indirilmesinde rolü olmuş, bu olaydan sonra İstanbul'dan uzaklaştırılarak Kandiye ve Sakız muhafızlığına atanmıştır. Devletin her geçen gün hızla çöküntüye gittiği bu dönemde, Avusturyalılar Serasker Recep Paşayı Belgrad önlerinde yenilgiye uğratıp, Niş ve civarını egemenlikleri altına alarak Rumeli'ye doğru ilerlemeye başlamışlardı. Buna karşılık Osmanlı ordusu eski savaş gücünden yoksun, devlet adamları birbirinden beceriksiz ve hazine bomboştu. Fazıl Mustafa Paşa böyle bir ortamda yetkili kişilerin ortak önerisiyle iş başına geldi. 1689 yılında Edirne'ye çağrılarak sadrazamlığa atandı. Bu mevkiye gelir gelmez iç karışıklıkları bastırmakla işe başlamış, halkı ezen gereksiz vergileri ortadan kaldırmış, değerli saray eşyasını darphanede paraya çevirterek maliyeyi düzene koymuş, en sonra da asker sayısını azaltmaktan başlayarak ordu yu baştan başa yenilemiştir. Kısa sürede elini attığı her konuda devlet işlerini yoluna koyan ve dağılmış gücü toparlayan Mustafa Paşa, Avusturyalıların üstüne yürüyerek Niş, Budin ve Belgrad'ı geri almış, ertesi bahar, savaşı bıraktığı yerden sürdürmüştür. Fakat 1691 yılında Salankamin'de savaşı kazanmak üzereyken şehit düşmüştür. Cesedi savaş alanında kaybolduğu için belli bir mezarı yoktur.

KÖPRÜLÜ, MEHMET FUAT
(1890-1966) Türk edebiyat tarihçisi. İstanbul'da doğmuştur. Orta öğrenimini Ayasofya Rüştiyesinde ve Mercan İdadîsinde tamamlayarak İstanbul Hukuk Mektebine girmişse de yüksek öğrenimini yarıda bırakmıştır. 1910 yılından itibaren İstanbul liselerinde edebiyat öğretmenliği görevlerinde bulunmuş, daha sonra İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Türk edebiyatı profesörlüğüne atanmıştır (1913). Aynı yıllar Mülkiye ve Sanayi-i Nefise mekteplerinde tarih öğretmenliği de yapmıştır.

1934 yılında Kars milletvekili olarak Büyük Millet Meclisine giren Fuat Köprülü, profesörlük görevini de sürdürmüş, Edebiyat Fakültesindeki Türk edebiyatı derslerinin yanı sıra, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde ve Siyasal Bilgiler Okulunda tarih okutmuştur.

1946'da Demokrat Parti kurucuları arasında yer almış, Demokrat Partinin iktidara geçmesiyle uzun süre Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. 7 eylül 1957'de DP'den ayrılarak politikadan çekilmiş, kendisini bilimsel çalışmalarına vermiştir.

Fuat Köprülü II. Meşrutiyet kuşağının «Türk edebiyat tarihi», «Millî kültür» ilkelerini benimseyen, yeniden doğuş ülküsünü çalışmalarıyle uzun yıllar sürdüren bir bilim adamıdır. Ziya Gökalp'in yönettiği Millî Mecmua'da yayımlanan hece vezniyle yazdığı şiirlerle başlayan bu ülkücülük, daha sonra yerini bilimsel çalışmalara bırakmış, 5-6 yıl çeşitli dergilerde halk şiiri üzerine inceleme ve araştırma yazıları yayımlamıştır. Bu yıllarda yaptığı çalışmalar arasında Süleyman Saib'le birlikte hazırladığı «Türk Dilinin Sarf ve Nahvi», «Türk Tarih-i Edebiyatı» ve «Türk Lisanı ve Taksimatı» çağdaş dil ve tarih metotlarına bağlı çalışmalar olarak anılabilir.

Daha sonra Türk dili ve tarihi alanında, kültür tarihimizin ilk doruklarından biri olan «Türkiyat» mecmuası ve Türkiyat Enstitüsünü kurarak, ulusal kültürümüzün Osmanlı medrese anlayışının kapalı sınırlarından kurtulmasına yol açan girişimlerde bulunmuştur. Fuat Köprülü, gerek öğretmen olarak, gerek araştırmacı olarak açtığı yolda yeni kuşaklara daha geniş ölçüde ve daha bilimsel çalışma alanları hazırlamış, ulusal kültür kaynaklarımızın doğru değerlendirilmesine fırsatlar kazandırmıştır. Edebiyat tarihimizin bilinmeyen yönleri, çeşitli dönemlerdeki özellikleri ve kişileri ilk kez onun çalışmalarıyle belgelere dayanarak değerlendirilmiş ve bilimsel bir kimlik kazanmıştır. Batı dünyasında Türk dili ve edebiyatı üzerine yapılan çalışmaları da denetleyerek, Doğu ve Batı ülkelerinin kongrelerine katılmış, Avrupa üniversitelerinin ve bilim kurullarının çalışmalarına üye seçilmiştir.

Fuat Köprülü.

Eserleri: Hayat-ı Fikriye (makaleler, 1909), Mektep Şiirleri (antoloji, 1918), Tevfik Fikret ve Ahlâkı (inceleme, 1918), Nasreddin Hoca (manzum hikâyeler, 1919), Türk Edebiyatı Tarihi (1920-1921), Millî Tarih (1921), Türkiye Tarihi I. (1923), Bugünkü Edebiyat (1926), Millî Edebiyat Cereyanının ilk Mübeşşirleri ve Divan-ı Türkî-i Basit (1928), Erzurumlu Emrah (1929), Onyedinci Asır Saz Şairlerinden Gevherî (1929), Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi (1930), Türk Saz Şairleri Antolojisi (1930, 1939, 1940), Eski Şairlerimiz, Divan Edebiyatı Antolojisi (1931), Sâmân Oğulları (1933), Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar (1934), Eski Şairlerimiz (1934), Fuzuli (1934), Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi I (1935), Yıldırım Beyazıd'ın Esareti ve İntiharı Hakkında (1937), Ortazaman Türk Hukûkî Müesseseleri (1937-1938), Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihî Ehemmiyeti (1938), Gevherî (1939), Türk Şairleri, İndeksler ve Sözlükler (1939), Âşık Dertli (1940), Âşık Ömer (1940), Karacaoğlan (1940), Türk Saz Şairleri I-IV; İslâm Medeniyeti Tarihi (çeviri, 1940), Altın Ordu'ya Ait Yeni Araştırmalar (1941), Ortazaman Türk-İslâm Feodalizmi (1941), Ali Şîr Nevaî (1941), Yeni Farisîde Türk unsurları (1942), XIII. Asırda Maraga Rasathanesi Hakkında Bazı Notlar (1942), Uran Kabilesi (1943), Osmanlı

İmparatorluğu Etnik Menşei Meseleleri (1943), Kayı Kabilesi Hakkında Yeni Notlar (1944), Demokrasi Yolunda (1964), Edebiyat Araştırmaları (1966).

KÖPRÜLÜ MEHMET PAŞA

(? -1661) Osmanlı tarihinin en sarsıntılı ve karışık dönemlerinden birinde iş başına geçerek 35 yıl devleti başarıyle yöneten Köprülü soyundan gelmiş büyük sadrazamların ilki.

Samsun'un bir ilçesi olan ve sadrazamlığından sonra onun sanıyle anılan «Vezirköprü»de doğmuştur. İktidarının ilk yıllarında pek fazla kan dökmüş olmakla birlikte, memleketin içinde bulunduğu karışık durum, davranışlarına hak verdirir. Avcı Mehmet adıyle bilinen Padişah Mehmet IV.'ün çocuk yaşta Osmanlı tahtına oturduğu bu sıralar, Türk donanması Venediklilerin saldırganlığı yüzünden Marmara sularında hapsolmuş, düşman Limni ve Bozcaada'yı işgal ettikten başka, Çanakkale boğazını da elinde tuttuğu için, İstanbul'la Akdeniz arası yiyecek yolu tamamen kapanmıştı. Bunun dışında Anadolu'da zorbalık almış yürümüş, merkezde rüşvet ve çeşitli yolsuzluklar önüne geçilemeyen bir hal almıştı.

İmparatorluğun bu en güç anlarında kendisine sadrazamlık teklif edilen eski devlet adamı Köprülü Mehmet Paşa, söz konusu görevi kabul edebilmesinin ancak bazı koşullar çerçevesinde gerçekleşebileceğini, o sıra memleket yönetiminde birinci derecede söz sahibi olan Padişahın annesi Turhan Sultana bildirdi. İleri sürdüğü koşullar şunlardı: a) Saray, hiç bir şekilde devlet işlerine karışmayacak, b) Tedbir ve teklifleri saray tarafından kayıtsız şartsız kabul edilecekti, c) Devlet memurluklarına dilediği kimseleri atayacaktı, d) Keyfî karar ve davranışlarla aleyhinde hüküm verilip, kendisinden habersiz uygulamaya geçilmeyecekti. Bu şekilde tasarı ve davranışlarını tam ve geniş bir özgürlük ortamında uygulama olanağı yaratmak isteyen ihtiyar ve yetenekli devlet adamının bütün istekleri yerine getirildi ve Köprülü 75 yaşında sadrazam oldu.

Görevine devletin içişlerinden başlayarak önce meydana getirdiği güçlü bir donanmayla Çanakkale ağzını tutmuş olan Venedik deniz kuvvetlerini yenilgiye uğratıp boğazı açtı, bu arada Bozcaada ve Limni'yi kurtardı. Arkadan başkaldıran Erdel Beyini yola getirdi. Anadolu'daki Abaza ayaklanmalarını bastırıp, vilâyetleri gözü dönmüş zorbaların elinden kurtararak iç düzen ve güvenliği sağladı. Böylece devlet otoritesini kabul ettirmiş oldu. Daha sonra bütçe sorunlarını ele alıp, bu konuda yolsuzluğu görülen ya da yeni girişimlerinde yoluna dikilme belirtisi gösteren bütün zararlı öğeleri kan dökme pahasına da olsa ortadan kaldırdıktan sonra, maliyeyi düzene koydu. Ayrıca dışta kazandığı zaferlerle aynı şekilde kan dökme karşılığı devlete eski kudret ve onurunu kazandırdı. Bu kadar çok ve önemli işi başarıyle sığdırdığı beş yıllık sadrazamlığı sonunda, Avrupa devletleriyle yeni bir savaşa hazırlandığı sırada Edirne'de öldü. Vasiyetine uyularak yerine oğlu Fazıl Ahmet Paşa getirildi.

KÖRİNANÇ

İnanmada bütün ussal öğeleri dışarıda bırakarak, herhangi bir düşünceye, gerçeği görmemecesine aşırı bağlılık. Özellikle dinsel alanda görülen körinanç, bağlanılandan gayrısını tümüyle ortadan kaldırma isteğini de getirmektedir. Mistisizm (gizemcilik) in bir olgusu olan körinanç aynılaşma, birolma, inanılanın dışındaki bütün gerçekliğe duygusuz kalma gibi davranışları içerir. Bütün ortaçağ boyunca Avrupa'da insanları çeşitli usullerle yok eden engizisyon bir körinanç örneğidir.

KÖRLÜK

Görme algılarının olmaması ya da ileri bir yetmezlik göstermesi durumu. Körlük, gözün saydam tabakasından (kornea) beynin artkafa lopçuklarına kadar giden görme aygıtının bir ya da daha çok öğesinin yapı bozukluğunun ya da yara, bere gibi doku bozukluğunun sonucudur. Bazı körlük çeşitlerinde göz hiç bir hastalık durumu göstermez. Amoroz ya da bakarkörlük denen bu durumlarda hastalık ağtabaka (Retina) nın ya da görmeyle ilgili içsalgı yollarının bir doku bozukluğundan ileri gelir.

Pieter Bruegel'in «Körlerin Parabolu» (1568) adlı tablosu. Ressam, bu tabloyu, İncil'deki «eğer bir kör başka bir körün kılavuzu olursa çukura birlikte düşerler» sözlerinden esinlenerek meydana getirmiştir.

Körlük, doğuştan olabildiği gibi sonradan da olabilir. Doğuştan olanlar gözün ya da beyinde bir bölgenin yapı bozukluğundan ya da göz yuvarının çeşitli hastalıklarından ileri gelir. Sonradan olan körlüğün en çok rastlanan biçimleri, saydam tabakanın yaralanmalarından, katarakt, yani gözbebeği (pupilla)nin kapanmasından, retinanın ayrışmasından, glokomdan ve göz sinirinin körelmesinden olan körlüklerdir. Bu durumların ilk üçünde körlük tam olmayabilir. Hasta, ışığı, bazı durumlarda renkleri seçebilir. Uygun şartlar altında yapılacak bir ameliyat hastayı görme yeteneğine kavuşturabilir. Son iki çeşit körlükteyse hasta hiç görmez.

Görme yeteneği gözlerden birinin ya da ikisinin görüş alanının yarısında kaybolabilir. Buna emianopsi durumu adı verilir. Emianopsi, optik çapraz denen görme yolları çaprazlaşmasındaki bir aksaklıktan doğar. Artkafa lopçuklarının görme alanının tüm yıpranması ise, kabuksal körlük denen hastalığı yapar. Kabuksal körlükte hasta birden kör olur. Ruhî körlükte görme sinirleri bozulmaz. İmgeler normal olarak yansır; fakat hasta bunları tanıyıp bunlardan yararlanamaz. Körlüğün özel bir biçimi de renklerden bir ya da birkaçının fark edilememesi (Dalton hastalığı) durumudur.

Toplumsal açıdan körlük: Körlüğün hastalıklar ve sakatlıklar içinde, toplum açısından özel bir yeri vardır. Bu, yalnız dünyadaki körlerin sayısının çok yüksek (14 milyon) olmasından değil, ortaya koyduğu psikolojik ve pedagojik sorunların zorluğundan da ileri gelmektedir. İnsanoğlunun başına gelebilecek felâketlerin en büyüklerinden biri olmakla beraber, körlük, ancak Budizm ve Hıristiyanlık dinlerinin ortaya çıkmasından sonra toplumsal bir sorun olarak ele alınmıştır. Ortaçağda kör dilenciler kilise kapılarındaki yardımlarla geçinmeye başlamışlar, gerek manastırlar, gerek birtakım dindışı kuruluşlar körlere bakmak için harekete geçmişlerdir. İlk körler hastanesi IV. yüzyılda Kayseri'de kurulmuş, daha sonra Suriye ve Fransa'da buna benzer iki kuruluş açılmıştır. Ancak ortaçağda görülen bütün bu hareketler, hep acıma duygusuna ve körlerin hiç bir işe yarayamayacak kişiler oldukları düşüncesine dayanan davranışlar olmaktan ileri gidememiştir. XVIII. yüzyılda körler sorunu daha usçul bir yönden ele alınmış, körlerin toplum içinde biraz daha az bağımlı olabilmeleri için izlenecek yolların aranmasına başlanmıştır. Diderot'nun **Körler Konusunda Mektup** adlı kitabının gösterdiği gibi, kör adam psikolojisi ele alınmış, körlerin eğitimi sorunu üzerine eğilinmiştir. Yüzyılın sonunda Fransa'da Valentin Haüy (1745-1822) tarafından ilk kör çocuklar okulu açılmıştır. Haüy'ün meydana getirdiği kabartma harfli alfabe, sonradan Louis Braille (1809-1852) tarafından geliştirilmiştir. Bugün Braille alfabesi bütün dünyada körler tarafından kullanılmaktadır. Haüy'ün okulunu 1791'de Liverpool'de, 1799'da Londra'da, 1805'te Viyana'da ve 1806'da Berlin'de açılan okullar izlemiştir. Rus çarı, Haüy'ü bir enstitü açmak üzere Petersburg'a çağırmıştır. İtalya'da ilk enstitü 1818'de Napoli'de açılmıştır. ABD'de ilk körler okulu 1832 yılında Boston'da kurulmuştur.

Körlerin eğitimi yalnız derslerin yüksek sesle okunması gibi sözlü öğretimin sınırları içinde kalmamaktadır. Kabartma yazı, kabartma harita ve başka çizgilerle, ses kaydeden çeşitli araçlarla hastaların dokunma ve duyma algılarından yararlanılmakta, hatta çeşitli engelleri belli etmesi bakımından hava basıncının sezilmesi yeteneği bile geliştirilmektedir.

Böylece körler topluma karışma yollarını öğrenmekte, çocuk yuvalarında, ilk, orta ve yüksek öğrenimde yaşıtlarıyle aynı sınıflara girebilmekte, sonra da bir meslek sahibi olabilmektedirler. Bu kimselerin, sağlığı tam insanlar gibi iş bulup geçimlerini kazanmalarında emeği geçenlerin başında Henry Ford gelir. Bugün müzik öğretmenleri, çalgıcılar, piyano akort teknisyenleri, masajcılar, hasır mobilya ustaları, telefoncular arasında körlerin sayısı gitgide artmaktadır. Öte yandan görme algısının ana etken olmadığı, zihin çalışmalarının yürütüldüğü mesleklerde de körler görülmektedir. Kör okullarında öğretmenlik yapan kimselerin de önemli kısmı, görme yeteneğinden yoksun kişilerdir. Yüzmeden güreşe, balık avından sandal kullanmaya kadar birçok spor çeşidinin körlere uydurulmuş biçimleri bu hastaların boş zamanlarını değerlendirmelerine yaramaktadır. Dans, tiyatro, müzik, satranç, iskambil gibi birçok konular bugün körlerin de yararlandığı eylemlerden olmuştur.

KÖRMÜKÇÜ, HÂZIM

(1898-1944) Türk tiyatro ve sinema oyuncusu. İstanbul'da doğdu. Müzika-i Hümayun flüt ve solfej öğretmeni Yüzbaşı Saim Beyin oğludur. Asıl adı Kâzım'dır. Müziğe duyduğu ilgi ve genç yaşta mahallesinde karagöz oynatmasıyle dikkati çekti. Kabataş Lisesinde öğrenim gördü. Kısa bir memuriyetten sonra 1915'te Darülbedayi topluluğuna katıldı. 1918 yılında H.Z. Uşaklıgil'in «Fürüzan» adlı oyunuyle sahneye çıktı. Daha sonra Muhsin Ertuğrul tarafından kurulan Ferah Tiyatrosu topluluğu, Raşit Rıza topluluğu ve Şadi Karagözoğlu'nun Millî Sahnesinde çalışmalarını sürdürdü. Darülbedayinin yeniden düzenlenmesi ve Şehir Tiyatrosu adıyle kurulması sırasında bu tiyatroya girerek çeşitli oyunlarda oynadı. Musahipzade'nin «Fermanlı Deli Hazretleri», «Kafes Arkasında», «İstanbul Efendisi», «Mum Söndü» adlı oyunlarında arkadaşı Vasfi Rıza'yla birlikte başarılı oyunlar çıkardı (1927-1944). Özellikle komedi türünde halk tarafından sevilen ve aranılan Hâzım, 1930'da «Kaçakçılar» adlı filimle sinemaya başlamış, «Yeni Karagöz» adıyle oynattığı karagöz oyununu da filme aldırmıştır (1933). Komedi, dram, şarkılı oyun ve operetlerde rol almış ve ölümüne kadar Şehir Tiyatrolarından ayrılmamıştır.

«Bir Kavuk Devrildi», «Aynaroz Kadısı», «Leblebici Horhor» hem tiyatro, hem de sinemada Hâzım'ın rol aldığı o günlerin ünlü eserleri arasındadır.

Hazım Körmükçü (soldan beşinci).

KÖROĞLU

(? - ?) XVI. yüzyıl saz şairlerinden. Yaşamı üzerinde kesin bilgi yoktur. Bir şiirinden Padişah Murat III. döneminde (1574-1595) yaşadığı öğrenilmektedir. Şiirlerinde Osmanlı - İran savaşının (1577-1590) işlenerek, bu savaşta ordu komutanı olan Özdemiroğlu Osman Paşanın Tebriz'de öldürülmesinin söz konusu edilmesi, İran seferine asker olarak katıldığı yolundaki görüşleri doğrulamaktadır.

Yalın bir dille, genellikle konusu içinde dağılmayan gerçekçi bir şiir kurmayı başaran Köroğlu'nun, halk destanlarının en ünlülerinden birinin kahramanı olan Köroğlu ile ilgisi yoktur.

KÖROĞLU DAĞLARI

Karadeniz bölgesinin Batı Karadeniz bölümünde Ilgaz dizisini aştıktan sonra, İç Anadolu düzlüklerine varmadan önce üçüncü bir dağ dizisi. Adını, Bolu'nun güney-doğusundaki Köroğlu tepesi (2 378 m.) nden alır. Köroğlu dağlarının Köroğlu tepesi, Karadeniz bölgesinin batı kesiminde Ilgaz dağlarından sonra ikinci yüksek yeri meydana getirir. Dağın yamaçları, yükseklere kadar çam ormanlarıyle örtülüdür.

KÖS

Mehter takımlarında kullanılan çok büyük davullara verilen ad. Ancak deve ya da katır üzerinde taşınabilir. Kulakları sağır edecek kadar ses çıkardığı için, vurdumduymaz kimseler hakkında «kös dinlemiş» deyimi kullanılmaktadır.

KÖSEM SULTAN

(1590-1651) Osmanlı tarihinin ünlü ve nüfuzlu kadınlarından. Ahmet I.'in eşi, Murat IV., İbrahim I. ve şehzade Kasım'ın annesi ve Mehmet IV.'ün de büyükannesidir. İktidar hırsının sınırsızlığı kendisini çok kötü işlere yöneltmiş, bu yüzden aynı ölçüde kötü bir ün bırakmıştır.

Bazı tarih yazarlarına göre bir Rum rahibinin kızı olup asıl adı Anastasya'dır. Babasını küçük yaşta kaybetmiş ve Bosna beylerbeyi tarafından İstanbul'a kızlarağasına gönderilmiştir. On beş yaşlarındayken Ahmet I.'e

haseki olmuş, keskin zekâsıyle padişahı etkisi altına almış ve bütün saraya nüfuzunu kabul ettirmiştir. Genç yaşında dul kalınca, tahta geçen kaynı Mustafa I. ve daha sonra da Osman II. zamanında devlet işlerine çok fazla karıştığı için eski saraya gönderilmiş, ancak oğullarından Murat IV.'ün ilk saltanat yıllarında yeniden devlet yönetimini etkilemeye başlamıştır. Murat IV. yetiştikten sonra, annesinin faaliyetini engellemişse de, genç yaşta ölümü üzerine meydan yeniden Kösem'e kalmış, İbrahim I. tahta geçtikten sonra da bu etki, devlet memuriyetlerinin bile parayla alınıp satılabildiği bir düzensizliğe yol açmıştır. Bütün bu yolsuz işlerden Kösem Sultan büyük bir servet elde etmiştir.

Torunu Mehmet IV.'ün saltanatında Kösem Sultan, nüfuzunu korumakla birlikte, gelini, yani padişahın annesi Turhan Sultan yoluna dikilmiş, bunun üzerine Kösem, padişahı tahttan indirip, yerine kardeşi Şehzade Süleyman'ı geçirerek Turhan Sultan'ı saraydan uzaklaştırmak için düzenler hazırlamaya başlamıştır. Bu tasarısının gelini tarafından haber alınması üzerine Turhan Sultan ve adamları tarafından bir gece dairesi basılarak boğdurulmuştur.

Mercan'daki Valide hanı, Üsküdar'daki Valide camii ya da Çinili olarak bilinen cami, yaptırdığı hayır işleri arasındadır. Yeni caminin yapımını da Kösem Sultan başlatmıştır.

KÖSEOĞLU, EDİP HAKKI
(1904-) Türk ressamı. İstanbul'da doğdu. Güzel Sanatlar Akademisi Çallı İbrahim atelyesinde eğitim gördü. 1927 yılında Paris'e giderek Tatbikî Sanatlar Okulundan mezun oldu. C.H.P.'nin 1940 yılında düzenlediği Anadolu yolculuğu sırasında «Seyhan'da Taş Köprü», «Seyhan'da Pamuk Tarlası», «Toros Dağları», «Mandalar», «Mangal Başında» adlı eserlerini yaptı. Eserlerinde coşkun bir kişilik, öze yönelme ve değişik üslûplar yansımaktadır. Devlet Resim ve Heykel Müzesi ve özel koleksiyonlarda eserleri bulunan Köseoğlu halen Güzel Sanatlar Akademisi öğretim üyesidir.

KÖSTEBEK (Talpa europaea)
Böcekçiller takımının köstebekgiller familyasından bir memeli türü. Silindir biçiminde olan gövdesinin uzunluğu 15-17 cm.'dir. Vücudun ön kısmı sivridir. Gözleri çok küçük bir deriyle örtülü olup, kulakları lacivert tüyleri arasında gizlenmiştir. Ön ayakları eşelemeye yarayacak biçimde kanca tırnaklıdır. Toprakta 100 m.'yi bulan tüneller açabilir. Toprak altındaki yuvalarda yaşar. Yabanîdir. Yaşama alanları Kuzey Avrupa ve Asya'dır.

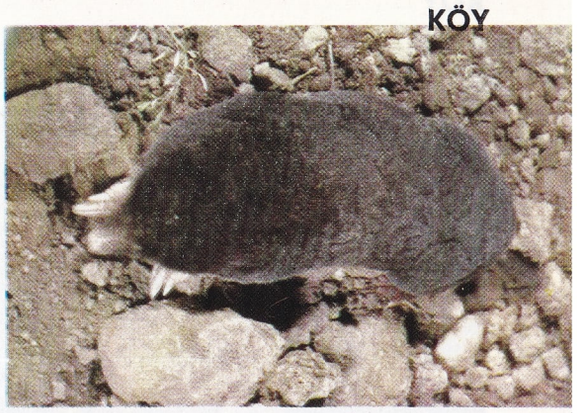

Pek sert ve yoğun olmayan topraklarda, yer altında yaşayan Avrupa köstebeği.

Köstebeğin ağzının ve ön ayaklarının alttan görünüşü.

KÖSTENCE
Romanya'da bir liman şehri (nüfusu 120 000). Dobruca bölgesinde, Karadeniz kıyısında kurulmuştur. Müslüman dininin yaygınlığını gösteren camileri, şehrin modern görünüşüne doğulu bir hava katarlar. İlk kuruluşu Roma devrine rastlayan Köstence, günümüzdeki önemini limanının yoğun faaliyetine, tahıl, orman ve sanayi ürünleri ile yeraltı zenginlikleri ticaretine borçludur. Banyoları da ünlü olan Köstence, demiryolu hattıyle Bükreş'e bağlıdır. Ployesti bölgesinde çıkarılan petrolü Karadeniz'e taşıyan boru hattı da Köstence limanına bağlıdır. Romanya'nın Dobruca bölgesinin merkezi olan Köstence'nin Romen dilinde adı Costantza'dır.

Köstence'nin Karadeniz kıyısındaki limanından bir görünüş. Köstence limanı ve çevre bölgenin tarım, orman ve sanayi ürünlerinin pazarı olmasıyla önemlidir. Ployesti bölgesinde çıkarılan petrol de boruyla Köstence'ye akıtılır.

KÖY
Genel idare örgütlerinin en küçük parçası ve tüzelkişiliğe sahip bir mahallî idare. (Kasaba ve şehir mahallî idarelerine belediye denmektedir.) 5442 sayılı İl İdare Kanununun birinci maddesinde Türkiye'nin illere, illerin ilçelere, ilçelerin bucaklara bölünmüş olduğu ve bucakların da kasaba ve köylerden meydana geldiği belirtilmiştir.

Köy mahallî idaresinin statüsü, organları, görevleri, gelirleri ve merkezî idare örgütleriyle ilişkileri Köy Kanunuyle düzenlenmiştir. Bu kanun nüfusu 2 000'den aşağı yerleri köy, 2 000 ile 20 000 arasındaki yerleri kasaba, 20 000'den çok nüfuslu yerleri şehir olarak kabul etmiştir.

Köy tüzelkişiliğinin organları köy ihtiyar meclisi ve köy muhtarıdır. Köy muhtarı ve ihtiyar meclisi dört yılda bir köylü seçmenler tarafından seçilir. Köy öğretmeni ile imamı ihtiyar meclisinin tabiî üyelerindendir. İhtiyar meclisleri hangi işlerin köylüler tarafından kendileri çalışarak ve hangi işlerin parayla

Akdeniz bölgesinde bir kasaba olan Silifke çevresinden: Köylü çocukları.

görülebileceğine, satın almalara, kamulaştırmalara, köylünün yılda imeceyle kaçar gün çalıştırılacağına ve salmanın miktarının ne olacağına karar verir. Köy gelirleri hizmetlere ve köy görevlilerinin aylıklarına yetmezse köylüye, yıllığı 20 lirayı aşmamak şartıyle salma salınır.

Köy kanunu devlete ait bazı işlerin yapılmasını da muhtarlara vermiştir. Köy muhtarlarının yapacağı devlet ve köy işleri 442 sayılı Köy Kanununda ayrı ayrı gösterilmiştir. Köy güvenliğini sağlamakla görevli köy koruculari muhtarın emrindedir. Köylerde oy kullanma hakkına sahip bütün kadın ve erkeklerin toplanmasına köy derneği denir. Muhtarın aylık yıllığını dernek kararlaştırır. Köy imamını, müftünün onayına sunmak üzere dernek seçer. Köy Kanunu yabancı uyrukluların köyde taşınmaz mallara sahip olmalarını yasaklamış ve bunların köylerde oturmalarını İçişleri Bakanlığının iznine bağlamıştır.

KÖYCEĞİZ

Akdeniz bölgesinin batı ucunda Muğla iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 3 409). Köyceğiz gölünün kuzey-batısında kurulmuştur. Muğla-Fethiye yolu kasabadan geçer. İl merkezine uzaklığı 60 km.'dir.

Köyceğiz ilçesinin yüzölçümü 2 558 km^2., nüfusu 45 062'dir. Merkez ve Ortaca bucakları içinde 44 köyü vardır. İlçe topraklarının kuzey-doğu ve güney-batı kesimleri dağlıktır. Kuzey-doğuda Sandras dağı (2 294 m.), güney-batıda Balan dağları yükselir. İlçe topraklarının önemli bir kısmı ovalıktır (Dalaman, Ortaca ve Hamit ovaları). Dağlık alanlar ile ovalar arasında sıralar halinde tepeler görülür. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlıdır. Başlıca akarsuyu Dalaman çayıdır. İlçenin orta kesiminde yer alan Köyceğiz gölünün fazla suları Dalyan suyu adını taşıyan bir ayakla Akdeniz'e boşalır. Doğal bitki örtüsünü kurakçıl ağaçlar oluşturur.

Köyceğiz ormanlarında **günlük** ağaçları fazla yer tutar. İlçede çeşitli tarım ürünleri elde edilir. Tahıllar arasında en çok mısır ekilir. Pamuk tarımı da gelişmiştir. Çeşitli meyveler arasında turunçgiller başta gelir. İlçenin doğu kesiminde Dalaman Devlet Çiftliği vardır. Bu çiftlikte bilimsel metotlara göre tarım ürünleri üretilir, hayvan yetiştirilir.

KRAMP

İnsan vücudundaki kaslardan birinin ya da bir grubunun kasılması hali. Genellikle bacaklarda görülür. Biçimsiz oturma ve yatma sonucu birkaç saniye süren kramplar olduğu gibi, uzun süre soğuk ve rutubette kalma sonucu meydana gelen periyodik kramplar da vardır. Romatizma ve gut hastalığı geçirenlerde kramplar daha sıktır. Yüksek ısıda çalışan işçilerde de kalp krampları görülür. Baldırlar, kollar ve karında kasılmalar olur ve birkaç saat devam eder. Hasta yorgun düşer ve kramp yerleri bir süre daha acır. Vücudun kramp giren bölgelerine masaj yapma ve bacak hareketleri, sıcak tatbikı tedavide yardımcıdır. Kanda tuz eksikliğinden meydana gelen göğüs ve kalp kramplarında günde 10-20 gram adî tuzu suyla almak yararlıdır.

KRANİYOMETRİ

(**bkz.** Kafatası)

KRATER

(**bkz.** Yanardağ)

KREDİ

Bir kimseye güven üzerine verilen para. Her ne kadar kredi kavramı kapsamına yalnız para değil, mal (krediyle alınmış bir traktör gibi) da girerse de, bu terim en çok para için kullanılır. Krediyi veren kimse ya da kuruluş bir süre için bu kredi tutarındaki paradan ve onun getireceği verimden yoksun kalacaktır; ayrıca parasını geri alamama tehlikesine de atılmaktadır; bundan ötürü krediyi verdiği kimse ya da kuruluştan bir garanti (inanca, teminat) ister. Garantiler çeşitlidir. Kendisine kredi verilen kimsenin piyasadaki güvenilir durumuna ya da bir üçüncü kişinin kredi verilen kimsenin güvenilirliği konusunda olumlu bilgi vermesine «kişisel garanti» denir. Kredi alan kimsenin aldığı parayı ödeyinceye kadar geçecek süre için bir maddî hakkından vazgeçmesine «gerçek garanti» denir. Bunun dışında kredi veren krediyi verdiği kimseden belirli oranda bir para alır. Faiz denen ve oranı genellikle yasalarla belirlenmiş olan bu para kredi arz ve talebini belli bir dengede tutar.

Günümüzde kredi aracılarının başında bankalar gelmektedir. Endüstri devrimi denen ve çağımıza damgasını vurmuş olan geniş ekonomik harekette bankaların bu görevinin payı büyüktür. Kredi aracılığının böyle örgütlenmesi XIV. yüzyıl sonunda İtalya ile Hollanda'da başlamışsa da, kredi verme daha uzun bir süre tek tek kişilerin yüklendiği ve pek ilkel kurallara bağlı bir uğraşı olarak kalmıştır. Örgütlenmiş bankaların kuruluşu, gizli kalan paraları ortaya çıkarıp bunların birleşmesini ve ayrı ayrı kişilerden sağlanan kredilerinkinden çok daha geniş olanaklar yaratmasını sağlamıştır.

Kredi, alındığı amaç ve harcandığı konuya göre tüketici ve üretici olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan birincisi tüketim mallarının satışını çabuklaştırır. İkincisi ise sermayeye dönüşür ve üretimsel bir çalışmayı besler.

Tüketim kredisi eski ve ortaçağlarda büyük önem taşımıştır. Ancak yeniçağda ekonomi gelişip tekniğe yöneldikçe, üretim için gerekli sermaye gittikçe artmış ve üretim kredisi ge-

niş bir alana yayılarak tüketim kredisinin önemini azaltmıştır. Ancak son yıllarda en gelişmiş ülkelerde otomobil, buzdolabı gibi uzun süre kullanılacak tüketim mallarının satışında bu çeşit kredi tekrar büyük önem kazanma yoluna girmiştir.

Kredi, ödeme süresine göre kısa, orta ve uzun vadeli olmak üzere üçe ayrılır. Bir yıldan az bir süre için verilen kredi kısa vadeli sayılır. Kısa vadeli kredi arzı, kişilerin ya da kuruluşların çeşitli nedenlerle ellerinde geçici bir süre için bulundurdukları paralardan meydana gelir. Bir kimsenin ay başında bankaya yatırıp ay boyunca azar azar çektiği maaşı bu çeşit kredi piyasasının bir parçası sayılır. Hammadde ya da işçi ücreti gibi işletme sermayesi (ya da çevirme sermayesi) için para bulması gereken sanayicilerin aldıkları krediler genellikle böyle kısa vadelidir. Bir sanayicinin sağladığı bu çeşit krediye işletme kredisi denir. Bir tacirin kendi cirosunu genişletmek için baş vurduğu ya da borsa spekülatörlerinin aldıkları kredi ise ticarî kredi adını alır. Bu durumlarda üretim kredisi bir döner sermaye yaratmaya yarar. Bu döner sermaye de kısa sürede krediyi ödeyecek parayı sağlar.

Kısa vadeli kredinin arz ve talebi para piyasasını meydana getirir. Para piyasasının organları emisyon bankaları ve alelâde bankalardır. Kısa vadeli kredinin birinci aracı ise carî hesapta kredi açılması ve bonolardır. Bunlardan birinciler işletme kredileri, ikinciler ise ticarî krediler için kullanılır. Bu ticaret senetlerinin bankalar tarafından iskonto edilmesi para piyasasında büyük önem taşır; bu önemden ötürüdür ki, bu piyasada faiz haddi yerine iskonto haddi deyimi kullanılır.

Üretim yalnız döner sermayeyle yetinmemektedir. Teknik gelişme, gittikçe daha önemli sabit sermayeler konmasını gerektirmektedir. Bu sabit sermaye fabrika, gemi, yol vb. olabilir. Bunların üretime katılması hammaddeninki, emeğinki gibi dolaysız değildir. Üretime katılmaları için belirli bir süre geçer ve bunların karşılığı parça parça ödenir; başka bir deyişle bunların amortismanı belirli bir süre içinde olur. Bu nedenle uzun vadeli (10, 20, 30 yıl) krediler verilir. Uzun vadeli kredi talebi en çok endüstriden, devletten ve tarım sektöründen gelir.

Makineler gibi, ekonomik hayatı kısa olan sabit sermayenin finansmanı için gereken kredi orta vadeli kredidir. Bu vade aşağı yukarı beş yıl kadar olur. Orta ve uzun vadeli kredi arz ve talebi malî piyasa denen piyasayı meydana getirir. Bunun organı menkul kıymetler borsası ve kredi veren bankalardır. Belli başlı aracı ise hisse senetleri ve tahvillerdir.

KREMLİN
(bkz. Moskova)

KREZÜS
(? - ?) Lidya Kralı. M.Ö. 561 - 546 yılları arasında krallık yapmıştır. Kurus yönetimindeki Perslerin ülkesi için bir tehlike olarak belirmesi üzerine, Krezüs, Lidya - Pers sınırını korumak amacıyle Mısır ve Babil ile Perslere karşı bir anlaşma yaptı. Fakat Kurus üç devletin ordularını önce Halys ırmağı kıyısında, sonra da Sard surları önünde yendi. Pers sarayına götürülen Krezüs'e, burada, çok iyi davranılmıştır. Zenginliği efsaneleşen Krezüs'ün krallığı zamanında Lidya olağanüstü bir gelişme göstermiştir. İyon şehirleri yoluyle tanıdığı Yunan uygarlığının etkisinde kalan Krezüs, bilge bir kişi olduğu gibi, sanatçı ve bilginlerin koruyucusuydu. Ünlü masalcı Aisopos (Ezop) un da Krezüs tarafından korunduğu sanılmaktadır.

Kurus tarafından yakılarak ölüme mahküm edilen Krezüs'ün son anda bağışlanmasını konu edinen bir Attik çömleği (Paris, Louvre Müzesi).

KRİKET
İki takım arasında oynanan bir top oyunu. Anglosakson ülkelerinde çok yaygın bir oyun olan kriket çimenli, düzlük bir alanda 11'er kişilik iki takımla oynanır. Yarışma sırasında iki hakem ve iki puan yazıcı görev alır. Dışı kırmızı deriyle kaplı olan ve içi üstüpü ve ağaçmantarından yapılan topun çevresi 23 cm. kadardır; ağırlığı 165 - 172 gr. arasında değişir. Toptan başka iki de sopa kullanılır. Söğüt ağacından yapılan bu sopalar kürek biçimi olup, üst uçları tutulacak bir sap durumunda inceltilmiştir. Sopaların uzunluğu 96, genişliği 11 cm.'den fazla olmaz. Oyuncular çarpmalardan korunmak için dizkapağının üstüne kadar yükselen dizlikler ve içi yumuşak maddeyle beslenmiş eldivenler giyerler.

Yarışma alanının boyutları sınırlanmış değildir. Aralarında 20 m. açıklık bulunan bir çift paralel çizgiye kale çizgileri adı verilir. Bu çizgilerin her biri üzerinde bir kale bulunur. Kaleyi birbirlerinden 8-10 cm. arayla dikilmiş 68 cm. yüksekliğinde üç kazık belirler. Bu kazıklar üzerinde 12 cm. kalınlığında bir sopa enlemesine durur. Kale çizgilerine paralel ve bunlardan 1,20 m. daha içe doğru ikinci bir çift paralel çizgi vardır. Bunlar «yarışma çizgisi» adını taşır.

Hangi takımın savunma, hangi takımın saldırı durumunda oynayacağı, yarışmanın başında kur'ayla belli olur. Savunma durumundaki takım yarışma çizgileri üzerine ikişer «vurucu» yerleştirir. Bunların görevi, kendilerine yakın olan kaleleri, sopalarıyle karşı tarafın «atıcı» larının savurduğu toptan korumaktır. Saldırı durumundaki takımın atıcılarıyle kendilerine uzak olan kaleye topu atmakla görevlidirler. Vurucu, topa vurduktan sonra karşı taraftaki yarışma çizgisine koşar ve oradaki arkadaşıyle yer değiştirir. Bunu başarırsa takımı bir puan kazanır. Vurucu vuruşu kaçırır da, top kaleye girerse ya da topa vurabildiği halde top karşı takımın oyuncularının eline geçerse ve vurucular birbirleriyle yer değiştirmeden önce top kaleye girerse saldırı durumundaki takım bir puan kazanır. Belli sayıda atış yapıldıktan sonra, saldırı durumundaki takım savunmaya, savunma durumundaki takım da saldırıya geçer.

KRİMİNOLOJİ
Suçu ve suç nedenlerini inceleyen bilim dalı. Kriminoloji, henüz yeni bir bilim dalı olarak, suçun nedenlerini ve toplum-

Kriket oyunundan bir görünüş; kriket Anglosakson ülkelerinde çok yaygın bir oyundur.

da oluşumunu incelemektedir. Hukuk ve bu arada ceza hukuku, suçu maddî bir fiil, kamu düzenini bozan ve kanunlarca cezalandırılan bir olay olarak inceleyip, hukukî sonuçlarını tespit ederken, kriminoloji, ceza hukukunun anlayış ve inceleme alanı dışında suçu toplumsal bir olay olarak ele almakta ve nedenlerini tespite çalışmaktadır. Ceza hukukunun çok eski çağlara dayanmasına karşılık, kriminoloji yeni bir bilim dalıdır. Gerçekten de kriminolojinin doğumu, İtalyan bilgini Cesare Lombroso'nun **Suçlu İnsan** adlı kitabının yayımlanmasına bağlanır. Suçun nedenlerini ve toplumsal hayat içinde ifade ettiği anlamı açıklama yönünden kriminolojide değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bazı görüşler, suçun nedeninin suçlunun kişiliğinde, fizik ve ruhî yapısında bulmaktadırlar. Bu açıdan, zekâ ile suçluluk, irsiyet ile suçluluk, fizikî anormallikler ile suçluluk, beden ve karakter yapısıyle suçluluk arasında ilgi kuran değişik görüşler ileri sürülmüştür. Buna karşılık başka görüşler, suçlunun, kişiliğin dışında kişinin toplumsal çevresinin sonucu olduğunu savunmuşlardır. Sosyolojik nitelikteki bu açıklamalar, çevre ile suçluluk, yerleşme bölgleri ile suçluluk, aile ile suçluluk, toplumsal yapı ile suçluluk, ekonomik etkenler ile suçluluk arasında ilgi kurmaktadırlar. Bu açıklamalar yapılırken, ileri sürülen teorinin deneylere dayandırılmasına çalışılmaktadır. Bu açıdan kriminoloji, hukuk bilimi gibi kuramsal kalmamakta, deneysel bir bilgi dalı olmaktadır. Örneğin, anket, istatistik, suça katılma metotlarıyle suç toplumsal bir gerçek olarak incelenmekte ve bu incelemelerden suçun nedenlerinin tespitine çalışılmaktadır.

Doğadaki maddelerin çoğu kristallerden meydana gelmiştir. Üstte: Kar kristallerinin. Altta: Rubellit kristallerinin mikroskopta görünüşü.

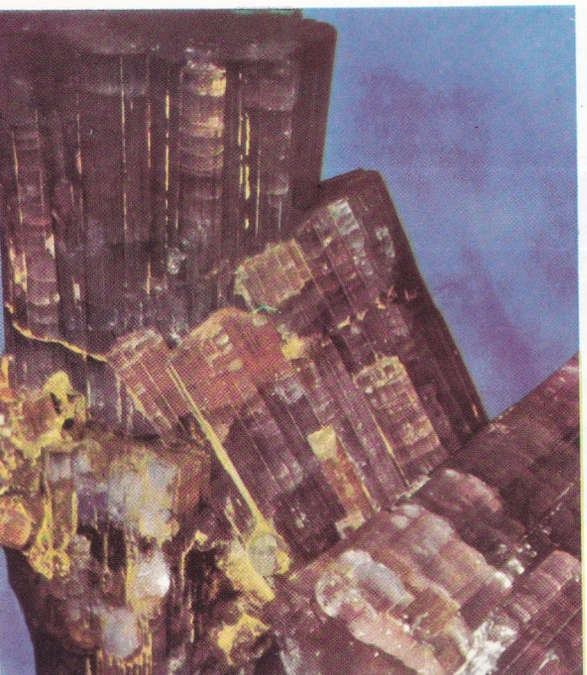

KRİPTON

Bir soy gazdır. Periyodik sistemin soy gazlar grubunda bulunur. Atom numarası 26, atomik kitlesi 83,8 a.k.b.'dir. e.n. - 156,8°C, k.n. - 152, 9°C'dir. Kripton 1898 yılında Ramsay ve Travers'in çalışmaları sonucu keşfedilmiştir. Bu bilginler sıvı havanın buharlaştırılması sonucu ele geçen kalıntıda kriptonla birlikte ksenon soy gazını da keşfetmişlerdir. Kripton havada pek az bulunur. Bulunuş oranı 1 000 000 litre havada 1 litre kadardır. Bu gazın da başka soy gazlar gibi dayanıksız bileşikleri, örneğin, hidratları keşfedilmiştir. Kripton, ksenonla birlikte elektrik ampullerini doldurmada kullanılır.

KRİSTALOGRAFİ

Bir kristal, bir çokyüzlünün yüzlerine benzer yüzlere sahip ve bir geometrik şekil gösteren katı bir cisimdir. Kristallerin en önemli özeliği, kendisini oluşturan parçacıkların, «üç boyutlu periyodik ve süreksiz» bir şekilde dizilmiş olmalarıdır. Yani, kristal şeklindeki bir cisim, birbirlerine değen parçacıklardan değil, uzayın üç boyutunda düzgün aralıklarla sıralanmış parçacıklardan oluşur; bu parçacıklardan her birinin etrafında maddesel noktaların dağılımı aynıdır. Dolayısıyle kristallerin temel özelliği iç düzendir. Kristal daima iyice belirli bir makroskobik yapı göstermez: Gerçekten, kristalleşme sırasında, kristalin düzenli büyümesini engelleyen etkenler (örneğin yakın yerde büyümekte olan başka kristaller) olabilir. Bunlar belirli biçimi olmayan küçük taneler meydana gelmesi sonucunu doğurur. Kristalleri şekilsiz (amorf) maddelerden ayıran nitelik, kendilerini oluşturan parçacıkların düzenli sıralanmasıdır. Kristallerin düzenli yapılarının bir sonucu olarak, vektorel denen bazı özelikler (örneğin elektrik alanı, uzama katsayısı, ışığın yayılma hızı vb.) doğrultu ile değişir; skalar denen başka özelikler ise (örneğin yoğunluk) doğrultudan etkilenmezler. Oysa amorf cisimlerin her çeşit özelikleri bütün doğrultularda aynıdır.

Kristalografinin ana kanunları: Kristali belirten şey içyapı olmakla beraber, biçim de çok önemlidir. Bu alandaki incelemeler üç temel kanuna ulaşmıştır: İkiyüzlü açı değişmezliği kanunu, indislerin rasyonelliği kanunu ve simetrinin değişmezliği kanunu.

İlk olarak XVII. yüzyılın ikinci yarısında Stenone tarafından incelenen ve sonra XVIII. yüzyıl sonlarına doğru Romé de Lisle tarafından değerlendirilen birinci kanun, kristallerin dış şekliyle ilgilidir. Bu kanuna göre, aynı bir cismin kristallerinde, sıcaklık değişmemek şartıyle, kristallerin karşılıklı yüzlerinden ikisi arasındaki ikiyüzlü açılar, yüzeylerin büyüklükleri ve biçimleri ne olursa olsun, eşittir. Bu açılar gonyometreyle ölçülür.

İkinci kanun, çeşitli yüzlerin kristaldeki konumları ve bunların «temel yüz» denen bir müracaat yüzeyine göre durumlarıyle ilgilidir. Bu kanunu anlamak için, bir noktanın uzaydaki konumunun nasıl belirtilebildiğine ilişkin bazı kavramları bilmek gerekir. Bir noktayı uzayda konumlandırmak için, koordinatlar denen üç doğru kullanılır; bunlar, koordinatların başlangıcı denen bir noktada kesişirler. Yüzeylerin durumlarını belirtmek için, kristalin temel yüzü koordinatları (kristalografi eksenleri) üç noktada kesecek şekilde konur. Koordinatların başlangıcı ile kesim noktası arasındaki uzaklığa parametre denir; dolayısıyle her yüz için üç parametre vardır. Yüzeylerden birini incelemek için, onun parametrelerini bilmek ve temel yüzünkilerle karşılaştırmak gerekir. Bu karşılaştırmada elde edilen oranlara «indisler» adı verilir. İndislerin rasyonelliği kanunu, bu oranların değerleriyle ilgilidir ve bu oranların daima, genellikle küçük olan tamsayıların oranları olduklarını bildirir.

Üçüncü kanun kristal yüzeylerinin sayısını ve her mineral çeşidinin kristallerine verilecek özel şekli belirtir. Bir kristal incelendiği vakit, simetrisi göz önüne alınır. Bu simetri, simetri düzlemleri, simetri eksenleri ve simetri merkezleri denilen öğelere göre belirlenir. Bir kristalin simetri düzlemi, kristalin bir yarısını öbür yarısının bir düzlem aynadaki görüntüsü olacak şekilde bölen düzlemdir. Bir kristalin simetri ekseni ise, kristalin, etrafında 360°/n (n, 2 ya da daha büyük bir tamsayıyı göstermektedir) değerinde bir açıyle döndürülmesi halinde ilk durumuyle çakışık bir duruma geldiği doğrudur. Simetri merkezi de, fizik bakımından eşit doğrultularla karşı doğrultular çıkan ve her biri yüze ya da tepeye karşılık, benzer bir eleman bulunan noktadır. Her kristalde, merkez daima bir tanedir; öbür simetri elemanları daha fazla olabilirler; kimi kristallerde bu elemanların sayıları çoktur, başkalarındayse azdır. Simetri elemanlarının toplamı simetri derecesini oluşturur ve kristal halinde bulunan çeşitli minerallerin sınıflandırılmalarına yarar.

Kristallerin sınıflandırılmaları: Simetri elemanları 31 grupta toplanabilir. Her gruba karşılık bir kristal sınıfı vardır. Kristal sınıflarından birinin simetrisi olmadığından, kristal sınıfının toplamı 32 olur. Kristal sınıfları

Birçok maddelerin, kristallerden meydana gelmiş olduğu ancak mikroskopla incelendiği zaman anlaşılabilir. Yukarıdaki resimlerde çeşitli maddelerin kristallerinin mikroskopta 100 defa büyütülmüş şekilleri görülmektedir. Solda, üstte: Brokantit. Altta: Kabrerit. Ortada üstte: Sianotrikit. Altta: Altın. Sağda: Potasyum klorür kristalleri.

aşağıdaki yedi sistemde toplanır.

Kübik sistem: Eksenler arasındaki açılar 90° ve temel parametreler eşit.

Tetragonal sistem: Üç eksen birbirlerine dik ve temel parametrelerden ikisi eşit.

Trigonal sistem: Eksenler arasındaki açılar eşit; fakat 90° den farklı; temel parametrelerden ikisi eşit.

Hekzagonal sistem: Açılardan ikisi 90°, biri 120°, temel parametrelerden ikisi eşit.

Rombik sistem: Eksenler arasındaki açılar 90°, parametrelerin üçü birbirinden farklı.

Monoklinik sistem: Eksenler çaprazı 90° ye eşit iki açıdan oluşmuş; parametreler birbirlerinden farklı.

Triklinik sistem: Eksenler arasındaki üç açı ve parametreler birbirlerinden farklı.

Kristallerin yapısı : Kristallerin yapısına dair ilk fikirler XVII. yüzyılın sonuna doğru ortaya atılmıştı. 1850 yılında ise, Auguste Bravais kristali oluşturan parçacıkların, uzayın üç doğrultusunda, birbirlerinden eşit uzaklıklarda bulunduğunu ve böyle bir kafes oluşturduğunu ileri sürmüştür. Parçacıklar arasındaki uzaklığa «periyod» denir, ve doğrultuya göre değişebilir. Üç doğrultu, aralarında dikaçılar yapabilecekleri gibi yapmayabilirler de. Bravais'nin tasarladığı kafeste, elemanter hücre denen bir temel varlık, tekrarlana tekrarlana kristali verir. Hücrenin köşelerinde parçacıklar bulunur, hücrenin yüzeylerinde ve içinde de parçacıklar bulunabilir.

Kristallerin bu düzenli yapısı, 1912'de Max von Laue tarafından, X ışınları vasıtasıyle genel olarak doğrulanmış ve daha sonra baba ve oğul Bragglar bu konudaki çalışmaları sürdürmüşlerdir.

Kristallerin fiziksel özelikleri: Kristalin düzenli içyapısının sonucu olan bazı vektorel özelikler çok önemlidir. Bunların en önemlileri kristalin yapısını açığa vuran optik özeliklerdir. Monomerik kristaller «optik bakımdan izotrop» turlar; yani optik özelikler her doğrultuda aynıdır. Işık bütün doğrultularda aynı hızla yayılır ve çift kırıcılık olayı yoktur. Dimetrik kristallerde çift kırıcılık olayı iki ışın verir; bunlardan biri (bayağı ışın) sabit hızla yayılır, öbürü (olağanüstü ışın) farklı doğrultularda, farklı hızlarla yayılır. İki ışının aynı hızla yayıldığı ve çift kırıcılık olmayan bir doğrultu vardır (optik eksen). Trimetrik kristallerde iki tane optik eksen vardır, yani iki doğru boyunca her iki ışın aynı hızla gider.

Kristallerin kimyasal özelikleri: Kristalografinin bu konuyle ilgili dalının adı kristalokimyadır. Bu bilim dalı kristal şeklindeki bir cismin kimyasal bileşimi ile fiziksel özelikleri arasındaki bağıntıları belirtir.

Kristalokimya, XIX. yüzyılın başlarında, izomorfluğun keşfiyle ilk sonuçlarını vermiş, daha sonra gözlenen ve incelenen olaylar, kristal biçimi ile kimyasal bileşim arasındaki sıkı bağlılığı göstermişlerdir.

KRİSTOF KOLOMB

(bkz. Cristoforo Colombo)

KROM

Periyodik sistemin dördüncü periyodunun ortasında, VI. B grubunda bulunan ağır metallerdendir. Atom numarası 24, atom tartısı 52 a.k.b.'dir. Kitle numarası 50, 52, 53, 54 olan dört sağlam izotopu vardır. Bunlar arasında en çok bulunanı kitle numarası 52 olan izotoptur. Sembolu Cr ile gösterilir.

Krom doğada oksit halinde ve başka oksitlerde, özellikle demir oksitle bileşmiş halde bulunur. En çok bulunan, en önemli filizi FeO. Cr_2O_3 formülüyle gösterilen ve «kromit» adını alan demir oksit krom oksit bileşiğidir. Krom başlıca kromit filizinden elde edilir. Ayrıca alüminyum oksit kristali içinde krom oksit girmesiyle kırmızı renkli ve değerli bir süs eşyası olarak kullanılan yakut adlı taş meydana gelir.

Yurdumuzda bol miktarda krom filizi bulunur. Muğla'nın Fethiye ilçesi, Kütahya (Tavşanlı), Konya, Bursa (Kozluca) bölgelerinde zengin krom yatakları vardır. Türkiye, dünya-

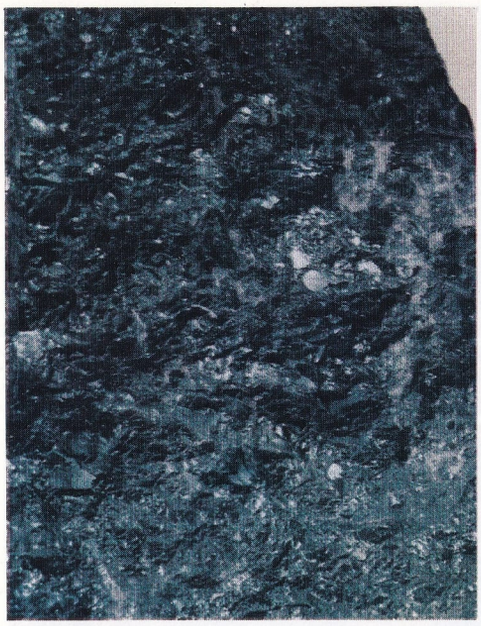

Sanayide kromun çıkarılmasında yararlanılan tek krom minerali kromittir. Fotoğrafta krom kristalleri görülmektedir.

da krom üreten memleketler arasında önemli yer tutar. Daha önceleri yabancı ülkelere kromit halinde ihraç edilen krom filizi bugün Antalya'da kurulan ferro - krom fabrikasında işlenmekte ve ferro - krom alaşımı elde edilmektedir. Krom, kromit filizinden elde edilir. Bu filizden çeşitli işlemlerle krom (3) oksit elde edilir, bu da alüminyumla indirgenerek krom ele geçer.

$$Cr_2O_3 + 2Al \rightarrow$$
krom (3) oksit — Alüminyum

$$2Cr + Al_2O_3$$
Krom — Alüminyum oksit

Krom genellikle saf olarak elde edilmez, kromit filizi, Antalya ferro - krom fabrikasında olduğu gibi, kokla indirgenerek ferro - krom alaşımı elde edilir.

$$FeO.Cr_2O_3 + 4C \rightarrow$$
Kromit — Karbon

$$Fe + 2Cr + 4CO$$
Demir — Krom — Karbon monoksit

Elde edilen demir-krom alaşımı pek çok yerde kullanılır.

Krom mavimsi renkte parlak ve sert bir metaldir. Yoğunluğu 7, 1 gr / cm³, ergime noktası e.n. 1 800°C, kaynama noktası k.n. 2 200°C dir. Üzeri koruyucu bir oksit tabakasıyle örtüldüğü için havadan daha fazla etkilenmez. Asitlerden etkilenir.

Kromun yüzeyi parlaktır. Havadan etkilenmediği için demir ve çelik eşyanın kaplanmasında kullanılır. Kaplama işi elektrolizle yapılır; kromla kaplama işlemine «kromaj» denir. Krom demirin yüzeyini iyi örtmediği için, demir önce bakırla, sonra da bakır kromla kaplanır. Kromla kaplanmış eşya arasında otomobil parçaları, uçak endüstrisi, kimya ve tıpta kullanılan aygıt ve araçlar önemli yer tutar.

Kromun en çok kullanıldığı alan çelik endüstrisidir. Krom çeşitli çeliklerin içine karıştırılarak iyi cins çeliklerin ve alaşımların elde edilmesine yarar. Nikel - krom - demir alaşımı olan nikrom teli elektrik fırınlarını sarmak için kullanılır. İçinde %1 - 20 arasında krom bulunan krom çeliği çok sert ve sağlamdır, içinde %18 krom, %8 nikel bulunan paslanmaz çelikten çatal, kaşık, tıbbî aletler yapılır.

Krom bileşikleri renklidir. Krom, bileşiklerinde çoğunlukla +2, +3, +6 değerli olur. +2 değerli bileşikleri mavi, +3 değerli bileşikleri yeşil, +6 değerli bileşikleri sarı, turuncu ve kırmızıdır. Bu nedenle krom bileşikleri inorganik boya olarak kullanılır.

KROMOZOM

Bütün hayvansal ve bitkisel hücrelerde bulunan ve hücrenin çoğalması sırasında belli olan, özel boyalarla boyanabilen cisimlerin her birine verilen ad. Hücre hareketsiz durumdayken kromozomlar çekirdek içinde bulunurlar; varlıkları ancak özel metotlarla ortaya çıkarılabilir; alelâde bir sitolojik (hücre parçalayıcı) eriyik içinde nükleer kromatinle belirlenebilirler. Bu maddenin aslı desossibo - nükleer asit olup kromozomların anamaddesiyle aynıdır.

Kromozomlar çoğunlukla ince uzun bir çubuk görünüşündedirler. Hepsinde renklendirmeye az cevap veren ya da hiç cevap vermeyen bir nokta bulunur. Bu noktaya santromer nokta adı verilir. Santromer, hücre bölünmesi (mitoz) olayı sırasında büyük önem taşır. Kromozomlar yalnız bulunmazlar. Her zaman, dışyapı bakımından birbirine benzer bir çift eleman olarak bulunurlar. Her hayvan ve bitki cinsi, her bir hücresinde belli ve aynı sayıda kromozoma sahiptir. Bu sayı iki kromozom ile birkaç yüz çift kromozom arasında değişir. Sayının hayvan ya da bitkinin boyutlarıyle ya da ileri bir canlı ya da basit bir canlı olmasıyle hiç ilgisi yoktur. At solucanı (Ascaris megalocephala) adlı bağırsak kurdunun hücrelerinde ikişer, atın hücrelerinde altmışar, bir sirkesineği (drosophila melanogaster) nin hücrelerinde dörder kromozom bulunur. Genel olarak gametlerin, yani türün soyunu üretmekle görevli hücrelerin kromozom sayısı, organizmanın dokularını yapan hücrelerdeki kromozom sayısının yarısı kadar olur. Bundan ötürü gametlerin kromozom varlığına aploit, öteki hücrelerin kromozom varlığına diploit denir.

Tek tek her hücrenin ve bütün organizmanın niteliklerini düzenleme ve bu nitelikleri bir canlıdan, o canlıdan üreyen yeni kuşağa geçirme görevini kromozomlar yerine getirir. Kromozomlarda hücrelerin varoluşundan yokoluşuna kadar düzenlenmesi görevini yüklenmiş olan genler bulunur. Cinsiyetin belirlenmesi de kromozomlarda olur; birçok tür canlıda bu, ötekilerden açıkça ayrılabilen bir çift kromozom tarafından belirlenir. Bu bir çift kromozoma cinsel kromozom adı verilir. Geri kalanlara ise, cinsel kromozomdan ayrı olduğunu belirtmek için, otosomatik denir.

İnsanda 22 çift otosomatik kromozom vardır. Cinsel kromozomlarla birlikte, toplam 46 kromozom eder. Son zamanlara kadar insanda 48 kromozom olduğu sanılmıştır.

Kromozom bozukluklarının birtakım hastalıkların, özellikle metabolizmayla ilgili hastalıkların etkeni olduğu anlaşılmıştır. Öte yandan canlının yaşadığı ortamın uğradığı bozuklukların kromozom sayısında değişiklik meydana getirdiği de gösterilmişti.

KRONOLOJİ

Konusu geçmişte meydana gelmiş olayları bir diziye sokma ve bunları zaman içinde belirli bir noktaya oturtma olan bilim dalı. Kronolojinin en çok uygulandığı alanlar tarih, jeoloji, prehistorya ve arkeolojidir.

Tarih: Kronoloji eskiçağdan beri araştırmalarda kullanılmışsa da, ancak yeniçağda ve özellikle geçen yüzyılda tarih alanında insanlığın genel gelişmesi ve tek tek ulusların geçmişi konusunda bilimsel sonuçlar alınması olanağını sağlamıştır. Bu da, arkeolojideki birtakım ilerlemeler, matematik ve astronomideki bazı gelişmelerle olabilmiştir. Ancak kronolojinin yeryüzünün bütün bölgeleri konusunda aynı açıklığı getirdiği de söylenemez. Yunan ve Roma uygarlıkları geçmişinde çok gerilere gidilebilmesine karşılık, Mısır, İbranî, Asur vb. uygarlıkların geçmişi konusunda bugün aydınlanmamış pek çok nokta vardır. Bunun başlıca nedeni bu uygarlıklardan kalma metinlerin eksik olmasıdır.

Jeoloji: Jeolojide kronolojinin görevi kiltelerin yaşını, içlerinde bulunan fosillere göre kestirmek ve jeolojik zaman ve devirlerde meydana gelen olayları sıralamaktır. Kiltelerin oransal yaşını bulmakta kullanılan metotların en yaygını stratigrafi metodudur. Bir dizi tabakadan en yenisinin en üstteki, yani en son çökelmiş olanı kabul edilir. Ancak bu metodu geçersiz duruma getiren pek çok etken de vardır. Bunların başında dağoluşumu ya

Maddelerin radyoaktif dönüşümüne dayanan kronoloji yöntemleriyle jeolojik çağların yaşları ve Yer tarihinin önemli olayları aşağı yukarı kesin bir şekilde tespit edilebilmektedir.

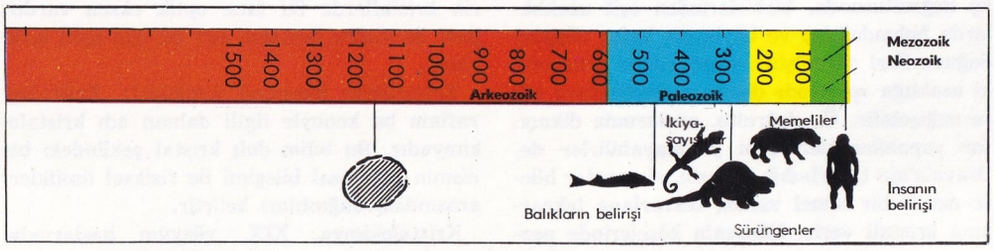

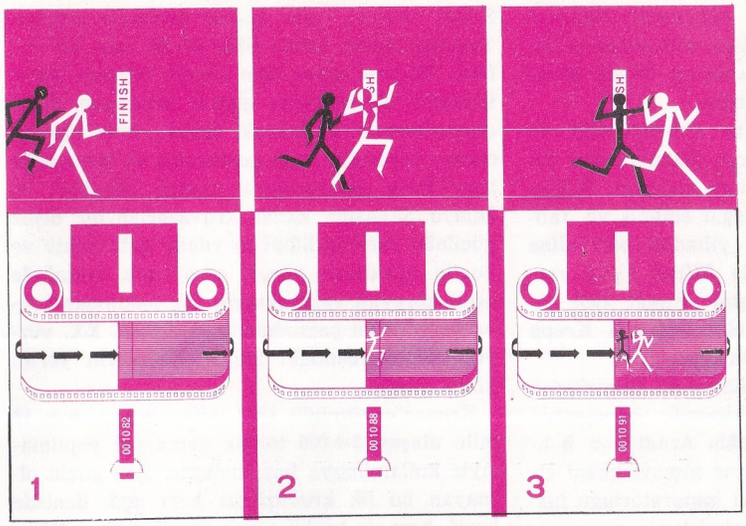

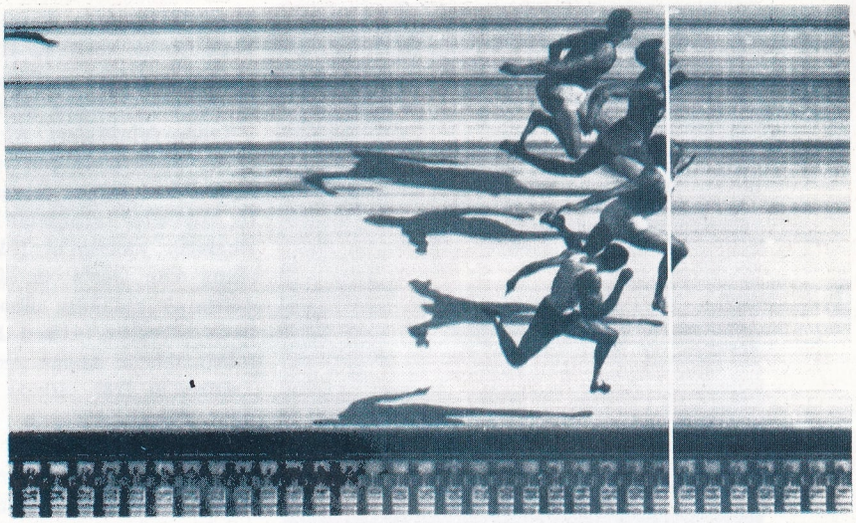

Atletizm yarışlarında kronometrenin yanında fotofinişden de yararlanılmaktadır. Varış çizgisi üzerine yerleştirilen bir fotoğraf makinesi, her atletin geçişinde bir fotoğraf çekmekte ve atletin yarışı bitirme süresi ham filim üzerinde tesbit edilmiş olmaktadır.

da orojenez denen olay gelir. Bir orojenez, tabakaların doğal dizisini altüst etmiş olabilir. Bundan başka bir sürü çeşitli doğal olaylar tortu çökmesi olayını, yani stratigrafik birikintiyi durdurabilir. Bu durumda biribirinden çok ayrı zamanlarda oluşmuş iki tabaka üstüste gelir. Bu çeşit yanılmaları önlemek için jeologlar başka metotlara baş vururlar. Bunlardan paleontolojik metot (fosilbilim metodu) en önemli olandır. Bunda, «bir tabakanın yaşı, içindeki fosilin yaşına eşittir» ilkesine dayanılır. Bağlılaşık (korelatif) metot da yine aynı hesaplaşmalarda kullanılır. Bu çeşit çalışmalarda düzensiz bir çökelme dizisinin yaşı, aynı nitelikleri gösteren düzenli bir dizi tabakayla karşılaştırılarak bulunur.

Radyoaktif metotlarla daha kesin sonuçlar alınabilmiştir. Ayrıca, kurşun metodu, radyokarbon, helyum, potasyum ve rubidyum metotları denen metotlar da yararlı olmaktadır.

Radyum ve kurşun içindeki uranyumun radyoaktif değişikliklerine dayanan kurşun metodu içinde uranyum veya kurşun bulunan kitleler için uygulanmaktadır. Bugüne kadar rastlanan en yaşlı fosil olan «corycium enigmaticum»un, günümüzden 1 milyar 100 milyon yıl önce yaşamış bir canlıya ait bulunduğu bu metotla ortaya çıkmıştır.

Radyokarbon metodu, karbonun radyoaktif izotopunun uğradığı değişikliklere dayanmaktadır. Bu metot yalnız 20 000 yıldan eski olmayan organik kalıntıların yaşını kestirmek için kullanılmaktadır. İnsanın Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika'da 10 000 yıl önce meydana çıktığı, Lascaux resimleri denen ve Fransa'da Lascaux'da bir mağarada bulunan resimlerin 15 000 yıllık olduğu bu metotla anlaşılmıştır.

Prehistorya ve arkeoloji: Genellikle yazının ortaya çıkışının prehistoryayı kapatıp tarih çağlarını başlattığı kabul edilir. Bu bakımdan yazı tarihçi için tarih olgularının en önemli tanığıdır. Prehistorya bilgini içinse yazının ortaya çıkmasından önceki olguları bir diziye sokmakta ya da değerlendirmekte başka dayanaklar gerekmektedir. Bunlar maddesel dayanaklar olmalıdır. Anıt kalıntıları, sanat eserleri, süs eşyası, çeşitli avadanlıklar hep bunlardan sayılır. Bunun için de prehistoryacı ve arkeolog dolaylı yollardan da olsa bu bilgileri değerlendirmek, kronolojisini kurmak zorundadır. Kullanılan metotların bir kısmı jeolojide kullanılanların aynıdır. Ancak yalnız prehistoryada ve arkeolojide kullanılan metotlar da vardır. Bunlardan çağırışım metodu, birtakım maddesel öğelerin birbiriyle çağdaşlığını meydana çıkarmakta, böylece bir uygarlığı ya da kültür düzeyini belirleyen nitelikler ortaya konmaktadır.

KRONOMETRE

Saniyenin bölümlerini belirten bir ya da daha fazla göstergeli saat. Saniyenin yüzde birine kadar gösterebilen kronometreler de vardır. Gösterge, süresi ölçülmek istenen olayın başlangıcında harekete geçirilir ve bunun bitiminde durdurulur. Bazen elektrikli bir düzenle, kronometrenin harekete geçiş ve duruşunun olayın başlangıç ve bitimiyle kendiliğinden aynı anda olması sağlanır.

Astronomi ve gemicilikte kullanılanlar dahil, bütün kronometrelerin çalışması, dönemsel olaylara dayanır. Sarkaçların ya da dengeliklerin gidip gelmesi, diyapazonun titreşimleri hep bu esasa bağlıdır. Son zamanlarda amonyak gibi birtakım maddelerin moleküllerarası titreşimlerinden yararlanılarak yepyeni ilkelere dayanan kronometreler yapılmıştır.

İlk kronometreler, sarkaçlı saatlardır. Balansiyeli, yani dengelikli taşınabilir saatlar ise gemicilikte üzerinde bulunulan boylam derecesinin saptanması için yapılmıştır. Bunların işlemeleri için gerekli güç bir ağırlığın düşüşü ya da bir yayın açılışıyle sağlanmıştır. Salınımlarının dönemsel olmasının, yani izokronizmlerinin sağlanması, birtakım etkenlerin önlenmesine bağlıdır. Bu etkenlerin başlıcaları ısısal genleşme, manyetik çekim ve yay aşınmasıdır. Isı nedeniyle genleşen cismin boyutları değişir; bu da sarkacın ve dengeliğin dönemini değiştirir. Bunu önlemek için belirli ısılarda aynı kalan alaşımlar kullanılır. Manyetik çekim genleşmesini önlemek için de, yine uygun alaşımlar kullanılır. Yıpranma sakıncası da yine stabilize edilmiş alaşımlar kullanmakla bir süre önlenebilir.

Bugün bilekte taşınabilen 0,1 sn./gün duyarlığında kronometreler vardır. Astronomide 0,01 sn./gün, hatta 0,001 sn./gün duyarlığında kronometreler kullanılmaktadır.

Kronometrelerin özel bir türü de kuvarslı kronometrelerdir. Çubuk, şerit ya da halka biçiminde ve kristalografik eksenlere uygun olarak yontulmuş kuvars parçalarının kullanıl-

Aynı anda başlayan iki olayın sürelerini ölçmekte kullanılan saniyeli bir kronometre.

2097

Alfred Krupp.

dığı bu araçlar, kuvarsın değişmez frekanslı salınım devresi uyarınca çalışır. Bunlar sarkaçlı kronometrelerin en iyilerinin on katı bir doğrulukla çalışırlar ve daha dayanıklıdırlar.

Amonyaklı kronometreler ise amonyağın 23 870 Mc/sn. frekansa sahip elektromanyetik dalgalar çıkarması esasına dayanır. Bu kronometreler çok hassastır.

KRUPP

Bir Alman ailesi. Fransa-Prusya Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşında Alman ordularının silâh donatımının büyük kısmını sağlayan sanayi tesislerini bu aile kurmuştur. Krupp fabrikaları 1812 yılında Essen'de (Ruhr) Friedrich (1787-1826) tarafından kurulmuş; fakat ancak oğlu Alfred (1812-1887) yönetiminde uluslararası alanda silâh fabrikası olmuştur. Alfred'in mirasçısı olan Bertha, çok büyümüş olan tesislerin yönetimini kocası Gustav von Bohlen-Albach'a (1870-1950) bırakmıştır. Krupp fabrikaları onun elinde Birinci ve İkinci Dünya savaşlarında daha da gelişmiş ve dünyanın en büyük tröstlerinden biri haline gelmiştir.

Krupp fabrikaları, Alman sömürgeciliği ve Hitler Nazizmiyle çok yönlü ilişkilerinden dolayı, İkinci Dünya Savaşının sonunda, Müttefik kuvvetler tarafından işgal edilmiş ve fabrikaların yönetimini 1943 yılından beri eline almış olan Gustav'ın oğlu Alfred Felix yargılanarak mahkûm olmuştur. Fakat 1951 yılında affedilen Alfred Felix, yeniden Krupp fabrikalarının başına geçmiştir.

Alfred'in 1967 yılında Essen'de ölmesinden sonra Krupp ailesinin ekonomik egemenliği sona ermiştir; Alfred'in oğlu Arndt von Bohlen-Halbach yönetimi üzerine almayı kabul etmemiş ve bu büyük sanayi imparatorluğu hisseli bir şirket haline getirilmiştir.

Amerika Birleşik Devletlerinin füze atar kruvazörü «Long Beach» dünyada nükleer enerjiyle çalışan ilk kruvazördür.

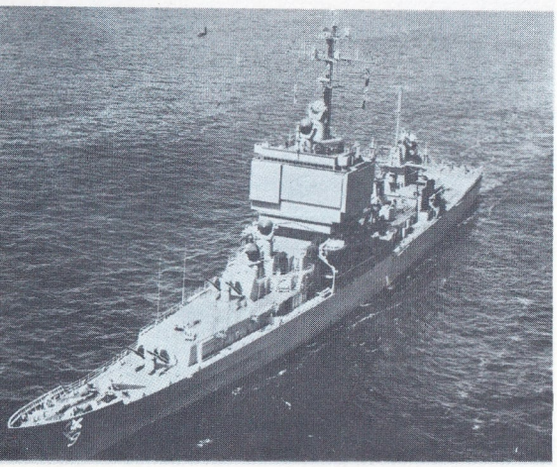

KRUŞÇEV, NİKİTA SERGEYEVİÇ

(1894 -) Sovyet devlet adamı. Bir mujiğin oğlu olan Kruşçev, 1918 yılında, Harkov'da işçilik yaparken Komünist Partisine yazılmış, 1928 yılında öğrenimini sürdürmek üzere Moskova Sanayi Akademisine gönderilmiştir. 1938'de, Ukrayna Komünist Partisinin sekreterliğine seçilmiştir. İkinci Dünya Savaşının Alman istilâsı sırasında, gerilla savaşlarında gösterdiği başarılarla dikkati çekmiş, 1943'te Ukrayna Halk Cumhuriyeti başbakanlığına ve parti genel sekreterliğine seçilmiştir. 1949 yılında tarım sorunları uzmanı olarak merkezî hükümete çağrılmıştır. Parti içinde hızla yükselen Kruşçev, Stalin'in ölümünden sonra Malenkov'un yerine parti birinci sekreteri olmuştur. 1958 tarihinde başbakanlığa getirilen Kruşçev demeçleri, davranışları, Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı gezideki (1959) konuşmalarıyle, Batı dünyasının ilgisini çekmiştir. Kruşçev yönetimi Stalin'in «yanlışlarını» eleştirmiş (şubat 1956) ve komünist dünya ile kapitalist dünyanın bir arada barış içinde yaşamaları formülünü ileri sürmüştür. Paris konferansının (1960) başarısızlıkla sonuçlanması, Amerika Birleşik Devletleri ile Küba arasındaki gerilimin artması, bazı komünist partilerinin ideolojik bakımdan muhalefet etmeye başlamaları, Kruşçev'i Molotov, Malenkov ve Kaganoviç gibi içte, Arnavutluk ve Çin gibi dışta kendisine muhalefet edenlere karşı daha kesin ve kararlı bir tavır almaya yöneltmiştir. Bu tutum en belirgin şekilde Sovyetler Birliği Komünist Partisinin XXII. kongresinde (1961) ortaya çıkmıştır. Ekonomi alanında ve özellikle tarımda beliren güçlükler, verdiği direktiflerin yanlış olduğunu kısa zaman içinde kanıtlamış, Kruşçev'i karşıt tezlere yönelmek zorunda bırakmıştır.

1964 yılı ekim ayında toplanan Sovyetler Birliği Komünist Partisi merkez komitesi, güttüğü politikanın başarısızlığa uğradığı gerekçesiyle, Kruşçev'i Sovyetler Birliği başbakanlığından ve parti birinci sekreterliğinden uzaklaştırmıştır.

KRUVAZÖR

Hızı yüksek bir savaş gemisi. Ağırlığı 7 500 - 21 000 tonilato (tam yüklü) arasında değişir. Taşıdığı toplar, tipine göre 127-203 mm.'lik olabilir. En yeni tipler füze atacak biçimde donatılmıştır. Kruvazörün görevi düşmanın deniz ulaştırmasına saldırmak, kendi deniz ulaştırmasını korumak, uçak gemilerine ve deniz-kara harekâtına, çıkarmalara destek olmaktır. II. Dünya Savaşına kadar kruvazörler bir deniz gücünün öncü birliğini meydana getirmekte ve bugün uçakların görevi olan uzak mesafede keşif görevini yapmaktaydı. Bu bakımdan kruvazör yelkenli çağındaki firkateynin, XX. yüzyılın ilk yarısındaki küçük teknelerin yerini almış sayılır.

Kruvazör sözcüğü 1880 yılına doğru, hızı 18 mile ulaşan 3-4 000 tonluk gemilerin yapılmasıyle kullanılmaya başlanmıştır. Pek güçlü olmayan bu ilk kruvazörler hem açık denizde keşif, hem de başka savaş gemilerinin eşliğinde gitme görevinde kullanılmıştır. Birinci Dünya Savaşından az önce büyük donanmalarda görülmeye başlanan bugünkü kruvazörün zırhlıdan türediği söylenebilir. 1922'de Washington'da deniz güçlerini sınırlama amacıyle imzalanan antlaşma sonucu ağır ve hafif olmak üzere iki kruvazör tipi saptanmıştır. Ağır kruvazör 10 000 tonluktur (yakıt ve yedek gereçler bunun dışında kalmaktadır); topları 203 mm.'liktir. Hafif kruvazör 5-7 000 ton arasında olur; topları 152 mm.'liktir. Günümüzün en büyük kruvazörü ABD donanmasının tam yüküyle 18 000 ton olan Long Beach adlı gemisidir. 38 mil hızla gidebilen bu kruvazörde altı füzeatar tesis vardır.

KSENOFANES

(M.Ö. 569-477) Yunan filozofu ve ozanı. Fragmanlardan 25 yaşındayken yurdu İyonya (bugünkü Değirmendere İzmir-Efes arası) nın Persler tarafından işgal edilmesi üzerine Güney İtalya'ya göç ettiği anlaşılmaktadır. Eserlerinden ancak bazı parçalar günümüze kalmıştır. Didaktik manzumelerinde halk dininin, Tanrıları insan gibi tasarlamasıyle savaşmıştır. Ksenofanes'e göre «bir Tanrı vardır; bu,

Tarık Dursun K.

tanrılar ve insanların en ulusudur; ne biçimi ne de düşünmesi bakımından ölümlülere benzer. Bu tek Tanrı baştan aşağı görmedir, baştan aşağı işitmedir, baştan aşağı düşünmedir; her şeyi düşünceleri ile hiç zahmetsiz yönetir.»

Tanrı tasavvurunda tektanrıcılığa doğru atılmış ilk adım olan Ksenofanes'in görüşlerinin çoğu Yunan filozoflarınca izlenmiş ve Sokrates, Eflatun gibi düşünürlerle Antik Çağın sonuna kadar etkilerini sürdürmüştür.

KSENON

Bir soy gazdır. Periyodik sistemin soy gazlar grubunda bulunur. Atom numarası 54, atomik kitlesi 131,3 a.k.b. dir. e.n., 112 °C ve k.n. —107,1°C'dir. 1898 yılında Ramsay ve Travers sıvı havanın damıtılmasından sonra kalan kısımda kriptonla birlikte ksenon soy gazını keşfettiler. 20 milyon litre havada ancak 1 litre ksenon vardır. Soy gaz olduğu için bileşik verme eğilimi göstermez. Yine bu nedenle bütün başka soy gazlar gibi tek atomlu moleküller halinde bulunur. Çünkü atomların elektron düzenleri kararlıdır. Elektron alıp vererek yâ da elektron ortaklığı yaparak elektron düzenini bozmayı istemez. Bununla birlikte, adi sıcaklıkta bile dayanıksız olan bazı ksenon bileşikleri bulunmuştur. Bunlar daha çok birer katılma ürünüdür. Ksenon hidratları bu arada sayılabilir.

Ksenon kriptonla birlikte argon yerine elektrik ampullerini doldurmada kullanılır. Bu suretle elektrik ampulünün ışık verimi artar. Ksenon özellikle projektör lambalarına konur, bu suretle bu lambalarda yüksek ışık verimi sağlanır.

K., TARIK DURSUN

(1931 -) Günümüz hikâye, romancı ve yazarlarından. İzmir'de doğmuştur. Soyadı Kakınç'tır. Ortaokulu bitirdikten sonra bir süre çeşitli işlerde çalışarak yaşamını sürdürmüş, daha sonra basın mesleğine girmiştir. Pazar Postası, Son Havadis, Ulus, Yenigün, Akis, Son Posta, Vatan gazete ve dergilerinde yazarlık ve sekreterlik görevlerinde bulunmuş, sinema eleştirmeleri yayımlamıştır.

Edebiyata şiirle giren Tarık Dursun, ilk gençlik denemelerini Kaynak, (1949-1953) ve Varlık (1950-1952) dergilerinde yayımlamış, bu çalışmalarının bir kısmını «Devriâlem» adlı bir şiir kitabında toplamıştır (1951). Daha sonra Yeditepe, Seçilmiş Hikâyeler, Mavi, Yenilik, Dost, Ataç ve Varlık dergilerinde (1953-1957) kişiliğini ortaya koyan hikâyelerini yayımlamıştır. Güzel Avrat Otu (1960), Yabanın Adamları (1966) kitaplarıyle Türk Dil Kurumu (1961) ve Sait Faik (1967) hikâye armağanlarını kazanmıştır.

Eserleri: Hasangiller (1955), Rıza Bey Aile Evi (1957), Vezir düşü (1957), İnsan Kurdu (1959), Güzel Avrat Otu (1960), Ünlü Sinema Rejisörleri (1963), Sevmek Diye Bir Şey (1965), Bir Damla Kan, Bir Damla Petrol (1965), Ezop Masalları (çeviri, 1966), Aşkın Dünü, Bugünü, Yarını (senaryo, 1966), Yabanın Adamları (1966), Sabah Olmasın (1967), Denizin Kanı (roman, 1968)

KUALA LUMPUR

Malezya Federasyonunun başkenti (nüfusu 350 000). Ülkenin başlıca ekonomi, sanayi ve ticaret merkezidir. Klang ırmağı ile Gombak ırmağının birleştikleri yerde, Malaka'nın batı kıyısından 40 km. uzakta kurulmuştur. Şehir, federasyonun başkenti olduğu gibi, konfederе devletlerden Selangor'un (yüzölçümü 8 234 km²., nüfusu 1 130 000) da başkentidir. Selangor halkının çoğunluğunu Çinliler meydana getirir. Kuala Lumpur'un nüfusunun da % 65'i Çinlidir. Malezya 1957 yılında bağımsız bir devlet haline geldikten sonra Kuala Lumpur çok gelişmiştir. Eski ve tipik Çin mahallelerinin çevresine yeni ve modern mahalleler kurulmuştur. Hükümet binaları, iki ırmağın birleştiği yerin hemen yakınında, şehrin en eski çekirdeğinin bulunduğu yerdedir. Şehrin güneydoğu kesimindeki Sungei Besi adı verilen alanda kurulan sanayi sitesindeki tesislerin çoğunluğunu maden işleme kuruluşları meydana getirmektedir; şehrin Sebtul ve Ipoh bölgesindeyse önemli maden-makine sanayii tesisleri vardır. Kuala Lumpur'da, kalay ve kauçuk sanayileri de gelişmiş durumdadır. Kuala Lumpur, bütün Güneydoğu Asya'nın en büyük kalay ve kauçuk pazaralarından biridir. Özellikle son yıllarda endüstri alanında kaydedilen gelişmeler şehrin önemini arttırmaktadır.

KUBBE

Mimarîde bir üst örtü sistemi olarak yarımküre biçiminin çeşitli görünüşlerini yansıtan öğe. Kubbe öteden beri mimarî alanda, çeşitli teknik ve malzeme eğilimlerinin uygulandığı ve çeşitli plan şemaları üzerinde özel bir yer verilmeye çalışılan bir öğe olmuştur.

Mimarîde kubbe yapımının iki temel yönü vardır. Bunlardan biri kubbeyi ağırlıksız bir öğe gibi yuvarlak plan şeması üstünde küresel bir çatı olarak uygulamak, diğeri kubbeyi abanma ve taşıma sorunlarını kapsayan tektonik bağıntılar içinde gerçek mimarî kimliğiyle ele almaktır. Bu ikinci tarz genellikle kare bir plan üzerine yuvarlak kubbe örtüsünün oturtulması anlamına gelir ve bundan köşelerde hâsıl olan boşlukların ne suretle doldurulması gerektiği sorunu doğar. Bu sorun tromp adı verilen küçük yarımkürecikler, pandantif adı verilen büyük konkav üçgenler ve Türk üçgeni adı verilen köşeli geometrik biçimlerle çözülmüştür. Köşeliden daireye geçiş unsurunun kubbe yapımına rağbet eden mimarî üslûplara dağılımı aşağı yukarı şöyledir: Tromp daha çok Sasanî ve İran çevresinde, pandantif Bizans çevresinde, Türk üçgeni ise erken Türk mimarî örneklerinde kullanılmıştır. Bu geçiş unsurunun gerek Asya Uygur çevresinde, gerekse erken Anadolu mimarî örnekle-

Kuala Lumpur'dan bir görünüş. Şehir, özellikle başkenti olduğu Malezya'nın bağımsızlığa kavuşmasından sonra hızla gelişmeye başlamıştır. Ortadaki tipik Çin mahallelerinin çevresinde modern mahalleler ve iki ayrı sanayi bölgesi yer almaktadır.

rinde birçok çeşitleri vardır.

Akdeniz bölgesinin en eski mezar yapılarında rastlanan kubbeler bu küresel örtü sisteminin en ilkel tarzı olan bindirme tekniğiyle, yani taş sıralarını yukarıya doğru birbirinin üzerinden aşırmak ve gittikçe üstteki açıklığı kapatmak suretiyle meydana getirilmiştir. Bu uygulamada tektonik ilişkilerin araştırılması söz konusu değildir. M.Ö. I. yüzyılda Roma çağında uygulanmaya başlanan kubbelerin, Pantheon örneğinde de olduğu gibi, ancak kalın duvarlar üzerine yapılmış olmaktan başka mimarî çözümlerle bir ilişkisi olmamıştır. Roma devrinin mimarlığında tuğla malzemesinin kullanılmaya başlanması, yapılarda eski mabet mimarlığına yabancı olan küresel ve dairesel biçimlerin oluşması olanağını verdi. Çünkü bu malzeme hafif olduğu ölçüde mimarî organların eğilip bükülmelerini sağlayan bir örgü sistemine de uygulanabiliyordu. Roma mimarlığının V.-VI. yüzyıllardan itibaren kendisini Bizans sanat ortamına kaydırmasıyle, kubbe mimarlığın en önemli konularından birini teşkil etmeye başladı. Bizans mimarîsi ancak optik yanılmalar yolundan gerçekleştirebildiği, küresel ve dairesel biçimlerle maddî kitleyi maddesizleştirmeye çalışarak transandan (aşkın) mekân ideallerine yaklaşabildiği ölçüde, hem kubbenin gerçek mimarî muhtevasını, hem de klasik Yunan-Roma mimarlığının karşıtı, antitezi olan mimarî ifadeyi araştırmaya başladı. Ancak Bizans mimarlığı, Ayasofya gibi büyük mimarlık denemelerinde abanma ve taşıma ilişkileri bakımından net ve rasyonel çözüm yollarına erişemediği, kubbeyi taşıyan unsurları gizlemek ya da yumuşatmak eğilimini ortaya koyduğu için bu antitez idealine varamadı. Bu ideale dünya mimarîsi içinde erişen tek mimarî Osmanlı mimarlığıdır; kubbenin mekân ideallerini gerçekleştiren muhtevasıyle abanma ve taşıma ilişkilerinin net ve rasyonel çözümlemelerle gerçekleştirildiği tek mimarlık alanını bu teşkil eder. Osmanlı mimarîsi alt yapıda geometrik ve köşeli, üst yapıdaysa kubbe biçimine ilişkin olarak dairesel ve küresel biçimleri ikiliksel bir anlayış içinde uygulamış ve mekânın içindeki kubbe dayanaklarını açıkça görünür kıldığı gibi, dış payanda sistemlerinde kubbe ağırlığının yere, toprağa kadar iletilmesini sağlayan kademeleri gerçekleştirmiştir. Kubbe, mimarî karaktere egemen olarak merkeziyetçi bir dünya görüşünün ifadesi halinde Osmanlı mimarî üslûbunun bir ögesi haline gelmiştir.

Kubbe yapısı olarak, dayanak sistemiyle olan bağıntının prototipi, cihartak adı verilen İran ateşgedeleridir; bu tip, dört sütun dayanağı üzerinde duran bir kubbe olarak baldakin adını da alır. Kare plandan dairesel örtü planına geçişin ilk örneğini teşkil eder; bunu da köşe geçişlerinin çözüm yolları izler. Osmanlı mimarîsi, Sinan'ın İran seferlerinde edindiği gözlemler sonucunda köşe tromplarını klasik çağda geniş ölçüde uygulamıştır. Erken devirdeki üçgenlerin ve bunu izleyen ara devirde kullanılan üzeri sarkıtlarla bezenmiş pandantiflerin yerini klasik çağda genel olarak tromplar almış ve üst yapıdaki kubbe biçiminin dairesel küresel ihtiyaçlarına bu daha çok uygun düşmüştür. Osmanlı mimarîsi mekânı eş-zamanlı kılmaya yarayan, aşkınlaştıran kubbe unsurunun erişilmez ve aşılmaz olan en büyük sentezini Sinan'ın Edirne'deki Selimiye camiinde gerçekleştirmiştir. Bu yapı bütün eski Akdeniz mimarlık deneylerini özetleyen ve kendi yapısında kubbenin hem konstrüktif olan hem olmayan bütün geçmişini toparlayan bir yapıdır. Bu yapıyla yukarıda sözü edilen abanma taşıma ilişkilerine dayanan kubbe sorununun çözümlendiği kadar, bu ilişkilere dayanmayan ve alt yapının yuvarlak ölçülerini tekrarlayan kubbe sorununun çözümünü bir araya getirmiştir. Bu yapı kubbe yapısının sözü edilen iki karşıtını bir tek yapıya mal etmiştir.

Kubbe uygulanışının bu gelişmesine yarayan kaynaklar çok yanlıdır. Bunlardan biri Bizans kubbe mimarîsinin kendi içindeki eğilimlerdir. Bu eğilimlerden birini merkezsel bazilika adı verilen ve uzunlamasına yapı ile merkezsel dairesel yapıyı birleştiren yapı tipiyle kubbenin bağıntısı teşkil eder. Bu tipte kubbe unsuru yarımkubbelerle tamamlanmak zorundadır. Osmanlı mimarîsi bu tipi XVI. ve XVII. yüzyıllarda Süleymaniye camii, Şehzade camii, Sultanahmet camii gibi yapılarda rasyonelleştirerek konstrüktif ifadesine kavuşturmuş, bu örneklerde kubbeye bağlı olan iki ve dört yarımkubbe sistemini uygulamıştır. Bizans'ın bir başka eğilimini Ravenna'da San Vitale kilisesi ve İstanbul'da Sergios Bakhos kilisesi (Küçük Ayasofya) gibi örneklerde uyguladığı sekiz dayanaklı merkezsel yapıyla kubbenin bağıntısını araştırmak teşkil etmiştir. Bu sistem Osmanlı mimarîsinde altı ve sekiz dayanaklı küçük boyda cami örneklerinde yeniden araştırılmış ve bunlarda yeni-

Solda: Gotik mimarlık örneklerinden Santa Sindone Şapelinin (Torino) kubbesi. Ortada: Londra'da St. Paul kilisesinin barok kubbesi. Sağda: Isfahan'da (İran) Şah Bag camiinin seramikle süslenmiş kubbesi ve minaresi.

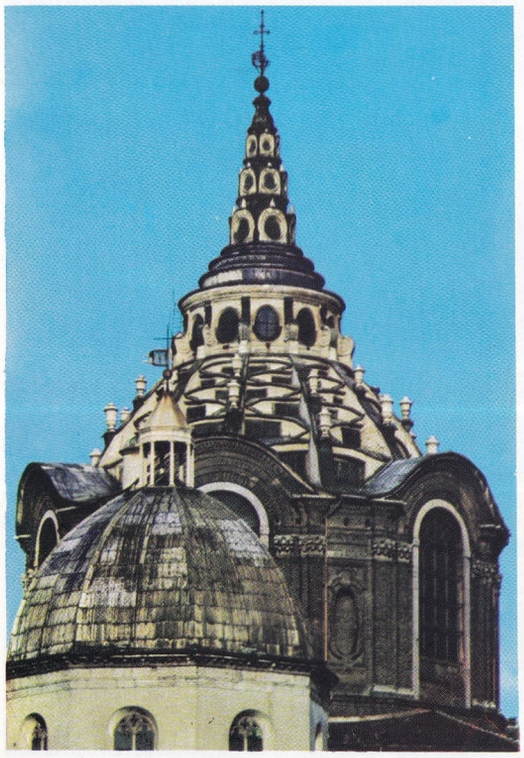

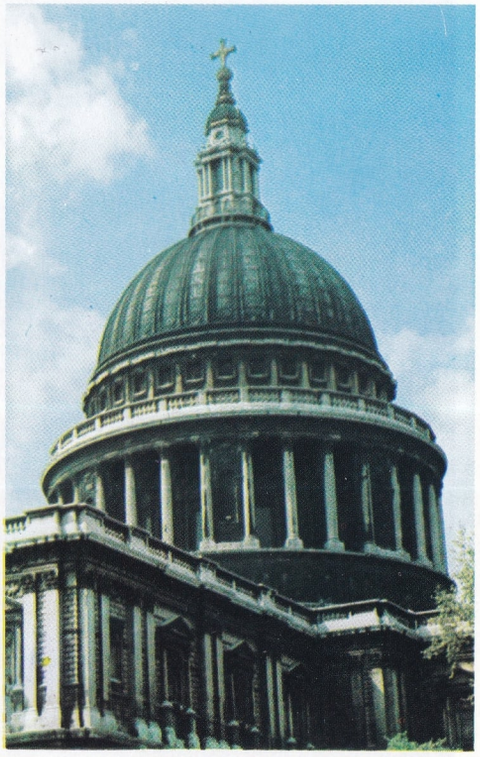

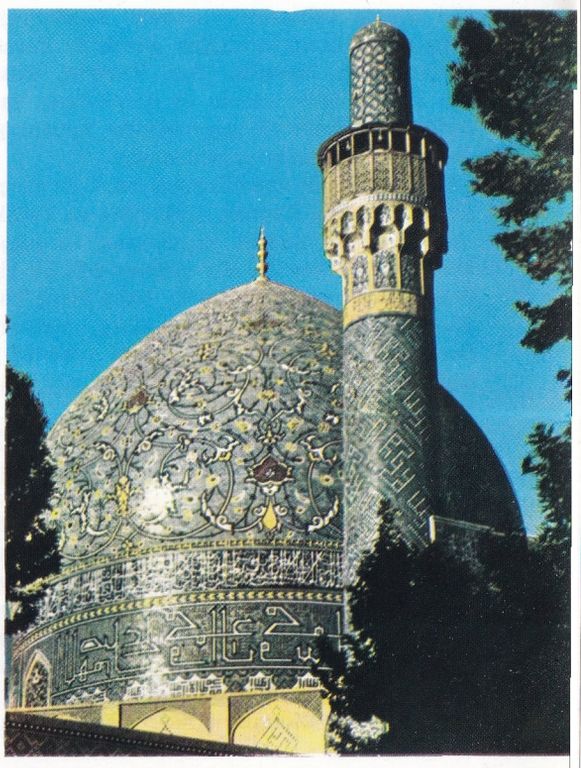

İstanbul'da Ayasofya'nın büyük kubbesinin içten görünüşü. Kubbede Bizans ve Osmanlı süslemeleri yer almaktadır.

den konstrüktif sorunlar çözülmüştür. Edirne'deki Selimiye camii de sekiz dayanaklı bir merkezsel yapıyı andırdığı halde, bu yapılardan farklıdır ve onda İslâmî mekânın gerektirdiği enlemesine ölçüler de gerçekleştirilmiştir.

Kubbenin mimarîye kendi karakterini verdiği gelişme yönündeki kaynaklardan bir başkası Anadolu'daki Türk-İslâm mimarîsinin kendi iç gelişmesidir. Erken Anadolu dinsel yapısının özelliğini ortaçağ İslâm camiindeki iç avlu unsurunu dışa çıkarmak ve iç mekânın ifadesini kuvvetlendirmeye yönelmek teşkil eder. Mihrabın bulunduğu mekânın, içi bezenmiş bir kubbeyle örtülmesi bu unsurun bütün mimarî mekâna egemen kılınacağının ilk işaretidir. Netekim gelişme bu yönde olmuştur.

Avrupa çevresinde ortaçağ döneminde kubbenin mimarlıkta büyük bir önem taşımış olduğu söylenemez. Bu unsura ancak Rönesans döneminde Yunan ve Roma mimarlığının yeniden incelenmesine başlandıktan sonra dönülmüş, ama kubbe Avrupa çevresinde konstrüktif mimarî fonksiyonların başlıca ekseni haline gelmemiştir. Daha çok mimarî anıtsallığı artıran mekânın aşkın ideallerini araştırmaya vesile olmayan bir muhteva içinde ele alınmıştır. Rönesans döneminin klasik çağlardaki kubbe planına dönüşünde Bramante (1444-1514) öncülerinden biri olmuştur.

Fakat Brunelleschi'nin Floransa'daki Santa Maria del Fiore kilisesinin kubbesiyle getirdiği teknik ve genişlik anlayışını köklü bir yenilik akımı izlemiştir. Bu akımın en üstün örneği, Rönesans mimarlığının şaheseri olan

San Pietro (Roma) kilisesi kubbesidir. Bu kubbenin yapımında Michelangelo'dan başka Giacomo della Porta ve Domenico Fontana da çalışmıştır. Rönesans dönemi boyunca bu kubbe ile Floransa'daki Santa Maria del Fiore'nin kubbesi mimarlara örnek olmuştur.

Soyluların saray ve konaklarındaki küçük kiliselerde bile bu çeşit kubbeler yapılmıştır. Çatısı düz kiliselerde bile tavana küçük bir kubbe resmi çizildiği çok olmuştur. Vignola'nın ve Bernini'nin yapılarında kubbe tabanı elips biçimini almaya başlamıştır. Borromini'yle biçim ve yapı daha da değişmiştir. Bu dönemin en önemli örnekleri Roma şehrinde bulunmaktadır. Guarino Guarini'yle yapı tekniği gerek estetik, gerek yapısal açıdan o zamana kadar görülmemiş bir incelik kazanmıştır. Örneğin Torino'daki San Giovanni kilisesinin içindeki küçük Sacra Sindone kısmında görülen kubbe kaburgaları bu incelemenin ünlü örneklerindendir. Neoklasik dönem mimarlığı da kubbeyi yalnız kiliselerde değil, sivil yapılarda, tiyatrolarda, müzeler ve kitaplıklarda da bol bol kullanmıştır. Fakat bu dönemde hiç bir yenilik gelmemiş, hep Roma Pantheon'unun birer kopyası ortaya çıkmıştır. Guarini geleneği Torino'da Alessandro Antonelli adlı bir mimar tarafından sürdürülmüştür. Antonelli San Guadenzio kilisesi kubbesinden sonra yaptığı bir sinagogun kubbesiyle büyük ün kazanmıştır. Bu sinagog XIX. yüzyılın en gösterişli yapılarından biri sayılmaktadır. Geçen yüzyılda her alanda olduğu gibi yapı tekniği alanında da yeni maddeler kullanılmıştır. Henri Labrouste tarafından Paris'te yapılan Devlet Kitaplığı kubbesi demir, cam ve dökmenin birleştiği bu örneklerden biridir. Betonarmenin açtığı yollar kubbeyi ortadan kaldırıp yerine düz çatıyı getirmiştir. Ancak son zamanlarda yeni metotlarla sağlam kaburgalı kubbelerle çok geniş boşlukların üzerinin örtülmesi olanağı bulunmuştur. Öte yandan madensel kubbe yapımı da, uzun zamandır hiç bir teknik değişikliğe uğramadan sürüp gitmektedir. Bunda esas, geleneksel destekli kubbedir. Madensel kubbede tek yenilik borularla yapılan hafif pratik kubbedir. Ancak bu da endüstriyel kuruluşlarda, atom reaktörlerinde ve teknik amaçlı yapılarda kullanılmaktadır.

Kubilay Han'ın kurduğu imparatorluğu gösteren bir harita (XV. yüzyıl).

KUBİLAY HAN

(1221-1294) Büyük Moğol imparatorluğunun kurucusu. Cengiz Hanın küçük oğlu Tuluy'un dördüncü oğlu ve büyük kağanların en ünlülerindendir. Kardeşi Mengü'den sonra hanedanın beşinci hakanı olarak 1259'da Cengiz imparatorluğunun başına geçmiştir.

Mengü'nün hükümdarlığı sırasında Çin'in Şen-Si ve Honan eyaletlerinin sahibiydi ve Çin'in tamamını ele geçirmek üzere savaşıyordu. 1258'de sefer halindeyken Mengü'nün ölüm haberini almış, saltanat hakkı yüzünden kardeşi Arıkboğa'yla anlaşmazlığa düştüğü için, savaştığı Sung imparatoruyle geçici bir anlaşma yaparak Moğolistan'a dönmüş ve kendisini tutanlar tarafından kağan seçilmiştir (1260). 1261'de Arıkboğa'yı yenilgiye uğrattıktan sonra, devlet işlerine yeni bir düzen vermiş, imparatorluğa bağlı olan çeşitli ulusları ve asker gücünü Cengiz'in öteki oğul ve torunları arasında bölüştürüp, imparatorluğun merkezini Hanbalık (Pekin)a taşımıştır.

Bundan sonra, Çin'i tamamen ele geçirmek üzere 1268'de tekrar sefere çıkmış, 1273'te Sung hanedanını yenilgiye uğratarak devlet hazinesini ele geçirmiştir. 1276'da Sung imparatoriçesi esir edilmiş ve Kubilay bütünüyle egemen olduğu Çin'de «Yu-an» adını taşıyan yeni bir sülâle kurmuştur. Çin ülkesinin yanında Moğol imparatorluğunun öbür bölümlerinin de yönetimini elinde bulunduran Kubilay, 1274 ve 1281 yıllarında Japonya üzerine iki sefer düzenlemişse de bunlardan başarılı sonuçlar alınamamıştır. Fakat değişik tarihlerde **Annam, Çampa, Birmanya** ve **Cava** üzerine yapılan seferler başarılı olmuş, ayrıca Hint denizindeki adaların bir bölüğü hemen hemen savaşılmadan kazanılmıştır.

35 yıllık bir saltanat devresinden sonra ölen Kubilay, çok iyi öğrenim görmüş, sarayı aydınlara açık, bilim ve edebiyatın koruyucusu kudretli bir hükümdardı. Çin'i yurt edindiği halde ulusal benliğinden ayrılmamış, buna karşılık bulunduğu ülkede ataları adına sayısız mabetler yaptırmış, Çin dilinden çok değerli eserler kazandırdığı Moğolcayı resmî devlet dili haline getirmiş ve bir de Moğol alfabesi hazırlatmıştır. Ayrıca ülkenin her yanında okullar açtırmış, Budizmi kabul etmiş, bu inanışın yaygın bir din haline gelmesi için çok çalışmıştır. Bütün bunlardan başka ülkenin yönetimini 12 bölge halinde saptamış ve her birinin başına ayrı bir kurul getirmiş, posta örgütü kurmuş, kâğıt para bastırmış, saltanatı süresince ülkesini huzur ve güvenlik içinde kalkındırmıştır.

Eski bir Çin baskısından Kubilay Han.

KUBİLAY, MUSTAFA FETHİ

(1906-1930) Menemen'de şehit edilen bir Türk öğretmeni. Girit'ten Kozan'a göç etmiş bir ailedendir. Terzi çıraklığı yaparken gizlice öğretmen okuluna yazılmış, Bursa Muallim Mektebini bitirmiştir (1926). İlkin Aydın Gazipaşa İlkokuluna atanan Kubilay, orada meslektaşı Vedide Hanımla evlenmiştir.

23 aralık 1930'da Nakşîbendî tarikatına bağlı olan ve bu tarikatın Manisa-Balıkesir bölgesindeki elebaşısı Lâz İbrahim Hoca tarafından desteklenen bir grup yobaz, Menemen sokaklarında harekete geçtiler. Başlarında Derviş Mehmet vardı. Çoğu esrarkeş olan topluluk, Menemen'in 72 000 Müslüman Arap tarafından sarıldığını, bu yüzden halkın yeşil bayrak altında toplanması gerektiğini ilân ediyorlardı. Şeriat isteyen kalabalığın dağıtılması için yedek subaylığını yapmakta olan Kubilay'a emir verildi. Bir manga askerle olay yerine gelen Kubilay, Derviş Mehmet ve adamlarını dağıtmak üzere aralarına girdi; ama vuruldu. Bunun üzerine emrindeki bir manga asker kalabalığa ateş etmeye başladı. Tüfeklerindeki manevra mermileri etkisiz kaldı. Derviş Mehmet ve adamları yaralı Kubilay'ı yakınlardaki bir caminin musalla taşına yatırarak kafasını kestiler. Kubilay'ın kanını içen yobazlar kesik başı yeşil bayrağın tepesine takarak bir süre dolaştılar. Kendilerine karşı koymak isteyen bekçilerden Şevki ve Hasan'ı da öldüren şeriatçılar olay yerine gelen ordu mensupları tarafından dağıtıldılar. Derviş Mehmet ve iki adamı öldürüldü. Menemen, Manisa ve Balıkesir'de sıkıyönetim ilân edildi ve General Mustafa Muğlalı'nın başkanlığında bir askerî mahkeme kuruldu. Yakalanan 2 200 sanıktan 29'u Kubilay'ın şehit edildiği yerde asıldılar.

KÛÇEK

Türk müziğinin mürekkep makamlarından biri. Saba dizisinin başına, hüseynî perdesindeki hüseynî beşlisinin eklenmesiyle yapılmıştır. İnici ve çıkıcı olarak kullanılmıştır. Du-

rağı dügâh, güçlüsü ise çargâh ve hüseynî perdeleridir. Hüseynî beşlisinde ve saba dizisinde dolaştıktan sonra, saba dizisiyle dügâhta karar kılınır. Donanımına re için B-bemolü ve si için F-bemolü konulur. Hüseynî beşlisi için gerekli değişiklikler gerektikçe yapılır.

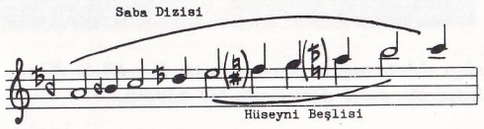

KUDRET, CEVDET
(1907-) Günümüz şair, edebiyat tarihçisi ve romancılarından. İstanbul'da doğmuştur. İlk öğrenimini Nümune-i İrfan İlkokulunda, orta öğrenimini Davutpaşa Ortaokulu ve İstiklâl Lisesinde tamamlamıştır (1930). Yüksek öğrenim için girdiği İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirince (1933) öğretmenlik mesleğini seçerek 11 yıl Kayseri ve Ankara liselerinde, Devlet Konservatuvarında edebiyat dersi vermiştir (1934-1935). Daha sonra sekreter olarak Türkiye Ansiklopedisinde, uzman olarak Türk Dil Kurumunda çalışmıştır. Bir süre de avukatlık yapan Kudret, şimdi bağımsız yazardır.

Şiir, oyun, hikâye, roman, edebiyat tarihi türlerinde çeşitli eserler veren Cevdet Kudret'in sanat hayatı şiirle başlamış, Yedi Meşale edebiyat hareketine katılarak (1928) bu dönemde belli bir beğeni ölçüsünün aşağısına düşmeyen eserler vermiştir. İlk kitabı olan **Birinci Perde**'de topladığı şiirlerin, hece vezninin tekdüze ses sınırlarına bağlı kalmamak kaygısının yanı sıra, Batı şiir biçimlerinden yararlanma özellikleri en belirgin nitelikleridir.

Bu dönemde Varlık, Gündüz ve Ağaç dergilerinde yayımlanarak İstanbul Şehir Tiyatrosunda sahneye konulan oyunlar da (Tersine Akan Nehir, 1929; Rüya İçinde Rüya, 1930; Kurtlar, 1933) yazmıştır. Daha sonra Varlık dergisinde yayımladığı (1935-1936) şiirleri bir kitapta toplamayan Kudret, hikâye ve roman türünde eserler vermiştir (1943-1946). Ölçülü ve yalın bir dilin getirdiği teknik bütünlük çizgisini koruyan hikâye ve romanlarında, kendi yaşamı etrafında olayları işlemiş, bu anlamda bir gerçekçilik anlayışına bağlı kalmıştır. Son yıllarda dil, edebiyat tarihi, hikâye ve roman antolojileri türlerinde yaptığı başarılı çalışmaları yayımlamıştır.

Eserleri: Birinci Perde (Şiirler, 1929), Sınıf Arkadaşları (roman, 1943), Türk Hikâye ve Roman Antolojisi (1945), Havada Bulut Yok (roman, 1958), Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman (I. cilt, Tanzimattan Meşrutiyet dönemine, 1965, 2. cilt Meşrutiyetten Cumhuriyet dönemine kadar, 1967), Dilleri Var Bizim Dile Benzemez (1966), Karagöz (1968).

KUDUZ
Merkezî sinir sisteminde görülen bulaşıcı hastalık. Isırma yoluyle bir hayvandan diğerine ya da insana geçer. Kuduza yakalanmış hayvanın ağız salgısı derideki çiziklerden sızarak da hastalığa sebep olabilir. 1881 yılında, ilk kez Pasteur tarafından bilimsel anlayışla ele alınan hastalığa, bir virüsün sebep olduğu anlaşılmıştır. Bu virüs insana köpekler tarafından geçer. Hasta köpekte görülen ilk belirtiler, ateş, iştahsızlık, fazla hassasiyet ve çok defa havlama tonunda görülen değişikliktir. Birkaç gün içinde, hayvan huzursuz ve saldırgan olur; sürekli havlar ve kas sisteminde titreme görülür. Etrafına saldırmasından, diğer hayvanları ve insanı ısırarak hastalığı bulaştırmasından sonra, hayvana felç gelir ve ölür. Hastalık insanda ateş, halsizlik, kusma ve boğaz ağrısı belirtileriyle başlar. Vücudun çeşitli bölgelerinde zaman zaman ağrıma ve yanma, deride duyarlık gözlenir. Ses ve ışığa karşı aşırı duyarlık, kas kasılmaları, gözbebeklerinin büyümesi, salya salgılanması bu dönemin belirtileridir. Hastalık ilerledikçe, su içme sırasında ağız ve yutakta kasılmalar artar. Nabız hızlanır. Ses tellerindeki felçten ötürü ses değişir. Bazı vakalarda ölümden önce bütün vücutta felç görülebilir. Hastalık başladıktan sonra tedavisi yoktur. Bu yüzden kuduz öldürücü bir hastalıktır. 1884 yılında Pasteur tarafından bulunan ve zamanımıza kadar geliştirilen kuduz aşısı, hastalık öncesinde etkili olmaktadır. Şüpheli bir köpek tarafından ısırılanların, kuduz aşısı yaptırması, hastalığa yakalanmalarını engeller. Hastalık belirtileri 10 günle 2 ay arasında ortaya çıkar. Isırılan yerin başa yakın olması, yaranın büyüklüğü ve vücuda giren virüs miktarı süreyi azaltmada ya da çoğaltmada rol oynar.

KUDÜM
Türk müziğinde usul vurmak için kullanılan bir alet. Daha çok Mevlevî müziğinde kullanılmıştır. Bakırdan yapılmış ve üzerleri deriyle kaplanmış yarımküre şeklinde iki parçadan ibarettir. Küreler, «simit» denilen yastıklar üzerinde oturtulur. Biri sağ biri sol elle çalınır. Çalmak için «zahme» denilen ağaç çubuklar kullanılır. Sağ ve sol kudümün sesleri arasında bir dörtlü aralığı vardır. Kudüm çalan sanatçıya «kudümzen» denir.

KUDÜS
İsrail'in başkenti (nüfusu 255 300). Filistin'in orta kesiminde, Yehuda yaylasında, Akdeniz ile Lût gölü arasındaki bölgenin en yüksek kısmında yer alır. Şehir, 1948 yılında İsrail devleti ile Ürdün krallığı arasında bölünmüş, yeni binalardan meydana gelen modern kısmı İsrail sınırları, kuzeyde bir surla çevrili eski şehir ise Ürdün sınırları içinde kalmıştı. Kudüs'ün İsrail kesimi gerek sanayi, gerekse kültür bakımından gelişme durumundaydı. Şehirde maden-makine, kimya ve ilâç fabrikaları gibi sanayi, üniversite ve kitaplıklar gibi kültür kurumları vardı. Kudüs'ün Ürdün'de kalan kesimiyse bir açık pazar durumundaydı. 1967 yılındaki İsrail - Arap savaşı sırasında Kudüs'ün Ürdün kesimi de İsrail tarafından işgal edilerek İsrail sınırları içine katılmıştır.

Kudüs M.Ö. 1400 yılına doğru İbranîler tarafından işgal edilmiş ve M.Ö. X. yüzyılda Davut tarafından krallığının başkenti yapılmıştır. M.Ö. 587 yılında Babilliler tarafından yakılıp yıkılan Kudüs, Pers kralı Kurus, sürülen İbranîlerin yurtlarına dönmelerine izin verdikten sonra yeniden kurulmuştur. M.Ö. 331 yılında Büyük İskender tarafından alınmış, daha sonra bir süre Mısır krallığına bağlı kalmış, ardından Suriye krallarının eline geçmiştir. M.Ö. 63 yılında Pompeus tarafından Roma toprakları arasına katılmıştır. 132'de burada **Aelia Capitolina** adıyle bir Roma ko-

Kudüs'te bir Müslüman mahallesi. 1967 yılına kadar İsrail ile Ürdün arasında bölünmüş durumda olan Kudüs, Arap-İsrail savaşından sonra İsrail işgali altına girmiştir.

lonisi kurulmuştur. Kudüs, uzun süre İranlılar ile Bizanslılar arasında çekişme konusu olduktan sonra, 637 yılında Araplar tarafından işgal edilmiştir. 1099 yılında Kudüs'ü Mısır krallığından alan Haçlılar burada bir krallık kurmuşlar, Kudüs'ü krallığın başkenti yapmışlardır. 1187 yılında Selâhattin Eyyubî tarafından Haçlıların elinden alınan Kudüs, bir süre Mısırlılarla Haçlılar arasında el değiştirdikten sonra kesin olarak Mısırlılarda kalmıştır. Mısır seferine çıkan Yavuz Sultan Selim, 1517 yılında Suriye ve Mısır'la birlikte Kudüs'ü de Osmanlı toprakları arasına katmıştır. 1917 yılına kadar Türklerin elinde kalan Kudüs, 1919 yılında imzalanan Versailles antlaşmasıyle Filistin krallığının başkenti olmuştur. 1948 yılında İsrail devleti kurulunca Kudüs, İsrail ile Ürdün arasında bölünmüş, İsrail'de kalan kesimi İsrail'in başkenti olmuştur. 1967 savaşında İsrail Kudüs'ün Ürdün kesimini işgal ederek topraklarına katmıştır.

KUĞU
(bkz. Ördekgiller)

KUKLA
Sanatçının, parmak uçlarına takıp arkasına saklanarak ya da bir perde gerisinde iplerle oynattığı küçük bebeklere ve oyuna verilen ad.

Değişik oynatma biçimleriyle kukla eski çağlardan beri dünyanın çeşitli yörelerinde oynatılagelmiştir. Eski Yunanistan'da büyük tiyatroların orta yerine, özel küçük sahneler kurularak kukla oynatıldığı bilinmektedir. Kalan yazılı vesikalardan eski Romalıların da kukla oyunları oynattığı anlaşılmaktadır. Ortaçağda panayırlarda seyyar kuklacılara rastlanmaktaydı. Sihirbazlığın yasak olmasından ötürü kuklacılar, oynattıkları kuklanın bütün mekanizmasını halk önünde sergilerlerdi. Rönesansla birlikte İtalya'da yaygınlaşan tiyatronun yanı sıra, çocukları ve halkı eğlendirmek için kukla oynatıcılarının da çoğaldığı görülmektedir. Tiyatro gibi oyunlar oynayan bu kuklaların başkişisi, Karagöz'e benzeyen Pulcinella'ydı. Başında beyaz bir külâh, sırtında gömlekle sahnede gözüken Pulcinella İtalyan tiyatrosunu olduğu kadar, bütün Avrupa kukla oyunlarını etkilemiştir. Arlekin, Pierot, Kassandr, Skaramuş gibi tipler Pulcinella'dan esinlenerek yaratılmışlardır.

İncelemeciler, uzun yıllar, kuklayı gölge oyunuyle karıştırmışlardır. Ülkemizde en eski kuklalar «çadır haval» (ipli kukla) ile «kol karçak» (el kuklası)dır. Her ikisinin orijinalleri Leningrad Etnoğrafya Müzesinde bulunmaktadır. Kuklanın oynatıldığı perdeye ve oyun yerine «hayme» ya da «çadır» denirdi. Gündüzleri el kuklası, geceleriyse ipli kukla oynatılırdı. Kuklanın da Karagöz gibi tasavvufî bir yanı vardı. İlk zamanlar tek kişi tarafından oynatılırdı.

Türkiye'de çeşitli kukla türlerinin bilinip oynatıldığı bir gerçektir. Ama kukla, Karagöz kadar ilgi uyandırmamıştır. Çünkü kuklanın kişileri daha silik ve cansızdır. XVII. yüzyıldan çok önceleri «hayalbaz», «şebbaz», «suretbaz», «libetbaz», «piyade çadırları», «ayak kuklası» gibi kukla türleri vardı.

Kukla sözcüğünün hangi dilden geldiği bilinmemektedir. Osmanlılar zamanında alaylarda ve şenliklerde bazı dev kuklalar kullanılmıştır. Yakın çağlarda kukla Batı etkisinde kalmıştır. Eski yıllarda, yukarıda belirtilenlerden başka «baş-kuklabaz», «yer kuklası» türlerinin yanında «iskemle kuklası», «el kuklası», «ipli kukla»ya da rastlanmaktadır. 1882 yılında Türkiye'ye gelen Thomas Holden adlı bir İngiliz kuklacısının Türk kuklacılığına etkisi olmuştur. Bugün de bazı kuklalara Holden kuklası denilmektedir. Holden'in etkisi altında kalan belli başlı Türk kuklacıları Emin Bey ve Cemil Mehmet Beydir. Türk kuklacılığındaki kişiler fazla belirgin değildir. Başlıca kişilerin adı «İbiş» ile «İhtiyar» dır. İbiş'in Durmuş, Tombul, Fıstık, Kıvrak, Kışkış, Gaytan, Guguk, Gelecek, Köstebek, Altın Bülbül, Cümbüş, Toplu, Mutlu vb. gibi adları da vardı. İhtiyar, varlıklı bir kişidir. İbiş, onun biçimsiz bir fes giyen kurnaz, hazırcevap yaradılışlı bir uşağıdır. Açık-saçık sözler, çift anlamlı deyimler ve kaba bir dil kullanır. Karagözde olduğu gibi yanlış anlamalar sık sık kullanılır. İbiş ile ihtiyarın yanında ikinci planda olan kişiler yer alır. Bunlar genellikle aşk konusunu işleyen genç tiplerdir.

Sinemanın bulunuşundan bu yana etkisi ve yaygınlığı azalan kukla, günümüzde Almanya ve Çekoslovakya gibi ülkelerde geliştirilmektedir. Ünlü Çek kuklacısı Jiri Trinka (1910 - 1970) kuklaları sinemaya sokmuş ve kukla filimlerinin başeserleri sayılabilecek bazı ünlü eserler vermiştir.

KU KLUX KLAN
Amerikan gizli derneği. Adının Tennessee'deki Pulaski şehrinin öğrenci kulübü «kuklas»dan geldiği sanılmaktadır. İç savaştan sonra Güney devletlerinde zencilerin özgürlüklerine kavuşmalarını önlemek ya da geciktirmek amacıyle kurulmuş; fakat kısa süre içinde, zencilerle, onları destekleyen beyazlara ve özellikle zaferden sonra Güneye inen iş adamlarına ve spekülatörlere baskı yapmak amacına yönelmiştir. Ku Klux Klan, suçlar işlemesine rağmen bu suçların büyük bir kısmı, cezasız kalmıştır. Dernek 1869 yılında dağılmış, 1915 yılında vaiz William Simmons'un öncülüğüyle ve bu defa yalnız zencilere karşı değil, aynı zamanda Katoliklere ve yabancılara karşı bir sindirme politikası izlemek amacıyle yeniden kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşından dönen askerleri de üye kaydeden bu dernek, şiddet hareketlerine girişmiş; fakat ekonomik refahın sağlanmasıyle etkisini kaybetmiş, derneğin 1926 yılından sonra hiç bir önemi kalmamıştır. Ku Klux Klan, 1944 yılında üçüncü kez kurulmuş, bu defa adı gangsterlik olaylarına da karışmıştır. 1952 yılında Truman hükümeti tarafından kapatılmıştır. Dernek üyeleri bir suç işlemek, özellikle zencileri linç etmek için toplandıkları zaman kara başlıklar ve haç işlenmiş elbiseler giyer, ayinler düzenlerlerdi. Derneğin uzun süre etkin oluşu, Amerika toplum yapısının doğal bir sonucudur.

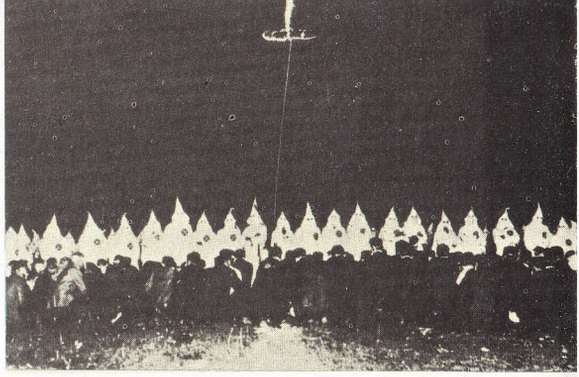

Irkçı davranışlarıyla tanınan Ku Klux Klan adındaki gizli derneğin bir töreni.

KUKUMAV
(bkz. Baykuşgiller)

KULA
Ege bölgesinin İçbatı Anadolu bölümünde Manisa iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 8 599). Yukarı Gediz havzasında, Kula devliti adı verilen volkanik koninin güneybatısında kurulmuştur. Yükseltisi 630 m.'dir. İzmir-Manisa karayolu kasabadan geçer. Kasabada el dokumacılığı, sepicilik, halıcılık gibi büyük ekonomik faaliyetler görülür. Kasabada tarihî eserlerden en önemlileri Germiyanoğlu Şah Süleyman türbesi, Sungurbey kervansarayıdır. Kasabaya 14 km. uzaklıkta bulunan Emir hamamları Belediye tarafından işletilmektedir. Bu kaplıcaların suyu kükürtlü ve karbonatlıdır. Kaplıcaların yakınında bir de madensuyu vardır.

Kula ilçesinin yüzölçümü 960 km^2., nüfusu 34 449'dur. Merkez ve Gökçeören bucakları içinde 46 köyü vardır. İlçe topraklarında etkinlikten yeni kesilmiş volkanik koniler göze çarpar. Bunlar geniş bir alana yayılmıştır. Bu konilere «Devlit» adı verilir. Devlitlerin en ilginçleri Kula devliti, onun kuzey-batısındaki Karatepe ve daha batıdaki Kara devlittir. Kula ilçesinde iklim, Akdeniz ikliminin az çok

Kulağakaçan: Karnının alt kısmındaki kıskaçlar bazılarında daha gelişmiş olur.

karasal bir karakter almış şeklidir. İlçenin başlıca akarsuyu kuzey kenarından geçen Gediz ırmağıdır. Halkın ekonomik geçim kaynağı tahıl tarımına dayanır. Endüstri bitkilerinden en çok tütün ve haşhaş yetiştirilir. Hayvancılık da gelişmiştir.

KULAĞAKAÇAN (Forficula auricularia)
Eklembacaklı hayvanlardan böcekler sınıfının düzkanatlılar takımının bir türü. Kafaları oldukça iri, duyargaları uzun ve çok eklemlidir. Uzunlukları 18 mm. kadardır. Vücudu ince uzun, ön kanatları kısa, art kanatları büyük, enine ve boyuna katlanarak ön kanatları altına yerleşmiştir. Karınlarının ucunda bir çift iri kıskaç bulunur. Kanatsız türleri de vardır. Dünyanın çeşitli yörelerinde yaşayan kulağakaçanlar böcek, salyangoz, tırtıl vb. gibi hayvanlarla beslenirler. Evlere girer, bahçelere zarar verirler.

KULAK
İşitme duyusunun organı. İç, orta ve dışkulak olmak üzere üçe ayrılır. Dışkulak kulakkepçesi ve dışkulak yolundan meydana gelir. Ortakulakta kulakzarı ve buna bağlı kısımlar vardır. İçkulak ise bir labirent (dolambaç) den meydana gelir.

Kulakkepçesi lifli, kıkırdakdokusundan bir tabakadan yapılmıştır. Kıkırdakla deri tabakası arasında çok ince bir tabaka bulunur. Bu, yağımsı bağdokusundan meydana gelmiştir. Kıkırdağı örten deri tabakasının bir kıvrımı kulakmemesini meydana getirir. Kulakkepçesine ekli birtakım ilkel yapılışta bağlar ve kaslar vardır. Dışkulak yolu kepçenin merkezinde başlar ve ortakulağa doğru düzensiz bir eğri çizerek devam eder. Bu boru da yine lifli kıkırdakdokusundan meydana gelmiştir. Dış yanıyle şakakkemiğine gömülüdür. Üzerini kaplayan deri tabakasında pek çok salgıbezi bulunur. Bunlar aslında birer terbezi olup, biçim değiştirmiştir ve kulağın özel bir salgısı olan «kulakkiri»ni çıkarır. Dışkulak yolunun ucu içten kulakzarıyle kapalıdır. Bu da lifli bir deri tabakasıyle, içten ise ortakulağın mukozasıyle örtülüdür. Bu mukoza ortakulağın yan çeperini yapar. Otoskopik muayenede zarın sedefimsi gri renkte olduğu ve bazı belirli özeliklere sahip olduğu görülür. Bu özelikler birtakım hastalıkların teşhisinde bir ipucu olarak kullanılır. Ortakulak, arka çeperine açılan ve kemik zarı dokusundan yapılmış olan östaki borusunun yataktan getirdiği havayla dolar. Öte yandan mastoid (kulaktozu) hücreleriyle de arasında geçişme olan ortakulakta küçük kemiklerden bir zincir bulunur. Çekiç, örs ve üzengi adını taşıyan bu kemiklerden birincisi kulak zarına yapışıktır. Üzengi kemiğinin oval bir çıkıntı haline gelen alt kısmıyse ortakulağı iç kulağa birleştiren oval pencereyi kapatır. Bu küçük kemikler birtakım özel kasların etkisi altındadır. Ortakulakla içkulak çeperlerinde yuvarlak pencere vardır ve bir zarla kaplıdır.

Kulakkepçesinin ve dış kulak yolunun görevi ses dalgalarını alarak kulakzarına yöneltmektir. Kulakzarı saniyede 1 620 000 titreşimi alacak yapıdadır. Küçük kemikler zarın gerilimini ayarlar. Titreşimleri oval penceredeki zar aracılığıyle dışsıvıya ileten de yine bu kemiklerdir. İşitme görevinin yerine getiriliş derecesinde kulakzarının ve ortakulak kemiklerinin önemi büyüktür; fakat ses dalgalarının kemik yoluyle içkulağa varmasında bunlar gerekli değildir. Dışsıvının oval aralıktaki ya da yuvarlak penceredeki zarların titreşimlerinden ileri gelen dalgalanmaları duyu sinirinin tüylü hücrelerinin uyarılmasını sağlar. Akustik hücreler denen bu tüylü duyu hücreleri 16 000 kadardır ve dışsıvının hareketlerinin kinetik enerjisini sinirsel dürtülere dönüştürür. Bu dürtüler korti organına geçer. Korti organı genel olarak karşılıklı iki sıra üzerinde dizili hücrelerden oluşmuştur. Bu hücreler içkulak dolambacının en dibine sıralanmıştır. Çift kutuplu hücrelerin merkeze doğru uzanması duyu sinirini meydana getirir.

Kulak hastalıkları: Bunlardan en yaygın olanlar ortakulak iltihabı denen otitler, kulakkepçesi ve dışkulak yolunun deri hastalıkları, dışkulak yolundaki çıbansı acılı şişlikler, kulağa kaçan yabancı maddelerin yaptığı aksaklıklar ve kulakkirinin birikip sertleşmesidir.

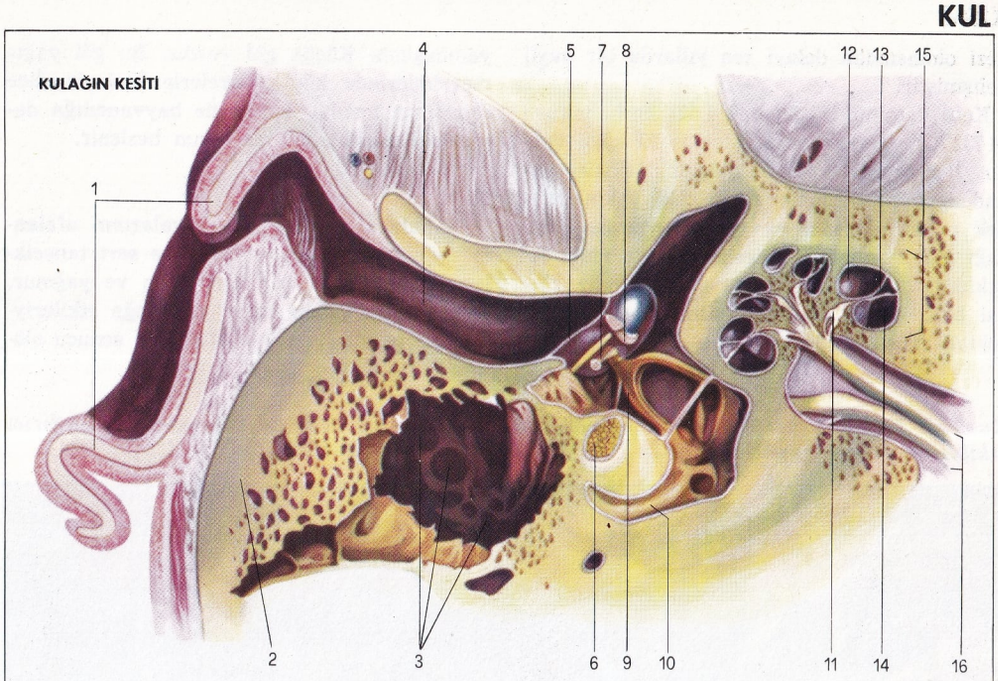

Kulağın dış, orta ve iç bölümleri: 1) Kulak kepçesi. 2) Mastoid. 3) Mastoid hücreleri. 4) Dışkulak yolu. 5) Kulakzarı. 6) Yüz sinirleri kanalı. 7) Örskemiği. 8) Çekiçkemiği. 9) Üzengikemiği. 10) Yan yarımdaire kanalı. 11) Dolambaç bağırnu. 12) Dalız kanalı. 13) Zar salyangoz kanalı. 14) Yuvarlak pencere kanalı. 15) Salyangoz bölgesi. 16) İşitme siniri (dalız kanalı ile zar salyangoz kanalında uçları vardır).

KULEŞOV, LEV
(1899-) Rus sinema yönetmeni ve sinema kuramcısı. Rusya'nın Tambow yöresinde doğdu. 17 yaşında Geo Bauver'le çalışarak sinemaya girdi. İç savaşa sinema görevlisi olarak katılan Kuleşov, sonradan Sovyet sinema okulunun çekirdeği olacak «deneysel laboratuvar»ı kurdu (1922). Sinematografik anlatımda kurgunun büyük etkisini gösteren çalışmalarda bulundu. «Mosjukin deneyi» adı verilen ünlü deneyle, bir görüntünün değişik kurgularla farklı etkiler yaratabileceğini saptadı. Deneysel okulun çalışmalarına katılan Eisenstein, Pudovkin, Ermler, Barnet gibi ünlü Sovyet yönetmenleri Kuleşov'un etkisinde kalmışlardır.

Filimleri: Kızıl Cephe (belge, 1920), Bay Batı Bolşevikler Diyarında (1924), Ölüm Canavarı (1925), Dura Lex (1926), Tanıdığınız İnsanlar (1927), Neşeli Kanarya (1929), Kırık Yürek (1931), Büyük Tesellici (1933), Sibiryalılar (1940), Bir Yanardağa İniş (1941), Timur'un Andı (1942).

KUL MUSTAFA
(**bkz.** Kayıkçı Kul Mustafa)

KULP
Diyarbakır iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 3 375). Diyarbakır'ın 118 km. kuzeydoğusunda, bir ovanın kuzey ucunda kurulmuştur. Yükseltisi 900 m.'dir. Kasabanın, kış aylarında çevreyle bağlantısı kesilir. Bu nedenle Kulp, gelişememiştir.

Kulp ilçesinin yüzölçümü 1 601 km^2., nüfusu 29 181'dir. Merkez, Ağaçlı, Akçasır, Hamzalı bucakları içinde 48 köyü vardır. İlçe toprakları, Güney-doğu Toroslarının Batman suyu ve kolları tarafından derince yarılmış kesimlerini kapsar. İklimi karasaldır. Yazlar çok sıcak, kışlar soğuk geçer. İlçe halkının geçim kaynağı tarımdan çok hayvancılığa dayanır. Sulanabilen topraklarda genellikle çeltik tarımı yapılır.

KULU
İç Anadolu'da Konya iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 8 905). Konya-Ankara yolu üzerinde kurulmuştur. Konya'ya 150, Ankara'ya 110 km. uzaklıktadır. Önemli bir buğday mer-

kezi olmasından dolayı son yıllarda bir hayli gelişmiştir.

Kulu ilçesinin yüzölçümü 1 521 km^2., nüfusu 34 732'dir. Merkez bucağı içinde 29 köyü vardır. İlçe toprakları hafif dalgalı düzlükler halindedir. Bu düzlükler Tuz gölü yakınlarına dek uzanır. İlçenin en yüksek noktası Paşa dağı (1 351 m.) dır. Mevsimler arasındaki sıcaklık farkları çoktur. İlçe az yağışlıdır. Doğal bitki örtüsü bozkırdır. Önemli akarsuları yoktur. Tuz gölünden başka ilçe merkezinin yanıbaşında Küçük göl vardır. Bu göl yağış mevsimlerinde küçük derelerle beslenir. İlçe ekonomisi buğday tarımı ile hayvancılığa dayanır. En çok sığır ve koyun beslenir.

KUM

Genellikle kalker ve silis kayalarının ufalanmasıyle meydana gelen ufak ve sert tanecikler. Yuvarlak ya da köşeli olan ve yağmur, don, rüzgâr, sıcak, soğuk gibi doğa etkileriyle binlerce yıl süren bir ufalanma sonucu oluşan kum taneciklerinin büyüklüğü 2 mm.'yi aşmaz. Böyle çeşitli etkilerle meydana gelen kumlar deniz ve göl kıyılarında, ırmak yataklarında, çöllerde birikir. Kumla örtülü deniz, göl ve akarsu kıyılarına kumsal adı verilir. Farklı doğa çevrelerinde oluşan kumlar farklı özellikler gösterir: Deniz kumları yuvarlak, düz ve kaygan; ırmak kumları çeşitli büyüklükte ve taşındığı mesafeye göre az ya da çok yuvarlak; çöl kumları yuvarlak, yüzeyleri pürtüklü ve çoğunlukla ince bir oksit tabakasıyle kaplı; buzul kumları çeşitli büyüklükte ve köşeli olur. Gözenekli bir dokusu olan kum, doğada su ve petrol için hazne kaya görevi yapar. Kumun içinde aşağı yukarı % 90 oranında kuvars, ayrıca feldispat ve kireçtaşı gibi maddeler bulunmaktadır. Yapı malzemesi olarak kullanılır. Saf kuvars kumlarıyse cam yapımında kullanılmaktadır.

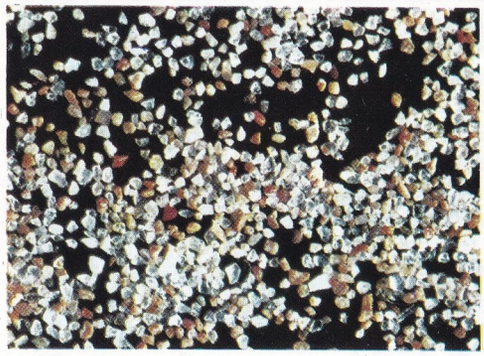

Üstte: Kalsit-kuvarz-feldspat kumu. Altta: Kuvarz-kalsit kumu. Fotoğraflarda kum tanecikleri altı defa büyütülmüştür.

Kumtaşı kayaları yer yer çok büyük olmakla birlikte havanın ve akarsuların aşındırıcı etkilerine karşı dayanıksızdır.

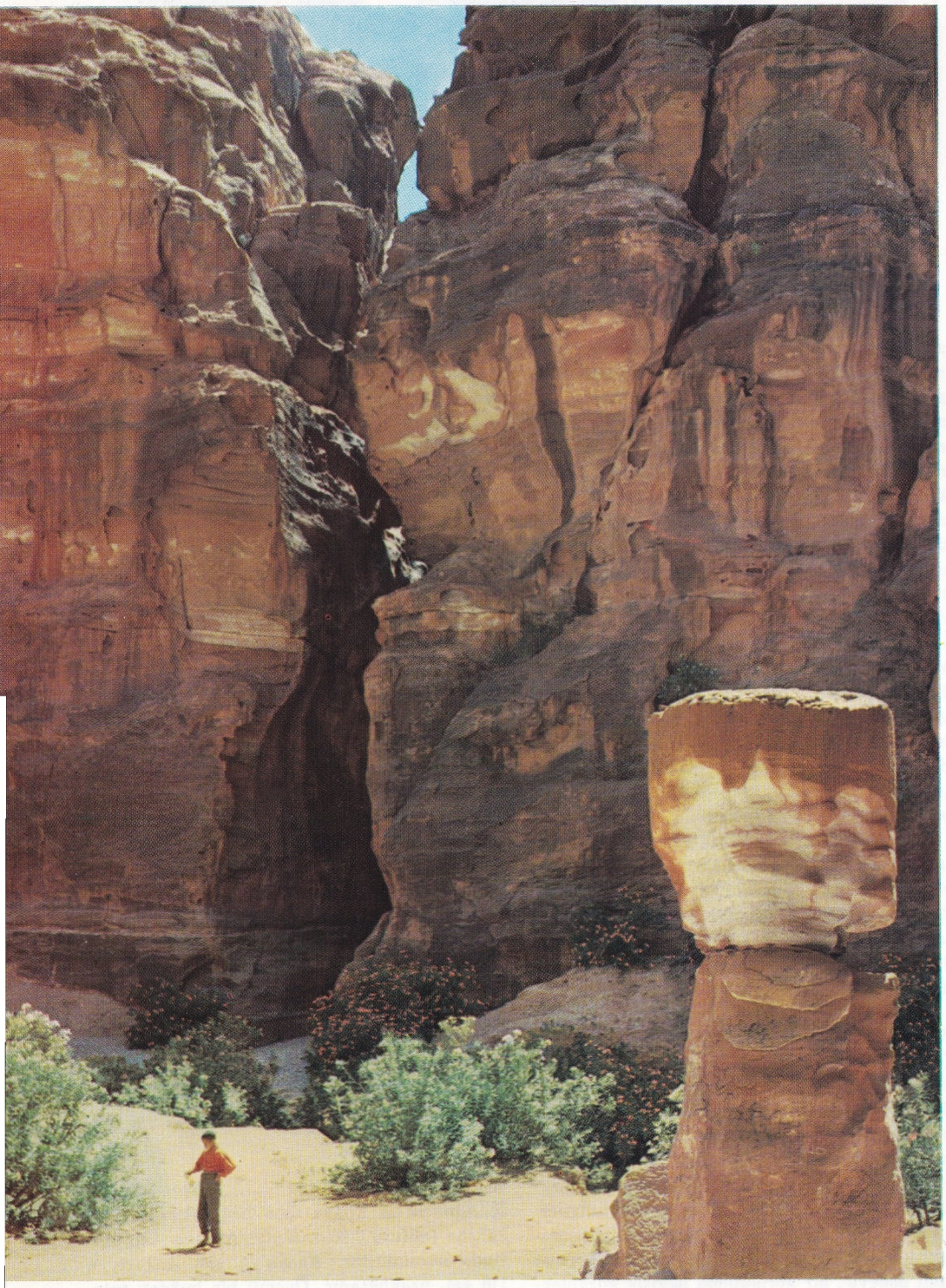

KUMLUCA

Antalya iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 4 348). Finike körfezine doğru uzanan geniş bir aluvyonlu ovanın ortasında kurulmuştur. Kasaba 100 km.'lik bir şoseyle Antalya'ya bağlıdır.

Kumluca ilçesinin yüzölçümü 1 253 km^2., nüfusu 22 291'dir. Merkez ve Altınkaya bucakları içinde 22 köyü vardır. İlçe toprakları Bey dağlarının bazı bölümleriyle Tahtalı dağı ve bu iki dağlık alan arasında uzanan Alakır çayı vadisini kapsar. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Dağlık bölgeler yer yer ormanlarla kaplıdır. Halkın gelir kaynağını tahıl tarımı ve turunçgiller teşkil eder.

KUMRU

Orta Karadeniz bölümünde Ordu iline bağlı il-

çe merkezi kasaba (nüfusu 3 215). Genişçe bir vadi tabanında kurulmuştur. İl merkezi Ordu'ya 125 km.'lik bir yolla bağlıdır.

Kumru ilçesinin yüzölçümü 344 km^2., nüfusu 26 683'tür. Merkez bucağı içinde 29 köyü vardır. İlçe toprakları güneyde Eğeroluk (1 420 m.), batıda Karakütük dağlarının kuzeye doğru azalan eğimli yamaçları ile bunların arasındaki vadilerden oluşmuştur. Güneydeki yüksek kesim ormanlarla kaplı, kuzeydeki düzlük alanlar ise çıplaktır. Halkın gelir kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanır.

KUMRUGİLLER
(bkz. Güvercinler)

KUMTAŞI
Bileşiminde kum tanecikleri fazla olan bir kaya çeşidi. Başka kayaların parçalanmasından meydana gelen bu kum tanecikleri, birleştirici bir maddeyle kaynaşmış durumdadır. Herhangi bir kumtaşı tabakasındaki bu kaynaşma derecesiyle, tabakanın eskiliği arasında bir bağ yoktur. Bununla beraber, eski tabakaların epeyce sıkışık biçimde yoğunlaşmış olduğu da bir gerçektir.

Jeolojik devirlerin hepsinde kumtaşı tabakaları oluşmuştur. Tanecikleri birleştiren madde çeşitli olabilir. Çoğu zaman kalkerlidir, bazen de dolomit niteliği gösterdiği olur. Killi ve killi-kalkerli birleştirme maddesi çok görülen çeşitlerdendir. Silisli, okrlu ve jipsli olanları azdır. Kum taneciklerini birleştirme görevini yüklenen madde renkliyse kumtaşı tabakasının kendisi de renkli olur. Glokonit denen bir demir ya da potasyum hidratlı silikat olan maddenin birleştirdiği kumtaşları yeşilimsi, demirli kumtaşları kırmızı, kahverengi, sarı, gri olabilir.

Kumtaşları içindeki mineraller çok çeşitlidir. En çok rastlanan mineral kuvarstır. Feldispat ve mika da fazladır. Mika tabakaları biribirine paralel olarak bulunur; bu, taşocağı çalışmalarında ayırma işinin kolay yapılmasını sağlar. Turmalin, zirkon, kalsit ve Süleymantaşı da denen grena hep kumtaşlarında rastlanan minerallerdir. Tek bir mineralden meydana gelen kumtaşı tabakası azdır. Bunlara monojen denir. İki ya da daha fazla mineralden meydana gelenlere polijen kumtaşı tabakası adı verilir. Tanecikler küresel olabilmekle beraber çoğu zaman köşeli olur. Tanecikler büyük olursa kumtaşı tabakası yığışım (konglomera), küçük olursa kil adını alır.

Kumtaşları yapıda, süslemede kullanılır; ateşe dayanıklı madde olarak yararlanılır; yol ve merdiven basamağı yapılır; bahçe yollarına dökülür. Yoğunluğu 1,8 ile 2,7 arasında değişir.

KUMUL
Çok az eğimli kumluk alanlarda, sürekli esen rüzgârın etkisiyle, kumların yığılarak meydana getirdiği kum tepeleri. Bu kum tepelerinin yüksekliği 5-6 m. ile 200 m. arasında değişir. Kumul meydana geldikten sonra aynı halde kalmaz, sürekli esen rüzgârın etkisiyle kumulun en üst yerindeki kum tanecikleri sürüklenir ve böylece kumul yavaş yavaş ilerlemeye başlar. Bu ilerleme genellikle denizden esen rüzgârın yönünde iç bölgelere doğru olur. İlerleme çam dikimiyle engellenmeye çalışılmaktadır.

Bütün çöllerde kumul görülür; en büyük kumullara Büyük Sahra'da rastlanmaktadır. Bu büyük çölde 200 m. yükseklikte kumullar görülmüştür. Avrupa ve Afrika'nın Atlas okyanusuna bakan kıyılarında da bu gibi yüksek kumullara rastlanmaktadır.

KUNDUZ (Castor fiber)
Kemiriciler takımının kunduzgiller familyasından bir memeli türü. Sırtı soluk sarı, karnı daha açık renklidir. Uzunluğu 100, kuyruğu 38 cm.'dir. Kemiricilerin en büyüklerinden biridir. Ağırlığı 15-25 kg. arasında değişir. Keskiye benzeyen sarı dişleriyle ağaçları devirir. Yuvaları bir çamur tabakasıyle örtülüdür. Genellikle su içinde yuva yaparlar. Yılın başlarında çiftleşirler. 4 ay kadar sonra gözleri açık, vücutları yumuşak kürkle kaplı 2-6 yavru dünyaya gelir. Yavru ağır gelişir. 1 yıl kadar bakıma ve korunmaya muhtaçtır. Kunduz suyun altında hızla hareket edebilir. Art ayakları geniş ve parmak araları derilidir. Genellikle geceleri hareket eder. Ağaç kabuklarıyle beslenir. Sonbaharda, yeşil dalları suyun içinde çamurlu bir bölgeye depo ederek kışlık yiyeceğini biriktirir. 10-12 yıl kadar yaşar. Kürklerinden yararlanılır. Soyu azalmıştır. Avrupa ve Asya'da yaşarlar. Özellikle Güney Amerika'da yaşayan bataklık kunduzunun kürkü değerlidir.

Bataklık kunduzu kürkünden yararlanılan kemirici bir hayvandır.

KUNTAY, MİTHAT CEMAL
(1885-1956) Türk şair ve yazarlarından. İstanbul'da doğmuştur. Orta öğrenimini Vefa İdadîsinde, yüksek öğrenimini Hukuk Mektebinde yapmış, uzun süre adliye örgütünde önemli görevler almıştır. Öldüğünde İstanbul'da

Kumullar rüzgârın etkisiyle ilerler ve yer değiştirirler; bu yer değiştirme hızı bazan yılda 30 metreyi bulur. Baltık denizi kıyısındaki küçük Kunzen kilisesinin 60 yıllık bir süre içinde bir kumul tarafından yıkılması ilginç bir kumul olayıdır.

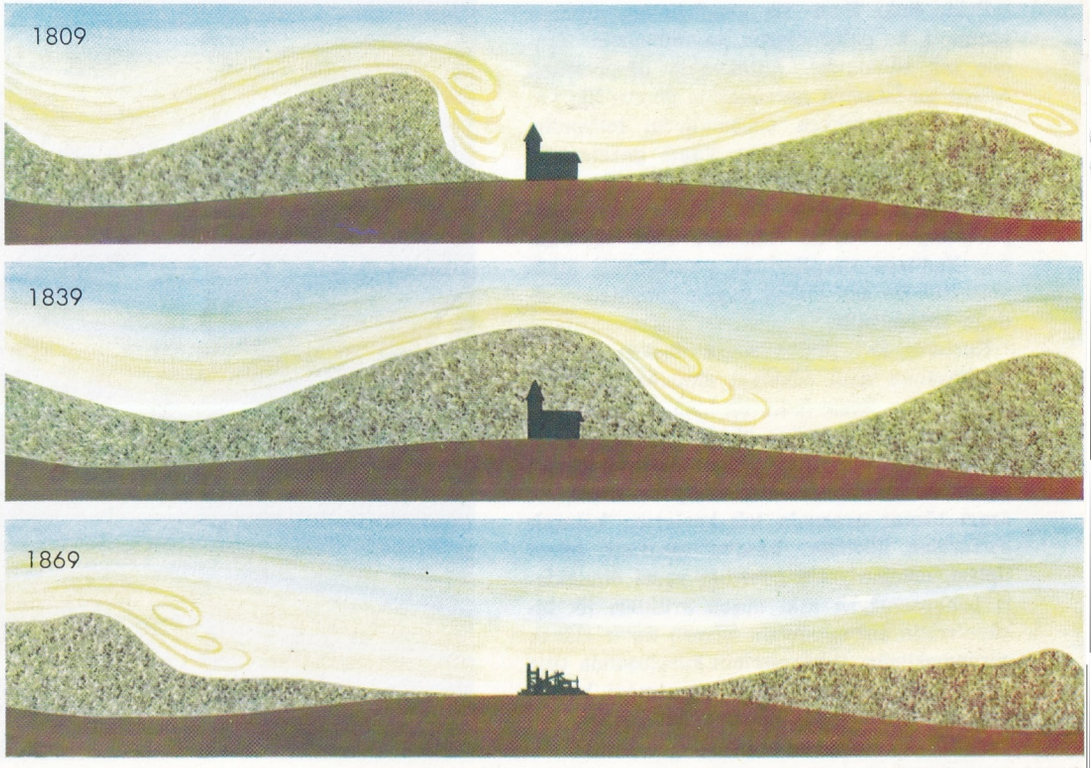

IV. Noter olarak bulunuyordu.

II. Meşrutiyet döneminde yetişen sanatçılar kuşağındandır. Aruzla yazdığı şiirlerinde ulusal konuları işlediği halde, yetiştiği yılların millî edebiyat anlayışına bağlı gelişmelerin dışında kalmıştır. Kolay söyleyen; fakat mısra tekniğinde aruz vezninin tekdüze seslerini iç uyumlar sağlayarak aşamadığı için sözgelişi Yahya Kemal ve Ahmet Haşim gibi, şiirlerine yenilik getiremeyen bir ozandır. En etkin döneminin Çınaraltı dergisinde yayımladığı şiirler dönemi olduğu söylenebilir (1943-1944).

Eserleri: Kemal (oyun, 1912), 28 Kânunuevvel (manzum oyun, 1918), Üç İstanbul (roman, 1938), Mehmet Akif (inceleme 1939), İstiklâl Şairi Mehmet Akif (1944), Namık Kemal (inceleme, 1944), Türk'ün Şehnamesinden (şiirler, 1945), Sarıklı İhtilâlci Ali Suavi (inceleme, 1946).

KUNT, BEKİR SITKI

(1908-1959) Türk hikâyecisi. Antakya'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini doğduğu şehirde (Habip Neccar İlkokulu, Nümune Mektebi, Antakya Lisesi) tamamladıktan sonra, İstanbul'a gelerek Vakit gazetesinde çalışırken bir yandan da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde yüksek öğrenimini sürdürdü (1925-1928). 1930'da adliye örgütünde görev alarak Düzce, Uşak, Aydın'da çalıştı. Askerlik görevinden sonra Temyiz Mahkemesi Başsavcı muavinliğine atandı. Hatay'ın bağımsızlığı döneminde Antakya'dan milletvekili seçildi ve Yeni Gün gazetesinde başyazılar yayımladı. Memleketinin anavatana katılmasından sonra 1939-1946 yılları arasında iki dönem Türkiye Büyük Millet Meclisine Hatay milletvekili olarak girdi. 1947'den sonra İstanbul Asliye Ceza Yargıçlığına atandı ve yaşamının sonuna kadar bu görevde kaldı.

Bekir Sıtkı Kunt, ilk gençliğinden itibaren yazmaya ve çalışmalarını yayımlamaya özenmiş bir sanatçıdır. Antakya'da öğrenciyken Adana ve İstanbul gazetelerine gönderdiği yazılar yayımlandıkça çalışmalarını hızlandırmıştır. İlk önemli yazısı Vakit gazetesinde çıkmıştır (1924). Daha sonra 1925-1935 yılları arasında bu gazetede yüze yakın hikâye yayımlamıştır. Varlık, Adımlar, Yurt ve Dünya, Yeditepe dergilerinde yayımladığı hikâyelerinin ise asıl ününü yayan çalışmaları olduğu söylenebilir.

Kurtuluş Savaşından sonra ilkeleri yaygınlık kazanan millî edebiyat akımına bağlı bir sanatçı olan Bekir Sıtkı, ilk hikâye kitabı olan Memleket Hikâyeleri'ne aldığı 16 hikâyesindeki gerçekçi anlayışını, genel çizgileriyle son çalışmalarına kadar sürdürmüştür. Esnaf ve aracı tüccar arasında tek başlarına kalarak sömürülen köylüler, kasaba eşrafının hileci tipleri, cumhuriyetin getirdiği yasal olanakları benimsemeyen eski düzen artıkları ilk hikâyelerinin çoğunluğunda işlenen tipler olarak görünmektedir. Hikâyelerinin kuruluşunda titiz ve sağlam bir yapı düzeyi yaratmayı başarmış, bu özellikleriyle de Memduh Şevket, Sabahattin Ali anlayışının en belirgin birkaç sanatçısı arasında yer almıştır.

Eserleri: Memleket Hikâyeleri (1933), Talkımla Salkım (1937), Arzu ile Kanber (1940), Herkes Kendi Hayatını Yaşar (1941), Yataklı Vagon Yolcusu (1948), Ayrı Dünya (1952).

KUR'AN

Müslümanların kutsal kitabı. Hazreti Muhammed'e Tanrı tarafından gönderilmiştir. Bu itibarla Kur'an doğrudan doğruya Tanrı'nın sözleridir. Arapça olarak gönderilmesine rağmen bütün insanlara seslenmektedir. **Kur'an** sözcüğünün anlamı, «yazıyla tespit edilmiş vahiylerin bütünü» demektir. Fakat Kur'anın kendisinde bu sözcük aynı anlamda kullanılmamıştır. Hazreti Muhammed'e gönderilen kutsal kitap Kur'anda «el-Kitab» (Kitap) sözcüğüyle belirtilmiştir.

Kur'an kendi içinde 114 bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerin her birine **sure** adı verilmiştir. Surelerin hepsi aynı uzunlukta değildir. Örneğin **el-Bakara** suresi 48 sayfayken, **ihlâs** suresi sadece bir satırdır. Sureler de kendi içlerinde daha küçük bölümlere ayrılmışlardır. **Ayet** denilen bu bölümlerin de uzunluğu yine birbirinkine uymamaktadır.

Kur'anın ilk ayeti Hazreti Muhammed'e 610 yılında ramazanın 27. Kadir gecesinde gönderilmiş olup «oku» sözcüğüyle başlamaktadır. Ondan sonra çeşitli zamanlarda çeşitli ayetler gönderilmiş ve 23 yılda tamamlanmıştır. Başlangıçta dağınık bir durumda olan ayet ve surelerin hepsi I. halife Ebu Bekir (571-634) tarafından bir nüshada toplanarak muhafaza edilmiş, daha sonra III. halife Osman'ın (?-656) kurduğu bir kurul tarafından bu nüsha örnek alınarak altı nüsha daha yazılmış; dağınık parçalar da yakılmıştır. Böylece Kur'anın herhangi bir değişikliğe uğraması ya da sure ve ayetlerin arasına Kur'andan olmayan herhangi bir sözün karışması önlenmiştir. O zamandan beri şeklini olduğu gibi koruyan Kur'anın başındaki sure **Fatiha** (açış), sonundaki ise **Nas** (halk) adını taşımaktadır. Öteki surelere de konularına göre ad verilmiştir. Sureler, başlarındaki **besmele** (bismillâhirrahmanirrahim) ile birbirlerinden ayrılırlar. Sıraya konurken gönderildikleri tarih değil de, uzunlukları ölçü olarak alınmış ve en uzunları olan **el-Bakara** suresinden başlanmış, en kısa sureler son sıralara konmuştur. Yalnız **Fatiha** suresi kısa olmakla birlikte **el-Bakara**'dan önce, yani Kur'anın başına konmuştur.

Kur'anın kapsadığı konuları başlıca üç temel noktada toplamak mümkündür. Bunlar: Mev'ize (vaaz, öğüt), Ahkâm (hükümler, yasalar), Kıssa (geçmiş olayların hikâyesi)dır. Hazreti Muhammed'in peygamberliğinin Mekke'de geçen 13 yıllık dönemi sırasında gönderilen ayet ve surelerin konusu yalnız mev'ize ve kıssa idi. Medine'ye hicret edip devlet kurduktan sonra, hüküm ve yasaları kapsayan ayetler de inmeye başlamış ve devlet düzeni bunlara uygun olarak kurulup yürütülmüştür.

Kur'anın kendine özgü bir okunuşu vardır. Genellikle makamla; fakat sade ve terennümsüz okunur. Kur'anın tümünü ezberleyenlere hafızalarında Kur'anı korudukları için «koruyucu» anlamına gelen «hafız» denir. Kur'an

Müslümanların kutsal kitabı olan Kur'an, milyonlarca Müslümanın hayatını ve geleneklerini biçimlendiren başlıca etken olarak kabul edilmektedir.

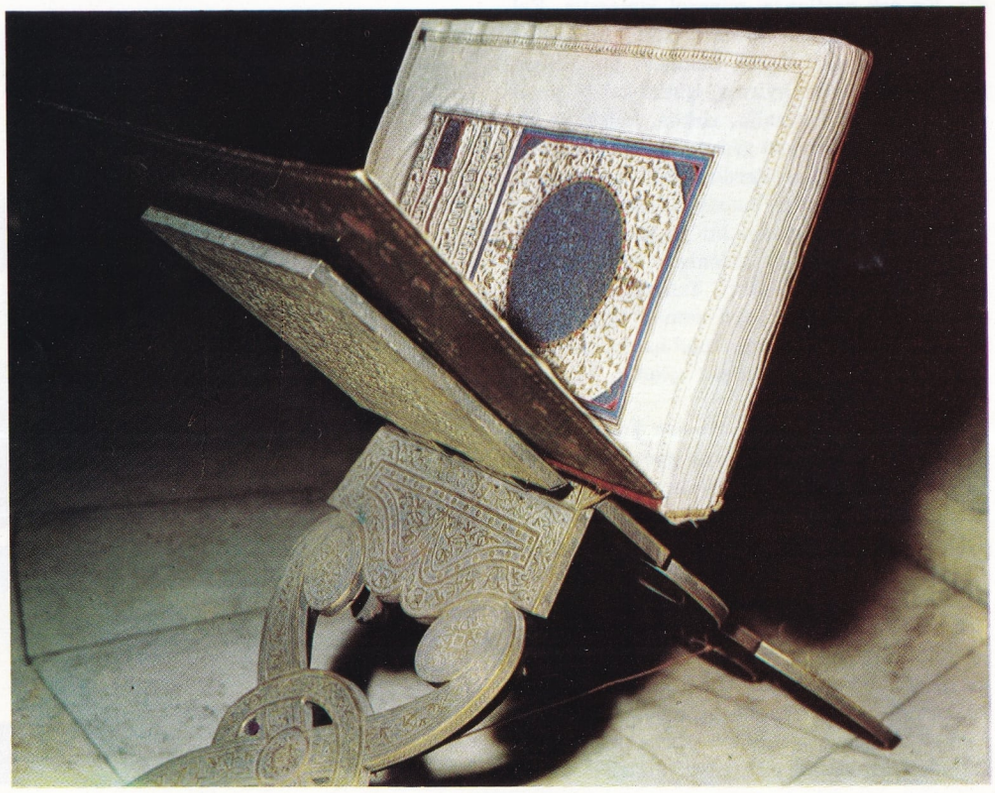

okuyuşu başlıbaşına bir ihtisas işi olduğundan, bunu öğreten birçok kural konmuş ve bu kuralların toplamına da «tecvit» adı verilmiştir. Ayrıca Kur'anın doğru okunmasının sağlanması için harflerinin altına ve üstüne «hareke» denilen bazı özel işaretler konmuştur. Daha çok, sesli harfleri belirten bu işaretleri, Emevî devleti zamanında Irak valisi bulunan Haccac bin Yusuf (661-714) bulmuştur. Bu işaretler sayesinde Kur'anın yanlış okunması tehlikesi ortadan kalkmış, Arapça bilmeyenlerin de doğru okumaları sağlanmıştır.

Eskiden beri birçok dillere çevrilen Kur'an dünyada en çok okunan ve basılan kitaplardan biridir. Yurdumuzda da eskiden beri baskısı yapılmakta olup değişik zamanlarda Türkçeye de çevrilmiştir.

Arap harfleri birçok türde ve süslü olarak yazılmaya elverişli bulunduğundan, bazı hattatlar bu alandaki hünerlerini Kur'anı yazmakta göstermişler, üstün sanat değeri taşıyan yazılar ve cilt nakışları meydana getirmişlerdir. Böylece Kur'an, kutsal bir kitap olmasının yanı sıra, güzel sanatlar alanında da değerli bir sanat kolunun ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Gerek Türkiye'de, gerekse dünyanın öteki ülkelerinde yazıları ve ciltleri sanat yönünden üstün değer taşıyan birçok Kur'an, müzelerde korunup teşhir edilmektedir.

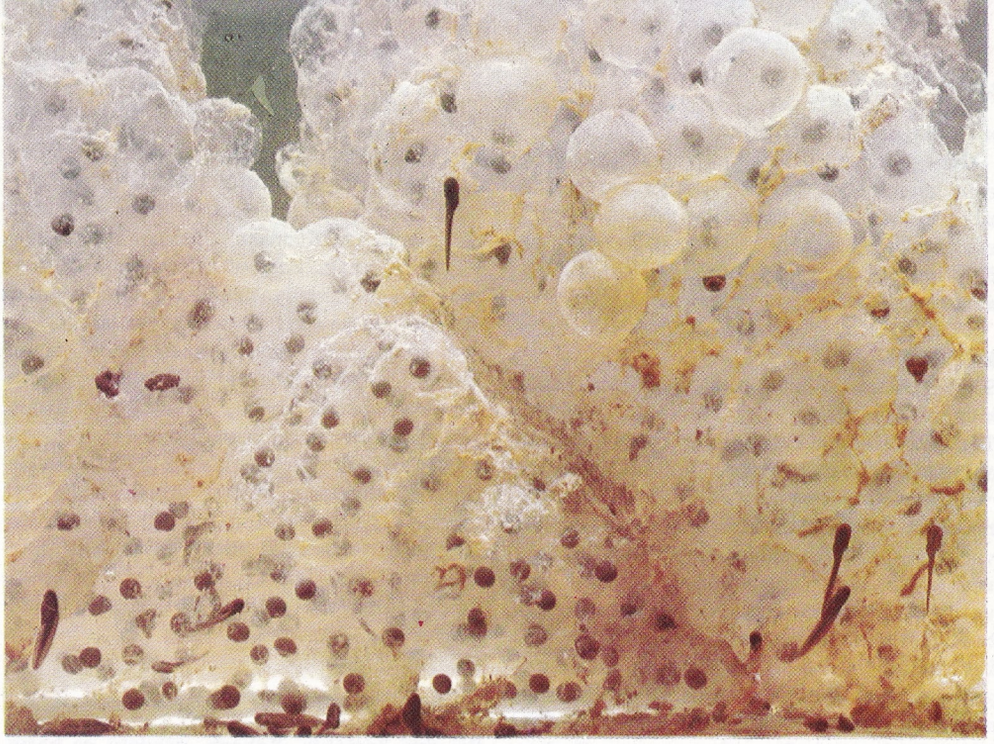

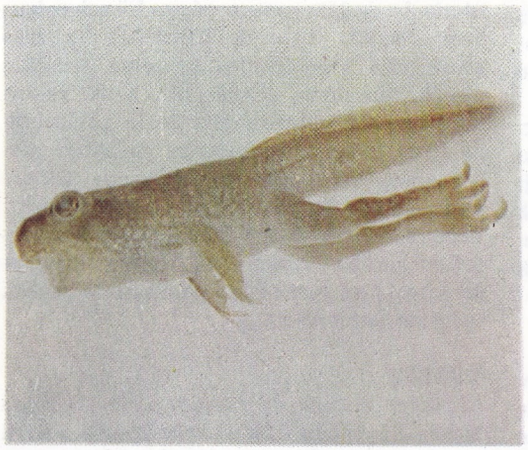

Üstte: Kurbağa yumurtaları. Altta solda: evriminin oldukça ileri evresinde bir kurbağa yavrusu. Sağda: Asya ve Avrupa'nın geniş bölgelerinde çok raslanan bir kurbağa türü. Bu kurbağa soğuğa karşı en dayanıklı olan kurbağa türlerinden biridir.

KURBAĞALAR (Anura)

Omurgalı hayvanlardan amfibyumlar sınıfına giren bir takım. Kuyruksuzlar olarak da bilinirler. Kuyrukları kaybolmuştur. Bacakları iyi gelişmiş ve art bacakları sıçramaya elverişli bir hale gelmiştir. Kara, su ve ağaçlarda yaşarlar.

Su kurbağasıgiller (Ranidae) ve paçavralıkurbağagiller (Rhacophoridae) familyalarını kapsayan çift obruklular (Diplaciocoela); peteklikurbağagiller (Pipidae) ve teker-dilli-kurbağagiller (Discoglossidae) familyalarını kapsayan obrukartlılar (Opisthocela); kısabaşlıkurbağagiller (Brachycephalidae), karakurbağasıgiller (Bufonidae), ağaçkurbağasıgiller (Hylidae) familyalarını kapsayan obrukönlüler (Procoela) ile çamursalkurbağagiller (Pelobatidae) familyasını kapsayan kuralsız-obruklular (Anomoeoela) kurbağaların bilinen 4 alttakımıdır.

Kurbağaların geniş bir ağzı, küçük ve keskin dişleri vardır. Bunları çiğnemek için değil, kurt vb. gibi kaygan olan yiyeceklerini tutmak için kullanır. Dil serttir; sayısız kabarcıklarla kaplı ve ağzın arkasına tutturulmuştur. Kurbağa, yapışkan bir salgıyla örtülü olan dilini, sinekleri yakalamak için büyük bir hızla fırlatır. Bütün öteki amfibyumlarda olduğu gibi göğüskafesi yoktur; solunum biçimleri memelilerinkinden değişiktir. Soluk alma ve verme ağzın tabanının, boğaz ve vücut kaslarıyle yaptığı ritmik kasılmalarla sağlanır. Ağız her zaman sıkı sıkı kapalıdır, hayvan burun deliklerinden solur. Gözleri büyük, fırlak ve başın iki yanına yerleşiktir. Üç gözkapağından biri aşağıda ve baş derisine yapışık, biri yukarıdadır. Saydam bir zar biçiminde olan üçüncüsüyse, kullanılmadığı zaman alt gözkapağının içine katlanır. Alt ve üst kapaklarda hareketi sağlayan kas yoktur; kurbağa gözlerini gözyuvarını başın içine çekmek suretiyle kapar. Gözbebeği küçülebilir.

Birçok tür kurbağa ve adi kurbağaların derileri nemlidir ve su kıyılarından ayrılmazlar. İlkbaharda, çiftleşmek ve yumurta bırakmak için akarsu ve göl kenarlarında toplanırlar. Yumurtalarını jelatinli bir maddeyle kaplı olarak büyük yığınlar halinde suya bırakırlar. Adi kurbağa bir seferinde 1 000-2 000 yumurta bırakabilir. Yumurtalar döllenmeden kısa bir süre sonra çıkar ve sekiz-on gün sonra embriyonun baş ve kuyruğu seçilir hale gelir. İki haftalık bir süre, kurbağa yavrusu biçimini alıp, etrafını kaplayan zarı özel bir bezle eritmesine yeterlidir. Bu evrede ağız gelişmemiştir. İki-üç gün sonra, sindirim borusunun uzaması ve ağzın biçimlenmesiyle, önce yosun sonra da küçük hayvancıkları yiyebilecek duruma gelir.

Beşinci hafta içinde, kuyruğun her iki yanında çıkıntı şeklinde arka ayaklar belirir ve yedinci haftanın sonunda eklemlerle vücuda birleşir. Gelişmekte olan akciğerler sekizinci haftanın sonunda kullanılmaya başlar ve yavru hem solungaçları, hem de akciğerleriyle ikili solunum yapar. 12. hafta içinde yavrunun beslenmesi gelişir, derisi biçimlenir, yalancıağız ve solungaçlar kaybolurken dil ve gözler büyür. Ön ayaklar bu evrede görülür. Kuyruk kaybolmaya ve başka fizyolojik değişiklikler görülmeye başlar. Özellikle, solunum ve dolaşım sistemlerinde gelişme tamamlanır. Çoğu türlerde cinsel hayat üç yaşında başlar. Erkek kurbağa dişiyi çağırmak için sesler çıkarır. Amerika'nın büyük kurbağalarında bu sesler çok uzaktan duyulabilecek kadar kuvvetlidir. Çiftobruklulardan paçavralıkurbağagiller (Rhacophoridae)'e dahil olan ve uzun parmakları arasına gerili bulunan zarlar vasıtasıyle ağaçtan ağaca uçabilen kurbağalar, Asya ve İndonezya'da yaşarlar. Bunların parmak uçlarında, dik yüzeylere tırmanabilmeleri-

ni sağlayan diskler vardır.

Güney Amerika ve Avustralya kurbağalarının en bilineni, boyu 25 cm.'ye varan Brezilya kurbağasıdır. Doğu-Hint adalarının yaprak kurbağası, Orta ve Güney Amerika'nın öten kurbağası başka kurbağa türleri arasındadır.

KURBAN

Sözlük anlamı «Allah'a yaklaşmak için vasıta kılınan şey» demek olan «kurban» sözcüğü, Türkçede Kurban bayramında kesilen hayvan anlamına kullanılmaktadır. Hali vakti yerinde olan Müslümanların her yıl Kurban bayramının dört günü içinde bir hayvan kesmeleri vacip (Şafiî mezhebinde sünnet)tir. Bu hayvan koyun, keçi (adam başına bir baş), deve ve öküz (bir kişiden yedi kişiye kadar bir baş) dır. Kurban kesilecek hayvanın kör, sakat, hastalıklı, ve eti yenmeyecek kadar zayıf olmaması gerekir. Kesme süresi bayram namazının bitiminde başlar, bayramın dördüncü günü güneşin batmasıyle sona erer. Kurban etinin üçte biri yoksullara verilir, üçte biri eş dosta hediye edilir, üçte biri de kesen ailenin fertlerine bırakılır. Hepsi de yoksullara dağıtılabilir.

Bir de adak olarak kesilen kurban vardır. Örneğin hasta olan bir kimse iyileştiği takdirde bir kurban keseceğini adarsa, iyileştiği zaman vaadini yerine getirmesi gerekir. Adak etinin hepsi yoksullara verilir, kesenin kendisi ve ailesi bu etten yiyemeyecekleri gibi hediye de edemezler.

KURDAKUL, ŞÜKRAN

(1927-) Günümüz şair ve yazarlarından. İstanbul'da doğmuştur. Kurtuluş Savaşı komutanlarından Mehmet Salih'in oğludur. İzmir Karşıyaka Lisesi II. sınıfından cezalandırılarak ayrıldığı için orta öğrenimini tamamlayamamıştır. İzmir Belediyesi Encümen kaleminde, T.C. Ziraat Bankasında Tan ve Yeni Gazete'de uzun yıllar çalıştıktan sonra Ataç Yayınevini kurmuştur (1959). Yelken dergisini yönetmiş (1959-1962), Ataç ve Eylem dergilerini yayımlamıştır (1962-1966).

İlk şiirlerini Fikirler ve İstanbul dergilerinde yayımlayan Kurdakul, 1945'ten sonra Çığır, Varlık, Kaynak, Yeryüzü, Beraber, Yelken ve Ataç dergilerinde yazmıştır. Yakın tarihimiz üzerine incelemeleri ve politik yazıları Eylem, Ant dergileriyle Akşam gazetesinde yayımlanmıştır. Şiirlerinde genellikle bireyin toplum karşısındaki ezilmişliği dile getirilmekte, toplumsal sorunlar işlenmektedir.

Eserleri: Tomurcuk (şiirler, 1943), Zevklerin ve Hülyaların şiirleri (1944), Giderayak (şiirler, 1956), İçe Kapanış (Charles Baudelaire'in şiirlerinden derleme, 1960), Nice Kaygılardan Sonra (şiirler, 1963), İzmir'in İçinde Amerikan Neferi (şiirler, 1966), Türk-İş Yargılanıyor (inceleme, 1966), Halk Orduları (şiirler, 1969).

Kurban Bayramına hazırlanmış bir kurban.

KURDEŞEN

Bir deri hastalığı. Kabartı, döküntü ve kaşıntılarla birdenbire ortaya çıkar. Vücudun bazı kısımlarındaki kaşıntılı kabartılar bir süre sonra yine kendiliğinden kaybolur. Özellikle alerjik bünyelerde görülür. Et, balık, pastırma, yumurta, çikolata gibi besin maddelerine tepki gösteren bünyelerde, dudaklar, gözkapakları, boğaz şişer, vücut kızarır. Eklemlerde ağrılar ve şişmeler olur. Ateş yükselir. İlâçlara alerjik olan bünyelerde de aynı belirtiler görülür. Tepkiye yol açan ve kurdeşene sebep olan maddenin bulunması ve perhiz, tedavide yardımcıdır.

KUREYŞ

İslâmiyetten önce ve İslâmiyetin doğuşundan Mekke'nin fethine (630) kadar Mekke şehrini yöneten kabile. İslâm peygamberi Hazreti Muhammed'in de mensup olduğu bu kabile halkı, başlangıçta Mekke dolaylarında göçebe olarak yaşar, Mekke tüccarlarına develerini kiralar ve kervanlarına çölde kılavuzluk ederdi. V. yüzyılda Kureyşliler, Kusayy adlı şeflerinin yönetimi altında Mekke'ye yerleşmeyi ve kısa zamanda, o sırada yönetimi elinde bulunduran Huzaa kabilesini siyasî yenilgiye uğratıp şehrin yönetimini ve ticaretini ellerine geçirmeyi başardılar. Daha sonra Kâbe'nin yönetimini ve hac işiyle ilgili görevleri de elde ederek egemenliklerini pekleştirdiler. Böylece dinî liderlik de ellerine geçti. Bundan sonra Mekke'nin ve zamanla tüm Arabistan'ın en güçlü kabilesi haline geldiler.

İslâmiyetin doğuşundan sonra Kureyşlilerin nüfuzu sarsılmaya başladı. Çünkü yeni dinin peygamberi aynı kabileye mensuptu ve kabilenin tüm geleneklerine, dinine, üstünlüğüne karşı çıkmıştı. Bu, kabilenin siyasî egemenliğini ve ekonomik gücünü tehlikeye düşürecek bir sonuç doğuracaktı. Bunun için İslâmiyete ve Peygambere karşı mücadeleye giriştiler. Fakat Medine'ye giden Peygamber orada kurduğu orduyla Kureyşlilere karşı üst üste giriştiği savaşlarda zafer kazandı; 8 yıl sonra Mekke şehrini de alarak Kureyş'in egemenliğine son verdi (630).

Peygamberin ölümünden sonra Abbasî devletinin yıkılışına kadar olan dönemde İslâm devletinin başına geçenler de Kureyş kabilesine mensuptular ama, artık bu egemenlik kabile egemenliği değil, İslâm dininin getirdiği yeni düzen içerisinde bütünleşmeye yönelen bir toplumun yönetimiydi ve baştakiler birer devlet başkanı niteliğindeydiler.

KURİL TAKIMADALARI

Büyük okyanusun kuzey-batı kesiminde bulunan Sovyetler Birliği'ne bağlı takımadalar. Kamçatka yarımadasının güney ucu ile Hokkaido adası arasında, kuzeyden güneye 1 500 km. uzunlukta bir dizi meydana getirirler. Kuril adaları Ohotsk denizini Büyük okyanustan ayırır. Otuz kadar ada ile çok sayıda küçük ada ve kayalıktan meydana gelirler; başlıca adalar, kuzeyden güneye doğru Sumsu, Paramusir, Onekotan, Siaskotan, Simusir, Urup, Iturup ve Kunasir'dir.

Üçüncü jeolojik çağda, orojenetik yükselme sırasında meydana gelen Kuriller volkanik adalardır. Üzerinde bulundukları denizaltı dağ-

Kuzey Kuril adaları. Alaid adasında aynı adla anılan ve bütün takım adaların en yüksek tepesi olan (2 328 metre) yanardağ.

sırasının doğusunda, derinliği 10 377 m.'ye kadar ulaşan Kuril çukuru vardır. Sert iklimi nedeniyle nüfus çok azdır (6 000 kadar) bu nüfusun bir kısmını Ainular, bir kısmını göçmen Japonlar meydana getirir. 1634 yılında Martin de Vries tarafından keşfedilen Kuril adaları uzun süre Japonlarla Ruslar arasında el değiştirmiş, II. Dünya Savaşının sonunda, 1945 yılında kesin olarak Sovyetler Birliği'nin egemenliğine girmiştir.

KUROSAVA, AKİRA

(1910 -) Japon sinema yönetmeni. Sinema alanında çalışmaya 1936 yılında senaryo yazarlığı ve asistanlık yaparak başlayan Kurosava, ilk filmini (Judo Efsanesi) 1943'te yönetti. Bunu **En Tatlı** (1944), **Kaplanın İzi Üzerin-**

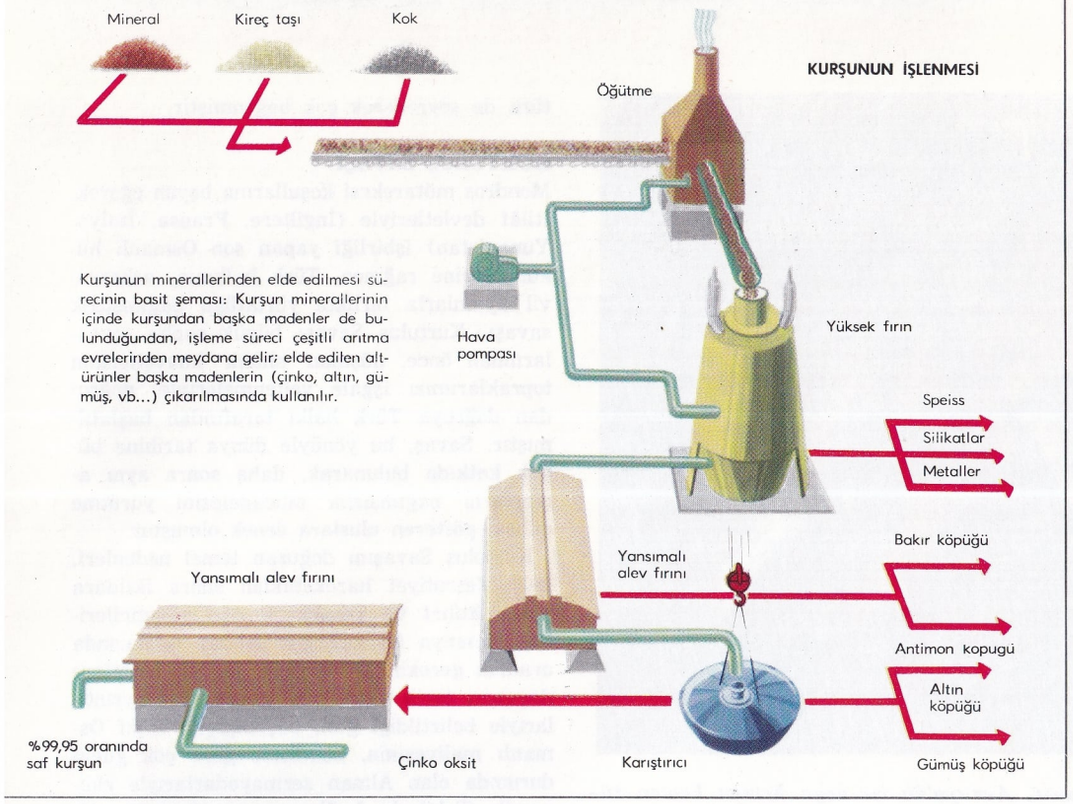

Kurşunun minerallerinden elde edilmesi sürecinin basit şeması: Kurşun minerallerinin içinde kurşundan başka madenler de bulunduğundan, işleme süreci çeşitli arıtma evrelerinden meydana gelir; elde edilen altürünler başka madenlerin (çinko, altın, gümüş, vb...) çıkarılmasında kullanılır.

de (1945), **Yarını Yaratanlar** (1946), **Gençliğimize Yanmamalı** (1946), **Çok Güzel Bir Pazar** izledi. 1948 yılında belirli bir düzeyi aşan ilk filmi **Sarhoş Melek**'i yönetti. Hemen sonra **Sessiz Düello** ve **Öfkeli Köpek** (1949) i yaptı. 1950'de çevirdiği **Raşomon**'un Venedik festivalinde altın aslan armağanını kazanması, Japon sinemasının yabancı ülkelerde ilgi uyandırması sonucunu doğurdu. Dostoyevski'nin romanından savaş sonrası Japonyasına uyguladığı **Budala** (1951), **Yaşamak** (1952), **Yedi Samuray** (1954), atom bombası korkusunu işlediği **Korku İçinde Yaşamak** (1955), Shakespeare'in **Macbeth** adlı oyunundan sinemaya aktardığı **Kanlı Taht** (1957), Gorki'nin bir eserinden çektiği **Kenar Mahalle** (1957), **Gizli Kale** (1958), **Kötüler İyi Uyur** (1960), **Yojimbo** (1961), **Gökyüzü ve Cehennem** (1963), **Kırmızı Sakal** (1964) yönetmenin önemli filimleridir.

Akira Kurosava, Batı sineması tekniğiyle Japon sanat geleneğini filimlerinde birleştirmiştir. Resimde sanatçının «Gizli Kale» adlı filminden bir sahne görülmektedir.

Eisenstein, Welles, Wajda ve Fellini gibi dışavurumcu bir yönetmen olan Kurosava, üslûptaki büyük ustalığını, içten bir insancıllığın hizmetinde kullanır. Filimlerinde sürekli olarak Batı kültürünün öğelerini, geleneksel Japon sanatı içinde verme çabasında görünen Kurosawa'nın sinema dilinin özgünlüğü, filimlerinde uzun ve hareketsiz sahneleri, çok hızlı sahnelerin izlemesinden doğmaktadır.

KURŞUN

Periyodik sistemin IV. A grubunda bulunan metal. İlkçağdan beri kullanılmaktadır. Atom numarası 82, atomik kitlesi 207 a.k.b.dir. Yoğunluğu 11,35 gr/cm³. olan kurşun 327°C'de ergir ve 1620°C'de kaynar.

Kurşun doğada saf element halinde bulunmaz. Bunun yerine kurşun bileşikleri bulunur. Bunlar çeşitli adlar alan mineralleri meydana getirirler. En önemlileri kurşun sülfür PbS bileşiminde olan galendir. Galenin yanında çoğu çinko, bakır, arsenik, antimon, bizmut ve gümüş sülfürleri de bulunur. Eğer galen gümüş sülfürle karışmışsa çok değerli olur. Buna gümüşlü kurşun adı verilir. Gümüş elde edilmesinde kullanılır. Kurşunun bunlar dışında daha az önemli mineralleri de vardır. Seruzit ($PbCO_3$), anglezit ($PbSO_4$) bu arada sayılabilir.

Kurşun, galenden elde edilir. Bunun için önce cevher ince toz haline gelene kadar öğütülür. Flotasyonla zenginleştirilir. Flotasyon bazı maddeler ve köpük yapıcılar yardımıyle cevherin suyla karıştırılması demektir. Cevherin anamaddesi olan galen minerali yüzdürülür. Gang adını alan işe yaramayan kısım dibe çöktürülür. Zenginleşmiş, yani galen mineral oranı böylece yükselmiş cevher, reverber (yansılamalı alev) fırınlarında kısmî olarak kavrulur. Bu kavurmada kurşunun bir kısmı PbO (kurşun (2) oksit) haline çevrilir, bir kısmı da $PbSO_4$ (kurşun sulfat) olur. Bundan sonra hava kesilir, değişmiş kısımla PbS halinde kalmış kısım arasında bir reaksiyon başlar. Kurşun meydana çıkar.

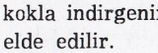

$PbS + 2O_2 = PbSO_4$

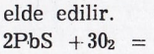

$PbS + PbSO_4 = 2Pb + 2SO_2$

Düşük değerli cevherler ise önce kurşunun tamamı PbO oluncaya kadar kavrulur, sonra kokla indirgenir. Her iki halde de ham kurşun elde edilir.

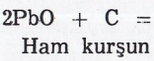

$2PbS + 3O_2 = 2PbO + 2SO_2$

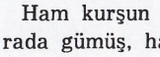

$2PbO + C = Pb + CO_2$

Ham kurşun elektrolizle saflaştırılır. Bu sırada gümüş, hatta altın gibi değerli metaller ele geçebilir.

Kurşun yumuşak bir metaldir. Tırnakla çizilebilir. Kâğıt üzerinde iz bırakır. Yüzeyi yeni kazınmış kurşun mavimsi beyaz renkli ve parlaktır. Havada mat-gri renkli bazik karbonat katmanıyle kaplanır. Bunun rengine kurşunî renk denir. Kurşun buharı ve bütün kurşun bileşikleri zehirlidir. Kurşuna nemli hava, asetik ve nitrik asitler kolayca etki eder. Hidroklorik ve sülfürik asitler yüzeyde suda erimeyen klorür ya da sulfat katmanı yaparak kurşunun erimesini önler.

Kurşun, akümülatör yapılmasında, su boruları yapımı ve damların örtülmesinde, sualtı kablolarının sarılmasında kullanılır. Kurşundan çeşitli alaşımlar yapılır. Lehim (kalay-kurşun), saçma (arsenik-kurşun), matbaa harfleri (kalay-antimon-kurşun) alaşımıdır. Kurşun bileşiklerinin bazıları boya yapılmasında kullanılır. Bunlardan kırmızı renkli kurşun (2), (4) bileşimindeki (Pb_3O_4) sülüğen, krom sarısı adındaki kurşun kromat ($PbCrO_4$) ve bir bazik kurşun karbonat olan beyaz renkli üstübeç çok tanınır. Üstübeç $2PbCO_3$. Pb (OH_2) formülüyle gösterilebilir.

KURŞUNLU

Batı Karadeniz bölümünde Çankırı iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 3 068). Irmak-Filyos demiryolu üzerinde kurulmuştur. Yükseltisi 1 150 m.'dir. Kastamonu-Ilgaz-Çerkeş-Gerede-Bolu-İstanbul karayolu kasabadan geçer. Kasaba, etrafını kuşatan üç tepe arasındaki bir düzlüktedir. Evler tepelere doğru yayılmıştır. İki yanı ağaçlıklı istasyon caddesi kasabanın anacaddesidir. Kasabanın ortasından Kurşunlu çayı geçer. Çayın iki yakasını taş bir köprü birleştirir.

Kurşunlu ilçesinin yüzölçümü 1 152 km²., nüfusu 31 832'dir. Merkez, Atkaracalar, Bayramören bucakları içinde 70 köyü vardır. İlçe toprakları Ulusu ile Devrez çayı çevresindeki düzlüklerle bu düzlükleri birbirinden ayıran dağları kapsar. Yazlar oldukça sıcak, kışlar da soğuk geçer. İlçenin kuzeyindeki dağlık kesimler ormanlıktır. Güney kesimleri daha çok bozkır halindedir. Başlıca akarsuları Devrez çayı ile Ulusu'dur. İlçe halkının başlıca gelir kaynağı tarımdır. Tahıl ve baklagiller yetiştirilir. Akarsu boylarında meyvecilik yapılır.

KURT (Canis lupus)

Etçiller takımının köpekgiller familyasından bir memeli türü. 122 cm. uzunluğu, 45 cm. kuy-

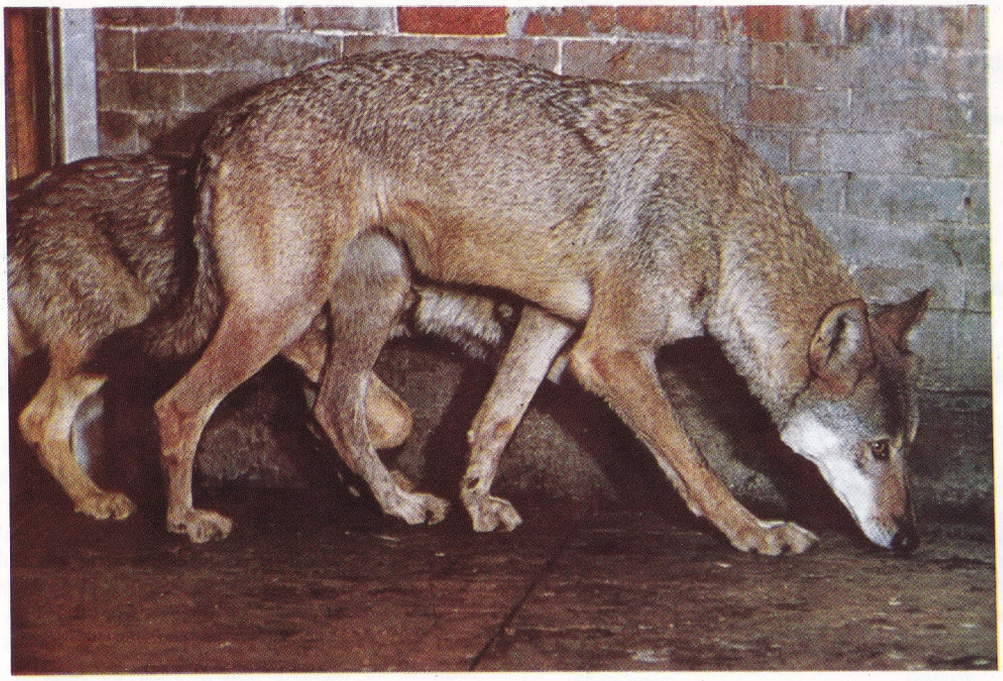

Köpekgillerden olan kurta Asya'da çok raslanır. Avrupa'da ise soyu hemen hemen tükenmiştir. Anadolu'nun da dağlık ve ormanlık bölgelerinde sık sık raslamak mümkündür.

ruğuyle iri ve kuvvetli bir hayvandır. Kara, kahverengi ve beyaz arasında değişebilen renkler taşırlar. Çiftleşme mevsimi ilkbahar başlarıdır. Çiftleşmeden 2 ay kadar sonra 4-10 arasında yavru dünyaya gelir. Yavruların doğuşta kapalı olan gözleri 5-9 gün sonra açılır. İlkin lâcivert renkte olan gözler daha sonra sarımsı-gri olur. Doğumun ikinci haftasında yavrular sütten kesilir ve üç hafta sonra inden yeryüzüne çıkarlar. Kurt 20 yıl kadar yaşar. Geyik, dağkoyunu, sığır, at, tavşan ve kemiriciler kurtların başlıca besin maddeleridir. Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya'da yaşarlar.

KURTALAN

Siirt iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 3 422). Siirt il merkezinin batısında, deniz yüzeyinden 900 m. yükseklikte kurulmuştur. Diyarbakır üzerinden doğuya uzanan demiryolunun son istasyonudur. Bu bakımdan, hareketli bir kasabadır. Bitlis, Siirt ve Muş illerinin ticareti Kurtalan yoluyle yapılır. Kasaba Bitlis ve Siirt'e düzgün karayollarıyle bağlıdır. Birçok nakliye ambarları, Toprak Mahsulleri Ofisinin siloları, Devlet Demiryollarının tesisleri vardır.

Kurtalan ilçesinin yüzölçümü 1 175 km^2., nüfusu 29 206'dır. Merkez, Bağlıca, Beşpınar ve Yanarsu bucakları içinde 64 köyü vardır. İlçe toprakları, Güneydoğu Torosların Garzan ve Bitlis suları ve kolları tarafından yarılmış kesimlerini ve bunların güneyindeki bazı düzlükleri kapsar. Kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. İlçenin başlıca akarsuyu Dicle'nin bir kolu olan Garzan suyudur. Gelir kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanır. Sulanabilen yerlerde küçük ölçüde çeltik ekimi de yapılır. İlçe toprakları içinde petrol yatakları bulunmuştur. Petrol araştırmaları devam etmektedir.

KURTDERELİ MEHMET

(? - 1939) Ünlü Türk pehlivanı. Deliorman'ın Kurtdere köyünde doğmuştur. Orada güreşmeye başlamış, adını çevrede duyurmuş, sonra ailesiyle Türkiye'ye göç ederek, Balıkesir'e yerleşmiştir. Yerleştiği köye, onun ünü nedeniyle «Kurtdere» adı verilmiş, kısa bir süre sonra Türkiye Başpehlivanlığına yükselmiştir.

Yabancılarla yaptığı bütün güreşlerde başarı kazanmış olan Mehmet Pehlivanı, Atatürk de seyrederek çok beğenmiştir.

KURTULUŞ SAVAŞI

Mondros mütarekesi koşullarına boyun eğerek, İtilâf devletleriyle (İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan) işbirliği yapan son Osmanlı hükümetlerine rağmen, Türk halkının, asker-sivil aydınlarla birlikte yürüttüğü bağımsızlık savaşı. Kurtuluş Savaşı büyük cephe savaşlarından önce, düşman silâhlı kuvvetlerinin topraklarımızı işgale yeltenmeleriyle doğrudan doğruya Türk halkı tarafından başlatılmıştır. Savaş, bu yönüyle dünya tarihine büyük katkıda bulunarak, daha sonra aynı amaçlarla bağımsızlık mücadelesini yürütme çabası gösteren uluslara örnek olmuştur.

Kurtuluş Savaşını doğuran temel nedenleri, 1908 Meşrutiyet hareketinden sonra iktidara gelen İttihat ve Terakki Partisi yöneticilerinin Almanya ile kurduğu dostluk bağlarında aramak gerekir. Bu dostluk, gerçek belgelere dayanan tarih araştırmalarında tüm ayrıntılarıyle belirtildiği gibi, başlangıçta, zayıf Osmanlı maliyesinin, kendisine göre çok güçlü durumda olan Alman sermayedarlarıyle ekonomik ilişkilerle bağlanmasına dayanır. Alman sermayesinin çeşitli ortaklıklar kurarak, yeraltı ve yerüstü kaynaklarımıza egemen olduğu bu dönemde, ekonomik alanda başlayan taviz vermeler, zamanla siyasal alanda, ikili anlaşmalara dönüşmüştür. Bu anlaşmalar Osmanlı devletini Alman uzmanlarının, ordusunu Alman mareşallerinin yönetimi altına sokmuştur. Balkan Savaşlarından yenilmiş olarak çıkan ordunun dünya savaşına sokularak, bu kez dört beş cephede «hayal planındaki» savaşlara sevk edilmesi Alman kapitalizmi ile İttihat ve Terakki yöneticilerinin kurdukları işbirliğinin sonucudur.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir, Müşir Fevzi Çakmak ve Asım Paşalar, asker ve subaylarla bir arada. Arkada Ankara ve İstanbul gazetecileri.

Dar sınırları içinde sıkışan endüstri olanaklarına sahip bir Almanya, bu olanağa sahip bulunmayan az gelişmiş ülkeleri açık pazar durumuna getirme amacıyle yayılma politikası izlerken, aynı amacı güden öteki Batı ülkeleriyle çıkar çekişmelerine düşmüştür.

I. Dünya Savaşı, İngiliz ve Fransız kapitalizminin Alman sermayesiyle ona bağlanmış olan zayıf ekonomileri yenmesiyle sonuçlanmıştır. Suriye, Galiçya, Sarıkamış cephelerinde serüvenci komutanlar elinde eritilen Türk ordularını bu talihsiz savaşlara sürükleyen İttihat ve Terakki yöneticileri yenilgiden sonra ülkeyi terketmişler, tahtından başka bir kaygısı olmayan padişah, Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'un ileri sürdüğü kurallara cankurtaran simidi gibi sarılmıştır. «Wilson prensipleri»nin Osmanlı İmparatorluğunun geleceğini belirlemek iddiası taşıyan 12. maddesini okumakta fayda vardır:

«Bugünkü Osmanlı İmparatorluğunun Türk olan kısımlarına itirazsız bir egemenlik sağlanmalıdır. Fakat bugün Türk boyunduruğu altında bulunan diğer milletlerin de, mutlak güvenlik içinde varlıklarının ve zahmetsizce gelişmelerinin kefalet altına alınması gerekir. Çanakkale boğazı uluslararası garanti altında bütün milletlerin ticaret gemilerinin serbestçe geçmelerine açık olmalıdır.»

Doğuda Ermeni, Karadeniz ve Ege'de Rum azınlıklarının, varlıklarından büyük iddialarla ortaya çıkmalarına yol açabilecek olan bu madde, daha sonra İtilâf devletlerinin Osmanlı sarayına uzattığı Mondros mütarekesi koşulları arasına, **«emniyet ve selâmetlerini tehdit eden bir vaziyet karşısında, herhangi bir sevkulceyş** (strateji) **noktası işgal hakkına malik olmalarını»** sağlayan 7. fıkranın konmasını önlememiştir. Babıâlinin bu her türlü müdahaleye açık mütareke koşullarına boyun eğmek zorunda kalışı, başka bir kurtuluş yolunun bulunmamasından doğan mutlak bir zorunluk değil, içinden çöken çağdışı bir imparatorluğun, başka bir kurtuluş yolunu bulmak gücünü kendisinde görememesinden ötürüdür. Kurtuluş Savaşı, bu onur kırıcı mütareke koşullarını tanımayan Türk halkının, kendi bağımsızlık bilincinin yarattığı aydınlığın ışığı altında mücadele yollarını aşama aşama gerçekleştirmesi olayıdır.

Mondros mütarekesi sonucu (aralık 1918) İstanbul bölgesinde 30 000, Çanakkale bölgesinde 3 000, Anadolu demiryolu boyunda 5 500, Musul bölgesinde 3 000 olmak üzere 41 500 kişilik İngiliz; İstanbul ve Çatalca bölgesinde 24 000, Çanakkale bölgesinde 4 000, Rumeli demiryolu boyunda 1 000, Adana, Maraş, G. Antep, Urfa bölgesinde 20 000 olmak üzere 49 000 kişilik Fransız ve Antalya, Isparta ve Muğla'yı içine alan güney bölgesinde 17 400 kişilik İtalyan silâhlı gücü Anadolu'ya yerleşmişti. İngiliz, Fransız, İtalyan ve Japon başbakanlarından kurulan «yüksek meclis»in 14 mayıs 1919'da, Yunanlılara İzmir'e asker çıkarma izni vermesi üzerine, İzmir limanındaki İngiliz, Amerikan ve Yunan donanma komutanlarının XVII. Kolordu komutanına verdikleri ortak notada **«mütarekenin 7. maddesi gereğince İzmir istihkâmları ile yöresinin ve bütün savunma tertip ve araçlarını içine alan arazinin devletler adına Yunanistan tarafından işgal edileceği nedeniyle karşı konulmaması»** tebliğ olunurken, aydınlatıcı bilgi isteyen kolordu komutanına Osmanlı iktidarı notanın aynen kabul edilmesini öğütledi.

İşbirlikçi Osmanlı iktidarının bu tutumu, Yunanlılar, daha İzmir'e çıkarma yapmadan Reddi İlhak cemiyetlerinin hareketleri içinde yer alan Türk halkının karşısına düşmanca emirlerle çıkmasına yol açacak ve -daha Mustafa Kemal Paşa Samsun'a gitmeden- işgali tanımayan bağımsızlık savaşçılarının tutuklanmaları için Dahiliye Nazırlığı valiliklere genelgeler gönderecektir.

Bu öğeler göz önünde tutulunca, Kurtuluş Savaşının, daha başlangıçtan itibaren hem Osmanlı iktidarına, hem onu kendisiyle işbirliği yapmaya zorunlu bırakan emperyalizme karşı bir hareket niteliği taşıdığı toplumbilimsel bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır.

İlk halk hareketleri: İlk halk hareketleri, özellikle Ege bölgesinde, birbiri arkasına kurulan «Reddi İlhak» cemiyetlerinin işgali tanımamak yolunda aldıkları kararlara uygun olarak girişilen eylemlerle doğmuştur. Hareketi meydana getiren tarihsel zorunluluk Anadolu insanının kendi insanlık değerlerini araştırma, bu değerlerin bilincine varmasına dayanır. Örneğin İzmir'in işgalinden (15 mayıs 1919) önce gazetelerde yayımlanan makalelerde «Osmanlı» deyimi kullanılmayarak «Türk halkı» ya da sadece «Türk» sözcüğünün yer alması «tebaa» olmaktan çıkma inancıyle birlikte gelen bir yenidendoğuşun ifadesi sayıl-

Kurtuluş Savaşında bir cephede askerler.

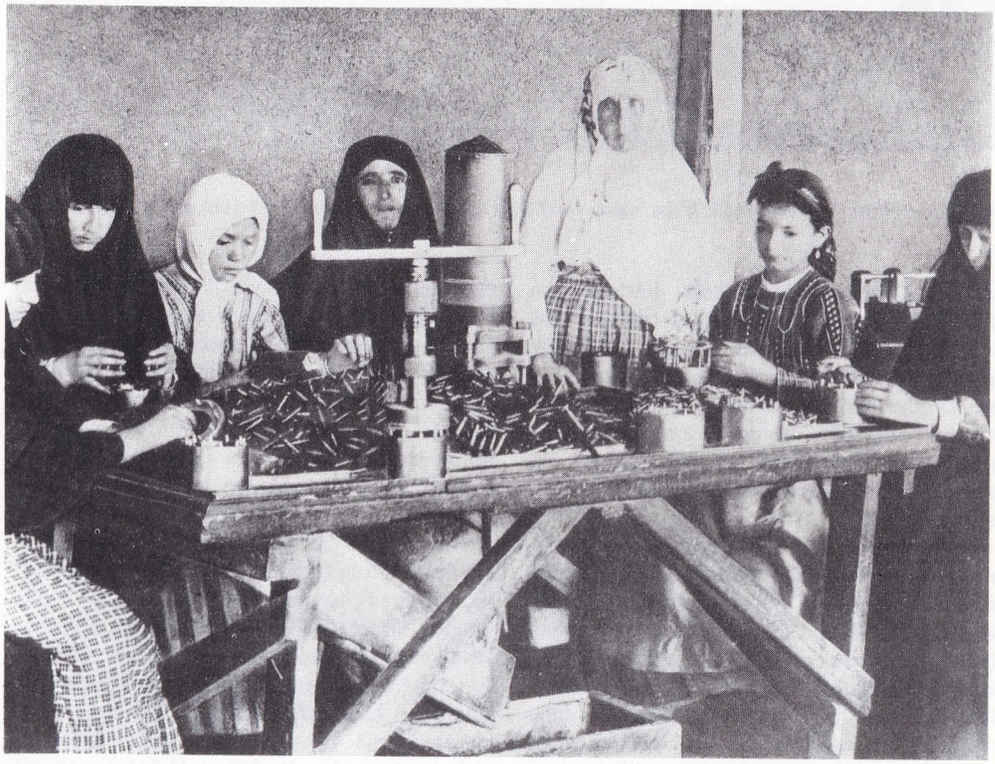

Kurtuluş Savaşında genç kızlar, kadınlar, nineler kendi elleriyle cephane yapıyorlar, mermi dolduruyorlardı.

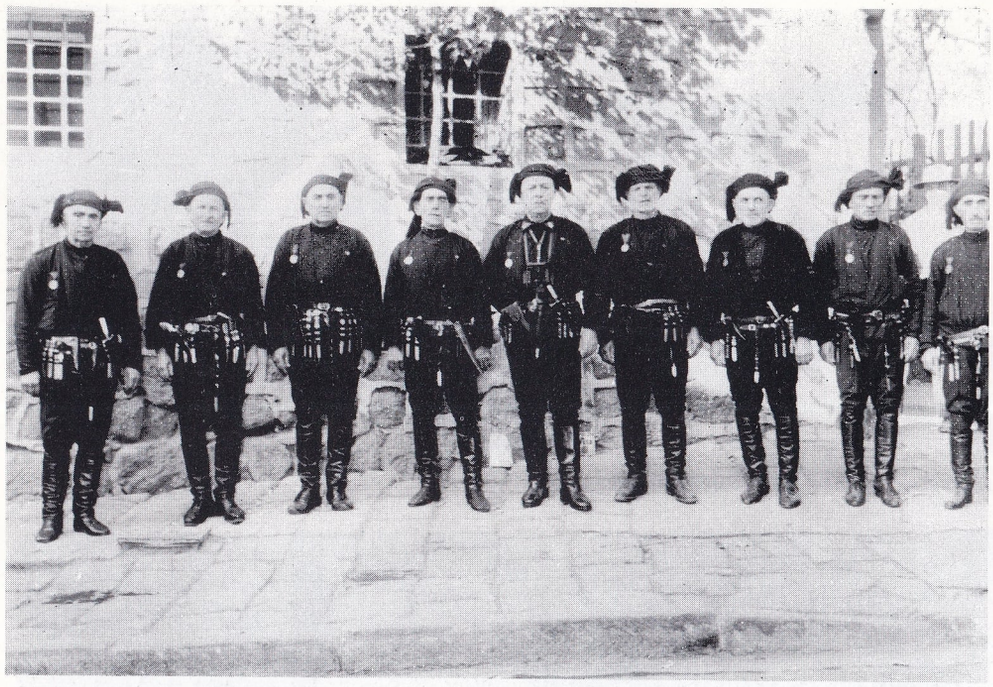

Kurtuluş Savaşında Atatürk'ün muhafızlığını yapan Karadenizlilerden bir grup.

malıdır. Örgütlenmelerle halk hareketlerini doğuran bu bilinç, İzmir'in işgal edilmesinden bir gün önce kaynağından taşmış, ilk büyük cepheyi meydana getirmiştir. İzmir Reddi İlhak Cemiyetinin yayımladığı bildiri, Türklük onurunu yüzyıllar boyunca ayakta tutacak meşalelerden biri olarak, çökmüş Osmanlı kurumları ile emperyalizme direnişin ilk belgelerinden biridir:

«Ey bedbaht Türk, Wilson prensipleri unvanı altında senin hakkın gasp ve namusun hetk ediliyor (yırtılıyor). Buralarda Rumların çok olduğu ve Türklerin Yunan iltihakını memnuniyetle kabul edeceği söylendi. Ve bunun neticesi olarak güzel memleketin Yunan'a verildi. Şimdi sana soruyoruz: Rum senden daha mı çoktur? Yunan hâkimiyetini kabule taraftar mısın? Artık kendini göster. Bütün kardeşlerin Maşatlık'tadır. Oraya yüzbinlerle toplan ve büyük çoğunluğunu orada bütün dünyaya göster. İlân ve ispat et.

Burada zengin, fakir, âlim, cahil yok... Fakat Yunan hâkimiyetini istemeyen bir büyük kitle vardır. Bu sana düşen en büyük vazifedir. Geri kalma, hüsran ve nikbet fayda vermez. Binlerle, yüzbinlerle Maşatlık'a koş, Millî heyetin emrine itaat et.»

İşgale direniş, Yunan ordusunun Ege bölgesini işgaliyle «Milis Kuvvetleri» biçiminde birikmelere ve savunma cephelerine dönüşmüş ve kısa zamanda Denizli, Balıkesir, Aydın, İzmir, Manisa illerinin ilçelerinde kurulan Reddi İlhak Cemiyetleri ancak hükümetlerin alabilecekleri kararları almışlardır. En önemli örgütlerden biri olan Balıkesir Reddi İlhak Cemiyetinin düzenlediği kongre «Heyeti Temsiliye»ye asker toplama yetkisini verdiği gibi, iktidara ve işgal komutanlıklarına gönderdiği bildirilerde bölge halkının ölünceye kadar çarpışmaya azimli bulunduğunu açıklamıştır. Bu çalışmalar sonunda Ayvalık, Burhaniye, Sındırgı, Kırkağaç bölgesinde uzun süre başarılı savaşlar veren bir savunma cephesinin kurulması sağlanmıştır. Güneyde ise Mersin, Tarsus, Osmaniye kesiminde Adana; Islahiye, Maraş, Pazarcık kesiminde Maraş; Urfa ve Antep cepheleri doğrudan doğruya sivil-asker aydınların kendi irade ve girişimleriyle halkla birlikte hareket etmelerinden meydana gelmiştir. Ayrıca Erzurum kongresinden önce, «Trabzon Muhafaza-i Hukuku Milliye Cemiyeti», «Trakya-Paşaeli Cemiyeti», «Felahi Vatan Grupu», «Karakol Cemiyeti», «Mudafaai Milliye Cemiyeti», «İstanbul Müdafaai Hukuk Cemiyeti» gibi örgütler kurulmuştur. Bu örgütler kuruldukları bölgelerin özellik ve koşullarına göre ayrı ayrı çalışma yöntemleri izlemekle birlikte, temelde «Müdafaai Hukuk» amacına bağlı mukavemet komiteleridir.

Mustafa Kemal ve yakın silâh arkadaşları Ali Fuad ve Kâzım Karabekir Paşalar, halkın bağımsız yaşama adına gösterdiği bu direnç hareketlerini çok iyi değerlendirerek örgütleri birleştirip, onlara **millî irade** kavramı ölçüsünde ağırlık kazandırmak istemişlerdir. Mustafa Kemal Paşa, IX. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a ayak basar basmaz (19 mayıs 1919) emrinde bulunan ve bulunmayan Kolordu komutanlıklarına ve valiliklere gönderdiği telgraflarda daima bu konuyu işlemiş ve millî iradenin hukukîlik kazanmasına yol açacak girişimlerin bir merkezde toplanmasını hedef göstermiştir. 18 haziran 1919'da Edirne'de bulunan I. Kolordu komutanına yazdığı telgrafta, Trakya ve Anadolu illerinde kurulmuş olan örgütlerin birleştirilmesinin gerektiğini bildirmiştir. 22 haziranda Amasya'da toplanarak hazırladıkları bildiride, Kurtuluş savaşçıları, bütün il ve ilçelerden seçilip gönderilecek delegelerle ulusal bir kongre toplanmasını öngördüler, «milleti ancak milletin azim ve kararının kurtaracağını» belirttiler.

Kongreler ve B.M.M.'nin açılması: 23 temmuz 1919'da açılan Erzurum kongresi, 14 gün süren çalışmalarında gerek Mondros mütarekesi koşulları, gerekse Wilson prensipleri açısından ülkenin içine düşürüldüğü durumu değerlendirerek **himaye ve manda** gibi ulusun bağımsızlığıyle bağdaşması mümkün olmayan yolları kesinlikle reddetmiştir. Millî sınırlar içinde, vatanın bölünüp parçalanmayan bir bütün olduğu gerçeğinden hareket edilerek, Osmanlı iktidarı vatanın bağımsızlığını koruma gücünü gösteremediği takdirde, bölünüp parçalanmayı önlemek için «geçici bir hükümet» kurulması yolunda karar alınmış ve millî iradeyi egemen kılmak kuralında birleşilmiştir.

Erzurum ve Sıvas kongreleri (4-11 eylül 1919), halk hareketlerini bir merkezde toplama yolunda gerçekleştirilen ve Kurtuluş Savaşının eyleme dönüşmesine yol açan iki büyük gelişimdir. Netekim, 11 eylül 1919'da toplanan Alaşehir Kongresi başkanlığınca, doğudaki bu çabalarla batıdaki çabaların birleştirildiği gün, vatanın kurtarılması yolundaki girişimlerin başarı kazanacağı ifade edilerek, Erzurum Kongresi kararlarının sonuna kadar destekleneceğinin bildirilmesi, atılan adımın sağlamlığını göstermiştir.

İşbirlikçi İstanbul hükümeti, merkez Erzurum ve Sıvas olmak üzere doğuda, merkez Balıkesir olmak üzere batıda eyleme geçen Kurtuluş Savaşı öncülerini halkın gözünde küçük düşürmek ve yalnız bırakmak için her çareyi denemiş, dinsizlik, bolşeviklik, ittihatçılık gibi suçlamalarda bulunmuştur. Harput valisi Ali Galip'e, Mustafa Kemal'in; Anzavur'a Kâzım (Özalp) ve Hacim Muhittin beylerin öldürülmesi görevleri verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa 11 eylül 1919'da Dahiliye nazırına çektiği telgrafta iktidarın vicdanını yabancılara sattığını belirtmekten çekinmemiştir: **«Alçaklar, caniler. Düşmanlarla millet aleyhine hain tertipler kuruyorsunuz. Milletin kudret ve iradesini takdirden âciz bulunduğunuza şüphe etmiyorum. Fakat vatana ve millete karşı hainane ve mezbuhane harekette bulunacağınıza inanmak istemiyorum. Aklınızı başınıza toplayın.»**

İktidarda bulunan Damat Ferit Paşa, ulusal hareketin gösterdiği yiğitlik karşısında tutunamamış, işgalci devletlerin de gözünden düşmüş ve padişah daha ılımlı bir politika izlemek üzere Ali Rıza Paşayı kabineyi kurmakla görevlendirmiştir. Ne var ki, ayrılık temel ilkelerde, Türkiye'nin bağımsızlığı ilkesinde olduğu için, millî hareket Ali Rıza Paşa kabinesiyle de anlaşamamış, kabine adına Amasya'ya gelen Bahriye Nazırı Salih Paşaya (20-22 ekim 1919) Erzurum ve Sıvas kongrelerinde alınan kararlar anlatılarak şu beş maddede ileri sürülen hususlarda görüş birliğine varılması istenmiştir: 1 - Himaye ve mandanın kabul edilmemesi, Türk vatanının bütünlük ve bağımsızlığının tanınması, 2 - Müslüman olmayan unsurlara ayrıcalıklar tanınmaması, 3 - Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Ce-

miyeti'nin İstanbul hükümetince tanınması, 4- Osmanlı devleti ile galip devletler arasında toplanacak barış konferansına «Temsil Heyeti»nin kabul edeceği delegelerin gönderilmesi, 5 - Osmanlı Mebusan Meclisinin İstanbul'da toplanmasının yerinde görülmediği hususunda görüş birliğine varılması.

Bu öneriler karşısında Ali Rıza Paşa kabinesinin olumlu hiç bir gelişme sağlayamaması üzerine Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, ocak ayında toplanacak Mebusan Meclisi üyeleriyle ilişki aramışlardır. 27 aralık 1919'da Sıvas'tan Ankara'ya gelinmiş, Ankara, Temsil Heyetinin genel karargâhı haline getirilmiştir. Burada yapılan toplantılarda, Anadolu illerinden İstanbul'a gidecek milletvekillerine, Sıvas ve Erzurum kongrelerinde alınan kararlara uygun bir bildiri yayımlanması için telkinlerde bulunulmuştur. Son Osmanlı Meclisi, Mondros mütarekesi koşulları ile Wilson prensiplerinin 12. maddesine karşı sayılabilecek olan bir bildiriyi (**Millî Misak**) yayımlayarak, tarihsel görevini yerine getirmiştir. Ne var ki, bu gelişmeler İtilâf devletlerini yeni askerî tedbirler almaya sevk etmiş, Ege'ye çıkarılan Yunan ordusu yeni birliklerle güçlendirildiği gibi (şubat 1920) İstanbul İngilizler tarafından işgal edilmiştir (16 mart 1920). Sıkıyönetim ilân eden İngiliz ordusu komutanlığı, yayımladığı bildiride: «genel asayişin bozulmasına yol açacak her türlü hareket ve girişimin divan-ı harp tarafından cezalandırılacağını» açıklarken, Mebusan Meclisini basarak kimi milletvekillerini tutuklamıştır.

Bu gelişmeler karşısında, Ankara'ya yerleşmiş bulunan «Temsil Heyeti» adına Mustafa Kemal Paşa, kolordu komutanlıkları ile valiliklere gönderdiği bir genelgede (19 mart 1920) Osmanlı Mebusan Meclisinin hukukî kimliği kalmadığı gerekçesiyle yeni bir seçim yapılarak, seçilecek milletvekillerinin düşman işgali bulunmayan vatan topraklarında çalışması gerektiğini ifade etmiştir.

Kurtuluş Savaşının ikinci büyük aşaması, 23 nisan 1920'de Büyük Millet Meclisinin açılması olayıdır. Bu başarı, Türk halkının kendi kendine kurduğu örgütlerin aynı amaç ve ülküyle bir merkezde birleşmede gösterdiği inançla temellendiği gibi, yöneticilerin izlediği doğru taktikle sağlanmıştır. 23 nisan 1920'de açılan bağımsız meclis, varlığını doğrudan doğruya halkın iradesinden alan ve kendisini yaratan halka inanan bir kuruluş olarak maddî gücünün ötesinde başarılar kazanmıştır.

Kurtuluş Savaşı Cepheleri: B.M.M.'nin ilk önemli davranışı, 30 nisan 1920'de meclis başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından Avrupa devletleri dışişleri bakanlıklarına yeni Türk devletinin kurulduğunun bildirilmesi olmuştur. İtilâf devletlerinin, hazırladıkları barış tasarısında öngördükleri isteklerin kabul edilmesi için, yeniden Damat Ferit Paşayı sadrazamlığa getirdikleri bu dönemde (22 nisan 1920), Osmanlı devleti Paris'te toplanacak konferansa çağrılmıştı. İşgalcilerin öngördükleri istekleri bilen B.M.M., 18 haziran birleşiminde «Millî Misak» kararı alarak Türkiye'nin parçalanmasına yol açacak her türlü antlaşmayı tanımayacağını dünyaya ilân etmiştir. Bu karar, Osmanlı devletinin daha sonra imzalamaktan çekinmediği Sevr antlaşmasının (10 ağustos 1920) peşinen reddedilmesi olarak düşünülmelidir. Türk ulusunu tam sömürge durumuna getirecek olan Sevr antlaşmasının uygulanması için işgalci devletlerin Yunanlılara yeniden taarruz emri vermeleri bu günlere rastlar. İç ve dış düşmanın siyasal ve askerî baskılarının yarattığı bu güç koşullar altında, I. Dünya Savaşında yenik düşen bir ordunun en çok 50 bin kişilik kalıntısını yeniden emir ve komuta zincirine bağlamak zorunda olan B.M.M., Kurtuluş Savaşının en önemli çarpışmalarını bu dönemde kabul etmiştir. Padişah Vahdettin'in hazırladığı Hilâfet ordusunun taarruzunu karşılayan Geyve savunması, Ali Fuat Paşanın (Cebesoy) büyük direnciyle başarılmıştır. Türk tarihinin en umutsuz ve karanlık görünen bu döneminde verilen I. İnönü Savaşı bütün silâhlı kuvvetlerin olağanüstü çabasıyle kazanılmıştır. B.M.M.'nin açılışından sadece 8 ay sonra (9 ocak 1921) başlayan Yunan taarruzuna göğüs geren Türk gücünün 6 000 kişiden ibaret olduğu gerçeği, başarıda asıl etkenin ulusal bilinç olduğunu göstermektedir. Netekim, gerek sayıca, gerek araç ve gereç yönünden güçlü bir ordu durumuna gelen Çerkez Etem'in kuvvetleri de yine bu dönemde B.M.M. ordusu karşısında tutunamamıştır. Daha önce Doğu cephesinde verilen savaşlarda Sarıkamış (30 eylül 1920) ve Kars' (30 ekim 1920) ın Ermenilerden geri alınmasıyle başlayan bu büyük direnç hareketleri düşmanı B.M.M. hükümetini «fiilen» kabul etmek zorunda bırakmıştır.

Emperyalizmin, Yunan ordusunu bu aylarda daha büyük ölçüde hazırlayarak, Batı cephesinin iki kesiminden saldırıya geçirmesi bu direnci kırmak içindir. Yunan ordusu üç ay içinde 40 bin kişiye yükseltilmiş ve geniş ölçüde donatılmıştır. II. İnönü Savaşı bu hazırlık sonunda, yine düşman silâhlı kuvvetlerinin ancak yarısı oranında bir güçle verilen bir

Kurtuluş Savaşında Mustafa Kemal ve diğer komutanlar Ankara yakınlarında bir harekâtı izliyorlar.

Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşının sonunu belirleyen Büyük Taarruzu izlerken.

savaş olarak, kurtuluş kavgasının en büyük askerî zaferlerinden biridir. Mustafa Kemal Paşanın, Batı cephesi komutanı İsmet Paşaya çektiği telgrafta belirttiği gibi, orada yalnız düşman değil «milletin makûs talihi de yenilmiştir». Daha sonra devam eden saldırılar sonucu Yunan ordusunun özellikle Batı cephesinin güney kesiminde başarı göstererek Afyon, Kütahya ve Eskişehir'i işgal etmesini Batılılar yanlış değerlendirmişlerdir. İngiliz Parlamentosunda Yunanlıları kutlayan Başbakan Lloyd George'un «Yunanistan artık, kazandığı zaferden dolayı Sevr antlaşmasıyle yetinemez. Daha geniş ölçüde tatmin edilmelidir.» biçiminde konuşması, bu yanlış değerlendirmenin yanılgılarından biridir. 5 ağustos 1921'de Başkomutanlığa getirilen Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir ve Kütahya savaşlarından sonra, orduya Sakarya'nın gerisine çekilmesi emrini vermiş, düşmanı ters bir cephe içinde sıkıştırma taktiği uygulamıştır. Bu kez 100 bin kişilik bir Yunan ordusu karşısında ancak 40 bin kişilik silâhlı bir güçle çıkabilen Türk ordusu, 22 gün 22 gece süren kanlı bir savaş sonucunda (23 ağustos-13 eylül 1921) düşmanı Sakarya ötesine atmayı başarmıştır.

Bu savaş sonunda Mustafa Kemal Paşa ulusa yayımladığı bildiride şu gerçekler üzerine dikkati çekmiştir: «Savaş demek, yalnız iki ordunun değil, iki ulusun bütün varlıkları ile karşı karşıya gelmesi ve birbiriyle vuruşması demektir. Bundan ötürü bütün Türk ulusunu, cephede bulunan ordu kadar fikren, ve fiilen alâkadar etmeliydim. Ulus fertlerinin yalnız düşman karşısında bulunanları değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, silâhla vuruşan savaşçı gibi kendini görevli hissederek, bütün varlığını mücadeleye verecekti.» Yunanlıların Sakarya savaşı yenilgisi B.M.M.'nin uluslararası ilişkilerde yeni siyasal başarılar kazanmasına yol açmış, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'la Kars antlaşması (13 ekim 1921), Fransa ile Ankara antlaşması (20 ekim 1921) imzalanmıştır. İtilâf devletleri dışişleri bakanlarının kendi aralarında düzenledikleri konferans sonunda Türkiye ve Yunanistan'a mütareke önerisinde bulunmaları da Sakarya zaferinden 6 ay sonradır (22 mart 1922). Bu öneriyi B.M.M. hükümeti «ordunun içine yabancı denetleme kurulları sokulmaması», mütarekeyle birlikte «tahliyenin icrası esaslarının kabul edilmesi» koşullarıyle cevaplandırırken, dışişleri bakanları yeni bir notayla (26 mart 1922) öngördükleri barış koşullarını aşağıdaki biçimde tespit ettiklerini bildirmişlerdir.

«I - Türkiye ve Yunanistan'da azınlıklar hukukunun savunulması ve bu hususta konulacak kuralların uygulanmasına Milletler Cemiyetinin iştirak ettirilmesi. 2 - Doğuda bir «Ermeni Yurdu»nun teşkili ve bu işe de Milletler Cemiyetinin iştirak ettirilmesi. 3 - Boğazların serbestliğini sağlamak için Gelibolu yarımadasında ve Boğazlar yöresinde askerî olmayan bir bölge teşkili. 4 - Trakya sınırının Tekirdağ Türklere, Kırkkilise, Babaeski ve Edirne Yunanlılara kalacak şekilde tespiti. 5 - Türkiye'de kalacak İzmir'in Rumlarına ve Yunanlılarda kalacak Edirne'nin Türklerine bu şehirlerin yönetimine eşit bir surette katılma imkânını verecek bir usulün kararlaştırılması. 6 - Barıştan sonra İstanbul'un işgal devletleri tarafından tahliyesi. 7 - Sevr antlaşmasıyle 55 bin kişiye indirilmesi öngörülen Türk silâhlı kuvvetlerinin 85 bine çıkarılması; fakat Sevr antlaşmasında olduğu gibi Türk ordusunun ücretli askerlerden meydana getirilmesi. 8 - Sevr antlaşmasındaki malî komisyonun kaldırılmasıyle birlikte İtilâf devletlerinin ekonomik çıkarlarının korunmasını, Düyun-u Umumiye'nin ve Türklere yüklenecek savaş ödeneklerinin ödenmesini temin etmek için Türk egemenliğiyle bağdaştırılması mümkün bir usulün belirlenmesi. 9 - Adlî ve ekonomik kapitülasyonlarda değişiklikler yapılabilmesine ilişkin birer komisyon kurulması..»

Genel olarak Sevr antlaşmasının temel hükümleriyle ayrı nitelikte görülmeyen bu önerileri B.M.M. hükümeti kabul etmedi. Mustafa Kemal Paşa Büyük Nutuk'ta Batılı devletlerin barış saldırısını nasıl yorumladığını şöyle belirtmiştir: «Notaların ihtiva ettiği şartlar görüldükten sonra, İtilâf devletlerinin İstanbul hükümeti de beraber olduğu halde aleyhimizde yok edici girişim ve çalışmalarıyle yeni bir safha açtıkları sonucuna varmak tabiîydi. Buna karşı durumu çok ciddiye almak ve esaslı, büyük bir mücadeleye hazırlanmak gerekiyordu..»

Sözkonusu hazırlık ve mücadele, Kurtuluş Savaşında son sözü söyleyecek olan Büyük Taarruz hazırlığıydı. Sakarya yenilgisinden sonra, yeni bir saldırıyı göze alamayan Yunan ordusu, Batılı devletlerin düzenledikleri barış saldırısından çıkacak sonuçları bekliyordu. Türk orduları 4-5 ay süren bir hazırlıktan sonra, 26 ağustos 1922'de aldıkları hücum emriyle sabah 5.30 da Yunan siperlerini dövmeye başladılar. Başkomutan Mustafa Kemal Paşanın, düşman ordusunu ilkin güney kesiminden vurarak bir kıskaca almak ve kabule zorunlu bırakacağı meydan savaşında yok etmek biçiminde tasarladığı taktik, 27-30 ağustos günleri verilen savaşlarda, doğudan ve güneyden I. ve II. orduların; kuzeyden ve batıdan Süvari kolordusunun Yunan ordusunu bastırmasıyle uygulandı. Aslıhanlar bölgesinde çevrilen Yunan ordusunun büyük çoğunluğu yok edildi (30 ağustos 1922).

Başkomutanlık meydan savaşı sonucunda kesin yenilgiye uğrayan düşman dağılmış, 2 eylül günü Yunan başkomutanı Trikopis esir edilmişti. Bu aşamada Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Türk ordularına «Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!» emrini vererek, Eskişehir-Afyon kesiminden Uşak doğrultusuna çekilen düşman kuvvetlerine toparlanma olanağı bırakmadı. Büyük Taarruzun başladığı 26 ağustos sabahından sadece 15 gün sonra Türk ordusu İzmir'e girmiş ve 18 eylüle kadar Batı Anadolu'nun il ve ilçeleri düşman işgalinden tamamen kurtarılmıştır.

Batı Anadolu'daki kesin zaferden sonra Türk ordusunun İzmit üzerinden İstanbul; Balıkesir üzerinden Çanakkale boğazları doğrultusunda harekete geçmesiyle Batı devletleri mütareke koşullarını görüşmek üzere Mudanya'da bir konferans toplanmasını önerdiler. Bir hafta süren bu konferans (4 - 11 ekim 1922) sonucunda, İtilâf devletleri askerî delegeleri, bütün koşullara boyun eğdi. Mütareke imzalanır imzalanmaz İstanbul ve Çanakkale boğazlarının Türk yönetimine bırakılmasını ve Batı Trakya'dan yabancı asker güçlerinin çekilmesini kabul ettiler. Bu sonuç, İtilâf devletleri tarafından düzenlenen Sevr antlaşmasının tamamen yok sayılması demekti. Mondros'tan Mudanya mütarekesine kadar 4 yıl boyunca en güç koşullar içinde yürütülen Kurtuluş Savaşıyle, Türk ulusu, bağımsızlığını tanımak istemeyen Batı emperyalizmine ulusal bilincini silâh gücüyle kabul ettirmiştir.

KURUCAŞİLE

Zonguldak iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 1 057). Kurucaşile burnunun güneyinde düz bir alanda, ormanlarla kaplı yamaçların kuzey eteklerinde kurulmuştur. Bartın-Amasya-Cide yolu Kurucaşile'den geçer.

Kurucaşile ilçesinin yüzölçümü 159 km^2., nüfusu 9 558'dir. Merkez bucağı içinde 26 köyü vardır.

İlçe toprakları, Kayaardı, Karadağ ve Karsaduran tepelerinin Karadeniz kıyılarına bakan, ormanlarla kaplı yamaçlarını kapsar. Yağışlı bir iklimi vardır. Yazları fazla sıcak olmadığı gibi, kışları da çok soğuk olmaz. Önemli akarsuyu yoktur; yalnız Karadeniz'e dökülen küçük dereler vardır. İlçede, başta mısır olmak üzere en çok tahıl yetiştirilir. Ormanlardan faydalanılır. Bir iki yerde maden kömürü yatakları bulunmuştur.

KURUCU MECLİS

27 mayıs 1960 hareketiyle 1924 anayasasına göre kurulmuş olan yasama organı dağıtıldıktan sonra, 13 aralık 1960 tarih ve 157 sayılı kanunla kurulan ve yeni yasama organının seçilmesine kadar görev alan geçici yasama organı. 27 mayıs 1960 hareketinden sonra, 1924 anayasasının bazı hükümleri değiştirilmiş ve bu arada yasama organı dağıtılmıştır. Kurulan Millî Birlik Komitesi yasama görevini de görmeye başlamıştır. Yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirilen bir bilim kurulunun çalışmalarının uzaması ve bu kurulun hazırlayacağı anayasa tasarısının nasıl kanunlaştırılacağı sorunu karşısında, kendisini tek başına anayasa yapacak yasama organı yetkisinde görmeyen Millî Birlik Komitesi, geçici bir dönem için olağanüstü bir meclis kurulmasını zorunlu görmüştür.

157 sayılı kanun, geçici yasama organının nasıl kurulacağını belirtmiş, yetkilerini tespit etmiş ve yeni meclise «Kurucu Meclis» adını vermiştir. Kurucu Meclis, iki meclisten oluşmuştur. Biri Millî Birlik Komitesi, diğeri ise «Temsilciler Meclisi» adını almıştır. Temsilciler Meclisi sınırlı bir biçimde, seçime dayanmıştır. Değişik kuruluşlar kendi aralarından, 157 sayılı kanunun tespit ettiği usulle ve tespit ettiği sayıda, temsilci seçmişlerdir. Bu şekilde oluşan Temsilciler Meclisi ve Millî

Birlik Komitesi Kurucu Meclisin görev gördüğü sürece birlikte yasama yetkisini kullanmışlardır. 157 sayılı kanunun tespit ettiği durumlarda, iki meclis birlikte Kurucu Meclis olarak yasama yetkisini gerçekleştirmişlerdir.

Kurucu Meclis normal yasama görevini görmekle beraber, özellikle anayasayı yapmak ve seçim kanununu hazırlamakla yükümlü tutulmuştur. Anayasanın hazırlanarak, bir an önce çok partili hayata dönülebilmesi için Temsilciler Meclisi, anayasayı hazırlamak konusunda sıkı hükümlerle bağlanmıştır. Belirli süre içinde anayasa hazırlanmadığı takdirde, Millî Birlik Komitesine süre uzatma yetkisi verilmiş ve bu sürenin sonunda da anayasa hazırlanmadığı takdirde Temsilciler Meclisinin feshedileceği 157 sayılı kanunda belirtilmiştir. Temsilciler Meclisi belirli süre içinde anayasayı hazırlamış, anayasanın halkoyuna sunulmasını sağlamış ve fesih müeyyidesiyle karşılaşmamıştır.

Kurucu Meclisi oluşturan Temsilciler Meclisi ile Millî Birlik Komitesinin yasama yetkisini nasıl ve hangi usulle kullanacakları, aralarında çıkacak uyuşmazlıkların nasıl çözümleneceği 157 sayılı kanunla belirli bir şekle bağlanmıştır. Çıkacak uyuşmazlıklarda, kanun tekliflerinde, Millî Birlik Komitesi daima daha geniş ve son sözü ifade eden yetkilere sahip kılınmıştır. Normal siyasal hayata geçişle Kurucu Meclisin yetkileri sona ermiştir.

KUSURÎ

XVIII. yüzyıl Türk halk şairlerinden. Asıl adı Ömer'dir. Darende'nin Ayvalı bucağında doğduğu söylenmektedir. Şiirlerinden, Gaziantep, Urfa, Musul ve Yafa dolaylarında gezdiği anlaşılmakta, uzun süren yaşamı boyunca bilime ve bilim adamlarına büyük bağlılık duyduğu sezilmektedir. Bu bağlılık zamanla şairi, «Biz tarikat ehliyiz, yoktur bizim inkârımız» mısraında açıkladığı gibi belli bir inanç ve felsefeye yöneltmiştir.

Kusurî, halk şiir biçimlerinden türkü, koşma ve destanın yanı sıra, divan şiir okuluna özgü biçimlerden müstezad, muhammes ve gazeller de yazmıştır. Okumuş halk şairlerinde görünen bu hevesle, aruz veznini kullandığı şiirlerinde de belli bir ustalık çizgisine vardığı söylenebilir. Koşma ve türkülerindeyse iç yapı özellikleri yönünden çağdaşı olan Karacaoğlan'ın açık etkisi altında kalmıştır.

Şiirleri, M. Kaya Bilgegil tarafından hazırlanan Kusurî (1942) adlı kitapta toplanmıştır.

KUŞADASI

Aydın iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 7 388). İzmir'in güneyinde, Kuşadası körfezi kıyısında kurulmuştur. Kasaba'nın adı 1 mil uzaktaki adadan gelir. Bugün bu adaya Küçükada denilmektedir. Kuşadası, il merkezi Aydın'a 71 km.'lik bir şoseyle bağlıdır. En yakın demiryolu istasyonu olan Selçuk'a 19 km. uzaklıktadır.

Kuşadasının çekirdeğini, halen yıkıntıları bulunan kaleyle çevrili kısım teşkil eder. Kasaba, kalenin dışında yayılarak kıyı ovasının üzerinde gelişmiştir. Kasabanın yakınındaki plajların güzelliği Kuşadası'nı Türkiye'nin en seçkin turizm merkezlerinden biri haline getirmiştir. Burada güzel otel ve moteller vardır.

Kuşadasından bir görünüş. Kuşadası önemli bir turizm merkezidir.

Kuşadası ilçesinin yüzölçümü 264 km^2., nüfusu 13 724'tür. Merkez ve Davutlar bucakları içinde 9 köyü vardır. İlçe toprakları çok geniş olmayan kıyı ovası ile bunun gerisindeki yayvan tepeli yaylaları kapsar. Bu yaylaların doğusunda Gümüşdağı yükselir. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Doğal bitki örtüsünü makiler teşkil eder. İlçe halkı tütüncülük, zeytincilik, bağcılık, meyvecilik ve sebzecilikle uğraşır.

KUŞKONMAZ (Asparagus officinalis)

Birçeneklilerin zambakgiller familyasından, ince uzun gövdeli bir bitki. Çiçekleri küçük, sarımtırak yeşildir. Meyveleri nohut biçiminde yuvarlak ve kırmızı renklidir. A,B,C, vitaminlerini kapsadığından az kalınlaşmış taze sürgünleri sebze olarak yenir. Bitkinin dişi ve erkek çiçekleri ayrı saplar üzerindedir. Dişi çiçeklerde oluşan tohumlarla çoğalırlar. Sebze olarak yenebilen kuşkonmazdan başka, yine aynı familyadan saksılarda süs bitkisi olarak yetiştirilen uzun saplı, tül gibi ince yapraklı bitki de kuşkonmaz olarak bilinir.

KUŞLAR (Aves)

Çok gözeli hayvanlardan omurgalılar dalının beşinci sınıfı. Ön ayakları kanat biçimini almış olan kuşlar sıcakkanlı hayvanlardır; vücut ısıları her mevsimde aynı kalır. Bu ısı memelilerinkinden biraz yüksektir. Vücutları tüylerle kaplıdır. Tüyler vücut ısısının dağılmasını önler ve kanatlarda uçmaya yardımcı olurlar. Terbezi bulunmayan tüyler yumuşaktır. Bazı kuşların başında ve boynunda tüy olmaz; tüy yerine (horozdaki gibi) birtakım çıkıntılar bulunur. Bazen renkli olan bu çıkıntılar başta genellikle ibik adını alır. İbik erkek kuşta dişiye oranla daha gelişmiştir. Kuşların çene kemikleri ve burun kemiği önden arkaya uzanan hafif çıkıntılı bir çift kapak gibidir; bu yapı gaga adını alır. Boyutları ve sağlamlığı hayvanın yaşayışına ve beslenmesine göre çeşitli olabilen gaga, boynuzsu bir maddeyle kaplıdır. Gaga biçimi, kuşların sınıflandırılmasında bir ölçü olarak kullanılır. Ayrıca ayak derisi üzerindeki pulların ve parmaklardaki mahmuzların da sınıflandırmada önemi büyüktür. Parmakları yaşayış biçimine göre değişik olabilir.

Kuş iskeleti, içi boş kemiklerden meydana geldiği için çok hafiftir. Kemikler solunum organının havakeselerine yapışıktır. Gözevi boşluğu çok geniştir ve sürüngenlerdeki gibi dört köşe bir kemikle çeneye bağlanmıştır. Baş çok hareketlidir; çünkü omurgaya tek bir ek-

Sevilen bir sebze olan kuşkonmaz kumlu topraklarda yetiştirilir.

Kuşlar takımının en geniş sınıfı olan ötücükuşların bazı türleri. 1) Kumkırlangıcı (Riparia riparia). 2) Pembe sığırcık (Pastor roseus). 3) Dağ ispinozu (Fringilla montifringilla). 4) Uzunkuyruklu baştankara (Aegithalus caudatus). 5) Kanarya (Serinus canarius). 6) Çitserçesi (Prunella modularis). 7) Çalıkuşu (Regulus regulus). 8) Dağ kuyruksallayanı (Motacilla cinerea). 9) Kızılbaşlı örümcekkuşu (Lanius senator). 10) Tepeli baştankara (Parus cristatus). 11) Köknar kargası (Nucifraga caryocatactes). 12) Çayırincirkuşu (Anthus pratensis). 13) Öksedarıcı (Turdus viscivorus). 14) Sıvacıkuşu (Sitta europea). 15) Çilardıcı (Acrocephalus arundinaceus). 16) İpek kuyrukkuşu (Bomycilla garrulus). 17) Bahçeöteğeni (Sylvia borin). 18) Tepeli tarlakuşu (Calerida cristata) 19) Duvar tırmaşıkkuşu (Tichodroma muraria). Bu kuşların hepsi Asya ve Avrupa'da yaşamaktadır.

lem yumrusuyle bağlıdır. Omur sayısı çeşitlidir. Çok küçük bazı kuşlarda 39, kuğuda 63 omur bulunur. Kafatasına yakın kesimde oynak olan omurga, göğüskafesi kesiminde hareketsizleşir. Bu bölgede birkaç omur birbirleriyle kaynaşmış durumdadır. Göğüs bölgesindeki omurlara tutturulmuş olan kaburgaların sayısı 4 ile 12 çift arasında değişir. Bunlar birbirlerine kancalanmış ve ön tarafta göğüskemiğine kaynaşmış durumdadır. Uçucu kuşlarda göğüskemiği büyüktür ve dışa doğru uzunca bir şeritle örtülüdür. Bu şerit üzerinde kanatların hareketini yapan güçlü kaslar bulunur. Karina adını taşıyan bu şerit çok önemli olduğundan buna sahip kuşlara karinalılar denir. Uzamış iki kürekkemiği, çatalkemiği denen tek bir kemik durumunda kaynaşmış iki köprücükkemiği ve bir uzantıyla göğüskemiğine kaynayan iki iri ve kısa kargaburun çıkıntısı (korakoit) göğüskafesini meydana getirir. Kanatlarda birer pazu kemiği, birer önkol kemiği, birer dirsekkemiği, iki bilek kemiği, üç eltarağı kemiği ve üç parmak bulunur. Bu üç parmak insan elinde-

ki başparmak, işaret parmağı ve ortaparmak karşılığıdır. Gövde çemberi omurgaya bağlıdır. Bu da birbirine kaynamış üç kemikten meydana gelmiştir. Arka üyelerde uyluk iri ve kısadır ve gövdenin derisi altında saklı kalmıştır. Baldırkemiği oldukça uzundur ve bilekkemiğiyle birleşmiştir. Bilek ve tarakkemikleri birleşerek bir bütün meydana getirmiştir. Ayak parmakları buradan çıkar. Ayak parmakları genellikle dört tane ise de üç ya da iki ayak parmaklı kuşlar da vardır. Parmakların biçimi ve durumu hayvanın yaşama biçimine göre değişir. Sınıflandırmada bunlardan da bir ölçü olarak yararlanılır. Göğüs kasları uçma nedeniyle sırt kaslarına oranla çok gelişmiştir.

Dil genellikle boynuzsu bir maddeyle örtülüdür. Papağanlar gibi bir kısmındaysa etli olur. Yutak çoğu zaman yedek besin saklayacak bir cep biçimini almıştır. Bu cebe kursak adı verilir. Mide hepsinde iki bölümden meydana gelmiştir. Ön karıncık denen birinci bölümde mide suyu çıkaran salgıbezleri vardır. İkincinin çeperleri kalındır ve bunda güçlü kaslar bulunur. Karıncık, ya da kaslı mide denen bu ikinci kısım tahılla beslenenlerde besini öğütme bakımından büyük önem taşır. Bağırsaklarda iki körbağırsak bulunur. Kuşlar birdelikli hayvanlardır; yani dışkı, idrar ve yumurta aynı yerden çıkar. Akciğerler oldukça küçüktür. Süngerimsi bir yapı gösteren ciğerler göğüskafesinin sırt kısmına yapışıktır. Bronşlarla havakeseleri arasında geçişme vardır. Boyunda, göğüskafesinde ve gövde boşluğunda bulunan bu havakeseleri gövde kasları ve kanat kasları tarafından sıkıştırılır. Bunlarla kemik içi boşlukları arasında geçişme vardır. Görevleri hayvanın hacmini artırarak özgülağırlığını azaltmak, vücut ısısını bir düzede tutarak yalıtkan bir tabaka meydana getirmek ve uçuş sırasında solunumu kolaylaştırmaktır. Solukborusunun, alt kesiminde bulunan siringa adlı organ kuşların çeşitli sesler çıkarmasına yarar. Kan dolaşımı sistemi memelilerdeki gibidir; fakat kalp atışları daha sıktır ve aort sağ tarafa dönüktür. Duyulardan görme duyusu en gelişmiş olanıdır. Genellikle gözler iri ve çok hareketli olur. İç tarafta gözün uyumunu sağlayan ve pettina denen özel bir organ vardır. Göz yuvarlağı üç gözkapağıyle korunur. Bunlar üst gözkapağı, çok gelişmiş ve hareketli olan alt gözkapağı ve yatay hareket eden saydam yan gözkapağıdır. Kulakkepçesi bir kısmında hiç yoktur, bir kısmında da ilkel kalmıştır; kulakyolu içte çok gelişmiştir.

Yeryüzünün her kesiminde ve her iklim altında kuş bulunur. Kuşların bir kısmı hep aynı bölgede, bir kısmı ise mevsime göre bir bölgeden bir bölgeye göç ederek yaşarlar. Besinleri çok çeşitlidir. Bir kısmı etoburdur ve besinini avlayarak sağlar, bir kısmı böceklerle geçindiği için insanlara yararlıdır; bir kısmı taze meyve ve sebzeyle beslendiği için zararlı sayılır; bir kısmı ise her türlü besin alabilir. Kuşlar gündüz kuşları ve gece kuşları diye ikiye ayrılır. Ses verme bakımından büyük ayrılıklar gösterirler. Bir kısmı insan sesini ve bazı kelimeleri kolaylıkla belleyip tekrarlayabilirler.

Yumurtayla çoğalırlar. İki cins birbirinden tümüyle ayrıdır. Üreme döneminde erkeğin tüyleri artar ve renklenir. Erkek kuş dişi kuşu özel ötüşlerle çağırır. Dişi, yumurtasını sıcak bir yuvaya bırakır. Yuvanın biçimi her türde ayrıdır. Yavru bazen epeyce gelişmiş ve tüylü olarak yumurtadan çıkar; besinini kendi sağlayabilecek durumdadır. Bazı türlerde yavru tüysüzdür ve besinini kendi sağlayamaz. Bir erkekle birçok dişinin bir arada yaşadığı türlerde yavruyu dişiler besler; bir erkekle bir dişinin bir arada yaşadığı türlerdeyse ana ve babanın her ikisi de besleme işinde görev alır.

Kuşlar Jura döneminde ortaya çıkmıştır. Sürüngene benzeyen bu ilk kuşların dişli birer gagası ve omurlu kuyrukları olduğu bilinmektedir. Ancak Tebeşir Devrinde bugünkü niteliklerini kazanmışlardır. Kemikleri dayanıksız olduğu için elde pek az kuş fosili kalmıştır. Bir türü kapsayan taşıl kuşlar (Saururae) ve bütün yaşayan kuşları içine alan öz-kuşlar (Ornithurae) olmak üzere iki altsınıfı vardır.

KUŞPALAZI
(bkz. Difteri)

KUTSAL ROMA CERMEN İMPARATORLUĞU

800 yılında, Papa Leon III.'ün Frank kralı Charlemagne (Şarlman) a Kutsal Roma İmparatorluğu tacını giydirmesiyle kurulan imparatorluk. Dinsel iktidarla siyasal iktidarın bu uzlaşması ortaçağ tarihinin önemli sorunlarından biridir. Charlemagne, Avrupa kıtasının hemen hemen bütün Hıristiyan ülkelerini iktidarı altında topladığından, bu kadar kudretli bir hükümdara kral unvanı yetersiz görülmüştür. O sırada Roma ve Bizans kiliseleri birbirlerinden ayrılmıştı; Bizans tahtında bir kadın bulunduğundan imparatorluk unvanı boştu. Ayrıca kilisenin, kendisini düşmanlarından koruyabilecek politik kurumlara ihtiyacı vardı. İmparatorlar, kişisel ilişkilerinde papalığa karşı bile olsalar, kilisenin savunulması kendileri için bir görevdi. Karolenj hanedanı döneminde imparatorluğun toprakları, Fransa'yı, Elbe'ye kadar Almanya'yı, Avusturya'yı, ve İtalya krallığını, yani bütün Hıristiyan dünyasını içeriyordu. Fakat Doğu'da kendilerini hâlâ Roma'nın devamı sayan Bizans imparatorluğu birleşme konusunda zorluk çıkarıyordu.

Kutsal Roma imparatorluğunda yönetim merkezci bir nitelik taşıyordu. Sınırsız yetkilere ve kudrete sahip olan imparator, savaşçılar beslemekle yükümlü geniş toprak sahipleri, savaş şefleri, piskoposlar ve rahipler aracılığıyle yönetimi sağlıyordu. Bunlar imparatora bir antla bağlıydılar ve imparatora, Latince eski, kıdemli, anlamına gelen «senior» (senyör) diye hitap ediyorlardı. Kral da bunları adamlarım ya da uşak anlamına gelen «vassalus» diye çağırıyordu. Bu sistem derebeylik rejiminin ilk kökenidir.

Charlemagne'in kurduğu bu düzen Louis le Pieux (814-840) döneminde de devam et-

Komünlerin Papalıkla anlaşmaları Frederik I.'in imparatorluğu yeniden kurma konusundaki hayallerini boşa çıkarmıştır. Spihello Aretno'nun bu konuyu işleyen «Frederik Barbaros'un Papa Alessandro III.'e boyun eğişi» adlı duvar resmi (XV. yüzyıl) Siena'da Palazzo Pubblico'dadır.

miş; fakat sonraki zayıf Karolenj imparatorları zamanında, feodalite kendisini kuvvetle duyurmuş, imparatorların yetkileri ve güçleri sadece adlarında kalmıştır. Bu durum son Karolenj imparatoru olan Charles III. (Şişman) zamanında uç noktasına varmış, bunu yaklaşık olarak yüz yıl süren kargaşa dönemi izlemiştir. Bu dönemde imparatorluğa dahil ülkelerde ulusçuluk akımlarının hızlanması birlik sorununun çözümünü daha da zorlaştırmıştır.

X. yüzyılda, Charlemagne'dan esinlenen Saksonyalı Otto II., İmparatorluğun kalkındırılması, imparatorlukla kilise arasında bağların yeniden kurulması için çabalara girişti. Taç giydiği 962 yılından sonra papalığın savunması görevine yenilik getirdi. Bu tarihten sonra imparatorluk unvanı sürekli olarak seçimle işbaşına gelen Alman krallarının hakkı oldu.

Kilisenin, imparator karşısındaki özgürlüğüne yönelen iç değişimi, papalıkla imparatorluğu savaş durumuna sokmuştur. Savaş 1075 yılında başladı ve XIV. yüzyılın ortalarına kadar sürdü. XII. yüzyılda İtalyan komünleri imparatorluk sistemine katıldılar. Komünler, kendilerine baş eğdirmeyi başaramayan Frederik Barbaros tarafından tanındı ve 1183 yılındaki Constance barışıyle bağımsızlıkları kabul edildi. Barbarossa, Otto I. ve Charlemagne gibi, imparatorluk ülküsü peşindeydi. Bologna'lı hukukçuların desteğiyle, imparatorluğu, Roma imparatorluğu biçiminde ve «hükümdarın iradesi kanundur» diye ifade edilecek bir mutlakıyetçilikle, yeniden kurmayı umut ediyordu. Fakat feodal bağımsızlık ve papalık tarafından desteklenen komünlerin varlığı yüzünden planlarını gerçekleştiremedi. XIII. yüzyılda, ortaçağın son büyük hükümdarı olan Frederic II.'nin, Hıristiyan Avrupa'nın dünyevî birliğini yeniden kurma çabaları da sonuçsuz kalmış ve imparator, Fransa, İngiltere ve Kastilya hükümdarlarınca sürekli tehdit altında tutulmuştur. Frederic'in ölümünden sonra ise Alman prenslikleri bağımsız olmuşlardır. Bu dönemden sonra bütün Hıristiyan halkını kapsayan imparatorluk düşüncesi ülkü olmaktan öteye geçememiştir

XVI. yüzyılda kilisenin ve imparatorluğun çıkarları aynı tehlikenin tehdidi altına girmiştir. Protestan reformu kilise birliğini parçalamış, imparatorluğu sarsmıştır. Charles V. papa tarafından taç giydirilen son imparatordur. Papalar, taç giydirmeyi, imparatorluk iktidarının pekiştirilmesi için bir gereklilik olarak görmekten vazgeçmişlerdir.

30 Yıl Savaşlarından (1618-1648) sonra, sayıları 300'den fazla olan prenslikler güçsüz bir federasyonda birleşmişlerdir. İmparatora, biçimsel bir bağlılık vaatleri vardı. Siyasetlerini belirlemekte, istedikleri dini seçmekte ve zamanla başka ülkelerle anlaşmalar yapmakta tamamen özgürdüler. Federasyonun yetersizliğini gören Leopold I. (1658-1705), 1683'te elektörlerden, küçük prenslerden ve serbest şehirlerin temsilcilerinden oluşan ve kanun koyucu yetkileri olan Regensburg Diyet'ini (Meclisini) kurdu.

XVIII. yüzyıl boyunca Prusya'nın gittikçe artan gücü imparatorluk içinde etkili oldu. Protestanlar arasında üstünlük sağlamak için Saksonya ile yarıştı. İmparatorluğun yapısı, XIX. yüzyılın başında Fransız ihtilâli ve Napoléon'a 1804'te Papa Pius tarafından Fransa İmparatoru olarak taç giydirilmesiyle iyice sarsıldı. Bavyera, Württemberg ve öteki Batı Alman prensliklerinin hemen hepsini, Napoleon'un egemenliği altına sokan Ren Konfederasyonunun kurulmasından ve 1805 tarihli Pressburg antlaşmasından sonra, Habsburg hanedanından olan François II., 6 ağustos 1806'da Kutsal Roma imparatoru unvanından vazgeçip sadece Avusturya imparatoru unvanını benimseyince 1 000 yıllık Kutsal Roma imparatorluğu sona erdi.

KUTUP

Bir kürenin en büyük düzlemine dik olan çapının kürenin çemberini kestiği noktalara verilen ad. Geometrideki kutup terimi, astronomide de çeşitli yerlerde kullanılır. Yerküre tam bir küre varsayılarak ekvator düzlemine dik çapın iki ucu, kuzey kutbu ve güney kutbu adlarını alır.

Kuzey kutbu 3850 m. derinliğe varan ve kalın buz tabakalarıyle örtülü olan bir okyanusun ortasındadır. Güney kutbu ise deniz düzeyinden epeyce yüksek ve yine buzlarla örtülü karalar üzerindedir. Bu geometrik tanımlamanın dışında, yıllık sıcaklık ortalaması en düşük olan bölgelere «soğuk kutbu» adı verilir. Soğuk kutbu Kanada ve Sibirya'nın bazı kesimlerine ve Antarktika'ya düşer.

Fizikte kutup sözü, bir cismin bir boyutuna (enine) oranla uzun olan boyutunun, elektrik ya da aynı tür manyetik kitleyle yüklü iki ucunu gösterir. Daha başka bir deyişle bir cismin kutbu, bir elektrik yükünün ya da bir manyetik kitlenin ağırlık merkezidir. Elektrostatikte, elektrostatik bir aygıtın, biri pozitif (artı), biri negatif (eksi) yüklü iki kutbu vardır. Aynı şekilde, sürekli akım jeneratörlerinde de iki kutup arasında jeneratörün ürettiği elektrik potansiyeli farkı görülür. Akımı kullanan cihazlarda kutuplar beslenme hattına bağlanan uçlardır. Manyetostatikte manyetik ya da manyetiklenmiş maddenin, biri pozitif, biri negatif iki kutbu vardır. Kutup sözünün bu son iki anlamından «çift kutuplu» sözü doğmuştur. Çift kutuplu bir elektriksel ya da manyetik cisimde aynı çeşit (pozitif ve negatif) yüklü iki kutup bulunur.

Yerküre bir manyetik alan olarak ele alındığında kutup sözü biraz değişik bir anlam taşır. Kuzey ve güney kutupları manyetik alanın dikey doğrultu gösterdiği noktalardır. İki kutbun coğrafî koordinatları 1948 yılında şöyle ölçülmüştür: Kuzey kutbu 73. kuzey enlem dairesi, 26. batı boylam derecesinde, güney kutbu 68,2. güney enlem dairesi, 154,4. doğu boylam dairesi olarak hesaplanmıştır. Yerküre çekirdeğinin ve yerkabuğunun sürekli olarak değişmesi sonucu yerin manyetik alanında meydana gelen değişiklik, çok yavaş olmakla beraber süreklidir; bu nedenle manyetik kutupların bulundukları noktalar bir eğri çizgi üzerinde hareket eder.

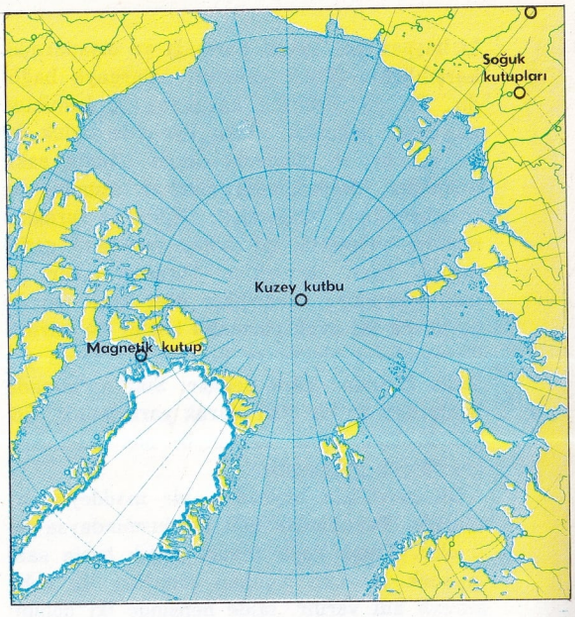

Coğrafî, manyetik ve soğuk kutuplarının konumu. Soğuk kutbu beş on yıllık kısa bir süre içinde yer değiştirebilmektedir.

KUTUPYILDIZI

Kuzey kutbunun zenit noktası yakınlarında bulunan yıldız. Ekinoksların (gün-tün eşitliğinin) presesyonu, yani her yıl biraz daha erken olması nedeniyle kuzey kutbu gökküre üzerinde kayar. Bu nedenle Kutupyıldızı hep aynı noktada kalmamıştır; yapılan hesaplara göre 26 000 yıllık bir devre tamamlayacaktır. Yine aynı hesaplara göre M.Ö. 3 000 yılında Dragon (Ejder) takımyıldızının Alfa yıldızı, Kutupyıldızı olmuştur. Milâdın sıfır yılına doğru Küçükayı kümesinin Beta yıldızı (Arapçada Hoşab = Kuzey yıldızı)nın Kutupyıldızı olduğu bilinmektedir. Bugünkü Kutupyıldızı yine Küçükayının Alfa yıldızıdır. 7 000 yılına doğru Kefeus takımyıldızından Alfa, kuzey kutbunun zenitinde yer alacaktır.

Kutupyıldızının özelliği gökteki hareketsizliğidir. Bütün gökcisimlerinin bir günlük bir dönemle hareket eder gibi görünmelerinin tersine, Kutupyıldızının aynı noktada durduğu görülür. Kutupyıldızı kuzey kutbuyle bir derece altı saniyelik bir açı meydana getirip onun çevresinde küçük bir çember çizer. Yıldızın kutba en yakın bulunacağı yılın 2095 yılı olacağı hesaplanmıştır. O zaman aralarında yirmialtı saniye otuz saliselik bir açı bulunacaktır. O tarihten sonra Kutupyıldızı kutuptan uzaklaşmaya başlayacak ve yerini bir başka yıldıza bırakacaktır.

KUVANTUM KURAMI

Maddenin atomları içindeki olayları ele alan bir kuram. 1900 yılında Max Planck tarafından ortaya atılan kuvantum varsayımına dayanarak kurulan kuvantum kuramı, bugün atom fiziğinin bütün konularını etkilemektedir. Einstein'in rölativite teorisinin getirdiği fikirlerden çok daha devrimci ve klasik düşünce-

den ayrılan fikirler getirmiştir.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru, fiziğin deneysel olgularının Isaac Newton'un dinamik kuramı ve James Clerk Maxwell'in elektromagnetizma kuramı aracılığıyle yeterli bir şekilde açıklanabildiği sanılıyordu. Gerçi birkaç olaya ilişkin bazı ayrıntılar henüz aydınlanmamıştı; ama bunların o zamanlar egemen olan kuramlara önemli ekler gerektireceği sanılmıyordu. Yeni olayların ortaya çıkışı, atomlar içinde olup bitenleri açıklamada tutulan yolun yeni baştan gözden geçirilmesinde ve fiziğin temel ilkelerinin değerlendirilmesinde önemli değişiklikler yapılmasına yol açmıştır.

Kuvantum varsayımı «siyah cisim» tayfının açıklanması dolayısıyle ortaya atılmıştır. Bu tayf sıcak bir cisimden çıkan ısı ışınımının şiddetinin, ışınlanan ışınımın dalga boyuna göre nasıl değiştiğini gösteren bir eğridir (siyah cisim terimi, ısı ışınımı için, üzerine gelen bütün ışınları soğuran bir cismin doğal bir standart olması dolayısıyle ortaya çıkmıştır; bu nitelikteki bir cisim normal sıcaklıklarda tamamen siyah olarak görünür).

«Siyah cisim» tayfının şeklini klasik kuramlarla açıklamak için yapılan bütün çabalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Planck varsayımı elektromagnetik enerjinin, o zamana kadar sanıldığı gibi sürekli bir şekilde değil, belirli değerde birimler (kuvantumlar) halinde cisimlerden ışınlandığını ya da cisimler tarafından soğurulduğunu kabul etmektedir. Termodinamiğin iyice yerleşmiş olan ilkeleriyle çelişki meydana getirmemesi için, ışınlanan ya da soğurulan her birimin ya da kuvantumun E ile gösterilen enerjisinin ışınımın ν frekansıyle orantılı olması gerekmekteydi; bu $E = h\nu$ ile ifade edilmektedir; burada h evrensel bir orantı sabitidir ve Planck sabiti diye bilinir. Kuvantum varsayımını kabul etmekle Planck, «siyah cisim» tayfı için deneysel olarak elde edilen eğriye uygun bir denklem elde etmeyi başarmıştır.

Böylece ısı ışınımının çok sayıdaki enerji kuvantumlarının istatistiksel davranışlarıyle ilgili olduğu bilinmektedir. Gerçekte bu olay, kuramsal olarak, her seferinde bir tek kuvantumu ilgilendiren fotoelektrik olayı gibi işlemlerden daha karışık bir işlem sonucu meydana gelmektedir. 1905'te Einstein'ın yaptığı öneriye uyarak, elektromagnetik ışınımların sadece birimler halinde ışınlandığını ya da soğurulduğunu değil de aynı zamanda birimler ya da kuvantumlar halinde yayıldığı kabul edilirse, birçok olayların açıklanması kolaylaşır. Özellikle fotoelektrik olayı, gelen ışınımdan bir kuvantumluk enerji (foton) soğurulması sonucunda cisimden bir elektron fırlatılmasından ibarettir. Cisimden ayrılmak için daima aynı miktar enerji gerektiren elektronların, cisimden fırlatıldıktan sonraki kinetik enerjilerinin gelen ışınımının frekansıyle doğrusal olarak değiştiği; fakat şiddetine bağlı olmadığı anlaşılmıştır. Zaten kuvantum teorisi bakımından beklenen sonuç da budur; fakat bunun klasik düşünüş yoluyle anlaşılması mümkün değildir. Fotoelektrik olayının eğrisinin eğimi Planck sabiti için başka metotlarla elde edilen değerlere uygun bir değer vermektedir. Bu değer yaklaşık olarak $6{,}6 \times 10^{-27}$ erg/saniye ya da $6{,}6 \times 10^{-34}$ Joule/saniyedir.

Eğer gelen kuvantumun enerjisinin sadece bir kısmı elektron fırlatmak için soğurulmuşsa, geri kalan kısmının yeni bir kuvantum halinde etrafa saçılması mümkündür; buna Compton olayı denir. Bu saçılan kuvantumun frekansı, gelen kuvantumunkinden daha küçüktür; frekanslar (dolayısıyle enerjiler) arasındaki farkın, cisimden elektron koparmak için kullanılan enerjiye karşılık olduğu anlaşılmıştır. Elektromagnetik ışınımların dalga özelliğinde olmasına karşılık, Compton olayı bunların birbirleriyle çarpışan bir bilardo topu (kuvantum ve elektron) gibi davrandıklarını ve çarpışmanın tanecik dinamiğinin ilkelerine uygun olarak meydana geldiğini ortaya çıkarmıştır.

Hidrojen tayfı da kuvantum teorisinin ilk biçimiyle kolayca açıklanabilen başka bir olaydır. Bu açıklama 1913'te Niels Bohr tarafından yapılmıştır. Bohr'a göre, hidrojen atomundaki elektron, ancak birtakım kararlı yörüngelerden birinde bulunabilir; bu yörüngelerin her birinde elektron belirli enerjiye sahiptir. Elektronun daha yüksek enerjili bir yörüngeye gitmesi, uygun frekansta bir ışınım kuvantasının soğurulmasıyle mümkündür. Sonra elektron ilk yörüngesine dönerken aynı frekansta bir ışınım yayar.

Bohr'un hidrojen tayfı hakkındaki kuramı, kuvantum teorisinin ilk günlerinde, olayların nasıl açıklandığını gösteren bir örnektir. Gerek maddenin, gerek ışınımın kuvantum niteliğinde olduğu kabul edilmekle beraber, kuvantum varsayımı, klasik düşüncelere dayanan kuramlarla birleştirilmişti. Aslında atom ölçüsündeki olaylar klasik fizik vasıtasıyle inceleniyordu; fakat kuramın doğru cevap vermesini sağlamak için gerektiği zaman kuvantum kuramı buna «ekleniyordu.» Bu yol, daha iyi bir temel bulununcaya kadar kabul edilecek geçici bir çareydi.

Bu temel 1920 sıralarında, Erwin Schrödinger ve Werner Karl Heisenberg tarafından kurulmuştur. Matematiksel şekilleri farklı olmakla beraber, verdikleri iki formül özdeştir. Günümüzdeki kuvantum teorisinin başlangıç noktası Heisenberg'in «belirsizlik ilkesi»dir. Buna göre, bir atom sisteminin ya da başka bir sistemin durumu hakkında tam bilgi elde etmek imkânsızdır. Elektromagnetik ışınımın dalga-tanecik şeklindeki iki yönlülüğü elektronlarda ve başka maddesel taneciklerde de görülür. Bu hallerin her birinde, buna ait varlığın meydana getirdiği bir demetin, kırınım (difraksiyon) ve bunun gibi dalgalara öz başka olaylar meydana getirmesi sağlanabilir.

Bir elektromagnetik ışınım fotonunun (yani kuvantumun) bir elektronun (burada bir tanecik olarak düşünülmüştür) konumunu ve hareketini belirtmek için kullanıldığı varsayılsın. Fotonun dalga özeliği (kırınımdan ileri gelen bulanma dolayısıyle) elektronun konumunun belirtilmesindeki doğruluğu sınırlar; tanecik özeliği de (Compton olayı dolayısıyle) momentumunun doğru olarak ölçülmesini önler. Bu iki belirsizliğin çarpımı Planck sabitinin büyüklüğü kadardır. Bu kadar küçük bir değerin alelâde fiziksel ölçmelerde bir önemi yoktur; fakat atom fiziğinde çok önemlidir.

Kuvantum kuramı, bir fiziksel sistemin durumuna, kesinlikten çok olasılığın egemen olduğunu varsayarak «belirsizlik ilkesi» ne yer vermektedir. Klasik düşüncede bir sistemin durumu, prensip bakımından tam olarak bilinmesi mümkün olan, birtakım konum ve momentum koordinatları cinsinden verildiği halde, bunun kuvantum yönünden açıklanması,

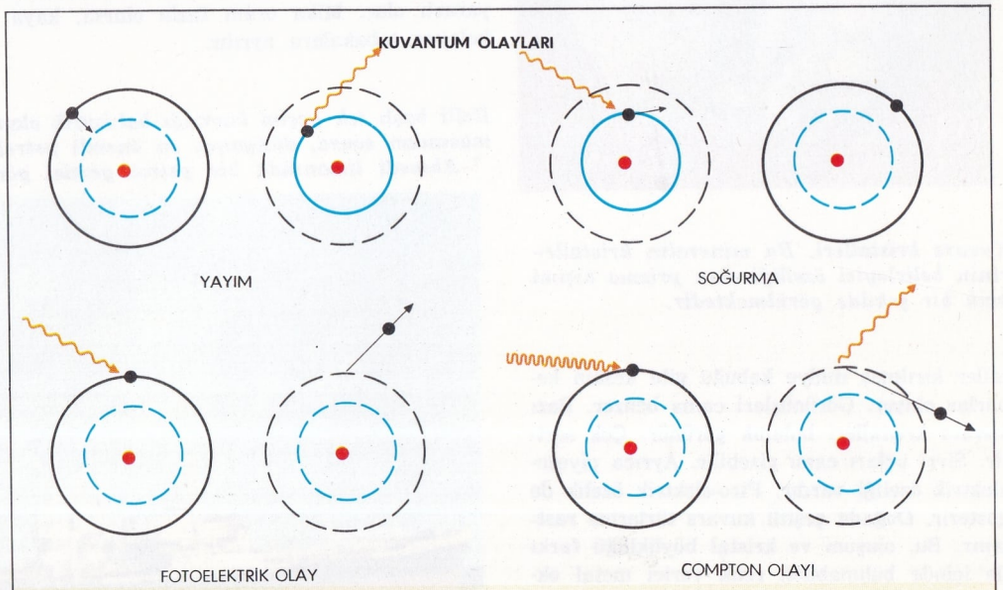

Işınımların yayımlanmaları ve soğurulmaları kuvantumlarla olur. Fotoelektrik olay elektromagnetik ışınımların cisimsel yönünü ortaya koyar; uygun frekanslı ışık, yani yeterli enerjide kuvantum kullanılmak suretiyle madenlerden elektron koparılır. Eğer madene çarpan kuvantumun enerjisi, bir elektron koparmak için gerekli enerjiden fazlaysa, elektron koparıldıktan sonra, artan enerji daha düşük frekanslı bir kuvantum olarak yayımlanır (Compton olayı).

bunların belirsizlikleri üzerine dayanmaktadır. Koordinatlara bağlı ve koordinatların belirli değerleri için değeri, koordinat değerleri için olasılık yoğunluğunun genliğini ifade eden bir fonksiyon (dalga fonksiyonu) ortaya konabilir.

Bu kural yalınlaştırıldığında «elektronun, dalga fonksiyonunun değerinin büyük olduğu yerde bulunması, bu fonksiyonun değerinin küçük olduğu yerde bulunmasından daha çok mümkündür» şeklinde ifade edilir.

Kuvantum kuramı dalga fonksiyonları üzerinde yapılacak matematiksel işlemlere ait kuralları da içine almaktadır. Bu kurallar aslında basit olmakla beraber, genellikle çözülmesi güç denklemlere varırlar. Yaklaşıklık tekniği ve sayısal metotların kullanılması bu denklemlerden sonuç elde edilmesini sağlar ve bu sonuçlarla deneyler arasında büyük bir uygunluk bulunduğu görülür. Kuvantum teorisi fiziksel dünyanın incelenmesi konusunda en güçlü kuramlardan biridir.

KUVARS

Kristal yapılı silisyum dioksit minerali. Kuvars kristalleri hekzagonal biçimdedir. Kristal uçları hekzagonal prizma şeklini alır. Kristaller kırılınca midye kabuğu gibi keskin kenarlar oluşur. Görünüşleri cama benzer. Bazı kuvars kristalleri bulanık görünür. Çok serttir. Sivri uçları camı çizebilir. Ayrıca piyezoelektrik özeliği vardır. Piro-elektrik özelik de gösterir. Doğada çeşitli kuvars türlerine rastlanır. Bu, oluşum ve kristal büyüklüğü farkı ile içinde bulunabilen renk verici metal oksitlerden ileri gelir.

Kuvars kristalleri. Bu mineralin kristallerinin belirleyici özelliği olan prizma biçimi açık bir şekilde görülmektedir.

Saydam ve iri kuvars kristalleri «neceftaşı» adıyle bilinir. A.B.D.'nde ağırlığı bir ton civarında olan tek bir kuvars kristali bulunmuştur. Bulanık görünüşlü kuvars, dumanlı kuvars adını alır. Bunun koyu rengi karbonlu maddelerden ileri gelir. Rengi sarıdan koyu esmere kadar değişir. Yarısaydamdır. Süt kuvarsı süt gibi görünür. Bu, kuvars içinde hapsolmuş çok ince hava kabarcıklarından doğar. Ametist, mor renkli kuvarstır. Rengi, içinde bulunan demir (3) oksitten ileri gelir. Gül kuvarsı gül renklidir. Rengi, içinde bulunan titan dioksitten ileri gelir. Bunların dışında sarı renkli «sitrin», mavi renkli «safir» adını alan kuvarsların bu renkleri de, yine içindeki az miktarda yabancı maddelerden ileri gelir. Bu arada «kedigöz» yeşilimsi, «kaplangöz» parlatılınca altın renkli olan esmer renkli kuvars türleridir. Bu kuvars türleri yüzük, küpe, kolye taşı yapılmasında kullanılır. Değerli taşlardır.

Kuvarstan ayrıca kuvars camı yapılır. Genleşme katsayısı çok küçük olan kuvars camı kızgın haldeyken birden bire soğuk suya daldırılabilir. Çatlamaz. Bu özeliğiyle kuvars camından kimya laboratuvar aletleri yapılır. Ark lambalı projektörlerin mercekleri de kuvarstır. Kuvars ayrıca adi camdan farklı olarak morötesi ışınlarını geçirir. Bu nedenle morötesi ışık veren civa buharlı lambaları kuvarstan yapılır. Kuvars iplikçikleri çok dayanıklıdır. Hassas elektriksel aletlerde kuvars iplikleri kullanılır. Piyezoelektrik özeliğiyle de çeşitli kullanma alanları bulur. Örneğin kuvars kristallerinin doğurduğu elektrik titreşimleri sabit frekanslıdır. Bunlar radyo alıcıları ve vericilerinde kullanılır. Basınç altında kalan kuvars, elektrik akımı doğurur. Buna piyezoelektrik olay denir. Bu özelik yardımıyle anî yüksek basınçlar ölçülebilir. Örneğin top mermisinin patlaması ya da nükleer patlamalar kuvars kristalleri yardımıyle tespit edilir.

KUVARSİT

Kuvarstan oluşan metamorfoz kökenli kaya. İçinde mika da bulunabilir. Kuvarsit yapı elemanı olarak kullanılamaz, ancak camcılıkta yararlı olur. Mika oranı fazla olursa, kaya kolayca tabakalara ayrılır.

KUVEYT

İran körfezinin kuzey-batısında bağımsız bir şeyhlik (Devlet el-Kuveyt). Yüzölçümü 15 540 km², nüfusu 491 000'dir. Arap yarımadasının doğusundadır. Kuzeyinde ve batısında Irak, güneyinde ise Suudî Arabistan vardır. İngiltere'nin koruması altındayken 19.6.1961'de bağımsızlığına kavuşmuştur. 1962 anayasasına göre yürütme kuvveti Şeyh ve onun seçtiği Bakanlar Kurulunun elindedir. Yasama kuvvetiyse Şeyhle, sadece okur yazar erkek seçmenlerin oy kullandığı bir seçimle oluşan Millet Meclisine aittir. Ülkede örgütlenmiş siyasî partiler olmadığından, seçimlere serbest adaylar katılmaktadırlar.

Kuveyt, alçak düzeyli bir ülkedir. İklimi yarı tropikaldir. Serttir. Bu sertliği denizin etkisi pek az yumuşatır. Çok az yağış alır. Başkenti el-Kuveyt (nüfusu 100 000) deniz kıyısındadır.

Belli başlı tek geçim kaynağı balıkçılık olan Kuveyt, zengin petrol yataklarının bulunmasından sonra, dünyanın en önemli petrol üreticilerinden biri olmuştur. Resimde, Min-el-Ahmedi limanında bir petrol gemisi görülmektedir.

Kuveyt'in başkenti olan el-Kuveyt şehrinde modern bir mahalle ve yeni bir cami.

Kuveyt şehri XVIII. yüzyıl başlarında Sabah ailesi tarafından kurulmuştur. Kuveytliler uzun süre balık avcılığı, inci avcılığı ve gemicilik yaparak geçimlerini sağlamışlardır. Fakat petrol yataklarının bulunması ülkenin ekonomik gelişimini birden değiştirmiştir.

Petrol 1938 yılında, güneydeki Burgan'da bulundu. Ama işletmeye 1946 yılında başlandı. Bugün Magva, Mutriba, Burgan, Ahmedi, Bahra vb. bölgelerdeki 487 petrol kuyusundan petrol elde edilmektedir.

Min el-Ahmedi (nüfusu 60 000), dünyanın en büyük ham petrol yükleme merkezidir. Rafinerisi de Ortadoğunun en büyük rafinerilerinden biridir.

Kuveyt petrolleri İngiliz ve Amerikan şirketleri tarafından işletilmektedir. Son olarak 1951 yılında, Kuveyt hükümeti bu şirketlere 75 yıllık bir çalışma imtiyazı tanımıştır.

Ülkenin petrolden geliri 1966 yılında ikiyüz otuz milyon sterlin olarak hesaplanmıştır. Böylece Kuveyt, adam başına düşen gelir yönünden Amerika Birleşik Devletleri'ne yaklaşmaktadır. Petrolden elde edilen gelirle hastaneler, okullar, evler ve su tesisleri yapılmıştır. Bu arada Şuaybe'de endüstri kuruluşları meydana getirilmiştir. Burada büyük bir sunî gübre tesisiyle amonyak ve üre elde edilecektir. Ticaret gemilerine ve balıkçılık endüstrisine de büyük yatırımlar yapılmıştır. Tatlısu elde etmek için deniz suyunu damıtma fabrikası kurulmuştur. 1964 yılında Irak'la yapılan anlaşma sonucunda ülkeye 160 km. uzunluğundaki bir boru hattıyle tatlısu getirilmesi kararlaştırılmıştır.

Arap ülkelerinin ekonomik gelişimi için 1961 yılında kurulan Kuveyt Yardım Fonu, Arap ülkelerine az faizle para yardımında bulunmaktadır.

KUVVET

Fizikte, hareket halindeki bir cismin bu hareketinde ya da duran bir cismin bu halinde bir değişme meydana getiren, ya da bir cismin şeklini değiştiren bir neden. Ağırlık; şekli değiştirilen bir yayın meydana getirdiği esnek kuvvet; bir masanın, kendi üstüne konan şeylere karşı gösterdiği tepki; aynı ya da ters işarette elektrikle yüklenmiş iki cisim arasındaki itme ya da çekme; bir mıknatısın demirden yapılmış cisimleri çekmesi, kuvvet örnekleridir.

Kuvvet, itme, çekme, sıkma vb. gibi kasla yapılan işlerden gelme, insanlara özgü bir kavramdır; kuvvet doğada gözle görülmez, ancak belirtileriyle kendini belli eder. Kuvvetlerin sadece etkileri bilindiğinden, tanımları da, kuvvetlerle karşılaşan cisimlerin davranışına bakarak yapılmaktadır. Bu amaçla, belirli bir cisme bağlı kalmamak için kitle, uzaklık, hareket doğrultusu ve zaman gibi kavramlar kullanılmıştır. Kuvvet, bilimin başvurduğu en soyut kavramlardan biridir. Örneğin, bir pencereye taş atılıp cam kırıldığı zaman görülen şey, sadece taşın hareketi ve kırılan cam parçalarıdır. Taş tartılabilir, cam ölçülebilir; fakat «kuvvet» denilebilecek hiç bir varlık görülmez.

Fiziğin kuvvetlerle uğraşan kolları genel olarak «mekanik» adı altında toplanmıştır. Kuvvetlerin etkisi altında cisimlerin yaptığı hareketlerle «dinamik» ve bu etki altında duran cisimlerin durumuyle de «statik» ilgilenir. Sadece hareketin özeliklerini ele alarak kuvvetlerinkini inceleyen kola da «kinematik» denir. Mekanikte, kuvveti tanımlarken, yaptığı etkiye dayanarak şiddetini veren bir ölçü ve etkime doğrultusunu bilmek gerekir. Doğrultusu her iki tarafa doğru, sonsuza kadar uzanmaktadır; bu nedenle kuvvetin doğrultusunu verirken etkidiği nokta ile yönün de belirtilmesi gerekir. Kuvvetin doğrultusu, duran bir cisme bir kuvvet etkidiği zaman, bu cismin harekete başladığı doğrultudur.

Bir kuvvetin şiddeti ya uygun şekilde seçilmiş bir cisimde meydana gelen şekil değişmesini ya da böyle bir cisme verdiği ivmeyi ölçerek belirtilebilir. Şekil değişmesine dayanarak ölçü yapmak için tasarlanmış aletlerden biri, bir yayın uzamasına bakarak uygulanan kuvvetin statik etkisini değerlendiren dinamometredir. Fakat Newton'un verdiği $F = m\,a$ bağıntısını kullanarak, dinamik yoldan da kuvveti ölçmek mümkündür. Bu bağıntıda F kuvvet, m bu kuvvetin etkisi altında hareket eden cismin kitlesi, a da kazandığı ivmedir. Kuvvet birimi «dyne»dir ve m 1 gramlık kitleye $a = 1$ cm/sec^2 lik ivme veren kuvvetin değeridir.

Bir kuvvet, uzunluğu bu kuvvetin şiddetiyle orantılı, doğrultusu ve yönü de kuvvetinkinin aynı olan bir okla gösterilir ve buna vektör denir. Kuvvetlerin birbirleriyle karşılaştırılması, toplanması, birbirinden çıkarılması bu kuvvetlerin vektörlerinin üst üste konması ve peş peşe düzenlenmesiyle yapılır. Aynı noktaya, aynı zamanda uygulanmış; fakat doğrultuları farklı olan iki kuvvetin meydana getirdiği etki, vektörlere ait paralelkenar kuralını uygulayarak bulunan ve «bileşke» adı verilen bir tek kuvvetin meydana getirdiği etkinin aynıdır. Bileşkeye eşit; fakat ters yönde olan kuvvete «dengeleyici» kuvvet denir. İki ya da daha çok kuvvetin bileşkesi sıfır ise, bunlar denge halindedir. Ele alınan noktaya göre kuvvet değişiyorsa buna «konuma bağlı» kuvvet denir. Böyle kuvvetleri gösteren vektörün bileşenleri, noktanın koordinatlarının fonksiyonudur.

Elektromotor kuvvet (e.m.k.) bir iletken içerisinden elektrik akımı akmasını sağlayan bir etkendir; birimi «volt»tur.

KUYRUKKAKAN (Oenanthe oenanthe)

Ötücükuşlar takımının karatavukgiller familyasından bir kuş türü. Karnı ak, sırtı erkekte külrengi, dişide kahverengidir. Gagaları baştan çok kısa, kanatları uzun, kuyrukları kısa, nispeten geniş ve düz kesimlidir. Palearktik bölgenin kayalık yerlerinde yaşarlar. Uzunlukları 15 cm. kadardır. Böceklerle beslenirler.

KUYRUKLUYILDIZ

Güneş sistemine ait, katı tanelerden oluşmuş, merkezinde yoğun bir kısım, bunun çevresindeyse, şekilsiz ve seyrelmiş, kuyruk denen bir kısım bulunan gökcisimleri. Çeşitli boyutlarda olabilirler. Bugün, yaklaşık olarak, parabolik yörüngeli 550 ve eliptik yörüngeli, 50 kadar kuyrukluyıldız bilinmektedir. Pek az kuyrukluyıldızın da dairesel yörüngesi vardır. Kuyrukluyıldızlar oldukça sık gözükürler: Her yıl on tane kadar yeni kuyrukluyıldız keşfedilmekte, bunlara ad yerine keşfedildikleri yılın sayısı ve alfabe sırasını izleyerek bir harf verilmektedir.

Kuyrukluyıldızların Güneş'in etrafındaki dolaşım süreleri birkaç yıldan birkaç yüzyıla kadar değişebilir. Kuyrukluyıldızların yörünge düzlemleriyse ekliptik üzerine 0° ile 180° arasında bir eğime sahip olabilirler.

Bir kuyrukluyıldız Güneş'e yaklaştıkça ısınır ve merkezî çekirdeği çevreleyen gazlar merkezden uzaklaşarak kuyruk denilen kısmı meydana getirirler. Kuyruk bazen 300 milyon kilometreden uzun, yani Yer'in Güneş'e olan uzaklığının iki katından fazla olabilir. Kuyruğun spektral analizinden bunun karbon, siyanojen (C_2N_2), hidrojen metan vb. moleküllerinden oluştuğu anlaşılmıştır.

Astronomi, kuyrukluyıldızlara ilişkin bütün soruları cevaplandırabilmiş değildir. Dönemsel olarak görülen kuyrukluyıldızların eski olmaları hiç olmazsa güneş sisteminin, gezegenler gibi, başka cisimleriyle karşılaştırılabilecek bir yaşta olmaları gerekmektedir. Ancak bunlar Güneş'e yaklaştıklarında dağıldıklarından, görünenlerin eski olmadığı, yapılarının yeni olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda kuyrukluyıldızların güneş sisteminin bir kesiminde sürekli olarak oluştukları sonucuna varmak gerekmektedir.

Sarı kuyruksallayan.

KUYRUKSALLAYANGİLLER (Motacillidae)
Omurgalı hayvanlardan kuşlar sınıfının ötücü kuşlar takımının özötücüler üstfamilyasına giren bir familyası. Gagaları ince ve uzundur. Vücut ince yapılı olup, dar, tüylü ve uzun kuyruk ucundan yuvarlanmıştır. Siyah, sarı ve beyaz renklidirler. Uzunca bir mahmuzları vardır. Suya yakın yerlerde barınırlar. Göçücü kuşlardır. Ottan ve kök tellerinden örülmüş ve yere oturtulmuş açık, kâse biçimindeki yuvalarında 4-6 yumurta bulunur. Bazı türleri sürekli olarak kuyruklarını sallar. En iyi bilinen türleri içinde ak kuyruksallayan (motacilla alba) 19,5 cm. uzunluğundadır. Avrupa ve Asya'nın bütün bölgelerinde yaşarlar ve kışın Afrika ortalarına kadar inerler. Sırtları külrengidir.

Palearktik bölgenin sulak yerlerinde yaşayan 21 cm. boyundaki külrenkli dağ kuyruksallayanı (motacilla cinerea), Palearktik bölge ve Ön Asya'nın çayır ve bataklıklarında yaşayan sırtı zeytin yeşili, karnı sarı sarı-çobanaldatan (motacilla flava); Avrupa ve Kuzey Asya'nın sıcak ve çorak yerlerinde yaşayan soluk sarı-kahverenkli kır incirkuşu (anthus campestris) ile kızıl gerdanlı incirkuşu (anthus cervinus), çayır incirkuşu (anthus pratensis), mahmuzlu incirkuşu (anthus richardi), su incirkuşu (anthus spinoletta), ağaç incirkuşu (anthus trivialis) iyi bilinen türleridir.

KUYRUKSUZLAR
(**bkz.** Kurbağalar.)

KUYU
Su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan ve suyundan yararlanılan çukur. Başlangıçta kuyu kazmanın tek amacı içme ve sulamada kullanılacak bir su bulmak olmuştur. Zamanla kuyu sözünün kapsamı genişlemiş ve kömür kuyusu, petrol kuyusu gibi toprakaltında çeşitli amaçlarla yapılan kazılar için de kullanılmaya başlanmıştır.

En yaygın su kuyusu türü, silindir biçimindedir. Çapı 1,20 metre ile 1,50 metre arasındadır. İç yüzeyi tuğladan örülür. Su düzeyine vardıktan sonra da bir iki metre kadar daha aşağıya uzanır. En basitlerinde su kovayla çekilir. Kovaya bağlı ip bir çıkrığa sarılmıştır. Çıkrık döndürüldükçe kova yükselir. Daha gelişmiş biçimlerde su bir tulumbayla çıkartılır. Bu kuyuların üzeri bir taşla örtülmüş, taşta küçük bir açıklık bırakılmıştır. Bu küçük açıklıktan bir ağzı suda olan ince bir boru geçer.

Köy gibi bir yerleşme merkezinin suyunu sağlamak için açılan kuyuların boyutları daha büyük olur. Bu kuyuların çapı 6 - 8 metreye, derinliği de 10 - 20 metreye varır. Bunlar genellikle çimento ile bağlanmış maden direklerle örülür ve aşağıya yapma bir temel indirilir. Bugün bu sistem çok geliştirilmiştir. Dibe indirilen yapma temelden çıkan borular su damarına kadar uzanarak, suyu sağlar. Norton tipi kuyuda su, temeldeki 6-10 cm. çapında borularla alınır. Böyle kuyularda 50 metre derinliğe kadar olan su düzeylerinden yararlanılabilir.

Burgu kuyuları: Büyük derinliklere (1 500 - 2 000 metre) inmekle uygulanır. Her çeşit toprakta olumlu sonuç verir. Bu kuyular genellikle özel makinelerle açılır. Yeraltı sularından yararlanmada olduğu kadar, jeolojik amaçlarla maden aramada, petrol ve metan gibi sıvı ya da gaz durumundaki hidrokarbür yataklarını işletmede burgu kuyusu açma yoluna gidilir.

Düzeyine varılan madde, santrifüj tulumbalarla, gömme elektromotopomplarla vb. ile toprak yüzüne çıkarılır.

Artezyen kuyuları: İki su geçirmez tabakanın arasına sıkışmış, basınç altında bir akarsudan yararlanmak için açılır. Norton kuyusu gibi bunda da tulumba kullanmadan çelik borular sistemi uygulanır.

Piezometrik kuyular: Adını basınç birimi «piez» sözünden alan bu kuyular hidroelektrik santralların gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu tür kuyu hidroelektrik bir santral tarafından beslenen hat üzerine yerleştirilmiş bir hazneden meydana gelir.

Maden kuyusu: Toprak altındaki maden yatağına dağ eğilimi üzerinde açılmış bir galeriyle varılamadığı zaman bu amacı gerçekleştirmek üzere yapılmış dikey kazılar bu adı taşır.

KUYUCAK
Aydın ilçesine bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 4 993). Büyük Menderes ovasının kuzey ucunda, Aydın-Denizli yolu üzerinde kurulmuştur. Alsancak-Afyonkarahisar demiryolu üzerinde istasyonu vardır. İl merkezi Aydın'a 57 km. uzaklıktadır.

Kuyucak ilçesinin yüzölçümü 589 km^2., nüfusu 33 568'dir. Merkez, Çubukdağı, Pamukören, Horsunlu bucakları içinde 33 köyü vardır. İlçe toprakları kuzeyde Çamlık dağı (1 732 m.) ile Karadağ (1 353 m.) ın güney yamaçlarını, güneydeki Çubuk dağının kuzey kesimlerini ve bu iki dağ sırası arasında uzanan Büyük Menderes ovasının bir kesimini kapsar. Dağlık kesimler kısmen ormanlıktır. İlçede Akdeniz iklimi özellikleri görülür. Ekonomik kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanır. Tarla ürünleri arasında pamuk ve tütün başta gelir. Ayrıca incir ve üzüm gibi ürünlere de önem verilir.

KUYUCU MURAT PAŞA
(1535 - 1611) Ahmet I. devrinin ünlü sadrazamı. Söylentiye göre Hırvat asıllıdır. Sarayda yetişmiş, 1557'de Mısır valisi Mahmut Paşanın kethüdası olmuş, Yemen savaşındaki büyük yararlıklarından ötürü 1571'de Yemen'e

Orvieto'da XVI. yüzyılın başlarında Genç Antonio da Sangallo'nun planlarına göre yapılan «San Patrizio Kuyusu»

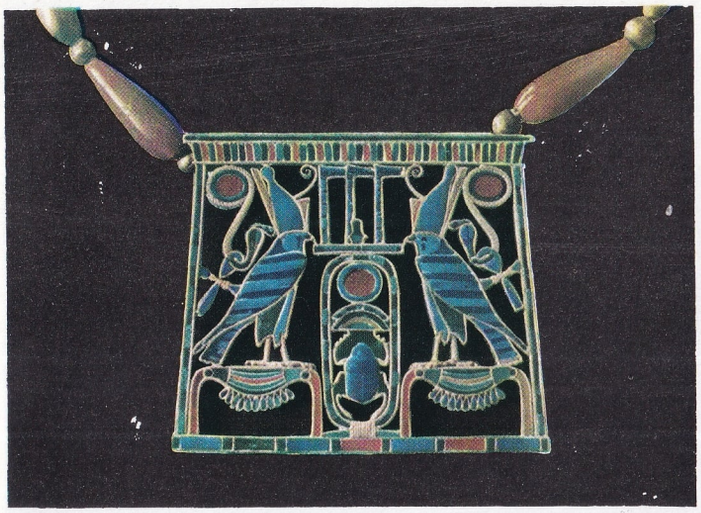

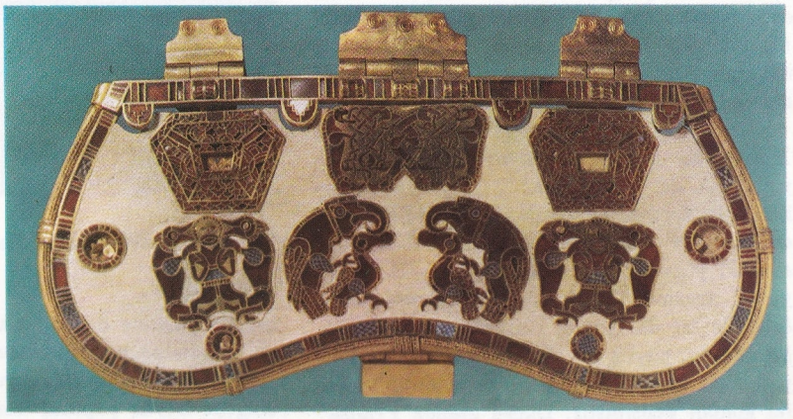

Kuyumculuk. Solda üstte: Sesostris II.'nin altın ve sert taşlardan yapılmış gerdanlığı (Kahire, Mısır Müzesi). Altta: Roma öncesi dönemine ait altın yaldızlı tunçtan bir gerdanlık (Torino, Museo Civico). Sağda üstte: Altın Etrüsk bileziği (Roma, Museo di Valle Giulia). Ortada: Altın Roma bilezikleri (Pompei'den; Napoli, Museo Nazionale). Altta: Barbar sanatından bir altın menteşe (Londra, British Museum).

beylerbeyi olarak atanmıştır. Daha sonraki yıllarda, çeşitli sancak beyliklerinde bulunmuş, üç kez Diyarbakır valiliği verilmiş, İran seferinde esir düştükten sonra kaçıp İstanbul'a gelmeyi başarmıştır. Bundan sonra Kıbrıs, tekrar Diyarbakır ve Halep valiliklerinde bulunmuş, Macaristan seferinden sonra da bu ülkenin serdarı ve sadrazam olmuştur.

Sadrazamlığında olumlu işler görmüş, mevkiini iyiye kullanmayı bilmiştir. Anadolu'daki isyanlar onun zamanında bastırılmış, İran'a karşı başarı kazanılmış, Canbulatoğlu Ali Bey ve Kalenderoğlu sindirilmiş, Şah Abbas yenilgiye uğratılarak barış yapmaya zorlanmıştır. Barış görüşmelerinin sürüp gittiği bir sırada Diyarbakır'da ölmüş, bir söylentiye göre düşmanları tarafından zehirlenmiştir. Anadolu'daki isyanlarla uğraştığı sıralar çok kan dökmek zorunda kaldığı ve öldürdüğü asileri, bu amaçla hazırlatılmış kuyulara doldurttuğu için, «Kuyucu» sanıyle anılır. Aynı zamanda koyu bir dindar olup, Nakşibendî tarikatına bağlılığı ileri sürülür. İstanbul'da Vezneciler'deki türbesinde gömülüdür.

KUYUMCULUK

Değerli maden ve taşlardan süs eşyası meydana getirme sanatı. Kuyumculuğun kaynakları, altın ve gümüşün işlenebilme yeteneğinin ortaya çıkışına dayanır.

Eski Çağ Akdeniz uygarlığının bu konudaki en önemli parçaları M.Ö. 3000 yıllarında Mezopotamya'da yapılmıştır. Ur şehri kabristanında bulunan ve birinci sülâle hükümdarlarına ait olan mezarlar, müzik enstrümanı, döşeme, araba gibi birçok değerli parçayı ortaya koymuştur. Çok ince bir sanatla işlenmiş bu eşyaların yanıbaşında saç tokası, gerdanlık, küpe gibi süs eşyası da bulunmaktadır. Aynı dönemin en önemli parçalarından biri bugün Bağdat Müzesinde bulunan bir altın miğferdir. Mısır'da kuyumculuğun parlak dönemi M.Ö. XVI-XIV. yüzyıllarda başlamıştır. XVIII. sülâlenin zamanına rastlayan bu dönemde, Miken uygarlığı muhteşem silâhlar ve altın varaklarla süslü geometrik çizgiler ya da hayvan resimleri taşıyan kaplar yapmıştır. Eski Mısır'ın parlak kuyumculuk örneklerine toplu olarak rastlanan bir başka yer de Tutankhamon'un mezarıdır. Üzerine değerli taşlar kakılmış döğme altından veya üzeri yaldızlı gerdanlıklar ve bilezikleriyle bu mezar, yalnız Mısır'ın değil, bütün dünyanın en değerli hazinelerindendir. Ramses II. döneminde de (M.Ö. 1301-1235) Mısır'da kuyumculuğun çok ileri gittiği bilinmektedir.

Günümüze pek az örneği ulaşmakla birlikte, Fenike uygarlığında da kuyumculuğun gelişmiş olduğu bilinmektedir. İspanya ve Sardinya'da bulunan gerdanlıklar Fenikelilerin kuyumculuğu konusunda bir fikir vermektedir.

M.Ö. VII. yüzyılda Ege adalarında kuyumculuk gelişmiş bir durumdaydı. Günümüze ulaşan örnekler bunu kanıtlamaktadır.

Cumhuriyet dönemi Roma'sında, çağın giyim modası gereği, kuyumculuk göze çarpan bir gelişme göstermemiştir. Pompei'de bulunan ve sayıları fazla olmayan örnekler İran-Helenistik veya Yunan Etrüsk sanatından türemiş parçalardır. Daha sonraları imparatorluk döneminde Yunan veya doğu illeri işçiliğine duyulan ilgi artmıştır.

Güney Rusya'da görülen ilk örnekler de çok

ilginçtir; bunlarda Almanya ve Çin'in önemli etkileri olduğu bilinmektedir. Kuyumculuğun İran topraklarında İslamlıktan önce ve daha sonra da Sâsânîler döneminde ileri gitmiş bir sanat olduğu anlaşılmaktadır. Bizans'ta da kuyumculuk bir süre önem taşımış, bu daha çok ikonlar çevresinde yoğunlaşmıştır. Venedik'teki San Marco hazinesi, Bizans kuyumculuğunun batıyı etkilediğini ortaya koymaktadır. Son Bizans yapıtlarında teknik bakımdan yenilikler görülmektedir. Bu yeni yöntemler sonradan Venedik kuyumcuları tarafından başarı ile uygulanmıştır.

Avrupa'da Ortaçağ kuyumculuğunun Orta ve Kuzey Almanya'da doğduğu söylenebilir. Buna karşı Güney Alman boyları bu sanatta hiç bir kişisel nitelik gösterememiş, bu bölgeler önce Bizans, sonra da İslâm işçiliklerinin etkisi altında kalmaktan öteye gidememiştir. Cermen kuyumculuğunun büyük özelliği hayvan biçimi taşıyan süs eşyası olmuştur. Bu hayvan biçimleri güney bölgelerinde gerçekçi bir nitelik taşımış, İskandinav ülkelerinde ise epeyce soyutlaşmıştır. 654-655 yılından kaldığı sanılan Sutton-Hoo hazinesi (British Museum'dadır) bu işçiliğin değerli örneklerini vermektedir.

Roman stili döneminde Almanya, Fransa ve İspanya'da büyük sanat merkezlerinde kuyumculuk da gelişmiştir. XII. yüzyılda Nicholas de Verdun'ün meydana getirdiği kuyumculuk işleri çok sayıda izleyici bulmuş, bir sonraki yüzyıla da etki yapmıştır. XII. - XIII. yüzyıl arasında Fransa'da Saint-Denis okulu, özellikle bir din adamı olan Suger'nin öncülüğü altında, büyük bir gelişme göstermiştir. İspanya'da değerli maden ve taş işleme sanatı iki koldan gelişmiştir. Dinsel alanda Fransa'nın, dindışı alandaysa Arap uygarlığının etkisi altında kalınmıştır.

XIII. yüzyıldan sonra kuyumculuk sanatının önemli merkezleri papalık sarayı, Fransa ve İngiltere kral çevreleri, Alman ve İtalyan prenslerinin sarayları olmuştur.

Fransa ve İspanya'da Gotik sanatın en parlak döneminde kuyumculuğun mimarlık paralelinde gittiği, onu desteklediği görülmüştür. Gotik etki İngiliz ve Alman yapıtlarında XVI. yüzyıla kadar sürmüştür. Bunlarda değerli taş ve madenle sedef ve mercanın karması görülmektedir. Rönesans döneminin en kişisel, en etkili kuyumcusunun Benvenuto Cellini olduğunda tarihçiler birleşmektedir. Cellini yalnız vatanı olan İtalya'da değil, aynı zamanda Fransa kralı François I. nın sarayında da çalıştığından çok geniş bir alana İtalyan etkisini duyurmuştur. Saatçılığın kuyumculuğun bir dalı olmaya başlaması bu döneme rastlar.

Bir süre Londra'da oturmuş ve birtakım değerli eşya resimleri çizmiş olan Holbein'ın etkisi ile İngiltere'de kuyumculuğun Gotik dönemi kapanmıştır.

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda barok anlayış bu alanda da kendini kabul ettirmiştir. Neoklasik dönemde Fransız sanatçıları kişisel niteliği yokeden makineleşmeye rağmen önemli yapıtlar meydana getirmiştir.

Uzak doğuda M.Ö. 3000 ve 2000 yıllarından beri en dikkate değer kuyumculuk merkezlerinin Hindistan yarımadasında olduğu bilinmektedir. Gerek Budizm, gerek Müslümanlık bu bölgede büyük yapıtlar vermiştir. Eski Çağda Çin, altın ve gümüş işlemekte büyük bir özellik göstermemiştir. Ancak M.Ö. VI. yüzyılda bir hareket başlamıştır. M.Ö. III. yüzyıldan sonra ise Hindistan'ın etkisi büyük olmuş ve bu etki uzun süre kendini duyurmuştur.

Trabzon yakınlarında Kuzey Anadolu dağlarından bir görünüş.

KUZEY ANADOLU DAĞLARI

Anadolu'nun Kuzey kenarını engebeleyen dağların bütününe verilen ad. Bu dağlar iki gruba ayrılır: 1) Karadeniz kıyısına paralel Kıyı dağları (Rize, Trabzon, Giresun, Canik ve İsfendiyar dağları); 2) Bunlardan birtakım vadi olukları (doğuda Çoruh, Kelkit, batıda Devrez, Gökırmak vb.) ile ayrılan İç sıralar (doğuda Kelkit-Çoruh dağları, batıda Bolu-Ilgaz dağları ve bunun güneyindeki Köroğlu dağları). Bol yağış alan dağlar, özellikle denize bakan yamaçlarında, deniz kıyısından itibaren 1 900-2 000 m.'ye kadar ormanla kaplıdır. Nüfus daha çok kıyıda (Rize, Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun, Zonguldak şehirleriyle) ya da içerideki ovaların kenarında (Tokat, Amasya, Merzifon, Kastamonu, Bolu şehirleri) ve vadi boylarında (yeni gelişmiş Karabük) toplanır. Kıyı kesimlerinde köy evleri dağınık, iç ovalardaysa toplu görünüştedirler. Kuzey Anadolu dağları iki yerde demiryoluyle geçilir (Amasya-Samsun, Çankırı-Zonguldak). Bazı geçit ve bellerden karayollarıyle aşılır (Zigana geçidini boylayan Trabzon yolu; Kavak geçidinden inen Samsun yolu gibi).

KUZEY BUZ DENİZİ

(bkz. Arktik)

KUZEY DENİZİ

Atlas okyanusuna bağlı, karalararası bir deniz; yüzölçümü 572 000 km².'dir. Kuzeyde, Shetland adalarından başlayarak, batıda Büyük Britanya kıyılarına, güneyde Fransa, Belçika, Hollanda ve Batı Almanya kıyılarına, doğuda ise Danimarka, İsveç ve Norveç kıyılarına kadar uzanır. Kuzey denizinin bir kolu olan Skagerrak ve Baltık denizinin bir parçası olan Kattegat boğazı, bu iki denizi birbirine bağlar. Dover boğazıyle Manş denizine, İskoçya ile Orkney adaları arasında bulunan Pentland boğazıyle ve Orkney adalarıyle Shetland adaları arasından ve Shetland adaları ile Norveç arasından da Atlas okyanusuna bağlıdır. Yeni teşekkül etmiş bir denizdir. Genellikle sığdır. Örneğin Dogger Bank'ta derinlik 37 m.'yi geçmez. Diğer bölümlerde de 200 m.'den daha derin yerlere rastlanmaz. Tuzluluk oranı, kıyılarda binde 32 ile, orta kesimlerde binde 35 arasında değişir. Yüzeydeki suların sıcaklıkları kuzey-batıdan güney-doğuya doğru yükselir. Mart ayında yapılan gözlemlere göre suyun sıcaklığı kıyı ile açık deniz arasında 3°C ilâ 6°C dir. Ağustos ayında ise sıcaklık 16° C ile 14° C arasında değişir.

Güney kesimlerde kıyılar alçaktır, Norveç ve İskoçya'da yükselirler. Kıyıların bazı bölümleri tabiî kum tepecikleri dizileriyle ya da

sonradan yapılmış setlerle fırtınalara karşı korunmuştur. Buralarda meydana gelebilecek fırtınalar son derece tehlikeli su baskınlarına sebep olabilir. Denizin dip kesimleri durgundur. Kum, çakıl ve derin yerlerde çamurla kaplıdır.

Kuzey denizine dökülen en önemli akarsular şunlardır: Ren, Weser, Elbe, Schelde ve Thames. Planktonlar bakımından çok zengin olan Kuzey denizinde, bol ve çeşitli balıklar bulunur. En yaygın balıklar: Morina, ringa, uskumru, dilbalığı ve kalkanbalığıdır. En önemli balıkçı limanları: Büyük Britanya kıyılarında Hull, Grimsby, Aberdeen ve Yarmouth, Almanya kıyılarında Bremerhaven ve Cuxhaven'dir. Kuzey denizi kıyılarındaki Rotterdam, Anvers, Londra ve Hamburg Avrupa'nın en önemli ticaret limanları arasında yer alır.

KUZEY İRLANDA

İrlanda adasında bir bölge (Northern Ireland). Adanın kuzey-doğu kesimini kaplar. Siyasal bakımdan Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığına bağlıdır. Yüzölçümü 14 139 km².'dir. Buna 572 km².'yi bulan iç suların yüzeyi dahildir. Nüfusu 1 450 000'dir. Nüfusun büyük kısmı İngilizce konuşur. Başkent Belfast (nüfusu 440 000)'dır. Kuzey İrlanda idarî bakımdan kontluğa (inter) ve Belfast, Londonderry belediye dairelerine ayrılır. Londra'daki Avam Kamarasında 13 milletvekiliyle temsil edilir. Fakat yönetimi ve parlamentosu bağımsızdır. Parlamento, Senato ve Avam Kamarasından oluşur. Yasama kuvvetine ait bazı haklar Londra Parlamentosuna aittir. Bakanlar kurulu yürütme kuvvetini elinde tutan genel vali tarafından seçilir. Genel vali aynı zamanda İngiliz tahtının temsilcisidir.

Kuzey İrlanda toprakları genellikle birinci zamana ait kayalardan oluşmuştur. Granit ve bazalt yüzeyler geniş bir yer tutar.

Dalgalı bir şekilde uzanan yüzeyde yer yer görülen ovalar birbirinden değişik yapılıdır. Bir kısmı akarsuların aluvyonlu vadi tabanlarıdır. Düzlüklerin bir kısmıyse kıyı bölgelerinde toplanmıştır. Ülkede kıyılar boyunca uzanan engebeler çoğunluktadır. Bunlar paleozoik zamana ait kaledonyen kıvrımlardan oluşmuşlardır. Bölgenin en yüksek noktası Mourne dağları üzerinde Slieve Donard (852 m.) dır. Kıyılar genellikle çok girintili ve çıkıntılıdır. Yer yer yalıyarlara, derin koylara rastlanır. En büyük koylar arasında kuzey-batı sınırında Lough Foyle, bölgenin güney-doğusunda Carlingford Lough, başkentte Belfast Lough ve Stramgford Lough sayılabilir.

Kuzey İrlanda, kıyılarının son derece parçalanmış olmasından dolayı, denizlerin geniş ölçüde etkisi altındadır. Bu koşullar altında iklim denizin ılımanlaştırıcı etkisine sıkı sıkıya bağlıdır. Batıdan gelen rüzgârlar, bu yumuşatıcı etkiyi artırır. Kışlar ılıman, yazlar ise serin geçer. Yağışlar yılın her mevsiminde boldur. Bol yağış akarsuların beslenmesine de yardım eder. Başlıca akarsuları, bölgenin en büyük gölü olan Lough Neagh'e dökülen Bann, İrlanda'daki Donegal kontluğu ile sınır çizen Foyle, Kuzey İrlanda'da Lough Erne ve Upper

Kuzey Denizi. Danimarka'da Hirtshals balıkçı limanı. Balık bakımından çok zengin olan Kuzey Denizi bu açıdan kıyısındaki ülkeler için önemli bir gelir kaynağıdır.

Lough Erne gibi iki büyük gölü besleyen ve İrlanda topraklarından doğup yine İrlanda topraklarında sona eren Erne'dir.

Kuzey İrlanda'nın başlıca ekonomik kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Ülkede bol miktarda tahıl (özellikle yulaf), patates, keten ve hayvan yemi üretilir. 1 100 000 büyükbaş hayvan, 1 200 000 koyun cinsinden hayvan ve 1 100 000 kadar domuz beslendiğinden, hayvan yemi üretimine özellikle önem verilir. Balık avcılığı bölgesel bir önem taşır. Başlıca balıkçılık merkezleri Ardglass, Annalong ve Kilkeel'dir. İşlenmiş madde endüstrisi oldukça ileridir. Dokumacılık (keten) diğer faaliyetler arasında en etken olanıdır. Deniz ve hava araçları (Comet uçakları) yapımı endüstrisi başkent Belfast'da toplanmıştır. Metalürji (aluminyum), kimya (sabun ve petrol tasfiye) ve tütün işlenmesi Kuzey İrlanda endüstrisinin öbür önemli dallarını meydana getirmektedir.

Ülkenin en önemli iki limanı olan Belfast ve Londonderry (nüfusu 55 000) aynı zamanda kara ve demiryollarının kavşak noktasıdır. Bu iki şehir ülkenin en kalabalık ve ekonomik yönden en önemli şehirleridir. Diğer merkezler büyük önem taşımazlar; genellikle bazı endüstri kolları gelişmiş küçük tarım pazarlarıdır. İçlerinde en gelişmişleri sırasıyla Armagh (nüfusu 10 000), Enniskiller (nüfusu 8 000) ve Omagh (nüfusu 8 000) dır.

KUZEY RODEZYA
(**bkz.** Zambiya)

KUZGUN
(**bkz.** Kargagiller)

KUZGUNKILICI
(**bkz.** Glayöl)

KUZU
(**bkz.** Koyunlar)

KÜBA

Bir Orta Amerika devleti (Repûblica de Cuba). Aynı adı taşıyan ada ile Orta Amerika kıyılarına paralel olarak sıralanmış adalardan oluşur. Bu adaların en önemleri Canarreos ve Camagüey takımadalarıdır. Küba topraklarının yüzölçümü 114 524 km², nüfusu 7 937 200 dür.

Küba adası, Büyük Antil adalarının en büyüğüdür. Florida ve Yukatan yarımadalarının açıklarında, yengeç dönencesi ve 20° paraleli arasında yer alır; Rüzgâr geçidiyle Haiti'den ayrılır. Doğu-batı uzunluğu 1 300 km.'dir. Kuzey-doğusunda Atlas okyanusu, güneyinde Karayib denizi, kuzeybatısında ise Meksika körfezi yer alır. Küba devletinin başkenti Havana (San Cristobal de la Habana) dır. Ülke, sosyalist bir halk cumhuriyetidir.

Yer şekilleri: Küba topraklarının büyük bir kısmı 3. zamana ait kireçli topraklarla kaplıdır. Bu topraklar üç dağ dizisiyle bölünmüştür. Bu dağlar sırayla, kuzey-doğuda, Sierra Maestra (2 560 m.), ortada Sierra de San Juan, kuzey-batıda Sierra de Rosano (610 m.) ile devam eden Sierra de Los Organos'dur. Adanın kıyıları dar bir şerit halinde mercan platformları, kayaları ve adalarıyle çevrilidir.

Küba'da tropikal bir iklim hüküm sürer. Aylık sıcaklık ortalaması her mevsimde 20° nin üstündedir. Bir yılda başlıca iki mevsim görülür. Haziran ve ekim ayları arasında sıcak ve nemli bir mevsim kasım ayından nisana kadar ise daha serin ve kuru bir mevsim hüküm sürer. Alize rüzgârları bütün yıl eser. Hatta bazen, Küba şiddetli tayfunların hücumuna uğrar. Yağışlar önemli değildir; akarsular kısadır. Atlas okyanusuna dökülen ırmaklardan başka, en önemli ırmaklar Zaza, San Pedro, Nasaja ve Guacanayabo körfezine dökülen Cauto'dur (241 km.).

Hemen hemen bütün adayı kaplayan tropikal ormanların büyük bir kısmı insanlar tarafından yok edilmiştir. Bugün tropikal ormanlara ancak dağlık yörelerde rastlanır. Nispeten verimli topraklar, kayaların ayrışmasından meydana gelmiş ve bol humusludur. Bu topraklar «kara topraklar», «melez topraklar» ve şekerkamışı yetiştirilmesine elverişli olan «renkli topraklar» diye başlıca üç bölüme ayrılmaktadır.

Ekonomi ve şehirler: Küba bir tarım ülkesidir. İhraç ettiği maddelerin onda dokuzunu tarımdan sağlar. Adanın başlıca zenginliğini, üretimi günden güne artan şekerkamışı meydana getirir (ekili toprakların %67'si). Küba, 1966'da 4,5 milyon ton şekerkamışı üretirken, bu üretim 1967 yılında 6,1 milyon tona çıkmıştır. Şeker ve türevleri Küba ihracatının %88'ini teşkil eder. İhraç edilen maddeler arasında tütün (1965'te 43 000 ton) ve kahve (28 000 ton) de yer alır. Bundan başka 160 000 ton civarında pirinç yetiştirilir. Fakat bu pirinç sadece Küba halkı tarafından tüketilir. Pirinç üretimi çok yaygın ve verimlidir. Özel çiftlikler, 1967 yılında millîleştirilmiştir. Küba, maden yönünden zengin bir ülkedir. Bu madenlerin başında manganez (1965'te 30 000 ton), krom (18 000 ton) ve nikel (17 000 ton) gelir; ancak sanayii fazla gelişmemiştir. Küba daha çok sosyalist ülkelerle ticaret yapar; alışverişin %50'si Rusya, %15'i Çin Halk Cumhuriyeti iledir.

Halkın çoğunluğu beyazdır (%72,8). Melez ve zencilerin de sayısı oldukça kabarıktır. Küba nüfusunun %50'si büyük şehirlerde toplanmıştır. Başlıca büyük şehirler Camaguey (nüfusu 259 000), Santiago de Cuba (nüfusu 225 000), Santa Clara (nüfusu 167 000). Daha önce Amerikalılara kiralanmış olan ve bir deniz üssü kurulan Guantanamo (nüfusu 165 000) ve Cienfuegos (nüfusu 108 000) dur. Başkent Havana (nüfusu 982 900) eskiden büyük bir turizm ve ticaret merkeziydi. Yeni rejim Havana'nın diğer şehir ve köylerin zararına olan bu gelişmesini durdurmaya çalışmaktadır.

Tarih: Cristoforo Colombo (Kristof Kolomb) Küba'yı 28 ekim 1492'de keşfetmiştir. O sırada Küba'nın yerli halkını Ciboney ve Taino boylarına bağlı Arawak Hintlileri meydana getiriyordu. 1511 yılında Diego Velasquez adayı bir İspanyol sömürgesi haline getirmiştir. Ancak yerlilerle çıkan çatışmalar ve zamanla yerli sayısının azalması, Küba'nın İspanyollar açısından değerini azalttı. XVI. yüzyılda İspanyollar Küba'dan vazgeçtiler ve zenginlikleriyle ün salan Meksika ve Peru ile ilgilenmeye başladılar. Bundan sonra Küba, XVI. yüzyılda Fransız ve Portekizlilerin, XVII. yüzyılda da Hollandalıların, Fransızların ve İngilizlerin saldırılarına uğradı. Ancak Küba, stratejik yerinin önemi, siyah ırkın esir olarak çalıştırılması, tütün ve şeker üretiminin gelişmesi sayesinde XVIII. yüzyıl sonunda toparlanabildi.

Kuzey İrlanda kıyılarında Giant's Causewy. Bir lav püskürmesinin birden soğumasıyla meydana gelen bu bazalt kayalığının ilginç bir görünümü vardır.

Amerika'daki İspanyol kolonilerinde görülen ayaklanmalar, Küba'ya oldukça geç ulaşmış, özgürlük hareketleri XIX. yüzyılda başlamıştır.

İlk bağımsızlık savaşı 1868 yılında, Carlos Manuel De Cespedes'in önderliğinde başladı. Ancak 10 yıl süren savaş başarısızlıkla sonuçlandığından, özgürlük taraftarları memleket dışına sürüldü. Bunun üzerine, A.B.D.'inden para toplayan ve silâhlanan milliyetçi bir örgüt kuruldu. Bu örgüt, Washington ve Amerikan kamuoyu tarafından desteklenmekteydi. Gerçekten de, Amerikalılar Küba'yı er ya da geç etkileri altına alacaklarına inanıyorlardı. 1890 yılında Amerika'nın Küba için yaptığı yatırımların toplamı 50 milyon dolara yükseldi. Küba halkı, millî ozan Jose Marti'nin şiirlerinin de etkisiyle İspanya'ya karşı bağımsızlık savaşına girişti. 1898'de Amerika, Havana'da bir gemisinin havaya uçurulduğunu bahane ederek, İspanya'ya savaş açtı, Küba'ya çıkarma yaptı ve adayı İspanyol egemenliğinden kurtardı (1898 Paris antlaşması). Resmen bağımsızlığı ilân edilen Küba, aslında Amerika'nın himayesi altına girdi ve Kurucu Meclis 1901 yılının haziran ayında, Washington tarafından hazırlanan ve Amerikan ordu üslerinin adaya yerleşmesini öngören bir anayasayı kabul etti.

Böylece Amerikalılar ülkenin iç işlerine karışmaya başladılar. Bu sıralarda Küba'nın başına, bazen Muhafazakâr Partiyi, bazen de liberalleri destekleyen ve kişisel menfaat düşkünü başkanlar geçti. Bunların arasından General Gerardo Machado (1925 - 1933) sürdürdüğü zorbalık rejimiyle ün saldı ve «Küba kasabı» diye adlandırıldı. 1933 yılında General Machado'yu deviren ve ilerici bir programla başkan seçilen Ramon Grau San Martin, birtakım toplumsal reformlar uygulamaya çalıştı; ancak, yeni ortam ve alınan tedbirler Amerikan hükümetini endişelendirdiğinden, yeni başkanı tanımadı. Grau San Martin istifa etmek zorunda kaldı. Yerine çavuş Fulgencio Batista, cumhurbaşkanı oldu (1940 - 1944). Batista'nın ve ondan sonrakilerin yönetimi zamanında Küba ekonomisi Amerika'ya daha çok bağlandı ve halkın çoğunluğunun hayat şartları kötüleşti, polis kaba kuvvet kullanmaya başladı; 1952 yılında, seçimlerin öncesinde, Batista askerî bir darbeyle idareye tekrar el koydu. Fakat ertesi yıl avukat Fidel Castro'nun başlattığı ihtilâl, Batista'nın ülkeden kaçması ve sosyalist bir düzenin kurulmasıyle sonuçlandı (1 ocak 1959). Castro beklenmedik başarısını, hayat şartlarının iyileşeceğini uman köylü ve işçi kitlelerinin desteğine borçludur.

1953 sayımı, nüfusun %52'sinin işsiz olduğunu, evlerin %65'inde su bulunmadığını, halkın %23,6'sının okuma yazma bilmediğini ve bulaşıcı hastalıkların kontrol edilmediğini göstermektedir. 1959 yılında kararlaştırılan tarım reformu, yeniden toprak dağıtmak, köylüleri kooperatiflerde ve halk çiftliklerinde toplamak suretiyle gerçekleştirildi. 1967 yılında özel çiftlikler millîleştirildi. Reform, tarım üretiminin artmasını ve köylünün hayat düzeyinin yükselmesini sağladı. Kübalı yöneticiler, 1970 yılı için 10 milyon tonluk bir üretim sağlamayı tasarlayarak, başlıca döviz kaynağı olan şeker üretimini hızlandırdılar; aynı zamanda yeni topraklar ekerek, gübreleme ve sulama tesisleri kurdular, hayvancılığa önem verdiler. Geniş bir hastane yapımı programı hazırlandı, hastalara bedava bakım ve ilâç verilmesi için karar alındı. Yeraltı sektörünün %40'ı, şeker endüstrisinin %50'si, demiryolları ve petrol endüstrisinin tümü Amerikalıların elindeydi. Bütün bu sektörler yavaş yavaş millîleştirildi: 1960'ta endüstrinin %80'ini kapsayan firmalar devletin kontrolu altına girdi. Bu kararlar, güçlü kuzey komşusu Amerika'nın şeker ambargosu koymak gibi birtakım tedbirler almasına sebep oldu.

1961 yılında, A.B.D. tarafından desteklenen karşı devrimciler, Domuz koyuna çıkartma yaparak Castro'yu devirmek istediler; fakat yenilerek geri çekilmek zorunda kaldılar. Bundan sonra Küba, S.S.C.B. ve diğer sosyalist ülkelerin desteğiyle kalkınmaya devam etti.

Edebiyat : Küba'da edebiyat hareketleri, XVIII. yüzyılda, Havana Üniversitesinin kurulması, basımevlerinin gelişmesi ve ilk gaze-

Küba adasının güney kıyısında küçük bir kasaba olan Trinidad'da bir sokak.

telerin ortaya çıkmasıyle başladı ve özellikle Manuel de Zequeila ve Manuel Susto de Rubalcava gibi iki ozanla, XIX. yüzyılın başında, ünlü Fransız ozanının kuzeni olan Jose Maria de Heredia tarafından geliştirildi. Küba, ilk romantizm akımlarını İspanya'dan aldı. Gertrudis Gomez ünlü tiyatro eserini, bu akımların etkisi altında yazdı. XIX. yüzyılın ikinci yarısında, yazarlar, bağımsızlık mücadelesine ilişkin konuları işlediler; bunlardan düşünür Enrique Jose Varona ve şair, romancı, deneme ve tiyatro yazarı Jose Marti yaygın bir üne kavuştular. Küba, bağımsızlığını elde ettikten sonra, edebiyat akımları, siyasetten çok sanata yöneldi. Gerçeküstücülüğün etkisinde öncü bir akım, Mariano Brull gibi şairlerin tanınmasına sebep oldu.

1925 yılında, zenci efsanelerinden esinlenerek, köle soyundan gelenlerin sefaletini anlatan yeni bir şiir akımı doğmaya başladı. Bu akımın öncüsü, büyük şair Nicolas Guillen konularını trajik bir lirizmle işledi. Bundan başka, toplumsal problemleri yakından izleyen romancılar çıktı. Bunların arasında «Bu dünyanın cenneti» adlı eserin yazarı Alejo Carpentier ve Carlos Montenegro (Kadınsız Erkekler) yu saymak mümkündür.

1959 ihtilâli ve aydınların desteklediği Fidel Castro'nun idareyi ele geçirmesi, Küba'nın edebî hayatını değiştirdi. İhtilâl, diğer sosyalist ülkelerde olduğu gibi, yazar ve sanatçıları hâkim ideolojinin savunmasını yapmaya zorlamadı.

İhtilâl öncesi ve sonrası edebiyat akımları arasında bir süreksizlik görülmez; aksine, toplumun bunalımlarıyle ilgilenen bir sanatın zenginleştiği ve derinleştiği hissedilir. Şiir

Küba giysileri. Ada folkloru yerli, Avrupa ve Afrika öğelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir.

alanında Eliseo Diego, Cinto Vitier, Jose Z. Taller, roman türünde de Virgilio Pinera, Lezama Lima, Miguel Collazo bu edebî gelişmelere büyük katkıda bulunmuşlardır.

Müzik: Küba'da müzik kültürü, İspanya'nın etkisi altında başlamıştır. Bizet'nin Carmen'indeki habaneranın ve Ravel'in İspanyol Rapsodisinin Küba müziğinden esinlenerek ortaya çıkması, bu etkinin en somut örnekleridir. Ayrıca, Afrika müziğinin etkisi altında, orijinal bir Küba folkloru gelişmeye başlamıştır. Folklorla ilgilenmeyen besteciler bile bu müzik türünde kullanılan, marimba, maraka, bongo gibi çeşitli vurma çalgılar çağdaş bestecileri etkilemiştir. Küba danslarının çoğu Afrika asıllıdır. Bazı danslar ise, Afrika ritmiyle İspanya melodilerinin karışımından doğmuştur (bolero, rumba, garaşa gibi). Küba millî danslarından biri olan zapateado ise Hint kökenlidir. İspanyol etkisi altında kalan belli başlı besteciler arasında Eduardo Sanchez ve Joaquim Nin y Castellano'yu saymak mümkündür. Afro-küba stilinde eser veren bestecilerin başında, modern bir Küba okulunun kurucusu olan Amadeo Roldan, Garcia Caturla ve 1930 yılında Havana'ya yerleşen ve bir oda orkestrası kuran İspanyol asıllı Jose Ardevol gelir. Genç kuşaktan da Juan Blanco ve Argeliers Leon'u saymak mümkündür.

KÜBİZM

XX. yüzyılın başında Fransa'da doğan bir sanat hareketi. Pablo Picasso ve Georges Braque hareketin kurucusu sayılırlar. Kübizm terimi ilk olarak 1908 yılında kullanılmıştır. Bu tarihte Braque'ın **Estaque Evleri** adlı tablosunu gören Henri Matisse, «küçük küpler» den söz etmiş, Matisse'in bu deyimini benimseyen eleştirmen Louis Vauxcelles, Braque'ın tablolarının «küplere indirgenmiş» olduğunu yazmıştır.

Kübist ressamlar geleneksel resim kurallarından ayrılarak yeni bir mekân anlayışına yönelmişler, akademik perspektif kurallarına sırt çevirmişler, resimlerinde gölgeye yer vermemişlerdir. Hacmi belirtmek için yan yana ya da üst üste geometrik planlardan yararlanmışlar, böylece bir nesneyi olduğu gibi de-

Solda: Müzikli bir dinsel tören: Bugünkü Küba müziğinin kökenleri Afrika ve Güney Amerika müzikleridir. Sağda: Bazı Küba müzik aletleri.

ğil; fakat gözle görülebilen ya da görülemeyen çeşitli açılardan tasarladıkları gibi canlandırmışlardır. Bu yeni anlayış resim şanatında gerçek bir devrim teşkil etmiş; «düşüncenin duygulara egemen olduğu» bu akım, ressamlar arasında büyük ilgi görmüştür. Kübistlerin zaman zaman salt gerçeğe varmak amacıyle soyutlamaya yer vermeleri kimi tablolarının anlaşılmasını zorlaştırmıştır.

Kübizmin başlangıç yılı 1906 ile 1907 yılları arasındadır. Bu tarihte Picasso «mavi» ve «pembe» dönemlerinin palyaço portrelerinden vaz geçerek, geleneksel resim kurallarından uzaklaşması sonucunu doğuracak yeni bir yola sapmıştır. **Çıplak Kadın Vücudu, Gertrude Stein'ın Portresi, Avignonlu Kızlar** adlı tablolar Picasso'nun bu dönemde yaptığı eserlerdir. Bunlardan **Avignonlu Kızlar** geometrik şekilleriyle bir yandan ilkel zenci heykellerini hatırlatırken, bir yanda da Cézanne'ın etkilerini taşır; en önemlisi kübizm akımının başlıca öğelerini getirir. Öte yandan Braque, Cézanne'ın etkilerini taşıyan tablolarında hacimlerin gerçeğe daha yakın olduğu tablolar yapmıştır. **Balıkçı Kayıkları, Tepedeki Şehir, La Roche-Guyon Görünmeleri** Braque'ın bu yıllarda yaptığı en önemli tablolardır. Kübizmin Cézanne'ın etkisindeki bu ilk dönemini 1910 - 1912 yılları arasında, insan yüzünü şematik olarak çeşitli cephelerden işleyen analitik (çözümsel) dönem izlemiştir. Vollard'ın, Daniel Hanry'nin, Wilhelm Udhe'nin portreleri, Picasso'nun bu dönemde verdiği en önemli tablolardır. 1912 yılına doğru kübizm, tablolara kâğıt ve başka malzemelerin yapıştırılması suretiyle yeni bir denemeye yer vermiştir. Kübizmin sentetik (bireşimli) dönem diye adlandırılan bu döneminde, tablolara çeşitli nesnelerin yapıştırılmasıyle tabloya ayrı bir varlığa sahip bir nesne niteliği verilmek istenmiştir. Picasso ve Braque'tan sonra kübizm akımının en önemli temsilcileri şu ressamlardır: Juan Gris, Fernand Léger, André Lhote, Jacques Villon, Marcel Duchamp, Robert Delaunay, Francis Picabia, Diego Rivera. Heykel alanında ise Alexander Archipenko, Constantin Brancuşi, Raymond Duchamp ve Ossip Zadkine bu anlayışa uygun eserler vermişlerdir. Kübizmin sanat tarihindeki önemi mekân ve şekil konularındaki devrimci tutumudur. Kübizm resim sanatına yepyeni teknikler getirmek suretiyle çağdaş sanatın gelişmesini köklü bir şekilde etkilemiştir. Önemli temsilcilerinin Birinci Dünya Savaşından sonra dağılmasına rağmen, çağdaş sanat akımlarının hemen hepsinde kübizmin doğrudan ya da dolaylı etkileri görülebilir.

KÜÇÜKA, NECİP ALİ

(1893 - 1941) Düşünür ve politikacı. Denizli'de doğdu. İstanbul Hukuk Fakültesini bitirdi. Yunanlıların İzmir'i işgali sırasında Denizli'de Kuvayı Millîyeyi kurdu. Sıvas kongresine katıldı. Türkiye Büyük Millet Meclisinin ikinci döneminden altıncı dönemine kadar milletvekilliği yaptı. İstiklâl Mahkemesinde savcılık yaptı. «Hakikat» adlı bir gazete çıkardı. En önemli eseri «Kadın Hukuku»dur.

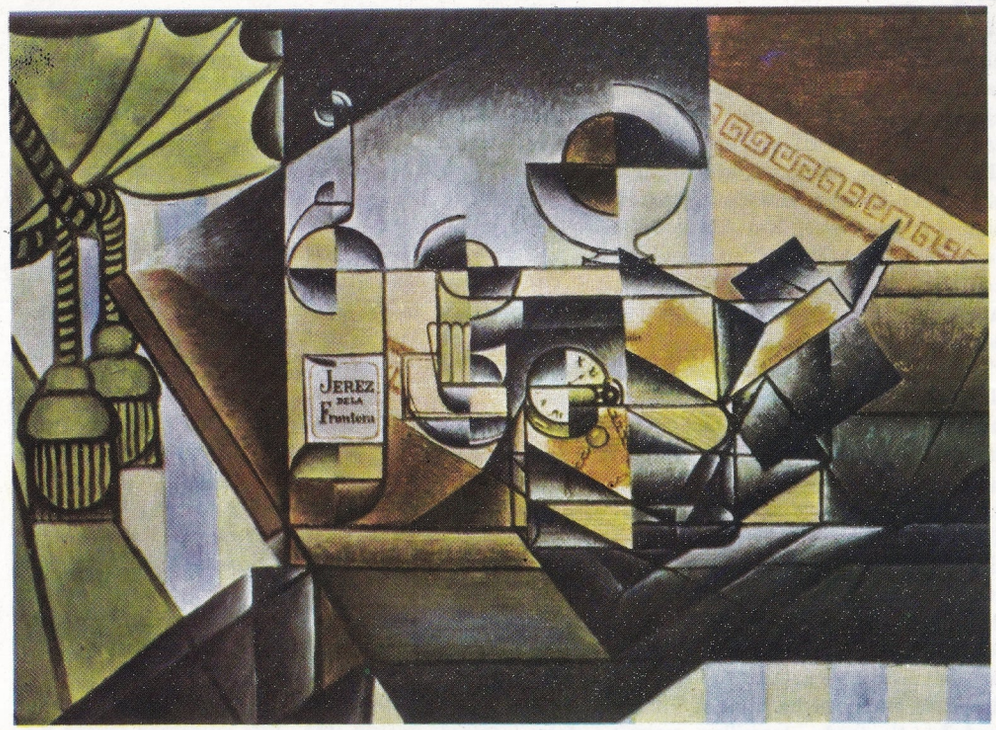

Üstte: Juan Gris'nin «Saat» (1912) adlı tablosu. Altta: Pablo Picasso'nun «Avignon'lu Kızlar» (1907) adlı tablosu (New York, Modern Sanat Müzesi).

KÜÇÜK İSMAİL

(1854-1928) Türk ortaoyunu oyuncusu. İlk kez Kavuklu Kör Mehmet'in oğlu rolünde gösterdiği başarıyle dikkati çekti. Bir ortaoyuncusur olan Terlikçi İsmail'den ayrılması için «Küçük» lakabıyle anıldı. Küçük İsmail, çoğunlukla Laz, Acem taklitleriyle Razakîzade rolünde ün yapmıştır. Kavuklu rollerine çıkan Hamdi'nin Pişekârlığına çıkmış, bir süre ortaoyununu bırakarak Saray Karagözcüsü Yusuf Efendinin çırağı olmuş, sonra yeniden ortaoyununa dönmüştür.

Türk - Rus Savaşı sıralarında bir tulûat topluluğu kurmuş (1876) ve burada jön (genç âşık) rollerine çıkmıştır. Bu kumpanyada ünlü Kavuklu Hamdi «komik», Büyük İsmail «tiran», Agâh Efendi «yaşlı baba» rollerine çıkmışlardır. Kadın oyuncu olarak, Agavni ve Aranik bulunuyordu. Aksaray'da Şekerci Sokağı adıyle anılan yerdeki salaşta oyunlar vermişlerdir. Küçük İsmail'in tuluat topluluğu Güllü Agop'un sahneye koyucusu Fasulyacıyan, Holas, Todori, Göçmen Raşit, Külhanyan, Pozant, Matosyan ve Hulusi gibi sanatçıların katılmasıyle güçlenmiştir. Ahmet Vefik Paşa'nın kurduğu tiyatroda temsiller vermiş, daha sonra Kuledibi'ndeki Pirinççi Gazinosunda dram, tuluat, ortaoyunları düzenlemiştir. Küçük İsmail, bir süre sonra «Temaşahane-i Osmanî» adındaki topluluğu kurmuştur (1883). Bir yıl sonra Mısır'da verilen oyunlara katılmış, dönüşünde Kuşdili'nde yeni yaptırılan binada temsiller vermiştir.

KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI

Osmanlılarla Ruslar arasında 1768'den 1774'e kadar süren savaş sonunda 21 haziran 1774 günü, Güney Dobruca'da bir Türk köyü olan Küçük Kaynarca'da imzalanan ve Osmanlılara dünyanın en büyük, en güçlü devleti olma niteliğini kaybettiren antlaşma. Devrin sadaret kethüdası Ahmet Resmî Efendi ve Reisülküttap (Dışişleri bakanı) Münip efendiyle Rus Mareşali Romantsov arasında imzalanıp, tahta yeni geçen Abdülhamit I.'in onayıyle geçerlilik kazanmıştır. Antlaşma hükümlerine göre, Kırım hanlığı bundan böyle Padişahı sadece Halife olarak tanımakta devam eden bağımsız bir devlet haline gelerek Osmanlılardan ayrılıyor, dolaylı olarak Rusya'nın etki alanına giriyordu. Bug ve Dnieper ırmakları arasında kalan Kabartay ülkesi Rusya'ya veriliyor, Türkler savaş tazminatı ödüyor, ayrıca, antlaşmanın kesinlik taşımayan bazı esnek maddelerine göre Rusya'nın Osmanlı devletindeki Ortodoksların din işlerine karışma olanağı hazırlanmış oluyordu. Antlaşma ayrıca Rusya'ya Karadeniz'de ticaret yapma ve ticaret gemisi bulundurma hakkı da tanıyordu. Karadeniz bu suretle bir Türk gölü olmaktan çıkıyor, yine bundan böyle Padişah, Rus hükümdarını kendisiyle aynı düzeye getiren çar sanını resmen tanıyordu. Dniester'le Prut arasındaki alanla Kuzey Kafkasya'yı, ayrıca Besarabya ve Romanya'yı elde tutmak suretiyle Osmanlı devletinin fazla bir toprak kaybı olmadığı halde antlaşmanın asıl önemi, o tarihe kadar yenilmez kudretine inanılan Osmanlı imparatorluğunun ilk kez bir Ortodoks devlete yenilerek prestijini kaybetmesi ve Sırplar, Romenler gibi öteki Balkan devletleri arasında bağımsızlık düşüncesinin doğmasını hazırlamasıydı. Bu arada imparatorluğun en büyük dayanaklarından Kırım hanlığının elden çıkması, özellikle zararı sonraki yıllarda görülecek büyük bir kayıptı. Osmanlılar sonradan Kırım'ı tekrar ellerine geçirebilmek için Rusya'yla birçok kereler savaştıkları halde, bu mücadelelerin hiç birinden olumlu bir sonuç alınmamış, Kırım bir daha Osmanlı egemenliğine girmemiştir.

KÜÇÜK, M. KEMAL

(1901 - 1936) Türk tiyatro oyuncusu. Girit'te doğdu. Vefa İdadîsi ve İtalyan Okulunda okudu. Bir süre amatör tiyatro topluluklarında çalıştıktan sonra stajyer olarak Darülbedayi'e girdi (1920). Darülbedayi karışıklıkları sırasında Şehir Operetinde ve Raşit Rıza'nın «Türk Tiyatrosu» topluluğunda çalıştı. Şadi Karagözoğlu ile birlikte Anadolu turnesine katıldı. Daha sonra Muhsin Ertuğrul ve Arkadaşları topluluğuna geçti. Topluluğun dağılmasını izleyen 1926 - 1927 yıllarında tekrar Raşit Rıza Tiyatrosunda görev aldı. Yeniden düzenlenen Şehir Tiyatrosuna girerek 17 yıl süreyle başarılı bir oyuncu olarak çeşitli oyunlarda rol aldı. Özellikle komedi türünde güçlü bir oyuncu olan Küçük Kemal, Alay köşkünde açılan Tiyatro kursunda da dersler verdi. Bu dersler daha sonra «Tiyatro» adlı kitapta toplanmıştır. Cumhuriyet gazetesi ve diğer gazetelerde tiyatro konusunda eleştirileri bulunan sanatçı, ülkemizde ilk çocuk oyunu yazanlar arasındadır. Nabi Zeki ile birlikte Arnold-Bach'tan dilimize uyguladıkları «Yumurcak» (1930), Seniha Rauf'la Molière'den uyguladıkları «Murai» ve Hüseyin Kemal'le, Oscar Blumenthal'den uyguladıkları «Sarı Zeybek Oteli» sanatçının anılmaya değer eserlerindendir. «İnkılâp Sembolü» adlı bir sözsüz oyun ve «Çınar» adlı 12 tabloluk bir oyun da yazmıştır.

KÜÇÜK MÜCENNEP

Türk müziğinde kullanılan ikili aralıklarından biri. Genişliği 5,019 (~ 5) koma ya da 113,6 senttir. «S» harfiyle gösterilir. Aralarında küçük mücennep aralığı bulunan iki sesin frekansları oranı $3^7/2^{11}$ = 2187/2048 = 1,0679'dur.

KÜÇÜK USULLER

Türk müziğinde 15 ve daha az zamanlı usuller küçük usul kabul edilmişlerdir. Bunlar zamanlarına göre şöyle sıralanabilir:

2 zamanlı: Nimsofyan.
3 zamanlı: Semai.
4 zamanlı: Sofyan.
5 zamanlı: Türkaksağı.
6 zamanlı: Yürüksemai.
7 zamanlı: Devrihindi, devrituran.
8 zamanlı: Düyek, müsemmen.
9 zamanlı: Aksak, evfer, raksaksağı, Oynak.
10 zamanlı: Aksaksemai, lenkfahte, Cengiharbi.
11 zamanlı: Tekvuruş.
12 zamanlı: Frenkçin, nimçember, ikizaksak.
13 zamanlı: Nimevsat, şarkı devrirevanı.
14 zamanlı: Devrirevan.
15 zamanlı: Raksan.

Bu usullerden sadece nimsofyan ve semai basit usullerdir. Diğerlerinin hepsi bu ikisinin çeşitli şekillerde düzenlenmesiyle elde edilen bileşik usullerdir. Fakat nota yazılırken, küçük usullerin bileşenlerini ayrı ayrı göstermek doğru değildir. Usulün tamamı iki ölçü çizgisi arasına bir bütün halinde yazılmalıdır. Örneğin, aksak usulü, bir sofyan ile bir Türk aksağının birleştirilmesiyle, aksaksemai usulü ise iki Türk aksağının birleştirilmesiyle meydana gelmiştir. Fakat notada bu bileşenler ölçü çizgisiyle birbirinden ayrılmaz. Tek parça halinde yazılırlar:

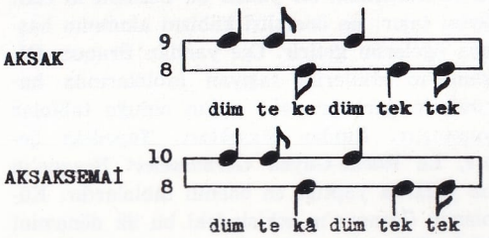

KÜKÜRT

Halkogenler sınıfından periyodik sistemin VI. A grubunda bulunan bir element. Sembolü S ile gösterilir. Atom numarası 16, atom tartısı 32 a.k.b.dır. Kitle numarası 32, 33, 34, 36 olan dört sağlam izotopu vardır. En çok bulunanı kitle numarası 32 olan izotoptur, diğerleri doğada çok az bulunur.

Kükürt, doğada element ve bileşikler halinde bulunur. Element kükürt yurdumuzda Keçiborlu ve Sarayköy bölgelerinde, Sicilya'da, A.B.D. (Louisiana, Texas) de bulunur. Bileşik halde —2 değerli sülfürler ve +6 değerli sulfatlar vardır. Çoğunlukla ağır metaller doğada sülfür bileşikleri olarak bulunur. Başlıca sülfürler pirit (FeS_2), halkopirit ($CuFeS_2$), çinko blend (ZnS), zencefre (HgS), galen (PbS) dir. Bu sülfürler daha çok metal filizi olarak kullanılır, yalnız pirit kükürt filizi olarak değerlendirilir. Sulfatlar arasında en çok rastlanan alçıtaşı ($CaSO_4.2H_2O$) diğer adı jips, ağır spat ya da barit adı verilen baryum sulfattır ($BaSO_4$). Taşkömüründe de %1 oranında kükürt vardır.

Element kükürt doğada kil, kalker, ve alçıtaşıyle karışık olarak bulunur. Kükürt filizi adı verilen bu kükürtlü kayalar ergitme fırınlarına yığılır, alttan ateşlenir. Kükürdün bir kısmı yanar, çıkan ısı geri kalan kükürdü ergitir. Ergimiş kükürt eğimli yüzeyden havuzlara akıtılarak dondurulur. Kalkaroni metodu denen bu metotla elde edilen kükürt saf değildir. Ham kükürt adını alır. Ham kükürt damıtma yoluyle arıtılır. Bunun için ham kükürt demir karnilere doldurulur ve dıştan ısıtılır. Kaynayarak buharlaşan kükürt buharları tuğladan yapılmış odalara gönderilir. Duvarlarda toz halde kükürtçiçeği toplanır, oda ısınınca toplanan kükürt ergiyerek akar, bu

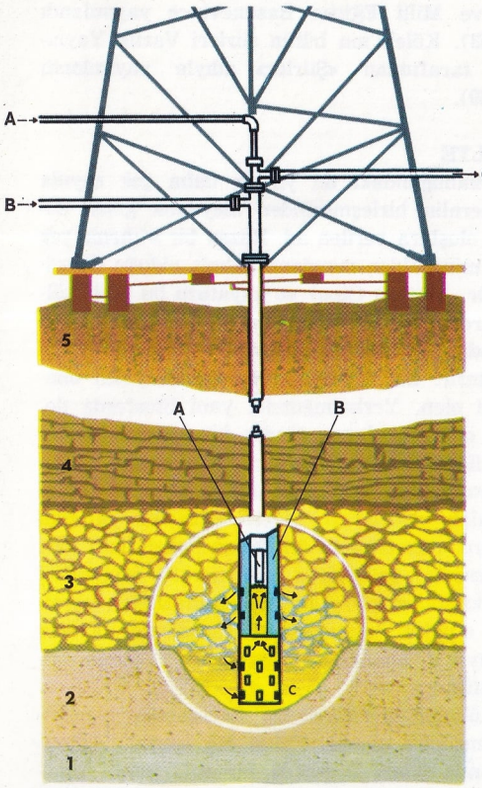

Kükürt çıkarılmasında kullanılan Frasch yöntemi (ortak eksenli üç boru, şeklin ortasında, daire içinde büyütülmüştür). A) Basınçlı hava. B) Sıcak su. C) Sıvı kükürt: 1) Kaya tuzu. 2) Anhidrit. 3) Kalsitle karışık kükürt. 4) Kalker kayası. 5) Toz haline gelebilen tortular.

Kükürt (sarı) kristalleri. Kükürtün pamuk biçiminde olan kristallerinin kökeni volkanik, tortul ya da değişme fenomenleridir.

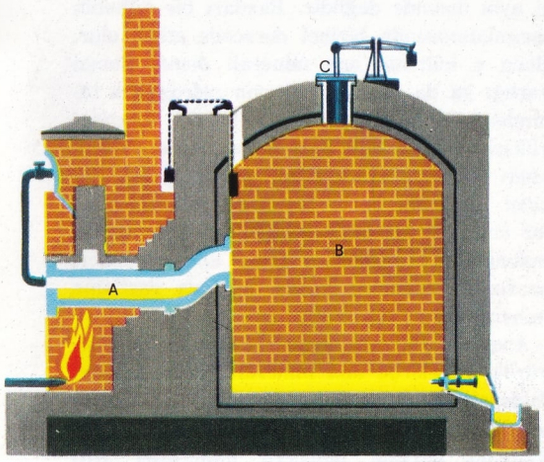

KÜKÜRT DAMITMA FIRINI

Ergitilmiş ham kükürt, kükürtün kaynama derecesinin üstünde ısıtılmış bir A dökme silindirine akıtılır. Kükürtün buharları, çeperlerine duvar örülmüş bir B odasında yoğunlaşırlar; bu odada havaya açılan bir C emniyet kapakçığı vardır. Damıtma yavaş olursa, kükürt uçunur ve odanın duvarlarında çok ince bir toz halinde birikir; bu toza kükürt çiçeği denilmektedir. Damıtma hızlı olursa, kükürt sıvı halde toplanır ve tahta kalıplara akıtılır.

da dışarı alınarak kalıplara dökülür. Bu kükürt %99,8 saflıktadır.

Amerika'da kükürt toprak altında ve 150 - 500 m. derinlikteki katmanlarda bulunur. Buradaki kükürt olduğu yerde ergitilerek yeryüzüne çıkarılır. Bu amaçla en genişi 30 cm. çapında, iç içe geçmiş üç çelik boru, kükürt katmanına kadar indirilir. En dış borudan 160 - 170°C de 5 - 6 atmosfer basınç altında aşırı ısıtılmış su buharı gönderilir. Bu sıcaklıkta kükürt ergir. İç borudan basınçlı hava pompalanır. Sıvı kükürt ortadaki borudan suyla karışık olarak dışarıya akar. Bu kükürt %99,5 saflıktadır, ayrıca arıtma gerekmez. Bu metot Frasch metodudur.

Kükürt sarı renkte kristal yapılı, kokusuz, tatsız bir maddedir. Suda erimez, karbon sülfürde (CS_2) erir. Üç allotropik şekilde bulunur. Bunlar rombik, monoklinik ve amorf kükürttür. 95,6°C'de rombik kükürt monoklinik kükürde dönüşür. 95,6°C'den düşük sıcaklıkta rombik, yüksek sıcaklıkta monoklinik kükürt dengededir. Rombik kükürt prizma, monoklinik kükürt iğne şeklinde kristallerden yapılmıştır. Rombik kükürt 113°C'de, monoklinik kükürt 119°C'de ergir. Sıvı kükürt daha çok ısıtılınca rengi koyulaşır, akışkanlığı azalır. Isıtmaya devam edilirse tekrar akışkan olur ve 444°C'de kaynar. Kaynayan kükürt soğuk suya dökülürse lastik gibi uzayan ve kristal yapısı olmayan amorf kükürt oluşur.

Kükürt kolaylıkla yanar; yanma ürünü zehirli bir gaz olan kükürt dioksittir. Demir, bakır gibi ağır metaller kükürtle kolaylıkla bileşir. Metallerin çoğunun sülfür şeklinde bulunmasının nedeni budur. Gümüş, kükürtlü hidrojenin bulunduğu ortamda kararır.

Yeryüzünde üretilen kükürdün büyük kısmı sülfürik asit endüstrisinde kullanılır. Ham kauçuk kükürtle volkanize edilerek lâstik ve daha sağlam kauçuk yapılır. Kükürtten karbon sülfür, kibrit yapımında kullanılan antimon sülfür elde edilir. Kükürtçiçeği böcekleri ve mantarları öldürdüğü için bağcılıkta kullanılır. Kükürtlü ilâçlar deri hastalıklarına iyi gelir.

Yurdumuzda üretilen kükürdün çoğu bağcılıkta kullanılır.

Kükürt dioksit: Kükürt dioksit doğada, volkanik bölgelerde fışkıran gazlar arasında bulunur. Madenkömürleri yanarken kükürt dioksit de çıkar. Bu gaz endüstri bölgelerinin ve büyük şehirlerin havasını kirletir. Özellikle sülfürlü filizlerden metal elde eden fabrikaların bulunduğu yerlerin atmosferinde bol miktarda kükürt dioksit vardır.

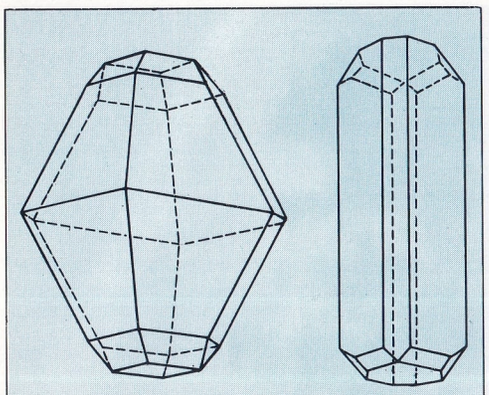

Kükürtün çokbiçimliliği. Solda, normal ısıda, eşkenar dörtgen sisteminde kristalleşmiş biçim; sağda, monoklinik biçimde bir kükürt kristali.

Kükürt ve sülfürlü filizler yakıldığı zaman kükürt dioksit elde edilir.

$$S + O_2 \rightarrow SO_2$$

Kükürt — Oksijen — Kükürt dioksit

$$FeS_2 + 11\ O_2 \rightarrow 2Fe_2O_3 + 8SO_2$$

Pirit — Oksijen — Demir (3) oksit — Kükürt dioksit

Kükürt dioksit keskin kokulu (yanan kükürt kokusunda), zehirli ve boğucu bir gazdır. Kolaylıkla sıvılaşır, suda erir, sülfüröz asit oluşur. Kükürt dioksit renk giderici bir maddedir. Klorla ağartılamayan organik maddeler kükürt dioksitle ağartılır.

Kükürt dioksit en çok sülfürik asit elde edilmesinde kullanılır. Petrol ürünlerinin arıtılmasında işe yarar.

Kükürt Trioksit: Kükürt trioksit beyaz kristaller şeklinde bir maddedir. Çok nem çekicidir, havanın nemini alarak sülfürik aside dönüşür ve sis yapar. Sülfürik asit elde etmek amacıyle üretilir. Bunun için kükürt dioksit kullanılır. Kükürt dioksit ve oksijen, kontak fırınlarında platin katalizör etkisinde 500°C sıcaklıkta bileşir, kükürt trioksit meydana gelir. Çeşitli işlemlerle sülfürik aside dönüşür.

$$2SO_2 + O_2 \rightarrow 2SO_3$$

Kükürt Dioksit — Oksijen — Kükürt Trioksit

KÜL

Organik, çoğunlukla bitkisel maddelerin yanması sonucu kalıntı olarak ortaya çıkan maden tuzlarına verilen ad.

Külün bileşimi yanan maddenin türüne göre değişir. Bileşimindeki maddelerin oranı çeşitli açılardan önem taşır. Bir besinin karışık olup olmadığı, çoğu zaman, yakılıp küllerinin incelenmesiyle, anlaşılabilmektedir. Özellikle bitkisel kaynaklı besinlerde külün incelenmesi, toprağın içindeki tuzların türü, bitkinin cinsi gibi soruları cevaplandırmaktadır.

Bitkisel maddelerin külü toprağı değerlendirmekte kullanılır. Son zamanlara kadar kül, içindeki alkali karbonatları nedeniyle çamaşır yıkamada kullanılmıştır.

Volkan külü: Etkin bir yanardağdan dökülen çok küçük lav parçalarının toplu durumuna volkan külü adı verilir. Volkan külü yanardağların yamacında ya da eteklerinde birikebildiği gibi, rüzgârın etkisiyle çok uzaklara da savrulabilir.

KÜLEBİ, CAHİT

(1917 -) Türk şairi. Zile'nin Çeltek köyünde doğmuştur. İlk öğrenimini Niksar Gazi Ahmet Danişment İlkokulunda (1929), orta öğrenimini Sıvas Lisesinde tamamlayarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne girmiştir. Yüksek öğrenimini bitirdikten sonra (1940) yedeksubaylık görevini yapmış ve Antalya Lisesine edebiyat öğretmeni olarak atanmıştır (1942). Bu liseden sonra, Ankara Devlet Konservatuvarında ve Ankara Gazi Lisesinde edebiyat öğretmenliği görevine devam etmiştir. Daha sonra Millî Eğitim Müfettişi olarak yurtta, kültür ataşesi ve öğrenci müfettişi olarak Avrupa ülkelerinde görev almıştır.

Cahit Külebi, 1940'tan sonraki edebiyatımızın getirdiği olumlu değişimlere kendine özgü havasıyle katkıda bulunan şairlerimizden biridir. Daha ilk şiirlerinden itibaren, (Sokak, İnsan) halk şiirimizi öz ve ruh yönünden benimseyerek halk şairleri kadar içten, doğaya ve insana açık bir türkü havası içinde şiirler yazmayı başarmıştır. Anadolu köy ve kasabalarında geçen çocukluk ve ilk gençlik yıllarının bilinç altında yarattığı birikimleri, bir anı çığlığı halinde yansıtması ve mısralarını, işlediği özün götürdüğü biçimler içinde döşemesi sıcak ve okuru hemen sarıveren bir şiir düzeyi yaratmasına yol açmıştır. Külebi şiiri, bu yönleriyle Anadolu edebiyatının çağdaş ilkeler içinde bir aşaması olmuştur denilebilir.

Eserleri: Adamın Biri (şiirler, 1946), Rüzgâr (şiirler, 1949), Atatürk Kurtuluş Savaşında (uzun şiir, 1952), Yeşeren Otlar (şiirler, 1954), Siirt (şiirler, 1965). Atatürk Kurtuluş Savaşında adlı kitabı 1955 Türk Dil Kurumu şiir ödülünü aldı. Ayrıca Atatürk Oratoryosu adı altında Nevit Kodallı tarafından bestelendi ve Millî Eğitim Basımevince yayımlandı (1953). Külebi'nin bütün şiirleri Varlık Yayınevi tarafından «Şiirler» adıyle yayımlandı (1969).

Cahit Külebi.

KÜLTE

Yerkabuğundaki ıki ya da daha çok sayıda mineralin birleşmesinden meydana gelen doğal oluşlara verilen ad. Bazen bir kültenin tek bir mineralden meydana gelmiş olduğu da görülür. Alçıtaşı (jips) ve kayatuzu bu çeşit kültelerdendir. Külte terimi dar anlamıyle ele alındığında metalli mineral yoğunlaşmalarını gösterir. Bir mineral, belli bir kimyasal bileşimi olan, Yerkabuğunda, yani litosferde doğal olarak bulunan türdeş bir cisimdir.

Kültelerin incelenmesini konu olarak alan bilim dalına petrografi denir. Yeni bir bilim sayılan petrografi, geçen yüzyılın yarısına doğru, mikroskopla örnek incelemelerinin ilerlemesiyle, gelişmiştir. Petrografi, mineraloji ve kristalografinin bütün metotlarından ve elde ettikleri sonuçlardan yararlanır. Ayrıca kimyasal analizlerin petrografide önemi büyüktür.

Külteler birbirlerinden mineralojik bileşimlerine göre ayrılır. Fakat bu, sınıflandırılmalarında ikinci derecede bir rol oynar. Sınıflandırmadaki ana metot olan genetik metodunda bütün külteler üç ana bölümde toplanır: Püskürük külteler, tortul külteler ve başkalaşım külteleri. Püskürük külteler magmanın doğrudan doğruya katılaşması sonucu oluşmuştur. Tortul külteler önceden varolan kültelerin kimyasal ve fiziksel etkiler altında kalması sonucu meydana gelmiştir. Bu değişimi yapan başlıca iki etken ısı ve basınçtır.

Külteleri meydana getiren mineraller: Bir kültenin bileşiminde bulunan minerallerin hepsi aynı önemde değildir. Bazıları bir kültenin tanımlanmasında birinci derecede etken olur. Buna o kültenin ana minerali denir. Bunun varlığı ya da yokluğu kültenin petrografik tanımlanmasını değiştirir. Kültedeki tutarları yüksek oranda olan bazı minerallerin de kültenin tanımlanmasında adı geçer; ancak, birinci derecede önem taşımaz. Bazı mineraller ise belli bir taşın mineralojik bileşiminde bulunmakla beraber, o taşın ana nitelikleri arasında bulunmadığından bunlara rastlama mineral denir.

Ana minerallerin sayısı oldukça azdır. Püskürük kültelerde ana mineral olarak kuvars, feldspatlar, feldspatoitler, mikalar, pirosenler vardır. Tortul kültelerde önceden varolan bir kültenin parçası olmayan mineraller silis (opal ve kalseduan olarak), kalsit, dolomit, kayatuzu, jips, anhidrit ile kömür gibi bitkisel kaynaklı organik maddelerdir. Başkalaşım kültelerinde granit, epidot, turmalin, talk ve kaolin ana minerallerdendir.

KÜLTEPE

Kayseri'nin 22 km. kuzey-doğusunda Hitit-Asur ticaret şehri.

Kültepe'de, Türk Tarih Kurumu adına,

1

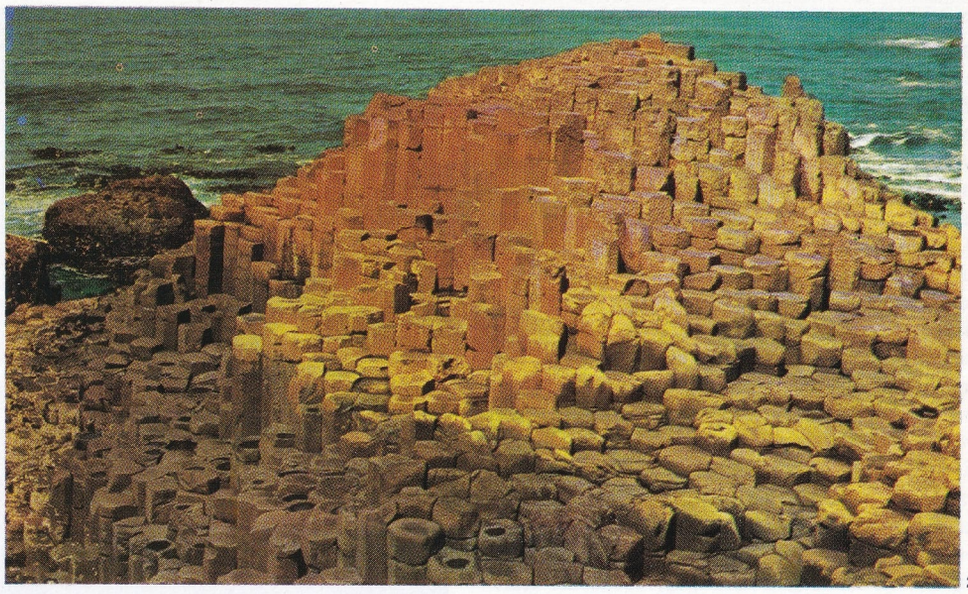
2

3

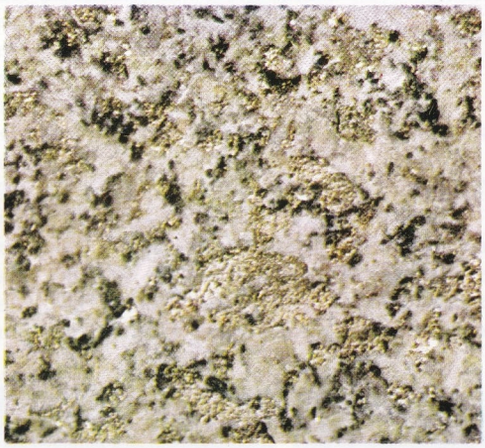
4

5

6

7

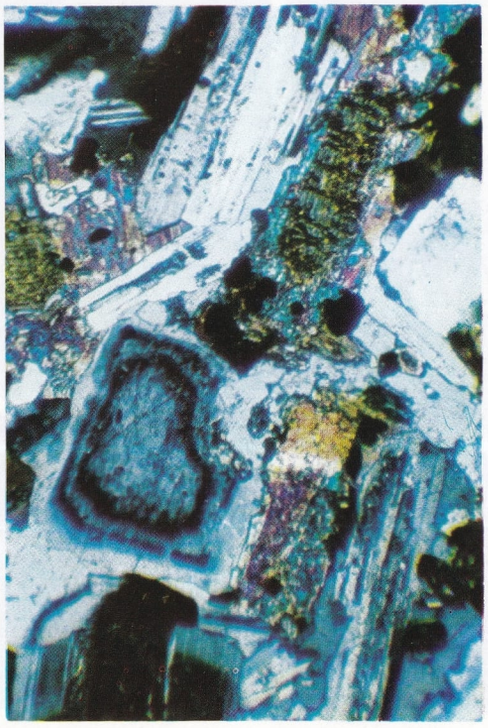
8

9

1) Deniz içinde üst üste yığılarak tabakalaşmış olan kalkerlerden oluşan tortul kültesi. 2) Magmanın soğumasından oluşan bir püskürük külte olan sütun halinde bazalt. 3) Bir tortul kültenin büyütülmüş fotoğrafı (ırmak kültesi). 4) Bir dip kültesi örneği (sienit). 5) Başkalaşım kültesi (gnays). 6) Kalker kültesinin cilalı yüzeyi (taşıllaşmış tortul kültesi). 7) Kinzigitik gnaysın büyütülmüş fotoğrafı (başkalaşım kültesi). 8) Dioritin büyütülmüş fotoğrafı (dip kültesi). 9) Bazaltın büyütülmüş fotoğrafı (püskürük külte).

KÜL

Prof. Tahsin Özgüç idaresinde 1948 yılından beri kazılar yapılmaktadır. Bu kazılar sonucunda, tepenin eteğindeki düzlüğün tabletlerde «Karum» denilen Asurlu tüccarlara ait pazar mahallesi olduğu, tepenin de o zamanki «Kaniş» şehrinin harabesi olduğu anlaşılmıştır. Yapılan kazılarla bugüne kadar Kültepe'de 4 yapı katı bulunmuştur. En alttaki 4. ve 3. yapı katlarında yazılı belge bulunmamıştır. 2. yapı katında sayıları 7 000'e varan yazılı belge bulunmuştur. 1. yapı katı, eski Hitit devrine tarihlenmektedir. Kültepe kazılarının verdiği epigrafik ve arkeolojik zengin ve bol malzeme dışında, Anadolu arkeolojisi için yaptığı en büyük hizmet, Alişar, Alacahöyük ve Boğazköy gibi Orta Anadolu'nun en önemli kazı yerlerinin koloni çağındaki durumlarını kesin olarak aydınlatmış olmasıdır. Bu kazıların Anadolu tarihi için önemi, Anadolu'nun protohistorik devirlerin sonundaki yerli halkını ve kültürünü tanıtması olmuştur. Kültepe vesikalarında, Asurlu tüccarların münasebette bulundukları yerli halka ait kayıtlar da vardır. Asurlu tüccarların Anadolu şehirlerinde ayrı mahalleler kurdukları ve orada yaşadıkları; fakat kullandıkları eşyaların yerli olduğu anlaşıldığından, bu devir Anadolu halkı ve kültürü hakkında da bilgi elde edilmektedir. «Kaniş - Karum» kazılarında pazar mahallesinin sokakları, evleri, dükkânları ve bu binaların içinde günlük hayattaki ihtiyaçlara ait çeşitli ev eşyaları meydana çıkarılmış, Kültepe'de yapılan sistemli kazılar M.Ö. XIX. yüzyıldaki Anadolu hayatını öğrenme olanağını sağlamıştır.

Kültepe'den bir yazıt. Üzerinde bir kanun yer almaktadır.

KÜLTİGİN

(? - 731) Ünlü Köktürk prensi ve komutanı. Doğum yeri, yılı bilinmemektedir. Kutluğ Kağanın oğlu olan Kültigin, babasının ölümünden sonra, kardeşi Bilge Hanla beraber, hakan olan amcası Kapağan Hana karşı savaşmıştır. Savaşı kazanan Kültigin, kendisinden büyük olan Bilge Hanı tahta geçirmiştir. «Orhun Yazıtları»nın meydana gelmesinde rolü vardır. Ağabeyiyle uzun yıllar Çinlilere karşı savaşmış, komutan olarak büyük yararlıklar göstermiştir. İçerideki ayaklanmaları da önlemek isteyen Kültigin, bu başkaldırmalardan biri sırasında öldürülmüştür. Ağabeyi, ona Türk tarihinin ilk anıtkabri sayılabilecek olan bir mezar yaptırmıştır.

KÜLTÜR

Bir toplumu niteleyen öğelerin, toplumun duyuş ve düşünüş birliğini sağlayan davranışların, düşünce ve sanat ürünlerinin tümü. Kültür tarihi, insan toplumunun çeşitli gelişme aşamalarında benimsediği ülkülerin ve değerlerin tarihidir. Daha yeni ve özellikle etnoloji, sosyal antropoloji, sosyoloji araştırmalarında kullanılan anlamıyle kültür, insanın çevresindeki belirli somut sorunları çözmekte yararlandığı ve birbirlerine bağlı olan nesne, araç, kuruluş ve davranışların tümünü gösterir. Bu açıdan ele alındığında, kültürün incelenmesi, alışkanlıkların, yaşama biçimlerinin, ekonomik, politik, toplumsal, yasal, eğitsel, dinsel ve sanatla ilgili kuruluşların incelenmesi olur. Birinci anlamda kültür, kişiliğin ülküsel (ideal) olarak biçimlenmesidir. İkinci anlamda kültür insanoğlunun doğayı elinde tutmak için kullandığı her türlü aracı kapsar. Bu anlamda bir konut yapılması kültürdür, belirli bir biçimde giyinmek kültürdür, insanın yaptığı ve kullandığı araçların tümü, ya-

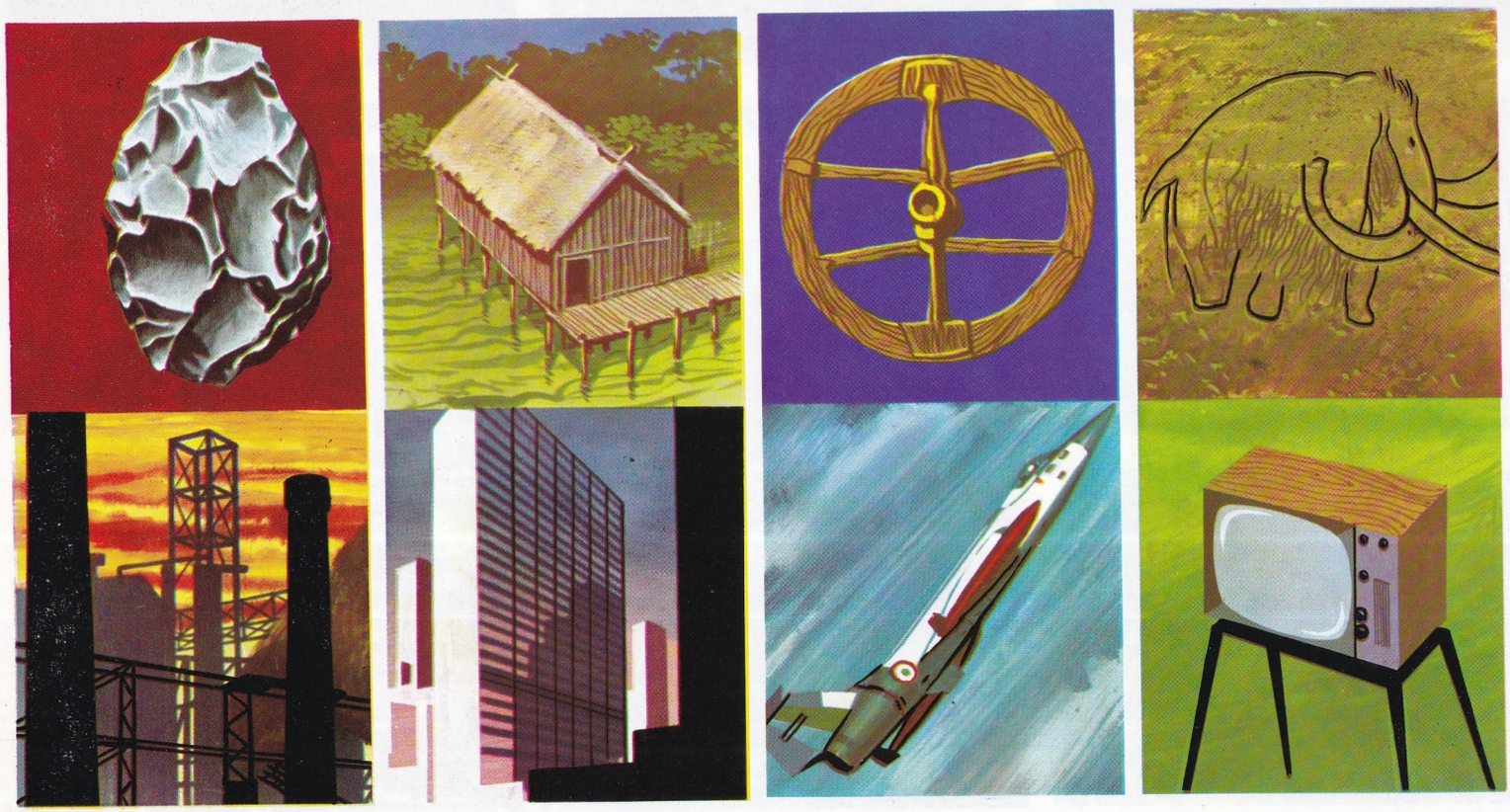

Kültür, insanın bütün yaşama alanlarını kapsayan bir olgu, yaşadığı ortam içinde karşılaştığı sorunları çözmek için gösterdiği çabaların tümü olarak tanımlanmaktadır. Tabloda, insanın çağımızda ve tarih öncesi dönemlerde, iş, konut yapımı ulaştırma ve düşünce iletme alanlarında vardığı sonuçlar karşılaştırılmaktadır.

şama kuralları, inanışları, alışkanlıkları, kuruluşları kültürdür. Etnografi, sosyal antropoloji ve sosyolojiyle uğraşanlar, insanın kültürel davranışını, içinde yaşadığı doğal çevreyi gereklerine uydurmak için yaptığı girişimleri incelerler. Yine bu ikinci anlamda insanın kültürel girişimleri, tarihöncesi devirden beri insan davranışını hayvan davranışından ayırt eden her şeyde sürüp gitmektedir. Mağara adamının balta, kazma yerine kullandığı araçlar, Taş devri duvarlarındaki resimler, çeşitli büyüler, ölüleri uğur eşyasıyle gömme gelenekleri hep kültürel davranışlardır.

Günümüzde kültür sözcüğünün başlıca anlamı insanın eğitimini ve düşünce yapısını göstermektedir. Bugün birçok akım Yunan - Latin, Latin-Hıristiyan geleneklerinden Avrupa toplumuna geçmiş olan kültürel ülkülerin sağlamlığını tartışmaktadır. Leo Spitzer gibi bir bilgin «bir bilimsel çağ»ın bir hümanizma çağının yerine geçeceği düşüncesini çürütmeye çalışmaktadır. Fakat ona karşı düşüncede olanlar, kültürün derin bir şekilde kendini yenilediği, modern insanın ülkü ve değerlerinin eski aristokrat değerleri eleştirdiği düşüncesinde olanlar gittikçe ağır basmaktadır. Yunan uygarlığının eğitsel ülkülerine göre, iyi konuşabilmek, edebiyat ve felsefeden anlamak, kuramsal felsefeyi tanımak, devlet yönetmesini bilmek kişinin düşünsel yapısını tamamlardı. El sanatları, Yunan dünyasında özgür insanın yapmaması gereken aşağılık bir işti. Eski Yunan toplumu ayrı sınıflara, kölelere yer veren, kültür ve emek kavramlarını birbirinden kesinlikle ayıran bir toplumdur. Kültür, emeği aşağılayan yönetici sınıfların tekelindeydi. Emeğin ve işin de kültürel bir içeriği olduğu gerçeğinin benimsenmesi için yüzyılların geçmesi gerekmiştir. Ortaçağda ve Rönesansta bile kültür hemen hemen yalnız saray adamının, soylunun, okumuşun tekelinde kalmıştır.

XVII. yüzyılın büyük metafizik sistemleri aklı, zaman içinde sınırsız olan gerçeklerin işleme alanı diye kabul ederken, XVIII. yüzyıl akla başka bir anlam vermiştir. Artık bilgi, okumuşların tekelinde bir varlık olarak görülmekten çıkmış, toplumsal yaşamı yenilemek, önyargıları yenmek ve dogmaları parçalamak, kırmak için kullanılan bir araç olmuştur.

Bilimin ve aklın bu üstünlüğüne, XIX. yüzyıl başında duygulara öncülük tanıyan romantizm karşı çıkmıştır. Ancak romantizmi bir gerileme saymak yanlış olur. Goethe, Schiller, Fichte ve Hegel gibi düşünür ve sanatçıların romantik akım içinde yer aldıkları düşünülürse, bu akımın duygulara büyük önem vermekle beraber aklı da tüm reddetmemiş olduğu kolayca anlaşılır.

Kökeni öğrenmek düşüncesi olan kültür kavramıyle bilim ve bilgi kavramları aynı değildir. Daha XVIII. yüzyılda Rousseau bu gerçeği görmüş, Humboldt bu görüşü kesinlikle doğrulamıştır. Belirli bir alanda birçok kavramlara sahip olan, okumuş bir adam, yani uzman, toplumun yararlı bir üyesi olmakla beraber, kültür terimi insanın kişiliğinin gelişmesi, biçimlenmesi anlamında alınınca, kültürlü adam sayılamaz. Kültürlü insan için önemli olan kavramsal ve teknik bilgi değil, zihinsel ve ahlâksal yeteneklerin tümüdür.

Kültür: Fransa'daki Lascaux mağarasından bu duvar resmi, ilkel sanatın günümüze ulaşan en eski örneklerindendir.

Kültürel değerler zaman içinde değişiklikler göstermiştir. Yunan aristokrat dünyasında en yüksek değer askerlik başarılarına, ün duygusuna, geleneklere, saygıya, güzel söz söylemeye verilmiştir. Ortaçağda din ve teoloji ön sırayı almıştır. Burjuva toplumunda iş yetenekleri yüksek, bu alanda başarı kazanmış kişiye değer verilmiştir. Sosyalist kültür çevresinde sınıfsız toplum düşüncesi değer kazanmıştır.

Kültürel değerler dönem dönem değiştiği gibi, aynı zaman parçası içinde bölgeden bölgeye de ayrılıklar gösterir. Bunu günümüzde de dünyanın çeşitli kesimlerinde gözlemek olanağı vardır.

KÜMBET

Sözlük anlamı toparlak ve tümsek olan kümbet, kubbelerin şişkin ve kabarık olan dış biçimlerine verilen addır. Eski türbelerin üstleri genellikle kubbeli olduğundan kümbet sözcüğü daha çok mezar yapılarına ilişkin olarak kullanılagelmiştir.

Kümbetlerin birçok çeşitleri vardır. Örneğin dış yüzeyi yarı küreden küçük olan kubbe basık kümbet diye adlandırılır. Doğu ülkelerinde, bu arada özellikle Türkistan, Hindistan ve Rusya'da çok kullanılan bir başka kümbet biçimi de, ortası şişkin ve kaidesi içeriye doğru giren soğan başı biçimindeki karınlı kümbettir. Daha çok vecihli kümbet adıyla bilinmekle birlikte, şataflı veya çalmalı kümbet adlarını da alan bir üçüncü kümbet biçiminin özelliği, çokgen bir plân üzerine yapılması ve üst kısmının çeşitli yüzeylerden meydana gelmiş olmasıdır. Nihayet yüksek kümbet de bir başka kümbet türüdür. Dış kubbesi yüksek kemer biçiminde olan kümbete yüksek kümbet adı verilir. Orta ve Doğu Anadolu'da Selçuklular ve beylikler devirlerinde yapılmış olan kümbetlerin en önemlileri arasında Kayseri'de «döner kümbet», Kırşehir'de «Melik Gazi» kümbetleri sayılabilir.

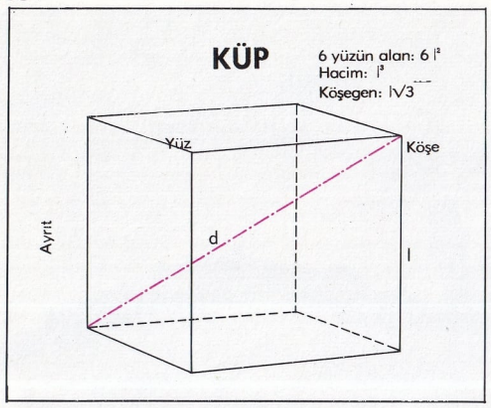

KÜP
Aritmetikte bir sayının küpü, bu sayının üçüncü kuvvetidir; yani bir sayının kendisiyle iki defa çarpılmasından elde edilen sayıdır. Buna göre örneğin 2'nin küpü $2 \times 2 \times 2 = 2^3 = 8$ olur. Bir n sayısının küp kökü, üçüncü kuvvete yükseltildiği zaman («küpü alındığı» zaman) bu sayıyı veren sayıdır ve $\sqrt[3]{n}$ şeklinde gösterilir. Buna göre 8'in küp kökü 2; 27'nin küp kökü 3'tür.

Geometride bütün ayrıtları birbirine eşit olan paralelyüze küp adı verilir. Küpün sekiz yüzeyi vardır, bunların hepsi birbirine eşit ve kare şeklindedir; yine birbirine eşit 12 ayrıtı ve 8 köşesi bulunur. Bütün yüzeyleri ve köşe açıları birbirine eşit olduğu için küp düzgün bir çokyüzlüdür.

KÜRDÎ
Türk müziğinin arı birinci sınıf makamlarından biri. Kürdî dörtlüsünün tiz tarafına puselik beşlisinin eklenmesiyle meydana gelmiştir: BTT + TBTT. Durağı dügâh, güçlüsü neva perdesidir. Çıkıcı olarak kullanılmıştır. Donanımına si için S-bemolü konur. Dügâh makamı dizisini meydana getiren sesler sırayla, dügâh, kürdî, çârgâh, neva, hüseynî, acem, gerdaniye ve muhayyer perdelerdir. Bu perdelerin durağa göre aralıkları şöyledir:

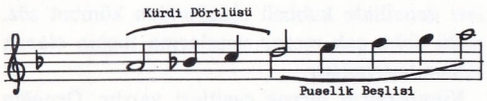

Bağıl Frekans	1,000	1,054	1,185	1,333	1,500	1,580	1,778	2,000
Sent	0	90	294	498	702	792	996	1200
Koma	0	4	13	22	31	35	44	53

Kürdî makamı dizisi, Türk genel dizisinde 18 perdeye göçürülebilir. Bunlar, kaba-çargâh, kaba-nim-hicaz, kaba-hicaz, yegâh, kaba-nim-hisar, kaba-hisar, aşiran, acemaşiran, ırak, geveşt, rast, nim-zirgüle, zirgüle, dügâh, kürdî, dik-kürdî, segâh ve puselik perdeleridir. Bunlar arasında, yegâh, aşiran, rast ve dügâh perdelerine yapılan göçürmelere bağımsız ad verilmiştir: Ferahnüma, aşkefza, kürdîlihicazkâr ve kürdî.

KÜRDÎLİHİCAZKÂR
Türk müziğinin göçürme makamlarından biri. Kürdî dizisinin rast perdesine göçürülmesiyle elde edilmiştir. İlk olarak Hacı Arif Bey tarafından kullanılmıştır. İnicidir. Durağı rast, güçlüsü çârgâh perdesidir. Donanımına si, mi ve la için birer S-bemolü konur. Dizisini meydana getiren sesler sırayla, rast, nim-zirgüle, kürdî, çargâh, neva, nim-hisar, acem ve gerdaniye perdeleridir. Bu perdelerin durağa göre aralıkları kürdî dizisindeki gibidir.

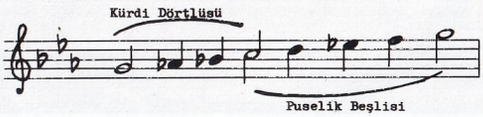

KÜRE
Yüzeyindeki her noktası, merkez denilen bir noktadan aynı uzaklıkta olan ya da bir yarımdaireyi çapı etrafında döndürerek elde edilen dönel bir cisim. Kürenin herhangi bir düzlemle kesiti bir dairedir. Merkezden geçen düzlemlerle kesiti «büyük daire», diğerleri «küçük daire» adını alır. Her büyük daire küreyi iki «yarıküre»ye ayırır. Bir kürenin yüzeyindeki bir noktanın merkezden uzaklığına «yarıçap» denir.

Bir kürenin iki paralel düzlem arasında kalan parçasına «küre kuşağı» ve bir küçük daire ile bunun bir tarafında kalan küçük küre parçasına «kapak» denir. Bir küçük dairenin bütün noktalarından gelen yarıçaplarla bunun üstündeki kapağın içinde kalan hacim «küre parçası»dır.

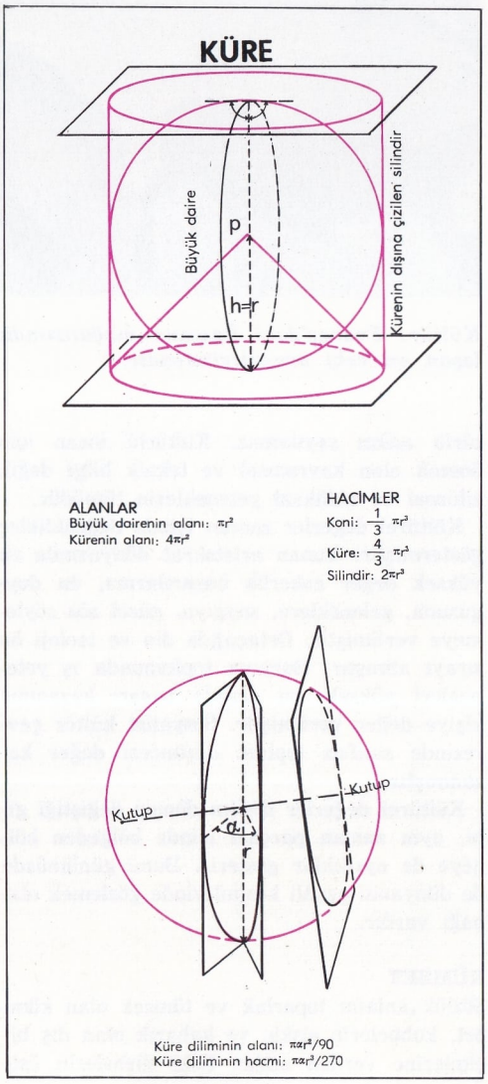

Küre yüzeyinin alanı, büyük dairesinin alanının dört katıdır; r yarıçap ve d çap olursa, alan $4\pi r^2$ ya da πd^2'dir. Bu aynı zamanda küreyi tam olarak içine alan ve yüksekliği kürenin çapına eşit olan silindirin yanal yüzeyinin alanına da eşittir. Kürenin hacmi kendisini içine alan silindirin hacminin 2/3'üdür ve $4/3\ \pi r^3$ ya da $1/6\ \pi d^3$ şeklinde ifade edilir. Bu hacim aynı zamanda, tabanının yarıçapı ve yüksekliği kürenin yarıçapına eşit olan bir dik koninin hacminin dört katına eşittir.

KÜRE
Gökyüzünü ya da yeryüzünü, aslına sadık kalarak; fakat büyük oranda küçülterek temsil eden küresel haritalar. En eski küreler, Mezopotamya, Eski Mısır ve Yunanistan'da taş ve bazen de bakır üzerine kazımak suretiyle yapılmış gökküreleridir. Gökküreleri Arap astronomları tarafından geliştirilmiş ve ortaçağın sonlarında Avrupa'ya girmiştir. Başlangıçta gökküreleri kadar yaygın olmayan yerküreleri XV. ve XVI. yüzyıllarda, özellikle büyük coğrafî keşifler sırasında çok yararlı olmuştur.

Yerküreleri, bir coğrafya haritasında bulunması gereken bütün özellikleri en iyi şekilde yansıtırlar. Buna karşılık fazla yer tuttuklarından kullanışlı değildirler; bu yüzden genellikle küçük oranlarda yapılırlar. Gerçekten de kullanılan oran 1/20 000 000'u aşmaz.

Küreler, kutupları temsil eden iki noktadan tespit edilir ve yarımdaire biçimindeki bir yayla tutturulur. Bu yay uzatılarak bir kaidenin üzerine oturtulur. Rönesans devrinde genellikle süsleme aracı olarak kullanılan ve çok büyük olan yerküreleri, bugün daha küçük ve basit olarak yapılmakta, eğitim aracı olarak kullanılmaktadır. Kürenin yere ya da gökyüzüne ilişkin haritaları, kâğıt üzerine basıldıktan sonra, genellikle tahta, bazen de plastik maddeden yapılmış bir küre üzerine yapıştırılır. Son yıllarda, yapıştırılan bu haritaların üzerine plastikten saydam bir tabaka geçirilmektedir. Haritanın dağlar, denizler vb. gibi öğeleri bu ikinci tabakaya işlenmekte, siyasal öğeler ise altta kalan ikinci tabakada yer almaktadır. Böylece küreye ilk bakışta dünya doğal açıdan görülmekte, kürenin içindeki lamba yakılınca da küre siyasal harita niteliği kazanmaktadır.

KÜRE
Batı Karadeniz bölümünde Kastamonu iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 1 851). İnebolu - Kastamonu şosesi üzerinde, Bakırbaba tepesinin yamacında, ormanlık bir yörede kurulmuştur. Yükseltisi 950 m.'dir. Kastamonu şehrine 60, İnebolu'ya 30 km. uzaklıktadır. 1942 yılında çıkan bir yangın sonucu tamamen yanan Küre, yeniden kurulmuştur. Küre'nin en önemli tarihî eseri dört kubbeli Akşemsettin camiidir.

Küre ilçesinin yüzölçümü 729 km²., nüfusu 20 923'tür. Merkez ve Ağlı bucakları içinde 53 köyü vardır. İlçe toprakları genel olarak, yayla durumundadır. Derin vadilerle yarılmıştır. Bundan dolayı çok engebelidir. Buradaki dağ-

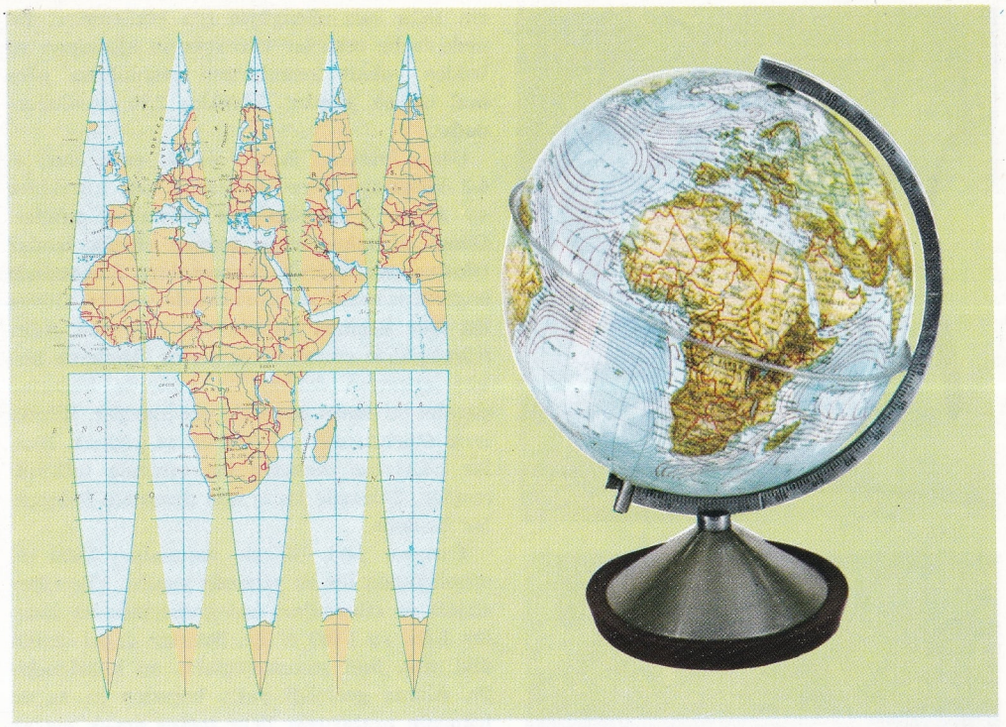

Yer kürelerinin yapımı için önce küre dilimleri basılmakta, sonra bunlar hazırlanmış küreler üzerine yapıştırılmaktadır. Yukarıda: 1688 yılında yapılmış bir küre görülmektedir.

lar İsfendiyar (Küre) dağları arasında yer alır. Bunlar Karadeniz kıyısına paralel olarak uzanırlar.

Denize yakınlığı nedeniyle mevsimler arasında sıcaklık farkları azdır. Yağışlar düzenlidir. İlçenin birçok kesimleri sık ormanlarla kaplıdır. Bu nedenle tarıma elverişli alanlar azdır. İlçe halkının başlıca gelir kaynağı orman ürünleridir. İlçe merkezinin kuzeyinden çıkarılan pirit, hava hattıyle, İnebolu iskelesine taşınır.

KÜREK SPORU

Bir ya da daha fazla sayıda kürekçinin yönetimindeki özel teknelerle yapılan bir deniz sporu. Tekneler dümencili ya da, dümencisiz kullanılır.

Kürek çekme aşağı yukarı uygarlık tarihi kadar eskidir. Amenophis II.'nin Edinburgh Devlet Müzesinde bulunan mezar taşında firavunun «yalnız bir kahraman olarak ün taşımadığı, aynı zamanda kürek çekmedeki başarılarıyle tanındığı» yazılıdır. Latin şairi Virgilius de Eneid'de kürek yarışından söz eder.

Ortaçağda, küreğin bir spor olmasında en büyük çabayı Venedikliler göstermiştir. Zaten Kuzey Avrupa ülkelerinde kürek sporu karşılığı kullanılan «regata» sözcüğü, ortaçağda Venedik'in Büyük kanalı boyunca, yapılan «Gran Regatta» yarışından gelmektedir. Bugün de bu yarışma her yıl tekrarlanmakta; ancak daha çok, folklorik bir anlam taşımaktadır. Modern kürek sporunun kurallarını İngilizler saptamıştır. 1775'te Thames ırmağı üzerinde Ranelagh Gardens'te bugünkü anlamda ilk kürek yarışması düzenlenmiştir. ABD'de ise ilk yarışma 1811 yılında yapılmıştır.

İngiltere, geçen yüzyılın başında küreği resmen spor olarak tanımıştır. Cambridge ve Oxford üniversiteleri arasında her yıl yapılan geleneksel yarışmaların ilki 1829 yılında sekiz sporculu teknelerle düzenlenmiştir.

Kürek sporunda kullanılan tekneler: FISA (Uluslararası Kürek Dernekleri Federasyonu) gerek ulusal, gerek uluslararası yarışmalarda iki çeşit tekne kullanılmasını öngörmektedir: Serbest tip (ya da olimpiyat tipi) ile deniz futası (ya da yole).

Serbest tip ya da olimpiyat tipi tekne: Bunlar iki çeşit olur. Birincisinde sporcular bir tek küreği, ikincisinde bir çift küreği kullanırlar. Tekler de üç çeşide ayrılır: Sekiz tek; bunda sekiz kürekçi ve bir dümenci bulunur. Dört tek; bunda dört kürekçi bazen de bir dümenci bulunur. İki tek; bunda dümenci yoktur, yalnız iki kürekçi vardır. Çifteler iki türe ayrılır: İki çifte, tek çifte. İki çiftede dümenci olup olmaması serbesttir. Tek çiftede dümenci bulunmaz. Kadınlararası yarışmada dört çifte tekne kullanılır ve bunda dümenci vardır.

Tekli yarışta kullanılan tekneler yumuşak bir sedir kerestesinden yapılır. Bunlar kürekçi sayısı kadar maden çemberle sıkıştırılmıştır. Çemberlerin ucunda küreklerin tutturulduğu destekler bulunur. Kürekler aşağı yukarı 3,20 m. uzunluğundadır. Çifteler de genel çizgileriyle aynı yapıyı göstermekle beraber, çok daha hafif (11 - 15 kg.) olur. Bu niteliklerinden ötürü kürek vuruşuyle ve kürekçile-

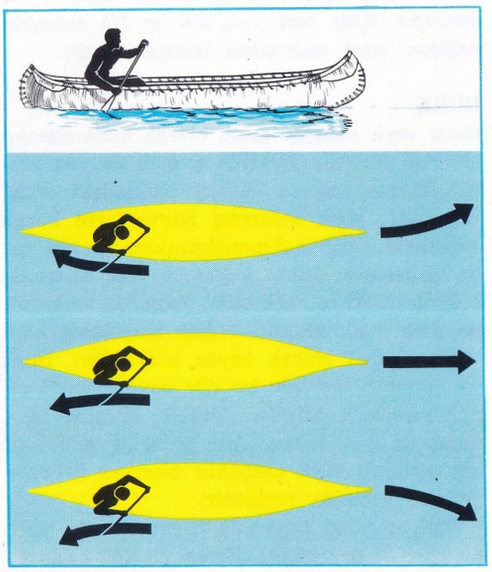

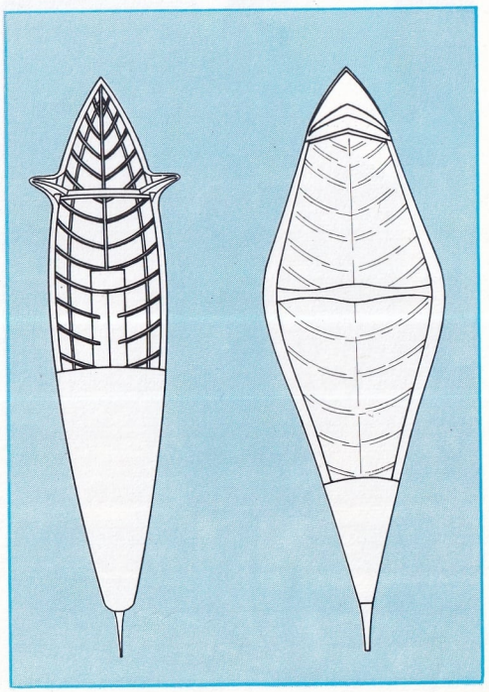

Üstte: Oklar değişik kürek vuruşlarını ve kayığa verilen yönü gösteriyor. Sağda: Kanada tipi tek kişilik iki kayık.

Vizon kürk yapımı. Üstte: Bir parçanın kesilişi. Ortada: Bir parçanın dikilişi. Altta: Klasik biçimde dikilmiş vizon kürk.

rin sağa sola dönüşüyle çok etkilenirler. Bu nedenle bu tekneler kürekçilerin ağırlığına ve belden yukarı kısımlarının uzunluğuna göre özel olarak yapılır. Kürekler 2,70 uzunluğundadır.

Deniz futaları: Bunlar da iki çeşit olur: 8-4-2 kürekçiye göre donatılmış tek kürekliler ve 2 ve 1 kürekçi için donatılmış çifteler. Olimpiyat teknelerinin tersine olarak bunlar Uluslararası Kürek Yarışmaları Kodeksinde öngörülen boyut ve ağırlıklarda yapılır. Gövde üst üste konmuş levhalardan meydana gelir. Kürekçilerin oturacakları yerler çiftelerde birbiri arkasına dizilmiştir; teklerde birbirine paralel iki eksen üzerinde yer almıştır. Küreklerin oturtulacağı yerler 4 cm.yi geçmez. Bunlar çiftelerde teknenin üst tarafına tutturulmuştur. Teklerde bu iş için demirden kelepçeler bulunur.

Yarışma yeri: Kürek yaşımaları 2 000 m. uzunluğunda bir su yüzünde yapılır. «Tecrübesizler» ve «Bayanlar» kategorilerinde bu uzunluk 1 500 ve 1 000 m.dir. Sınırlar doğal olabildiği gibi, özel şamandıralarla da belirlenebilir. Alanın genişliği yarış boyunca en az üç teknenin aralarında 15'er metre aralık olarak yan yana gidebileceği genişlikte olur. Yarışma alanı öngörülen uzunluktan daha kısa ise şamandıradan geri dönerek aynı yolu iki defa gitme kuralı kabul edilir.

KÜRİYUM

Aktinitlerden, transuranik (uranyumdan sonra gelen) elementler grubunda yer alan bir element. Doğada bulunmaz. Yapay olarak çekirdek reaksiyonları sonucu oluşur. 1944 yılında G.T. Seaborg ve arkadaşları 94 numaralı atom olan plutonyumu alfa ışınlarıyle bombardıman ederek küriyumu elde etmeyi başardılar. Atom numarası 96, atom tartısı 245 a.k.b.'dır. Adını Marie Curie'den almıştır. Bu adı elementi keşfeden G.T. Seaborg vermiştir. +3 değerli bileşikler yapar. Kimyasal özelikleri nadir toprak elementlerine benzer. Bir metaldir. Kitle numarası 238 ile 245 arasında değişen sekiz radyoaktif izotopu vardır.

KÜRK

Giysi veya süsleme aracı olarak kullanılmaya elverişli biçimde işlenmiş memeli hayvan postu. İklimin hayvan tüyleri üzerindeki etkisi nedeniyle, kışın avlanmış hayvanların kürkü genellikle yazın avlanmışlarınkine oranla daha değerlidir. Kürk hayvanın sırt kısmında çoğunlukla koyu renk olup, yanlarda ve karında daha açık renktir. Soğuk bölgelerde hayvanlar genel olarak beyaz kürklüdür; sıcak ve ılıman bölgelerde ise düz veya benekli çeşitli renklerde kürkler görülür. Hermin (as), kutup bölgesi tilkisi, Alp gelinciği gibi bazı hayvanlarda kürk sonbahar biterken beyazlaşır, kış sonunda renklenir.

Kürkün rengi hayvanın cinsiyetine ve yaşına göre de değişebilir. Bunun en ilginç örneği, karakul denen koyun cinsinde görülür. Bu hayvanın «astragan» adı altında dünyaca ünlü kürkü, doğumu izleyen ilk saatlarda yavrunun öldürülmesiyle elde edilir. Piyasanın is-

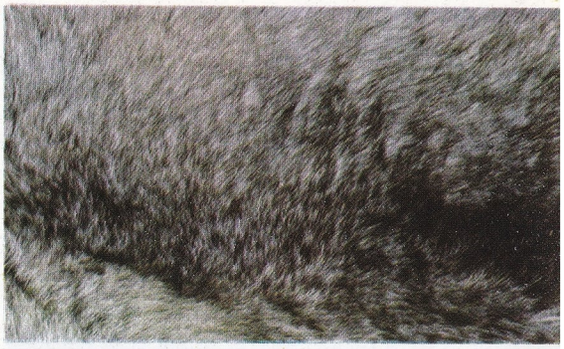

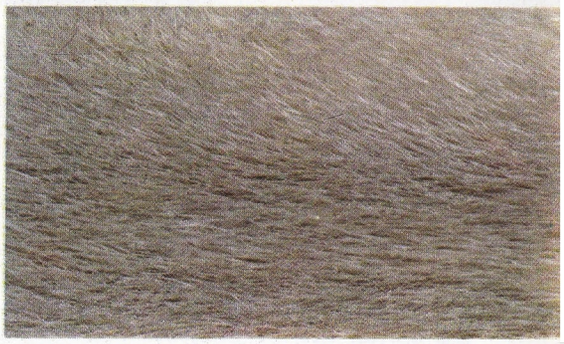

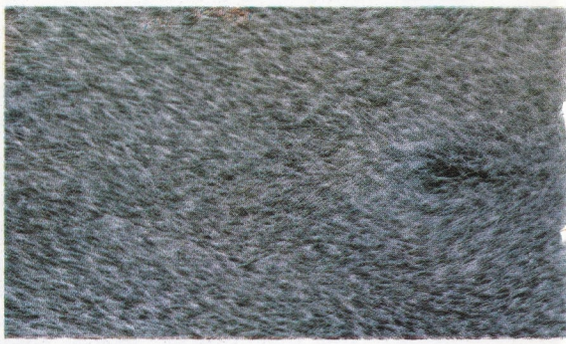

Kürk. Üstte: Çinçilla (Güney Amerika). Ortada: Tourmakine vizonu (Kanada). Altta: Petit-gris (Sibirya).

teğini karşılayabilecek kadar hayvan sağlama güçlüğü Avrupa ve Amerika'nın çeşitli ülkelerinde kürk hayvanı yetiştirilmesine yol açmıştır. Pek eskiden Çin'de de uygulanan bu yoldan son derece değerli kürkler elde edilmektedir.

Kürk hayvanı genellikle ateşli silâh kullanılmaksızın yakalanıp öldürülür. Bunun nedeni bu çeşit bir silâhın kürke zarar vermesidir. Bunun için kürk hayvanları tuzakla yakalanır ve derileri yüzülür. Deri yüzme açarak, sıyırarak ve çekerek olabilir. Birincisi kaplan, ayı vb. gibi büyük hayvanlara uygulanır. Hayvanın karnı ve bacakları boyunca yarıklar meydana getirilir ve post buralardan açılır. İkincisi en çok kullanılan yoldur. Tilki, hermin vb. gibi bütün küçük hayvanlarda bu yöntemden yararlanılır. Hayvanın dört ayağı ve kuyruğu kesilir; deri buradan başa doğru sıyrılır. Üçüncü yol olan, deriyi baştan çekme yolu bugün hemen hemen hiç kullanılmamaktadır. Kurutulup tuzlandıktan sonra deri bir dizi hazırlama ve inceltme işleminden geçirilir. Hazırlama işlemlerinde çeşitli aşamalar

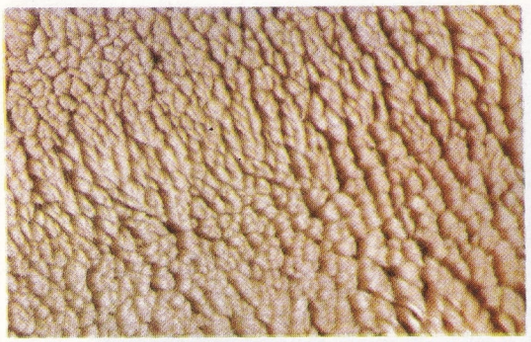

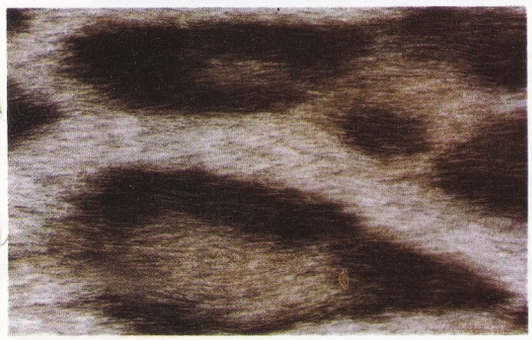
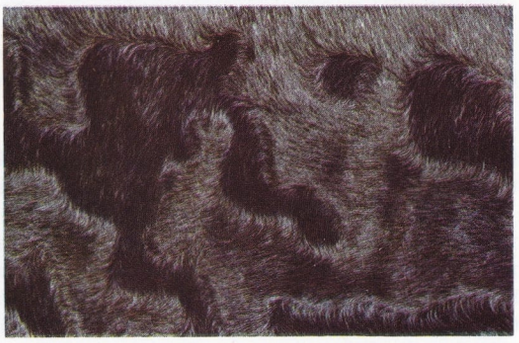

Üstte solda: Doğal kunduz (Kanada, Sibirya). Üstte sağda: Astragan (Asya). Ortada solda: Kızıl tilki (Avrupa, Asya). Ortada sağda: Boz İran (İran). Altta solda: Meksika Leoparı (Güney Amerika). Altta sağda: Boz breitschwanz (İran).

vardır. Yıkama, küçük et parçalarından arındırma, yumuşatma, kurutma ve yağlardan temizleme aşamaları bunların başlıcalarıdır. Bu işlemlerin önemli bir kısmı elle yapılır. Hazırlama işlemleri sonucunda vizon, tilki vb. gibi bazı hayvanların kürkleri giyilmeye hazır duruma gelmiş olur. Bazıları ise birkaç inceltme işleminden geçer. Bunların en önemlisi boyamadır. Uzun tüyleri almak ve tıraşlamak da bu işlemlerdendir. Tıraşlamak, özel bir makineyle yapılır. Bu makine bütün tüyleri aynı uzunluğa getirir. Kesilen tüyler bir aspiratör ile alınır.

Kürk tarih öncesindenberi insanoğlu tarafından giysi olarak kullanılmıştır. Mısır uygarlığının pek eski dönemlerinde pars derisinin çok kullanılımş olduğu bilinmektedir. Omuza atılan bir örtü biçiminde kullanılan pars derisi, sonraları din adamlarının özel giysisi olmuştur. Mezopotamya'da ilk giysiler keçi veya koyun derisinden yapılmıştır. Sümerler kürkten ilginç başlıklar giymişlerdir. M.Ö. 1 500 - 2 000 yılları arasında kürk, yalnız krallar tarafından giyilmiştir. Ancak ilk çağın bazı topluluklarında kürkün tekrar giysiler arasına alındığı bilinmektedir.

Roma uygarlığında, deri ve kürk çok kullanılmıştır. Özellikle kürk mantolar imparatorluğun çöküşünden sonra, çok yayılmıştır. En değerli kürkler saraylarda kullanılırken, halk da kedi, köpek, sincap ya da kuzu postundan yapılmış giysilerle yetinmiştir. XIII. yüzyılda İtalya'da, özellikle Venedik'te, soylular ve devletin büyük memurları, içi hermin ve Sibirya sincabı kürküyle astarlanmış cübbeler kullanmışlardır. Lüksü yasaklayan yasalara rağmen, kadınların kürk kullanmalarına engel olunamamıştır. Yine aynı yüzyılda kürk ticareti bütün Avrupa'ya yayılmış, işlenme ve boyama yöntemleri büyük gelişme göstermiştir. XV. yüzyılda giysileri süsleme amacıyle uzun tüylü kürklerin kullanılmasına başlanmıştır. XVI. yüzyılda kürkün yalnızca erkek giyiminde bir süs olduğu bilinmektedir. XVII. yüzyılda erkek kolluklarında görülmeye başlayan kürk, XVIII. yüzyılda iyi ve ince giyinmenin başlıca öğelerinden olmuştur. Yine aynı yüzyılda kadın mantolarının astarları kürkten yapılmaya başlanmıştır. XIX. yüzyılda ilk kısa mantolar doğmuştur. Geçen yüzyılın ikinci yarısında biraz gerilemekle beraber, kürk XX. yüzyıl başında kadın giyiminde yine önem kazanmıştır. 1920 yılına doğru tilki (özellikle rönar arjante denen biçimi altında) ve vizon moda olmuştur. Vizon İkinci Dünya Savaşından sonra yalnız doğal rengiyle değil, ileri boyacılık yöntemlerinin uygulanması sonucu elde edilen çeşitli renklerde de kullanılmaya başlanmıştır. Çağdaş kürkçülüğün vizondan başka en değerli türleri astragan, çinçilla, hermin, pars (leopar), lutr ve kastordur.

KÜRTAJ

Hasta ya da fazla zararlı sayılan dokuların kazınıp alınması işlemine verilen ad. Dölyatağının içini kazıyıp dölütü alma işlemi de aynı adla bilinir. Kürtaj daha çok kadın hastalıkları ile ilgili olarak yapılan bir işlemdir. Dölyatağının içindeki zarların iltihaplanması, rahim kanseri gibi hastalıkların teşhis ve tedavisinde kürtaj yapılır. Gebe kadınlarda kürtaj, çocuk annenin sağlığını tehlikeye koyduğu, normal doğumun mümkün olamayacağı hallerde yapılır. Bazen anne yapısından gelen birtakım bozukluklardan ötürü, çocuk normal zamanı doldurmadan dışarıya atılır. Bu durumda çocuğu dölyatağına bağlayan eten parçaları içerde kalıp şiddetli kanamalara sebep olabilir. Ananın sağlığını korumak için kürtaj yapılması ve kalan parçaların kazınması zorunludur. Ananın hayatını tehlikeye koymayan normal gebelik durumlarında çocuğa kürtaj yapılması yasalarımızca yasaklanmıştır.

KÜRTLER

Ön Asya'da yaşayan bir kavim. Irak, İran, Sovyet Ermenistanı, Suriye ve Türkiye'de yaşamaktadırlar.

Yaşadıkları bölgelere ne zaman ve nerelerden geldikleri hakkında kesin bilgi yoktur. Bununla birlikte M.Ö. 2 000 yılından beri bu kavimden bahsedildiği bilinmektedir. M.Ö. 2 000 tarihli bir Sümer yazıtında «Kar-da-ka» adı bulunmuştur; tarihçiler bu adın «Kürd» adına yakın bulunduğunu, eskiden Kürtlerin Sümerlerce bu adla anılmış olabileceklerini öne sürmektedirler. Ayrıca M.Ö. 1 000 yılında Tiglath Pileser'in «Kurti-e» kavmi ile «Azu» dağlarında savaşmış olduğu da bilinmekte, buranın «Hazo» (Kozluk) dağları olduğu, bazı tarihçilerce belirtilmektedir.

M.Ö. 401 - 400 yıllarında Kürtlerin yaşadığı bölgeye saldıran ve yenilgiye uğrayan Yunanlı Ksenofon, bu seferi konu edinen ünlü **Anabasis** (Onbinlerin Dönüşü) adlı eserinde Kentrites (Bohtan) ırmağının doğusunda bulunan «Karduhlar»dan söz etmektedir. Bu durum bu bölgeye aynı adın verilmesine yol açmış ve ondan sonraki klasik eserlerde bu bölgenin adı «Korduene» diye geçmiştir. Bu ad Samî dillerine de «Kurdu» şeklinde geçmiştir. Bazı tarihçilere göre ise bu kavmin asıl adı «Kürd»dür ve Akad, Asur ve Pers dillerinde «yiğit, cesur» anlamına gelen bu ad Kürtlere Persler tarafından verilmiştir.

Kürt dilinin Farsçaya yakın oluşu ve filologlar tarafından Hint-Avrupa dil grubuna dahil edilişi bu kavmin Hint-Avrupa ırkından gelen eski İran kavimlerinden biri olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Buna dayanan bazı tarihçiler Kürtlerin Doğu İran'dan, Horasan ya da Belûcistan dolaylarından gelmiş olabilecekleri ihtimalini öne sürmüşlerdir.

Tarih: Kürtler hakkında ayrıntılı ve sağlıklı bilgi İslâmiyetten ve Arap fetihlerinden sonra elde edilebilmiştir. Özellikle hicretin ilk beş yüzyılında (VII - XII. yüzyıllar arasında) Kürtlerin yol açtıkları ya da karıştıkları birçok olay olmuş, bu arada Kürtler önemli roller oynamışlar, bazı Kürt hanedanları ortaya çıkmış ve Arap yazar ve tarihçileri Kürtler hakkında ayrıntılı bilgi vermişlerdir.

Arap fetihleri sırasında Kürtlerle Araplar arasında ilk çarpışmalar Musul dolaylarında olmuş, Araplar bu bölgeyi Kürtlerle çarpışarak işgal etmişlerdir. Daha sonra İranlılarla işbirliği eden Kürtler Ahvaz dolaylarında Araplarla çarpışmışlardır. II. Halife Ömer ile IV. Halife Ali, Kürtler üzerine birçok defa kuvvet göndermişlerdir. Bu arada Müslümanlığı kabul eden Kürtler, bir süre Araplarla barış içinde yaşamışlarsa da, daha sonra Emevî saltanatına karşı zaman zaman ayaklanmışlar, bir defasında Fars eyaletini işgal ve yağma etmişlerse de ayaklanmaları Emevî valisi Haccac tarafından bastırılmıştır. Emevî hükümdarı Mervan II.'nin yönetimi sırasında ise Kürtlerle Emevîlerin ilişkileri düzelmiş, Kürtler bu dönemde Emevîlerle dost geçinmekle yetinmemişler,ayaklanan Haricîlere karşı da harekete geçmişlerdir. Bunda, Mervan'ın annesinin Kürt oluşu etkili rol oynamıştır.

Abbasî saltanatı sırasında ayaklanmalar yeniden başlamış, Musul, Isfahan ve Fars bölgelerinde birçok Kürt ayaklanması meydana gelmiştir. 866 yılında Haricîlerle birleşen Musul Kürtleri 875'te de zenci kölelerin ayaklanmasına katılmışlardır. 906 yılında Ninova bölgesini işgal eden Kürtler Musul valisi Abdullah bin Hamdan'ı yenilgiye uğratmışlar, ancak bir yıl sonra Abbasî hükümdarının gönderdiği orduya yenilmişlerdir. Abbasî döneminde bazı Kürt beylikleri kurulmuştur. Bunların en önemlilerinden biri tarihçiler tarafından devlet olarak tanımlanan «Kürt Mervanî Devleti»dir. Yüzyıldan fazla ayakta duran ve Urfa'dan Van gölünün kuzeydoğusuna, Malazgirt'ten Suriye sınırlarına kadar uzanan bu devletin kurucusu Bad bin Dostık'tır. Bad Erciş, Amed (Diyarbakır) ve Meyyafarkîn (Silvan)i aldıktan sonra Meyyafarkîn'i başkent yaparak güneye yönelmiş, Nusaybin yakınlarında Musul valisi Şemsüddevle'nin ordusunu yenilgiye uğratarak Musul'u işgal etmiş, Bağdat'ın üzerine yürümek istemişse de Şemsüddevle tarafından yenilerek Meyyafarkîn'e çekilmiştir (984). Bir süre sonra tekrar Musul'a saldırmışsa da şehri alamamış ve savaşta öldürülmüştür. Bunun üzerine Bad'ın yeğeni olan Ebu Ali bin Mervan devletin yönetimini eline almış, bu yüzden bu devlete «Mervanî Devleti» denmiştir. Abbasî halifesi tarafından da tanınmış olan bu devlet 1096 yılında yıkılarak bölge Selçukluların egemenliğine geçmiştir.

Doğu Anadolu'da bir Kürt çadırı. Türkiye, İran, Irak ve Suriye'de dağılmış durumda bulunan Kürtler, genellikle göçebe hayatı yaşamaktadırlar.

Osmanlılarla Kürtler arasındaki ilişkiler Yavuz Sultan Selim döneminde başlamıştır. O sırada İran Safevî hükümdarı Şah İsmail'in, işgal ettiği yerlerdeki Sünnî halklara karşı takındığı olumsuz tutum ve uyguladığı baskı yönetimi, özellikle Sünnî Kürtleri Osmanlılara yaklaştırmıştır. Çaldıran savaşından sonra Kürt beyleri İdris-i Bedlisî (Bitlisli İdris)nin aracılığıyle Osmanlı imparatorluğuna katıldılar. Osmanlı devletinin Kürtler arasında izlediği politikanın esaslarını da yine İdris tespit etmişti. Bu politika Kürt beylerine özerklik sağlayan feodal bir düzen kurulması esasına dayanıyordu. Kermanşah dolaylarındaki Kürtler ise İran yönetiminde kalıyordu. Daha sonraki dönemlerde İran ve Irak'taki Kürtlerin yaşadıkları bölgeler, Osmanlılarla İranlılar arasında birçok defa el değiştirmiştir. Bu sıralarda gerek İran, gerekse Osmanlı yönetimi altındaki Kürtler zaman zaman ayaklanmalara da girişmişlerdir. Örneğin İran'da Nadir Şah'tan sonra Zend hanedanını kuran Kürt Zend kabilesinin lideri Kerim Han Zend ülkenin yarısını ele geçirmiştir. Osmanlı ordusunun Nizip'te Mısır ordusuna yenilmesi üzerine de Hakkârili Nurullah Bey ile Cizreli Bedirhan Bey ayaklanmışlar, fakat Osman Paşa komutasındaki Osmanlı ordusuna yenilerek bölgeden çıkarılmışlardır.

İran'da ise son Kürt ayaklanması 1945 yılında İran Kürtlerinden Kadı Muhammed'in liderliğinde olmuş, merkez Mehabat şehri olmak üzere Kürt bölgesinde bir «Kürdistan Cumhuriyeti» nin kurulmasıyle sonuçlanmıştır. Fakat bu hükümet uzun ömürlü olamamış ve 1946 yılında İran ordusu tarafından ortadan kaldırılmış, Kadı Muhammed asılmıştır.

Irak'taki Kürtler I. Dünya Savaşının sonunda önce İngiliz işgaline uğramışlar, Irak'ın bağımsızlık kazanmasından sonra da Irak yönetimine geçmişlerdir. Ancak Irak Kürtleri 1961 yılında kendilerine bölgesel ve etnik özerklik verilmesi için Mustafa Barzanî'nin liderliğinde ayaklanmışlar ve Irak ordusuna karşı sürdürdükleri dokuzbuçuk yıllık bir gerilla savaşı sonucunda 11 Mart 1970 tarihinde Irak Cumhuriyeti çerçevesi içinde kalmak suretiyle özerklik kazanmışlar, Kürtçe Irak'ta ikinci resmî dil olarak kabul edilmiştir.

Edebiyat: Kürt edebiyatı hikâye, masal, halk türküleri, şiir gibi türlerde toplanmıştır. Kürt hikâyeleri arasında yapılan araştırmalar bunların hikâye sanatı hakkında bir fikir verir. Konular çoğunlukla Ön Asya'da ortak olan rivayetlerden alınmıştır. Halk kahramanlarının aşklarını ve aşiretler arasındaki kavgaları konu edinen hikâyelere daha çok rastlanır. Ayrıca halk türküleri, halk masalları, çocuk masalları da zengin birer edebiyat türüdür. Son yıllarda Sovyet Ermenistanında birçok Kürtçe hikâye, roman, şiir ve piyes yazılmıştır. Kanad Kurdo ile Ereb Şemo Ermenistan'daki Kürt yazarlarının en tanınmışlarıdır.

Şiir alanında ün yapmış bazı eski Kürt şairleri de vardır. Tasavvuf, aşk, din ve destan konularında yazan bu şairlerin en tanınmışları şunlardır: Mela Ehmed'ê Cızîrî (XVI. yüzyılda yaşamış olup şiirleri **Dîvan** adı altında bir kitapta toplanmıştır); Ehmed'ê Hanî (1651 yılında doğmuş, **Mem û Zîn** adlı bir aşk destanı ile Arapça-Kürtçe manzum bir sözlük

yazmıştır; Kürtçe, Türkçe, Arapça Farsça şiirleri de vardır); halk şairi Fekî'yê Teyran (1302 - 1375); Kürtçe bir mevlit yazan Melayê Batî (1417-1494); Hakkârîli Şerif Han (1689 - 1748). Günümüzün en tanınmış Kürt şairi ise Suriye'de yaşayan sosyalist şair Ciğerhun'- (1903) dur.

KÜSPE

Hayvan yemi ve yakacak olarak kullanılan, yağı alınmış tohum posası. Bitkisel yağ çıkarılan pamuk, zeytin, pancar, keten gibi bitkilerin yağı alındıktan sonra geriye kalan kuru kalıntı küspe adıyle bilinir. Küspe özellikle büyükbaş hayvanlar için proteinli bir besin maddesidir.

KÜSTÜMOTU

(**bkz.** Mimoza)

KÜTAHYA

Ege bölgesinin İçbatı Anadolu bölümünde il merkezi şehir (nüfusu 49 301). Eskişehir - Balıkesir demiryolu üzerinde, Acem (Yellice) dağı (1 773 m.) nın eteklerinde kurulmuştur. Yükseltisi demiryolu istasyonunda 935 m., çarşı semtinde ise 960-970 m.'yi bulur. Kütahya kalesinin bulunduğu Hisar tepesiyle bunun doğusundaki Hıdırlık tepesinde yükselti 1 000 m.'yi geçer. Bu iki tepeyi ayıran vadiden akan dere, şehrin içinden geçer.

Şehir, Hisar ve Hıdırlık tepelerinin yamaçlarından başlar, ovaya doğru yayılır. Şehrin çekirdeğini Hisar tepesi semti teşkil eder. Eski binalar ve dar sokaklı çarşı bu kesimdedir. İstasyonla şehir arasında 1 km.'lik bir asfalt cadde vardır. Bu caddenin batı ucunda Belediye meydanı yer alır. Belediye binasının önünde Atatürk'ün heykeli bulunur. İstasyon caddesine paralel olan daha güneydeki cadde üzerinde de hükümet ve Lise binaları yer alır.

Kütahya'nın eski çağlardaki adı Kotiaeion'-du. Şehir M.Ö. VI. yüzyılda İran imparatorluğuna geçti. M.Ö. IV. yüzyılda Büyük İskender imparatorluğuna katıldı. M.Ö. II. yüzyılda Romalıların eline geçti. Roma'nın ikiye ayrılması üzerine (M.S. 395) Doğu Roma imparatorluğunun (Bizans) payına düştü. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından fethedildi (1080).

Bir süre sonra Bizans tarafından geri alındıysa da 1183 sıralarında tekrar Türklerin eline geçti. Yeniden Bizanslıların eline geçen Kütahya, 1233'te Alâettin Keykubat I. tarafından kesin olarak fethedildi. Anadolu Selçuklularının son devirlerinde Kütahya Germiyanoğullarına geçti. 1381'de Germiyanoğlu, Kütahya ile civarını damadı Şehzade Yıldırım Beyazıt'a verdi. 1402'de, Ankara savaşından sonra şehir tekrar Germiyanoğullarına geçti. 1428'de son Germiyan beyinin, ülkesini Murat II.'ye vasiyet etmesi üzerine Kütahya, kesin olarak Osmanlı devleti sınırları içine girdi. Kütahya, 1451-1833'e kadar Anadolu eyaletinin başkentiydi. 1833 - 1867 yılları arasında Hüdavendigâr eyaletinin merkezi, sonra Bursa (Hüdavendigâr) vilâyetinin bir sancak merkezi oldu. Cumhuriyet devrinde il merkezi haline geçti.

Kütahya 17 temmuz 1921-30 ağustos 1922'ye kadar Yunan işgalinde kaldı. Büyük Taarruz'da geri alındı; fakat şehir büyük ölçüde yakılıp yıkılmıştı. Ancak son yıllarda yapılan sanayi tesisleriyle kalkınabildi.

Kütahya Kalesi Bizanslılar devrinde yapılmıştır. İki kat sur ile çevrilidir. Çevresi 3 500 m.'dir. Etrafında savunma hendeği yoktur. Diğer Anadolu kalelerinden farklı olarak burçlar birbirlerine çok yakındır. Bu sebepden 70 burcu vardır. Kale Germiyanoğulları ve Osmanlılar devrinde restore edilmiştir. İç hisar, kale ile yukarı ve aşağı kale olmak üzere üç kısımdan ibarettir. Kalenin kuzey ve kuzeybatısına yapılmış olan iç hisar sonradan ilâve edilmiştir. İç hisara iç içe iki kapıdan girilir. İçinde aynı adı taşıyan bir mahalle vardır. Yukarı kale denilen asıl kalenin batısında iki kapı vardır. Biri halen mevcut olup diğeri yıkılmıştır. Bu kapılardan asıl kaleye girilirdi. İç kale, yukarı kalenin içinde ve batı tarafındadır. Kapısı doğuya açılır. İç kalede bir mescit, iki anbar, sarnıçlar, amir ve memurlar ile askerlerin kaldıkları yerler vardır. İç kalenin çevresi 800 m. kadardır.

XV. yüzyılın ilk yarısında yaptırılmış olan Ulu cami, Mehmet Çelebi tarafından yaptırılmıştır. Yanında Kütüphanesi vardır. XV. yüzyıla ait İshak Fakih camii ve medresesi, Vahit paşa kütüphanesi olarak kullanılan imaret mescidi, Hisar Bey oğlu Mustafa Bey yapısı Hisarlı camii, Anadolu Beylerbeyi Karagöz paşanın yaptırdığı cami ve XVIII. yüzyıla ait Balık, Hatuniye, Özbek camileri dikkate değer Türk eserleridir. XVI. yüzyılda yapılmış Lâlâ Hüseyin paşa külliyesi ise Mimar Sinan yapısı olması bakımından ilgi çeker.

Kütahya ili, Ege bölgesinin İçbatı Anadolu bölümünde yer alır. Doğusunda Eskişehir ile Afyonkarahisar, güneyinde Uşak, batısında Manisa ile Balıkesir, kuzeyinde Bursa ve Bilecik illeri bulunur.

Kütahya ilinin yüzölçümü 11 875 km^2., nüfusu 398 081'dir. Merkez ilçesinden başka Altıntaş, Domaniç, Emet, Gediz, Simav, Tavşanlı adlarında 6 ilçesi ve 617 köyü vardır.

İl toprakları, İçbatı Anadolu Eşiği adı verilen bir eşiğin orta kesimini kapsar. Bu eşik 1 100 - 1 200 m. yükseltide dalgalı bir yayla görünüşündedir. Vadilerle az çok yarılmış olan yayla üzerinde yükseltisi 2 000 metreyi aşan dağlar bulunduğu gibi, yayla içine gömülmüş ovalar da vardır. Yayla üzerindeki dağlar aralıklı dağ dizileri halindedir. Bunlardan doğuda Türkmen dağı Kütahya - Eskişehir sınırında 1 900 m.'ye erişir. İlin en yüksek dağları batıdaki dizi üzerindedir: Murat dağı (2 312 m.), Şaphane dağı (2 121 m.), Eğrigöz dağı (2 181 m.). İldeki ovalar da vadiler boyunca dizilmişlerdir. Başlıcaları: Kütahya, Altıntaş, Örencik, Tavşanlı ve Simav ovalarıdır.

Kütahya'nın iklimi, İç Anadolu ile Marmara ve Ege kıyıları iklimleri arasında bir geçit teşkil eder. İlde kışlar erken gelir ve sert geçer. Kütahya şehri ortalama olarak yılda 33 gün karla örtülüdür. Yağış miktarı 552 mm. dir. İlin yüksek kesimlerinde yağış biraz fazladır.

Kütahya'nın en önemli anıtlarından olan yeşil caminin içinden bir görünüş.

Kütahya, orman bakımından zengindir. Dağlık kesimleri yer yer sık ormanlarla kaplıdır. Kütahya ilinin akarsuları Karadeniz, Marmara ve Ege denizlerine akar. İlin doğu kesiminin bir bölüm suları Porsuk'ta toplanır ve Sakarya'ya karışarak Karadeniz'e dökülür. Batı kesiminin sularını ise Simav çayı, Emet çayı ve Kocaçay toplar. Bu sular Susurlu çayına karışarak Marmara'ya dökülür. İlin güney kesiminden çıkan Gediz ırmağı ise bu kesimin sularını Ege denizine boşaltır. İlin başlıca gölü Simav gölüdür. Yükseltisi 724 m. olan gölün yüzölçümü 3,8 km².'dir. İlin ekonomik kaynağı tarımdır. En çok buğday ekilir. Bunu arpa, mısır, çavdar ve yulaf izler. Baklagillerin ekimine de önem verilir. Bunlar arasında en çok nohut, fasulye, bakla, mercimek ve burçak ekilir. Meyvecilik de gelişmiştir. Kütahya'nın vişnesi ve kirazı ünlüdür. Bağlar da önemli yer tutar. Üzümlerden pekmez yapılır. Endüstri bitkilerinden şekerpancarı ile haşhaş üretilir. Hayvancılığa da önem verilir. En çok koyun beslenir. Bunları kılkeçisi, Ankara keçisi ve sığır izler. Kütahya maden bakımından da zengindir. İlin batı kesimlerinde zengin krom yatakları vardır. En önemli krom yatakları Simav'a bağlı Dağardı bucağındadır. Zengin linyit yatakları da vardır. İşletilen başlıca yataklar Tavşanlı, Değirmisaz ve Kızılbük'tedir. Tavşanlı linyitlerinin bir bölümü Tunçbilek termik elektrik santralinde kullanılmaktadır. Seyitömer yataklarından da bu yönde faydalanılması düşünülmektedir.

KÜTÜPHANE

Basma ya da yazma kitap, dergi, gazete, broşür, harita vb. fikir ürünlerinin ve diğer eğitim araçlarının okuyucunun yararlanmasına sunulmak amacıyle toplanıp, saklandığı yer.

Daha milâttan önceki devirlerde eski uygarlık merkezlerinde kütüphanelerin kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. En eski kütüphaneler Doğu uygarlıklarına aittir. Örneğin Asur, Babil ve Hitit uygarlıklarından günümüze ulaşan çivi yazısıyle yazılmış tabletler, bu uygarlıkların kitaba verdiği önemi göstermiştir. Eski Mısır'da eserler papirüs üzerine yazıldığından, zamanın etkisine karşı genellikle dayanıksız olan papirüslerden günümüze kadar ulaşanların sayısı oldukça azdır. Bununla birlikte Mısır'da Karnak tapınağı kalıntıları arasında bir kütüphaneye ait bir yazıtla, iki kütüphanecinin mezarları bulunmuştur. Eski çağların en ünlü kütüphanesi Asur kralı Asurbanipal tarafından M.Ö. VIII. yüzyılda kurulan kütüphanedir. Bu kütüphaneden günümüze ulaşan 22 000 tablet, bugün British Museum koleksiyonları arasındadır. M.Ö. IV. yüzyılın sonlarında Yunan hükümdarı Ptolemaios I. tarafından İskenderiye'de kurulan kütüphane, eski çağların en ünlü kütüphanesidir. Yunan site devletleri ilk olarak genel kütüphaneler kurmuşlardır. İlk Roma kütüphaneleri Roma ordularının yabancı ülkelerde kazandıkları zaferlerden getirdikleri ganimet arasında bulunan kitaplarla kurulmuştur. Roma'da imparatorluk devrinde 28 kütüphane vardı. Bunların en önemlisi imparator Trajanus tarafından kurdurulmuş olan Ulpina Kütüphanesiydi. Bizans kütüphaneleri de önemliydi. Roma imparatorluğunun çöküşünden sonra manastırlar birer kültür merkezi haline geldi. Ortaçağ boyunca manastırlarda eski kitapları kopya eden papazlar aynı zamanda kütüphanelerin de gelişmesini sağladılar.

Bilimsel anlamdaki kütüphanelerin ortaya çıkması, ilk kurulan bazı üniversitelerle birlikte olmuştur. Rönesansın hümanizma hareketleri manastır kütüphanelerinin önemini azaltmakla birlikte, kitapların çoğalıp yaygınlaşması ancak baskı makinesinin icadıyle mümkün olmuştur. 1609 yılında kardinal Borromeo, özel kütüphanesini herkesin istifadesine sunmuştur. İngiltere'de Oxford kütüphanesi, Cambridge kütüphanesi, Paris'deki Mazarine kütüphanesi hep bu yıllarda açılmışlardır. XVII. yüzyılda Berlin Ulusal Kütüphanesi kurulmuştur. 1712'de Madrit Ulusal Kütüphanesi açılmış, XVIII. yüzyılın ortalarında ise British Museum Kütüphanesi kurulmuştur. Fransız ihtilâlinden sonra krallık kütüphanesi ulusal bir kütüphane niteliğine bürünmüştür. 1789 yılında Amerikan Ulusal Kütüphanesi (Library of Congress) hizmete açılmıştır. Bu kütüphanede bugün yaklaşık olarak 10 milyon cilt kitap vardır. Moskova'daki Lenin Kütüphanesi dünyanın en zengin kütüphanesidir (16 milyon cilt kitap). Sovyetler Birliğinde Lenin Kütüphanesinden başka Ulusal Kütüphane ve Leningrad Kütüphanesi vardır. 1905 yılında Çin'de açılan ilk halk kütüphanesi Pekin Kütüphanesidir. Bu kütüphanede iki milyondan fazla kitap vardır.

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren kitap basma tekniğindeki gelişmeler sonucu, basılı ürünlerin hızla artışı, kütüphanelerin işlevlerini çoğaltmıştır. Kütüphanelerin başlıca işlevleri şunlardır: Basma ya da yazma fikir ürünlerini toplamak, sınıflandırmak, okuyucuların yararlanmasına sunmak; eğitim ve öğretime yardımcı olmak; bilimsel araştırmalarla ilgilenenlerin istifadelerine sunmak; okul sonrasındaki eğitim ve öğretime yardımcı olmak.

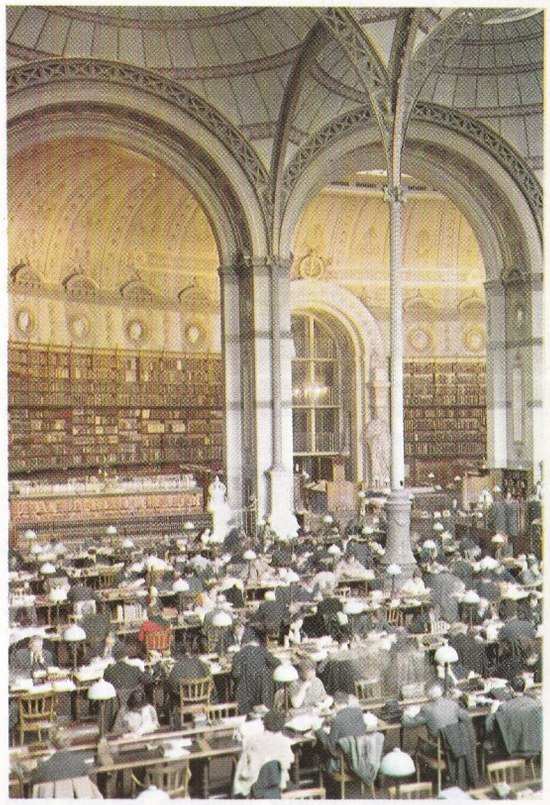

Paris'teki Ulusal Kütüphane, Fransız Devriminden sonra kurulmuştur. Resimde kütüphanenin genel okuma salonu görülüyor.

Kütüphaneler amaçlarına göre şu şekilde sıralanabilir:

1 - Ulusal kütüphaneler; 2 - Genel kütüphaneler (çocuk kütüphaneleri, yetişkinler için kütüphaneler); 3 - Okul kütüphaneleri; 4 - Üniversite kütüphaneleri; 5 - Özel kütüphaneler (müzelere, bilim derneklerine, özel kuruluşlara ait kütüphaneler); 6 - Şahıs kütüphaneleri.

Fransa'da 1537 yılında alınan bir karar uyarınca her yayınevi bastığı kitaplardan 2 örneği ücretsiz olarak devlet kütüphanesine vermekle yükümlüdür (dépôt légal). Fransa'dan sonra başka ülkelerde de uygulanan bu yol 2527 sayılı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanununun kabulüyle Türkiye'de de uygulanmaktadır.

Türkiye'de kütüphanecilik cumhuriyetten sonra gelişmiştir. 1950 yılında çıkarılan bir kanunla kurulan Ankara'daki Millî Kütüphane Türkiye'nin en büyük kütüphanesidir (650 000 cilt). Türkiye'nin diğer önemli kütüphaneleri İstanbul'da Beyazıt Devlet Kütüphanesi (437 000 cilt), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (250 000 cilt), Süleymaniye Yazmalar Kütüphanesi (80 000 cilt) dir. Türkiye'de biri Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde diğeri İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde olmak üzere iki Kütüphanecilik Enstitüsü vardır.

Milano'da Belediye Kütüphanesi.

L

L, l
Alfabenin on beşinci harfi.

LABICHE, EUGÈNE
(1815 - 1888) Fransız tiyatro yazarı. Asıl adı Eugène-Martin'dir. Parisli bir tüccar ailesinin oğlu olan Eugène Labiche, öğrenimini Collège Bourbon'da yaptıktan sonra, hayata atılmadan önce, İsviçre ve İtalya'yı yaya olarak dolaşmıştır. 1835 yılında memleketine döndükten sonra çeşitli gazetelerde çalışmış ve oyun yazmaya başlamıştır. İdeal tiyatro biçimini vodvilde bulan Labiche, ilk kısa ve pek başarılı olmayan denemelerinden sonra, **Un chapeau de paille d'Italie** (Hasır Şapka, 1851) adlı güldürüsüyle ilk başarısını kazanmıştır. Bu oyunun ilk oynanışı gerek yazarının hayatında, gerekse vodvil tarihinde bir dönüm noktası meydana getirir. Vodvil, bu tarihten başlayarak Paris sahnelerinden bütün Avrupa sahnelerine hızla yayılmıştır. Yorulmak bilmeden çalışan ve oyunlarından kazandığı parayı çok iyi idare etmesini bilen Labiche, kısa süre içinde büyük bir servet sahibi olmuştur.

Labiche, oyunlarında, kendisinin de içinden çıktığı bir kentsoylu sınıfının orta kesimini işlemiştir. Güldürülerinin bütün kişileri, Labiche'in olağanüstü kalemiyle karikatürize edilmiştir. Eğlendirmek için yazılan güldürüleri bununla birlikte kentsoylu sınıfının aksak yanlarını da yansıtır. Eugène Labiche'in sayıları iki yüzü bulan güldürülerinin bazıları ve özellikle 1851 yılında Marc-Michel'le birlikte yazdığı **Un chapeau de paille d'Italie** (Hasır Şapka) ile 1860 yılında E. Martin'le birlikte yazdığı **Le voyage de M. Perrichon** (Bay Perrichon'un Yolculuğu) adlı oyunları bugün hâlâ bütün dünyada ve özellikle tiyatro klasikleri olarak kabul edildikleri Fransa'da oynanmaktadır.

LABİRENT
Yolları ve geçitleri çok karışık, çıkışı güç olacak biçimde tasarlanmış bir plana göre yapılan geçitler üzerinde girintili çıkıntılı odalar bulunan yapı.

Tarihin en ünlü labirentlerinin ilki Herodotos ve Strabon tarafından sözü edilen bir karma yapıdır. Mısır'da IV. sülâle (M.Ö. 2300) tarafından Meri gölü yakınında yaptırılan bu labirentin mezar olarak kullanıldığı sanılmaktadır. Etrüsklerin de bu yapı türünü uyguladıkları bilinmektedir. Plinius'un anlattığına göre Chiusi yakınında kral Porsenna'nın mezarı bu biçim bir yapıdır. Eski çağdanberi labirent sözü Girit adasındaki Knossos yakınında bulunan Minos krallık sarayı ile eşanlamlı kullanılmıştır. Yüzyıllar boyunca masal gibi sözedilen bu labirentin gerçekten var olduğu, yapılan arkeolojik kazılar sonunda anlaşılmıştır. Knossos'da tapınılan Zeus'un simgesi bir «labrys» yani çifte balta olduğuna göre, labirent sözünün de «labrys sarayı» (çifte balta sarayı) anlamına geldiği ileri sürülmektedir.

LABORATUVAR
Çeşitli alet, madde ve araç kullanılarak deney, inceleme ve araştırmaların yapıldığı yer.

Bugünün laboratuvarının kaynağını ortaçağ sonlarına doğru Avrupa'da yayılan maden, mineral ve öteki endüstri maddelerinin denenmelerinde kullanılan küçük iş yerlerinde aramak gerekir. Laboratuvarların bugünkü biçimde düzenlenmeleri deneysel metodun yerleşmesiyle başlar.

Laboratuvarlar uzun süre kendi sahipleri tarafından donatılmıştır. Ancak, bu kuralın dışına çıkan örnekler, bilimsel bir topluluğun, bir akademinin malı olan laboratuvarlar da görülmüştür. Genellikle tek bir bilginin yönetimi altında işleyen laboratuvarlarda bu bilginler kendilerinden sonra gelecek bilim adamlarına yardımcı olmuşlardır. Üniversitelerin yapısı içinde kurulan, işleyen ya da devlet tarafından donatılan, beslenen laboratuvarlar ise pozitif bilimlerin, özellikle kimyanın gelişmesiyle geçen yüzyılın ikinci yarısında görülmeye başlamıştır. Geçen yüzyılda Almanya'nın kimyasal ilerlemede birinci plana geçmesinin ve Alman kimya okulunun büyük ün kazanmasının başlıca nedenlerinden biri devlet tarafından örgütlenen zengin donatımlı laboratuvarlar olmuştur. Almanya örneği öteki ülkeleri de çeşitli alanlarda çalışacak devlet laboratuvarları kurmaya itmiştir. Birçok ülkede de bilimsel bulguların endüstriye sağladığı yararlar göz önüne alınarak, çeşitli endüstri dallarında, endüstri ürününü denetleyen laboratuvarlardan ayrı olarak, araştırma laboratuvarları kurulmasına girişilmiştir. Bu araştırma laboratuvarlarının en ünlüsü geçen yüzyılın ikinci yarısında, ünlü bil-

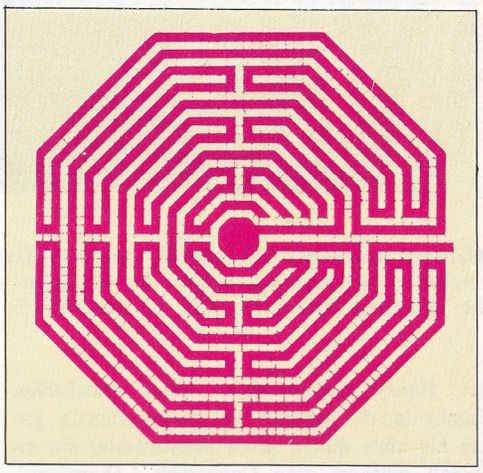

Hıristiyan sanatında labirentin sık sık dinsel bir simge niteliğine büründüğü görülür. Resimde, Amiens katedralinin döşemesinde bir labirent deseni görülmektedir.

Knossos şehrinde dünyanın en ünlü labirenti olan Minos sarayının bir kesiminin planı. Taht salonu A harfiyle gösterilmiştir.

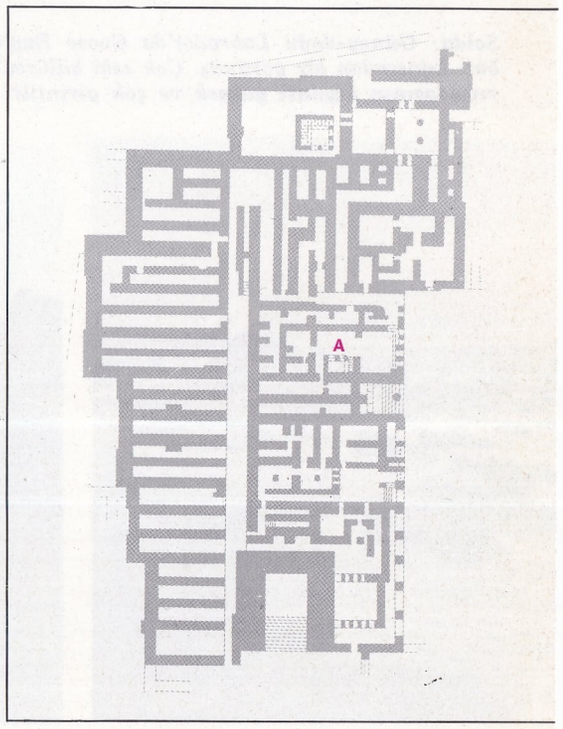

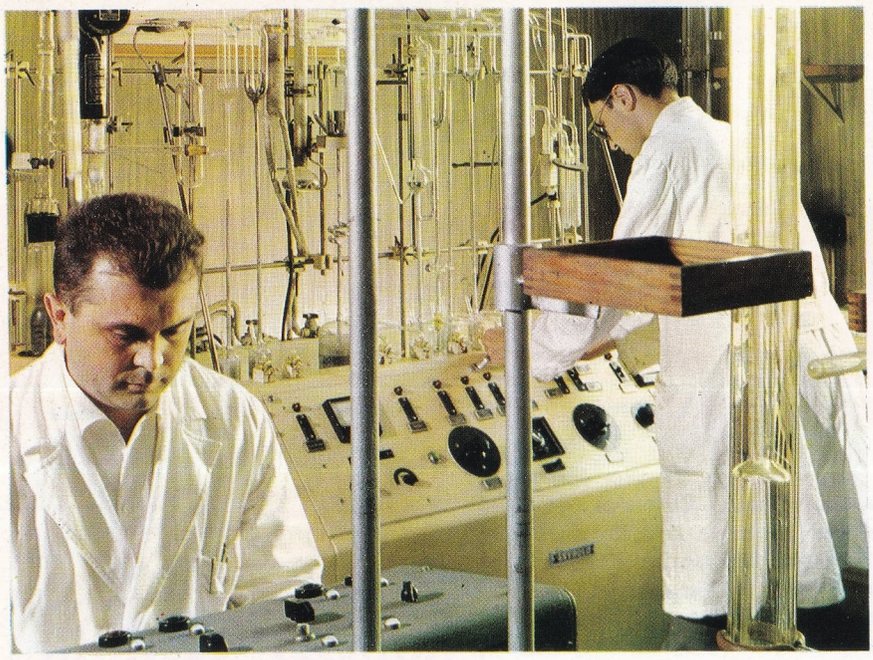

Modern sanayinin bir gereği olarak doğmuş olan kimya laboratuvarlarının kurulmasının başlıca amaçları, önce yeni deneme ve araştırmalar yapılmasını, sonra da üretimin denetimini sağlamaktır. Solda: madenlerde gaz tesbiti için donatılmış bir laboratuvar. Sağda: Dokuma liflerinin renk ve özelliklerinin denetimi için kurulmuş bir kimya laboratuvarı.

gin Henry Cavendish'in ailesi tarafından Cambridge'de kurulan ve yarım yüzyıla yakın bir süre dünya atom araştırmalarının en önemli merkezi olan Cavendish Laboratory'dir.

Geçen yüzyılda laboratuvarlar yalnız gittikçe artan bir hızla çoğalmakla kalmamış, aynı zamanda bilim dallarına göre çeşitlenme de göstermiştir. Ayrıca eskinin tek bir bilgin çevresinde toplanmış öğrencileri ya da araştırıcılarına karşı, bugün laboratuvarlarda çalışanlar karma bir uzmanlık örgüsüne göre ayrı ayrı görevler yüklenmiş durumdadırlar. Genellikle bir araştırma merkezi biribirinden ayrı, belirli görevlere sahip birçok laboratuvardan meydana gelmektedir. Başka bir deyimle 20 - 30 yıl öncesine varıncaya dek bilimsel başarıda bağımsız bir yeri olan laboratuvar, bugün de deneysel bilim araştırmalarının temel direği olmakta devam etmektedir.

Laboratuvar sözü, dilimizde küçük ilâç fabrikası anlamında da kullanılmaktadır. Ayrıca, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra, yabancı dil öğrenimi yapan kuruluşlarda bu amaç için yararlanılan manyetofon (teyp) ve benzeri cihazlarla çalışılan yerlere dil laboratuvarı ya da fonetik laboratuvarı adı verilmektedir.

Solda: Güney-doğu Labrador'da Goose Bay'dan bir kış görünümü. Sağda: Labrador'un batı kıyısından bir görünüş. Çok eski billûrsal kayalardan oluşmuş olan Kanada'nın bu yarımadasının kıyıları yüksek ve çok girintili çıkıntılıdır.

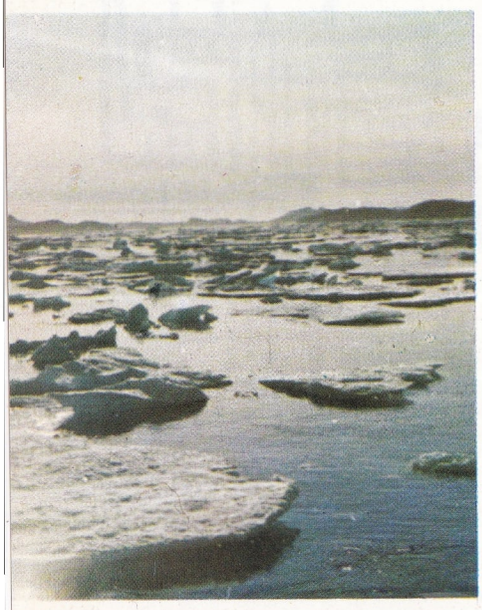

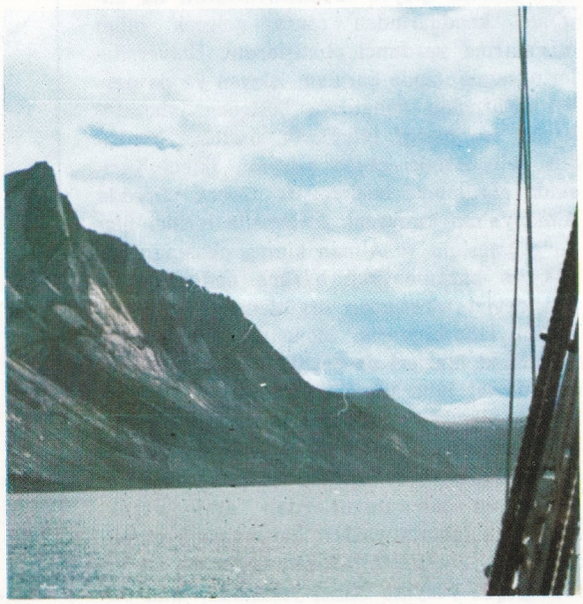

LABRADOR

Doğu Kanada'da bir yarımada. Batısında Hudson ve James körfezleri, kuzeyinde Hudson boğazı ve Ungava körfezi, doğusunda Atlas okyanusu, güneyindeyse St. Lawrence körfezi ve halici yer alır. Yüzölçümü yaklaşık olarak 1 500 000 km^2.'dir. Fakat iklimin soğuk, doğal kaynakların kıt olması nedeniyle nüfusu azdır.

Labrador çok eski çağlarda meydana gelmiş billûrsal kayalardan oluşmuş bir yarımadadır. Kıyıları genellikle kayalık ve çok sayıda fiyort bulunması nedeniyle girintili ve çıkıntılıdır. Kışlar uzun ve soğuk geçtiğinden yılın sekiz ayında akarsular donar. Akarsularından Rupert, Eastmain, Fort George, Great Whale batıda bulunan körfezlere, Leaf, Koksoak, George Ungava körfezine, Hamilton Atlas okyanusuna, Toulnustour, Moisie, Romaine, Little Mecatina St. Lawrence körfezine dökülür. Labrador göller yönünden zengin sayılır. En önemli gölleri Hinto, Clearwater, Mistastin, Kaniapiskau, Michikamau, Lobstick ve Ashuanipi'dir. Labrador soğuk su akımı bölgede etkilerini gösterir. İklim karasaldır. Kışlar çok soğuk, yazlar serin geçer.

Nüfusun bir kısmı Eskimo ve Kızılderililer gibi yerli halktan oluşmuştur. Temel geçim kaynakları balık, odun, rengeyiği, kürk hayvanları ve Burnt Creek bölgesinden elde edilen demirdir.

1002 yılında Vikingler, 1498 yılında Cabot, Labrador kıyılarına varmış; fakat ilk kez karaya çıkan Portekizli Corte Real olmuştur

(1500). İki yüzyıldan fazla Fransız yönetimi altında kalan Labrador, 1763 yılında yapılan Paris anlaşmasıyle İngiliz yönetimine geçmiştir. Ancak XIX. yüzyılda yerleşme başlamış, ilk merkezler doğu kıyılarında kurulmuştur.

LA BRUYÈRE, JEAN DE
(1645-1696) Fransız yazarı. Orta halli bir ailenin çocuğudur. Orléans'da hukuk eğitimi görmüştür. Avukatlığı bırakarak taşrada görev almış; fakat Paris'te yaşamaya devam etmiştir. Condé'nin torununun ilkin eğitmenliğini, daha sonra da kütüphane memurluğunu yapmıştır. Bossuet'nin desteğiyle 1693 yılında akademiye girmiştir. «Eskilerle yenilerin tartışması»nda eskiyi savunanların arasında yer almış, Bossuet ile Fénelon arasındaki tartışmaya karışarak sakinciliği (kiyetizm) eleştirmiştir. 1688 yılında Yunan yazarı Theophraste'ın **Karakterler** adlı eserini çevirerek aynı adla yayımlamıştır. Çevirinin sonuna, kendi ahlâk anlayışını yansıtan büyük bir ek katmıştır. Kitap büyük ilgi görmüş, aynı yıl içinde iki kez, 1696 yılına kadar da altı kez basılmıştır. Her yeni baskıya yazar eklemeler yapmıştır. Eklemeler eserin en ilginç bölümü olan «portreler» bölümüne yapılmıştır. La Bruyère sadece bir ahlâkçı değildir. Aynı zamanda gelenekleri köklü bir şekilde gözlemesini bilmiştir. Çizdiği «karakter»ler belli bir toplumsal çevreye ait evrensel tiplerdir. Zaman zaman da gerçek kişiler ele alınmıştır. O devrin eleştirmenleri, yazarın atıf yaptığı gerçek kişileri bulmak için büyük çaba harcamışlardır. Duru, fakat kuru ve sinirli bir üslûpla kaleme alınmış olan **Karakterler**, Fransız edebiyatının klasik eserleri arasında yer alır.

LACLOS, PIERRE CHODERLOS DE
(1741-1803) Fransız yazarı. Askerî eğitim görmüş, Fransız devrimi sırasında Philippe d'Orléans'ın sekreterliğini yaparak önemli görevlerde bulunmuştur. 1799 yılında general rütbesiyle Napoléon'un İtalya seferine katılmıştır. Genellikle siyasal konular ve şiir üzerinde çalışmıştır. Kadın eğitimi üzerinde yazılmış bir eseri vardır. Fakat ününü **Les liaisons dangereuses** (Tehlikeli Alâkalar, 1782) adlı mektup şeklinde yazılmış romanına borçludur. Roman, Paris'in soylu çevrelerinden Markiz Merteuil ile Valmont Vikontunun entrikalarını konu edinir. İlkin işbirliği yaparak çeşitli skandalların doğmasına sebep olan bu çift, daha sonra birbirlerinin hayatını mahvedecek derecede amansız düşman kesilirler. Konu o yüzyıl edebiyatı için yeni olmamakla birlikte, yazarın başarılı ruh incelemelerine ve yepyeni bir erotizm anlayışına yer vermesi eserin başarısının günümüze kadar sürmesini sağlamıştır. Yayımlandıktan sonra büyük tartışmalara sebep olan kitap bugün klasik edebiyat ürünlerinden sayılmaktadır. **Tehlikeli Alâkalar**, Nurullah Ataç tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

LADİK
Samsun iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 6 658). Samsun'un güneybatısında, Akdağ'ın kuzey eteklerindeki bir düzlükte kurulmuştur. Yükseltisi 950 m.'dir. Samsun-Sıvas demiryolu üzerindeki Ladik istasyonuna 15 km. uzaklıktadır. Kasaba yakınlarında Hilyas kaplıcası vardır.

Ladik ilçesinin yüzölçümü 558 km^2., nüfusu 27 954'tür. Merkez ve Şeyhli bucakları içinde 53 köyü vardır.

İlçe topraklarının bir bölümü dağlık, diğer bölümleri de düzlüktür. Güney kesimlerinde Akdağ (2 062 m.) yükselir. Bu dağ kitlesinin batı ve kuzeybatısında Tersakan çayı çevresinde düzlükler uzanır. Kışlar soğuk geçmez.

Akdağ'ın bazı kesimleri yer yer ormanlıktır. İlçe halkının gelir kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Az olarak tütün de ekilir.

İlçenin başlıca akarsuyu, Yeşilırmak'ın önemli kollarından biri olan Tersakan çayıdır. Bu çay kaynaklarını, Ladik gölünden alır. İlçe sınırları içinde bulunan Ladik gölünün önemli bir bölümü bataklık halindedir.

LADİK GÖLÜ
Orta Karadeniz bölümünde bir tatlısu gölü. Adını aldığı kasabanın 8 km. doğusunda bulunur. Yükseltisi 920 m., yüzölçümü 55 km^2. dir. Erbaa-Samsun yolu, gölün güney kenarından geçer. Yeşilırmak'ın kolu olan Tersakan çayı bu gölden çıkar.

LADİN AĞACI
(bkz. Çam)

LADOGA GÖLÜ
Kuzey Avrupa'da bir göl. Sovyetler Birliği toprakları içindedir. Finlandiya - Karelya kıstağında bulunan gölün Rusça adı **Ladozskoje Ozero**, Fince adı ise **Laatokka**'dır. Doğu, batı ve güney kıyıları düz, kuzey kıyıları ise çok girintili çıkıntılıdır. Kuzey kıyılarının yakınında ayrıca çok sayıda irili ufaklı ada vardır. Yüzölçümü 18 130 km^2., ortalama derinliği 60 m. kadardır; bu rakam kuzeyde, göldeki adaların en genişi olan Valaam adasının yakınlarında 223 m.'yi bulur. Ladoga gölüne birçok ırmak dökülür. Bunların başlıcaları Ojat, Pasa, Sjas, Onega gölünün suyunu boşaltan Svir ve Ilmen gölünün suyunu boşaltan Volhov ırmaklarıdır. Leningrad yakınlarında Finlandiya körfezine dökülen Neva ırmağı ise Ladoga gölünün suyunu boşaltır.

Ladoga gölü balık, özellikle yayın ve alabalık bakımından zengindir; balıkçılık, göl kıyı-

Ducreux'nün fırçasından Pierre Choderlos de Laclos. Yazarın romanı «Tehlikeli Alâkalar» dilimize de çevrilerek yayınlanmıştır.

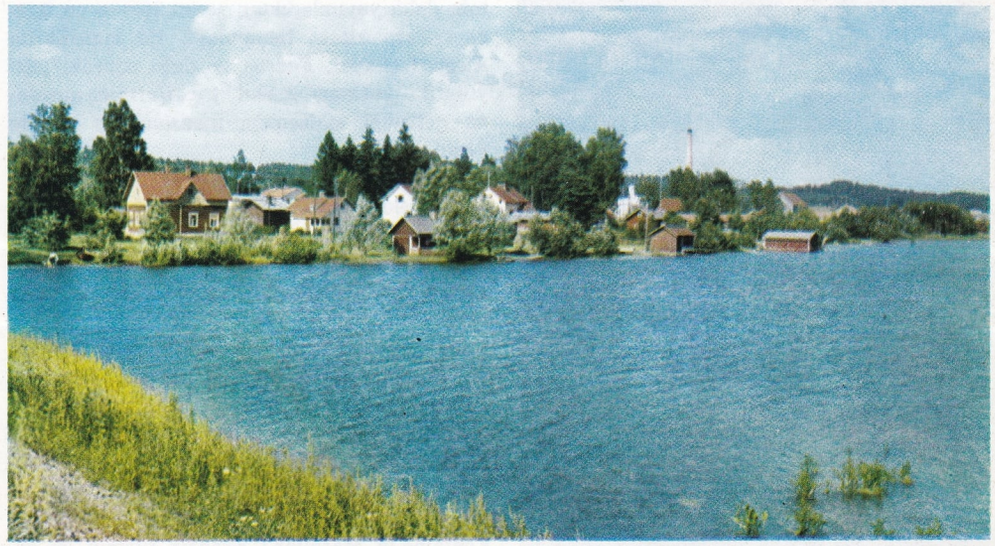

Ladoga gölü kıyılarında bir balıkçı köyü. Avrupa'nın en büyük gölü olan Ladoga, Baltık denizi, Beyaz deniz ve Karadeniz ile bağlantılıdır. Yılın sekiz ayı ulaştırma yapılabilir.

sındaki bütün köylerin tek geçim kaynağını teşkil eder. Avrupa'nın en büyük gölü olan Ladoga'da yılın sekiz ayında gemiyle ulaştırma yapılabilmektedir; Neva ırmağıyle Baltık denizine, Onega gölü ve bir kanal ağı aracılığıyle Beyaz denize, Volga ırmağı yoluyle de Karadeniz'e bağlı olması, Ladoga gölünün bir ulaştırma yolu olarak önemini artırmaktadır.

LA FAYETTE, MADAME DE
(1634-1693) Fransız kadın yazarı. Bir mühendisin kızıydı. 21 yaşında La Fayette kontuyle evlendi. Fakat kocasından ayrı olarak Paris'te yaşadı. 1665 yılında Madame de Sévigné ve büyük bir dostlukla bağlı olduğu La Rochefoucauld ile birlikte edebiyatçıların devam ettiği bir salon kurdu. Salonda yapılan toplantılarda ruhbilimsel ve töresel sorunlar toplu olarak, çözülmeye çalışılıyordu. XVI. yüzyılda geçen acıklı bir aşk serüvenini konu edinen **La Princesse de Clèves** adlı romanı en önemli eseri sayılır. Bu kitapta devrin macera ve aşk romanı anlayışından ayrılarak duygu çatışmalarını, töresel ve toplumsal fikirleri, kitabın ağırlık merkezi yapan Madame de La Fayette, ancak Corneille ve Racine'in tragedyalarında rastlanan bir uyuma ulaşmıştır. «La Princesse de Clèves» Fransız ruhbilimsel roman türünün ilk eseri sayılır.

LA FAYETTE, MARQUIS DE
(1757-1834) Fransız generali ve politikacısı. Bağımsızlık savaşına katılmak için Amerika'ya gitmiş, çarpışmalara katılmış, Brandywine çarpışmalarında yaralanmıştır.

1789 Fransız Devriminde Paris Millî Muhafız Birliklerinin komutanı olan La Fayette markisi.

Fransa'ya döndükten sonra, Fransız devriminin ilk döneminde önemli bir rol oynamıştır. Millet Meclisine üye seçilmiş, başkan yardımcısı görevine atanınca, Jefferson'un Bağımsızlık Bildirisi'nden esinlenen bir insan hakları bildirisini Meclise getirmiştir. Kurucu Mecliste halk egemenliğini, dinsel hoşgörüyü, basın özgürlüğünü, soyluluk unvanlarının ortadan kaldırılmasını savunmuştur. 1791 mayısında, Avusturya'ya karşı savaşacak üç ordudan birinin başına getirilmiş, ancak Jacobenlere karşı muhalefete geçtiğinden, 1792 ağustosunda, Meclis kendisini «hain» ilân etmiştir. Bunun üzerine Liège'e kaçmış, fakat orada tutuklanmış, 1797'ye kadar Avusturya ve Prusya cezaevlerinde tutuklu kalmıştır. 1799'da, Fransa'ya dönmüş, önce Napoléon'un politikasına karşı çıkmış, fakat imparatorluk devrinde, politikadan çekilmiştir. Restorasyondan sonra, yeniden politikayla uğraşmış. 1818'de milletvekili seçilmiş ve 1830 devriminde etkin rol oynamış, Louis Philippe d'Orléans'ın tahta geçmesini sağlamıştır.

LA FONTAINE, JEAN DE
(1621-1695) Fransız yazarı. Varlıklı bir ailenin çocuğudur. Öğrenim yıllarında başarılı bir öğrenci olmamış, tembelliği, dalgınlığı ve hovardalığıyle ün yapmıştır. Yaşantısı Epikuros'un felsefesine uygun bir gelişme gösterir. Ömrü boyunca sanatsever kişilerin maddî yardımıyle yaşamıştır. 1654'te yayımladığı ilk kitabı Terentius'dan esinlenmişti. 1658'de tamamladığı **Adonis** ise Ovidius'un etkisindeydi. Dostu nazır Fouquet için şiirler yazdı (**Elégie aux nymphes de Vaux,** 1661). 1669'da tamamladığı **Les amours de Psyché et de Cupidon** kısmen manzum, kısmen düzyazı halinde yazılmış bir romandır. Tiyatro eseri verip vermediği kesin olarak anlaşılamamıştır.

Eskileri, bu arada özellikle XVI. yüzyıl Fransız ve İtalyan yazarlarını inceledi. **Contes** adlı manzum eserinde Ariosto ve Boccaccio'dan esinlendi. En önemli eseri olan **Fables** (Masallar) in ilk altı kitabı 1668'de yayımlandı. 1678-1679 yılları arasında beş masal kitabı daha yayımladıktan sonra 1694'te on ikinci ve son kitabı tamamladı. Bu masallarda Aisopos (Ezop), Fedrus ve daha sonraki yüzyıllarda yaşamış masal yazarlarının meydana getirdiği malzemeyi manzum bir şekilde yeniden işledi.

Geleneksel hayvan hikâyelerini eğitici bir açıdan ele alarak, daha önce aynı konuyu ele almış olan yazarlardan ayrıldı. Özellikle son altı kitabın masallarında yer alan öğütlerde, kapalı bir şekilde de olsa toplum ve tarih olaylarına atıflar vardır. Hayvanlar ve insanlar dünyası arasında kurduğu ilişki madde ve ruh düalizmini benimseyen anlayışını yansıtır. Masalları arı bir dille yazmış, parçalanmış cümle yapımlarına yer vermiş, değişik sayıda hecelerden oluşmuş düzensiz mısralar anlatımına canlılık kazandırmıştır. Kaba tiplerin büyük bir ustalıkla çizildiği La Fontaine'in Masallar'ı Fransız şiirinin en ince ve duygulu ürünleri arasında yer alır.

La Fontaine'in Masallar'ı Türkçeye Recaizade Mahmut Ekrem, Tevfik Fikret, Orhan Veli Kanık, Nâzım Hikmet, Vasfi Mahir Kocatürk, Can Yücel ve Sabahattin Eyüboğlu tarafından çevrilmiştir.

Nicolas de Largillière'nin fırçasından Jean de La Fontaine (Versailles Müzesindedir).

LAFORGUE, JULES
(1860-1887) Fransız şairi. Tarbes'de başladığı öğrenimini, 1876 yılında ailesiyle birlikte yerleştiği Paris'te tamamlamıştır. Paris'te edebiyat çevreleriyle ilişkiler kurmuş, öncü dergilerde yazmaya başlamıştır. 1881 yılında Alman imparatoriçesine dil öğretmek için Berlin'e çağrılmış, 1886 yılında Paris'e dönmüş, 1 yıl sonra da veremden ölmüştür. Başlıca eserleri **Les complaintes** (1885), **Imitation de Notre-Dame la lune** (1886), **Moralités légendaires** (1887) ve son olarak yazdığı **Les Fleurs de bonne volonté** (1887) dir. Sembolist akımın temsilcilerinden olan Laforgue'un şiirleri özenli bir duygululuğun, kimi zaman taşlamaya kadar varan iğneli bir üslûbun, zengin bir hayal gücünün ürünleridir.

LAGERKVIST, PAR
(1891-) İsveçli yazar. Çağdaş İsveç edebiyatının en önemli temsilcisidir. Çocukluğu ve gençliği zor şartlar altında geçmiştir. Genç yaşta solcu radikal gazetelerde yazılar yayımlamıştır. 1925 yılında yazdığı **Gerçeğin Konuğu** ve 1927 yılında tamamladığı **Aşılmış Hayat** otobiyografik nitelik taşırlar. Paris'te öncü akımlarla ilişki kuran Lagerkvist, **Söz Sanatı ve Figüratif Sanat** (1931) adlı denemesinde burjuva sanatına karşı çıkacak yeni bir sanat görüşünün savunmasını yapmıştır. **Yürek Sıkıntısı** (1916) başlığı altında birleştirdiği şiirlerinin ve düzyazılarının ana tema'sı in-

sanın ölüm karşısındaki çaresizliğidir. Varoluşun anlamını çözme sorunu Lagerkvist'in bütün eserlerine egemendir. Bu nedenle eserlerinde genellikle karamsar bir hava görülür. Bununla beraber **Sonsuz Gülümseme** adlı eseriyle **Mutlu İnsanın Yolu** ve **Gönül Türküleri** başlıklı şiir derlemeleri daha sakin ve iyimser bir tutumun ürünleridir. Başlangıçta Strindberg'in etkilerini taşıyan, daha sonra gerçekçi bir eğilim gösteren tiyatro oyunlarının ana tema'sı «salt bir değer»in araştırılmasıdır. **Hayatını Yeniden Yaşayan Kişi** (1918), **Ruhsuz Adam** (1936) en önemli tiyatro oyunlarıdır. **Savaşan Ruhlar** (1930) ve **Cellat** (1933) başlıklı romanlarında, Naziliğin ezdiği insancıl değerlerin savunmasına yer verir. İkinci Dünya Savaşı sırasında vatan, özgürlük, aile konularında şiirler yazan Lagerkvist, **Cüce** (1944) ve **Barabbas** (1950) adlı romanlarından sonra Nobel edebiyat ödülünü almıştır (1951). **Cüce, Barabbas** ve **Tanrı Gelini Sibyl** Türkçeye de çevrilmiştir.

LAGERLÖF, SELMA
(1858-1940) İsveçli kadın yazar. 1909 yılında Nobel edebiyat ödülünü kazanmıştır. Sayıca kabarık olan eserlerinin ana temalarını eski masallar, aile anıları, Varmland efsaneleri meydana getirir. Yalın fakat şiir dolu bir dile yer veren üslûbuyle XIX. yüzyıl sıralarında İsveç edebiyatında natüralizme karşı çıkan romantik gerçekçi akımın en önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Önceleri ilgisizlikle karşılanan **Gösta Berling Efsanesi** (1891) adlı eseri, Georg Brandes'ın olumlu eleştirisinden sonra büyük bir üne kavuşmuştur. Lagerlöf ayrıca, başta **Görünmez Bağlar, Kungahalla Kraliçeleri** olmak üzere birçok eser yayımlamıştır. Bütün hikâyelerinde konuşma dilinin akıcı tekniğini kullanmıştır. Sicilya'ya yaptığı bir geziden etkilenerek, **Kıyamet Mucizeleri** adlı romanını yazmış (1897), Filistin gezisinden sonra da **Kudüs** (1901) adlı ünlü romanını vermiştir. 1906'da **Nils Holgersson'un İsveç Gezisi** adlı çocuk kitabını yayımlamıştır. Tarihî olaylara, ulusal geleneklere yer veren bu kitap yazarın ulusal kalkınmaya olan inancını da dile getirir. **Lilyekrona'nın Evi, Sürgün, Charlotte Löwensköld** gibi daha sonraki eserleri anlatma gücünün tazeliğini tanıtlar. Son yıllarda yazdığı eserlerde ahlâkî ve eğitici amaçların ağır bastığı görülür. **Nils Holgersson'un İsveç Gezisi, Gösta Berling Efsanesi, Kudüs** adlı eserleri ve hikâyelerinden derlenen **Yerle Gök Arasında** adlı kitap, Türkçeye de çevrilmiştir.

Par Lagerkvist.

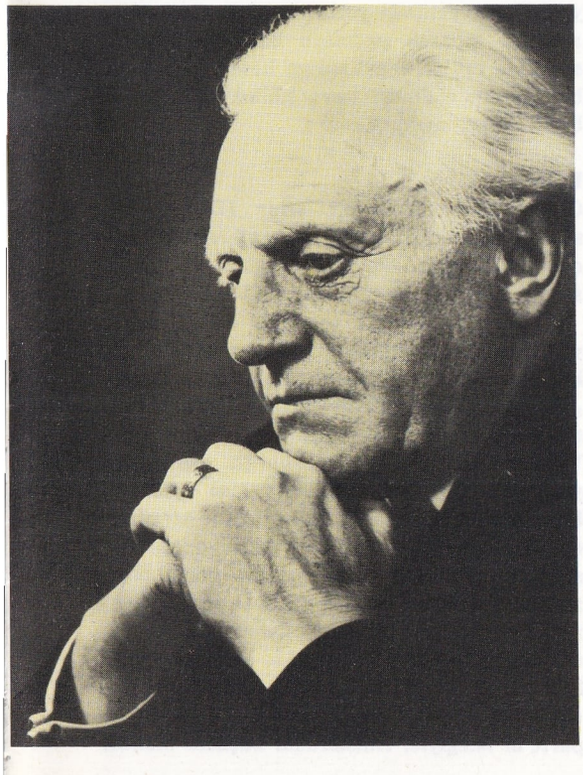

Lagos şehrinin genel görünüşü. 1851 yılında bir köle pazarı olan şehir, sonraki yıllarda hızla gelişerek Afrika'nın en büyük liman şehri haline gelmiştir.

LAGOS
Nigeria'nın başkenti (nüfusu 450 000). Guinea körfezinin kuzey kıyısında yer alır. En eski kesimi, Ogun nehrinin ağzında meydana gelen lagündeki bir adanın batı yakasındadır. MacGregor kanalı lagün ile Guinea körfezi arasındaki ulaşımı sağlar. Adanın kuzey ucunda bulunan İkoyi mahallesi Avrupalıların yerleşme merkezidir. Ada kanalın karşı yakasına bir köprü ile bağlıdır. Bu kesimde, Apapa, Yaba, Ebutte Meta adlarındaki yerli mahalleleri ve liman tesisleri vardır. Şehrin tarihi yüz yılı biraz aşar. 1851'de, Lagos baraka kalardan, kulübelerden meydana gelmiş renksiz bir köle pazarı idi. Sıtmadan kırılıyordu. Limana yalnız zenci taşıyan gemiler uğrardı. Yüzyılın sonlarına kadar, şehir ağır ağır gelişmiştir. O tarihte Büyük Britanya, kıyıları korumaya başlamış, kuzey bölgesindeki Fulbe emirliğini egemenliği altına almıştır. İç kesimlerde pazarların açılması ve bölgede sağlık planının uygulanması ile şehir canlılık kazanmıştır. Lagos, çok geçmeden, Batı Afrika kıyısının en canlı ulaştırma merkezlerinden biri, en önemli limanı haline gelmiştir.

LAGRANGE, GIUSEPPE LUIGI
(1736-1813) İtalyan matematikçisi. Torino'da, bir Fransız göçmen aileden dünyaya gelmiştir. Çocukluğundan itibaren matematik ve fizik bilimlerine ilgi göstermiş, yirmi yaşında Torino Topçu Okulunda ders vermeye başlamıştır. Burada başka araştırmacılarla birlikte kurduğu bilim derneği, sonradan değişiklikler geçirerek, bugünkü Torino Bilim Akademisi halini almıştır. Önemli analiz işlemleriyle dikkati çeken Lagrange, 1766'da, Jean-Baptiste d'Alembert'in teklifi üzerine, Berlin Akademisinin başına getirilmiştir. Lagrange'ın bu şehirde geçirdiği yirmi yıl, bilim yaşantısının çok verimli bir dönemi olmuştur.

Lagrange daha sonra, Paris'e yerleşmiş, Polytechnique ve Ecole Normale'de profesörlük yapmıştır. 1793'te, ondalık sistemin ilkelerini saptayan komisyona başkan seçilmiştir.

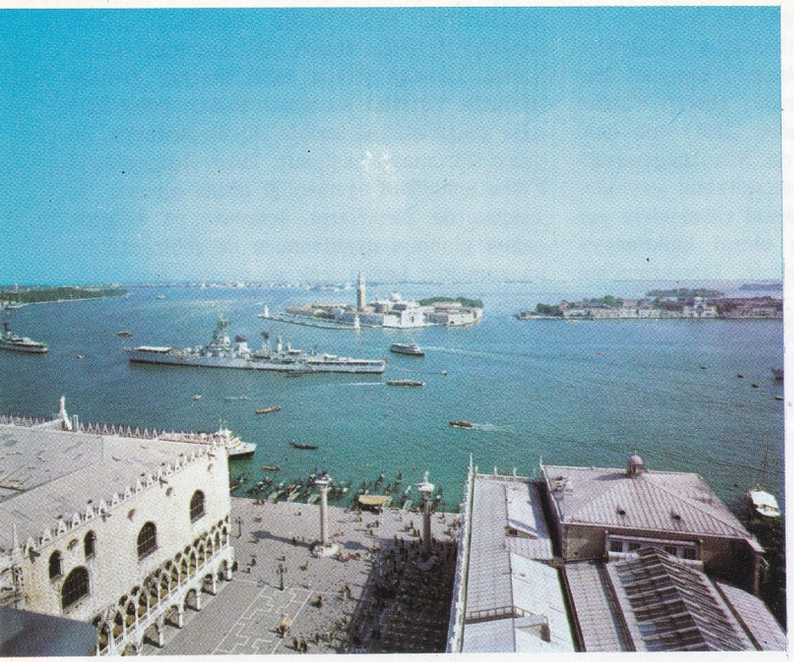

Solda: Venedik lagününün San Marco alanından görünüşü. Sağda: Polinezya'da Samoa adasında bir lagün görülüyor. Bu lagün denizin mercan kayaları arasında kalması sonucunda oluşmuştur.

Lagrange'ın ana eseri **Analitik Mekanik**'tir. Ayrıca, cebir, değişim hesapları, analitik fonksiyonlar ve rakamlar teorisi gibi alanlarda da çalışmaları vardır.

LAGÜN

Kıyı bölgesinde, kıyı kordonu adı verilen setlerle denizden ayrılmış tatlı ya da tuzlu göl (örneğin Büyük ve Küçükçekmece gölleri). Lagünler genellikle kıyıların sığ kesimlerinde meydana gelirler. Buralarda, deltalarla sonuçlanan akarsular dalga hareketi ve kıyı akıntılarıyle birleşerek az çok sürekli kumsallar meydana getirirler. Örneğin, Venedik kıyılarında ve Baltık denizinin Almanya ve Polonya kıyılarında böyledir. Suları tuzlu ve bazen pek sığ olan lagünler, kabarma zamanlarında deniz sularının altında kalırlar, yani ömürleri ancak belirli bir süre devam eder. Suları her zaman değişen bu tip lagünlere «canlı» denilir. «Ölü» lagünlerdeyse deniz aradaki engelleri aşamaz. Kabarma zamanlarında, lagün içinde de birtakım akıntılara yol açar ve kıyıları basar; ama genellikle su dolaşımı hayli ağırdır. Bu yüzden, deniz ulaşımının yapılabilmesi için deniz dibinde yapma kanallar açılması ve bunların dolmamalarına çalışılması gerekir. Dalmaçya kıyılarında «kanal» adı verilen lagünler, deniz ya da akarsular tarafından birikim yapılmasından değil, kıyıya paralel sıradağların aşınmasından meydana gelmiştir. Bir zamanlar vadileri birbirinden ayıran bu sıradağlar şimdi ince, uzun adalar biçimini almışlardır. Almanya'nın Baltık denizindeki «haffe»ler ile Karadeniz limanları birikim yoluyle meydana gelmişlerdir. Mercan atolleri de yine bu tiptendir. Mercanların birikerek lagünler meydana getirdikleri noktalarda bazen organik kıyılar ortaya çıkmaktadır. Lagünler denizden tamamıyle ayrıldıktan sonra, akarsuların tatlısu taşımaları, yağışlar ve tuzların dibe çökmesi sonunda sularındaki tuz miktarı önce azalır, sonra büsbütün yok olur.

Kış sebzelerinden lahana.

LAHANA (Brassica oleracea)

İkiçeneklilerin turpgiller familyasından bir bitki. Anavatanı Güney Avrupa'dır. Yabanî olarak birçok yerlerde yetişir.

Bir yıllık bitkilerden olan lahana kazıkköklüdür. Yaprakları iri ve etlicedir. Dıştakiler mavimtrak yeşil, içtekiler beyazdır. Sebze olarak yenen bu yaprakların besin değeri az; fakat C, B, B_2 vitaminleri, kireç, demir ve selüloz bakımından zengindir. Çiçekleri sap üzerinde salkım biçiminde dizilmiştir. 4 çanak, 4 taç yaprağı olan çiçekte 6 erkek organ ve iki meyveyapraklı bir dişi organ bulunur. Tanınmış türleri kemer, kırmızı, kıvırcık, iribaş, beyaz, kara, Alman, Brüksel, alabaş lahanalarıdır.

Lahana her iklimde yetişebilen bir bitkidir. Derin işlenmiş humuslu toprakları sever. Lahana topraktan en çok potas, azot ve fosfor gibi madensel tuzları alır. Bundan ötürü toprağın bol gübrelenmiş olması gerekir.

Tohumla üretilir. Tohumlar, bahçede hazırlanan yanık çiftlik gübresiyle gübrelenmiş yastıklara (yetiştiği yerin iklimine göre) mart ayından itibaren ekilmeye başlanır. Serpme suretiyle m^2.'ye 5 gr. tohum hesap edilir. Tohumlar çimlendikten sonra sık sık sulanır, yabancı otları ayıklanır.

LAHEY

Güney Hollanda'da bir şehir (Den Haag; s'Gravenhage). Ülkenin başkenti Amsterdam olmakla birlikte, hükümet binaları ve krallık sarayı Lahey'dedir. Nüfusu 606 000'dir.

Kumluk bir kıyıyla ayrıldığı Kuzey denizi yakınlarında kurulmuştur. Rotterdam'dan 20 km. kuzey-doğuda, Amsterdam'dan ise 50 km. güney-batıdadır. Şehrin geçmişi 1268 yıllarına kadar uzanır. Bu tarihte Hollanda kralı Wilhelm II. şimdi Binnenhof'un bulunduğu yerde bir şato yaptırdı. Şato kısa zamanda Hollanda kontlarının en beğendikleri konut oldu. Şatonun yapılmasından önce sadece av sporları yönünden önem taşıyan bölge, kısa zamanda gelişti. Şatonun çevresi sürekli olarak genişleyerek bir şehir halini aldı ve kurulduğu bölgenin adıyle anıldı. Hükümet merkezi olması bu gelişmeyi daha da artırdı. Ancak 1806-1814 yılları arasında, Louis Bonaparte'ın isteğiyle, Amsterdam başkent olunca,

Lahey'in gelişmesi durdu. Fakat Restorasyondan sonra yeniden hükümet merkezi olunca eski önemine kavuştu.

Lahey halen Uluslararası Adalet Divanı, Uluslararası Hukuk Akademisi ve Uzlaştırma Kurulu gibi önemli kuruluşların merkezidir.

Şehir her yönde, özellikle denize doğru sınırlarını genişletmektedir. Bu gelişme şehircilik uzmanları tarafından öngörülen plana göre gerçekleştirilmektedir. Bu şekilde büyük bir turistik istasyon olan Scheveningen şehir sınırları içine katılmıştır.

Şehir savaşlar sırasında büyük hasara uğramıştır. Bununla beraber sanat ve tarih yönünden değer taşıyan eserler bugüne dek korunabilmiştir. Bu eserler arasında Stadhuis (Belediye Sarayı), Gevangenpoort (Wilhelm II.'nin şatosunun kapısı), Koninklijk Paleis (Krallık Sarayı) ve Grote Kerk (Gotik Kilise) sayılabilir. Lahey Üniversitesi 1614'te kurulmuştur. Mauritshuis, Koninklijke Bibliotheek (Krallık Kütüphanesi), Mesdag Müzesi ve Gemeente-museum (Belediye Müzesi) şehirdeki kültür merkezlerinin en önemlileridir.

Lahey antlaşmaları: 1899-1907 yıllarında Lahey'de yapılan değişik toplantılarda, uluslararası hukuku ilgilendiren çeşitli antlaşmalar imzalanmıştır. Bu antlaşmalar uluslararası hukuku düzenlemek yönünden günümüzde dahi etkisini sürdürmektedir.

1907 yılında toplanan ve üç ay kadar süren konferansta, uluslararası anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi, kara savaşlarında uyulması gerekli kanunlar ve âdetler, savaşta tarafsız devletlerin görev ve yetkileri, savaş sırasında düşman ticaret gemilerine uygulanması gerekli işlemler, ticaret gemilerine savaş gemisi rejiminin uygulanması, deniz altında mayın kullanılması, Cenevre kurallarının deniz savaşlarında uygulanması, deniz savaşı usulleriyle ilgili bazı kurallar kabul edilmiştir. Bu antlaşmalar savaş yetkilerini sınırlamak amacı gütmüşlerdir.

LAHOR

Batı Pakistan'da bir şehir (nüfusu 1 300 000). Lahor bölgesinin merkezidir. Pencap'ta İndüs ırmağına katılan Ravi ırmağının sol kıyısında, Hindistan sınırı yakınlarında, Yeni Delhi'den 430 km. kuzey-batıda kurulmuştur. Pakistan'ın Karaçi'den sonra en önemli şehri olan Lahor, aynı zamanda ülkenin en büyük sanayi, ticaret, eğitim ve kültür merkezlerinden biridir. Lahor'un önemli bir şehir haline gelmesinin başlıca nedeni Ganj ve İndüs vadileri ile Keşmir bölgesi gibi kalabalık ve ekonomik bakımdan önemli bölgelerden gelen yolların üzerinde bulunmasıdır.

Lahor'un tarihi çok eskidir. Şehir XI. ve XII. yüzyıllarda hızla gelişmiş; fakat en parlak dönemini XVI. ve XVII. yüzyıllarda Moğol egemenliği altında Moğol imparatorluğunun başkenti olarak yaşamıştır. XVIII. yüzyılda önemini kaybetmeye başlayan Lahor, 1849 yılında İngiliz egemenliği altına girmiş ve Pakistan ile Hindistan'ın iki ayrı devlet olarak bağımsızlıklarını elde ettikleri 1947 yılına kadar Pencap eyaletinin başkenti olarak kalmıştır.

Lahor şimdi önemli bir büyük sanayi, küçük sanayi ve el sanatları merkezidir. Şehirde önemli dokuma (pamuklu), besin (yağ, meyve, konserve, un), maden, makine, elektrikli makine, kimya, sinema ve kereste sanayileri tesisleri vardır. Küçük el sanatları ise öncelikle deri işleme, ipekçilik, porselen ve bıçakçılık alanlarında gelişmiş durumdadır. Lahor aynı zamanda çevredeki geniş bir bölgenin tarım ürünlerinin toplandığı başlıca pazardır. Bu ürünlerin başlıcaları pamuk, yağ tohumları, buğday, şekerkamışı ve pirinçtir. Sanat değeri taşıyan çok sayıda dinsel anıtlar bulunan şehir 1882 yılında kurulmuş olan üniversitesi, okulları, tiyatro ve müzeleriyle Pakistan'ın en önemli kültür merkezlerinden biridir.

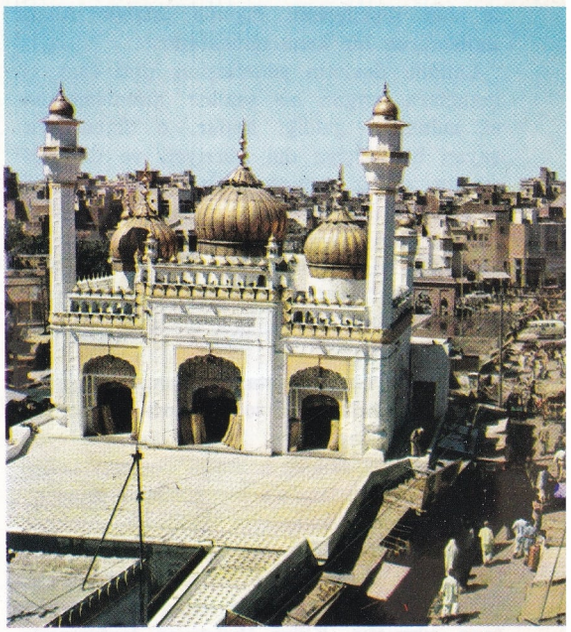

Üstte: Lahor'da Şah Cihan tarafından yaptırılmış olan «Altın Cami». Altta: XVII. yüzyılda şehir yakınlarında Şah Cihan'ın yaptırmış olduğu Şalimar bahçelerinden bir görünüş.

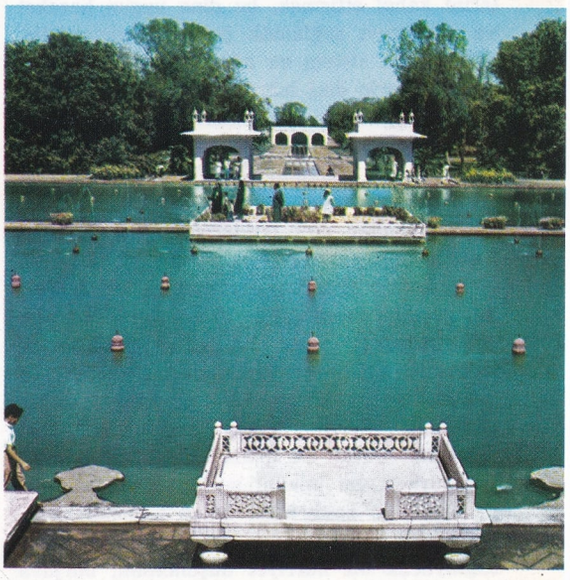

Solda: Lahey'den bir görünüş. Son dünya savaşında oldukça önemli zararlara uğramakla birlikte tarihî anıtların çoğuna bir şey olmamıştır. Sağda: Önemli bir uluslararası ticaret merkezi olan Lahey'de Uluslararası Adalet Sarayı.

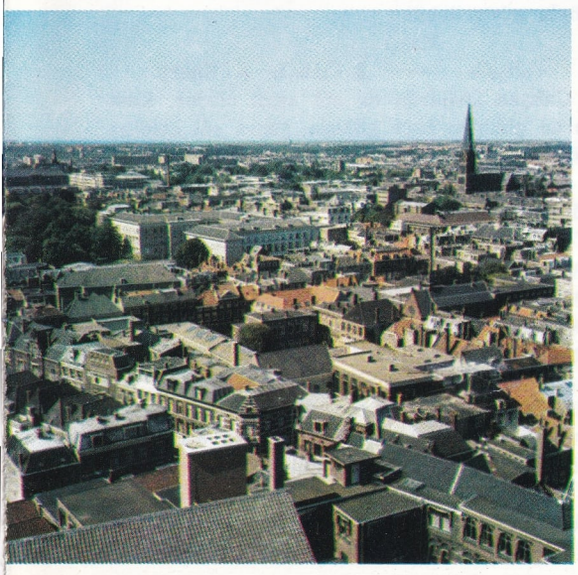

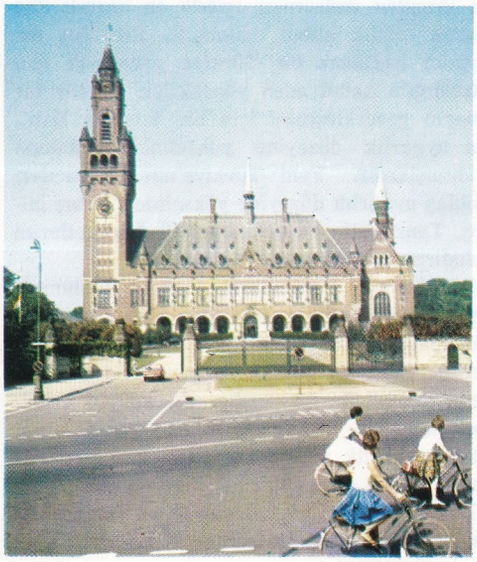

LAİKLİK

Din işleriyle dünya işlerinin birbirinden ayrılması. Bir başka deyişle, siyasî ve dinî iktidarın birbirinden ayrılığı laiklik anlamına gelmektedir. Laik bir sistem içinde, devlet idaresi siyasî bir nitelik taşımakta, siyasî yönetim, dinî telkin, inanç ve yönelişlerin dışında dünya koşullarına ve ihtiyaçlarına göre gerçekleştirilmektedir. Dinî inanç ve kurallar sadece kişiyi ilgilendirmekte, kişi dinî kurallara uygun davranıp davranmamakta özgür olmaktadır. Siyasî iktidar, kişiyi dinî kurallara uygun düşünmek ve hareket etmek konusunda zorlamamakta, bu husus devletin görevi olmaktan çıkmaktadır. Din kişinin devlet-

le olan ilişkilerinin dışında, kişiyle Allahı ilgilendiren bir konu olmaktadır.

Laiklik, devletin yönetilişinin dinî esas ve inançlara uygun bir şekilde düzenlenmemesi anlamına geldiği kadar, o ülkede yaşayan her kişiye din hürriyeti ve din açısından eşitlik tanınması anlamına da gelir. Laik bir devletin resmî bir devlet dini yoktur. Devlet hukuk kurallarını, kişinin dinî inancı ne olursa olsun, herkese eşit olarak uygulamak zorundadır. Din hürriyeti ve dinî eşitlik, ancak, laik bir sistemde gerçekleşebilir.

Laiklik kelimesi Yunanca laikus sözcüğünden gelmektedir. Eski toplumlarda, ruhban sınıfından olmayanlara laikus denilmekteydi. Bu dönemde, laiklik kelimesi devletin belirli bir ideolojik sisteminin biçimlenişini ifade etmezdi. Sadece insanların mensup oldukları grubun dinî nitelik taşımadığını gösterirdi. Laiklik bir sistem, bir düşünce biçimi adı olarak, özellikle ortaçağda ve daha sonraları ortaya çıkmıştır. Kilise Hıristiyan toplumunda gücünü artırıp, siyasî iktidar üzerinde de egemen olunca, devletler bu dinin koruyucusu, uygulayıcısı ve yayıcısı durumuna girmiştir. Hıristiyanlık kendisine bağladığı siyasî iktidar eliyle, kişilere zorla Hıristiyanlık inançlarını kabul ettirmek, bu dine uygun hareket ve düşünceyi sağlamak çabasına girişmiştir.

Teokratik sistem en ağır bir şekilde kurulmuş, kişilerin dinî inanç hürriyetleri yok edilmiştir. Engizisyon işkenceleri bu sistem ve düşünce biçiminin sonucudur. Batı'nın yaşadığı bu teokratik zulüm döneminin ardından, laik düşünce ve sistemi savunan düşünürler belirmiştir. Bunlar dinî iktidarın, siyasî iktidara üstünlüğüne karşı çıkmışlar, bu iki iktidarın birbirinden ayrılığını öngörmüşlerdir. Bu şekilde laiklik bir düşünce biçimi ve sistem olarak ortaya çıkmıştır. Laik düşüncenin belirmesinde, çağın ekonomik düşüncelerinin ve gelişen burjuvazinin etkisi olmuştur. Liberal ekonomik sistem, üretim araçlarına sahip olanların sınırsız ve müdahalesiz kazançlarını öngörürken, bu imkânı sınırlayacak her türlü engeli de kaldırmayı amaç bilmiştir. Burjuvazi sınırsız kazanma imkânlarını kendisine sağlayacak bir hürriyet düşüncesini, burjuva demokratik hürriyetler sistemini ileri sürerken, bu sisteme dahil olarak din hürriyetini ve eşitliğini de ileri sürmüştür. Fransız devriminden sonra, kişilerin dinî eşitliği kabul edildiği gibi, bu kural İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinde de yer almıştır. Fiilen de Kilisenin siyasî iktidarlar üzerindeki etkisi silindiğinden, devletler bu dini resmî din olarak kabul etseler bile, ortaçağın teokratik zulüm sistemi ortadan kalkmıştır. Fakat laikliği kesin bir biçimde sistemleştiren, hukuk kurallarına bağlayan yine Fransa olmuştur. 1905 tarihli «Kilise - Devlet Ayrılık Kanunu», din işleriyle devlet işlerinin ayrı olduğunu, devletin dine, dinin devlete müdahale edemeyeceğini ilân etmiştir.

Osmanlı imparatorluğunda tam bir teokratik sistem söz konusudur. Ülkede siyasî ve dinî iktidarı tekelinde bulundurabilen padişah, İslâmiyetin koruyucusu ve siyasî iktidarı dinî kurallara göre kullanan kimse durumundadır. Devlet siyasî organizasyon olarak tamamen dinî kurallara göre biçimlendiği gibi, Müslüman kişiler de dine uygun hareket etmek ve ibadette bulunmak mecburiyetindedirler. Osmanlı toplumunda, Müslüman olmayanların İslâmiyeti kabulü için zorlama, işkence ve zulme başvurulmamıştır. Diğer dinlerden olanlara hayat hakkı ve tolerans tanınmıştır. Devlet sadece Müslümanlardan, İslâmiyete uygun hareket etmelerini istemiştir. Buna karşılık Osmanlıların teokratik sistemi, Batı'ya oranla çok daha organik bir nitelik taşımakta, **sistem** gereği dinî ve siyasî iktidarlar kaynaşmış duruma girmektedir.

«İslâmiyet siyaseti emretmektedir» kuralının gereği, dinî ve siyasî iktidarların ayrımı reddedilmiş olmaktadır. Özellikle, hilâfet Osmanlılara geçtikten sonra, imparatorluk tüm anlamıyle teokratik bir yapıya ulaşmış, ilmiye sınıfı zamanla toplumun en etkili tabakası durumuna gelmiştir. Bu sınıfın rızası olmadan bir yeniliği gerçekleştirmenin mümkün olmayışı, devletin birçok gelişimlere kapalı kalması sonucunu doğurmuştur. İlmiye sınıfı, ulema birçok yeniliği «şeriata aykırı» bularak, işi isyana kadar götürmüştür. Bu şekilde dinî otorite siyasî otoriteyi sınırlamıştır. Bütün toplumsal kuruluşlar da doğal olarak dinî bir nitelik almıştır.

Osmanlıların Batı'nın kapitalist ülkeleriyle giriştiği ekonomik ilişkiler ise, bütün teokratik sisteme rağmen, yapıyı etkilemiştir. Osmanlı Devleti emperyalist ülkelerin yarı sömürgesi durumuna girerken, bu devletler kendilerine güvenlik verici bir siyasî yapının gerçekleşmesini istemişlerdir. Batı ülkelerinin yardımlarına muhtaç Osmanlılar da, Batılıların istediği siyasî ve hukukî değişimleri gerçekleştirmek yoluna girmişlerdir. Tanzimat ve sonraki ıslahat hareketleri bu etkinin ürünüdür. Bu değişimler sonucu kişilere din hürriyeti ve Müslüman olmayanlara hukukî eşitlik resmen kabul edilmiş ve bu yolla laikliğin bir bölümü gerçekleştirilmiştir.

Kurtuluş savaşının zaferle sonuçlanmasından sonra, yeni bir düzen kurulması konusunda girişilen değişimler içinde en önemli ilke olarak laiklik kabul edilmiştir. Kurtuluş savaşının bağımsız bir Türkiye yaratmak için yapıldığını kabul eden yöneticiler, bu tür bir amacın gerçekleşmesi için baş koşulun Batı'nın uygarlık düzeyine yükselmek olduğuna inanmışlardır. Yeni Türkiye'nin yöneticileri çağdaş uygarlık düzeyine yükselmeyi amaç bilmiş, Tanzimatla başlayan yenilik hareketlerini geliştirmeye çalışmışlardır.

Türkiye'nin kurucularına göre, toplumsal gelişim ve yenilikler için dinin onayı zorunlu oldukça, din adına bu onayı verecek olanlar, her hareketi şeriata aykırı görerek toplumsal gelişimi engelleyeceklerdir. Bu açıdan erişilmek istenilen hedefe varış için engel teşkil eden teokratik yapıyı değiştirmek ve laikliği kabul etmek gereklidir.

Laiklik Yeni Türkiye için temel bir ideolojik kural olarak kabul edilmekle beraber, devletin dinî kurallardan kesin olarak ayrılması hemen gerçekleştirilememiştir. Cumhuriyetin ilânı ve hilâfetin kaldırılması da, millî egemenlik kuralının siyasal biçimlendirilmesi ve dinî iktidarı temsil eden organın ortadan kalkması yönünden laik bir siyasî yapıya işaret etmektedir. Aynı sırada kabul edilen 1924 anayasası, salt teorik olarak, devletin teokratik yapısını muhafaza etmektedir. Gerçekten, 1924 anayasası Şer'iye ve Evkaf Vekâletini kabul ettiği gibi «Devletin dini din-i İslâmdır» hükmünü de muhafaza etmiştir. Buna karşılık 1924 anayasası, egemenliğin millete ait olduğunu ilân etmekle, gerçekte İslâmî devlet sisteminin iktidar teorisine aykırı bir kuralı da kabul etmiştir. Türkiye'nin laik bir cumhuriyet olduğu hususundaki hüküm, ancak, 1937 yılında anayasaya girmiştir.

LAKKADİV ADALARI

Hint okyanusunun bir parçası olan Arap denizinde Malabar kıyısının 300 km. doğusunda bir adalar grubu. İdarî bakımdan Hindistan'ın Madras konfedere devletine bağlı olan Lakkadiv Minicoy ve Amindivi adaları bölgesi (toplam yüzölçümü 28 km^2., toplam nüfus 24 100) içinde yer alır. Bölgenin merkezi Kavaratti şehridir. Lakkadiv adalarının en önemlileri Kavaratti ve Androth adalarıdır. Adalar halkının başlıca geçim kaynaklarını balık ve hindistancevizi gibi doğal ürünler meydana getirir. Adı Sanskrit dilinde Yüz bin ada anlamına gelen Lakkadiv adaları 14 büyük ada ile diğer birçok küçük mercanadalarından ibarettir. Çok kez çıplak, kısmen hindistancevizi ağaçlarıyle kaplıdırlar.

LAKTİK ASİT

Ekşimiş sütte bulunan asit. Bu nedenle süt asiti adını alır. Kimyasal bileşimi $C_3H_6O_3$ formülü ile gösterilir. Laktik asit, ekşimiş sütte, yoğurtta, mayalanmış hamurda, bozada, lahana turşusu ve nihayet yorgun kaslarda bulunur. Mide özsuyunda da bir miktar laktik asit vardır. Bu asit glikoz, fruktoz ve galaktoz adı verilen monosakkaritlerin mayalanması sonucu oluşur. Bu monosakkaritlerin ortak formülü $C_6H_{12}O_6$ olduğuna göre mayalanma olayı şöyle gösterilebilir:

$$C_6H_{12}O_6 \xrightarrow{\text{Maya}} 2\ C_3H_6O_3 + \text{Enerji}$$

Çalışan kaslarda da süt asidi oluşur. Kaslarda glikojen önce glikoza, sonra süt asidine dönüşür. Bu, ısı ve hareket enerjisi sağlar.

Süt asidi ekşi, şurup kıvamında bir sıvıdır. Mikropları öldürür, sindirimi kolaylaştırır. Yoğurdun faydalı etkisi bundan ileri gelir. Yoğurtta ve ekşimiş sütte bulunan süt asidi polarize ışığa etki etmediği halde, kaslarda oluşan et, süt asidi, polarize ışığın titreşim düzlemini sağa çevirir. Bu nedenle d-süt asidi adını alır. d öneki sağa çevirme anlamı verir. Buna karşılık monosakkaritlerden oluşan mayalanma süt asidi sağa çeviren d-süt asidi ile sola çeviren l-süt asidinin karışımıdır.

Süt asidi bir oksi karboksilli asittir. Formülü $CH_3C.CHOH.COOH$ şeklinde gösterilebilir. Buna göre de oksi propiyonik asit denebilir.

Ancak ikinci karbona bağlı H ve OH grupları, diğer gruplara göre, uzayda iki konum alabilir. Bu konumlardan birisi polarize ışığı sağa çevirir, buna d-süt asidi denir. İkinci konumda süt asidi polarize ışığı sola çevirir, bu da l-süt asidi adını alır. Bu iki süt asidi birbirinin izomeridir. Ancak bu yapı izomerisi değil, uzaydaki durum izomerisi olduğu için stereo izomeri adını alır.

Süt asidi yapı bakımından hem karboksilli asit hem de alkollerin özeliklerini gösterir. Süt asidi mide ve bağırsak hastalıklarında ilâç olarak verilir. Ayrıca dericilikte, dokumacılıkta kullanılır.

LAKTOZ

Bir disakkarittir. Süt şekeri adını da alır. Adının şeker olmasına karşılık bitkilerde bulunmaz. İnek sütünde %4 ve insan sütünde %6-8 oranında laktoz vardır. Sütten peynir yapılırken arta kalan sıvı, düşük basınç altında (vakumda) buharlaştırılırsa eriyik yoğunlaşır. Bir süre sonra laktoz kristalleri ayrılmağa başlar. Laktoz suda erir. Tatlıdır. Yalnız tadı daha azdır. Sulu asitlerle kaynatılırsa iki molekül monosakkarite bölünür. Bunlardan birisi glikoz, ikincisi galaktozdur. Her ikisi de altı karbonlu monosakkarittir. Bu karbonların beşine OH grubu bağlıdır. Bu nedenle bu maddeler birer polialkoldur. Ayrıca altıncı karbon aldehit durumundadır. Molekül aldehitlerin özeliklerini de gösterir. Bütün bunlar tek karbon zinciri üzerinde olur. Bu nedenle de glikoz ve galaktoz monosakkarit adını alır. Aralarındaki fark sadece OH gruplarının uzayda duruş farkıdır. Yani bir çeşit geometrik biçim farkı vardır.

Laktoz ise bu iki monosakkaritin aralarında bir molekül su çıkararak bileşmesi sonucu oluşmuştur. Bu nedenle disakkarit adını alır. Mono bir, di iki anlamına gelir. Eğer laktoz hidroliz olursa, tekrar kaybettiği suyu alır ve glikozla galaktoz açığa çıkar.

$$\underset{\text{Laktoz}}{C_{12}H_{22}O_{11}} + H^2O \longrightarrow \underset{\text{Glikoz}}{C_6H_{12}O_6} + \underset{\text{Galaktoz}}{C_6H_{12}O_6}$$

LALA MEHMET PAŞA

(? - 1606) Osmanlı sadrazamlarındandır. Bosna'da doğmuş, Enderun'da yetişmiştir. Yeniçeri ağası olmuş, Sinan Paşanın Macaristan seferine katılmıştır. Karaman ve sonra Anadolu beylerbeyliği rütbesini kazanmıştır.

1595'te, kuşatılan Estergon şehrinde savaşırken şehit düşen Estergon Beyi Kara Ali'nin yerine geçerek savunmayı yönetti. Savaşta yaralandı. Bundan sonra, düşman komutanlarıyle müzakereye girişerek, kadınları ve çocukları çıkardıktan sonra kaleyi Avusturyalılara teslim edip Budin'e çekildi. Mehmet III. kendisine vezirlik verdi. Mehmet III.'le katıldığı Eğri seferinde bu kaleyi aldı. 1597'de Rumeli beylerbeyi oldu. Rumeli ordusu komutanlığı göreviyle bu bölgede pek çok seferlere katıldı ve başarılar gösterdi. Avusturyalıların Budin kuşatmasında bu şehri başarıyle savunup düşmanı kaçırması sonucunda üçüncü vezirliğe yükseltildi ve Macaristan serdarlığına atandı. 1604'te de Sadrazam Yavuz Ali Paşanın yerine sadrazam oldu.

Ahmet I. zamanında İstanbul'a gelen Lala Mehmet Paşa, Macaristan'la barış yapılması için görevlendirildi. Macar prensi Boçkay İstvan'a ilk olarak Macar kralı diye hitabederek bir mektup yazdı ve ona Uyvar kalesini kuşattırdı. Kendi kuvvetleriyle de Estergon'u Avusturyalılardan geri aldı. Bu başarısı dolayısıyle ona Estergon fatihi denir. Boçkay'a 1605'te Macar kralı olarak taç giydirdi.

Osmanlı ordusu Doğu'da başarısızlığa uğrayınca, Lala Mehmet Paşa, İran'la savaşacak ordunun komutanı olmak üzere İstanbul'a çağrıldı. Bu görevden memnun olmayıp padişahtan affını istediyse de bir sonuç alamadı. Üsküdar'da şefere çıkmak için kurdurduğu ordugâhta öldü.

LALA MUSTAFA PAŞA

(? -1580) Osmanlı vezirlerindendir. Kıbrıs, Gürcistan ve Şirvan fatihi olarak anılır. Bosna'nın Sokol kasabasında doğmuştur. Doğum tarihi bilinmiyor. Vezir olan büyük kardeşinin yardımıyle Yavuz Sultan Selim zamanında Enderun'a girdi. Berber olarak çalışırken Kanunî Sultan Süleyman'ın dikkatini çekti; Sultan kendisini çeşnigir ve sonra mirahor yaptı. Daha sonra bazı entrikalara girdiği için sancak beyi olarak saraydan uzaklaştırıldı. Manisa'da sancak beyi olarak bulunan şehzade Selim'in (Selim II.) lalalığına atandı. Bu şehzadenin, kardeşi Beyazıt'la arasının açılması konusunda düzenler tertipledi. Bu görevden de alınarak önce Van, sonra Erzurum, Halep ve Şam beylerbeyliğine atandı. Azledilerek İstanbul'a çağrıldı. Sonra 6. vezir olarak divana girdi. Kıbrıs'ın fethi gerektiğini kabul ettirerek kendisini de serdar tayin ettirdi (1570). Bir yıl süren bir savaş sonunda Kıbrıs alındı.

Bundan sonra Lala Mustafa Paşa İstanbul'a döndü. Açılan İran seferi dolayısıyle Erzurum kuvvetleri serdarlığına atandı. 1578'de İran ordusunu bozarak Tiflis'e girdi. Gürcistan ve Şirvan'ı aldı. Buraları yönetim yönünden bölümlere ayırdı. Doğu'da 1580 yılına kadar kalan Lala Mustafa Paşa, daima karşı durduğu, hatta yerini almak istediği, fakat Doğu seferinde kendisini serdar olarak tutan Sokullu Mehmet Paşanın ölümü üzerine azledilerek İstanbul'a çağrıldı. İkinci vezir olarak görevlendirildi; padişaha fikir vermek bakımından yardımcı oluyordu. 1580'de, İstanbul'da öldü.

Lala Mustafa Paşa, mevki hırsı taşıyan ve bu yolda birçok entrika çevirmiş olan bir insan, bu yönleriyle birlikte akıllı bir devlet adamı ve başarılı bir komutandı.

LALAPAŞA

Edirne iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 1 051). Edirne'nin 26 km. kuzey-doğusunda kurulmuştur. Edirne'ye bağlı ilçe merkezleri arasında en küçüğüdür. Bir un fabrikası vardır.

Lalapaşa ilçesinin yüzölçümü 554 km^2., nüfusu 12 825'tir. Merkez bucağı içinde 28 köyü vardır.

İlçe toprakları dalgalı bir yayla halindedir. Yıldız (Istranca) dağlarının batı uçları ilçe sınırları içine dek sokulur. Lalapaşa'da yazlar sıcak, kışlar ise oldukça soğuk geçer. Dağlık kesimler ormanlıktır. Halkın büyük bir bölümü tarım ve hayvancılıkla geçinir.

LALA ŞAHİN PAŞA

(? - 1376) Osmanlı beyliği komutanlarındandır. Orhan Gazi zamanında yaşamıştır. Önceleri şehzade Murat'a (sonra Murat I.) lalalık ederek onu yetiştirmiştir. Orhan Gazi, kayınpederi ve Bizans imparatoru Kantakuzinos'a yardım olsun diye Rumeli'ye, büyük oğlu Süleyman Paşa komutasında asker gönderirken, bu harekete Lala Şahin Paşa da komutanlardan biri olarak katılmış, bu topraklarda birçok yerler almıştır. Süleyman Paşa ölünce, yerine beylerbeyi olmuş, bu sıfatla Rumeli'deki bütün kuvvetlere komuta etmiştir. Osmanlı tarihinde beylerbeyi unvanını taşıyan ikinci kişidir.

Murat I. zamanında da yine beylerbeyi olarak Edirne, Filibe ve Zara'yı aldı. 1363'te Papanın teşvikiyle Edirne'yi almak için gelen 60 bin kişilik bir Haçlı kuvveti, Edirne yakınına ulaşmıştı. Osmanlı kuvvetleri, bunlara karşı koymak için yetersizdi. Lala Şahin Paşa, düşmanı oyalamak için 10 bin kişilik kuvvetle Hacı İl Beyi gönderdi; kendisi de Edirne'yi savunmak için tertibat aldı. Hacı İl Bey, Haçlı kuvvetlerine baskın yaparak dağıttı (Sırp Sındığı Savaşı).

Lala Şahin Paşanın, Hacı İl Beyi bu başarısından dolayı kıskanarak zehirletip öldürtmüş olduğu söylenir.

Bursa'da medrese, Mustafakemalpaşa'da cami yaptırmıştır.

LÂLE (Tulipa)

Birçeneklilerin zambakgiller familyasından bir süs bitkisi. Anavatanı Batı Asya'dır. XVI. yüzyılda Hollanda'ya götürülmüş, orada ıslah

Lâlenin çok sayıda türü vardır. Resimde bunlardan «Golden Duchess» görülüyor.

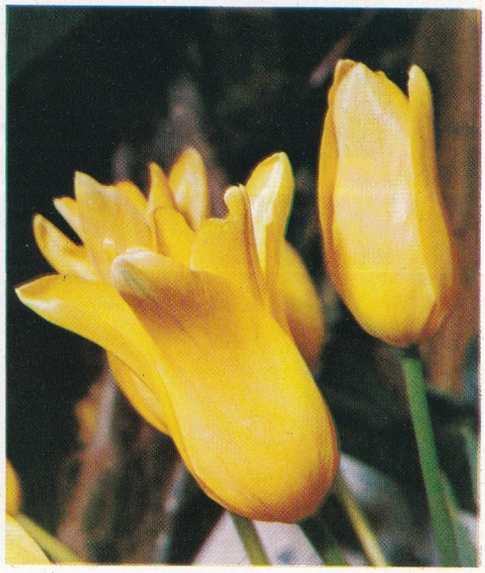

edilerek melezleme suretiyle türleri çoğaltılmıştır. Yaprakları uzun, mızrakımsıdır. Sap ucunda çan biçimi tek çiçek bulunur. Çiçekler katmerli ya da yalınkat olduğu gibi çok çeşitli renklerde hatta alacalı da olabilir. Çiçek gündüzün iyice açılır, akşamları yeniden toparlanır. Lâle soğanından yetişir. İlkbaharda çiçek açar. Lâle soğanları sonbaharda dikilir. Oldukça kumlu, gübreli toprakları sever.

Lâle tohumla da yetiştirilebilir. Tohum mayıs - haziranda ekilir, dört, beş yıl sonra çiçek verir. Tohumdan yetişen lâlelerin renkleri, ileriki yıllarda değişir.

Sonbaharda dikilen lâle soğanlarından yeni bitki çıktıktan sonra, soğanlar çürür, yerine yenileri oluşur. Bu soğanlar yazın topraktan çıkarılmayacak olursa, kışın soğuktan kaçarak toprağın derinliklerine çekilirler. Çok derine kaçtıkları için, sap verip büyümeleri uzun sürer, yaz ortasına doğru başka yerden çıkarlar.

LÂLE DEVRİ

Osmanlı tarihinde 1718-1730 yılları arasında geçen süreye denir. Bu devir, memlekete Batı'dan bazı yeniliklerin girmesi ve sarayla çevresindeki zenginlerin yaşadığı eğlence hayatıyle belirir. Lâle devrini padişah Ahmet III. ve özellikle onun sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa açmıştır.

Lâle devrinden önce devlet ve halk Venedik, Avusturya ve İranlılarla yapılan savaşlardan yorgun düşmüştü. Barışçı bir devlet adamı olan İbrahim Paşa sadrazam olunca, Avusturya ve Venedik'le toprak kaybı pahasına da olsa Pasarofça antlaşması (1718) yapılıp savaş sona erdirildi. Doğu sınırlarında da güvenlik sağlanmaya çalışıldı. Bundan sonra devlet yönetiminde ıslahat ve yenileşmeye gidildi.

Lâle devrinde getirilen başlıca yenilikler şunlardı: Ordu yeniden düzenlendi. İstanbul'da itfaiye teşkilâtı kuruldu, yangın tulumbaları getirtildi, İstanbul yeniden imara başlandı. Yeni saraylar, köşkler yapıldı; bunlardan Kâğıthane'deki Sâdabat kasrı pek güzeldir. Yeni binaların yapılışında Fransız mimarlık üslûbu örnek tutuldu; bu yolla memlekete barok üslûbu girdi. Türklere ait ilk basımevi açıldı. Yalova'da bir kâğıt fabrikası kuruldu. Dokumacılık, çinicilik yapımevleri çoğaldı. Sanat ve bilim korundu.

Lâle devrinin hükümdarı Ahmet III. ve sadrazamı Damat İbrahim Paşa zevke düşkün insanlardı. Yeni yaptırılan saraylarda, köşklerde, özellikle Kâğıthane'de her gece eğlenceler, helva sohbetleri tertip ederlerdi. Bunlara yabancı elçileri de çağırır, onlara kürk, mücevherli hançer gibi pahalı hediyeler verirlerdi. Lâle merakı yayılmıştı. Yabancı memleketlerden lâle soğanı getirtilirdi; «mahbup» adı verilen bir lâlenin soğanı 500 altına satılırdı. Sarayda ve zenginlerin konaklarında süslü giyim alıp yürümüştü.

Bu masrafları karşılamak için irad-ı cedit, malikâne vergisi gibi yeni vergiler kondu. Bunlar halkı sıkıntıya soktu. Padişahın, sadrazamın eğlence ve israfları, yakınlarını iyi mevkilere getirmeleri şikâyetlere, dedikodulara sebep oldu. Ayrıca, memlekete giren yeniliklere halk, dinî taassup duygularıyle karşı koyuyordu. İran sınırında yeni olayların baş göstermesi de rahatsızlıklar doğurdu. İlmiye sınıfından Zülâlîzade Hasan ile İspirîzade Ahmet Efendiler Patrona Halil'i bir isyan için teşvik ettiler. Tarihimizde Patrona Halil isyanı diye anılan isyan patladı. İsyancıların ısrarıyle İbrahim Paşa öldürüldü, sonra Ahmet III. tahttan indirildi. Lâle devri kapandı.

Lama dini özellikle Tibet'de büyük gelişme göstermiştir. Burada «sarı bereliler» tarikatı yüzyıllar boyunca siyasal gücü elinde tutmayı başarmıştır. Resimde, bir Tibet manastırında kutsal metinleri okuyan Lama rahipleri görülmektedir.

LÂLEGÜL

Türk müziğinin mürekkep makamlarından biri. Hüseyin Saadettin Arel tarafından düşünülmüştür. Hüzzam dizisinin bir kısmı ile Şetaraban dizisinin birleştirilmesiyle elde edilmiştir. İnicidir. Güçlüsü segâh, durağı yegâh perdesidir. Hüzzam dizisinde gezinildikten sonra Şetaraban dizisine geçilerek karar kılınır. Donanımına Hüzzam makamında olduğu gibi, fa-B-diyezi, mi-S-bemolü ve si-F.bemolü yazılır. Şetaraban için gerekli değiştirme işaretleri gerektiğinde konur.

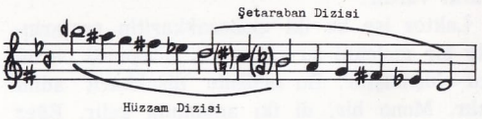

LALO, ÉDOUARD

(1823-1892) Fransız bestecisi. Öğrenimini Lille ve Paris konservatuvarlarında yapan Lalo, başlangıçta bir süre kemancı olarak çalışmış, beste yapmaya daha sonra başlamıştır. Ününü, 1873 yılında bestelediği, keman ve orkestra için **İspanyol Senfonisi** adlı eserine borçludur. Bu senfoni ünlü kemancı Pablo de Sarasate (1844-1908) tarafından büyük bir başarıyla bütün dünyaya yayılmıştır. Lalo'nun çok renkli müziğinin, **Norveç Rapsodisi** (1881) ve **Rus Konçertosu** (1883) gibi daha sonraki eserlerine, parlak fakat özentili bir folklor karmaşıklığı egemendir. Melodram konusuna eğildikten sonra, **Namouna** (1882) adlı balesi ve 1888 yılında temsil edilen **Ys Kralı** adlı operasıyle, modern Fransız okulunun öncülerinden biri olmuştur. Bir senfoni ile keman, viyolonsel ve piyano için konçertolardan başka, çok sayıda oda müziği de bestelemiştir.

LAMA DİNİ

Budizmin Tibet ve Moğolistan'da yerel «Bonpo» gelenekleri ve Şamanlıkla karışarak meydana gelen din. Budizm Tibet'e VII. yüzyılda Kral Sron-tsan-Gampo tarafından geti-

rilmiş ve yerli Bonpo rahiplerinin karşı koymasına rağmen ülkede yerleşmiştir. Budizmi yerleştirmekte en büyük çabası görülen Padma Sambhava (VIII. yüzyıl) olmuştur. Sambhava, Lama dininin kurucusu olarak kabul edilir. IX. yüzyılda kral Glan Dharma, Budizme karşı bir baskı hareketine girişmişse de, 1000 yılı dolaylarında Tibetli bir keşiş olan Rin Çen Lozan Po (958-1055) ile Atisa adında bir rahip Hindistan'da artık ilk canlılığı kaybolmakta olan Budist sanat ve kültür geleneklerini Tibet'e yerleştirme hareketine girişmişlerdir. Bu hareket kısa süre içinde başarıya ulaşmış, yeni din birkaç kola ayrılmakla beraber ülkede kesinlikle yerleşmiştir. Bu kollardan en önemlileri devlet yönetiminde Kubilây Hanın saltanatını sürdüren «Kızıl Takkeliler», Padma Sambhava'nın felsefesini izleyen «eskiler», Yoga temeline dayanan «Bhargydpa»lar olmuştur. Çok geçmeden bu çeşitli mezheplerin birleştirilmesi gereği kendini göstermiş «erdemliler yolu» anlamına gelen «Dge lungs pas» mezhebi doğmuştur. Budizmin en düşünsel, maddeden en uzak biçimini ortaya koyan büyük reformcu Tson K'a-pa (1357-1419) tarafından kurulan ve «Sarı Takkeliler» diye de anılan bu mezhepte büyü ve benzeri uygulamalar kısıtlanmış, Lama dini daha kesin olarak biçimlendirilmiştir. Böylece dini sağlam bir manastır örgütüne bağlayan bu mezhep Tibet'te 1951 yılına kadar dinsel ve politik gücü elinde tutmuş, başkent Lhasa şehrinin «Dalai Lama» denen rahibi mezhebin başı olmuştur.

Lama dini XVI. yüzyıldan sonra Moğol hanlarının koruyuculuğu altında Moğolistan'da da büyük bir direnc rastlamadan yayılmıştır. Moğolistan'daki Lama manastırlarının merkezi Moğolistan baş laması Hutuktu'nun oturduğu Ulan Batur şehri olmuştur.

Lama dininin çeşitli tapınma yolları, çeşitli törenleri vardır. En ilginç uygulamalardan biri khor-lo denen dua değirmenidir. Üzerinde dua metinleri yazılı bir silindirden meydana gelen bu değirmen elle ya da bir rüzgâr veya su çarkıyle döner ve her dönüşte döndüren kimse «sevap» kazanır.

LAMARCK

(1744-1829) Fransız doğal bilimler bilgini. Bilimin çeşitli kollarında çalışmakla birlikte, ününü botanik, zooloji ve evrim alanındaki önemli araştırmalara borçludur. Önceleri botanik konusunda Bernard de Jussieu ile işbirliği yapmıştır. **Fransız Biteyi** adlı eserinde Lamarck, Ulisse Aldrovandi'nin daha önce zooloji için tasarladığı, bitkilerin sınıflandırılmasında karşıt niteliklerden yararlanan ikili analiz metodunu uygulamıştır. Daha sonra, Paris Doğa Müzesinde zooloji ve özellikle de omurgasızlar konusunda incelemeler yapmış, bu çalışmalarından **Omurgasız Hayvanların Doğasal Tarihçesi** adını taşıyan büyük eseri doğmuştur. Lamarck'ın bu eserde öne sürdüğü büyük omurgasızlar gruplarının sınıflandırılma ve birbirini izleme teorileri ana çizgileriyle bugün hâlâ geçerlidir. Lamarck botanik ve zooloji alanındaki çalışmalarından o zamana kadar kabul edilen düşüncelerin tersine, canlıların soylarının değişmez olmadığı her basit canlının zamanla daha karmaşık yapılara doğru geliştiği sonucuna varmıştır. Lamarck'a göre, türlerin evrimi organizmanın iki genel yasaya göre değişme eğilimlerinden doğar. Bu yasalardan birincisi kullanma - kullanmama yasasıdır; buna göre, bir fonksiyon sürekli olarak kullanıldıkça gelişir. İkinci yasa ise çevre etkisiyle meydana gelen niteliklerin kalıtım yoluyle daha sonraki kuşaklara aktarılmasıdır (Lamarckcılık ya da değişimcilik). Lamarck bu yasaları 1809'da yazdığı **Zoolojik Felsefe** adlı eserinde uzun uzun geliştirmiş ve evrimcilik üstüne ilk kez organik bir kuram ortaya atmıştır.

LAMARTINE, ALPHONSE DE

(1790-1869) Fransız yazarı. Asıl adı Alphonse-Marie Prat de Lamartine'dir. Çocukluk yılları sakin geçmiş, cizvit okulunda eğitim görmüştür. 1811 yılında İtalya'ya bir seyahat yapmıştır. Mutsuz sonuçlanan bir duygusal ilişkiden sonra **Méditations Poétiques** adlı ilk lirik derlemesini meydana getirmiştir (1820). İlgiyle karşılanan bu kitap Fransız romantizmini hazırlayan öncü eserlerden biri sayılmıştır. Lamartine, bu eseriyle kolay söyleyen, yetenekli bir şair olduğunu edebiyat çevrelerine kabul ettirmiştir. Daha sonra **Nouvelles méditations** (1823), **Harmonies poétiques et religieuses** (1830), **Recueillements poétiques** (1839) adlı kitapları yayımlanmıştır. Diplomatlık mesleğine giren Lamartine, bir süre Napoli ve Floransa'da görevli olarak bulunmuştur. 1831 yılında eşi ve kızıyle birlikte uzun bir Doğu gezisine çıkmıştır. Yolculuk anılarını 1835 yılında tamamladığı **Voyage en Orient** adlı kitapta toplamıştır. 1833'ten 1851 yılına kadar bağımsız milletvekilliği yapmış, 1848 yılında geçici hükümette dışişleri bakanı olarak bulunmuştur. **Jocelyn** (1836) ve **La chute d'un ange** adlı iki kısa şiiri siyasal tutumu konusunda fikir vermektedir. Bu şiirler yazmayı tasarladığı dinsel bir destanın bölümleridir. 1847 yılında yazdığı **Histoire des Girondins** devrimciliği savunur. **Graziella** (1849) adlı ünlü romanıyle **Cours familier de littérature** (1858-1869), önemli eserlerindendir. Lamartine hayatının son yıllarında zor bir duruma düşmüş, borçlarını ödeyebilmek için ısmarlama yazılar yazmış, 1867 yılında hükümet kendisine bir aylık bağlamıştır.

François Gérard'ın fırçasından Alphonse de Lamartine. Lamartine, Fransız romantik şiirinin en büyük temsilcilerinden biridir.

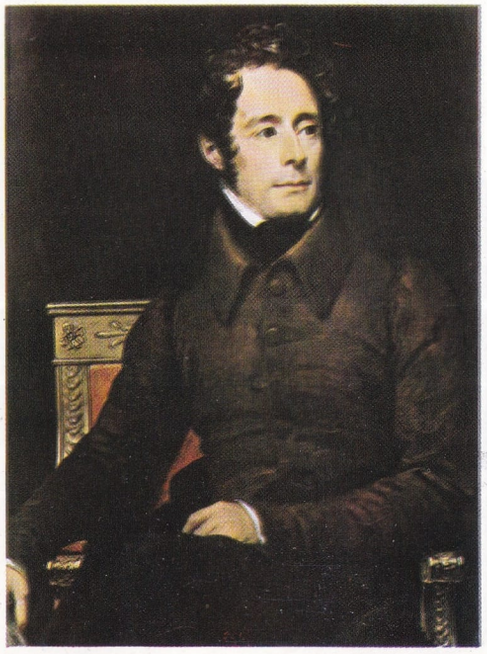

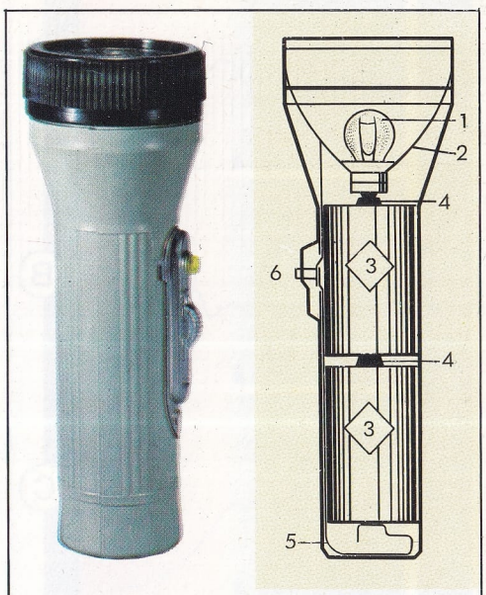

Pille çalışan bir lamba olan cep feneri ve kesiti: 1) Ampul. 2) Reflektör. 3) Piller. 4) Elektrotlar. 5) Devre. 6) Düğme.

LAMBA

Katı ve sıvı yakıtlar yakarak ya da elektrik enerjisini ışık enerjisine dönüştürerek yapay ışık oluşturan aygıt. Gözle görünür bölgenin dışında, elektromagnetik dalgalar salan özel düzeneklere de lamba denir.

Yağ lambaları: Uzun süre tek yapay ışık kaynağı olmuşlardır. Eski çağlardan beri Doğuda kullanılan emmeli ve basınçlı tipleri yapılmıştır. Emmelilerde, ağız düzeyine kadar konan yağ kılcallıkla yükselirdi; basınçlılarda ise depo yanıcıdan uzakta olur ve bir yükseltme düzeneği bulunurdu.

Petrol lambaları: XIX. yüzyıl ortalarına doğru kullanılmaya başlandılar; yağdan daha akışkan olan petrol, fitilin kılcallarında daha kolay yükseliyordu; alev Fransız Antoine Quinquet (1745-1803), tarafından bulunan bir cam silindir içine hapsediliyor ve böylece yükselen hava akımının hızını artırıyordu.

Gaz lambaları: Geçen yüzyıl boyunca ve bu yüzyılın başlarında özellikle genel aydınlatma tesislerinde, başarı ile kullanılmışlardır. Işığı daha beyaz hale getirmek için, alevin üzerine, toryum ve seryum oksitlerinden oluşan ve akkor hale gelen bir kafes geçirilir. Asetilenli lamba özel bir gazlı lamba tipidir. Gaz,

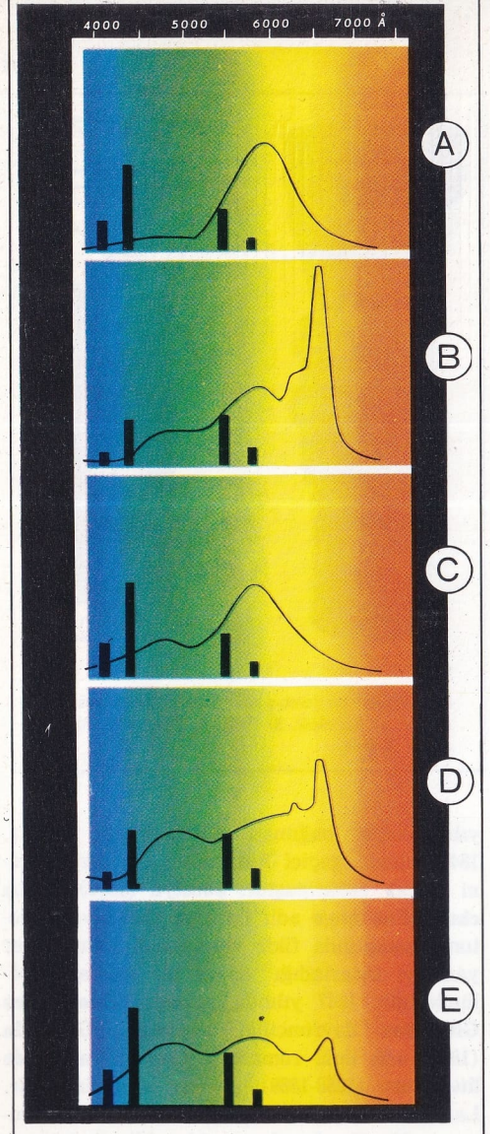

Flüoresan lambaların karakteristik diyagramları. A ve B diyagramlarını veren lambaların ışınımlarına sarı ve turuncu egemendir; bunlar akkor lambaların ışığına yakın bir ışık verirler. C ve D diyagramlarını veren lambalarda, renk dağılımı daha dengelidir. E diyagramını veren lambaysa, güneş ışığınınkine oldukça benzeyen bir tayf bileşiminde ışık verir. Lambaları çeşitli alanlarda kullanılmağa elverişli hale getiren bu nitelikler, uygun gaz karışımlarıyla elde edilir.

lambaya bağlı bir depo içinde, kalsiyum karbürle su arasındaki reaksiyonla elde edilir; alev parlak ve beyazdır, rüzgâra iyi dayanır; bu tip lamba maden ocaklarında kullanılır.

Elektrik lambaları: Elektrik lambaları öbür lambaların önemini azaltmıştır. Elektrik enerjisinin ışık enerjisine çevriliş biçimine göre sınıflandırılırlar. Soğurdukları güç (wat), beslenme gerilimi (volt), ışık akısı (lümen), ışık verimi (lümen/wat), ömrü (çalışma saatı) ve salınan ışığın rengi teknik niteliklerini meydana getirir.

Ark lambaları: Bu tip lambada (H. Davy, 1808) ışık, bir elektrik hattına bağlı iki karbon arasında çakan bir arktan gelir; lambayı yakmak için karbonlar birbirlerine değdirilip, sonra yavaş yavaş uzaklaştırılırlar. Bu tip lambalar bugün de sinema projeksiyonlarında, projektörlerde, vb... kullanılmaktadır.

Ampul: Akkor lambaları da denilen bu lamba tipi, Edison tarafından icat edilmiştir (1879). Edison bir karbon teli, içinden bir elektrik akımı geçirerek, boşlukta akkor haline getiriyordu. Daha sonra, ışık verimini artırmak için, karbon yerine yüksek ergime noktalı metaller kullanıldı. Bugün en çok kullanılan metal, 3 400°C de ergiyen tungstendir. Akkor lamba saydam ya da buzlu camdan bir ampulden, vidalı ya da süngülü duylu bir metal dipten ve dipten başlayarak ampul içinde belirli bir yüksekliğe kadar yükselen bir cam destekten oluşur. Destekten çıkan iki iletken, birkaç kanca ile tungsten fitili tutar ve ona elektrik akımını iletirler. Ampullerde 40 lümen/wat'a kadar ışık verimine ve 1 000 - 1 500 saata kadar süreye ulaşılabilir.

Gazışıl lambalar: Bu tip 1938'de kullanılmağa başlandı. Işık verimi daha büyük ve ömrü daha uzun olduğundan birçok uygulamada akkor lambaların yerini aldı. Gazışıl lamba, metal duylu bir ampulden (uzun bir cam borudan) oluşur; içinde seyreltilmiş bir gaz vardır. Elektrotları arasında meydana gelen elektrik boşalmalarının oluşturduğu elektronlar, gazın molekülleriyle çarpışarak onları iyonlaştırır ve ışık salmalarına sebep olurlar. Işığın rengi, ampul içindeki gazın cinsine göre değişir: neon ile kırmızı ışık, argon ve cıva ile mavi ışık, helyum ve sodyumla sarı ışık, kripton ile süt beyazı ışık elde edilir. Neonlu gazışıl lambalar, özellikle ilânlar ve ışıklı reklamlar için kullanılır. Civa buharlı ve sodyum buharlı lambalar meydanların ve büyük yolların aydınlatılmaları için kullanılır. Son yıllarda, sodyum buharlı lambalar çok gelişmiş, verimleri yükselmiş (70 lümen/wat) ayrıntıların gayet net görülmesini sağlamışlardır; bu nedenle özellikle yol kavşaklarında çok faydalıdırlar. Gazışıl lambaların en son uygulamalarından biri de, ışığı gündüz ışığına en çok benzeyen ksenon gazlı lambadır.

Karışık ışıklı lambalar: Bir gazışıl lamba ile bir akkor lambanın birleşiminden oluşurlar. Böylece gazışıl lambanın monokromatik ışığının etkisi azdır ve verim de yeterli olur. Önemlerini gitgide kaybetmektedirler.

Fosforışıl lambalar: Flüoresan lamba da denilir. Uçlarında iki elektrot bulunan, argon ve civa buharı ile dolu ve iç yüzeyleri fosforışıl cisimlerle kaplı cam borulardan oluşurlar. Fosforışıl cisimler morötesi ışınımları kırmızı ışık haline çevirirler ve lambanın ışığını beyaz yaparlar; böylece hem renklerin iyi ayırt edilmelerini sağlayan bir ışık elde edilir, hem de yüksek bir verim (50 lümen/wat) ve ömür (6 000 ilâ 8 000 çalışma saatı) sağlanır. İki türflüoresan tüp vardır: soğuk katotlu tüpler, sıcak katotlu tüpler. Soğuk katotlulara gerilim (700 ilâ 1 000 volt) uygulanır uygulanmaz şarj meydana gelir. Sıcak katotlu tüplerde daha önceden ısıtılan özel elektrotlar vardır; ısıtma durunca, bir aygıtın (starter) otomatik olarak araya girmesiyle, 120 volt civarında boşalma başlar.

Kızılötesi ışın lambaları: Görünmeyen ışınım lambalarıdır. Isı haline dönüşen, yaklaşık olarak 1,1 ilâ 1,2 mikron dalgaboyunda elektromagnetik dalgalar salarlar. Bu cins lambalar mantar ya da boru biçimindedirler. Özel camdan ya da kumaştan bir ampul içinde tungsten filamanlıdırlar; endüstride ısıtma ya da kurutma için kullanılırlar.

Solda: Volta'nın hidrojen lambası. Sağda: Modern sıvı gaz lambası.

LAMİÎ

(1472-1532) XVI. yüzyıl divan şair ve bilginlerinden. Bursa'da doğmuştur. Beyazıt II.'nin Hazine defterdarı Osman Çelebi'nin oğludur. Çocukluğunda köklü bir öğrenim görerek Farsçayı ve yaşadığı dönemin bilgilerini öğrenmiş, Muradiye Medresesindeki öğrenimini bitirdikten sonra İstanbul'a gelmiştir. Nakşibendî tarikatına eğilim duyarak, bu tarikatın şeyhi olan Emin Buharî'ye bağlanmıştır.

Nazım ve düzyazı alanında çeşitli türlerde eserler veren Lamiî'nin şiir yönünden belli bir gelişimi olmamış, fakat özellikle ünlü İran şairi Molla Cami (1414-1492) den yaptığı çevirilerle ün yapmıştır. **Nefehatel-Üns** çevirisi zamanının bilgi kitapları arasında önemli bir yer almıştır. Tasavvuf adamlarının yaşam ve düşünceleri üzerine bilgilerin birleştirildiği bu kitap, sade bir dille yazılmış, düzyazı tekniğindeyse belli bir ustalık çizgisi aşılmıştır.

LANG, FRITZ

(1890 -) Avusturya asıllı filim yönetmeni. Viyana'da doğdu. İlk filmi **Habb Blut**'u 1919 yılında çevirdi. 1923 yılından Hitler'in iktidara gelişine kadar Decla stüdyolarında, daha sonra (1933-1958) da Amerika Birleşik Devletleri'nde çalıştı. 1958 yılında tekrar Almanya'ya döndü.

Filimlerinde karmaşık yapıları usta bir mimar gözüyle çözümleyen Lang, sinemanın en önemli ustalarından biridir. Konusunu karısı von Harbou'nun bir romanından alarak perdeye uyarladığı **Metropolis** (1926), seçkin bir ırkın aşağı ırkın insanlarını köle olarak çalıştırdığı hayalî bir şehri anlatır. Bu filmiyle Lang, yaklaşan faşizmi yıllar öncesinden sezip anlatmıştır. Yönetmenin filimleri Alman dönemi ve Amerikan dönemi olmak üzere iki bölümde değerlendirilmektedir.

Mekong ırmağı üzerinde bir köy. Laos'un batı sınırının önemli bir kısmını çizen Mekong ırmağı ülkenin en önemli yollarındandır.

Önemli filimleri: Die Spinnen (Örümcekler 1919), **Der müde tod** (Yorgun Ölüm, 1921), **Dr. Mabuse, der Spieler** (Dr. Mabuse Kumarbaz, 1922), **Metropolis** (1926), **Spione** (Casus, 1928), **Das Testament Des Dr. Mabuse** (Dr. Mabuse'un Vasiyetnamesi, 1933), **Fury** (Öfke 1936), **The Return of Frank James** (Sevimli Haydudun İntikamı, 1940)), **Cloack and Danger** (Zafer Yaratan Casus, 1947), **The Secret Beyond the Door** (Leylaklar Açarken, 1948), **The Big Heat** (Ölüm Korkusu, 1953), **Dr. Mabuse** (1960).

LANOLİN

Koyun yünlerinden elde edilen yağ. Koyun yünlerinin yağı alındıktan sonra ele geçen ham lanolin saflaştırılır, saf lanolin elde edilir. Sarımtırak renkli, balmumu gibi görünen, yapışkan bir maddedir. Asitler ve bazlarla kolay bileşmez. Suyla karıştırılıp çalkalanınca çok ince damlacıklara bölünür. Böylece lanolin emülsiyonu olur. Lanolin deriyi besleyici özelliği nedeniyle krem ve merhemlere katılır.

LANTAN

Transisyon elementlerindendir. Skandiyum ve Ytriyumla birlikte periyodik sistemin III.B grubunu meydana getirir. Bu üç element lantanitler adını alan nadir toprak elementlerle birlikte doğada yan yana bulunurlar. Doğada bulunuş oranı pek az olduğu için güçlükle teşhis edilebilen elementler arasındadır. Lantan Lantanitler ya da nadir topraklar adını alan elementlerden seryum grubu içinde bulunur. Seryum oksit içinden 1938 yılında ilk kez elde edilmiştir. Oksit klorür haline getirildikten sonra ya sodyum metali ile ısıtılır, ya da lantan klorür, potasyum klorür ve kalsiyum klorür karışımı elektroliz edilir. Diğer klorürler ergimeyi kolaylaştırmak için eklenir. Katotta aktif oldukları için potasyum ya da kalsiyum ayrılmaz. Sadece lantan elektron alarak serbest element haline geçer.

Lantan beyaz renkli bir metaldir. Atom numarası 57, atom tartısı 138,9 a.k.b.dir. 826°C de ergir. Yoğunluğu 6,16 gr/cm^3'tür. Fiziksel özelikleri demire benzer. Yalnız mıknatıslanmaz. Bileşiklerinde +3 değer alır. Havada parlak bir alevle yanar. La_2O_3 lantan (3) oksit olur. Tuzları renksizdir.

LAOS

Güney-doğu Asya'da bir devlet. Krallıkla yönetilir. Çinhindi yarımadasında, kuzey-batıdaki dağlık bölge dışında, Mekong ırmağının orta kesimi boyunca, ırmağın sol kıyısında uzanan ülke, bu bölgede Annam sıradağlarının batı yamaçlarını da içine alır. Biçimi aşağı yukarı dar ve uzun bir dörtgeni andıran Laos'un uzunluğu yaklaşık olarak 1 200 km., ortalama genişliğiyse 250 km.'dir. Yüzölçümü 236 800 km^2. olan ülkenin nüfusu 2 220 000'dir. Başkent, Mekong ırmağı kıyısındaki Luang Prabang (nüfusu 45 000) dir. İdarî başkent ise, yine ülkenin kuzey-batı kesiminde ve Mekong ırmağı kıyısında; fakat Tayland sınırında bulunan Vientiane (nüfusu 162 297) şehridir. Kuzeyde Çin Halk Cumhuriyeti, güneyde Kamboç, doğuda Kuzey Vietnam ve Güney Vietnam, batıda Tayland ve kuzey-batıda Birmanya ile sınırlı olan Laos, idarî bakımdan 11 eyalete bölünmüştür. Resmî dilleri Laos dili ve Fransızcadır.

Yer şekilleri : Laos'un engebeleri, Tibet yaylasından güney-doğu doğrultusunda çıkarak Çinhindi yarımadası boyunca uzanan üç dağ sırasının en doğuda olanını meydana getirir. Bu üç dağ sırasının birincisi Batı ve Orta Birmanya, ikincisi Doğu Birmanya ve Malakka yarımadası boyunca uzanır; üçüncüsüyse Laos-Annam dağlarını meydana getirir. Üçüncü jeolojik devirde oluşan bu dağların bir kısmı, dördüncü jeolojik devirde ve kuvvetli aşınma olgularının etkisinde kalarak yenilenmiş ve bugünkü biçimlerini almışlardır. Kuzey Laos'daki derin vadilerde suyu bol ve akışı hızlı olan ırmaklar akar; başlıcaları Ta, Hou ve Seng olan bu ırmaklar, yine derin bir vadide akan Mekong ırmağının soldan katılan kollarıdır. Mekong ırmağı güneye doğru indikçe içinde aktığı vadi de yavaş yavaş genişler; daha güneyde, bir kısmı Laos sınırları içinde kalan Tayland yaylasında akmaya başlar; ülkenin ovalık tek kesimi de burasıdır.

Laos, Güney ve Doğu Asya'daki geniş muson alanının içindedir. Kışın kara yönünden kuru kış musonları, yazın ise deniz yönünden nemli ve yağış getiren yaz musonları eser. Ülkenin güney kesiminde, sıcaklık, yılın on iki ayı boyunca, 25 - 30°C nin altına düşmez. Yağışlar boldur; yıllık yağış miktarı 2 000 mm.'nin üzerindedir. Ülkenin büyük kısmını kaplayan dağların yamaçları, kısmen, yaprak-larını dökmeyen ağaçlardan meydana gelen ormanlar, kısmen de, muson ormanlarıyle, yoğun bir şekilde örtülüdür.

Ekonomi ve şehirler: Öncelikle bir orman ülkesi olan Laos'un başlıca zenginliğini kereste meydana getirir. Kerestelerin ulaştırması Mekong ırmağı yoluyle yapılır. Ormanların kesilmesi işinde fillerden yararlanılır.

Yerli halkın başlıca besin maddesi Mekong ırmağı kıyısı boyunca dağ yamaçlarında yetiştirilen pirinçtir. Çıkarılan tek maden, kalaydır. Sanayi tesisleriyse kereste atelyeleriyle çeltik fabrikalarından ibarettir. Ülkenin iki önemli yerleşme merkezi vardır; bunlar önemli birer tarım pazarı olan iki başkent Luang Prabang ile Vientiane'dir. Pek az yol vardır; ancak yağmur yağmadığı zaman ulaştırma yapılabilen karayollarının uzunluğu 2800 km. kadardır; demiryolu ise hiç yoktur. Buna karşılık iyi bir su yolu olan Mekong ırmağından ulaştırmada çok yararlanılmaktadır.

Tarih: T'ai ırkından kavimlerin oturduğu Laos bölgesi, tarih sahnesinde ilk olarak XIV. yüzyılda prens Fa Ngum'un kendisini Lan Ch'ang (Laos) krallığının hükümdarı ilân etmesiyle belirir. Çinhindi yarımadasındaki bu yeni devletin başkentinin adının, burada bulu-

Laos'un en önemli anıtı Vientiane'de 1566 yılında yapılmış olan «Th'at Luang»dır. Bu yapı, Kimer tapınakları gibi, dünyanın merkezi sayılan kozmik dağı simgelemektedir.

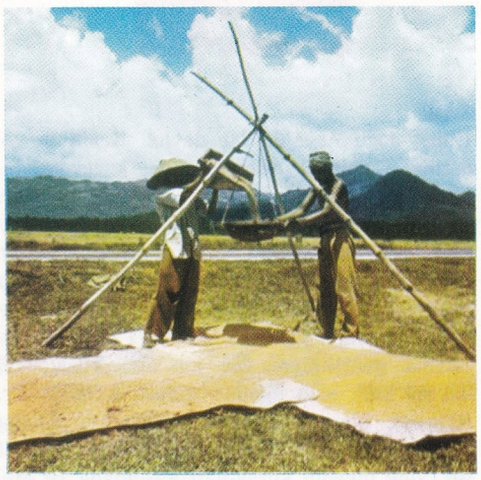

Solda: T'ai ırkından bir kadın. Sağda: Ülkenin en önemli tarım ürünü ve halkın temel besini olan pirincin kurutulması.

Ülkenin en önemli din merkezi olan Luang Prabang'da dua eden Budist rahipleri. Resmî din olan Budizm ülkenin hayatında çok önemli bir yer tutmaktadır. Bunun başlıca nedeni de gençlerin eğitim ve öğretiminin Budist rahiplere bırakılmış olmasıdır.

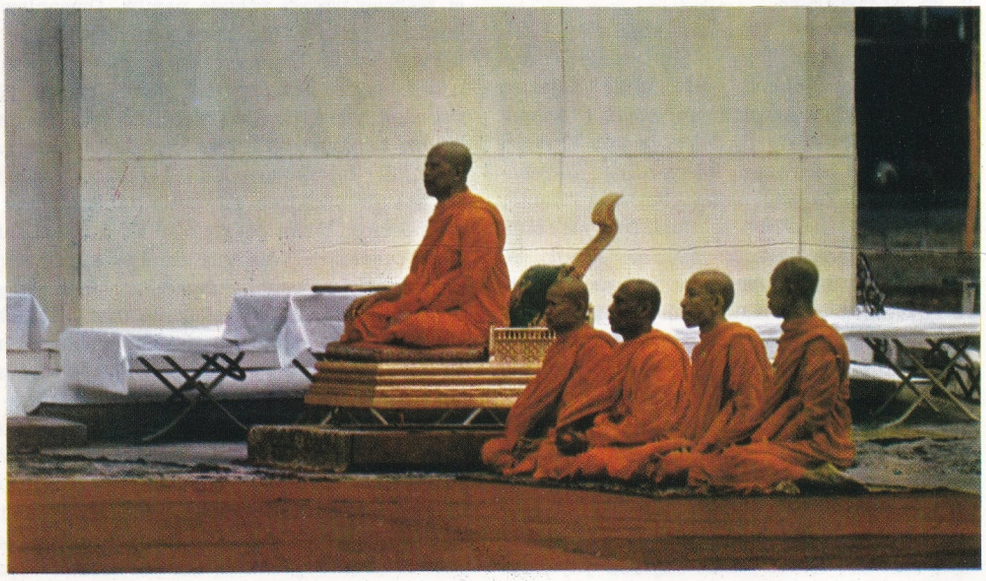

nan Buda (Prabang) heykeli dolayısıyle Luang Prabang olması, Budizmin bölgedeki etkisini tanıtlamaktadır. XVI. yüzyılın ortalarına doğru, Birmanya, Laos'u ve Luang Prabang şehrini istilâ etmiştir. Bunun üzerine ülkenin başkenti, çevresi tahkim edilen Vieng Chan (Vientiane) şehrine taşınmıştır. 1566 yılında şehrin hemen dışında Laos mimarlığının şaheseri olan Th'at Luang tapınağı yapılmıştır. Fakat Vieng Chan da Birmanyalılar tarafından istilâ edilmiş ve Laos'ta istilâcıya karşı çete savaşları başlamıştır. Ülke bağımsızlığına XVI. yüzyılın sonlarına doğru kavuşmuş (1592) ve Vietnam'la yapılan bir anlaşma sayesinde bütün XVII. yüzyıl boyunca bağımsız olarak yaşamayı başarmıştır. Bu yüzyılın sonunda Laos, taht kavgaları nedeniyle anarşiye düşmüş ve bu anarşi dönemi 1711 yılında ülkenin Luang Prabang, Vientiane ve Champassak krallıkları olmak üzere üç krallığa bölünmesiyle sonuçlanmıştır. Fakat iç savaşlar, Siyamlılarla Birmanyalıların bölgeyi zaman zaman istilâ etmelerine yardımcı olmuştur; bu durum iki yüzyıl kadar sürdükten sonra, Laos'un Fransa'nın mandası ve Fransız Çinhindi Birliğinin bir parçası olmasıyle (1887) sona ermiştir. Laos ile Siam arasındaki sınır, Fransa ile Siam arasında yapılan bir anlaşmayla (1893) tespit edilmiş, Mekong ırmağı üç Laos krallığının batı sınırı olarak kabul edilmiştir. Ülkenin Fransız yönetimi altında birleştirilmesi ve Vientiane'nin başkent olması ise daha sonra, 1899 yılında gerçekleştirilmiştir. Laos'un Japonlar tarafından işgal edildiği II. Dünya Savaşından sonra, ülke Fransa himayesinde bir krallık olarak yeniden kurulmuş (1946), bir yıl sonra ise, Laos'u meşrutî bir krallık haline getiren anayasa ilân edilmiştir (1947). 19 temmuz 1949 tarihinde Paris'te Fransa'yla imzalanan bir anlaşmayla Laos'un Fransız Çinhindi Birliği içinde bağımsız olduğu kabul edilmiş; bunu, Fransa'nın Çinhindi savaşında yenilmesinden sonra, 1954 yılında toplanan Cenevre konferansında, diğer Çinhindi ülkeleri gibi Laos'un da bağımsızlığının kabul edilmesi izlemiştir. Bununla birlikte, ülke, solcu Pathet Lao, sağcı Savannakhet partileriyle ortacılar arasında süren çekişmeler nedeniyle, yüzyıllardan beri özlediği barışa henüz kavuşamamış bulunmaktadır.

LA PAZ

Batı Bolivya'da bir şehir (nüfusu 361 345). Bolivya'nın iki başkentinden birisidir. Hükümet merkezi olan La Paz, aynı zamanda yüzölçümü 133 985 km², nüfusu 1 214 900 olan aynı adlı eyaletin de merkezidir.

1548 yılında, daha önce yerli köyü Chuquiapu'nun bulunduğu yerde kurulan şehre, Pizarro ile Almagro arasındaki antlaşmayı hatırlatması için Pueblo Nuevo de Nuestra Senora de La Paz adı verilmiştir. 1925 yılında bu ad değiştirilmiş ve şehre İspanyol egemenliğine karşı yapılan bağımsızlık mücadelesinin son meydan savaşını anımsatan bugünkü adı (La Paz de Ayacucho) verilmiştir.

Şehir, La Paz sıradağlarının batı yamacın-

da Beni ırmağının kollarından biri olan Rio de la Paz ırmağının vadisinde kurulmuştur. Arazi engebelidir ve şehrin çeşitli kısımları arasındaki ulaştırmayı güçleştirir.

La Paz geçen yüzyılın son yıllarıyle bu yüzyılda gelişmiştir; şehrin gelişmesinin en önemli etkenleri hükümet merkezi olması (1900) ve Bolivya'nın belli başlı kara ve demiryollarının kavşak noktasında bulunmasıdır. La Paz'da birleşen bu yolların başlıcaları, Arequipa ve Puno'dan geçerek Mollendo (Peru) dan; Viacha'dan geçerek Arica (Şili) dan; Uyuni ve Oruro'dan geçerek Antofagasta (Şili) dan; Oruro'dan geçerek Cochabamba'dan ve Yungas bölgesindeki Coroico'dan gelen yollardır.

Şehir önemli bir ticaret merkezidir; ticaret etkinliği çok yoğundur. Elektrik enerjisi ve yakıt teminindeki güçlüklere rağmen, La Paz'da sanayi de oldukça gelişmiş durumdadır. Sanayiin en gelişmiş olduğu dallar bira, un, alkol damıtım sanayileri gibi besin sanayiinin çeşitli dalları, dokuma ve kimya sanayileridir.

Deniz düzeyinden yüksekliği 3 632 m. olan La Paz dünyanın en yüksek başkentidir. Şehirde, sömürge döneminde yapılmış olan eski evler ve dar sokaklarla dolu eski mahallelerle, Paseo del Prado gibi çağdaş şehircilik anlayışına göre kurulmuş, büyük binalar ve geniş bulvarların yer aldığı yeni mahalleler bir arada yer almaktadır. La Paz'daki anıtların en önemli ve ilgi çekici olanları Katedral, hükümet sarayı, meclis binası, San Andrés Üniversitesi, Ulusal Kitaplık, San Francisco Kilisesi ve Halk Müzesidir.

LAPLACE, PIERRE SIMON DE
(1749-1827) Fransız astronomi ve matematik bilgini. 1767 yılında ünlü matematikçi J.-B. d'Alembert tarafından Paris'e çağrılan Laplace, önce Napoléon, sonra da Louis XVIII.'den yardım görmüştür.

Yazdığı eserlerin en güçlüsü beş ciltlik bir gök mekaniği kitabıdır. Bu kitapta, o çağda bilinen gezegenlerin devinme hesaplarını vermekte, ayrıca gezegenlerin Güneş'e olan değişmez ortalama uzaklıklarını, gelgit hareketini, yuvarlağımsıların (sferoitler) çekimi konularındaki bulgularını da açıklamaktadır. Yuvarlağımsılar konusundaki araştırmalarda $\triangle_2 u = 0$ denklemini kullanmıştır. Bu denklemde u, $x_1\ x_2 \ldots\ldots x_n$ olarak değişen n'lerin bir fonksiyonudur ve $\Delta_2 u = \frac{\delta^2 u}{\delta x^2_1} + \frac{\delta^2 u}{\delta x^2_2} + \cdots \frac{\delta^2 u}{\delta x^2_n}$

Uygulamalı matematiğin diferansiyel geometrinin birçok bölümünde yararlanılan bu anlatıma Laplace denklemi ya da ikinci diferansiyel parametre ya da Laplace işlemi denir. Sıfıra indirgenmesi yeni bir fonksiyonlar takımını gösterir: Bu takıma Laplace harmonikleri adı verilir. Bunlardan elektromanyetik çalışmaları, cebir analizleri ve enfinitezimal hesaplarıyle olasılık hesapları konusunda çok yararlanılmıştır.

Laplace'ın bilime getirdiği en önemli katkılar gök mekaniği konusunda olmuştur. Başlıca bulguları arasında şunlar sayılabilir: İlk kozmogoni sistemi, en gelişmiş gemicilik tablolarının birleştirilmesi, gelgit hareketinin dinamik kuramı, bundan hareket ederek Ay'ın kitlesinin hesaplanması, Jüpiter ve Satürn gezegenlerinin hareketlerinin bozulması, Ay'ın hareketinin hızlanması, Jüpiter'in uydularının devinme kuramı, gezegenlerin Güneş'e olan ortalama uzaklığının değişmezliği, Satürn'ün halkasının ve Yer'in soğumasının incelenmeleri. 1799-1823 yılları arasında yayımladığı **Traité de mécanique céleste** (Gök Mekaniği Bilgisi) adlı kitabıyle Newton'un yerçekimsel astronomisine çok büyük katkıda bulunmuştur. Bu kitap bugün bile kuramsal gök mekaniğinin temel kitabıdır.

Exposition du Système du Monde (Dünya Sisteminin Anlatılması, 1796) adlı kitabında Laplace varsayımı denen nebülöz varsayımını ortaya atmakta, bununla gezegenler sisteminin kaynağını açıklamaktadır. Kant'ın birtakım düşüncelerinden yola çıkan Laplace, güneş sisteminin dönen ve ısısı çok yüksek olan bir nebülözden türediği düşüncesini savunmaktadır. Bu varsayıma göre ısı azaldıkça nebülöz yoğunlaşmış ve hızı artmıştır. Aynı zamanda nebülözün çevresinde halkalar oluşmuş, bu halkalar yoğunlaşıp kırılarak gezegenleri meydana getirmiştir. Nebülözden geri kalan parça ise Güneş'tir. Bu varsayım birçok eleştirmeyle karşılaşmışsa da bugün bile gezegen sistemimizin oluşumunu açıklayan başka hiç bir kuram bunun yerini alamamıştır.

Arjantin'in en önemli sanayi ve kültür merkezlerinden La Plata'dan bir görünüş.

Bolivya'nın başkenti La Paz'ın genel görünüşü. 1548 yılında kurulmuş olan şehrin deniz düzeyinden yüksekliği 3 632 m.'dir.

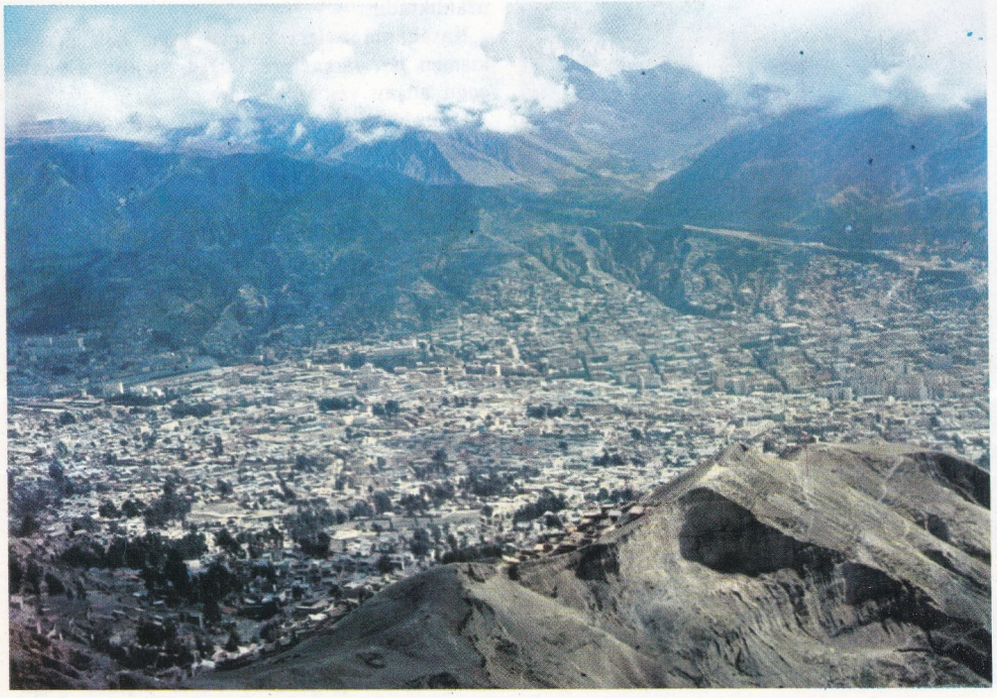

LA PLATA
Doğu Arjantin'de bir şehir (nüfusu 360 000). Geniş bir tarım hinterlandı bulunan şehir, Buenos Aires'in 54,7 km. güney-doğusunda ve şehrin banliyölerinden biri olan Ensenada limanının bulunduğu Plata ırmağının güney kıyısından birkaç km. uzaklıktadır. 1882 yılında kurulan şehir hızla büyümekte ve Pampas bölgesinin idarî, endüstriyel ve ticarî merkezi haline gelmektedir. Şehrin endüstri faaliyetleri, konserve et, değirmencilik, rafineri, çimento ve dokuma kollarını kapsamaktadır.

LA PLATA HALİCİ
Güney Amerika'nın güney-doğu kıyısında, Uruguay ve Parana ırmaklarının birlikte denize döküldükleri yerde, Atlas Okyanusunun karaya sokulmasıyle meydana gelen geniş girinti. Parana yelpaze şeklinde bir delta mey-

dana getirerek denize döküldüğünden gemilerin girebilmesi için dibinin tarama yoluyle temizlenmesi gerekmiştir. La Plata halici, aslında, geçmiş jeolojik devirlerde Atlas okyanusunun suları altında kalmış geniş bir ırmak yatağıdır.

La Plata halicinin (Rio de la Plata: Gümüş Irmak) kuzey kıyısındaki topraklar Uruguay, batı ve güney kıyısındaki topraklar ise Arjantin sınırları içinde kalır. İki kenarı Uruguay ve Arjantin kıyıları, üçüncü kenarıysa Atlas okyanusu olan bir üçgen biçimindedir. Uruguay ırmağından olsun, Atlas okyanusundan olsun kesin bir sınırla ayrılmaz. Fakat yaklaşık olarak Nueva Palmira şehri önünde Uruguay ırmağından ayrıldığı, Atlas okyanusuyle sınırının ise Arjantin topraklarındaki Punta Norte (ya da San Antonio Burnu) ile Uruguay toprağındaki Santa Maria Burnu ya da bazı coğrafya bilginlerine göre Punta del Este'yi birleştiren hayalî bir çizgiyle tespit edildiği kabul edilmektedir.

La Plata halici aşağı yukarı 3 900 000 km². genişliğinde bir bölgenin sularını toplar. Kıyılarında Güney Amerika'nın en önemli limanlarından Buenos Aires ile Montevideo bulunur. Rio de la Plata'nın suları bütün Güney Amerika kıtasının deniz ulaştırması bakımından en işlek sularıdır.

1516 yılında İspanyol Juan Diaz de Solis tarafından keşfedilen La Plata halicine daha sonra ünlü denizcilerden Magellan ile Cabot da ulaşmışlardır. Kıyılarında kurulan ilk yerleşme merkezi 1536 yılında Pedro de Mendoza tarafından kurulan Buenos Aires olmuştur. 1776 yılında İspanyollar burada, aşağı yukarı bugünkü Arjantin sınırları içinde kalan bölgeyi içine alan Rio de la Plata valiliğini kurmuşlardır.

LAPONYA

Kutup dairesi civarında, Norveç'in kuzeyinden başlayarak Kuzey İsveç ile Kuzey Finlandiyayı içine alan ve Kola yarımadasına dek uzanan coğrafî bölge. Norveççe Lapland, İsveççe Lappland, Fince Lappi, Rusça Laplandiya diye adlandırılır. Yüzölçümü 400 000 km².dir.

Siyasî bakımdan Norveç, İsveç, Finlandiya ve Sovyetler Birliği'ne aittir. Nüfusun 2/5 kadarını Laponlar teşkil eder. Büyük kısmı göçebedir. Bu göçebe ırk yüzyıllar boyu kuzeye doğru ilerleyerek, yaklaşık olarak Kuzey kutup dairesi yöresine kadar ulaşmıştır. Bununla beraber yerleşme sınırları çoğunlukla rengeyiklerinin güney yayılma sınırları içinde kalmıştır.

Bölgenin batı kesimleri İskandinavya dağlarıyle engebelenmiştir. Diğer kesimleri kuzey - güney doğrultusunda yavaş yavaş alçalan bir plato görünümündedir.

Laponya, sayısız göller, buzul vadileri, hörgüç kayalarla buzul devrinin derin izlerini taşır. Kıyı şeridi uzun ve derin fiyortlarla yarılmış durumdadır. Laponya göller bakımından zengin bir yöredir. Moren artıklarının uzun vadi kesimlerini tıkayarak oluşturduğu bu göllerin en önemlileri, Kuzey Finlandiya'da geniş bir çukuru kaplayan İrari gölü, Kuzey İsveç'teki Tornlstrask ve Stora Lulevatten'dir. Bölgenin akarsuları büyük bir hızla, dik yamaçlardan Kuzey denizine ve Kuzey Buz denizine dökülür. Baltık denizine dökülen akarsular daha uzun ve taşıdıkları su bakımından daha zengindirler; Örneğin Finlandiya'daki Kemi, Muonio; İsveç-Finlandiya sınırlarındaki Torne; İsveç topraklarındaki Kalix ve Lule. İklim soğuktur. Kışlar uzun ve şiddetli geçer. Yazlar ise serin ve çok kısa sürer. Toprak aylarca karla örtülü kalır. Bitki örtüsü incelenecek olursa, kuzeyde tunduraların uzandığı görülür. Güneye doğru indikçe, bitki örtüsüne ormanlar, özellikle kayın ağaçları hâkim olur.

Nüfusu yaklaşık olarak 300 000'dir. Bölgenin ekonomisi, özellikle zengin demir yataklarının (İsveç'te Kiruna ve Galivare) işletmesine dayanmaktadır. Demir cevheri demiryoluyle, Norveç'in kış aylarında da buz tutmayan Narvik limanına iletilir.

Hidroelektrik üretim bölge ekonomisinde büyük bir yer tutar. Tarım ve balıkçılık ikinci derecede gelen ekonomik faaliyetler arasında sayılabilir.

Laponların büyük kısmı tam ya da yarı göçebe hayatı yaşamaktadırlar. Bu göçebe ırk, yüzyıllar boyunca kuzeye ilerlemiş ve yaklaşık olarak Kuzey Kutup dairesi yöresine ulaşmıştır. Ren geyiği derisinden ya da yünden yaptıkları çadırlarda yaşayan göçebe Laponların hemen hemen hepsi, hayvancılıkla geçinmektedirler. Geleneksel Lapon ekonomisinin temellerini de hayvancılık ve hayvan ürünleri meydana getirmektedir.

LAPSEKİ

Çanakkale iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 3 264). Çanakkale şehrine 40 km. uzaklıktadır.

Kasabanın evleri kısmen kıyı düzlüğünde, kısmen de yamaçlara doğru yayılır. Evlerin çoğu ahşap ve iki katlıdır.

Lapseki ilçesinin yüzölçümü 955 km²., nüfusu 23 506'dır. Merkez, Beyçayırı ve Umurbey bucakları içinde 42 köyü vardır.

İlçe toprakları, Dede dağı (721 m.) nın kuzey, kuzey-batı kesimlerini kuşatan, yer yer hafif dalgalı, kısmen ormanlarla kaplı sırtları kapsar. Akarsuların vadi tabanları geniş düzlükler halindedir. İklim, Marmara bölgesi iklimidir. Yazlar sıcak ve kurak geçer. Kışlar şiddetli değildir. İlkbahar kısa sürer. Sonbahar ilkbahardan daha ılıktır.

İlçe halkının gelir kaynağı tarım, sebzecilik ve hayvancılığa dayanır.

LA ROCHEFOUCAULD, FRANÇOIS DUC DE

(1613-1680) Fransız yazarı. Soylu bir ailenin çocuğudur. 15 yaşında evlenmiş, saray çevresine girmiş ve maceralı bir hayat sürmüştür. Kardinal Mazarin'e karşı düzenlenen Fronde ayaklanmasına katılmış, çarpışmalar sırasında yaralanmış, yıllarca Paris dışında yaşa-

mak zorunda kalmış, bu yıllarda en iyi eserlerini vermiştir. 1624-1652 yıllarını anlatan ve 1662 yılında yayımlanan **Mémoires** (Anılar) adlı eseri, hareketli ve maceralı hayatının heyecanlı bir hikâyesidir. Aydınların toplandığı Madame de Sablé salonuna devam etmiş, **Réflexions ou sentences et maximes morales** adlı önemli eseri, ilk kez 1665 yılında yayımlanmıştır. Madame de la Fayette'in tavsiyesiyle daha sonraki baskılarına ekler yapmıştır. Büyük ilgi gören ve 1678 yılında beşinci baskısı yapılan bu eserinde La Rochefoucauld, Romalı tarihçilerin gerçekçiliğiyle Hobbes'un şüpheciliğini, son derecede güçlü bir üslûpta birleştirmesini bilmiştir.

LASCAUX

Güney Fransa'nın Dordogne sırtlarında tarihöncesi devirlerinden kalma bir mağara. 1940 yılında, bir deliğe giren bir köpeği izleyen 4 çocuk tarafından tesadüfen keşfedilmiştir. İçinde yukarı Paleolitik devrin ilk evresine (M.Ö. 13 000) ait çok sayıda duvar resimleri bulunmaktadır. Mağara birçok bölmeden meydana gelmektedir. Bunların bir kısmı yerin altındadır, girilmesi güçtür. Duvar ve tavanları, tek ya da sürüler halinde hayvan resimleriyle kaplıdır. Sık sık öküz ve at ile kırmızı geyik resimleri görülmekte, bazen bizon (yaban sığırı) ve dağ keçisi resimlerine de rastlanmaktadır. Diğer mağaralarda rastlanan rengeyiği resimlerinin aksine buradaki hayvanlar daha yumuşak bir iklim bölgesine aittir. Renk olarak kırmızı, sarı, kahverengi ve siyah kullanılmıştır. Resimler 3-5 m. uzunluktadır ve etkili bir görünüş ve harekete sahiptirler. Mağaranın uzun süre dinî bir mabet gibi kullanıldığı anlaşılmaktadır. Resimlerden hayvanların tuzağa düşürülerek ya da ok ve yayla vurularak yakalandıkları anlaşılmaktadır.

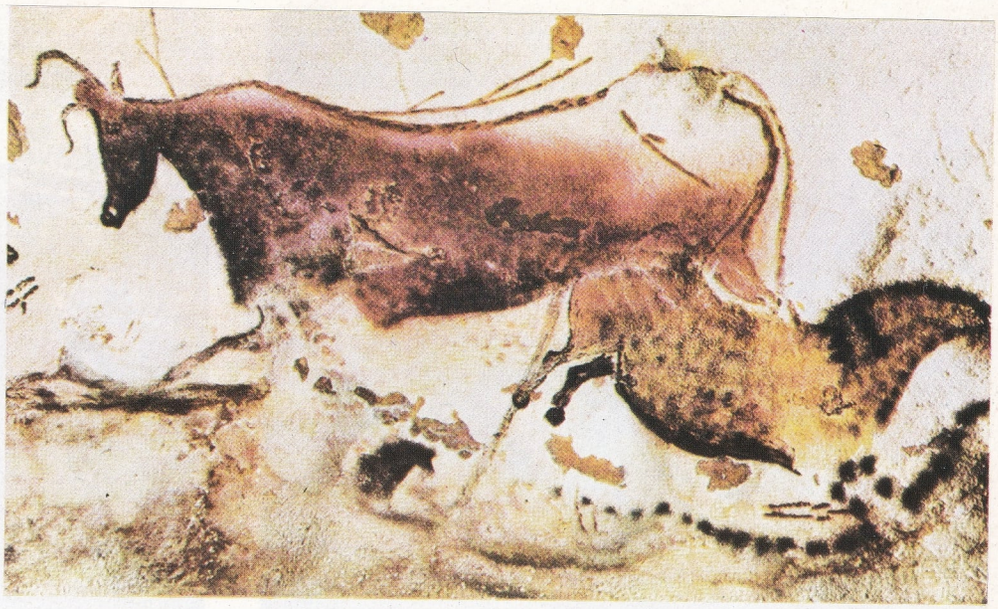

Üstte: Resimlerinin olağanüstü güzelliğiyle ün yapan Lascaux'da, kırmızı inek ve «Çin Atı». Altta: «Ortalama dört metre yüksekliğe çizilmiş hayvan figürleri. Mağaranın, tarihöncesi çağlarda, dinsel amaçlarla kullanıldığı sanılmaktadır.

LASTİK

Kauçuktan elde edilen esnek madde. Doğal ya da sentetik kauçuktan «vulkanizasyon» adını alan bir işlemle elde edilir. Vulkanizasyon kauçuğun kükürtle karıştırılıp belli bir sıcaklıkta (150°C) ve belli bir süre ısıtılması anlamına gelir.

Kauçuk + Kükürt —→ Lastik

İlk lastikler böyle elde edildi. Bunlar ilk kez kurşun-kalem silgisi olarak kullanıldı. Daha sonraları lastik önem kazandı. Özeliğini daha iyileştirmek için içine başka maddeler eklenmeye başlandı. Örneğin çinko oksit ve kurşun oksit eklenmesi ile vulkanizasyon çabuklaştırıldı. Lastiğe çeşitli boyar maddeler kondu. Bu da renkli lastiklerin elde edilmesini sağladı. Havanın etkisine karşı uzun ömürlü olması için içine antioksidan adı verilen fenoller, aminler ve bazı tuzlar eklendi. Antioksidanlar hava oksijeninin lastiğe etki etmesini önlerler. Lastiğin sağlamlığını artırmak için içine is (amorf karbon) kondu. Yumuşaklık vermek için stearik asit eklendi. Bugün çeşitli amaçlarla özel lastikler de elde edilmektedir. Makine kayışları ve basınca dayanıklı hortumlar yapmak için lastik maddesi sağlam kumaşlara

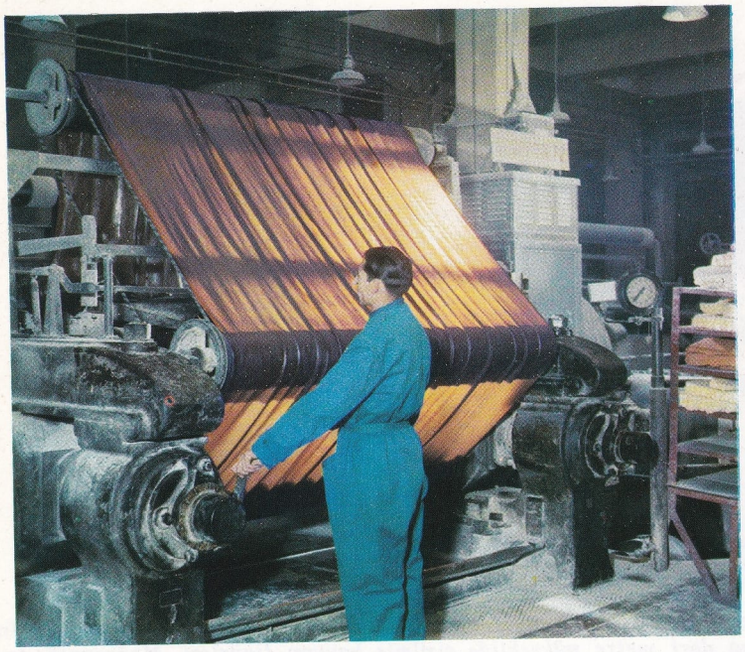

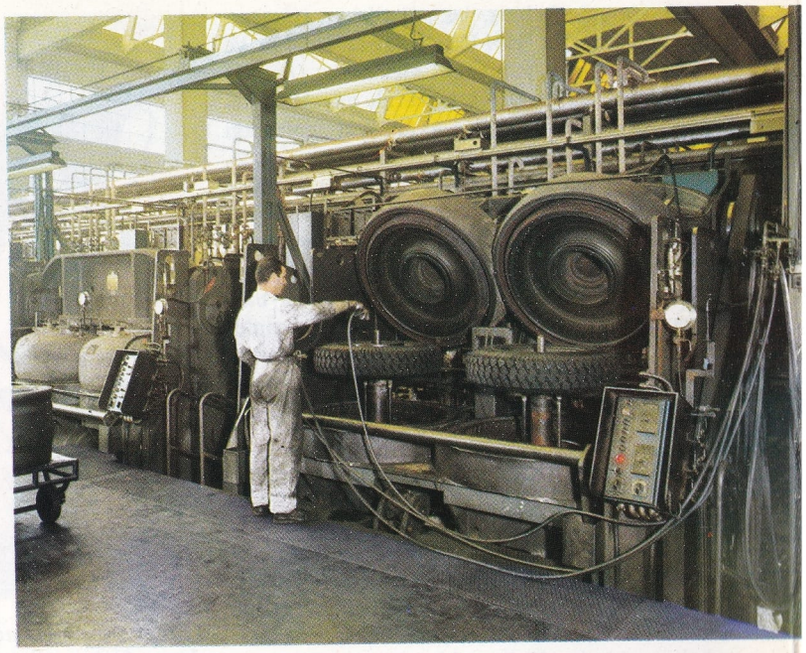

Solda: Lastiğin ham maddesi olan kauçuğun plastiklenmesi. Bu işlemle, daha sonraki biçim verme işlemine hazır bir madde elde edilir. Sağda: Otomobil lastiklerinin vulkanize edilmesi. Vulkanizasyon, kauçuğun plastikliğini yokederek esneklik veren işlemdir.

emdirilmektedir. Ayrıca yanmayı önlemek için lastiğe amyant eklenmektedir. Otomobil lastiklerinin içine sağlamlığını artırmak için naylon iplikler konmaktadır. Kauçuk esnek bir maddedir. Fakat soğukta sert ve kırılgan duruma gelir. Sıcakta sakız gibi sünerek yumuşar. Esnekliğini kaybeder, her kalıba girer yani plastik hale gelir. Mekanik sağlamlığı azdır. Benzen, kloroform, karbon tetraklorür ve benzinde erir. Kimyasal etkenlere karşı dayanıklıdır. Havada yavaş yavaş yükseltgenerek bozunur.

Lastiğin özelikleri kauçuktan farklıdır. Esnekliği daha çoktur. Daha fazla uzar. Kolay kopmaz, mekanik sağlamlığı daha çoktur. Isı ve elektriği iletmez. Organik sıvılarda pek erimez. Kimyasal etkenlere karşı dayanıklıdır. Havada kalınca bozunmaz.

Bununla birlikte çeşitli lastiklerin özelikleri birbirinden ayrılır. Bu özelikler içindeki kükürt ve başka maddeler oranına bağlı olarak değişir. Örneğin içinde %3-5 oranında kükürt bulunan lastiklerin çok esnek ve yumuşak olmasına karşılık bu oran yükseldikçe lastiğin sertliği artar. Eğer kükürt oranı %30-50 arasında olursa sert lastik elde edilir. **Ebonit** adı ile tanınan bu maddeden akümülatör kutuları, tarak, düğme ve süs eşyası yapılabilir.

LAS VEGAS

Amerika Birleşik Devletleri'nin Nevada eyaletinde bir şehir (nüfusu 100 000). Nevada eyaletinin güney-doğu kesiminde, Spring dağlarının doğu yamaçlarında, Los Angeles'in 360 km. kuzey-doğusunda kurulmuştur. 1905 yılında kurulan Las Vegas şehri bugünkü önemini 1930 yılında Hoover barajı açıldıktan sonra kazanmağa başlamıştır. Bu tarihten sonra açılan eğlence yerleri şehrin hızla gelişmesini sağlamıştır. Las Vegas bugün bütün dünyaca ünlü bir eğlence ve kumarhane şehridir. Çevresindeki maden yatakları (kurşun, altın, tungsten ve çinko) ile Nevada sanayiinde önemli bir yeri vardır. Şehir aynı zamanda önemli bir hayvan pazarıdır. Las Vegas'ın 70 km. kuzey-doğusundaki atom araştırma merkezi ile kuzey-batısındaki şifalı su kaynakları da önemini artırmaktadır.

LATEKS

(**bkz.** Kauçuk)

LÂTİFÎ

(1491-1582) XVI. yüzyıl şair ve tezkire yazarlarından. Kastamonu'da doğmuş, uzun süre İstanbul'da imaret kâtipliği görevinde bulunmuş, Rodos'u ve Mısır'ı gezmiştir. Mısır-Yemen arasında bir deniz kazasında ölmüştür. Şair olarak divan şiirinin gelişme çizgisine erişememişse de 3 yıl (1543-1546) uğraştığı **Şuara Tezkiresi**'nde Padişah Murat II. devrinden (1417-1444) itibaren yaşayan şairlerin hayatları, sanatları üzerine derlediği bilgi ve görüşlerle daha sonra gelişecek olan bir türün Anadolu edebiyatında ikinci örneğini vermiştir. **Lâtifi Tezkiresi,** 1898'de basılmıştır.

LATİNLER

İtalya'nın Latium diye adlandırılan bölgesinde yaşamış olan bir kavim. M.Ö. 750 yıllarında bu bölgede kurulan ufak şehirler, ekonomik ve dinî bağlarla birbirlerine bağlıydılar. Roma, Alba Longa, Tusculum, Aricia, Lanuvium, Tibertum, Praeneste bu şehirlerin en önemlileriydi. Tevere ırmağı üzerindeki elverişli konumu nedeniyle Roma, büyük bir gelişme gösterdi. Fakat Roma'nın Latinlerin tümünü egemenliği altına alması için yüzyılların geçmesi gerekti. M.Ö. 496 yılında yapılan Ragillus gölü savaşı Romalılar tarafından büyük bir zafer olarak değerlendirilirse de gerçekte bu savaştan sonra Roma'nın durumu öbür Latin şehirlerinden farklı değildi.

M.Ö. V. ve IV. yüzyıllarda Roma'nın gelişmesi hızlandı. Latinler Roma'nın boyunduruğundan kurtulmak için son savaşlarını M.Ö. 341-338 yıllarında yaptılar. Savaşı Roma kazandı, Latin birliği dağıldı. Şehirler Roma ile ayrı ayrı barış anlaşmaları yaptı. Böylece Latin şehirleri dış politika haricinde Roma'ya bağlanıyor ve egemenlikleri gölgeleniyordu. Ancak Latin şehirleri genellikle bu durumdan memnundular. Roma birçoklarına özel ayrıcalıklar tanımıştı. M.Ö. 90 yılında Latin şehirleri Roma egemenliği altına girmişlerdir.

LATTUADA, ALBERTO

(1914 -) İtalyan filim yönetmeni. Milano'da doğdu. Mimarlık ve edebiyatla ilgilendi. Fotoğrafçılık yaptığı sıralarda geniş bir ün sağladı. Arkadaşı Luigi Commencini ile birlikte eski filimleri toplayarak kaybolmalarını engellemiş, bu çabası İtalyan Sinematek'inin kurulmasına yardımcı olmuştur. 1940 yılında Milano fuarında düzenlediği bir filim şenliği ile sinema alanına girdi. Yönetmen Mario Soldati'nin yardımcısı olarak bir süre çalıştıktan sonra 1942 yılında ilk filmi olan **Giacomo l'Idealista** (İdealist Giacomo) adlı filmini çevirdi. Daha sonra yaptığı filimlerle İtalyan sinemasında yenigerçekçilik akımının önde gelen yönetmenlerinden biri oldu. Fransız şiirsel gerçekçiliğinden esinlenen ve savaş sonrası İtalyasının günlük hayatını anlatan **Senza pietà** (Acımaksızın, 1948), yönetmenin güçlü filimlerinden biridir. **Il Bandito** (Haydut, 1946), **Il Mulino del Po** (Po Değirmeni, 1949), **Luci del Varietà** (Varyete Işıkları, 1950), **Anna** (1951), **Guendalina** (1957), **La Steppa** (Bozkır, 1962) diğer önemli filimleri arasındadır

LAUGHTON, CHARLES

(1899-1962) İngiliz-Amerikan sinema ve tiyatro

oyuncusu. Scarborough (Yorkshire) da doğdu. Dramatik sanatlar okulunda okudu. Birinci Dünya Savaşı yıllarında tiyatroyla ilgilenmeye başladı ve ilk kez 1926 yılında Londra'da sahneye çıktı. 1928-1929 yıllarında birçok İngiliz filminde rol aldı. Bertolt Brecht'in Galileo Galilei oyununda Galileo rolünü başarıyla canlandırdı. Oyun Joseph Losey tarafından sahneye konmuştu. 1950'de Amerikan vatandaşlığına geçtikten sonra bütün çalışmalarını sinemaya yöneltti. Gerek tiyatroda gerekse sinemada, oynadığı rollerde her zaman rolün gerektirdiğini doğallıkla yansıtan bir karakter olarak ün yapan Laughton, 1945 yılında **The Suspect**'deki oyunu ile en iyi erkek oyuncu Oskarını almıştır. Henri VIII., Denizde İsyan, Müfettiş, Vişne Bahçesi tiyatro oyuncusu olduğu sırada rol aldığı ünlü oyunlardır.

Oynadığı önemli filimler : Les Misérables (Sefiller, 1934), **Mutiny on the Bounty** (Deniz Ejderi, 1935), **The Hunchback of Notre-Dame** (Notre-Dame'ın Kamburu, 1949), **The Suspect** (Şüphe, 1945).

LAUREL, STAN

(1890-1963) Amerikan sinema oyuncusu. Ulverston'da (İngiltere) doğdu. Asıl adı Arthur Stanley Jefferson'dur. Küçük yaştan itibaren sirklerde çalışmaya başladı. İngiltere'de King James okulunda eğitim gördü. Daha sonra girdiği Karno Sketch Company varyete topluluğu ile Amerika'ya gitti. Toplulukta birlikte bulunduğu Charlie Chaplin'in dublörlüğünü yaptı. 1917 yılında sinemaya başlayan Laurel, 1925 yılına kadar 50'ye yakın komedi filminde rol aldı. 1925 yılında Oliver Hardy ile tanıştı ve iki aktör beyaz perdede Laurel-Hardy olarak anılan unutulmaz tipleri meydana getirdiler. Asıl adı Oliver Norvelle Hardy olan Hardy (1892-1963) Georgia Üniversitesinde hukuk öğrenimini yarıda bırakarak sahneye çıkmış. 1915 yılında sinemaya girmişti. Laurel-Hardy çifti birlikte bulundukları süre içinde ikiyüzü aşkın filim çevirdiler. Bu filimlerin Türkiye'de gösterilenleri, Ferdi Tayfur tarafından seslendirildi.

Önemli filimleri: Babes in Toyland (Periler Diyarında, 1934), **The Bohemian Girl** (Laurel-Hardy Bacaksızlar, 1935), **Blockheads** (Mankafalar, 1938), **Chumps at Oxford** (Laurel-Hardy Mektepte, 1940), **Saps at Sea** (Laurel-Hardy Denizci, 1940), **Great Guns** (Laurel-Hardy Gönüllü, 1941), **A Hunting We Will Raid Wardens** (Laurel-Hardy Pasif Koruma Memurları, 1943), **Bullfighters** (Laurel-Hardy Boğa Güreşçisi, 1945).

LAUSANNE

Batı İsviçre'de bir şehir (nüfusu 205 000). Vaud konfedere devletinin başkentidir.

Cenevre gölünün kuzey kıyısında kurulmuştur. Göle basamak basamak inen üç tepe üzerinde yayılan şehir güzel bir konuma sahiptir. Göl kıyısındaki Ouchy mahallesinde, şehrin limanı bulunur. Tepeler üzerinde katedral, St.François ve St.Laurent kiliseleri yükselir. Üç tepe Jorat dağının güney eteklerinden inen Flon ve Louvre çavlanının vadileriyle birbirlerinden ayrılmıştır.

Şehir elverişli konumundan ötürü, önemli kara ve demiryollarının kavşak noktası haline gelmiştir. Aynı zamanda çok işlek bir ticaret merkezidir. İkliminin elverişliliği nedeniyle çevrede birçok dinlenme yeri vardır. Bunların en önemlisi Leman'dır. Lausanne önemli bir üniversite merkezidir. Şehirde ayrıca pek çok eğitim kuruluşları vardır.

İlk halkı Keltler olan şehir, III. yüzyılda Roma egemenliğine girmiş ve Lousonna adını almıştır. VI. yüzyılda Avenches piskoposu tarafından piskoposluk merkezi ilân edildi. Uzun bir süre piskoposların yönetimi altında bulunan şehir 1536'dan 1795 yılına kadar Bern kantonu tarafından yönetildi. Bu yönetim sırasında şehirde protestanlık yayıldı. 1803 yılında Vaud kantonuyle birlikte İsviçre konfederasyonuna katıldı.

Şehir tarih ve sanat açısından değer taşıyan anıtlar bakımından zengin sayılır. Bu anıtların pek çoğu günümüze kadar ulaşmıştır. Örneğin XII. ve XIII. yüzyıllardan kalma gotik katedral, XIII. ve XIV. yüzyıllara ait yine gotik uslûpta yapılmış St. François kilisesi, Güzel Sanatlar Müzesi, Fransız, Hollanda ve İtalyan okullarına mensup sanatçıların tablolarından oluşmuş zengin bir koleksiyona sahiptir.

İtalyan yönetmeni Alberto Lattuada'nın yeni gerçekçi akım içinde yer alan «Il Bandito» (Haydut) adlı filminden bir sahne.

Lausanne. Solda: «Grand Pont» ve arka planda gotik katedral (XII.-XIII. yüzyıl) görülüyor. Sağda: Ouchy'de bir otel ve XIII. yüzyıldan kalma kulesi.

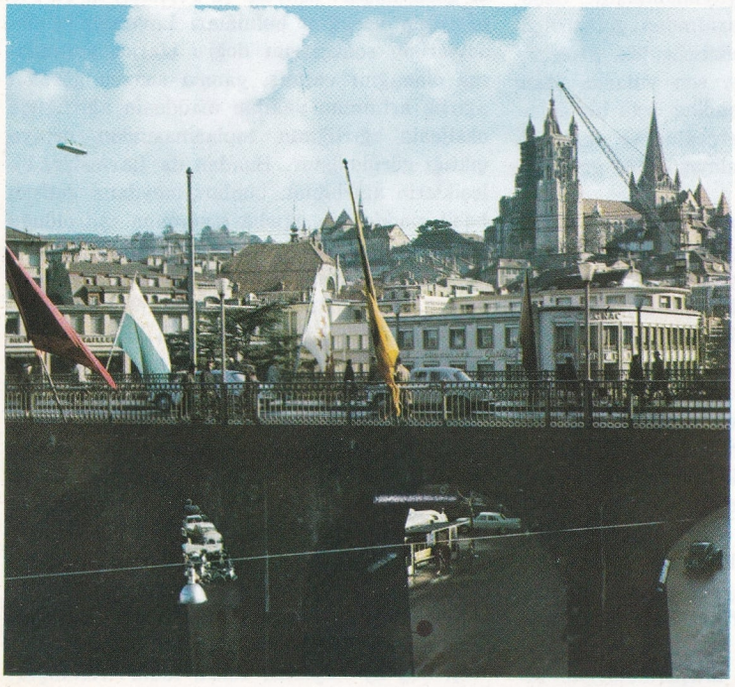

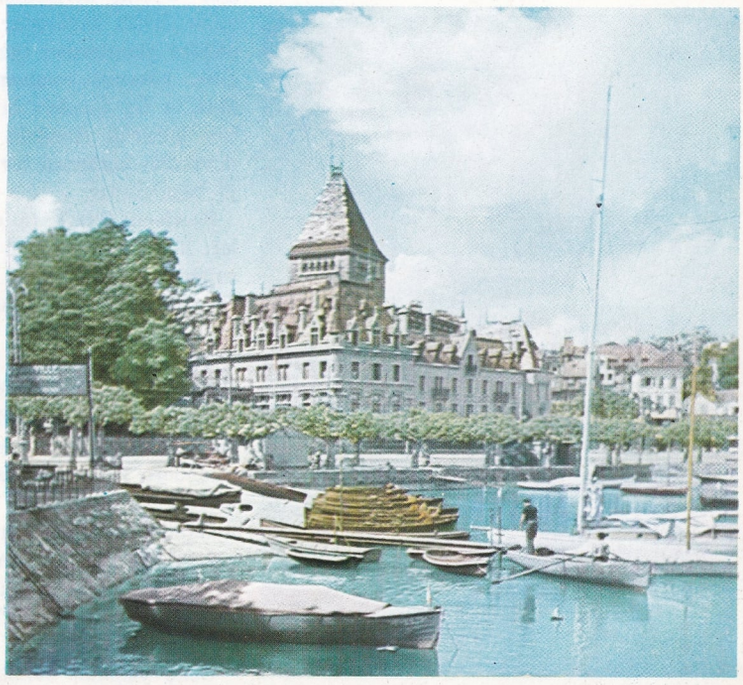

LAUSANNE ANTLAŞMASI
(bkz. Lozan Antlaşması)

LAUTRÉAMONT
(1846-1870) Fransız şairi. Asıl adı Isidore Ducasse'dır. Montevideo'da doğmuş. 1859 yılında lise öğrenimini yapmak üzere Fransa'ya gönderilmiş, Tarbes ve Pau'da bu öğrenimini tamamladıktan sonra, Paris'e yerleşmiştir. 1868 yılında **Chants de Maldoror** (Maldoror'un Şarkıları) adlı şiir kitabının ilk kısmını, ertesi yıl ikinci kısmını, Sue'nin bir romanından çıkardığı Comte de Lautréamont adı altında yayınlamıştır. Düzyazı biçiminde yazılmış altı şiirden oluşan uzun şiiri **Chants de Maldoror** çağdaş şiirin önemli eserlerinden biridir. Lautréamont 1870 yılında iki küçük şiir kitabı yayınlamış, bu şiirlerinde, romantizme saldırmıştır. Hayatı hakkındaki bilgiler çok az olan Lautréamont, simgeciler tarafından tanıtılmış; gerçeküstücüler tarafından da kara mizahın bir ustası, sanrı edebiyatının öncüsü olarak yüceltilmiştir.

LAVAL, PIERRE
(1883-1945) Fransız politikacısı. Hukuk öğrenimi görmüş, 1914 yılında milletvekili seçilmiş, 1931 yılında başbakan olmuştur. Almanya'ya karşı Briand'ın politikasını izlemiş, daha sonra İtalya ile yakınlaşma politikası gütmüştür. Solcu partilerin muhalefeti üzerine başbakanlıktan düşmüş (1936), Pétain hükümetinde başbakan yardımcılığına getirilmiş, 1942'de başbakan olmuştur. Alman işgali sırasında Vichy hükümetinin başbakanı olarak Almanlarla işbirliği yaptığı için, kurtuluştan sonra yargılanarak kurşuna dizilmiştir.

LAVANTAÇİÇEĞİ (Lavandula vera)
Ballıbabagiller familyasından kokulu bir süs bitkisi. Akdeniz ülkelerinde yabanî olarak yetişir. Boyu 1 m. kadardır. Çiçekleri mavi ya da mor olur. Çok güzel kokusu olan bu çiçeklerden elde edilen esanstan «lavanta» denilen kokular yapılır. Kurutulmuşu koku vermek amacıyla çamaşır arasına konur.

Lavanta, Latince «yıkamak» anlamına gelen «lavo» sözcüğünden türemiştir. Eski Romalılar banyo sularına lavanta yaprak ve çiçeklerini koydukları için bitki bu adı almıştır.

Lavantaçiçeğinin erkek ve dişi çiçekli olmak üzere iki türü vardır. Erkek çiçekli olanın boyu 60-70 cm. kadardır. Dişi çiçekli olanların boyu daha kısa, yaprakları daha ufaktır, sık bir çalı gibi gelişirler. Bu tür lavantaçiçeği bahçelerde çiçek tarhlarının çevresine çit çevirmekte kullanılır.

Lavantaçiçeği kireçli, sıcak toprakları severse de bahçe topraklarında daha iyi yetişir. Tohumlarından ya da sürgünlerinden üretilir. Tohumu nisan-mayıs aylarında 40 cm. arayla ekilir. Çimleninceye dek sulanır. Fideler 30'ar cm. arayla dikilir.

Lavantaçiçeği kokulu bir süs bitkisidir.

LAV, ERCÜMENT BEHZAD
(1903-) Türk şair ve sahne sanatçısı. İstanbul'da doğmuştur. İlk öğrenimini Kumkapı Fransız ilkokulunda, orta öğrenimini İstanbul Sultanîsinde tamamlamıştır (1919). İstanbul Sultanîsinde öğrenciyken Darülbedayie girmiştir. 1921 yılına kadar bu kurumda çalışmış, daha sonra gittiği Almanya'da 4 yıl kalarak, Berlin Reinhardt Tiyatro Akademisinde mesleğiyle ilgili eğitim görmüş, ayrıca Stern Müzik Konservatuvarını bitirmiştir. Uzun yıllar Şehir tiyatrolarında, Ankara Radyosu spikerliğinde ve yayın şefliğinde görev almış (1935-1947), İstanbul Konservatuvarı tiyatro ve bale bölümünü kurmuş ve yönetmiştir (1951 - 1961).

S.O.S. ve **Kaos** adlarındaki şiir kitapları ile yeni Türk edebiyatında ayrı bir yeri olan Ercüment Behzad'ın ilk şiiri 1926'da Servet-i Fünun -Uyanış dergisinde yayınlanmıştır. Uzun yıllar Batılı sanatçılar tarafından geliştirilen çağdaş akımlardan (gerçeküstücülük, gelecekçilik, kübizm) esinlenmiş, son yıllarda **Mau Mau** ve **Üç Anadolu**'da kendine özgü bir anlatım kurarak Anadolu gerçeğini ve insansal duyguları toplumcu bir anlayışla dile getirmeyi başarmıştır.

Eserleri: S.O.S. (Şiirler, 1931), Kaos (Şiirler, 1934), Açıl Kilidim Açıl (Şiirler, 1940), Karagöz Stepte (Manzum Oyun, 1940), Mau Mau (Şiirler, 1962), Üç Anadolu (Şiirler, 1964), Altın Gazap (Tragedya, 1970).

LAVOISIER, ANTOINE-LAURENT
(1743-1794) Fransız fizik ve kimya bilgini. Paris'te doğmuş, aynı şehirde idam edilmiştir.

Modern kimyanın, özellikle kimyada nicelik metodunun (kantitatif metot) kurucusu sayılmaktadır. Bir avukatın oğlu olan Lavoisier, çok iyi bir eğitim görmüştür. Asıl çalışma alanı olan kimyada ünlü kimyacı Guillaume-François Rouelle'in (1703-1770) etkisi altında kalmıştır.

Genç yaşında bilimsel araştırmalarıyle tanınmış, 1768 yılında Bilimler Akademisine alınmıştır.

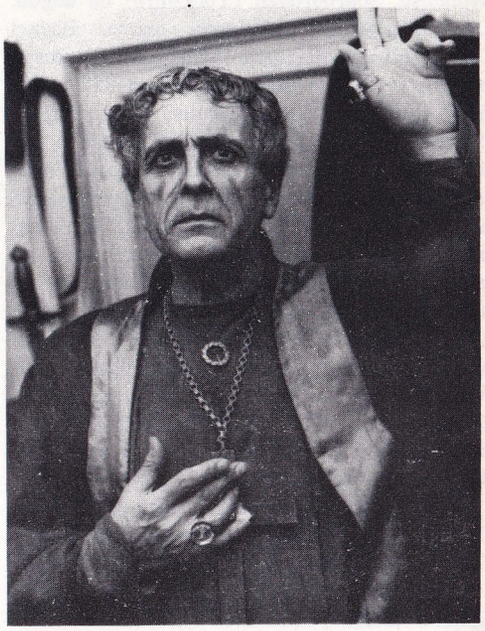

Ercüment Behzat Lav, Jean Anouilh'un «Tarlakuşu» adlı oyununda.

Suyun toprağa dönüştürülmesi (1770) konulu ilk araştırmasından beri, Lavoisier bir fiziksel araç olan terazinin nicelik belirtme yoluyle bir kimyasal sorunu çözebileceğini saptamıştır.

Lavoisier'nin nicelik metoduyle izlediği yol İsveçli bilgin Karl Scheele'nin (1742-1786) nitelik metoduyle aynı sonucu vermiştir.

Yanma konusundaki araştırmaları o güne kadar gelen kimya kuramlarında değişikliklere yol açmıştır. Bu çalışmalarıyle, yanma sonucuyle elde edilen oksit ve anhidritlerin, maddenin yanma olayının başındaki ağırlığının üzerinde bir ağırlığa sahip bulunduklarını göstermiştir. Scheele ve Priestely'in 1774'te oksijenin varlığını bulmaları Lavoisier'ye deneylerinin sonuçlarını doğru olarak yorumlama olanağını vermiş, yanma sonucu görülen ağırlık artımının yakılan maddenin ağırlığıyle oksijenin ağırlığının toplanmasından ortaya çıktığı görülmüştür. Bundan da Lavoisier, bileşiklerin ağırlığının bunları meydana getiren basit maddelerin ağırlık toplamına eşit olduğu sonucuna varmıştır. Bu gözlemlerin genelleştirilmesi «kitlenin hep aynı kalması» ilkesini ortaya çıkarmıştır. Lavoisier, 1789 yılında yayımlanan **Traité de Chimie** adlı kitabında bunu şu sözlerle açıklamıştır: «Ne yapma işlemlerle, ne de doğal işlemlerle hiç bir şey yaratılmaz; bütün işlemlerin başlangıcında ve sonucundaki madde niceliği aynıdır; ortada yalnız değişme vardır.» Bu düşünce, bir buçuk yüzyıldan uzun bir süreden beri Lavoisier adına sıkı sıkıya bağlı olan şu formülle belirtilmektedir: «Hiç bir şey var edilemez, hiç bir şey yok edilemez, her şey değişir.»

Vergi toplama kurulu üyesi olan Lavoisier, 1794 yılında başka üyelerle birlikte tutuklanmış, beş ay hapisten sonra idam edilmiştir.

Vergi toplama çalışmalarından ötürü suçlandırılmış olan Lavoisier'yi kurtarmak için çağdaş bilginlerin hiç biri en ufak bir çaba göstermemiştir. Bunda Lavoisier'nin kişiliğinin etkisi büyüktür. İnsanlığa olan yararı çağdaşlarınca kabul edilen bu bilgin, çağdaşı bilginlerin değerini bilmezlikten gelmiş, hepsini küçümsemiş ve kırmıştır. Karakterinin bu olumsuz yönü kendisini idam cezası karşısında yalnız bırakmıştır.

Lavoisier Kanunu: Kimyasal reaksiyonlarda ağırlık toplamının sabit olduğunu belirten kanun. Gerçekten bir kimyasal reaksiyonda maddeler birbiri ile birleşip yeni maddeler meydana getirirken toplam ağırlık değişmez. Örneğin 7 gram demirle 4 gram kükürt bileşirse bunların toplamı olan 11 gram demir sülfür bileşiği oluşur. Lavoisier bunu **«bir kimyasal reaksiyona giren maddelerin ağırlıkları toplamı, reaksiyondan çıkan maddelerin ağırlıkları toplamına eşittir»** şeklinde ifade etmiş ve bu ifade «Lavoisier kanunu» adını almıştır.

Bugün bu kanunun %100 doğru olmadığı anlaşılmıştır. Gerçekten kimyasal reaksiyonların büyük çoğunluğunda ya enerji verilir ya da alınır. Enerjinin alınması Einstein denklemine göre bir miktar kütle artmasını doğurur. Enerji veren kimyasal reaksiyonlarda ise aynı nedenle toplam kütle biraz azalır. Ancak bu miktarlar çok küçüktür. Zira az miktarda kütle çok miktarda enerjiye dönüşebilir. Ya da bunun tersi olur. Bir başka deyimle enerjinin kütle karşılığı çok küçüktür. Bu nedenle Lavoisier kanunu, az bir hata ile, kimyasal reaksiyonlar için doğru olarak kabul edilebilir.

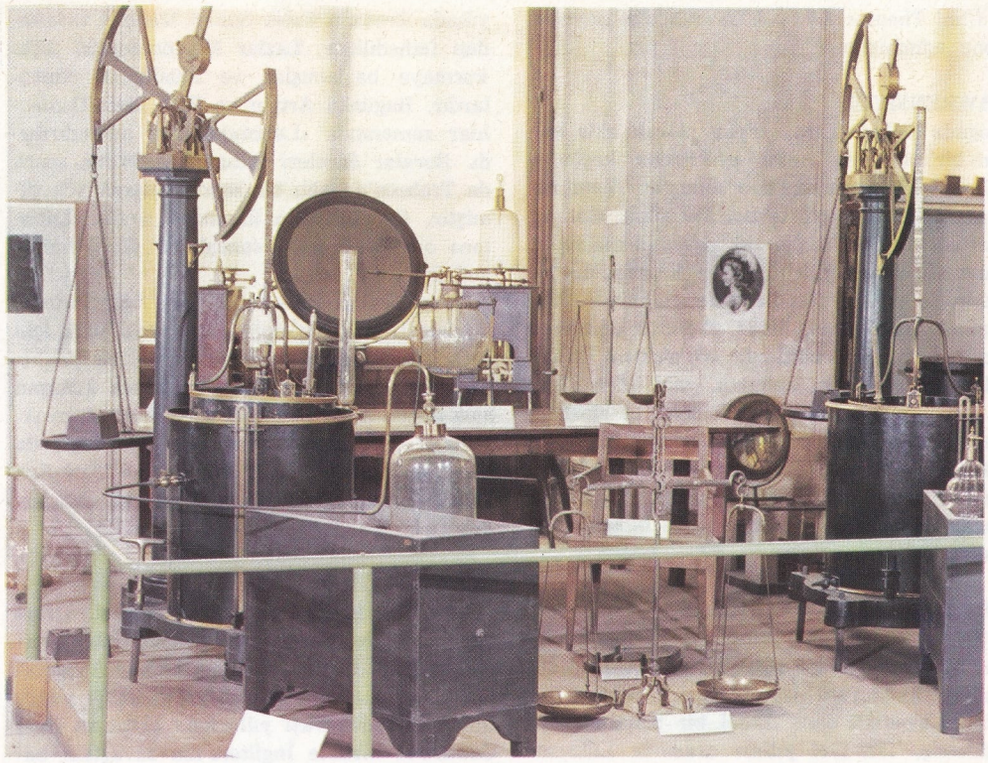

Lavoisier'nin laboratuvarı. Laboratuvarda, resimde görüldüğü gibi, çeşitli teraziler bulunmaktadır. Lavoisier kimyada niceliğin önemini ortaya çıkartmıştır.

Jacques-Louis David'in fırçasından Lavoisier ve karısı (1788). Tablonun aslı New York'da Rockefeller kurumundadır.

LAWRENCE, DAVID HERBERT
(1885-1930) İngiliz yazarı. Bir işçi ailesinin oğludur. İlk romanını 1911 yılında yayımladı. Ölümüne sebep verecek olan veremin ilk belirtileri de bu yıl görüldü. 1914 yılında evleneceği Frieda von Richthofen'le Almanya ve İtalya'yı gezdi. Seylan ve Avustralya'yı da içine alan uzun bir geziden sonra, davet edilmiş olduğu New Mexico'ya gitti. Meksika'dan İtalya'ya döndü ve Floransa yakınlarında yerleşti. İtalya'da geçirdiği yılların etkileri bazı izlenim kitaplarında görülür. Daha sonra Fransa'ya yerleşmekle birlikte yine de gezilerine devam etti. Romanlarının en ünlüleri **The White Peacock** (Anka Kuşu, 1911), **Sons and Lovers** (Oğullar ve Sevgililer, 1913), **Women in Love** (Âşık Kadınlar, 1921). **Kangaroo** (Kanguru, 1923), **The Plumed Serpent** (Kanatlı Yılan, 1926) ve **Lady Chatterley's Lover** (Lady Chatterley'in Sevgilisi, 1928) dir. Bir yandan sanayi uygarlığının, bir yandan akılcılığın insanı ezdiği düşüncesinden hareket eden Lawrence, merkezi cinsel hayat olan bir tür doğacılık içinde, ilkel ve içgüdüsel olana dönmeye yönelir; cinsel hayat, insanların gerek kendilerini, gerekse birbirlerini dolaysız olarak tanımalarını sağlayabilen tek yaşantıdır. Lawrence'in sansürle çatışması sonucunu doğuran bu kavrama şiir ve hikâyelerinde rastlanır. **Lady Chatterley'in Sevgilisi** İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde uzun süre yasaklanmış, **The Rainbow** (Gökkuşağı) da aynı sonuçla karşılaşmıştır. Konuların zaman zaman aşırı uzun ya da ağır olmasına rağmen, Lawrence'in sanatının üstün yanları üslûbu, psikolojik çözümleme gücü, durum ve kişilik yaratma yeteneğidir. Lawrence, çok sayıdaki roman ve hikâyelerinden başka, **Mornings in Mexico** (Meksika Sabahları, 1927) gibi yolculuk anıları, felsefî ve eleştirel denemeler, oyunlar ve şiirler de bırakmıştır. Aldous Huxley'in yayımladığı **Mektuplar**'ı da (1932) ilgi çekicidir. **Lady Chatterley'in Sevgilisi, Oğullar ve Sevgililer, Ölen Adam, Tilki, Anka Kuşu, Kanatlı Yılan** ve **Günahkâr Ruhlar** adlı kitapları Türkçeye çevrilmiştir.

LAWRENCE, THOMAS EDWARD
(1888-1935) İngiliz arkeolog, asker ve yazarı. Bu yanlarından çok Ortadoğu'da oynadığı siyasî rolle ün kazanmıştır. 1914-1918 yılları arasında Fransa, Suriye, Mezopotamya ve Mısırda arkeolojik araştırmalar yapmış; Birinci Dünya Savaşı çıkınca Arapları Türklere karşı ayaklandırmak görevini üzerine almış, Araplardan kurduğu düzensiz çetelerin başında Osmanlı imparatorluğu kuvvetlerine karşı çarpışmıştır. Arapların Osmanlı yönetiminden çıkmalarında belirleyici bir rol oynayan Lawrence Emîr Hüseyin'in danışmanı olarak katıldığı Versailles konferansında, Araplara verilmiş sözlerin tutulmadığını görerek hayal kırıklığına uğramıştır. Sonra **The Seven Pillars of Wisdom** (Bilgeliğin Yedi Temel Direği, 1926) adlı eserinde Arapların Birinci Dünya Savaşındaki mücadelesini epik bir dille anlatmıştır. Bunun peşinden yayımladığı **Revolt in the Desert** (Çölde Ayaklanma, 1927) adlı eseri ününü daha da yaymıştır. 1922-1923 yıllarında Ross adıyle hava kuvvetlerinde görev almış, kimliği anlaşılınca görevinden çıkarılmış, 1935 yılında bir motosiklet kazasında ölmüştür.

Lawrence, **Odissea**'yı İngilizceye çevirmiştir. David Lean'in, **Lawcence of Arabia** (1963) ad-

lı filmi Thomas Edward Lawrence'in hayatını konu edinmiştir.

LAWRENSIYUM
Doğada bulunmayan, yapay olarak elde edilen bir element. Adını cyclotronu keşfeden bilgin O.E. Lawrence'den almıştır. Atom numarası 103 ve atom tartısı 259 a.k.b. olan bu element hakkında pek az şey bilinmektedir. Kuvvetli radyoaktiftir. Zaten kendisi de bir çekirdek reaksiyonu ile elde edilmiştir. Yoğunluğu oldukça büyüktür. Elektron düzeninin dış kabuğu 7s orbitalinde iki elektron ihtiva eder. Dıştan ikinci kabukta, yani içten altıncı kabukta 9 ve 5f orbitallerinde 14 elektron vardır. Bu nedenle lawrensiyum aktinitler adını alan elementler grubunun son üyesidir. Lawrensiyum +3 değer alır. Bunun dışında başka değer alıp almadığı henüz bilinmemektedir.

LAXNESS, HALLDOR KILJAN
(1902 -) İslandalı yazar. 1955 yılında Nobel edebiyat ödülünü almıştır. Bir köylü çocuğudur. Olağanüstü duyarlı ve içe kapanık kişiliği Laxness'i önce dinsel bir bunalıma sürüklemiş, 1922-1924 yılları arasında Lüksemburg'da bir manastırda sıkıntılı yıllar geçirmiş, daha sonra değişik deney ve yaşantılardan geçerek, komünizmi benimsemiştir. Otobiyografik nitelikte olan ve iç çatışmalarını yansıtan **Keşmir'in Büyük Dokumacısı** (1927) adlı romanı gibi ilk eserlerinden sonra, ulusal edebiyat geleneğine dönen Laxness, konularını İslanda köylü çevresinden aldığı romanlarını yazarken özellikle yerel destanlardan esinlenmiştir. **Saf Bağlar** (1931) ve **Salka Valka** (1932) gibi romanlarındaki ulusçuluğun ve politik radikalizmin **Özgür İnsanlar** (1934) gibi daha sonraki bazı şiirsel romanlarının taşıdığı insancıllık idealiyle çatıştığı görülür. Yazarın son dönem eserlerinin en önemlileri **Jon Hreggvidsson** (1943), **Sarışın Kız** (1945), **Kopenhag'da Yangın** (1946)'dır. Laxness'in **Salka Valka** adlı romanı Türkçeye çevrilmiştir.

LAZLAR
Güney Kafkasya kökenli bir kavim. Lazlar bugün Karadeniz kıyılarının güney-doğu kesiminde oturmaktadırlar. Lazların eski tarihi çok karışık bir durumdadır. Bu kavimden ancak Hıristiyanlığın doğuşundan sonra bazı kaynaklarda söz edilmiş, fakat tarihleri hakkında derli toplu bir bilgi elde edilememiştir. Bulundukları yerler bu kaynaklarda «Lazika» ve «Lazos» diye geçmektedir. Bu adların güçlü birçok kabileden oluşan bir topluluğu ifade ettiği sanılmaktadır. Bir süre Roma imparatorluğuna bağlı kalan ve Romalılarca Kafkasya'nın batı geçitlerini korumakla görevlendirilen Laz kralları, 458'den sonra İran Sasanî hanedanına yaklaşmaya başlamışlardır. 539 - 562 yılları arasındaki dönemde ise, Lazika Bizans imparatoru Justinianus ile İran imparatoru Hüsrev I. arasında yapılan savaşların alanı olmuştur. 1204 yılında ise Aleksios Komnenos, Gürcistan kraliçesi Thamar'ın desteğiyle Trabzon imparatorluğunu kurmuştur. 1461 yılında Trabzon Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilince, Lazlar Müslümanlıkla ilişki kurmaya başlamışlar ve Müslüman olmuşlardır. Bugünkü Artvin ve Rize illeri Osmanlılar zamanında «Lazistan» diye adlandırılırdı. Buralar önceleri Batum'a, 1878'den sonra da Trabzon'a bağlı bir sancak olarak yönetilmiştir. Cumhuriyetin ilânından sonra «Lazistan» adı kaldırılmış, sancak da iki il haline getirilmiştir.

«Laz» deyimi Türkiye'nin batı bölgelerinde, Karadeniz'in güney-doğu kısmındaki halk için fark gözetilmeden kullanılırsa da bu yanlıştır. Kendilerine Laz diyen ve Lazca konuşan halk bugün Hopa ve Pazar ilçelerinde oturmaktadırlar. Batum'un güneyinde az miktarda Laz vardı, fakat bunlar 1921 tarihli Türk-Rus anlaşması gereğince Türkiye'ye getirilmişlerdir.

LEAN, DAVID
(1918 -) İngiliz sinema yönetmeni. Croydon'da doğdu. Sinemaya kurgucu (montajcı) olarak girdi. İngiliz yönetmen Antony Asquith'in yanında kamera ve reji yardımcılığı yaptı. İkinci Dünya Savaşı yıllarında arkadaşı Noel Coward'la birlikte İngiltere'nin savaştaki başarılarını görüntüleyen çalışmalarda bulundu. **In Which We Serve** (Denizler Hâkimi, 1942), **This Happy Breed** (Şu Mutlu Kuşak, 1943), **Blyhthe Spirit** (Şen Ruh, 1944), **Brief Encounter** (Kısa Tesadüfler, 1945) filimlerini Noel Coward'la birlikte çevirdi. Konusunu sıradan insanların günlük yaşamalarından alan Kısa Tesadüfler yönetmenin adını sinema dünyasına tanıttı. Daha sonraları tek başına yaptığı filimlerde daha çok ticarî başarıyı göz önünde tutan David Lean 1942 yılında Denizler Hâkimi filmiyle New Yorklu eleştirmenler tarafından en iyi filim ödülünü, 1955'te **Summer Time** (Venedik Tatili) filmiyle yine aynı eleştirmenler tarafından en iyi reji ödülünü ve 1958 yılında da **The Bridge on the River Kwai** (Kwai Köprüsü) filmiyle en iyi filim ve en iyi reji Oskarını almıştır.

Filimleri: Great Expectations (Büyük Ümitler, 1946), Oliver Twist (Istırap Çocuğu, 1947), The Passionate Friends (Seven Kalpler, 1949), Madeleine (Hüküm Günü, 1950), The Sound Barrier (Ses Duvarı, 1952), Hobsons Choice (Güç Seçim, 1954), Lawrence of Araby (1962).

LECONTE DE LISLE, CHARLES-MARIE
(1818-1894) Fransız şairi. Baba tarafından Breton kökenlidir. Doğu'ya bir yolculuk yaptıktan sonra Fransa'ya dönmüş, 1848 ihtilâlinde cumhuriyetçilerin yanında yer almıştır. (Eski Şiirler, 1852) ilk önemli şiir kitabıdır; bu kitabın önsözünde çağdaş estetiği genel bir çöküşün ifadesi olarak kabul etmiş, eski Yu-

La Tourette (Fransa) manastırı (1955-1957). Le Corbusier en yeni teknik ve gereçlerden yararlanarak yeni isterlere karşılık verecek bir konut yapımına yönelmiştir.

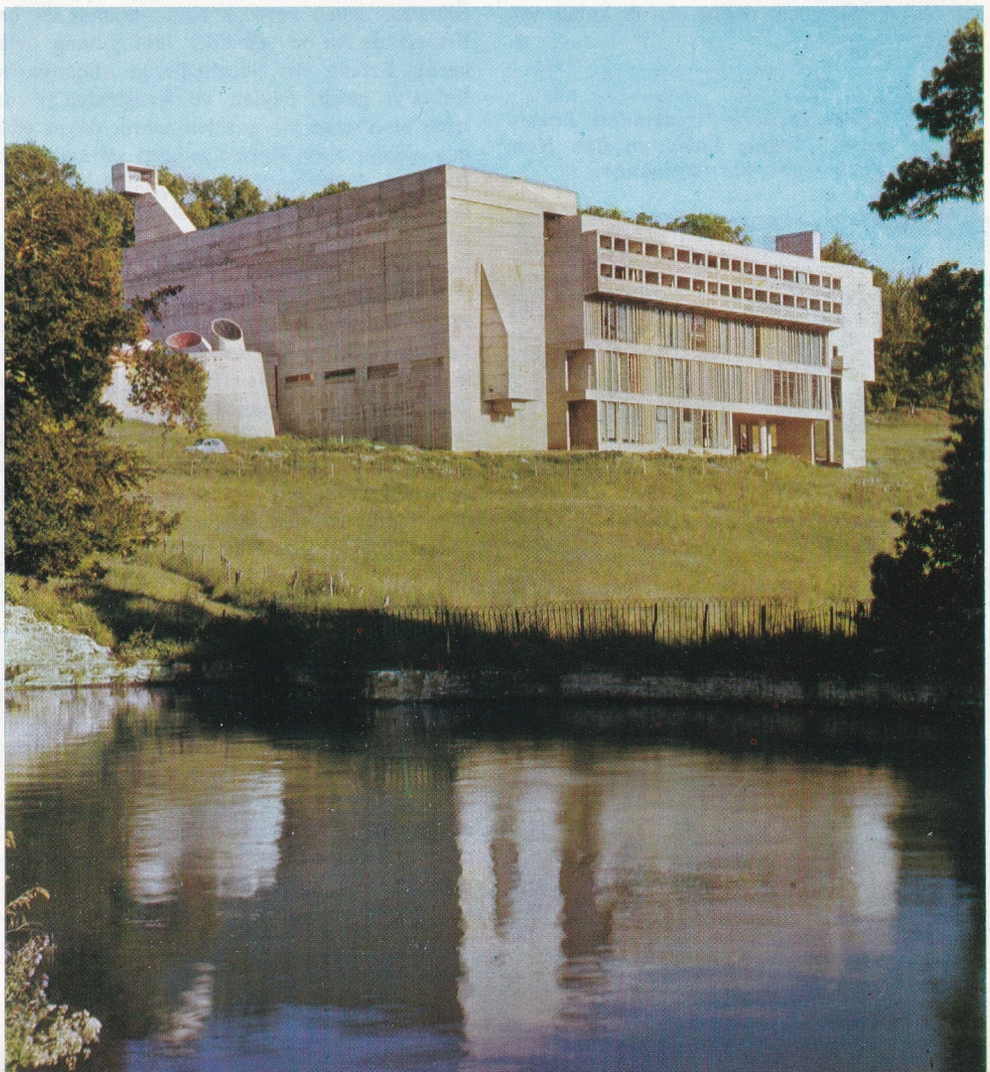

nan edebiyatını yüceltmiştir. **Poèmes barbares** (Barbar Şiirleri, 1862) ve **Poèmes tragiques** (Trajik Şiirler, 1884) adlı kitaplarında topladığı şiirlerinde, insanlık tarihinde birbirini izleyen çeşitli dinlerin etki ve izleri görülür. Biçime ve görüntülere verdiği geniş yer ve önemle, Leconte de Lisle, Parnasyen şairlerin başıdır. Homeros'tan ve Yunan tragedya yazarlarından yaptığı çeviriler de önemlidir. Aeskhilos'tan çevirdiği **Les Erinnyes** üçlüsü 1873 yılında oynanmıştır. 1886 yılında Fransız Akademisi üyeliğine kabul edilmiştir.

LE CORBUSIER
(1877 - 1965) İsviçreli mimar, ressam ve şehircilik uzmanı. Asıl adı Charles-Édouard Jeanneret'dir. İlk hocası Charles l'Epplatenier olmuştur; daha sonra Tony Garnier, Auguste Perret ve Peter Behrens ile çalışmıştır. İlk eseri Maison Domino'nun projesidir (1914); 1919 yılında Amédée Ozenfant'la birlikte **Esprit Nouveau** dergisini kurmuş; 1922 yılında **Salon d'Automne**'da üç milyonluk bir şehir için yaptığı planı sergilemiştir.

Le Corbusier, mimar olarak çağdaş tekniği, yeni gereçleri ve en karmaşık standardizasyonu kullanarak, yeni isterlere uygun bir konut tipini gerçekleştirmek sorunuyle ilgilenmiştir. «Maison Domino», «Maison Citrohan» (1920), «Pavillion de l'Esprit Nouveau» (1925) ve «Maison Loucheur» (1928) bu soruna değişik çözümler getirdiği önemli eserleridir. Bu yapılar, seri halinde çoğaltılabilecek yeni bir ev tipini temsil ederler; bu ev tipinde gerek çeşitli kısımlar ve bunların kullanılışı, gerekse döşeme, yeni bir anlayışa göre düzenlenmiştir. Bu yeni anlayış doruk noktasına «Modulor» (1949) da varır. Le Corbusier, tip-evlerin yanı sıra, özel konutlar da yapmıştır; bunların en ünlülerinden biri «Ville Savoye» (1929) dur.

Le Corbusier'nin bir şehircilik uzmanı olarak ele aldığı sorun makine çağının yeni şehrini gerçekleştirme sorunudur. Gerek üç milyonluk şehir planı (1922) ve Ville Radieuse planı (1930) gibi kuram alanında kalan, gerekse Cezayir ve Saint-Dié şehirlerine uygulanan planlarının temel ilkeleri, nüfus yoğunluğunun artırılması, gökdelenlerden meydana gelen iş merkezinin, konut mahallelerinden ve sanayi merkezinden ayrılması ve trafiğin taşıt tiplerine göre düzenlenmesidir.

LEEUWENHOEK, ANTON VAN
(1632-1723) Hollandalı doğa bilgini. Hollanda'nın Delft şehrinde doğdu. Bir süre Amsterdam'da bir tüccarın yanında çalıştıktan sonra doğduğu şehre dönerek kendini çok küçük hücreleri bile gösterebilecek mikroskoplar yapmağa verdi. Yaptığı mikroskoplarla araştırmalar da yapan Leeuwenhoek dünyada ilk defa bakterileri görüp resmini çizmiş, bunları açıklamış ve böylece tıpta bir çığır açmıştır. Kandaki alyuvarları, spermaları da ilk keşfeden insan olan Leeuwenhoek denizde yaşayan kabuklu hayvanlar, yılan balığı, bit, karınca ve bazı tek hücreli hayvanlar üzerinde yaptığı incelemelerle de bu hayvanların oluşumu hakkında o zaman benimsenen inanışın yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Leeuwenhoek mikroskopla yaptığı incelemelerden sonra, tozdan oluştuğuna inanılan bu hayvanların gerçekte nasıl meydana geldiklerini açıklamayı başarmıştır. Bu keşifleriyle çağında büyük bir ün kazanan Antony van Leeuwenhoek, Royal Society'ye de üye olarak kabul edilmiştir.

Fernand Léger'nin «Kırmızı Kuş, Yeşil Dallar ve Ağaç Gövdeleri» adlı tablosu (1951).

LEFKOŞE
Kıbrıs'ın başkenti (nüfusu 47 000; çevresiyle 103 000). Rumca adı Nikosia'dır. Adanın ortasını kaplayan Mesalya ovası içinde yer alır. Adanın bütün önemli yolları (özellikle doğuda Magosa, batıda Baf-Lefke, kuzeyde Girne, güneyde Larnaka ve Limasol yolları) burada düğümlenir. Şehir bir ortaçağ suruyle kuşatılmıştır; ortaçağdan kalma anıtları vardır. Nüfusun %38'i Türktür.

LÉGER, FERNAND
(1881-1955) Fransız ressamı. 1900 yılına doğru yerleştiği Paris'te önce mimarlık, sonra resim öğrenimi yaptı. Başlangıçta Cézanne'ın ve kübistlerin etkisinde kaldı. Apollinaire, Braque, Picasso ve Rousseau gibi sanatçılarla dostluk kurması da Paris'te ilk kalışına rastlar. Birinci Dünya Savaşına katıldı. Gazla zehirlenmesi nedeniyle 1917 yılında terhis edildi. Terhisten sonra Esprit Nouveau grubuna, Ozenfant'a, Le Corbusier'ye yaklaştı. Bunlarla ilişki içinde bulunduğu sırada, makineyi plastik ve akılcı bir anlayışla resimlerine konu edinen bir tutuma yöneldi. Bu dönem, Léger'nin «mekanik» dönemidir. Bununla birlikte, resim anlayışı kısa bir süre sonra, kuvvetli bir süslemeciliğin etkisiyle yeniden değişti.

LEHAR, FRANZ
(1870-1948) Macar bestecisi. Budapeşte'de başladığı müzik öğrenimini 1888 yılında Prag'da tamamladı. İlkin babası gibi, askerî bando yönetmenliği yaptı. Senfonik müzik ve oda müziğiyle de uğraştı, fakat fazla başarılı olamadı. Operet bestelerinde büyük başarı kazanması üzerine askerî bando yönetmenliğinden ayrılarak Viyana'ya yerleşti. **Wiener Frauen** (Viyanalı Kadınlar, 1902) adlı operetinin büyük başarısından sonra, **An der Wien** tiyatrosunu yönetmeye başladı. Aynı yıl bestelediği **Die lustige Witwe** (Şen Dul) operetiyle, ünü daha da arttı. Daha sonra bestelediği otuza yakın eserin hiç biri aynı başarıyı sağlayamadı. **Zigeunerliebe** (Çingene Aşkı, 1910), **Frasquita** (1922), **Paganini** (1925), **Der Zarewitsch** (1927), **Frederike** (1928) ve **Das Land des Lachelns** (Tebessümler Diyarı, 1929) başlıca operetleridir.

LE HAVRE
(bkz. Havre, Le)

LEHİM
Kalay ve kurşunun ergitilmesiyle meydana gelen bir alaşım. Metalleri birleştirmede kulla-

Elektrikli lehim makinesi.

nılır. Birleştirilecek metaller önce temizlenir, sonra üzerlerine eritilmiş lehim sürülür; soğudukça yerleşir, sertleşir. Lehimin erime noktası kalayla kurşunun karışım oranlarına göre değişebilir; fakat daima her iki metalin de erime noktalarından daha düşüktür. Bu sebepten lehim, sıcak bir demirle kolayca eritilebilir. Bir lehim demirinin ucu bakırdan yapılır, buna havya demiri denir.

LEHİSTAN
(**bkz.** Polonya)

LEIBNIZ, GOTTFRIED WILHELM
(1646-1716) Alman bilim adamı ve filozofu. Leipzig şehrinde doğdu. Genç yaşta, o zamana kadar yayımlanmış bütün felsefî eserleri okumuş bulunuyordu. Leipzig ve Jena üniversitelerinde felsefe ve hukuk öğrenimi gördü. Daha sonra Altdorf Üniversitesinde «Felsefe ile Hukukun İlgileri» konusunda yaptığı doktora çalışmasıyle hukuk doktoru oldu. Çok yanlı bir düşünür olan Leibniz'in çalışmaları yalnız felsefede kalmamış, aynı zamanda matematik, tabiat, tarih, filoloji, hukuk ve teoloji gibi çeşitli alanlara da yayılmıştır. Newton ile birlikte diferansiyel ve integral hesabı bulup geliştirmiş, bütün hayatı boyunca bilgiyi hayat için, hayatın hizmetinde kullanmayı denemiştir. Felsefesi kendisine kadar gelmiş olan öğretilerin doğru olan yönlerini birleştirmeye, karşıtlıklarını gidermeye yönelmiş uzlaştırıcı bir sistemdir. Bu yüzden Leibniz felsefî sisteminde, matematik - mekanist tabiat görüşüyle organik tabiat görüşü, üniversalizm ile individüalizm, metafizik ile bilimsel araştırma, matematik ile mantık yan yana bulunmaktadır. Yeniçağ Alman felsefesinin ilk büyük düşünürü olan Leibniz'e göre «yalnız matematikçiler ileri sürdüklerini tanıtlayabilecek durumdadırlar.» Matematiğin bu sağlamlığı metodundan geldiğine göre, matematik metodunu felsefeye uygulamak gereklidir. Matematikte bir hesap yanlışı nasıl bulunuyorsa, felsefede de kavram yanlışlıkları aynı kesinlikle ortadan kaldırılabilir. Böylelikle evrensel bir felsefe dili, bir bilim dili kurulmuş olacaktır. Felsefeye uygulanan matematik metodun, eldeki bilgileri tanımlamak ve yeni bilgileri bulmak gibi iki ana görevi olacaktır.

Büyük filozof ve matematikçi Leibniz için doğduğu şehir Leibzig'de dikilmiş olan anıt.

Ünlü Monadlar öğretisiyle de Leibniz, gününe kadar uzanan «cevher» problemi sorusuna çözüm aramaktadır. Düşünüre göre, cevher anlamında kullandığı «monad» maddî değil ruhsal olan birliklerdir. Evren, basit, hareket halinde, birbiriyle bağlantısı bulunmayan ve yaygın olan cevherlerden (monadlar) meydana gelmiştir. Monadlar kendi içine kapalı bir bütün olmakla birlikte, birbirleri arasında bir bağlantı bulunur. Bu bağlantı da monadın kendi özünde saklıdır. Her monad evrenin aynasıdır ve evrenin bütününü içinde taşır. Monadlar özü bakımından çoklukta birliktir ve monadlar tasavvur edilen kuvvetlerdir. Monadlar evreni duyularla karışık ve bulanık olarak, ya da akılla açık ve seçik olarak tasavvur edebilmeleri bakımından birbirlerinden ayrılır ve sıralanırlar. Karışık tasavvurları olan monadlar pasif, seçik düşünce tasavvurlari olan monadlar aktiftir. Monadların sıra düzeninde en karışık tasavvurlu olan ve en aşağıda bulunan pasif monad maddedir. Bütün tasavvurları açık seçik olan ve etkinliğin kendisi bulunan monad ise Tanrı'dır. En yüksek monad tektir. Buna karşılık, karışık tasavvurlar sayısız olduğundan Tanrı'nın altında sıralanan monadların sayısı da sonsuzdur. Her monad bir birim niteliğindedir ve doğada birbirinin aynı olan iki şey yoktur. Monadlar arasında bağlantıyı sağlayan tasavvur faaliyetleridir.

Leibniz felsefesinin metodunu ve özünü belirleyen monadlar öğretisi kendisinden sonra gelen birçok düşünürü de etkilemiştir. Doğruyanlış iyi-kötü, din, tabiat gibi alanlarda da Leibniz yeniçağ Alman felsefesinin temel dayanaklarından biri olmuştur.

Yapımına 1556 yılında başlanmış olan eski belediye binası Rönesans mimarlığının Leipzig'deki en güzel örneklerinden biridir.

LEIPZIG
Almanya'da bir şehir (nüfusu 600 000). Alman Demokratik Cumhuriyetinin sınırları içinde kalır. Aynı adı taşıyan eyaletin (yüzölçümü 4 962 km^2., nüfusu 1 520 000) merkezidir. Önceleri Pleisse ve Parthe'nin Weisse Elster ırmağıyle birleştiği yerde Slavlar tarafından kurulmuş küçük bir kasabaydı. Önemli geçit yolları üzerinde olduğundan kısa zamanda gelişti ve bir ticaret merkezi haline geldi. XI. yüzyılın ikinci yarısında önemli bir şehir sayılıyordu. 1183 yılında düzenlenmeye başlanan yıllık panayırlar ününü daha da artırdı. Luther'in reform hareketleri sırasında Fransa ve Hollanda'dan gelen Protestanlar Leipzig'e yerleşti. Burada dokuma, matbaacılık endüstrilerini kurarak geliştirdiler. Bu endüstri faaliyetleri şehrin ilerlemesini destekledi.

Üçgen biçiminde bir alanda yayılmış ve savunma surlarıyle kuşatılmış eski şehir etrafında zamanla yeni mahalleler kuruldu. 1785 yılında şehri kuşatan duvarlar yıkılarak yeni yol ve meydanlar yapıldı.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Leipzig bombardımanlardan büyük hasara uğradı. Şehirdeki Ulusal Kütüphane ve Avrupa'nın en büyük demiryolu istasyonlarından biri sayılan istasyonu büyük zarar gördü.

Şehir doğal güzellikler içinde yeşil bir görünüşe sahiptir. Endüstrinin her kolu gelişmiş durumdadır. En önemlileri arasında matbaacılık, dokuma, kimya endüstrileri sayılabilir. Endüstri faaliyetlerinin yanı sıra şehirde ticarî ve turistik faaliyetler de gelişmiştir. Leipzig'de her yıl açılan iki fuar ticarî ve turistik bakımdan büyük fayda sağlar. 1409 yılında kurulmuş bir üniversiteye sahiptir. Şehirde pek çok okul ve eğitim enstitüsü bulunmaktadır. Mendelssohn Akademisi önemli bir kültürel kuruluştur.

LEKELİ HUMMA
(**bkz.** Tifüs)

LEMAN GÖLÜ
(**bkz.** Cenevre Gölü)

LENA IRMAĞI
Doğu Sibirya'da bir ırmak. Bütünüyle Sovyetler Birliği'nin toprakları içinde akar. Kuzey Buz denizine dökülür. Baykalski Hrebet dağlarının batı yamacından doğar. Yakutsk'a kadar kuzey-doğu yönünde akar, bu şehrin kuzeyinde, çok sayıda kola ayrılarak yelpaze biçiminde bir delta meydana getirir; bu delta Kuzey Buz denizinin batıda Olenek körfezi ile doğuda Buorhaya koyu arasındaki kıyısında denizle birleşir.

Uzunluğu 4 264 km. olan ırmağın havzasının yüzölçümü de 2 380 000 km^2.'yi bulur; bir saniyede akan su miktarı ise, 15 bin m^3. kadardır. Lena'ya, yukarı kesiminde, birçok akarsu katılır; bunların en önemlileri soldan katılan Njuja ırmağı ile, sağdan katılan Kirenga, Caya, Vitim ve Olekma ırmaklarıdır.

Yakutsk vadisinde de sağdan Aldan ırmağıyle katılan Lena Irmağı, Verhojansk dağları ile karşılaşınca kuzey-batıya döner; burada soldan katılan kollarından Vilyuy ile birleştikten sonra, kuzeye dönerek Verhoyansk ve Haraulah dağları boyunca akar. Lena'nın kollarının en önemlileri Vitim (1 810 km.); Yablonoy dağlarının doğu yamaçlarından doğan Olekma (1 270 km.); Stanovoy dağlarından doğan Aldan (2 827 km.) ve nihayet büyük kısmı Batı Yakutistan topraklarından akan Vilyuy (2 420 km.) dur.

Gerek Lena ırmağında, gerek büyük kollarında oldukça büyük gemilerle ulaştırma yapılabilmekte, içerlere kadar girilebilmektedir; bununla birlikte, bu özelliğinden ekonomik bakımdan sağlanan yarar sınırlıdır; çünkü, bu ırmaklar yılın büyük kısmında buzlarla kaplıdırlar ve üstelik çok az insanın yaşadığı bölgelerde akmaktadırlar.

LENF

Kendine özgü kanallar, torbacıklar ve depolar içinde dolaşan ve kan plazmasından gelen, içinde akyuvarlar bulunan, saydam ve açık sarı renkte bir sıvı. Lenf sistemine bağlı lenf bezleri de vardır; bunların görevi lenf meydana getirmek ve lenfi kana girmesi uygun olmayan maddelerden arındırmaktır.

Lenf sistemi dokularla kan arasında sıkı bir ilişki sağlaması ve besin maddeleriyle metabolizma ürünlerini taşıması bakımından önemi büyük bir sistemdir. Kanallarda dolaşan ve dokuları yıkayan lenf de, kan gibi, bir sıvıdan ve hücrelerden meydana gelir. Sıvıya plazma adı verilir. Lenfosit adını taşıyan hücreler lenf bezleri tarafından meydana getirilir.

Lenf sistemiyle kan dolaşımı sistemi birkaç noktada birbiriyle geçişme durumundadır. Bu noktalardaki kapaklar lenfin toplardamarlara geçmesini sağlayacak, kanın lenf damarlarına geçmesini önleyecek yapıdadır. Lenf damarları çevreden ortaya doğru taşıdıkları lenfin akışına bağlı olarak çevreden vücudun en büyük toplardamarlarının açıldığı noktalara doğru dönüktür. Bu noktalarda damarlarla toplardamarlar birleşir. Damarlar boyunca bazı bölgelerde lenf bezleri toplanmıştır.

Lenf damarları genellikle toplardamarların geçiş yolunu izler. Bacaklardan gelen lenf damarları leğen bölgesindeki organlardan ve bağırsaklardan, mide, karaciğer ve dalaktan gelenlerle birleşir. Buradan bel bölgesi boruları örgüsü açılır. Daha yukarıda göğüskafesi damarları başlar. Göğüskafesi damarları örgüsü arka mediatrin içine doğru aort boyunca uzanır ve atardamarlar sistemine karışır. Kollardan gelen lenf damarları da köprücükkemikleri altında toplardamarlar şebekesine açılır. Sindirim sırasında bağırsaklarda dolaşan lenf «kilüs» adını taşır. Kilüsü lenften ayıran, içinde sübye durumunda ince yağ kürecikleri bulunmasıdır. Lenf sisteminde görülen herhangi bir hastalık durumu bütün sistemde etkisini gösterebildiği gibi, yerel de olabilir. En çok görülen lenf hastalıkları lenfanjit ve lenfoadenittir. Bunlar çeşitli mikroplardan ileri gelen durumlardır. Mikrop pek hafif bile olabilen bir yarayla deriden içeri girer, hemen lenf bölgelerine gider ve bir iltihap meydana getirir. Bu iltihap lenf damarları ve lenf bezleri yoluyle yapılır. Tümörler de lenf sistemiyle yayılabilir ve lenf bezleri üzerinde ürerler. Üredikleri nokta (metastaz) çoğunlukla ilk tümörün çıktığı noktadan uzaktadır. İlk tümörün lenften başladığı durumlar da vardır.

LENGÜİSTİK

(**bkz.** Dilbilimi)

LENİN

(1870 - 1924) Rus devrim lideri ve kuramcısı, dünyadaki ilk sosyalist devletin kurucusu Asıl adı Vladimir İlyiç Ulyanov'dur. Volga dolaylarındaki Simbirsk (Ulyanovsk) de doğmuştur. Öğrenim yılları Rusya'nın toplumsal ve politik tarihinin en karışık dönemlerinden birine rastlar. Çar Aleksandr II.'nin 1881 yılında popülistler tarafından öldürülmesinden sonra çarlık hükümeti son on yıl boyunca uygulanmış sınırlı reformları kaldırmaya yönelmişti. Ağabeyi Aleksandr'ın çara karşı bir suikast hazırlığına katılmakla suçlanarak idama mahkûm edilmesi olayı bu döneme rastlar (1887). Bir süre sonra, Lenin de, devrimci eğilimli bir öğrenci derneğine katıldığı için Kazan Üniversitesinden atılmış ve kuramsal marksizm, özellikle Marx'ın **Kapital** adlı eseri üzerinde çalışmaya başlamıştır. 1893 yılında Petersburg'a yerleşen Lenin, burada, Plehanov'un kurduğu «Emeğin Kurtuluşu» hareketi çevresinde toplanmış olan marksist gruplarla ilişki kurmuştur. 1897 yılında üç yıllık bir Sibirya sürgününe mahkûm olmuş; daha sonra **«Halkın Dostları» Nedir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırlar?** (1894) ve **Ekonomik Romantizmin Nitelikleri** (1897) adlı eserlerinde popülistlere karşı geliştirmiş olduğu tartışmasını sürgünde yazdığı **Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi** (1899) adlı kitabı ile tamamlamıştır. Tartışmanın konusu Rus toplumunun gelecekte nasıl bir gelişme göstereceğiydi. Popülistler, Rusya'nın derebeylik düzeninden sosyalizme, Batı Avrupa'dan farklı olarak kapitalist gelişim evresinden geçmeden, doğrudan doğruya geçeceği düşüncesini savunuyorlardı. Lenin'in bu sava, istatistiklere

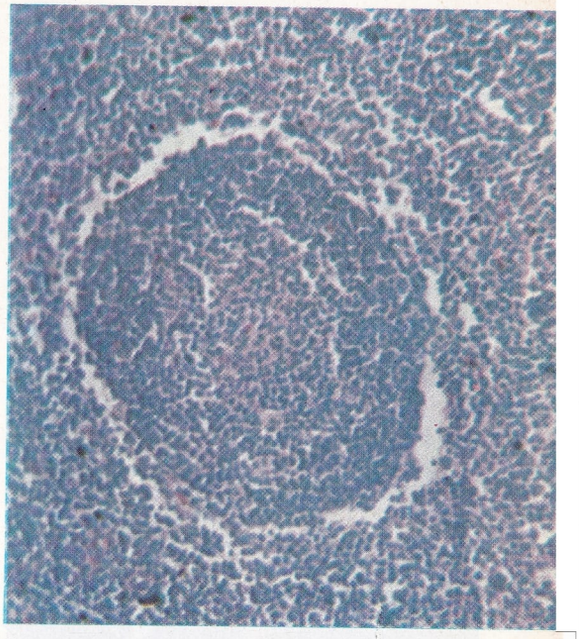

Lenfosit adını taşıyan lenf hücrelerinin mikroskoptan görünüşü.

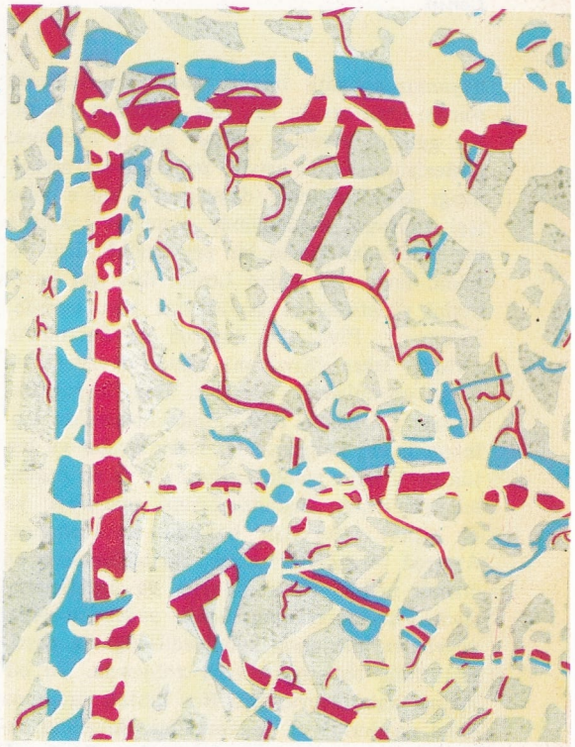

Mide dolaylarında lenf damarları (sarı); kırmızı renkler atardamarları, maviler toplardamarları göstermektedir.

Lena ırmağından bir görünüş. Sibirya'yı güneyden kuzeye geçen ve uzunluğu 4 264 km.'yi bulan Lena ırmağı, yelpaze biçiminde geniş bir delta meydana getirir.

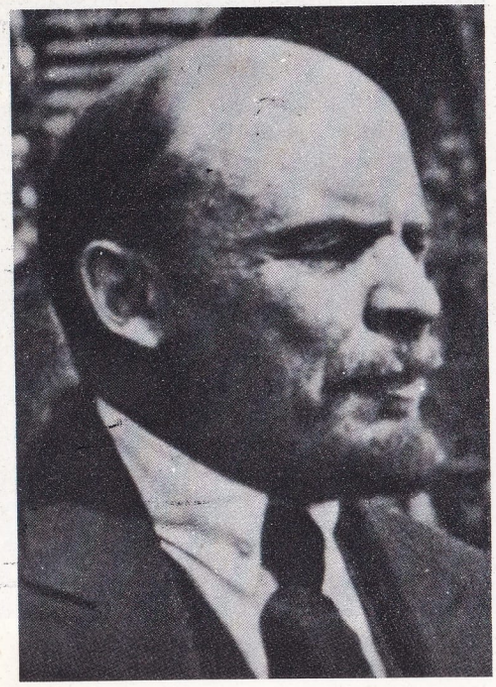

Lenin.

dayanan ayrıntılı bir ekonomik incelemenin sonucu olan cevabı ise, Rus tarımının kapitalist gelişim evresine çoktan girmiş olduğunu gösteriyordu. Dolayısıyle, popülistlerin ortaya attığı köylü devrimi düşüncesi Lenin'e göre işçi sınıfının öncülüğünde olmadığı takdirde bir ütopyadan başka bir şey değildi. 1901 yılında, İsviçre'ye giden Lenin, Rus işçi hareketini yönetmek ve örgütlemek için, burada, Potressov, Plehanov, Axelrod ve Zassulik'le birlikte, **İskra** (Kıvılcım) adında devrimci bir dergi yayımlamaya başladı. Rus Sosyal Demokrat Partisinin 1903 yılında Londra'da toplanan ikinci kongresinde, **İskra** grubu ve bütün parti ikiye bölündü. Bolşevik ya da çoğunluk grubunun başında Lenin, menşevik ya da azınlık grubunun başında ise Plehanov, Axelrod ve diğerleri vardı. Bu bölünmenin en önemli nedeni parti anlayışı ve örgütlenmesiydi. Parti kavramını, Lenin, sadece «profesyonel devrimciler»in kabul edileceği, merkezîleştirilmiş bir yapı olarak anlıyordu. Bu bölünme, daha sonra, 1905 Rus ihtilâli sırasında daha da derinleşti. Menşevikler, devrimin öncülüğünü liberal kentsoylu sınıfına bırakmak isterlerken, Lenin, devrimin demokratik-kentsoylu niteliğini kabul etmekle birlikte, Rus kentsoylu sınıfının, zayıflığı nedeniyle, devrimi çarı devirecek kadar ileri götüremeyeceği, monarşi ve toprak aristokrasisiyle bir işbirliğini kabul edeceği yargısına dayanarak, devrimin öncülüğünü işçi sınıfıyle köylülerin yapması gerektiğini ileri sürüyordu.

Başarısızlıkla sonuçlanan 1905 ihtilâlini izleyen yıllar içinde, Lenin ile bolşevik grubu menşeviklere karşı gittikçe sertleşen bir tartışmaya girmişlerdir. Lenin'in eyleminin ve ideolojik-felsefî eserlerinin bir «Ortodoks» nitelik kazanması, yani Marx ile Engels'in eserlerine ve düşüncelerine sıkı sıkıya bağlı olmaya başlaması bu yıllara rastlar. Marx'ın felsefî düşüncesini anti-materyalist yönde değerlendiren bazı yorumlara karşı yazdığı **Materyalizm ve Deneysel Eleştiricilik** (1909) adlı yazısı bu anlamda önemli bir örnek teşkil eder. Lenin ile arkadaşlarının menşeviklerden ve İkinci Enternasyonalden kesin kopuşunu Birinci Dünya Savaşının patlaması hızlandırmıştır. İkinci Enternasyonali meydana getiren sosyal demokrat partilerin çoğunluğu savaşı ve savaşa giren ülkelerinin hükümetlerini desteklemişlerdir. Lenin'in bu dönemde ortaya attığı öneri «emperyalist savaş»ı «iç savaş»a dönüştürmektir. **Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması** kitabının yazılması da bu yıllara rastlar (1916). 1917 yılının şubat ayında Rus devrimi patladığında Lenin İsviçre'deydi. Serüvenli bir yolculuktan sonra Petersburg'a döndü. 1917 yılının şubat ayında iktidarı ele geçiren liberal demokrat hükümetin devrilmesi ve devrimin sosyalist evreye geçişi programını çizdiği ünlü **«Nisan Tezleri»**ni hazırladı. **Devlet ve Devrim** adlı ünlü eserini de bu aylarda yazmaya başladı. Ancak kendi başkanlığındaki ilk Sovyet hükümetinin kurulmasıyle sonuçlanacak ekim ayaklanmasının hazırlanması ve yönetilmesi çalışmaları kitabın bitimini geciktirecekti. 1918 ile 1921 arasındaki «savaş komünizmi» adı verilen yıllarda ise Lenin bir yandan savaştan yenik çıkan Rusya'nın yeniden örgütlenmesini planlamış, bir yandan da Denikin, Kolçak, Vrangel gibi «beyaz» generallerin yabancı devletler tarafından da desteklenen kuvvetleriyle savaşmak zorunda kalmıştır. Bu savaşın başarıyla sonuçlanmasından sonra Lenin yeni bir ekonomi politikası ortaya attı. Partinin onuncu kongresinde 8 mart 1921 tarihinde ilân edilen bu «yeni ekonomi politikası» (NEP) sermaye birikiminin sağlanması için bazı kesimlerde pazar ekonomisinin uygulanmasını ve ülkenin kalkınmasını öngörüyordu.

Lenin bir kalp krizi sonucunda Moskova yakınlarındaki Gorki'de ölmüştür.

LENİNGRAD

Sovyetler Birliği'nde bir şehir (nüf. 3 706 000). Yüzölçümü 85 900 km², nüfusu 4 600 000 olan aynı adlı eyaletin merkezidir. Baltık denizinin bir parçası olan Finlandiya körfezinin kıyısında, Moskova'nın 640 km. kuzey-batısına düşen Ladoga gölünün sularını boşaltan Neva ırmağının denize döküldüğü yerde kurulmuştur.

Leningrad Sovyetler Birliği'nin nüfus bakımından Moskova'dan sonra ikinci büyük şehri ve Baltık denizi kıyısındaki başlıca limanıdır. Aynı zamanda ekonomi, sanayi, ticaret ve kültür merkezi olan Leningrad, Avrupa Rusyasının kuzey kesiminde ulaştırma yollarının önemli bir kavşak noktasıdır. Çok önemli kara, demir, ırmak, deniz ve havayolları burada birleşir. Gemi ulaştırması yapılabilen Neva ırmağı, başka ırmak ve kanallara bağlıdır; bunlarla birlikte geniş bir ırmak ulaştırması ağı meydana getirir. Özellikle makine (demiryolu malzemeleri, dokuma makineleri, basım makineleri vb.), elektromekanik (üreteçler, türbinler, transformatörler, elektrik aygıtları ve telefon malzemesi), maden, demir-çelik, gemicilik, kimya (soda, sabunlar, ilâçlar, boyalar, kozmetikler), dokuma (pamuklu, yünlü ve ipekli), lastik ve deri sanayileri alanlarında önemli sanayi kuruluşlarına sahiptir.

Şehir 1703 yılında Çar Petro I. (Büyük Petro) tarafından ülkenin başkenti olarak kurulmuştur. Başkent için buranın seçilmesinin nedeni, Baltık kıyısında kurulacak bir şehrin, Orta ve Batı Avrupa'nın ekonomik ve kültür dünyasıyle daha kolay ilişki kurulmasını sağlayacağı düşüncesidir. Şehir Batı Dünyasına o çağda egemen olan mimarî üslûplara göre inşa edilmiş ve başlangıçtan beri anıtsal bir gö-

Leningrad'da Neva ırmağı. Irmağın ağzında kurulmuş olan şehir nüfus bakımından Sovyetler Birliği'nin Moskova'dan sonra ikinci büyük şehri ve en büyük limanıdır.

rünüşe sahip olmuştur. Sankt Petersburg adı verilen ve 1713 yılında Çarlık Rusyasının başkenti olan şehir, gerek Büyük Petro zamanında, gerekse ondan sonra gelen çarlar zamanında Avrupa'nın önemli bir kültür ve sanat merkezi olarak gelişmiştir.

Baltık kıyısındaki en büyük Rus limanı olması ve demiryoluyle Moskova'ya bağlı bulunması şehrin ekonomik bakımdan da hızla gelişmesini sağlamıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Leningrad gerek ekonomi gerekse ticaret alanlarında büyük bir merkez haline gelmiştir. Leningrad, 1905 ve 1917 Rus devrimlerinde de önemli ve etkin bir yer alır. 1914 yılında Petrograd adı verilen şehir on yıl bu adı taşıdıktan sonra, 1924 yılında Lenin'in adıyle adlandırılmıştır. 1918 yılında başkentin Leningrad'dan Moskova'ya taşınmasıyle önemini büyük ölçüde yitirmekle birlikte, daima Rusya'nın kültürel ve ekonomik bakımlardan iki büyük şehrinden biri olarak kalmıştır. Leningrad, II. Dünya Savaşı boyunca Almanlar tarafından sürekli olarak bombalanmış ve ağır hasara uğramıştır.

Dünyanın en büyük müzelerinden biri olan Ermitaj, Büyük Petro'nun Yazlık sarayı ve Kazan katedrali en önemli anıtlardır.

LENKFAHTE

Türk müziğinin küçük usullerinden biri. 10 zamanlı 6 vuruşludur. Bir nim-sofyan, iki semaî, bir nimsofyanın birleştirilmesiyle yapılmıştır. Peşrev ve bestelerde kullanılmış olan bu usulün vuruluşu şöyledir:

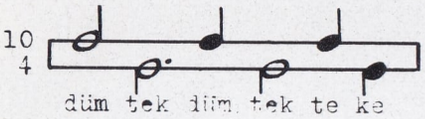

LEONARDO DA VINCI

(1452-1519) İtalyan sanat ve bilim adamı. Vinci'de (Floransa) doğmuş, Fransa'da Amboise kasabasındaki Cloux şatosunda ölmüştür. Noter Piero da Vinci ile Caterina adlı bir kadının evlilik dışı çocuklarıdır. Geniş halk tabakalarınca yalnız ressam olarak tanınırsa da, gerçekte resmin dışında, heykel, mimarlık, mühendislik, anatomi, fizyoloji, botanik, fizik, felsefe, müzik, edebiyat alanlarında da çalışmalar yapmıştır. Hayatı dört belli başlı dönemde özetlenebilir: Floransa dönemi (1452-1482); Lombardiya dönemi (1482-1499); yolculuklar dönemi (1500-1516); Fransa dönemi (1516-1519).

1475'te yani Floransa döneminde yaptığı sanılan ve bugün Floransa'da Uffizi Müzesinde bulunan **«Annunciazione»** (Meleklerin Meryem'e Haber Getirişi) adlı tablo sanatçının ilk büyük çalışması sayılmaktadır. Leonardo'nun dipteki manzaraya mavi rengi egemen kılarak derinlik sağlama metodu daha bu tabloda kendini göstermektedir. Bundan başka tabloda görülen çiçekli halı da sanatçının botanik tutkusunu ortaya koymaktadır. En önemli niteliklerini Verrochio'nun yanında edindiği bu ilk dönemden kalma, birçok «Meryem Ana» ya da «İsa'nın Doğuşu» konulu tablo dünya müzelerinde seçkin birer yere sahiptir.

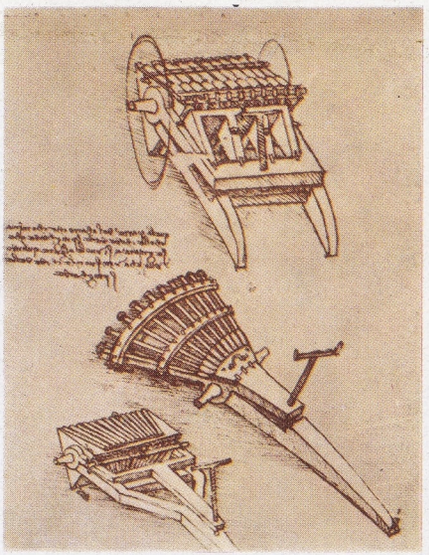

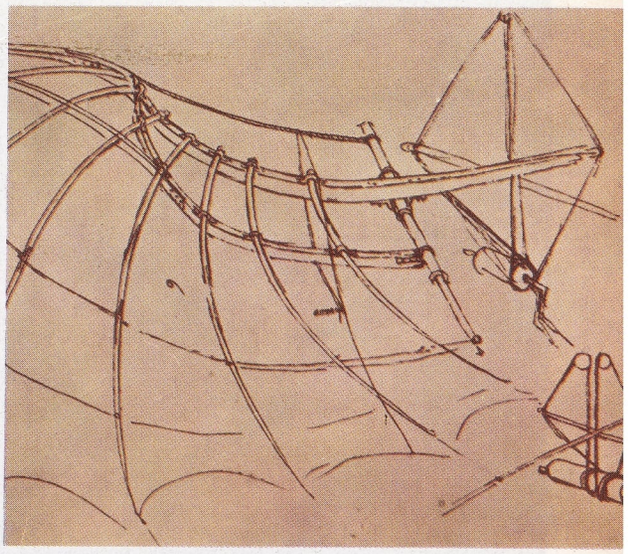

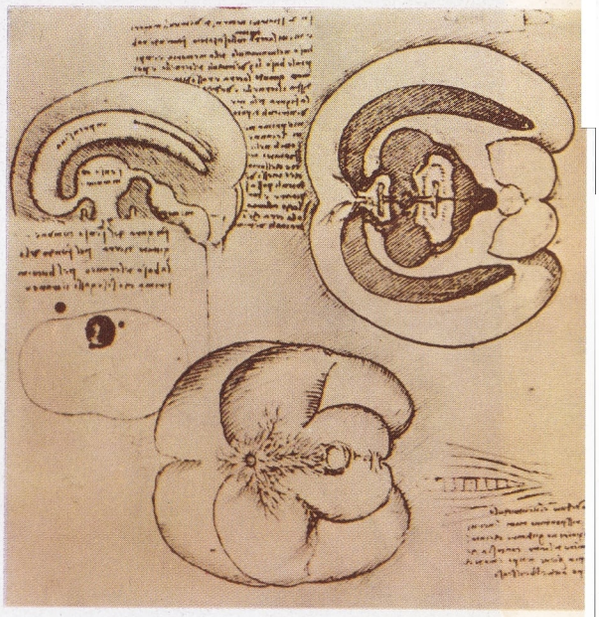

Üstte solda: Çok namlulu bir top ve makineli tüfek taslağı. Silâh ve savaş makinesi taslakları Leonardo'nun çalışmaları arasında önemli bir yer tutar. Sağda: İnsanın uçması sorunu Leonardo da Vinci'yi bütün hayatı boyunca ilgilendirmiştir: Kanat çırpmayı sağlayacak manivela taslağının ayrıntısı. Altta solda: Leonardo'nun bitki desenleri. Bu desenler ressamın bu konuda çok dikkatli gözlemleri olduğunu göstermektedir. Sağda: Leonardo'nun insan anatomisi üzerinde yaptığı çalışmaların büyük bir bölümü kafatası üzerinedir; resimde görülen desen tümbeyin ile karıncıklarını gösteriyor.

1482'de Leonardo Milano'ya geçerek Arap Ludovico'nun yanına girmiştir. Bu prense yazdığı ve kendisinin gerek savaş, gerek sanat alanındaki niteliklerini öven bir mektubu pek ünlüdür. Lombardiya dönemi Leonardo'nun en verimli dönemi olmuştur. Bu dönemdeki uğraşıları pek çeşitlidir. Bir yandan resimdeki en büyük eserlerini vermiş, bir yandan da su borusu döşeme projeleri yapmış, şatoları koruma sistemleri üzerinde çalışmış, silâh modelleri çizmiş, jeoloji gözlemlerinde bulunmuş, geometri, anatomi, botanik ve fizik konuları üzerine eğilmiştir. Bu çalışmaların yanında resmî görevler de almış, saray eğlentilerini ve saray tiyatro gösterilerini düzenlemiştir. 1506'da bitirdiği sanılan ve bugün Paris'te Louvre Müzesinde bulunan «Kayalarda Meryem» adlı tablo ile, bir önceki dönemde başladığı evrimi tamamlamaktadır. Bu evrim hareketli bir ışıklılık olarak kendini göstermektedir. Bütün arayışları açık-koyu üzerinedir. 1495-1497 yılları arasında Arap Ludovico için Grazie manastırının yemekhane duvarına ünlü tablosu «İsa'nın Son Yemeği»ni yapmıştır. Bu büyük eserde İsa'nın hareketsizliğiyle havarilerin huzursuzluğu, derinlik ve ışıklılık sorununa başarılı bir uyum kazandırmıştır. Bu duvar resmi yüzyıllar boyunca nemden çok zarar görmüştür; 1952-1954 yıllarında çok dikkatli bir onarımdan geçmiştir. Louvre, Windsor ve Venedik müzelerinde, Leonardo'nun bu duvar resmi için yaptığı yüz çalışmalarından örnekler vardır.

Arap Ludovico'nun 1499'da Milano'dan kovul-

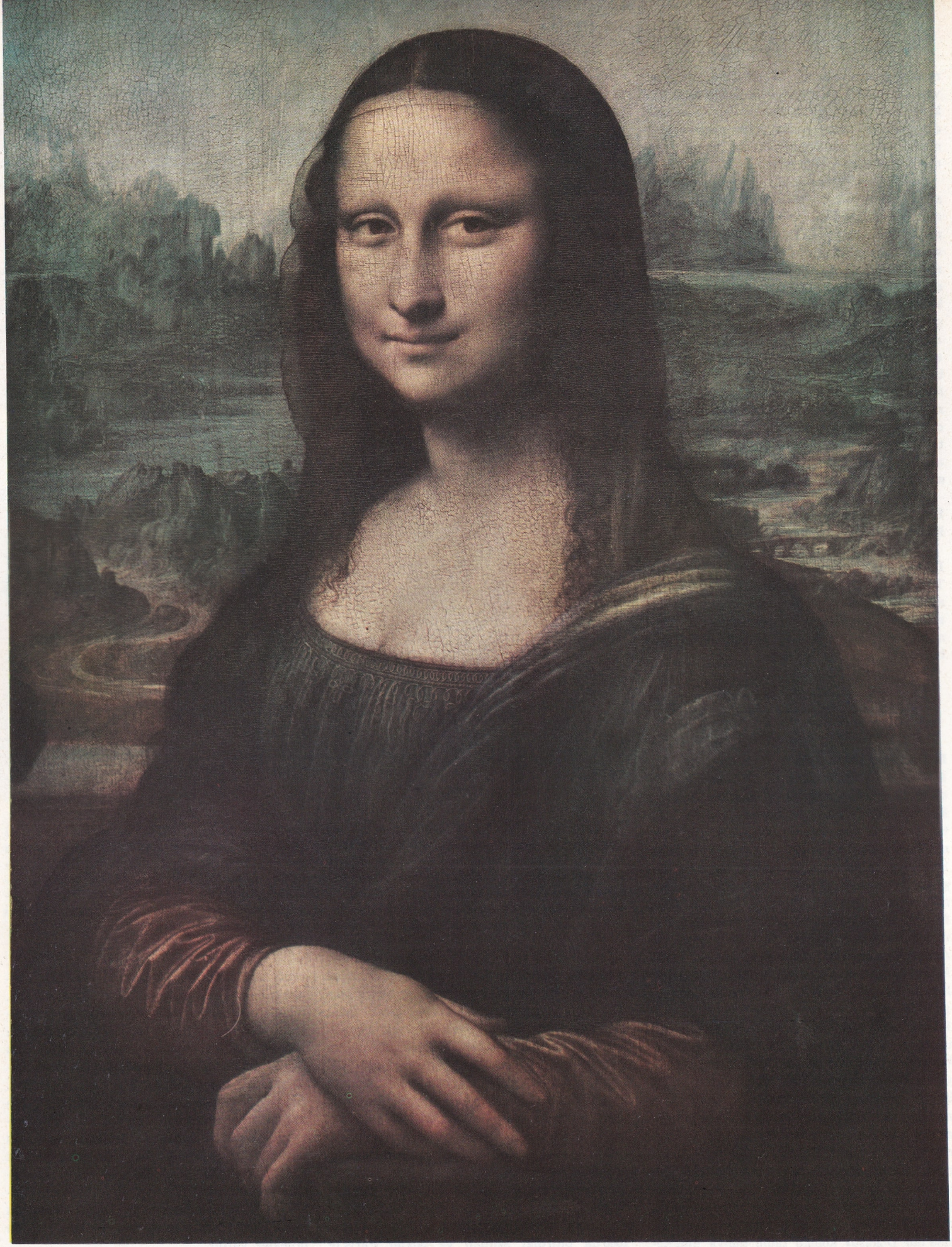

Leonardo da Vinci'nin ünlü tablosu «La Gioconda» özellikle modelin yüzündeki gülümseyişle tanınır (Paris'te, Louvre Müzesindedir).

masından sonra Leonardo'nun yolculuklar dönemi başlamıştır. Bu dönemde İtalya'nın çeşitli şehirlerinde soyluların saraylarında portrelerle uğraştığı gibi, yine soylular adına birtakım savaş ya da savunma araçları planları da hazırlamıştır. 1503-1506 yılları arasında tekrar Floransa'ya yerleşmiş ve Palazzo Vecchio'nun toplantı salonunun bir duvarında Anghiari Savaşı konulu bir duvar resmi (1503-1505) yapmakla görevlendirilmiştir. O sırada 23 yaşında olan Michelangelo da aynı salonun bir başka duvarına «Cascina Savaşı» tablosunu yapmaktaydı. Leonardo'nun tamamlayamadığı bu tablo için yaptığı taslaklardan günümüze ulaşan pek çok örnek sanatçının hareketi canlandırabilmekteki büyük yeteneğini ortaya koymaktadır. Bu tablonun Rubens tarafından yapılan ünlü bir kopyası Louvre Müzesinde bulunmaktadır. Yine bu dönemde yaptığı **La Gioconda** (La Joconde ya da Mona Lisa) portresinde insan çehresi çizgilerini dipteki manzara çizgileriyle birleştirmedeki, bir bütüne ulaşmaktaki ustalığı bütün öteki portrelerindekini geçmektedir. Eleştirmenlerin, Floransalı sarraf Giocondo'nun karısı Mona Lisa'nın resmi olduğunu kabul ettikleri bu tablo Paris'te Louvre Müzesindedir.

Leonardo, 1506 yılında Pier Soderini hesabına yapacağı bir Davut Peygamber heykelinin Michelangelo'ya ısmarlanmasına kızarak Floransa'dan ayrılmış, Milano'ya geçmiş, burada yarıda kalmış birtakım işlerini, bu arada ünlü «Kayalarda Meryem» adlı tablosunu tamamlamıştır. 1507 yılında Fransa Kralı Louis XII. sanatçıyı saray ressamlığına ve mühendisliğine atamış, kendisine maaş bağlamıştır. Aynı yıl Leonardo Adda ırmağının akışının düzenlenmesi işine başlamış, 1508'de tekrar Floransa'ya dönmüştür.

Birçok defa daha Milano'ya gidip bu yolculuklarında en çok su sorunuyle ilgilenmiştir. 1513'te Roma'ya giderek Papanın kardeşi Giuliano de Medici'nin hizmetine girmiştir. Çağının ünlü sanatçı ve bilginleriyle tanışması ya da ilişki kurması bu döneme rastlar. Bramante ve Raffaello'yu bu dönemde tanımıştır. İleride **Trattato della Pittura** (Resim Bilgisi) kitabının kaynağı olacak olan **Codice G** (G Kanunu) nin büyük bir bölümünü Roma da yazmıştır. Deniz kenarı bataklıklarını kurutma projelerini hazırlamış, Civitavecchia'ya giderek deniz dalgalarının hareketini incelemiştir.

1516 yılında Fransa'ya giderek Kral François I.'in hizmetine girmiş, Amboise kasabası yakınlarında Cloux Şatosuna yerleşmiştir. Bu son yıllarında, epeyce yaşlı ve yarı felçli olarak, biraz da öğrencilerinin yardımıyle, eskiden yarıda bıraktığı birkaç önemli tablosunu tamamlamıştır. Sanatçı bu son yıllarında resimden çok matematik ve hidrolikle uğraşmış, yeni yerleşme merkezleri için hazır ev yapma düşüncesi üzerine eğilmiştir.

Leonardo da Vinci, kişiliğinde sanat ve bilimi büyük bir ustalıkla birleştirmesini bilmiş, bilim ve sanat arasındaki bağın bilincine varabilmiştir. Leonardo'nun anatomiden optiğe, mekanikten fizyolojiye, hidrolikten askerliğe varıncaya kadar iz bırakmadığı hiç bir bilim dalı yoktur denebilir. Fakat gözlem ve araştırmalarını bir kitapta toplamış olmaması bunların bir kronolojik diziye sokulması olanağını yok etmektedir.

LEONCAVALLO, RUGGERO
(1858-1919) İtalyan bestecisi. Sekiz yaşında müzik üzerinde çalışmaya başlamış, 1874 yılında kompozisyon diploması almış, daha sonra Edebiyat Fakültesini bitirmiştir. Bir ara Paris ve Milano'da piyanistlik yapmış, Puccini'yle birlikte İsviçre'ye geçerek buraya yerleşmiştir. En önemli eseri **I Pagliacci** (Palyaço) operasını İsviçre'de bestelemiştir. 1892 yılında Milano'da Arturo Toscanini'nin yönetiminde temsil edilen bu opera büyük başarı kazanmıştır. Puccini ile rekabet edebilmek için bestelediği **Bohème** operası, Puccini'nin aynı adlı operasının başarısına ulaşamamıştır. Daha sonra birçok melodram besteleyen (**I Medici, Roland von Berlin, Goffredo Mameli** vb.) Leoncavallo, bunların hiç birinde ilk operasının başarısını tekrarlayamamıştır.

LEOPAR
(**bkz.** Pars.)

LEOPARDI, GIACOMO
(1798-1837) İtalyan şairi. Babası kont Monaldo'nun ilgisizliği ile annesi Adelaide'nin sertliğinden doğan sevgisizliğin yerini, daha küçük yaştan kendisini okumaya, çalışmaya vererek doldurmaya çalıştı. 15 yaşında **«Astronomi Tarihi»** adlı kitabını yazdı. Klasik filoloji çalışmaları ününü İtalya dışına kadar yaydı. 1815 yılında **Eskilerin Ünlü Yanlışları Üzerine Deneme** adlı kitabını tamamladı. 1822 yılında Roma'ya gitti. Fakat Roma onu hayal kırıklığına uğrattı; Milano'ya, oradan da Bologna'ya geçip, klasiklerin yayımlanmasında Stella Yayınevinde çalıştıktan sonra, 1827 yılında Floransa'ya yerleşti. Burada Antonio Ranieri'yle dostluk kurdu, Fanny Targioni Tozzetti'ye âşık oldu; fakat bu aşkı karşılıksız kaldı. Bu arada, politika ve kültür çevreleriyle ilişkilerini sürdürüyor, liberallerin yüzeyselliklerine karşı çıkıyordu. Ömrünün son yıllarını Napoli'de geçirdi. Bir kolera salgınında öldü.

Şiirlerini topladığı **Canti** (Şiirler) adlı kitabını 1831'de yayımladı. 1827 ve 1834 yıllarında basılan **Operette morali** sağlığında yayımlanan ikinci kitabıdır. Şiirinin temelini anlamak bakımından çok önemli olan ve el yazısıyle 4 526 sayfa tutan **Zibaldone, Centoundici pensieri** (Yüzonbir düşünce) ile **Epistolario** (Mektuplar) adlı eserleri ölümünden sonra yayımlandı.

Leopardi, bugün, İtalyan şiirinin Dante ve Petrarca ile birlikte üç büyük şairinden biri sayılmaktadır. Şiir kitabının başında yer alan **All'Italia** (İtalya'ya) ve **Sopra il monumento di Dante** (Dante Anıtı) adlı iki şiirinde İtalya'nın içinde bulunduğu mutsuzluğu kendisine özgü bir biçimde anlatır. Kitabı meydana getiren öteki şiirler ise «lirik şiirler» ve «felsefî şiirler» olmak üzere ikiye ayrılabilir.

Ruggero Leoncavallo ününü «Palyaço» operasıyla kazanmıştır.

Felsefî şiirlerin en önemlileri **Bruto** ve **Saffo** adlı şiirleridir. Şairin en güzel şiirleri lirik şiirleri sayılabilir. Bu şiirlerin en önemlileri şunlardır:

L'infinito (Sonsuz), **Alla luna** (Ay'a); ilk gençlik yıllarının ürünü olan **Il passero solitario** (Yalnız Serçe) ve ölmeden az önce bitirdiği **Il tramonto della luna** (Ayın Batışı).

LÉOPOLDVILLE
(**bkz.** Kinşasa)

LERMONTOV, MİHAİL YURİYEVİÇ
(1814-1841) Rus yazarı. İskoçya'ya yerleşen İspanyol asıllı bir aileden gelen dedesi XVII. yüzyılda Rusya'ya yerleşmiştir. Lermontov, Moskova ve Petersburg'da okumuş, subay olmuştur. Karmaşık ve duygulu kişiliği kendisini şüpheciliğe götürmüştür. Resim çalışmış, ilk şiirlerini 1830 yılında yazmıştır. 1843 yılında başarılı bir düzyazı denemesi olan ve konusunu Pugaçev ayaklanmasından alan **Vadim** adlı romanına başlamış, fakat roman yarıda kalmıştır. 1834-1836 yılları arasında Byron etkisinden, halk diline ve geniş bir hayal gücüne dayanan, ezgili ve aydınlık bir lirizme yönelmiştir. Tiyatro oyunlarının üçüncüsü ve en önemlisi olan **Maskeli Bir Balo**'yu bu dönemde yazmıştır (1835). Bu arada **Prenses Ligovskaya** adlı romanı üzerinde çalışmıştır. 1837 yılında yazdığı **Şairin Ölümü** adlı ünlü şiiriyle Puşkin'in öldürülmesi karşısında aydınların duyduğu üzüntüyü yansıtan Lermontov, bu şiiri yüzünden Kafkasya'ya sürgüne gönderilmiştir. Burada yerli halka karşı savaşan birliklere katılmıştır. **Cin** adlı uzun şiirini, konusunu Kafkasya çevresinden alan şiirlerini ve **Çar İvan'ın Türküsü**'nü Kafkasya'da yazmış, **Zamanımızın Kahramanı** adlı romanına da burada başlamıştır. Bir süre sonra Petersburg'a dönmüş, fakat aynı yıl, bir düello yüzünden yeniden Kafkasya'ya sürülmüştür. Eserleriyle çarı iyice öfkelendiren Lermontov, 1841'de bir düello sırasında ölmüştür. Bırak-

tığı şiirler Rus edebiyatının en güzel lirik şiirleri arasındadır; kaynağı Puşkin'in aydınlık ve ışıklı olumluluğunda olan anlatıları ise, Dostoyevski'nin kişilerinin tutkulu içe dönüklüklerini ve huzursuzluklarını haber verir. Etkilendiği yazarlar arasında Byron, Vigny, Stendhal gibi İngiliz ve Fransız yazarları da olan Lermontov, XIX. yüzyıl Rusyasının dramatik ve karmaşık durumunu yansıtır. Eserlerine çaresizlikle başkaldırma, şüphecilikle umutsuz bir protesto arasında bir tutum egemendir.

LESOTHO

Afrika kıtasının güney kesiminde İngiliz Uluslar Topluluğuna (Commonwealth) dahil bağımsız bir devlet (Kingdom of Lesotho). 1966 yılı temmuzunda bağımsızlığına kavuşan Lesotho, daha önce Basutoland adını taşıyan bir İngiliz kolonisiydi.

1964 anayasasına göre yürütme erki Bakanlar Kurulu tarafından uygulanır. Parlamento Milletvekilleri Meclisiyle Senatodan oluşur.

Yüzölçümü 30 344 km², nüfusu 860 000'dir. Başkenti, demiryoluyle Bloemfontein-Bethlehem-Durban yoluna bağlanmış 9 000 kadar nüfuslu küçük bir şehir olan Maseru'dur. Basutoland, Drakensberg ya da Draken dağlarının batı yamacında uzanan kurak bir yayladır; batıda Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Orange eyaletiyle sınır komşusudur. Drakensberg'in Batı yamaçlarından doğan Orange ırmağı ülkeyi kuzey-doğu ve güney-batı yönünde geçerken çeşitli akarsuları da toplar. Bölgenin ekonomisi çobanlığa ve tarıma (mısır, buğday) dayanır. Halk, Bantu ırkından gelen zencilerdir. Ülkenin başkentten başka önemli şehirleri şunlardır: Butha-Buthe, Leribe, Mafeteng.

LESSEPS, FERDINAND VICOMTE DE

(1805-1894) Fransız diplomat ve mühendisi. 20 yaşında diplomatlık mesleğine girdi. Çeşitli konsolosluklarda (Mısır, Tunus, İspanya) ataşelik görevi gördü. Madrid ve Bern şehirlerinde elçilik yaptı. Danıştay üyeliğine atanınca diplomatlıktan çekilerek, Süveyş kanalının açılması gibi uluslararası önemi büyük olan bir işe girişti. Genellikle siyasî nitelik taşıyan çeşitli engelleri yenerek kanalı tamamladı. Lesseps daha sonra ulaşım, özellikle demiryolu projeleri üzerinde çalıştı. 1881 yılında Panama kanalını açmak için bir şirketin kurulmasına öncülük etti. Şirketin yönetimini üzerine aldı. Ancak kötü yönetim, beklenmedik teknik güçlükler ve zor iklim koşulları gibi nedenler şirketi iflâsa götürdü. Bu nedenle Lesseps yargılandı ve mahkûm edildi. Ancak mahkûmiyeti Yargıtay tarafından bozuldu.

LESSING, GOTTHOLD EPHRAIM

(1729-1781) Alman tiyatro yazarı. İlk öğrenim yıllarından sonra tiyatroya ilgi duydu. Almanya'nın tiyatro merkezi Leipzig'de, 1748 yılında Neuberin tiyatrosu tarafından oynanan **Der junge Gelehrte** (Genç Bilgin) güldürüsünü yazdı. Bunu, **Der Freigeist** (Özgür Düşünür, 1749), **Die Juden** (Yahudiler, 1749) gibi oyunları izledi. Klasik Fransız tiyatrosu çizgisi üzerinde olan bu oyunlarda Lessing'in yenilikçi eğilimlerinin izleri belirir. 1748 yılında Berlin'e yerleşen Lessing, burada edebiyat ve eleştiri alanlarında çalıştı. Bu dönemdeki en önemli eseri **Beytrage zur Historie und Aufnahme des Theaters** (Tiyatronun Tarihe ve Reforma Katkıları, 1749-1750) adlı incelemesidir; bu arada birçok oyun ve Voltaire'in bazı yazılarını çevirdi. İngiliz yazarı Richardson'dan esinlendiği, kentsoylu hayatını yansıtan ve 1755 yılında oynanan **Miss Sarah Sampson** adlı dramını da bu yıllarda yazdı. Bu oyunun yalın ve gösterişsiz yapısının, **Briefe, die neueste Literatur betreffend** (Çağdaş Edebiyat Üzerine Mektuplar, 1759-1766) adlı eserinde ortaya attığı kuramların öncüsü olduğu söylenebilir. Bu mektuplarında, Lessing, oyuncunun önceden tespit edilmiş şemalar ve örnekler karşısında bağımsız olması gerektiğini savunuyor ve Aristoteles'in zaman, yer, eylem birliği kuralına karşı çıkıyordu. **Laokoon** adlı eserinde poetikasının ilkelerini saptadı; bunları 1767'de oynanan **Minna von Barnhelm** adlı güldürüsünde uyguladı; bu oyun, çağın toplumsal ve siyasal gerçeklerine de yer veren ilk tiyatro denemesiydi. Lessing, aynı yıl Hamburg'taki bir tiyatroya sanat yönetmeni olarak çağrıldı. Bu çalışmanın ürünü, bir tiyatro notları derlemesi olan **Hamburgische Dramaturgie** (Hamburg Sanat Yönetmenliği, 1767-1769) adlı kitabı oldu. Lessing'in tiyatro üzerinde düşüncelerinin en açık seçik şekilde bu yazılarında sergilendiği görülür. Bu düşüncelerinin en önemlilerinden biri, oyunun, seyircinin oyuna katılmasını ve konunun «insana ilişkin» yönünün ortaya çıkmasını sağlayacak bir tempoyla oynanmasıdır. Lessing, 1770 yılından sonra, üzücü kişisel olaylar nedeniyle hayata ve insanlara küstü. Wolfenbüttel'de kitaplık memuru olarak yaşadı, Luther Ortodoksluğunun sahteliğine, akademik konformizme karşı savaştı. 1772 yılında, ahlâkî ve toplumsal ilkeleri işlediği **Emilia Galotti** adlı trajedisini yazdı. Bunun, 1779 yılında yazdığı ve 1783 yılında oynanan **Nathan der Weise** (Bilge Nathan) adlı manzum oyunu izledi; Lessing, bu oyununda ilkelerini güçlü bir şiir diliyle vermesini bilmiştir. Oyundaki Yahudi bilgesi, Lessing'in, insanseverliğinin ve hoşgörüsünün simgesidir. **Erziehung des Menschengeschlechtes** (İnsan Cinsinin Eğitimi, 1780) adlı kitabının ana tema'sı da budur. Lessing, yalnız Alman aydınlanma çağı kültürünün en önemli temsilcisi değil, aynı zamanda, çağdaş estetik tarihinin de en önemli kişilerinden biridir.

Anton Graff'ın fırçasından Alman yazarı Gotthold Ephraim Lessing (1771).

LETONYA

Baltık denizinin doğu kıyısında Sovyetler Birliği'ne bağlı bir cumhuriyet. Yüzölçümü 63 700 km², nüfusu 2 285 000'dir. Başkent Riga (nüfusu 660 000), Batı Dvina ırmağının sol kıyısında ve Riga körfezinden 16 km. uzaklıktadır. Letonya kuzeyde Estonya, güneyde Litvanya, doğuda Rusya, batıda Baltık deniziyle çevrilidir. Baltık denizi burada Riga körfezi adı verilen büyük bir girinti teşkil eder.

Yer şekilleri: Ülke yer yer bataklık ve ormanlarla kaplı ovalardan oluşmuştur; kuzey-doğu ve batıya doğru morenik tepeler yükselir. Toprak örtüsü bir buz devri bölgesinin özelliklerine sahiptir. Güney-doğuda birçok küçük buzultaş devri göllerine rastlanır. Kıyılar alçak ve kumludur. Çoğu kuzey-doğuda olmak üzere ülkenin dörtte biri ormanlarla kaplı olup, bunların yarısı çam, dörtte biri de köknardır. Ayrıca geniş yapraklı huş ağaçları başka cinslere göre daha çoktur. Otlaklar genel olarak orta ve güney bölgelerinde bulunur.

İklim nemli kara iklimidir ve sürekli olarak esen batı rüzgârları şiddetli yağmurlar getirir. Baltık denizinin etkisiyle sıcaklık farkları azalmıştır; ama buna karşılık kışlar soğuk ve yazlar oldukça serindir. En büyük akarsuyu olan Dvina ülke topraklarına güney-doğudan girer, Daugavpils ve Riga'dan geçerek Baltık denizine dökülür.

Ekonomi ve şehirler : II. Dünya Savasına kadar ekonomi hemen hemen bütünüyle tarıma dayanıyordu. Hayvancılık (1 000 000 sığır, 800 000 domuz ve 350 000 koyun) ekonominin en önemli dalıdır. Batıdaki Kurland yarımadasında sütçülük, patates ve domuz üretimi yapılır, güneydeyse hayvancılık ve şekerpancarı üretimi daha çoktur.

Tarım makineleşmiştir. Baltık denizi ve Atlantik okyanusunda balıkçılık yapılır. En çok morina ve ringa balıkları avlanır.

Endüstri özellikle makine, dokuma, besin dallarında gelişmiştir.

Demiryolu ve karayolu ağı oldukça yoğundur. En önemli endüstri merkezi Riga'dır. Liepaja (nüfusu 80 000) da makine ve besin endüstrisi gelişmiştir. Deniz yüzü donmadığından bu şehir önemli bir balıkçılık limanı ve deniz üssüdür. Venstpils (nüfusu 20 000) kereste endüstrisi ve gemi yapımı olan bir balıkçı limanıdır. Güney-doğudaki Daugavpils (nüfusu 85 000) elektrikli aletler yapımında ün kazanmıştır. Riga'nın güney-batısındaki Jelgava'da

Riga yakınlarında Kis gölü. Letonya'nın fiziksel görünümüne, dördüncü jeolojik çağ buzullarının meydana getirdiği aşınmanın oluşturduğu biçimler egemendir.

Letonya'nın başkenti Riga'da Letonya Dram Tiyatrosu. Letonya'nın geleneğinin temelini, Rusya ve Almanya ile tarihsel ve kültürel bağları meydana getirmektedir.

(nüfusu 45 000) keten ve şeker fabrikaları vardır. Riga'nın batısındaki Kemeri ve güneydoğusundaki Baldone ünlü kaplıca merkezleridir.

Tarih: Letonya nüfusunu Baltık-Slav ırkı teşkil eder. Rusya, ülkeyi XVIII. yüzyılda İsveç ve Polonya'dan almış, XIX. yüzyılda ulusal bilinç gelişmiş, toplumsal rejim, siyasî bağımsızlık hareketleri ortaya çıkmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında ülke Alman işgaline uğramış, 1918 yılı kasım ayında Letonya bağımsızlığını ilân ettikten sonra da Almanlar Letonya'dan çıkmamak için çaba harcamışlardır. 1920 yılında bağımsızlığını bütün ülkelere kabul ettirmiştir. Batının demokratik ilkelerinden esinlenen bir anayasa kabul edilmiş (1922), ancak hükümet buhranları birbirini izlemiş, 1934 yılı haziranında Karlis Ulmanis tarafından bir hükümet darbesi yapılmıştır. Karlis Ulmanis, Sovyetler Birliği ve Almanya arasında bir denge politikası izleyen Baltık antlaşmasına girmiş, ancak 1939 ağustosunda imzalanan Sovyet antlaşması Letonya'yı Rus nüfuz alanı olarak kabul etmiştir. Bunun üzerine Rusya tarafından işgal edilerek (4 ağustos 1940) Sovyetler Birliği'nin on beşinci cumhuriyeti olmuştur. II. Dünya Savaşında, 1941-1944 arasında Alman işgali altında kalmış, savaştan sonra yine Sovyetler Birliği'ne bağlanmıştır.

LEVENT, AGÂH SIRRI

(1894-) Günümüz edebiyat tarihçilerinden. Rodos'ta doğmuştur. İlk ve ortaokulu İstanbul'da, liseyi Konya'da, yüksek öğrenimini İstanbul Darülfununu Edebiyat Fakültesinde bitirerek öğretmenlik mesleğine geçmiştir (1919). Uzun süre İstanbul Erkek ve kendi kurduğu özel İstiklâl liselerinde edebiyat dersi vermiş, 1940 döneminde Aydın'dan milletvekili seçilerek Büyük Millet Meclisine girmiştir. 1946 seçimlerinden sonra yeniden öğretmenliğe dönerek Gazi Eğitim Enstitüsüne atanmış (1947), bu görevdeyken emekliye ayrılmıştır. 1963-1966 yılları arasında Türk Dil Kurumu Genel yazmanlığında bulunmuş, Türk Ansiklopedisi'nin çalışmalarına katılmıştır.

Edebiyata **Acılar** (1928) adlı bir romanla girmişse de bu türdeki çalışmalarını sürdürmeyerek edebiyat tarihi inceleme ve araştırma alanına geçmiş, kişiliğini ortaya koyan yazılarının çoğunu Yeni Türk dergisinde (1936-1940) yayımlamıştır. Eğitim, toplumbilim ve edebiyat konularındaki yazılarının 1940'tan günümüze kadar Ulus, Türk Dili, Türk Dili Araştırma Yıllığı gazete ve dergilerinde yayımlandığı görülmektedir. II. Meşrutiyet devrinde temelleri atılan edebiyat tarihi alanında ve cumhuriyet devrindeki çalışmalar içinde önde gelen kişilerden sayılan Levent'in ilk önemli eseri **Edebiyat Tarihi Dersleri**'dir.

Agâh Sırrı Levent.

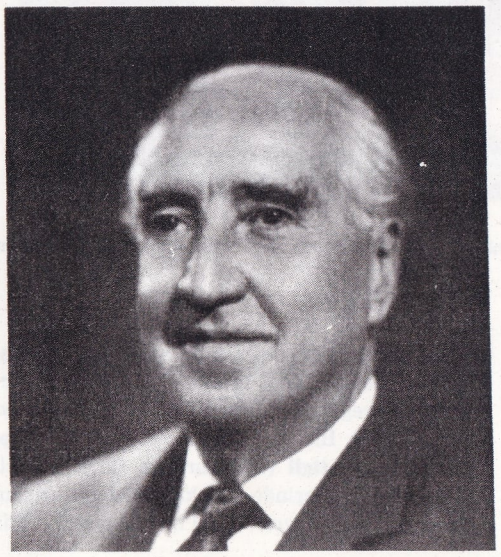

Eserleri: Acılar (1928), Edebiyat Tarihi Dersleri (1932), Maarifimiz ve Millî Terbiyemiz (İncelemeler, 1940), Eserler ve Şahsiyetler (incelemeler ve değerlendirmeler, 1940), Divan Edebiyatı (1941), Prof. Ferit Kam, Hayatı ve Eserleri (1946), Nâbi'nin Sûr-nâmesi (İnceleme ve metin, 1949), Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri (1949), Gazavat-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Beyin Gazavatnâmesi (İnceleme ve metin, 1956), Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul (İnceleme, 1958), Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ile Mecnun Hikâyesi (İnceleme, 1959), Tarih Boyunca Türk Dili (İnceleme, 1961), Ümmet Çağı Türk Edebiyatı (1962), Türk Edebiyatında Manzum Atasözleri ve Deyimler (1962), Hüseyin Rahmi Gürpınar (1964), Ali Şir Nevaî (1965), Ahmet Rasim (1967).

LEVI, CARLO

(1902-) İtalyan ressam ve yazarı. Torino Tıp Fakültesinde okudu. Piero Gobetti'nin çıkardığı dergilere yazan sanatçılarla arkadaşlık kurdu. İtalya'daki faşist yönetim sırasında Lucania'ya sürüldü (1935-1936). 1942 yılına kadar Fransa'da kaldı. 1945 yılında yazdığı **Cristo si é fermato a Eboli** (İsa Bu Köye Uğramadı) adlı eseri büyük ilgi uyandırdı. Bu

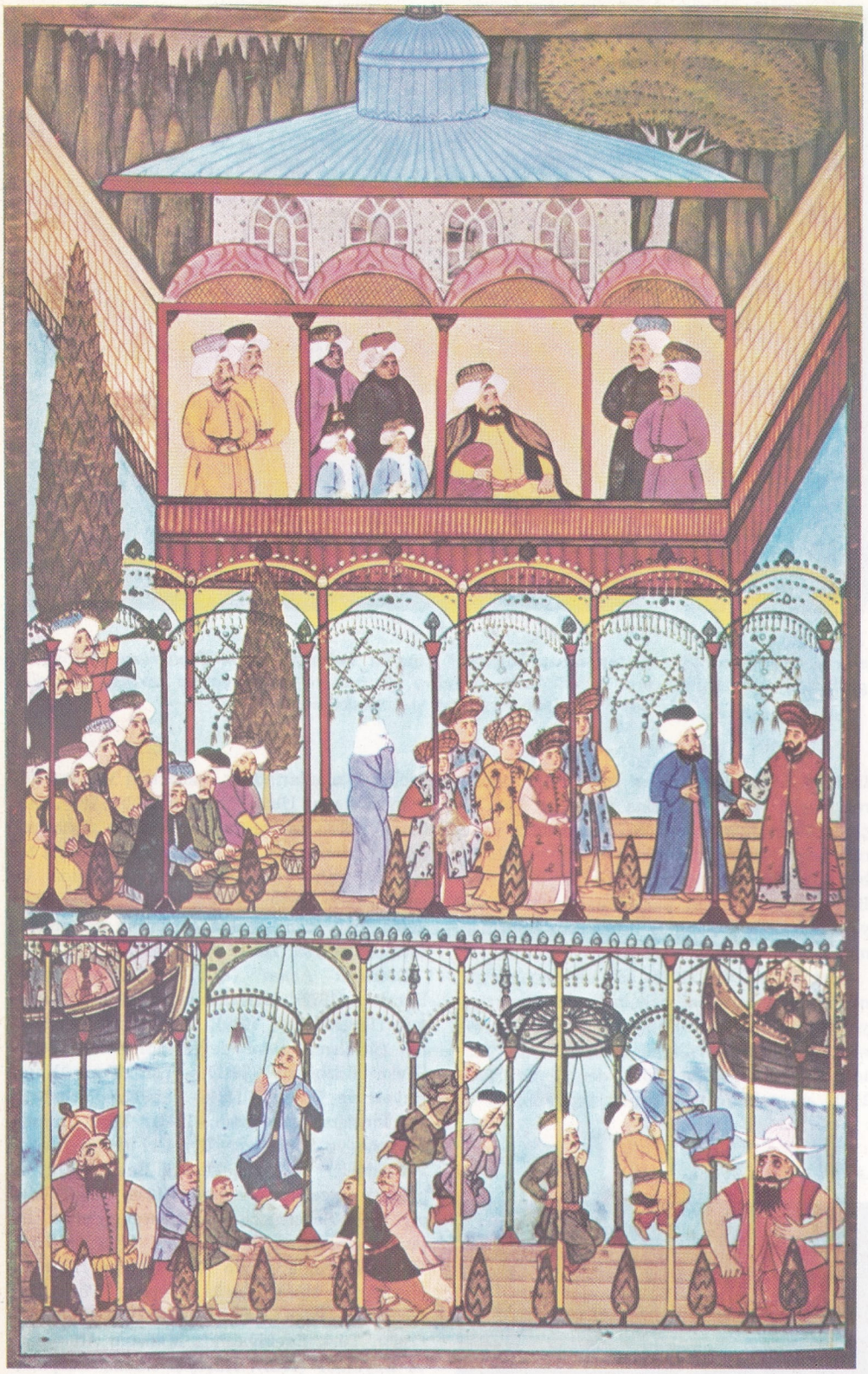

Levnî'nin padişahın önüde yapılan gece şenliklerini gösteren bir minyatürü. Vehbi'nin «Şenliksname» adlı eserinden alınmıştır.

kitapta, kişisel deneyleriyle, çağdaş uygarlığın olanaklarından yararlanamayan bir topluluğun sorunlarını başarıyla birleştirmişti. Eser İtalya dışında da büyük başarı sağladı. Yeni gerçekçi yazarları derin bir şekilde etkiledi. Carlo Levi daha sonra yazdığı **Paura della liberta** (Özgürlük Korkusu, 1946), **L'Orologio** (Saat, 1950), **Le parole sono pietre** (Taştan Kelimeler, 1955), **Il futuro ha un cuore antico** (Geleceğin Kalbi Eskidir, 1956) kitaplarıyle Sovyetler Birliği üzerinde yazdığı **La doppia notte dei tigli** (Ihlamurların Çifte Gecesi, 1959) adlı eserlerinde, ilk kitabının başarısına erişememiştir. Carlo Levi'nin eserleri, titiz bir gelenek gözlemcisinin ve politika olaylarına fiilen karışmış bir yazarın ürünleridir. Levi, ressam olarak da aynı düşünceleri ve aynı duyguları parlak renklerle anlatmıştır. Torinolu Altılar Topluluğuna katılmış, 1928 yılında, klasik kalıplara karşı çıkarak izlenimci ve dışavurumcu akımların etkisinde kalmıştır. Çok başarılı natürmortlarında, portrelerinde ve toplumsal konulu resimlerinde renge daima büyük önem vermiştir. Carlo Levi 1963'te Senatör seçilmiştir. «İsa Bu Köye Uğramadı» Türkçeye de çevrilmiştir.

LEVNÎ

(? -1732) XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış ünlü Osmanlı minyatür ressamı. Asıl adı Abdülcelil olan Levnî, Edirne doğumludur. Doğum tarihi kesinlikle bilinmeyen sanatçının 1732 yılında İstanbul'da öldüğü ve Ayvansaray'da gömülü bulunduğu bilinmektedir. Levnî genç yaşta Topkapı Sarayındaki nakışhaneye alınarak orada çalışmaya başlamış ve padişah Mustafa II. zamanında nakkaşbaşı olmuştur. Padişah Ahmet III. zamanında da aynı görevi sürdürdüğü sanılmaktadır.

Levnî'nin yaşadığı ve eserlerini verdiği çağ Osmanlı tarihinde Lâle devri adıyle anılmakta ve bu deyim Osmanlı sanat ve kültürünün belli bir gelişme aşamasını ifade etmektedir. Lâle devri genellikle sanat ve edebiyata gözlemin ve yerel mekân duygusunun daha geniş ölçüde girdiği bir dönem olarak tanımlanır. Levnî'nin sanatında da bu tanımlamaya uygun özellikler vardır. Minyatür figürcülüğünün İran figür klişelerinin etkisinden kurtularak yerli tiplere yönelmesi, çarpıcı parlak renkler yerine yumuşak ve doğacı bir renk zevkinin egemen olması, geniş ölçüde altın yaldız kullanımından vazgeçilmesi, gözlemsel zaman kavramına yöneliş bu özellikler arasında sayılabilir. Levnî'nin minyatürlerinde klasik çağdaki düzen anlayışının da değiştiği, kalabalık grupların yer aldığı resimlerde alışılmış minyatür perspektifine karşıt bir derinlik eğiliminin bulunduğu da tespit edilebilir. Bütün bu özellikler Levnî'nin Osmanlı minyatür sanatının son büyük ustası sayılmasına sebep olmuştur. Levnî'nin temsil ettiği öncülükle, Osmanlı resmi daha sonraki aşamalarında doğacı yönde gelişmiş ve bunda Batı resminin ancak yardımcı bir etken olarak rolü olmuştur.

Levnî'nin ünlü eserlerinin hemen hemen tümü Topkapı Sarayı Müzesinde bulunmaktadır. Minyatürlerin elliyi aşkın bir dizi halinde levhalar üzerine yapılmış olanları kadın müzikçi topluluklarını, rakkaseleri, harem kadınlarını ve çeşitli portreleri konu almaktadır. Soylu bir zariflik kaygısının çizgiye egemen olduğu bu resimlerin çoğunda, sanatçı eski şemacı nitelikleri aşan bir canlılık ve en doğacı resimlerde bile rastlanması güç olan tensel bir ifade kudreti göstermiştir.

Bu minyatürler yanında Levnî'nin büyük üne kavuşmasını sağlayan eserleri toplu halde **Surname-i Vehbi** adını taşıyan el yazmasının içinde bulunurlar. Padişah Ahmet III.'ün oğulları için 1720 eylülünde yapılan şenlikleri tas-

vir eden bu yazmanın metni şair Vehbi tarafından kaleme alınmıştır. Levnî'nin 137 minyatürü, yazmanın yaprakları arasında karşılıklı iki sayfa bir sahneyi tamamlamak üzere düzene konmuştur. Minyatürler iki hafta kadar süren şenliği bütün gösterileri ve aşamalarıyle canlandırmaktadır. Osmanlı dünyasında bir gelenek olan surname türünün daha eski örnekleri içine giren minyatürler, şenlikleri ve gösterileri Atmeydanı'nın klişe dekoru içinde gösterilerken, Levnî 1720 şenliğini şehrin çeşitli yerleri, saray içi ve deniz kıyılarında göstererek yerel dekoru zenginleştirmiştir. Bu alanda en önemli mukayese vesilesi 1583 yılında 55 gün sürdüğü söylenen şenlikleri tasvir eden ve nakkaş Osman'ın minyatürlerini kapsayan Murat III. surnamesidir.

LEVREK (Morone labrak)
Kemiklibalıklar takımının hanigiller familyasından bir balık türü. Gri sırtının zemini üzerinde kahverengi ya da koyu gri noktalar bulunur. Karnı beyazdır. Pulları incedir. Boyları 50-100 cm. arasında değişir. Kış ortasında ya da ilkbahar başlarında akarsulara girerek yumurtalarını su yüzeyine dökerler. Eti çok beğenilir. Akdeniz, Karadeniz ve Atlantik okyanusunun kayalıkları arasında sürüler halinde dolaşırlar.

LEVÜLOZ
Meyve şekeri, fruktoz. Monosakkaritlerdendir. $C_6H_{12}O_6$ kapalı formülü ile gösterilebilir. Ancak yapısında beş tane alkol ve bir tane de keton grubu vardır. Serbest olarak balda ve tatlı meyvelerde bulunur. Bu nedenle fruktoz (meyve şekeri) adını alır. Hindiba ve yerelmasında bulunan inülin şekeri fruktoz moleküllerinin kondansasyonu ile oluşmuş bir polisakkarittir. İnülin meydana gelmesi için çok sayıda fruktoz molekülü aralarından su ayrılarak birbiri ile birleşmişlerdir. Bu olayın adına kondansasyon denir. Ürün çok sayıda fruktozdan yapılmış olduğu için polisakkarit adını alır.

Levüloz veya fruktoz adı ile tanınan meyve şekeri kristal yapılıdır, renksizdir. Suda çok miktarda erir. Güçlükle kristalleşir. Daha çok kıvamlı şurup şeklinde saklanır. Glikozdan daha tatlıdır. Polarılmış ışığın titreşim düzlemini kuvvetle sola çevirdiği için **levüloz** adını almıştır. Bir polialkoldur. Aynı zamanda keton özeliği de gösterir. Adi ketonlardan farklı olarak tıpkı bir aldehit olan glikoz gibi indirgen etki gösterir. Mayalanarak etil alkol verir.

Pancar şekerinde bir molekül glikoz ile bir molekül levüloz birleşmiştir. Şekerin hidrolizi ile glikoz ve levüloz meydana çıkar.

LEWIS, HARRY SINCLAIR
(1885-1951) Amerikalı yazar. Bir hekimin oğludur. Yale Üniversitesinde eğitim gördü. Birkaç roman yazdıktan sonra yarım milyon baskı yapan **Main Street** (1920) ile eleştiriciler ve okuyucular tarafından benimsendi. Bu kitapta gerçekçi bir üslûpla bir taşralının anlamsız konformizmini işler. İki yıl sonra tamamladığı **Babbitt** (1922) adlı romanında ise büyük şehirlerin yeni burjuvalarını inceler. Bu eserin kahramanı, yeni bir uygarlık dönemininin eşiğindeki orta sınıf Amerikan vatandaşını sembolleştirmiştir. 1929 yılında tamamladığı **Dodsworth** adlı eserinde de «umudunu yitirmiş bir Babbitt» işlenmiştir. Bu kitaptan önce, tıp alanında gittikçe yaygınlaşmakta olan ticarî zihniyete karşı çıkan **Arrowsmith** (1925) adlı kitabını yayımlamıştır. 1927 yılında yazdığı **Elmer Gantry**'de din sömürücülüğü sorununu cesaretle işlemiştir. 1930 yılında Nobel ödülünü kazanmış, böylece bu ödülü alan ilk Amerikalı yazar olmuştur. Sayıları onu aşan romanları, dergi ve gazetelerde yayımlanmış yüzü aşkın makaleleri Lewis'in verimli bir yazar olduğunu belgeler. Lewis, Middle West'ten gelen ve XX. yüzyılın başında Amerikan toplumunun içinde bulunduğu köklü değer değişiminin anlamını kavramış yazarların en büyüklerinden biridir.

LEWIS, JERRY
(1926 -) Amerikalı sinema oyuncusu. New Jersey eyaletinde doğdu. Asıl adı Joseph Levitch'tir. Sanat eğitiminin ilk yıllarında bir müzikevi işleten babasından ve piyanist olan annesinden büyük ölçüde yararlandı. İlk kez 15 yaşında bir kabarede sahneye çıktı. Birkaç yıl müzikhollerde çalıştıktan sonra, 1946 yılında Dean Martin'le "Canciğer Kardeşler" çiftini meydana getirdi. İlk filimleri **My Friend Irma** (Dostum İrma) yı 1949 yılında çevirdiler. Özellikle komedi türünde büyük başarı sağlayan Jerry Lewis ve Dean Martin 1957 yılına kadar rol arkadaşlıklarını sürdürmüşler ve bu tarihte ayrılmışlardır. **My Friend Irma Goes West** (Dostum İrma Batıya Gidiyor, 1950), **At War with the Army** (Savaşta, 1951), **Sailor Beware** (Şen Denizciler, 1952), **Jumping Jacks** (1952), **Scared Stiff** (Canciğer Kardeşler Perili Evde, 1953), **Three Ring Circus** (Cambazhaneler Kralı, 1955), **You're Never too Young** (Gençlik Rüyası, 1955), **Artists and Models** (Çılgın Modeller, 1956) Canciğer Kardeşlerin çevirdikleri filimlerden bazılarıdır. Eski rol arkadaşından ayrıldıktan sonra Jerry Lewis yapımcılığa başladı (1959). Mimikleri ve jestleri ile komedi dünyasının önde gelen isimlerinden biri olan Jerry Lewis sonraki filimlerinde (**The Bell Boy** 1960, **The Ladies Man** 1961, **The Errand Boy** 1962, **The Natty Professor** 1963, **The Patsy** 1964) kendini tekrarlamıştır.

Çiçek açmış bir leylak dalı. Leylak mavimsi, kırmızımsı ve krem renklerinde de çiçek açmaktadır.

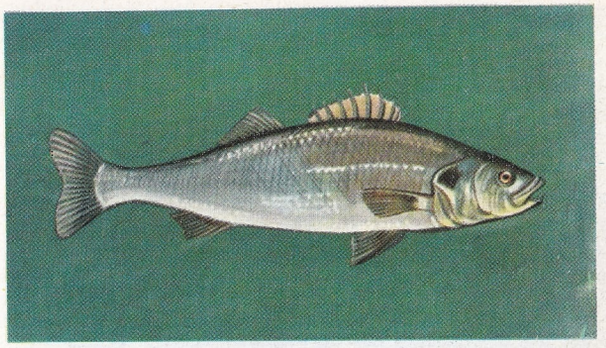

Akdeniz ve Atlas okyanusunda bol bulunan levreğin eti çok lezzetlidir.

LEYLÂ HANIM
(? -1847) Türk divan şairi. Kazasker Moralızâde Hamid Efendinin kızıdır. Dayısı Keçecizâde İzzet Molladan dersler alarak yetişmiştir. İrticalen şiir söyleme yetisiyle ünlenmiş, zamanında kendisi «Bülbül» adıyle adlandırılmıştır. Basılı bir divanı vardır. Bu divan talik yazıyla ilk kez 1844'te Bulak'ta, ikinci kez 1851'de İstanbul'da «Takvimhâne-i Âmire» de, üçüncü kez yine İstanbul'da basılmıştır (1883). Mevlevî tarikatına mensup olan Leylâ Hanımın mezarı Galata mevlevîhanesinin bahçesindedir.

LEYLAK (Syringa vulgaris)
Zeytingiller familyasından süs ağacı bir bitki. Uzunluğu 5-6 metreyi bulur. Yaprakları karşılıklıdır. Mor ya da pembe renkli çiçekleri salkım biçiminde toplanmıştır. Çiçeklerinin sevilen bir kokusu vardır. Anayurdu Doğu Avrupa ve Asya'dır. Tohumla ya da daldırma usulüyle yetiştirilir. Çiçeklerini ilkbaharda açar. Bazı türlerinin çiçekleri katmerlidir. Çin leylağı ve adi leylak olmak üzere iki türü iyi bilinir.

LEYLEKGİLLER (Ciconiidae)
Omurgalı hayvanlardan kuşlar sınıfının, leyleksiler takımının leylekler alttakımına giren bir familyası. Boyun, gaga ve ayak yapıları uzun, göçücü kuşlardır. Genellikle sesleri yoktur. Familyanın en iyi bilinen türlerinden akleylek (ciconia ciconia) in tüyleri beyaz, kanat tüyleri karadır. Gagası ve bacakları uzun ve kırmızı renklidir. Uzunluğu 53-63 cm. kadardır. Kuzey Afrika, Avrupa, Güney Asya'nın sulak yerlerinde yaşarlar. Damlarda ve çatılarda yaptıkları yuvalara 3 - 4 beyaz yumurta yumurtlarlar. Yumurtadan çıkan yavrular çıplaktır. Kurbağa, kertenkele ve küçük su hayvanlarıyle beslenirler. Kara leylek (c. nig.

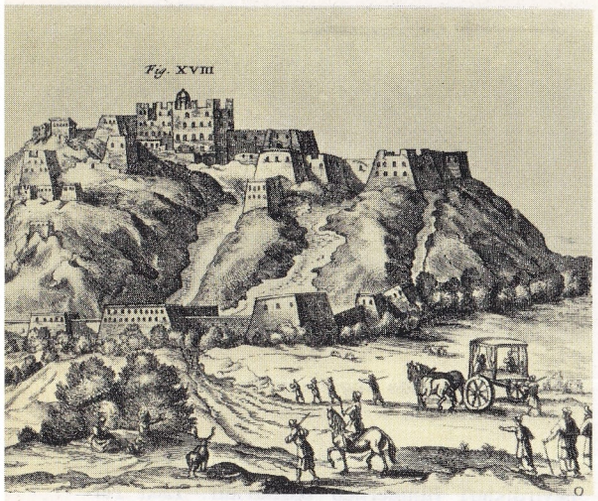

Potala sarayını gösteren XVII. yüzyıla ait bir baskı.

ra), Amerikan doymazı, (tantalus loculator), açıkgagalı leylek (Aanstomus lamelli geres), eğergagalı leylek (Ephippiorhynchou senegolensis), marabu (Leptoptilus crumeniferus) leylekgillerin iyi bilinen diğer türleridir.

LHASA

Güney-batı Çin'de bir şehir (nüfusu 50 000). Özerk Tibet bölgesinin başkentidir. Geniş Tibet yaylasında, deniz düzeyinden 3 660 m. yükseklikte, bölgesel adı Tsangpo olan Brahmaputra ırmağının yukarı kesiminin 40 km. kuzeyinde kurulmuştur. Keşmir'den, Ganj vadisinden, Tsinghai'den ve Yangçe vadisinden gelen kervan ve araba yollarının kavşak noktasıdır. Yün, deri, çay, tuz, baharat, halı, tahıl gibi çevre bölge ürünlerinin pazarı olan Lhasa aynı zamanda Lama dininin merkezidir.

Çok eski bir şehir olan Lhasa, VII. yüzyılda Tibet'in başkenti olmuştur. Budizmin yayılmaya başlamasından sonra, tapınaklar ve manastırlar şehri olan Lhasa eskiden, özellikle şehre gelmek isteyen gezginlerin yüksek dağları aşmakta karşılaştıkları güçlüklerden dolayı «yasak şehir» adıyle de anılıyordu. Daire biçiminde bir plan üzerine kurulmuş olan Lhasa, yüksek dağlarla çevrilidir. Şehrin kuzey-batısında, XVI. yüzyılda dalay lamaların oturdukları yer, hükümet ve din işlerinin yönetildiği merkez olarak yapılan, yüksekliği 120 m. ve uzunluğu 366 m. olan Potala vardır.

Dinsel yapılar ve manastırlar bakımından çok zengin olan şehir, Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlanmadan önce Lama dininin hac ve ziyaret merkeziydi. Tibet ve dolayısıyle Lhasa Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlandıktan sonra, gerek dalay lama, gerekse rahiplerin büyük kısmı Tibet'ten kaçarak başka ülkelere sığınmışlardır.

LHOTE, ANDRÉ

(1885-) Fransız ressamı. Louvre Müzesinde Rubens ve Delacroix'nın tablolarını kopya ederek kendi kendini yetiştirmiş, 1906 yılında Bağımsızlar sergisine ve 1907 Salonuna katılarak tablolarını sergilemeye başlamıştır. 1910 yılında açtığı ilk kişisel sergisinden sonra kübistlerin Section d'Or sergilerine katılmaya başlayan André Lhote, kübizme yaklaşmakla birlikte, daima aydınlık bir doğa görüşüne bağlı kalmıştır. Sanat kuramcısı ve öğretmen olarak, çok etkili olmuştur. J. Rivière ve André Gide ile birlikte, Nouvelle Revue Française'in ilk yazarlarından biri olan André Lhote, Cézanne'ın izinden ayrılmamış, kübizm akımına, sanat tekniğine yenilik getirdiği sürece katılmış; fakat hareketin fazla sert olan estetiğine tepki göstermiş ve Fransız sanatının geleneksel gerçekliğine dayanarak kübizmin yıktığı nesneyi yeniden değerlendirmeyi denemiştir. Öncelikle desene ve görüş anıtsallığına dayanan resmini hem yazılarıyle savunmuş, hem de en ünlüleri **Gaz, Yaslı Kadın, Venedik, Marsilya, Bordeaux Limanı** vb. olan tablolarıyle örneklemiştir. Lhote'nin tablolarının belirleyici özelliği çıplak, yalın, aydınlık görüntüler vermeleri ve ışık-gölgenin çok az kullanılmasıdır.

LİBERALİZM

Üretim etkinliğine ve fiyat tespitine devletin karışmayacağı bir ekonomi sistemini savunan ekonomik kuram. Ekonomik liberalizm, siyasal liberalizm kuramıyle birlikte düşünülür; gerçekten birbirinin tamamlayıcısı olan bu iki kuram aynı zamanda ve aynı ortamda yani XIX. yüzyılda ve Batı Avrupa'da ortaya çıkmışlardır. Öz olarak liberal olan düşünceler daha XVIII. yüzyılın ikinci yarısında fizyokratlar tarafından desteklenmekteydi. Fizyokratlara göre kişisel özgürlüğe, mülkiyet özgürlüğüne iç ve dış ticaret özgürlüğüne yer veren bir «doğal düzen»in sağlanması halinde, bir ulusun geleceği güven altına alınabilirdi.

Bununla birlikte liberalizmin gerçek kurucusu devletin yersiz karışmalarının önlenmesi halinde «doğal düzen»in mutlaka kendiliğinden gerçekleşeceğini ileri süren Adam Smith olmuştur. Rekabet koşulları içinde hareket etmek şartıyle bireyler kendi kişisel çıkarları için çalışırken, aynı zamanda herkesin refahının güvenlik altına alınmasını sağlamış olacaklardı. Rekabet rejiminde, kendiliğinden gerçekleşen düzen, kurulması mümkün olan ve âdil düzendir. Devlet müdahalesi arzla talep arasındaki dengeyi bozacak yapay bir fiyat düzeyi tespit etmekten ya da meslek korporasyonları gibi monopol biçimleri yaratmaktan başka bir sonuç vermez. Ancak sayıca daha az ve ekonomik bakımdan daha güçlü olan işverenlerin aralarında kolayca anlaşabilmeleri olanağı, ücret olarak ayrılan paranın hızla çoğalan işçi sınıfına göre sınırlı

Fransız ressamı André Lhote'un «Gaz» adlı tablosu. Lhote, kübizme yaklaşmakla birlikte doğa görünümünden hiçbir zaman kopmamağa dikkat etmiştir.

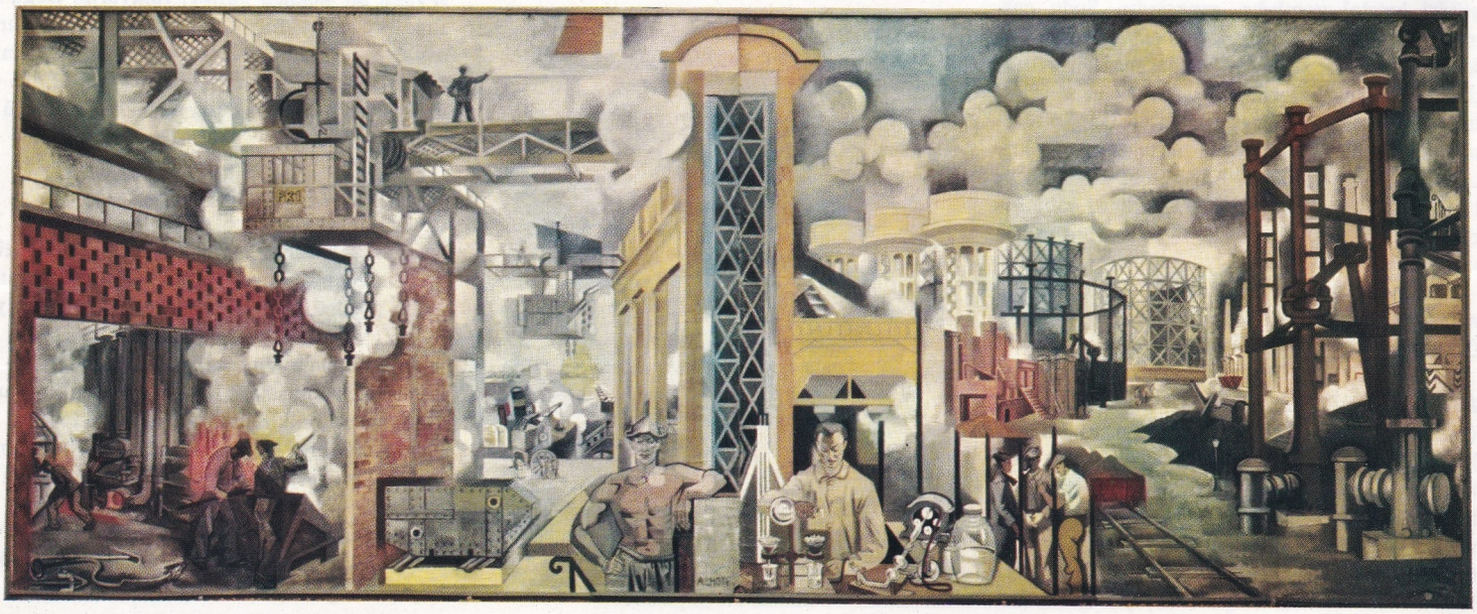

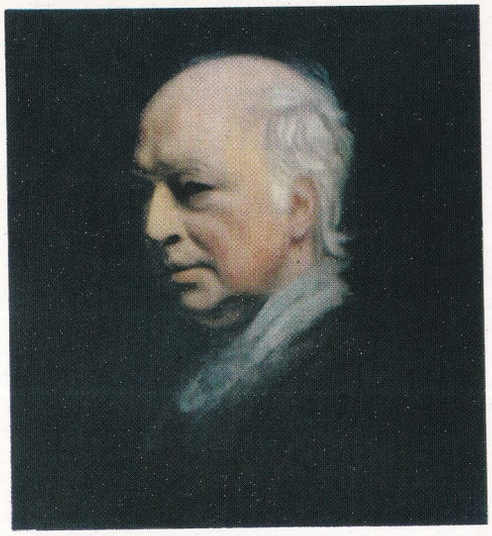

Liberalizmin en büyük kuramcılarından biri olan İngiliz düşünürü ve ekonomi bilgini Jeremy Bentham.

olması gibi sakıncalara Smith bir çözüm getirmiyordu. Zaten bu sakıncalar, işçi ücretlerinin, işçinin ancak yaşamasına yetecek kadar olup bu düzeyin üzerine çıkamamasının da nedenlerini teşkil ediyorlardı. Topraklarını kullanarak gittikçe artan gelirler elde eden toprak sahiplerinin durumu işçilerinkinden farklıydı; toprak sahiplerinin gelirlerinin gittikçe artması işe yarar toprakların tekelinin ellerinde olmasıyle mümkün oluyordu.

Smith'in işçi sınıfının yoksulluğunun doğuracağı sonuçlar üzerine düşünceleri Malthus'un kuramıyle geliştirildi; Malthus'a göre, nüfusla geçim kaynakları değişik hızlarla artması nedeniyle insanlar için yoksulluk kaçınılmaz bir şeydi. Ricardo ise, gelir kuramıyle, «temel sınıf» olan toprak sahipleri sınıfının gelişmenin nimetlerinden yararlanan tek sınıf olduğu düşüncesini öne sürdü. Daha sonraki yıllarda Smith'in ve bazı İngiliz taraftarlarının savundukları liberalizm ise, artık, sistemin iyiliği konusundaki iyimser düşünceye değil, tersine, bu sistemi düzeltmek için hiç bir şey yapılamayacağı şeklinde beliren kötümser inanışa dayanıyordu. Bazı ekonomicilere ve özellikle Manchester okuluna göre ise, çare, serbest-değişim sisteminin uygulanmasıydı; bu sistem yiyecek maddelerinin fiyatını düşürecek, dolayısıyle ücretlerin satın alma gücü artacak ve böylece toprak sahiplerinin gelirleri de azalmış olacaktı. Jean-Baptiste Say ve Frédéric Bastiat gibi bazı Fransız iktisatçıları ise liberalizmin kusursuz bir ekonomik sistem olduğu görüşündeydiler.

Hükümetlerin ekonomik gelişimi etkileyecek müdahalelerde bulunmasının önüne geçildikten sonra, liberal ekonomiden yana olan düşünürler politik gücün ekonomik alandaki görevlerini yeni bir açıdan ele aldılar. Sosyalizm, özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasını, üretim araçlarının kademeli bir şekilde millîleştirilmesini, bir halk kapitalizminin gerçekleştirilmesini isterken, liberaller ekonomi alanında bilimsel araştırmaları derinleştirdiler. Böylece, devlet müdahalesine neden karşı olduklarını daha iyi ortaya koyabildikleri gibi, politik gücün kamu yararına çalışabileceği ortamı da belirlediler.

Liberallerin monopollere karşı olması her zaman temel ilke olarak kaldı; monopoller, devletin elinde de olsa, özel kişilerin elinde de toplansa, serbest rekabeti engelleyici nitelikteydi; bununla birlikte, devlet işletmede ekonomi kurallarına uyarak, demiryolları gibi bazı işletmeleri yönetebilecekti; yol, liman, hastane vb... yapımı gibi çeşitli kamu hizmetleri de devlete bırakılıyordu; devlet, ayrıca, özel kişilerin girişimlerini cesaretlendirmek amacıyle, geri kalmış bölgelerde sanayi tesisleri de kurabilecekti. Devlet ayrıca, emekli aylığı, işsizlik sigortası, yaşlılık sigortası gibi toplumsal güvenliğe ilişkin faaliyetlere kaynak teşkil eden malları da doğrudan doğruya ya da kendisine bağlı kuruluşların aracılığıyle idare edebilirdi.

Liberal öğreti, özel teşebbüse bile ait olsa, monopollerin doğmasında kamu kuruluşlarının, yani devletin suçu olduğunu ileri sürer (Von Mises); devletin görevi monopollerin meydana gelmesini önlemektir; bu görevini de en iyi şekilde ekonomiye hiç karışmamakla yerine getirebilir. Hatta, devlet, elindeki ekonomik ve malî bilgileri vererek özel teşebbüse yardımcı olabilir (Erhard); bu desteklemede, gümrük engellerinin kaldırılması, sermaye değişimlerine, teknisyen ve işçi değiştirmelerine imkân verilmesi, meslek eğitiminin desteklenmesi gibi başka tedbirler de yer alır.

Modern liberalizm, proglamlaştırma konusunda da devletin yardımını öngörür. Liberal Enternasyonalde bir liberal programlaştırmanın gerekliliğini savunmuştur; fakat, ekonominin akışını belirleme özgürlüğü, üretilecek maddelerin seçimi, fiyatın tespiti yine de pazarın belirleyeceği konulardır. Günümüzün liberalleri, ekonomik gelişimin, liberalizmin egemen olduğu yerlerde daha çok olduğunu göstermek için, yoğun bilimsel çalışmalar yapmaktadırlar. Bunlara göre, sosyalist devlet bir zamanların otoriter devletinden farklı değildir; bütün otoriter rejimler de, kökenleri hangi ideoloji olursa olsun, ekonomiye yön verme eğiliminde birleşirler; çağdaş kapitalizm, sağlam temellere dayandığı ve geleceğinin de sağlam olduğu her yerde ekonomik feodaliteyi ortadan kaldırmış ve hiç bir yerde, Marx'ın iddia ettiği kapitalist birikmeye sebep olmamıştır; Rusya ve Çin hep feodal ülkeler olarak kalmışlar, hiç bir zaman kapitalist olamamışlardır; işçilerin refah düzeyi, bir işçiye düşen sermaye oranına bağlıdır. Liberal ekonomi taraftarları, toplumsal sorunların çözümünü sağlayacak «maddî» koşulları ancak liberalizmin yaratabileceğini de ileri sürmektedirler.

Liberalizm XX. yüzyılda, İngiltere'de Green, Hobhouse, Churchill, Beveridge ve Robbins tarafından desteklenmiştir. Fransa'da Reynaud ve Pleven gibi politikacılar, Pinay ve Rueff gibi iktisatçılar bu akımı savunmuşlardır. İtalya'da ise Gobetti, Croce ve Einaudi liberalizmin en önemli savunucuları olmuşlardır.

LİBERYA

Batı Afrika'da bir ülke (Republic of Liberia). Yüzölçümü 111 369 km^2., nüfusu 1 300 000'dir. Atlantik okyanusu boyunca uzanan kıyılarının uzunluğu 600 km.'dir. Liberya, Afrika içlerinde Nimba dağlarına dek uzanır. Kuzeyinde Guinea, doğusunda Fildişi kıyısı, kuzey-batısında Sierra Leone vardır. Başkenti Monrovia (nüfusu 80 000), Atlas okyanusu kıyısındadır. Ülkenin en büyük ve ekonomik yönden en önemli limanıdır.

Liberya kıyısı dağlık burunlarla girintili çıkıntılıdır. Doğal limanlardan yoksundur. Arazi iç kesimlere doğru basamak basamak yükselerek Nimba dağlarında en yüksek noktasına erişir (1 850 m.). Dağlar, genellikle ekvator ormanlarıyle kaplıdır. St. Paul, Lofa ve ülkenin Sierra Leone ile olan sınırının bir bölümünü meydana getiren Mano ırmakları, Liberyanın kuzeyinden doğar, sonra da Atlantik okyanusuna dökülürler. Ülke bol yağmur almasına rağmen başka önemli ırmağı yoktur. İklim hem çok sıcak, hem de çok nemlidir. Kışın bol yağış alır. Yıllık yağış ortalaması 2 000 mm.'nin üstündedir.

Toprakların beşte ikisi tarıma elverişlidir. Üçte biri de ormanlarla kaplıdır. Pirinç, manyok ve muz başlıca ürünleridir. 1906 yılında kauçuk imtiyazı bir İngiliz şirketine geçmiştir. Şirket 1926'da büyük bir araziyi 99 yıl için kiralamıştır. Kauçuk üretimi bu arazide yapılmaktadır. Kauçuk ülkenin en önemli ihraç ürünüdür. Kahve kuzey ve orta bölümde, kakao ise güney-doğuda yetiştirilmektedir. En önemli ihraç maddesi, demir filizidir. Maden filizi yataklarının en büyüğü Nimba dağındadır. İşlenmemiş altın ve elmas da ihraç edilmektedir.

Monrovia, ülkenin tek şehridir. 1948 yılından beri serbest bir limandır. Çoğunluğu kıyı boyunda olan diğer yerleşme bölgeleri genellikle büyük köyler halindedir. Demir filizini nakletmek için döşenen demiryolunun yanı sıra ka-

Liberya'nın başkenti ve Atlas okyanusu üzerindeki başlıca limanı olan Monrovia'dan bir görünüş. 1822 yılında Amerikalılar tarafından kurulan şehir, bugün Liberya'nın başlıca merkezlerinden biridir.

rayolları da vardır. Robert Field'de uluslararası bir havaalanı da vardır.

Liberya'nın büyük bir bölümünde, çeşitli diller konuşan son derece ilkel Sudanlı kabileler oturur. 1816 yılında kurulan American Colonisation Society, Afrika'ya dönmek isteyen Amerikalı zencileri Liberya'ya nakletmeye başlamış, Liberya'ya dönen zencilerin sayısı 1847'de üç bini bulmuştur. Bunlar yeni bir devlet kurmak için çalışmalar yapmışlar, yeni devletin adının Liberya olmasını kararlaştırmışlardır (1824). Liber Latincede, özgür anlamına gelmektedir. Hükümet ve anayasa için Amerika Birleşik Devletleri'nin hükümet şekli ve anayasası örnek alınmıştır.

XX. yüzyılın ilk yarısında Liberya huzursuz bir dönem geçirmiş, ancak 1944'te iktidara gelen başkan William Tubman, ülkenin iç sorularının bir çözüme bağlanmasını sağlamıştır.

Liberya'nın başkenti Monrovia'da ülkenin ilk cumhurbaşkanı Roberts için dikilmiş olan bağımsızlık anıtı.

LİBİDO

Cinsellik içgüdüsü ya da yaşama çabasıyle ilgili her türlü istek ve güç. Kavram ilk kez ünlü ruhbilimci Sigmund Freud tarafından ortaya atılmış ve geliştirilmiştir. Bu kurama göre insanın bütün cinsel hayatını düzenleyen libidodur. İnsan yapısındaki bütün kişisel bozukluklar cinsel güdünün çeşitli zamanlarda ve çeşitli etkilerle bilinç altına itilmesinden doğmaktadır. Yine aynı kurama göre kişisel bozuklukların açıklanmasında libido açıklayıcı bir ilkedir.

Günümüz ruhbilimcilerinden bazıları libidoyu yalnız cinsel hayatın değil, normal ve anormal bütün hayatın düzenleyici ilkesi olarak tanımlamaktadırlar.

LIBREVILLE

Gabon devletinin başkenti (nüfusu 53 291). Gabon ırmağının Atlas okyanusuna döküldüğü yerde, ırmağın sağ kıyısı üzerinde kurulmuş olan bir liman şehridir. 1849 yılında kurulmuştur. Gabon'un iki büyük limanından biridir. Önemli bir havaalanı da olan Libreville halkının çoğunluğunu Bantu diliyle konuşan ve dinleri Hıristiyanlık olan Bantular meydana getirir. Ülkenin en önemli ticaret merkezidir. Başlıca ihraç maddeleri olan kereste, manganez, ham petrol ve uranyumun büyük kısmı buradan ihraç edildiği gibi ithalâtın büyük kısmı da buradan yapılır.

LİBYA

Kuzey Afrika'da bir devlet (el-Cumhuriyye el-Arabiyye el-Libiyye). Ülke kuzeyde Akdeniz, kuzey-batıda Tunus, batıda Cezayir, güneyde Nijer ve Çad, güney-doğuda Sudan, doğuda da Birleşik Arap Cumhuriyeti (Mısır) ile çevrilidir. Kara sınırları doğal değildir; komşu devletlerle yapılan politik anlaşmalarla tespit edilmiştir. Libya'nın yüzölçümü 1 759 540 km^2., nüfusu ise 1 681 730'dir. Halkın büyük kısmını Hamî - Samî ırkından Berberîler meydana getirir. Ülkenin üç başkenti vardır. Bunlar Trablus, Bingazi ve El-Beyda şehirleridir. 1969 yılına kadar meşrutî bir krallıkla yönetilen Libya'da bu tarihte yapılan askerî darbeyle cumhuriyet kurulmuştur. Ülke idarî bakımdan eyaletlere bölünmüştür. Resmî dil Arapça olmakla birlikte bazı bölgelerde Berberî dili konuşulmaktadır. Halkın büyük kısmı Müslümandır; ülkede 50 bin kadar da Katolik vardır.

Yer şekilleri: Libya toprakları, Sicilya boğazından Atlas okyanusuna kadar Batı Afrika ülkeleri arazilerinde etkileri görülen, üçüncü zaman hareketlerinin etkisi altında kalmadığından, genellikle yatay doğrultuda tabakalar halinde sıralanan, bir kısmı çok eski çeşitli kayalardan meydana gelen yüksek bir yayla görünümündedir. Bununla birlikte tektonik yer değiştirmeler yükselme ve alçalmalara sebep olmuş, bu da arazinin geniş bölgelerinin deniz altında kalması sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyle Libya'da yerkabuğunun kıvrılmalarından doğan yükseklik, dağ sıraları yoktur. Libya'da yüksekliklerin çoğu, yamaçları kayalık ve dik olan yüksek yaylalar görünümündedir. Ülkenin en büyük ve önemli dağları Trablus dağları ile Sirenaika dağlarıdır. Homs bölgesinde, Sirte körfezinin kuzeybatısında denize kadar uzanan Trablus dağla-

Libya'nın Tobruk limanından bir görünüş. Bölge II. Dünya Savaşı sırasında şiddetli bombardımanlara hedef olmuştur.

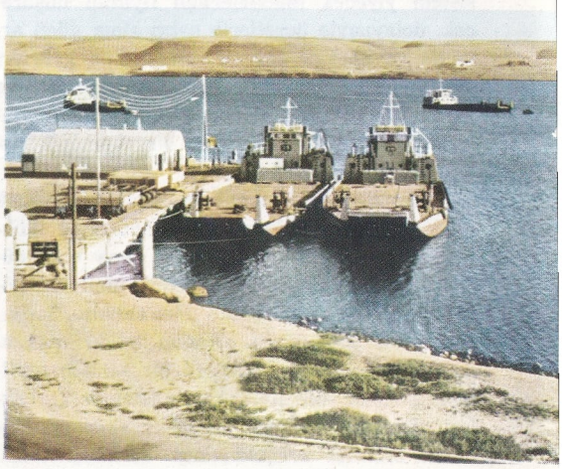

rı batıda denizden uzaklaşır; bu kesimde verimli Cefara ovası yer alır. Trablus dağlarının kuzeyde yüzeyi hafif engebeli, yamaçları kayalık; güneydeyse yamaçları yumuşak eğimlidir. Derin Uidian yarıklarıyle üç kesime ayrılır: Trablus dağlarının bu üç kesimine Nefusa, Jefren ve Garian dağları adı verilmektedir. Doğu ve kuzey-doğuda yükselen Sirenaika dağları ya da Ahdar dağları adı verilen dağ kitlesiyse kuzeyde geniş kalker basamaklarıyle alçalır. Sirenaika dağları ile Mısır sınırı arasında denize kadar sokulan Marmarik çölü yer alır. Ülkenin doğu kısmının hemen hemen bütününü kaplayan bu çölde bütün tipik çöl biçimlerine rastlanır: Kuzeyde Hamada el-Hamra'da kayalık çöl (Hamada); güneyde Serir Tibesti'de ve ülkenin orta-doğu kesiminde çakılı çöl (Serir); batıda İdehan Murzuh ve doğuda (Libya çölü), Kum çölü (Erg, Edhi ya da Edein). Trablus dağlarının güneyinde, yükseklikleri ortalama 450 metreyi bulan kayalık Hamada el-Hamra (Kızıl Hamada) tepeleri dik yamaçlarla güney-batıdaki kum çöllerine iner. Bu kum çöllerini, kuzey-doğuda, Fizan ile Libya çölleri arasında Cebel es-Soda, Harug el-Esved ve Harug el-Ebyad volkanik tepelerine kadar uzanan Murzuh Hamadası ikiye böler. Murzuh Hamadasının güneyinde başlayan Murzuh İdehanı ise doğuda volkanik kökenli dağ kitlesi Tibesti'nin eteklerinde Serir Tibesti'ye kadar devam eder. Serir Tibesti'nin doğusunda ise Libya çölünün en batı kısmı olan Sirenaika çölü yer alır. Bu çölün sınırını Mısır ve Sudan sınırlarındaki kristal kayalardan meydana gelen Cebel Archenu ve Cebel el-Auenat tepeleri teşkil eder. Hamada kuzeyde Cebel el-Ahdar'ın güney yükseltileriyle birleşir.

Libya'nın, yerüstü suları, çok yoksuldur. Ülkenin yeraltı su ağı ise çok önemlidir; yararlanıldığı takdirde ülkenin tarımını geliştirecek zenginlikte olan yeraltı suları kıyı bölgelerinde toprak yüzeyinin ancak birkaç metre altında akar. İç bölgelerde de yer yer toprak yüzeyine çıkan yeraltı suları buralarda vahalar meydana getirirler. Kıyı bölgelerinde sebka adı verilen tuzlu su göllerine rastlanır.

Libya'nın iklimi Akdeniz ve ülkenin büyük kısmına egemen olan Büyük Sahra'nın çöl ikliminin etkileri altındadır. Deniz iklimi kıyıdan içeri girilince kaybolur. Güneye doğru inildikçe sıcaklık değişimleri belirginleşir ve yağışlar azalır; burada, Cefara'dan denize kadar olan bölgeye tipik bozkır görünümü egemendir. Trablus dağları ile Sirenaika dağlarında sıcaklıklar düşerken yağışlar bollaşır. Daha iç bölgelerde gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkları daha da artar; yağışlar gittikçe azalır ve bazı bölgelerde bütünüyle kaybolur.

Ekonomi ve şehirler: Nüfusu oldukça düşük olan Libya'da nüfus yoğunluğu en yüksek olan bölgeler kıyı kuşağı, Cefara, Trablus dağları ile el-Ahdar dağlarının bol yağış alan yamaçları ve iç bölgelerdeki Gadames, Derg, Sinanuen, Cofra, Calo, Carabub, Cufra, Sebha ve Murzuh gibi vahalardır. Ülkenin en önemli şehirleriyse Zuara (nüfusu 10 000), Trablus (nüfusu 212 577), Homs (nüfusu 13 864), Misurata (nüfusu 6 000), Sirte (nüfusu 3 000), Bingazi (nüfusu 136 641), Barce (nüfusu 15 000), Derne (nüfusu 21 432), El-Beyda (nüfusu 35 141) ve Tobruk (nüfusu 15 867) dur. Bu şehirlerin hepsi ya deniz kıyısında ya da denize yakın bir yerde kurulmuşlardır.

Libya ekonomisinin temelini hayvancılık, tarım ve küçük el sanatları teşkil eder. Son yıllarda petrol çıkarma sanayii de gelişmiş bulunmaktadır. Tarım, özellikle kuraklık nedeniyle, sadece Cefara'da, dar kıyı kuşaklarında ve iç bölgedeki vahalarda yapılmaktadır. Ülke arazisinin ancak %14'ü ekilmektedir. Bununla birlikte, iyi bir sulamayla arazinin büyük kısmının tarım yapılabilir hale getirilmesi mümkündür. Başlıca tarım ürünleri zeytin, arpa, buğday, üzüm, hurma ve tütündür. Mey-

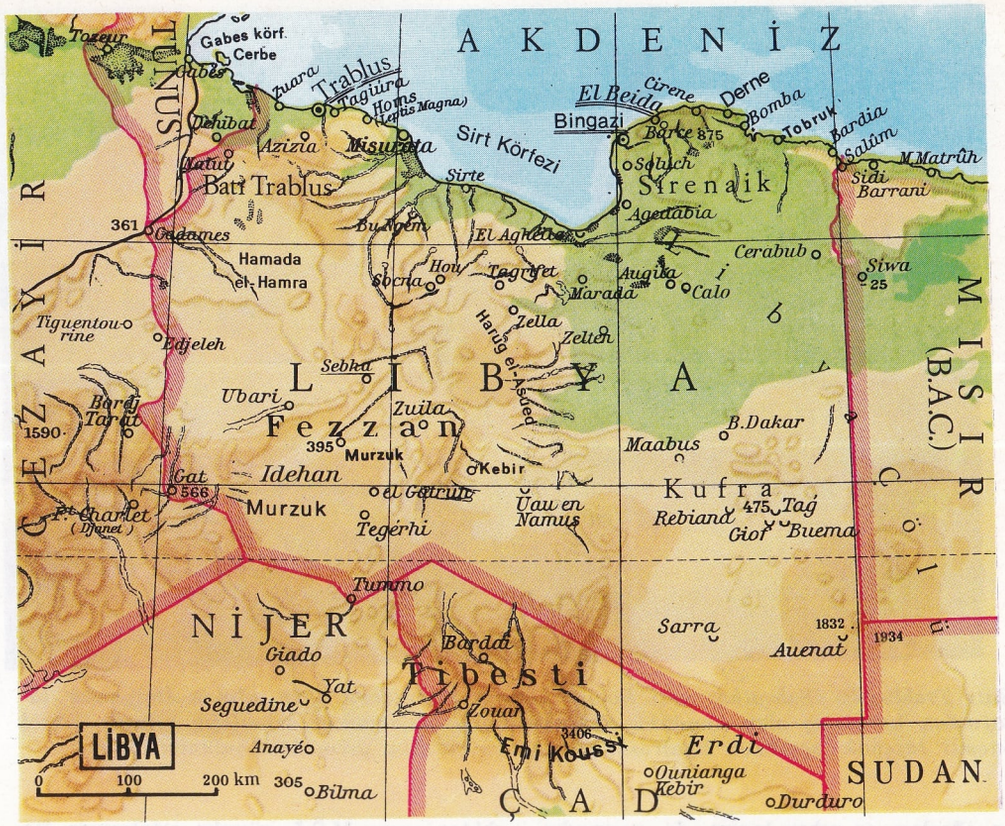

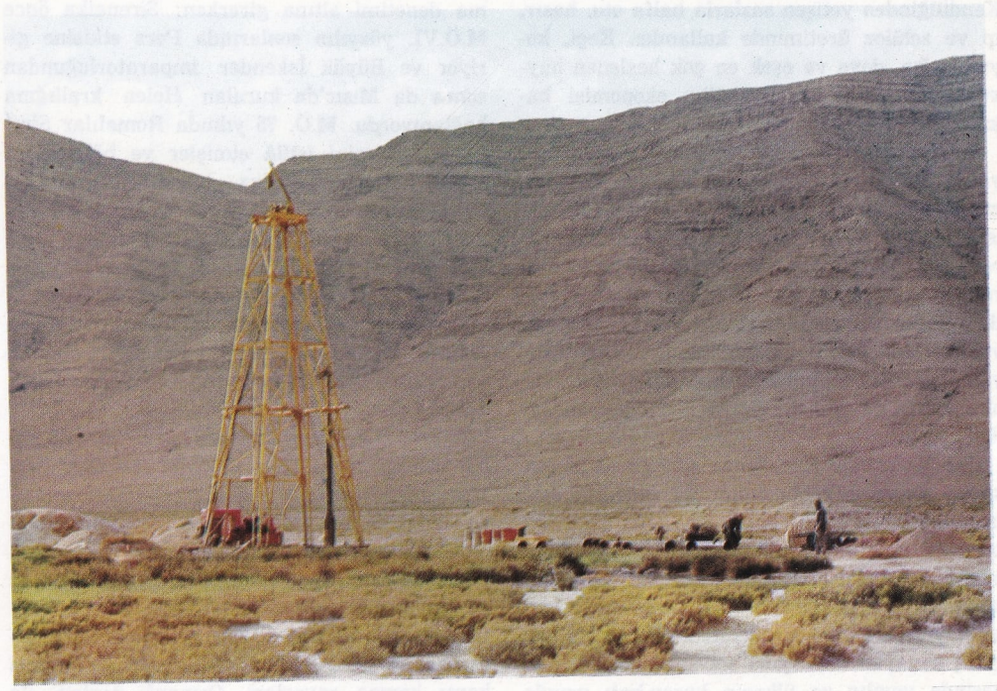

Libya'nın en zengin ekonomik kaynağını petrol teşkil etmektedir. Ülkede sürekli olarak boru hatları ve rafineriler yapılmaktadır.

Batı Trablus'da «Sabratha» adlı Roma şehrinin yıkıntıları. 1922 yılında İtalyanlar tarafından kurulmuş olan bugünkü Sabratha'nın yakınlarındaki arkeolojik bölgede, birçok önemli tapınak, açıkhava tiyatrosu, tiyatro ve bazilika yıkıntıları bulunmaktadır.

ve ağaçları ve sebze tarımı da yaygındır. Kendiliğinden yetişen sazlarla halfa otu, hasır, ip ve selüloz üretiminde kullanılır. Keçi, koyun, sığır, deve ve eşek en çok beslenen hayvanlardır. Balıkçılık da ülke ekonomisi bakımından önemlidir.

Petrol bakımından zengin bir ülke olan Libya'da petrol yakın zamanlara kadar az çıkarılmış olup sanayi ancak yeni yeni gelişmektedir. Büyük Sirte'deki petrol kuyularından petrol bir boru hattıyle bir rafineri bulunan Sidra körfezindeki Marsa Brega'ya akıtılmaktadır. Başka bir boru hattı da Bahi-Dahra kuyularını Es-Sider'e bağlamaktadır. Başka kuyular açılmakta, boru hatları da döşenmekte olup Libya'da petrol sanayii hızla gelişmektedir.

Dar bir pazarı olan Libya sanayii daha çok küçük sanayi niteliğindedir: Bu sanayiin başlıca ürünleri sigara, hasır, ip, halı, bira, sabun, tuğla, kiremit ve yağdır. Deri tabakhaneleri ile un değirmenleri de çok rastlanan küçük sanayi tesislerindendir. Özellikle iç bölgeler yol bakımından yoksuldur. Libya'nın pek geniş olmayan demiryolu şebekesi de kıyı bölgesinde yayılır ve ülkenin kuzey-batı ucuyle kuzey-doğu ucunu birbirine bağlar. İhraç mallarının başında ham petrol ile petrolden çıkarılan bazı maddeler, sünger, hurma, tuz ve küçük el sanatları ürünleri gelmektedir. İhracat Marsa Brega, Trablus ve Bingazi limanlarından yapılır.

Tarih: Tarihöncesi çağlardan beri insanların yerleşmiş olduğu Trablus ve Sirenaika bölgeleri Fenikelilerle Yunanlıların egemenliğine girmiş; Fenikeliler Trablus'a, Yunanlılar Sirenaika'ya yerleşmişler ve kıyı boyunca şehirler kurmuşlardır.

Trablus bir süre Kartaca egemenliğinde kaldıktan sonra M.Ö.I. yüzyılın ortalarında Roma denetimi altına girerken; Sirenaika önce M.Ö.VI. yüzyılın sonlarında Pers etkisine giriyor ve Büyük İskender imparatorluğundan sonra da Mısır'da kurulan Helen krallığına bağlanıyordu. M.Ö. 75 yılında Romalılar Sirenaika bölgesini istilâ etmişler ve bölgeyi iki eyalet halinde Roma'ya bağlamışlardır. Kısa bir süre sonra ise (M.Ö. 46 yılında) Trablus Afrika eyaleti haline getirilmiştir.

Sirenaika 642 - 643 yılları, Trablus ise 669 - 675 yılları arasında Araplar tarafından istilâ edilmiştir. XVI. yüzyılın ortalarında Libya Türkler tarafından fethedilmiş, XX. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı imparatorluğuna bağlı kalmıştır.

İtalyan hükümeti Osmanlı devletine 29 eylül 1911'de savaş ilân etti. İlk çatışma Preveze yakınlarında bir deniz çatışması şeklinde oldu. 5 ekimde Trablus, denizden bombalandıktan sonra İtalyanlar tarafından istilâ edildi. Bunu ekim ayı içinde, Derne, Bingazi ve Homs gibi şehirlerin alınması izledi. Mustafa Kemal ve Enver Bey gibi bazı Türk subaylarının yerli halkı örgütleyerek giriştikleri karşı koyma savaşları, Osmanlı devleti ile Libya arasındaki kara ve deniz bağıntısının kesik olması, üstelik Osmanlı devletinin çok zayıf durumda olması nedenleriyle, sonuçsuz kaldı. Balkan devletlerinin Osmanlı devletine saldırmasıyle Balkan savaşının başlaması üzerine bu kısa direniş hareketi de sona erdi ve Türkler Libya'yı İtalyanlara bırakmak zorunda kaldılar. Bu arada İtalyanlar Ege adalarını da istilâ ediyorlardı. Bununla birlikte, Libya'da İtalyanlara karşı çete savaşları devam etti. İtalyanlar, Birinci Dünya Savaşı yıllarında, kıyıdaki stratejik noktalarda kalmayı tercih ettiler. 1919-1920 yıllarında ülkenin iç kesimleri de zaptedilerek karşı koyma hareketleri bastırıldı ve bölge sömürge haline getirildi. Fakat 1922 yılının ocak ayında Libya'da yeniden direniş başladı. Bunun üzerine İtalyanlar Libya'ya yeniden asker sevketti. Direnişin kırılması 1931 yılı ocak ayına kadar sürdü.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Libya önce İtalyan - Alman birlikleri arasında, sonra da müttefik istilâsına ve müttefik kuvvetlerle Almanlar arasında savaşlara sahne oldu ve 1947 yılında yapılan barış antlaşmasıyle İtalya, Libya üzerindeki bütün haklarından vazgeçti. 1951 yılında bağımsızlığına kavuştu.

Kabul edilen anayasaya göre Libya babadan oğula geçen bir krallık sisteminin esas olduğu meclisli bir monarşiydi. İlk hükümdarı Muhammet İdris el-Sunusî olan Libya devleti, kurulduğu tarihten başlayarak İngiltere ile Amerika Birleşik Devletleri'ne bağımlı bir politika izlemiştir. Bununla birlikte, bu ülkelere askerî üsler ve ekonomik hak ve ayrıcalıklar verilmesi şeklinde kendini gösteren bu bağımlı politika, özellikle etnik, kültürel ve tarihsel bağların etkisiyle, 1953 yılında Arap Birliğine girmesine engel olamamıştır.1965 yılında Trablus, Fizan ve Sirenaika eyaletlerine geniş bir iç bağımsızlık tanıyan eski anayasa değiştirilerek yerine merkezî bir yönetim sistemi getiren yeni bir anayasa kabul edildi. 1967 yılındaki Arap - İsrail savaşından sonra Libya kendi toprakları üzerinde kurulmuş olan İngiliz ve Amerikan hava üslerinin kaldırılmasını istedi. 1 eylül 1969 tarihinde kral el-Sunusî Türkiye'de özel bir ziyaretteyken, Libya'da yapılan bir askerî darbeyle krallık yönetimine son verildi ve cumhuriyet kuruldu. Ülkedeki Amerikan ve İngiliz üsleri tasfiye edildi. Böylelikle, ülkenin iç ve dış politikasını büyük çapta etkileyen, çok önemli bir sorun çözüme bağlanmıştı oluyordu. Genç subayların yönetimindeki yeni Libya Cumhuriyeti dışta bağımsızlığı, içte sosyalizmi esas alan bir politika izlemektedir.

Libya'nın doğu kesimi, II. Dünya Savaşı yıllarında, çetin savaşlara sahne olmuştur. Savaşın bitiminden bir süre sonra Libya bağımsızlığına kavuşmuştur (1951).

LİCE
Diyarbakır iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 7 643). Diyarbakır'ın 77 km. kuzey-batısında kurulmuştur. Yükseltisi 1 100 m.'dir. Kasabanın eski bölümünde evler düz toprak damlıdır. Yeni bölümü Yenişehir mahallesi adını alır. Gittikçe gelişmekte olan bu bölümde daha modern görünüşlü evler vardır.

Lice ilçesinin yüzölçümü 1 083 km^2., nüfusu 34 356'dır. Merkez ve Kayacık bucakları içinde 54 köyü vardır.

İlçe toprakları, Güney-doğu torosların engebeli ormanlarla kaplı, vadilerle çok yarılmış kesimlerini kapsar. İklimi karasaldır. Kışlar soğuk, karlı, yazlar ise sıcak geçer. Halkın gelir kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanır. Dar vadi tabanlarında bahçe tarımı yapılır. Badem, ilçenin başlıca ihraç maddesidir. Hayvanların bir bölümü kasaplık olarak ihraç edilir.

LİDYA
İlkçağda Anadolu'da kurulmuş bir devlet. Batıda Ege denizi, kuzeyde Misya, doğuda Frikya, güneyde Karya ile çevriliydi. M.Ö. VI. yüzyılın ortalarına doğru, sınırlarının en geniş olduğu sırada, Milet dışında bütün İyonya ve Sakız adası, sınırları içindeydi. Başkenti Sart şehriydi. Krallığın kurucusu olan Lidyalıların, Sümer, Hitit ve Frikya imparatorluklarının parlak dönemlerindeki durumları üzerine pek az şey bilinmektedir. Bölgeye M.Ö. XII.-VII. yüzyıllar arasında yerleşen Herkülcoğullarından gelen son hükümdar Candaule, 687 yılında öldürülmüş, egemenlik Mermnatlara geçmiştir. Mermnatlar yayılma politikası güderek İyonlarla ve Kimmerlerle savaşmışlar, ülkenin sınırlarını genişletmişlerdir. VI. yüzyılın başlarında Medlerle çetin savaşlar yapmışlar, sonunda, M.Ö. 585 yıllarında imzalanan bir barış antlaşmasıyle Halis ırmağı Lidya ve Med devletleri arasında sınır olarak tespit edilmiştir.

Lidya krallığı Krezüs (M. Ö. 560 - 546) zamanında en güçlü ve parlak dönemini yaşamıştır. Krezüs'ün zenginliği ve Doğu krallarına özgü debdebesi Yunan efsanelerine konu olmuştur. Pers istilâsı ve Sart şehrinin Büyük Kurus (Kirus) tarafından fethi, Lidya krallığının bağımsızlığına son vermiştir. Bununla birlikte, zaten Yunan kültür ve uygarlığının etkisi altında olan Lidya, bu uygarlıkla Doğu uygarlığı arasında bir köprü olma durumunu korumuştur. Pers imparatorluğunun bir eyaleti haline getirilen Lidya bölgesi, M. Ö. 333 yılında Büyük İskender tarafından fethedilmiş, daha sonra da bir süre prensliklere bölünmüş olarak yaşamıştır.

LIEBKNECHT, KARL
(1871-1919) Alman devrimcisi. Babasının sosyalist fikirlerinin de etkisiyle kısa süre içinde Sosyal Demokrat Partinin en önemli liderleri arasında yer almıştır. Parlamentoya üye olmuş, I. Dünya Savaşına karşı çıkmış, Spartakus Birliğini kurmuştur. İki yıl tutuklu kalmış, 1918'de serbest bırakılmış, yine tutuklanarak Rosa Luxemburg'la birlikte öldürülmüştür.

LIECHTENSTEIN
Orta Avrupa'da bir devlet (Fürstentum Liechtenstein). Yüzölçümü 160 km^2., nüfusu 20 500'dür. Liechtenstein, Alp dağlarının kuzey kesiminde ve Konstans gölünün güneyindedir. Batısında ve güneyinde İsviçre, kuzey-doğusunda ve doğusunda Avusturya vardır. Batı sınırını Ren ırmağı çizer. Avrupa'nın en küçük devletlerinden biridir. Başkenti Vaduz (nüfusu 3 966) Ren ırmağının sağ kıyısında kuruludur. Hükümet şekli meşrutiyettir. Başka devletler nezdinde İsviçre tarafından temsil edilir. Posta hizmetleri de İsviçre tarafından yerine getirilir.

Ülkenin doğusu dağlıktır. Burada Retya dağları (2 000 m.) bulunur. Batıda arazi düz ve hafif engebelidir. Burada Ren ırmağının yukarı bölümü aluvyonlu bir ova meydana getirmiştir. İklimi Alp iklimi olmakla birlikte genellikle yumuşaktır.

Toprağın sekizde biri tarıma elverişlidir. Beşte ikisinden fazlası çayırlar ve otlaklarla kaplıdır. Dörtte biri de ormanlıktır. Ülkede patates, buğday ve mısır yetiştirilir; bağlar ve meyve ağaçları vardır. Koyun ve domuzun yanı sıra inek beslenir. Son yıllarda endüstri gelişme göstermiştir. Buna karşılık çiftçilikle geçinenlerin oranı 1930 yılında %60'ken, bugün %10'un altına düşmüştür.

Birinci Dünya Savaşından sonra yabancı şirketlere tanınan kolaylıklar, ülkede yabancı

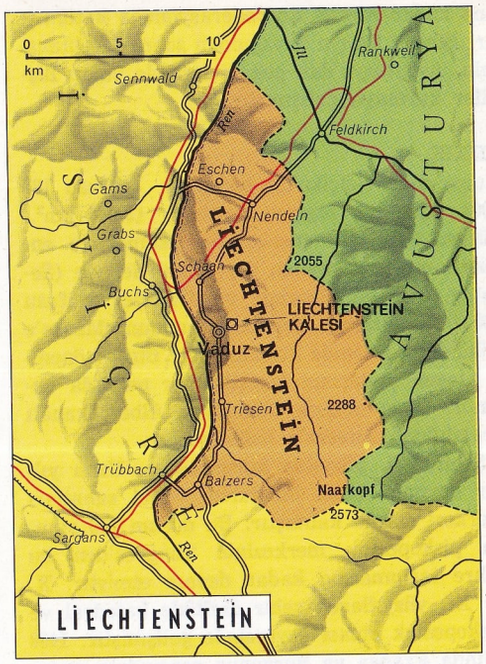

limited şirketlerle holdinglerin kurulmasını sağlamıştır. Bunlardan alınan vergi devletin en önemli kaynağıdır. Gelir sağlayan ikinci önemli kaynak da pul koleksiyonculuğu ve ticaretidir. Liechtenstein, Zurich'ten Viyana'ya giden demiryolu ve karayolu üzerinde bulunmaktadır. Böylece ülkeye bol turist girmesi sağlanmıştır.

Liechtenstein krallığının tarihi 1342 yılına kadar uzanır. Ülkenin şimdiki sınırları 1434 yılında çizilmiştir. 1719 yılında bir prenslik kurulmuş ve 1806'da imparatorluk dağılıncaya dek Kutsal Roma imparatorluğunun bir parçası olarak kalmıştır. Daha sonra 1866 yı-

Liechtenstein'ın İsviçre sınırındaki ovalık kesiminden bir görünüş. Tarım ve hayvancılık, bazı sanayi dalları ile turizmin yanı sıra, bu küçük ülkenin belli başlı ekonomik kaynaklarını teşkil eder.

lına kadar Alman Konfederasyonuna katılmıştır. Birinci Dünya Savaşından sonra Liechtenstein, Avusturya'dan çok İsviçre'yle yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır.

LIÈGE

Kuzey-doğu Belçika'da bir şehir (nüfusu 180 000). Aynı adı taşıyan eyaletin (3 946 km², nüfusu 1 020 000) merkezidir. İkamet ve endüstri merkezi sayılan dış mahalleleriyle (Seraing, Merstal, Jenrepe ve Ougrée) nüfusu 500 000'e yaklaşır. Ourthe ırmağının, Meuse'e döküldüğü kesimde kurulmuştur. Birçok önemli ulaşım yollarının kesiştiği bir noktada bulunur. Doğu ucunda bulunduğu Albert kanalı aracılığıyle Anvers'e bağlanmıştır.

Şehir VII. yüzyılda kurulmuştur. Uzun yıllar boyunca basit bir tarım ve el sanatları merkezi olarak kalmıştır. Bu durum 710 yılında piskoposluk merkezinin Tongres'den bu şehre taşınmasına kadar devam etmiştir. X. ve XI. yüzyıllarda şehir özellikle katedral ve piskoposluk binası çevresinde gelişmiştir. 1468 yılında Fransa ve Burgonya arasındaki savaş sırasında tahrip edilmiş, 1475 yılında yeniden kurulmuştur. Bu tarihten sonra yavaş yavaş bir endüstri şehri niteliğini kazanmaya başlamıştır. Zamanla şehirde yapılan ateşli silâhlar bütün Avrupa'da ün yapmıştır.

Geleneksel ateşli silâhlar endüstrisi yanında daha sonraları diğer endüstri faaliyetleri yer almaya başlamıştır. Özellikle metalurji (çinko, alüminyum), makine (bisiklet, madencilik araçları, çeşitli makineler), besin ürünleri (bira, tahıl öğütme), kâğıt ve lastik endüstrileri gelişmiştir. Liège iç limanı sayesinde önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Oldukça faal olan bu liman 1939 yılında açılmıştır. Anvers'ten gelen azamî 1 600 tonilatoluk gemiler rıhtıma yanaşabilmektedir.

Sanat ve tarih açısından değerli sayılan eserler çoğunlukla Meuse ırmağının sol kıyısında toplanmıştır. Bu kısımda sanat ve tarih değeri olan yapılar yer alır. Örneğin XVI. yüzyıldan kalma Adalet Sarayı, Sainte Croix (XIII.-XV. yüzyıllar), Saint Jean (XI. - XIII. yüzyıllar), Saint Paul (XIII. - XIV. yüzyıllar), Saint Denis (XV. yüzyıl), Saint Jacques (XII. - XVI. yüzyıllar), Saint Barthelemy (XI. - XVIII. yüzyıllar) kiliseleri ve Maison de Grétry (XVIII. yüzyıl).

Liège, önemli bir kültür merkezidir. 1871 yılında kurulmuş bir üniversitesi vardır. Öbür önemli kültür kuruluşları arasında, Güzel Sanatlar Müzesi, Güzel Sanatlar Sarayı, Eski Silâhlar Müzesi, Arkeoloji Müzesi, Ansembourg Müzesi sayılabilir.

LIFAR, SERGE

(1905 -) Rus balerin ve koreografı. Kiev'de doğdu. Bu şehirde Bronislava Nijinska yönetiminde çalıştı. Daha sonra çalışmalarına aynı kişiyle Paris'te devam etti. Torino'da Enrico Cecchetti'den dersler aldı. 1923 yılında Sergei Diaghilev'in topluluğuna katıldı. 1925'te başbalerin oldu, 1929 yılında Diaghilev'in ölümünden ve topluluğunun dağılmasından sonra bale yönetmeni olarak Paris operasına girdi. Uzun süre devam eden bu görevi sırasında, hem koreograf, hem de öğretmen olarak başarılar sağladı. Diaghilev ile Michel Fokine'in ilkelerini izleyerek balede büyük bir reform gerçekleştirmiştir. Oyuncu olarak da tekniği ve uslûbuyle dikkati çekmiştir. **Le Renard** (1929), **Icare** (1935), **Le Chevalier et la Demoiselle** (1941), **Noir et blanc** (1949) sahnelediği en önemli balelerdir. Aynı zamanda dans tarihi ve kuramı üzerine **La Danse** (1937) ve **L'Histoire du Ballet Russe** (1945) adlı kitapları yayımlanmıştır.

Sahne düzenini Picasso'nun, koreografisini ise Lifar'ın yaptığı «Icarus» balesinin Paris Opera Balesi tarafından oynanışından bir sahne.

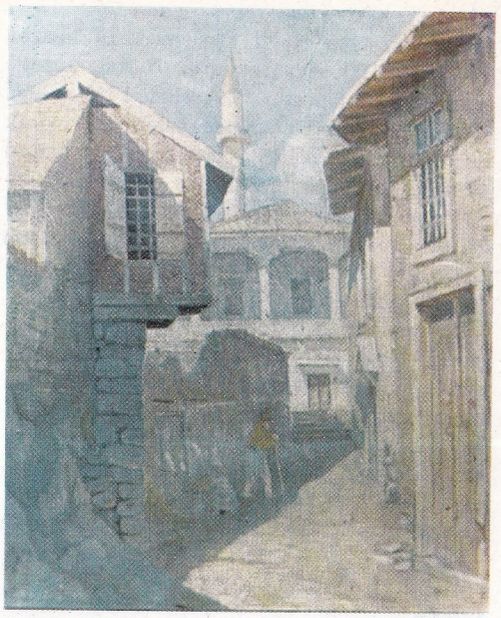

Hüseyin Avni Lifij'in bir tablosu.

LİFİJ, HÜSEYİN AVNİ

(1889-1927) Türk ressamı. Samsun'da doğmuştur. İstanbul'da Numune-i Terakki ve Sanayi-i Nefise okullarında okumuş, İstanbul Sultanîsine resim öğretmeni atanmıştır. Ressam Osman Hamdi Beyin aracılığıyle Abdülmecit tarafından 1909'da Paris'e gönderilmiş, Cormon'un atelyesinde çalışmış, 1914 yılında yurda dönmüştür.

İki yıla yakın bir süre İstanbul Lisesinde resim öğretmenliği yaptıktan sonra Güzel Sanatlar Akademisi Tezyinî Sanatlar öğretmenliğine atanmış, ölümüne kadar bu görevde kalmıştır.

1918 yılında Harbiye Nezareti tarafından Viyana'ya gönderilen Türk Ressamları Sergisinde eserleri yer almıştır. Resimlerinde genellikle İstanbul'un çeşitli doğal görüntülerine yer vermiş ve eski ahşap evleri, yıkıntıları, mezarları işlemiştir.

Portreleri, büyük kompozisyonları (**Savaş, Akgün, Karagün**, vb.), **Kadir Alayı, Hilâfet Biat Merasimi, Huzur Dersi, Eski Devirde Asma Bahçe** gibi eserleri çalışmalarının önemli ürünleri arasında yer alır.

Aşırı duyarlılık, teknik kusursuzluk, yöresini plastik açıdan değerlendirme Hüseyin Avni Lifij'in eserlerinin belirgin nitelikleridir.

LİKENLER

Çiçeksiz bitkiler şubesinin tallı bitkiler alt şubesinde bir bitki sınıfı. Liken suyosunları ile mantar emeçlerinin ortak yaşamaları sonucu ortaya çıkan topluluk (liken), likenler sınıfının

başlıca bitkisidir. Kurak fundalıklarda, dağ ormanlarının hafif toprakları üzerinde çatlamış halılar gibi görünen kahverengi parçalı kuru yosunlar İzlanda likeni olarak bilinirler. Kuzey kutbunda ormanların bittiği bölgelerde yetişen dallı budaklı ren likeni, ormanlarda ağaç dallarında sarkan ve sakala benzeyen iplik görünüşlü sakal likeni, yaprağa benzeyen parçalara bölünmüş bir yığıncık meydana getiren yaprak likeni ve kayalarla ağaçlarda ya da toprak üzerinde ince uzun kabuk örtü meydana getiren yazı likeni likenlerin bilinen türleri arasındadır.

Peru'nun başkenti Lima'da, Peru'nun İspanyol egemenliğinden kurtuluşuna öncülük eden Arjantinli General Josè de San Martin'in adı verilmiş olan alan. 1535 yılında Pizarro tarafından kurulmuş olan şehir, uzun süre Güney Amerika'daki İspanyol sömürgelerinin başkenti olarak kalmıştır.

LİKURGOS

İlkçağda ikisi Isparta'da, biri Atina'da yaşamış üç tarihsel kişi.

Isparta yasalarının koyucusu Likurgos: İlkçağ Yunan sitesi Isparta kentinin, yasa koyucusu Likurgos'un kişiliği bir masal niteliği taşır. Hakkında bilinenler hem kesinlikten uzaktır, hem de birçok noktada birbiriyle çelişir. Bazı yazarlara göre kral, bazılarına göreyse kral vasisidir. Bağlı olduğu aile konusunda da görüş birliği yoktur. Dorların Isparta'yı aldıklarında (M.Ö. XII. yüzyıl) yaşadığını yazanlar olduğu gibi, Aristoteles'e göre Olimpiyat oyunlarının kuruluşu (M.Ö. 776) ile çağdaştır. Yine bazı yazarlara göre Likurgos çeşitli yolculuklar yapmış, Girit, Mısır, İyonya, İspanya ve Hindistan'ı gezmiştir ve ünlü yasalarını Delfoi kenti bilgesinden öğrenmiştir. Bir kısım yazarlar ise bu yasaları Likurgos'un Girit'te bazı kuruluşlara bakarak kendi kendine meydana getirdiğini ileri sürmüşlerdir. Genellikle yaygın bir inanca göre Ispartalılara kendi dönüp gelinceye kadar yasalarına saygı göstereceklerine yemin ettirdikten sonra Kirene (Kuzey Afrika) veya Girit'te intihar etmiştir.

Atinalı hatip ve siyaset adamı Likurgos: M.Ö. IV.yüzyılda yaşamıştır. Şehrin yapılarında büyük yenilikler meydana getirmiştir. Demostenes ile birlikte Isparta egemenliğine karşı koymuştur. Kendisinden elde kalan tek metin «Leokrates'e Karşı» adlı söylevdir.

Isparta kralı Likurgos: M.Ö. III. yüzyılda yaşamıştır. M.Ö. 219 - 212 yılları arasında saltanat sürdüğü anlaşılmaktadır. Evripontid'lerin bir kolundan olduğu sanılan kral Likurgos Makedonyalılara karşı çıkmış, fakat Makedonyalı Filip'in ilerlemesine engel olamamış, ona yenilmiştir. Navpaktos (M.Ö. 217) barışından sonra serbest bırakılan Likurgos tahtını kaybetmediği gibi, ülke içinde durumu daha da güçlenmiştir.

LİMA

Peru'nun başkenti (nüfusu 1 720 000). Aynı adı taşıyan idarî bölgenin de merkezidir. Peru'nun merkez kesiminde, Büyük Okyanus kıyısında Rio Rimac'ın sol kıyısında, Cerros San Bartolomé (490 m.) eteklerinde kurulmuştur. Zamanla batı ve güneye doğru yayılmış ve

Bazı liken örnekleri. Solda: yazı likeni. Sağda: Uludağdaki köknarlar üzerinde çok rastlanan sakal likeni. Likenler, özel bir bitkisel ortak yaşama tarzının örneğini teşkil ederler.

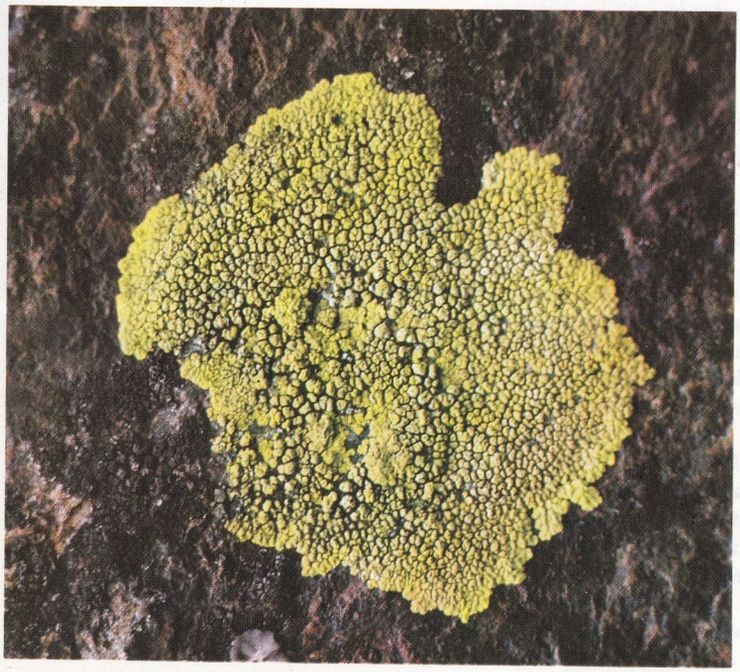

önceden kurulmuş birçok yerleşme merkezini sınırları içine almıştır. Batıda El Callao şehrine kadar ulaşmış ve Pasifik kıyıları boyunca daha küçük yerleşme merkezlerinin kurulmasını sağlamıştır.

Lima halen Peru'nun en büyük ticaret, endüstri ve kültür merkezidir. Endüstrinin özellikle besin maddeleri (un, bira, makarna v.b.) tabaklama, dokuma (keten ve yün), kimya (sabun, ilâç, kozmetik, çeşitli parfümler) makine, cam, çimento ve giyim eşyası kolları gelişmiştir.

El Callao limanının şehre çok yakın oluşu ticarî faaliyetleri olumlu yönde etkilemektedir. Lima birçok önemli demir ve karayollarının birleştiği bir yerde bulunur. Huacho'dan başlayıp kıyı boyunca uzanan yol, Cerro de Posco ve And sıradağlarının doğu etekleri üzerindeki Huencovelics'den gelen yollar burada birleşir.

Lima 1535'te Pizarro tarafından kurulmuş, Ciudad de los Reyes (krallar şehri) diye adlandırılmıştır. Rimac'ın sol kıyısında başlayan şehir bugünkü adını bu ırmaktan almaktadır. Lima kısa zamanda gelişmiş ve Güney Amerika'nın en büyük siyasal, kültürel ve ekonomik merkezi haline gelmiştir. 1543 yılından beri Peru'nun başkentidir. 1551 yılında kurulan üniversite, aynı zamanda bütün Güney Amerika'nın en eski üniversitesidir.

XIX. yüzyılın ilk yıllarında şehir, Güney Amerikalı milliyetçilere karşı koyan en son İspanya kalelerinden biri oldu. Fakat Lima 1821 yılında San Martin tarafından fethedildi ve Peru'nun bağımsızlığı ilân edildi.

LIMAN VON SANDERS, OTTO
(1835 - 1929) Alman generali. Prusya'da Stolp'ta doğdu. 1913 yılında Osmanlı devletinin orduyu ıslah için Almanya'dan subay istemesi üzerine İstanbul'a geldi. Padişah tarafından kendisine müşir (mareşal) rütbesi verildi.

Liman von Sanders.

1914'te I. Türk ordusunun başına getirilen Liman von Sanders, mart 1915'te Çanakkale'deki V. Türk ordusunun komutanlığına atandı. Çanakkale boğazı ve Gelibolu yarımadası gibi stratejik önemi büyük olan yerleri Müttefik ordularının saldırılarına karşı savunmakla görevli bulunan ve Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) nın da Anafartalar grubu komutanı olarak bulunduğu bu ordu, Müttefiklerin denizden ve karadan yaptıkları çeşitli saldırıları ağır kayıplar verdirerek püskürttü ve bölgesi başarıyle savundu.

Müttefik ordularının Çanakkale'den çekilmesi üzerine Filistin'deki Türk Kuvvetlerinin başına getirilen Sanders, Filistin yenilgisinden sonra İngilizler tarafından Malta'ya götürüldü, aylarca orada kaldı. Türkiye'de bulunduğu yıllarda Türk âdet ve geleneklerine uymaya çalışmış olan Otto Liman von Sanders'in **Türkiye'de Beş Yıl** adlı bir eseri vardır.

LİMASOL
Kıbrıs adasında bir şehir. Adanın güneyinde, Akrotiri körfezinde, Larnaka şehrinin 60 km. güney-batısında bir liman şehridir (nüfusu: 47 000). Lefkoşe'ye 87 km.'lik bir yolla bağlanır. Limasol şarap ticaretiyle önem kazanmıştır. İdarî bölümün yüzölçümü 1 391 km^2., nüfusu 167 300'dür.

LİMİT
Değişebilen bir büyüklüğün, istenildiği kadar yaklaşabildiği değişmez değer. Eski Yunanlılar ve özellikle Arkhimedes (Arşimet), dairenin alanını, içine ve dışına çizilen düzgün poligonların alanları vasıtasıyle hesaplarken, limit kavramını kullanmışlardır. Fakat matematikteki limit kavramı, bugünkü anlamıyle, ancak XVII. yüzyılda sonsuz küçükler hesabıyle ortaya çıkmış ve XIX. yüzyıl başlarında Augustin Cauchy tarafından geliştirilmiştir.

Bir $a_1, a_2, a_3, \ldots a_n, \ldots$ gerçek sayılar dizisinin limiti, önceden ne kadar küçük bir ε pozitif sayısı saptanırsa saptansın, bir q indisinden itibaren, a ile a_n arasındaki fark (n indisi q den büyük olmak üzere) mutlak değerce, yani «artı» işaretiyle, ε dan küçük olur ve küçük kalmaya devam ederse, bu dizinin limiti a olur; simgelerle $\lim_{n \to \infty} a_n = a$ yazılır. M ne kadar büyük bir pozitif sayı olursa olsun, bir p indisinden itibaren a_n lerin hepsi M den daha büyükse, dizinin limiti «artı sonsuz» dur denir; $\lim_{n \to \infty} a_n = +\infty$ yazılır. Eğer, M istendiği kadar büyük bir pozitif sayı olmak üzere, bir p indisinden itibaren, bütün a_n ler -M den daha küçükse, dizinin limiti «eksi sonsuz» dur denir. Eğer bir p indisinden itibaren, bütün a_n ler, istendiği kadar büyük seçilmiş olan M den, mutlak değerce daha büyükseler, dizi sonsuza uzanıyor denir. Cauchy'nin yakınsaklık ölçüsü çok önemlidir. Buna göre bir dizide, ε istendiği kadar küçük seçilmiş bir pozitif sayı olmak üzere, bir p indisinden itibaren, m ve n indislerinin her ikisi de p den büyük olmak üzere, $a_m - a_n$ farkının mutlak değeri ε dan daha küçükse, dizinin bir limiti vardır.

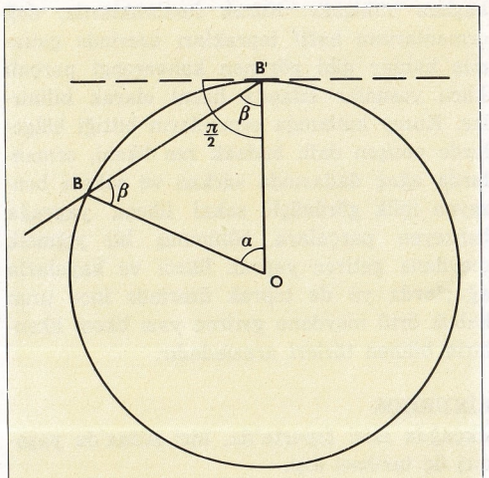

Limit örneği. B noktası B' ye uzandıkça, β açısı π/2 limit değerine uzanır. Gerçekten, bir daireye, çemberi üzerindeki bir noktadan çizilen teğet, o noktadan geçen yarıçapa diktir.

LİMNİ
Ege denizinin kuzey kesiminde, Türkiye kıyılarına 50 km. uzaklıkta, Yunanistan sınırları içinde volkanik kaynaklı bir ada.

Tunç devrinde Limni adasında Troya (Truva) ve Midilli uygarlığıyle ilişkileri olan parlak bir uygarlık gelişmiştir. Herodotos ve Tukidides'e göre Limni'de Pelajlar oturmuştur. Bazı bilginler Kaminia'da bulunan bir dikilitaştan Pelajların Etrüsklerle ilişkisi olduğu yargısına varmaktadırlar.

İlkçağda Limni'de iki şehir - devlet olduğu, Mirina ve Efestiya adlı bu iki şehir - devletin Atina'ya vergi ödedikleri bilinmektedir.

1937 - 1939 yıllarında yapılan kazılar Tiren çağından kalma ve henüz bilinmeyen birtakım dinlerin ibadet yeri olan Kabiriyon tapınağını ortaya çıkarmıştır.

LİMON
(bkz. Turunçgiller)

LİMONİT
(bkz. Demir)

LİMON TUZU
Limon asiti veya sitrik asit. Trikarboksilli bir oksi asittir. Yani molekül yapısında üç COOH (karboksil) grubu ile bir OH (oksi) kökü bulunur.

Doğada limon, portakal, v.b. turunçgillerde bol miktarda bulunur. Üzüm, dağ çileği, ve başka meyvelerde de vardır.

Sitrik asit düşük kaliteli limonların suyundan elde edilir. Limonlar kabukları soyulduktan sonra ezilerek suyu alınır. Limon suyu proteinlerin pıhtılaşması için kaynatılır. Sonra süzülür. Kalsiyum hidroksitle nötürleştirilir. Kalsiyum sitrat kristalleri ele geçer. Kalsiyum sitrat seyreltik sülfürik asitle karıştırılarak sitrik asit elde edilir.

Glikozun sitrik asit bakterilerinin yardımıyle mayalanması da sitrik asit verir. Sitrik asit ayrıca gliserinden başlayarak sentezle de elde edilebilir.

Sitrik asit bir molekül su ile kristalleşir. Suda, alkolde erir; eterde erimez. Hoş - ekşi tadı vardır.

Üç değerli asit olduğu için çeşitli tuzlar ve esterler yapar. Çeşitli şekerlemelerin ve alkolsüz içkilerin yapımında kullanılır. Vücuda giren sitrik asit hemen yükseltgenir. Bu nedenle de ne kadar alınırsa alınsın fazla zararlı değildir. Magnezyum sitrat müshil olarak kullanılır. Amonyum, demir (3) sitrat ilâç olarak kullanılır.

LINCOLN, ABRAHAM

(1809 - 1865) Amerika Birleşik Devletlerinin 16. cumhurbaşkanı. Babası bir çiftçiydi. Tarla ürünleri ve avcılıkla geçinirlerdi. On yaşındayken annesini kaybetti. Son derece dindar olan annesi oğlunu çok etkilemişti. Babası ikinci kez evlenince üvey annesi de kendisine yakınlık gösterdi. Ailesine yardım etmek amacıyle küçük yaştan itibaren, çalıştı. Kasap çıraklığı ve benzeri işler yaptı. Ailesi Illinois'in küçük bir şehrine yerleştikten sonra, tahsilini bitirip avukat oldu (1837). Burada evlendiği Ann Todd ile mutlu bir birlik kuramadı. 1486 yılında Kongreye seçildi. Bu dönemde fazla başarılı olamadı. 1854 yılına kadar politikayla da uğraşan, sıradan bir taşra avukatı olarak kaldı. Ancak dürüst ve güvenilir bir kişi olarak ün yaptı. Fakat o yılların en önemli sorunu olan tutsaklık problemine henüz karşı çıkmamıştı. 1854 yılında verdiği bir söylevle bütün kamuoyunun dikkatini üzerine çekti. «Tutsaklık insanoğlunun bencil tabiatına dayanır; tutsaklık adalet duygusuyle ortadan kaldırılabilir» şeklindeki görüşlerini 1858 senato seçimi kampanyası boyunca savundu. Demokrat Partinin lideri Stephen Douglas'la mücadele etti. Daha sonra başkanlık seçimlerinde de çekişeceği Douglas «özgür devletlerin yanında tutsak devletlerin de yer alabileceği» görüşündeydi.

Chicago'da toplanan Cumhuriyetçi Parti kongresinde (1860), Lincoln başkan adayı seçildi. Demokratlar içindeki çözülmelerin de etkisiyle başkanlık seçimini kazandı (1860).

Fakat 1861'de, Güney devletlerinin uzlaşmaz tutumu yüzünden ülkede iç savaş çıktı. Beş yıl süren savaş boyunca, Lincoln özgürlük, birlik ve adalet ilkelerine bağlılığını kanıtladı. Ancak savaş sonrasında yapmayı tasarladığı barış çalışmalarını gerçekleştiremedi. Savaşın bittiğinin ertesi günü John Booth adlı bir Güneyli tarafından Washington'da bir tiyatroda öldürüldü.

LİNÇ

Kalabalığın, suçlu ya da suçlu olduğu sanılan bir kişiyi öldürmesi. Genellikle hukuk devleti kuramamış toplumlarda rastlanan linç olaylarının ilk kez XVIII. yüzyılda ırk ayırımından ötürü ABD'de yaygınlaştığı bilinmektedir. Günümüzde de ilkel duyguların toplum psikolojisine egemen olduğu, hukuk anlayışının gelişmediği toplumlarda linç olaylarına rastlanmaktadır. Bununla birlikte, linç olaylarına «hukuk devleti» ilkesinin uygulandığı ülkelerde de rastlandığını belirtmek doğru olur.

LINDBERGH, CHARLES AUGUSTUS

(1902 -)Birleşik Amerikalı havacı. Önce hava kuvvetlerinde subay olarak çalışan Lindbergh, 1926 yılında sivil pilot olarak Chicago - St. Louis hattında görev aldı. New York'dan Paris'e ilk uğraksız uçuş için 25 000 dolar ödül konulması üzerine «Spirit of St. Louis» adını verdiği 220 beygir gücünde bir tek motoru olan Ryan tipi bir uçakla bir denemeye girişmeye karar verdi. 20 mayıs 1927 tarihinde New York'tan hareket ederek 5 870 km.'yi aşağı yukarı 33 buçuk saatta alıp Padis yakınlarındaki Le Bourget havaalanına indi. Lindbergh, daha sonra, kıtalararası ulaştırmanın başka olanaklarını denemek amacıyle başka uzun uçuşlar yaptı. 1932 yılında kendisinden para almak için bir çocuğunun kaçırılıp öldürülmesi bütün dünya kamuoyunda geniş yankılar uyandırdı.

LINNÉ, CARL VON

(1707 - 1778) İsveçli doğa bilgini. Özellikle botanik üzerinde çalışan ve Uppsala Üniversitesinde botanik profesörlüğü yapan Linné, ilk büyük sistematikçidir. Doğanın üç kesimini organik ve akılcı bir biçimde sınıflandırma işine girişmiş, özellikle, Andrea Cesalpino'nun çalışmalarını örnek alarak, bitkiler üzerinde çalışmış, ve bitkileri, üreme organlarının oluşumlarına göre, 24 sınıfa ayırmıştır. Linné'nin yazdığı çok sayıda kitabın en önemlisi **Systema Naturae** (Doğa Sistemi, 1735) adlı eseridir. Linné'nin sınıflandırmaları bugün artık aşılmış olmakla birlikte, koyduğu temel ilkeler değişmemiştir. Linné'nin bitkilerin adlandırılmasında yaptığı yenilik önemlidir. Her tür iki Latince adla adlandırılır; büyük harfle yazılan birinci ad bitkinin cinsini gösterir; ilk harfi küçük yazılan ikinci ad ise bir isim ya da sıfat olup bitkinin türünü gösterir. Bu adlandırma bugün de kullanılmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin en ünlü cumhurbaşkanlarından biri olan Abraham Lincoln'un George Healy tarafından yapılmış olan portresi (Washington'da Beyaz Saray'dadır).

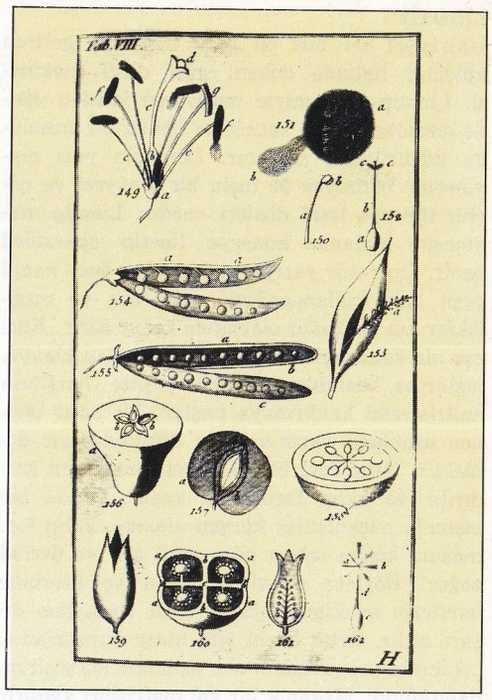

İsveçli doğa bilgini Carl von Linné'nin «Philosophia botanica» tablosu.

LİNOLEİK ASİT

Bir doymamış monokarboksilli asit. $C_{17}H_{31}COOH$ kapalı formülü ile gösterilebilir. $C_{17}H_{35}COOH$ formülü ile gösterilen stearik asit molekülünden 2 H atomu çıkarılırsa $C_{17}H_{33}COOH$ formülü ile gösterilen oleik asit olur. Bundan da 2 H atomu çıkarılırsa linoleik asit molekülü meydana gelir. Oleik asitte bir tane çift bağ olmasına karşılık, linoleik asitte iki tane çift bağ vardır. Bu nedenle oleik asitten daha doymamıştır. Bu asit en çok pamuk yağında, sonra keten tohumu yağında (bezir yağı) ve daha az oranda zeytin ve tereyağında gliserinle esterleşmiş olarak bulunur. Pamuk yağındaki linoleik asit oranı %42 - 50 arasında değişir.

Oleik asit, linoleik asit gibi doymamış asitler sıvıdır. Bunların gliserin esterleri de sıvıdır. Buna karşılık stearik asit ve bu asitin gliserin esteri katıdır. Linoleik asit ve bunun esterine brom katılır. Havada yavaş yavaş oksijenle bileşerek reçinemsi esnek bir maddeye dönüşür. Buna yağın kuruması denir.

Oleik ya da linoleik asitler gibi doymamış bir asit $C_{17}H_{29}COOH$ kapalı formülü ile gösterilir. Buna göre linoleik asitten 2 H daha eksiktir. Bu nedenle linoleik asitin özeliklerini daha etkin olarak gösterir. Bromdan etkilenir, havada reçineleşir. Bu asit başlıca keten tohumu yağı (bezir yağı) içinde gliserinle esterleşmiş halde bulunur. Havada sertleşip, esnek ve reçinemsi bir maddeye dönüşmesinden boyacılıkta faydalanılır.

LİNOTİP

Matrisleri her biri bir satır meydana getiren külçeler halinde döken, yazı dizgi makinesi. Linotip yöntemiyle matrisleri istenen dizide sıralanması ve satırların belirli bir uzunluğa sığdırılması sağlanır. Linotipin yazı makinesine benzeyen 90 tuşlu bir klavyesi ve çeşitli tiplerde harf dizileri vardır. Linotip makinesini kullanan kimseye linotip operatörü denir. Operatör yazıya başlamadan önce hangi çeşit harf kullanacağına, satır ara ve uzunluklarının ne kadar olacağına karar verir. Karma bir kaldıraçlar takımına bağlı olan klavye, tuşlarına basıldıkça belirli çeşitte harflerin matrislerini kaldırmaya başlar; bir satır istenen uzunluğa varır varmaz döküme hazır demektir. Satır özel bir kaldırıcı tarafından kaldırılır ve kalıp formasına konur. Orada bir pistonla püskürtülen kurşun alaşımı, kalıp formasına konan satıra göre şekil alır ve derhal soğur. Böylece meydana gelen ve üzerinde harflerin oyukları bulunan satır formadan dışarı atılır. Artık baskı için hazır durumdadır.

Linotip çalışmasının son aşaması matrislerin dağıtımıdır. Mekanik bir kol matrisleri kaldırır ve yine mekanik bir ayırıcı her matrisi kendine ait olan kısma atar. Artık matrisler yeniden kullanılmaya hazır durumdadır. Böylece linotip yönteminde sınırlı sayıda matrislerin istendiği kadar çok sayıda satır dökebilme olanağı bulunmaktadır. Makine döküm ve dağıtım işlemlerini yaparken operatör yazmaya devam eder. İyi yetişmiş bir linotip operatörü hızını sanatta 5 000 vuruşa kadar yükseltebilir.

LİNYİT

Karbon oranı %55 - 75 arasında olan bir çeşit kömür: Taşkömürü ile turba arasında yer alır. Oluşumu taşkömüründen daha yeni (üçüncü zaman) dir. Nitelik bakımından en iyileri üçüncü zamanın eosen ve oligosen devirlerine ait olanlarıdır. Türkiye'deki linyit yataklarının çoğu bu iki devire, bir bölümüyse miyosen devrine aittir.

Linyit, iğneyapraklı ağaçların, daha çok bazı bataklık bitkilerinin toprak altında kalarak kömürleşmesiyle oluşmuştur. Üzerinde bitkinin lifli yapısının izleri görülebilir. Siyah ya da siyaha yakın bir renktedir. İsli bir alevle yanar. Isı verimi taş kömürüne göre az (2 000 - 4 000 kalori) dır; fakat daha ucuz bir yakıttır.

Yurdumuzda işletilmekte olan başlıca linyit ocakları Batı Anadolu'da (Soma, Tavşanlı - Değirmisaz - Tunçbilek), Yeşilırmak yöresinde Çeltek (Amasya) tir. Yurdumuzun bütün bölgelerinde küçük linyit yatakları vardır.

Linyitlerden endüstride, demiryolu ulaşımında ve binaları ısıtmada yararlanırsa da daha çok elektrik enerjisi üretiminde kullanılır.

LİPARİ ADALARI

Tiren denizinin güney-doğu bölümünde, Sicilya'nın kuzey-doğu kıyıları açığında volkanik kökenli küçük adalardan oluşmuş takımada. Yüzölçümleri 117 km².dir.

Lipari adaları yedi adadan meydana gelir: Bunların en büyükleri Lipari (37.6 km².), Salina (26,8 km².) ve Vulcano (21 km².) adalarıdır. Adalar üç ayrı çizgi üzerinde yer alırlar: Kuzey-doğu—güney-batı doğrultusunda Stromboli, Basiluzzo, Panaria ve Salina adaları; kuzey - güney doğrultusunda Lipari ve Vulcano adaları kıyıya paralel olan doğu - batı doğrultusunda ise Filicudi ve Alicudi adaları bulunur. Lipari adalarının hepsi volkanik kökenlidir. Deniz düzeyinin altında oluşmuş, üçüncü jeolojik devirde deniz yüzeyinin üzerinde yükselmişlerdir. Alicudi adasında çok uzun bir süreden beri bu volkanik etkinlik görülmemiştir. Salina adasında iki büyük sönmüş yanardağ vardır. Lipari adasında ise, sönmüş yanardağların ve sıcak su kaynaklarının yanı sıra, halen etkin durumda olan yanardağlar da bulunmaktadır.

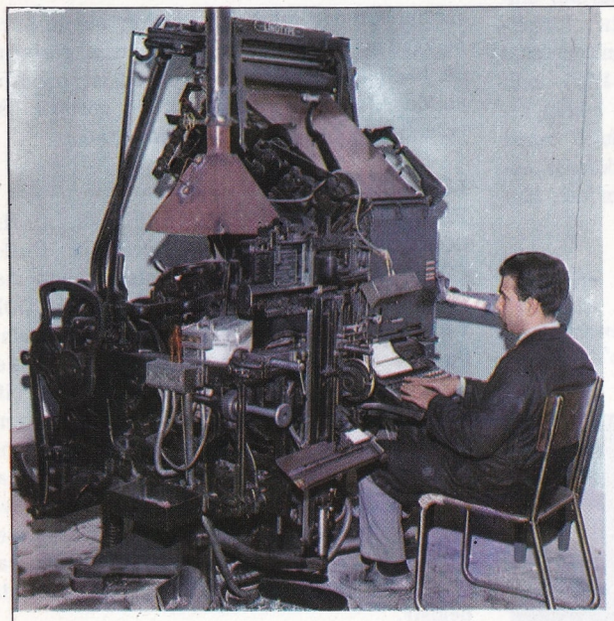

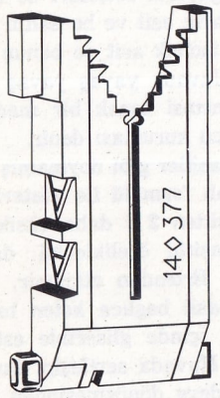

Üstte, linotip makinesinin başında çalışan bir linotip operatörü. Solda, bir linotip matrisi. Sağda, linotip makinesinin çalışma şeması: 1) Üzerlerine harflerin kazıldığı matrislerin bulunduğu mağaza. 2) Matrislerin düşüşünü yöneten tuşlar. 3) Matrislerin istenilen boyda satırlar meydana getirdiği kumpas. 4) Satırların birlikte dökülmesinde kullanılan «mould». 5) Satırların bir arada toplandığı tekne. 6) Kullanılan matrisleri alıp yukarı kaldıran kol. 7) Matrisleri dağıtarak yerine koyan madenî çubuk.

LİNOTİPİN BÖLÜMLERİ

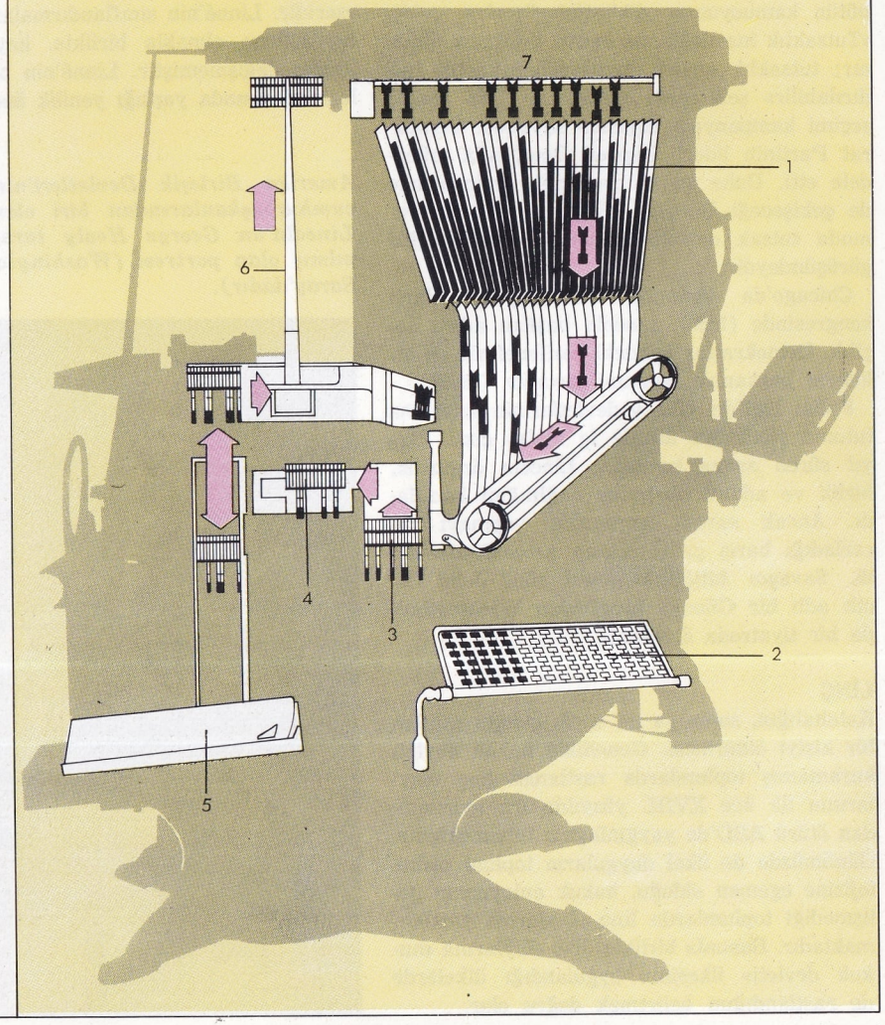

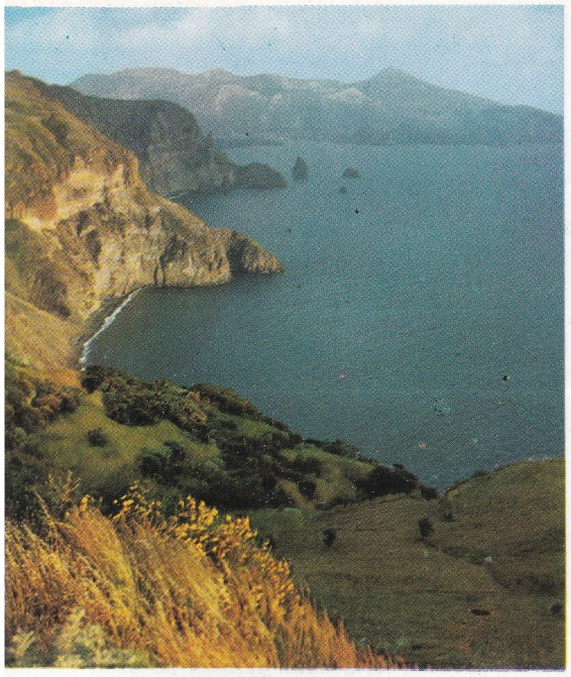

Lipari takımadalarındaki adaların en büyüğü olan Lipari adasından bir görünüş. Arka planda Vulcano adası görülmektedir.

Vulcano halen etkin ve duman çıkarma evresindedir; bu adadaki Monte Saraceno (481 m.) ve Monte Aria (499 m.) tepeleri tarihöncesi çağlarda sönmüş çok büyük bir yanardağ kitlesinin kalıntılarıdır. Sönmüş bir yanardağ olan Vulcanello (123 m.) yanardağı da alçak ve düz bir kıstakla Vulcano adasına bağlıdır.

Stromboli, yüzyıllardan beri sürekli olarak etkin durumdadır. Taban çevresi 13 km.'yi bulan bir dörtgen, bir piramit biçimindeki Stromboli yanardağının değişik yükseklikte iki tepesi vardır; bunlardan daha yüksek olan Cresta Vancora tepesinin yüksekliği 926 m.'ye ulaşır. Bu iki tepenin arasında, kuzey-batıdaki Sciara del Fuoco adı verilen hafif eğimli yamaçtan denize kadar lav, irili ufaklı taş ve kaya parçaları ve kızgın maden köpüğü püskürten, yanardağın krateri yer alır.

Takımadaların en büyük ve önemli yerleşme merkezi Lipari adasındaki düzenli gemi seferleriyle Napoli ve Messina'ya bağlı olan Lipari kasabası (nüfusu 10 000) dır.

LİPO

(701 - 762) Çinli şair. Asıl adı Li T'ai Po'dur. Çin şiirinin altın çağı olan T'ang sülâlesi zamanında yetişmiştir. Orta Asya'nın bugün Sovyetler Birliği sınırları içinde kalan kesiminde doğmuş, daha küçükken Çin'e giderek orada yaşamıştır. Sanatçıları koruyan imparator Hüan-tsung'ya tanıtılmış, imparatorun sevdiği kişiler arasına girerek çeşitli memuriyetlerde bulunmuştur. An Lu-shan ayaklanmasına katılmış olmakla suçlanarak sürgüne gönderilen Li Po bir efsaneye göre, bir gölün sularına yansıyan ayı öpmeye çalışırken boğularak ölmüştür. Taoizmin etkisi altında olan Li Po, şiirlerinde, doğa, kadın ve şarap konularını işlemiştir. Gerek bu konuları, gerekse gelenksel konuları işlediği zaman, özgün ve çok verimli bir şairdir. Li Po Batıda en çok tanınan ve bilinen Çin şairi olup; bütün şiirleri başlıca Batı dillerine çevrilip yayımlanmıştır.

LIPPI, FILIPPINO

(1457?-1504) İtalyan ressamı. Filippo Lippi'nin oğludur. Çok genç yaşta önce babasının yanında, sonra da Botticelli'nin atelyesinde resim çalıştı. Dinsel ve alegorik bazı konular üzerine yaptığı bir dizi tablonun gençlik dönemine ait olduğu sanılmaktadır. İlk eseri Carmine kilisesindeki «San Pietro Hikâyeleri» adlı tablodur. 1488 yılında Roma'da Minerva kilisesine freskler yapmıştır; bu fresklerde, ortamın etkisi altında, kendi duyarlığından uzak anıtsal biçim araştırmasına girdiği görülmektedir. Filippino'nun resim dünyasını en iyi yansıtan eseri **Meryem'in San Bernardo'ya Görünmesi** adlı tablosudur. Filippino, daha sonraki eserlerinde, yine anıtsal ve karmaşık bireşimler aramaya döner; bu eserlerinin başlıcaları, Uffizi'deki **Büyücülerin Tapınması** adlı tablosu ile Santa Maria Novella kilisesindeki freskleridir. Son eserlerinin belirgin özelliği olan karmaşık çizgisellik Filippino'nun en özgün özelliğini meydana getirir. Filippino'nun vardığı bir çözüm, onun, zamanının sanatının kalıplarından kurtulma ve daha özgür bir mekân anlayışını gerçekleştirme özleminin de tanığıdır.

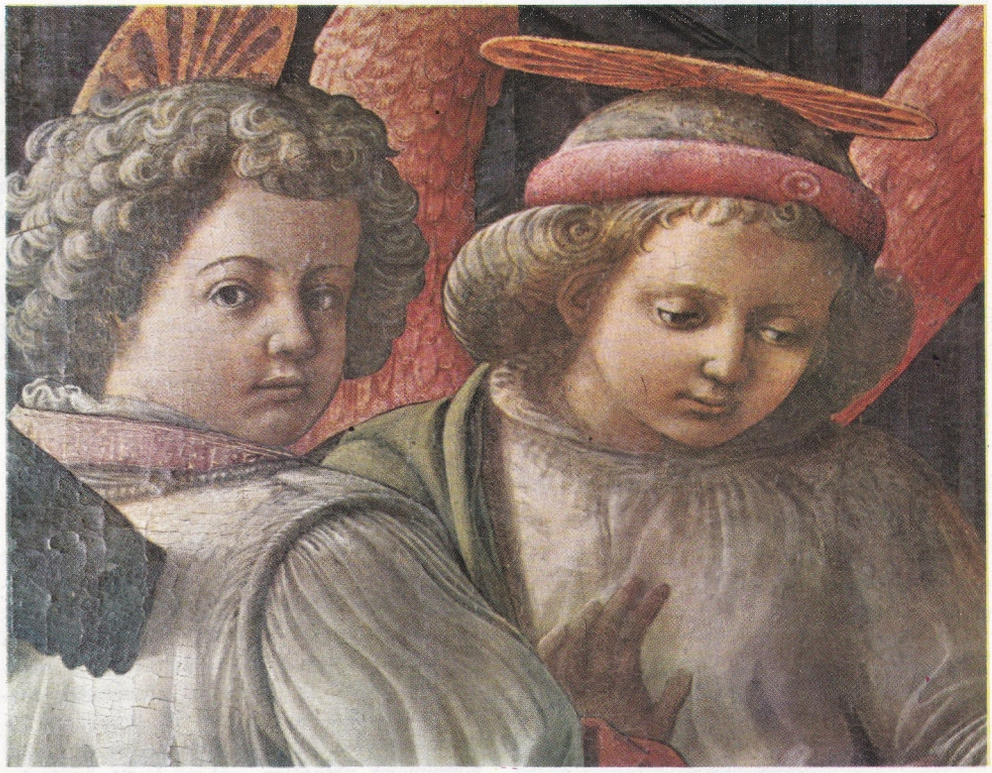

Filippo Lippi'nin 1437-1440 yılları arasında yaptığı «Annunciazione» adlı tablodan bir ayrıntı (Floransa, San Lorenzo bazilikası).

LIPPI, FILIPPO

(1406? - 1469) İtalyan ressamı. 1431 yılına kadar bir manastırda yaşamıştır. Gençlik eserleri kaybolduğundan resme nasıl başladığı ve nasıl geliştiği bilinmemektedir. Vasari, Masaccio'dan etkilendiğini yazmaktadır. Bununla birlikte, Filippo Lippi, Masaccio resminin yapısını ve plastiğini, kökeni gotik üslûp olan bir çizgisellik ve bir renk canlılığıyle zenginleştirmiştir. Bu motif sentezi, plastik bakımdan canlı biçimlerin çizgilerle sınırlandırıldığı, renklerin ise Venedik resmi etkisini taşıdığı **Tarquinia Meryemi** adlı tablosunda görülür. 1450 yıllarında Angelico'ya yaklaşan Filippo Lippi, ondan gölgesiz renk ile dekoratif çizgiyi alır. Bu döneminin başlıca eserleri Uffizi'de bulunan **İsa'nın Doğuşu, Meryem'in Taç Giyişi** ve **Meryem'in Doğuşu** adlı tablolardır. 1452 yılında Prato kilisesine San Giovanni ve Santo Stefano'nun hayatlarını konu edinen freskler yapmaya başladı. Bu resimlerde kendine modellik eden rahibe Lucrezia Buti'yle evlendi ve bu evlilikten oğlu Filippino Lippi doğdu.

1467 yılında başladığı Spoleto kilisesinin fresklerini, ölümü üzerine, yardımcısı Fra' Diamante tamamladı.

LIPPMANN, WALTER

(1889 -) Birleşik Amerikalı gazeteci. Harvard Üniversitesinde okumuştur. Felsefe, politika ve psikolojiyle ilgilenmiştir. **A Preface to Politics** (Siyasal Bilimlere Önsöz, 1913) adlı eleştiri eseri, Roosevelt politikasını tanımlayan ve aydınlatan önemli bir eserdir. 1914 yılında liberal The New Republic'in yönetmeni olmuş, I. Dünya Savaşından sonra da World ve Herald Tribune'ün yönetmenliğini yapmıştır. Amerikan basınının en ünlü yorumcularındandır. Önceleri sosyalist düşünceleri savunurken za-

manla sağa kaymaya başlamıştır. Cumhuriyetçi Partiye yazılması Lippmann'daki bu düşünce değişikliğini en iyi şekilde belgeleyen bir davranıştır.

LİR
Eski Yunanlıların kullandıkları telli bir çalgı. Lura da denilir. Ağaçtan oyularak çeşitli biçimler alır. En yaygın olanı boynuza ya da U harfine benzer. İki uç arasına takılan maden çubuktan, karın kısmına çeşitli sayıda teller gerilir. Tellerin sayısı genellikle 5 tanedir. Türklerin cenk adını verdikleri çalgıya benzer. Lir kucakta ve parmakla çalınır. Eski Yunan ozanları şiirlerini lir çalarak söylerlerdi. Bu şiirler çoğunlukla duygusal olurdu. Vergilius ve kadın ozan Sapho'nun şiirleri bunlara örnektir.

M.Ö. V. yüzyıldan kalma bir Etrüsk resminden lir çalgıcısı.

Lir, yeni klasik üslûp ile bu üslûptan çıkan diğer üslûplarda önemli bir dekoratif unsur olmuştur.

LISZT, FRANZ (FERENC)
(1811 - 1886) Macar besteci ve piyanisti. İlk müzik derslerini babasından aldı. Bazı zenginlerin yardımıyle iyi bir eğitim gördü. Bir süre sonra Viyana'ya yerleşti ve burada piyanist olarak büyük başarı sağladı. Bir opera bestelemesi için teklif aldığı Paris'te de aynı başarıyı sürdürdü. Babasının ölümü üzerine konser vermeyi bırakıp, beste çalışmalarına yöneldi. İsviçre'ye yerleşip sürekli olarak beste yaptı. Yeniden Viyana'ya döndü. 1842 yılında Weimar orkestrasının yöneticiliğine getirildi. Bu görevi sırasında çağdaş müziğin yayılması için büyük çaba gösterdi. Wagner, Verdi, Berlioz, Weber, Beethoven, Rossini ve diğer büyük bestecilerin eserlerini geniş dinleyici kitlelerine duyurdu. Prenses Carolyne von Sayn - Wittgenstein'le evlenme isteği gerçekleşmeyince, 1865 yılında din adamı oldu. Hayatının geri kalan kısmını Bayreuth'da geçirdi. Bir yandan da konser vermeye devam etti. Liszt'in eserlerinin en büyük özelliği, şiirli bir üslupla, klasik temaların dışına çıkmayı denemesi ve bunu başarmasıdır.

Piyanist olarak da önemli yenilikler getirmiştir. Çaldığı çalgının olanaklarını çok iyi tanıyan Listz'in koyduğu kurallar bugün de piyano çalma tekniğinin temel kuralları arasında sayılır. Tuşlara vuruş için gerekli kuvvetin sadece parmaklar tarafından değil, kolların da yardımıyle sağlanması, başparmağın kullanılması, akort değiştirmeleri bu kuralların başlıcalarıdır.

Liszt'in en önemli eserleri arasında iki oratoryo, Faust (1854-1857) ve Dante (1855-1856) senfonileri, onüç senfonik poem, piyano ve org için besteler yer alır. Liszt Türkiye'ye de gelmiş, Abdülmecit kendisine nişan vermiştir.

LİTOGRAFİ
(**bkz.** Taşbaskı)

LİTOSFER
Yer'in kabuğunun en dış kesimi. Taşküre diye de adlandırılır. Yer'in iç yapısı hakkında Goldschmidt tarafından ortaya atılan varsayıma göre litosferin alt kısmında sima adı verilen bir tabaka bulunur. Sima tabakasında magnezyum, demir ve kalsiyum bakımından zengin silikat oksitler yer alır. Bu tabakanın üstünde ise, sial, yani Yerkabuğu yer alır. Sial alüminyum, potasyum, sodyum hafif oksitlerinden ve silikatlarından oluşmuştur.

Jeolog G.B. Airy'nin varsayımına göre, Yerkabuğu katı ve sürekli olarak aynı özgülağırlıktadır. Yoğunluğu daha çok, sertliği daha az lav kökenli bir madde üzerine yerleşmiştir. Yerkabuğunun dış yüzeyi ne kadar yüksekse lav kökenli madde içine o kadar fazla gömülür. Bu varsayıma göre, Yerkabuğunun kalınlığı yüksek dağlarda en yüksek derecesine ulaşır. Buna karşılık derin okyanuslarda Yerkabuğunun kalınlığı en düşük derecesine iner.

G.B. Airy'nin görüşünden hareket eden Alfred Wegener, karaların oluşunu açıklayan bir kuram geliştirmiştir. Bu bilim adamına göre özgülağırlığı 2,9 olan sial tabakası, tıpkı buzun su üstünde yüzmesi gibi, özgülağırlığı 3 olan sima tabakası üzerinde yüzer.

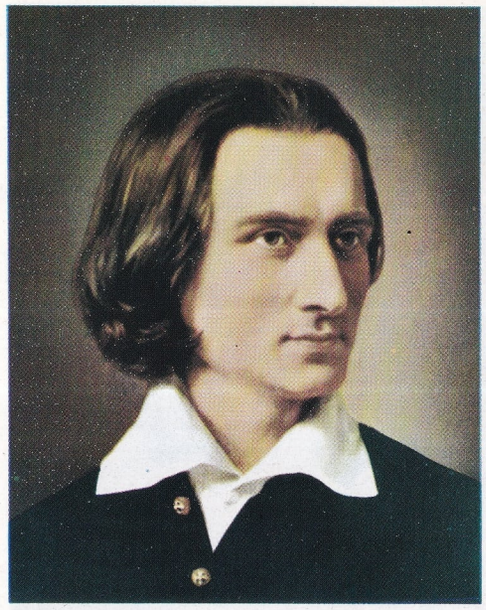

Ünlü Macar Bestecisi ve piyanisti Liszt. Nikolous Barabas tarafından yapılan bu portresi Budapeşte'de Güzel Sanatlar Müzesinde bulunmaktadır.

LİTUANYA
Doğu Avrupa'da, Sovyetler Birliği'ni meydana getiren konfedere devletlerden biri. Batıda Baltık denizi, güney-batıda Polonya, kuzeyde Sovyetler Birliği'nin konfedere cumhuriyetlerinden Letonya, doğu ve güneyde yine Sovyetler Birliği'nin konfedere cumhuriyetlerinden Beyaz Rusya, güney-batıda ise Rusya Cumhuriyeti'nin Kaliningrad eyaletiyle çevrilidir. Yüzölçümü 65 200 km^2., nüfusu 2 900 000'dir. Halkın %79'unu Lituanyalılar, %8,5'ini Ruslar %8'ini ise Polonyalılar meydana getirir. Başkenti, ülkenin güney-doğu kesiminde, Niemen ırmağına sağdan katılan kollardan biri olan Vilija ırmağının kıyısında kurulmuş Vilnius (Rusça adı Vilna) şehridir (nüfusu 280 000).

Yer şekilleri : Lituanya toprakları orta kesimlerinde ovalık, güney-doğu ve batıda ise engebeli ve dağlıktır. Bu bölgelerde, büyük İskandinav buzulu çekilme evresinde kil ve kum tepecikleri, akarsuların parçaladığı çok yüksek olmayan dağ sıraları bırakmıştır. Ülkede kara iklimi egemen olmakla beraber, Baltık denizi iklimi yumuşaktır. Yıllık sıcaklık değişimi eğrileri hissedilir derecededir. Kışlar çok soğuk ve kar yağışlı, yazlar ise serin ve nemli geçer. Batı rüzgârları önemli miktarda yağış getirir. Başlıca akarsu Niemen (Nemunas) dir. Beyaz Rusyada doğan Niemen, Stolbcy ve Grodno şehirlerinden geçtikten sonra güneyden Lituanya'ya girip Kaunas şehrinden geçer ve batıya dönerek Rusya Cumhuriyeti ile Lituanya arasındaki sınır boyunca bir süre aktıktan sonra Baltık denizine dökülür. Ülkenin diğer önemli akarsuları, uzunluğu 955 km. olan Niemen'e sağdan katılan Nevezys ve Dubysa, soldan katılan Scara ve Sesupe'dir.

Ekonomi ve şehirler: Lituanya'nın başkent Vilnius'tan başka önemli şehirleri Vilijna ile Niemen ırmaklarının birleştikleri yerde kurulmuş olan Kaunas (nüfusu 180 000), Baltık denizi kıyısında, Kursiu Ilanka lagününün kuzey ucunda kurulmuş olan Klaipeda (nüfusu 70 000) Siauliai (nüfusu 80 000) ve ülkenin kuzey bölgesinde bulunan Paneveyzs (nüfusu 60 000) şehirleridir.

İkinci Dünya Savaşının bitiminden sonra endüstri gelişmiştir; bununla birlikte tarım hâlâ Lituanya'nın temel ekonomik kaynağıdır; ekilebilir toprakları ülke topraklarının % 49'unu aşar. En önde gelen tarım ürünleri yulaf, çavdar, buğday, patates, keten, şekerpancarı ve çeşitli sebzelerdir. Lituanya'da, toplam arazinin %22'sini bulan otlak ve çayırlarda geniş ölçüde hayvancılık yapılır. Beslenen hayvanların başında domuz (1 600 000), sığır (1 350 000) ve koyun (360 000) bulunur. Toplam arazinin %16'sını bulan ve aşağı yukarı üçte ikisi iğneyapraklı ağaçlardan oluşan ormanlardan elde edilen ürünler de ülke halkının önemli geçim kaynaklarından birini teşkil eder. Sanayi dalları arasında en gelişmiş olanı besin sanayiidir. Bu alanda, süt ve süt ürünleri sanayii, domuz salamı sanayii, şeker sanayii en önde gelir. En önemli orman ürünü olan odun üzerine kurulu sanayi dalları, özellikle kâğıt sanayii, ayrıca, pamuklu ve keten dokuma, elektrikli makine yapımı ve yapım gereçleri sanayileri de hızlı bir gelişme içindedir. Elektrik enerjisi, ülkenin en önemli yeraltı zenginliğini teşkil eden kömürden elde edilir.

Lituanya, oldukça sık bir yol şebekesine sahiptir. Demiryollarının uzunluğu 2 100 km.'yi, karayollarının uzunluğu 33 000 km.'yi, iç suyollarının uzunluğu ise 600 km.'yi bulur. Lituanya'nın Sovyetler Birliği'nin öteki ülkelerine sattığı başlıca ihraç maddeleri tereyağı, domuz içyağı, kereste ve ketendir. Ülkenin Baltık denizi kıyısındaki tek limanı Klaipeda şehridir. Başkent Vilnius'ta Sovyetler Birliğinin en büyük havaalanlarından biri bulunmaktadır.

Tarih: XII. yüzyılın sonlarına doğru bir devlet olarak ortaya çıkan Lituanya, Hıristiyanlığı yaymak bahanesiyle ülkeyi egemenliği altına almaya çalışan Tötonya şövalyelerine karşı savaşmak zorunda kalmıştır. Lituanyalı Jogaila, Ladislas Jagellone adıyle Polonya tahtına çıktıktan sonra, 1385 yılında yapılan Krewo anlaşmasıyle iki ülke birleşmiştir. XV. ve XVI. yüzyıllarda bu birlik devam etmiş, Lituanya halkı Katolikliği kabul ettikten sonra da, bütün Doğu Avrupa'nın en büyük Katolik devleti haline gelmiştir. Lituanya, Polonya'dan ayrıldıktan sonra, 1795 yılında Rusya'nın egemenliği altına girmiştir. Ruslar ülkeyi hemen Ruslaştırmaya girişmişler; fakat bu girişim Lituanya kentsoylu sınıfının direnişiyle karşılaşmıştır. Çarlık Rusyasının yıkılmasından sonra, 16 şubat 1918'te Vilnius'ta Lituanya'nın bağımsızlığı ilân edilmiş, cumhuriyet kurulmuştur. Cumhuriyet hükümeti ilk iş olarak bir tarım reformunu uygulama alanına koymuştur. 1923'te Vilnius'u işgal eden Polonya ile çıkan sınır anlaşmazlığından sonra, 1939 yılının mart ayında Memel'i Almanya'ya bırakmak zorunda kalan Lituanya, tarafsızlığını ilân etmiş olmasına rağmen, 3 ağustos 1940 tarihinde, Hitler'in de rızasıyle, Sovyetler Birliği tarafından ilhak edilmiştir. 1941 yılında Almanlar tarafından işgal edilen Lituanya 1944 sonbaharında yeniden Sovyetler Birliği sınırları içine katılmıştır.

Vilija ırmağı üzerinde kurulmuş olan Lituanya'nın başkenti Vilnius'dan bir görünüş. X. yüzyılda kurulduğu sanılan şehir, 1323 yılında Lituanya Büyükdükalığının merkezi olmuştur. Şehirde 1578 yılında kurulmuş olan üniversiteden başka sanat değeri taşıyan birçok anıt bulunmaktadır.

LİTYUM

Periyodik sistemin I.A grubunun ilk üyesi. Bu gruba alkali metaller grubu adı da verilir. Metalin atom numarası 3 ve atom tartısı 6,940 a.k.b.'dir. Doğada oldukça yaygındır; lebidolit, spodümen, petalit gibi çeşitli minerallerde az oranlarda bulunur.

Metal ve bileşikleri bu minerallerden elde edilir. Silikatlar ince toz haline getirilir, potasyum sulfatla karıştırılarak ergitilir. Ya da ince toz halindeki mineral baryum sulfat, baryum karbonat ve potasyum sulfat ile karıştırılıp ergitilir. Bundan elde edilen lityum sulfat ya da karbonat lityum klorür haline getirilir. Ergimiş lityum klorür elektroliz edilerek lityum metali katotta ayrılır.

Lityum kesildiği zaman gümüş parlaklığında bir metaldir. Görünüşü sodyum ve potasyuma benzer. Fakat bunlardan daha serttir, daha güç ergir. e.n.186°C. ve k.n.1380°C dir. Yoğunluğu 0,534 gr/cm^3.'tür. Bütün katı elementler içinde yoğunluğu en az olan lityumdur. Oldukça uçucudur. Bunzen alevini karmen kırmızısına boyar. Bu özelliği ile kalitatif analizde teşhis edilebilir. Aktif bir elementtir. Ancak aktifliği öteki alkalilerden daha azdır. Bu yönden sodyumdan çok mağnezyumu andırır. Havada mağnezyumun yanışına benzeyen parlak bir alevle yanarak Li_2O lityum oksit verir. Bu normal oksit vermez; peroksit ya da superoksit

Lityum, kendine özgü kırmızı renkte bir alevle yanması sayesinde ayırdedilir.

oluşur. Hidrojenle LiH lityum hidrür, kızıl derecede azotla bileşerek Li_3N lityum nitrür yapar. Halojenler ve kükürtle de doğrudan doğruya bileşerek halojenürleri veya lityum sülfür meydana getirir. Suya etki ederek hidrojen çıkarır. Ancak bu etki sodyum ya da potasyumun suya etkisi yanında çok zayıftır.

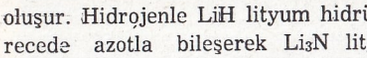

$$2Li + 2H_2O \longrightarrow H_2 + 2\ LiOH$$

LIVERPOOL

Kuzey-batı İngiltere'de bir şehir (nüfusu 750 000). Güney-batı Lancashire'de, İrlanda denizine dökülen Mersey ırmağının halicinde kurulmuştur.

Şehrin gelişimi, deniz aşırı ülkelerle yapılan ticarete bağlıdır. Liverpool ortaçağ boyunca küçük bir balıkçı köyü niteliğini göstermiştir. XVIII. yüzyılda, yakınındaki Chester limanı, Dee ırmağının getirdiği kumlarla kısmen tıkanıp, ticaret ve ulaşım merkezi olma niteliğini yitirince Liverpool önem kazandı. Bu tarihten sonra hızla gelişti. Bu gelişmede esir ticaretinin büyük rolü olmuştur. Tüccarların Batı Afrika kıyılarından getirdikleri zenci esirler, Amerikalı çiftçilere pamuk ve şeker ürünleri karşılığında satılıyordu. Limanın gelişmesi XX. yüzyılın ilk on yılına kadar devam etti. Ancak pamuk bunalımı ortaya çıkınca, limanın önemi azalmaya başladı. Hele Amerika, Avrupa ve Doğu ülkelerine giden yollar üzerinde çok daha elverişli konuma sahip olan Londra ve Southampton rekabeti karşısında iyice geriledi. Limanın faaliyetine dayanan bölgesel endüstri kolları bu durumdan büyük zarar gördü. Liverpool bugün dünyanın en büyük ve en modern limanlarından biridir. Mersey ırmağının halici üzerindeki 12 km.'lik bir alanda yüz kadar dok bulunmaktadır. Bugünkü önemini kazanmasında Büyük Britanya adası üzerinde, Amerika'ya dönük, elverişli coğrafî konumu birinci derecede etken olmuştur. Liverpool limanına dışardan pamuk, yün, kereste, besin maddeleri gelir. Buna karşılık yün ve pamuklu dokuma, çeşitli makine ve araçlar ihraç edilir. Şehirde dokuma (keten, kenevir, reyon), kimya, un ve metal mekanik endüstrileri gelişmiştir. Dünyanın en hareketli pamuk pazarlarından biri olmasına rağmen, pamuk endüstrisi gelişmemiştir. Şehrin tuzlu havası bu endüstrinin gelişmesine engeldir.

Liverpool düzenli ve planlı bir görünüşe sahiptir. XIX. yüzyıldan kalma ve neoklasik üslûba uygun olarak yapılmış bazı ilginç anıtlara sahiptir.

LIVINGSTONE, DAVID

(1813 - 1878) İskoçyalı gezgin ve misyoner. Orta halli bir ailenin çocuğudur. Tıp Fakültesinde okumuş, daha sonra dinsel duygularının etkisiyle misyoner olmuştur. İlkin misyoner olarak Çin'e gitmek istemiş, ancak «afyon savaşı»nın devam etmekte olması nedeniyle bu isteği kabul edilmemiştir. 1840 yılında Afrika'ya atanmış, Bantu kökenli Beçuanaların oturduğu bölgeye yerleşmiştir (1841). Sekiz yıl boyunca, misyonerlik faaliyetlerinin yanı sıra, bölge topraklarında araştırmalarda bulunmuş, bu sürenin sonunda Zambezi ırmağının kuzey ve kuzey-doğusundaki bölgeye geçmiştir. Zambezi ırmağının geçtiği yerlerin büyük bir kısmının tanınmasını sağlamış, 1849 yılında Ngami gölünü keşfetmiştir. Bundan sonra gezilerine Angola topraklarında devam ederek, 30 mayıs 1854'te Sao Paolo de Loanda'ya ulaşmıştır. Buradan tekrar Rodezya'nın iç kısımlarına dönmüş, Zambezi ırmağı üzerindeki çavlanları keşfetmiş, bunlara İngiltere kraliçesi Victoria'nın adını vermiştir. Gezisine doğuya doğru devam etmiş, Mozambik'teki Kilimane'ye ulaşmıştır. 1858'den 1863 yılına kadar Zambezi ırmağı ile Nyasa gölü arasında kalan bölgede araştırmalar yapmış, 1866 martında Nyasa gölünü aşarak batıya doğru ilerlemiş, Nweru ve Bangweulu göllerini keşfetmiştir. Üç yıl sonra Tanganika gölü kıyılarında araştırmalara başlamıştır. Ancak bu gezisi sırasında uzun süre kendisinden haber alınamamış, New York Herald gazetesinin düzenlediği, Henry Stanley'in başkanlığındaki yardım birliği Livingstone'u 1871 yılında Tanganika gölünün Ujiji kıyısında bulmuş, gezisine devam etmesini sağlayacak donatımı buraya ulaştırmıştır. Livingstone 1 mayıs 1873 yılında Bangweulu gölü kıyılarında ölmüştür.

Afrika'nın Atlas okyanusu kıyılarından Hint okyanusu kıyılarına kadar giderek, Ekvator Afrikasını baştan başa aşan ilk beyaz olan Livingstone'un gezileri Afrika'nın, Beçuanaland, Angola, Mozambik ve Güney Kongo gibi bilinmeyen bölgelerinin tanınmasında yararlı olmuştur.

LIVIUS, TITUS

(M.Ö. 59 - M.S. 17) Latin tarihçisi. Soylu bir ailenin oğludur. Hitabet öğrenimi görmüş, birkaç diyalog yazdıktan sonra, Roma'da, ünlü tarihi **Ab urbe condita**'yı yazmağa başlamıştır. Hayatının sonuna kadar yazmağa devam ettiği bu eseri 142 cilttir. Onar kitaplık bölümlerden meydana gelen eserin günümüze kadar gelen kısmı ilk dört bölümünden 35 kitaptır. Diğer kısımları kayıptır. Livius'un eseri anlatılan olayların gerçekliğinden çok, anlatıma önem verilen bir anlayışla yazılmıştır. Yer yer yanlışların bulunduğu bu kitap daha çok bir destan havası taşır. Eserin en parlak bölümlerinin Kartaca savaşlarının anlatıldığı bölümler olması da bu yargıyı güçlendirmektedir. Sağlam bir ahlâk bilinci, özgürlük ve yasallığa, şeref ve yurda bağlılık Livius'un belirleyici nitelikleri olarak göze çarpmaktadır.

Bütün Ortaçağ ve Rönesans boyunca etkisini sürdüren **Ab urbe condita** birçok yazarlara (Petrarca, Machiavelli vb.) esin kaynağı olmuştur.

LİYAKAT ALİ HAN

(1896 - 1951) Pakistanlı politikacı. Zengin bir toprak ağasının oğludur. Öğrenim için İngiltere'ye gönderilmiş, 1918'de Oxford Üniversitesinden mezun olmuştur. Ülkesine dönünce politikaya atılmış, 1926'dan 1940'a kadar Birleşmiş Eyaletler Yasama Meclisinin üyesi olmuştur. Muhammet Ali Cinnah, 1936 yılında İslâm Birliğini yeniden kurunca, Liyakat Ali Han, Birliğin Genel Sekreterliğini yapmıştır. 1940 yılında Hindistan'ın Merkez İdare Meclisine girmiş, aynı mecliste İslâm Birliğinin de temsilciliğini yapmıştır. Muhammet Ali Cinnah ile yakın ilişkiler kurmuş, bu ilişki kendisini Pakistan'ın kurulma mücadelesinde önemli bir rol oynamaya yöneltmiştir. Pakistan Cumhuriyeti kurulunca ülkenin ilk başba

İngiltere'nin en önemli liman şehirlerinden biri olan Liverpool özellikle XVII. yüzyılda Batı Afrika ve Amerika ile ticaretin yoğun olduğu dönemde gelişmiştir.

Lizbon'dan bir görünüş. Tago ırmağının ağzında kurulmuş olan şehir 1755 depreminde yıkılmış ve Pombal markisinin yönetiminde akılcı bir plana göre yeniden kurulmuştur.

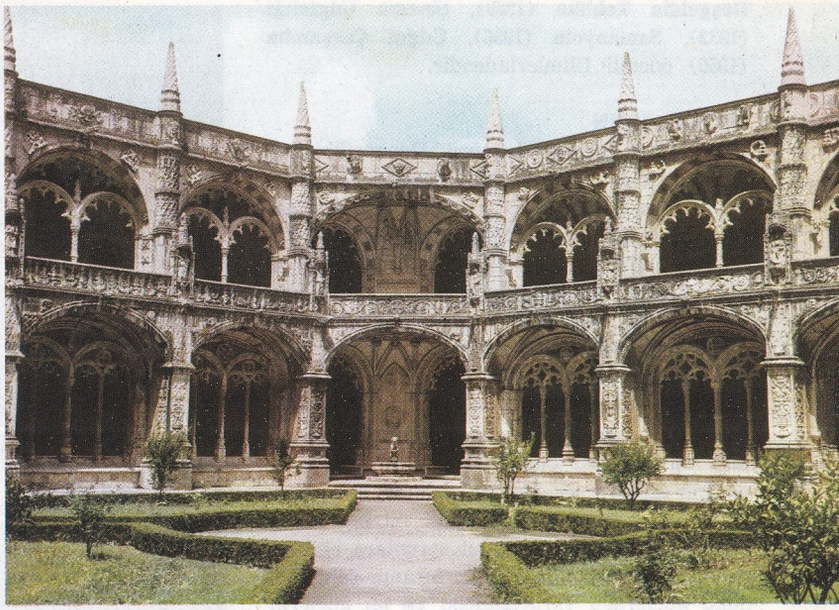

Lizbon'da «Convento dos Jeronimos de Belém» manastırı. Yapımı 1517 yılında tamamlanan manastır, Portekiz sanatının tipik üslûbu olan «manuelino» üslûbunun en önemli örneğidir.

kanı olmuştur. Ülkesinin ekonomik ve yönetim alanlarında bir denge sağlamaya çalıştığı gibi demokratik ilkelerin de kök salmasına çalışmıştır. Nehru ile yaptığı görüşmelerle göçmenler sorununu çözüme ulaştırmış, Rawalpindi'de öldürülmüştür.

LİZBON

Portekiz'in başkenti (nüfusu 850 000). Portekiz dilinde adı Lisboa'dır.

Tejo ırmağının halicinin kuzey kıyısında kurulmuştur. Tejo ırmağı Mar de Palha adını taşıyan bir iç havza oluşturduktan sonra daralır. Bu dar kısımda yer alan şehir, basamak basamak yükselen tepeler üzerinde yayılmıştır. Lizbon sert bir arazide bulunmasına rağmen geniş ve düz caddelere yer veren bir plana göre gelişmiştir. Merkez kesimleri anıtsal bir görünüşe sahiptir. Yapıların ön kısımlarının azulejos denen taşlarla kaplı oluşu şehre ayrı bir hava kazandırır.

Lizbon'u ilk kuranların Fenikeliler olduğu sanılmaktadır. Roma imparatorluğu devrinde **Felicitas Julia** adını taşımıştır. Avrupa'yı kasıp kavuran Vizigot akınları sırasında şehrin etrafına surlar yapılmıştır. Lizbon 716 yılında Müslümanların eline geçmiş 1174 yılına kadar Müslüman yönetiminde kalmıştır. Bu süre içinde önemli bir ticaret ve el sanatları merkezi olmuştur. XVI. ve XVII. yüzyıllarda gelişmesi daha da artmış, çeşitli kaynaklardan gelen malların toplandığı ve satıldığı hareketli bir ticaret pazarı olmuştur.

1755 depreminde 10 000'e yakın bina yıkılmış, 30 000 kişi ölmüştür. Depremden sonra Pombal markisinin çalışmalarıyle yeniden kurulmuştur. Bugün Lizbon Avrupa'nın en geniş alana yayılmış şehirlerinden biridir. Eski eserlerin çoğu 1755 depremi sırasında yıkılmıştır. Bununla beraber Lizbon yine de birçok sanat eserine sahiptir. Bunlar arasında en önemlileri şunlardır: 1496 yılında kurulmuş Jeronimos de Belém Manastırı, XVI. yüzyıldan kalma Santa Maria de Belém Manastırı; XVI. yüzyıldan kalma Sao Roque Kilisesi, Madre de Deus Kilisesi, 1515 - 1521 yılları arasında inşa edilmiş Belém kulesi, XVI. ve XVII. yüzyıllarda yeniden inşa edilen Sao Vicente Kilisesi.

Lizbon aynı zamanda önemli bir kültür merkezidir. Şehirde ticaret ve endüstri de gelişmiştir. Endüstrinin besin maddeleri, dokuma, kimya, metal mekanik, kâğıt, cam ve porselen dalları özellikle gelişmiştir. Üniversitesi 1911'de kurulmuştur.

LİZOL

Antiseptik bir emülsiyon. Maden kömürü katranının damıtılması ile elde edilen fenollerden o, m. ve p- krezoller karışımı bu adla dezenfektan olarak kullanılır. Son yıllarda, o, m, ve p- krezoller karışımının sabunlu suyla yaptığı emülsiyona lizol adı verilmekte ve bu madde dezenfektan olarak kullanılmaktadır. Ancak başka dezenfektanların bulunması ile lizol eski önemini yitirmiş bulunmaktadır.

LLOYD GEORGE, DAVID

(1863 - 1945) İngiliz devlet adamı. Radikal eğilimli bir liberal olan Lloyd George, 1890 yılında Avam Kamarasına girmiş, burada Chamberlain'ın Güney Afrika politikasına karşı çıkmıştır. 1908 yılında Asquith'in kabinesinde görev alan Lloyd George, ertesi yıl monopollere ve büyük toprak sahiplerine ağır bir darbe indiren bir bütçe teklifi getirmiştir. Bu girişim bir Anayasa bunalımına sebep olmuştur. Lordlar Kamarası Lloyd George'un bütçe teklifini reddetmiş; fakat 1910 yılının ocak ayında yapılan seçimlerden sonra iktidarda kalan liberaller Lordlar Kamarasının veto hakkını sınırlandıran «Parliament Bill»i kabul ettirmişlerdir. 1915 yılında Levazım bakanlığına, 1916 yılında ise Savaş bakanlığına getirilmiş, aynı yılın sonuna doğru Asquith'in yerine hükümeti kurma görevini üzerine almıştır. Savaşın bir an önce bitirilmesi konusunda çok çalışmış, Versailles konferansında önemli bir rol oynamıştır. Lloyd George, savaştan sonra grevlerle ve İrlanda ayaklanmasıyle karşılaşmıştır. İrlanda ayaklanması ancak 1921 yılında ve bağımsız İrlanda devletinin kurulmasıyle bastırılabilmiştir. Nihayet 1922 seçimlerini kaybederek iktidardan düştükten sonra politika alanındaki etkisini yavaş yavaş kaybeden Lloyd George, Liberal Parti zayıfladığından İşçi Partisini desteklemeye başlamıştır.

Kararsızlığına ve az olmakla birlikte politika alanında yaptığı yanlışlara rağmen, Lloyd George, İngiltere'nin yakın tarihinde, gerek refah devleti (Welfare State) ilkelerinin destekleyicisi ve ilk uygulayıcısı, gerekse, İngiltere'nin I. Dünya Savaşı sırasındaki ve savaşı izleyen barış antlaşmaları sırasındaki başbakanı olarak, çok önemli bir rol oynamıştır.

LLOYD, HAROLD

(1893 -) Amerikan sinema oyuncusu. San Diego tiyatro okulunda eğitim yaptı. 12 yaşında sahneye çıktı. 1913 yılında figüran olarak sinemaya başladı. 1915 yılında hazırladığı tek bobinlik «Just Nuts»la başarıya ulaştı. Bu başarıyı 1916'da başladığı «Lonesome Luke» serisiyle pekiştirdi. Çeşitli inşaat şirketlerinde çalıştıktan sonra, 1923'te kendi filimlerinin yapımcılığına başladı. Türkiye'de «Sütçü Boksör» adıyle tanınan tipin yaratıcısı olan Lloyd, sessiz sinema çağının en ünlü komedyenlerinden biri olarak bilinir.

His Royal Slyness (1919), **Hazır Bulunanlar Arasında** (1921), **Doğuştan Denizci, Ninesinin Yavrusu, Doctor Jack** (1922), **Mahçup Delikanlı** (1924), **Acemi Öğrenci, Küçük Kardeş** (1925),

Hoşgeldin Tehlike (1929), **Sinema Çılgınlığı** (1932), **Samanyolu** (1936), **Çılgın Çarşamba** (1950) önemli filimlerindendir.

LOCKE, JOHN

(1632 - 1704) İngiliz düşünürü. Deneycilik okulunun kurucusudur. 1667 yılında Shaftesbury kontu Lord Ashley'in sekreteri olarak saray çevresine girdi. Kont Shaftesbury kıral Charles II.'nin gözünden düşünce Fransa'ya giden Locke, dört yıl sonra, 1679 yılında Londra'ya döndü. Shaftesbury kontu bu kez vatana ihanetle suçlanınca Hollanda'ya giden Locke, buradan İngiltere'ye Orange kontu William'la birlikte döndü. Stuartların düşmesinden sonra yeni liberal düzenin felsefe alanındaki savunucusu oldu. Böylece Locke'un en verimli eser verme dönemi başlamış oldu. Locke'un deneyciliğinin belirleyici niteliği felsefesinin, insana ilişkin somut sorunlara eğilmesi, bu sorunları çözmek için insanın sahip olduğu güçlerden yararlanması ve bu güçlerin sınırını saptamasıydı. Locke'un felsefesi bu anlamda, Bacon ve Hobbes'un deneyciliğine, eleştiriyi ve Descartes problematiğini sokuyordu. Locke, **İnsan Anlığı Üzerinde Deneme** (1690) adlı eserinde her türlü doğuştanlığı eleştirerek bütün düşüncelerin deneyden doğduğunu, deneyin ise, dış deney ve iç deney olmak üzere ikiye ayrıldığını ileri sürüyordu. Dış deneyin konusu dışımızdaki algılanabilir nesneler, iç deneyin konusu ise ruhun içinde olup bitenlerdir. Duyular ruha nesnelerin duyulur niteliklerini (renk, sıcaklık soğukluk, sertlik yumuşaklık vb. gibi) edindirirler. Böylece dış deney vücudumuzdaki bir uyarımın ya da hareketin beyne ulaşması, sonra da ruhumuzda bir duyumun doğmasıyle meydana gelir. İç deney ise dış deneyden gelen tasavvurlar ruhumuzda işlenirken bu işlemeyi, bu etkinliği duymak ve yaşamaktan meydana gelir. İç deney ile insan, ruhundaki durumlar ve etkinlikleri, dış deney ile de ruhunun dışındaki nesnelerin etkinliklerini kavrar. Düşüncenin eseri olan bilimlerden matematik dış deneyle hiç bir ilgisi olmayan soyut bir yapı üzerine; ahlâk ise tarihsel çevrenin belirlediği uzlaşmalı kavramlar üzerine kurulduklarından mutlak bir geçerlikleri vardır. Diğer deneysel bilimler ise, nesnelerin «gerçek tözü»nü tanıtmadıkları ölçüde, yalnız uygulama bakımından değerlidirler. John Locke, modern liberalizmin kuramcısı olarak, devletin kökeninin, amacı yurttaşların doğal haklarının korunması olan bir karşılıklı anlaşma olduğunu, devletle kilisenin ayrılması gerektiğini ileri sürer.

Eserleri: An essay concerning human understanding (İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme), Some Thoughts concerning education (Eğitim İle İlgili Bazı Düşünceler), The Reasonableness of Christianity (Hıristiyanlığın Akla Uygun Oluşu), Two treatises of government (Hükümet Üzerine İki İnceleme), Epistola de tolerantia (Hoşgörü Üzerine Mektuplar).

LOGARİTMA

1 ile başlayan ve ortak çarpanı 1'den büyük bir pozitif sayı olan bir geometrik dizinin altına, 0'dan başlayan tam sayılar, alttaki satırın sıfırı üstteki satırın 1'inin altına gelecek şekilde yazıldığında:

1	a	a^2	a^3	a^4	.....	a^n
0	1	2	3	4	.....	n

alttaki satırdaki sayıya, üzerinde bulunan sayının logaritması denir. Logaritması 1 olan a sayısına, bu özel halde, logaritmaların tabanı denir.

Genellikle iki çeşit logaritma kullanılır:

1) Tabanı 10 olan bayağı logaritma, ya da Briggs logaritması.

2) Tabanı e = 2,718... irrasyonel sayısı olan doğal logaritma ya da Neper logaritması.

Yukarıdaki geometrik ve aritmetik diziler sola doğru yürütülürlerse, 1'den küçük pozitif sayıların logaritmaları negatif olarak elde edilirler:

$\frac{1}{a^n}$	.....	$\frac{1}{a^3}$	$\frac{1}{a^2}$	$\frac{1}{a}$	1
-n		-3	-2	-1	0

Negatif sayıların logaritmaları olmaz.

Logaritmalar, çarpma, bölme, kuvvet ve kök alma işlemlerini çok kolaylaştırırlar. Çünkü:

İki sayıyı çarpmak için logaritmaları toplanır:

$$\log. a. b = \log. a + \log. b$$

Bir sayıyı başka bir sayıya bölmek için, birincinin logaritmasından ikincinin logaritması çıkarılır:

$$\log. \frac{a}{b} = \log. a - \log. b$$

Bir sayının bir kuvvetini almak için, o sayının logaritması o kuvvetle çarpılır:

$$\log. a^n = n \log.a$$

Bir sayının n inci kuvvetten kökünü almak için logaritması n ile bölünür:

$$\log.\sqrt[n]{a} = \frac{\log.a}{n}$$

Bu çeşit hesaplar bayağı logaritmalarla yapılır. Çünkü bayağı logaritmalarda, bir sayının 10 ile ya da 10'un bir kuvvetiyle çarpılması ya da bölünmesi, logaritmanın kesir kısmını değiştirmeyip sadece tamsayı kısmını etkiler ve hesaplar daha kolay yapılır.

Bir sayının logaritmasının nasıl alınacağını, logaritması bilinen bir sayının nasıl bulunacağını, çeşitli hesapların logaritmalarla, kestirme yoldan nasıl yapılacağını daha iyi öğrenmek için, logaritma cetvellerinde bulunan açıklamalara bakmak gerekir.

Sürgülü hesap cetveli de logaritma prensibine göre çalışır. Cetveldeki her sayı, logaritmasıyle orantılı bir uzaklığa yazılmıştır; dolayısıyle sayıları çarpmak için uzunlukları toplamak, bölmek için uzunlukları birbirlerinden çıkarmak, vb... gerekir.

LOĞUSAOTU (Aristolochia)

İkiçeneklilerin loğusaotugiller familyasından fena kokulu, koyu kahverengi otsu bir bitki. Taşlı, bakımsız yerlerde, korularda, çitlerde kendiliğinden yetişir. Tırmanıcı gövdesinin üzerinde yürek biçimli yapraklar bulunur. Anayurdu Amerika olan bir türü duvar sarmaşığı olarak kullanılır. Birkaç yıl yaşar.

LOIRE IRMAĞI

Fransa'nın en uzun ırmağı (1 020 km.). Mas-

İngiliz düşünürü John Locke.

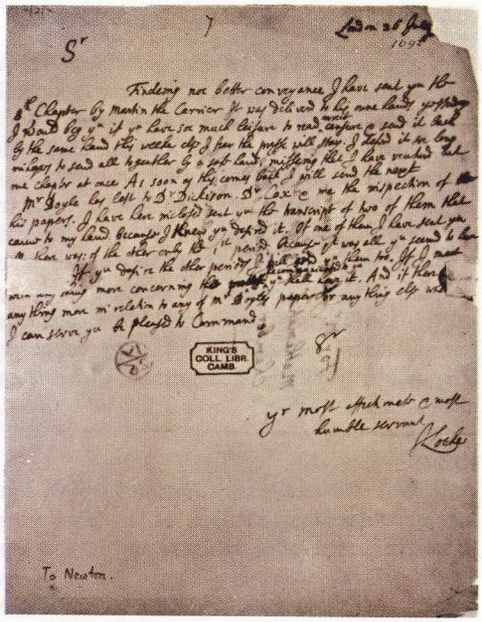

John Locke'un matematik ve fizik bilgini Isaac Newton'a el yazısıyla yazmış olduğu bir mektup.

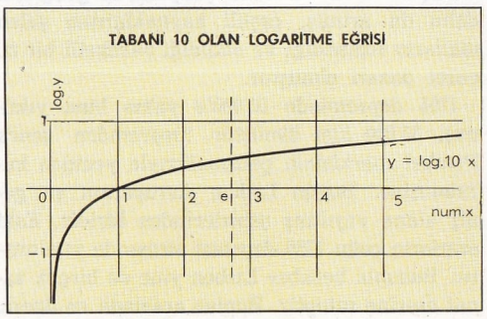

sif Central bölgesindeki Monte Mézenc'ten doğar. 117 000 km².'ye yayılan geniş bir havzadan su toplar. Aşağı çığırında (ağıza yakın kısmında) taşıdığı su miktarı 1 000 m³.'e yaklaşmaktadır.

Loire ırmağının geçtiği topraklar aluvyonlar yüzünden su geçirmez niteliktedir. Irmağın büyük bir kısmı ulaştırmaya elverişlidir. Kabarma zamanında gemiler Nantes'e kadar (50 km.) sokulabilir. Irmak birçok kanallarla Seine, Saône ve Rhône ırmaklarına bağlanmıştır. Ayrı bir kanalla da Atlas okyanusu kıyısındaki Brest limanına bağlıdır. Mézenc dağlarından doğan Loire, bir süre sonra Velay ve Vivarais dağları arasına iner. Bundan sonra vadinin geniş bir havza oluşturduğu Forez, Magdalena ve Beaujolais dağları arasında akmaya devam eder. Düzlüğe inerek, Digoin, Orléans ve Tours'u suladıktan sonra Saint-Nazaire ağzına ulaşır. Burada denize dökülür. Çığırının yukarı kısmında pek çok suyu alır. Bunların başlıcaları: Borne, Allier, Beuvron, Cher, Indre, Vienne, Sèvre, Arroux, Maine ve Erdre'dir.

Loire vadisinde bağcılık yapılır. Tahıl, patates ve pancar yetiştirilir. Bölge Fransa'nın en eski yerleşme merkezlerinden biri sayılır. Doğal güzelliklerinden ötürü akarsu ve kolları boyunca, şatolar vardır.

Bölge sanat eserleri ve tarihî eser zenginliği yönünden uluslararası turizmin en ilginç merkezlerinden biri olarak kabul edilir.

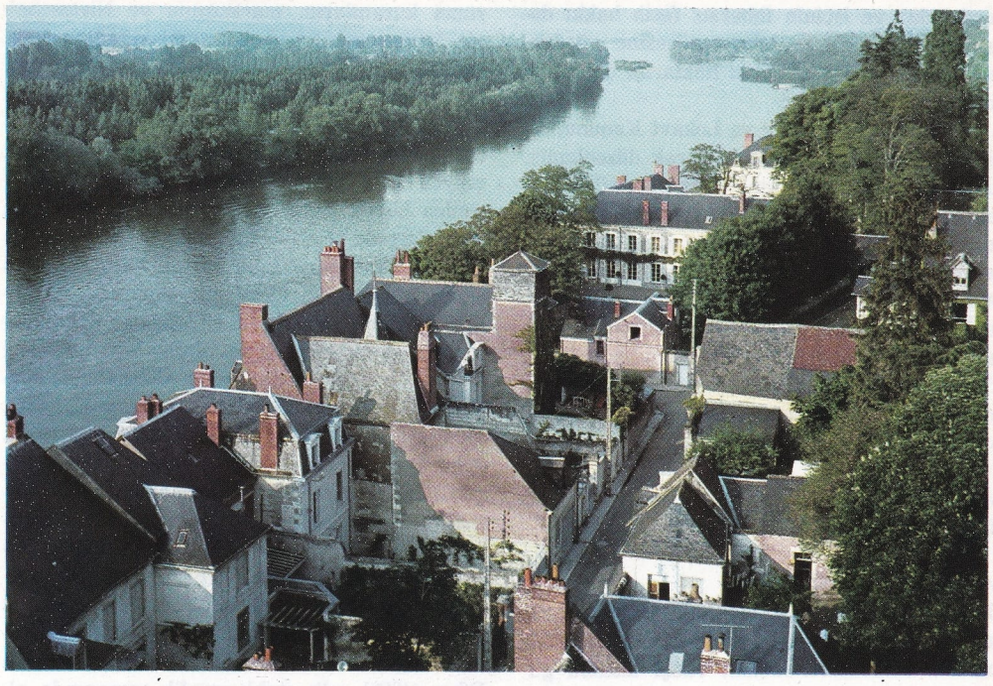

Amboise'da Loire ırmağından bir görünüş. Görünümlerinin güzelliği nedeniyle Fransız soyluları ve saray mensupları Loire ırmağı vadisinde vakitlerinin önemli bir kısmını geçirdikleri şatolar yaptırmışlardır. Bu şatolar nedeniyle Loire vadisi bugün bir turizm merkezi halini almıştır.

LOJİSTİK

Askerlikte, yol, haberleşme, sağlık, donatım hizmetlerini sağlayan strateji bölümü.

Çağımızın başlangıcına kadar, bazı büyük ordular hariç, hiçbir silâhlı birlikte lojistik anlamda düzenli bir donatım örgütü görülmemiştir. Çağımıza kadar orduların üzerinde savaştıkları ya da konakladıkları toprakların kaynaklarından yararlanmaları bir genel kural olmuştur. Gerçek lojistik hizmetler XVII. yüzyılda ortaya çıkmış ve bu hizmetler Prusya kralı Frederik II. ve Fransa imparatoru Napoléon devirlerinde büyük gelişme göstermiştir. Yüzyılımızın iki büyük dünya savaşında ise savaşan güçlerin sayıca artması ve savaş araçlarının çeşitlenmesi nedeniyle lojistikte pek büyük bir ilerleme olmuştur.

Bir ordunun lojistiğini levazım kısmı sağlar. Levazım dairesi birçok altbölüme ayrılır. Bu altbölümlerin en önemlileri, iaşe (yiyecek - içecek), giyim, silâh ve cephane, istihkâm, motorlu taşıtlar ve ikmal görevlerini kapsar. Levazım birlikleri barışta ordunun ülke içinde yayılma şemasına paralel bir yayılma gösterir, savaşta da savaşan birliklerin harekâtına uygun bir planda yer değiştirir.

Deniz kuvvetlerinde lojistik: Gemi ve gemiyle ilgili çeşitli gereçlerin yapımından başka, gemilerin iaşe sağlayacakları, onarılacakları ve kalafatlanacakları üsler, sarnıç ve çeşitli taşıtlar gibi yardımcı üniteler de deniz lojistiği çerçevesi içinde yer alır. Üslerinden çok uzaklaşan donanmalar için lojistik sorunu, bu donanmalarda özel ikmal gemilerinin yer alışıyla çözülür.

Hava kuvvetlerinde lojistik: Atelyeler, laboratuvarlar, hangar ve depolardan başka bir ülkenin askerî hava alanları şebekesi de lojistiğin kapsamına girer. Özellikle merkezden, yani hangarlardan ve sanayi kuruluşlarından uzaktaki hava alanlarında geniş çapta donatımı sağlayacak madde bulunması, acele bakım ve onarımlar için zorunludur.

Bütün silâhlı kuvvetlerin çeşitli araç ve gereçlerinin hareketli ve hareketsiz üniteleri nin havadan korunması görevi uçaksavar birliklerine verilmiş olduğundan, hava kuvvetlerinin lojistiği ayrı bir önem taşır.

LOKAVT

Bir iş kolunda ya da iş yerinde faaliyetin büsbütün durmasına sebep olacak tarzda, işveren ya da işveren vekili tarafından, kendi teşebbüsüyle veya bir teşekkülün verdiği karara uyarak işçilerin toptan işten çıkartılması.

Lokavtın hangi hallerde ve nasıl bir usul izlenerek yapılacağını «Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu» göstermiştir. İş şartlarında ya da bunların uygulama biçim ve usullerinde değişiklik yapmak ya da yeni iş şartlarını kabul ettirmek ya da mevcut iş şartlarını korumak amacıyle lokavt yapılabilir. Bu amaçların dışında bir amaçla yapılan lokavt kanun dışı lokavt sayılır. İşverenin lokavta gidebilmesi için, işçi ve işveren arasında çıkan uyuşmazlığın kanunda gösterilen usuller içinde, grev ve lokavta gitmeksizin çözümlenmesine çalışmak gerekir. Uzlaştırma toplantısının herhangi bir nedenle başarısızlığa uğradığını gösteren uzlaştırma kurulu tutanağı alındıktan sonra, işveren, lokavt yapabilir.

Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu, lokavt yetkisini, lokavtın uygulanmasında gözetilmesi gereken hususları, lokavtın yasak olduğu durumları, grev hakkıyle paralel bir şekilde düzenlemiştir. Grev durdurma hakkına sahip olan Bakanlar Kurulu, lokavtı durdurma hakkına da sahiptir. Lokavta gidecek olan işveren ya da işveren teşekkülü uzlaşmaya varılamadığını gösteren tutanağı aldığından itibaren altı iş günü içinde karşı tarafa bildirmek zorundadır. Bu bildirimden itibaren altı iş günü geçmedikçe lokavt yapılamaz. Greve katılamayacak işçilerin lokavt nedeniyle işten çıkartılmaları yasaklanmıştır. Teknik açıdan sürekli olması gereken işlerde çalışan, işyeri güvenliğini, makine ve demirbaşların, gereçlerin, hammadde, yarı mamul ve mamul maddelerin bozulmamasını sağlayacak işçiler lokavt nedeniyle işten çıkartılamazlar. Lokavt süresince işveren, hizmet akdinden doğan borçlarını yerine getirmezse de, çıkarttığı işçilerin yerine başkasını alamaz ve işçiler de başka işe giremezler. Lokavt süresince işverenin sağladığı konuttan yararlanan işçiler, sadece bu konutun masraflarını ödemek zorundadırlar. Lokavt halinde işçiler işyerini terk zorundadırlar.

Lokavtın kanunsuz olması durumunda, işçiler herhangi bir ihbara gerek olmaksızın hizmet akdini feshedebilirler. Ayrıca, kanun dışı lokavta karar vermek, katılmak, devam etmek, bu konularda zorlamalarda bulunmak, teşvik etmek, propaganda yapmak vb. suçtur. Lokavt yasak ve şartlarına uymamak da suçtur. Biçim yönünden kanunî bir lokavtın, işyerini temelli kapatmak amacıyle yapılması, işçilerin kıdem hakkından yoksun bırakmak amacının güdülmesi hallerinde, bu durumlar mahkeme kararıyle tespit edilmişse, lokavt

durdurulur ve işçinin ihbarsız fesih hakkı doğacağı gibi, işveren lokavt süresine ait hizmet akdinden doğan bütün haklarını da işçiye ödemek zorunda kalır.

Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu, lokavtı da, grev gibi bir hak olarak düzenlemiştir. İşçilerin grev hakkına karşıt bir silâh olarak, işverene de lokavt hakkı tanınmıştır. Grev hakkı Anayasanın 47. maddesinde açıkça ifade edildiği halde, lokavttan Anayasa hiç bahsetmemiştir. Lokavt endüstri devrimini gerçekleştirmemiş bir ülke için, işçilerin demokratik hak mücadelesi imkânlarını sınırlayan bir sistem olarak gözükmektedir. Bu tür ülkelerde işçilere tanınan sosyal haklar, lokavt yoluyle etkisiz kılınmaktadır.

LOKOMOTİF
(**bkz.** Demiryolu)

LOMBROSO, CESARE
(1835 - 1909) Pozitivist eğilimli İtalyan ceza hukuku okulunun ünlü temsilcisi. Akıl hastası insanla, tarihöncesi insanı, vahşî insanla günümüz insanı arasında kurulan bir paralelden hareket ederek, suçlunun irsî bir deli, özel antropolojik bir tip olduğunu öne sürmüştür. Böylece suçlunun fiziksel niteliklerinin sınıflandırılması olanağı (suç antropolojisi) doğar. Suç, doğal bir olgu, bazı düşünürlerin deyişiyle, doğum ve ölüm kadar gerekli bir olgu olarak belirir. Lombroso suçu doğal bir olgu olarak tanımlayınca, cezayı da doğal bir olgu sayar; ancak suçlunun her türlü sorumluluk öğesinden yoksun olduğu kabul edildiğinden, ceza suçun ahlâkî karşılığı değil, bir toplumsal savunma aracıdır. Ceza politikasının ana sorunu, ceza hukukunun değişik bir şekilde ele alınmasıyle «suçtan korunma ve suçluluğun tedavisi» sorunu haline getirilmelidir.

Cesare Lombroso'nun başlıca eserleri: **Genio e follia** (Deha ve Delilik, 1864); **L'uomo delinquente in rapporto all'antropologia, alla giurisprudenza e alle discipline economiche** (Antropoloji, Hukuk ve Ekonomiyle İlişkili Olarak Suçlu İnsan, 1876) dır.

LOMÉ
Togo'nun başkenti (nüfusu 90 600). Ülkenin dört bölgesinden biri olan Deniz bölgesinin de merkezidir. Guinea körfezi üzerinde önemli bir liman şehri olan Lomé, Togo'nun özellikle dış ticaretinde önemli bir merkezdir. İç bölgelerde üretilen hurma yağı, kakao ve pamuk gibi tarım ürünleri demiryolu ile buraya gelir, burada işlenir ya da ihraç edilir. Lomé yakınlarındaki Tokoin havaalanı ülkenin en önemli havaalanıdır. Şehirde çeşitli sanayi tesisleri bulunmaktadır. Bunların en önemlileri pamuk dokuma ve besin sanayileridir.

LONDON, JACK
(1876 - 1916) Birleşik Amerikalı yazar. Bir falcının evlilik dışı oğludur. Serüvenli bir hayat yaşamış, hırsızlık yapmış, fok avına çıkan bir balıkçı gemisiyle Japonya'ya gitmiş, altın arayıcıların Alaska'ya yaptıkları bir sefere katılmıştır. Kendi kendini yetiştirmiştir. Evrimci kuramların, marksizmin ve Nietzsche'nin üstün insan felsefesinin etkisinde kalmıştır. 1890 yılından sonra hikâye yazmaya başlamış, ilk hikâye kitabı **The Son of the Wolf** (Kurt Kanı)u 1900 yılında yayımlamıştır. Kısa yazarlık hayatında, kitaplarının satışı, bir buçuk milyon gibi büyük sayılara ulaşmış, eserlerinden büyük para kazanmıştır. Romanlarının en iyilerinde, o yıllarda Birleşik Amerika'da yaygın olan doğalcılığın yerini, hayatta güçlü olanın yaşayacağı ilkesi alır. Kuvvetin ve ahlâkî değerin, uygarlığın engellediği doğal durumun, doğa kuvvetiyle özgür bir mücadele içinde olmanın kazandırdığı dürüstlüğün övgüsü, **The Call of the Wild** (Vahşetin Çağırışı, 1903) ve **White Fang** (Parlayan Dişler, 1906), **John Barleycorn** (1913) adlı romanlarıyle sayıları elliyi bulan diğer romanlarının ana temasını teşkil eder. Yazarın romanlarının ortak belirleyici nitelikleri sinema tekniğiyle işlenmiş olmaları, güçlü bir temaya yer vermeleri, hareketli, çarpıcı bir üslûpla yazılmış olmalarıdır. Jack London **The Iron Heel** (Demir Ökçe, 1907) adlı romanında olsun, **Martin Eden** (1909) adlı otobiyografik romanında olsun, toplumsal bir çözümlemeye yönelmekle birlikte, anlatısına özgü çelişmelerden sıyrılamaz. Yoksul bir adam kılığına girerek, Londra'da bir gecekonduda belgeler toplayarak yazdığı **The People of the Abyss** (Uçurum İnsanları, 1903) adlı, toplumbilimsel çalışmalarıyle **The War of the Classes** (Sınıf Kavgası, 1905), **Revolution** (Devrim, 1910) ve ölümünden sonra yayımlanan **The Human Drift** (İnsanlık Gelgiti, 1917) adlı kitaplarında toplanan denemeleri de önemlidir. Jack London 1916 yılında intihar etmiştir.

Jack London.

LONDRA
İngiltere'nin başkenti (nüfusu 7 763 820). Geçen yüzyılın ortalarında, City, 28 metropoliten ilçe (Metropolitan Boroughs) ve **Home Counties** diye adlandırılan Middlesex, Essex, Surrey ve Kent idarî bir birlik sağlamak amacıyle birleştirilmiş ve Londra il sınırları meydana getirilmişti. 1965 yılının nisanında Londra şehircilik açısından yeniden düzenlendi. Londra ve Middlesex bölgeleri kaldırıldı. Greater London bölgesi kuruldu. Yeni idarî bölge 32 ilçe (Greater London Boroughs) ve City of London (nüfusu 5 000) dan oluşmuştur. Great London, Thames ırmağının her iki kıyısına da yayılmış durumdadır. Yayılma alanı bir daire olarak kabul edilirse, dairenin çapı ortalama 25 km.'yi bulur.

Londra'nın önemli bir yerleşme merkezi ve liman şehri olması, Britanya adasının Romalılar tarafından istilâ edilmesiyle başlamıştır. Şehir ilk kez Thames ırmağının aşağı çığırında, sol kıyısında ırmak üzerindeki bir geçide hâkim bir çıkıntı üzerinde kurulmuştu. Birçok kara ve denizyolunun birleştiği önemli bir konuma sahipti. Bu ilkel şehir Romalılar tarafından Londinium diye adlandırıldı. Daha o zamanlarda bir pazar merkezi olarak ün yaptı ve ekonomik yönde güç kazandı. Şehrin ilk çekirdeği olan City'de bugün Londra kulesi ve St. Paul katedrali yer alır. V. yüzyılda Roma egemenliği kalkıp, Anglosakson kavimlerin saldırıları başgösterince, şehir ticaret ve liman merkezi olma niteliğini yitirdi. Uzun bir gerileme devresinden sonra, yeniden gelişti. VI. ve VII. yüzyıllar boyunca Thames ırmağının sol kıyısının aşağı çığırında önemli bir yayılma vücuda geldi. Bu dönemde şehrin ilk yerleşme merkezi City, 3 km. batıda şimdi Westminster diye adlandırılan kısımdaki yerleşme merkeziyle bağlantı sağladı. Aynı devrede Thames ırmağının sağ kıyısındaki Southwork bölgesinde yeni bir yerleşme merkezi kuruldu. Şehir bu devreden itibaren çevresine yayılmaya başladı. Özellikle sağlığa elverişli toprakların bulunduğu kuzey ve batıya doğru gelişti.

Londra, 1665 yılındaki büyük veba salgınında pek çok kurban verdi. 75 000 kişinin ölümüne yol açan bu felâketten sonra 1666 yılındaki yangın şehri harap etti. 5 gün süren yangının harabeye çevirdiği şehir neoklasik bir üslûpla yeniden kuruldu. Londra halkı toplum içindeki sınıflarına uygun bir şekilde şehir içindeki yerleşme merkezlerinde toplanmaya başladı. Bugün de bu ayırımı açık bir şekilde görmek mümkündür. Şehrin çeşitli mahalleleri arasında mimarî yönden büyük bir ayrılık vardır. Soylular ve burjuvalar bahçeli evlerden oluşmuş West End'de, fakirler birbirine bitişik basit evlerin sıralandığı East End'de otururlar.

Londra büyük bir siyaset ve idare merkezi

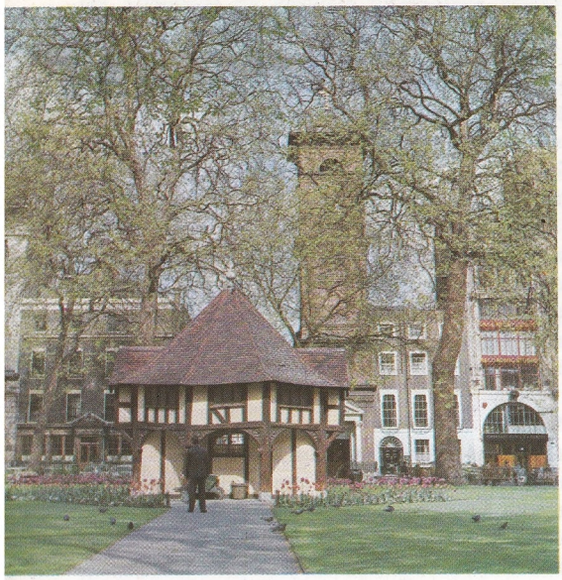

Londra'da Soho çevresinde özellikle İtalyan ve Fransızlar oturur.

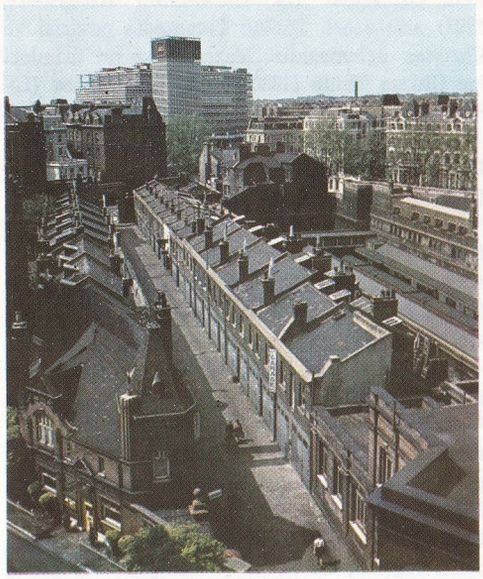

Londra'dan bir görünüş. Geri planda Cromwell Road'da, havayolları binası.

Dünyanın en önemli limanlarından biri olan Londra limanından bir görünüş.

olmaktan başka, İngiltere'nin en önemli ticaret, maliye, endüstri ve kültür şehridir. Endüstrinin bütün dalları ilerlemiştir.

Ticaret merkezi City'dir. City Romalıların eski yerleşme merkezlerinin ve ortaçağda yine aynı yerde kurulan etrafı surlarla çevrili şehrin bulunduğu yerdir. Geçen yüzyılın başında, şehrin merkezi görevini gören City'de 128 000 kişi oturmaktaydı. Londra'nın nüfusu ise 1 milyonun altındaydı. Bugün City gündüzleri kalabalık, geceleriyse tenhadır. Bunun nedeni bir iş yeri olması, çeşitli bankaların, sigorta şirketlerinin, dükkân ve lokantaların burada bulunmasıdır.

Londra limanı Thames ırmağı boyunca dağdaki (batıda) Teddington ve vadideki (doğuda) Tilbury arasında uzanır. XVIII. yüzyılın sonuna kadar gemiler City'nin kıyısına yanaşıyorlardı. Fakat ulaştırmanın yoğunlaşması ve gemilerin tonajının artması bunu imkânsız hale koydu. Bugün gemiler vadiye yakın ve daha derin yerlere yanaşmaktadır.

Londra tipik bir haliç limanıdır. Yüksek tonajlı gemilerin limana girmesi ancak deniz yükseldiği zaman mümkün olmaktadır. Bu yüzden gemiler Gravesend'de denizin yükselmesini beklerler. Londra limanı dünyanın en büyük limanlarından biridir. Düzenli deniz seferleriyle dünyanın her tarafıyle bağlantı sağlanmıştır. Özellikle ithalât (hammadde, kolonilerden gelen maddeler, özellikle besin maddeleri) bakımından önemlidir. Limandan yapılan ihracat da önemli olmakla birlikte ithalât düzeyine erişememektedir.

Londra iki havaalanına (Heathrow ve Gatwick) sahiptir. İngiltere'nin dört bir tarafından gelen demir ve karayolları Londra yakınlarında birleşir.

St. Paul katedrali, Westminster katedrali, Londra kalesi, Buckingham Sarayı, British Museum, Tate Gallery, Old Vic, Sadler's Wells şehrin başlıca anıtlarını ve kültür kuruluşlarını meydana getirirler.

LONDRA KONFERANSI

I. İnönü savaşından sonra, İtilâf devletlerinin (İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan) İstanbul hükümetiyle birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin de temsil edilmesini kabul ettikleri konferans. 27 şubat 1921 - 12 mart 1921 tarihleri arasında Londra'da toplanmıştır.

İtilâf devletlerinin, İstanbul hükümetine yaptıkları çağrıda (26 ocak 1921) resmen T.B.M. Meclisi temsilcilerinin de bulunmalarını istemeleri üzerine doğan yeni siyasal koşulların yarattığı önemli sonuçlar şöyle tespit edilebilir: 1 - 10 ağustos 1920'de Osmanlı devletinin parçalanmasını hedef alan Sevr antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesini gerektiren koşulların doğması, 2 - Sevr antlaşmasını imzalayan Osmanlı devletinin, hukukî varlığını tanımadığını dünyaya ilân eden T.B.M.M. hükümetinin galip devletler tarafından tanınması, 3 - İtilâf devletlerinin, Türk ordusunun vereceği kurtuluş savaşını değerlendirerek bu savaştan çekinmeleri.

Sevr antlaşmasından sadece 14 - 15 ay sonra ortaya çıkan bu yeni durumun özelliklerini çok iyi değerlendiren Mustafa Kemal Paşa, konferans çağrısının İstanbul hükümetine yapılmasını Meclisin egemenlik hakkı açısından yerinde görmemişti. Bu nedenle Sadrazam Tevfik Paşaya gönderdiği karşılıkta egemenliğin, yalnızca millî iradeye dayanarak teşekkül eden T.B.M.M.'nde bulunduğunu; Türkiye topraklarında bağımsız tek gücün Meclis olması dolayısıyle iç ve dış sorunların çözümü alanındaki yetki ve sorumlulukları da Meclisin taşıdığını belirtmiş ve çağrının doğrudan doğruya Ankara'ya yapılmaması halinde konferansa katılma olanağı bulunmadığını ifade etmiştir.

İstanbul ve Ankara hükümetleri arasında birkaç gün süren yazışmalar sonucu bu kararı değiştiren bir yenilik olmamış ve T.B.M.M. konferansa, Büyük Britanya imparatorluğu başbakanı Lloyd George'un, İtalya hükümeti aracılığıyle yaptığı çağrı sonucu katılmıştır.

Osmanlı delegasyonu konferansta hiç bir iddia taşımamak durumundaydı. Ancak, Sadrazam Tevfik Paşa, gerçekten sağduyu sahibi, güçsüz; fakat vatansever bir devlet adamının yapabileceği bir davranış göstererek, kendisine söz sırası gelince «sözü Türk milletinin gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi başdelegesine bırakıyorum.» dedi ve görüşmelerde bir çeşit görevsizlik kararı verdi. İstanbul hükümeti delegelerinden Mustafa Reşit Paşa da «Bekir Sami Bey, bütün Türk milleti adına konuşuyor...» diyerek aynı karara uydu.

Londra konferansında, 13 gün boyunca görüşülen temel konular, İtilâf Devletlerince, Sevr

Londra'da Parlamento ve Saat Kulesi. Bu saatin çanına «Big Ben» adı verilmektedir.

antlaşması üzerine yapmayı düşündükleri kimi değişikliklere dayanıyordu. Türk halkının bağımsız yaşama istemini anlamak istemeyen emperyalist devletlerin temsilcileri, verilecek bir iki ödünle Türkiye'yi bölüşme planlarının T.B.M. Meclisi tarafından da kabul edileceğini düşünecek kadar iyimserdiler. Hazırladıkları tasarı genel çizgileriyle şu esasları taşıyordu: Trakya sınırının Sevr'de olduğu gibi bırakılmasına karşılık, İzmir bölgesinde Türk egemenliği kabul edilecek, ancak yönetim Milletler Cemiyetinin görevlendireceği bir valinin yetkisinde bulunacak; Suriye sınırında Fransızlarla yapılan Ankara antlaşmasının gerekleri uygulanacak, Irak sınırı Sevr'deki koşullara göre düzenlenecek; Doğu'da bağımsız Ermenistan hükümeti sorununun çözümü sonradan teşekkül edecek bir komisyona bırakılacak; Sevr'de Boğazlar bölgesinde egemenliğin tüm olarak İtilâf devletlerine bırakılmasına karşılık, bu kez İstanbul'da Türk askeri bulundurulması kabul edilecek ve Çanakkale Türkiye'ye bırakılacak; Kapitülasyonlar Sevr antlaşmasındaki hükümlere göre bırakılacak ve 50 700 kişiden ibaret olarak kabul edilen askerî gücün 75 bine çıkarılması hakkı tanınacaktı.

Temel çizgileriyle belirtilen bu esaslardan da anlaşıldığı gibi, bu değişiklikler tam bağımsız bir Türkiye ilkesinin dışında, kimi ödünlerle donatılmış bir tasarı olmaktan fazla bir şey getirmiyordu. Bu nedenle, İtilâf devletlerinin Londra konferansında düzenledikleri barış taarruzu Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilmedi.

Bunun üzerine düşman, konferansın kesilmesinden sadece 12 gün sonra Yunanlıları yeni bir taarruza sevketti ve Türk halkı İnönü'nde ikinci kez tarihinin en büyük savunma savaşlarından birini verdi.

LONGFELLOW, HENRY WADSWORTH
(1807-1882) Birleşik Amerikalı şair. New Englandlı varlıklı bir ailenin oğludur. Hawthorne'la birlikte Bowdoin College'de okumuştur. 1836 yılında Cambridge'de, Harvard Üniversitesinde çağdaş edebiyatlar kürsüsüne getirilmiştir. Eylemden çok, gözleme eğilimli olan Longfellow, Birleşik Amerika'nın genç uygarlığına bir kültür geleneği kazandırmak amacıyle, Avrupa romantizminin etkisiyle Amerika tarihini yüceltmiştir. İlk kitabı olan **Outre-Mer** (Deniz Ötesi, 1833), bir yolculuk anıları derlemesidir; bunu 1839 yılında yayımladığı **Voices of the Night** (Gecenin Sesleri) adlı bir şiir kitabıyle, aynı yıl yayımlanan ve pek başarılı olamayan otobiyografik romanı **Hyperion** izlemiştir. Longfellow'un temel eseri, bütün XIX. yüzyıl boyunca romantizmin en güç ve anlamlı ürünü sayılan. Amerika'da ve Avrupa'da da klndisine büyük bir başarı ve geniş bir ün kazandıran üçlemesidir. Bu üçleme **Evangeline** (1847), **The Song of Hiawatha** (Hiawatha Türküsü, 1855) ve **The Courtship of Miles Standish** (Miles Standish'in Kurları, 1858) adlı üç anlatı-şiirden kuruludur. Longfellow'un bunu izleyen çalışmaları, Boccaccio ve Chaucer'ı anımsatan **Tales of a Wayside Inn** (Yol Üstündeki Bir Lokantanın Hikâyeleri, 1863) adlı eseri, **Divina Commedia** çevirisi ve **Christus** üçlemesidir. Yazarın en iyi ürünleri ise **Ultima Thule** (1880) ve **In the Harbor** (Limanda, 1882) adlı son eserleridir.

LORCA, FEDERICO GARCIA
(**Bkz.** Garcia Lorca, Federico)

LOS ANGELES
Amerika Birleşik Devletleri'nde bir şehir (nüfusu 2 700 000). Kaliforniya konfedere devletinin güney kesiminde yer alır.

Pasifik okyanusu kıyılarında çok geniş bir yüzölçümüne sahiptir. Bu niteliğinden ötürü Amerika Birleşik Devletleri'nin en geniş şehri sayılır. Bununla beraber ülkenin en kalabalık şehri değildir. Kuzey-batıdan güney-doğuya doğru 80 km.'den fazla uzanır. Kuzey-doğudan güney-batıya olan uzaklığı ise 55 km.'yi bulur. Şehir organik bir kuruluşa sahiptir. Bir plana göre düzenlenmiş yollar ulaştırmayı kolaylaştırır.

Los Angeles çevresiyle birlikte yaklaşık olarak 10 milyon hektarlık bir alana yayılır. Çevresindeki kırk kadar şehri de içine alır. 8 milyonu aşkın çevre nüfusu günden güne artmakta devam etmektedir.

Los Angeles şehrini meydana getiren yerleşme merkezleri ve şehrin dolaylarında bulunan merkezler arasında en ünlüleri Hollywood, Alhambra, Beverly Hills, Burbank, Culver City, Long Beach, South Gate, Paramount'tur.

Los Angeles, 1781 yılında İspanyol rahipleri tarafından kurulmuştur. 1870 yılında nüfusu 6 000'e dahi ulaşamıyordu. Demiryollarının açılmasıyle (South Pacific ve Santa Fe Railroad) birden gelişmiş, trenlerin ucuz fiyatla yolcu taşımaları, arsa fiyatlarının çok düşük olması gibi nedenler yüzünden şehre büyük ölçüde göçmen gelmiştir. Amerika'nın iç ve doğu kesimlerindeki devletlerden, bu yeni gelişmekte olan şehre büyük bir akın olmuştur. Petrol kuyularının açılması ve işletilmesi gelişmeyi daha da hızlandırmıştır.

Bugün Los Angeles'in ekonomik kaynaklarının başında sinema ve petrol endüstrileri gelmektedir. Bu endüstrilerin yanı sıra, uçak, otomobil, besin maddeleri, makine, kimya, matbaacılık, giyim, cam, otomobil ve bisiklet lastiği endüstrileri gelişmiştir.

Los Angeles Amerika Birleşik Devletleri'nin en hareketli kültür ve eğitim merkezlerinden sayılır. Şehir birçok okul ve kültürel kuruluşa sahiptir (University of Southern California, Loyola University of Los Angeles, University of California, v.b.).

LOSEY, JOSEPH
(1909 -) Amerikan sinema yönetmeni ve senaryocusu. Crosse'da (Wisconsin) doğdu. Dartmouth Üniversitesinde ve daha sonra da Harvard Sanat ve Bilimler Akademisinde okuyarak mezun oldu. 1928 - 30 yıllarında sinema, tiyatro ve edebiyat eleştirmenliği yaptı. New York tiyatrolarında bir süre sahne amirliği ve oyunculuk yaptıktan sonra, Theatre Guild'de tiyatro yönetmenliğine başladı. 1937 yılında kısa filmler yaparak sinema alanına girdi. 1946 yılında M.G.M. stüdyolarına kısa filimci olarak alındı ve ertesi yıl **A gun in Hand** kısa filmi ile Oskar ödülünü aldı. Irk ayrımını protesto anlamı taşıyan ilk uzun metrajlı filimi **The Boy With the Green Hair** (Yeşil Saçlı Çocuk, 1948) i ırkçılarla Meksikalı işçiler arasındaki çatışmayı anlatan **The Lawies** (Kanun Tanımaz, 1949) ve polisiye bir filim olan **The Power** (Avcı, 1950) adlı filimler izledi. Mac Carthy akımının aydınları ve düşünürleri jurnalladığı 1951 döneminde Losey, önce İtalya, sonra da İngiltere'ye geçti. Siyasî nedenlerden ötürü İngiltere'de yaptığı filimlerinden bazılarına takma ad koydu. Losey'in gerek Amerikan dönemi, gerekse İngiliz dönemi filimlerinde ihanetle cesaret, iyilikle kötülük yan yana görüntülenir. Bütün filimlerinin sahne dü-

Los Angeles'in merkezinden bir görünüş. Los Angeles ABD'nin büyük şehirlerindendir.

zenlerinde ayrıntılara yer veren sağlam bir yapı egemendir.

Filimleri: The Big Night (Büyük Gece, 1951), **Stranger on The Prowl** (Avını Gözleyen Yabancı, 1952), **The Sleeping Tiger** (Uyuyan Kaplan, 1954), **A Man on The Beach** (Kumsaldaki Adam, 1955), **The Intimate Stranger** (Dost Yabancı, 1955), **Time Without Pity** (Oğlum Öldürmedi, 1956), **The Gipsy and The Gentleman** (Çingene ile Efendi, 1957), **Chance Meeting** (Kaderin Cilvesi, 1959), **The Criminal** (Suç Altında, 1960), **The Damned** (1961), **Eva** (Aldatan Kadın, 1962), **The Servant** (Genç Hizmetçiler, 1963), **For King And Country,** (1964), **Modesty Blaise** (Dişi Bond, 1966), **Accident** (Kaza Gecesi, 1967), **Boom** (1968), **Secret Ceremony** (Gizli Merasim, 1969).

LOTI, PIERRE

(1850 - 1923) Fransız yazarı. Asıl adı Julien Viaud'dur. Protestan bir ailenin oğludur. Yolculuk notlarından yararlanarak yazdığı romanları egzotik edebiyatın karakteristik bir örneğini teşkil eder. Bu romanlarının çoğunda Türkiye'yi, Türk hayatını ve özellikle İstanbul'u anlatan Pierre Loti, bu yanıyle Türkiye'de geniş bir üne sahiptir. Fransa'da XIX. yüzyıl sonlarında büyük başarı ve ün kazanan Loti'nin en önemli eseri **Pêcheur d'Islande** (İzlanda Balıkçısı, 1886) adlı romanıdır. 1891 yılında Académie Française üyeliğine kabul edilmiştir. Pierre Loti'nin birçok romanı Türkçeye çevrilmiştir. Bunların en önemlileri **İzlanda Balıkçısı, Aziyade, Madam Krizantem, Isfahan'a Doğru, Bir Sipahinin Romanı** ve **Bezgin Kadınlar**'dır.

LOUIS

On sekiz Fransız kralı:

Louis I.: (778-840) Dindar lakabıyle anılır. Charlemagne'ın oğludur. İtalya kralı Bernard'ın başkaldırmasını bastırmış, hükümdarlığı boyunca oğullarıyle savaşmıştır. Oğullarından biriyle savaşırken ölmüştür.

Louis II.: (846-879) Kel Charles'ın oğludur. 877 ile 879 yılları arasında Fransa krallığı yapmıştır. Yönetimi sırasında iç karışıklıklarla karşılaşmış, bunları bastırmaya çaba harcamıştır.

Louis III.: (863-882) Louis II.'nin oğludur. 879 ile 882 yılları arasında hüküm sürmüştür. Krallığın bir bölümünü kardeşi Carloman'a vermiş, Normanlarla yaptığı savaşları kazanmıştır.

Louis IV.: (? - 954) Sürgünde olduğu İngiltere'den gelerek tahta çıkmış, hükümdarlığı sırasında, amcası Paris kontu Hugues le Grand'ın etkisi altında kalmıştır. 936 ile 954 yılları arasında hüküm sürmüştür.

Louis V.: (967 - 987) Karolenj sülâlesinden gelen son Fransa kralıdır. 986 ile 987 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır. Bir süre babası Lothaire ile birlikte krallık yapmış, birkaç ay kadar da tek başına ülkeyi yönetmiştir. Çocuk bırakmadan ölmüştür.

Louis VI.: (1081-1137) Kiliseye ve komünlere dayanarak derebeylerine karşı mücadele etmiş, şehirlere ayrıcalıklar tanıyarak gelişmelerini sağlamıştır. İngiltereyle savaşmıştır. 1108 - 1137 yılları arasında hüküm sürmüştür.

Louis VII.: (1120 - 1180) Kilisenin etkisiyle ikinci haçlı seferine katılmış, fakat sefer başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Papayı desteklemiştir. 1137 - 1180 yılları arasındaki hükümdarlığı boyunca Paris üniversitesi büyük bir gelişme göstermiştir.

Louis VIII.: (1187-1226) İngilizlerle yaptığı savaşlarda başarı kazanamamış, fakat egemenliğini Fransa'nın büyük bir bölümüne kabul ettirmiştir. Yurtsuz Jean'ı yenilgiye uğratmıştır. 1223 - 1226 yılları arasında krallık yapmıştır.

Louis IX.: (1214-1270) Onbir yaşında tahta çıkmış, annesinin velâyeti altında ülkeyi yönetmiştir. Bu yıllarda derebeylerinin ayaklanmasını bastırmıştır. Reşit olduktan sonra, İngilizlerin desteklediği Marche kontunu yenilgiye uğratmış, daha sonra, haçlı seferlerine katılarak Filistin'e gitmiş, burada esir düşmüştür. Fidye karşılığında serbest bırakılıp yurduna döndükten sonra, adalet örgütünü düzenlemiş, daha sonra Parlamentoya dönüşecek olan bir meclis kurmuştur. Sekizinci haçlı seferine katılmış, Tunus'ta vebaya yakalanarak ölmüştür. 1297 yılında aziz ilân edilmiştir.

Louis X.: (1289 - 1316) Krallık yaptığı iki yıl (1314 - 1316) sırasında karısını öldürtmüş, Flamanlarla savaşmış, soylulara haklar tanımıştır.

Louis XI.: (1423 - 1483) Uzun süre babası Charles VII. ile savaşmış, 1461 yılında tahta çıkmış, yeni oluşmakta olan şehir burjuvazisinin de desteğiyle mutlakiyetçi bir yönetim kurmuştur. Derebeylerinin yetkilerini azaltmaya yönelen bu tutum karşısında 1465 yılında derebeyleri kendisine karşı ayaklanmışlardır. Zamanla derebeylerini birbirine düşürmeyi başarmış, onlara tanımış olduğu ayrıcalıkları kaldırmıştır. En önemli düşmanı Charles le Téméraire ile yaptığı çarpışmalarda İsviçrelileri de karşısında bulmuş, İsviçreliler tarafından bozguna uğratılmış ve çarpışma sırasında ölmüştür. 1461 - 1483 yılları arasında hüküm sürmüştür.

Louis XII.: (1462-1515). Charles d'Orléans'ın oğludur. İki yaşındayken Louis XI.in sakat doğan kızı Jeanne ile nişanlanmış, genç yaşta Anne de Beaujeu'nün yönetimine karşı bir ayaklanma tertip etmiştir. 1498 - 1515 yılları arasında krallık yapmış, Milano'yu ele geçirmiş, İspanyollarla birleşerek Napoli krallığına karşı açtığı savaş ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Louis XIII.: (1601 - 1643) Henri IV.'ün oğludur. On yaşındayken babasının öldürülmesi üzerine tahta geçmiş, ülkeyi annesinin yardımıyle yönetmeye başlamıştır. Annesinin devlet yönetiminde fikirlerine başvurduğu Concini'nin 1617'de öldürülmesi üzerine, annesi devlet yönetiminde etkisiz kalmıştır. Bir süre sonra devleti kardinal Richelieu'nün tavsiyelerine göre yönetmeye başlamış, François I.'in yayılma politikasını sürdürmek isteyen Richelieu'nün güçlü kişiliği devlet örgütüne hâkim olmuştur. Richelieu'nün ölümünden sonra yerine kardinal Mazarin'i getirmiştir. 1610 - 1643 yılları arasında krallık yapmıştır.

Fransa Kralı Louis XII. Cenova'yı almak üzere hareket ediyor. 1510 yıllarında yapılmış olan bu Fransız minyatürü Paris'de Ulusal Kütüphane'de bulunmaktadır.

Fransa kralı Louis XIII. Simon Vouet'nin yaptığı bu portre Versailles Müzesinde bulunmaktadır.

Louis XIV.: (1638-1715) Louis XIII.'ün oğludur. Güneş kral adıyle bilinir. Beş yaşında babasını kaybetmiş, ülkeyi bir süre annesi, Mazarin'in yardımıyle yönetmiştir. Mazarin'in 1661 yılında ölümünden sonra Louis XIV. yönetimi fiilen eline almıştır. İlkin ülkenin ekonomik ve malî sorunlarını çözmek için tedbirler almış; tarımı, ticareti, donanmayı geliştirecek çalışmalara yönelmiştir. Fransa'nın ülke dışı topraklarının genişletilmesi amacıyle İspanya

ve Hollanda ile savaşmıştır. Papalıkla anlaşmazlığa düşmüş, merkeziyetçi bir yönetim düzeni kurarak kendisini kökeni Tanrıya dayanan bir yönetim sisteminin temsilcisi saymıştır. 1643 ile 1715 yılları arasında hüküm süren Louis XIV. görünüşte parlak bir yönetici olmakla beraber, gerisinde iktisadî bakımdan büyük zorluklarla karşı karşıya bir Fransa bırakmıştır.

Louis XV.: (1710 - 1774) Beş yaşında tahta çıkmış, ilkin Philippe d'Orléans'ın, sonra Bourbon dükünün naipliği altında hüküm sürmüştür. 1748 yılından sonra ülkesini tek başına yönetmeye başlamış, Fransa'nın Hindistan ve Kanada'da toprak kaybetmesi sonucunu doğuran Yedi Yıl Savaşına girmiştir. Chateauroux, Pompadour, Du Barry gibi kadınlarla kurduğu ilişkiler devlet yönetimindeki tutumunu olumsuz yönde etkilemiştir. Devleti büyük bir bunalımın kucağına atarak öldükten sonra, cenaze töreninde karışıklıklar çıkmasından çekinildiği için gece gömülmüştür.

Louis XVI.: (1754 - 1793) Kendisine bağlanan umutlara rağmen, tahta çıktıktan sonra Fransa'nın içinde bulunduğu zorluklara çare bulamamıştır. Saint-Germain, Turgot, Malesherbes gibi yetenekli bakanlarla işbirliği yapmış, ancak yönetimde yenilikler yapmak isteyen bu bakanları 1776'da azlederek yerlerine Necker'i getirmiştir. Dış politikada Fransa'nın itibarının artmasına karşılık, içte ekonomik zorluklar artmış, kralın kraliçe Marie Antoinette'in sözünden çıkmaması, din adamlarını darıltmamaya çalışması Fransa'yı ihtilâl ortamına itmiştir. 21 eylül 1792'de Konvansiyon Fransa'da krallığın kaldırıldığını ilân etmiş, yurt dışına kaçmayı deneyen kral tutuklanıp Temple'a kapatılmış, 21 ocak 1793'te idam edilmiştir. 1774'ten 1792 yılına kadar hüküm sürmüştür.

Louis XVII.: (1785 - 1795): Louis XVI.'nın oğludur. Ailesiyle birlikte tutuklanarak Temple'a kapatılmış, babasının idam edilmesinden sonra, krallık taraftarlarınca Fransa kralı sayılmıştır. Hapishanede ölmüştür.

Louis XVIII.: (1755 - 1824) Louis XVI.'nın torunudur. 1791'de Fransa'dan kaçmış, Napoléon imparatorluğunun yıkılmasından sonra 1814'te dönmüştür. Ilımlı bir politika izlemiş, Napoléon'un «yüz günü» sırasında Gand'a sığınmıştır. Duc de Berry'nin öldürülmesinden sonra aşırı tedbirler almak zorunda kalmıştır. Çocuk bırakmadan ölmüş, yerine kardeşi, Charles X. tahta çıkmıştır. 1814 - 1824 yılları arasında hüküm sürmüştür.

LOUISIANA

Amerika Birleşik Devletleri'nin Güney eyaletlerinden biri. Yüzölçümü 125 674 km², nüfusu 3 662 000'dir. Güneyde Meksika körfezine (Atlas okyanusu) açılan Louisiana, batıda Teksas, kuzeyde Arkansas ve batıda da Mississippi ile çevrilidir. Sınırlarının bir kısmı doğal, bir kısmı ise yapaydır: Batıda Sabine ırmağı, kuzey-doğuda Mississippi ırmağı ve güney-doğuda da Pearl River ırmağı Louisiana'ya doğal bir sınır teşkil ederler; kuzey-batıdaki bir meridyen hattı ile kuzey ve doğudaki iki paralel hattı da eyaletin yapay sınırlarını meydana getirirler.

Louisiana arazisi çok hafif engebelidir; belirleyici niteliği geniş bataklıklar, lagünler ve kıyı gölleri olan kıyı kuşağından iç kısımlara doğru gidildikçe arazi hafif bir eğimle yükselir. Bununla birlikte yükselti hiç bir yerde 200 metreyi aşmaz.

Louisiana'nın en önemli akarsuyu olan Mississippi ırmağına birçok başka akarsular katılır; bunların en önemlisi Red River ırmağıdır. Teksas'ın kuzey kısmında doğan Red River bütün Louisiana arazisini çaprazlamasına keserek geçer. Eyaletin diğer önemli ırmakları olan Sabine, Calcasieu ve Pearl River ırmakları da Meksika körfezine dökülürler. Kıyı boyunca çok sayıda kıyı gölü yer alır; bunların en büyüğü New Orleans'ın kuzeyindeki Pontchartrain gölüdür.

Eyalete sıcak ve nemli tipik bir subtropikal iklim egemendir. Yetiştirilen başlıca tarım ürünleri, bu iklimin gereği olan pamuk (özellikle kuzey kesiminde), yulaf, buğday, şekerkamışı, pirinç, turunçgiller, patates ve çeşitli sebzelerdir. Louisiana ekonomisinde hayvancılık önemli bir yer tutar. Beslenen hayvanların başında sığır (1 800 000 baş) ve domuz gelir. Eyalet topraklarında yoğun bir su ağı meydana getiren göl, bataklık ve akarsulardan toplanan kurbağa, yengeç, ıstakoz ve midyelerle balıkçılık da eyalet ekonomisi bakımından önemlidir. Louisiana arazisinin yarısından çoğunu kaplayan ormanlar Louisiana'nın zenginlik kaynaklarından birini meydana getirirler.

Louisiana yeraltı kaynakları bakımından da zengindir. Eyalet Amerika Birleşik Devletlerinin belli başlı petrol, doğal gaz, kükürt üreticisi eyaletlerinden biridir.

Louisiana sanayii öncelikle eyaletin tarım, orman ve yeraltı ürünleriyle ilgilidir. Orman ürünleri (özellikle kereste) sanayii, Louisiana'da etkin olan sanayi dallarının başında gelir.

New Orleans'da Mississippi ırmağı. Louisana limanından eyaletin tarım ve sanayi ürünleri ihraç edilmektedir.

Fransa tahtına 1830 yılında çıkıp 1848 devrimiyle devrilen Louis Philippe'in bir gençlik portresi.

Kâğıt sanayii de yine orman ürünleriyle ilgili olan ve gelişmiş bir sanayi dalıdır. Eyaletin diğer önemli sanayi tesisleri ise petrol rafinerileri, şeker fabrikaları, pamuk iplik fabrikaları, sebze, balık ve et konserve fabrikalarıdır. Timsah derisi üretimi de önemlidir.

Louisiana'nın sanayi tesislerinin en önemlileri büyük şehirlerin çevresinde toplanmıştır. Böylece sanayi bölgeleri meydana gelmiştir. Bu sanayi bölgelerinin en önemlisi Mississippi deltasında alçak ve bataklık bir bölgede kurulmuş olan New Orleans şehrinin çevresinde gelişmiştir. Nüfusu çevresini saran sanayi bölgesi ile birlikte 1 044 000'i bulan New Orleans'dan sonra eyaletin diğer sanayi ve ticaret merkezi 166 000 nüfuslu Baton Rouge şehridir. Mississippi ırmağının sol kıyısında kurulmuş olan Baton Rouge önemli bir liman şehri olmasının yanı sıra, eyaletin başkenti olmasıyle de önemlidir. Louisiana'nın diğer önemli şehirleri Red River kıyısında kurulmuş olan Shreveport (nüfusu 170 000) ve Alexandria (nüfusu 50 000), Ouachita ırmağı kıyısında kurulmuş olan Monroe (nüfusu 60 000), Lake Charles gölü kıyısında önemli bir liman olan Lake Charles (nüfusu 70 000) ve eyaletin tarım ve maden bölgesinde kurulmuş olan Lafayette (nüfusu 45 000) şehirleridir.

LOUIS, JOE

(1914 -) Birleşik Amerikalı zenci boksör. Asıl adı Joseph Louis Barrow'dur. Boksa 1932 yılında başlamış. 1934 yılında profesyonel olmuş, Primo Carnera, Max Baer ve Paulino Uzcudum gibi ünlü boksörleri kısa süre içinde nakavtla yenmiştir. 1937 yılında Chicago'da yapılan maçta rakibi James Braddock'u sekizinci rauntta nakavtla yenerek ağır siklet dün-

ya boks şampiyonluğu unvanını kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı nedeniyle zorunlu olarak uzun süre maç yapamayan Joe Louis, 1945 yılında yeniden maç yapmaya başlamış ve dünya şampiyonluğu unvanını Billy Corn, Maurillo ve Joe Walcott gibi boksörlere karşı başarıyla korumuştur. 1949 yılında, dünya şampiyonluğu unvanından vazgeçerek boksu bırakan Joe Louis, kısa bir süre sonra yeniden ringe dönmüşse de bu kez pek başarılı olamamış; 1950 yılında Ezzard Charles'a sayı ile, 1951 yılında ise Rocky Marciano'ya sekizinci rauntta nakavtla yenilmiştir. Yaptığı 200'den fazla karşılaşmanın sadece üçünde yenilmiştir.

LOUIS PHILIPPE
(1773 - 1850) Fransa kralı. Philippe Egalité ile Louise de Bourbon'un oğludur. Babasıyle birlikte ihtilâle ve Dumouriez'nin komutasında Valmy ve Jemappes savaşlarına katılmıştır. 1793 yılında Orléans dükü unvanını alan Louis Philippe, Bourbon ailesine yaklaşmaya çalışmakla birlikte Fransızların gözünden düşmemeye de dikkat etmiştir. Restorasyondan sonra Fransa'ya dönen Louis Philippe, Louis XVIII. rejimine karşı muhalefetin öncüsü olmuş; Charles X.'a karşı şiddetini artıran bu muhalefet, Louis Philippe'i 1830 temmuz olaylarından sonra Fransa tahtına çıkartmıştır. Kentsoylu sınıfına, büyük kapital ve sanayi çevrelerine dayanan Louis Philippe, krallığı zamanında içte bir düzen ve ilerleme, dışta ise bir barış politikası izlemiş; fakat Bonapartçıların, krallık ailesi taraftarlarının, sosyalistlerin ve cumhuriyetçilerin muhalefetinin önüne geçmeyi başaramamıştır. Kendisine birçok suikast düzenlenmiş ve 1848 ihtilâliyle devrilmiştir. Fransa'da cumhuriyet ilân edilmesi üzerine İngiltere'ye sığınmak zorunda kalmıştır.

LOUVRE
Paris'te eskiden kralların yaşadığı saray. Bugün, içinde dünyanın en önemli ve ünlü sanat eserlerinin bulunduğu bir müzedir.

Louvre Müzesi Fransız devriminin getirdiği en önemli kazançlarından biri sayılabilir. Gerçekten de devrimden sonra 6 mayıs 1791 tarihli bir kararla Louvre Sarayı müze haline getirilmiş ve 10 ağustos 1793'te büyük bir törenle açılmıştır. Başlangıçta müzede kralların koleksiyonları sergilenmiştir. Bu arada François I.'in koleksiyonunda yer alan Leonardo da Vinci'nin ünlü La Gioconda adlı tablosu da sergilenmiştir. Daha sonra şato ve manastırlardan gelen eserler de müzeye alınmıştır. Bütün bu tablolar sadece Büyük Galeride sergilenmekteydi. Fakat kısa bir süre içinde müze sahip olduğu tarihî eserler yönünden zenginleşti. Napoléon'un İtalya seferi sırasında alınıp, 1798 yılında müzeye getirilen resim ve heykeller, müzenin zenginleşmesinde başlıca rolü oynadı. Çeşitli bölgelerde yapılan kazılarda ele geçen eserlerle daha da genişleyen Louvre, ayrıca müzeye yapılan bağışlar ve müze idaresinin yeni eserler satın alması sayesinde, dünyanın en zengin müzesi haline geldi. Müze günümüzde altı bölüme ayrılır: Eski Yunan ve Roma eserleri; eski Mısır eserleri, eski Doğu eserleri; Ortaçağ, Rönesans ve modern çağ heykelleri; resim ve desenler; Ortaçağdan günümüze kadar çeşitli sanat eserleri. Müzede bulunan eserlerin büyük çoğunluğu dünyaca ünlü şaheserlerdir (Milo Venüsü, Rafaello, El Greco, Van Eyck v.b. ressamların tabloları). Müzede Batı Avrupa ve diğer pek çok ülkenin sanat okullarının çeşitli dönemlerini ve en önemli hareketlerini belgeleyen eserler yer alır.

Louvre'da sadece bilim adamlarına açık zengin bir kütüphane de bulunmaktadır. 80 000 parça esere sahip desen odası çok önemlidir. 30 000 kadar gravürle, 3 000 desenden oluşan Edmond de Rothschild koleksiyonu da önemlidir. Jeu de Paume köşkünde sergilenen eserler, izlenimci resim okulunun en önemli tablolarını kapsar.

LOWELL, AMY
(1874-1925) Birleşik Amerikalı kadın şair. İyi bir öğrenim görmüş, çağının kültür akımlarını yakından incelemek fırsatını bulmuştur. Genç yaştan başlayarak, dünyanın çeşitli ülkelerini dolaşan Amy Lowell 1914'te İngiltere'de, **Poetry** dergisinin çevresinde toplanan «görüntücü» şairlerin yöneticiliğini almıştır. 1912-1914 yılları arasında iki şiir kitabı yayımlamıştır. Ölümünden sonra şiirleri bir kitapta toplanmıştır (1928). **Tendencies in Modern American Poetry** (Modern Amerikan Şiirinde Yönelimler, 1917) ve **John Keats** (1925) gibi inceleme yazıları da vardır.

Louvre Sarayının bir kanadının Seine ırmağından görünüşü. Müzeyi meydana getiren bu binaların en eskisinin yapımı François I. dönemine kadar uzanır.

Louvre Müzesinde Rubens'in 1621-1625 yılları arasında yaptığı Maria de Medici'nin hayatını canlandıran 19 tablosunun sergilendiği «Medici Galerisi.»

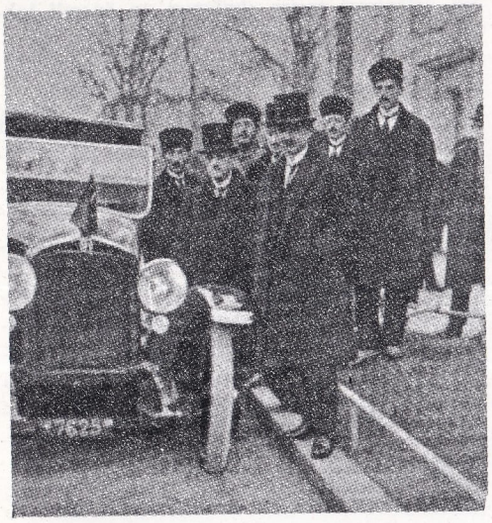

İsmet Paşa (İnönü) Lozan konferansı sırasında bir toplantıdan çıkarken.

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI

Kurtuluş Savaşından sonra, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya, ABD ve Portekiz ile Lausanne'da yapılan barış antlaşması. İlk kez 21 kasım 1922'de açılan konferans, Batılı devletlerin özellikle ekonomik konularda ileri sürdükleri koşulların Türk delegasyonu tarafından reddedilmesi üzerine, 4 şubat 1923'te kesilmiştir. İkinci kez, 23 nisan 1923'te açılmış ve 3 ay süren görüşmelerden sonra antlaşma imzalanmıştır (23 temmuz 1923).

Lozan barış antlaşması, Türkiye'yi sömürge haline getirmek isteyen Batılı devletlerin, son Osmanlı iktidarına kabul ettirdiği Sevr antlaşmasını yürürlükten kaldıran bir bağımsızlık belgesidir. Bu yönüyle taşıdığı büyük önemin yanı sıra, Osmanlı imparatorluğunun iki yüzyıl boyunca düştüğü başeğme durumuna karşılık, yeni Türk devletinin, uluslararası eşitlik ilkesine dayanan bir devlet olarak kendisini kabul ettirmesi gerçeğini ifade eder. Lozan barış antlaşmasının, bu yönüyle, taşıdığı öz, Türk devletinin, Batı devletleriyle egemenlik, hukuk ve eşitlik ilkeleri açısından aynı koşullar altında görüşmelere katılması ve aynı haklara sahip olduğunu belgelemesidir.

Mondros mütarekesi, bir boyun eğişin, bir çöküşün ifadesi ise, İzmir'in geri alınmasından sonra imzalanan (11 ekim 1922) Mudanya mütarekesi, bir yeniden doğuşun ifadesidir. Mudanya mütarekesi görüşmelerine katılan işgal devletleri başkomutanlarının, zafer kazanmış Türk ordusunun gönderdiği delegasyonun ileri sürdüğü koşullara boyun eğmeleri Lozan'da varılacak sonuçları peşinen kabul etmeleridir. Bu bakımdan Lozan'ı hazırlayan koşulları, Türk ulusunun bağımsızlık bilinci, kendi başına örgütlenme ustalığı, dağıtılmış ordusunu yeniden toparlama gücü ve ulus olarak onun sevk ve yönetimine katılmada gösterdiği bağlılık ve inanç biçiminde ifade etmek mümkündür. Ulus, cephe savaşları verebilecek duruma, bu inanç ve birlikle gelmiştir.

Görüşmeler : Lozan konferansı, 21 kasım 1922 günü Mont Benon gazinosunda, İsviçre Konfederasyonu Başkanı Haab'ın konuşmasıyle açılmış, daha sonra İngiltere Başdelegesi Lord Curzon ile Türkiye Başdelegesi İsmet Paşa (İnönü) söz almışlardır. Aynı gün saat 11'de olağan görüşmeler Chateau d'Ouchy oteli salonlarında Lord Curzon'un başkanlığında başlamış, komisyonlardan birinin başkanlığının Türklere bırakılması ve genel sekretere Türk yardımcı verilmesi yolundaki Türk önerisi reddedilmiştir. Yine aynı gün, Boğazlarla ilgili sorunların görüşülmesinde Karadeniz'de kıyıları olmaları bakımından Sovyet Rusya ile Bulgaristan'ın da katılması ve 1 - toprak, askerlik ve Boğazlar, 2 - azınlıklar, 3 - ekonomik, malî ve hukukî sorunlar üzerine çalışacak komisyonların seçimi konularında görüş birliğine varılmıştır. Türk delegeleri birinci komisyonda, İstanbul ve Çanakkale boğazlarının Türkiye'nin egemenliği altındaki topraklar arasında bulunmasından ötürü, Türkiye'nin egemenliği altına alınması tezini savunmuşlar ve Sovyetler Birliği tarafından desteklenmişlerdir. Azınlık hakları konusunda Türk görüşü ise şöyle tespit edilmiştir: **«Türkiye'deki azınlıkların hakları, Türkiye hükümeti tarafından ve son defa Avrupa'da imzalanan antlaşmalardaki esaslar içinde korunacaktır. Fakat bunun için de, Türkiye'ye komşu ülkelerdeki Türk azınlıklarının hakları da aynı şekilde korunacaktır.»** Batı Trakya ve Musul sorunları da, coğrafya özellikleri açısından göz önünde tutulmuş, görüş ve tezler, çoğunluğun Türk olması kuralı esas alınarak hazırlanmıştır.

Osmanlı borçları konusunda, bu borçların ödeneceği «taahhüt» edilmekle birlikte, kapitülasyonların kaldırılması yolundaki görüşler, kesinlikle ulusal egemenlik kavramına bağlı olarak ifade edilmiştir.

Türk delegasyonunun barış için vazgeçilmez olarak öngördüğü bu koşullar Batılı devletlerin delegelerinin çoğunlukta bulunduğu komisyonlarda reddedilmiş, bu komisyonlar kendi görüş ve çıkarlarına göre düzenledikleri bir tasarının 4 şubat 1923 tarihine kadar kabul edilmesini istemişlerdir. 4 şubat 1923 günü, «Türk ulusunun egemenliğine aykırı hiç bir kaydı kabul etmem.» diye son cevabını gönderen başdelege İsmet Paşa, Lozan Palas otelinde düzenlediği basın toplantısında, özellikle eşitlik ve ulusal egemenlik kuralları üzerinde durmuş ve «hadiseler hakkında hüküm vermeyi milletlerin vicdanlarına bıraktığını» söyleyerek «memleketimin iktisadî esaretini reddederim.» demiştir. Böylece bir anlaşmaya varılmadan kesilen görüşmelere, daha sonra hazırlanan karşı tasarımızın (8 mart 1923) İstanbul'da geçici bir süre için kalan İngiliz, İtalyan ve Fransız temsilcilerine (fevkalâde komiserler) verilmesiyle yeniden başlanmış ve 23 nisan 1923'te ikinci toplantı Lozan'da yeniden açılmıştır.

İkinci görüşmelerde de Batı devletlerinin temsilcilerinin temel düşünceleri, Osmanlı iktidarları zamanındaki ödünç alma alışkanlıkları doğrultusunda olmuştur. İngiltere başdelegesi Lord Curzon, konuşmalarının birinde **«eğer kapitülasyon kelimesi hoş gelmiyorsa ve Türklerin milli izzet-i nefislerini kırıyorsa, buna yeni bir şekil vermeye hazırız. Ancak, şu prensibi göz önünden ayıramayız: Türkiye, ecnebilere teminat vermelidir. Böyle bir usul, hem Türklerin, hem de Müttefiklerin çıkarlarına uygundur.»** diyecek kadar, eski alışkanlıklarına bağlı bir düşünce yolu izlemiştir. Ama ne var ki, Kurtuluş savaşının yarattığı ve taşıdığı anlamı kavrayamayan bu zihniyet, Lozan'da, Türk delegasyonunun inat ve ısrarıyle olduğu kadar, Türk ulusunun kesin kararı ve direnciyle yenilmiştir. Mustafa Kemal Paşanın bu günlerde halkoyu önünde yaptığı konuşmada ifade ettiği gerçeklerin bilinmesi konuya aydınlık getirecektir:

«Karşımızda konuşanlar hâlâ, eski Osmanlı devletinin tarihe mal olduğunu ve bugün yeni bir Türkiye devletinin kurulduğunu ve bu yeni Türkiye devletini kuran milletin çok azimkâr bulunduğunu ve artık bu milletin tam istiklâlinden ve millî hâkimiyetinden zerre kadar fedakârlık yapamayacağını anlamamışlardır. İşte bunu anlayamamak yüzünden tereddüde düşüyorlar. Arkadaşlar, millet kat'î ka-

Lozan Antlaşmasını imzalayanlar: Soldan sağa: Grew (A.B.D.), Diamandi (Romanya), Montagna (İtalya), Garoviç (Yugoslav), Rumboldt (İngiltere), İsmet Paşa (Türkiye), Pellé (Fransa), Venizelos (Yunanistan), Oçiai (Jponya), Fereira (Portekiz).

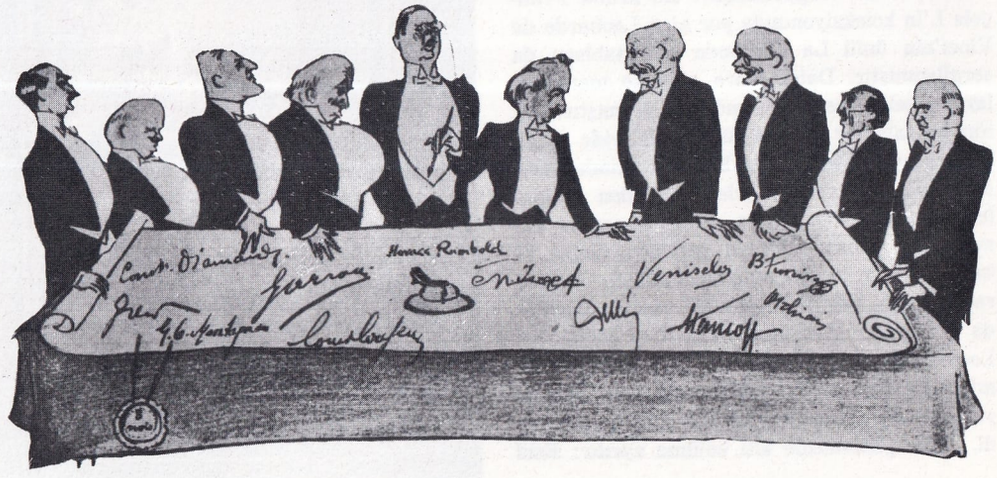

rarını vermiştir. Bu millet için tereddüt devreleri çoktan geçmiştir... Bütün millet ve bütün dünya bilsin ki, en nihayet ve en nihayet bu millet tam bağımsızlığının temin edildiğini görmedikçe yürümeye başladığı yolda bir an durmayacaktır.»

Türk ulusunun bu kesin ve kararlı tutumu karşısında, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Batılı devletler yeni bir savaşı göze alamamışlar ve önerilerimizi kabul etmişlerdir. Lozan barış antlaşmasının getirdiği sonuçlarla bir yandan yeni Türkiye'nin sınırları «Millî Misak»a göre çizilmiş, öte yandan Osmanlı imparatorluğunun verdiği ayrıcalıklar tamamen kaldırılarak, Türk ulusunun tam bağımsızlığı ve egemenlik hakları kabul edilmiştir.

LÖKOSİT
(bkz. Kan)

LÖSEMİ
(bkz. Kan)

LUDENDORFF, ERICH
(1865 - 1937) Alman generali. Birinci Dünya Savaşının başlarında Liège kuşatmasına komuta etti. Daha sonra doğu cephesindeki VIII. ordunun kurmay başkanlığına atandı. 1916 yılında Hindenburg ordu komutanlığına getirilirken, Ludendorff genelkurmay ikinci başkanlığına atandı. Böylece Ludendorff savaşın gidişini etkileyecek bir duruma gelmiş oluyordu. Nitekim Hindenburg, Ludendorff'un etkisiyle denizaltı savaşlarının genişletilmesine karar verdi. Bu kararın uygulanmasının sonucu Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girmesi, yani Almanya'nın durumunun güçleşmesi oldu.

Mütarekeden sonra Ludendorff İsveç'e gitti; birkaç ay sonra aşırı sağın temsilcisi olarak Almanya'ya döndü ve Weimar Cumhuriyetinin başdüşmanlarından biri oldu. Aşırı gerici politika anlayışının temeli Alman ırkının üstünlüğü inancına dayanıyordu. Nazilerin başarısızlıkla sonuçlanan 9 kasım 1923 Münih darbesine katılan Ludendorff 1925 seçimlerinde cumhurbaşkanlığına adaylığını koydu, fakat çok az oy aldı.

LUDWIG, EMIL
(1881-1948) Alman yazarı. Asıl adı Emil Cohn'dur. Hukuk öğrenimi yapmıştır. Üniversiteyi bitirdikten sonra kısa bir süre avukatlık yapmış, sonra kendisini yazarlığa vermiştir. 1906 yılında İsviçre'ye yerleşmiş, 1932 yılında da İsviçre uyrukluğuna geçmiştir. Yahudi asıllı olması nedeniyle Naziler zamanında kitapları yakılmıştır. Emil Ludwig özellikle ünlü kişilerin biyografilerini konu alan romanlarıyle ün kazanmıştır: bu eserlerinin başlıcaları **Napoléon** (1925), **Lincoln** (1930), **Mussolini** (1932), **Goethe** (1920), **Bismarck** (1926), **İsa** (1928), **Roosevelt** (1938) ve **Freud** (1945) dir. Ludwig'in romanları da vardır; bunların başlıcaları **Akdeniz** (1927) ve **Nil** (1935) dir.

Yazarın **Ademoğlu, Bismarck Nasıl Düştü?, Mussolini ile Mülâkat, Temmuz 1914, Versay** ve **Lincoln** adlı eserleri Türkçeye çevrilenler arasındadır.

LUKACS, GYÖRGY
(1885 -) Macar edebiyat eleştirmeni ve düşünürü. Çağdaş marksist düşüncenin en önemli temsilcilerinden biri sayılmaktadır. Sembolist edebiyat anlayışına bağlıyken (**Ruh ve Biçimler**, 1911), Bela Kun hükümeti üyelerinden biri olarak katıldığı birinci Macar sosyalist devriminden sonra, kuramsal marksizme varmıştır. Bu dönemde verdiği eserlerinin en önemlisi olan **Sınıf Tarihi ve Bilinci** (1923) Marx'ın düşüncesinin yorumunda yeni bir anlayışın başlatıcısı olmuştur. Lukacs, İkinci Enternasyonalin pozitivist marksizminin yerine, Hegel'in ve klasik Alman felsefesinin sürdürücüsü, diyalektiğe bağlı, devrimci bir marksizm getirmiştir. Lukacs'ın, gerek tarihsel-felsefî, gerekse tarihsel-edebî nitelikteki bütün yazılarına temel olan ana tez, kentsoylu kültürünün, kapitalist topluma karşı geniş eleştiri öğeleri taşıdığıdır. Bu öğeler Marx'ın eserinde derinleştirilmiş ve kesin bir şekilde sistemleştirilmişlerdir. Lukacs, bu konuyu işlediği **Goethe ve Çağı** (1947), **Genç Hegel** (1948) ve **Gerçekçilik Üzerine Denemeler** (1946) gibi yazılarında, klasik çağ kentsoylu kültürünü, emperyalizm döneminin kültürüyle karşılaştırır. Klasik çağ kentsoylu kültürü, demokratik insancıllıkla kapitalizm arasındaki çelişmenin bilincindedir; emperyalizm dönemi kültürü ise, bu çelişmeyi gizleme çabası içindedir. **Aklın Yıkılışı** adlı eseri, Schelling'in felsefesinin üçüncü evresinden Nazi ideolojisine kadar, bu kültürün tarihsel sürecini eleştirir. Edebiyat eleştirisi alanında da Lukacs toplumsal gerçekçiliğin öncüsü saydığı XIX. yüzyılın Goethe, Balzac, Gogol, Tolstoy gibi büyük romancılarının «eleştirel gerçekçiliği» ile, emperyalist çağ kültürünün Proust, Joyce, Kafka gibi yazarlarının sembolizmi arasındaki çelişkiyi belirtir.

LUMIÈRE, AUGUSTE
(1862 - 1954) Fransız sinema aygıtı bulucusu. Besançon'da doğdu, Lyon'da öldü. Kardeşi Louis ile birlikte «cinématographe» adını verdikleri aygıtı meydana getirdi. Aygıtın ihtira beratı iki kardeşin adına olmakla birlikte, buluşta daha çok Louis'nin önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Auguste Lumière ayrıca biyoloji ve tıp alanlarında da çalışmalar yapmış, bu konularda da buluşları olmuştur. Fransız Bilimler Akademisi ile Tıp Akademisi üyeliğine seçilmiştir.

LUMIÈRE, LOUIS
(1864 - 1948) Fransız sinema aygıtı bulucusu ve sinemanın ilk yönetmenlerinden. Besançon'da doğmuş, Bandol'da ölmüştür. Teknik öğretim ve Lyon konservatuvarında müzik eğitimi gördükten sonra, babası ve kardeşiyle birlikte fotoğrafçılık konusunda çalışmaya başladı. Gümüş bromürlü fotoğraf filimlerinin duyarlığı üzerinde incelemeler yaptı. Edison'un Kinetoscope'unu gördükten sonra, filimleri bir perdeye yansıtacak bir aygıt tasarladı. İlkin, dikiş makinelerinin düzeneğinden esinlenerek bir «dişli ayak» meydana getirdi. Bu buluşunu geliştirerek bir kamera yaptı (1895). Bu kamerayla yapılan ilk özel gösteride **Lumière Fabrikalarından Çıkış** adlı kısa bir filim gösterildi. Lumière kardeşlerin halka açık olarak düzenledikleri ilk gösteri sinemanın doğuşu olarak kabul edilir (28 aralık 1895). Louis Lumière, daha sonra sinemanın Fransa ve Fransa dışında ticarî bir iş kolu olarak yayılması için çaba harcadı. Dünyanın dört bir yanına gönderdiği filim operatörleriyle, ilk aktüalite filimlerinin çekilmesini sağladı. Ticaret alanında başarılı sonuçlar elde edemeyince yeniden teknik araştırmalara döndü. Fransız Bilimler Akademisine üye seçildi.

Louis ve Auguste Lumière kardeşler sinema makinasını bulmakla sanat ve teknik alanlarında bir devrim yapmışlardır. Resimde Louis Lumière görülüyor.

Başlıca filimleri: **La Sortie des Usines Lumière** (Lumiere Fabrikalarından Çıkış.), **Ateliers de la Ciotat** (Ciotat Atelyeleri), **Partie de Tric-Trac** (Tavla Partisi), **Arroseur Arrosé** (Sulanan Sulayıcı) v.b.

LUMUMBA, PATRICE
(1926 - 1960) Kongo ulusal kurtuluş lideri. Posta memuru olduğu sırada Kongo ulusal kurtuluş hareketinin başına geçmiş, Accra (Gana) da toplanan Pan-Afrika kongresinde ulusunu temsil etmiştir (1959). Bir yıl sonra yine Kongo'nun geleceğine ilişkin Belçika Kongosu Anayasa konferansında ülkesinin haklarını savunmuştur. Kongo'nun bağımsızlığa kavuştuğu 1960 yılında başbakan olmuş, aynı yıl başkan Kasavubu tarafından görevinden alınmıştır. Albay Mobutu darbesiyle tutuklanan Lumumba, Katanga'ya kaçırılmış, kısa bir süre sonra da Kongo'da çıkarları bulunan emperyalist güçler tarafından öldürtülmüştür.

LUSAKA
Zambia'nın başkenti (nüfusu 151 800). Zambia'nın bağımsızlığını kazandığı 1964 yılında baş-

kent olmuştur. Halkının büyük çoğunluğunu yerliler meydana getirir. Bemba, Nyanja, Tonga gibi yerli dillerin konuşulduğu Lusaka'da bazı önemli sanayi tesisleri bulunmaktadır. Bunların başlıcaları pamuk dokuma fabrikaları ile traktör montaj fabrikalarıdır. Lusaka'nın güneyindeki Kafue'de de önemli bir elektrik santrali kurulmaktadır. Şehirde uluslararası bir havaalanı vardır. Kongo'nun Lumumbaşi şehrinden geçerek gelen ve Zambia'yı kuzey - güney doğrultusunda keserek Rodezyaya giren demiryolu Lusaka'dan geçmektedir.

LÛT GÖLÜ

El - Gûr diye adlandırılan derin çöküntünün bir kısmını kaplayan bir göl. Kuzeyden güneye doğru, Ürdün ve İsrail ülkeleri arasında sınır boyunca uzanır. Yüzey suları deniz düzeyinden 397 m. daha aşağıdadır. Uzunluğu 74, azamî genişliği 16 km., yüzölçümü 926 km². dir. Hemen hemen bütünüyle Ürdün topraklarına girer. Sadece güney-batı kesimi İsrail'e aittir.

Lût gölüne sadece Anti-Lübnan dağlarından doğan Şeria ırmağı dökülür. Gölün sularını boşaltan bir ırmak yoktur. Lût gölü «ölü deniz» diye adlandırılır. Suları son derece yoğundur. Bulunduğu bölgenin ikliminin sıcak ve kurak, buna bağlı olarak buharlaşmanın çok yüksek oluşu yüzünden, Şeria ırmağının tuzluluk oranı gittikçe artmaktadır. Dışarıya doğru akışın olmaması gölün tuzluluğunu geniş ölçüde etkiler. Tuzluluk derecesi çok yüksektir. Bir litrede bulunan tuz miktarı 275 grama ulaşmaktadır. Okyanus sularının ortalama tuzluluk derecesinin litrede 35 gram olduğu düşünülürse, aradaki farkın ne kadar büyük olduğu ortaya çıkar. İçinde erimiş halde bulunan madensel tuzların çokluğu yüzünden çok yoğun olan göl sularında büyük bir kolaylıkla yüzülür.

Göl suları içinde erimiş madensel tuzlar arasında en çok bulunanlar magnezyum klorür, radyum klorür, kalsiyum klorür, potasyum klorür ve magnezyum bromürdür. Göl sularından tuz elde etmek için kurulan endüstri özellikle İsrail kesiminde hızla gelişmektedir.

İklimin çok sıcak olması nedeniyle tuzluluk oranı çok yükselen Lut gölünde, bir insan batmadan suyun yüzeyinde kalabilir.

LUTHER, MARTIN

(1483 - 1546) Alman teoloji bilgini. Eisleben'de doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Mansfeld, Magdeburg ve Eisenach'ta okumuştur. Eğitim gördüğü kuruluşlar yoğun dinsel eğilimli çevreler olmuştur. 1505 yılında bir kazadan kurtulması üzerine, babasının karşı koymasına aldırmayarak bir manastıra girmiştir. Erfurt'taki bu manastırda teoloji okumuştur. Girdiği tarikatın birtakım işleri için 1510 yılında Roma'ya bir yolculuk yapmıştr. Bu yolculuğunda gördükleri, Luther'i, Roma'daki din adamlarının tutumundan tiksindirmiştir. Wittenberg Üniversitesi teoloji kürsüsüne atanan Luther derslerini Kutsal Kitap ve kutsal metinler üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu davranışında hümanist Erasmus'un etkisi büyüktür.

İlk kalem çatışmasına 1517 yılında Almanya'da «indulgentia» adı verilen ve aşağı yukarı «ahrette yer satınalma kâğıtları» anlamına gelen belgelere karşı girişmiştir. Aynı yılın sonbaharında ünlü «95 tez»ini Wittenberg katedralinin kapısına astırmıştır. Tartışılacak doksan beş konuyu ele alan bu duyurular Reform hareketini başlatmıştır denebilir. Luther bunlarda özellikle Almanların ulusal duygularını uyandırmaya çalışmakta, yurttaşlarını Roma'nın sömürmesine karşı dikkatli olmaya çağırmaktadır. Bu davranış, Almanya ile Papalık arasında zaten gevşek olan ilişkileri daha da soğutmuştur. 1520'de Papa Leo X., Luther'i söylediklerini geri almaya çağırmış, Luther'in bunu kabul etmeyip mektubunu yakması üzerine de Luther'in zındıklığını ilân etmiştir. Bunun üzerine Luther «Alman Ulusunun Soyluluğuna Bildiri» ve «Dindarın Özgürlüğü Konusunda» adlı yazılarını yayınlamıştır.

1521'de Worms'taki İmparatorluk Meclisinin bir oturumuna çağrılmış, ancak bizzat İmparator Karl V. (Şarlken) in başkanlığını ettiği bu topluluk önünde de, dindar bir kimsenin «vicdan muhasebesinde» (liber examen) bulunmasının uygun olduğu yolundaki savunmasını tekrarlamıştır. Bunun üzerine zındıklığı imparatorluk tarafından da ilân edilmiştir. Saksonya elektörü Friedrich, Luther'i Wartburg şatosunda oturtarak kendi koruması altına almıştır. Wartburg'da kaldığı sürede, Kutsal Kitabı Yunancadan Almancaya çeviren Luther bu çalışmasıyle ulusuna ortak bir dil vermiş, Reform hareketini Alman ulusuna benimsetmiştir. Ancak halka dönük bu hareketi bir sokak hareketi niteliği kazanır gibi olunca, Luther birtakım kısıtlayıcı kurallar koyma zorunluğunu duymuştur. Onun politik otoriteye bağlılığını gören bazı Alman prensleri, tahtları için bir tehlike kalmadığını görerek Reformu benimsemişlerdir. Bu arada Reform hareketi

Karl V.'in başında bulunduğu Luther'i dinsiz ilan eden imparatorluk diyetinin 1521 yılında toplandığı Worms katedrali.

L. Cranach'ın fırçasından Martin Luther.

Baltık ve İskandinav ülkelerinde de yayılmasını sürdürmüştür.

1525'te Katherin von Bora ile evlenen Luther'in altı çocuğu olmuştur. Aynı yıllarda Erasmus'un felsefesine de karşı çıkmaya başlamıştır. Luther mezhebi devlet dini olarak güçlenirken, Luther'in kendisi de ölümüne kadar Papalığa yazılı saldırılar yöneltmekten geri kalmamıştır.

Lüteranizm ve Luther mezhebi: Hıristiyan dininin önemli mezheplerinden biri olan Luteranizm XVI. yüzyılın ilk yarısında hızla gelişmesine karşı 1550 yıllarından sonra ağır bir tempo ile yayılmıştır. Biri «özgür eleştirme», öteki de «salt inanç» olarak adlandırılan iki ilkeye dayanan bu mezhep Allah ile insan arasında her türlü aracıyı reddetmektedir. Bugün dünyada, %70 kadarı Avrupa'da olmak üzere, 85 milyon Lüterci bulunmaktadır.

Luther mezhebi günümüzde iki açıdan değerlendirilmektedir. Bunlardan ilkine göre, bu mezhep modern çağların başlangıcını teşkil eden «düşünce devrimini» getirmiştir. Daha fazla taraftar bulan ikinci yorum ise, insan değerlerine gereken önemi vermeyen Martin Luther'i Ortaçağın dinsel anlayışının sürdürücüsü saymaktadır.

LUXEMBURG, ROSA

(1870 - 1919) Alman kadın devrimcisi ve marksist kuramcı. Polonya'nın Zamosc kasabasında doğdu. İlk gençlik yıllarında Polonya Sosyal Demokrat Partisinin örgütlenmesinde görev aldı. 1889 yılında polis takibinden kurtulmak için Zürih'e göç etti. Zürih Üniversitesinde doğa bilimleri, matematik ve iktisat okudu. Sosyalist Enternasyonal kongresine Polonya temsilcisi olarak katıldı. Daha sonra Alman uyruğuna geçen Luxemburg, Alman Sosyal Demokrat Partisinin sol kanat öncüsü oldu. Leipziger Volkszeitung gazetesinde revizyonistlere karşı mücadele etti. O sıralarda Almanya'da devrimci ve reformcu olarak iki yönlü gelişen hareket içinde devrimci yanı benimseyerek, reformcularla mücadele etti. 1905 ihtilâlinden sonra **Grevler, Sendikalar, Partiler** adlı incelemesini yayınladı. 1906 yılında Berlin'deki parti okuluna öğretmen atandı. 1912 yılında **Sermaye Birikimi** ve **Ekonomi Politiğe Giriş** adlı kitaplarını yayımladı. 1914 yılında Sosyal Demokrat Partinin askerî krediler lehinde oy kullanması üzerine Karl Liebknecht, Mehring ve Clara Zetkin ile birlikte partiden ayrılarak Spartakus Birliğini kurdu. 1915 Berlin ayaklanmasının örgütleyicilerinden biri olması nedeniyle tutuklandı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında tutuklu kaldı. Şubat 1917 Rus devrimi sırasında devrim konusundaki düşüncelerini yansıtan bir broşür yayınladı. 8 kasım 1918'de cezaevinden çıkan Luxemburg 23 aralık 1918'de Alman Komünist Partisinin kurucuları arasına katıldı. Hindenburg'un iktidara gelmesini önlemek için girişilen genel grevin bastırılmasından sonra 15 ocak 1919'da monarşi taraftarı subaylar tarafından öldürüldü.

Önemli eserleri: Sosyal Reform ve Devrim (1898), Sosyal Demokraside Bunalım (1919), Toplumsal Dönüşüm ve Devrim (1919).

LÜBNAN

Ortadoğuda bir devlet (el-Cumhuriyye el-Lübnaniyye). Batısında Akdeniz uzanır. Kuzey ve doğusu Suriye topraklarıyle çevrilidir. Güneyindeyse İsrail toprakları yer alır. Yüzölçümü 10 400 km², nüfusu 2 520 000'dir.

Suriye - Filistin yöresinin en dağlık ve yalçın kısmında bulunur. Lübnan parlamenter sistemle yönetilen bir cumhuriyettir. Anayasaya göre başkan Hıristiyanlar arasından seçilir. Buna karşılık başbakanlık Müslümanlara verilir. Yürütme kuvveti cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu tarafından, yasama kuvveti millet meclisi tarafından uygulanır. Ülke beş idarî bölgeye ayrılmıştır: Beyrut, Kuzey Lübnan (Trablus), Güney Lübnan, Lübnan Dağı, Bekaa. Lübnan'ın başkenti Beyrut'tur (nüfusu 500 000). Resmî dil olan Arapçanın yanı sıra, Fransızca ve İngilizce yaygın bir şekilde konuşulur. Ülkede yaygın olan dinler Hıristiyanlık (nüfusun yarısından fazlası Hıristiyandır) ve Müslümanlıktır.

Yer şekilleri: Adını aynı adı taşıyan engebelerden alan Lübnan Cumhuriyeti, çoğunlukla dağlık bir ülkedir. Lübnan topraklarını baştan başa kaplayan dağlar üçüncü zamanda (neozoik) oluşmuş yereylerdir. Bu devirde ortaya çıkan büyük tektonik olaylar, geniş ve dalgalı Suriye topraklarında köklü değişiklikler yaratmıştır. Akdeniz'e paralel, dar ve uzun bir toprak şeridi göçmüştür. Bu tektonik şeridin yüksekte kalan kenarlarında iki sıradağ oluşmuştur. Bunlar Lübnan ve Antilübnan sıradağlarıdır. İki dağ sırası arasında yer alan çukur Bekaa diye adlandırılır. Bekaa Suriye - Afrika çukuru diye tanımlanan büyük çöküntünün bir kısmını oluşturur. Güneyde Ürdün vadisiyle devam eder. İç kısımlara gidildikçe, tamamen ayrı yapıda 4 jeomorfolojik bölgenin birbirini izlediği görülür. Bir düzlük halinde Akdeniz kıyıları boyunca yer alan kıyı şeridi kuzeyde Nehr el-Kebir'in aşağı çığırından güneyde Ras el-Nagurah'a kadar uzanır. Lübnan dağları Kurnet el-Savda'da 3 083 m. yüksekliğe ulaşırlar. Bu dağın batı yamaçları basamak basamak iner, yumuşak bir eğime sahiptir. Doğu yamaçları ise dik ve sarptır. Antilübnan, tektonik çukurun ötesinde batı yamaçları dik, doğu yamaçları ise daha eğik bir görünüşe sahiptir. Her iki sıradağın da zirveleri düz ve kubbeleşmiştir. Yamaçları ise dış etkenler sonucu aşınmış, derin yarıklara ayrılmıştır. Bu yarıklar boyunca karstik kaynaklardan beslenen akarsular akmaktadır. Antilübnan sıradağları ülke sınırlarını aşarak devam ederler. Sadece batı yamaçları ülke sınırları içinde kalır. Antilübnan sıradağlarının bir devamı olan Hermon dağları (2 814 m.) tek bir grup halinde yükselir.

Üçüncü jeolojik çağda oluşan tektonik kuşaklardan biri olan Antilübnan sıradağlarından bir görünüm.

Fenike uygarlığının en eski merkezlerinden biri olan Biblos'ta Roma devrinden kalma yıkıntılardan bir görünüş.

Kıyı şeridi boyunca Akdeniz iklimi görülür. İç kısımlara geçtikçe iklim özellikleri değişir. Kıyı şeridinde yıllık ve günlük sıcaklık farkları çok azdır. Doğuya doğru ilerledikçe bu farklar çoğalır. Akdeniz kıyıları çok bol olmamakla beraber yeterli derecede yağış alır. Lübnan dağlarının dış yamaçlarında yağış artar. Bol yağış alan bu yamaçlarda bir zamanlar ünlü limon ağacı ormanları yer alırdı. Sıradağların iç kısımlarında, Bekaa ve Antilübnanlarda yağışlar azalır. Ülkenin başlıca akarsuları el-Asi ve el-Lita'dır.

Ekonomi ve şehirler: Yağışların tarımın gelişmesine uygun olduğu bölgelerde nüfus yoğundur (Örneğin Akdeniz kıyıları, Lübnan sıradağları etekleri). Buna karşılık nüfus yoğunluğu Bekaa'da azalır. Antilübnanlardaysa iyiden iyiye düşer. Lübnan'ın başkentten başka önemli şehirleri şunlardır: Trablus (145 000), Sayda (22 000), Yunan ve Roma kalıntılarıyle ünlü Baalbek (nüfusu 18 000) ve Zahle (nüfusu 30 000).

Lübnan ekonomisi çoğunlukla tarıma (narenciye, muz, kuru sebze, zeytin, tütün, patates ve tahıl) dayanır. Bununla beraber tarımın yanı sıra hayvancılık (keçi, koyun ve büyükbaş hayvanlar) ve ticaret de gelişmiş durumdadır. Tarıma en uygun bölgeler dalgalı kıyı şeridi ve ırmaklarla beslenen Bekaa bölgesidir. Bununla beraber ülkede elde edilen tarım ürünleri ihtiyacı karşılayamamaktadır. Orman ürünleri önemli değildir. Fakat yeniden orman yetiştirimine büyük hız verilmiştir. Lübnan yeraltı zenginlikleri bakımından fakir sayılır. Ülkede çok az miktarda linyit ve demir cevheri elde edilmektedir. Ülkenin enerji kaynaklarından yoksun oluşu endüstrinin gelişmesini önemli ölçüde engellemektedir. Bu engellere rağmen son yıllarda besin maddeleri, dokuma, yapı malzemeleri endüstrileri ilerlemeler göstermiştir. Irak ve Arap yarımadasından borular vasıtasıyle iletilen petrol, Trablus ve Sayda'daki rafinerilerde damıtılır. Petrol damıtımı ülkenin en önemli ekonomik faaliyetleri arasında gelmektedir.

Ülke tarih ve sanat açılarından önem taşıyan eski şehirlere sahiptir (örneğin Baalbek ve Biblos). Bu tarihsel zenginlik turizmin gelişmesini desteklemektedir. Önemli demir ve karayolları başkentte birleşir. Başkent Beyrut aynı zamanda önemli bir limandır. El-Mina ve Sidon ülkenin öbür limanlarıdır. Bu limanlardan çoğunlukla petrol, benzin, tütün, zeytinyağı ve işlenmemiş yün ihraç edilir.

LÜFER (Temnodon Saltator)
Kemiklibalıklar takımının hanigiller familyasından bir balık türü. Sırtı yeşil - mavi, yanları ile karnı gümüş renklidir. Ağzında iri ve kuvvetli dişler bulunur. Eti beyaz ve lezzetlidir. Dünyanın bütün denizlerinde yaşayan lüferler uzunluklarına göre defne yaprağı, çinekop, lüfer, sırtıkara gibi adlar alırlar ve çok avlanırlar. Boyu 1 m. olan örnekleri vardır.

LÜKATA
Taşınabilir mallara malik olma yollarından biri. Bir kimse kaybolmuş bir mal bulduğu zaman bunu sahibine bildirmeye mecburdur. Kişi bulduğu malın sahibini bilmiyorsa, durumu polise bildirmek ya da uygun bir biçimde ilân etmek zorundadır. Bulunan mala «lükata» adı verilir. Malı bulan kanunen gerekli işlemleri yaptıktan sonra, onu iyi bir şekilde saklamakla yükümlüdür. Eğer bulunan mal saklanamıyorsa ya da bulunmasından sonra bir yıl geçmişse, mal müzayede yoluyle satılabilir ve satış bedeli lükatanın yerine geçer. Lükatanın ilânından ya da polise ihbarından itibaren beş yıl geçtiği halde, malın sahibi çıkmadığı takdirde, lükatayı bulan görevlerini yerine getirmişse o malın sahibi olur. Lükatanın sahibi çıktığında, lükatayı bulan bütün masraflarını alabileceği gibi, ikramiyeye de hak kazanır.

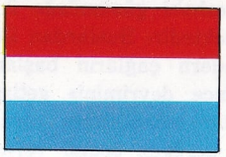

LÜKSEMBURG
Orta-batı Avrupa'da bir devlet (Grand-Duché de Luxembourg; Grousherzogdem Lezebuurg). Kuzey ve batısında Belçika toprakları yer alır. Doğusunda Almanya Federal Cumhuriyeti, güneyinde ise Fransa bulunur. Yüzölçümü 2 586 km², nüfusu 334 790'dır. Ülke idarî yönden on üç kantona ayrılır. Bir grandük tarafından yönetilen meşrutî bir sisteme sahiptir. Yasama yetkisi milletvekilleri meclisindedir. Bu meclis tek dereceli seçimle seçilmiş elli üyeden oluşmuştur. Altı yıllık bir süre için seçilen milletvekillerinin yarısı üç yılda bir yapılan seçimlerle yenilenir. Halkın büyük çoğunluğu, Almancanın bir diyeleğini konuşmakla birlikte resmî dil Fransızcadır. Fransızca özellikle bü-

Lübnan'ın Trablus şehrinde bir cadde.

Lübnan'ın başkenti olan Beyrut'un eski mahallelerinde bir sokak.

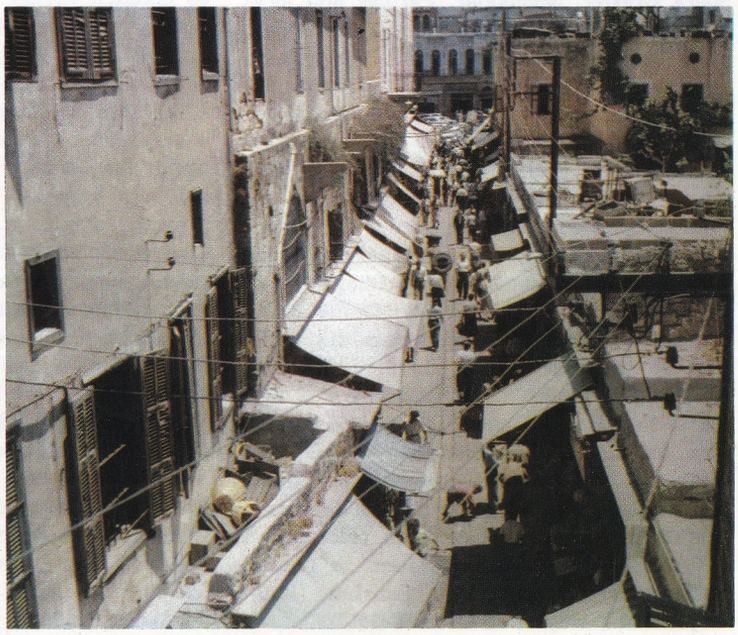

yük şehirlerde yaşayan halk tarafından kullanılır. Lüksemburg halkının büyük çoğunluğu katoliktir (%96).

Bir üçgeni andıran Lüksemburg toprakları genellikle engebelidir. İğne ve yayvan yaprak-lı ağaçlardan oluşan ormanlarla kaplıdır. Ülkenin Ösling diye adlandırılan kuzey kesimiyle, Gutland diye adlandırılan güney kesimi arasında büyük farklar görülür. Kuzey kesimi Arden dağ çemberinin bir kısmını teşkil eder. Gutland ise geniş ve açık vadilerden oluşmuş dalgalı bir bölgedir. Moselle ırmağı Lüksemburg ile Almanya arasındaki güney-doğu sınırını çizer. Bu ırmağın kolları olan Saner ve Alzette, ülkenin büyük bir kısmını sular. İklim yarı karasaldır. Kışları soğuk, yazları serin geçer. Yağışlar boldur.

Ekonomik faaliyetler arasında tarım (patates, tahıl, üzüm) ve hayvancılık (özellikle domuz ve büyükbaş hayvanlar) önemlidir. Ormancılık faaliyetleriyse, demir çıkarma endüstrisi ve ona dolaylı ya da dolaysız olarak bağlı diğer endüstrilerin etkisiyle gelişmemiştir.

Lüksemburg'un güney-batı kesimi, Lorraine demir havzası içine girer. Zengin maden yataklarından elde edilen demirle, ülkenin yakınlarında bulunan Ruhr ve Saar gibi kömür yataklarından sağlanan madenkömürü, demirçelik endüstrisinin büyük bir gelişme göstermesi sonucunu doğurmuştur. Eschsur-Alzette (nüfusu 30 000) deki demir ve çelik endüstrisi kuruluşları, Avrupa'nın bu alandaki en önemli kuruluşları arasında yer alır. Hızla gelişen öbür endüstri kolları arasında en önemlileri şunlardır: Makine, besin maddeleri (şarap, bira), dokuma, kimya (sunî gübre, patlayıcı madde, ilâç), tabaklama, tütün işleme. Endüstri kuruluşlarının büyük kısmı ülkenin başkentinde toplanmıştır. Diğer endüstri merkezleri Differdange (Almanca Differdingen, nüfusu 20 000), Dudelange (Almanca Dudelingen, nüfusu 15 000), Petange (Almanca Petingen, nüfusu 13 000) dir. Bu merkezlerin hepsi güneybatıdaki demir yatakları bölgesinde bulunur. Echternach (nüfusu 5 000) ve Mondorf-les-Bains (nüfusu 3 000) kaplıcalarıyle isim yapmışlardır. Ülkenin öbür şehirleri arasında en önemlileri Diekirch (nüfusu 5 000) ve Grevenmacher (nüfusu 4 000) dir.

Ülkenin başkenti Luxemburg (nüfusu 77 000) dur. Başkent, Alzette ırmağı dolaylarında kurulmuştur. Ortaçağda önemli bir savunma merkeziydi. Bugün ise büyük bir ticaret merkezidir. Birçok endüstri kuruluşlarına sahiptir. Bu kuruluşlar arasında özellikle makine, besin maddeleri, kimya, bira ve tütün endüstrileri yer alır. Başkentte günümüze kadar ulaşmış birçok eski anıt vardır. XVII. yüzyıldan kalma katedral, Büyük Dukalık Sarayı (XVI. ve XVIII. yüzyıllarda yapılmış, XIX. yüzyılda ise bazı değişikliklere uğramıştır) bunların en önemlileridir.

Lüksemburg'da Clervaux şatosu ve 1911'de Roman üslûbuyla yapılan kilisesi. Arka planda da XX. yüzyılın başlarında yapılan S. Maurice manastırı görülmektedir.

LÜLEBURGAZ

Kırklareli iline bağlı ilçe merkezi şehir (nüfusu 25 667). İstanbul - Edirne asfalt yolu üzerinde kurulmuştur. Yükseltisi 56 m.'dir. Edirne - Sirkeci demiryolu üzerinde bulunan istasyonu şehre 7 km. uzaklıktadır. Şehir ayrıca, 60 km.'lik bir şoseyle de Pınarhisar üzerinden il merkezi Kırklareli'ne bağlıdır.

Lüleburgaz son yıllarda oldukça gelişmiştir. Modern binaların yükseldiği anacaddenin iki yanı ağaçlandırılmıştır. Şehrin orta kesiminde Sokullu Mehmet Paşanın Mimar Sinan'a yaptırdığı Sokullu camii, medresesi, kervansarayı vardır. Lüleburgaz peynir yapımevleri, un fabrikaları, bitkisel yağ yapımevleriyle endüstri alanında gelişme göstermektedir.

Lüleburgaz ilçesinin yüzölçümü 551 km^2., nüfusu 63 598'dir. Merkez ve Büyükkarıştıran bucakları içinde 35 köyü vardır.

İlçe topraklarının büyük bir bölümü Ergene ırmağı çevresinde yer alan düzlüklerdir. Bu arazi kuzeyde Istrancalara doğru yükselir. Bu kesim derelerle parçalanmış olduğundan engebelidir. İlçenin iklimi serttir. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Ergene çevresi çayırlıktır. Toprağı tarıma elverişlidir. En çok buğday ekilir. Ayrıca şekerpancarı ve ayçiçeği ekimine de önem verilir. Hayvancılık da gelişmiştir. Kasaplık hayvan, yağ, beyaz peynir ihraç maddelerindendir.

Lüksemburg: Dukalık sarayının bir kanadı. XVI. yüzyılda yapılmış olan binada, XIX. yüzyılda bazı değişiklikler yapılmıştır.

LÜLETAŞI

2 $MgO.3SiO_2.2H_2O$ bileşiminde bir sulu mağnezyum silikat türü. Eskişehirtaşı adıyle de tanınır. Mineralojide sepiyolit adı verilir. Gözenekli türleri su üstünde yüzebilir. Buna denizköpüğü adı verilir. Eskişehir yataklarında olduğu gibi eğer çok sulu haldeyse, çıkarıldığı

Lületaşı: Eskişehir taşından ağızlıklar.

zaman sabun gibi yumuşaktır. Kesilip, oyularak biçim verilebilir. Lüle, ağızlık, tespih ve başka süs eşyası yapılır. Suyu gidince katılaşır. Ancak ateşe fazla dayanmaz. Bir tüpte ısıtılırsa su kaybederek koyulaşır. Hidroklorik asitte erir.

LÜTESYUM
Lantanitler adını alan metaller grubunun son üyesi. Atom numarası 71, atom tartısı 174,99 a.k.b. Doğada çok az miktarda bulunur. Ytriyumun bulunduğu yerlerde az da olsa lütesyum da vardır. Ytriyum tıpkı lütesyum gibi bir lantanittir. Yalnız bulunuş oranı daha fazladır. Elementi Charles James adlı kimyacı saf olarak elde etmeği başarmıştır. Ancak pratikte pek önem taşımaz. Öteki lantanitler gibi +3 değer alır. Oksidi ve tuzları renksizdir.

LÜTFİ FİKRİ
(1872 - 1934) Türk siyaset adamı. Mülkiye Mektebi ve Paris Hukuk fakültesinde öğrenim gördü. 1895'te döndüğü İstanbul'da meşrutiyetçi fikir ve çalışmalarından ötürü hapsedildi. Anadolu'da çeşitli memuriyetlerde bulunduktan sonra Avrupa'ya kaçtı. Bir süre Mısır'da yaşadı. II. meşrutiyetin ilânı sırasında İstanbul'a döndü ve Meclis-i Mebusan üyeliğine seçildi. İttihat ve Terakki yönetimine karşı eleştirileri ve başkaldırmasıyle dikkati çekti. Hükümetin planladığı bir işkenceyle ilgili olarak, Türk parlamento tarihinde ilk kez «Meclis tahkikatı» açılmasını istedi. 1910'da Mutedil Hürriyetperver fırkasına girdi ve Tanzimat gazetesini çıkarmaya başladı. Birkaç defa kapatılan Tanzimat gazetesinin adını değiştirip Teşkilât, Tenbihat, Tesisat olarak yayımını sürdürdü. Cumhuriyetin ilânından sonra rejime başkaldırması nedeniyle İstiklâl mahkemesinde yargılandı ve hüküm giydi. Bir süre hapis yattıktan sonra affedildi. Oyun, edebiyat ve politika konularında yazı ve kitapları vardır.

LYON
Fransa'nın güney-doğusunda bir şehir (nüfusu 536 000). Rhône bölgesinin (yüzölçümü 2 859 km², nüfusu 1 117 000) merkezidir.

Ekonomik ve kültürel bakımdan Fransa'nın en önemli ve en kalabalık şehirlerinden biridir. Saône ırmağının Rhône'a karıştığı yerde kurulmuştur. Şehir akarsular tarafından üç bölüme ayrılmıştır. Sayıları yirmiyi geçen köprüler aracılığıyle şehrin kesimleri arasında bağlantı sağlanmıştır. Lyon, Marsilya'nın 270 km. kuzeyinde bulunur. Şehrin en eski bölümü Saône ırmağının batı yakasıdır. Fourvière tepesinde Notre Dame de Fourvière bazilikası yer alır. Yeni mahalleler ise özellikle Rhône ırmağının doğu kıyılarındadır.

Lyon, M.Ö. 43 yılında kurulmuş ve Lugdunum diye adlandırılmıştır. Hızla gelişmiş, kısa bir zaman sonra strateji, ticaret, el sanatları alanlarında önemli bir merkez haline gelmiştir. Kurulduğu tarihten yirmi, otuz yıl sonra Galya'nın en önemli şehri olmuştur. II. yüzyılın ortalarına doğru şehirde Hıristiyanlık yayılmaya başlamıştır.

843 yılında imzalanan Verdun antlaşmasıyle Lyon, Provence krallığına geçmiş, 1032 yılında ise Mukaddes Roma-Cermen İmparatorluğuna katılmıştır.

Güney-doğu Fransa'nın başlıca ulaşım yollarının birleştiği bir yerde bulunan Lyon, ekonomik ve ticarî gelişimini bu stratejik konumuna borçludur. Şehirde XV. yüzyılda ipek endüstrisi kurulmuştur. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Lyon dokuma el sanatları kolunda hızla ilerlemiş, Avrupa'nın en faal ipek pazarı haline gelmiştir.

Yüzyllar boyunca Lyon şehrine özgü bir endüstri olarak tanınan ipek endüstrisi, son zamanlarda büyük bir bunalımla karşılaşmıştır. Sunî elyaf bükümü ve dokumacılığı önem kazanmaktadır. Lyon'da dokuma endüstrinin yanı sıra birçok endüstri faaliyetleri gelişmiştir. Kimya (öncelikle ilâç gibi eczacılığa ait ürünler), metalurji, makine ve giyim endüstrileri bu dalların en önemlileridir. Öte yandan besin maddeleri, matbaacılık ve grafik, camcılık gibi endüstri alanlarında da önemli kuruluşlar vardır.

Üstte: Lyon'da her yıl Uluslararası Fuarın yapıldığı binaların bir kısmı. Altta: Lyon'dan bir görünüş. Yüzyıllar boyunca Avrupa ipekçiliğinin merkezi olan şehir ekonomik ve ticarî alanlarda Güney-doğu Fransa'nın başlıca yollarının kavşak noktasında bulunması sayesinde büyük gelişme göstermiştir.

M

M, m
Alfabenın on altıncı harfi

MABET
(**bkz.** Tapınak)

MACARİSTAN
Tuna vadisinin orta bölümünde kurulu bir Avrupa devleti (Magyar Nepköztarsasag). Batısında Avusturya, doğusunda Romanya, kuzeyinde Çekoslovakya, kuzey-doğusunda S.S.C.B., güneyinde Yugoslavya ile sınır komşusudur. Kuzey-batısında Tuna ve güney-batısında da Drava ırmakları ülkenin doğal sınırlarını çizer. Yüzölçümü 93 030 km², nüfusu 10 500 000 dir. Başkent Budapeşte (nüfusu 1 985 000) dir. Macaristan bir halk cumhuriyetidir. Yasama yetkisi millet meclisinde, yürütme yetkisi prezidyumdadır. Ülke beş idarî bölüme ve 24 eyalete ayrılmıştır. Halk Macarca konuşur. Nüfusun çoğunluğu Katoliktir.

Yer şekilleri : Macaristan ovalar, tepeler ve alçak dağlar ülkesidir. Coğrafî bakımdan üç bölgeye ayrılır: Tuna Ötesi, Kuzey yaylaları ve Büyük ova.

Tuna Ötesi, ülkenin batı bölümünde yer alır. Kuzey ve doğuda Tuna ırmağı ile, güneyde Drava ve Muro ırmaklarıyle, batıda ise Alp dağlarının etekleriyle çevrilidir. Yuvarlak tepeler, alçak dağlar ve göller bölgeye egemendir. Kuzeybatıdaki, küçük Alföld ovası Tuna boyunca Slovakya içerilerine doğru uzanır. Bölgede yükseltileri 500-1 000 m. arasında değişen Mecsek, Bakony, Vertes, Pilis ve Gerecse dağları yer alır. Bu dağlar ormanlarla kaplıdır. Orta Avrupa'nın en büyük gölü olan Balaton, göl taşıtlarının işlemesine elverişlidir; kıyıları yaz sporları için elverişli bir iklim gösterir. Avusturya ile Macaristan arasında bölünmüş bulunan Fertö, göl olmaktan çok bataklık özelliğindedir. Kuzey yaylaları, Tuna'nın kuzey-doğusundaki engebeli bölgedir. Karpat dağlarının güneye doğru uzantısını oluşturur. Matra dağlarında bulunan Kekes tepesi 1 100 m.'ye varan yüksekliğiyle Macaristan'ın en yüksek dağıdır. Bölge volkaniktir.

Büyük ova (Alföld) Macar topraklarının yarısından çoğunu kaplar ve sınırları da aşarak Romanya, Yugoslavya ve S.S.C.B.'ne doğru uzanır. Tuna, bölgenin batı sınırıdır. Tisa ırmağının ortadan böldüğü bölgenin en önemli su kaynakları Maros, Körös, Szamos ve Sajo ırmaklarıdır.

Tuna, Macaristan'a kuzey-batıdan girer. Çekoslovakya ile sınırı çizdikten sonra, güneye döner, Budapeşte'den geçer ve Mohaç'ta Macaristan'ı terkeder. Büyük ovanın en önemli

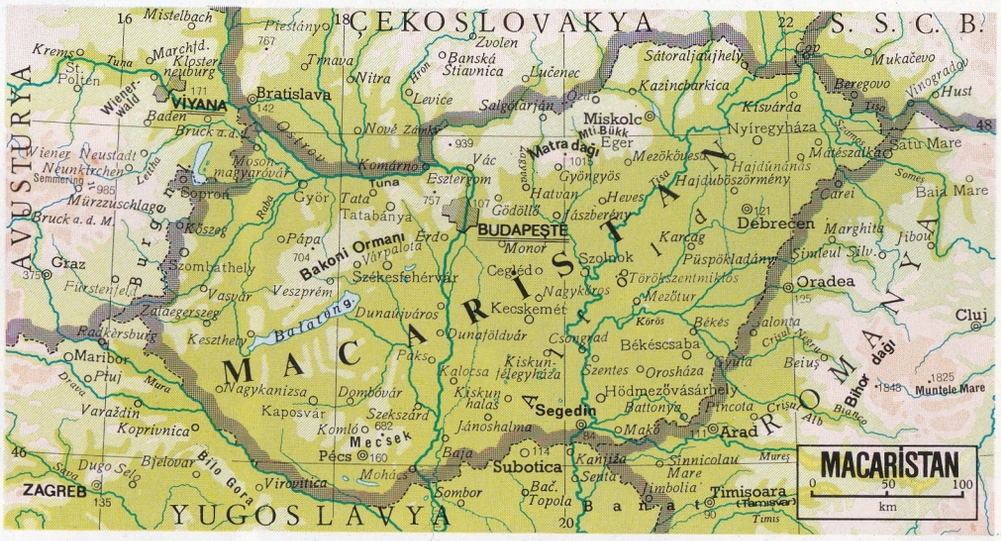

Debrecen dolaylarında Macaristan ovası. Macaristan topraklarının büyük kısmı ovalıktır.

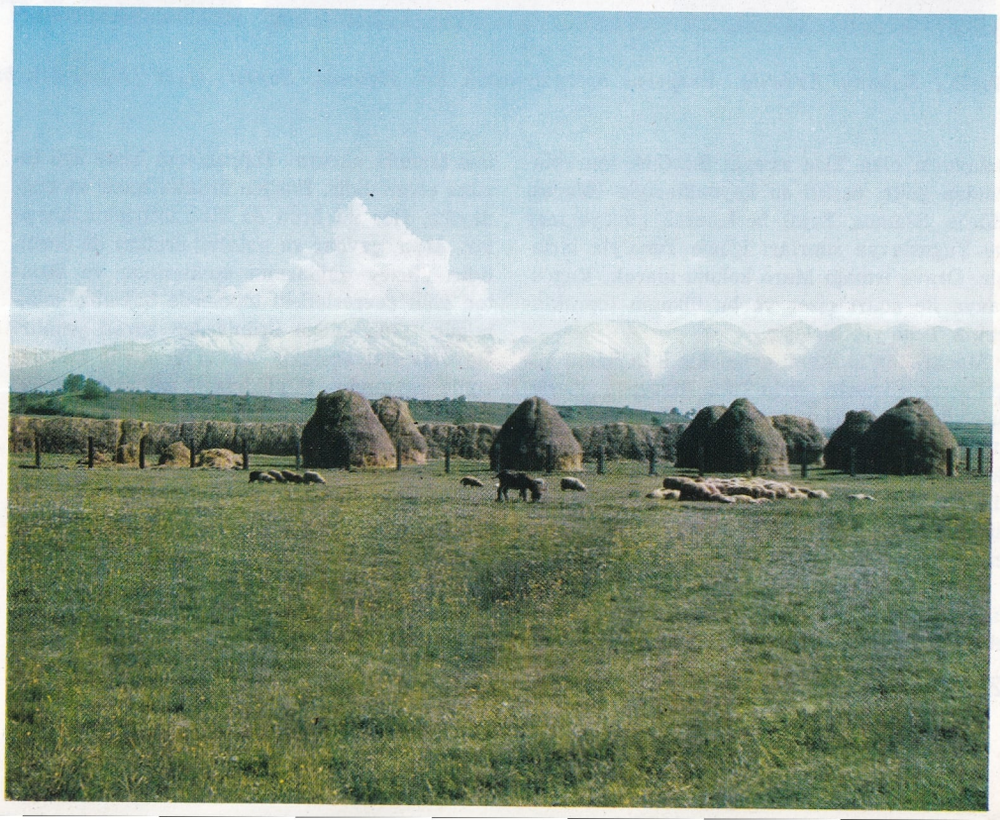

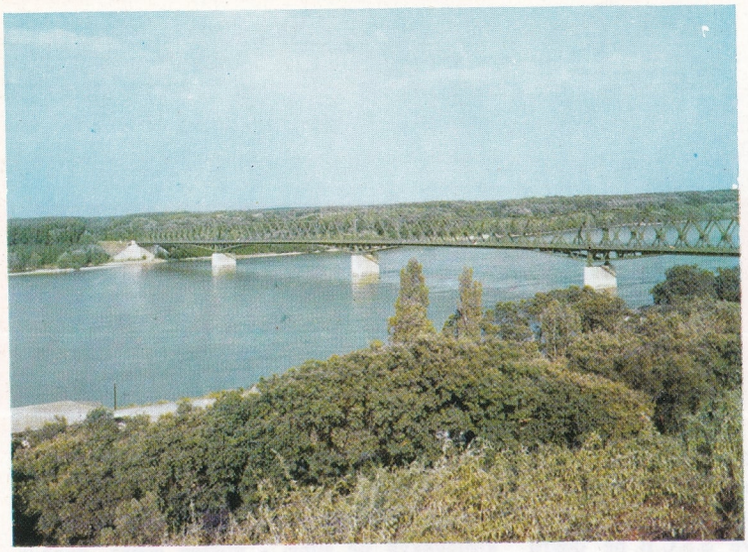

Solda: Macaristan'ın başlıca ırmağı olan Tuna üzerinde Dunaföldvar köprüsü. Sağda: Macaristan'ın en büyük gölü olan Balaton gölünden bir görünüş.

Solda: Bakony Erdo'da, Vesprem dolaylarından bir görünüş. Sağda: Eger (Eğri) den bir görünüş.

sulayıcısı olan Tisa ırmağı S.S.C.B. topraklarından gelir, çeşitli su kaynaklarıyle (Maros, Körös, Szamos, Sajo) beslenerek güneye iner ve Yugoslavya sınırları içinde Tuna'yla birleşir. Drava ırmağı Muro kolunu alarak, Yugoslavya ile sınırı çizer ve bu ülkenin topraklarında Tuna'yla birleşir.

Macaristan'ın iklimi genellikle kıta iklimi koşullarını gösterir. Orta-Tuna havzası, yumuşak güney rüzgârlarına açıktır. Kuzeydeki Karpatlar, ülkeyi sert kuzey rüzgârlarına karşı korur. Tuna Ötesi sıcak ve nemli Akdeniz ikliminin etkisi altındadır, ovalara oranla daha sıcak ve yağışlıdır. Kuzey yaylalarıyse ülkenin en soğuk ve yağmurlu bölümüdür.

Ekonomi ve şehirler: Endüstri ve madenciliğin ulusal gelirin büyük bir bölümünü teşkil etmesine rağmen, nüfusun üçte birinden fazlası tarımla uğraşır. Toprakların beşte üçü tarıma elverişlidir. Başlıca ürünler mısır ve buğdaydır. Her iki ürün de ülke ihtiyacını karşılar. Arpa, çavdar ve patates üretimi de önemlidir. Kuzey dağlarının eteklerinde ve Balaton gölü çevresindeki tepelerde bağcılık gelişmiştir. Elde edilen ürünlerden şarap yapılır. Hayvancılık, özellikle Alföld'ün geniş otlaklarında yaygındır. Büyükbaş (2 milyon), küçükbaş (2,5 milyon) hayvanlar, domuz (7 milyon) ve at (700 000) beslenir. Özellikle Güney-doğuda yetiştirilen Macar atları ünlüdür. Yumurta, mandıra ürünleri, domuz eti (özellikle salam ve domuz yağı), şarap, şeker, post ve deri ihraç edilen tarım ve hayvancılık ürünleridir.

Tarım üretimi, büyük ölçüde, Devlet Çiftlikleri ya da Tarım Kooperatifleri yoluyle yapılır.

1867'den sonra endüstri ve madencilik, canlılık kazanmıştır. Fakat 1914'e kadar endüstri, besin maddeleriyle hammaddelere dayanmaktaydı. Bu tarihten sonra maden, kimya, makine ve elektrik endüstrisinde büyük gelişme görüldü.

Enerji kaynağı bakımından Macaristan fakir bir ülkedir. Ocaklardan çıkarılan kömürün sadece onda biri kok kömürü, geri kalan bölümüyse enerji bakımından zayıf olan turba ve linyittir. Başlıca ocaklar Pecs, Komlo ve Mecsek'tedir. Az miktarda petrol çıkarılır. Zalra tepelerinden çıkan doğal gaz, boruyla Romanya'ya gönderilir. Aynı yolla S.S.C.B.'den ham petrol getirilir. Hidroelektrik santraller küçük ve verimleri azdır. Başlıca maden kaynağı boksittir. Boksit üretim ve ihracatında Macaristan, Avrupa'da, Fransa'dan sonra

gelir. Boksit Vartes tepelerinden ve Bakony ormanlarından çıkarılır. Alumina (alüminyum oksit) Almasfüzito ve Komarom'daki, alüminyum ise İnota, Ajka ve Tatabanya'daki ocaklarda çıkarılır. Elektrik gücünün yetersizliği alüminanın Macaristan'da arıtılmasını olanaksız kılar. Bu cevher arıtılmak üzere S.S.C.B.'ne, Polonya ve Çekoslovakya'ya gönderilir. Alüminyum ise Macaristan'da arıtılır.

Bakony ormanlarındaki ocaklardan elde edilen manganez ihracatında Macaristan, Avrupa'da Romanya'dan sonraki ikinci sırayı alır. Demir madenleri Rudabanya'dadır. Csepel'de, Dunaujvaros'ta Özd'de, Salgotarjan'da, Diosgyor'da ve Györ'de demir-çelik endüstrisi vardır. Bununla birlikte demir ihtiyacının dörtte üçü S.S.C.B.'den, Polonya ve Çekoslovakya'dan ithal yoluyle sağlanır. Kömür de bu ülkelerden alınır.

Motor, tarım makineleri, dizel lokomotifleri, elektrik araçları ve haberleşme araçları yapımı endüstri üretiminin önemli bölümünü içerir. Budapeşte ve Györ endüstri merkezleridir. Kimya endüstrisi ve hassas araçlar yapımının merkezi Budapeşte'dir. Dokuma endüstrisi Budapeşte, Alföld ve Szeged'de yerleşmiştir. Giyim endüstrisi ile yağ endüstrisi de başkenttedir. Szeged, un, şeker, salam ve paprika adlı macarbiberi üretimiyle, Kecskemet ise kayısı konyağı ve sucuk üretimleriyle ün kazanmışlardır.

Bütün endüstrinin yaklaşık olarak yarısı Budapeşte çevresinde kuruludur. Geri kalan yarısıyse, Miskolc (nüfusu 178 000), Pécs (nüfusu 139 000), Györ (nüfusu 81 000), Székesfehérvár (nüfusu 67 000), Szombathely (nüfusu 60 000), Tatabánya (nüf. 63 000) gibi Kuzey bölgesi ya da Debrecen (nüf. 155 000), Szeged (nüfusu 116 000), Kecskemet (nüfusu 73 000) ve Nyireghyháza (nüfusu 63 000) gibi ova şehirlerinde yerleşmiştir.

Nüfusun beşte biri Budapeşte'de yaşar. Büyük ovanın büyük bir bölümünde, özellikle Güneyde, nüfus yoğunluğu az topraklar vardır. Köy nüfusunun dağılışı ve şehirlere akın, kooperatif çiftçiliğin geliştirilmesi yoluyle denetim altına alınmıştır.

Dış ticaretin büyük bölümü S.S.C.B. ve Doğu Avrupa ülkeleriyledir. Makine satımı, yakıt ve hammadde alımı ticaretin büyük bölümünü kapsar.

Tarih: Fin-Macar kökenli olan Macar kavmi, önce Kafkaslarda, sonra Don ve Dnieper ırmakları arasında uzanan bölgede yerleşmişler ve ilk kez 889 yılında Karpatları aşarak Tuna ovalarına inmişlerdir. Burada Arpad hanedanının hükümranlığını kabul ederek bir devlet örgütü kurmuşlardır. Kurulan Macar krallığı, istilâ amacıyle, 933 ve 955 yıllarında Almanya içerilerine iki sefer yapmış; fakat ikisi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

1000 yıllarında Macarlar Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Ladislas I.'in krallığı sırasında, Macaristan yayılma siyaseti izlemiş, Slovenya Macar topraklarına katılmıştır. Bu iki krallığın birleşmesi, 1918 yılına kadar süregelmiştir. Ancak bu birleşme Macaristan'ın başına dertler açmış, Dalmaçya konusunda Venedik'le 300 yıl süregelen çatışmaların ve Balkanlardaki çıkarlarının tehlikeye düştüğünü gören Doğu imparatorluklarının düşmanlıklarının nedeni olmuştur. İçerideyse, bu durum, Arpad hanedanının hükümranlığının dayandığı toprak mülkiyeti konusunda bunalım doğurmuş ve Kral soylular lehine toprakların bir bölümünün mülkiyetinden vazgeçmeye zorlanmıştır. Daha sonra, 1222 yılında Kral Andre II. bir fermanla, büyük toprak sahiplerinin bir bölümüne, önemli ayrıcalıklar tanımak zorunda kalmıştır. Büyük toprak sahipleri, 700 yıl boyunca Macaristan'ın politik yapısına egemen olmuşlar, bu durum Birinci Dünya Savaşının sonuna değin sürmüştür. 1301 yılında, Arpad hanedanının son kralı olan Andre III.'ün ölümü üzerine, patlak veren taht kavgasından sonra Anjou hanedanından Charles I. tahta çıkmış ve 1308 - 1342 yılları arasında hüküm sürmüştür. XIV. yüzyılda Bosna'yı zapteden ve Tuna ile Sava ırmaklarına kadar uzanan Osmanlı orduları Macaristan için büyük bir tehlike olarak gelişmiştir. Soylular, bu tehlikeden korunabilmek için, Polonya kralı Ladislas'ı Macar tahtına oturtmuşlardır. 1458 - 1490 yılları arasında krallık eden Matthias Posthumus'un saltanatı Macaristan için bir canlanma dönemi olmuş, Osmanlı imparatorluğunun ilerleyişi, kısa bir süre için de olsa durdurulabilmiş, Bohemya'ya karşı savaşılmış ve Viyana, ülke sınırları içine alınmıştır. Ladislas ve Lajos II.'nin krallıkları arasında kalan dönemde Bohemya da Macaristan'a katılmıştır.

Krallığın itibarının artması, soylulara güç kazandırmış ve bir köylü ayaklanması bahane edilerek 1514'te, mülk sahibi olabilme hakkını yalnız soylulara tanıyan Tripartitum adlı buyrultu çıkartılmıştır. Tripartitum 1848'e kadar yürürlükte kalmıştır.

1521 yılında Belgrad'ı alan Türklerin baskısı gittikçe artmış 1526'da Mohaç ovasında Osmanlı ve Macar orduları arasındaki savaş Türklerin kesin zaferiyle sonuçlanmış, 1541'de de Buda, Osmanlı işgali altına girmiştir. Savaştan sonra Kral olan Ferdinand 1547'de, Transilvanya'yı Osmanlılara bırakan barış şartlarını kabul zorunda kalmıştır. Osmanlı egemenliği birbuçuk yüzyıl, yani 1699 tarihli Karlofça barışına kadar sürmüş, bu barıştan sonra Macaristan bağımsızlığını ve Osmanlı istilâsından önceki topraklarını yeniden kazanmıştır. XVIII. yüzyılda, feodalite ile Habsburg monarşisi arasında çetin çatışmalar olmuştur. Fransız devrimi ve özellikle Napoléon, Macarları da etkilemiştir. Macaristan'da milli-

Solda: Eger dolaylarından bir görünüş: Bu çevrede hafif eğimli tepelerde bağcılık yapılır. Sağda: Budapeşte'de Ikarus otomobil fabrikasından bir görünüş. Macar makina sanayii tesislerinin % 80'i Budapeşte çevresinde toplanmıştır.

Macar mimarlığının güzel örneklerinden biri olan Budapeşte'deki Mattias kilisesi gotik üslûpta yapılmıştır.

Budapeşte Ulusal Müzesi. Yapı yeni klasik üslûptadır. Uluslararası sanat hareketleri Macaristan'da da etkili olmuş ve örnek vermişlerdir.

yetçilik akımının önderi olan Lajos Kossuth (1802 - 1894), sorumlu bir hükümetin kurulmasını sağlamıştır. Bu arada, Avusturya tarafından kışkırtılan bağımsızlık hareketleri, Hırvatistan, Sırbistan ve Transilvanya'da ihtilâl şeklini almış ve Avusturya ile Rusya'nın duruma müdahaleleri için gerekli sebepleri oluşturmuştur. 1876 tarihli anlaşma (Ausgleich) gereğince ikili monarşi kurulmuş ve Avusturya-Macaristan imparatorluğu doğmuştur. İmparatorluk ulusal bir meclise dayanan bir yapı getirmekle birlikte, Franz Joseph'in yönetimindeki bu idare, ne toplumsal sorunları çözebilmiş, ne de azınlıkların bağımsızlık isteklerini karşılayabilmiştir. I. Dünya Savaşının sonunda uğranılan yenilgiyle bu zoraki imparatorluk tarihe karışmıştır. 1920'deki Trianon barışıyle Slovakya'yı, yeni kurulan Çekoslavakya Cumhuriyetine, Transilvanya'yı Romanya'ya, Hırvatistan'la Slovenya'yı da Yugoslavya'ya bırakan Macaristan, savaştan önceki topraklarının beşte üçünü, nüfusunun üçte ikisini kaybetmiştir. 1919'da Béla Kun tarafından yönetilen komünist ihtilâlin kanlı bir şekilde bastırılması, bunu izleyen dönemde Miklos Horthy'nin, dış politikada Nazi Almanyasını destekleyen, içerideyse aristokrasinin desteğiyle, Yahudi düşmanlığı güden yönetimine yol açmıştır. Trianon barışının yeniden gözden geçirilmesine çalışan Horthy, aynı amaca yönelen Hitler'in Çekoslovakya'yı kendi topraklarına katmasına ses çıkarmamış, hatta bunu desteklemiştir.

İkinci Dünya Savaşında, Macaristan Nazi Almanyasıyle birlikte Yugoslavya'yı işgal ve S.S.C.B.'ne savaş ilân ettiği 1941 yılı nisan ayına kadar tarafsız kalmıştır. Alman ordularının gerilemeye başlaması üzerine kararsızlığa düşen Başkan Kallay'ın politikası, Hitler'in Macaristan'ı istilâsına sebep olmuş, Kallay'ın yerine geçen, koyu Nazi Szalasi, Budapeşte'nin düşmesine kadar (13 şubat 1945), Hitler'e bağlı bir politika izlemiştir.

1946'da cumhuriyet ilân edilmiş, 1947'de imzalanan Paris barış antlaşması, ülkenin sınırlarını, 1920'deki durumuna getirmiştir. 1945'te yapılan seçimlerde Komünist Partisi çoğunluk sağlayamamakla birlikte, Kızılordunun desteğiyle ülkenin idarî ve siyasal yönetimini ele geçirmiştir. O tarihten bu yana Macaristan dış politikada, Sovyet bloku içinde bir ülkedir. Yüzyıllarca çözüm bekleyen toplumsal sorunlara el atılmış, tarım reformu, eğitim reformu yapılmış, kilise malları devletleştirilmiş ve yüzden fazla işçi çalıştıran işyerleri devlet denetimi altına alınmıştır.

1953'ten sonra S.S.C.B.'de ve öteki komünist ülkelerde başlayan Stalinciliği tasfiye hareketi Macaristan'ı da etkilemiş, bu hareket kısa zamanda bir halk ayaklanması şeklini almıştır. Ayaklanma S.S.C.B. birliklerinin yardımıyle bastırılabilmiştir. Bunalım, János Kadar'ın başbakanlığa atanmasıyle son bulmuş, çelişik ve tereddütlü davranışıyle bunalıma sebep olan İmre Nagy ve ayaklanmanın öteki önderleri idama mahkûm olmuşlardır. 1960'tan sonra, siyasî suçluların affı ve toplama kamplarının dağıtılmasından sonra, Macaristan'da daha liberal bir politika güdülmektedir.

Sanat: IV. ve V. yüzyıllardaki ilk Hıristiyan sanatının sayılı birkaç örneği dışında, hemen hemen 1000 yıllarına kadar, Batı Avrupa'nın sanat akımları Macaristan'ı etkilememiştir. 1010 yılında yapılan Estergon katedraliyle, roman üslûbu ülkeye girmiş ve etkisini, iki yüzyıl boyunca sürdürmüştür. Bugün dördü Pecs'de bulunan roman kiliselerinin özelliği masif kuleleridir. Gotik üslûp, XIII. yüzyılda Fransa'dan gelmiş; fakat bölgesel değişikliklere uğramıştır. Bu üslûp XV. yüzyıla kadar işlenmiş ve zenginleştirilmiştir. Önemli örnekleri, Ssámbék kilisesi ve Janos Hunyadi adına yapılan kaledir. Çok renkli ağaç işlemeler ve St. George'un bronz, atlı heykeli bu dönemin eserleridir. İtalyan sanatının resimdeki etkisi, XIII. yüzyıl sonlarına rastlar. Niccolo Tommaseo'nun, Estergon Krallık Sarayının kilisesindeki freskleri İtalyan sanatının ilgi çekici örneklerindendir. XV. yüzyılda Macar ve İtalyan ressam ve mimarları, Buda'daki Kral sarayının yeniden yapımında birlikte çalışmışlardır. Rönesans mimarîsi, özellikle Güney Macaristan'da gelişmiş ve en güzel örneklerini Frics kalesinde ve Eger şehriyle, şehirdeki Fransisken kilisesinde vermiştir.

Rönesans, önce Estergon'da gelişmiş sonra bütün ülkeye yayılarak XVIII. yüzyıla kadar hüküm sürmüş ve yerini Viyana barok üslûbuna bırakmıştır. Bu üslûp Macar şehirlerine karakteristik bir görünüş sağlamıştır. Habsburg Hanedanıyle sıkı bağlar kurulması, birçok Macar soylusunu malikâne sahibi kılmış ve malikâne yapımına hız vermiştir. Bunların en önemlisi Esterhazylerin büyük sarayıdır. Fakat, XIX. yüzyılın en önemli yapısı, Emmerich von Steindl tarafından 1883 - 1902 yılları arasında yapılan Macar Parlamento binasıdır.

Edebiyat: Macar edebiyatına ait ilk eserler, daha sonraki tarihlerde toplanmış olan, X. ve XI. yüzyıllarda yazılmış masallar, şiirler ve baladlardır. 1000 yıllarında devletin kurulması ve Hıristiyanlığın kabulünden sonraki dönemde, saray ve manastırlar çevresindeki edebiyat çalışmaları artmış, Macar milletinin kökeniyle ilgili destanlar, kahramanlık masalları ve çoğu Latince olan dinsel eserler verilmeye başlanmıştır. Bunlar arasında, yazarı bilinmeyen **XII. Yüzyıl Vekayinamesi** ile Simon Kezai'nin (XIII. yüzyıl) **Resimli Vekayinamesi**, yine XIII. yüzyılda Macaristan'da yazılan ilk Latince şiir «Tatarların Harap Ettiği Macaristana Ağıt» ve ilk Macarca şiir «Meryeme Ağıt» ilgi çeken eserlerdir. XV. yüzyılın ikinci yarısında Macaristan, önemli edebî gelişmelere sahne olmuştur. Latince bilmeyenler için İncil'den bazı bölümler Macarcaya çevrilmiştir.

Uzak görüşlü bir devlet adamı, ve iyi bir asker olduğu kadar sanat ve bilimle de ilgilenen Matthias Corvinus zamanında (1612-1619) Macar sarayı, Avrupa hümanizmasının önemli merkezlerinden biri olmuştur. Corvinus, ünlü «Corvina» kütüphanesini ve Buda'daki sarayında Macaristan'ın ilk basımevini kurdurmuştur. Din reformu, XVI. yüzyılda edebiyatı büyük ölçüde etkilemiştir. Dinsel heyecanlar, istilâcılara karşı birlik ve yeni bir ulusal övünç yaratmıştır. Sebastyen Tinodi Macar ulusunun büyük savaşlarını, 1554'te basılan **Vekayiname**'sinde dile getirmiş, Erasmus'un izleyicileri İncil'i çevirmişlerdir. Gábor Pesti, İncil'den dört bölümü ve Aisopos masallarını Macarcaya çevirmiş, Latince - Macarca sözlük yapmış, János Sylvester, ilk Macar gramerini hazırlamış; Mihály Sztáray ve Gaspar Heltai dramlar ve dinsel oyunlar yazmışlardır. Gaspar Károlyi'nin hazırladığı Ahd-i Atik ve Ahd-i Ce-

did'in tam metinleri Macarcanın yeni biçiminin ve Macar edebiyatının birliğinin temelini oluşturan eserlerden biridir.

Çalkantılı politik koşullar ve Katoliklerle Protestanlar arasındaki çatışmalar XVII. yüzyıl Macar edebiyatına değerli eserler kazandırmıştır. Protestanların Macaristan'ın bağımsızlığını savunmalarına karşılık, Katolikler açıkça Habsburgları destekliyorlardı. Protestan devlet adamı, Miklos Zrinyi (1620 - 1664) ilk ulusal destanı yazmıştır. Lirik şiir bu dönemde aristokrasinin tekelindedir. Bu türde, István Gyöngyösi (1624 - 1704) nin önemli şiirleri vardır. Transilvanya'da ise János Apáczai 1653'te, Macar Ansiklopedisini hazırlamıştır. Yüzyılın sonlarındaki bağımsızlık savaşları, edebiyatta da **Kuruc Şarkıları**'yle yer aldı (Kuruc, bağımsızlık için savaşanlara verilen addır). XVIII. yüzyıl, bütün Avrupa'da olduğu gibi Macaristan'da da «Aydınlanma çağı»dır. Bu yeni akımın önderi olan György Bessenyei (1747 - 1811), çevresinde topladığı bir grup yazarla, ilgi çekici eserler vermiş, 1781'de Macaristan Bilim ve Edebiyat Akademisini kurmakla görevlendirilmiştir. İmparator Josef II.'nin yenileşme hamleleri, edebiyatta ulusçu bir akımın doğmasına sebep olmuştur. Bu tür eserler arasında Jozsef Gvadanyi'nin (1725 - 1801) **Köy Kâtibinin Buda Gezisi** adlı eseri anılabilir. Geleneksel ve yeni olan edebî üslûpların ve ülkülerin karışması bu döneme rastlar ve özellikle, natüralist akımın öncülüğünü yapan tiyatro eserleriyle Mihaly Csokonai Vitéz (1773 - 1805) dikkati çeker. Bu dönemin öteki yazarları arasında Mihály Fazekas (1766-1828), Ferenç Kazinczy (1759 - 1831) sayılabilir.

Napoléon savaşlarından sonra, bir yandan Viyana'nın katı despotizmi, öte yandan Avrupa ülkelerinin birçoğunda halk hareketleri, Macaristan'da da Habsburglarla, toprağa bağlı sınıflar arasında çıkar çatışmalarının doğmasına sebep olmuştur. Macar soylular sınıfında ulusal bağımsızlık akımı gelişmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak edebiyatta da romantizm akımının yerini milliyetçilik almıştır. Bu dönem, yeni ülkülerin mayalandığı, tiyatroda ve Macar Akademisinde olduğu kadar, edebî dergilerde de dikkati çeken gelişmelerin olduğu bir dönemdir. Ozan Mihály Vörösmarty (1800 - 1855), romancı Jozsef Eötvös (1813-1871) ve bütün XIX. yüzyılın en büyük lirik Macar ozanı olarak bilinen Sándor Petöfi (1823 - 1849) bu dönemin önde gelen sanatçılarıdır. Yukarıda sayılanlardan başka, ozan János Arany (1817 - 1882), roman ve oyun yazarı Mor Jokai (1825 - 1904) ve oyun yazarı İmre Madách (1823 - 1864), Petöfi ve Arany'nin sayısız izleyicilerinden biri olan, Avusturya baskısına karşı koyan ve XX. yüzyıl şiirine yol açan Janos Vajda (1827 - 1897) önemli sanatçılardır.

Mihaly Vörösmarty'nin şiirlerinde Avrupa romantizmi ile Macar ulusçuluğu öğeleri yanyana yer alır.

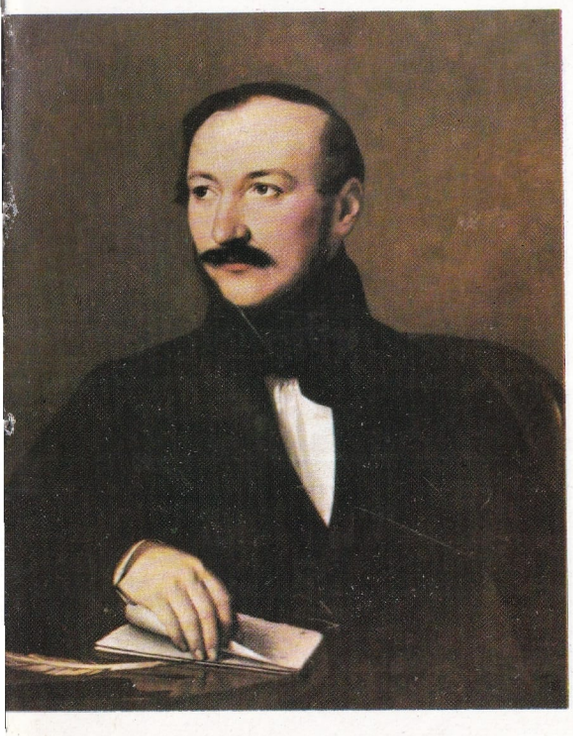

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Kalman Mikszath'ın eserleri Macar edebiyatında yeni bir gelişmenin başlangıcı olmuş ve bu gelişme Endre Ady ile en başarılı düzeye ulaşmıştır. XX. yüzyılın ilk yıllarının bütün edebî hareketleri, başlangıçta orta sınıfın yayın organı olan; fakat zamanla endüstri ve tarım proletaryasının sorunlarını inceleme yoluna giren Nyugat (Batı) dergisinin çevresinde toplanıyordu. Dergide yayımlanan yazılar, Macaristan'ı 1919'daki Macar Komünü hareketine götüren toplumsal eylemi hem yansıtıyor, hem de bu eyleme yardım ediyordu. Zsigmond Moricz (1897 - 1942), Mihály Babits, Deszo Kosztolányi, Gyula Juhász ve Árpád Toth gibi ozanlar, mizah yazarı Grigyes Karinthy ile oyun yazarı Ferenc Molnár bu dönemin ünlü adlarıdır. Orta sınıfın demokratik devriminin bastırılmasıyle Macar yazarlarının da toplumcu görevleri sona erdi ve bu akım yalnız Lajos Nagy'nin kalemiyle sürdürüldü.

İkinci Dünya savaşının patlamasından hemen önceki yıllarda Macar edebiyatı, halk edebiyatına dönüştü. Bu nitelik, hareketin önderi olan Laszlo Németh'in oyun ve romanlarında, Gyula İllyés'in düzyazılarında görülür. Şiirdeyse Attila Jozef bu akımın önderidir. Faşist yönetim döneminde, Jozsef'in ve genç kuşağın umut verici kalemlerinden Miklos Radnotinin de aralarında bulunduğu pek çok yazar faşizmin kurbanı oldular.

Savaştan sonra edebiyat sahnesine hâkim olan eleştirmen ve filozof Lukács'ın ve halkçı yazarların yanı sıra, yeni Katolik aydınların değişen politik durumlara uyan sesleri duyuldu. Ferenc Juhász, Istaván Simon, Gabor Garai, Ferenc Baranyai, Mihály Váci, Sandor Csoori vb. gibi ozanlar İmre Sarkadi, Ferenc Sántha, Endre Fejes ve Károly Szakonyi gibi romancılar bu dönemin ünlü yazarlarıdır. 1956 olayları edebiyatı da etkilemiş ve yeni değer araştırmalarına götürmüştür. Günümüz Macar edebiyatı biçim ve içerik açısından yoğun ve canlı bir çaba içindedir.

Tiyatro: XVI. yüzyılın sonlarından beri Macaristan'da tiyatro çalışmaları yapılmakla birlikte XIX. yüzyıla kadar sahnelere Alman ve Avusturya toplulukları hâkim olmuştur. Macar diliyle oyun oynayan yegâne tiyatro (Pest tiyatrosu) 1814 yılında kapatılınca gezginci topluluklar kurulmuş ve ülkeyi dolaşmışlardı. Károly Kisfaludy ve Jozef Katona bu dönemin önemli yazarlarıdır. XIX. yüzyılda gelişen tiyatro faaliyetlerine paralel olarak, oyun yazarlığı alanında Imré Madách başarılı oyunlar vermiştir. 1837'de de Peşte'de Ulusal Tiyatro, 1864'te Dramatik Sanatlar Okulu açıldı. Gezici tiyatrolar örgütlendirildi. Bu yüzyılın en ünlü yazarları Ferenc Molnár, Jinö Heltae ve Ferenc Herczeg'dir.

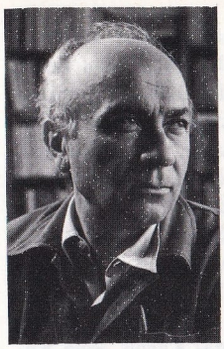

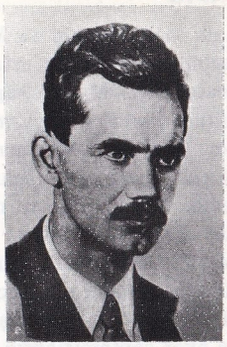

Solda: Ünlü Macar yazarı Gyula Illyes. Sağda: Şair Attila Jozsef.

Tiyatronun ulusallaştırılması, 1919'dan sonra en iyi tiyatrocuların Paris ve Hollywood'a göç etmelerine sebep oldu. Aynı yıllarda bütün Avrupa sahnelerini, çingenelerin ve prenseslerin serüvenlerini anlatan Macar oyunları istilâ etti. İkinci Dünya savaşından sonra tiyatro hızla gelişti. Birçok şehir tiyatrolarının yanı sıra yedi tane gezici tiyatro, oyunları ülkenin en uzak köşelerine kadar götürdüler. 1957 yılında kurulan Tiyatro Bilimleri Enstitüsü akıma yeni bir hız vermiştir. Seyirci kalabalık ve bilgilidir. Tiyatro okulları Avrupa'daki benzerlerinin en iyisidir.

Müzik: Macar müzik tarihinin ilk döneminde Gregoryan müziğinin etkisine rastlanır. Bu dönemde, ulusal kahramanların uğraşılarını anlatan, tipik Macar dizisi üzerine kurulu şarkı ve danslar vardır. İlk çalgılar duda (üçlü kaval), furulya (flüt), cimbalon (santur) ve tarogato (bir çeşit kaval) bu dönemde ilk esaslarını bulmuşlardır. Fransız ve Alman etkisi ülkede duyulmaya başladıktan sonra da, Stephanus Fiellator ve Nicolaus Kosbos gibi XIV. yüzyıl sanatçılarının bestelerinde bağımsız bir niteliğe rastlanmıştır. XIV. yüzyıldan sonra, özellikle Danimarkalı ve İtalyan besteciler, Macar bestecilerini etkilemiştir. 1526'daki yenilgiden sonra Türk müziğinin etkisi de yerleşmiştir. XVIII. yüzyılda ulusal edebiyat ve müzik teşvik edilmiştir.

Halk müziğinin, ünlü «Rakoczy Marşı», Liszt'in 15. Macar rapsodisinde ve Berlioz'un Macar marşında kullanılmıştır. Macar ulusal müziğinin Haydn, Schubert ve Brahms gibi bestecileri etkilediği kesindir. Romantik dönemin bestecisi olan Liszt, bütün eserleriyle ve özellikle,

halk melodilerinin ve Macar çingene violonistlerinin alışılmamış ustalıklarından esinlenerek bestelediği Macar rapsodileriyle, bu müziği bütün dünyaya duyurmuştur. Liszt kadar Erkel Kardeşler de önem taşır. Ferenc Erkel, birçok opera ve Macar ulusal marşını bestelemiş, ayrıca Macar müzik okulunu kurmuştur. Çağımızda Macar müziği Zoltán Kodály ve Béla Bartok'la doruk noktasına ulaşmıştır. Her iki sanatçı da Macar halk müziğinden geniş ölçüde yararlanmışlar ve 15 000'in üzerinde akor saptamışlardır. Antál Karoli, Belá Karoli, Sándor Jemnitz, Lászlo Lajtha, György Kosa, Ferenc Szabo ve Pal Kádosa, Kodály ve Bartok'un izleyicileri olan öteki bestecilerdir.

Sinema: Sinema Macaristan'a, Sziklai kardeşler tarafında 1896 yılında getirilmiştir. Kısa süre içinde bu yeni eğlence türü gelişmiş ve Budapeşte'de sayısız sinema salonu açılmıştır. Yerli yapımlar Birinci Dünya Savaşı ve onu izleyen cumhuriyet döneminde gerçekleşmiş; fakat Horthy rejimi Macar sinemasının Alexander Korda, Michael Curtiz, Béla Balász ve Béla Lugosi gibi üstün kabiliyetlerini engellemiştir. Bu dönemden sonra Macar sineması yabancı ülkelerle ortak yapımlara girişmiş, bunun sonucu olarak Jacques Feyder'nin «Hayal» (1926) ve Pál Fejos'un «Marie, Macar Efsanesi» (1932) gibi filimler yapılabilmiştir. 1953-ten sonra, yerli yapımların sayısı artmış; fakat bunların daha çok ticarî nitelik taşıdıkları görülmüştür. Bu dönemin gerçek sanat filimlerine örnek olarak, István Sjötz'nin yaylalarda yaşayanların hayatını anlatan filimi «Dağ İnsanları» (1942) gösterilebilir.

Savaştan sonra, 1947'de Geza Radvanyi, mültecilerin acıklı yaşamlarını anlatan «Avrupa'da Bir Yer» adlı filimiyle ilgi çekti. Bundan sonra da sinema devlet denetimi altına alındı ve sinema sanatçıları toplumsal gerçekçilik akımına uygun eserler verdiler. Frigyes Ban'ın «Bir Parça Toprak» (1949), Felix Máriássy'nin «Budapeşte'de Bahar» (1955) ve Zoltán Fabbri'nin «Araba» (1956) adlı filimleri bu dönemin başlıca ünlü eserleri arasında gösterilebilir.

Savaş sonrası Macar sinemasının en iyi yönetmenlerinden biri olan Frigyes Ban'ın «Bir Avuç Toprak» adlı filminden bir sahne.

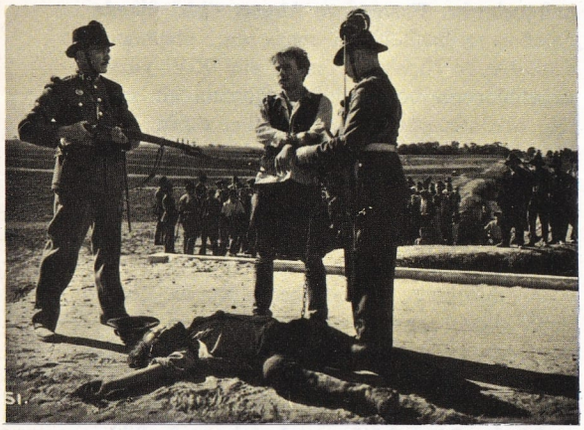

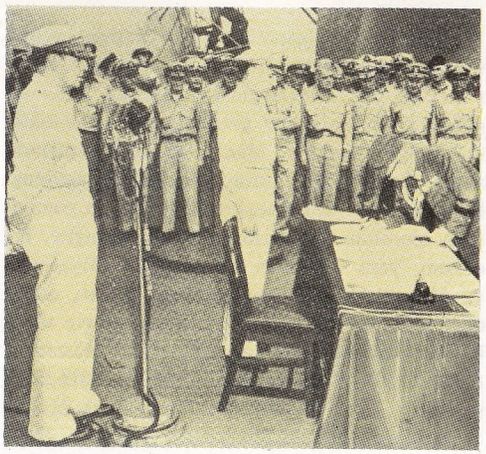

General MacArthur (solda) Japonya'nın teslim anlaşmasının imzalanması sırasında (2 eylül 1945).

MACARTHUR, DOUGLAS
(1880 - 1964) Birleşik Amerikalı general. 1941 yılında Uzakdoğu'daki Amerikan kuvvetlerinin komutanlığına tayin edilmiş, A.B.D. ile Japonya arasında savaş patladıktan sonra da bu görevde kalmıştır. Başlangıçta Japon saldırısı karşısında gerilemek zorunda kalmış; fakat daha sonra komutanlık üssü olan Avustralya'dan karşı saldırıyı hazırlamış ve yönetmiştir. Yeni Gine ve Salomon savaşlarından (1944) sonra, MacArthur komutasındaki A.B.D. kuvvetleri üstünlük sağlamış ve Japonya'yı bombardıman etmeye başlamışlardır. MacArthur 1951 yılına kadar Japonya'daki Amerikan işgal kuvvetlerinin komutanlığını yapmış, 1950 yılında Kore'de savaşan Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin komutasını da üzerine almıştır. Bu görevdeyken, Çin'le çatışmanın genişletilmesine karşı olan A.B.D. başkanı Truman'la çatışmış ve görevinden alınmıştır.

MACELLAN
(bkz. Magellan)

MACHADO, ANTONIO
(1875 - 1939) İspanyol şairi. Jimenez'le birlikte İspanya'nın XX. yüzyılın başlarında yetiştirdiği en önemli iki şairden biri sayılmaktadır. Ünlü bir folklorcunun oğlu, şair Manuel Machado (1874 - 1947) nun kardeşidir. Öğreniminden sonra bir süre Paris'te yaşamış, sonra, Soria'da Fransızca öğretmeni olmuştur. Burada evlenmiş, fakat karısı Leonor üç yıl sonra ölmüştür. Balza (1912) da, daha sonra Segovia (1919) da öğretmenlik yapan Machado, cumhuriyetin ilânından sonra Madrid'e yerleşmiş, iç savaş boyunca cumhuriyetçi hükümeti desteklemiştir. 1939 yılında Fransa'da ölmüştür.

İspanya'da moderncilik, Fransa'da ise sembolizm akımlarının egemen olduğu bir çağda edebiyat sahnesine çıkan Antonio Machado, **Soledades** (Yalnızlıklar, 1903) adlı ilk şiir kitabında bu iki şiir akımından izler taşır. Daha sonraki **Campos de Castilla** (Castilla Kırları, 1912) ve **Nuevas Canciones** (Yeni Şiirler, 1924) adlı kitaplarıyle, İspanyol şiirine yeni bir ses getirmiştir. Bir yandan, eski ve yeni İspanya'nın sorunlarını, bir yandan da, aşk, yalnızlık, sonsuzluk ve düş duygusu gibi duyguları işlemiştir. Eleştirmenler Machado'nun 1926 yılında **Revista de Occidente**'de yayımladığı **Cancionero apocrifo** ile **Juan de Mairena** (1936), **Abel Martin** (1943) ve **Los complementarios** (1957) adlı kitaplarındaki düşünceleriyle Bergson, Heidegger ve Unamuno arasında ilişki kurmaktadırlar. Machado, ağabeyi Manuel'le birlikte birkaç tiyatro eseri de yazmıştır. Türkçeye çevrilen çok az şiiri dergilerde yayımlanmıştır.

MACHIAVELLI, NICCOLO
(1469 - 1527) İtalyan yazarı. Floransa'da doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. İlk gençliği konusunda pek fazla bir şey bilinmemektedir. 1498'de Floransa Cumhuriyeti hizmetinde görev almıştır. Bu görev yönetim ve politikada geniş bilgiler edinmesine yol açmıştır. Yine aynı hükümetin hizmetinde olarak Fransa'ya, İsviçre'ye, Avusturya'ya ve İtalya'nın başka bölgelerine gönderilmiştir. Bu görevleriyle ilgili olarak **Relazioni** (İlişkiler) ve **Discorsi** (Konuşmalar) adlı iki kitap yayımlamıştır. Medici ailesinin Floransa'ya girişiyle Machiavelli'nin politik hayatında uzun bir kesinti olmuştur. Bir süre hapsedilmiştir. 1513 yılında serbest bırakıldıktan sonra, San Casciano yakınlarındaki evine çekilmiş ve politika yazarlığı, tarihçilik ve edebiyatçılık dönemi başlamıştır. 1525 - 1527 yılları arasında tekrar kamu görevine alınmış, cumhuriyetin tekrar kurulmasıyle yine kovulmuştur. Kısa süre sonra da ölmüştür. Kişisel hayatı hakkında fazla bir bilgi yoksa da, ölümünde çok fakir olduğu, arkasında dul karısıyle birlikte beş çocuk bıraktığı bilinmektedir.

Ölümünden önce yayımlanmış kitabı azdır. 1527'ye kadar, daha çok bir edebiyatçı ve oyun yazarı olarak bilinen Machiavelli'nin bir

İspanyol şairi Antonio Machado.

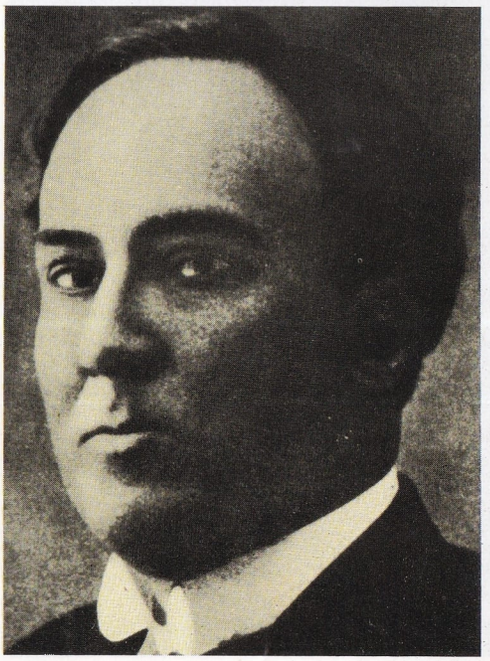

düşünür olarak önemi ancak ölümünden sonra değerlendirilmiştir.

Machiavelli, yüzyıllar boyunca üzerinde tartışılmış bir yazar olmuştur. Hakkındaki çeşitli eleştiriler daha çok **Il Principe** (Prens) adlı ünlü kitabı çevresinde yoğunlaşmaktadır. 1513'te yazılıp 1532'de yayımlanan bu kitap Piero de Medici'nin oğlu Lorenzo'ya ithaf edilmiştir. Yazar, kitabında genç prense ülke yönetme kuralları konusunda görüşlerini anlatmaktadır. İtalyan prensliklerinin ülkede birlik ve bütünlüğü sağlayamadığı gözleminden hareket eden Machiavelli, 26 bölümlük kitabın ilk 11 bölümünde çeşitli prenslik tiplerini sınıflandırmakta, 12 - 14. bölümlerde prens diye adlandırdığı hükümdarın, ordusunun bulunması gereği üzerinde durmakta, 15 - 24. bölümlerde hükümdar ile halk arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiğini açıklamakta, 25. bölümde talihten söz etmekte ve son bölümde İtalya'nın yabancılardan kurtarılması gereğini savunmaktadır. Kitabın şimşekleri en çok üzerine çeken parçası hükümdar - halk ilişkilerini ele alan bölümler olmuştur. Hem yobazlar ve tutucular, hem de ilericiler ve demokrasi savunucuları Machiavelli'yi aynı derecede yermişler, yazarın bu kötü ünü XVIII. yüzyıl ortasına kadar sürmüştür.

Machiavelli'nin adı bu kitabıyle birlikte anılırsa da verdiği eserlerin çoğu daha az önemli değildir. 1513-1519 yılları arasında **Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Konuşmalar,** 1519-1520 yıllarında savaş sanatı konusunda denemeler, 1520'de Castruccio Castracani hakkında bir biyografi, 1520-1525 yılları arasında **Floransa Öyküleri** adlı bir kitap yazmıştır. Bu kitap «öykü» adını taşımakla beraber, Roma İmparatorluğunun çöküşünden Medici ailesinin yönetimine kadar geçen zamanda kamu yönetimini konu olarak alan bir kitaptır. Bunların dışında kendisini XVI. yüzyılın en büyük İtalyan edebiyatçısı saydırabilecek değerde edebiyat eserleri de vermiştir. Bunların başında yüzyıllardan beri dünyanın çeşitli ülkelerinde oynanmakta olan **Mandragola,** (Adamotu, 1524) gelir. Bu komediden bir yıl sonra **Clizia** (Ayçiçeği) adlı bir başka komedi yazmıştır. 1520'de yergili bir şiir olan **Asino** (Eşek) yu, aynı yılda **Belfagor Arcidiavolo** (Şeytanbaşı Belfagor) adlı öyküyü ve **Capitoli** (Bölümler) adlı manzum kitabını yazmıştır. Bunların dışında 1516'da yazdığı bir de dil kitabı vardır. Bu kitapta Floransa lehçesinin savunmasını yapar.

Niccolo Machiavelli'nin bilinmeyen bir ressam tarafından yapılmış portresi.

MACKENZIE IRMAĞI

Kanada'nın batı kesiminde bir ırmak. Toplam uzunluğu 4 045 km., Kuzey Buz denizi havzasının yüzölçümü 1 750 000 km².dir.

Batı Alberta'da Athabaska adıyle Kayalık dağların doğu yamacından doğan Mackenzie ırmağı başlangıçta kuzey-doğu yönünde akarak Athabaska gölüne dökülür. Gölden Slave River (ya da Great Slave River) adıyle çıkan ırmak, vadi yakınlarında soldan katılan kollarından biri ve kendisine katılan ırmakların en büyüğü olan Peace River ile birleşir. Fort Resolution yakınlarında Esir gölüne (ya da Büyük Esir gölü) dökülür ve Fort Providence yakınlarında da bu gölden Mackenzie adıyle çıkar. Mackenzie dağlarının doğu yamacı kıyısından dolaşarak kuzey-batı yönünde akan Mackenzie ırmağı soldan Liard ve Keele ırmakları, sağdan da Willowlake ve Büyük Ayı gölünün sularını boşaltan Great Bear River (Büyük Ayı ırmağı) ırmaklarıyle birleşerek yoluna devam eder; büyük bir delta meydana getirerek Mackenzie Bay (Mackenzie koyu) de Kuzey Buz denizine dökülür.

Birçok çağlayanlar meydana getirerek akan Mackenzie ırmağının rejimi düzensizdir. Bununla birlikte Mackenzie ağzından Fort Smith'e kadar olan 2 100 km. uzunluğundaki kısmında, yalnız yaz aylarında da olsa, ulaştırma yapılabilmektedir.

MACLEISH, ARCHIBALD

(1882 -) Birleşik Amerikalı şair ve tiyatro yazarı. Harvard üniversitesinin hukuk bölümünü bitirmiş, Birinci Dünya savaşına katılmak için Amerika Birleşik Devletleri'nden ayrılmış ve 1930 yılına kadar Avrupa'da kalmıştır. Şiirleri, başlangıçta, Eliot ve Pound'ın etkisindeydi. İlk şiir kitabını, **Tower of Ivory** (Fildişi Kule, 1917) adıyle yayımladı. Amerika'ya döndükten sonra, çağının toplumsal sorunlarına karşı gittikçe artan bir ilgi duymaya başladı. Bu tutumunu **The Fall of the City** (Şehrin Düşüşü, 1937) gibi radyo oyunlarında başarıyla sürdürmüştür. Çok sayıda politik deneme yazmıştır. **J.B.** adlı oyunu ilk olarak 1958 yılında Broadway'de sahneye konmuş, daha sonra birçok yabancı ülkede oynanmıştır.

MACMILLAN, HAROLD

(1894 -) İngiliz devlet adamı. Öğrenimini Eton ve Oxford'da yapmıştır. Ailesinin adını taşıyan yayınevinin yönetmenlerinden biri olduktan sonra belediye meclisine girmiştir. Millî Eğitim bakanlığında bulunmuş, Baldwin ve Chamberlain hükümetlerinde görev almamıştır.

Winston Churchill'in koalisyon hükümetinde Levazım Bakanlığı müsteşarlığını yapan MacMillan, Sömürgeler Bakanlığı müsteşarlığında

Muhafazakâr Parti'nin lideri olan Harold MacMillan 1957 yılından 1968 yılına kadar İngiltere'nin başbakanlığını yapmıştır.

bulunduktan sonra, 1943 yılında İngiltere'nin Akdeniz'deki savaşla ilgili sorunlarını yönetmiştir.

Savaşın bitiminden sonra Havacılık bakanı olan MacMillan, İşçi Partisinin kazandığı 1945 seçimlerinde seçimi kaybetmiş; fakat aynı yıl yapılan bir kısmî seçimde Avam Kamarasına girmiştir. Muhafazakâr Parti yeniden iktidara geçtikten sonra Bayındırlık ve Savunma bakanlıklarında bulunan MacMillan, daha sonra Dışişleri bakanı olmuştur (1956). Süveyş bunalımında (1956) Eden'i destekleyen MacMillan, Eden'in 1957 yılında politika hayatından çekilmesi üzerine başbakan olmuştur. Başbakanlıkta bulunduğu yedi yıl içinde, dış ve iç politika alanlarında karşılaşılan güç durumlarda iyi bir lider olduğunu göstermiş, muhafazakârlara 1959 yılında parlak bir seçim zaferi kazandırmıştır. Dış politikada Avrupa birliğine inanan MacMillan, İngiltere'nin Ortak pazara girmesini savunmuştur.

Sağlığının bozulması nedeniyle 1963 yılında başbakanlıktan istifa eden MacMillan, 1964 yılında politika hayatından çekilmiştir.

MAÇKA

Trabzon iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 2 000). Trabzon'un güneyinde, Hamsiköy deresi ile Meryemana deresinin kavuştuğu yerde kurulmuştur. Trabzon-Zigana yolu üzerindedir.

Maçka ilçesinin yüzölçümü 1 000 km², nüfusu 40 848'dir. Merkez ve Esiroğlu bucakları içinde 69 köyü vardır.

İlçe toprakları engebelidir. Güneyden kuzeye doğru gittikçe alçalır. Güney-kuzey doğrultusunda akan akarsular, dik vadiler oluşturmuşlardır. Her mevsim yağışlı geçer. Genel olarak kışlar ılık, yazlar serindir. Bitki topluluğu bakımından zengindir. Burada en çok mısır yetiştirilir. Fındıkçılık da gelişmiştir.

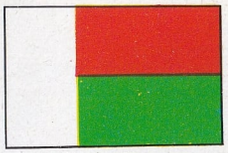

MADAGASKAR

Afrika'nın güney-batısında bir ada. Mozambik kıyıları ötesinde yer alır Nossi-Bé ve Sainte-Marie gibi diğer küçük adalarla birlikte Malgaş cumhuriyetini (République Malgache; Républika Malagasy) oluşturur. Cumhuriyetin toplam yüzölçümü 599 840 km².'yi bulur. Nüfusu ise 6 776 980'dır. Yasama gücü 107 temsilciden meydana gelen Millet Meclisi ile 54 temsilcisi olan Senato tarafından yürütülür. Başkent Tananarive (nüfusu 321 654)'dir. Başkent iç platonun orta kısmında yer alır. Tamatave limanıyle bağlantısı demiryolu aracılığıyle sağlanmıştır. Ülke idarî yönden altı bölgeye ayrılır. Resmî diller; Fransızca ve Malagasi dilleridir. Halkın büyük çoğunluğu ruhlara tapar. Adadaki Hıristiyanların sayısı yaklaşık olarak 2 milyon kadardır.

Yer şekilleri: Afrika kıtasına bağlı adaların en büyüğü olan Madagaskar, yüzölçümü bakımından Grönland, Yeni Gine ve Borneo adalarından sonra dünyanın dördüncü adasıdır. Morfolojik yönden incelenecek olursa, Afrika kıtasından çok eski zamanlarda kopmuş bir kara parçası olduğu anlaşılır. Billûrdan oluşan doğu kıyıları daha yüksektir. Doğu kesiminin dar kıyı şeridine dik bir şekilde inmesine karşılık, batı kıyılarının yamaçları denize basamak basamak alçalır. Adanın temelini çok eski zamanlarda bileşmiş kayalar oluşturur. Yüzey kısımlardaysa daha yakın zamanlarda bileşmiş volkanik kayaların ufalanmasıyle meydana gelen başkalaşım kütleleri yer alır. Bu kütleler kat kat, yaprak yapraktır. Bir dizi dağ oluştururlar. Madagaskar adasındaki bu dağ çemberinin en yüksek noktaları kuzey kesiminde bulunan Tsaratanana (2 886 m.) ile merkezî kesimde yükselen Tsiafajavona (2 638 m.) dır. Kıyılarının büyük bir çoğunluğu aluvyonların birikmesiyle oluşmuştur. Madagaskar kıyılarında lagünlere (denizkulağı) ve alçak bataklık ovalara çok sık bir şekilde rastlanır. Adanın güney kesiminde deniz dibi hafif taşlardan oluşmuştur.

Ada kıyıları çok kıvrık, çok girintili ve çıkıntılıdır. Koylar bakımından zengindir. Bunlar arasında en önemlisi Antongil koyudur. Adanın kuzey-doğusunda bulunur.

Madagaskar akarsu yönünden de çok zengindir. Adanın büyük bir kısmı yılda 2 000 mm.'den fazla yağış alır. Bu önemli iklim faktörü ada akarsularının rejimini etkiler. En uzun ve önemli akarsular batı kıyılarından doğar ve doğuya yönelerek akar. Akarsuların yatakları genellikle düz olmayıp, tabanlarında eğim kesikleri bulunur. Akarsular buralardan geçerken çavlanlar meydana getirir. Ayrıca ada akarsularında sık sık ivintilere rastlanır. Aralarında en önemli olanı Betsiboka'dır. Uzunluğu yaklaşık olarak 800 km.'yi bulur. Aşağı çığırında ulaşım kolaylıkları sağlar. Tonajları fazla olmayan gemilerle taşıma yapılır.

Adanın iklimini doğu ve batı kıyıları diye ikiye ayırıp incelemek yerinde olur. Kuzeydoğu musonları ve güney-batı alizelerine açık olan doğu kıyıları bu duruma bağlı olarak her mevsim yağış alır. Doğu kıyıları sıcak ve nemlidir. Yağışlar boldur. Yıllık ve günlük sıcaklık farkları azdır. Adanın batı kıyılarında yaz musonları estiği için buraları sadece yaz mevsimi boyunca yağış alır. Güney ve kuzey-batı kıyılarıyse bol yağış almaz. Deniz etkisine karşı kapalı olan iç yüksek plato çok sıcaktır. Özellikle kuzey kesimlerine gittikçe sıcaklık ve kuraklık artar.

Ekonomi ve şehirler: Özellikle bol yağış alan kesimlerde yoğun bir şekilde tarım yapılır. Yetiştirilen başlıca ürünler manyok, yerfıstığı, pirinç, taze patates, muz, darı ve karabuğdaydır. Bunlar aynı zamanda ada halkının temel besin maddeleridir. Doğu kıyılarında kahve, şekerkamışı, pamuk, tütün, baharat, kakao, vanilya, karanfil ve esansı çıkarılan ylang-ylang üretimine de hız verilmiştir. Adada hindistancevizi ve sisal gibi bitkiler çok yaygın bir şekilde bulunur. Diğer taraftan özellikle bol yağış alan doğu kıyılarında çok zengin ormanlar yer alır. Bu ormanlar abanoz, pelesenk, gül, maun gibi kerestecilikte çok aranan ağaçlardan oluşmuştur. Rafya liflerinden elde edilen gelir önemlidir. Daha az yağış alan kesimlerde savanalar yer alır. Savanalar iyi otlak olduklarından buralarda yoğun bir şekilde hayvan (özellikle büyük baş hayvanlar) yetiştirilir.

Maden kaynakları arasında en önde gelenler grafit, mika ve değerli taşlardır. Fakat atom enerjisi elde etmekte kullanılan uranyum yatakları ayrı bir önem taşımaktadır.

Modern endüstri henüz başlangıç devresindedir. Besin maddeleri, kimya ve çimento endüstrisi gelişme yolundadır. El sanatları önem taşır (hasır şapkalar, rafyadan dokumalar).

Ülkenin başkenti olan Tananarive aynı za-

manda önemli bir maden pazarıdır (altın, değerli taşlar, uranyum). Belli başlı yerleşme merkezleri arasında kuzey-batı kıyısında bir liman olan Majunga (nüfusu 43 393) ve doğu kıyısında yine bir liman şehri olan Tamatave (nüfusu 49 000) sayılabilir. Adanın kuzey ucunda bulunan Diégo Suarez (nüfusu 30 000) de önemli bir limandır. Ülkenin merkez - güney kesiminde, yüksek plato üzerinde kurulmuş Fianarantsoa (nüfusu 39 000) önemli bir tarım pazarıdır.

Demiryolu ağının (364 km.) önem taşımamasına karşılık, karayolları (35 000 km.) oldukça gelişmiş durumdadır. Tananarive önemli bir hava limanına sahiptir.

Tarih: Fransa ile Madagaskar arasında ilk ilişkiler ticaret açısından gelişmiştir. Doğu Hint kumpanyası bu adaya da yerleşmişti. Adaya siyasal bakımdan egemen olmak için, iki yüzyıl içinde dört girişimde bulunmuş, fakat her seferinde başarısızlığa uğramıştır. Sonunda 1895'te Ranavalona III. Fransız egemenliğini kabul eden anlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştır. Bundan sonra ada halkı zaman zaman Fransızlara başkaldırmıştır. 1896 yılındaki büyük başkaldırma, bunların en önemlisi olmuş, 100 000 kişinin ölümüne yol açmıştır. 1946 yılındaki başkaldırmada ise ölü sayısı 80 000'i bulmuştur. Bu başkaldırmaların geliştirdiği ulusal direniş sonunda 1956 yılında yerli halka sınırlı yetkiler tanınmış, siyasî partilerin kurulmasına izin verilmiştir. 1958 yılında adaya iç işlerinde muhtariyet tanınmıştır. 1960 yılında da ada bağımsızlığına kavuşmuştur.

Madagaskar'ın batı kıyısında yaşayan Sakalava kabilesine mensup kadınlar. Denize doğru yavaş yavaş alçalan ve doğu kıyılarından daha çok yağış alan, batı kıyıları halkının başlıca ekonomik kaynakları balıkçılık ve ticarettir.

Madagaskar adasının kuzey-batı kıyısında Majunga dolaylarında bir köy. Ada ekonomisinin temeli tarımdır. Başlıca tarım ürünleri manyok, yer fıstığı ve pirinçtir.

MADDE

Geniş anlamıyle, duyular aracılığıyle ve daha genel olarak ölçü aletleri vasıtasıyle farkına varılabilen her şey. Sınırlı anlamda madde ile kitle özdeştir. Kitle özeliğine sahip olan her şey maddedir. Bu bakımdan, madde ile enerjinin eşdeğerliliği nedeniyle herhangi bir şekildeki enerji de bu tanımın içine alınmalıdır. Bu anlamda foton ve nötron gibi tanecikler bile fizikte maddesel tanecikler olarak düşünülür. Çünkü bunların «durgun haldeki kitlesi» sıfır olmakla beraber bir kitlesi ve enerjisi vardır. Bunlar ölçü aletleri vasıtasıyle meydana çıkarılabilir.

Maddenin yapısı konusu en eski çağlardan beri filozofların ve bilim adamlarının incelemelerine konu olmuştur. Maddenin istendiği kadar küçük parçalara bölünemeyeceği kanısı, Demokritos ve daha başkaları tarafından ortaya atılan atom felsefesine yol açmıştır. Fakat modern kimyanın ve modern fiziğin dayandığı atom teorisinin bilimsel kuruluşu, bundan ancak iki bin yıl kadar sonra, Dalton tarafından sağlanmıştır. Maddesel cisimlerin, bu cismin bütün kimyasal özeliklerini taşıyan en küçük taneciği moleküldür. Molekül atomlardan yapılmıştır. İnorganik cisimlerin en basit moleküllerinden başlayıp, canlı maddelerdeki organik bileşimlerin milyonlarca atomdan yapılmış makromoleküllerine kadar, sonsuz sayıda çeşitli moleküller bulunmakla beraber, kimyasal elementlerin karşılığını teşkil eden sadece doksan tane kadar cinste, kararlı atom vardır. Çeşitli izotoplar, doğal ve yapay radyoaktif elementlerin kararsız olan atomları da hesaba katılırsa mümkün olan değişik atom sayısı birkaç yüze kadar çıkar.

Sırasında her atom da ayrışabilir; böylece her atomun, ortada bir çekirdekle, bu çekirdeğin etrafını saran bir elektron bulutundan oluştuğu görülür. Verilen bir elementin atomlarının ayırıcı özeliği bu elektronların sayısıdır; bu sayı elementin fiziksel ve kimyasal özeliklerini de belirtir. Çekirdeğin kendisi de proton ve nötronlardan yapılmıştır.

Elementlerin periyodik (devirli) çizelgesi (Mendelyev çizelgesi): Çeşitli elementlerin fiziksel ve kimyasal özeliklerinin, bu elementlerin atomlarının değişik olan elektron yapısı cinsinden çok farklı olmasının açıklanması sorunu, ancak teori ve deneyin, atomdaki elektronların klasik mekanik kanunlarının öngördüğü gibi çekirdeğin etrafında keyfe bağlı bir enerjiyle eliptik yörüngelerde dolaşmayıp, iyice tanımlanmış enerji konumlarını (yani bazı özel yörüngelerin karşılığı olan konumları) işgal edebildiğini göstermesinden sonra çözülmüştür. Atomun içerisinde rasgele yörünge kavramı, anlamını kaybettiği için «atom yörüngelerinden» söz etmek daha yerinde olur. Problemin çözümü, Pauli'nin eksklüzyon ilkesinin ortaya atılmasıyle mümkün olmuştur. Bu ilkeye göre verilen bir yörüngeye, her birinin magnetik momenti ters yönde yönelmiş olmak şartıyle, en çok iki elektron yerleşebilir. Bu şekilde, örneğin, helyumdan sonra gelen letyum elementi (atomunda bir tanesi daha yüksek enerji düzeyinde bulunması gereken ve dolayısıyle çekirdeğe ötekilerden daha gerçek olarak bağlı bulunan üç elektronu vardır) tek değerli bir maden olduğu halde, helyum atomunun (en alçak enerji düzeyini işgal eden sadece iki elektronu vardır) neden özellikle kararlı, yani kimyasal olarak atıl bir atom olduğu anlaşılabilir. En dıştaki elektronun kolayca kaybedilme imkânı olması, fiziksel bakımdan bu elementin özelliklerini belirtir. Bunun gibi, madenlerde elektrik iletimi, serbest elektron akımının maden içinde yayılmasından

Maddenin evren içinde yayılışı, astronomi fotoğraflarında da görülmektedir. Resimde görülen samanyolu, maddenin oldukça yoğun bir kesimini temsil etmektedir.

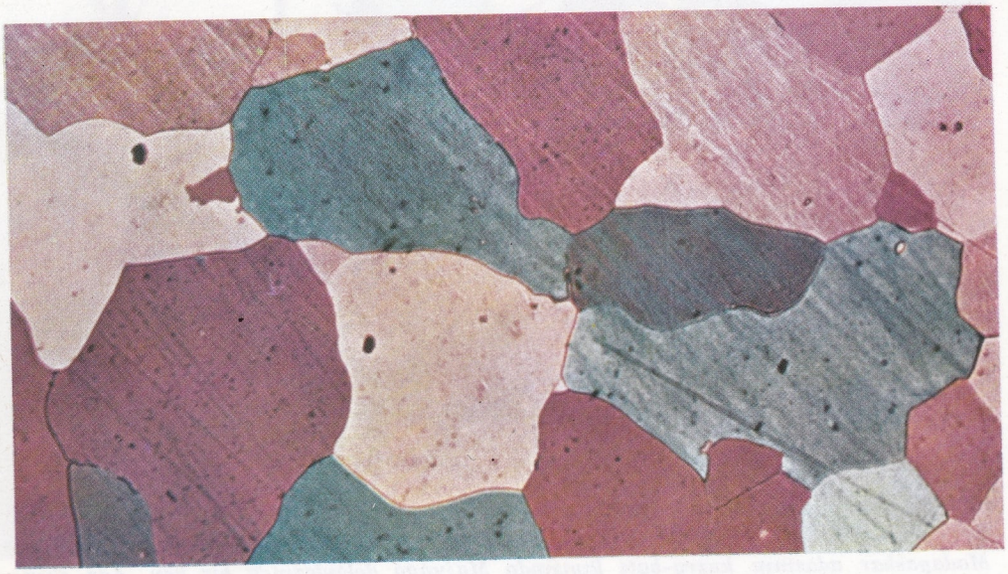

Maddenin yapısının mikroskop altında incelenmesi. İçinde az miktarda karbon bulunan tenekenin 350 defa büyütülmüş migrofotoğrafında görülen değişik renkler, ferrit taneciklerinin değişik yönlerde bulunmasının sonucudur.

başka bir şey değildir. Kimyasal özelikler de bu duruma bağlıdır, pozitif iyonların oluşması tek değerli madenlerin ayırıcı bir özeliğidir.

Buna göre, genel olarak, atomdaki elektronlar, tabakalar ya da «kabuklar» halinde dizilmiştir. Her biri yaklaşık olarak eşit enerjili birkaç yörüngeden (ya da enerji düzeyinden) oluşan bu kabuklarda, en çok belirli sayıda elektron bulunabilir. Bu şekilde tabakalar halindeki yapı, atomdaki elektronların sayısı en dıştaki kabuğu tamamen dolduracak kadar olduğu zaman, bunun karşılığını meydana getiren elementin bir atıl gaz (helyum, neon, argon, kripton ve ksenon) olmasını açıklamaktadır. Öte yandan tamamen dolmuş olan kabuğun dışında, bir tek elektron bulunduğu zaman, alkali madenler (lityum, radyum, potasyum ve sezyum) elde edilir. Eğer dolması gereken kabukta bir tek elektron noksan ise, bir halojen (flüor, klor, brom ve iyot) elde edilir. Mendelyev çizelgesinin bir atıl gaz ile başlayıp halojenle biten periyotları çeşitli kabuklardaki elektron sayılarına tekabül etmektedir.

Kimyasal bağ: Maddenin moleküllerden yapılmış olması Kuvantum mekaniğinin kanunlarıyle açıklanabilir. Elektron molekülde, atomda olduğu gibi, belirli bir yörüngede dolaşmaz, belirli bir enerji konumu (buna molekül yörüngesi de denilebilir) işgal eder. Örneğin mümkün olan en basit molekül, iki hidrojen çekirdeğiyle bir tek elektrondan ibaret iyonlaşmış hidrojen molekülü ele alınırsa, bu sistemde, elektronun her iki çekirdekten aynı uzaklıktaki bir bölgede bulunma olasılığının en yüksek olduğu görülür. Bu bölgede, negatif yüklü olan elektron, pozitif yüklü olan çekirdeklere, çekirdekler arasındaki itme kuvvetiyle kıyaslanabilecek bir çekme kuvveti uygular. Çekirdekler arasındaki uzaklığın bir değeri için, sistem kararlı denge halindedir. Yani toplam enerji minimumdur.

Nötr hidrojen molekülünde iki elektron vardır. Pauli ilkesi gereğince, birinci elektron gibi ikincisi de aynı enerji düzeyinde olabilir; fakat «spin»i (ya da öz açısal momenti) ters yönde yöneltilmiştir; bu halde molekül kararlıdır. Dolayısıyle moleküldeki iki atom arasındaki bağ bir çift elektron tarafından meydana getirilmiş gibi düşünülebilir; bu elektronlar çekirdek üzerine bunları bir arada tutmaya yeter bir kuvvet uygular. Daha çok elektronu olan iki atomlu moleküllerde, temel enerjiden daha yüksek enerjili molekül yörüngelerinin, her bir yörünge bir çift elektronla işgal edilmek suretiyle doldurulmuş olacağı anlaşılır. Fakat mümkün olan bütün molekül yörüngelerinin hepsi, iki çekirdek arasında bir çekme kuvvetine meydan verecek bir görünüşte olmaz; bazı hallerde sistemin enerjisi çekirdekler arasındaki bir uzaklıkla uygunluk halinde olan bir minimum değere sahip olmaz, uzaklık arttıkça enerji sürekli olarak azalır. Böylece bu tip yörüngeleri işgal eden elektronların sayısına göre molekül bir bütün olarak kararlı ya da kararsız olabilir. Bu durum örneğin, neden kararlı helyum molekülünün varlığının mümkün olmadığını açıklamaktadır; çünkü iki helyum atomundaki dört elektrondan ikisi, enerjisi öteki iki elektrondan ileri gelen bağın varlığına rağmen, molekülü kararsız yapacak bir yörünge işgal eder. Molekül bağı teorisi çok atomlu moleküllere de uygulanabilir ve bazı moleküllerin görünüşünün uzaysal simetrisi bu yoldan açıklanabilir. Örneğin sudaki (H_2O) iki hidrojen - oksijen bağı arasındaki 90° lik açı ve metan gazının (CH_4) dört yüzeyli simetrisi belirtilebilir.

Toplaşma halleri: Maddenin toplaşma hallerinin (katı, sıvı ve gaz) çeşitli fiziksel özelikleri, bu maddenin atom ve molekül yapısıyle açıklanabilir. Katı halde moleküller bireyliklerini kaybeder ve bu molekülleri meydana getiren atomlar düzenli bir kristal kafesi halinde sıralanır. Kafes içerisinde atomları yerinde tutan bağ enerjisini meydana getiren kuvvetlerin cinsine göre çeşitli tipte katı cisimlere ayrılabilir. Her şeyden önce atomları, moleküllerinde bulunan atomlara olan bağlarla bir arada tutulan «homopoler» kristaller vardır. Böyle kristallerin tipik bir örneği olan elmas kristalinde, her karbon atomunun etrafını, bir dörtyüzlünün köşelerine dizilmiş dört tane başka karbon atomu çevrelemiştir; bu atom, gaz halindeki karbon molekülündeki bağı meydana getiren enerji düzeyine eşit enerjili bir çift elektronla öteki atomlara bağlanmıştır. Sodyum klorür kristaldeki gibi heteropoler kristallerde bağ enerjilerine en büyük katkı, kristal kafesi içerisinde pozitif sodyum iyonları ile negatif klor iyonları arasındaki Coulomb çekme kuvvetinden gelir. Sadece, adını J. D. van der Waals'ten alan katı cisimlerde moleküller bireyliklerini sürdürür; bu moleküller kristal kafesi halinde düzenli bir şekilde dizilmiştir. Bu grupta katı azot, katı benzol ve başka hidrokarbonlar bulunur. Madenler kendilerine öz özelikler gösterir, bunların en dış kabuğundaki elektronları, artık belirli

bir atoma bağlı kalmaz, sıkı sıkıya bir araya gelmiş pozitif iyonların oluşturduğu kafesin herhangi bir noktasına göç edebilir. Madensel özelikler (yani elektriksel iletkenliğin yüksek oluşu, dövülerek şekil verilebilmesi, erime noktasının kaynama noktasından alçak olması) bu elektronların hareket kabiliyetinin yüksek oluşunun bir sonucudur.

Sıvılarda atomlar arasındaki kuvvetler katılardakine oldukça benzer. Başlıca fark ısısal kaynaşma hareketinin kafes yapısını bozarak, atomların ve moleküllerin artık denge konumuna bağlı kalmadan birbirlerine göre kaymalarına meydan vermesidir. Katı cisimlerdekinden çok daha az ölçüde olmakla beraber, sıvılarda da, denge şartları altında, bir düzenlilik görülür. Bu düzenlilik atomlar (ya da moleküller) arasındaki uzaklığın elektriksel kuvvetlerin etkisiyle belirlenmesi ve yaklaşık olarak katı cisimlerdekiler kadar olmasıyle kendini gösterir. Katı cisimlerdeki «büyük uzaklıkta düzenlenme» ye karşılık sıvılarda «yakın uzaklıkta değerlenme» söz konusudur; katılarda düzenli kristal dizilişi bütün kristale yayılmıştır. Yakın uzaklıkta düzenlenme, yarıçapı 2 - 3 molekül kadar olan bölgelerde bulunur; sıvıların özelikleri, özellikle atom ve moleküllerin birbirine göre kaynamalarındaki kolaylık ve sıkıştırılmaya karşı gelme eğilimi (sıkıştırma sonunda, atomlar ve moleküller arasındaki uzaklık azalır) bu düzenlenmenin sonucudur.

Sıcaklık arttıkça yakın uzaklık düzenlenmesi kaybolmaya başlar ve madde, molekül yapışıklığının ihmal edilebilecek hale gelmesiyle belirtilen gaz haline geçer. Bu bakımdan katı hal ile gaz hali, maddenin iki temel toplaşma hali olarak alınıp sıvı hali bunlar arasında bir ara hal olarak düşünülebilir. Sıvıların ve hatta gazların özelikleri elemanter kuvvetler ve yapılar cinsinden değil, daha çok istatistiksel olaylarla belirtilir.

Maddenin plasma denilen bir dördüncü hali de ortaya çıkmıştır. Herhangi bir gazın sıcaklığı yeteri kadar yükseltildiği zaman bu hal elde edilir. Plasmanın gazlardan farkı, içerisinde oldukça büyük bir iyonlaşma bulunmasıdır; içerisinde çok sayıda pozitif iyon ve serbest elektron bulunmasına rağmen plasma bütün olarak nötrdür. Plasmayı belirleyen özelik serbest elektronların varlığından dolayı elektriksel iletkenliğinin çok iyi olmasıdır.

Bir gazın plasma haline geçişi için kesin bir geçiş sıcaklığı yoktur. İçinde az sayıda iyon bulunduğu için normal şartlar altında oda sıcaklığındaki bir gaz çok kötü bir iletkendir. Sıcaklık yükseldikçe iyonlaşma derecesi de yavaş yavaş artar. İyonlaşmış atomların oranı henüz küçük olduğu halde, birkaç bin derecede elektriksel iletkenlik oldukça yüksektir. Gazda mevcut atomun cinsine göre tam iyonlaşma meydana getirmek için milyonlarca derecelik sıcaklık gerekebilir. Bu sıcaklıklara yıldızların içlerinde rastlanmaktadır; onun için buralarda madde tamamen plasma halinde bulunur.

MADDECİLİK
(bkz. Materyalizm)

MADEIRA ADALARI
Atlas okyanusunda, Fas'ın batı kıyılarından 600 km. kadar açıkta volkanik takımadalar. Madeira adaları Funchal adıyle bir Portekiz idarî bölgesini meydana getirirler. Yüzölçümü 797 km², nüfusu 270 000 olan Funchal eyaletinin merkezi Madeira adasındaki 40 000 nüfuslu Funchal şehridir. Madeira takımadalarının en büyük adaları Madeira (740,6 km², nüfusu 266 000) ile Pôrto Santo (42,5 km², nüfusu 4 000), dur. Diğerleri küçük olup meskûn değildir. Adalar genellikle dağlık ve kayalıktır. En yüksek tepe olan Pico Ruivo'nun yüksekliği 1 861 m.'dir. Ormanlar yer yer kıyıya kadar sokulurlar. İklimi ılımandır. Kışlar çok ılık, yazlar ise nispeten serin geçer. Çok bol yağış alan adalar, yoğun bir subtropikal bitki örtüsüyle kaplıdır.

Madeira adalarının Avrupa kökenli, Katolik mezhebine bağlı ve Portekizce konuşan halkının başlıca geçim kaynakları tarım, balıkçılık, hayvancılık ve küçük el sanatlarıdır. Adalarda yetiştirilen başlıca tarım ürünleri şaraplık üzüm, şekerkamışı, muz, çeşitli sebzeler, tu-

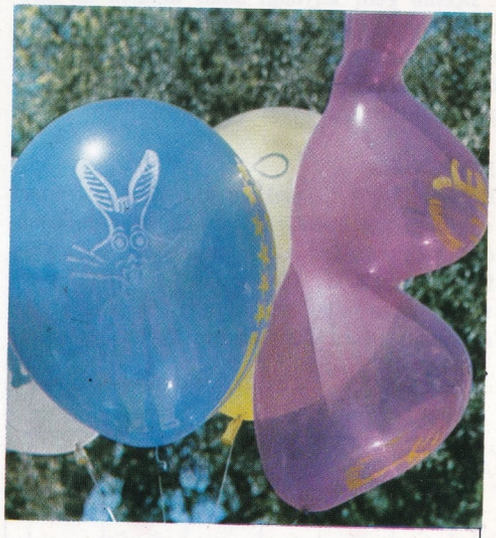

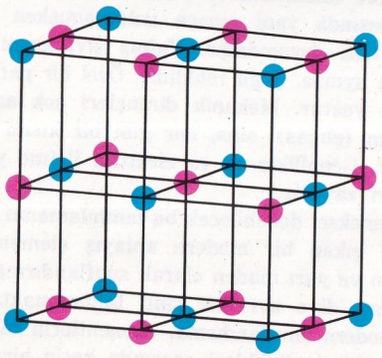

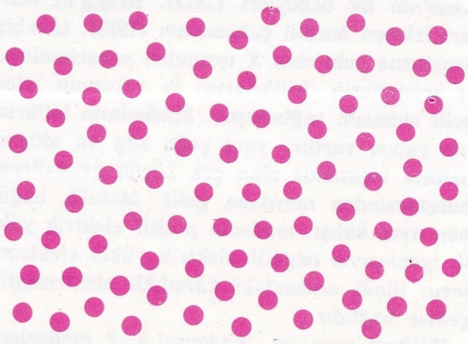

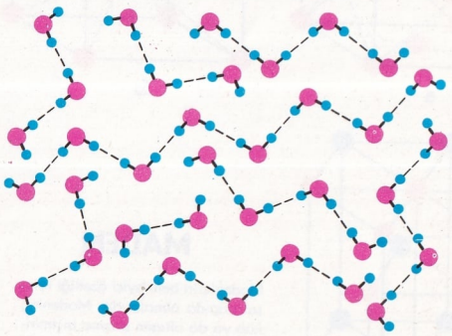

Maddenin toplaşma durumları. Kayatuzu heteropoler kristalli katı cisimlere bir örnektir (üstte, solda); bunlarda, klor iyonları ile sodyum iyonları düzenli bir kafes şeklinde dizilmiştir (altta, solda). Su en yaygın ve ençok bilinen sıvıdır (üstte, ortada); başka sıvılar gibi suyun yapısı da yakın uzaklıkta düzenlenmeyle belirlenir (altta, ortada). Gazlarda ise (üstte, sağda) moleküllerde düzenli bir dizilme yoktur ve moleküllerin dağılışı istatistik kanunlarına uyar (altta, sağda).

runçgiller, patates ve mısır; beslenen hayvan ise sığırdır. En çok tutulan balıklar ton ve kılıçbalığıdır. Takımadaların tek sanayi etkinliği Funchal'daki şeker fabrikasıdır. Adaların ikliminin ve görünümlerinin güzelliğinin etkisiyle turizm çok gelişmiştir.

MADEN

Elazığ iline bağlı ilçe merkezi şehir (nüfusu 10 166). Ergani'nin kuzey-batısında, Dicle'nin sağ kıyısında, Mihrapdağı eteğinde kurulmuştur. Yükseltisi 1 054 m.'dir. Burası, güney komşusu Ergani kasabası nedeniyle «Ergani Madeni» diye tanınır. Yolçatı-Diyarbakır demiryolu üzerindeki istasyonu şehre 2 km. uzaklıktadır. Yakınındaki bakır yataklarının işletilmesi, şehrin gelişmesini sağlamıştır.

Maden ilçesinin yüzölçümü 939 km^2., nüfusu 31 647'dir. Merkez ve Hazar bucakları içinde 42 köyü vardır.

İlçe topraklarının büyük bir bölümü dağlıktır. Kuzey kesiminde Mastar ve Haraba dağları; batı ve kuzey-batı kesimlerinde de Maden dağları vardır. Arazi güneyde Ergani'ye doğru alçalır.

İlçede kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Yağış kış ve ilkbahar aylarında olur. İlçede ancak seyrek ağaç topluluklarına rastlanır. Maden ilçesinin başlıca akarsuyu Dicle'dir. İlçenin kuzey-batı sınırı üzerinde Hazar (Gölcük) gölü bulunur.

İlçenin gelir kaynağı bakır madeni ile tarıma dayanır. Çok eskiden beri çıkartılan bakır madeni son yıllarda modern vasıtalarla işletilmektedir. İlçe topraklarındaki Guleman'da zengin krom yatakları vardır.

MADENLER

Kendine özgü fiziksel ve kimyasal nitelikleri olan basit elementlere verilen ad. Madenler oda sıcaklığında, yani ısıtılmamış durumda, katı durumdadır. Bu kuralın tek istisnası civadır. Civa oda sıcaklığında da sıvı durumundadır. Sarı olan altının, kırmızı olan bakırın dışında bütün madenler kütle durumundayken gümüş beyazı renktedir. Az veya çok parçalandıklarında «maden parıltısı» denen özel bir parıltı gösterirler. Toz durumuna getirildiklerinde genellikle siyah renk alırlar. Madenlerin çoğunda güçlü bir mekanik direnç vardır; hepsi elektrik ve ısıyı iletir. Özgül ağırlıkları, yani 1 cm^3.'lerine düşen ağırlık çok çeşitlidir. En düşük özgül ağırlığa sahip olan maden lityum (0.53 gr.), en yüksek özgül ağırlığa sahip maden ise osmiyumdur (22,48 gr.). Kimyasal açıdan bakılınca, elektrikle çözümlemede artı elektrik yükümü gösteren ve baz oksitleri veren elementler de madenler arasında yer alır. Elementlerin periyodik sisteminde özeliklerin değişmesi bir elementten ötekine geçerken derece derece olur. Bundan ötürü de bu dönemsel takımda madenlerle maden olmayanlar arasında çok kesin bir ayrım yoktur.

Madenler öteki elementlerden iç yapılarıyle de ayrılırlar. Friedrich, Knipping ve von Laue'nin ilk deneyleri (1912), Bragg'ın bunları izleyen önemli çalışmaları (1913), tam bir araştırma yolu olan X ışınından yararlanılması kristallerin (billûrların) iç yapısının iyice belli olmasını sağlamıştır. Madenlerin billûrsu bir yapısı vardır; yani çoğu küp ve altıgen prizma biçiminde olan çok küçük kristallerin bileşmesinden meydana gelir. Metalik bağın hep aynı kalışı, madenin pozitif elektrik yüklü iyonlarıyle negatif elektrik yüklü elektronların tümü arasındaki karşılıklı elektrostatik çekişe bağlıdır.

Billûrsu yapı ve madensel bağ madenlere şu fiziksel özelikleri verir: elektriği iletme, telleşirlik, yassılganlık. Elektrik akımını iletten, elektronların ileri derecede hareketliliğidir. Tellere ayrılabilme ve yassıltılabilme yeteneği ise tıkız yapıdan ve kristallerin belirli bir plana göre birbirleri üzerine kayabilmelerinden ileri gelmektedir.

Madenlerin katıksız olarak kullanıldıkları bazı yerler varsa da, bunlardan çoklukla alaşım durumunda yararlanılır.

Tarih boyunca insanlığın ilerlemesi, büyük ölçüde, madenlerin keşfine ve kullanılmasına bağlı olmuştur. İlkel taş ve tahta uygarlığından sırasıyle bakır, tunç ve demir uygarlıklarına geçilmiştir. Günümüzün uygarlığı çelik ve alaşım uygarlığı olarak nitelenebilir. Bu uygarlığın kökeni 5 000 yıl öncesine uzanır. Bu süre, insanın ortaya çıkışına kadar geçen süreye oranla epeyce kısa sayılır. Son elli yılda yeni madenler bulunmasında ve bunlardan yararlanmakta çok önemli adımlar atılmıştır.

MADENSİLER

Madenlerin ortak özeliklerinden başka ve bazen bu özeliklere ters nitelikler taşıyan basit cisimlere (elementlere) verilen ad. Madensiler oda ısısında yani ayrıca ısıtılmamışken gaz veya katı durumdadır. Yalnız sıvı krom bu kurala uymaz. Çoğu renklidir. Özel bir parlaklıkları yoktur. Mekanik dirençleri çok azdır. Karbon (elmas), silis, bor gibi bir kısmı çok serttir. Genellikle ısı ve elektriği iletme yetenekleri zayıftır.

Geleneksel denebilecek bu tanımlamanın karşısına çıkan bir modern anlayış elementleri maden ve yarı maden olarak sınıflandırmakta, madensi diye ayrı bir sınıf tanımamaktadır. Bu modern sınıflandırma, elementlerin maden ve madensi nitelikleri arasında kesin bir ayırım olmamasına, bazı elementlerin bu iki grupa da yaklaşan nitelikler göstermesine dayanır. Madensel olmayan elementlerin X ışını ile incelenmesi bunların madenlerinkinden ke-

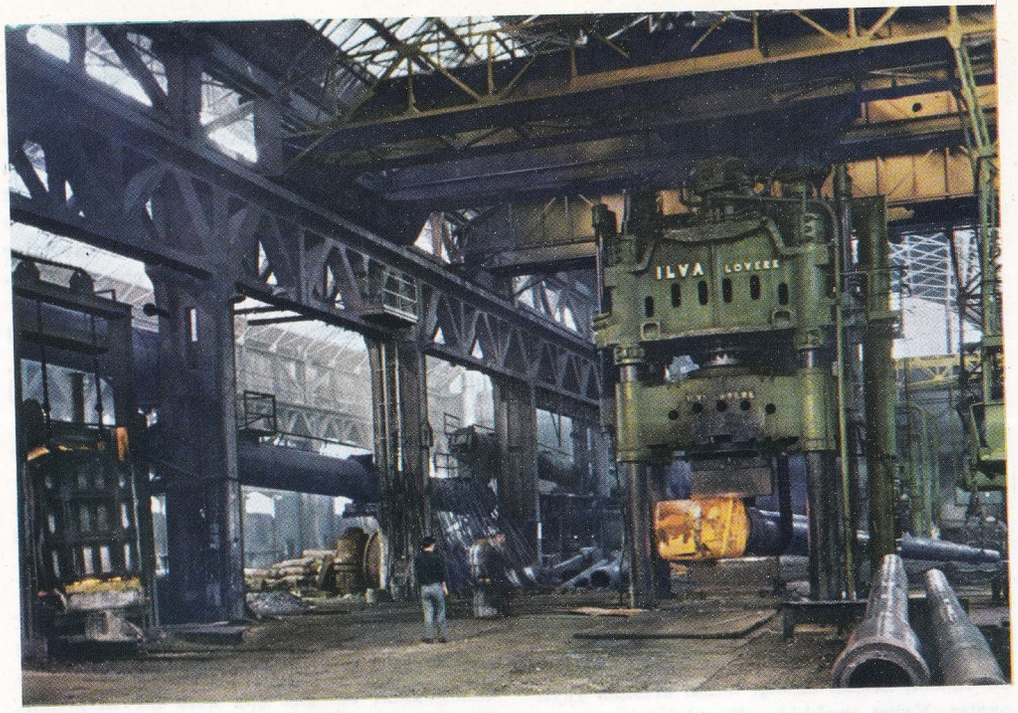

Bir maden işleme fabrikasında madenin eritilmesi. Metalürji madenlerin minerallerinden ayrılması ve alaşımlarının meydana getirilmesiyle uğraşır.

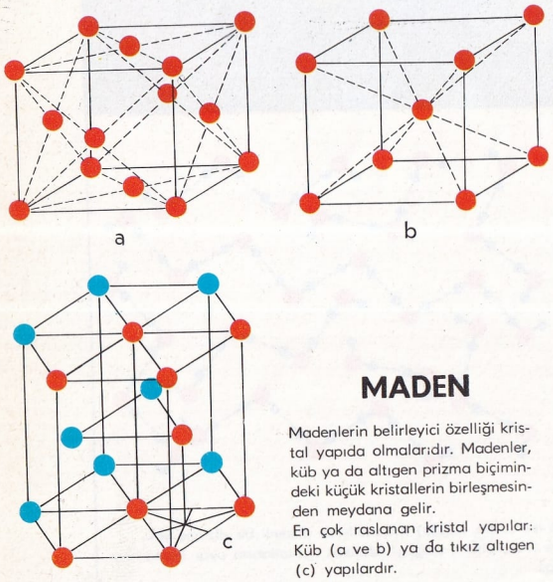

MADEN

Madenlerin belirleyici özelliği kristal yapıda olmalarıdır. Madenler, küb ya da altıgen prizma biçimindeki küçük kristallerin birleşmesinden meydana gelir.
En çok raslanan kristal yapılar: Küb (a ve b) ya da tıkız altıgen (c) yapılardır.

sinlikle ve önemli derecede ayrılan bir yapıya sahiboldukarını ortaya çıkarmıştır. Metal olmayan bir elementin her atomu, yanı başındaki bir ya da daha çok sayıda atoma bir çift elektronla bağlanmış durumdadır. Bu bağların sayısı elementin geleneksel bileşme değeri ile aynıdır.

Gerçek madensiler (başka bir deyimle maden olmayan elementler) bilinen bütün elementlerin içinde pek küçük bir azınlık meydana getirirler; fakat bunlardan bazıları yeryüzünde önemli bir rol oynar. Bütün canlıların belli başlı olarak dört elementin (karbon, hidrojen, oksijen, azot) çeşitli bileşimlerinden meydana geldiği ve bunlardan hidrojen dışında kalanların birer madensi olduğu düşünülürse, madensilerin doğadaki önemi daha iyi belirlenir. Maden karşıtı özelikleri çok belirli olan elementler şunlardır: olağan ısıda katı durumda karbon, fosfor, kükürt, seleniyum ve iyod; sıvı durumda brom, gaz durumda azot, oksijen, flüor ve klor. Silis, arsenik, telluryum, bor, germaniyum ve antimuan maden ile maden olmayanların özelikleri arasında nitelikler taşıdıklarından bunlar yarı maden sayılmaktadır.

MADEN SUYU
(**bkz.** Su)

MADRA DAĞLARI
Ege bölgesinin kuzey kesiminde Bakırçay vadisi (Soma - Bergama) ile Edremit ovası arasında bulunan dağlık alan. En yüksek yeri orta kesime rastlayan Madran tepesidir (1 338 m.). Güney-batıda fıstık çamlarıyle ünlü Kozak dağları da buna eklenir. Balıkesir - Soma demiryolu bu dağların doğu kenarından geçer, Ayvalık - İzmir yolu da batı kenarını izler.

MADRAS
Hindistan'da bir şehir (nüfusu 1 927 431). Temizhagam (Eski Madras) konfedere devletinin merkezidir. Koromandel kıyısında yer alır. İşlek kara ve demiryolları üzerinde kurulmuştur. Deniz kıyısında geniş bir hinterlanda sahiptir. Limanı doğal değildir, büyük bir kısmı insan gücüyle yapılmıştır. Limandan pamuk, deri, yerfıstığı ve diğer yağlı tohumlar, tütün, yün, manyezit ve mika ihraç edilir.

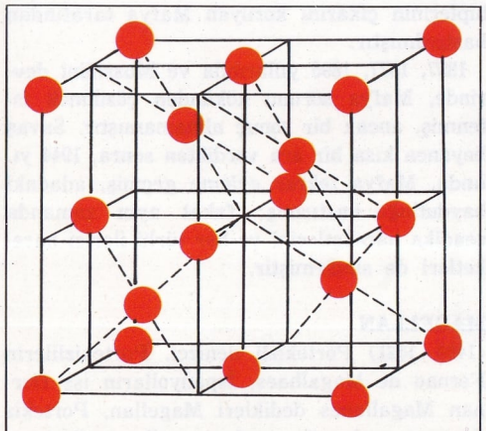

Madensilerin genellikle madenlerden daha karmaşık bir kristal yapıları vardır. Elmas (kristalleşmiş karbon) monometrik sistem içinde kristalleşmiştir. Karbon atomları yukardaki şemada gösterildiği gibi dizilmiştir.

Yerleşme merkezi, kuzeyde Adyar ırmağının aşağı çığırından Bengal körfezi kıyıları boyunca yayılır. Bu yayılma alanı içinde Cooum ırmağı akar. Toplu yerleşme merkezi ile kenar mahalleler ve yakın şehirler arasındaki bağlantı düzgün yollar aracılığıyle sağlanmıştır.

1639 yılında İngilizlerin Madraspatam denen köye yerleşmeleriyle şehrin temelleri atılmıştır. Şehir kısa zamanda Koromandel kıyısında önemli bir İngiliz ticaret istasyonu haline gelmiştir. Madras bugün önemli bir pamuklu dokuma merkezidir. Ayrıca tabaklama, metalurji, alüminyum, konfeksiyon ve özellikle askerî araç, gereç yapımı endüstrileri de gelişmiştir. Kültür kuruluşları bakımından da zengindir. Üniversitesi 1857 yılında kurulmuştur. Şehirde ayrıca teknik ve sanat okulları, müze, tiyatro gibi eğitim kuruluşları bulunur.

MADRİD
İspanya'nın başkenti (nüfusu 2 850 000). Yeni Kastilya'da aynı adı taşıyan idarî bölgenin merkezidir. İber yarımadasının merkezî bölümünde yer alır. Sierra de Guadarrama eteklerinde, Tejo ırmağının bir kolu olan Manzanares'in sol yakasında kurulmuştur. Madrid, İspanya'nın en önemli kültür merkezidir. Issız ve geniş bir istep bölgesinde bulunur. Yükseltisi 630 m.'dir.

Madrid, X. yüzyılda küçük bir köydü (Magerit). 1083 yılında Kral Alfonso VI., bu küçük yerleşme merkeziyle ilgilendi. Bu tarihten sonra Madrid gittikçe gelişmeye başladı. «Cortes» XIV. yüzyıl boyunca üç kez burada toplandı. Tahta geçen krallar uzun bir süre «Alcazar» da oturdular. Bu süre içinde Madrid kale ve surlarla çevrildi. Hızla gelişerek dünyanın sayılı şehirleri arasına giren Madrid, 1561 yılında İspanya'nın başkenti oldu. XIX. yüzyılın ikinci yarısında ve XX. yüzyılın ilk on yılında şehir önemli ölçüde değişikliklere uğradı. Metro, geniş yollar, büyük kamu ve özel teşebbüs kuruluşları şehrin görünüşünü oldukça değiştirdi. Madrid bu yeni eserlerle anıtsal bir görünüş kazandı, fakat imar hareketleri şehrin özelliğini teşkil eden eski mahallelerin ortadan kalkması sonucunu doğurdu. Şehir hayatının en canlı olduğu yer hâlâ ünlü Puerta del Sol alanıdır. Burası toplu yerleşme merkezlerinden gelen yolların kavşak noktasıdır. Şehirdeki park ve bahçeler arasında en önemlileri Buen Retiro, Botanik Bahçesi ve Parque del Oeste'dir. Madrid, eski eserler bakımından çok zengindir. Örneğin San İsidro el Real (1626 - 1661) ve San Francisco el Grande (1776-1785) kiliseleri, Palacio de Oriente önemli yapılardır. Prado Müzesi dünyanın en önemli müzelerindendir. Dünyanın sayılı sanat eserlerinden oluşmuş bir koleksiyona sahiptir. Almeria Müzesindeyse zengin bir silâh koleksiyonu yer alır. Arkeoloji Müzesi, Modern Sanatlar Müzesi ve Silâh Müzesi şehrin görülmeye değer eserleri arasındadır. Madrid, 1836 yılından beri bir üniversite merkezidir. Ulusal Kütüphanesi zengindir.

Madras eyaletinin başkenti ve Hindistan'ın en önemli şehirlerinden biri olan Madras'ta bir Hindu tapınağının büyük giriş kapısının üzerinde yüksek bir «gopura».

Madrid'de endüstri faaliyetleri öteden beri gelişmiş durumdadır. Halıcılık, porselencilik ve kuyumculuk oldukça eski endüstri kuruluşlarıdır. Bugün özellikle besin maddeleri, dokuma ve metalurji kolları önemlidir. Birçok ulaşım yollarının birleştiği önemli bir kavşak durumunda bulunan Madrid bu elverişli konu

Madrid'in en kalabalık caddelerinden «Avenida de José Antoio»dan bir görünüş.

mu sayesinde ticaret alanında da önemli bir merkezdir.

MAETERLINCK, MAURICE
(1862 - 1949) Belçikalı yazar. Hukuk öğrenimi görmüş. Paris'te sembolistlerle dostluk kurmuştur. 1889 yılında **Serres chaudes** (Sıcak Limonluklar) adlı bir şiir kitabı ve büyük ilgi uyandıran **La princesse Maleine** (Prenses Maleine) adlı bir oyun yayımlamıştır. Daha sonraki yıllarda yayımladığı diğer oyunları da aynı başarıya ulaşmışlardır. Oyunları 1891 yılından başlayarak, Paul Fort'un **Théâtre d'Art** adlı tiyatrosu ile Lugné - Poe'nun **Théâtre de l'Oeuvre** adlı tiyatrosunda sahneye konmuştur. **Pelléas et Mélisande** (1902) adlı oyunu Debussy tarafından opera haline getirilmiştir. **L'oiseau bleu** (Mavi Kuş) adlı oyunu ilk olarak Moskova Sanat Tiyatrosunda oynanmıştır. Maeterlinck'in oyunları, Claudel'in oyunlarıyle birlikte, sembolist tiyatronun en önemli örneklerini teşkil eder. Belçika'dan ayrılarak 1896 yılından sonra sürekli olarak Fransa'da yaşayan Maeterlinck, doğa ve metafizik sorunlarına Katolik dogmasına yabancı bir açıdan bakan çok sayıda kitap yayımlamıştır. 1911 yılında Nobel edebiyat ödülünü almış, 1914 yılında ise kitapları, okunması Papalıkça yasaklanan kitapların listesine alınmıştır.

Maeterlinck'in **Pelléas ile Mélisande** ve **Arian'la Mavi Sakal** başta olmak üzere birçok oyunu Türkçeye çevrilmiştir.

MAFAI, MARIO
(1902 -) İtalyan ressamı. Roma Güzel Sanatlar Akademisinde öğrenciyken Scipione ile sıkı bir dostluk kurmuş, onunla 1928 ve 1930 yıllarında açtığı sergilerde, günün egemen sanat akımlarından bağımsız bir ressam kimliğinde belirmiştir. Melli, Cagli, Afro, Mirko Basaldella ve Guttuso gibi sanatçıların da içinde yer aldığı «Roma okuluna» katılmıştır. 1937 yılında, Roma'nın bazı bölgelerindeki istimlâkler dolayısıyle yapılan yıkmaları canlandıran resimlerinde her türlü duygusal hareketin ötesinde, nesnenin plastik canlılığını yakalama yeteneğini göstermiştir. Savaştan esinlendiği tablo dizisiyse, o yılların olaylarına katıldığını göstermiş; yeni gerçekçi hareketi benimsemiştir. Son yıllarda çok güzel görünümlerden sonra, zaman zaman soyut bir tutuma yönelmişse de, bu tür resimlerinde her zaman başarılı sonuçlar elde edememiştir.

Mario Mafai'nin «Kenar Mahallelerin Yıkılışı» adlı tablosu.

1911 yılında Nobel edebiyat ödülünü alan Belçikalı yazar Maurice Maeterlinck.

MAFSAL
(**bkz.** Eklem)

MAFYA
Sicilya adasına özgü ve devletin aracılığına başvurmadan, adaleti kendi kendine uygulamak amacıyle kurulmuş gizli örgüt.

Mafya'nın geçmişi XIX. yüzyılın başlarına dayanır. Avrupa toplumu hızla gelişirken, Sicilya halkı kendi yapısının toplumsal ve ekonomik koşullarından gelen eğilimlerini kanunsuz yollarla örgütlemeye gitmiştir.

Mafya bugünkü haraç alan ve adam öldüren gizli örgüt niteliklerini 1860 yılında kazanmıştır. Kilisenin ve derebeylerinin mallarının satılması üzerine burjuvazinin topraklarını çoğaltması bu sonucu doğurmuştur. İşletilmesi derebeylik mekanizmasına dayanan bu topraklarda ağa ile rençber arasında «gabellotto» denen bir tip vardı. Bu aracı, köylülerin sözlü anlaşmalara uymasını sağlamak için, güvendiği kimselerden bir koruma örgütü kurmak zorununu duymuştur. Aracılar, fırsat buldukça kendileri de toprak sahibi olmanın yollarını aramışlar, topraklarında meydana getirdikleri tarım toplulukları, adadaki tarım bölgeleriyle sürekli ilişki halinde olmuştur. Bu örgüt zamanla çeşitli baskı ve korkutmalarla bütün Orta ve Batı Sicilya'yı denetimi altına almıştır. İrili ufaklı merkezler kurulmuş, merkezler yetkilerine göre sıralanmıştır. Kısa sürede yetkileri köyden şehre taşmıştır. Şehirlerde ekonomi ve politika üzerindeki etkileri daha büyük olmuştur. Mafya zamanla büyük toprak sahiplerinin çıkarını koruyan tutucu bir örgüt niteliğine bürünmüştür. 1904 yılında çıkan büyük köylü ayaklanması büyük toprak sahiplerinin çıkarını koruyan Mafya tarafından bastırılmıştır.

1857, 1877, 1895 yıllarında ve Mussolini devrinde, Mafya sorunu kökünden çözülmek istenmiş, ancak bir sonuç alınamamıştır. Savaş boyunca kısa bir ara verdikten sonra, 1944 yılında, Mafya tekrar eyleme geçmiş, adadaki haydutluğu bastırmış; fakat aynı zamanda sendika hareketlerini ve her türlü ilerici hareketleri de sindirmiştir.

MAGELLAN
(1480 - 1521) Portekizli denizci. Portekizlilerin Fernao de Magalhaes, İspanyolların ise Hernan Magallanes dedikleri Magellan, Portekiz donanmasında görev almış, yıllarca Akdeniz ve Hint okyanusuna seferler yapmıştır. Fas sultanından alınan bir ganimeti zimmetine geçirmekle suçlandıktan sonra gemiciliği bırakıp, kendisini denizcilik üzerine çalışmaya ver-

miştir. İncelemelerinin sonunda, Avrupa pazarlarında satılan baharatın büyük kısmının geldiği baharat (ya da Moluk) adalarına Atlas okyanusu yoluyle daha çabuk gidilebileceği sonucuna varmıştır. Ancak bunun için, güney-batı doğrultusunda ilerleyerek henüz keşfedilmemiş olan Güney Amerika'nın güney ucundan dolaşmak ve sonra da Asya kıtasını Amerika kıtasından ayıran okyanusu aşmak gerekiyordu. Bu tasarıyı gerçekleştirmek için Magellan'ın başvurduğu Portekiz kralı red cevabı vermiş, İspanyol kralı Carlos V. ise Magellan'ın girişimini desteklemeye karar vermiştir.

Kurulan küçük filo 20 eylül 1519 tarihinde İspanya'nın Sanlucar de Barrameda limanından yelken açarak hareket etti. Filoyu meydana getiren Trinidad, San Antonio, Victoria, Concepcion ve Santiago adlı gemilerin en büyüğü 140 tonilatoluk San Antonio, en küçüğü ise 75 tonilatoluk Santiago gemileriydi. Gemilerde toplam olarak 265 denizci bulunuyordu. Yolunun üzerinde bulunan Kanarya adalarına uğrayan Magellan, Yeşil burun adalarının açığından geçerek Brezilya kıyılarına ulaştı ve 10 ocak 1520'de Rio de la Plata'da kıyıya yaklaştı.

Bugünkü Arjantin'in güney-doğu kıyılarında geçirilen çok sert bir kıştan sonra Magellan, denize açıldı. Santiago adlı gemiyi kaybettikten sonra kalan dört gemiyle yolculuklarını sürdürdüler ve daha sonra Magellan adı verilecek olan boğaza girdiler. Boğaz geçilirken başkaldıran San Antonio, yön değiştirerek boğazın bir yan koluna saptı. Bir daha da bu gemiden haber alınamadı.

28 kasım 1520 tarihinde, bir ay süren bir deniz yolculuğundan sonra, boğaz aşıldı. Üç gemisiyle Büyük okyanusa çıkan Magellan, o sırada çok sakin olan okyanusa Pasifik (sakin, dingin) adını verdi. 6 mart 1521 tarihinde Magellan, Marina adalarından Guam'a ulaştı. Bu adalar Baharat adalarına göre daha kuzeyde kalıyordu. Burada kısa bir süre kaldıktan sonra Magellan Filipinler'e yöneldi ve bu adaları İspanya kralı adına fethetmeye başladı. Bu fetih hareketi sırasında küçük Filipin adalarının biri olan Mactan adasında bir yerli tarafından öldürüldü. Magellan'ın ölümünden sonra filonun komutasını üzerine alan İspanyol denizcisi Juan Sebastian Elcano, büyük hasara uğramış olan Concepcion'u yaktırdı. Kalan iki gemi Doğu denizlerinde uzun bir yolculuktan sonra 8 kasım 1521 tarihinde Baharat adalarına ulaştılar. Trinidad adlı gemi Büyük okyanusu aşarak geri dönmek amacıyle hareket etti, Marian adalarına kadar gittikten sonra Baharat adalarına geri döndü; fakat yolda rastladığı Portekiz gemileri tarafından tahrip edildi.

Beş gemiyle başlayan yolculuğun kalan tek gemisi Victoria, 21 aralık 1521 tarihinde Baharat adalarından hareket ederek Banda denizini aştı, Timor'a uğradıktan sonra Portekiz gemilerine rastlamamak için güney-batı doğrultusunda ilerleyerek Ümit burnunu dolaştı ve hiç bir tehlikeyle karşılaşmadan Yeşil burun adalarına ulaştı. Su ve yiyecek bulmak için karaya çıkan gemicilerin bir kısmı Portekizliler tarafından öldürüldüler. Kaçmayı başaranlar ise gemileriyle 6 eylül 1522 tarihinde Sanlucar de Barrameda limanına ulaştılar. Geri dönmeyi başaran gemicilerden bazıları yolculuk hakkında eserler yayımladılar. Bunların arasında Vicenzalı Antonio Pigafetta'nın kitabı ünlüdür.

Magellan boğazı : Güney Amerika'nın güneyinde, kıta ile Tierra del Fuego adalarını ayıran boğaz. Uzunluğu 562 km., genişliği ise 3 ile 112 km. arasında değişir. 1520'de Magellan tarafından keşfedilmiştir.

MAGINOT, ANDRÉ
(1877 - 1932) Fransız devlet adamı. Çeşitli kabinelerde, değişik bakanlıklarda bulunmuştur. Savaş bakanıyken Fransa'nın doğu sınırında güçlü bir tahkimat hattı meydana getirmiştir. Fransa - İsviçre sınırından başlayarak Fransa-Almanya sınırı boyunca kuzeye doğru yönelen bu tahkimat Fransa - Lüksemburg ve Fransa - Belçika sınırları boyunca yer yer geçit veriyor ve sona eriyordu. «Maginot hattı» adıyle bilinen bu hat betonarmeydi. Toprağa gömülü olan tabyaların arası siperlerle doldurulmuş, tünel ve çeşitli yollarla geri hatlara bağlanmıştı. 1930 yıllarında yapılan Maginot hattında modern tekniğin en son gelişmelerinden yararlanılmıştı. Bu hat siper savaşı kavramının en büyük sembolü olmuştu. Fakat II. Dünya Savaşının patlamasıyle birlikte Maginot hattının yararsızlığı ortaya çıktı. Çünkü dinamik ve saldırgan bir savaş anlayışını benimseyen Almanlar, tahkimatın kuzeyinden, Belçika üzerinden dolaşarak Fransa'ya girdiler.

MAGMA
Yerkabuğunun derinliklerindeki hamursu kitle. Magmanın katılaşması sonucu külteler meydana gelmiştir. Katılaşma yerkabuğunun iç tarafında olabildiği gibi dış tarafında da olabilir.

Magmanın kimyasal bileşimi ancak ürünlerinden anlaşılır. Bunlar katı (mevcut külteler) ya da koyu sıvı (yanardağdan akan lav) olabilir. Magma, lav olarak yeryüzüne çıkmadan ya da mevcut külteler arasındaki sızmalarla yakın ilişki durumuna geçmeden önce, bileşkenlerinin bir kısmının kristalleşmesinden ileri gelen bir değişime uğrar. Bundan ötürü yapısı ancak dolaylı yolla incelenebilir. Magmada, bilinen elementlerin hemen hepsi bulunur. Magmada değişmez ve değişken bileşimde maddeler vardır. Değişmezler katı cisimleri yaparlar; ötekiler ise olağan ısıda bile sıvı ya da gaz durumunda olan cisimlerdir. (H_2O, H_2S, HF, CO_2, CO, SO_2, Cl, F vb.). Magmanın iç ve dış katılaşmalarında kendini gösteren yayılma gücünü yapan, bu uçucu bileşiklerin yüksek buhar gerilimidir. Uçucu bileşiklere aynı zamanda mineralleştirici etken adı da verilir, çünkü bunlar magmanın soğuma aşamasında yapışkanlığı azaltmakta, böylece minerallerin kristalleşmesini kolaylaştırmaktadır.

MAGNA CHARTA LIBERTATUM
İngiltere kralı Yurtsuz Jean'ın 15 haziran 1215 tarihinde soylulara, tarım ve ticaretle uğraşan sınıflara ve din adamlarına tanıdığı hakların bütünü. Bugünkü İngiliz devlet yönetiminin kökenini meydana getirir. Magna Charta ile saptanan hususların, daha sonraki toplumsal - siyasal olayları etkilemek bakımından en önemli olanları şunlardır: Kralın, Büyük meclisin rızası olmadan vergi almaması ve asker toplamamayı kabul etmesi; kişi özgürlüğü gereğince hiç kimsenin yasalara göre yargılanmadan hapsedilememesi, para cezasına çarptırılamaması ya da sürülememesi; Büyük meclisin gücünün ve yetkilerinin kral tarafından kabulü. Magna Charta ile sağlanan haklar, kral tarafından, başlangıçta, sadece kendisini bu hakları tanımaya zorlayan derebeyleri ile din adamlarına tanınmıştı; fakat zamanla bütün yurttaşlar bu haklardan yararlanmaya başladılar.

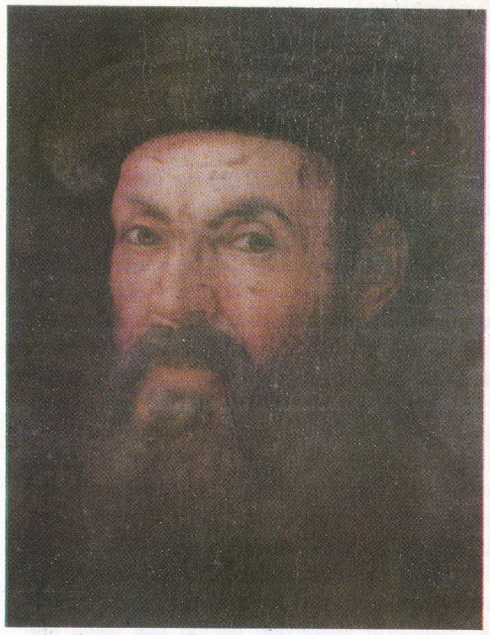

Ünlü Portekizli denizci Magellan.

MAGNALYUM
Bir alüminyum - magnezyum alaşımı. %85 - 95 alüminyum ve %15 - 5 magnezyumdan yapılır. Sert ve dayanıklıdır. Hafif alaşımların en önemlilerindendir. Uçak gövdesi, uçak kanatları, hafif kaplamalar yapımında kullanılır.

MAGNANI, ANNA
(1908 -) İtalyan sinema oyuncusu. Roma'da doğdu. Eğitimini Roma Tiyatro Akademisinde yaptı. Bir süre müzikhollerde çalıştıktan sonra 1934 yılında sinema oyunculuğuna geçti. 10 yıl kadar önemsiz rollere çıktı. 1944 yılında Roberto Rossellini'nin yönettiği **Roma cittá aperta** (Roma Açık Şehir) adlı yeni gerçekçi filimdeki rolü kendisine ün sağladı. 1955'te **The Rose Tattoo** (Dövme Gül) filmindeki rolüyle en iyi kadın oyuncu Oskarını aldı.

Önemli filimleri: **Abbasso La Ricchezza** (Kahrolsun Zenginlik, 1945), **Il Bandito** (Haydut, 1946), **Bellissima** (En Güzel, 1951), **Sour Letizia** (Hemşire Letizia, 1957).

MAGNETİZMA

Fiziğin, magnetik alanın özelliklerini ve cisimlerin magnetik alanların etkisi altındaki davranışlarını inceleyen bölümü. Bir magnetik alan içine konmuş olan herhangi bir cisim, mıknatıslanır. Bu özelik her cisimde aynı şekilde ve aynı şiddetle görülmez; buna göre cisimler diyamagnetik, paramagnetik ve ferromagnetik olmak üzere üç sınıfa ayrılır.

Diyamagnetik cisimler bir mıknatısın yakınına kondukları zaman çok zayıf olarak mıknatıslanır ve mıknatısın kuzey kutbuna yakın olan bölgelerinde kuzey kutbu meydana gelir. Öte yandan paramagnetik bir cisim magnetik alanın etkisi altında kaldığı zaman, mıknatısın alanı ile aynı yönde olmak üzere, fakat zayıf bir şekilde mıknatıslanır. Yani paramagnetik maddeden yapılmış olan çubuğun mıknatısın kuzey kutbuna yakın olan ucunda güney kutbu, güney kutbuna yakın olan ucunda ise kuzey kutbu meydana gelir. Ferromagnetik cisimler ise, demirde olduğu gibi, paramagnetik cisimlerin gösterdiği özeliği çok daha şiddetli olarak gösteren cisimlerdir.

Magnetizmanın kuvanta teorisi, ele alınan madde içerisinde elektronların hareketleri yönünden yorumlamak suretiyle magnetik olayların açıklanmasını mümkün kılar. Hareket halinde bulunan elektronlar çok küçük elektrik akımları gibi düşünülebilir; bu akımlar da magnetik alanlar meydana getirir.

Dışarıdan uygulanan magnetik alanın etkisiyle elektronun hareket hızında bir değişme meydana gelir; bunun sonucunda ele alınan maddenin makroskobik magnetik özeliklerinde değişiklikler olur. Bu değişmeler kendini meydana getiren alana karşı gelmeye çalışır (Lenz kanunu). Diyamagnetizmanın nedeni budur; demek ki diyamagnetizma, bütün cisimlerde bulunan genel bir magnetik olaydır; ancak birçok cisimlerde daha başka ve daha şiddetli olarak görülen bazı etkiler bu özeliği maskelemektedir. Diyamagnetik cisimlerde elektronların magnetik momentleri çifter çifter birbirine karşı gelir ve birbirinin etkisini yok eder. Dolayısıyle, atomların (ya da moleküllerin) bileşke magnetik momentleri sıfıra eşittir ve diyamagnetizmadan başka bir magnetik etkiye sebep olmazlar.

Kendilerinin magnetik momentleri olan atomlardan (ya da moleküllerden) oluşmuş cisimler paramagnetiktir; dışarıdan uygulanan bir magnetik alanın etkisi altında atomların (ya da moleküllerin) magnetik momentleri bu alana paralel olarak yönelme eğilimindedir. Dolayısıyle dış magnetik alan bu cisim içerisinde yeni bir magnetik alan meydana getirmez; daha önceden cisim, içinde var olan magnetik momentleri bir hizaya getirir; cismi etkisi altına alan bu magnetik alan ne kadar şiddetli olursa, bu hizalanma etkisi ve bundan ileri gelen olaylar o kadar belirgin olur. Limit olarak dış magnetik alanın şiddeti sonsuza doğru artarsa, yönelme de tam olur.

Paramagnetik cisimlerin özel bir cinsi ferromagnetik cisimlerdir. Bu cisimlerde sadece tek tek atomların (ya da moleküllerin) magnetik momentlerin hepsi, aynı yönelmeyi alarak gruplaşır ve gayet küçük mıknatıslar teşkil ederler (bunlara Weiss elemansal domenleri adı verilir). Bu küçük mıknatıslar dış magnetik alanın etkisiyle bu alanla aynı yönde yönelme eğilimi gösterir.

Her ferromagnetik cisim için Curie sıcaklığı diye bilinen bir karakteristik sıcaklık vardır. Bu sıcaklığın üstündeki sıcaklıklarda, cisim ferromagnetik özeliğini kaybeder ve paramagnetik cisim gibi olur. Bazı cisimlerde antiferromagnetizma olayı görülür. Bu cisimlerde magnetik momentler (ferromagnetik cisimlerde meydana gelenlere benzer şekilde) düzenli olarak hizalanır; fakat birbirlerine ters yönde hizalandıkları için birbirlerinin etkisini yok ederler ve sonuçta toplam sıfır olur. Bu olaya bazı oksitlerde (örneğin magnezyum oksidinde) rastlanır.

Ferromagnetizma magnetik olaylar içinde endüstride en fazla uygulama alanı bulan olaydır. Çünkü bütün elektromagnetik cihazlar ferromagnetik cisimlerden yararlanmak suretiyle yapılmaktadır.

MAGNEZYUM

Periyodik sistemin II.A grubu elementlerindendir. Atom numarası 12, atom tartısı 24,32 a.k.b. dir. Magnezyumun Yerkabuğunda bulunuş oranı oldukça yüksektir. Ancak çok etkin bir metal olduğu için doğada saf magnezyum elementi bulunmaz. Bunun yerine çeşitli bileşikleri magnezyum minerallerini meydana getirirler. Bunlar arasında $MgCO_3$ bileşiminde magnezit, $CaCO_3.MgCO_3$ formülüyle gösterilen dolomit en önemlileridir. Deniz suyunun %0,3'ü $MgSO_4$, %0,5'i $MgCl_2$ (magnezyum klorür)dür. 1 m^3. deniz suyunda yaklaşık olarak 1,8 kg. magnezyum vardır. Tuz yataklarında $KCl.MgCl_2.6H_2O$ bileşiminde karnalit, formülü $MgSO_4.7H_2O$ olan İngiliz tuzu bulunur. Eskişehirtaşı, talk ve amyant da önemli magnezyum mineralleri arasında sayılabilir. Bu sonuncular sulu magnezyum silikatlarıdır. Magnezyum, klorofilin bileşimine girer. Az oranda magnezyum kemiklerin gelişmesi için gereklidir.

1900 yılında yeryüzünde toplam magnezyum üretimi 10 tonu geçmiyordu. Otomobil, uçak

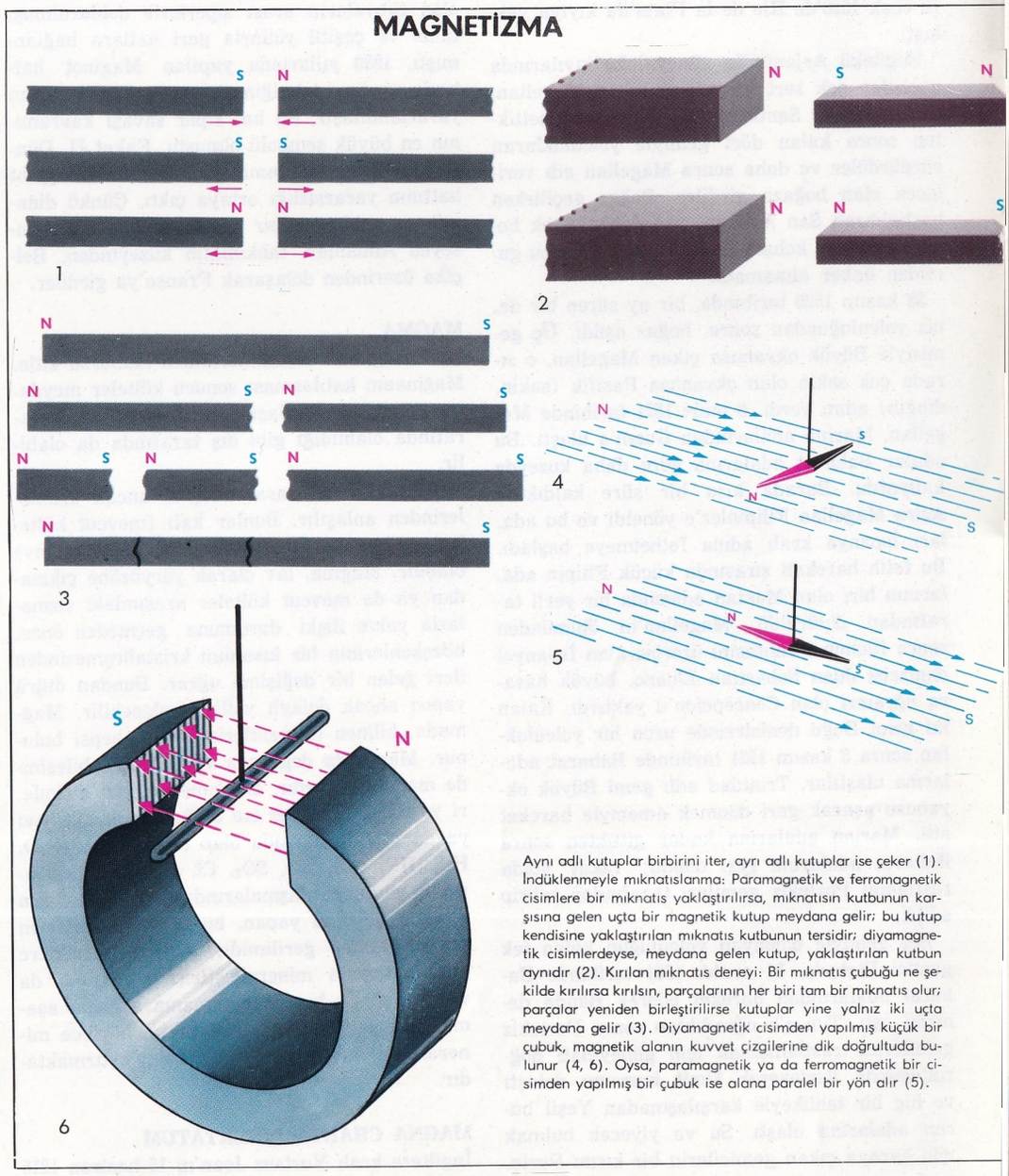

Aynı adlı kutuplar birbirini iter, ayrı adlı kutuplar ise çeker (1). İndüklenmeyle mıknatıslanma: Paramagnetik ve ferromagnetik cisimlere bir mıknatıs yaklaştırılırsa, mıknatısın kutbunun karşısına gelen uçta bir magnetik kutup meydana gelir; bu kutup kendisine yaklaştırılan mıknatıs kutbunun tersidir; diyamagnetik cisimlerdeyse, meydana gelen kutup, yaklaştırılan kutbun aynıdır (2). Kırılan mıknatıs deneyi: Bir mıknatıs çubuğu ne şekilde kırılırsa kırılsın, parçalarının her biri tam bir mıknatıs olur; parçalar yeniden birleştirilirse kutuplar yine yalnız iki uçta meydana gelir (3). Diyamagnetik cisimden yapılmış küçük bir çubuk, magnetik alanın kuvvet çizgilerine dik doğrultuda bulunur (4, 6). Oysa, paramagnetik ya da ferromagnetik bir cisimden yapılmış bir çubuk ise alana paralel bir yön alır (5).

ve uzay araçları endüstrisinin hızla gelişmesi magnezyum isteğini arttırmış, çağımızda toplam üretim 250 000 tonu aşmıştır. Magnezyum metali başlıca ergimiş magnezyum klorür tuzunun elektrolizi ile elde edilir. Tuzun ergime sıcaklığını düşürmek için içine bir miktar KCl ve NaCl konur. Katot çelik bir kaptır. Kömür (grafit) çubuklar anot görevi görür. Ergimiş tuzdaki Mg^{++} iyonları katotta elektron alarak serbest hale geçerler. Cl_- iyonları ise anotta elektron verir ve Cl_2 (klor) gazı çıkar. Son yıllarda magnezyum klorür deniz suyundan elde edilmektedir.

Magnezyum gümüş parlaklığında, 650°C'de ergiyen hafif bir metaldir. Yoğunluğu 1,74 gr/cm^3 kadardır. Fakat havada beyaz renkli koruyucu $MgO.MgCO_3$ (magnezyum oksit-karbonat) katmanı ile örtülerek donuklaşır. Kimyasal özelikleri, aynı grupta bulunan kalsiyumdan çok, çinkoya benzer. Hava ve oksijen içinde göz kamaştırıcı beyaz bir ışık vererek yanar. Ametallerin çoğu ile bileşir. Kızdırılmış magnezyum sıcak su buharına da etkir. Bütün asitlerle bileşir.

$Mg + H_2O$ (Buhar) $\longrightarrow$ $Mg\,O + H_2$
Magnezyum Su — Magnezyum Hidrojen Oksit

$Mg + 2HCl$ $\longrightarrow$ $MgCl_2 + H_2$
Magnezyum Hidrojen Klorür — Magnezyum Hidrojen Klorür

Magnezyum alaşımları magnezyum metaline benzemez. Bunlar sağlam, sert, döküme elverişli ve havaya, kimyasal etkenlere karşı dayanıklıdır. Üstelik çok hafiftir. Uçak ve uzay araçları endüstrisinde çok aranır. Bu alaşımların ağırlığı çeliğin 1/4 hatta 1/5'i kadardır. Bunlar arasında en önemli olanlar %95 oranında magnezyum bulunan elektron ve %90'ı magnezyum olan Dow-metal'dir. Önemli bir magnezyum alaşımı da magnalyumdur.

Magnezyum tozu ve BaO_2 (baryum peroksit) karışımı flaş lambalarına konur. Mg tozu, $KClO_3$ (potasyum klorat) karışımı beyaz ışık saçan hava fişeklerinde bulunur. Magnezyum tozu ve $Ba(NO_3)_2$(baryum nitrat) karışımı ile yangın bombaları yapılır. $Mg(OH)_2$, magnezya sütü mide ekşimelerine iyi gelir. $Mg(OH)_2$'nin kimyasal adı magnezyum hidroksittir. Bunun su ile bulamacı magnezya sütü olur.

MAGO (Macaca sylvana)
Maymunlar takımının uzunkuyruklu maymungiller familyasından bir memeli türü. Berber maymunu adıyle de bilinir. Uzunluğu 75 cm. kadardır. Kuyruğu körelmiştir. Avrupa'da yaşayan tek maymun Magodur. Kılları kırmızımsı - zeytin yeşili, yüzü ve elleri et rengi, kaba yerleri kırmızıdır. Kuzey Afrika ve Cebelitarık'ta rastlanır. Kalabalık sürüler halinde yaşar ve zaman zaman bahçelere zararlı olur. Evcilleştirilmiş olanları da vardır.

MAGOSA
Kıbrıs adasının doğusunda bir şehir (nüfusu 38 000). Rumca adı Famagosta'dır. Kendi adını taşıyan körfezin güney kenarında, Kanlı derenin denize döküldüğü yerde kurulmuştur. 60 km.'lik bir yolla Lefkoşe'ye bağlanır. Osmanlı-Venedik savaşında kanlı çarpışmalara sahne olmuştur. Namık Kemal'in sürgün yeridir. Pamuklu ve yünlü dokuma endüstrisi, şarap yapımı gelişmiştir. Magosa idarî bölümünün yüzölçümü 1 971 km².., nüfusu 114 000'dir.

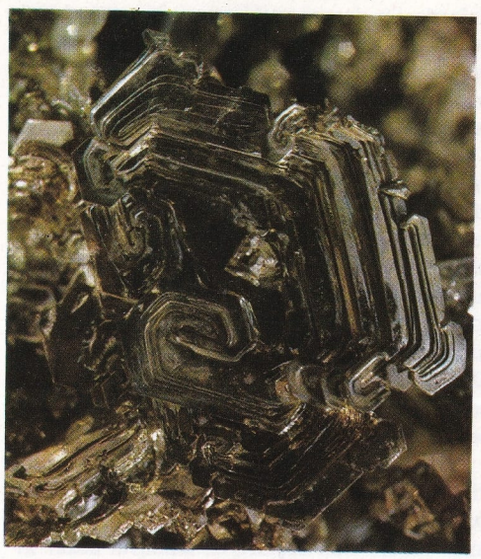

Magnezyum kristalleri: Eleman buhar durumunda saf olarak elde edilir.

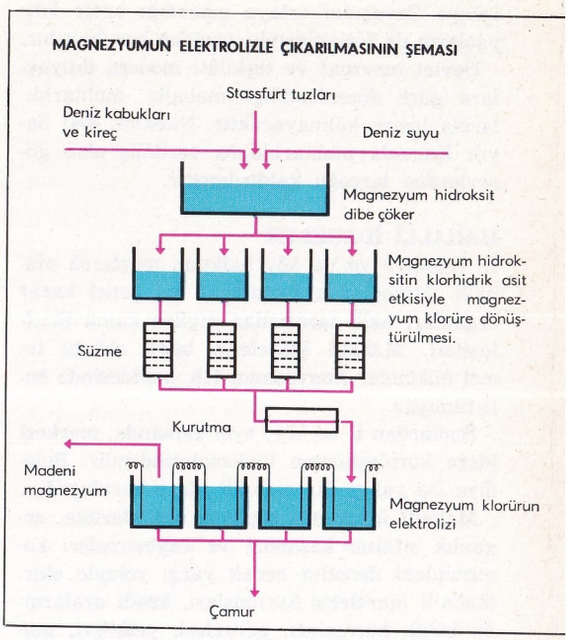

MAĞARA
Akdeniz bölgesinde Adana iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 2 906). Kocadağ'ın güneydoğu yamaçları üzerine kurulmuştur. Adana şehrine 196 km. uzaklıktadır.

Mağara ilçesinin yüzölçümü 973 km².., nüfusu 20 334'tür. İlçe toprakları, Göksu ırmağının geniş vadisiyle bu vadiyi doğu ve batıdan kuşatan dağları kapsar. İklimi oldukça serttir. İlçe halkının gelir kaynağını tahıl tarımı ve hayvancılık teşkil eder.

MAHABHARATA
Ulusal Hint destanı. Dünya edebiyatının da önemli destanlarından biridir. Yüz bin beyitlik destanda, Kuzey Hindistan'ın eski savaşçı kabilesi «Bharata»nın savaşları anlatılır. Batılı edebiyat eleştirmenleri ve tarihçileri Mahabharata'yı Hindistan'ın en eski destanı saymaktadırlar. Fakat, Hindistanlı bilginler son araştırmalardan sonra Ramayana destanının daha eski olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Mahabharata'nın hikâyesi iki bey ailesi arasındaki kardeş kavgası çekirdeği üzerine kurulmuştur. Bu iki aile Bharata soyundan gelen Kuraya ve Pandava aileleridir. Savaş uzun yıllar sürer; Hintli olmayan bazı kabilelerin Pandava kabilesine yardımcı olmasından sonra, Kuruksetra çarpışmasıyle savaş doruk noktasına erişir: On sekiz gün, on sekiz gece süren bu meydan savaşının sonunda Kurava ailesinden kimse sağ kalmaz. Kral olan Yudhisthira, bir süre sonra tahtını oğlu Arjuna'ya bırakarak Himalaya'nın tepesine çekilir ve kendini dine verir. Yudhisthira burada ölümlülerin gözünden kaybolarak göğe, Pandavaların gerçek ataları olan Tanrılara doğru yükselir ve destan böylece sona erer.

Kesinlikle belli olmayan bir çağda sekiz bin beyit olarak yazılmış olan destanı, bilge Vasyadeve, Vedalarda sözü edilen Kurava ve Pandava kabileleri arasındaki savaşla ilgili başka tarihsel olayları da katarak yirmi dört bin beyite çıkarmıştır.

Destan daha sonraki Brahman kültürünün egemenliği döneminde de yeni eklerle genişletilmiştir; bu değişme süreci IV. yüzyıla kadar devam etmiştir. Destan, yüzyıllar boyunca sürekli olarak yapılan eklerle genişletilerek oluştuğundan, gerçek bir eylem birliğinden yoksundur. Mahabharata'nın çeşitli parçalarının ayrı hikâyeler hatta destanlar meydana getirdiği söylenebilir: Nala ile Damayanti arasındaki sevgiyi ya da Savitri'nin hikâyesini anlatan bölümler böyledir.

MAHALLE
Şehir ve kasabaların ayrıldığı parçalar. Mahalleler; cadde ve sokaklara ayrılır. Nüfus, askerlik, tapu, vergi kayıtları ile seçmen kütükleri mahallelere göre tertiplenir. Mahallelerin kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, adlarıyle sınırlarının değiştirilmesi belediye meclisinin ve ilçe ya da il idare kurullarının kararı ve valinin onayıyle yapılır.

Görülecek işler bakımından birkaç mahallenin bir muhtar ve ihtiyar heyetine bağlanması ya da mahallede birden fazla muhtar ve ihtiyar heyeti bulunması da belediye meclisinin kararına ve o yerin en büyük mülkiye memurunun onayına bağlıdır. Her mahallede bir mahalle muhtarı ile 4 kişilik bir ihtiyar heyeti bulunur. Bunlar, mahalleli seçmenler tarafından 4 yıl için seçilir. Mahalle muhtarlıkları bir mahallî idare değildir. Tüzel kişilikleri de yoktur. Şehir ve kasabalarda mahalle muhtar ve ihtiyar heyetleri teşkiline ilişkin 4541 Sayılı Kanun, mahalle muhtarlıklarının görevlerini saymıştır. Bunların başlıcaları nüfus ve askerlik kanunlarına göre verilecek ilmühaberler ve yapılacak işlemlerdir.

Mahalle muhtarlıkları 2295 Sayılı Kanunla kaldırılmış olduğu halde ilgili mevzuat ve teşkilâtın yeniden düzenlenmemesi yüzünden, II.

Dünya Savaşının ortaya çıkardığı acele ihtiyaçların da zorlamasıyle, yeniden kurulmuştur.

Devlet mevzuat ve teşkilâtı modern ihtiyaçlara göre düzenlendikçe mahalle muhtarlıklarına lüzum kalmayacaktır. Nitekim, 4541 Sayılı Kanunla muhtarlıklara verilmiş olan görevlerden birçoğu kaldırılmıştır.

MAHALLÎ İDARELER

İl, belediye ya da köy halkının müşterek mahallî ihtiyaçlarını karşılayan ve genel karar organları halk tarafından seçilen kamu tüzelkişileri. Mahallî idarelerin bağlı olduğu temel hükümler Anayasanın 116. maddesinde belirtilmiştir.

Bunlardan il ve köy, aynı zamanda, merkezî idare kuruluşlarının kademelerindendir. Belediye ise yalnız bir mahallî idare kuruluşudur.

Mahallî idarelerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanma ve kaybetmeleri konusundaki denetim ancak yargı yoluyle olur. Mahallî idarelerin kuruluşları, kendi aralarında birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezî idareyle karşılıklı bağ ve ilişkileri kanunlarla düzenlenmiştir. Bir bütün olan kamu hizmetleri merkezî idare ile mahallî idareler arasında kanunlarla bölüşülür. Anayasaya göre mahallî idarelere hizmetleriyle orantılı gelir kaynakları sağlanması gerekmektedir.

Mahallî idarelerin hizmetleriyle ilgili merkezî denetim (idarî vesayet) konusunda, kendi bakanlıklarının görevlerine giren alanlarda özellikle İmar ve İskân Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığının yetkileri önemli sayılabilir. Ancak, bu idarelerle ilgili vesayet işleri daha çok İçişleri Bakanlığınca ve Mahallî İdareler Genel Müdürlüğü aracılığıyle yürütülmekte ve düzenlenmektedir. Bu genel müdürlükte il özel idareleri, belediyeler ve köyler için ayrı daireler vardır.

MAHKEME

Devletçe objektif hukuk kurallarına göre yargı görevini görmekle görevlendirilmiş ve yetkilendirilmiş olan kuruluşlar. Yargı görevini gören mahkemelerin değişik türleri vardır. Hepsi, değişik nitelikteki uyuşmazlıkları yargılayarak bir yargıya bağlamakla görevli olmakla beraber, görevlerine göre, uyuşmazlıkların niteliğine göre, mahkemelerin adı ve görev biçimleri de değişmektedir.

Yargı görevini gören mahkemeleri, üç ana gruba ayırmak mümkündür:

a) Adliye mahkemeleri : Kişiler arasında ya da kişilerle devletler arasında çıkan, hususî hukuk, ticaret hukuku ve ceza hukukuyle ilgili uyuşmazlıkları yargılayan mahkemelerdir. Bu mahkemeler de, genel olarak «ceza mahkemeleri», «hukuk mahkemeleri» diye iki ana bölünmeye uğrarlar. Ceza mahkemeleri, sulh ceza, asliye ceza ve ağır ceza mahkemelerinden ibarettir. Hukuk mahkemeleri ise, sulh hukuk, asliye hukuk, ticaret mahkemeleri diye bölümlenirler. Ayrıca icra hâkimlikleri de vardır. Adliye mahkemelerince verilen karar ve hükümlerin son inceleme mercii olarak da Yargıtay kurulmuştur. Kanunla gösterilen belli davalarda ilk derece mahkemesi görevini de gören Yargıtay, adliye mahkemelerinin kararlarının kanunlara uygunluğunu denetlerken, mahkemeler arasındaki içtihat birliğini de sağlar.

b) İdarî mahkemeler : İdarî anlaşmazlıkları çözümlemekle görevli mahkemelerdir. İdarî ihtilâfları çözümlemekle görevli değişik kuruluşlar bulunmakla beraber, idarî uyuşmazlıkların çoğunun ilk derece çözüm mercii Danıştaydır. Danıştay, ilk derece idare mahkemesi olduğu gibi, diğer idare mahkemelerinin verdikleri kararları inceleme merciidir de. Danıştay idarî yargı yetkilerinin yanı sıra, salt idarî olan bazı görevleri daha yüklenmektedir.

c) Askerî mahkemeler : Askerî yargı, askerî mahkemeler ile disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler asker kişilerin askerî olan suçlarıyle, bunların asker kişiler aleyhine ya da askerî mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlarla ilgili davalara bakarlar. Askerî mahkemeler asker olmayan kişileri, ancak özel kanunda belirtilen askerî suçlarından dolayı yargılarlar. Askerî mahkemelerce verilen karar ve hükümlerin son inceleme mercii Askerî Yargıtaydır.

Bu üç yargı grubu dışında, Anayasa Mahkemesi ve Uyuşmazlık Mahkemesi gibi, yine, yargı görevi gören, fakat görevlerine paralel olarak bazı özellikler taşıyan mahkemeler de vardır.

Yargı görevini gören mahkemelerin bağımsız olmaları, yargı fonksiyonunun en âdil bir biçimde ve etki altında kalınmaksızın gerçekleştirilebilmesi açısından çok önemlidir. Anayasamız yargı organlarını yürütme organının etkisinden kurtarabilmek, yargı görevinin bağımsızlığını sağlayabilmek açısından, bazı kurallar kabul etmiştir. Anayasamızın 136. maddesine göre, «mahkemelerin kuruluş, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.» Anayasa, mahkemelerde görev görecek yargıçların tek tek bağımsızlıklarını sağlayacak hükümler getirdiği gibi, bir bütün olarak mahkemelerin de bağımsızlığını sağlamak için 132. maddeyi kabul etmiştir. 132. maddeye göre, «hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar. Anayasaya, kanuna, hukuka ve vicdanî kanaatlarına göre hüküm verirler. Hiç bir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez, genelge gönderemez, tavsiye ve telkinde bulunamaz. Görülmekte olan bir dava hakkında yasama meclislerinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz ya da herhangi bir beyanda bulunulamaz. Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır. Bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiç bir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez». Anayasa bu hükümlerle, Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılmasını gerekli gördüğü yargı yetkisinin gerçekten bağımsız mahkemeler elinde olmasını sağlamaya çalışmıştır.

MAHLEP (Prunus mahalep)

Gülgiller familyasından 6-10 m. boy verebilen bir çeşit yabanî kiraz ağacı. Nohut iriliğindeki meyveleri kurutulduktan sonra dövülerek toz haline getirilir ve kurabiyelere, muhallebilere koku vermek üzere kullanılır. Hoş kokuludur. Sert damarlı tahtası oymacılıkta ve ince marangozlukta aranılır. Orta Avrupa'nın dağlık bölgelerinde yetişir.

MAHLER, GUSTAV

(1860-1911) Bohemyalı besteci ve orkestra yönetmeni. Sanat hayatına orkestra yönetmeni olarak başlamış, olağanüstü yorum gücüyle kendini göstererek Leipzig, Budapeşte ve Hamburg tiyatrolarında önemli görevler almış, sonunda Viyana Saray Operasına geçerek burada on yıl çalışmıştır. 1909 yılında Filarmoni Orkestrasının yönetmeni olarak New York'a gitmiş, ertesi yıl hastalandığı için geri dönmek zorunda kalmıştır. Mahler çağdaş orkestra yönetmenlerinin en büyüklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kültür bakımından bir geleneğe bağlı olmasının yanı sıra müziğin çağdaş verilerinden uzak kalmamayı da başarabilmesinin sonucu, besteleri yüksek bir dramatik hava taşımaktadır. Özellikle senfonileri önemli olan Mahler, dışavurumculuğun müzik alanındaki öncüsüdür. Gençlik yıllarında iki eser besteleyen Gustav Mahler, ününü 1888 - 1909 yılları arasında bestelediği dokuz senfonisi ve çok sayıdaki liedlerle kazanmıştır. Mahler'in liedlerinin en ünlülerinin başında **Lieder und Gesänge aus der Jugendzeit** (Gençlik Ezgileri, 1882), **Vier Lieder Eines fahrenden Gesellen** (Bir Yolcunun Dört Ezgisi, 1883), **Kindertotenlieder** (Çocukların Ölümü için Ezgiler, 1902) ve **Lied von der Erde** (Toprağın Ezgisi, 1908) anılabilir.

MAHMUDE (Convulvulus scammonia)

İkiçeneklilerden, yaprakları ok ucu biçiminde üçgensi, çiçekleri soluk sarı renkte küçük otsu bitki. Köklerinden çıkarılan zamk ve reçine özeliğindeki madde de aynı adla bilinir. Hekimlikte sürgün ilâcı olarak kullanılır.

MAHMUDİYE

İç Anadolu'nun Orta Sakarya bölümünde, Eskişehir iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 900). Eskişehir - Konya karayolu üzerinde, düz bir alanda kurulmuştur. Eskişehir'e 53 km. uzaklıktadır. Evleri, yukarıda adı geçen yolun iki yanında sıralanmıştır. Kasaba, 1880-1885 yıllarında Kafkasya, Rumeli ve Romanya'dan gelen göçmenlerin yerleştirilmesiyle bir köy olarak kurulmuş, sonradan gelişmiştir.

Kasaba halkının büyük bir bölümü çiftçilikle, geri kalanı da küçük el sanatları ve işçilikle geçinir. Her yıl sonbaharda kurulan ve bir hafta süren panayırda ticaret hayatı canlanır, hayvan alım satımı hızlanır.

Mahmudiye ilçesinin yüzölçümü 676 km^2., nüfusu 12 984'tür. Merkez bucağı içinde 15 köyü vardır.

İlçe toprakları, Seydi suyunun geniş vadisiyle bu vadinin her iki yanında yer alan eğimli çıplak sırtları kapsar. İklimi serttir. Yazlar

sıcak, kışlar soğuk geçer. Yağış azdır. Bundan ötürü doğal bitki örtüsü bozkırdır.

İlçe halkının gelir kaynağı tarıma dayanır. Başlıca ürünleri buğday, arpa, yulaf ve ayçiçeğidir. Hayvan (özellikle koyun) da beslenir.

MAHMUT I.

(1696 - 1754) Osmanlı padişahı. İstanbul'da doğdu. Mustafa II. ve Saliha Sultanın oğludur. Patrona Halil başkaldırmasıyle amcası Ahmet III.'ün yerine padişah oldu. Çocukluğu sarayda geçmiş, amcasının iyi davranışları ve gördüğü eğitimle oldukça tutarlı bir kişilik sahibi olmuştur. Başkaldırıcılar tarafından tahta çıkarıldığı zaman 35 yaşındaydı.

Mahmut I. tahta çıkışından bir süre sonra, Patrona Halil'i ve adamlarını öldürmeyi başardı ve bu kargaşalıklara son verdi. Devlet yönetiminde çıkarcılığın önünü almak, öte yandan ordunun savaş gücünü artıracak askerî ve teknik tedbirler almak istiyordu. Aşırılığa gitmeyen karakteri ağır hareket etmeye yol açtığından, olumsuz tepkilere fırsat vermeden düşündüklerinin bir kısmını başarabildi. Bir Fransız dönmesi olan Humbaracı Ahmet Paşanın önerilerini gerçekleştirerek yeni bir topçu kuruluşunu örgütlemesi ve Üsküdar'da Toptaşı'nda humbarahane ile hendesehane açtırması (1734) başarıları arasındadır. Daha önce başlayan İran savaşları bu padişah devrinde de sürmüş, ayrıca Avusturya ve Rusya ile yapılan savaş sonucunda yeni toprak kayıplarına yol açan Belgrad antlaşması (1739) imzalanmıştır.

Devrinin en büyük yanlışı Fransa ile daha önce imzalanan kapitülasyon anlaşmalarının yenilenerek (1740) bu ülkeye tanınan ticarî ayrıcalıkların uzatılması ve artık tek yanlı bir kararla değiştirilemeyeceği yolunda bir hüküm konmasına razı olunmasıdır. Ölümünden bir yıl önce yayımladığı bir hatt-ı hümayunda vezirlerden «ahali ve reayaya herhangi bir ferdin zulüm ve cevrine göz yummamalarını» istemiş, bu emir göz önünde tutularak hareket edilmediği ve «reaya fukarasına zulmedildiği takdirde» kim olursa olsun ortadan kaldırılacağını ifade etmiştir.

Yönetime bir ölçüde, başarılı olan devlet adamlarını getirmesine karşılık saray ağalarının, özellikle Beşir Ağanın etkisinde kaldığı söylenir. Müzik, satranç oyunu, saraydışı gezileri severdi. Sultan Ahmet ve Fatih camilerine giderek halkın arasında bulunmaktan hoşlanırdı. Ayasofya camiinde bir kitaplık kurmuş, sonradan Nuruosmanîye adı verilen camiin yapımına başlamıştır. Ağa camiinde hasta olarak katıldığı bir cuma selâmlığından dönerken Topkapı Sarayının Demirkapı denilen giriş yerinde, at üzerinde ölmüştür. Yenicami'de babası Mustafa II.'nin yanında gömülüdür.

MAHMUT II.

(1785 - 1839) Osmanlı padişahı. İstanbul'da doğdu. Abdülhamit I. ve Nakşidil Sultanın oğludur. Amcazadesi Selim III.'ün padişahlık döneminde çok iyi bir eğitim ve ilgi görerek yetiştirildi. Şiir, müzik dersleri aldı. Selim III.'ün tahttan indirilmesiyle ölümüne kadar süren bir yıl boyunca da onunla aynı dairede yaşamak zorunda bırakıldığı için görgüsünden ve devlet yönetimindeki deneylerinden yararlandı. Mustafa IV.'ün, Alemdar Mustafa Paşa tarafından tahttan indirilmesi üzerine silâhlı çatışmalar ortamında öldürülmekten yakınlarının büyük fedakârlığıyle kurtarılarak, padişahlığa getirildi.

Mahmut I.

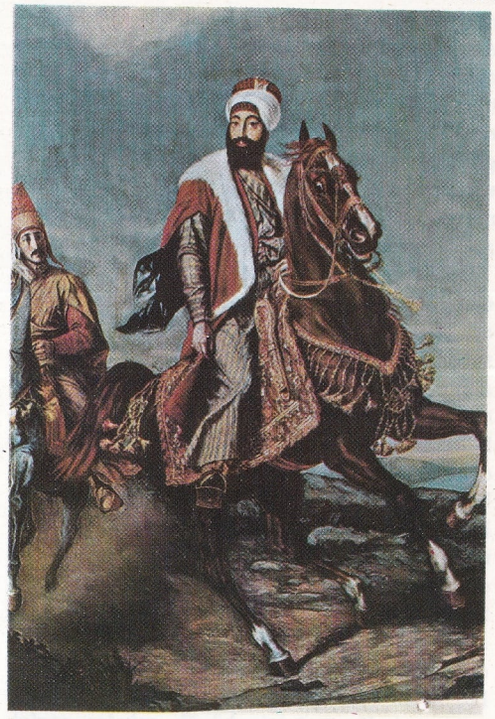

Mahmut II.

Sağlam bir kişiliği vardı. Güçlü, çalışkan, inatçı ve karar verme yetenekleri olgunlaşmış, kendisine güvenle bağlı, olaylar karşısında zayıf düşmeyecek bir yetki ve sorum adamıydı. Padişah olduğu zaman, Alemdar Mustafa Paşayı sadrazamlığa getirmiş, ama kendi yetkilerini sınırlamayı hedef tutan karar ve eylemleri karşısında, yeniçeriler tarafından öldürülmesine seyirci kalmıştı. Dış politikada, olumsuz gelişmelerin alabildiğine arttığı ve imparatorluğun egemenliği altındaki büyük azınlıkların kurtuluş hareketlerine yol açacak başkaldırmaların başladığı dönemde, çıkar yolu mutlak bir yenileşmede arıyordu. Disiplin ve savaş gücünü yitiren yeniçeri ocağının karşısında «sekban-ı cedit» adlı yeni bir askerî gücü, Alemdar Mustafa Paşayla birlikte örgütledi. Paşanın öldürülmesi sırasında çıkan olaylar saraya da sıçrayınca, Mustafa IV.'ü öldürterek, hareketi Haliç'teki gemilerden Ağakapısı'nı topa tutmak suretiyle bastırdı.

Padişahlığı devrinde, Rusya'yla (1806 - 1812), Sırplarla (1804 - 1812, 1830), Rumlarla (1821 - 1830), tekrar Ruslarla (1829 - 1830) ve Mısır valisi Mehmet Ali Paşayla (1830-1840) savaşlar çıktı. Batı devletlerinin, siyasal ve askerî alanlarda yeni güçler kazandıkları XIX. yüzyılın ilk yarısında, dış sorunların getirdiği çöküntüye karşı koyamadı. Ama içeride giriştiği yenileşme hareketlerinde başarı sağladı. Artık tamamen kendi başına buyruk ve işe yaramaz bir kurum haline gelen yeniçeri ocağını kaldırma kararını cesaretle uyguladı (1826). Daha sonra toplanan divanda, padişah, sadrazam ve şeyhülislâm elinde toplanan sorumluluk ve yetkileri dağıtarak nazırlıklar kurulmasını öngördü. Hükümete, devlet işleri üzerinde öneriler verebilecek, hükümetin kararlarını denetleyebilecek bir çeşit uzmanlık kurulları meydana getirdi. Askerî işlere bakanlara «Dar-ı Şûrayı Askeriye», adlî işlere bakanlara «Meclis-i Vakayi-i Adliye» ve devlet memurluğu işlerine bakanlara «Dar-ı Şûrayı Babıâli» adları verilerek çalışmalara geçirildi. Harp Okulu (1834) açıldı ve ordu, Batı ordularının sevk ve yönetim bölümlerine (alay, tabur, bölük, takım) ayrılarak yeni esaslara göre eğitilmeye başlandı. Osmanlı tarihinde ilk kez nüfus sayımı yapıldı.

31 yıl süren padişahlığı devrinde, halka kendisini sevdirmeyi başarmış, taassup ve tutuculuğa karşı olduğu halde, yenileşme hareketlerinde sabırlı bir irade göstererek, tekniğe bütün kapıları açan girişimleri sonuna kadar götürmüştür. Uzuna yakın orta boylu, geniş omuzlu, kumral ince ve sevimli bir yüzü vardı. Kıyafet değişiminden sonra kendi giyimine de büsbütün özen göstermiş, olağanüstü izlenimler uyandıracak biçimlerde giyinmiştir.

Kızkardeşi Esma Sultanın Çamlıca köşkünde ölmüştür. Divanyolu'ndaki türbesine gömülmüştür.

MAHMUT CELÂLETTİN PAŞA, DAMAT

(1853 - 1903) Osmanlı devlet adamı. İstanbul'da doğmuştur. Babası bahriye subaylarından Halil Paşadır. Genç yaşta Babıâli'ye çırak ola-

rak girmiş, daha sonra Abdülmecit'in kızı ve Abdülhamit II.'nin kızkardeşi Seniha Sultanla evlenerek «damat» olmuş, Şurayı Devlet üyesi olmuş, 24 yaşındayken de vezirliğe yükseltilmiş ve Adliye nazırlığına atanmıştır. Ancak gördüğü yolsuzluk ve kanunsuzlukları açıkça eleştirerek Abdülhamit II. ve istibdat dönemininin öteki yöneticileriyle anlaşmazlığa düşmüş, sekiz ay sonra da istifa etmiştir.

Dürüstlüğü ve açıksözlülüğüyle tanınmış olan Mahmut Celâlettin Paşa, devlet yönetiminin ıslahı ve kanunun hâkim kılınması, yolsuzlukların önlenmesi için gereken tedbirlerin alınması konusunda gerek sözlü, gerekse yazılı olarak defalarca Abdülhamit'e başvurduğu halde olumlu bir sonuç alamamış, üstelik o dönemin ünlü «hafiye» örgütü tarafından sıkı bir göz hapsine alınmıştır. Yurt içinde olumlu bir çaba gösteremeyeceğini anlayan Mahmut Celâlettin Paşa, o sırada Avrupa'da Abdülhamit'e karşı yoğun bir çalışma yürütmekte bulunan «Genç Türkler»e ve öteki Osmanlı aydınlarına katılmak üzere aralık 1899'da iki oğlu Sabahattin (Prens Sabahattin) ve Lutfullah ile birlikte Avrupa'ya kaçmıştır. Abdülhamit, geri dönmesi için büyük çabalar sarfetmişse de başarı elde edememiş, üstelik Mahmut Celâlettin Paşanın bu sefer daha da sertleşen eleştirilerine uğramıştır. Avrupa'ya gittikten kısa bir süre sonra 21 ocak 1900 tarihinde Paris'ten Abdülhamit'in şahsına gönderdiği mektupta aynen şöyle diyordu: «Zat-ı şahanelerinin memur olarak çalıştırdığınız kişiler genellikle aşağılık kimseler, birtakım cahiller, bunamış ihtiyarlar, yalancı ve bozguncu entrikacılar, hepsi de ikiyüzlülükle, rüşvetle, yağma ile, irtikâpla tanınan adamlardır. İşte bunun için namus ve fazilet sahipleri zat-ı şahanenize yaklaşamıyorlar. Zat-ı şahanelerine gelince; siz bazı müstebit veya egoist hükümdarlar gibi Louis XV.'in «benden sonra tufan olsun» sözünü kendinize hareket rehberi almışsınız. Siz yalnız kendinizi düşünüyorsunuz, insanlığın hukuk ve hayatının tümünü çiğniyorsunuz, milletin saadeti sizin en son düşüncenizdir, 24 milyon insan egoistliğinizin kurbanı oluyor.»

Paris'ten sonra Cenevre, Kahire ve Brüksel'e giden Mahmut Celâlettin Paşa hastalık ve ağır koşullar altında sıkıntılı bir hayat yaşamış, 1903 yılında da Brüksel'de ölmüştür. Meşrutiyetin ilânından sonra kemikleri oğlu Sabahattin tarafından İstanbul'a getirilerek Eyüp'e gömülmüştür.

MAHMUT NEDİM PAŞA

(? -1881) Osmanlı sadrazamlarından. İstanbul'da doğmuştur. Babası Bağdat valisi Necip Paşadır. Öğrenimini bitirdikten sonra Sadaret kaleminde görev alan Mahmut Nedim, Abdülaziz döneminde vezirliğe yükseltilmiş, 1877 yılında Bahriye nazırı olmuş, bu görevdeyken tersaneyi düzene koymuş, 1871 tarihinde de sadrazamlığa atanmıştır.

Sadrazamlığı sırasında hükümetin elinde bulunan yetkileri padişaha devretmekle sarayın istibdadına ortam hazırlamış, kanunsuz yoldan çıkar sağladığı öne sürülmüş, İstanbul'daki Rus elçisiyle sıkı ilişkiler kurmuş, bu da «Nedimof» lakabıyle tanınmasına yol açmış, bir süre sonra da sadaretten azledilmiştir.

1875 yılında yeniden sadrazamlık görevine atanan Mahmut Nedim Paşanın ikinci sadrazamlığı ancak sekiz ay sürmüş, tekrar görevinden azledilerek Çeşme'ye sürülmüş, Abdülhamit II. döneminde 1879'da Dahiliye nazırlığı görevine atanmıştır. Güzel şiirler de yazmış olan Mahmut Nedim Paşa İstanbul'da ölmüş ve Cağaloğlu'ndaki türbesine gömülmüştür.

MAHMUT PAŞA

(? - 1474) Osmanlı sadrazamlarından. Soyu hakkında kesin bir bilgi yoktur. Rum ya da Sırp asıllı olduğu konusunda rivayetler vardır. Annesiyle birlikte Mehmet Ağa adlı biri tarafından esir edilerek Edirne'ye getirilmiştir. Sarayda eğitim görmüş, Mehmet II.'nin tahta çıkmasından sonra yeni Padişahın dikkatini çekmiş, ocak ağalığı rütbesine yükseltilmiş, İstanbul'un fethinde hazır bulunarak Anadolu beylerbeyi İshak Paşa ile birlikte görev almış, birçok yararlık göstermesi üzerine fetihten sonra 1454'te vezir, aynı zamanda Rumeli beylerbeyi olmuştur.

Fatih'in yanında birçok sefere katılan Mahmut Paşa Belgrad kuşatmasında, Bosna ve Eğriboz seferlerinde büyük yararlıklar göstermiş, Karadeniz bölgesindeki Amasra, Trabzon, Sinop gibi şehirlerin Osmanlı imparatorluğuna katılmasıyle sonuçlanan seferlere, daha sonra Eflak (Romanya) seferine katılmış, Midilli adasını almıştır. Karamanoğlu İbrahim Beyin ölümünden sonra Karaman ilinde başgösteren anlaşmazlığa karışan Fatih ile birlikte 1468'de Konya'ya giden Mahmut Paşa, Karamanoğlu Pir Ahmed'i yakalamakla görevlendirilmişse de yakalayamamıştır. Rakibi Rum Mehmet Paşanın bunu Mahmut Paşanın ihmali olarak göstermesi, Padişahın gözünden düşmesini hazırlayan nedenlerin ilki olmuş; daha sonra Karaman ilinin bütün işçi ve zanaatçılarını İstanbul'a göç ettirmekle görevlendirilmiş; fakat halkın bir kısmını yerlerinde bırakması, rakiplerinin kendisini rüşvet almakla ve fakirlerle zenginler arasında ayırım yapmakla suçlamalarına yol açmış; bunun üzerine sadrazamlıktan ve beylerbeyliği görevinden alınmıştır (1468). Uzun Hasan'ın Anadolu'nun içerilerine doğru ilerlemesi üzerine tekrar sadrazam olmuş ve Fatih'le birlikte Otlukbeli Savaşına katılmış (1473), Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmet'le savaşmış ve büyük yararlıklar göstermiştir. Buna rağmen rakipleri tarafından Padişahın gözünden düşürülmüş ve Edirne yakınlarındaki Hasköy'e çekilmek zorunda kalmıştır. Bir süre sonra da geldiği İstanbul'da Padişahın emriyle tutuklanarak önce Yedikule zindanına hapsedilmiş, sonra da idam edilmiştir.

Osmanlı devletinin en değerli vezirlerinden biri olarak tanınan Mahmut Paşa İstanbul, Rumeli, ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde cami, medrese, çeşme, hamam gibi birçok eser yaptırmıştır. İstanbul'daki «Mahmut Paşa» çarşısı onun adını taşımaktadır.

Türkçe ve Farsça şiirler de yazan ve «Adnî» mahlasını kullanan Mahmut Paşanın, şiirlerini ve altı Farsça mektubunu kapsayan bir eseri vardır.

MAHMUT SADIK

(? - 1930) Türk gazetecisi ve yazarı. Orta öğrenimini Galatasaray Sultanîsinde, yüksek öğrenimini de Mülkiye'de yaptıktan sonra ziraat öğrenimi için Almanya'ya gönderilmiş, yurda dönüşünde bazı bakanlıklarda memur olarak çalışmış, daha sonra yazı hayatına atılmıştır. «Servet-i Fünun» ve diğer bazı dergilerde çeşitli konularda yazı yazan Mahmut Sadık, II. Meşrutiyetten sonra günlük «Servet» gazetesine geçmiş, sonra da «Yeni Gazete»de siyasî mizah yazıları yazmıştır. 1916 yılında kurulan Matbuat Cemiyeti başkanlığına seçilen Mahmut Sadık Türk gazeteciliğinin gelişmesine geniş ölçüde katkıda bulunmuş, Cumhuriyetin ilânından sonra da aynı çabalarını sürdürmüştür. Çeşitli konularda yazdığı yazılarla halk kitlelerinin, özellikle gençliğin bilinçlenmesine katkıda bulunmuş; hem bu olumlu çalışmaları, hem de yaşlılığı dolayısıyle Cumhuriyet döneminde «şeyh-ül-muharrirîn» (yazarların büyüğü, en yaşlısı) diye anılmıştır.

MAHMUT ŞEVKET PAŞA

(1856 - 1913) Osmanlı komutan ve sadrazamlarından. Bağdat'ta doğmuştur. Girdiği Mekteb-i Erkân-ı Harbiye (Harp Akademisi) den 1882 yılında kurmay yüzbaşı olarak çıkmış, çeşitli askerî görevlerde bulunduktan sonra askerî görevlerle Almanya ve Fransa'ya gönderilmiş, Tophane'de Tecrübe ve Muayene Dairesi reis vekilliğine atanmış, 1901 yılında ferik (korgeneral), 1905 yılında da birinci ferik (orgeneral) rütbesine yükseltilerek Kosova genel valiliğine atanmış, 1908 yılında da Selânik'teki Üçüncü Ordu komutanlığına getirilmiştir.

Selânik'te görevli bulunduğu sırada İstanbul'da ünlü 31 Mart Olayı patlamış, gerici çevreler tarafından kışkırtılan bazı askerî birlikler ayaklanarak şehri işgal etmiş ve hükümetin çekilmesini sağlamış, böylece 1908 temmuzunda büyük şenliklerle ilân edilmiş olan

Mahmut Şevket Paşa.

Solda: Maine'de, Pemaquid yarımadasında küçük bir köy olan New Harbor limanından bir görünüş. Sağda: Maine'nin Atlas okyanusu kıyılarından bir görünüş. Maine kıyıları dar ve uzun koy ve yarımadalardan meydana gelir.

II. Meşrutiyet tehlikeye düşmüştür. Bunu önlemek ve başkentteki ayaklanmayı bastırmak üzere Selânik'ten yola çıkan ve düzenli askerî birliklerin yanında halktan da birçok kimseyi içeren «Hareket Ordusu»nun başına Mahmut Şevket Paşa geçmiş, İstanbul'u işgal ederek ayaklanmayı bastırmış, Abdülhamit II.'nin tahttan indirilip Selânik'e götürülmesine, Mehmet V. (Reşat)ın tahta çıkarılmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuş, İstanbul'da düzeni yeniden sağlamıştır. Davranışlarında diktatörce bir tutum izleyen Mahmut Şevket Paşa bir süre sonra Harbiye nazırı olmuşsa da bu görevinde önemli bir varlık göstememiş, özellikle İtalyanlarla yapılan Trablus Savaşında ve Balkan Savaşında başarı elde edememiş, bir süre sonra da bu görevinden istifa ederek Âyan Meclisi üyeliğine atanmıştır.

10 ocak 1913 günü İttihatçıların düzenledikleri ünlü «Babıâli baskını» sonucunda sadrazamlığa getirilen Mahmut Şevket Paşa, bir yandan Trablus ve Balkan savaşlarında uğranılmış olan yenilginin imparatorlukta yarattığı huzursuzluklar, bir yandan da ekonomik ve sosyal çöküntünün yol açtığı düzensizlik ve kısmen de kendisinin ve İttihatçıların gerçek devlet adamı olamayışları yüzünden bu görevinde de başarı elde edememiş, imparatorluğu düzensizlikten kurtaramamıştır. 14 haziran 1913 günü Harbiye Nezaretinden (şimdiki İstanbul Üniversitesi) Babıâli'ye makam arabasıyle gelirken Beyazıt'ta suikasta uğramış ve otomobiline sıkılan kurşunlarla öldürülmüştür (bu otomobil şimdi Askerî Müzede bulunmaktadır). Suikastı yapanların çoğu tutuklanarak asılmışlar, fakat suikastın asıl düzenleyicilerinin kimler olduğu ve hangi amacı güttükleri aydınlanamamıştır. Suikast olayını fırsat bilen İttihatçılar bundan yararlanarak muhaliflerinden birçok kimseyi asmışlardır.

Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce bilen Mahmut Şevket Paşa, askerlik ve matematik konularında kitap yazmıştır. Osmanlı askerî teçhizat ve tarihi konusundaki kitabı değerlidir. Hürriyet-i Ebediye tepesindeki mezarlığa gömülmüştür.

MAHUNYA (Mahonia)
İkiçeneklilerden süs ağaççığı. Çiçekleri salkım durumunda sarı ve kokuludur. Dökülmeyen yaprakları kışın sarı kahverengi karışımı güzel renk alır. Tadı buruk küçük yemişleri zehirli olabilir. Köklerinden sarı bir boya çıkarılır. Asya ve Afrika'da yetişir. Avrupa'da bahçelerde daha çok süs bitkisi olarak yetiştirilir.

MAHUR
Türk müziğinin çok kullanılan göçürme makamlarından biri. Çargâh makamı dizisinin rast perdesine göçürülmüşüdür. Durağı rast (sol), güçlüsü neva (re) perdesidir. İnicidir. Donanımına fa için S-diyezi konulur. Mahur makamı dizisini meydana getiren sesler, sırayla, rast, dügâh, puselik, çargâh, neva, hüseyni, mahur ve gerdaniye perdeleridir. Bu seslerin durağa göre aralıkları şöyledir:

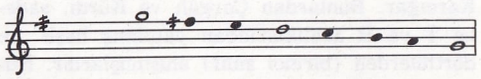

Bağıl Frekans	2,000	1,898	1,688	1,500	1,333	1,266	1,125	1,000
Sent	1200	1110	906	702	498	408	204	0
Koma	53	49	40	31	22	18	9	0

MAHURPUSELİK
Türk müziğinin mürekkep makamlarından biri. Mahur dizisine Puselik dizisinin eklenmesiyle yapılmıştır. Mahur dizisinde gezinildikten sonra, Puselik dizisine geçilerek dügâh perdesinde karar kılınır. Böylece, durağı dügâh, güçlüsü ise neva perdesi olmaktadır. Donanımına mahur makamında olduğu gibi, fa için S-diyezi konur. Puselik dizisi için gerekli değişiklikler gerektikçe yapılır.

MAINE
Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren eyaletlerden biri. New England bölgesinde bulunan Maine, güney ve güney-doğuda çok girintili çıkıntılı bir kıyıyla Atlas okyanusuna açılır. Kuzey-doğu, kuzey ve kuzey-batısı ise Kanada'yla çevrili olan Maine'nin sınır komşusu olan tek Amerika eyaleti güney-batısında yer alan New Hampshire'dir. Yüzölçümü 86 027 km^2., nüfusu ise 1 milyon kadardır. Başkenti Augusta (nüfusu 25 000) şehridir.

Maine'nin arazisi, kuzey ve batı kesimlerinde dağlık, doğu ve güney kesimlerindeyse hafif engebelidir. Dördüncü jeolojik çağda bölgeyi kaplayan buzulların izleri her tarafta görülür. Bu buzul çağının başlıca tanıkları derin irili ufaklı göllerdir. Bu göllerin en önemlileri Moosehead, Chesuncook, Chamberlain ve Grand Lake gölleridir. Derin girintilerle burunların birbirini izlediği kıyı boyunca çok sayıda ada sıralanır. Bu adaların en büyüğü Mount Desert adasıdır. Maine'nin hepsi Atlas okyanusuna dökülen akarsularının en önemlileri Saco, Andrascoggin, Kennebec, Penobscot ırmakları ile Kanada sınırı boyunca akan Saint Croix ve Saint John ırmaklarıdır. İklimi kıyı bölgesinde ılımanla soğuk arası, iç bölgelerdeyse sert bir kıta iklimidir: Bu kesimde yazlar kısa ve oldukça serin, kışlar ise çok sert geçer. Yağışlar boldur. Yıllık yağış miktarı 1 000 mm.'yi bulur.

Maine'nin topraklarının büyük bir kısmı ormanlarla örtülüdür. Eyaletin ekonomisinin temelini orman işletmeciliği teşkil eder. Balıkçılık da önemlidir. Tarım ve hayvancılık ise önemsizdir. En çok sığır beslenir. Tarım ürünlerinin başlıcaları çeşitli tahıllar, sebzeler ve özellikle patates ve yaban mersinidir. Maine, mersin üretiminde Amerika Birleşik Devletleri eyaletleri arasında birinci yeri almaktadır. En gelişmiş olan sanayi dalları kereste ve kâğıt sanayileridir. Sebze, meyve ve balık kon-

serveciliği sanayileri ile dokuma sanayileri de gelişmiş durumdadır.

Eyalet sınırları içinde büyük şehirler yoktur. Maine'nin en önemli şehri Atlas okyanusu kıyısında bir ticaret merkezi ve limanı olan Portland (nüfusu 80 000) dır. Diğer önemli şehirler Lewiston (nüfusu 50 000), Auburn (nüfusu 30 000), Waterville (nüfusu 22 000) ve Bangor (nüfusu 45 000) dur.

Bölgeye ilk gelenler Vikingler'dir (XI. yüzyıl). Daha sonra, 1497 - 1499 yılları arasında ünlü denizci Cabot tarafından keşfedilmiştir. Bölgenin kolonileştirilmesi 1607 yılında başlamış, bu tarihte bugünkü Phippsburg yakınlarında bir kasaba kurulmuştur. 1652 yılında Massachusetts'e bağlanan Maine, ancak 1819 yılında yeniden bağımsız bir eyalet haline gelebilmiştir. Ertesi yıl Amerika Birleşik Devletleri'ne katılmıştır.

MAJORKA ADASI

Batı Akdeniz'de Balear adalarının en büyüğü. İspanya'ya bağlı olan adanın merkezi Palma şehridir. Yüzölçümü 3 618 km², nüfusu 342 500 dür. Adanın biçimi oldukça yuvarlak, kıyıları tekbiçimdir. Sadece, güneyde Palma'da, bir de kuzeyde Alcudia'da olmak üzere, iki yerde körfez meydana getirir. İber yarımadası sıradağlarının devamı olan bir dağ sırası adanın kuzey kesiminde yer alır. Adaya sıcak bir Akdeniz iklimi egemendir. Adanın belli başlı ekonomik kaynakları tarım, balıkçılık ve turizm olarak belirtilebilir.

MAKAL, MAHMUT

(1930 -) Türk yazarı. Niğde'nin Aksaray ilçesine bağlı Demirciköy'de doğmuştur. İlkokulu köyünde okuduktan sonra, girdiği İvriz Köy Enstitüsünü bitirmiş, iki yıl öğretmenlik yapmıştır (1947 - 1949). Gazi Eğitim Enstitüsünde yüksek öğrenimini tamamlayarak ilköğretim müfettişliği, ortaokullarda Türkçe öğretmenliği görevlerinde bulunmuştur.

İlk yazıları, öğretmen olarak çalıştığı Aksaray ilçesinin Nürgüz köyünün ekonomik ve sosyal yapısını, insanlarının doğa ve aykırı toplum güçleriyle olan savaşlarını yansıtan mektuplar ve izlenimlerdir. Varlık dergisinde yayımlanırken (1948) ilgiyle izlenen bu yazılar, **Bizim Köy** (1950) adıyle kitap olarak yayımlanınca büyük yankılar uyandırmış, ilk kez köyden yetişmiş genç bir yazarın köyün durumunu gerçeği saptırmadan vererek, kalkınma olanaklarını araştırması günlük gazete başyazılarına, üniversitelerde toplumbilimsel çalışmalara konu olarak alınmış, dış basının ilgisini çekmiştir. Bu yönüyle «Bizim Köy», 1950'den sonra gerçekçi bir anlayışla işlenen köy romanlarının gelişmesinde öncülük etmiştir. Makal, daha sonraki çalışmalarında da bir süre yine köy gözlemlerini kimi hikâye biçiminde ve daha ustaca anlatan kitaplar yazdıktan sonra toplumbilim ve eğitim konularında inceleme, araştırma yazıları yayımlamıştır.

Eserleri : Bizim Köy (1950), Köyümden (1952), Memleketin Sahipleri (1954), Kuru Sevda (1957), 17 Nisan (1959), Köye Gidenler (1959), Kalkınma Masalı (1960), Eğitimde Yolumuz Nereye (1960), İplik Pazarı (1964), Kamçı Teslimi (1965), Yer Altında Bir Anadolu (1968), Bu Ne Biçim Ülke (1968), Kokmuş Bir Düzende (1970).

MAKAM

Frekansı kesinlikle belirli bazı seslerin, durak ve güçlü denilen iki ses etrafında, onlara bağlı olarak meydana getirdiği ses örgüsü örneği. Bu örgüyü meydana getiren sesler frekanslarına göre sıralanırlarsa, «makam dizisi» denilen bir ses dizisi elde edilir. Aynı ses dizisinin birkaç makamı birden temsil etmesi mümkündür. Buna rağmen bu makamların birbirinden farklı olmasının nedeni, makamın temel direkleri denilebilecek durak ve güçlü seslerinin, ve diğer seslerin bunlar etrafındaki örülüş tarzının farklı oluşudur. Bu nedenle, bir makamı tanımlarken, yalnızca makam dizisini belirtmek yetmez. Durağın, güçlünün, diğer seslerin durağa ve güçlüye doğru akış yönlerinin de belirtilmesi gerekir. Yalnız bunu yaparken aşırılığa gitmemek, makam tanımını bir ezgi kalıbı haline getirmemek gerekir. Eski Türk müziği kitaplarında görülen, «evvelâ hüseyni başlar, sonra çargâh, segâh, dügâh perdelerini açarak andan ırak perdesinde karar eder» gibisinden makam tanımlamalarının anlamsızlığı açıktır. Bu tanım şimdi, «hüseyni dizisinde dolaşıldıktan sonra, Irak dizisine geçilerek, Irak perdesinde karar verilir» biçiminde yapılmaktadır. Hüseyni ve Irak dizilerinde nasıl dolaşacağını besteci kendisi tayin edecektir.

Türk müziğinde makamlar, basit ve mürekkep makamlar olmak üzere iki bölüme ayrılırlar. Basit veya mürekkep makam dizilerinin ilk defa kullanıldıkları perdelerden başka perdelere göçürülmesiyle, basit veya mürekkep göçürme makamlar elde edilir.

Basit makamlar, bir tam beşli ile bir tam dörtlünün birbirine eklenmesiyle yapılan ve güçlüsü beşli ile dörtlünün birleştiği yerde olan makamlardır. Beşli ve dörtlüleri birleştirerek yapılan çok sayıda makamdan ancak 14 tanesi Türk müziğinde kullanılmaktadır; diğerleri dinlenilemeyecek kadar kötüdür. 14 basit makam şunlardır: Çargâh (Batı müziğindeki majörün karşılığı sayılabilir), Kürdi, Rast, Hüseyni, Neva, Uşşak, Zirgüle, Evcârâ, Hümayun, Puselik (Batı müziğindeki minörün karşılığı sayılabilir), Hicaz, Uzzal, Suzinak ve Karcığar. Bunlardan Çargâh ve Kürdi, sadece T ve B aralıklarından yapılmış beşli ve dörtlülerden (birinci sınıf) oluşmuşlardır. Hüseyni ve Neva makamları T, K ve S aralıklarından yapılmış beşli ve dörtlülerden (ikinci sınıf) oluşmuşlardır. Uşşak makamı, birinci sınıf bir beşli ile ikinci sınıf bir dörtlüden oluşmuş, karma bir basit makamdır. Zirgüle ve Evcârâ makamları, üçüncü sınıf beşli ve dörtlülerden (A, T, S ve B aralıklarından) yapılmış, arı üçüncü sınıf basit makamlardır. Hümayun ve Puselik makamları, birinci sınıf bir beşli ile üçüncü sınıf bir dörtlüden yapılmış karma basit makamlardır. Hicaz, Uzzal, Suzinak, Karcığâr makamları ikinci ve üçüncü sınıf beşli ve dörtlülerden yapılmıştır.

Mürekkep makamlar, bir basit makam dizisine, başka makam dizilerinin, dizi parçalarının, beşlilerin veya dörtlülerin eklenmesiyle elde edilmişlerdir. Türk müziğinde görülen mürekkep makamlar yüzlercedir. Fakat bunların büyük bir kısmı, yapılan basit bir geçkiyi klişeleştiren makamlar olduğundan, ayrı bir makam gibi adlandırılmış olmaları, ancak, yeni bir makam icat etmiş olma özentisiyle açıklanabilir. Zaten, istenildiği an binlercesini yapmak mümkün olan bu cins makamların sadece adı kalmıştır. Aslında bütün mürekkep makamlar birer geçki klişesi olarak kabul edilebilirler. Fakat bu geçkiler bazen birbiriyle o kadar iyi uyuşmuş ve birbirini o kadar iyi tamamlamışlardır ki, böyle mürekkep makamları alelade bir geçki klişesi olarak görmek imkânı kalmamıştır. Bu cins makamlar, tamamen kendilerine özgü bir hava taşırlar. Bu bakımdan, ayrı bir isimle anılmaları ve ayrı bir makam kabul edilmeleri haklı görülebilir. Bunların dışında kalan beşyüz kadar mürekkep makamın büyük çoğunluğu zaten hiç bir iz bırakmadan kaybolup gitmişlerdir. Elde bulunan eserlerle temsil edilen yüz kadarı ise bundan sonra artık kullanılmayacaktır. Çünkü o makamlardaki, bir özelliği olmayan geçkileri, besteci dilediği anda, dilediği gibi yapacaktır. Sayıları onu bulmayan, ayrı bir makam sayılmaya gerçekten lâyık makamların ise, Türk müziği yaşadıkça, basit makamların yanı sıra varlıklarını sürdüreceklerinden şüphe edilemez. Bunların arasında, Bestenigâr, Eviç, Hüzzam, Nikriz, Nişaburek, Yegâh gibi makamlar sayılabilir.

MAKAO

Portekiz'in denizötesindeki bir eyaleti. Kıta Çin'inin güney-doğu kıyısında, Güney Çin denizi üzerinde, Kanton ırmağının ağzında kurulmuş olan Makao'nun yüzölçümü 16 km², nüfusu ise 170 000'dir. Makao yarımadası üzerindedir. Şehirleri Makao (Cidade do Santo Nome de Deus de Macau), yüzölçümü 5 km² ve nü-

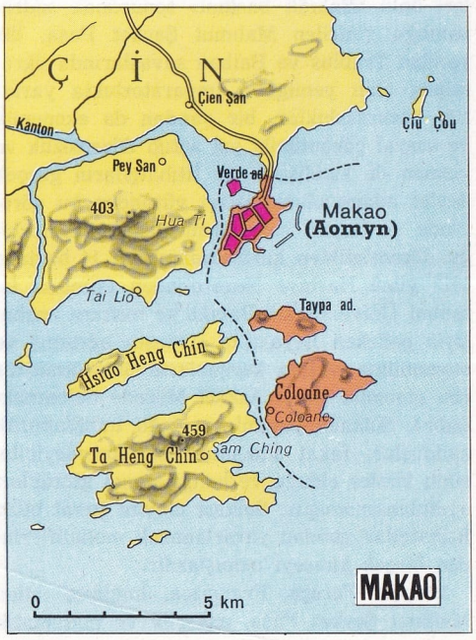

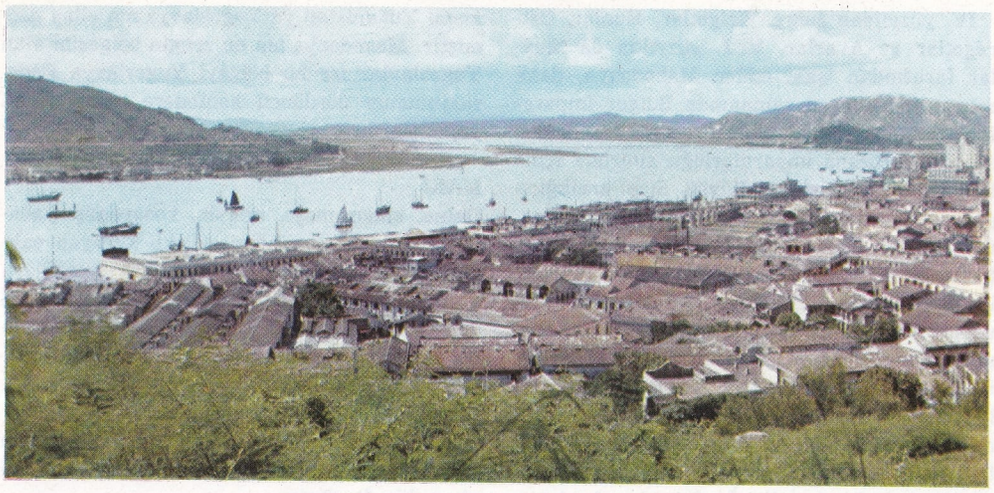

Etkin bir balıkçılık ve ticaret merkezi olan Makao'dan bir görünüş. XIX. yüzyılda kumla dolan liman, Portekizliler tarafından temizlenerek yeniden etkin duruma getirilmiştir.

fusu 6 000 olan Ilhas da Taipa ile yüzölçümü 5 km² ve nüfusu 3 000 olan Ilha de Coloane'dir. Halkın büyük çoğunluğu Çinlidir, yalnız 3 000 kadar beyaz vardır. 25 000 kadar olan Hıristiyanların dışında egemen din Budizmdir. En yaygın dil Çincedir. Portekizce ve İngilizce de daha az sayıda insan tarafından konuşulmaktadır.

Makao, büyük bir balıkçılık merkezi ve önemli bir pazardır. Çin'in iç bölgelerinden gelen tütün, çay, şarap, afyon ve turunçgiller buradan Avrupa ve Amerika'ya gönderilir. Makao ekonomisinin temellerini ticaret, balıkçılık ve balık kurutma sanayii meydana getirir. Tütün ve kibrit sanayileri de etkindir. Makao Avrupalıların Uzakdoğuda'ki en eski yerleşme merkezidir: Çin'den yerleşme izni elde eden Portekizliler 1557 yılından beri burada oturmaktadırlar. Portekizliler yerleştikten kısa bir süre sonra Makao, Asya'nın en büyük ticaret limanlarından biri haline gelmiş ve XVIII. yüzyılda en gelişmiş durumuna erişmiştir. XIX. yüzyılda ise Makao, gerek komşu Hong Kong şehrinin rekabeti, gerekse limanının dolması nedeniyle gerilemeye başlamış; 1848'de Çin'den ayrıldığı kabul edilmiş, bu durumun Çin tarafından 1887 yılında kabul edilmesinden sonra bir Portekiz toprağı haline gelmiştir.

MAKARİOS

(1913 -) Kıbrıs cumhurbaşkanı, Kıbrıs Rum-Ortodoks topluluğunun dinsel ve siyasal başı. 1945 yılında Kiti piskoposluğuna tayin edilen Makarios, kısa süre sonra «enosis» yani Kıbrıs adasının Yunanistan'la birleşmesi amacını güden yoğun bir propaganda çalışmasına başlamıştır. Kıbrıs Ortodoks topluluğunun başkanlığına getirilmesiyle İngiltere'ye karşı yapılan mücadelenin başına geçmiştir. Bu mücadele, sonunda adanın bağımsızlığına kavuşmasıyle sona ermiştir. 1959 yılının aralık ayında yapılan seçimlerde Makarios, Kıbrıs cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Fakat Makarios'un, Kıbrıslı yöneticilerin ve Kıbrıslı Rumların bir bölüğünün bağımsızlığı enosis için bir basamak olarak görmeleri Kıbrıs'taki Türk ve Rum topluluklarını sık sık bunalımlar içine sokmuştur. Bu bunalım özellikle 1963 yılı sonları ile 1964 yılı başlarındaki olaylarda Türkiye ile Yunanistan'ı bir savaşın eşiğine kadar getirmiştir. İki topluluk arasındaki çatışma Birleşmiş Milletler kuvvetleri tarafından yatıştırılmış olmakla birlikte ilgili devletler arasında Kıbrıs konusu sürekli görüşmelere konu olmakta, Kıbrıs sık sık yeni bunalımlara yaklaşıp uzaklaşmaktadır.

MAKEDONYA

Balkan yarımadasının merkezî kısmında, güneyde Ege denizinden Vardar ırmağının orta çığırına ve doğuda Mesta ırmağından batıda Tesalya ve Şar dağına kadar uzanan coğrafî bölge. Siyasî bakımdan büyük kısmı Yugoslavya ile Yunanistan'a, küçük bir kısmı da Bulgaristan'a aittir.

Tektonik yer değiştirmelerin gençleştirdiği çok yaşlı yükseltilerle kaplı dağlık bir bölgedir. Ege denizi boyunca uzanan kıyı kuşağında Akdeniz iklimi egemendir; bu bölgede yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise yağışlı ve yumuşak geçer. İç bölgelerde egemen olan iklim ise çok soğuk kışları, sıcak yazları ve özellikle yüksek kesimlerde fazla olan günlük sıcaklık oynamalarıyle tipik bir kara iklimidir. Bölgenin başlıca ırmakları Mesta, Struma, Vardar ve Haliakmon; en önemli gölleri Dopran, Kastoria, Vegurritus, Koronia ve Volvi; göl havzaları ise Ohri ve Prespa'dır. Bölge ekonomisinin temelini tarım ve hayvancılık teşkil eder. Bölgenin başlıca tarım ürünleri tahıllar, tütün, patates, zeytin, üzüm, sebzeler ve meyvelerdir. Yeraltı kaynakları arasında en önemlileri kromit, çinko, piritler ve madenkömürüdür. Sanayi ise henüz gelişme dönemindedir.

Yugoslavya Makedonyası ülkenin güney kısimini meydana getiren konfedere bir devlettir. Bölgenin orta kesimi hafif engebeli, diğer kısımlarıyse dağlıktır. Yüzölçümü 25 713 km²., nüfusu 1 400 000'dir. Yugoslav Makedonyasının başkenti Vardar ırmağı kıyısında kurulmuş olan Üsküp (nüfusu 212 000) şehridir. Vardar ırmağı havzası, bölgenin büyük bir kısmını kaplar ve Orta Avrupa ile Akdeniz arasındaki başlıca yollardan birini meydana getirir. Bölgenin başkentin dışında kalan diğer önemli şehirleri Bitola (nüfusu 55 000) ve Pirlepe (ünfusu 45 000) dir.

Yunan Makedonyası, Yunanistan'ın kuzey kısmında yer alır. Dağlık olan bölge Haliakmon, Aksios ve Strymon ırmaklarının aktığı geniş vadilerle bölünmüştür. Yunanistan'ın 13 ile ayrılan bir bölgesini meydana getiren Yunanistan Makedonyasının yüzölçümü 34 036 km²., nüfusu ise 1 900 000'dir. Başlıca şehirleri Selânik (nüfusu 378 000), Kavala (nüfusu 45 000), Serez (nüfusu 40 000) ve Drama (nüfusu 33 000) dır. Balkan yarımadasının başlıca yollarının birleştiği bölge olan Yunanistan Makedonyası çok eski çağlardan beri önemli bir bölge olmuştur.

Bulgaristan'ın güney-batı kesimini kaplayan Bulgar Makedonyası daha az geniş ve önemsizdir. Blagojevgrad (yüzölçümü 6 482 km²., nüfusu 300 000), Smoljan (yüzölçümü 8 000 km²., nüfusu 400 000), Kjustendil ve Pazarcık eyaletlerine bölünmüştür. En önemli şehri Blagojevgrad (Gorna Dzumaja, nüfusu 20 000) dır.

Tarih: Makedonya krallığı bölgeye efsanevî Yunanöncesi kavimlerinin gelmesiyle M.Ö. XIV. yüzyıl çevresinde kurulmuş, daha sonra bu kavimler bölgeye adlarını veren Makedonların egemenliği altına girmişlerdir. Bununla

Makedonya'nın Yunanistan kesiminin başlıca şehri Kavala'nın uzaktan görünüşü.

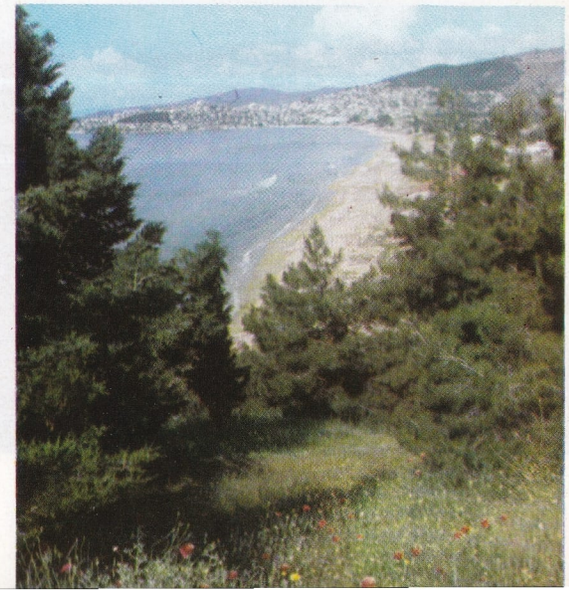

birlikte, Pers egemenliğinin kabul edildiği ve M.Ö. VI. yüzyıl sonlarına kadar olan Makedonya tarihi üzerine pek az şey bilinmektedir. Salamina ve Platea savaşlarından sonra ise Makedonya, Yunan dünyasına yaklaştı. Yunan uygarlığını ve kültürünü benimsemeye çalışan Makedonyalılar, Yunanlılar tarafından barbar sayılmalarına rağmen, kendilerine özgü bir kültür ve uygarlık yaratmış oldukları bilinmektedir.

Yunan tarihi üzerinde Makedonya'nın varlığı, M.Ö.IV. yüzyılın ortalarına doğru Filip II.'nin genç yeğeni Aminta IV. 'ün yerine Makedonya tahtına geçmesiyle kendini ağır bir şekilde hissettirmeye başlamıştır. Filip II.'nin kral olmasıyle o zamana kadar küçük bir kuvvet olan Makedonya, Yunan dünyasının en büyük gücü olmuş ve özellikle onun oğlu Büyük İskender'in krallığı zamanında Yunan kültürü ve uygarlığının Hindistan sınırlarına kadar yayılmasında birinci derecede rol oynamıştır. Bununla birlikte Büyük İskender'in ölümünden sonra Makedonya, kurduğu imparatorluğun denetimini kısa süre içinde elinden kaçırmıştır. İskender'in ölümünü izleyen savaşlarda küçük bir krallık durumuna düşmüş olan Makedonya, Kassandros'un elinden Epir kralı Pirrus'un eline geçmiştir.

Makedonya krallarından Filip V., Roma yayılmasına karşı çıkarak Makedonya'yı güçlü bir devlet haline getirmeye çalışmış; fakat M.Ö. 197 tarihindeki yenilgiden sonra Roma egemenliğine boyun eğmek zorunda kalmıştır. M.Ö. 168 yılında yapılan Pidna savaşından sonra ise Makedonya bağımsızlığını kaybetmiş ve görünüşte özerk olan dört bölgeye ayrılmıştır. M.Ö. 146 yılında Makedonya bir Roma eyaleti haline getirilmiştir. Makedonya'dan kısa bir süre sonra Yunanistan, Epir ve Tesalya da birer Roma eyaleti haline gelmişlerdir.

IV. yüzyıldan sonra Vizigotlar, Hunlar, Ostrogotlar ve Avarlar, VIII. yüzyılda da Slavlar tarafından işgal edilen Makedonya, daha sonra, çar Simeon zamanında Bulgar imparatorluğunun merkezi olmuş, onun ölümünden sonra da Bizans imparatorluğu sınırları içine katılmıştır. Bizans'tan Büyük Sırp krallığına geçen Makedonya, 1371 yılında Türkler tarafından fethedilmiş ve XIX. yüzyıla kadar aralıksız olarak Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde kalmıştır. XIX. yüzyılda Makedonya'da ulusçu bir uyanış başlamış, 1876 Türk - Rus savaşından sonra yapılan Ayastefanos anlaşmasıyle Bulgaristan'a geçmişse de, Berlin antlaşmasıyle yeniden Osmanlı imparatorluğuna verilmiştir. Bunun üzerine Makedonya'da Q.R.I.M. (İç Makedonya Devrim Örgütü) in yönetiminde bir hareket başlamıştır; bu harekete katılanların bir kısmı Makedonya'nın Bulgaristan'a katılması, bir kısmı ise bir Balkan Federasyonu içinde bağımsız bir devlet olarak yer alması amacını öngörüyorlardı. Başarısızlıkla sonuçlanan 1903 ayaklanmasına kadar çete savaşları, suikastlar birbirini izlemiştir; bu arada Sırbistan da Makedonya üzerinde emeller besliyordu. 1912 - 1913 Balkan Savaşlarından sonra Makedonya'nın en büyük parçasını Sırplar elde ettiler. Yunanlılar Selânik ve Kavala'nın bulunduğu Güney kuşağını alırken Bulgarlara en küçük ve yoksul kısmı olan Güney-doğu Makedonya kalıyordu. Bulgaristan'ın Sırbistan'a duyduğu hınçla I. Dünya Savaşına Almanya ve Avusturya'nın yanında girmesi; fakat savaştan Makedonya'nın elindeki kısmının da bir parçasını daha kaybederek çıkması Balkanlardaki Makedonya sorununu yine çözümlenmemiş durumda bırakıyordu. II. Dünya Savaşında ise Bulgaristan geçici olarak kaybettiği toprakları almış; fakat savaşın sonunda Makedonya'nın büyük kısmı Yunanistan ve Yugoslavya'nın eline geçmiştir. Makedonya'nın en zengin bölgesini alan Yugoslavlar ise bu bölgeyi Yugoslavya Federasyonunun dördüncü konfedere cumhuriyeti yapmışlardır.

MAKİ

Defne, bodur meşe, mersin, kocayemiş, yabanî zeytin gibi yeşilliğini sürekli koruyan çalılar ve bodur ağaççıklarla örtülü topraklara verilen ad. Coğrafyada bazı bölgelerin bitki örtüsü özelliği olarak geçer. Örneğin Türkiye'de Akdeniz bölgesinin bitki örtüsü makidir.

MAKİGİLLER (Lemuridae)

Omurgalı hayvanlardan memeliler sınıfının maymunlar takımının makimsiler alttakımına giren bir familyası.

Lemuridae Latincede gece dolaşan ruhlar anlamına gelmektedir. Kuyrukları ve vücutları uzundur. İri gözleriyle gece dolaşır ve avlanırlar. Burunları tilkininki gibi sivridir. Kılları yumuşaktır. Vatanları Madagaskar adasının ormanlarında, ağaçlar üzerinde barınırlar. Gündüzleri uyumakla geçiren makigiller gece 6 - 20 üyelik gruplar halinde harekete geçerler. Yılda bir kez çiftleşirler. Anne bir batında tek yavru dünyaya getirir. Kırmızı esmer renkli cüce maki (Microcebus murinus), kuyruğu kara-ak çemberli kedi makisi (Lemur catta), kara-beyaz ya da karışık renkli vari (Lemur variegatus); erkeği kara, dişisi pas renkli akumba (Lemur macaco) iyi bilinen türleridir.

MAKİNE

Genel anlamda, bir cins enerjiyi kullanarak bir iş yapmaya ya da onu başka bir enerji şekline çevirmeye elverişli olan her düzenek.

Basit denen makineler (kaldıraç, eğik düz-

Solda: Makedonya'nın Yunanistan kesiminde Bulgar sınırı yakınlarında bir köy. Bölgenin ekonomisinin temelini tarım ve hayvancılık meydana getirir. Sağda: Yugoslavya Makedonyası; konfedere devletin başkenti Üsküp'ten bir görünüş. Önemli bir ticaret merkezi olan şehir 1963 yılındaki depremden büyük zarar görmüştür.

Makiler Akdeniz iklim bölgesinin tipik bitki örtüsünü teşkil eder. Makilerin belirleyici özelliği bodur ağaç ve bitkilerden meydana gelmesidir.

lem, makara,...) ve bunlardan türeyenler, insanların ya da hayvanların kas enerjisini iyi bir şekilde kullanmayı sağlamışlardır. Örneğin kaldıraç, uygun şekilde kullanılınca, insanın başka türlü kaldırmasına imkân olmayan ağır yükleri kaldırabilmesini sağlar; eğik düzlem ise, ağır cisimleri istenen yüksekliğe çıkarmayı sağlar. Sözü geçen örneklerde ve başka birçok örneklerde, uygulama noktası büyük bir yer değiştirmeye uğrayan küçük bir kuvvetle, daha büyük fakat uygulama noktası daha az yer değiştiren bir kuvvetle elde edilebilecek sonuç elde edilir. Hiç bir makine aldığı enerjiden daha fazla iş yapamaz; gücün aynı olması halinde, küçük kuvvetler daha büyük bir hızla hareket ederler. Ayrıca bütün makinelerin aldığı enerjinin bir kısmı, pasif sürtünmelerle soğurulur ve yararlı iş haline dönüşmez.

Makinelerin verimi: Bir makinenin mekanik veriminin tayininin özel bir önemi vardır. Bu verim, makine tarafından yapılan işin, makinenin aldığı enerjiye oranı olarak tanımlanır. Enerji soğurup onu ısı haline çeviren ve böylece yararsız hale getiren pasif dirençleri tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmadığından, verim daima birden küçüktür. Pasif dirençler doğuran en önemli sebepler arasında, hareket halindeki çeşitli kısımlar arasında sürtünme bulunur. Bir cins enerjiyi başka bir cins enerjiye çeviren makinelerde de (buhar makineleri, motorlar) verim yine birden küçüktür.

Verimin bilinmesi, teknik bakımdan makinenin çalışmasını sağlamak için verilmesi gerekli enerji miktarının hesaplanmasını sağlar. Verimin bilinmesi ekonomik bakımdan da, verilen bir işin yapılması için gerekli enerjinin maliyetinin hesaplanmasına imkân verir.

Makinelerin yapımı : Belirli bir amaca uygun bir makinenin tasarlanması ve yapımı, sadece çeşitli parçaların hareketinin kinematik niteliklerine bağlı olmayıp, makinenin çeşitli fazlarında (harekete geçirme, periyodik olan ve olmayan rejim hareketi ve durdurma) uğrayacağı etkilere de bağlıdır. Bir makinenin bir parçasına etkiyen kuvvetler, hem ona dışarıdan uygulanan kuvvetlere, hem de o parçanın kendisinin ve ona bağlı olan parçaların eylemsizliklerine bağlıdır. Örneğin bir patlamalı motorun dirsekli mili, patlama sırasında biyel vasıtasıyle piste iletilen itmeden başka, bir mermi gibi fırlamış bulunan pistonun kinetik enerjisine karşı fren görevi görürken uğradığı etkiyle de karşılaşır. Demek ki, makinenin projesi yapılırken, gerek boyutlar bakımından, gerekse yapılacağı malzeme bakımından, uğrayabileceği bütün etkileri tasarlamak gerekir.

Yukarıdaki örnek, pratik bakımdan önemi büyük olan iki tip zorlanmayı gözönüne almak gerektiğini göstermektedir. Bunlar patlama ve emme zamanlarında, biyelin karşılaştığı sıkışma ve çekilmedir. En önemli olan zorlanma, patlama zamanında biyelin başına ve ayağına etkiyen sıkıştırma olup, biyelin uzun ekseni boyunca etkiyen kuvvetli bir yük meydana getirir; eğer biyel uygun tarzda şekillendirilmiş ve boyutlandırılmış olmazsa onu bükmeye çalışır. Makine parçalarının karşılaştıkları başka tip zorlanmalar arasında, eğilmeler ve burulmalar vardır.

Her makine parçası, biçimine ve boyutlarına ve yapıldığı malzemeye bağlı olan bir maksimum yükten sonra parçalanır; bu yüke parçalanma yükü denir. Bir makine yapılırken, çeşitli parçalarının uğrayabilecekleri en büyük zorlanmaların, parçalanma yükünün oldukça altında bulunmasına dikkat edilir. Bir makinenin tehlikesiz olarak karşı koyabileceği yüke emniyet yükü denir.

Makinelerin yapımında malzemelerin, gerek mekanik nitelikler (sertlik, esneklik, vb...) gerekse başka nitelikler (örneğin, uçak yapımında kullanılacak malzeme için hafiflik, kimya endüstrisine mahsus makineler yapımında kullanılacak malzemeler için aşınmaya dayanıklılık) bakımından elverişli olmasının önemi büyüktür.

En büyük kuvvetler, ivmelere maruz parçalarla (kalkma, durdurma, rejim değiştirme) üzerlerine etkiyen dirençlerde anî değişmeler olan parçalara etkir. Bu nedenle, makinelerin yapımında, verilen bir parça üzerindeki anî yük değişimlerini hafifletecek, ayarlayıcı düzenekler bulunur.

Motris makineler (motorlar) : Başka şekildeki enerjiyi soğurarak mekanik enerji verirler; doğal enerjiden faydalananlara birinci cinsten motris makineler denir: Hidrolik (su düşmelerinden yararlanılır); termik (yakıtların termik enerjilerinden yararlanılır) vb. Yapay bir enerjiden yararlananlara ise ikinci cinsten denir: Elektrik motorları, sıkıştırılmış hava motorları, vb...

Operatör makineler : Bir motorla çalıştırılırlar. Mekanik enerji alıp bir iş yaparlar; üzerine etkidikleri malzemelerin ya şeklini (avadanlıklar) ya potansiyel enerjisini (asansörler, vinçler) ya da kinetik enerjisini (tulumbalar, vantilatörler) değiştirirler.

Jeneratör makineler (üreteçler): Bunlar da, operatör makineler gibi mekanik enerji soğururlar ve çeşitli cinsten enerjiler verirler (elektrik, hidrolik vb.). Motris makinelerin

Bir dişi maki.

karşıtıdırlar. Örneğin bir dinamo, bir motorla çalıştırıldığı vakit elektrik enerjisi verir: buna karşılık bir dış şebekeden gelen bir elektrik akımıyle beslenirse, bir motor olarak çalışıp mekanik enerji verir.

Transformatör makineler (ileticiler): Bu makineler bir cins enerjiyi alıp başka bir cins enerjiye çevirmezler; belirli bir enerji tipini, niteliklerini değiştirerek iletirler. Bu tip makineler arasında, kasnaklı ya da dişli çarklı olup, belirli bir yönde ve belirli bir hızla dönen bir mildeki mekanik enerjiyi başka bir yönde ve bazen başka hızda olan bir mile ileten mekanik transmisyonlar yer alır. Bunlar arasında bulunan elektrik transformatörleri de, belirli niteliklerde (örneğin yüksek gerilimde) elektrik enerjisi alıp, onu başka niteliklere (alçak gerilime) çevirirler.

Elektrik makineleri : Aşağıdaki makinelerin hepsi bu sınıfa girerler: (a) Mekanik enerjiyi elektrik enerjisine çevirenler (doğru akım dinamoları ve alternatörler); (b) elektrik enerjisini mekanik enerjiye çevirenler (doğru akım motorları, senkron ve asenkron alternatif akım motorları); (c) elektrik enerjisini başka tipten ya da başka nitelikli elektrik enerjisine çevirenler (konversitör gruplar ve transformatörler).

Birinci tip makineler arasına, sürtünme ya da indükleme vasıtasıyle çalışan elektrostatik makineler, yani mekanik enerjiden yararlanarak pozitif ve negatif elektrik yüklerini birbirlerinden ayıran ve böylece büyük potansiyel farkları elde etmeye imkân veren makineler de sokulabilir. Elektriğin incelenmesinin başlangıcında önemleri büyük olan bu makinelerin, bugün en çok kullanılan tipi, Van de Graaff makinesidir.

Daha genel olarak, herhangi bir cins enerjiyi elektrik enerjisine çeviren ya da tersini yapan her makine, bir elektrik makinesi olarak kabul edilebilir. Bu tanımlamaya, bütün volta pilleri, termoelektrik piller vb.... ve akümülatörler de girerler. Elektrik enerjisini mekanik enerjiye çeviren (ve tersini yapan) ilk elektrik makinesi Barlow (1776 - 1862) çarkı olmuştur. «a» tipinden olan elektrik makineleri Faraday tarafından keşfedilmiş olan elektromagnetik indüksiyon kanunlarına dayanırlar. Bu kanunlara göre, bir devrenin uçları arasında, o devre arasından geçen magnetik akıda, zaman biriminde meydana gelen değişimle orantılı bir elektromotor kuvvet doğar. Faraday, indükleme akımlarını elde etmek için, bir mıknatısı devreye yaklaştırıp uzaklaştırmış ya da bir indükleyici elektromıknatıs kullanmış, ya da elektromıknatısın akımını açıp kapatmıştır.

Bir akım jeneratörü, bir magnetik alan içerisine daldırılmış ve uçları, üzerlerine iki fırça dayanan iki halkaya bağlanmış iki bakır tel sarımından oluşmuş olarak tasarlanabilir. Sarımın ilk durumunda, içerisinden geçen magnetik akı maksimum olursa, sarım bu durumdan itibaren dönmeye başlayınca, içerisinden geçen magnetik akı (ya da kuvvet çizgileri sayısı) gitgide azalır ve sarım kuvvet çizgilerine paralel hale gelince sıfır olur. Sarım dönmeye devam edince akı tekrar artar ve dik duruma gelince kuvvet çizgileri sayısı bu kez ters yönde maksimum olur. Sonra tekrar azalıp paralel durumda yeniden sıfır olur ve nihayet sarım ilk konumuna döner. Böylece sarımda bir alternatif akım doğar; bu akım ilk 180° boyunca pozitif yönde, sonrakinde negatif yöndedir. Bu akımın şiddeti sarımın dönme hızıyle orantılıdır; bu hız arttıkça zaman birimi zarfındaki magnetik akı değişimi de artar. Eğer sarımın uçları iki halkaya bağlanacak yerde iki yarım halkaya bağlanırsa, yönü daima aynı olan bir akım elde edilir; böyle bir akım, bir doğru akım gibi kullanılabilir. Alternatörler ve doğru akım dinamoları bu ilkeye göre çalışırlar.

«b» tipinden makineler bir magnetik alanın, içinden bir akım geçen bir iletken üzerine yaptığı dinamik etkiye dayanırlar. Böylece, bir sarım arasından, o sarımın bir magnetik alan içinde dönmesi halinde vereceğinin aynı bir alternatif akım geçirilirse, sarıma bir kuvvet çifti etkir ve onu döndürür. Dolayısıyle bir alternatörün endüisine, kendisi alternatör olarak döndüğü vakit vereceğinin aynı olan bir senkron akım gönderilirse, alternatör bir alternatif akım motoru olur. Bir dinamonun indüklenmiş devresine bir doğru akım gönderildiği vakit bir elektrik motoru olur.

Bugün kullanılan alternatif akım motorlarının hemen hemen hepsini kapsayan asenkron alternatif akım motorları ise, başka bir ilkeye göre çalışırlar. Bu tip motorların çalışması, Galileo Ferraris'in döner alanının bir uygulamasıdır. Bu motorlarda, ortasından bir mile geçirilmiş bir mıknatıs bu mil etrafında serbestçe döndürülebilir, birbirlerine dik konumlarda bulunan iki bobinden, birbirlerine göre yarım periyod kadar faz farklı olan iki alternatif akım (iki fazlı akımlar) geçer. Bu akımlar tarafından meydana getirilen magnetik alanların kutupsallığı, akımın her değişmesinde değişeceğinden, eğer bobinlere bunların aynı akımlar gönderilirse, bir döner alan meydana gelir ve buraya konan bir mıknatıs döner. Eğer iki bobin yerine, aralarında 120'şer derece olan üç bobin kullanılıp bunlara üç fazlı

Yandaki tablo; makinelerin, çeşitli enerji biçimlerinin kullanımına paralel olarak gelişmesini canlandırmaktadır. Başlangıçta, ip ve eğik düzlem gibi basit makinelerin yardımıyla verimi arttırılan insan kaslarından (1) başka makine yoktu; bir süre sonra, insan gücüne, evcilleştirilen hayvanların kasları (2) eklendi. Bir başka basit makine olan tekerleğin bulunması, kas enerjisinin kullanılmasına yeni olanaklar getirdi (4, 5 ve 6). Rüzgâr enerjisinin kullanılması ise, yelken (3) ve yel değirmeni (7) gibi başka makinelerin bulunmasına olanak verdi. Su enerjisinden yararlanılmağa başlanmasını da, değişik alanlarda yararlanılan su çarkının (8 ve 9) bulunması izledi. Makine alanında en büyük devrimi meydana getiren buhar makinesini (10), elektrik motorları (11), basınçlı hava motorları (12), patlarlı motorlar (13), Diesel motorları (14), izledi. Modern teknolojinin gelişmesiyle de, döner pistonlu motor (15), gazlı türbin (16) ve tepkili motorlar (17) gibi çeşitli makineler gerçekleştirilmeğe başlandı. Çekirdek enerjisinin uygulama alanına girmesinden sonra, bu enerjiyle çalışan ilk makine ise reaktör (18) olmuştur.

XIX. *yüzyılda kullanılan iki silindirli bir buhar makinesiyle çalışan bir yangın söndürme pompası.*

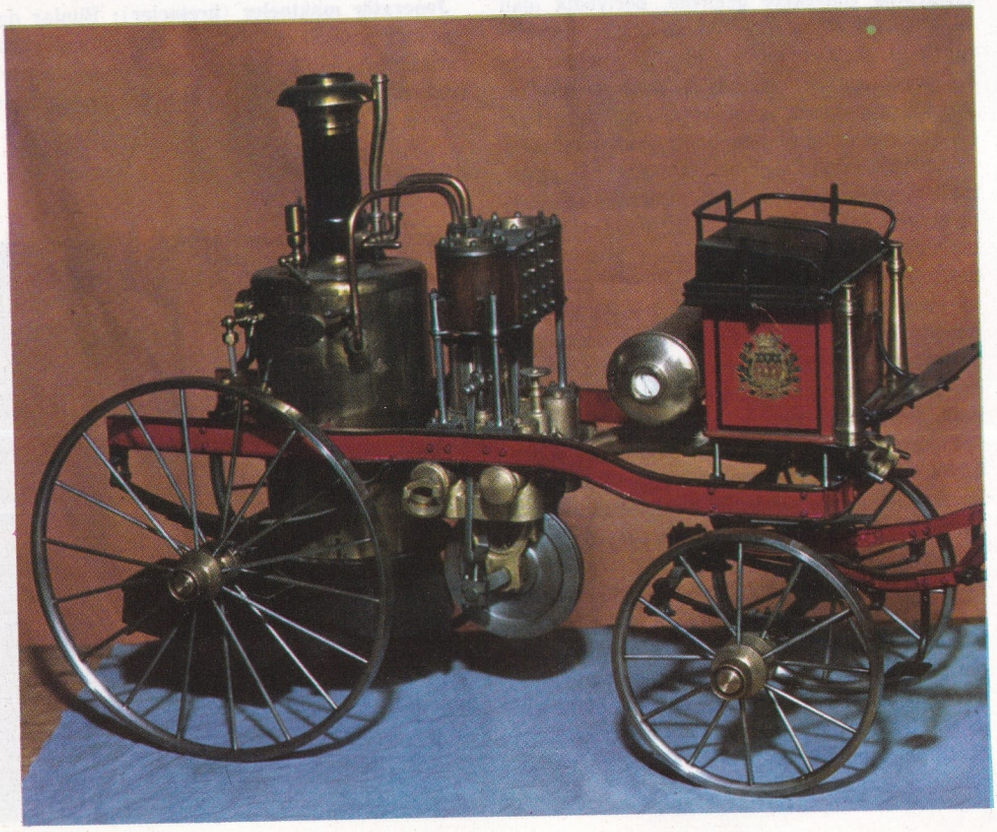

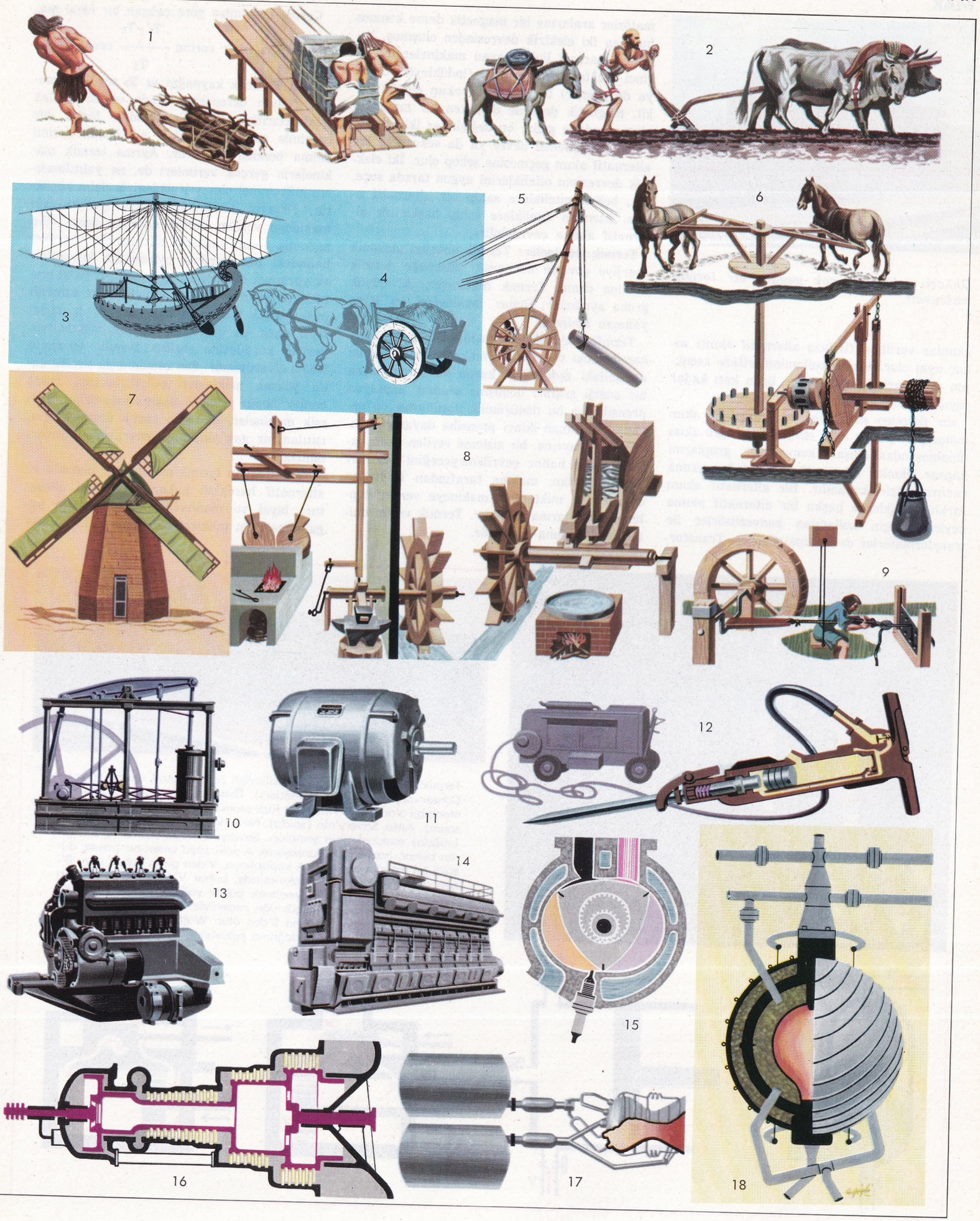
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18

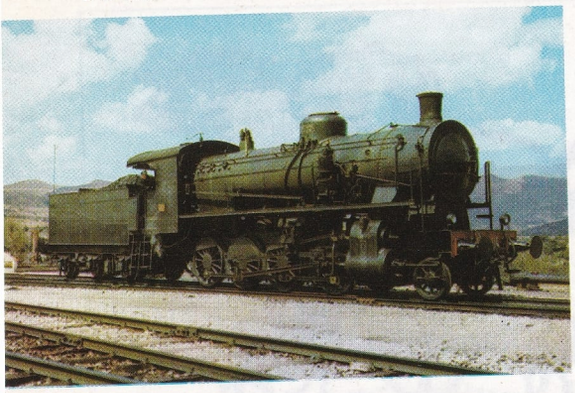

Buharlı lokomotif çok yaygın bir termik makinedir.

akımlar verilirse (trifaze alternatif akım) sonuç aynı olur. Bugün kullanılan trifaze asenkron motorların statorlarında, üçün katı kadar sayıda kutup vardır.

«c» tipinden makineler bir alternatif akım motoruyle, onunla aynı eksenli bir doğru akım dinamosundan oluşan konvertisör gruplarını kapsar. Bunlar alternatif akımı doğru akıma çevirmek için kullanılır. Bir alternatif akımı farklı niteliklerde başka bir alternatif akıma çevirmek için kullanılan konvertisörler ile transformatörler de bu tipe girerler. Transformatörler aralarına bir magnetik devre konmuş bulunan iki elektrik devresinden oluşmuş, hareketli parçası bulunmayan makinelerdir. Birinci elektrik devresinden (indükleyici devre ya da primer) bir alternatif akım geçtiği vakit, magnetik devrede değişken bir magnetik alan meydana gelir; bu değişimler ikinci devreden (indüklenen devre ya da sekonder) bir alternatif akım geçmesine sebep olur. İki elektrik devresinin niteliklerini uygun tarzda seçerek, belirli niteliklere sahip bir alternatif akım, istenilen niteliklere sahip başka bir alternatif akıma çevrilebilir.

Termik makineler: Termik enerjiyi mekanik enerjiye çeviren her çeşit düzeneğe termik makine denir. Termik makineler, iki büyük gruba ayrılırlar: Buhar makineleri ve içten yanmalı motorlar.

Termik makinelerin çalışması, termodinamik kanunlarına ve özellikle mekanik enerji ile ısı arasındaki eşdeğerliği kuran ve ısının başka bir enerji şekline dönüşme oranını saptayan prensibe ve bu dönüşümün koşullarını ve verimini saptayan ikinci prensibe dayanır. İkinci prensip ayrıca, bir sisteme verilen ısının tamamının iş haline çevrilemeyeceğini gösterir. Termik verim, makine tarafından iş haline çevrilen ısı miktarının makineye verilen toplam ısı miktarına oranıdır. Termik verim daima birden daha küçüktür.

Carnot çevrimine göre çalışan bir ideal makine için, termik verimi $\frac{T_1 - T_2}{T_1}$ oranı verir; burada T_1 sıcak kaynağın ve T_2 soğuk kaynağın, Kelvin derecesiyle ifade edilen mutlak sıcaklıklarıdır. Carnot'nunkinden farklı bir çevrimle çalışan bir ideal makinenin verimi daima bundan küçüktür. Ayrıca termik makinelerin gerçek verimleri de, ısı yalıtılmasının mükemmel olmayışı nedeniyle daha küçüktür. Nihayet, makineden alınan yararlı işin makineye verilen termik enerjiye oranı olan mekanik verim, mekanik sürtünmeler, hareket halindeki parçalardaki eylemsizlik kuvvetleri ve yardımcı düzenekleri çalıştırmak, yakıt emmek ve yanmış gazları atmak (dört zamanlı motorlarda) için yapılması gerekli iş nedeniyle daha da düşüktür. Termik makinelerin verimi, kendilerine verilen termik enerjinin %30'u civarındadır. Son zamanlarda verimi daha yüksek makineler geliştirilmiştir; fakat bunlar henüz deneme aşamasındadırlar. Termik makineler, mekanik enerji üretmek için, ısıtılan bir gaz akışkanın enerjisinden yararlanırlar.

İlk kullanılan termik makineleri, pistonlu ve alternatif hareketli buhar makineleri olmuştur; biyel ve manivela mekanizmasının uygulanması bu makinelerde gidip gelme hare-

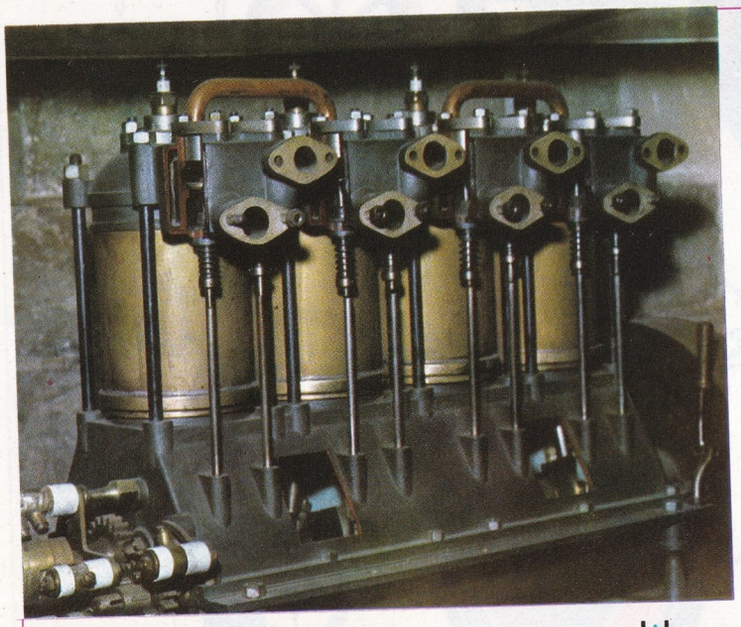

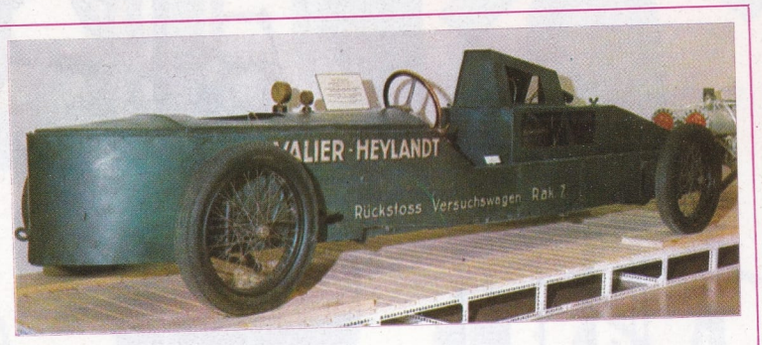

Termik makineler. Solda, dört silindirli Forest petrol motoru (Paris, Conservatoire des Arts et Métiers). Üstte, tepki itişiyle yürüyen ilk otomobil olan Valler-Haylandt füze-otomobili (Münih, Deutsches Museum). Altta, Savery'nin (solda), Newcomen'ın (ortada) ve Watt'ın (sağda) makinelerinin şemaları. Savery'nin makinesinde V'den giren buhar, haznede yoğunlaşarak A'daki suyu emen bir basınç düşüklüğü meydana getirir. A kapatılınca, V'den giren buhar suyu B'den atar. Newcomen'ın makinesinde, buhar V'den girerek pistonu kaldırır; A'dan soğuk su verilerek buhar yoğunlaştırılır; silindirde meydana gelen basınç düşüklüğü nedeniyle, hava basıncının etkisiyle piston alçalır; boşalma B'den olur. Watt makinesinin şeması ise, çift etkili makinelerde dağıtma kutusunun işlemesini göstermektedir.

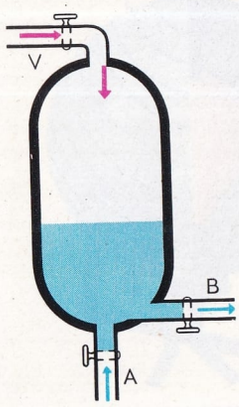

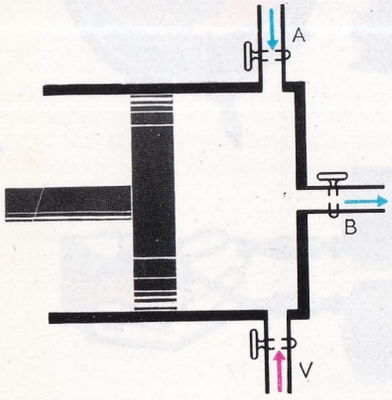

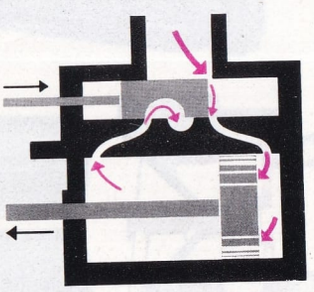

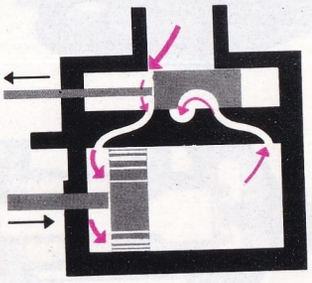

ketini dönme hareketine çevirmiştir. Bu tip makinelerde, akışkan aşağıdaki çevrimi yapar: (a) bir tulumba, sabit sıcaklık ve hacimde suyu sıkıştırarak, kondansörden kazana geçirir; (b) su kazanda, sabit basınç ve hacimde, kaynama sıcaklığına kadar ısıtılır; (s) su, sabit sıcaklık ve basınçta buharlaşır; (d) buhar, silindir içinde adyabatik olarak (yani ısı alışverişi olmaksızın) genişler ve pistonu iter; (e) buhar, ilk hale dönünceye kadar, sabit sıcaklık ve basınçta yoğunlaşır.

Bu çevrim buhar türbinleri için de geçerlidir; ancak pistonlu makinelerde buharın iç enerjisi (ısı) mekanik işe doğrudan doğruya çevrildiği halde (pistonun hareketi vasıtasıyle), türbinde buharın potansiyel enerjisi kinetik enerjiye, kinetik enerji de mekanik iş haline dönüşür.

Verimi artırmak için, buharlı makinelerde çeşitli çarelere başvurulur: Buharın aşırı ısıtılması, ısının bir kısmının geri alınması, biri yüksek basınçta öbürü alçak basınçta çalışan iki akışkan kullanılması gibi. Basınçlı yüksek sıcaklıkta buharla çalışarak, verimi % 35'e kadar yükseltilir.

İçten yanmalı motorların çalışma biçimi çok farklıdır. Bu tip termik makinelerde, yanmış gazlar hareketli parçalar üzerine doğrudan doğruya etkiyerek onları harekete geçirirler. Bir ara akışkan kullanan termik makineler gibi, iç yanmalı motorlar da alternatif hareketli motorlara ve türbinli motorlara ayrılırlar. Döner pistonlu tipler (NSU-Wankel tipi) ve serbest pistonlu tipler, bu ana tiplerin arasında yer alırlar. İçten yanmalı motorların verimleri bir ara akışkan kullanan motorlarınkinden üstündür. Bu büyük verimin nedeni, içten yanmalı motorlarda yanma gazlarının kendilerinden oluşan akışkanı, daha yüksek sıcaklığa çıkarabilme olanağıdır.

MAKİNELİ TÜFEK

Gayet çabuk bir şekilde art arda çok sayıda atış yapabilen bir ateşli silâh. Sürekli olarak atış yapmak için gerekli işlemler atış yapanın müdahalesi olmadan kendi kendine olur; atıcının sadece tetiği atış konumunda tutması yeterlidir. Silâhı çalıştırmak için gerekli güç her bir mermiyi atan patlayıcı maddenin ateşlenmesinden elde edilir.

Çabuk atış yapabilen silâhların geliştirilmesi çabası ateşli silâhların ortaya çıkmasıyle başlamıştır. Daha XIV. yüzyılın ortalarında, hemen hemen aynı anda atış yapabilen birkaç namludan ibaret bir silâh yapılmıştı. Çalışma şekli modern otomatik silâhlarınkinden çok farklı olmakla beraber, XV. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar yapılmış olan bu şekildeki ve buna benzer başka silâhlar makineli tüfeklerin öncüleri olarak düşünülebilir. XVIII. yüzyılın sonuna doğru, çabuk doldurulabilen silâhlar yapılması düşünülmüştür. Bunlarda, namlular ortak bir eksen etrafında döndürülüyor ve dip tarafları, arka arkaya, aynı ateşleme düzeninin karşısına gelebiliyordu. XIX. yüzyılın başında patlayıcı maddelerin madensel kovanlara konmasıyle, silâhın kolay ve emniyetli bir şekilde doldurulması kabil olmuştur.

Doldurmadaki bu yenilikten yararlanan Amerikalı Richard Jordon Gathing, 1862 yılında bir eksen etrafına konmuş birkaç namludan yapılmış bir makineli tüfeğin patentini almıştır. Sayıları 4 ile 10 arasında değişen namluların hepsi bir anda, elle hareket ettirilen bir manivelâ yardımıyle dolduruluyor, sonra namlular sırayla atış düzeninin karşısından geçiyordu. Sabit namlulu makineli tüfekler daha sonraları Fransa'da geliştirilmiştir. Auguste de Reffye tarafından meydana getirilmiş olan ve bir tek doldurma mekanizmasıyle beslenen 25 tane namlusu bulunan bir silâh, Fransa ile Prusya arasındaki 1870-1871 savaşında kullanılmış, fakat istenen sonucu vermemiştir. Metalurji alanındaki ilerlemeler ve karabarut yerine dumansız barutların ortaya çıkması, teknisyenlerin otomatik ateşleme sorununu daha kolaylıkla çözmesini ve modern anlamıyle ilk makineli tüfeğin yapılmasını sağlamıştır.

İlk makineli tüfek 1883'te, İngiltere'de yerleşmiş bir Amerikalı olan Hiram Stevens Maxim tarafından yapılmıştır. Bu silâh geri tepme enerjisinden yararlanarak çalışmaktaydı. Barutun patlamasıyle meydana gelen enerjiyi kullanma bakımından makineli tüfekler iki sınıfa ayrılır: Geri tepmeden yararlananlar ve barut gazından yararlananlar. Geri tepmeyle çalışan silâhlarda üç değişik çözüm kullanılmıştır. «Gecikmeli açılma» sistemi diye bilinen sistemde, bir tek mekanizma bulunur. Bunun sakıncası namlunun arka tarafının kısa süre kapalı kalmasıdır. Bu sistem kısa namlulu silâhlarda kullanılır. Mekanizma ile namlunun beraberce geri teptiği sistemde namlunun arka tarafı en uygun şekilde kapanır; fakat bunlarda atış hızı büyük olmaz. Üçüncü sistemde namlu ve mekanizma yarı yola kadar beraberce geri teper, sonra namlu kilitlenip durdurulur, boş kovan dışarı atılıp iğne kuruluncaya kadar mekanizma harekete devam eder. Bu sistemde mermi silâhtan ayrılıncaya kadar mekanizma kapalı kalır; bu şekil birçok modern silâhlarda uygulanmaktadır. Geriye doğru gelirken hareket eden parçalar bir yayı sıkıştırır, yay bunları tekrar normal konumlarına doğru iter; geri dönerken mekanizma yeni bir fişek sürer, namlunun gerisini kapatır ve ateşleme iğnesini düşürür.

Barut gazlarının basıncıyle çalışan silâhlarda bu gazların bir kısmı namlu ağzına yakın bir delikten geçip içinde bir pistonun hareket ettiği küçük bir silindire girer. Bu piston bir sürgüyü harekete geçirir, diğer işler bundan önce anlatıldığı gibi olur. Bu sistemin faydası basit olmasıdır. İlk kez 1897'de Amerikan Colt firmasının yaptığı makineli tüfekte kullanılmıştır.

Makineli tüfek art arda çok sayıda atış yaptığı için (dakikada birkaç yüz atımdan bin atıma kadar) namlu ısınıp kızar; bu nedenle soğutma sistemi gerekir. Suyla soğutma uzun zaman önce bırakılmıştır; bu şekilde soğutmada namlu, içinden su geçirilen bir gömlek içine alınır ve bir kaptaki su tulumbayla buraya verilir. Havayla soğutmada namlunun etrafına daire şeklinde birçok kanat konmuştur;

Kara kuvvetlerinde kullanılan, 7,62 mm. çapında, geri tepmeli, şeritle beslenen MG 42/50 makineli tüfeği.

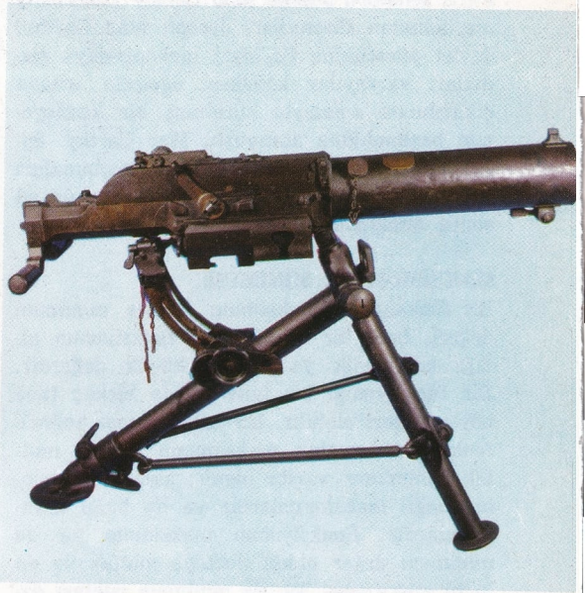

I. Dünya Savaşında kullanılan 8 mm.'lik suyla soğutmalı Avusturya Schwarzlose makineli tüfeği.

bunların yüzey alanı büyük olduğu için meydana gelen ısıyı dağıtır. Aşırı ısınmadan ve özellikle çabuk aşınmadan ileri gelen güçlükleri önlemek için namlu kolayca değiştirilebilir şekilde yapılmıştır.

Makineli tüfeklerin en önemli yanı mermilerin tüfeğe verilmesidir. Bunların 25 ilâ 100 tanesi düz ya da eğrisel şarjörlere ya da tamburlara konur, ya da her birinde bir mermi bulunan madensel bağlardan yapılmış şeritlerle verilir. Bu bağlar istendiği kadarı birleştirilebilecek şekilde yapılmıştır. Makineli tüfeklerin çapı 6,5 mm.'den 60 mm.'ye kadar değişir.

Makineli tüfekler genellikle bir destek üzerine oturtulur, bu destek hafif silâhlarda (10 ilâ 25 kg.) namluya eklemlenmiş iki tane ayaktan ibarettir; orta ağırlıktaki (25 ilâ 50 kg.) silâhlarda sağlam bir üçayaktır.

Atış hızı büyük ve orta çaplı silâhlarda da-

kikada 60 ilâ 250 atımdan, 13 mm.'den küçük çaplı silâhlarda dakikada 600 ilâ 1 200 atıma kadar değişmektedir. Günümüzde, örneğin, hafif uçaklara takılmak üzere yapılan 7,62 çapındaki çok yeni bir Amerikan makineli tüfeği gibi, atış gücü büyük olan silâhlar geliştirilmektedir; bu makineli tüfeğin 6 tane döner namlusu vardır, 120 kg, ağırlıktadır ve dakikada 6 000 mermi atabilmektedir.

Foto makineli tüfek: Bu alet tıpkı makineli tüfek gibi kullanılan bir sinema makinesidir; uçaksavar atış talimlerinde, uçaklar arasındaki yolda yerdeki hedeflere karşı atış talimlerinde kullanılır. Nişangâhın ve nişan alınan hedefin beraberce resmi çekilir ve atış anı, kaydedilir. Böylelikle atış talimlerinin değerlendirilmesini yapmak mümkün olur.

MAKKARTİCİLİK
A.B.D.'de antikomünizmin en aşırı biçimini gösteren siyasal akım. Terim, Cumhuriyetçi Parti senatörü Joseph Mac Carthy (1909-1957) nin adından türemiştir. Joseph Mac Carthy, devlet yönetimine ve idarî mekanizmaya sızdıkları varsayılan komünist öğelerin ortaya çıkarılması amacıyle kurulmuş bir komisyonun başkanlığına atanmıştı. Mac Carthy, önyargılı davranışları ve çok aşırı suçlamaları nedeniyle, atanmış olduğu bu görevden üç yıl sonra alınmıştır.

MAKSİMUM VE MİNİMUM
Bir fonksiyonun maksimum ya da minimum değeri, belli bir aralıkta bu fonksiyonun aldığı en büyük ya da en küçük değerdir. Bir fonksiyonun bir tane ya da birkaç tane böyle değeri olabilir. Bir tane olması halinde fonksiyonun mutlak maksimumu ya da mutlak minimumu vardır denir; aksi halde bunlar bağıl maksimumlardır ya da bağıl minimumlardır. Fonksiyonun maksimum ya da minimum değer aldığı noktaya mutlak ya da bağıl maksimum ya da minimum noktası denir.

Maksimum ya da minimumları bulmak için bir matematiksel yol araştırılması, matematikçileri infinitezimal hesaba götüren etkenlerden biridir. $y = f(x)$ fonksiyonu ile gösterilen bir eğri boyunca hareket eden bir P noktası alalım. Bu fonksiyonun P_0 da bir maksimumu varsa, P noktası sol taraftan P_0 noktasına doğru yaklaştıkça, eğri yükselir ve sonra yine alçalmaya başlar. P_0 minimum noktasıyse bunun tersi olur. Başka bir deyişle soldan sağa doğru giderken fonksiyonu gösteren eğrinin eğimi pozitif değerden negatif değere ya da negatif değerden pozitif değere geçer ve bu eğim maksimum ya da minimum noktasında sıfır olur (yani eğri x eksenine paralel doğruya teğet olur). Bundan çıkan sonuca göre, bu noktada fonksiyonun birinci türevi (yani eğrinin teğetinin bu noktadaki eğimi) sıfırdır; ikinci türev (eğimin değişimi) ise maksimum noktasında negatif, minimum noktasında pozitiftir.

Varyasyonlar hesabı denilen bir matematik kolunda da, fonksiyon fonksiyonlarının incelenmesinde maksimum ve minimum ile ilgili problemler ortaya çıkar. Bunun bir örneği çevresinin uzunluğu verilen ve yüzey alanının maksimum olması istenen kapalı bir düzlemsel eğrinin (yani dairenin) bulunması problemidir.

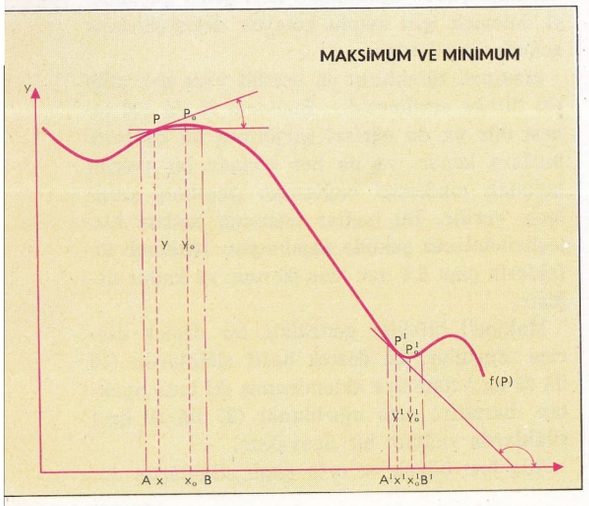

MAKYAJ
(**bkz.** Kozmetik)

MALAPARTE, CURZIO
(1898 - 1957) İtalyan yazarı. Asıl adı Curzio Suckert'dir. I. Dünya Savaşına gönüllü olarak katılmış, savaştan sonra **La conquista dello Stato** adlı dergiyi kurmuş, 1929 - 1931 yılları arasında **Stampa** gazetesinin yönetmenliğini yapmış, **Fiera Letteraria**'nın yöneticilerinden biri olmuş (1928 - 1933 arası); faşizm devletçiliğine karşı çıkmıştır. 1927 yılında **Avventure di un capitano di sventura,** 1928 yılında **Don Camaleo** adlı kitaplarını yayımlayan Malaparte **Technique du coup d'état** (Hükümet Darbesi Tekniği) adlı kitabının 1931 yılında Fransa'da yayımlanmasından sonra tutuklanarak bir süre için sürülmüştür. Daha sonra **Corriere della Sera** gazetesinin bir süre özel muhabiri olarak çalışmış, 1937 yılında Avrupa öncü sanat denemelerine açık olan **Prospettive** dergisini kurmuştur. II. Dünya Savaşında, muhabir olarak, cephelerde ve işgal altındaki ülkelerde bulunan Malaparte, bu savaşı **Kaputt** (1945) ve **La Pelle** (Can Pazarı, 1949) adlı büyük ilgi uyandıran iki kitabında yansıtmıştır. Tiyatro eserleri ve filim senaryoları da yazan Malaparte'nin bu alandaki en önemli eserleri **Cristo proibito** (Yasak İsa, 1951) adlı filmi ve **Anche le donne hanno perso la guerra** (Kadınlar da Savaşı Yitirdiler) adlı oyunudur. İdeolojik ve politik alanlarda yaptığı dönüşler dışında, Malaparte, ön yargıları olmayan bir yazar; usta gazeteciydi. Son kitaplarının en önemlileri **Maledetti toscani** (1956) ile **Io in Russia e in Cina** (1958) dır.

Malaparte'nin «Hükümet Darbesi Tekniği», «Kaputt», «Can Pazarı» ve «Kadınlar da Savaşı Yitirdiler» gibi eserleri Tükrçeye çevrilmiştir.

MALARYA
(**bkz.** Sıtma)

MALATYA
Doğu Anadolu bölgesinin yukarı Fırat bölümünde il merkezi şehir (nüfusu 104 428). Fırat'ın batısında, Malatya ovasının güney kenarında ve dağeteğinde kurulmuştur. Yükseltisi 910 - 950 m.'dir. Çok geniş bir alana yayılan şehrin merkezî kısmı, geniş bir bulvarla demiryolu istasyonuna bağlanır. Pamuklu mensucat fabrikası, tütün fabrikası, okullar, önemli iş yerleri ve hükümet konağı sözü geçen bulvar üzerindedir. Bu cadde doğuda, Sıvas caddesi ile birleşir. Doğuya doğru Elazığ doğrultusunda uzanan caddeyi, lise binası önünde, Kernek caddesi keser. Bu iki caddenin kesiştiği noktada büyük bir park ve bu parkın önünde Atatürk heykeli vardır.

Malatya şehri, geçen yüzyılın yarısında yer değiştirerek, bugünkü yerine gelmiştir. Yeni kurulan mahallelerle şehir gittikçe büyümektedir. Bugünkü şehir yakın zamana dek Aspuzu adıyle anılıyordu ve Eski Malatya'nın bir sayfiye yeri durumundaydı. Daha önce Malatyalılar, kışı Eski Malatya'da, yazı da Aspuzu'da geçirirlerdi. Eski devirlerden beri süregelen bu göçler 1838'de sona erdi. Çünkü o tarihte Malatyalılar eski şehri bırakıp, Aspuzu'ya sürekli olarak yerleştiler. Bundan sonra Aspuzu, adını yavaş yavaş Malatya'ya bıraktı. Eski Malatya'ya da Eski Şehir denildi. Bu yer şimdi Malatya'ya 9 km. uzaklıkta bir bucak merkezi durumundadır.

Malatya'nın nüfusu XX. yüzyılın başında 30 000 kadardı. Cumhuriyetin ilânından sonra 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında şehir nüfusu 20 700'e düşmüştü. Aradan geçen yarım yüzyıla yakın bir süre içinde nüfusun beş kat artmış olmasıyle Malatya Türkiye'nin en hızla gelişen şehirlerinden biri olmuştur. Cumhuriyet devrinde, ulaştırma koşullarının geliştirilmiş olması önemli bir etken olmuştur.

Malatya'nın Hititler devrendeki adı Melid-du idi. Malatya adı bu kelimeden gelmektedir. Şehir Roma'nın ikiye ayrılması üzerine Bizans'a geçti. 575'te Sasanî hükümdarı Hüsrev I. şehri yaktı.

VI. yüzyıl ortalarında şehir, Araplar tarafından fethedildi. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Malatya, Selçuklu Türklerin eline geçti (1075). Şehir, Anadolu Selçuklularına tabi Danişmentlilere merkez oldu. 1175'te doğrudan doğruya Anadolu Selçuklularına bağlandı. Selçuklulardan sonra İlhanlılara, daha sonra da Memlûklere geçti. 1398'de Yıldırım Beyazıt tarafından fethedildi, fakat birkaç yıl sonra geri verildi. Dulkadiroğulları da bir süre Malatya'yı ele geçirdiler. 1401'de Timur'un eline geçti. 1515'te Malatya, Yavuz Sultan Selim tarafından Dulkadir beyliğinden alınarak Osmanlı ülkesine katıldı.

Malatya ili Doğu Anadolu bölgesinde, yukarı Fırat bölümünde yer alır. Toprakları doğuda Elazığ, güneyde Adıyaman, batıda Maraş, kuzeyde Sıvas ve Erzincan illeriyle sınırlıdır. Yüzölçümü 12 313 km^2., nüfusu 452 624 tür. Merkez ilçesinden başka Akçadağ, Arapkir, Arguvan, Darende, Doğanşehir, Hekimhan, Pötürge, Yeşilyurt adlarında 8 ilçesi ve 512 köyü vardır.

Malatya'dan bir görünüş: Bugünkü şehir Eski Malatya'nın bir sayfiye yeriydi.

Malatya ilinin toprakları genel olarak yüksektir. Yükseltisi 1 000 metreden daha alçak yerler pek azdır. İlin güney kesimindeki dağları, birbirine dayanıp sıkışmış sıralar halinde geniş bir alanı kaplarlar. Bu dağlar Güney-doğu Toroslarının batı bölümüdür. Dağların en tanınmış olanı, Malatya şehrinin güneyinden başlayarak 2 592 m.'ye kadar yükselen Beydağı ise de, gerçekte Güney-doğu Toroslarının bu kesiminde ondan daha yüksek olanları da vardır (Bozdağ 2 700 m.).

Güney-doğu Toroslarının kuzeyinde Malatya ovası yer alır. Üçgen biçiminde olan bu ova güneyde Toroslar, doğuda Fırat, batıda ise Akçadağ - Arapkir yaylalarının etekleri tarafından kuşatılmıştır.

Bu büyük ovayı Tohma suyu ikiye ayırır. Kuzeyde kalan kesimine Yazıhan düzü adı verilir. Güneyde kalan kesim Sürgü suyu ile ikiye bölünür. Bu suyun batısındaki kesim Erhaç düzünü, doğudaki kesim ise asıl Malatya ovasını oluşturur.

Malatya'da kara iklimi hüküm sürer. Kışları şiddetli ve sürekli, yazları ise sıcaktır. Malatya şehrinde yıllık ortalama sıcaklık 13°.3 C, en soğuk ay ortalaması —1°.2 C, en sıcak ay ortalaması ise 26°,9 C'dir. Yağışlar azdır. Yıllık ortalama yağış tutarı 368 mm.'dir.

İlin başlıca akarsuyu Fırat'tır. Diğer önemli akarsuları kuzeyde Arapkir çayı, Hekimhan'dan geçen Davulgan suyu ve Sıvas ilinden doğarak Malatya iline geçen Tohma suyudur.

Malatya ilinde ekonomi tarıma dayanır. Ekili dikili alanlar yüzölçümünün % 10'undan fazladır. Bu alanlarda başta tahıl olmak üzere, türlü sebze, meyve ve endüstri bitkileri yetiştirilir. Endüstri bitkilerinden en çok pamuk, tütün ve şekerpancarı yetiştirilir.

Bağları ve çeşitli meyve bahçeleriyle de Malatya önde gelen illerimizden biridir. Ünlü kayısıları Malatya ovasının güney kesimindeki bahçelerden elde edilir.

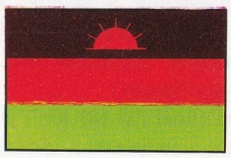

MALAWI

Güney-doğu Afrika'da bir devlet (Republic of Malawi). İngiliz Uluslar Topluluğuna dahildir. Eskiden Nyassaland adıyle İngiltere'nin protektorası iken, 1964'de bağımsızlığına kavuşmuştur. Cumhuriyetle yönetilir. Niyasa gölünün batı kıyıları boyunca uzanır. Zambezi ırmağının sol kollarından biri olan Shine havzasının büyük kısmı, Malawi toprakları içine girmektedir. Ülke dar ve uzun bir şekilde kuzey - güney doğrultusunda uzanır. Kuzey-doğusunda Niyasa gölü kıyıları bulunur. Batıda Zambiya, güney-batı, güney ve güney-doğuda Mozambik'le çevrelenir. Kuzeyinde ise Tanzania Cumhuriyeti yer almaktadır. Toprakları 95 552 km²'lik bir alana yayılır. Nüfusu 4 042 412'dir. Halkın büyük çoğunluğu putperest Bantu yerlilerinden oluşmuştur ve ruhlara tapar. Ülkede konuşulan diller Bantu dili ve İngilizcedir. Başkent Zamba'dır (nüfusu 19 616).

Yer şekilleri : Malawi ülkesinin sınırları içine Niyasa gölünün batı kıyısındaki aynı adı taşıyan dağlık yöre ve Shire ırmağının üst orta vadileri girmektedir. Shire ırmağı orta vadisi kesiminde ülkenin en yüksek engebeleri yer alır. Bunlar arasında yükseltisi 3 030 m.'ye ulaşan Mlanje, en yüksek noktayı meydana getirir. Malawi merkezî ve kuzey kesimlerinde bulunan dağlar fazla yüksek değildir.

Ülkenin en büyük ve en önemli gölü Niyasa gölüdür. Meridyen doğrultusunda ülkenin kuzey-doğu ve doğu sınırları boyunca uzanır. Yöredeki başlıca ırmakların büyük bir kısmı Niyasa'yı besler (örneğin Tanzania ile sınırı oluşturan Ongwe, Rukuru, Dwangwa, Bua ve Lilongwe), Ülkedeki diğer göller Niyasa'ya oranla küçüktürler. Bunlar arasında Malombre, bütünüyle Malawi sınırları içinde kalır. Chiuta ve Chirua (ya da Shirwa) gölleriyse Mozambik ile Malawi arasında sınır teşkil ederler.

İklim tropikaldir. Basık yörelerde sıcaklık sürekli olarak yüksektir. Kuzey-doğu bölgesi, Nyassa gölü meltemlerine açık olduğundan daha ılıman bir iklime sahiptir. Yüksek bölgelerde sıcaklık biraz düşer. Yağış ekvatoral bölgeye göre azdır ve devirlidir. Yaz mevsimi boyunca ülke toprakları bol yağış alır.

Ekonomi ve şehirler: Ülkenin yükseltisi 600 - 1 200 m. kadar olduğundan iklimi nispeten ılıktır. Yağışlar da oldukça boldur. Bu yüzden ülke toprakları tarıma çok elverişlidir. Yetiştirilen ürünler çok zengin ve çeşitlidir (tütün, çay, pamuk, yerfıstığı, tung cevizi gibi ürünlerin yanı sıra iç beslenmeyi karşılama nedeniyle manyok, pirinç, darı, karabuğday üretilmektedir). Ülke topraklarının %19'u ormanlarla kaplıdır. Fakat bu ormanların bir kısmı, savanlardan meydana gelir. Tropikal ormanlar dağlık yörelerin 600 m.'yi aşan nemli yamaçlarında toplanmıştır. Ormanlardaki ağaçlar kerestecilik bakımından değerlidir. Örneğin abanoz, tek ağacı, mahun ağacı ve bir tür ağaçkavunu bu ormanlarda çok boldur. Hayvancılık yaygın değildir ve büyük önem taşımaz. Büyükbaş hayvanlar 380 000, küçük-

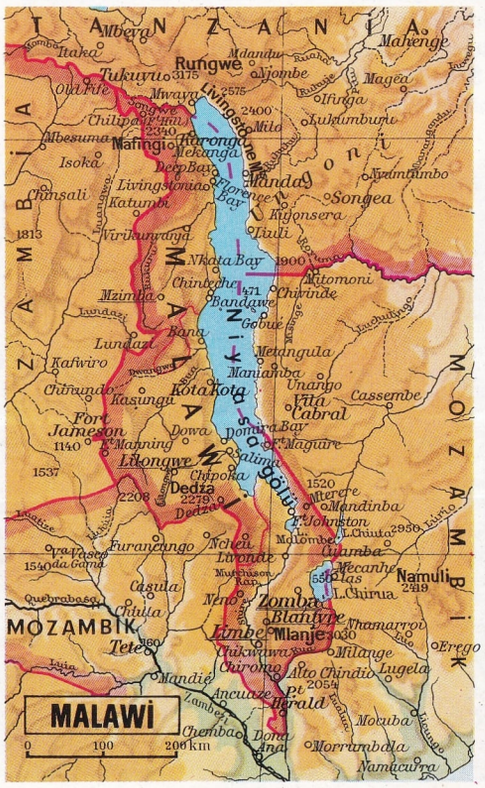

Niyasa gölünün güney kıyısından bir görünüş. Afrika'nın en genç devletlerinden biri olan Malawi bu gölün batı ve güneyindeki topraklar üzerinde kurulmuştur.

baş hayvanlar 530 000 ve domuzlar ise 100 000 kadardır. Tütün işleme endüstrisi (Limbe), oldukça ilerlemiş durumdadır. Ayrıca sabun, çimento, nikotin sulfatı ve giyim eşyası fabrikaları vardır. Salima, Blantyre - Limbe ve Port Herald demiryolu aracılığıyle Beira limanında (Mozambik'te) toplanan çay, tütün, pamuk, nikotin sulfatı gibi ürünler ülkenin başlıca ihracat maddeleri arasında yer alır. Başkentin dışındaki başlıca şehirler şunlardır: Blantyre - Limbe (bu iki ayrı yerleşme merkezi 1959'dan beri bir tek belediye dairesi altında birleşmiştir. Yaklaşık olarak 63 000'i bulan nüfusun 54 000'ini Afrikalılar, 45 000'nini Asyalılar, 4 500 kadarını da Avrupalılar oluşturur), Port Herald, Zombo (nüfusu 19 000), Rumpi (nüfusu 9 000), Fort Johnston (nüfusu 1 500). Bu şehirlerin hepsi ülkenin güney kesiminde toplanmıştır.

MALAYSİA (MALAYA BİRLİĞİ)

Güney-doğu Asya'da İngiliz Uluslar Topluluğuna dahil federal bir devlet. Malezya federasyonunun 11 devletinin Singapur, Saravak ve Sabah (eski Kuzey Borneo) ile birleşmeşiyle 1963'te kurulmuştur (Singapur 1965 yılında federasyondan ayrılmıştır).

Toplam yüzölçümü 333 163 km².'yi bulur. Nüfusu 10 milyonun üstündedir. Federal başkent Kuala Lumpur (nüfusu 330 000) dur.

1961'de Malezya başbakanı Abdurrahman, Güney-doğu Asya'daki eski İngiliz kolonilerinin bir federasyon halinde birleşmesi fikrini ortaya attı. Bu federasyona Malezya, Singapur, Saravak, Sabah ve Brunei sultanlığı katılacaktı. Çin, İndonezya ve Filipinlerin federasyon fikrini engellemeye çalışmalarına rağmen, İngiltere, Japonya, Avustralya, Yeni Zeland ve Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğiyle 16 eylül 1963'te yeni federasyon kuruldu. Federal devlete Brunei sultanlığı hariç yukarıda adı geçen bütün devletler katıldı. Yeni federasyon Malaysia (Büyük Malezya) diye adlandırıldı. Ülke topraklarında büyük çıkarları olan İngiltere, federasyonu savunma görevini üzerine aldı. Fakat Çin ile dostluk isteyen akımların ülke içinde güçlenmesinin yanı sıra, İndonezya'nın gerillacıları fiilen destekleyen tutumu yüzünden federasyon güçlüklerle karşılaştı. Malaysia federasyonu kurulurken, Malezya federasyonunun anayasası bazı değişikliklerle kabul edilmiştir. Federasyon başkanı beş yılda bir üye devletlerin başkanları tarafından seçilir. İcra kuvveti başbakan başkanlığında bir kabine tarafından yürütülür. Yasama kuvveti Senato (Devan Negara) ve Temsilciler Meclisinden (Devan Raayat) oluşan Parlamento tarafından uygulanır. Nüfusun çoğunluğunu Çinliler (4 335 000) ve Malezyalılar (4 200 000) oluşturur. Ayrıca Hintli ve Pakistanlı (950 000), Avrupalı (135 000) ve Paleomalezyalı (Dayaklar, Sakaylar) unsurlar da bulunmaktadır. Ülkede en yaygın din Müslümanlıktır. Halkın büyük bir azınlığı ise Budizm, Taoizm, Hinduizm, Hıristiyanlık gibi dinleri benimsemiştir.

Malezya: Malaysia federasyonuna dahil bir devlet. Güney Asya'da, Hindiçini yarımadasının güney kesiminde yer alır. Ekvatora çok yakın (140 km. kadar) bir konuma sahiptir. Kuzeyinde Tayland, batı ve güneyinde Malakka boğazı, doğusunda Güney Çin denizi, güney-doğusunda Johore boğazı yer alır. Malakka boğazıyle Sumatra adasından, Johore boğazıyle de Singapur'dan ayrılır. Malezya'nın yüzölçümü 131 262 km².'yi bulur. Nüfusu 8 milyonun üstündedir. Başkent Kuala Lumpur'dur.

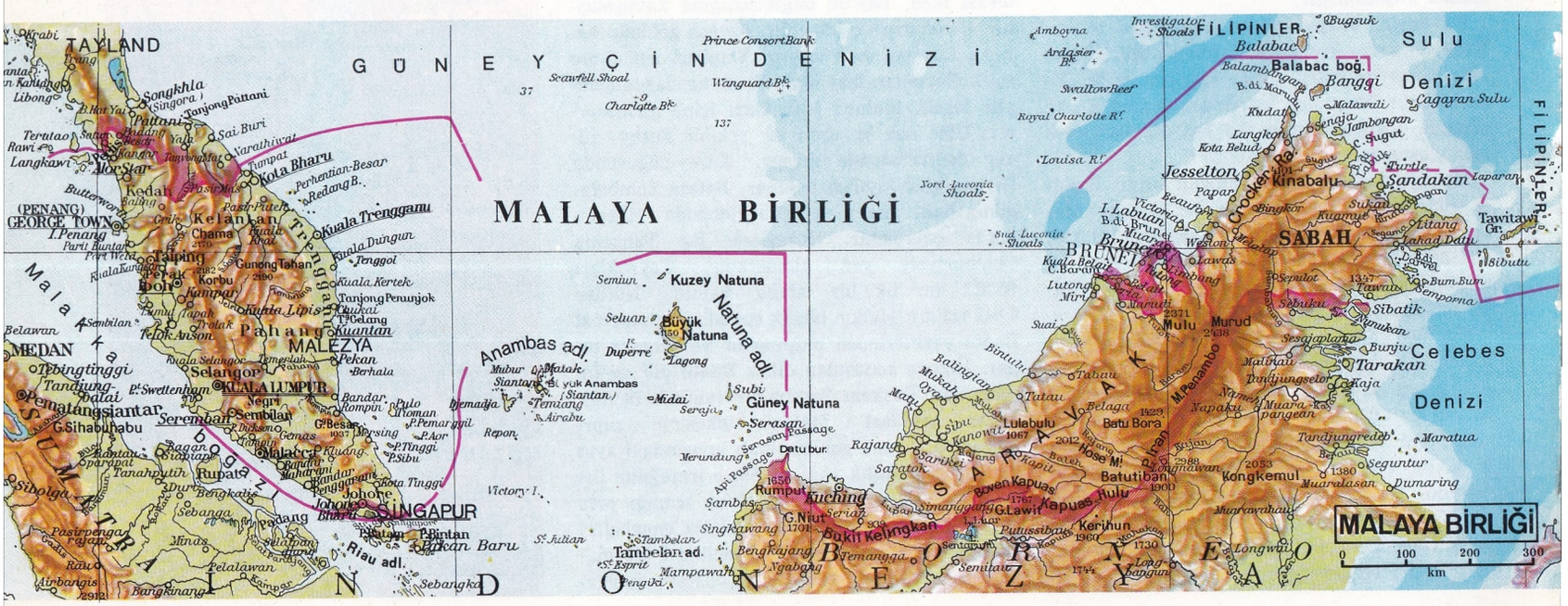

Solda: Malezya'nın batı kıyısında bir balıkçı köyü. Balıkçılık ülke halkının en önemli geçim kaynaklarından birini teşkil eder. Sağda: Johore eyaletinde hindistan cevizlerinin işlenmesi. Bu meyvenin özellikle dış lifleriyle tohumundan yararlanılmaktadır.

Central Range diye adlandırılan sıradağlar, Malakka yarımadasında kuzey-batı doğrultusundan güney-batı doğrultusuna doğru uzanarak Johore boğazına kadar ülkeyi baştan başa geçer. En yüksek zirveler ülkenin kuzey kesiminde yer alır. Güneye doğru inildikçe engebeler yükseltilerini kaybeder, âdeta yeni oluşmuş aluvyonal kütleler altında kaybolur. Central Range, tek bir sıra halinde uzanmaz. Yan kısımlarda bazı kolları vardır. Bu yan uzantılarından biri üzerinde ülkenin ve yarımadanın en yüksek zirvesi Tahan (2 190 m.) bulunur. Dağlık yereyler düzlük bölgelerle kuşatılmıştır. Bunların büyük kısmı aluvyonal yapıdadır, çok kez bataklık görünüşüne sahiptir. Güney-batı düzlük yöresinin tam orta kısımlarında tek tek yükselen engebeler görülür (örneğin Besar ve Blumut dağları). Bunların yükseltileri 1 000 m.'yi aşar. Yarımada kıyıları boyunca pek çok ada yer alır. Bunlar arasında Tayland karşısında Langkowi, devletin iki idarî bölümünden birini oluşturan ve Hint okyanusunda bulunan Penang, Büyük okyanusta Trengganu karşısında yer alan Perhentian ve Redang takımadaları sayılabilir. Malakka yarımadasının akarsuları genellikle kısa çığırlıdır. Büyük okyanusa dökülenler arasında en önemlileri Pahang (320 km.), Kelantan ve Trengganu'dur. Perah ve Selangor ise Hint okyanusuna dökülür. İklim sıcak ve nemli tropikal iklimdir. Muson rüzgârları bölgeyi hissedilir bir şekilde etkiler. Ortalama sıcaklık 26°C dolaylarındadır. Güney-batı yönünden esen yaz musonunun ve kuzey-batı yönünden esen kış musonunun etki alanları bol yağış alır. Buna bağlı olarak dağlık yöreler ülkenin en bol yağış alan kesimleridir (4 000 - 6 000 mm.). Buna karşılık muson rüzgârlarının etki alanlarına girmeyen düzlük ve kıyı şeritleri çok daha az yağış alır (2 800 mm. kadar).

Nüfusun %45'i Malezyalı, %45'i Çinli, kalanı Hintli, Pakistanlı vb.dir. Başkentin dışındaki önemli şehirler şunlardır: Georgetown (nüfusu 235 000), Joph (nüfusu 126 000), Johore Bharu (nüfusu 75 000), Malakka (nüfusu 70 000), Saremban (nüfusu 53 000), Taiping (nüfusu 50 000), Alor Star (nüfusu 53 000), Kuala Trengganu (nüfusu 30 000), Kota Bharu (nüfusu 39 000), Bandar Penggaram (nüfusu 30 000), Telok Anson (nüfusu 25 000) ve Butterworth (nüfusu 30 000).

Malezya ekonomisinin geleneksel faaliyetleri kauçuk ve kalay üretimidir. Ülke kauçuk ve kalay üretiminde dünyanın en büyük üreticileri arasındadır. Halkın üçte biri, geçimini kauçuktan sağlar. Yabancı pazarların azalması karşısında, karşılaşılabilecek muhtemel bir bunalımı önlemek, ekonomik çıkarları korumak amacıyle bazı ekonomik tedbirlere başvurulmaktadır. Ekili alanlar ülkenin yaklaşık olarak %17'sini kaplar. En çok üretilen ürünler arasında pirinç ve hindistancevizi, yağ palmiyesi, çay, tropikal meyveler ve özellikle kauçuk yer alır (en önemli kauçuk alanları Kuala Lumpur ve Johore kesimlerinde bulunur). Çok önemli bir ekonomik kaynak olmasına rağmen keresteden henüz gereği gibi yararlanılmamaktadır. Hayvan yetiştirimi de oldukça önemlidir (büyük ve küçükbaş hayvanlar, domuz v.b.) Balık avcılığı temel ekonomik faaliyetler arasında sayılır. Balıkçılıkla uğraşanların sayısı 60 000'den fazladır.

Yeraltı kaynakları arasında kalay başta gelmektedir. Bu maden, çıkarıldığı yerlerde ve liman şehirlerinde işlenir. Malezya topraklarından çıkarılan kalay, dünya üretiminin % 40'ını oluşturur. Diğer yeraltı ürünleri arasında kömür, demir, boksit ve altın sayılabilir. Endüstri sadece metalurji alanında gelişmiştir. Özellikle kalay madenine dayanan endüstri kolları gelişmiştir. Kalaydan yan ürün olarak kolombit ve ilmenit elde edilir. Ülkede makine endüstrisi kuruluşları (Penang'da gemi tezgâhları, Kuala Lumpur'da demiryolu atelyeleri), tarımsal ve zooteknik ürünleri işleyen kuruluşlar vardır. Ayrıca Rawang'da büyük bir çimento fabrikası bulunur.

Başta kauçuk ve kalay madeni olmak üzere en çok ihraç edilen maddeler arasında hindistancevizi yağı, hurma ve ceviz yağları, demir, boksit ve diğer bazı maden cevherleri sayılabilir. Başlıca ihraç limanları Penang, Georgetown, Malakka ve Port Swetlenham'dır.

Doğu Hint (İndonezya) adalarından biri olan Sumatra'da gelişen Müslümanlık, kısa zamanda Malezya'yı da etkisi alanına almıştır. Malezya ve Sumatra arasındaki sıkı ilişkiler sonucu Malakka yarımadasında XV. yüzyıldan itibaren Müslümanlık yayılmaya başladı. Malezya önceleri Portekiz, sonraları da Hollanda denetimi altında kaldı. 1819 yılında Singapur sömürgesinin kurulmasından sonra, XIX. yüzyıl boyunca İngiliz imparatorluğunun büyük çıkarlar sağladığı merkezlerden biri durumundaydı. Yarımadadaki sultanlıklar çeşitli himaye sistemlerini kabullenmek zorunda kaldılar. Buna karşılık Singapur ve diğer bazı limanlar, doğrudan doğruya İngiliz dominyonu oldular. Bölgenin bir sömürge haline gelmesinden sonra, kauçuk plantasyonları kuruldu ve kalay madeni işlenmeye başlandı. Ülkedeki bu büyük değişikliklerin ortaya çıkardığı sonuçlar arasında en çok dikkat çeken, toplumsal sonuçlardır. Yarımadaya ve Singapur'a, Çin'den çok kalabalık halk kitleleri akın etmeye başladı. Malezya toplumundaki bu Çinli göçmen grubu II. Dünya Savaşı sırasında, Japonlara karşı ön saflarda çarpıştılar, komünist eğilimli bir ayaklanmaya öncülük edip, İngilizlere başkaldırdılar. Bu ayaklanmadan sonra İngiltere Singapur'u Malezya'dan ayırdı ve 1959 yılına kadar Singapur bir İngiliz kolonisi olarak kaldı. Singapur bu tarihte sınırlı bir muhtariyete kavuştu. Malezya ise 1957 yılından beri bağımsızlığına kavuşmuş durumdadır. Ülkedeki sultanlıklar bir federasyon

halinde birleşmiş, etnik ve sosyal Malezya topluluğuna bazı ayrıcalıklar tanınmıştır.

MALAZGİRT

Muş iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 7 826). Van gölünün ve Süphan dağının kuzeydoğusunda, aynı adı taşıyan ova üzerinde Murat suyunun sol kıyısı yakınlarında kurulmuştur. Yükseltisi 1 500 m.'dir. Muş-Karaköse karayolu kasabadan geçer. Kasaba Muş'a 167 km., Karaköse'ye ise 127 km. uzaklıktadır.

Malazgirt ilçesinin yüzölçümü 1 534 km², nüfusu 34 712'dir. Merkez, Aktuzla, Karahasan, Nurettin bucakları içinde 70 köyü vardır.

İlçe toprakları Muratsuyu çevresindeki düzlüklerle bu düzlükleri kuzey ve güneyden kuşatan orta yükseklikteki dağlık alanları kapsar. Yöre orman bakımından fakirdir. İklimi serttir. Kışlar soğuk ve sürekli olur. Halkın gelir kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanır.

MALAZGİRT MEYDAN SAVAŞI

Türk tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olan ve Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerini sağlayan savaş. Büyük Selçuklu sultanı Alparslan ile Bizans imparatoru Romanos Diogenes arasında 26 ağustos 1071'de yapılmış, Türklerin kesin zaferi ve Diogenes'in tutsak düşmesiyle sonuçlanmıştır.

Selçuklu devleti Tuğrul Bey zamanından beri Anadolu'ya uzanan kilit noktalarını zorlamıştı. Alparslan'ın tahta çıkması (1063) ile bu sorun yeniden ele alındı. Alparslan Azerbaycan ve Arran'a yürüyerek Bizans imparatorluğuna bağlı mahallî beylikleri yenilgiye uğrattı ve Tiflis, Ani, Kars gibi stratejik önemi olan yerleri aldı. Böylece Anadolu'nun kuzey ve doğu bölgelerine akın etme olanağı yaratılmış oldu. Aynı yıllarda Gümüş Tigin, Afşin, Ahmet Şah, Salâr-ı Horasan gibi bey ve komutanların yönetimindeki Türkmen boyları da Anadolu'nun içlerine doğru akınlar düzenlemeye başladılar. Afşin Bey 1067 yılında Malatya ve Kayseri'yi aldı, Nikeforos Botaniates komutasındaki Bizans ordusunu bozguna uğrattı. Bu olaydan sonra Bizans imparatoriçesi Eudoksia, daha önce, Avrupa'da Müslüman olmayan Peçenek Türklerine karşı zaferler kazanmış olan General Romanos Diogenes'le evlenerek kendisini imparator ilân etti (1068).

Doğu sınırlarını güven altına almayı amaçlayan yeni imparator, tahta çıktıktan iki ay sonra Kayseri-Sivas-Divriği, Toroslar-Halep yolunu izleyerek güneye indi, geçtiği eyaletleri güçlendirdi ve kış aylarında İstanbul'a dönüşünde büyük törenle karşılandı. Fakat Diogenes'in bu seferi Türklerin Anadolu'ya tekrar akınlarda bulunmalarını önleyememişti. Nitekim Ahlat karargâhından hareket eden Türkler bu sefer Eskişehir yakınlarına kadar sokuldular; Amorion şehrini yağma ettiler. Bunun üzerine imparator ertesi yıl tekrar Anadolu seferine çıkmak zorunda kaldı; Kayseri, Sivas ve Palu bölgelerinde bazı manevralar yaptı; fakat Türklere karşı kesin bir başarı elde edemeden İstanbul'a döndü. Aynı yıl bir Türkmen akıncı birliği Kayseri'yi yağma etti, başka biri de Anatolik eyaletinin merkezi Konya'yı yağma ve tahrip etti. 1070 yılında ise Bizanslıların Doğu orduları başkomutanı Manuel Komnenos Sivas civarında Türk komutanı Er Sagun tarafından yenilgiye uğratılarak esir alındıysa da; Alparslan'a karşı saltanat davası güden ve bu yüzden Afşin Bey tarafından izlenen Er Sagun'u Bizans imparatorluğuna sığınmaya ikna etti. Bunun üzerine akınlarını yoğunlaştıran Afşin Bey Denizli yakınlarındaki Honas şehrini yağmalayıp tahrip etti ve akınlarını Marmara kıyılarına kadar uzattı.

Türk kuvvetlerini Anadolu'dan atmak için İran'daki merkezlerine saldırmanın gerekli olduğunu düşünen Diogenes büyük bir ordunun başına geçerek 13 mart 1071 tarihinde İstanbul'dan hareket etti.

Alparslan ise bu tarihten önce, Mısır'daki Fatımî devletine karşı harekete geçmek üzere Suriye üzerine yürümüştü. Azerbaycan'dan inerek Bizanslıların müstahkem mevkii olan Malazgirt'i Meyyafarkîn (Silvan) ve Amed'i (Diyarbakır) almış, oradan da Halep'e inmişti. Halep'te iken Afşin Bey'den aldığı haberlerden, Bizans topraklarının hiç bir yerinde ciddî bir direnme gücünün bulunmadığını öğrendi ve artık Bizans ordusuyle hesaplaşabileceğini anladı. Şam üzerine yürüdüğü sırada Bizans imparatorunun Doğu Anadolu'ya doğru ilerlediğini haber alır almaz geri döndü (7 nisan 1071).

100 000 kişilik bir kuvvetle İstanbul'dan çıkmış olan Diogenes Sakarya kıyılarında ordusunu yeniden düzenleyerek yoluna devam etti. Ordusunun ağırlığını 3 000 araba taşıyordu. Orduda, 1 200 kişi tarafından kullanılan o dönemin en büyük silâhı bir de mancınık vardı. Bizans ordusu ilerledikçe yeni kuvvetlerin katılmasıyle büyüyordu. Bunlar arasında Franklar, Gürcüler, Slavlar, Abhazlar, Ermeniler ve Müslüman olmayan Peçenekler, Uzlar gibi Türk kavimleri de vardı. Böylece ordu 200 000 kişiyi bulmuştu.

Suriye'den dönen Alparslan ise önce Ahlat'a gitti ve veziri Nizamül-Mülk'ü ülkenin diğer bölgelerinde çıkabilecek karışıklıkları önlemek ve savaşa yeni kuvvetler göndermek üzere Hemedan'a yolladı. Arkasından da Bizans ordusunun gücünü öğrenmek üzere bir öncü süvari birliğini ileriye sevketti. Bu birlikle Bizans öncü kuvvetleri arasında yapılan çarpışmalar Türklerin zaferiyle sonuçlandı, Bizans komutanı Basilakes esir edildi.

26 ağustos cuma günü sabahı Malazgirt'in yanı başında, Van gölünün 45 km. kadar kuzeyinde iki ordu karşılaştı. 15 - 20 bin savaşçıdan kurulu bulunan sultanın ordusunda Porsuk, Bozan, Sav Tigin gibi seçkin Türk komutanları bulunuyordu.

Alparslan savaşa girişmeden önce barış denemesinde bulunmaya karar vererek Sav Tigin'in başkanlığında bir elçi heyetini Diogenes'e gönderdi. İmparator barış teklifini, sultanın savaştan kaçınmak istediği biçiminde yorumlayarak reddetti ve sultanla ancak Rey (Tahran) şehrinde görüşmelere girişebileceğini, Isfahan'da kışlamak ve hayvanlarını Hemedan'a göndermek niyetinde olduğunu bildirdi.

Çarpışma saatını cuma vaktine kadar erteleyen Alparslan askerlerle birlikte kılınan cuma namazından sonra yaptığı konuşmada, şehit düştüğü takdirde oğlu Melikşah'ın etrafında toplanmalarını, birliğin ve disiplinin bozulmamasını vasiyet etti. Kendisinin savaşa bir hükümdar olarak değil, nefer gibi gireceğini, din ve devlet uğrunda savaşacağını, savaşmak istemeyenlerin geri gitmekte serbest olduklarını bildirdi. Ön saflarda çarpışacağını göstermek üzere de ok ve yayını bırakarak kılıç ve gürzünü aldı.

Aynı günün erken saatlarında, Bizans ordusunda bulunan Peçenek ve Uz Türklerinin büyük kısmı soydaşlarının yanında bulunmak üzere Türk ordularına katılmış ve Bizans ordusu hakkında önemli bilgiler vermişlerdi.

İki ordu öğleden sonra vuruşabilecek mesafeye kadar birbirine yaklaştılar. Vuruşma, Türk merkez kuvvetlerinin okçuların himayesi altında hücuma geçmeleriyle başladı. Bu küçük kuvveti hemen ezmek hevesine kapılan imparator, bütün kuvvetleriyle karşı saldırıya geçti. Alparslan Bizans ordusunu, hazırlamış olduğu pusulara çekmek için ordusuna geri çekilme emri verdi. Türklerin hücum güçlerini yitirdiklerini sanan Bizanslılar ilerlemeye devam ettiler ve akşama doğru karargâhlarından hayli uzaklaşarak Türk pusularının bulunduğu yere geldiler. Bunun üzerine Alparslan ordusuna hücum emri verdi. Hatasını anlayan imparator ordusuna çekilme emri verdiyse de; kuşatılmış olan Bizans ordusu çember içine alınmış ve geri çekilme olanağı kalmamıştı. İmparatorun çekilme emrini, ordunun bozguna uğradığı şeklinde anlayan ihtiyat kuvvetleri komutanı Andronikos savaş alanından kaçmaya hazırlandı. Bu da Bizans ordusunun moralini büsbütün çökertti, Ermeni kuvvetlerinin savaş alanını bırakmalarına yol açtı.

Türk kuvvetleri tarafından çembere alınan Bizans ordusu tamamen imha edildi, imparator Romanos Diogenes de yaralanarak esir düştü, genelkurmayı ile birlikte Alparslan'ın huzuruna çıkarıldı. Sultan imparatoru saygıyle karşıladı, iyi muamele etti, barış teklifini reddedişini kınadı, yanına oturtarak kendisiyle konuştu, yaptığı askerî hataları anlattı.

Alparslan'la Diogenes arasında bir barış antlaşması yapıldı. Bu antlaşma gereğince Bizanslılar Urfa ve Antakya'yı Türklere verecekler, yılda 360 000 altın ödeyecekler, sınırları içindeki Müslüman esirleri serbest bırakacaklar ve gerektiği zaman Alparslan'a askerî yardımda bulunacaklardı. Ayrıca imparatorun serbest bırakılması karşılığında da birbuçuk milyon altın vereceklerdi.

Antlaşma yapıldıktan sonra Alparslan Diogenes'i ve maiyetini büyük ikramlarla İstanbul'a doğru yola çıkardı. Onun esir düşmesi üzerine İstanbul'da Bizans tahtına çıkarılarak imparator ilân edilmiş olan Mihael'in orduları tarafından Sıvas ve Adana'da yenilgiye uğratıldı, yakalanarak gözleri oyuldu ve kapatıldığı bir manastırda öldü. Böylece Alparslan'la yaptığı antlaşmanın uygulanması olanağı kalmadı. Bunun üzerine Alparslan Türkmen boylarına Anadolu'yu istilâ emrini verdi.

Maldiv adalarında Cochin lagünü. Hint Okyanusunda ekvator yakınlarında yer alan bu adalar takımı, mercan ada ve kayalıklarından meydana gelmiştir.

MALDİV ADALARI
Güney Asya'da adalar üzerinde kurulmuş bir sultanlık (Maldive Islands). İngiliz Uluslar Topluluğuna dahildir. Savunma ve dışişleri İngiltere tarafından yürütülür. Hint okyanusunda, Seylan'ın 800 km. güney-batısında alçak mercan resiflerinden, atollerden oluşmuş olan bu adalar ve kayalar grubu ekvatora oldukça yakındır. 12 atol ve 2 000 kadar adadan oluşurlar. Adaların yüzölçümü 298 km^2.'yi bulmaktadır. Adalarda yaklaşık olarak 100 000 kişi yaşar. Çoğunluğunu Müslümanların teşkil ettiği halk, Hintlilerin, Malezyalıların ve Arapların karışmasıyle meydana gelmiştir. İklimi hindistancevizi yetişmesine elverişlidir. Pirinç de yetiştirilir. Balıkçılık başlıca geçim kaynaklarından biridir. Başkenti ve en önemli adası Male (nüfusu 12 000) atolüdür. Maldiv halkı etnik yönden Hint kültür alanına dahildir. Sekiz yüzyıl boyunca sürekli olarak sultanlık rejimiyle yönetilmiştir. 1954 ocağında cumhuriyet rejimi kurulmuşsa da, aynı yılın mart ayında, sultan yeniden yönetimi ele geçirmiş, cumhuriyet rejimi yıkılmış, Sultan Emin Muhammed Ferid Didi, ülkeyi tekrar geleneksel politik sistemle yönetmeğe devam etmiştir. Çevresel bir diyelek konuşulur.

Ülke hindistancevizi ihraç eder. Balıkçılık endüstrisi gelişmiştir.

MALEZYA
(bkz. Malaysia)

MALGAMA
(bkz. Amalgam)

MALHERBE, FRANÇOIS DE
(1555 - 1628) Fransız şairi. Caen'da doğmuş, Paris'te ölmüştür. Hukukçu bir ailenin oğludur. Bâle, Heidelberg, Provence'da okumuştur. İlk şiirlerini 1575'te yazmıştır. 1605'te saraya girmiş, önce Kral Henri IV., sonra sırasıyle Maire de Médicis ve Richelieu çevrelerinde gözde bir yeri olmuştur. Genellikle çağından, çevresinden esinlenen politik, moral ve dinsel temaları işleyen şiirler yazmıştır. Şiirlerinde duygulardan çok, kalıplara bağlı kalmıştır. Dil konusundaki eleştirme yazıları şiirlerinden daha önemlidir. Bu eleştirmelerinde XVI. yüzyıl şairlerini, hoşgörüye yer vermeksizin inceler. Dilbilgisi, cümlenin mantıksal açıklığı ve nazım tekniği konusundaki çalışmaları da ilginç ve değerlidir. Bu çalışmalarıyle, Malherbe, Louis XIV. çağının yazarlarınca klasik ve usçul dönemin öncüsü olarak görülmüştür.

MALİ
Batı Afrika'da bir devlet (République du Mali). Fransız sömürgesiyken, 1960 yılında bağımsızlığına kavuşmuştur. Batısında Mauretania ve Senegal, güney-batısında Guinea, güneyinde Fildişi Kıyısı ve Yukarı Volta, doğusunda Nijer, kuzeyinde ise Cezayir yer almaktadır. Yüzölçümü 1 239 710 km^2., nüfusu 4 654 100'dür.

Ülkenin başkenti Nijer ırmağı kıyısında kurulmuş Bamako (nüf. 161 000) dur. Ülke halkının çoğunluğu Müslümandır. Resmî dil Fransızcadır. Arapça ve yerel diller de konuşulur.

Yer şekilleri ve iklimi: Mali toprakları geniş bir düzlük halindedir. Güney-batıda yükselti 400 m.'yi bulmaz. Kuzey kesimi, Büyük Sahra'nın güneyiyle kaplı bir çöldür. En önemli yükseltiler kuzey-doğuda, Cezayir sınırı boyunca toplanmıştır. Güney-batıda da Fouta Djalon'un uç uzantıları yükselir. Ülkenin güney kesimi ve en uzun akarsuların boyları savanlarla kaplıdır. Merkez güney kesiminde ise baştan başa istepler uzanır. Kuzeye doğru ilerledikçe isteplerin çöl görünüşü kazandıkları görülür. Sonunda uçsuz bucaksız bir çöle, Büyük Sahra'ya varılır. Ülkenin en önemli akarsuyu Nijer'dir. Bu akarsuyun kolları arasında en önemlisi Bani'dir. Bafing ve Bakoy ırmaklarının birleşmesiyle ortaya çıkan Senegal, ülke için büyük önem taşımaz. Senegal ayrıca Kolimbine, Karokoro ve Feleme gibi kolların sularıyle beslenir. Ülkenin kuzey-doğu kesimi yerüstü sularından yoksundur. Geçici akarsuların açtıkları yataklar, yağışlı devreler dışında, kuraktır. Ülkenin en güney kesiminde bu geçici akarsulardan iki tane bulunur. Kuzeye doğru bir geçici akarsu daha vardır. Çöle varıldığında bu türden hiç bir akarsuya rastlanmaz. Sıcaklık çok yüksektir. Günlük sıcaklık farkları da dikkat çekecek kadar çoktur. Yazın sıcaklık ortalaması 33°C, kışın ise 20°C kadardır.

Ekonomi ve şehirler: Mali nüfusu Sudanlılardan oluşmuş karmaşık bir toplumdur. Nüfusun en yoğun olduğu bölgeler güney ve güney-batıda bulunur. En önemli yerleşme merkezleri arasında Bamako, Segar (nüf. 35 000), Mopti (nüfusu 15 000), Gao (nüfusu 12 000), Tombouctou (nüfusu 10 000), Kayes (nüfusu 30 000), Sikasso (nüfusu 15 000) sayılabilir.

Ekonominin temel dayanağı tarım (pamuk,

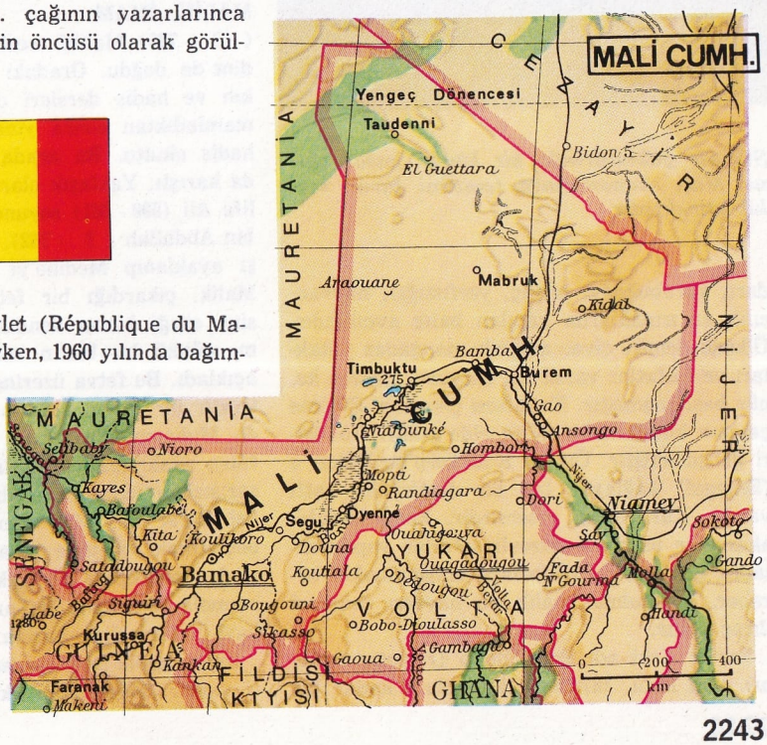

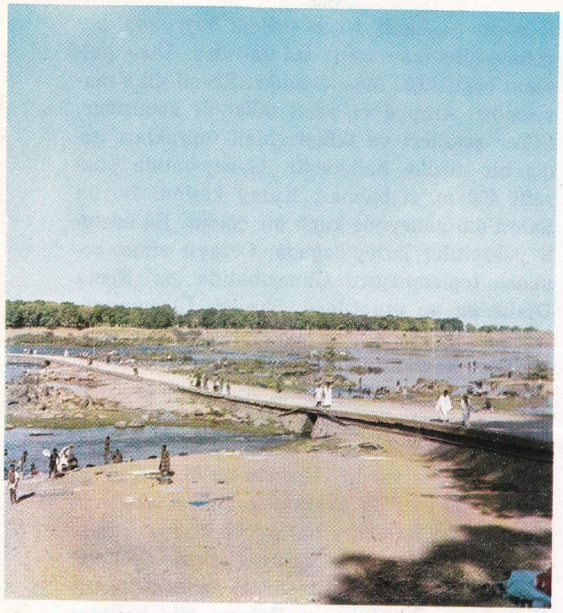

Büyük bir kauçuk ve yerfıstığı pazarı olan Kayes yakınlarında, Senegal ırmağı üzerinde bir köprü.

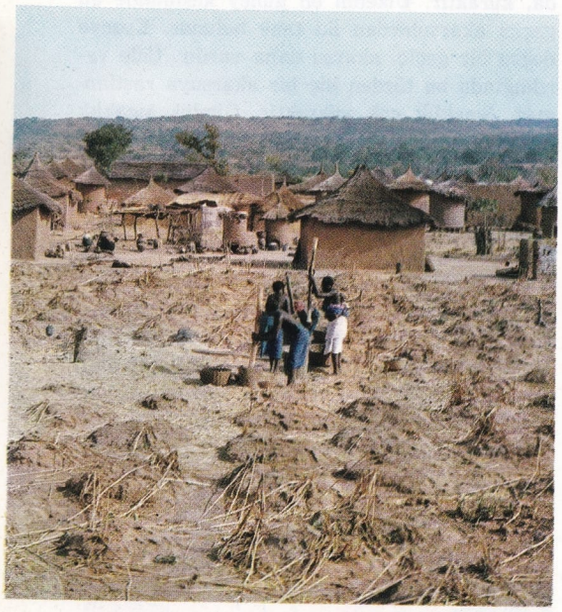

Sikasso yakınlarında bir köyün hasat alanı. Mali ekonomisinin temelini tarım teşkil etmektedir.

darı, karabuğday, pirinç, yerfıstığı), hayvancılık ve ırmaklarda yapılan balık avcılığıdır. Ülkede demir, civa, arsenik manganez yatakları ve fosfatlar varsa da, rasyonel işletme henüz başlamamıştır. Kayatuzu çıkarılır. Féléme çayının kumlarından altın elde edilir. Endüstri gelişmemiştir. Ülkede Koulikoro'yu Dakar'a (Senegal) bağlayan tek bir demiryolu hattı vardır. Karayolları yetersizdir. Buna karşılık akarsular üzerinde düzenli seferler yapılmaktadır. Çok büyük miktarlara ulaşmamakla beraber, kurutulmuş balık ve hayvan ürünleri ihraç edilir.

Tarih: Eski adı Batı Sudan (Fransız Sudanı) olan Mali, 1879'dan 1946 yılına kadar bir Fransız kolonisiydi. 1958 yılında yapılan bir referandum sonunda cumhuriyet rejimini kabul etti. Mali, 1959 ocağında Senegal, Yukarı Volta ve Dahomey'in meydana getirdiği federasyona katıldı. Fakat bu federal birlik çok geçmeden dağıldı. 22 kasım 1960 tarihinde egemenliğine kavuştu. 1968 yılında yapılan bir hükümet darbesiyle, Mali'de yönetimi askerler ele aldı. Ülkenin tek partisi olan Sudan Birliği Partisi kapatıldı. Meclis feshedildi.

MALİK ASİT

Monooksi süksinik asit. H OOC.CH_2. CH (OH). COOH formülüyle gösterilen dikarboksilli oksiasittir. Malik asit birçok ham yemişlerde özellikle ham yabanî vişne ile olmamış elmada bolca bulunur.

Genellikle ham vişneden elde edilir. Ham vişneler ezilerek sulandırılır. $Ca(OH)_2$ kalsiyum hidroksit ile malik asidin kalsiyum tuzu (kalsiyum malat) çöktürülür. Kalsiyum malat H_2SO_4, sülfürik asitle karıştırılırsa $CaSO_4$ çöker. Sonra süzülür; süzüntüde kalan malik asit kristallendirilir.

Malik asit renksiz, kristal yapılı katı bir maddedir. 100°C'de ergir. Suda, alkolde erir. Kokusuzdur. Yenirse ishal yapar. Ham yemişlerin ishal yapması malik asit nedeniyle olur. Yapısında asimetrik karbon atomu bulunduğu için optik izomeri gösterir. Buna göre polarize ışığı sola çeviren l-malik asit, sağa çeviren d-malik asit ile bunların karışımı olan rasemik malik asit türleri vardır. d + l ile gösterilen rasemik malik asitte etkiler birbirini götürür, polarize ışığın titreşim düzlemi değişmez.

Malik asit molekülünde iki karboksil (asit) grubu vardır. Bu nedenle iki değerli bir asit olarak karboksilli asitlerin bütün özeliklerini gösterir. Örneğin bazarla tuz, alkollerle esterleri meydana getirir. Ayrıca OH grubu etkisi ile alkollere ait özelikler de malik asitte görülür.

MALİK, İMAM

(? - 795) Malikî mezhebinin kurucusu. Medine'de doğdu. Oradaki din bilginlerinden fıkıh ve hadis dersleri okudu. Öğrenimini tamamladıktan sonra yine Medine'de fıkıh ve hadis okuttu. Bu arada bazı siyasî olaylara da karıştı. Yaklaşık olarak 761 yılında III. halife Ali (598 - 661) soyundan gelen Muhammed bin Abdullah (? - 762). Abbasî devletine karşı ayaklanıp Medine'yi ele geçirince, İmam Malik, çıkardığı bir fetvada, Abbasî halifesine ettiği biatın kendisini bağlayamayacağını, çünkü bu biatın zorla alınmış olduğunu açıkladı. Bu fetva üzerine, o zamana kadar ihtiyatlı bir tutum takınmış olan Medine halkı da Muhammed'e katıldı. Fakat İmam Malik, fiilen ayaklanmaya katılmadı. Ayaklanma başarısızlığa uğrayınca, Abbasîlerin Medine valisi Cafer bin Süleyman, İmam Malik'i kırbaçlatmak suretiyle cezalandırdı. Bunun etkisinden omuzunda bir sakatlık meydana geldi, bununla ünü daha da arttı. Daha sonra Abbasî halifeleriyle barıştı.

İmam Malik'in **el-Muvatta'** adlı ünlü bir eseri vardır. Mezhebinin ilkelerini ve kurallarını kapsayan bu eser, aynı zamanda fıkıh ve hadis konusunda yazılmış en eski eserlerden biridir. Şafiî mezhebinin kurucusu İmam Şafiî, «Kur'andan sonra en sağlam kaynak Muvatta'dır» demiştir.

Malikî mezhebi: Müslümanlıkta, 4 Sünnî mezhepten biri. İmam Malik tarafından kurulmuştur. Hanefî mezhebinden sonra kurulup tutunan ikinci mezheptir. Kaynak olarak diğer mezhepler gibi Kur'anı başta tutan Malikî mezhebi, Kur'andan sonra hadis ile icma'a başvurmuştur. Ancak hadis ile icma arasında bir meselede uyuşmazlık bulunursa İmam Malik, icma'ı hadise tercih ederdi. Bu yüzden çağdaşları tarafından tenkide uğrayan İmam Malik, hadis ve icma'da hükme bağlanmamış olan meselelerde içtihat ederdi.

Malikî mezhebi en çok Kuzey Afrika'da tutunmuş, Cezayir, Fas, Tunus, Libya gibi ülkelerde hâkim mezhep durumuna gelmiş, Mısır ve diğer ülkelerde de çok taraftar bulmuştur. Mezhebi başarıyla yaymış olan bilginlerin başında Abdülmelik bin Habib el-Sülemî (? - 852) ile İsmail bin İshak (? - 892) gelir.

MALKARA

Tekirdağ iline bağlı ilçe merkezi şehir (nüfusu 10 763). Tekirdağ - Gelibolu asfaltı üzerinde kurulmuştur. Yükseltisi 267 metredir. İl merkezi Tekirdağ'a 58 km. uzaklıktadır. Şehirde kaşar peyniri, bitkisel yağ yapımevleri vardır. Şehrin başlıca tarihî eserleri: Beşçeşme, Hacerzade İbrahim, Gazi Ömer ve Süleyman Paşa camileridir.

Malkara ilçesinin yüzölçümü 1 224 km^2., nüfusu 5 992'dir. Merkez, Ballı (Müstecip), Şahin, Yörük bucakları içinde 74 köyü vardır.

İlçe toprakları alçak, yayvan sırtlı tepelerle dalgalı yayla düzlüklerinden oluşmuştur. Bu toprakları Hayrabolu deresinin küçük kollarıyle Saros körfezine dökülen Kavak suyu yarar. İlçede yazlar sıcak, kışlar oldukça soğuk geçer. İlçe halkının gelir kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanır. Buğday, ayçiçeği, kuşyemi, kaşar peyniri ve diğer hayvan ürünleri gelir sağlar.

MALLARMÉ, STÉPHANE

(1842 - 1898) Fransız şairi. 1863 yılından 1870 yılına kadar önce taşrada, sonra Paris'te ortaokul öğretmenliği yapmış, burada sembolist şiire meraklı gençleri çevresine toplamıştı. Bu toplantılar akşamları «rue de Rome»da yapılırdı. 1894 yılında Valvins'de tek başına yaşamaya çekilmiştir. Burjuva yaşantısı, Mallarmé'yi çağdaşı olan Rimbaud ve Verlaine gibi şairlerden ayırmakla birlikte, her üç şair de aynı bunalımın kurbanı ve yorumcusu olmuşlardır. Kentsoylu toplumunun içine düştüğü bunalıma, Mallarmé de diğer sembolist şairler gibi, gerçeğe, soylulara özgü bir biçimde karşı çıkarak ve mutlak olanı arayarak tepki göstermiştir. Mallarmé'nin şiirinin ana konusu hüzündür. Hayatının büyük kısmını şiirsel bir arayış içinde geçiren Mallarmé, bununla birlikte az eser vermiştir.

Eserlerinin en ünlülerinden biri, Debussy'nin

bestelediği uzun şiiri **L'après-midi d'un faune** (1876) dır. Bütün eserlerinde (**Hérodiade Igitur, Vers et proses, Divagations, Un coup de dés jamais n'abolira le hasard**), acı bir sona varan bir tema işler. Kaderin kaçınılmazlığını, mutlak olana ulaşılamayacağını, şiirin hayatla çatıştığını belirtir.

«Saf şiir» Mallarmé'yle başlamıştır. Mallarmé'de dil bir anlaşma aracı olmaktan çıkıp, bir çağrışımlar, üstü örtülü anlamlar dizisi halinde, kendisini benimseyecek yeni bir okuyucu kitlesine yönelir.

MALONİK ASİT

Bir dikarboksilli asittir. $HOOC.CH_2.COOH$ formülü ile gösterilebilir. Eskiden malik asidin asitli potasyum bikromat ile yükseltgenmesiyle elde edilirdi. Bugün asetik asit klorlandırılır, monoklor asetik asit olur. Bu, potasyum siyanürle kaynatılırsa potasyum siyanasetat olur. Bu da derişik hidroklorik asitle hidroliz edilir, malonik asit meydana çıkar.

Malonik asit renksiz, kristal yapılı bir katıdır., 132°C'de ergir; suda, alkolde ve eterde erir. Isıtılırsa 150°C'de CO_2 kaybederek tekrar asetik aside dönüşür. Bu özelik dikarboksilli asitlerin genel özeliğidir. Dikarboksilli asit molekül yapısında iki COOH, karboksil, grubu bulunan asitlerdir.

$$\underset{\text{Malonik Asit}}{HOOC.CH_2.COOH} \rightarrow \underset{\text{Asit Asetik}}{CH_3.COOH} + \underset{\text{Karbon Dioksit}}{CO_2}$$

MALPIGHI, MARCELLO

(1628-1694) Mikroskopik anatomiyi kuran İtalyan hekimi. Bitkileri, böcekleri, asalakları, insan organlarını, hayvansal hücreleri mikroskopla incelemiş, sayısız buluşlar yapmıştır. Bitkilerin trake sistemi, akciğerlerin kesecikli yapısı Malpighi tarafından bulunmuştur. Doku yapısının hücrelerden oluştuğunu ortaya koyan da yine Malpighi'dir. Buluşları önce tepkiyle karşılanmış, ama zamanla, getirdiği yeniliklerin doğruluğu anlaşılmıştır.

MALRAUX, ANDRÉ

(1901 -) Fransız yazarı. Arkeolog olarak Doğu Asya'da bulunduğu sırada Çin'deki devrimci kavgayı izlemek fırsatını buldu (1926). 1930 yıllarında Avrupa komünist ve antifaşist kültürünün en savaşçı kişilerinden biriydi. İspanya İç Savaşında ve Fransız direnişinde önemli görevler aldı. En iyi romanları olan **Les conquérants** (Kanton'da İsyan, 1928), **La condition humaine** (İnsanlık Durumu, 1933) ve **L'espoir** (Umut, 1937) bu yaşantılarını yansıtır; etnik ve ideolojik çatışmalar, düşünce ve kişisel serüvenle birlikte verilir. Eserleriyle olsun, hayatıyle olsun, antifaşist aydın kuşaklar üzerinde büyük bir etki yapan André Malraux, savaş sonrasında De Gaulle'ün yanında yer almıştır. 1945 ve 1958 yıllarında bakanlık görevi verilen Malraux, romanlarının yanı sıra dünya sanat tarihi üzerine bir dizi deneme de yayımlamıştır. **İnsanlık Durumu** ile 1933 Goncourt ödülünü almıştır. Yazarın **İnsanlık Durumu, Ceviz Ağaçları, Umut** ve **Kantonda İsyan** gibi romanları Türkçeye çevrilmiştir.

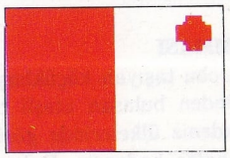

MALTA

Akdeniz'de, Sicilya'nın 90 km. kadar güneyinde bulunan üç adadan büyüğü (yüzölçümü 246 km².). Diğer iki ada Comino (2,6 km².) ve Gozo (67 km².) dur. Bu üç ada, İngiliz Uluslar Topluluğuna dahil bağımsız bir devlet meydana getirir (State of Malta; Stat ta'Malta). Devlet başkanı, bir genel vali tarafından temsil edilen İngiltere hükümdarıdır. Yürütme kuvveti başbakan ve bakanlar kurulu tarafından, yasama kuvveti ise Temsilciler Meclisi tarafından yürütülür.

Malta takımadalarının toplam yüzölçümü 315,6 km²., nüfusu ise 340 000'dir. Halkı Hıristiyandır. Adalarda konuşulan diller İngilizce ve Malta dilidir. Her ikisi de resmî dil olarak kabul edilmiştir.

Malta adaları Sicilya ile Afrika arasındaki bir karanın çökmesiyle oluşmuştur. Adalar kalker kökenlidir. Yatay doğrultuda uzanan denizaltı platolarından oluşmuştur. Adalar akarsular yönünden zengin değildir. Arazi genellikle düzlükler halinde, yer yer dalgalıdır. Malta'nın en yüksek noktası 240 m.'ye ulaşan Nadur Tower'dir. Kıyılar genellikle kayalık, yüksek ve girintili çıkıntılıdır. Tektonik olaylarla alçalmış yerlerdeki akarsu vadilerine denizin sokulmasıyle oluşmuş körfezlere çok rastlanır. Karanın içine çok sokulmuş bu körfezlerden birinin dolaylarında başkent La Valletta (nüfusu 20 000) bulunur. İklim Akdeniz ikliminin bütün özelliklerini gösterir. Yazlar çok sıcak ve kurak, kışlar ise ılık ve yağışlı geçer. Ada halkı Akdeniz uluslarının, özellikle İtalyan ve Arapların karışmasından meydana gelmiştir.

Ekonomik hayat tarıma dayanır. En çok arpa, buğday, sebze, meyve, üzüm, pamuk ve patates üretilir. Bu ürünlerin bir kısmı bölgesel ihtiyaçları karşılar, bir kısmı ise La Valletta limanına uğrayıp transit geçen gemilerin iaşe eksiklerini karşılar. La Valletta, İngiltere'nin Akdeniz'deki en önemli deniz üslerinden biridir. Adalarda yoğun bir şekilde balık avcılığı yapılır. Ayrıca keçi, koyun gibi küçükbaş hayvanlar ve domuz beslenir. Özellikle besin endüstrisi gelişmiştir (meyve ve sebze konserveleri, yağ üretimi, un). Dokuma, tütün, kibrit fabrikaları Malta'daki bu önemli endüstri kuruluşları arasında sayılır.

Tarih: Malta ve ona yakın adaların tarih önceleri incelenecek olursa, kısmen Sicilya ve Lipari adalarına paralel, büyük bir uygarlık düzeyine ulaştıkları görülür. Malta adasında rastlanan ilk uygarlık kalıntıları neozoik çağın orta devrelerine aittir. Bu kalıntıların büyük bir kısmı çeşitli renklerle bezenmiş seramik kaplardır. Bunu izleyen uygarlık devresi Skorba bölgesinde gelişme gösterdiğinden bu adla tanınır. Skorba uygarlığını belgeleyen vazolar süslü ve yüzeyleri parlaktır. Renkleri gri ya da kırmızıdır. Bu devrin sonunda, M.Ö. 2600 yıllarında Malta'da yeni bir uygarlık doğmuştur. Bu uygarlığı yaratanların Ege'den Malta adasına göç eden bazı topluluklar oldu-

Misida yakınlarında Malta'dan bir görünüş. Kalkerli bir yapısı olan Malta adalarının arazisi engebelidir.

ğu sanılmaktadır. Malta neolitik uygarlığı, Batı Akdeniz'de gelişen en büyük uygarlıklardan biridir. Bu uygarlık birbirini izleyen üç ayrı devreye ayrılarak incelenebilir. Özellikle son devresi tam anlamıyle gelişmiş bir uygarlığın niteliklerini taşımaktadır. Ünlü tapınak ve heykellerin büyük çoğunluğu bu devreye aittir. Günümüze kadar ulaşabilen bu heykellerin bir kısmı Ana Tanrıça'yı temsil etmektedir. Bu devreye ait (M.Ö. 2000 yıllarından yaklaşık olarak M.Ö. 1700 yıllarına kadar) tapınaklar duvarlarla çevrilidir.

Gozo adasındaki Hal Tarxien, Mnajdra ve Gigantija tapınakları özellikle önem taşırlar. M.Ö. 1700 yıllarına doğru bu tapınaklar terkedilmiş ve adaya gelen yeni topluluklar tarafından tahrip edilmiştir.

Bu istilâcı kavmin Lipari adalarından geldiği sanılmaktadır. Malta'nın Lipari, Sicilya adaları ve İtalya ile olan ilişkileri tunç çağı boyunca gelişmiştir. Demir çağının ilk yarısında, ada Fenikeliler tarafından fethedilmiştir (M. Ö. VIII. yüzyıl). Malta takımadaları bir ara Kartaca egemenliğine girmiş, M.Ö. 218 yılında da Roma'nın bir eyaleti olmuştur. Bundan sonra sırasıyle Vandal, Got ve Bizans yönetimi altında kalmış, 870 yılında Malta'yı Araplar ele geçirmiştir. 1522 yılında Türkler tarafından Rodos'tan kovulan Saint-Jean şövalyelerine verilmiştir. Osmanlıların adayı ele geçirme denemeleri başarı sağlamamıştır. 1798'de Fransa Malta'yı topraklarına kattı, Napoleon'un Mısır seferi sırasında Malta, bir garnizon haline sokuldu. Fakat Fransız egemenliğine başkaldıran ada halkı Napoli kralına başvurarak duruma müdahale etmesini istedi. Kral bu isteği kabul ederek İngiliz ve Rus kuvvetlerinin desteğiyle Fransızları adayı teslim etmeye mecbur kıldı. Adanın bağımsız kalması kararlaştırıldı. Fakat adaya yerleşen İngilizler antlaşmaya uymadılar. 1814 yılında imzalanan Paris antlaşmasıyle takımada üzerinde İngiliz egemenliği kabul edildi. Malta, 1964 yılında bağımsızlığına kavuştu.

Malta Şövalyelerinin Gran Senyörü Philippe Villiers de l'Isle-Adam, Malta'ya 1531 yılında kabul edilmiştir.

MALTAERİĞİ (Eriobotrya)
Gülgillerden bir ağaç ve bu ağacın erik büyüklüğündeki çift iri çekirdekli, sarı renkli, sulu, mayhoş meyvesi. Boyu 5 - 7 m.'yi bulan ağaç, yaz-kış yapraklarını dökmez. Anayurdu Orta Çin yöresinden dünyanın diğer bölgelerine yayılmıştır. Yenidünya, Maltamuşmulası adlarıyle de bilinir.

MALTA HUMMASI
Hastalık mikrobu taşıyan küçükbaş hayvanlarla, keçi sütünden bulaşan ateşli bir hastalık. Daha çok Akdeniz ülkelerinde görülür. Kuluçka devri iki hafta kadardır. Dalgalı ateş, baş ve boyun ağrısı, iştahsızlık, oynaklarda şişme ve ağrı, halsizlik, terleme ve kabızlık ilk haftanın başlıca belirtileridir. Sülfamitler ve antibiyotik ilâçlar tedavide yardımcıdır. Bakımla çabuk iyileşen bir hastalık olmakla birlikte tekrarlayabilir.

MALTHUS, THOMAS ROBERT
(1766 - 1834) İngiliz ekonomi bilgini. Bir süre Anglikan kilisesinde papazlık yaptıktan sonra ekonomi çalışmalarına yönelmiş. 1798 yılında kendisine büyük ün kazandıran, **An Essay on the Principle of Population as It Affects the Future Improvement of Society** (Nüfus İlkesi ve Nüfusun Toplumun Gelecekteki Gelişmesi Üzerindeki Etkileri Konusunda Bir Deneme) adlı incelemesini yayımlamıştır. Sonraki yıllarda bu kitabın üzerinde çalışmaya devam etmiş ve aynı eserin genişletilmiş ve değiştirilmiş bir baskısını 1803 yılında yeniden yayımlamıştır. Malthus'u bu kitabı yazmaya iten temel etkenin, babasıyle yaptığı tartışmalar olduğu söylenebilir. Condorcet ve William Godwin'in düşüncelerine bağlı olan babası, yoksulluğun toplumun kötü düzeninin bir sonucu olduğunu ve dünya nimetlerinin, eşit olarak dağıtıldığı takdirde, bütün insanların bolluk içinde yaşamasına yeteceğini savunuyordu. Malthus bu iyimser düşünüşe karşı çıkmış ve klasik ekonomiye kötümser bir görüş getirmiştir. Malthus'a göre yoksulluğun gerçek nedeni, dünya nüfusunun, besin maddeleri üretiminin artışından daha büyük bir hızla artması sonucunu doğuran çoğalma içgüdüsüdür. Besin maddeleri bir aritmetik diziye göre (2,4,6,8,10,12...) artarken, çoğalma içgüdüsü frenlenmezse, nüfus bir geometrik diziye göre (2,4,8,16,32,64...) artacaktır. Yoksulluk ise, salgın hastalıklar ve savaşla birlikte, bu sınırsız nüfus artışını frenleyen bir etken olmakta, nüfusla besin maddeleri arasındaki dengenin bozulmasını önlemektedir. Malthus, kitabının ikinci baskısında nüfus artışını önleyici nitelikte engeller ileri sürmektedir. Bunlar cinsel perhiz ile geç evlenmedir. Daha sonra, Malthus'un görüşleri sert bir şekilde eleştirilmiştir. Ancak, Malthus'un XX. yüzyılda yeni bir bilimin (demografi) konusu olacak olan sorunları ilk defa ele almış olduğu da bir gerçektir. Malthus'un öncülük yaptığı başka bir alan da ekonomik bunalım ve nedenleri sorunudur. Bu sorunu Keynes'ten 120 yıl önce ele alan Malthus, ekonomik bunalımın nedenleri olarak aşırı tasarruf ile geleneklerin yetersizliğini ileri sürmüştür. Malthus'ün diğer önemli eserleri **An Inquiry into the Nature and Progress of Rent** (Gelirin Tabiatı ve Gelişmesi Üzerine, 1815) ve **Principles of Political Economy** (Ekonomi Politiğin İlkeleri, 1820) adlı kitaplarıdır.

MALTIZ KEÇİSİ
(bkz. Keçiler)

MALTOZ
İki molekül glikozun birleşmesiyle oluşan bir disakkarit. Bu nedenle maltoz da glikoz gibi bir karbonhidrattır. İki molekül glikoz bileşirken bir molekül su çıkar. Maltoz da bir molekül su alarak iki molekül glikoza bölünebilir.

Maltoz teknikte nişastanın hidroliziyle elde edilir. Çimlenmekte olan tahılda maltoz oluşur. Nişasta molekülleri çimlenmekte olan tahılda bulunan diyastas enziminin yardımıyle maltoza kadar bölünür.

Maltoz renksiz, iğneler şeklinde kristal yapılı bir maddedir. Suda erir. Optikçe aktiftir, polarize ışığı sağa çevirir. Tıpkı glikoz gibi indirgendir. Fehling eriyiğine etki ederek kırmızı renkli Cu_2O ayrılmasına yol açar. Bu da yapısında tıpkı glikoz gibi açık CHO, aldehit, grubu olduğunu gösterir. Yine bu nedenle başka aldehitler gibi HCN, siyanür asidi, H_2N -NH_2 hidrazin vb. ile katılma ürünleri verir.

Maltoz asitler ile kaynatılırsa veya maltoz enzimi etkisi ile iki molekül glikoza hidroliz olur.

$$\underset{\text{Maltoz}}{C_{12}H_{22}O_{11}} + \underset{\text{Su}}{H_2O} \xrightarrow{\text{asit veya Enz.}} \underset{\text{Glikoz}}{2\ C_6H_{12}O_6}$$

MAMUT (Elephas primigenius)
Hortumlu memeliler takımının filgiller familyasından bir memeli türü. Soyu tükenmiş bulunan mamut, Asya filine benzemekteydi. Derisi sık kıllarla örtülüydü ve uzun dişleri yukarı doğru kıvrıktı. Avrupa ve Sibirya'da buzul devrine ait taş ve kayalar içerisinde taşlaşmış fosillerine rastlanmıştır.

MANAGUA
Nikaragua'nın başkenti (nüfusu 227 000). Aynı zamanda, yüzölçümü 3 450 km², nüfusu 294 000 olan aynı adlı idarî bölgenin de merkezidir. Ülkenin batı kesiminde, Managua gölünün kıyısında ve volkanik kökenli yüksek dağların eteklerinde kurulmuştur. Amerika kıtasının ülkelerini birbirine bağlayan yolun üzerinde bulunan ve Corinto, Puerto, Morazan, El Sauce ve Jinotelpe'ye giden demiryolu hatlarının başlangıç noktası olan Managua, Nikaragua'nın en büyük idarî, ekonomik ve kültürel merkezidir.

İspanyolların gelmesinden önce kurulmuş olan şehir, komşu Granada ve Leon şehirlerinin gelişmesinden sonra önemini büyük ölçüde kaybetmiş, bununla birlikte, Granada ve Leon şehirleri arasındaki rekabeti önlemek için, 1855 yılında ülkenin başkenti yapılmıştır.

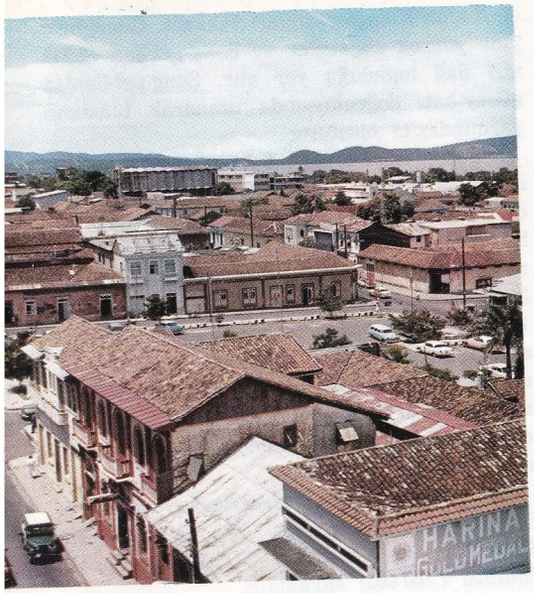

Managua'dan bir görünüş. Şehir volkanik tepelerin eteğinde, aynı adı taşıyan gölün kıyısında kurulmuştur.

Şehir tarihi boyunca, büyük felâketlerle karşılaşmıştır: 1876 yılındaki toprak kayması, 1885 ve 1931 yıllarındaki depremler bunların en büyükleridir.

Bir üniversitesi, birçok okulu ve kültür kurumu bulunan Managua aynı zamanda önemli bir ticaret ve sanayi merkezidir. Limanı, Büyük okyanus kıyısındaki Puerto Somoza şehridir. Managua'da etkin durumda olan sanayi dallarının en önemlileri dokuma, kimya (ilâç, sabun, koku), besin ve konserve sanayileridir.

MANAKYAN, MARDİROS

(1839 - 1920) Türk tiyatrosunun kurulması sırasında onemli roller almış tiyatro oyuncusu ve yöneticisi. İstanbul'da doğmuştur. Hasköy'deki Nersisyan adlı okulu bitirdikten sonra, bir süre bu okulda öğretmen yardımcısı olarak görev yapmış, o yıllarda Ermeni okullarında sahneye konan okul müsamerelerinde görevler almıştır. O sıralarda çeşitli yerlerde oyunlar veren İstepan Ekşiyan, Bedros Mağakyan, Çamaşırcıyan gibi amatörlerden kurulu bir topluluk vardı. Topluluk 1857 yılında Beyoğlu'nda bir tiyatroda «Aristodem» oyununu verirken kadın oyuncu bulamamış, Manakyan da bu rolü kabul ederek ilk kez amatör olarak sahneye çıkmıştı. Daha sonra Hasköy'de bir tiyatro binası yapma girişimi sonuçsuz kalınca, Beyoğlu'nda Şark Tiyatrosunda oyunlar oynadı. Guruptan Mağakyan'ın ayrılması sonucu diğer arkadaşlarıyle İzmir'e gitti. İlk oyunlarıyle ilgi çeken topluluk bir süre sonra ilgiyi kaybetti ve zorlukla İstanbul'a dönebildi.

Türk tiyatrosunun kuruluşunda önemli bir yeri olan Mardiros Manakyan.

Bir ara tiyatroyu bırakan Mardiros Manakyan Kayseri'de iki yıl öğretmenlik yapmış, tekrar İstanbul'a dönerek Agop Balyan'ın kurduğu «Manakyan» topluluğuna girmiş, daha sonra Güllü Agop topluluğunda çalışmıştır.

Güllü Agop Tiyatrosuna girdikten sonra düzenli çalışma olanakları bulan Manakyan, uzun süre toplulukla beraber çalıştı. Ne var ki opera ve operetlerin beğenildiği sıralarda oynadıkları «Elen», «Madam Ango», «Orfe Brigan», «Jirofre Jirofla» operetleri topluluğun gücünü zayıflattı. 1876 savaşı sırasında Edirne'ye gitti. Döndükten sonra Güllü Agop topluluğuyle birleşerek Mısır ve Tiflis'e gitti, 1888 yılında Şehzadebaşı'nda «Osmanlı Dram Kumpanyası» adıyle bir topluluk kurdu. 30 yıl süreyle başarılı oyunlar veren bu topluluğun tiyatro tarihinde önemli bir yeri vardır.

MANASTIR

Balkan yarımadasının Makedonya bölgesinde, Yugoslavya Federal Devletinin Makedonya Cumhuriyeti içinde Yunanistan sınırına yakın bir şehir (nüfusu 54 000). Yugoslav dilindeki adı «Bitolj»dur. Dağlarla çevrili bir ova ortasında yer alır. Yükseltisi 596 m.'dir. Osmanlı hâkimiyeti altında önemli bir vilâyet merkezi olan Manastır, Balkan Savaşı sırasında, 1912 yılı kış mevsimi başında Sırp kuvvetlerinin eline düşmüş ve Sırbistan'a verilmiştir. II. Dünya Savaşında da Alman işgali altında kalmıştır.

MANASTIR

Dünyadan elini çekmiş, topluma karışmayan din adamlarının birlikte yaşadıkları bina ve çevresi.

Manastırlarda yaşama koşulları çok kesin kurallara bağlıdır. Kimi manastırlarda rahip ya da rahibeler günlerini ayrı ayrı hücrelerde geçirirler. Zamanın çoğu çalışmaya ya da yalnızlık içinde düşünceye dalmaya ayrılmıştır. Günün ancak belirli bir iki saatında, yemekte, ayinde, özel törenlerde, birlikte bulunulur.

Günümüzde manastırlar Hıristiyan dininin bazı mezheplerinde ve Uzakdoğu'nun bazı dinlerinde vardır. Katolik mezhebinde manastır kurulabilmesi için en az altı din adamı ya da altı rahibe bulunması ve papalıktan izin alınması gerekmektedir.

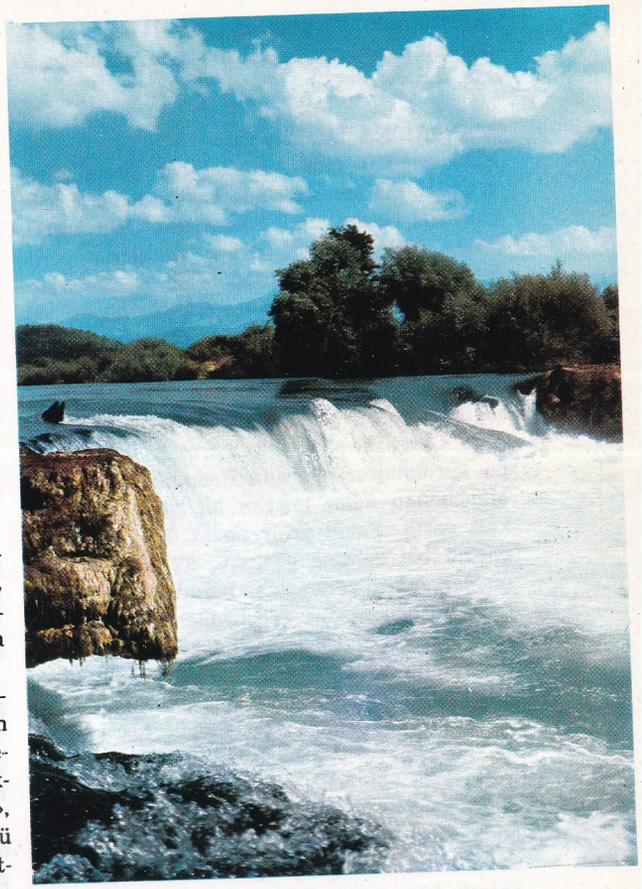

Antalya'da Manavgat çağlayanı.

MANAVGAT

Akdeniz bölgesinde Antalya iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 6 308). Antalya - Alanya yolu üzerinde il merkezine 81 km. uzaklıkta kurulmuştur. Kasabaya, Antalya yönünden gelirken iki yanı okaliptüs ağaçlarıyle kaplı bir caddeden girilir. Önemli iş yerleri ve hükümet daireleri bu cadde üzerindedir. Aynı cadde daha doğuda Manavgat çayını beton bir köprüyle aşar.

Manavgat ilçesinin yüzölçümü 2 283 km^2., nüfusu 48 747'dir. Merkez. Beşkonak ve Taşağıl bucakları içinde 80 köyü vardır.

İlçe toprakları kıyı boyunca alçak tepeleri, Toroslardan inen akarsuların parçaladığı alanları ve kuzey kesiminde yükselen Batı Toros dağlarının güney kesimlerini kapsar. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. İlçenin başlıca akarsuyu Manavgat çayıdır. Ünlü Manavgat çağlayanı bu çay üzerindedir. İlçenin doğal bitki örtüsü alçak kesimlerde maki topluluklarıdır. Dağlık kesimler ormanlıktır. İlçe ekonomisi tarım ve meyveciliğe dayanır. Başlıca ürünleri: Pamuk, çeltik, susam, buğdaydır. Turunçgiller tarımı gelişme halindedir.

MANAVGAT ÇAYI

Akdeniz bölgesinde Batı Torosların kireç yapılı dağları arasından, suyu bol kaynaklarla doğan bir akarsu. Ormanlık kesimlerden geçerek kendi adını taşıyan kasaba kuzeyinde ünlü çağlayandan atlar ve Side yıkıntılarının doğusunda Antalya körfezine dökülür. Antalya -

Mersin yolu bu çayı Manavgat kasabasında önemli bir köprüyle aşar. Çayın uzunluğu 80 km.'dir.

MANCELİNA (Manzenilla)
Sütleyengiller familyasından çok ağulu ağaç sı bitki. Bir sap üzerinde başak biçimi küçük çiçekleri vardır. Antil adalarında, Orta Amerika'da, Kolombiya'da yetişir. Antillerde yerliler oklarının uçlarını bu bitkiyle ağularlar. Bitkinin özsuyu deriye değdiğinde büyük yaralar açabilir.

MANCHESTER
İngiltere'de bir şehir (nüfusu 660 000). Güneydoğu Lancashire'de, Irwell ırmağı yakınlarında kurulmuştur. Burada Romalılar devrinde, Mancunium adını taşıyan bir yerleşme merkezi vardı. Fakat şehir ancak XIV. yüzyılda önemli bir gelişme gösterdi. Felemenkli göçmenler şehre yerleşerek, burada yün ve pamuk dokumacılığını geliştirdiler. XVIII. yüzyılda, Midlands dolaylarındaki madenlerden bol miktarda taşkömürünün elde edilmesi, Amerika'da üretilen pamuğun kolaylıkla getirtilebilmesi ve endüstride yaygın bir şekilde makineleşmeye yönelme, şehrin gelişmesini hızlandırdı. Manchester, bugün dünyanın sayılı pamuk dokuma merkezleri arasında bulunmaktadır. Şehirde ayrıca makine ve kimya endüstrileri de gelişmiştir. Aynı zamanda önemli bir pazar, bankacılık ve sigortacılık merkezi olan Manchester, çevresine doğru yayılmaktadır. Şehir, çevresiyle yoğun ekonomik ilişkilerle bağlıdır. South East Lancashire adı altında toplanan çevrenin en önemli yerleşme merkezleri batıda Salford (nüfusu 160 000), kuzey-batıda Bolton (nüfusu 170 000), kuzeyde Rochdale (nüfusu 90 000) ve Bury (nüfusu 60 000), kuzey-doğuda Oldham (nüfusu 120 000), doğuda Ashton under Lyne (nüfusu 50 000), güney-doğuda Gorton (nüfusu 50 000), güneyde Stockport (nüfusu 150 000), güney-batıda Stretford (nüfusu 65 000) dur. Manchester'ın nüfusu çevresiyle 2 440 420'dir. Şehrin Mersey ırmağı ağzıyle bağlantısı, aynı zamanda önemli bir ihraç ve ithal iskelesi olan Manchester Ship-Canal ile sağlanmıştır. Pamuk, besin maddeleri, ham petrol başlıca ithal maddeleridir. İhraç edilen mallar arasında ise pamuklu dokuma, makine ve çeşitli araçlar bulunmaktadır. 15 000 tonaja kadar olan gemiler iskeleye yanaşabilir.

Şehrin yerleşme merkezi düzenli ve rasyonel bir kuruluşa sahiptir. Şehrin en eski kesiminde bulunan saray ve anıtlar arasında en önemlileri gotik tarzda yapılmış katedral, Chetham's Hospital, City Art Gallery'dir. Manchester'ın Victoria Üniversitesi ve senfoni orkestrası çok ünlüdür.

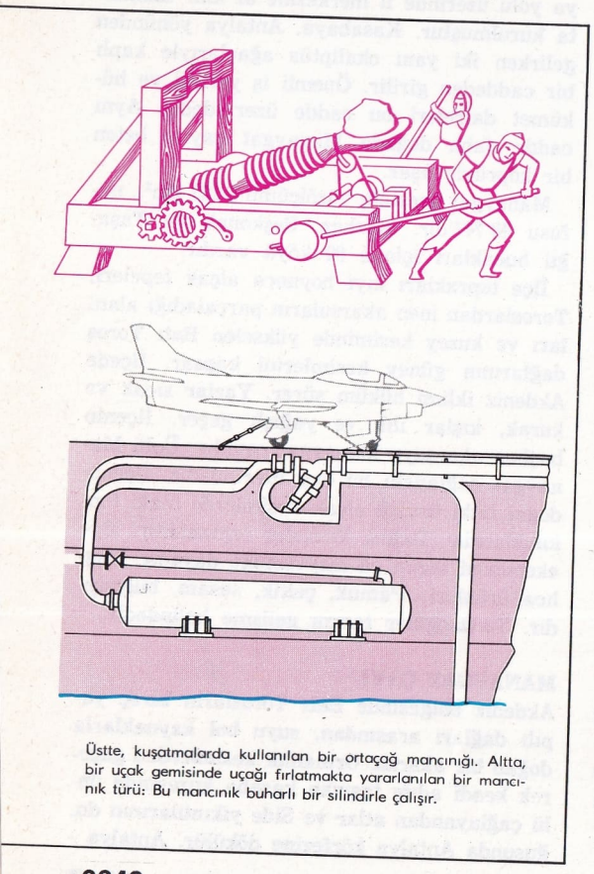

Üstte, kuşatmalarda kullanılan bir ortaçağ mancınığı. Altta, bir uçak gemisinde uçağı fırlatmakta yararlanılan bir mancınık türü: Bu mancınık buharlı bir silindirle çalışır.

MANCINIK
Taşları, ağır okları ya da içinde yanan maddeler bulunan kapları fırlatmaya yarayan eski bir savaş silâhı.

Çeşitli mancınıklar vardır. En yaygını, ucunda, içine atılacak şeylerin konduğu, kaşığa benzer bir kepçe bulunan, uzun bir sırığı taşıyan tahtadan yapılmış bir çerçeveden oluşur. Sırık bir çıkrıktan geçen iplerle geriye doğru çekilir; sırık ipten kurtulunca ileri doğru gider ve kepçedekileri fırlatır.

M.Ö. 149 - 146 yılları arasında Kartaca'nın kuşatılmasında kullanılan Roma mancınığı birkaç ton ağırlığındaydı ve 100 - 150 kiloluk bir gülleyi 400 metreye fırlatabiliyordu. Ok atmak için yapılmış mancınıklar da vardı; bunlar 30 kiloluk bir oku 500 metreye fırlatabiliyordu. Topun icadına kadar mancınıklar başlıca kuşatma silâhıydı.

Mancınığın modern şekli uçak gemilerinde ve başka savaş gemilerinde uçağı uçuş için fırlatmakta kullanılır. Motorları tam güçle çalışan uçak buharla, basınçlı hava ile ya da patlayıcı bir maddeyle itilen bir sürgü üzerine tespit edilmiş bir platform üzerine yerleştirilir. Platform mancınık yolunun sonuna gelince uçaktan ayrılır ve uçak havaya fırlar.

Mancınığı yaklaşık olarak M.Ö. 400 yılında ilk kez kullanan Siracusalı Diyonisyus idi; fakat kendisi bu fikri Kartacalı düşmanlarından almıştı.

MANÇURYA
Doğu Asya'da Çin'e ait bir bölge. Çin'in kuzeydoğu kesimini oluşturur. Üç eyalete ayrılır: Heilungkiang (yüzölçümü 463 600 km², nüfusu 16 milyon, merkezi 1 700 000 nüfuslu Pinkiang şehridir), Kirin (yüzölçümü 187 000 km², nüf. 14 milyon, merkezi 1 000 000 nüfuslu Çangçun şehridir) ve Liaoning (yüzölçümü 151 000 km², nüfusu 26 milyon, merkezi 2 600 000 nüfuslu Şenyang şehridir). Mançurya, dalgalı alçak düzlüklerden oluşmuştur. Yüksek dağlarla çevrilidir. Batısında Büyük Khingan, kuzeyinde Küçük Khingan dağları yükselir. Güneyinde yine yüksek engebeler ve Şang-pei-Şan (2 744 m.) dağ topluluğu yer alır. Şang-pel-Şanlar güney-batı doğrultusunda uzanarak Liaotung yarımadasını oluşturur.

Nüfusun büyük çoğunluğunu (%96) Çinliler meydana getirir. Ayrıca Moğol, Rus, Koreliler de vardır. Mançurya bir tarım (özellikle tahıl, bunun yanında şekerpancarı, tütün, pamuk, keten, kenevir, sebze ve yağlı tohumlar) ülkesidir. Büyük ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği de başlıca ekonomik faaliyetler arasında sayılır. Ülkede ayrıca orman ürünlerinden yararlanılır, madenkömürü, demir, petrol, manyezit elde edilir. Endüstrinin özellikle demir-çelik, metalürji, kimya ve besin maddeleri kolları gelişmiştir.

Yukarıda belirtilen merkezlerden başka en önemli şehirleri arasında Zuta (nüfusu 1 700 000), Tsitsihar (nüfusu 750 000) ve Yunaki (nüfusu 1 700 000) sayılabilir.

MANDA (Buffelus bubalus)
Çiftparmaklılar takımının boynuzgiller familyasından bir memeli türü. Hint mandası, camız, donbey olarak da bilinir. Boyu 1 m., yüksekliği 2 m. kadardır. Yabanlarından evcilleştirilmiştir. Genellikle kaba ve yassımsı boynuzları başın iki yanından çıkarak geniş bir kavis çevirirler. Ağır yapılı bir hayvandır. Kalın bacakları ve sert kıllardan meydana gelen püsküllü bir kuyruğu vardır. Suyu sever. Çiftleşmeden 10 ay kadar sonra dişi, bir ya da iki yavru doğurur. Sütünün yağ miktarı yüksektir. Vatanı Hindistan'dan Asya ve Avrupa'ya yayılmıştır. Koşum hayvanı olarak da kullanılır.

MANDA
Milletler Cemiyeti Sözleşmesinin bazı devletlerin yönetimi için kabul etmiş olduğu, yarı bağımlılığı ifade eden bir devlet şekli. Sözleşmenin 22. maddesi, bazı devletlerin çağdaş dünyanın güç koşulları içinde kendi kendilerini idareye yeterli olmadıklarını kabul etmiş bu gibi devletlerin; ilerlemiş ülkelerin vesayeti altına verilmelerini kabul etmiştir. Vesayet altındaki bu tür ülkelere «manda» adı verilmiştir. Bunları vesayeti altına alan devletler Milletler Cemiyeti adına görev yapmaktaydılar. Manda sahibi devletin, vesayeti altındaki devletin sosyal ve ekonomik yönden gelişmesini ve çağdaş dünya içinde yerini almasını sağlamak zorunluluğu vardır.

Manda altına alınacak devletler, gelişme derecelerine göre üç gruba ayrılmıştı. A grubunda Osmanlı imparatorluğundan ayrılan ülkeler, B grubunda Afrika'daki Alman sömürgeleri, C grubunda ise Güneybatı Afrika ve Pasifik'teki bazı adalar yer alıyordu. Bu devletler, I. Dünya Savaşından galip çıkmış emperyalist devletlerin vesayetine verilmişti.

Manda sistemi geri bırakılmış ülkelerin siyasal bağımsızlıklarını ellerinden alırken, Osmanlıların ve Almanların eski sömürgeleri, çağın güçlü emperyalist devletlerinin sömürüsüne bırakılmış oluyordu. Milletler Cemiyeti Sözleşmesi savaş galiplerine sömürge sağlamış ve

bu yeni sömürgeciliğin gerçek niteliğini saklamak için de «manda» sistemini kurmuştu. Emperyalist ülkeler arasındaki I. Dünya Savaşı, gerçekte daha çok sömürge elde etmek, dünya pazarlarına el koymak için yapılmıştı. Bu savaşın galipleri, sömürü alanlarını manda usulüyle genişletmişlerdir. Nitekim manda altındaki ulusların çoğu, bu sömürge sisteminden ancak bağımsızlık savaşı vermek suretiyle kurtulabilmişlerdir.

II. Dünya Savaşından sonra Birleşmiş Milletler Sözleşmesi de manda sistemine benzer bir şekilde «vesayet» sistemini öngörmüş, vesayet sisteminin işleyişini denetlemek için de «Milletlerarası Vesayet Konseyi» kurulmuştur.

MANDALİNA
(**bkz.** Turunçgiller)

MANDALYA KÖRFEZİ
Ege bölgesinin Güney kesiminde Didim ve Bodrum yarımadaları arasında yer alan geniş bir körfez. Kıyılarına Akbük limanı, Güllük koyu gibi küçük birtakım koylar açılır. Körfezdeki adaların en önemlisi Sahil adası adını taşır. Körfeze akan başlıca akarsu Milas'tan gelen Sarıçay'dır. Mandalya körfezi kıyısında başlıca liman Güllük (Milas'ın iskelesi) tür. Körfezin kıyısında ilkçağdan kalma önemli yıkıntılar bulunur: En tanınmış olanları Didim, Yassos ve Bargilia'dır.

MANDOLİN
Tellerine bir mızrapla vurularak çalınan, lavta, ut türünden bir çalgı. XVI. ve XVII. yüzyıllarda özellikle İspanya'da yaygın bulunan mandolan ufak tefek değiştirmelerle XVIII. yüzyılda mandoline dönüşmüştür. Boyutları daha küçük olmakla beraber mandolanın niteliklerini gösterir. Armut biçimi bir titreşim sandığı vardır; bu sandığın dip kısmı şeritlerden meydana gelir. Oval biçimde olan titreşim deliğinin altında bir dilcik bulunur. Bunun görevi, mızrabın tellere sürekli olarak çarpmasında tahtayı korumaktır.

Latin ülkelerinde pek yaygın olan mandolin özellikle gitarla birlikte çalınır. Ancak, yalnız mandolin için beste yapmış büyük sanatçılar da vardır. Vivaldi'nin iki mandolin için konçertosu, Beethoven'in mandolin ve piyano için beş parçası bunlardan en önemlileridir. Mozart, «Don Giovanni»de; Mahler, «Lied von Erde»nin finalinde mandolin kullanmışlardır.

MANET, EDOUARD
(1832 - 1883) Fransız ressamı. XIX. yüzyılın en büyük sanatçılarından biridir. Kentsoylu bir ailenin oğludur. 1848 yılında bir denizcilik okuluna girdi ve okul gemisiyle seyahate çıktı. Ertesi yılın yazında, Fransa'ya döndü. Ressam Thomas Couture'ün atölyesine devam etmeye başladı. Burada, ileride biyografisini yazacak olan Antonin Proust'la karşılaştı. 1853 ve 1856 yıllarında iki kez İtalya'ya gitti. 1858 yılında Baudelaire'le dostluk kurdu. «Buveur d'Absinthe» ve özellikle, İspanyol etkisi görülen ve izlenimcileri etkileyecek olan «Musique aux Tuileries» adlı tablosunda Baudelaire'in

Edouard Manet'nin konusunu Paris'deki Cabaret de Reischoffen'den aldığı çok sayıdaki tablosundan biri: «Biracı Kız» (Paris, Jeu de Paume Müzesi).

etkisi belirgindir. Bu son tablosunda Manet, ışık - gölge ve biçim endişelerinden uzaklaşarak arı ve aydınlık tonlarla çağının günlük hayatına eğilir. Manet'nin Salon'da ilgi uyandıran ilk eseri «Guitarrero» (1861) ile «Balerinler» (1862) adlı tabloları da aynı tutumu yansıtır. 1865 yılında İspanya'ya yaptığı bir geziden sonra Manet bu eğilimi bıraktı. O yıllarda «Déjeuner sur l'herbe» (1863) ve «Olympia» (1865) adlı tablolarının doğurduğu tartışmalar nedeniyle büyük bir ün kazanmıştı. Yapıldığı yıl Salon jürisi tarafından reddedilen, bugün ise Louvre Müzesinde bulunan «Déjeuner sur l'herbe» de sanatçı, Giorgione'nin «Concerto campestre» adlı tablosunu çağdaş giysilerle yeniden yapmıştı. «Olympia»da Venedik ressamlarından Velasquez'e ve Japon basma resimlerine kadar etkilendiği bütün kaynakları çok kişisel bir üslup içinde birleştirmişti. Manet, 1866 yılında, bugün Louvre Müzesinde bulunan «Fifre» adlı tablosuyle bir kez daha Salon'a kabul edilmeyince, Emile Zola, Evénement gazetesinde sanatçıyı öven bir dizi yazı yazdı. 1867 Paris Evrensel sergisi sırasında Manet, Avenue de l'Alma'da Courbet'nin sergisinin yanında özel bir pavyonda eserlerini sergiledi.

Paris resim çevrelerinin Manet'ye ilişkin yargılarında, ancak 1872 yılında bir değişiklik görüldü. Ünlü tablo tüccarı Durand-Ruel, ressamdan 5 000 franklık tablo satın aldı. 1873 yılında «Le bon bock» adlı tablosu Salon'da büyük başarı elde etti. Manet bu sırada Monet'nin başlıca temsilcisi olduğu açık havada resim yapma akımının gelişmelerini ilgiyle izliyordu. Arkadaşı olan Monet, Degas, Renoir, Pissarro, Berthe Morisot ve diğer izlenimcilerin 1874 yılında açtıkları ünlü sergiye katılmayı kabul etmedi. Fakat ertesi yaz, Monet ve Renoir'la birlikte resim yapmak için Argenteuil'e gitti. 1874 yılında Salon'a gönderdiği üç tablonun sadece biri kabul edildi. 1875 yılında yaptığı ve artık kesinlikle izlenimci olan «Argenteuil» adlı tablosu gürültülü yankılar uyandırdı. Yine izlenimci bir tablo olan «Le linge» ise ertesi yıl aynı tepkiyi doğurdu. Salon jürisi 1877 yılında da «Nana» adlı tablosunu ahlâka aykırı olduğu gerekçesiyle reddetti; bu resim Manet'nin Zola ve doğalcı edebiyat etkisinde yapacağı bir dizi tablonun başlangıcını teşkil eder. Bunların en ünlülerinden biri «La Prune» adlı tablosudur. Bu arada has-

talandı. Son çalışma döneminde «Le Bar aux Folies-Bergères» ve «Le Printemps» gibi ünlü tablolarını yaptı. 19 nisan 1883'te bir bacağı kesildi; 30 nisanda da hayata gözlerini yumdu. Cenaze töreninde Degas'nın söylediği «bu kadar büyük olduğunu bilmiyorduk» sözü ünlüdür.

MANGANEZ

Geçiş (tranzisyon) elementlerindendir. Sembolü Mn, atom numarası 25, atom tartısı 54,94 a. k.b.'dir. Doğada serbest manganez metali bulunmaz. Doğada bulunan manganez bileşikleri arasında en önemli olanları MnO_2 (piroluzit), Mn_3O_4 (hausmannit), Mn_2O_3 (braunit), $MnCO_3$ (manganspatı veya rodokrozit)tür.

Piroluzit doğada en çok bulunan mineraldir. Bu kızdırılarak Mn_3O_4, bundan da karbon veya alüminyum ile indirgeme yoluyle manganez metali elde edilebilir. Karbonla indirgeme yoluyle elde edilen manganez çok miktarda karbonla karışmış (alaşım) olarak ele geçer. Bu nedenle alüminyum ile indirgeme (alüminotermi) tercih edilir.

$$3\ Mn_3O_4 + 8\ Al \longrightarrow 4\ Al_2O_3 + 9\ Mn$$

Manganez saf olmaktan çok alaşımları şeklinde, özellikle çeliklerde kullanıldığı için saf metal yerine demir - manganez alaşımı olan «spiegeleisen» (ayna demiri) alaşımı elde edilir. Bu da demir-manganez oksitleri karışımının karbonla (odun kömürü) indirgenmesiyle sağlanır. Bu ferromangan alaşımlarının içinde bir miktar karbon da bulunur.

Saf manganez pembemsi beyaz renkli, parlak, sert ve kırılgan bir metaldir. Yoğunluğu 7,4 gr/cm³ tür. 1260°C'de ergir. Manganez değişik değerler alabilen bir elementtir. Manganezin +2, +3, +4, +6, +7 değerli bileşikleri bilinir. Yüksek değerli manganez bileşikleri elektron almayı ister; bu nedenle yükseltgen maddelerdir. Üzerinde koruyucu oksit zarı meydana gelmediği için metal sıcak suya hidrojen çıkışıyle etki edebilir. Özellikle nemli havada yavaş yavaş oksitlenir. Bütün asitlerle, halojenlerle, kükürt ve karbonla bileşir.

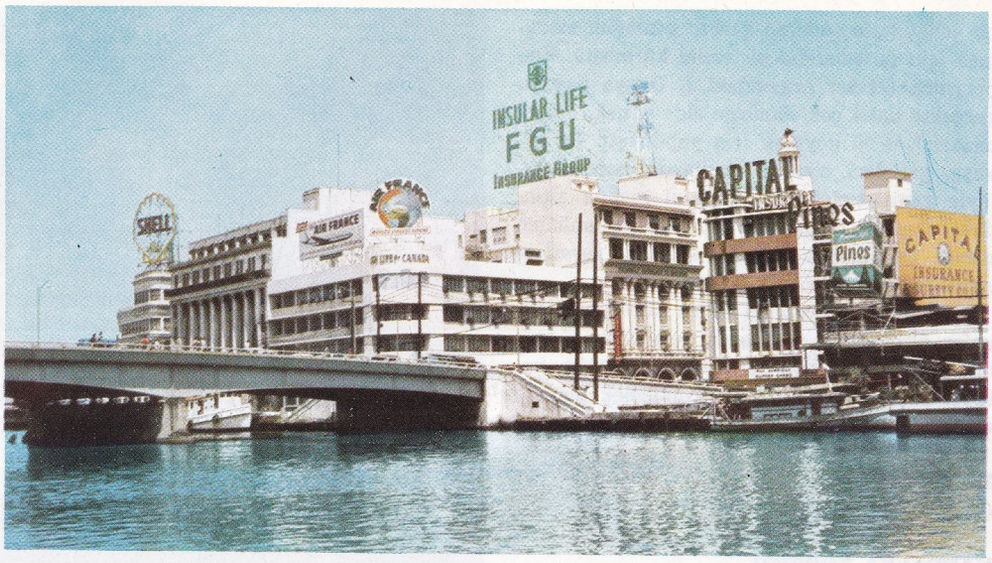

Manila'nın, şehrin ortasından geçen Pasing ırmağı kıyısındaki mahallelerinden bir görünüş. İspanyollar tarafından XVI. yüzyılda bir ticaret şehri olarak kurulan Manila, günümüzde Filipin adalarının en etkin şehridir.

Manganez başlıca çeşitli çeliklerin ve başka manganez alaşımların elde edilmesinde kullanılır. Çeliğe sertlik verir, oksitlenmesini ve kükürtle bileşmesini önler. Çok sert olan manganlı çeliklerden kasa, ray, buldozer yapılır. İçinde %36 nikel ve %5 manganez bulunan invar çeliğinin genleşme katsayısı çok küçüktür. Bundan sarkaçlar, duyarlı meteoroloji ölçü aletleri yapılır. Manganin bir başka önemli alaşımdır. Bakır, manganez ve nikelden yapılmıştır. Direnci sıcaklıkla değişmez; direnç telleri, elektrik sobası vb. yapımında kullanılır.

Manganez bileşiklerinden +2 değerli olanları çok hafif pembe, +3 değerliler (dayanıksız) kiraz kırmızısı, +4 değerliler koyu esmer siyah, +6 değerliler (dayanıksız) yeşil ve +7 değerli permanganatlar menekşe renklidir. Bunlardan +4 değerli manganez bileşiği olan MnO_2 mangan dioksit, camın yeşilimsi rengini gidermede, toz halinde kuru ve yaş löklanşe pillerinde ve laboratuvarlarda klor elde edilmesinde kullanılır. $KMnO_4$ (potasyum permanganat) yükseltgendir, mikrop öldürücü etkisi vardır.

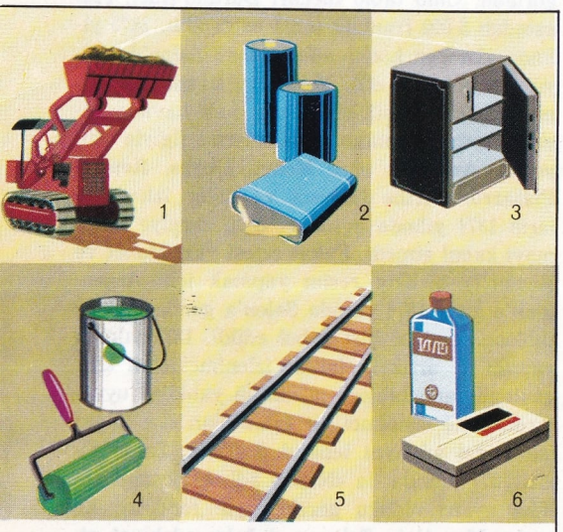

MANGANEZİN KULLANILDIĞI YERLER

1) Çelikte. 2) Kuru pillerde. 3) Çelik kasaların bileşiminde. 4) Vernikli boyalarda. 5) Demiryollarında kullanılan çelikte. 6) İlâçlarda ve temizleyicilerde.

MANİLA

Filipinler Cumhuriyeti'nde bir şehir (nüfusu 1 356 000). Luzon adasında, Manila koyu üzerinde yer alan, yüzölçümü 38 km²., nüfusu ise 1 449 000 olan aynı adlı eyaletin merkezidir. 1948 yılına kadar ülkenin başkenti olan Manila, bu tarihte başkentliği bu amaçla kurulan Quezon City'ye bırakmış olmasına rağmen hâlâ ülkenin en etkin ve kalabalık şehridir.

1571 yılında İspanyol Lopez de Legaspi tarafından bir ticaret merkezi olarak kurulmuş ve bu şekilde gelişmiştir. Şehir Pasig ırmağı tarafından ikiye ayrılır. II. Dünya Savaşında yarı yarıya yıkılmış olan şehirde XVI. ve XVII. yüzyıllarda yapılmış İspanyol sömürge üslûbu binaların bugün pek azı ayakta kalmış durumdadır. Manila'daki kültür ve eğitim kurumlarının başlıcaları 1611 yılında kurulmuş olan Santo Tomas Üniversitesi, Filipinler Üniversitesi ve Kadınlar Üniversitesidir. Şehir ve çevresinde etkin olan sanayi dalları arasında en gelişmiş olanları besin, makine ve tütün işleme sanayileridir.

MANİSA

Ege bölgesinde il merkezi şehir (nüfusu 69 711). Aynı adı taşıyan dağın kuzey eteğinde, Balıkesir - İzmir demiryolu üzerinde kurulmuştur. Yükseltisi 50 - 70 m.'dir. Tabakhane, Akbaldır ve Haydar dereleri şehrin birçok semtlerini birbirinden ayırır. Bu dereler üzerinde irili ufaklı köprüler kurulmuştur. Şehrin yüksek kesimlerinde eski mahalleler bulunur. Buradaki sokaklar dar ve dolambaçlıdır. Bu eski mahalleler, tarihî değeri büyük olan cami, han ve türbelerle süslüdür. En ünlüleri Ulucami'dir. Bunun karşısında çok kubbeli olan Çukur hamam bulunur.

Modern bir plana göre düzenlenmiş olan yeni kesimler şehrin en hareketli bölümüdür. Hükümet daireleri, başlıca iş yerleri burada toplanmıştır. Günden güne batı ve kuzey yönlere doğru genişleyen ve Ege bölgesinin İzmir'den sonra ikinci büyük şehri olan Manisa, 41 km.'lik karayolu ve 66 km.'lik demiryoluyle İzmir'e bağlıdır.

«Manisa» adı, Yunanca olduğu sanılan «Magnesia» dan gelmektedir. Türkler önce «Magnisa» sonra da «Manisa» dediler. Lidyalılardan İranlılara (Persler), Makedonyalılara, Roma imparatorluğuna ve Bizans'a geçen şehir, 1076 yılında Anadolu Fatihi Süleyman Şah tarafından fethedildi. Fakat I. Haçlı seferi sırasında, tekrar Bizanslıların eline geçti. Anadolu Selçuklu devletinin son yıllarında, uç beylerinden Saruhan Bey şehri alıp (1313) kendisine başkent yaptı. 1390'da Yıldırım Be-

yazıt tarafından Osmanlı topraklarına katılan Saruhan beyliği, 1402 Ankara savaşından sonra Timur tarafından yeniden canlandırıldı. 1410'da Çelebi Sultan Mehmet, beyliğe kesin olarak son verdi; Manisa Osmanlı devletine katıldı. Çelebi Mehmet'in oğlu Murat II.'nin ilk yıllarında Şeyh Bedrettin, Aydınoğlu Cüneyt Bey geçici olarak şehri ele geçirdilerse de, Osmanlılar tarafından tekrar geri alındı.

O devirde «Taht-ı Saruhan» denilen Manisa genel olarak veliaht - şehzadelere mahsustu. Saruhan tahtına ilk kez Yıldırım'ın oğlu şehzade Ertuğrul oturmuştur. Manisa'da valilik eden şehzadelerin en ünlüsü Fatih Sultan Mehmet'tir. Murat III., valiliği sırasında şehri bayındır hale getirmiştir. Manisa sarayı İstanbul ve Edirne saraylarından sonra geliyordu.

Saruhan sancağı, merkezi Kütahya olan Anadolu beylerbeyliğine bağlıydı. Sonradan Aydın (İzmir) vilâyetinin sancağı oldu. Cumhuriyet devrinde ise Manisa il merkezi oldu.

Manisa ili doğuda Kütahya ve Uşak, güney ve batıda İzmir, kuzeyde Balıkesir illeriyle sınırlıdır. Yüzölçümü 13 810 km^2., nüfusu 748 545'tir. Merkez ilçesinden başka: Akhisar, Alaşehir, Demirci, Gördes, Kırkağaç, Kula, Salihli, Sarıgöl, Saruhanlı, Selendi, Soma, Turgutlu adlarında 12 ilçesi ve 806 köylü vardır. Manisa, merkez ilçesinin yüzölçümü 2 125 km^2., nüfusu 123 442, Merkez, Karaoğlanlı, Muradiye, Osmancalı, Üçpınar bucakları içinde 101 köyü vardır. İl topraklarının doğu kesimi İçbatı Anadolu eşiği üzerindedir. Bu eşiğin Uşak - Gördes yaylası adı verilen bölümü hafif dalgalıdır. İlin Kula çevresindeki arazi volkaniktir. Burada geniş bir alana yayılmış olan ve «devlit» adı verilen volkanik koniler görülür. İlin batı kesimlerinde ise Bakırçay ve Gediz vadi olukları yer alır. Yunt dağı kitlesi, bu iki vadiyi birbirinden ayırır. Kuzeydeki Bakırçay vadisi, Kırkağaç önünde geniş bir ova meydana getirir ve Soma önlerinde tekrar darlaşır.

Manisa ilinin iklimi, Ege bölgesinin kıyı ikliminden biraz daha serttir. Manisa şehrinde en soğuk ayın ortalama sıcaklığı 6°,8C, en sıcak ayınki 27°,7C, yıllık ortalama sıcaklık ise 16°,8C'dir. Yıllık yağış ortalaması 737 mm.'dir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer.

Doğal bitki örtüsü pek zengin değildir. Bilgisizce kesim ve yangınlar yüzünden ormanlar bir hayli azalmıştır. Dağlık bölgelerde yer yer çam ormanlarına rastlanır. Düzlüklerde ise ancak akarsu boylarında ağaçlar görülür.

İlin başlıca akarsuları, Bakırçay ile Gediz ırmağıdır. Bakırçay, Gelenbe yakınlarından doğar. Kırkağaç ovasında bir yay çizerek kuzey-batı doğrultusunda akar. Soma'nın batısında Manisa topraklarını terk ederek, İzmir ili topraklarına girer. Gediz ırmağı Kütahya ilinden gelir. Gediz ovasına, Salihli'nin kuzeyindeki Adalar'da girer. Biraz ileride soldan gelen Alaşehir suyunu alır. Daha batıda Marmara gölünün suları küçük bir ayakla Gediz'e kavuşur. Gediz tarihî Sart yıkıntıları önünden geçtikten sonra Manisa ovasına girer. Manisa şehri yakınlarında kuzeyden gelen Akhisar çayı (Kum çayı) ile güneyden gelen Nif çayını da alarak, daha batıda İzmir ili topraklarına girer.

Manisa ilinin ovalık kesimlerinde tarım çok gelişmiştir. İl sınırları içinde kalan Bakırçay ve Gediz ovalarının kendilerine özgü ürünleri vardır. Bakırçay ovasında daha çok tütün ekimine önem verilir. Bunun yanı başında pamuk ve çeşitli tahıl ekimi de yapılır. Ünlü Kırkağaç kavunları bu ovada yetişir. Gediz ovasının ilk akla gelen ürünü ise çekirdeksiz üzümüdür. Gediz ovasında baklagiller, sebze ve meyve de yetiştirilir.

Bakırçayı ve Gediz ovalarının yamaçlarında zeytin ağaçlarına rastlanır.

Manisa'nın yeraltı zenginlikleri arasında Soma linyitleri başta gelir. Çamlıca dağının yamaçlarından çıkarılan linyitler havaî hatla Soma istasyonuna indirilir. Artıkları, Soma termik santralında kullanılır.

MANİVELA
(**bkz.** Kaldıraç)

MANN, ANTHONY
(1906 - 1967) Amerikan sinema yönetmeni. Amerika'nın San Diego şehrinde doğdu. Broadway tiyatrolarında oyunculuk ve tiyatro yönetmenliği yaptı. 1938 yılında yönetmen yardımcısı olarak sinema alanına girdi. 1942 yılında **Doctor Broadway** adlı filimle yönetmenliğe başladı. Genellikle polisiye, uydurma tarihî filimler, ve Western filimleri ile ticarî sinema alanında başarıya ulaştı.

Önemli filimleri: **Strangers in the Night** (Gecenin Yabancıları, 1945), **Reign of Terror** (İstiklâl Fedaileri, 1949), **Side Street** (Karanlık Yollar, 1950), **Air Command** (Vazife Başına, 1955), **The Man from Laramie** (İntikam Kanunu, 1955), **Little Acre** (Tanrıya Adanan Toprak, 1958), **El Cid** (1961), **The Fall of the Roman Empire** (Roma İmparatorluğunun Düşüşü, 1963).

MANNERHEIM, CARL GUSTAV EMIL
(1867 - 1951) Finlandiyalı mareşal ve devlet adamı. Çar ordusunun eski bir subayı olan Mannerheim 1917 yılında Finlandiya'ya yapılan Bolşevik saldırısını durdurmuş, daha sonraki yıllarda da hükümet başkanı olarak, büyük devletlere ülkesinin bağımsızlığını kabul ettirmeyi başarmıştır (1918 - 1919). 1919 yılında seçimlerde yenilerek iktidardan ayrılan Mannerheim, 1931 yılında Yüksek Savunma Kurulu başkanlığına çağrılmıştır. Sovyetler Birliği ile yapılan 1939 - 1940 ve 1941 - 1944 savaşlarında gösterdiği başarılarla Finlandiya'nın bağımsızlık ve bütünlük isteğinin sembolü haline gelen Mannerheim, 1944 mütarekesiyle ülkesini aydınlığa çıkardıktan sonra Cumhurbaşkanı olmuş, 1946 yılında politikadan çekilmiştir.

MANN, THOMAS
(1875-1955) Alman yazarı. Zengin bir kentsoylu ailenin oğludur. Babasının ölümünden sonra Münih'e yerleşen annesinin yanına gitmiş (1893), burada bir yandan bir sigorta şirketinde çalışırken bir yandan da üniversiteye devam etmiştir. Bir süre sonra Almanya'dan ayrılarak İtalya'da bulunan erkek kardeşi Heinrich'in yanına gitmiş, burada, **Budden-**

Manisa: Mesirde Sultan camii ve çevresinden bir görünüş.

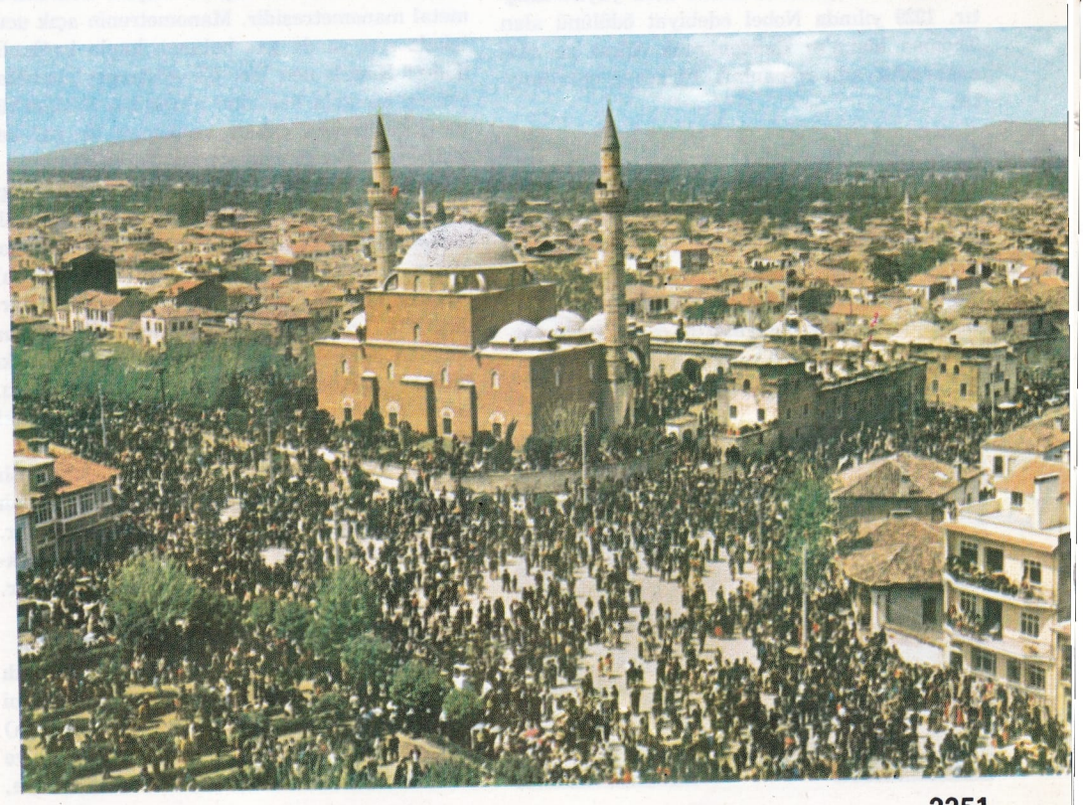

brooks (Buddenbrook Ailesi, 1901) adlı romanını yazmıştır. İlk şiir ve hikâyelerinden sonra yazdığı ve kendisine ilk yazarlık ününü kazandıran bu romanında, Mann, kentsoylu sınıfını ve bu sınıfın çöküşünü anlatır. **Tristan** (1903) adlı romanından sonra yazdığı **Tonio Kröger** (1904) adlı romanında, yine kentsoylu sınıfın çöküşü temasını derinlemesine bir çözümle ele almıştır. **Der Tod in Venedig** (Venedik'te Ölüm, 1913) adlı romanında, geçmişle gelecek arasındaki çelişkiyi işlemiştir. **Betrachtungen eines Unpolitischen** (Politika Dışında Kalanın Düşünceleri, 1918) adlı eserinde, Wilhelm dönemini savunduğu için başta kardeşi Heinrich olmak üzere, birçok kişi tarafından, Avrupacılık düşüncesine karşı çıkmakla suçlanmıştır. Daha sonraki **Der Zauberberg** (Büyülü Dağ, 1924) adlı romanı ise, Mann'ın Nietzsche etkisinden kurtulduğunu ve Almanya'nın yaklaşan trajik günlerini sezdiğini göstermektedir. 1933'te Nasyonal Sosyalistlerin Almanya'da iktidara gelmesiyle Thomas Mann, Almanya'dan ayrılmış, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde ve şehirlerinde konuşmalar yapmış, sonunda Kaliforniya'da yerleşmiştir. **Joseph und seine Brüder** (Joseph ve Kardeşleri, 1943) adlı ünlü roman üçlüsünü de sürgünde bulunduğu yıllarda tamamlamıştır.

Doktor Faustus (Doktor Faustus, 1947) adlı romanıyle Mann'ın Almancılığının yeniden ortaya çıktığı görülür. Bu romanda, besteci Adrian Leverkühn'ün trajik sonu, Almanya'nın ve hatta kentsoylu sınıfının, kentsoylu sanatının çöküşünü simgeleştirir. Son eserlerinden **Der Erwahlte** (Seçilmiş, 1951) hiç kuşkusuz en önemli eserleri arasında yer alır. 1954 yılında da, daha önce, yayımlanmış olan **Die Bekentnisse des Hochstaplers Felix Krull** (Felix Krull'un İtirafları) adlı romanını, kısmen yeniden yazarak ikinci defa yayımlamıştır. 1929 yılında Nobel edebiyat ödülünü alan Thomas Mann'ın **Buddenbrook Ailesi** ve **Alacakaranlık** adlı romanları Türkçeye çevrilmiştir.

MANOLYA (Magnolia)
Manolyagiller familyasından bir bitki. Boyu 5 - 30 m. arasında değişir. Yaprakları almaşık, iri, parlak yeşil renkte ve etlicedir. 6 - 9 yıllık bitki çok iri beyaz renkli çiçek açar. Çiçekleri hoş kokuludur. Koklayınca sararırlar. Manolya fidanları ilk yıllarda özenli bakım ister. Büyük saksılardan toprağa aktarılırken köklerinin zedelenmemesine dikkat edilir. Yayvan köklüdürler. Kuzey Amerika'nın güneydoğu bölgeleri ile Güney Asya'da doğal olarak yetişir. Yapraklarını dökmeyen cinsleri vardır. Nadide bir süs bitkisi olduğundan parklarda ve bahçelerde özel olarak yetiştirilirler.

Thomas Mann.

Manolya gerek yapraklarının, gerekse çiçeklerinin güzelliği için yetiştirilen bir süs bitkisidir.

MANOMETRE
Bir akışkan tarafından uygulanan basıncın doğrudan doğruya ölçülmesini sağlayan aygıt. Endüstride en çok kullanılan türü, soru işareti biçiminde esnek bir tüpten oluşan, Bourdon'ın metal manometresidir. Manometrenin açık ucu, içinde sıvı ya da gaz bulunan kapla bağlantıdadır: Kapalı ucu ise, bir göstergeyi hareket ettiren bir kola bağlıdır. Akışkanın basıncı tüpü doğrultmağa çalışır ve kapalı uç yer değiştirerek göstergenin yerini değiştirtir.

Gazların basıncını daha kesin olarak ölçmek için, serbest havalı ve sıkışmış havalı manometreler kullanılır. Serbest havalı manometre, U biçiminde, içerisinde civa (ya da su) bulunan açık bir tüpten meydana gelir. Uçlardan biri, içinde basıncı ölçülmek istenen gaz bulunan kaba bağlanır; basınç değiştikçe, iki koldaki civa düzeyleri de değişir. Düzey farkı, gazın basıncı ile atmosfer basıncı arasındaki farkı verir.

Daha yüksek basınçlar için, serbest havalı olanlara benzeyen, fakat U nın dış ucu kapalı olan, sıkışmış havalı manometreler kullanılır. Basınç arttıkça, dış tüpteki gazın hacmi, yaklaşık olarak Boyle kanununu izleyerek azalır.

MANSFIELD, KATHERINE
(1888 - 1923) İngiliz şair ve yazarı. Asıl adı Kathleen Beauchamp'dır. Wellington'da (Yeni Zeland) doğmuş, Fontainebleau'da (Fransa) ölmüştür. Henüz genç bir kızken İngiltere'ye yerleşen Katherine Mansfield sık sık Almanya, Fransa ve İtalya'ya yolculuklar yapmıştır. 1911 de ilk kitabını yayınlamış, aynı yıl, sonradan (1918) evleneceği John Middleton Murry ile tanışmıştır. Bir süre Athenaum dergisine yazılar yazmıştır. 1920 - 1930 yılları arasında birçok hikâye kitabı yayımlamıştır. Yazarın ince ve duygulu bir hikâyeci olduğunu iyice ortaya koyan bu kitapların büyük bir kısmı yabancı dillere çevrilmiştir.

Şiirleri 1923'te kocası tarafından yayınlanmıştır. 1927'de mektupları ile anıları basılmıştır. 1939'da ise **«The Scrapbook of Katherine Mansfield** (K. Mansfield'den Seçmeler) çıkmıştır.

MANSUR
(bkz. Düzen)

MANSUR, EBU CAFER ABDULLAH
(? -775) İkinci Abbasî halifesi. İlk Abbasî

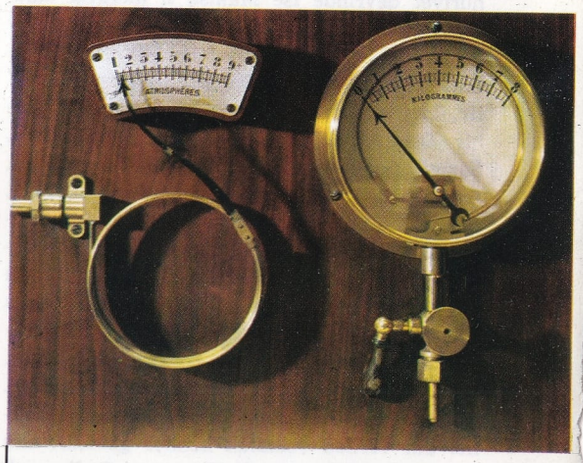

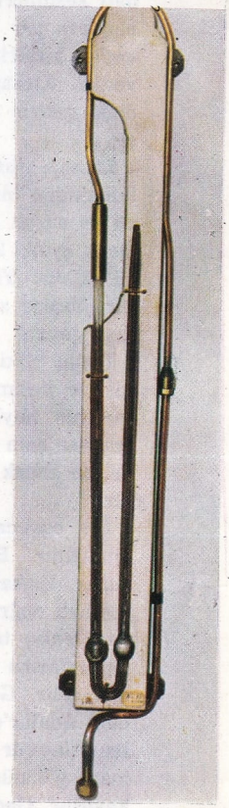

Yukarda, sabit makineler için Bourdon manometreleri (Paris, Conservatoire des Arts et Métiers). Soldaki örnekte, basıncın etkisiyle biçim değiştirerek göstergeyi ölçek üzerinde hareket ettiren madeni boru görülmektedir. Üstte, serbest havalı bir manometre şeması: Küre biçimindeki kapta, basıncı, dış atmosfer basıncına oranla ölçülmek istenen sıvı vardır. Sağda, Collardeau'nun basınçlı hava manometresi (Paris, Conservatoire des Arts et Métiers).

halifesi Ebül-Abbas el-Seffah (kan dökücü) ın yeğenidir. Emevî devletine karşı patlak veren ayaklanma ve savaşta yararlık gösterdi, Vasıt şehrinin kuşatılmasına katıldı. Emevî devleti yıkılıp Abbasî devleti kurulunca Azerbaycan, Ermenistan ve el-Cezire valiliklerine atandı; halife oluncaya kadar bu bölgeleri yönetti. 754 yılında hacca giden Mansur, dönüşünde Ebül-Abbas'ın öldüğünü ve kendisinin halife ilân edildiğini öğrendi. Amcası Abdullah bin Ali, halifelikte hak iddia ettiyse de, Ebu Müslim el-Horasanî (? - 755) tarafından yenilgiye uğratıldı. Bir süre sonra Mansur Ebu Müslim'i de öldürttü. Bunun üzerine Horasan'da, daha sonra ülkenin çeşitli bölgelerinde birçok ayaklanma oldu; fakat hepsi bastırıldı. Ancak Endülüs'e geçen Emevî ailesinden Abdurrahman I.'in (? - 788) orada bir devlet kurmasına (756) engel olunamadı.

Mansur döneminde fetih hareketlerine pek rastlanmaz. Bizanslılara, Mavaraünnehir ve Hindistan'a karşı bazı akınlar yapılmıştır. Mansur, daha çok sınır bölgelerinde kalelerin tahkimine önem vermiştir.

Hükümdarlığının ilk yıllarında, Kûfe şehrinin yakınlarındaki el-Haşimiye'de oturan Mansur, bir süre sonra yeni bir başkent kurmaya karar verdi ve Bağdat şehrinin temelini attı (762), hükümet merkezini oraya götürdü.

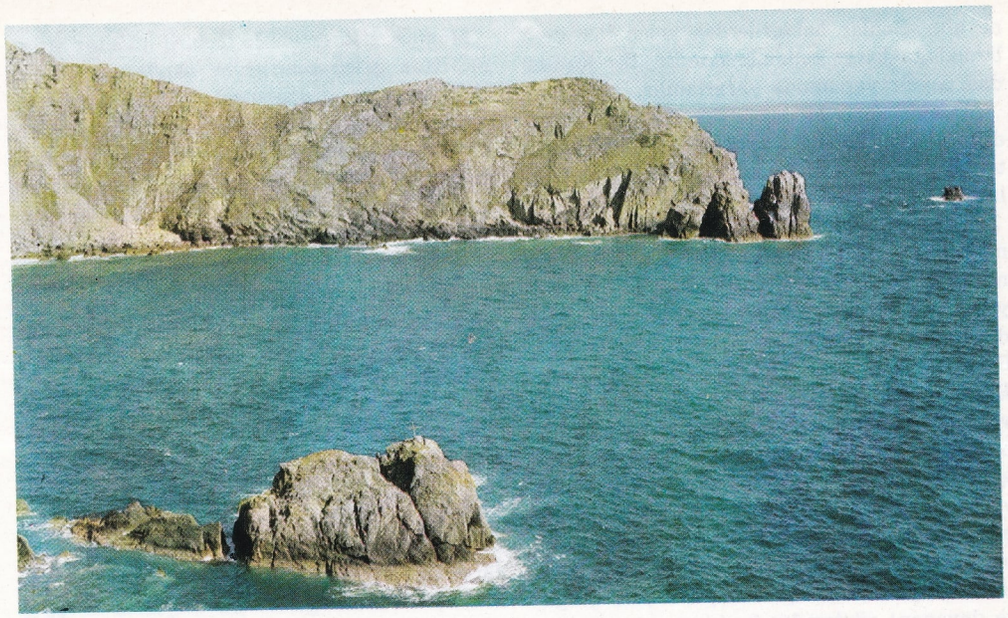

İngiltere ile Fransa'yı ayıran Manş denizinin kıyıları çok girintili çıkıntılıdır. Resimde, Cotentin (Fransa) yarımadasının en uç kısmı olan «Nez de Jobourg» görülüyor.

MANŞ DENİZİ

Güney İngiltere ile Kuzey Fransa arasında yer alan boğaz biçiminde deniz. Kuzey denizini Atlas okyanusuna bağlar. Kıta platformu üzerinde oluşmuş sığ bir denizdir. Uzunluğu 560 km.'yi aşar. Batı ucunun genişliği 180 km.'dir; doğuya doğru genişlik azalır ve doğu ucunda 35 km.'ye iner; denizin bu en dar kesimine Dover boğazı ya da Calais geçidi adı verilir. Manş denizinin en geniş yeri ise 240 km.'yi aşar. Yüzölçümü 78 000 km². olan denizin derinliği Kuzey denizinden Atlas okyanusuna doğru gidildikçe artar ve en derin noktasında 172 metreyi bulur. Tuzluluk oranı ise batıdan doğuya doğru gidildikçe azalır. Kıyıları derin ve geniş girintilerle kaplıdır; bunların başlıcaları İngiltere kıyısındaki Lyme Bay ile Fransa kıyısındaki Saint-Malo körfezi ve Seine ırmağı halicidir. Gerek kıyılarının çok girintili çıkıntılı olması, gerekse dibinin biçimi Manş denizinde gelgit hareketini düzensiz hale sokar. Fransızların «La Manche», İngilizlerin ise «English Channel» ya da kısaca «The Channel» adını verdikleri Manş denizinde çok az ada vardır. Bunların başlıcaları Büyük Britanya adasından iki ince ve dar deniz koluyle ayrılan Wight adası, Solent ve Spithead adalarıyle en önemlileri Jersey, Guernesey, Sark ve Alderney olan ve Fransa kıyısına yakın olmakla birlikte İngiltere'ye bağlı bulunan Normand adalarıdır (ya da Kanal adaları).

MANTARLAR

Bitkiler dünyasının çiçeksiz bitkiler şubesinde talli bitkiler altşubesinin bir sınıfı. Bitkisel yapıları basittir. Gerçek kök, gövde ve yaprakları yoktur. Üst üste binmiş iplikçiklerden meydana gelirler. Mantarlarda klorofil bulunmaz; bundan ötürü havanın karbon anhidritini alamazlar; alabildikleri önceden işlenmiş maddelerdir. Yaşayabilmek için canlı veya ölü organizmalara, ya da organik madde bakımından zengin yerlere (ağaç dipleri) bağlanırlar. Canlı organizmalara bağlananlara saprofitler denir. Çürüme ve mayalanma mantarları bunlardır. Başka bitkilerle ortak yaşama durumunda (simbiyoz) olanlar da vardır. Yosunlarla birleşip likenleri verenler bunlardır. Üremeleri sporlara benzeyen organcıklarla olur; fakat bu, ya eşeysiz üreme, ya da eşeyli sporlarla olan üremedir.

Mantarlar şu gruplara ayrılırlar: Fikomisetler, askomisetler, bazidiomisetler, döteromisetler ve miksomisetler. Bu sonuncular amiblerinkine benzeyen özellikler gösterdiği için ayrı bir grup olarak da kabul edilmektedir.

Fikomisetler: Üyeleri pek çeşitli olan bir gruptur. Nemli ekmek üzerinde meydana gelen küften bitki paraziti peronospora kadar bu grupa giren pek çok mantar vardır. Bunların en önemlisi üzüm asmasına zarar veren mantardır.

Askomisetler (Asklı mantarlar): Bunlara bu adın verilmesi, ask denen özel yuvarlarda yerleşmiş sporlar meydana getirmelerindendir. Fermentler bunlardan olur. Bu mikroskobik mantarlar şekerli maddeleri alkole ve karbon anhidrite dönüştürürler, şarap ve ekmek mayalanmasını yaparlar. Narenciye üzerinde görülen yeşilimsi küf bunlardır. Mikroskobik incelemede küçük fırçacıklar gibi görünen bu mantarların bir kısmı penisilinler grubunu içi-

ne alır. Bunlar bakterilerden gelen her çeşit bozukluğa karşı kullanılmaktadır. Bir kısmından peynir yapımında yararlanılır.

Askomisetlerin bir kısmı yenebilir mantarlardır. Çoğu ilkbaharda yetişen bu mantarların tepesi göz göz olur. Bu küçük boşluklarda asklar ve sporlar bulunur.

Bazidiomisetler (Bazidli mantarlar): Bu mantar çeşidinde sporları taşıyan, bazid denen özel hücreler vardır. Bitkilerde hastalık yapan mantarlardan çoğu bu grupa girer. Buğday pasını, mısır karasını yapan bunlardır. Geniş başlı mantarların çoğu bazidiomisettir. Bacak denen ince uzun bir parçayla baş denen ve açık bir şemsiyeye benzeyen geniş ve yassı bir parçadan meydana gelirler. Bu şemsiyenin iç kısmında bazı çeşitlerde merkezden çevreye uzanan küçük şeritler, bazılarında ise küçük gözenekler bulunur. Bir kısmı yenebilir, bir kısmı şüphelidir, bir kısmı ise zehirlidir. Bunları ayırmakta hiçbir ampirik (sırf görgüye dayanan) yöntemden kesin olarak yararlanılamaz. Ancak botanik niteliklerinin bilinmesi ve tam bir analiz yapılması sonucu bir ayırım yapılabilir.

Döteromisetler: Epeyce kalabalık olan bu gruptan tanınan yalnızca konidiofor biçimde olanlardır. Gerek insana, gerek hayvanlara zarar veren birtakım mantarlar bunlardandır.

Miksomisetler (Cıvık mantarlar): Bunları gerçek mantar saymayan sınıflandırmalar vardır; bunun nedeni mikromisetlerin, yaşamalarının belirli bir döneminde hareketli oluşları ve kendilerini saran bir zardan yoksun bulunmalarıdır. Çoğunlukla ölü yaprakların, ıslak tahtaların üzerinde meydana gelirler. Lahana ve benzeri bitkilerin köklerinde lahana fıtığı denen hastalığı yapan, bunların bir çeşididir.

Bazı mantarlar çeşitli hayvan ya da bitki organizmaları üzerinde kıf halinde görülürler.

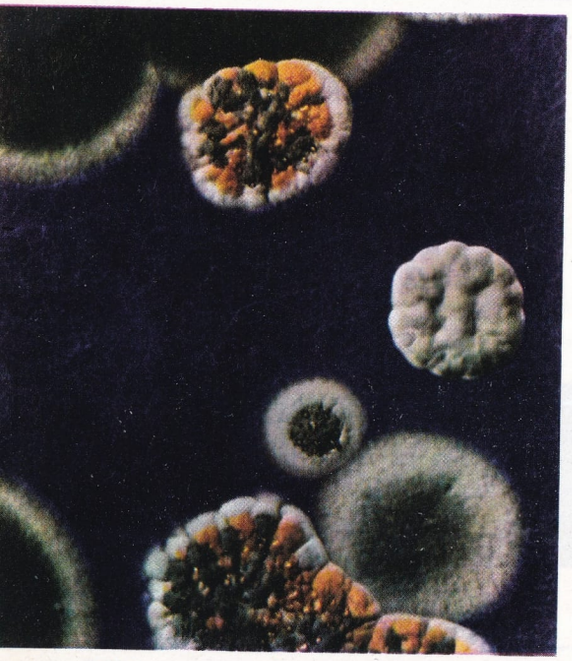

Mantar zehirlenmesi: Zehirli mantarlardan meydana gelen zehirlenme olayları çeşitlidir. Belli başlı üç grupa ayrılırlar: Muskarin zehirlenmesi, falloid zehirlenmesi ve lividum zehirlenmesi. Bunlardan birincisi «amanita muscaria» ve «amanita pantherina» denen mantarlardaki muskarinden ileri gelir. Mantar yendikten 3 - 4 saat sonra uyuşukluk, uyuklama, bilinci kaybetmeyle kendini gösterir. Hasta terler, gözleri kısılır, tükrük çıkarma çoğalır, nabız 60'ın altına düşer. Aynı çeşit mantarların kasılma ve çırpınma verdiği de olur. Muskarin zehirlenmesi çok ağır olmakla beraber, bundan ölen pek azdır. Falloid zehirlenmesini yapan «amanita falloides». «amanita verna» ve «amanita citrina» adlı mantarlardır. Yendikten 12 saat sonra kusma, bağırsak ağrısı, şiddetli ishal ve eklemlerde tutukluklar başlar. İki gün süren bir iyilik döneminden sonra hasta sarılık, dolaşım bozuklukları, kollaps ve koma aşamalarına girer. Bu olayların % 50'si ölümle sonuçlanır. Lividum ya da gastro-entestinal zehirlenme denen üçüncü tip «entholoma lividum», «boletus luridus» ve «agaricus torminosus» çeşidi mantarların yenmesi sonucu kendini gösterir. Yemekten kısa süre sonra kusma, karın ağrıları ve ishalle başlar. Bu durum iki gün kadar sürer; daha ağır bir gidiş göstermesi ve ölümle sonuçlanması pek azdır.

Genel olarak mide yıkama ve bağırsak temizleme yolları uygulanırsa da, yenen mantarın çeşidine göre tedavide değişiklikler olur; bunun için yenen mantarın çeşidinin tanınması çok önemlidir.

MANTEGNA, ANDREA

(1431 - 1506) İtalyan ressamı. Padova'da doğmuş, Mantova'da ölmüştür. Küçük yaşta resme eğilim göstermiş ve bir marangoz çocuğu olmasına rağmen, on yaşındayken resim öğrenmesi için çağının önemli ressamlarından Padovalı Francesco Squarcione'nın atelyesine gönderilmiştir. Bu ilk eğitimi, özellikle Padova'da Donatello'nun çevresinde toplanan hümanistleri tanıması bakımından Mantegna'ya yararlı olmuştur. Yetişmesi sırasında bir yandan da klasik sanatı inceleme ve tanıma olanaklarını bulmuştur. İlk büyük eseri Padova'da Ovetari kilisesinin duvar resimleridir (1448-1455). II. Dünya Savaşında uğradığı bir bombardıman sonunda bu kilisenin büyük kısmı harap olmuştur. 1454'te Jacopo Bellini'nin kızıyle (Fatih'in ressamı Gentile Bellini'nin kızkardeşi) evlenen sanatçı, 1459 yılında bugün Paris'te Louvre'da bulunan ünlü «Azizler Arasında Tahtta Oturan Meryem»i ve Verona'daki San Zeno kilisesinin üçlü tablosunu yapmıştır. Londra'da National Gallery'de bulunan «Bahçede Ağıt» da bu eserleriyle aynı üslûpta olup hareketsiz, durgun bir anlatışla acıyı ortaya koyar. 1460 yılında Mantova'ya geçişiyle Mantegna'nın, yaşamında olduğu gibi, sanatında da yeni bir dönem başlar. Bu dönemde klasik sevgisi sanatçının fırçasında daha belirli bir biçim alır.

Floransa'ya ve Roma'ya birçok yolculuk yapmış olan Mantegna'nın duvar resimleri

Andrea Mantegna'nın mezarının uzerinde bulunan ve kendisinin yaptığı sanılan tunç büstü.

İtalya'nın birkaç şehrinde bulunmaktadır. Tabloları ise dünyanın büyük müzelerinde seçkin bir yere sahiptir.

MANTIK

Felsefenin bir dalı. Mantık sözünden, geleneksel olarak, insan düşüncesinin yollarını ve yapısını biçimsel açıdan ele alan, ancak bunu yaparken düşüncenin doğayı, gerçeğin yapısını yorumladığı, gerçeğe hangi görüşle vardığı sorunlarıyle uğraşmayan bir felsefe dalı anlaşılır.

Bu geleneksel tanımlamanın dışında, düşünce tarihinde, bir kısmı bugüne kadar gelen birçok mantık tanımlamaları olmuştur. Batı dillerinin çoğunda Yunanca «logos»tan türeyen bir söz (Fransızca logique, İngilizce logic, Almancada Logik, İtalyanca ve İspanyolcada logica) mantık karşılığında kullanılır. Bu söz, belki stoik felsefeden eski değildir ama, mantık biliminin kendisi sözden çok daha eski bir geçmişe uzanır.

Yunan düşüncesinin en eski döneminde «logos» sözü hem konuşma, hem de düşünce (bir konuşmada anlatılan) anlamına gelmekteydi. Bu düşünce gerçek görünüşü ile ele alındığından, yani gerçekten var olan bir şeyin düşüncesi olarak ele alındığından dil, dille anlatılan, düşünce ve düşüncenin tanıyıp dilin anlattığı gerçek arasında hemen bir uygunluk kurulmaktaydı. Sokrates öncesi bütün filozoflarda ve özellikle Heraklites ve Parmenideş'te rastlanan bu arkaik «uygunluk», gnozeolojik ve metafizik mantığın başlangıçta bir olduğunu göstermektedir. Mantık biliminin bu ilk aşaması ile ilgili olarak elde birçok belge vardır; bunların en önemlileri Heraklit ve Elea okulu filozoflarından kalmadır. Gorgias (M.Ö. 487 - 380) ile yöntemsiz bir biçimde çözülmeye başlanmış, çözülme Sokrates ve Eflatun ile belirli bir gelişmeye girmiş, Aristoteles ile tam olgunluğa ermiştir.

Sokrates sofistik öznellikten hareket ederek insan düşüncesinde bulunan ve tartışma, araş-

tırma ve kuşkulanmayla erişilebilecek sürekli gerçeklere varma yollarını aramıştır. Aristoteles ise bundan ötürü Sokrates'i «tümevarımcı uslamayı bulan kişi» diye görmüştür. Aristoteles bu bakımdan Eflatun'u izleyerek «varlıktan çeşitli anlamlarda sözedilir» formülünü ele almış ve bununla eleatizmi (Elea okulu) kesinlikle reddetmiştir. Bu reddedişiyle mantığı metafizik bağlarından sıyırmıştır.

Eskiçağın bitiminde ortaçağın başlangıcında mantık altı bölüme ayrılmış görülmektedir: 1) beş kelime (cins, tür, ayırım, özge, rastlantı) kuramı; 2) diziler (öz, nicelik, nitelik, ilişki, yer, zaman, duruş, eylem, tutku) öğretisi; 3) cümle ve çevrilmesi öğretisi; 4) kesin ve biçimsel sillojizm öğretisi; 5) varsayımsal sillojizm öğretisi; 6) kalıplar öğretisiyle sofizmler öğretisine ayrılan diyalektik.

Ortaçağda mantık bilimi yalnız Aristoteles'ın mantığını geniş çapta yorumlamakla kalmamış; aynı zamanda, mantığın konularının neler olacağı neler olması gerektiği sorununu da ele almıştır. Bu, ünlü tümeller çatışmasına yol açmıştır. Gerçekçi düşünürler, tümelleri gerçek varlıklar olarak görmüştür. Nominalistler ise tümellerin bir addan başka bir şey olmadığı görüşünü savunmuştur.

Humanist akım ortaçağın skolastik biçimciliğine bir tepki göstermiş, bu tepki mantığı bir yandan bir saptama bilimi olarak, bir yandan da gerek doğa, gerek insan alanlarındaki gerçeklerin ortaya çıkarılıp bunlara inanılır nitelik kazandırılmasında kullanılacak yolların araştırıcısı olarak değerlendirmiştir. Bu anlayışta Cicero'nun yapıtlarının o sıralarda tekrar ele alınmasının etkisi büyüktür.

XVII. yüzyıl başlarında Francis Bacon **Novum Organon** ile bir reformun ilk adımlarını atmıştır. Bununla mantık, bilimsel bir metodoloji, gerçeklerin bulunmasındaki biçimsel araştırmayı sınırlandıran, yöneten bir araç olmaktadır. Galilei'nin deneyciliği, Descartes'ın metodolojisi, Pascal'ın düşünceleri hep bu çerçeve içinde yer almaktadır. Yüzyılın ikinci yarısında Hobbes, mantığı, matematiksel hesap gibi biçimlendirilen, geleneksel kurallardan yararlanan birtakım sembollerin «mantıkî hesabı» olarak görmüştür. Bu düşünce Leibniz tarafından geliştirilmiş ve çağdaş felsefede çok izleyici bulmuştur. Leibniz mantığın ana konusu olarak sözün biçimlerinde ve yapısında anlatımını bulan usun bir «mimarlık» olduğu düşüncesini savunmuştur. XVIII. yüzyıl Alman filozoflarından Lambert, Wolff ve Crusius bu düşünceyi geliştirmişler, tümdengelimci mantığın öğretici metinlerini vermişlerdir. Bu arada tümdengelimci mantığın Alman okulunun dışında, her şeye rağmen, sürüp gittiğinin en önemli kanıtı **Logique de Port Royal** (1962) adlı yapıtın kazandığı büyük başarıdır.

Kant'ın «Salt Aklın Eleştirisi» adlı kitabı, Leibniz'i izleyen Alman filozoflarının ortamında doğmuştur. Kant bu kitapta «genel mantık» ile «deneyüstü mantık»ı açıkça ayırmaktadır. Birincisi Aristoteles'ten kalma biçimci mantıktır; ama Kant onu sözün değil, düşüncenin bir öğretisi olarak görür. İkincisiyse düşüncenin salt (apriori, önceden var olan) biçimlerinin öğretisidir. Bu deneyüstü mantık da analitik ve diyalektik olmak üzere ikiye ayrılır. Bununla mantık yepyeni bir nitelik kazanmış, gnozeoloji ile aynı niteliğe bürünmüş ve böylece Kant sonrası Alman idealizminin işlediği metafiziksel mantığın indirgenmesi yoluna girmiştir.

Hegel'de mantık arı kavram ve dizilerin öğretisi olmuştur. Kant'ta henüz bir görünüş öğretisi olan diyalektik, Hegel'de gerçeğin ve düşüncenin öz yasası olmaktadır. Böylece diyalektik mantık, somut düşünce olarak, soyut düşüncenin özelliği olan biçimsel mantığa karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkış, Marx'tan İtalyan idealist filozofları Croce ve Gentile'ye kadar bütün diyalektikçi düşünürlerde sürüp gitmiştir.

Bu zıtlığa bazı geleneksel mantıkçılar (Bolzano, Trendelenburg) biçimsel mantık adına bir tepki göstermişlerdir. Bu tepki aşağı yukarı salt biçimsel mantığın yeniden doğuşudur. Mantık matematiksel görünüşünün önemli bir parçasını bu hareketle kazanmıştır.

Geçen yüzyılın ortalarında Bentham, Hamilton gibi bazı mantıkçılar ve filozoflar mantıksal bir cebir kurmaya girişmişlerdir. Bu mantıksal cebir sonradan açıkça matematiksel mantık denen şeye dönüşmüştür. Frege ve Peano'nun temelini attığı bu öğreti Russel ve Whitehead tarafından geliştirilmiş ve Wittgenstein, Carnap, Tarski ve Dewey'in çalışmalarıyle iki dala ayrılmıştır: Gerçek matematiksel mantık ve analitik biçimsel mantık.

MANYA

Yersiz hareketler, sevinç ve mutluluk duygularıyle beliren bir akıl hastalığı. Nedenleri kesinlikle bilinmemekle birlikte ruhsal bozuklukların mikroplu ve bulaşıcı hastalıkların, yaralanmaların, ameliyatların ve şiddetli heyecan verici olayların, hastalığın çıkmasında etken olduğu sanılmaktadır. Manya hastalığına tutulanlar manyak adıyle bilinirler. Her yaşta olabilir. Çok konuşma, yerinde duramama, aşırı hareketlilik, dikkat dağılması, anormal derecede hızlı konuşma ve kendinden söz etme, hastalığın ilk devresinde ortaya çıkan belirtilerdir. Kendine güven, anlamsız gülme ve bunu izleyen ağlama, kontrolsuz hareketler de ilk devrenin belirgin davranışlarıdır. Daha sonraları hasta gürültücü, tahripkâr, taşkın ve şehvete düşkün olur. İçgüdüleri bütün davranışlarına hâkimdir. Hastalık basit ve şiddetli olmak üzere iki görünümlüdür. Şiddetli manyada hasta sürekli konuşur, bağırır, müstehcen deyimler ve sözler kullanır. Üstünü başını yırtar, kırıp döker ve çırılçıplak sokağa çıkar. Kriz çabuk gelişir ve bir haftada en şiddetli biçimini alır. Hastalık 2 - 3 haftadan 2-3 aya kadar sürebilir. Manya krizleri geçtikten sonra tekrarlayabilir. Sürekli manya belirtileri taşıyan hastalar da vardır. Ilık banyo, klinik tedavi, dinlenme, yatıştırıcı ilâçlar, iyi beslenme tedavide yardımcı olan başlıca tedbirler arasında yer alır.

MANYAKLIK

(bkz. Manya)

Mantığın temel kavramını canlandıran bir allegorik tablo. Mantegna'nın olduğu ileri sürülen bir oyun kâğıdı.

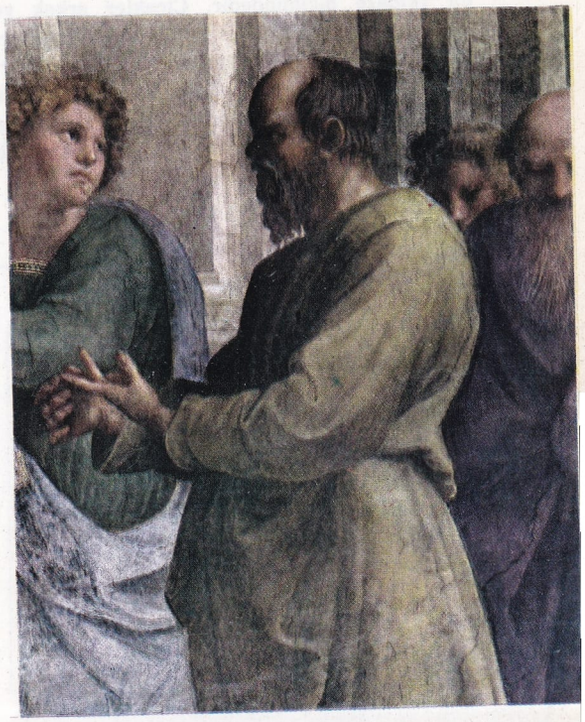

Raffaello'nun «Atina Okulu» adlı tablosundan Sokrates'i gösteren bir ayrıntı.

MANYAS

Balıkesir iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 4 011). Manyas gölünün 10 km. kadar güneyinde kurulmuştur. Eski adı Maltepe'dir. Bandırma - İzmir demiryolu üzerindeki Aksakal istasyonuna 20 km. uzaklıktadır. Kurtuluş Savaşı'nda yakılıp sonradan onarılmıştır.

Manyas ilçesinin yüzölçümü 586 km²., nüfusu 31 933'tür. Merkez, Darıca ve Şevketiye bucakları içinde 46 köyü vardır.

İlçe topraklarının kuzey kesimlerini Manyas gölü kaplar. Gölün kuzey kesimi Bandırma ilçesi içindedir. Gölün güneyinden itibaren başlayan alçak tepelik alan içinde Kocaçay'ın meydana getirdiği aluvyonlu düzlükler uzanır. Manyas ovası adını alan bu düzlükler güneyden, kısmen ormanlarla kaplı Sularya dağlarıyle kuşatılmıştır. İlçe iklimi yumuşaktır. Halkın gelir kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanır. Buğday, mısır gibi tahılla birlikte önemli miktarda baklagiller de yetiştirilir.

MANYAS GÖLÜ

Marmara bölgesinin Güney Marmara bölümünde göl. Yüzölçümü 178 km². Yükseltisi 20 metredir. Suları tatlı ve sığdır. Derinliği hiç bir yerde 10 metreyi geçmez. Göl Kocaçay'la beslenir ve fazla sularını Susurluk ırmağına boşaltır. Yağış mevsiminde suları kabarır, en çok güneydoğu kıyılarında geniş bir alan sularla kaplanır. Gölün kuzey-doğu ucunda «Kuş cenneti» adı verilen bir yer vardır. Burada birçok kuş türü barınır.

MANYOK (Manihot utilissima)

Sütleğengiller familyasından büyük ağaçsı bitki. Yaprakları almaşık olup üçü-yedisi bir arada yelpaze biçimindedir. Çiçekler erkek ve dişi olarak birbirini izler. Yuvarlak meyvelerin içinde gri ya da beyaz tohumlar vardır. Tohumlar da yuvarlaktır. Kökünden, gövde ve yapraklarından, özsuyundan çeşitli şekillerde faydalanılır. Bazı cinslerinden kauçuk elde edilir.

Üstte: Manyok. Altta: Brezilya'da bir Kalapalos köyünde manyok işlenmesi.

MANZONI, ALESSANDRO

(1785 - 1873) İtalyan yazarı. Milano'da doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Dinsel öğretim yapan okullarda okumuştur. Bu çeşit eğitim kuruluşlarının kendisinde doğurduğu tepkiyle pek genç yaşta Fransa'daki rasyonalist akımla bağ kurmuştur. Aynı yıllarda, edebiyat alanında da neoklasik şiir okulunu benimsemiştir. 1805 - 1810 yılları arasında Paris'te kalmıştır. Bu dönem Manzoni'nin kişiliği üzerinde çok önemli olmuş, bu kısa süre içinde çağdaş Fransız edebiyat çevrelerini tanıyabilmiş, birinci evliliğini yapmış ve kendini bütün hayatı boyunca etkileri altında tutacak olan Jansenistlerle ilişki kurmuştur. Jansenistlere olan yakınlığı Manzoni'yi romantik edebiyata itmiştir. 1810'da Milano'ya dönmüş, ölünceye kadar orada yaşamıştır.

1833'te karısı Henriette Blondel ölmüş, dört yıl sonra Teresa Borri'yle evlenmiştir. Epeyce yaşlandıktan sonra senato üyesi olmuş, senatoda papalığın devlet işlerine karışmasını engelleyecek çalışmalara katılmıştır. Manzoni'nin dünya edebiyatında ad yapmasını sağlayan **I promessi sposi** (Nişanlılar, 1823) adlı kitabıdır. Gerçekte de bu tarihsel romanın yazarın bütün eserlerini özetlediği söylenebilir. Ancak eserleri nitelik değil de, nicelik bakımından ele alındığında Manzoni'nin yalnız bir romancı değil, edebiyatın her türünde ürün vermiş bir yazar olduğu görülür. Kitaplarının çoğu bugün de büyük zevkle okunan, yabancı dillere çevrilen Manzoni yazdıklarını 18 yaşında yayımlamaya başlamış; fakat Nişanlılar'dan sonra aynı değerde bir eser verememiştir.

Eserlerinin en önemlileri şunlardır: **Sermoni** (Vaızlar, 1803), **In morte di Carlo Imbonati** (Carlo Imbonati'nin Ölümünde, 1806), **Inni Sacri** (Kutsal İlahiler, 1811), **Il Conte di Carmagnola** (Carmagnola Kontu, 1820), **Adelchi** (1822), **Il Cinque Maggio,** (Beş Mayıs, 1821). Romantik edebiyata ilgi duymakla birlikte romantik edebiyatın kuramcıları arasında sayılmayan Manzoni, edebiyat kuramları ve dil sorunları konusunda da çeşitli kitaplar yazmıştır: **Lettre à M. Chauvet Sur l'unité de Temps et de Lieu Dans la Tragédie** (Tragedya Türünde Zaman ve Yer Birliği Konusunda Bay Chauvet'ye Mektup, 1823), **Lettera a Cesare d'Azelio sul romanticismo** (Cesare d'Azelio'ya Romantizm Konusunda Mektup, 1846), **Discorso sopra alcuni punti della storia longebardica in Italia** (İtalya'da Lombardlar Tarihinin Önemli Olayları Üzerine Konuşma, 1822).

MAO TSE TUNG

(1893 -) Çin devrim lideri, kuramcı ve devlet adamı. Bir küçük toprak sahibinin oğludur. Çangşa Öğretmen okulunu bitirdi. 1921 yılında Çin Komünist Partisinin kurucuları arasında yer aldı. 1927 yılına kadar, Hunan köylü komünist hareketinin yöneticiliğini ve 1925 - 1926 yıllarında da Kanton'da Kuomintang'ın propaganda bürosu şefliğini yaptı. Çin Komünist Partisi üyeleri kovuşturmaya uğramaya başlayınca (1927) Mao Tse Tung, arkadaşlarıyle birlikte dağa çıkarak bir gerilla örgütü kurdu. Bu örgüt 1928 - 1930 yılları arasında küçük bir ordu haline geldi. Mao Tse Tung, bu kuvvete dayanarak Hunan'da ilk «Çin Sovyet Cumhuriyeti»ni kurdu (1931).

Çin Halk Cumhuriyetinin önderi Mao Tse Tung.

Japon birlikleri kuzeyden başlayarak Çin'i istilâya başlayınca Mao Tse Tung, hükümete iç savaşın kesilmesini ve istilâcılara karşı bir ortak cephe kurulmasını teklif etti. Kuomintang'ın Kızıl orduya karşı yürütülen harekâtı durdurmamasına rağmen, Mao Tse Tung, ordusuna kuzeye doğru hareket etme emrini verdi. Yürüyüş bir yıl (1934 - 1935 güzleri arasında), ordunun bazı birlikleri için ise iki yıl sürdü; «Uzun yürüyüş» adı verilen bu yürüyüşte 12 000 km.'lik yol aşıldı. 1937 yılında Komünist Partisi ile Kuomintang arasında anlaşma yapılarak ortak cephe kuruldu ve Komünist Partisinin lideri olan Mao Tse Tung, Çin Sovyet Cumhuriyeti'nin lağvedildiğini ve Kızıl ordunun ulusal orduya katılarak Sun Yat-sen'in politikasını gerçekleştirme görevini yüklendiğini ilân etti.

Japonya'ya karşı savaş zaferle sona erdikten sonra, 1945 yılının ekim ayında komünistler ile milliyetçiler arasında kuzey eyaletlerinde ilk çatışmalar başladı. Yeniden başlayan iç savaş hızla yayıldı. Yenilen Çang Kay Şek, Formoza adasına sığındı. 30 eylül 1949 tarihinde Çin'de Mao Tse Tung'un başkanı olduğu Merkezî Halk Hükümeti kuruldu ve Mao ertesi gün Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilân etti. Aynı yılın aralık ayındaysa Mao Tse Tung, Moskova'da Stalin'le ilk Çin-Sovyet dostluk antlaşmasını imzaladı.

Mao Tse Tung, 1959 yılında devlet başkanlığını Liu Şao'çi'ye bırakarak, partinin ve ülkenin hayatını ideolojik bakımdan yönetmek için, parti başkanlığı görevini aldı.

Önemli bir kuramcı oluşunun yanı sıra şair de olan ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin yaratıcısı bulunan Mao Tse Tung, «sürekli devrim» tezine dayanarak 1966 yılında «kültür devrimi»ni başlatmıştır.

Gerek teori ve pratik, gerekse sosyalizm ve sosyalizme geçiş konularında yazdığı kitaplar hemen bütün dünya dillerine, bir kısmı da Türkçeye çevrilmiştir.

MARABU
(**bkz.** Leylekgiller)

MARANTA (Maranta arundinacea)
Bir çeşit kamış. Gövdesi kısa boylu, yaprakları uzun ve geniş, çiçekleri küçüktür. Kökündeki yumrularından çocuk maması yapmaya yarayan ve ararot adı verilen un çıkarılır. Bu undan ötürü ararot kamışı olarak da bilinir. Amerika'da yetişir.

MARAŞ
Akdeniz bölgesinde il merkezi şehir (nüfusu 63 284). Ahır dağı kitlesinin güney eteklerinde eğimli bir yüzey üzerinde kurulmuştur. Yükseltisi 620 - 750 metredir. Adana ve Gaziantep'e kara yoluyle bağlı olduğu gibi, Malatya - Fevzipaşa demiryolu üzerindeki Köprüağzı istasyonuna da 48 km.'lik bir şube hattıyle bağlıdır. Şehir eğimli bir yüzeyde kurulduğu için, birçok sokakları inişli yokuşludur. İstasyon yönünde düzlüğe doğru gelişen kesimi daha modern bir görünüştedir. Şehirde eskiden sanayi kolları çok gelişmişti. Bugün bunların çoğu ortadan kalkmış olmakla beraber, tezgâhlarda yine çeşitli dokumalar yapılmakta, mobilyacılığa, dericiliğe, bakırcılığa, şarapçılığa önem verilmektedir. Çeltik ve un fabrikaları da vardır.

Hititler devrinde Maraş'ın adı Markasi'ydi. Hitit federasyonunun dağılma devresinde Maraş şehri, Gurgun Hitit prensliğinin merkezi oldu. Sonra Asurluların M.Ö. VI. yüzyılda da İranlıların egemenliğine girdi. M.Ö. IV. yüzyılda İskender'in eline geçti. İskender'in ölümünden sonra Selevkos (Asya) imparatorluğunun payına düştü. Bir süre sonra Kapadokya krallığına geçti. M.Ö. I. yüzyılda Roma'ya katıldı. Romalılar, imparator Caligula'ya izafetle Maraş şehrine Germanikeia adını verdiler. Hz. Ömer'in halifeliği sırasında Maraş, Halit bin Velid tarafından fethedildi (637). 746'da Bizans istilâsına uğradıysa da, ertesi yıl Emevîlerce geri alındı. Abbasîler döneminde 754'te tekrar kısa bir süre Bizans işgaline uğradı, sonra Hamdanîlerin eline geçti. 949'da Bizanslılar, şehri Hamdanîlerden aldılar fakat 952'de geri çekildiler. 962'de imparator Nikeforos Fokas şehri aldı. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Haçlıların eline geçti. 1149'da Kılıçarslan II., şehri Haçlılardan geri aldı. 1151'de, Halep atabeylerine geçti. Selçuklular tarafından 1173'te geri alındı. Daha sonra Maraş Zengilere ve Eyyubîlere geçti. Ancak 1208'de Gıyasettin Keyhusrev tarafından geri alındı. 1258'de Ermeniler tarafından işgal edildi. 1292'de Memlûkler aldılar. Kısa bir Ermeni işgalinden sonra 1297'de Maraş kesin olarak Memlûklerin eline geçti. Bundan sonra önce Memlûklerin, sonra Osmanlıların egemenliğinde saltanat süren Dulkadiroğullarına geçti. 1515'te Dulkadir beyliğiyle birlikte Maraş da Osmanlı imparatorluğuna katıldı. XIX. yüzyılın ilk yarısında bir aralık Kavalalı İbrahim Paşa tarafından işgal edilen Maraş, 19 aylık bir işgalden sonra, 1840'ta boşaltıldı. Tanzimattan sonra sancak merkezi oldu. İmparatorluğun son zamanlarında Halep eyaletinin 3 sancağından birinin merkeziydi. I. Dünya Savaşından sonra İngilizler, Maraş'ı işgal ederek Fransızlara teslim ettiler. Fransızlar Ermenileri silâhlandırarak Türklere saldırttılar. Maraşlılar büyük kahramanlıklarla düşmanı topraklarından kovdular, 11 şubat 1922'de Maraş düşman işgalinden kurtuldu.

Eğimli bir arazide kurulmuş olan Maraş'tan bir görünüş.

Maraş ilinin büyük bir kesimi Akdeniz bölgesinin Adana bölümünde bulunur. Kuzey ve kuzey-doğudaki bazı kesimleri Doğu Anadolu bölgesinde, güney-doğudaki küçük bir bölümü ise Güney-doğu Anadolu bölgesinde kalır. Toprakları, doğuda Malatya ve Adıyaman, güneyde Gaziantep, güney-batı ve batıda Adana, kuzey-batıda Kayseri, kuzeyde Sivas illeriyle kuşatılmıştır. Yüzölçümü 14 327 km², nüfusu 438 423'tür. Merkez ilçesinden başka Afşin, Andırın, Elbistan, Göksun, Pazarcık, Türkoğlu adlarında 6 ilçesi ve 487 köyü vardır.

Maraş ilindeki dağlar, Toroslar sisteminin bir parçasını teşkil eder. Ceyhan ırmağının doğusunda kalanlar, Güney-doğu Torosların en batıdaki uçlarıdır. Güneyden kuzeye doğru birkaç sıra teşkil eden dağların en güneyindeki Ahır dağı (2 493 m.) dır. Bunun kuzeyinde ikinci sırada Engizek dağı yükselir. Bu iki dağ kitlesi Bertis çayı vadisi ile birbirinden ayrılırlar. Engizek kitlesini Göksu vadisi keser. Bu vadinin kuzeyinde Nurhak dağı yükselir. Adı geçen dağın kuzeyinde Elbistan ovası uzanır. Bu ovanın kuzeyinde yükselen Hezanlı dağının kuzey kesimleri, Sivas ilinde kalır. İlin, Ceyhan ırmağı batısında kalan kesimlerdeki dağlar, çeşitli doğrultularda uzanırlar. Bunlar Orta Toroslara dahil dağlardır. Bu kesimde en yüksek dağ Berit dağıdır (3 014 m.).

Maraş ili Akdeniz ikliminin karasal bir karakter aldığı kesimdedir. Bu nedenle Maraşta kışlar genel olarak ılık geçer. Yazlar fazla sıcak ve yağışsızdır. Bitki örtüsü bakımından zengin sayılır. İl yüzölçümünün 1/4'i ormanlıktır. Ormanlarda kızılçam, karaçam, meşe, kayın, sedir, köknar, şimşir, ardıç bulunur. En önemli ormanlar Andırın ilçesindedir. İkinci derecede önemli orman alanı da Elbistan yakınlarında Kapıdere ormanlarıdır.

Maraş ilinin akarsularının çoğu Ceyhan ırmağına karışır. Ceyhan, Elbistan ovasından geçen Hurma ve Söğütlü sularının birleşmesiyle oluşur. Maraş ovasının suları da Erkenez suyu vasıtasıyle Aksu'ya karışarak Ceyhan'a ulaşır. İlin öbür kesimlerindeki bazı küçük akarsular da il sınırları dışında Fırat'a karışır. Bunların en önemlisi Göksu'dur.

Maraş ilinin toprakları tarıma elverişlidir. Tarım alanlarının çoğu buğday ekimine ayrılmıştır. İlin sulak tarım alanlarında çeltik ekimi gelişmiştir. Fakat son yıllarda yapılan pancar ekimi çeltik tarlalarının alanını daraltmıştır. Örneğin Elbistan'a pancar tarımının girmesi üzerine çeltik tarımı bırakılmıştır. Elbistan ovasında yetiştirilen şekerpancarı, Malatya şeker fabrikasına gönderilir.

Maraş'ta baklagiller çok ekilir. Bağ, bahçe tarımına da büyük önem verilir. Bağcılık önemli bir geçim kaynağıdır. Elde edilen üzüm taze olarak Adana çevresine gönderilir. Ayrıca pekmez, cevizli sucuk, vb. yapılır. Maraş'ta armut, kayısı, elma, badem, antepfıstığı gibi çeşitli meyveler yetiştirilir. Kuytu yerlerde de az miktarda zeytin ağaçlarına rastlanır. Biber ekimi de önemli yer tutar ve kırmızı biber elde edilir. Hayvancılığa da önem verilir. En çok keçi beslenir. Hayvancılığın en çok gelişti- ği kesim, ilin kuzey taraflarıdır.

MARAT, JEAN-PAUL
(1743 - 1793) Fransız devrimcisi. Artois kontunun muhafız birliğinin doktoru olan Jean-Paul Marat, politika hayatına 1789 yılında atılmıştır. Bu yılın eylül ayında **L'Ami du Peuple** (Halkın Dostu) adlı gazeteyi yayımlamaya başlamış ve bu gazetede en radikal görüşleri savunarak geniş bir ün kazanmıştır. Karşı devrimci girişimleri ihbar etmiş ve Necker'e saldırmıştır. Ekim olaylarından sonra tutuklanma tehdidi altında bulunduğundan İngiltere'ye sığınmış, 1790 yılının nisan ayına kadar orada kalmıştır. 1791 yılında, Meclise ve krala karşı yazdığı çok sert yazılar nedeniyle yeniden tutuklanma tehdidiyle karşılaşmış, tekrar İngiltere'ye sığınmıştır. 1792 yılının mart ayında yeniden Paris'e dönen Marat, radikal politika ve propaganda eylemine devam ederek halk kitlelerinin duygularını inatla savunmuş, Paris halkının en sevdiği kişi olmuştur. 1792 yılı olayları Marat'yı Fransız devriminin en önemli kişilerinden biri haline getirmiştir. 10 ağustostan sonra komün başkanı olan Marat, eylül kıyımının başlıca teşvikçilerinden biri olmuştur. Konvansiyon Meclisine milletvekili olmuş, kralın idam kararını desteklemiştir. Jakobenler kulübünün başkanı seçildikten sonra, Jirondenlere karşı mücadele etmiştir. Charlotte Corday adında bir kadın tarafından, evinin banyosunda bıçaklanarak öldürülmüştür.

MARATON
Orta Yunanistan'da, Attik yarımadasının doğu kıyısında, Atina'ya 40 km. uzaklıkta bir köy.

M.Ö. 490 yılında Miltiades komutasındaki Atinalılar burada Persleri yenilgiye uğratmışlardır. Yunan kaynakları bu savaşta çağın en büyük gücü olan Pers ordusunun saldırısına karşı koyan Atinalıları çok över; ancak bu kaynaklarda birçok ayrıntının abartılmış olması mümkündür. IV. yüzyılda yaşayan Atikli tarihçi Teopompos'a ve bazı çağdaş tarihçilere göre Maraton savaşı aslında küçük bir çatışmadan başka bir şey değildir. Geleneksel inanışa göreyse, Maraton savaşı tarihsel açıdan büyük bir önem taşıyan ve Yunan uygarlığının Asya uygarlığı karşısında üstün geldiği anlamını içeren büyük bir meydan savaşıdır. Yunan kaynaklarına göre, bu savaşta Yunanlılar 192 ölü vermişlerdi. Perslerin kayıpları ise 6 400 kişiyi buluyordu.

İnanışa göre zafer haberini Atina'ya, Maraton - Atina arasındaki mesafeyi koşarak geçen bir asker getirmişti. Bugün, modern atletizm yarışlarında yer alan maraton koşusu, adını bu savaştan almaktadır ve bu yarışta koşulan mesafe de Maraton-Atina arasındaki mesafeye (42 192 km.) eşittir.

MARCEAU, MARCEL
(1923 -) Fransız pandomim sanatçısı. Öğrenimini doğduğu şehir olan Strasbourg'da ve Lille'de tamamladıktan sonra Jean-Louis Barrault'nun topluluğuna girdi. 1947 yılında bir pandomim grubu kurdu. Şehir şehir dolaşarak temsiller verdi. Özellikle Bip adını taşıyan, Şarlo'yu anımsatan, iyi yürekli, duygulu, saf tipiyle büyük başarı kazandı. Oyunlarının en ünlüleri **Mort Avant l'aube** (1947), **Jardin Public** (1949), **Paris qui rit, Paris qui dort** (1958) olarak belirtilebilir. 1964 yılında, André Laszlo ile işbirliği yaparak yazdığı **Don Juan** mimdramını oynadı.

Ayrıntıya gösterdiği özen, en küçük ayrıntılar üzerinde yorulmak bilmeden çalışması, sanatına karşı olan büyük sevgisiyle Marcel Marceau, pandomim geleneğini en iyi temsil eden sanatçıdır.

MARCIANO, ROCKY
(1923 -) Birleşik Amerikalı boksör. İtalyan asıllı olan Marciano, 1947 yılında profesyonel olmuştur. 1952 yılında Philadelphia'da yapılan karşılaşmada rakibi Jersey Joe Walcott'u karşılaşmanın 13. raundunda nakavtla yenerek ağır sıklet dünya boks şampiyonluğunu kazanmıştır. Dünya şampiyonluğu unvanını altı kez başarıyla koruyan Marciano, 1956 yılında dünya şampiyonluğu unvanından vazgeçerek boksu bırakmıştır. Profesyonel boks hayatında yaptığı 49 karşılaşmanın hiç birini kaybetmemiştir.

MARCONI, GUGLIELMO
(1874 - 1937) İtalyan bilim adamı. Radyonun bulucusu olarak bilinir. 19 yaşındayken Bologna Üniversitesi fizik laboratuvarında Augusto Righi'nin yanında telsiz konusunda çalışmalar yaptı. Righi, işaretleri bir Hertz rezonatörüyle alarak Hertz vericisini geliştirmeye ilişkin deneyler yapmaktaydı. Zengin bir ailenin çocuğu olan Marconi, bundan sonra, babasının evinde kendine verilen iki odada deneyler yapmaya başladı. Önceleri sadece Righi'nin yaptıklarını tekrarlıyordu; fakat 1894'te odanın bir köşesinden gönderdiği telsiz dalgalarıyle öteki köşesindeki bir elektrikli zili çaldırmayı başardı. Detektör olarak, 1890'da E. Branly tarafından icat edilmiş olan, bir cam boru içindeki maden tozlarından ibaret «koherör»ü kullanmaktaydı.

Bundan sonra Marconi, daha büyük uzaklıklara işaret göndermenin çarelerini aramaya girişti. Bunun için bir antene ihtiyacı vardı. Hertz, işaretleri birkaç metrelik bir uzaklığa göndermek için kare şeklinde iki madensel levha kullanmıştı. Fakat Marconi'nin istediği iş için bu levhalar elverişli değildi. Marconi'nin radyoya yaptığı ilk katkı, levhalardan birinin yerine toprağı kullanması, öteki için de büyük bir teneke levhayı bir direğe asması olmuştur. Bu düzen, alçak bir tepenin arka tarafındaki alıcıya bahçesinden işaret göndermesini sağlamıştır.

Bu başarısının haberi bütün Avrupa'ya yayıldı. İngiliz Telgraf idaresi yeni buluşla ilgilendi. Marconi, aletlerini alıp İngiltere'ye götürdü, bundan sonraki çalışmalarının çoğunu burada yaptı. İngiltere'deki ilk başarısı

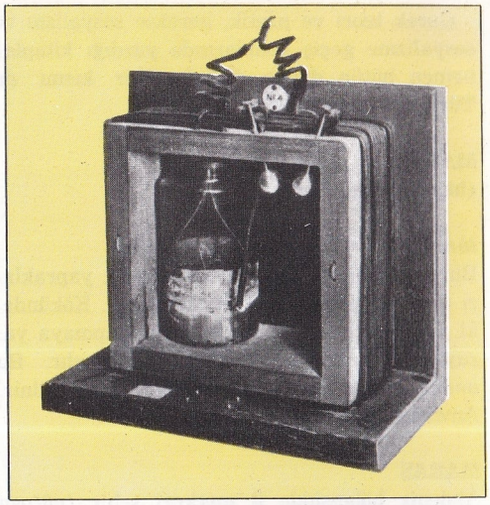

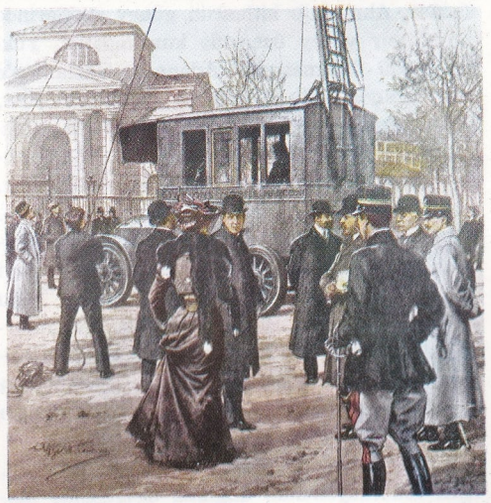

Guglielmo Marconi. Solda üstte: İtalyan bilgininin ilk denemelerini yaptığı radyo aygıtı. Altta: Marconi Milano'da (1897) ilk telsiz istasyonunun denemeleri sırasında. Sağda üstte: Bilginin 1902 yılında yapılmış bir portresi. Altta: Marconi'nin Sassomarconi (Bologna) deki villâsı ve mezarı.

Giuseppe Boze'nin fırçasından Fransız devrimcisi Jean-Paul Marat.

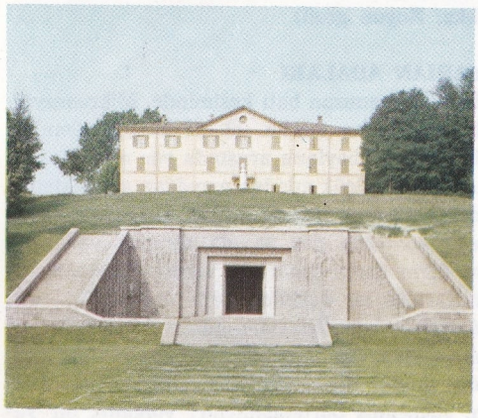

1896'da Güney Gal kıyılarından Bristol kanalındaki Flat Holme adasına bir mesaj göndermesidir. Bunun için kullandığı anten 50 metre yüksekliğinde bir direğe asılmış 2 metrelik bir çinko levhadan ibaretti. Bu sırada Rusya'da A.S. Popov, madensel levha yerine uzun bir telin de anten olarak kullanılabileceğini keşfetti; bunun üzerine Marconi de 80 metre yüksekte uçan bir uçurtmanın taşıdığı telle deney yapmaya başladı. Bu suretle 15 km. uzaklığa mesaj gönderebildi. Almanlar da hemen hemen aynı günlerde balon kullanarak 20 km. uzaklığa erişmişlerdi. Marconi, daha sonra kontrollu dalga boylarıyle işaretler göndermenin çaresini buldu. 1899'da bir Marconi mesajı, Goedwin kumluğunda karaya oturan bir gemiye yardım sağlamak suretiyle insan hayatını kurtardı. Aynı yıl Marconi Manş denizinin karşı kıyısına, Prof. E. Branly'ye bir mesaj yolladı. 1901 yılında Newfoundland'da St. John'dan ilk kez, Atlantik ötesine telsiz mesajı gönderildi; bu mesaj İngiltere'de Cornwall'da Poldhu'den alındı. 1910'da Kanada'ya doğru yol alan Montrose gemisinin kaptanıyle telsiz bağlantısı kuruldu.

Marconi'nin bundan sonraki en önemli başarısı kısa dalgaların yönetilmiş bir demet halinde yayılabileceğini bulmasıdır; bu başarısı sayesinde 1924'te Avustralya'ya işaret gönderebilmiştir.

Marconi, 1922 yılında, 1904'ten beri çeşitli patentlere konu olan bir ilkenin teknisyenler tarafından geliştirilmesini teşvik etmek suretiyle radarın da keşfinde önemli bir rol oynamıştır. O zamanlar radar «engel detektörü ve seyrüsefer yardımcısı» diye biliniyordu; fakat pratik hale gelmesi için çok yıllar daha geçmesi gerekti. Marconi 1909 yılında K.F. Braun'la birlikte Nobel fizik armağanını almıştır.

MARCO POLO

(1254-1324) İtalyan gezgini. Venedik ya da Curzola şehrinde doğmuş, Venedik'te ölmüştür. Karadeniz ve Akdeniz pazarlarıyle iş yapan zengin bir tacirin oğlu olan Marco Polo küçük yaşta yolculuklar yapmaya başlamıştır. 1271 yılında, Papa Gregorius IX. tarafından Pekin'e Kubilay Hana bir mektup götürmekle görevlendirilen babası ve amcası, bu yolculukta Marco Polo'yu da yanlarına almışlardır. Anadolu, Mezopotamya, yukarı İran yaylası, Pamir, Doğu Türkistan, Gobi Çölü ve Kansu, Şensi - Şansi, Hopek adlı Çin vilâyetleri üzerinden yapılan yolculuk otuz ay kadar sürmüştür.

Kubilay Han üç Venedikli taciri çok iyi karşılamış, özellikle genç Marco Polo'nun zekâsı ve cesaretiyle ilgilenmiştir. Hanın verdiği görevlerle 17 yıl boyunca Doğu ülkelerinde yolculuklar yapan Marco Polo, buraların coğrafyasını, tarihini, insanlarının geleneklerini inceleme olanağını bulmuştur. Moğol imparatorluğunun geniş topraklarında konuşulan lehçelerin belli başlılarını öğrendiği için Kubilay Hanın hizmetinde önemli diplomatik görevler yapmış, ticaret ilişkileri kurmuştur. Bir ara, bugünkü Yangçov olduğu sanılan bir eyaletin valisi olmuştur. Bu görevleri nedeniyle birçok Çin eyaletini gezebilmiş, Tibet'e, Birmanya'ya, Annam ve Koçinçin'e kadar gitmiştir.

1292 yılında Kubilay Han Marco Polo'yu babası ve amcasıyle birlikte, Şah Argun Hanla evlenecek bir sultanı İran'a götürmekle görevlendirmiştir. Kara yolunda haydutların saldırısına uğranılmasından korkulduğu için bu uzun yolculukta deniz yolu seçilmiştir. 14 gemiye dağılmış 600 kişiyle yola çıkan Pololar Çin kıyılarından açılarak Koçinçin'i, Malaka yarımadasını, Sumatra adasını geçmişler, fırtınalar yüzünden beş ay yolculuğa ara vermişler, Seylan'a yönelmişler, Koromandel kıyısını izleyerek Dekan yarımadasını dolaşmışlar ve on sekiz ay sonra sağ kalan 20 kişiyle görevlerinin son noktası olan Hürmüz limanına varmışlardır. 1295 yılında Venedik'e dönen Marco Polo tekrar ticarete başlamıştır. Hayatının bu dönemiyle ilgili olarak bilinenler azdır. Curzola savaşı (1298) sırasında Cenevizlilere esir düşmüştür. Hapiste kaldığı sürece, hapishane arkadaşı Rustichello da Pisa'ya yolculuk anılarını yazdırmıştır. Bu olağandışı yolculukların hikâyesinin doğru olduğundan şüphe edilmemektedir. Bu anılar **Il Milione** adıyle ün kazanmış, bu adla yayımlanmıştır. Bu adın çağdaşları tarafından Marco Polo'ya takılmış bir addan geldiği sanılmaktadır. Zeki ve keskin bir gözlemci olan Marco Polo'nun birçok topluluğun geleneklerini, özelliklerini zengin ayrıntılarla veren bu kitabı hem coğrafya, hem etnoloji bakımından büyük değer taşımaktadır.

MARDİN

Güney-doğu Anadolu bölgesinde il merkezi şehir (nüfusu 30 974). Mardin eşiğinin güney kenarlarında, eğimli bir sırt üzerinde kurulmuştur. Yükseltisi 1 000 - 1 150 metredir. Şehir 96 km.'lik bir asfalt yolla Diyarbakır'a, Urfa üzerinden de Gaziantep'e bağlanır. Ayrıca, Şenyurt istasyonundan ayrılan 25 km.'lik bir şube hattıyle de anademiryoluna bağlıdır.

Şehir, Mardin kalesinin eteğinde, doğu-batı doğrultusunda uzanır. Eksenini doğu-batı doğrultulu cadde teşkil eder. Bu anacaddenin iki yanında dükkânlar sıralanmıştır. Anacadde Şehidiye camiinin biraz ilerisinde iki kola ayrılır. Bir kol yukarıya doğru devam ederek bir alana ulaşır. Bu alanın etrafında Hükümet konağı, belediye, kışla gibi resmî binalar yer alır. Yol buradan da kalenin arkasına doğru uzanır. Anacaddeden ayrılan ikinci kol, az bir eğimle Savurkapı'ya iner. Taş yapılı Mardin evleri anacaddenin kuzey ve güneyinde dar sokaklar boyunca sıralanır.

Mardin adı Süryanî dilinde «Marde»den gelmiştir. Romalılar şehre «Maride», Araplar «Mârdîn», Türkler ise «Mardin» demişlerdir. Şehir, 1517'de, yani Çaldıran zaferinden sonra, Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı imparatorluğunun egemenliği altına girmiştir. Osmanlı yönetiminde Mardin, Diyar-ı Bekr beylerbeyliğine bağlı bir sancak merkeziydi. Bu sancak Tanzimattan sonra Diyar-ı Bekr vilâyeti (eyaleti) ne bağlı kaldı. Cumhuriyetin ilânından sonra, bütün sancaklar gibi Mardin de il oldu.

Mardin ili, doğuda Hakkâri iliyle, güney-doğuda Irak, güneyde Suriye topraklarıyle, batı-

Marco Polo'nun «Il Milione» adıyla tanınan ünlü eserinin eski kopyalarından birinden bir minyatür (XV. yüzyıl).

da Urfa, kuzey-batıda Diyarbakır, kuzey-doğuda Siirt illeriyle sınırlıdır. Yüzölçümü 12 760 km²., nüfusu 397 880'dir. Merkez ilçesinden başka Cizre, Derik, Gercüş, İdil, Kızıltepe, Mazıdağı, Midyat, Nusaybin, Ömerli, Savur, Silopi adlı 11 ilçesi ve 710 köyü vardır.

İl topraklarının kuzey kesimlerini «Mardin eşiği» adı verilen orta yükseklikte tepelik bir kütle kaplar. Bu kesim, Diyarbakır havzasını Suriye düzlüklerinden ayırır. Mardin eşiğinin yüksekliği hiç bir yerde 1 500 m.'yi geçmez. Bununla beraber güney eteğindeki düzlükler üzerinde heybetli bir görünüşe sahiptir. Mardin şehrinin güneyinden itibaren ilin güney kesimlerinde düz ve geniş ovalar uzanır. Bu ovalar güneye doğru gittikçe alçalarak, sınırlarımız ötesinde Suriye düzlüklerine karışırlar.

Mardin ili Akdeniz ve kara iklimi koşullarının etkisi altındadır. Bu nedenle kışlar çok soğuk, yazlar çok sıcak geçer: Mardin şehrinde en soğuk ve en sıcak ayın ortalama sıcaklıkları 2°7 ve 29°8, en düşük —12°, en yüksek 42°'dir. Yağışlar daha çok kış aylarına raslar. Yaz aylarında ise çok az yağış alır. Mardin'de, yıllık yağış toplamı 690 mm.'dir. Mardin ili orman bakımından fakirdir. Mardin eşiği üzerinde meşe çalılıklarına rastlanır. İlin güney kesimindeki düzlüklerde ise doğal bitki örtüsü, ilkbaharda yeşeren, fakat kısa bir süre sonra sararan bozkır halindedir.

İlin başlıca akarsuyu Dicle'dir. Siirt ile Mardin illeri arasında uzun bir sınır çizdikten sonra Mardin topraklarına girerek Cizre ilçesine geçer, daha sonra Türkiye sınırlarını terk eder. İlin doğu kesimindeki bazı küçük dereler Dicle ırmağına karışır. Güneye doğru akan sellerin bazıları, sınırlarımız dışında Fırat'a karışır, bazıları da Suriye düzlüklerinde kaybolur.

Mardin ilinin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanır. Tarım topraklarının 9/10'u tahıla ayrılmıştır. En çok buğday ekilir. Pirinç de yetişir. Baklagiller (en çok mercimek) ekimine de önem verilir. Mardin'in bazı kesimlerinde buranın iklimine uymuş bir nevi tiftik keçisi beslenir. Kılkeçileriyle beraber adı geçen keçilerin sayısı koyun sayısından fazladır. Sığır sayısı ise çok azdır. İlde endüstri henüz gelişmemiştir. İl topraklarında zengin fosfat yataklarının bulunduğu ileri sürülmektedir.

MARDİN, EBULULÂ

(1880 - 1957). Türk hukukçusu. İşkodra'da doğmuştur. İstanbul Hukuk Mektebinden 1903'te çıkmış, sırasıyle zabıt kâtipliği, çeşitli mahkemelerde ve Evkaf Şurasında üyelik yapmış, Meşihat mektupçuluğu ve müsteşarlık görevlerinde bulunmuş, İstanbul Mebusan Meclisine önce Niğde, sonra Mardin milletvekili olarak girmiş (1916), Hukuk Fakültesiyle Mülkiye (Siyasal Bilgiler) Mektebi ve birçok okulda öğretmenlik yapmış, bu arada bazı komisyonlarda üye ve başkan olarak çalışmış, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medenî Hukuk Profesörlüğüne atanmıştır. «Sırat-ı Müstakim» ve «Kelime-i Tayyibe» adındaki dergileri kurup yönetmiş, hukuka ait çeşitli eserler yazmıştır.

Ölünceye kadar aynı fakültenin aynı kürsüsünü işgal etmiş olan Ebululâ, memleketimizin nadir yetiştirdiği bilim adamlarından biriydi.

MARGARİN

Sıvı yağlardan elde edilen yarı katı yağ. Eskiden margarinler, sıvı ve katı bitkisel yağları, belli oranda karıştırmakla elde edilirdi. Kullanılan sıvı yağlar pamuk, soya, ayçiçeği, mısırözü vb., katı yağ ise başlıca hindistancevizinden çıkarılan koko yağı idi.

Bugün margarinler bitkisel, bazen de hayvansal sıvı yağlardan elde edilir. Nikel tozları ile karıştırılan sıvı yağlar 200°C ye kadar ısıtılır, karıştırılarak hidrojen geçirilir. Böylece sıvı yağ yavaş yavaş katılaşmaya başlar. Bu işleme yağların katılaştırılması, ya da yağların sertleştirilmesi denir. Kimya bakımından bu olay, yağları meydana getiren bileşiklerdeki doymamış karbon zincirlerinin hidrojenle doyurulması demektir. Buna göre kimyasal işlem hidrojenleme adını alır. Gerçekten sıvı yağlarda bulunan $C_{17}H_{33}COOH$, oleik asit, $C_{17}H_{31}COOH$ linoleik asit ve $C_{17}H_{29}COOH$ linolenik asit gibi doymamış asitlerin gliserin esterleri sıvıdır. Buna karşılık $C_{17}H_{35}COOH$ stearik asidin gliserin esteri katıdır. Bu esterler triolein, tirilinolein, trilinolenin ve tristearin gibi adlar alırlar. Gliserin esterleri gliserid adını da alırlar. Doymamış gliseridler hidrojen ile doyurulurlar, doymuş stearik asit esteri olan gliseride dönüşerek katılaşırlar.

$$C_3H_5(O.OC.C_{17}H_{33})_3 + 3\,H_2 \longrightarrow$$

Triolein (Sıvı) Tristearin (katı)

Hidrojenlendirme ya da sertleştirme adını alan işlemde bütün gliseridlerin doyması istenmez. Çünkü bütün ürün tıpkı donyağı gibi kaskatı olur. Henüz bir kısım gliseridler doymamış durumda ve yağ yarı katı kıvama geldiği zaman işlem durdurulur. Bu kıvam tereyağı kıvamıdır. İlkel madde olarak pamuk, susam, ayçiçeği, soya, hatta balık yağı kullanılabilir.

Hidrojenlendirmede elde edilen yağ renksiz ve kokusuzdur, içinde doğal yağlarda bulunan vitaminlerin hiç biri kalmamıştır. Çünkü hidrojenlendirme renk ve koku veren maddeleri ve bu arada vitaminlerin yapısını da bozmuş, bunları başka maddelere çevirmiştir. Bu nedenle çıkan ürüne vitaminlerin eklenmesi gerekir. Ayrıca tereyağı görünüşü ve lezzeti vermek için renk ve koku verici maddeler, hatta süt tozu da eklenir. Bazı fabrikalar elde ettikleri ham margarini yağı alınmış süt içinde dağıtır. Sonra tıpkı sütten tereyağı elde eder gibi margarin elde edilir. Böylece margarinin lezzeti ve kokusu tereyağına çok benzer.

MARGARİT

(bkz. Koyun gözü)

MARIAN ADALARI

Büyük okyanusun batı kesiminde, Mikronezya'da bir adalar takımı. 13 - 21 kuzey enlemleri ile 145 doğu boylamı arasında yer alan Marian adaları 15 küçük adadan meydana gelmektedir. Yerkabuğunun kıvrılmasıyle meydana gelen takımadalarda çok sayıda sönmüş yanardağ ve derin deniz çukurları vardır. Okyanus çukurlarının en derinlerinden biri (11 400 m.), Marian takımadalarının güney-doğusunda yer alır. Asuncion, Agrihan, Saipan, Guam gibi bazı adalar deniz yüzeyinden birkaç yüz metre yükselmiş durumdadırlar; volkanik bir yapısı olan bu adalardan Agrihan'ın en yüksek tepesi 965 metreyi bulur. Kalkerli mercan ta-

İmparatoriçe Maria Teresa geniş bir reform faaliyetine girişerek ve merkezî hükümetin gücünü artırarak Habsburg hanedanının durumunu sağlamlaştırmıştır.

bakalarının varlığı bu bölgede birbirini izleyen çökme ve yükselme devirlerinin yaşandığını gösterir. Adaların çevresinde mercan kayalıkları bulunduğu gibi, başlı başına mercan adacıkları da vardır.

Marian adalarının toplam yüzölçümü 935 km².'dir. En büyük ada olan Guam adasının yüzölçümü ise 534 km².'yi bulmaktadır. Takımadalara çok nemli tropikal bir deniz iklimi egemendir. Yağışlar, özellikle güneyde, çok boldur. Adaların bitki örtüsü, iç bölgelerde tropikal orman kalıntılarından, kıyı bölgelerinde hindistancevizi ağaçlarından, elverişli bölgelerde ise ekilen buğday, şekerkamışı, patates ve manyok gibi bitkilerden meydana gelir. Adaların toplam nüfusu 85 000 kadardır; bunun 75 000'i Guam adasında yaşamaktadır.

1521 yılında Magellan tarafından keşfedilen ve Haydut Adaları adı verilen takımadalara, daha sonra 1668 yılında bugünkü adı olan Kraliçe Marie Anne'ın adı verilmiştir. İspanya, Marian adalarına fazla önem vermemiş ve 1898 İspanyol - Amerikan Savaşından sonra Guam adası Amerika Birleşik Devletleri'ne geçmiştir. Bundan bir yıl sonra da diğer adalar Almanya'ya verilmiş, I. Dünya Savaşından sonra da Japon mandasına geçmiştir. Japonya, II. Dünya Savaşı sırasında Guam adasını da işgal etmişse de, Amerika Birleşik Devletleri, 1944 yılında bu adayı geri almış; diğer adalar da 1947 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nin koruyuculuğuna bırakılmışlardır.

MARIA TERESA

(1717 - 1780) Avusturya imparatoriçesi. İmparator Karl VI.'nın kızıdır. 1740 yılında tahta çıkmıştır. Alman geleneklerine göre kadınlar imparatorluk unvanı taşıyamayacağı için 1745'te evlendiği Lorraine dukası François'yi «Franz I.» unvanıyle imparator ilân etmiş, fiilî yönetimi ise yine kendi elinde bulundurmuştur. Avusturya taht savaşını zaferle sona erdirmiş, Frederik II.'ye bırakmak zorunda kaldığı Silezya ile Parma, Piacenza ve Guastalla dükalıkları dışında, kendisine miras olarak kalan bütün topraklar üzerindeki haklarını kabul ettirmiştir. Savaştan sonra, Habsburg hanedanının egemenliği altında bulunan ülkelerdeki iç bozuklukları düzeltmek amacıyle bazı reformları gerçekleştirmeye girişmiştir. Viyana'da bir merkezî hükümet kurmuş, bürokratik örgütlenmeyi daha etkili hale getirip hanedanın durumunu kuvvetlendirerek bir ekonomik gelişme programını uygulama alanına sokmuştur.

Kocasının 1765'te ölmesi üzerine oğlu Joseph'i «Joseph II.» unvanıyle imparator ilân eden, fakat yönetimi yine kendi elinden bırakmayan Maria Teresa, Silezya'nın yeniden alınması ve Avusturya'nın bütün Almanya üzerinde egemenliğini kabul ettirmesi amacını taşıyan bir dış politika gütmüştür. Avrupa'daki geleneksel müttefiklik sistemini bozan ve kızı Marie Antoinette'i Fransa veliahtı Louis (Louis XVI.) ile evlendiren Maria, böylece Habsburglar ile Burbonlar arasında bir yakınlaşma sağlamayı başarmasına rağmen, giriştiği savaşta amaçlarına ulaşmayı başaramamıştır.

MARIE ANTOINETTE

(1755 - 1793) Fransa kraliçesi. Viyana'da doğdu. İmparator Franz I. ile imparatoriçe Maria Teresa'nın kızıdır. 1770 yılında, ileride Louis XVI. adı altında Fransa kralı olacak olan Fransız veliahtıyle evlendi. Kraliçe olduktan sonra, saray kliklerine bağlanarak halkın ve saray mensuplarının büyük kısmının sevgisini kaybetti. Ülke ekonomisinin büyük bunalımlar içinde olduğu dönemlerde yaptığı büyük ve gereksiz harcamaların yarattığı tepkinin, Fransa'da krallığın çöküşünü hızlandırdığı söylenebilir. Devrim başladıktan sonra, Marie Antoinette kralla birlikte, devrim liderlerinden Mirabeau'nun işbirliği teklifini kabul etti; bir yandan da baron Breteuil'ü Avrupa saraylarında yardım aramakla görevlendirdi. Daha sonra, dışardaki soyluların hazırlayacağı karşı devrimci bir hareketin kralın önemini azaltacağı gerekçesiyle, kralı, yurt dışına kaçıp orada toplayacağı kuvvetlerle devrimi bastırmaya ikna etti. Fakat kaçış başarısızlığa uğradı, Kral ve Marie, Varennes'de yakalandılar (1791). Bundan sonra devrime karşı, yabancı kuvvetlerin harekete geçeceği umuduyle, Jirondenleri destekleyen Marie Antoinette, 10 ağustosta tutuklanıp Temple'a kapatıldı. Kralın idam edilmesinden sonra tutukluluğu Conciergerie'de devam etti. 16 ekim 1793 tarihinde giyotinle başı kesilerek idam edildi.

MARIE LOUISE

(1791 - 1847) Fransa imparatoriçesi. Avusturya imparatoru Franz II.'nin kızıdır. Avusturya sarayının Fransızlara düşman havası içinde büyümüş olmasına rağmen Napoleon Bonapart ile evlendirilmiş (1810), ondan doğan oğluna (1811) Roma kralı unvanı verilmiştir. 1813 yılında oğluna saltanat naibi tayin edilen Marie Louise, kocasının gücünün zayıflamasıyle Fransa'dan ayrılarak Viyana'ya gitmiş, burada 1815 yılında Kongre tarafından kendisine Parma ve Piacenza düşeslikleri verilmiştir. 1822 yılında Neipperg kontu ile evlenmiş, oğlunun 1832 yılında ölümünden sonra Bombelles kontu ile üçüncü evliliğini yapmıştır.

MARIE STUART

(1542 - 1587) İskoçya kraliçesi. İskoçya kralı Jack V. ile Marie de Lorraine'ın kızıdır. Henri II.'nin çocuklarıyle birlikte Fransa sarayında Katolik eğitimiyle yetiştirilmiş, 1558 yılında Dauphin François ile evlenmiştir. Elizabeth I.'in İngiltere tahtına çıkışı sırasında Marie Stuart, İngiliz tacı üzerinde hak iddia etmiştir. François'nın ölümünden (1560) ve İskoçya'nın kurulmasından sonra, Protestan mezhebinden olan Elizabeth'in desteğiyle İskoçya'ya dönmüş ve birkaç yıl, Moray kontunun yardımıyle ülkeyi yönetmiş, Protestan lordlarla da iyi geçinmiştir. Fakat Moray kontu ile evlenmeyi reddetmesi ve üstelik İngiliz Katoliklerinin başı olan ve İngiliz tahtında da hak iddia eden Darnley kontu Henry ile evlenmesi (1565) ılımlı lordların hoşnutsuzluğuna yol açtığı gibi Kraliçe Elizabeth'in de öfkesini uyandırmıştır.

Sophie Prieur'ün fırçasından Marie Antoinette.

İskoçya'da Katolik mezhebini resmî din haline getirme kararı, kocasına prens unvanını vermeyi reddetmesi ve sekreteri İtalyan Katoliği Davide Rizzio ile olan ilişkisi üzerine bir suikast düzenlenerek Rizzio öldürülmüştür (1566). Bunun üzerine kocasıyle birlikte Dunbar'a kaçan Marie Stuart, enerjik davranarak düşmanlarını bölmeyi ve Edinburg'a muzaffer olarak dönmeyi başarmıştır. Edinburg'a dönerken yanında olan Bothwell kontu James Hepburn, da-

İskoçya kraliçesi Marie Stuart'ın bir portresi (Edinburgh, National Portrait Gallery).

ha sonra değişmez kişisel dostu ve politik danışmanı olmuştur. Darnley kontu Henry bilinmeyen kimselerce öldürülünce, Hepburn cinayet sanığı olarak yargılanmış ve beraat etmiş, Marie Stuart da Hepburn'la Protestan geleneğine göre evlenmeyi kabul etmiştir. Fakat soyluların yeni bir başkaldırması Marie Stuart'ı oğlu Jack adına tahttan feragat etmek ve Moray'ı kral naibi tayin etmek zorunda bırakmıştır. Oturmaya mecbur edildiği Lochleven şatosundan kaçarak küçük bir ordu toplayan Marie Stuart, bu ordusuyle naip Moray'ın ordusuna saldırmışsa da Langside'de yenilerek İngiltere kraliçesi Elizabeth'e sığınmıştır. İngiltere'de de komplolar ve düzenlemelere devam eden, önce İspanya kralı Filipe I.'yle, daha sonra Guise'lerle işbirliği yapan Maire Stuart, Kraliçe Elizabeth'in öldürülmesi amacıyle düzenlenen bir suikasta karıştığı iddiasıyle tutuklanarak yargılanmış ve ölüme mahkûm edilmiştir.

MARINETTI, FILIPPO TOMMASO
(1876 - 1944) Gelecekçilik akımının kurucusu, İtalyan yazar ve şairi. İskenderiye'de doğmuş, Como'da ölmüştür. Edebiyat alanında ilk başarıyı Paris'te yayımladığı bir şiir kitabıyle elde etti. Edebiyat çalışmalarını daha sonraki yıllarda şiirler, eleştiri yazıları ve romanlar yayımlayarak sürdürdü. Marinetti'nin, öz olarak D'Annunzio'ya karşı; fakat biçim olarak çok yakın olduğu bu çalışmalarında, daha sonraki gelecekçi tutumunun ilk belirtileri kendini göstermektedir. Bu eserleri, sonraki yıllarda yazacağı **Mafarka il Futurista** (Gelecekçi Mafarka, 1910) ve **La Battaglia di Tripoli** (Trablus Savaşı, 1911) gibi daha tipik eserlerinin de habercisidir. Daha önce yazdığı **Le Roi Bombance** (Kral Bombance, 1905) adlı oyunu da tiyatro konusunda da yayınlayacağı «Bildiri» (1915) de açıklanacak olan kurallara uygundu. Marinetti, o yıllarda çok tutulan ve salon ya da bulvar tiyatrosu diye adlandırılabilecek olan tiyatroya karşı, başlıca belirleyici nitelikleri mantıkdışılık, gerçekdışılık olan «sentetik» ve «dinamik» bir tiyatroyu savunuyordu. Marinetti'nin tiyatroda yapılmasını savunduğu bu yeniliklerin ürünü, **Teatro Sintetico Futurista** (Gelecekçi Sentetik Tiyatro, 1916) ve **Elettricità Sessuale** (Cinsel Elektriklilik, 1920) adlı kitaplarında topladığı kısa oyunlarıyle çok sayıdaki öbür oyunları oldu: Bu oyunlarının başlıcaları **Prigionieri** (Tutuklular, 1925), **Vulcani** (Yanardağlar, 1926), **L'Oceano del Cuore** (Yürek Okyanusu, 1927), **Il Suggeritore Nudo** (Çıplak Suflör, 1929) ve **Simultanina** (1931) dır. Daha sonraki yıllarda da tiyatro alanındaki öncü akımları oldukça etkileyen Marinetti'nin düşünceleri, yazıları ve oyunları, özellikle taşıdıkları yenilik ve tartışma yüküyle önemli olmuşlardır.

Filippo Tommaso Marinetti'nin Nikolay Klubin tarafından yapılmış bir portresi.

MARIVAUX, PIERRE - CARLET DE CHAMBLAIN DE -
(1688 - 1763) Fransız yazarı. Kentsoylu bir ailenin oğludur. Paris'te okudu. Paris'in kentsoylu çevrelerine girdi. «Querelles des Anciens et des Modernes» (Eskilerle Yenilerin Kavgaları) de yenilerin yanında yer aldı. 1717 yılında evlendi. Altı yıl sonra karısı öldü. Malî durumu bozulduktan sonra, kendisini bütünüyle edebiyata vererek sakin bir hayat sürdü. 1742 yılında Akademi'ye girdi.

1717 yılında gazetecilik yapmaya başlayan Marivaux, 1721 - 1734 yılları arasında, üç gazete yönetti. Gelecekteki psikolojik ve ahlâkî yazılarının ilk örneklerini bu gazetelerde yazdığı bazı yazılarla verdi. Gazeteciliğinin yanı sıra yoğun bir romancılık çalışmasını da sürdürdü. Bu çalışmasının en iyi ürünleri on ciltlik **La Vie de Marianne** (Marianne'ın Hayatı, 1731 - 1742) ve beş ciltlik **Le Paysan Parvenu** (Sonradan Görme, 1734 - 1735) adlı romanlarıdır. Marivaux, bu romanlarında, XVI. yüzyıl İspanyol romanından ve son yılların İngiliz anlatısının deneylerinden hareket ederek, çok özgün bir gerçekçi senteze ve psikolojik analize ulaşmıştır. Marivaux'nun tiyatro çalışmaları da önemlidir. **Arlequin poli par l'amour** (Sevginin Parlattığı Arlequin, 1720) adlı oyunuyle **commedia dell'arte** geleneğini sürdüren Luigi Riccoboni yönetimindeki Théâtre Italien ile uzun sürecek bir işbirliğine başlamıştır. Zanetta Benozzi (Silvia), Marivaux'nun İtalyan tiyatro geleneği içinde daha iyi değerlendirilebilecek olan oyunlarının baş oyuncusu olmuştur. Marivaux'nun, dolantı güldürüsünden karakter ve gelenek güldürüsüne, toplumsal ve felsefî taşlamadan acıklı oyunlara, allegorik oyunlardan masallara kadar hemen her türünden eser verdiği tiyatro alanında, en başarılı türü, özellikle aşk psikolojisi üzerine kurduğu güldürü türüdür. Marivaux'nun bu tür oyunlarının en iyileri **La Double Inconstance** (Çifte Kararsızlık, 1723), **Le Jeu de l'amour et du Hasard** (Aşkın ve Rastlantının Düzenleri, 1730) ve **Les Fausses Confidences** (Sahte İçtenlikler, 1737) olarak sayılabilir. Marivaux'nun eserlerinin belirleyici özelliklerinden biri olarak belirtilen aşırı incelik, eleştirmenler tarafından genellikle yerilmiştir; bu eleştiriden küçültücü, aşağılayıcı anlam taşıyan «marivaudage» terimi doğmuştur.

MARKA
İmal edilen eşya ya da mallar üzerine konulan ve malın yapıcısını, yapıldığı fabrikayı, ticarî amaçla satanları gösteren ve bu malın aynı tür mallardan ayrılmasını sağlayan isim, mühür, resim, harf, rakam gibi işaretler. Marka «alâmet-i farika» olarak da adlandırılır. Markalar tescil edilerek hukuken himaye edilir; hiç bir kimse kendi malları üzerinde başkalarına ait markayı kullanamaz. Belirli bir markayı taşıyan malların sağladığı ticarî başarı karşısında, aynı başarıyı sağlamak için aynı tür bir mal üzerinde bu markayı kullanan kimse haksız bir harekette bulunmuş olur.

MARKİZ ADALARI
Büyük okyanusta Tuamotu adalarının kuzey-doğusunda, 9°30′ güney enlemi ile 139°45′ batı boylamı üzerinde yer alan volkanik adalar takımı. Markiz adaları Tubuai, Tuamotu ve Cemiyet adaları ile birlikte Fransız Polinezyasını meydana getirirler. 1840 yılında Fransız egemenliğine girmiş olan Markiz adaları, 1958 yılına kadar Fransız sömürgesi olarak kaldıktan sonra, bu tarihte Fransız denizaşırı toprakları arasına katılmışlardır.

Toplam yüzölçümü yaklaşık olarak 1 274 km². olan Markiz adalarının, 5 000 kişilik nüfusunun hemen hepsi Polinezyalıdır. Markiz adaları iki gruba ayrılan on bir adadan meydana gelir. Bu iki gruptan, 1595 yılında Mendana tarafından keşfedilmiş olan Mendana grubunda Fatu Huku, Tahuata, Fatu Hiva, Motane ve Hiva Oa adaları; Birleşik Amerikalı denizci Ingraham tarafından keşfedilmiş olan Washington grubundaysa Ua Huka, Hatutu, Eiao, Nuku Hiva, Ua Pou ve Motu Iti adaları yer alır.

Geçen yüzyıldan beri salgın hastalıklar nedeniyle nüfusu iyice azalan adalarda, halkın başlıca geçim kaynakları tarım, hayvancılık ve balıkçılıktır. Başlıca tarım ürünleri hindistancevizi, vanilya, tütün, çeşitli sebze ve yemişlerdir. Beslenen hayvanların başında sığır ve koyun gelir.

MARKO PAŞA
(? - 1888) Osmanlı hekimi. Asıl adı Marko Apostolidis'tir. İstanbul'da doğmuştur. Tıp öğrenimi yapmış, doktor olarak çalışmış, hastalarına gösterdiği yakın ilgi dolayısıyle kısa zamanda sevilmiş, devlet yöneticilerinin gözüne girmiş, sonunda Tıbbiye-i Şahane nazırlığı (Tıp Fakültesi dekanlığı)na getirilmiştir. Hilâl-i Ahmer (Kızılay) örgütünün kurulmasına Kırımlı Doktor Aziz Beyle birlikte önemli ölçüde katkıda bulunmuş, 1878 yılında Abdülhamit II. tarafından Meclis-i Ayan (Senato) üyeliğine getirilmiştir.

Halka yakınlık göstermesiyle tanınan Marko Paşa kendisine başvuranları dikkatle dinler, yatıştırıcı cevaplar verir, onlara dertlerine çare bulacağı umut ve izlenimini verirdi. Bu ta-

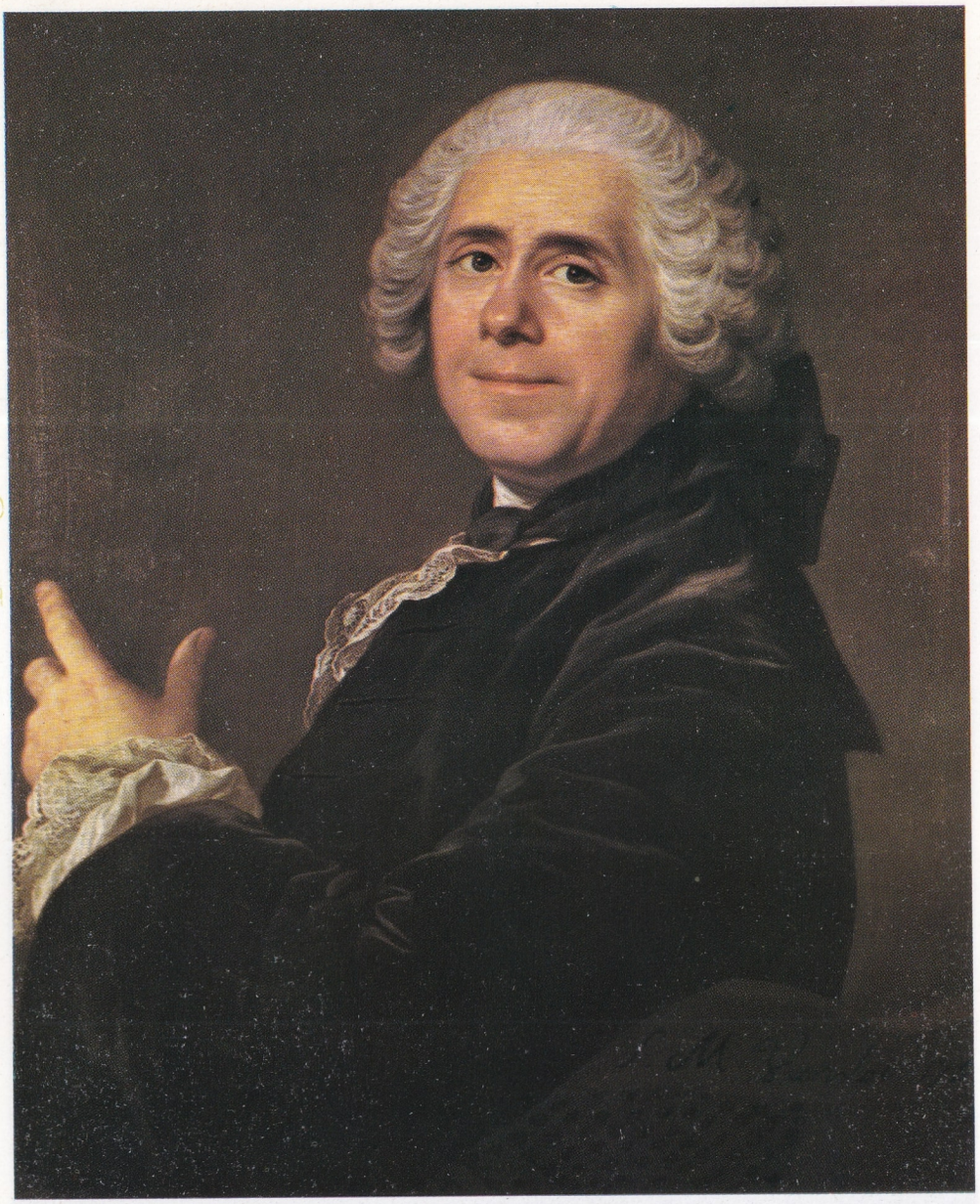

Van Loo'nun fırçasından Pierre-Carlet de Marivaux.

vırlarından dolayı, kendisine başvurup derdini anlatanlar, sonuç almasalar bile üzülmezler, Marko Paşaya kızmazlardı. Bu yüzden Marko Paşa Abdülhamit döneminin oyalama politikasının, sonuçsuz kalacak başvurmaların sembolü haline gelmiş, «derdini Marko Paşaya anlat» sözü de bu yüzden bir atasözü niteliğine girmiştir.

MARKO POLO
(bkz. Marco Polo)

MARKSİZM
Karl Marx'ın düşüncesinin, özellikle ilk sosyalist partilerin doğuşuyle birlikte Avrupa işçi hareketinin büyük kısmının ideolojisi halini almasından sonra, gösterdiği gelişimleri ve bu düşünceyle ilgili yorumları adlandırmak için kullanılan terim. Özellikle İkinci Enternasyonal'den (Paris, 1889) sonra başlayan bu genişleme ve ideolojik yayılma, ilk yıllarda, Marx'ın ölümünden (1883) sonra Avrupa Marksizminin tek yetkilisi olarak kalan Engels tarafından yönlendirilmiştir. Engels'in bu dönemdeki bazı yazıları ve özellikle **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni** (1884) ve **Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu** (1888) adlı eserleri, evrimciliği belirginleştirmesiyle, «Darwinci» kültürü benimsemiş olan yeni kuşak üzerinde yoğun bir etki meydana getirmişlerdir. Böylece gerek Rusya'da, gerek Almanya'da tarih felsefesi açısından marksizm yorumu başlamıştır. Bu yorum, İkinci Enternasyonal döneminde Almanya'da kuramsal marksizmin en büyük temsilcisi olan Karl Kautsky'de Darwinci çizgide, Rusya'da marksizmin başlıca temsilcisi olan Plehanov'da ise bir monistik - felsefî görünümleriyle gelişecektir. Güçlü pozitivist etkilerin karıştığı bu kuramsal alan içinde «revizyonizm» adı verilen olgu meydana gelir. Revizyonizm, felsefede, tarihsel maddeciliği Kant ahlâkıyle birleştirme denemesi, ekonomi - politikteyse marksizmin devrimci amaçlarının yerine, gelişmeci ve reformcu bir görüş getirmek isteğiyle belirlenir. Bu hareketin başlıca temsilcileri Karl Schmidt ve Eduard Bernstein'dır. Bernstein'ın, 1899 yılında, Engels'in ölümünden dört yıl sonra yayımlanan **Sosyalizmin Varsayımları ve Sosyal Demokrasinin Görevleri** adlı kitabı hareketin temel kitabı olarak kabul edilebilir. Revizyonizm iki temel savla ortaya çıkmaktadır. Bunların birincisi, yasallık ve demokratik - parlamenter cumhuriyete saygılılık, devrimci şiddetin ve «Proletarya diktatörlüğü»nün reddedilmesi; ikincisiyse, işçi sınıfının sömürülmesi olgusunun kökeninin dağıtımdaki adaletsizlik olarak açıklanmasıdır: Bu adaletsizlik, kapitalist «üretim biçimi» ile organik bir bağ içinde görülmemekle birlikte, sistemin ıslah edilmesi ve gerekli yasaların çıkartılmasıyle adaletsizliğin önüne geçilmek istenir. Başlangıçta Kautsky ve Plehanov tarafından yönetilen revizyonizme karşı Rusya'da Lenin, Almanya'da ise Rosa Luxemburg ile Mehring kıyasıya savaşmışlardır. Bu kavga, I. Dünya Savaşı yıllarında, Avrupa'nın başlıca sosyalist partilerinin savaştan yana çıkmalarıyle doruk noktasına erişmiştir. Rusya'daki Ekim devriminin, 1919 yılında Moskova'da kurulan Üçüncü Enternasyonalin ve nihayet işçi sınıfının sosyal demokrat kanadı ile komünist kanadının birbirlerinden kesin olarak kopmalarının belirlediği marksizmin yeni evresinde, felsefî alanda da revizyonizme karşı derin bir tepki görülmüş; özellikle Engels'in felsefî yazılarında «diyalektik materyalizm» olarak yorumlanan «ortodoks» marksizme dönülmüştü. İkinci Enternasyonal ile Üçüncü Enternasyonal arasında Avusturya'da gelişen ve başlıca temsilcileri Avusturyalı olduğu için «Avusturya marksizmi» adı verilen akım, gerek politik alanda, gerekse kuramsal alanda, iki karşıt uç arasında yer almıştır. Bu akımın başlıca temsilcileri filozof Max Adler, iktisat-

Das Kapital.

Kritik der politischen Oekonomie.

Von

Karl Marx.

Erster Band.

Buch I: Der Produktionsprocess des Kapitals.

Hamburg
Verlag von Otto Meissner.
1867

«Kapital»in 1867 yılında Hamburg'da yapılan ilk baskısının kapağı.

çı Rudolf Hilferding ve Otto Bauer, hukukçu Karl Renner'dir. İtalya'da da, Antonio Labriola ile Antonio Gramsci, marksizm akımına önemli katkılarda bulunmuşlardır. XX. yüzyılın başlarında, revizyonizmin ve özellikle kapitalist ekonominin yeni gelişmelerinin getirdiği sorunlarla ilgili olarak, Marx'ın **Kapital** adlı kitabındaki görüşlerin geliştirilmesine ve çağdaşlaştırılmasına yönelmiş bazı çalışmalar önem kazanmıştır. Bu çalışmaların en önemlileri Kautsky'nin **Tarım Meselesi** (1900), Hilferding'in **Finans Kapital** (1909), Rosa Luxemburg'un **Sermaye Birikimi** (1912) ve Lenin'in **Kapitalizmin En Yüksek Aşaması Emperyalizm** (1916) adlı eserleridir. Yüzyılın ilk on yılı içinde Rusya'da gelişen özel bir felsefî revizyonizm biçiminden de söz etmek gerekir.

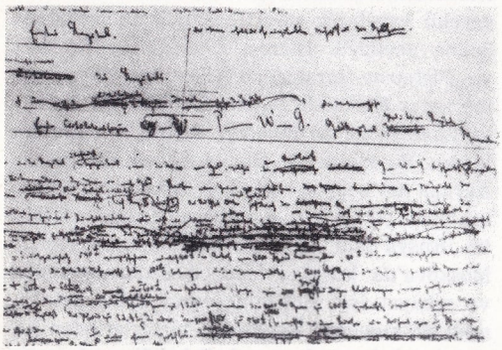

Karl Marx'ın en önemli eseri «Kapital»in el yazması bir sayfası. Karl Marx'ın eserlerinin büyük kısmı ölümünden sonra yayımlanmıştır.

Mach ile Avenarius'un felsefesinden geniş ölçüde etkilenmiş olan marksizm ile empiriokritisizm arasında bir uzlaşma öneren bu akımın başlıca temsilcileri A. Bogdanov ve Valentinov gibi filozoflardı. Politik reform önerilerinin olmamasıyle klasik revizyonizmden ayrılan bu felsefî yönelime, özellikle Lenin karşı çıkmıştır. Bu çatışma ortodoks marksist felsefenin çizgilerinin sağlam bir biçimde tespiti için bir fırsat olmuştur. Söz konusu ortodoks marksist felsefe daha sonraki yıllarda «diyalektik materyalizm» biçimleri ve tarzları içinde, Üçüncü Enternasyonalde toplanacak olan partilerin resmî ideolojisi olmuştur.

MARLOWE, CHRISTOPHER
(1564 - 1593) İngiliz şairi ve tiyatro yazarı. Canterbury ve Cambridge'de düzenli bir öğrenim yaptıktan sonra klasikler üzerine yaptığı çalışmalarla dikkati çekti. Politikayla ilgilenmeye başladı, bir ara casus olarak çalıştı. Londra yakınlarındaki bir meyhanede bıçaklanarak öldürülmesiyle hayatının sona ermesi de, yakın zamana kadar sanıldığı gibi bir kadın meselesinden çok bu faaliyetiyle ilgili olmalıdır. Ahlâksız bir adam olarak tanınan Marlowe'u romantik çağ eleştirmenleri bir «lanetlenmiş şair» olarak tanımlamışlardır. Bununla birlikte şairin düzensiz bir hayatı olduğu konusunda elde somut bir belge bulunmamaktadır. Halk Marlowe'u, özellikle Sir

Elizabeth devrinin en önemli şair ve oyun yazarlarından Marlowe'un bir portresi.

Walter Raleigh'in çevresinde toplanan ayyaş aydınlardan biri olduğu için, Tanrısız ve dinsiz bir insan olarak bilirdi.

Yazdığı oyunların içinde en önemlisi 1587 yılında oynanmış ve 1590 yılında da yayımlanmış olan **Tamburlaine the Great** (Büyük Timurlenk) adlı oyunudur. Güçlü, tumturaklı ve barok bir dille yazılmış olan bu oyun Elizabeth dönemi tiyatrosunun ilk büyük tragedyasıdır. Yine bu oyun, tiyatrolarda geniş halk kitlelerine oynanmak için bir aydın tarafından yazılmış ilk oyundur. Konusu daha sonra Shakespeare tarafından yeniden ele alınacak olan **Edward II.** (1592 ?) ise dramatik öğelerle dolu şiirli bir oyundur. Marlowe'un yaratıcı dehasının lirik alanda en yüce noktaya ulaştığı eseriyse yarıda kalmış ve daha sonra George Chapman tarafından tamamlanıp ölümünden sonra 1598 yılında yayımlanmış olan **Hero and Leander** adlı uzun şiiridir. Çöküş edebiyatının (dekadantizm) en güzel örneklerinden biri olan bu şiirde güzellik, hayat ve aşka karşı hayranlık, gurur ve güçsüzlük duygusuyle karışır. Marlowe, bütün bu eserlerinin yanı sıra, edebî bakımdan önem taşıyan ilk **Faust**'un da yazarıdır. 1588 yılında yazılıp 1604 yılında yayımlanan **The Tragical History of Doctor Faustus** (Doktor Faustus'un Trajik Hikâyesi) adlı oyunu İngiliz halkı tarafından çok beğenilmiştir. Bununla birlikte, Marlowe'un Faust'u, psikolojik bakımdan derinleştirilmemiş bir kişiliktir ve Goethe'nin Faust'unun düzeyine erişmekten çok uzaktır.

Marlowe'un diğer oyunları arasında en başarılı olanlar **Dido Queene of Carthage** (Kartaca Kraliçesi Didone, 1594), **The Massacre at Paris** (Paris Kıyımı, 1593) ve **The Jew of Malta** (Maltalı Yahudi, 1589) dır.

MARMARA ADALARI

Marmara denizinin güney-batısında, Kapıdağ yarımadasının kuzey-batısında üç büyük (Marmara, Paşalimanı, Avşa) ve birkaç küçük adadan (Ekinlik vb.) meydana gelmiş takımada (nüfusu 5 715). Yapı ve yer biçimleri bakımından Kapıdağ'ın bir devamı olup, deniz düzeyinin dördüncü zaman sonlarındaki yükselmesi sonucunda karadan ayrılmışlardır. İdarî bakımdan Balıkesir ilinin Erdek ilçesine bağlı bir bucaktır.

İçlerinde en büyüğü Marmara adasıdır (200 km².). Adanın en yüksek noktası İlyas dağı (600 m.) dır. Adanın adı, burada elde edilen mermer taşlarından gelir. Yerleşme noktaları adanın kıyılarındadır. Bunlardan bucak merkezi olan Marmara, adanın güney kıyısındadır. Öbür köyler (Gündoğdu, Armalı, Çınarlı, Saraylar) keçiyollarıyle birbirine bağlıdır. Ulaşım deniz yoluyle sağlanır.

İkinci büyük ada Paşalimanı adasıdır. Üzeri basık tepeler halinde olan bu adanın en yüksek noktası Kukumav tepesidir. Paşalimanı, Harmanlı, Tuzla, Poyrazlı, Balıklı adında köyleri vardır. Avşa ve Ekinlik adalarında da köyler vardır. Marmara takımadalarına dahil Hayırsız ada, Fener adası, Koyun adası, Pala adası gibi adalarda insan yoktur. Adalar halkının başlıca geçim kaynağı balıkçılıktır. Bazılarında zeytinciliğe de önem verilir. Son yıllarda yazlığa gelenler, Marmara ve Avşa adasına büyük ölçüde gelir bırakırlar.

MARMARA BÖLGESİ

Türkiye'nin kuzey-batı bölümüdür. Adını, ortasında bulunan Marmara denizinden alır. Bölge Doğu Trakya'yı içine aldığı gibi, Anadolu yarımadasının kuzey-batı köşesini de kaplar. Karadeniz ve Ege bölgeleriyle komşudur. Karadeniz ve Marmara bölgeleri arasındaki sınır, Sakarya ırmağının aşağı çığırı doğusundan geçer. Güney-doğu Marmara bölgesi, Ege bölgesinin İçbatı Anadolu bölümünden ayrılır; sonunda güney-batı subölümü çizgisi olan sırtlar, Marmara bölgesini Ege bölümünden ayırır. Bu sınırlar içerisinde bölgenin yüzölçümü yaklaşık olarak 67 306 km²., nüfusu da 5 milyona yakındır.

Marmara bölgesinin başlıca özelliği, hem denizler ve kıtalar, hem de birbirinden farklı iklimler arasında bir geçit görevi görmesidir. Buradaki dağlar ne fazla yüksek, ne de sürekli sıralar halindedir. Bölge, Kuzey Anadolu dağlarının yüksekliğini epeyce yitirmiş uzantıları (Kocaeli sırtları, Samanlı dağları ve Mudanya tepeleri) ve İçbatı Anadolu eşiği üzerinde sıralanan dağ kitleleri (Uludağ 2 543 m.) ile engebelenir; güney-doğuda vadilerle yarılmış tepelik bir arazi Çanakkale boğazına doğru uzayıp gider (Biga yöresi).

Ortasında doğu-batı doğrultulu derin bir çukur bulunan Marmara denizi, Boğazlarla Karadeniz ve Ege denizine açılır. Boğazların çevresi tepelik bir görünüştedir. Doğu Trakya, bir yandan Çatalca - Kocaeli, öte yandan Gelibolu yarımadalarıyle Anadolu'ya sıkı sıkıya bağlanan ortası çukur, kenarları yükselmiş Ergene havzasını meydana getirir; bunun kuzey-doğu kenarında Istranca (Yıldız) dağları yükselir; güney yanında ise Tekir dağı ve Koru dağı yer alır.

Marmara bölgesinin iklimi, Karadeniz bölgesi ile Akdeniz bölgesi arasında bir geçiş özelliği gösterir. Bu nedenle çeşitli iklim özellikleri örtü ve bitkileri birbirine geçmiş durumdadır. Marmara kıyılarında Akdeniz iklimi hâkimdir. Karadeniz kıyılarına çıkılınca, yazlar daha serin ve daha nemli olur. Fakat içerilere gidildikçe yazların daha sıcak ve kışların daha soğuk bir hal aldığı görülür. Zeytinlikler ve maki toplulukları artık burada görülmez olur; geniş ovalarda istep manzarası göze çarpar. Alçak tepeler çok yerde çalılarla kaplıdır; yüksek kesimlerde ormanlara rastlanır. Bölgenin gerçek ormanları Istrancalarda, Samanlı dağlarında, Uludağ'da ve Biga yöresindedir. Istranca ormanlarında genel olarak kayın, meşe, gürgen, yer yer de kestane, akçaağaç, karaağaç gibi geniş yapraklı ağaçlar yer alır. Samanlı dağları ile Biga yöresinin kuzey kesimleri de orman bakımından aynı özellikleri gösterir.

Marmara bölgesi akarsu ve göller bakımından zengin bir bölgedir. Akarsuları üç ayrı denize dökülür. Trakya'nın büyük bir bölümünün suları Ergene - Meriç yoluyle Ege denizine akar. Güney Marmara kesiminin sularının büyük bir bölümünü Susurlu çayı toplayarak Marmara denizine götürür. Bu çay aynı zamanda, sağdan soldan aldığı kollarla Ulubat ve Manyas göllerinin sularını da Marmara denizine boşaltır. Bursa ovasının suları da Nilüfer çayı ve Susurlu aracılığıyle aynı denize gider. Daha doğudaki sular ise Göksu ve Karasu aracılığıyle Sakarya ırmağına karışır ve Karadeniz'e akar.

Marmara bölgesinin en önemli gölleri, Güney Marmara bölümündedir. Bunlar doğu - batı doğrultusunda yer alan İznik, Ulubat, Manyas gölleridir. Bölgenin bir başka gölü de İzmit körfezinin doğusunda bulunan Sapanca gölüdür. Marmara denizinin kuzeyinde, İstanbul ili sınırları içinde de üç göl vardır (Büyük ve Küçük çekmece gölleri ile Terkos gölü). Trakya'da Meriç'in çatalağzında da birçok göl vardır. Bunların en önemlisi Gala gölüdür. Marmara bölgesinde Uludağ üzerinde küçük buzul gölleri de vardır (Karagöl, Aynalıgöl, Kilimligöl vb.).

Çeşitli yer şekilleri ve iklim nedeniyle, Marmara bölgesi insanların yerleşmesi ve türlü ürünler yetiştirmesi bakımından çok elverişli bir alan haline gelmiştir. Nüfus yoğunluğu, dağlık ve ovalık bölgelerde farklıdır. Şehir ve kasaba sayısı fazladır.

Geniş ovalar, başta tahıl olmak üzere çeşitli ürünlerin yetişmesine ve ayrıca hayvancılığa elverişlidir. Bahçe tarımı çok gelişmiştir. Bağcılık, hatta zeytincilik de ilerlemiştir. Dağlarından orman ürünleri, yaylalarından da hayvan beslemek şeklinde yararlanılır.

Türkiye zeytinliklerinin %16'sı Marmara bölgesindedir. Zeytinlikler en çok Samanlı dağları ile Kapıdağı yarımadasının kuzey rüzgârlarına karşı olmayan alanlarında gelişmiştir.

MARMARA DENİZİ

Karadeniz ile Ege denizi arasında, doğu-batı doğrultusunda uzanan bir iç deniz. Yüzölçümü 11 500 km².'dir. İstanbul boğazıyle Karadeniz'den, Çanakkale boğazıyle de Ege denizinden ayrılır.

Marmara denizinde derinliği 200 m.'ye kadar olan alanlar oldukça geniş yer tutar. Güney kıyısı önünde suların derinliği 100 m.'yi geçmediği halde, İzmit körfezi doğrultusunda olan eksen üzerinde derinliği 1000 m.'yi aşan üç çukur sıralanır. Bunlar arasında en derin olanı doğudaki olup burada Büyükada güneyine rastlayan bir yerde derinlik 1 229 m.'ye iner. Ortadaki çukurun derinliği 1 180 m. (Ereğli - Bandırma arası), batıdakininki 1 025 m. (Tekirdağ güneyi) dir.

Marmara'nın yüzey sularının tuzluluğu azdır. Buna karşılık dip suları Akdeniz'inki gibi tuzludur. Bu tuzluluk derinlerde ve İstanbul bo-

Marmara denizi, Karadeniz ile Ege denizi arasında, doğu-batı doğrultusunda uzanır.

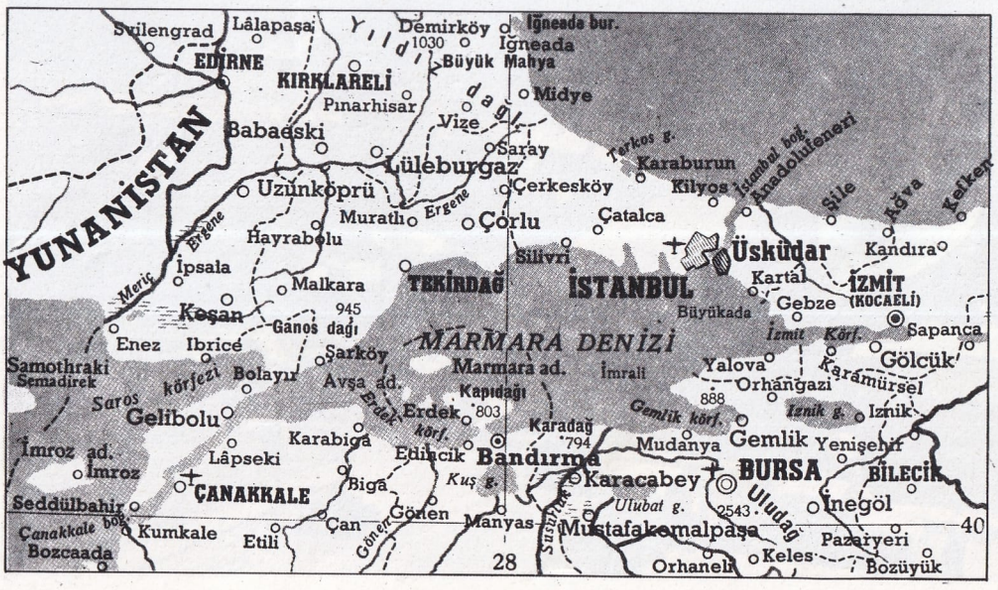

ğazından Çanakkale boğazına doğru artar. 10-15 m. derinliğe kadar tuzluluk ‰22 kadardır. 30 m.'de ‰37,5'i bulur. Bu derinliğin altında tuzluluk ‰38'e çıkar.

Marmara denizinde iki akıntı vardır. Biri Karadeniz'den Ege denizine doğru bir yüzey akıntısı, öbürü de ters yönde bir dip akıntısıdır. Yüzey akıntısı Karadeniz ile Ege denizi arasındaki yükseklik farkından ileri gelir. Bu akıntı İstanbul boğazından çıkarken bir yelpaze biçiminde Marmara'ya yayılır, Çanakkale boğazına giderken de yeniden toplanır.

Marmara denizinin kapladığı çanak, üçüncü zaman sonlarıyle dördüncü zaman başlarında oluşan teknotik hareketlerle ilgilidir ve bugün önemli bir deprem alanıdır. Denizin kuzey kıyıları az girintili çıkıntılıdır. Burada, sonradan birer göl haline gelen Büyük ve Küçükçekmece koyları başlıca girintileri, Ereğli burnu ise başlıca çıkıntıyı teşkil eder. Güney kıyısında birçok körfezler ve burunlar vardır (İzmit, Gemlik, Bandırma ve Erdek körfezleriyle Bozburun ve Kapıdağı yarımadaları). Kapıdağı yarımadasının da iki yanında iki önemli körfez vardır. Bunlar Erdek ve Bandırma körfezleridir.

Marmara denizinin başlıca adaları Marmara takımadaları, İmralı adası ve İstanbul yakınındaki Adalar'dır.

MARMARA GÖLÜ

Ege bölgesinde Gediz vadisinin orta kesiminde, vadinin kuzey kenarı önünde bir göl. Eskiden Mermere de denirdi. Yükseltisi 71 m., yüzölçümü 36 km².'dir. Gediz'in taşma sularını toplayan kanalları vardır. Gediz vadisinin güney kenarında, kalıntıları bulunan Sart şehrinin mezarlıkları gölün güneyinde bir tepe üzerinde bulunuyordu. Gölü kuşatan alanın kuzeybatı kenarında, Manisa ilinin Akhisar ilçesine bağlı «Gölmarmara» adı verilen bir bucak merkezi (nüfusu 8 301) vardır.

MARMARİS

Muğla iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 3 641). Rodos adasının karşısında, hemen hemen kapalı bir koyun kuzey kıyısında, küçük bir kalkerli tepe çevresinde kurulmuştur. Kasabanın gerisinde yer alan tepelerin yamaçları çamlarla kaplıdır. Denizi, yeşilliği, özellikle limanıyle ün kazanan kasaba, bugün turizm açısından büyük bir gelişme göstermektedir.

Marmaris 1957'de büyük bir deprem felâketi geçirmiş, evlerden çoğu yıkılmıştı. Bugünkü kasabanın evlerinin %70'i yeniden yapılmıştır. Kasabada birçok Türk eserleri vardır. Osmanlı sanat yapısı olan kale yüksekçe bir tepe üzerindedir. 1557'de yapılan kale bugün Kemeraltı mahallesindedir. Giriş kapısı ile denize bakan yönü sağlamdır. İçinde bir de sarnıcı vardır. Kemeraltı mahallesinde bulunan Mengenlizade İbrahim Ağa camii 1789'da yaptırılmıştır. Camiin üzeri büyük bir kubbeyle örtülüdür. Kapı ve kemerlerinin yapılışında Arap mimarî tarzı hâkimdir. 1545 yılında yapılmış olan Kervansaray, yedi küçük ve bir büyük odadan ibarettir. Yapının üzeri kemerlerle örtülmüştür.

Marmaris ilçesinin yüzölçümü 866 km²., nüfusu 12 780'dir. Merkez ve Bozburun bucakları içinde 15 köyü vardır.

İlçe toprakları Daraçya yarımadasının engebeli kesimini de kapsar. Engebeli olan ilçe topraklarında en yüksek tepe, kasabanın kuzey doğusunda 1 000 m.'ye yaklaşır.

İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Kışlar pek ılık ve bol yağışlı (yağış toplamı 1 190 mm.) geçer. Bunun sonucu olarak doğal bitki örtüsü maki topluluğudur. Ayrıca bu bölgeye özgü günlük ağaçları da bulunur. İlçe halkının gelir kaynağı tarım, süngercilik, deniz nakliyatı ve avcılığa dayanır.

MARMOT

(bkz. Dağ Sıçanı)

MARS

Güneş sisteminde, Güneş'ten uzaklık sırası bakımından dördüncü gezegen. Yörüngesi Yer'inkinin dışında ilk yörüngedir. Mars, gökte oldukça parlak kırmızımtırak renkte görünür, en uygun şartlar altında parlaklık derecesi -1,8'dir. Bazı zamanlarda Yer'e çok yaklaştığı ve atmosferi ince ve bulutsuz olduğundan yüzeyi iyice görünebildiği için, öteden beri gözlemcilerin dikkatini çekmiştir. Mars'ın Güneş'ten ortalama uzaklığı 227 000 000 km., Güneş'e en yakın olduğu zaman 206 000 000 km. ve en uzak olduğu zaman da 250 000 000 km.'dir. Güneş'e göre Yer'in öteki tarafında olduğu zaman Yer'e 56 000 000 km.'ye kadar yaklaşır ve bu halde Venüs'ten daha iyi görünür.

Mars'ın ekvatorundaki çapı 6 700 km. kadardır. Buna göre hacmi Yer'inkinin yedide biri kadardır. Mars yüzeyinde cisimlerin ağırlığı Yer yüzündeki ağırlıkların beşte ikisidir ve Mars'tan kurtulma hızı saniyede 5 kilometredir. Mars, ekseni etrafında bir dönüşünü 24 saat 37 dakikada tamamlar, yani Mars'ın bir günü Yer'inkinden 37 dakika daha uzundur.

Mars'ın yüzeyindeki sıcaklık birkaç değişik yükseklikte ve değişik mevsimlerde ölçülmüş ve gezegenin Yer'den soğuk olduğu anlaşılmıştır. Ekvator bölgesinde yazın sıcaklık 21°C kadar yükselir, kutup bölgeleri muhtemelen 10 cm. kadar kalınlıkta buzla örtülüdür. Güney kutup örtüsü daha geniştir, bir baştan ötekine 4 800 km. kadardır; fakat her iki kutuptaki örtü de bu kutupta yaz olunca küçülür ve kışın gelmesiyle büyür; bu durum suyun mevsime göre buharlaştığını ya da yoğunlaştığını gösterir. Fakat atmosfer basıncının çok az olmasından dolayı kutup buzları muhtemelen su haline gelmeden buharlaşmaktadır. Basıncın azlığı suyun kaynama noktasının 25°C'ye kadar inmesine sebep olur.

Orta büyüklükte bir teleskopla bakıldığında Mars, üzerinde iki beyaz kutup örtüsünden başka belirtiler de bulunan kırmızımtırak sarı bir daire gibi görünür. Üzerindeki belirtiler, yeşilimtırak gri renkte düzensiz şekiller halindedir. Gözlemciler kırmızımtırak taban rengini «kara», belirtileri de «deniz» olarak nitelendirmişlerdi. Bunların büyüklüğü ve biçimi üzerinde fikir birliğine varılmış ve her birine bir ad verilmişti. Ne var ki, Mars'ta çok az su olduğundan bu gezegende deniz bulunamaz; dolayısıyle koyu renkli alanların gerçekte ne olduğu henüz anlaşılamamıştır. Teleskoplarla çekilmiş resimleri, hassas gözlemlerle karşılaştı-

Önemli bir tatil kasabası olan Marmaris'ten bir görünüş.

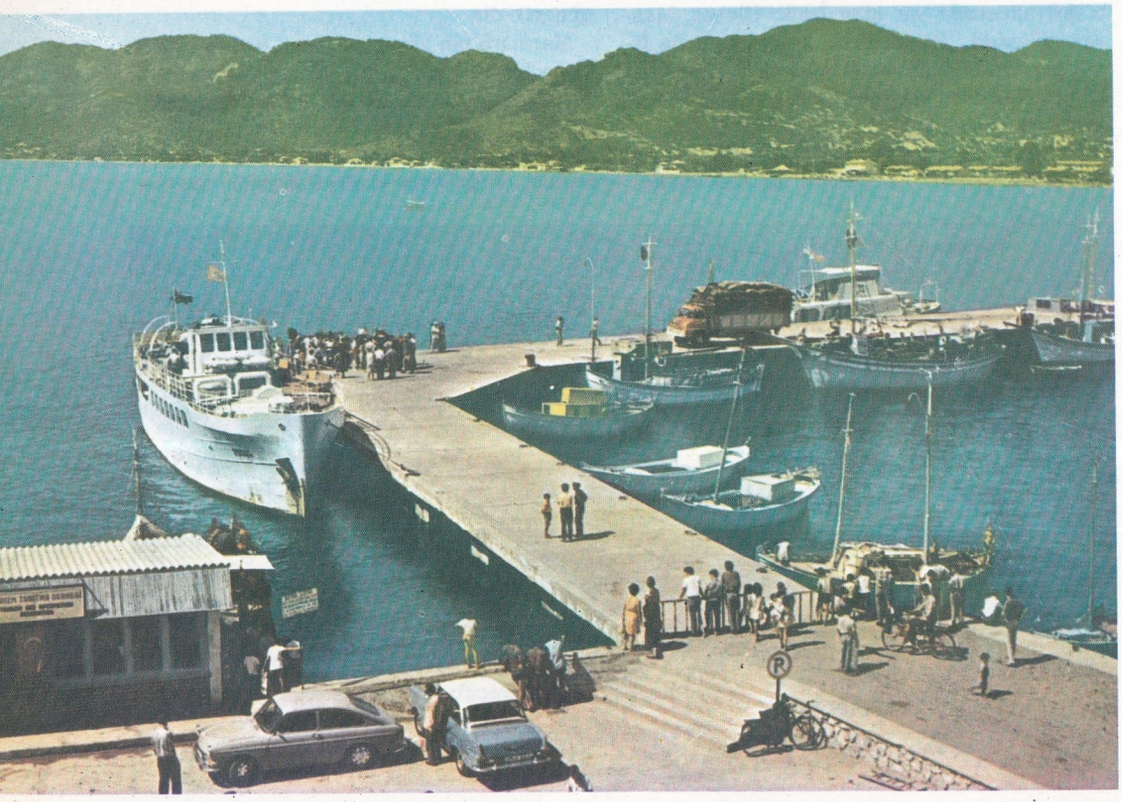

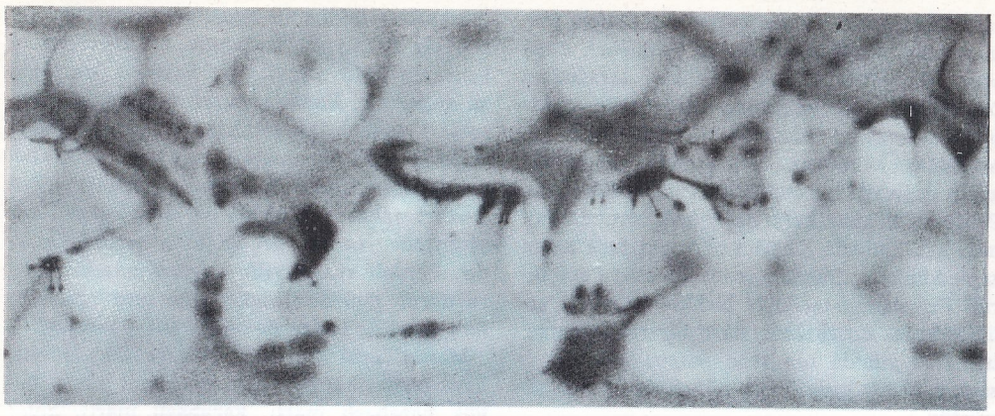

Mars'ın 60° kuzey ile 60° güney arasındaki kısmının silindirik projeksiyonla yapılmış haritası. Koyu lekeler denizleri, açık lekeler karaları göstermektedir.

Mars'ın bir teleskoptan görünüşü.

rarak Mars'ın ayrıntılı haritasını yapmak mümkün olmuştur.

Koyu renkli bölgeler renk bakımından mevsimlere göre biraz değişiklik göstermektedir, bu bakımdan bunların bir cins bitki örtüsü olduğu iddia edilmiştir. 1950'lerde W. Sinton spektroskopik yolla, likenlerde ve diğer aşağı bitkilerde bulunanlara benzer organik kökler bulunduğunu meydana çıkarınca bu koyu renklerin bitki yapısında olduğunun ispat edildiği sanılmıştır. Fakat daha sonraları gerek gözüken belirtilerin, gerekse bunların yorumunun tartışma götürür bir konu olduğu anlaşılmıştır. Böylece Mars'ta bitkisel hayatın bulunup bulunmadığı hâlâ tartışma konusudur.

Önceleri kutuplardaki suyun serbest kalmasıyle ilgili sanılan bir olay 1877'de G.V. Schiaparelli tarafından gözlenmiştir. Schiaparelli Mars'ın yüzeyinde bir baştan öbür başa kadar giden birtakım doğru çizgiler görmüş ve bunlara «kanal» adını vermiştir. 1906'da Percival Lowell Mars'ta akıllı yaratıkların yaşadığını, bunların çok büyük sulama kanalları inşa ederek gezegende çok az olan suyu düzenlediklerini ileri sürmüştür. Fakat çok geçmeden bunun, üzerinde durulamayacak bir teori olduğu anlaşılmıştır. Çünkü bu kanalların görülebilmesi için kilometrelerce geniş olması gerekir; kanallar dar olup da geniş gözükmesi kenarlarındaki bitki örtüsünden ileri gelmiş olsa bile bunlardaki su, kutuplarda ekvatora doğru akmaz. Ayrıca Mars'ta bu kanallara yetecek kadar su bulunduğu da şüphelidir. Bununla beraber «kanal» denilen bu çizgiler daima görülmekte ve bazen şaşırtıcı bir şekilde sayıları iki kata çıkmaktadır. W.Kühl Mars'ın yüzeyi düzensiz şekilde «lekeli» olduğu takdirde bu durumun basit optik hileleriyle meydana gelebileceğini göstermiştir. Fotoğraflarda görülen büyük kanalların örneğin Mars yüzeyindeki bir çatlaktan meydana gelmiş bir vadi ya da dünya üzerinde bulunmayan yüzey şekillerinden ileri gelen bir doğal olay olduğu sanılmaktadır. Bununla beraber kanallar sorunu da henüz bir çözüme bağanmış değildir.

Gezegenin yüzeyinin genel olarak kırmızı renkte görünmesini maden oksitlerinden (özellikle demir oksitinden) ileri geldiği muhakkak gibidir. Yer'de büyük kumluk alanlarda bu renk hâkimdir. Mars'ta oksitlenme daha yaygındır; Mars atmosferinde oksijen bulunmamasının sebebi de budur. Yer'in atmosferindeki oksijen hemen bütünüyle bitkilerden gelmektedir; eğer bitki hayatı ortadan kalksaydı Yer de Mars kadar kırmızı olurdu. Mars'ın atmosferi karbon dioksit, azot, argon ve çok az su buharından oluşur. Bazen, rüzgârların kaldırdığı tozlardan oluştuğu sanılan sarı bulutlar ve neden ileri geldiği anlaşılamayan mavi bulutlar görünür. Atmosfer basıncı Yer'dekinin ancak %2'si olduğundan Mars'ta şiddetli rüzgârlar meydana gelmez. Mars'ın atmosferi Yer'in 30 000 m. yükseklikteki atmosferine benzer. Bu durum 1964 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Mars'a yolladığı **Mariner IV.** uzay aracı tarafından tespit edilmiştir. Bu uzay aracı Mars'ın birkaç bin kilometre yakınından geçmiş ve birçok fiziksel bilgiyle birlikte Mars yüzeyinin resimlerini de televizyonla göndermiştir. Bu resimlerde «kanal»lara ait bir belirti bulunmamaktadır; fakat o kadar bol olmamakla beraber Ay'dakilere benzer kraterler görülmektedir. Bu kraterlerden bazılarının 100 km. kadar çapı vardır. Elde edilen yeni bilgiler Mars'ın magnetik alanının bulunmadığını göstermektedir. Böylece Mars'ın Yer'den çok Ay'a benzediği anlaşılmakta ve yüzyıllar boyunca teleskoplarla yapılan gözlemlere bakılarak sanıldığının aksine, hayat bulunmasına müsait görünmemektedir. Buna rağmen Mars'ta, yüzeyinin altında ya da alışageldiğimizden farklı kimyasal olaylara dayanan bir hayat bulunması ihtimal dışı değildir.

Mars'ın iki uydusu vardır. Her ikisi de Ay'dan küçüktür. Bunlardan Phobos büyük olandır, çapı 25 km. kadardır. Deimos'un çapı ise 10 km.'dir. Mars'ın yüzünden parlak bir yıldız gibi görünürler ve çok az ışık verirler. Phobos, Mars'ın çevresinde, 9 000 km. uzakta, 7 saat 39 dakikada bir devir yapar ve periyodu Mars gününün üçte birinden küçük olduğu için gezegenden daha çabuk döner. Bu nedenle gökte görünür şekilde hareket ederek batıdan doğar, doğudan batar. Bu kısa zaman süresince yeniaydan dolunaya kadar bütün evrelerden geçer ve gece bitmeden önce tekrar batıdan gözükür. Deimos ise Mars'ın çevresinde 22 000 km. uzaklıkta döner ve dönüşünü 30 saat 18 dakikada tamamlar; bu da bir Mars gününden beş buçuk saat daha uzundur. Dolayısıyle gökte çok yavaş hareket eder ve hiç batmadan üç gün kadar gökte kalır. Bu sürede ilk aydan dolunaya kadar bütün evrelerden geçer.

MARSHALL ADALARI

Büyük okyanusun kuzey kesiminde, Mikronezya'da, birbirinden bir kanalla ayrılan iki ada grubundan meydana gelen bir adalar takımı. Doğudaki grup daha küçük 15 gruptan meydana gelmektedir; bu gruba yerli dilindeki adıyle «Ratak adaları» denilmektedir. 18 gruptan meydana gelen batıdaki büyük grup ise, yine yerli dilinden alınan bir kelimeyle «Ralik adaları» diye adlandırılmaktadır. Deniz altındaki iki dağ sırasının deniz yüzeyine yaklaştığı kısımlarda mercan birikimiyle oluşmuş olan Marshall adaları, çok geniş bir alana yayılmış olup sayıları 800 kadar, toplam yüzölçümleriyse 182 km^2.'dir. Nüfusu 17 500'dür. Adaların en büyüğü Ralik grubundaki Kwajalein adasıdır. Adalar halkının büyük kısmıyse Ratak grubundaki Aur, Majuro, Maloelap, Aruno adalarında yaşamaktadır. Marshall adalarının halkı Mikronezya ırkındandır. Bütün yıl boyunca yağış alan adaların iklimi sıcak ve nemlidir. Tropikal nitelikte olan bitki örtüsüne hindistancevizi, ekmekağacı ve kakao gibi sıcak iklim ağaçları egemendir. Fakat adalar halkının başlıca geçim kaynağı iç denizkulaklarında yapılan balık avcılığıdır.

Marshall takımadalarının bazılarını ilk keşfeden, İngiliz denizcisi Wallis olmuştur (1767). Adaların tamamını ise 1788 yılında Gilbert ile Marshall adlı denizciler keşfetmişlerdir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Almanların, I. Dünya Savaşından sonra ise Japonların eline geçen Marshall adaları, 1947 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin yönetimi altına girmiştir. Marshall adalarından olan Bikini ve Eniwetok adlı mercanadalarında, 1946 yılında Ameri-

kalılar atom denemeleri yapmışlardır.

MARSHALL, GEORGE CATLETT
(1880 - 1959) Birleşik Amerikalı general ve devlet adamı. 1918 yılında Fransa cephesinde I. Dünya Savaşına katılan Marshall, 1939 yılından 1945 yılına kadar Amerika Birleşik Devletleri genelkurmay başkanlığını yapmış, bu arada Kazablanka, Yalta ve Potsdam konferanslarına katılmıştır. Bir süre Çin'de milliyetçilerle komünistler arasında arabuluculuk yapmayı denedikten sonra, dışişleri bakanlığına getirilmiş ve bu görevdeyken kendi adıyle anılan planı hazırlamıştır. 1949 yılında sağlığının bozulduğunu ileri sürerek istifa eden Marshall, ertesi yıl savunma bakanlığı görevine atanmıştır. 1951 yılında Kore'deki Amerika Birleşik Devletleri ile müttefiklerinin askerî birliklerini denetledikten sonra aynı yılın eylül ayında görevinden ayrılmıştır. 1953 yılında Nobel barış ödülünü almıştır.

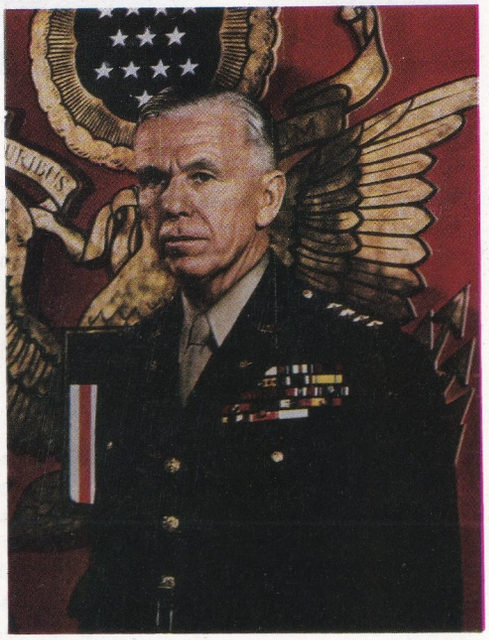

II. Dünya Savaşında Birleşik Amerika genelkurmay başkanı olan Marshall'ın adı savaş sonrasında Avrupa ülkelerine yapılan Amerikan yardımına verilmiştir.

MARSİLYA
Güney-batı Fransa'da bir şehir (nüfusu 889 029). Provence bölgesinin Bouches-du-Rhône bölümünün (yüzölçümü 5 248 km², nüfusu 1 260 000) merkezidir. Akdeniz kıyısındaki geniş bir koyda, çok yüksek olmayan birkaç tepenin eteğinde kurulmuştur. Fransa'nın hem en büyük limanı, hem de en büyük birkaç ekonomi, sanayi ve ticaret merkezinden biridir. Marsilya, Akdeniz kıyısında Fransa'nın geniş bir kısmının limanı olarak kurulmuş olmasının sonucu olarak, tarihi boyunca hareketli ve etkin bir şehir olmuştur.

M.Ö. VII. yüzyılda Yunan tüccarları tarafından kurulan Marsilya, Kartaca ile rekabet edecek kadar önemli bir ticaret şehri olmuştur. 480 yılında bir Roma kolonisi haline gelmiş, sonraki yüzyıllarda önce Vizigotlar, daha sonra da Ostrogotlar ve Franklar tarafından fethedilmiş, VII. yüzyıldan IX. yüzyıla kadar ise Merovenj ve Karolenj hanedanlarının yönetiminde kalmıştır. 1214 yılında şehrin bir kısmı bağımsız bir cumhuriyet ilân etmişse de, Provence düküne karşı savaşmak zorunda kalmış, 1252 yılında Charles d'Anjou tarafından zaptedilmiştir. Bundan sonra Marsilya'nın tarihi Fransa'nın tarihiyle birlikte gelişmiş, şehir Fransız devriminde etkin bir rol oynamıştır. 1720 yılında bir veba salgını sonunda o zaman 80 000 kadar olan nüfusunun yarısı ölmüştür.

XIX. yüzyılda Fransa'nın Cezayir'i ele geçirmesi ve Süveyş kanalının açılması sonucu Marsilya sürekli bir gelişmenin içine girmiştir. Fransa'nın Afrika ve Asya sömürgeleriyle ulaşımının doğurduğu yoğun trafik için yetersiz kalan limanı, eklerle genişletilmiş ve bugünkü 400 hektarlık yüzölçümüne ulaşmıştır. Marsilya limanından ithal edilen maddelerin başında turunçgiller, çeşitli sebze ve meyveler, ihraç edilen maddelerin başında ise motorlu taşıtlar, maden - makine sanayii ürünleri, kimya maddeleri ve kumaş gelmektedir. Aynı zamanda bir kültür merkezi olan Marsilya'da bir üniversite, bir yüksek ticaret okulu, bir güzel sanatlar okulu ve çok sayıda çeşitli kültür kurumları bulunmaktadır.

MARTIGİLLER (Laridae)
Omurgalı hayvanlardan kuşlar sınıfının, yağmurkuşları takımının martılar alttakımına giren bir familyası. Kırlangıç ve güvercinlere benzeyen hafif yapılı, kısa boyunlu, sık tüylü su kuşlarıdır. Kanatları uzun ve sivridir. Kuyrukları çoğunlukla çatallıdır. Başları oldukça iri, gagaları çoğunlukla kanca uçlu olur, parmakları perdelidir. Renkleri genel olarak beyazdır; fakat sırtlarında ve kanatlarının üst yüzeyinde yer yer gri ve kara kesimler vardır. Perdeli ayaklarıyle su yüzeyinde uzun süre durup dinlenebilirler. Balığı çok severler; birçokları koloniler halinde yuva yaparlar.

Martıgillerin çok türü vardır: Cüce martı, kara martı, küçük martı, gümüşsel martı, büyük karabaşlı martı, karabaşlı martı, güler martı iyi bilinen türleridir.

Cüce martı (Larus minutus): Martıların en küçüğüdür. Uzunluğu 30 cm. kadardır. Açık külrenginde, gagası kara, bacakları ve boynu kırmızıdır. Göçücüdür. Kuzey Avrupa ve Kuzey Asya'da yaşar.

Kara martı (Larus fuscus): 55 - 60 cm. uzunluğunda, sırtı ve kanatları kara, karnı beyaz, gaga ve bacakları sarıdır. Kuzey Avrupa ile Kuzey Rusya'da yaşar.

Küçük martı (Larus canus): 45 cm. uzunluğunda, sırtı açık külrengi, gagası sarı - yeşil, bacakları yeşil - külrengidir. Göçücüdür. Kuzey Avrupa, Kuzey Asya ve Karadeniz kıyılarında yaşar.

Gümüşsel martı (Larus argentatus): Martıgillerin en iyi bilinen türüdür. 65 cm. uzunluğunda, gagası sarı, sırtı açık külrengi, karnı aktır. Açılmış kanatları 150 cm.'yi bulur.

Marsilya'dan bir görünüş. Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesi ve Süveyş kanalının açılması Marsilya'nın hızla gelişmesine yol açmıştır. Marsilya limanı Fransa'nın Afrika ve Uzakdoğu ile ticaretinin en önemli kapısıdır.

Yuvalarını koloniler halinde yaparlar ve yosunlarla örtülmüş yuvalarına 3'er yumurta bırakırlar. Asya, Avrupa ve Amerika'nın kuzey bölgelerinde yaşarlar.

Büyük karabaşlı martı (Larus marinus): Kuzey Avrupa'da yaşayan martıların en irisidir. Uzunluğu 75 cm.'yi, açılmış kanatlarının eni ise 168 cm.'yi bulur. Sırtı ile kanatlarının tüyleri mavimsi siyah renktedir.

Karabaşlı martı (Larus melanocephalus): 35 cm. uzunluğunda sırtı külrengi, karnı ak, başı kara, gaga ve bacakları kırmızıdır. Akdeniz ve Karadeniz'de yaşar.

Güler martı (Larus ridibundus): Sesinden ötürü bazı bölgelerde «deniz kargası» da denir. 42 cm. uzunluğundadır. Sırtı açık külrengi, karnı ak, gagası ve bacakları kırmızıdır. Daha çok böcekle beslenir. Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'da yaşar.

Avlanan bir martı sürüsü. Martılar genellikle koloniler halinde yuva yaparlar.

MARTI, JOSÉ

(1853 - 1895) Kübalı şair ve deneme yazarı. Küba bağımsızlık kahramanlarından biridir. İspanyol ana babadan doğdu. 16 yaşından ömrünün sonuna kadar Küba'nın bağımsızlığı için savaştı. 1869 yılında İspanyollar tarafından tutuklanıp İspanya'ya gönderildi; orada üniversiteye girdi; Saragoza ve Madrid üniversitelerinde hukuk ve felsefe okudu. 1874 - 1877 yılları arasında Meksika'da yaşadı. Bir süre de Guatemala'da kaldıktan sonra, Küba'ya girmeyi başardıysa da 1879 yılında yakalanarak yeniden İspanya'ya sürüldü. İspanya'dan kaçarak New York'a gitti. Küba'da İspanyollara karşı ayaklanma olunca ayaklanmaya ilk katılanlardan biri oldu, başına geçtiği grubun önünde, İspanyol birlikleriyle çarpışırken yaralandı.

José Marti yaptıklarıyle, kişiliğiyle ve eserleriyle Latin Amerika'nın politika ve edebiyat tarihinde çok önemli bir yer tutar. Yüzlerce deneme ve makale yazmış, Buenos Aires'in büyük günlük gazetesi «Nacion»da yıllarca yazılar yayımlamıştır. Politikadan edebiyat ve sanata, hukuktan pedagojiye, ekonomiden müziğe kadar her konuya eğilmiştir. 1881 yılında Caracas'da, karısından ve yeni doğmuş oğlundan uzakta bulunduğu sırada, yazdığı 15 şiirini ertesi yıl New York'ta oğlunun adı olan **Ismaelillo** başlığı altında yayımladı. 1891 yılındaysa ikinci ve son şiir kitabını yayımladı. **Versos Sencillos** (Basit Şiirler) adıyle yayımladığı bu kitabı Latin Amerika modernist akımının temel eserlerinden biridir. Öteki şiirleri ise ölümünden sonra, **Versos Libres** (Serbest Şiirler) ve **Flores del Destierro** adında iki ciltte toplanmıştır. Çok basit bir ölçüsü olan, ender olarak da serbest ölçüde şiirler yazan Marti'nin özelliklerinden biri de dile fazla önem vermemesidir. **Versos Sencillos** adlı kitabındaki şiirleri kısa, özlü, uyumlu şiirin en yeni ve güzel örnekleridir. Bunlar derin bir duyarlıkla yazılmış, fakat hiç bir zaman bayağı bir duygusallığa yer vermemişlerdir. **Abistad Funesta** (1885) adlı romanı ve **«La edad de oro»** adlı dergide yayımladığı birkaç çocuk hikâyesiyle (1889) anlatıyı da denemiş, fakat bu türde pek başarılı olamamıştır.

MARTIN DU GARD, ROGER

(1881 - 1958) Fransız yazarı. Paleografi öğrenimi yapan Roger Martin du Gard'ın ilk önemli eseri, konusunu Dreyfus olayından alan ve canlı diyaloglar üzerine kurulmuş olan **Jean Barois** adlı romanıdır (1913). Daha sonra, **Nouvelle Revue Française** dergisi çevresinde toplanan gruba Vieux - Colombier tiyatrosunun kurucusu olan Copeau'ya bağlanan yazar, bazı tiyatro oyunları da yazmıştır. Savaştan sonra, bir kentsoylu ailesi kuşağının tarihsel savaş ve sınıf kavgası dramları karşısındaki davranışlarını ve ahlâkî - politik çelişkileri konu alan bir roman dizisi yazmaya başlamıştır. Bu dizinin 1922 ile 1929 yılları arasında yayımlanan ilk altı bölümü (bu bölümler **Les Thibault** genel adıyle yayımlanmıştır), 1936 yılında yayımlanan üç ciltlik **L'été 1914** (1914 Yazı) ve 1940 yılında yayımlanan bir epilogla tamamlanmıştır. Kaynağını gelenekten alan tarihsel - psikolojik bir anlatı türünün en sağlam örneklerinden birini veren Roger Martin du Gard, 1937 yılında Nobel edebiyat ödülünü almıştır.

MARTINIQUE

Orta Amerika'da Küçük Antil adalarından biri. Doğu kıyıları Atlas okyanusuna, batı kıyıları ise Karayib denizine bakar. Martinique adası bağlı olduğu Fransa'nın denizötesi vilâyetlerinden birini teşkil eder; Fransız Millet Meclisinde üç milletvekili, Senatosunda iki senatörle temsil edilir. Yüzölçümü 1 090 km^2., nüfusu ise 320 000'dir. Fransızca konuşan halkın bir kısmı Katolik, bir kısmı ise Protestandır. Martinique adasının merkezi, Karayib denizi kıyısında surlarla çevrili olan Fort de France (nüfusu 85 000) şehridir. Adanın diğer önemli yerleşme merkezleri Saint Pierre ve Lamentin'dir. Büyük kısmı hâlâ ormanlarla kaplı olan ada dağlıktır. En önemli dağı, kuzey kesiminde etkin Pelée (1 463 m.) volkanıdır. Bu volkanın 1902'deki püskürmesi sırasında oluşan kızgın bir bulut dağın eteğindeki St. Pierre şehrini yakmış ve 30 000 kişinin ölümüne sebep olmuştur. Adanın akarsuları kısa olmakla birlikte suları bol, akışları hızlıdır. Çok sıcak ve nemli bir tropikal iklim egemendir. Adanın özellikle nemli alize rüzgârlarına açık olan kuzey-doğu yamaçları bol yağış alır; yaz aylarında çok şiddetli ve tehlikeli yağmurlar sık sık görülür. Halkının büyük kısmını, tarım işlerinde kullanılmak üzere Batı Afrika'dan Antillere getirilen eski zenci köleler ile melezlerin torunları teşkil eder. Halkın geçim kaynakları önce tarım, sonra da hayvancılık, balıkçılık ve orman ürünleridir. Tarım ürünlerinin başlıcaları şekerkamışı, kahve, muz, kakao, ananas, manyok, patatestir. Şekerkamışından elde edilen rom adındaki içki, en önemli ihraç maddesidir. Ada, bunun dışında muz ve ananas gibi meyveler de ihraç eder.

José Marti Küba'yı bağımsızlığa ulaştıran 1895 hareketinin öncülerinden olmuştur.

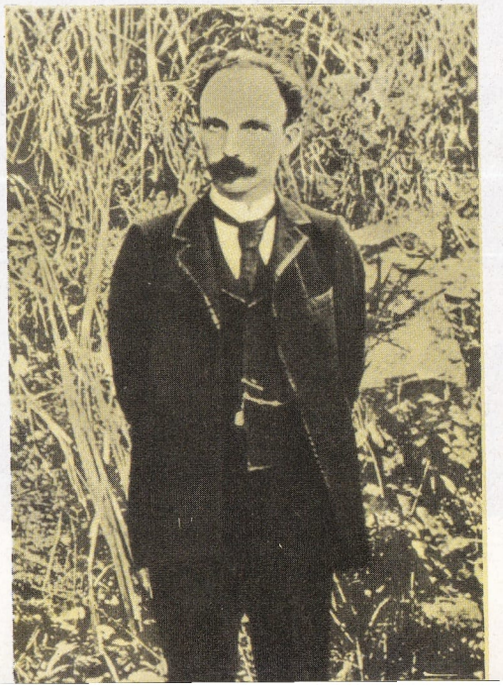

MARTINI, SIMONE
(1284 ?-1344) İtalyan ressamı. Siena'da doğmuş, Avignon'da (Fransa) ölmüştür. Siena resim okulunun ve XIV. yüzyıl resminin en büyük temsilcilerinden sayılır. Bilinen ilk yapıtı Siena hükümet konağındaki «Meryem ve İsa»dır. Duccio'nun aynı konulu eserinden dört yıl sonra (1315) meydana getirilmiş bu duvar resminde Martini, Duccio'nun çizim tekniğini uygulamakla beraber kompozisyonda ondan ayrılmakta; Duccio'nunkinde azizlerin hareketsiz, donmuş görünüşlerine karşı, Martini bunlar arasında bir ilişki, bir birlik kurabilmektedir. Martini ilk resimlerinde Duccio'dan büyük ölçüde esinlenmiştir. Ancak resimlerindeki Fransız etkisi Martini'nin, henüz otuzuna varmadan Avignon'a gidip bir süre orada kaldığını göstermektedir. Martini 1317 yılında Napoli sarayında «Saint Louis de Toulouse'un Kardeşi Robert d'Anjou'ya Taç giydirilişi» adlı tabloyu yapmıştır. 1319'da yaptığı ve bugün Pisa Müzesinde bulunan «Azize Caterina» adlı tabloda çehreler yumuşak bir renk - gölge uyumuyle yeni bir anlatım kazanmıştır. Martini'nin Giotto ile karşılaşıp karşılaşmadığı bilinememektedir. Buna rağmen «Azize Caterina» tablosunda Giotto'nun uyguladığı yöntemleri andırır bir hava sezilmektedir. Sanatçının Assisi şehri aşağı kilisesinde yaptığı «San Martino'nun Öyküsü» adlı bir dizi resimde de, yine Bardi ve Peruzzi kiliselerine Giotto tarafından yapılmış iç süslerden etkilendiği görülmektedir. Ancak temelde birçok ayrılık vardır. Giotto boşluğu ve üçboyutluluğu etkili bir biçimde duyurabilmekte, buna karşı Simone Martini'nin içli ve yumuşak lirizmini verememektedir. Martini 1328'de Siena hükümet konağına yaptığı «Foglianolu Guidoriccio» adlı duvar resmindeki atlıyle lirizmin en yüksek noktasına, adeta bir çeşit romantizme varmaktadır. Avrupa saray resminin öncüsü olan Martini'nin Avignon'a gitmeden önce, yaptığı en son önemli tablolardan biri de bugün Floransa'da bulunan «Meleklerin Meryem'e Haber Getirişi» (1333) adlı resimdir.

MARUL
Bileşikgiller familyasından bir bitki. A,B,C vitaminleri yönünden zengin olan geniş, uzun yeşil yaprakları taze olarak yenir. Hekimlikte öksürüğe iyi gelen ilâçların yapımında kullanılan marul sütü, büyük marul cinsinden çıkarılır. Yedikule marulu, Romanya marulu, kırmızı marul, adi marul gibi türleri vardır.

MARX, HEINRICH KARL
(1818 - 1883) Alman düşünürü ve ekonomi bilgini, tarihe maddeci açıdan bakan kuramın kurucusu.

Musevî asıllı bir kentsoylu Alman ailesinden gelen Karl Marx, önce Bonn'da, daha sonra Berlin'de okumuş, Berlin'de «Hegelci Sol» ve Alman radikal çevreleriyle ilişki kurmuştur.

Simone Martini: «Foglianolu Guidoriccio» adlı tablosundan ayrıntı (Siena, Palazzo Pubblico)

1843 yılında Paris'te yerleşerek burada Arnold Ruge'le birlikte **Fransız - Alman Yıllıkları**'nı kurmuş, bu şehirde kaldığı iki yıl boyunca yoğun tarih ve ekonomi politik çalışmaları yapmıştır. Marx'ın Avrupa devrimci çevreleriyle ve özellikle o yıllarda Paris'te pek çok olan sosyalist işçi dernekleriyle ilk ilişkileri de bu yıllarda başlar. Yakın bir dostluk kuracağı ve bütün ömrü boyunca ortak bir çalışma sürdüreceği Friedrich Engels'le de bu sırada, 1844 yılında tanışmıştır. 1845 yılında Paris'ten sürülen Marx, Belçika'ya yerleşmiş ve 1848 yılına kadar orada kalmıştır. Kısa süre içinde bütün Avrupa'ya yayılan işçi hareketleri aynı yıl Fransa ve Almanya'da başgösterince Paris'e ve Köln'e giden Marx, kısa bir süre sonra yeniden göç etmek zorunda kalmış ve bu kez ailesiyle birlikte Londra'ya yerleşmiştir. Ömrünün geri kalan kısmını, dostu Engels'in malî yardımlarına rağmen büyük bir yoksulluk içinde, bu şehirde sürekli bir şekilde bilimsel çalışmalar yaparak geçirmiştir. Kısa süre içinde, özellikle 1848 yılında yayımlanan **Komünist Partisi Manifestosu** ile devrimci sosyalizmin başlıca temsilcilerinden biri haline gelen Marx, 1864 yılında, ileride «Birinci Enternasyonal» adıyle anılacak olan, «İşçi Enternasyonali»nin toplanmasını sağlamıştır.

Marx'ın eserlerinin en önemlileri 1843 yılında yazılıp ölümünden sonra yayımlanan **Hegel Felsefesinin Eleştirisi**; 1844 yılında yazılıp ölümünden sonra yayımlanan **Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları**; 1845 yılında yazılıp ölümünden sonra yayımlanan **Alman İdeolojisi; Felsefenin Sefaleti** (1847); **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı** (1859); birinci kitabı sağlığında 1876 yılında, ikinci ve üçüncü kitaplarıysa ölümünden sonra Friedrich Engels tarafından 1885 ve 1895 yıllarında yayımlanmış olan **Kapital** ve nihayet 1861-1863 yılları arasında yazılıp ölümünden sonra Kautsky tarafından 1905 - 1910 yılları arasında üç cilt halinde yayımlanan **Artık Değer Kuramları** olarak sayılabilir.

Marx'ın düşüncesi Avrupa kültürünün çeşitli akımlarının ve özellikle Alman klasik felsefesinin (Hegel ve Feuerbach), Fransız politik sosyalizminin (Proudhon) ve İngiliz ekonomi politiğinin (Smith, Ricardo) birleşmesinden doğmuştur. Hareket noktası Feuerbach'ın «pozitif insancılık» anlayışıdır. Tarihin nesnesi, Hegel'in söylediği gibi düşünce ya da «dünyanın ruhu» değil, bütün görünüşleri ve nitelikleriyle yaşayan, gerçek insandır. Feuerbach, Hegel'e karşı açtığı tartışmada insanın doğallığını kurtarmakla yetinirken; Marx, tersine, insanın «doğasının» önceden «verilmiş» bir şey, değişmez, sürekli bir yapı olmadığını, aksine, ancak toplum ve tarih içinde gerçekleştiğini ortaya koyar. İnsanın «özü» insanın kendi kendisiyle ilişkisinden, onun iç dünyasını meydana getiren, genel ve soyut olarak belirlenebilecek olan ilişkide değildir; tersine, insanın başka insanlarla ve doğayla ilişkileri süreci içinde biçimlenip gelişir. Bu ilişkiler ise her zaman aynı değildir; üretim biçimlerinin ve toplumsal örgütlenme biçimlerinin değişmesine bağlı olarak değişirler. Sonuç olarak, insanın doğum yeri tarihtir.

Marx'ın Feuerbach ile Hegel'in karşısına çıkardığı antitezin temeli budur. Marx, Feuerbach'a karşı çıkmaktadır, çünkü Hegel'in düşüncesinde yer alan tarihsel - toplumsal içeriklerin hiç biri Feuerbach'da yoktur; Hegel'e karşı çıkmaktadır, çünkü Hegel de, gerçek ve nesnel ilişkiler olan tarihsel ilişkileri soyut ve biçimsel ilişkiler, yani insan bilincinin kendi kendisiyle ilişkileri haline indirgemektedir. Ulaşılan sonuç maddeci bir düşüncedir; fakat bu maddeciliğin d'Holbach ve Lamettrie'nin XVIII. yüzyıl maddeciliğiyle hiç bir ilişkisi yoktur. İnsanın özü madde değildir; insanın özünü toplumsal üretim ilişkileri meydana getirir. Bu ilişkiler doğal ilişkiler olarak nitelenebilir; fakat bunlar yani insanın doğayla ilişkisi (üretim), ancak belirli toplumsal ilişkiler arasında da alınırsa anlaşılabilir. Marx, insanın kendi emeğinin, dolayısıyle tarihin ürünü olduğunu ilk ortaya koyanın Hegel olduğunu kabul etmektedir. Fakat Hegel, emeği düşüncenin etkinliği olarak anlamakla yanılgıya düşmektedir. Emek, Hegel'in söylediğinin tersine, gerçek, nesnel bir ilişkidir. Hegelciliğin bu ilişkiye ruhsal bir nitelik vermesine karşılık Marx, emeğin maddeselliğini yani dış ve koşullandırıcı niteliğini korumak ister. Bu nitelik, insanı, çağdaş kentsoylu toplumunun nitelik ve çizgileriyle damgalamakta, böylece eski kölelik toplumu ya da derebeylik dönemi toplumu insanından çok farklı bir insan ortaya çıkmaktadır. Dinin, ahlâkın, metafiziğin, kısacası düşünce alanına ait olan hiç bir şeyin kendi başına bir tarihi yoktur. İnsanlar üretimlerini ve dolayısıyle toplumsal ilişkilerini geliştirdikleri ölçüde düşünceleri de değişikliğe uğrar. Yani bilinç hayatı değil, hayat bilinci belirlemektedir. Bu durum, insanların tarihte edilgen oldukları anlamına gelmez. Zaten tarih de insanların etkinliğinin dışında kalmamaktadır; fakat insanların temel etkinliği yani her şeyi koşullandıran etkinlik, üretici etkinliktir; bu etkinlik insanların hem birbirleriyle, hem de doğayla ilişkileri olarak anlaşılmalıdır. İnsan kişiliği öz olarak toplumsal üretim ve çalışma ilişkilerine dayanınca, özgür ve uyumlu bir kişiliğin ortaya çıkmasının, «ahlâk» yoluyle gerçekleşebilecek olan bir iç ve ruhsal «mükemmelleşme»ye bağlı bireysel ve özel bir sorun olmayıp, toplumun ekonomik yapısındaki dönüşüme bağlı toplumsal bir sorun olduğu açıktır. Yani, insanın sorunu toplumun sorunu olmaktadır. İnsancılık sosyolojiye, yani insan toplumlarının örgütlerinin tarihsel gelişimleri içinde incelenmesine dönüşmektedir. Böylece, Feuerbach'ın tanımladığı ruhsal ve dinsel yabancılaşma, gerçek bir yabancılaşma olarak ortaya çıkar: Bu yabancılaşma da toplumda bir iç farklılaşmadan başka bir şeyle açıklanamaz. İnsan, kendi «özünü» nesneleştirir ve kendisinden ayırır; bu özü kendisini yöneten «yabancı» bir varlık, taptığı bir Tanrı haline getirir; çünkü, gerçek hayatta insan başka insanlardan ayrılmıştır ve toplum da sınıflara bölünmüş durumdadır. «İlkel toplum»un ortadan kaybolmasından sonra, bütün insan toplumlarının belirleyici niteliği olan,

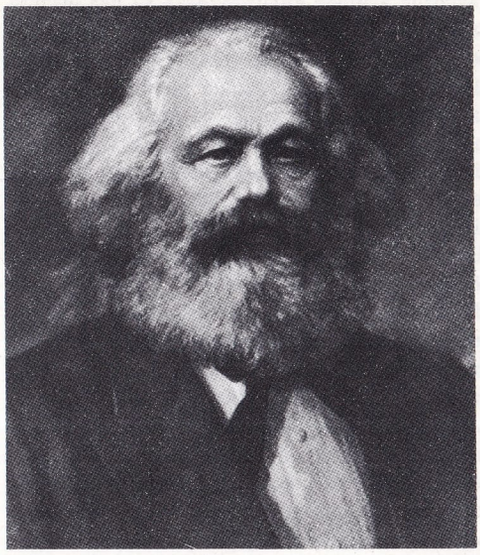

Tarihsel materyalizmin kurucusu Karl Marx'ın kuramları çağdaş düşünce ve tarih üzerinde belirleyici bir etki meydana getirmiştir.

toplumun sınıflara bölünmüş olması durumu, Marx'a göre, çağdaş kapitalist toplumda doruk noktasına erişmiştir. Hemen hemen bütün üretim araçlarının bireylerin elinde olduğu bu toplumda bu üretim araçları sahiplerinin kendine özgü dünyası, çalışan insanlara yani işçilere karşı ve «yabancı» bir dünyadır: Bu özel mülkiyetin dünyasıdır. Marx, Smith'in ve para ile malın birikmiş insan emeğinden başka bir şey olmadığını ileri süren Ricardo'nun daha önce kısmen geliştirmiş oldukları değer - emek kuramını yeniden ele alır ve incelemesinin merkezine sermaye ile emek gücü arasındaki ilişkiyi koyar. Sermaye yani çağdaş üretim araçlarının özel mülkiyeti, insan emeğinin, ücreti ödenmeden gasbedilmesidir: Herhangi bir malın değerini, o malı üretmek için gerekli emeğin miktarı belirler; kapitalist, ücretlinin emek gücünü, ücretini ödeyerek, yani herhangi bir mal gibi satın alır; ödediği ücret, bir mal olarak satın aldığı işçinin maliyet fiyatıdır; yani işçi ile ailesinin yaşamasına ancak yetecek olan parayı verir; oysa emek gücü kendisine verilen ücretten daha fazla değer üretir. İşverenin elinde kalan aradaki fark, yani artık - değer, sermayeyi meydana getirir. Yeni emek gücü kiralayan bu sermaye birikir ve gittikçe büyür. Birikim olgusu, kapitalist girişimler arasındaki rekabetlerle bağlı olarak, gittikçe büyüyen sermaye birikimini belirler; böylece, küçük ve orta boy girişimleri yutup yok eden dev girişimler doğar. Bu, toplumun bir kutbunda zenginliğin, bir kutbunda da yoksulluğun toplanması, birikmesi demektir. Komünizmin savunduğu sosyalist toplum, burjuva mülkiyet düzeninin kaldırılmasını amaçlar ve özel sermaye girişiminin kaldırılması ve üretim araçlarının kamulaştırılmasıyle gerçekleşir. Ancak, özel sermaye girişiminin ortadan kaldırılması ve toplumu bölen sınıf ayrımının yok edilmesiyle insan, «yabancılaşmış» olduğu gücüne ve de-

ğerlerine yeniden kavuşabilecek ve her insanın özgürlüğünün öteki insanların özgürlüklerine bağlı ve saygılı olduğu «insancıl» toplum düzenini kurabilecektir. Bununla birlikte, komünizmin doğuşu, ortaya çıkışı ve gelişmesi sadece insanların iyi niyetine bırakılmamıştır; komünizmi doğuran ve gerçekleştiren, nesnel tarihsel koşulların gelişimidir. Sonuç olarak, komünizmin, Marx için, soyut bir «zorunluluk», tarihsel gerçeğe karşı çıkacak ve tarihin akış yönünü değiştirecek bir ideal, bir ütopya değil, tarihin akışının kaçınılmaz sonucu, çağdaş kentsoylu toplumunun mümkün olan tek çözümü olduğu söylenebilir. Marx, «ütopik sosyalizm»i yani kendi deyimiyle, kapitalist toplumdaki haksızlıkları bildirmekle yetinen, bu haksızlıkların ekonomik yapıda olan kökenlerini göstermeyen ve ekonomideki köklü bir dönüşümün yine köklü bir politik dönüşümü kapsamamasının imkânsız olduğunu göremeyen sosyalistleri sürekli ve sert bir şekilde eleştirmiştir.

MARX KARDEŞLER

Birleşik Amerikalı varyete ve sinema oyuncusu beş kardeş (Marx Brothers): Chico adıyle tanınan Leonard (1891 - 1961), Harpo adıyle tanınan Adolph (1893 - 1964), Gummo adıyle tanınan Milton (1894), Groucho adıyle tanınan Julius (1895) ve Zeppo adıyle tanınan Herbert (1901).

Gummo kısa bir süre sonra tiyatroyu bıraktı. Öteki kardeşleri ise 1924 - 1928 yılları arasında Broadway sahnelerinde **I'll Say She Is, The Cocoanuts** (Hindistancevizleri) ve **Animal Crackers** adlı müzikli oyunlarla başarının doruğuna ulaştılar. 1929 yılında **The Cocoanuts**'un, 1930 yılında **Animal Crackers**'ın filme çekilmesiyle Marx kardeşler sinemaya geçtiler. Dört kardeşin sinema alanındaki başarısı, Norman Z. Mc Leod'un yönettiği **Monkey Business** (Maymun İşi, 1931) ve Leo Mc Carney'in yönettiği, totaliter rejimleri hicveden **Duck Soup** (Ördek Çorbası, 1933) adlı filimlerle devam etti. Zeppo topluluktan ayrıldıktan sonra kalan üç kardeş filim çevirmeğe devam ettiler. Marx kardeşlerin üç kişi kaldıktan sonra çevirdikleri filimlerin en önemlileri Sam Wood'un yönettiği **A Night at the Opera** (Üç Ahbap Çavuşlar Operada, 1935), yine Sam Wood'un yönetiminde çevrilen **A Day at the Races** (Üç Ahbap Çavuşlar At Yarışlarında, 1937) ile Edward Buzzell'in yönetmenliğini yaptığı **Go West** (Üç Ahbap Çavuşlar Altın Arayıcısı, 1940) olarak sayılabilir.

Marx kardeşler Edward Buzzell'in yönetmenliğini yaptığı «Üç Ahbap Çavuşlar Altın Arayıcısı» filminde.

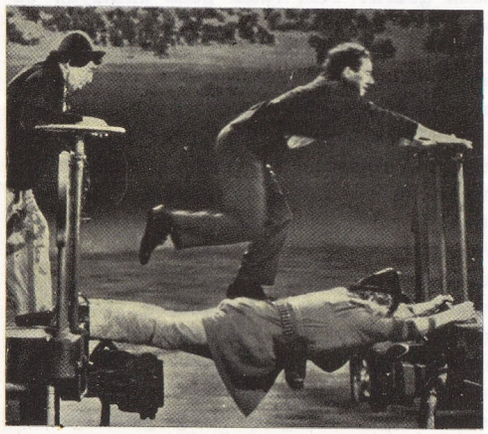

Maryland'da Chesapeake koyunun iki yakasını birbirine bağlayan 12 km. uzunluğundaki Chesapeake Bay Bridge'den bir görünüş. Köprünün yapımı 1952 yılında tamamlanarak ulaşıma açılmıştır.

Marx Kardeşler yeni bir güldürü türü yaratmış, Amerikan güldürü sinemasında çok önemli bir yer almışlardır. Filimleri Türkiye'de Ferdi Tayfur tarafından türkçeleştirilmiş, özellikle Arşak Palabıyıkyan adıyle yerelleştirilen **Groucho**, seyircinin sevgisini kazanmıştır.

MARYLAND

Amerika Birleşik Devletleri'nin doğu eyalet-lerinden biri. Doğu ve güneyde girintili çıkıntılı bir kıyıyla Atlas okyanusuna açılan Maryland, ayrıca doğuda Delaware, kuzeyde Pennsylvania, batıda West Virginia, güneydeyse Virginia'yla çevrilidir. Ayrıca Maryland ile Virginia arasında Potomac ırmağının doğu kıyısında Birliğe 1790 yılında katılan ve başkent Washington'un sınırları içinde bulunduğu «District of Columbia» yer alır. Yüzölçümü 27 394 km^2., nüfusu ise 3 680 000 olan Maryland'ın başkenti Annapolis (nüfusu 28 000) şehridir.

Eyaletin en önemli ve nüfusun en yoğun olduğu kısmı, Maryland'ı ortadan ikiye ayıran Chesapeake koyudur. Çok içerilere kadar sokulan bu koy, Atlas okyanusunun bir girintisidir. Chesapeake koyunun ikiye ayırdığı Maryland'ın bu iki kısmından biri olan Doğu Maryland, Delmarva yarımadasının batı ve orta kesimlerinden; ikincisi olan Batı Maryland ise dağlık bir arazi kuşağından meydana gelir. Maryland, morfolojik bakımdan kısmen ovalık, kısmen de dağlık bir eyalettir. Eyaletin doğu ve orta kesimlerinde Atlantik ovasının bir kısmını teşkil eden düz ve hafif engebeli bir bölge uzanır. Batı kesimindeyse zaman zaman tepelerle yüksek noktalara ulaşan yüksek ovalardan meydana gelen Piedmont bölgesi yer alır. Bu bölgedeki Allegheny dağlarının en yüksek tepesiyse Backbone Mountain (1 018 m.) tepesidir. Denize döküldükleri kısımlarda gemilerin girebildiği uzun haliçler meydana getiren ırmakların en önemlileri Chesapeake koyuna dökülln Susquehanna ırmağı ile yine Chesapeake koyuna dökülen Potomac ırmağıdır.

Eyalete, doğu kuşağında ılımlı bir deniz iklimi egemendir. Bu bölgede yazlar sıcak, kışlar ise yumuşak geçer. İç bölgelere girildikçe yıllık sıcaklık ortalamaları yükselir. Yağışlar ortalama olarak yılda 1 000 mm.'yi bulur.

Maryland'ın ekonomisinin temelini sanayi meydana getirmektedir; besin, konserve, kimya, dokuma ve demir sanayileri gelişmiş durumdadır. Maryland ekonomisinde tarım, hayvancılık ve balıkçılık da çok önemli birer yer tutarlar. Tarım ürünlerinin başında çeşitli tahıllar, patates, sebzeler, meyveler ve tütün gelir. En çok beslenen hayvanlar sığır ve domuzdur. Balıkçılık alanında istiridye avcılığı önemlidir.

Maryland'ın sanayi tesislerinin büyük kısmı çevredeki kasabalarla birlikte, eyalet nüfusunun büyük kısmını barındıran Baltimore (nüfusu 950 000) şehrinde toplanmıştır. Baltimore, aynı zamanda Maryland'ın en önemli ticaret merkezi ve en büyük limanıdır. Maryland'ın diğer önemli şehirleri Catonsville (nüfusu 45 000), Essex (nüfusu 40 000), Dundalk (nüfusu 90 000), Cumberland (nüfusu (40 000), Bethesda (nüfusu 65 000), Silver Spring (nüfusu 75 000), Rockville (nüfusu 35 000), Frederick (nüfusu 25 000) ve Hagerstown (nüfusu 40 000) dır.

İlk olarak 1524 yılında Giovanni da Verrazzano'nun ulaştığı Maryland, 1603 yılında Gilbert tarafından keşfedilmiştir. Bölgeye yerleşme 1634 yılında ve güney kesiminde başlamıştır. Burada, vatanlarından sürülmüş olan bir grup Katolik Saint Marys City'yi kurmuştur. Püritenlerin sayısının artmasından sonra Maryland uzun yıllar süren çetin din savaşlarına sahne olmuştur.

MASACCIO
(1401 - 1429) İtalyan ressamı. Arezzo'da doğmuş, Roma'da ölmüştür. Asıl adı Tommaso di Ser Giovanni Guidi ya da Cassai'dir. Kişiliği ve yaşamı konusunda bilinenler pek azdır. Sanat eğitimi üzerinde uzun tartışmalar olmuştur. Floransalı sanatçıların, özellikle daha o zamandan Rönesans üslubunu benimsemiş Donatello ve Brunelleschi'nin etkisi altında kalmıştır. Buna rağmen Masaccio'da bir gotik temel bulunduğu da görülmektedir. Floransa Uffizi Müzesinde bulunan «Meryem, Azize Anna ve Çocuk İsa», Londra'da National Gallery'de bulunan «Tahtta Oturan Meryem», Napoli'de Capodimonte'de bulunan «Çarmıhta İsa» tabloları en önemli yapıtlarındandır. Floransa'da Carmine kilisesi içindeki Brancacci şapelinin dekorasyonunda, Masolino ile birlikte yaptığı duvar resimleri, sanatının en ilginç çizgileri olarak kabul edilmektedir.

MASARYK, TOMÁS GARRIGUE
(1850 - 1937) Çek devlet adamı, düşünürü ve sosyoloji bilgini. Orta halli bir ailenin oğludur. Felsefe öğrenimi gördükten ve Viyana'da doktora yaptıktan sonra Prag Üniversitesinde profesör olmuş, 1883 yılında **Athenaeum** dergisini kurmuştur. Bu arada felsefe sorunlarıyle ilgilenen, **Somut Bir Mantığın Temelleri** (1885) adlı bir de kitap yazan Masaryk, aynı yıllarda politik ve tarihsel - sosyolojik sorunlarla da ilgilenmiş; politika alanındaki düşüncelerini **Çek Sorunu** (1894), tarih - sosyoloji alanındaki düşüncelerini ise **Jan Hus** (1896) ve **Marksizmin Felsefi ve Sosyolojik Temelleri** (1899) adlı eserlerinde açıklamıştır. Masaryk, toplumsal insancıllığı, Çek ulusunun bağımsızlığına tutkusu nedenleriyle Avusturya - Macaristan monarşisinin baskı yöntemleriyle sık sık çatışmıştır.

I. Dünya Savaşı yıllarında İngiltere, Fransa, ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ülkesinin bağımsızlığı için çalışmış, savaştan sonra Çekoslovakya Cumhuriyeti kurulunca (1918) cumhurbaşkanlığına seçilmiş, 1935 yılına kadar bu görevde kalmıştır.

MASA TENİSİ
Alanı bir masa olan ve kuralları, bazı ayrılıklar dışında tenise benzeyen oyun. Ping-pong da denir. Tenis gibi iki ya da dört kişiyle oynanabilir. Yarışmalarda kullanılan masanın üzeri yeşil, kenarları beyaz boyalı olur. Yerden 76

Masaccio'nun «Cennetten Kovuluş» adlı tablosu. (Floransa'da, Carmine kilisesinin Brancacci şapelindedir).

cm. yüksekliğinde bulunan bu masanın tam yatay olması gereken üst yüzeyi 274 x 152 cm. boyutlarındadır. 15 cm. yüksekliğinde bir file, masa yüzeyini ikiye ayırır. Beyaz selüloitten yapılan top, çevresi 3,2 - 4,4 cm. arasında değişen bir küre olup ağırlığı 2,5 gr. kadardır. Top küçük raketlerle atılır. Raketler herhangi bir maddeden yapılabilir. Genellikle mantar ya da kauçuk kaplı tahtadan olurlar; biçim, büyüklük ve ağırlıkları oyuncuya göre değişir. Oyun sırası kendisinde olan oyuncu topu kendi yarı - alanına vurdurarak, filenin üzerinden karşı yarı-alana fırlatır. Bu beş kere tekrarlandıktan sonra, servis karşı tarafa geçer. Dört kişinin oynadığı masa tenisinde oyuncular sırayla vururlar. Bir oyuncu üç oyundan ikisini kazanınca karşılaşmayı kazanmış olur. Bir oyun 21 puan almakla kazanılır.

MASCAGNI, PIETRO

(1863 - 1945) İtalyan bestecisi. Piyano, harp ve beste öğrenimi yapan Mascagni, 1879 - 1880 yılları arasında, senfonik ve kutsal müzik türlerinde yaptığı bestelerle dikkati çekmiştir. Milano Konservatuvarına devam etmiş, fakat hiç bir disipline uyamayan kişiliği onu sonunda konservatuvardan uzaklaştırmıştır. Önce opera emprezaryolarıyle orkestra yönetmeni olarak şehir şehir dolaşmış; daha sonra yerleştiği Cerignola şehrinde temsil organizatörlüğü, bando şefliği, piyano hocalığı ve bir filarmoni derneğinin yönetmenliği gibi, müzikle ilgili çeşitli işleri kapsayan yoğun bir çalışma içine girmiştir. Sonzogno Yayınevinin 1889 yılında açtığı bir yarışma üzerine yeniden beste yapmaya girişen Mascagni, şaheseri olan **Cavalleria Rusticana** operasını bestelemiştir. Bestelenmesi iki ay içinde tamamlanan bu opera, 17 mayıs 1890 tarihinde Roma'da başarıyla temsil edilmiştir. İtalyan gerçekçi müzik okulunun öncüsü kabul edilen Mascagni'nin kısa bir süre içinde yaygın bir ün kazanarak zamanının zevkini ve modasını etkilemesine rağmen, işini yeterince ciddiye aldığı, sorumluluğunu yüklendiği söylenemez. Nitekim, müzikçilik ve bestecilik hayatını belirli bir düzeyin biraz altında ya da üstünde eserler besteleyerek sürdürmesine rağmen, **Cavalleria Rusticana** operasıyle eriştiği doruğa bir daha ulaşamamıştır. Bestecinin diğer eserlerinin en önemlileri **L'Amico Fritz** (Dostum Fritz, 1891), **I Rantzau** (1892), **Guglielmo Ratcliff** (1895), **Iris** (1898), **Le Maschere** (1901), **Isabeau** (1911), **Il Piccolo Marat** (Küçük Marat, 1921) ve **Nerone** (Neron, 1935) adlı operalarıdır.

MASKARENE ADALARI

Hint okyanusunun güney-batı kesiminde, Madagaskar adasının doğusunda volkanik kökenli 3 adadan oluşmuş bir adalar takımı. Bunların en büyüğü olan batıdaki Réunion adası Fransa'ya, Mauritius ve Rodrigues adaları ise İngiltere'ye aittir. Toplam yüzölçümleri 4 501 km², nüfusları 1 080 000'dir. Maskarene adaları sürekli olarak alizelerin etkisi altındadır. Serin ve kurak bir mevsimle, belirleyici özelliği sürekli siklonlar olan sıcak ve bol yağışlı bir mevsimin birbirini izlediği bir iklimi vardır. Takımadalara bu adın verilmesinin nedeni, Batı dünyası tarafından ilk tanınan Réunion adasının kâşifinin Portekizli denizci Garcia Mascarenhas olmasıdır.

Réunion Adası: Nüfusu 360 000, yüzölçümü ise 2 511 km². olan Réunion adası, Madagaskar adasının 650 km. kadar doğusunda, 21 derece güney enlemi ile 55 derece 30 dakika doğu boylamı üzerinde yer alır. Volkanik bir arazisi olan adada iki yanardağ bulunmaktadır. Bunlardan Piton des Neiges (3 069 m.) dağının sönmüş olmasına karşılık, Volcan (2 625 m.) dağı halen etkin durumdadır. Ada halkının başlıca ekonomik etkinlikleri şekerkamışı tarımı ile rom ve bitki yağları üretimi olarak belirtilebilir. Réunion adasının başlıca şehirleri ise başkent Saint Denis (nüfusu 66 000), Saint Louis (nüfusu 26 000), Saint Paul (nüfusu 29 000) ve Saint Pierre (nüfusu 29 000) dir.

Mauritius Adası: Yüzölçümü 1 865 km²., nüfusu ise 700 000 olan Mauritius adası, Madagaskar adasının 850 km. kadar doğusunda, 20 derece güney enlemi ile 57 derece 30 dakika doğu boylamı üzerinde yer alır. Engebeli bir arazisi olan adada birçok dağ sırası vardır. Adadaki en yüksek tepe Black River tepesidir (827 m.). Eskiden adanın büyük kısmını kaplayan tropikal orman bugün arazinin ancak % 20'sini kaplamaktadır. Ada topraklarının kalan kısmı ise şekerkamışı, tütün, hindistancevizi ve patates ekimi için kullanılmaktadır. Adanın merkezi Port Louis (nüfusu 115 000) şehridir. Diğer önemli yerleşme merkezleri Curepipe (nüfusu 28 000), Rose Hill and Beau Bassin (nüfusu 36 000) ve Quatre Bornes (nüfusu 22 000) şehirleridir.

Maskarene adalarından İngiliz sömürgesi olan Mauritius adasının merkezi Port Louis şehrinin genel görünüşü. Hint okyanusundaki bu küçük ada 700 000'i bulan nüfusuyle dünyanın nüfus yoğunluğu en yüksek yerlerinden biri olmaktadır.

MASKE

Değişik gereçlerle yapılmış yapay bir yüz. Maskeler dinsel törenlerde, büyücülük törenlerinde, savaşlarda, gösterilerde kullanılır. Tiyatroda da maskeden yararlanılır. Özellikle «Commedia dell'arte» tiyatrosunda, eserden esere değişmeyen yüz ve ruh özellikleri taşıyan kişilik ya da tip anlamında kullanılmaktadır.

Maskenin tiyatro dışında yani dinsel törenlerde, savaşlarda kullanılması çok eski çağlara kadar uzanmakta ve ilkel dinlere, özellikle de mevsim değişmesi törenlerine, Tanrılar ve ölüler için yapılan törenlere, Dionisos şenliklerine bağlanmaktadır. Bazı etnologlar maskeleri dinsel maskeler, ölü maskeleri ve adalet maskeleri gibi bölümlere ayırmaktadırlar. Hastaları büyü yoluyle iyileştirmek için kullanılan kuklalar, dinsel maskeler bölümüne girmektedir. Ölü maskeleri, ölülerin canlılarla haberleşmelerini sağlamak amacıyle yüzlerine konulan maskelerdir. Adalet maskeleri ise mülkiyetin korunması için kullanılan maskelerdir. Savaş maskelerine gelince; bunlar Japon samuraylarında olduğu gibi sadece yüzü düşmandan korumak amacıyle kullanıldıkları gibi, düşmanı korkutmak ya da dikkatini başka yere çekmek amacıyle de kullanılabilirler.

Maskelerin dinsel bir kökenden geldikleri kesindir. Maskelerin bu özelliği, tiyatrolarda kullanılan maskelerde de açık bir şekilde görülür. Bazı bilginler tiyatronun kökeninin maske, ya da maskeyle yapılan dinsel törenler olduğunu da ileri sürmektedirler. Oyuncu maske takarak yani kendini gizleyerek efsane kişisiyle aynılaşmakta ve seyirciler maske takmış olan oyuncuda, Tanrı'nın sembolik niteliğini görmektedirler. Maske, eski çağlar tiyatrosunda pratik bir gereksinimi de karşılamakta, bir me-

Commedia dell'arte'nin üç ünlü tipi: Pulcinella, Arlecchino ve Pantalone.

gafon gibi oyuncunun sesinin daha iyi duyulmasını sağlamaktaydı. Daha sonra maske tiyatro tiplerinin yaratılmasında büyük önem taşıyan bir öğe halini almıştır. Seyirciler maskeyi görünce rolün ne olduğunu anlamakta, böylece oyunun anlaşılması kolaylaşmaktaydı.

Yunan tiyatrosunda, hayvan yüzü şeklindeki maske, oyuncunun giyiminin tamamlayıcı bir parçasıydı. Aiskhylos, Sofokles ve Euripides devrinde değişmez tipleri belirten maskeler çoğaldı. Bu devirde, tragedyalardaki tipleri canlandıran 25 maske vardı. Kadın maskeleri beyaz renkte, erkek maskeleri ise koyu renkteydi. Söz konusu 25 maskenin 6'sı yaşlı adam maskesi, 7'si genç maskesi, 9'u kadın maskesi, 3'ü ise köle maskesiydi. Maskelerin tip belirleme, yani anlatım aracı olma özelliği güldürüde daha büyük bir önem kazanıyordu. Güldürüde kullanılan maskelerin yüzleri, başlangıçta (Yunan güldürüsü), grotesk hatlar taşıyordu; bu maskeler devlerden, Tanrılardan ve kahramanlardan esinlenilerek meydana getiriliyorlardı. Daha sonraki dönemlerde maskeler gerçekçi bir anlayışla yapılmıştır. Çağdaş güldürüde kullanılan maskeler de bu ilkeye dayanılarak yapılmaktadır.

Doğu tiyatrosunda ve özellikle, bazı bilginlere göre kökeni Çin tiyatrosu, bazı bilginlere göre de Yunan tiyatrosu olan Japon tiyatrosunda da maske çok büyük bir önem taşır. Bu maskeler başlangıçta, dinsel şenliklerde kullanılan dinsel tören maskelerinden ibaretti. En eski maskeler, tapınakların önünde açık havada yapılan bir pandomim gösterisi olan «Gigaku»da kullanılan maskelerdi.

Romalılar da Yunanlıları örnek alarak tiyatro oyunlarında maske kullanmaya başlamışlar, maske kullanımı imparatorluk dönemi boyunca pandomimin gelişmesine koşut olarak yayılmıştır. Maskenin yavaş yavaş dönüşerek büyüsel - dinsel biçimlerden uzaklaşması klasik çağ boyunca devam etmiştir.

Ortaçağ kutsal tiyatrosunda, özellikle dinsel oyunlarda da maske yaygın bir şekilde kullanılıyordu. Bu dönemde maskelere genellikle şeytan yüzleri egemendi. Ortaçağ soytarıları tarafından da kullanılan maske, hümanizma dönemi tiyatrosunda da önce soytarı maskesi şeklinde, sonra sembolik olarak devam etmiş; Rönesans gösterilerinde de allegorik ve sembolik olarak kullanılmıştır. Maske, daha sonra, commedia dell'arte tiyatrosu döneminde parlak bir devir yaşadıktan sonra, Batı tiyatrosunda yavaş yavaş kullanılmaz olmuştur. Günümüzde ise, sembolik niteliğini bütünüyle kaybetmiş olan maske, sadece makyaj ve kostümün ayrılmaz bir parçası olarak yalnız sirklerde ve bazı dans gösterilerinde kullanılmaktadır. Doğu tiyatrosuna gelince; gerek Çin, gerekse Japon tiyatrosunda maske klasik anlamıyle kullanılagelmektedir. Bununla birlikte Doğu tiyatrolarında kullanılan maske, eskiden Batı tiyatrolarında kullanılan gerçek anlamdaki maskeye benzememektedir. Doğu tiyatrolarında değişik renklerde sakallarla birlikte kullanılan ağır makyajlara maske adı verilmektedir.

MASONLUK

Üyelerini birbirine kardeş kabul eden bir gizli dernek. Masonluk «loca» adı verilen bölümlere ayrılmıştır. Üyeleri birbirlerini birtakım özel işaretlerden tanırlar. Mason sözü birçok batı dilinde duvarcı demektir. Efsaneye göre masonluğun kökeni Süleyman peygamberin mimarlığını yapan ve duvarcılarını «çırak», «kalfa» ve «usta» diye üçe ayırmış olan Hiram'a dayanmaktadır. Ancak daha bilimsel araştırmalar ve belgeler, bu kelimenin, sanat sırlarını gizli tutmak için lonca (loca) larda toplanan duvarcı derneklerinden türediğini göstermektedir.

Masonlar «mabet» denen bir yerde toplanır, törenlerini gizli, kapalı olarak yaparlar. Her loca bir başkan tarafından yönetilir. Bu başkanın rütbesi «üstat»tır. Üstadın iki sürveyanı, bir sözcüsü, bir kâtibi vardır. Bir locada ayrıca muhasip, teşrifatçı, uzman vb. görevliler de bulunur.

Localar birleşerek bir «kol» meydana getirir. İlk loca 1717'de Londra'da kurulmuştur. 1723'te masonluk yasası meydana getirilmiştir. XVIII. yüzyılın düşüncelerine, kuramsal dünya görüşüne uyan masonluk kısa sürede Avrupa burjuva sınıfı arasında tutunmuştur. Etik (ahlakî) olmayan, fakat açıkça deistik (yaradancı) olan, devletin kanunlarını kabul eden İngiliz masonluğu hemen bütün Britanya topraklarını kaplamıştır. Fransa'da masonluğu kuran (1725), Lord Derwent Waters olmuştur. 1801 yılında dernekten ayrılan bazı üyeler İskoçya masonluğunu kurmuşlardır. İskoçya masonluğu kısa sürede Fransa, Belçika, Hollanda ve Güney Amerika'yı kapsamına almıştır.

Kuzey Amerika'da ilk loca Boston'da kurulmuştur. İtalya'ya XVIII. yüzyıl başlarında yerleşen masonluk Fransa'yla olan kültür yakınlıkları nedeniyle kısa sürede İngiliz masonluğundan uzaklaşmıştır.

Bir mason locasının amblemi.

Monte Alban'da bulunmuş bir Olmek mozaiki: Yarasa-Tanrının maskesi.

MASSACHUSETTS

Amerika Birleşik Devletleri'nin New England kesiminde kuzeydoğu eyaletlerinden biri. Doğuda Atlas okyanusu, kuzeyde New Hampshire ve Vermont, batıda New York, güneyde Connecticut, güneydoğuda ise yine Atlas okyanusu ve Rhode Island'la çevrilidir. Yüzölçümü 21 368 km², nüfusu ise 5 420 000 olan eyaletin başkenti Atlas okyanusu kıyısında kurulmuş olan Boston (nüfusu 700 000) şehridir. Boston

Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük şehirlerinden biri olduğu gibi, New England'ın da en büyük ekonomi ve kültür merkezlerindendir.

Eyaletin Atlas okyanusu kıyıları oldukça girintili çıkıntılıdır. Cape Ann ve Cape Cod adı verilen burunların arasında Massachusetts koyu yer alır. Cape Cod yarımadasının güneyinde ise Nantucket Sound açılır. Bu deniz parçası yarımadayı Martha's Vineyard ve Elizabeth adalarından ayırmaktadır. Eyaletin güney batısındaysa derin bir deniz girintisi olan Buzzard koyu vardır. Koyun güneydoğu kısmında bir küçük adalar dizisi yer alır.

Eyalet topraklarının her tarafında dördüncü zaman buzullarının izlerine rastlamak mümkündür. Pek dayanıklı olmayan kayalardan meydana gelen bu toprakları oyan bu buzullardan, günümüze buzul tepeleri ulaşmıştır. Kıyı kuşağının batısında Boston ve Narragansett çöküntü alanları açılır. Eyaletin batı kesiminde, Connecticut ırmağının iki kısma ayırdığı Allegheny dağlarının kuzey yükseltilerinin bir parçasını meydana getiren New England engebeleri yükselir. Bu engebelerin iskeletini, genişliği 3 km. ile 30 km. arasında değişen Connecticut ırmağı vadisinin batısında kuzey - güney doğrultusunda sıralanan Berkshire Hills, Hoosac Range ve Taconic Mountains dağları meydana getirir. Eyaletin, Connecticut ırmağının dışında kalan önemli akarsuları, Housatonic ve Merrimack ırmaklarıdır.

İklim ılımanla soğuk arasında değişen, oldukça nemli bir iklimdir. Yazları serin, kışları sert geçen bölge bol yağış alır. Yıllık yağış miktarı ortalama olarak 1 100 mm.'yi bulur.

Massachusetts eyaletinin ekonomisinin temelini sanayi ve ticaret meydana getirir. Tarım, hayvancılık ve balıkçılık da önemli yer tutar. Sanayi en çok dokuma, kimya, besin ve madenmakine dallarında gelişmiştir. Tarım ürünlerinin başında ise patates, çeşitli tahıllar, sebzeler, meyveler, tütün ve hayvan yemi gelmektedir. En çok beslenen hayvan sığırdır.

Eyaletin, başkent Boston'un dışındaki diğer önemli şehirleri ünlü Harvard Üniversitesinin bulunduğu Cambridge (nüfusu 120 000), Gloucester (nüfusu 30 000), Lynn (nüfusu 120 000), Quincy (nüfusu 100 000), Brockton (nüfusu 85 000), Newton (nüfusu 110 000), Fall River (nüfusu 115 000), New Bedford (nüfusu 120 000), Lowell (nüfusu 110 000), Lawrence (nüfusu 80 000), Worcester (nüfusu 200 000), Holyoke (nüfusu 60 000), Chicopee (nüfusu 70 000), Springfield (nüfusu 190 000) ve Pittsfield (nüfusu 70 000) dir.

Massachusetts kıyılarına ilk olarak (XI. yüzyıl başları) gelenler Vikingler olmuştur. Eyalet arazisini keşfeden ise Cabot (1479) dur. Bölgede yerleşme, 1620 yılında Pilgrim Fathers tarafından Plymouth (nüfusu 13 000), 1626 yılında Salem ve 1630 yılında da Boston şehirlerinin kurulmasıyle başlamıştır.

«Mayflower» gemisiyle Plymouth'a gelen göçmenlerin ayak bastığı kaya.

MASSENET, JULES - EMILE - FRÉDÉRIC
(1842 - 1912) Fransız bestecisi. İlk müzik bilgilerini annesinden alan Massenet Paris Konservatuvarında okumuş, burada birçok ünlü müzikçinin, bu arada Ambroise Thomas ve François Bazin'in öğrencisi olmuştur. Uzun yıllar sonra, konservatuvardaki hocalarından Bazin'in kompozisyon kürsüsünde yerini alan (1878) Massenet, 1863 yılında **David Rizzio** adlı kantatı ile Prix de Rome'u kazanmış, fakat ancak on yıl sonra **Marie - Madeleine** adlı kutsal dramı ve **Les Erinnyes** ile kendisini göstermiştir. Verimli bir besteci olan Massenet, orkestra müziği ile oda müziği eserlerinin yanı sıra baleler, oratoryolar ve sahne müzikleri de bestelemiştir. Yeteneğinin en yoğun biçimde ortaya çıktığı 25 melodramının en önemlileri **Le Roi de Lahore** (Lahor Kralı, 1877), **Hérodiade** (1881), **Manon** (1884), **Le Cid** (1885), **Werther** (1892), **Thais** 1894), **Cendrillon** (1899), **Don Quichotte** (Don Kişot, 1910) olarak sayılabilir.

Massachusetts'de, merkezi Cambridge'de olan eski ve ünlü Harvard Üniversitesinin «Memorial Hall» adı verilen bölümü.

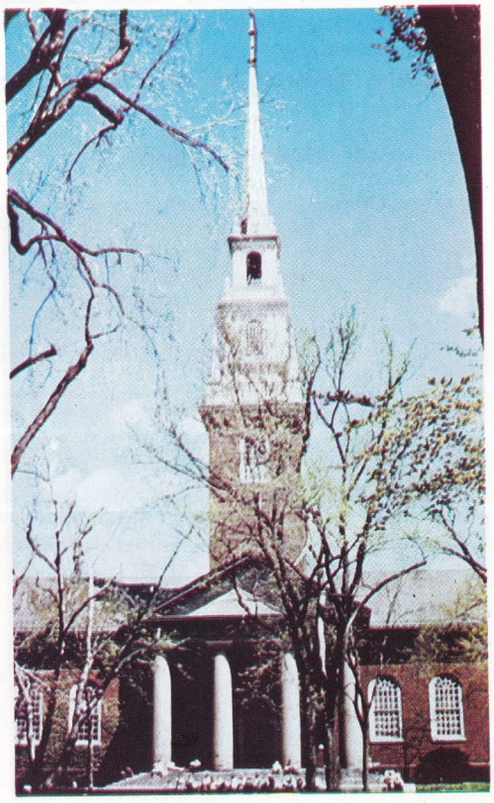

Prévost'un romanından bestelediği **Manon** ile Goethe'nin **Genç Werther'in Acıları** adlı romanından bestelediği **Werther**, Massenet'nin operalarının içinde en önemli ve bestecinin kişiliğini en verenleridir. Bu operalarda müzik biçimi bilgisi ve romantik bir dille ifade edilen duyguların yoğunluğu nüfuz edici bir titreşim kazanırlar. Her iki opera da, gerçek bir dramatik güce sahip olmamakla birlikte, hüzünlerini zengin ve tutumlu bir ezgi yoğunluğuyle ifade eden kahramanlarının üzerine kurulmuşlardır. Bu kahramanların solo müziğine, yer yer Debussy ve Puccini'nin ilk eserlerini çağrıştıran bir orkestra müziği eşlik eder.

MASTOİD HASTALIĞI
Ortakulağın iltihaplanması sonucu cerahatlerin, kafatasının, içinde kulağın da bulunduğu şakakkemiği kısmında toplanmasıyle meydana gelen hastalık. Kulağın arka kısmında, boyun ve yüzde şiddetli ağrılar, ateş yükselmesi, kulak arkasındaki kemik bölgesinde hassasiyet ve şişme, hastalığın ön belirtileridir. Genellikle çocuklarda görülür. Hasta çocuk halsizlik duyar. İltihabın beyin zarına varması sonucu menenjit, kafatasındaki geniş damarlarda kan pıhtılaşması hastalığın doğurduğu tehlikeli sonuçlardır. Zamanında teşhis, yerel sıcak kompres ve sülfamitli ilâçlar tedavide yardımcıdır. Çoğu zaman ameliyat gerekir. Biriken iltihaplar bir ameliyatla boşaltılır ve dokular normale döner. İltihap yaygın olduğu takdirde ameliyat sonucu işitmede bir zayıflama olması mümkündür.

MATA HARI
(1876 - 1917) Hollandalı kadın casus. Asıl adı Margarethe Zelle'dir. Takma adı olan «Mata Hari» Cava dilinde «Şafak kuşu» anlamına gelir. İndonezya'da yerli danslar öğrenmiş, Avrupa'da kendisini Cavalı dansöz olarak tanıtmış ve gerçek sanat yeteneğinden çok, güzelliğiyle ve erkekler üzerinde yarattığı etkiyle ün kazanmıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında Fransa'da Almanya hesabına casusluk yapmış, yakalanıp kurşuna dizilmiştir. Mata Hari'yi politika alanında dönen dolap ve oyunların bilinçsiz bir kurbanı sayan birçok kitap yazılmıştır. Mata Hari'nin kızı Louise Jeanne da 1950 yılında Kore'de casusluk suçuyle yakalanmış ve annesi gibi kurşuna dizilerek idam edilmiştir.

MATEMATİK
Bir bilim dalı. Matematik biliminin kesin bir tanımını yapmak mümkün değildir. Matematik ancak tarihsel gelişimi izlenerek tanımlanabilir. İlk zamanlarda matematik birtakım görgü ve deneye dayanan hesaplama ve ölçme kurallarının bir araya toplanmasından ibaretti. Eski Yunanlılar bunu rasyonel bir bilim haline getirmişlerdi, ama sadece sayıların incelenmesi (aritmetik) ile şekillerin incelenmesi (geometri) alanlarına eğilmişlerdi. Ancak XVII. yüzyıldan sonra klasik matematik kav-

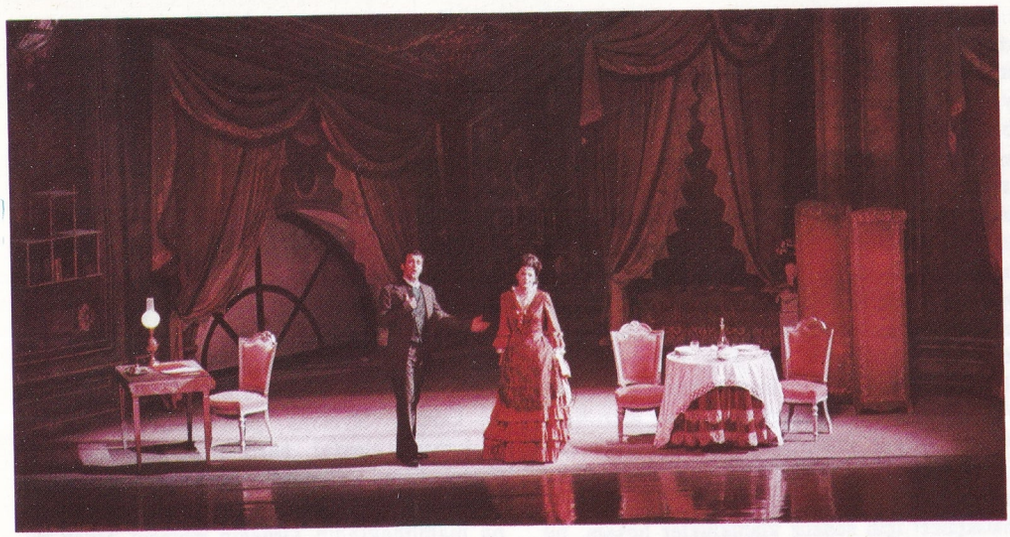

Jules Massenet'nin en ünlü operası konusunu Prévost'nun romanından aldığı «Manon» (1884)dur; resimde, 1965 yılında Roma operasındaki temsilinden bir sahne görülmektedir.

ramında devrim yapılmış ve XIX. yüzyıldan sonra daha genel bir matematik görüşü ortaya çıkmıştır. Bu yeni görüşe göre matematik kesin ve şekle bağlı bir bilimdir, konularıyle değil metotlarıyle tanımlanmıştır; bundan dolayı da daha önceleri matematikten tamamen ayrı gibi duran mantık, ekonomi, dilbilgisi, haberleşme, vb. bilimlerin gelişmesinde katkısı olmuştur.

Matematik bir anlamda insan uygarlığıyle birlikte yürümüştür; çünkü en ilkel insanlar bile sayma, hesaplama ve ölçmenin ilkel şekillerini kullanmışlardır. Daha sonraları tarım ve denizciliğin ortaya çıkmasıyle daha karmaşık olan astronomi ve takvim problemlerinin çözülmesi ihtiyacı kendini göstermiştir. Çin ve Maya uygarlığı gibi Avrupa dışı uygarlıklar takvim vb. hesaplarına mükemmellik getirmiş olmakla beraber, çağdaş matematiğin başlangıcı, eski Yakındoğu uygarlığına, özellikle Kaldelilerin astronomi bilgilerine ve Mısırlıların, Nil ırmağının devirli taşmalarına göre tarlaların sınırlarını yeniden çizmek için düşünüp ortaya attıkları geometri ve aritmetik kurallarına dayanır.

Yunanlıların getirdiği en büyük yenilik ise rasyonel ve ispatlı geometridir. Yunan geometrisinin 300 yıllık araştırmasının ürünleri Euklides'in **Elemanlar** adlı eserinde toplanmıştır. Euklides'ten önce gelenler arasında, Yunan matematikçilerinin babası diye adlandırılan Miletoslu Thales bulunmaktadır. Thales benzerlik fikrini ortaya atmıştır. Sisamlı Pythagoras'ın öğrencileri, aynı cinsten büyüklüklerin oranı olup bir kesirle ifade edilemeyen, ortak ölçüleri olmayan sayıları bulmuşlardır. Bu buluş Yunan matematikçilerini soyut ve tamamen lojik yapıda olan tanımlar ve ispatlar meydana getirmeye zorlamıştır. Euklides'in **Elemanlar** adındaki eserini tamamlamakta olduğu sıralarda Pergaslı Apollonius konikler hakkında bir eser yazmış; en önemli gelişme de Arkhimedes (Arşimet) in alan ve hacimleri hesaplamak için özel bir metot kullanması olmuştur. Bu metodun, günümüzden 2 000 yıl önce, sonsuz küçüklükler hesabını keşfetmiş olduğu söylenebilir. Fakat Arkhimedes'in çağdaşları matematikte «Sonsuz»un kullanılmasına karşı çıkmışlar; bu yüzden Arkhimedes, teoremlerini «reducio ad absurdum» metoduyle, yani ispat edilecek şeyin tersinin imkânsız olmasına dayanan dolaylı bir metotla ispata zorlanmıştır. Yunan matematiğinin gücünü azaltan nedenlerden biri bu olmuştur. Öteki nedenler ise geometri problemlerinin çözümünde cetvel ve pergelden başka alet kullanılmasının reddi, uygun bir sayı sisteminin ve daha genel olarak cebir sembollerinin bulunmamasıydı.

Sayı sistemi ve cebir, Arapların matematiğe yaptıkları en büyük katkıdır. Araplar, Yunan geleneğini izlemişler ve aynı zamanda sayı sistemini aldıkları Hint matematikçilerinin pratik düşünüş tarzını benimsemişlerdir. Hint matematikçileri arasında özellikle Aryabhata ve Brahagupta'nın adını belirtmek gerekir. Türkistanlı olduğu halde Bağdat'ta yaşadığı ve Arapça eserler yazdığı için Arap matematikçileri arasında sayılan Ebu Abdullah Muhammet bin Musa el-Harizmî en önemli matematikçilerdendir. Eserlerinden biri Hint sayı sistemi hakkındaydı. Denklemlerin sadeleştirilmesi konusunda **El-Cebr Vel Mukabele** adlı bir başka eseri daha vardı. «Cebir» terimi bu ki-

Üzerinde, çapı ve yüksekliği bilinen silindir biçiminde bir buğday deposunun hacim hesabı bulunan bir Mısır papirüsü.

Artık kullanılmayan ölçülerin ondalık sistem temeline dayanan ölçülere çevrilmesinde kullanılan bir aygıt (Paris, Conservatoire National des Arts et Métiers).

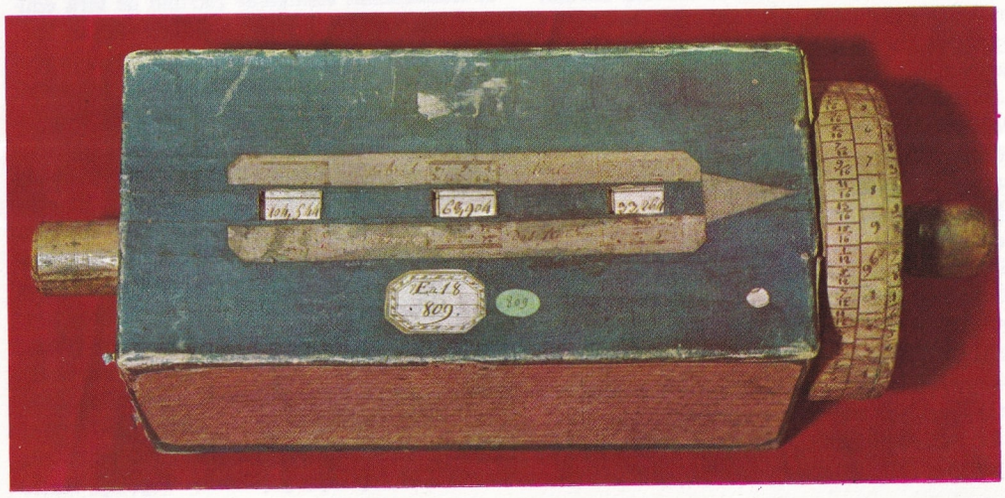

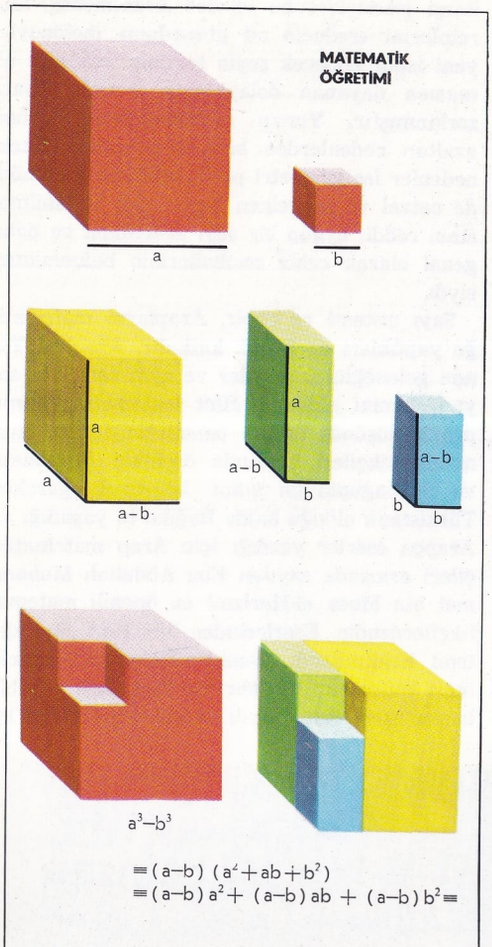

Matematik kuralları formüllerle gösterilmeden önce, bunlar şekil ve örneklerin yardımıyla bulunabiliyordu. Modern matematik öğretimi de bu yolu izlemekte ve öğrencilerin şekilden kurala varmasını istemektedir.

tabın adından alınmıştır. Arap matematikçileri, bütün ortaçağ boyunca matematiğe çok az katkıda bulunmuş olan Hıristiyan dünyasına tüccarlar, tercümanlar ve gezginler tarafından tanıtılmışlardır.

1500 yılında Bologna'daki cebir okulu, üçüncü derece denklemlerinin çözümü için bir cebirsel formül geliştirerek büyük bir adım atmıştır. Bu formül Sepione Dal Ferro ve bundan bağımsız olarak Niccolo Tartaglia tarafından keşfedilmiş ve ilk olarak Jerome Cardan'ın **Ars Magna** (Büyük Sanat) adlı eserinde yayımlanmıştır. Cardan'ın «büyük sanat» dediği şey cebirdir. Bu konuda Raffaele Bombelli de 1572'de bir eser yayımlamış ve üçüncü derece denkleminin özel halini (casus irreducibilis) çözmeye çalışırken ilk defa olarak sanal ve karmaşık sayıları ortaya atmıştır. Cardan'ın öğrencilerinden olan Ludovici Ferrari önce polinomları dört terimli hale getirmek suretiyle bikuadratik (dördüncü dereceden) denklemin çözümünü elde etmeyi başarmıştır. Bütün bu gelişmeler matematik sembollerinin geliştirilmesiyle birlikte yürümüş, nihayet XVIII. yüzyılda modern notasyonların ortaya atılmasıyle en yüksek noktasına erişmiştir.

Modern matematiğin, **La Géométrie** adlı eseriyle yeni fikirler ortaya atmış olan René Descartes'ın «kartezyen» denilen koordinat sistemi aracılığıyle cebir ve geometrinin birleştirilmesinden sonra başladığı söylenebilir. Kartezyen metotlar sayesinde bir geometrik yeri cebirsel denklemle ve bir cebirsel denklemi de eğri ile göstermek mümkün olmuştur. Böylece matematik, değişken büyüklükleri ve özellikle bir cismin hareketi gibi fiziksel olayları incelemek için etkili bir teknik kazanmıştır. Bu bakımdan Descartes'ın analitik geometrisi rasyonel mekaniğin gelişmesine büyük bir hız vermiş ve sonsuz küçüklükler hesabına da yol açmıştır.

Maksimum ve minimumun bulunması, bir eğrinin teğetinin belirtilmesi, hacim ve alan hesabı gibi değişik matematik problemlerinin, anî hız ve hareket denklemi gibi mekanik problemlerinin çözümlerini arayan XVII. yüzyıl matematikçileri için sonsuz küçüklükler hesabı, büyük bir başarı olmuştur. Sonsuz küçüklükler hesabının keşfi her ne kadar Gottfried Leibnitz ve Isaac Newton'a bağlanırsa da, bunların çalışmaları Galileo Galilei, Bonaventura Cavalieri, Evangelista Torricelli ve Pietro Mengoli'nin daha önce yaptıkları çalışmaların son adımı olarak düşünülebilir. Sonsuz küçüklükler hesabı, matematiğe ve teorik fiziğe yeni ve geniş ufuklar açmıştır. Daha sonraki 150 yıl boyunca matematikçiler bütün çabalarıyle gayet verimli sonuçlar veren bir yolu geliştirmeye karar verdiler. Leonhard Euler, varyasyonlar hesabının kurucusu Joseph Louis Lagrange ile matematiksel fizik, diferansiyel geometri ve sayılar teorisine yeni kavramlar sokan Karl Friedrich Gauss bu konuda gayet önemli katkılarda bulundular. 1800 yılında, özellikle Augustin Cauchy ve Karl Weierstrass analizde ve diğer yeni metotlar üzerinde çalışmalar yaptılar.

Hemen hemen aynı yıllarda geometri de önemli değişikliklere uğradı. 1830'da Rus matematikçisi Nikolai Lobaçevski, Macar matematikçisi Janos Bolyai, Euklides geometrisinden başka türlü bir geometrinin kurulmasının mümkün olduğunu gösterdiler. G.F.B. Riemann, Eugenio Beltrami ve Felix Klein bu geometrilerin modellerini meydana getirdiler. Bunun sonucu olarak tek ve mutlak geometri efsanesinin ve bununla beraber Eflatun'un değişmez şekiller ve Immanuel Kant'ın transandant elemanlar fikrinin de terk edilmesi gerektiği anlaşıldı. Çalışmalarını Riemann geometrisine dayandıran Alman matematikçisi David Hilbert'in elinde geometri, bağdaşık aksiyon sistemlerini gerçekleyen soyut yapıların incelenmesi halini aldı.

Buna benzer bir devrim de cebirde olmuş ve cebir, bazı birleşme kurallarına bağlı olan ve şekle bağlı özelliklerine bakarak aksiyonlarla tanımlanan yapıların incelenmesi haline gelmiştir. Bu yolda ilk adım 1880'de Fransız matematikçisi Evariste Galois ve Norveç matematikçisi Niels Henrik Abel'in grup fikrini ortaya koymasıyle atılmıştır. Modern matematikçiler ve özellikle Bourbaki topluluğu bütün matematiğe şekle bağlı yapıların incelenmesi gözüyle bakmaktadır; bu yapıların en basiti cebirsel ve topolojik yapılardır. Topoloji, matematiğin, bilimsel temelleri Henri Poincaré ve Hollandalı matematikçi Jan Brouwer tarafından atılan yeni bir koludur.

Bugün, modern matematik bilimlerinin temel konusunu, Georg Cantor'un kurduğu genel grup teorisine dayanan grup kavramı teşkil etmektedir.

MATERYALİZM

Maddenin ruhtan önce geldiği görüşünü savunan felsefe akımı. Materyalizm, maddeyi yalnız mekanik nitelikleri olan bir varlık olarak ele aldığı zaman mekanik materyalizm adını taşır. Mekanik materyalizm savunucularınca en karma (biyolojik, psikolojik, tarihsel ve toplumsal) olaylar, basit birer mekanik süreç olarak kabul edilmekte; bunların mekanik süreçlerden ayrılığının yalnız görünüşte olduğuna inanılmaktadır. Örneğin zihinsel denen bütün yetenekler maddenin oluş ve davranış biçimleri (düşüncenin beynin bir salgısı olması) olarak açıklanmaktadır. Mekanik görünüşü altında materyalizm, bir doğal determinizm olarak ortaya çıkmaktadır.

Materyalizmin başka bir biçimi de evrimci materyalizmdir. Bu felsefe görüşü, doğal dünyanın çeşitli düzeylerinin ayrı cinsten (heterogen) olduğunu kabul eder ve bunları, maddenin evrimi boyunca geçirdiği aşamalar olarak ele alır. Evrimci materyalizm duyusal ve sinirsel eylemleri şu iki biçimde görür: Bu eylemler ya maddesel dünyanın en ilkel düzeylerinde bile bulunan ve evrim boyunca açıklanan yeteneklerdir; ya da gelişmenin tek bir aşamasında elde edilen birer niteliktir. Bütün durumlarda, hatta diyalektik materyalizm denen görüşte bile, maddenin hep başlangıçta bir dürtü aldığı, yahut kendisini, içinden evrimsel harekete iten bir zıt güçle karşılaştığı kabul edilmektedir. Materyalizmin bütün biçim-

Materyalizm: Thomas Hobbes'un «De Corpore» adlı ünlü eserinin 1655 yılında yapılan ilk baskısının kapağı.

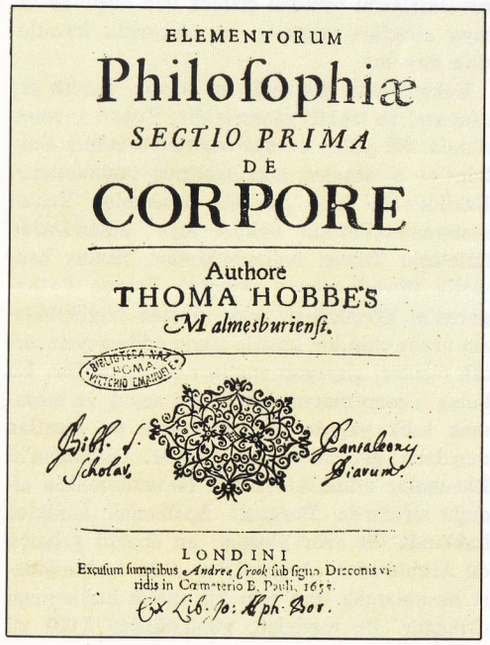
ELEMENTORUM
Philosophiæ
SECTIO PRIMA
DE
CORPORE
Authore
THOMA HOBBES
Malmesburiensi.
LONDINI

lerinin, ruh, zekâ vb. gibi öğeleri ikinci derecede bir aşama, bir türev olarak görmesi, bu felsefe öğretisini bir çeşit ateizm (evrenin madde dışı bir varlık tarafından yaratılmadığını savunan öğreti) durumuna getirmektedir. Gnoseoloji de (bilginin temel bilimi) materyalizmin, idealizmin tersine, bilginin gerçeğinin, düşüncesinin dış dünya varlıklarına uymasından başka bir şey olmadığını ileri sürer. Bu açıdan bakıldığında materyalizm, gerçekçi felsefenin sınırları içinde yer alır.

MATISSE, HENRI

(1869 - 1954) Fransız ressamı. 20 yaşında tutulduğu bir hastalıktan sonra dinlenirken resim yapmaya başladı. Kısa süre içinde resme tutkuyla bağlanarak hukuk öğrenimini yarıda bırakıp resim öğrenmek üzere Paris'e gitti; burada Marquet'yle arkadaş oldu. 1895 yılında Rouault'nun da öğrenci olarak bulunduğu Moreau'nun atelyesine girdi. Eski İtalyan ve Hollanda resmini, Chardin, Courbet ve Cézanne'ı inceledi. Bu arada heykelcilikte de çalıştı; bu alanda başlangıçta Rodin'in etkisi altında kaldıysa da sonraları kendine özgü bir kişiliğe kavuştu (örneğin «Jeannette'nin başları» dizisi). İzlenimciliğin etkisiyle resimlerinde daha aydınlık renkler kullanmaya başladı. 1905 yılında fovizm akımının başı olarak Salon'da resimlerini sergiledi. Yılların geçmesiyle Matisse gittikçe daha özlü, daha parlak renkler dolu bir resme yöneldi ve ölümüne kadar aynı resim anlayışını sürdürdü.

Resimlerinde yaşama sevincini, doğanın aydınlıklığını ve duruluğunu yansıttı. En sevdiği konulardan biri olan dans konusunu da, işlediği bütün diğer konularda olduğu gibi, mutluluğu dile getirmek için bir araç olarak kullandı. Bu konudaki eserlerinin en güzelleri «Lüks, Dinginlik ve Şehvet» (1905), «Yaşama Sevinci» (1906), «Dans» ve «Müzik» (1910) adlı tablolarıdır.

Ev içleri, odalıkları, pencereleri, natürmortları Matisse'in dindışı kişiliğini gösterir; geçirdiği ağır bir hastalıktan sonra 1934-1948 yılları arasında yaşdığı Vence kasabasında Rosenkranz şapeline yaptığı süsleme (1948-1951) bu yüzden Katolik çevrelerin pek hoşuna gitmemiştir.

Henri Matisse: «Oturan Kadın» (1919). Matisse kendine özgü ev içleri, kadın figürleri ve natürmortları ile bir yaşama sevincini resimleştirmektedir.

MATRAPORLAR

Sıcak denizlerde kalkerli kümecikleri meydana getiren çiçeksi hayvanlardan bir alttakım. Hegzakoral altsınıfına girerler. Genellikle koloniler halinde bulunurlar. Koloninin kurucusu olan birey alt kısmındaki yuvarlak levhadan kireç çıkarır, bu kireç, çoğalarak denizin dibine tutunan bir levha olur. Bundan çembersel bir plan üzerinde birçok duvar yükselir. Ortada bir de eksen vardır. Aşağı yukarı hayvanın çevresinde bir kadeh meydana gelir. Hayvan ya üzerinden tomurcuk çıkarak, ya da yarılarak ürer. Meydana gelen yeni canlı önce yumuşaktır; sonradan, kendini meydana getirmiş canlının çatısına yapışık, onunkinin eşi ve yine bir kadeh biçimi gösteren bir çatıya sahip olur.

Matrapor kolonileri üreme çeşitlerine göre ayrı ayrı biçimlerde olurlar: Şerit biçimi koloniler tek kat üzerinde uzanırlar. Her doğrultuda gelişenler dallı budaklı bir görünüştedir. Dendrofil ve Akropor cinsleri bunlardandır. Astrea cinsi gibi bir kısmı, yığın biçiminde kolonileşirler. Bu yığın biçimi kolonilerde dallar arasındaki boşluk kireçli bir maddeyle doludur. Meandrina cinsi gibi matraporların kolonileri dolambaçlı çizgiler gösterir. Denizin tuzluluk derecesi, ısısı ve derinliği matraporların yaşamını etkiler. Bu canlıların en yaygın bulundukları sular Büyük okyanusla Hint okyanusunun tropikal kesimleridir.

MAUGHAM, WILLIAM SOMERSET

(1874 - 1965) İngiliz romancısı. Romanları ve tiyatro oyunlarıyle başarı kazanmış, kitaplarının başkıları büyük rakamlara ulaşmıştır. Bununla birlikte eleştirmenler tarafından aynı ölçüde beğenilmeyen Somerset Maugham'ın asıl mesleği hekimlikti. Londra'da hekimlik yapmış, Avrupa'yı, Amerika'yı ve Uzakdoğu'yu dolaşmıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında İngiliz hükümeti hesabına gizli bir görevle Rusya'da bulunmuştur.

1897 yılında yayımlamaya başladığı romanlarının içinde kendisine büyük başarı kazandıranların ilki **Of Human Bondage** (1915) olmuştur. Diğer önemli romanları arasında Gauguin'in hayatının romanlaştırılmış biyografisi olan **The Moon and Sixpence** (1919), **The Painted Veil** (1925), Rusya'da başından geçenleri anlattığı **Ashenden** (1928), ve **The Razor's Edge** (1944) başta gelir. Somerset Maugham, ro-

G. Sutherland'ın fırçasından W. Somerset Maugham.

manlarının dışında, çok sayıda otobiyografik eser ve tiyatro oyunları yazmıştır. 1951 yılında bir ciltte toplanan hikâyelerinin en ünlüsü ise **Rain** adlı hikâyesidir. Bu hikâye 1953 yılında sinemaya aktarılmıştır. Başka eserleri de filime alınan Somerset Maugham'ın birçok romanı Türkçeye çevrilmiştir.

MAUN (Swietenia mahagoni)
Tespihağacıgillerden büyük bir orman ağacı. Kerestesi, parlak kırmızımtırak renkte ve çok

Maun, tahtası çok değerli olan bir tropikal bölge ağacıdır.

serttir. Doğramacılıkta en makbul ağaçtır. Kolay işlenir, iyi cilâlanır. Benekli, damarlı, hareli olan kerestesi esnemez, çatlamaz, kabarmaz. Hindistan, Güney Amerika ve Afrika'da yetişir. Kerestesi havanın etkisiyle kararır. Yetiştiği ülkelerin kimi bölgelerinde, kabuğundan sağlanan öz ateşli hastalıklara karşı ilâç olarak kullanılır.

MAUPASSANT, GUY DE
(1850 - 1893) Fransız yazarı. Fransa'nın Normandie bölgesinde bir köyde büyüyen Maupassant, edebiyat alanına, Flaubert'in teşvikiyle girmiştir. 1871 yılından sonra iki bakanlıkta görev alan Maupassant, bürokrasi dünyası ile Paris'in edebiyat çevrelerini tanımıştır. Canlı ve taşkın bir kişiliği olan Maupassant, gerek hayatın zevklerine, gerekse çalışmaya aynı coşkuyla sarılmış ve çıldırarak ölmüştür.

1880 yılında, küçük kentsoylu tabakasını sert bir alayla taşladığı **Boule de Suif** adlı hikâyesi Zola'nın da aralarında bulunduğu çeşitli doğalcı yazarların hikâyelerinin toplandığı **Les Soirées de Médan** adlı kitapta yer aldı. Hayal kırıklığı sonucu bir çöküşün çözümü olan **Une Vie** (Bir Hayat) adlı romanını 1883 yılında yayımladı. **Bel-Ami** (1885) ve **Pierre et Jean** (1888) diğer önemli romanları arasında yer alır. Fakat Maupassant, edebiyat tarihinde hikâyeleriyle önemlidir. Hikâyelerinin en güzelleri **La Maison Tellier** (Tellier Evi, 1881), **Mademoiselle Fifi** (1883) ve **Contes de la Bécasse** (Çulluğun Hikâyeleri, 1883) olarak belirtilebilir.

Maupassant'ın, **Soirées de Médan** ile **Pierre et Jean'ın** önsözlerinde de belirttiği yazma metodu, kişisel olmayan nesnelliğin sürekli araştırılması üzerine kurulmuştur. Maupassant, öncelikle bu özelliğiyle, bütün dünyada kısa hikâye türünün belli başlı birkaç ustasından biri haline gelmiştir. Maupassant'ın hikâyelerinin ve romanlarının bir kısmı Türkçeye çevrilerek dergilerde ve kitap halinde yayımlanmıştır.

MAURETANİA
Kuzey-batı Afrika'da bir devlet (El-Cumhuriyye el-Muslimiyye el-Muritaniyye). Kuzeybatıda İspanyol Batı Afrikası, kuzeyde yine İspanyol Batı Afrikası ve Cezayir, doğuda Mali, güneyde yine Mali ve Senegal, batıda ise Atlas okyanusu ile çevrilidir. Yüzölçümü 1 085 805 km²., nüfusu ise 800 000'dir. Dini İslâm olan halkın çoğunluğu Arapça, bir kısmı da Berberîce konuşur. Resmî dil Fransızcadır. Başkent Nouakchott (nüfusu 18 000) şehridir. Daha önce Fransa'nın sömürgesi olan Mauretania 28 kasım 1960 tarihinde bağımsızlığa kavuşarak cumhuriyet olmuştur. Ülke idarî bakımdan 11 kısma ayrılmıştır.

Mauretania toprakları morfolojik bakımdan tekbiçimlilik gösterir. Ülke büyük ve geniş kum çölleri ve hafif engebelerle kaplıdır. Kayalık olan tepeler aşınma sonucu oluşmuştur.

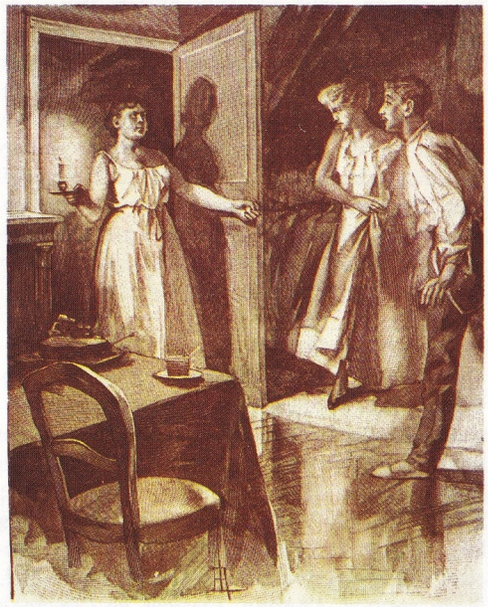

Guy de Maupassant'nın hikâyelerinden biri için Rene Lelong'un yaptığı bir resim.

Yer yer derin çukurlar görülür. Ülkenin gerçek anlamda tek akarsuyu güney-batı kesiminde akan ve Senegal sınırını çizen Senegal ırmağıdır. Mauretania'nın kuzey ve batı kesimlerindeki tuzlu çukurlarda da su bulunmaktadır.

Ülkeye sıcak ve kurak bir tropikal iklim egemendir. Atlas okyanusuna açılan kıyı kuşağı ülkenin diğer kesimlerine oranla daha iyi sulanmaktadır. Ülkenin diğer kısımlarına bütünüyle Büyük Sahra egemendir. Çölün yerini, Senegal ırmağının aktığı güney-batı kesiminde bozkır alır. Ülkenin tarım yapılan tek bölgesi de burasıdır. Tarım ve hayvancılık Mauretania'nın belli başlı geçim kaynaklarını meydana getirir. Yetiştirilen tarım ürünlerinin başında darı, mısır, hurma ve çeşitli sebzeler gelir. Bunların içinden yalnız hurma Senegal ırmağı boyunca uzanan bozkırlardan başka, bir de iç kısımlardaki vahalarda yetiştirilebilmektedir. Hayvancılık da sadece bozkırda yapılır. Besle-

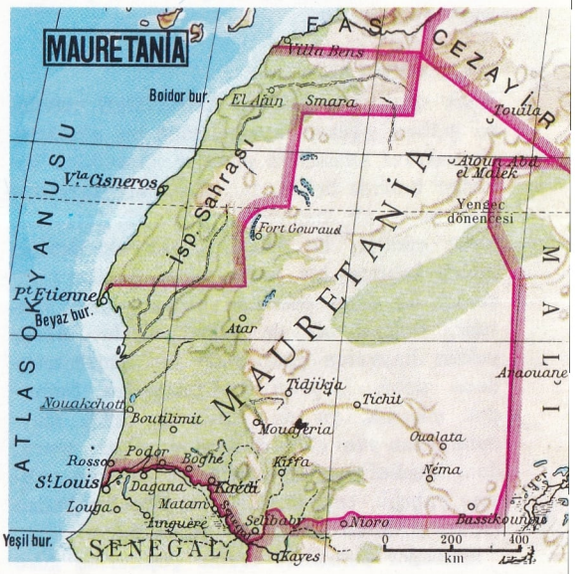

nen hayvanların başlıcaları koyun, keçi, sığır ve devedir. Koyun ve keçi sayısı toplam olarak beşbuçuk milyonu, sığır sayısı 900 bini, deve sayısı ise 300 bini bulmaktadır. İkinci derecede bir gelir kaynağı da balıkçılıktır. Ülkenin balıkçılık merkezi Port Etienne'dir.

Mauretania'nın yeraltı kaynakları oldukça zengindir. Fort Gouraud bölgesinde demir, Akjoujt bölgesindeyse bakır yatakları bulunmaktadır. Demir yataklarının işletilebilmesi için son yıllarda bir demiryolu yapılmıştır. Ülkedeki tek demiryolu olan bu hat, İspanyol Sahrası sınırı yakınlarındaki Fort Gouraud ile Port Etienne'i bağlamaktadır. Çıkarılan demir madeni buradan gemilere yüklenip Avrupa ülkelerine gönderilmektedir. Mauretania sanayii gelişmenin henüz ilk adımlarını atmaktadır. Balıkçı kayıkları, sepetler ve el işleri yapılmaktadır. Tabakhaneler ve balık konserve tesisleri de oldukça önemlidir. Port Etienne limanı yoluyle ihraç edilen maddelerin başında demir mineralleri, konserve balık ve deri gelir.

Mauretania'nın başkentin dışındaki yerleşme merkezleri Port Etienne (nüfusu 11 000), Rosso (nüfusu 4 811), Senegal ırmağı kıyısında kurulmuş olan Kaedi (nüfusu 10 000), iç kesimde Atar (nüfusu 9 528), Kiffa (nüfusu (4 359) ve F'Derick (nüfusu 4 659) olarak belirtilebilir.

MAURIAC, FRANÇOIS
(1885 - 1970) Fransız yazarı. Edebiyat alanına 1909 yılında bir şiir kitabı yayımlayarak giren Mauriac, 1913 yılında anlatı türünde eserler vermeye başlamıştır. Eserlerinin belirleyici niteliğini taşra kentsoylu çevresi ve Katoliklik sorunu içinde psikolojik araştırma ve çözümler meydana getirir. Romanlarının en ünlüleri **Le Baiser au lépreux** (1922), **Le désert de l'amour** (Aşk Çölü, 1925), **Thérèse Desqueyroux** (1927), **Le noeud de vipères** (Engerek Düğümü, 1932), **Le mystère Frontenac** (Frontenac Esrarı, 1933), **Les anges noirs** (Kara Melekler, 1936) olarak sayılabilir. Mauriac, eleştiri ve biyografi denemeleri de yazmıştır. Bunların en önemlileri **Vie de Jésus** (İsa'nın Hayatı, 1936) ile **Journal** (Günlük) dır. **Journal** 1934 yılından başlayarak ciltler halinde yayımlanmıştır. Tiyatro oyunları arasında en önemlisi **Les mal-aimés** (1945) adlı oyunudur. Mauriac politik yazılarını **Bloc-Notes** adı altında 1958 ve 1960 yıllarında iki cilt halinde yayımlamıştır. 1933 yılından ölümüne kadar Fransız Akademisi üyesi olan ve 1952 yılında Nobel edebiyat ödülünü olan Mauriac'ın romanlarının birçoğu Türkçeye çevrilmiştir.

MAURITIUS ADASI
(**bkz.** Maskarene adaları)

MAUROIS, ANDRÉ
(1885 - 1967) Fransız yazarı. Asıl adı Émile Herzog'dur. Roman, biyografi, tarih ve ahlâk konularında birçok eser vermiştir. Köklü bir eğitim görmüş, Alain'in öğrencisi olmuştur. İlk romanı **Les Silences du Colonel Bramble** (Albay Bramble'ın Suskunluğu, 1918), mizahî bir

François Mauriac.

üslupla, I. Dünya Savaşı anılarından esinlenerek yazılmıştır. Maurois, iyi bir anlatı yazarı niteliğini, kentsoylu yaşamını yansıttığı **Ni Ange ni Bête** (Ne İnsan, Ne Hayvan, 1919), **Les Discours du Docteur O'Grady** (Doktor O'Grady'nin Söyleşileri, 1922), **Bernard Quesnay** (1926), **Climats** (İklimler, 1928), **Le Cercle Famille** (Aile Çevresi, 1932) gibi romanlarında göstermiştir.

1923 yılında, tarihsel araştırmanın katılığından uzak, daha çok romana yakın olan, biyografilerinin ilkini yayımladı: **Ariel ou la Vie de Shelley** (Ariel ya da Shelley'in Hayatı, 1923). Bunu **Disraeli** (1927), **Byron** (1930), **Lyantey** (1931), **Voltaire** (1935) gibi başka yazarlara ayırdığı biyografi kitapları izledi. Bu kitapların yanı sıra, **Edouard VII. et son Temps** (Edvard VII. ve Devri, 1933), **Histoire d'Angleterre** (İngiltere Tarihi, 1937), **Histoire des Etats-Unis** (A.B.D. Tarihi, 1943) ve **Histoire de la France** (Fransa Tarihi, 1947) gibi tarih kitapları da yazmıştır. Chateaubriand üzerine yazdığı biyografi kitabı (1938) ise daha köklü bir tarih araştırmasına yer vererek, bu türe yeni bir anlayış getiriyordu. Marcel Proust (1949), George Sand (1952), Victor Hugo (1954), Balzac (1965) gibi sanatçıları konu edinen biyografi çalışmalarında da aynı tutumu sürdürdü. Maurois, bunların yanı sıra, çeşitli deneme ve inceleme eserleri de yazmıştır.

André Maurois.

Fransız Akademisine üye seçilmiş olan André Maurois'nın birçok eseri dilimize çevrilerek yayınlanmıştır. Bunların başlıcaları şunlardır: **İklimler, Patronlar, Aile Çevresi, Ariel, Voltaire, Washington, İngiltere Tarihi, Amerika Birleşik Devletleri Tarihi, Cephe Sohbetleri, Sonbahar Gülleri, Yaşamak Sanatı, Okumak Sanatı.**

MAVERAÜNNEHİR
Amuderya (Ceyhun) ile Siriderya (Seyhun) ırmakları arasında kalan tarihî Türk ülkesi. Yüzölçümü 650 000 km², nüfusu 10 milyonu aşar. «Maveraünnehir» Arapçada «nehrin öte tarafında bulunan» demektir; kastedilen nehir Amuderya ırmağıdır. Bu ırmakla Siriderya' arasında kalan toprakların batısını Aral gölü ile Amuderya deltası kaplar. Delta bu toprakların dışında kalır ve Harzem adını taşır. Amuderya ile Siriderya'nın doğu kesimlerinde yer alan Tanrı dağları, ülkeyi Doğu Türkistan'dan ayırır.

Bu tarihî ülkede bugün Özbekistan Cumhuriyeti, Karakalpakistan'ın doğu yarısı, Hisar bölgesi hariç, Tacikistan Cumhuriyeti, Kırgızistan Cumhuriyetinin güney yarısı ve Kızılkum çölü yer alır. Ülkenin başlıca tarihî şehirleri Semerkant (nüfusu 248 000) ile Buhara (nüfusu 102 000) dır.

MAVİ HASTALIK
Kalbi ikiye ayıran duvarın kapanmaması sonucu temiz ve kirli kanın birbirine karışmasıyle ortaya çıkan hastalık. Genellikle yeni doğan çocuklarda görülen bir doğuş bozukluğudur. Çocuğun mavi renkte doğmasından ötürü halk ağzında mavi hastalık adını almıştır. Tıp dilinde Fallot hastalığı diye bilinen mavi hastalık, doğumdan sonra küçük bir kalp ameliyatıyle giderilebilir. Ameliyat yapılmadığı hallerde solunumda güçlük çeken çocuk kısa bir süre sonra ölür.

MAXIMILIAN
(1832 - 1867) Avusturya arşidükü, Meksika imparatoru. İmparator Franz Joseph'in kardeşi olan Maximilian gençliğinde subay olarak deniz kuvvetlerinde görev almıştır. 1857 yılında Lombardo-Veneto krallığının genel valiliğine

getirilerek Milano'ya yerleşmiştir. Valilikten ayrıldıktan sonra Avusturya Deniz Kuvvetlerinde görev almıştır. Fransız imparatoru Napoléon III.'ün Amerika İç Savaşından yararlanarak giriştiği Meksika seferinden sonra, Maximilian, Napoléon III.'ün teklif ettiği Meksika imparatorluk tacını, iyi bir monarşi yönetiminin bu ülkeye barış getirebileceği umuduyle kabul etmiştir (1864). Amerika Birleşik Devletleri'nin baskısı üzerine Fransız askerî birlikleri ülkelerine geri dönünce Maximilian Meksika'da zor duruma düşmüş, kuvvetleri cumhuriyetçilere sadece birkaç ay dayanabilmiştir. Sonunda kendi adamları tarafından Juarez'e teslim edilmiş ve Querétaro'da kurşuna dizilmiştir.

MAXWELL, JAMES CLERK
(1831 - 1879) İngiliz fizikçisi. Eğitimini Edinburgh'da yaptı. 15 yaşındayken **Description of Oval Curves** (Yumurtamsı Eğrilerin Betimlemesi) adlı ilk yazısını ve bundan sonraki üç yıl içinde, daha iki yazıyı Royal Society of Edinburgh'a gönderdi. Cambridge'e gitmek üzere Edinburgh'dan ayrıldıktan sonra 1855'te Trinity College Cambridge'in üyesi oldu. Ertesi yıl Aberdeen'de fizik kürsüsüne atandı. 1860'ta King's College'de fizik profesörü oldu ve Londra'ya yerleşti. Aynı yıl Royal Society'ye renkler ve renk körlüğü hakkında bir tebliğ sundu ve bundan dolayı Rumford madalyası kazandı. 1855'te Cambridge'te ilk deneysel fizik profesörü oldu ve Cavendish Laboratuvarını yönetti.

Maxwell'in ilk çalışmaları arasında Satürn'ün halkaları hakkında bir inceleme, gazların kinetik teorisi üzerinde incelemeler, maddenin moleküler yapısı, geometrik optik, elektrik ölçmesinde araştırmalar sayılabilir. Satürn'e ilişkin incelemesinde Satürn'deki halkaların katı cisimler olmayıp, birçok serbest taneciklerden ibaret olduğunu ispat etmiştir. Gazlar üzerindeki çalışmalarında istatistiksel olasılık hesabını ortaya atmış ve böylece gaz moleküllerinin hızlarının istatistiksel dağılış kanununu bulmuş, gazların iç sürtünme katsayısını hesaplamıştır.

Elektrik ve magnetizma üzerindeki ünlü çalışmalarına 1856'da başlamış, 1865'te ışığın elektromagnetik teorisini bulmuş ve 1873'te **Treatise on Electricity and Magnetism** (Elektrik ve Magnetizma Üzerine İnceleme) adlı kitabını yayımlamıştır. Elektrik ile magnetizma arasındaki bağıntı 1807'de H.C. Oersted tarafından ve magnetizma ile ışık arasındaki bağıntı da 1845'te Michael Faraday tarafından belirtilmişti. Maxwell, ışığın, enine elektrik ve magnetik kuvvet dalgaları olduğunu düşünmüş ve bunların yayılmasına ait matematiksel teoriyi vermiştir. Magnetik alan şiddetinin üç bileşimini elektriksel alan şiddetinin üç bileşenine bağlayan üç diferansiyel denklemden ibaret bir denklem sistemiyle, elektromagnetik alanın ışık hızıyle yayıldığını gösteren üç denklemden ibaret ikinci bir denklem sistemi daha elde etmiştir.

Bu denklemlerde dalga boyu için herhangi bir sınırlanma yoktu. Maxwell, ışık olayını insan gözünün, yapısı dolayısıyle bu dalgaların dar bir dalgaboyu şeriti içerisindeki özel bir durumu olarak görmekteydi. Bu suretle Maxwell elektromagnetik dalgaların varlığını haber vermiş oluyordu. Fakat Maxwell'in bu teorisi, ancak ölümünden 8 yıl sonra 1877'de H.R. Hertz'in radyo dalgalarını keşfetmesiyle önem kazanmıştır. Maxwell, ışığın bir basınç meydana getireceğini de ispat etmiş ve bu, daha sonra William Crookes tarafından deneyle doğrulanmıştır. Kendisine karşı bir saygı gösterisi olmak üzere magnetik akım birimine «Maxwell» adı verilmiştir.

MAYAAĞACI (Elaeis)
Tropikal bölgelerde yetişen bir çeşit hurma. Görünüşü palmiyeyi andırır. Meyveleri sarı renklidir. Hurmayı andıran ceviz büyüklüğündeki meyvelerinden kokulu, sarı bir yağ elde edilir. Bu yağ sabun, mum ve makine yağı yapımında kullanılır. Ayrıca, meyvelerin içindeki tanelerden beyaz bir yağ çıkarılır ki, bu da yemeklerde kullanılır.

MAYAKOVSKİ, VLADİMİR VLADİMİROVİÇ
(1893 - 1930) Rus şairi. Orman müfettişi olan babasının ölümünden sonra ailesiyle birlikte 1906 yılında Moskova'ya yerleşti. Önce liseye, sonra Resim, Heykel ve Mimarî Enstitüsüne devam etti. Bu arada Rus Sosyal Demokrat Partisine kaydoldu. Polis tarafından tutuklandı. 1912 yılında Çlebnikov ve şair ve ressam David Burljuk'la birlikte gelecekçi bildiri **Ortak Zevke Tokat'ı** yazdı; bu arada ilk şiirlerini de yayımlıyordu. Mayakovski'nin Rus kübist gelecekçi akımına katılması gerek kendisi, gerekse hareket için temel önemdedir.

1913 yılında Petersburg'da, kendisinin yazıp baş rolü de kendisinin oynadığı **Vladimir Mayakovski** tragedyası sahneye kondu. Gerek **Gülünç Gizem** (1918), **Tahtakurusu** (1929), **Banyo** (1930) gibi tiyatro oyunlarında, gerekse, şiirlerinde Mayakovski, gösterilere, sirke, sinemaya, tiyatroya bağlı kaldı. Şiirlerinde iyilik

Çağdaş Sovyet edebiyatının en büyük kişiliklerinden biri kabul edilen Mayakovski.

isteğiyle, ölüm duygusu ve hayatı yeniden kurma kesinliğiyle, lirik kahramanlarının tarih ve evren sahnesinde her şeye egemen olduğu görülür. Mayakovski için devrimi kabul etmek ya da etmemek gibi bir sorun yoktur. Devrimi «kendi malı» saymaktadır. Organik olarak Mayakovski'nin şiiri **İnsan** (1916 - 1917) gibi devrim öncesi uzun şiirlerinden, devrim sonrasında yazdığı heyecan ve propaganda şiirlerine, devrimi tehdit eden bürokrasiye karşı yazdığı hiciv şiirlerine, epik-lirik şiirlere doğru bir gelişme gösterir. Bu dönemde yazdığı **Vladimir İliç Lenin** (1924), **İyilik** (1927) gibi uzun şiirleri daima büyük bir duygu ve görüntü gerçekliğiyle beslidir. Mayakovski'nin son şiiri, Mayakovski şiirinin doruk noktalarından biri olan, yarıda kalmış bir uzun şiirin, **Yüksek Sesle** (1930) nin girişidir.

Mayakovski, 1930 yılının nisan ayında kendini öldürdü. Kendini öldürmeden şunları yazmıştı: «Bağışlayın; bu doğru bir tutum değil (başkalarına öğütlemem), ama çıkar yolum yoktu.»

Mayakovski'nin dilimize **Tahtakurusu** adlı oyunu, **Lili Brik'e Mektuplar** adı altında toplanan mektupları ve bazı şiirleri çevrilmiştir.

MAYALANMA
(**bkz.** Fermantasyon)

MAYALAR
Kökeni kesinlikle bilinmeyen bir kavim. M.Ö. 1000 yıllarına doğru Meksika'nın kuzey kıyılarından Yukatan yarımadasına gelip yerleşen Mayalar, burada Amerika kıtasının en parlak uygarlıklarından birini yaratmışlardır.

Tarih: Maya tarihi üç döneme ayrılabilir: M.Ö. 1500 yıllarından M.S. 317 yılına kadar süren klasiköncesi dönem, bu tarihten 889 yılına kadar süren klasik dönem ve İspanyol istilâsına karşı örgütlü direnişin kesinlikle sona erdiği 1697 yılına kadar süren klasiksonrası dönem. «Maya uygarlığı» terimiyle adlandırılan uygarlık, öncelikle klasik dönem uygarlığıdır. Bu uygarlığın başlangıcı anıtlar üzerindeki okunabilen ilk tarihlere uymamaktadır. Ama son buluntular klasiköncesi dönemde

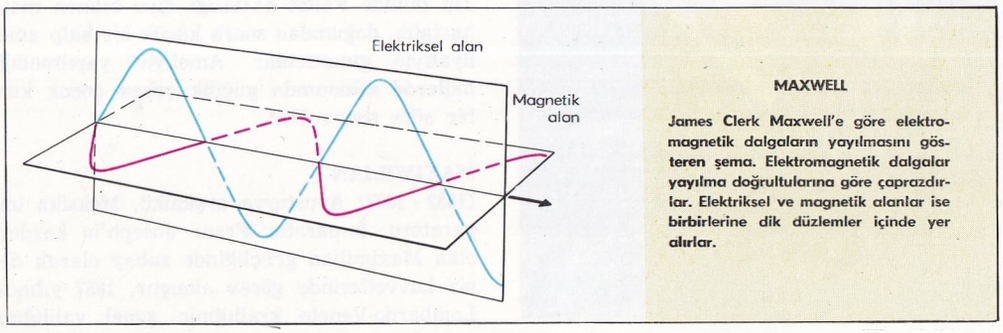

MAXWELL
James Clerk Maxwell'e göre elektromagnetik dalgaların yayılmasını gösteren şema. Elektromagnetik dalgalar yayılma doğrultularına göre çaprazdırlar. Elektriksel ve magnetik alanlar ise birbirlerine dik düzlemler içinde yer alırlar.

de gelişmiş bir dinsel ve toplumsal yapının var olduğunu ve özellikle matematik ve astronomi konularında ileri bir rahiplik örgütünün bulunduğunu ortaya koymuştur. Kuzey Yukatan'daki büyük din merkezlerinin kuruluşu ile Maya takviminin bulunuşu da muhtemelen bu dönemde olmuştur.

Mayalar yaşadıkları bölgelere göre genel olarak üç kısma ayrılmaktadırlar: Efsanevî Itzamna'nın yönetiminde ana ocaktan ayrılan Itza Mayaları, Uastechi Mayaları ve Quiché Mayaları. Itza Mayaları, VI. yüzyılın başlarında Chichén Itza ve Chakanputun şehirlerini kurmuşlardır. Bugüne kalabilen tek Maya edebiyat eseri olan **Popol Vuh** bugünkünün Guatemala topraklarında yaşayan Quiché Mayalarının diliyle yazılmıştı (XVI. yüzyıl). Uastechi Mayaları ise Vera Cruz devletini kurmuşlardı.

Dilleri farklı olmasına ve yüzölçümü 250 000 km².'yi bulan geniş bir alana yayılmış olmalarına rağmen, klasik dönem Mayalarının yazıları, takvim sistemleri, plastik sanatları ve dinsel simgecilikleri dikkate değer bir homojenlik içindeydi. Hiyeroglifle yazılmış olan **Leida Tableti** adı verilen tabletin 320 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. En eski Maya anıtı olan Uaxactun'da bulunan bir dikili taş ise 328 yılından kalmadır.

IX. yüzyılın sonlarına doğru kuzeyden gelen Aztek kökenli bir kavim olan Tutul Xiular Yukatan'a indiler ve Chichén Itza'yı işgal ettiler. Güçbirliği eden Chichén Itza, Chmapoton ve Tihoo şehirleri tarafından kovulan Tutul Xiular XI. yüzyılın sonlarına doğru yeniden saldırıya geçtiler; fakat burada yeni bir istilâcı kavimle karşılaştılar. Bunlar büyük rahip Kukulcan'ın (Maya dilinde adı Quetzalcoatl) yönetiminde bütün Itza topraklarını istilâ eden Meksika kökenli Tolteklerdi. Chichén Itza şehrini yeniden kuran Tolteklerin başkenti yeni kurdukları Mayapan şehriydi. Tutul Xiuların kurduğu Uxmal şehriyse dinsel alanda üstünlüğü elde tutuyordu. Böylece Maya ve Tolteklerin ortak başkenti olan Mayapan'dan dolayı Mayapan adı verilen federasyon doğmuş oldu. Diğer iki federe şehrin birinde Itzalar, ötekinde Tutul Xiular egemendi. Fakat aradan iki yüzyıl geçtikten sonra iç anlaşmazlıklar sonucu birlik parçalandı. Azteklerin başı Montecuzoma'nın yardım ettiği Mayapan Cocomları ile Itzaların müttefiki olan Tutul Xiular arasında uzun bir savaş oldu. Cocomların yenilmesinden ve Mayapan şehrinin yıkılmasından (1441) sonra bütün büyük şehirler terk edildi; savaşı kazanan Tutul Xiular dinsel merkezi Mani şehrine taşıdılar. Daha sonraki yıllarda ise felâketler birbirini izledi. Bunların en önemlileri şunlardı: 1464 yılında her şeyi yerle bir eden bir kasırga, 1480 yılında bir veba salgını, 1496 yılında yeni iç savaşlar, 1515 yılında bir çiçek salgını ve nihayet İspanyol istilâsı.

Uxmal'da, «Rahibe Karelerinin» güney yüzündeki kabartmadan ayrıntı. Maskelerin arasında Tanrı Chac'ın büyük görüntüleri yer almaktadır.

Mayalarla ilişki kuran (1511) ilk İspanyollar bir denizci grubuydu. 1517 yılının başlarında, Campeche koyunda karaya çıkarak Champoton üzerine yürümeye başlayan Francisco Hernandez de Cordoba, Mayalar tarafından durduruldu. Juan de Grijalva'nın komutasındaki yeni bir İspanyol birliği de beş ay süren savaş sonunda geri püskürtüldü. İspanyolların yaptığı üçüncü sefere komuta eden Hernan Cortés ise Cozumel adasını istilâ etmekle yetindi. Nihayet, İspanya kralından Yukatan'ın istilâsı ve sömürgeleştirilmesi için bir filo kurma yetkisini elde eden Francisco de Montejo, istilâ hareketine 1527 yılında başladı. Daha sonraki yıllarda oğlu genç Francisco de Montejo tarafından yürütülen istilâ hareketi, 1548 yılında Yukatan bölgesinin Meksika'ya bağlanmasıyle sonuçlandı. Bağımsızlıklarını korumayı başaran Petén Itzalar ise, Yukatan'ın İspanyol valisi Martin de Ursua zamanında İspanyol egemenliği altına alındı (1697).

Bugün yaşamakta olan, Maya diliyle konuşan kabilelerin toplam nüfusu 2 milyonu bulmaktadır. Bunların yarısı Guatemala'da, yarısı da Honduras ile Meksika'nın güney kesiminde yaşamaktadır. Gerek Guatemala'da, gerekse Meksika ve Honduras'ta yaşayan Mayaların hepsi geleneklerini ve dillerini bugüne kadar korumuşlardır.

Sanat: Mayalar, okumuş ve dinamik bir rahip sınıfının öncülüğüyle, matematik ve astronomide önemli başarılar elde ettikten başka, mimarlık ve heykelcilikte de yüksek düzeyde eserler vermişlerdir. Gün ışığına çıkarılan Maya anıt ve yapıları, dinsel amaçla kullanılan yapıların, basamaklı yapay yükseltiler

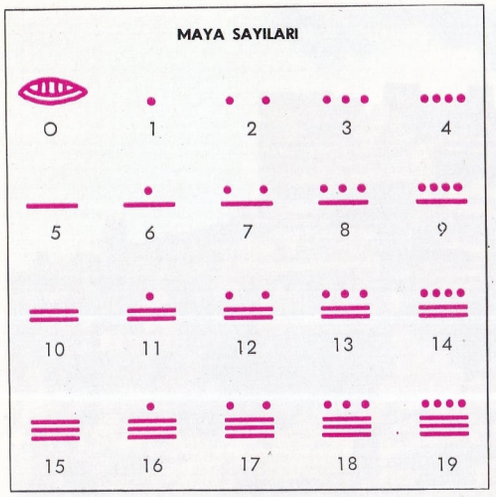

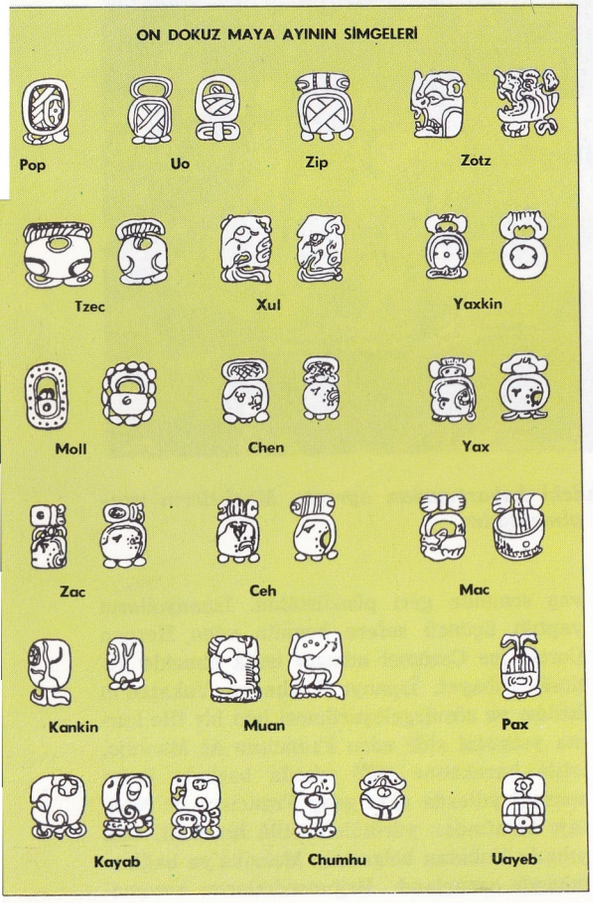

üzerine kurulduğunu göstermektedir. Yeni yapılan kazılardan elde edilen bilgilere göre, bu yapılar tek katlı oluyor ve dörtgen ya da daha çok köşeli bir plan üzerine yapılıyordu. Heykel cilikteyse, alçak ve yüksek kabartmalar çoğunlukla dikili taşlar üzerinde görülmektedir. Bu kabartmalarda en çok rastlanan motifler dinsel niteliktedir. Bu motiflerin en ilginç ve sık görülenleri yılan, iki başlı ejderha, uzun burunlu Tanrı, kartal burunlu Tanrı, cücenin asası ve tören çubuğu olarak belirtilebilir. Resim ise, mimarlık ve heykelde erişilen düzeye erişememiştir. Chichén Itza şehrindeki Savaşçılar tapınağındaki duvar resmi sadece Mayaların resimde çok canlı renkler kullandıklarını göstermektedir. Seramikte ise çok ince işler meydana getirmişlerdir. Guatemala'da bulunmuş olan çok ince kilden yapılmış, geometrik desenler ya da dinsel hayat sahneleriyle süslü kaplar ve boyalı heykelcikler Kolomb öncesi Amerikasında ulaşılmış en yüksek sanat düzeyinin ürünleri arasında başta gelmektedirler.

Din: Klasik dönem Maya uygarlığı bütünüyle dinsel bir uygarlık niteliğindedir. Şehirlerin gerçekte birer din merkezi olduğu Maya topraklarının tamamının yüksek bir rahibin egemenliğinde olduğu sanılmaktadır. Mayaların teknik ve bilimsel alanlardaki ilerlemelerinin temelindeki hareket noktasının dinsel düzenin gereksinmeleri olduğu söylenebilir. Mimarlığın ve diğer sanatların gelişmesinin temelinde dinsel isterler olduğu gibi, yazı, matematik ve astronomi gibi bilimlerin ilerlemesindeki itici güç de, yine din gereksinimlerinden başka bir şey değildi. Bu bilimlerin amacı 64 milyon yıllık bir çağı kapsayan bir tarih-takvim sisteminin hesaplanmasıydı. Mayaların, bu tarih - takvim sistemiyle zamanın akışına yön vermek ve zamanla sonsuzu, uzak bir gelecekte de olsa, mümkün olduğu kadar belli bir noktada tespit etmek istedikleri sanılmaktadır. Maya rahipleri, ayrıca dikkatlerini, sonsuz büyükten başka, sonsuz küçüğe de çevirmişlerdir. Maya rahipleri, her günü doğal olaylara (Güneş, Ay, Venüs ve diğer gezegenlerin durumlarına) uygun olarak tespit etmeye çalışıyorlardı. Ayrıca, güneş yılının 365 günü ile, yanına düzenli bir şekilde not edilen dinsel yılın (tzolkin) 260 günü arasında yapay bir uygunluk kurmaya çalışıyorlardı. Bu dinsel takvimin kökeni, yılda 260 günlük bir üretim devresi gösteren bir tarım takvimiydi. Fakat sonra rahipler bu takvimi hasat ve ekim olaylarıyle ilişkisi olmayan bir dinsel takvim haline getirdiler. Dinsel bakımdan zamana hâkim olma gereksinmesi, dikili taşların periyodik bir şekilde dikilmesinde de kendini göstermektedir. Bu dikili taşlara ayın adı, yılların, günlerin sayısı, Tanrıların adları, ay evresi vb. notlar kaydediliyordu.

Maya Tanrıları da tarih - takvim sistemine sıkı bir şekilde bağlıdır. Biri 20, diğeri 13 Tanrılık iki Tanrı grubu vardı; ilk grubun 20 Tanrısı Maya ayının günlerine, ikinci grubun 13 Tanrısı ise tzolkin yılının aylarına karşılıktı. Cehennemler grubunu teşkil eden diğer dokuz Tanrı ise sırayla değişerek günlerin koruyucusu oluyorlardı. Dinsel bakımdan bu gruplar tek tek Tanrılardan daha önemliydi.

Dil: Maya dilleri Orta Amerika'nın en zengin yerli dil ailesini meydana getirirler. Bu dillerin genel adı olarak kullanılan Mayaca, gerçekte bir lehçenin, öncelikle Yukatan ve Britanya Hondurasının kuzey kesiminde konuşulan lehçenin adıdır.

Maya dilleri genellikle iki ana gruba ayrılmaktadırlar: Bu grupların birincisi Huaxteco, ikincisi ise Maya adını taşımaktadır. Huaxteco grubuna Huaxteco ve Chicomucelteco dilleri girmektedir. Maya grubu ise iki altgruba ayrılmaktadır. Bu altgrupların biri Tzental - Maya, ikincisi ise Potonchi - Quiche - Mam adını taşımaktadır. Altgruplar da kendi içlerinde daha küçük gruplara bölünürler: Tzental - Maya altgrubu kendi içinde Teotzil ve Maya gruplarına, Maya grubu da çeşitli diyeleklere ayrılır: Bunların biri de Maya diyeleğidir. İkinci altgrup da, kendi içinde, Potonchi, Quiche ve Mam gruplarına, bu grupların her biri de çok sayıda diyeleğe ayrılır.

MAYASIL
(bkz. Egzema)

MAYDANOZ (Petroselinum hortense)
Maydanozgiller familyasından iki yıllık otsu bitki. Küçük ince dilimli ve hoş kokulu yaprakları vardır. Yapraklar A ve C vitaminleri ile demir kapsar. Yemeklere çeşni vermek üzere kullanılır. Kökünden ve meyvelerinden güzel kokulu bir yağ çıkarılır. Gölgelik ve sulak yerlerde yetişir. Saplarının içi oyuktur, yaprakları bileşik, kınlı, çiçekleri bileşik, şemsiye biçimindedir.

MAYE
Türk müziğinde kullanılan mürekkep makamlardan biri. Uşşak ve Segâh dizilerinin birleştirilmesiyle meydana getirilmiştir. Maye makamı, kendisini meydana getiren dizilerin kullanılış sırasına göre iki ayrı biçim almaktadır: Önce Uşşak dizisinde dolaşılıp sonra Segâh dizisine geçilerek segâh perdesinde karar kılınan birinci şeklinde, güçlü neva ve dügâh, durak ise segâh perdesidir. Çıkıcıdır. Donanımına si için F-bemolü konur, diğer işaretler gerektikçe ilâve edilir. Önce Segâh dizisinde dolaşılıp sonra Uşşak dizisine geçilerek dügâh perdesinde karar kılınan ikinci şeklinde ise, güçlü neva ve segâh, durak ise dügâh perdesidir. Bu makam da çıkıcıdır. Donanımına si ve mi için F-bemolü konulmalı ve Uşşak dizisi için gerekli değişiklikler gerektiğinde yapılmalıdır. Bu iki cins Maye makamının aslında ayrı birer makam olmaları gerektiği açıktır. Aynı adla anılmaları karışıklık doğurabilir. Nitekim bunu önlemek için,

Maya eserlerinden, Guatemala'da bulunmuş pişmiş topraktan insan başı.

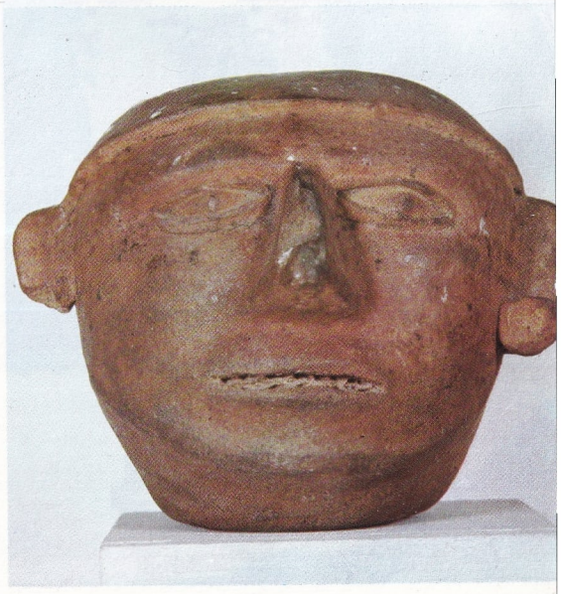

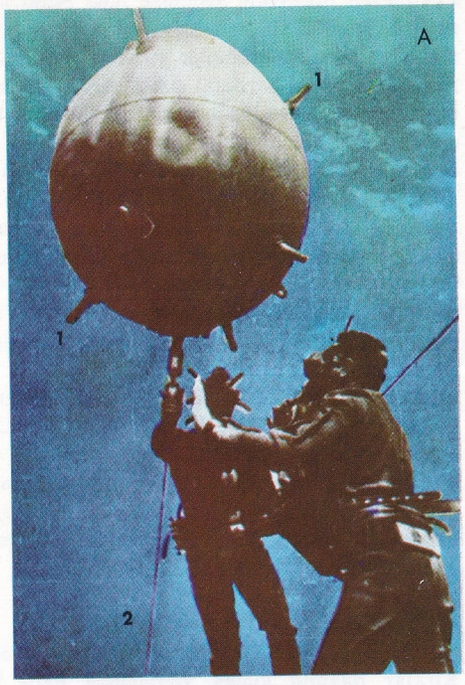

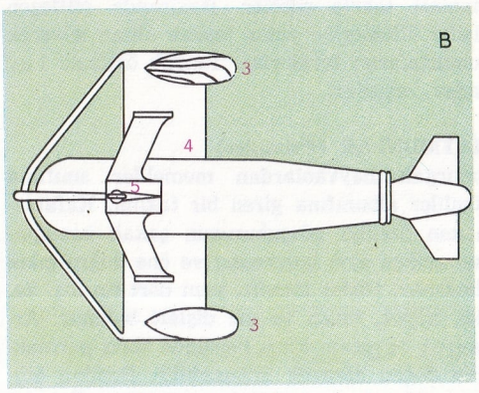

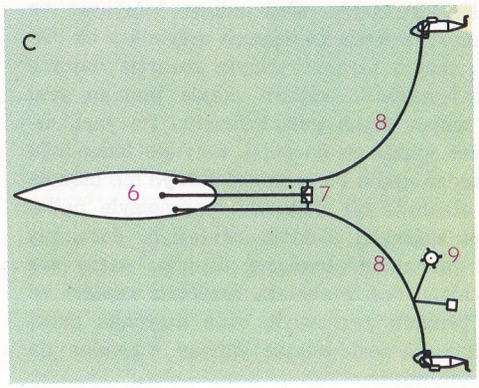

Mayın. A) Otomatik olarak demir atan bir mayın: 1) Boynuzcuklar. 2) Demir atma kablosu. B) Mayınsavar. 3) Tespit ediciler; üstteki tahtadan, alttaki demirdendir. 4) saptırıcı düzlem. 5) Makas. C) Bir donanmanın önünde yer alan mayın tarama sistemi. 6) Mayınsavar birliği. 7) Aygıtı istenen derinlikte tutan batırıcı. 8) Tarama kabloları. 9) Mayın. D) Tanklara karşı kullanılan kara mayını. E) Madenlerde kullanılan bir mayının patlamasının etkisi: Cr) Gerçek oyuk. Ca) Patlamayla havaya yükselen toprak, taş vb.'nin, yere düşüşünden sonra meydana gelen oyuk. r) Oyuğun yarı çapı. h) Oyuğun yüksekliği. F) Mayının maden içinde yerleştirileceği yerin açılması. G) Mayının ateşlenmesi.

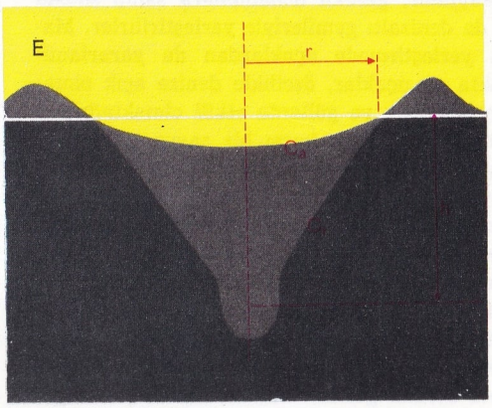

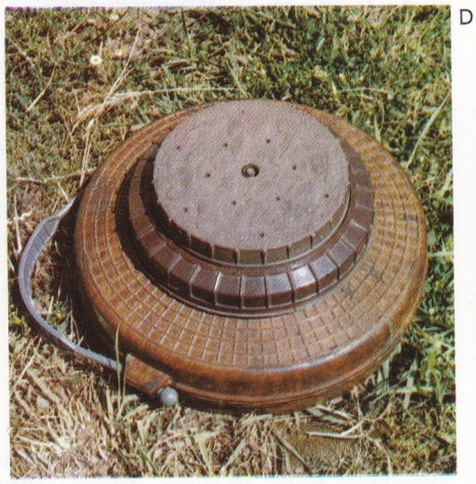

birinci cins Maye makamına Segâh-maye dedenilmektedir.

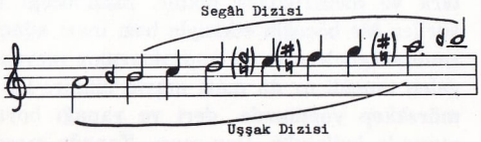

MAYIN

Karada ya da denizde kullanılan bir tür bomba. İki çeşit kara mayını vardır. İnsanlara karşı kullanılan çeşidi, basınç veya fitille patlar; araçlara karşı kullanılan çeşidiyse, sadece basınçla patlar. Bu mayınlar genel olarak toprak altına gömülürler. İnsanlara karşı kullanılan kara mayınlarından bir kısmı, yüzeyden 1 m. derinlikte patlayabilir. Mayın, patlayıcı maddenin içine konulduğu çeşitli biçimde madenî bir kapla detonatörden meydana gelir. Basınçla çalışan mayınlarda, vurucu bir levha, fitille çalışanlarda ise fitil teli bulunur.

Patlama çeşitli yollardan sağlanır. Mekanik patlama, dış basınçla işleyen yaylı bir vurucuyla elde edilir. Yukardan basınç yapıldığı, bir kordonla çekildiği ya da mayın kaldırıldığı takdirde, vurucu, ateşleyici kapsüle çarparak patlamaya yol açar. Elektrikli detonatörlerde vurucu, içinde elektrolit olan bir ampulü kırar. Bu elektrolit, iki elektrodu kapsayan bir kaba dökülerek devreyi tamamlar ve mayını ateşler. Kimyasal ateşleme ise, detonatörün birbirine temas ettirdiği iki kimyasal maddenin meydana getirdiği bir kıvılcımla sağlanır. Sürtüşme yoluyle patlamayı sağlayan mayınlarda, kapsülü patlatan alev, metal bir helezonun patlayıcı bir karışıma çarpmasıyle meydana gelir. Başarı ihtimalini artırmak için, çoğunlukla mayınlara çeşitli tipte birkaç detonatör birden konur. Metal bir mayının bulunduğu yeri tespit etmek için, yüksek ya da alçak frekanslı elektromanyetik mayın dedektörleri kullanılır. Manyetik olmayan mayınlar için ise, genellikle mikrodalgalı detektörlerden yararlanılır.

Sualtı mayınları diye de adlandırılan deniz mayınları, ilk olarak XVI. yüzyılda kullanılmış olan ateş gemilerinin gelişmiş şekli sayılabilir. Deniz mayını, büyük ölçüde patlayıcı madde ile dolu olan ve bir gemi kendisine çarptığı ya da çok yakınından geçtiği zaman patlayan, çeşitli detonatörlerle donanmış bir araçtır. Deniz mayınları ya dibe demirlenir, ya da başı boş bırakılır. XIX. yüzyılın son 20 yılı içinde yapılan çeşitli denemelerden sonra, İtalyan Giovanni Elia, 1893 yılında, istenilen derinlikte kalabilen ve derin suda dahi çalışabilen tamamen otomatik olarak demir atan bir mayın yaparak, demirleme sorununu çözmüştür.

Demirli mayınlarda, patlamaya yol açan boynuzcuklar veya antenler bulunur. Derin su mayınları, genellikle denizaltılardan veya uçaklardan atılır. Boşta yüzen ve bazen şamandıralı olan mayınlar, daha önceden belirlenmiş derinlikte kalır ve dış etkiyle patlarlar. Etki alanı içinden bir gemi geçtiği zaman elektrik itisiyle patlayan sualtı demirli mayınları da vardır.

Özellikle son 30 yıl içinde, sualtı mayınlarını patlatma metotlarına çeşitli yenilikler getiril-

miştir. Yukarıda sözü edilen kimyasal ve elektrikli metotlarla basınçlı mayınlara ek olarak, mayın tarama yoluyle zararsız duruma getirilemeyecek, «etkili» adıyle tanınan yeni bir mayın çeşidi geliştirilmiştir. Bu yeni sistemler içinde en önemlisi, mayının bulunduğu bölgeden geçen bir geminin, Dünya'nın manyetik alanında bir değişiklik yapmasıyle patlamayı sağlayan elektrik devresiyle donanmış olan mayındır. Bunların dışında, sualtı ses dalgaları, ses lambaları, kızılötesi ışınları ve bir geminin geçmesiyle suda meydana gelen basınç düşmesi yoluyle çalışan mayınlar da geliştirilmiştir.

Mayınlar, gerekli donanımlara sahip suüstü ya da denizaltı gemileriyle yerleştirilirler. Mayın yerleştirmede uçaklardan da yararlanılmakta ve uçaklar, özellikle denize açık olmayan suyolları ve göllerde etkili olmaktadırlar. Demirli mayınlara karşı bir savunma olarak, büyük gemilerin altına paravan adı verilen ve mayının telini kesmeye yarayan bir cihaz takılmaktadır. Mayın tarama gemileri diye adlandırılan gemiler ise, sistemli olarak mayın aramaktadırlar. Gemiler, manyetik alanlarını dengeleyerek, manyetik mayınlara karşı korunabilirler. Bu, pasif savunma yoludur. Aktif savunma, yani mayınların yokedilmesi için tahta bordalı gemiler kullanılmakta, ya da gemiler metal ise, elektrikli dengeleme cihazları bulunan tekneler kullanılmaktadır. Bu teknelerdeki donanımlar, mayınları patlatacak manyetik alan sağlayacak güçtedir.

MAYISBÖCEĞİ (Melolontha vulgaris)
Eklembacaklı hayvanlardan böcekler sınıfının kınkanatlılar takımının bir türü. Uzunluğu 20 - 25 cm. olan kırmızımsı kara renkte iri bir böcektir. Erkekleri daha iridir. Antenlerinin uçları yaprak biçiminde ve erkeklerde 7, dişilerde 6 parçalıdır. Karın uçları sivridir. 3 - 5 yıl süren gelişmeleri boyunca toprak altında kalırlar. Mayıs ve haziran aylarında toprak üstüne çıkıp ekinleri, meyve ve bostanları, ormanları tahrip ederler. Haziranda çiftleşen dişiler ölümlerine yakın toprak altına dönerek yumurtalarını bırakırlar. Toprak üstünde 1 ay kadar yaşarlar.

Mayısböceği yaprak ve tomurcukları yiyerek beslendiğinden tarıma çok büyük zararlar vermektedir.

MAYMUNLAR (Primates)
Omurgalı hayvanlardan memeliler sınıfının etenliler altsınıfına giren bir takımı. Kafataslarının özelliği gözçukurunun şakak kemiğinden açıkça ayrı bulunması ve öne doğru çıkık olmasıdır. Dişler tamdır, yani dört tip diş, kesici, köpek, önazı ve azı dişleri bulunur. Arkaayak başparmakları hepsinde öteki parmaklara doğru dönerek kapanabilir. Bundan ötürü maymunlara dörtelli dendiği olur. Önayak başparmakları ise hepsinde parmaklar üzerine dönebilir durumda değildir. Avuç içinde ve ayak tabanında kıl yoktur. İnsana benzeyenler yürürken ön ayaklarının ayasından çok parmaklarının dış kısmını yere basarlar. Vücudun hemen hemen tümü kıllarla kaplıdır. Bu tüyler bazı çeşitlerde canlı renklerde olur. Dişi genellikle bir defada bir yavru doğurur. Gebelik süresi, hayvanın çeşidine göre, üç ayla dokuz ay arasında değişir. Memeler iki tanedir ve göğüs kesiminde yer almıştır. Maymunların çoğunluğu ağaçlar üzerinde yaşarlar ve gündüz uyanık bulunup gece uyurlar. Hemen hepsi sıcak bölgelerde yaşar. Pek az bir kısmı oldukça soğuk bölgelerde, dağ tepelerinde yaşar. Eski sınıflandırmalara göre yarımaymunlar (Prosimiae) ve gerçek maymunlar (Simiae); yeni sınıflandırmalara göre ise makimsiler (Lemuroidae) ve insansılar (Antropoidae) olmak üzere iki alttakıma ayrılırlar. Bunlardan insansılar çok gelişmiş hayvanlardır. Burunları sarkık olup iki burun deliği birbirine çok yakındır. 32 dişleri vardır. Pek azı kuyrukludur. Olanlarda da kuyruk kıvrılmaz. Önayağın başparmağı dönebilir, fakat az gelişmiştir. Bunların insan biçimi (antropomorf) olanlar dışındaki çeşitlerinde yanakiçi keseleri vardır. Bu keselerde besinin bir kısmı saklanır. Büyüklükleri çok çeşitlidir. Cebelitarık'ta yaşayan ünlü maymunlar Afrika ve Asya'da yaygın olan insansıların bir cinsidir.

Makimsiler'in burnu geniştir ve iki burun deliği arası epeyce açıktır. Orta ve kısa boyda olan bu hayvanlar ince, çevik ve zarif yapıdadır. Çene kısmı ufak, kafatası genellikle yuvarlaktır. 32 dişleri bulunur. Yanakiçi kesesi yoktur. Önayağın başparmağı kıvrılmaz. Kuyruk uzundur ve çoğu zaman kıvrık olur. Amerika kıtasında, Güney Meksika'dan Arjantin'e ve Atlas okyanusu kıyılarından And dağlarına kadar uzanan alanda yaşarlar.

MAZAK
(bkz. Kırlangıçbalığıgiller)

MAZARIN, JULES RAYMOND
(1602 - 1661) Fransız kardinali ve devlet adamı. Bir memurun oğlu olan Mazarin, 1628 yılında hukuk öğrenimini bitirdikten sonra Papalığın hizmetinde diplomatlık yapmağa başlamıştır. 1634 yılından 1636 yılına kadar Paris'te Papalığın elçisi olarak bulunan Mazarin burada Richelieu'yü tanımıştır. Richelieu Fransa'nın hizmetine geçmeğe ikna ettiği Mazarin'i Louis XIII.'e takdim etmiştir. Mazarin hayatında hiç rahiplik yapmamasına rağmen 1641 yılında kardinal olmuş, ertesi yıl başbakanlığa atanmış ve o tarihten ölümüne kadar Fransa hükümetinin gerçek yöneticisi olmuştur. Mazarin'in otoritesi ve gücü Louis XIV.'ün zamanında da eksilmemiştir. Mazarin'in iç politikada amacı krallığın gücünün sağlamlaştırılması olmuştur. Fronde adı verilen ayaklanma hareketleriyle kendini gösteren ağır bunalımlar atlatıldıktan sonra, duruma egemen olan Mazarin, Fransız monarşisine güç kazandırmıştır. Dış politika alanında ise, öncelikle, Bourbon hanedanının Habsburg ailesinin iki koluna karşı üstünlük sağlaması amacını gütmüştür. Mazarin'in bu alanda daha sonraki etkinliği ise Westfalia (1648) ve Pirene (1659) barış antlaşmalarıyle Fransa'nın Avrupa egemenliğini kesinleştirmek olmuştur.

MAZGİRT
Tunceli iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 1 935). Kırklar dağının güney yamacında sarp bir yerde kurulmuştur. Yükseltisi 1 400 m.'dir. Uğrak bir yer olmadığından geri kalmıştır. Tarihî eser olarak Uzun Hasan'ın kızkardeşi Elti Hatun türbesi ile camii, Çobandede türbesi vardır.

Mazgirt ilçesinin yüzölçümü 709 km^2., nüfusu 28 238'dir. Merkez, Darıkent ve Akpazar bucakları içinde 80 köyü vardır. İlçe toprakları engebelidir. İklimi serttir; kışlar soğuk, yazlar oldukça sıcak geçer. Dağlık yerlerin bazı kesimlerinde seyrek meşelikler görülür. İlçe halkının gelir kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanır.

MAZI (Thuja)
Kozalaklıların selvigiller familyasından bir süs bitkisi. Pul biçiminde almaşık açık yeşil yaprakları kışın dökülmez. Dipten dallanan düz bir gövdesi vardır. Selvi kozalaklarına benzeyen yuvarlak kozalaklarından solucan düşürmede kullanılan bir yağ elde edilir. Parklara ve mezarlıklara dikilir. Mazıböceği adı verilen bir böceğin etkisiyle bazı mazı ağaçlarının sürgünlerinde ve yapraklarında meydana gelen tanenli ur da mazı adıyle bilinir. Bu ur mürekkep yapımında, deri ve yapağı boyanmasında kullanılır. Dev mazı, Kanada mazısı, Çin mazısı gibi bilinen türleri vardır.

MAZIDAĞI
Mardin iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 2 435). Mardin dağlarının kuzey yamaçlarında yüksek bir sırt üzerinde kurulmuştur. Mardin - Diyarbakır devlet yoluna 12 km.'lik bir şoseyle bağlıdır. Mardin'e 47 km. uzaklıktadır.

Mazıdağı ilçesinin yüzölçümü 869 km^2., nüfusu 18 922'dir. Merkez bucağı içinde 50 köyü vardır. İlçe toprakları hafif engebelidir. Mardin dağlarının kuzeye, Dicle'ye bakan yamaçları, yer yer meşeliklerle kaplıdır. İklimi karasaldır; yazlar çok sıcak ve kurak, kışlar soğuk geçer. Halkın gelir kaynağı tarım ve hayvancılıktır. En çok buğday yetiştirilir.

Maymunlar, eski sınıflandırmalara göre, yarı maymunlar ve gerçek maymunlar, yeni sınıflandırmalara göre ise, makimsiler ve insansılar olarak, iki alttakıma ayrılırlar. Resimde, bazı maymun türleri görülmektedir: 1) Goril. 2) Sincap maymunu. 3) Gereza. 4) Orangutan. 5) Ulock. 6) Akelli jibon. 7) Uanderu. 8) Mandril. 9) Başlıklı maymun. 10) Şeytan maymun. 11) Uluyan maymun. 12) İpek maymun. 13) Gece maymunu. 14) Uzun kuyruklu maymun. 15) Akbaş maymun. 16) Kara makak.

MAZOİZM
Başkası tarafından kendisine eziyet edilmesini isteme ve bundan cinsel zevk alma hali. Mazoizm, adını Alman romancısı Leopold von Sacher Masoch'tan almıştır. Cinsel sapıklık olarak tanımlanan mazoizmin kişinin kendisini suçlu görmesinden ileri geldiği sanılmaktadır. Mazoist, kırbaçlanma ve tokatlanma, maddî ve manevî işkence sonucu cinsel bakımdan uyarılmakta ve doygunluğa ulaşmaktadır. Tedavisinde psikolojik metotlar kullanılır.

MAZOT
(bkz. Yakıtlar)

MAZURKA
Polonya halk dansı. XVI. yüzyılın başlarında doğan mazurkanın kökeni Polonya'nın Mazurya bölgesi olduğu için bu adla anılmıştır. Canlı fakat ölçülü bir dans olan mazurkanın, özellikle ikinci ve üçüncü zamanları vurgulanan üç zamanlı bir ritmi vardır. Çok çeşitli figürleri olan dans sayısı 4 ile 8 arasında değişebilen çift tarafından oynanır. Başlangıçta yerel bir dans olan mazurka zamanla başka ülkelere de yayılmıştır. XVII. yüzyılda Rusya ve Macaristan'da oynanmağa başlamış, XVIII. yüzyılda Almanya'ya; XIX. yüzyılda da Fransa ve İngiltere'ye girmiştir.

Mazurka klasik müzikte de çok kullanılmıştır. Başta Chopin, Delibes, Glinka, Çaykovski ve Szimanovski olmak üzere birçok ünlü bestecinin mazurka türünde besteleri vardır.

MAZZINI, GIUSEPPE
(1805 - 1872) İtalyan devlet adamı. İlk liberal eğilimlerini 1821 hareketleri dolayısıyle İspanya'ya gönüllülerin gidişi olayıyle edinen Mazzini, hukuk öğrenimini bitirdiği 1827 yılında Carboneria derneğine girmiş, sonra gazetelerde yazılar yazmağa başlamıştır. 1830 yılında kışkırtıcılıkla suçlanarak tutuklanmış, serbest kaldıktan sonra ülkesinden ayrılarak sürgüne gitmiştir. 1831'de Marsilya'dan, tahta yeni çıkmış bulunan Carlo Alberto'ya yazdığı mektupla kralı liberal hareketlerin başına geçmeğe davet etmiştir. Düşünce ve eylemin birlikte

Polonya halk danslarından mazurkanın «Mazowsze» folklor ekibince oynanışı.

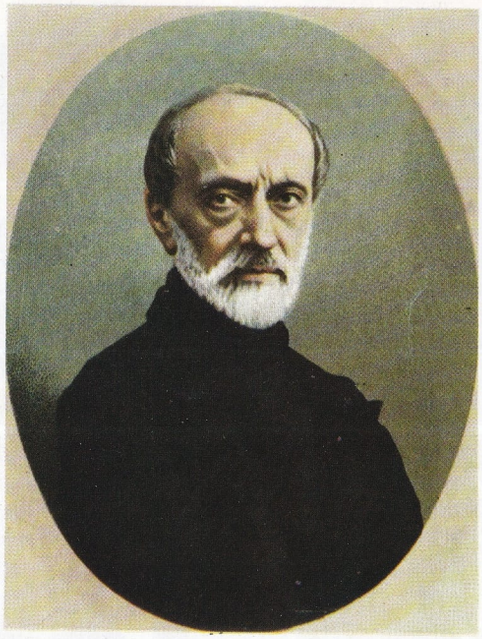

Giuseppe Mazzini.

olmasını ve bütün ulusun katılmasıyle gelişmesini savunan, işçi hareketlerinin karşısında yer alan Mazzini, Carboneria derneğinin başarısızlığı üzerine açık bir şekilde çalışan bir derneğin gerekliliğini anlayarak «Giovine Italia» derneği ile bu yönde çalışmaya başlamıştır; bu dernek aynı adı taşıyan bir gazete de yayımlamıştır (1831). Programının sloganı «Tanrı ve Halk»tı. İtalya için «görev», sınıfların anlaşması temeli üzerinde cumhuriyetin kurulmasıydı; uluslar da birleşerek «Avrupa Birleşik Devletleri» ni kuracaklar, daha sonra bütün insanlar birleşeceklerdi. Mazzini'nin öncüsü olduğu hareket ulusal bir temele dayanan ilk siyasî partinin kurulmasını sağladı. Mazzini 1833 yılında Piemonte krallığı içinde bir ayaklanma denemesine girişti; bu ayaklanma polis kuvvetleri tarafından bastırıldı. Bunu izleyen Savoia ayaklanması da bastırıldı. Diğer İtalyan devletlerinde de birçok kişi tutuklandı, bunun sonucu olarak örgütler dağıldı, birçok kişi ayaklanmaların yararsızlığına inanarak «Giovine Italia» dan ayrıldı. İsviçre'ye sığınan Mazzini, Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki bağımsızlık hareketlerini örgütlemek amacıyle «Giovine Europa»yı kurdu (1834). Fransa'nın baskı yapması sonucu İsviçre'den de çıkarılınca (1836), İngiltere'ye sığındı. Yöneticilerinden olduğu Roma Cumhuriyeti'nin düşmesinden sonra İtalya'nın çeşitli şehirlerinde ayaklanma denemelerine girişti. 1860 yılının ekim ayında Napoli'de «Il Popolo d'Italia» gazetesini kurdu. Fakat kısa süre sonra hayal kırıklığına uğradı. Çünkü, İtalya krallığa yöneldiği için yeniden İtalya dışına sürgüne gitti. Lugano ve Londra şehirlerinde kaldı. 1870 yılında bir ayaklanma denemesine girişti. Tutuklanarak Gaeta kalesinde hapsedildi. Bir süre sonra serbest bırakıldı. Londra'ya döndü, fakat az kaldı. 1872 yılında sahte bir adla Pisa'ya gitti ve ömrünü burada tamamladı.

MEAD, MARGARET
(1901-) Birleşik Amerikalı etnolog. Colombia Üniversitesini bitirmiş, Samoa, Yeni Gine ve daha birçok Okyanusya adasında bilimsel araştırmalar yapmıştır. İlkel topluluklarda karakterin oluşması ve bu oluşuma kültürün etkisi konularında incelemeleri vardır. **Coming of Age in Samoa** (Samoa'da Yeniyetmelik Çağı, 1928). en önemli incelemesidir.

MECELLE
Osmanlı devletinin Medenî Kanunu. Tanzimatın ilânından sonra, Batı etkisiyle hukuk alanında birçok değişikliklere girişilmiştir. Bu arada Osmanlı vatandaşlarının özel hukuk ilişkileriyle ilgili olarak da bir kanun hazırlanmış ve buna «Mecelle-i ahkâm-ı adliye» adı verilmiştir. Ahmet Cevdet Paşanın başkanlığında kurulan bir bilim kurulunun hazırladığı bu kanun yedi yılda tamamlanmıştır. Mecelle, «Büyu'», «İcar», «Kefalet», «Havale», «Rehin», «Emanet», «Hibe», «Gasp ve İtlâf», «Hacir, İkrah, Şuf'a», «Envaı Şirket», «Vekâlet», «Sulh ve İbra», «İkrar», «Dava», «Beyyinat ve Tahlif», «Kaza» gibi muhtelif kitaplara ayrılmıştır. Kanunun tamamı 8 151 madde tutmaktadır. Bu kitapların her biri, hazırlandıkça değişik tarihlerde yürürlüğe girmiştir. Birinci kitap zilhicce 1285 (1868), son kitap ise şaban 1293 (1876) tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Mecelle, Batı medenî kanunlarından da esinlenmekle beraber, temelde İslâm dininin ve özellikle Hanefî mezhebinin kabul ettiği hukuk esaslarına göre düzenlenmiştir. Özel hukuk ilişkilerinin bu şekilde bir bütün kanun içinde düzenlenmesi, Osmanlılarla ekonomik ilişkiler kuran yabancı devletlerin bu ilişkilerinde güven kazanması amacıyle açıklanabilir.

Mecelle, genellikle İslâm dininin esaslarına dayanması, her olay için ayrı bir hüküm taşıyan kazuistik niteliği yüzünden çok uzun olması nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonraki laik kanunlaştırma hareketi içinde yürürlükten kaldırılmıştır. 1926 yılında kabul edilen Medenî Kanun ve Borçlar Kanunu, Mecellenin yerini almışlardır.

MECİTÖZÜ
Çorum iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 5 611). Kırklar ve Avkat dağlarının çevrelediği bir ovanın kenarında, bir yamaç düzlüğü üzerinde kurulmuştur. Çorum - Amasya şosesi kasabanın içinden geçer. Çorum'a 34 km. uzaklıkta bulunan Mecitözü kasabası, yedi mahalleden meydana gelmiştir.

Mecitözü ilçesinin yüzölçümü 959 km^2., nüfusu 36 999'dur. Merkez bucağı içinde 58 köyü vardır. İlçe toprakları kuzeyde Tanözü vadisinin kuzey ve güneyini kaplayan dalgalı sırtları kapsar. Güneyde Karadağ, daha güneyde Alan dağı (1 201 m.) yer yer sıkça orman ve çalılıklarla kaplıdır. İklimi az sert ve orta derecede yağışlıdır. İlçe halkının gelir kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanır. Tarım ürünlerinden tahıl ve baklagillere önem verilir. Tahıllardan buğday ile arpa başta gelir. Ayrıca çeşitli meyveler de yetiştirilir.

MECLİS SORUŞTURMASI
Başbakan ve bakanların genel politikaları ya da herhangi bir bakanın bakanlık işlemleri nedeniyle cezaî ya da hukukî sorumluluğunu doğuran soruşturma. Bakanlar kurulu hakkında da meclis soruşturması istenebilir.

Başbakan ya da bakanlar hakkında yapılacak soruşturma istemleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında görüşülerek karara bağlanır. Soruşturma açılması Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edildiği takdirde, Millet Meclisinden ve Cumhuriyet Senatosundan eşit sayıda seçilecek üyelerden oluşan bir komisyon kurulur. Bu komisyon soruşturmayı yaparak, bir rapor hazırlar. Raporda, ya söz konusu fiillerle ilgili bir sorumluluğun bulunmadığı ya da sorumluluğun varlığı belirtilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonun kararıyle bağlı değildir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, birleşik toplantısında, bakan ya da başbakanın sorumlu olması gerektiği hususunda karar verebilir. Bu karar üzerine, ilgili bakan ya da başbakan Anayasa Mahkemesinde yargılanır. Meclis soruşturması sonucunda verilecek karar konusunda olsun, soruşturmanın açılıp açılmaması konusunda olsun, meclislerdeki parti grupları önceden müzakere yaparak karar veremezler.

MECUSİLİK
Zerdüşt dininin Hindistan'daki kolu. Zerdüşt dininden olup Hindistan'a göç eden eski İranlılardan kalmadır. Bu dine mensup olanlar (Mecusîler) ateş, inek, timsah gibi şeylere büyük saygı gösterirler.

VIII. yüzyılda İran'dan Hindistan'a göç eden ve bugün çoğunlukla Bombay dolaylarında yaygın bulunan Mecusîler Zerdüşt dininin birçok geleneklerini ve öğretilerini korumuş, bu yönden Hintlileri de etkilemişlerdir. Sayıları 115 000 kadardır. Bütün tabiat güçleri gibi ateşte de Ahura Mazda'nın bir belirtisi olduğu için saygı gösterdiklerini söylerler. Suya ve toprağa da saygı gösterdikleri için ölülerini toprağa gömmezler; «Sessizlik kulesi» dedikleri kulelerin üzerine bırakırlar. 6 - 7 metre yükseklikte olan ve çitle çevrili bulunan bu kulelerin üzerine konulan ölüleri akbabalar parçalayıp yerler.

MEDDAH
Taklitler yapıp hoş hikâyeler anlatarak halkı eğlendiren sanatçı. Kahvehaneler ve salonlarda hikâyeler anlatan, olayları olmuş ve olacak gibi yansıtan bu sanatçılara «kıssehan» adı da verilir. Meddah geleneği Türkiye'de tiyatronun olmadığı tarihlere kadar uzanır. Karagöz ve ortaoyunlarının yanı sıra kahvehane, çayhane, bahçe gibi yerlerde küçük bir ücret karşılığı bir-iki saat süreyle halkı eğlendiren meddahlar bulunurdu. Meddahların temel özelliği, her mekânda sanatını gösterebilmesi, toplumun içinde bulunduğu durumu hicvetmesi olarak sıralanabilir. Meddah halkın karşısında yüksekçe bir yere konulmuş bir koltuk ya da iskemleye oturur. Omuzuna bir mendil asar, eline bir baston alır ve padişaha dua ederek öyküsünü anlatmaya başlardı. Omuzundaki mendil ve elindeki baston sanatçı için aksesuar görevi görür, oyuna göre bunları kullanırdı. Bugün tükenmiş olan bu sanatçı tipinin halk tarafından çok sevildiği ve arandığı günümüze kalan belgelerden anlaşılmaktadır. Meddah İsmet, Meddah Sürurî ve Meddah Aşkî, XIX. yüzyıl sonlarının anılmaya değer meddahlarıdır.

MEDENÎ AZİZ EFENDİ
(1842 - 1895) Türk bestecisi. Medine'de doğduğu için kendisine Arapçada «Medineli» anlamına gelen «Medenî» lakabı verilmiştir. Gençliğinde İstanbul'a gelen Aziz Efendi saraya alınarak önce devrin padişahı Abdülaziz'ce saray imamlığına atanmış, sonra sultanlara müzik öğretmekle görevlendirilmiştir. Saraydan ayrıldıktan sonra ölünceye kadar çeşitli memurluklarda bulunmuştur.

MEDENÎ HUKUK
Özel hukukun kişiye, aileye, mirasa, eşyaya, mallara, sözleşmelere ve borçlara ait hukuk kuralları.

Medenî Hukukla ilgili kuralların büyük bir kısmı Türk Medenî Kanunu ile Türk Borçlar Kanununda yer alır. Bu ilişkiler, önceleri dinî niteliği de bulunan Mecelle tarafından düzenlenmekteyken, 1926 yılında İsviçre Medenî Kanunu tercüme edilerek, bazı değişikliklerle Türk Medenî Kanunu ve Türk Borçlar Kanunu meydana getirilmiştir. Bu kanunlar 4 nisan 1926'da yayımlanmış ve 3 ekim 1926'da yürürlüğe girmiştir. Kanunların gerekçesini kaleme alan, devrin Adalet Bakanı Esat Mahmut Bozkurt, bu kanunlarla, çağdaş uygarlığa uygun bir kanun yaratıldığını belirtmiş ve dinî esaslara dayanan kanunların bir süre sonra eskiyerek gerekliliklere cevap veremediğini belirtmiştir. Bu kanunlarla Türk toplumunun sosyal yapısı değiştirilmek, geleneklere bağlı bir toplum yapısından modern bir toplum yapısına geçilmek istenilmiştir.

Medenî Kanunun 7 maddelik başlangıç hükmünden sonra, Şahsın Hukuku (mad. 8 - 81), Aile Hukuku (mad. 82 - 438), Miras Hukuku (mad. 439 - 617) ve Aynî Haklar (mad. 618 - 935) la ilgili dört kitaba ayrılır. Borçlar Kanununun ise, borçlarla ilgili 181 maddelik genel hükümlerini 359 maddelik «Borçların Nevileri» bölümü izler. «Genel Hükümler» bölümünde, borçların teşekkülü, borçların hükmü, borçların sukutu, borçların nevileri, alacağın temliki, borcun nakli gibi konular düzenlenmektedir. «Akdin Muhtelif Nevileri» bölümünde ise, satım, trampa, bağışlama, kira, ariyet, karz, hizmet akdi, istisna akdi, neşir mukavelesi, vekâlet, komisyon, nakliye mukavelesi, havale, vedia, kefalet, kumar ve bahis, adi şirket, ölünceye kadar bakma akdi konularındaki özel hükümler yer alır.

MEDICI AİLESİ
XIII - XVIII. yüzyıllar arasında Floransa'da (İtalya) politika ve toplumsal gücü elinde tutmuş bir aile. Başlangıçta ticaretle uğraşan kimseler olan Medicilerin önem kazanması büyük para bunalımları sırasına rastlar. Kısa sürede ekonomik güçleri politik güce dönüşmüştür. XIV. yüzyılın sonunda İtalya'nın en büyük sarrafı olan Medici di Cafaggiolo'nun iki oğlu Cosimo ve Lorenzo ailenin iki ana kolunun kurucularıdır. Cosimo'nun soyundan Lorenzo il Magnifico (Macchiavelli'nin prensi) gibi devlet adamları, Clemente VII. ve Leo X. gibi papalar gelmiştir. Kardeşinin torunları ise yüzyıllarca Toskana büyükdukalık tahtında birbirlerini izlemişlerdir. Ailenin iki kızı (Marie ve Catherine de Medicis) Fransa kraliçesi olmuştur. 500 yıl boyunca Toskana'nın mutlak hâkimi olan Mediciler arasında sanat ve edebiyata büyük katkıda bulunanlar da pek çoktur.

MEDİNE
Suudî Arabistan'da, Hicaz bölgesinin orta kuzey kesiminde bir şehir (nüfusu 72 000). Kızıldeniz kıyısından 190 km. içeride bitek bir vadi içinde kurulmuştur. Mekke'nin 370 km. kuzeyindedir. Hazreti Muhammed'in 622 yılında Mekke'den göç ederek yerleştiği ve ölümüne kadar oturduğu şehir olan Medine bu niteliğiyle Müslüman dininin kutsal şehirlerinden biridir. Hazreti Muhammed ve Dört Halife devrinde, Emevîlerin Şam şehrini kurdukları ve Emevî devletinin başkenti yaptıkları 661 yılına kadar, İslâm devletinin ilk başkenti olarak kalmıştır.

Şehir, kuzey-doğu kesiminde kalan ve surlarla çevrili bulunan eski şehir ile Türkler zamanında kurulmuş olan bahçeli ve büyük evlerden meydana gelen yeni mahallelerden oluşmuştur. Hac yolu üzerinde bulunan Medine, aynı zamanda çevredeki zengin tarım bölgesinin ürünlerinin de başlıca pazarıdır. Çevrede yetiştirilen tarım ürünlerinin en

Medine'de VII. yüzyılın başlarında yapılmış olan İslâm mimarlığının ilk eserlerinden Peygamber camii.

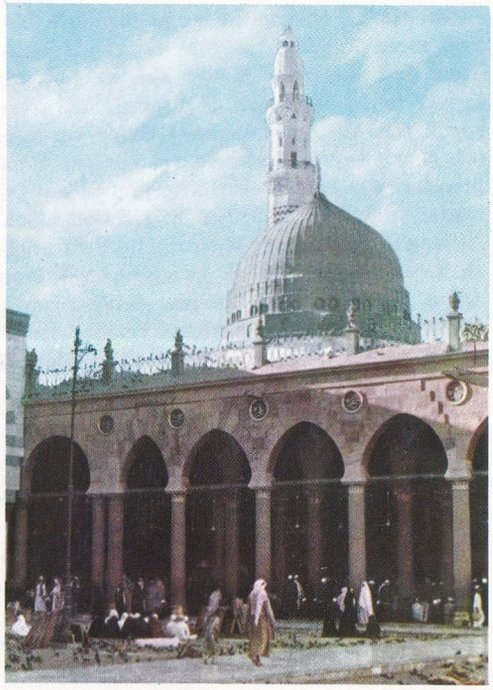

önemlileri hurma, üzüm ve çeşitli sebzelerdir. Medine'deki, gerek tarih, gerekse sanat bakımından değer taşıyan en önemli eser ise Hazreti Muhammed, Hazreti Ebu Bekir ve Hazreti Ömer'in mezarlarının bulunduğu, İslâm mimarlığının ilk eserlerinden biri olan Peygamber camiidir.

MEDLER
Batı ve kuzey-batı İran'da devlet kurmuş bir kavim. Çok eski bir geçmişi olan Medlerden, M.Ö. 1000 tarihli Asur yazıtlarında söz edilmiştir. Başlangıçta dağınık bir şekilde yaşayan bu kavim birliğini korumakta güçlük çekmiş; Asurlular, Kimmerler, İskitlerle çarpışmıştır. Sonunda Medleri bir araya getirip bir devlet düzeni içinde toplayan Keyaksar adlı hükümdar, İskit kralı Madiyes'i çağırdığı ziyafette sarhoş ettikten sonra öldürtmüş (M.Ö. 625) ve başsız kalan İskitleri, ülkesi Medya'dan çıkartmıştır. Daha sonra Babillilerle anlaşan Keyaksar Asurlulara saldırmış ve Asur başkenti Ninova şehrini kuşatmış, Asur devletini ortadan kaldırmış, Kuzey Mezopotamya'yı Medya'nın egemenliği altına almıştır (M.Ö. 612). Keyaksar'ın yönetimi altında güçlenen ve genişlemeye başlayan Medler Anadolu'ya da saldırıp Kızılırmak kıyısına kadar ulaşmışlardır. Bu sıralarda Batı Anadolu'da güçlenen Lidya devleti de Kimmerleri Anadolu'dan çıkarttıktan sonra Kızılırmak'ın karşı kıyısına kadar ilerlemişlerdi. İki taraf arasında başlayan savaş beş yıl sürmüş (M.Ö. 590 - 585); beşinci yılın sonlarında savaş devam ederken güneş tutulunca, iki taraf da bu savaşın Tanrıları kızdırdığına, savaşı bırakmalarını isteyen Tanrıların bu yüzden güneşi karartıklarına inanarak çarpışmaktan vazgeçmişler ve aralarında bir antlaşma yapmışlardır. Bu antlaşma gereğince Kızılırmak sınır tanınmış, Lidya kralı Alyat kızını Medya kralı Keyaksar'ın oğlu Astiyag (Efrasiyab)a vermiş, ayrıca birbirinin kanından emen iki kral da kan kardeşi olmuşlardır.

Keyaksar'ın ölümünden sonra Medlerin başına geçen Astiyag, bir gece rüyasında torununun taç ve tahtını elinden aldığını görmüş, kızının böyle bir çocuk doğuracağından korkarak onu Med prenslerinden birine vermekten çekinmiş ve Medlerce hor görülen Pers prenslerinden biriyle evlendirmiştir. Yunan tarihçisi Herodotos bu rüyanın gerçekleştiğini, Astiyag'ın kızı prenses Mandana ile Pers prensi Kambis I.'den doğan çocuğun büyüyünce Kurus II. adıyle Pers tahtına çıktığını, M.Ö. 550 yılında da Medya devletini ortadan kaldırarak Medleri Pers egemenliği altına aldığını yazmıştır.

MEDRESE
Bazı İslâm ülkelerinde dinî bilgilerin yanın da matematik, hukuk gibi bilgilerin okutulup öğretildiği okul.

İlk medrese Hazreti Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç etmesinden (622) sonra yapılan Peygamber camiinin avlusunda yapılmıştır. Suffe (sofa) adı verilen bu medrese, evsiz barksız sahabelerin Müslümanlığın emir ve ilkelerini okuyup öğrendikleri bir okul ve aynı zamanda da yatıp kalktıkları bir barınak olarak kullanılmıştır. Burada okuyanlara da «ehl-i Suffe» (Suffe halkı) denilmiştir. Daha sonra İslâm ülkelerinin bütün büyük merkezlerinde değişik biçimde medreseler kurulmuş, bunların bir kısmı bağımsız olarak, bir kısmı da camilerin bitişiğinde yapılmıştır.

Yurdumuzda özellikle Osmanlı imparatorluğunun ilk dönemlerinde İstanbul, Edirne, Konya, Erzurum, Sıvas, Kayseri, Diyarbakır gibi büyük şehirlerde yaptırılan büyük camilerin yanında medreseler ve öğrencilerin yatıp kalkmaları için de bu medreselere bağlı odalar (höcre) yapılmıştır. Burada kalan öğrenciler çoğunlukla yemeklerini kendileri pişirirlerdi. Bazı medreseler ise büyük camilerle birlikte yapılır ve dershanelerin yanı sıra yemekhane, hastane, kütüphane gibi gerekli bölümleri de kapsardı. Bunlara «külliye» (bütün) adı verilirdi. İstanbul'daki Fatih külliyesi ile Süleymaniye külliyesi bunlardandır. Medrese öğrenimi bugünkü öğrenim sistemine benzer bir sistemle uygulanıp çeşitli derecelere ayrılmıştı. Medrese öğrenimini bitirenler devlet mekanizması içinde değişik görevlere atanırlardı. Medresedeki öğretim üyelerine ise «müderris» denirdi.

Cumhuriyetin ilânından sonra 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat (öğrenimin birleştirilmesi) Kanunu çıkartılmış, bu kanunla bütün öğrenim Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda toplanmış ve medreseler kapatılarak medrese öğrenimine son verilmiştir.

MEDÜZ
(bkz. Denizanası)

MED VE CEZİR
(bkz. Gelgit)

MEGALOMANİ
İnsanın kendi güç ve yetilerini abartması, kendini aşırı derecede beğenmesi biçiminde beliren ruh hastalığı. Bilinçaltında yer eden aşağılık duygusunun dışa yansıması olarak açıklanır. Hastalığın hafif olduğu hallerde hasta bazen iyi işler başarabilir. Hasta güç ve yetilerini aşan işlere el attığı zaman diğer insanların varlıklarını tehdit eden yanlışlara düşebilir. Şiddetli megalomani, «manya» adı verilen akıl hastalığının belirtisidir. Önemli kişi olduğuna inanma, çevresindeki her şeyin kendisini yok etmeyi tasarladığını hayal etme gibi yanılgılar paranoya belirtileridir. Megalomani frengiden meydana gelen genel felç halinin ilk devirlerinde de ortaya çıkar. Tedavisinde psikolojik metotlardan yararlanılır.

MEHDİ, MUHAMMET
(742 - 785) Abbasî halifesi. Halife Mansur'un (? - 775) oğludur. Gençliğinde, isyan eden Horasan valisi Abdülcebbar bin Abdurrahman'ın üzerine gönderilen orduya katıldı. İsyanın bastırılmasından sonra babasının emriyle Tabaristan'a karşı harekete geçti ve bu bölgeyi Bağdat hükümetinin nüfuzu altına aldı. Daha sonra bir süre Rey'de kaldı ve babasının ölümü üzerine tahta çıktı (775). İktidarı döneminde Bizanslılarla sürekli çatışmalar oldu. Mehdi'nin orduları savaşın ilk yıllarında Ankara'ya kadar ilerledilerse de, Michael Lachanodrakon komutası altındaki Bizans ordusu tarafından geri püskürtüldüler ve aldıkları toprakları yeniden Bizanslılara bırakmak zorunda kaldılar (779). Ertesi yıl Mehdi, Bizans imparatorluğuna karşı büyük bir ordu hazırladı. Oğlu Harun'un (kendisinden sonra halife olacak olan Harunürreşit) da katıldığı bu ordu Bizans ordusunu yenilgiye uğratıp İstanbul boğazına kadar ilerledi. Bizans imparatoriçesi İrene üç yıl süreyle düşmanlığın kesilmesi için bir antlaşma yapmak ve her yıl haraç vermeyi kabul etmek zorunda kaldı (782). Üç yıl sonra iki taraf arasında yeniden savaşlar başladı; fakat Mehdi'nin ölümüne kadar sürüp giden bu çarpışmalardan sonuç alınamadı.

Çıkan iç ayaklanmaları bastırarak istikrarı sağlayan Mehdi, aynı zamanda bayındırlık işlerine de önem vermiş, yeni yollar yaptırmış, ticaretin gelişmesini sağlamıştır. Abbasî devletinin en iyi hükümdarlarından biri olan Mehdi, gösterdiği yararlıklar yanında, devlet gelirlerini gereksiz yere israf etmiş, kendisinden sonra da sürüp gidecek olan lüks hayatın yolunu açmıştır. Küçük oğlu Harun'u veliaht tayin edince Cürcan'da bulunan büyük oğlu Musa el-Hadi bunu tanımamış; kendisini ikna için Cürcan'a gitmek üzere yola çıkan Mehdi, Masabazan'da 43 yaşında ölmüştür.

MEHDİ, MUHAMMET
(? - 1010) Endülüs Emevî devletinin XI. hükümdarı. İki kez iktidara geçmiş, ilkinde 9, ikincisinde 2 ay kalmıştır. Kendisinden önce tahta çıkan Hişam II. (? - 1013), devlet yönetimini naip olarak elinde bulunduran Vezir Mansur (? - 1002), daha sonra da yerine geçen oğulları Abdülmelik el-Muzaffer ve Abdurrahman tarafından ikinci plana atılınca, Emevî hanedanına mensup kimseler saltanatın kendi ailelerinin elinden çıkacağı korkusuyle harekete geçmişler ve başlarına Mehdi'yi getirmişlerdir. Mehdi, elindeki kuvvetlerle Kurtuba sarayını basmış ve Hişam'ı çekilmek zorunda bırakarak kendini halife ilân etmiştir. Arkasından, Vezir Mansur'un kısa bir süre önce kurmuş olduğu el-Zâhire şehrini yağma ve tahrip ettirmiş, karşı harekete geçen Vezir Abdurrahman'ı da öldürterek cesedini çarmıha gerdirmiştir. Kısa bir süre sonra Mehdi'ye karşı ayaklanan Berberîler başkent Kurtuba'yı sarmışlar, Mehdi kaçmak zorunda kalmıştır. Bir ay sonra, topladığı kuvvetlerle, yerine halife seçilmiş olan Süleyman el-Müstain Billah'a karşı tekrar harekete geçen Mehdi, yine Kurtuba'yı almış ve tahta geçmişse de; iki ay sonra yeniden Berberîlerin saldırısına uğramış ve öldürttüğü Vezir Abdurrahman'ın ailesinin köleleri tarafından öldürülmüştür.

MEHDİ, UBEYDULLAH
(871 - 934) İlk Fatımî hükümdarı. IV. halife Ali'nin (598 - 661) soyundan olduğunu iddia etmiş, fakat bazı tarihçiler, kendisinin İsmailîye mezhebi liderlerinden İranlı Abdullah bin Mey-

mun el-Kaddah'ın torunu olduğunu öne sürmüşlerdir. Kimisi kendisini 12 imamdan, kimisi de 12. imamın kardeşi kabul etmiştir.

X. yüzyılda İsmailîye mezhebinin propagandacıları İslâm dünyasının her tarafında yoğun bir çalışma yaparlarken, Kuzey Afrika'da geniş bir taraftar kitlesi bulan Ebu Abdullah el-Şiî tarafından çıkarılan karışıklıklar ve Aglebî devletine karşı kazanılan zaferler sonucunda tahta çıkan Mehdi kendisini halife ilân etmiştir. İktidara geçtikten sonra, iktidara geçmesini sağlamış olanları birer birer temizlemeye başlamış, daha önce düşmüş olduğu zindandan kurtulmasını sağlayanları bile öldürtmekten çekinmemiştir.

Rakkada şehrinde hüküm süren Mehdi bir yandan iç ayaklanmaları bastırırken, öbür yandan da ülkesinin sınırlarını genişletmeye çalışmıştır. 25 yıllık hükümdarlığı süresince ülkesini Mısır sınırlarından Fas'ın içlerine kadar genişletmiştir. Bir ara Mısır'ın da bir kesimini işgal etmişse de (914'te İskenderiye, 917'de Kahire kapılarına kadar) tutunamamış ve çekilmek zorunda kalmıştır. 926 yılında Tunus kıyılarında kurduğu ve kendi adını verdiği el-Mehdiye şehrini başkent yapan Mehdi, bu şehirde ölmüştür.

Mehmet II.'nin, İstanbul'u alması, tarihte yeni bir devir başlatmıştır.

MEHMET I.

(1387 - 1421) Osmanlı padişahı. Çelebi Sultan Mehmet diye anılır. Bursa'da doğdu. Yıldırım Beyazıt ile Germiyan beyi Süleyman Şahın kızı Sultan Hatunun oğludur. Çocukluğunda devrin bilginlerinden Sofu Beyazıt'tan ders alarak yetişti. Savaş oyunlarında üstün bir yetenek gösteriyordu. İlk gençliğinde, Amasya'ya sancak beyi olarak gönderildi. Sıvas'ı kuşatan Timur ordusuna baskın yapmak amacıyle gönderilen orduyla birlikte sefere çıktı. 15 yaşında Ankara Savaşına katıldı. Uzun süre komutası altındaki birliklerin başında başarıyla dövüştü. Yenilgiden sonra, babasının padişahlığı dönemindeki gibi sancak beyliği görevinde bulundu. Batı bölgesinde kardeşlerinden Süleyman ve Musa'nın taht uğruna birbirleriyle giriştikleri mücadeleye uzaktan bakarak yıpranmadı. Daha sonra Bizans'la da anlaşarak güçlü bir ordunun başında Rumeli'ye geçti ve Edirne'yi kardeşi Musa Çelebi'den alarak tahta çıktı.

Tahta çıktığı zaman 26 yaşında bulunuyordu. Ağabeyi Musa ile Rumeli'de savaşırken, Karamanoğlu Mehmet Beyin Bursa'yı kuşattığını haber alınca bu kez Anadolu'ya geçerek saldırıyı geri püskürttü; Konya dolaylarına kadar olan toprakları egemenliği altına aldı. Daha sonra, Eflak'ı vergiye bağlamak gibi bir başarıyla sonuçlanan yeni bir Rumeli seferi düzenledi. Kuzey Anadolu'da ise Samsun bölgesine kadar egemenliğini genişleten askerî ve politik girişimlerde bulundu. Timur'un ölmesi bu başarıları kolaylaştırmış, Anadolu birliğinin yeniden sağlanması yolundaki engelleri birer birer ortadan kaldırmıştı.

Daha sonra, Sultan Musa'nın kazaskerliği görevinde bulunan devrin ünlü bilginlerinden Şeyh Bedrettin'in yetiştirdiği «mürit»lerden Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in düzenledikleri başkaldırmayı Manisa dolaylarında bastırarak, hareketin liderleriyle birlikte ayaklanmaya katılan binlerce insanı öldürttü. Bu çarpışmadan sonra da, Ankara Savaşı yenilgisiyle ortadan kaybolan kardeşlerinden Mustafa Çelebi (Düzmece Mustafa), saltanatın kendisine ait olduğu iddiasıyle ortaya çıktı. Şehzade, kendisini destekleyen kimi Rumeli beylerinin hazırladıkları ordunun başında Selânik dolaylarında harekete geçmişti. Mehmet I., bu kardeşini de, kısa sürede yenilgiye uğrattı. Kardeşi Musa Çelebi'ye de öldürten Mehmet I., kendisinden güçlü olanlar önünde eğilmekten de kaçınmamıştır.

Edirne'de ölmüş, oğlu Murat II. tahta çıktıktan sonra cenazesi Bursa'ya gönderilmiştir. Yeşilcami karşısındaki Yeşiltürbe'de gömülüdür.

MEHMET II.

(1432 - 1481) Osmanlı padişahı. İstanbul'u aldığı için «Fatih» sanıyle anılır. Edirne'de doğdu. Babası Murat II., annesi Hümâ Hatundur. Çocukluğunda Molla Güranî, Molla Ayaş ve Çelebizade Mehmet gibi, yaşadığı devrin ünlü bilginlerinden öğrenim gördü. Murat II., geniş bir kültüre sahip olduğundan, oğlunun devlet yönetiminin gerektirdiği bilgilerin yanı sıra, kendi kendine öğrenip araştırma metotları kazanarak kişiliğini bulması için sıkı bir eğitim disiplini uygulanmasını istedi. Nitekim, Şehzade başlangıçta sert karakterinin yarattığı bir dikbaşlılıkla karşı durma eğilimleri gösterdiği halde, zamanla öğrenme bilincine vardı ve daha çocuk yaşlarında hem eğiticilerinin, hem padişahın güvenini kazandı. Osmanlı devlet sistemindeki geleneğe uyularak Manisa'ya vali atandığı süre içindeki tutum ve davranışlarındaki olgunluk, karar verme yeteneklerinin oluşması nedenleriyle de 13 - 14 yaşlarındayken babası tarafından padişahlığa getirildi. Murat II. yaşlı olduğu gerekçesiyle Manisa'ya çekilmiş, kendisini bilimsel çalışmalara vermek istemişti.

Mehmet II.'nin çok küçük yaşta padişah olması, saray erkânı arasında tepki uyandırmış, babasının eski adamlarıyle anlaşmazlıklar doğmuştu. Yeni Padişahın devlet işlerinde en ufak yolsuzluğa tahammül edemeyen karakteri, yöneticilerin Murat II. devrindeki hoşgörü ortamından yararlanma alışkanlıklarıyle çelişiyordu. Özel çıkar hesaplarına karşı çıkması, devletin çıkarlarına uygun müdahalelerde bulunması «erkân»ın gizli ve açık tepkileriyle karşılanmıştı. Bunlar özellikle askerî çevrelerde yeni padişahın gençliği üzerinde olumsuz propagandalara başvuruyorlardı. Öte yandan Macar krallığı, Segedin antlaşması (12 temmuz 1444)

hükümlerini değiştirmek için Haçlı orduları arasında birlik sağlamayı denemiş, Papalığın da teşvikiyle düzenlenen Hıristiyan ordusu Varna üzerine saldırıya geçmişti. Bu durum karşısında genç Padişah, devlet erkânıyle birlikte babasının tekrar tahta çıkmasını isteyenlerin görüşlerine uymak zorunda kaldı, vali olarak Manisa'ya gitti (1446).

Dörtbuçuk yıl süren bu döneminde, sorumlu bulunduğu resmî işlerin yanı sıra, Arapça ve Farsça bilgisini genişleterek devlet kurumları, din ve şeriat kuralları üzerinde yeni bir öğrenim çabasına girişti. Bu arada babasıyle birlikte II. Kosova Savaşına (17 ekim 1448) katılarak askerî alanda bilgi ve görgüsünü artırdı.

Babasının ölüm haberi üzerine Edirne'ye gittiği zaman büyük bir sevgiyle karşılanarak tahta çıktı (1451). 19 yaşını henüz doldurmuş bulunmasına rağmen devlet yönetiminde ve askerlik sanatında büyük hamleler başaracak bir olgunluk kazandığı için, İstanbul'u alma girişimini gerçekleştirecek iç ve dış koşulları değerlendirerek yerinde kararlar aldı ve büyük bir hızla bu kararları uygulama alanına koydu. İlk hareketi Anadolu'daki siyasal birliği yeniden bozma tehlikesi taşıyan Karamanoğlu İbrahim Bey üzerine yaptı ve başkaldırmayı bastırdı. Daha sonra Bizans prenslerinin İstanbul'a yapabilecekleri yardımları önlemek amacıyle Mora yöresine bir kısım kuvvet gönderdi. Bir yandan boğazın Rumeli yakasına 4 - 5 aylık bir süre içinde 400 - 500 kişilik bir silâhlı kuvvetin üslenmesini sağlayan hisarı yaptırdı; öte yandan da Edirne'de kendisinin planladığı ve zamanın koşullarına göre en ağır silâh niteliğini taşıyan topların dökümü işine girişti. Hazırladığı ordu 200 000 kişiyi bulmuş, deniz harekâtında ise 400 küçük gemi savaşa katılma durumuna getirilmişti. Genç ve enerjik bir padışah olması, komutası altındaki silâhlı kuvvetlerin morali üzerinde olumlu etkiler yaratıyor; girişilen hareketi Hıristiyanlığa vurulacak en büyük darbe biçiminde niteleyerek de orduyu manen hazır duruma getiriyordu.

Bizans'ın silâhlı gücünün 30 000 kişi kadar olmasına karşılık, şehir Sarayburnu, Ayvansaray ve Yedikule yörelerinde aşılması hemen hemen mümkün olmayan surlarla çevrilmiş; Haliç'te 13 büyük savaş gemisi bekletilirken Galata ile İstanbul arasına kalın bir zincir çekilmişti. Osmanlı ordusu, Topkapı ve Edirnekapı yöresinde harekete geçti. Topların surlarda açtığı büyük gedikleri Bizanslılar gece kapatıyor; hem savunma, hem saldırı taktiği izleyerek zaman kazanma olanağı yaratmak istiyorlardı. Nitekim kuşatmanın ilk haftalarında Cenevizli bir komutan yönetiminde yardıma gelen bir Hıristiyan donanması, yapılan savaşta Osmanlı donanmasını yenilgiye uğratarak Haliç'e geçmiş; bu durum Vezir Çandarlı Halil Paşanın ve kimi komutanların umutsuzluğa kapılmalarına yol açmıştı. Haliç yönünden, bir üstünlük sağlanamadan İstanbul'un alınmasının mümkün olmadığını gören padişah, zincir engeli aşılamayınca, 70'e yakın gemiyi Tophane - Galatasaray yoluyle bir gece içinde ve kızaklar üzerinde Kasımpaşa kıyısına indirdi. Bu büyük başarı, savunma halindeki şehrin morali üzerinde yıkıcı bir etki, saldırı halindeki Osmanlı kara ordusunda ise iyimserlik ve coşku yarattı. Artık şehir, bir yandan Haliç kıyılarından, öte yandan Topkapı ve Eğrikapı yöresinden hücum üstüne hücuma uğruyor, Bizans askerleri ve halk paniğe kapılarak eski direnme gücünü gösteremiyordu. Bu durum karşısında İmparator Konstantin istenen vergiyi vermeyi öngören bir barış antlaşması önermekten başka çıkar yol görememişti. Padişah bu öneriye «kayıtsız şartsız teslim» karşılığını vererek 29 mayıs 1453 sabahı büyük ve genel harekâta başladı. Bu, Türk ordusunun en büyük saldırısı oldu. Bizans savunmasını ilk yaran Yeniçeri Ulubatlı Hasan, surlar üzerine bayrağı dikti ve 53 gün süren kuşatma başarıyla sonuçlandı. Bizans'ın Osmanlıların eline geçmesi 1 000 yıl egemenlik süren Doğu Roma imparatorluğunun tarih sahnesinden silinmesine yol açtı. Bu olay bazı tarihçilerce ortaçağın sonu, yeniçağın başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u aldıktan bir süre sonra Doğuda Karamanlılar, İsfendiyaroğulları, Trabzon Rum beyleri ve Akkoyunlularla yaptığı savaşlarla devletin sınırlarını Toroslara ve Fırat boylarına kadar genişletti. Batıda ise Sırbistan, Mora, Eflâk ve Buğdan, Bosna, Hersek, Arnavutluk ülkeleri kesin olarak Osmanlı devletinin egemenliğini kabul ettiler. Öte yandan Kırım'ı eyalet durumuna getirdi ve Otranto'da büyük bir zafer kazandı.

Fatih Sultan Mehmet, askerî alandaki bu başarılarının yanı sıra, devlet örgütünü çağının koşullarına göre sağlamlaştıracak tedbirlerle yeni bir düzene sokmuş; padişahlığı devrinde de güzel sanatlar, mimarlık, savaş endüstrisi, mühendislik gibi bilim ve teknik alanlarında Osmanlı - Türk kültürünün ilk gelişmelerini

1596 Macaristan seferinde Mehmet III.'ün topçuları ile Avusturya topçuları arasındaki çatışmayı canlandıran bir XVI. yüzyıl minyatürü (İstanbul, Topkapı Müzesi).

yaratacak çalışmalara fırsatlar hazırlamıştır. Türk bilginlerini ve sanatçılarını koruduğu gibi, Doğulu ve Batılı sanatçılarla ilişki kurması, örneğin İtalyan ressamı Gentile Bellini'yi İstanbul'a getirtip portresini yaptırması ileri düşünce ve uygarlık bilincinin ifadesidir. Dinsel taassuptan uzak bir dünya görüşüne sahip olduğu için, İstanbul gibi, 1 000 yıl süren bir imparatorluk başkentinde halkların bir arada yaşamasını kolaylaştıran hukuk ve adalet ilkelerine uygun bir düzenin kurulmasını sağlamıştır. Doğu Hıristiyan dünyasının din temsilcisi sayılan İstanbul Patriğine saygı göstermiş; Ortodoks Kilisesi örgütüne dokunmayarak, Patriğe Osmanlı vezirlerine verilen hukukî hakları tanımıştır. Rum azınlığının, siyasal ve hukukî haklarının korunması yolunda da Patrikhanenin ve ona bağlı bulunan Rum Meclisinin geniş yetkileri devam ettirilmiştir. İllerdeki piskoposlar da aynı hukuk koşulları içinde güvence altında kalmışlardır.

Fatih'in devlet örgütü anlayışındaki ileri görüşlerini gösteren önemli girişimlerinden biri de yönetim alanında bir yasalaşmayı öngören **Kanunname**'sidir. Oldukça sade bir dille kaleme alınan bu Kanunname'de, sadrazam ve şeyhülislâmdan başlayarak devlet memurlarının görevleri belirlenmiş, Osman Bey zamanından itibaren gelen yasalar tespit edilmiştir. Tarihçiler bu yasa içinde Osmanlı padişahları arasında kardeş katilliğini meşru gösteren hükümlerin yer almasını eleştirmekte ve ilkin Yıldırım Beyazıt tarafından ortaya atılan bu çirkin âdetin Fatih Kanunnamesi'nin verdiği rahatlıkla çok kanlı olaylara yol açtığını belirtmektedirler.

Fatih Sultan Mehmet çok geniş omuzlu, iri kemikli, belden yukarısı uzunca olmasına karşılık, orta boyluydu. Saç ve sakalı siyah ve kıvırcık, geniş ve kısa boyunlu, burnu kartal gagası biçiminde, yüzü beyaz renkliydi. Saray hayatında ölçülü, devlet örgütlerinde görev alanlar önünde saygılıydı. Ancak, yolsuzluk ve bilerek yapılan yanlışlıklar karşısında hoşgörü duygusu beslemeyen bir anlayışı vardı. «Avnî» takma adıyle yazdığı şiirler edebiyat tarihçileri tarafından değerlendirilmiş, belli bir düzeyi aşan sanat eserleri arasında sayılmışlardır. Fatih Sultan Mehmet, 1481 yılında Gebze yöresinde, Hünkarçayırı'nda ölmüştür. Fatih camii avlusundaki türbede gömülüdür.

MEHMET III.
(1566 - 1603) Osmanlı padişahı. Manisa'da doğdu. Murat III. ile Safiye sultanın oğludur. Çocukluğunda devrin ünlü bilginlerinden öğrenim görmüşse de devleti başarıyla yönetecek bir kişilik kazanamamıştır. Tahta çıktığı gece 19 erkek kardeşini ve aşırı derecede kadın düşkünü olan babasının hamile bıraktığı 17 cariyeyi öldürtmüştür.

Babasının padişahlığı zamanında başlayan olumsuzlukları ortadan kaldıracak başarı gösterememekle birlikte askerin ve kumandanların ısrarıyle götürüldüğü Avusturya seferi, Eğri kalesinin ele geçirilmesi ve düşman ordularının Haçova'da büyük bir bozguna uğramasiyle sonuçlanmıştır. 8 yıl süren saltanatında saray, kişisel çıkarların gizli gizli çalıştığı bir fesat ocağı halini almıştır. Düzen bozukluğuna bir çare bulunması için çeşitli yollar gösteren şehzadesi Mahmut'u bile öldürtmekten çekinmemiştir.

Tebriz'in kaybedilmesi, Celâli başkaldırmaları padişahlığı zamanındaki önemli olaylar arasındadır. Zayıf iradeli, buna karşılık saltanat tutkusu fazla olan padişahlar arasında sayılan Mehmet III.'ün büyük hatalarından biri de annesi Safiye Sultanın devlet yönetimine karışmasına boyun eğmesi olmuştur.

Mehmet III. Ayasofya camii avlusunda gömülüdür.

MEHMET IV.
(1642 - 1693) Osmanlı padişahı. Avcı Mehmet adıyle de bilinir. İstanbul'da doğdu. Babası Sultan İbrahim, annesi Turhan Sultandır. 7 yaşındayken tahta çıkarıldı. Devlet işleri büyükannesi Kösem Sultan ile sadrazam Sofu Mehmet Paşanın ortak yönetimi altında yürütülüyordu. İçte ve dışta sürekli başarısızlıklar nedeniyle malî durum büyük ölçüde sarsılmış, ekonomik buhran ise yeniçeri ocağında daha önce başgösteren disiplin dışı hareketlerin yeniden bir anarşi niteliğinde ortaya çıkmasına yol açmıştı. Esnaf ve zanaatkâr tabakası da, ağır vergilerden ötürü zaman zaman protesto hareketlerine girişiyor, Şeyhülislâmla birlikte düzensizliği giderecek çareler aranmasını istiyordu. 50 yıl boyunca, sahneye koyduğu çeşitli entrikalarla devletin yapısına çürütücü mikroplar getiren Kösem Sultanın öldürülmesi halkın yeniçeriler karşısında birlik olması sonucunu yarattı. Sadrazamlığa Köprülü Mehmet Paşanın getirilmesiyse, olumlu gelişmelere başlangıç oldu. İleri sürdüğü dört koşulla her türlü yetkiyi kendi yürütümünde toplamak isteyen Köprülü, padişah adına devleti beş yıl başarıyla yönetti.

Mehmet IV., içki, eğlence, kadın tutkuları ölçüsünde bir alışkanlıkla ava çıkmaktan başka dünyası olmayan bir kişiliğe sahipti. 20 yaşına geldiği zaman Macaristan seferine çıkarıldığı halde, Edirne'de cepheye gitmekten vazgeçmiş, bu koşullar altında bile av partileri düzenlemekten kendini alamamıştı. Katıldığı Polonya seferindeyse, savaşa herhangi bir katkıda bulunmadığı gibi II. Viyana kuşatmasını (1683) düzenleyen Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın öldürülmesini emretmişti.

Ülema ve vezirlerin Ayasofya camiinde yaptıkları ortak bir toplantı sonucu tahttan indirilerek (1687) Edirne sarayında özel bir daireye kapatıldı. Burada 5 yıl kadar yaşadı. Yenicami yanında annesi Turhan Sultanın türbesinde gömülüdür.

MEHMET V.
(1844 - 1918) Osmanlı padişahı. İstanbul'da doğdu. Padişah Abdülmecit ile Gülcemal Kadınefendinin oğludur. Çocukluğunu sarayda geçirdi. Eğitim gördü. Babasının ölümü üzerine en küçük şehzade olduğu için Abdülaziz devrinde hayatı kontrol altına alınmadı. 1876'ya kadar oldukça serbest yaşadı. Ağabeyi Abdülhamit

Mehmet V. (Reşat).

II.'nin tahta çıkmasından sonra sarayda veliaht dairesinde oturmak zorunda bırakılarak, 33 yılını bir tutuklu gibi geçirdi. Abdülhamit'i kuşkulandıracak hiç bir girişimde bulunmadan cariyelerle içki sofralarında geçirdiği bu 33 yıl, kişilik adına kendisinde en ufak bir güç bırakmamış; 65 yaşına geldiği sırada, ağabeyi tahttan indirilerek (1909), padişahlığa getirildiği zaman, iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Partisi yöneticilerine tamamıyle teslim olmuştur. Ne Trablusgarp, ne Balkan ve I. Dünya savaşları karşısında, iç ve dış politik gelişmelere bir katkıda bulunacak herhangi bir davranış göstermemiştir.

Edebiyatı ve kitap okumayı seven, kendi halinde bir kişi olan Sultan Mehmet Reşat, saf ve dünyaya aldırmazlık duygularıyle bakan bir padişah olarak 9 yıl tahtta kaldı. Orta boylu, mavi gözlü ve sarışın yüzlüydü. I. Dünya Savaşı yenilgisini gördükten sonra öldü. Mezarı Eyüp Sultan'da deniz kıyısındaki türbesindedir.

MEHMET VI.
(1861 - 1926) Son Osmanlı padişahı. İstanbul'da doğdu. Sultan Abdülmecit'in ve Gülüstü Kadının oğludur. Çok küçük yaştayken babası ve annesi öldüklerinden, Sultan Aziz ve ağabeyi Abdülhamit II. tarafından yetiştirildi. Serbest ve rahat bir çocukluk hayatı geçirerek iyi öğrenim gördü. Sultan Mehmet Reşat devrinde, iktidarda bulunan İttihat ve Terakki yöneticileri kendisine daha geniş fırsatlar tanıdılar. Devlet yönetimiyle ilgilendi. Savaş içinde Alman hükümetinin resmî çağrılısı olarak Almanya'ya gitti, askerî örgütler üzerinde incelemelerde bulundu.

Mehmet Reşat'ın ölümü üzerine tahta çıktığı zaman (1918) 57 yaşındaydı. Savaş, kendisinden önce yenilgiyle sonuçlanmış, savaş suçlusu görülen İttihat ve Terakki yöneticileri memleket dışına kaçmışlardı. Hürriyet ve İtilâf Partisi yöneticilerinin bir kurtuluş çaresi için hangi yola başvuracaklarının belirmediği

Mehmet VI. (Vahdettin).

bir ortamda, Mondros mütarekesi koşullarına boyun eğerek bu partiyi iktidara getirdi. Sadrazam olarak birkaç kez görevlendirdiği Damat Ferit Paşa yönetiminde, millî mücadelenin ilk direniş hareketlerini temsil eden örgütlere karşı davranışları görmezlikten geliyor; düşmanla işbirliği öğütleyen kalem adamlarının Şûrayı Devlet reisliği ve Dahiliye nazırlığı gibi görevlere getirilmesine tepki göstermiyordu. Padişahlığı sırasında İstanbul'da Millî Mücadelenin karşısında İngiliz Muhipleri Cemiyeti gibi örgütler kurulmuş; daha sonra İngiliz altınlarıyle örgütlenen «Kuvvayı İnzibatiye» adlı orduyu, İzmit-Sakarya dolaylarında emir ve komuta zinciri altına henüz yeni alınabilen milliyetçi güçler karşısına göndermekten de çekinmemiştir. Osmanlı Mebusan Meclisinin dağıtılması üzerine Ankara'da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisinin izlediği politikaya da karşı çıkmış, Türkiye halkının son barınağı Anadolu'nun da parçalanmasını öngören Sevr antlaşmasına boyun eğmiştir. Millî Mücadele örgütlerinin emperyalizme ve işbirlikçi durumunda olan iktidarına karşı verdiği savaş başarıyla sonuçlanınca, İstanbul'un millî ordu tarafından geri alınmasından bir gün önce, saraydan sandık sandık mücevherle birlikte çıkarak İngiliz komutanlığına sığınmış, bindirildiği savaş gemisiyle Avrupa'ya götürülmüştür (1922).

Sultan Mehmet Vahdettin, uzun boylu kamburca ve esmer, ikiyüzlü ve sinsi karakterli bir insandı. Kişisel çıkarlarını her şeyin üstünde tuttuğu, padişah olarak bulunduğu yıllarda Türkiye halkına karşı takındığı bölücü tutumdan da, düşmana sığınmasından da belli olmuştur.

1926'da San Remo'da ölmüş, Şam'da Selimiye camii yanındaki mezarlığa gömülmüştür.

MEHMET AĞA, KÜÇÜK
(? - 1800?) Selim III. devrinin değerli bestecilerindendir. Bugüne gelebilen eserleri kırk kadardır. Bunların içinde peşrev, saz semaisi, beste, ağır ve yürük semailer vardır. Eserlerinden bir kısmı Selim III., Dede Efendi, Sadullah Ağa, Rıza Efendi gibi bestecilerle ortaklaşa besteledikleri fasıllara aittir.

MEHMET AKİF
(bkz. Ersoy, Mehmet Akif)

MEHMET ALİ PAŞA, KAVALALI
(bkz. Kavalalı Mehmet Ali Paşa)

MEHMET MURAT
(? - 1917) Tanzimat dönemi yazar ve tarihçilerinden. Tiflis'te doğmuş, yüksek öğrenimini Rusya'da yapmış, 1874'te İstanbul'a gelmiştir. Darülmualliminde müdürlük (1880), Mülkiye Mektebinde tarih öğretmenliği (1884) yapmış, ilk eseri olan **Tarih-i Umumî** adlı eserini öğretim üyesi olduğu yıllarda yazmıştır. Önce Türkiye'de (1885), sonra kaçtığı Paris'te «Mizan» adlı haftalık bir gazete yayımladığından «Mizancı Murat» diye anılmıştır. II. Meşrutiyetin ilân edilmesinden (1908) sonra yurda dönünce Şûrayı Devlete üye seçilmiş, bir süre sonra İttihad-ı Muhammedî Cemiyetinin önayak olduğu iddia edilen 31 Mart Olayını düzenleyenler arasında bulunduğu gerekçesiyle, gazetesi kapatılarak Rodos'a sürülmüş ve orada, 7 ciltlik **Tarih-i Ebülfaruk** adlı eserini yazmıştır.

Mehmet Murat'ın **Tarih-i Umumî**'si Fransız tarihçisi Duruy'nin ortaokul ve lise öğrenimi için hazırladığı tarih göz önünde tutularak yazılmış, zamanlara göre ayrılan bölümlerinde olayların özlü çözümlemeleri ve isabetli sentezleri yapılmıştır. İslâm tarihi bölümlerindeyse Sedillot'nun Arap tarihinden yararlanılmıştır. **Tarih-i Ebülfaruk** ise sadece Naima ve Hammer tarihine dayanılarak hazırlanmış; olayların Roma ahlâkının kuralları açısından değerlendirildiği iddiasıyle Müslümanlığın ilk yüzyıllarında konan kurallarla ters orantılı bir eser olarak kabul edilmiştir. Yazarın, gerçekçi izlenimleri konu alarak oldukça yalın bir dille işlediği **Turfanda mı, Yoksa Turfa mı?** adlı bir de romanı vardır.

MEHMET PAŞA, SOKULLU
(bkz. Sokullu Mehmet Paşa)

MEHMET RAUF
(1875 - 1931) Servet-i Fünun dönemi hikâye ve romancılarından. İstanbul'da doğmuştur. Orta öğrenimini Soğukçeşme Askerî Rüştiyesinde tamamladıktan sonra girdiği Bahriye Mektebini bitirmiş (1893), deniz subayı olarak orduya katılmış, II. Meşrutiyete kadar bu görevde kalmıştır. Deniz Okulunda öğrenciyken Halit Ziya (Uşaklıgil) nın yönettiği «Hizmet» gazetesinde ilk kez **Düşmüş** adlı hikâyesinin çıkması üzerine yazarlarla ve basın çevresiyle ilgi kurmuş, Bahriyeden ayrılmadan önce kendisine ün sağlayan **Eylül** (1900) ve **Siyah İnciler** (1901) adlı kitaplarını yayımlamıştır. Servet-i Fünun'a da, askerken yazdığı eserlerle katılmış; Cenap Şehabettin, Hüseyin Cahit (Yalçın) ve Halit Ziya ile birlikte Servet-i Fünun hareketine ilk girenlerden olmuştur. 1908'den ölümüne kadar hayatını kimi zaman roman ve hikâye kitaplarının, kimi zaman yayımladığı dergilerin geliriyle sürdürmüştür.

İlk gençliğindeki çalışmalarıyle Halit Ziya romanının anlayış ve etkisinde bir yazar olarak görünen Mehmet Rauf, zamanla roman kahramanlarının ruhsal çözümlemelerini büyük ölçüde öne aldığı için hem kişiliğini bulmuş, hem de psikolojik denilebilecek roman türünün ilk örneğini vermiştir. Daha sonraki çalışmalarındaysa roman alanında pek büyük bir başarı gösterememiştir. Kimi hikâyelerinde gözlem ve çözümleme gücünü koruyabilmiştir.

Siyahkalem'in bir minyatürü. Figürlerin kıvraklığı, Siyahkalem'in önemli bir özelliğidir.

Eserleri: Eylül (roman, 1900), Siyah İnciler (mensur şiirler, 1901), İhtizar (hikâyeler, 1909), Pençe (oyun, 1909), Ferda-yı Garâm (roman, 1913), Son Emel (hikâyeler, 1913), İlk Temas, İlk Zevk (1923), Karanfil ve Yasemin (roman 1924), Genç Kız Kalbi (roman, 1925), Böğürtlen (roman, 1926), Son Yıldız (roman, 1927), Halâs (roman, 1929), Yara (roman, 1935).

MEHMET SİYAHKALEM

(? - ?) XV. yüzyıl ortalarında Maveraünnehir'de yaşadığı ileri sürülmesine rağmen hayatı hakkında hiç bir şey bilinmeyen, orijinal üslubu yüzünden efsanevî bir sanatçı kimliği kazanmış olan bir minyatür ressamı. «Siyahkalem» deyiminin az ve hafif renk kullanan, ama Orta ve Uzak Asya geleneklerine bağlı kuvvetli bir çizgi tekniğine sahip olan sanatçılara ait bir san olduğu da tahmin edilir. Bu sanı taşıyan bir başka sanatçı Muzaffer Siyahkalem'dir.

Mehmet Siyahkalem adına en çok, «Fatih Albümü» adı verilen ve Topkapı Sarayı Hazine kitaplığında bulunan murakka ciltlerdeki bazı resimler üzerinde rastlanır. Bu resimler Türkistan'a ve Çin'e ait birtakım popüler hikâyeleri tasvir eden rulolardan kesilmiş ve dağınık olarak, gelişigüzel yapıştırılmıştır. Bu resimlerin Osmanlı sarayına, Doğu'yla ilişkiler yolundan ya da savaş ganimeti olarak girmiş olması muhtemeldir. Mehmet Siyahkalem adının resimlere İran'da ya da İstanbul'da konmuş olduğu ve bunun kimliği bilinmeyen sanatçıyı sembolik olarak belirlemek amacını taşıdığı da söylenmektedir.

Mehmet Siyahkalem'in Uygur geleneğini sürdüren, resimlerinde Şaman inancının izlerini taşıyan, İslâm çevresine mensup olmayan bir sanatçı olduğu anlaşılmaktadır. Figür üslubu özellikle, masal devlerini andıran korkunç yaratıklara, şeytanlara, yırtıcı mücadele sahnelerine ve acayip rakslara yönelmiş bulunan sanatçı, yerleşik bir hayattan çok göçebe hayatının özelliklerini yansıtan bir ressam olarak dikkati çeker. Kökeni Çin resmine de bağlanabilecek, üslubu, insan ve hayvan resimlerinde vücutlara İslâm minyatüründe bulunmayan bir kitle izlenimi verebildiği gibi, büyük bir hareket kıvraklığı da sağlar. Yüz ifadelerinin kudreti, kas kasılmaları, özellikle ayakların ve ellerin çizgisel ritmi yoğunlaştıran organlar olarak değerlenişi, çok defa bol kumaş kıvrımları altında bulunan vücutları enerji ve dinamizmle doldurur. Bütün bu kitle değerleriyle çizgisel nakış değerlerinin bir araya gelişi, Mehmet Siyahkalem'in resimlerini yüzey ve derinlik eğilimlerinin çatıştığı yaratıcı bir gerilime bağlı kılar.

Bazı yabancı koleksiyonlarda da rastlanan Mehmet Siyahkalem imzalı resimlerin Topkapı Sarayındaki ciltlerde bulunan örnekleri, kâğıt ya da ipekli kumaş üzerine yapılmıştır. İncelemeler, resimlerin kesildiği ruloların enlemesine ya da diklemesine düzenlenmiş sürekli kompozisyonları kapsadığını göstermiştir. Bunlar arasında imgesel varlıklarla gerçek varlıkların bir arada bulunduğu orman hayatını tasvir eden, çeşitli hayvanları, bitki ve çiçekler arasına yerleştirilmiş figürleri ele alan sahneler vardır. Başka bir ruloda bir düğün alayının tasvir edilmiş bulunduğu, bir başkasında vücutları kıllarla kaplı demonların, meleklerin yer aldığı efsanevî bir konunun işlenmiş olduğu ve bir diğerinde de demonların parçalanmış bir at üzerine giriştikleri kavganın tasvir edildiği anlaşılmıştır. Çizgisel tekniğin egemen olduğu bu minyatürlerde konturlar bazen çok kararlı ve net bir şekilde belirtilmiş, bazen de konturlara yumuşatılmış, puslu, silik bir özellik verilmiştir.

Vehbi'nin Şenlikname'sinden mehter takımını canlandıran bir minyatür.

MEHTER MÜZİĞİ

Mehter takımları tarafından çalınan müzik. Bu müzik içinde, savaşlarda askerî amaçlarla çalınan özel parçalar yanında, peşrevler, besteler, semailer, türküler ve oyun havaları gibi parçalar da yer almaktadır. Bütün bu parçalar, Türk müziği makam ve usulleri kullanılarak bestelenmişlerdir. Yalnız mehter takımına uygun bir üslup taşırlar. Yani mehter müziği, Türk müziğinin bir kolu olarak gelişmiştir. Bu kol, Türk müziğinin diğer kollarından etkilendiği gibi, onlar üzerinde etkiler de

yapmıştır. Mehter müziğinin önemli bir etkisi de, Batı müziğine ve Batı bestecilerine yaptığı etkidir. Batı bandosunun ve askerî müziğinin doğuşunda ve bu müziğin üslubunun gelişmesinde, mehter müziğinin çok önemli bir rolü vardır. Klasik Batı müziğinde dahi, «alla turca» eserlerin doğmasında başlıca etken, mehter müziği olmuştur.

MEİS ADASI

Akdeniz bölgesinde Teke yöresi kıyısında Kaş (Andifli) koyunun önünde yer alan tepelik bir ada. 1911 yılı sonbaharında İtalyanlar tarafından işgal edilen ada, 1945 yılına kadar İtalyan egemenliğinde kaldıktan sonra Yunanistan'a verildi. Balıkçılık ve süngercilik ada halkının en önemli geçim kaynağıdır.

MEKANİK

Cisimlerin hareketini ve dengesini inceleyen bilim. İnceleme alanına ve bu incelemelerin dayandıkları ilkelere göre, klasik mekanik (yada sadece mekanik) relativist mekanik ve kuvantum mekaniği dallarına ayrılır. Klasik mekaniğin kanunları, ışık hışından daha az hızlarla hareket eden makroskobik cisimlerin dengelerine ve hareketlerine uygulanır. Relativist mekanikte, mekanik kanunlarının geçerliliği, ışık hızına yakın hızlarla hareket eden cisimlere de genelleştirilir. Klasik mekanik, relativist mekanik alanı için de geçerlidir; göz önüne alınan hızlar ışık hızı yanında ihmal edilebilir oldukları vakit klasik mekanik relativist mekaniğin limit bir hali olur. Atom olaylarını yöneten kanunları kapsayan kuvantum mekaniği ise, esas bakımından farklı temellere dayanır; klasik ve relativist mekanikteki kesinliğin tersine, kuvantum mekaniğinin temelinde ihtimal kavramı vardır.

Klasik mekanik, şu bölümlere ayrılır: Kendisini belirten koşullarla ilgilenmeksizin, cisimlerin hareket hallerini anlatmakla yetinen kinematik; cisimlerin denge konularını inceleyen statik; cisimlerin hareketlerini, onlara sebep olan kuvvetlerle birlikte inceleyen dinamik.

Mekaniğin gelişmesi: Mekanik, gerek ampirik bilgi konusu olmak bakımından (basit makinelerin tasarlanması ve kullanılması), gerekse sistematik olarak incelenme bakımından (Arkhimedes'in kaldıraçların denge şartlarını incelemesi) fiziğin ilk kısmı olmuştur. Roma devrinde ve ortaçağda mekanik alanındaki ampirik bilgiler büyük ölçüde arttığı halde, teorik alanda fazla bir ilerleme olmamıştır. Aşağı yukarı iki bin yıl boyunca mekaniğin ve özellikle dinamiğin ilerlemesini engellemiş olan Aristoteles'in iki yanlış görüşü Leonardo da Vinci'nin sezgileri ve Galileo Galilei'nin sistematik çalışmalarıyle etkisiz kalmıştır. Söz konusu yanlış görüşler, uygulanan kuvvetle hızın orantılı oldukları (gerçekte kuvvetle orantılı olan ivmedir) ve havanın varlığının, girdaplar meydana getirerek hareketi kolaylaştırdığı fikri (gerçekte ise hava hareketi geciktirir) idi. Newton, mekaniğin temel kanunlarını nicel olarak formüllemiş; özellikle uygulanan kuvvetle kazanılan ivme arasındaki nicel bağlantıyı $F = ma$ formülüyle göstermiş; fiziğe diferansiyel hesap metotlarını sokarak klasik mekaniğin sistemli bir şekilde incelenmesi yolunu açmıştır. Daha sonra Euler, Lagrange, Laplace, Hamilton ve Mach'ın çalışmalarıyle mekanikte büyük teorik gelişmeler olmuştur. Rasyonel mekanik ve buna paralel olarak akışkanlar mekaniği (hidrostatik, hidrodinamik, aerodinamik) gelişmiştir. Bununla beraber, geçen yüzyılın sonlarına doğru, klasik mekanik ve daha genel olarak bütün klasik fizik, ışık hızına yakın hızlarda ve çok şiddetli çekim alanlarında gelişen olayların açıklanması konusunda yetersiz kalmıştır. Bu sorunların işlenmesini Einstein başarmış, relativite teorisiyle, klasik mekaniğe önemli katkıda bulunmuştur.

Klasik mekaniğin temelleri: Klasik mekaniğin temel kanunları, minimum aksiyon çerçevesi içerisinde incelenir. 1744'te Mauperuis tarafından öne sürülen bu ilke, herhangi bir kuvvetin etkisi altında hareket etmekte olan bir cismin yörüngesinin, «aksiyon miktarı» olarak tanımlanan bir büyüklüğü minimum kılacak şekilde olduğunu belirtir. Bu büyüklük, verilen bir zaman aralığındaki ortalama kinetik enerjinin o aralık süresi ile çarpımının iki katı olarak tanımlanır.

Euler, Lagrange, A. Mayer ve O. Holder bu ilkeyi daha da geliştirdiler. Dinamiğin denklemlerinin bu ilkede bulunduğu (ya da tersine, bu ilkenin dinamiğin denklemlerinden çıkarılabileceği) ve böylece dinamik açısından mümkün hareketlerin, aksiyonun minimum olduğu hareketler olduğu görüldü.

Louis de Broglie'ın teorik araştırmalarıyse dalga mekaniğinin temel kanunlarının formülleştirilmesine ulaştı. De Broglie dalga mekaniği kanunlarına varmak için, herhangi bir cismin hareketine, «eşlik eden dalga» denen bir dalganın yayılmasının eşlik ettiğini kabul etti. Göz önüne alınan bir cismin boyutları büyüdükçe, eşlik eden dalganın boyu küçülür. Bunun sonucu olarak, makroskobik cisimlere çok küçük dalga boylu bir dalga eşlik eder; bunların dalga niteliği ortaya konamaz; böyle bir cisim için klasik mekanik kanunları geçerli olur. Buna karşılık, mikroskobik cisimlere eşlik eden dalgaların boyları, ihmal edilemeyecek büyüklüktedir. De Broglie'un fikirleri, elektronlar ve başka atom parçacıkları için dalga tipli olayların (girişim, kırınım) var olacağını sezdirmiştir. Bu olaylar daha sonra gözlenmiş ve dalga mekaniğinin temelindeki fikirleri doğrulamışlardır.

Kuvantum Mekaniği: Planck ve ardından Einstein, fiziğe kuvantum fikrini soktuktan sonra, atom olayları alanında geçerli olacak mekanik kanunlarını ilk olarak Bohr ortaya atmıştır. Klasik mekanik ve elektrodinamiğin, ışımaların atomlar tarafından salınması ve soğurulması olaylarını açıklamaktaki yetersizliği, sadece bütün enerjilere ve bütün frekanslara malik çok sayıda atom parçacıkları-

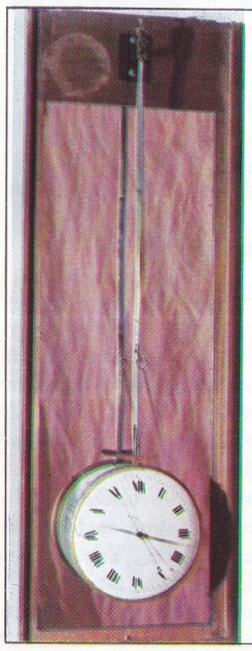

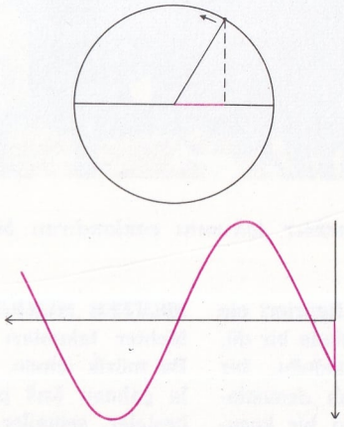

Mekanik: Uyumlu hareketin, örneğin, solda görülen sarkacın hareketinin incelenmesi, kinematiğin tipik sorunlarından biridir. Uyumlu bir hareket, düzgün dairesel hareket yapan bir noktanın konumlarının bir çap üzerindeki izdüşümü sayılabilir. Söz konusu hareket sinüzoidal bir gidiş gösterir.

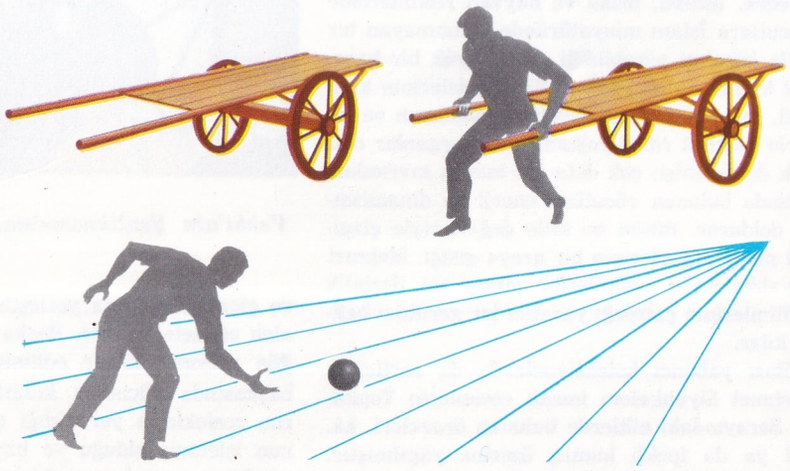

Aristoteles mekaniği, hareketi meydana getirmek için bir kuvvet gereken günlük deneylerden çıkarak (yukarıya bak), hızı kuvvete bağlıyordu. Galileo Galilei bu anlayışı aşmış ve harekete karşı koyan bütün dirençlerin ortadan kaldırılması durumunda, hareket halindeki bir cismin (örneğin, tam düzgünlükte bir yatay düzlem üzerinde hareket halinde olan yine tam düzgünlükte bir kürenin), hiçbir kuvvet uygulanmaksızın, hareketine sonsuz olarak devam edeceğini kanıtlamıştır.

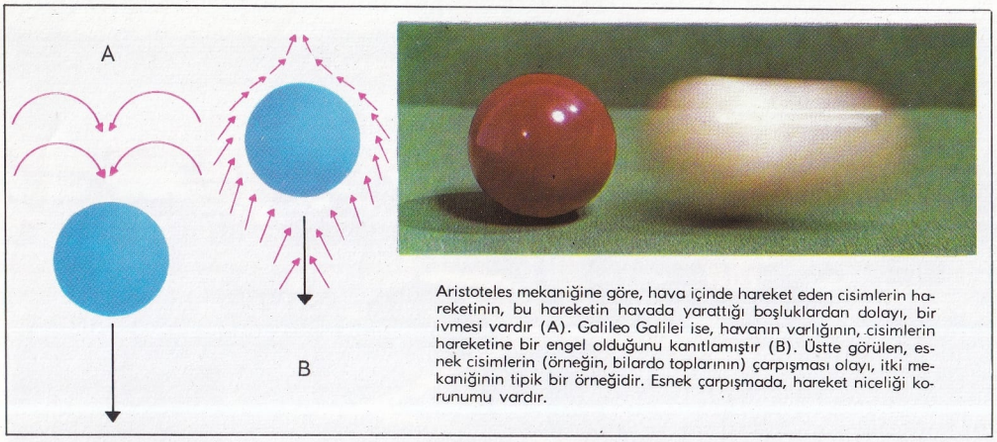

Aristoteles mekaniğine göre, hava içinde hareket eden cisimlerin hareketinin, bu hareketin havada yarattığı boşluklardan dolayı, bir ivmesi vardır (A). Galileo Galilei ise, havanın varlığının, cisimlerin hareketine bir engel olduğunu kanıtlamıştır (B). Üstte görülen, esnek cisimlerin (örneğin, bilardo toplarının) çarpışması olayı, itki mekaniğinin tipik bir örneğidir. Esnek çarpışmada, hareket niceliği korunumu vardır.

ın ortalama davranışlarının sonucu olan, siyah cismin ışımasında görülmemiş, tek atomlar tarafından emisyon ve absorpsiyon olaylarında da görülmüştür. Örneğin, içerisinden bir elektrik deşarjı geçen seyreltilmiş bir gaz tarafından salınan ışık ışımaları, spektroskopla incelenince, her biri belirli bir frekansa (ve dalga boyuna) malik olan, monokromatik bileşenlerden (tayf çizgileri) oluşmuş bir yapı gösterirler. Atomçekirdeği etrafındaki elektronların hareketlerine klasik mekaniğin kanunları uygulanırsa, bu tipten bir tayf açıklanamaz. Özellikle hidrojen atomunda, tek elektronun bu kanunlara göre, güneş sisteminin gezegenlerinde olduğu gibi, eliptik ya da dairesel bir yörünge üzerinde dönmesi gerekirdi. Ancak gezegenlerden farklı olarak, sürekli elektromagnetik enerji salıp, dolayısıyle enerjisini gittikçe kaybederek sonunda çekirdek üzerine düşmesi gerekirdi; bu durumda hiç bir atom kararlı olamazdı. Bohr'un teorisi, klasik teoriye göre iki bakımdan farklıdır. Bunlardan birincisi, elektronun sadece bazı yörüngeler üzerinde hareket edebileceği ilkesidir. Yani elektron ancak, çekirdeğe göre malik olduğu mvr açısal momentumunun $h/2\pi$ (h Planck sabitesi) nin, tam katı olmasını sağlayacak olan r yarıçapındaki yörüngeler üzerinde dönebilir.

$$mvr = nh/2\pi \qquad n = 1, 2, 3, \ldots\ldots$$

İkinci fark, müsaade edilen yörüngelerin mümkün enerjilerini, gözlenen ışınımların frekansına bağlar. Gerçekten, bu varsayıma göre, elektron bir yörünge üzerinde dönerken ışınım salmaz (dolayısıyle kararlı bir durumdadır); fakat ancak kararlı bir yörüngeden, daha düşük enerjili başka bir yörüngeye her geçişinde bir foton salar. Eğer bir yörüngeden öbürüne geçerken kaybettiği enerji $\triangle E$ ise, salınan ışınımın f frekansını, $hf = \triangle E$ Planck bağıntısı verir. Bohr teorisinin daha karışık hareketlere genelleştirilmesi, daha sonra Sommerfeld tarafından yapıldı ve daha çok, elektronlu atomların tayflarının incelenmesine uygulandı. Bununla beraber, sonuçlar daha az yeterli oldular. Bohr - Sommerfeld teorisi kesin bir teori değildi. Gerçekten bu teoriyi kurmak için klasik teoriye, ona yabancı ve hatta temellerine aykırı, keyfî postulalar eklenmişti. Klasik mekanik kanunlarına göre, bir maddesel cismin hareketinde, konumun ve hızın bütün değerleri mümkündür; sürekli yörünge kavramı, bu yörüngenin her noktasında konumun ve hızın tam bir kesinlikle belirli olmalarını gerektirir. Bu tam kesinlik, hareket miktarı ile yarıçap çarpımının, Bohr postulasının gerektirdiği $h/2\pi$ minimum değerinden daha küçük olması şartıyle uyuşamaz. Klasik mekaniğin postulalarını, dolayısıyle parçacığın sürekli yörüngesi kavramını, bir yana bırakan bir teori kurulmasını ise Broglie, Schrödinger ve Heisenberg gerçekleştirmiştir. Bu teori (kuvantum mekaniği), atom veatomaltı parçacıklara ait işlemlerin en tam ve en uygun açıklamasını sağlamakta, hiç değilse bugünkü ölçü ve gözlem aygıtlarının varabildikleri kesinlik sınırları içinde geçerli kabul edilmektedir. Kuvantum mekaniğinin De Broglie ve Schrödinger tarafından açıklanan ilk bölümüne dalga mekaniği adı verilmiştir. Dalga mekaniği kanunlarının nasıl olması gerektiğini en iyi gösteren olay, elektronların kırınımıdır. Bir kristal üzerine bir elektron demeti gönderilince, kristal atomları tarafından diffüzyona uğratılan (dağıtılan) elektronların, kristalin üzerine X ışınları yollanması ve diffüzyona uğrayan ışınların bir ekran üzerine alınması halindeki gibi, birbirini izleyen maksimum ve minimum şiddet bölgeleriyle, belirli doğrultularda toplandıkları görülür. Bu sonuç klasik mekaniğe aykırıdır; çünkü klasik mekaniğe göre elektronlar, ya doğrusal yayılmalarında bir engele rastlayıp durdurulurlar ya da kristalin yarıklarından geçerler. Diffüzyona uğrayan elektronların uzaydaki dağılımlarından itibaren, tıpkı elektromagnetik dalgaların yayılmasındaki kırınım olaylarında olduğu gibi, gelen elektronları niteleyen bir dalga boyu bulunabilir; bu dalga boyu mv hareket miktarına, De Broglie'un $\lambda = h/mv$ bağıntısıyle bağlıdır.

Elektronun hareketine eşlik eden dalganın fiziksel anlamının tartışılmasının önemi büyüktür. Elektronların kırınımlarına ilişkin deneyler bu dalgaların yapıcı ya da yok edici biçimde girişimlerinin mümkün olduğunu göstermektedir. Eğer şebeke üzerine gelen demet yeteri kadar şiddetliyse, diffüzyona uğramış elektronların ekran üzerinde toplandıkları noktada dalganın şiddeti, bu noktada ekran üzerine yüzey birimi başına ve zaman birimi zarfında gelen elektronların sayısıyle orantılıdır. Eğer demet çok zayıf olup, her defada şebekeden sadece bir elektron geçiyorsa, dalganın ekran üzerindeki şiddeti, gelen elektronun bu noktaya düşmesi ihtimali olarak yorumlanır. Gerçekten, diffüzyona uğramış dalganın şiddeti, genellikle bütün ekran üzerinde sıfırdan farklı olduğu halde, elektron ne parçalanabilir, ne de bütün ekran üzerine dağılabilir; sadece bir tek noktaya gelebilir. Bununla beraber, şiddetin daha büyük olduğu bölgelerde elektronun kendini göstermesi ihtimali daha büyük, şiddetin sıfır olduğu yerde bu ihtimal sıfır olacaktır. Elektronun artık her an belirli bir konumu yoktur. Elektron, uzayın herhangi bir noktasında farklı bir ihtimalle bulunabilir; bir atom içinde çekirdekten uzaklaşır uzaklaşmaz kararlı dalganın genliği o kadar çabuk küçülür ki, bu uzaklık temel haldeki Bohr yörüngesi yarıçapının birkaç katını aşar aşmaz, yukarıdaki ihtimal tamamen ihmal edilebilir hale gelir. Dalga mekaniğinin bu ihtimalci tefsiri Heisenberg'in belirsizlik prensibine götürür. Hareketini gösteren ihtimal dalgasının genliği sıfırdan farklı olduğu uzaysal bölge ne kadar dar olursa, bir taneciğin uzaydaki konumu o kadar kesin olur. Öte yandan, genliği uzayın sadece küçük bir bölgesinde sıfırdan farklı olan bir dalga, aralarında oldukça farklı dalga boylarında, monokromatik dalgaların birbirlerine binmesiyle elde edilebilir. De Broglie bağıntısına göre, her dalga boyuna, hareket miktarının belirli bir değeri karşılık olduğundan, şu sonuca varılır: Eğer parçacık uzayın dar bir bölgesinde konumlanmış olursa, hareket miktarı oldukça farklı değerlere sahip olabilecektir; yani hareket miktarı çok belirsiz olur. Eğer hareket miktarı belirli olursa, uzayın birbirlerinden uzak noktalarında kolayca bulunabilecektir; yani konumu çok belirsiz olacaktır.

MEKANİKÇİLİK

Doğadaki bütün olayları hareketlere çevirerek açıklamaya çalışan felsefe öğretisi. Doğada, belli nedenlerin belli sonuçlar doğurduğu bir makine düzeninin bulunduğu ilkesine dayanan mekanikçiliğin kökenleri, eski Yunan düşüncesine uzanmaktadır. Antik çağ Yunan düşünürlerinden Leukippos ve Demokritos, doğayı bütünüyle bir nedensellik zinciri içinde düşünmüşler; özellikle Demokritos, atom öğretisiyle bu düşüncelerini pekiştirmişti. Demokritos'a göre Doğanın temel yapısı atomdu. Atomlar boşlukta sonsuz geçmişten sonsuz geleceğe doğru birbirlerine çarparak hareket etmekte ve herşey bu hareketin zorunlu düzeni içinde oluşmaktaydı. Ortaçağda Galilei yeni tabiat biliminin temeli olan mekaniği ve mekanikçi tabiat görüşünü kurmuş, bu görüşün yöntemini de geliştirmişti. XVII. - XVIII. yüzyıllarda Descartes tarafından doruğuna ulaştırılan mekanikçi dünya görüşüne göre, doğada her şey dışsal bir nedenin zorunlu etkisiyle oluşmaktadır. Cisim kendiliğinden hareket edebilecek güce sahip değildir. Bu yüzden ilk hareket ettirici neden gereklidir. Bu da Tanrı'dır. İlk hareket verildikten sonra da, cisimler, birbirlerini çarpma ve basınç yoluyle hareket ettirir-

ler. Her cisim, içinde bulunduğu durumu, başka bir cismin çarpması ile değiştirir; cisimlerdeki her türlü hareketin nedeni çarpmadır. Doğa, çarpma yasalarına göre işleyen büyük bir makinedir. Bu hareketin son ereği de Tanrı'dır.

Mekanik, tarihsel gelişim içinde ilk gelişen bilim olmuştur. Buna karşılık mekanikçi dünya görüşü bir başlatıcı ve son erek koymakla metafizik bir öğreti haline dönüşmüştür. Mekanikçi dünya görüşü karşısında diyalektik görüş yer almaktadır.

Bu görüş, mekanikçiliği, karşılıklı etki ve eylemi öngörmediği için eleştirir. Mekanikçiliği, biyolojik yasaları fiziksel-kimyasal yasalara, ruhsal olayları fizyolojik olaylara indirgemekle suçlar. Oluşmadaki karşılıklı etkiyi dikkate almayan mekanikçiliğin bilimsel alanların hepsinde yanılgıya düştüğünü öne sürer.

Mekong ırmağı kıyısında Pnom Penh yakınlarında bir balıkçı köyü. Sadece aşağı kesiminde ulaştırma yapılabilen Mekong ırmağı geçtiği bütün ülkelere balıkçılık ve sulama konularında yararlı olmaktadır.

MEKKE

Suudî Arabistan'da bir şehir (nüfusu 250 000). Hicaz eyaletinin başkenti olan Mekke, Riyad şehrinin 800 km. güney-batısında, Kızıldeniz kıyısından 80 km. içeride, alçak tepelerle çevrili kayalık bir vadide kurulmuştur. Kızıldeniz kıyısında da Mekke'nin doğal limanı olan Cidde şehri vardır. Hazreti Muhammed'in doğduğu şehir olan Mekke, Müslümanların hac merkezi olması özelliğiyle önemlidir: İslâm dünyasından Mekke'ye her yıl gelen yüzbinlerce Müslüman hacı, Mekke'nin, dolayısıyle Suudî Arabistan'ın petrolden sonra en büyük gelir kaynağını teşkil etmektedir. Hac, Mekke'de otelciliğin, küçük el sanatlarının, küçük sanayiin gelişmesinde en önemli etken olmaktadır. Mekke'deki küçük sanayi kurumlarının ürünü olan deri, gümüş ve çanaklar öncelikle hacılara satılmakta ve bu da şehir ekonomisinin gelişmesinde önemli katkı olmaktadır.

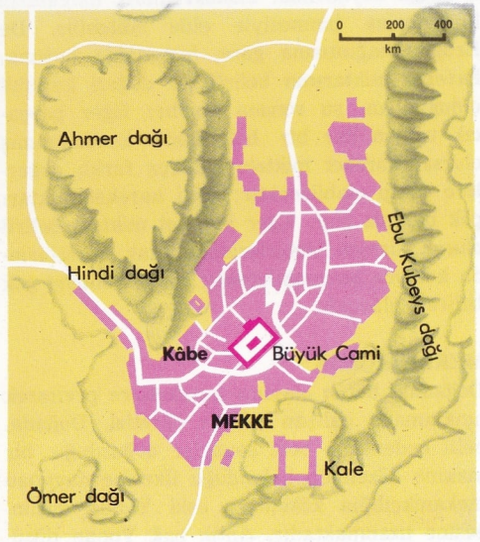

Mekke, tarihi boyunca oldukça önemli bir ticaret merkezi ve kervan yolları uğrağı olmuştur. 1517 yılından I. Dünya Savaşına kadar Türk egemenliği altında kalan Mekke, sonra birkaç yıl Hicaz krallığının başkentliğini yapmıştır. Şehir, oldukça geniş yolları ve evleriyle vadi boyunca uzanır. Şehrin ekonomik ve dinsel hayatının merkezi, avlusunda Kâbe bulunan Harem-i şerif camiidir. Kâbe, Hacer Esved'in bulunduğu küp biçiminde küçük bir yapıdır. Şehrin ikinci önemli merkezi ise çok canlı ve hareketli bir cadde olan Masah'tır. Mekke'nin başlıca pazarı olan Masah, özellikle ekonomik bakımdan önemlidir.

Mekke'ye gelen hacı adayları.

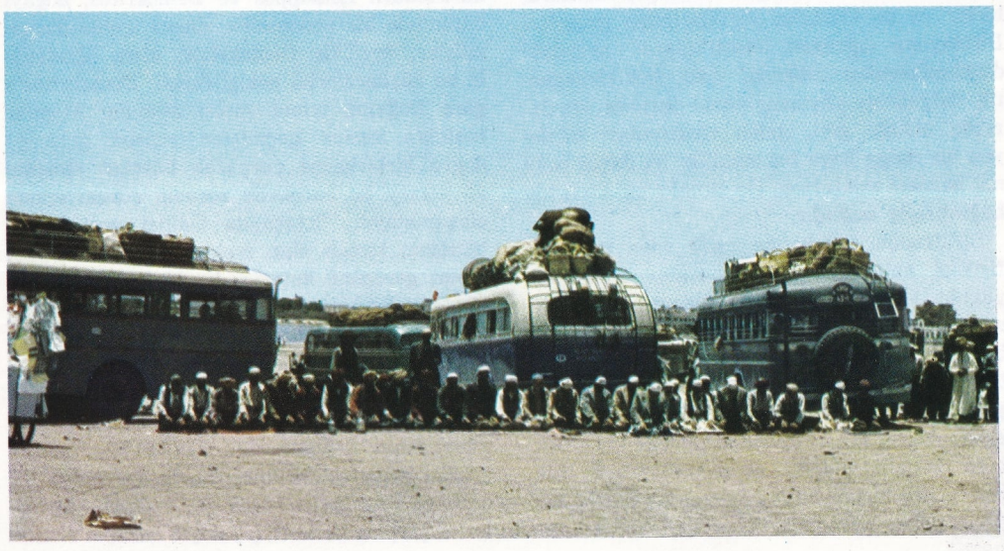

MEKONG

Güney-doğu Asya'da bir ırmak. Adı Çincede Lantsang Kiang, Tibet dilinde Dza Chu, Thai dilinde ise Mae Khong ya da Mae Nam Khong şeklinde söylenir. Güney Çin denizine dökülür. Orta Çin'de, Tibet yaylasının doğu kesiminde, Tanglha dağlarından doğan Mekong ırmağı, Salween bölgesi dağları boyunca uzanan dar bir vadide, önce doğuya, sonra güneye doğru akar. Yunnan yaylasını geçtikten sonra, Birmanya'yı batısında, Laos'u ise doğusunda bırakarak, bu iki ülke arasındaki sınırın tamamını; daha sonra da, Tayland'ın kuzey kesimi ile Laos'un kuzey-batı kesimi arasındaki sınırın bir kısmını çizer. Burada doğuya dönerek Laos sınırlarından içeri giren Mekong ırmağı, sert bir dirsek meydana getirerek güneye döndükten sonra, Luang Prabang şehrinden geçer ve Laos'un Tayland sınırına ulaşır. Bir süre Tayland'ın doğu kesimi ile Laos'un batı kesimi arasında sınır çizen, Vientiane ve Savannakhet şehirlerinden geçen Mekong, Laos'un güney kesimini ve kuzey-güney doğrultusunda boydan boya Kamboç'u aştıktan sonra, G. Vietnam'da Koşinsin bölgesini de geçip bir deltayla denize dökülür.

Toplam uzunluğu 4 500 km. olan Mekong havzasının yüzölçümü 810 000 km^2.'yi bulur. Hızlı bir akışı olan ırmakta çok sayıda çağlayan da vardır; bu nedenle ulaştırma yapılamamaktadır. Yalnız denize döküldüğü yerden Pnom Penh şehrinin yanında Tonlé Sap ırmağı ile birleştiği yere kadar olan kısmında su taşıtları işleyebilmektedir.

MEKSİKA

Kuzey Amerika'da bir devlet (Estados Unidos Mexicanos). Topraklarının bir kısmı Orta Amerika'da yani Kuzey Amerika ile Güney Amerika'yı birbirine bağlayan kıstakta yer almaktadır. Batı kıyıları Büyük okyanusa, doğu kıyıları ise Meksika körfezi ve Antiller denizine açılan Meksika, kuzeyde Amerika Birleşik Devletleri, güney-doğuda da Guatemala ve İngiliz Hondurası'yle sınır komşusudur. Meksika'nın bütün kara sınırları coğrafya koordinatlarına göre tespit edilmiş yapay sınırlardır. Yalnız kuzeydeki Amerika Birleşik Devletlerinin Texas eyaletiyle olan Rio Bravo (ya da Rio Grande) ırmağı boyunca uzanan sınırı doğal bir sınırdır.

Başkanlık tipi federal bir cumhuriyet olan Meksika 29 federe devlet, 2 özerk bölge ve bir federal bölgeden meydana gelmiştir. Yüzölçümü 1 972 545 km², nüfusu 45 670 000'dir. Halkın %55'ini melezler meydana getirir. Başkent Mexico'dur (Ciudad de México, nüfusu 3 418 471). Resmî dil İspanyolcadır. En yaygın din Hıristiyanlığın Katolik mezhebidir.

Yer şekilleri: Meksika oldukça geniş bir ülke olmakla birlikte morfolojik yapısı basit ve tek biçimdir. Bunun başlıca nedeni ülkenin önemli bir kesimini yaylaların oluşturmasıdır. Bu yaylalar, Amerika Birleşik Devletleri'nin orta-batı kesiminde, doğudaki Kayalık dağlarla batıdaki Sierra Nevada ve Çağlayanlar dağ sıralarının arasında yer alan Columbia, Büyük havza ve Colorado yaylalarının güneyde devam eden kısımlarıdır. Meksika yaylası da aynı yükseklik, kuraklık, seyrek bitki örtüsü özelliklerini gösterir.

Birleşik Amerika yaylaları gibi Meksika yaylaları da, ayrıca, üçüncü jeolojik çağda meydana gelmiş iki dağ sırasının arasında sıkışmış durumdadır; bunlar Batı Sierra Madre dağları ile Doğu Sierra Madre dağlarıdır. Ülkenin doğu ve batısında yer alan denizlere dik, iç bölgelere ise daha yumuşak yamaçlarla inen bu dağların meydana gelişleri sırasında, ortalarındaki yaylanın da yükselmesine sebep oldukları sanılmaktadır. Bu iki dağ sırası ile deniz arasında ise ovalık kıyı kuşakları uzanmaktadır. Küçük ovalar olan bu düz kıyı kuşaklarından sadece Büyük okyanus kıyısı boyunca uzananı, Colorado ırmağının deltasının bulunduğu yerde içeri doğru genişler. Doğuda ise kuzeye doğru genişleyen kıyı ovası, Birleşik Amerika topraklarında da Texas ovası adını alarak kesintiye uğramadan devam eder.

Kuzey-batıda, Colorado ırmağının bir delta meydana getirerek denize döküldüğü yerin kuzeyinde, dar ve uzun Aşağı Kaliforniya yarımadası uzanır. Güney-doğu doğrultusunda 1 100 km. boyunca uzanan bu yarımada Batı Meksika'nın en karakteristik morfolojik birimini meydana getirir. Yarımada kristal kayalardan meydana gelmiştir. Yarımada ile kıta Meksikası arasına derinlemesine sokulan Kaliforniya körfezi, Güney Alaska ile Batı Kanada'dan, kıyı dağlarının kuzey-güney doğrultusunda uzanan sıralarını batıda Çağlayan, doğuda Sierra Nevada dağlarından ayırıp, Kaliforniya vadisini meydana getirerek güneye doğru uzanan, bir kısmı denizin altında, bir kısmı deniz düzeyinin üzerinde bulunan çöküntüler dizisinin doğal bir devamıdır.

Kuzeyde kalan ve belirleyici özelliği yaygın bir kapalı havza olan bir kesim (Mesa del Norte) ile, güneyde yer alan ve bol yağışların etkisiyle su bakımından zengin Panuco ve Santiago gibi ırmakların aktığı Mesa Central ya da Mesa d'Anahuac adı verilen ikinci bir kesimden meydana gelen Meksika yaylası, güneyde Atlas okyanusundan Büyük okyanusa kadar aşağı yukarı 1 000 km. boyunca uzanan yüksek bir yanardağlar sırasıyle sona erer. Bu yanardağlar sırasında yer alan 25 kadar dağdan 10 - 12 kadarı tarih çağlarında etkin durumdaydı. Bunların içinde en ünlüleri Pico de Orizaba ya da Citlaltepetl dağı (5 700 m.) ile Popocatepetl (5 452 m.) dağıdır. Balsas ırmağının aktığı vadinin güneyinde Büyük okyanus boyunca Sierra Madre del Sur dağları ile Sierra de Oaxaca dağları uzanır. Bu dağlar Tehuantepec kıstağına doğru hızla alçalır. Bu kıstağın doğusunda, güneyde Sierra Madre (Sierra de Oaxaca dağlarının güney-doğudaki devamı) dağları tarafından sınırlanan bir yaylalar dizisi yer alır. Bu yaylalar kuzey ve kuzey-doğuda Tabasco kıyı ovalarına doğru yavaş yavaş alçalır. Söz konusu kıyı ovalarının kuzey-doğusunda ise kalkerli Yukatan yaylası uzanmaktadır. Yukatan yaylası-

MEKSİKA VE MEKSİKA KÖRFEZİ
1 Nayarit
2 Hidalgo
3 Distrito Federal
4 Morelos
5 México
6 Guerrero
7 Tabasco
0
400
800 km
Meksika körfezi
Campeche körf.
Tehuantepec körf.
Karayib denizi
Büyük okyanus
ATLAS OKYANUSU
Kaliforniya körf.
Kaliforniya yar.
Arizona
Yeni Meksika
Oklahoma
Arkansas
Güney Carolina
Georgia
Alabama
Mississipi
Louisiana
Texas
Florida
Sonora
Chihuahua
Coahuila
Nuevo Leon
Tamaulipas
Durango
Zacatecas
Sinaloa
Nayarit
Jalisco
Aguascalientes
San Luis Potosi
Guanajuato
Querétaro
Hidalgo
Michoacan
Guerrero
Oaxaca
Chiapas
Tabasco
Campeche
Yucatan
Quintana Roo
Veracruz
Puebla
Tlaxcala
Morelos
Colima
México
Distrito Federal
Kalifornia
S. DIEGO
Tijuana
Mexicali
Tucson
Ciudad Juarez
El Paso
DALLAS
Ft. Worth
HOUSTON
S. ANTONIO
NEW ORLEANS
Atlanta
Birmingham
Jacksonville
Tampa
Miami
Key West
HAVANA
Mohinora
Chihuahua
MONTERREY
Torreón
Durango
Culiacan
Mazatlán
GUADALAJARA
MEXICO
Puebla
Oaxaca
Tampico
Mérida
Campeche
Chiapas
Tehuantepec
Guatemala
S. Salvador
HONDURAS
NIKARAGUA
Kü. Cayman
Bü. Cayman
Brit.
Karayib denizi
Yukatan yaylası
Yukatan bog.
Meksika körfezi
Yengec dönencesi
I. Magdalena
La Paz
Las Tres Marias
Roca Partida
Clarion
Socorro
S. Benedicto
Revilla Gigedo (Meks.)
Manzanillo
Acapulco
Zihuatanejo
Coatzacoalcos
Salina Cruz
Tuxpan
Veracruz
Tuxtla Gutierrez
Tapachula
Quezaltenango
Puerto Cabezas
S. Andrés
Swan
Pinos
Cienfuegos
Trinidad
Sancti Spiritus
Matanzas
Pinar d. Rio
Bahia Honda
Guanajay
Sta. Clara
Kennedy burnu
Lakeland
West Palm Beach
St. Petersburg
St. Augustine
Gainesville
Tallahassee
Pensacola
Mobile
Baton Rouge
Port Arthur
Galveston
Corpus Christi
Brownsville
Matamoros
Reynosa
Nuevo Laredo
Saltillo
Monterrey
Peña Nevada
Ciudad Victoria
Tepic
Guadalajara
Morelia
Toluca
Cuernavaca
Puebla
Jalapa Enriquez
Orizaba
Popocatepetl
Chilpancingo
Acapulco de Juarez
Tehuantepec
Salina Cruz
Tuxtla Gutierrez
Tapachula
Quezaltenango
Guatemala
S. Salvador
Tegucigalpa
Puerto Cortés
La Ceiba
Trujillo
Puerto Cabezas
Bluefields
Mosquitia
Belize
Chetumal
Campeche
Ciud. del Carmen
Progreso
Yucatán
Cozumel
Tulum
Peto
Veracruz
Tuxtla Gutierrez
Tapachula
Quezaltenango
Guatemala
S. Salvador
Tegucigalpa
Estelí
Juigalpa
Puerto Cabezas
Bluefields
Mosquitia
Trujillo
Puerto Cortés
La Ceiba

Mexico yakınlarındaki Iztaccihuatl yanardağının uzaktan görünüşü. Yanardağ son olarak 1868 yılında püskürmüştür.

Orta Meksika'daki Pantzcuaro gölünde balıkçı kayıkları. Meksika göllerinin sayıları çok olmakla birlikte hepsi küçük göllerdir.

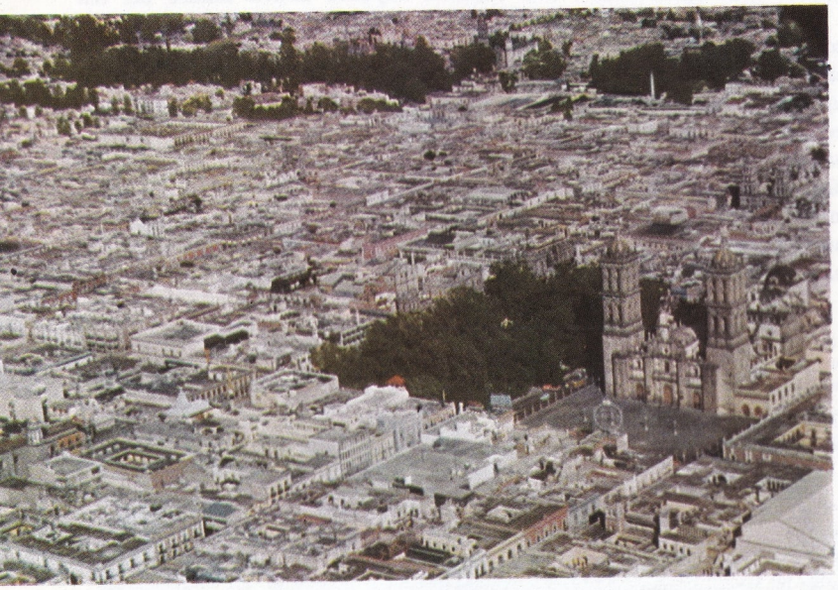

Meksika'nın en büyük ve önemli şehirlerinden biri olan Puebla'nın kuş bakışı görünümü.

Büyük okyanus kıyısında önemli bir turizm ve balıkçılık merkezi olan Acapulco de Juarez şehrinden bir görünüş.

nın belirleyici özelliklerini yüzeydeki su ağının seyrekliği ile karstik fenomenlerin yaygınlığı teşkil eder.

Rio Grande ırmağı dışta bırakılacak olursa, Meksika'da, yaylanın kapalı havza özellikleri ve yüksek dağ sıralarının kıyılara yakınlığı gibi etkenler nedeniyle, büyük ırmak yoktur. Ciudad Juarez'den Meksika körfezinde denize döküldüğü yere kadar Meksika ile Amerika Birleşik Devletleri arasında sınır çizen Rio Grande ırmağı bu durumun tek istisnasını meydana getirmektedir. Meksika'nın başlıca ırmakları arasında, Atlas okyanusuna dökülen Panuco, Santo Domingo ve Usumacinta, Büyük okyanusa dökülen Colorado, Magdalena, Sonora, Yaqui, Rio Grande de Santiago ve Balsas sayılabilir. Göllerin sayısı çok olmakla birlikte kapladıkları alan bakımından küçüktürler.

Meksika'nın kıyı kesimlerinde deniz, iç yaylada ise kıta iklimi egemendir. Kıyı kuşağına egemen olan deniz iklimi, güneye doğru inildikçe bir tropikal iklim görünüşü kazanmaya başlar. Ülkenin iklim özelliklerini belirleyen, denize uzaklık yakınlık değil, yükseltidir. Yukatan yarımadasına, kıyı kuşaklarına, daha geniş ve dışa daha açık vadilere ve Aşağı Kaliforniya yarımadasına, bu bölgelerde egemen olan sıcak iklimden dolayı tierra caliente (sıcak toprak) adı verilmektedir. Tierra caliente'de sıcaklık dereceleri daima yüksek, yağışlar genel olarak boldur; Büyük okyanustan esen nemli rüzgârlara karşı açık olan Aşağı Kaliforniya yarımadası bu kuralın dışında kalır. Bu ilk iklim bölgesini, 600 m. ile 1 600 m. arasındaki toprakları içine alan tierra templada (ılık toprak) izler. Tierra templada'yı meydana getiren toprakların büyük kısmı yaylada yer alır; bu iklim bölgesinin belirleyici özellikleri nispeten serin yazlarla oldukça yumuşak kışlar, gece gündüz sıcaklık dereceleri arasındaki büyük farklar ve bol olmayan yaz yağmurlarıdır. Deniz düzeyinden yüksekliği 1 800 m. ya da daha çok olan topraklar ise tierra fria (soğuk toprak) yı meydana getirirler. Tierra fria'nın belirleyici özellikleri de sert kışlar, serin yazlar, gece gündüz arasında büyük sıcaklık farkları ve oldukça seyrek yağışlardır.

Ekonomi ve şehirler: Meksika doğal kaynaklar bakımından çok zengin bir ülke olmakla birlikte, ekonomisi henüz üretici bir düzeye yükselememiştir. Ekonomisinin temelini tarım, hayvancılık ve yeraltı kaynaklarının işletilmesi teşkil etmektedir.

Meksika toprakları, çok verimlidir. Ancak sulama tesisleri çok yetersiz durumdadır. Tierra caliente, tierra templada ve tierra fria gibi üç değişik iklim bölgesinin sınırları içinde yer alan Meksika'da, bu durumun doğal bir sonucu olarak, hem tropikal iklim bitki örtüsü, hem de ılıman iklim bitkileri bulunmaktadır. Ülkede ekilen topraklar tüm arazinin % 10'unu meydana getirir. Tarım yapılan toprakların üçte birine çeşitli tahıllar ekilmektedir. Tahıllardan en çok ekilen, fasulye ile birlikte ülke halkının temel besini olan mısırdır; mısırdan sonra diğer önemli tahıllar buğday, arpa ve pirinçtir. Pirinç daha çok sulak kıyı ovalarında ekilmektedir. Sebzeler (domates, biber, bezelye ve nohut) de Meksika'nın tarım ürünleri arasında önemli bir yer alır. Yetiştirilen sebzelerin önemli bir kısmı Amerika Birleşik Devletleri'ne ihraç edilmektedir. Ülkede tarımı yapılan diğer bitkilerin başında ise şekerkamışı, kakao, kahve ve tütün gelir. Şekerkamışı genellikle ovalarda ve dağların yamaçlarının aşağı kesimlerinde, kakao tierra calientede, kahve tierra templadada iyi sulanan yamaçlarda, tütün ise özellikle Vera Cruz devleti topraklarında yetiştirilir. Meksika tarımında önemli yeri olan meyvelerin başında çeşitli turunçgiller, ananas ve muz gelir. Muz Vera Cruz ve Alvaro Obregon limanlarından ihraç edilir. Bağcılık da önemlidir; üzüm ülkede yetiştirilen meyvelerin başında yer alır. Dokumacılıkta kullanılan bitkilerin yetiştirilmesi de ülke tarımında önemli bir yer tutar. Bunlardan pamuk öncelikle yaylanın en sulak bölgelerinde, sonra da Colorado ve Rio Grande vadilerinde ekilmektedir. Pamuğun liflerinden ve tohumlarından yararlanılmaktadır. Hennequen adı verilen bir madde çıkarılan sisal da bu tür sanayi bitkilerinin önemlileri arasında yer alır. Yağ çıkarılan bitkiler arasında yerfıstığı ile keten de önemlidir.

Meksika topraklarının %20'sini işgal eden ormanlardan değerli kereste elde edilir. Meksika ormanlarında bulunan değerli ağaçların başında abanoz, sedir, maun ve sandal ağaçları sayılabilir. Bunlardan abanoz ağacının kerestesi marangozlukta kullanılmaktadır. Yaylanın en yüksek bölgelerinde iğneyapraklı ağaçlar egemendir. Balıkçılık özellikle ülkenin Büyük okyanus kıyısında, Kaliforniya körfezinde gelişmiştir. Bu kıyıdaki başlıca balıkçılık merkezleri Mazatlan, Guaymas, Topolobampo ve Manzanillo, Atlas okyanusu kıyısındaki belli başlı balıkçılık merkezleri ise Tampico ve Ciudad del Carmen'dir. Avlanan balığın bir kısmı iç pazarlarda tüketilmekte, bir kısmı da konserve yapılarak dış pazarlara satılmaktadır. Hayvancılık, beslenen hayvanların sayısı bakımından önemli bir düzeydedir ve yayla bölgesinde oldukça gelişmiştir. Ülkede 22 milyon sığır, 10 milyon 600 bin keçi, 5 milyon 800 bin koyun, 5 milyon 300 bin at, 3 milyon 300 bin eşek, 2 milyon 700 bin de katır beslenmektedir.

Meksika'nın yeraltı kaynakları çok zengindir. Ülkede çıkarılan madenlerin başında gelen ve Pachuca, Parral gibi bölgelerden elde edilen gümüşte Meksika dünya birincisidir. Diğer önemli madenler kurşun (Aquiles Serdan, Santa Barbara, Lampazos, Sierra Mojada, Zimapan), çinko, antimon, civa, bakır (Cananea, Boleo - Santa Rosalia, La Colorada), ve altındır. Kurşun ve çinko minerallerinden elde edilen kadmiyum, demir (Piedra Iman, Cinco de Mayo, Las Truchas), bizmut, molibden, tungsten, kalay ve kükürt de önemlidir.

Meksika körfezi boyunca uzanan kıyı kuşağında bol miktarda petrol ve doğal gaz bulunur. Kömür ise pek az çıkarılmaktadır. Çıkarılan petrolün bir kısmı ülkedeki 20 kadar rafineride işlenerek iç pazarlarda tüketilmekte, bir kısmı da ham olarak ihraç edilmektedir. Yoğun bir petrol ve metan boru hattı şebekesi, üretim merkezlerini rafineri ve ihraç limanlarıyle bağlar. Elektrik enerjisi üretimi önemli değildir; fakat ülkenin genel sanayi gelişimi içinde elektrik enerjisi üretiminin de geliştirilmesine çalışılmaktadır. Sanayi, genel olarak ileri durumda değildir. Sadece bazı sanayi dalları, özellikle maden, demir (Monterrey, Mexico, Monclova), pamuklu dokuma (Torreon, Monterrey, Durango, Nogales) ve kimya (sülfürik asit ve sentetik lifler) sanayileri etkin durumdadır. Diğer önemli sanayi dalları olarak da cam, seramik, ayakkabı, kâğıt, çimento, tütün sanayileri belirtilebilir. Ülkenin önemli gelir kaynakları arasında bulunan sinema ile turizm de birer sanayi dalı olarak bu arada sayılabilir.

Meksika'nın dışarıya ihraç ettiği maddelerin başında pamuk, kahve, bakır, kurşun, petrol, çinko, konserve balık, gümüş, civa, antimon, çeşitli sebzeler ve turunçgiller başta olmak üzere meyveler gelmektedir. Bu maddeler Veracruz ve diğer Okyanus kıyısı limanları yoluyle dışarıya gönderilmektedir. Tampico gibi modern bir şekilde donatılmış bazı limanlardan ise petrol ve petrol ürünleri ihraç edilmektedir. Meksika'nın iç ulaşım ağı oldukça gelişmiş durumdadır. Demiryollarının uzunluğu 18 000 km., karayollarının uzunluğu ise 55 000 km.'yi bulur. Meksika'nın yol ağı Amerika ülkelerinin içinde en geniş ve sık olanlarından biri olmakla birlikte, hızla gelişmekte olan ve önünde parlak bir ekonomik gelecek bulunan Meksika gibi bir ülke için yine de yeterli değildir.

Meksika'da nüfusun, yaylanın güney kesiminde ve özellikle verimli ve iyi sulanan volkanik kuşakta toplanmış olmasına rağmen, büyük yerleşme merkezleri oldukça düzenli bir şekilde dağılmıştır. Gerek nüfus bakımından, gerekse ekonomik, kültürel, politik ve idarî bakımlardan Meksika'nın başta gelen şehri olan başkent Ciudad de México, ülkenin en kalabalık ve ekonomik bakımdan en gelişmiş bölgesinin tam ortasında yer alır. Meksika'nın diğer iki büyük ve önemli şehri, yaylanın güney

Mexico şehrini Morleos federe devletinin merkezi Cuernavaca şehrine bağlayan otostratdan bir görünüş.

Yucantan'da sisal tarlası. Bu federe devletin merkezi Merida'daki fabrikalarda islenen ürünler, Progreso limanından ihraç edilir.

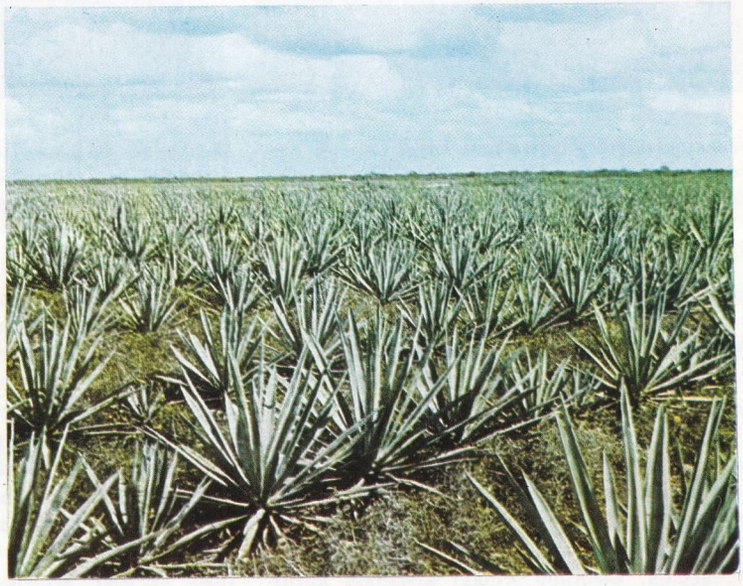

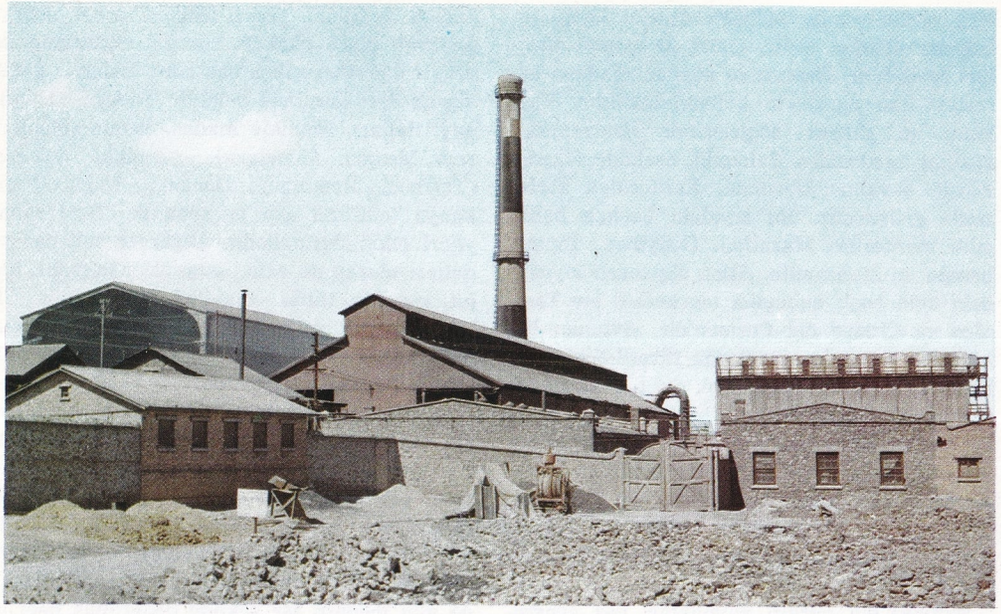

Meksika dünyanın en çok gümüş üreten ülkesidir. Resimde, San Luis Potosi yakınlarındaki bir yüksek fırın görülüyor.

Meksikalıların Fransızlara karşı yaptığı savaştan bir sahne: Porfirio Diaz Puebla şehrini alıyor (1867).

Mexico'da bağımsızlık anıtı. Meksika, bağımsızlığını İspanya'dan 1821 Cordoba anlaşmasıyla elde etmiştir.

kesiminde kurulmuş olan Guadalajara (nüfusu 1 105 000) ile Doğu Sierra Madre dağlarının dış yamacında kurulmuş olan Monterrey (nüfusu 850 000) şehirleridir. Jalisco federe devletinin başkenti olan Guadalajara ile Nuevo Leon federe devletinin başkenti olan Monterrey de önemli kara ve demiryolları kavşak noktaları, sanayi ve ticaret merkezi olan iki büyük şehirdir. Ülkenin öteki önemli şehirleri Amerika Birleşik Devletleri sınırı yakınlarında, Colorado ırmağı kıyısında kurulmuş olan Mexicali (nüfusu 317 000), Rio Grande ırmağı kıyısında, Amerika Birleşik Devletleri'nin Texas eyaletinin El Paso şehrinin tam karşısında kurulmuş olan Ciudad Juarez (nüfusu 483 000), yine Rio Grande ırmağı kıyısında ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Texas eyaletinin Laredo şehrinin karşısında kurulmuş olan Nuevo Laredo (nüfusu 128 000), Meksika körfezi kıyısında iki önemli liman şehri olan Tampico (nüfusu 151 000) ve Veracruz (nüfusu 191 000) şehirleri, Chihuahua (nüfusu 209 000), Torreon (nüfusu 235 000), San Luis Potosi (nüfusu 190 000), Aguascalientes (nüfusu 152 000) ve Leon (nüfusu 323 000) dur.

Tarih: Meksika halklarının İspanyol istilâsından önceki tarihi karanlıktır. Bununla birlikte tarihinin başlangıcında Meksika'da iki büyük uygarlığın var olduğu bilinmektedir. Bunlar kuzeydeki Toltek uygarlığı ile güneydeki Maya uygarlığıydı. Bu iki krallık arasındaki ilişkiler iyiydi, yoğun bir alışveriş etkinliği vardı. Fakat kuzey uluslarının sürekli istilâları, kıtlıklar, salgın hastalıklar ve iç savaşlar sonunda Toltek krallığı içten çürümüş ve XII. - XIII. yüzyıl arasında da ortadan kalkmıştır. Aynı çağda, Toltekler gibi Nahua ırkından olan Aztekler kuzeyden inerek Anahuac yaylasında yerleşmiş ve Tenochtitlan şehrini başkent yapmışlardır (1325). Bunu Azteklerin çevredeki diğer ulusları bazen savaş yoluyle, bazen anlaşarak egemenlikleri altına almaya başlamaları izlemiştir. Başlıcaları Zapotekler, Mikstekler ve Chichimecalar olarak sayılabilecek olan bu ulusların içinde istilâcılara karşı koymayanlar kısmen de olsa bağımsızlıklarını korumuşlardır.

1519 yılında Hernan Cortez Meksika'ya çıkmıştır. İç anlaşmazlıklardan da yararlanan İspanyollar, ülkenin orta ve kuzey kesimlerini kısa süre içinde istilâ etmişlerdir. Güneyde yaşayan Mayalar, Yukatan ve Guatemala'da İspanyollara karşı direnmişler; bu direniş ancak 1547 yılında kırılabilmiştir. İspanya sarayı Meksika'yı 1553 yılında bir genel valilik haline getirmiş ve Antonio de Mendoza, Meksika'nın ilk genel valisi olmuştur. 1571 - 1572 yılları arasında gelen ilk Cizvit papazları Meksika'ya Engizisyonu da getirmişlerdir. Bu arada sömürgenin sınırları 1598 yılında New Mexico'nun alınmasıyle daha da genişlemiş, burada 1609 yılında Santa Fé şehri kurulmuştur.

Aydınlanma çağında Avrupa'da beliren uyanış ve Amerikan devriminin ilkeleri Meksika'yı derinden etkilemiştir. Bunun sonunda 1810 yılında melez bir rahibin öncülüğünde yüzbin kadar yerli ve melez ayaklanarak başkentin kapılarına kadar ilerlemiştir. Bu çatışma sırasında rahip Miguel Hidalgo, özgürlük düşlerini hayatıyle ödemişse de, yerini alan başkaları mücadeleyi sürdürmüşlerdir. José Maria Morelos adında bir rahip 6 kasım 1813 tarihinde, Chilpancingo'da Meksika'nın bağımsızlığını ilân etmiştir. 1821 yılında son İspanyol valisi O'Donoju, Cordoba anlaşmasını imzalayarak İspanya adına yeni Cumhuriyetin bağımsızlığını kabul etmiştir. Fakat hemen bir yıl sonra tutucu tabaka, subaylar ve papazlar tarafından desteklenen general José Iturbide, bir hükümet darbesiyle iktidarı ele geçirmiş, kendisini imparator ilân etmiştir. Iturbide bir yıl iktidarda kalmış, 1823 yılının mart ayında Lopéz de Santa Anna ve Guadalupe Victoria adlı cumhuriyetçilerin yönettiği ayaklanma ile devrilmiş, cumhuriyet yeniden kurulmuş, Guadalupe Victoria cumhurbaşkanı olmuştur. Ancak gerek Iturbide'in iktidara geçmesini sağlayan, gerekse daha önce Hidalgo'yu başkent üzerine yürümeye yönelten toplumsal ve idarî bozukluklar yine devam etmiştir. Gerçekten

de, toplumsal reformların gerekliliği ile gerici ve tutucu bir sınıfın direnmesi arasındaki çatışma o günlerden bu yana Meksika tarihinin en önemli niteliğini meydana getirir. Meksika tarihinin bu kesimi içinde, federalist sosyal demokrat hükümetlerin ve merkeziyetçi sağcı diktatörlüklerin bir öncekini devirerek iktidara geçmeleri ve karşı devrimlerle devrilmeleri birbirini izler.

Merkeziyetçi akımın en büyük temsilcisi 1833 yılından 1855 yılına kadar, Meksika politikasına egemen olan Santa Anna'dır. Santa Anna'nın Meksika'ya egemen olduğu dönem Amerika Birleşik Devletleri'yle çatışmalar dönemi olarak tanımlanabilir. 1835 yılından sonra, zencilerin köleliğinin kaldırılmasından sonra merkezî hükümete karşı ayaklanan Texas'ı silâhla destekleyen Kuzey Amerikalıların, Kaliforniya, New Mexico ve Arizona'da da gözleri vardı. 1846 yılında patlayan ikinci savaş da 1848 yılında Meksikalıların yenilgisiyle sona erdi ve Meksika'nın başkenti Kuzey Amerikalılar tarafından işgal edildi. 1948 yılında imzalanan Guadalupe-Hidalgo antlaşmasıyle New Mexico, Arizona ve Kaliforniya Amerika Birleşik Devletleri'ne bırakıldı. Bu olaylardan sonra Santa Anna iktidardan düştü ve başa federasyoncular geçti (1855). Bir yandan köklü bir tarım reformu yapılır, yerlilerin ve melezlerin lehine toplumsal düzenle ilgili yasalar çıkarılırken; bir yandan da hükümet, rahipleri tutan merkeziyetçilerin tersine, 1857 anayasasıyle, laik bir politika izlemeye başladı. Fakat ertesi yıl devrim patlak verdi ve iç karışıklıklara bir de dış tehlike eklendi: İngiltere, Fransa ve İspanya, verdikleri kredilerin ödenmesini istediler. Bir Fransız askerî birliği Meksika'yı istilâ etti ve Habsburg prensi Maximilian, Fransa tarafından Meksika imparatoru ilân edildi (1864). Benito Juarez ve Porfirio Diaz'ın yönetimindeki Meksikalılar kuzeye çekildiler; Amerika Birleşik Devletleri'nin diplomatik baskısı ve Sadowa yenilgisi üzerine dünya kamuoyu Fransa'nın ve dolayısıyle Maximilian'ın aleyhine dönünce, yeniden güneye indiler; imparatorluk kuvvetlerini yenilgiye uğratarak Maximilian'ı da esir ettiler ve kısa bir süre sonra kurşuna dizdirdiler (1876). Juarez ülkeyi reformlar yaparak yönetmeye çalışıyordu; fakat 1876 yılında Diaz'ın iktidara gelmesi üzerine ilerici hareket durdu. Yabancı petrol şirketleriyle küçük bir azınlık ülkede ekonomik gücü ele geçirdiler. Öte yandan halk büyük bir yoksulluk ve bilgisizlik içinde kıvranıyordu. Halkın içinde bulunduğu kötü durumu göstermek için nüfusun %80'inin 1910 yılında okuma yazma bilmediğini belirtmek gerekir. Porfirio Diaz, 1911 yılında, bir ayaklanmayla devrildi.

Ülkenin içinde bulunduğu genel koşullar, reformcu eğilimde bir hareketten çok korkan Kuzey Amerika büyük sermayesinin de etkisiyle yavaş yavaş değişti. Luis Cardenas'ın başkanlık döneminde (1934 - 1940) ise ülkeye demokrasinin yerleştiği görülmektedir. Kendisinden sonra başkanlık yapan Avila Camacho, Aleman ve Ruiz Cortinez'in başkanlıkları sırasında, gelişme daha da hızlanmış ve hissedilir bir hal almıştır. Tarım reformu yapılmış, kamu hizmetleri, bazı madenler ve yabancı şirketlerin elinde bulunan zenginlikler millileştirilmiş, halkın eğitilmesi amacıyle büyük eğitim kampanyalarına girişilmiş, iş ve çalışma sorunları, işçi - işveren ilişkileri modern bir yasayla yeniden düzenlenmiştir. Bütün bu çalışmaların ve gelişmelerin sonucunda Meksika ileri bir toplumsal düzeye erişmiştir. Bu arada, Amerika Birleşik Devletleri ile kaçınılmaz bir çatışma dönemi geçirildikten sonra, Meksika'nın da katıldığı II. Dünya Savaşından sonra iki devlet arasındaki ilişkiler düzelmeye ve dostluk yönünde gelişmeye başlamıştır. Bununla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'nin Güney Amerika ülkelerinin içişlerine karışma ve bu ülkelerde meydana gelen milliyetçi ve ilerici gelişmeleri bastırma eğilimlerinden Meksika uzak kalmaktadır.

Sanat: Meksika sanatı tarihi iki kısma ayrılarak incelenebilir: İlk kısım İspanyol istilâsından önceki dönem, ikinci kısım bu istilâdan sonraki dönemdir. İstilâdan önceki dönemin sanat ürünleri üzerinde hiç bir dış etki görülmez. Sonraki dönemde ise güçlü bir dış etki görülür. Bu dış etki yerli sanatı bütünüyle boğmaktadır. Birinci dönemde Meksika sanatı olarak Aztek sanatı ile Maya sanatı belirtilebilir. İkinci dönemde Meksika sanatı İspanyol sanatıyle paralel bir doğrultuda ve onun etkisi altında gelişir. Sömürge sanatı adı da verilen bu dönem XVIII. yüzyıla kadar devam eder. İspanyol sanatının egemenliğine ilk tepki gösterenler mimar ve heykelci Manuel Tolsa ile yerli sanatçı Francisco Eduardo Tresguerras olmuştur. Bu sanatçılarla öncelikle mimarlık alanında İspanyol - Meksika sanatının çağı kapanmış, barok üslubun etkisinden bütünüyle uzak olmasa da, özgün bir üslup ortaya çıkmıştır.

XIX. yüzyılda Meksika mimarlığı süslemede bir denge ve ölçü duygusuna varır, kendine özgü nitelikleri belirir. Bununla birlikte Avrupa örneğinin etkisinden bütünüyle kurtulamadığı, özgün bir görünüş kazanamadığı gibi, yüzyılın ilerlemesiyle Avrupa mimarlığıyle daha da yakınlaşır, hatta XX. yüzyılda, Mexico şehrinin Üniversite Sitesinde görüldüğü gibi, betonarme yapılarda onunla yarışır. Avrupa mimarlığından değişik olan tek yanı süslenen yüzeylerdedir. Heykelcilik ve resim de XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, gerçekten özgün bir sanat ürünü veremeyecek derecede, İspanyol etkisi altındadır. Resimde, XIX. yüz-

Meksika sanatı sömürge döneminde İspanyol baroğunun çok etkisinde kalmıştır. Puebla'da XVIII. yüzyılda yapılmış olan Rosario şapelinin içi, bu duruma örnek teşkil eder.

Mexico'da Güzel Sanatlar Sarayı. Yapı XX. yüzyılın başlarında Avrupa eklektik üslûbuyla yapılmıştır.

yılda, Félix Parra ile ulusçu bir eğilimin belirdiği görülür. Bu eğilim, XX. yüzyılda, çağdaş toplumcu hareketin ve devrimci anlayışın temsilcileri olan Diego Rivera, José Clemente Orozco ve David Alfaro Siqueiros gibi sanatçılarla daha yaygınlaşmıştır. Tahta baskıcılığı, olağanüstü bir yaygınlık gösterir. Bu sanatın öncüsü XX. yüzyılın başlarında, büyük gravürcü José Guadalupe Posada olmuştur. Aynı yıllarda küçük el sanatları, özellikle altın işlemeciliği, taş oymacılığı, dokumacılık da gelişmeye başlamıştır. Bu sanat dallarının kaynağı yerli halkın henüz hemen hemen hiç el değmemiş bir halde korunan eski gelenekleridir.

Edebiyat: Orta Amerika ve Meksika halkları kültürünün temelinde Quiché dilinde yazılmış **Popol Vuh** (Maya İncili), yine bir din kitabı **Libros de Chilam Balam,** Quiché diliyle yazılmış olan kutsal dram **Rabinal Aché** gibi edebiyat ürünleri yer alır. Daha sonraki yüzyıllarda gelişmiş olan Aztek, Zapotek kültürlerinin temel edebiyat ürünleri ise, **Cantares mexicanos** ile başka ilâhîler, dinsel şiirler, yurt şiirleri vb... dir. Ülkede, gerçekten Meksika edebiyatı denilebilecek bir edebiyat, XVI. yüzyılda **Fetih** notları ve yerlilerin tiyatro gösterilerinin özelliklerinden de yararlanan misyoner tiyatrosuyle doğmuştur. Misyoner tiyatrosunun ürünleri **autos sacramentales** (kutsal oyunlar) ve diğer dinsel gösterilerdir. Bernardo de Balbuena'nın **Grandeza mexicana** (Meksika'nın Büyüklüğü) adlı uzun şiiri (1604), Rönesans etkileri de taşımakla birlikte, barok Meksika edebiyatının başlangıcını teşkil eder. Bu edebiyatın en ünlü ve önemli adları Sor Juana Inés de la Cruz ile Carlos de Sigüenza y Gongora'dır. Daha az özgün olan XVIII. yüzyıl edebiyatının belirli bir düzeyin üzerine yükselebilen tek adı, klasik şair José Manuel de Navarrete (1768 - 1809) dir. Aynı dönemde yetişen çok sayıda insancıl yazarın arasında rahip Francisco Javier Clavigero (1731-1787) sivrilir.

İlk bağımsızlık hareketleriyle (1808 - 1810) ve aydınlatıcı, özgürlükçü düşünce akımlarının yayılmasıyle Meksika'da haftalık ya da aylık kültür dergileri yayımı başlamıştır. Bunların en önemlilerinden biri, Meksika romancılığının öncüsü olan Fernandez de Lizardi'nin (1776 - 1827) **El Pensador Mexicano** (Meksika Düşünürü) adlı dergisidir. Fernandez de Lizardi'nin, Meksika romanının öncüsü olan romanlarının en ünlüsü **Periquillo Sarniento** (1816) adlı romanıdır. Lizardi ve çağdaşlarıyle romantik tonda bir yurtseverlik edebiyatı doğar. Bu dönemin şiir ve tiyatroda ünlü adları Fernando Calderon (1809 - 1845) ve Ignacio Rodriguez Galvan (1816 - 1842); tutku ve serüven romanında beliren en ünlü adları ise Fernando Orozco y Berra (1822 - 1851), Juan Diaz Covarrubias (1837 - 1859) ve Luis G. Inclan (1816 - 1875) dir.

Meksika edebiyatı, 1867 yılında cumhuriyetin yeniden kuruluşundan sonra, politik ve toplumsal hayatın gelişiminin etkisiyle, yeni bir atılıma yönelmiştir. Yeni dergiler doğmuş, Meksika Akademisi kurulmuştur. Bu etkinliğin yürütücüleri Justo Sierra (1848 - 1912) ve José Maria Vigil (1829 - 1909) gibi araştırmacı ve denemecilerdir. Romantizm akımı, şiir ve roman alanlarında, özellikle Ignacio Manuel de Altamirano (1834 - 1893) nun romanlarında, Manuel Acuna (1849 - 1873) ve Juan de Dios Peza (1852 - 1910) nın melankolik şiirlerinde ileri bir düzeye ulaşır. **Poemas rusticos** (Kır Şiirleri, 1902) gibi çok güzel şiirler yazmış olan Manuel José Othon (1858 - 1906) gibi şairler, bir tür yeni klasikçi edebiyatı sürdürürken yüksek bir sanat düzeyine erişen iki şairle modernist akım da kendini göstermeye başlamıştır. Bu iki şair **Revista Azul** adlı derginin yöneticisi olan Manuel Gutiérrez Najera (1859 - 1895) ile en ünlü eseri **Lascas** (Kırıntılar, 1901) olan Salvador Diaz Miron (1858 - 1928) dur. Dönemin diğer önemli sanatçıları ise, romanlarıyle Vicente Riva Palacio (1832 - 1896) ve José Tomas de Cuellar (1830 - 1894), oyunlarıyle José Peon y Contreras (1843 - 1907) dır.

Meksika'da XX. yüzyıl edebiyatı 1910 devriminden getirdiği toplumsal yaşantının ve Mexico Üniversitesinin öncülüğünde gelişen kültür hareketinin çevresinde oluşur. Modernist edebiyat Amado Nervo (1870 - 1919), Luis G. Urbina (1867 - 1934) ve José Juan Tablada (1871 - 1945) gibi şairlerle devam ederken, Enrique Gonzales Martinez (1871 - 1952) ve Ramon Lopez Velarde (1888 - 1921) gibi sanatçılar öncü sanat akımlarının etkilerini taşıyan eserler verirler. Anlatı alanında, Rafael Delgado (1853 - 1914) ve Federico Gamboa (1864 - 1939) gibi sanatçıların temsil ettiği doğalcılık ve bölgeselcilik akımlarından kuru bir gerçekçiliğe geçilir. **Los de Abajo** (Alttakiler, 1916) adlı romanın yazarı Mariano Azuela (1872 - 1952), **El aguila y la Serpiente** (Kartal ve Yılan, 1928) adlı romanın yazarı Martin Luis Guzman (1887) ve Gregorio Lopez y Fuentes (1897) gibi romancılar Meksika devrimini konu aldıkları romanlarıyle bu akımın başlıca temsilcileridir. Bu dönem edebiyatı içinde, sömürge çağını anlatmaları nedeniyle «colonialistas» adı altında toplanan Artemio de Valle - Arizpe (1888), şair ve oyun yazarı Francisco Monterde (1894), Ermilo Abreu Gomez (1894) ve Julio Jiménez Rueda (1896-1960) gibi sanatçıların da ayrı bir yer aldıklarını belirtmek gerekir. Tiyatro alanında ise devrimin etkisi öncelikle Mauricio Magdaleno (1906) nun eserlerinde hissedilir. Meksika'nın en iyi tiyatro yazarlarının başında yer alan Rodolfo Usigli (1905) nin ve diğer oyun yazarlarının eserlerinde devrimin etkisi, gerçekçi tiyatroya bir itki olarak görülür.

Çağdaş Meksika resminin en önde gelen temsilcilerinden biri olan José Clemente Orozco'nun bir duvar resminden ayrıntı: «Mekanik At» (1938).

Daha sonraki kuşaklar, gelecekçilik, gerçek-üstücülük, kafkacılık, yeni gerçekçilik gibi herhangi bir eğilimi, sanat anlayışını ya da akımı temsil eden **Contemporaneos** gibi akım dergilerinde toplanmışlardır. Genel olarak **Contemporaneos** kuşağı olarak adlandırılan bu kuşağın en önemli şairleri Jaime Torres Bodet (1902), Carlos Pellicer (1899), tiyatro oyunları da yazan Xavier Villaurrutia (1903 - 1950) ve Salvador Nodo (1904) dur. **Contemporaneos** kuşağını izleyen kuşağın başlıca temsilcileri ise, **El laberinto de la soledad** (Yalnızlık Labirenti, 1950) adlı eseriyle ün kazanan Octavio Paz (1914), Ali Chumacero (1918), Efrain Huerta (1914), Rosario Castellanos (1925), Margarit Paz Paredes (1926) ve Guadalupe Amor (1920) dur. Juan Rulfo (1918) nun **Pedro Paramo**, Carlos Fuentes (1928) in **La region mas transparente** (En Saydam Bölge, 1958) adlı romanlarıyle yine Carlos Fuentes'in **Aura** adlı kısa romanı hem gerçeğe hem hayale yer veren eserlerdir. Her ikisi de, aynı zamanda tiyatro oyunları da yazan José Revueltas (1914) ın gerçekçi eserleriyle, Juan José Arreola (1918) nın fantastik - grotesk eserleri de çağdaş Meksika edebiyatını zenginleştiren örneklerdir.

Sinema: 1896 yılında operatör Gabriel Vayre, Meksika'ya Lumière kardeşlerin sinematografını sokarak Başkan Porfirio Diaz'la ilgili bazı aktüalite sahneleri çekti. Ertesi yıl mühendis Salvador Toscano Barragan, Lyon'da satın aldığı bir makineyle 15 yıl süreyle ülkesinin bütün belli başlı politik olaylarını filme aldı. Meksika'da ilk konulu filimler ise, başta İtalyan sineması olmak üzere yabancı sinema ürünleri taklit edilerek çekildi. Bununla birlikte, 1917 yılında oluşmaya başlayan ulusal bir akım, kısa bir süre içinde iyi filimler vermeye başladı. Bu akımın ilk önemli filmi Enrique Rosas'ın yönettiği **El automovil Gris** (Gri Otomobil, 1919) dir. Yeni doğmakta olan Meksika sinema sanayii kısa bir süre sonra Birleşik Amerika sineması tarafından etkisiz hale getirildi. On yıla yakın bir süre, Amerika Birleşik Devletleri sineması Meksika sinema pazarına bütünüyle hâkim olduğu gibi, Meksika'nın en iyi oyuncularını da aldı. Amerikan sinemasının Meksika pazarındaki egemenliği, Amerikalıların Meksika'ya filimlerinin İspanyolca kopyalarını gönderdikleri sesli sinema çağında daha da güçlendi. 1932 yılında bu duruma karşı yasal tedbirler alındı ve devletin bu koruyucu tutumu kısa süre içinde meyvelerini vermeye başladı. 1933'ten 1936'ya kadar her yıl yirminin üzerinde filim yapılmaya başlandı. Bu yıllar içinde Meksika'ya bazı ünlü sinemacılar da gelip çalıştı. Başlıcaları Sergei Eisenstein ve Eduard K. Tissé gibi Rus yönetmenleri ile Paul Strand ve Fred Zinnemann gibi Birleşik Amerikalı yönetmenler olan bu yabancı sinemacılar, Meksika ulusal sinemasının gelişimi üzerinde belirli bir etki yaptıkları gibi iyi kameracılar (Alex Phillips ve Gabriel Figueroa vb.) yetiştiren bir okulun kurulmasına da katkıda bulundular. Meksika sinemasına ilk uluslararası başarıyı kazandıran ve dünyada Meksika sinemasının varlığını ilk olarak duyuran da bu kameracılardan biri olan Gabriel Figueroa oldu. Fernando de Fuentes'in yönettiği **Alla en el Rancho Grande** adlı filimle Figueroa, 1936 Venedik filim festivalinde en iyi fotoğraf ödülünü kazandı. 1936 yılı, Meksika sinemasının büyük başarılar döneminin başladığı yıl oldu. Bu dönemde Meksika sineması gerek sanat bakımından gerekse ekonomik bakımdan bütün Güney Amerika ülkelerinin sinemalarını egemenliği altına aldı. Bu dönemin en ünlü adları olarak Dolores del Rio, Maria Felix, Pedro Armendariz ve Columba Dominguez gibi oyuncularla yönetmen Emilio Fernandez'in adları belirtilebilir. Emilio Fernandez, Meksika sinemasının bu dönemde verdiği ürünlerin en önemli birkaçının yönetmenidir. Yönetmenin filimlerinin başlıcaları **Maria Candelaria** (1943), **La Perla** (İnci, 1946), **Enamorada** (1946) ve **Rio Escondido** (1947) dur.

1950 yılından sonra Meksika sineması bir anlatım karmaşasına düşmüş ve bunun sonucu olarak en iyi döneminin ürünlerini tekrarlamaya ya da tartışılır sonuçlar veren denemelere girmeye yönelmiştir. Bu dönemin genel durumunun dışında, sadece İspanyol yönetmeni Luis Bunuel'in Meksika'da çevirdiği filimler kalır.

Tiyatro: Meksika tiyatrosunun öncüleri İspanyol misyonerleriyle cizvit rahipleri olmuştur. Fakat, Latince oynanan cizvit tiyatrosu din okullarının dışında etkili olamazken, misyoner tiyatrosu olağanüstü bir şekilde yayılmış ve ulusal Meksika tiyatrosunun doğuşu üzerinde de etkili olmuştur. Misyonerler, Colombo öncesi dönemin dinsel törenlerine Katolik motifler katarak bir halk tiyatrosu yaratmışlardır. Bu tiyatro bütün büyük merkezlerde, ülkenin din yetkilileri tarafından yasak edildiği 1585 yılına kadar hızla gelişmiştir. Bu yıllarda ise laik bir tiyatro gelişmiştir. Bu tiyatronun başlıca yazarları J. Pérez Ramirez, F. Gonzales de Eslava ve Sor Juana Inés de la Cruz'dur. Fakat, Fernando Calderon, Rodriguez Galvan, José Antonio Cisneros gibi ilk gerçek tiyatro yazarları daha sonra, romantik dönemde ortaya çıkmışlardır. 1867 yılından sonra yeni tiyatro binaları yapılmış, tiyatro okulları açılmış, devletin tiyatroya yardım etmesi sağlanmış ve Alfredo Chavero, Manuel José Othon gibi yazarlarla repertuvarda da yenilik yapılmıştır. Bununla birlikte, Meksika tiyatrosunu, Orta - Güney Amerika ülkeleri tiyatrolarının en canlısı haline getiren olağanüstü etkinliğin ilk belirtileri, ancak XX. yüzyılın ilk yıllarında ortaya çıkmıştır. Bir yandan halk tiyatrosu doğarken, bir yandan da R.M. Saavedra'nın folklor tiyatrosu kendini kabul ettirmiştir. 1945 yılından 1962 yılına kadar sadece Mexico şehrinde 20'nin üzerinde yeni tiyatro açılmış ve Luis Basurto, Rodolfo Usigli, Sergio Magana ve Emilis Carballido gibi yeni tiyatro yazarları ortaya çıkmıştır. Oyunculuk ve sahneye koyuculuk öğretilen, küçük tiyatrolara yardımcı olan, festivaller düzenleyen **Istituto Nacional de Bellas Artes** (Ulusal Güzel Sanatlar Enstitüsü) 1917'de kurulmuştur.

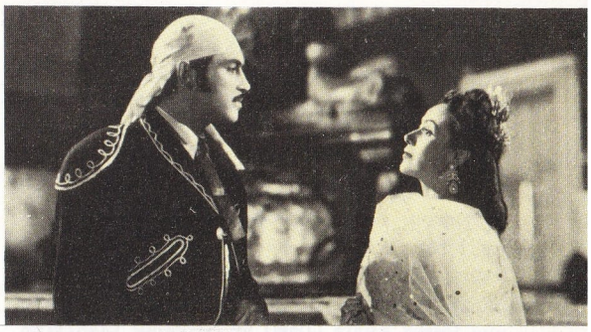

Dolores del Rio ile Pedro Armendariz, Emilio Fernandez'in yönettiği «Uğursuz Aşk» (1944) adlı filmin bir sahnesinde.

Maria Felix ile Jorge Mistral, Miguel Zacarias'ın konusunu Meksika devriminden alan «Juana Gallo» adlı filminde.

Müzik: İspanyol egemenliği döneminde İspanyol uygarlığının ezdiği Aztek uygarlığı, bağımsızlıktan sonra, canlanırken, müzik alanında da, ulusal Meksika müziği öne çıkmıştır. Bununla birlikte, müzik alanında bilinçli bir şekilde geleneklere dönülmesi ancak XX. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir. Çan, boru, flüt ve **huehuetl** ve **teponaztli** adında iki yerel davulun eşliğinde yapılan danslar ve söylenen eski şarkılar ancak XX. yüzyılın başlarında canlandırılmıştır. Yerli müzik geleneği, Colombo sonrası dönemde, cizvitlerin etkisiyle dinsel törenlere Avrupa müziğinin sokulması ve özellikle XVI. yüzyılın başlarında çok sayıda müzik okulunun kurulmasıyle ortadan kaybolmuş, geleneksel müzik aletleri de bu durumun doğal bir sonucu olarak, kullanılmaz olmuştu. XIX. yüzyılda müzik etkinliğine opera ve konserlerin hâkim olduğu görülür. Bu arada İtalyan melodramı büyük bir ilgi görmüş, Meksikalı besteciler bu müziği taklit etmişlerdir. 1825 yılından sonra başkentte Mariano Elizaga (1786 - 1842) nın kurduğu bir filarmoni orkestrası faaliyet göstermeye başlamıştır. Besteci Joaquin Beristain (1817-1839) in bu dönem Meksika müziğinde önemli etkisi olmuştur. XIX. yüzyılın ortalarında, Cenobio Paniagua (1821-1882) **Catalina de Guisa** adlı operasıyle (1859) önemli bir besteci olarak belirmiş, yeni kuşaklara müzik eğitimi vermek amacıyle bir akademinin açılmasıyle Avrupa müziğinin yayılması için çaba gösteren Melesio Morales (1838 - 1908) yetişmiştir. Özellikle Massenet ve Saint - Saens gibi bestecilerin

etkisi altında olan Gustavo Campa (1863-1934) ülkede Fransız müzik zevkini ve Wagner operası anlayışını yaymıştır. 1910'dan sonra halk müziğine karşı büyük bir ilgi duyulmuştur. Nitekim, bale ve senfonik müzik yazarı Silvestre Revueltas (1899 - 1940) ve Meksika Senfoni Orkestrasının kurucusu ve yönetmeni, tiyatro yazarı, denemeci Carlos Chavez (1899) in eserlerinin kökenini halk müziği teşkil etmektedir. Carlos Chavez'in öncüsü olduğu öncü müzik akımının en önemli temsilcileri ise Daniel Pérez Ayala (1908) ve Salvador Contreras (1812) dır.

MEKSİKA KÖRFEZİ
Amerika Birleşik Devletleri'nin güney, Meksika'nın doğu ve Küba'nın batı kıyıları arasında yer alan ve Atlas okyanusunun meydana getirdiği körfez.

Yukatan ve Florida yarımadalarının iyice kapalı bir hale getirdiği körfez, Atlas okyanusuna Florida boğazı ve Karayib denizi, ya da Yukatan boğazı ve Antiller denizi yollarıyle bağlanmaktadır. Güney kesimindeki girintiye Campeche körfezi adı verilir. Yüzölçümü 1 550 000 km². olan Meksika körfezinin suları 5 000 km.'yi bulan kıyı boyunca, kıyıdan 50 km. açığa kadar fazla derin değildir. Bununla birlikte, körfezin ortalarına doğru gidildikçe artan derinlik Singsbee çukurunda 4 000 m.'yi bulur. Meksika körfezinin sularının ortalama sıcaklığı yüzeyde oldukça yüksekken (25°C) dibe doğru inildikçe azalır ve 1 400 metre derinlikte 4°'ye kadar iner. Gelgit, körfez sularında pek önemli bir yükselme - alçalma hareketi meydana getirmez; suların yükselişi ancak bazı noktalarda 1 m.'yi bulmaktadır. Tuzluluk derecesi ise binde 36 kadardır. Kıyı boyunca çok sayıda lagün ve kıyı kordonu yer alır; derinliği az olan yerlerde ise mercan ve matraporlar vardır.

Yukatan boğazı yoluyle Meksika körfezine büyük bir su kütlesi akar. Körfezde sular yavaş akarak ısınır. Florida boğazının çıkışında körfez akıntısı meydana gelir. Meksika körfezine dökülen ırmakların en büyükleri Mississippi ve Rio Grande ırmaklarıdır.

Meksika körfezinin kıyısında yer alan şehirlerin en önemlileri Veracruz, Galveston, New Orleans ve Tampico'dur. Tampico şehri, özellikle kıyı boyunca sıralanan petrol kuyularının açılmasından sonra önem kazanmıştır.

MEKSİKO
(bkz. Mexico)

MELANEZYA
Okyanusya'nın bölündüğü üç coğrafya bölgesinden biri. Geniş bir sınırlandırmayla, ekvator çizgisi ile yengeç dönencesi arasında, kuzey-batıda Yeni Gine'den başlayarak güneydoğuda Fiji adalarına kadar olan bölgedeki irili ufaklı adalar ve takımadalar Melanezya'yı meydana getirirler. Melanezya bölgesi içinde yer alan takımadaların başlıcaları Bismarck, Salomon, Luisiade, Santa Cruz, Yeni Hebrid, Yeni Kaledonya adalarıdır.

Melanezya adalarında yaşayan insanlar tip olarak Avustralya'da yaşayan insanlara benzerler. Bu nedenle Melanezyalılar Avustralyalıların bir dalı kabul edilir. Tipik Melanezyalının teni siyaha yakın esmer, boyu kısa ile orta arası, saçları kıvırcık, yüzü geniş, alnı yüksek, burnu genellikle basık, kafatası biçimi ise dolikosefaldir. Kültür bakımından cilâlı taş devrini yaşarlar ve taşları cilâlayarak çok güzel baltalar yaparlar. Başlıca silâhları ok, yay, sopa ve kargıdır. Basit kayıklar ve suya kazıklar çakarak üzerine ev yaparlar. Tarım ve hayvancılıkla (domuz) geçinirler.

Melanezya'da Trobriand adalarından birinde dans için hazırlanan yerli kadınlar.

MELANKOLİ
Sürekli ruhî bunalım, sıkıntı ve çöküntü olarak beliren bir akıl hastalığı. Ruh ve vücudun bütününde kendini gösterir. Genellikle yaşamanın her devresinde görülebilen bir hastalık olmakla birlikte kadınlarda gebelik, emzirme ve âdet kesimi, erkeklerde yaşdönümü ve ihtiyarlık gibi organizmanın büyük değişimlere uğradığı zamanlarda belirgindir. Nedenleri kesin bilinmemekle birlikte, iç sıkıcı ve bunaltıcı bir ortam, aşırı yorgunluk, duygusal gerginlikler melankoliyi başlatabilir. Hastalık yavaş yavaş ilerler. Hastalığa yakalanan (melankolik) ın işine ve çevresine ilgisi azalır. Uykusuzluk ve kilo kaybı görülür. Daha ileriki devrelerde hasta düşünemez, az konuşur, zorlukla yürür ve vücut temizliğine kayıtsız kalır. Zihnî tembellik, kendini aşağılama ve suçlama bu dönemin belirtileridir. Ruhî bezginliğin aşırıya varması sonucu hasta intihar edebilir. Tedavide tam ve kesin iyileşme olabildiği gibi bazen hastalık tekrarlayabilir. Bedenî ve zihnî dinlenme, temiz hava, düzenli besin sistemi müsekkinler ve kontrol tedavide yardımcı öğeler arasındadır.

MELBOURNE
Avustralya'da bir şehir (nüfusu 2 319 700). Konfedere Victoria devletinin başkentidir. Port Phillip körfezinin en iç kısmını meydana getiren Hobson's Bay koyunun girintisi çevresinde uzanan geniş kıyı ovasında, Yarra ırmağının iki yanında kurulmuştur. Port Phillip körfezi 1802 yılında Murray tarafından keşfedilmiş; Melbourne şehrinin ilk çekirdeği 1835'te meydana gelmiştir. Şehir, çevresindeki bölgede yapılan hayvancılığın ürünlerinin ve Murray vadisinin güney yamaçlarında elde edilen tarım ürünlerinin başlıca limanı haline gelmiş, ancak 1890 yılına doğru Yarra ırmağı üzerinde modern bir limanın kurulmasıyle gelişmeye yönelmiştir. Limanın kurulması için Yarra ırmağı genişletilip derinleştirilmiş, bataklık bir bölgenin kurutulmasıyle kazanılan yerde doklar kurulmuştur. Gittikçe artan trafiğin gereksinimlerini karşılamak için koyun kıyılarına sürekli olarak rıhtımlar yapılmış, böylece demiryolu hatları ve ambarlarla donatılmış, uzunluğu 20 km.'yi bulan bir rıhtım şebekesi meydana çıkmıştır. Melbourne limanı bugün dünyanın en büyük limanlarından biridir. Büyük bir yün, et ve tahıl pazarı olan ve ihraç limanı halini almış limanıyle gittikçe büyüyen Melbourne şehrinin yüzölçümü bugün 1 200 km².'yi bulmuştur. Yüksek binalardan meydana gelen şehrin merkezi ırmağın sağ kıyısındadır.

MELEKBALIĞI (Pterophyllum eimkei)
Kemiklibalıklar takımının sihlidgiller familyasından bir balık türü. Evlerde beslenen tropikal süs balığıdır. Uzunluğu 12-15 cm. kadardır. Siyah yollarla süslü gümüşî renklidirler. Göğüs yüzgeçleri, uzunluğunun yarısı kadar

uzamış birer ışın halindedir. Kuyruk yüzgecinde de üst ve alt olmak üzere iki ışını vardır. Yumurtalarını su bitkilerinin yaprakları ile taşların dikey yüzeylerine bırakır. Amazon ırmağında yaşar. Dayanıklı ve gösterişli bir balıktır.

MELEKLER
Dinsel inançlara göre Tanrı tarafından çeşitli görevlerle görevlendirilen kutsal varlıklar. Müslümanlık inancına göre melekler insanlardan önce yaratılmışlardır. İyilik yaparlar, Tanrı'nın emirlerine kayıtsız şartsız uyarlar. Erkek ya da dişi değildirler. Bazılarının belli görevleri vardır. Bunlardan Cebrail (ya da Cibril) Peygamberlere vahiy getirir; Mikâil mevsim, yağış ve bitkileri yönetir; Azrail ölüm meleğidir, ömrü tamamlanmış canlıların canını alır; İsrafil ise kıyamet gününden önce «Sûr» denilen boruyu üfleyerek dünyanın sonunu ilân edecek, kıyamet günü de yine borusunu üfleyip ölülerin dirilmesini sağlayacaktır. Ayrıca her insanın yanında iki melek daha bulunur: Bunların birinin adı Rakîb olup insanın sağ omuzundadır ve iyilikleri yazar; öbürünün adı ise Atîd olup insanın sol omuzundadır ve kötülükleri yazar. Münker ve Nekîr adlı iki melek ise ölüp mezara gömülen insanları sorguya çekerler. Meleklerin bir kısmı da cennet işlerini yönetirler, bunların başı Rıdvan adlı melektir. Cehennemi yönetenlere ise «zebani» denir ve başlarında Malik adlı melek bulunur. İnsanları korumakla ve başka görevlerle görevli melekler de vardır.

MELEZ AĞACI
(bkz. Çam)

MÉLIÈS, GEORGE
(1861 - 1938) Fransız sinema yönetmeni ve oyuncusu. Paris'te doğdu. Paris ve Londra'da eğitim gördü. Çeşitli işlerde çalıştıktan sonra 1889 yılında «Theatre Robert Houdin»i satın aldı. Desinatör, karikatürist ve illüzyonist olarak çalışmalarını sürdürdüğü bu tiyatro için fantastik, akıldışı numaralar hazırladı. Sinema alıcısının bulunuşu sırasında, Lumière'e başvurarak kendisine bir alıcı satmasını istedi. Lumière bu teklifi olumsuz karşıladığı için İngiltere'den bir aygıt satın aldı. Montreuil'de ilk sinema stüdyosunu kurdu (Star Film). 1896 ile 1914 yılları arasında 450 kadar kısa filim yaptı. Bütün bu filimlerde yönetmen, senaryocu, oyuncu ve dekorcu olarak çalıştı. 1897 yılında Fransız Sinemacılık Sendikasını kurdu ve 1898 Uluslararası Sinema Kongresine başkanlık etti. I. Dünya Savaşının başlangıç yıllarında, Amerikan sinemasının rekabetine dayanamayan Méliès'in firması iflâs etti. Savaştan sonra da parasız kalan Méliès, Montparnasse garında oyuncakçılık yaparak yaşamasını sürdürdü. 1929 yılında adına jübile yapıldı. Kendisine Fransız sinemasına ve genel olarak sinema sanatına yaptığı hizmetlerden ötürü Légion d'Honneur armağanı verildi. Hayatının geri kalan bölümü Orly'deki emekli sinemacılar bakımevinde geçti. Hareketli görüntünün duraklaması, tek tek görüntü alma, üst üste çekim gibi sinema hileleri Méliès tarafından bulunmuştur. Anıları **Mes Mémoires** adlı kitapta toplanmıştır.

Önemli filimleri: **La partie de Cartes** (İskambil Oyunu, 1896), **Faust et Marguerite** (Faust ile Marguerite, 1897), **L'Homme de têtes** (Çokbaşlı Adam, 1898), **Le diable au Couvent** (Manastırdaki Şeytan, 1899), **L'affaire Dreyfus** (Dreyfus Meselesi, 1899), **Jeanne d'Arc** (1900), **Barbe-Bleue** (Mavi Sakal, 1901), **Le Voyage dans la lune** (Aya Seyahat, 1902), **Le Voyage à travers l'impossible** (Uzayda Seyahat, 1904), **20 000 lieues sous les mers** (Denizaltında Yirmi Bin Fersah, 1907), **Hamlet** (1908), **La Civilisation à travers les âges** (Yüzyıllar boyunca Uygarlık, 1908).

Yarra ırmağının sağ kıyısında kurulmuş olan Melbourne'un modern yapıları. Nüfusu iki milyonu aşan şehir önemli bir ticaret merkezidir.

Leonardo da Vinci'nin fırçasından bir melek (Floransa, Galleria Uffizi).

MELİKŞAH
(1055 - 1092), Büyük Selçuklu hükümdarı, Alparslan'ın oğludur. Kendisinden büyük kardeşleri bulunduğu halde, kabiliyeti ve cesareti nedeniyle, babası tarafından, ileride saltanat için kardeş kavgalarını önlemek amacıyle veliaht seçildi ve bu durum vezir Nizamülmülk'e vasiyet edildi. Melikşah, devlet adamı olarak yetiştirilmek üzere küçük yaşlarda özel bir eğitimden geçirildi. 9 - 10 yaşından itibaren seferlere, divanlara katılmaya başladı. Babasının, Maveraünnehir'de Karahanlılarla savaşırken ölmesi üzerine, 18 yaşında hükümdar oldu (1072).

Saltanatının başında, taht için ayaklanan amcası Kara Arslan Kavurd'la savaşarak, onu yenip öldürttü. Bu olaydan sonra, İslâm dünyasının dinî başkanı Bağdat'taki Halife el-Kaim bi Emrillâh, kendisinin hükümdarlığını onayladı. Melikşah babasının ölümüne de sebep olan Karahanlıları, Gaznelileri itaat altına aldı. Devletin iç karışıklıkları düzeltilince, toprakların genişletilmesine geçildi. Bizans imparatorluğu Türklere yenilmiş olduğu için Anadolu'da otoritesi zayıflamıştı; Ermeniler gibi bazı kütleler Bizans'a küskün durumdaydılar. Bu durumda Melikşah'ın komutanlarından Kutalmışoğulları Mansur, Süleymanşah, Alp İliğ, Dolat kıyılar dışında bütün Anadolu'yu aldılar (1077). Mervanîlerin elinde olan Güney-doğu Anadolu ve buranın en önemli kalesi Amed (Diyarbakır) de Selçuklu topraklarına katıldı (1085). Ermenistan, Türk imparatorluğuna bağlandı. Suriye alındı. Mısır, Hicaz, Yemen ve Aden'e de sefer açılarak bu ülkeler imparatorluğa bağlandı.

Melikşah'ın, eğemenliğini bu kadar geniş ülkelere yaymaktaki amacı, İslâm dünyasını tek yönetim altında toplamaktı. Bu sebeple, dinî yönden de olsa ülkede ikinci bir başkan olan halifeyi de ortadan kaldırmaya çalıştı. Şiîlerin etkisini yok etmek istedi. Bunların bir kolu olan Batınîlerden Hasan Sabbah, o zaman dev-

let aleyhinde çalışıyordu. İran'ın kuzeyinde, çıkılması güç bir yer olan Alamut kalesini merkez yapmış olduğu için bir türlü ele geçirilemedi. Hasan Sabbah, çok değerli devlet adamı Nizamülmülk'ü öldürtmeyi başardı; bir taraftan da imparatorluk içinde bölücü çalışmalarına devam etti.

Melikşah, 1092 yılı Bağdat'ta, bir av sırasında, henüz 38 yaşında iken öldü ve Isfahan'daki türbesine gömüldü. Ölümüne zehir içirilmesinin sebep olduğu söylenir: Melikşah 1087'de ilk olarak Bağdat'a giderek kızını, Halife el-Muktadi ile evlendirmişti. Fakat yönetimi tek elde toplamak için, halifenin Bağdat'tan çıkarılması konusunda verdiği emir halifeyi gücendirmişti. Öbür taraftan, Melikşah'ın karısı Terken Hatun, Nizamülmülk'ün ölümü üzerine, kendi tarafını tutan birini vezir tayin ettirmişti ve kendi oğlunu veliaht yaptırmak istiyordu; Melikşah ise, başka eşinden olan oğlu Berkyaruk'u veliaht seçecekti. Bu nedenlerle Halife, Terken Hatun ve vezirin birleşerek Melikşah'ı zehirledikleri kesin bir kanı olarak ileri sürülmektedir.

Melikşah, 20 yıl süren hükümdarlığı sırasında Selçuklu imparatorluğunu Türkistan'dan Marmara'ya, Kafkas dağlarından Yemen'e kadar genişletmiş, ortaçağın en büyük devletini kurmuştu. Daima silâh altında olan 500 bin kişilik düzenli bir ordusu vardı. Selçuklulardan sonra Osmanlıların da birçok yönlerini uyguladıkları yeni bir devlet düzeni getirmişti. Yönetimi adaletli idi. Müslüman olmayan halk da eşit işlem görür, dininde serbest bırakılırdı.

Yumuşak huylu, eğlenceyi, avı seven Melikşah, sanatı, sanatçıları ve bilginleri korurdu; koruduğu bilginler arasında Ömer Hayyam da vardı.

MELODİ

Uyumlu bir yapıya göre meydana getirilen, bölümlere ayrılmış ve kulakta hoş bir duygu uyandıran yatay dizide sesler topluluğu. Müzik dilini yapan öğelerin en arı olanı ve en dolaysız anlaşılanıdır. Bu dolaysız anlaşılır olma niteliği nedeniyle, genellikle müziğin öteki öğelerine karşıttır. Melodinin geçirdiği aşamalar müziğin, ilkel topluluklardaki ilk anlatımından eğitim düzeyi yüksek toplulukların müziğine kadar, tarih boyunca geçirdiği aşamaları izlemiştir. Melodi ve daha çok teksesli melodi olarak kabul edilen müzik dili, eski çağlardan IX. yüzyıla kadar sürmüş, bu uzun dönemin bütün müzik yaşamını etkilemiştir. Melodinin daha sonraları insan sesi ve araçlarla başka müzik biçimlerine dönüşmesi, yanlış olarak, melodinin bozulması diye görülmüştür. Gerçekte bu, melodiyi daha karma ses yapılarının kaynağı ve çekirdeği olarak görme yolundaki çalışma ve araştırmaların bir sonucudur. Bu durumda, melodi bir tema, yani geniş bir bütün içine yayılan merkezî bir müzikal düşünce niteliği kazanmaktadır. Corelli'nin eski bir İspanyol dansı olan «follia» nın melodi çizgisi üzerinde bestelediği sonatları buna iyi bir örnek olarak gösterilebilir. XIX. yüzyıl boyunca melodi çoğu zaman «Lied» değeri taşımış, halk melodilerine bir saygı gösterisi olarak, Berlioz, Çaykovski, Rubinstein gibi besteciler çok değerli enstrümental melodiler yazmışlardır.

MELODRAM

Dialogları orkestra eşliğinde şarkı gibi söylenen bir tragedya çeşidi. Kökeni eski çağ Yunanistanına uzanır.

XVIII. yüzyıl sonunda şarkılı bir tiyatro çeşidi olarak tekrar ortaya çıkan melodram bir yüzyıl kadar tutunan bir tür olmuştur. Bugün ise melodram sözü, konusu acıklı olaylardan kurulmuş bir oyun türü için kullanılmaktadır.

MELVILLE, HERMAN

(1819 - 1891) Birleşik Amerikalı yazar. Babasının ölümü yüzünden öğrenimini yarıda bırakarak çalışma hayatına atılmak zorunda kaldı. Banka memurluğu ve öğretmenlik yaptıktan sonra Liverpool'a giden bir gemiye tayfa olarak girdi. 1841 yılında balina gemisi «Acushnet»den Markiz adalarında ayrılarak burada yerlilerin arasında yaşamağa başladı. Daha sonra Tahiti'ye gitti ve bir süre çiftçilik yaptı. Honolulu'da bir Amerikan savaş gemisine yazıldı ve bu gemiden 1844 yılında Boston'da ayrıldı. Edebiyat çalışmalarına bu tarihten sonra başladı. İlk kitaplarıyle başarı kazandı. Bir ara gümrük memurluğu yaptıktan sonra istifa etti ve kendini bütünüyle yazmağa verdi.

Güney denizlerinde yaptığı yolculukların ürünü olan **Typee** (1846) ve **Omoo** (1847) adlı romanlarında, doğanın saflığını, kendiliğindenliğini anlatır. Daha sonraki romanları ise aynı başarıyı elde edemedi. **Mardi** (1849) adlı romanından sonra, 1850 yılında İngiltere'de **Moby Dick** adlı ünlü romanını ilk defa **The Wnale** (Balina) adıyle yayınladı. Bu romanı, **Pierre or the Ambiguities** (1852), **Israel Potter** (1855), **The Piazza Tales** (1856) ve **The Confidence Man** (Güvenilir Adam, 1857) adlı kitapları izledi. Melville'in romanlarında otobiyografik öğe ikinci plana düştükçe, bunun yerini bir insan bilincini arayışın aldığı görülür. **Moby Dick** I. Dünya Savaşı sonrasında, Birleşik Amerika'da en büyük edebiyat olayı olmuş ve Herman Melville Amerikan Rönesansının en önemli kişiliklerinden biri sayılmıştır. **Moby Dick**'ten sonra, Melville'in başka romanları, hikâyeleri ve şiirleri yeniden değerlendirilmeğe başlanmıştır. **Battle Pieces and Aspects of the War** (Savaştan Görünüşler ve Çarpışma Sahneleri, 1866), **Clarel** (1876) adlı uzun şiiri, **John Marr and Other Sailors** (John Marr ve Başka Denizciler, 1888) ve **Timoleon** (1891) adlı kitapları böylece yeniden gün ışığına çıkarılmıştır.

Herman Melville.

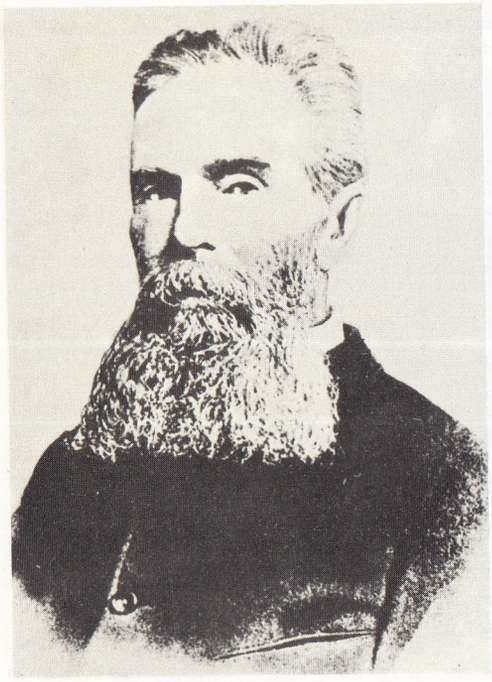

Melville'in eserleri arasında üzerinde en çok tartışılan, hiç kuşkusuz yazarın şaheseri olan **Moby Dick** olmuştur. Kaptan Ahab'ın, daha önce bir bacağını yemiş olan büyük beyaz balinayı, öcünü almak için durup dinlenmeden arayışının bu hikâyesi kadere ve doğa yasalarına meydan okuyan insanoğlunun destanı sayılabilir. Denizcilik ve balina avcılığı konusunda indiği ayrıntılarla, anlatımıyla **Moby Dick** XIX. yüzyıl Amerikan edebiyatının en büyük kitaplarından biridir. Filme de alınan bu roman Türkçeye de çevrilmiş ve Millî Eğitim Bakanlığı kitapları arasında yayımlanmıştır.

MEMEBEZİ

Memeli hayvanların karın ya da göğüs bölgelerinde yerleşmiş bulunan ve süt salgılayan bezler. Süt salgılayan bez bu bezi örten yağ dokusu ve deriden meydana gelir. İnsanda çifttir. Büyüklüğü cinse, yaşa ve ırka göre değişir. Erkeklerde gelişmemiştir. Dişide doğum sırasında etkinliğe geçerler.

Süt verme süresi geçtikten sonra eski büyüklüklerini alırlar. Çoğu emzirme döneminde ortaya çıkan meme absesi, müzmin iltihap, meme kisti gibi hastalıklardan başka meme kanseri, memede tümör, meme nevraljisi gibi hastalıklar da önemli meme hastalıklarıdır.

MEMELİLER

İkincil ağızlı hayvanlardan kordalılar alt filumunun omurgalılar dalına giren altıncı sınıfı. Bugün soyu tükenmiş olanlar da hesaba katılırsa, memeliler aşağı yukarı 3 000 cins ve 15 000 türe ayrılırlar. Memeliler değişmez ısılı, akciğer solunumlu canlılardır. İçinde kalp ve akciğerler bulunan göğüs boşluğunu gövde boşluğundan kesinlikle ayıran tam bir diyaframları vardır. Dişilerinde süt salgı bezleri bulunur. Bu bezler yavruyu besleyen sütü salar. Memelilerin vücut hacmi ve biçimi çok çeşitlidir. Kafatası boşluğu oldukça geniştir; içinde epeyce büyük bir beyin vardır. Kalp dört boşluğa ayrılmıştır; kirli ve temiz kan dolaşımları ayrıdır. Aort eğrisi sola doğru dönüktür. Vücudu örten derinin kalınlık ve dayanıklılık derecesi cins ve türlere göre değişir. Üstderi sürekli olarak yenilenir. Derialtı kan

MEMELİLERİN SINIFLANDIRILMASI

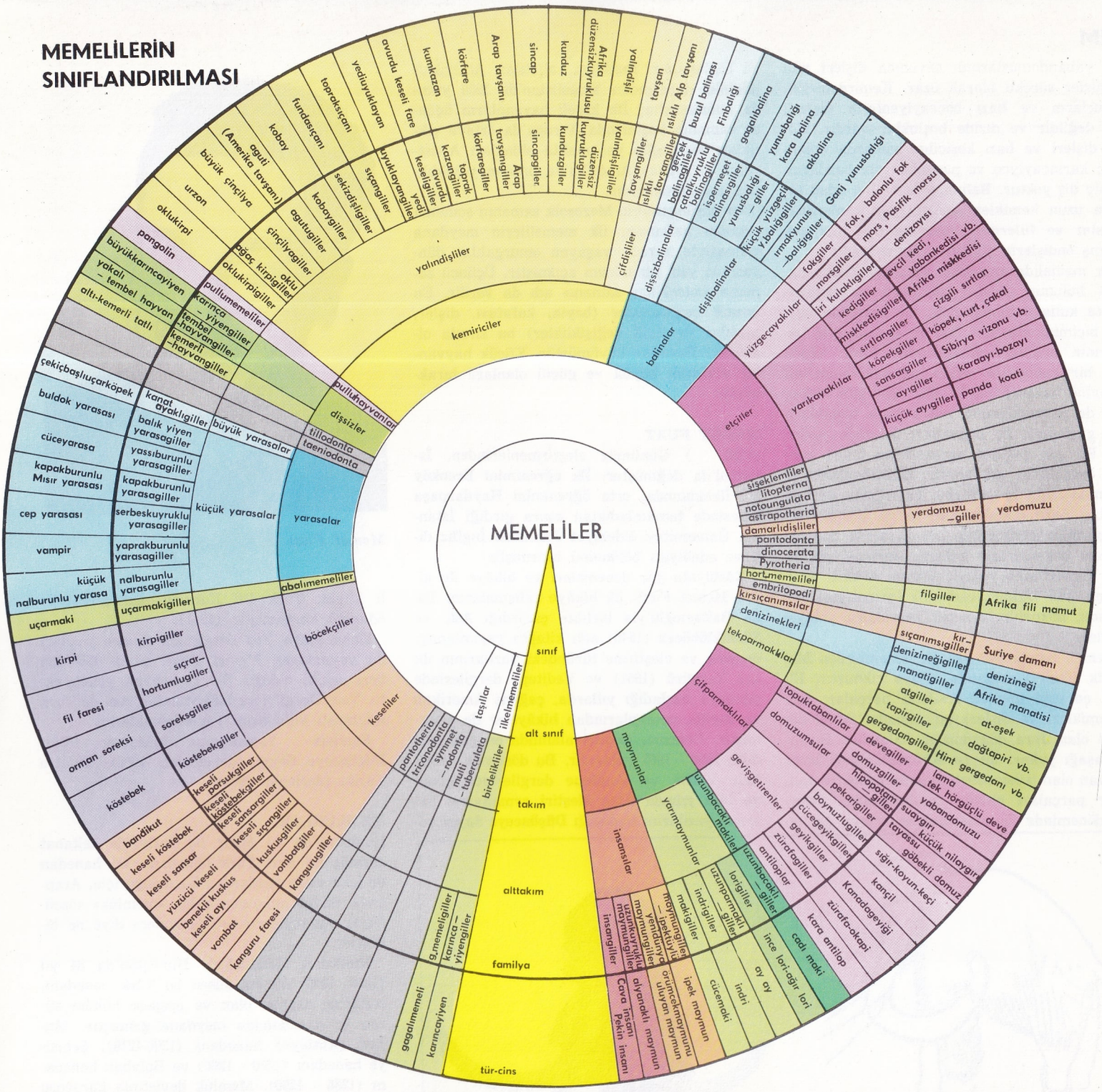

Memelilerin sınıflandırılmasına temel olarak George Simpson'un modern sınıflandırması alınmıştır. Gri renkli bölümlerde gösterilen soyu tükenmiş hayvanların yalnız takımlarının belirtilmesiyle yetinilmiştir. Nitelik ve sayı bakımlarından pek önemli olmayan hayvanların da familyaları belirtilmemiş; ayrıca, yer darlığının yarattığı zorunluluk dolayısıyla da, kalabalık tür ve cinslerin söz konusu olduğu durumlarda, bunların hepsi verilememiştir. Böyle durumlarda, en önemli tür ya da cinslerin belirtilmesiyle yetinilmiştir.

damarları bakımından zengindir. Kan damarları kıl, tırnak, boynuz, pul gibi deri uzantılarını besler. Deride ter ve yağ bezleri vardır. Kutup bölgelerinde ve denizlerde yaşayanlarda derinin altında hayvanı soğuğa karşı koruyan bir tabaka bulunur. Deri genellikle katı kıllarla veya ölü kıllardan meydana gelmiş hafif, ince bir tabakayla örtülüdür. Çok sert olan kıllara yele (atta), sakal (maymunda), diken (kirpide) vb. gibi çeşitli adlar verilir. Kedilerde ve tavşanlardaki gibi bazen bıyıkların duyusal görevi olur. Tüyler tek renk olabildiği gibi, benekli ve çizgili de olabilir. Tüyün rengi ve benekleri ırka, cinse, yaşa, ortama ve mevsime göre değişir.

Başlarında çok gelişmiş bir çift işitme organı bulunur. Çoğunlukla kulak kepçesi de vardır. Gözler genel olarak başın iki yanındadır ve hareketli gözkapakları ile örtülüdür. Köstebek gibi toprakaltında yaşayanların bir kısmında göz deri altında bulunur ve hayvan hemen hemen kör gibidir. Dişler çok çeşitlidir; çene üzerinde meydana getirdikleri dizi hepsinde kesiksiz değildir. Biçim, görev ve duruş bakımından da dişler birbirine benzemez. Etoburlarda, et ve otyiyenlerde dişler kesici, sivri, ön azı ve art azı olmak üzere tamdır. Memelilerin çoğunluğunda bir sütdişi dönemi geçer. Süresi değişik olan bu dönemde azı dişi bulunmaz. Bu süre sonunda sütdişleri düşer, bunların yerini hayvanın yaşamı boyunca kullanacağı dişler alır. Köklü dişlerin büyümesi sınırlıdır. Kemirgenlerin kesici-

leri, yabandomuzlarının savunma dişleri gibi köksüzler sürekli olarak uzar. Kemirgenlerin, etoburların ve bazı böcekyiyenlerin dişleri, tam değildir ve dizide boşluklar vardır. Köpek dişleri ve bazı kesiciler bunlarda bulunmaz; karıncayiyen ve pangolen gibi bazılarında hiç diş yoktur. Balinalarda balina adını taşıyan uzun kemikler dişlerin yerini almıştır. Morslar ve fillerdeki korunma dişi gibi çok uzamış öndişlerin çiğneme görevi yoktur.

Bir memelide genellikle dört üye (kol - bacak) bulunur. Bunlar yürümek ve tırmanmakta kullanılabildiği gibi, bir kısmında yüzgeç biçimini almıştır. Ayı ve sansar gibi bazılarının ayakları düztabandır. Kedi, köpek gibi bir kısmı ise yalnız parmaklarının alt yüzeyine basarak yürür. At, sığır gibi birkaç cins de parmaklarının çok sağlam tırnaklarının, güçlenmiş uç boğumları üzerinde yürürler. Bu çok sağlam tırnaklardan ötürü bunlara toynaklılar adı verilir. Düztabanların ve parmaklarının iç yüzeyine basanların dört ya da beş parmağı olmasına karşı, toynaklılarda parmak sayısı birle beş arasında değişir.

Duyu organlarının gelişme derecesi çeşitlidir. Yumurtlama yoluyle üreyen ekidne, ornitorenk gibi birkaç tekdelikli (monotrem) tür dışında, memelilerin hepsi yavrulama yoluyle ürerler.

Memeli hayvanlar jeolojik dönemlerden Mezozoik (ikinci) zamanda ortaya çıkmıştır. Eldeki en eski memeli fosilinin parçaları (çenekemikleri ve dişler) bu zamanın ikinci dönemi olan Jura döneminden kalmadır. Bunların aşağı yukarı bir fare büyüklüğünde birer hayvan olan trikonodont, simmetrodont ve pantoter parçaları olduğu sanılmaktadır. Tebeşir döneminde ilk plasentalılar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunların kalıntıları Amerikalı bilginler tarafından Moğolistan'da 1923 yılında bulunmuştur. İlk keseli hayvanların üçüncü zamanın başlarında Avrupa'da ortaya çıktıkları ve bugün yaşamakta oldukları Avustralya ve Güney Amerika'ya oradan yayıldıkları anlaşılmaktadır.

Dev sürüngenlerin Mezozoik zamanın sonunda ortadan kalkması, ilk memelilerin meydana çıkmasıyle karada yaşayan omurgalılar dünyasında yeni bir dönem açılmıştır. Üçüncü zamana «memeliler zamanı» adı da verilir. En önemli değişiklikler (beyin, kafatası, dişler, ayaklar ile ilgili değişiklikler) bu sırada olmuştur. Boyutlar büyümüştür. Küçük hayvanlar yerlerini büyük ve güçlü olanlara bırakmıştır.

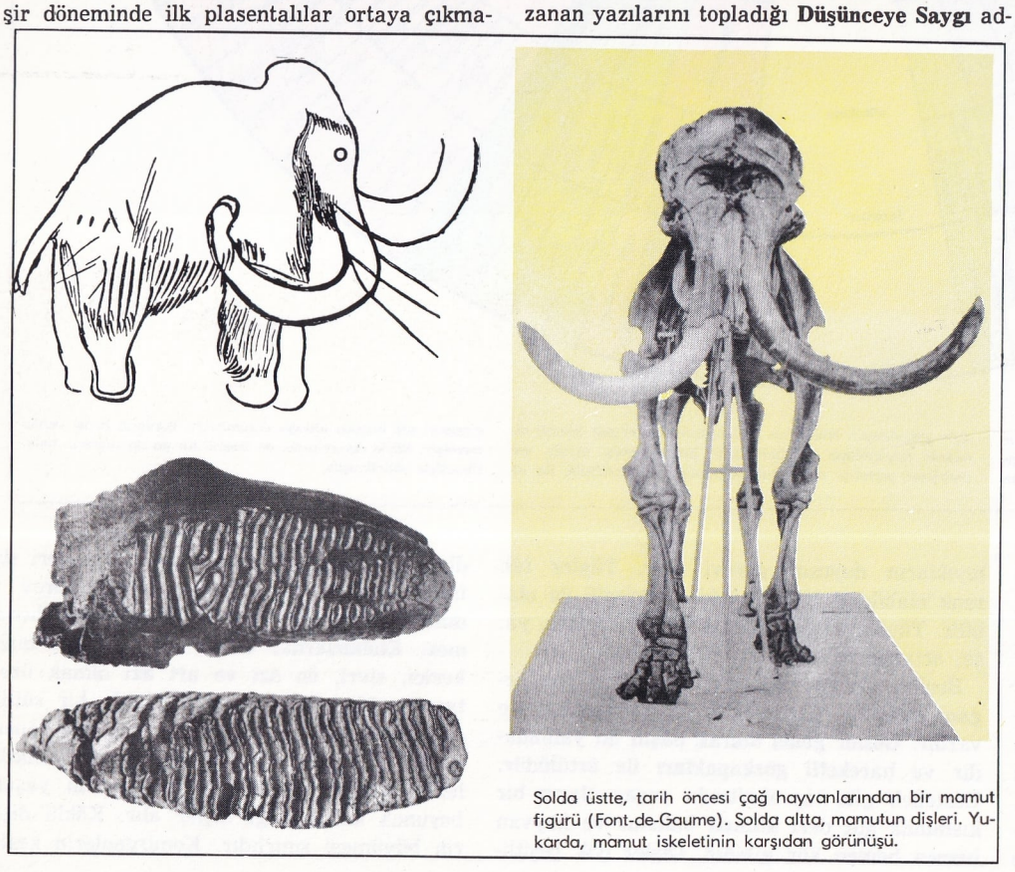

Solda üstte, tarih öncesi çağ hayvanlarından bir mamut figürü (Font-de-Gaume). Solda altta, mamutun dişleri. Yukarda, mamut iskeletinin karşıdan görünüşü.

MEMET FUAT

(1926-) Günümüz eleştirmenlerinden. İstanbul'da doğmuştur. İlk öğrenimini Erenköy 38. İlkokulunda, orta öğrenimini Haydarpaşa Lisesinde tamamladıktan sonra girdiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz dili ve edebiyatı bölümünü bitirmiştir.

Edebiyata şiir denemeleri ve hikâye ile giren Memet Fuat, ilk hikâye çalışmalarını Tuna Baltacıoğlu'yla birlikte çıkardığı **Aşk ve Sümüklüböcek** (1946) adlı kitapta yayımlamış; deneme ve eleştirme türündeki yazılarının ilk kez Yeryüzü (1951) ve Yeditepe dergilerinde çıkmaya başladığı yıllarda, çağdaş Amerikan ve İngiliz sanatçılarından hikâyeler de çevirmiştir. Deneme, eleştiri alanında en çok yazdığı, 1956 - 1961 yıllarıdır. Bu dönemde genellikle Varlık ve Yeditepe dergilerinde çıkan ve 1959 yılında Ataç eleştiri armağanını kazanan yazılarını topladığı **Düşünceye Saygı** adlı kitabı, Türk Dil Kurumu deneme-eleştiri ödülünü kazanmıştır (1961).

Memet Fuat.

Daha sonra Yön dergisinde tiyatro yazıları da yayımlayan Memet Fuat, şimdi 1960'dan beri sahibi olduğu De Yayınevini yönetmekte, Yeni Dergi'yi ve 1963 yılından beri de Türk Edebiyatı yıllıklarını yayımlamaktadır.

Eserleri : Yaşadığımız (hikâyeler, 1951), Düşünceye Saygı (denemeler, 1960), Tiyatro Tarihi (derleme, 1961).

MEMLÛKLER

Hindistan'da ve Mısır ile Suriye'de saltanat sürmüş iki ayrı Türk hanedanı. İki hanedan da köle asıllı olanlardan kurulduğu için, Arapçada «köle» anlamına gelen «memlûk» sözcüğüyle anılmışlardır. «Kölemenler» diye de bilinirler.

Hindistan Memlûkleri: Hindistan'da 84 yıl (1206 - 1290) hüküm süren bu Türk hanedanı, birbirine akraba olan ve peşpeşe hüküm süren üç hanedandan meydana gelmiştir: Muizzî (Kutbiye) hanedanı (1206-1210), Şemsiye hanedanı (1210 - 1266) ve Balaban hanedanı (1266 - 1290). Memlûk devletinin kurucusu Aybek'üt - Türkî'dir. Bu devletin en tanınmış hükümdarları, devleti güçlendirmiş olan İltutmuş ve Balaban'dır. Hanedanın beşinci hükümdarı Raziye Hatun Türk tarihinde saltanat sürmüş olan tek kadındır. Devletin başındaki hükümdarlar «şah» ve «sultan» unvanlarını taşımışlardır. Hindistan Memlûk devletinin resmî dili konuşmada Türkçe, yazışmada Farsçaydı.

Mısır Memlûkleri : 267 yıl (1250 - 1517) hüküm süren bu hanedanın kurduğu devlet en önemli Türk ve İslâm devletleri arasında yer alır. Devletin resmî adı «el-Devlet el-Türkiyye» (Türk Devleti) idi; resmî dili ise konuşmada Türkçe, yazışmada Arapçaydı.

Memlûk hanedanını kuranlar Eyyubîler zamanında Karadeniz'in kuzeyinden köle olarak

Mısır'a getirilip hükümdarların, emîr (prens) lerin muhafızlığını yapmakla görevlendirilen Kıpçak Türkleriydi. Bunlar Nil nehri üzerindeki «Ravza» adasında bir kışlada bulunan «Bahrî Memlûkler» ve Kahire kalesinde bulunan «Burcî Memlûkler» olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Türk olan Bahrî Memlûklerden 24, dil bakımından Türkleşmiş olup Çerkes aslından gelen Burcî Memlûklerden ise 23 hükümdar tahta çıkmıştır. Devletin kurucusu İzzüddin Aybek'tir. Aybek'ten sonra tahta çıkan Kutuz Suriye'de Ayn Calut'ta 1260 yılında Moğol ordusunu bozguna uğratmış; ondan sonra hükümdar olan Sultan Baybars ise Haçlıları imha etmiş; ayrıca İsmailiye mezhebi mensuplarını da zararsız hale getirmiş ve böylece devletinin dış güvenliğini ve iç istikrarını sağlamıştır.

Mısır'da kurulan ve Kahire'yi başkent yapan Memlûk devleti giderek sınırlarını genişletmiş; Toros dağlarına, Fırat nehrine, Libya çölüne kadar uzanan bütün bölgeleri, ayrıca Sudan'ı, Hicaz'ı, Yemen ve Hadramut'u topraklarına katarak büyük ve güçlü bir imparatorluk haline gelmiştir. Moğollar tarafından Abbasî hilâfetine son verilmesi üzerine Bağdat'tan kaçıp Mısır'a giden Abbasî hanedanından Ahmet'in, Baybars tarafından 1261 yılında «el-Mustansır Billâh» unvanıyle halife ilân edilmesi ve ondan sonraki Mısır Abbasî halifelerinin Memlûklerin himayesinde bulunmaları, bu devletin itibarını artırmıştır.

Fatih Sultan Mehmet zamanından beri Osmanlı hükümdarlarıyle Memlûkler çekişme halindeydiler. Yavuz Sultan Selim zamanında iki devlet arasında kesin hesaplaşma başladı ve 1516 yılında Halep yakınlarındaki Mercidabık Meydan Savaşında Memlûk ordusu bozguna uğradı, Memlûk hükümdarı Sultan Kansu da öldürüldü. Bunun üzerine Suriye, Lübnan ve Filistin'i peş peşe kaybeden Memlûkler 1517 yılında Mısır üzerine yürüyen Yavuz Sultan Selim'le ikinci kez Ridaniye'de çarpıştılar; fakat bu savaşı da ağır bir yenilgiye uğrayarak kaybettiler; son Memlûk hükümdarı Tumanbay Yavuz tarafından Kahire'de idam edildi. Böylece Memlûk devleti tarihten silindi ve Memlûk toprakları da Osmanlı imparatorluğuna katıldı.

ME'MUN, ABDULLAH

(786 - 833) Abbasî halifelerinin yedincisi. Harunürreşit'in oğludur. 12 yaşındayken babası tarafından, kardeşi Emin'den (786 - 813) sonra tahta çıkmak üzere ikinci veliaht ilân edilmiş; aynı zamanda Horasan ve çevresine vali atanmıştır. Babasının ölümü üzerine tahta çıkan kardeşi Emin'in hükümdarlığını başlangıçta tanımışsa da; Emin'in, oğlu Musa'yı Me'mun yerine veliaht atamak istemesinden ötürü iki kardeşin arası açılmıştır. Emin, İran'dan topladığı kuvvetlerin başına geçerek ayaklanan Me'mun'un üzerine büyük bir ordu göndermiş, fakat bu ordu Me'mun'un kuvvetleri tarafından yok edilmiş (811), aynı yıl gönderilen 20 000 kişilik ikinci bir ordu da yine yenilgiye uğratılmış, böylece imparatorluğun doğu bölgeleri tamamen Me'mun'un egemenliği altına girmiştir. Emin, 25 eylül 813 tarihinde Me'mun'un adamları tarafından öldürülmüş, Me'mun da halifeliğini ilân etmiştir.

Hükümdarlığının ilk dört yılını Merv şehrinde geçiren Me'mun, bu süre içinde birbirini izleyen isyanların Mısır ve Azerbaycan'a da sıçradığını görünce, gerekli tedbirleri almak üzere Bağdat'a gitmiştir.

Bir yandan da Bizans imparatorluğuna karşı seferler açmış, Tarsus'a gelerek oradan Bizans topraklarına saldırmış ve 100 - 150 km. kadar ilerlemiştir (830). Ertesi yıl daha büyük bir kuvvetle Şam'dan harekete geçen Me'mun, Torosları aşarak Konya Ereğlisine kadar ilerlemiş ve burayı fethetmiştir. Aynı sefere katılan oğlu Abbas da Niğde dolaylarında, Bizans imparatoru Thephilos'un komuta ettiği orduyu yenmiş, kardeşi Ebu İshak da Aksaray dolaylarını almıştır. 832 yılında Mısır isyanını bastıran Me'mun, yine Şam'a dönüp kışı orada geçirdikten sonra, 833 yılında tekrar Bizanslılara karşı sefere çıkmış; Bizans ordusuyle yapılan ilk çarpışmayı zaferle sonuçlandırmış, el-Badandun (Pozantı) suyu kenarındaki karargâhında yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak 9 ağustos 833 tarihinde ölmüştür.

Me'mun bilime büyük önem vermiştir. Daha önce başlayan Yunan eserlerinin Arapçaya çevrilmesi onun zamanında hızlanmış, özellikle Yunan felsefesi Müslümanlar arasına onun zamanında girmiştir. Bilim adamlarını koruyan Me'mun, sanata da önem vermiştir.

MENDELEEV, DİMİTRİ İVANOVİÇ

(1834 - 1907) Rus fizikçisi. Tobolsk'ta doğmuş, Petersburg (Leningrad) da ölmüştür. Elementlerin dönemsel takımı üzerindeki çalışmalarıyle tanınır. Moskova ve Petersburg üniversitelerinde okumuştur. Bir süre sağlık nedenleriyle kaldığı Kırım'da dersler vermiştir. 1857'de Petersburg üniversitesine fizik ve organik kimya doçentliğine atanmıştır. 1859'da incelemeler yapmak üzere Batı ülkelerine gönderilmiş, Paris ve Heidelberg'te çalışmış, özellikle o sıralarda Bunsen ve Kirchhoff tarafından yeni yapılmış bir araç olan spektroskopun geliştirilmesiyle uğraşmıştır.

1861'de Rusya'ya dönmüş, Petersburg Üniversitesi kimya tekniği profesörü, iki yıl sonra da inorganik kimya profesörü olmuştur. Bu kürsüdeki görevi 30 yıl sürmüştür. Bu dönem bilimsel çalışmalar bakımından yoğun geçmiştir. 1869'da kimyasal elementlerin temel dönemsel yasasını ortaya koymuştur. Gazların özgül hacmini belirleme, gazların sıvılaşması koşulları gibi çalışmaları, başka bilginlere de birtakım bulguların yollarını açmıştır.

Bugün bırakılmış bir kuram olmakla beraber, petrolün, suyun maden karbürleri üzerindeki etkisi sonucunda oluştuğunu ileri süren kuramı ve kömür bakımından pek zengin olmayan damarların ucuza işletilebilmesi için bunların gaz durumuna getirilmesi yolundaki önerisi zamanında büyük ilgi toplamıştır (bu düşüncelerin ikincisi son yıllarda Sovyetler Birliği'nin bazı kömür havzalarında uygulanmaktadır).

Mendeleev'in temel yapıtı, dönemsel takım ya da periyodik sistem de denen dönemsel elementler yasasıdır. Çok uzun ve çetin bir çalışma sonucu ortaya koyduğu bu yasa, Mendeleev'in adıyle anılır. Elementlerin kimyasal eylemlerinin belirli bir düzene bağlı olduğu düşüncesi Mendeleev'in zamanında da yeni bir düşünce olmamakla beraber bu düzenin doğanın temel yasası olduğunu ileri sürebilmek, bu yasanın temelini o zamana kadar bilinen bütün elementlere dayandırmak yepyeni bir adım olmuştur. Bu yasaya dayanarak doğada başka elementler de olduğunun meydana konması ise Mendeleev'in düşüncesinin en parlak başarısı olmuştur.

Mendeleev araştırmalarının ve öğreticiliğinin yanı başında çağının başka sorunları üzerine de eğilmiştir. Bu arada Rusya'da eğitim reformu için çalışmaları olmuştur. En önemli eseri **Osnovy Kimii** (Kimyanın İlkeleri) dir.

MENDELEVYUM

Aktinit ya da aktinon adını alan grup elementlerindendir. Bu gruba bazen trans-uranik elementler de denir. Mendelevyum 12. elementtir. Atom numarası 101, atom tartısı 256 a.k.b. dir. Doğada bulunmaz. Nükleer reaktörlerde çekirdek reaksiyonları ile elde edilmiş yapay elementlerdendir. Kuvvetli radyoaktiftir. Özellikleri öteki aktinitlerinkine benzer. Oldukça aktif bir metaldir. Bileşiklerinde +3 değer alır. Sembolü Md olduğuna göre oksidinin formülü Md_2O_3, klorürünün formülü $MdCl_3$ şeklinde yazılır. Bunlar ve başkaları renksiz bileşiklerdir. Mendelevyum, adını büyük kimyacı, periyodik sistemin kurucusu, Dimitri Mendeleev'den alır.

MENDEL, GREGOR

(1822-1884) Bohemyalı doğabilimci. Heinzendorf (Silezya) da doğmuş, Brno (Çekoslovakya) da ölmüştür. Bir din adamı olarak yetiş-

Modern jenetiğin temelini atan Bohemyalı doğa bilgini Gregor Mendel.

tirilen Mendel, 1851'de Viyana Üniversitesine girerek üç yıl fizik, matematik ve doğal bilimler okumuştur. Brno Kraliyet Kolejinde fizik ve doğal bilimler dersi vermiştir. 1865 - 1868 yılları arasında ayrı cinslerin birleştirilmesi yoluyle bitkilerin türlerinin değiştirilmesi deneyleri üzerinde çalışmıştır. Kalıtsal niteliklerin melez türlere geçişi konusundaki üç ünlü yasasını ortaya koyması olanağını veren bu deneyler o sıralarda fazla ilgi çekmemiştir. Mendel yasaları, bilginin ölümünden yıllarca sonra 1900 yılında Karl Correns, Hugo de Vries ve Erich Tschermak tarafından yeniden ele alınmıştır. Yasaların tekrar basılması ve bazı yorum ve notlarla zenginleştirilmesi Mendel'i modern genetik biliminin kurucusu yapmıştır. Niteliklerin kalıtsal yolla geçmesi kuramına mendelizm adı verilmektedir.

Birinci Mendel yasası gereğince hayvanlar dünyasından olsun, bitkiler dünyasından olsun, birbirinden bir çift nitelikle ayrılan iki katıksız (homozigot) birey, birinci kuşakta birbirlerinin aynı karma (heterozigot) bireyler meydana getirir. Bunlarda bir önceki kuşağın ortak niteliklerinden biri baskın (dominant) olarak görülür. Öteki ortak nitelik gizli (resesif) kalmıştır. Bazı türlerde ilk melez kuşakta iki ortak niteliğin ortası görülebilir. Mirabilis jalapa bitkisinde kırmızı çiçekle beyaz çiçeğin birleşerek pembe çiçek vermesi buna bir örnektir. Bundan başka bazı niteliklerin cinsiyete bağlı olduğu da bir gerçektir. İki melezin birleşmesinden elde edilen ikinci kuşakta homozigot bireylerin %25'i bir önceki kuşaktaki birleşen çiftin yalnız birinin, %25'i ise ötekinin niteliğini taşır. Geri kalan %50 de birinci melez kuşağın bireylerine eşit olup dış görünüşte baskın niteliğe sahip katıksız kardeşlerinden ayrılmaz. Ancak iki ortak niteliğin arasında bir nitelik gösteren çeşitlerde katıksızlardan ayrılırlar. Ayrılık kuşakların sürüp gitmesinde meydana çıkar. Çünkü katıksız bireyler hep aynı nitelikleri geçirir, karma bireyler ise yukarıda sözü edilen dağılımı sürekli olarak yeniler. Bu, ikinci Mendel yasasıdır. Üçüncü Mendel yasasına göre, iki ya da daha fazla sayıda çift ayrı nitelik taşıyan cinslerin katıksız bireyleri birleştirilince her nitelik çiftinde kalıtsal nitelik ötekilerden bağımsız olarak aktarılır. Mendel yasaları ve bunların değişimleri kalıtsal nitelikleri yöneten ve özel hücrelerle cinsiyet hücrelerinin kromozomlarında bulunan genlerin davranışlarına, birbirini tamamlayışlarına ve bulundukları noktalara bağlıdır.

MENDELSSOHN - BARTHOLDY, JACOB LUDWIG FELIX

(1809 - 1847) Alman bestecisi. Piyano çalmayı annesinden öğrenmiş, Zelter'den ders alarak tekniğini geliştirdikten sonra, piyanistlik ve bestecilik yapmaya başlamıştır. Goethe, Weber ve Cherubini ile dostluk kurmuş, genç yaşta Alman aydın çevrelerinde geniş bir ün kazanmıştır. Çağının müzik eserlerini de klasikler gibi iyi tanıyan, geniş bir müzik kültürü olan Mendelssohn, klasik müzikten romantik müziğe geçişi temsil eder. Bestelerinde, yaşamak sevinci en önemli temayı meydana getirir. İnsanın egemen olduğu bir dünyada, yaşamanın doğurduğu sevinç Mendelssohn'un Alman romantik müziğine getirdiği en büyük katkıdır. Yönettiği Lipsia'nın «Gewandhaus» orkestrasını da yüksek bir sanat düzeyine ulaştırmıştır. Pek çok eser veren Mendelssohn'un bu eserlerinin başlıcaları 1826 ile 1839 yılları arasında bestelediği yedi uvertür, 1824 ile 1842 yılları arasında bestelediği beş senfoni, sahne müzikleri, konçertolar, çeşitli oda müziği eserleri, çok sayıda liedlerdir.

MENDERES

Akarsuların genellikle az eğimli yerlerde oluşturdukları bükümler. Bir akarsuyun hız çizgisi yanlara saparak bükümlü bir hareket yapar. Ovada akan bir ırmakta hız çizgisi, başlangıçta herhangi bir engel yüzünden bir kıyıdan öbür kıyıya yer değiştirir; böylece bir salınım hareketi başlar ve akarsu büklümlü, yılankavî bir akış şekli alır. Bu büklümlere «menderes» denir.

Menderesin hız çizgisi tarafından yalanan kıyısı aşınır, geriler ve kıyı içbükey bir şekil alır. Karşısında kalan kıyı önünde suların hızı çok az olduğundan, orada birikme olur ve kıyının önü dolarak dışbükey bir şekil alır. Bu nedenle menderesler yer değiştirirler ve böylece vadilerin genişlemesine sebep olurlar. Bu hareketlerin sonucu olarak, iki büklüm (menderes) arası daralır ve menderesin kıstak kısmı yani sapı zamanla incelenerek kopar. Böylece kopmuş menderesler meydana gelir. Suların bir kısmı yeni ve kısa yoldan akar; bir kısmı da büklümü dolanır ve büklümün ortası bir ada biçimini alır.

Menderes sözcüğü eski Yunancada «büklümlü» anlamına gelir. Çok büklümlü akarsulara «menderes» denir. Yurdumuzda bu biçimde akan başlıca iki akarsu vardır:

Büyük Menderes: Ege bölgesinin en uzun (495 km.) ırmağıdır. Su toplama alanı 24 700 km².'dir. Kaynaklarını İçbatı Anadolu eşiğinin çeşitli yerlerinden ve özellikle Burdur gölünün kuzey-batısındaki Söğütlü dağlarından alır. Irmağın ilk kaynak yeri olarak, Kumala dağları üzerindeki Kükürt dağı (2 200 m.) kabul edilir. Irmağın bir kolu Dinar yakınından çıkar, Sandıklı tarafından gelen ve Çivril'den geçen Kûfi çayı ile Murat dağından inen Banaz çayını ve Denizli yakınından geçen Çürüksu'yu aldıktan sonra Pamukkale ve Sarayköy yakınlarında ovaya iner. Ovada doğu-batı doğrultusunu alır; Nazilli, Aydın, Söke yakınlarından geçer. Akçay ve Çine çaylarını alır. Söke yakınlarında bir dirsek yaparak güneybatıya yönelir ve bir ayakla Bafa gölünün sularını da alarak, tarihî Miletos (Milet) şehri yıkıntıları ötesinde, Mandalya körfezi kuzeyinde Ege denizine dökülür.

Büyük Menderes'in Sarayköy'den yukarıki bölümünde, sular ocak ayında kabarmaya başlar ve mayısta en yüksek düzeye ulaşır. Haziranda sular gittikçe azalarak ağustosta iyice çekilir. Eylülden sonra ırmak yeniden kabarmaya başlar. Büyük Menderes, getirdiği aluvyonlarla geniş bir delta oluşturmuştur. Bu yüzden eski deniz kıyısı, ırmağın bugünkü ağzından çok içerilerde kalmıştır. Buradaki eski bir körfezin önünde bir set oluşturarak körfezi bir göl (Bafa gölü) haline getirmiştir. İlkçağda işlek bir liman olan Miletos (Milet) şehrinin de önü dolmuş, kalıntıları bugünkü kıyıdan 10 km. içeride kalmıştır.

Büyük Menderes ile kollarından bugün sulama işlerinde yer yer yararlanılmaktadır. Büyük Menderes'in bir kolu olan Akçay üzerinde Kemer barajı yapılmıştır. Nazilli'nin 50 km. güneyinde, Kemer mevkiinde kurulan bu barajdan elektrik enerjisi elde etmede, Akçay vadisini taşkınlardan korumada ve sulama işlerinde yararlanılmaktadır. Bu barajla 38 000 hektar arazi sulanmaktadır.

Küçük Menderes: Ege bölgesinin başlıca akarsularından biridir. Uzunluğu 140 km.'dir. Bozdağ'ın güney yamaçlarından doğar. Önce kuzey-güney doğrultusunda akar. Kiraz'dan geçtikten sonra batıya yönelir. Ödemiş, Bayındır ve Tire yakınlarından geçerek Kuşadası körfezinin kuzeyinde Ege denizine dökülür.

MENDERES, ADNAN

(1899 - 1961) Türk siyaset ve devlet adamı. Aydın'da doğdu. Tanınmış bir toprak sahibinin oğludur. İlk öğrenimini Menemen'de, orta öğrenimini de İzmir'deki Amerikan Kolejiyle İzmir İttihat ve Terakki Lisesinde yaptı. Bir süre Aydın'daki çiftliğinde çalıştı, Yunan işgali sırasında yedek subayken Aydın yöresinde kurulan ulusal direniş hareketlerine katıldı, kurtuluştan sonra tekrar çiftliğinde çalıştı. 1930 yılında Cumhuriyet Halk Partisinden Aydın milletvekili seçilerek Büyük Millet Meclisine giren ve 1946 yılına kadar aralıksız olarak aynı partiden milletvekili seçilen Mende-

Klâsik üslûp ile romantik üslûp arasında mükemmel bir denge kurmayı başaran Mendelssohn.

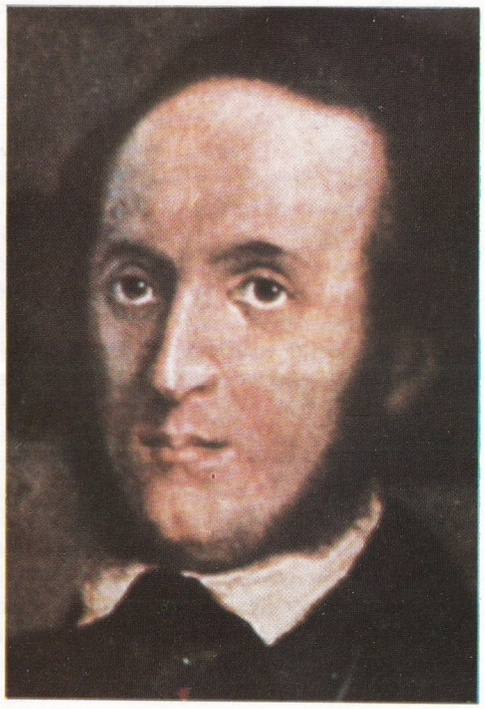

Adnan Menderes.

res, ayrıca parti müfettişliği yaptı ve milletvekilliği sırasında Ankara Hukuk Fakültesini bitirdi.

II. Dünya Savaşından sonra Türkiye'de çok partili düzene geçilmesi üzerine Celâl Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'la birlikte 7 ocak 1946 tarihinde Demokrat Partiyi kuran Menderes, aynı yılın temmuz ayında yapılan milletvekili seçiminde Demokrat Partiden yine Aydın milletvekili olarak seçildi. Bazı illerde seçimi kazanan ve Büyük Millet Meclisinde bir muhalefet grubu meydana getiren Demokrat Partinin bu dönemdeki sözcülüğünü yapan Menderes, partisinin gelişmesi için de büyük çabalar harcadı.

Demokrat Partinin 14 mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimleri kazanarak iktidara gelmesi üzerine Adnan Menderes de, cumhurbaşkanlığına seçilen Celâl Bayar tarafından başbakanlığa atandı (22 mayıs 1950), aynı zamanda Demokrat Parti genel başkanlığına getirildi.

On yıl süreyle başbakanlık görevinde kalan Menderes, serbest teşebbüs ve özel sektöre öncelik tanıyan bir ekonomi politikası izledi. Türkiye'ye yabancı sermayenin gelmesini mümkün kılan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununu çıkarttı. Menderes'in yönetimi sırasında Türkiye NATO ve CENTO ittifaklarına girdi. Amerika Birleşik Devletleri ile ikili anlaşmalar yapıldı, Amerika askerî birliklerine Türkiye'de üsler verildi, Kore savaşına asker gönderildi. Menderes iç politikada söz, fikir ve basın özgürlüğünü kısıtlayıcı kanunlar çıkarttı ve ülkede partizan bir yönetim kurdu.

27 mayıs 1960 günü Türk Silâhlı Kuvvetleri tarafından hükümetinin devrilmesi üzerine tutuklanan Adnan Menderes, Yassıada'da faaliyete geçirilen Yüksek Adalet Divanı önünde yargılandı ve bu mahkeme tarafından idama mahkûm edildi; 17 eylül 1961 günü götürüldüğü İmralı adasında asılarak idam edildi. Mezarı İmralı adasındadır.

MENEKŞE (Viola)

Menekşegiller familyasından kırlarda yetişen otsu bitki. Gövdesi uzun, sürünücü dallar verir. Dallar boğum yerlerinden ek kökler çıkarırlar. Yürek biçimi yaprakları kısa saplıdır. Beşli taçyapraklarından biri mahmuzlu olan çiçekleri hoş kokulu ve koyu mor renklidir. Hercai menekşe ve alaca menekşe iyi bilinirler. Menekşegillerin diğer türlerinden ayrılmaları için kokulu menekşe ve mor menekşe olarak da adlandırılırlar.

MENEMEN

İzmir iline bağlı ilçe merkezi şehir (nüfusu 16 588). Gediz vadisinin güney kenarında, Değirmen dağı ile Hıdırlık tepeleri üzerinde kurulmuştur. Demiryolu istasyonu bulunması, İzmir - Bergama yolunun yanı başından geçmesi, şehrin bir dereceye kadar gelişmesini sağlamıştır. İstasyon şehrin güneyindedir. Buradan şehre geniş bir caddeyle girilir. Şehir, İzmir - Bergama asfalt yoluna doğru genişlemektedir. Kubilay tepesi üzerinde şehit Teğmen Kubilay'ın anıtı yer alır.

Menemen ilçesinin yüzölçümü 1 014 km^2., nüfusu 68 523'tür. Merkez, Aliağa, Emiralem bucakları içinde 51 köyü vardır. İlçe toprakları doğu ve kuzey-doğuda Dumanlı dağlar (1 058 m.), doğu ve güney-doğuda Yamanlar (1 075 m.) dağıyle çevrilidir. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. İlçenin 500 - 600 m. yüksekliklerine kadar olan yerleri makilerle örtülüdür. 600 m.'nin üstündeki alanlarda kızılçam ve karaçam ormanları yer alır. İlçenin başlıca akarsuyu Gediz'dir. Dumanlı dağ ve Yamanlar dağı arasındaki Menemen boğazından geçen bu ırmağa Menemen ilçesi sınırları içinde Arap deresi, Çatal deresi, Asarlak deresi, Değirmendere suları karışır. Güzelhisar çayı doğrudan doğruya ilçe sınırları içinde denize dökülür. İlçe halkının %90'ı geçimini tarımla sağlar. Tahıl ekimi başta gelir. Ayrıca pamuk ekimi, bağcılık ve zeytincilik de önemlidir.

MENEMENLİZADE TAHİR

(1862 - 1902) XIX. yüzyıl şairlerinden. Adana - da doğmuştur. Yüksek öğrenimini Mülkiye Mektebinde tamamladıktan (1883) sonra İzmir, Adana, Selânik gibi şehirlerde öğretmenlik, maarif müdürlüğü yapmıştır. Son görevi, Mülkiye Mektebinde ve Darülfünunda edebiyat ve ahlâk dersleri öğretmenliğidir.

Çıkardığı Gayret (1886) dergisinde yenilikçi şairlerin (Namık Kemal, Abdülhak Hamit, Recaizade Ekrem) yazılarını yayımlamıştır. **Elhan** adlı kitabında topladığı şiirler, yaşadığı dönemin pek başarılı örnekleri arasında sayılmamaktadır. **Osmanlı Edebiyatı** adlı bir inceleme kitabı da vardır.

MENENJİT

Beyinzarının çeşitli mikroplarla iltihaplanması sonucu ortaya çıkan bir hastalık. Tüberküloz menenjiti, salgın mengokok menenjiti, gonokok menenjiti gibi iltihabı yapan mikrop adlarına göre adlandırılır. Ateş, şiddetli başağrısı, kusma, ense katılaşması, sayıklama gibi belirtileri vardır. Çok tehlikeli bir hastalıktır.

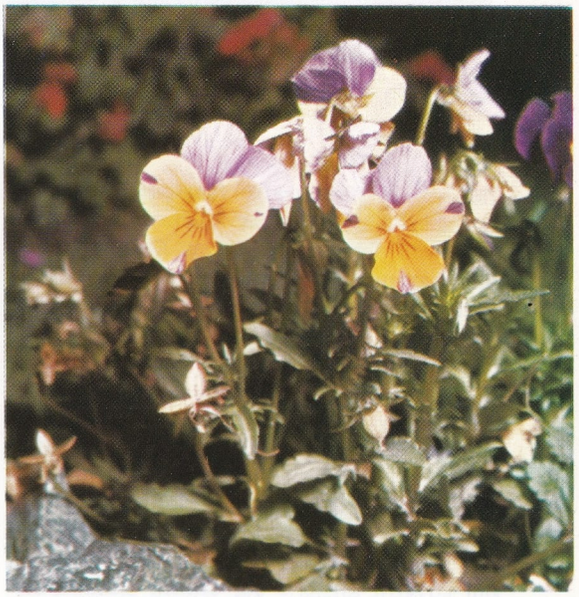

Üstte: Hercai menekşe. Altta: Başka bir hercai menekşe türü.

MENGEN

Batı Karadeniz bölümünde, Bolu iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 1 914). İstanbul - Bolu - Zonguldak şosesi üzerinde kurulmuştur. Yükseltisi 630 m.'dir. Eski adı Türkbeyli'dir. 1948 yılında ilçe merkezi olmuştur.

Mengen ilçesinin yüzölçümü 883 km^2., nüfusu 20 791'dir. Merkez, Gökçesu, Pazarköy bucakları içinde 55 köyü vardır. İlçe toprakları baştan başa tepeliktir. Dağlar arasında, bazı akarsu boylarında küçük düzlüklere rastlanır. Başlıca dağların yüksekliği 1 700 - 1 800 m. arasındadır (İsmail sivrisi 1 730 m., Keçikıran 1 619 m., Naldöken tepesi 1 877 m.). İlçenin alçak kesimleri Mengen suyu vadisi boyundadır. İlçe iklim bakımından Karadeniz iklimi ile İç Anadolu iklimi arasında bir geçiş alanında bulunur. Bu nedenle kışlar soğuk geçer, bu mevsimde yağış çoğunlukla kar şeklinde olur. İlçe ormanca zengindir. Başlıca akarsu Mengen suyudur. Tarıma elverişli topraklar azdır.

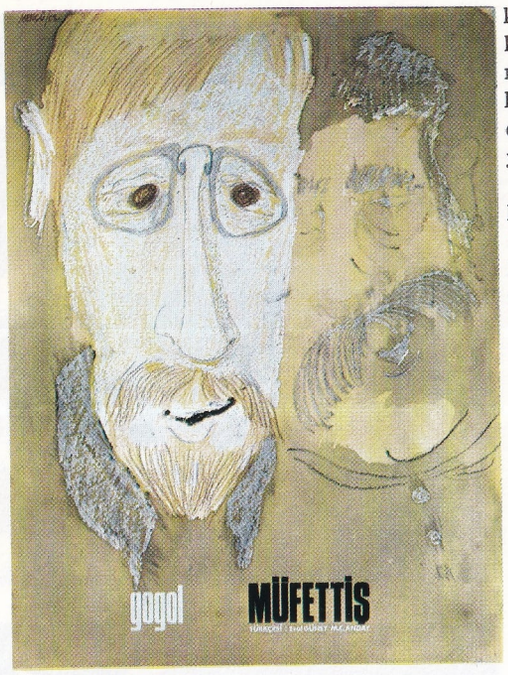

Mengü'nün bir afişi.

MENGÜ
(1931 -) Türk grafik sanatçısı. İstanbul'da doğdu. Güzel Sanatlar Akademisinde öğrenim gördü. İstanbul'da Muhsin Ertuğrul tarafından kurulan Küçük Sahne'de, Alman tiyatro dekorcusu Kurt Halleger'in yardımcılığını yaptı. Muhsin Ertuğrul'un Devlet Tiyatrosundan ayrılıp, İstanbul'da önce Karaca Tiyatroda, sonra Şehir Tiyatrosunda çalışmaya başlamasıyle, tiyatronun tanıtılması ve yaygınlaştırılması amacını güden bir çalışmaya, grafik sanatlara yöneldi. İstanbul Şehir Tiyatrosunun ve Şehir Operasının afişlerini yaptı. Bu arada Kenterler, Dost Oyuncuları, Oraloğlu vb. tiyatrolar için de afişler yaptı. İlk sergisini «tiyatro afişleri» adı altında İstanbul'da, daha sonra İzmir ve Ankara'da açtı (1970). Uluslararası I. ve II. Varşova afiş biennallerine katılan Mengü'nün afişlerinden dördünün orijinalleri Varşova Güzel Sanatlar Müzesine alınmış, Batı ülkelerinde çıkan dergi ve kataloglarda eserleri yayımlanmıştır.

MENİERES HASTALIĞI
Şiddetli baş dönmesi krizleri ve kulak uğultusuyle meydana çıkan içkulağın müzmin hastalığı. Baş dönmesi krizleri bir iki dakika ile birkaç saat arasında değişir. Hastalığın nedeni bilinmemektedir. İz bırakmadan geçip giden vakalar olduğu gibi kulağı sağırlığa götüren vakalara da rastlanır. Tedavide salisatlar ve bromitlerden yararlanılır.

MENİSKÜS
Eklemler arasında bulunan ve eklemlerin yüzeyleri arasında bir tampon görevi gören kıkırdak. İnsan vücudundaki en önemli menisküsler, dizkapağı eklemindeki iki menisküsle, şakak kemiğiyle çene eklem yumrusu arasında yer alan menisküstür. Dizkapağı menisküsleri kolayca kırılabilirler. Menisküsün yapısı kıkırdak olduğundan, kırılan bir menisküsün kendiliğinden eski halini alması çok zordur. Bu nedenle, bu gibi durumlarda cerrahî müdahaleyle kırık menisküs parçaları dizkapağından çıkartılarak, hastanın rahat bir şekilde yürümesi sağlanır.

MENOTTI, GIAN CARLO
(1911 -) İtalyan asıllı Amerikalı besteci. 1927 yılında Birleşik Amerika'ya göç eden Menotti, bestelediği opera ve opera komiklerle başarı kazanmıştır. En ciddî konuları bile, içten kişiliğinin itkisiyle, ustalıkla yumuşatan Menotti'nin operalarının en önemlileri **Amelia al ballo** (Amelia Baloda, 1937), **Il ladro e la zitella** (Hırsız ile Evde Kalmış Kız, 1939), **La medium** (Medyum, 1946), **Il Console** (Konsolos, 1950), **Il telefono** (Telefon, 1947), **L'ultimo selvaggio** (Son Vahşî, 1963) ve **La bugia di Martin** (Martin'in Yalanı, 1964) olarak sayılabilir. Amerika'da operaları en çok sahneye konan modern bestecilerden biridir.

MENTEŞEOĞULLARI
Türkmenler tarafından Muğla, Balat, Baçin, Milas, Meğri ve Çine taraflarında kurulmuş olan beylik. Menteşe Türkmenleri bu yörelere diğer Türkmen aşiretleri gibi Selçuklular tarafından yerleştirilmişlerdir. Menteşeoğulları beyliğinin ilk zamanları ve nereden geldikleri hakkındaki bilgiler yok denecek kadar azdır. Selçukluların yıkılışına doğru Menteşeoğulları da diğer küçük Anadolu beylikleri gibi harekete geçerek Bizans imparatoru Paleologos devrinde Aydın ve Sultanhisarı'nı zaptettiler. Menteşeoğulları beyliğinin bilinen ilk beyi Kuru Beydir. Kuru Beyden sonra yerine Elbistan Bey, onun ölümünden sonra da Salpakıs (Rumcada «sahil beyi» demektir) Menteşe Bey geçmiştir. Salpakıs Bey 1300 yılında Rodos adasını fethetmiş, fakat on yıl sonra Saint-Jean şövalyeleri burayı geri almışlardır. Salpakıs Bey ile Aydınoğullarından Mehmet Beyin kardeşi Osman Bey, Rodos'u yeniden almak için müttefik olarak çalışmışlarsa da başarı elde edememişlerdir. Salpakıs Beyin ölümünden sonra yerine oğlu Mesut Bey geçmiştir. Mesut Beyin yerine geçen oğlu Orhan Bey de Rodos'u zaptetmek için çok çalışmış, fakat başarı sağlayamamıştır.

Orhan Beyin yerine oğlu İbrahim Bey geçmiştir. Haçlılara karşı savaşa hazırlandığı halde başarılı olamayan ve 1353 - 1355 yılları arasında Girit dukası ile ağır şartlı bir antlaşma imzalamak zorunda bırakılan İbrahim Bey 1360 yılına doğru ölünce beyliği oğulları Musa, Mehmet ve Gazi Ahmet Beyler arasında bölünmüş, Balat ve Milas dolayları Musa Beyin, Muğla ve Çine dolayları Mehmet Beyin, Meğri ve Marmaris dolayları da Gazi Ahmet Beyin yönetimine geçmiştir. Musa Beyin ölümünden sonra yerine geçen Mahmut Bey Mehmet Beyin oğlu İlyas Beyle yaptığı savaşta yenilerek Osmanlılara sığınmış (1389), toprakları da İlyas Beyin yönetimine geçmiştir. Ancak Yıldırım Beyazıt tahta çıktıktan sonra Menteşeoğulları beyliğine saldırarak Mehmet Beyin ve oğlu İlyas Beyin yönetimindeki toprakları işgal etmiştir. Bunun üzerine Mehmet ve İlyas Beyler Sinop'a, Candaroğlu İsfendiyar Beye sığınmışlardır. Gazi Ahmet Bey ise ölünceye kadar yönetimini sürdürmüş, ölümünden sonra toprakları Osmanlılar tarafından işgal edilmiş, oğlu Mısır'a kaçmıştır.

Sinop'a sığınmış olan İlyas Bey Ankara Savaşına Timur'dan yana katılmış, babası Mehmet Bey ise Sinop'ta kalmıştır. Bu savaşın Osmanlı ordusunun yenilgisiyle sonuçlanmasından sonra, İlyas Bey topraklarına dönmüş, Menteşeoğulları beyliğini yeniden kurmuştur. (1403). İlk yıllarda bağımsızlığını koruyan İlyas Bey 1414 yılında bağımsızlığını yitirerek Osmanlı padişahı Mehmet I. (Çelebi) in egemenliğini kabul etmek zorunda kalmıştır. İlyas Beyin 1421'de ölmesinden sonra, daha önce rehin olarak Osmanlı sarayına alınmış olan iki oğlu Leys (ya da Üveys) ve Ahmet saraydan kaçarak topraklarına dönmüş ve hükümdarlıklarını ilân etmişlerse de 1424 yılında Murat II. tarafından beylikleri yeniden işgal edilmiş ve iki kardeş tutuklanarak Tokat kalesine hapsedilmiştir. Bunlardan Ahmet'in oğlu İlyas Bey, 1451 yılında Mehmet II. (Fatih) nin tahta çıkması sırasında tekrar ülkesine dönmüşse de Anadolu beylerbeyi İshak Paşanın buraya gönderilmesi üzerine Rodos'a kaçmak zorunda kalmış ve kesin olarak Osmanlı devletine bağlanan Menteşeoğulları beyliği bir sancak haline getirilmiştir.

Kurdukları güçlü donanmayla çevrelerine akınlar yapmış ve zaman zaman Mısır ve Aydınoğullarına yardım etmiş olan Menteşeoğulları ticaret gemileri sayesinde denizcilikte de ilerlemişlerdir. Ayrıca bilime de önem vermişler ve bugünkü fakülteler seviyesinde medreseler kurmuşlardır.

MENTOL
Terpenlerden p-mentan türevidir. Mentole yapısına göre 3 oksi p-mentan denebilir. Mentanın formülü $C_{10}H_{20}$ olduğuna göre mentol $C_{10}H_{19}OH$ formülü ile gösterilebilir. Mentol yapısına göre bir mono alkoldür. Nane yağında çok miktarda bulunur. Renksiz, keskin kokulu, yumuşak bir katıdır. Nane yağından çıkarıldığı gibi sentetik olarak da elde edilir. Kokusu nane yağının tipik kokusudur. Öksürük haplarına, diş macunlarına, diş ağrısı dindiren ilâçlara konur; ağrı dindirici, rahatlatıcı özeliği vardır. Koklanırsa nevraljik başağrılarına iyi gelir. Alkollü eriyiğinin hafif antiseptik özeliği vardır. Deri mentol ile ovulursa sinir uçlarına serinletici duygu verir, bu amaçla da bazı melhemlere konur.

MENUHIN, YEHUDI
(1916 -) Birleşik Amerikalı kemancı. Keman çalmaya, altı yaşında başlamıştır. Harika çocukların çoğunun tersine, büyüdükten sonra da başarısını sürdüren Menuhin, aralık vermeden çalışmaya ve keman çalmaya devam etmiş, en önemli festivallere katılmış, konserler vermiş, plaklar doldurmuş, çağın en iyi kemancılarından biri olarak ün kazanmıştır. Üslubunun başlıca belirleyici özellikleri hareketli çalışı, sinirli sergilemesi, aydınlık yoru-

mu ve seslere vermeyi başardığı boyut duygusu olan Menuhin, 1964 yılından bu yana orkestra yönetmenliği de yapmaya başlamıştır.

MERCANADA
(bkz. Atol)

MERCANBALIĞI (Pagrus pagrus)
Kemiklibalıklar takımının izmaritgiller familyasından bir balık türü. Boyu 80 cm. olabilir; koyu pembedir. Sudan çıkınca renginde bir açılma olur ve beklemesiyle orantılı olarak açık pembeleşir. Etçil olup kabuklular ve yumuşakçalarla beslenir. Vücudu iri pullarla kaplıdır. Eti beğenilir ve aranır. Atlanik okyanusu, Akdeniz ve Karadeniz'in kayalık ve taşlık kısımlarında yaşar, en çok nisan ve mayıs aylarında avlanır.

MERCAN DENİZİ
Büyük okyanusun batı kısmında, Avustralya, Yeni Gine ve diğer bazı adaların arasında kalan deniz. Avustralya'nın kuzey-doğu, Yeni Gine'nin güney-doğu kıyılarıyle ve ayrıca Salomon takımadaları, Yeni Hebrid takımadaları ve Yeni Kaledonya adası ile çevrilidir. Denizde pek çok mercan adası vardır.

Mercan Denizi Savaşı: II. Dünya Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri hava ve deniz kuvvetleri burada, Japon hava ve deniz kuvvetlerinin Yeni Gine'deki Port Moresbyyi almak için yaptıkları saldırıyı durdurmuşlardır. 6 - 8 mayıs 1942 tarihleri arasında yapılan bu savaşta Amerikalılar Japonların 80 uçağını düşürüp bir uçak gemisini batırırken, Japonlar da Amerikalıların 66 uçağını düşürmüş ve bir uçak gemisini batırmışlardır.

MERCANLAR (Anthozoa)
Çokgözeli hayvanlardan selentereler altbölümünün knidliler filumuna giren bir sınıfı. Denizlerde tek ya da koloni halinde daima kendilerini bir yere bağlayarak yaşarlar. Vücutları hem iki yanlı, hem ışınsal bakışımlıdır. Sadece polip dölleri vardır. Dokunaçlar birkaç sıra üzerine dizilidir. Çoğunun kalkerden ya da boynuzsu maddeden yapılmış iskeletleri vardır. Eşeylik gözeleri içderiden meydana gelir. Tropik denizlerde yaşayan ağaç biçiminde, kırmızı renkli mercan (corallium rubrum) 200 m. derin kayalar üzerinde görülür. Tek yaşayan, dokunaçları oldukça kısa kırmızı, mavi, yeşil renkli denizgülü (actinia) ve denizşakayıkı (anemonia) iyi bilinen türleridir.

MERCEK
İki yüzeyle sınırlanmış ve optik bakımdan bağdaşık bir ortamdan oluşan optik sistem. Tek başlarına (örneğin büyüteç) ya da az veya çok karışık optik sistemlerin parçaları olarak kullanılırlar. Mercekler, incelenen cismin incelemeye daha elverişli bir görüntüsünü verirler. Bu görüntü duruma göre, incelenen cisimden daha büyük ya da daha küçük, gerçek ya da sanal olabilir. Yüzeylerin durumlarına göre, çeşitli mercek tipleri vardır. Bir merceği sınırlayan yüzeylerin tepelerini birleştiren doğru çizgi merceğin optik eksenini oluşturur. Mercekler ince ve kalın kenarlı olmak üzere ikiye ayrılır.

Kalın kenarlı mercek : Kenarları kalın, ortası incedir. İçinden geçen ışık ışınlarını kırarak birbirinden uzaklaştırır. Bundan dolayı kalın kenarlı merceklere «ıraksak mercekler» denir. Iraksak merceklerin oluşturduğu görüntü daima sanal ve küçüktür.

İnce kenarlı mercek: Ortası kenarlarından daha kalındır. Optik eksenine paralel gelen ışınları kırarak bir noktada toplar. Bundan dolayı ince kenarlı merceklere «yakınsak mercekler» denir. Bir ince kenarlı mercekte, orta kısım bir paralel yüzlü levha gibi etkir ve bu bölgeden geçen ışınlar yollarından sapmadan geçerler. İnce kenarlı merceklerde, bir nokta kadar küçük olan bu orta bölgeye optik merkez denir.

Çevreye göre n kırılma indisli bir malzemeden yapılmış ve küresel yüzeylerinin eğrilik yarıçapları R_1 ve R_2 olan bir mercekte verilen bir cismin merceğe uzaklığı a ve görüntüsünün uzaklığı b ise, bunlar arasında

$$\frac{1}{a} + \frac{1}{b} = (n-1)\left(\frac{1}{R_1} + \frac{1}{R_2}\right)$$

bağıntısı vardır. Cisim ve görüntüden gerçek olanların uzaklığı pozitif, sanal olanlarınki negatif alınır. Yarıçaplar da, dışbükey yüzeyler için pozitif, içbükeyler için negatif alınır. Eğer yüzeylerden biri düzlemse ona ait yarıçap sonsuz yapılır. Bir mercekte, biri sonsuz uzaktaki bir cismin görüntüsünün bulunduğu nokta (görüntü odak) ve öbürü görüntünün sonsuzda olması için cismin bulunması gereken nokta (cisim odak) olmak üzere, iki odak vardır. Merceğin her iki tarafında aynı ortam bulunduğu takdirde, her iki odak mercekten aynı uzaklıktadır; dolayısıyle bir tane odak uzaklığı vardır. f odak uzaklığı, mercek formülünde a ya da b yi sonsuz yaparak bulunur:

$$\frac{1}{f} = (n-1)\left(\frac{1}{R_1} + \frac{1}{R_2}\right)$$

ve buna göre, kısaca

$$\frac{1}{a} + \frac{1}{b} = \frac{1}{f}$$

yazılır. Odak uzaklığı metre ile gösterilir. Odak uzaklığının tersine, merceğin gücü denir ve dioptri ile gösterilir. Görüntüyü çizimle bulmak için odakların ve optik merkezin özeliklerinden yararlanılır.

Bu kurallar, göz önüne alınan ışık ışınları optik eksenden fazla uzaklaşmamak ve bu eksene göre fazla eğik olmamak şartıyle geçerlidir. Ayrıca kullanılan ışık da monokromatik (tek renkli) olmalıdır; bu son şartın nedeni, kullanılan ışığın rengine göre kırılma indisinin değişmesidir. Bu koşullar olmazsa, mercekten çıkan ışın demeti (gerçek ya da sanal) bir tek noktada toplanmaz; fakat eksene dik bir düzlemle arakesiti daima az ya da çok bozuk bir küçük daire olur; bu dairenin boyutları özel bir düzlemde minimum olur; eğer monokromatik ışık kullanılmazsa daire, her durumda farklı renklerde görülür. Bu son olaya kromatik aberasyon (sapınç) denir. Yukarıda anlatılan hallerde görüntüde meydana gelen deformasyonlar çeşitli tiplerde gruplanabilir ve bunlara aberasyonlar denir; en önemlileri kü-

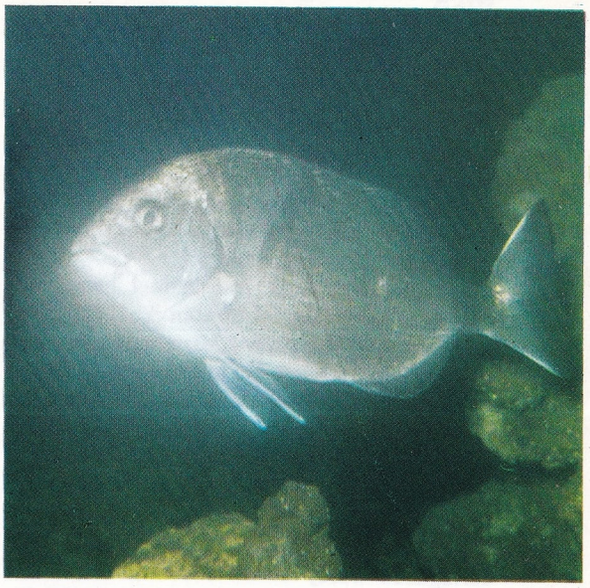

Mercanbalığı lezzetli eti için avlanır.

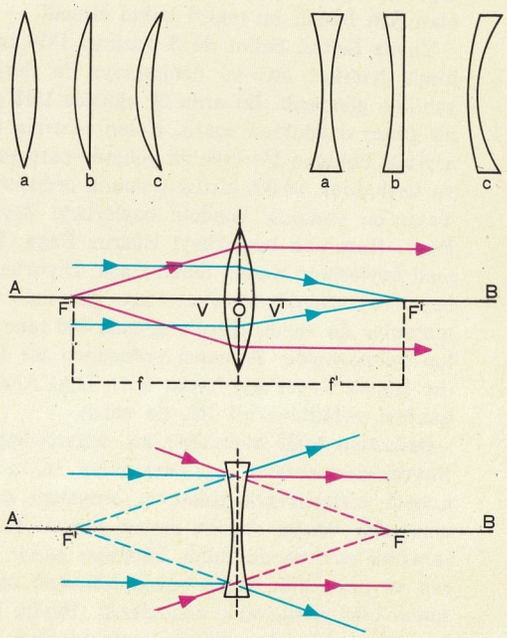

Üstte solda, ince kenarlı (yakınsak) mercekler: a) İki yüzlü konveks mercek. b) Tek yüzlü konveks mercek. c) Ay biçiminde konveks mercek. Üstte sağda, kalın kenarlı (ıraksak) mercekler: a) İki yüzlü konkav mercek. b) Tek yüzlü konkav mercek. c) Ay biçiminde konkav mercek. Ortada, bir yakınsak mercekten ışınların geçişini gösteren şema: F cisim odağından gelen ışınlar (kırmızı) mercekten paralel olarak çıkarlar (sonsuza giderler); merceğe paralel olarak (sonsuzdan) gelen ışınlar (mavi) F' görüntü odağında toplanırlar. Altta, bir ıraksak mercekten ışınların geçişini gösteren şema: Merceğe paralel olarak (sonsuzdan) gelen ışınlar (mavi), F' görüntü odağından geliyorlarmış gibi dağılarak çıkarlar; uzantıları F cisim odağında birleşecek doğrultuda gelen ışınlar (kırmızı) ise, eksene paralel olarak çıkarlar.

resel aberasyon, astiğmatlık, alan eğriliği, dis torsiyon ve komadır.

MERCİDABIK MEYDAN SAVAŞI
Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim ile Mısır Kölemen hükümdarı Kansu Gavrî arasında yapılan ve Osmanlı ordusunun kesin zaferiyle, Suriye'nin de Osmanlı topraklarına katılmasıyle sonuçlanan savaş.

Çaldıran Savaşında İran Safevî hükümdarı Şah İsmail'i yenilgiye uğratan Yavuz bundan sonra Suriye, Filistin ve Mısır'ı ülkesine katmaya karar vermişti. Bu amaçla yaptığı savaş hazırlıklarının İran'a karşı olduğunu yayıyor, aynı zamanda Mısır hükümdarını kuşkulandırmamak için kendisine mektuplar, hediyeler gönderiyordu. Hazırlıklarını tamamlayan Yavuz, Sadrazam Sinan Paşanın komutası altında 40 000 kişilik bir orduyu Kölemen imparatorluğunun kuzey sınırlarına doğru yollayınca Kansu tehlikeyi anladı ve 50 000 kişilik bir ordunun başında Şam'a geldi. Yanında Yavuz'un yeğeni şehzade Kasım da bulunuyordu. Bu da, Mısır hükümdarının, Osmanlı padişahına karşı saltanat davası gütmesi muhtemel olan bu şehzadeden yararlanmayı düşündüğünü gösteriyordu. Şam'dan Haleb'e geçen Kansu, Osmanlılara karşı ortak bir ittifak kurmayı Safevîlere teklif ettiyse de, Çaldıran'da uğradığı yenilginin yaralarını henüz saramamış olan Şah İsmail bu teklifi kabul etmedi.

Yavuz Sultan Selim de 5 haziran 1516 tarihinde hareket etti ve donanmayı da Suriye sahiline gönderdi. İki ordu 24 ağustos 1516 günü güneş doğduktan sonra, Halep şehrinin kuzeyinde bulunan Mercidabık çölünde çarpışmaya başladılar. 80 000 kişilik Osmanlı ordusunda Yavuz'un yanında Anadolu beylerbeyi Zeynel Paşa, Karaman beylerbeyi Hüsrev Paşa, Rumeli beylerbeyi Küçük Sinan Paşa, Diyarbekir beylerbeyi Bıyıklı Mehmet Paşa gibi ünlü komutanlar da vardı. Ayrıca orduda 300 tane de top bulunuyordu. Kölemen ordusunda ise Sultan Kansu Gavrî'den başka Mısır'daki Abbasî halifesi el-Mütevekkil III. de vardı.

Ordusunu hilâl biçiminde bir düzene koyan Yavuz, çarpışmanın başlamasından sonra iki kanadı birleştirerek Kölemen ordusunu çembere aldı ve bu sayede savaş şansını kendi tarafına çevirmesini bildi. İkindiye kadar süren ve pek kanlı geçen savaş Kölemen ordusunun tam yenilgisiyle sonuçlandı. Büyük kısmı imha edilen bu ordudan artakalanlar Halep yönünde kaçmak zorunda kaldılar. Ölenler arasında Sultan Kansu Gavrî de vardı. Zaferden sonra 28 ağustosta Halep, 19 eylülde Hama, 21 eylülde Humus, 27 eylülde Şam gibi Suriye'nin önemli kentleri Osmanlı topraklarına katıldı. Üç ay Şam'da kalan Yavuz Lübnan'ı ve Filistin'i ve Müslümanlarca üçüncü kutsal şehir olan Kudüs'ü de aldıktan sonra 2 ocak 1517'de Mısır'ın kapısı sayılan Gazze'yi zaptetti. Bir süre dinlendikten sonra Mısır üzerine yürümeğe devam etti.

MERCİMEK (Lens esculenta)
Baklagillerden, bir tarım bitkisi. Gövdesi zayıf, yaprakları küçük, bileşik ve sülüklüdür.

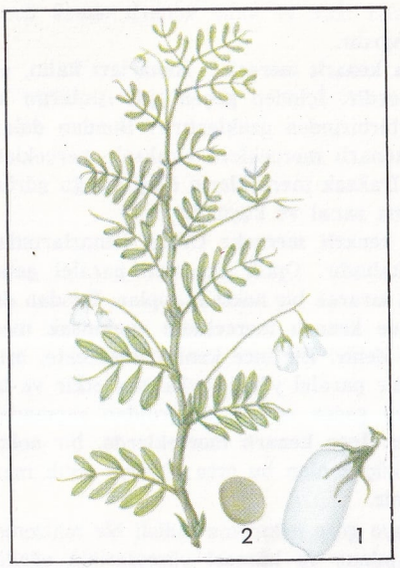

Solda: Bir mercimek bitkisi. Yanında yemişi (1) ve tohumu (2). Sağda: Çok yüksek bir besleyici değeri olan mercimek taneleri.

Çiçekleri beyazımsı ya da morumsu olur. Baklamsı meyveleri içinde genellikle iki tohum taşır. Koyu yeşil ve kırmızı renkli meyveleri azotlu ve demirli bileşikler kapsadığı için besleyicidir. Meyve rengine göre kırmızı ya da yeşil mercimek olarak adlandırılır. Kumlu toprakları sever. Anayurdu Akdeniz ve Batı Asya ülkelerinden dünyanın çeşitli yörelerine yayılmıştır. Yurdumuzun çeşitli bölgelerinde de yetiştirilir.

MERİÇ
Edirne iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 2 615). Meriç ile Ergene arasında oluşan yarımada biçiminde, az dalgalı arazinin orta kesiminde kurulmuştur. Edirne şehrine 91 km. uzaklıktadır. Eski adı Kavaklı'dır.

Meriç ilçesinin yüzölçümü 448 km², nüfusu 22 191'dir. Merkez ve Küplü bucakları içinde 23 köyü vardır. İlçe topraklarının hemen yarısını Meriç ovasıyle Ergene ovası kaplar. Geri kalan kesimler, yükseltisi 130 m.'yi geçmeyen tepeler halindedir. En yüksek noktası Karayayla'da 133 m.'dir.

İlçe toprakları doğal bitki örtüsü bakımından fakirdir. Büyük bir kesimi ağaçsızdır. Geri kalan kesimlerini bodur çalılıklarla baltalık ormanlar kaplar. İlçe halkının çoğu tarımla uğraşır. Tahıl ürünlerinden başka, çok miktarda şekerpancarı ve ayçiçeği ekilir. Bazı kesimlerinde kavun ekimine de önem verilir.

MERİÇBOYU, ABDÜLKADİR
(1917 -) Günümüz Türk şairlerindendir. 1917 yılında İstanbul'da doğmuştur. Eyüp Ortaokulunda ve Kuleli Askerî Lisesinde okumuş ve Harp Okulunu bitirmeden son sınıftan ayrılmıştır. Bir süre de İstanbul Hukuk Fakültesine devam etmiş, sonraları hayata atılmış ve çeşitli işlerde çalışmıştır. Günümüze kadar şiir çalışmalarını sürdüren A. Kadir, özellikle Yeni Edebiyat, Yeni Ses, Yürüyüş, Yığın, Yeryüzü, Beraber ve Yeditepe dergilerinde şiirlerini yayımlamıştır. Asıl ününü Mevlâna'dan, Ömer Hayyam'dan ve son olarak da Tevfik Fikret'ten yaptığı yenileştirme ve günümüz Türkçesine aktarmadaki başarısıyle yapan A. Kadir'in özellikle Fransız şairlerinden yaptığı çeşitli şiir çevirileri de vardır.

Eserleri: Tebliğ (1943), Bugünün Diliyle Mevlâna (1955), Hoş Geldin Halil İbrahim (1959), Asıl Adalet (çeviriler, 1960), Seçme Şiirler (Eluard'dan, Asım Bezirci'yle birlikte, 1961), İlyada (Homeros'tan çeviri, Azra Erhat'la birlikte, 1958), Dört Pencere (1962), Eski Çağlar Tarihi (Tevfik Fikret'ten, 1965), 1938 Harp Okulu Olayı ve Nazım Hikmet (anılar, 1966), Bugünün Diliyle Tevfik Fikret (1967).

A. Kadir, Azra Erhat'la birlikte dilimize çevirdikleri **İlyada** ile 1959 yılında Habib Edip Törehan bilim ödülünü ve 1961 yılında da Türk Dil Kurumu çeviri ödülünü kazanmıştır.

A. Kadir Meriçboyu.

MERİÇ IRMAĞI
Balkan yarımadasının başlıca ırmaklarından biri. Güney-batı Bulgaristan'da Rila dağları üzerinde Çakır tepesinden doğar. Önce doğuya doğru akar ve Filibe'den geçer. Edirne yakınlarında, Batı Trakya'dan gelen Arda ile Bulgaristan'dan gelen Tunca'yı aldıkdan sonra Türkiye - Yunanistan sınırını çizer. Soldan Ergene'yi alır. Enez'de Ege denizine dökülür. Tüm uzunluğu 490 km., Türkiye sınırları içindeki uzunluğu ise 172 km.'dir.

MERİÇ, NEZİHE
(1925 -) Günümüz hikâyecilerinden. Gemlik'te doğmuştur. İlk ve ortaokulu Orta ve Doğu Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde okumuş, Eskişehir Lisesini bitirmiştir. Daha sonra girdiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk dili ve edebiyatı bölümünü bitirmeden yüksek öğrenimini yarıda bırakmıştır (1945).

Nezihe Meriç'in hikâyeleri, Seçilmiş Hikâyeler dergisinde yayımlanırken (1952) ilgi uyandırmıştır. Bu hikâyelerde duygulu, anlatım biçimleri içinde genç kız ve kadınlara özgü bunalımları, kötümserlik ve iyimserlik durumlarını, mutlulukları, düş kırıklıklarını ustaca işlemiştir. Halide Edip Adıvar'ın dış gerçekçiliğin ağır bastığı eserlerine karşılık, Meriç'in eserlerinde gerçeğin insanın iç dünyasında yarattığı sorunlar, birikimler işlenmiş, bireyin ortak özelliklerinden kalabalığa açılmak istenmiştir. 1961'de yayımladığı **Korsan Çıkmazı** adlı romanı Türk Dil Kurumu roman ödülünü almıştır (1962).

Eserleri: Bozbulanık (hikâyeler, 1953), Topal Koşma (hikâyeler, 1956), Korsan Çıkmazı (roman, 1961), Menekşeli Bilinç (hikâyeler, 1965), Sular Aydınlanıyordu (oyun, 1970).

MERİDYEN
(bkz. Enlem ve Boylam)

MERİDYEN DAİRESİ
Gök ekseninden geçen her düzlem bir meridyen düzlemidir. Bu düzlemin gökküresiyle arakesitine astronomik meridyen dairesi denir. Bir gözlem yerinin meridyen dairesi, o yerin başucu noktasından ve gök kutup noktasından da geçer. Güneş, bir yerin meridyen dairesi üzerinde bulunduğu zaman, o yer için gerçek öğle vaktidir. Meridyen dairesinin astronomik ufuk düzleminin deldiği noktalardan birine ufuk düzleminin kuzey, öbürüne de güney noktası denir.

MERİH
(bkz. Mars)

MÉRIMÉE, PROSPER
(1803 - 1870) Fransız yazarı. Tarih, arkeoloji, felsefe gibi konularla ilgilenen çokyönlü bir ailenin oğludur. Stendhal ve Sainte-Beuve ile arkadaşlık etmiş, Fransa'da Rus edebiyatına karşı duyulan ilginin öncülerinden olmuştur. 1834 - 1860 yılları arasında tarihî anıtlar müfettişliğinde bulunmuş, Montijo ailesiyle dostluk kurmuş, Napoléon III.'ün sarayına devam etmiştir. Belli bir düzeyin üzerine çıkan ilk eserlerinin başında **Théâtre de Clara Gazul** (Clara Gazul'un Tiyatrosu, 1825) gelir; yazarın tiyatro eserlerini topladığı bu kitabının ikinci baskısında en iyi güldürüsü olan **Le Carrosse du Saint-Sacrement** (1830) yer alır. **Chronique du règne de Charles IX.** (Charles IX.'un Krallığının Tarihi, 1829) adlı tarihî romanı ile **Mosaique** (Mozaik 1833) adlı kitabında topladığı hikâyeleri de önemlidir. Eserlerinin değişmeyen nitelikleri anlatı tekniğine hâkimiyet, tutkular dünyasına karşı ilgi, psikolojik araştırma, romantik bir egzotizm, zaman zaman şüpheci bir anlayışın da karıştığı, XVIII. yüzyıla özgü bir nesnellik idealidir. Yukarıda belirtilenlerin dışında kalan diğer önemli eserleri **Colomba** (1840), Bizet'nin ünlü operasına konu olan **Carmen** (1845), **La Vénus d'Ille** (Ille Venüsü, 1837), **Lokis** (1869), **La double méprise** (Çifte Yanlış, 1837) ve **Arsène Guillot** (1844) olarak sayılabilir. Mérimée'nin tarih ve edebiyat konularındaki inceleme yazılarıyle mektupları da ilgi çekicidir. **Colomba** adlı romanı Türkçeye çevrilmiştir.

MERİNOS
(bkz. Koyunlar)

MERKAPTANLAR
Tiyo-alkol ve tiyo-fenollerdir. Alkoller H O H, suyun bir hidrojeni yerine bir alkil kökünün geçmesiyle oluşur; buna karşılık merkaptanlar H S H hidrojen sülfürün bir hidrojeni yerine alkil grubunun geçmesiyle meydana gelirler. Buna göre alkolün formülü R-OH, merkaptanın formülü R-SH olur. Tiyo fenoller ise hidrojen sülfürde bir hidrojen yerine aromatik aril kökünün geçmesiyle ortaya çıkar; formülü Ar-SH olur. Yukardaki genel formüllerde R alkil kökünü, Ar ise aril kökünü gösterir. Örnek olarak etil merkaptan C_2H_5-SH, tiyo fenol veya fenil merkaptan C_6H_5-SH şeklinde gösterilebilir.

Alkollerin bazı bakımlardan suya benzemesine karşılık, merkaptanlar da hidrojen sülfüre benzerler. Hidrojen sülfürün sudan daha uçucu olması gibi merkaptanlar da alkollerden daha uçucudur. Hidrojen sülfür suda pek erimediği için merkaptanlar alkollerin aksine suda erimezler. Hidrojen sülfürün kötü, çürük yumurta kokusu vardır, merkaptanların kokusu daha da kötüdür. Her merkaptanın kendine özgü, fakat çok kötü kokusu vardır. Hidrojen sülfürün kolayca yükseltgendiği bilinir. Merkaptanlar da kolaylıkla yükseltgenerek disülfür adını alan bileşikleri yaparlar; örnek olarak fenil disülfür, C_6H_5 - S - S C_6H_5, tiyofenolün yükseltgenmesi ile elde edilir.

MERKEZ
Bir dairenin düzleminde bulunan ve çevresinin bütün noktalarından eşit uzaklıkta olan O noktası dairenin merkezidir. Bu nokta ayrıca dairenin bakışım (simetri) merkezidir: eğer bir P noktası daireye aitse, P nin O ya bakışımlı noktası (yani OP doğrusu üzerinde, O ya göre P nin ters tarafında, ve O noktasından OP ye eşit uzaklıkta bulunan nokta) da daireye aittir.

Bu son anlamda, bir koniğin merkezinden de söz edilebilir. Elips ve hiperbol, çaplarının kesişme noktası olan, bir bakışım merkezine sahiptirler; parabolun ise merkezi yoktur. Daha genel olarak, bir şekilde P noktası o şekle ait olduğu vakit P nin O ya göre bakışımı da o şekle ait olacak biçimde bir O noktası varsa, bu noktaya bakışım noktası denir.

MERKEZKAÇ KUVVET
Üzerine hiç bir kuvvet etkimeyen bir cisim düz-

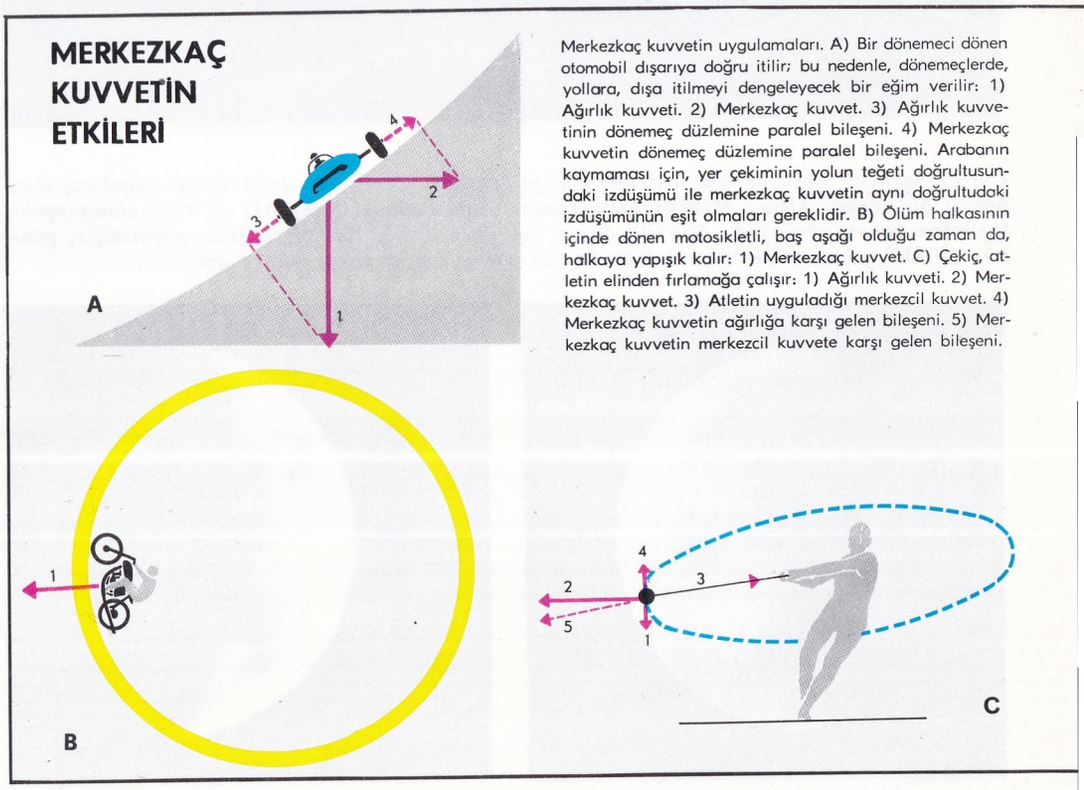

Merkezkaç kuvvetin uygulamaları. A) Bir dönemeci dönen otomobil dışarıya doğru itilir; bu nedenle, dönemeçlerde, yollara, dışa itilmeyi dengeleyecek bir eğim verilir: 1) Ağırlık kuvveti. 2) Merkezkaç kuvvet. 3) Ağırlık kuvvetinin dönemeç düzlemine paralel bileşeni. 4) Merkezkaç kuvvetin dönemeç düzlemine paralel bileşeni. Arabanın kaymaması için, yer çekiminin yolun teğeti doğrultusundaki izdüşümü ile merkezkaç kuvvetin aynı doğrultudaki izdüşümünün eşit olmaları gereklidir. B) Ölüm halkasının içinde dönen motosikletli, baş aşağı olduğu zaman da, halkaya yapışık kalır: 1) Merkezkaç kuvvet. C) Çekiç, atletin elinden fırlamağa çalışır: 1) Ağırlık kuvveti. 2) Merkezkaç kuvvet. 3) Atletin uyguladığı merkezcil kuvvet. 4) Merkezkaç kuvvetin ağırlığa karşı gelen bileşeni. 5) Merkezkaç kuvvetin merkezcil kuvvete karşı gelen bileşeni.

gün doğrusal bir hareket yapar. Dolayısıyle yörüngeyi kıvırmak ve bir cismi bir daire boyunca döndürmek için dairenin merkezine doğru yönelmiş bir merkezcil kuvvet uygulamak gerekir. Cisim de, malik olduğu kitle dolayısıyle, bu merkezcil kuvvete karşı, merkezkaç kuvvet denen bir eylemsizlik kuvveti ile tepki gösterir. Etki ve tepki eşitliği prensipine göre, gerek merkezcil kuvvetin, gerekse merkezkaç kuvvetin değerleri $m \frac{v^2}{r}$ dir (m dönen cismin kitlesi, v hızı ve r yörüngesinin eğrilik yarıçapıdır).

Merkezkaç kuvvetin en iyi örneği, bir virajı almakta olan bir otobüste, yolcuların yörünge dışına doğru itilmelerinde görülür. Bunun gibi, bir bardak su aşağıdan yukarıya doğru düşey bir daire boyunca döndürülürse, hareket yeter derecede çabuk yapıldığı takdirde, bardak başaşağı geldiği vakit suyun dökülmediği görülür.

MERKÜR

Güneş sisteminde Güneş'e en yakın gezegen (Utarit). Merkür'ün küçük olması ve Yer'e yakın olduğu zaman karanlık yüzünü çevirmesi, Yer'den uzak olduğu zaman da Güneş'in ışığının kendi ışığını örtmesi yüzünden bu gezegenin gözlenmesi çok zordur.

Merkür öbür gezegenlerin hepsinden daha fazla ışık ve ısı alır. Yer'den 7 kat daha fazla ışık ve ısı alır; uyduları yoktur. Güneş'e uzaklığı 57 milyon 850 000 km.'dir. (yörüngesinin Güneş'e en yakın yeri olan perihel noktası 46 ve en uzak yeri olan afel noktası da 72 milyon km.'dir). Yer'e uzaklığı da 84 ile 218 milyon km. arasında değişir.

Merkür'ün değerleri Yer'inkilerle karşılaştırılırsa, Yer'in değerleri birim alınmak suretiyle şu sonuçlar bulunur: Çap (4,700 km.) = 0,37; kütle = 0,60; yüzey = 0,16; hacim = 0,05; yoğunluk (1,10) = 0,20; gravitasyon kuvveti = 0,23 (70 kiloluk bir adam Merkür'de aşağı yukarı 17 kilo gelecektir). Kutuplarda basıklığı yoktur. Güneş'in etrafında eksantrikliği 0,2056 olan eliptik bir yörünge üzerinde saniyede 47,8 km. ortalama hızla hareket etmektedir. (Bu hız perihel noktasında saniyede 57 km. ve afel noktasında da 39 km.'dir). Güneş etrafındaki dönmesini 87,97 günde tamamlamaktadır. Kendi ekseni etrafında dönmesi için harcadığı zaman, Güneş'in etrafında dönmesi için harcadığı zamana eşittir. Ay'ın Yer'e hep aynı yüzünü çevirmesi gibi Merkür de Güneş'e aynı yüzünü çevirir. Böylelikle Merkür'ün karşıt yüzü daima karanlıktadır. Merkür'ün yörüngesi Yer'in yörüngesine göre içerde olduğundan, daima Güneş'e yakın gözükür; Güneş'in batışından biraz sonra batıda ya da Güneş'in doğuşundan biraz önce doğuda en fazla 2 saat 15 dakikalık bir zaman süresince çıplak gözle gözlenebilir. Gezegenin yüzeyinde seçilen birkaç büyük karanlık leke gezegen üzerinde ortalama yükseklikleri 3 000-4 000 m. arasında olan dağların varolduğu düşüncesini uyandırmaktadır. 1963 yılında Amerika'da radar aracılığıyle yapılan incelemelerde Merkür'ün yüzeyinin Venüs'ün ve Merih'in yüzeylerinden çok daha engebeli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu incelemeler gezegenin yüzeyinin Yer'deki volkanik küllere benzeyen küllerden oluşmuş bir tabaka ile örtülü olduğunu göstermiştir. Yeni gözlemlerde gezegende, buhar halinde dahi olsa, suyun bulunmadığını ortaya koymuştur.

Merkür'ün yansıttığı Güneş ışığının spektrumunun incelenmesinde bu spektrumun Güneş spektrumunun özelliklerini gösterdiği görülmüştür. Bu durum, gezegende atmosferin bulunmadığını gösterir. Zaten gezegenin küçük gravitasyon kuvveti ve yüksek sıcaklığı atmosferik gazların, evvelce var olsalar bile, gezegenden kaçıp kurtulmaları sonucunu doğurmuştur. Merkür'ün Güneş'e dönük yüzünde sıcaklığın 300°C olduğu sanılmaktadır. Hatta Merkür'ün Güneş'e en yakın olduğu perihel noktasında bu sıcaklığın 400 dereceye varması mümkündür. Buna karşılık Merkür'ün daima karanlık olan yüzeyindeki sıcaklık mutlak sıcaklığa eşit olup —273°C'dır.

Üstte: Merkür gezegeninin, astronomik gözlemlerin verilerine dayanılarak yapılmış olan hayali bir resmi. Altta: Merkür gezegeninin, batı (soldaki fotoğraf) ve doğu elongasyonlarından sonra görünüşü. Merkür ancak bu durumlarda net bir şekilde görülebilir, çünkü aydınlık yüzünü Yer'e çevirdiğinde, iki gezegenin arasına Güneş girer.

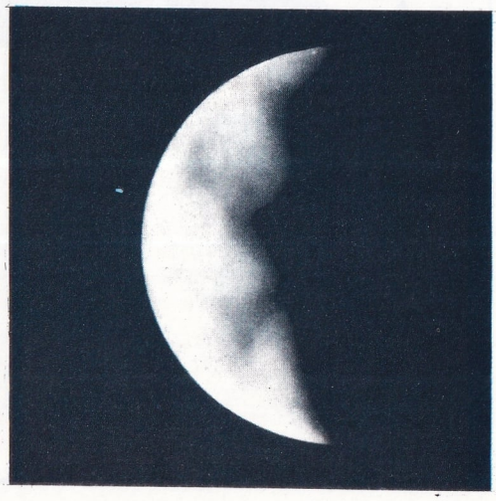

MERMER

Başkalaşıma uğramış kalker (kireç taşı). Çok küçük kristallerden meydana gelmiş kalkerin yapısı o kadar düzgün değildir. İçinde gözenekler bulunabilir. Genellikle oyma ile şekil verilmez, cilâlı bir yüzey elde edilmez. Buna karşılık toprak altında yüksek sıcaklığa kadar ısınarak başkalaşıma uğramış kalkerde kristaller daha iridir, daha düzgündür, göze-

nekler yoktur, kütle daha yoğun ve daha sert. tır. İstenen şekil verilebilir, heykeller bile yapılabilir, yüzeyi cilâlı duruma gelebilir. Bu çeşit kalkere mermer adı verilir.

Mermeri meydana getiren kristal türü tıpkı kalkerde olduğu gibi kalsit türündendir. Bazen aragonit türünde kristal yapılı mermere de rastlanır, ancak bu çok nadirdir. Yine ender olarak dolomit kayalarının başkalaşıma uğramasıyle meydana gelmiş mermerlere de rastlanır. Dolomit doğal $MgCO_3.CaCO_3$, mağnezyum, kalsiyum karbonat çift tuzudur. Kalsit ya da ender olarak aragonitten yapılmış mermerlerin bileşimiyse kalsiyum karbonattır. Bu nedenle tıpkı kalker, yani kireç taşı gibi bütün asitlerle karbon dioksit çıkışı ile bileşir. Bu da üzerine asit dökülen maddenin köpürmesinden anlaşılır. Saf kalsiyum karbonattan yapılmış mermerler beyaz renklidir. Bu çeşit mermerler heykelcilikte aranır. Buna karşılık renk verici metal oksitlerle karışık renkli ya da damarlı mermerler yapıların iç ve dış süslemesinde tercih edilir.

Mermerin daha M.Ö. VI. yüzyıldan önce Yunanistan'da Perikles yönetimi, Roma'da Augus. tus önetimi sırasında gerek heykel yapımında, gerek mimarlıkta en aranan madde olduğu bilinmektedir. Helenistik çağ, özellikle İskenderiye'de değerli mermer yapıtlar bırakmıştır. Mermer, daha sonraki çağlarda Romalılar ve Bizanslılar tarafından da kullanılmıştır. İstanbul'daki Ayasofya bu mermer yapıların önemli örneklerindendir. İtalya'da XII. ve XIII. yüzyıllarda yapılan parlak gösterişli mermer yapılar Toscana, Roma, Venedik ve Roma'yı mermer işleme sanatının merkezleri yapmıştır.

Mermer çıkarılması: Mermer tabakaları üstü açık ocaklardan çıkarılır. Bazen toprak altında da dehliz açıldığı olursa da bu büyük yapı bloklarını çıkarmak için başvurulan bir yöntemdir. Yalnız mermeri, kullanılmayacak yabancı maddelerden yalıtmakta patlayıcı maddelerden yararlanılır. Büyük kitielerden blokların ayrılması işlemi, sarmal biçimde tel. lerle keserek yapılır. Bu yöntemle tam istenen boyutlarda, yüzeyleri çok düzgün bloklar elde edilir. Blokların daha küçük parçalara bölünmesi mermer ocağına uzak olmayan bir yerde yapılır. Bu işte özel makineler kullanılır. Bu makinelerin şerit kesicilerinde aşındırıcı madde (karborundum) kaplıdır. Şerit kesicilerin boyutları çeşitli olur.

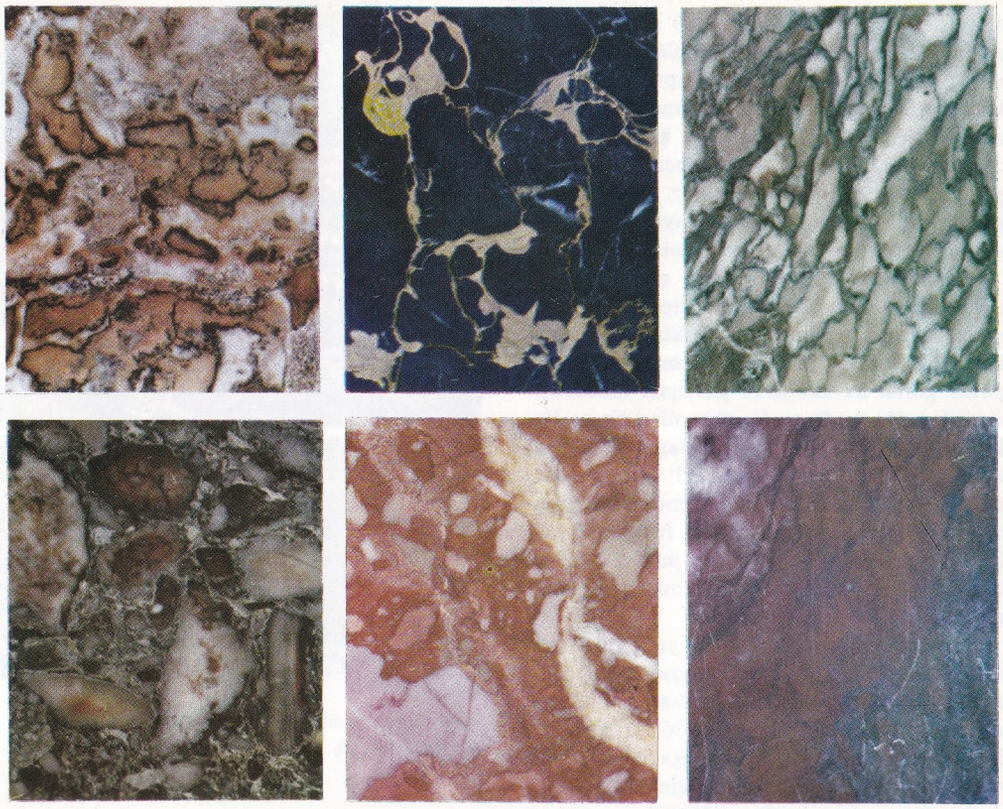

Çeşitli mermer türleri. Renkli ve damarlı mermerler yapı süslemesinden kullanılır.

MERMİ

Ateşli silâhlarla atılan katı cisim. Seçilen bir ilk hıza bağlı olarak önceden tespit edilmiş bir yörünge boyunca hareket eden ve ateşli silâhlardan atılan her cisme (top gülleleri dahil) mermi denilmektedir. Taşınabilir silâhlarla küçük çaplı makineli tüfeklerin mermileri, topçulukta kullanılan mermilere benzeyip, baş kısımları silindir biçimindedir. Mermi, çelikten yapılmış içi boş olan ve kovan denilen bir zarfla, patlayıcı maddeden ve misketten (çekirdek) oluşur. Bazen çekirdek yerine saçma denilen madenî küçük parçacık. lar ya da başka özel maddeler konulabilir. Kovanın dip kısmında yumuşak bir madenden, genellikle bakırdan yapılan, birle üç arasında değişen çember bulunur. Bu çemberlerin görevi, merminin, atıldığı silâhın namlusu içindeki yiv ve setlere tam olarak oturmasini sağlamaktır. Böylece mermi hedefe giderken yö. rüngesine teğet olan eksenden dışarı çıkmaması için eksenel dönüş hareketini kazanır. Kovanın alt kısmında, merminin atıldığı namlunun çapından daha küçük çapta olan ve merminin izleyeceği yörüngedeki titreşimleri önleyen, hafif madenden yapılmış bir bilezik bulunur. Kovanın arka kısmı, dip kapağıyle kapatılır. Bu kapak kovana ya kaynakla, ya da vidalanarak tespit edilir. Kovanın ön kısmı, başlık adını alır. Bir merminin toplam uzunluğu üçle beş kalibre arasında değişir. Zırhlı araçları tahrip etmek amacıyle yapılan mermilerin uç kısmına çelik bir başlık takılır. Bu mermilere daha iyi aerodinamik nitelikler sağlamak için, «rüzgâr kesici» denilen ve hafif bir madenden yapılmış bir başlık eklenir. Merminin, bundan başka, funya denilen ve bir kapsül içinde bulunan ateşleyici kısmı vardır. Mermi, tanksavar mermileri gibi, delici bir etki yapacaksa funya dip kısmına konur. Bu tip funyaya darbeli funya denir. Mermi delici bir etki yapmayacaksa, funya uç kısma (başlığa) konur. Bu tip funyalara «zaman ayarlı funya» denir. Mermiler, hedefte meydana getirmek istedikleri etkiye göre delici ve parça etkisi olan (küçük parçalara bölünen) mermiler diye sınıflandırılır.

Ayrıca özel amaçlarla yapılmış mermiler de vardır. Delici etkisi olan mermiler, zırhlı hedefler için kullanılır. Bu mermiler etkilerini vurma suretiyle meydana getirirler. Merminin yapısında aşağı yukarı toplam ağırlığının %1 ile %2'si kadar patlayıcı madde ya da gaz vardır. Ayrıca yara almış zırhlı araçta patlama yapacak şekilde gecikmeli olarak ayarlanmış bir funya bulunur. Delici etkisi olan mermiler arasında genellikle zırhlı araçlara karşı kullanılan ve etkilerini patlayıcı maddeyle sağlayan obüsler de yer alır. Parça etkisi olan mermiler daha çok yayılmış hedeflere karşı kullanılır. Hedefe düştükten sonra patlama sonucu küçük çelik parçalara ayrılan mermi özellikle canlılar üzerinde etki meydana getirir. Bu tip mermilerin sınıfına, içlerinde kuvvetli patlayıcı madde bulunan ve çok çeşitli tipleri olan obüsler de girer. Obüsler şu tiplere ayrılır: Hafif zırhlı hedefler için delici etkisi olan obüsler (patlayıcı madde toplam ağırlığının %2,5 ile %6'sı kadar). Gecikmesiz darbeli ya da zaman ayarlı funya ile donatılmış parça etkili obüsler (patlayıcı madde oranı %6 ile %10 arasında) uçaksavar obüsler (zaman ayarlı ve darbeli funyalara sahiptir-

MERMİ

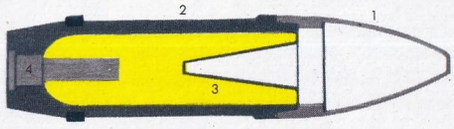

Delici etkisi olan, boşluklu tanksavar mermisi. 1) Başlık. 2) Kovan. 3) Yüksek patlama yeteneği olan madde; boşluk patlamanın etkisini arttırmak için bırakılmıştır. 4) Ateşleme kapsülü ya da funya.

ler). I. Dünya Savaşının sonuna kadar askerî birliklere karşı şarapnel kullanılmıştır. Havaya ve zırhlı araçlara karşı yapılan atışlarla denizcilikte yapılan gece atışlarında kullanılan tanzim atışı mermilerinin, dip kapağına, bir kapsül içinde bulunan ve yanınca çok parlak ışık veren bir karışım konulur. Bu karışım mermi atılınca yanmağa başlayarak merminin yörüngesinin izlenmesini kolaylaştırır.

Özel amaçlar için kullanılan mermiler ise hedefte meydana getirmek istenilen amaca uygun olarak seçilmiş çeşitli kimyasal maddelerle, bunların bulunduğu kabı parçalamak görevi gören az miktarda patlayıcı maddeden oluşurlar. Bu sınıfa şu tip mermiler girer: Hedefleri düşmanın gözünden saklamak için kullanılan sis ve duman mermileri; yangın mermileri; gece kullanılan işaret mermileri. İşaret mermilerinin zaman ayarlı funyaları vardır. Yere düşerken etrafa çok parlak bir ışık saçarlar. Yere düşüşü yavaşlatmak için arkalarında bir paraşüt bulunur.

Kimyasal etkisi olan zehirli ya da gaz taşıyan mermiler I. Dünya Savaşında çok kullanılmıştır. Bu tip mermilerde fosgen gibi gazlar ya da iperit gibi sıvı maddeler bulunur. Zehirli gaz mermileri boğucu, öksürtücü ya da vücutta yaralar meydana getirici özeliğe sahiptir. Son zamanlarda geliştirilen nükleer başlıklı mermilerde geleneksel patlayıcı maddeler kullanılmamaktadır.

İçel ilinin merkezi olan Mersin, aynı adı taşıyan körfezin kıyısında kurulmuştur. Resimde Mersin Hükümet alanı görülüyor.

MEROVENJLER

Fransa'nın ilk kral hanedanı. V. yüzyılın ortasından 751 yılına kadar hüküm sürmüşlerdir. Salius Franklarının başları, uzak bir ataları olan Mérovée'nin adını almışlardır. Mérovée'nin kişiliği konusunda elde bir bilgi yoktur. 450 - 480 yılları arasında krallık etmiş olan Chlodion ve Childéric konusunda da az şey bilinmektedir. Clovis (481 - 511) ise tarihe önemli bir ad bırakmıştır. Salius Franklarının sınırlarını genişleten Clovis, Britanya ve Provans dışında kalan yerleri egemenlikleri altına almış, 496 yılında kabul ettiği Katolikliği bu topraklarda yaymıştır. Ölümünde krallığın birliği bozulmuş, topraklar Clovis'in dört oğlu arasında bölünmüştür. Bu bölünmeyle meydana gelen dört krallık, Metz, Soissons, Paris ve Orléans krallıkları adını almıştır. Kardeşlerinden daha uzun yaşayan Clotaire I. bu ayrılmış ülkeleri kısa bir süre birleştirebilmiştir. Ancak bu yeni krallık da Clotaire'in oğulları arasında ikiye bölünmüştür. Yeni devletlerden doğudaki Austrasie, başkenti Metz olmak üzere Ren çevresinde; batıdaki, Neustrie ise, başkenti Soissons olmak üzere Loire ve Escaut ırmakları arasında kurulmuştur. Bu iki krallıktan Neustrie baskın çıkmış ve iki Neustrie kralı Clotaire I. (613 - 629) ile Dagobert I. (632 - 639) Austrasie'yi de egemenlikleri altına alarak ülkede siyasal birliği kurmuşlardır. Dagobert'den sonra hanedan çökmeye başlamış, iki krallık tekrar ayrılmıştır. Krallar, yönetimi saray bakanlarına bırakmışlar, kendileri hiç bir işle uğraşmaz olmuşlar ve tarihe «aylak krallar» diye geçmişlerdir. 680 yılı dolaylarında Austrasie krallığının saray bakanları arasında birkaçı güçlenmiş, bunlardan Heristallı Pépin, Neustrie ülkesini de (687) yönetimine geçirmiş ve «Dux Francorum» (Frankların yöneticisi) adını almıştır. Yine bu saray bakanlarından Charles Martel 732 yılında Poitiers'de Arapları yenerek büyük başarı sağlamış, Kısa Pépin ise Frank soylularının onayı ve Papanın desteğiyle son Merovenj kralı Childéric III.'ü tahtından indirip kendisi kral olmuştur (751).

Bir Merovenj dönemi tokası.

MERSİN

İçel ilinin merkezi olan şehir (nüfusu 86 692). Aynı adı taşıyan körfezin kıyısında kurulmuştur. Türkiye'nin en önemli limanlarından biridir. Asfalt bir yolla Tarsus (32 km.) ve Adana (69 km.) şehirlerine bağlıdır. Ayrıca Yenice istasyonundan ayrılan bir demiryoluyle de, Adana - Ulukışla demiryoluna bağlanmıştır. Portakal bahçeleri içine gömülmüş olan Mersin, Akdeniz kıyılarının en güzel şehirlerinden biridir. En önemli caddesi, kıyıya paralel olarak uzanır. Öbür cadde ve sokaklar, bu caddeye dike yakın bir durumda inerler. Şehir, deniz kıyısından itibaren dağ eteklerine doğru yayılmıştır. Mersin'de yazlar çok sıcak olur. Bu nedenle halkın büyük kısmı Toroslar üzerindeki yaylara çıkar. Bunlar arasında en önemlileri: Şehrin kuzeyindeki Gözne ile kuzey-batısındaki Fındıkpınarı'dır. Gözne şehre 34 km., Fındıkpınarı ise 44 km. uzaklıktadır. Mersin İç Anadolu'nun ve Çukurova'nın ihraç kapısıdır. Aynı zamanda Türkiye'nin başlıca turfandacılık ve turunçgiller merkezlerinden biridir. Endüstri hayatı da gelişmiştir. Pamuk bölgesinde bulunuşu, önemli bir liman oluşu, işlek demiryolu ve karayollarıyle yurdun birçok kesimleriyle bağlantılı oluşu nedeniyle endüstri faaliyeti çok canlıdır. Şehirde iplik, un, sabun, bitkisel yağ, çivi, buz ve çırçır fabrikaları vardır.

Mersin şehri bir Türkmen beyinin adını taşır. Eskiden Mersinoğlu adında bir köydü. 1852'de Tarsus'a bağlı bucak merkezi, 1864'te ilçe merkezi, 1888'de sancak merkezi oldu. 1910'da Adana eyaletine bağlı bir sancaktı. 17 aralık 1918 - 4 ocak 1922 arasında Fransız işgalinde kalan ve Kurtuluş Savaşından sonra Cumhuriyet devrinde il merkezi haline getirilen Mersin'in iskelesi son yıllarda iki mendirekle korunmuş güzel bir liman haline getirildi ve burada büyük bir petrol rafinerisi de kuruldu.

Mersin merkez ilçesinin yüzölçümü 1 172 km^2., nüfusu 143 948'dir. Merkez, Aslanköy, Gözne, Kozanlı, Kuzucubelen bucakları içinde 86 köyü vardır.

MERSİNGİLLER (Myrtaceae)
İkiçeneklilerden bir bitki familyası. Almaşık yapraklıdırlar. Çiçekleri genel olarak şemsiye biçiminde ve beşli olur. Itırlı bitkilerdendir. Mersingiller familyasından mersin (Myrtus communis) bir sıcak iklim bitkisidir. Gövdesi 1,5 - 2 metreye kadar yükselir. Yaprakları yaz ve kış yeşil kalır. Ak renkli çiçekleri hoş kokar. Yapraklarının damıtılmasıyle esans elde edilir. Süs bitkisi olarak yetiştirilir. Meyvelerinin kabuklarından eczacılıkta yararlanılır. Karanfil ağacı ve okaliptüs mersingillerin diğer bilinen türleridir.

MERTEBE
Müzikte, aynı bir usul için çeşitli zaman birimlerinin kullanılmasıdır. Usulün birim zamanı olarak, sekizlik, dörtlük, ikilik vb. notalar kullanılabilir. Birim olarak kullanılan nota ne kadar uzun süreli, yani ne kadar büyük değerli bir notaysa, usulün de o kadar uzun süreceği ve o kadar ağır hareketli olacağı açıktır. Bu bakımdan, yürük parçaları yazarken, usullerin de yürük mertebelerini kullanmak daha doğrudur. Örneğin, aksak usulünde bir oyun havasını, usulün $\frac{9}{4}$ veya $\frac{9}{2}$ mertebesiyle yazmak anlamsızdır $\frac{9}{8}$ veya $\frac{9}{16}$ mertebesinin kullanılması hem okunuşu kolaylaştırır, hem de göze daha tabiî görünür. Bunun yanında, parçanın başında, metronom sayısını, yani bir dakikada çalınması gereken birim nota sayısını kesinlikle göstermek de, parçanın doğru hızla çalınabilmesi için gereklidir.

MERYEM
(? - ?) İsa Peygamberin annesi. Hıristiyanlıkta Meryem Ana'nın pek seçkin bir yeri vardır. Kişiliği ve yaşamı konusunda kesinlikle bilinenler azdır; bunların çoğu Hıristiyan dininin kutsal kitabı olan dört bölümlük İncil'in iki bölümünden öğrenilenlere dayanır. M.Ö. 20 yılına doğru doğduğu sanılmaktadır. Davut Peygamberin soyundan gelen Yovakim ve Anna'nın kızıdır. Pek küçük yaşta akrabasından Yasef (Josef) ile nişanlanmıştır. Dinsel inançlara göre, bir erkekle cinsel yaklaşması olmaksızın İsa'ya gebe kalmıştır.

Ailesiyle birlikte Mısır'a kaçmışlar, sonra tekrar Filistin'e dönmüşlerdir. Oğlu 30 yaşlarına gelip de yeni bir dini tanıtmaya başlayıncaya kadar silik bir yaşamı olmuştur. İncil'de verilen bilgilere göre, oğlu halk arasında konuşmalar yaparken zaman zaman birlikte bulunmuştur. Yine İncil'de yazıldığına göre İsa çarmıha gerilirken annesini Aziz Yuvan'a (Jean) emanet etmiştir.

Meryem'in İsa'nın ölümünden sonraki hayatı hakkında elde bilgi yoktur. Bazılarına göre Kudüs'te, bazılarına göre ise Efes'te ölmüştür. Son zamanlarda, Vatikan da Meryem'in İzmir dolaylarında, Efeste «Meryem Ana'nın Evi» diye bilinen evde oturmuş olduğunu kabul etmiş ve burası Hıristiyanlar için bir ziyaret yeri olmuştur.

MERZİFON
Orta Karadeniz bölümünde Amasya iline bağlı ilçe merkezi şehir (nüfusu 23 410). Ankara - Samsun şosesi üzerinde, Meşruf deresi ile Paşa deresi vadileri arasındaki bir sırtta kurulmuştur. Yükseltisi 718 m.'dir. Şehirde çevresi ağaçlı, geniş bir alan (Cumhuriyet alanı) vardır. Hükümet konağı yakınında bir park, şehir gazinosu karşısında da yeşil saha vardır. Şehrin tarihî eserleri arasında Mehmet I., Murat II., Dürrî Mehmet Efendi, Merzifonlu Kara Mustafa, Tacettin Paşaların yaptırdıkları cami, mescit, hamam ve medreseler yer alır.

Merzifon ilçesinin yüzölçümü 939 km^2., nüfusu 55 079'dur. Merkez, Alıcık ve Sarıbuğday bucakları içinde 56 köyü vardır. İlçe toprakları ortadaki ovalık kesimle bunu kuzey ve güneyden kuşatan dağları kapsar. Kuzeydeki dağlık alanda Tavşan dağları uzanır. Ovanın güneyindeki alan ise tepeliktir. Merzifon ilçesinde yazlar İç Anadolu'ya göre fazla sıcak değildir. Kışlar da pek soğuk geçmez. Yağışlar azdır (ortalama yağış 373 mm.'dir). İlçe topraklarının % 18'i ormanlıktır. Tavşan dağlarının birçok yerinde ormanlar gür ve sürekli dir. En çok kayın bulunur. Çam ağaçlarına daha az rastlanır. İlçede önemli akarsu yoktur. Başlıcaları ilçe merkezinin doğusundaki Geremen ve Marınca dereleri, ilçe merkezinden geçen Paşa deresi, batıdaki Meşruf ve Ağviran dereleridir.

İlçe ekonomisi tarıma dayanır. Tavşan dağları güneyindeki topraklarının %45'i tarıma elverişlidir. Tarlaların %90'ı tahıl ekimine ayrılmıştır (en çok buğday, ayrıca arpa, mısır, yulaf). Geri kalan kısmın çoğuna baklagillerle şekerpancarı ve sebze ekilir. Şehir ve köylerde pamuklu bez dokunur.

MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA
(bkz. Kara Mustafa Paşa, Merzifonlu)

MESCİD-İ AKSA
Kudüs'teki Süleyman mabedinin yerinde kurulan cami. Bu camiye, «en uzak cami» anlamına gelen Mescid-i Aksa (Mescid el-Aksa) adının verilmesi, Mekke'ye uzak olmasından ötürü olsa gerektir. Bu terim, İslâmiyetin ilk yıllarında kullanılmış ve Kur'anda da geçmiştir. O sıralarda Mescid-i Aksa Müslümanların kıblesiydi. Ancak Hicretin ikinci yılında (623 ya da 624) Mekke'deki Kâbe kıble kabul edilmiş ve Müslümanlar bu tarihten sonra Kâbe'ye dönerek namaz kılmışlardır. Bu olay, o sırada Medine dolaylarında büyük nüfuza sahip bulunan Musevîleri sinirlendirmişse de Müslümanların Mescid-i Aksa'ya karşı olan saygı ve bağlılığı kesilmemiştir. Daha sonra Kudüs'ü fetheden II. Halife Ömer (591 ? -644), eski Süleyman mabedinin yerinde bir cami daha yaptırmış; fakat kiliseye dokunmamıştır.

Şimdi Mescid-i Aksa adı, eski Süleyman mabedinin güneyindeki camiye verilmektedir. Bu camiin hangi tarihte ve kimin tarafından yapıldığı kesinlikle bilinmemektedir. Kimi tarihçiler Bizanslılardan kalma bir kilise olduğunu, sonradan camiye çevrildiğini, kimi de Emevîler döneminde yapıldığını öne sürmüşlerdir. Bu cami de, Haçlı seferlerinin başlamasından sonra Kudüs'le birlikte Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında birkaç kez el değiştirmiş; en son 1967 yılında Araplarla İsrail arasında yapılan savaştan sonra İsrail'in işgaline girmiş, 1969 yılında da bir yangın geçirmiştir.

MESİHÎ
(1470 ? -1512) XV. yüzyıl divan şairlerinden. Priştine'de doğmuştur. Asıl adı İsa'dır. İlk gençliğinde geldiği İstanbul'da medrese öğrenimi görerek yetişmiş, Beyazıt II. devri sadrazamlarından Hadım Ali Paşanın divan kâtibi olmuştur. Edirne'nin güzelliklerini konu olarak aldığı ve 130 beyitten meydana getirdiği Şeh-

Solda: Meyve vermiş bir mersin (Myrtus communis) dalı. Sağda: Güney Amerika'nın tropikal bölgelerinde yetişen bir mersin türü (Callistemon speciosum). Mersingillerden Akdeniz iklim bölgesinde yetişen tek bitki mersindir.

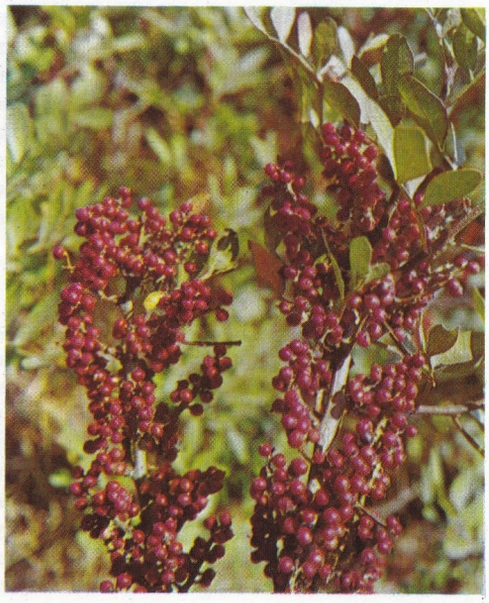

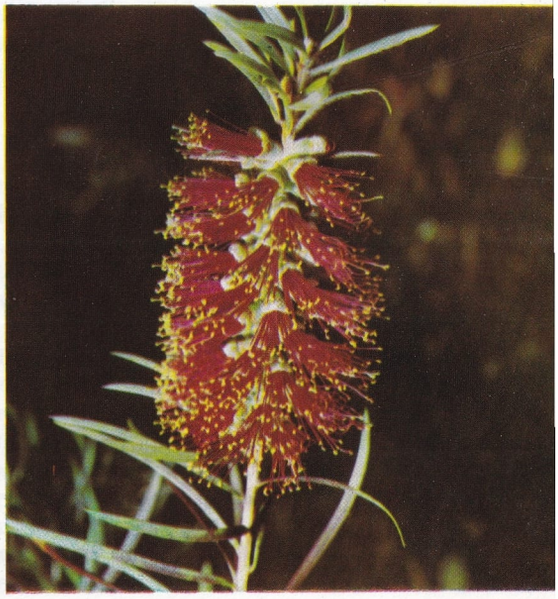

rengiz adlı eseri çağının başarılı şairleri arasında sayılmasına yol açmış, **Bahar Kasidesi** ise İngiliz, Fransız ve Alman dillerine çevrilmiştir.

Doğaya ve dış dünyaya açılarak, gerçek izlenimleri kıvrak bir dille ve somut benzetiler örgüsü içinde verebilmesi, şiirinin en belirgin özellikleri arasındadır. Bu özellik zamanla kimi şiirlerinde rint bir edaya dönüşmüştür. Divanı ve yüz mektubunu birleştiren **Gül-i Sadberk** (Yüz Yapraklı Gül) adlı düzyazı yazma sanatının anlatıldığı bir eseri daha vardır.

MESSALINA, VALERIA
(25 ? -48) Roma imparatoru Claudius'un üçüncü karısı. Tarihe ihtiraslı ve zeki bir kadın olarak geçmiştir. Kocasının üzerinde tam bir egemenlik kurarak devleti perde arkasından idare eden Valeria Messalina, Roma devletini elinde tutmakta özellikle serbest bıraktığı kölelerden yararlanmıştır. Kocası Claudius'un Roma'da bulunmadığı bir sırada Gaius Silius adında bir delikanlıyı karısından ayırıp onunla evlenmek istemiş, durumu haber alan Claudius tarafından öldürtülmüştür. Claudius'dan Britannicus adında bir oğlu, Octavia adında da bir kızı vardı. Octavia daha sonra Roma imparatoru Neron'un karısı olmuştur. Messalina'nın aşk maceraları birçok kitaba konu teşkil etmiştir.

MESSINA BOĞAZI
İtalyan yarımadası ile Sicilya adasını birbirinden ayıran boğaz. İtalya yarımadasının güney-batı ucuyla Sicilya adasının kuzey-doğu kıyıları arasında yer alan Messina boğazının uzunluğu 38 km., en dar yeri 3 km.. en geniş yeriyse 18 km.'dir. En derin yeri 102 metredir. Kuvvetli akıntılardan dolayı Messina boğazı eski çağlardan beri çok tehlikeli bir geçit sayılmaktadır. Özellikle, boğazın en dar yeri olan kuzey kesimi tehlikelidir. Denize doğru uzanan sarp kayalar ve şiddetli esen rüzgârlar da boğazın tehlikesini artırır. Boğazdaki ana akıntı güneyden kuzeye doğrudur. Bundan başka bir de kuzeyden güneye doğru akan bir yan akıntı vardır. Bu akıntılar altı saatta bir yön değiştirir. Messina boğazı kıyısındaki liman şehirlerinin en önemlileri İtalya yarımadası kıyısındaki Reggio Calabria ile Sicilya adası kıyısındaki Messina'dır.

MESUDİYE
Karadeniz bölgesinde Ordu iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 2 547) Ordu'nun güneyinde Melet suyunun üç kolunun birleştiği nokta yakınında kurulmuştur. Yükseltisi 1 250 m.'dir. Ordu - Sıvas yolu kasabadan geçer. Ordu'ya 127 km. uzaklıktadır.

Mesudiye ilçesinin yüzölçümü 1 180 km^2., nüfusu 37 812'dir. Merkez, Topçam, Yeşilce bucakları içinde 65 köyü vardır. İlçe toprakları Melet suyu çevresindeki düzlüklerle, bunları doğudan kuşatan Karagöl dağlarının batı uçlarını, güneyden kuşatan sırtları ve kuzeybatıdaki Aydoğan sırtlarını kapsar. İklim yağışlıdır. Kışlar sert geçer. Orman örtüsü zengindir. Başlıca akarsuyu Melet'tir. Halkın gelir kaynağını tahıl tarımı, hayvancılık ve küçük el sanatları teşkil eder. El sanatlarından değirmentaşı yapımı başta gelir.

MESUT CEMİL
(**bkz.** Tel, Mesut Cemil)

MEŞE (Quercus)
İkiçeneklilerin gürgengiller familyasından kerestesi dayanıklı orman ağacı. Gövdesi 20 - 40 m. yüksekliğe, çapı 7 m.'ye ulaşabilir. Yaprakları kalın ve derin oymalıdır. Yemişi Palamut adı verilen bir kadehçik içinde bulunur. Palamut ve kabuklarında fazla miktarda tanen bulunur. Ham derileri sepilemekte kullanılır. Uzun ömürlü bir ağaçtır. Doğada 300'den çok türü arasında yaz kış yapraklarını dökmeyenleri de vardır. Sert, dayanıklı ve uzun tahtalarından marangozlukta büyük ölçüde yararlanılır. Kuvvetli ısı veren odunu da yakacak olarak kullanılır.

MEŞRU MÜDAFAA
Kişinin, kendisini ya da bir başkasını karşı karşıya kaldığı bir saldırıdan kurtarmak için yapmak zorunda kaldığı fiiller.

Meşru müdafaa hali bir hukuka uygunluk nedeni olduğu için, meşru müdafaa halindeki kimse işlediği fiilden sorumlu tutulmaz. Bu nedenle, meşru müdafaa halinde işlenilen fiilin doğurduğu zararların tazmini failinden istenemez. Bunun gibi; meşru müdafaa halindeyken işlenen fiil, kanunda suç olarak tarif edilmiş bulunan herhangi bir fiile uygun olsa bile, failin hareketi suç sayılmaz. Türk Ceza Kanununun 49. maddesi, meşru müdafaa halinde işlenilen fiillerin suç teşkil etmeyeceğini belirtirken Borçlar Kanununun 52. maddesi de, meşru müdafaa halinde işlenilen fiillerin tazminat icap ettirmeyeceğini açıklar.

Meşru müdafaa için, kanun, belirli şartların gerçekleşmiş olmasını aramıştır. Mevcut bir saldırı bulunmalı ve bu saldırı kişinin nefsine ya da ırzına yönelmiş olmalıdır.

Saldırı gerçekleşmiş olmalı ve saldırıdan başka türlü kurtulma imkânı bulunmamalıdır. Saldırının ihtimal halinde olması, meşru müdafaaya imkân vermeyeceği gibi, saldırıdan kaçarak ya da başka bir yolla kurtulmak mümkünse, kişi bu yola başvurarak saldırıdan kurtulmalıdır. Ayrıca, meşru müdafaada sınır aşılmamalıdır. Diğer bir deyişle saldırının doğurabileceği zarar ile müdafaa sırasında verilecek zarar arasında bir denklik bulunmalıdır. Bu sınır aşıldığı takdirde, faile fiilinin gerektirdiği ceza, indirilerek verilir.

METABOLİZMA
Bir canlı varlıkta meydana gelen biyokimyasal olayların tümü. Bu olaylar genellikle anabolizma ve katabolizma adları altında toplanan iki diziye ayrılır. Birinciler içinde özümleme ve sentez tepkileri, ikinciler içinde çözümleme ve parçalanma tepkileri yer alır. Metabolizma, canlı maddeyi meydana getiren önemli bileşiklerin ve elementlerin metabolizmalarına ayrılarak glusid metabolizması, lipid metabolizması, protein, demir metabolizması vb. adlarını alır. Fakat her canlıda biyokimyasal tepkiler birbirine bağlı olduğundan bir kesimde meydana gelen değişimler bütün yapıyı etkiler. Bütün metabolizma tepkileri enzimler yoluyle olur. Diastaz da denen enzimler kimyasal tepkileri ayarlayan, eriyebilir nitelikte organik maddelerdir. Belirli bir maddenin canlıya girdiği andan sonra meydana gelecek bütün kimyasal tepkiler bellidir; çünkü enzimler her kimyasal tepkide bir sonraki tepkiye yol açacak ortamı hazırlar. Bir metabolizma zincirinin tamamlanması için organizmanın her noktasında aynı anda her tepkiyi düzenleyecek enzimlerden bulunması gerekli değildir. Bunların zinciri tamamlayabilecek biçimde organizmaya dağılmış olmaları metabolizmayı gerçekleştirmeye yeter. Belirli enzim takımları-

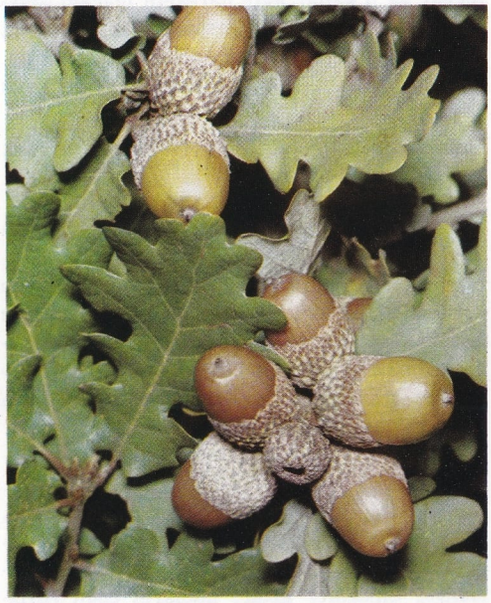

Üstte: Akdeniz iklim bölgesinin kuzeyine düşen bölgelerde görülen meşe türlerinden Quercus lanuginosa. Altta: Meşenin yaprakları ve meyveleri. Meşenin meyvesine meşe palamutu adı verilir.

nın belirli birtakım organlarda yerelleştiği bugün saptanmış durumdadır. Krebs siklusu veya Krebs çevrimi denen çevrimi meydana getiren enzimler çoğunlukla mitokondrilerde toplanmış durumdadır. Daha yüksek bir düzeyde, belirli birtakım doku ve organlarda merkezleşmiş daha karma metabolizma sistemlerine rastlanır.

Metabolizma zincirleri düz bir çizgi durumunda olabildikleri gibi, bir çevrim meydana getirenler de vardır. Çizgisel metabolizma zincirlerinde başlangıçtaki bileşik madde sentez veya parçalanma işlemleri etkisinde kalır; bu, kullanma, elenme yollarıyle zincirden çıkıncaya, yahut başka bir metabolizma sistemine girinceye kadar sürer. Enzim tepkileri arasında çiftli olanlar da vardır. Bu tepkilerde birinci, ikinciye uygun ortam hazırlar. Bu çiftli enzim tepkileri geniş metabolizma zincirlerinde görülür ve önemleri büyüktür. Metabolizma çevrimi de denen kapalı metabolizma çevrimlerinde başlangıçtaki ana madde bir dizi kimyasal işlemden geçtikten sonra yine ilkel biçimiyle çevrime girer. Bu tür metabolizma zincirlerinin en önemlisi Krebs çevrimidir. Biyokimyasal dengenin önemli mekanizmalarını gösteren bu çeşit sistemler çoğunlukla çeşitli metabolizma kesimlerine bağlıdır.

Her canlı kendini meydana getiren maddeleri dışarıdan aldığı maddelerle birleştirir. Metabolizma işlemleri, besin alma yoluyle vücuda giren basit maddelerden protein gibi, nükleik asitler gibi özel maddeler meydana getirirler. Ancak bütün canlılarda, canlılar dünyası için gerekli her maddeyi meydana getirecek bütün sentezleri yapabilme yeteneği bulunmaz. Her tür canlının ayrı ayrı bir veya birkaç senteze yeteneği vardır. İnsan ele alınırsa, birinci derecede gerekli maddelerin birçok vitamin çeşidi, bazı aminoasitler, bazı yağlar vb. olduğu görülür. Sentez yapan birleştirici metabolizma tepkilerinin çoğu, enerji yutan türde tepkilerdir. Analiz yapan, bölen metabolizma türleriyse enerji çıkaran türde tepkilerdir. Bazı enzim sistemlerinin tek görevi de sentezlerde gerekli olan enerjiyi sağlamaktır. Bir kısmı ise organizmanın çeşitli eylemleri sonucu açığa çıkmış enerjiyi kullanılabilir duruma getirir. Çeşitli canlılarda yapılan incelemeler birçok biyokimyasal tepkinin, ana çizgileriyle, bütün canlılar dünyasında aynı olduğunu, ancak ayrı türden canlılarda ayrı gelişme ve örgütlenme yolları gösterdiğini ortaya koymuştur.

İnsan metabolizması üzerinde derinleştirilen çalışmalar ise metabolizma bozuklukları diye bir hastalık durumu bulunduğunu meydana çıkarmıştır. Bunlar, nedeni bir veya birkaç biyokimyasal tepki eksikliği olan bir dizi hastalıktır. Örneğin şekerli diabet, damla (gut) vb. bu çeşit hastalıklardandır. Son yıllarda bütün hastalıkları metabolizma açısından ele alma eğilimi belirmiştir. Bu yolla elde edilen klinik sonuçlar büyük değer taşımaktadır. Bir canlı ya hareketsiz durumdayken gerekli olan enerji, yani temel metabolizma işlemlerini sürdürmek için gerekli olan enerji «bazal metabolizma» adını alır ve genellikle oksijen alımı ile anlatımını bulur. Bazal metabolizma çeşitli fiziksel koşullara göre değişir; ayrıca bunu değiştirebilen önemli bir etken de canlının hastalık durumu içinde olup olmamasıdır. Bundan ötürüdür ki, çevresel koşulları ayarlamakla ve çeşitli ilâçlar vermekle canlının bazal metabolizmasında düzenleme yapılabilmektedir.

Bazal metabolizmanın ölçülmesinden genellikle klinik tedavide tiroid bezi bozukluklarının teşhisinde yararlanılmaktadır. Ancak bugün bu yolu bırakıp tiroid dışı etkenlere daha az bağlı yöntemlerden yararlanmaya doğru bir eğilim görülmektedir.

METAFİZİK

Varlıkların algı ve duyumdışı sayılan temellerini araştıran felsefe dalı. Metafizik deyimi ilk kez Aristoteles'in öğrencilerinden Rodoslu Andronikos tarafından kullanılmıştır. Andronikos, Aristoteles'in eserlerini sıralarken **Prote Philosophia** adlı eseri **Physika**'dan sonraya koymuş ve «fizikten sonra» anlamına gelen «metafizik» deyimi ortaya çıkmıştır. Metafizik kimi zaman varolanların tümel bilgisi, kimi zaman da bilimlerin verileriyle eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Bütün pozitif bilimler ve felsefî sistemlerde metafizik tortuların bulunduğu ileri sürülmektedir. İnsan nedir?, İnsanın ve diğer varolanların varolma amacı nelerdir?, Varolanları oluşturan ilk neden ya da cevher nedir? gibi sorularla uğraşan metafizik, soyutlama, sezgi gibi metotları ya da aklın prensiplerinden en önemlisi olan çelişmezlik ilkesini kullanmaktadır. Eski Yunan düşüncesinin önemli bir bölümü (Thales, Anaksimenes, Anaksimandros, Aristoteles) ile bütün bir ortaçağ felsefesi metafizik temeller üzerine kurulmuştur. Metafiziğe ilk tepki David Hume.dan (1711-1776) gelmiş ve Hume, dogmatizme, soyut savunmalara empirist görüşleri ile karşı çıkmıştır. Daha sonra Kant (1724 - 1801) insan aklının ve bilimsel bir metafiziğin sınırlarını araştırmıştır. Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından geliştirilen diyalektik materyalizmle bütün düşünsel dayanakları çöken metafizik önermeler, çağdaş mantıkçılar tarafından boş ve saçma olarak nitelenirler.

Bazal metabolizmanın tesbit edilmesi. Özel bir aygıtla hastanın harcadığı oksijen ölçülmektedir.

METALURJİ

Metal ve alaşımları cevherlerden elde eden, bunların özelliklerini inceleyerek, metal ve alaşımları işleyen endüstri dalına verilen ad. Metal veya alaşımlarından yapılmış bütün cisimler, yani alet, makine ve taşıtlarla çeşitli eşya metalurji sayesinde elde edilir. Yine metalurji sayesinde elektrik enerjisi taşınır, gökdelenlerin çelik iskeletleri yapılabilir.

Metalurji başlıca iki kısma ayrılabilir. Bunlar «ekstraktif metalurji» ve «fiziksel metalurji» dir.

Ekstraktif metalurji, cevherlerden metalleri ve alaşımları elde etme işleri ile uğraşan bilim ve teknoloji dalıdır. Ekstraktif metalurji başlıca cevherlerin zenginleştirilmesi, kavurma, sinterleme, izabe, hidrometalurji, elektroliz ve amalgamasyon işlemlerini kapsar.

Cevherlerin zenginleştirilmesi, ekstraktif metalurjinin ilk adımıdır. Bir cevher asıl faydalanılan ana mineralle bunun yanında bulunan taş, toprak vb. kısmı yapan faydasız minerallerin karışımıdır. Bu faydasız mineraller topluluğuna «gang» ya da «acine» adı verilir. Buna göre cevher = ana mineral + gang, şeklinde özetlenebilir. Zenginleştirme ana mineral oranını yükseltme, böylece istenen ürünü iyi bir maliyet fiyatına elde etme amacını güder. Bunun için mekanik ayırma, sürükleme, elektromıknatısla ayırma, flotasyon gibi yöntemler uygulanır. Örnek olarak magnetik ayırma için cevher önce ince toz halinde öğütülür. Elektromıknatıslar ferromagnetik veya paramagnetik olan ana minerali çeker. Böylece ana mineral gangdan ayrılmış olur.

Kavurma, zenginleştirilmiş cevherlerin ya doğrudan doğruya ya da bir hava akımı içinde belli bir sıcaklığa kadar kızdırılması demektir. Böylece bir metal karbonat sadece kızdırılmakla metal okside çevrilir. Sülfürlerin kavrulması hava akımında olur. Metal oksit ile kükürt dioksit çıkar. Buna oksitleyici kavurma da denir.

Sinterleme, bir çeşit kavurmadır. Burada sıcaklık çok daha yüksek olduğu için, toz halindeki cevher sonunda fındık ya da daha büyük tanecikler halinde toplanır. Bu da kısmî bir ergime ile sağlanır. Bundan sonraki işlemler için toz yerine tanecikler halindeki sinterlenmiş cevher tercih edilir.

İzabe asıl, metal veya alaşım elde etme işlemidir. Zenginleştirilmiş, kavrulmuş ve sinterlenmiş cevher genellikle oksit halindedir. Bu oksit uygun indirgenler örnek olarak karbon (kok) veya karbon monoksit yardımı ile indirgenerek metal açığa çıkarılır. Örnek olarak, demir elde edilmesinde, sinterlenmiş cevher, demir oksit ve gang karışımı şeklindedir. Bu, yüksek fırına bir miktar ergitici (flux) ile birlikte karıştırılarak konur. Bir kat ergitici ve

cevher karışımı, bir kat kok konarak yüksek fırın doldurulur. Sonra ateşlenerek alttan hava gönderilir. Kok CO (karbon monoksit) verir. Bu da demir oksiti demire kadar indirger. Ham demir elde edilmiş olur.

Hidrometalurji, bazen ana mineralin uygun bir sıvı yardımı ile cevherden alınmasıdır. Örnek olarak, oksit veya sülfat halindeki bakır cevheri seyreltik sülfürik asitle yıkanır. Bakır bileşiği bakır sülfat şeklinde erir. Bakır sülfat eriyiği olur. Bundan da elektroliz yolu ile bakır elde edilebilir.

Elektroliz, metalleri bileşiklerinden elektroliz yoluyle çıkarma işlemidir. Elektroliz metallerin saflaştırılması için de kullanılabilir. Örnek olarak hidrometalurji işlemi ile elde edilmiş bakır sülfat eriyiği elektroliz edilebilir. Bunun için bakırdan yapılmış bir negatif elektrot (katot) ve kurşundan bir pozitif elektrot (anot) ile eriyik elektroliz edilir. Bakır katotta toplanır. Aynı yöntem ham bakırın saflaştırılması için de kullanılır. Katot saf bakır levha, anot ise içinde yabancı maddeler bulunan ham bakırdır. Bu elektrotlar bakır sülfat içine batırılır. Akım geçince anot erir, bakır saf halde katotta toplanır.

Amalgamasyon altın ve gümüş gibi doğada element halinde bulunan metalleri civa içinde eritmek ve bu yolla cevherden ayırmak işlemidir. Serbest altın ya da gümüş civa ile malgama yapar. Amalgam adını da alan bu malgama ısıtılırsa civa uçar; geriye altın veya gümüş kalır. Bu metot çağımızda pek az uygulanır. Çünkü yöntem ancak altın ya da gümüş bakımından zengin cevherlere uygulanır. Böyle cevherler de tükenmektedir.

Fiziksel metalurji, elde edilmiş metalleri çeşitli amaçlar için kullanılır duruma getirme işlemlerini kapsar. Örnek olarak bir çelik kütüğü işleyip bir çelik levha haline getirme fiziksel metalurjinin konusudur. Yine fiziksel metalurji bazı metalleri birbirine karıştırarak çeşitli amaçlar için alaşımlar elde eder. Metallere ya da alaşımlara su vermek, bunları tavlamak, menevişlemek gibi işlemler de fiziksel metalurjinin işlemleri arasına girer.

METAMORFOZ

Bazı hayvanların embriyon aşamasından sonra başlayıp ergin duruma girinceye kadar geçirdikleri değişikliklerin tümü. Bu döneme başkalaşma adı da verilir. Larva veya kurtçuk dönemi denen aşamada hayvan erginlik aşamasındakinden epeyce başkadır. Genellikle bu aşamada kendinden ileri canlıların embriyon aşamasındaki, yahut kendinden geri canlıların erginlik aşamasındaki niteliklerini taşıyor gibidir. Örneğin kınkanatlılarda (koleopterler) ve pulkanatlılarda (lepidopterler) kurtçuk çok parçalı bir dış görünüşe ve kırkayakların (miriapodlar) iç yapısına sahiptir; kurbağalarda ise kurtçuğun balıklardaki gibi solungaç solunumu, basit kan dolaşımı (kirli - temiz kan birlikte) ve uzun bir kuyruğu vardır. Böceklerde, kabuklularda, derisidikenlilerde ve yumuşakçalarda ana nitelik olan metamorfoza daha ileri canlılarda da rastlanır. İkiyaşayışlılar ve bazı balıklar gibi omurgalılarda da metamorfoz vardır.

Eklembacaklılarda embriyon sonrası gelişme yalnız örtenek ve ona bağlı organların çeşitli değişiklikleriyle olur. Bunun nedeni hayvanın içindeki kitinli kabuğun az gerilebilir nitelikte olmasıdır. Bu durumda metamorfozdan değil, yalnızca basit bir değişimden sözedilebilir. Böcekler, metamorfozları açısından üçe ayrılır. Ametabol, heterometabol ve holometabol gruplarından birincisinde tam bir metamorfoz yoktur. Ufak tefek değişikliklerle hayvan embriyon durumundan erginliğe geçer. İki belirli aşamaları vardır: neanid ve imago aşamaları. Heterometabol gruba giren böceklerde erginlikten önce kanatlı bir nenf dönemi görülür. Bu böcekler iki bölüme ayrılır; paurometaboller ve hemimetaboller. Birincilerde kurtçuk erginle aynı ortamda yaşar. İkincilerde kurtçukla ergin arasında hem yapı ayrılığı büyüktür, hem de değişik ortamlarda yaşarlar. Holometaboller grupuna oldukça gelişmiş canlılar girer. Bunlarda kurtçukla ergin canlı arasında pupa denen hareketsiz bir aşama bulunur. Bu grupta kurtçukla ergin canlı arasında çok büyük ayrılık vardır.

Botanikte metamorfoz: Bitkilerin bazı kısımlarının değişerek yeni görevler yüklenmesine de metamorfoz adı verilir. Bazı yapraklardan saçaklar sarkması, gövde ve dallardan dikenler çıkması bitkisel metamorfoza birer örnektir. Hatta çiçek de metamorfoza uğramış bir dal sayılabilir.

METAN

Doymuş hidrokarbonların en basiti, ilk üyesi. Metan CH_4 formülü ile gösterilen moleküllerden yapılmıştır. Her molekülde bir karbon ve dört hidrojen atomu bulunur. Metan doğada yer gazında, maden kömürü ocaklarında ve petrolün damıtma ürünlerinden olan gaz kısmında bulunur. Bataklıklarda da metan gazı çıkar. Bu, kömürleşme olayı nedeniyle olur.

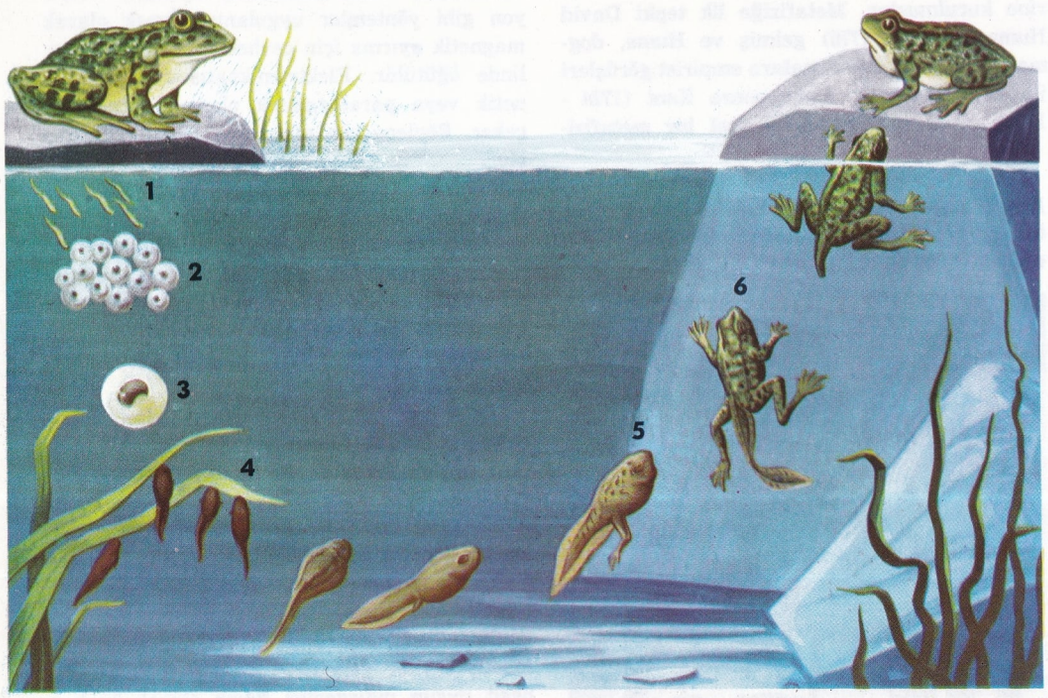

Yeşil kurbağanın metamorfozu (başkalaşması). Dişinin suya bıraktığı yumurtaları (2) spermalar döllüyor (1). Yumurtanın büyütülmüş resmi (3). Yumurtalardan çıkan yavrular (4) soluma işini solungaçları aracılığıyla yaparlar; solungaçlar başlangıçta hayvanın dışındadır. Önce arka ayaklar (5) sonra ön ayaklar (6) oluşur ve nihayet akciğerler çalışmaya başlayınca solungaçlar yokolur. Sağda, yukarıdan aşağıya: Yılanbalığının leptosefal adı verilen kurtçuğunun başkalaşması.

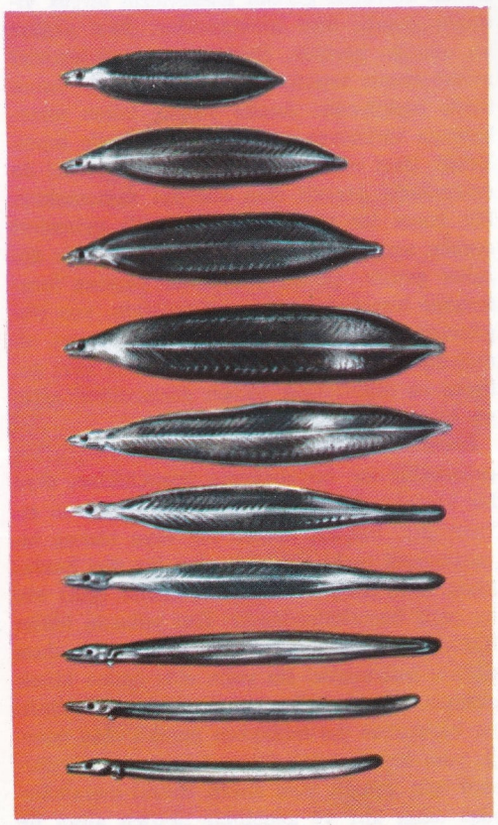

Maden ocaklarında toplanan metan-hava karışımına «grizu» adı verilir. Bu karışım bir kıvılcımla patlar ve maden kömürü ocaklarında can kaybına yol açardı. Bugün lamba yerine elektrik fenerleri kullanılarak kazaların önü alınmıştır. Yine de dikkatsizlikler bazı grizu patlamalarına yol açmaktadır. Havagazının da %30 - 35 kadarı metandır.

Endüstride metan, içinde metan bulunan gazların ayrımsal sıvılaştırılması ile elde edilir. Böyle bir gaz karışımı soğutulursa önce en yüksek kaynayan madde sıvılaşır. Bunu daha düşük sıcaklıkla kaynayanların sıvılaşmaları izler. Böylece gazlar birbirinden ayrılmış olur. Kimya laboratuvarlarında, metan susuz sodyum asetatın sodyum hidroksit-kalsiyum hidroksit karışımı (sudlu kireç) ile ısıtılması ya da alüminyum karbürün su ile hafifçe ısıtılması yoluyle elde edilir. Bu, küçük ölçüde metan elde etme yollarıdır.

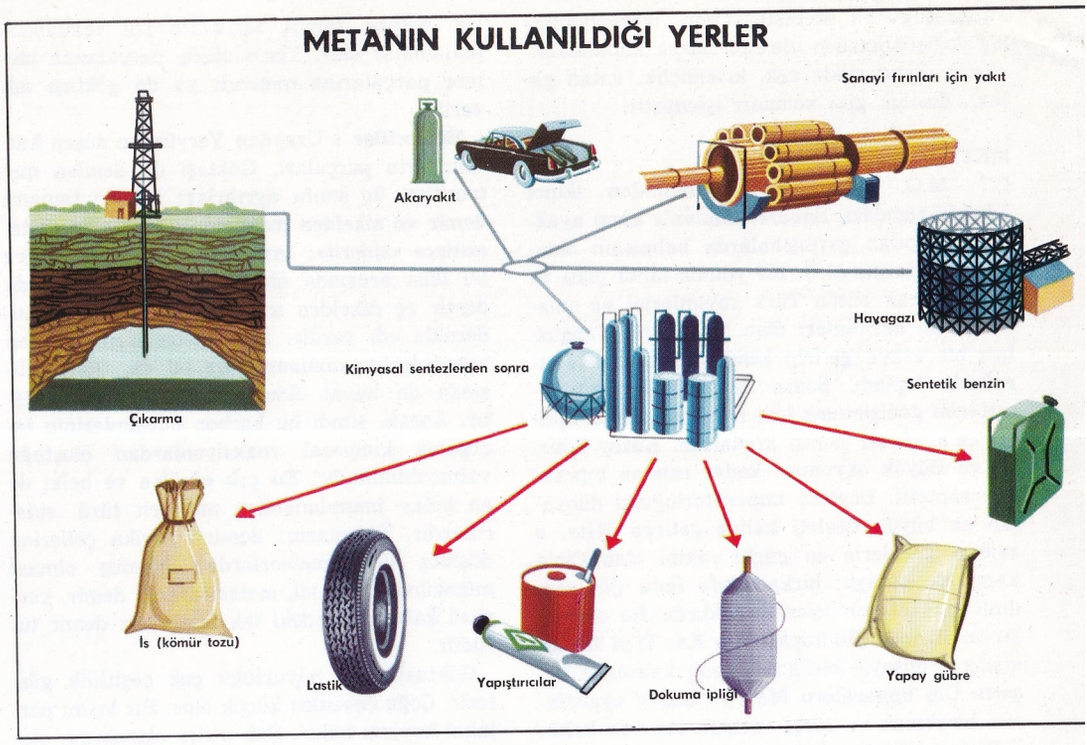

$$CH_3.COONa + NaOH \rightarrow CH_4 + Na_2CO_3$$

Sodyum Asetat	Sodyum Hidroksit	Metan	Sodyum Karbonat

Metan renksiz ve kokusuz bir gazdır. Basınç altında sıvılaşabilir. Suda erimez, organik eritkenlerde, örneğin benzin ya da benzende eriyebilir. Havada soluk mavi bir alevle yanar. Metan oranı %5 - 15 olan metan - hava karışımı patlayıcıdır (grizu). Metan bunun dışında kimyasal etkenlere karşı oldukça dayanıklıdır. Zaten parafin adı verilen sınıfta bulunur. Parafin ilgisiz demektir. Halojenler bile metana karanlıkta etki etmezler. Klor dağınık gündüz ışığında basamak basamak etki ederek sonunda tetraklor metan veya karbon tetraklorür (CCl_4) adını alan ürüne kadar ulaşır. Bu olayda metandaki H atomları Cl (klor) atomlarıyle yer değiştirir. Bu çeşit reaksiyona ornatma veya sübstitüsyon adı verilir. Metan yakıt ve çeşitli sentezler için ilkel madde olarak kullanılmaktadır.

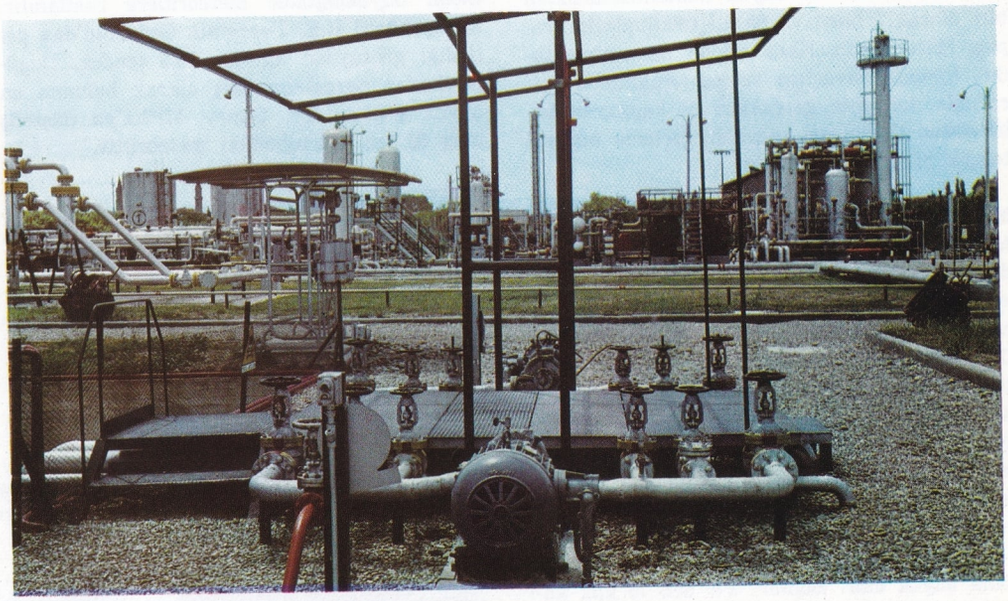

Bir doğal gaz toplama ve dezhidratasyon merkezi.

METANOL
(bkz. Metil Alkol)

METASTASIO, PIETRO
(1698 - 1782) İtalyan şairi. Hümanizma ve felsefe çalışmış, 1719 yılından 1724 yılına kadar Napoli'de yaşamıştır. Bu dönem içinde birçok tiyatro oyunu yazmıştır. 1724 - 1730 arasında Roma'da yaşayan ve yine oyun yazmağa devam eden Metastasio daha sonra Viyana'ya giderek saray şairi olmuştur. Metastasio'nun Viyana'da geçirdiği ilk on yıl çok verimli olmuştur. Bu süre içinde birçok oyun ve bu arada en iyi dramları olan **Demofoonte** ve **Olimpiade**'yi yazmıştır. Maria Teresa'nın kraliçe olduğu dönemde (1740 - 1780) Avusturya sarayının tiyatro hayatını yöneten Metastasio, bu süre içinde önemli eser verememiştir. Bu dönemde Horatius, Aristoteles ve Yunan tiyatrosu üzerine yazdığı kuram yazıları en önemeserleri arasında yer alır.

Metastasio geniş kültürü ve XVIII. yüzyılın damgasını taşıyan zevkiyle başarılarla dolu bir hayat yaşamıştır. Geniş kültürünün ve ince zevkinin ürünü olan tiyatro eserlerinde, edebî anlatım ile müzik anlatımını bağdaştırmak

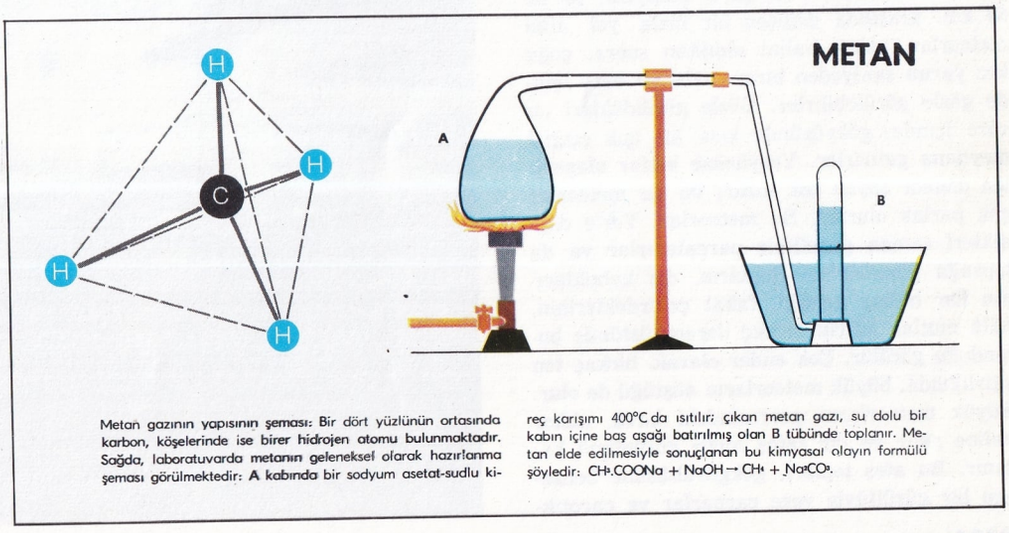

Metan gazının yapısının şeması: Bir dört yüzlünün ortasında karbon, köşelerinde ise birer hidrojen atomu bulunmaktadır. Sağda, laboratuvarda metanın geleneksel olarak hazırlanma şeması görülmektedir: A kabında bir sodyum asetat-sudlu kireç karışımı 400°C da ısıtılır; çıkan metan gazı, su dolu bir kabın içine baş aşağı batırılmış olan B tübünde toplanır. Metan elde edilmesiyle sonuçlanan bu kimyasal olayın formülü şöyledir: $CH_3.COONa + NaOH \rightarrow CH_4 + Na_2CO_3$.

amacını güden Metastasio'nun, melodramları hiç değiştirilmeden libretto olarak kullanılabilmiştir. Eserlerinde aşk, kıskançlık, vatan görevi, dostluk gibi konuları işlemiştir.

METE

(? - M.Ö. 174) Hun hanedanından ikinci Türk hükümdarı. Babası Teoman'a karşı ayaklandı, yapılan çarpışmalarda babasının öldürülmesi üzerine M.Ö. 209 yılında tahta çıktı ve ilk iş olarak bütün Türk kavimlerini ve onların yakın akrabaları olan Moğollarla Tunguzları bir araya getirip kendi hükümdarlığı etrafında topladı. Sonra imparatorluğunun sınırlarını genişletmek için fetihlere girişti. Hindistan'a, Hazar denizi kıyılarına, Kuzey Sibirya ve Büyük okyanusa kadar uzanan toprakları zaptetti. Böylece imparatorluğunu dünyanın en büyük devleti haline getiren Mete, o zaman Türklerin en güçlü rakibi olan Çin'e karşı da savaştı, birkaç defa ünlü Çin seddini aşıp ülkenin içlerine saldırdı. Bu saldırılardan birinde Çin imparatoru Kao-Ti'yi 320 000 kişilik ordusuyle birlikte Peteng kalesinde kuşattı. Çin imparatoru Mete'ye Kuzey eyaletlerini bırakmak ve vergi vermek zorunda kaldı.

Türk tarihinin en büyük hükümdarlarından biri olarak bilinen ve 35 yıl hükümdarlık yapan Mete «Oğuz Han» adıyle de anılmaktadır. Kişiliği, savaşları ve kahramanlıkları etrafında, birtakım gerçekleri de kapsayan ünlü «Oğuz Destanı»nı meydana getiren bir mitolojik hikâye oluşmuştur.

METEOR

Meteor geniş anlamıyle, Güneş çevresinde kendine özgü bir yörüngesi olan, ancak gezegen adı verilemeyecek küçüklükteki bütün katı cisimlere verilen addır. Dar anlamında ise, Dünya'nın yerçekimine kapılan ve Yer'e düşerken havayla sürtüşmesi yüzünden akkor haline gelip gözle görülebilen parçalara denir. Her 24 saatta, Dünya atmosferine 8 000 kadar meteor girer; ama bunlardan sadece birkaçı gözle görülebilecek büyüklüktedir. Gözle görülebilen meteorların çoğu da son derece soluktur.

Meteorlardan pek azı bir kum tanesinden daha büyük olur. Bunlar, Yer'den 75 km. kadar yüksekteyken akkor haline gelir ve buharlaşırlar. Yer'in hızına göre, saniyede 15 ile 60 km. arasında değişen bir hızla yol alan meteorlar, akkor halini aldıktan sonra, çoğu kez yarım saniyeden biraz fazla bir süre içinde gözle görülebilirler. Gözle görüldükleri bu süre içinde, gökyüzünde kısa bir ışık çizgisi meydana getirirler. Yeryüzüne kadar ulaşabilen meteor sayısı çok azdır; bu tür meteorlar çok parlak olurlar. Bu meteorlar, Yer'e değdikleri zaman genellikle parçalanırlar ya da toprağa gömülürler. Bunların, dış kabuklarının kor haline geldiği, fakat çekirdeklerinin, hâlâ mutlak sıfırın birkaç derece üstünde bulunduğu görülür. Çok ender olarak, birkaç ton ağırlığında, büyük meteorların düştüğü de olur. Büyük meteorların çevresindeki hava, akkor haline gelir ve bir «ateş topu» görünümü kazanır. Bu ateş topları, gökgürültüsüne benzeyen bir gürültüyle yere çarparlar ve çarptıkları zaman, büyük zararlara yol açabilecek patlamalar olur. Yer'e düşüp parçalanan meteor parçalarına meteorit ya da göktaşı adı verilir.

Meteoritler : Uzaydan Yeryüzüne düşen katı cisimlerin parçaları. Göktaşı da denilen meteoritler, üç sınıfa ayrılırlar: Hemen tamamı demir ve nikelden meydana gelmiş olan meteoritlere «siderit»; taştan olanlara «aerolit» ve bu ikisi arasında olup, hem taş ve hem de demir ve nikelden meydana gelenlere de «siderolit» adı verilir. Bazı meteorlarda karbon bileşimlerine rastlanmış ve bu da, Dünya dışında da hayat olduğu inancını uyandırmıştır. Ancak, şimdi bu karbon bileşimlerinin inorganik kimyasal reaksiyonlardan oluştuğu varsayılmaktadır. En çok görülen ve belki de en kolay tanımlanabilen meteorit türü, sideritlerdir. İnsanların; demiri, Afrika çöllerine düşmüş olan meteorlardan bulmuş olması mümkündür. Çünkü, meteorlardaki demir, yeryüzü kabuğu içindeki tek bileşimsiz demir türüdür.

Göktaşlarının büyüklüğü çok çeşitlilik gösterir. Çoğu cevizden küçük olur. Bir kısmı portakal boyunu bulur. Çok ender olarak da, otomobil büyüklüğünde meteoritlere rastlanılır. Kutup kâşifi R.E. Peary'nin Grönland'dan getirdiği göktaşının ağırlığı 36,5 tondur. Bugüne kadar parçalanmamış olarak bulunan en büyük göktaşı ise, Güney Afrika'ya düşmüş olan 60 ton ağırlığındaki meteorittir.

METEOROLOJİ

Atmosfer içinde geçen sıcaklık değişmeleri, yel, yıldırım, yağmur, dolu gibi olayları inceleyen bilim dalı. Geçmişte yeryüzünün hareketleri (depremler) ile deniz hareketleri de meteorolojinin kapsamına girmişse de, bugün, bunlar ayrı ayrı bilim dallarında incelenmektedir.

Atmosfer olaylarının dağılımı ele alındığında, meteoroloji fiziksel coğrafyanın, olayların niteliği ele alındığında da jeofiziğin bir bölümü olarak kabul edilmektedir. Birinci durumda, yeryüzünün çeşitli kesimlerindeki çeşitli atmosfer durumları sözkonusu olduğunda meteorolojiye klimatoloji veya iklim bilimi adı da verilir. Bazen bu iki ad eşanlamlı olarak kullanılır. Atmosferin litosfer (taşküre) ve hidrosfer (sularküresi) ile ilişkisi bulunmayan durumlar sözkonusu olduğunda meteorolojiye aeroloji veya hava bilimi adı verilir.

Meteoroloji atmosfer olaylarını yalıtarak ele alır ve böylelikle onların özüne, nedenlerine ve sonuçlarına varır ve bir sınıflandırma meydana getirir. Sinoptik meteoroloji denen bölüm, belirli bir meteorolojik durumu, Yeryüzünün belli bir kesiminde ele alır. Meteorolojinin öteki önemli bölümleri tarımsal meteoroloji ve biyometeorolojidir. Bunlar meteorolojinin ana konusu olan atmosfer olaylarının etkisi altında kalan olay ve sorunları ele alırlar.

Meteorolojinin konusu hangi açıdan alınırsa alınsın, hep atmosfer öğelerine ve etkenlerine dayandığı görülür. Bu öğeler (ısı, basınç, nem) değişken olup hep birlikte atmosferin çeşitli durumlarını belirlerler. Bir yönden konunun ikinci kısmı olan atmosfer etkenlerinin (yükseklik, enlem derecesi, güneşe dönük olup olmama vb.), bir yönden de karşılıklı etkileşmelerin sonucu doğan sürekli değişimin etkisi altında kalırlar. Bütün bu karşılıklı etki altında kalmalar yüzünden hava tahminleri tam kesinlikle yapılmamaktadır.

Meteorolojinin en çok bilinen amaçlarından biri havanın nasıl olacağının kestirilmesidir. Bunda, elden geldiği kadar kesinliğe varabilmek için, ele alınan bölgeye dağıtılmış meteoroloji gözlem yerlerinin elde ettiği verilere başvurulur. Bu veriler bir merkezde toplanır. Merkez, verileri değerlendirir ve durumun ge-

Meksika'nın kuzey kesimiyle Amerika Birleşik Devletleri'nin güney eyaletlerinin 140 km. yükseklikteki bir Amerikan yapay uydusundan çekilmiş fotoğrafı. Yapay uydularla büyük yüksekliklerden fotoğraf çekilebilmesi meteorolojiye çok yararlı olmuştur.

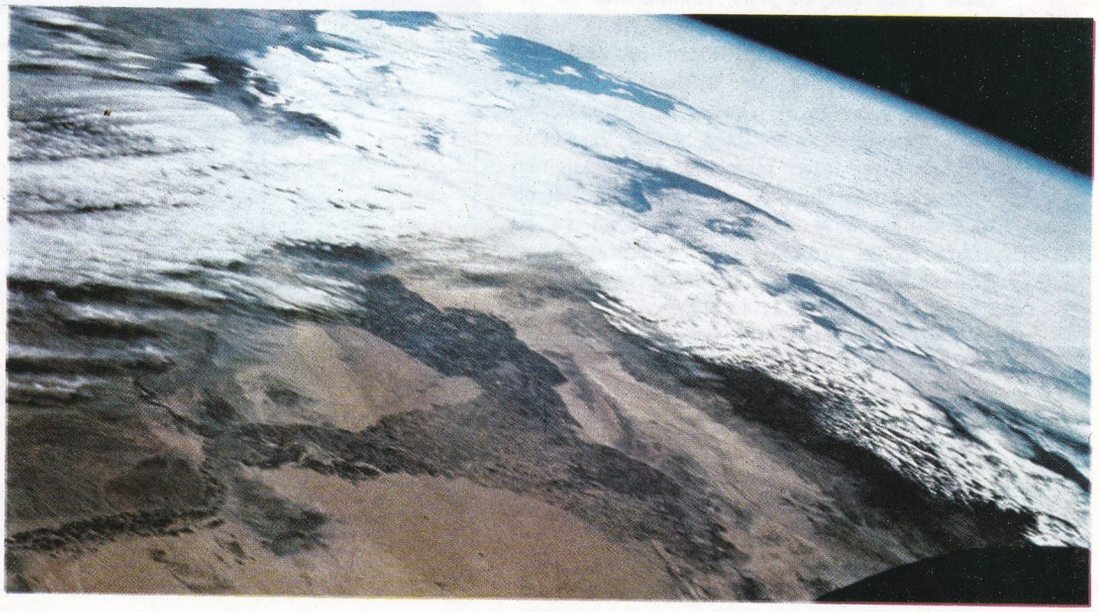

nel bir görünüşünü çıkarır. Tek bir merkez birbirine bitişik kesimler ya da yeryüzünün genişçe bir parçası konusunda aynı verileri elde edebilirse, incelenen bölgenin yalnız o andaki durumunu bildirmekle kalmaz; aynı zamanda gelecekte sınırlı bir süre içindeki durumu konusunda da tahminler yapabilir. Bu gözlemleri ve sonuçlarını birleştirecek, işleyecek ulusal ve uluslararası kuruluşlar (Türkiyede Tarım Bakanlığı Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü) vardır. Bu kuruluşlar karşılıklı yardımlarıyle hava ve deniz trafiğinin düzenlenmesinde birinci derecede etken olurlar.

Atmosfer olayları çok eski zamanlardan beri insanların ilgisini çekmişse de, meteorolojik verilerin düzenli bir yolla toplanmasına ancak XVII. yüzyılda Galileo Galilei ve Torricelli'nin çalışmalarıyle, termometre ve barometrenin icadıyle başlanmıştır. XIX. yüzyılın sonuna doğru ve XX. yüzyılda meteoroloji bilimsel bir nitelik kazanmıştır. 1878'de kurulan Uluslararası Meteoroloji örgütü 1947'de bugünkü yapısını kazanmış, 1950'de de Birleşmiş Milletler örgütüne bağlı bir kuruluş durumuna getirilmiştir. Bugün «hava durumu haritaları» yeryüzüne dağılmış binlerce meteoroloji istasyonunun, yapay uyduların, çeşitli bilimsel araçların işbirliğiyle meydana getirilmektedir.

METİL

Alkil köklerinin en basiti. CH_3 — ile gösterilen metil kökü, CH_4 metanın bir hidrojeni çıkarılarak meydana gelen gruptur. Bütün alkil kökleri gibi metil kökü de yalnız başına yaşayamaz. Ya birbiri ya da başka köklerle bileşerek çeşitli moleküller meydana getirirler. Örnek olarak iki metil grubu bileşirse

$$CH_3 + .CH_3 \rightarrow CH_3 — CH_3$$

etan oluşur. Bir metil kökü ile hidroksil kökü metil alkol yapar. Metil kökü ile halojen kökleri, metil halojenürler meydana getirir.

METİL ALKOL

Alifatik monoalkollerin en basiti, ilk üyesi (eşanol, metanol, karbinol). CH_3 — OH formülü ile gösterilen metanol yapı yönünden CH_4 formülü ile gösterilen metanın bir hidrojeni yerine bir — OH (hidroksil) grubunun gelmesi ile türer. Ya da HOH ile de gösterilebilen suyun bir hidrojen atomu yerine bir CH_3 — grubu geçerse yine metil alkol oluşur.

Metanol eskiden odunun kuru kuruya damıtılması yoluyle elde edilirdi. Bu nedenle de adına «odun ruhu» denmiştir. Odunun kuru kuruya damıtılmasında yoğunlaşan iki üründen biri odun katranı, öbürü de sulu kısımdır. Sulu kısmın %10'u asetik asit, %3 - 4'ü odun ruhu, %0,5 kadarı aseton ve başka maddelerden, geri kalanı sudan ibaret bir karışımdır. Asetik asiti tutmak için kireç karıştırılır. Kalsiyum asetat olur. Bundan sonra karışım damıtılırsa bir tuz olan kalsiyum asetat buharlaşmaz; metil alkol, aseton, su vb. maddeler uçar. Buharlaşan kısım yoğunlaştırılır. Su, metil alkol, aseton ayrımsal damıtma ile birbirinden ayrılır.

Bugün ucuz ve bol miktarda metil alkol sentezle elde edilir. Bunun için karbon monoksit ve hidrojen karışımı, 350°C'de çinko oksit ve krom oksit karışımı olan katalizörler üzerinden geçirilir. Bu olaya karbon monoksitin hidrojenlendirilmesi denebilir.

$$CO + 2H_2 \rightarrow CH_3OH$$

Metil alkol renksiz, kendine özgü kokulu ve uçucu bir sıvıdır, 6°C'de kaynar. Su ile her oranda karışır, yağları ve reçineleri eritir. Zehirlidir, az miktarı gözleri kör eder, fazlası öldürücüdür. Eskiden yakıt olarak kullanılan ucuz ispirto (etil alkol, adi alkol) bir miktar metil alkol konarak satılırdı. Bundan amaç içilmesini önlemekti. Bazı insanlar buna rağmen ispirtoyu içtikleri için yakacak ispirto içine metil alkol karıştırmaktan vazgeçilmiştir.

Metil alkol monoalkollerin en aktifidir. Kolayca tutuşur, soluk mavi bir alevle yanar. Karbon oranı düşük olduğu için ısı değeri azdır; bu nedenle yakıt olarak kullanılmaz. Kolayca yükseltgenir, önce formaldehit yapar. Bu da yükseltgenirse formik asit ve sonunda karbon dioksit oluşur.

$$CH_3OH + 1/2\ O_2 \rightarrow HCHO + H_2O$$

Metil alkol — Form-aldehit

Asitlerle esterleri yapar. Bunlardan keskin kokulu metil salisilat romatizma, artrit, gut hastalıklarına karşı kullanılan bir ağrı dindiricidir. Metil alkol başlıca eritken olarak çeşitli cilâ ve verniklerin yapımında, formaldehit ve başka kimyasal maddelerin sentezinde kullanılır.

METİL ORANJ

Azo boyar maddelerindendir. Buna heliyantin adı da verilir. Yapısına göre adı dimetilamino azobenzen sulfonik asittir. Sodyum sulfonilatın diazolandırıldıktan sonra dimetilanilin ile kenetlenmesi sonucu meydana gelir.

$(CH_3)_2N\ C_6H_4N = N\ C_6H_4SO_3H$. Bu bir asittir. Asit molekülü halinde iken kırmızı, bunun sodyum tuzu ise sarı renklidir. Bu nedenle metil oranj asitli ortamda kırmızı, bazik ortamda sarı renk verir. Bu özeliği ile metil oranj endikatör(belirteç) olarak kullanılır

METODOLOJİ

(**bkz.** Yöntembilim)

METRO

Şehir içi ulaştırmasında kullanılan elektrikli yeraltı treni. Metro genellikle nüfus yoğunluğu fazla olan büyük şehirlerde kurulur ve şehir merkezini süratli bir şekilde banliyölere bağlar. Metroları öbür taşıtlardan ayıran, çoğu zaman yeraltından, bazen de yerden epeyce yüksekte bir yol üzerinde gitmesidir. Şehir trafiği dışında bir yolu olması, çift hat üzerinde hareket etmesi, metroda çok sayıda vagon kullanabilme ve yüksek bir hıza varabilme olanağını sağlar. Metronun özelliklerinden biri de çok az sayıda personelle yönetilebilmesidir. Genellikle katarı tek bir kişi işletir; her istasyonda bir denetleyici bulunur. Merkezde de yönetici sayısı çok değildir. Bu yöneticilerin çeşitli elektronik tablolar, televizyon alıcıları, telefonlar, ses kaydediciler vb. kullanma olanakları vardır. Bilet satışı, denetlemesi ve toplanması, kapıların açılış ve kapanışı otomatiktir. Bütün bunlar metroda zaman kaybını azaltır.

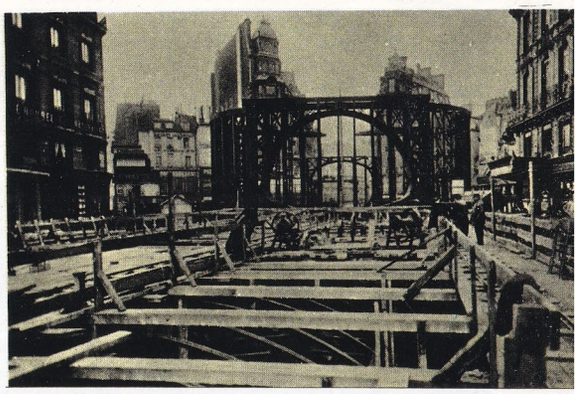

Paris metrosu: Saint Michel alanında madeni bir tünel yapımı. Tünel sonra 23 metre derinliğe yerleştirilecektir.

İlk metrolar: Dünyada ilk metro Londrada kurulmuştur. 1863'te işletmeye açılan Londra metrosu, günde sekiz milyon yolcu taşımaktadır. Şebekesi, yarı çapı 15 km. olan bir çember üzerine yayılmıştır. Toplamı 270 km. olan hatların 90 km.'si şehrin banliyösündedir. Bunun da büyük kısmı kuzey - batı doğrultusunda yayılmıştır. 1900 yılında açılan Paris metrosu ise günde beş milyondan fazla yolcu taşır. Bu metro da yarıçapı 15 km. olan bir çember üzerinde yayılmıştır. 1970 yılında işletmeye açılan ekspres hatlarının dışında toplam hat uzunluğu 169 km.'dir. Avrupa'da metrosu olan öteki şehirler şunlardır: Budapeşte (1896), Berlin (1902, şebeke toplamı 86,2 km.), Hamburg (1912, 68 km.), Leningrad (1915), Moskova (1935), Stockholm (1950), Viyana (1898), Madrid (1919), Barselon (1923), Roma (1955), Lizbon (1959), Milano (1962). Münih şehrinde de 1972 yılı Olimpiyat Oyunlarına yetiştirilmek üzere metro yapılmaktadır.

Günde 8 milyon kadar yolcu taşıyan New York metrosunun toplam uzunluğu 380 km.'dir. Şebekenin bazı yerlerinde dört hat üzerinde çalışılmaktadır. Bunların ikisi ekspres, ikisi posta katarı içindir. 1868 yılında sokak üzerinden geçen hava hatlarıyle açılan New York metrosu 1904'te yeraltı hatlarına çevrilmiştir. Şikago metrosu (1892) 134 km. toplam uzunluğunda ve 15 km. yarıçapındaki bir alanı kapsayan şebekeye sahiptir. Amerika kıtasında metrosu olan öteki şehirler şunlardır: Philadelphia (1907), Boston (1901), Buenos Aires (1911), Toronto (1921), Japonya'da ilk metro 1927'de Tokyo'da kurulmuş, bunu 1933'te açılan Osaka metrosu izlemiştir. Osaka metrosu hatlarının büyük kısmı hava hattıdır.

Teknik: Hava hatları yerden en az 6 m. yükseklikte olur. Çatı madensel veya betonarmedir. Toprağa sağlam desteklerle dayanır.

Yeraltı hatlarında iki sistem uygulanır: Birincisinde hatların geçeceği galeriler sokak düzeyinin hemen altında 6 - 8 metre derinlikte (Berlin), ötekinde ise 35 - 40 metre aşağıda (Londra) açılır. Birinci yöntemde yapılan metrolar daha ucuza çıkar; çünkü bunlarda gale-

Milano metrosunun istasyonlarının birinden bir görünüş.

rilerin kazılmasına sokak düzeyinden derine doğru hendek açma yoluyle başlanır; kazılan hendeğin iki yanına betonarme birer duvar örülür; böylelikle bir dikdörtgen prizma biçimini alan galeri bittikten sonra üzeri kapanır ve sokak tekrar döşenir. «Cut and cover» (kes ve ört) adı verilen bu yöntemin en büyük sakıncası, sokakların planını izlemesi, bundan ötürü de uzun ve girintili çıkıntılı olmasıdır. Kazı 8 - 12 metre gibi orta derinlikte yapılmışsa çift hatlı galerilerde duvarlar eliptik biçim gösterir.

Derin şebekelerde hatlar sokakların planını izlemez; çoğunlukla doğru çizgilerden meydana gelir, böylece birinden ötekine gidilecek iki nokta arasındaki yol çok kısalmış olur. Bu şebekelerde galeriler yuvarlak oyulmuştur; içlerinden tek hat geçer. Kesiti, çapı 3,5- 4,5 m. arasında bir çember olan bu galeriler çelik halkalarla döşenmiştir; ancak son zamanlarda bu çelik halkaların yerini betondan, prefabrike ve birbirine vidalanabilir bir döşeme sistemi almaktadır. Ray açıklığı genellikle 1 m. 43,5 cm.'dir. Derin galerilerde çift hat olmaz; yanyana açılmış ve her birinde tek doğrultuda giden trenler işleyen iki galeri bulunabilir. Sapmalar, dönmeler yalnız istasyon noktalarında olur; hatlar hiçbir zaman kesişmez. İstasyonlar yeraltı şebekelerinde galerilerin genişletilmesiyle, hava şebekelerinde ise platform çatısı kurmakla yapılır. İstasyonlarda 100 - 160 m. uzunluğunda peronlar bulunur. Yolcuların sokak düzeyine çıkmaları çoğu zaman yürüyen merdivenlerle sağlanır. Bu merdivenler saatta 25 000 yolcu taşıyabilir.

Trenler elektrikli trenlerin aynıdır. Çoğunlukla çift doğrultuludur. Vagonların sayısı, biçimi şebekeye göre değişir. Metro katarları saatta 90 - 100 km. yapabilirse de, genellikle 40 km.'nin üzerine çıkılmaz. Bir doğrultuda saatta ortalama 20 katar hareket eder. Ancak Londra metrosunda olduğu gibi saatta 40 katar çıkarılabildiği de olur.

METRONOM

Bir musiki parçasının hız derecesini gösteren alet. Genellikle piramit biçiminde bir kutuya kapatılmış bulunan bu aygıtta, alt kısmında sabit, üst kısmında hareketli bir ağırlık taşıyan bir sarkaç ve bunu harekete geçiren bir saat mekanizması vardır. Hareketli ağırlık, sarkaç boyunca yer değiştirdikçe, salınım periyodu geniş sınırlar arasında değişebilir. Sarkacın bir dakikada yaptığı hareket sayısı, ağırlıkları taşıyan eksen üzerinde yazılıdır. 40 ile 208 arasında değişir.

Kökeni XVIII. yüzyılda tasarlanan özel kronometrelere dayanan metronom, 1816'da J. Nepomuk Maelzel tarafından, Winkel adında bir Amsterdamlı mekanisyenin 1813'te yaptığı bir buluş geliştirilerek yapılmıştır. Beethoven, metronomdan yararlanan ilk bestecidir.

METROPOLITAN MUSEUM

New York'ta bir müze. 1870 yılında kurulmuştur. Bu müzede başlangıçta çoğunluğu Hollanda ve Flaman ressamlarının eserleri olan az sayıda tablo ile Kıbrıs ilkçağı eserlerinden meydana gelen Cesnola koleksiyonu bulunuyordu. Sonraki yıllarda ve özellikle XX. yüzyılda satın almalar ve bağışlarla genişleyip büyüyen müze Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük müzelerinden biri haline geldi. Müzeye bağışlanan özel koleksiyonların en önemlileri Altman, Davis, Friedsam ve Harkness koleksiyonlarıdır. Müzede resim, heykel, baskılar, kuyumculuk, silâh, desen, mobilya, duvar örgüleri ve müzik araçları kısımlarında Batı ve Doğu sanatlarının bütün dönemleri geniş bir şekilde temsil edilmektedir. Bunların yanı sıra Mısır, Yunan, Roma ve Doğu ülkeleri sanatlarına özel kısımlar ayrılmıştır. İtalyan, İspanyol, Alman, Flaman, Hollanda, İngiliz ve Fransız resim okullarını temsil eden tabloların sayısı 700'ü aşmaktadır. Müzede eserleri bulunan ünlü ressamlar arasında Giovanni Bellini, Botticelli, Raffaello, Tiziano, Caravaggio, Van Eyck, Bosch, Bruegel, Rembrandt, Frans Hals, Vermeer, Dürer, Holbein, Greco, Zurbaran, Velazquez, Gainsborough, Watteau vb. vardır. XIX. ve XX. yüzyılların resimleriyse Corot, Courbet, Daumier, Manet, Monet, Gauguin, Van Gogh, Picasso ve birçok başka ressamın eserleriyle temsil edilmektedir. Ayrı bir yerde bulunan ünlü «Cloisters» yani aslına çok yakın röprodüksüyonlar bölümü de Metropolitan Müzesinin önemli bir kısmını meydana getirmektedir.

METTERNICH - WINNEBURG, KLEMENS LOTHAR WENZEL

(1773-1859) Avusturyalı devlet adamı. Diplomat olan babasıyle birlikte Avrupa'yı dolaştı, öğrenimini Strasbourg ve Mainz üniversitelerinde yaptı. 1801 yılında diplomatlığa başladı. Üç yıl Paris'te gözlemci olarak kaldıktan sonra Avusturya'ya döndü. Bir süre Dışişleri Bakanlığında ikinci derecede bir görevde bulundu, sonra Dışişleri Bakanlığına getirildi. Fransa - Rusya savaşı başlayınca, tarafsız kaldı; fakat, savaş zaferle sonuçlandığı takdirde Silezya'nın Avusturya'ya verilmesi karşılığında Napoléon'a 30 000 asker verdi. Savaş Fransa'nın yenilgisiyle sona erince Metternich iki tarafa Avusturya'nın aracılığını teklif etti. Fakat Prag kongresinin (1813) başarısızlıkla sona ermesinden sonra Avrupa devletlerinin aralarında kurdukları ve Napoléon'un devrilmesiyle sonuçlanacak olan birliğe katıldı. Metternich'in en büyük diplomatik başarısı, Viyana kongresidir. Avusturya'yı gerek Kutsal antlaşmaya, gerekse Dörtlü antlaşmaya sokan Metternich, müdahale politikasının ortaya konulmasında bu antlaşmalardan yararlanmasını bilmiştir. Metternich'in müdahale politikası, Karlsbad ve Viyana (1819) kongrelerinde başarı kazanmıştır. Daha sonraki yıllarda, Avrupada önemli değişiklikler olmuş; bu değişikliklerin sonucunda, 1817 yılında Fransa'nın da katılmasıyle Beşli antlaşma haline gelen Dörtlü antlaşma devletleri arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmağa başlamış ve bütün bu değişimin sonunda Metternich Avrupa politikası üzerindeki etkisini kaybetmeğe başlamıştır. Metternich'i her zaman desteklemiş olan imparator Franz'ın ölümü (1835), Avrupa'nın son yıllardaki bu en güçlü adamının kendi ülkesin-

Beste yaparken metronomdan yararlanan ilk besteci Beethoven olmuştur.

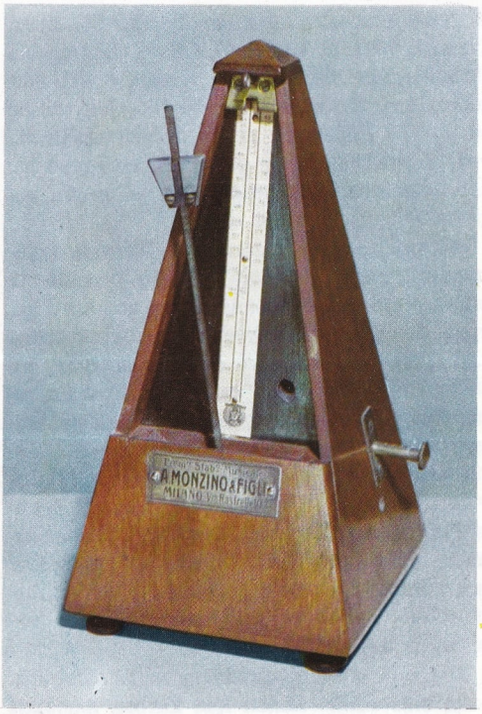

de de gücünü önemli ölçüde kaybetmesi sonucunu doğurmuştur. 1848 yılında Viyana'yı terk etmek zorunda kalan Metternich 1851 yılında döndükten sonra, yeni imparator Franz Joseph'e öğütler vermişse de etkili olamamıştır. Tipik bir tutucu olan Metternich, Avrupa'yı sonunda dağılmaya götürecek olan olayları politik eylemiyle bir süre için de olsa durdurmuş ya da yavaşlatmıştır denilebilir.

MEVLÂNA
(**bkz.** Celâlettin-i Rumî)

MEVLEVÎLİK
Mevlâna Celâlettin-i Rumî (1207-1273) tarafından kurulan ve oğlu Bahaüddin Velet (Sultan Velet) tarafından sistemleştirilerek yayılan tarikat. Bu tarikatı öteki tarikatlardan ayıran başlıca özellik, mensupları tarafından yapılan ve «sema» adı verilen raks biçimindeki harekettir. «Mutrıp» denilen saz heyetinin çaldığı ve «ayinhan» denilen okuyucuların nağme ile okuduğu «âyîn-i şerif»le birlikte yapılan sema, bir merkez çevresindeki «cezbe»yi (çekim) sembolize eder. Ayrıca ünlü «ney» sazı da yine Mevlevîlikte kullanılmış, ona başka bir özellik vermiştir. Mevlevîliğin bir özelliği de halktan çok, aydın zümresine yönelmiş, onlar arasında geniş bir taraftar topluluğu bulmuş olmasıdır. Özellikle XVI. yüzyıldan sonra bu durum o kadar belirginleşmiştir ki bu tarikata girenlerin başında bey çocukları, devlet adamları, vezirler, hatta kimi padişahlar (örneğin Selim III., Mahmut II., Abdülmecit) gelmiştir.

Mevlevîlikteki tarikat örgütünün başında bulunana «çelebi» denirdi. Çelebi önceleri, tarikatın ileri gelen ve «dede» denilen mensupları tarafından seçilirdi; daha sonra bu konuda dedeler arasında anlaşmazlık başgösterince padişahlar tarafından atanmaya başlanmıştır. Dede ise dergâhta çeşitli hizmetler görüp 1001 gün çile çıkaran kimsedir. Belirli yerlerde bulunan ve «mevlevîhane» adı verilen tarikat kuruluşlarının başında bulunan kimselere de, diğer tarikatlarda olduğu gibi «şeyh» denirdi. Ayrıca «muhip», «derviş», «halife» gibi unvanlar taşıyanlar da vardı.

Özellikle Anadolu kentlerinde geniş bir şekilde yayılan ve edebiyat, müzik, sanat tarihimize büyük ölçüde etki yapan Mevlevîliğin yemek, içmek, yatmak gibi günlük işlere varıncaya kadar kendine özgü kuralları vardı.

Cumhuriyetten sonra 1925 tarihinde tekke ve zaviyelerin kapatılması hakkındaki kanunun çıkarılması üzerine diğer tarikatlarınki gibi Mevlevîliğin de bütün tekke ve örgütleri kapatılmıştır.

MEVLİT
Hazreti Muhammed'in doğum günü münasebetiyle yapılan anma töreni, ayrıca bu törende okunan eserin adı. Hazreti Muhammed'in doğum tarihi olan rebiyülevvelin 12. gecesine eskiden beri Müslümanlarca önem verilmiştir. Fakat Peygamberin doğum yıldönümünü kutlamak için tören yapılması geleneği Fatımî devletinin yönetimi sırasında (910 - 1171) başlamıştır. Önceleri halifenin sarayında toplantılar düzenlemek ve verilen vaazları dinlemek şeklinde başlatılan bu gelenekler, gittikçe kurallara bağlı törenler haline getirilmiş; daha sonra, Peygamberin doğumunu tasvir eden eserlerin okunması ve toplananlar tarafından huşu ile dinlenilmesi geleneği de bu törenlerde yer almıştır.

Mevlit törenlerinin İslâm ülkelerine yayılması üzerine çeşitli yerlerde çeşitli dillerle Peygamberin doğumunu anlatan ve çoğu manzum olan, hepsi de **Mevlit** adını alan eserler de yazılmış ve çoğaltılmıştır. Arapça, Türkçe, Farsça, Kürtçe gibi dillerde yazılan bu eserler aynı zamanda yazıldıkları dillerde edebî bir değer de taşımaktadırlar.

Türkçe olarak bu konuda yazılan ve Türk edebiyatında belli bir yeri olan eser, Bursalı Süleyman Çelebi (? - 1422) tarafından yazılan **Mevlit**'tir. Aruz ölçüsünün «fâilâtün, fâilâtün, fâilün» vezniyle yazılmıştır. Süleyman Çelebi bu eserini altı bölümde toplamıştır: 1 - Münacat (Allah'a yakarış); 2 - Velâdet (Peygamberin doğuşu); 3 - Risalet (peygamber oluşu); 4 - Miraç (göğe çıkışı ve Allah'la konuşması); 5 - Rihlet (vefatı); 6 - Dua. Süleyman Çelebi'nin bu **Mevlit**'i güzel ve sade bir Türkçeyle yazıldığı, sesli okunmaya elverişli olduğu ve dinleyicileri geniş ölçüde etkileyici bir nitelik taşıdığı için, yazıldığından beri Anadolu'da büyük bir ilgiyle okunagelmiştir. Günümüzde de aynı ilgiyi görmektedir.

Mevlit okuyuşunun kendine özgü bir bestesi vardır. «Mevlithan» denilen hafızlar tarafından yüksek sesle ve besteyle okunur. Bazen birkaç mevlithan toplanıp bölüm bölüm, bölümler arasında da Kur'an'dan birer parça okurlar. Mevlit, Hazreti Muhammed'in doğum gecesi münasebetiyle okunduğu gibi doğum, ölüm, nikâh, anma gibi başka vesilelerle de okunur.

MEXICO
Meksika'nın başkenti (Ciudad de México). Nüfusu 3 418 471'dir. Güney yaylasında, eskiden bataklık olan geniş ve düz bir bölgede kurulmuştur. Yükseltisi 2 277 m.'dir. Ekvatora yakın olmasına rağmen iklimi ılımandır. Meksika'nın en önemli kara ve demir yollarının kavşak noktası olan şehirden Kuzey Amerika'yı Güney Amerika'ya bağlayan yol geçer.

Şehir, aynı yerde bulunan ve o sırada Kuzey Amerika'nın en büyük şehri olan Aztek şehri Tenochtitlan yıkıldıktan sonra, Hernan Cortés tarafından kurulmuştur (1521). Tenochtitlan 1325 yılında Aztek imparatorluğunun başkenti olmuştu. Kurulduktan sonra, çevredeki lagüne de taşarak yavaş yavaş genişleyen İspanyol şehri, 1530 yılında valilik ve piskoposluk merkezi oldu. 1551 yılında ise şehirde üniversite kuruldu. 1821 yılında İspanyol egemenliği son buldu; ertesi yıl ise burada ilk Meksika kongresi toplandı. 18 kasım 1824 tarihinden beri Meksika'nın başkenti olan Mexico, ülkenin en önemli politika, din ve kültür merkezi haline gelmiştir. Tarih ve sanat bakımlarından önem taşıyan anıtların çokluğu ve değerleri de şehrin önemini tanıtlar. Bu eserlerin başlıcaları sömürge barok üslubunda yapılmış olan katedral (1525-1667), Panteon (1740-1768) ve cumhurbaşkanının oturduğu Chapultepec Şatosu olarak anılabilir. Şehrin diğer önemli anıtlarının başında San Francesco ve Trinità kiliseleri gelir.

Mexico: Şehrin büyük kilisesi. XVIII. yüzyılda barok üslupta yapılan bina Lorenzo Rodriguez'in eseridir.

Düzensiz bir planı olan şehir, birbirinden açık bir şekilde farklı olan eski mahalleler (Tlacopac, Atzcopotzalco ve Lomas) ve yeni mahalleler (bu mahalleler şehrin merkezinden batı ve güney-batı yönlerine doğru yayılmaktadırlar) olarak ikiye ayrılmaktadır. Son yıllarda yapıların sömürge üslubu, yerini yavaş yavaş kendine özgü bir Kuzey Amerika mimarîsi havasına bırakmağa başlamıştır. Şehrin merkezindeki gökdelenler bu tür yapılara örnek olarak gösterilebilir. Batı kesiminde kurulmuş olan yeni üniversite sitesi de gösterişlidir.

Mexico aynı zamanda önemli bir sanayi merkezidir. Şehir ve çevresinde etkin durumda olan sanayi dallarının başlıcaları kâğıt, dokuma, deri dabaklama, maden, makine, elektroteknik, lastik, süs eşyaları, besin maddeleri, çimento, grafik ve baskı olarak belirtilebilir.

MEYANKÖKÜ (Glycrrhiza glabra)
Baklagillerden bir bitki. Toprak içinde büyüyen gövde parçası temizlenip kurutularak, hekimlikte kullanılan meyan balı elde edilir. Boyu bir metre kadar olan ağaççığın çiçekleri beyaz mavimsidir. Meyveleri baklayı andırır. Türkiye'de Ege yöresinde yetişir.

MEYERBEER, GIACOMO
(1791 - 1864) Alman bestecisi. Liebmann Beer olan soyadını değiştirerek Meyerbeer soyadını almıştır; adı olan Jakob'u da İtalya'da bulunduğu sırada Giacomo olarak değiştirmiştir. Dokuz yaşında Berlin'de piyano çalışmaya başlamış, 1805 yılında bestecilik alanına yönelmiş, kısa bir süre sonra da yalnız opera besteleri üzerinde çalışmaya başlamıştır. **Jephtas Gelübde** (Jephta'nın Adağı, 1812) Münih'te oynandığı zaman önemli bir başarı kazanmış, fakat 1814 yılında Viyana'da oynanan **Die bei-**

den Kalifen (İki Halife, 1814) adlı operası tutulmamıştır. Çalışmalarını derinleştirmek ihtiyacını duyarak önce Paris ve Londra'ya gitmiş, daha sonra 1816'da geçtiği İtalya'da 1824 yılına kadar kalmıştır. Burada özellikle Rossini'nin büyük etkisi altında kalan Meyerbeer kendini bütünüyle İtalyan üslubunda opera bestelemeğe vermiş ve başlıcaları, **L'Esule di Granata** (Gırnata Sürgünü, 1822) ve **Il Crociato in Egitto** (Mısırda Bir Haçlı, 1824) olan bu türden operalarıyle başarı kazanmıştır. Daha sonra Paris'e yerleşmiş, **Robert le diable** (Şeytan Robert, 1831) adlı operasıyle bestecilik ününü daha da genişletmiş: **Les Huguenots** (Huguenotlar, 1836) adlı operası ise, Paris Operasında bin temsili aşarak başka hiç bir operanın ulaşamadığı bir başarı elde etmiştir. 1842'de Berlin'e giderek 1846 yılına kadar kalmış, bu süre içinde özellikle **Le Prophète** (Peygamber) adlı operası üzerinde çalışmış, bu operası da 1849 yılında ve yine büyük bir başarıyla temsil edilmişti. Meyerbeer'in daha sonra bestelediği operalarından ilki olan **L'Etoile du nord** (Kuzey Yıldızı) 1845 yılında, **L'Africaine** (Afrikalı Kadın) ise 1865 yılında temsil edilmiştir.

Uzun bir süre Avrupa müziğinin en önemli temsilcilerinden biri olan Meyerbeer, Verdi ile Wagner'in hem rakibi, hem de ustası olmuştur. Kullandığı müzik araçlarının zenginliği ve çeşitliliği, sahnelerinin gösterişliliği ve ezgilerinin sağlamlığıyle Meyerbeer'in operaları XIX. yüzyıl boyunca geniş yankılar uyandırmıştır. Operalarının yanı sıra dinsel besteler, vokal müzik eserleri (bunların en önemlisi 40 ezgilik bir **Piyano ve Ses İçin Ezgiler** derlemesidir), uvertürler, çeşitli marşlar gibi senfonik eserler de bestelemiştir.

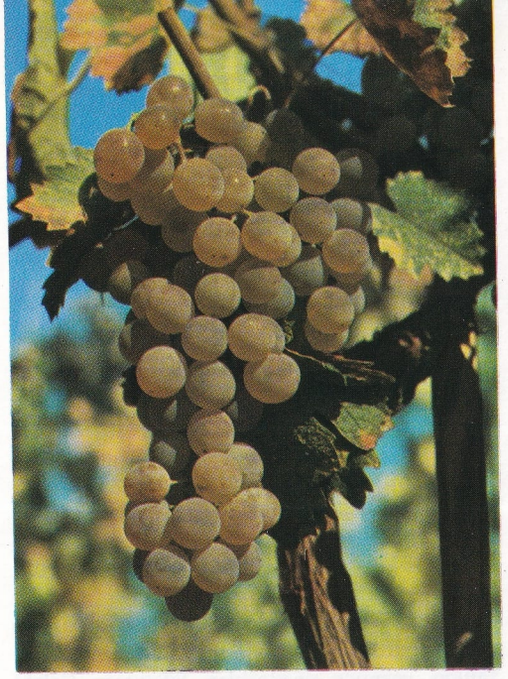

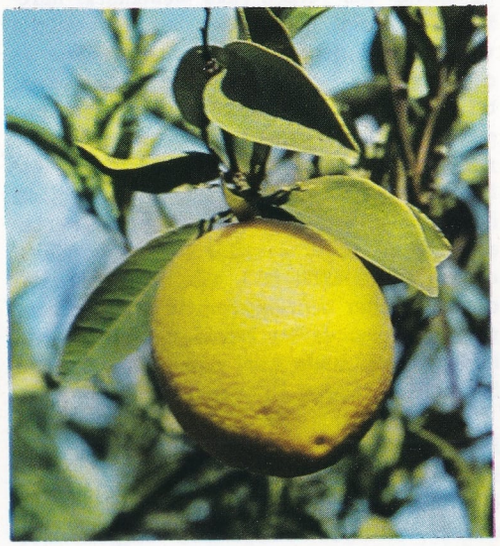

Birinci sırada solda: Etli meyvelerden üzüm. Sağda: Kiraz. Üstte solda: Etli sebzelerden kabak. Sağda: Limon.

MEYVE

Bitkilerde döllenme sonunda çiçeğin meyveyapraklarından meydana gelip tohumu taşıyan organ. Döllenme sonucu yumurtacık tohumu meydana getirir; yumurtalık ise etli, sulu ya da tahtamsı olabilen meyvekabuğu (perikarp) ile tohumları korur ve bazı durumlarda tohumların serpişmesinde etken olur.

Tohum kılıfında üç tabaka vardır: Meyvedışı (ekzokarp), meyveortası (mezokarp) ve meyveiçi (endokarp). Meyvedışı gündelik dilde «meyvenin kabuğu» denen kısımdır. Meyveortası genellikle sulu ya da etli olur. Meyveiçi, tohumları saklayan kısımdır. Meyveler bu tabakalarının sertlik, kalınlık ve yapısına göre etli ve kuru meyveler olmak üzere ikiye ayrılır. Etli meyvelerin meyvekabuğu yumuşaktır ve çoğunlukla içlerindeki madde şekerlidir, lezzetli ve genellikle besleyici niteliktedir. Bunlar çoğu zaman yenen meyvelerdir. Çeşitli biçimlerde olabilirler. Bir kısmı kendiliğinden açılır, bir kısmı ise ancak kesme, vurma gibi bir dış etkenle açılır.

Etli meyvelerin en önemlileri üzümsü meyve (bacca), zeytinsi meyve (drupe), kabak tipi meyve ve narenciye tipi meyvedir. Üzümsü meyvenin meyvedışı zar yapısında, meyveortası ve meyveiçi birbirine karışmış durumdadır. Üzüm, domates bu türdendir. Zeytinsi meyvenin meyvedışı yumuşak, meyveortası etli ve meyveiçi tahtamsıdır. Şeftali, kiraz, erik bu türdendir. Kabak, kavun, karpuz gibi meyvelerde meyvedışı meşinimsi, me ortası ve meyveiçi etli ve birbirine karışmış durumdadır. Tohum (çekirdek) sayısı çoktur.

Kuru meyvelerde meyvekabuğu su bakımından fakir olduğu için yumuşak kısım bulunmaz. Bunlarda kendiliğinden açılabilir olanlar, kendiliğinden açılmayanlardan açıkça ayrılır. Birincilerde en çok rastlanan türler şunlardır: Kapçıkmeyve (aken) biçimi, kese (follikül) biçimi, bakla (legüm) biçimi ve hardalsı meyve (silikus) biçimidir. Kapçıkmeyve kapakçıklarla açılır. Haşhaş ve şebboy bu türdendir. Kesecik biçimi ise meyvenin içinden dışa doğru bir yarıkla açılır. Anason ve boğanotu bu türe örnektir.

Dış etkiyle açılan meyvelerin başlıcaları şu çeşitlerdir: Buğdaysımeyve (caryopse), kompozitlerin meyveleri (ayçiçeği vb.), fındıksı (nux) meyve vb. Bu meyveler genellikle tüylü olurlar; biçimleri değişebilen girinti çıkıntıları tohumların rüzgârla yayılmasını sağlar.

Bazı tür bitkide meyve çok değişik bir biçim gösterir. Bu değişik biçimlerin bir kısmında meyve sanılan parça yakından incelenince bunun birçok küçük meyvenin bir araya gelmesiyle oluştuğu anlaşılır. Bileşik meyve denen bu çeşide ahududu, dut, incir vb. meyveler girer. Bir kısmında ise meyvenin bileşimine yalnız yumurtalık değil, aynı zamanda çiçeğin bazı kısımları da girer. Bu çeşit meyvelerin gelişmesi oldukça karma bir aşama gösterir. Böyle meyvelere yalancımeyve denir. Armut ve elma bu çeşit meyvelerdir. İğneyapraklıların meyvelerinden kozalak ve mazı ise çok değişik bir yapı gösterir. Bunlarda tahtamsı yapıda pullar çıplak tohumları korur.

MEZAR

Ölü gömülen çukur. Eğer üstüne bina yapılmışsa «türbe» adını alır. Eski Yunanlılar ve Romalılar mezarları toplu bir yerde yapmışlardır. Prehellenik devirde ise ölüler genellikle yaşadıkları evin yakınına gömülmüştür. Nitekim Girit'te, eski Knossos şehrinin kalıntıları arasında, evlerin döşeme taşlarının al-

tından mezarlar çıkmıştır. Romalılar da başlangıçta ölülerini şehir içine gömerlerken «on iki levha» yasasından sonra, şehir dışına gömmeye başlamışlardır. Eski Türkler ise ölülerini toprağa gömüp üzerine bir taş dikmişlerdir. Mezar taşının üzerine genellikle yazılar ve hayvan resimleri kazılmıştır. Hükümdarların mezarlarının ise üstü toprak yığını ile örtülürdü (kurgan). Mısır piramitlerinin kökeni kurganlardır. Kurganların içinde taştan örülmüş bir oda bulunurdu. Ceset buraya yerleştirilir, yanına ölünün atları, silâhları ve başka eşyaları bırakılırdı. Türklerin Müslümanlığı kabul etmesinden sonra, ölüler, din kuralları gereğince, sağ tarafları aşağıya gelecek ve yüzleri Kâbeye dönük olacak şekilde gömülmeye başlanmıştır.

MEZGİT (Gadus merlangus)
Kemiklibalıklar takımının mezgitler familyasından bir balık türü. Üç sırt yüzgeçi ve iki anus yüzgeçi vardır. Mezit adıyle de bilinirler. Uzunluğu 25 cm. kadardır. Eti çok lezzetlidir. Marmara ve Akdeniz'de çok bulunur. Avrupa denizlerinde de yaşarlar.

MEZHEPLER
Sözlük anlamı «gidilen, izlenen yol» demek olan «mezhep» sözcüğünün dinî terim olarak anlamı, bir dinin ilkelerini yorumlayan ve bu ilkelerin uygulama şekillerini belli kurallara göre düzenleyen yol demektir.

Müslümanlık, «Sünnîlik» ve «Şiîlik» olmak üzere başlıca iki kola ayrılır. Bunlar da kendi aralarında çeşitli mezheplere ayrılırlar. Sünnî mezhepler Hanefîlik, Şafiîlik, Malikîlik ve Hanbelîlik olmak üzere dörttür. Bunlardan başka da bazı mezhepler kurulmuş, fakat taraftar bulamadıkları için yaşayamamışlardır. Şiî mezhepler ise Caferîlik, Zeydîlik, İsmailîlik, vb.'dir.

Sünnî mezheplerin en yaygın olanı Hanefîliktir. Türklerin büyük çoğunluğu da bu mezhebe mensuptur. Bu mezhep Osmanlılar zamanında devletin resmî mezhebi olarak kabul edilmiştir.

MEZONLAR
Kütleleri, elektronlarınkiyle protonlarınki arasında olan kararsız temel tanecikler. Birkaç yıl öncesine kadar sadece iki tip mezon bilinmekteydi. Bunlar π mezonları (ya da pionlar) ve K mezonları (ya da kaonlar) idi. Birincilerin kütlesi elektronun kütlesinden 270 kat daha büyük olup, bunlar hafif mezonlar adını alırlar; ikinci tür mezonlara gelince bunların kütlesi elektronun kütlesinden 970 kat daha büyük olup ağır mezonlar adını alırlar. Mezonlar mutlak değer bakımından elektronunkine eşit bir elektrik yüküne sahiptirler; negatif ya da pozitif yüklü olabildikleri gibi nötr de olabilirler. Son yıllarda bilinen mezonların sayısı bir hayli artmış bulunmaktadır. Bugün bunları kapsadıkları spinin değerine göre sınıflara ayırmak mümkündür. Sıfır spinine sahip birinci grupta üç (π^+, π°, π^-) pionundan başka ve dört (K^+, K°, $K^{-\circ}$, K^-) kaonundan başka bir de nötr η mezonu bulunmaktadır; spini 1 değerindeki mezonların bulunduğu ikinci grupta ise elektrik yükleri sırasıyle δ, ω, φ, K^* harfleriyle gösterilen dokuz adet mezon bulunmaktadır. Bütün mezonlar, bir saniyenin milyarda birkaçını geçmeyen bir ortalama sürenin sonunda kendiliklerinden parçalanırlar. Elektronun kütlesinin 207 kat daha büyüğü ve protonunkinin de 0,113'ü kadar bir kütleye sahip olan μ tanecikleri (ya da müonlar) bir zamanlar mezon olarak nitelendiriliyordu. Bugün bunların çok ağır elektronlar oldukları görüşü geçerlidir. Bu görüşün kabulünün nedeni bu taneciklerin, kütleleri dışında, elektronların bütün özeliklerine sahip olmaları ve yörüngesel elektronlar ya da valâns elektronları yerine, mezonların bulunduğu ve adına mezik atomlar ve moleküller denilen atom ve molekülleri teşkil etmeleridir. 1932 yılında Japon fizikçisi Hideki Yukawa atom çekirdeklerini meydana getiren nötronlar ve protonları bir arada tutan bağları sağlayan kuvvetlerin, bu tanecikler arasında bir başka taneciğin değiş tokuşu neticesinde ortaya çıkacağını öne süren bir varsayım ortaya attı; nötronlarla protonlar, protonlarla protonlar, nötronlarla nötronlar arasındaki bağı açıklayabilmek için bu taneciğin pozitif, negatif, ya da nötr bir yükü olacağı ileri sürüldü.

Bu taneciğin kütlesi de, bu teoriye göre elektronun kütlesinden aşağı yukarı 200 kat daha büyük olmalıydı. 1934 yılında Anderson, kozmik ışınlarda Yukawa teorisinin öngördüğü taneciklerin kütlesine eşit kütlesi olan tanecikler bulunduğunu ortaya koydu; fakat gerçek Yukawa tanecikleri olan π mezonları, 1947 yılında İngiliz fizikçisi Cecil Frank Powell tarafından keşfedilmiştir.

MEZOPOTAMYA
Batı Asya'da, Dicle ve Fırat ırmakları ile kollarının suladıkları bölge. Sınırları kesin olmayan Mezopotamya'nın büyük kısmı bugünkü Irak, daha küçük birer kesimi de Türkiye ve İran sınırları içinde kalmaktadır. Bununla birlikte, dar anlamda Mezopotamya, üçüncü jeolojik çağda meydana gelmiş olan, kuzey-doğudaki Zağros dağları, kuzey-batıdaki Dış Doğu Torosları, batıdaki Suriye çölünün kalkerli yaylaları, güneydeki Arabistan yaylası ve güney-doğuda kalan İran körfezi (ya da Arap körfezi) arasında yer alan tektonik çöküntü alanındaki Dicle ve Fırat ırmaklarının aktığı ova olarak belirlenmektedir.

Mezopotamya'nın kuzey-batı kesimini meydana getiren el-Cezire çölü batıdaki çöl bölgeleriyle aynı yapıdadır; fakat, öncelikle bir bozkır niteliği gösteren kalkerli yükselti ve yaylalar özellikle kuzey-doğu - güney-batı doğrultusunda dağ sıraları halinde devam eder. Bu kesimdeki dağların başlıcaları Sincar (1 463 m.), Abdülaziz (920 m.) vb. olarak belirtilebilir.

Mezopotamya'nın Aşağı Mezopotamya ya da Babil, daha sonraları ise Araplar tarafından Irak adı verilen Güney kesimi ise geniş bir aluvyon ovasıdır. İki ırmağın ekim ile mart ayları arasında taşarak bıraktığı tortuların zenginleştirdiği bu toprak, eski çağlarda birçok uygarlığın beşiği olmuştur. Yunanca adı

Mezit ya da mezgit Marmara ve Akdeniz'de çok bulunan, eti lezzetli bir balıktır. Fotoğraftaki balıkçının elindeki balık mezgitgillerden Atlas okyanusunun kuzey kesimlerinde yaşayan bir balık türüdür.

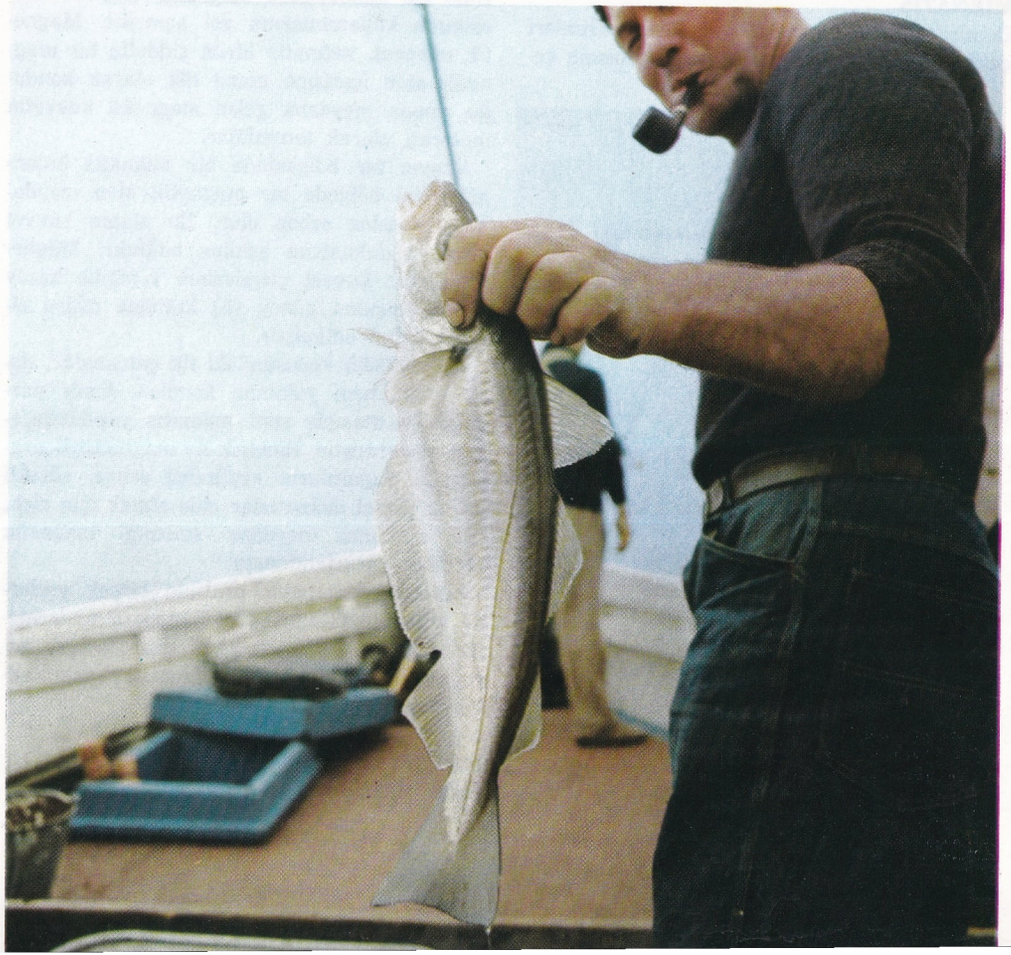

«İki ırmak arası» anlamına gelen Mezopotamya'da uygarlık yaratan ulusların en önemlileri Sümerler, Akatlar, Kaldeliler, Babilliler, Asurlular, ve Persler olarak belirtilebilir. Uzun yüzyıllar boyunca Romalılar, Partlar ve Persler arasında el değiştiren Mezopotamya VII. yüzyılın ortalarına doğru Arapların eline geçmiştir. Daha sonraki yüzyıllarda bölgeye çeşitli Türk devletleri de zaman zaman egemen olmuş, nihayet XVI. yüzyılda Osmanlı devleti sınırları içine giren bölge I. Dünya Savaşına kadar Türklerin elinde kalmıştır.

Mezopotamya'nın ekonomisinin temelini yeraltı kaynakları meydana getirir; bu kaynakların en önemlisi ve zengini ise petroldür. Petrol endüstrisi dışında endüstri gelişmemiştir. Petrol yabancı şirketler tarafından işletilmektedir. Bölgenin diğer ekonomik kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Bölgede yetiştirilen tarım ürünlerinin başlıcaları çeşitli tahıllar, sebzeler ve hurma, beslenen hayvanların en önemlileri ise koyun ve devedir. Bölgede dinleri Müslümanlık olan Araplar ve Kürtler yaşamaktadır. Mezopotamya, Arapların yaşadığı bölgeler arasında nüfus yoğunluğu en yüksek olan bölgedir.

MEZRAA

Bugünkü Elazığ şehrinin eski adı. Aslında Mezraa, Türkiye'nin doğu bölgesinde köyler arasında tarım amacıyle kurulmuş yerleşmelere verilen genel addır. Bunlardan bazıları sonradan kasaba ve şehir halini almıştır. Burada adı geçen Mezraa ise, XIX. yüzyıl ortalarında tepe üzerindeki Harput'un yerini ve Mamuretülâziz (ya da kısaca Elâziz) adını almış, cumhuriyet devrinde ise bu sonuncu ad Elâzığ'a çevrilmiştir.

MIKNATIS

Demirden ya da çelikten yapılmış cisimleri çekme özeliği gösteren herhangi bir cisme verilen ad. Bu özelik ya dâimî mıknatıslarda olduğu gibi mıknatısı oluşturan maddenin mikroskobik yapısındaki özelikten ileri gelir; ya da bir elektrik akımının akmasıyle ortaya çıkar ve elektromıknatıs adını alır.

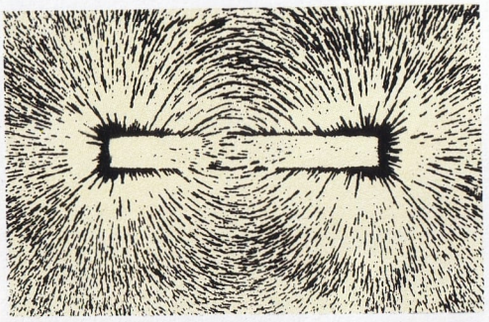

Mıknatıs: Düz bir mıknatısın meydana getirdiği magnetik alanın kuvvet çizgileri (üstte); akım geçirilen bir yayın oluşturduğu magnetik alanın kuvvet çizgileri (altta).

Doğal magnetik cisimlerin (magnetik ya da mıknatıs taşı gibi) demir parçalarını çekme özeliği çok eski zamanlardan beri bilinmekteydi. Ortaçağda, Avrupa'da mıknatıslar üzerinde birçok gözlemler yapılmış ve bu gözlemler mıknatıslı pusulanın yapılmasında uygulama alanı bulmuş olmakla beraber, mıknatısların özelikleri üzerindeki sistematik incelemeler ancak XVI. yüzyılda William Gilbert'in (1540 - 1603) çalışmalarıyle başlayabilmiştir.

Şekli ne olursa olsun, bir mıknatısta magnetik özeliğin cismin her yanına düzgün şekilde dağılmamış ve kutuplar denilen bölgelerde yoğunlaşmış olduğu anlaşılmıştır. Bir mıknatısın iki kutbu vardır ve bu kutupların özelikleri birbirinin tersidir. Mıknatıs serbestçe hareket etmeye bırakılırsa bu kutuplardan biri kuzeye yönelmeğe çalışır ve mıknatısın kuzey kutbu adını alır; öteki kutup ise güneye doğru yönelir ve güney kutbu adını alır. Tıpkı elektrik yüklerinde olduğu gibi iki mıknatısın aynı adlı kutupları birbirini iter, ayrı adlı kutupları ise birbirini çeker.

Elektrik yükleri ile mıknatısın kutupları arasındaki bu benzerlik sadece görünüştedir, çünkü bir mıknatıs ne şekilde olursa olsun parçalara bölünürse her bir parçanın yine iki ayrı cinste kutbu vardır. Dolayısıyle tek bir magnetik kutup hiç bir zaman elde edilemez ve magnetik kutup soyut bir kavramdan ibaret kalır. Gerçekte mıknatıs daima bir çift kutup şeklinde görülür ve buna magnetik dipol denir.

Magnetik kutupların birbirinden ayrılmasının imkânsız oluşu, magnetostatik problemlerinin ele alınmasında magnetik moment kavramının kullanılmasına yol açmıştır. Magnetik moment, mıknatıs birim şiddette bir magnetik alan içerisine alana dik olarak konduğu zaman meydana gelen magnetik kuvvetin momenti olarak tanımlanır.

Uzayın bir bölgesinde bir mıknatıs bulunması, bu bölgede bir magnetik alan meydana gelmesine sebep olur. Bu alanın kuvvet çizgileri mıknatısın şekline bağlıdır. Magnetik alanın kuvvet çizgilerinin yönünün kuzey (N) kutbundan güney (S) kutbuna doğru olduğu kabul edilmiştir.

Magnetizma konusundaki ilk çalışmalar, doğal mıknatısın yakınına konulan demir parçaları vasıtasıyle sunî mıknatıs yapılabileceğini göstermiştir. Elektrik ile magnetizma arasındaki bağıntıların keşfinden sonra, sürekli ya da geçici mıknatıslar elde etmek için elektrik akımının meydana getirdiği magnetik alandan yararlanılmıştır.

Sürekli mıknatıslar pratikte birçok yerlerde kullanılmaktadır, çünkü modern malzemeler sayesinde mıknatıslığını uzun zaman koruyabilen çok kuvvetli mıknatıslar yapılabilmektedir.

MINAKYAN

(bkz. Manakyan, Mardiros.)

MISIR

Kuzey-doğu Afrika'da bir ülke (el-Cumhuriyye el-Arabiyye el-Muttahide). Yüzölçümü 1 002 000 km^2., nüfusu 30 milyondur. Mısır, 1958'de Suriye ile birleşerek «Birleşik Arap Cumhuriyeti» adını aldı. Eylül 1961'de Suriye bu birlikten ayrıldıysa da BAC adı değişmedi. BAC topraklarının kuzeyden güneye olan uzaklığı yani Nil ırmağının Akdeniz'e döküldüğü yerden, Sudan sınırına kadar olan uzaklık 1 086 km.'dir. Ülkenin coğrafî biçimi bir kareye yakındır. Mısır'ın Akdeniz kıyısı 1 496 km.'dir. Sina yarımadasını da çevreleyen Kızıldeniz kıyısı 1 770 km.'dir. İsrail'le olan sınırı Sina yarımadasından geçer. Batısında Libya, güneyinde Sudan vardır.

Yer şekilleri: Mısır'ın yüzey şeklinin en ilginç yanı Nil vadisidir. Bu vadi Nil ırmağının, Yeryüzünün ikinci zamanının sonlarından kalma kalker ve kumtaşlarıyle kaplı geniş platoyu yarmasıyle oluşmuştur. Güneyden kuzeye doğru uzanır. Irmağın doğu kıyıları çok yerde yüksek uçurumlarla kaplıdır. Batı kıyıları tarıma elverişlidir. Nil vadisinin batısında Libya çölü, doğusunda Arap çölü vardır. Libya çölü kum tepecikleri ve çıplak kayalarla kaplıdır. Arap çölü dağlıktır. En yüksek yeri Cebel el-Şeyib (2 184 m.) dir. Bu dağlar volkanik asıllı eski billûrlu kayalardan oluşmuştur. Sina yarımadasının büyük bir bölümünü Tih çölü kaplar. Bütün bu çöl alanı, genel olarak bir platodur. Üzerinde yer yer dağlar yükselir. Bu dağların en yüksek yeri Cebel Katherina tepesi (2 641 m.) dir.

Mısır toprakları içinde 1 500 km. kadar akan Nil, hiçbir kolla beslenmez. Fakat denize dökülmeden önce büyük bir delta oluşturur. Kahire'de başlayan bu deltada sayısız kanallar ve bataklıklar vardır. Irmak iki ana koldan denize dökülür. Bunlardan Rosetta doğuda, Dimyat batıdadır.

Libya çölünde Siva, Bahariye, Farafra, Dahla, Kharga, Birket Karun ve Natrun vahaları yer alır. Bunlar çöl ortasında sulak ve verimli bir toprağa sahip olan alçak vadilerdir. Örneğin Kattara çukuru deniz yüzeyinden 134 m. aşağıdadır.

Mısır'ın iklimi hemen hemen bütün bölgelerde aynıdır. En önemli özelliği yağış kıtlığıdır (yılda 250 mm.'den az). En çok yağış alan yeri delta bölgesidir. Mısır'ın su bakımından en büyük dayanağı, çok uzaklardan doğup gelen Nil ırmağıdır. Irmağın suyu haziran sonlarında seller nedeniyle yükselmeye başlar. Suyun en bol olduğu ay eylüldür. Mayıs ayı ve haziran başları ise su düzeyinin en düşük olduğu dönemdir. Mısır'da yazlar çok sıcak geçer. Temmuz ayında sıcaklık çoğunlukla 37,7°C den aşağı düşmez. Akdeniz kıyısı olan İskenderiye ve Kahire'nin aşağı bölgeleri daha az sıcaktır. Kışları ılık geçer. Kış ayları tarım için elverişlidir. Zaman zaman çöllerden sıcak ve

kavurucu yeller eser. Güney — güney-batı yönünde esen «hamsin», güney-doğu yönünde esen de «simun» adını alır.

Ekonomi ve şehirler : Nil ırmağının Mısır ekonomisinde payı büyüktür. Önceleri, ırmak vadisinde ve deltada sel suları nedeniyle biriken verimli topraklar sayesinde tarımda yüksek verim elde ediliyordu. Bu tür tarım düzeni binlerce yıldır sürüp gidiyordu. Her yıl sonbahar aylarında sel suları yeni ürün için yeni toprak katları getirip yığdığı için ekimin bu aylarda yapılması gerekirdi. Fakat yeni yapılan Asvan, Esna, Nag, Hamadi, Asyut, Zifta ve Delta barajları sayesinde toprağı bütün yıl sulama olanakları gerçekleşmiştir. Şimdi aynı topraktan yılda üç, kimi zaman dört kez ürün elde edilmektedir. Sulama olanaklarıyle pamuk ve darı gibi iki önemli yaz ürünü yetiştirilmektedir. Barajların yapılmasıyle ortaya çıkan tek sakınca, sel sularının biriktirdiği verimli toprak yığınlarının azalmasıdır. Bu sakınca da yapay gübre kullanılmakla giderilmiştir.

Yetiştirilen ürünlerin türleri mevsimlere göre değişir. Kışın buğday, arpa, kaba yonca, bahçe sebzeleri ve keten tohumu ekilir. Sonbahar ürünleri pirinç, darı ve süpürgeotudur. Yazın ise yine pirinç, darı, süpürgeotu, bunların yanı sıra keten, şekerkamışı, susam yetiştirilir. Pamuk satışı Mısır dış ticaretinin üçte ikisini teşkil eder. Üretimde ise dünyada Birleşik Amerika, Meksika ve Sovyetler Birliği'nden sonra gelir. Dünya pamuk üretiminin onda biri Mısır'a aittir. Mısır en çok pamuk satışını Sovyetler Birliği, Çin ve Çekoslovakya'ya yapar. Ülkede yeraltı kaynakları olarak demir cevheri, fosfat kayaları ve petrol yatakları vardır. İskenderiye ve el-Mahalle el-Kubra, dokuma endüstrisinin önemli merkezleridir. Hulvan'da büyük bir çelik fabrikası vardır. Mısır'daki diğer önemli endüstri kolları çimento yapımı, kimyasal maddeler (özellikle yapay gübre), madenî ve deri eşya, şeker fabrikaları ve besin endüstrisidir.

Mısır'ın önemli sorunu, nüfusun büyük bir hızla artmasıdır. Büyük Asvan barajının sağladığı sulama olanakları nedeniyle ekilebilir topraklar eskisine oranla üçte bir genişlemiştir. Tarıma elverişli toprakları daha da genişletmek için çöl ortasındaki alçak bölgelerde yeraltı sularından yararlanma yolunda çalışmalar yapılmaktadır. Elverişli yeraltı sularının varlığı işe yaramaz çöllerde yeni tarım bölgelerinin kurulabileceğini göstermiştir. Barajlarda elde edilen elektrik enerjisi Mısır ekonomisine olumlu çözümler getirmektedir. Bugün elektrik enerjisiyle çalışan fabrikalar 700 000 kişiye iş alanı açmıştır. Mısır ekonomisi gün geçtikçe gelişmekte ve kendine yeter duruma gelmektedir. Ülkenin en önemli gelir kaynağı olan Süveyş kanalı, hem işletme hem de turist getirme bakımından çok yararlıdır.

Mısır'ın en büyük yerleşme merkezi, Afrikanın en büyük şehri olan başkent Kahire (nüfusu 4 219 853) dir. Kahire'yi İskenderiye (nüfusu 1 800 000), Port Said (nüfusu 282 000) ve Süveyş (nüfusu 264 000) izler. Bu üç şehir aynı zamanda Mısır'ın en önemli limanlarıdır. İç kesimlerdeki başlıca yerleşme merkezleri, Gize (nüfusu 570 000), el-Mahalle el-Kubra (nüfusu 225 000), Mansure (nüfusu 190 000), Demenhur (nüfusu 146 000), İsmailiye (nüfusu 144 163), Dimyat (nüfusu 72 000)tır.

Tarih: Tarihin en eski ve büyük uygarlıklarından birinin yatağı Mısır'dır. Mısır uygarlığı binlerce yıllık bir evrim devresi geçirdikten sonra M.Ö. 3000 yılına doğru en yüksek düzeye varmıştır. Mısır'da ilk insanların yaşaması çok eski çağlara dayanır. Bunun tam tarihini saptamak güçtür. Mısır topraklarında paleolitik, mezolitik ya da sebilian (sebil bölgesine ve kemik ile çakmaktaşının kullanıldığı çağa verilen ad), neolitik ve kalkolitik çağlara ait izlere rastlanır. M.Ö. 4000 yılından bu yana Nil ırmağı kıyısında yaşayan insanlar hakkındaki bilgiler oldukça çoktur. İlk çağlarda Nil vadisi birçok tarım bölgelerine ayrılmıştı. Bu bölgelerde insanlar, ya ilkel çiftlikler kurarak ya da küçük teokratik krallıklar halinde yaşıyorlardı.

Bu küçük krallıklar zamanla bir birlik altında toplanmıştır. Kuzey-doğudan gelen birtakım dış etkiler zamanla eski yerel kültürle kaynaşmıştır. M.Ö. 3400'e doğru iki ayrı devlet kurulmuştur. Bunların yönetim düzeninin monarşi olduğu sanılmaktadır. Kuzey krallığı, Nil deltasının verimli topraklarını kaplamıştı. Güneydeki krallık ise Nil ırmağının ince uzun vadisinde egemenliğini sürdürmekteydi. M.Ö. III. yüzyılda yaşayan tarihçi Manethon'a göre, firavunların yönetimindeki Mısır'ın tarihi üç devreye ve otuz hanedana ayrılmaktadır. Bu devreler, eski, orta ve yeni krallıklardır. Yine Manethon'a göre Mısır birliği, daha sonra Aşağı ve Yukarı Mısır kralı unvanını alan Güney Mısır kralı Menes tarafından gerçekleştirilmiştir. Eski krallık M.Ö. 3100'den M.Ö. 2130'a dek sürmüştür.

Mısır birliğinin sağlamlaştırılması sırasında egemenliğini sürdüren ilk iki hanedan hakkında çok az şey bilinmektedir. Fakat yeni

Süveyş kanalından geçmek üzere bekleyen gemiler.

yapılan araştırma kazıları sonunda birçok konunun ışığa kavuşması beklenmektedir. Mısır uygarlığı Zoser (M.Ö. 2700) ile başlamış olan III. hanedan zamanında büyük gelişme göstermiş ve yüksek bir düzeye varmıştır. Zoser, başkenti Menfis'e taşıtmış, büyük bir anıt olan Sakkara piramidini yaptırmıştır.

IV. hanedan zamanında Eski Krallık en önemli dönemine ulaşmış, yasal ve idarî yapısı sağlamlaşmış, otorite merkezîleştirilmiştir. Devletin başında firavun yer alırdı. Firavun Tanrı'nın oğlu sayılırdı. Tanrı'nın, firavunu dünyayı yönetmek için gönderdiğine inanılırdı. Mısır krallığının ikinci büyük yöneticisi vezirdi. Vezir, Tanrı - kralın buyruklarını uygulamak ve devlet işlerini yürütmekle sorumluydu. Ayrıca her ilde bir yönetici sınıf vardı. Devlet, merkeze bağlı 42 yönetim bölgesine ayrılmıştı.

V. hanedandan (M.Ö. 2480 - 2350) sonra yönetici sınıf ve din adamları yüzünden Mısır tehlikeli bir bunalım devresine girdi. Bu bunalım VI. hanedanın (M.Ö. 2350 - 2200) sonlarına doğru patlak verdi. Bunalımın en büyük nedenlerinden biri, rahiplerin kendi başlarına buyruk olmaya başlamalarıydı. Bölgesel yöneticiler firavunun merkezî otoritesini tanımayarak Mısır birliğinden ayrıldılar. Birlik türlü çatışmalar sonunda büyük sarsıntılar geçirdi. Ülke, tarihinin en kötü dönemlerinden birini yaşadı. Bu döneme «Birinci orta devre» adı verilir. Orta devre hakkında çok az şey bilinmektedir. IX. ve X. hanedanlar sırasında yeni başkent Herakleopolis'te devlet otoritesinin yeniden sağlanmasına çalışıldı. XI. hanedan (M.Ö. 2134 - 1991) zamanında Mısır yeniden canlandı. Bu hanedanla başlayan Orta krallık Mısır'ın en aydınlık ve başarılı dönemlerinden biridir. Mentuhotep I., başkenti Teb'e taşıdı ve Mısır birliğini yeniden kurdu. Ülkede firavun otoritesini sağladı. Mısır, içte ve dışta sağlam bir politika izlemeye başladı. Mentuhotep I.'in başarılarını XII. hanedan (M.Ö. 1991 - 1786) firavunları Amenemhet II., Sesostris III. ve özellikle Amenemhet III. sürdürdüler. Başkent, kuzeyde bulunan Menfis'in güneyinde bir yere taşındı. Halk ve devlet hizmetlerinde reformlar yapıldı. Çöl ortasında bataklıklarla kaplı olan Faiyus tarıma elverişli duruma getirildi. Dış sorunlarda genişleyici bir politika izlendi. Güneyde Nübye ve doğuda Suriye, Mısır topraklarına katıldı. İkinci krallığın parlak döneminden sonra Mısır, XIII. ve XIV. hanedanlar zamanında yeniden çökmeye başladı ve «İkinci orta devre» ye girdi. M.Ö. 1700'lerde yeni bir bunalım başgösterdi. Hiksoslar ülkeyi zaptettiler ve egemenliklerini yüzyıl kadar sürdürdüler. Hiksos işgali, Mısır tarihinde birçok yeniliğin ülkeye girmesi bakımından önemlidir. Bunlardan başlıcaları at ve savaş arabaları ve müzik araçlarıdır. Hiksoslar aşağı Mısır'ı tümüyle egemenlikleri altına aldılar. Yukarı bölgeleri de vergiye bağladılar.

XVIII. hanedanın (M.Ö. 1575 - 1308) ve Yeni Krallığın kurucusu Ahmosis ülkesini yabancı etkilerden arıttı, Mısır'da yeni bir parlak dönemi başlattı. Bu, firavunluk Mısırının son büyük dönemiydi. Askerî güce önem verilerek krallık toprakları genişletildi. İkinci orta devrede bağımsızlığına kavuşan Nübye yeniden alındı. Suriye, Filistin ve Mezopotamya'nın büyük bir kesimi Mısır topraklarına katıldı. Tutmosis III. M.Ö. 1436'da öldüğünde Mısır krallığı Nil ırmağının dördüncü kesiminden Fırat'a kadar uzanıyordu. Çok geçmeden Mısır'ın çevresi üzerindeki askerî üstünlüğü içteki dinsel bunalımlar nedeniyle son buldu. Buna Amenofis IV.'ün (M.Ö. 1367 - 1350) Aton'u tek Tanrı olarak kabul etmesi sebep oldu. Mısır'ın Tanrısı o zamana kadar Amon'du. Teb'deki Amon rahipleri büyük siyasal güce sahiptiler. Devlet yönetimindeki etkileri de büyüktü. Amenofis IV. başkenti Teb'den Akhetaton şehrine taşıdı ve kendi adını Akhnaton olarak değiştirdi. Bütün amacı Amon rahiplerinin nüfuzunu kırmak ve ülkenin tek ve gerçek egemeni olmaktı. Bu bunalım Mısır'ın siyasal gidişinde ciddî bir bunalım yaratmadı. Amenofis'in ölümünden sonra yerine geçen Tutankamon başkenti yeniden Teb'e taşıdı ve Amon'u tek Tanrı olarak tanıdı. Mısır'ın karşısındaki asıl büyük tehlike Anadolu'da zamanla güçlenen ve yayılan Hititlerdi. XIX. hanedan'dan olan Ramses II., başkenti mimarî bakımdan büyük değerlere sahip olan Pi-Ramses şehrine taşıdı. Bir süre Hititlerle iyi geçindiyse de sonra onlara karşı Kadeş Savaşını yaptı (M.Ö. 1295). Bu savaş sonunda tarihte ilk kez yazılı bir antlaşma imzalandı. M.Ö. XIII. yüzyıl sonlarında Mısır için çok büyük bir tehlike başgösterdi. Bu tehlike «Deniz kavimleri»ydi. Bunlar Doğu Akdeniz kıyılarından saldırıya geçmişler, Hitit imparatorluğunu bozguna uğratarak Mısır topraklarına dayanmışlardı. XX. hanedandan Ramses III. (M.Ö. 1182 - 1151), bunlarla çok uzun süren savaşlara girişti. Sonunda büyük bir deniz savaşında Deniz kavimlerini bozguna uğrattı, Libya'dan yaptıkları saldırıları da geri püskürttü.

Deniz kavimleriyle yaptığı savaşlar Mısır imparatorluğunun kazandığı son büyük zafer oldu. İmparatorluk bundan sonra çöküş ve parçalanış dönemine girdi. Libya ve Nübye merkezî otoriteyi tanımayarak bağımsızlıklarını ilân ettiler. Din adamları da devlet otoritesine karşı çıktılar. Böylece Mısır içten parçalanmaya başladı. Güney ve doğu illeri firavunların egemenliğini tanımadıklarını ilân ettiler. Batıda ise büyük ayaklanmalar başladı. Bunlara karşılık firavunlar devlet otoritesini yeniden sağlamak için çaba gösteriyordu. XXII. hanedanın kurucusu Sheshonk I., Filistin'i aldı ve Kudüs'e girdi. İmparatorluğun eski gücünü yeniden kazanma çabaları çok sürmedi. XXIII. ve XXIV. hanedanlar zamanında yeni ayaklanmalar oldu. Libyalılar ve Habeşler Mısır'a sahip olmak için aralarında savaştılar. Daha sonra yabancı güçlerin Mısır topraklarını işgalleri başladı. M.Ö. 671 ve 664 yılları arasında Asurlular birçok kez Mısır'a girdiler ve Teb şehrini yağma ettiler. XXVI. hanedan zamanında Mısır bazı komşularıyle yakın ilişkiler kurdu. Sais şehrinin başkent olmasından ötürü «Sais dönemi» denen bu dönemde ticaret, özellikle Naukratis'de bir ticaret merkezi kurmuş olan Yunanlılarla ilişkiler gelişti. M.Ö. 525'te Persler Mısır'ın büyük bir bölümünü işgal ettiler.

Firavunluk tarihi, M.Ö. 322'de büyük İskender'in Mısır'a girmesiyle sona erdi. Mısırlılar, İskender'i bir kurtarıcı olarak karşıladılar. Büyük İskender'in ölümünden sonra Mısır yeniden bağımsızlığına kavuştu. Lagos'un oğlu Ptolemaios'un yönetiminde bir krallık kuruldu. Ptolemaios'un başlattığı hanedan, Mısır'da 300 yıl kadar egemenliğini sürdürdü. Bu hanedanın kralları üzerinde Yunan etkisi büyüktü. Büyük İskender tarafından kurulan başkent İskenderiye, Helen ve İskender kültürünün önem-

Asvan yakınlarında Nil ırmağı. Mısır'ı boydan boya geçen ırmağın iki yanında verimli bir alüvyon ovası uzanır. Bu ova binlerce yıldan beri Mısır ekonomisinin temelini teşkil etmektedir.

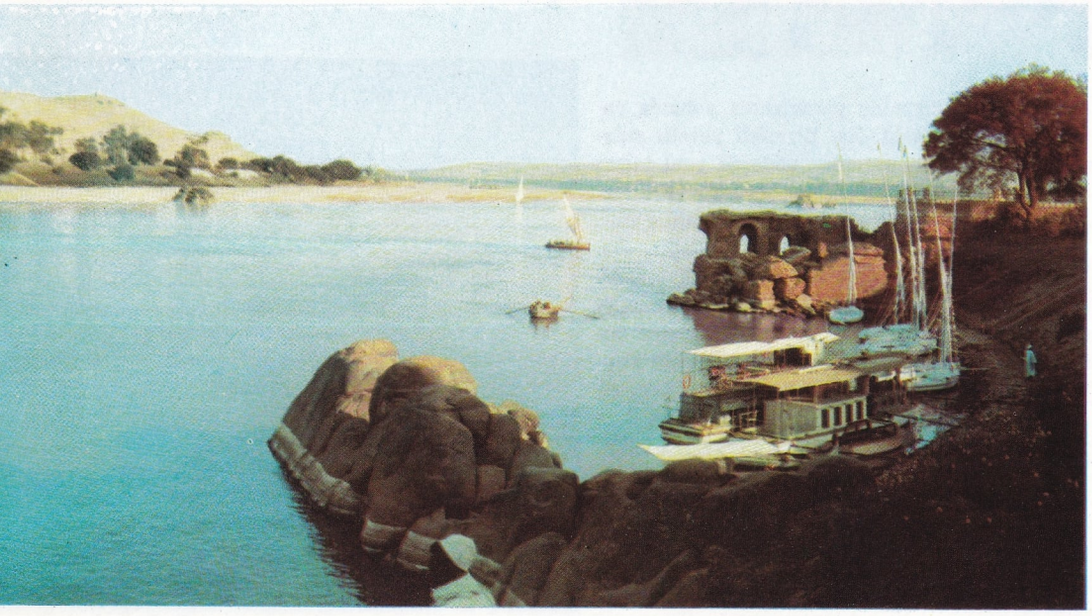

Solda: Asvan yakınlarında bir vahada otlayan bir sürü. İklim koşulları sonucu ülkede hemen hemen hiç otlak olmadığından hayvancılık gelişmemiştir. Sağda: 1948 yılından 1962 yılına kadar Mısır'a bağlı kalan ve bu tarihte içişlerinde bağımsızlık tanınan Gazze 1967 İsrail-Arap savaşında ise İsrail tarafından işgal edilmiştir. Halen İsrail işgali altındadır.

Sohag yakınlarında bir pamuk tarlası. Pamuk ekiminin geleneksel olduğu bu toprakların bir kısmı, başka bitkilerin ekimine ayrılmış olmakla birlikte, pamuk yine de ekilen başlıca bitkidir.

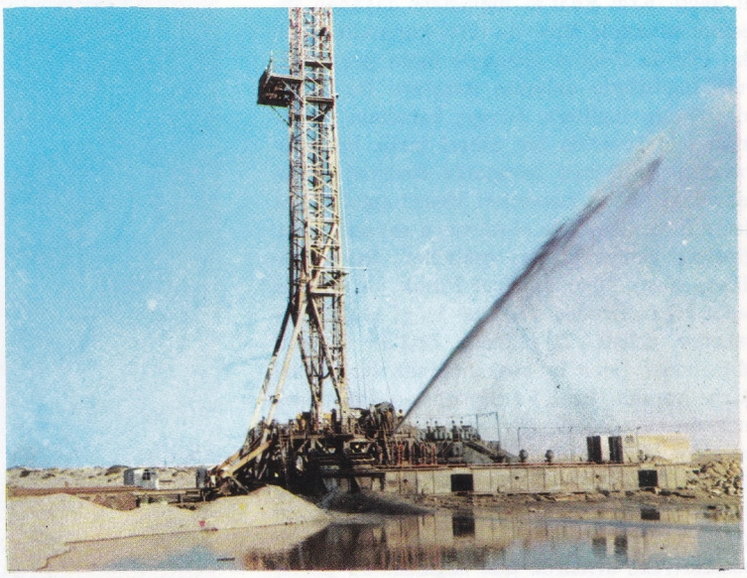

Sina bölgesinde bir petrol kuyusu. Bu bölgede çıkarılan petrolün arıtılması Süveyş ve Port Sait şehirlerindeki rafinerilerde yapılmaktadır.

li merkezlerinden biri oldu. M.Ö. 31 yılındaki savaşı izleyen Roma egemenliği sırasında Yunanca, devletin resmî dili oldu.

640 yılında Mısır'ı Araplar işgal etti. Bu, Mısır tarihinin en önemli olaylarından biridir. Araplar ülkede Bizans egemenliğine ve bin yıldır süren Yunan - Roma etkisine son vererek Müslümanlığı kabul ettirdiler. 969'da başkent Kahire'yi kuran Fatımîlerin egemenliği sırasında Mısır, İslâm dünyasının en önemli merkezi oldu. 1171'de Selâhattin-i Eyyubî Mısır kralı oldu ve dışta genişleyici bir politika izlemeye başladı. Bu genişleme eğilimi, yerine geçenler tarafından da sürdürüldü. Selahattin-i Eyyubî, Suriye, Mezopotamya ve Arap yarımadasının büyük bir bölümünü krallığının toprakları içine kattı. Fakat kazanılan bu topraklar, ölümünden sonra yerine geçenlerin elinde parçalandı. 1250'de bir ayaklanma oldu. Türk ve Çerkes kölelerden meydana gelen Memlûk ordusu, krallığı ele geçirdi. Mısır tarihinde egemenliğini sürdüren iki Memlûk hanedanı, ülkeyi ekonomik ve politik başarılara götürdü.

Yavuz Sultan Selim 1517'de yaptığı iki savaşta Memlûkleri bozguna uğratarak önce Suriye'yi aldı, sonra da Mısır'a girdi. Mısır bundan sonra İstanbul'dan gönderilen paşalar tarafından yönetilen bir Osmanlı eyaleti haline geldi. Osmanlı işgaliyle birlikte Mısır'da büyük ekonomik bunalımlar başgösterdi. Bunun nedenleri yönetici sınıfın, ülkenin zenginliklerini yiyip bitirmesi ve bitmez tükenmez iç çatışmalardı. Ayrıca Avrupa ve Asya arasında yeni bir ticaret yolu olan Ümit burnunun bulunması nedeniyle Mısır eski önemini yitirmişti. 1798'de Napoléon Mısır'a bir sefer yaptı. Bu sefer, Mısır'ın yeniden Avrupa etkilerine açılmasına sebep oldu. Ülkede ekonomik ve toplumsal değişimler görüldü. 1801'de Kavalalı Mehmet Ali Paşa, devlet işlerinde önemli bir yer elde etmeye başladı. Mehmet Ali, Osmanlı ordusuna er olarak girmiş, üstün zekâsı ve gösterdiği yararlıklar nedeniyle önce paşa, sonra da Mısır valisi olmuştu. Mehmet Ali Paşa, zamanla Osmanlıların Mısır'daki egemenliğine karşı çıkmaya başladı. Birçok ekonomik ve toplumsal reform gerçekleştirdi. Osmanlılar, Mehmet Ali Paşanın bu davranışlarından hoşnut kalmadılar. Yapılan savaşlarda Mehmet Ali Paşa başarılar kazandı. Durumdan kuş-

kulanan Avrupalılar işe karıştılar. Kütahya antlaşmasıyle Mehmet Ali Paşa Mısır valisi olarak tanındı ve valiliğin kendisinden sonra soyuna geçmesi kabul edildi (1833). Torunu Vali İsmail Paşaya Osmanlı padişahı tarafından 1867'de «Hidiv» unvanı verildi. Bundan böyle Mısır daha bağımsız bir politika izledi. Geniş bir toplumsal hizmet programı uygulanmaya başlandı. 18 kasım 1869'da Süveyş kanalı açıldı. Fakat Mısır maliyesi masraflı işlerin altından kalkacak güçte değildi. Ekonomik bunalım başgösterdi. İngiltere ve Fransa Mısır ekonomi ve politikasını denetim altına almak için birbirleriyle yarıştılar. Yabancı baskısına karşı hareketler gelişti. İsmail Paşa tahtını bırakmak zorunda kaldı. Üç yıl sonra çıkan karışıklıklardan yararlanan İngiltere 1882'de Mısır'ı işgal ederek «himayesi» altına aldı. Fakat İngiliz yönetimine karşı çeşitli ayaklanmalar oldu. 1922'de Mısır bağımsız bir devlet olarak tanındı. Fakat bu bağımsızlık görünüşteydi, aslında İngiltere ülke üzerindeki askerî baskısını ve koruyuculuk haklarını sürdürüyordu. Devletin başına İsmail Paşanın oğlu Fuat geçti. Kral Fuat'ın İngilizlere dayanan yönetimi sırasında Mısır'da türlü karışıklıklar oldu. 1936'da Fuat'ın ölümüyle tahta geçen Faruk, İngilizlerle anlaşma imzaladı. Bu anlaşmaya göre İngiltere, Süveyş kanalının korunması için Mısır'da bir askerî birlik bulunduracaktı. II. Dünya Savaşında Rommel komutasındaki Alman kuvvetleri Mısır'ı işgal etmek üzere ilerledilerse de el-Alemeyn savaşında İngilizlere yenilerek geri çekildiler. Savaş bittikten sonra Mısır'da Kral Faruk ve başında bulunduğu zorbalık düzenine karşı ulusçu hareketler gelişti. 23 temmuz 1952'de General Muhammet Necib'in başkanlığında bir askerî darbe yapıldı. Kral Faruk tahttan indirilerek yurt dışına sürüldü. Bir yıl sonra cumhuriyet kuruldu. Muhammet Necip cumhurbaşkanı oldu. 1956'da Albay Cemal Abdülnâsır, Necip'in yerine geçti. Yeni düzen, güçlü dönüşümleri gerçekleştirdi. Mısır, tüm yabancı etki ve egemenliklerden arınarak tam bağımsız bir devlet oldu. Devlet işleri ve toplumsal reformlar geniş bir programla ele alındı. Halkın büyük bir çoğunluğunu oluşturan köylü (fellah) sınıfının kalkındırılmasına öncelik tanındı. Kalkınma tasarılarından en önemlisi Asvan barajı projesiydi. Nâsır, 1956'da o zamana dek İngiliz ve Fransız denetiminde olan Süveyş Kanal Şirketini millîleştirdi. Bunun üzerine İngiliz ve Fransız kuvvetleri Mısır'ı işgal etmeye kalktılar. Fakat Mısır'ın direnişi ve dünya kamuoyunun tepkisi karşısında vazgeçtiler.

Mısır Ortadoğu'da bir Arap birliği kurma yoluna gitti. Bunun ilk adımı olarak «Birleşik Arap Cumhuriyeti» adı altında 1958'de Suriye ile birleşti. Fakat eylül 1961'de Suriye bu birlikten ayrıldı. Mısır bu tarihten sonra «Sosyalist Arap Birliği» adı altında bir siyasî örgüt kurarak ülkede sosyalist bir düzenin kurulmasına yöneldi. Banka, fabrika, sigorta ve nakliye şirketleri gibi gelir kaynakları millîleştirildi. Asvan barajının ilk bölümü mayıs 1964'te işletmeye açıldı.

5 haziran 1967'de Suriye ve Ürdün'le birlikte Mısır da İsrail saldırısına uğradı. Sina yarımadası İsrail'in işgaline girdi. Süveyş kanalı trafiğe kapatıldı. 28 eylül 1970'te Nâsır'ın ölmesi üzerine, cumhurbaşkanlığına 15 ekimde Enver Sedat seçildi.

Sanat : Eski Mısır uygarlığından artakalan belgelerde, Mısır sanatı büyük bir yer tutar. Mısır sanatı, geleneklerine sıkıca bağlı kalmış ve temel düzenlerini değiştirmemiştir. Bu yüzden Mısır sanatı ilk bakışta tekdüze ve sıkıcı sanılır.

Yazılı belgelere göre, eski Mısır'da sanatçılar, zanaatkâr ve toprak işçileriyle aynı toplumsal düzeyde sayılırdı. Mısır sanatında, her şeyi olduğu gibi değil de olması gerektiği gibi göstermek eğilimi vardır. Bu çalışma şekli, özellikle insan resimlerinde belli olur. Mısır resminde perspektif kullanılmamış, buna karşılık, önemli kişiler astlarından ya da esirlerinden daha büyük gösterilmiştir.

Tarihöncesi sanatının kalıntıları Badarya, Amra, Gerze uygarlıkları mezarlarında bulunmuştur. Mezarlardan toprak kaplar, fildişi ve toprak heykelcikler, iğne ve taraklar çıkmıştır. Toprak kaplar, geometrik şekiller, hayvan resimleriyle süslenmiştir. Bundan başka, merhem karıştırmak için kullanılan hayvan şekilli paletler bulunmuştur. Anıt mimarlı-

Üstte: XIX. hanedandan firavun Seti I.'in bir mezar heykelciği. Yanda üstte: XI. hanedandan firavun Mentuhotpe'nin baş heykeli. Altta: M.Ö. III. yüzyılda yaşayan firavun Tolomeos II.'nin büstü.

ğı, kral ve yüksek memurların «mastaba» adını alan mezarlarında kendini gösterir. Mastabalar, çiğ tuğladan büyük yapılardır. Mezar ve hazinenin yerleştirildiği bir yeraltı bölümü vardır. Üst bölüm dörtgen şeklindedir. Çevresinde, heykeller, için oyuklar bulunur. Bu dönem heykelciliğinden pek bir şey kalmamıştır. Taş, fildişi ya da kilden Tanrı, kral heykelleri bazen büyük boydaydı. Mezar «stel» leri çok sayıdadır, çok ilkeldirler. Buna karşılık taş kaplar, çanak - çömlek ve süs eşyası yapımında yükşek bir düzeye ulaşılmıştır. III. sülâle zamanında taşın geniş ölçüde kullanılması mimarlığı yenilemiştir. Bugünkü Kahire yakınındaki Tura ocaklarından çıkarılan kireçtaşı çok kullanılmıştır. Bu dönemin en önemli yapısı, Mısır sanatının en güzel örneklerinden olan Zoser'in mezarıdır (M.Ö. 2700). Taşlar büyük bir ustalık ve zevkle yontulmuş, az bulunur güzellikte bir eser ortaya konmuştur. Mastaba planına göre yapılmış bir dış duvarın gerisinde tapınaklar, merkezde de tabandan tepeye doğru boyutları küçülen altı mastabadan meydana gelmiş bir piramit bulunuyordu. Piramidin yeraltı bölümünde mezar odası ve hazine vardır. Ayrı bir odaya kralın heykeli yerleştirilmişti.

M.Ö. 2620 yıllarında, Zoser mezarının incelik ve zerafeti, yerini geometrik bütünlük kaygusuna bırakmıştır. Keops, Kefren ve Mikerinos'un mezarlarının bulunduğu piramitler bu dönemin örnekleridir. Mezarlar dıştan, cilâlı duvarlarla çevrilidir. İçte tapınak olarak kullanılan odalar vardır. Hazinenin de bulunduğu asıl mezar bölümüyse, ölü gömüldükten sonra temelli olarak kapatılır. İç duvarlar, genellikle boyalı kabartmalarla süslüdürler. Kabartmalar, ölenin ve hizmetçilerinin günlük yaşayışını canlandırırlar. V. ve VI. sülâle dönemlerinde, IV. sülâle krallarının açtığı çığır devam etmiş, yeni Tanrılar, özellikle Ra için yapılan tapınaklar, en önemli yeri dikilitaşların tuttuğu yeni eserlerin kurulmasını gerektirmiştir. Piramitler küçülmüş ve içlerine uzun dinî yazılar kazılmıştır. Eski krallığın sonuna doğru, şekillerin kurala bağlılığı biraz gevşemiştir. Siyasal durumun değişmesiyle birlikte, daha özgür ve canlı akımlar gelişerek eski şekilleri değiştirmişlerdir. Önceleri saray ve yönetici çevrelerin baskısı altındaki taşra bölgelerinden gelen yeni akım, sanatta birlik ve geleneği bozmuştur. XI. sülâlenin Tebli kralları, başarılı savaşlarla M.Ö. 2134 yılına doğru ülkede birliği sağlamışlar ve klasik şekillere dönülmüştür. Bu dönem mimarlığının örnekleri azdır. Ancak Karnak, Medinet Medi'deki tapınaklar, Deir el-Bahri'deki Mentuhotep tapınağı ve geç devrenin örneği olarak, XII. sülâle firavunlarının piramitleri kalmıştır.

Yeni krallık devrinde üç önemli dönem görülür. XVIII. sülâlenin ilk yarısındaki birinci dönem, ince ve zevkli şekillerle başlayarak sonunda yapmacığa dökülmüştür. İkinci dönem, Amarna mezhebiyle başlamış ve Amenofis IV.'ün yeni özgürlük ve doğruluk ilkelerine uymuştur. M.Ö. 1340 yıllarında, Amon dinine dönülmüştür. Bu dönemde büyük ve hacimli eserlere özellikle önem verilmiştir. Bu devirden kalan önemli yapılarda, tapınak mimarlığına yeni kuralların konduğu görülür: Genellikle bir göl ya da bahçe bulunan bir dış çember ve dörtgen şekilli iki blok arasında büyük bir giriş kapısı vardır. Üste doğru daralan kapı yanlarına pilon denir. Daha içte sütun sıraları ve hipostil adını alan örtülü bir bölme vardır, en içte de asıl tapınak bulunur. Son bölüme ancak rahipler girebilirdi. Tapınaklara yeni pilonlar, avlular, hipostiller eklenerek yapı sürekli olarak büyütülürdü. Bu büyük yapıların en ünlüsü Karnak'taki Amon tapınağıdır. Her firavun, burada bir iz bırakma amacıyle bazı bölümleri yıkmış ya da yeni bölümler eklemiş, sonunda da yapının birliği bozulmuştur.

XIX. hanedandan firavun Seti I.'ın Krallar vadisindeki mezarından bir duvar resmi.

Abidos'ta Seti I. ve Teb'de Ramses II. ve III.'ün tapınakları da önemlidir. Ramses II.'nin büyük anıtlara düşkünlüğü, Mısır sınırlarını aşmış, özellikle Nübye'de, dağı oyarak yaptırdığı Abu Simbel tapınağında kendini göstermiştir. Mezhep ayrılığından sonraki tepki döneminde, geleneksel şekillere dönülmekle birlikte, Amarna döneminin izleri silinmemiştir. Dev heykellerden başka, en önemli eserler Ramses II. heykeli ve küp heykellerdir. Küp heykeller, üzeri yazılı dörtköşe taşlardır, üzerlerine insan yüzü kazılmıştır.

M.Ö. 750 yıllarında, Habeş asıllı olan XXV. sülâle, klasik geleneğe sıkıca bağlanmıştır. Yeni krallığın aşırı şekilciliğine tepki olarak, Eski ve Orta krallıkların şekil birliğini ve sağlamlığını geri getirmişlerdir. Bu durum özellikle hantal gövdeli, büyük yuvarlak kafalı heykellerde belli olur. Aynı zamanda portre de tutunmaya başlamıştır. Eski devrin özlemi XXVI. sülâleyle artmıştır. Sanat artık bir tür arkeoloji haline gelmiş, neo-klasik eserlerde teknik ustalık, yaratıcı güçten daha önemli olmuştur. Bu dönem mimarlığından az eser kalmıştır. Çoğunlukla delta bölgesinde olduklarından, toprak ekildikçe yok olmuşlardır. Kabartma ve resimde göze çarpan özellikler yine eskiye özentidir. Bu özenti sonucu, bir sanatçı bazen eski devirlerin mezar süslemelerinin aynını çizmekte ve çağında anlamı kalmayan şekilde kullanmaktaydı.

Hellenistik devir ancak yüzeysel izler bırakmıştır. Bu dönemde, Yunan ve Mısır kültürleri bir arada, fakat birbirlerine karışmadan yaşamış, benliklerini korumuşlardır.

Edebiyat: İlk metinler dinsel konuları işler, ölülere seslenmek amacıyle yazılırdı. Orta Krallık devrinde taşlama gelişmiş, Yeni Krallık dönemindeyse şiirde aşk teması işlenmiştir. Bu arada Amenofis VI.'nın, «güneş» için yazdığı şiir, dinsel edebiyatın en özgün örneğidir. XIX. yüzyılda Osmanlı egemenliğinden kurtulan Mısır, Arap edebiyatının yeniden canlandığı bir merkez oldu. Aynı zamanda İslâm ve Batının etkisi altında bulu-

Ölülerin öbür dünyada karşılaşacağı tehlikeleri yenmede yardımcı olması için mezara konulan «Ölüler Kitabı»ndan bir papirüs sayfa.

nan bu ülkede yalnız Mısırlı değil, diğer Arap yazarları ve edebiyatçıları da eserler vermeye başladılar. Edebî gazetelerin yanı sıra Müslüman reformcuların görüşlerini yansıtan gazeteler de çıktı. Bu reformcuların öncülerinden biri olan Muhammet Abduh (1849 - 1905) Arap dilini yenileştirme çabaları ile İslâm düşüncesini inceleyip usçul bir aşama yaptı.

Bu dönemin şairlerinden olan ve «Şairlerin başı» diye ün yapan Ahmet Şevki (1868 - 1932) ile «Nil Şairi» Hafız İbrahim (1871 - 1932) geleneksel türlere sadık kaldılar. Yazarlar başta Fransız ve İngiliz eserleri olmak üzere Batılı edebiyatçıların eserlerini çevirip Mısır'da tanıttılar. Tevfik el-Hakîm (1898), Muhammet Hüseyin Heykel Paşa ve kısa hikâyeler yazan Teymur kardeşler, Roman ve hikâye türünü geliştirdiler. Mahmut Teymur'un seçme hikâyeleri (Sami'nin Aşkları, 1938) Fransızcaya çevrilerek yayımlandı. Uluslararası bir üne sahip yazar Taha Hüseyin (1889) Mısır edebiyatını geniş ölçüde etkiledi. Eserleri Batı ve Arap kültürünün bileşimi niteliğindedir. En önemli eseri olan **el-Eyyam** (Günler, 1929), Gide'in bir önsözüyle 1947'de Fransa'da yayımlandı. Otobiyografik olan bu eserden başka, yazarın **Yoksulluk Ağacı** (1944) ile **Toprağın Kurbanları** (1949) eserlerinin konusu acı çekenlerin kaderi üzerine kurulmuştur. Anglo - sakson kültürünün etkisinde kalmış iki yazar da İbrahim el-Mazinî (1889 - 1949) ve Abbas Mahmut El-Akkad (1889 - 1964) idi. «El-Risalât» dergisini yöneten Ahmet Hasan el-Zeyyad'ın (1889 - 1968) da edebiyata büyük etkisi olmuştur. 1945 sonrası Mısır edebiyatı sömürgecilik ve toplumsal haksızlığa karşı yöneldi. Bu dönemin en önemli yazarları Yusuf İdris (1927), Abdurrahman El-Kanıssî (1919), Muhammet Sıtkı (Kaba Eller, 1956), Abdurrahman el-Şerkavî (Toprak, 1954) ve Yusuf el-Sibaî (Saka Öldü, 1952) idi. Necip Mahfuz (1912) monolog türünde **Hırsız ve Köpekler** adlı romanıyle yeni bir çığır açtı.

Müzik: Eski Mısır'da müziğin rolü belgelerle biliniyorsa da müziğin yapısı hakkında yeterli bilgi yoktur. Mezarlarda bulunan resim, heykel ve müzik aletleri, eski devirlerden Arap istilâsına kadar toplumsal ve dinsel hayatta müziğin önemini belirtmektedir. Bilinen ilk müzik aleti, kötü ruhları kovmak ve ayinlerde çalınmak üzere sürterek çalınan fildişi ya da kemik tabletlerden yapılmıştır. Bunlar önce kamış, bumerang, el şeklinde olup zamanla çalpara ve daha sonra kastanyet şeklini almışlardır. Sonradan bir Mısır dinî çalgısı haline gelen Sistre şeklinde ve Papazlara özgü olan kutsal çıngıraklar, törenlerde Hator ve diğer Tanrılar şerefine çalınırdı; bu çalgı halen Mısır Kıptîleri ve Habeşler tarafından kullanılmaktadır. Eğik, geniş çaplı, az notası ve geniş aralıkları olan ney biçimindeki kavalları kalın bir ses çıkarırdı. Eski imparatorluk devrindeki orkestralar da bir ya da birkaç ney, çift klarnet (şimdiki zummara) ve «harp»ten kuruluydu. Harp Mısırlıların ulusal çalgısı sayılırdı. En yaygın şeki M.Ö. 3300 - 1600 arasında görülen beş ya da yedi telli, çömelerek çalınan ve sapına sargılar sarılarak akort edilen «Bint»ti. Erkekler nefesli çalgılar, kadınlar da harp çalardı. Orta imparatorluk çağında dinî dansların yanı sıra dansı meslek edinenler de türemişti. Doğudan bedevilerin liri, Asya'dan da uzun boyunlu lüt ve çift obua Mısırlıların çalgıları arasına katılmıştır. Düz tram-

Genç çalgıcıları canlandıran bir duvar resmi. Resimde görülen çalgılar bir çift fülüt (solda), birkaç telli ince uzun bir sapı olan bir tür saz (ortada), bir harpdır (sağda).

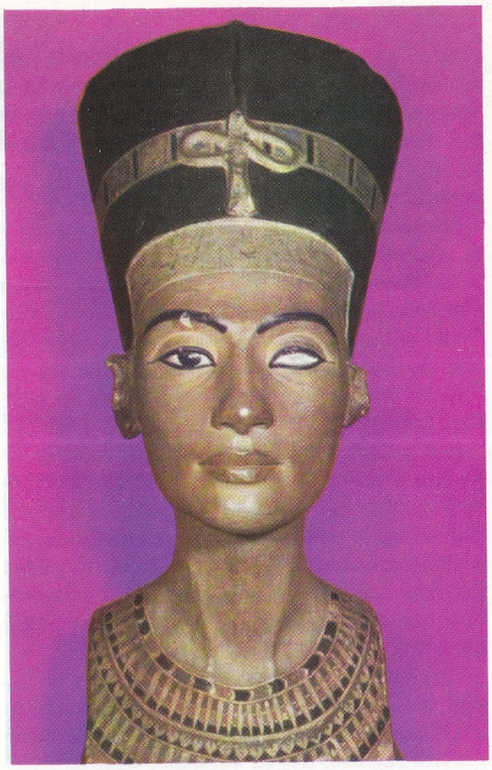

Firavun Amenofis IV.'ün karısı Nefertiti'nin Tell Amarna'da bulunmuş büstü.

pet resmî bir çalgı olup dümbelek ve çalpara eşliğinde askerî emir ve haberleşmelerde kullanılırdı.

Sinema: 1897 yılından sonra Lumière kardeşlerin filimleri Mısır'da oynatılmışsa da Mısır sinemasının asıl doğuşu 1927 yılında İstefane Ruşti'nin «Leylâ» filmi ile gerçekleşmiştir. 1925'ten sonra Mısır Tiyatro ve Sinema Şirketini kuran Mısır Bankası, Fritz Kramp'ın sahneye koyup Ümmügülsüm ve Muhammet Kerim'in başrollerini paylaştıkları «Vedab» (1929) filmini finanse etmiştir. Aynı şirket halen ayda iki aktüalite filmi yapmaktadır.

Mısır'da ilk sesli filimlerin yapımına 1929 yılında başlanmıştır. Sesli sinemanın doğuşu Mısır sinemasının Arap dünyası ve Asya ülkelerinde yayılmasını sağladı. Bu dönemin en önemli iki yönetmeni Asye (Kadın Severse, 1933) ve Togo Mizrahi (Doktor Ferhat, 1935) olmuştur. Diğer bir yapımcı Kemal Selim, ilk gerçekçi Mısır filmini «el-Azime» (İrade, 1940) ile **Sefiller**'in bir adaptasyonu olan «el-Buesa»'yı çevirdi. Öte yandan Niyazi Mustafa «Anter» ve «Eble» (1945) filimleri ile büyük ün sağladı.

Mısır sineması en önemli aşamayı 1952'den sonra iki büyük yönetmenle yaptı: Yusuf Şahin (Cehennemin Şeması, Büyük Palyaço, Nil Çocuğu ve Merkez İstasyonu) ile Salah Ebuseyf (Her Zaman Kalbimde, Anter ve Eble). Ayrıca Hüseyin Sıtkı'nın çevirdiği «Kahrolsun Sömürgecilik», toplumsal bir tez savunan bir filimdir. Ebuseyf «Canavar» (1955) ve 1956'da Cannes filim festivalinde oynatılan «Sülük» filimleri ile başarı kazandı.

1960'tan sonra Mısır filimciliği gelişmesini sürdürmüş; Yusuf Şahin «Salatin» (1962), Henri Bereket «Günah» (1965), Hüseyin Kemal «İmkânsız» (1965), Abdülmunim Şükrü «Eğlenceli Sokak» filimleriyle bu gelişmede rol oynamışlar; İbrahim el-Şakankirî, XIX. Leipzig filim festivalinde «Merak Etmeyin Baylar, Bayanlar» filmiyle gümüş güvercin ödülünü kazanmıştır.

MISIR (Zea mais)
Buğdaygiller familyasından yıllık bitki. Saçakköklüdür. Gövde uzunluğu 1 - 2 metreyi bulur. Yaprakları uzun ve paralel damarlıdır. Erkek çiçekleri birleşik salkım durumunda tepede, dişi çiçekler koçan durumunda yaprak koltuklarında bulunur. Bir mısır tanesinin %67'sini nişasta, %10'unu azot, %8'ini yağlı maddeler teşkil eder.

Nişastadan glikoz ve ispirto yapımında büyük ölçüde yararlanılır. Mısır, besleyici bir bitkidir. Unundan ekmek yapılır. Hayvan yemi olarak da kullanılır. Anayurdu Amerika'dan dünyaya yayılmıştır. Kuraklığa dayanıklı bir bitkidir. Dondan zarar görür. Ekilmeye başlandığında bol yağmur ister. Koçanlarının gelişmesi sırasında ise sıcak arar. Türkiye'de Karadeniz ve Marmara kıyılarında yılda ortalama 600 000 ton mısır elde edilir. Son yıllarda melez mısır üretimine önem verilmektedir.

MISIR KOBRASI
(bkz. Kobragiller)

MIAMI
Amerika Birleşik Devletleri'nin Florida eyaletinin güney-doğusunda Atlas okyanusu kıyısında bir şehir. Nüfusu 335 000 (banliyöleriyle birlikte 1 081 000) olan Miami, Amerika Birleşik Devletleri'nin en güzel ve en çok turist çeken plaj şehirlerinden biridir. Kıyı boyunca kilometrelerce uzanan kumsal üzerinde, bir tropikal bitki örtüsünün ortasında yer alan Miami Beach çevrenin dünyaca ünlü plaj merkezidir.

MICHAUX, HENRI
(1899 -) Belçika asıllı Fransız yazarı. İçine kapanık ve hüzünlü yaratılışı, Doğu ülkelerinde ve Güney Amerika'da yaptığı yolculuklar, kendisini esrar kullanmağa kadar götüren yeni ve değişik her şeyi deneme arzusu, şiirin, günlüğün, düşüncenin ve gerçeküstü hayalin birbirine karıştığı bütün yazılarında, etkileyici bir şekilde yansır. Eserlerinin en önemlileri **Un certain Plume** (Plume Diye Biri, 1930) ve **Connaissance par les gouffres** (Uçurumlarda Tanışma, 1961) dir.

MICHELANGELO BUONARROTI
(1475 - 1564) İtalyan ressam, heykelci ve mimarı. Caprese (Toscana) de doğmuş, Roma'da ölmüştür. Çok küçük yaşta sanata eğilimli olduğu görülmüş, 13 yaşındayken Floransalı ünlü ressam Ghirlandaio'nun yanına verilmiş, orada çizim ve duvar resmi öğelerini öğrenmiştir. Daha sonra Francesco Granacci'nin etkisi altında kalmıştır. Kısa süre sonra Bertoldo'dan heykel yapımı tekniği öğrenmiştir. Bu başlangıç yıllarında önemli olarak bir Meryem Ana alçak kabartmasıyle «Kentaurların Savaşı» adlı bir çıplak heykeller grubu yapmıştır.

1494'te Floransa'dan ayrılarak Venedik ve Bologna'ya gitmiştir. Bologna'da San Domenico kemerini üç heykelle tamamlamıştır. Floransa'ya döndükten sonra yaptığı bir Aşk Tanrısı heykeli başkaları tarafından Kardinal Riario'ya bir eskiçağ eseri olarak satılınca, sanatçı Roma'ya kadar gidip kardinalden özür dilemek zorunda kalmıştır. Roma'da kaldığı 1496 - 1501 yıllarında eskiçağ heykellerini incelemiş ve bir Bakus ve bir Pietà (İsa'nın Çarmıhtan İndirilişi) heykeli yapmıştır. Bu iki heykel Roma'daki San Pietro (Sen Piyer) kilisesindedir.

Michelangelo tekrar Floransa'da çalıştığı 1501-1505 yıllarında kompozisyon temelleri konusundaki bilgilerini, Leonardo da Vinci'den öğrendikleriyle zenginleştirmiştir. Anlatışı daha ağırbaşlı, daha anıtsal bir yola girmiştir. Eserlerinde ayrıntılar bütünün genel görü-

Üstte: Bir mısır tarlası. Altta solda: Mısırın erkek çiçekleri ya da bir mısır dalı. Sağda: Mısırın yenen kısmı ya da dişi çiçekleri.

Michelangelo'nun kimin yaptığı bilinmeyen bir portresi.

nüşü arkasına gizlenmiştir. Leonardo'nun üçgen şemasını benimsemiş ve bu anlayışı Bruges'deki «Meryem Ana» ve Pitti Sarayındaki (Floransa) «Meryem, Çocuk İsa ve San Giovannino» heykellerinde uygulamıştır. Fakat ünlü Davut Peygamber heykeliyle geniş biçimlere yönelmiş ve bunların sentezi yoluna girmiştir. 1505'te tekrar Roma'ya çağırılmış ve burada yeni papa Julius II.'nin mezarını hazırlamakla görevlendirilmiştir. Ancak bu mezar hiç bir zaman sanatçının tasarladığı gibi gerçekleştirilememiştir. Çeşitli proje değişikliklerinden sonra Michelangelo. Julius II.'nin vasiyetini yerine getirmekle görevli kişilerle de anlaşarak, mezardan vazgeçmiş ve ruhun vücut içinde hapsolmasını gösteren alegorik bir kompozisyon yapmıştır. «Prigioni» (Hapishane) adını taşıyan bu kompozisyondan başka bir de ünlü Musa Peygamber heykelini yapmıştır. Bu iki grup 1542'de San Pietro in Vincoli kilisesine yerleştirilmiştir.

1508'de yine papa Julius II. Michelangelo'yu Vatikan içindeki Sistina kilisesinin kubbesini resimlemekle görevlendirmiştir. O zamana kadar bu çeşit çalışmalarda uygulanan duvarın ağırlığını ve kubbenin eğmecini (kavsini) saklama metodu yerine, Michelangelo bunları iyice belirtme yolunu tutmuştur. Duvarın kalınlık ve ağırlığını, kubbenin eğmecini dev boyutlarda çehreler çizmekle daha iyi ortaya koymuştur. Bu çehreleri de öylesine bir bütün altında vermesini bilmiştir ki, yanının ana çizgileri bir yandan bu çehrelerle canlanırken, bir yandan da bu çehrelere canlılık vermiştir. Bir başka deyimle Michelangelo'nun fırçası Sistina kilisesinin kubbesinde mimarlıkta resmin dayanışmasını en somut biçimine getirmiştir. Kubbenin resimlenmesinde Tevrat ve İncil arasındaki paralellikten hareket edilerek dünyanın yaradılışı, günah ve peygamberler temaları işlenmiştir. Dört yıl sürerek 1512'de biten bu çalışmalarında sanatçı hiç bir yardımcı kullanmamıştır. Kubbenin resimlenmesinin bitmesinden yıllarca sonra, 1536'da, Paulus III.'ün papalığı sırasında Michelangelo aynı kilisenin duvarlarından birini resimlemekle görevlendirilmiştir. 1541 yılında tamamladığı bu duvar resminde Michelangelo konu olarak kıyamet gününü almıştır. Büyük bir renk sadeliği içinde işlediği bu konuyla sanatçı insanlığın dünyanın sonu sorunu karşındaki tutumunu anlatmak istemiştir.

Michelangelo Sistina kilisesindeki çalışmaları arasında San Lorenzo kilisesinin yeniden düzenlenmesi işini de yapmıştır. Bundan başka «Meryem'le Çocuk», «Gündüz», «Gece», «Şafak», «Alacakaranlık» gibi alegorik heykellerini de bu dönemde meydana getirmiştir.

1542 - 1550 yılları arasında Vatikan'da Paolina kilisesinde iki duvar resmi yapmıştır.

1546 yılında papa Paulus III., Michelangelo'yu San Pietro kilisesinin yeniden yapımının yönetimi, Farnese Sarayının tamamlanması ve Campidoglio meydanının düzenlenmesiyle görevlendirmiştir. Sanatçının Roma'da meydana getirdiği bu yapılar Floransa'da yaptıklarından çok ayrı, onlardan çok daha duru çizgili olmuştur.

XV. - XVI. yüzyılların bu ünlü sanatçısı büyük bir ressam ve büyük bir mimar olarak güzel sanatlara zengin katkılarda bulunmuş olmasına rağmen, hayatı süresince kendisini yalnızca bir heykelci olarak görmüştür.

Michelangelo Buonarroti'nin Floransa'da, San Lorenzo kilisesinde, Nemours dükü Giuliano de' Medici için yaptığı mezar.

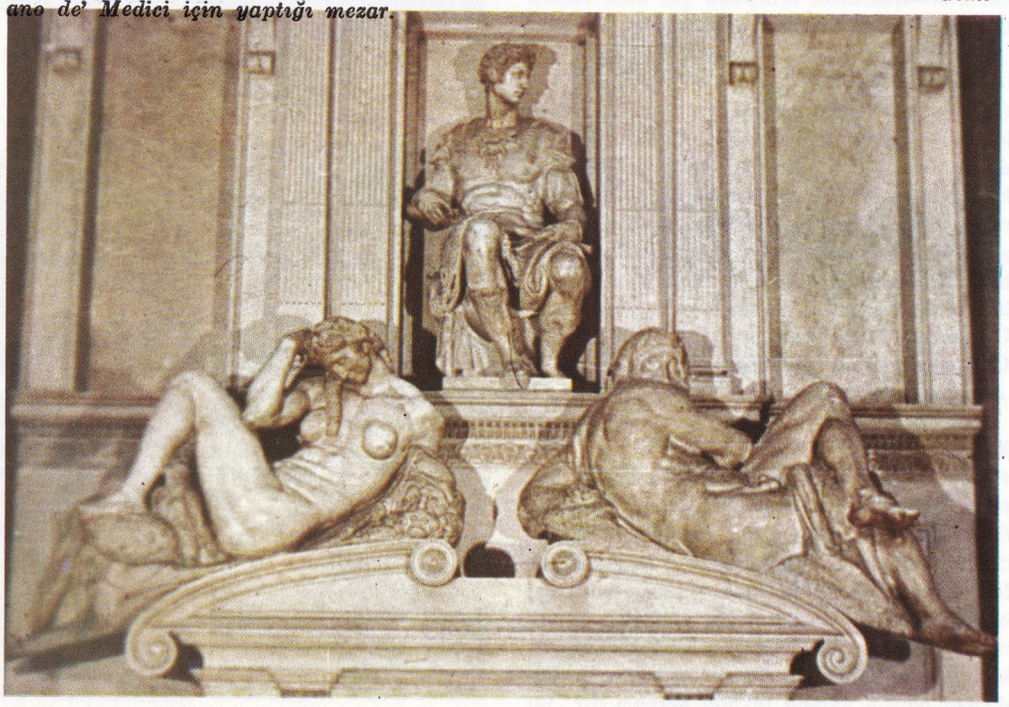

MICHELET, JULES

(1798 - 1874) Fransız tarihçisi. Cumhuriyetçi düşüncelere bağlı bir baba ile dindar bir annenin oğlu olan Michelet, öğretmen olmuş, liselerde, Sorbonne Üniversitesinde ve Collège de France'da öğretmenlik yapmıştır. 1851 yılında dersleri kaldırılan Michelet, ertesi yıl da Napoléon III.'e karşı tutumu nedeniyle Ulusal Arşiv tarih bölümü müdürlüğünden de alınmıştır. Michelet, 1830 yılında taraftar olduğunu açıkça söylediği kentsoylu demokrasisine her zaman bağlı kalmıştır.

Büyük tarih çalışmasının temelini kronolojik çerçeveleme çalışmaları (1825 - 1826) ile Vieo ve Thierry gibi yazarlar üzerine yaptığı incelemeler teşkil eder. Thierry'nin eseri Michelet'nin üzerinde etkili olmuş, onu Fransız tarihini bir bütün olarak ele almaya yöneltmiştir. 17 ciltlik **Histoire de France** (Fransa Tarihi, 1833), 7 ciltlik ünlü **Histoire de la Révolution Française** (Fransız Devrimi Tarihi, 1847) ve 3 ciltlik **Histoire du XIX. siècle** (Ondokuzuncu Yüzyıl Tarihi, 1872) adlı büyük eserleri yoğun ve büyük bir çalışmanın ürünüdür.

Michelet, yorulmak bilmeyen çalışmasının ürünü olarak daha birçok sayıda küçük eser de vermiştir. Bunlar **Bible de l'humanité** (İnsanlığın İncili, 1864) den, çok sayıda monografik araştırmaya kadar uzanır. Yüzyıllar içinde büyücülük ve büyücü avı gibi ilginç bir konuyu ele alan **La sorcière** (Büyücü, 1862) adlı eseri, Michelet'nin en ilgi çekici ve önemli çalışmalarından biri olarak anılabilir.

MICHIGAN

Amerika Birleşik Devletleri'nin kuzey-doğu eyaletlerinden biri. Yüzölçümü 150 779 km²., nüfusu 8 000 000'dur. Kuzey sınır komşusu Kanada'dan Superior ve Huron gölleri ve Saint Mary ırmağı ile ayrılan Michigan'ın diğer kom-

Michelangelo Buonarroti'nin Sistina kilisesinin duvarlarına yapmış olduğu «Evrensel Yargı» adlı resminden ayrıntı.

Superior gölü ile Michigan gölü arasında uzanan Yukarı yarımadada bir çağlayan.

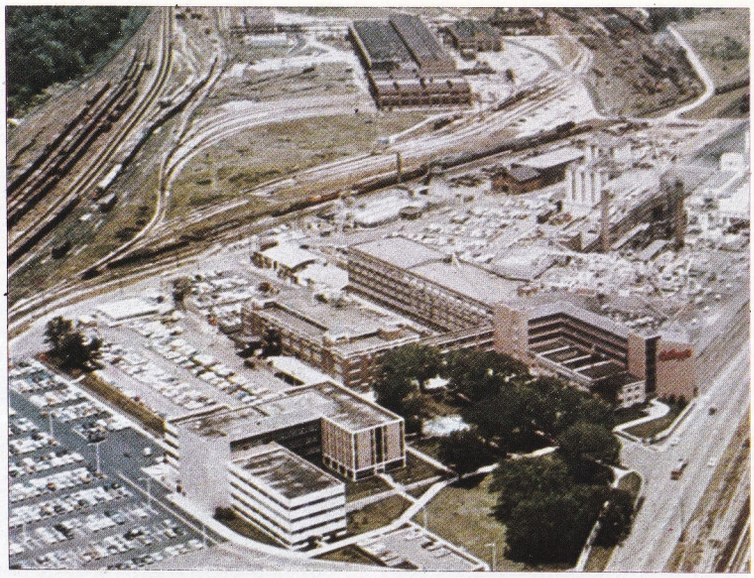

Tahıllardan yaptığı besin maddelerini bütün dünyaya ihraç eden Battle Creek'deki Kellogg fabrikalarının genel görünüşü.

şuları, batıda Wisconsin, güneyde Indiana, güney-doğuda da Ohio eyaletleridir. Michigan'ın başkenti Lansing şehri (nüfusu 120 000) dir. Eyalet, aralarında Michigan gölü bulunan birbirinden açık bir şekilde ayrılmış iki kısımdan meydana gelmiştir. Kuzey-batıda, kıyıları Superior gölü ile Michigan gölüne açılan «Upper Peninsula» (Yukarı Yarımada) yer alır; güney-doğu kesimini ise Michigan, Huron, Saint Clair ve Erie göllerine kıyıları olan «Lower Peninsula» (Aşağı Yarımada) adı verilen bölge meydana getirir. Arazi hafif engebelidir. Yalnız Upper Peninsula'nın batı kesiminde en yüksek noktası 620 metreyi aşmamakla birlikte çevreye göre önemli bir engebe sayılabilecek dağ sıralarının uzandığı görülür. Eyalet arazisinin tümü dördüncü jeolojik çağda büyük buzul istilâsına uğramış ve bölgeyi kaplayan buzulların sebep olduğu yoğun aşınma sonunda arazi bugünkü durumunu almıştır.

Michigan eyaleti sınırları içinde büyük ve çok önemli akarsular bulunmamaktadır: bunların en önemlileri Escanaba, Manistee, Muskegon, Grand River, Kalamazoo ve Saginaw'dır. Bölgeye egemen olan kara iklimi Büyük Göllerin varlığının etkisiyle yumuşamaktadır. Yıllık yağış miktarı 600 ile 800 mm. arasında değişmektedir. Michigan öncelikle bir sanayi eyaleti olmakla birlikte, bölge ekonomisi bakımından tarım, hayvancılık ve balıkçılık da önemlidir. Eyalet sınırları içinde yetiştirilen tarım ürünlerinin başlıcaları çeşitli tahıllar, patates, çeşitli sebzeler, meyveler, şeker pancarı, soya fasulyesi, lâleler ve hayvan yemidir. Hayvancılık son yıllarda hızla gelişmektedir. Yeraltı kaynakları oldukça zengindir. Lower Peninsula'da petrol, Upper Peninsula'da ise demir ve bakır çıkarılmaktadır. Sanayi, özellikle otomobil sanayii gelişmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin bütün otomobil üretiminin %60'ını Michigan eyaletindeki otomobil fabrikaları sağlamaktadır. Otomobil sanayiinden sonra diğer önemli sanayi dalları demir, maden-makine, kimya, gemi yapımı, konserve, kereste ve petrol rafineri sanayileridir. Eyaletin en önemli sanayi merkezi, Detroit ırmağının kıyısında kurulmuş olan ve nüfusu çevre kasabalarla birlikte 4 milyonu bulan Detroit şehridir. Detroit'in yakınlarında yine sanayiin yoğun olduğu çok sayıda başka şehir bulunmaktadır. Bu şehirlerin başlıcaları Hamtramck (nüfusu 40 000), Pontiac (nüfusu 90 000), Royal Oak (nüfusu 95 000), Highland Park (nüfusu 45 000), Southfield (nüfusu 40 000) Livonia (nüfusu 80 000), Garden City (nüfusu 45 000) vb. dir.

Michigan 1618 yılında Fransızlar tarafından keşfedilmiştir. Burada, bölgede önemli olan kürk ticaretini korumak amacıyle kaleler kuran Fransızlar, eyaleti 1763 yılında İngilizlere devretmek zorunda kalmışlardır. Michigan 1783 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne geçmiş, 1787 yılında Kuzey-batı bölgesi sınırları içine katılmış, 1805 yılında ise özerk bir bölge haline getirilmiştir. İki yarımada 1837 yılında yeniden birleştirilerek konfedere Michigan eyaleti meydana getirilmiştir.

MICHIGAN GÖLÜ

Kuzey Amerika'daki göller bölgesinde bulunan beş büyük gölden biri. Michigan gölü bu göllerin içinde bütünüyle Amerika Birleşik Devletleri sınırı içinde yer alan tek göldür. Söz konusu göllerin beşinin suyunu da St. Lawrence ırmağı boşaltmaktadır.

Michigan gölünün kuzey ve doğusunda Michigan, batısında Wisconsin, güney-batısında Illinois, güney-doğusunda ise Indiana eyaletleri yer alır. Uzunca bir biçimi olan gölün kuzey - güney doğrultusunda uzunluğu 394 km., yüzölçümü ise 58 240 km^2.'dir. Deniz düzeyinden yüksekliği 177 metre olan gölün derinliği en çok 265 m.'yi bulur.

Michigan gölüne dökülen akarsuların başlıcaları, Michigan eyaletinin kuzey-batı kesiminden akan Escanaba ırmağı, yine Michigan eyaletinin güney-doğu kesiminden akan Manistee, Muskegon, Grand River ve Kalamazoo ırmakları, Michigan ve Wisconsin eyaletleri arasındaki sınırda akan Menominee ırmağıdır. Bu ırmakların içinde son dördü, gölün kuzey-batı kesiminde güney - kuzey doğrultusunda karaya doğru sokulan ince ve uzun bir koy olan Green Bay'a dökülürler. Michigan gölünün suları, doğrudan doğruya bağlı olduğu Huron gölüne ve Mackinac boğazı yoluyle akar.

Michigan gölü, St. Lawrence ırmağı yoluyle Atlas okyanusuna bağlanan su yolları ağının teşkil ettiği büyük ulaştırma sisteminin bir parçasını meydana getirmesi bakımından büyük bir ekonomik önem taşımaktadır. Göl, aynı zamanda, Illinois Waterway kanal sistemiyle Mississippi ırmağına, dolayısıyle Meksika körfezine de bağlıdır.

Michigan gölünün kıyılarında birçok önemli yerleşme merkezi bulunmaktadır. Bu şehirlerin en önemlileri, Illinois eyaletinde Chicago, Evanston ve Waukegan şehirleri; Indiana eyaletinde Gary ve Michigan City; Wisconsin eyaletinde Kenosha, Racine, Milwaukee, Manitowoc ve Green Bay şehirleri; Michigan eyaletinde Escanaba, Manistique, Manistee, Ludington, Muskegon, Grand Haven ve Benton Harbor şehirleridir.

MICKIEWICZ, ADAM

(1798-1855) Polonyalı şair. Soylu bir ailenin oğlu olan Mickiewicz, hayatı boyunca ekonomik güçlüklerle mücadele etmiştir. Vilnius Üniversitesine burslu olarak devam etmiş, edebiyat çalışmalarına «Filomati» derneğinde başlamıştır. Başlangıçtaki akılcı oluşumu, daha sonra, Alman ve İngiliz romantik yazarlarının etkisi altında romantik bir görünüşe bürünmüştür. Uluşçu çalışmaları nedeniyle sürülmüş, uzun süre Rusya, Almanya, İtalya ve Fransa'da yaşamıştır. Roma'da kalışı, Polonya ayaklanması, Lozan ve Paris'te yaptığı çalışmalar, gizemci Towianski'yle karşılaşması

Polonya'nın ve bütün ezilen ulusların kurtuluşları için bütün varlığıyle girdiği kavganın belli başlı aşamalarını teşkil eder.

Tarihsellikle yurtseverlik konularının egemen olduğu şiirleri bütün Polonya edebiyatı üzerinde geniş bir etki meydana getirmiştir. Eserlerinin en önemlileri epik-lirik uzun şiiri **Atalar** (1823), **Kırım Soneleri** (1826), tarihsel uzun şiiri **Konrad Wallenrod** (1828), **Polonya Ulusunun ve Gezginlerinin Kitapları** (1832) ve başeseri on bin dizelik **Bay Taddeo** (1834) dur.

MİDAS

Bazı efsanelere konu olmuş Frikya kralı. Bu efsanelerden birinde, Tanrı Dionisos'un Midas'a her dokunduğu şeyi altın yapması gücünü verdiği anlatılır; yemek, içmek için ağzına götürdüğü her şey altın olur, Frikya kralı açlık ve susuzluktan ölme tehlikesi geçirir. Bir başka efsanede de Midas, Pan ile Apollon arasındaki bir müzik yarışmasında yargıçlık eder; yarışmayı Pan'a kazandırmasına kızan Tanrı Apollon, Midas'ın kulaklarını eşek kulaklarına çevirir.

MIDDLETON, THOMAS

(1570-1627) İngiliz oyun yazarı. Shakespeare çağının ve daha sonraki dönemin en verimli yazarlarından biri olan Middleton, konuları daha çok halk arasında geçen komediler yazdı. Bu komedilerin en ünlüleri **Michaelmas Term** (Michaelmas Yortusu, 1607); **A Trick to Catch the Old One** (İhtiyarı Yakalamak İçin Tuzak, 1607); **A Mad World, My Masters** (Çılgın Bir Dünya Efendilerim, 1608), ve **A Chast Mayd in Cheapeside** (1610), Zeki bir yazardı; açık saçık oyunları en iyi eserleriydi. Trajedi yazmayı denemiş, **Women beware Women** (Kadınlar Kadınlardan Çekinir, 1612) adlı trajedisi büyük başarı kazanmıştır. En başarılı eseri, William Rowley'le birlikte yazdığı **The Changeling** (Değiştirilen Çocuk, 1623) tur. Öteki önemli eserleri **The Witch** (Cadı, 1622) ve **A Game of Chess** (Satranç Oyunu, 1624)tir. Siyasî bir alegori olan bu son oyunu yüzünden, oyuncularla birlikte zindana atılmıştır. Zamanının en sevilen yazarlarından biri olan Middleton, bugün de beğenilerek okunmaktadır.

MİDE

Karın boşluğunun yukarı kısmında, karaciğer ile diyaframın altına rastlayan boşluğa yerleşmiş bir sindirim organı. Üstte yemekborusuyle, altta onikiparmak bağırsağıyle birleşir. Midenin yemekborusuna açılan kısmına mide ağzı (kardia), onikiparmak bağırsağına açılan kısmına da mide kapısı (pilor) denir.

Canlı insanda mide, yuvarlak tarafı sağa gelen bir j harfi biçimindedir. Mide çeperleri içten dışa doğru üç tabakadan meydana gelir: 1 - Sümüksel gömlek (mukoza tabakası) = iç gömlek; 2 - Kas tabakası = orta gömlek; 3 - Çift yapraklı peritondan yapılı tabaka = dış gömlek. Mukozada mm².'de 100 kadar mide bezi vardır. Bu bezler boru biçiminde ve bileşiktir. Mide çeperlerine gömülmüştür. Doku yapıları ve görevleri bakımından ikiye ayrılırlar: Mide bezleri ve pilorus bezleri. Birinciler mukozanın üçte ikisini kaplar ve hidroklorik asitle pepsin çıkarırlar. İkinciler ise mukozanın üçte birini kaplar ve mukus (sümüksü madde) çıkarırlar.

Mide, ergin insanda günde 2 - 3 litre mide özsuyu yapar. Mide özsuyu renksiz, duru, süzülmesi kolay bir sıvıdır. Kuvvetli asit reaksiyonu verir. Tadı ekşidir. Mide özsuyunda ortalama %98 su, %2 organik ve inorganik bileşikler vardır.

Salgı çıkarma, sinirlerin, midenin ve bağırsakların uyarılmasıyle olur. Sinirsel uyarım şartlı refleksle salgıyı meydana getirir. Bir yemeği görmekle, hatta sadece bellekte canlandırmakla midede mide özsuyu meydana gelebilir. Yerel uyarım, yani doğrudan doğruya midenin uyarılması besinin mideye varması sonucu olur. Bu durumda gastrin denen bir hormonun oluşmasıyle mide özsuyu çıkar. Üçüncü etken onikiparmak bağırsağının dolmasıdır. Bunun tersine mide özsuyunun salınmasında ya da mide kaslarının hareketliliğinde bir sinir tutukluğu, bir uyarılamama durumu enterogastron denen bir hormonu meydana getirir. Bu hormonun kaynağı bağırsaklardır. Midede besinler bir dereceye kadar sindirilir; bu, mide özsuyunun etkisi altında olur. Ayrıca sindirimi kolaylaştıran bir başka etken de mide çeperlerinin kasılması sonucu besinlerin birbirine karışmasıdır.

Midenin boşalması ise yine mide kaslarının mide kapısını açmaya yarayan sığamsal (peristaltik) dalgalarıyle sağlanır. Ancak onikiparmak bağırsağının bazı dürtüleri bu dalgaları durdurabilir. Mide mukozası suyu iyi emer; fakat sindirilmekte olan besinlerin bu mukozadan geçtiği pek az görülen bir olaydır. Mide mukozası B12 vitamininin bağırsak tarafından emilmesini kolaylaştırır. Doğal yollardan alınan mide özsuyu ile mideye X ışını geçirmez bir madde verdikten sonra alınan röntgen filimleri bu organın incelenmesinde büyük rol oynamaktadır. Mide hastalıkları pek çoktur. Bunlar bazen görevsel bozukluklar (dispepsis), bazen iltihaplı durumlar (gastrit), bazen berelenmeler (mide - onikiparmak bağırsağı ülseri), bazen aşırı genişleme vb. biçimleri altında ortaya çıkabilir. İstatistikler erkeklerdeki kanser vakalarının %50'sinin, her iki cinsteki kanser vakalarının ise %30'unun mide kanseri olduğunu göstermektedir. Mide ameliyatları bugün çok gelişmiş metotlarla yapılmaktadır. Doğrudan doğruya mideyi açmaktan, mideden bağırsağın bir çıkıntısına kanal vermeye kadar çeşitli müdahaleler yapılmaktadır. Midenin bir kısmının alınmasına çoğunlukla mide ülserinde başvurulmaktadır. Bu ameliyatta midenin bezlerin asit çıkaran alt kısmından 2/3 oranında bir parça alınır.

MİDİLLİ

Ege denizinin doğusunda, Anadolu'nun Edremit körfezi önünü kapayan büyük ada (Yunanca: Lesbos) ve bunun merkezi olan şehir (Yunanca: Mitilene). Adanın meydana getirdiği idarî bölümün yüzölçümü 2 154 km².', yalnız adanınki 1 750 km².'dir. Nüfusu 140 250, Midilli şehrinin nüfusu 25 800'dür. Midilli adası 1462'de Fatih Sultan Mehmet tarafından Venediklilerden alındı. Yüzyıllar boyunca Osmanlı devletine bağlı kalmış olan Midilli adası, 1912 yılı sonbaharında Yunanlılar tarafından ele geçirildi. Adanın yapısı engebeli (en yüksek yeri Ayailya tepesi, 940 m.) olup toprakları güneyden içeriye doğru sokulan iki körfezle (Yero ve Kalonya körfezleri) yarılmıştır. Yunanistan zeytinciliğinin en yoğunlaştığı yöre Midilli adasıdır.

MİDYAT

Mardin iline bağlı ilçe merkezi şehir (nüfusu 10 391). Aynı adı taşıyan dağların güney eteğinde, Mardin - Cizre yolu üzerinde kurulmuştur. Yükseltisi 950 m.'dir. Mardin'e 104 km., Cizre'ye 7 km. uzaklıktadır. Gercüş üzerinden Siirt'e de bağlıdır. Şehir birbirinden 4 km. uzaklıkta bulunan iki kesimden oluşmuştur.

Midyat ilçesinin yüzölçümü 1 577 km².', nüfusu 64 244'tür. Merkez ve Dargeçit bucakları içinde 81 köyü vardır. İlçe toprakları Midyat

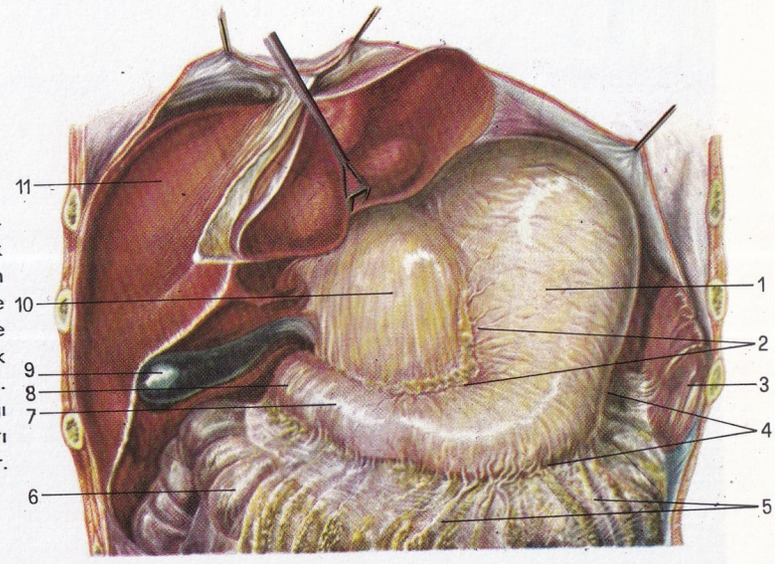

MİDE

1) Mide. 2) Küçük kıvrım. 3) Dalak. 4) Büyük kıvrım. 5) Büyük karın zarı tabakası. 6) Enine kalın barsak. 7) Mide kapısı. 8) Oniki parmak barsağı. 9) Safra kesesi. 10) Mide-karaciğer bağı ya da küçük karın zarı tabakası. 11) Karaciğer.

dağları ile güneyde Çağçağa suyu arasındaki dalgalı araziyi kapsar. İlçede yazlar çok sıcak, kışlar da soğuk geçer. Yağışlar kış mevsimine rastlar (yıllık 633 mm.). Doğal bitki örtüsü bozkırdır. Midyat dağlarının eteklerinde meşe çalılıklarına rastlanır. İlçe halkının gelir kaynağı az miktarda tarım ile önemli ölçüde hayvancılığa dayanır. Bağcılığa da önem verilir.

MİDYE

Trakya nın Karadeniz kıyısında bir köy (nüfusu 1 763). Şimdi adı Kıyıköy'dür. Kırklareli ilinin Vize ilçesi içinde bir bucak merkezidir. Balkan Savaşı (1913) sonunda Osmanlı-Bulgar sınırının Karadeniz kıyısında buradan başlanması Batılı devletler tarafından istenmişti. Bugün az çok sapa bir durumda olan Midye, yakınlarındaki plajlar nedeniyle ileride iyi bir yazlık dinlenme yeri olabilir.

MİDYE (Pfahlmuschel)

Yassısolungaçlılar sınıfından bir yumuşakça türü. Eşit iki parçalı olan kabuk uzun, ön tarafı sivri, art tarafı yuvarlak üçgen biçimindedir. Kabuklar bir taraftan özel bir bağla birbirine eklenmiştir. Kabuğun açılıp kapanmasını bir çift kas sağlar. Hayvanın başı yoktur. Kaslardan meydana gelen ayaklarını kabuklarının arasından dışarıya uzatarak yer değiştirir. Eti yendiğinden birçok yerlerde özel olarak da yetiştirilir. Türlerine göre, dere, göl gibi tatlısularda ve denizlerde yaşarlar. Tatlısularda yaşayanları, gövdelerini çamur ya da kuma gömerek yalnız arka kısımlarını açıkta bırakırlar. Denizdekiler ise çok kez kıyılarda kayalara yapışmış olarak bulunurlar.

Midyeler yarıeşeylidir. Yumurtayla ürer; başkalaşım gösterirler. Yavrular (kurtçuk) ilk evrelerini ana hayvanın solungaçları üzerinde yapışık olarak tamamlarlar. Sonra ana hayvanı bırakırlar. Kurtçuklar bir süre de kendilerini, yapıştıkları balıklar üzerinde taşıttıktan sonra su diplerinde, kayalarda, yer değiştirmeyen hayatlarına başlarlar.

Midye kabuğunun iç yanını «örtenek» denilen bir kısım örter. Bu kısım vücudun gerisinde birisi suyun girmesine, öbürü suyun çıkmasına yarayan iki delik oluşturur. Örtenek ile vücudun ayak ve bağırlar kesesinin oluşturacağı orta kısım arasında sağlı sollu iki boşluk bulunur. Her iki boşlukta aşağıya doğru sarkan birer çift solungaç vardır. Hayvan, solunumunu solungaçlarıyle yapar. Eşeysel ve boşaltım organları solungaç boşluğuna açılır.

MİGREN

Organizmaya giren yabancı proteinlerin meydana getirdikleri aşırı duyarlık sonucu yarım başağrısı olarak kendini gösteren hastalık. Yabancı proteinlerin beyinde meydana getirdikleri aşırı duyarlık beyiniçi basıncını artırır. Beyiniçi basıncının artması başın değişik bölgelerinde lokal ağrılara yol açar. Dinlenme ve teskin edici ilâçlar tedavide yararlıdır.

MİHALIÇÇIK

Eskişehir iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 3 704). Sündiken dağlarının doğu kesiminde bir yamaç üzerinde kurulmuştur. Yükseltisi 1 325 m.'dir. Eskişehir'e 95 km.'lik bir şoseyle bağlı olduğu gibi, Sarıköy istasyonuna da 22 km.'lik bir yolla bağlıdır. Kasabanın ilk kuruluş yeri Yukarı Mahalle'dir. Kasaba ovaya doğru genişleyerek Aşağı Mahalle meydana gelmiştir.

Midye toplama alanlarında suya atılan ağlar belirli zamanlarda çıkarılıp midyeler toplanır ve ağlar temizlenip yine suya atılır. Resimde bu işlemin yapılması görülüyor.

Mihalıççık ilçesinin yüzölçümü 2 337 km^2., nüfusu 42 271'dir. Merkez ve Beylikahır bucakları içinde 69 köyü vardır. İlçe topraklarının orta kesimini yükseklikleri 1 500 - 1 800 m. olan Sündiken dağları kaplar. Bu dağların kuzey eteklerinde Sakarya ırmağının, güney eteklerinde de Porsuk çayının meydana getirdiği vadiler uzanır. İlçede kara iklimi hüküm sürer. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. İlçenin başlıca akarsuları Sakarya ile onun kolu Porsuk'tur. Sündiken dağları ormanlıktır. En çok karaçam ile meşe ağacı bulunur. Yer yer ardıç ve mazıya da rastlanır. İlçede geniş ölçüde tahıl ve şekerpancarı üretilir. Tiftik keçisi de beslenir. Krom madeni bulunur; «Mihalıççık kili» de ilçeye gelir sağlar.

MİHRİ HATUN

(1460 - 1506) XV. yüzyıl divan şairlerinden. Amasya'da doğmuştur. Şair ruhlu bir kişi olan Amasya kadısının kızıdır. Bu dönemin kültür merkezlerinden biri olan Amasya'da ilk gençliğinde Farsça ve Arapça öğrenmiş, çağının bilgilerine açık bir eğitim görerek yetişmiştir. 1481 yılında Beyazıt II.'nin oğlu Şehzade Ahmet'in, valiliği sırasında meydana getirdiği aydınlar çevresine o da katılmış; kimi şairler tezkirelerinde belirtildiğine göre de, Sinan Paşanın oğlu İskender Çelebi'ye âşık olarak, kadınca duygularını mısralarına yansıtmıştır. Evlenmediği söylenmektedir.

Biçim yönünden çağdaş şair Necati'nin etkisinde kaldığı genellikle ileri sürülmüşse de, kadınca duyguların işlendiği ve yer yer halk deyimlerinin kullanıldığı şiirlerinde kendine özgü bir kişilik kurmayı başardığı da kabul edilmiştir. Mihri Hatunun şiirlerinin toplandığı **Divan** 1967'de Sovyetler Birliği'nde basılmıştır.

Midye öncelikle besin olarak kullanılır. Resimde, midye üretimi için hazırlanarak etrafı çevrilmiş özel alanlar görülüyor. Sağ köşede ise, yürümesine yarayan ayağı ile üzerinde bulunduğu maddeye tutunmasına yarayan ayağı görülen bir midye.

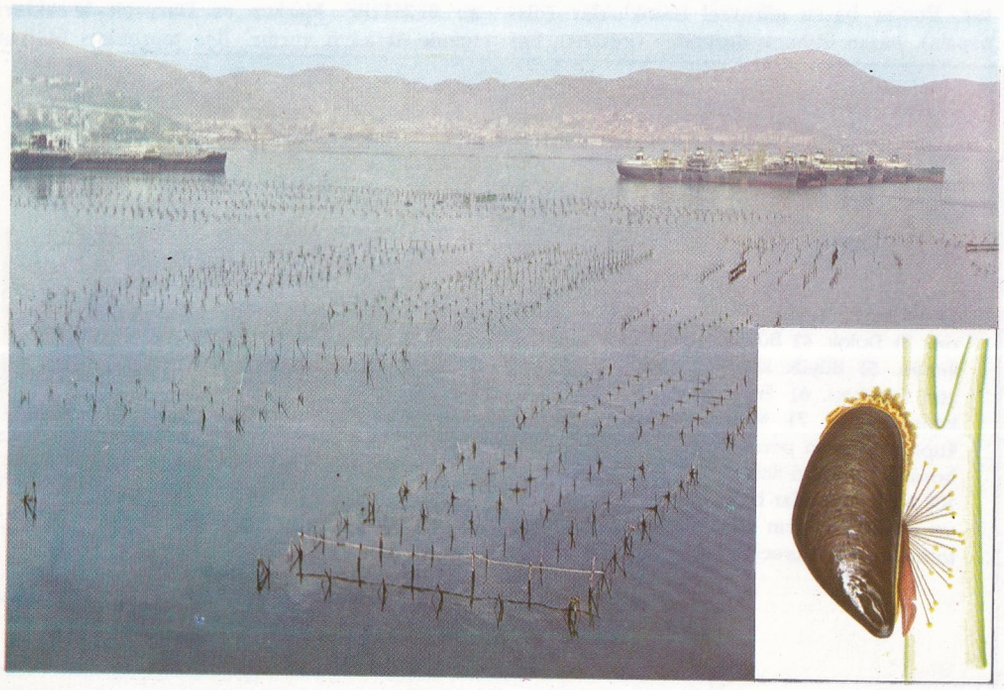

MİHRÎ MÜŞFİK
(1887 - ?) Türk kadın ressamı. İlk kadın ressamlarımızdandır. Paris'te, daha sonra Roma'da Güzel Sanatlar Akademisinde çalışmalarını sürdürmüş; İnas (Kız) Güzel Sanatlar Okulu müdürlüğünde bulunmuştur.

Türk İzlenimcileri adı altında İstanbul Resim ve Heykel Müzesinde bulunan bazı eserleri kendisinin figür ve portre alanındaki ustalığını gösterir. Mihrî Müşfik malzeme olarak daha çok pasteli tercih etmiştir. Müze dışında bazı özel koleksiyonlarda da eserleri bulunmaktadır.

1928 yılında New York'ta Maziroff Galerisinde bir sergi açarak büyük ilgi toplayan sanatçı, 1950 yılından önce yurdumuzu terk etmiştir; halen sağ olup olmadığı bilinmemektedir.

MİKA
Sulu potasyum (magnezyum vb.) alüminyum silikat minerali. Mikanın en belirgin özeliği ince yapraklar şeklinde ayrılmasıdır. Bu yaprakların kalınlığı çok az olabilir. Bazı mika türlerinde 4 000 yaprak ancak 1 cm. kalınlık yapar. Mika billûrları yaprak şeklinde ayrılmakla birlikte monoklinik sisteme girer. Ancak eğik kısmındaki açı 90°'ye yakındır. Yapraklarda hekzagonal ve baklava dilimi biçimleri görülür. Yapı bakımından mikalar çeşitli olabilir. Bu, mikaların değişik renklerde bulunabilmesi sonucunu doğurur. «Müskovit» adını alan mika sulu potasyum alüminyum silikat yapısındadır, açık renkli bir mika türüdür. Müskovit denmesinin nedeni bu mikayı Rusların pencere camı olarak kullanmalarındandır. Biyotit, içinde demir ve magnezyum bulunan bir mikadır, bu nedenle koyu renklidir. Lepidolit, lityum ve flüor bulunan bir mika çeşididir. Bunların dışında değişik bileşimli ve adlı mika türleri de vardır.

Mika granit, püskürük ve gnayş gibi başkalaşmış kayaların içinde bulunabilir. Dünyanın birçok bölgelerinden çıkarılır. En bol ve çıkarılması kolay kaynaklar Hindistan'da bulunur. Bunun dışında Urallarda, A.B.D., Kanada, Orta ve Kuzey Avrupa'da geniş mika yatakları işletilmektedir.

Bir zamanlar mika çok kullanılan bir mineral türü idi. Başlıca soba, projeksiyon makineleri pencereleri, güneş gözlükleri, uçak pilotlarının kullandığı gözlükler, şapka güneşlikleri, kırılmaz saat camları yapımında kullanılırdı. Bugün elektronik aletlerin yapımında mika vazgeçilmez bir maddedir. Radarlarda, iyon sayıcılarında, uzaktan idare edilen güdümlü mermilerde kullanılan mika, elektrik ütüleri ve ekmek kızartma makinelerinde de ısıtıcı olarak işe yarar. Transformatör, buji, radyo ve telsiz kondansatörlerinin yapımında da mikadan faydalanılır. Buna karşılık eskiden mikanın yanmaz cam olarak kullanıldığı yerlerde, bugün ateşe dayanıklı seramik ve camlar kullanılmaktadır. Kırılmaz camlar yapımında ise sentetik reçinelerden faydalanılmaktadır.

MİKROBİYOLOJİ
Mikrop, mikroorganizma ya da mikroskobik canlı adı verilen en küçük canlıları inceleyen bilim. Konusu mikroplar olduğu için bu bilim, insan, bitki ve hayvanların parazitli ve mikroplu hastalıklarının kaynaklarıyle, geçtikleri aşamalar ve dağılmalarıyle de geniş ölçüde uğraşır.

Mikrobiyoloji özerk bir bilim niteliğini ünlü Fransız biyolog ve kimyacısı Pasteur'ün bulgularından sonra kazanmıştır. Pasteur'den önce de insanların mikroorganizmalardan ileri gelen bazı hastalıklarının kaynakları konusunda birtakım varsayımlar ileri sürülmüştür. Pasteur, mayalanmaların yalnız mikropların mayalanabilir sıvılar üzerindeki etkisiyle meydana geldiğini, sıcaklığın mikropları yok edebildiğini, mikropların uygun bir organizmada çoğaldıklarını ve incelenebilmek için laboratuvarda yalıtıldıklarını saptamıştır. Aşı yolunu bulan da Pasteur olmuştur. Aşağı yukarı aynı yıllarda Alman bilgini Robert Koch da verem basili ile birçok bakteriyi yalıtabilmiştir.

Mikroplar birhücreli canlılar olup boyutları birkaç mikrondur. Biçim özellikleri doğal durumda mikroskop altında gözlenemez. Böyle bir gözlem yapabilmek için bir hazırlık aşamasından geçirmek, çoğu anilin esaslı birtakım boyalarla renklendirmek gerekir. Bu boyamalarda mikrobun çeşidine göre ayrı metotlar kullanılır. Bir mikrobun incelenmesi yalnız biçimsel niteliklerinden başka aynı zamanda hastalık yapma yeteneğini de kapsar. Bu incelemelerin tam olabilmesi için mikrobun ve bunun ürünlerinin hayvan vücuduna verilmesi, sonra da bu hayvanın incelenmesi gerekmektedir. Bu çeşit bir incelemenin sonucu, mikrobun ve hayvanın türüne göre değişir. Bu deneylerde genellikle kullanılan hayvanlar ginedomuzu, tavşan, hintdomuzu, kobay ve faredir.

Mikrobiyoloji: Petri kutusunda geliştirilmiş olan bakteri kolonilerinden (Streptomyces) bir ayrıntı.

XX. yüzyılda mikrobiyolojide büyük ilerlemeler görülmüştür. İlerleme, en çok araştırma araçlarının gelişmesiyle olabilmiştir. Bu araçların başlıcaları mikroskop ve parçaları, çeşitli boyalar, platin iğne ve maşa, sterilizasyon aygıtları (otoklav) ve çeşitli cam kaplardır.

MİKRODALGALAR
Dalga boyları yaklaşık olarak 1 - 10 cm. arasında olan elektromagnetik dalgalar. Bu dalgaboyları 30 000 MHZ (megahertz) ile 3 000 MHZ arasındaki frekanslara tekabül eder. Mikrodalgalar, atmosferde görüş ufku içerisindeki noktalar arasında bir doğru boyunca yayılarak verilen iki nokta arasındaki haberleşmeyi sağlamaya yarar (yere yakın olarak ya da yeri yalayarak yayılamaz, çünkü o zaman çok çabuk zayıflar). Özelikleri görünen ışığınkilere çok benzer: Katı engeller bunları yansıtır, dağıtır, kırılmasına sebep olur, polarize eder ve zayıflatır. Atmosfer tarafından fazla zayıflatılmamakla beraber havadaki nem (su buharı) bazı frekanslardaki dalgaların gücünü yutar. Bu dalgalar atmosfer ve iyonosfer içerisinden kolaylıkla iletilebildiği ve kolayca bir doğrultuda yöneltilebildiği için yapay uydular ve uzay araçlarıyle haberleşmede kullanılır. Atmosfer içerisinde yayılırken yolları boyunca havanın sıcaklığı, basıncı ve nemindeki değişiklikler dolayısıyle fading olayı meydana gelir; yani alınan dalganın şiddeti zaman zaman azalıp çoğalır. Atmosferin özelliklerindeki bu dalgalanmaların ve aynı zamanda atmosferin kırılma indisinin yerden yükseldikçe azalması, mikrodalgaların yayılma yolunun doğrudan ayrılıp eğrisel olmasına sebep olur.

Mikrodalgalar telefon ve telgraf haberleşmesini ve televizyon istasyonları arasında program alışverişini sağlayan yüksek frekanslı bağlantılarda (radyolink), radarda ve buna benzer birçok yerlerde kullanılır ve genellikle işaretler frekans modülasyonlu olarak gönderilir. Bunların vericilerinde yüksek frekanslı enerji, ucunda parabol şeklindeki yansıtıcı bir yüzeyin foküsüne konmuş bir kısır anten bulunan bir dalga kılavuzuyle antene gönderilir. Bunun yerine parabolün foküsüne konmuş ve bir kovaksiyal kabloyla beslenen bir anten de kullanılabilir.

MİKROFON
Ses titreşimlerini alıp elektrik akımı değişimlerine çeviren bir elektriksel düzen. Çeşitli amaçlar için değişik tipte mikrofonlar kullanılır, bunlardan en çok rastlananı telefonlarda kullanılan karbon tanecikli mikrofonlardır. Bu mikrofon basit, dayanıklı ve duyarlığı büyük olan bir düzendir. Ön tarafında karbondan ya da karbon kaplı mikadan yapılmış bir diyaframı bulunan bir ağızlıktan ibarettir. Diyaframı, küçük bir odacığa gevşek olarak doldurulmuş karbon tanecikleriyle temas halindedir. Bu odacık madenden yapılmış ve diyaframdan yalıtılmıştır. Diyafram elektrik devresinin bir ucunu teşkil eder; öteki uç odacığın alt tarafına bağlanır. Bu şekilde elektrik devresi

tanecikler üzerinden tamamlanır. Ses titreşimleri diyaframı sarstığı zaman tanecikler sıkışıp gevşer, böylece mikrofondan geçen akıma karşı direncin değişmesine sebep olur. Direnç değiştikçe de mikrofondan geçen akımın şiddeti ses titreşimlerine uygun olarak dalgalanır.

Telefondan başka radyo yayınlarında, büyük salonların seslendirilmesinde, plak kaydetmede, şerit üzerine ses kaydetmede, sesli sinema filmi çekiminde vb. de mikrofon kullanılır. Bu gibi işlerde çok defa karbon mikrofon yerine kristal (piyezoelektrik) mikrofon, elektrodinamik (hareket eden bobinli) mikrofon yahut kondansatör mikrofon kullanılır. Bunların düşük olan hassasiyeti, elde edilen elektriksel işareti amplifikatörlerle şiddetlendirmek suretiyle giderilir. Bazı hallerde mikrofonlar sesleri yükselterek yaymak için değil, fakat sadece bunların varlığını meydana çıkarmak için kullanılır. Bu uygulamaya örnek olarak hırsız alarmları ve buna benzer uyarma düzenleri gösterilebilir.

MİKROFOTOĞRAF

Mikroskop yardımıyle çekilen fotoğraf. Bu metotla çok büyük ölçekte fotoğraflar elde edilir. Herhangi bir iyi mikroskoba yeterli parçalar

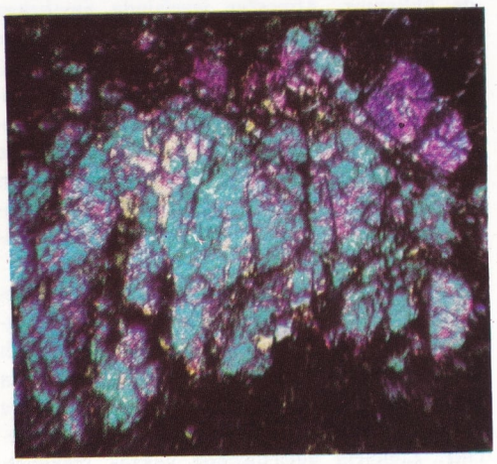

Bir kayanın bir polarizatör mikroskopla çekilmiş mikrofotoğrafı.

takıldığında ve küçük boyutlu bir fotoğraf makinesiyle birlikte kullanıldığında mikrofotoğraf iyi sonuçlar verir. Çeşitli alanlarda kullanılan bazı tiplerde fotoğraf makinesi mikroskoba takılmış durumdadır. Mikrofotoğraf çekilebilmesi için mikroskop - fotoğraf makinesi takımının, filim üzerinde, resmi çekilecek maddenin gerçek bir imgesini meydana getirmesi gerekir.

Mikrofotoğraf terimiyle 35 mm.'den küçük boyutta fotoğraflar da adlandırılır. Bunlar özellikle belgesel amaçla kullanılır; kitap, belge, plan, proje vb. resmi çekmekte yararlanılır.

MİKROKİMYA

Yunanca «küçük» anlamına gelen mikros sözcüğüyle kimya sözcüğünün birleşmesinden oluşan mikrokimyanın sözlük karşılığı «küçük niceliklerin kimyası» demekse de, genellikle çok az miktarda ele alınan maddelerin araştırılması ve dozajının belirtilmesi, kısaca «mikroanaliz» anlamında kullanılmaktadır. Mikroanalizler üçe ayrılır: Semimikro, mikro ve ültramikro analizler. Bunlarda sırasıyle 10 miligrama kadar, 100 mikrograma kadar ve 100 mikrogramdan aşağı ağırlıkta maddeler ele alınır (1 mikrogram = gramın milyonda biri). Bu analizlerde normal analiz yöntemleri değiştirilerek kullanılabildiği gibi, ayrıca bir dizi fiziksel ve kimyasal - fiziksel yöntemden de, çok az miktarda maddelerin niteliklerini ortaya çıkarmak ve dozunu bulmakta yararlanılır. Bunların başlıcaları kromatografi, spektrografi, spektrofotometri ve elektrokimya yöntemleridir. Genellikle santigramla ölçülen maddelere uygulanan yöntemlerle, mikrogramla ölçülen maddelere uygulanan yöntemler arasında temel bakımından bir ayrılık yoktur. Bütün ayrılık, kullanılan çeşitli aygıtlardadır. Buna dayanılarak denebilir ki, mikroanaliz yerine kimyasal analizde mikroteknik sözünü kullanmak daha doğru olur. Çok küçük miktarlarla uğraşma zorunluğu, özel aygıtlar kullanma zorunluğunu doğurur. Bugün herhangi bir laboratuvarda, yanılma payı 5 mikrogramı geçmeyen hassas teraziler vardır. Mikroanalizlerde ise tartacağı en yüksek miktar 5-20 gram olan, yapacağı yanlış 1 mikrogramı geçmeyen teraziler kullanılır. Hatta en yüksek miktarı 1-5 miligram, yanlışı 0,1-0,003 mikrogram olan teraziler bile vardır. Bunlar gramın milyarda biri ağırlığındaki maddeler için kullanılmaktadır.

Analizlerin hacimsel bölümünde de mikroanaliz için özel araçlar kullanılır. Santimetrekübün binde biri ve on binde biri hacminde madde ölçecek aygıtlar yapılmıştır.

Bütün bu mikroanalizler, canlılar üzerindeki yapısal araştırmalarda tıbbın ve yardımcısı bilim dallarının hizmetinde kullanılmaktadır.

MİKROMETRE

Farklı niteliklerde iki aygıta (teknik mikrometre ve mikroskoplu mikrometre) verilen ad. Her ikisinin de amacı, oldukça küçük uzunlukları büyük bir kesinlikle ölçmektir. Teknik mikrometre (palmer), mekanik atölyelerinde ve laboratuvarlarda çok kullanılır.

Mikroskoplu mikrometre bir mikroskobun gözyerinin odak düzlemine konan küçük bir düzenek olup, üzerine G_1 bölmeleri çizili bir küçük çerçeveye tutturulmuş paralel iki ince telden oluşur. Bu küçük çerçeve, bir vida aracılığıyle, ölçülecek cisme paralel olarak hareket ettirilebilir. Mikroskoplu mikrometreyi ayarlamak için, ölçülecek cisim üzerine, bir G_2 bölmeli ölçek (örneğin 100 kısma bölünmüş 1 mm) konur. Mikroskop, iki telden oluşan göstergenin, G_2'nin bir ucundan öbür ucuna kadar yer değiştirmesi, mikrometre vidasının tam sayıda dönmesine (örneğin 10 dönme) karşılık olacak şekilde ayarlanır. Eğer mikrometre vidasının başı 100 kısma bölünürse, G_2 ölçeginin 1/1000 kadarını değerlendirmek mümkün olur; böylece milimetrenin binde biri ölçülebilir. G_2 ölçeği yerine ölçülecek cisim konunca, mikrometrenin iki teli bu cismin iki noktası üzerine getirilebilir; bunlar arasındaki uzaklığı, G_1 ölçeği üzerindeki sayı ile (mikrometre vidasının yaptığı tam dönmeler sayısını veren), mikrometrik vida başının bulunduğu yer (dönme kesirlerini veren) verir.

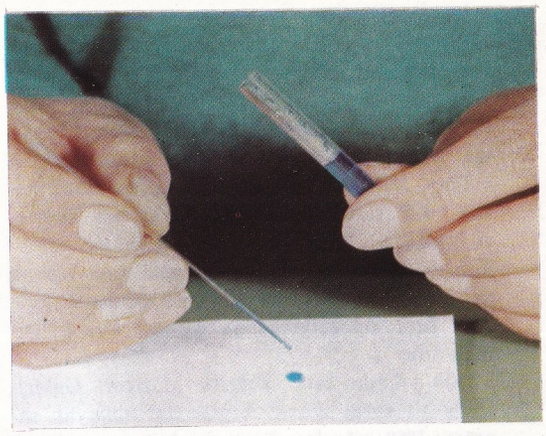

Mikrokimya: Renkayrımı yöntemiyle kâğıt üzerinde bir bileşiği meydana getiren elemanların tesbit edilmesi.

MİKRONEZYA ADALARI

Okyanusya'da bir adalar topluluğu. Okyanusya'nın üç büyük coğrafî bölgesinden biri olan Mikronezya adaları 20° 32′ kuzey enleminden başlayarak 2° 45′ güney enlemine kadar dağılmış çok sayıda adayı kapsar. Mikronezya adaları, Nauru adası bir yana bırakılacak olursa, üç adalar grubundan meydana gelmiştir. Değişik doğrultularda uzanan bu ada grupları 131° ve 177° doğu boylamlarına kadar sokulurlar. Bu üç ada grubundan en kuzeyde bulunan Marian adaları kuzeyden güneye doğru bir hat üzerinde yer alırlar. Karolin adaları batı - doğu doğrultusunda uzanan bir hat üzerinde dizilmişlerdir. Karolin adalarının batıya doğru bir uzantısı gibi duran ve daha

MİKROMETRE

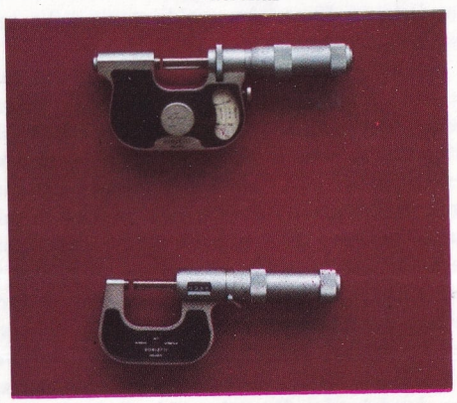

Palmer tıpı iki teknik mikrometre örneği. Palmerde hareketli kısım, çok duyarlı bir vidayla (mikrometrik vida) oynatılır. Vidanın başı, tam ve kesirli dönmeleri ölçebilecek biçimde bölmelenmiştir. Palmerle genellikle bir milimetrenin yüzde biri kadar uzunluklar ölçülebilmektedir (aşağıda); yardımcı bir ölçek kısmının yardımıyla, milimetrenin binde biri kadar uzunluklar da ölçülebilir.

küçük bir adalar grubu olan Palau adaları da hemen hemen aynı doğrultu üzerinde yer alırlar. Üç büyük ada grubunun üçüncüsü olan Marshall adaları ile daha küçük bir ada grubu olan Gilbert adaları ise güney-doğu - kuzey-batı doğrultusunda ve bir yelpaze biçiminde açılarak yayılmışlardır. Mikronezya adalarını meydana getiren adaların sayısı 2 000'i aşmakla birlikte büyük kısmı çok küçük adacık ve kayalıklardan ibarettir. Adaların toplam yüzölçümü, 2 700 km².'nin üzerindedir. Mikronezya adalarının içinde önemli büyüklükte tek ada olan Guam adasının yüzölçümü ise 500 km².'dir.

MİKROP
(**bkz.** Bakteriler)

MİKROSKOP
Çok küçük cisimleri büyülterek görmek için kullanılan alet. Mikroskopların çoğu, cam merceklerin görünen ışığı kırmasından yararlanarak yapılmıştır; bu türlü mikroskoplara «optik mikroskoplar» denir. Mikroskoplar yalın ve bileşik olmak üzere iki ana tipte olur. Yalın mikroskopta doğrudan doğruya tek bir merceğin (ya da mercek takımının) meydana getirdiği zahirî görüntüye bakılır. Bileşik mikroskopta «objektif» adı verilen merceğin (ya da mercek takımının) verdiği gerçek görüntüye «oküler» denilen ikinci bir mercek (ya da mercek takımı) ile bakılır; oküler gerçek görüntünün bir zahirî görüntüsünü meydana getirir. Gerçek görüntü cisme göre ters olduğu için bu mikroskopta cisim ters görünür.

Yalın mikroskoplar: Yalın mikroskopların en çok bilinen şekli büyüteçlerdir. Büyüteç birçok şekil ve büyüklükte olur, bazen bir destek üzerine tespit edilir. Büyüteç, genellikle iki yüzü de dışbükey bir tek yakınsak mercekten ibarettir; fakat bazen bir tarafı düzlem, ötekisi dışbükey olabilir. Adî bir mercek 3 ya da 4 kattan fazla büyültemez; fakat Stanhope ve Coddington mercekleri yaklaşık olarak 20 kata kadar büyültebilir.

XIX. yüzyılın sonlarından beri «duble» denilen mercekler kullanılmaktadır. Bunlar düzlemsel yüzleri karşı karşıya gelmek üzere birbirine yakın olarak bir boru içerisine yerleştirilmiş bir tarafı düzlem, öteki tarafı dışbükey iki mercekten yapılmıştır. Wollaston dublesinde alt taraftaki mercek ters konmuştur, yani düzlemsel yüzeyi incelenen cisme doğru bakar.

Dublenin başka bir şekli kenarları taşlanmış ve eğrisel yüzeyleri hemen birbirine değecek kadar yakın olarak karşı karşıya konmuş iki cam yarımküreden yapılmış olanıdır. Her bir merceğin çapı 6 mm. kadardır ve 50 kat büyültme elde edilebilir. Daha fazla büyülten yalın mikroskoplar yapmak da kabildir; netekim XVII. yüzyılda A. van Leeuwenhoek bu tür mikroskoplar gerçekleştirmiştir. Fakat bu tür mikroskopların kullanılması çok güçtür. Yalın mikroskobun büyültmesi gözün en yakın görme uzaklığını merceğin odak uzaklığına bölerek bulunur; normal bir göz için bu uzaklık 25 cm. kadardır.

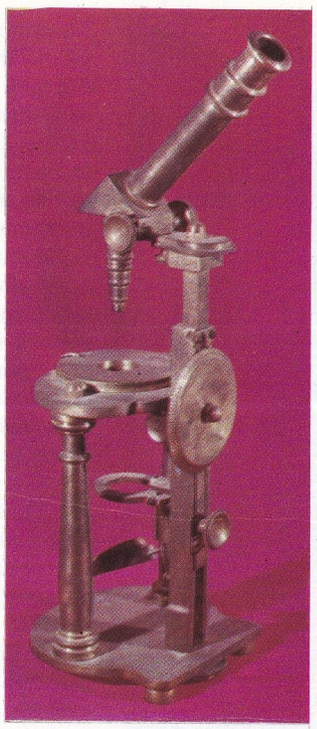

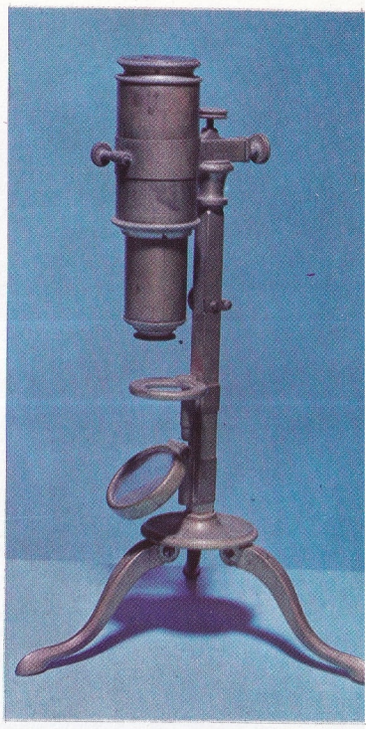

Soldan sağa: Paris'te Conservatoire Nationale des Arts et Métiers'de bulunan XVIII. yüzyıla ait bir mikroskop; Roma'da Museo di Storia della Medicina'da bulunan Filippo Pacini'nin mikroskopu; döner objektifli eski bir mikroskop.

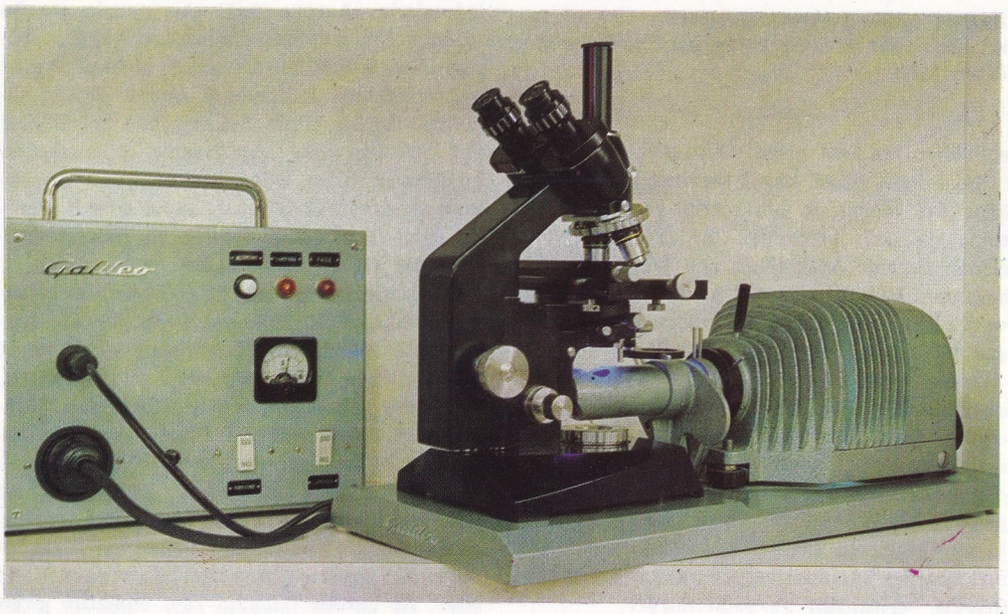

Flüorışı denemelerinde kullanılan üç okülerli mikroskop. Üçüncü oküler mikrofotoğraf çekiminde kullanılmaktadır.

Bileşik mikroskoplar: Bileşik mikroskoplar 1590 sıralarında, muhtemelen, Hollandalı gözlükçü Zacharias Janssen tarafından icat edilmiştir. İlk yapılanlar 10 cm. kadar uzunlukta bir borunun iki ucuna takılmış iki tane yakınsak mercekten ibaretti. Robert Hooke, XVII. yüzyılda böyle bir mikroskop kullanmış ve Galileo Galilei de 50 000 kat büyülten bir mikroskop yapmıştır. Galilei, bu mikroskopla bir sineği tavuk kadar, küçücük bir toz parçasını bezelye kadar büyük gördüğünü söyler. Galilei «50 000 kat büyültme»den alan olarak büyültmeyi kastediyordu; bu büyültme çap olarak, 224 kat büyültmenin karşılığıdır.

Yaklaşık olarak 20 defadan fazla büyülten mikroskoplar elde yeteri kadar sabit tutulamaz ve mikroskopta incelenen cismi, daima görüş alanı içinde ve odaklanmış olarak tutmak mümkün olmaz; bu nedenle mikroskop bir destek üzerine bağlanır. Mikroskobun bağlanacağı desteğin ağır bir taban kısmı vardır, böylece hafif çarpma vb. ile yerinden oynaması önlenmiş olur. Optik kısımlar tabana sağlam bir eklemle bağlanmış olan ve istendiği gibi

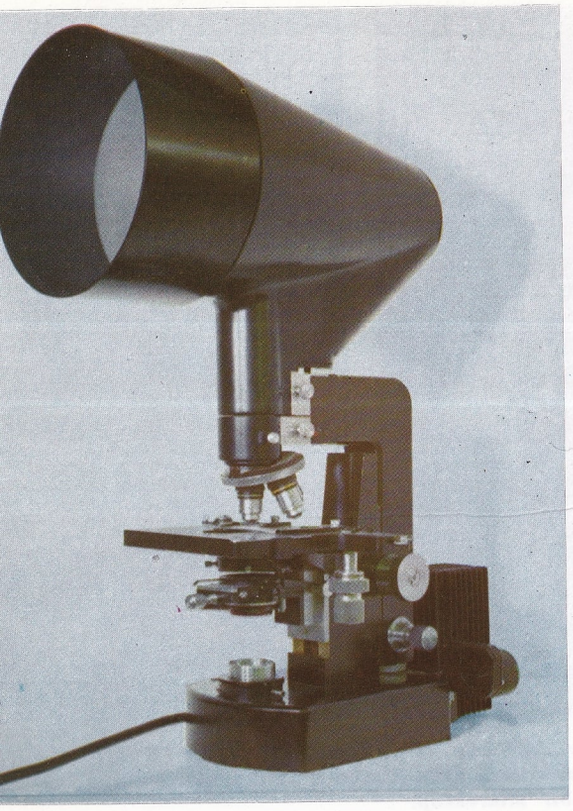

Bakaçı ışıklı mikroskop. Görüntüler ekrana yansıtılarak daha kolay görülmeleri sağlanmaktadır.

eğilebilen bir kola tespit edilmiştir.

Kola, incelenecek cismi taşımak üzere dört köşe raf biçiminde bir platin ve bunun altında da ışığı platindeki bir delikten geçip cismin üzerine odaklamak için bir kondansör bağlanır. Işık, kondansöre ya küçük bir ayna vasıtasıyle yansıtılır ya da tabana konmuş küçük bir elektrik lambasından gelir.

İncelenecek cisim ilk önce 2 × 5 cm. kadar büyüklükte «lam» adı verilen dikdörtgen bir cam parçası üzerine konur, sonra üzeri «lamel» adı verilen gayet ince ve 1 × 1 cm. kadar büyüklükte kare biçiminde bir camla kapatılır; böylece cismin düzgün tutulması sağlanmış olur. Bu şekilde hazırlanan cisim lamel üzerine bastıran yaylar vasıtasıyle platin üzerine yerleştirilir ve sabit durur.

Objektif ile okuleri taşıyan gövde borusu «gövde» denilen madensel bir parçaya bağlanmıştır. Gövde kolun üst kısmındaki düşey bir yarığa girer ve bir tırtıllı vidayla hareket ettirilen bir dişli vasıtasıyle yarık içinde aşağı yukarı oynatılabilir. Bu mekanizmaya «kaba ayar» denir ve mikroskobun cisme göre odaklanmasını sağlar. Büyültme fazla olduğu zaman odaklanmanın tam olması için 10 000'de bir milimetre gibi küçük hareketler gerektiği için, kaba ayar mekanizması mikrometre vidası denilen ikinci bir mekanizma vasıtasıyle bütünüyle hareket ettirilebilir. Buna «ince ayar» denir. Modern mikroskoplarda ince ayar, gövdeyi hareket ettirecek yerde platini hareket ettirerek yapılır ve böylece iki ayar birbirinden bağımsız olur.

Objektif: İlk mikroskoplarda objektif olarak kullanılan bir tek yalın mercek gayet kötü bir kromatik aberrasyon (renksel sapınç) meydana getirmekteydi; cismin kenar kısımlarında gökkuşağı renkleri beliriyor ve cismin her tarafı aynı şekilde odaklanıp net yapılamıyordu. 1757'de akromatik denilen merceklerin icadı renklenme meydana getirmeyen objektiflerin yapılmasına yol açtı; XIX. yüzyıl ortalarında gayet güzel objektifler piyasaya çıkarıldı. Böylece geniş bir alan üzerinde keskin ve net bir görüntü elde etmek kabil oldu. Modern objektifler genel olarak düzlemsel yüzleri aşağı doğru bakan, hepsi gövde borusunun alt kısmına vidalanabilen kısa bir madensel boruya yerleştirilmiş bir tarafı düzlemsel, öteki tarafı dışbükey iki ya da daha çok bileşik mercekten yapılmıştır.

Objektifin odak uzaklığı ne kadar kısa olursa mikroskobun büyültmesi de o kadar fazla ve odaklandığı anda, cismin objektife uzaklığı o kadar kısa olur. Bir objektifin odak uzaklığı genellikle milimetre cinsinden ya da inçin kesirleri cinsinden madensel kısmı üzerine kazınarak yazılır. Bazen bu objektifin büyültmesi de verilebilir; zaten bu büyüklük gövde borusunun uzunluğunu odak uzaklığına bölerek daima hesaplanabilir. İngiliz mikroskoplarında gövde borusu 160 mm. ya da 6,3 inç uzunluğundadır, Avrupa mikroskoplarında ise bu uzunluk 170 mm.'dir. Büyültmesi oldukça büyük olan, 6 mm.'lik 1/6 inçlik objektif İngiliz mikroskobunda kullanıldığı zaman 40 kat büyültür. Bu büyültme mikroskobun büyültmesi değildir, bir «ilk» büyültmedir. Mikroskobun büyültmesi bunu kullanılan okülerin büyültmesiyle çarparak bulunur. Buna göre 6 mm.'lik objektif 10 defa büyülten bir okülerle birlikte 400 kat büyültme sağlar.

Objektifin keskinliğini (rezolüsyon) de belirtmeden sadece büyütülmeyi vermenin bir anlamı yoktur. Keskinlik objektifin cisimdeki gayet küçük ayrıntıları birbirinden ayrı olarak gösterebilme yeteneğidir ve genellikle NA harfleriyle birlikte verilen birtakım sayılarla belirtilir. Bu harfler «sayısal açıklık» anlamına gelen «numerical aperture» kelimesinin ilk harfleridir ve objektifin cisme bakan tarafındaki merceğin yarıçapının cismin merkezinden objektifin kenarına olan uzaklığa oranını ifade eder. Bu suretle bulunan sayı objektife giren ışık konisinin şeklini belirtmektedir; bu koni ne kadar geniş olursa keskinlik de o derecede fazla olur. Büyültmesi fazla olan objektifler, genellikle, cisim ile objektifin alt ucu arası ince bir yağla doldurularak kullanılacak şekilde yapılmıştır; bu şekilde NA biraz daha büyük olur ve daha iyi bir keskinlik sağlanır. Bu iş için en çok, sedir ağacından çıkarılan sediryağı kullanılır, lamelin tam objektifin karşısına gelen kısmına bir damla yağ damlatılıp objektif yağa değinceye kadar yavaş yavaş cisme yaklaştırılır. Yağ ile objektifi daima birbirine değer şekilde tutmak kabildir, çünkü cisim ile objektif arasındaki uzaklık 0,1 mm. kadardır.

Oküler: İlk mikroskoplarda kullanılan bir tarafı düzlem, öteki dışbükey okülerlerin görüş alanı çok küçüktür; fakat XVII. yüzyılda dürbünü icat eden Christian Huygens tarafından bu kusur düzeltilmiştir. Huygens'in okuleri teleskoplarda kullanılmak üzere geliştirilmişti; fakat bileşik mikroskobun prensibi astronomik teleskobunkinin aynı olduğu için, bundan yararlanmak mümkün olmuştur. Oküler, düzlemsel yüzeyleri yukarı doğru bakan iki tane düzlem-dışbükey mercekten ibarettir. Küçük bir boru içerisine aralarına bir diyafram koymak suretiyle birbirine yakın olarak yerleştirilmiştir.

Okülerin ilk merceği objektiften gelen ışınları, gerçek görüntü meydana gelmeden önce keser, böyle okülere «negatif» denir. Jesse Ramsden'in icat ettiği «pozitif» okülerlerde oküler merceğinin önünde gerçek görüntü meydana gelir ve oküler sanki bu görüntüye odaklanan bir yalın mikroskop gibi olur. Bu durumda üzerine bir ölçek kazınmış olan bir cam, görüntünün meydana geldiği yere yerleştirilirse bu ölçek cisimle birlikte görülebilir ve böylece cismin boyutlarını ölçmede kullanılabilir. Ramsden okuleri eğrisel yüzleri birbirine bakan iki tane düzlem-dışbükey mercekten yapılmıştır. Bir okülerin büyültmesi genellikle üzerine kazınır. En çok kullanılanlar x6, x10 ve x15 kat büyülten okülerlerdir.

Yardımcı parçalar: Bileşik mikroskopta yardımcı olarak kullanılan en önemli kısımlardan biri gövde borusunun ucundaki, kullanılmaya hazır 2 - 4 tane objektifi taşıyan döner kısımdır. Bunun döndürülmesiyle, birini sökip ötekini vidalamaya lüzum kalmadan istenen objektifi hemen kullanılır hale getirmek mümkün olur. Başka bir kolaylık da platinin tırtıllı vidalar aracılığıyle hareket ettirilebilmesidir. Bu vidalara bir verniye ilâve ederek uzunlukları ölçmek, ya da platini döner şekilde yaparak dönme açılarını ölçmek kabil olur.

Saydam cisimler adî aydınlatma ya da «direkt» aydınlatmayla görülemez; fakat kondansörün altına, bir halkaya tutturulmuş özel bir filtre koymak suretiyle görünür hale getirilebilirler. Bu filtre, cismin bulunmadığı yerleri karanlık gösterir ve böylece cisim karanlık bir fon üzerinde parlak şekilde görünür. Yine kondansörün altında, genellikle, objektife gelen ışık miktarını ayarlamak için bir diyafram bulunur. Mikroskoba fotoğraf makinesi bağlayıp resim çekmek için gerekli kısım, görüntüyü büyük bir perdeye yansıtmak için projeksiyon okuleri, ayarlı aydınlatma için özel lamba da önemli yardımcı parçalardır.

Özel mikroskoplar: Mikroskopta çalışanlara rahatlık sağlamak için F.E. Ives, 1902 yılında, iki gözle birden bakılabilen binoküler mikroskobu icat etmiştir. Bu mikroskopta objektiften gelen ışınlar bir prizma ya da prizmalar yardımıyle ikiye bölünür ve aynı anda iki okülere birden gönderilir. G. Greenough'ın icat ettiği stereoskopik mikroskoplarda her biri için ayrı bir okuleri olan iki objektif vardır; meydana gelen üç boyutlu görüntüyü düzeltmek için prizmalar kullanılır.

1924'te W. Schmidt mineraloji ve petroloji bilginleri için gerekli olan polarize edici mikroskobu geliştirmiştir. Bu polarize eden, oküler-

deyse analiz eden bir düzen bulunur. Gövde borusu içerisine de kama şeklinde bir kuvars koyma imkânı sağlanmıştır. 1938 yılında F. Zernike'nin icat ettiği faz kontrast mikroskobu saydam cisimlerin adî ışıkla görülmesini sağlar, hücrelerin ve dokuların incelenmesi bakımından büyük değer taşır. Bu mikroskopta kondansörün alt tarafında halka şeklinde bir diyafram bulunmaktadır ve objektife bir difraksiyon (kırınma) levhası eklenmiştir. Yansıma' mikroskoplarda ise mercek yerine eğrisel aynalı objektif kullanılır. Asıl ayna paraboliktir ve ortasında bir delik vardır; cisimden bu aynaya gelip yansıyan ışınlar deliğin karşısına konmuş daha küçük bir aynadan yansıyarak, Cassegrain teleskobunda olduğu gibi delikten geçip okülere gider.

Elektron mikroskobu: 1926 yılında H. Bush elektron merceklerini icat ettiği zaman, boyları görünen ışığın dalgaboyundan çok daha küçük olan elektronların da görünen ışık yerine kullanılabileceğini keşfetmişti. Bush, birbirine paralel olarak hareket eden bir elektron demetini bir magnetik alan içerisinden geçirerek, mercekten geçirilen ışık ışınları gibi yakınsak hale getirilebileceğini bulmuştu; daha sonra elektrostatik alanla da aynı şeyin yapılabileceği anlaşıldı. Elektronlar (vakum içerisinde) tıpkı ışık ışınları gibi odaklanabilir ve kontrol edilebilir; buna dayanarak 1932 yılında E. Ruska ve M. Knoll mercek yerine geçen magnetik alanlar kullanmak suretiyle bir elektron mikroskobu yapmış ve elde edilen görüntüyü bir fluoresan perde üzerinde görünür hale getirmiştir. O zamandan beri meydana gelen gelişmeler x 200 000 kadar büyültme elde etmeyi sağlamış ve 1958'de Rusya'da ilk defa olarak bundan yararlanılarak baryum atomları ve oksijen molekülleri incelenebilmiştir.

Elektronların öldürücü etkisi olduğu için elektron mikroskobuyle canlı organizmaları incelemek zordur; fakat Cambridge'te (İngiltere) V. Cosslett'in geliştirdiği 750 000 voltla çalışan yeni bir cihazla bu incelemeleri yapmak kabil olmuştur.

MİLANO

İtalya'nın Lombardiya bölgesinde bir şehir (nüfusu 1 700 000). Milano, nüfus bakımından Roma'dan sonra İtalya'nın ikinci büyük şehri olmakla beraber, endüstri ve ticaret alanlarında birinci derecede önem taşır. Batıdan gelen yolların Kuzey İtalya ovasına, Adriya denizine açılan bölgeye ve Bologna ile Apeninler üzerinden Cenova'da Akdeniz'e ulaşmasını sağlayan Semplon, St. Gotthard, Lucomagno, Bernardino, Spluga, Maloja, Bernina ve Stelvio geçitlerinin kavşak noktasında kurulmuş olması, önem kazanmasını sağlamıştır. Milano, kuzeydeki yüksek ovalarla güneydeki alçak ovaların ortasındadır. Batısında Olona, doğusunda Lambro nehirleri bulunur. Bunlar, Po ırmağının soldan katılan kollarıdır. XIII. yüzyıldan başlayarak, şehir kanallar yoluyle batıda Ticino, doğuda Adda nehirlerine bağlanmıştır.

Milano'nun böyle bir alanda kurulmuş olması, ticaret hayatını etkilediği ve geliştirdiği kadar, tarım yapılması imkânlarını da artırmış ve Milano tarım ürünleri endüstrisinde büyük bir servet kaynağına kavuşmuştur. Daha sonraları, öbür endüstri dalları da gelişmiştir. XVIII. yüzyılda ve XIX. yüzyılın başlarında pamuklu ve ipekli dokuma ile yünlü kumaş endüstrisi, Milano ticareti üzerinde büyük rol oynamıştır. Bugün, dokuma endüstrisinin yerini alan makine endüstrisi, otomobil, bisiklet, demiryolu malzemesi, motorlu araçlar, elektrik cihazları ile demir, çelik ve diğer metalurji dalları ilerlemiştir. Milano endüstrisinin diğer önemli ürünleri kimyasal maddeler, ilâçlar, giyim eşyası ve deri işleridir. Çoğunluğu Güney İtalya'dan olmak üzere çeşitli yerlerden gelen göçmenlerle şehrin nüfusu son 50 yıl içinde iki katına çıkmış, nüfus artışı ile birlikte, şehir genişlemiştir. Roma devrinden kalma pek az kalıntı görülür. Şehrin orta çağlardan kalma kesimi, bugün iş merkezi durumuna gelmiştir. Ortaçağ kalıntıları ile XVI. yüzyılda yapılmış olan surlar arasında yoğun bir yerleşme alanı vardır. İtalyan birliği kurulduktan sonra nüfus artışı hız kazanmış ve 1873 yılında, eski kaleler yıkılmıştır. Milano, İtalya'nın en büyük demiryolu kavşağı olmuş, fakat demiryolları eski şehrin dışında kalmıştır. Ağır endüstri merkezi olan Sesto San Giovanni'nin katılmasıyle kuzey-doğu, doğal gaz ve petrol endüstrilerinin kurulduğu Metanopoli'nin katılmasıyle güney-doğu yönünde gelişen Milano'nun çevre nüfusu iki milyonu aşmaktadır.

Milano'nun ana caddeleri Duomo alanından çevreye yayılır. Alana adını veren Duomo (Katedral), XIV. yüzyılda yapılmaya başlanmış ve Napoléon devrinde tamamlanmıştır. Katedralde, değerli kabartmalar ve renkli camların yanı sıra toplam olarak 3 159 heykel vardır. Mimarî değeri büyük olan başka yapılar da, bu endüstri şehrine sanatsal bir hava verirler. Bunların en önemlileri San Satiro ile Santa Maria delle Grazie kiliseleridir. Santa Maria kilisesinin eskiden manastır olan bölümünde, Leonardo da Vinci'nin ünlü **Son Yemek** tablosu bulunmaktadır. Ambrosiana galerisinde, İtalya'nın en büyük kitaplıklarından biri yer almıştır. Brera galerisinde ise, hem zengin bir kitaplık, hem de rasathane vardır. Dünya çapında ün yapmış olan Teatro della Scala, İtalya'nın en ünlü tiyatro yapısıdır. Her yıl nisan ayında kurulan Milano Fuarı, İtalya'nın endüstriyel ürünlerini kapsayan uluslararası bir sergidir.

1964 yılında, şehrin merkeziyle Sesto San Giovanni'deki endüstri kuruluşlarını bağlayan 12 km.'lik bir metro hattı yapılmıştır. Metro, şehrin çeşitli kesimlerini birbirine bağlayacak şekilde geliştirilmektedir. Milano'nun biri Linate'de, öteki Malpensa'da olmak üzere iki de havaalanı vardır.

Solda: Milano'da Barış anıtı. Luigi Cagnola'nın eseri olan anıt Avusturya imparatoru Franz I. için dikilmiştir. Sağda: Milano'nun en modern mimarlık eserlerinden biri olan Pirelli gökdeleni. Bina, Giovanni Ponti ile Giuseppe Valtolina'nın eseridir.

MİLAS

Ege bölgesinde Muğla iline bağlı ilçe merkezi şehir (nüfusu 12 987). Mandalya körfezi yakınında, Sodra dağının doğu ucundaki Hıdırlık tepesine (180 m.) yaslanmıştır. Şehir buradan ovaya doğru yayılır. Hıdırlık tepesine yaslanan kesimlerde sokaklar dar, inişli yokuşludur. Ovadaki kesim ise yeni yapı ve düzgün caddelerle süslenmiştir. Milas, düzgün yollarla çevresine bağlanmıştır. İl merkezi Muğla'ya 78, Güllük iskelesine ise 26 km. uzaklıktadır.

Milas eskiçağdan kalma izler taşır. Bunların başında Baltalı kapı, sur kalıntıları, tiyatro, su kemerleri kalıntıları ile mezarlar sayılabilir. Türk devri eserleri daha önemlidir. Bunların bir bölümü Osmanlı devrine, daha eskileri de Menteşeoğulları devrine aittir. En önemlileri şunlardır: Hacı İlyas camii (1330 yılında yaptırılmıştır, üzeri kiremitle örtülü olup kırma bir çatıyla kaplıdır, Küçük cami diye de anılır); Ulucami (Menteşeoğullarından Gazi Ahmet Bey tarafından yaptırılmıştır, üzeri kiremitle örtülüdür, duvarları taşla örülmüş, dışı sıvasız bırakılmıştır, 1879'da onarılmış, ahşap mimberi kaldırılmış, mermer bir mimber yapılmıştır); Gökcami (gök mermerden yapılmıştır, güneyi medrese odalarıyle çevrili bir avlunun ortasındadır, üzeri kurşunla kaplıdır, ilk Osmanlı mimarlığının en güzel örneklerindendir, Firuz Paşa tarafından yaptırılmıştır).

Milas ilçesinin yüzölçümü 2 167 km^2., nüfusu 68 037'dir. Merkez, Güllük, Ören, Selimiye bucakları içinde 104 köyü vardır. İlçe toprakları batıdan doğuya doğru gidildikçe yükselir. Batı kesiminde az yüksek yayvan tepeler, dağlar vardır. Doğu kesiminde de Kurukümes dağı, Kocadağ, Akdağ yükselir. İlçenin en yüksek noktası Kurukümes dağı üzerindeki Aksivri tepesi (1 373 m.) dir. Dağlar ve tepeler arasında vadi tabanı biçiminde düzlüklere de rastlanır. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer (yıllık yağış 751 mm.), Yazın, sıcaklığın 42°C ye yükseldiği günler olur. Doğal bitki örtüsü de Akdeniz karakterini taşır. Fundalıklar, çalılıklar başta gelir. Mandalya körfezi kıyılarına bakan yamaçlar yabanî zeytin, pırnal ağaçlarıyle ve kızılçamlarla kaplıdır. Önemli akarsu yoktur, sel karakterli küçük çaylar ve dereler vardır: Sarıçay, Varvil çayı, Dere çayı en önemlileridir. İlçenin kuzeybatısında yer alan Bafa gölünün yarısı Söke ilçesinde kalır. Sarıçay'ın denize döküldüğü yerin yakınında bulunan Hocat gölü sığ ve küçük bir göldür. Bunlardan başka daha birçok küçük göller vardır. İlçe halkının %70'i geçimini tarımla sağlar. Başlıca geçim kaynağı zeytinciliktir; bundan yağ çıkartılır. Sebzecilik de gittikçe gelişmektedir. Güllük koyunda balıkçılık yapılır. Zımpara madeni ilçe ekonomisinde önemli rol oynar. İlçenin Balçık ve Yeldeğirmeni kesimlerinde elde edilen zımpara Güllük iskelesinden dış ülkelere de gönderilir.

Lewis Milestone, E.M. Remarque'ın ünlü romanından çekilen «Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok» adlı filmin bir sahnesinde.

Milet'te bulunmuş mermerden bir aslan heykeli. M.Ö. VI. yüzyılda yapılmış olan bu heykel Berlin Devlet Müzesindedir.

MİLDİYU

En çok asma yapraklarında görülen bir bitki hastalığı. Pronospora cinsinden asalak bir mantarın emeçlerini yaprak hücrelerinin arasına salmasından meydana gelir. Hastalıkla savaşta bordo bulamacından yararlanılır. Hastalık yaprak pası adıyle de bilinir. İlk kez Amerika Birleşik Devletleri'nde görülmüş ve oradan getirtilen asmalarla Avrupa'ya girmiştir.

MILESTONE, LEWIS

(1895 -) Amerikalı sinema yönetmeni. Ukrayna'da doğdu, 1913'te Amerika'ya yerleşti. 1925'te yönettiği **Seven Sinners** (Yedi Günahkârlar) filmiyle Hollywood'da ün yaptı. İki yıl sonra çevirdiği **Two Arabian Nights** (İki Arabistan Gecesi) filmindeki başarısından ötürü Oskar ödülünü aldı. 1930'da Erich Maria Remarque'ın ünlü romanı **All Quiet on the Western Front**'u (Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok) beyaz perdeye aktardı. Savaş gerçeklerine büyük bir cesaretle eğilen bu filim, halkın ve eleştirmecilerin alkışlarıyle karşılandı, en iyi filim ve en iyi yönetici Oscarlarını aldı. Daha sonra çevirdiği filimler bunun kadar güçlü olamadı; ama aralarında sinema sanatı açısından olduğu kadar, gerçekçilik açısından da değerli olanlar vardı: **Edge of Darkness** (Karanlığın Kenarı, 1943), **The Purple Heart** (Mor Yürek, 1944), **A Walk in the Sun** (Güneşte Bir Yürüyüş, 1946), **Pork Chop Hill** (Mücadele Tepesi, 1959), **Mutiny on the Bounty** (Denizde İsyan, 1962).

MİLET

Ege bölgesinde Söke'nin güney-batısında, şimdiki Balat köyü yakınında kalıntıları bulunan önemli ilkçağ şehri ve ticaret limanı. O sırada deniz kıyısında olan Milet, sonradan Büyük Menderes'in aluvyonlarıyle içerilerde kaldı. Bugün Milet kalıntılarının denize uzaklığı 9 km.'yi bulmaktadır. Strabon'a göre Milet'in her biri bütün bir filoyu alacak büyüklükte dört limanı vardı ve Lade adasıyle fırtınadan korunuyordu. Milet, Anadolu mallarını Akdeniz ülkelerine ihraç eder ve oralardan gelen eşyayı içerilere yollardı. Daha ilkçağda liman tamamıyle tıkandı; sözü geçen ada ise ova içinde bir tepe halinde kaldı.

MILL, JOHN STUART

(1806 - 1873) İngiliz felsefeci ve iktisatçısı. Öğrenimini, özel olarak babasının yanında yaptı. Okuma yazmayı üç yaşındayken öğrenmeye başladı. Öylesine yoğun bir çalışmaya girmişti ki, 20 yaşına gelince büyük bir bunalım geçirdi.

17 yaşındayken, babasının çalışmakta olduğu Doğu Hindistan Şirketine girdi; şirket 1858'de dağılıncaya kadar orada çalıştı, Londra şubesinin müdürlüğünü yaptı. 1865'ten 1867'ye ka-

dar Parlamento üyesi oldu. Radikal liberallerdendi, işçi sınıfının içinde bulunduğu şartların düzeltilmesi, kadınlara yeni haklar sağlanması ve devlet yönetimine gerçek bir demokrasi anlayışının getirilmesi yolunda çalışmalar yaptı; ilericiydi, ama sosyalist değildi. 1859'da yayımladığı **On Liberty** (Özgürlük Üstüne) adlı denemesi, özgürlük ve hoşgörünün klasik bir savunmasıdır. En önemli eserleri: **System of Logic, Ratiocinative and Inductive.** (1843); **Principles of Political Economy** (1848); **Considerations on Representative Government** (1861); **Utilitarianism** (1861).

MILLER, ARTHUR
(1915 -) Amerikalı oyun yazarı. Önceleri radyo için yazmaya başladı; 1944'te kısa bir savaş hikâyesi yazdı. Aynı yıl, Broadway'da ilk oyunu sahneye kondu, ama başarı kazanamadı. 1945'te bir roman denemesinden sonra 1947'de **All My Sons** (Bütün Oğullarım) adlı oyunuyle New York Eleştirmenler ödülünü aldı; aynı oyun 1948'de beyaz perdeye aktarıldı. 1949'da sahneye konan **Death of a Salesman** (Satıcının Ölümü) adlı oyunu büyük başarı kazanarak 742 kere oynandı. Pulitzer ödülünü kazandı; o da 1951'de filime alındı. Bu oyunu 1953'te **The Crucible** (Cadı Kazanı), 1955'te de **A View from the Bridge** (Köprüden Görünüş) izledi; Köprüden Görünüş 1961'de beyaz perdeye aktarıldı.

Oyunları, sanat değerlerinin yüksekliğinin yanı sıra, toplumsal konuları büyük bir başarıyla işlemesi bakımından da değerlidir. **Focus** adlı romanı ırkçılık sorununu ele almıştır. **Bütün Oğullarım**'da savaş sırasında kusurlu uçaklar yapan bir fabrikatör anlatılmıştır. **Satıcının Ölümü,** Amerikan toplumunun acı bir eleştirisidir. Görünüşte XVII. yüzyılda Amerika'daki cadı avlarını anlatan **Cadı Kazanı,** 1953 yılında komünist avcılığına çıkan fanatik Mc Carthy'ye yapılmış bir saldırıdır. Miller, bu özleri büyük bir ustalıkla biçimlendirmesini bilmiş, kalıcı eserler vermiştir.

1960 yılında **The Misfits** (Uygunsuzlar) adlı senaryoyu, **After the Fall** (Düşüşten Sonra) adlı oyununu yazdı. Bu oyunda, kendi hayatından alınma bölümler vardı; sinema oyuncusu Marilyn Monroe ile evliliğinin izleri, etkileri görülüyordu. 1964'te yazdığı **Incident at Vichy** (Vichy Olayı) de ise, II. Dünya Savaşı sırasında meydana gelmiş bir olaydan hareket ederek ırkçılığı ağır bir dille yeniden eleştirdi. 1968'de yazdığı **The Price** (Bedel) da yanlış değer yargılarının ve suçluluk duygusunun insanları mutsuzluğa götürmesi konusunu işledi.

Miller'in oyunları, Türkiye'de de başarıyla sahnelenmiştir.

MILLER, HENRY
(1891 -) Amerikalı yazar. Alman asıllı, okuma yazması olmayan yoksul bir ailenin çocuğuydu. Amerika'yı boydan boya dolaştı, Alaska'ya kadar gitti, birçok işte çalıştı, iş bulamadığı zaman da dilendi. Yazmaya 1924 yılında başladı; ama dört yıl boyunca hiç bir yazısı yayımlanmadı. Sonunda, yazdıklarını kendi bastırıp kapı kapı dolaşarak sattı. Bir rastlantı sonucunda, 1928'de Avrupa'ya gidip döndü; 1930'da yine Avrupa'ya gitti ve savaş çıkıncaya kadar Paris'te kaldı. **Tropic of Cancer** (Yengeç Dönencesi, 1931); **Black Spring** (Kara Bahar, 1934) ve **Tropic of Capricorn** (Oğlak Dönencesi, 1938) önce Paris'te yayımlandı ve yazarın ününü sanat çevrelerine duyurdu. Açık saçık yazılar yazmakla suçlandı. **Sexus** (1941); **Plexus** (1953) ve **Nexus** (1959) ile ününü pekiştirdi. Bu arada, Amerika'ya dönmüş ve otobiyografik eserler vermeye başlamıştı.

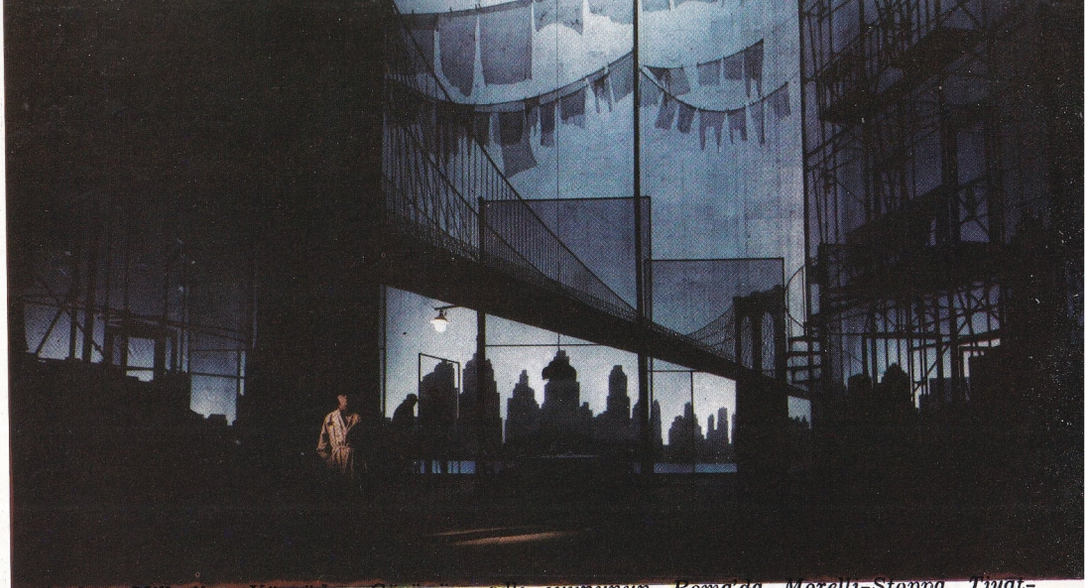

Arthur Miller'in «Köprüden Görünüş» adlı oyununun Roma'da Morelli-Stoppa Tiyatrosu tarafından ve Luchino Visconti'nin yönetiminde oynanışından bir sahne.

MİLLET
(bkz. Ulus.)

MILLET, JEAN FRANÇOIS
(1814 - 1875) Fransız ressamı ve grafik sanatçısı. Köylü bir ailenin çocuğuydu. İlk öğrenimini Normandiya'da yaptıktan sonra Paris'e gitti. Önceleri, «nü»ler ve pastoral manzaralar yapıyordu. Eski bir resim anlayışını sürdürdüğü için pek başarı kazanamadı. XVIII. yüzyılın resim anlayışı artık geçerli değildi. 1848'de sergilediği çiftçi resimleriyle bu anlayışı bırakmış olduğunu gösterdi. Artık kişiliğini bulmuş, değerini sanat çevrelerine kabul ettirmişti. Koyu bir sosyalist olmakla suçlandı. Ertesi yıl Barbizon'a yerleşti, arkadaşları Theodore Rousseau ve N.V. Diaz'la birlikte Barbizon okulunu kurdu. Duygulu resimler yapıyor, batmak üzere olan güneşin ışığında çalışan çiftçileri, rençperleri yumuşak renklerle veriyordu. Bazı eleştirmenler, bu arada Charles Baudelaire, aşırı duygulu bir ressam olduğunu ileri sürerek onu yerdiler.

Millet, kişilerini doğayla bütünlemeyi, onları doğanın ayrılmaz bir parçası yapabilmeyi becerdiği için değerli bir sanatçıdır. Sadece yağlıboya ve pastelle çalışmazdı; karakalem ve

Jean-François Millet XIX. yüzyılın ikinci yarısında gelişen Fransız gerçekçiliğinin en önemli sanatçılarındandır. «Çoban Kızı» adlı bu tablosu, en tipik eserlerinden biridir.

Almanya Milletler Cemiyetine kabul ediliyor (1926). «Cenevre ruhu» milliyetçilik akımlarına ve anlaşmazlıklara üstün gelmiş gibidir.

gravürde de usta bir sanatçıydı. Ünü Avrupa sınırlarını aşıp Amerika'ya da ulaşmıştı. Bugün Amerika'da birçok eseri vardır.

MİLLET MECLİSİ
(bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi)

MİLLETLER CEMİYETİ
I. Dünya Savaşını izleyen 1919 Paris barış konferansında esasları kabul edilen devletlerarası siyasî kuruluş. Amerika Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson'un ileri sürdüğü kurallara göre, kurulmuştur.

Milletler Cemiyeti, uluslararası işbirliğini genişletmek, dünyada barış ve güvenliği sağlamak, savaşı engelleyici tedbirler almak, devletler arasındaki uyuşmazlıkları barışçı yollarla çözmek, uluslararası ilişkilerde adaleti, uluslararası kurallara devletlerin uymasını sağlamak amaçlarına yönelmişti.

Milletler Cemiyeti, belirtilen amaçlarına erişmek açısından da birtakım yetkilere sahip kılınmıştı. Cemiyet üyelerinden birinin saldırıya uğraması halinde Cemiyet, üye devletin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını koruyucu yetkilere sahipti. Uluslararası uyuşmazlıkların hakeme götürülmesi zorunlu sayılmış, uluslararası kuralları ve Cemiyet sözleşmesini çiğneyenlere karşı askerî ve siyasî müeyyideler uygulanması kabul edilmişti. Milletler Cemiyeti üye devletin imzaladığı sözleşmelerin geçerliliğini denetlemek yetkisiyle de donatılmıştı. Milletler Cemiyeti, geri kalmış ülkelerin kalkınması, ekonomik ve toplumsal gelişimiyle ilgili tedbirler almakla da görevli sayılmıştır.

Milletler Cemiyetinin yürütme organı Konsey, yasama organı ise Asamble idi. Cemiyet genel sekreteri bu organların yardımcısı durumundaydı. Bunun dışında, Uluslararası Daimî Adalet Divanı ile Uluslararası İş Bürosu, Daimî Büro gibi teknik kuruluşlar da mevcuttu.

Milletler Cemiyeti, yüklendiği görevleri değişik nedenlerle yerine getirememiş; Alman Nazilerinin saldırganlıklarını, İspanyol İç Savaşını, Habeşistan'ın İtalya tarafından işgalini ve II. Dünya Savaşının çıkmasını engelleyememiştir. 1932 yılında Türkiye'nin de üye olduğu Cemiyet, 1946 yılının nisan ayında kendi kendini tasfiye etmiştir. Cemiyetin yerini Birleşmiş Milletler Teşkilâtı almıştır.

MİLLETVEKİLİ
Yasama görevini yapan Türkiye Büyük Millet Meclisini meydana getiren meclislerden Millet Meclisinin üyesi. Otuz yaşını dolduran her Türk vatandaşı milletvekili seçilebilir. Milletvekillerinin belirli bir eğitim görmüş olmaları zorunlu değilse de, okur yazar olmaları zorunludur. Hacir altında bulunanlar, yükümlü bulunmasına rağmen askerlik görevini yapmamış olanlar milletvekili olamazlar. Ayrıca herhangi bir mahkûmiyetin sonucu olarak kamu hizmetlerinden yasaklı olanlar, ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak mahkûm edilenler, beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giyenler ve cezası ne olursa olsun, zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanmak, dolanlı iflâs gibi yüz kızartıcı bir suçtan dolayı kesin hüküm giyenler sonradan affedilmiş olsalar bile milletvekili olamazlar.

Milletvekilleri, milletvekili adayları arasından halk tarafından dört yıl için seçilirler. Her il bir seçim bölgesidir. Milletvekili adayları, siyasî partiler tarafından ya da hiç bir partiye bağlı olmaksızın bağımsız olarak, her il için ayrı ayrı gösterilir. Her ildeki seçmenler sadece, kendi illeri adayları arasından milletvekili olmasını istedikleri kimselere oy verirler. Milletvekili seçilen kişi aday gösterildiği ilin milletvekili olmakla beraber sadece o ili temsil etmez; ulusal egemenlik kuralı uyarınca, bütün ülkenin, bütün ulusun temsilcisidir. Anayasamızın 76. maddesi, «Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçildikleri bölgeyi ya da kendilerini seçenleri değil, bütün milleti temsil ederler» hükmünü taşımaktadır.

Milletvekilleri milletvekili seçilince, millî çıkarlara bağlı olacaklarını ifade eden bir yeminle görevlerine başlarlar. Milletvekilleri, devlet ve diğer kamu tüzelkişilerinde ve bunlara bağlı kuruluşlarda, devletin ya da diğer kamu tüzelkişilerinin doğrudan doğruya ya da dolayısıyle katıldığı teşebbüs ve ortaklıklarda, kamu yararına çalışan derneklerden özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış olanların yönetim kurullarında ve başka işlerinde görev alamazlar. Milletvekilleri, yürütme organının teklif, inha, atama ve onamasına bağlı resmî ya da özel herhangi bir işi de yüklenemezler. Bir üyenin belirli konularda ve altı ayı geçmemek üzere Bakanlar Kurulunca verilecek geçici bir görevi kabul edebilmesi, Millet Meclisinin kararına bağlıdır. Bunun dışında kanunlar da milletvekilliğiyle bağdaşamayacak işleri gösterebilir. Örneğin Basın Kanununa göre milletvekilleri gazete ve dergilerin sorumlu müdürü olamazlar. Bu yasaklamalarla milletvekillerine yürütme organına karşı bağımsızlık sağlanmak istenmiştir.

Milletvekilleri, Meclis çalışmalarındaki oy, söz ve düşüncelerinden sorumlu tutulamazlar. Bu söz ve düşüncelerin Meclis dışında tekrarlanmasından da sorumlu olmazlar. Buna mutlak yasama dokunulmazlığı denilir. Milletvekilinin işlediği görevdışı suçlardan yargılanabilmesi ve cezalandırılabilmesiyse belirli, özel bir sisteme bağlıdır (Nispi dokunulmazlık).

Milletvekilinin, milletvekilliği süresi içinde milletvekili seçilmesini engelleyecek bir suçtan dolayı kesin olarak mahkûm olması halinde, milletvekilliği düşer. Ayrıca, milletvekilinin kısıtlanması, üyelikle bağdaşmayan bir iş kabul etmesi ya da Meclis çalışmalarına özürsüz ve izinsiz olarak, aralıksız bir ay katılmaması halinde de üyelik sıfatı kalkar. Bu sebeplerle üyelik sıfatının kalkması, Millet Meclisinin kararına bağlıdır. Karar aleyhine milletvekili Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi bu konuda 15 gün içinde karar verir.

MILLIKAN, ROBERT ANDREWS
(1868-1953) Amerikalı fizikçi. New York'taki Columbia Üniversitesinin fizik bölümünden mezun olduktan sonra Berlin ve Göttingen'de de okudu ve 1910'da Chicago'da fizik profesörlüğüne atandı. 1921'de Pasadena'daki Kaliforniya Teknoloji Enstitüsüne müdür oldu. 1923'te elektronun yükünü ölçmesi üzerine Nobel fizik ödülünü aldı. Millikan, fotoelektrik olaylarıyle de ilgilendi ve fotoelektrik verilerini kullanarak ilk kez Planck sabitinin değerini hesapladı. Dalga boyları 600 A ile yaklaşık olarak 100 A arasında bulunan morötesi ışınların alanını (Millikan alanı) inceledi. 1919'dan itibaren kozmik ışınları ve özellikle çeşitli yüksekliklerde bunların şiddetindeki değişmeleri incelemeye başladı. Dağlardaki göllerde kozmik ışınların şiddetlerini ölçtü.

Millikan deneyi: Millikan'ın bir elektronun üzerindeki elektrik yükünü ölçmek için kullandığı cihaz, içerisine bir püskürtücü vasıtasıyle âdeta toz halinde yağ püskürtülen kapalı bir kaptan ibarettir. Bu yağ damlacıkları, püskürtülürken meydana gelen sürtünme sonucunda elektriklenir; fakat ağırlıklarında bir değişiklik meydana gelmez ve damlacıklar ağırlıkları dolayısıyle yavaş yavaş aşağıya doğru düşerler. Düşme hızı büyüklüklerine ve havanın yapışkanlığına (viskozitesine) bağlıdır, mikroskop yardımıyle ölçülebilir.

Damlacıklardan bazıları deliklerden geçip alt taraftaki toprağa bağlanmış olan paralel iki levhanın arasındaki boşluğa girer. Üstteki levhaya 10 000 voltluk bir gerilim verildiği zaman elektrikle yüklü olan damlacıklardan bazıları yukarı doğru çekilir ve düşme hızları azalır. Bu damlacıkların hızlarını ölçerek üzerlerindeki elektrik yükünü hesaplamak kabil olmaktadır. Sonra levhaların arasındaki hava X ışınları vasıtasıyle iyonlandığı zaman, Millikan damlacıkların hızında zaman zaman anî değişmelerin meydana geldiğini görmüş ve bu olayı damlacıkların havadan elektron ya da pozitif iyon kapmasına bağlamıştı. Yapılan birçok gözlemlerden elde edilen veriler, damlacıkların aldıkları elektrik yüklerinin belirli bir elemanter yükün katları olduğunu göstermekteydi; Millikan bunun tek bir elektronun yükü olduğunu kabul etmiştir.

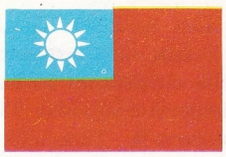

MİLLİYETÇİ ÇİN CUMHURİYETİ

Doğu Asya'da bir devlet (Ta - Chunghwa Min - Kuo). Formoza boğazı ile güney-doğu Çin kıyılarından ayrılan oğlak dönencesi üzerindeki Formoza (Taiwan), Matsu ve Quemoy adalarından meydana gelir. 1895'te Japonlara bırakılan ve II. Dünya Savaşından sonra Çin'e geri verilen Formoza, adaların en büyüğü ve önemlisidir. Milliyetçi Çin Cumhuriyeti, Pekin hükümetiyle savaş halini sürdürmekte olup, toprak bütünlüğü, 1954 tarihli anlaşma gereğince A.B.D. tarafından garanti edilmiştir. Cumhuriyetin kuruluş tarihi olan 1954'ten beri cumhurbaşkanı Çang Kay Şek'tir. Kuzey - güney doğrultusunda uzanan ve Güney Çin denizi ile Doğu Çin denizinin birleştikleri kesimde yer alan Formoza adasının boyu 400 km.'yi bulur, yüzölçümü 35 961 km²., nüfusu ise 13 milyonun üzerindedir. Başkenti Taipeh'tir (nüfusu 1 158 000). 64 küçük adadan meydana gelen Penghu ya da Pescadores takımadaları coğrafya bakımından Formoza'ya bağlıdırlar; toplam yüzölçümleri 127 km². olan bu adaların bazıları ıssızdır; takımadaların toplam nüfusu yüz bini bulur. Takımadaların başkenti Makung şehridir. Çin kıyısına yakın, Amoy şehrinin karşısında bulunan Quemoy (Kinmen) adaları ile Çin kıyılarının biraz açığında, Foochow'un kuzey-doğusunda bulunan Çanhsu, Matsu ve Fungyin adaları da Formoza'ya bağlıdır.

Yer şekilleri: Formoza adası deniz altındaki güçlü bir dağ sisteminin deniz üzerine çıkan kesimini meydana getirir. Yükseltileri, adanın boyuna paralel olarak yani güney-kuzey doğrultusunda uzanan üç dağ sırasından meydana gelir. Başlıca jeolojik oluşumlar, paleozoik şistlerle şimdi sönmüş bulunan yanardağların püskürttüğü lavlardan ibarettir. Adayı boydan boya geçen üç dağ sırasının en yüksek olanı ortadaki dağ sırasıdır. Adanın en yüksek tepesi olan Yu Şan tepesi de (3 997 m.) buradadır. Diğer önemli tepeler ise Tsukao tepesi (3 884 m.) ile Wutou tepesi (3 090 m.) dir. Bunların dışında yükseklikleri 3 000 metreyi aşan 34 tepe daha vardır. Adanın, sadece tepelerin tatlı bir eğimle kıyıya doğru alçaldıkları batı yamaçlarında düz bölgeler yer alır; bu ovaları ülkenin akarsu şebekesini meydana getiren ve mevsimden mevsime görülüp kaybolan sel niteliğindeki ırmaklar sular. Adanın doğu kıyıları düz ve yüksek olup gemi sığınaklarından yoksundur; batı kıyısı ise girintili çıkıntılıdır. Kıyılarından sıcak su akıntısı (kuroşiyo) nın geçtiği ve denizin etkilerine açık olan Formoza adasının, yüksek dağlarına rağmen oldukça ılıman, sıcak bir iklimi vardır. Bu sıcak iklim ve yıllık ortalaması 2 000 mm.'yi aşan bol yağmur alması sonucu olarak Formoza'nın güçlü ve bol çeşitli bir tropikal bitki örtüsü oluşmuştur.

Ekonomi ve şehirler : Ülke ekonomisinin temelini tarım, ada halkının başlıca besin maddesini ise pirinç teşkil eder. Ekilmeye kısa süre önce başlanan buğday henüz az ürün vermektedir. En çok yetiştirilen ürünlerden biri şekerkamışı, daha çok ihraç edilen diğer önemli tarım maddeleriyse çay, ananas, muz ve tütündür. Zengin ormanları ve kerestesinden yararlanılan değerli ağaçları (kâfur, bambu ve yerli bir servi çeşidi olan hinoki) vardır. Pirinç tarımında çok yararlı olan yabanöküzü (330 000 baş) dışında hayvancılık pek gelişmiş değildir. Kıyı bölgelerinde yaşayan halkın temel besin kaynağı olan balıkçılık ise çok gelişmiş durumdadır. Zengin olan maden kaynakları sadece kömür ve doğal gaz yataklarından ibarettir; pek az da altın ve petrol çıkarılır. Sanayi, son 20 - 30 yıl içinde, özellikle şeker, çimento, dokuma, kâğıt, kimya ve maden dallarında, oldukça gelişmiştir.

Taipeh'ten başka önemli şehirler maden sanayiiyle önemli Kaohsiung, şeker fabrikaları olan Tainan, Taipeh'in limanı olan Keelung (Chilung ya da Kiirun, nüfusu 294 000), For-

Peikang ovasında ananas tarlaları. Ananas Milliyetçi Çin'in ihraç maddeleri arasında önemli bir yer tutmaktadır.

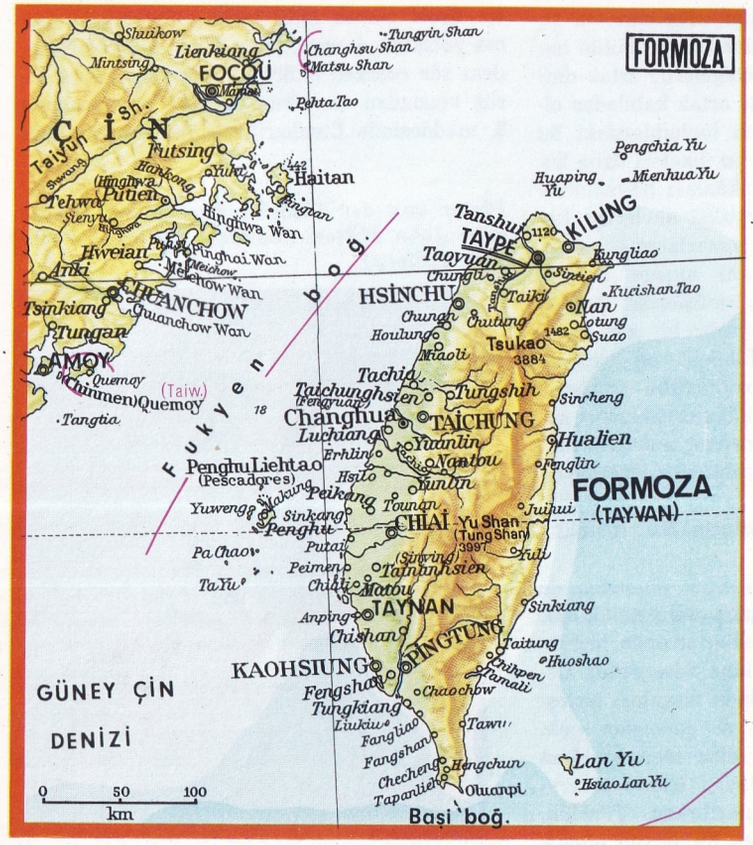

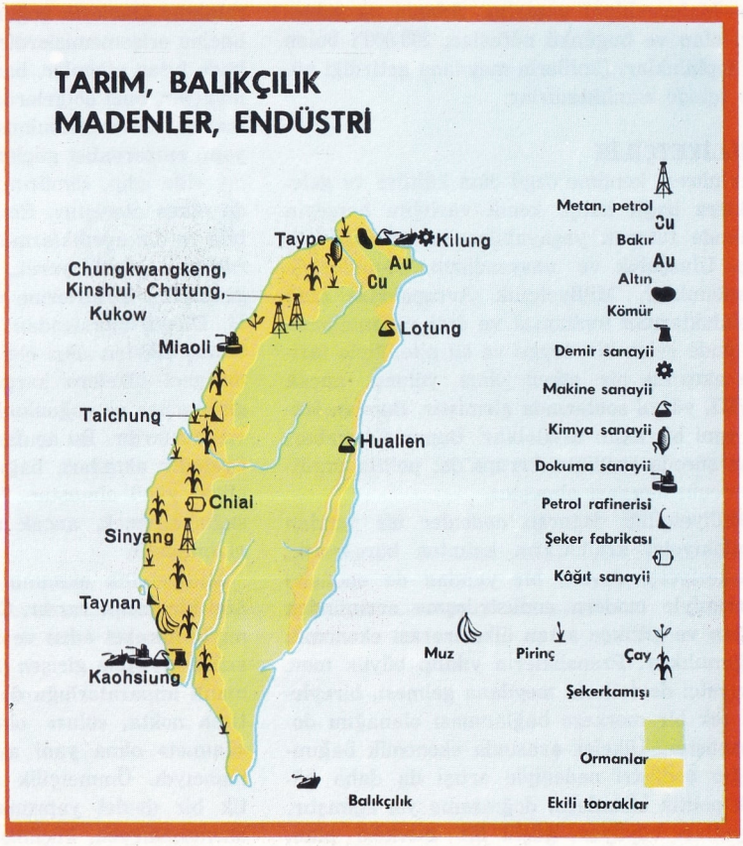

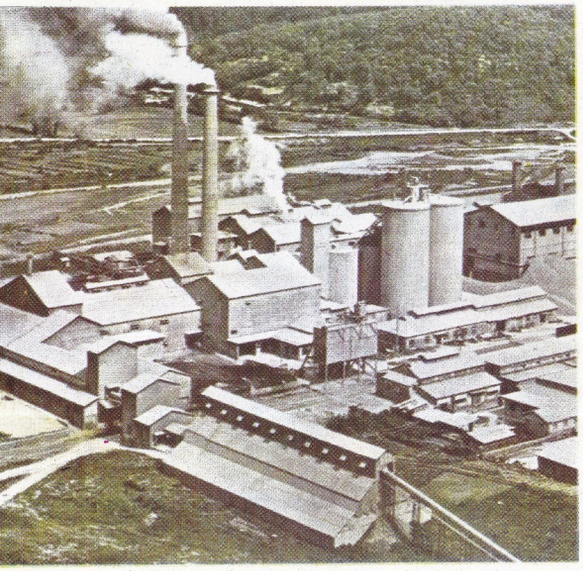

Milliyetçi Çin ekonomisinde son yıllarda gelişen sanayi de önemli bir yer almaktadır. Resimde, Taipeh yakınlarında büyük bir çimento fabrikası görülmektedir.

moza boğazı uzerindeki Hsinçu (nüf. 170 000), dağlık bölgeyle batıdaki ovalar arasındaki sınırda bulunan Taiçung (nüfusu 390 000), Kiayi (nüfusu 200 000) ve Pingtung (nüfusu 140 000) olarak sayılabilir.

Uzunluğu 4 505 km.'yi bulan demiryolları özellikle kıyı boyunu izlerler. Karayollarının uzunluğu ise 16 km.'yi bulur. Taipeh'te uluslararası bir havaalanı vardır. Ülkede görülen önemli gelişmelere rağmen, merkezlerden uzak dağlık bölgelerde, ilkel halk toplulukları (Paleo - Malezyalılar) yaşarlar. Adanın ilk sahipleri olan ve bugünkü nüfusları 200 000'i bulan bu topluluklar, Çinlilerin meydana getirdiği nüfus içinde azınlıktadırlar.

MİLLİYETÇİLİK

Her ulusun kendine özgü olan kültüre ve geleneklere bağlı kalıp, kendi varlığını herşeyin üstünde tutarak yaşayabileceğine inanan görüş. Ulusçuluk ve nasyonalizm deyimleriyle eşanlamlıdır. Milliyetçilik Avrupa'daki halk topluluklarının toplumsal ve özel yaşamalarında önde gelen bir duygu ve bu niteliğiyle tarihin akışında bir etken olma yoluna, ancak XVIII. yüzyıl sonlarında girmiştir. Bundan ötürü yeni bir akım sayılabilir. Bununla beraber, kısa sürede özellikle Avrupa'da, politik örgütlenmenin merkezi olmuştur.

Milliyetçiliği doğuran nedenler bir yandan mutlakiyetçi krallıkların kalıntısı bürokratik, merkeziyetçi devlet, bir yandan da endüstri devrimiyle modern endüstrileşme evriminden doğan ve gittikçe artan ülkelerarası ekonomik bağımlılıktır. Prensliklerin yıkılıp büyük merkeziyetçi devletlerin meydana gelmesi, bireylerin tek bir merkeze bağlanması olanağını doğurmuştur. Ülkeler arasında ekonomik bağımlılığın endüstri nedeniyle artışı da daha büyük politik birimlerin doğmasına yol açmıştır. Boyutları büyüyen, güçlü bir merkezi olan, ekonomik birliğe sahip yeni devlet, milliyetçiliğin doğması için uygun bir ortam olmuş; ulusal devlete dönüşmüştür. Ulus, devletin en önemli niteliğini meydana getiren öğe olmuş, hükümdarın yerini almıştır. Bir devlet hiçbir zaman etnik verilerle veya ortak geleneklerle belirlenemez; oysa ulusal devlet görüşüne göre bu devleti meydana getiren insanlar, kendilerini etnik veriler, ortak geleneklerle belirlenen bir ulusal topluluğun üyeleri olarak görürler; ulus öğesine dayandırırlar. Bu açıdan bakınca, günümüzde ulusal devletlerin doğmasına yol açan ve olumlu bir akım olan ulusal düşünceyle, ulusal düşüncenin bir soysuzlaşması olan aşırı ve olumsuz milliyetçilik arasındaki kesin ayrım ortadan kalkmakta, birbiriyle karışmaktadır.

Milliyetçilikte halk ulusla, ulus devletle bir bütündür. Milliyetçiliğin ilk ortaya çıktığı sırada her ulusal topluluğun bir devlet meydana getirmesi ve devletin ulusal topluluğun tümünü içine alması gerektiği ilkesi savunulmuştur. Milliyetçilik akımının gelişmesi uzun bir tarihsel olaylar zinciri boyunca olmuştur. Bu sürede ulusal ilke, ayrı biçimlerde de olsa, Avrupa'dan dünyanın öteki kesimlerine geçmiştir. Düşünsel açıdan milliyetçiliğin öncüleri Rousseau ve Herder olmuştur. Rousseau halk egemenliği ve genel irade kavramlarını ortaya atmış, halk kültürünün değerini görmeye başlamıştır. Herder ise halk geleneklerine büyük önem vermiştir. Daha sonra da birçok filozof ulusal devlet düşüncesini işlemişlerdir. Bunların başında Hegel gelir.

Milliyetçilik akımı, özellikle, çağımızın geri kalmış, çoğunluğu emperyalist ülkelerin eski sömürgesi olan genç ülkeleri açısından özel ve gerçekçi bir anlam taşımaktadır. Bu geri bırakılmış ülkelerin çoğunluğu, ulus olmanın bilincine erişememişlerdir. Bunları bir bütün halinde tutan etkenler, bazı bölgelerde ortak dinî inançlar, bazı bölgelerde de ortak kabileden olmaktır. Geri bırakılmış bu toplumlardaki bu yapı, emperyalist güçlerin bu ülkeleri daha kolay elde edip, sömürme imkânları bulmalarında etken olmuştur. Emperyalist devletler, kabile ve din ayrılıklarından yararlanmış, bu ayrılıkları körükleyerek, aynı ulusun değişik gruplarını birbirlerine düşürmüşlerdir. Ancak, II. Dünya Savaşından sonradır ki, geri bırakılmış ülkeler, ulus olma bilincine erişerek sömürgeci ülkelere karşı bağımsızlık savaşına girişmişler ve çoğunlukla bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Bu açıdan, çağdaş anlamda milliyetçilik akımları, bağımsızlık savaşlarının en etken gücü olmuştur. Bu savaş içinde birliği sağlayabilmek, ancak uluslaşmakla mümkün olabilmiştir.

Milliyetçilik akımının Türkiye yönünden de özel bir önemi vardır. Çağdaş milliyetçilik akımıyle hareket eden ve bu ilke ardında bağımsızlık savaşına girişen ilk ülke Türkiye'dir. Osmanlı imparatorluğu devrinde insanları birleştiren nokta, «ulus» olma duygusundan çok, «ümmet» olma yani aynı dine mensup olma inancıydı. Ümmetçilik anlayışı içinde teokratik bir devlet yapısına ulaşılırken, Türklük, önemsenmeyen, küçümsenen bir duygu olmuştur. Emperyalist devletler, Osmanlılara bağlı Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan gibi ülkelerde milliyetçilik duygularını körükleyerek onları Osmanlı imparatorluğundan koparırken, Osmanlı topraklarında Türkçülük akımlarının gelişmemesi, ümmetçilik anlayışının yaygın kalması için ellerinden geleni yapmışlardır. Fakat bütün bu çabalara rağmen, Genç Osmanlılarla başlayarak, Jön Türklerle gelişen bir milliyetçilik akımı kendisini göstermiştir. II. Meşrutiyet bu akımın etkisiyle gerçekleşirken «Türkçülük» akımı da güçlenmiştir. Mustafa Kemal, bağımsızlık savaşına girerken ümmetçilikten milliyetçiliğe geçmeye büyük önem vermiştir. Bağımsızlık savaşının gerçekleştirmeyi amaç bildiği «misak-ı millî» kuralı, bu sınırlar içinde yaşayan insanların «millet birliği» anlayışını getirmiştir. 1921 anayasasında egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunun belirtilmesiyle de, ümmet düşüncesinin aksine, siyasî iktidarın ilâhî bir kaynaktan gelmediği, ulusa ait olduğu düşüncesi kabul edilmiştir. Bu şekilde, Kurtuluş Savaşı belirli bir ümmetin değil, bir ulusun savaşı olarak gerçekleşmiştir.

Mustafa Kemal'in benimsediği milliyetçilik anlayışı hiç bir zaman için, ırkçı ve Turancı bir anlam taşımamıştır. Türk milliyetçiliği, Osmanlı ümmetçiliğinin bir antitezidir. Bu milliyetçilik, ulusal sınırlar içinde bağımsız, kendi bütünlüğüne ve iradesine egemen bir toplum olmak ve her türlü kudretin bu ulusta bulunması anlamına gelmektedir.

1961 anayasası da, giriş kısmında «bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk milliyetçiliğinden» söz ederken milliyetçilik kuralını aynı görüş açısından ele almıştır. 1961 anayasasının 2. maddesinde Cumhuriyetin ilkeleri arasında

Pieter van der Plaas'ın fırçasından İngiliz şairi John Milton (Londra, National Portrait Gallery).

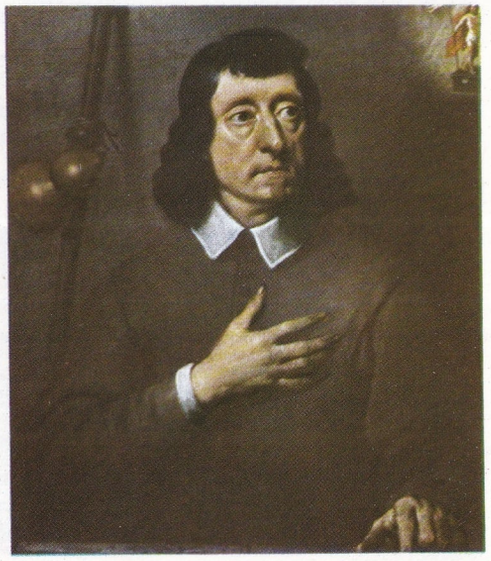

sayılan «millî» olma niteliği de, aynı niteliktir.

MILTON, JOHN

(1608 - 1674) İngiliz şairi. Bir arzuhalcinin oğludur. St. Paul okulu ile Cambridge'deki Christ's College'da öğrenim görmüştür. Latince derslerinin eski metotlarda öğretilmesinden yakınarak okul idaresine karşı çıkan Milton, latinceyi, devrin ünlü bilim adamlarıyle boy ölçüşecek kadar öğrenmiş, ilk şiirlerini latince yazmıştır.

1632'de Cambridge'den ayrılmış ve babasının Horton'daki evine yerleşerek, kendini tamamen araştırma ve şiire adamıştır. Bu dönemde yazdığı **L'Allegro** ve **Il Penseroso** en büyük yapıtlarından sayılır. Hüzünlü bir tutumun ağır bastığı bu dönemdeki diğer şiirleri **On Time** (Zaman Üzerine) ve **At a Solemn Music** (Hüzünlü Bir Müzik)tir. Milton'un lirik çalışmalarının sonuncusu, Henry Lawes'in müziğini yaptığı **Arcades** operetidir. 1634'te yazdığı **Comus** adlı bir başka operet ise, o güne kadar alışılmış operet tarzına yenilikler getirmiştir. Milton, Horton'da geçirdiği yıllar boyunca, dünya olaylarıyle yakından ilgilenmeye başlamıştır. Horton döneminin son şiiri olan **Lycidas** (1637) pastoral tarzda yazılmış bir ağıttır. Boğularak ölen ve Cambridge'den tanıdığı Edward King için yazılmış bu ağıt, Milton'un yaşamında koyu bir idealizmle simgelenen ikinci dönemi belirler.

1638'de İtalya'ya gitmiş, İngiltere'de siyasal olayların karışması üzerine geri dönmüştür. Bir süre özel bir okulda öğretmenlik yapmış, 1641'de yazdığı **Of Reformation Touching Church - Discipline in England** (İngiltere'de Kilise Disiplinine Dokunan Reform) ile siyasal eyleme katılmıştır. Siyasal eylemi, Milton'u 20 yıl kadar şiirden uzaklaştırmıştır. Kral ve piskoposların yönetimden uzaklaşmasıyle gerçek özgürlüğün kurulacağına inanan Milton, bu görüşlerini **The Reason of Church - Government Urg'd Against Prelaty** (Piskoposluk Yönetimine Karşı Kurulan Kilise - Yönetiminin Nedenleri) gibi broşürlerinde açıklamıştır. 1642'de evlenmiş, ancak iktidarsızlığı yüzünden karısı babasının evine dönünce, yasaların boşanmayı sağlayacak şekilde değiştirilmesi için çaba göstermiştir.

1649 yılında Devlet Konseyi Latince sekreterliğine getirilmiş ve 1652'de tamamen kör olduğu halde, Restorasyona kadar bu görevde tutulmuştur. Restorasyonda birkaç ay gizlenmişse de, sonradan affedilmiştir. Son yıllarında yeniden şiir yazmaya başlayan Milton, bütün yaşamı boyunca tasarladığı en büyük eseri olan **Paradise Lost**'u (Yitik Cennet) 1667'de yayımlamıştır. Son iki eseri ise 1671 yılında yayımlanan **Paradise Regained** (Yeniden Kavuşulan Cennet) ile **Samson Agonistes**'tir. Eşsiz dili ve anlatımı ile Alexander Pope dahil pek çok İngiliz şairini etkilemiştir.

MİMARLIK

Yapı kurma sanatı ve bilgisi. Yapı tasarlama ve gerçekleştirmede mimarlık ve mühendislik daima birbirine karışmış, iç içe gelişmiştir.

Roma'da Adrianus tarafından II. yüzyılın başlarında yaptırılmış olan Pantheon'un içi. Bina Roma mimarlığının en güzel örneklerinden biridir.

Çünkü mimarlık hem sanatsal biçimleri meydana getirmek, hem de bunların arasındaki fonksiyonel ilişkilerin statik ve denge hesaplarını yaparak yapının dayanıklılığını sağlamak görevini yüklenir.

Mimarlık, tarihin en eski çağlarından beri toplumların ihtiyaçlarını karşılayan yapı çeşitlerine yönelmiş, bu arada dinsel yapılar ve konutları ayrı ayrı tekniklerde meydana getirmeye başlamıştır. Bilinen en eski mimarlık eserleri, dolmen adı verilen ve M.Ö. 2000-3000 yılları arasına ait olan anıtlardır. Bunlar iki dik taşın üstüne konmuş yatay taş bloklarından meydana gelmiştir. Menhir adı verilen anıtlar ise büyük ölçüleriyle dikkati çeken tarihin eski çağlarına ait mimarlık eserleridir. İngiltere'de Salisbury yakınlarındaki Stonenenge bunların en ünlüleridir. Dinsel mimarlık eserlerinin yanı sıra konut yapımı gene tarihin en eski çağlarına kadar uzanır. Konut yapımı da coğrafi bölgenin çeşitli özellikleri yanında iklim koşullarına göre malzeme ve teknik farkları göstermiştir. Bataklık ya da göl kıyılarında yapılan evler, ahşap direkler üzerine kurularak hem savunmaya, hem de diğer bazı ihtiyaçlara uygun düşmüşlerdir. Bu çeşitten konutların Orta ve Kuzey Avrupa bölgesinde bulunduğu ve bu yapılarda ağacın önemli bir yer tuttuğu anlaşılmıştır. Dörtgen planda olan bu konutların dışında Akdeniz bölgesi, yuvarlak planlı ve üstü konik bir çatıyla örtülü olan yapılara sahne olmuştur. Bunlarda malzeme karışık olarak kullanılan tahta, taş ve saz demetlerinden ibaret bulunuyordu. Mezopotamya'da M.Ö. 3000 yıllarına kadar kerpiç malzemesi kullanılmış, bu tarihten sonra tuğlaya yer verilmiştir. Tuğlanın harç karışımlarıyle birleştirilmesi de yapıya istenen sağlamlığı vermiştir. Bu sayede meydana getirilebilen büyük yapılar, genellikle saray ve tapınak olarak kullanılmışlardır. Mısır ve Mezopotamya'da çok gelişen matematik bilgiler, mimarlıkta da kendini göstermiş ve saf geometrik biçimler elde edilmiştir. Kutsal kitaplarda adı geçen Babil kulesi bu çağlarda meydana getirilmiştir. Daha sonraları eski Mısır çevresinde ünlü piramitler ve Karnak tapınağı gibi büyük anıtlar yapılmıştır.

Yunan tapınakları Akdeniz uygarlık çevresi içindeki mimarlığın klasik eserleridir. Çeşitli

1

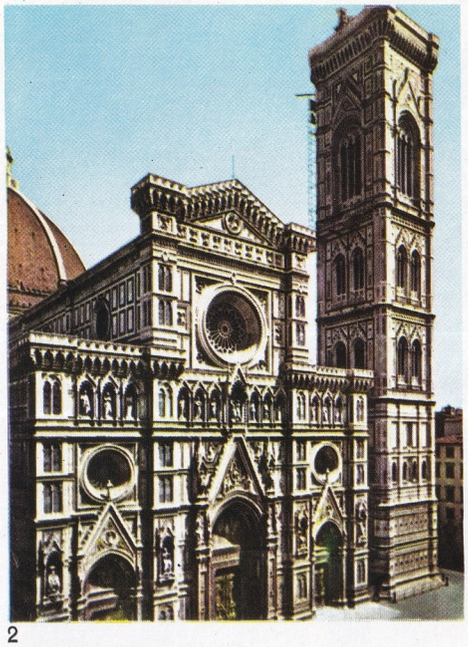
2

3

4

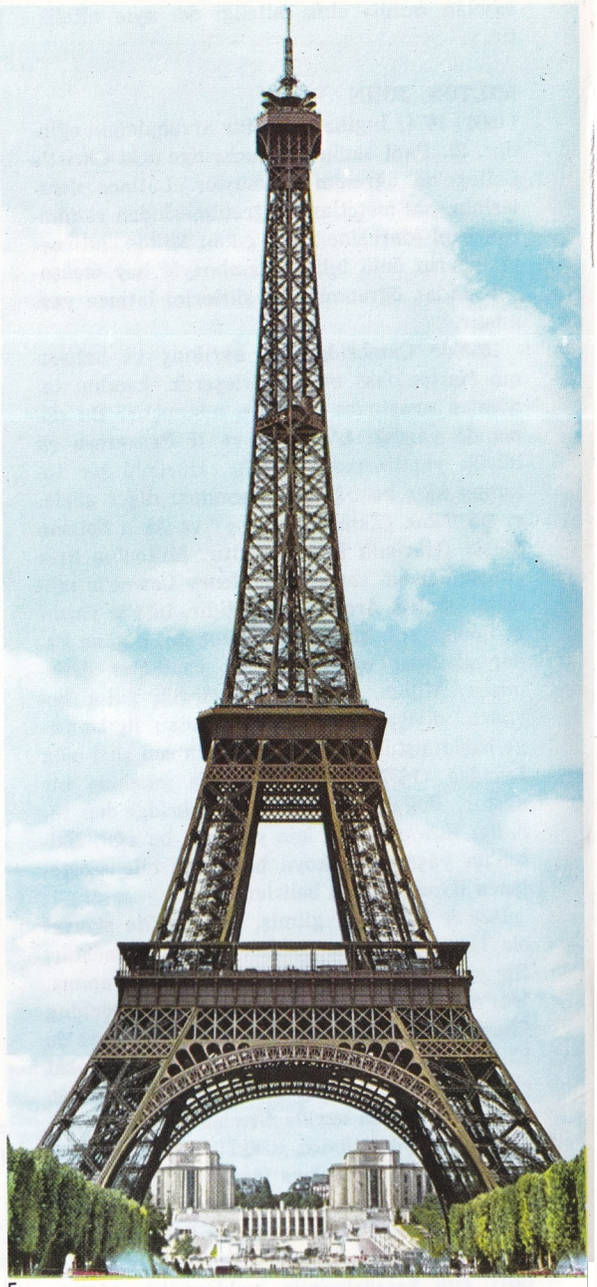
5

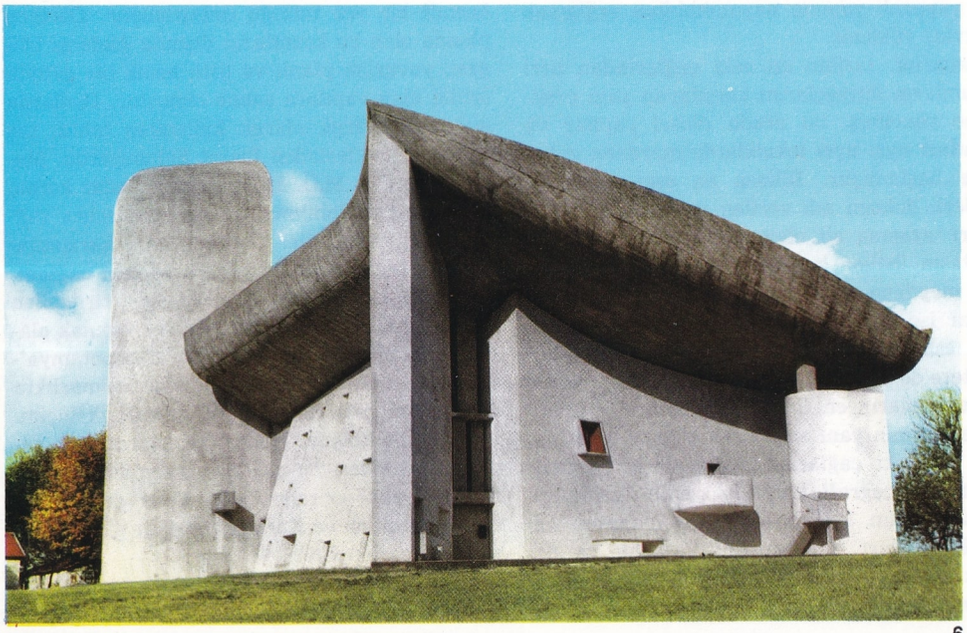
6

7

üsluplarda düzenlenen sütun ve başlık dizilerinin rol oynadığı bu mimarîde, ölçü armonisi ve insan bedeninin nispetleriyle olan uyumluluk dikkat çekicidir. Yunan tapınakları dıştan heykel ve kabartmalarla süslenmişlerdir, ama iç mekân fikri bakımından büyük önem taşımazlar. Yunan mimarlığının en eski örnekleri Girit ve Miken saray yapılarında göze çarpar. Bu yapılar M.Ö. 1500 ve daha öncelerine kadar tarihlendirilir.

Roma mimarlığı Yunan ve Etrüsk mimarlığının bir karışımı olarak doğmuş ve büyük gelişme göstermiştir. Tapınaklar yanında konutlar, sivil mimarlık eserleri, saray ve hamam yapıları da büyük bir önem kazanmıştır. Roma konutları Pompei ve Herculanum şehir kalıntılarından anlaşıldığı gibi, avlu çevresine sıralanan birbirlerine bağlı oda ünitelerinden meydana gelmiş ve ünitelere ayrı ayrı fonksiyonlar verilmiştir. Ayrıca Roma devrinde bugünkü apartmanlara benzeyen birkaç katlı konutların da yapılmış olduğu anlaşılmıştır.

Dinsel mimarlıkta Roma'nın büyük ölçüde geliştirdiği bir öğe, Doğu'dan gelen etkilerin bir sonucu olan kubbedir. Kubbenin kullanılması yapı boyutlarının büyüyüp genişlemesine imkân vermiştir. Dayanak sisteminin gelişmesi de kubbeye paralel şartlar ortaya koymuştur. Roma'nın büyük hamam yapıları, Tivoli'deki Villa Adriana ilk kubbeli yapılar arasındadır. Bunları Roma'daki Panteon ve Minerva tapınağı gibi yapılar, büyük ve gösterişli kubbeleriyle izlemişlerdir.

Roma mimarlığının bütün kuramsal sonuçlarını Vitruvius adındaki yazar, **De Architectura** adlı kitabında toplamış ve bu eser, Rönesans çağında çevirisi yapılarak Brunelleschi Bramante, Leon Battista Alberti gibi mimarların ilkçağ mimarîsiyle ilişkiler kurabilmelerini kolaylaştırmıştır.

Roma çağının mimarlık alanında elde ettiği teknik ve estetik sonuçlar, Doğu Hristiyanlığının yayıldığı Bizans çevrelerinde de karışık etkilerle yorumlanmış ve bu çevrelerde kubbe inşaatının gelişebildiği ölçüde mekân ilgileri de artmıştır. Bizans bazilikal, haçvari, merkezî kubbeli yapı tiplerini geliştirmiş ve saray yapılarına Doğu zevkinin de karıştığı bir anlayış getirmiştir. İstanbul'daki Ayasofya anıtı Bizans yapı sanatının VI. yüzyılda elde ettiği büyük ve kompleks sentezi yansıtmıştır. Bu yapı ışık ve renk kullanımının mekân etkisini artırdığı ve uhrevî, maddesizlik amacına yönelen sonuçlar elde etmiştir.

İlk gelişme aşamasını Emevîler devrinde bulan İslâm mimarlığı, Kudüs'teki Kubbetüssahra ve Mescid-i aksa gibi yapılardan sonra, Suriye'deki çöl saraylarında ilginç örnekler ortaya koymuştur. Duvarları resimlerle süslü olan Kuseyr-i Hamra adlı hamam köşkünün yanı sıra, Kasr el-Hayr el-Garbî, Kırbet el-Mefcer vb. gibi yapılar önem kazanmıştır. Çeşitli bölgelerde çeşitli üsluplar ortaya koyan, bu arada İspanya içlerine kadar uzanarak Elhamra sarayı gibi mimarlık eserleri yaratan İslâm çevresi, dinsel yapılarda belli plan şemaları ve tiplerine yönelmiştir. Cami yapılarında revaklarla çevrili bir avluyu izleyen enlemesine düzenlenmiş nefler (sahınlar), bazen mihrap önünde yükseltilmiş ve kubbeyle örtülmüş bir mekânla ana tipi meydana getirmiştir. Dinsel mimarlıkta Irak, Suriye ve İran çevrelerinde avlu unsuru kullanılagelmiş, ancak Anadolu Türk İslâm cami yapılarında daha çok bir iç mekân yaratmak kaygısı egemen olmuştur. Anadolu Selçukluları devrinde baslayan bu gelişme, kubbenin temel niteliklerini sağladığı plan tipleriyle Osmanlı mimarlığının çeşitli örneklerine varmıştır. Bu gelişme İstanbul'daki Süleymaniye camii ve Edirne'deki Selimiye camiiyle doruk noktasını bulmuş, İslâm mimarlık standartları da aşılarak, yepyeni bir üslup yaratılmıştır. İslâm mimarlığı İran'da başlayan ve Anadolu'da devam eden bir gelişmeyle türbe, medrese vb. gibi yapı çeşitlerine de yönelmiştir. Cami yapısının merkezi teşkil ettiği ve bunun çevresinde çeşitli fonksiyonlara sahip olan yapıların yer aldığı külliyeler, bu orijinal mimarlık sentezinin ürünü olmuşlardır. Konut mimarlığı İslâm çevresinde de bölgelerin ortaya koyduğu şartlara göre gelişmiştir. Batı dünyası mimarlığı dinsel yapılarda daha çok bazilika planına yönelmiştir. Bazilika, dikdörtgen biçiminde üç büyük boşluk üzerine oturtulmuştur. Bu boşluklar kemerli sütunlarla bölünmüş olup bir ya da birkaç absidde son bulur. Bu çeşit kiliselerin çatısını örtmek zor değildir.

Ortaçağ Batı mimarlığında duvarlar kalınlaştırılmış, pencereler azaltılmıştır. Roman stiline kadar kubbe yapımı bırakılmıştır. Konutlarda en çok taş yapıya önem verilmiştir. Askerlik amacıyle yapılmış şehirlerde de kamu görevleri yapılarına (hamamlar, su şebekeleri vb.) yer verilmiştir. Manastırların yapımında ölçüler gittikçe daha büyük tutulmuştur; bunların bir kısmı gerçek bir kasaba kadar düzenli bir plana sahiptir. İsviçre'deki Saint Gall ve Fransa'daki Cluny, bu ünlü manastırlar arasında sayılabilirler.

Gotik sanat her alanda olduğu gibi mimarlıkta da yeni bir dönem başlatmıştır. Süslemedeki zenginliğiyle değilse de, yapı tekniğindeki ileriliğiyle, ağırlığa, rüzgâra vb. ne direnmeyi sağlayan yapı hesaplarıyle gotik çağ mimarlığı bugünkü mimarlığı bile etkisi altında tutmaktadır. Gotik yapıda kubbeler gittikçe yükselmiştir. Bunlar ortaçağdaki gibi kalın duvarlara değil, sütunlara ya da sütun topluluklarına dayanmaktadır. Yapı, genel görünüşüyle dinamik bir nitelik kazanmıştır. Yapı hesapları çok ilerlediği için, malzemeden kazanılmış, böylelikle çok büyük, bütün bir şehir halkını içine alabilecek kadar büyük katedraller yapılabilmiştir. Fransa'da Ile-de-France yöresindeki katedraller, Chartres, Reims,, Bourges, Amiens, Beauvais vb., gotik sanat çağındaki büyümenin önemli örnekleridir. Gotik dönemde yalnız böyle büyük katedrallerde değil, konutlarda ve kamu görevindeki yapılarda da değişiklikler olmuştur.

New York'da gökdelenler: Önde Birleşmiş Milletler binası, arkada Empire State Building.

Arap kültürünün Batı mimarlığı üzerindeki etkisi çok ilginçtir. Araplar, teknik bilgilerine rağmen, basit yapılardan vaz geçmemişler; Bizans geleneğine uygun, hafif maddelerden yapılmış kubbelere bağlı kalmışlar; bununla beraber yine de Batıyı çok etkilemişlerdir. Aynı şey genel olarak Uzakdoğu mimarlığı için de söylenebilir. Mezopotamya'nın kuleli tapınakları Uzakdoğu'da pagodaya dönüşmüştür. Konut yapımı da bu ülkelerde büyük bir incelik, zarafet göstermiştir.

XIV. yüzyıl İtalyasında Floransa, Roma ve öteki şehirlerde Filippo Brunelleschi ve daha sonraları Leon Battista Alberti, yalnız mimar değil, aynı zamanda edebiyatçı ve hümanist kişilikleriyle de, gotik üsluba karşı çıkmışlar, eskiçağ Yunan-Roma öğelerine dönmek istemişlerdir. Bu yapılarda her çeşit kemer kullanılmıştır.

Rönesans, dünya tarihinin en ünlü mimarlarını ve mimarlıkla ilgilenmiş en ünlü ressam ve heykeltıraşlarını yetiştirmiştir. Bu dönemde modern saray tipi yaratılmış, kubbeler o zamana kadar görülmemiş boyutlara varmıştır. Rönesans devrinde yapılmış olan Floransa katedralinin ve Roma'daki San Pietro katedralinin kubbeleri mimarlık tarihinin en büyük örneklerindendir. Bütün bunlara rağmen Rönesansın gotik dönemin buluş zenginliğine ve parlaklığına varamadığı da açıktır. Barok ve rokoko stillerinin getirdiği yenilikler de ancak yerel olmuş, süsleme alanında kalmıştır. Bununla beraber barok dönemde, özellikle Francesco Borromini'nin öncülüğüyle, yapı planı büyük bir özgürlük kazanmıştır.

Yan sayfada: 1) Fransız gotik mimarlığının şaheseri olan Chartres katedrali (1194-1200 yılları). 2) 1296 yılında Arnolfo di Cambio tarafından başlanan, XV. yüzyılda Brunelleschi'nin yaptığı kubbeyle tamamlanan Santa Maria del Fiore kilisesi (Floransa). 3) XVIII. yüzyıl baroğunun örneklerinden, Wies (Almanya) kilisesinin içi. 4) Londra'da, neoklasik üslupta yapılmış olan British Museum binası (1825-1827). 5) 1889 yılı sergisi için Alexandre-Gustave Eiffel tarafından yapılan Eiffel kulesi (Paris). 6) Le Corbusier'nin Ronchamp'da yaptığı Nôtre Dame du Haut kilisesi (1950-1954). 7) Roma'da, Annibale Vitellozzi ile Pierluigi Nervi'nin eseri olan Spor Salonu (1958).

Çağdaş mimarlık : XVIII. yüzyılın rokokoyla kapanmasından sonra üslupta büyük değişiklik görülmemiştir. XIX. yüzyıl daha çok yapı tekniğinde yenilikler aramış ve bulmuştur. Demir ve dökümün yapıda kullanılması büyük değişiklikler yaratmıştır. İlk madenî hafif köprüler, Eiffel kulesi gibi, çıplak görünüşlü yapılar XIX. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Yüzyılın sonuna doğru Chicago'da ilk gökdelenler yükselmeye başlamıştır.

Bugünün mimarlığıyse geçen yüzyılda bulunan teknik metotları geliştirmektedir. Eldeki bütün olanakları coşkun bir özgürlükle kullanan «Art nouveau» (yeni sanat), kısa sürede soysuzlaşmış, buna tepki olarak çok arı bir üslup olan kübizm doğmuştur. Görevsel amaçla hareket eden bu akım, Viyana'da Josef Hoffmann, Peter Behrens ve Adolph Loos'la ortaya çıkmış; kısa sürede bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Bu akımın ilk başeseri Almanya'da Alfeld an der Leine'de yapılan Fagus fabrikasıdır. İlk cam duvarlar burada kullanılmıştır. Kübizm dönemi mimarlığı resimle de birleşerek çok zarif, ince oranlı eserler vermiştir. Fransız mimarı Le Corbusier bu akımın en güçlü temsilcisi sayılmaktadır. Mies van der Rohe, Erick Mendelsohn'un etkileri de önemlidir. Gropius'un yönetiminde bir yapı sanat okulu olan Bauhaus'un çağdaş mimarlığa katkısı büyüktür. Amerika'da, Nazi Almanyasından göç eden büyük ustaların öncülüğüyle usçuluk akımı ortaya çıkmış ve bugüne kadar süregelmiştir.

MİMOZA (Mimosa)
Baklagiller familyasından bir bitki. Yaprakları akasya yaprağına benzer. Çiçekleri beyaz, sarı ve menekşe renkli olabilir. Güzel kokulu bir süs bitkisidir. Çoğunlukla sıcak ülkelerde yetişir. 350 kadar türü içinde küstümotu (Mimosa pudica) en yaygın olanıdır. Anayurdu Orta Amerika olan küstümotu yurdumuzda küseğin, küskünotu gibi adlarla da bilinir. Özelliği, hassas yapraklarının dokununca pörsüyüp canlılığını yitirmesi, bir süre sonra da yeniden eski canlılığına kavuşmasıdır.

Çiçek açmış bir mimoza ağacı.

MINDANAO
Güney-doğu Filipinler'de bir ada. Filipinler Cumhuriyeti'ni meydana getiren adaların içinde, Luzon adasından sonra, büyüklük bakımından ikincidir. Yüzölçümü 96 300 km². (kıyı boyunca yer alan küçük adacıklarla birlikte 98 692 km².), nüfusu 3 000 000'un üzerindedir.

121° 54′ ve 126° 36′ doğu boylamları ile 5°33′ ve 9°49′ kuzey enlemleri arasında yer alan Mindanao adası güneyde Celebes denizi, kuzeyde Mindanao denizi, batıda Sulu denizi, doğuda da Filipinler deniziyle çevrilidir. Kıyısını girintili çıkıntılı bir hale getiren derin koylar ve çok sayıdaki yarımada ile düzensiz bir biçimi vardır. Ada toprakları dağlıktır. En yüksek tepesi etkin durumda bir yanardağ olan Apo tepesi (2 953 m.) dir. Ormanlarla örtülü olan dağlar, üçüncü jeolojik devrin sonunda, Alp - Himalaya oluşumları sırasında meydana geldiğinden genç bir görünüme sahiptirler.

Adanın iklimi, ekvatora yakınlığı nedeniyle, tropikal bir iklimdir. Sıcaklık yüksek, muson ve alize rüzgârlarının getirdiği yağışlar boldur.

Ada halkının büyük kısmı kıyılarda ve verimli vadilerde yaşar. Başlıca ekonomik kaynaklar tarım, ormancılık, balıkçılık ve madenlerdir. Tarım ürünlerinin en önemlileri hindistancevizi, pirinç, buğday, Manila keneviri, ananas ve başka tropikal bölge yemişleridir. İşletilen madenlerin başlıcaları ise demir, kömür, bakır ve altındır. Sanayi alanında sadece adanın tarım ürünlerinin işlenmesiyle ilgili dallar gelişmiştir. Adanın ihraç ettiği ürünlerin en önemlisi olan ananas, konserve sanayiinin gelişmesine yol açmıştır.

Adanın en önemli şehirleri Zamboanga yarımadasının güney-batı ucunda kurulmuş olan Zamboanga (nüfusu 150 000), Moro körfezi kıyısında Pagadian (nüfusu 70 000), Davao körfezi kıyısında Davao (nüfusu 250 000) ve Malita (nüfusu 35 000), Plangi ırmağı üzerinde Dulawan (nüfusu 50 000) ve Cotabato (nüfusu 25 000), Macajalar koyu kıyısında Cagayan (nüfusu 55 000), Agusan ırmağının denize döküldüğü yerde Butuan (nüfusu 35 000) ve adanın kuzey-doğu ucunda bulunan Surigao (nüfusu 55 000) dur.

MİNEÇİÇEĞİ (Verbena officinalis)
Mineçiçeğigiller familyasından bir bitki. Kırlarda yetişir. Süs bitkisi olarak kullanılır. Dörtköşe gövdelidir. Yaprakları oymalı ve karşılıklıdır. Başak durumundaki çiçekleri mavi, alacalı ya da menekşe rengindedir.

MİNERALOJİ
Minerallerin incelenmesi ile uğraşan bilim dalı. Minerallerin, dış yapısından kendilerini meydana getiren atomların duruşuna, fiziksel özeliklerinden kimyasal bileşimlerine, varoluşlarından başka bir minerale dönüşmelerine kadar bütün nitelik ve özellikleri mineralogların uğraşı alanına girer.

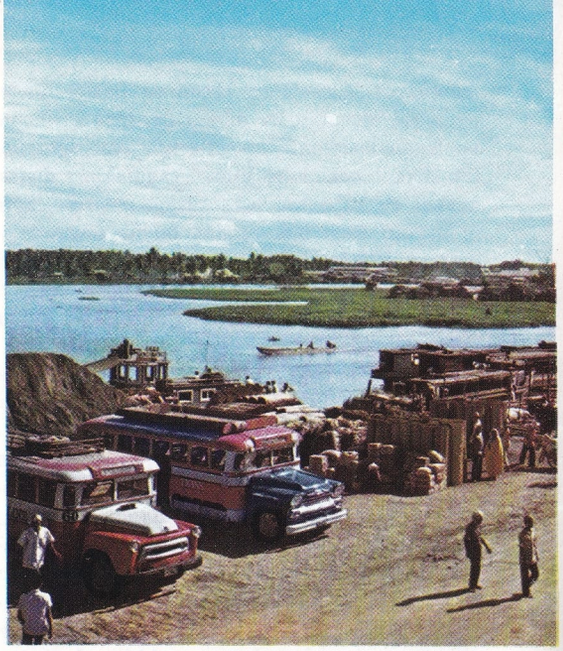

Mindanao'da Pulangi ırmağı üzerindeki Cotabato limanından bir görünüş.

Mineralojinin yöntemleri, genellikle benzeri bilim dallarında kullanılanların aynıdır. Kimya yöntemleriyle minerallerin nitelik ve nicelik bakımından analizleri yapılır. Böylece bir mineralin tam bileşiminin ne olduğu ortaya çıkar ve formülünün yazılması mümkün olur. Mineraloji doğada bulunan mineralleri laboratuvarda yapmak için, kimyanın sentez yollarından yararlanır. Bu da, minerallerin doğuşuna yol açan koşulları ortaya koyar. Geometri, minerallerin gözle görülen özeliklerini ölçen araçlar sağlar. Bunların ölçülmesiyle bir mineraldeki billûrların yüzeylerinin birbirlerine oranla duruşlarını düzenleyen yasalar ortaya çıkar. Fizik yöntemleri mineralojiye minerallerin bütün fiziksel özeliklerini, manyetik ve elektrik özeliklerini, eriyebilme, genleşebilme, ısı iletme, katlara ayrılma, sertlik vb. gibi özelliklerini tanıma olanağını verir. Bundan başka X ışını ve elektronik ışınlarla yapılan araştırmalar sonucunda da minerallerin bütün özeliklerinin bağlı olduğu gizli yapılar meydana çıkarılabilmektedir.

Mineraloji genel ve özel diye ikiye ayrılır. Özel mineralojiye tanımsal veya deskriptif de denilir.

Genel mineraloji minerallerin dış biçimini ve iç yapısını inceler. İç yapıyı inceleyen bölüm kristalografi adını alır. Minerallerin sınıflandırılması, billûrlarının çeşitli öğelerinin simetrik olarak bileşmelerinin ortaya koyduğu sistemler, kimyasal ve fiziksel nitelikleri, ortaya çıkışları vb., yine genel mineralojinin sınırları içinde yer alır.

Özel mineraloji ise ayrı ayrı her cins mineralin özeliklerini, yeryüzündeki dağılışlarını ele alır ve bunları kimyasal niteliklerine göre sınıflandırır. Bu sınıflandırmada sekiz bölüm vardır: Tek elementten meydana gelen mineraller (bakır, gümüş, altın, civa, platin, demir, kükürt vb.), sülfürler, antimuanür ve benzerleri (blend, kalkopirit, galen, pirit, zırnık vb.), tuzlar (kayatuzu, flüorit vb.), oksit ve

Mindanao kıyılarından bir görünüş. Adaya tropikal bölge iklimi egemendir.

hidroksitler (kuvars, kuprit, hematit vb.), nitratlar, karbonatlar, boratlar (kalsit, manyezit, dolomit vb.), kromatlar ve benzerleri (anidrit, alçı vb.), fosfatlar, arseniatlar, vanadatlar (apatit, karnötit vb.), silikatlar (olivin, topaz, beril vb.).

Mineralojinin başka bilimlerle ilişkisi : Kuramsal olsun, uygulamalı olsun, jeolojinin bütün bölümleri mineralojiye sıkı sıkıya bağlıdır. Jeoloji, külteleri meydana getirmiş olan mineralleri incelemekle bir kültenin oluşum koşullarını ortaya çıkarır. Minerallerin fiziksel ve kimyasal değişikliklerini öğrenmekle de onlardan meydana gelmiş kültelerin geçmişi anlaşılabilir. Kültelerin yapısını inceleyen petrografi de doğrudan doğruya mineralojiye dayanan bir bilim dalıdır. Yerkabuğunun tabakalarının incelenmesinde yine mineralojinin minerallerin yığınlarını, doğuşlarını, dağılımlarını sistemli bir yolla incelemesinden yararlanılır. Jeokimyada da Yerkürenin belirli bir parçasının kimyasal elementlerini tanımakta mineralojiye başvurulur.

Mineraloji alanında kullanılan bir gonyometre.

MİNERVA

Roma Tanrıçası. Etrüsk kökenli bir Tanrıça olması muhtemeldir. İlk zamanlarda Capitoline Triad (Capitoline Üçlüsü) olarak Jüpiter ve Juno ile birlikte kabul edilmiştir. Roma'daki Capitol tapınağı bu üçlü onuruna kurulmuştur (M.Ö. 500). Minerva'ya adanmış bir başka önemli tapınak da Aventino'dadır. Minerva ile Mars adına, mart ayı içinde belirli yortular düzenlenir. Bunlardan en önemlileri 19 marttaki «Quinquatrus» ile 23 marttaki «Tubilustrium» festivalleridir.

Minerva ile Yunan Tanrıçası Atena arasında özdeşlik kurulması, Atena'nın niteliklerinden çoğunun Minerva'ya geçmesine yol açmıştır. Bu yüzden Roma Tanrıçasının asıl kişiliğini belirlemek olanağı artık ortadan kalkmıştır. Minerva da, Atena gibi, zanaatkârların, sanatçıların ve yazarların Tanrıçası olarak bilinir.

MINNEAPOLIS

Birleşik Amerika'da Minnesota eyaletinde bir şehir (nüfusu 500 000). Chicago'nun kuzey-batısında, Mississippi nehrinin sağ yakasında, St. Anthony şelâlesinin yakınlarındadır. Şehir 1847 yılında yerleşme merkezi olmaya başlamıştır. Tarıma elverişli topraklar üzerinde bulunduğundan ve şelâlenin sağladığı büyük hidroelektrik gücünden dolayı, yakınlarındaki St. Paul şehriyle birlikte yörenin en önemli endüstri ve ticaret merkezi durumuna gelmiştir. Bu iki şehre İkiz Şehirler adı verilir. İkisinin toplam nüfusu çevreleriyle birlikte 1 500 000'i bulur.

Minneapolis, dünyanın en büyük tahıl öğütme kuruluşlarına sahiptir. Şehrin diğer endüstri kuruluşları, başta traktör olmak üzere makine ve dericilik alanındadır. Yeni yapılan setlerle şelâle geçit verir bir duruma sokulduğu için, Minneapolis'in limanı, Mexico körfezinden ve Illinois kanalı yoluyle Michigan gölü ve St. Lawrence'dan gelen motorlara ve küçük gemilere açılmıştır.

MINNESOTA

Amerika Birleşik Devletleri'nin Batı eyaletlerinden biri. Yüzölçümü 217 736 km², nüfusu 3 500 000'dir. Kuzeyde Kanada, batıda Kuzey ve Güney Dakota, güneyde Iowa ve doğuda Wisconsin ile sınırlıdır. Kuzey-doğusunda Superior gölü vardır. Başkenti, St. Paul (nüfusu 320 000) dur.

Toprakları fazla engebeli değildir. En yüksek tepeleri 300 - 500 m.'yi geçmez. Bu bölge buzul devrinde değişimler göstermiştir. Bu devrin, aşınma ve birikim yoluyle yaptığı etkiler bugün de açıkça görülür. Red Lake, Leech Lake, Lake of the Woods, Rainy Lake gibi pek çok göl vardır. Kuzey-batıdaki Red River, kuzeydeki Big Fish ve Little Fish ırmakları Hudson körfezine dökülür. Kuzey-doğudaki St. Louis ırmağı Superior gölüne dökülür. Güneydeki St. Croix ile doğudaki Minnesota ırmakları ise Mississippi'nin kollarıdır. Mississippi eyaletin kuzey-batısındaki Itasca gölünden doğar.

İklim, büyük sıcaklık farkları gösteren tipik kara iklimidir. Kışlar sert, yazlar sıcak ve kısa geçer. Genel yağış ortalaması yılda 500-700 mm. kadardır, sadece güney-doğuda 900 mm.'ye yükselir.

Kuzey kesimi ormanlarla kaplıdır. Bu bölgede, hayvan yemi olarak yetiştirilen ot ile yulaf ve mısır üretilir. Buzul devrinin oluşturduğu yumuşak topraklarda, büyük otlaklar vardır. Batıda, buğday, patates ve şeker pancarı üretilir.

A.B.D.'nin toplam demir cevherinin dörtte üçü Minnesota'da üretilir. Duluth'un (nüfusu 145 000) kuzey-batısındaki Hibbing'de kurulmuş olan maden ocağı 1892 yılında işletmeye açılmıştır. Yüksek dereceli cevher yataklarının bulunduğu diğer bölgeler Vermilion ve Cuyuna'dır. Duluth'da demir ve çelik işletmeleri vardır. Temel endüstri dalları, un yapımı ile konserveciliktir. Makine ve kimya endüstrisi de önemlidir. Minneapolis ve St. Paul'un dışındaki diğer büyük şehirler Bloomington (nüfusu 70 000), Rochester (nüfusu 50 000), St. Cloud (nüfusu 40 000), Austin (nüfusu 35 000), Winona (nüfusu 30 000) ve Mankato (nüfusu 30 000) dur.

Roma'da Transitorio forumundaki Minerva heykeli (I. yüzyıl).

Bölgeye ilk gelenler Fransızlar olmuştur. 1763 yılında İngiliz sömürgesi olan Minnesota'nın Mississippi nehrinin doğusunda kalan toprakları 1783'te, batısındaki topraklar ise 20 yıl sonra Birleşik Devletler'e katılmıştır. Minnesota 1858'de eyalet olmuştur.

MİNOS

Girit'in ilk efsanevî kralı. Minos uygarlığı denilen ilk Girit uygarlığı, adını ondan almıştır. Minos hakkındaki ilk Girit efsaneleri, Yunan mitolojisine aktarılmış ve bu mitolojiye karıştırılmıştır. Efsaneye göre Minos, boğa kılığına girerek Europa'yı kaçırmış olan Zeus'un oğludur. Minos, Girit krallığında hak sahibi olduğunu kanıtlamak için Poseidon'dan, denizden bir boğa çıkarmasını istemiştir. Poseidon bu isteği yerine getirmiş, sonra da Minos'un karısı Pasiphae'yi bu boğaya âşık etmiştir. Pasiphae'nin bu aşk sonunda doğan çocuğu Minotaur, yarı insan, yarı boğadır. Daedalus, bu çocuğu gizlemek için bir labirent yaptırmıştır. (bu labirentin Knossos'taki büyük saray olduğu ileri sürülür). Teseus'un boğayı öldürmesinden sonra, Daedalus, Minos'un öcünden kurtulmak için Sicilya'ya kaçmıştır. Minos onun peşinden gitmiş ve Sicilya'da Kokalus tarafından ağırlanmıştır. Kokalus, Minos'u yıkamaları için kızlarına teslim etmiş; kızları ise başından aşağı kaynar sular dökerek Minos'un ölümüne sebep olmuşlardır.

MİNYATÜR

Özel tekniklerle ve küçük boyda, genellikle kitap sayfaları üstüne, bazı hallerde de ayrı levhalar halinde yapılan resimler. Modern çağda terk edilmiş olan bu sanat, eski el yazması kitaplarda büyük ölçüde yer tutmuştur. Çok defa kitap sayfaları arasındaki minyatürler metnin aydınlanıp somutlaşmasına imkân veren birer illüstrasyon olarak görülebilirler; ancak metne bağlılıkları onların büyük sanat eserleri olmalarına ve önemli üslup özellikleri taşımalarına engel teşkil etmez. Taşıdıkları üslup özellikleri bakımından minyatürler bazen tasvir, bazen de süsleme değerlerinin ağır bastığı bir görünüştedirler. Kitap sayfaları üzerine ya da bağımsız olarak meydana getirilmiş olmaları, bazen anıtsal ifadeler taşımalarına da engel değildir. Çeşitli nedenlerle büyük boydaki duvar ya da tuval ressamlığının rağbet görmediği çevrelerde, minyatür sanatı hem gerçekçi, hem de anıtsal ifade yönünden standart niteliklerin zorlandığı bir kuvvete kavuşmuştur. Bu durum Osmanlı sanat çevresinde görülebilir.

Eski Mısır'da papirüs yaprakları üzerine yapılmış minyatür örneklerinden bu yana, bu sanat büyük ölçüde gelişmiştir. Minyatür sanatının, gerçek ifadesine İslâm sanat dünyası içinde kavuştuğundan da şüphe edilemez. Bunun nedeni, bu dünyanın minyatür sanatının gerektirdiği soyutlayıcı içeriği ve süsleyici duyarlığı elde ederek, boyutları ve perspektifi yönünden onu resimsel bir tür haline getirebilmiş olmasıdır.

Gerçi İslâm öncesi antik çevrelerde ve özellikle Bizans gibi onunla çağdaş olanlarda, Avrupa ortaçağ ve uzantılarında, Orta ve Uzak-Asya sanat çevrelerinde minyatür sanatının örneklerine rastlanır; ancak bu minyatür örneklerinin birçoğu büyük boyda yapılan resimlerin üslup özelliklerini taşırlar ve onların küçük boyda kitap sayfalarına sığdırılmış olduğu izlenimini verirler. Buna karşılık, İslâm çevresi içinde gelişen minyatür sanatı, kendisinden farklı boyutlarda ve üslup özelliklerinde düşünülemeyecek orijinal ve bağımsız bir tür meydana getirmiştir.

İslâm minyatürünün, adı geçen bütün çevrelerden çeşitli etkiler aldığı inkâr edilemez. Bu sanatın gelişmesinde Uzak ve Ortadoğu kaynakları yanında antik Yunan ve Bizans üslup ve tekniklerinin büyük payı olmuştur. Bütün bu etkilerin orijinal sentezleri, İslâm çevresini meydana getiren ve farklı kökenlere mensup olan ulusların yaratıcı karakterlerine göre biçimlenmiştir. IX - X. yüzyıllardan bu yana, İslâm kültür dairesi içinde dinamik bir rol oynayan Türklerin resim sanatı üzerindeki rolleri Osmanlı çevresinde elde edilen nihaî üslubun oluşması yönündedir. Bu dışlaşmış, homojen ve merkezî üslubun kazanılması yolunda Türkler diğer üsluplara müdahale ve standart kalıpları kırma rolünü oynamışlardır. Osmanlı öncesi üslupları üzerinde Türklerin etkisi ve belirleyici rolü konusundaki spekülasyonlar, ancak bu yolda açıklamalarla düzeltilebilir. İslâm resim sanatına Akdeniz dünyasının antitez niteliklerini ve soyutlanmış hümanist ölçülerini kazandırmak da ancak böylece mümkün olabilmiştir.

İstanbul'da Topkapı Sarayı Kütüphanesinde bulunan ve Beyazıt I.'in Belgrad kuşatmasını canlandıran XVI. yüzyıla ait bir Osmanlı-Türk minyatürü.

Kâğıt üzerine küçük boyda yapılan resimlerin tümüne minyatür denemeyeceği, bu sanatın özel kuralları içinde birtakım çizgi ve renk tekniklerini birleştirmiş olması yüzündendir. Kâğıt yüzeyinin zamklı bir üstübeç tabakasıyle kaplandığı minyatürlerde, desen ince tüy fırçalarla çizildikten sonra boşluklar çeşitli renkte boyalarla doldurulmuştur. Bu parlak, saf ve canlı renklerin yanı sıra altın ve gümüş yaldız kullanılmıştır. Minyatür, ışık ve gölgeden yoksun olarak karmaşık perspektif bakış açılarını yapısında toplamıştır. Minyatürde doğal nesneleri belli bir yer ve zaman fikrinden soyutlamak eğilimi vardır. Doğaya bakılarak yapılan gözlem genellikle ikinci plana düşmüş ya da bu gözlemin verileri gerçektekini hatırlatan bir sembol, bir fikir niteliğine dönüşmüştür. Bu sanatçı davranışında, candan yoksun bir suret meydana getirmek eğilimi vardır. Onda, geçici ve kalıcı olanı birlikte duyurmak, öznel ve nesnel ikiliğini gerçekleştirmek, gerçek karşısındaki bilgeliği ortaya koymak söz konusudur.

Minyatür geçerli olduğu çevrelerde usta denetimi altındaki bir atelye sanatıdır, kollektif bir iştir. Bunun da nedeni, birçok el yazmalarının çok sayıda minyatür ihtiva ederek bir atelye disiplini içinde meydana getirilmek zorunluğudur. İslâm çevresinde nakkaş adı verilen minyatür sanatçılarının kişisel üslupları çok keskin ve bariz ayrılıklar göstermez. Bu kişisel üsluplar bölgedeki ortak eğilimlere uyarlar. Nakkaş bugün anlaşılan tarzda bir ressamdan çok, üstün hünerleri olan bir el ve duyuş sahibidir. Bazı minyatür ustalarının gördüğü büyük saygı buna bağlıdır, onların bazısını efsaneleştiren de budur.

İlk İslâm minyatür atelyeleri XII. yüzyıl sonları ve XIII. yüzyılda Abbasîler devrinde Bağdat'ta kurulmuştur. IX. yüzyılda kurulan Samarra şehrindeki sanat faaliyetlerine katılmış olan Türk sanatçılarının, Bağdat minyatür okulunu da meydana getirdikleri söylenir. İslâm dünyasında meydana gelen bu ilk atelyelerin kökenini, kurucusu Mani'nin büyük bir resim sanatçısı olduğu Maniheist dindeki Uygur çevrelerine bağlamak eğilimi vardır. Orta Asya'da Çin etkilerinin açık olduğu resim faaliyeti, İslâm çevresine, antik ve Hıristiyan kaynaklarla karışarak yansımıştır. Arap minyatür atelyelerinde **Dioskurides, Galen** yazması gibi Yunancadan çevrilmiş yazmaların resimlenmesi de buna işaret eder. Bunların yanı sıra Arap yazmaları arasında tasarımsal teknik hünerlere yer veren otomata kitaplarının da, hayalî makine tasvirleriyle dolu olduğu görülür. Bağdat atelyelerinde meydana getirilmiş en ünlü yazma ise Hariri'nin **Makamat** adlı eseridir ve bu eserde Ebu Zeyd adında birinin ilginç serüvenleri resimlenmiştir. Bu resimler gerçekçi ve doğacı nitelikleriyle dikkat çekerler. Abbasîlerin Bizansla kültür alışverişleri karşılıklı etkilere yol açmıştır. Bizans çevresinde daha VI. yüzyılda Antakya ve İskenderiye adı verilen iki büyük okulun ana tasvir eğilimlerine bağlı minyatürler dinsel kitaplarda yer almışlardı. Bunların ve daha sonrakilerin en ünlüleri **Yuşa Tomarı** (V. yüzyıl), **Erguvanî Kodeks** (VI. yüzyıl), **Oppianus Yazması** (X. yüzyıl) vb.'dir. İslâm minyatürü Bağdat atelyelerinden İran'a, Moğol ve Selçuklu çevrelerine kaymıştır. Bidpai'nin **Kelile ve Dimne** çevirisi, Reşideddin'in **Cami el-Tevarih** adlı eseri gibi yazmalar bu çevrelerde minyatürlerle süslenmiştir.

Vehbi'nin «Şenliknâme» adlı eserinden padişahın önünde yapılan eğlenceleri canlandıran bir Türk minyatürü.

İran'da minyatür geleneği, Herat okulunu meydana getiren ünlü nakkaş Behzad'ın efsanevî kişiliğiyle zirveye erişmiştir. XV. yüzyılın ikinci yarısını ve XVI. yüzyıl başlarını kapsayan bu dönemde Tebriz, Isfahan gibi şehirler büyük sanat merkezleri olmuşlar; bu merkezlerde **Şehname, Zafername,** Nizamî'nin **Hamse**'si gibi eserler minyatürlerle süslenmiştir. Çoğu Behzad'ın atelyesinde yetişen bu Safavî devri sanatçıları, klasik Osmanlı resmini de etkilemişler; hatta Aga Mirek adındaki nakkaş, Osmanlı sarayında atelye ustası olarak görev almıştır. Şahkulu adlı İranlı nakkaş da XVI. yüzyılda Osmanlı sarayında çalışmıştır. Anadolu Selçukluları devrinde min-

yatür sanatı Konya sarayı çevresinde rağbet görmüş ve Aynüddevle vb. gibi sanatçılar Mevlâna Celâlettin-i Rumî'nin düşünce ortamında yaşayıp çalışmışlardır. Bugün Topkapı sarayında bulunan **Varka ile Gülşah** adlı yazmanın da, minyatürleriyle bu Anadolu Selçuklu çevresine ait olduğu anlaşılmaktadır. Az örnek bulunan erken Anadolu minyatür ressamlığı hakkında daha belirgin fikir veren örnekler Konya Alâaddin köşkü ve Beyşehir Kubadabad sarayı gibi yerlerde bulunan figürlü duvar çinileridir. Bu resimlerde gerçekçiliğin, hatta portreci eğilimlerin bile uyandığı dikkati çekmektedir. İlerde Osmanlı devrinde bu gerçekçilik gündelik olaylara yönelişiyle daha belirginleşecek ve daha çok epik ve lirik eğilimlere bağlı bulunan İran minyatür sanatı yanında kendine özgü bir farklılaşma meydana getirecektir.

XIV. yüzyılı kapsayan erken Osmanlı devri, minyatür sanatı bakımından oldukça karanlıktadır. Ancak XV. yüzyılda özellikle Fatih çağında Osmanlı sarayının resme büyük bir ilgi duyduğu görülür. Minyatür resmine bazı Avrupa etkilerinin girişi de bu zamandadır. Fatih'in portresini yapan nakkaş Sinan Beyde bu etkiler açıkça görülür. XVI. yüzyılda İran minyatür sanatının etkileri daha çok söz konusu olmuş, ama bu etkiler çok başka bir tarzda yorumlanmıştır. XVI. yüzyılın büyük Osmanlı minyatür ustalarının başında Nigârî (Haydar Reis), Nakşî ve Osman gelirler. Barbaros Hayrettin ve Kanunî Süleyman'ın ünlü portreleri Nigârî'nin elinden çıkmıştır. Nakkaş Osman, çok sayıda minyatür yapmış ve hatta bütün klasik döneme damgasını basmış bir sanatçıdır. Seyit Lokman'ın iki ciltlik **Hünername**'sinde 1. cildin minyatürleriyle Murat III.'ün **Surname**'sindeki yüzlerce minyatür ve **Semailname**'deki minyatürlerin nakkaş Osman'ın elinden çıktığı anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılın minyatür alanındaki bir başka ustası da insan figürü bulunmayan görünümleriyle dikkati çeken Matrakçı Nasuh'tur. **Derbeyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakayn** ve **Süleymanname** adlı yazmalar bu sanatçının aynı zamanda belgesel değer taşıyan görünümleriyle süslüdürler.

XVII. yüzyılın minyatür sanatçılarının başında ise Nakkaş Hasan ve Mirza Ali gelir. Bu her iki nakkaşın da Osman'ın öğrencileri olması muhtemeldir. XVII. yüzyılın başında Levnî, Lâle devri denen sanat çağının bütün özelliklerini resimlerinde toplayan bir usta olarak görünür. Tek tek levhalar halinde birçok minyatürleri olduğu gibi, **Surname-i Vehbi** adlı yazma eserde birçok resimleri bir arada görülebilmektedir. XVIII. yüzyılın bir başka minyatür ustası Abdullah Buharî'dir. Bu sanatçılardan sonra minyatür sanatının yavaş yavaş kaybolduğu ve bunun da eski yazma eser zevkinin kalmayışına bağlı olduğu söylenebilir.

Avrupa çevresinde de minyatür sanatı, el yazması eserler içinde önemli bir yer almakla beraber İslâm çevresindeki önemi hiç bir zaman kazanmamıştır. XV. yüzyıl Fransasında bu tip eserlerin meydana getirildiği görülür. Bunlar bazı senyörler için yapılmıştır. Bunların en ünlüleri Duc de Berry'nin dua kitabı ve benzerleridir.

MIRABEAU, GABRIEL - HONORÉ RIQUETI, DE

(1749 - 1791) Fransız yazar ve siyaset adamı. Bignon'da doğmuş, Paris'te ölmüştür. Çok düzensiz bir gençlik dönemi geçirmiş, bu nedenle babası tarafından birkaç defa çeşitli şatolara kapatılmıştır. If Şatosundayken ilk politik kitabı olan **Essai sur le Despotisme** (Mutlakiyetçilik Konusunda Deneme, 1775)i yazmıştır. Bu eserde meşrutiyet anlayışını açıklamıştır. 1777-1780 yılları arasında Vincennes Şatosunda **Lettres à Sophie** (Sophie'ye Mektuplar)yi yazmıştır. Bu kitapta tarihî, felsefî ve edebî temaları ele almıştır. Mirabeau'nun gerçek politika anlayışını yansıtan kitabı ise, 1782'de yazdığı **Des Lettres de Cachet et des Prisons d'Etat** (Devlet Hapishanelerinden Mektuplar) dır. Bu kitapta Rousseau ve Montesquieu'nün görüşleri ele alınmış, halkın kimseye devredilemez egemenliği ve «siyasal dengeler» formülü işlenmiştir. 1784 - 1786 yılları arasında yayınlanan **Considérations sur l'ordre de Cincinnatus** (Cincinnatus Nişanı Konusunda Düşünceler) adlı kitabında, Amerika'da bağımsızlık savaşı sırasında yararlığı görülmüş süvari subayları için konulmuş bir nişan eleştirilir. 1786 - 1787 yıllarında görevle Prusya Sarayına gönderilen Mirabeau, oradan hükümetine değerli raporlar göndermiş, bunlarda Prusya Sarayının çökmekte olduğunu açıkça anlatmıştır. Bu raporlar 1788 - 1789 yıllarında **Histoire secrète de la Cour de Berlin** (Berlin Sarayının Gizli Tarihi) adıyle yayınlanmıştır.

Etats Généraux Meclisinin toplantıya çağrılmasından sonra, Mirabeau Tiers Etat temsilciliğine adaylığını koymuş, hem Marsilya, hem Aix'ten seçimi kazanmıştır. Bu davranışıyle derebeylik yönetimi kalıntılarının ortadan silinmesinde ilk adımı atanlardan biri olmuştur. Ancak bir yandan da kökten bir devrim, devrimci bir anarşi önünde ürkmüş, güçlü bir yönetimi gerekli görmüş, fakat krallığın gerekli reformları yapmaya yeteceğini sanmıştır. Fransız devriminin ilk iki yılı boyunca en önemli kişisi olduğu halde düşüncelerini uygulama olanağını bulamamıştır. Mirabeau'nun tasarladığı politik yapı yazarın ölümünden önce gerçekleşememiştir.

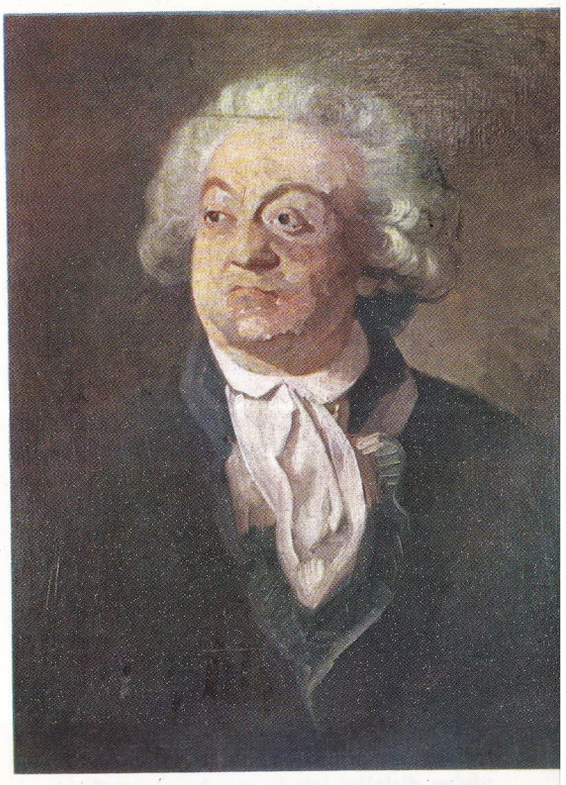

Fransız politikacısı ve yazarı Gabriel-Honoré de Mirabeau. Ressam Boze'un yaptığı bu portre Paris'te Carnavalet Müzesinde bulunmaktadır.

MİRAÇ

Sözlük anlamı «yükseliş» demek olan «miraç», İslâm terminolojisinde Hz. Muhammed'in geceleyin göklere yükselişini ve Allah'la konuşmasını ifade eder. Peygamberliğinin Mekke döneminde meydana gelen miracın Mekke'den Kudüs'e kadar olan ve «isra» (geceleyin yürüyüş) diye adlandırılan bölümü Kur'an'ın 17. suresinde geçmektedir. Göğe yükseliş olan bölümü hakkında ise Kur'an'da bir şey yoktur, yalnız bu bölüm Peygamberin bir hadisinde anlatılmıştır. Buna göre recep ayının 27. gecesi Peygamber, meleklerin eşliğinde ve «Burak» denilen bir hayvana binerek Mekke'den Kudüs'e gitmiş, oradan da göklere çıkmıştır. Her gök tabakasındaki varlıkları gördükten sonra Tanrı'nın emriyle arşın üstüne çıkmış ve orada Tanrı'yle konuşmuştur. Cennet, cehennem ve daha birçok yerleri gördükten sonra tekrar yeryüzüne dönen Peygambere beş vakit namaz o gece bildirilmiştir.

Miracın yalnız ruhla mı, yoksa ruh ve vücutla birlikte mi olduğu hakkında İslâm bilginleri arasında görüş ayrılığı çıkmıştır. Ayrıca miraç birçok manzum eserlere konu olmuş, bazılarında edebî birtakım tasvirlerle anlatılmıştır.

MİRAS

Bir kişinin ölümü anında mirasçılara geçebilecek bütün mallarının, haklarının, borçlarının, hukukî durumlarının tümü. Kişinin sağlığında ölüme bağlı olmak üzere mirası üzerinde yaptığı hukukî tasarrufları, bu tasarrufların şekil ve şartlarını, hukukî sonuçlarını, miras bırakan kişinin ölümünden sonra hak, mal ve borçlarının kanunî ya da vasiyet üzerine mirasçı olan kimselere geçiş şekil ve şartlarını ve hukukî sonuçlarını düzenleyen hukuk kurallarının tümüne miras hukuku denilir. Miras hukukuyle ilgili kanun hükümleri Medenî Kanunun 439 - 617. maddelerinde yer almıştır.

Miras bırakan kimseye «muris» denilir. Miras bırakanın mirasına konmak hakkına sahip olan kimseye de, «mirasçı» denilir. Mirasçılar «kanunî mirasçılar» ve «mansup (atanmış) mirasçılar» olmak üzere ikiye ayrılır. Atanmış mirasçılar, kişinin ölüme bağlı tasarrufu ile, mirasının tamamını ya da bir bölümünü

bıraktığı kimselere denilir. Atanmış mirasçı da, kanunî mirasçı gibi, miras bırakanın haklarına, mallarına ve borçlarına vâris olur. Buna karşılık kendisine vasiyetnameyle belirli bir mal bırakılan mirasçı, sadece kendisine bırakılan malın mirasçısıdır ve borçlardan sorumlu olmaz.

Kanunî mirasçılar ise, kanunun miras bırakanın tabiî mirasçısı olarak kabul ettiği belirli kimselerdir. Kanunî mirasçılar, ya miras bırakanın belirli derecedeki kan hısımları, ya miras bırakanın bir sözleşmeyle bağlı bulunduğu kimseler, ya da miras bırakanın bir kamu hukuku ilgisiyle bağlı bulunduğu tüzelkişidir. Miras bırakanın çocukları kan hısmı olan kanunî mirasçılardandır; eşi, sözleşmeyle doğan kanunî mirasçılığa örnek teşkil eder. Devlet ise, miras bırakanın vatandaşlık bağıyle bağlı bulunduğu tüzel kişi olarak kanunî mirasçıdır.

Kanun, miras bırakanın mirasçılarını ve mirastaki paylarını tespit etmiştir. Birinci derecede mirasçılar, miras bırakanın altsoyu (füruu) dur. Çocuklar eşitlik esasına göre mirasçı olurlar. Miras bırakandan önce ölmüş çocuklar, kendi altsoyları tarafından temsil edilirler. Altsoyu olmayan kimsenin mirasçısı, baba ve anasıdır. Miras bırakandan önce ölmüş olan ana ve babanın miras payları kendi altsoylarına geçer. Altsoyu, ana babası ve bunların altsoyu olmayan kimsenin mirası büyükana ve büyükbabasına kalır. Bunlar da miras bırakandan önce ölmüşlerse, miras bunların altsoyuna kalır. Son derecedeki kanunî mirasçılar ise, büyükana ve büyükbabanın ana ve babalarıyle bunların altsoylarıdır. Ancak bunlar miras paylarının sadece intifa (yararlanım) hakkına sahip olurlar. Nesebi sahih olmayan hısımlar da, ana tarafından sahih nesepli mirasçılar gibi mirasa hak kazanırlar. Bunların baba tarafından miras alabilmeleri, tanınmış olmalarına ya da babalığa mahkemece karar verilmiş olmasına bağlıdır. Bu durumda eğer babanın sahih nesepli çocukları da varsa, nesebi sahih olmayan mirasçı yarı hisse alır. Miras bırakanın eşi de mirasçıdır. Mirasçı eş miras bırakanın altsoyu ile ortak mirasçı olursa, dilerse mirasın yarısının intifa hakkını, dilerse dörtte birinin mülkiyetini alır. Miras bırakanın babası, anası ya da bunların altsoyu ile ortak mirasçı olan eş, mirastan dörtte bir mülkiyetle beraber yarısının da intifa hakkına sahip olur. Büyükana, büyükbaba ya da bunların altsoyu ile birlikte mirasçı olan eş ise, mirasın yarısının mülkiyetiyle birlikte dörtte birinin de intifa hakkına ve bunlar da yoksa, mirasın tamamına mirasçı olur. Evlâtlık ile altsoyu, kendisini evlât edinen kimsenin nesebi sahih altsoyu gibi mirasa ortak olur. Mirasçı bırakmaksızın ölen kimsenin mirası devlete geçer.

Kişi ölmeden önce, mirasını akrabalık bağı bulunmayan bir kişi ya da kuruluşa ölüme bağlı tasarrufla bırakabilir. Miras bırakan ölmeden önce, malını birisine bırakmak hususunda o kişiyle bir miras mukavelesi yapabileceği gibi, 15 yaşını bitiren ve temyiz kudretini haiz olan kimse, kanunun belirttiği sınır ve şekillere uyarak vasiyetnameyle mirası üzerinde tasarruf edebilir. Ancak miras bırakan, mirasçıların mahfuz hisseleri (dokunulmaz pay oranları) üzerinde tasarrufta bulunamaz; mahfuz hisseyi aşan miras kısmını başkalarına verebilir. Mahfuz hisseleri kanun göstermiştir. Buna göre, altsoyun miras hakkının dörtte üçü, baba ya da ananın miras hissesinin yarısı, kardeşlerin her birinin miras hisselerinin dörtte biri, eşin başka mirasçılarla birleşmesi halinde miras hakkının tamamı, eş yalnız başına mirasçıysa miras hissesinin yarısı üzerinde, miras bırakan tasarrufta bulunamaz, yani bu kısımları vasiyet yoluyle başkasına bırakamaz.

MİSİS
Adana ovasında Ceyhan ırmağının sağ kıyısında, Adana'ya 27 km. uzaklıkta bir köy (nüfusu 1 447). İlkçağlarda burada Mopsuestia adlı bir şehir vardı. Müslümanlığın doğuşundan az sonra (637), Araplar tarafından zaptedildi. Araplar burayı El-Masîsa diye adlandırdılar. Bundan sonra kale, Tarsus'la birlikte Müslümanlar ve Bizanslılar arasında elden ele geçti. XI. yüzyıl sonlarında Selçuklular buraya hâkim oldularsa da, 1097'de yöre Haçlıların eline geçti. Bir ara Ermeniler tarafından zaptedildi. Nihayet Mısır Memlûk Sultanı Baybars tarafından ele geçirilip tahrip edildi. Daha sonra Ramazanoğullarına ve Yavuz Sultan Selim devrinde de Osmanlılara geçti. Bu devirde büyük bir han yapıldı. Son yıllarda Ceyhan şehrinin doğup gelişmesi nedeniyle Misis önemini kaybetti.

MİSKFARESİ (Ondatra)
Sıçangiller familyasından bir memeli türü. Uzunluğu 25 cm., pullu kuyruğu 10 cm. kadardır. Art ayakları geniş ve parmak araları kısmen perdelidir. Kalın ve yumuşak kürkü su geçirmediği gibi, uzun ve yağlı kızıl kahverengi kıllarla bezenmiştir. Uzunlamasına yassı olan kuyruğu ise bir dümen vazifesi görür.

Miskfaresi adını, apışarasındaki bezlerin çıkardığı kokulu salgıdan almıştır. Salgı, parfüm endüstrisinde kullanılır.

Miskfaresi nisan - eylül ayları arasında, sürekli ürer. Bir defada 2 - 6 yavru doğurur. Kuzey Amerika'da göl ve ırmak kenarlarında yaşar. Barınmak için kıyılarda kendine, kapısı suyun içinde olan bir yuva kazar ya da gölün sığ yerlerinde kamışlardan ve otlardan bir yuva yapar. Ağaç kökleri ve su bitkileriyle beslenir.

MİSKGEYİĞİ
(bkz. Geyikgiller)

MİSKİN HASTALIĞI
(bkz. Cüzam)

MİSKKEDİSİGİLLER (Viverridae)
Omurgalı hayvanlardan memeliler sınıfının etçiller takımının kedimsiler üstfamilyasına giren bir familyası. Familyanın türleri uzun yapılı olup kedi ve sansarlara benzerler. Eşeylik organlarının yanında parfüm yapımında kullanılan sarı, kahverengi ve misk gibi kokan bir sıvı salan tek bez bulunur. Sıvı amonyak, reçine, yağ ve uçucu sıvı yağlardan meydana gelmiştir. Familyanın bilinen türleri içinde Asya miskkedisi (Viverra zibetha) Güney Asya'da yaşar. Uzunluğu 60, kuyruğu 40 cm.'dir. Ağırlığı 12 - 13 kg. kadardır. Kara çizgili vücuduyle kolay tanınır. Kalın ve yumuşak kürkünden yararlanılır. Afrika'da yaşayan külkahverenkli, kara çizgili ve benekli bir hayvan olan Afrika miskkedisi (Viverra civetta) 70 cm. uzunluğundadır. Kuyruğu 35 cm. kadardır. Asya miskkedisine benzer, kürkünden yararlanılır. Palmiyeözüne düşkünlüğüyle bilinen kara palmiye miskkedisi (Paradoxurus niger), Güney ve Doğu Asya'da yaşayan bir türdür. Pas sarısı tüyleri üzerinde kara ve sarı çemberler bulunur. Uzunluğu 55, kuyruğu 50 cm.'dir.

Kuzey Afrika, Avrupa ve Ön Asya'da yaşayan esmer kahverenkli firavun faresi (mungos ichneumon), Güney Avrupa ve Kuzey Afrika'da yaşayan açık renkli jenet ve Madagaskar'da yaşayan vücudu ve kuyruğu aynı uzunlukta (80 cm.) fussa (cryptoprocta ferox) miskkedisigiller familyasının iyi bilinen diğer türleridir.

Yalnız Avrupa'da raslanan bu miskkedisi de özellikle Asya ve Afrika'ya yayılmış bulunan miskkedisigillerdendir.

Kökeni Kuzey Amerika olan miskfaresi, çok değerli olan kürkü için yetiştirilir; adını çıkardığı kokulu salgıdan alır.

Etinin kokusundan dolayı bu ad verilen misköküzü, Grönland ve Alaska'da vahşî durumda yaşamaktadır.

MİSKÖKÜZÜ (Ovibos moschatus)
Çiftparmaklılar takımının boynuzlugiller familyasından bir memeli türü. Külrengi kara tüyleri kalın ve uzundur. Yapı ve büyüklük bakımından koyun ve öküz arasında olarak tanımlanabilir. Uzunlukları 120 cm. kadardır. Temmuz ve eylül arasında çiftleşirler. Mayısta bir batında 1-2 yavru dünyaya getirir. Bu adla anılmasının nedeni etinin misk kokmasıdır. Ot, yosun, söğüt sürgünleri gibi bitkilerle beslenir. Evcilleştirilebilir. Kuzey Amerika'da soğuk bölgelerde yaşar.

MISSISSIPPI
Amerika Birleşik Devletleri'nin güneyinde bir eyalet. Yüzölçümü 123 584 km², nüfusu 2 320 000'dir. Güneyinde Mexico körfezi, doğusunda Alabama, kuzeyinde Tennessee, kuzey-batısında Arkansas, güney-batısında Louisiana eyaletleri vardır. Başkenti, Pearl ırmağı üzerindeki Jackson (nüfusu 150 000) dır.

Toprak, genellikle düz ve engebesizdir. Yer yer alçak tepeler görülür. Kıyı şeridi alçak ve sazlıktır. Mississippi Sound adı verilen lagün gölünü denizden ayıran kumul adacıklar vardır. Toprak, kıyıdan iç kesimdeki 250 m. yüksekliğe, kademeli olarak yükselir. Belli başlı akarsu, batı sınırını meydana getiren Mississippi ırmağıdır. Yazoo ırmağı ile Big Black ırmağı da Mississippi'ye katılırlar. Pearl ırmağı ile Pascagoula, doğrudan doğruya Mexico körfezine dökülürler. Mississippi ırmağı boyunca çok sayıda irili ufaklı göl vardır. Bunların en büyükleri, yapma göl olan Arkabutla ile Sardis ve Grenada'dır.

İklim subtropikaldir. Yazları çok sıcak ve nemli, kışları kısa ve ılımlıdır. Yağış miktarı, yılda 1400 mm. dolaylarındadır.

Büyük çoğunluğu çamdan meydana gelen ormanlar, eyalet topraklarının beşte üçünü kaplar. Su ve karayollarının çokluğu dolayısıyle, kerestecilik başlıca ekonomi kaynağıdır. Başta pamuk ve mısır olmak üzere soya fasulyesi, şekerkamışı ve çeşitli yağlı tohumlar üretilir. Pamuk, Mississippi havzasındaki zengin aluvyonlu topraklarda ve Mississippi ile Yazoo ırmaklarının vadilerinde yetiştirilir. 1930 yılından bu yana soya üretimi hız kazanmıştır. Otlaklarda geniş ölçüde hayvancılık yapılır. Güney-batıdaki petrol yatakları kadar zengin olmamakla beraber, Mississippi'de de bir miktar petrol çıkarılır. Orman ürünleri dışında, sunî gübre ve besin maddeleri yapımı önemlidir. Başkent Jackson'da mobilya fabrikaları ile pamukyağı fabrikaları vardır. Yazoo ırmağının Mississippi'ye bağlandığı bölgedeki Vicksburg (nüfusu 35 000) kerestecilik alanında gelişmiş bir merkezdir. Meridian'da (nüfusu 50 000) odundan yapılan kâğıt hamuru, Laurel'de (nüfusu 30 000) kereste işleri yapılır. Mississippi ırmağı üzerindeki Natchez, eski Güney mimarîsinden örnekler veren yapılarıyle turistler için çekici bir yerdir. Balıkçılık ve gemi yapımı ile uğraşan kıyı şehirlerinin başlıcaları Biloxi (nüfusu 45 000), Gulfport (nüfusu 30 000) dur.

Bu bölgeye ilk olarak 1699 yılında Fransızlar gelmişler, 1763'te ise İngilizler yerleşmişlerdir. Mississippi 1817 yılında Birleşik Amerika'nın bir eyaleti olmuştur. Mississippi'ye, bayrağındaki manolyadan ötürü Manolya Eyaleti adı verilir.

MISSISSIPPI - MISSOURI
Orta ve Aşağı Mississippi ırmağıyle, en büyük kolu olan Missouri'nin meydana getirdikleri su şebekesi. Missouri, kavşak noktasından önce, Mississippi'den daha uzun bir alanı kaplar. Missouri'nin kaynağından, Mexico körfezinde Mississippi'nin ağzına kadar olan toplam uzunluk, 6 418 km.'dir.

Mississippi havzası 3 340 000 km².'lik bir alanı kaplar (bu alan Avrupa'nın üçte ikisinden ve A.B.D.'nin beşte ikisinden büyüktür). Mississippi, Kuzey Amerika sıradağlarından doğudaki Appalachian sıradağlarına ve Hudson körfezi ile St. Lawrence körfezine dökülen akarsulardan güneydeki Mexico körfezine kadar uzanır. Bu, Kongo ve Amazon ırmakları yataklarından sonra, dünyanın üçüncü büyük nehir havzasıdır. Bu havzaya, 31 eyalet topraklarının tamamı ya da bir bölümü girer.

Mississippi: Natchez şehrinde bulunan Katolik katedrali.

Yaklaşık olarak 5 090 km. uzunluğundaki Mississippi ırmağı, Kuzey Minnesota'daki Itasca gölünden doğar ve genellikle doğu yönünde ilerleyerek Mexico körfezine ulaşır. Geçtiği alan içinde morenler ve göller olduğu için, buralara da su verir. Mississippi, Minneapolis ve St. Paul'den geçerek Minnesota ırmağıyle birleşir ve burada genişleyerek gemilerin işleyebilmesine elverişli bir duruma gelir. Buradan güney-doğu yönünde ilerleyerek Pepin gölünü meydana getirir, Minnesota ve Wisconsin, Wisconsin ve Iowa, Iowa ve Illinois eyaletlerinin sınırını çizer. 42° kuzey enleminde güney-batıya ve tekrar güney-doğuya yönelerek Illinois ile Missouri eyaletlerinin sınırını meydana getirir. Buradan Rock River, Illinois, Cedar ve Desmoines ırmaklarını da kendine katarak Missouri ile birleşir. St. Louis yakınlarında Kaskaskia, Cairo'da Ohio ırmaklarıyle birleşerek Memphis'ten geçer ve Red River ile birleştiği noktaya yönelir. Red River kavşağından güney-doğu yönünde ilerleyerek Baton Rouge ve New Orleans'tan geçer ve bir delta meydana getirerek denize ulaşır.

Cairo ile Mexico körfezi arasındaki topraklarda, Mississippi ırmağı, Kentucky ile Missouri, Missouri ile Tennessee, Tennessee ile Mississippi, Mississippi ile Louisiana eyaletleri arasındaki sınırı meydana getirir ve Louisiana'nın güney-doğusunu keser.

Ohio ırmağı (2 100 km.) kavşağından sonra Mississippi'ye katılan başlıca akarsular St. Francis, Arkansas, Yazoo ve Red River'dır.

Mississippi deltasının büyük bölümü hâlâ bataklık durumundadır. Bu alanda, ırmağın kolları büyük ölçüde aşıntı toprağı ve kum taşırlar. Florida ile Texas ve körfez limanları ile Büyük Göller bölgesindeki limanları birbirine bağlayan ve kanallar, lagünlerle geniş bir su yolu şebekesi olan «Kıyılararası su yolu» Mississippi deltasından geçer.

4 850 km. uzunluğundaki Missouri nehri, Montana'daki Three Forks adı verilen ve üç akarsuyun birleştiği nokta olan kavşaktan doğar. Önce kuzey-batı, sonra Big Belt dağlarıyle Lewis sıradağları arasından kuzey-doğu yönünde gelişir ve doğuya döner. Yellowstone ırmağı ile Little Missouri ırmaklarını kendine kattıktan sonra, güney-doğu yönünde Omaha ve Kansas City'den geçer ve St. Louis'de Mississippi ile birleşmek üzere doğuya kıvrılır. Missouri, Montana, Kuzey ve Güney Dakota eyaletlerini keser, Nebraska, Kansas ve Iowa'yı dolanır ve sonra Iowa eyaletini keserek yoluna devam eder. Başlıca kolları Cheyenne, White River, Niobrara, Platte, Kansas, Osage, James River ve Big Sioux River'dır. Missouri gerek ulaşım, gerekse hidroelektrik açısından büyük önem taşımaktadır.

XIX. yüzyıl ortalarında çok yaygın bir taşıt aracı olan buharlı gemiler, demiryollarının gelişmesiyle, önemlerini yitirmişlerdir. Son yıllarda Mississippi yolcu taşınması yönünden gerilemiş, buna karşılık yük ulaşımı büyük ölçüde önem kazanmıştır. Petrol ürünleri, sülfür ve tuz, nehrin kaynağı yönünde, otomobil ve diğer ürünler de deniz yönünde sevkedilir.

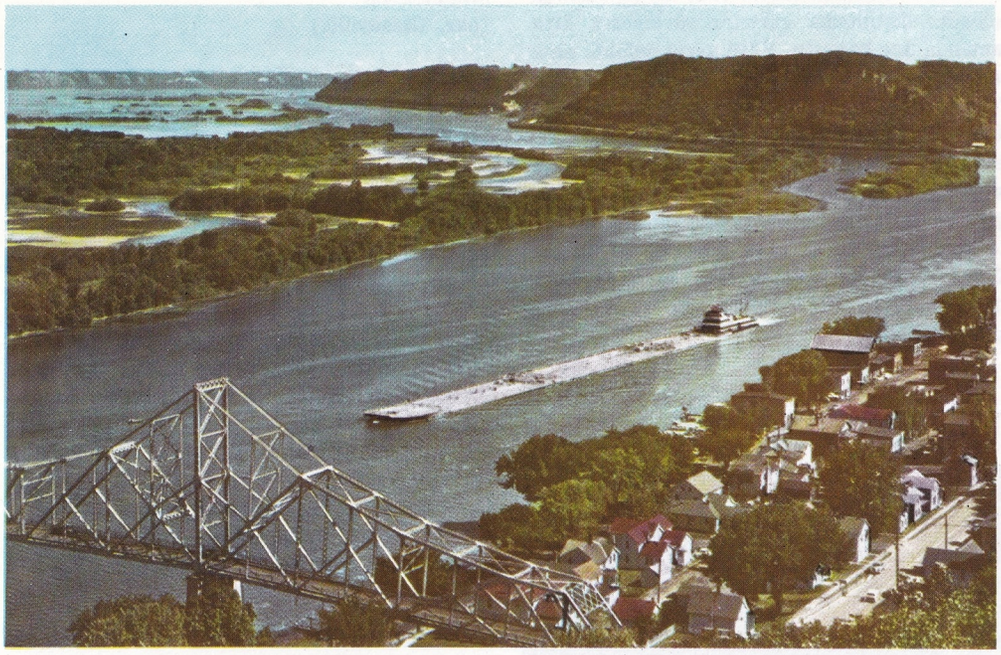

Louisiana ovasına taşmış olan Mississippi ırmağından bir görünüş. Mississippi'nin Arkansas ile birleştiği vadide ova periyodik taşmalar sonucu yarı bataklık halindedir.

MISSOURI

Amerika Birleşik Devletleri'nin orta kısmındaki eyaletlerinden biri. Komşuları kuzeyde Iowa, doğuda Illinois, güney-doğuda Kentucky ve Tennessee, güneyde Arkansas, güney-batıda Oklahoma, batıda Kansas ve kuzey-batıda Nebraska'dır. Yüzölçümü 180 456 km², nüfusu 4 350 000 olan Missouri'nin başkenti Missouri ırmağı üzerinde kurulmuş olan Jefferson City (nüfusu 30 000) dir.

Missouri'nin toprakları doğu kesiminde ovalık, çoğunlukla dik yamaçlar arasında akan ırmakların oldukça geniş ırmak boyu ovaları meydana getirdikleri kuzey-batı kesiminde ise hafif engebelidir. Orta-güney ve güney-batı kesimleri ise geniş ve çok yüksek olmayan bir yayladır. Paleozoik çağda meydana gelmiş olan ve Appalachian dağlarının sonradan ayrılmış bir parçası kabul edilen bu yaylaya Ozark yaylası adı verilmektedir. Yaylayı parçalayan meteor ve akarsu aşınmaları araziyi gençleştirmiştir. Missouri'nin başlıca akarsuları doğu sınırını çizen Mississippi ırmağı ile kuzey-batı sınırını çizdikten sonra doğuya dönüp eyalet arazisine giren ve Saint Louis adı verilen yerde Mississippi ırmağı ile birleşen Missouri ırmağıdır. Diğer önemli akarsular olarak da, Missouri ırmağına katılan Grand River, Chariton, Osage ve Gasconade ırmakları ile Mississippi ırmağına katılan Des Moines River, Fabius, Salt River, Meramec, Saint Francis ve Black River adlı ırmaklar belirtilebilir.

Bu ırmakların birçoğunun üzerinde dar ve uzun havuzlar meydana getiren barajlar kurulmuştur.

Missouri'nin iklimi yumuşak bir kara iklimidir. Kışların yumuşak ve yazların boğucu sıcak olduğu güney-doğu kesimi dışında eyaletin hemen hemen her yerinde kışlar sert, yazlar ise sıcak geçer. Missouri'nin her tarafında tarımın gereksinmelerini karşılayacak kadar bol olan yağışlar güneye doğru inildikçe daha da bollaşır.

Missouri temelde bir tarım bölgesidir. Tarım ürünlerinin başlıcaları mısır, buğday, yulaf, pamuk, patates, tütün, soya fasulyesi, çeşitli yemiş ve sebzeler olarak sayılabilir. Hayvancılık da eyaletin diğer bir önemli ekonomik kaynağını teşkil eder. En çok beslenen hayvanlar sığır ve domuzdur. Yeraltı kaynaklarının en önemlisi kurşundur. Daha az miktarda olmakla birlikte çinko, taşkömürü, nikel, bakır, kobalt ve barit de çıkarılmaktadır. Sanayi hemen hemen bütün dallarda etkin durumdadır. Bunlardan, en gelişmiş sanayi dalları besin, maden işleme, kimya, baskı, ayakkabı ve giyim eşyası sanayileri olarak belirtilebilir. Sanayi kuruluşlarının çoğu eyaletin iki büyük şehri olan, Missouri kıyısındaki Kansas City (nüf. 500 000) ile Mississippi kıyısındaki Saint Louis (nüfusu 800 000) şehirleri ve çevresinde toplanmış bulunmaktadır. Kansas City, Saint Louis ve başkent Jefferson City dışında kalan diğer önemli şehirler Saint Joseph (nüfusu 90 000), Independence (nüfusu 75 000), Joplin (nüfusu 45 000) ve Ozark yaylasındaki Springfield (nüfusu 110 000) olarak sayılabilir.

1673 yılında Jacques Marquette ve Louis Jolliet adında Fransız kâşifleri tarafından keşfedilen bölge, 1682 yılında René de La Salle

Missouri. Solda: Fransız kralı Saint Louis IX.'un adı verilen Saint Louis şehrinden bir görünüş. Fransızlar tarafından 1764'te kurulan şehrin nüfusu bugün 800 000'i aşmaktadır. Sağda: Ozark yaylasındaki Ozark gölü kıyılarından bir görünüş.

adında başka bir Fransız kâşifi tarafından ikinci defa keşfedildikten sonra, bir yerleşme alanı olmağa başlamıştır. Bölgeye ilk yerleşenler avcılarla kürk ve deri tüccarları olmuştur. 1803 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne bağlanan Missouri 1812 yılında özerk bölge halinde teşkilâtlanmış, 1821 yılında ise bir konfedere eyalet haline getirilmiştir.

MISTINGUETT
(1875 - 1956) Fransız varyete sanatçısı Jeanne Marie Bourgeois'nın sahne adı. Mesleğe genç bir kızken Paris'in ikinci sınıf tiyatrolarında başladı, alışılmadık şarkılar söyleyerek kısa zamanda üne kavuştu. Yüzü güzel değildi, ama bacakları ve taşıdığı Paris havası yüzünden Fransız müzikhollerinin vazgeçilmez sanatçısı oldu. 1912 yılında Maurice Chevalier'yle birlikte Folies - Bergères'e girdi; yıllarca birlikte çalıştılar. Paris varyetesi denince akla gelen apaş şarkılarının yaratıcısı oldu. Moulin Rouge'da revüler sahneye koyarak ve bu revülerde başrolleri oynayarak, bu müzikholü Fransa'nın en ünlü eğlence yerlerinden biri haline getirdi.

Fransız varyete sanatçısı Mistinguett'in bir temsili için yapılmış bir afiş.

MİSTİSİZİM
(bkz. Gizemcilik)

MISTRAL, GABRIELA
(1889-1957) Şilili kadın şair. Takma adı Lucila Godoy de Alcayaga'dır. Andlardaki yoksul köylerde geçen öğretmenlik yılları ve sevdiği adamın intiharı, küçük yaşta yalnızlığa çekilmesine ve ömrünü acı içinde geçirmesine sebep oldu. İlk şiir kitabı, 1914'te Santiago'da yayımlanan **Sonetos de la muerte** (Ölüm Soneleleri) idi; bu kitaptaki şiirlerini **Desolacion**'a (1922) da aldı. Ateşli bir Katolikti; öğretim görevlisi olarak 1922'de Meksika'ya gönderildi. Sonraları diplomatik hayata atıldı. Bulunduğu ülkelerde kardeşlik havasını yaymaya, savaş ve yoksullukla mücadele etmeye çalıştı. **Desolacion**'da aşk konusunu, 1924'te yayımladığı **Ternura**'da çocukluk temasını işledi. 1938'de yayımladığı **Tala**'da ise ülkesine duyduğu özlemi, anne olamamanın üzüntüsünü ve Amerika Birleşik Devletleri'ne duyduğu sevgiyi dile getirdi. 1945'te Nobel edebiyat ödülünü aldı.

MİTHAT PAŞA
(1822-1884) Osmanlı devlet adamı, sadrazamı ve Birinci Meşrutiyetin kurucusu. Rusçuklu Hacı Hafız Mehmet Eşref Efendinin oğludur. İstanbul'da doğdu. İlk adı Ahmet Şefik'ti. Bu yüzden, 10 yaşında Kur'an'ı ezberleyince kendisine «Hafız Şefik» dendi. Daha sonra Divan-ı Hümayun kalemine devam edip «divan» yazısını öğrenince, kendisine de diğer kâtipler gibi «Mithat» lakabı verildi.

1840 yılında Babıâli'de sadaret kalemine giren Mithat Efendi, iki yıl sonra Şam tahrirat kâtibi yardımcılığına atandı, sonra Konya ve Kastamonu'da vali Sami Bekir Paşanın divan kâtipliğini yaptı, 1848'de İstanbul'a döndü. 1851 yılında Şam ve Halep gümrüklerinde çıkan bir malî anlaşmazlığı yerinde incelemek üzere teftiş yetkisiyle Suriye'ye gönderildi. Bu görevi başarıyla yerine getirmesi, sadrazam Reşit Paşa tarafından takdir edilmesine vesile oldu ve önemli toplantıların zabıtlarını tutmakla görevlendirildi. 1855 yılında Rumeli'deki yolsuzlukları teftişe gönderildi. Yolsuzluklara karışan suçluları meydana çıkararak mahkemeye sevkedilmelerini sağladı. 1858 yılında Avrupa'ya giderek Paris, Londra, Brüksel ve Viyana gibi önemli merkezlerde altı ay kaldı; bu süre içinde hem Avrupa hakkında bilgi edinmeye, hem de Fransızcasını ilerletmeye çalıştı.

1861 yılının ocak ayında Paşa unvanıyle Niş genel valiliğine atandı, burada Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında güvenliği sağlayacak tedbirler aldı, yol ve köprüler yaptırdı, birikmiş vergileri iki yıl süreyle erteledi, halkın sosyal ve kültürel seviyesini yükseltmek için olumlu çalışmalar yaptı. Bu başarıları üzerine Niş, Silistre ve Vidin eyaletleri «Tuna eyaleti» adı altında birleştirilerek bir eyalet haline getirildi ve valiliğine de Mithat Paşa atandı (1864). Yüzölçümü bugünkü Bulgaristan'dan daha geniş olan bu eyaletin başında 3,5 yıl kalan Mithat Paşa bu süre içinde büyük başarılar elde ederek eyaletteki problemlerin çoğunu çözdü: Köylerde ihtiyar meclisi, sancak, na-

Şilili kadın şair Gabriela Mistral 1945 yılında Nobel edebiyat ödülünü almıştır.

hiye ve kazalarda idare meclisleri kurarak yönetimi yeniden örgütledi; yol, köprü, okul yapımı için geniş bir seferberlik açtı; eyaleti üç yılda 3 000 km.'lik yola, 1 400'den fazla köprüye ve sayısız okula kavuşturdu; kredi sağladı; ayrıca eyalet sınırları içinde huzursuzluk çıkaran, güvenliği bozan çete faaliyetlerini ortadan kaldırarak halkı tam bir güvenlik ve huzura kavuşturdu. 1868'de Şurayı Devlet bakanlığına getirilen Mithat Paşa Emniyet Sandığı'nı kurduktan sonra Bağdat valisi oldu. Tuna'da yaptığı olumlu işlere Irak'ta da girişti; gösterdiği başarıdan dolayı padişah Abdülaziz tarafından bir kılıçla taltif edildi. Bir süre sonra sadrazam M. Nedim Paşa ile arası açılınca Bağdat valiliğinden istifa edip İstanbul'a döndü, arkasından da Edirne valiliğine atandı, bundan beş gün sonra 31 temmuz 1872 tarihinde sadrazam oldu. Üç ay sonra bu görevden alınan Mithat Paşa 1873'te Adliye nazırı, aynı yıl Selânik valisi oldu. 1874 yılında bu görevden de alındı, bir yıl sonra yine Adliye nazırlığına, 1876'da ikinci kez Şurayı Devlet başkanlığına atandı. Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde serasker Hüseyin Avni Paşa ve sadrazam Mütercim Rüştü Paşa ile birlikte önemli bir rol oynadı.

Meşrutiyetin temeli olacak Kanun-u Esasî (Anayasa) için bir taslak hazırlayan Mithat Paşa, Babıâli'de yapılan bir genel toplantıda bu taslağın maddelerinin çoğunu kabul ettirdi. Abdülhamit II.'nin tahta çıkmasında en büyük rolü oynayan Mithat Paşa hazırlamış olduğu taslağı yeni padişaha da sundu, Abdülhamit prensip olarak bunu kabul etti, ülkenin yapısına uymayan maddelerinin de bakanlar kurulunca değiştirilmesi konusunda kendisine talimat verdi. 19 aralık 1876 tarihinde Mütercim Rüştü Paşanın istifası üzerine Abdülhamit tarafından sadrazamlığa getirilen Mithat Paşa, Namık Kemal ve Ziya Paşanın da görev aldığı bir kurulla birlikte dört gün içinde Kanun-u Esasîye son şeklini verdi ve sadrazamlığa atanmasının beşinci günü (23 aralık 1876) Babıâli meydanında padişahın hatt-ı hümayunu ile birlikte ilân etti. Arkasından seçimler yapıldı ve Osmanlı tarihinde ilk millet meclisi açıldı. Böylece Birinci Meşrutiyet kurulmuş oldu.

Bu sırada Osmanlı - Rus ilişkileri gergin bir safhadaydı. Rusya ile savaşa girilmesi kararlaştırıldı ve Mithat Paşa bu kararda en önemli rolü oynadı. Romenlerle birlikte Tuna'yı geçerek Osmanlı topraklarına saldıran Ruslar bu savaşı (93 Savaşı) kazandılar ve taraflar arasında 1878'de Ayastefanos (Yeşilköy) antlaşması yapılarak savaş durduruldu. Bu savaş sırasında 5 şubat 1877'de sadrazamlık görevinden alınan Mithat Paşa önce Avrupa'ya gönderildi, sonra 1878'de Suriye, 1880'de Aydın valiliğine atandı. Abdülhamit II., düşük padişah Abdülaziz'in intihar etmeyip öldürüldüğü yolunda ortaya atılan iddiaları soruşturmak için Yıldız'da bir mahkeme kurdurdu ve Mithat Paşayı da tutuklatıp Abdülaziz'in ölümünde rol oynadığı iddiasıyle yargılattı (1881). Mahkeme Mithat Paşanın idamına karar verdiyse de ceza Abdülhamit tarafından sürgüne çevrildi.

1881 yılında Taif zindanına gönderilen Mithat Paşa orada kaldığı üç yıl boyunca ağır şartlar altında tutuldu, ailesiyle mektuplaşmasına izin verilmedi ve birkaç defa zehirletilmek istendi. İkinci Meşrutiyetten sonra yayınlanan anılarını da bu zindanda ve bu ağır koşullar altında yazan Mithat Paşa, 8 mayıs 1884'te, Abdülhamit II.'nin verdiği emirle iki subay ve altı er tarafından boğdurularak öldürüldü.

Eserleri: Bir Dâhinin Siyasî Nutukları, Mir'at-ı Hayret, Tabsira-i İbret, Feryad ve Figanlar, Türkiye'nin Mazisi ve İstikbali.

MİTOLOJİ

Bir budunun mitlerinin topu. Dinsel düşüncelerle ya da dinöncesi inanışlarla ilgili, belirli bir topluluğa ait eski hikâyelere «mit» adı verilir. Mit sözcüğü, Eski Yunan felsefe edebiyatında masal karşılığında kullanılırdı; günümüzdeyse, inançları belirten efsaneleri anlatmak için kullanılmaktadır. Mitlerde bir doğruluk payı bulunurdu; bulunmasa bile, topluluklar o hikâyelere dinsel önemler yüklerler ve doğru olduklarına kendilerini inandırırlardı. Bütün mitlerin temelinde bir şeyin açıklanması vardır: Doğal bir olayın, coğrafyada bir yer adının, tarihsel olay ve kişilerin, toplumsal ya da dinsel düşüncelerin. Ama mitler, bir şeyi açıklamak amacıyle yaratılmamışlardır, kendi kendilerine ortaya çıkmışlardır.

Mitoloji, başlangıçta söze dayanıyordu. Bazı toplumlarda, anlattıkları mitlerin koruyuculuğu görevini yüklenen kişiler vardı. Bu kişilerin görevleri dinsel törenlerde ve toplantılarda mitler anlatmaktı; çoğu kere, yaptıkları tören-

Mithat Paşa özel kâtibiyle birlikte.

Tanrılarla toprağın oğulları sayılan devler arasındaki efsanevî savaş. Delf tapınağındaki fresklerden ayrıntı (M.Ö. 525 yılları).

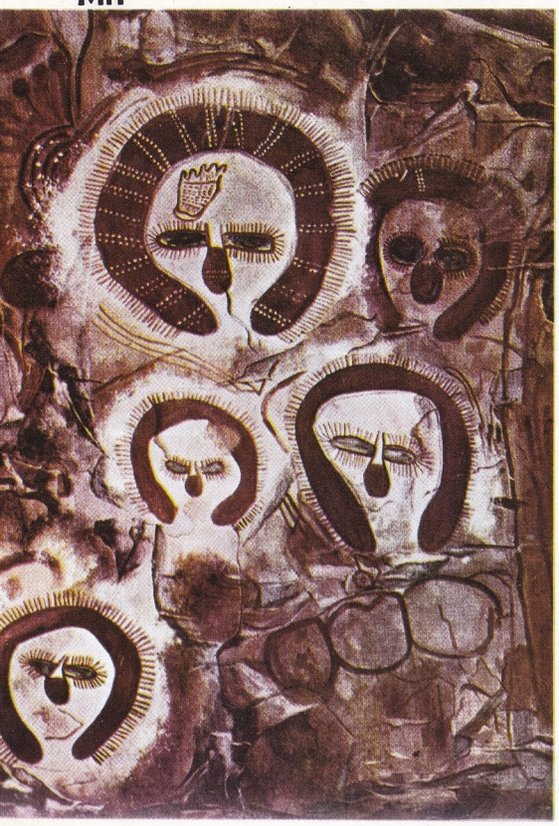

Mitoloji çağları genellikle ilkel bir durumu yansıtan biçimlerle canlandırılır. Resimde görülen Avustralya mitoloji kahramanları Wondjinalar kaya resimlerinde (Kimberley'de) ağızsız olarak canlandırılmışlardır.

le ilgili mitler anlatırlar, dinleyicileri kendilerine inandırmaya çalışırlardı. Örneğin, «dünyanın yaratılışı miti» Polinezyalıların kafalarını kurcalayan önemli bir sorunu çözmüş oluyordu. Daha gelişmiş uygarlıklarda, mitler yazılmaya başlandı; böylece, bir mit edebiyatı doğdu. Aynı konularda çeşitli mitlere ya da aynı mitin değişik biçimlerine rastlanmasının nedenlerinden biri, yazılı metinlerinin asıllarının zamanla kaybolması ve mitin dilden dile dolaştıkça değişmesidir. Her törene göre, bazı ayrıntılar anlatılmaz, bazı ayrıntılar da abartılır, hatta mitin özü haline getirilirdi. Mitler, sadece törenlere göre değil, toplumlara göre de değişirdi.

Bir mitin konusu, herhangi bir şeyin kökeniyle ilgilidir: Dünyanın, insanın, Tanrıların, dinsel, toplumsal ya da siyasal kurumların. Zaman olarak hep «geçmiş zaman» kullanılır ve o zamana bir ad verilirdi (altın çağ gibi). Çağdaş gerçekçiliğin, olmasına imkân vermediği olaylar hep o eski çağlarda, mitolojik çağda, rahatça olabilirdi. Çağdaş zamanda büyük değişikliklerin, yeni yaratılışların olmasına imkân yoktu; onun için, mitlerin «şimdiki zaman»da geçmesi, gerçekçiliğe aykırı düşerdi. İnsan, dokunduğu bir nesnenin ortadan kaybolmayacağını bilirdi; ama bir mitoloji kahramanının elini sürdüğü şeyin kayboluvermesi, onu tedirgin etmezdi.

Mitolojilerin çoğunda, dünyanın düzene kavuşmasından önceki «kaos» anlatılır. Bu dönemde, tabiat olaylarının çoğu görülmüyordu, gündüz diye bir şey yoktu, her yer karanlık içindeydi, yeryüzünü korkunç canavarlar kaplamıştı. Daha sonra altın çağ başladı. Günün yoksullukları, acıları arasında, geçmiş bir altın çağa duyulan özlemin arkasında toplumsal düşünceler yatmaktadır. Mitlerin önemli kaynaklarından biri de, toplumsal şartlardaki değişikliklerdir. Çeşitli mitolojilerde çeşitli mitler, ananın hâkim olduğu bir toplumdan babanın hâkim olduğu bir topluma geçişi göstermektedir. Dinsel düşünceler de toplumsal düşünceleri yansıttığına göre, ilkel Tanrıçaların yerini zamanla Tanrıların alması bu yargıyı desteklemektedir.

Tarih ya da antropoloji konularında araştırma yapanlar için mitler son derece önemlidir. Bir toplumun mitleri kronolojik bir biçimde sıralanırsa, o toplumun geçirdiği dönemler ve o dönemlerdeki bütün ilişkiler açık seçik ortaya çıkar. Başka toplumların mitleriyle karşılaştırılmalarından da ilgi çekici şeyler öğrenmek mümkündür. Mit ile tarih arasındaki çizgi kesin değildir. Gerçi Oedipus bir mitoloji kahramanıdır, ama Truva savaşı tarihsel bir olaydır. Bu çizgi, çeşitli mitolojilere göre değişmektedir. Mitolojiyle ilgilenenler, bir mitolojiyi tek başına incelemeden önce, bütün mitolojiler arasındaki ortak yanları ve ayrılıkları incelemeli, onları karşılaştırdıktan sonra belirli bir mitoloji üzerine eğilmelidirler.

MİTRAL HASTALIĞI

Had romatizma sonucu, kalbin mitral kapakçığının iltihaplanmasıyle kendini gösteren hastalık. İltihaplanma mitral kapakçığının yapı ve işlevini bozar. Kapakçık sıkışıp daralırsa, kulakçıktan karıncığa kan geçimi güçleşir ve uzar. Kapakçık iyi kapanmazsa karıncığa geçen kan kulakçığa geri dönebilir. Kalp gereken dolaşımı sağlamak amacıyle büyür. Solunum darlığı, morarma, ödem, sürekli doktor kontrolunda hareket, hastalığın tedavisinde yararlıdır.

MITROPOULOS, DIMITRI

(1896-1960) Amerikan orkestra yönetmeni. Atina'da doğmuş, Atina Konservatuvarında öğrenim görmüş, Brüksel ve Berlin'de öğrenimine devam etmiştir. Ferruccio Busoni'nin yanında çalıştıktan sonra, Atina'da orkestra yönetmenliğine başlamış, sonra Berlin'e yerleşmiştir. Bir süre piyanist olarak konserler vermiş, fakat orkestra yönetmenliğinde daha başarılı olmuştur. 1937 yılında Minneapolis, daha sonra New York filarmoni orkestralarının yönetmeni olmuştur. Yetenekli kişiliğiyle, özellikle diramatik türden eserlerin yorumunda büyük başarı sağlamıştır. Verdi, Mahler ve klasik Alman bestecilerinin eserlerine öncelik tanıyan Mitropoulos, 1946 yılında Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlığına geçmiştir. Milano'da ölmüştür.

Sessiz sinema çağının ünlü western filimleri oyuncusu ve yönetmeni Tom Mix.

MIX, TOM

(1880-1940) Amerikalı ünlü sinema oyuncusu. Sinemaya geçmeden önce bir şerifti. Ata binmekte ve silâh çekmekte gösterdiği ustalık yüzünden, kovboy filimlerinin değişmez oyuncularından biri oldu. 1910 yılından itibaren ünü gittikçe yayıldı; oynadığı filimlerin yöneticiliğini de kendisi yapıyordu. 1920 yıllarında kovboy filimlerinin en popüler, en ünlü oyuncusuydu. Sesli filimlerle birlikte ünü yavaş yavaş kaybolmaya başladı; buna rağmen hâlâ seyircisi vardı. Sinemayı bıraktıktan sonra bir sirk kurarak Amerika'da turneye çıktı. Arizona'da öldü.

MİYOKARDİT

Miyokard adı verilen kalp kasının görevini görememesi sonucu ortaya çıkan hastalık. Hâd ve müzmin (süreğen) olabilir. Hâd miyokardit, difteri ve tifo gibi ateşli hastalıklarla romatizmanın bir komplikasyonu olarak ortaya çıkabilir. Müzmin miyokardit ise, arteryoskleroz, müzmin böbrek hastalığı, frengi ve yaşlılık sonucu kalbi besleyen atardamarların işlevini aksatmasıdır. Miyokard sertleşir, kas lifleri çoğalır ve miyokard lifli kas halini alır. Kalp atışlarının düzeni bozulur. Hastada soluk kesilmesi, baş dönmesi, bayılma, kalp bölgesinde ağrılar, şiddetli anjin dö puatrin krizleri görülür. Karıncığın kulakçıktan daha az kasılması, karıncıkta kan birikimine yol açabilir. Hâd miyokarditte tedavi, hastalığı oluşturan nedenlere göre ayarlanır. Romatizmal miyokarditte diğer kalp zayıflamasındaki tedavi metotları uygulanır.

MİYOPLUK

Gözyuvarının arkadan öne doğru uzamasından ya da gözmerceğinin dışbükeyliğinin fazla olmasından ileri gelen bir görme bozukluğu. Görüntü sarıbeneğin önüne düştüğü için, miyoplar uzaktaki nesneleri bulanık görürler. Doğuştan olabildiği gibi, gözü ayarlayan kasların sıhhatsizliği, sıkıntı ve çok çalışmak, yorgun düşme, miyopluğa sebep olabilir. Çocukların gözleri gelişirken ortaya çıkan şikâyetler zamanla kendiliğinden düzelebilir. Doğuşta bulunan görsel bozukluklar ise sürekli gözlük takmayı gerektirir. Miyop tedavisinde ıraksak mercekli gözlük kullanılır. Yetişkin yaşlarda ise miyopluk gözlük takılmazsa ilerler. Baş ağrısı ve organizmada başka bozukluklara yol açabilir.

MIZOGUCHI, KENJI
(1898 - 1956). Japon sinema yönetmeni. En yaratıcı, en önemli Japon yönetmeni olduğu ileri sürülür. İlk filimini 1922 yılında çevirdi. Dört yıl sonra, **Kami ningyo haru no sasayaki** (Bir Kâğıt Bebeğin Bahar Fısıltısı) ve **Kyoren no anna shisho** (Aşk Delisi Öğretmen) adlı filimleriyle kişiliğini bulmaya başladı. Daha sonraki filimleri büyük tartışmaların açılmasına sebep oldu. 1929 yılında çevirdiği **Takai kokyogaku** (Başkent Senfonisi) adlı filminde, o sıralarda ülkeyi tehdit eden toplumsal ve siyasal huzursuzluklara eğildi. Japon siyasî hayatına askerlerin hâkim olması yüzünden toplumsal konuları bırakmak zorunda kaldı; tarihsel konuları ve bireylerin duygularını işledi. Yönettiği yüze yakın filim arasında en önemlileri şunlardır: **Saikaku ichidai onna** (O'Haru'nun Hayatı, 1952), **Ugetsu monogatari** (Yağmurdan Sonra Bulanık Ayın Masalları, 1953), **Sansho dayu** (Kâhya Sansho, 1954), **Chikamatsu monogatari** (Chikamatsu'nun Masalları, 1954) ve **Akasen kitai** (Utanç Sokağı, 1956). Bu son filimi Kimisaburo Yoshimura tarafından tamamlanmıştır.

Kenji Mizoguchi, «Ağustosta Soluk Ayın Hikâyeleri» adlı filmin bir sahnesinde.

MODA
Belirleyici özelliği güne uygunluk ve göze çarpıcılık olan bir göreneğin, alışkanlığın yayılması. Güne uygunluk, gündelik olma özelliğinden, modanın geçici ve düşünceyle ilgisi olmayan bir olay olduğu kanısı doğmaktadır. Modanın bir başka belirleyici özelliği de değişkenliktir: «modasının geçmesi» ve «modayı izlemek» gibi deyimler de bunu göstermektedir. Giyim maddeleri ve mobilya vb.nin yeni biçimlerinin hızla kullanılıp tüketilmesi, bazı yeni sanat ve edebiyat akımlarının kısa süre içinde doğup kaybolması gibi olaylar da moda kavramı içinde yer almaktadır. Hatta teknik yeniliklerin yayılması da bir moda niteliği taşımaktadır. Bir yeniliğin kendini kabul ettirerek kullanım alanına girmesi, çok kere söz konusu yeniliğin, teknik - ekonomik bakımlardan üstün olmasından çok, bu yeniliği ortaya atanın ününe bağlı olmaktadır.

Moda gerçekte, bir toplumun belirli bir tarih dönemindeki durumunu ve gösterdiği gelişmeleri yansıtan karmaşık bir olaydır. Moda aracılığıyle bir ulusun yalnız gelenek ve göreneklerinin gelişmesi, zevkleri, namus ve ahlâk anlayışları, sevinçleri, önyargıları değil, üslup, ahlâk ve ekonomik koşullarının tarihi de öğrenilebilir. Modanın insan kadar eski olduğu sözü, ancak değişik ülke ve çağların değişik giyim, mobilya, saç vb. biçimlerinin ayrı birer moda olduğu kabul edilir, yani moda terimi bugün kullanıldığı dar anlamıyle değil, geniş anlamda alınırsa doğru sayılabilir. Gerçekte, XIX. yüzyılın ikinci yarısından önceki bütün tarih dönemlerinde bugünkü anlamıyle bir modadan söz etmek çok zordur. Moda olmamasının ya da ayrı mobilya, giyim vb. biçimlerinin değişmez bir şekilde sürmesinin nedeni, toplumdaki sınıf farklarının değişmez olmasıydı. Ancak ikinci sanayi devrimiyle Fransızlar için moda, izlenecek bir yol, her türlü gelenek ve göreneğin üzerinde bir alışkanlık olmuştur. Moda tarihinin altında bir uygarlığın gelişmesinin tarihi de yatmaktadır. Kültürleri dinsel temele dayanan, geleneklere karşı çıkmanın, değiştirmenin olanaksız olduğu ilkel toplumlarda moda izlerine rastlanmaması da bunu göstermektedir. Yunan görenekleri Roma'ya uzun bir süre içinde yayılmış, başlangıçta herkesi şaşırtırken, Augustus çağında alışılmış bir durum haline gelmiştir. II. Dünya Savaşının sonunda Avrupa'ya çıkan Amerikan birliklerinin bu ülkelere getirdikleri «blue - jeans», «chewing - gum», «self - service», «baby - sitter» gibi şeyler başlangıçta yadırganmıştı. Fakat, Avrupa toplumları Amerikan toplumunun hayat biçimine yaklaştıktan sonra bu modalar şaşırtıcı olmaktan, hatta moda olmaktan bile çıkmış, herkesin malı olmuştur.

Modanın ayrılmaz bir parçası, tamamlayıcı

Modern eğitimin gençlere tanıdığı geniş özgürlük, onlara kendilerine özgü bir moda seçmek olanağını da vermektedir. Artık yetişkinleri kendilerine örnek almayan gençler bugün bağımsız bir «topluluk» durumundadırlar.

bir yanı da, yeniliğin getirdiği bir tür antikonformizmdir. Yenilik olmaktan çıkan, alışılan moda, ya bir görenek haline gelir ya da şimdiye kadar çok görüldüğü gibi kaybolup gider. 1930 yıllarında Avrupa'yı saran «yo-yo» çılgınlığı, ya da 1950 yıllarında bütün dünyaya yayılan «hula - hop» dansı, kısa süre içinde yayılıp kaybolan bu tür modalara örnek verilebilir. Aynı modanın bir süre sonra yeniden ortaya çıkma durumlarına da rastlanmaktadır.

Değişik çağlarda değişik kişiler modayı değişik biçimlerde yargılamışlardır: Leonardo da Vinci modanın temelinin insanın çılgın yanı olduğunu söylüyordu. Aydınlanma çağı düşünürleri ise, modanın nesneleri değiştirme gücünün çekiciliğine kapılmışlardı: Montesquieu'nün **Lettres persanes** (İran Mektupları) adlı eserinden sonra Paris'e ve Avrupa'ya gezi zevki ve gizemli Doğu'ya karşı bir istek yayılmıştı. Kant, modayı ahlâk açısından ele alarak, temeli bencillik, kendini beğenme olan bir taklit türü olarak sınıflandırmış, bununla birlikte belirli bir toplumsal işlevi olduğunu da kabul etmiştir. Herbert Spencer'e göre ise moda bir toplumsal taklit biçimiydi. Georg Simmel de modayı, çağdaş toplumun ileri bir evresinde de olsa, ayırıcı grup özelliği olarak tanımladı. Moda böylece, sınıfların biçimsel ayrımına karşılık olan bir toplumsal kurum olarak ele alınmağa başlandı. Bu yönde, Thornstein Veblen de modayı, toplumun refah içinde yaşayan sınıfının psikolojik ve toplumsal kurtuluşunun örneği olan, gereksiz ve nedensiz bir tüketimin simgesi olarak görür. Sanayi tekellerinin artmasıyle moda bir tüketim maddesi olarak hızla gelişmeğe başlamıştır. Bugün moda büyük sanayi kuruluşlarının egemenliğinde, her şeyin önceden tespit edildiği, belirlendiği konfeksiyon maddelerinin tüketimi için bir araç olarak kullanılmaktadır.

Amedeo Modigliani: «Jeanne Hébuterne Bir Komodinin Önünde» (1919). New York, Guggenheim Müzesi.

MODIGLIANI, AMEDEO

(1884 - 1920) İtalyan ressam ve heykeltıraşı. XX. yüzyılın en önemli sanatçılarından biri olan Modigliani, 1906'da Paris'e gitmeden önce Floransa ve Venedik'te resim öğrenimi yaptı. O sıralarda Paris'te en önemli resim akımı fovizmdi. Paul Cézanne'ın bıraktığı eserlerden kübizm akımı doğmak üzereydi. Paris Okulu en canlı dönemini yaşıyordu, Modigliani de bu okulun üyelerindendi. 1909 - 1910 yıllarında eserlerini Salon des Indépendants'da sergilemeye başladı, ilkel Afrika sanatını incelemeye koyuldu. Constantin Brancusi'nin heykelleriyle de yakından ilgileniyordu. Kendisi de heykel yapmaya başladı.

1915 yılında, kişiliğini bulmuş, gelişimin doruğuna ulaşmıştı; heykeli bırakıp desenler, nüler ve portreler yapmaya başladı. Bu eserlerinde Cézanne'ın, Afrika ve zenci masklarının etkisi görülüyordu; ama çizgi ve renk anlayışı bakımından İtalyan geleneğini sürdürmekteydi. Bu yılların en önemli eserleri şunlardır: **Evliler** (1915), **Şişman Çocuk** (1915), **Paul Guillaume** (1916), **Jean Cocteau** (1916), **Mavili Kız** (1917), **Marie** (1917). Bu dönemden sonra, daha büyük bir stilizasyona döndü, resimlerine garip bir duyarlık kazandırdı. Bu duyarlık, en çok nülerinde ve 1919'da yaptığı kendi portresinde görülür.

Bu arada kendini esrar ve alkole vermişti, ünlü bir ressam olmasına rağmen yoksulluk içinde yaşıyordu. Guillaume Apollinaire ve Jean Cocteau gibi şairlerle, Maurice Utrillo, André Derain ve Chaim Soutine gibi ressamlarla yakın arkadaşlık kurdu. İçki ve esrar yüzünden genç yaşta vereme yakalanarak öldü.

MOGADİŞU

Somali'nin başkenti. Nüfusu 100 000 kadardır. Hint okyanusunun kıyısında, Vebbi Cebelî ve Giuba'daki iç vadilerin bulunduğu bölgeden gelen yolların birleştiği noktada kurulmuş olan Mogadişu bu iç bölgenin belli başlı pazarı ve limanıdır.

X. yüzyılda kurulmuş olan şehir, daha XIII. yüzyılda ekonomik bakımdan önemli bir merkez haline gelmişti. XIV. yüzyılda ise Mogadişu'da gittikçe gelişen bir dokuma sanayii vardı. Mogadişu XVI. yüzyılda bir gerileme dönemi geçirdi. XVII. ve XIX. yüzyıllardaki iç savaşlar ve Somali kıyıları boyunca diğer Arap kabilelerinin rekabeti şehrin kısa bir süre içinde zayıflamasına ve nüfusunun azalmasına sebep oldu. 1871 yılında Zengibar sultanı tarafından fethedilen Mogadişu, ertesi yıl İtalya'ya manda olarak verildi, 1905 yılında da satıldı. II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz kuvvetleri tarafından zaptedilen şehir, savaş sonrasında yönetimi İtalya'ya bırakılan ülkenin merkezi, daha sonra da Somali devletinin başkenti oldu. Şehirde bulunan tarihsel anıtların en önemlileri Hamar Uen (1238) ve Fahrettin (1269) camileriyle Zengibar sultanının bugün müze olarak kullanılan sarayı belirtilebilir.

Moğolistan'da bir göçmen çadırının içi. Çayır ve otlakların yetersizliği, hayvancılıkla geçinen Moğolları sürekli yer değiştirmeye zorlamaktadır.

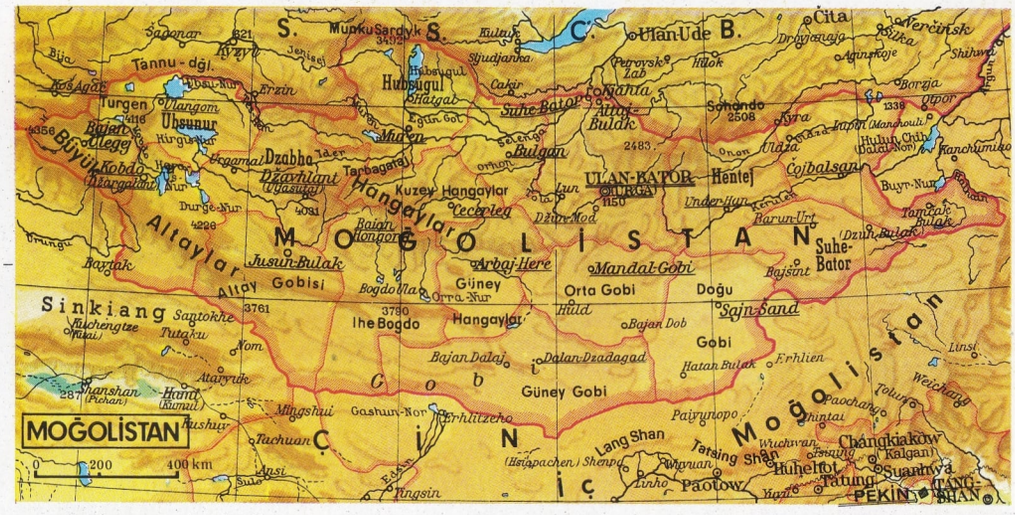

MOĞOLİSTAN HALK CUMHURİYETİ

Bir Orta Asya devleti (Bügd Najramdah Mongol Ard Uls). Yüzölçümü 1 565 000 km², nüfusu 1 170 000'dir. Dış Moğolistan diye de anılır. Denize açık olmayan en büyük Asya ülkesidir. Kuzeyde ve kuzey-batıda S.S.C.B., doğu, güney ve güney-batıda Çin ile çevrilidir. Başkenti Ulan Bator (nüfusu 250 000)dur. En yaygın din Budizmdir.

Güney ve doğu kesimlerinin büyük bölümünü Gobi çölü meydana getirir. Kuzeye ve batıya gidildikçe, yükseklikler görülür. Bu bölgede, doğu - batı doğrultusunda uzanan ve 4 000 m.'yi bulan yükseklikte sıradağlar vardır. Güneyde az olan yağış, ya toprağa karışır ya da buharlaşır. Batıda ise dereler Ubsa Nor, Kırgız Nor ve Durga Nor gibi kapalı göllere akarlar. Kuzeydeki akarsular ise, sularını S.S.C.B.'deki Baykal gölüne boşaltan Selenga ırmağı ile birleşirler. Doğudaki başlıca akarsular, Kerulen ve Onon nehirleri ile Amur nehrinin kollarıdır.

İklim, özellikle Gobi bölgesinde kesin bir kara iklimidir. Gece gündüz ısı farkları büyüktür. Bütün ülkede, özellikle doğu ve güneyde yağış çok azdır.

Temel ekonomi hayvan üretimidir. Bugün hayvan üretimi kooperatiflerle yürütülür. Köy ekonomisini geliştirmek üzere tarımın yaygınlaştırılmasına çalışılmaktadır. Ülke, kendine yetecek kadar buğday ürettiği gibi, buğday satışı da yapabilmektedir. Arpa da yetiştirilir. Selenga ırmağının bir kolu olan Orhon'da sulama tesisleri meydana getirilmiştir.

Ulan Bator dan 40 mil uzaktaki Nalaikha'da kömür çıkarılır. Küçük miktarlarda olmak üzere demir cevheri, bakır, volfram ve altın da çıkarılmaktadır. Yünlü tekstil, deri ve ayakkabı, prefabrike ev, mobilya, kâğıt, cam, çelik, tuğla, kibrit, konserve et ve un yapımı, ülkenin başlıca ekonomik kaynaklarını meydana getirir.

Ülke, S.S.C.B., Doğu Avrupa ülkeleri ve Çin'den büyük ölçüde malî ve teknik yardım almıştır. İhracatın büyük bölümü Rusya'ya ve Çin'e yapılmaktadır. İhraç maddeleri, hayvan derisi, yün, yünlü dokuma, tarım ürünleri, at ve büyükbaş hayvanlar ile volframdır. Daha önceki yıllarda, S.S.C.B. ile Çin arasındaki önemli ticaret yollarından biri Moğolistan'dan geçmekteydi.

Geleneksel deve kervanlarının yanı sıra, gittikçe artan bir şehirlerarası karayolları trafiği de başlamış bulunmaktadır. Biri Ulan Bator üzerinden, Trans - Sibirya hattı üzerindeki Ulan Ude ile Çin demiryolu arasında, diğeri doğuda Tamtsak Bulak ile Rus demiryolu şebekesi arasında olmak üzere iki demiryolu hattı vardır. Selenga ve Orhon ırmakları üzerinde düzenli gemi seferleri yapılmaktadır. Ulan Bator'da uluslararası bir havaalanı vardır.

Nüfus, genellikle kuzeyde yoğundur. Eskiden kulübelerle dolu bir kasaba olan Ulan Bator, kaloriferli blok apartmanları, otelleri, büyük mağazaları, hastaneleri, opera ve bale gösterileri yapan tiyatroları, bilimsel akademisi ve üniversitesi olan bir başkent durumuna gelmiştir. Diğer büyük yerleşme merkezleri kuzeyde Sukhe Bator, kuzey-batıda Ulankom, batıda Jabhalanta ve Dzhargalanta, doğuda Choibalsan ve güneyde Sain Shanda'dır.

MOĞOLLAR

Orta Asyalı bir ulus. Ural - Altay ırkından gelmekte, Türkler ve Mançularla birlikte bu ırkın Ural topluluğunu meydana getirmektedir. Tarihin en büyük imparatorluklarından birini kuran Moğolların çok eski çağlarda Türklerle aynı kavim oldukları ve yaklaşık olarak M.Ö. VI. - V. yüzyıllarda Türklerden ayrıldıkları sanılmaktadır. Moğol gelenekleriyle Türk gelenekleri arasında benzerlik bulunmakla birlikte, Moğollar hem sayıca, hem de kültürce Türk-

Hindistan'daki Moğol egemenliği döneminde gelişen Moğol minyatür okulundan bir örnek: 1582 yılında imparator Ekber için hazırlanan bir «Mahabharata» nüshasından bir minyatür (Lahor, Central Museum).

lerden çok geri kalmışlardır. Önceleri Türklerle aynı yörelerde yaşayan Moğollar, Türklerin batıya göç etmeleri ve giderek Anadolu'ya yerleşmeleri sonucunda Orta Asya'da çoğunluğu elde etmişler ve Türklerden boşalan yerlerde devlet kurma olanağına kavuşmuşlardır. Ancak Türkler ve imparatorluk kuran öteki uluslar (örneğin İngilizler, Romalılar) gibi köklü bir kültüre sahip olmadıkları için, kurdukları güçlü imparatorluk uzun ömürlü olamamış ve kısa zamanda parçalanıp dağılmıştır.

Moğollar özellikle Cengiz Han zamanında önemli roller oynadılar ve büyük bir imparatorluk kurdular. 1215 yılında, «imparatorluk kenti» anlamına gelen Hanbalık (bugünkü Pekin) şehrini alan Cengiz Han, Kuzey Çin imparatorluğunu yıktı ve 10 yıl içinde dünyanın en büyük imparatorluğunu kurdu. Bu imparatorluğun genişliği 44 milyon km². idi. Dünyanın o zaman bilinen kıtalarının tüm genişliğinin 64 milyon km². olduğuna göre, bu imparatorluk dünyanın üçte ikisini egemenliği altına almış demekti. Cengiz Hanın ölümünden bir süre sonra Moğol imparatorluğu dört im-

paratorluğa bölündü: Çin Moğolları (Kubilay hanedanı), İran Moğolları (İlhanlılar), Orta Asya Moğolları (Çağataylar) ve Kıpçak Moğolları (Altın Ordu). Çin'deki Moğol imparatorluğunun dışındaki Moğollar kısa zamanda Müslümanlığı kabul ettiler ve Türklerin içinde eridiler.

Moğolların Altın Ordu kolundan gelen Kırım hanları, Kazan ve Astırhan hanlıkları kuruluşlarından itibaren dil bakımından Türkleştiler. Çin'deki Kubilay hanedanı ise Moğolistan'a çekildi, Budizmi kabul etti ve 1911 yılına kadar Çin imparatorlarının himayesi altında saltanat sürdü. Fakat bu saltanat ancak iç yönetimde söz konusuydu. 1911 Çin devriminden sonra bağımsız bir Moğolistan devleti kuruldu. Günümüzde Moğolistan üçe bölünmüş durumdadır: Çin Halk Cumhuriyeti'nin bir eyaleti olan İç Moğolistan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ne dahil bir halk cumhuriyeti olan Buriyat Moğolistanı ve bağımsız bir devlet olan Moğolistan Halk Cumhuriyeti.

MOHAÇ MEYDAN SAVAŞI

Türklerle Macarlar arasında 29 ağustos 1526 günü, Güney Macaristan'da Tuna kıyısında Mohaç denilen yerde yapılan ve Türklerin zaferiyle sonuçlanan büyük meydan savaşı. Bu savaşta Türk ordusuna devrin padişahı Kanunî Sultan Süleyman komuta ediyordu.

Savaş, Kutsal Roma-Cermen imparatoru Şarlken'in Avrupa'yı egemenliği altına almak istemesi ve akrabası olan Macaristan kralı Lajos II.'nin Osmanlı imparatorluğunun aleyhine çalışması yüzünden çıktı. O sıralarda Şarlken'e esir düşen Fransa kralı François I., annesi aracılığıyle Kanunî'ye başvurarak yardım istemişti. Şarlken'in hem Fransa'yı alması, hem de Macaristan'ı egemenliği altına alarak Osmanlı sınırlarına dayanması tehlikesi belirmişti. Bunu önlemeye karar veren Kanunî, 300 topla donatılmış 100 000 kişilik bir ordunun başında 23 nisan 1526 tarihinde İstanbul'dan hareket etti. Osmanlı ordusunda Bali ve Hüsrev beyler gibi ünlü akıncı komutanlar da vardı. Kral Lajos II.'nin komutasındaki Macar ordusu ise 100 topla donatılmış 150 000 askerden kuruluydu. O sırada 31 yaşında olan Kanunî Sultan Süleyman'ın askerî dehası ve akıncıların hücum yeteneği sayesinde Macar ordusu iki saat içinde ağır bir yenilgiye uğratıldı, 25 000 kişi savaş alanında öldürüldü, kalanlar ise çevrilerek bataklığa sürüldüler ve boğuldular. Macaristan kralı Lajos II. ve birçok komutanları da ölenler arasındaydı.

Mohaç Meydan Savaşının zaferle sonuçlanması üzerine Osmanlılara Orta Avrupa'nın kapıları açıldı ve imparatorluk sınırları Orta Avrupa'ya, Viyana yakınlarına kadar genişletildi; Macaristan, bir Osmanlı eyaleti haline geldi; Transilvanya, Hırvatistan, Slovenya gibi ülkeler Osmanlı imparatorluğuna katıldılar.

MOLDAVYA

S.S.C.B.'nin bir cumhuriyeti. Yüzölçümü 33 700 km^2., nüfusu 3 300 000'dir. Batısında Romanya, kuzeyinde ve doğusunda Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti yer alır. Başkenti Kişinev (nüfusu 280 000) dir. Moldavya'nın doğal sınırını, batıda Prut nehri, kuzey-doğuda Dniester ırmağı ve kuzeyde Podolya platosu meydana getirir. Prut, Dniester, Karadeniz ve Tuna'ya dökülen pek çok akarsu bu bölgeyi sular.

İklimi kara iklimidir. Kuzeyde ormanlar, güneyde istepler vardır. Verimli sarı ve kara toprakları, ülkenin hemen tamamını kaplar.

Toprakların onda yedisi ekilebilir topraklardır. Yedide biri çayır ve otlak, yirmide biri ormandır. Ekilebilir topraklardan alınan ürünün üçte ikisi tahıldır. Kuzeyde kış buğdayı ve şeker pancarı, güneyde mısır, tütün, pamuk ve ayçiçeği yetiştirilir; bağcılık da önemlidir (Moldavya bağları, S.S.C.B.'ndeki toplam bağların üçte birini meydana getirir); çeşitli meyveler de yetiştirilmektedir. Tarım yapılan bölgelerde genellikle süt veren hayvanlar ile domuz, isteplerde ise daha çok koyun beslenir. Moldavya Cumhuriyeti'nde üretilen tütün, meyve (çoğu kurutulmuş ya da konserve olarak), buğday ve şarap, diğer cumhuriyetlere gönderilir. Güney kıyılarında balıkçılık önemlidir.

Nüfusun beşte dördü köylerde yaşar. Kişinev'in dışında kalan şehirler, küçük ve önemsizdir. Endüstri alanında tarım ürünleri ile tarım ve orman makinelerinin yapımı gelişmiştir.

MOLEKÜL

Molekül, salt kimyasal anlamda, bir bileşimin bütün özeliklerini gösteren en küçük parçasıdır. Geniş anlamda ise belirli, değişmez bir yapı gösteren atomların bileşmiş durumudur. Bu anlamda kristallerin ilkel billûrcukları birer molekül sayılabilir.

Moleküllerde atom sayısı ikiden birkaç yüze kadar değişebilir. Atom sayısı çok yüksek olanlara makromolekül denir. Bir molekül aynı bir elementin atomlarından meydana gelebileceği gibi başka başka elementlere ait atomlardan da meydana gelebilir. Gazların iki atomlu molekülleri ayrı elementlerin, elmasın ilkel billûrcukları ise tek bir elementin atomlarının bir araya gelmesidir.

Fiziksel açıdan molekül, birbirlerine bağlı olmayan, fakat kimyasal bakımdan türdeşlik gösteren ve karma bir yapıya sahip olan birçok parçacığın meydana getirdiği bir takımın tek parçasıdır.

Molekül kavramının kesinlikle belirlenmesi ve atomdan açıkça ayrılması Amedeo Avogadro (1776-1856) ve Cannizzaro (1826-1910)'nun çalışmalarıyle sağlanabilmiştir. Bu çalışmalar modern kimyada önemli bir aşamaya girilmesi olanağını vermiştir. Özellikle gaz durumundaki birçok elementte atomların birbirlerine çift atomlu moleküllerle bağlandıkları varsayımının önemi büyük olmuştur. Bu varsayım sonradan deneysel yollarla doğrulanmıştır. Bu görüş ve bunun doğrulanması Gay - Lussac yasasıyle kimyasal denkleştirmeler yasaları arasındaki uymazlığı ortadan kaldırmıştır (kimyasal denkleştirmeler yasaları, kimyasal eyleme giren maddelerle eylem sonucu elde edilen maddelerin ağırlığını, Gay - Lussac yasası ise hacmini ele alır).

Kimyanın önemli sorunlarından biri olan moleküllerin incelenmesi, kimya bilimiyle birlikte çeşitli aşamalardan geçmiştir. Yüzler hesabıyle düşünülen bileşimden, analiz sonucu meydana çıkmış bileşimlerin nicelik bakımından ilişkilerini ele alan varsayımlara geçilmiş, atom ağırlıklarının gittikçe daha sağlam bir yolla bulunması bu sorunun çözümlenmesinde kesin bir etken olmuştur. Bundan kısa süre sonra, özellikle izomeri olayının bulunmasıyle molekülün özeliklerini değerlendirebilmek, yo-

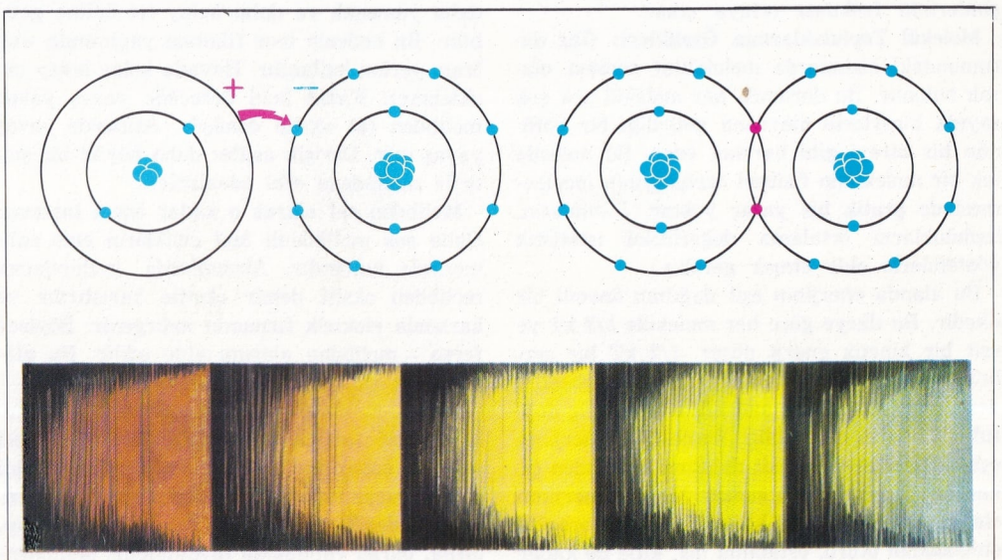

Molekül: Üstte, lityum florürün benzemez kutuplar molekülünün şeması (solda). Lityum, bir elektron vererek pozitif yüklü, buna karşılık, flüor da negatif yüklü duruma gelir. Elektrostatik çekim iki iyonu birbirine bağlar. Üstte sağda ise, benzer kutuplu bir molekül olan iki atomlu oksijen molekülünün şeması görülmektedir: Bu molekülde, atomları birbirine bir çift ortak elektron bağlamaktadır. Altta, moleküler bir bant tayfının karakteristik görünüşü. Bantlar, çok sayıda birbirine yaklaşmış çizgiden oluşmaktadırlar.

rumlayabilmek için, moleküllerin yapısını tanımak zorunluğu ortaya çıkmıştır. Moleküllerin büyüklük, süreklilik ve tepki yeteneği gibi özelikleri uygun yöntemlerle incelenince bu konudaki bilgiler epeyce çoğalmıştır. Bu özelikler, moleküllerin yapısı konusunda bilinenlerle de birleştirilerek yorumlanabilmiş, bu yapılırken kimyasal bağın incelenmesinde nicelik mekaniği yöntemleri uygulanmıştır.

Moleküller bir yandan kendilerini meydana getiren atomların çeşidine ve sayısına, bir yandan da kendilerinin öteki moleküllerle bağlanmaları yoluna göre, ayrı ayrı elektrik ve manyetik özelikler gösterirler. Yükün simetrik olduğu moleküllerin (iyon bağlı moleküllerin hepsi), kendilerine özgü bir elektrik anı vardır; bundan ötürü bunlara poler yahut kutuplu molekül denir. Kutuplu moleküllerin plürimoleküler (çok moleküllü) yapı gösterme yeteneği üstündür. Bu çeşit moleküle sahip maddelere en yaygın örnek sudur.

Molekül spektrumları: Molekülün vereceği spektrum kendisinin elektronik yapısına bağlıdır. Atom görüntüsünün çizgiler göstermesine karşı, molekülünki şeritler gösterir. Bu ayrılık şundan olur: Atomlarda elektromanyetik ışın verme yalnız elektronların çeşitli enerji düzeyleri arasında geçişmesinden ileri gelir. Halbuki moleküllerde ışınlama aynı zamanda molekülün iç dönme gücü ve kendisini meydana getiren atomların çekirdeklerinin titreşiminden de meydana gelir. Bunun sonucu olarak atom ışınlaması etkilerinin elektronların düzey değiştirmeleri etkileriyle birleşmesiyle, sık frekanslı, aralarında büyük ayrılıklar bulunmayan ve «görüntü şeridi» denen bir görüntü elde edilir. Moleküllerin görüntü şeritlerinin incelenmesiyle, kendilerini meydana getiren atomların çekirdekleri arasındaki açıklık belirlenir ve atomların molekül içindeki titreşimlerinin frekansı ortaya çıkar.

Molekül Topluluklarının Özelikleri: Gaz durumundaki cisimlerde moleküller serbest olarak bulunur. Bu durumda her molekül pek çok sayıda bireylerin meydana getirdiği bir bütünün bir bireyi gibi hareket eder. Bu nedenle tek bir molekülün fiziksel özeliklerinin incelenmesinde pratik bir yarar yoktur. Bütünlerin, toplulukların ortalama değerlerini istatistik yöntemlerle elde etmek gerekir.

Bu alanda enerjinin eşit dağılımı önemli bir ilkedir. Bu ilkeye göre her moleküle 3/2 kT ye eşit bir kinetik enerji düşer. 1/2 kT bir serbestlik derecesine ait olduğundan, 3 serbestlik derecesine sahip olan molekül boşlukta üç doğrultuda hareket edebilir demektir. Enerjinin eşit bölünmesi veya eşit dağılımı ilkesinden çıkan başka bir ilke de şudur: Kinetik enerjinin ele alınan molekülün kitlesiyle doğru orantılı olmasından ötürü, ortalama hız, kitle ne kadar küçükse o kadar yüksek olur.

Bir molekülün herhangi bir anda ele alınan serbest yolu ile, «ortalama serbest yol» aynı değildir. Bu ortalama serbest yol istatistik yöntemlerle hesaplanarak bulunur. Bir molekülün art arda iki çarpma arasında ilerlediği yolun ortalama uzunluğu olarak tanımlanan bu ortalama serbest yol, 760 mm. Hg basınç altında gazlarda 10^{-5} cm.'dir. Ele alınan bir bütünün içindeki molekül sayısı çoğaldıkça ve moleküllerin çapı büyüdükçe ortalama serbest yol kısalır. Yapışkanlık (viskozite), gaz yayılımı ve ısı iletme olaylarının incelenmesinde ortalama serbest yol hesaplanmasının yararı büyüktür. Bundan molekülün çapı bulunur. Molekül çapı 10^{-8} cm. kadardır.

MOLİBDEN

Tranzisyon (geçiş) elementlerindendir. Kromla birlikte VI.B grubunda bulunur. Atom numarası 42, atom tartısı 95,95 a.k.b.dir. Molibden sözü eski Yunancadan türemiştir. Yunancada «molibdos» kurşun demektir. Doğada bulunan molibden mineralleri bir kurşun minerali olan galene benzedikleri için molibden bu adı almıştır. Doğada serbest molibden metali bulunmaz. En çok rastlanan molibden mineralleri MoS_2 (molibden sülfür) bileşiminde «molibdenit» ve $PbMoO_4$ (kurşun molibdat) yapısında «wulfenit» cisimleridir. Elementi ilk kez 1778 yılında Scheele tanımış, molibden metalini 1782 yılında Hjelm elde etmiştir.

Molibden taşıyan cevherden metali elde etmek için cevher önce zenginleştirilir. Sonra kavrularak molibden MoO_3 molibden (6) oksite çevrilir. Bu da tıpkı krom elde edilişinde olduğu gibi alüminotermi yönteminde alüminyum ile indirgenir.

$$MoO_3 + 2Al \rightarrow Mo + Al_2O_3$$

Endüstride molibden (6) oksit hidrojenle indirgenir. Yalnız bu madde uçucu olduğundan indirgeme iki basamakta yapılır. Önce molibden (4) oksite indirgenir. Bu kolay buharlaşmaz. Molibden (4) oksit de kolayca molibden metaline kadar indirgenebilir. Bu yöntem saf molibden verir.

Molibden gümüş parlaklığında oldukça sert bir metaldir. Ancak wolfram (tungsten) dan daha yumuşak ve daha kolay tel haline gelebilir. Bu nedenle ince filaman yapımında wolfram yerine kullanılır. Havada kolay kolay oksitlenmez. Fakat kızıl derecede yavaş yavaş molibden (6) oksite dönüşür. Asitlerde yavaş yavaş erir. Derişik asitler daha büyük bir şiddetle molibdene etki edebilirler.

Molibden saf olarak o kadar önem taşımaz. Daha çok molibdenli özel çeliklerin elde edilmesinde kullanılır. Alaşımlarda kullanılacak molibden oksiti demir oksitle karıştırılır ve karbonla elektrik fırınında indirgenir. Böylece ferro - molibden alaşımı elde edilir. Bu alaşım özel çeliklerin yapılmasında kullanılır.

Nikelli molibden çeliklerinden tüfek namluları, gemi şaftları yapılır. Molibden çelikleri sağlam, esnek ve dayanıklıdır. Bu özeliklerini yüksek sıcaklıkta da kaybetmezler. Bu nedenle molibdenli çeliklerden, hızlı dönen makkap, torna, burgu yapımında faydalanılır. Molibdenli çelikler asitlere karşı da dayanıklıdır. Örneğin içinde krom ve molibden bulunan çelikler birçok asitten, hatta altın (kral) suyundan bile kolay etkilenmez.

Molibden 2,3,4,5 ve 6 değer alabilir. Yüksek değerli molibden oksitleri asit oksit karakteri taşır. Bunlardan molibden (6) oksit tipik bir asit oksittir. Bundan türeyen H_2MoO_4 bileşiminde olan aside «molibdik asit», tuzlarına molibdat adı verilir. Örneğin $(NH_4)_2MoO_4$ amonyum molibdat tuzu analitik kimyada fosfatların tanınmasında ve fosfat tayininde işe yarar. Molibden klorürleri $MoCl_2$, $MoCl_3$, $MoCl_4$, $MoCl_5$ ve $MoCl_6$ şeklinde sıralanabilir. Fakat özellikle yüksek değerli molibden klorürleri tipik bir tuz özeliği göstermez. Bunlar uçucu, kovalent bağlı bileşiklerdir. Bazı molibden oksitleri porselenleri boyamak için mavi pigment olarak kullanılır. İpek, pamuk, deri, hatta lastik de molibden bileşikleri ile boyanabilir. Bu bakımdan molibden boyası indigo (çivit) boyasına benzer.

MOLIÈRE

(1622 - 1673) Fransız tiyatro yazarı ve oyuncusu. Asıl adı Jean Baptiste Poquelin'dir. Çocukken, aristokrat çocuklarıyle birlikte bir cizvit okuluna gönderildi; büyüyünce, Cyrano de Bergerac ve başka genç «sefih»lerle septik filozof Pierre Gassendi'nin öğrencisi oldu. 21 yaşına gelince, tiyatro oyuncusu olmak için ailesinden ayrıldı. Madelerine Beiart ve kardeşleriyle kurduğu topluluk (Ilustre Théatre), Paris'te 18 ay perdesini açtıktan sonra taşraya, turnelere çıkmak zorunda kaldı.

1645 - 1658 yılları arasında tiyatronun müdürlüğünü yaparken çeşitli zorluklarla karşılaştı. Ayrıca, hem trajedilerde, hem de farslarda oynuyordu. Bu arada yazarlığa da başladı. Önceleri oyun taslakları yazıyordu. 1655 ve 1656 yıllarında ilk oyunlarını (**L'étourdi** ve **Le dépit amoureux**) yazdı. Ün kazandıktan sonra Paris'e döndü; 1658 kasımında kral Louis XIV.'ün karşısında bir temsil verdi. Kral, Louvre'daki bu temsili beğenerek Petit-Bourbon'daki salonu onlara ayırdı. Topluluk, Pierre Corneille ile öteki Fransız yazarlarının eserlerinin yanı sıra Molière'in oyunlarını da oynayarak büyük başarı kazandı. Bu dö-

Fransız ve Avrupa tiyatrosunun en büyük temsilcilerinden Molière'in bir portresi.

nemde, Molière'in ilk oynanan oyunu, günün Fransız edebiyatçılarını alaya alan **Les précieuses ridicules** (Gülünç Kibarlar, 1659) dür.

1662'de Palais - Royal'de sahneye koyduğu **l'Ecole des femmes** (Kadınlar Okulu) adlı eseri büyük gürültülerin kopmasına, tartışmaların açılmasına sebep oldu. Yapılan eleştirilere 1663'te **Critique de l'Ecole des femmes** (Kadınlar Okulunun Eleştirisi) ile cevap verdi. Aynı yıl yazıp sahneye koyduğu **Impromptu de Versailles**'da oyuncular kendi adlarını kullanıyorlar ve tabiî oynayışın o günlerde pek moda olan yapmacık oynayıştan daha iyi olduğunu savunuyorlardı.

1662'de Madeleine Béjart'ın kızı Armande'la evlenmesiyle yıldırımları yine üstüne çekti; ama Kral onu seviyor, koruyordu; Molière'i yeni Versailles sarayının «eğlence hayatı»nı yönetmekle görevlendirdi 1664'te en ünlü oyunu **Tartuffe**'ü yazdı. Bu oyunla sayıları sarayda da çok olan yobazlara ve yobazlığa saldırıyordu.

Bu arada sağlığı bozulmuş, aile hayatında huzursuzluklar başgöstermiş ve Jean Baptiste Racine'le arası açılmıştı. 1665 yılında yazdığı **Don Juan**, dinle alay ettiği gerekçesiyle (**Tartuffe** gibi) oynatılmadı. İkiyüzlülük konusunu işleyen ve günün komedi anlayışı sınırlarını zorlayan güçlü oyunu **Le Misanthrope** (İnsandan Kaçar, 1666), oynandı ve başarı kazandı. 1668 yılında başarılı üç oyun daha yazdı: **Amphitryon**, kıskanç bir kocayı anlatan **George Dandin** ve Plautus'un bir eserinden yararlanarak yazdığı **l'Avare** (Cimri).

1667 ve 1669 yıllarında iki «komedi - bale» sahneye koydu: **Le Sicilien** (Sicilyalı) ile **Monsieur de Pourceaugnac** (Bay Pourceaugnac). 1671'de Corneille ve Philippe Quinault'la işbirliği yaparak **Psyché** adlı «trajedi - bale»yi hazırladı; **Psyché**'nin müziğini sonradan Jean Baptiste Lully yapmıştır.

Molière'in «Kibarlık Budalası» adlı oyunundan bir sahneyi canlandıran bir gravür.

Molière'in en ünlü güldürülerinden biri olan «Kadınlar Okulu»nun Comédie-Française tarafından oynanışından bir sahne.

Molière'in son oyunları, sosyeteye girmeye özenen bir sonradan görmeyi anlatan **Le Bourgeois Gentilhomme** (Kibarlık Budalası, 1670), toplumsal komedilerinin en başarılılarından biri olan **Les Femmes savantes** (Bilgiç Kadınlar, 1672) ve **Le Malade imaginaire** (Hastalık Hastası, 1673) dir. Molière, 1673 şubatında bu son oyununda oynadıktan birkaç saat sonra ölmüştür.

MOLLA GÜRANÎ

(1416-1488) Osmanlı şeyhülislâmı. Asıl adı Ahmet'tir. Kuzey Irak'taki Şehrizor'a bağlı Gûran kasabasının bir köyünde doğdu. Küçük yaşta Kur'an'ı ezberledi, sonra din öğrenimine başladı. Bağdat, Diyarbakır ve Hisn Keyfa (Hasankeyf) da okudu. 17 yaşında Şam'a gitti, orada bir süre okuduktan sonra Kahire'ye geçti. Kahire'de tanınmış bilginlerden ders aldı ve Memlûk devletinin ileri gelenlerinin meclislerine katıldı; kısa zamanda tanınarak Berkûkiye Medresesine müderris oldu. Daha sonra Memlûk hükümdarı el-Zahir Çakmak'ın hizmetine girdi.

Bir süre Mısır'da kalan Molla Güranî, o sırada Osmanlı devletinin başkenti olan Bursa'ya gelerek devrin padişahı Murat II. (1404 - 1451) nin hizmetine girdi; önce Kaplıca'daki medreseye, arkasından Yıldırım Medresesine müderris olarak atandı; sonra da padişahın, o sırada Manisa valisi bulunan oğlu şehzade Mehmet (Fatih)in öğretmenliğine atanarak ve kendisine gerekirse öğrencisine dayak atma yetkisi de verilerek Manisa'ya gönderildi. Şehzade Mehmet'in yetişmesine önemli ölçüde katkıda bulunan Molla Güranî 1451 yılına kadar orada kaldı.

Şehzade Mehmet tahta çıkınca (1451), hocası Molla Güranî'yi vezir yapmak istediyse de Güranî bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine kazeskerliğe atandı. İstanbul'un fethi konusunda parlak bir üslupla **Fetihname** adlı eserini yazdı. İstanbul'un başkent olması üzerine Bursa'daki vakıfların yönetimini düzene sokmak üzere Bursa kadılığına atanan Molla Güranî, padişahtan gelen bir fermanı şeriata aykırı bularak getiren çavuşun önünde yırttığı için, padişah tarafından görevine son verildi (1454). Buna üzülen Molla Güranî devlet hizmetinden ayrılarak hacca gitti, döndükten sonra yine Bursa kadılığına getirildi (1457). Hac yolundayken Kudüs'te başlamış olduğu **Gayât el-Emanî** adlı tefsir kitabını 1463 yılında tamamlayarak Fatih'e sundu. 1480 yılında şeyhülislâmlığa atanan Molla Güranî, Fatih'in ölmesi (1481) üzerine, tahta çıkan oğlu Beyazıt II. (1447 - 1512) den de aynı saygıyı gördü ve görevinde bırakıldı; sekiz yıl şeyhülislâmlık yaptıktan sonra öldü. Başta padişah olmak üzere bütün devlet yöneticilerinin ve halktan büyük bir kitlenin katıldığı cenaze töreninden sonra Aksaray - Topkapı yolunun sol yanında bulunan ve kendisi tarafından yaptırılmış olan camiin avlusuna gömüldü.

Fıkıh, hadis, tefsir gibi dinî bilimlerde üstün bir yeteneğe sahip olan Molla Güranî ahlâklı, dürüst, bilim onuruna düşkün, cesur bir bilim adamı olarak tanınmış; başta padişah olmak üzere devlet yöneticilerinin haksız gördüğü davranışlarını kendi yüzlerinde sert bir şekil de eleştirmekten çekinmemiş; buna karşılık bilim adamlarına karşı tevazu göstermiştir.

MOLLA HÜSREV

(? - 1480) Osmanlı şeyhülislâmı. Asıl adı Mehmet'tir. Doğum yeri ve kökeni hakkında kesin bir bilgi yoktur. Kimi rivayetlere göre Varsak adlı bir Türkmen kabilesinden olup Sıvas - Tokat arasında Kargın köyünde doğmuştur; kimi rivayetlere göre de Müslümanlığı kabul etmiş bir Fransız soylusunun oğludur. Edirne'de Şah Malik Medresesinde bir süre müderrislik yaptıktan sonra 1444'te Edirne kadılığına, arkasından da Rumeli kazas-

kerliğine atandı. İstanbul'un ilk başkadısı Hızır Beyin ölümü üzerine bu göreve atanan Molla Hüsrev aynı zamanda Ayasofya Medresesi müderrisliği görevini de yaptı. 1462 yılında Bursa'ya giderek orada bir medrese yaptırdı. 1469 yılında da devrin padişahı Mehmet II. (Fatih) tarafından şeyhülislâmlığa atandı. 1480 yılında öldü, cenazesi Bursa'ya götürülerek kendi medresesinin avlusuna gömüldü.

Değerli bir fıkıh (hukuk) bilgini ve şair olan Molla Hüsrev, başta fıkıh alanında pek ün salmış olan **Durer el-Hukkam** ile **Mirkat el-Vusûl** olmak üzere birçok değerli eser bırakmıştır.

MOLNAR, FERENC

(1878 - 1952) Macar romancı ve tiyatro yazarı. Öğrenimini Cenova'da yaptıktan sonra Budapeşte'ye dönüp 1940'ta Nazilerin baskısıyle Amerika Birleşik Devletlerine gidinceye kadar orada kaldı, değerli eserler verdi. En ünlü romanı, çocukların dünyasını anlatan **Pal Sokağının Çocukları** (1907) adlı eseridir. 1909'da yazdığı **Liliom**'la günün tiyatro dünyasında önemli bir yer aldı. 1910'da roman olarak yazdığı **Nöbetçi** sonradan filme alındı. Bu eseri **Kurt** ve **Kuğu** (1920) adlı eserleri izledi. Bir bakıma başarısının kurbanı olan Molnar, günün modasına uygun oyunlar da yazdı. İçten, mizahî, şiirsel bir anlatımı vardı.

MOLTKE, HELMUTH VON

(1800-1891) Alman generali. Geçen yüzyılın en ünlü askerlerinden biridir. Kendine özgü bir savaş anlayışını geliştirmiştir. Moltke'ye göre, savaşta maddî ve manevî bütün güçlerin düşmanı yoketme amacına yöneltilmesi gerekirdi. Buna, mutlak ve topyekün savaş adını verdi. Moltke, karmaşık savaş planlarından kaçınıyor, hedefe götüren en doğru ve kısa yolu tercih ediyor, durumun gerektirdiği gibi hareket ediyordu. Moltke'nin en büyük stratejik ve lojistik başarısı 1870-1871 yıllarında Fransa'ya karşı yapılan savaş olmuştur. Bu savaşta Moltke'nin piyade, süvari ve topçu birlikleri için getirdiği yeni savaş düzen ve biçimleri parlak sonuçlar vermiştir. Torunlarından biri olan Helmuth Johann von Moltke (1848 - 1916) ise I. Dünya Savaşının ilk aylarında Alman ordusunun komutanlığını yapmıştır. Dedesinin yeteneğinin ancak pek azına sahip olan ikinci Moltke'nin adı tarihe Almanların Fransız ve İngilizler karşısında aldığı Marn yenilgisiyle (eylül 1914) geçmiştir.

MOLUK ADALARI

Endonezya adalarının en doğusundaki takımadalar. Yüzölçümü 83 675 km², nüfusu 850 000'dir. Batıda Sulawesi (Celebes), doğuda Yeni Gine ve güney-batıda Timor adaları arasında yer alırlar. Kuzey-batısında Moluk denizi, güney-batısında Banda denizi, güney-doğusunda Arafura denizi vardır. Adalar birbirlerinden çok uzak olarak dağılmıştır. Adaların bir kısmı ekvatorun bir yanında, diğer kısmı da öteki yanındadır. Ayrıca, Ceram denizi ile de iki gruba bölünürler. Kuzeydeki grup, Morotai, Halmahera (ya da Gilolo) ile Batjan, Obi ve Sula adalarından meydana gelir. Güney grubu ortak merkezli bir yay çizerek Buru, Ceram, Amboina, Banda, Watubela, Kai (ya da Ewab), Aru, Tanimbar, Babar, Romang ve Wetar adalarını kapsar. Adaların en büyüğü olan Halmahera (6 900 mil²) adasında, Kau, Buli ve Weda körfezleri ile birbirinden ayrılan dört uzun yarımada vardır.

Adalar, genellikle dağlık olup, Alp - Himalaya dağlarının oluşumu sırasında meydana gelmişlerdir Büyük ölçüde volkanik belirtiler vardır. Sık sık deprem olur. Ayrıca birkaç tane de alçak, yassı, mercan adası vardır. İklim tropikal iklimdir.

Çoğunluğu Moluklu ya da Papualı olan halk, tarımla uğraşır; hindistancevizi, baharat ve pirinç üretir. Ormancılık ve balıkçılıkla da geçinenler vardır.

MONAD ÖĞRETİSİ

(**bkz.** Leibniz, Gottfried Wilhelm)

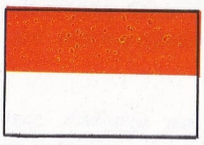

MONAKO PRENSLİĞİ

Batı Avrupa'da bir prenslik (Principauté de Monaco). Yüzölçümü 1,5 km²., nüfusu 25 000'dir. Akdeniz kıyısındadır. Üç yanı Fransa'nın güney-doğu topraklarıyle çevrilidir. Monako'dan küçük olan tek Avrupa devleti Vatikan'dır.

Prenslik toprakları, kıyı boyunca uzanan ve sürekli bir yapı dizisi meydana getiren üç küçük şehirden ibarettir. Kayalık bir kesimdeki

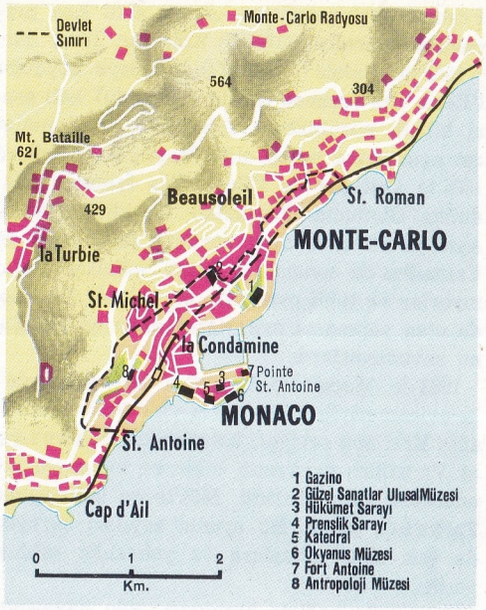

Monaco (nüfusu 2 000), hükümet merkezidir. Monaco'nun kuzey-batısında, ovalık kesimdeki La Condamine (nüfusu 12 000), konutların bulunduğu bölge ve ticaret merkezidir. Monte Carlo (nüfusu 10 000) ise, Fransız topraklarındaki Beausoleil'in bir devamı olan yamaçlarda kurulmuştur.

Monako'nun ekonomisi, turizme ve Monte Carlo'daki ünlü kumarhane ile lüks otellerin gelirine dayanır. Mallarını gümrüksüz olarak Fransa'ya sokabilmesi ve vergi muafiyeti bulunması nedeniyle, ilâç, radyo malzemesi, tekstil, ayakkabı ve konserve endüstrileri kurulmuştur.

Monaco ile Monte Carlo arasındaki ticaret bölgesi La Condamine'den bir görünüş.

Dörtgen biçimindeki limanı, kuzeyde Monte Carlo, batıda La Condamine ve güneyde Monaco ile çevrilen körfezdedir. Bu liman hemen tamamen turizm için kullanılır; elverişli mevsimlerde yatlarla doludur. Prenslik Sarayı, ortaçağdan kalma kuleleri, XVI. ve XVII. yüzyılların yapısı olan binalarıyle eski bir saraydır. XIX. yüzyılda yapılmış olan katedral ile 1910 yılında kurulan Deniz Müzesi de sarayda yer almaktadır.

Prenslik, iki yüzyıl boyunca, aralıklı olarak Ceneviz devletiyle Cenevizli Grimaldi ailesinin egemenliğinde kalmıştır. 1419 yılında prenslik toprakları, tamamen Grimaldi ailesinin malı olmuştur. Fransa, Ceneviz ve Savoia'nın sürekli olarak bu topraklar üzerinde hak iddia etmeleri sonunda, Monako XVI. yüzyılda İspanya'nın himayesine girmek zorunda kalmıştır. Ancak, 1641 yılında, Onorato Grimaldi'nin başta bulunduğu sırada Fransa'ya bağlanmıştır. Bu değişiklik, Grimaldi soyunun sonuncusu olan Louise Hippolyte ile Jacques Matignon'un 1715 yılındaki evlilikleri ile perçinlenmiştir. 1793'te Fransa'ya bağlanan prenslik, 1815 yılında Savoia'nın himayesinde bağımlı bir devlet olarak Matignon - Grimaldi egemenliğine yeniden bağlanmıştır. 1848'de Roquebrune ve Menton prenslikten ayrılarak Fransa'ya bağlanmışlardır. 1861'de Savoia himayesi sona ermiştir. Son yıllarda, Monako Fransa ile çok sıkı ilişkiler içinde bulunmasına rağmen, vergi ve gümrük konularında aralarında anlaşmazlıklar meydana gelmiştir.

MONARŞİ

Bir hükümdarın (monark ya da kral) mutlak yetkisine dayanan yönetim biçimi. Tarihteki en eski devlet biçimidir. Monark ya da kral yönetimi, ilkel Cermen topluluklarından ve Asya'nın gelişmiş uygarlıklarından bugüne dek sürmüştür. Monarşi ya da tek kişinin egemenliği, Aristoteles'in **Politika**'da yaptığı sınıflamalardan biridir. Fakat, tarihteki örnekler büyük çeşitlilik gösterdiğinden, bugün anayasa hukukçuları bu terimi Aristoteles kadar kolayca tanımlayıp belirleyememektedirler. Başlangıçta, komutan, adalet dağıtıcısı, hukuk ve yasaların kaynağı ve devletin yürütme organının başı olan monarklar, özellikle Hıristiyanlık Avrupasında dinsel ya da sihir ve büyü ile ilgili işlevleri de yürüten kişiler sayılmışlardır. Yöneticinin, din ve devlet işlerini kendinde toplaması görüşü, ortaçağdan sonra terkedilmiştir.

Modern çağların başında, ulusal devletin merkezîleştirilmiş otoritesi sonucu, monarklar, iktidarlarının kutsal bir hak olduğu iddiasıyle güçlenmişlerdir. Bu teoriye göre, monarka direnme ya da başkaldırma Tanrı'ya karşı işlenmiş bir günah kabul edilmiş ve taht, bir veraset hakkı olarak babadan büyük oğula geçmeye başlamıştır. Bir süre sonra, orta sınıfların ve parlamenter denetimin güç kazanmasıyle bu teorinin uygulanma alanı kısıtlanmış ve Avrupa'daki mutlak monarşi devri, 1789 Fransız devriminden sonra eski gücünü yitirmiştir.

XIX. yüzyıl boyunca yetkileri kısıtlanmış ve meşrutî krallık kavramı ortaya çıkmıştır. Bu görüş, Walter Bagehot'un **The English Constitution** (İngiliz Meşrutiyeti) adlı kitabında ileri sürülmüş ve Kraliçe Victoria tarafından benimsenmiştir. Fransa'da ise, Louis Philippe'in 1830 - 1848 döneminde kurduğu burjuva monarşisi, bu tür yönetimin mistik gücü ve otoritesi ile orta sınıf yönetimini bağdaştırmaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. XIX. yüzyıl, monarşinin altın çağı olmuştur. Bu dönemde, hemen bütün devletlerin başında krallar ya da kraliçeler bulunmuştur. Bunların çoğu Balkanlarda olduğu gibi, yeni kurulmuş monarşilerdir. Bu krallıklardan ikisi büyük gelişim göstermiştir: Doğu Avrupa'da, Rusya'daki Romanoflar ile Almanya'da Hohenzollern hanedanı, mutlak ya da en azından azımsanmayacak birer otorite kurmuşlar; ama bunlar da I. Dünya Savaşı sonunda ortadan kaybolmuşlardır. İngiltere, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İskandinavya'da krallık, giderek bir simge durumuna gelmiştir. 1919 Versailles antlaşmasını izleyen yıllarda krallar giderek azalmışlar ve bugün Avrupa'da sadece altı krallık kalmıştır. Bunlar, İngiltere, Hollanda, Belçika, Norveç, Danimarka ve İsveç krallıklarıdır.

MONDRIAN, PIET CORNELIS

(1872 - 1944) Hollandalı ressam. Amsterdam'daki Güzel Sanatlar Akademisini bitirdikten sonra 1910'da Paris'e gitti. Önceleri izlenimciliğin etkisi altındaydı; ama Pablo Picasso ve George Braque'ın öncülük ettiği analitik kübizmle ilgilendi. Birbirlerini kesen çizgilerden meydana gelmiş iki boyutlu resimler yaptı. I. Dünya Savaşı çıkınca Hollanda'ya döndü (1914); Theo van Doesburg'la De Stijl topluluğunu kurdu. 1917 yılında bu adla bir gazete çıkararak sanat anlayışını yaymaya çalıştı.

Savaştan sonra yine Paris'e döndü. «Soyut sanat» deyimine karşı çıktı; onun yerine «neoplastisizm» deyimini getirdi. İki dünya savaşı arasında Paris'te geçen yıllarında sanatında büyük gelişmeler görüldü. 1940'ta New York'a gidip ölümüne kadar orada kaldı. Artık renkleri yavaş yavaş bırakmıştı. Eserlerini gri ve beyaz fonlar üstünde kalın siyah çizgilerle kuruyordu. Bu arada mavi, kırmızı ve sarı gibi «saf» renkler kullandığı da oluyordu. Sonuç, modern mimarîyle yakınlıkları olan nonfigüratif bir sanattı. Artistik gelişmesi, Hollanda'daki Scheveningen Belediye Müzesinde bulunan **Gri Ağaç** (1911), **Natürmort: Zencefil Kavanozu II** (1912) ve **Kompozisyon** (1921) adlı eserlerinde görülebilir.

Pek az ressam, Mondrian gibi çizgiye dayanan bir gelişmeyi sürdürerek sanatı en yalın biçimde verebilmiştir.

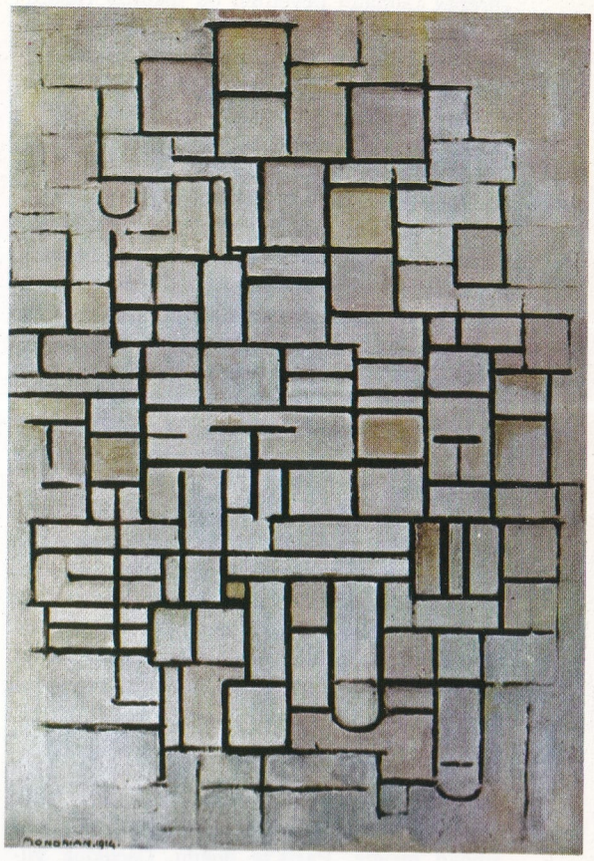

Piet Mondrian: «Kare Kompozisyon no. 6». Hollandalı ressam doğalcı ve dışavurumcu akımlardan geçtikten sonra kişiliğini kübizmde bulmuştur.

MONDROS MÜTAREKESİ

I. Dünya Savaşından yenik çıkan Osmanlı imparatorluğu ile galip İtilâf devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Amerika Birleşik Devletleri) arasında yapılan ateşkes antlaşması.

1918 yazında İttifak devletlerinin (Osmanlı imparatorluğu, Almanya, Avusturya - Macaristan imparatorluğu, Bulgaristan) savaşı kaybedecekleri anlaşılmış; Osmanlı ordusu Irak, Filistin ve Suriye'de yenilerek bu bölgeler İngilizlerin işgaline girmiş; Avusturya - Macaristan ordusu ile Bulgar ordusu da Balkanlarda aynı akıbete uğramıştı. Osmanlı imparatorluğu Anadolu'nun dışındaki bütün topraklarını kaybettiği gibi, savaşın devam etmesi halinde Anadolu'nun da düşman istilâsına uğraması tehlikesi belirmişti. Bu durum karşısında iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Fırkası, sadrazam Talat Paşanın istifasıyle iktidardan düştü ve kabineyi Hürriyet ve İtilâf Fırkasına mensup Ahmet İzzet Paşa kurdu. Memleketi, içine düştüğü durumdan kurtarmak ve savaşa son vermek isteyen yeni hükümet, İtilâf devletlerinden mütareke istemek zorunda kaldı ve bunun için İngiliz Akdeniz filosu komutanı Amiral Calthorp'a başvurdu.

Ateşkes görüşmeleri Limni adasının Mondros limanına gelen İngiliz amiral gemisinde, 27 ekim 1918 tarihinde başladı. İtilâf devletlerini Amiral Calthorp. Osmanlı imparatorluğunu da Bahriye nazırı Rauf Bey (Orbay) başkanlığındaki heyet temsil ediyordu. İtilâf devletlerinin ateşkes yapılması için öne sürdükleri şartların ağır olduğunu gören Türk heyeti, bu şartların hafifletilmesi için çaba harcadıysa da İngiliz amirali şartların İtilâf devletlerince saptandığını, kendisinin değişiklik yapmaya yetkili olmadığını, hafifletilmesi için ilgili devletlerle uzun sürecek haberleşmelere girişilmesi gerektiğini, buna da vaktin müsait olmadığını ileri

sürerek Osmanlı heyetinin bu teklifini reddetti. Bunun üzerine görüşmelere girildi ve bazı sorunlarda biçimsel birtakım değişiklikler yapılarak 30 ekim 1918 tarihinde Mondros mütarekesi imzalandı.

Çok ağır hükümler taşıyan Mondros mütarekesi Türk ordusunun terhis edilmesini, Çanakkale ve İstanbul boğazlarındaki müstahkem mevkilerin ve ordunun bütün araç ve gereçlerinin galip devletlere teslim edilmesini, donanmanın onların kontrolu altında tutuklu bulundurulmasını, demiryollarının kendileri tarafından kontrol edilmesini, galip devletlerin kendi güvenlikleri için gerekli gördükleri stratejik yerleri işgal etmelerini, Anadolu'nun dışında kalan Osmanlı eyaletlerindeki bütün birliklerin kendi kuvvetlerine teslim edilmesini öngörüyordu.

Aslında bu mütareke Osmanlı imparatorluğunun İtilâf devletlerine teslimi anlamına geliyordu. Nitekim mütareke tarihini izleyen üç yıl içinde galip devletler İstanbul'u, Yunanistan da Batı Anadolu illerini işgal ettiler. Fakat Kurtuluş Savaşının başarıyla sonuçlanması bütün bu tasfiye ve istilâ planlarını sonuçsuz bıraktı.

MONET, CLAUDE

(1840-1926) Fransız izlenimci ressamı. XIX. yüzyılın en verimli ve en büyük ressamlarından biridir. Paris'te doğdu. Çocukluk yıllarını Le Havre'da, kumsal ve deniz resimleri yaparak ün kazanmış olan Jean Boudin'in etkisi altında geçirdi. Önceleri Boudin'in teorilerini önemsemiyordu, ama onun şu öğüdünün doğruluğunu kabul etti: «Anında ve yerinde yapılmış bir resmin gücü ve canlılığı, stüdyoda yapılmış bir resmin gücünden ve canlılığından çok daha büyüktür.» Monet, 1859'da Paris'e, resim öğrenimi yapmaya gitti; çeşitli atelyeleri dolaşarak birçok şey öğrendi. 1860'ta askerlik görevini yapmak için Cezayir'e gitmeden önce kendisinden dokuz yaş büyük olan Camille Pissarro'yla tanıştı. 1862'de askerlik görevini bitirdikten sonra bir süre Normandiya'da kaldı, Boudin ve Hollandalı «ön izlenimci» Johan Barthold Jongkind'le çalıştı. Paris'e dönünce, akademik bir ressam olan M.G.C. Gleyre'in atelyesinde bulundu; ama bu dönem ona pek az şey kazandırdı. Bir süre sonra arkadaşları Auguste Renoir, Alfred Sisley ve Frédéric Bazille'le birlikte stüdyolardan ayrılarak kendi çalışmalarını sürdürmeye başladılar. Doğrudan doğruya doğadan esinlenerek resim yapıyorlardı. Monet, Fontainebleau'deki Barbizon ressamlarıyle ilişkiler kurdu. Yoksulluk içinde yaşıyor; ama resmi bırakmıyordu. Kişiliğini bulmaya başladı. Renoir'la aynı konuları, aynı anlayışla işliyorlardı; bu dönemde yaptıkları resimler birbirlerinin eserlerine benzemektedir. Edouard Manet ile Gustave Courbet'nin etkileri bu eserlerde açıkça görülmektedir.

Monet, 1870 - 1871'deki Fransa - Prusya savaşından kaçmak için İngiltere'ye gitti. Orada J.M.W. Turner'le John Constable'ın eserlerini gördü, Londra'da kalarak Thames (Taymis) ırmağı kıyılarını çizdi. 1872'de Fransa'ya döndü, altı yıl Argenteuil'de kalarak önemli eserler yarattı. Kendi yaptığı **Stüdyo Kayık** (1874) ile Edouard Manet'nin yaptığı **Claude Monet Kayığında Çalışırken** (1874) adlı eserler, onun bu dönemini anlatır.

1874'te Paris'teki ilk izlenimciler sergisine katıldı, 1878'de Vétheuil'e, sonra da Giverny'ye gitti. 86 yaşında Giverny'de öldü. Hayatının son 30 yılını ünlü bir izlenimci ressam olarak ve zenginlik içinde geçirmiştir. Öteki izlenimciler gibi ışığa büyük önem vermiş, ama renklere bilimsel bir açıdan eğilmemiştir. Aynı konuyu, değişik ışıklar altında birçok kere işlediği olmuştur. Bu resimleri içinde en önemlileri şunlardır: **Saman Yığınları** (1891 - 1892), **Kavaklar** (1890-1892), **Rouen Katedrali** (1893-1894) serileri; Londra ve Venedik'i konu alan resimleri ve **Su Zambakları** (1891 - 1909) serisi. Bu son serinin, soyut izlenimciliğin öncüsü olduğu ileri sürülür.

Claude Monet: «Nilüferli Havuz» (Paris, Louvre Müzesi).

MONİZM

Felsefenin cevher problemi konusunda ortaya çıkan ve bütün var olan ya da tasarlananların tek bir cevhere bağlı olduğunu savunan görüş. Monizm, Benedictus de Spinoza (1632 - 1677) tarafından geliştirilmiş ve onun felsefesinin ana problemi olmuştur. Spinoza'ya göre tek olan cevher «kendi kendisinde var olan, kendi kendisiyle kavranan, kavramı başka bir şeyin kavramına bağlı olmayan şeydir.» Bu tek cevher Tanrı'dır. Geri kalan ruh, cisim gibi şeyler bu tek ve sonsuz özün birer görünüş şeklidirler. Cevher meydana gelmiş ve yok olacak değildir. Kendisini bölemez, sınırlayamaz. Bunun için tek bir cevher vardır. Kendilerine varoluş yüklenen bütün geri kalan şeyler ya tek cevherin nitelikleri (attributum) ya da görünüşleridir (modus). Cevher, Tanrı, doğa özdeş kavramlar olup aynı şeylerdir. Bütün varolanlar Tanrı'dadır. Ruh, cisim de Tanrı'nın ana nitelikleridir. Tanrı olmaksızın bunlar ne var olabilirler, ne de kavranabilirler. Kendilerine varlık yüklenen bütün diğer şeyler, tek cevher olan Tanrı'nın varlığından matematik bir zorunlulukla türerler. Eski Yunan düşünürlerinden Anaksimenes düşünce tarihinde ilk monist sayılmaktadır.

MONOTİP

Harfleri ayrı ayrı döküp dizen baskı makinesi. Monotip iki ayrı bölümden meydana gelir: Klavye ve döküm bölümleri. Klavye bölümünde çeşitli tipte majüskül (büyük) ve minüskül (küçük) harfle noktalama işaretleri bulunur. Makineyi kullanan, elindeki metni makinede yazınca üzerinde delikli birtakım işaretler bulunan bir kâğıt şerit elde edilir. Bu şerit döküm bölümüne sokulur ve bu, klavyede yazılmış olan metnin harf harf dökülmesini sağlar.

Monotip 1886'da Amerikalı Tolbert Lanston tarafından yapılmıştır. Hava boşluğu (pnömatik) metoduyle çalışır. Satırların hep aynı uzunlukta olması kelimelerin arasındaki boşluğun uzun ya da kısa olmasıyle sağlanır. Satır sonu daktilo makinesinde olduğu gibi bir çıngırak sesiyle belli edilir. Bu sesin çıkmasıyle aynı anda harekete geçen bir döner silindir

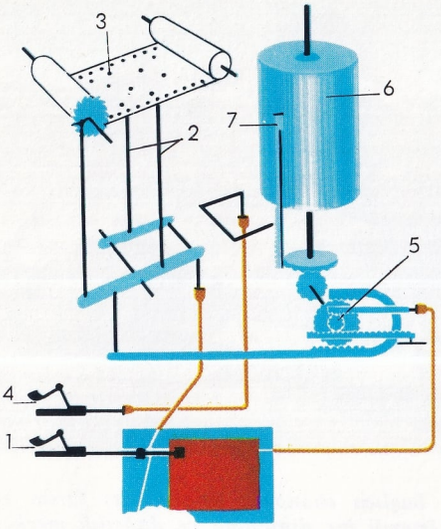

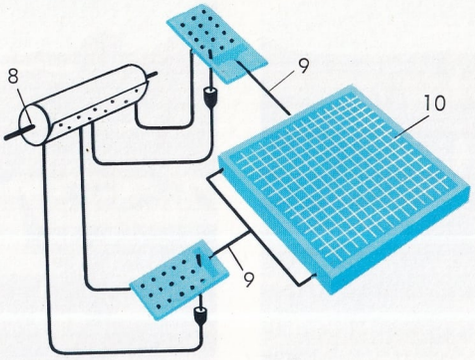

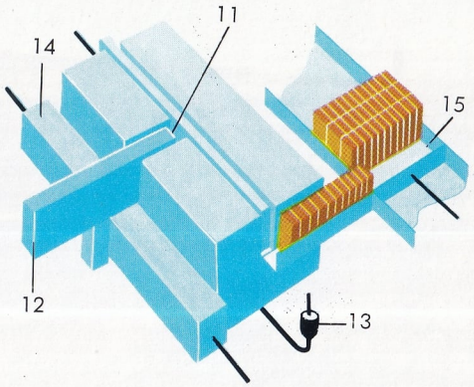

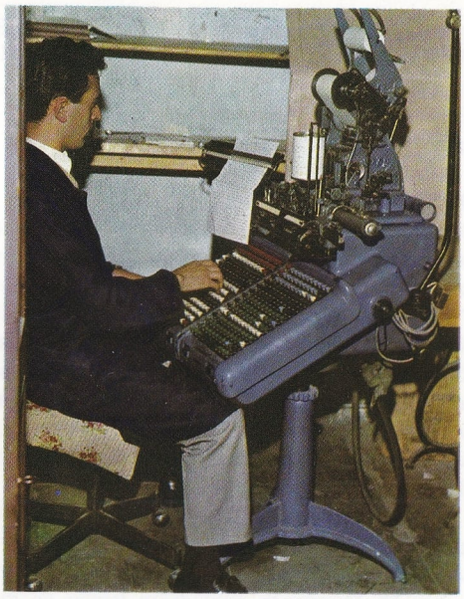

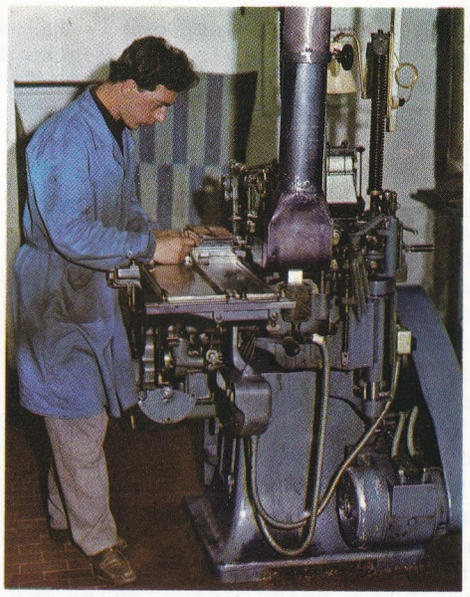

MONOTİPİN ÇALIŞMASI

Üstte, bir monotipin çalışmasını gösteren şema. Solda, tuşların işleyiş sistemi: 1) Matrislerin karşılığı olan 225 tuştan biri. 2) Vurulan tuşa göre değişebilir aralıklı deliciler. 3) Şerit. 4) 51 satır kontrol tuşundan biri. 5) Silindiri döndüren dişliler. 6) Silindir. 7) Hangi kontrol tuşlarının kullanılacağını belirten gösterge. Ortada, kalıp seçme sisteminin işleyişini gösteren şema. 8) Şeridin okunmasını sağlayan silindir. 9) Matris taşıyan tezgâhı hareket ettiren kollar. 10) Matris taşıyan tezgâh. Sağda, harf döken dökücünün işleyişi. 11) Döküm kalıbı. 12) Seçilen matris. 13) Döküm kalıbına kurşunu döken pompa. 14) Kontrol kamaları. 15) Dizilmiş satırlar. Yanda, monotipin klavyesi ve dökücüsü.

daha ne kadar vuruş yapılabileceğini gösterir. Bu sayı, satırda daha önce yazılmış kelimeler arasındaki aralıklara bağlıdır.

MONTAIGNE, MICHEL EYQUEM DE
(1533 - 1592) Fransız yazarı. Bordeaux'da şarapçılıkla uğraşan bir ailenin çocuğuydu. Babası, Bordeaux belediye başkanlığı da yapmış bir avukattı. Montaigne, öğrenimini Bordeaux ve Toulouse'da yaptıktan sonra avukat oldu. Önce Périgueux'de, sonra da (1557) Bordeaux'da çalıştı; Etienne de la Boétie adlı genç bir yargıçla yakın arkadaş oldu. Arkadaşının beş yıl sonra ölmesiyle hayatta yapayalnız kaldı. 1565'te evlendi; altı çocuğundan sadece biri yaşadı. 1568'de kendisine güney-batı Fransa'da, Périgueux yakınlarında, bir şato miras kaldı. 1571'de şatosuna çekilerek yazı yazmaya koyuldu. 1580'de **Essais** (Denemeler) nin iki cildi yayımlandı; üçüncü cilt sekiz yıl sonra çıktı. 1580'de Almanya ve İtalya'da gezideyken Bordeaux belediye başkanlığına seçildi. Görevini başarıyle yaptığı için, ertesi dönemde yine belediye başkanı oldu. 1585'te şatosuna çekilip yazı yazmaya devam etti. O karışık yıllarda bir başına, huzur içinde yaşamaya çalıştı.

Montaigne, denemeyi bir edebiyat türü olarak kabul ettiren ilk yazardır. İlk denemeleri, kitaplardan aldığı notların yorumuna dayanır. Yazdıkça, bu edebiyat türünün olanaklarının ne kadar geniş olduğunu gördü; her konudaki düşüncelerini denemeyle anlatmaya çalıştı. Yerleşmiş yargıları, üstlerinde düşünmeden kabul etmeyen bir insandı. Bütün meseleleri mantık yoluyle çözmek istiyor, ama bir yerde mantığın yetersiz olduğunu düşünüyordu. 1576'da yaptırdığı bir madalyonun üstüne «Que sais-je?» (Ne biliyorum?) yazdırmıştı. Bu sorunun cevabını yine kendisi vermişti: «Pek az şey; ama hiç olmazsa kendimi anlamaya çalışıyorum». Denemeleri, kendini inceleyerek insanı anlama, insana varma yolunda atılmış önemli bir adımdı. Bir çeşit otobiyografiydi; kronolojik sırayla değil, konuların aklına geldiği sırayla yazılmasından meydana gelmişti.

Montaigne yaşlandıkça kuşkuculuğu silindi, hayatı olduğu gibi kabullenmeye başladı. Yazdığı bütün denemelerde, insanların kusurlarına karşı bir hoşgörü havası sezilmektedir; sadece kendi kusurlarına karşı acımasız bir dil kullanmaktadır. Okuduğu kitaplar, gördüğü yerler, geçirdiği deneyler ölümsüz bir edebiyat eseri olarak başarıyla verilmiştir. Denemeleri Türkçeye de çevrilerek yayınlanmıştır.

MONTALE, EUGENIO
(1896 -) İtalyan şairi. Küçük yaşta müzik ve şan dersleri almaya başladı. I. Dünya Savaşının çıkmasıyle öğrenimine ara vermek zorunda kaldı. Savaşa katıldı. İlk şiir kitabı **Ossi di seppia** 1925'te yayımlandı. Bu kitabı **Le occasioni** (1939), **Finisterre** (1943) ve **La bufera e altro** (1956) izledi. Şiirlerinde büyük bir duygululuk içinde dünyanın kaçınılmaz kötülüğü veriliyordu. İki dünya savaşı arasında ünü Avrupa ve Amerika'ya yayıldı; o sıralarda, T. S. Eliot da aynı havada şiirler yazmaktaydı.

Montale günümüz Avrupa şiirinin en önemli kişilerinden biridir. 1967 yılında İtalyan parlamentosuna tabiî senatör seçilmiştir.

MONTANA
Amerika Birleşik Devletleri'nin kuzey eyaletlerinden biri. Kuzeyde Kanada, doğuda Güney ve Kuzey Dakota, güneyde Wyoming, batı ve güney-batıda da Idaho ile çevrilidir. Yüzölçümü 381 087 km². olan Montana'nın nüfusu 710 000 kadardır. Başkenti 25 000 nüfuslu Helena şehridir.

Montana eyaletinin batı kesiminde Kayalık

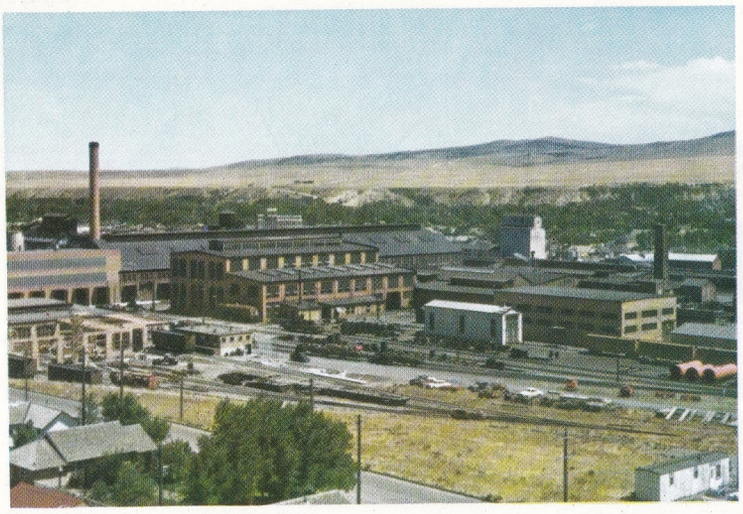

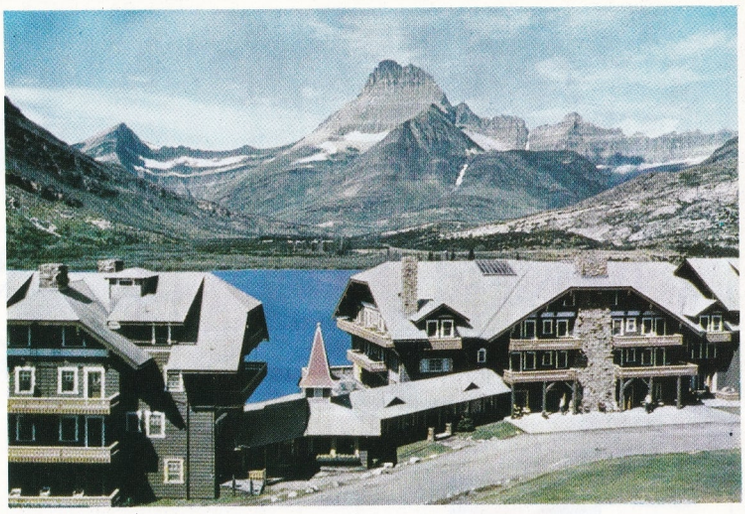

Solda: Güney Montana'nın ticaret ve madencilik merkezi Livingston'da bir fabrika. Eyaletin başlıca ekonomik kaynakları tarım ve madenciliktir. Sağda: Kuzey-batı Montana'daki Lewis Range bölgesi, buzullar ve gölleriyle önemli bir dinlenme ve dağcılık merkezidir. Resimde Glacier National Park'ta bir otel görülüyor.

dağların bir parçası olan dağ sıraları yükselir. Bu dağ sıralarının en önemlileri, en yüksek tepesi Cleveland tepesi (3 181 m.) olan Lewis Range dağları, en yüksek tepesi Trapper Peak (3 102 m.) olan Bitter Root dağları ve en yüksek tepesi Granite Peak (3 917 m.) olan Absaroka dağlarıdır. Eyaletin doğu kesimindeki yaylaların ortasında yükselen East Little Belt ve Big Snowy dağları ise Montana'nın diğer yüksekliklerini meydana getirirler. Montana'nın doğu kesimindeki yaylalar da Great Plains adı verilen merkezî ovaların bir parçasını teşkil ederler; birbiri peşi sıra dizilen bu yüksek ovaları ırmaklar önemli ölçüde aşındırmıştır. Montana eyaletinin ırmaklarının bazıları Büyük okyanusa, bazıları da Atlas okyanusuna akarlar. Büyük okyanusa dökülen ırmakların başlıcaları Kootenay ve Clark Fork ırmakları, Atlas okyanusuna dökülen ırmakların başlıcaları ise Missouri ve Milk River, Musselshell ve Yellowstone gibi kollarıdır. Montana sınırları içinde bulunan en büyük göl Mission Range dağlarının eteklerinde yer alan Flathead gölüdür, fakat, Missouri ve Yellowstone ırmakları boyunca uzanan yapay göller de oldukça önemli bir alan kaplarlar.

Montana'ya kara iklimi egemendir. Kışlar sert, yazlar kısa ve bazı bölgelerde çok sıcak geçer; yağışlar azdır.

Montana sınırları içinde görülen en önemli ekonomik etkinlikler tarım, hayvancılık, ormancılık ve yeraltı kaynaklarının işlenmesidir. Başlıca tarım ürünleri çeşitli tahıllar, hayvan yemi, şeker pancarı, patates ve keten tohumudur. Beslenen hayvanların başında sığır, domuz ve kümes hayvanları gelir. Yeraltı kaynaklarının en önemlileri ise gümüş, altın, çinko, kurşun, bakır, manganez, fosfatlar, petrol, doğal gaz ve linyit kömürüdür. Montana'da sanayi gelişmiş durumdadır; en önemli sanayi dalları da maden işleme, petrol, besin ve konserve sanayileridir.

Montana'nın, başkent Helena'nın dışında kalan diğer önemli şehirleri Missoula (nüfusu 35 000), Butte (nüfusu 30 000), Great Falls (nüfusu 65 000) ve Billings (nüfusu (60 000) dir.

MONT BLANC

Batı Alplerinin en yüksek noktasını meydana getiren dağ (4 810 m.). Kafkas dağları dışında Avrupa'nın en yüksek dağı olan Mont Blanc Fransa, İtalya ve İsviçre sınır noktasında yükselir. Güneyinde ve doğusunda, İtalya'daki Entrèves yakınlarında birleşerek Dora Baltea adını alan Val Veni ile Val Ferret akarsularının kaynakları vardır. Kuzeyinde, Chamonix vadisini ikiye bölen ve Fransız topraklarında akan Arve ırmağının yukarı kolu bulunur.

Mont Blanc, granitli bir kütledir. Bir kesimi, «protojin» denilen gnaysa dönüşmüştür. Çevre kesimlerinde ise mika ve kalker şistleri bulunur. Bu Hersinyen çekirdeğin kuzey ve güneyi, Mercantour (Argentera), Pelvoux, Belledonne, Aiguilles Rouges, Mont Blanc, Aar ve St. Gothard'ı meydana getiren billûrlu paleozoik kütleleri kaplayan büyük kıvrılmalardan kalma kayalıklarla çevrilidir. Büyük ölçüdeki aşınma zamanla üst tabakaları sıyırmış ve alttaki eski kayaları ortaya çıkarmıştır.

Alp dağları zincirinin karakteristik özelliği olan uyumsuzluk, Mont Blanc'da çok belirgindir. Bakışımlı düzende olmayan Mont Blanc'ın tepeleri diğer Alplerden daha yuvarlaktır. Kuzeydeki bu alçak ve geniş yaylı tepeler güneyde İtalya'ya bakan yamaçlarda birden dikleşerek sarp bir duvar meydana getirirler.

Mont Blanc kütlesi, Col du Géant (3 359 m.) gibi birkaç yerde, çetin koşullar altında geçit verir. Yüzeyin büyük bölümünü kaplayan buzullar, özellikle Fransa'ya bakan kesimde yoğundur. Mer de Glace 55 km^2.'lik bir buzul alanıdır. İtalya tarafındaki en büyük buzullar Miage (8 km^2.) ve Brenva (7 km^2.) dır. İsviçre yönündeki buzullar çok dar alanlardadır.

Atmosfer olayları ile buzullar, graniti büyük ölçüde etkileyerek parçalamışlardır. Parçalanmış granit kırıkları bir dantel gibi yayılmış olup, görülmemiş bir güzellik meydana getirmekte ve dağcılık sporu açısından ilginç bir yer olmaktadır. Bu tür tepeler arasında en önemlileri Grandes Jorasses (4 206 m.), Dent du Géant (4 014 m.), Aiguille du Midi (3 843 m.) ve Aiguille Noire de Pétéret (3 773) m.)dir. Bu bölgelerde kar ve buz bulunmamakla beraber, kütlenin en yüksek bölümünde kar ve buz kalın bir tabaka halindedir. Zirveye, ilk kez Fransa tarafındaki tepelerden Jacques Balmat ve Michel Paccard çıkmışlardır (1786). Buzulların eski jeolojik çağlarda, bugünkü vadi tabanlarına kadar varmış olan etkileri, çöküntülerde, oyuklarda ve moren birikintilerinde kendilerini göstermektedir.

Mont Blanc, dağcılar için olduğu kadar turistler için de ilginçtir. Turizm açısından en önemli bölgeler Fransa yönündeki Chamonix (1 037 m.) ve İtalya tarafındaki Courmayeur (1 228 m.) dür. Aiguille du Midi (3 843 m.) ile Rifugio Torino (3 370 m.) üzerinden Chamonix ile Entrèves'yi bağlayan havaî hat, turistlere kütlenin güzelliğini panoramik olarak seyretme olanağını sağlamaktadır. Chamonix-les - Pèlerins ile Entrèves arasındaki tünel de ulaştırmayı kolaylaştırmıştır. 1958 aralık ayında açılmaya başlanılan tünelin yapımı, İtalya tarafındaki kayalık bölgenin beklenmedik güçlükler yaratmasıyle bir süre aksamış ve dünyanın en büyük tüneli, ancak 16 temmuz 1965 tarihinde trafiğe açılabilmiştir.

MONTE CARLO

(**bkz.** Monako Prensliği)

MONTESQUIEU, CHARLES DE SECONDAT, BARON DE

(1689 - 1755) Fransız felsefeci ve siyasî denemecisi. Önceleri hukuk öğrenimi yapmaya başladı, ama sonra tarih ve siyasetle daha çok ilgilendiğini fark etti. 1721'de **Lettres Persanes** (İran Mektupları) adlı eserini yayımladı. İranlı bir gezgin ağzıyle yazdığı bu eserde Fransız gümrüklerini ve siyasî kurumlarını eleştiriyordu.

Almanya, İtalya, İsviçre ve İngiltere'de bulunduktan sonra Fransa'ya dönerek eski Roma'yı incelediği ve olayların tabiî sebeplerden

doğduğunu ileri süren bir tarih görüşünü belirttiği **Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence** (Romalıların Büyüklüğünün ve Gerilemelerinin Nedenleri Üzerine Görüşler, 1734) adlı kitabını yayımladı. En önemli eseri, 1748'de çıkan **De l'esprit des lois** (Kanunların Ruhuna Dair) idi. Bu kitabı 20 yılda yazmıştı. Kanunların her ülkede aynı olamayacağını ileri sürüyordu. Kanunlar, yapıcılarının içinde bulundukları tabiat, coğrafya ve iklim şartlarına göre her ülkede değişmekteydi. Onun için, mutlak olmamalı, zamana ve yere göre değiştirilmeliydiler.

Montesquieu'ya göre üç çeşit devlet yönetimi vardı: Cumhuriyet, monarşi, despotizm. Bu üç yönetim biçimi de ayrı ayrı kanunlar gerektiriyordu. Söz gelişi, despotizm kanunları, monarşi ya da cumhuriyette başarısız sonuçlar verirdi. Despotizm, halkın güvenliğini halkı bağlayarak sağlamaya çalışan bir yönetim biçimdir; öteki uçtaki yönetim biçimi olan cumhuriyette ise, halk hem yöneten, hem de yönetilendir. Kanunlar bireyleri koruyamazlarsa cumhuriyet cumhuriyet olmaktan çıkar, despotizme döner.

Montesquieu, en iyi yönetim biçiminin meşrutiyet olduğunu ileri sürmüş, kuvvetler ayrılığının önemini belirtmiştir. İngiltere'de gördüğü meşrutî krallığın, aynı zamanda bireylerin haklarını da koruduğunu yazmış ve Fransız devrimcilerini etkilemiştir. Devrimciler, anayasalarını onun ilkelerinden hareket ederek hazırladılar. Montesquieu'nün kuvvetler ayrılığı ilkesi, ölümünden 32 yıl sonra yapılan Amerikan anayasasında yer aldı.

MONTEVERDI, CLAUDIO

(1567 - 1643) İtalyan bestecisi. Cremona'da doğmuş, Venedik'te ölmüştür. Küçük yaşta kendini müziğe veren sanatçı, ilk bestelerini 1583'te yayımlamıştır. 1587'de ise besteciye ün sağlayan altı kitaplık madrigallerinin birinci kitabı yayımlanmıştır. 1590 yılında Mantova dükünün sarayına şarkıcı ve viyola çalgıcısı olarak girmiştir. 1603 yılında yine Mantova'da oda müziği yöneticiliğine atanmıştır. Saraydaki görevleriyle birlikte madrigallerini bestelemeye devam etmiştir. Bu arada operalar, intermezzolar ve baleler de bestelemiştir. 1607'de **Orfeo**'yu, 1608'de **Arianna**'yı ve **Il ballo delle ingrate** (Nankör Kadınlar Balesi) yi bitirmiştir. 1613'te Venedik Cumhuriyeti müzik yöneticiliğine atanmıştır. 1614'te madrigallerinin son kitabını yayımlamış, 1643'e kadar pek çok ve pek çeşitli beste yapmıştır. Monteverdi, ele aldığı bütün biçimlerde bir «anlatım gerçekliği» aramış, bunu yaparken sözle müzik arasında çok sıkı bir bağ yaratmıştır. Bir yandan da polifonik kalıpları sadeleştirmiştir. Operalarında dramatik havayı yoğun bir orkestra katkısıyle artırmıştır. Eserlerinin tümü 1927 yılında 16 cilt olarak yayımlanmıştır.

Fransız filozofu ve politika yazarı Montesquieu'nün büstü. Lemoyne'in eseri olan büst Bordeaux Müzesinde bulunmaktadır.

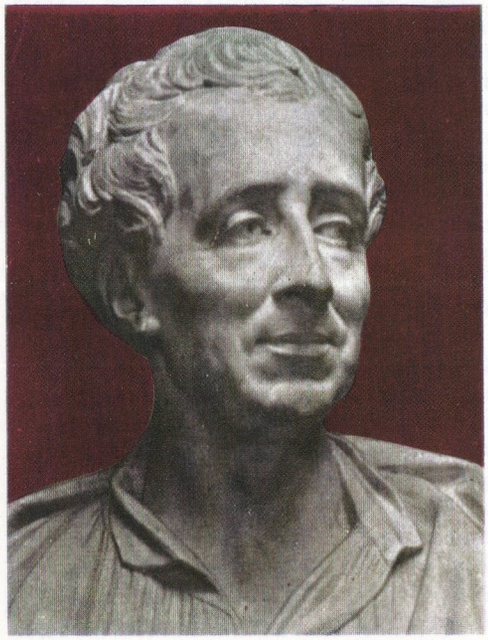

Lirik dramın yaratıcısı Monteverdi'nin ressamı bilinmeyen bu portresi Innsbruck'da Landesmuseum'da bulunmaktadır.

MONTEVIDEO

Uruguay'ın başkenti (nüfusu 1 203 700). Rio de la Plata adlı ırmağın kuzey kıyısında kurulmuştur. Irmakla aynı adı taşıyan körfezin üzerindedir. Ülkenin yalnız başkenti değil, aynı zamanda ekonomi ve kültür bakımından da merkezidir ve ülkenin denize açılan tek kapısıdır. Ülkedeki bütün demir, kara ve havayolları Montevideo'de birleşir. İthal ve ihraç mallarının % 90'ı Montevideo limanından geçer. İhraç mallarının başında canlı hayvan (sığır ve koyun), dondurulmuş et, konserve et, deri, yün, keten ve çeşitli besin maddeleri gelir. Şehir bir endüstri merkezi olarak da gelişmiştir. Endüstri olarak özellikle besin maddeleri (konserve ve un ürünleri), dokuma, kimya (ilâç, boya, cilâ, sabun), çimento, ayakkabı, tütün, cam yapımı yoğunlaşmıştır. Ayrıca turizm de önemli bir döviz kaynağı niteliğindedir. Gerek iklimin uygunluğu, gerek şehrin ve dolaylarının ilginçliği turizmi geliştirmektedir.

Montevideo, İspanyolların 1717'de körfeze bakan kaleyi almaları üzerine, Buenos Aires'in İspanyol valisi Maurillo de Zabala tarafından 1726 yılında kurulmuştur. Uzun süre İspanyollarla Portekizliler arasında çekişme konusu olan şehir, 1828'de Uruguay devletinin başkenti olmuş, bu tarihten sonra da gittikçe büyümüştür.

MONTGOLFIER KARDEŞLER

Fransız endüstri adamları: Joseph - Michel (1740 - 1810) ve Jacques - Etienne (1745 - 1799). Her ikisi de Vidalon - lès - Annonay'de doğmuş, Joseph - Michel, Balaruc - les - Bains'de, Jacques - Etienne ise Serrières'de ölmüştür. Kendi adlarını taşıyan sıcak hava balonuyle yapılmış hava gemisinin mucididirler. İlk deneyleri kâğıt ve ipekten küçük örnekler üzerinde yapılan balon, 4 haziran 1783'te Annonay'de uçurulmuştur. Bütün bilimsel çevrelerin ilgisini üzerine çeken bu gerçekleştirmede 750 m³.'lük bir balon seçilmiştir. 19 eylülde Montgolfier kardeşler, deneylerini Versailles'de kralın önünde tekrarlamışlardır. Bu sefer balona bir koyun, bir horoz, bir de ördek taşıyan bir kabin takılmıştır. Bu gösteriden sonra mucitler Fransız Bilimler Akademisine atanmışlardır. Joseph - Michel, ayrıca, paraşütü icat ederek havacılık alanında çok önemli bir hizmette bulunmuştur. Montgolfier kardeşlerin sanayi alanında da başarıları olmuş, Annonay'de kurdukları kâğıt fabrikasında, kâğıt yapımına yenilik getiren yöntemler uygulamışlardır.

Uruguay ticaretinin büyük kısmının yapıldığı Montevideo limanından bir görünüş.

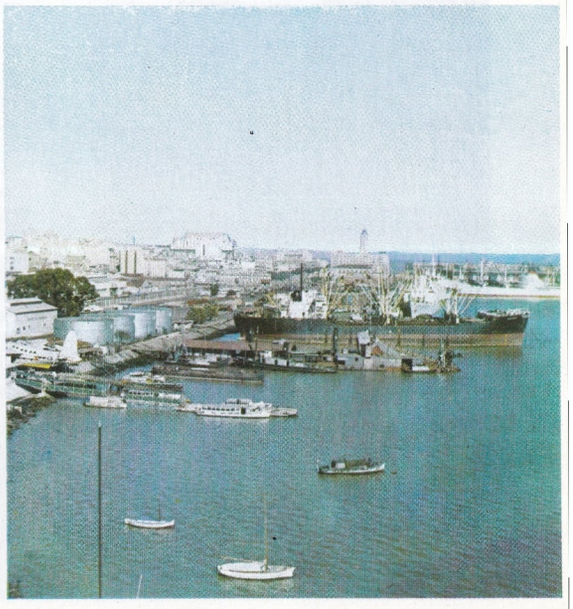

MONTGOMERY, BERNARD LAW
(1887 -) İngiliz mareşali. II. Dünya Savaşındaki İngiliz komutanlarının en ünlüsüdür. 1939 yılında II. Dünya Savaşı patlak verdiği zaman, Fransa'ya gönderilen İngiliz kuvvetlerine tümgeneral olarak katılmıştır. 1940'ta güney-doğu cephesi komutanlığına getirilmiştir. 1942'de General Gort'un bir uçak kazasında ölmesinden sonra, Mısır'daki İngiliz kuvvetlerinin başına getirilmiş, Alman mareşali Erwin Rommel'in kuvvetlerini El-Alemeyn'de yenilgiye uğratmıştır. Sicilya ve İtalya'nın ele geçirilmesinde görev alan Montgomery, 1944 yılı başlarında İngiltere'ye çağrılarak, Almanya'ya karşı girişilecek büyük saldırıya katılacak İngiliz ve Kanada orduları komutanlığına atanmıştır.

Savaştan sonra 1946 yılına kadar Ren'deki İngiliz orduları komutanı olarak görev yapan Montgomery, bu tarihte İngiltere genelkurmay başkanlığına getirilmiştir. 1948 yılında Batı Avrupa başkomutanları konseyine başkan olmuş; 1951 - 1958 yılları arasında da Avrupa müttefik orduları başkomutanlığında bulunmuştur.

MONTHERLANT, HENRY MILLON DE
(1896 -) Fransız yazarı. Aydınlar arasında boğa güreşleri modasını yaratan ilk insandır (kendi de boğa güreşi yapmış ve 1925'te yaralanmıştır). Spora, yolculuğa, tehlikeye, serüvene çok düşkündür. Bu bakımdan Ernest Hemingway'le karşılaştırılır; fakat üslupları arasında büyük ayrılık vardır. Eserlerinde geleneklerin, klasisizmin, millîyetçiliğin damgaları görülür. Büyük bir bireycidir. Denemelerinin yanı sıra **Les célibataires** (Bekârlar, 1934) ve **Les jeunes filles** (Genç Kızlar, 1936) adlı iki romanı vardır. 1942 - 1954 yılları arasında sekiz oyun yazmıştır; en önemlileri **La reine morte** (Ölü Kraliçe, 1942); **Le Maître de Santiago** (Santiago Şövalyesi, 1948); **Port - Royal** (1954). 1960'ta da **Le Cardinal d'Espagne** (İspanya Kardinali) adlı eserini yayımlamıştır.

MONTREAL
Kanada'da bir şehir (nüfusu 2 300 000). Kanada'nın en büyük şehridir. Quebec eyaletinde, Ottawa'yı çevreleyen Ottawa ırmağının kavşağı yakınlarında kollara ayrılan St. Lawrence ırmağının sol yakasındadır. Montreal, Kanada'nın en önemli kültür, endüstri ve ticaret merkezidir. St. Lawrence denizyolunun başında kurulmuş olan ve ulaşıma açık aylarda büyük transatlantiklerin yanaşmasına uygun bulunan limanı, Kanada'nın en önemli limanıdır.

Jacques Cartier, ilk olarak 1535 yılında bu bölgeye geldiği zaman, Mount Royal dağının güney yamaçlarında, bugünkü McGill Üniversitesinin bulunduğu alanda, Hochelaga adında bir yerli köyü bulunmaktaydı. Aynı bölgeye 1603 yılında Samuel de Champlain gelmiş ve 1611 yılında, daha sonra Fransızlar tarafından bir yerleşme merkezi durumuna getirilen kaleyi kurmuştur. Bu yerleşme merkezi kısa süre sonra, yerlilerin saldırısına uğramışsa da, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bir ticaret merkezi olarak önem kazanmıştır. 1725 yılında, saldırılara karşı korunmak için kale tahkim edilmiştir. Şehir, 1760'ta İngilizlerin eline geçmiştir. Montreal, 1844 - 1849 yılları arasında Kanada'nın başkenti olmuştur. Gökdelen yapımına önem verilen şehirde 1966'da metro kurulmuş, St. Lawrence ırmağı üzerindeki iki adada uluslararası 1967 yılı fuarı (Expo 67) açılmıştır.

Montreal'in dış mahalleleri, St. Lawrence nehrinin iki yanında uzanır. Montreal endüstrisi, Kanada endüstrisinin beşte birini meydana getirir. Başlıca yapım maddeleri demir ve çelik, makine ve motor, kimyasal maddeler, plastik eşya, tekstil, giyim eşyası, kâğıt, deri, rafine şeker, hububat öğütülmesi, rafine petrol ve otomobil ile uçak endüstrileridir.

Önemli yapıları arasında, Notre Dame de Bonsecours (1657), Notre Dame (1824) kiliseleri ile St. James (1870) katedrali sayılabilir. 1705 yılında kurulan Ramezay şatosu, sırasıyle Fransız ve İngiliz valilerinin ikametgâhı olmuştur. 1829'da kurulan McGill ve Fransızca öğretim yapan Montreal Üniversitesi olmak üzere iki üniversitesi vardır. Fransızca konuşulan şehirler içinde, Paris'ten sonra en büyük şehir Montreal'dir.

Montreal. Sağda Roma'nın ünlü San Pietro katedrali örnek alınarak yapılan Saint James katedrali görülüyor. Montreal Kanada'nın sanayi ve ticaret merkezi olduğu gibi en büyük limanına da sahiptir.

MOORE, HENRY
(1898-) İngiliz heykeltıraşı. Heykel sanatında dünya çapında ünü olan Moore, Yorkshire'de doğdu, Leeds'de öğrenim yaptıktan sonra Londra'daki Royal College of Arts'a gitti. Çeşitli jeolojik koleksiyonlarda gördüğü taşların tabiî kümelenmelerinden büyük ölçüde etkilendi. The British Museum'da incelediği Mısır, Etrüsk, Zenci oymaları ile ilkel heykeller görüş ufkunu genişletti. 1928'de Meksika sanatıyle ilişki kurdu. Kendisinden önceki Fransız ve İtalyan heykeltıraşları da aynı kaynaklardan etkilenmişlerdi; ama Moore, bu etkiden daha başka biçimde yararlandı. Onu hareketsiz masklar, kocaman gözler ilgilendirmiyordu; natüralizmin sınırları içinde kalmadan taşa ve tahtaya büyük bir canlılık kazandırabileceğini düşünüyordu.

Moore'un 1929 yılında yaptığı, ilk heykellerinden biri olan «Uzanmış Figür», Pablo Picasso'nun ve Jacob Epstein'ın o dönemdeki eserlerinin etkilerini taşıyordu. Kullandığı maddenin imkânlarını ilk olarak bu eserde araştırmaya başlamıştı. Çakmaktaşını heykelin özüyle bağdaştırmayı başarmıştı. Sonradan «Kral ve Kraliçe»de (1952-1953) ve birçok kere ele aldığı «Anne ile Çocuk» temasında da aynı maddeyi başarıyla kullandı.

Moore, 1940 - 1942 yılları arasında savaşla ilgili eserler verdi. Londra bombardımanı sırasında sığınaklarda uyuyanları gösteren bir dizi suluboya resim yaptı. Yağlı bir alan üstünde suluboyanın yanı sıra mürekkep ve pastelle çalışarak kişilerini bulanık bir havayla yansıttı.

1950 - 1960 yılları arasında yaptığı eserler içinde en önemlileri Londra Battersea parkındaki «Üç Figür», Londra'daki Time - Life binasının cephesi ve Stevenage New Town'daki «Aile» dir.

MORANDI, GIORGIO
(1890 - 1964) İtalyan ressamı. Bologna'da doğdu. Resim öğrenimini de aynı şehirde yaptı. 1912'de gelecekçilik akımıyle ilgilendi. İki yıl sonra Paul Cézanne ve kübizmle ilişkiler kurdu. 1916'da, en iyi eserleri olan natürmortları yapmaya başladı. Bir süre sonra kendini yeniledi. Metafizik resim topluluğundan ve Giorgio de Chirico ile Carlo Carra'nın resimlerinden etkilendi. 1948 Venedik Biennale'inde aynı

rengin çeşitli tonlarını kullanarak yaptığı yalın yağlıboya resimleriyle birincilik ödülünü aldı.

MORAVIA, ALBERTO
(1907 -) İtalyan yazarı. Asıl adı, Alberto Pincherle'dir. Edebiyat alanındaki ilk eseri 1929 yılında yayımlanan **Gli indifferenti** (Kayıtsızlar) adlı romanıdır. Bu romanda küçük burjuvazinin sinizmini ve gençliğin kayıtsızlığını katı ve haşin bir üslupla işlemiştir. XIX. yüzyıl edebiyatının verileriyle, Freud'ün görüşlerinin bağdaştırıldığı bu temayı, Moravia daha sonraki eserlerinde gerçekçi bir tutumla sürdürmüştür. **La bella vita** (Güzel hayat, 1935) adlı bir hikâye kitabıyle **Le ambizioni sbagliate** (Yanlış Özenişler, 1935) adlı bir romandan sonra, diktatörlük yönetimini taşlayan **La mascherata** (İki Yüzlülük, 1944) yı yayımlamıştır. **Agostino** (1944) da zor koşullar içinde yetişen bir gençliğin sorunlarını, **La romana** (Romalı Dilber, 1947) da ise faşist yönetim altındaki İtalya'yı konu edinmiştir. Gazetecilik, sinema eleştirmenliği, senaryo yazarlığı da yapan Moravia'nın öbür önemli kitapları şunlardır: **Il conformista** (Tutucu, 1951), **Il disprezzo** (Hor Görme, 1954), **La ciociara** (1957), **La noia** (Sıkıntı, 1962).

MOREAU, JEANNE
(1928 -) Fransız sinema ve tiyatro oyuncusu. Adını ilk olarak 1946'da duyurdu; daha sonra Comédie Française'de, Jean Vilar'ın Théâtre National Populaire'inde ve Théâtre Antoine'da hem klasik hem modern eserlerde oynadı. Bu arada filimlerde ikinci derecede roller alıyordu. Louis Malle'in **Ascenseur pour l'échafaud** (İdam Sehpası, 1957) adlı filiminde başrolü oynayarak dikkatleri üstüne çekti. Bir yıl sonra **Les Amants**'da oynadı. Bu iki filim onu uluslararası üne kavuşturdu. Değerli yönetmenlerin paylaşamadığı bir oyuncu oldu. Önemli filimleri: Peter Brook'un **Moderato Cantabile** (1960), Michelangelo Antonioni'nin **La Notte** (Gece, 1961), François Truffaut'nun **Jules et Jim** (Unutulmayan Sevgili, 1961), Joseph Losey'in **Eva** (Aldatan Kadın, 1962), Orson Welles'in **The Trial** (Duruşma, 1963) ve **Chimes at Midnight** (1966), Luis Bunuel'in **Journal d'une Femme de Chambre** (1964).

Sadece beyazperdede değil, sinema dışında da sağlam bir kişiliğe sahip olan Jeanne Moreau, çağının Bette Davis'i olarak gösterilmektedir.

Henry Moore: «Aile» adlı bronz heykel grubu (1947). Londra, Marlborough koleksiyonu. Ünlü İngiliz heykelcisi Moore, başka eserlerinde olduğu gibi, bu heykelinde de anıtsallıkla insancıllığı bir uyum içinde birleştirmiştir.

MORE, SIR THOMAS
(1478 - 1535) İngiliz devlet adamı ve hümanisti. Kral Henry VIII.'in sarayında önemli görevlerde bulunduktan sonra 1529 yılında nazır oldu. Kral Henry'nin karısından boşanmasına ve İngiltere kilisesinin başına geçmesine karşı olduğu için 1532 yılında görevinden istifa etti. İki yıl sonra da Henry'nin karısı Katherine'den ayrıldığını bildiren kararı kabul etmediğinden Londra kulesinde hapsedildi. 1535 yılında idam edildi. Thomas More 1935 yılında papa Pius XI. tarafından aziz ilân edildi.

Thomas More'un en önemli eseri, modern politika edebiyatının da en önemli eserlerinden biri ve öncüsü kabul edilen **Libellus de optimo reipublicae statu deque nova Insula Utopia** (1516) dır. Daha sonra «ütopik edebiyat» adı verilen bu edebiyatın diğer önemli ürünleri ise Campanella'nın **Città del sole** (Güneş Ülkesi), Bacon'un **Yeni Atlantid** ve Harrington'un **Okyanusya** adlı kitaplarıdır. More eserinin ilk kısmında, Tudor hanedanının yönetimindeki, savaşların yoksullaştırdığı ve soyluların soyduğu İngiltere'nin içinde bulunduğu politik ve özellikle toplumsal koşulların gerçekçi bir anlatımını yapmıştır. Özellikle ekilen toprakların yün sanayiinin beslenmesi amacıyle otlağa çevrilmesi sonucu İngiliz köylülerinin yoksullaşması More'u etkilemiş ve özel mülkiyete yöneltilen eleştirileri incelemeğe, önemsemeğe, sonuç olarak da Eflatun'un öne sürdüğü bir «komün» toplumu idealine yöneltmiştir. Kitabın ikinci kısmında ise bir ideal devlet şeması çizilmektedir: Amerigo Vespucci ile yolculuk etmiş hayalî bir denizci olan Ralph Hythlodaye, hayalî bir ada olan Utopia adasında kurulmuş bulunan ve ortak mülkiyet temeline dayanan bir devletin kuruluşunu, yapısını anlatır. Bu ülkede hiç kimse mal sahibi

değildir; büyük çoğunluk tarlalarda olmak üzere herkes çalışmaktadır; ancak pek az kişi bedenî çalışmaya katılmamakta ve öğrenim yapmaktadır; çalışma süresi günde altı saattır. Birey, devlet kuruluşunun hücrelerini teşkil eden ve yaşlılar tarafından yönetilen büyük aile tarafından korunmakta ve güvenlik altına alınmaktadır. Yöneticiler demokratik bir şekilde seçilmektedir; dinin temelini, bilinmeyen, büyük ve sonsuz bir Tanrıya inanış meydana getirmektedir; herkes bu Tanrıya kendi inanışına göre tapmakta serbesttir.

MORFİN

Afyondan çıkarılan başlıca uyuşturucu madde. XIX. yüzyılın başlarında bulunmuştur. Uyku Tanrısı Morfeus'un adından ötürü bu uyutucu maddeye morfin denmiştir. Küçük dozlar halinde morfin alan bir kimsede hafif coşkunluk belirtilerine rastlanır. Bu belirtiler arasında çok hafif bir uykusuzluk durumu, reflekslerde çabukluk, bol ve hızlı düşünme de vardır. Ancak bu sonuçları alabilmek için verilecek doz güç belirlenir; çünkü morfinin yapacağı etki kişisel niteliklere bağlıdır. Bundan ötürüdür ki, verilecek dozda ufak bir şaşma, acı duyma, açlık, sıkıntılı duygulara kapılma, dikkatin azalması, uykuya dalma gibi istenmeyen zararlı sonuçlar verir.

Morfinin yan etkileri arasında solunum zayıflaması, kalp atışlarının hafiflemesi, bağırsaklarda tutukluk sayılabilir. Tedavide ağrı dindirici olarak kullanılır ve pek şiddetli ağrılarda bile iyi sonuç alınır.

Şu ya da bu nedenle uzun süre kullanildığında morfinizm adı verilen özel bir zehirlenme durumu yaratır. Morfinizmin klinik belirtileri karakterde ve davranışlardaki bozulmada kendini gösterir. Ruhsal eylemler bir süre bozulmadan kalırsa da, sürekli uyarım karşısında bunlar da verimliliğini kaybeder; duygusallıkta bir değişme, aile ve toplumiçi görevlere olan ilginin azalması, genel durumda bir düşüklük, morfin alma isteğinin dayanılmaz dereceye varması gibi durumlar karşısında kalınır. Bu durumlarda morfini kesmek aşırı klinik belirtilere, derin korku, kusma, ishal, ağlama, uyuklama içinde uykusuzluk, intihara varan çöküntü gibi olgulara yol açar. Bu vakalarda çok özel bir tedavi yolu izlenir.

Önde iri ve yetişkin bir erkek mors. Üst çenelerindeki iki uzun dişle dikkati çeken morsların boyları dört metreyi bulmaktadır. Denizde çok iyi yüzen morslar karada ve buz üstünde güç ve yavaş hareket ederler.

MORFOLOJİ

Yerkabuğunun biçimlerini inceleyen coğrafya dalı. Morfoloji, bu incelemeyi yaparken yalnız Yerkabuğunda bazı niteliklerin gözlemini yapmakla kalmaz, aynı zamanda belirli bir yapı biçiminin yeryüzündeki dağılımını da ele alır. Bu açıdan, fiziksel coğrafya jeolojiyle birleşir. Jeomorfoloji denen bu bilim dalı bir yandan toprağın bileşkenlerini, bir yandan da o toprağı meydana getiren iç ve dış güçlerle olan ilişkilerini inceler. Bu, ele alınan toprak biçimlerinin geçmişine inmekle olur. Dış etkenlerin incelenmesi daha çok fiziksel coğrafyanın alanına girer. İç etkenler ise jeoloji çerçevesi içinde ele alınır. Toprak morfolojisinden elde edilen verilerin matematik ve istatistik bakımdan incelenmesi toprağın morfometrisini meydana getirir.

MORİNA (Gadus morrhua)

Mezgitgillerden, soğuk denizlerde yaşayan bir balık. Boyu 1 - 1,5 m. arasındadır. Sırt ve yan tarafları yeşilimsi esmer, karnı aktır. Üzerinde koyu lekeler vardır. Ağzı geniş ve dişlidir. Karaciğerinden elde edilen balıkyağı kansızlığa, zayıflığa karşı ilâç olarak kullanılır. Eti yenir. Başından ve iç organlarından balık gübresi yapılır.

MORÖTESİ

Frekansları morışığın frekanslarından büyük, X ışınlarının frekanslarından küçük olan elektromagnetik ışınımlar. Morötesi ışınımlarının dalga boyları yaklaşık olarak 4 000 A° ile 1 000 A° arasındadır. Morötesi ışınımlarının ana kaynağı güneş ışınımıdır; yapay olarak da civa buharlı kuvars lambalarıyle elde edilirler.

Morötesi ışınımlar gözle görülmezler, fakat bazı cisimlerle, örneğin baryum platinosiyanürle sıvalı ekranları, flüorışıl hale getirirler ve fotoğraf plaklarını etkilerler. Bu nedenle, güneşin tayfı bir flüorışıl ekran üzerine ya da bir fotoğraf plağı üzerine alınırsa, görünür bölgenin daha ötesinde de bir etki görülür.

Morötesi ışınımların pek çok uygulamaları vardır. İyonlaştırıcı güçler nedeniyle bakterisit (mikrop öldürücü) olarak kullanılırlar. Kimyasal bileşikler üzerindeki etkileri nedeniyle tedavide (örneğin, kemik hastalıklarından korunmada ve iyileştirmede) kullanılırlar. Dalga boyları, Wood ışığı adı verilen, 3 659 A° etrafında bulunan morötesi ışınımlar, sanat eserlerinin, çeşitli belgelerin, posta pullarının sahtelerinin tanınmasında kullanılır.

Bir mikroskobun ayırt etme gücünün kullanılan ışığın dalga boyu küçüldükçe artması olayı da, mikroskopta morötesi ışınlar kullanılarak görünür ışıkta seçilemeyen ayrıntıların fotoğrafının çekmesini sağlamıştır. Cam, morötesi ışınları kuvvetle soğurduğundan, morötesi ışınlar kullanacak mikroskopların optik kısımları kuvarstan yapılır.

MORS (Odobenus rosmarus)

Etçiller takımının morsgiller familyasından bir memeli türü. Uzunluğu 4 m. kadardır. Kuzey Atlas okyanusunda yaşar. Sırtı yeşilimsi, karnı soluk esmerdir. Hantal görünüşlü bir hayvandır. 75 - 90 cm. uzunluğundaki fildişleri hayvanın savunmasını ve besin bulmasını sağlar. Mayıs ve haziranda çiftleşir. Bir yıl sonra 1 yavru dünyaya getirir. Derisi, dişi ve yağından yararlanılır ve Eskimolar tarafından avlanır. Morsgiller (odobenidae) familyasının morstan başka, bir de Pasifik morsu (odobenus obesus) denilen türü vardır. Öbür türler tükenmiştir.

Morötesi ışınlardan özellikle optik ve fotoğrafçılık alanlarında yararlanılmaktadır. Resimde morötesi ışınlarla fotoğraf çekilmesinde kullanılan iki lâmba.

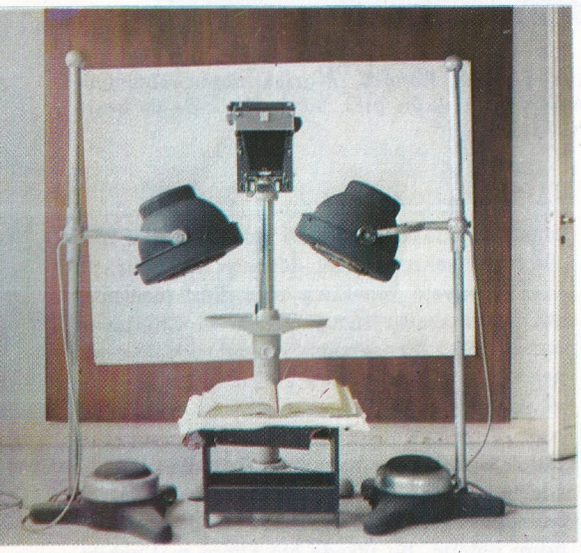

MOSKOVA

Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ve Sovyetler Birliği'nin başkenti. Nüfusu çevresiyle birlikte 9 100 000'dir. Volga'nın kollarından olan Moskova ırmağı üzerinde, güney-batıda Lenin dağlarıyle çevrili olan bölgede kurulmuştur. İkilimi, kara iklimidir. Beş aylık kış süresince sıcaklık sıfırın altındadır.

XII. yüzyılda kurulan Moskova'nın alışılmış sefer yollarından uzak bir bölgede bulunması ve ormanlarla çevrili olması, savunmasını kolaylaştırmıştır. XIV. yüzyıl başlarında Vladimir dukalığının başkenti olmuş ve Metropolit Petro zamanında da Rus Kilisesinin merkezi haline gelmiştir. Ancak, aynı yüzyılın sonunda Livonyalılar ile Tatarlar şehri kuşatmışlar ve yıkmışlardır. Gerek şehrin, gerekse dukalığın yeniden gelişip ilerlemesi, XV. yüzyılın ikinci yarısında sağlanabilmiştir. Moskova, kısa süre içinde Novgorod'u geçerek Rusya'nın kültür merkezi olmuştur. İvan III. (1462-1505) zamanında bayındırlık işleri üzerinde önemle durulmuş ve o zamana kadar kullanılan ahşap yerine, taş ve tuğla binalar yapımına başlanılmıştır. O tarihlerde, nüfusu 100 000'e yükselmiştir.

İlk Romanof çarı Mikael'in 1613'teki bildirisi ile huzursuzluk dönemini atlatan Moskova, Rusya'nın kültür ve politika merkezi olma yolundaki gelişmesini sürdürmüştür. O sıralarda 200 000'i bulmuş olan nüfusu, çoğunlukla ticaret yapmaya başlamıştır. Ancak, 1712 yılında başkentin St. Petersburg'a (bugünkü Leningrad) naklinden sonra, Moskova her alanda gerilemiş, nüfusu azalmış ve şehir, muhafazakâr soylular yüzünden hükümete kafa tutan bir muhalefet merkezi durumuna gelmiştir.

Moskova'nın Napoléon yönetimindeki Fransız orduları tarafından beş hafta süreyle kuşatıldığı ve büyük yangını geçirdiği 1812 yılı, şehrin tarihinde yeni bir dönüm noktası olmuştur. XIX. yüzyılda endüstrileşme ve şehirleşme büyük hız kazanmıştır. 1831 yılında Moskova, demiryoluyle St. Petersburg'a bağlanmış, bunu izleyen yıllarda da diğer büyük kentlerle demiryolu bağlantısı kurulmuştur. Merkezî bir bölgede olması, demiryollarının kavşak noktası ve bir ticaret merkezi olarak Moskova'nın önemini artırmaya yaramıştır.

1918 martında yeni rejim tarafından yeniden başkent haline getirilen Moskova, II. Dünya Savaşında, Kremlin'e 35 km. yaklaşan Alman kuvvetleri tarafından kuşatılmışsa da, Almanlar şehri ele geçirememişlerdir.

Ülkenin endüstriyel veriminin onda birini meydana getiren ürünleriyle, Moskova S.S.C.B.'nin en büyük endüstri merkezidir. Makine endüstrisi dokuma endüstrisini geride bırakmıştır. Bu endüstrinin ürünleri arasında makineli araçlar, elektrik cihazları, elektronik cihazlar, otomobiller, bilimsel araçlar, kimyasal maddeler, besin maddeleri, giyim eşyası, deri, lastik, seramik, kâğıt, baskı, kozmetik ve sigara bulunmaktadır.

Şehir, özellikle Moskova nehrinin sol yakasında genişlemiştir. Yerleşme alanları, Kremlin'den dışa yönelen halkalar halinde gelişmiştir. Bu dairesel kuruluş, bugün büyük bulvarlar ve aşırı genişlikte sokaklarla kesilmektedir. Şehrin merkezi, ünlü Kızıl Meydan'dır. Bu alanın adı, alanın batısında yer alan, XV. yüzyıldan kalma Kremlin duvarlarının renginden gelmiştir. Kremlin 2 220 m. uzunlukta bir surla çevrilidir. Surların yüksekliği 12 m.'dir. Devlet başkanlarının oturduğu Kremlin'in hemen dışında, Kitai-gorod (kale şehir) denilen ve tüccarlarla esnafın yerleştiği bir kesim vardır. Bu kesim, 1534 yılında yapılan bir duvarla diğer kesimlerden ayrılmıştır.

Bu bölümden sonra Byeli-gorod (beyaz şehir) gelir. Beyaz duvarlarla çevrili bu kesim memurların ve yabancı elçiliklerin yerleşme bölgesi olmuştur. 1586'da kurulmuş olan bu duvar, zamanla yerini Kremlin'e 1 km. mesafede bir yay şeklinde uzanan Ring bulvarına bırakmıştır. Bunun ötesinde, Zemlyanoy gorod (toprak şehir) denilen bölge, bugün Ring bahçesi adıyle tanınmaktadır.

Şehrin ulaşımının büyük bölümü 1935-1960'ta açılan 64 km. uzunluğundaki metroyla karşılanmaktadır. Şehirlerarası trafik ise, Sovyetler Birliği'nin büyük şehirleriyle bağlantısı olan on bir demiryolu hattıyle sağlanmaktadır. Ayrıca kalabalık bir ırmak trafiği de vardır. İkisi Moskova ırmağının, biri kuzeydeki Moskova kanalının üzerinde olan üç iskeleden sürekli gemi seferleri yapılmaktadır. Çok yoğun olan hava trafiği, şehrin 24 km. kuzey-batısındaki Şeremetyevo uluslararası havaalanından, 25 km. güney-batıdaki Vnukovo ve 30 km. güneydeki Domododevo havaalanlarından yürütülmektedir.

Moskova, dünyanın ileri gelen kültür merkezlerinden biridir. 1755'te kurulmuş olan üniversite ile bu üniversiteye bağlı çeşitli bilimsel enstitüler dışında, çok sayıda teknik, endüstriyel, tarımsal, sosyo-politik enstitülerle jeofizik ve meteoroloji rasathaneleri vardır. Üç büyük kitaplık ve pek çok müze ile galeri, şehri bugünkü kültürel düzeyine ulaştırmıştır. Lenin tepeleri üzerinde de, kentin ikinci üniversitesi olan Devlet Üniversitesi bulunmaktadır.

Lenin Kitaplığı, Sovyetler Birliği'nin en büyük kitaplığı olup büyüklük bakımından Washington'daki Kongre Kitaplığı ile boy ölçüşebilecek niteliktedir. Bu kitaplık, 1826 yılında varis bırakmadan ölen St. Petersburglu Kont Nikolay Rumyantsev'in özel koleksiyonu olarak doğmuştur. Kontun varis bırakmaması yüzünden devlete intikal eden kitaplık 1861'de Moskova'ya taşınmış ve ertesi yıl halka açılmıştır.

MOTOR

Başka cins enerji yutarak mekanik enerji sağlayan makine. En yaygın enerji kaynakları termik enerji, elektrik enerjisi ve hidrolik enerji kaynaklarıdır. Motorun yuttuğu enerji,

Solda: Moskova'da bütün dünyada Sovyetler Birliği opera ve balesinin merkezi olarak tanınan Bolşoy Tiyatrosu binası. Sağda: Kızıl Meydanda XVI. yüzyılın ortalarında ve Rus halk mimarisi üslubunda yapılan San Basil katedrali.

ürettiği enerjiden daha fazla'ır. Çünkü enerji dönüşümü sırasında kayıplar olur. Bir motorun verimi, üretilen enerjiyle yutulan enerji arasındaki orandır. Motor yapımcıları bu kayıpları azaltmak ve motorun işlemesini mümkün olan en ekonomik düzeye getirecek şekilde verimi yükseltmek amacını güderler.

Termik Motorlar: Başlıca termik motorlar iç yanmalı motorlardır. Buharlı ve gazlı türbinler de termik motor olmakla birlikte türbinin özel mekanik nitelikleri dolayısıyle hidrolik türbinlerle birlikte ele alınmaları daha uygundur. İç yanmalı motorları İtalyan Eugenio Barsanti ve Felice Matteucci bulmuştur. Bunlar 1845'te ilkel bir iç yanmalı motor yapmayı başarmışlardır. XIX. yüzyılın sonuna doğru, Nicolas Otto, Alphonse Beau de Rochas, Daimler ve başka araştırıcıların çabasıyle, yanmalı motorlar taşıtlara uygulanmıştır. İç yanmalı motorun başlıca parçaları şunlardır: Silindir boşlukları, silindirler içinde hareket eden pistonlar, hareketi, biyeller ve manivelalar aracılığıyle pistonlardan alan volanlı bir krank mili, silindirleri kapayan ve içinde sıkıştırma ve patlama odalarının boşlukları ve emiş ve dışarı atış supapları bulunan dökümden ya da hafif bir alaşımdan yapılmış başlık, supaplara kumanda eden dağıtım mili, karbüratör, bujiler, bobin, diesel motorları için enjeksiyon pompası ve enjektörler. Bundan başka su ya da hava akımlı soğutma sistemi ile yağlama sistemi de vardır.

İç yanmalı motorlar patlamalı motorlar ve diesel motorları olmak üzere ikiye ayrılırlar. Patlamalı motorlar karbüratörde havayla karıştıktan sonra, silindirler tarafından emilen hafif yakıtlar (benzin) kullanırlar; benzin - hava karışımının yanışı bujilerin elektrotları arasında çakan kıvılcım tarafından sağlanır. Diesel motorları tarafından kullanılan yakıt ise, silindirlere damlacıklar halinde enjektörler tarafından püskürtülen mazottur. Silindirlere püskürtülen mazot, kompresyondan ötürü iyice ısınmış olan havayla temas edince kendiliğinden tutuşur. İç yanmalı motorların büyük bir kısmında dört zamanlı bir çevrim vardır: 1 - Patlamalı motorlarda benzin-hava karışımını diesel motorlarında da yalnız havayı emme; 2 - Sıkışma ve yanma (patlamalı motorlarda karışımın sıkışması sonunda yanmasını sağlayan kıvılcım çakar; diesel motorlarında ise havanın sıkışması sonunda enjektör pülverize mazot püskürtür); 3 - Genişleme; 4 - Boşalma. İş sağlayan yararlı devre genişleme devresidir.

Bir ya da iki silindirli düşük güçlü motorlarda iki zamanlı bir çevrim uygulanır; iki zamanlı çevrim her dönüşte bir muharrik devre gerçekleştirir; oysa dört zamanlı çevrimde iki dönüşte bir muharrik devre gerçekleşir. İki zamanlı çevrimde, birinci devrede yakıtın kartere emilişi ile aynı zamanda silindirde de sıkışma olur; ikinci devrede ise karterde sıkışma ile birlikte patlama ve hemen ardında boşalma olur. İki zamanlı patlamalı motorlarda benzine % 2 ile % 5 oranında yağ karıştırılır.

İç yanmalı bir motorun belli başlı özellikleri silindirlerinin hacmi, sıkıştırma oranı ve ilk dakikadaki devir sayısıdır; motorun silindir hacmi, motordaki bütün silindirlerin hacimlerinin toplamı olup cm^3. ya da litre olarak belirtilir; sıkıştırma oranı ise pistonun hareketi esnasında yanma odasının maksimum hacmi ile minimum hacmi arasındaki oranıdır; bu oran, sıkıştırılmış havanın, silindirlere püskürtülmüş mazotun kendi kendine yanmasını sağlayacak derecede olmasını sağlamak için, özellikle diesel motorlarında çok yüksektir. Patlamalı motorlar, geliştirdikleri her beygir gücü ve her çalışma saatı için 220-250 gr. benzin harcarlar. Diesel motorlarında harcama daha az olup, yukardaki durumda 180-190 gr. mazot harcarlar. Diesel motorları patlamalı motorlara göre daha yüksek bir verime sahiptirler. Bununla beraber eşit güçlerde diesel motorlarının fiyatı, daha pahalıdır.

Patlamalı motorlarda benzinden başka propan ve bütan gibi sıvı gazlar, metan gazı ve havagazı da kullanılabilir; bunun için ufak bir değişiklik gerekir.

Diesel motorlarının özel bir tipi de sıcak kafalı motorlardır; bunların sıkıştırma oranı daha düşüktür; bu nedenden ötürü motor içine püskürtülen mazotun yanması çok yüksek bir sıcaklığı olan bir baş aracılığıyle gerçekleştirilir; bu gibi motorlar «fuel oil» de kullanabilirler.

Sıkıştırılmış havalı motorlar: Bunlar önceden sıkıştırılmış ve ısıtılmış havanın genişlemesinden yararlanarak mekanik enerji sağlarlar. Verimleri az olup daha çok patlamalara karşı emniyetli olmaları nedeniyle maden ocaklarında kaya parçalayan pnömatik çekiçlerde kullanılırlar.

Tepkili motorlar: İçlerinde itici akışkanın üretilmesi şekline göre bunlara füzeli, türbojetli, türbopropülsüyonlu motorlar da denir. Bu gibi motorlar bir kaptan hızla çıkan bir akışkanın, çıktığı deliğin karşıt yönünde kabın cidarları üzerine yaptığı impulsun muharrik kuvvet olarak kullanılması ilkesine dayanırlar.

Buharlı motorlar: Buhar makineleri de denilen bu motorlarda basınç altındaki buharın bir silindir içindeki bir pistonun itmesiyle iş gerçekleştirilir. Bu motorlarda bir buhar dağıtım sürgüsü, istim silindirin dibine eriştiği zaman, motorun buharla beslenme yönünü değiştirerek silindirin arkasına buhar gelmesini ve silindirin az önce yaptığı hareketin karşıt yönünde hareket etmesini sağlar. Bu hareketlerle eşzaman olarak da silindirin her iki ucunda uygun buhar boşaltma supapları açılıp kapanır. Pistonun doğrusal hareketi «biyel - manivela» sistemi aracılığıyle bir dönme hareketine dönüştürülür. Hareket krankına dönme hızını birbiçimleştiren bir volan tesbit edilmiş olup, bununla pistonun hareket yönü değiştir-

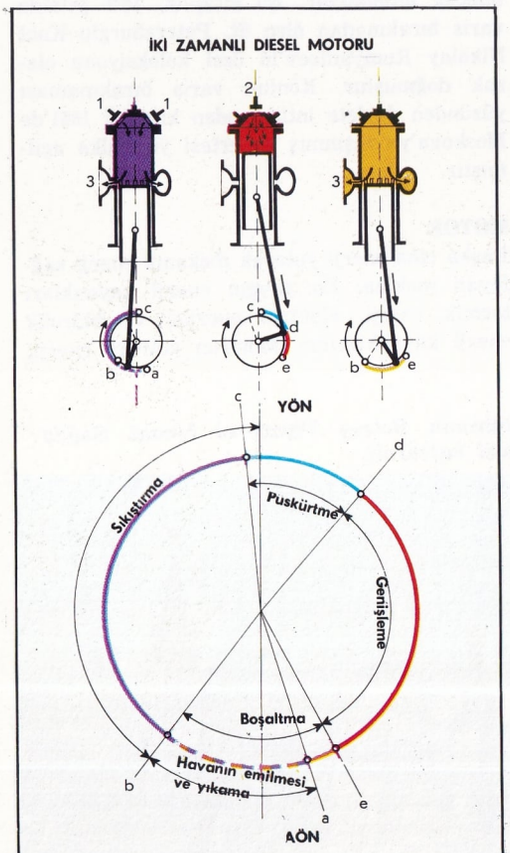

Üstte, işleme şeması; altta da, bununla ilgili diyagram görülüyor: 1) Emme supabı. 2) Püskürtme supabı. 3) Boşaltma; yukarı ölü nokta (YÖN); aşağı ölü nokta (AÖN). İşleme devreleri, soldan sağa doğru şu şekilde sıralanmaktadır: Havanın emilmesi, silindirin yükselmesi ve sıkıştırma; yakıtın püskürtülmesi, yanması ve genişlemesi; yanan gazların boşaltılması.

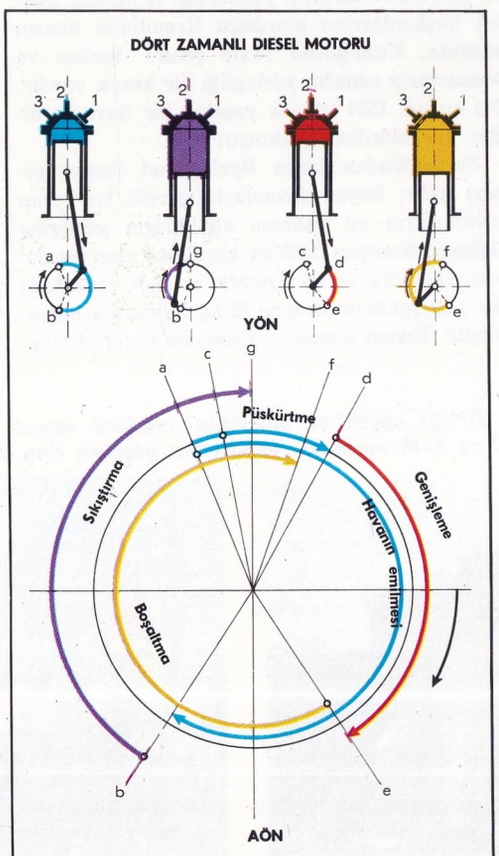

Üstte, işleme şeması; altta da, bununla ilgili diyagram görülüyor: 1) Emme supabı. 2) Püskürtme supabı. 3) Boşaltma supabı; yukarı ölü nokta (YÖN); aşağı ölü nokta (AÖN). İşleme devreleri, soldan sağa doğru şu şekilde sıralanmaktadır: Havanın emilmesi; yakıtın püskürtülmesi, yanması ve genişlemesi; yanan gazların boşaltılması.

ÜÇ FAZLI ASENKRON ELEKTRİK MOTORU

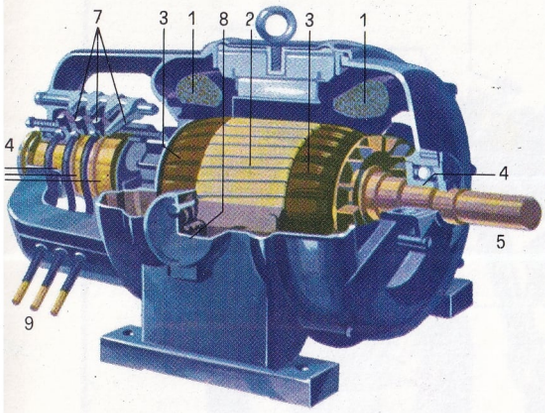

1) Stator sargıları. 2) Rotor. 3) Rotor sargıları. 4) Yataklar. 5) Motor mili. 6) Bilezikler. 7) Fırçalar. 8) Şebekeye bağlantı uçları. 9) Yol verme reostasına bağlantı uçları. Aşağıda, devre şeması: a) Üç fazlı şebeke. b) Stator sargıları. c) Rotor sargıları. d) Bilezikler. e) Fırçalar. f) Yol verme reostası. Stator akımı, döner magnetik alan meydana getirir; bu alan motor sargılarında bir akım indükler ve rotoru döndürür. Yol verme reostası başlangıçtaki akımı sınırlar; aksi halde stator sargıları şebekeden çok akım çeker. Dipte: Su geçirmez elektrik motoru.

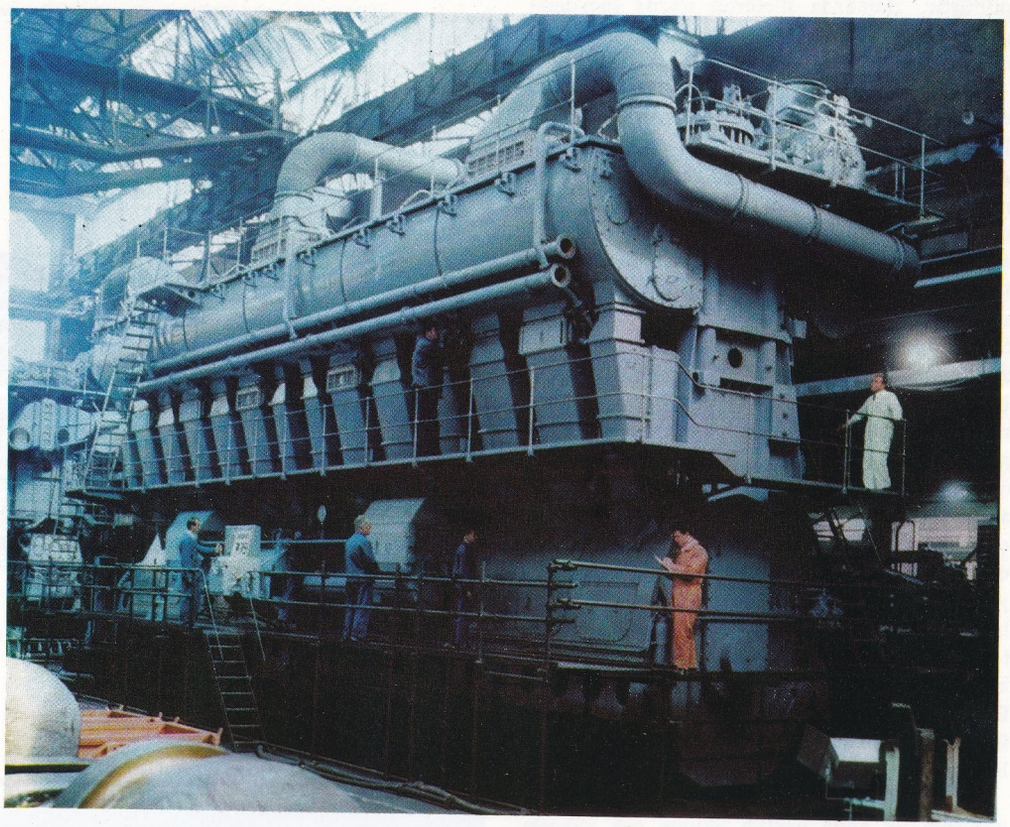

Çok katlı madenî bir binaya benzeyen 20 000 beygir gücünde büyük bir gemi motoru.

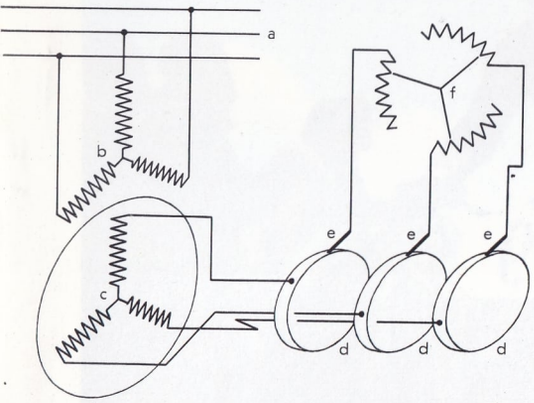

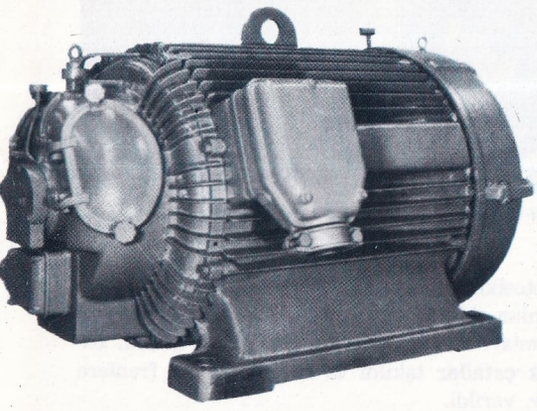

diği ölü noktalarda bile, hareketin dönme hızının sabit tutulması sağlanır.

Elektrik motoru: Elektrik akımı vasıtasıyle dönme hareketi elde edilmesi, ilk olarak, 1821'de Michael Faraday tarafından başarılmıştır. 1822'de Peter Barlow bunu geliştirerek «Barlow çarkı»nı meydana getirmiştir. Fakat Faraday'ın döner tel ve mıknatıstan ibaret olan deney düzeni olsun, «Barlow çarkı» olsun kullanılabilir bir güç verememiştir. Uygulama olanağı gösteren ilk elektrik motorları 1831'de Joseph Henry'nin meydana getirdiği motor ve 1832'de William Sturgeon'un yaptığı elektromagnetik makine olmuştur. 1837'de T. Davenport, atelye tezgâhlarını çalıştırmak için geliştirilmiş bir elektrik motoru kullanmaktaydı. Bu yolda önemli ilerlemeler R. Davidson (1831), P.G. Froment (1845), A. Pacinotti (1860), Z.T. Gramme (1873), Alexander Siemens (1884) ve başkaları tarafından sağlanmıştır.

Modern bir elektrik motoru iç tarafına elektromıknatıslar dizilmiş silindir biçiminde bir yuva ile bunun içerisinde dönecek şekilde bir mile bağlanmış ve üzerine tel sarılmış bir tamburdan ibarettir. Dıştaki silindire «stator» denir; bu kısım bir taban üzerine bağlanır ve hareket etmez. Statorun içindeki tamburun tellerinden akım geçtiği zaman bunun yüzeyinde magnetik kutuplar meydana gelir. Bu tambura «armatür» ya da «rotor» adı verilir. Rotor, stator içerisinde serbestçe dönmekle beraber, stator kutuplarına hemen hemen değecek kadar yakındır. Statordaki mıknatıslar bir elektrik akımı geçirilerek uyarıldığı zaman rotor kuvvetli bir magnetik alanın ortasında kalır, onun için statordaki mıknatıslara bazen «alan» mıknatısları denir.

Doğru akım motorlarında rotordaki bobinlere akım bir komütatör üzerinden verilir ve kutupları uyarılır. Bobinlerin sargıları ve komütatör o şekilde yapılmıştır ki, stator kutupları, dönüş yönüne göre, ilerideki armatür kutuplarını iter, geridekileri çeker; böylece rotor döner. Motor dönerken rotor statordaki kutupların altından geçtikçe komütatör armatürdeki akımın yönünü değiştirir; bu suretle biraz önce armatürü çeken mıknatıslar bu sefer iter ve motor dönmesine devam eder. Bununla beraber motora verilen elektrik enerjisinin hepsi mekanik enerji olarak alınamaz. Verilen enerjinin bir kısmı bobinlerden akım geçerken Joule olayı dolayısıyle ısı halinde kaybolur, aynı zamanda histerezis olayından ve indüklenen akımlardan dolayı da mıknatıslarda ısı kaybı meydana gelir. Bundan başka yataklardaki ve komütatör fırçalarındaki sürtünmeler de kayıp meydana getirir.

Elektrik motorlarının dış kılıfı motorun kullanılacağı şartlara uygun olarak yapılır. «Korumalı» tipteki motorlarda stator kılıfının alt tarafında, meydana gelen ısıyı alıp götürmesi için hava akımı sağlamak için delikler bulunur. «Kapalı» motorlarda delik bulunmaz; fakat ısının radyasyonla ve iletimle yayılması için soğutma kanatları yapılmıştır. Korumalı motorlar her türlü tesisatta kullanmaya elverişlidir; fakat tozlu ya da nemli yerlerde kapalı motorlar kullanılır. Örneğin petrol rafinerilerinde olduğu gibi, patlayıcı gazların toplanabildiği yerlerde çalışması gereken motorlar patlama tehlikesi yaratmayacak şekilde ya-

pılmıştır. Bunlarda motorun içinde meydana gelen kıvılcım ya da alevin dışarı çıkmasını önleyecek tedbir alınmıştır.

Elektrik motorları doğru akımla ya da alternatif akımla çalışmak üzere yapılabilir. Doğru akım motorları yapılış bakımından dinamolara benzer ve dinamo olarak da kullanılabilirler. Bu motorlar elektrikle cerde, haddelerde vb. olduğu gibi hızın kolay ayarlanması gereken yerlerde kullanılır, akım reostalarla değiştirilerek hız ayarlanır. Alternatif akım motorları ya senkron olur ya da olmaz. Senkron motorların yapılışı alternatörlere benzer, ister üreteç ister motor olarak kullanılabilir. Dönüş hızları kendilerini besleyen akımın frekansına sıkı sıkıya bağlıdır ve frekans sabit olduğu için hız da sabittir. Onun için örneğin elektrikli saatlarda olduğu gibi, hızın sabit olması istenen yerlerde özellikle faydalı olur. Yalnız bunlara yol vermek için önce tam dönüş hızına kadar hızlandıracak bir vasıtaya ihtiyaç vardır. Senkron çalışmayan motorların en çok kullanılan bir tipi «asenkron motor»lardır. Bunlarda rotordaki akım statordaki değişken alan tarafından meydana getirilir. Bunların hızları da besleme akımının frekansı ile ilgili olmakla beraber sabit değildir ve yükleme arttıkça hız biraz azalır.

Orta büyüklükte ya da büyük motorlara yol verirken ilk anda çektiği akımın çok yüksek değere çıkmasını önlemek için tedbir almak gerekir. Bunun bir yolu devreye yol verme direnci ya da reosta koymaktır, motor hızlandıkça direnç yavaş yavaş devreden çıkarılır.

Dönme hareketi yerine öteleme hareketi meydana getiren doğrusal elektrik motorlarında stator mıknatısları, üzerinde motorun öteki parçalarının kaydığı sabit bir kızağa bağlanmıştır. Kızağın boyunun uzunluğuna göre birkaç tane mıknatıs bulunabilir. Armatür mıknatısları da kızaklar üzerinde kayan bir arabanın alt tarafına doğrusal olarak dizilmiştir. Bunlar sabit mıknatısların üstünde ve hemen hemen onlara değecek şekilde hareket eder. Akım belirli bir sırayla verilir, öyle ki, mıknatıslar arka arkaya çabuk olarak uyarılır ve arabayı kızak boyunca çeker.

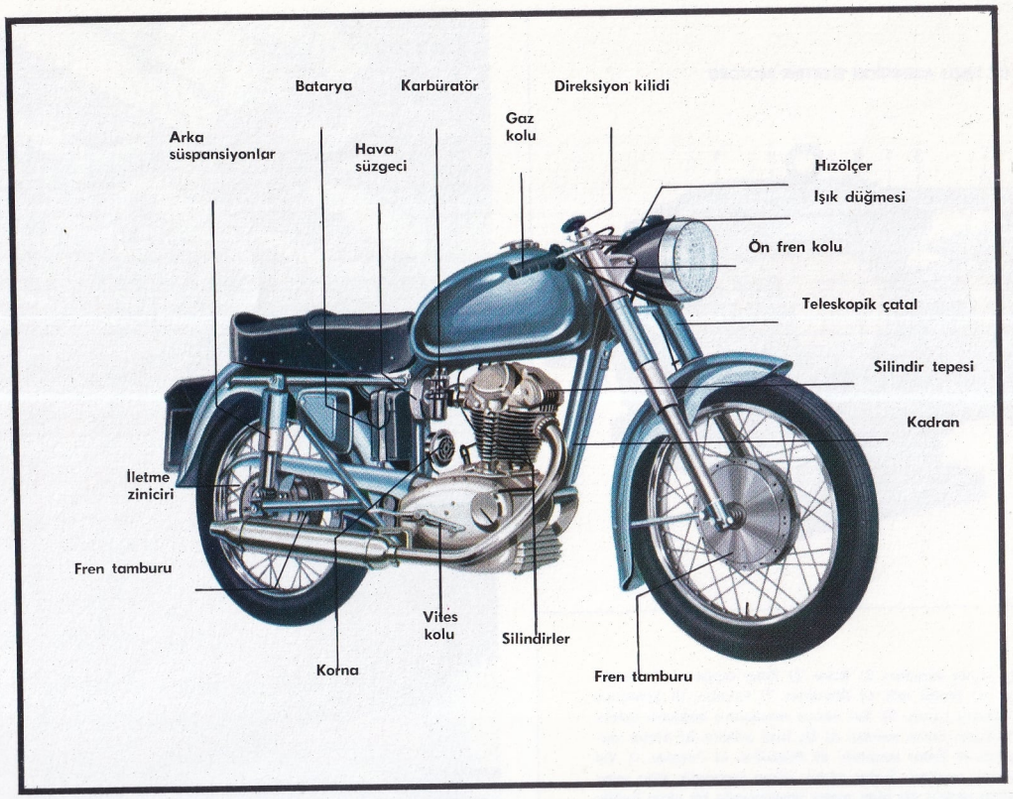

Motosikletle engebeli arazide yapılan yarışma «motokros» adını alır.

MOTOSİKLET

İki ya da üç tekerlekli, motorlu taşıt. Motosiklet de otomobil gibi, buhar makineleri ya da patlamalı motorlar takılan arabaların geliştirilmesiyle doğmuştur. İlk motosikletler, bisiklet ve üç tekerleklilere motor takılmasıyle meydana gelmiştir.

Bu uygulamayı ilk olarak 1885'te Daimler denemiş, fakat sonuç başarılı olmamıştır. Aynı yıl De Dion - Bouton ve Trepardoux buharla çalışan üç tekerlekli bir taşıt yaptılar. 1887'de Félix Millet iki kişilik ve arka tekerleğin mili üzerine uygulanmış, beş silindirli yıldız biçimli döner - motorla donatılmış bir üç tekerlekli yaptı. Yine Millet 1893'te, yıldız biçimli motorunu, bir bisikletin ön tekerleğine taktı ve böylece bugünkü motosiklete çok yakın bir taşıt gerçekleştirdi; motorun gücü üç beygir civarındaydı ve dakikada 180 devir yapıyordu; patlayıcı karışım, indükleme bobinli bir düzeneğin sağladığı bir elektrik kıvılcımıyle ateşleniyordu. Elektrik jeneratörü sülfürik asitli bir pildi; fren, geriye pedallı idi. Millet'nin motosikleti ilk otomobil yarışlarından biri olan Paris-Bordeaux yarışına katıldı. Daha sonra, sadece benzin motoruyle hareket eden modern motosiklete ulaşılmasını sağlayacak çeşitli sorunlar çözüldü: motorun ve transmisyonun konumları incelendi, vites değiştirici kondu, esnek çatallar takıldı ve ekspansiyonlu frenlere yer verildi.

Motosiklet çeşitleri : Siklomotor (motorlu bi-

Motosiklet çeşitleri. Solda: Motorunun gücü 150 cm³. olan bir motoskuter. Sağda: Motorunun gücü 40 cm³. olan bir motorlu bisiklet.

siklet) üzerinde ufak değişiklikler yapılmış ve motor eklenmiş bir bisiklettir. Bisiklete göre, yapı bakımından şu farkları vardır: amortisör konmuştur, lastikleri daha büyük kesitlidir, sele (oturacak yer) daha geniş ve daha rahattır, şasi daha sağlamdır, bir yakıt deposu eklenmiştir; hareketin iletilmesi (transmisyon) zincirle ya da motora tutturulmuş bir rulmanla olup, arka tekerleğin lastiğini sürtünmeyle sürükler; siklomotorun silindiri 50 cm³. civarındadır, hızı saatta 50 km.'yi bulabilir.

Motoskuter kolay kullanışlı ve emniyetli bir motosiklet tipidir. Şasi açık, tekerlekler alçaktır; önünde korkuluğu vardır; kumanda bölümü el altındadır, sadece arka fren pedallıdır; motoru iki zamanlı, silindiri 200 cm³. kadardır; hızı saatta 100 km.'yi bulabilir.

Motosikletin ise nitelikleri şunlardır: Kapalı şasi, yüksek hızlara elverişli lastikleri olan tekerlekler, taşıtın manevralarına elverişli süspansiyon - amortisör düzeneği, pedalle kumandalı vites değiştirici, yakıt deposu. Silindir hacmi 125 ve 500 cm³. arasında değişen iki ya da dört zamanlı motorları vardır; bazen 1 000 cm³. silindirli motosikletler de yapılır.

Hemen hemen terk edilmiş olan bir motosiklet tipi de, nitelikleri siklomotorunkine yakın olan hafif motosiklettir. Motosiklete, bazen bir sepetle üçüncü bir tekerlek de eklenir.

Triportör ya da motofurgon üç tekerlekli bileşik taşıtlar olup, arka tekerleği ve arka süspansiyonu olmayan bir motosikletle, otomobilinkine benzeyen dingilleri, diferansiyeli, transmisyonları ve süspansiyonları olan iki tekerlekli kapalı bir kasadan oluşurlar; böylece eşya taşımağa elverişli ve özellikle şehirlerde küçük yüklerin taşınmasında kullanılabilen, ucuz ve manevrası kolay bir taşıt elde edilir.

Teknik nitelikler : Motosikletin ana parçaları şunlardır: şasi, vites değiştiricili ve transmisyon organlı motor, direksiyon (gidon), tekerlekli ve frenli süspansiyonlar, sele, yakıt deposu, elektrik tesisatı ve bazı yardımcı parçalar.

Şasi çelik ya da hafif alaşımlardan yapılmış borulardan ve levhalardan meydana gelir ve gidiş sırasında taşıta etkiyen kuvvetleri karşılamaya ve öbür organları mekanik bakımdan birbirlerine bağlamaya yarar.

İki ya da dört zamanlı patlamalı motor, hareket esnasında silindirlerin yüzeyi üzerinde meydana gelen hava konveksiyonu ile soğur; silindir sayısı genellikle bir ya da ikidir; fakat büyük motosikletler için dört silindirli motorlar da vardır; güç, 2 ile 20 beygir gücü arasında değişir; dönme hızı dakikada 5 000 - 6 000 arasındadır; kalkış, geri çekici yaylı bir pedalı çalıştırarak yapılır; yakıtla besleme düşmeyle olur; bunun için depo karbüratörden daha yüksek bir düzeye konmuştur; bir musluk, motosiklet durduğu vakit beslemeyi kapatır. Buji için gerekli yüksek gerilim, küçük ve orta motosikletlerde bir volan manyeto ile sağlanır; büyük motosikletlerde ise, otomobillerde olduğu gibi batarya, dinamo ve şok bobinleri vardır. Vites değiştirme yağ banyosu içinde bulunan dişlilerle sağlanır; motosiklet, tipine göre iki ya da dört vitesli olur.

Transmisyon, zincirli ya da kardan millidir. Direksiyon, çeşitli kumanda organlarını taşır: sağ taraftaki sapın döndürülmesi karbüratörün kelebeğinin açılmasına kumanda eder; sağdaki çatallı bir lövye, oynak bir kablo vasıtasıyle ön frene kumanda eder; soldaki bir lövye debreyajı çalıştırır; ayrıca korna öttürücüsü ve ışık anahtarı vardır. Motoskuterlerde, vites değiştirmek için, solda döner saplar bulunur; böylece vites değiştirme ile debreyaj aynı elle yapılabilir.

Tekerlekler, motorlu bisikletlerde (siklomotor) ve motosikletlerde çubukludur; motoskuterlerde ve motokarlarda dolu levhalıdır. Lastikler otomobillerde olduğu gibi iç ve dış olmak üzere iki kısımdır. Frenler çeneli ve ekspansiyonludur. Bir ya da iki kişilik olan sele yaylı olup meşinle ya da plastikle kaplıdır.

Aydınlatma düzeneği ön tarafta üç ışıklı bir projektörden ve arkada bir kırmızı ışıktan oluşur; bu lambaları besleyen 6 ya da 12 voltluk elektrik akımı manyetolu volandan ya da bir bataryadan gelir.

Motosikletin başka bölümleri şunlardır: Çamurluklar, bacak koruyucuları, egzos susturucusu, kilometre göstericisi, çarpma karşılayıcı tüpler (bir düşme halinde sürücüyü korumak için), ön tarafta rüzgârdan koruyucu saydam ekran vb.

MOZAİK

Renkli taş, cam ya da seramik parçalarının alçıdan bir zemine yapıştırılarak kullanılmasıyle yapılan yer, duvar ya da tavan süsü.

Mozaik olarak adlandırılabilecek ilk örneklere Girit'te rastlanmaktadır; ama gerçek mozaikler ilk olarak Yunanistan'da Olynthus'da (M.Ö. V - IV. yüzyıllarda), Makedonya'da, daha sonra da Pella'da, Atina'da ve Korent'te yapılmıştır. Romalılar mozaik sanatını geliştirmişler ve imparatorluk devrinde eşsiz örnekler vermişlerdir. Roma'da, San Pietro Katedralinin altında bu devrin mozaik sanatının en güzel örneği bulunmaktadır.

Renkli mozaikler Roma İmparatorluğu zamanında o kadar moda olmuştu ki, bütün evlerde mozaik vardı. Bizanslılar devrinde yaldız da kullanılıyordu; Roma'da Neron'un Domus Aurea'sında da yaldızlı mozaik bulunmuştur. Mozaiklere daha çok yemek salonlarında rastlanmaktadır. Vitrivius ile Pilinius adlı Romalı yazarlara göre, zemin üç tabakadan meydana gelmektedir. Bu tabakaların üstüne renkli parçalar sıralanarak resimler, geometrik biçimler yaratılmaktadır.

Asya'da (Antakya'da) ve Afrika'da kurulan çeşitli mozaik okullarında mitolojiden manzaralara kadar çeşitli konuları işleyen mozaikler yapılmıştır. Çağdaş hayattan alınma konulara da rastlanmaktadır (Sicilya'da Piazza Armerina'daki araba yarışlarını gösteren mozaikler gibi). Bu eserlerden Roma resmi ve mitolojisi hakkında çok şey öğrenmek mümkündür.

I. yüzyıldan sonra duvar mozaikleri, yer mozaiklerinin yerini aldı. Hıristiyan kiliselerinin dekorasyonunda mozaik kullanılması moda oldu. Bizans şehirlerinin yanı sıra İtalya'da Roma'da, Ravenna'da ve Milano'da o çağdan kalma eşsiz örnekler vardır. Bizans mozaiklerinin önemli örnekleri İstanbul'daki Ayasofya ve Kariye müzelerindedir. Roma'daki örnekler arasında en önemlileri şu kiliselerde bulunmaktadır: Santa Pudenziana (IV. yüzyıl), San-

Ravenna'da Ariani kutsama binasının kubbesindeki mozaiklerden bir havariyi canlandıran bir ayrıntı (V.-VI. yüzyıllar).

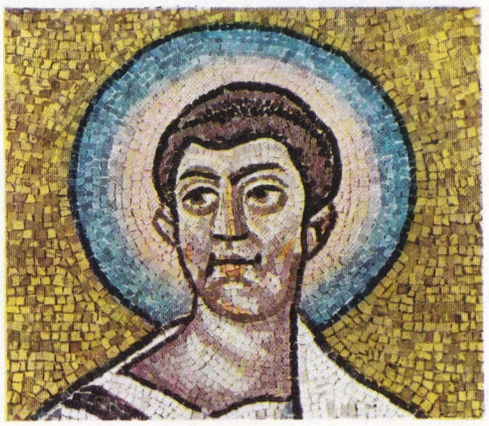

Mozaik geleneği çeşitli okullar tarafından yaşatılmaktadır. Resimde, Ravenna Güzel Sanatlar Akademisinde mozaik çalışan bir öğrenci görülüyor.

ta Maria Maggiore (V. yüzyıl), S. Cecilia ve S. Marco (VIII.-IX. yüzyıllar), Sö Prassede (IX. yüzyıl). Ravenna'daki mozaikler arasında ise, San Vitale kilisesi ile Galla Placidia mozaikleri ünlüdür.

Kısa bir aradan sonra XI. ve XIII. yüzyıllarda Roma'da mozaik dekorasyonu yine moda oldu. Bu dönemin gerek Roma'da, gerek Venedik ve Sicilya'da yapılan mozaikleri Bizans resminin etkilerini taşımaktadır. Venedik'teki S. Marco (XII. - XIV. yüzyıllar) ve Torcello ile Murano katedrallerindeki mozaikler, en önemli ve en eski mozaiklerdir.

Ortaçağın sona ermesi ve resim dilinin değişmesiyle birlikte mozaikin altın çağı da sona erdi. Buna rağmen, Tiziano ve Tintoretto gibi Venedikli büyük ressamlar, mozaik desenleri için çalışmalar yaptılar. XIX. yüzyılda gotik dönemde mozaik sanatı canlanır gibi oldu, yerlerde ve kiliselerde dekoratif amaçlarla kullanıldı.

Tütün mozaiği virüsünün elektronik mikroskopla çekilmiş bir fotoğrafı.

MOZAİK HASTALIĞI

Bitkilerde bir virüsün sebep olduğu hastalık. Özellikle baklalarda görülür. Yapraklarda önce açık yeşil lekeler meydana gelir, yapraklar büzülerek kıvrılır, bitki zayıflar ve büyüyemez olur. Erken ekim ve tohumların ilâçlanması hastalığın yayılmasını önler.

MOZAMBİK

Güney-doğu Afrika'da, Portekiz'e bağlı bir bölge. Yüzölçümü 784 961 km², nüfusu 6 650 000'dir. Doğusunda ve güney-doğusunda Hint okyanusu vardır. Madagaskar adasından Mozambik boğazı ile ayrılır. Kuzeyde Tanzanya, batıda Malavi, Zambiya ve Rodezya, güney-batıda Güney Afrika Cumhuriyeti, güneyde Svaziland ile sınır komşusudur. Başkenti Lourenço Marques (nüfusu 100 000) dir.

Yer şekilleri : Ülkenin yarısından çoğu, küçük tepelerle engebelenmiş kıyı ovalarıyle kaplıdır. Bu ovalar, kuzeyden güneye gidildikçe genişler. Zambezi ırmağının kuzeyinde, Niyasa (Malavi) gölünün doğusunda ve batısında yükseklikler başlar. Kıyıya dikey uzanan vadiler, aluvyonlu topraklarıyle verimli alanlardır. Ancak buralarda, su baskınları ile uyku hastalığı mikroplarını taşıyan sinekler yüzünden olumlu çalışmalar yapılamamaktadır. Zambezi ırmağının vadisi olan en büyük vadi, ülkenin orta kesimini meydana getirir. Bu bölge, kuzey-doğudaki Malavi ovaları ile güney-batıdaki Rodezya toprakları arasında uzanır. Mozambik'in Niyasa ırmağının sol yakasında kalan topraklarıyle kuzeyde Tanzanya sınırını Rovuma ırmağı meydana getirir. Zambezi'nin güneyinden doğan Save ve Limpopo ırmakları da Mozambik'ten geçerler. Akarsular, ekvator ve muson yağmurlarıyle beslenerek yükselir ve yazları taşar. Seller, çoğunlukla vadilerdeki ürünleri yok eder.

İklim tropikaldir. Kıyı ovaları çok sıcak, iç kesimlerdeki yüksek bölgeler daha ılımandır. Yağış çok fazladır. Yağmurlar genellikle kasım - mart ayları arasında yağar. Siklonlar zaman zaman büyük zarara yol açarlar.

Ekonomi ve şehirler : Ekonomi, demiryolu transit gelirlerine ve tarım ürünlerine dayanır. Mozambik'in oldukça uzun olan kıyı şeridinde derin limanlar bulunur. Transvaal bölgesindeki Johannesburg ve Pretoria, 1885 yılında açılan demiryoluyle Lourenço Marques'e bağlanmıştır. Malavi'deki Blantyre ve Rodezya'daki Bulavayo ise, 1893'te demiryoluyle Beira'ya bağlanmışlardır.

Mozambik'in başlıca ihraç maddesi, baladur ağacı cevizidir. Bu ağaçlar, Zambezi ırmağının kuzeyindeki ve Save ile Limpopo ırmaklarının arasındaki kumlu topraklarda yetişir. Genellikle kasım - mart ayları arasında elde edilen bu ürün, eskiden Hindistan'a ihraç edilir ve Hindistan'da elle ayıklandıktan sonra pazarlanırdı. Son yıllarda ise, Lourenço Marques'in kuzeyindeki bir kıyı şehri olan Vila de Joao Belo'da büyük bir ayıklama ve işleme tesisi kurulmuştur. Baladur ağacı cevizi, Mozambik'in toplam ihracatının beşte birini meydana getirir.

Kuzey bölgesinde, ihracatın beşte birini sağlayan pamuk ile sisal keneviri ve diğer yağlı tohumlar üretilir. Şekerkamışı Zambezi, Buzi ve Incomati vadilerinde yetiştirilir. Çay, Namuli dağlarında yetişir. Kıyı kuşağında ve özellikle Quelimane'da, büyük hindistancevizi işletmeleri vardır. Diğer tarım ürünleri muz, turunçgiller, mısır, pirinç, kahve ve tütündür. Bir milyonun üstünde öküz ve 400 000 keçi beslenir. Balıkçılık, daha çok karides avlama alanında ilerlemiştir; ton ve sardalye balığı yetiştirmek için çalışmalar yapılmaktadır. Ülkenin dörtte biri, özellikle bol yağmur alan tepeler ormanlarla kaplıdır. Akarsu boylarında düzenli ormanlar görülür. Rodezya maunu, kızıl abanoz ve Mlanje sedirleri, en çok yetiştirilen ağaçlardır.

Moatize'de bir miktar kömür çıkarılır. Başka madenlerin bulunduğu bilinmekteyse de, bunların işletilmesi için yapılan çalışmalar henüz tamamlanmamıştır.

Ülkede önemli miktarda hidroelektrik gücü elde edilmektedir. Zambezi ırmağı üzerinde Zambiya, Malavi, Rodezya, Doğu Transvaal ve Mozambik'i besleyecek büyük bir baraj yapılmaktadır. Bu baraj, Zambiya sınırındaki büyük bir alanın sulanmasını da sağlayacaktır.

Endüstri henüz besin maddelerinden öteye geçmemiştir. Bununla birlikte, küçük ölçüde de olsa pamuklu ve jüt dokumacılığı, mobilya, çimento ve diğer inşaat malzemeleri endüstrileri gelişmektedir. İhraç maddeleri baladur cevizi, pamuk, şeker, çay, kereste, bitkisel yağlar, sisal keneviri ve hindistancevizi içidir. Mozambik'in ihraç maddelerinin başlıca alıcıları

Portekiz, Hindistan ve Güney Afrika Cumhuriyeti'dir. Geniş bir bölgenin ürünlerinin ihracında ve ulaşımda rol oynayan Lourenço Marques ve Beira limanları dışında, iç bölgelere demiryoluyle bağlanmış olan diğer önemli limanlar Quelimane, Nacala, Amelia, Inhambane ve Vila de Joao Belo'dur. Mozambik şehriyle Vila Cabral arasındaki demiryolunun üzerinde, verimli topraklarda kurulmuş olan Nampula dışındaki bütün büyük yerleşme merkezleri, kıyı bölgesindedir.

Portekizliler, XVI. yüzyılda Mozambik kıyılarına yerleşmişler; XVII. yüzyılda Angola'dan gelen esir tüccarları ile nüfus artmıştır. 1891'de Mozambik'te kira ile geniş topraklar verilmiş, aynı hak 1893'te Niyasa (Niassa) için öngörülmüş ve bu eyaletler 1924 (Mozambik) ve 1929 (Niyasa) yıllarında Portekiz egemenliğine girmiştir.

Mozambik'in doğu kıyılarından bir görünüş. Bugün başlıca ekonomik kaynağı tarım olan Mozambik'in gerek yeraltı kaynakları, gerekse ormanları çok zengindir.

MOZART, WOLFGANG AMADEUS

(1756 - 1791) Avusturyalı besteci. Salzburg'da doğmuş, Viyana'da ölmüştür. Aşağı yukarı dört yaşındayken klavsen çalmaya başlayan Mozart'ın gelişen yeteneklerini babası sömürme yoluna gitmiş, 1762'de Münih ve Viyana saraylarında küçük Mozart'a konserler verdirmiştir. Yedi yaşındayken Avrupa'nın birçok önemli merkezini de içine alan bir konser turnesine çıkmış, Augsburg, Ulm, Frankfurt, Brüksel ve Paris'te konserler vermiştir. 1764 yılında Londra'da Johann Christian Bach (Johann Sebastien Bach'ın oğlu) tarafından beğenilmiş, Haendel'in müziğiyle ilişki kurmuştur. 1766'da Hollanda'ya geçmiş; tekrar Paris, İsviçre ve Münih'e gittikten sonra Salzburg'a dönmüştür. Salzburg başpiskoposu on yaşındaki sanatçıya bir oratoryonun birinci parçasını ısmarlamıştır. **Die Schuldigkeit des ersten Gebotes** (Birinci Emrin Yükümlülüğü) adlı bu parça 1767 yılında çalınmıştır. Aynı yıllarda Viyana sarayı için hazırladığı **Bastien und Bastienne** (1768) adlı operabuf başarılı olmuştur. Eğitimini Glück'ün operalarını dinlemek, Haydn'ın konserlerine gitmekle tamamlamıştır. 1769 yılı sonlarında ilk İtalya yolculuğunu yapan Mozart Verona, Mantova, Bologna, Roma, Napoli ve Milano şehirlerinde kalmış; İtalyan sanatseverlerine **Pontus Kralı Mitridat** (1770) adlı operasını beğendirmiştir. Tekrar Salzburg'a dönmüş, 1771 ve 1772 yıllarında iki İtalya yolculuğu daha yapmıştır. 1777 yılına kadar Salzburg'da kalmış, arada Viyana'ya gidip gelmiştir. Ancak Salzburg'un yeni başpiskoposu, aylıklı «konzertmeister»i olan Mozart'a düşmanca davranmış ve Viyana yolculuklarını güçleştirmiştir. 1775 yılında **La finta giardiniere** (Sahte Bahçıvan Kızı) nin Münih'te, **Il re pastore** (Çoban Kral) nin Salzburg'daki temsillerinden sonra, görevini bırakmış; sırasıyle Münih, Augsburg ve Mannheim'a gitmiş; buralarda ders vererek geçinmiştir. Bir ara Paris'e geçmişse de, burada çocukluğunda bulduğu ilgiyi göremeyen sanatçı tekrar Salzburg'a dönmüş; **Thamos, König in Aegypten** (Mısır Kralı Thamos, 1779) operasını temsil ettirmiştir. 1781'de Münih'te oynanan **Girit Kralı Idomeneus** ise daha büyük bir başarı kazanmıştır. Aynı yıl Viyana'ya yerleşmiş; besteci Weber'in yeğeni Costanza Weber'le evlenmiştir. Bir yıl sonra **Die Entführung aus dem Serail** (Saraydan Kız Kaçırma, 1782) operası büyük bir başarı kazanmıştır. Opera alanındaki başarıları bestecinin enstrümantal alandaki çalışmalarını engellememiştir. Dört yıl boyunca, 1786'ya kadar hem senfonik müzikle, hem de oda müziğiyle uğraşmıştır. O yıl Lorenzo Da Ponte'la tanışmış, **Figaro'nun Düğünü** (1786) ve **Don Giovanni** (1787) operalarının librettolarını ona yazdırmıştır. Glück'ün ölümünden sonra imparator Joseph II.'nin sarayında görev almıştır. Besteciye **Cosi fan tutte** (Kadınların Hepsi Böyledir, 1790) operasını imparator ısmarlamıştır. Leopold III.'ün tahta geçişinde Mozart taç giyme şenlikleri için **La clemenza di Tito** (Tito'nun Şefaati 1791) operasını bestelemiş; sonra hayatının son tiyatro eseri olan **Die Zauberflöte** (Sihirli Flüt) üzerinde çalışmaya koyulmuştur. Bu opera ilk önce Almanca libretto ile Viyana'da oynanmıştır. Kimin tarafından ısmarlandığı bilinmeyen bir **Requiem** (ağıt) sanatçının ölümüyle yarıda kalmış, sonradan bir öğrencisi tarafından bitirilmiştir. 35 yıllık ömründe 600'den fazla beste yapmıştır. Bunlar arasında 24 sahne eseri, 51 senfoni, 19 mes, 13 serenat, 7 keman ve orkestra konçertosu, 19 piyano sonatı, 38 keman ve piyano sonatı vardır.

Çağdaşları tarafından bile en büyük müzik dehalarından biri olarak kabul edilen Wolfgang Amadeus Mozart, dünya kültür tarihinde silinmeyecek bir ad bırakmış, fakat en verimli çağında ölmüştür.

Wolfgang Amadeus Mozart bütün çağların en büyük müzik dehalarından biri sayılmaktadır. Joseph Lange tarafından 1782-1783 yıllarında yapılmış olan bu portresi Salisburg'da Mozart Müzesindedir.

MÖSSBAUER, RUDOLF LUDWIG
(1929 -) Alman fizikçisi. Münih'te eğitimini tamamladıktan sonra, Heidelberg'de Max Planck Enstitüsünde 1955-1957 arasında gamma ışınları konusunda incelemelerde bulundu. 1958'de şimdi kendi adıyle anılan olayı keşfetti ve bu nedenle 1961 Nobel fizik ödülünü aldı.

Mössbauer olayı: Atom çekirdeklerinin yayınladıkları gamma ışınlarının, çekirdeğin yüksek bir enerji düzeyinden alçak bir enerji düzeyine geçmesi nedeniyle ortaya çıktığı bilinmektedir. Böyle bir olayda, bir gamma kuvantumunun emisyonunun, tıpkı bir topun bir mermiyi fırlattığı zaman gerilemesi gibi, çekirdeği de gerilettiği kabul edilir. Bunun sonucu olarak da, çekirdeğin enerji düzeyini değiştirirken ortaya çıkan enerjinin bir kısmı, gene geri tepen çekirdek tarafından yutulur ve böylelikle de gamma kuvantumu, aralarında geçişin gerçekleştiği iki durum arasındaki enerji farkının değerinden daha küçük bir enerjiye sahip olur. Bu yoldan elde edilecek olan gamma kuvantumu, kendisini yayınlayan çekirdeğin benzeri bir çekirdek üzerine gönderilecek olursa gamma kuvantumunun çekirdeği uyartmak için enerjisi yeterli olmayacaktır. Mutlak sıfıra yakın çok düşük sıcaklıklarda bir cismin bütün atomları birbirine yapışık olurlar. Böylelikle eğer bu atomlardan birinin çekirdeği bir halden bir başka hale geçerken bir gamma fotonu yayınlayacak olursa, bu gamma fotonu çıkarken çekirdek üzerine verdiği ters impuls sadece çekirdeğe değil, fakat birbirine yapışık olan bütün cisim üzerine etkir. Böyle bir ters impulsun, çekirdeğin ağırlığına oranla çok ağır olan bir cisme etkisi hemen hemen sıfır olacağından, bu cisim tarafından yutulan enerji önemsiz değerde olacaktır. Bu nedenle açığa çıkan gamma fotonu, büyük bir yaklaşıklıkla, çekirdeğin iki durumu arasındaki enerji farkı kadar bir enerjiyle yayınlanmış olacaktır. Böylece bu gamma fotonunun, civardaki benzer bir çekirdeğe çarparak onu ters yönde uyartması mümkün olacaktır. İşte Mössbauer olayının esası budur.

MUALLİM NACİ
(1850 - 1893) Tanzimat devri şair ve yazarlarından. İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı Ömer'dir. 7 yaşındayken babasının ölümü nedeniyle annesi tarafından Varna'da bulunan dayısının yanına götürülmüştür. Bu şehirde medrese öğrenimi görerek «sarıklı hoca» yetişmiş, daha sonra Rüştiye (ortaokul) öğretmenliğine atanmıştır. Bir yıl sonra da Varna mutasarrıfı Sait Paşanın özel kâtipliği görevine geçmiş, Rumeli ve Anadolu şehirlerini dolaşmıştır. Sait Paşanın Hariciye nazırlığına atanmasından sonra İstanbul'a dönen Naci, Tercüman-ı Hakikat gazetesinde çalışmaya başlamış (1883 - 1885), gazetenin edebiyat bölümünü yönetmiştir. Daha sonra Vakit ve Saadet gazetelerinde yazarlık, Mekteb-i Sultanî ve Mekteb-i Hukukta da öğretmenlik yapmıştır.

Sümbüle adlı eserinin ikinci bölümü olan «Ömer'in Çocukluğu»nda yaşadığı dönemin dil koşulları içinde yalın ve sade bir Türkçe arayan Muallim Naci, daha sonra Namık Kemal, Recaizade Ekrem ve Abdülhak Hamit'in ilk yenilik çabalarının karşısına geçmiş; geleneksel edebiyatın bütün kurallarının savunucusu olmuştur. Çağdaşlarıyle yaptığı bu mücadelelerde istibdat yönetiminin dikkatini çekecek biçimde saldırılarda bulunmaktan çekinmemiş; bu arada Ahmet Mithat Efendinin teşvikiyle öğrendiği Fransız dilinin de, Batıdaki gelişmeleri özünden kavramasına yardımı dokunmamıştır.

Naci'nin, sayıları 40'ı bulan eserlerinin çoğunda yaşadığı dönemin çok gerisinde kalan bir anlayış ve düşünce biçiminin kendini göstermesi, medresenin kültürel gelişmeler üzerindeki eski işlevlerinin etkisiz duruma geldiğini görememekten doğmuştur. **Muamma-i İlâhî** ve **Medrese Hatıraları** gibi eserlerinde bağlandığı dünya görüşü, Tanzimat edebiyatımızın öteki sanatçılarının dünya görüşleriyle bağdaşamamıştır.

Eserleri : Hamiyyet Yahut Musa Ebülgazan (1882), **Terkib-i Bend** (1883), **Ateşpare** (1884), **Şerare** (1885), **Füruzan** (1886), **Istılahat-ı Edebiye** (1889), **Muallim** (1886), **Sümbüle** (1889), **Lügat-ı Naci** (1890).

MUAVİYE
(? - 680) Emevî devletinin kurucusu ve ilk Emevî hükümdarı. Mekke'de doğdu. Kureyş kabilesinin liderlerinden olan Süfyan'ın (597 - 653) oğludur. Mekke'nin fethine kadar (630) babasının yanında kaldı, fetihten sonra Müslüman olup Medine'ye gitti ve Peygamberin kâtibi oldu. Bu görevdeyken yeni devletin idare sistemini öğrenen Muaviye, Peygamberin ölümünden sonra Suriye üzerine gönderilen orduya katıldı ve yapılan savaşlarda, yararlıklar gösterdi; bundan ötürü Şam valiliğine atandı. II. halife Ömer (591? - 644) zamanında yalnız Şam valisi ve komutanı olan Muaviye, akrabası olan III. halife Osman (? - 656) zamanında bütün Suriye eyaleti valiliğine getirildi.

Siyasî hayatının asıl parlak devri bundan sonra başlayan Muaviye, bu durumundan yararlanmasını bildi ve emrindeki orduyu örgütlendirerek güçlü bir duruma soktu. Osman'ın öldürülmesi üzerine yeni seçilen IV. halife Ali'ye (598 - 661) karşı mücadeleye girişti, Sıffîn savaşını kaybedeceğini anlayınca askerlerinin mızrakları ucuna Kur'an yapraklarını taktırarak savaşın sona erdirilmesini ve Kur'an'ın hakemliğinin kabul edilmesini istedi. Savaşı durduran taraflar birer temsilci seçerek hakem tayin ettiler. Hakemler aralarında yaptıkları gizli görüşmede Ali'yi de, Muaviye'yi de düşürmeyi ve başka birini halife adayı göstermeyi kararlaştırdılar. Açık toplantıda ise Ali'nin temsilcisi Ebu Musa el-Eş'arî (? - 663?) Ali ve Muaviye'yi birlikte halifelikten düşürdüğünü açıkladı; Muaviye'nin temsilcisi olan Mısır valisi Amr bin el-As (573?-663) ise, Ali'yi düşürdüğünü ve Muaviye'yi halife seçtiğini bildirdi. Bunun üzerine Ali taraftarları oyuna getirildiklerini anlayarak hakem kararını tanımayacaklarını bildirdiler. Taraflar arasında yeniden savaş hazırlığı başladı; fakat o sırada Ali'nin İbni Mülcem adlı bir Haricî tarafından öldürülmesi üzerine Muaviye rakipsiz kaldı. Arkasından Irak'a yaptığı sefer sonucunda Ali'nin büyük oğlu Hasan'ın (625 - 669) hilâfetten vazgeçmesini sağladı ve Dicle'nin doğusundaki eyaletleri de yönetimine bağladı.

Böylece içeride birliği sağlayan Muaviye karadan Bizans topraklarına sürekli akınlar yaparken, güçlendirdiği donanmayla da Kıbrıs ve Rodos adalarını aldı. Oğlu Yezit I.'in (642-683) komutasındaki ordu iki defa İstanbul'u kuşattıysa da başarı elde edemedi. Askerî faaliyetlerin yanı sıra iç sorunlara da önem veren Muaviye, maliyeyi düzene sokmak, devlet mekanizmasını işler hale getirmek, tarım ürünlerini artırmak için kuyular açmak ve sulama tesisleri yapmak, asker ve memurların maaşlarını artırmak ve düzenli olarak ödemek gibi önemli işleri de başardı.

İktidarının sonlarına doğru oğlu Yezit'i kendisine veliaht tayin eden Muaviye, böylece İslâm dininin getirdiği cumhuriyet düzenini kaldırıp yerine, babadan oğula geçen saltanat sistemini kurduktan sonra Şam'da öldü ve oradaki Bab el-Sağîr (Küçük Kapı) mezarlığına gömüldü.

MUCUR
Kırşehir iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 5 683). Kırşehir'in 22 km. güney-doğusunda, Kayseri - Ankara karayolu üzerinde kurulmuştur. Yükseltisi 1 180 m.'dir. Kırşehir'e 27 km. uzaklıktadır. Kasaba, bir vadinin yamaçları ile iki tepecik üzerinde yayılmıştır. Hükümet konağı önünde küçük bir park, ayrıca belediyeye ait 20 - 25 dekarlık bir fidanlık vardır.

Mucur ilçesinin yüzölçümü 1 068 km^2., nüfusu 22 872'dir. Merkez bucağına bağlı 42 köyü vardır. İlçe toprakları, ortalama yüksekliği 1 000 - 1 200 m. olan yaylalar halindedir. Kuzeye doğru gidildikçe yükseklik artar. İlçenin en önemli dağları Kırlangıç dağı (1 300 m.) ile Köpekli dağı (1 450 m.) dır. İlçede yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk, ilkbahar yağışlı geçer. Doğal bitki örtüsü bozkırdır. Bazı kesimlerde ufak meşe topluluklarına rastlanır. Başlıca akarsular Acıöz ve Kızılöz dereciklerdir. İlçenin kuzey-batısında Sife gölü vardır. Suyu tuzlu olan bu göl sığ olup yazın tamamen kurur. Halkın büyük çoğunluğu tarımla uğraşır. En çok tahıl yetiştirilir.

MUDANYA
Güney Marmara bölümünde Bursa iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 6 849). Gemlik körfezinin güney kıyısında, dar bir kıyı düzlüğü üzerinde kurulmuştur. Kasabanın kıyıya paralel uzanan caddeleri geniş ve düzgündür. Bursa'nın hem iskelesi, hem de plaj kasabası olan Mudanya, Bursa'ya 31 km.'lik asfalt bir yolla bağlıdır.

Mudanya'nın, Mudanya mütarekesinin (1922) imzalandığı yer olması bakımından yakın tarihimizde önemli bir yeri vardır. Bu mütarekenin imzalandığı ev deniz kıyısında olup, bugün «Mütareke Evi» adıyle müze haline getirilmiştir.

Mudanya ilçesinin yüzölçümü 346 km²., nüfusu 25 247'dir. Merkez ve Zeytinbağı (Tirilye) bucakları içinde 38 köyü vardır. İlçe toprakları tepeliktir. Mudanya tepeleri adını taşıyan, yükseklikleri 400 - 500 m. olan bu sırtlar Bursa ovasını Marmara kıyılarından ayırır. İlçenin en yüksek noktası Tirilye'nin güneyindeki Kıran tepesi (577 m.) dir. İlçe Akdeniz iklimi ile Karadeniz iklimi arasında bir geçiş şekli gösterir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. Başlıca akarsu Nilüfer çayıdır. Tepelik alanlar yer yer makilerle kaplıdır. Ekonomi zeytinciliğe dayanır. Zeytinlikler Marmara kıyılarında batıda Tirilye'ye dek devam eder. Bunlardan en iyi cins sofralık zeytinler elde edilir. Mudanya'da ayrıca bağcılığa ve ipekböcekçiliğine de önem verilir.

MUDANYA MÜTAREKESİ

Kurtuluş Savaşının zaferle sonuçlanması üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti ile İtilâf devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan) arasında yapılan ateşkes antlaşması.

Batı Anadolu illerini Yunan işgalinden kurtaran Türk ordusu, işgal altında bulunan İstanbul ve Trakya'yı da kurtarmak için harekete geçerek İstanbul ve Çanakkale'ye doğru ilerlemeye başlayınca, İtilâf devletleri barış istediklerini bildirdiler. Ankara hükümetinin bu teklifi kabul etmesi üzerine 3 ekim 1922'de bu devletlerin temsilcileri savaş gemileriyle Mudanya'ya geldiler. İngiltere'yi General Harrington, Fransa'yı General Charpy, İtalya'yı General Monbelli temsil ediyordu. Türk temsilcisi ise Batı cephesi komutanı İsmet Paşa (İnönü) idi. Yunan temsilcisi General Mazarakis Mudanya'ya geldiyse de karaya çıkmadı ve görüşmelerin sonucunu kendisini getiren savaş gemisinde bekledi.

Dokuz gün süren ve bir ara kesilme tehlikesi bile gösteren çetin görüşmeler sonunda 11 ekim 1922 günü anlaşmaya varıldı ve mütareke imzalandı. Yunan temsilcisi bu mütarekeyi imzalamak istemediyse de üç gün sonra Yunanlılar da mütarekeyi kabul ettiklerini resmen açıkladılar. Türk Kurtuluş Savaşının askerî safhası başarıyla tamamlanmış oldu.

Mudanya Mütarekesinin başlıca hükümleri şunlardır: 1 - Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte Türk ve Yunan kuvvetleri arasındaki savaş durumu sona erecektir. 2 - Yunan ordusu, Edirne dahil Doğu Trakya'yı 15 gün içinde boşaltacak ve Meriç'in batısına çekilmiş olacaktır. 3 - Boşaltmanın bitmesinden sonra otuz gün içinde Doğu Trakya Yunan kuvvetleri tarafından İtilâf devletlerine, İtilâf devletleri tarafından da Türkiye'ye teslim edilecektir. 4 - Toplanacak olan barış konferansının sonucuna kadar Türkiye Doğu Trakya'da 8 000 jandarma bulunduracaktır. 5 - Mütarekenin imzalanmasından sonra İstanbul ve Boğazlar Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine bırakılacak, ancak barışın imzalanmasına kadar İtilâf devletlerinin kuvvetleri İstanbul'da kalacaklardır.

Mudanya mütarekesini imzalayan delegelerden bazılarının hatıra olarak imzaladıkları beş kuruşluk eski kâğıt para.

MUDURNU

Batı Karadeniz bölümünde Bolu iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 3 727). Bolu dağlarının kuzey-batısında, Sakarya'nın Mudurnu çayı adını taşıyan kolu yakınında, dar bir vadi içinde kurulmuştur. Yükseltisi 820 m.'dir. Evler yamaçlarda ve vadi boyunca sıralanmıştır. Kasabada demircilik, arabacılık, kavaflık, semercilik ve sepicilik gibi el sanatları gelişmiştir. Mudurnu, çilingirleri ve silâhçılarıyle de tanınır. Birçok evlerde dokuma tezgâhları vardır. Kasabada bir de kereste fabrikası bulunur.

Mudurnu ilçesinin yüzölçümü 1 349 km²., nüfusu 25 813'tür. Merkez bucağı içinde 73 köyü vardır. İlçe toprakları genel olarak dağlıktır. Orta kesimini Mudurnu ovası kaplar. Bu ovanın kuzeyinde Abant dağları dik yamaçlarla yükselir. İlçenin doğusunda Ardıç dağı yer alır. Bunun en yüksek noktası Ziyaret tepesi (1 614 m.) dir. İlçe bol yağış alır. Kışlar oldukça soğuk geçer, yazlar çok sıcak değildir. Toprakların büyük bölümü ormanlarla kaplıdır. Ormanlardaki ağaçların başında çam gelir. Kayın, gürgen ve meşe de çoktur. Başlıca akarsu Mudurnu suyudur. Ardıç dağı eteklerinden doğan bu su, Adapazarı'nın güney-doğusunda Sakarya'ya karışır. İlçenin kuzeyinde Abant gölü bulunur. İlçede bundan başka Karamurat ve Kaz gölü adında iki küçük göl daha vardır. Mudurnu ilçesinde tarıma ayrılan topraklar azdır. Başta buğday olmak üzere arpa, çavdar, mısır, yulaf başlıca tarım ürünlerini meydana getirirler. Az miktarda da çeltik ekimi yapılır.

MUFLON

(bkz. Koyunlar)

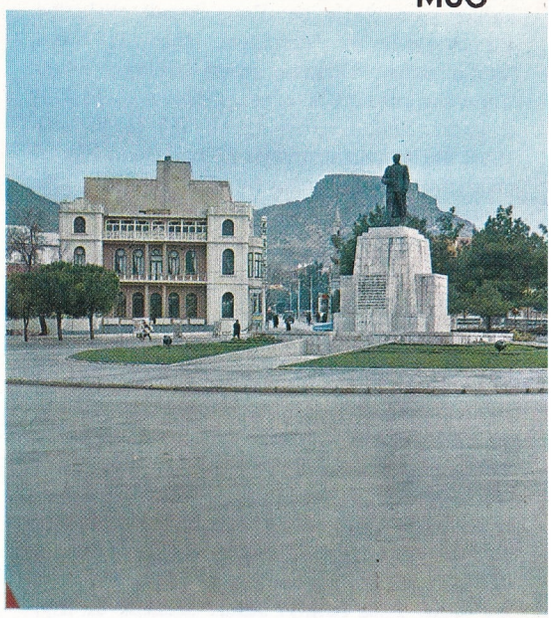

Gelişen Muğla şehrinden bir görünüş.

MUĞLA

Ege bölgesinde il merkezi şehir (nüfusu 16 408). Muğla ovasının kuzey ucunda kurulmuştur. Yükseltisi 645 m.'dir. Şehrin eski kısmı eğimli bir yüzey üzerindedir. Bu kesim Oyukludağ'dan inen sel yataklarıyle üç bölüme ayrılmıştır. Sokakları dar ve dolambaçlıdır. Şehrin yeni bölümleri ovaya doğru yayılmaktadır. Aydın şosesi boyunca modern binalar yapılmıştır. Şehirde Menteşeoğullarına ve Osmanlılara ait birtakım tarihî eserler vardır. Bunlar arasında en önemlisi Menteşeoğulları zamanından kalma Ulucami'dir.

Muğla'nın eski adının «Mobolla» olduğu sanılıyor. Burası ilkçağda elden ele geçmiş, Roma İmparatorluğu ikiye ayrılınca Bizans devletinin payına düşmüştür. 1284 yılında Türk uç beylerinden Menteşe Bey Muğla ve çevresini Bizanslıların elinden almış, fatihinin adına izafeten bu yöreye «Menteşe» adı verilmiş ve bu ad Cumhuriyet devrine dek devam etmiştir. 1425'e doğru, yani Murat II.'nin ilk yıllarında tamamen Osmanlı devletine katılmıştır.

Muğla ilinin büyük kısmı Ege bölgesinin Ege bölümünde, geri kalanı (Fethiye, Köyceğiz ilçeleri) da Akdeniz bölgesinin Antalya bölümünde yer alır. İl toprakları, doğuda Antalya ili, güney ve batıda Akdeniz ile Ege denizi, kuzeyde Aydın, kuzey-doğuda Denizli ve Burdur illeriyle çevrilmiştir. Yüzölçümü 13 338 km²., nüfusu 334 973'tür. Merkez ilçesinden başka Bodrum, Datça, Fethiye, Köyceğiz, Marmaris, Milas, Ula, Yatağan adlı 8 ilçesi ve 397 köyü vardır. Muğla merkez ilçesinin yüzölçümü 1 649 km²., nüfusu 50 654'tür. Merkez, Göktepe, Yerkesik ve Yeşilyurt bucakları içinde köy sayısı 54'tür.

Muğla ili «Menteşe yöresi» denilen dağlık bölgenin büyük bir kesimini kapsar. Esas yapısı kalkerli olan bu dağlık kitlenin içine Büyük Menderes ırmağının bazı kolları sokularak ovalar meydana getirmişlerdir. Yörenin daha iç kesimlerindeki düzlükler ise, tamamen

kalker yamaçlarla çevrilmiş kapalı ovalardır. Bu ovaların en önemlileri: Bozöyük ovası, Muğla ovası, Dirgene ovası, Gülağzı ovası, Yerkesik ovası, Ula ovası, Gökova ve Pisiköy ovasıdır. Bunlar içinde en büyüğü Muğla ovasıdır. Bu ovanın uzunluğu 12 km., genişliği ise ortalama 4 km. kadardır. Bu ovaların yanı başlarında 1 000 m.'yi aşan dağlar yükselir. En önemlileri: Muğla ovasının kuzeyindeki Oyukludağ (1 892 m.), Yılanlıdağ, Milas'ın batısındaki Laba dağı (1 073 m.), Kerme körfezinin kuzey kıyılarına paralel Marçal dağları, Datça yarımadasının ucunda yükselen Bozdağ (1 175 m.) ve Köyceğiz'in kuzey-doğusundaki Sandras dağı (2 294 m.). Muğla ilinde genel olarak Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yalnız ilin kıyı kesimleriyle iç kesimleri arasında iklimde küçük farklar görülür. İç kesimlerde yağış daha boldur. Kıyıda bulunan Bodrum'da yıllık yağış 775 mm. olduğu halde, iç kesimlerde yer alan Muğla şehrinde yıllık yağış tutarı 1 202 mm.'yi bulur. Sıcaklık da kıyıda yüksek, iç kesimlerde biraz daha düşüktür. Yıllık ortalama sıcaklık Bodrum'da 19°C, Muğla'da 15°C; en soğuk ay ortalaması Bodrum'da 11,3°C, Muğla'da, 5,4°C; en sıcak ay ortalaması ise Bodrum'da 28,1°C, Muğla'da 26°C dir. En yüksek sıcaklık Bodrum'da 44,1°C Muğla'da 41,2°C; en düşük sıcaklık Bodrum'da —4,1°C, Muğla'da —12,6°C dir. İlin kuzeydoğusunda dar bir şerit üzerinde İç Anadolu'ya özgü kuvvetlice kara ve yayla iklimi hüküm sürer. Bu kesim çok dağlıktır.

İlin iç kesimleri, bol yağış alması nedeniyle orman örtüsü bakımından zengindir. Türkiye'nin en çok ormanı olan illerin arasında Muğla da yer alır. Yamaçları örten ormanlar çok yerde vadi tabanlarına dek iner. Kızılçam, karaçam, sedir ağaçları geniş yer tutar. Vadi tabanlarına doğru ise geniş yapraklı ağaçlardan meşe, çınar, karaağaç, kızılağaç, dişbudak, akçaağaç, ve Köyceğiz kesiminde sığala (günlük) ağacı görülür. Kıyı kesimlerine yaklaştıkça ormanın yerini maki florası alır. Günlük ağaçları Muğla'dan başka dünyanın hiç bir yerinde görülmez.

İlin akarsuları kuzey ve güney olmak üzere iki yönlüdür. Kuzeyde B.Menderes'e dökülen Çine suyu ve Akçay'ın yukarı çığırları, Muğla ili içlerinden doğar. İlin en uzun akarsuyu ise Dalaman çayıdır. Burdur ve Denizli illerinden gelir, Köyceğiz'in güney-doğusunda Akdeniz'e dökülür. Milas ilçesinde Sarıçay ile Varvil çayı da Muğla ilinin önemli akarsularındandır. Muğla ilinde iki göl vardır: Köyceğiz ve Bafa gölleri. Birer balık kaynağı olan iki gölün de dalyanları vardır. Köyceğiz gölünün fazla suları Dalyan suyu adı verilen bir dereyle Akdeniz'e boşalır. Bu dere üzerinde bulunan dalyanda kefal balığı yumurtası çıkarılmaktadır. Bafa gölü de Milas ile Aydın iline bağlı Söke ilçeleri arasındadır. Bafa gölünde balıkçılık gelişmiştir. İl toprakları dağlık olduğundan tarıma elverişli yerler azdır. İlin iç kesimlerindeki ovalarda tahıl (buğday, arpa, mısır) ekimine önem verilir. Endüstri bitkileri arasında tütün baştadır. Sonra pamuk ve susam gelir.

Muğla'da zeytinlikler de geniş bir yer tutar. Kuzey rüzgârlarına kapalı bazı kesimlerde turunçgiller tarımına da önem verilir.

Muğla'da en çok keçi beslenir. Arıcılık da gelişmiştir. Yılda 700 - 800 ton bal elde edilmektedir. Muğla'nın başlıca yeraltı zenginlikleri Fethiye ilçesindeki krom yatakları ile Milas'ın Balçık ve Yeldeğirmeni bölgelerinden elde edilen zımpara madenidir. Ayrıca manganez ve linyit de elde edilir. Diğer bir gelir kaynağı da süngercilik ve balıkçılıktır. Muğla ili yol şebekesi bakımından geridir. İzmir'den gelen iki karayolundan birisi Söke - Milas üzerinden, öbürü Aydın - Çine üzerinden Muğla şehrine gelir. Muğla'dan güneye inen yollardan biri Marmaris ve Datça'ya, öbürü de Köyceğiz ve Fethiye'ye ulaşır.

İlin Güllük, Bodrum, Gökova, Datça, Marmaris, Dalyan ve Fethiye'de liman ve iskeleleri vardır. Fethiye, Marmaris ve Bodrum iskelelerinin mendirekleri vardır.

MUHABBETKUŞU (Melopsittacus undulatus) Guguksular takımının papağangiller familyasından bir kuş türü. Siyah çizgili sarı yeşil karışık tüylüdür. Mavi ve beyaz türleri de yetiştirilmiştir. Vücutları 20-22, kuyruk uzunluğu ise 10 cm. kadardır. Avustralya'da, yüzlercesi toplu halde yaşarlar. Afrika'nın pembe yüzlü muhabbetkuşu (Agapornis roseicollis) en yaygın örneklerindendir. Bu kuş daha çok yeşil olmakla beraber, alın ve kuyruk kısımları kırmızı, başının iki yanı ile boynu pembedir.

MUHAMMED, Hz.
(571 - 632) İslâm dininin peygamberi. Mekke'de doğdu. Mekke'nin ve Arabistan'ın en nüfuzlu kabilesi olan Kureyş kabilesinin Benihaşim (Haşimoğulları) boyundandır. Babası, Kureyş kabilesinin lideri ve Mekke'nin yöneticisi olan Abdülmuttalip'in oğlu Abdullah'tır. Annesi ise yine aynı kabilenin Zühre boyundan Vehb bin Abd Menaf'ın kızı Amine'dir.

Muhammed henüz ana rahmindeyken babası Abdullah, ticaret amacıyle gitmiş olduğu Suriye'den dönüşünde Medine'de öldüğü için öksüz bir yavru olarak dünyaya geldi. Altı yaşındayken annesini de kaybetti; büyükbabası Abdülmuttalip'in himayesine girdi. Sekiz yaşındayken Abdülmuttalip de ölünce, amcası Ebu Talip'in (? -619) yanına alındı. 10-12 yaşlarında çobanlık yapmak zorunda kaldı. Bu ağır koşullara rağmen Muhammed mazbut bir hayat sürmekte, dürüstlüğü ve doğruluğuyle tanınmaktaydı. Bu yüzden henüz gençliğinde herkesin takdir ve saygısını kazanmış, «Muhammed el-Emin» diye anılmaya başlamıştı.

Muhammed gençliğinde, ticaretle uğraşan amcasıyle Suriye'ye gitti. Daha sonra Hadice bint Huveylit (555? - 619) adında zengin bir dul kadının, ticarî işlerini yürütmesi için yaptığı teklifi kabul etti ve Hadice'nin ticaretini yönetmeye başladı; bu amaçla Basra'ya gitti. Dönüşünde Hadice'yle evlendi (595). O zaman kendisi 25, Hadice de 40 yaşındaydı. Bundan sonra da bir süre ticaretle uğraştı. Hayatının, evlendikten sonra peygamber oluncaya kadarki dönemi hakkında pek az bilgi vardır. Yalnız 40 yaşına yaklaşırken hayatında bir dönüşüm belirtilerinin baş gösterdiği bilinmektedir. Bu sırada topluluktan uzaklaşmak ve vaktinin çoğunu düşünceye dalmak eğilimi kendisine hâkim olmaya başlamıştı. Bu amaçla Mekke yakınlarında bulunan Hira dağındaki mağaraya gider, uzun süre orada kalır, vaktini düşünmekle geçirirdi. Kendisini en çok düşündüren, içinde bulunduğu toplumun durumu, maddî ve manevî çözülmüşlüğüydü.

Peygamber oluşu : Hazreti Muhammed 40 yaşındayken yine Hira dağındaki mağarada bulunduğu ve düşüncelere daldığı bir sırada kendisine ilk «vahiy» geldi. Bu vahiy, Tanrı tarafından Cebrail adlı melek aracılığıyle gönderilmişti ve «ikra'» (oku) diye başlayan surenin ilk ayetleriydi. Bu ayetlerin anlamı şudur: «Yaratan, insanı kan pıhtısından yaratan Tanrı'nın adıyle oku. Oku, senin Tanrın, kalemle öğreten ve insana bilmediğini öğreten en büyük iyilik sahibidir.» Bunun üzerine büyük bir heyecan içinde titremeye başlayan Hazreti Muhammed evine döndü ve eşi Hadice'den kendisini örtmesini istedi. Sükûnet bulduktan sonra olayı eşine anlattı ve vahyedilen ayetleri okudu. Hadice hemen peygamberliğine inandı ve ilk Müslüman oldu. Daha sonra Ebu Bekir (571 - 634), Ali (598 - 661) ve azatlısı Zeyd'e peygamberliğini açıkladı, bunların hepsi inanıp Müslüman oldular. Güvendiği kimselere peygamber olduğunu gizliden gizliye anlatıyordu. Bu gizlilik üç yıl sürdü. Bu üç yıl içinde vahiy de gelmedi. Üç yıl sonra yine Hira'dayken ikinci vahiy geldi. Bundan sonra ölünceye kadar arkası kesilmedi. Hazreti Muhammed de Tanrı'dan aldığı emirle işi gizlilikten çıkararak peygamber olduğunu açıkça ilân etti ve Mekke halkından peygamberliğine inanmalarını istedi. Bu sırada Müslümanların sayısı henüz 40'ı bulmamıştı. Mekke eşrafı ve özellikle Kureyş kabilesinin şefleri Hz. Muhammed'in bu davranışını önceleri ciddiye almadılar. Fakat özellikle yoksul halk ve köleler arasında Müslümanlık gittikçe yayılıyor ve güçleniyordu. Bunun üzerine endişeye düşen Kureyş liderleri Peygambere ve ona inananlara baskı yapmaya başladılar. Özellikle Müslümanlığı kabul eden kölelere ve güçsüz kimselere ağır işkenceler yapıyorlardı. Fakat bunlar Müslümanlığı kurtarıcı bir din olarak kabul ediyor; Müslümanlığın insanlar arasında ilân ettiği kardeşlik ve eşitlik ilkelerinin kendilerini baskıdan kurtaracağına, adalete kavuşturacağına inanıyorlardı. Mekke eşrafı ise buna tahammül edemiyorlardı. Ayrıca Müslümanlık onların putlarına karşı çıktığı için hem siyasî nüfuzlarını kaybetmek, hem de Kâbe'deki putlar sayesinde elde ettikleri maddî çıkardan yoksun kalmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyorlardı.

Hazreti Muhammed ise kendisine ve arkadaşlarına yapılan bütün baskılara rağmen Müslümanlığı azim ve sebatla yaymaya devam ediyor; panayırlarda toplananlara, Mekke'ye gelen taşralılara dininin ilkelerini anlatıyor; Müslümanlığı tanıtıyordu. Bu arada Müslümanların bir kısmı Kureyş liderlerinin doruğuna varan baskılarına ve işkencelerine da-

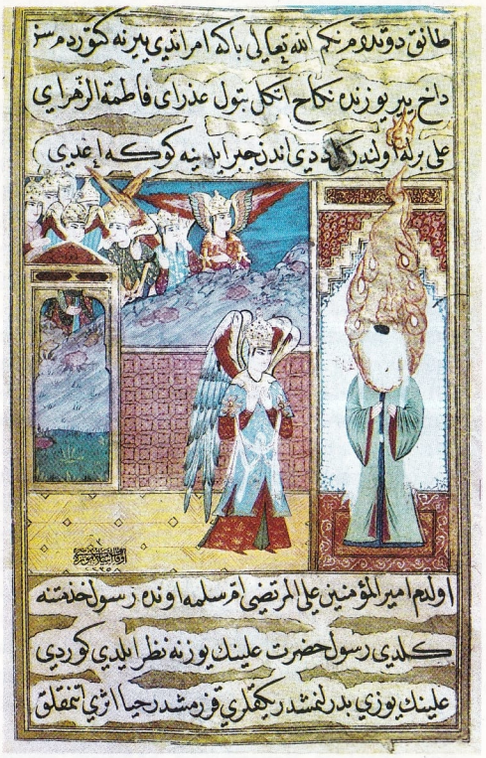

Cebrail'in Medine camiinde Hz. Muhammed'i ziyaretini canlandıran bir minyatür (İstanbul, Türk ve İslâm Sanatları Müzesi).

yanamayarak Hazreti Muhammed'in izniyle Habeşistan'a göç etmek zorunda kaldılar (615). Bunların iadesi için Kureyş liderleri Habeşistan'a elçiler gönderdilerse de, Müslümanlara yakınlık gösteren Habeş imparatoru Necaşî tarafından bu teklif reddedildi.

Mekke'ye egemen olan Kureyş liderlerinin Peygambere ve arkadaşlarına karşı uyguladıkları baskı bir ara Peygamber'in ailesi Haşimoğullarına karşı da uygulandı. Bunların çoğu Müslümanlığı kabul etmemekle birlikte liderleri durumunda bulunan Ebu Talip'in Peygamberi korumasından ötürü Kureyş liderleri onlara karşı da sert davranmaya başladılar. Bu amaçla Haşimoğullarına karşı boykot ilân edildi ve Ebu Talip vadisi denilen yere hapsedildiler. Üç yıl kadar süren bu abluka sırasında Peygamber ve arkadaşlarının dışarıyla bağlantıları hemen tamamıyle kesildi, üzerlerindeki baskı daha da arttı.

Mekke dönemindeki belli başlı olaylardan biri de miraçtır. Kesinlikle bilinmeyen bir tarihte, bazı kaynaklara göre de 620 sıralarında Hazreti Muhammed, geceleyin Mekke'den Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya gittiğini, oradan da meleklerin eşliğinde göklere çıktığını, Tanrı'yla konuştuğunu açıkladı. Bu olay, Kureyş liderlerinin Hazreti Muhammed'e ve Müslümanlara karşı daha çok sert davranmalarına ve kendisini delirmiş olmakla, yalancılıkla suçlamalarına yol açtı.

Medine'ye hicret: Müslümanlığın Mekke'de yayılmasının imkânsız denecek kadar güç olduğunu gören Peygamber, yeni dini rahatlıkla yayabilecek bir başka yere gitmeye karar verdi. Önce Mekke yakınlarında bulunan Taif şehrine gitmeyi düşündü ve durumu yerinde görmek için tek başına Taif'e gitti. Fakat Kureyş'in etkisinde bulunan Taif eşrafı Peygambere hakaret ettiler ve kendisini çocuklarına taşlattılar. Bunun üzerine Peygamber Medine'ye gitmeyi kararlaştırdı. Medine'den hac amacıyle Mekke'ye gelen bazı kabile liderleriyle gizlice konuşup anlaştıktan sonra, önce Müslümanları gönderdi. Fakat Kureyş liderleri bu göçe de karşı oldukları için Müslümanlar büyük bir gizlilik içinde Mekke'den çıkabiliyorlardı. Kısa zamanda Müslümanların hepsinin Mekke'den çıktığını ve Peygamberle birlikte yalnız Ebu Bekir'le Ali'nin kaldığını gören Kureyş liderleri Hazreti Muhammed'in de çıkacağını anlayarak telâşlanmaya başladılar. Çünkü Peygamber'in Medine'ye gitmesi, yeni dinin güçlenip yayılması sonucunu doğuracaktı. Bunu önlemek için Kureyş liderleri Hazreti Muhammed'i öldürmeye karar verdiler. Bunun sorumluluğunun yalnız bir kişiye ya da bir boya yüklenmemesi için de şöyle bir plan kurdular: Her boydan bir kişi seçilecek ve bunlar hep birlikte gidip Peygamberi öldüreceklerdi. Böylece sorumluluğu ortaklaşa yüklenmiş olacaklardı ve kimse kimseden bunun hesabını soramayacaktı. Plan uygulanmak istendiği zaman vakit gece olduğu ve geceleyin ev basıp adam öldürmenin Arap geleneklerine aykırı düşeceği için, suikasta katılanlar gidip kapıda durdular ve Hazreti Muhammed'in çıkmasını beklediler. Fakat içeride yalnız Ali vardı. Çünkü Peygamber daha önce suikast teşebbüsünü duymuş ve yanındaki emanetleri sahiplerine vermesi için yerine Ali'yi bırakarak Ebu Bekir'le birlikte Medine'ye hareket etmişti. Suikastçılar bunun farkına varınca peşlerine düştülerse de bir iz bulamadılar.

Hazreti Muhammed ve Ebu Bekir Mekke yakınlarında bulunan Sevr mağarasında üç gün saklandıktan sonra yola koyuldular ve 20 eylül 622 tarihinde Medine yakınlarındaki Kuba mevkiine vardılar. Burada Medineliler tarafından karşılanan Hazreti Muhammed Amr bin Avf ailesine misafir oldu ve bizzat kendisinin de inşaatında çalıştığı yeryüzünün ilk camiini Kuba'da yaptırdı. 14 günlük misafirlikten sonra bir cuma günü Medine'ye giden Hazreti Muhammed, Kuba ile Medine arasındaki Benisalim (Salimoğulları) semtinde ilk cuma namazını kıldıktan sonra, Medinelilerin sevgi gösterileri arasında şehre girdi ve Ebu Eyüp el-Ensarî'ye (? -672) misafir oldu. Daha sonra kendisi için yaptırdığı eve taşındı. Hicret, İslâm dininin gelişmesinde bir dönüm noktası teşkil ettiği için Müslümanlarca çok önemli bir olay olarak kabul edilmiş ve tarih başlangıcı sayılmıştır.

İslâm devletinin kuruluşu: Medine'ye vardıktan sonra Hazreti Muhammed'in ilk işi bir cami kurmak oldu. Cami hem ibadet yeri olarak kullanılıyor, hem de halkın toplantı yeri ve yönetim merkezi görevini yapıyordu. Hazreti Muhammed, yeni dinin ilkelerini orada halka öğretiyor, taşradan gelenleri orada kabul ediyor, bütün siyasî, askerî ve idarî işleri orada arkadaşlarıyle görüşüp kararlaştırıyordu. Yeni dinin ilkelerini yaymak ve kabile düzeni içinde yaşayan toplumu bu ilkelere uygun yeni bir düzen içine koymak için maddî bir güce de ihtiyaç vardı. Bunun için Hazreti Muhammed Medine'ye vardıktan sonra İslâm devletinin nüvesini de kurdu. Müslümanlığın gelişmesiyle birlikte gelişip güçlenen bu devletin başında bizzat kendisi bulunuyordu. Artık hem peygamber, hem de devlet başkanıydı. Müslümanlığa çağırdığı kabilelere elçiler gönderiyor, Müslüman olan yörelere valiler, kadılar tayin ediyor, dışarıdan gelen saldırılara karşı ve fethedeceği yerleri almak için ordular kuruyor, savaş planları hazırlıyor ve savaşlarda bizzat askerlere komuta ediyordu.

Bedir, Uhut ve Hendek Savaşları: Hicretin ikinci yılında, Mekkelilerin bir ticaret kervanıyle bir grup Müslüman arasında meydana gelen ufak bir çatışma sonucunda, iki tarafın askerleri Mekke ile Medine arasında bulunan Bedir mevkiinde karşı karşıya geldiler. Mekke'nin 1 000 kişilik kuvvetine karşı Müslümanların 300 kişilik kuvveti vardı. Buna rağmen savaş Müslümanların zaferiyle sonuçlandı ve başta Müslümanlığın en büyük düşmanı Ebu Cehil olmak üzere birçok Mekkeli öldürüldü, bir kısmı da esir alındı. Ertesi yılı 3 000 kişilik bir orduyla Medine üzerine yürüyen Mekkelilere karşı Müslümanlar 700 kişilik bir kuvvet çıkardılar ve iki taraf, Medine yakınlarındaki Uhut dağı eteklerinde karşılaştı. Savaş başlangıçta Müslümanların lehine olarak geliştiyse de, artçı kuvvetlerin yerlerini bırakmaları ve savaşa katılmaları yüzünden meydana gelen boşluktan yararlanan Halit bin Velid (? - 642), İslâm ordusuna saldırdı; bu anî saldırı karşısında Müslümanlar büyük kayıplar vererek çekilmek zorunda kaldılar. Hazreti Muhammed'in amcası Hamza ve birçok Müslümanın şehit düştüğü bu savaşta Peygamber de yaralandı. Fakat Mekkeliler Medine şehrine girmeye cesaret edemediler, Mekke'ye geri döndüler. Bu savaşta Müslümanların yenilgisine sevinen Medine'deki Yahudilerin, Peygamberle yapmış oldukları ittifakı her an bozup Müslümanlığa karşı çıkabilecekleri ihtimali belirince, Hazreti Muhammed tarafından Medine'den çıkarıldılar; bir kısmı Hayber'e, geri kalanları da Suriye'ye gittiler. Bunu hazmedemeyen Hayber Yahudileri, Mekkelileri ve öteki bazı kabileleri de yanlarına alarak Hicretin 5. yılında Medine üzerine yürüdüler. Hazreti Muhammed, bu saldırıya karşı Medine çevresinde hendek kazarak savunmaya geçti. 10 000 kişilik bir orduyla saldırıya geçen düşmanlar bu tip savaşmayı bilmedikleri için 20 gün süren ablukadan hiç bir sonuç almadan dağılıp gittiler. Hendek Savaşı diye tarihe geçen bu savaştan sonra artık Müslümanlığın ortadan kaldırılamayacağı kanısı yaygınlaştı.

Mekke'nin fethi: Hendek Savaşından sonra Müslümanlığın güçlülüğüne inanan birçok kabileler Müslümanlığı kabul ettiler. Hicretin 6. yılında Mekkelilerle Hudeybiye antlaşması yapıldı. Peygamberin o yıl hac yapmaktan vazgeçmesini ve ertesi yıl serbestçe Mekke'ye gidip hac yapmasını öngören bu antlaşmada

Mekkeliler ilk defa olarak Hazreti Muhammed'in gücünü kabul ediyorlardı. Ertesi yıl Yahudilerin elinde bulunan Hayber kalesi ve çevresi alındı. Böylece fetihler dönemi başlamış oldu. Hicretin 8. yılında Hazreti Muhammed 10 000 kişilik bir orduyla Mekke üzerine yürüdü. Yolda katılan Müslümanlarla birlikte bu sayı 12 000'e ulaştı. Mekkeliler, karşı koymanın sonuç veremeyeceğini anladılar ve teslim olmak zorunda kaldılar. Böylece Mekke şehri, hemen hemen kan dökülmeden fethedilmiş oldu (630) ve halkının büyük çoğunluğu Müslümanlığı kabul etti. Hazreti Muhammed genel bir af ilân etti ve Kâbe'yi putlardan temizledi. Bu sırada Mekke'nin müttefiki ve komşusu olan Taif şehri ve iç bölgelerdeki güçlü Havazin kabileleri savaşa hazırlanıyorlardı. Bunların Mekke ve Medine üzerine yürümeleri ihtimalini düşünen Peygamber 12 000'i aşkın bir kuvvetle harekete geçerek düşmanı Taif yolu üzerindeki Huneyn mevkiinde karşıladı. Burada meydana gelen savaş da Müslümanların zaferiyle sonuçlandı, bir süre sonra Taif şehri de kendiliğinden İslâmiyeti kabul etti.

Bizanslılara karşı: Hazreti Muhammed henüz hicretin 7. yılında Doğu Ürdün'de bulunan ve Bizans imparatorluğuna bağlı olan Mute üzerine 3 000 kişilik bir kuvvet göndermiş, fakat bunlar yenilgiye uğramıştı. Mekke'nin alınmasından ve Huneyn savaşının kazanılmasından sonra tekrar kuzeye yönelme imkânı bulabildi ve hicretin 9. yılında 30 000 kişilik bir orduyla Bizanslıların sınır şehri olup halkı Arap olan Tebük üzerine yürüdü. Bizans ordusuyle karşılaşmadan Tebük şehrini alan Peygamber, orada 20 gün kaldıktan sonra Medine'ye döndü. Artık Hint okyanusundan Suriye sınırlarına, Kızıldeniz'den Basra körfezine kadar uzanan geniş bölge tamamen Müslüman olmuş ve İslâm devletinin yönetimi altına girmişti.

Veda haccı: Hicretin 10. yılında (632), bazı kaynaklara göre 100 000 kişilik bir kafileyle hacca giden Hazreti Muhammed, Arafat'ta ünlü veda hutbesini okudu. Bu hutbe, İslâm dininin birçok önemli ilkelerini kapsadığı için önemlidir. Bu hutbe insanlar arasındaki eşitlik, kadın haklarına saygı gösterilmesi, tefeciliğin ve kan davalarının yasaklanması gibi birçok sosyal konuları da kapsar. Bu sırada Tanrı'nın gönderdiği «bugün sizin dininizi kemaline getirdim, size nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâmı seçtim» anlamındaki ayeti de bildirdi. Bu hac, Peygamberin yaptığı son hac olduğu için «Veda haccı» diye tanınmıştır.

Veda haccından sonra Medine'ye dönen Hazreti Muhammed aniden hastalandı, 8 haziran 632 tarihinde eşi Ayşe'nin kucağında vefat etti ve Ayşe'nin odasında gömüldü; burası türbe haline getirildi. Türbesine «Ravza-i Mutahhara» (temiz bahçe) denilir. Yerine halife olarak Ebu Bekir seçildi.

Hz. Muhammed'in erkek çocuklarının üçü de evlenme çağına gelmeden ölmüşler, dört kız çocuğundan yalnız Ali ile evlenen Fatma, çocuk sahibi olmuştur.

MUHAMMES

Türk müziğinde kullanılan büyük usullerden biri. 32 zamanlı, 20 vuruşludur. Çeşitli şekillerde sekiz tane sofyanın art arda getirilmesiyle yapılmıştır. Vuruluşu şöyledir:

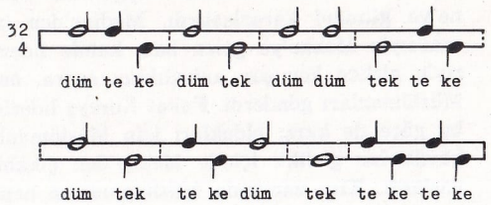

Bu usul peşrev, kâr, beste gibi biçimlerde kullanılmıştır.

MUHASEBE

Ekonomik eylemlerden elde edilen değerlerin hareketlerinin para birimiyle değerlendirilip kaydedilmesini, bu hareketlerin sınıflandırılmasını ve doğru olup olmadıklarının denetlenmesini, kısaca «hesapların tutulması»nı konu alan bilim dalı.

İster bir devletin, ister tek bir kişinin olsun, ister rakamları basit bir deftere geçirmekle, ister karma makineler, delikli kartlar, manyetik şeritlerle tutulmuş olsun; muhasebenin temel görevleri hep aynıdır: Ekonomik olguları ölçme ve kaydetme yoluyle saklamak, bunları çeşitli amaçlarda kullanılmak üzere sınıflandırmak, gerekli denetlemeler için elde hazır araçlar tutmak. Kayıt, sınıflandırma ve denetlemenin amaçları hukukî, ekonomik ve toplumsal olabilir.

Hukukî amaçlar özel ve kamuya özgü olmak üzere ikiye ayrılır. Ticaret yapan bir kimsenin muhasebesinin herhangi bir uyuşmazlık durumunda, mahkemede kanıt olarak kullanılmasını öngören kanun hükümleri özel hukuk çerçevesine girer; buna karşı muhasebenin vergilemeye esas olarak alınması durumlarında defter tutmada görülecek eksiklikler ve düzensizliklerle ilgili ceza kanunu hükümleri, genel hukuk içinde yer alır. Bu hukukî yön, muhasebenin gerçek amacı yanında ikinci derecede bir yer tutar. Muhasebenin asıl amacı ekonomik alandadır. Ekonomik amaçları da iki çeşittir: malî amaçlar ve dar anlamda ekonomik (sınaî ve ticarî) amaçlar.

Genel muhasebe veya «malî» muhasebenin görevi bir kuruluşun varlığının değerini belirtmektir; bu da, belirli bir anda kuruluşun elinde bulunan kaynakları, bu kaynakların o sırada yatırılmış olduğu mal ve haklarla karşılaştırmaktan doğar. Malî muhasebenin temel belgesi «bilanço»dur.

Ancak ister müteşebbis, ister hissedar olsun, muhasebeden yararlanan kimsenin malvarlığında (mamelek, patrimuan) değer belirtmesi yeterli değildir. Daha önemli olan nokta, işletmenin dinamik yüzüdür; bu da sınaî ve ticarî muhasebeyle kendini gösterir. Muhasebenin bu çeşidinin amacı, üretim eyleminin sonuçlarını ölçmektir. Bunu yaparken muhasebe belirli bir süre içinde elde edilen kârla bu amacı gerçekleştirmekte harcanan parayı karşılaştırır.

İktisadî muhasebenin temel belgesi «kâr-zarar hesapları» dır. Bu, işletme hesaplarıyle elde edilir. İşletme hesaplarında çeşitli gelir ve giderler yer alır.

Muhasebenin geçmişi: Muhasebenin yukarıda kısaca belirtilen amaçları ekonomik - toplumsal evrimin son aşamasını gösterir. Bu son aşamaya zamanla varılmıştır. Ekonomik yaşamın geçmişindeki aşamaların her birinin muhasebe tekniğinde de bir paraleli olmuştur. Muhasebenin en ilkel biçimi, hiçbir sınıflandırmaya yer vermeden değerlerin giriş - çıkışını tutmak ve bunu zaman sırasına göre düzenlemektir. En eski uygarlıklarda bile bu ilkel muhasebenin varlığı bilinmektedir. Hıristiyanlığın kutsal kitabında bundan sözedilmektedir. İnka uygarlığında (Güney Amerika) bu ilkel muhasebeden yararlanıldığını gösterir belgeler vardır. Muhasebe tekniği evriminin ilk gelişme aşaması giriş - çıkışları veya gelir - giderleri iki ayrı sütunda dizmek olmuştur. Bu iki sütunlu muhasebe Romalılarda çok kullanılmıştır. Plinius ve Cicero'nun yazılarında bu sistemden sözedilir. Ancak, ortaçağda bile tek sütunlu muhasebe büsbütün kaybolmamıştır. Bu dönemden elde kalan en eski belgeler 1157 tarihini taşımakta olup Cenevreli noter Ansaldus Boilardus'un kâğıtları arasında bulunmuştur.

Tek bir temel hesabı olan, bu temel hesabı sınıflandırma amacıyle alt-hesaplara bölünebilen basit muhasebe, bugün bile devlet muhasebesinde kullanılmaktadır. Devletin muhasebesinin temel belgesi bütçedir. Bütçe bir gelir-gider hesabından başka bir şey değildir. Devlet bütçesi muhasebe tekniği bakımından ortaçağ muhasebesinden öteye gitmemiştir. Tıpkı ortaçağ muhasebesi gibi, o da, zimmet (gider) ve matlubun (gelir) üçüncü şahıslarla olan ilgisine bakmadan yalnız bunların hareketini kaydeder. Halbuki ticaretle uğraşan bir kimsenin durumu böyle değildir. Böyle bir kimse malvarlığının, gelirinin hem kaynağı, hem sınırı olduğunu bilir ve bu malvarlığı ile üçüncü kişilerle arasındaki alacak - verecek durumunu belirler.

Uzak ülkelerle yapılan ticaretin gelişmesi, ticarete yatırılan paraların artması, kredinin yayılması ortaçağda muhasebe tekniğine yenilikler getirmiştir. Yeniliklerin başında çifte hesap tutulması gelir. Bu yöntemle zaten uygulanmakta olan gelir - gider hesaplarına iki yeni hesap çeşidi daha eklenmiştir. Bunlar üçüncü kişilerin hesapları ile çeşitli işletme hesaplarıdır. Üçüncü kişilerin hesaplarında kuruluşun alacak ve borçları başka kişilerle olan ilişkiler açısından ele alınmaya başlanmıştır.

Ortaçağda bile uzak bir ülkedeki bir üçüncü kişiye olan borcun aynı piyasada yerleşmiş bir kimseye verilen krediyle kapanması, yaygın bir yöntem olmuştur. Daha sonraları bu tür işlemlerin kapsamını genişletmek, yaymak düşüncesi doğmuştur. Her alışverişte iki taraf yani bir alıcı, bir satıcı bulunduğu gerçeği, ikili hesap tutma yöntemlerini gittikçe geliştirmiş, kolaylığa varmak amacıyle üçüncü kişilerin hesapları, birbirinin tersi sütunlarda ol-

mak üzere, hem tacirler, hem de çağın bankaları demek olan sarraflar tarafından tutulmaya başlanmıştır. Ancak bu yöntemin de sakıncaları başgöstermekte gecikmemiştir. İkili kayıt sistemini uygulayabilmek için, üçüncü kişiler hesaplarında ve kasa hesabı gibi bazı hesap çeşitlerinde işaretleri bile ters çevirmek gerekmiştir. Alıcının zimmetinde olan vericinin matlubunda, alıcının matlubunda olan vericinin zimmetinde gösterilmek zorunluğu doğmuştur. Müşterileri ve muhabirleri (banka, sarraf vb.) hesaplarını kolaylıkla inceleyebilsinler diye, tacirler kendilerine ters gelen biçimde hesap tutmayı yöntem edinmişlerdir.

Yeni muhasebe, malvarlığına dahil her çeşit değeri karşılayacak hesapları (para hesapları) açtığı için, yeni yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunların başında kasa hesabıyle depo hesabını denkleştirmek gelir. Bu da, paranın alışverişte aynı kalmasına karşı, malın değişebilmesi nedeniyle oldukça zor bir denkleştirmedir. Buna bir çare bulmak üzere kâr - zarar hesabı denen ve iki hesap (kasa ve depo hesapları) arasındaki farkı ortadan kaldırma amacını güden yeni bir hesap çeşidi meydana getirilmiştir. Böylece muhasebe, yüzyıllar boyunca, ilkel bir kayıt işleminden ekonomik eylemin en son amacı olan kârın gösterilmesine kadar uzun ve karma bir evrim geçirmiş olmaktadır.

Günümüzde muhasebe, üzerinde bir işletmenin işleyişinin okunduğu bir tablo olmaktan daha ileri bir nitelik kazanmış, toplumsal bir amaç düzeyine çıkmıştır. Çağdaş ekonomide yalnız işadamının kendi iş kuruluşunda işlerin nasıl gittiğini bilmesi yetmemekte, halkın ve yöneticilerin de ülkenin ekonomi kesiminde neler olup bittiğini öğrenmesi gerekmektedir. Bundan ötürüdür ki, tek tek işletmelerin muhasebelerine istatistik bilimi uygulanmakta, böylelikle çeşitli ekonomik ölçüler ortaya çıkarılıp birbirleriyle karşılaştırılabilmektedir. Bu nedenledir ki, ekonomik bakımdan ileri ülkelerde devlet muhasebe planları hazırlanmaktadır. Bu planlarda belirli bir kesimdeki iş kuruluşları için tekdüze ölçüler saptanmaktadır.

MUHAYYER
Türk müziğinde kullanılan bir basit makam. Hüseynî makamının inici şeklinden başka bir şey değildir.

MUHAYYERKÜRDÎ
Türk müziğinin mürekkep makamlarından biri. Muhayyer makamını meydana getiren inici hüseynî dizisinin sonuna bir kürdî dörtlüsü eklenmesiyle yapılmıştır. Hüseynî dizisinde inici olarak dolaşıldıktan sonra, kürdî dörtlüsüne geçilerek karar kılınır. Durağı dügâh, güçlüsü hüseynî perdesidir. Donanımına, hüseynî makamında olduğu gibi fa için B-diyezi, si için F-bemolü konur. Kürdî dörtlüsü için gereken Si-S-bemol, gerektiğinde kullanılır.

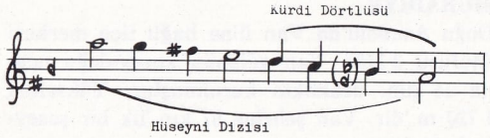

MUHİTTİN-İ ARABÎ, MUHAMMET
(1165-1240) İslâm mutasavvıfı (Muhyiddin bin el-Arabî). Endülüs'ün Mursiya (Murcia) şehrinde doğan Muhittin, sekiz yaşındayken babası Ali ile birlikte İşbilye (Sevilla) şehrine yerleşmiş ve ilk öğrenimini orada yapmıştır. Gençliğinde bazı valilere kâtiplik yapmış, geçirdiği ağır bir hastalıktan kurtulunca da inziva'ya çekilerek vaktini ibadet ve düşünmekle geçirmeye başlamıştır. İnziva hayatında tasavvufî düşünce tarzına yönelen Muhittin bir ara, babasının dostu olan ünlü filozof İbni Rüşt (1126-1198) ile görüşmüş, mutasavvıfların meclislerine devam etmiş, 30 yaşında Tunus'a gitmiş, bir yıl sonra da Fas'a geçmiştir (1198). Ruhunun, Kur'an'ın önderliğiyle yaptığı manevî miracı konu edinen **Kitab el-İsra'** (Gece Yürüyüşü Kitabı) adlı eserini burada yazdıktan sonra Kurtuba'ya dönmüş, İbni Rüşt'ün cenaze töreninde bulunmuş ve Arap edebiyatının şaheserlerinden biri olan **Mevaki el-Nücum** (Yıldızların Mevkileri) adlı eserini orada yazmıştır (1199). Daha sonra Mağrip, Tunus ve Mısır'a geçmiş; oradaki mutasavvıflarla arkadaşlık ettikten sonra Kudüs'e, oradan da yaya olarak Mekke'ye gitmiş ve hac ödevini yerine getirmiştir (1202). Mekke'de kaldığı iki yıl içinde **Tac el-Resail** (Risalelerin Tacı) ile, ünlü **el-Fütuhat el-Mekkiyye** adlı eserinin ilk bölümlerini yazmıştır. Boş zamanlarını da tasavvuf okutarak geçiren Muhittin, 1204 yılında Konyalı bilgin Mecdüddin İshak'la birlikte Bağdat'a gitmiş, oradan Musul'a uğramış ve Malatya'ya gelmiştir. Konya'da Selçuklu hükümdarı Gıyasettin Keyhusrev I. (? - 1211) ile görüşmüş, hükümdardan büyük saygı görmüştür. Ertesi yıl Kudüs, Mısır ve Mekke'ye giden Muhittin, sonra yine Konya'ya dönmüş (1209) ve **Risalet el-Envar** (Işıklar Risalesi) adlı eserini yazmıştır.

Daha sonra Halep'e giden Muhittin, oradan Anadolu'ya dönmüş, önce Sıvas'ta bir süre kaldıktan sonra Malatya'ya yerleşmiştir. Bilinmeyen bir tarihte Malatya'dan çıkarak Şam'a gitmiş ve ömrünün sonuna kadar orada kalmıştır. Şam'da görüşlerine karşı çıkan din adamları tarafından eleştirildiğinden, Eyyubî hanedanının himayesine sığınmak zorunda kalmıştır. **Fusus el-Hikem** (Hikmetlerin Cevherleri) adlı eserini Şam'da yazmış ve daha önce Mekke'de başladığı **el-Fütuhat el-Mekkiyye**'sini de Şam'da tamamlamıştır.

78 yaşında ölen Muhittin-i Arabî Şam'daki Kasiyun dağı eteğinde gömülmüş, 1517 yılında Şam'a giden Yavuz Selim (1467 - 1520) tarafından mezarının üzerinde bir türbe ve yanında bir cami yaptırılmıştır.

Felsefesi : Öbür İslâm mutasavvıfları gibi Muhittin-i Arabî de insan aklının ve bilgisinin pek sınırlı olduğunu ve bu yüzden gerçeği, özellikle Tanrı'nın varlığını kavramaktan âciz bulunduğunu öne sürmüş; buna, ancak ruhsal yoldan ulaşılabileceğini, gerçek bilginin de ruh yoluyle elde edilen bilgi olduğunu savunmuştur. Bundan başka «vahdet-i vücut» (varlığın birliği) düşüncesinin de şiddetli savunucusuydu. Bu düşünceye göre var olan her şeyin varlığı birdir; Tanrı'nın varlığıyle diğer varlıkların varlığı da aynı şeydir. Muhittin-i Arabî'nin en çok tenkide uğrayan görüşü buydu.

Tasavvuf, fıkıh ve hadis konularında verdiği eserlerin kesin sayısı bilinmemektedir. Yukarıda adları geçenlerden başka eserlerinin bir kısmı şunlardır: **Miftah el-Saade, Kelâm el-Ebadile, Tercüman el-Eşvak, Kitab el-Esfar, Kitab el-Şevahid, el-Şecere el-Numaniyye Fi el-Devlet el-Osmaniyye** vb.

MUHİTTİN SEBATÎ
(1901-1935) Türk ressamı. Darüşşafakada ve Güzel Sanatlar Akademisinde okumuş, 1924 yılında Paris'e gitmiştir. Julian Akademisinde, Paul Albert Laurens atelyesinde, Paris Süsleme Sanatlar Okulunda eğitim görmüş, bu ara-

Işıklı izlenimci tutuma karşı çıkan Muhittin Sabatî'nin «Ankara'dan» adlı tablosu.

da heykel konusunda da çalışmalar yapmıştır. 1928 yılında yurda döndükten sonra Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliğinin kurucuları arasında yer almış, birliğin ilk sergisine 4 heykel ve 12 resmiyle katılmıştır. Donuk peyzajları ve natürmortlarıyle ışıklı bir izlenimci tutuma karşı çıkan Muhittin Sebatî, resmin yapı ve desenle ışığın önüne geçmesini savunmuştur.

MUHLİS SABAHATTİN
(**bkz.** Ezgi, Muhlis Sabahattin)

MUMYA
Bozulmadan saklanabilecek duruma getirilmiş ceset. Mumyalama geçmişte birçok insan topluluğunda olduğu gibi, bugün de birtakım topluluklarda kullanılan bir metottur. Ceset çeşitli yollardan mumyalanabilir: Isının yükseltilmesiyle, dondurmakla ve kimyasal işlemlerle. Isı yükseltme metodunda ceset ya ateş ve isle, ya da güneşe bırakılarak kurutulur.

Eski Mısır uygarlığında ölü, ölümden sonraki hayatın sağlanması amacıyle mumyalanırdı. Mısır'da mumyalama yolları çok gelişmişti. Tarihöncesi çağlarda üzerinde koruyucu bir örtü olmaksızın sıcak kuma gömülen cesetin doğal yolla mumyalandığı bilinmektedir.

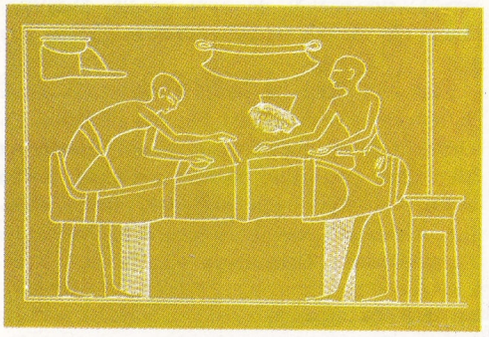

Tebai'deki Yeni Krallık mezarlarından birinden mumyanın sargılanmasını canlandıran bir resim. Altta: Ramses II.'nin mumyası (Kahire, Mısır Müzesi).

Tahta ve taş mezarlar, lahitler yapımına başlandıktan sonra, bu iş için özel metotlar aranmıştır. Önceleri, çoğu sedirağacı reçinesinden yapılan merhemlere bulanmış ensiz sargılar kullanılmıştır. Bu sargıların bir kısmının üzerinde, ölenin resimleri bulunurdu. Yeni Sülâlenin saltanatı devrinde yapılan mumyalar çok daha gelişmiştir. Gerek firavunların, gerek halktan bazı kişilerin günümüze ulaşan mumyaları bu gelişmiş metotlar konusunda yeterince bilgi vermektedir. Yapılan incelemelerden, cesetin sodyumun bir minerali olan natron içine batırılıp 70 gün kadar bekletildiği, bundan sonra güzel kokulara bulanıp sargılandığı anlaşılmaktadır. Cesetlerin iç organlarının bu işlemden önce çıkarıldığı, bunların da sargılanarak «canopus» adı verilen dört özel çanakta saklandığı, kalp boşluğuna taş ve seramikten yapılmış iri bir «skarabeus» böceği figürü yerleştirildiği anlaşılmaktadır. İleri çağlarda bu metot gittikçe azalan bir özenle uygulanmıştır. Yunan-Roma çağında cesetin bitüme batırılması yoluna gidilmiştir.

Bugün Afrika'da ölülerini mumyalayan topluluklar azalmıştır. Sudan, Kongo ve Madagaskar'da yalnız kabile şeflerinin ölülerini mumyalayan topluluklar vardır. Fildişi Kıyısı'ndan Gabon'a kadar olan kesmide bu âdet daha yaygındır. Avustralya'da birkaç kabile kurutma metodunu uygulamaktadır. Torres boğazındaki adalarda ceset ayakta durur biçimde mumyalanır ve ziyaretçilere gösterilir. Markiz adalarında ceset güneşte kurutulur. Yeni Gine'deyse önce güneşte kurutulur, sonra üzerine çizgiler çekilir.

Güney Amerika'da ölülerini mumyalayan pek az topluluk kalmıştır. And dağlarında yaşamış eski topluluklarda, Perululardа, Quechualarda mumyalama, eski çağlarda yaygın bir gelenekti. İnkaların mumyalama yolları çok ilginçtir. Diz çökmüş biçimde mumyalanmış İnka ölüleri deriden bir torba içinde saklanır. Torbanın içinde birtakım otlar bulunur ve üzerinde ölenin çehresine benzetilmiş bir maske vardır. And dağlarında yaşamış bir topluluk olan Jivarosların mumyalarında, ölünün başının yalnız et kısmı vardır, kemikler atılmıştır, ancak başın geri kalan parçası bir tenis topu kadar küçültülmüş olmakla beraber çehre açıkça ölünün yüz çizgilerini taşır. Asya'da mumyalama pek bilinmez; yalnız Tibet ve Birmanya'da ölülerini mumyalayan topluluklar vardır.

Bir ceset organik sıvıların buharlaşmasını yapan ve çürüksül bakterilerin gelişmesini önleyen doğal koşullar altında bulunduğunda, mumyalama kendiliğinden olur. Bu doğal mumyalamaya genellikle kuru ve çok rüzgâr alan, bir de kuru ve çok gözenekli topraklarda rastlanır. Kangrenli dokularda nekroz (çürüme) durumundan sonra doku sıvıları emilince ve bu bakterilerin gelişmesini önleyince de bir çeşit mumyalama olur.

MUNCH, EDWARD

(1863-1944) Norveçli ressam ve gravürcü. İlk dışavurumcu ressamlardan biri olan Munch, bu alandaki aşırılıkları ile dikkati çekmiştir. Oslo ve Paris'te bir süre çalışmalar yaptıktan sonra, 1889'da Paris'e yerleşmiş ve burada Fransız sanat akımları ile yakından ilgilenmiştir. Özellikle Henri de Toulouse-Lautrec, Paul Gauguin ve Vincent Van Gogh ile yakın temasları olmuş; biçim ve özü, duyguların gelişimine bağlı bir anlatım tarzı içinde aktarma yoluna gitmiştir. 1892 yılında Berlin'de açtığı sergi tepkiyle karşılanmış ve kapatılmıştır. Munch birkaç yıl sonra Berlin'de yeni bir sergi açmış ve 1902 Berliner Sezession sergisine katılmıştır. Munch'ın anlatım biçimi ve bu alanda ulaştığı başarı, genç Alman ressamlarını etkilemiş ve Alman dışavurumculuğunun temellerini atmıştır. 1909'dan sonraki yıllarını Norveç'te geçirmiş, sık sık dış gezilere gitmeye devam etmiştir. Bu devirdeki yapıtları daha çok duvar resimleridir. Bunların en önemlisi Oslo Üniversitesi için yaptığı panolardır.

Munch 1890'larda gazetelere resim çizmeye başlamış ve böylelikle siyah - beyaz çalışmalara yönelmiştir. 1896'da ağaç oymaları yapmaya başlayınca, bu siyah - beyaz çalışmalar ön plana geçmiştir. Litografларının en ünlüsü 1895 yılında yaptığı «Çığlık»tır.

Resimlerinin çoğu Oslo'dadır. Munch'ın temsil ettiği sanat akımı, XX. yüzyılın başlarında büyük ölçüde etkili olmuş ve yayılmışsa da, öldüğü sıralarda, dışavurumculuk tarihe mal olmuş bulunmaktaydı.

MUNK, ANDRZEJ

(1921-1961) Polanyalı sinema yönetmeni. Krakovi şehrinde doğdu. Ekonomi ve mimarlık eğitimi gördükten sonra sinemayla ilgilenmeye başladı. Lodz Sinemacılık Okulunu bitirdi. Çektiği belge filimleriyle uluslararası alanda ün kazandı. II. Dünya Savaşı sonrası Polonya sinemasının en önemli yönetmeni ve sinema kuramcısı olan Munk, 21 filim çevirmiş, son filmi **Pasazerka** (Yolcu) yı çektiği sırada bir araba kazası sonucu öldü.

Munk, **Mavi Haçlılar** adlı filimiyle Venedik şenliği (1955), **Yolda Bir Adam**'la Karlovy Vary şenliği (1957), **Eroica** ile Mar de Plata şenliği (1959), **Eski Varşova'da Gezinti** ile de Venedik şenliği (1959) büyük ödüllerini kazanmıştır.

MUNZUR DAĞLARI

Doğu Anadolu'da bir dağ sırası. Erzincan güneyinde batı-doğu doğrultusunda uzanan Munzur dağları, çok yerde 3 000 m.'yi aşan doruklarıyle Fırat (Karasu) vadisi üzerinde heybetli bir duvar gibi yükselir. Bu dorukların en önemlileri Munzur dağı (3 188 m.), Eğripınar dağı (3 150 m.), Koçgölbaşı dağı (3 250 m.), Mercan dağı (3 449 m.) dır. Munzur dağlarının kuzey yamaçları daha yağışlı ve gölgelidir. Bu yamaçlarda eski buzulların aşınım izlerine rastlanır.

MURABITLAR

Kuzey Afrika'da başkenti Marakeş olmak üzere bir imparatorluk kuran bir Müslüman hanedanı (el-Murabıtûn). Bu hanedan Berberîleşmiş Arap kabileleri arasından çıkmıştır. Devletin temelini atan, Abdullah bin Yasin (? - 1059) adında bir din adamıdır. Üçüncü hükümdar Yusuf bin Taşfin devletin sınırlarını Atlas okyanusundan Mısır sınırlarına ve Nijer havzasına kadar uzattıktan sonra İspanya'ya karşı savaşarak bu ülkeyi topraklarına kattı (1094). Yusuf'un ölümü üzerine (1106) tahta geçen oğlu Ali de İspanya'da Hıristiyanlarla savaştı, yapılan Ucles Meydan Savaşında kesin bir zafer kazandı (1108). Böylece Müslümanlığın İspanya'daki egemenliğinin 400 yıl daha sürmesi sağlandı. Fakat bu başarılar uzun sürmedi. Çünkü güçlü bir ordu kuran ve yıllarca dağlarda örgütlenen Muvahhitlerin lideri el-Mehdi, ondan sonra da Abdülmümin Murabıtlara karşı harekete geçtiler. Murabıtlar yer yer bazı küçük zaferler kazandılarsa da Muvahhitlerin hareketini bastıramadılar. Vahran (Oran) kalesinde yapılan çarpışmalarda Murabıtlar yenilgiye uğradılar ve hükümdarları Taşfin bir çukura düşerek öldü. Marakeş'te idareyi ele alan oğlu İbrahim de, Muvahhitlere karşı bir süre direndiyse de başarı elde edemedi ve mart 1147'de Marakeş'in düşmesi üzerine yakalanarak idam edildi. Böylece Murabıtlar iktidarına Muvahhitler tarafından son verilmiş oldu. Kimi tarihçilere göre de İbrahim'i tahttan indiren amcası İshak, tahta çıkmıştır ve Marakeş'in düşmesinden sonra da idam edilen İbrahim değil, amcası İshak olmuştur.

MURADİYE

Doğu Anadolu'da Van iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 2 318). Van gölünün kuzey-doğu ucuna 15 km. uzaklıkta kurulmuştur. Yükseltisi 1 720 m.'dir. Van şehrine 87 km.'lik bir şoseyle bağlıdır.

Muradiye ilçesinin yüzölçümü 2 596 km², nüfusu 36 467'dir. Merkez ve Çaldıran bucakları içinde 102 köyü vardır. İlçe toprakları, yüksek dağlarla çevrilmiş Çaldıran ovası gibi düzlükleri kapsar. Doğuda İran sınırı üzerinde Dumanlıdağ yükselir. Bu dağın batısında Alikelle dağı, ilçenin güney kesiminde de İsabey dağı (3 000 m.) vardır. Kuzey-batıdaki Aladağ (3 255 m.) basık bir sırt biçimindedir. Çaldıran ovasının kuzeyinde yükselen Tendürek (3 542 m.), yeni sönmüş bir yanardağdır. İlçede kara iklimi hüküm sürer. Kışlar çok soğuk geçer. Kar uzun süre yerde kalır. Başlıca akarsu, Van gölüne dökülen Bendimahi çayıdır. Halkın gelir kaynağı tarım ve hayvancılığa dayanır. Koyun, yün, sadeyağ ilçenin başlıca ihraç maddeleridir.

MURAT I.
(1326 - 1389) Osmanlı padişahlarının üçüncüsü. II. Osmanlı padişahı Orhan Beyle Yarhisar tekfurunun kızı Nilüfer Hatunun oğludur. Bursa'da doğdu. Çocukluğunda babasının çevresinde bulunan Çandarlı Kara Halil ve Lala Şahin Paşalar tarafından yetiştirildi. İlk gençliği 20 yıl süren barış dönemine rastladığı için, savaş eğitimi görmeden babası tarafından İznik sancakbeyliğine atandı. Ağabeyi Süleyman Paşanın ve babasının arka arkaya ölümleri üzerine tahta çıktı (1362). Orhan Bey zamanında Rumeli'ye geçilmiş olması Bizans'ı ve Balkan devletlerini kuşkulandırmış; kısa zamanda gösterilen büyük gelişmeler Anadolu beyliklerini de fırsat kollar duruma getirmişti. Şehzadeliğinde, padişah olması düşünülmediğinden, devlet yönetiminde deney kazandıracak çalışmalar yapamadığı halde Bizans imparatorluğu ile Sırp, Bulgar ve Arnavutlar arasındaki yakınlaşmaları iyi değerlendiren bir politika izledi. Bu devletler arasında doğabilecek güçbirliğini önlemek amacıyle Edirne üzerine yürüme hazırlıklarına girişti. Fakat Batıdaki bu gelişmelerden yararlanmak isteyen Karamanoğlu Ali Beyin Ankara yöresindeki Ahilerle birleşerek saldırıya geçmesi üzerine 20 bin kişilik bir güçle önce Doğu cephesine gitmek zorunda kaldı. Kısa sürede başarı sağlayarak Bursa'ya dönünce, babasının padişahlığı zamanında başlamış bulunan devletin örgütlenmesi yönündeki çalışmalara hız verdi. Lala Şahin Paşayı başkomutanlık görevine getirerek Anadolu ve Rumeli askerini ayırdı. Sıkı bir eğitim programı uyguladıktan sonra Rumeli'ye geçerek Şahin Paşa komutasında bir orduyla Edirne'yi aldı.

Edirne'nin başkent yapılmasından sonra Murat I.'in Batı cephesinde gösterdiği başarılar Makedonya, Arnavutluk ve Selanik dışında bütün Tesalya'nın alınmasıyle sonuçlandı. Osmanlı ilerleyişi karşısında Bulgar, Ulah, Boşnak ve Macar orduları birleşerek Edirne üzerine yürüdüler (1363). Ama, Hacı İl Bey komutasındaki bir süvari birliği Sırpsındığı adı verilen yerde bir gece baskını düzenleyerek, bir çeşit Haçlı ordusu durumundaki düşman gücünü perişan etti; Bulgaristan ve Sırbistan - ın önemli bir kesimi alındı. 10 yıllık bir barıştan sonra düzenlenen bir sefer sonucunda ise Murat I., Sırp ve Bulgar krallarını büyük vergilere bağlayarak Bulgar prensesini sarayına getirdi.

Bu başarılardan sonra Anadolu beylerini Osmanlı egemenliğine bağlamak girişimlerinde bulundu. Oğlu Beyazıt'a, kızını aldığı Germiyanoğlu ile anlaştı. Bu sırada kendilerini, Anadolu Selçuklu devletinin mirasçısı sayan Karamanoğulları, bu girişimlere engel olmak için, Murat I.'e oğlu Savcı Beyin başkaldırmasından yararlanarak sınır şehirlerini yağma ettiler. Konya yöresinde yapılan savaşlarda Karamanoğullarının ordusu yenilgiye uğratıldı. Fakat bu kez de padişahın Doğudaki savaşlarla uğraşmasından yararlanan Bosna, Hersek, Ulah, Sırp ve Bulgar beylikleri topladıkları 100 bin kişilik bir orduyla saldırıya geçtiler. Bu cephede yapılan savaşlarda da kısa sürede başarı sağlandı. Daha sonra Macar, Çek ve Leh ordularının da düşman saflarına katılmalarıyle Kosova ovasında yapılan büyük meydan savaşında ise Batılılar Osmanlı imparatorluğunun kuruluş döneminin en büyük yenilgisine uğratıldılar (1389). Murat I., büyük zaferinden sonra Miloş Kabiloviç adında yaralı bir Sırp tarafından öldürüldü.

Halk ve asker üzerinde çok iyi izlenimler bırakmış, sevgi görmüş olan Murat I.'e, bu yüzden halk arasında «Hüdavendigâr» adı verilmiş, keramet sahibi sayılmıştır. Savaş dışında parlak düğün törenlerine, eğlenceye, içki ve kaplıca âlemlerine düşkün olarak bilinmektedir. Memleketin imarı yönünde de çalışmalar yapılmasına önem vermiştir. Bursa'da Çekirge'deki türbesinde (Muradiye) gömülüdür.

MURAT II.
(1404 - 1451) Osmanlı padişahlarının altıncısı. Babası Mehmet I. (Çelebi), annesi Emine Hatundur. Doğduğu Amasya'da 1410 yılına kadar kalan şehzade Murat babasıyle birlikte Bursa'ya, 1413'te de Edirne'ye gitti. 1416'da Amasya valiliğine atandı. Bu görevdeyken Börklüce Mustafa isyanını bastırmak üzere Saruhan (Manisa) ve İzmir bölgelerine gitme emrini aldı, Amasya ve Sıvas kuvvetlerinin başına geçerek bu isyanı bastırdı. 1420 yılında Samsun'u İsfendiyaroğullarından alarak Osmanlı imparatorluğuna kattı. Bu başarılardan sonra babası tarafından Bursa'ya çağrılan şehzade Murat, Bursa'ya ulaşıncaya kadar babası ölmüş, fakat ölümü, Murat'ın gelmesi-

Edward Munch'un 1899'da yaptığı «Köprüde Kızlar» (Oslo, Ulusal Galeri).

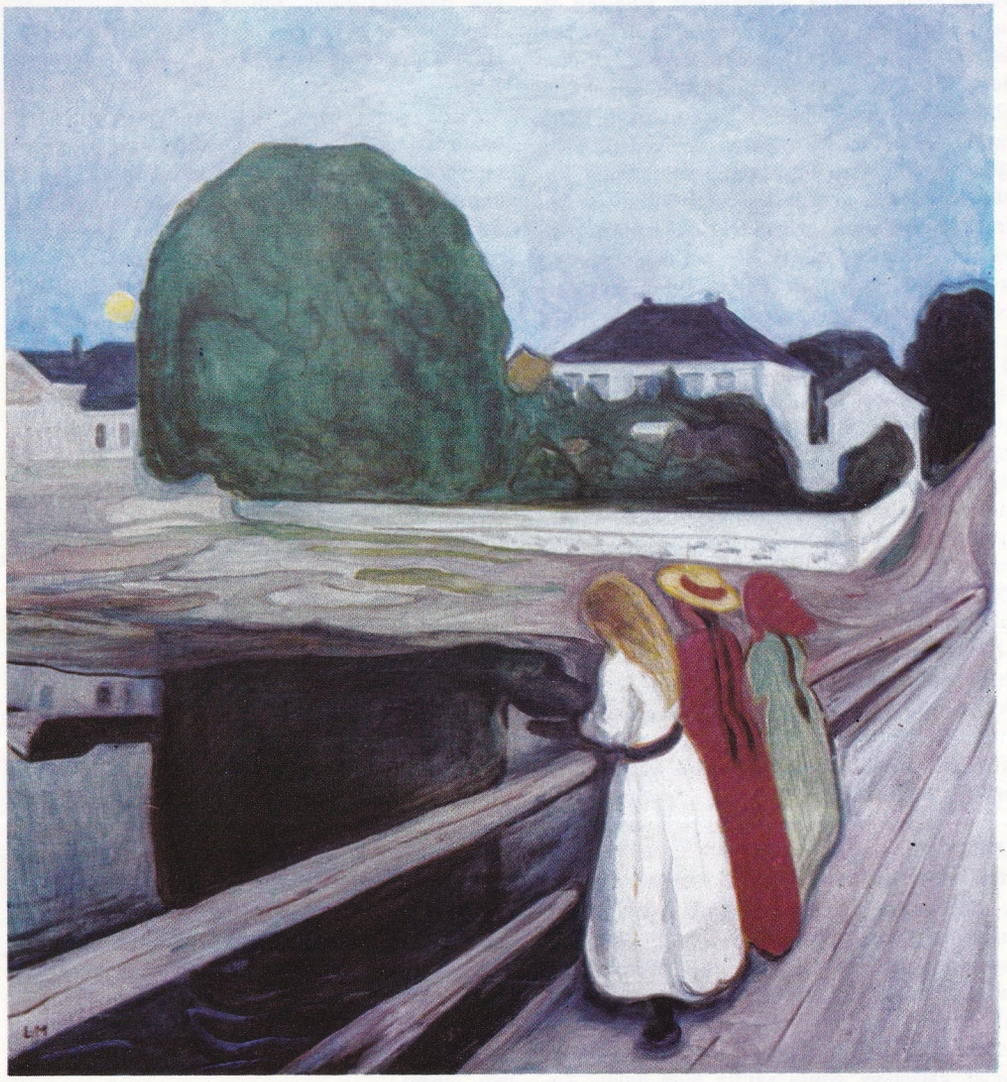

ni bekleyen devlet yöneticilerince gizli tutulmuştu. Bursa'ya varan şehzade, 25 haziran 1421 tarihinde tahta çıktı.

Murat II. tahta çıktığında bir yandan amcası Mustafa Çelebi (Düzmece Mustafa) nin ve kardeşi şehzade Mustafa'nın taht iddialarına dayanan ayaklanmaları, bir yandan da Germiyanoğulları, Menteşeoğulları, İsfendiyaroğulları gibi Anadolu beyliklerinin başkaldırmalarıyle uğraşmak zorunda kaldı. Mustafa Çelebi ile yapılan savaş, yeni padişahın zaferi ve Çelebi'nin yakalanıp Edirne'de idam edilmesiyle sonuçlandı (1422). Aynı yıl Bizans üzerine yürüyüp bu ülkeyi 50 günden fazla süreyle kuşatan Murat II., kardeşi şehzade Mustafa'nın ayaklanmasıyle karşılaşınca, kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı. Mustafa, Karaman ve Germiyanoğullarından aldığı kuvvetlerle İznik'i almıştı. İki taraf arasında yapılan çarpışmalar sonucunda Mustafa yenilgiye uğratılıp idam edildi (1423). Anadolu'daki Türk beyliklerini yeniden Osmanlı imparatorluğuna katan Murat II. 1430 yılında Selânik'i Venediklilerden aldı, 1438'de Macaristan ve Eflâk'e girdi, 1439'da Sırbistan'ı istilâ ederek başkent Semendire'yi aldı. 1440 yılında Belgrad'ı kuşattıysa da altı ay süren kuşatma sonuçsuz kaldı. 1443 yılında Osmanlı ülkesine saldıran Haçlı ordusunu Balkanlarda Zlatica geçidinde durdurdu. 1444'te Macaristan'la bir barış antlaşması yaptıktan sonra, aynı yılın ağustos ayında oğlu Mehmet II. (Fatih) lehine tahttan feragat ederek Manisa'ya çekildi.

Murat II.'nin tahttan çekildiğini haber alan Haçlılar yeniden harekete geçerek büyük bir orduyla saldırdılar. Durumun kötüye gideceğini anlayan devlet yöneticileri eski padişahı tekrar göreve çağırdılar. Edirne'ye giden Murat II. yeniden ordunun başına geçerek 10 aralık 1444'te Varna Meydan Savaşında Haçlı ordularını ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu savaşta ölenler arasında Macaristan ve Lehistan (Polonya) kralı Ladislas da vardı. Bu zafer Osmanlı egemenliğinin Balkanlarda yerleşmesini sağladı. Bundan sonra devlet yöneticilerinin ısrarı üzerine ağustos 1446'da oğlu Mehmet II.'nin feragat etmesi üzerine, Murat II. yeniden tahta çıktı. 1448 yazında II. Kosova Meydan Savaşında Haçlıları bir daha yendi. 48 yaşında Edirne'de öldü, Bursa'ya gömüldü.

Murat II. 1446 yılında hazırladığı vasiyetinde şöyle demişti: «Oğlum Ali yanındaki kabrin katına koyalar. Üzerime bir çâr dîvar (dört duvar) türbe yapalar. Üstü açık ola ki üzerime yağmur yağa. Soyumdan sopumdan her kim ki ölecek olursa benim yanımda koymayalar, katıma götürmeyeler.»

II. Kosova Savaşı galibi Murat II. (İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi).

MURAT III.

(1546 - 1595) Osmanlı padişahı. Manisa'da doğdu. Babası Selim II., annesi Nurbanu Sultandır. Çocukluğu doğduğu şehirde geçti. Devrin ünlü bilginlerinden tarihçi Sadettin Efendiden öğrenim görerek yetiştirildi. Babasının ölümü üzerine (1574) tahta çıktığı zaman Sokullu Mehmet Paşa sadrazamlık görevinde bulunuyor, olgun kişiliğiyle devleti saray entrikalarından uzak tutarak yönetiyordu. Padişah olduğu gece beş kardeşini birden öldürten Murat III.'ün kadınlara aşırı derecede düşkün oluşu, kişiliğini geniş ölçüde etkilemiş; zekâ ve bilgisini kullanma olanağı bırakmamıştı. Kırk haseki kadın ve 400'e yakın cariyeden, 100'ü aşkın çocuğu oldu. Padişahlığı zamanında Yahudi asıllı olan annesi Nurbanu Sultan ile karısı Safiye Sultan arasındaki anlaşmazlık ve rekabet yüzünden saray her türlü olumsuzluk ve kötülüklerin yuvası haline geldi. Yeniçeri ocağı bozuldu, yönetimini sağlayan kurallara aykırı hareketler yüzünden disiplin kalmadı. 12 yıl süren İran seferinde hiç bir başarı elde edilemedi. Ayrıca Batıda Avusturya ile yapılan savaşlarda, Erdel prensi ile Eflâk, Buğdan beylerinin başkaldırmaları üzerine geniş bir cephede çarpışmak zorunda kalındı. Bir yandan savaş, öte yandan padişahın zevk ve sefa âlemlerinin giderleriyle devlet geniş ölçüde para sıkıntısına düştüğü için, piyasaya ayarı düşük sikke sürülerek halkın ve askerin başkaldırmalarına yol açan olaylar çıktı.

Devlet yönetimine ağırlığını koyacak hiç bir girişimde bulunamayan ve savaşta komutanlık görevini üzerine alacak bir kişilik de göstermeyen Murat III., tahta çıkışının 22. yılında saradan öldü. Ayasofya camii avlusundaki türbede gömülüdür.

MURAT IV.

(1612-1640) Osmanlı padişahı. İstanbul'da doğdu. Babası Ahmet I., annesi Mahpeyker Kösem Sultandır. Tahta çıkarıldığı zaman (1623) 12 yaşında olduğu için devlet, uzun süre Kösem Sultanın istek ve tutkuları doğrultusunda yönetildi. Rüşvetin ve yolsuzluğun geniş ölçüde arttığı bir ortamda büyük sorumluluk taşıyan devlet görevleri alınıp satılır hale geldi. Yeniçerilerin disiplinsizlikleri anarşi çizgisine ulaşıyor, toplumun bütün tabakalarında huzursuzluk kol geziyordu. İran şahı, devletin içinde bulunduğu bu zayıf durumdan yararlanarak Bağdat'ı almış; büyük bir Sünnî katliamı yapmıştı. Öte yandan Erzurum valisi Abaza Halil Paşa başkaldırması güçlükle önlenmişti.

Sıkı bir yönetim kurmakla tanınan Murat IV. (İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi).

Zorba yeniçeriler, sadrazamlığa getirmeyi başardıkları Recep Paşayı diledikleri gibi çeviriyorlar; böylece devletin en sorumlu görev organı yolsuzlukların kaynağı oluyordu. Birkaç kez saray zorbalar tarafından basılmış; padişahın dikkatli ve yatıştırıcı konuşmaları, kişisel tutkularla gözleri dönmüş bulunanlara; yolsuzluk yapanlara fayda etmemişti. Murat IV., 20 yaşına gelinceye dek bu ortamda, bir yandan annesi Kösem Sultanın entrikalarına, öte yandan anarşi hareketlerinin yarattığı huzursuzluklara boyun eğdi. Devleti eski güçlü durumuna getirmek için zora karşı zor kullanmayı hedef alarak ilkin sadrazam Recep Paşayı boğdurttu ve ölüsünü taraftarlarına gönderdi. Bu davranışı, kendi içlerine çekilmiş duran iyi niyetli insanların da harekete geçmesine yol açınca, sarayda sipahiler ve ulemayla birlikte ortak bir toplantı düzenleyerek zorbalıkla mücadele konusunda kesin kararlar almayı başardı. Güç dengesi sipahilerin katılmasıyle kendi yönünde ağır basınca, yolsuzlukların elebaşılarını bir bir ortadan kaldırtma cesaretini çekinmeden gösterdi. İstanbul'u sıkı bir yönetim altında tutacak birtakım yasak kararları aldı. Bu kararların uygulanmasında büyük bir şiddet kullandı. Bu kez de toplum, padişahın baskı yönetimi altında kıpırdayamaz duruma geldi.

Murat IV., başkentteki bu hareketlerinin yanı sıra Revan seferine çıkarak Azerbaycan'ı geri almayı başardı. Daha sonra düzenlediği ikinci bir sefer sonunda ise Bağdat'ı geri alarak İranlılarla Kasr-ı Şirin antlaşmasını imzaladı (1639).

İçkiye çok düşkün olduğu için henüz 28 yaşındayken çeşitli hastalıklara yakalanan Murat IV., Osmanlı tarihinde kan döken padişahlar arasında başta gelenlerden sayılır. Sadrazam Bayram Paşa, Şair Nef'i, kardeşleri şehzade Kasım ile şehzade Beyazıt, öldürttüğü insanlar arasındadır. Padişahlığı sırasında devletin güvenliğini koruyacak tedbirlerde başarı gösterdiği halde bu kan dökücü tutumu, köklü bir düzelme fırsatı vermemiş, ölümünden sonra aynı zayıflıklar yeniden toplumun yapısını sarmıştır. Uzun boylu, geniş omuzlu, gücüne güvenen bir insan olan, savaş oyunlarında da büyük ustalıklar gösteren Murat IV. babasının Sultanahmet'teki türbesinde gömülüdür.

MURAT V.
(1840 - 1904) Osmanlı padişahı. İstanbul'da doğdu. Babası Abdülmecit, annesi Şevketza kadındır. Çocukluğunda çok iyi bir öğrenim görerek yetiştirildi. Genel kültür, edebiyat ve müzik eğitiminde başarı gösterdi. Babasının öldüğü 1861 yılında amcası Sultan Aziz'in tahta çıkması üzerine hareketleri saray adamları tarafından izlenmeye başlandı; yarı tutuklu sayılabilecek bir hayata zorunlu bırakıldı. İnce ve hassas bir kişiliği olduğu için, bu baskı, sinirleri üzerinde derin etkiler meydana getirdi. Oğlu Esat Efendinin öğretmeni olması dolayısıyle tanıştığı Namık Kemal'in ve arkadaşlarının da sevgisini kazandı. Meşrutiyet rejimi isteyen devrin aydınları üzerinde, hürriyetçi düşüncelerin uygulanma alanına geçirilmesinde yararlı olacağı izlenimini uyandırmıştı. Bu ilgi zamanla, meşrutiyetçi olarak bilinen kimselerle gizli yardımlaşma ve destekleme çizgisine kadar ulaştı. Sultan Aziz'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan (1876) bu çalışmalar sonunda büyük bir yorgunluk ve sinir zayıflığına uğradı. Cülûsunun haftasında Sultan Aziz'in öldürülmesi ya da intihar etmesi olayı ise bu zayıflığı sara nöbetlerine, bir çeşit delilik krizlerine dönüştürdü. Birkaç kez kendini öldürme girişimlerinde bulundu. Avrupa'dan getirilen doktorlar da, olayların baskısıyle meydana gelen hastalığa çare bulamadılar. Şûrayı Devlet reisi olan Mithat Paşa ve arkadaşları tarafından yerine kardeşi Abdülhamit II. tahta çıkarıldı, böylece Murat V.'in 93 gün süren padişahlığı son buldu. Annesi ve karılarıyle birlikte Çırağan Sarayına gönderildi. 28 yıl burada, zaman zaman iyileşerek, kendi halinde yaşadı. Bağırsaklarında başgösteren bir kanama sonucu öldü. Mezarı Yenicami yakınındaki annesi Şevketza Sultanın türbesi yanındadır.

MURAT DAĞI
İçbatı Anadolu eşiği üzerinde önemli bir dağ (2 129 m.). Kıvrımlı eski şistlerden meydana gelen ve Uşak'ın kuzey-doğusunda yer alan Murat dağı önemli bir su bölümü noktasıdır. Kuzeyindeki sular Kirmasti çayının kolları aracılığıyle Marmara denizine, kuzey-doğudakiler Porsuk çayı aracılığıyle Karadeniz'e, doğu kesimindekiler Akarçay ile Akşehir gölüne, güneydekiler Büyük Menderes (Banaz çayı) ve batıdakiler Gediz'le Ege denizine yönelir. Dağın yamacında meşelikler ve ardıçlar vardır.

MURAT IRMAĞI
Fırat ırmağının Karasu'yla birlikte en önemli iki kaynak kolundan biri ve en uzunu. Van gölünün kuzey-doğusundaki Aladağ (3 351 m.) ve Muratbaşı dağlarının kuzey yamaçlarından iner, önce batıya doğru akarak Karaköse ovasına girer ve güneye dönerek Malazgirt ovasına gelir; burada güney-batıya, sonra güneye dönüp Muş ovasına girer; bu ovanın doğu kesiminden gelen Karasu'yu alıp batıya yönelir; Bingöl il merkezinin 23 km. güneyinden, Palu'dan geçer. Irmağın bu kesimlerden sonraki çığırı, yapılmakta olan Keban barajının tamamlanmasından sonra göl halini alacaktır. Sağdan Peri ve Munzur sularını alan Murat, sonunda Keban yakınlarında Karasu'yla birleşip Fırat'ı meydana getirir. Kışın biraz alçalan Murat ırmağı yüksek düzeyine nisan ayında ulaşır ve yaz sonunda epeyce alçalır. Karasu'yla birleştiği yere kadar olan uzunluğu 392 km.'dir.

MURATLI
Tekirdağ iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 6 597). İstanbul - Edirne demiryolu üzerinde, Tekirdağ'a 24 km. uzaklıkta kurulmuştur. Yükseltisi 135 m.'dir. Eskiden demiryolu ile Çorlu suyu arasında bulunan kasaba gittikçe gelişerek demiryolunun kuzeyine kadar yayılmıştır.

Muratlı ilçesinin yüzölçümü 407 km², nüfusu 17 468'dir. Merkez bucağı içinde 16 köyü vardır. İlçe toprakları kuzeyden güneye doğru alçalan hafif dalgalı düzlükler halindedir. Ortalama yükseltisi 100 - 150 m.'dir. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Doğal bitki örtüsü bozkırdır. Başlıca akarsu, Ergene'nin kollarından olan Çorlu suyudur. İlçe ekonomisi tarıma dayanır. Tahıl ve ayçiçeği ekimine önem verilir. Bazı kesimlerde şekerpancarı da ekilir. Koyun da yetiştirilir. İnanlı harasında sığır cinslerinin ıslahı üzerinde de çalışılmaktadır.

MURAT REİS
(? -1609) Türk denizcisi. Denizciliğe Cezayir'de korsanlıkla başlamıştı. Kanunî Süleyman zamanında Osmanlı donanmasına girdi. Pirî Reis, Murat Ali Reis komutasında birçok savaşlarda bulunarak yararlıklar gösterdi. Necit'te Katif sancakbeyi oldu. Hint seferinde başarısızlığa uğraması yüzünden idam edilen Pirî Reis yerine, 1552'de Mısır kaptanlığına atanan Murat Reis, Basra körfezinde bulunan Osmanlı donanmasını açık denize çıkarmak istediyse de, Hürmüz adası yakınındaki Portekiz donanmasıyle savaşa tutuştu ve çıkışı başaramadı; bu nedenle görevinden alındı. Selim II. ile Murat III. zamanlarında birçok deniz savaşına katıldı. Ahmet I. zamanında Mora sancakbeyi oldu. Son olarak Kıbrıs'ın Baf limanı önünde Maltalılarla savaştı. «Kara cehennem cengi» denen bu savaşta, bu adı taşıyan 90 toplu Malta kalyonuna karşı bir gün çarpıştı; sonra yaralandı. Cengi Osmanlılar kazanarak 10 Malta gemisinden 6'sını esir aldılarsa da çarpışmalarda Murat Reis öldü ve Rodos'a gömüldü. Çok cesur ve tedbirli bir denizci olan Murat Reis'in Rodos'taki mezarı, denizciler tarafından kutsal bir yer gibi ziyaret edilirdi.

MURGUL
Doğu Karadeniz bölümünde Artvin ilinin Borçka ilçesi içinde bucak merkezi kasaba (nüfusu 3 443). Yeni adı Göktaş'tır. Yakınlarında çıkartılan bakır cevheri burada işlenip ergitilir ve külçe halinde Hopa'dan ihraç edilir. Bu bakırlar Etibank tarafından işletilir.

MURNAU, FRIEDRICH WILHELM
(1888 - 1931) Alman sinema yönetmeni. Asıl adı Friedrich Wilhelm Plumpe'dur. Almanya'nın Bielefeld (Westphalia) bölgesinde doğdu. Berlin ve Heidelberg üniversitelerinde filoloji, edebiyat ve sanat tarihi öğrenimi gördü. Öğrencilik yıllarında okul temsilleri sahneye koydu. Bir süre müzik öğrenimi gördükten sonra, Max Reinhard'ın yanına girdi ve Murnau takma adını aldı. Reinhard'ın yanında tiyatro çalışmalarını ilerletti. I. Dünya Savaşına pilot olarak katıldı. 1917 yılında kısa propaganda filimleri yapmaya başladı. 1919 yılında, bir senaryo yarışmasında birinci ödülü aldı. Aynı yıl sinema yönetmenliğine başladı. Önce Decla, daha sonra Ufa şirketi adına filimler çevirdi. 1926 yılında Amerika'ya çağrıldı, Fox ve Paramount şirketleri adına filimler çevirdi. Ünlü yönetmen Flaherty ile birlikte çevirdikleri **Tabu** adlı filmin gösterisinden bir hafta önce bir trafik kazası sonucu Santa-Barbara (Kaliforniya) da öldü. Yalnız Alman sinemasının değil, dünya sinemasının da en büyük isimlerinden olan Murnau'nun bütün filimleri, sinema tarihinin ünlü klasikleri arasında yer almaktadır.

Önemli filimleri: Der Knabe im Blau (Mavi Çocuk, 1919), Satanas (1919), Der Bucklige und die Taenzerin (Kambur ile Dansöz, 1920), Der Januskopf (Janus'un Kafası, 1920), Sehnsucht (Özleyiş, 1920), Abend... Nacht... Mor-

Yönetmen Friedrich Wilhelm Murnau'nun Robert Flaherty ile birlikte çevirdiği «Tabu» adlı filimden bir sahne.

gen (Akşam... Gece... Sabah, 1920), Der Gang in die Nacht (Gece Çetesi, 1920), Der Brennende Acker (Yanan Toprak, 1922), Phantom (Hayalet, 1922), Nosferatu, Eine Symphonie des Grauens (Nosferatu, Bir Korku Senfonisi, 1922), Die Austreibung (Kovma, 1923), Die Finanzen des Grossherzogs (Büyük Dükün Malî İşleri, 1924), Der Letzte Mann (Sonuncu Adam, 1924), Tartuffe (1926), Faust (1926), Sunrise (Güneş Doğarken, 1927), Four Devils (Dört Şeytan, 1928), Our Daily Bread (Günlük Ekmeğimiz, 1931), Tabu (1931).

MURŞİL II.
(M.Ö. 1345 - 1320) Ünlü Hitit kralı. Şupiluliyuma'nın oğludur. Babasının ölmesi üzerine ülkesinde, özellikle Anadolu'da ayaklanmalar ve kargaşalıklar başgösterdi. Murşil II. bu ayaklanmaları bastırmak ve ülkeyi yeniden düzene sokmak için 10 yıl çalıştı. Sonunda ülkeyi güvenliğe kavuşturmayı başardı. Doğuda Van bölgesini, güneyde de Arzova (Adana bölgesi olabilir)yı alarak topraklarına kattı ve Asurluları Anadolu'dan çıkarmayı başardı. Murşil II. zamanında Hitit devleti çok güçlenmiş, Hitit kralının gücü Mısırlılar, Akadlar ve Asurlular tarafından kabul edilmiştir.

M.Ö. XIV. yüzyılda yaşamış olan bir Hitit kralı da Murşil I. diye anılır.

MUSA ÇELEBİ
(? - 1413) Osmanlı şehzadelerindendir. Yıldırım Beyazıt'ın dört oğlundan en küçüğüdür. Ankara Savaşında Osmanlı kuvvetlerinin yenileceği anlaşılınca, bazı kardeşleri savaş alanından kaçmış; Musa Çelebi ise babasının yanında savaşmış ve onunla birlikte esir düşmüştür. Timur, esir olduktan 8 ay sonra ölen Yıldırım Beyazıt'ın naaşının Bursa'ya gömülmesi için şefkat duyduğu Musa Çelebi'yi memur etmiş; Bursa ve dolaylarının emîrliğini al damgalı bir yarlık (ferman) la kendisine vermiştir.

Musa Çelebi Bursa'ya gelince, burada yönetimi elinde bulunduran kardeşi İsa ile savaşarak onu Bursa'dan kaçırmış; fakat Timur çekilince, İsa tekrar gelerek Musa Çelebi'yi Bursa'dan çıkartmıştır. Bundan sonra Musa Çelebi'nin nereye gittiği kesin olarak belli değildir. Amasya'daki kardeşi Mehmet Çelebi'nin yanına gittiğini ya da Karaman, Germiyan beylerine sığındığını yazanlar vardır. İmparatorluğun Rumeli'deki topraklarını yöneten ve Edirne'de oturan kardeşi Emîr Süleyman'ın, Musa Çelebi'yi Rumeli'ye geçirmemek için Anadolu beyleriyle temaslar yaptığı, Mehmet Çelebi'nin ise, Musa'yı Süleyman'a karşı çıkarmak istediği anlaşılmaktadır.

Musa Çelebi, 1409'da Sinop'tan Rumeli'ye geçti. Rumeli beyleri ve halkı kendisine bağlandılar. 1410'da Edirne'ye bir baskınla giren Musa şehri aldı, kardeşi Süleyman'ı öldürttü ve kendini hükümdar ilân etti, adına para bastırdı. Çandaroğlu İbrahim Paşayı vezir, Şeyh Bedrettin'i de kazasker yaptı. Hıristiyanlarla cihada girişti; Avrupa'da, Yıldırım Beyazıt'ın ölümünden sonra kaybedilmiş toprakları aldı; komşu devletlerle antlaşma temaslarına girişti. Böyle, tam bir hükümdar olarak hareket etmesi, kardeşi Mehmet Çelebi ile anlaşmalarına aykırıydı. Musa Çelebi, bir yandan da Bizans'a baskı yaparak Yıldırım zamanında konulmuş, fakat üç yıldan beri ödenmemiş olan vergileri istedi. Bunun üzerine Bizans'la savaş başladı, İstanbul kuşatıldı. Bizans, kendine sığınmış olan Çandarlı İbrahim Paşanın tahriki sonucu olarak Mehmet Çelebi ile anlaştı. Mehmet Çelebi, Çatalca yakınında Musa'ya yenildi; fakat Bizans'ın da yardımıyle aynı yerde yeni bir saldırıya geçti. Sert baskısından yılmış olan Rumeli beylerinin kendisini terk edeceğini anlayan Musa Çelebi savaş meydanından çekildi; fakat Mehmet Çelebi kuvvetleri tarafından izlendi. Sofya yakınında 7 bin kişi ile savaşa tutuştuysa da, bu kuvvetlerin de kendisini terk etmesi üzerine kaçtı, sonunda tutularak öldürüldü.

Musa Çelebi, sakin görünüşlü, cesur, atılgan ve savaşçı bir insandı. Emri altındakilere güven verirdi, fakat çok sert davranırdı. Bundan dolayı, beyler kendisini terk ettiler. Hıristiyanları yönetimi altına almak istemiş, bu konuda Şeyh Bedrettin'in evrensel eşitlik telkinlerinden de yararlanmıştır.

MUSADDIK, MUHAMMET
(1881 - 1967) İranlı devlet adamı. Ulusal bir politika savunan Ulusal Cephe Partisinin lideri olan Musaddık, 1951 yılının nisan ayında başbakan oldu. İşletme hakkı, 1933 yılında yapılan bir anlaşmayla 1953 yılına kadar Anglo-Iranian Oil Company adlı bir yabancı şirkete verilmiş olan İran petrol kaynaklarının millileştirilmesi için bir kanun çıkarttı. İran ekonomisini güçlendirmek amacıyle giriştiği bu harekette İran halkı tarafından da desteklenen Musaddık, İran'daki sol eğilimli Tudeh Partisi ile de işbirliği yaptı. Musaddık'ın bu ulusal girişimleri karşısında kendini tehlikede gören İran şahı Muhammet Rıza Pehlevî yurt dışına kaçmak zorunda kaldı.

Ancak Musaddık'ın bu başarıları uzun ömürlü olamadı: Şaha sadık kalmış olan General Zahidî Musaddık'ı devirdi ve şahın ülkeye dönüp yeniden duruma hâkim olmasını sağladı. Girişilmiş olan millileştirme hareketleri de durdurularak petrolün işletilmesi tekrar yabancılara verildi. Musaddık ise şahın dönmesinden sonra ihanet suçuyle yargılanarak üç yıl hapse mahkûm oldu, sonra da ölünceye kadar gözaltında tutuldu.

MUSAHİPZADE CELÂL
(1870 - 1959) Türk oyun yazarı. İstanbul'da doğmuştur. Numune-i Terakki İdadîsini bitirdikten sonra Babıâli Tercüme Odasına memur olarak girmiştir. Buradan, gerçekleşmeye başlayan yenilik hareketleri içinde yer alan, Batı kültürüyle ilişki kuran aydınlarla tanışmıştır. Daha çocukluğunda Karagöz ve ortaoyunlarına karşı olan eğilimleri, Ahmet Vefik Paşanın ilk Molière çevirilerini okuyunca, ilkel anlamda da olsa sahne tekniği üzerinde görüş kazanmasına yol açmış ve **Köprülüler** (1912), **İstanbul Efendisi** (1913) oyunlarını yazmıştır. Bu dönemde ülkeyi saran ekonomik ve siyasal

Musaddık, Birleşmiş Milletlerde «Anglo-Iranian Oil Company»ye karşı ülkesinin çıkarlarını savunmak üzere New York'a gidişinde uçaktan inerken (10 ağustos 1951).

buhranlar ve savaşlar, tiyatro gibi çeşitli olanakların bir arada bulunmasını gerektiren bir yazı türünde çalışmaları zorlaştırdığından, Musahipzade'nin asıl ününü yapan eserleri cumhuriyetin ilk yıllarından hemen sonra sahneye konulabilmiştir. Bu eserler arasında sonradan filme de alınan **Aynaroz Kadısı** ve **Bir Kavuk Devrildi,** en ünlülerinden ve en başarılı olanlarından sayılmıştır.

Sahne tekniği ve kuruluşları yönünden, belli bir düzeyin altında kaldığı ileri sürülen oyunlarında, imparatorluk devrinin toplumsal hayatı içinde, aile ve çeşitli kurumların durumu, önde gelen kişilerin portreleri, tüm gerçek görünüşleriyle ve güldürü unsurlarına bağlı bir düşündürme süreci içinde çok tabiî olarak işlenmiştir. Genellikle her oyununda ağır basan bu özellik, sahneye konulduğu zaman eseri götüren oyuncunun kendi ağırlığını serbestçe koymasına yol açmış; böylece ortaoyunu - tiyatro arası bir görünüş içinde, genellikle orta çizgide, fakat kimi zaman da unutulmayacak oyunlar yazmıştır. **Aynaroz Kadısı,** bu özelliklerin tam birleştiği bir oyun olarak çeşitli kuşakların büyük ilgisini kazanmıştır. Musahipzade'nin eserleri üzerine Sevda Şener tarafından yapılan bilimsel bir inceleme, **Muhasipzade ve Tiyatrosu** adıyle yayımlanmıştır. (1963).

Eserleri: Fermanlı Deli Hazretleri, Aynaroz Kadısı, Kafes Arkasında, Bir Kavuk Devrildi, Mum Söndü, Pazartesi Perşembe, Gül ve Gönül, İstanbul Efendisi, Atlı Ases, Balaban Ağa, Demirbaş Şarl, Kaşıkçılar, Gülsüm, Lâle Devri, Macun Hokkası, Selma, Yedekçi.

MUSA PEYGAMBER

(? - ?) İsrailoğulları Peygamberi. Mısır'da doğmuştur. İsrailoğulları o sırada Mısır'da baskı altında yaşıyorlardı. Musa gençliğinde, bir İbranî yüzünden bir Mısırlıyı öldürmüş ve kaçarak Medyen'e gitmiş, oradaki Şuayp Peygambere çobanlık etmiş ve Şuayp'ın kızıyle evlenmiştir. Daha sonra karısıyle birlikte oradan ayrılıp Sina tarafına gitmiş, yolda doğum sancısına tutulan karısına ateş almak için uzaktan parlayan ağaca doğru gitmiş, Tanrı'nın kendisine seslendiğini duymuş ve ağaçta parlayan ışığın Tanrı'nın nuru olduğunu anlamıştır. Tanrı kendisini peygamber yaptığını bildirmiş ve gidip firavunu Tanrı yoluna çağırmasını, İsrailoğullarını kurtarmasını emretmiştir. Bunun üzerine tekrar Mısır'a dönen Musa, firavunla yaptığı mücadeleden sonra kavmini alıp Mısır'dan çıkarmış ve «Arz-ı Mev'ut» (Adanmış Toprak) olan Filistin'e götürmüştür.

Kur'an'da ayrıntılı olarak geçen bu konular Kıtab-ı Mukaddes'te de bazı küçük farklarla yazılıdır. Musa'nın bir de asasından söz edilir. Kur'an'da bu asanın, firavunun sihirbazlarına karşı ejderhaya döndüğü ve sihirbazların meydana getirdiği yılanları yuttuğu, Mısır'dan kaçarken denizi geçmek üzere Musa tarafından sulara vurulunca denizin yarıldığı, İsrailoğullarının açılan yerden geçtikleri, onları kovalayan firavunun ise aynı yere gelince suların harekete geçmesiyle boğulduğu, sonra Musa tarafından asanın taşa vurulduğu ve taşın 12 yerinden sular fışkırdığı anlatılmaktadır.

M.Ö. XIII. yüzyılda ve Mısır firavunu Ramses II. zamanında yaşadığı sanılan Musa, İsrailoğullarını Filistin'e yeniden kavuşturmakla kavmine büyük hizmet yapmış ve bu hareket, İbranîlerin hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Büyük peygamberler arasında adı geçen Musa'ya, aynı zamanda dört kutsal kitaptan birincisi olan Tevrat da gönderilmiştir.

İspanyol ressamı Pedro Berruguete'nin fırçasından Musa Peygamber (XV. yüzyıl).

Musevîlerin, önünde toplanıp ibadet etkileri, kaderlerine ve kaybettikleri topraklarına ağladıkları, Kudüs'teki ünlü «Ağlama Duvarı».

MUSA SÜREYYA

(1884 - 1932). Türk bestecisi. İstanbul'da doğmuştur. Giriftzen Asım Beyin oğludur. Küçük yaşta müzikle ilgilenmiş, orta öğrenimini bitirince devlet tarafından müzik öğrenimi için Almanya'ya gönderilmiştir. Beş yıl Almanya'da müzik öğrenimi gördükten sonra yurda dönmüş, İstanbul konservatuvarının kuruluşu sırasında, müdürlüğe atanmıştır. Piyano, girift ve ud çalan Musa Süreyya, Türk müziği alanında sevilen eserler bestelemiştir.

MUSEVÎLİK

Musa Peygamber tarafından kurulan ve kutsal kitabı «Tevrat» olan din. Başlıca üç temele dayanır:

1 - Ahlâk: Musevîlikte Tanrı hiç bir maddeden olmamış, ana ve babadan doğmamış, kendiliğinden var olmuş, her şeyi gören ve bilen kudretli, ölümsüz, yüce bir varlıktır. Vücutla ruh ayrı varlıklardır. Öbür dünyanın varlığına inanmak gerekir. Ayrıca Sina dağında Tanrı tarafından Musa'ya bildirilen ünlü «On Emir» Musevîliğin toplumsal ahlâk ilkelerini kapsar. Bu emirler şunlardır: Puta tapmamak, gereksiz yere Yehova (Tanrı)nın adını anmamak, altı gün çalışıp yedinci günü dinlenmek, ana-babaya saygı göstermek, adam öldürmemek, zina etmemek, komşunun malını çalmamak, yalan söylememek, rüşvet almamak, kurban kesmemek.

2 - Dinsel törenler: Bu törenlerin amacı İsrailoğullarını putperestlerden korumaktır. Havralar, hahamlık kurumu bu amaçla kurulmuştur. Davut ve Süleyman gibi peygamberler dinsel törenleri ilâhî ve müzik katarak zenginleştirdiler. Önceleri yürürlükte olan kurban kesilmesi geleneği, yerini «hamursuz» denilen tuzsuz ekmek ve çeşitli çöreklerin yapılmasına bıraktı. Erkek çocukların sünnet olması da Musevîliğin gereklerindendir.

3 - Medenî haklar: Musevîlikte babanın çocuk üzerinde sınırsız hakları vardır. Baba ölünce büyük çocuğu mirasından diğer çocukların payının iki katını alır. Çocukların evlenmeleri ailelerinin kararına bağlıdır. Evlenecek kız kocası olacak erkekten başlığa benzer «mehr» denilen bir gelir alır. Dul kalan çocuksuz kadın kayınbiraderiyle evlenmek zorundadır. Bu evlenmeden doğacak ilk çocuk ölmüş kocasının çocuğu sayılır, onun mirasına sahip olur. Ayrıca erkek çok kadınla evlenebilir.

MUSON RÜZGÂRLARI

Yazın denizlerden karalara, kışın karalardan denizlere esen devresel rüzgârlar. Karalar çabuk ısınıp çabuk soğurlar; kara kitlesi büyükse bu ısınma ve soğuma çok şiddetli olur. Karaları kuşatan denizler ise geç ısınıp geç soğurlar; bu nedenle karalarla denizler arasında farklı basınç alanları oluşur; bu alanlar, karalarla denizler arasında hava akımlarına sebep olur. Sözkonusu hava akımları musonları meydana getirir. Musonların en tipik şekli Güney ve Doğu Asya kıyılarında görülür. Ayrıca Avustralya'da, Guinea körfezi kıyılarında ve merkezî Amerika'da küçük çapta muson rüzgârlarına rastlanır. Yazın çok ısınan Asya'nın iç kısımlarında bir siklon (alçak basınç) ala-

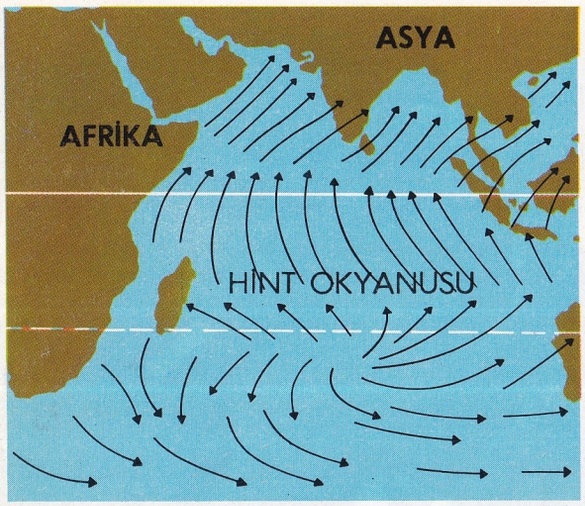

Muson rüzgârlarının Hint okyanusunda yazın (üstte), kışın (altta) esme yönleri. Rüzgârın yön değiştirme olayı özellikle okyanusun kuzey kesiminde belirgindir.

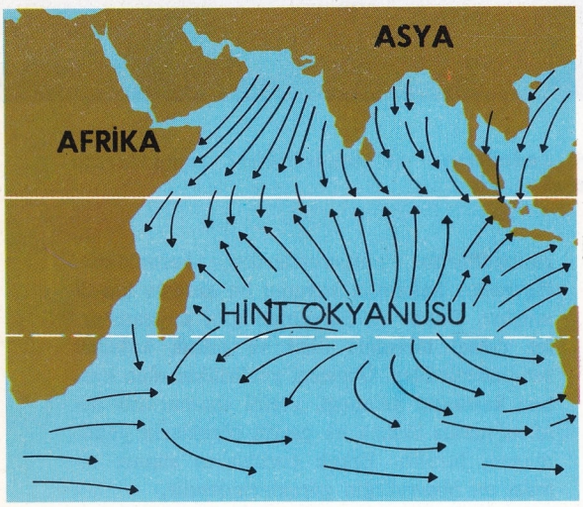

nı meydana gelir. Bu siklon Kuzey-batı Hindistan, Irak, İran ve Tibet'i içine alır. Bu sırada Hint ve Pasifik okyanusları, Asya'nın iç kısımlarına göre serin olduğundan bu denizlerde antisiklon (yüksek basınç) meydana gelir. Antisiklondan siklona doğru akan hava, Dünya'nın ekseni üzerindeki hareketi nedeniyle, sağa saparak güney-batı doğrultusunda Asya'nın güney kısımlarına gelir. Hint okyanusundan İç Asya'ya esen bu rüzgârlara deniz ya da yaz musonları denir. Yaz musonları mayıstan eylüle dek sürekli olarak eser.

Yaz musonları sıcak ve buharlaşmanın çok olduğu denizlerden geldikleri için, estikleri yerlere bol yağış getirirler. Örneğin Batı Gatlar ve Himalayaların yamaçlarına ve eteklerindeki ovalara bol yağış düşer. Çinhindi. Çin ve Japonya'da yaz musonları daha az belirgindir.

Kışın Asya'nın iç kesimleri çok soğuduğu için burada büyük bir antisiklon alanı meydana gelir. Buna karşılık çevre denizlerinde siklonlar oluşur. Bu koşullar altında hava kitleleri Asya'nın ortasından etrafa doğru yayılırlar. İç Asya'dan Hint ve Pasifik okyanuslarına doğru olan bu hava akımlarına kış musonları denir. Bunlar Japonya'ya kuzey-batıdan gelir. Sunda adaları ve Bengal körfezi üzerindeyse kuzey-doğudan eser. Kış musonları karadan geldikleri için, genel olarak soğuk ve kurudur. Fakat Bengal körfezi ve Güney Çin denizini aştıktan sonra, Malakka yarımadasının güney-doğu kıyılarına, Dekkan ve Seylan'ın doğu kıyılarına yağış getirirler.

Kışın Hindistan üzerinden esen kuzey-doğu musonlarının İç Asya'da oluşan antisiklonlarla ilgisi yoktur. Bunlar Himalayaların güneyinde oluşan bir antisiklondan doğarlar. Bu nedenle Hindistan'daki kış musonları yaz musonlarından daha az şiddetlidir. İç Asya antisiklonundan gelen soğuk hava kitleleri çok yüksek olan Himalayaları aşamadığından Hindistan'a inemezler. Bu yüzden kışın Hindistan'da sıcaklık fazla düşmez. Musonların yön değiştirdikleri aylarda, Asya denizlerinde tayfun, kasırga, bora, hortum gibi şiddetli rüzgârlar meydana gelir. Yaz musonlarıyle birlikte başlayan yağmurlara da halk arasında muson yağmuru adı verilir.

MUSORGSKİ, MODEST PETROVİÇ

(1839 - 1881) Rus bestecisi. Yeteneğini erkenden sezen annesi tarafından piyanoya başlatılmış, fakat babası asker olmasını istediği için askerî bir okula yazılmıştır. 1856 yılında, çok etkilendiği besteci Aleksandr Dargomizhski ile, ertesi yıl da Aleksandr Borodin, Alekseeviç Balakirev ve Vladimir Stasov gibi besteci ve eleştirmenlerle tanışmıştır. Bir süre Balakirev'den ders almakla birlikte bu bestecinin etkisinde kalmamış, kendine özgü bir teknik geliştirmiştir. 1858 yılında ordudaki görevinden ayrılmış, kölelere özgürlük tanıyan ve toprak sahiplerinin bazı haklarını kısıtlayan bir yasa yüzünden ailesi servetini yitirince, 1861 yılında önemsiz bir memuriyete girmiştir. Bu arada, Rimski-Korsakof, Balakirev, Borodin ve César Cui ile birlikte «Beşler» topluluğunu meydana getirmiştir. Bu topluluk halk türkülerine dayanan ulusal bir müziğin savunuculuğunu yapmıştır. «Beşler»in koruma çabalarına rağmen Musorgski, kendini içkiye vermiş, yoksulluğa düşmüş, geçimini sağlayabilmek için bir şan okulunda ders vermek zorunda kalmıştır.

Musorgski'nin aksi kişiliği, çağdaşlarının ona karşı önyargılar beslemesine ve getirdiği yeniliklerin çoğunu benimsememelerine yol açmıştır. Bununla birlikte, günümüzün eleştirmenleri Musorgski'yi, Rus bestecileri içinde ulusal niteliği en ağır basan besteci saymaktadırlar. Musorgski'nin ölümünden sonra bestelerinin büyük bir kısmı, başta Rimski-Korsakov olmak üzere besteci dostları tarafından gözden geçirilmiş ve düzeltilmiştir. Musorgski'nin en önemli eseri **Boris Godunov** operasıdır (1874). Ayrıca, Rimski-Korsakov tarafından tamamlanan ve 1886'da sahneye konan **Kovançina** (1873) ve **Soraçintsi Panayırı** (1874) adlı tamamlanmamış operaları da vardır. **Çıplak Dağda Bir Gece** (1872) adında bir bestesi, **Bir Sergiden Resimler** (1874) gibi piyano parçaları ve birçok şarkıları (Çocukların Odası, Güneşsiz, Ölüm Şarkıları ve Dansları) da vardır.

Fransız tiyatro yazarı Alfred de Musset.

MUSSET, ALFRED DE

(1810 - 1857) Fransız şairi ve oyun yazarı. 18 yaşındayken Charles Nodier'nin edebiyat çevresine girmişti; aynı çevrede Victor Hugo, Alfred de Vigny ve Charles Sainte-Beuve gibi ünlü sanatçılar da vardı. De Musset, 1830'da **Contes d'Espagne et d'Italie** (İspanya ve İtalya Masalları) adlı şiir kitabını yayımladı; bu kitaptaki şiirleri günün romantik anlayışına uygundu. Lord Byron'un etkilerini taşıyan oyunlarını **Un spectacle dans un fauteuil** (Koltukta Bir Seyirci, 1832) de topladı. Bunlar okunmak için yazılmış oyunlardı. 1830'da sahneye konan ilk oyununun başarısızlığı onu tiyatrodan soğutmuştu. 1834'te **Lorenzaccio** adlı tarihî bir dram yazdı. En iyi eserlerinden biri olan **Lorenzaccio,** 1833 - 1834 yıllarında George Sand'la yaşadığı aşk macerasının izle-

Rus bestecisi Modest Petroviç Musorgski.

rini taşıyordu. Bu büyük aşkın mutsuzlukla sonuçlanması, hayatta uğradığı öteki hayal kırıklıklarıyle birleşince de Musset'nin karamsar bir sanatçı olmasına yol açtı. Günün siyasî olayları, bu karamsarlığı daha da artırdı. 1836'da yayımladığı **La confession d'un enfant du siècle** (Bir Çağdaş Çocuğun İtirafları) bu havada yazılmıştı.

1835 - 1838 arasında en yaratıcı yıllarını yaşadı; özel hayatını, büyük aşkını, hayal kırıklıklarını hiç çekinmeden, coşkun bir biçimde yazdı. Ünlü **Nuits** (Geceler) bu dönemin eserleri arasındadır. Oyunlarında da şiirsel bir dil kullanmaya başladı. William Shakespeare'in komedilerinin inceliğini, tazeliğini taşıyan oyunları bugün bile tiyatrolarda oynanmaktadır. **Fantasio** (1833) ile **On ne badine pas avec l'amour** (Aşk Şakaya Gelmez, 1834), bu oyunların en ünlüleridir. En iyi eserlerini 30 yaşına gelmeden vermiştir.

MUSSOLINI, BENITO AMILCARE ANDREA (1883 - 1945) İtalyan diktatörü ve faşizmin kurucusu. Sosyalist bir demircinin oğlu olan Mussolini, 1900'de babasının üye olduğu Sosyalist Partiye girdi. 1901'de annesinin mesleğini seçerek öğretmen oldu. Askerlik görevini yapmaktan kurtulmak için 1902'de İsviçre'ye gitti; 1904'te çıkan aftan yararlanarak ülkesine dönüp askerlik görevini yaptı. Bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra gazeteci oldu, siyasete atıldı. «L'Avvenire del Lavoratore» gazetesinin başına geçti; «Il Popolo»nun da yazı kuruluna girdi. O sıralarda Avusturyalıların yönetimi altındaki Trento şehrinde bulunuyordu. Mussolini sonra bu şehirden sürüldü; doğduğu şehir olan Forli'ye dönerek «La lotta di classe» (Sınıf Mücadelesi) adlı bir gazete çıkarmaya başladı. Gazetesinde sosyalist düşüncelerini yayıyor, silâhlı bir ihtilâlin gerekli olduğunu söylüyor ve antimilitarist görüşlerini açıklıyordu. 1912 yılına kadar koyu bir sosyalistti; «Avanti» dergisinin başına getirilince Milano'ya gitti. I. Dünya Savaşından önce İtalya'nın tarafsızlığını savunuyordu; ansızın fikir değiştirip müttefikleri desteklemeye başlayınca Sosyalist Partiden çıkartıldı. «Il Popolo d'Italia» adıyla çıkardığı gazetenin 15 kasım 1914 tarihli birinci sayısında savaşın gerekliliğini belirten bir yazı yayımladı. Düşüncelerindeki değişikliğin sebebi açıkça anlaşılamamıştır; ama bir savaşın, İtalya'da gerçekleşebilecek bir ihtilâli kolaylaştıracağını umduğu sanılmaktadır. 1915'te evlendi, aynı yıl askere çağırıldı, 1917'de talimde yaralanınca gazetesinin başına döndü.

I. Dünya Savaşı biter bitmez, yoğun bir propaganda faaliyetine girişti. Halk, durumdan hoşnut değildi; bu hoşnutsuzluğu, bütün imkânlarını seferber ederek kullandı. 1919'da Faşist Partiyi kurdu. Burjuvazinin maddî desteğini sağlayarak siyasî hayata atıldı. Burjuvalar, sosyalist bir ihtilâli ancak Mussolini'nin önleyebileceği kanısındaydılar. Faşist Parti başlangıçta pek taraftar toplayamadı, ama zamanla üyelerinin sayısı arttı; 1921'de Mussolini'yle 30 arkadaşı parlamentoya girmeyi başardılar. Bu kez de monarşiyi desteklemeye başlayan Mussolini, ayrıca ülkede anarşi yaratmak için de elinden geleni yaptı.

30 ekim 1922'deki «Roma yürüyüşü»ne Milano'da Mussolini de katıldı. Kral Vittorio Emmanuele III., hükümeti kurmakla onu görevlendirdi. İtalyan halkı, kendilerini çıkmazdan ancak bir diktatörün kurtarabileceğini sanıyordu. Mussolini, bir devlet adamının taşıması gereken özellikleri taşımıyordu; ama çarpıcı sloganlar kullanarak kitleleri etkiliyordu. Roma'daki Palazzo Venezia'nın balkonundan sık sık görünür, halka seslenir, alanı dolduran büyük kalabalığın coşkun alkışlarıyle karşılanırdı. Habeşistan'ın 1935 - 1936 yıllarında altı ay içinde ele geçirilmesi Mussolini'nin prestijini artırdı. Bu zafer, uluslararası ilişkilerde de İtalya'nın gücünü artırmasına yardım etti.

Mussolini, çevresine kişiliksiz yardımcılar topladı, böylece bütün düşüncelerinin uygulanmasını sağladı. İçişleri, Dışişleri ve Savunma bakanlıkları görevlerini de üstlenmişti. Bu şartlar altında hükümet, ipleri Mussolini'nin elinde olan bir kukla hükümetti. Zamanla, Hitler'in kişiliğinden ve başarılarından etkilendi. Gücünü göstermek amacıyle İspanya İç Savaşına katıldı, birçok «savaş ganimeti» elde etti. Almanya'yla imzaladığı Çelik paktında ayrıntılar üzerinde hiç durmadı; iki ülke arasındaki ilişkileri zamana ve şartlara bırakmayı uygun gördü. Siyasette atacağı her adımı inceden inceye hesaplardı; kendini her zaman büyük görür, prestijinin üstüne titrerdi. Bir devlet adamı değil, bir aktörü andırırdı. Konuşurken büyük hareketler yapar, karşısındakileri etkilerdi. İdeolojisiz bir partinin ve programsız bir hükümetin başkanıydı.

II. Dünya Savaşında yönetimdeki bozukluklar yüzünden, askerî yenilgiler birbirini izledi; sonunda Parti Yüksek Konseyi üyeleri kendisine karşı cephe aldılar. İtalya, işgal edilme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Mussolini 1943'te bir İtalya savunması planı hazırladı. Bu plana göre, sadece Po vadisi savunulacak, ülkenin öteki bölgeleri kendi hallerine bırakılacaktı. Parti Yüksek Konseyi üyeleri (aralarında Mussolini'nin damadı olan Dışişleri bakanı Kont Galeazzo Ciano da vardı), krala başvurarak duruma hâkim olmasını istediler.

Mussolini Ponza'ya sürüldü, sonra da Abruzzi dağlarındaki bir hastaneye gönderildi. 1943 eylülünde Alman paraşütçüleri, onu hastaneden kaçırarak Almanya'ya götürdüler. Almanya'da Hitler'le buluştu; radyodan, İtalyan Sosyal Cumhuriyeti'ni kurduğunu ilân etti. Kuzey İtalya'da faşist bir yönetimin başına geçti; İtalya'nın savunmasını Almanlara bıraktı.

1945 nisanında, müttefikler Gotik hattını yardıktan sonra Milano'ya giden Mussolini, kendini ve arkadaşlarını kurtarmak için yollar aramaya başladı. Çabaları başarısızlıkla sonuçlanınca, Alman askeri kılığında İsviçre'ye kaçmaya kalktı. 28 nisanda İtalyan direniş örgütü tarafından yakalanıp öldürüldü; cesedi, Milano'da başaşağı asılarak halka gösterildi.

Mussolini'nin rejimi askerî bir rejimin «parodi»si gibiydi. Ama güçlü zamanında, İtalya'daki karışıklıkların önünü biraz olsun almış bir hükümet başkanıydı. Emperyalist düşleri-

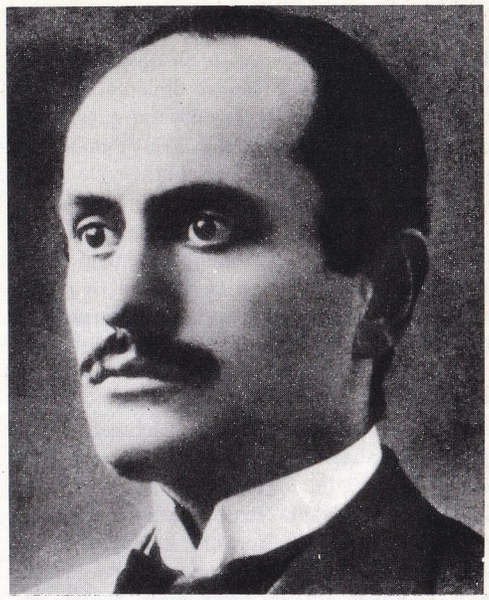

Mussolini'nin sosyalist Avanti gazetesi yönettiği yıllarda çekilmiş bir resmi.

Mussolini 1938 manevralarında. Övündüğü faşist ordu savaşta başarısızlığa uğramıştır.

Mussolini 1945 yılı nisanında, Duçe'nin Kuzey İtalya'da kurduğu Salo Cumhuriyeti uzun ömürlü olamamıştır.

nin ilk dönemini başarıyla gerçekleştirmişti. Habeşistan ve Arnavutluk'u ele geçirmiş, Antikomintern paktına katılarak diplomatik durumunu sağlamlaştırmıştı. Ordusunun güçsüz bir ordu olduğu gerçeği, ancak 1940 Yunanistan istilâsının başarısızlıkla son bulmasıyle ortaya çıktı. Bu sonuç, Mussolini'nin emperyalist düşlerinin yıkılmasına da yol açtı. Mussolini, Hitler'in dümen suyunda gitmemeyi beceremedi; 1940'ta İngiltere ve Fransa'ya savaş ilânıyle (bu tarihte Fransa yenik durumdaydı), Nazi siyasetine boyun eğdiğini gösterdi.

MUSTAFA I.
(1591 - 1639) Osmanlı padişahı. Mehmet III.'ün oğludur. Babasının sancakbeyliği sırasında Manisa'da doğdu. Ağabeyi Ahmet I., Fatih Kanunnamesini yani, ölen padişahın yerine oğlunun tahta çıkması kuralını kaldırmış olduğundan Ahmet I.'in ölümünden sonra Mustafa I. 22 kasım 1617'de tahta çıktı. Bunun nedeni Ahmet I.'in oğlu Osman'ın (Osman II.) yaşça küçük oluşuydu. Mustafa'nın tahta çıkmasında Ahmet I.'in eşi Kösem Mahpeyker Sultan önemli rol oynadı. Mustafa I.'in aklî dengesinin bozuk olduğu anlaşılınca 26 şubat 1618 günü tahttan indirilerek Ahmet I.'in oğlu Osman II. tahta çıkarıldı. Topkapı sarayının bir dairesine kapatılan Mustafa I. ise dört yıl kadar hapis hayatı yaşadı. 19 mayıs 1622 günü Osman II.'ye karşı çıkan ayaklanma sonucunda, kapatıldığı yerden çıkarılarak tekrar tahta geçirildi. Fakat bu saltanatı da uzun sürmedi. 10 eylül 1623 günü ikinci kez tahttan indirilerek Topkapı sarayına kapatıldı ve tahta Murat IV. çıkarıldı. Toplam hükümdarlığı 1,5 yıl süren ve tahttan ikinci indirilişinden sonra Topkapı sarayında 16 yıl hapis hayatı yaşayan Sultan Mustafa 48 yaşında öldü, Ayasofya'daki bir türbeye gömüldü.

MUSTAFA II.
(1664 - 1703) Osmanlı padişahı. İstanbul'da doğdu. Babası Mehmet IV., annesi Emetullah Gülnuş Sultandır. Çocukluğunu ve ilk gençliğini babasının padişahlığı zamanında geçirdiği için düzgün bir öğrenim görmek olanağını buldu. Ahmet II.'nin ölümü üzerine tahta çıkarıldığı zaman 31 yaşındaydı. Kendisinden önce 3-4 padişahın davranışlarının tersine, sefere çıkma konusunda devlet büyüklerinin karar almalarını istedi. Sadrazama yazdığı bir emirde Osmanlı imparatorluğunun düştüğü bunalım ve çıkmazların üzerinde duruyor; 40-50 yıllık başarısızlıkları öne sürerek bu durumdan kurtulma olanağının, ancak dört yandan saran düşmanlara karşı yapılacak başarılı savaşlarla mümkün olabileceği görüşünü savunuyordu.

Bu atılım halkın morali üzerinde olumlu etkiler yaratırken, çeşitli çıkar oyunlarına bağlı bulunan yöneticilerin rahatını kaçırmıştı. Bunların başında bulunan sadrazam Ali Paşa, Rumeli'deki yeniçerileri kışkırtarak padişahın eylemlerine engel olmak istediyse de, Mustafa II. büyük bir hızla olay yerine giderek başkaldırmayı bastırdı ve Ali Paşayı görevinden alarak öldürttü. Daha sonra güçlü bir ordu-

Mustafa II.'nin Levnî tarafından yapılmış minyatür portresi (Kebir Musavver Silsilename adlı eserden).

nun komutasını üzerine alarak Temeşvar'a doğru ilerledi. Bu atılım Kırım hanı Selim Girayın da cepheye gelmesi sonucunu doğurdu. Fakat kış nedeniyle gerçekleştirilemeyen savaşın ertelenmesi, Avusturyalılara hazırlanma fırsatı verdiğinden, ertesi yıl yapılan savaşta, Prens Öjen komutasındaki düşman orduları başarı kazandılar. Yenilgi sonucu Karlofça antlaşması imzalananarak (1699) Temeşvar dışında Erdel ve Macaristan Avusturya'ya, Mora ve Dalmaçya Venedik'e, Podolya ve Ukrayna Lehistan'a, Azak kalesi de Rusya'ya bırakıldı.

Ordunun sevk ve yönetiminde gerekli yenilikleri ve donatım koşullarında gerekli hazırlıkları yerine getirmeden yapılan bu savaşın yenilgiyle sonuçlanması imparatorluk bünyesinde yeni huzursuzlukların doğmasına yol açtı. Mustafa II., birkaç yıl, bu olumsuz gelişmelerle mücadele etmek istediyse de, devrin şeyhülislâmı Feyzullah Efendinin düzenlerine karşı koyamayarak Rami Paşanın sadrazamlığa getirilme taleplerini kabul etmek zorunda kaldı. Daha sonra patlak veren bir başkaldırma sonucunda tahttan indirildi (1703).

Hareketli ve atılım yapmak isteyen bir padişah olmasına rağmen, ülkenin ve ordunun içinde bulunduğu koşulları iyi değerlendiremediği için başarı gösteremeyen Mustafa II., oldukça tutarlı bir kişiliğe sahipti. Eğlence, kadın ve içki tutkuları yoktu. Tahttan indirildikten bir süre sonra öldü. Yenicami yanındaki Turhan Sultan türbesinde bulunan babası Mehmet IV.'ün yanında gömülüdür.

MUSTAFA III.
(1717 - 1774) Osmanlı padişahı. Edirne'de doğdu. Ahmet III.'ün oğludur. 12 yaşına kadar babasının, 36 yaşına kadar da Mahmut I.'in padişahlığında rahat bir hayat ve öğrenim olanağı bulmuştur. İyi niyet sahibi, cimri denilecek kadar tutumlu ve israftan kaçınan, mistik yanları ağır basan bir tabiatı vardı. Halka çok ağır gelen vergi yükümlerini kaldırdığı halde, devlet hazinesinde bir ölçüde para birikmesini sağladı. Olgun ve tecrübeli bir yönetici olan sadrazam Koca Ragıp Paşanın öngördüğü tedbirlere uygun kararlar alarak çöküş devrinin, kendisinden önce yarattığı sıkıntılara çare aradı.

600 topçu erinin örgütlenerek Kâğıthane'de yeni bir eğitim alanı kurulması girişimlerini destekleyerek, Karaağaç'ta yeni bir hendese ve humbarahane açılmasına yardımcı oldu (1760). Padişahlığı döneminde tıp eğitimine de önem verdi. Kıyafet değiştirerek, halk arasında dolaşır, gördüğü olumsuzluklara yol açanları cezalandırır, olumsuzlukları ortadan kaldırma tedbirleri alırdı. Koca Ragıp Paşanın ölümünden sonra, dış politikada sağlanan dengeyi koruyamadı; gerekli bilgi ve deneyden yoksun bulunduğu halde fazla savaş yanlısı olarak ün salan Mehmet Emin Paşayı sadrazamlığa getirmesi, Rusya ile yeni bir çatışma çıkmasına (1768 - 1774 savaşları) yol açtı. Beş yıl süren bu savaş sonucunda yenilgi haberleri üzerine büyük bir üzüntüye kapılarak, çok fazla inandığı falcılara ve müneccimlere büsbütün bağlandı. Bu mistik yanı, olumlu bir düşünce ve metot adamı olmadığını göstermekte, Koca Ragıp Paşanın olgun yönetimine iyi niyetle uyduğu için onun zamanında zararlı bir davranışta bulunmadığı yolundaki görüşleri doğrulamaktadır.

Orta boylu, soluk yüzlü, dar yassı alınlı olan Mustafa III.'ün, dikkati çekecek kadar iri burnu ve gözleri vardı. Kadınlarla ilişkilerinde ve saray âlemlerinde de ölçülüydü. Ölümünden önce yaptırdığı Lâleli camiinin avlusundaki türbede gömülüdür.

Mustafa III.'ün Levnî tarafından yapılmış bir minyatür portresi (Kebir Musavver Silsilename adlı eserden).

MUSTAFA IV.
(1779 - 1808) Osmanlı padişahı. İstanbul'da doğdu. Abdülhamit I.'in oğludur. Babasının ve Selim III.'ün padişahlığı zamanlarında sarayda yetiştirildi. Geri sayılabilecek bir zekâsı vardı. Devlet yönetiminin gerektirdiği bilgi ve görgüyü alamamış, en basit anlamda bile irade yeteneklerinden yoksun, yetki ve sorumluluk taşıyamayacak bir kişiydi. Kabakçı Mustafa başkaldırmasıyle tahta çıkarıldı (1807). Sadrazam vekili Köse Musa Paşa ile şeyhülislâm Ataullah Efendinin dilediği yönde hareket ederek hiçbir varlık gösteremedi. Onlar da yeniçeri ocağına ve başkaldırıcılara bağlı hareketlerle devletin güç ve itibarını hiçe indirdiler, Nizam-ı Cedit örgütü kaldırıldı. İstanbul, sokak kabadayılarının yuvası haline geldi. Can, namus ve mal güvenliği kalmadı. Sınır boylarındaki ordulara da Selim III.'ün getirdiği yenilikleri kötüleyen hatt-ı hümayunlar gönderildiğinden, bunlarda da ikilik çıktı.

Rumeli'ye de sıçrayan bu huzursuzlukları önleyici tedbirler alan komutanlardan Alemdar Mustafa Paşa, Selim III. devrinin, ayaklanmadan canını kurtaran yenilikçi devlet adamlarıyle birlikte, disiplinli bir orduyla harekete geçerek İstanbul'a geldi. Kabakçı Mustafa'yı öldürttü, Babıâli'yi çevirdi, sadrazam Çelebi Mustafa Paşayı tevkif ederek ordugâhına gönderdi. Daha sonra sarayı bastı ve padişahın kan dökülmeden tahttan inmesini istedi.

Mustafa IV.'ün akıl hocaları, Alemdar tarafından yeniden tahta geçirileceği öğrendikleri Selim III. ve şehzade Mahmut'u (Mahmut II.) öldürdükleri takdirde durumu kurtaracaklarını düşündüler. Selim III. öldürüldüyse de Alemdar Mustafa Paşa saraya girerek Mahmut'un, öldürülmesine engel oldu. Mustafa IV. tahttan indirilerek dairesine kapatıldı; Mahmut II. tahta çıktı (1808); altı ay sonra Alemdar Mustafa Paşanın öldürülmesiyle sonuçlanan ayaklanmada Mahmut II. tarafından öldürtüldü. Mezarı Bahçekapı'da Abdülhamit I. türbesinin içindedir.

Mustafa IV.'ün minyatür portresi (Ahmet III. Kitaplığında bulunan Kebir Musavver Silsilename adlı eserden).

MUSTAFA ÇAVUŞ, TANBURÎ
(? -1745) XVIII. yüzyılın birinci yarısında yaşadığı sanılan büyük bir şarkı bestecisi. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Zamanımızda birisi beste olan yetmiş kadar eseri bilinmektedir. Bu şarkılar hâlâ sevilerek söylenip dinlenmektedir. Eserlerinin çoğunun güfteleri kendisinindir.

MUSTAFA ÇELEBİ
(bkz. Düzmece Mustafa)

MUSTAFAKEMALPAŞA
Bursa iline bağlı ilçe merkezi şehir (nüfusu 23 179). Karacabey ovasının güneyinde, Kirmasti çayının kıyısında kurulmuştur. Eski adı Kirmasti'dir. Bursa şehrine 87 km.'lik bir şoseyle bağlıdır. Kasabanın dışında kiremit, tuğla ve un fabrikaları vardır.

Mustafakemalpaşa ilçesinin yüzölçümü 1 731 km^2., nüfusu 81 268'dir. Merkez, Çaltılıbük, Devecikonağı, Söğütalan bucakları içinde 112 köyü vardır. İlçe toprakları tepelerle bu tepeler arasına sokulmuş ovaları kaplar. Güney-batısı dağlıktır. İlçenin en yüksek noktası Çataldağ (1 336 m.) dır. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer; fakat kışlar gerçek Akdeniz iklimine göre biraz daha soğuktur. Dağlık bölgeler ormanlıktır. En çok çam ve meşe bulunur. Başlıca akarsuyu Kirmasti çayıdır. Ekonomi tarım ve hayvancılığa dayanır. Tarıma elverişli topraklarda tahıldan başka pamuk ve ayçiçeği de yetiştirilir. İlçenin hayvan soyu, yakınında bulunan Karacabey harası tarafından ıslah edilmiştir.

MUSTAFA NECATİ
(1894 - 1929) Türk siyaset ve devlet adamı. İzmir'de doğmuştur. Orta öğrenimini İzmir idadisinde yapmış, İstanbul Hukuk Fakültesini bitirerek, İzmir Öğretmen Okuluna öğretmen olarak atanmıştır. Yakın arkadaşı Vasıf Çınar'la İzmir'de açtıkları özel «Şark Mektebi» ni yönetmiş, bir süre de avukatlık yapmıştır. 1919'da İzmir'in Yunan işgaline uğraması üzerine Balıkesir'de örgütlenen direnme kuvvetlerine katılmış, çetelerle birlikte Anzavur'un izlenmesi hareketinde bulunmuştur. Yunanlılara karşı yapılan çarpışmalara katılan Mustafa Necati, ayrıca Balıkesir'de çıkardığı «İzmire Doğru» adlı gazetede Vasıf Çınar'la birlikte ulusal savaş lehinde heyecanlı yazılar yayımlamış ve 1920'de Saruhan'dan milletvekili seçilerek Türkiye Büyük Millet Meclisine girmiştir.

Karadeniz kıyılarında bir «Pontus» Rum devletini kurmak amacıyle örgütlenenlerin yargılanmaları için kurulan Samsun İstiklâl Mahkemesinde ve B.M.M.'de meydana getirilen «Müdafaa-i Hukuk Grubu» sekreterliklerinde

Eski Maarif Vekili Mustafa Necati.

çalışmış, daha sonra Kastamonu ve dolayları İstiklâl Mahkemesi başkanlığına getirilmiştir.

1923'te İzmir'den milletvekili seçilmiş, Mübadele, İmar ve İskân vekili olmuş, bir yıl sonra da Adliye vekilliğine atanmıştır. Hükümetin istifasından sonra Doğuda meydana gelen Şeyh Sait başkaldırması için kurulan İstiklâl Mahkemesi savcılığına getirilmişse de bir hafta sonra bu görevinden ayrılmıştır.

İki yıl «Muallimler Birliği» başkanlığı görevinde bulunmuş, sonra da Maarif vekilliğine atanarak ömrünün sonuna kadar bu görevde kalmıştır.

MUSTAFA, ŞEHZADE
Üç Osmanlı şehzadesi.

Şehzade Mustafa: (1410 - 1423) Mehmet I. (Çelebi)in oğludur. 1421 yılında babası öldüğü zaman Hamit ili (Isparta) sancakbeyiydi. Karamanoğlu Mehmet Beyin yardımı ve lalası Kara Tacettin oğlu İlyas'ın kışkırtmasıyle, padişah olan ağabeyi Murat II.'ye karşı saltanat kavgasına girişti. Bizans imparatoru Manuel'den de maddî destek gördü. Topladığı kuvvetlerle Bursa üzerine yürüdüyse de şehri alamadı. Fakat İznik'i kuşatarak aldı ve orada hükümdarlığını ilân etti. O sırada İstanbul'u kuşatmış bulunan Murat II., bu kuşatmayı kaldırarak kardeşinin çıkardığı isyanı bastırmak üzere İznik üzerine yürüdü. Yapılan çarpışmalarda şehzade Mustafa'nın kuvvetleri yenilgiye uğratıldı, kendisi de yakalanarak idam edildi. Bursa'da Yeşiltürbe'ye babasının yanına gömüldü.

Şehzade Mustafa: (1450 - 1474) Fatih Sultan Mehmet'in oğludur. Manisa'da doğdu. Önce Saruhan (Manisa) sancakbeyliğine, 1466'da da Karaman beylerbeyliğine getirildi. 1472 yılında Anadolu'ya saldıran Akkoyunlu ordusunu Eflatunpınarı'nda yenilgiye uğratarak Akko-

yunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu Yusufça Mirza'yı esir aldı. Daha sonra babasıyle birlikte, Uzun Hasan'a karşı Otlukbeli Savaşına katıldı (1473); Uzun Hasan'ın ordusunun sağ kanadını yenilgiye uğratarak savaşın kazanılmasında önemli rol oynadı.

Cesur ve yetenekli bir asker olan şehzade Mustafa, yakalandığı böbrek hastalığından kurtulamayarak, Niğde yakınlarında öldü. Cenazesi lalası tarafından Konya'ya nakledildi; sonra babasının emriyle Bursa'ya götürülerek Murat II.'nin türbesi civarına gömüldü.

Şehzade Mustafa: (1515 - 1553) Kanunî Sultan Süleyman'ın oğludur. Manisa'da doğdu. Babası tahta çıkınca, Kırım Türklerinden olan annesi Mah-i Devran'la birlikte İstanbul'a geldi. Daha sonra 18 yaşında Saruhan (Manisa) sancakbeyliğine atandı. Büyükbabası Yavuz Sultan Selim'e benzediği için halk tarafından çok seviliyordu. Veliaht olduğundan, üvey annesi Hurrem Sultanın sinsi planlarına ve komplolarına hedef oldu. Tahta çıktığında çocuklarını öldüreceğinden korkan ve kendi çocuklarından birinin veliaht olmasını isteyen Hurrem Sultan, 1541 yılında Mustafa'yı Manisa'dan Amasya'ya tayin ettirdi. Zaten büyükannesi Hafsa Sultanın ölümünden ve sadrazam Damat İbrahim Paşanın idamından sonra iki güçlü koruyucusunu kaybetmişti. Kanunî, Nahçivan seferi sırasında, askerlerin şehzade Mustafa'yı istediğine dair sadrazam Rüstem Paşa tarafından verilen rapor üzerine oğlunu Konya Ereğlisi yakınlarında Aktepe'de bulunan karargâhına getirterek 6 ekim 1553 günü öldürttü. Bunun üzerine askerler hoşnutsuzluklarını belirtmek için bir gün yemek yemediler. Askerlerin ayaklanmasından endişelenen padişah şehzadenin öldürülmesi suçunu Rüstem Paşaya yükleyerek onu sadrazamlık görevinden aldı. Bilgin, şair ve cesur bir şehzade olan Mustafa'nın cenazesi Bursa'ya getirtilerek kendi adıyle anılan türbeye gömüldü.

MUSUL

Irak'ın kuzey kesiminde bir şehir (nüfusu 243 311). Aynı adlı idarî bölgenin merkezi olan Musul, Dicle ırmağı üzerinde kurulmuştur. Önemli bir tarım ve hayvancılık ürünleri pazarıdır. Ortaçağdan beri muslin adı verilen kumaşıyle ünlü olan Musul bugün de bir dokumacılık merkezidir. Şehirde dokuma fabrika ve atelyelerinin yanı sıra küçük el sanatları tesisleri ve ayrıca deri ve besin fabrikaları vardır. Irak'ın yol şebekesinde önemli bir kavşak noktası olan Musul'un havaalanı da önemlidir. Birçok cami ve kiliseleri bulunan şehir, Araplar tarafından kurulmuş, daha sonraki yüzyıllarda Moğolların ve İranlıların egemenliğinde kalmıştır. İranlılardan Türklere geçen Musul 1638 yılından 1918 yılına kadar Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde kalmıştır. Musul çevresinde birçok tarihî şehrin ve bu arada Dicle ırmağının sol kıyısında Asur imparatorluğunun ünlü başkenti Ninova'nın kalıntıları bulunmaktadır.

Yüzölçümü 52 105 km², nüfusu 973 192 olan Musul eyaleti de, aşağı yukarı, eski Asur devletinin yaşamış olduğu topraklar üzerinde yer almaktadır. Türkiye sınırında bulunan Musul eyaleti, Irak'ın Kürt bölgesi ile Kuzey Mezopotamya yaylasından oluşmaktadır. Eyalet topraklarının ortasından Dicle ırmağı akar. İklimi sıcak ve bol yağışlıdır. Eyalet halkının başlıca geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Başlıca tarım ürünleri buğday ve çeşitli meyvelerdir. Eyaletin sınırları içinde ayrıca zengin petrol kaynakları da vardır. Eyaletin merkezi olan Musul şehrinden başka önemli yerleşme merkezleri Tell'Afar ve Sencar şehirleridir.

MUŞ

Doğu Anadolu'nun Yukarı Murat bölümünde il merkezi şehir (nüfusu 15 687). Muş ovasının güney kenarında kurulmuştur. Şehrin merkezî kısmının yükseltisi 1 260, Kale mahallesinin yükseltisi 1 360 m.'dir. Elazığ - Tatvan demiryolu şehrin kuzeyinden geçer. Muş aynı zamanda Bitlis, Bingöl, Siirt, Diyarbakır gibi il merkezlerine düzgün şoselerle bağlıdır.

«Muş» adının kökeni kesinlikle bilinmemektedir. Bir söylentiye göre Süryanî dilinde «suyu bol» anlamına gelen «muşa»dan, diğer bir söylentiye göre şehrin kurucusu Muşet'ten gelir. Muş şehrinin ne zaman kurulduğu da kesin olarak bilinmemektedir. 641'de Müslüman Araplar tarafından alınan ve XI. yüzyıl sonlarında Selçuklulara geçen Muş yöresi XIII. yüzyılın ilk yarısında Moğol istilâsına uğradı, sonra Timur tarafından da ele geçirildi ve 1514'te Osmanlı ülkesine katıldı. Şehir 18 şubat 1916'da Ruslar tarafından işgal edildiyse de, Türk kuvvetleri tarafından 26 temmuzda geri alındı. 9 ağustosta Ruslar yeniden şehre girdiler, fakat 1 mayıs 1917'de Muş'tan çekildiler.

Osmanlı yönetiminde sancak merkezi olan Muş, Cumhuriyetin ilânından sonra il merkezi haline getirilmiştir.

Muş ili topraklarını doğuda Ağrı, güneyde Bitlis ve Siirt, güney-batıda Diyarbakır, batıda Bingöl, kuzeyde Erzurum illeri kuşatır. Yüzölçümü 8 196 km², nüfusu 198 716'dır. Merkez ilçesinden başka Bulanık, Malazgirt, Varto adlarında üç ilçesi ve 369 köyü vardır. Merkez ilçesinin yüzölçümü 3 538 km², nüfusu 85 991'dir. Mevaz, Kızılağaç, Korkut ve Mercimekkale bucakları içinde 146 köyü vardır.

İl topraklarının orta kesimini Muş ovası kaplar. Bu ova yüksek dağlarla kuşatılmıştır. Güneyde Kurtik dağları (2 600 m.), kuzeyde

Dicle ırmağı kıyısında kurulmuş olan Musul'un genel görünüşü. Şehir, Irak'ın ulaştırma şebekesinde önemli bir kavşak noktasıdır.

Şerafettin dağları (2 500 m.), doğuda Nemrut dağı (3 050 m.), batıda Cotela dağları (2 940 m.) nın bir bölümü yükselir. İlin kuzey-batı köşesinde yükselen Bingöl dağı (3 250 m.) nın ancak bir kesimi Muş ili sınırları içindedir.

Muş'ta şiddetli bir kara iklimi hüküm sürer. Kışlar soğuk, yazlar kısa ve sıcaktır. Yıllık yağış tutarı 899 mm.'dir. İl orman bakımından fakirdir. Geniş yapraklı ağaçlardan (meşe) ve yabanî meyve ağaçlarından meydana gelmiş çalılıklar ve koruluklar görülür. Muş ilinin başlıca akarsuyu Murat ırmağıdır. Bu su Muş ovasına bir boğazla girer; ovanın ortalarında doğudan gelen Karasu adlı çayla birleşir. İlin en önemli gölü de Haçlı gölüdür (9,6 km².). Tarım Muş ovasında ve bazı küçük ovalarda gelişmiştir. Daha çok tahıl ekimine önem verilir. Tarımla birlikte hayvancılık da yapılır. Daha çok küçükbaş hayvan beslenir.

MUŞMULA (Mespilus germanica)
Gülgiller familyasından bir ağaççık ve aynı adla bilinen meyvesi. Yüksekliği 3-4 m. kadardır. Düzgün olmayan gövdesi parlak külrengi bir kabukla kaplıdır. Genç sürgünler tüylüdür. Ak ya da pembemsi çiçek açar. Topaç biçimindeki meyvesi tarçın renkli olup içinde beş iri çekirdek bulunur. Beşbıyık, döngel adıyle de bilinen meyvenin tadı mayhoş ve buruktur. Koparıldıktan bir süre sonra biraz çürümüşken yenilir.

MUŞ OVASI
Doğu Anadolu'nun Iğdır ovasından sonra en büyük düzlüğü. Ortalama yükseltisi 1 200-1 250 m.'dir. Doğu-batı doğrultusunda uzanır ve doğudaki Van gölü çukurundan Nemrut volkan kitlesiyle ayrılır. Burada Muş ovasını Van gölü kıyılarına ve Bitlis yoluna bağlayan Rahva düzlüğü yer alır. Ova, orta kesiminde güney kenarındaki dağlara yaslanan Muş şehrinden adını alır, Ovanın ekseni, doğu yarısında Karasu, batı yarısında ise kuzeyden ovaya giren Murat ırmağı tarafından boylanır. Elazığ-Tatvan demiryolu ve karayolu Muş ovasından geçer. Ovada Alparslan Üretme Çiftliği kurulmuştur. Tahıl ekimi yapılır ve hayvan beslenir.

MUT
Akdeniz bölgesinde İçel iline bağlı ilçe merkezi kasaba (nüfusu 6 556). Mut ovasının doğu ucunda, Göksu vadisinde kurulmuştur. Yükseltisi 350 m.'dir. Silifke - Karaman yolu kasabadan geçer. İç Anadolu'yu Akdeniz kıyılarına bağlayan bu yol kasabanın önemini artırır.

Mut ilçesinin yüzölçümü 2 554 km²., nüfusu 38 077'dir. Merkez ve Sarıkavak bucakları içinde 77 köyü vardır. İlçe topraklarının orta kesiminde Mut ovası yer alır. Göksu ırmağı çevresinde uzanan bu ovayı, yükseklikleri 2 000 m.'ye yaklaşan çoğunlukla kalker yapılı dağlar kuşatır (Kuzeyde Avlana dağı 1 889 m.; kuzey-batıda Kızıldağ, 2 260 m.). Mut ovasında kışlar ılık ve yağışlı, yazlar ise çok sıcak ve kurak geçer. Mut ilçesinin 700-800 m.'ye kadar olan kesimlerinde makiler, daha yüksek kesimlerindeyse ormanlar görülür. Başlıca akarsu Göksu'dur. Bundan başka en önemli akarsuları Pirinç, Kurt, Hocantı, Sarıkavak, Kırkpınar sularıdır. İlçe ekonomisi tarıma dayanır. Buğday, pirinç ve pamuk yetiştirilir. Küçükbaş hayvanlar arasında özellikle keçiye rastlanır.

Çiçek açmış bir muşmula dalı ve meyvesi. Muşmula meyveleri toplandıktan sonra bir süre saman arasında olgunlaşmağa bırakılır.

MUTÇULUK
Köklerini eski Yunan felsefesinde, özellikle Demokritos'ta bulan ve insan eylemlerinin son ereğini mutluluk olarak gören öğretilerin adı (eudaimonism). İnsan mutluluğa erişmek için iyi ve kötüyü ayırmalı, kendisine haz veren eylemlerde bulunurken, acı veren eylemlerden kaçınmalıdır. İyi, «göreli» ve «mutlak» olabilir. Göreli iyi, maddî ve duygusal sevinçleri, güzelliği, şeref ve zenginliği kapsar. Mutlak iyi ise ruhun sürekli mutluluk durumudur. Mutlu olabilmek için insan göreli iyiden, aşırı duygulanımlardan, tutkulardan arınmalıdır. İnsanın bunları yapabilmesi iyi ve kötüyü, güzel ve çirkini birbirinden ayırabilmesi, göreli olanla mutlak olan arasında seçme yapması, bilgiye bağlıdır. Bilgili bir insan mutlak iyiyi, yani ruhun sürekli denge durumunu elde edebilir ve onun gerektirdiği biçimde davranır.

Demokritos'tan sonra Sokrates, Eflatun, Aristoteles gibi Yunan düşünürlerinin ahlâk görüşlerini derinlemesine etkileyen mutçuluğun uzantıları değişik görünümlerle günümüz düşüncesine kadar yansımıştır.

MUTEZİLİLER
İslâmiyette ilâhiyat biliminin kurallarını koyan okullardan biri. Vasıl bin Ata ile Amr bin Ubeyt adlarındaki bilginler tarafından kurulmuştur. Basralı olan bu iki bilgin, Müslüman olup da günah işleyen kimsenin durumu hakkında Hasan el-Basrî (642 - 728) ile anlaşmazlığa düşerek yanından ayrıldıkları için onlara ve arkadaşlarına «ayrılanlar» anlamına gelen «Mutezile» (Mutezilîler) adı verilmiştir. Hasan el-Basrî, günah işleyen Müslümanın Münafık (ikiyüzlü) sayılacağı tezini savunmuş; Vasıl ve Amr ise bunun Müslüman ya da kâfir sayılamayacağını, ikisinin arasında bir mevki işgal edeceğini öne sürmüşlerdir. Daha sonra başka konularda da ayrı görüşler savunan Mutezilîler, diğer İslâm bilginlerinin Kur'an'ın «kadîm» (ezelî, başlangıçsız) olduğu yolundaki görüşlerini reddederek Kur'an'ın «mahlûk» (Allah tarafından yaratılmış) olduğu tezini savunmuşlardır. Abbasî halifesi Me'mun'un (786 - 833) da bu görüşe katılması ve bunu devletin resmî görüşü haline getirmesi Mutezilîleri güçlendirmişse de Me'mun'un ölümünden bir süre sonra devlet bu görüşü bırakmıştır.

MUTKİ
Bitlis iline bağlı ilçe merkezi (nüfusu 1 060). Garzan suyuna karışan Nizin deresi üzerinde kurulmuştur. Yükseltisi 1 620 m.'dir. Bitlis şehrine 24 km.'lik bir toprak yolla bağlıdır. Evlerin çoğu düz toprak damlı ve tek katlıdır.

Mutki ilçesinin yüzölçümü 1 068 km²., nüfusu 22 156'dır. Merkez, Geyikpınarı, Kavakbaşı ve Meydan bucakları içinde 41 köyü vardır. İlçe toprakları çok dağlıktır. İlçede şiddetli kara iklimi hüküm sürer. Yazlar sıcak, kışlar ise soğuk ve uzun sürer. Dağlık kesimlerde seyrek ormanlar görülür. Bu ormanlarda en çok meşe, karaağaç ve ardıç vardır. Başlıca akarsu Garzan çayıdır. İlçe halkı geçimini hayvancılık (koyun, keçi) ve tarımla sağlar. Tarıma ayrılan alanlarda tahıldan başka tütün ekimi de yapılır.

MUVAHHİT, AHMET REFET
(1893 - 1927) Türk tiyatro oyuncusu. Kudüs'te doğmuştur. Okul çağlarındayken sahneye merak sarmış, 1908 meşrutiyetinden sonra Reşat Rıdvan, İbnürrefik Ahmet Nuri (Sekizinci) ve arkadaşları tarafından kurulan «Millî Heveskâran» adındaki topluluğa katılmıştır. Daha sonra Manakyan ve Burhanettin Bey (Tepsi) in kurdukları topluluğa geçmiş (1911), topluluğun Rumeli'deki turnesine katılmış ve bir süre sonra Fransa'ya gitmiştir (1913). I. Dünya Savaşının patlak vermesi üzerine yurda dönerek Darülbedayi'e girmiştir. Burada «genç âşık» rolünde başarı kazanan Muvahhit, savaşın sona erdiği sıralarda hastalığı nedeniyle Almanya'ya gitmiştir. Oradan döndükten sonra Darülbedayi'in İzmir'e düzenlediği turnesini yönetmiş, dönüşte Darülbedayi'den ayrılarak Raşit Rıza'nın kurduğu topluluğa katılmıştır (1924). Bu topluluktan da ayrılarak yeniden Darülbedayi'e dönmüş ve ölümüne kadar burada kalmış, veremden ölmüştür.

İlk Türk kadın sanatçılarından Bedia'yla evlenmiş olan Muvahhit, «Sevda Hanım Zevcem», «Üvey Kardeşler», «Fırıldak», «İstanbul Havası», «Mahallenin Horozu», «Kır Çiçeği» oyunlarını Bedia'yla birlikte Türkçeye uygulamıştır.

MUVAHHİTLER
Kuzey Afrika ve Endülüs'te devlet kurmuş bir hanedan (el-Muvahhidûn). Kurucusu Ebu Abdullah Muhammet bin Tumart'tır. Bir din adamı olan İbni Tumart, dinsel reform iddiasıyle ortaya çıkmış ve adaletsizliği kaldırmak, dü-

zeni sağlamak, gerçek dini savunmak üzere Allah tarafından görevlendirildiğini öne sürmüştür. Dinde aklın yerinin olamayacağını iddia eden İbni Tumart, bu görüşünü yaymakla işe başlamış; dinde akla yer verenleri sapıklıkla suçlayarak dinî inançların zayıfladığını, bunun sorumlusunun da devlet yöneticileri olduğunu öne sürmüş ve o sırada Marakeş ve Endülüs'te hüküm sürmekte olan Murabıtlar devletine karşı cihat açmıştır. Bu davranışlarından ötürü Marakeş'ten sürülmüş, daha sonra idamı için emir verilmişse de, yakalanamamıştır. Çevresine topladığı kuvvetlerle Murabıtlara karşı silâhlı ayaklanmaya başlayan (1124) İbni Tumart bazı başarılar elde ederek Marakeş üzerine yürümüşse de burayı alamadan ölmüştür (1128 ya da 1130). Yerine geçen komutanı Abdülmümin mücadeleyi sürdürmüş ve Marakeş'i alarak Murabıtlar devletini ortadan kaldırmıştır (1147). Orta Mağrip'teki Hammadileri de ortadan kaldıran Abdülmümin, daha sonra Tunus ve öteki kıyı bölgelerini Normanlardan kurtarmış; sınırlarını Kayrevan'a kadar uzatarak Mısır Fatımî devletiyle komşu olmuştur (1160).

Bundan sonra devlet kurumlarını örgütlemeye başlayan Abdülmümin, 1161'de Endülüs'e geçmiştir. Cebelitarık'ta büyük bir hisar yaptırdıktan, bazı şehir ve kaleleri aldıktan sonra Marakeş'e dönmüş; Endülüs'te tamamen egemen olmak için büyük bir kuvvet hazırlamış; fakat harekete geçemeden ölmüştür (1163). Yerine geçen oğlu Ebu Yakup Yusuf, Endülüs'ü tamamıyle yönetimi altına almış, Portekiz'e karşı açtığı savaşta öldürülmüştür (1184).

Muvahhitlerin en ünlü hükümdarı olan Mansur, Endülüs'te Kastilya kralı Alfonso III.'e karşı açtığı savaşı kazanmış, birçok şehir alarak kralı 10 yıllık barış yapmak zorunda bırakmıştır. Yerine geçen oğlu Nâsır zamanında Murabıtlar yeniden yönetimi almak amacıyle ayaklanmışlar, fakat ayaklanma Nâsır tarafından bastırılmıştır (1208). Daha sonra Endülüs'e geçen Nâsır, Hıristiyan ordularına yenilmiş ve Marakeş'e dönmek zorunda kalmıştır. 1124 tarihinden sonra hanedan mensupları arasında başgösteren saltanat çekişmeleri, bir dizi ayaklanma ve iç savaş sonucunda iyice zayıflayan devlet, 1269 tarihinde Berberî hanedanı Meriniler tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Dinî esaslara göre yönetilen Muvahhitler devletinde bilime özgürlük verilmiş ve başlangıçta sağlam bir devlet örgütü kurulmuştur. Devlet yönetiminde üç meclis görev almıştır: 1 - Onlar Meclisi (bakanlar kurulu gibi hükümdara yardım eden ve ondan sonra en yetkili olan organ); 2 - Elliler meclisi (Berberî kabile şeflerinden kurulu bir çeşit senato); 3 - Yetmişler meclisi (din adamlarından, bazı kabile şeflerinden ve şehir temsilcilerinden kurulu bir çeşit yasama meclisi).

MUZ (Musa sapientum)

Muzgillerin genel adı ve bunların, kendine özgü hoş kokusu olan tatlı, besleyici, kalınca kabuklu, yumuşak ve uzun meyvesi. Sıcak iklim bitkisidir. Enli iri yaprakları vardır. Mor renkli çiçek açarlar. Ağacının boyu 5 - 6 m. kadardır. Meyveleri hevenk adı verilen büyük salkımlar biçimindedir. Bazı ağaçlarda bir hevenk üzerinde yüzden fazla meyve bulunur. Meyveler yeşilken, olgunlaşmadan koparılır ve sararıncaya kadar saklanır. Vatanı Hindistan'dan Avrupa'ya getirilmiş, oradan Amerika, Avustralya ve diğer bölgelere yayılmıştır. Hintliler muz yapraklarına yazı yazarlar ve kulübelerinin üzerlerini bu yapraklarla örterler. Muz ağacının gövdesinden elde edilen lifler dokumacılıkta ve kâğıt yapımında kullanılır. Genellikle tropikal bölgelerin serin ve gölgeli yerlerinde yetişir. Türkiye'nin güney illerinde de yetiştirilmektedir.

MUZCULGİLLER (Musophagidae)

Omurgalı hayvanlardan kuşlar sınıfının guguksular takımının gugukkuşları alttakımına giren bir familyası. Güvercin iriliğinde ve uzun kuyruklu kuşlardır. Gagaları kuvvetli ve kenarları dişlidir. Ağaçlar üzerinde yaşarlar. Yabanî meyveler, yeşil yapraklar, sümüklüböcek ve diğer böcekler başlıca besin maddeleridir. Değneklerden yapılmış derme çatma yuvalarına beyaz mavimsi ya da yeşilimsi 2-3 yumurta bırakırlar.

İyi bilinen türleri içinde Afrika muzculu (Turacus fischeri), Afrika ormanlarında yaşar. Kanatlarla kuyrukta mavimsi bir ton alan yeşil tüyleri parlak ve sıktır. Başında kenarları ak, ortası yeşil bir tepe bulunur. Ancak kanatları açıldığında görülebilen kanat telckleri morumsu kahverengidir. Boyu 54 cm.'dir. Muzculgillerin iyi bilinen diğer bir türü de Kap muzculu (Musophago violacea) dur. Kap muzculunun uzunluğu 25 cm. kadardır. Tüylerinin kırmızı rengi yağmurda yıkanıp gider. İri ve kavisli gagası sarı renklidir. Güney Afrika'da yaşarlar.

MÜCEVHER

Süs ve bazen makam işareti olarak kullanılan, değerli bir maddeden yapılma, ince bir emek ürünü, küçük boyutlardaki eşya. Vücutta takıldıkları yerlere göre taç, tarak, küpe, gerdanlık, toka ve süs iğnesi, halka ya da yüzük, bilezik, kemer gibi adlar alırlar.

Süs eşyası, avcı ya da savaşçı işareti ve kadın süsü olarak, tarih öncesi çağlarda da takılırdı. Bugün de bazı ilkel topluluklarda gözlenen bu süs eşyaları, o zamanlar genellikle iktidar ve otorite sembolüydü. Mezarlarda bulunan ilk mücevherler, hayvan kemikleri ya da dişleri, böcek ve midye kabukları, yontulmuş ya da cilâlanmış küçük taşlar, pişmiş topraktan boncuklardır.

Sümerler Mezopotamya'da çok eskiden beri altından yararlanmışlardır. Ur ve Akad sitelerindeki mezarlarda tarak ve küpeler, iğneler, gerdanlıklar ve değerli taşlarla süslü göğüslükler bulunmuştur. Mısırlılar altından başka oyma taşlardan ve cam hamurundan yararlanmışlar; bu malzemeyle kesilip basılmış madenleri süslemişlerdir. Şahin, aslan, çakal gibi hayvan başları ve nilüfer çiçekleriyle küpe, gerdanlık ve göğüslükleri bezemişlerdir. Eski Yunanistan'da kadınların el ve ayak bileklerinde yılan biçiminde bilezikler bulunurdu. Bizans mücevherleri, Doğu teknikleriyle zenginleşerek Batınınkilerini gölgede bırakmış-

Bazı muz türlerinin meyveleri pişirilerek yenmekte, bazılarından da bir çeşit un çıkarılmaktadır. Bir yıllık dünya muz üretimi 12 milyon tondur.

tır. Bu çağın çok seyrek kalıntılarından biri olan III. yüzyıldan kalma İskit kökenli bir altın taç, Leningrad'da Ermitage Müzesinde bulunmaktadır. Gotlar ve Ostrogotlar, Kuzeyli beğenisinden esinlenerek hayvan tasvirlerini kemer tokalarında kullanmışlardır. Bu kavimler, ağ biçiminde gözenekli, kuyumcu işi telkâri geleneğiyle, beyaz maden üzerine siyah mine kakması olan savatlamayı başarıyla birleştirmişlerdir.

Doğu ülkelerinde mücevher uygarlık derecesini gösteren bir işaret olmuştur. Çin'de bir maden ya da bir taşa verilen değer, azlığından çok, kutsallığına bağlıydı. Yeşim taşı altından da değerliydi. Akik ve ametist gibi yarı değerli taşlar, parlaklıklarından çok, renkleri için kullanılırdı. Hindistan ve Seylan'da, XVI. yüzyıla kadar, pamuklu elbiseler mücevherlerle süslenmiştir. Bunlar arasında iğneler, saç için işlenmiş ağlar ve taçlar, küpeler, kemerler sayılabilir. Heykel ve fresklere de aktarılan bu mücevher biçimleri ve yapım teknikleri, Batıda ancak Rönesans ve Barok çağlarında erişilebilen bir sanatın olgunluk ve buluş gücünü göstermektedir.

Ortaçağ Avrupasında, kuyumculuk gelişme göstermiş, broşlar işlemeli akikle bezenmiştir. Kutsal kalıntı mahfazaları, küçük boyutlara indirgenen dua kitapları pandantif biçimini aldılar. Yüzükler iriliklerini korurken, çok çeşitli biçimler aldılar. XIV. ve XV. yüzyıllarda kemer, tespih, gerdanlık, arma gibi süs eşyaları yaygınlaştı. Fransa ve İtalya'da mine işlemesi gelişti. Bu arada İspanya'ya ulaşan Arap uygarlığı Batı mücevherciliğini de etkiledi. XVI. yüzyılda elmasın façetalı tıraş edilmesi büyük bir yenilik olmuştur. Erkek kostümleri Holbein, Veneto, Clouet gibi ressamların portrelerinde de görüldüğü gibi, çok sayıda mücevherlerle süslenmiş; kadın elbiseleri altın ve gümüş tellerle dokunup, üzerilerine değerli taşlar dikilmiştir. XVI. yüzyılın sonunda boyun etrafına altın bir zincirle takılan ve kadranıyle kapağı çok ince işlenmiş minelerle, içerisi çok ince oymalarla kaplı pandantif saat, yeni bir mücevher olarak ortaya çıkmıştır.

Louis XIV. ve Louis XV. zamanlarında Fransa'da mücevher büyük bir yaygınlığa kavuşmuştur. Sonraki yüzyılda elmas işlemesi gelişmiştir. Pandantif olarak takılan madalyon duygusal bir nitelik kazanmış, sevgilinin saç ya da küçük portresini saklamaya başlamıştır. Fransız devriminden sonra kuyumcu - cevahirci loncalarının kaldırılması bu işlerle uğraşanların sanatlarına ağır bir darbe olmuştur.

XIX. yüzyılın sonuna doğru, mücevher halk tabakalarına da yayılmış, Güney Afrika'daki elmas madenleri işletmeye açılmıştır. Elmasların traşlama işleminin teknikleri değişmeden kalmış, üsluplar gelişmiştir. 1914 savaşından sonra kol saati ortaya çıkmış, sonra yaylı kıskaçlı iğneler (klipsler), broşların yerini almaya başlamıştır. Günümüzde tekniklerin gelişimi, biçimlerin yalınlaşmasıyle atbaşı gitmektedir. Cocteau, Picasso, Dali, Arp, Braque gibi büyük sanatçılar, mücevher modelleri çizerek Rönesans sanatçıları gibi bu alanda da çalışma yapmışlardır.

MÜEYYİDE

Kişinin, uymak zorunda olduğu hukuk kurallarına uygun hareket etmemesi halinde karşılaşacağı, kişiye zarar verici tedbirler. Müeyyidenin birçok çeşidi vardır. Bütün çeşitlerdeki ortak nitelik, müeyyidenin hukuk kurallarına aykırı hareket eden kişiye zarar verici olmasıdır.

Hukuk kurallarına aykırı hareketin kanunda suç olarak belirtilmiş olması halinde, kişinin karşılaşacağı müeyyide ceza adını alır. Ceza müeyyidesinin uygulanabilmesi için, failin fiilinin kanunda suç olarak tanımlanmış ve bu suçun karşılığı olan cezanın da belirtilmiş bulunması şarttır. «Suçta ve cezada kanunîlik prensibi» gereğince, kişi tarafından işlenmeden önce suç olarak kanunlarca tanımlanmamış bir fiil suç sayılmaz ve cezayı gerektirmez. Ceza yerine uygulanan tedbirlerle, emniyet tedbirleri de, cezalara benzeyen ceza hukuku müeyyideleridir.

Hususî hukuk açısından ortaya çıkabilecek aykırılıkları önceden tespit edebilmek olanağı yoktur. Bu açıdan ceza hukukunun önceden tespit edilmedikçe müeyyide uygulanamaması kuralı, hususî hukukta söz konusu değildir. Kanunlar uygulanabilecek müeyyideleri genel olarak tespit etmişlerdir. Hukuka aykırı fiiller meydana geldikçe yargıç uygun olan müeyyideyi uygular. Tazminat hususî hukuktaki başlıca müeyyidedir. Müeyyide olarak zararı karşılayacak maddî tazminata hükmedilebileceği gibi, manevî tazminata da hükmedilebilir.

Yine hususî hukuk alanında, hukukî işlemlerin, sözleşmelerin gerçekleşebilmesi, bu işlem ve sözleşmelere imkân veren kanun hükümlerinin bulunması ve bunların kanunların koyduğu genel kurallara uygun olması şartına bağlıdır. Bu şartların eksikliği halinde sözleşme ve işlem, yokluk, mutlak butlan, nispî butlan gibi değişik sonuçlarla karşılaşır; bunlar da birer müeyyidedir.

MÜFİT RATİP

(1887 - 1917) Fecr-i ati edebiyat topluluğu yazarlarından. Adliye erkânından İbrahim Ratip Beyin oğludur. Orta öğrenimini Galatasaray Sultanîsinde tamamladıktan sonra Evkaf Nezaretinde mütercimlik, Evkaf Müzesinde başkâtiplik gibi görevlerde bulunmuştur. Edebiyata ilkin mensur şiirle girmiş; daha sonra Refik Halit (Karay) le birlikte yazdıkları **Tiryaki Hasan Paşa, Kanije Müdafaası** gibi oynandığı dönemin sınırları içinde kalan piyeslerin yanı sıra çeviriler de yapmıştır. Asıl çalışmaları, Fecr-i ati hareketinin ilk çıkışlarını yaptığı günlerde yazdığı makale ve eleştirilerle olmuş; söz gelişi Servet-i Fünun dergisinde yayımladığı uzun bir yazıyla hareketin sözcülüğünü yapmıştır. «Fecr-i Ati Encümen-i Edebî-si»nde de onun imzası bulunmaktadır. Çevirileri arasında **Namus, Büyük Gece, Hücum** gibi oyunlarla, Guy de Maupassant'ın ünlü romanı **Güzel Dost** (1910) da vardır.

MÜHÜR

Bir kimsenin ya da bir kuruluşun adının, tersine kazılı bulunduğu maden ya da başka madde parçası. Bir kararın ya da mektubun altına imza yerine basılır. Mürekkep sürülerek kullanılanları olduğu gibi kâğıt üzerindeki eritilmiş mühür mumuna basılanları da vardır. İmza yerine mühür kullanmanın ve mektupları balmumuyle mühürlemenin yaygın olduğu zamanlarda herkesin bir mühürü bulunurdu. Kimi mühürler yüzük şeklinde parmakta taşınır, kimileriyse özel kesesinde korunurdu. Mühürlerin içinde sanat eseri değeri taşıyan, fildişinden, altından, kıymetli ağaçlardan, kazılmış, demirden, pirinçten, akik ve necef taşından yapılmış olanları vardır. Mühür oyma işini yapanlara hakkâk ya da mühürcü adı verilir. Klişe mühürlerin ve lastik damgaların yaygınlaşmasından sonra bu eski el sanatı tarihe karışmıştır.

Fransa kralı Saint Louis'nin mührü.

MÜLAZİME

Türk müziğinde, saz eserlerinde, her haneden sonra aynen tekrar edilen kısımlar. Mülazime terimi, beste ve semailerdeki «terennüm» ve şarkılardaki «nakarat» terimleri ile eş anlamlıdır.

MÜLKİYET

Kişinin bir nesne üzerindeki egemenlik hakkı. Mülkiyet, hukuk düzeni içindeki hakların en önde geleni ve en tam olanıdır. Mülkiyet hakkı, sahibine maddî bir varlığı tam ve tek başına kullanma, o maldan yararlanma yeteneğini verir. Mülkiyet hakkının kabulü veya reddi binlerce yıldan beri çözüm bulamayan bir çatışma konusu olagelmiştir. O kadar ki, bir insan topluluğunda mülkiyet hakkının yapısı o topluluğun hukuk düzenini, belli bir hayat anlayışını gösterir. Geçmiş yüzyılların toplumlarında ve bugünün sosyalist ülkelerinde bu soruna bulunan çözümler bir yana bırakılırsa, mülkiyet hakkına yer veren çağdaş düzenlerde, mülkiyetin bir amaç değil, bir araç olduğu, insanların kamu yararına hedeflere giderken işbirliği yapmalarını sağlayan bir köprü görevinde bulunduğu görülür.

Türkiye'de mülkiyetin bu niteliği Anayasanın 36. maddesinde açıkça belirlenmektedir: «Herkes mülkiyet ve miras hakkına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyle, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması

toplum yararına aykırı olamaz.» Bu madde gerçekte üç ana kural taşımaktadır:

a) Genel prensip, kişisel mülkiyetin herkes için bir hak olduğudur.

b) Maddenin ikinci fıkrasındaki prensip, kişilerin mülkiyet hakkını koruyucu, bu hakkı siyasî iktidara karşı savunucu bir nitelik taşımaktadır. Siyasî iktidarın, mülkiyet hakkını ancak kanunla sınırlandırabileceği belirtilirken, mülkiyet hakkını sınırlayıcı kanunların da istenildiği şekilde çıkartılamayacağı belirtilmekte; bu konuda çıkartılabilecek kanunların amaç unsuru tayin edilmektedir. Buna göre, mülkiyet hakkını sınırlayıcı kanunlar, ancak kamu yararı amacıyle çıkartılabilecektir.

c) Üçüncü fıkradaki prensip ise, mülkiyet hakkının kullanılmasını sınırlamak amacını taşımaktadır. Buna göre mülkiyet hakkı mevcut olmakla beraber, bu hakkın kullanılması toplum yararına uygun bulunmak zorundadır. Bu açıdan toplum yararına aykırı mülkiyet şekilleri Anayasaya aykırıdır ve kamu yararı amacıyle mülkiyet hakkını sınırlamak hakkı ve görevi bulunan siyasî iktidar, bu tür toplum yararına aykırı mülkiyet şekillerini önlemek mecburiyetindedir. Anayasa gerekçesi, mülkiyet hakkının bu şekilde düzenlenişinin, çağdaş anlayışa uygun olduğunu, bu hakkın aynı zamanda sosyal bir karakter taşıdığını belirtmektedir. Anayasa gerekçesi, Medenî Kanunda mülkiyet hakkının düzenlenişinin dahi aynı eğilimde bulunduğunu açıklamaktadır.

Mülkiyetin, emeğin sömürülmesi yoluyle haksız zenginliklere sebebiyet vermemesi gerekçesiyle sosyalist sistemlerde kişisel mülkiyet sınırlıdır. Sosyalist ülkelerde taşınabilir mallara malik olunabileceği gibi başkasının emeğini istismar etmemek şartıyle taşınamaz mallara da malik olunabilir.

MÜNİH

Batı Almanya'da Bavyera eyaletinin başkenti (nüfusu 1 200 000). Tuna'nın büyük kollarından Isar ırmağı üzerinde, Alplerin başlangıcındaki Bavyera platosunda kurulmuştur. Önemli bir kara ve demiryolu kavşağı olan Münih aynı zamanda bir kültür ve endüstri merkezidir.

Münih'teki ilk yerleşme alanı, XII. yüzyılda Isar ırmağının sol yakasında kurulmuş olan bir manastır olmuştur. Şehir 1180 yılında Wittelsbach ailesinin yönetimi altına girmiş ve bu durum I. Dünya Savaşına kadar sürmüştür. Münih XIII. yüzyılda dukalık olmuş; XIV. yüzyılın ilk yarısında da, Avusturya imparatoru Frederick ile çatışan imparator Louis IV.'e yardım etmesine karşılık, bu imparator tarafından bayındır bir duruma getirilmiş ve genişletilmiştir. Şehrin surlarını da Louis IV. yaptırmıştır. Münih, Otuz Yıl Savaşları sırasında 1632 yılında Güstav Adolf'un komutasındaki İsveç orduları tarafından işgal edilmişse de, XVII. yüzyıl şehrin büyümesi ve gelişmesinde bir dönüm noktası olmuştur. Münih'in en parlak dönemi ve sanat alanındaki ilerlemesi, XIX. yüzyıla rastlar. Bavyera kralları Ludwig I., Maximilian II. ve Ludwig II. sanatçıları desteklemişlerdir. Bu devirde kent özellikle doğu, batı ve kuzey-batı yönlerinde genişlemiş ve yayılmıştır. Geniş ve düzgün yolları, Isar kıyılarındaki büyük bahçelerinin zenginliği, Münih'in Güney Almanya'nın ekonomi ve kültür merkezi olduğunu gösteren kanıtlar arasındadır.

XIX. *yüzyıl sonlarında Friedrich von Thiersch'ın yaptığı Münih Adliye Sarayı.*

Münih'in tarihî binaları arasında XV. yüzyıldan kalma Gotik Frauenkirche, XVI. yüzyıldan kalma, Rönesans üslubundaki Hofkirche, XVII. yüzyılda Barok tarzında yapılmış Theatiner-kirche sayılabilir. XIX. yüzyıl yapılarından Feldhernhalle ve neo-Gotik üsluptaki Neues Rathaus önemlidir. Alta Pinakothek, Glyptothek, Neue Staatsgalerie, Haus der deutschen Kunst gibi galerilerle Residenz, Deutsches müzeleri ve Bavyera Ulusal Müzesi, Münih'in kültürel zenginliğinin simgeleridir. Önemli tiyatro ve konser salonları Bavyera Devlet Tiyatrosu ve Operası, Rokoko tarzındaki Cuvillies Tiyatrosu ve Kammerspiele'dir. Münih'teki endüstri kuruluşlarının en önemlileri elektrik makineleri, bira, otomobil, optik cihazlar, hassas aletler, porselen, möble, baskı, kimyasal maddeler, besin maddeleri, süs eşyası ve ayakkabı endüstrileridir.

MÜREKKEP

Yazı ve baskıda kullanılan ve yoğunluğu sıvı ile macun arasında değişen bir karışım. Mürekkep, kullanılış biçimine göre değişik oluşumlar gösterirse de, genel olarak yazı mürekkebi ve matbaa mürekkebi olmak üzere iki ana sınıfa ayrılır.

Yazı mürekkebi: Sıvı halinde ve oldukça açık renktedir. Bu tür mürekkebin, yayılmadan kâğıt ya da üzerine yazıldığı maddenin yüzeyine işlemesi ve ışık ve diğer atmosfer etkilerine karşı direnci olması gerekir. Mürekkebin, mekanik ya da kimyasal bir araç yoluyle silinemeyecek bir iz bırakması da, temel şartlardan biridir. Doğal ana maddelerden yapılan mürekkepler siyah, sentetik maddelerden yapılanlar renkli olurlar.

Demir mürekkebi, tanen ve mazı asidi (ya da bunlardan sadece biri) ile asitlendirilmiş sulu bir demir sülfat bileşiminden yapılır. Bu mürekkep kâğıda temas ettiği zaman, kâğıttaki kimyasal maddeler, serbest asidi nötürleştirir, mazı asidi ile tanen bir bileşik meydana getirirler ve demir, oksijen etkisiyle kararır. Ancak bu olaylar zaman aldığından, yazının hemen görülmesi için, mürekkebe renk verici ek bir madde daha katılır. Ağaç mürekkebi ise, bakkam ağacı özsuyuna kromlu tuz eklenmesiyle elde edilir. Kopya mürekkepleri, normal yazı mürekkeplerine benzerlerse de, uzun süre nemli kalmalarını sağlamak için, bunlara gliserin ve şeker gibi maddeler katılır. Sabit mürekkep ise, prusya mavisinin okzalik asit bileşimi içinde eritilmesiyle elde edilir.

Çini mürekkebi ve buna benzer mürekkeplere renk vermek için isten yararlanılır. Çini mürekkebi, isin zamk lakı, boraks ve jelatinle karıştırılmasıyle yapılır. Su ve kimyasal maddelere karşı direnci olan koyu, sabit bir iz bırakır.

Yazı mürekkebi sınıfına, renkli boyalardan yapılan mürekkepler, tükenmez kalem mürekkepleri ve görünmez mürekkepler de girer. Bu sonuncu tür mürekkep, oluşumu bakımından diğerlerinden farklıdır ve ancak kimyasal bir işlem sonunda görülebilir. Kobalt klorürün limon suyu ve sütle karıştırılmasından elde edilen görünmez mürekkebin okunabilmesi için ısıtılması gerekir. Kurşun asetatlı bir görünmez mürekkebin görünür duruma gelebilmesi için sülfürlü hidrojen, bakır sülfatlı mürekkebin görünür duruma gelmesi içinse amonyak buharı gerekir. Gizli ajanlar, çoğu kere görünmez mürekkep yerine, salya ya da sulandırılmış idrar kullanmışlardır. Bunlar, gümüş nitrat banyosuna sokulur ve gümüş klorür oluşumu sağlanarak, yazılar okunabilir duruma getirilir.

Matbaa mürekkebi: Yapılışı açısından çeşitlilikler göstermekle beraber, ana maddesi yağdır. Bu mürekkep çeşidinin en önemlisi, tipo baskılarda kullanılan siyah mürekkeptir. Bu mürekkep, madenî yağın isle karıştırılmasından meydana gelir. Bu baza organik boyalarla çeşitli renk maddeleri de katılır.

Litografi ve gravürde kullanılan mürekkep de, bu siyah mürekkebe benzer. Litografide kullanılan mürekkebe suya dayanıklı maddeler, gravür mürekkebine ise eriticiler katılır. Siyahtan başka renkteki mürekkeplere organik ve inorganik boyalarla renk verilir. Boyanın istenilen sonucu verebilmesi için, bu tür mürekkeplerde kullanılan madenî yağlar gibi hammaddelerin tamamen arıtılmış olması gerekir. Teneke ya da plastik gibi maddeler üzerine yazılarda kullanılan mürekkeplerle fosforlu mürekkepler, diğer özel mürekkep çeşitlerini meydana getirirler.

MÜREKKEPBALIKLARI

(bkz. Kafadanayaklılar)

MÜRİDOĞLU, ZÜHTÜ

(1906-) Türk heykeltıraşı. İstanbul'da doğdu. Kabataş Sultanîsinde okuduktan sonra Güzel Sanatlar Akademisine girdi (1924). Bir yıl

Zühtü Müridoğlu'nun bir heykeli.

resim atelyesinde çalıştı, oradan heykel bölümüne geçti. Akademiyi bitirdikten (1928) sonra Avrupa yarışmasını kazanarak Paris'e gitti. Üç yıl Collarosi Akademisinde çalıştı. Yurda döndükten sonra bir süre resim öğretmenliği yaptı. Müzeler Genel Müdürlüğü Heykel ve Mulaj Atelyesi şefliğinde bulundu. 1947 yılında Paris'e giderek iki yıl çalıştı.

D grubunun kurucuları arasında bulunan Müridoğlu, 1953 yılından bu yana soyut bir anlayış içinde çalışmaktadır. Zonguldak Atatürk anıtı, Anıt Kabir'deki alçak kabartmalar, Ali Hadi Bara ile birlikte yaptığı Barbaros Hayrettin Paşa anıtı (Beşiktaş), anıt konusundaki en önemli çalışmalarıdır. D grubu sergilerine, yıllık devlet resim ve heykel sergilerine, Venedik ve Sao Paolo biennallerine katılmış; özel sergiler de açmıştır. «Bilinmeyen Politika Hükümlüsü» konulu kompozisyonu New York Modern Sanat Müzesindedir. Eserlerinde alçı, ağaç, bakır, demir vb. malzeme kullanır.

MÜSEMMEN

Türk müziğinin küçük usullerinden biri. Hacı Arif Bey tarafından meydana getirilmiştir. «Katakofti» denilen usul de budur. 8 zamanlı 3 vuruşludur. Bir semai, bir nim-sofyan ve tekrar bir semainin birleştirilmesiyle elde edilmiştir. Vuruluşu şöyledir:

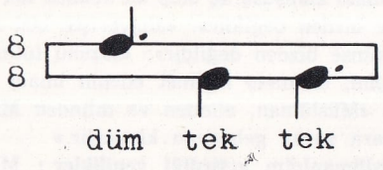

MÜSLÜMANLIK

Dünyanın en büyük dinlerinden biri. Hazreti Muhammed tarafından kurulmuştur. Kutsal kitabı **Kur'an**'dır. İslâmiyet ve İslâm diye de anılır. «İslâm»ın sözlük anlamı Tanrı'ya teslim olmaktır; İslâm terminolojisinde ise bu sözcük, Hz. Muhammed'in kurmuş olduğu dini kabul edip onun gereğini yerine getirmek anlamına gelmektedir. Bu kökten gelen «Müslim» ve «Müslüman» sözcükleri de adı geçen dini kabul edip gereğini yerine getiren kimse demektir.

Müslümanlık 610 yılında Hz. Muhammed'e Hira dağındaki mağarada, ilk vahyin gelmesiyle başlamış, Peygamberin ölümüne (632) kadar geçen süre içinde zaman zaman gönderilen emir ve ilkelerin tümüyle tamamlanmıştır. Bu ilkelerin bir kısmı, doğrudan doğruya Allah'ın gönderdiği ayetlerle bildirilip Kur'an'a girmiş; bir kısmı da, yine Allah'ın gönderdiği vahiylerle Hz. Muhammed'e bildirilmiş; sonra o da kendi sözleriyle bunları halka bildirmiştir. Müslümanlığın getirdiği ilkeleri üç ana bölümde toplamak mümkündür: 1 - İnançla ilgili hükümler (akait); 2 - İbadetler hakkındaki hükümler (ibadât); 3 - İnsanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen hüküm ve kurallar (muamelât).

Müslümanlık, başlangıçta büyük güçlüklerle karşılaşmış, putperest olan Mekke eşrafı tarafından yayılması uzun zaman engellenmiştir. O kadar ki, ilân edilmesinden sonra altı yıl geçinceye kadar, Müslümanlığı kabul edenlerin sayısı ancak 40'ı bulmuştur. Bu ağır koşulları ve elverişsiz ortamı gören Hz. Muhammed, dinini daha elverişli bir ortamda yayabilmek olanağına kavuşmak için 622 yılında Medine'ye hicret (göç) etmiş; ondan sonra yeni din hızla yayılmaya başlamış; yapılan bir dizi savaşlardan sonra on yıl içinde bütün Arabistan'a egemen olmuştur.

Müslümanlığı diğer dinlerden ayıran en önemli özelliklerden biri de Peygamberi tarafından bir devletin kurulması, böylece yayılmasını ve korunmasını sağlayacak maddî bir güce sahip kılınmasıdır. İslâm dininin kısa zamanda geniş bir alana yayılmasında, bu etkenin büyük rolü olmuştur. Netekim Hz. Muhammed'in ölümünden sonra yerine geçen halifeler İslâm devletinin maddî gücüne dayanarak ve bu devletin vurucu gücü olan orduyu harekete geçirerek birçok ülke fethetmişler ve Müslümanlığı Hindistan sınırlarına, Azerbaycan ve Kuzey Afrika'nın ortalarına kadar yaymışlardır. Onları izleyen Emevî ve Abbasî devletlerinin sürdürdükleri fetihlerle Müslümanlık Atlas okyanusu kıyılarına ve İndüs ırmağına ulaşmış; Osmanlı devleti devrinde ise Balkanlarda yayılma olanağına kavuşmuştur.

Müslümanlığın esasları : Müslümanlığın inançla ilgili altı esası vardır:

1 - Allah'a inanmak. Bu esas, Allah'ın varlığını, birliğini, kudretini, ölmezliğini ve bunlara benzer Tanrısal niteliklerini içermektedir. Allah'ın varlığını kabul etmeyen ya da ona ortak (şerik) koşan, onun birden fazla olduğunu öne süren kimse Müslüman sayılmaz. Böylece putperestlik ve İsa'yı Tanrı kabul eden Hıristiyanlık inançları Müslümanlıkça reddedilmektedir. Müslümanlıkta Peygamber Allah'ın emirlerini insanlara iletmekle görevlendirilmiş bir kuldur; ona peygamberlik sıfatından başka bir sıfat, hele Tanrı'lık sıfatı verilemez. Kur'an'da, Hz. Muhammed'in ancak Allah'ın emirlerini bildiren bir beşer olduğu hakkında birçok ayet vardır. Ayrıca Müslümanlıkta ibadetleri kabul ya da reddetmek Allah'a aittir. Hıristiyanlıktaki gibi Allah adına ibadetleri kabul eden, insanları dinden çıkaran (aforoz), günahları bağışlayan bir ruhban sınıfının Müslümanlıkta yeri yoktur; dinin emir ve ilkelerini bilen kimselerin bütün fonksiyonu, bildiklerini başkalarına öğretmekten ibarettir. Müslümanlıkta Allah'tan başkasından medet ummak, türbelerden ve birtakım kimselerden günahın bağışlanmasını beklemek ya da dilekte bulunmak da yasak ve bir çeşit Allah'a ortak koşmaktır. Fal, büyü, birtakım olayları ya da günleri uğursuz saymak da yine Müslü-

Hazreti Muhammed'in, Miraç gecesinde Cebrail'in kılavuzluğunda cennete çıkışını canlandıran bir XV. yüzyıl minyatürü.

İslâm mimarlığında süsleme: Resimde, Mimar Sinan'ın deseni üzerine yapılan çiçek ve yaprak motifleriyle örülü bir çini pano görülüyor (İstanbul, Topkapı Sarayı).

manlığa aykırıdır. İbadet edilecek, dilekte bulunulacak tek varlık Allah'tır.

2 - Meleklere inanmak. Meleklerin sayısı bilinmez. Bunların çeşitli görevleri vardır. Örneğin bunlardan olan Cebrail peygamberlere vahiy getirmekle görevlendirilmiştir. Bir kısmı da insanların yaptıkları işleri kaydeder.

3 - Kitaplara inanmak. Bu kitapların sayısı 104'tür. Büyük olan dört tanesinden Tevrat, Musa'ya, Zebur Davut'a, İncil İsa'ya, Kur'an da Hz. Muhammed'e gönderilmiştir. Diğer yüz tanesi ise sayfa olup çeşitli peygamberlere gönderilmiştir.

4 - Peygamberlere inanmak. İlk peygamber Adem, sonuncusu ise Hz. Muhammed'dir. Bunlar arasındaki peygamberlerin sayısı bilinmemektedir. Kur'an'da 25 peygamberin adı geçmektedir.

Üçüncü ve dördüncü esaslarda Müslümanlık öbür dinlerden farklı bir özellik taşımaktadır. Çünkü öbür dinlere mensup kimseler yalnız kendi peygamberlerine ve kitaplarına inanırlar. Müslümanlıkta ise diğer dinlerin de peygamber ve kitaplarına inanmak şarttır. Ancak Müslümanlığın gelmesiyle o kitapların hükmü kalmamıştır.

5 - Kıyamet (ahret)e inanmak.

6 - Herşeyin Allah'ın kaderiyle olacağına inanmak. Fakat bu, insanların çalışmayı bırakmaları gerektiği anlamına gelmez. Tersine Müslümanlık insanları çalışmaya, özellikle bilimsel alanlarda araştırma yapmaya teşvik etmiştir. Yalnız insanın başarılarla gurura, başarısızlıklardan da umutsuzluğa kapılmaması, bazı görevlerden, örneğin ölmek korkusuyle vatanı savunmak için savaştan kaçınmaması gibi birtakım yararlar sağlamak için kadere inanmak şartı konulmuştur.

Bu esaslara uyan bir kimse Müslümanlığa inanmış, inançla bağlanmış sayılır. Fakat tam ve gerçek bir Müslüman olabilmesi için Müslümanlığın amelî esas ve şartlarını da yerine getirmesi gereklidir. Bu şartlar beştir: 1 - Kelime-i şehadet, 2 - 24 saatta beş vakit namaz, 3 - Ramazan orucu, 4 - Zengin kimseler için zekât, 5 - Yine zengin kimseler için ömründe bir defa hac. Bunlar Müslümanlığın temel şartlarıdır. Bunlar dışında da insanların ahlâkî durumları, insanlar arasındaki dayanışma, alışverişte doğruluk gibi işlerle ilgili birtakım şartlar da vardır. Örneğin Hz. Muhammed bu konularda şöyle demiştir: «Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim»; «yanı başındaki komşusu aç olup da kendisi tok olan kimse bizden değildir»: «alışverişte bizi aldatan kimse bizden değildir»; «sözünü tutmayanın dini, emanete hıyanet edenin imanı yoktur»; «Müslüman, elinden ve dilinden Müslümanlara zarar gelmeyen kimsedir.»

Müslümanlığın getirdiği yenilikler : Müslümanlık insanların bireysel ve toplumsal yaşantısıyle ilgili birtakım yenilikler getirmiştir. Bunların bazıları şunlardır:

1 - İnsanlar arasında eşitlik. Daha önce özellikle Arabistan'da insanlar arasında eşitlik yoktu. Maddî güce sahip olan bir soylu zümresi, güçsüz insanlara çeşitli baskılar yapar, onları köle olarak çalıştırır, hatta istediği za-

man öldürebilirdi. Müslümanlık bu anlayışı ortadan kaldırdı ve insanların eşit olduklarını, kimsenin kimseden üstün olmadığını açıkladı. Hz. Muhammed, «Kureyş kabilesine mensup olan kimsenin bir Zenciye üstünlüğü yoktur» ve «hepiniz Adem'densiniz, Adem de topraktandır» demiştir.

2 - Irkçılığın reddi. Daha önce bazı uluslar kendilerini diğer uluslardan üstün görürlerdi. Özellikle Araplar arasında ırkçılık duygusu yaygındı. Hz. Muhammed bunu da «Arapın Arap olmayana üstünlüğü yoktur» diyerek reddetti.

3 - Tefeciliğin yasaklanması. Zengin olanlar çalışmadan, emek harcamadan paralarını faize verir ve böylece çalışanların emeklerini sömürüp gittikçe zenginleşirlerdi. Müslümanlık bunu da ortadan kaldırdı.

4 - Kadın hakkı. Daha önce kadına hiç bir hak tanınmaz, kadın bir mal gibi kabul edilir, erkeğin canı istediği zaman onu başkasına satabilir ve ona en ağır şekilde baskı yapabilirdi. Kız çocuğunun babası olmak şerefsizlik sayıldığı için bazı kimseler yeni doğan kız çocuklarını diri diri toprağa gömerlerdi. Müslümanlık bu cinayetleri yasakladığı gibi kadının erkekle eşit olduğunu ve kadınla erkeğin karşılıklı hak ve ödevlere sahip bulunduklarını bildirdi. Kur'an bu konuda şöyle der: «Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakkı kadar kadınların da erkekler üzerinde hakkı vardır.» Hz. Muhammed de, «en iyiniz ailesine karşı en iyi davrananınızdır; ben aileme karşı hepinizden daha iyi davranırım» demiştir.

5 - Bilimi teşvik. Hz. Muhammed «bilim Çin'de de olsa arayınız» ve «bilim, Müslümanın kaybolmuş malıdır; onu bulduğu yerde alır» diyerek bu konuda Müslümanlığın görüşünü açıklamıştır. Ayrıca «bilimi aramak her Müslüman erkek ve kadına farzdır» sözüyle de, bilim alanında kadına da ödev düştüğünü belirtmiştir.

Müslümanlık: XVII. yüzyılda Araplar tarafından yapılmış bir usturlap.

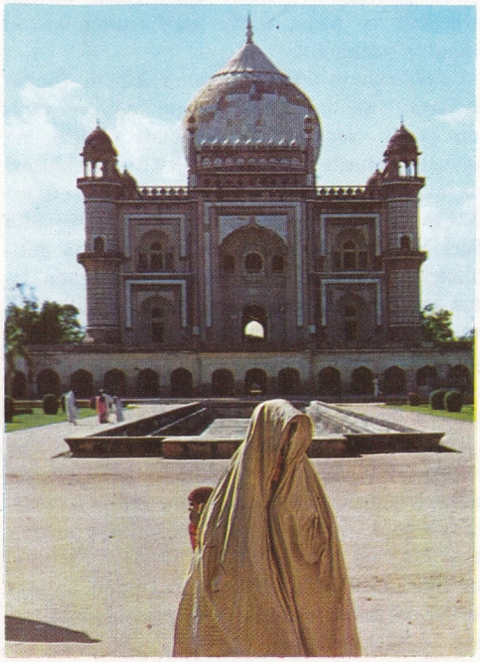

İslâm sanatının Hindistan'daki en tipik ürünleri türbelerdir. Delhi'deki Nawab Safdar Jang türbesi (XVIII. yüzyıl) bu tür eserlerin en güzellerinden biridir.

6 - Sosyal adalet. Müslümanlık zekât esasını koymakla toplumun zengin ve fakir kesimleri arasında bir denge kurmayı, bir sosyal adalet gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir. Bunun dışında da yardımlaşmayı teşvik etmiştir.

7 - Cumhuriyet esasına dayanan devlet sistemi. Daha önce devlet yönetimi kralların ve onların çevresindeki soylu kişilerin elindeydi, iktidar babadan oğula geçerdi ve halkın yönetimde söz hakkı yoktu. Müslümanlık ise, devletin yöneticisini seçme yetkisini halka verdi. Hz. Muhammed'den sonra iş başına gelen dört halife (Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali) de halkın oyuyle seçilmişlerdir. Sonra Muaviye (? - 680) tarafından saltanat yönetimi kurulmuş ve bu sistem Osmanlı devletinin yıkılışına kadar sürmüşse de bu, Müslümanlığın ilkesine aykırı bir hareketti.

Bunlardan başka daha birçok yenilik getirmiş olan Müslümanlık, bugün özellikle Asya ve Afrika'da çok yaygın bulunmaktadır. Öbür kıtalarda da geniş Müslüman kitleleri vardır. Bugün dünyadaki Müslümanların sayısı 550 milyon dolaylarındadır.

MÜSTAHSEN
(**bkz.** Düzen)

MÜTERCİM ASIM
(1755 - 1819) XIX. yüzyıl bilgin ve tarihçilerinden. Antep'te doğmuştur. Şair Mehmet Cenanî Beyin oğludur. Memleketinde güçlü bir eğitim görerek bir süre mahkeme ve divan kâtipliğinde bulunmuştur. Devrin Antep Valisi Nuri Paşanın öldürülmesi girişiminde çıkan kargaşalıklarda evinin yağma edilmesi üzerine bir süre Kilis'te gizlendikten sonra İstanbul'a gelmiş (1790), kazasker Tatarcık Abdullah Efendinin güven ve ilgisini kazanmıştır. 6 yıl çalışarak Hüseyin Tebrizî'nin **Burhân-ı Kaatı'** adlı Farsçadan Farsçaya sözlüğünü Türkçeye çevirmiş (1796) ve Padişah Selim III.'e sunmuştur. Bir süre Pravadi kazasının geliriyle ve padişah tarafından bağlanan maaşla geçinerek kendini ünlü **Kamus**'un çevirisi çalışma-

larına vermiş (1805); daha sonra, şeyhülislâm Şerifzade Ataullah Efendinin engellemelerine rağmen devletin resmî tarihçiliği görevine (vakanüvisliğe) atanmış (1807); bu görevde bulunduğu dönemde **Kamus**'u tamamlamıştır (1810).

Mütercim Asım, Türk dilinin gelişmelerine çok yararlı olan bu girişimleriyle, kendisinden sonra gelen kuşağın yeni yeni değerler kazanmasına yol açan güçlü bir bilim adamıdır. Arapça, Farsça ve Türkçedeki bilgisinin yanı sıra Fransızcayı da çeviri yapabilecek kadar öğrenmiş; yazı diline temel olarak Anadolu'da konuşulan dilin özelliklerini almıştır. Bu niteliklerinden ötürü çevirilerinin, halk inançlarını, geleneklerini, folklorunu ortaya çıkarmada değerli bir kaynak olduğu kabul edilmiştir. Öte yandan Batı kültürünün gösterdiği gelişmeler karşısında, Doğunun dayandığı tasavvuf ahlâkını veren eserlere de eğilmiş: söz gelişi, Gazali'nin **İhya-i Ulûm**'unu da çevirmiştir. Bu gibi bilimsel çalışmalarının yanı sıra kimi edebiyat tarih ve antolojilerine alınan gazeller de yazmıştır.

1814'te Selânik kadılığına gönderilen Mütercim Asım, bu görevden alındıktan sonra çekildiği Üsküdar'daki evinde ölmüştür. Hayatı ve eserleri üzerine Ömer Asım Aksoy tarafından hazırlanan bir araştırma kitabı Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır (1962).

Eserleri: Burhân-ı Kaatı' (Tebrizli Hüseyin bin Halef'ten, 1799), Kamus (İran asıllı Arap dil bilgini Fîrûzâbâdî'den, 1915), Terceme-i Mazhar el-Takdis Bi Hurûci Tâifet el-Fransis (Şeyh Abdurrahman Ceberti'den), Tarih (II. cilt, 1791-1808 yıllarında geçen olayları anlatır).

Londra'da Doğa Tarihi Müzesinin salonlarından birinde bir öğrenci topluluğu.

MÜZE

Sanat eserlerinin derlenip sergilendiği yer. Sergilenen nesneler, resim koleksiyonları ve çeşitli sanat ürünlerinden, bilimsel ve tarihî nesnelere ya da yerel özelliklere sahip eşyaya kadar çeşitlilik gösterir. Müze fikrinin temeli, halkın serbestçe girebileceği ve en geniş anlamda eğitilebileceği bir kuruluş meydana getirme görüşüne dayanır. Mısır'da Ptolemeos I.'in krallığı sırasında, İskenderiye sarayının bir bölümü bilginlere ayrılmış ve bu bölüme müze adı verilmiştir. Daha sonra zenginler arasında, evlerinde resim ve heykel koleksiyonları yapma, kitaplıklar ve çeşitli sanat yapıtlarını bir araya getirme merakı yayılmıştır.

Rönesans süresince papalar, kardinaller ve Mediciler gibi zengin aileler resim ve antika toplamaya başlamışlardır. Bu koleksiyon meraklılarından en ünlüleri Papa Pius II. ve Sixtus IV.'tür. Sixtus IV., 1471 yılında Roma'da Capitolino Müzesini kurmuştur. 1581 yılında Floransa'da kurulan Uffizi Galerisi ise, sanat yapıtlarını toplamak amacıyle yapılan ilk binadır. Paris'te, 1681'de müze olarak Louvre kullanılmaya başlanmış, iki yıl sonra Oxford'daki Ashmolean Müzesi açılmıştır. Londra'da 1753 yılında kurulan British Museum'un temelini de özel koleksiyonlar meydana getirmiştir. Bu tarihlerden sonra, her konuda ve alanda çeşitli müzelerin açılmasına hız verilmiştir. XIX. ve XX. yüzyıllarda dünyanın her ülkesinde müzeler açılmış ve sanat yapıtlarıyle, tarihsel değeri olan nesneler buralarda saklanmaya başlanmıştır.

Türkiye müzelerinin 1847 yılına kadar uzanan bir geçmişi vardır. İstanbul'un fethinden bu yana eski ve ganimet alınan silâhların saklanması ve teşhiri amacıyle kullanılan St. İren Kilisesi, bu tarihte Tophane-i âmire müşiri Fethi Ahmet Paşa (1801 - 1857) tarafından bir cephane ya da Darülesliha olmaktan çıkarılarak «Mecma-i Esliha-i Atika» ve «Mecma-i Asar-ı Atika» isimleriyle bir müze haline getirilmiştir. İstanbul müzelerinin çekirdeğini teşkil eden Mecma-i Asar-ı Atika önceleri yabancı müdürlerin eline verilmiştir. Alman A. F. Dethier'nin müdürlüğü sırasında, 1874'ten sonra, Fatih devrine ait olan Çinili köşke arkeolojik nitelikte parçalar nakledilerek burası genel karakterde bir müze haline sokulmuştur. St. İren Kilisesi ise askerî müze olarak kalmakta devam etmiş, 1908'de müdürlüğe getirilen Ferik Muhtar Paşanın zamanında yeniden düzenlenerek bir de rehberi hazırlanmıştır.

1881'de Dethier'nin ölümüyle Çinili köşkteki müzenin müdürlüğüne tayin edilen sadrazam Ethem Paşanın oğlu Osman Hamdi Bey Türk müzeciliğinin ilk önemli ismi sayılmaktadır. Osman Hamdi Bey zamanında bir Asar-ı Atika Nizamnamesi hazırlanmış ve 1891, 1902 ve 1908 tarihlerinde kısım kısım tamamlanarak bugünkü arkeoloji müzeleri meydana getirilmiştir. Bu suretle Çinili köşkün ağır taş eserlerin yükünden kurtularak bazı Türk ve İslâm eserlerinin korunması ve teşhiri amacıyle kullanılması mümkün olabilmiştir. Osman Hamdi Beyin 1910'da ölümü üzerine 1892 yılından beri yardımcılığını yapmakta olan kardeşi Halil Ethem müdürlük görevine getirilmiş ve 1931 yılına kadar bu görevde kalmıştır. Ulusal bir müze politikasını temsil eden Halil Ethem, arkeoloji ve sanat tarihi konularında önemli kitaplar yazmıştır.

Cumhuriyetin ilânından sonra 1924'te Topkapı Sarayı da müze haline getirilmiş ve yapılan çeşitli onarımlarla bugünkü görünüşüne kavuşturulmuştur. 1913 yılında Evkaf Müzesi olarak düzenlenen Süleymaniye Medresesi ise 1924'te müzeler örgütüne bağlanarak bugünkü Türk ve İslâm Eserleri Müzesi meydana getirilmiştir. Uzun yıllar arkeoloji müzelerinin İslâm ve Türk bölümü olarak kalan Çinili köşk ise, 1939'dan sonra boşaltılarak içindeki eserler çeşitli müzelere dağıtılmıştır. Çinili köşk bugün yeniden Topkapı Sarayının çini eserler bölümü olarak düzenlenmiş bulunmaktadır.

Türkiye müzelerinin tarihinde başka bir önemli olay Ayasofya camiinin 1934 yılında müzeye çevrilişidir. Bu tarihten sonra Ayasofya anıtının sıva altındaki mozaikleri ortaya çıkarılmış ve temizlenmiştir. Kariye, Fethiye, İmrahor camii gibi Bizans çağından kalma anıtlar da birer müze olarak Ayasofya Müzesine bağlanmışlardır.

Cumhuriyetin ilânından sonra Anadolu'da Türk ve yabancı arkeologların yürüttükleri kazı çalışmalarında ortaya çıkan eserler, başta Ankara olmak üzere çeşitli illerde açılan müzelerde saklanmaya ve teşhire başlanmıştır.